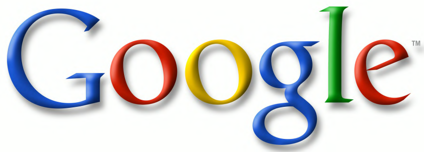

ΗΛΙΑ Ι. ΟΙΚΟΝΟΜΟΠΟΥΛΟΥ

ΙΣΤΟΡΙΑ

ΤΟΥ

ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΑΠΟ ΤΗΣ ΕΝΑΡΞΕΩΣ ΤΗΣ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ
ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΠΕΡΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

ΓΡΑΦΕΙΣΑ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΤΩΝ "ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΩΝ„ ΤΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ, ΤΩΝ ΕΠΙΣΗΜΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΓΓΡΑΦΩΝ
ΤΩΝ ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΤΩΝ ΔΙΑΦΟΡΩΝ ΣΩΜΑΤΑΡΧΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΑΣΦΑΛΕΣΤΕΡΩΝ ΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΩΝ

ΜΕΤΑ ΠΟΛΛΩΝ ΕΙΚΟΝΩΝ ΚΑΙ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΚΩΝ ΧΑΡΤΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΠΡΩΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
Ἐκδοτικὸν Κατάστημα ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ
ΠΛΑΤΕΙΑ ΛΟΥΔΟΒΙΚΟΥ, ΕΝΑΝΤΙ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΔΗΜ. ΘΕΑΤΡΟΥ
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ὁδὸς Σταδίου, ἔναντι τοῦ Ἀρσακείου.
1898

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΤΑ ΚΡΗΤΙΚΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Τὰ αἴτια τοῦ πολέμου

Ἠθικαὶ βάσεις μεγάλων ἀγώνων – Αἱ ἐπαναστάσεις τῆς Κρήτης.—1770-1897. — Οἱ Κρῆτες ἐζήτησαν Ἕνωσιν;— Ψηφίσματα Ἐπαναστατικῶν Συνελεύσεων.—Τὸ τελευταῖον πολίτευμα καὶ ἡ παλιμβουλία τῆς Πύλης.— Τί εἶναι αἱ τουρκικαὶ μεταρρυθμίσεις – Πρῶται ἐνέργειαι τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ Κρητικὸν ζήτημα.— Πρόσφυγες Κρῆτες ἐν Ἑλλάδι. — Ἡ τραχεῖα διακοίνωσις τοῦ Ἀσὴμ βέη. – Κρητικὴ χωροφυλακή — Μαυροβούνιοι καὶ Βούλγαροι διὰ τὴν Κρήτην.— Δηλώσεις τοῦ Σώλσβαρυ.—Φοβεραὶ βιαιοπραγίαι ἐν Κρήτῃ.—Πρῶται συγκρούσεις.—Ἀντιφατικαὶ δηλώσεις τοῦ Δηλιγιάννη.—Ἀποστολὴ ἑλλην. πολεμικοῦ εἰς Κρήτην.— Μία διακήρυξις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» — Διαρπαγαὶ ἐν Χανίοις.— Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἐπὶ τῶν κρητικῶν ὀρέων.— Ὑπόμνημα τῶν ἐν Ἀθήναις Κρητῶν πρὸς τὴν βουλὴν τῶν Ἑλλήνων.—Νέαι περιπλοκαὶ ἐν Κρήτῃ.— Πολιορκία τῆς Ἐπισκοπῆς τῶν Χανίων —Πυρπόλησις μιᾶς συνοικίας.— Τὰ ὀδοφράγματα —Ἀνηλεὴς διαγωγὴ τῶν ἐν Κρήτῃ εὐρωπαϊκῶν στόλων —Ἀπόπλους ἐκ Πειραιῶς τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου.—Αἱ διαταγαὶ ἃς ἔλαβεν ὁ πρίγκηψ Γεώργιος — Ἐλπίδες καὶ ἀμφιβολίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.— Διαμαρτυρίαι τοῦ Ἀσήμ.— Ἐνίσχυσις τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων.—Μία δήλωσις τοῦ Δηλιγιάννη εἰς τὴν Βουλήν.—Ἡ ἐντύπωσις ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἑλλάδος.—Ὁ «Μιαούλης» κανονιοβολεῖ τὸ «Φουάτ».— Σύγκρουσις εἰς τὰ Μεθόρια — Σύγκλησις δύο σειρῶν ἐφεδρείας.— Διακοίνωσις τῶν πρέσβεων πρὸς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν — Παρασκευαὶ πρὸς ἀποστολὴν στρατοῦ εἰς Κρήτην.

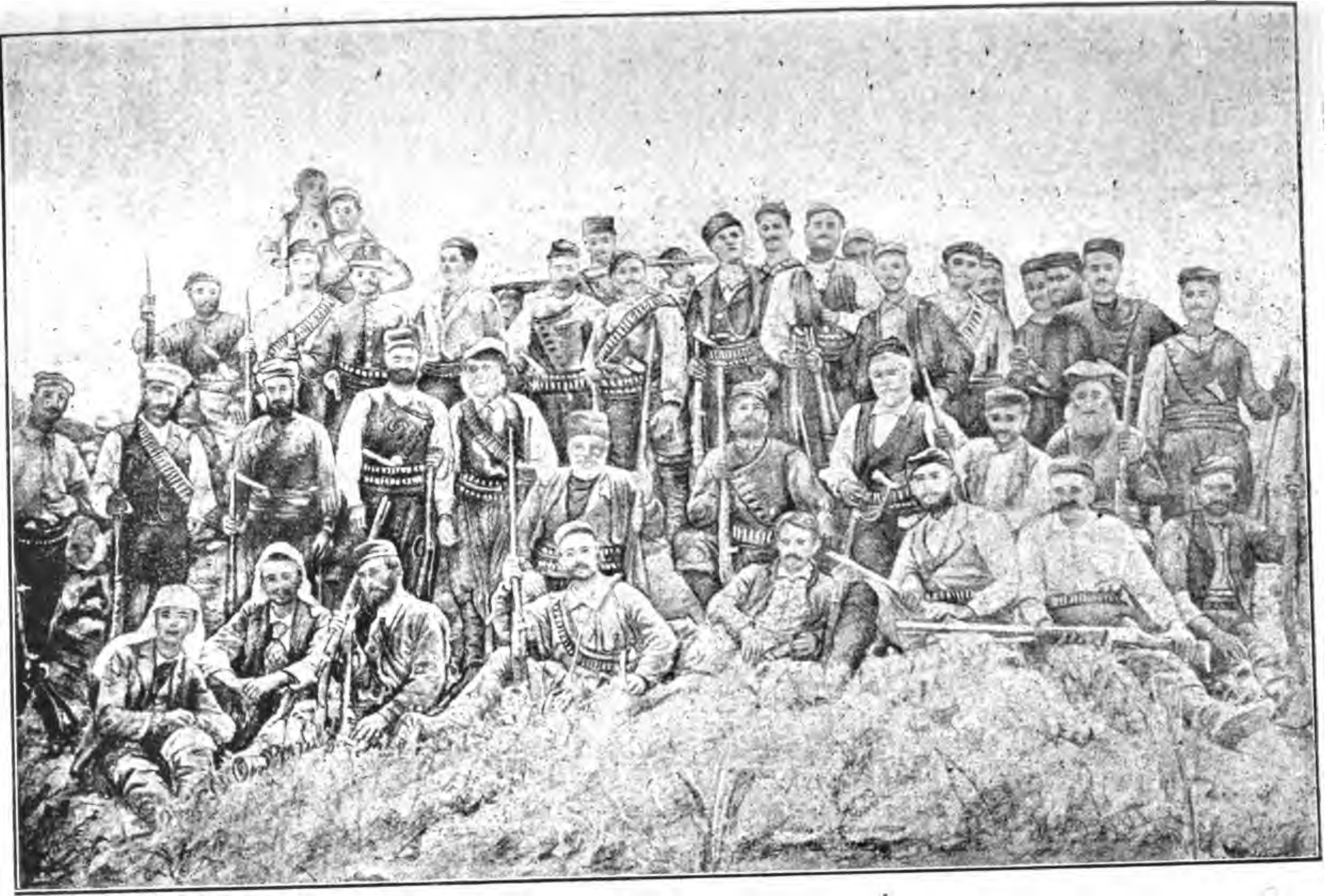
Τὸ δικαίωμα τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ ζῆν, ἂν γενικῶς ἀνήκει εἰς πάντα ἄνθρωπον, ἅτε μετ᾽ αὐτῆς τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως συμφυές, ἀνήκει πολὺ μᾶλλον εἰς τοὺς λαοὺς ἐκείνους οἵτινες καὶ πλειότερον ἠγωνίσθησαν ὑπὲρ ἐμπεδώσεως τῆς ἐλευθερίας. Ἂν δέ ποτε ἐπιστῇ ἡ ἱερὰ στιγμὴ καθ᾽ ἣν θὰ δικασθῇ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ὁ κόσμος, τὰ σκῆπτρα τῆς δράσεως, ἡ ἁγνοτέρα δάφνη τοῦ ἁγίου ἀγῶνος, θ᾽ ἀποδοθῇ ἀναντιρρήτως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Λαοί, ἐν τῇ ἀφετηρίᾳ τῆς ὑπάρξεώς των ση-

μειώσαντες μόνον θριάμβους καὶ μόνον πρὸς εὐγενεῖς ἀποβλέψαντες σκοπούς, δὲν εἶναι πρωρισμένοι εἰς ἀπώλειαν. Λαοὶ ἀνανήφοντες ἀκμαῖοι καὶ ἀκατάβλητοι μετὰ μακρὰν καὶ πολυώδυνον ἀλλ' ἐπιβεβλημένην νάρκην, δὲν εἶναι πρωρισμένοι εἰς αἰώνιον ὕπνον. Ἡ μήτηρ τῆς Ἐλευθερίας τῶν λαῶν, ἡ διὰ τόσων μυριονέκρων ἀγώνων προασπίσασα ταύτην, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καταστῇ μητρυιὰ αὐτῆς εἰς τὸ διάστημα ὀλίγων αἰώνων. Οὐδείς ποτε τὸ ἐπίστευσε, πλὴν τῶν ὑπούλων γυπῶν τῆς διπλωματίας, τῶν θρασέων καταπατητῶν ἀλλοτρίων δικαίων, τῶν δολίων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν ἀγνωμόνως καρπουμένων τὰ ὠφελήματα τῶν ἀγώνων αὐτοῦ· οὐδεὶς ἄλλος, καὶ ἡ εὐμενὴς τῆς Ἑλλάδος τύχη ἠθέλησεν, ἀσχέτως πρὸς τ' ἀποτελέσματα, οὐδενὸς αἱ ἐλπίδες νὰ διαψευσθῶσι.

Ὁ Διοικητὴς τῆς Κρήτης Βέρβιτς πασσᾶς.

Μεταξὺ τῶν ἀδελφῶν χωρῶν αἵτινες ἐστέναζον ἀκόμη ὑπὸ τὸν βάρβαρον ζυγὸν τῶν σφαγέων διαδόχων τοῦ Μήδου, τῶν βεβήλων ἐχθρῶν τῆς ἀληθοῦς θρησκείας καὶ τῆς ἀληθοῦς τιμῆς, ἦτο καὶ μία, ἥτις, κυρίως εἰπεῖν, οὐδέποτε ὑπῆρξε τελείως δούλη. Ἡ Ἑλλὰς πᾶσα εὗρηκεν ἐπὶ τῶν ὀφρύων καὶ τῶν φαράγγων τῶν ἐνδόξων ὀρέων της τὴν ἐλευθερίαν ἣν τῇ ἠρνοῦντο εἰς τὰς ἀνθούσας ἐκ δόξης εὐγενοῦς πεδιάδας της, καὶ ἡ Κρήτη τὴν ἠκολούθησεν. Ἐπὶ τῶν Λευκῶν Ὀρέων καὶ τῆς Ἴδης, μήτε ἡ Ἐνετία κατώρθωσέ ποτε νὰ πήξῃ τὴν κατακτητικήν της σημαίαν, μήτε τοῦ Μωάμεθ οἱ ἄγριοι ὀπαδοὶ νὰ θέσωσι βέβηλον πόδα. Ἐδῶ κάτω, εἰς τὴν ἐσχάτην νῆσον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου, εἰς τὴν κοιτίδα τοῦ Διὸς καὶ πρώτην μητέρα τῆς πρώτης ἐν Εὐρώπῃ σοφῆς νομοθεσίας, διετηρήθη κεκρυμμένος ἀλλ' ἀνέπαφος ὁ ἔσχατος ὑπολειφθεὶς σπινθὴρ τῆς πανελληνίου ἐλευθερίας· αὐτὴ ἀπετέλεσε

Σύμπλεγμα Κρητῶν ἐπαναστατῶν

τὸν πυρῆνα ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀναθρώσκουσιν ἤδη αἱ φλόγες τῆς πυρίνης δόξης ἥτις ἴσως θὰ καλύψῃ μίαν ἡμέραν ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν ἐπὶ τόσους αἰῶνας καρτερικῶς μαρτυρήσασαν πανελλήνιον γῆν...Ἔθνος τοσάκις ἀποφασίσαν ν' ἀποθάνῃ ὑπὲρ ἐλευθερίας καὶ νὰ ταφῇ μᾶλλον ὑπὸ τὰ συντρίμματα εὐλογημένου ὅσον ἀνίσου ἀγῶνος, εἶναι προωρισμένον ν' ἀναστηλώσῃ ἐκ τῶν ἀμόρφων ἐρειπίων τῆς ἀποτεφρωθείσης καλύβης του νέαν ἀκρόπολιν, ν' ἀναπλάσῃ τὴν ἀποσυντεθεῖσαν ὕπαρξίν του, ν' ἀνοικοδομήσῃ ἐπὶ τοῦ Ὀλύμπου τῶν θεῶν του τὰ μέγαρα..Μόνον οἱ θνητοὶ ἀποθνήσκουν!

Οἱ Κρῆτες, ἀφ' ὅτου ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποκύψουν, κατὰ τύπους μᾶλλον ἢ κατ' οὐσίαν, εἰς τὴν ἐπικυριαρχίαν τῶν Τούρκων, δὲν ἔπαυσαν παρενοχλοῦντες τὸν δεσποτικὸν κυρίαρχον διὰ συνεχῶν καὶ φοβερῶν ἐπαναστάσεων. Οὕτω, οἱ ἀγῶνες τοῦ 1770, τοῦ 1821—30, τοῦ 1841, τοῦ 1848, τοῦ 1858, τοῦ 1866—68, τοῦ 1879, καὶ τέλος τοῦ 1895—96 προσέδωκαν ἀείζωον αἴγλην εἰς τὰ κρητικὰ ὅπλα καὶ προρρίζως ἐκλόνισαν τὴν τουρκικὴν ἐπὶ τῆς αἱματοφύρτου νήσου τυραννίαν.

Καὶ ὅμως, τόσοι ἀγῶνες, τόσα θύματα, τόσαι νίκαι, τόσοι ἀληθεῖς θρίαμβοι δὲν ἤτχυσαν νὰ συγκινήσουν τὰ ἄνευ καρδιῶν στήθη τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας. Οἱ Κρῆτες ἐζήτουν ἐπὶ μακρὸν πολίτευμα ἀνθρωπινότερον, σχετικήν τινα τοὐλάχιστον αὐτονομίαν, ὑπὸ τὴν σκέπην τῆς ὁποίας νὰ δυνηθῶσι ν' ἀνακύψωσι τῶν φοβερῶν καταστροφῶν ὧν τοῖς ἐγένοντο πρόξενοι οἱ τόσοι πολύνεκροι ἀγῶνες, διότι ἐπάλαιον πρὸς τύραννον ἐννοοῦντα ν' ἀπαντᾷ εἰς τὰς αἰσχρὰς του ἥττας διὰ σφαγῶν ἀθώων γυναικοπαίδων, διὰ βεβηλώσεως ναῶν, διὰ κρεουργήσεως γερόντων, δι' ἀτιμώσεως παρθένων, διὰ καταστροφῆς ἐπίπλων καὶ κτημάτων... Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἀείποτε ἡ ἀπαισία τακτικὴ τῶν αἱμοβόρων ἀνάνδρων τῆς Ἀσίας. Ἀλλ' ἡ διπλωματία παρέμεινε κωφὴ εἰς τὰς ἐπικλήσεις τῶν πασχόντων, εἶδε πάντοτε μὲ ἄδακρυ τὸ ὄμμα σφαζόμενα ἐνώπιόν της τὰ νήπια τέκνα τῶν ἡρωικῶν ὑπερασπιστῶν τῆς θρησκείας τοῦ Γολγοθᾶ καὶ τοῦ πυρσοῦ τοῦ Προμηθέως, ἐπιδειχθεῖσα αὐτὴ ἀγριωτέρα τῶν ἀγρίων, ἀπηνεστρέα τῶν προπηλακιστῶν τοῦ σταυροῦ. Οἱ Κρῆτες ἀπηύδησαν ἐλπίζοντες, ἀπηύδησαν προσδεχόμενοι ἑκάστοτε ψαλλιδισμένας αὐτονομίας τὰς ὁποίας τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐφαρμογῆς των ἐκουρέλιαζεν ἡ αὐθαίρετος πολιτικὴ τοῦ καταράτου Γιλδίζ, σύρουσα εἰς τοὺς δρόμους τὰς κυανάς, καὶ τὰς πρασίνας καὶ τὰς παντὸς χρώματος βίβλους τῆς ἐξευτελισθείσης διπλωματίας.

Ἡ Εὐρώπη, ἐπιβαλοῦσα σιγὴν εἰς τὰ συνταράσσοντα ἑκάστοτε τὸ ἐλεύθερον ἑλληνικὸν Κράτος εὐγενῆ αἰσθήματα, περιώριζε πάντοτε τὴν δῆθεν προστασίαν αὐτῆς ἐπὶ τῆς Κρήτης εἰς ἀπατηλὰς ὑποσχέσεις.

Τῷ 1878 ἐξαναστάντες οἱ Κρῆτες, πολλὰς κατήγαγον νίκας, ἀναγκάσαντες τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ συμπεριλάβωσιν αὐτοὺς ἔν τε τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἁγίου Στεφάνου καὶ κατόπιν ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Βερολίνου. Ἀντιπροσωπεία μικτὴ τότε ἐξ ἐντεταλμένων τῆς Πύλης καὶ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ ἔθηκε τὰς γενικὰς βάσεις ἡμιαυτονόμου πολιτεύματος τῆς νήσου ὑπο διοικητὴν διοριζόμενον διὰ μίαν πενταετίαν. Κατὰ τὸ ἀνισόρροπον τοῦτο πολίτευμα,ὡρίζετο ἐπίσημος γλῶσσα ἡ Ἑλληνικὴ

ἰδιαίτερος δὲ δικαστικὸς ὀργανισμός, πλειοψηφία τῶν χριστιανῶν ἐν τῇ συνελεύσει, ἴδιος τῆς νήσου προϋπολογισμὸς καὶ χρησιμοποίησις ἐντοπίων Κρητῶν εἴς τε τὴν διοίκησιν καὶ τὴν χωροφυλακὴν τῆς νήσου κατ' ἀναλογίαν χριστιανικοῦ καὶ μωαμεθανικοῦ πληθυσμοῦ.

Ἄλλαι ὅμως τῶν ἀποφάσεων τούτων παρέμειναν ἄγραφος χάρτης καὶ ἄλλαι ἐφαρμοσθεῖσαι ἀπεδείχθησαν ἀπᾴδουσαι εἰς τὴν δι' αὐτῶν ἐπιδιωκομένην εὐημερίαν τῆς νήσου. Πλεῖστα δὲ ἄλλα παρατράγωδα ἐν τῇ καθόλου διοικήσει καὶ ὑπερβάσεις δικαιωμάτων ἐκ μέρους τῆς πάντοτε ἀναξιοπίστου Πύλης, ἐπήνεγκον τὴν δεινὴν ἐξέγερσιν τοῦ 1889. Ἡ ἐξέγερσις ὅμως αὕτη, ὅλως ἀπαρασκευάστως γενομένη, προώριστο νὰ καταπνιγῇ ταχέως ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ὀρδῶν καὶ τῶν ἀγρίων Βεγγαζίων, ἐπωφεληθείσης τῆς Τουρκίας τὴν ἀνεπάρκειαν τῶν πολεμικῶν ἐφοδίων τὰ ὁποῖα ἠδύναντο τότε νὰ διαθέσωσιν οἱ ἐπαναστάται, οἵτινες, ἐκτὸς τῶν σπουδαίων τούτων ἐλλείψεων, εἶχον καθ' ἑαυτῶν καὶ τὰς ἀπαισίας διαιρέσεις αἵτινες ἐνεφυλοχώρησαν μεταξὺ τῶν διαφόρων μερίδων τῆς νήσου. Τότε ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις, ἡ πάντοτε καιροσκόπος ἀφ' ὅτου ἔχασε τὴν δύναμιν τοῦ ἐπιβάλλεσθαι διὰ τῶν ὅπλων, ἐδράξατο τῆς περιστάσεως ἵνα καὶ αὖθις, βαθύτερον ἢ ἄλλοτε, ψαλλιδίσῃ τὰ κρητικὰ προνόμια καὶ περιορίσῃ τὴν φανταστικὴν αὐτονομίαν τῆς νήσου. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὸ οἰκτρότερον ἔγκλημα τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας, εἶναι ἡ ἐπανειλημμένη καὶ ἐπίμονος ἄρνησις τῆς ἀναγνωρίσεως τοῦ γεγονότος ὅτι εἰς πᾶσαν περίστασιν οἱ Κρῆτες ἐζήτησαν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν. Καὶ ὅμως διὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν Κρητικῶν Συνελεύσεων τοῦ 1822 οἱ Κρῆτες ἐζήτουν ὁμοίαν μὲ τοῦ Ἑλλην. Βασιλείου διοργάνωσιν, «ὁρκιζόμενοι ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων νὰ ὦσι πιστοὶ » εἰς τὴν πατρίδα, νὰ τηρῶσι τὸν Ὀργανικὸν νόμον οἷον καθώρισεν αὐτὸν ἡ ἐν » Ἐπιδαύρῳ Ἐθνικὴ Συνέλευσις καὶ νὰ » ὑπακούωσιν εἰς τὴν νόμιμον Κυβέρνησιν » τῆς Ἑλλάδος» (1) — διὰ τῶν τοῦ 1830 διεκήρυττον ἐμμονὴν εἰς τὴν «αἰωνίαν » καὶ ἀναλλοίωτον ἕνωσιν μετὰ τῶν Ἑλλήνων, μεθ' ὧν ἐπάλαισαν καὶ ἐξηκολούθουν ἀκόμη ἀπαρτίζοντες ἓν μόνον ἔθνος » ἀπὸ τοῦ ὁποίου οὐδέποτε θὰ χωρισθῶσι» (2) — διὰ τῶν τοῦ 1866—68 καθικέ-

Μάρκος Ρενιέρης
Πρόεδρος τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Κρητῶν.

(1) Ψήφισμα ἐν Ἀρμένους τῆς 20 Μαΐου 1822

(2) Ψήφισμα ἐν Μαργαρίτῃ τοῦ Αὐλοποτάμου τῆς 23 Νοεμβρίου 1830

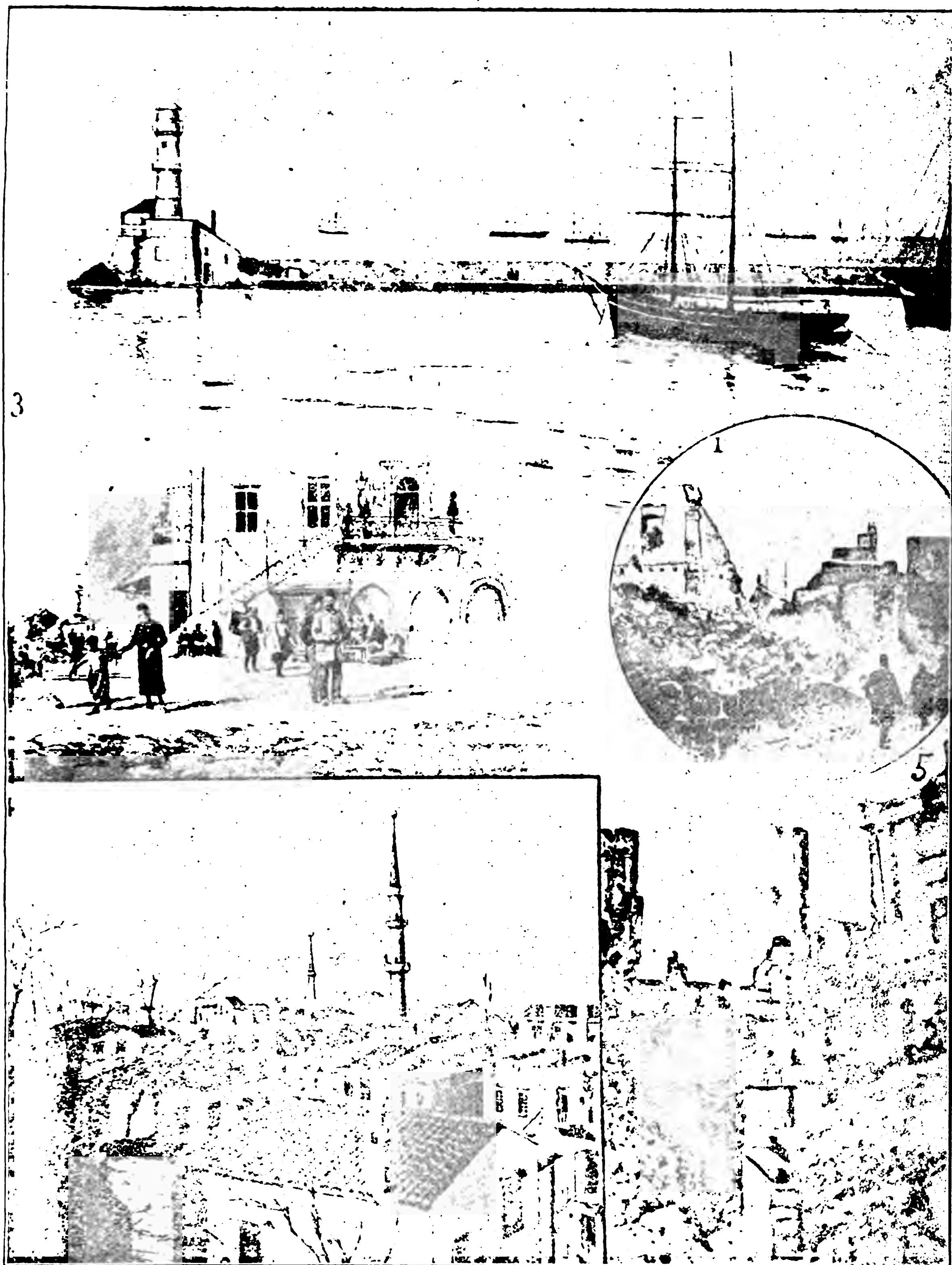
τευον τὴν «Α. Μ. τὴν Βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας καὶ τοὺς ἄνακτας τῶν δύο ἄλ-
» λων προστατίδων τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους Μεγ. Δυνάμεων (Ρωσσίας καὶ Γαλλίας)

Ἀρ. Κριάρης, Κρὴς ὁπλαρχηγός.

» ὅπως εὐδοκήσωσι νὰ εἰσακούσωσι τὸν μοναδικόν των πόθον τῆς Ἑνώσεως αὐτῶν

Σ. Σ. Παρέχοντες διὰ τοῦ παρόντος ἔργου εἰς τὸ ἑλλην. κοινὸν Ἱστορίαν γεγονότων συγχρόνων, ἔχομεν πλήρη τὴν συναίσθησιν τῶν δυσχερειῶν ἃς ἡ τοιαύτη συγγραφὴ παρουσιάζει· ἀλλὰ πράξαντες τοῦτο ἐπὶ ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἀσφαλεστέρων βάσεων καὶ ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀνταποκρινόμεθα εἰς μόνον τὸν πόθον τοῦ κοινοῦ ὅπως διεξέλθῃ ἀπὸ τοῦδε τὰς αἱματηρὰς σελίδας τοῦ πρώτου του ἀγῶνος μετὰ τὸ 1821, καὶ διὰ τοῦτο ἔχομεν δι' ἐλπίδος ὅτι θέλομεν τύχει τῆς ἐπιεικοῦς τοῦ ἀναγνώστου κρίσεως.

ΘΕΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ

1. Ἡ καταστραφεῖσα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐμπορικὴ ὁδὸ. 2. Ἐνετικὸς κυματοθραύστης καί ὁ φάρος. 3. Ἡ ἔκτασις ὅπου τὸ θέατρον τῶν πλείστων μαχῶν. 4. Γενικὴ θέα τῶν Χανίων. 5. Θέα τῆς πόλεως μετὰ τὴν πυρκαϊάν.

» μετὰ τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀδελφῶν των. Διότι ὑπὸ τοῦτον μόνον τὸν ὅρον θὰ ἠδύναν-
» το νὰ ὦσιν εὐτυχεῖς καὶ νὰ συνεισφέρουν τὸ καθ' ἑαυτοὺς εἰς τὴν πρόοδον ὁλο-
» κλήρου τῆς φυλῆς» (1) ὁ δὲ Γορτσακὼφ ἔγραφε πρὸς τὸν βαρόνον Βούδβεργ,
πρεσβευτὴν τῆς Ρωσσίας ἐν Παρισίοις τῇ 16ῃ Νοεμβρίου 1866 μεταξὺ ἄλλων ὅτι:
«Ἂν αἱ δυνάμεις ἐπιθυμοῦσι νὰ ἐξέλθουν τῶν αἰωνίων διαπραγματεύσεων αἵτινες
» μέχρι τοῦδε συνετέλεσαν εἰς μόνην τὴν περιπλοκὴν τοῦ ζητήματος, μίαν μόνην
» ἔξοδον διαβλέπει ἐφικτήν, τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὸ βασίλειον τῆς
» Ἑλλάδος», — διὰ τῶν τοῦ 1878 ἔλεγον πρὸς τοὺς ἐν τῷ Βερολινείῳ Συνεδρίῳ
ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων ὅτι «ἡ Κρήτη οὐδέποτε θὰ δυνηθῇ ν' ἀπολαύσῃ
» ἡσυχίας διαρκοῦς μήτε ποτὲ νὰ εὐημερήσῃ, ἂν αἱ θερμότεραι εὐχαὶ καὶ οἱ πό-
» θοι της δὲν ἤθελον εἰσακουσθῆ, δηλαδὴ ἂν δὲν ἥνουτο μετὰ τῆς Ἑλλάδος,
» πρὸς τὴν ὁποίαν τὴν συνδέουν ἀδιάσπαστοι δεσμοί», (2) — διὰ τῶν τοῦ 1879
διέψευδον τὴν κυκλοφορήσασαν ἐν Ἀγγλίᾳ δῆθεν ἐπιθυμίαν τῶν Κρητῶν ὅπως
δεχθῶσι τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν, φήμην κακοβούλως ἐκεῖ χαλκευθεῖσαν, ἐπι-
λέγοντες: «Ὁ κρητικὸς λαὸς ἐξέφρασεν ἐπανειλημμένως τὸν πόθον αὐτοῦ· ἀπὸ
» τοῦ 1821 ἑξάκις ἐπελήφθη τῆς πραγματοποιήσεως αὐτοῦ διὰ τοσούτων θυσιῶν,
» τόσου αἵματος καὶ τόσων καταστροφῶν»(3), δηλαδὴ τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς
μητρὸς Ἑλλάδος, — διὰ τῶν τοῦ 1886 διεκήρυττον οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ κρη-
τικοῦ λαοῦ ὅτι: «ἅπαντα τὰ ψηφίσματα τῶν διαφόρων ἀντιπροσωπευτικῶν συνε-
» λεύσεων τῆς Κρήτης τὰ ζητοῦντα τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος Ἕνωσιν διερμηνεύουσι
» τὴν ἀληθῆ καὶ ὁμόφωνον θέλησιν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, οὗ μόνος καὶ ἀναλλοί-
» ωτος πόθος ὑπῆρξεν ἀείποτε καὶ οὐδέποτε θέλει παύσει ἀπὸ τοῦ νὰ ἦναι ἡ μετὰ
» τῆς Ἑλλάδος, τῆς μητρὸς πατρίδος, Ἕνωσις», (4) — διὰ τῶν τοῦ 1895 ἐδήλουν
ὅτι «ἡ χώρα των πολλάκις εἶχεν ἐξεγερθῆ κατὰ τῆς ἀδίκου ἀποφάσεως τῶν εὐ-
» ρωπαϊκῶν Δυνάμεων ζητοῦσα τὴν Ἕνωσιν αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος», ἀπα-
ριθμοῦντες δὲ τὰς διαφόρους ἐπαναστάσεις, προσέθετον: «Ζητοῦμεν ἤδη νὰ ἐπε-
» νεχθῶσιν εἰς τὴν ἡμετέραν νομοθεσίαν αἱ ὑποδεικνυόμεναι μεταρρυθμίσεις, μέχρις
» οὗ εὐδοκήσῃ ἡ Πρόνοια νὰ πραγματοποιήσῃ τοὺς προαιωνίους μας πό-
» θους»(5)· — διὰ τῶν τοῦ 1896 τέλος, ἀπελπισθέντες οἱ Κρῆτες ἀπὸ τὰς εὐνοϊ-

(1) Ὑπόμνημα τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Κρητικῶν ἐπαρχιῶν Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης πρὸς τὴν Α. Μ. τὴν Βασίλισσαν τῆς Ἀγγλίας, τῆς 15 Μαΐου 1866

(2) Ὑπόμνημα τῶν Κρητῶν πρὸς τὸ Συνέδριον τοῦ Βερολίνου, τῆς 2 Ἰουνίου 1878.

(3) Διαμαρτύρησις τῶν κατοίκων τῆς διοικήσεως Ρεθύμνης πρὸς τὸν Πρόξενον τῆς Ἀγγλίας, τῆς 15 Μαΐου 1879.

(4) Διακήρυξις τῶν Χριστιανῶν Βουλευτῶν τῆς Γενικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως, ἀπὸ 6 Μαΐου 1886.

(5) Ὑπόμνημα τῶν Χριστιανῶν Κρητῶν πρὸς τοὺς προξένους τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀπευθυνθὲν διὰ τῶν λαϊκῶν Συνελεύσεων τῶν λαβουσῶν χώραν ἐν κλήματι καὶ Κράπῃ τῇ 10 Σεπτεμβρίου 1895

κὰς διαθέσεις τῆς Εὐρώπης καὶ βλέποντες καταπατούμενα ὁσημέραι ἀντὶ ν' αὐξάνουν τὰ προνόμιά των, ἀπηυθύνθησαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα πλέον ἀπ' εὐθείας, μετὰ τὴν κατ' ἀνάγκην ἀποδοχὴν τοῦ τελευταίου Κρητικοῦ Πολιτεύματος, παραδεχόμενοι ὅτι «βεβαίως ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος δὲν ἦτο ἡ παρὰ τῶν πα-» τέρων των ὀνειροποληθεῖσα καὶ πρὸς ἣν οὐδέποτε θὰ παύσουν ἀποβλέποντες· » ἀλλ' ἀνεγνώριζον τὰς δυ χρείας εἰς ἃς εὑρίσκετο ἡ Ἑλλὰς ἀπέναντι τῆς Εὐ-» ρώπης ὡς καὶ τὰς μεγάλας θυσίας ἃς χάριν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἑκάστοτε » ὑφίστατο, προστρέχουσα εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ περιθάλπουσα τὰς οἰκογενείας » των τὰς καταφευγούσας εἰς τὸ φιλόξενον ἔδαφός της»(1).

Εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην ἠναγκάσθησαν νὰ προβῶσιν οἱ Κρῆτες καὶ διότι δὲν ἦσαν ἐπαρκῶς παρεσκευασμένοι πρὸς νέαν ἐπανάστασιν, καὶ διότι τὰ ἐξ Ἑλλάδος μεταβάντα εἰς τὴν νῆσον πρὸς βοήθειάν των ἐπαναστατικὰ σώματα δὲν ἔφερον χαρακτῆρα ἐπισήμου ἀποστολῆς, κυρίως δὲ διότι ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἀναγκασθεῖσα νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὰς φιλικὰς παραινέσεις τῶν Μ. Δυνάμεων, ἐδήλωσεν εἰς τοὺς Κρῆτας ἀντιπροσώπους ὅτι ἡ στιγμὴ πρὸς ἐνέργειαν δὲν ἦτο κατάλληλος καὶ ὅτι ἔδει ν' ἀποδεχθῶσι πρὸς τὸ παρὸν τὰ ἀποδιδόμενα αὐτοῖς προνόμια, μέχρις οὗ περιστάσεις εὐνοϊκώτεραι ἐπιτρέψωσι τὴν πραγματοποίησιν τῶν πρααιωνίων των πόθων, οἵτινες ἦσαν πόθοι καὶ αὐτῆς τῆς Ἐλευθέρας Ἑλλάδος.

Ἀλλὰ τὸ 1896 δὲν ἦτο πρωωρισμένον νὰ παρέλθῃ ἐν πλήρει ἠρεμίᾳ διὰ τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν. Ἡ παλίμβουλος ἀείποτε πολιτικὴ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως καὶ ἡ γλισχρότης τῶν κατ' αὐτὴν μέτρων τῶν Δυνάμεων, δὲν ἠδύναντο ἢ νὰ γεννήσουν νέας εἰς τὰ κρητικὰ πράγματα περιπλοκάς.

Κατὰ τὸ τελευταῖον πολίτευμα, τὸν Διοικητὴν τῆς Νήσου διώριζεν ὁ Σουλτάνος, τῇ ἐγκρίσει τῶν Δυνάμεων, ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὁ ἤδη γενόμενος διορισμὸς τοῦ Βέροβιτς πασσᾶ εἰς τὴν θέσιν ταύτην δεν ἔτχεν ἀνάγκην μήτε νὰ ἐγκριθῇ μήτε νὰ ἐγγυηθῇ ὑπὸ τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης, τῶν κατὰ τοὺς κανόνας τῶν προνομιῶν τοῦ ἰσχυροτέρου αναλαμβανόντων αὐτοκλήτως ἑκάστοτε τὴν φανταστικὴν ἐπιτρόπευσιν τῶν ἀδυνάτων. Κατὰ τὸ αὐτὸ πολίτευμα ἔδει νὰ καθορισθῶσιν Ἐπιτροπαὶ πρὸς διοργάνωσιν τῆς διοικήσεως τῆς νήσου καὶ πρὸς σύστασιν μικτῆς χωροφυλακῆς, ἧς τὴν διοίκησιν θ' ἀνελάμβανε ξένος, Εὐρωπαῖος, ἀξιωματικός.

Εἶναι ὅμως πλέον ἡ γνωστὴ ἀπὸ μακρῶν ἤδη χρόνων ἡ κακοπιστία τῆς Πύλης περὶ τὴν παροχὴν τοιούτων δικαιωμάτων. Ὑπόσχεται πάντοτε τὸ καλὸν, ὑπείκουσα εἰς τὴν ἀνάγκην, ἵνα μήποτε τὸ ἐκτελέσῃ, καὶ ἀποστέργει ἀείποτε μετὰ βδελυγμίας δῆθεν τὸ κακόν, ἵνα τὸ ἐκτελῇ πάντοτε. Ἀφ' ὅτου ἐξέφυγεν ἀπὸ τὰς αἱματοβαφεῖς χεῖρας τῶν Καλυφῶν ἡ σπάθη τοῦ κατακτητοῦ, ὡπλίσθησαν αὗται μὲ τὸ στιλέττο τοῦ δολοφόνου.

(1) Ἔγγραφον τῶν Χριστιανῶν βουλευτῶν τῆς Κρήτης πρὸς τὸ ἐν Χανίοις Γεν.κὸν Προξενεῖον τῆς Ἑλλάδος, μετὰ τὴν ἀποδοχὴν τοῦ τελευταίου κρητικοῦ πολιτεύματος τῆς 1ης Σεπτεμβρίου 1896.

Ἤρχισαν αἱ αἰώνιαι διαπραγματεύσεις διὰ νὰ μὴ καταλήξουν εἰς τίποτε, ἐνῷ συγχρόνως, παρασπονδοῦσα, ἡ μόνον διὰ παρασπονδιῶν πλέον διατηρουμένη Τουρκία, ἐπλημμύρει τὰ κρητικὰ φρούρια διὰ τῶν αἱμοβόρων ὀρδῶν της καὶ ὥπλιζε διὰ τῶν χρημάτων τοῦ ραγιᾶ τὰ ἀγροῖκα στίφη τῶν Τουρκοκρητῶν, ἵνα τὰ χρησιμοποιήσῃ αὐθαδῶς ὅταν οἱ Κρῆτες θὰ ἐπεζήτουν ἐντονώτερον τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ὑπεσχημένων. Εἰς τὴν Κων)πολιν ἡ τουρκικὴ διπλωματία ἐξηκολούθει τὴν αὐτὴν κουτοπόνηρον πολιτικὴν τῶν ἀναβολῶν καὶ τῶν προσχημάτων ἐνώπιον τῶν συνεχῶν ἀλλὰ — πρέπει νὰ λεχθῇ — χλιαρῶν παραστάσεων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μ. Δυνάμεων. Οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι τῶν πρεσβειῶν ἐπηγαινοήρχοντο ἐκ Κρήτης εἰς Κωνσταντινούπολιν φέροντες σχέδια ἐπὶ σχεδίων διὰ τὰς ἐν Κρήτῃ μεταρρυθμίσεις. Οἱ Πρεσβευταὶ συνεκρότουν μυστικὰς συνεδριάσεις ἄνευ οὐδενὸς τελικοῦ ἐξαγομένου καὶ ὁ μέγας Παπισὰχ ἔτριβε τὰς χεῖρας, ἀναμένων ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέρας τὴν ἔναρξιν τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγῶν.

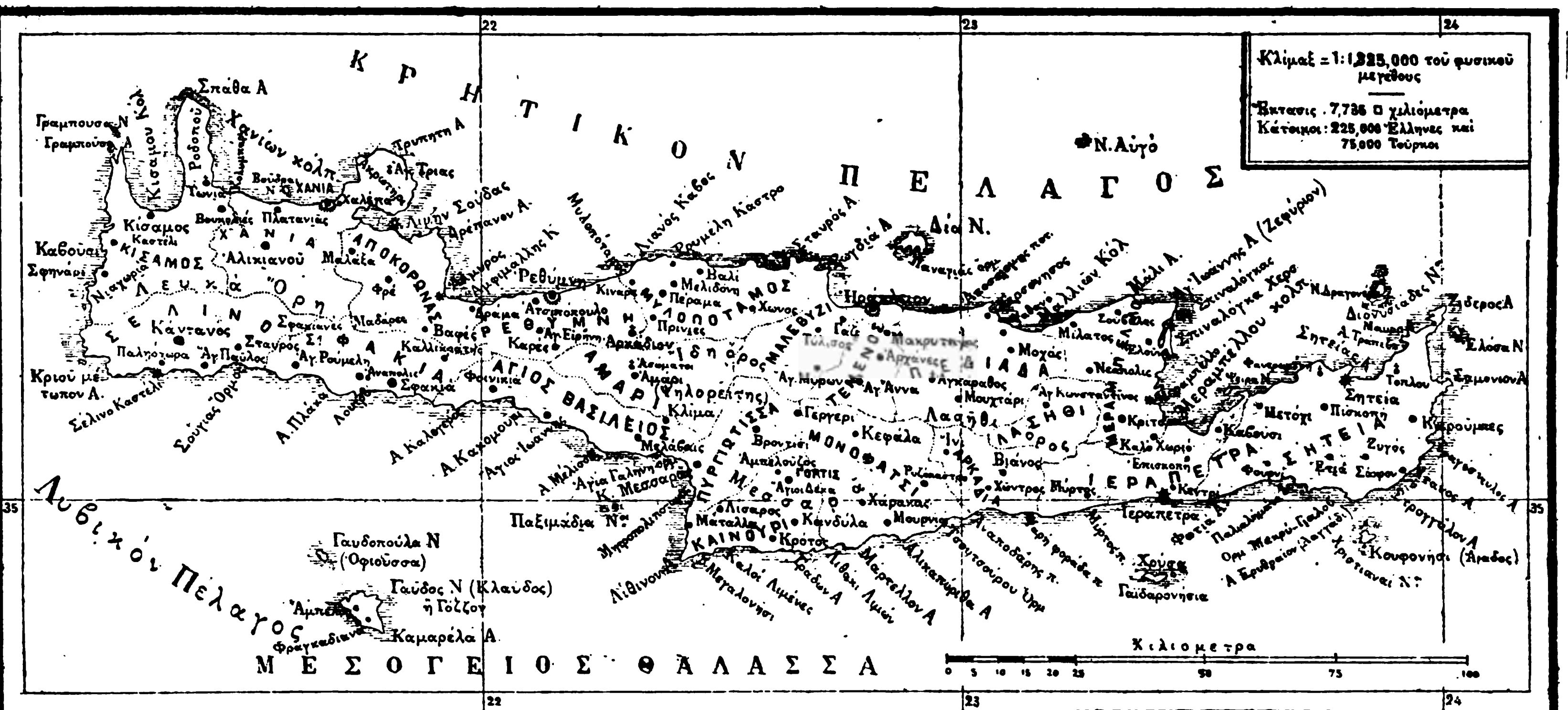

Σὶρ Βιλλιώτης, Ἄγγλος πρόξενος ἐν Χανίοις

Οὕτω, μὲ ἀπειλὰς νέων σφαγῶν τῶν δυστυχῶν Ἀρμενίων ἐν Κων)πόλει μὲ ἐπαναστατικὰς προκηρύξεις τῶν μεταρρυθμιστικῶν Νεοτούρκων καὶ μέ τινας παρενοχλήσεις ἐν Μακεδονίᾳ ἐκ μέρους Ἑλλήνων ἐπαναστατῶν, παρῆλθεν ἄγονος εἰς πράγματα καὶ ὁ τελευταῖος μὴν τοῦ 1896, ἵνα τὸν διαδεχθῇ ὁ τόσα ἐγκυμονῶν Ἰανουάριος τοῦ τρέχοντος ἔτους 1897.

Οἱ Κρῆτες ἐν τῷ μεταξὺ καὶ οἱ περὶ τῆς τύχης των ἐνδιαφερόμενοι ἐν Ἑλλάδι ἔσχον τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον ὅπως μελετήσωσι μᾶλλον ἐπισταμένως τὰς δῆθεν μεταρρυθμίσεις, αἵτινες ἔμελλον νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἐν τῇ νήσῳ, ὅπως ἔμελλον καὶ θὰ μέλλουν πάντοτε ἐν ὁλοκλήρῳ τῇ ὀθωμανικῇ αὐτοκρατορίᾳ ἀπὸ ἑνὸς ἤδη αἰῶνος.

«Ἔδει», ἔλεγεν ὁ Henri Mathieu τῷ 1857, «νὰ καταργηθῇ ἡ δουλεία, ἥτις καταπνίγει τὸ αἴσθημα τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας καὶ φέρει διάστασιν μεταξὺ κυρίου καὶ δούλου, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ Μοντεσκιοῦ. Ἡ ἑνότης τῆς νομοθεσίας, ἐγκαθιστῶσα ἀπόλυτον ἰσότητα μεταξὺ ἁπάντων τῶν ὑπηκόων τῆς αὐτοκρατορίας, μόνη αὕτη θὰ ἠδύνατο νὰ πληρώσῃ τὰς προαιωνίας ἀβύσσους, αἵτινες χωρίζουν

ΧΑΡΤΗΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

τοὺς μουσουλμάνους ἀπὸ τῶν χριστιανῶν καὶ νὰ θέσῃ τὰς βάσεις τῆς ἑνότητος τοῦ ἔθνους. Οἱ λαοὶ ὑποτάσσονται πάντοτε εἰς τὸν νόμον ὅταν εἶναι δίκαιος, ἀδιαφοροῦντες παρὰ τίνος τοῖς δίδεται οὗτος. Οἱ Ρωμαῖοι ἐφήρμοζον τοὺς ἰδίους των νόμους εἰς τοὺς ὑποτασσομένους λαούς, καὶ ἐκεῖνοι τοὺς ἀπεδέχοντο πανταχοῦ, διότι ἦσαν εὐνοϊκοὶ πρὸς τὴν πρόοδον, εἰς ἣν ἀπέβλεπον. Διὰ τοῦτον τὸν λόγον οἱ Γαλάται ἀπεδέξαντο μετὰ τόσης προθυμίας τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν καὶ ἐδείχθησαν ἐχθροὶ πρὸς τοὺς Φράγκους, οἵτινες ὑπεχρεώθησαν νὰ μεταβάλωσιν ἤθη. Δυστυχῶς ὅμως, τὰ διδάγματα τῆς ἱστορίας ἀπωλέσθησαν διὰ τοὺς Τούρκους ! . . Ἀντὶ νὰ παρασκευάσουν οὗτοι τὴν πολιτικὴν τῶν φυλῶν συγχώνευσιν, καθίδρυσαν ἐξ ἐναντίας τὴν διάκρισιν μεταξὺ νικητῶν καὶ ἡττημένων· διὸ καὶ τὸ ἀσφαλέστερον ἀποτέλεσμα τῆς τοιαύτης τακτικῆς ἔσται νὰ ἐπιρρωνύῃ τὰς ἀξιώσεις τῶν πρώτων καὶ νὰ ἐπαυξάνῃ τὰ μίση τῶν δευτέρων. Πᾶν ὅ,τι δ' ἑκάστοτε συμβαίνει ἐν Ἀνατολῇ ἔρχεται πρὸς ἐπιμαρτυρίαν τῆς ἀληθείας ταύτης».

Ἀλήθειαι ὄντως παλαιαί, ἀλλὰ πάντοτε ἐπίκαιροι διὰ τὴν πολιτικὴν τῆς βαρβάρου τουρκικῆς δεσποτείας.

Οἱ Κρῆτες δὲν ἠδύναντο νὰ ὑπομένουν ἐπὶ πλέον. Ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ ἤρξατο δραστηρίως ἐργαζομένη, ὁλόκληρος δὲ ὁ Ἑλληνικὸς λαός, προβλέπων ἤδη μετ' ὀλίγον μέλλοντα τὸν ἀναπόφευκτον περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνα, παρέσχε πᾶσαν ὑποστήριξιν εἰς τὴν πρὸς ἄμυναν παρασκευὴν τῶν Κρητῶν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν καὶ πάλιν προπηλακιζομένων κρητικῶν προνομίων.

Ἐπαναστατικαὶ ὁμάδες ἤρχισαν νὰ σχηματίζωνται ἐν Κρήτῃ καί, μεμονωμέναι τινὲς σφαγαὶ χριστιανῶν καὶ γυναικοπαίδων, ἦγαγον εἰς ἐπίφοβον βαθμὸν τὰ προαιώνια μίση μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων Κρητῶν, ὧν τὸ μέγεθος ἐπηύξανεν ἤδη τεραστίως ἡ ἀκατάπαυστος εἰς τὴν νῆσον κάθοδος τουρκικῶν στρατευμάτων, διότι ἡ Πύλη παρεσκευάζετο πρὸς νέαν καταπάτησιν τῶν ὑποσχέσεών της καὶ ἡ πραγματοποίησις τῆς ὁριστικῶς ἀποφασισθείσης ἀπελάσεως τῶν ἀγρίων Βεγγαζίων ἀπὸ τῆς νήσου ἐματαιοῦτο πλέον ὁλοσχερῶς. Καὶ ἡ ἑλληνικὴ δὲ Κυβέρνησις, ἀπαυδήσασα καὶ αὐτὴ ἐν τῇ μακρᾷ ἀνοχῇ τῶν ψευδολογιῶν τοῦ Γιλζίζ, ἤρχιζε νὰ δεικνύῃ τάσεις πρὸς ἐνεργοτέραν πολιτικὴν ἀπέναντι τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ὅπερ ἔτι μᾶλλον ἐνεθάρρυνε τοὺς ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως ἀγωνιζομένους.

Δὲν παρῆλθε πολύ, καί, ἐν μέσῳ τῆς τελείας ἀφ' ἑνὸς ἐκρεμότητος τοῦ ζητήματος εἰς χεῖρας τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ τῆς Πύλης, τῆς πλήρους δ' ἀφ' ἑτέρου παρασκευῆς πρὸς ἀγῶνα ἐξοντώσεως ἐκ μέρους τῶν Κρητῶν, αἱ κατ' ἐπαρχίας συνελεύσεις τοῦ λαοῦ τῆς νήσου ἀπηύθυναν εὐχὰς ὁριστικὰς πρὸς ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν καὶ τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων.

Τὴν 28ην Ἰανουαρίου 1897 ὁ λαὸς τῆς Ἐπαρχίας Σητείας συνελθὼν ἐν Πισκοκεφάλῳ καὶ λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι «τὰ τελευταίως ἀπονεμηθέντα τῇ νήσῳ προνό-
» μια δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ ἐφαρμοσθῶσι συνεπείᾳ τῆς συστηματικῆς ἀντιδράσεως
» τῆς κεντρικῆς Κυβερνήσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῶν ἐντοπίων μουσουλ-

» μάνων, ὅτι πᾶσα νέα προσπάθεια πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν λεγομένων προνομίων θὰ » ἐστείχιζε τὴν παντελῆ τῶν Κρητῶν καταστροφήν, καὶ ὅτι τέλος ἡ εἰρήνη καὶ » ἡ ἡσυχία ἐν τῇ νήσῳ, ἀνεξαρτήτως πάσης θρησκευτικῆς διαιρέσεως, δὲν θὰ ἠδύ- » ναντο ν' ἀποκαταστῶσιν ἄλλως ἢ μόνον διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς » τὴν 'Ελλάδα», ἐζήτησε «τὴν Ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν » κατάλυσιν τῆς κυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου», παρακαλῶν «τὴν Α. Μ. τὸν βασι- » λέα τῶν 'Ελλήνων Γεώργιον τὸν Α' νὰ λάβῃ κατοχὴν τῆς νήσου καὶ νὰ ἑνώσῃ » ταύτην μετὰ τοῦ βασιλείου τῆς 'Ελλάδος».

Τὴν αἴτησιν ταύτην ἐπηκολούθησε, τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ ἰδίου μηνός, Ψήφισμα τοῦ λαοῦ τῆς ἐπαρχίας Λασσιθίου συνελθόντος ἐν Γενικῇ Συνελεύσει εἰς Ζερμιάδας, δι' οὗ ἐπίσης ἐκηρύσσετο ἡ «ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς μητρὸς πατρίδος 'Ελ- » λάδος» καὶ παρεκαλεῖτο ὁ βασιλεὺς τῶν 'Ελλήνων «νὰ λάβῃ κατοχὴν τῆς Νή- » σου». Τὴν αὐτὴν δ' ἡμέραν ταὐτόσημον ψήφισμα ὑπεγράφετο ὑπὸ 300 κατοίκων τῆς Ἐπαρχίας Ἱεραπέτρας, καί, τὴν 30 Ἰανουαρίου ὁ λαὸς τῶν ἐπαρχιῶν Βιάν- νου καὶ Ἡρακλείου «εἰδὼς ὅτι τὸ σύνταγμα τὸ ἀπονεμηθὲν τῇ Κρήτῃ διὰ τῆς » εὐεργετικῆς παρεμβάσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἀπεδείχθη ἀνεφάρμοστον » διότι πρὸς παρακώλυσιν τῆς ἐφαρμογῆς αὐτοῦ ἡ Κεντρικὴ Διοίκησις τῆς Κων- » σταντινουπόλεως μετεχειρίζετο ἤδη τοὺς ἐγχωρίους Μουσουλμάνους καὶ τὸν στρα- » τόν, καὶ βλέπων ὅτι οὐδεμία ἄλλη λύσις ὑφίστατο πλέον ἐκτὸς τῆς πραγμα- » τοποιήσεως τοῦ μόνου καὶ ἀναλλοιώτου πόθου τοῦ χριστιανικοῦ πληθυσμοῦ τῆς » Κρήτης», ἐκήρυξεν ἐπίσης τὴν «μετὰ τῆς 'Ελλάδος ἕνωσιν καὶ ἐπεκαλέσθη τὴν » κατοχὴν τῆς νήσου ὑπὸ ἑλλην. στρατοῦ ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν 'Ελλήνων » Γεωργίου τοῦ Α'».

Τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἡ θέσις εἰς τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου 1897.

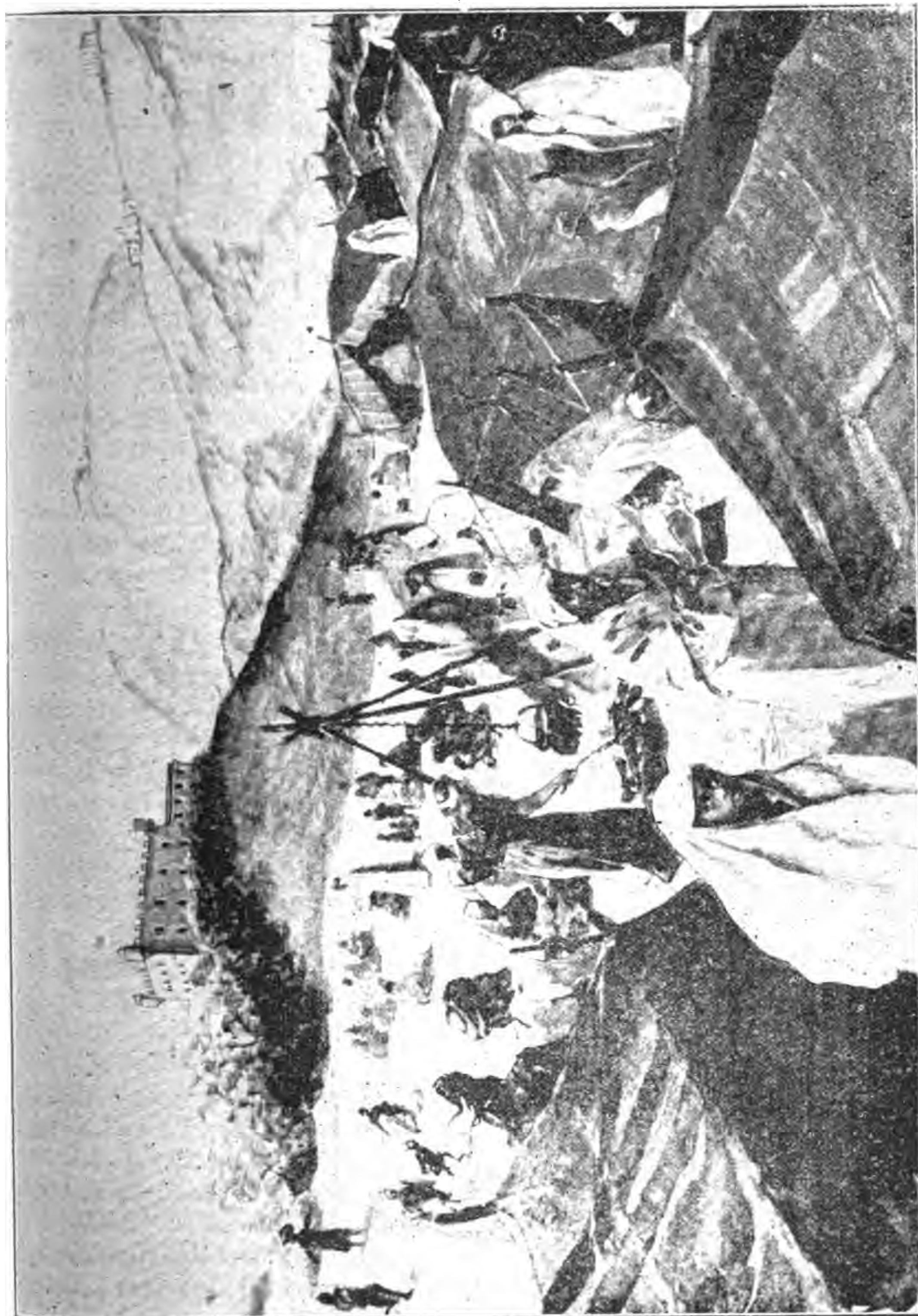
Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ηὔξανεν ἐπαισθητῶς ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐνδιαφέροντος ὅπερ ἐγεννᾶτο ἐκ τῆς καθ' ἡμέραν ἀναγγελίας νέων πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ νέου πολιτεύματος βιαιοπραγιῶν ἐν τῇ Νήσῳ. Εἰς τὰς 9, εἰς τὰς 10, εἰς τὰς 12, εἰς τὰς 15 τοῦ μηνὸς Ἰανουαρίου εἰδήσεις ἀσφαλεῖς ἐκ Κρήτης ἀνήγγελλον εἰς τὸν κόσμον ὅτι δηώσεις ἐγένοντο εἰς πολλὰ χωρία, ὅτι μεμονωμένοι φόνοι καὶ μικροσυμπλοκαὶ καὶ αντεκδικήσεις. ἐλάμβανον χώραν, ὅτι χωρικοὶ ἐπιστρέφοντες ἐκ τῶν πό- λεων εἰς τὰς ἀγροικίας των ἐνηδρεύοντο καὶ ἐκρεουργοῦντο καθ' ὁδὸν ἀνάνδρως ὑπὸ τῶν ἀγρίων ὀρδῶν τοῦ Σουλτάνου, αἵτινες ἐβεβαιώθη ὅτι ἐνήργουν ἐπὶ σχεδίου προδιαγεγραμμένου καὶ ἐπινεύσει τῆς Πύλης. Ἡ ἀγανάκτησις ἐκορυφοῦτο εἰς ἐπικίνδυνον σημεῖον· ἡ Κεντρικὴ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ εἰργάζετο ἐνδελεχῶς πρὸς ἐξοπλισμὸν ἀνταρτικῶν σωμάτων πρὸς ἀποστολὴν εἰς τὴν ἀπειλουμένην νῆσον, εἰσφοραὶ ἀνηγγέλλοντο πανταχόθεν πρὸς ὑποστήριξιν τοῦ μέλλοντος κρισίμου ἀγῶ- νος, εὐγενῆ τῆς Ἑλλάδος τέκνα κατήρχοντο εἰς τὴν νῆσον ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων ἐπαναστατῶν πρὸς συνδρομὴν τῶν ἀπειλουμένων διὰ σφαγῆς καὶ ἀτιμώσεως ἀδελ-

φῶν μας. Βεβηλώσεις τάφων, διαρπαγαὶ περιουσιῶν ὁλοκλήρων ἠγγέλλοντο καθ' ἑκάστην καὶ σωρεῖαι προσφύγων γυναικοπαίδων ἤρξαντο καταφθάνουσαι εἰς Μῆλον, εἰς Σῦρον καὶ Πειραιᾶ ὅπου ἐτύγχανον τῶν πρώτων περιθάλψεων. Τὸ κίνημα προεμηνύετο μέγα καὶ ἴσως τελειωτικόν, ἐν ᾧ, ἀφ' ἑτέρου, ἐν Μακεδονίᾳ, ποιός τις ἀναβρασμὸς ἤρχιζεν ἐκδηλούμενος καί τινα ἐπαναστατικὰ σώματα ἠρεμοῦντα, ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους ἤρχιζον ἑτοιμαζόμενα πρὸς εἰσβολήν, ἡ δὲ τουρκικὴ κυβέρνησις ἐπηύξανεν ἤδη τὰς ὑπονοίας διὰ τῆς ἀεννάου ἐνισχύσεως τῶν παραμεθορίων στρατευμάτων της.

Ὑπὸ τοιαύτας συνεχεῖς εὑρισκόμενος ἐντυπώσεις ὁ ἑλλην. κόσμος ἐξηρεθίσθη αἴφνης ἔτι μᾶλλον διὰ τῆς γνώσεως ἐπισήμου τραχείας διακοινώσεως τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ Βέη. Ἡ διακοίνωσις, γενομένη ὑπὸ ἡμερομηνίαν 11)23 Ἰανουαρίου, ἔφερε τὸν τύπον διαμαρτυρήσεως, ὑπῃνίσσετο δὲ «ὑποσχέσεις δοθείσας» τῷ Ἀσὴμ παρὰ τοῦ Ἕλληνος Ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλ. Σκουζὲ «ὅτι θ' ἀνενέου τὰς διαταγάς του περὶ παρακω-» λύσεως ὁμάδων Ἑλλήνων λῃστῶν » (brigands Hellènes) διαπραττόντων » παντὸς εἴδους κακουργίας, ἀπὸ πά-» σης νέας εἰσβολῆς». Ὁ Ἀσὴμ διεμαρτύρετο ὅτι «ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν ἠπάτησεν αὐτὸν καὶ ὅτι αἱ «λῃστοπραξίαι (Les actes de brigan-» dage) ἀντὶ νὰ παύσουν, ἐπανελαμ-» βάνοντο συχνότεραι καὶ μετὰ μεί-» ζονος ἐπιτάσεως, ὅτι τὸ πλεῖστον » τῶν λῃστῶν ὡπλίζοντο ὑπὸ τὰ ὄμματα τοπικῶν τινων ἀρχῶν, μεταξὺ δ' αὐ-» τῶν συγκατελέγοντο καὶ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. ὅτι ἔμενον » ἀκαταδίωκτα πρόσωπά τινα δημοσίᾳ ἐκφωνοῦντα στασιαστικοὺς λόγους καὶ » προκαλοῦντα εἰς ἐξέγερσιν κατὰ τῆς Αὐτοκρατορικῆς Κυβερνήσεως». Ἠπείλει δ' ἐν τέλει ὅτι «ἡ παράτασις τῆς τοιαύτης καταστάσεως θὰ ἐγίνετο πρόξενος ἄρ-» σεως τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ὑφισταμένων ἀγαθῶν (!) σχέσεων».

Ἐμμ. Μανουσογιαννάκης, ταγματάρχης, ἐπλαρχηγὸς ἐν Κρήτῃ

Ἡ διακοίνωσις αὕτη, κατόπιν τῶν τουρκικῶν ἐν Κρήτῃ κακουργιῶν καὶ τῶν γνωσθεισῶν ἁρπαγῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ διαρπαγῶν, ἔτι δὲ τῆς συγκεντρώσεως στρατευμάτων εἰς Μακεδονίαν, ἐξήγειρεν εἰς βαθμὸν ἐπικίνδυνον τὰ πνεύματα ἐν Ἑλλάδι. Ὁ Ἑλλην. Λαός, ᾐσθάνθη βαθύτατα τὴν βάναυσον

Κατασκήνωσις ἐπηλίδων Βεγγαζίων ἔξωθεν τῶν Χανίων.

διατύπωσιν τῶν παραπόνων τοῦ Ἀσὴμ καὶ κατὰ βάθος ἠξίου νὰ ἐπιστραφῇ εἰς αὐτὸν ἡ αὐθάδης του διακοίνωσις.

Ἡ Πύλη ἐνόμισεν ὅτι θὰ ἐνέσπειρε φόβον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀπευθύνουσα πρὸς τὴν κυβέρνησίν της τοιαύτην διαμαρτυρίαν. Τὸ ἀποτέλεσμα ὅμως τῆς ἐκ ταύτης ἐντυπώσεως ὑπῆρξε πολὺ διάφορον. Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο ἦτο πάνδημος ὀργὴ καὶ ἐξέγερσις, ἀφ' οὗ μάλιστα ἦτο πανδήμως γνωστὸν ὅτι ἡ Ἑλλην. Κυβέρνησις, ἐναντίον τῶν πόθων τοῦ λαοῦ, πλεῖστα παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὸν καταρτισμὸν καὶ τὴν ἔξοδον ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν καὶ Κρήτην, προβᾶσα ἔτι καὶ εἰς ὅπλων κατάσχεσιν καὶ εἰς ἀρκετοῦ χρηματικοῦ ποσοῦ τοιαύτην κατατεθειμένου εἰς τὸ Ταμεῖον τῆς Κεντρικῆς τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, ἧς προΐστατο ἀτρύτως ἐργαζόμενος ὁ Μάρκος Ρενιέρης.

Τὸν ἐρεθισμὸν δὲ τοῦτον τοῦ λαοῦ ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον ἡ ἀξίωσις τῶν Ρωμούνων Κουτσοβλάχων ὅπως ὁ ἀποστάτης μητροπολίτης Μεσημβρίας Ἄνθιμος ἀναγνωρισθῇ παρὰ τοῦ Πατριαρχείου Ἔξαρχος τῶν Ρωμούνων. Ὁ πρεσβευτὴς τῆς Ρωμουνίας Τζουβάρας ὑποβοηθούμενος παρὰ τῆς ἀνθελληνικῆς πολιτικῆς τῆς Αὐστρίας ἀπήτησε τὴν ἀναγνώρισιν ταύτην παρὰ τῆς Πύλης, ἐνῷ τὸ Πατριαρχεῖον ἠρνήθη ταύτην διαρρήδην.

Ἐν τῷ μεταξὺ εἴχομεν καὶ τὰς ἀστείας διαπραγματεύσεις περὶ συνομολογήσεως Κρητικοῦ δανείου ἐξ 100,000 λιρῶν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς διοργανώσεως τοῦ φανταστικοῦ κρητικοῦ πολιτεύματος, ὅπερ ἐφαίνετο ἤδη ὁμοιάζον οἰκοδόμημα καταρρέον πρὶν ἀκόμη περατωθῇ ἡ κατασκευή του. Καὶ τώρα μὲν ἐφαίνετο ἀναλαμβάνουσα τοῦτο ὁμὰς ἐξ Ἀθηνῶν τόρα δ' ἄλλη ἐν Παρισίοις καὶ δὴ ἡ Τράπεζα τῶν Κάτω Χωρῶν. Αἱ διαπραγματεύσεις αὗται εἶχον περατωθῇ τὴν 14 Ἰανουαρίου.

Ἀλλ' ἐνῷ τοιαῦται διημείβοντο ἐν ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς πρωτευούσαις εἰδήσεις καὶ ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης Βέροβιτς ἐλάμβανε διαταγὰς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως νὰ προβῇ εἰς τὴν ταχεῖαν ὅσον ἔνεστι κατάρτισιν τῆς μικτῆς χωροφυλακῆς ἐκ τριῶν σωμάτων ἥτις θ' ἀνελάμβανε τὴν φρούρησιν τῆς τάξεως ἐν Χανίοις, Ἡρακλείῳ καὶ Ρεθύμνῃ, σῶμα δ' ἐξ 80 Μαυροβουνίων ἀπεβιβάζετο εἰς Πειραιᾶ ὑπὸ ἕνα ἀξιωματικὸν πρὸς ἀποστολὴν εἰς Κρήτην διὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ σκέψεις διημείβοντο περὶ τοῦ διορισμοῦ καταλλήλου ξένου διοικητοῦ τῆς χωροφυλακῆς, τοῦ Ἄγγλου ταγματάρχου Μπὸρ, τοῦ Βιτάλη πασσᾶ ἢ τινος Βουλγάρου διατελοῦντος ὑπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Ρωσσίας, ὡς καὶ περὶ τοῦ καθορισμοῦ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν χωροφυλάκων, οἵτινες θὰ ἐκαλοῦντο ἐκ Βελγίου, Ὀλλανδίας ἢ μόνον ἐξ Ἰταλίας, ὁ μὲν ἀντιπρόσωπος τῆς Ρωσσίας Πετκώφ, ἐκ τῶν μελῶν τῆς μικτῆς ἐπιτροπῆς πρὸς διοργάνωσιν τῆς νήσου, παρέμενεν ἀμέτοχος ταύτης εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ δὲ γάλλος συνταγματάρχης Δὲ Βιαλὰρ μετέβαινεν αἴφνης εἰς Ἀλγέριον ὅπου ἀνελάμβανεν αὖθις τὴν διοίκησιν τοῦ ἐκεῖ σώματός του. Παρέμενον λοιπὸν ἐν Κρήτῃ, ἐκ τῆς διασπασθείσης οὕτω κωμικῆς ἐπιτροπῆς, οἱ δύο Τοῦρκοι ἀντιπρόσωποι καὶ οἱ στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι Ἀγγλίας, Ἰταλίας καὶ Αὐστρίας.

Ἡ ἐκκρεμότης αὕτη, ἂν μὴ ἀκόμη ἡ ἐντελὴς ματαίωσις εἰρηνευτικοῦ μέτρου, ἐπήνεγκε φανερὰν πλέον διάστασιν μεταξὺ χριστιανικοῦ καὶ ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ. Εἰς τὸ Ἡράκλειον ἤρξαντο εἰσερχόμεναι αἱ τουρκικαὶ οἰκογένειαι τῶν πέριξ χωρίων ὅπου ἦσαν ἐκτεθειμέναι εἰς τὰς ἀντεκδικήσεις τῶν χριστιανῶν, αἵτινες τὰ πάνδεινα ὑπέφερον ἐκ τῶν διαρκῶς ἐξερχομένων τοῦ φρουρίου πρὸς σφαγὴν καὶ λεηλασίαν ἐνόπλων τουρκικῶν ὁμάδων ὑπ' αὐτὰ τὰ ὄμματα τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐρεθισμὸς ἦτο ἐπίσης μέγας. Τὸ κόμμα τῶν μεταρρυθμιστῶν Νεοτούρκων προέβαινεν εἰς προκηρύξεις καὶ ἐκκλήσεις πρὸς τὸν μουσουλμανικὸν ὄχλον ἵνα τοὺς ἀκολουθήσῃ εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐπαναφορᾶς εἰς τὸν θρόνον τῆς Σταμποὺλ τοῦ ἐκπτώτου Σουλτάνου Μουρὰτ τοῦ δικαιωματικοῦ Μεγάλου Καλίφου τῶν Μουσουλμάνων καὶ πρεσβυτέρου γόνου τῆς οἰκογενείας τοῦ Ὀσμάν, ἐνῷ ὁ ἤδη Σουλτάνος Ἀβδοὺλ Χαμὶτ θεωρεῖται νομίμως ἁπλοῦς τοποτηρητὴς τοῦ Καλιφάτου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μυστηριώδους ἀσθενείας ἐκείνου. Οἱ Ἀρμένιοι ἀφ' ἑτέρου τῶν μεμακρυσμένων διαμερισμάτων παρεπονοῦντο ἐντόνως ὅτι δὲν τοῖς ἐπετρέπετο ἡ ἐπιζήτησις ἐργασίας, καί, παρὰ τὴν δοθεῖσαν ἀμνηστείαν, αἱ ἀρχαὶ ἠμπόδιζον αὐτοὺς νὰ καταλίπωσι τὰ χωρία των. Τὸ σχέδιον τῶν μεταρρυθμίσεων ὅπερ εἶχον ἐκπονήσει οἱ Πρέσβεις τῶν Μ. Δυνάμεων καὶ ὑποβάλει εἰς τὰς Κυβερνήσεις των χωρὶς νὰ τὸ ἐπιδώσουν εἰς τὸν Σουλτάνον παρέμενεν ἄγραφος χάρτης, κατεφαίνετο δὲ εἰς ἄκρον ἀπλοϊκὸς ὁ δυνάμενος νὰ πιστεύσῃ ὅτι θὰ ἐδέχετό ποτε ὁ Σουλτάνος νὰ περικόψῃ τ' ἀπολυταρχικά του δικαιώματα χάριν τῶν ὑπηκόων του, τοὺς ὁποίους, εἰς οἰανδήποτε καὶ ἂν ἀνήκουν φυλήν, θέλει πάντοτε δούλους κύπτοντας ὑπὸ τὴν αὐθάδη μάστιγα τῶν ἀγροίκων πασσάδων του, διότι μεταρρύθμισις ἐν Τουρκίᾳ θὰ εἰπῇ κατασυντριβὴ τῆς σουλτανικῆς αὐθαιρεσίας, σημαίνει περιορισμὸς τῶν ἁρπακτικῶν τάσεων τῶν πασσάδων καὶ ἐφαρμογὴ ἰσότητος ἀντιβαινούσης πρὸς τὰς συνθήκας αἵτινες συγκρατοῦσιν ἀκόμη εἰς τοὺς σκωληκοβρώτους του πόδας τὸν θρόνον τῆς Σταμπούλ.

Οὕτω, μὲ τὴν ἀδράνειαν τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν ἀντιπροσώπων των, μὲ τὴν ἀνυπομονησίαν τῶν Κρητῶν καὶ τὰς πονηρὰς ὑπεκφυγὰς τοῦ Σουλτάνου, ὁ χρόνος παρήρχετο ἄνευ λήψεως οὐδενὸς σωστικοῦ μέτρου ἐκ μέρους τῶν δῆθεν ἐνδιαφερομένων περὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ κατατριβομένων μόνον εἰς λόγους κενούς, ὡς ὁ λόρδος Σώλσβαρυ, ὅστις ἔλεγεν ἤδη τῇ 11ῃ Ἰανουαρίου ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Λόρδων :—«Δὲν νομίζω ὅτι δυνάμεθα ν' ἀκολουθήσωμεν ἄλλην πορείαν ἐκτὸς τοῦ νὰ ἐξασκήσωμεν ὅσην ἐπιρροὴν ἔχομεν ἐπὶ τῶν ἄλλων Δυνάμεων διὰ νὰ πείσωμεν αὐτὰς νὰ ἐκβιάσωμεν τὸν Σουλτάνον εἰς μεταρρυθμίσεις, ὅσαι ἀναγκαιοῦν ὄχι μόνον νὰ σώσουν τοὺς ὑπηκόους του ἐκ τῶν σφαγῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ προφυλάξουν τὴν αὐτοκρατορίαν ἐκ τῆς καταστροφῆς, ἥτις ἂν δὲν λάβῃ τὰς ἀναγκαίας προφυλάξεις δὲν θὰ βραδύνῃ πολύ. Ἐπράξαμεν τοῦτο. Οὐδεμία Δύναμις διαφωνεῖ πρὸς ἡμᾶς ὡς πρὸς τὴν φρίκην ἐκ τῶν τουρκικῶν ἀγριοτήτων, καὶ πιστεύω ὅτι βαρέως φέρουσι πᾶσαι τὴν ἰδέαν εὐρωπαϊκοῦ πολέμου τὸν ὁποῖον λάθος ἢ παρεξή-

γησίς τις εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν ἐξαναγκαστικῶν μέτρων ἤθελεν ἐπιφέρει. Ἡ Βουλὴ θέλει πεισθῇ ἐκ τῶν ἐγγράφων ὅτι αἱ Δυνάμεις εἶναι σύμφωνοι εἰς λῆψιν μέτρων, κάμνουσαι πᾶν τὸ δυνατὸν διὰ νὰ σώσουν τὴν αὐτοκρατορίαν. Αἱ Δυνάμεις εἶναι γενικῶς σύμφωνοι ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τοῦ Σουλτάνου πρέπει νὰ ἐφαρμοσθοῦν ὑλικὰ μέτρα. Μικραί τινες διαφοραὶ ὑπάρχουν εἰς τὸ σχέδιον τοῦ ἐξαναγκασμοῦ, ἀλλὰ τοιαῦται ὥστε νὰ δύναμαι νὰ ριψοκινδυνεύσω νὰ χαράξω ἐπὶ ταύτης τῆς τραπέζης τὴν γενικὴν γραμμὴν τοῦ σχεδίου τοῦ ὑλικοῦ ἐξαναγκασμοῦ πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμίσεων. Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι μέχρις οὗ γίνουν παραδεκταὶ αἱ μεταρρυθμίσεις ἡ τύχη τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας δὲν θ' ἀναβληθῇ. Δυνάμεθα δὲ νὰ εἴπωμεν ὅτι ἡ στάσις αὕτη τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως εἶναι ἡ καλλιτέρα διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς Τουρκίας καὶ τὴν διατήρησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης».

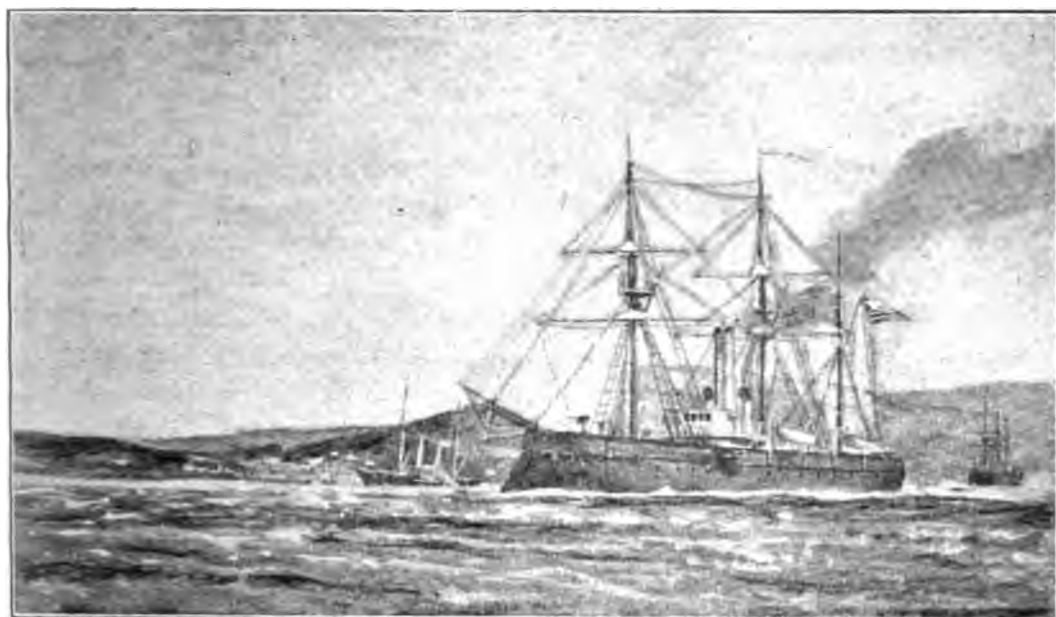
Τὸ ἐν Κρήτῃ χωρίον Πλατανιᾶς, ὅπου τὸ πρῶτον στρατόπεδον τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς.

Ταῦτα δὲ πάντα, καὶ πλεῖστα παρόμοια, ἴσα αἰωνίως μᾶς ἐπαναλαμβάνουν τὸ αἰώνιον μορμολύκειον τῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, ἀκεραιότητος τὴν ὁποίαν αὐτοὶ οὗτοι οἱ ὑποστηρικταί της κατεπάτησαν καὶ κατεκερμάτισαν. Καὶ ταῦτα ἐνῷ οἱ Μπέηδες τῆς Ἠπείρου ἀνέφερον εἰς τὸν Σουλτάνον ὅτι ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐξοπλίσωσιν ἰδίαις δαπάναις πολυαρίθμους ἀλβανοὺς ὅπως καταρτίσουν σώματα ληστρικὰ πρὸς εἰσέλασιν εἰς τὴν Θεσσαλίαν, καὶ ὁ Σουλτάνος ηὐχαρίστει τοὺς πιστοὺς ὑπηκόους του διὰ τὸ θερμόν των ἐνδιαφέρον πρὸς διατήρησιν . . . τῆς εἰρήνης ἴσως.

Ἐνῷ δὲ ταῦτα διετυμπανίζοντο εἰς τὰ τέσσαρα πέρατα τῆς Εὐρώπης, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Κρήτης, ἐξοπλισθέντες ἤδη ἐπαρκῶς, κατελάμβανον τὰ πέριξ τῶν Χανίων πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἀπειλουμένης ζωῆς καὶ περιουσίας των ἐκ τῶν ἐξερχομένων τοῦ φρουρίου ἐνόπλων τουρκικῶν ὁμάδων, ἔντρομοι δὲ οἱ Βέηδες τῆς κρητικῆς πρωτευούσης συνήρχοντο ἐπὶ τὸ αὐτὸ καὶ ἐκλέγοντες ἐπιτροπὴν ἀπέστελλον αὐτὴν παρὰ τῷ Γεν. Διοικητῇ καὶ τοῖς Προξένοις, δηλοῦντες ὅτι ἀπεδοκίμαζον τὰς βιαιοπραγίας τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου (ἀνεγνώριζον ἄρα ταύτας), καὶ ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ παράσχωσι πᾶσαν συνδρομὴν καὶ ὅλην τὴν ἐπιβολὴν

αὐτῶν ὅπως ἐκλείψῃ ἡ μεταξὺ τῶν φυλετικῶν στοιχείων ἔχθρα, οἱ δὲ Πρόξενοι τῶν Μ. Δυνάμεων ἀπηύθυνον ἔγγραφον πρὸς τὴν Δικαστικὴν Ἐπιτροπὴν ζητοῦντες τὴν ἐπίσπευσιν τῆς περατώσεως τοῦ ἔργου αὐτῆς, ἀφ' οὗ μάλιστα ἡ ἐπὶ τῆς διοργανώσεως τῆς Χωροφυλακῆς ἐπιτροπὴ εἶχε περατώσει τὸ ἰδικόν της . . . Μὲ τοιαῦτα προσχήματα καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ φανερὸν ἦτο ὅτι ἐζήτουν νὰ κερδήσουν χρόνον καὶ ν' ἀποτρέψουν ἀναποτρέπτους πλέον συνεπείας· ἀλλ' αἱ σοφιστικαὶ ἐνέργειαι δὲν ἠδύναντο ἐπὶ πλέον ν' ἀπατήσουν τὸν κρητικὸν λαὸν καὶ τοὺς εἰλικρινῶς περὶ τῆς τύχης αὐτοῦ ἐνδιαφερομένους.

Κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν ἐπῆλθε καὶ ἡ εἴδησις τῆς ἑτοιμασίας πρὸς

Ὁ «Μιαούλης» καταδιώκων τὸ τουρκικὸν τροχοφόρον «Φουάτ».

ἀποστολὴν εἰς Κρήτην σώματος Βουλγάρων χωροφυλάκων πρὸς συμμετοχὴν εἰς τὴν μικτὴν χωροφυλακὴν τῆς νήσου. Οἱ ἐν Ἑλλάδι Κρῆτες ἅμα τῷ ἀκούσματι τούτῳ συνῆλθον εἰς θορυβώδη συλλαλητήρια διαμαρτυρόμενοι ὅτι μετὰ τόσους ἡρωικοὺς ἀγῶνας κατήντησαν νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὴν φρούρησιν Βουλγάρων καὶ φρίκη διέδραμε τὰ στήθη τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων, ἐνῷ ὁ Βέροβιτς ἐζήτει ἐσπευσμένως παρὰ τῆς Πύλης τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἰραδὲ τοῦ διορίζοντος τὸν διοικητὴν τῆς Χωροφυλακῆς καὶ ἑτέρου κυροῦντος τὸ κρητικὸν δάνειον. Συνάμα δὲ ἐμφανέστεραι ἐγίνοντο ἐν Κρήτῃ ταραχαί, μέγας ἀναβρασμὸς ἐκράτει ἐντὸς τῶν Χανίων καὶ τὰ καταστήματα ἐκλείοντο τελείως ἀπὸ τῆς 15ης τοῦ μηνός. Τὴν 17ην φόνοι καὶ λεηλασίαι διαπραχθεῖσαι ἔξωθεν τοῦ Ἡρακλείου, ἠνάγκασαν τοὺς ὑποπροξέ-

νους νὰ ζητήσουν δραστήρια μέτρα χάριν τῆς τάξεως καὶ οἱ ἐν Χανίοις πρόξενοι ἀπέστειλαν πλοῖα εἰς τὸν λιμένα τῆς πόλεως ἐκείνης. Ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ παρουσία εἰς οὐδὲν συντελεῖ, οἱ δὲ κάτοικοι ἀμφοτέρων τῶν θρησκευμάτων λαμβάνουν τὰ ὅπλα καὶ περιτρέχουν τὰς ὁδοὺς εἰς ἀπειλητικὰς ὁμάδας. Ἔνοπλοι χριστιανοὶ πολιορκοῦσι τὰ τουρκικὰ χωρία ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνης καὶ Τοῦρκοι τὰ χριστιανικά. Ἐπανειλημμένα ὑπουργικὰ συμβούλια εἰς οὐδὲν καταλήγουν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Σχεδὸν ἐκτὸς τοῦ Ἡρακλείου οὐδεὶς ὑπάρχει πλέον Τοῦρκος, διότι ὅλοι εἰσῆλθον εἰς τὸ φρούριον. Εἰς Καινούργια Πόρτα καὶ εἰς Πρασιαὶς ἐγένοντο διαρπαγαὶ ζώων καὶ φορτίων. Εἰς Σπήλια, εἰς Καρτερόν, εἰς Μακρυτεῖχος καὶ εἰς Φορτέτσαν οἱ Τοῦρκοι προβαίνουν εἰς σφαγὰς καὶ δολοφονίας, προκαλοῦντες ἀντεκδικήσεις ἐκ μέρους τῶν Κρητῶν. Αἱ ὀθωμανικαὶ συνοικίαι τοῦ Ἡρακλείου κενοῦνται Χριστιανῶν, ἡ ἀγορὰ ἐρημοῦται, ἔνοπλοι Ὀθωμανοὶ πηγαινοέρχονται ἀπὸ τῆς πόλεως εἰς τὰ περίχωρα καὶ ἀπὸ τούτων εἰς τὴν πόλιν κατόπιν διαρπαγῶν καὶ φόνων. Τὰ Μετόχια τῶν Πρασιῶν λεηλατοῦνται. Εἰς τὸ Βαλῆ ἐπέρχεται σύγκρουσις, καὶ οἱ Χριστιανοὶ ἀποβαίνουν κύριοι τοῦ πεδίου ἀποκομίσαντες ἄφθονα λάφυρα. Δισχίλιοι στρατιῶται ἀποστέλλονται ἐκ Χανίων εἰς Ἡράκλειον πρὸς κατεύνασιν τοῦ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν αὔξοντος ἐρεθισμοῦ, ἀλλὰ συντελοῦσι μᾶλλον πρὸς ἐπαύξησιν αὐτοῦ. Μικροσυμπλοκαὶ αἱματηραὶ λαμβάνουν χώραν εἰς Καλομόδι καὶ Βαθὺν Ποταμόν. Ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Χανίοις ἐνεργοῦνται συλλήψεις τῶν δῆθεν πρωταιτίων. Στρατὸς ἀποσταλεὶς εἰς Ἐπισκοπὴν ἀποκρούεται ὑπὸ ὀκτακοσίων ὠχυρωμένων ἐκεῖ ἐπαναστατῶν.

Εἰς τὰ Χανιὰ ἐπέρχεται σύγκρουσις τῇ 20ῇ τοῦ μηνὸς καθ' ἣν πίπτουν περὶ τοὺς τριάκοντα ἑκατέρωθεν νεκροί. Τὰ καταστήματα τῶν Χριστιανῶν ἀρχίζουν διαρπαζόμενα καὶ ἡ τρομοκρατία προβάλλει ἤδη τὴν ἀπαισίαν μορφήν της. Ἐπιτροπὴ μικτὴ ἀποσταλεῖσα ἀνὰ τὰ χωρία τῆς ἐπαρχίας Ρεθύμνης, ἐπανέρχεται ἄπρακτος, τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου ἀνθισταμένου ἤδη ὡρισμένως κατὰ πάσης μεταρρυθμίσεως. Γυμνά, ἀνυπόδητα καὶ ἄσιτα γυναικόπαιδα κατὰ ἑκατοντάδας ἀρχίζουν καταφεύγοντα εἰς τοὺς ναούς, εἰς τὰ ὄρη, ἵνα ὑποστῶσιν ἐδῶ τὸν οἰκτρότερον τῶν θανάτων, ἵνα συναντήσουν ἀλλαχοῦ τὴν πεῖναν καὶ τὸν παγετόν.

Τὴν 23ην Ἰανουαρίου ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης ἐδήλου εἰς τὴν Βουλὴν ὅτι: «ἐν Κρήτῃ ἐκτελεῖται ἐργασία σκοποῦσα νὰ παρασκευάσῃ τὴν ἐφαρμογὴν τῶν » νέων θεσμῶν οἵτινες ἐδόθησαν εἰς αὐτήν. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνέλαβον νὰ » διεξαγάγωσιν αἱ Δυνάμεις, ἑπομένως ἡμεῖς νομίζομεν ὅτι δὲν ἔχομεν καθῆκον » ν' ἀναμιχθῶμεν, οὐδὲ νὰ μεταβῶμεν εἰς Κρήτην ἵνα ἀνατρέψωμεν ἐκεῖνο τὸ » ὁποῖον αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀποφασίσει.... Ἐὰν ἡ προσδοκία ἡμῶν αὕτη δὲν » ἤθελε πραγματοποιηθῇ, προβάλλεται ἕτερον στάδιον. Νομίζω δὲ ὅτι εἶναι πρό- » ωρον ν' ἀναγγείλω εἰς τὴν Βουλὴν ποίας ἔχει γνώμας ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ τοῦ » σταδίου τούτου καὶ τί τότε θέλει πράξει».

Ἡ Ἑλλην. λοιπὸν Κυβέρνησις οὐδὲν ἐσκόπει νὰ φέρῃ πρόσκομμα εἰς τὴν ἐφαρ-

μογὴν τοῦ νέου κρητικοῦ πολιτεύματος, καίτοι οἱ Κρῆτες διεμαρτύροντο κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπεζήτουν τὴν ἕνωσιν. Θὰ ἴδωμεν κατωτέρω· πῶς κατόπιν μετετράπησαν καὶ κατὰ πόσον τὰ πράγματα καὶ συνεπῶς αἱ προθέσεις τῶν κυβερνώντων τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὅμως ἀκριβῶς τῶν περιφραστικῶν τούτων δηλώσεων ἀνηγγέλλετο ἐπισήμως ἐκ Κρήτης ὅτι ἐπανάστασις δεινὴ ἐξερράγη ἐντὸς τῆς πόλεως τῶν Χανίων. Οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐπιτεθῆ κατὰ τῶν χριστιανικῶν συνοικιῶν. Οἱ πρόξενοι κατέφυγον εἰς τὴν Χαλέπαν ὅπου ἀπεκλείσθησαν ὑπὸ τοῦ ὄχλου μετὰ τῶν ἐκεῖ Χριστιανῶν κατοίκων, ἐν ᾧ ὅσαι ἐκ τῶν Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν ἐπρόλαβον, κατέφυγον εἰς τὰ ἐν τῷ λιμένι ὁρμοῦντα θωρηκτὰ τῶν Δυνάμεων, καὶ πρόσφυγες κατὰ χιλιάδας ἤρχισαν μεταφερόμενοι εἰς Μῆλον, Σῦρον καὶ Πειραιᾶ, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐλάμβανον τὴν πρὸς τὰ ὄρη ἄγουσαν καὶ πλεῖστοι συνεσωρεύοντο εἰς τὰ οἰκήματα τῶν Προξενείων. Ἐντὸς τῶν Χανίων ἄρχεται ἤδη γενικὴ σφαγὴ καὶ δῄωσις τῶν καταστημάτων. Ἐκτὸς αὐτῶν πυρπολοῦνται Ἑλληνικὰ καὶ Ὀθωμανικὰ χωρία.

Αὐθημερὸν μὲ τὴν εἴδησιν τῶν τραγικῶν τούτων γεγονότων, τὰ ὁποῖα εὐτυχῶς δὲν ἔσχον ὅσα ὑπετίθετο θύματα, ἡ ἀντιπολίτευσις, διὰ τοῦ Ράλλη ἰδίως, ἀπειλήσαντος ὅτι αὐτὸς «θὰ ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς ὅπως ἐγείρῃ ἐπανάστασιν ἐν ᾗ » περιπτώσει ἤθελον ταφῆ διὰ τῆς πολιτείας τῆς Κυβερνήσεως αἱ ἐλπίδες καὶ οἱ » πόθοι τοῦ Ἑλληνισμοῦ», δηλαδή, ἐν ᾗ περιπτώσει ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς δὲν ἐλάμβανεν ἐνεργὸν μέρος ὑπὲρ τῆς μετ' αὐτῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης, — προεκάλεσεν εἰς ὡρισμένας δηλώσεις τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις ἠναγκάσθη νὰ γνωστοποιήσῃ διὰ στόματος τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη ὅτι: «πρὸ μεσημβρίας διετάχθη ὁ » ἀπόπλους δύο πολεμικῶν τοῦ στόλου».

Βουλὴ καὶ λαὸς ὑπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ τὸ μέτρον τοῦτο τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις ὅμως εἶχε προηγουμένως δηλώσει εἰς τὸν Τοῦρκον πρέσβυν Ἀσὴμ βέην ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν πλοίων ἦτο εἰρηνική. Πανταχοῦ δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ διασαλπισθεῖσα ἡ εἴδησις ἐπέφερε γενικὸν ἐνθουσιασμόν, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι ἡ ἐλευθέρα Ἑλλὰς διὰ τοῦ διαβήματός της τούτου ἐδήλου εἰς τὸν κόσμον ὅτι ἐννοεῖ νὰ προστατεύσῃ τοὺς δούλους ἀδελφούς μας καὶ νὰ ἐργασθῇ τὸ καθ' ἑαυτὴν πάσῃ δυνάμει πρὸς πραγμάτωσιν τῶν κρητικῶν πόθων.

Τῷ ὄντι τὴν 25ην Ἰανουαρίου τὰ ἡμέτερα πολεμικὰ πλοῖα «Ὕδρα» καὶ «Μιαούλης» ἀπέπλευσαν διὰ Χανία ἐκ Πειραιῶς, ὅπου φρενίτις εἶχε καταλάβει τὰ προπέμποντα αὐτὰ πλήθη. Κυβερνήτης τῆς μοίρας ἦτο ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Ραΐνεκ, κυβερνήτης δὲ τοῦ «Μιαούλη» ὁ πλοίαρχος Ἰ. Ζῶτος.

Συγχρόνως ἐστέλλετο τηλεγραφικὴ διαταγὴ τοῦ ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν πρὸς τὰ δύο ἐν Σαίνῃ τῆς Γαλλίας εὑρισκόμενα πρὸς ἐπισκευὴν καὶ συμπλήρωσιν τοῦ ὁπλισμοῦ των θωρηκτὰ «Ψαρὰ» καὶ «Σπέτσαι» ὅπως εἰς πρώτην διαταγὴν ὦσιν ἕτοιμα πρὸς ἐπιστροφὴν εἰς Ἑλλάδα.

Ὁλόκληρος ὁ ἑλληνικὸς κόσμος, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ἄκρου ἐνθουσιασμοῦ, ὃν ἐνέσπειρεν αὐτῷ ἡ ἀνδρικὴ στάσις τῆς Κυβερνήσεως, ἐπίστευσεν ἀκραδάντως εἰς προετχεδιασμένην καὶ σοβαρὰν δρᾶσιν τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος καὶ ἀνέμενεν ἤδη μετ' ἀγωνίας τ' ἀποτελέσματα τῆς ναυτικῆς ἀποστολῆς, ἐνῷ ἤδη συγχρόνως ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία»,—περὶ ἧς ἐν ἐκτάσει θέλομεν ὁμιλήσει περαιτέρω,—ἀπηύθυνε πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν διακήρυξιν, καλοῦσα αὐτὸν νὰ «κηρύξῃ τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς »ἑλληνικῆς πατρίδος» καὶ ὑποσχομένη ὅτι «θὰ εὕρισκον (οἱ Κρῆτες) εἰς τοὺς κόλ»πους αὐτῆς τὴν γαλήνην τῆς στοργῆς, εἰ τὴν ὄψιν της τὸ μειδίαμα τῆς μητρός, »ἐν τῇ μετ' αὐτῆς ἑνώσει τὴν ἀ»νάκουφισιν δεινῶν ἀδιηγήτων, τὴν »χαρὰν τῆς ἐλευθερίας, τὸ στήριγ»μα τῆς εὐτυχίας»,—ὅτι «εἰς τὴν »φωνήν των θ' ἀπεκρίνετο μυριό»στομος ἡ φωνὴ τοῦ Γένους, καὶ »ἀπὸ περάτων ἕως περάτων τοῦ »Ἑλληνισμοῦ θὰ εὕρισκον παλμοὺς »ἀδελφῶν συμπαλλόντων, καὶ ἀρω»γοὺς βραχίονας νὰ στηρίξωσι τὸν »βραχίονά των». Ἀγήματα δὲ Εὐρωπαίων ναυτῶν, αἰτήσει αὐτῶν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, ἀπεβιβάζοντο εἰς Χανία πρὸς συγκράτησιν τοῦ ἐξηγριωμένου τουρκικοῦ ὄχλου καὶ προστασίαν τῶν φευγόντων γυναικοπαίδων, τὰ ὁποῖα αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐδείκνυντο ἀνίσχυροι νὰ προστατεύσουν, ἅτε τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ συμμαχοῦντος μετὰ τῶν ἐνόπλων Τουρκοκρητῶν.

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Παπομαλέκος

Ἐντὸς δύο μόνον ἡμερῶν ἡ διαρπαγὴ τῆς πόλεως τῶν Χανίων εἶχε περατωθῆ, καὶ οἱ Μουσουλμάνοι, μένεα πνέοντες διότι οἱ Χριστιανοὶ τοῖς ἐξέφευγον καταφεύγοντες εἰς τὰ πλοῖα, ἐξήρχοντο πάνοπλοι κατὰ τῆς Χαλέπας, ἐνῷ ἤδη φλόγες ἀνεπέμποντο ἀπὸ πολλῶν τῆς πόλεως οἰκιῶν πυρποληθεισῶν. Εἰς τὴν Χαλέπαν ὅμως εἶχον ἤδη κατέλθει ἵνα ὑπερασπίσουν τὰς ἐκεῖ Χριστιανικὰς οἰκογενείας καὶ τοὺς προξένους ὁμάδες Σφακιανῶν, Ἀποκορωνιατῶν καὶ Κυδωνιατῶν, βοηθούμεναι καὶ ὑπὸ τῶν ἐκεῖ σταθμευσάντων Μαυροβουνίων χωροφυλάκων, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου ὁ Γεν. Διοικητὴς Βέροβιτς, βλέπων ἀδύνατον πᾶσαν του ὑπὲρ τῆς ἡσυχίας παρέμβασιν, εἶχεν ἐγκλεισθῆ εἰς τὸ Διοικητήριον, ἀφεὶς πᾶσαν τὴν διεύθυνσιν εἰς τὸν

Κατάληψις τοῦ φρουρίου τῶ. Χανίων ὑπὸ τῶν ἕξ Μεγάλων Δυνάμεων.

στρατιωτικὸν Διοικητήν, ὑπὸ τὰ ὄμματα τοῦ ὁποίου ὥπλιζεν ἐν τούτοις ὁ στρατὸς τὸν μαινόμενον ὄχλον.

Ἐκ τῶν ἐν Χανίοις ξένων πλοιάρχων ἀρίστην ἔδειξε διαγωγὴν ἐν τῇ ὑποδοχῇ καὶ περιθάλψει τῶν ζητούντων σωτηρίαν Χριστιανῶν ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος, ἐνῷ ἐξ ἐναντίας ὁ τῆς Γαλλικῆς μοίρας ἐξήγειρε τὴν ὀργὴν τῶν Κρητῶν, ζητήσας καὶ ἀναγκάσας αὐτοὺς νὰ τῷ παραδώσουν τὰ ὅπλα, ἵνα δεχθῇ ἐπὶ τῶν πλοίων του τὰ γυναικόπαιδα.

Εἰς τὰ Φρεύδια, λοφοσυστάδα σχηματίζουσαν ἐκεῖθεν τῆς Χαλέπας τὸν ἰσθμόν, ὅστις ἑνώνει πρὸς τὴν νῆσον τὴν χερσόνησον Ἀκρωτῆρι, μεταξὺ Σούδας καὶ λιμένος Χανίων, οἱ κάτοικοι τοῦ Ἀκρωτηρίου ὕψωσαν τότε εὐθὺς τὴν Ἑλληνικὴν σημαίαν, ἀπὸ παντοῦ δὲ τῆς νήσου ἤρχισαν καταφθάνουσαι εἰς Ἀθήνας εἰδήσεις περὶ τῆς ἀπὸ κοινοῦ κηρύξεως τῆς ἑνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν μαχητῶν, ὧν τὸ φρόνημα καὶ τὸ θάρρος ἀνεπτερώθη ἐκ τῆς παρουσίας ἑλληνικῶν πολεμικῶν εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα. Συνάμα ὅμως συμπλοκαὶ καὶ δῃώσεις ἐλάμβανον χώραν ἔν τε τοῖς περιχώροις καὶ ἐντὸς τῶν φρουρίων Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου, τὰ ὁποῖα ἕως τότε διετέλουν ὑπὸ σχετικήν τινα ἡσυχίαν, νέα δὲ πολεμικὰ τῶν Δυνάμεων κατέπλεον εἰς τοὺς κρητικοὺς λιμένας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ ναυλοχούντων στόλων, καὶ ὁ ἡμέτερος «Ἀλφειὸς» κατέπλευ ἐπίσης εἰς Χανία τὴν 27 Ἰανουαρίου.

Τὰ γυναικόπαιδα ἐπληθύνοντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἐν Μήλῳ, ἐν Σύρῳ, ἐν Πειραιεῖ καὶ ἐν Ἀθήναις, δυσχερεστάτη δ' ἀπέβαινεν ἡ τροφοδότησις καὶ ἡ παροχὴ οἰκημάτων ἐπαρκῶν εἰς αὐτά, συνάμα δὲ οἱ ἐν Ἀθήναις Κρῆτες ὑπέβαλλον εἰς τὴν Βουλὴν ὑπόμνημα, δι' οὗ ἐπεκαλοῦντο «νὰ πείσῃ ἡ Βουλή, καὶ μετ' αὐ»τῆς ἡ Βασιλεία καὶ ἡ Κυβέρνησις, τὴν Εὐρώπην, ὅτι τὴν φορὰν ταύτην ἡ ἀπελπι»σία ἄγει καὶ τὸ Ἔθνος καὶ τὴν Κρήτην εἰς τὸν ἔσχατον καὶ περὶ τῶν ὅλων ἀγῶ»να, ὅστις δὲν δύναται νὰ λήξῃ εἰμὴ μόνον διὰ τῆς πληρώσεως τῶν πόθων τῶν Κρη»τῶν τοῦ νὰ μετάσχωσι τῆς εἰρηνικῆς προόδου τῶν Χριστιανῶν τῆς Εὐρώπης διὰ »τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς πατρίδος αὐτῶν ὡς μέρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου, ἢ »δ' ἄλλως διὰ τῆς τελείας ἐξοντώσεως τοῦ χριστιανικοῦ ἐν Κρήτῃ πληθυσμοῦ».

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ὑπεγράφετο ὑπὸ δισχιλίων περίπου Κρητῶν.

Εὐθὺς ὅμως τότε, ὅπως πάντοτε, ὁλόκληρος ὁ ἡμιεπίσημος εὐρωπαϊκὸς τύπος ἔσπευσε νὰ δηλώσῃ ὅτι ἡ ἐλπὶς τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶναι ματαία, διότι ἡ ὁμοφωνία τῶν δυνάμεων, ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, παραμένει ἀναλλοίωτος.

Ἐν τούτοις τὰ ἐξ Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης ἀγγελθέντα περὶ συμπλοκῶν ἐκεῖ ἔπεισαν τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν ὅτι τὰ ἐν Κρήτῃ δύο πλοῖα ἦσαν ἀνεπαρκῆ καὶ ἀπεστάλησαν τότε ὁ «Ναύαρχος Μιαούλης» καὶ δύο ἄλλα πολεμικὰ μικρότερα, προητοιμάζετο δὲ καὶ ἰσχυρὰ μοῖρα τοῦ τορπιλλικοῦ μας στόλου.

Εἰς τὰ Χανία ἐν τούτοις τὰ πράγματα ἐξηκολούθουν ἐπὶ μᾶλλον ἐκτραχυνό-

μενα. Καὶ ἔχομεν ἐκεῖ ἐπεισόδια καὶ ἐκφάνσεις μοναδικῆς αὐταπαρνήσεως καὶ ἡρωισμοῦ ὧν ἀείποτε ηὐμοίρησε τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Ἅμα ἀρξαμένων τῶν συγκρούσεων, πλεῖστα γυναικόπαιδα κατέφυγον εἰς τὸ μέγαρον τῆς Ἐπισκοπῆς ὅπου παρέμενον ἀκλόνητοι ὡς τὸ ἱερόν των καθῆκον οἱ ἐπίσκοποι Χανίων Νικηφόρος καὶ ὁ Σφακίων Εὐμένιος. Χάλαζα σφαιρῶν συνεκλόνει τὸ κωδωνοστάσιον τῆς Τριμάρτυρος, τὰ σχοινία τῶν κωδώνων ἀπεκόπησαν, βοὴ καὶ ἀλαλαγμὸς καὶ γόοι ἐπλήρουν τὸ οἰκοδόμημα. Οἱ προασπισταὶ τῶν γυναικοπαίδων ἐτάχθησαν περὶ τὰς γωνίας τοῦ οἰκοδομήματος κ' ἐμάχοντο λυσσωδῶς ἐναντίον τῶν ἐπιτιθεμένων Τούρκων καὶ τῶν προσβαλλόντων αὐτοὺς ἔκ τινος ἀντικρὺ οἰκίας. Μετ' ὀλίγον, βλέποντες μείζονα οἱ χριστιανοὶ τὸν κίνδυνον, ἔσπευσαν εἰς λῆψιν δραστηριωτέρων μέτρων ἀμύνης, καὶ θραύσαντες ἐγγὺς εὑρισκομένην ἀλευραποθήκην, ἤγειραν διὰ σάκκων ἀλεύρου ὀδοφράγματα· ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κρυβέντες τότε εἰς τὰς πέριξ κενὰς οἰκίας, ἤρχισαν προσβάλλοντες τὴν Ἐπισκοπὴν ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς. Οἱ πυροβολισμοί των ἀνέφλεξαν προπέτασμά τι, πῦρ δ' ἐτέθη παρ' αὐτῶν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων τῆς οἰκοδομῆς εἴς τι ἐμπορικὸν κατάστημα. Ἀλλ' ἐκεῖ, μεταξὺ τοῦ πυρποληθέντος καταστήματος καὶ τοῦ ἀσύλου τῶν γυναικόπαιδων, ὑπῆρχον καὶ τουρκικαὶ οἰκίαι ὧν οἱ ἔνοικοι ἐξῆλθον ἔντρομοι ζητοῦντες καὶ αὐτοὶ βοήθειαν κατὰ τῶν ἐμπρηστῶν ὁμοφύλων των καὶ μιγνύντες τὰς κραυγὰς τῆς ἀπελπισίας των εἰς τοὺς ὀλολυγμοὺς τῶν ἐν τῇ Ἐπισκοπῇ γυναικῶν.

Ἔσπευσαν τότε οἱ προασπισταὶ τῶν γυναικοπαίδων, μετήνεγκον ἀντλίαν μὲ κίνδυνον ζωῆς καὶ ἤρξαντο παλαίοντες πρὸς τὸ πῦρ, ὅπερ ὅμως κατευναζόμενον ἀφ' ἑνὸς ἐμαίνετο χειρότερα ἀπὸ τοῦ ἑτέρου ἄκρου τῆς συνοικίας, ἄλλαι δὲ οἰκογένειαι, ἐν τῇ στιγμῇ τῆς φρικτῆς των ἀπογνώσεως, προσήρχοντο ἀθρόαι εἰς τὴν Ἐπισκοπήν, οὐχὶ διὰ τῶν ὁδῶν ὅπου τὰς ἀνέμενον αἱ σφαῖραι τῶν ὠχυρωμένων δολοφόνων, ἀλλὰ διατρυπῶσαι τοὺς τοίχους τῶν συνεχομένων οἰκιῶν τὰς ὁποίας πανταχόθεν ἐλυμαίνοντο ἢ ἠπείλουν αἱ φλόγες. Ἀλλὰ τὸ πῦρ κατέφθασε τέλος καὶ τὴν Ἐπισκοπὴν διὰ τῆς στέγης, ἀναφλεχθείσης πλησίον κειμένης ἐλαιαποθήκης. Εὗρε τροφὴν ἐκεῖ καὶ θὰ εὕρισκε μείζονα τὸ παμφάγον στοιχεῖον εἰς τὰς τρεμούσας τῶν γυναικοπαίδων σάρκας. Τρόμος καὶ ἀπόγνωσις συνέσχε τοὺς πάντας. Τέλος δέ, ἐν τῇ πλήρει των ἀμηχανίᾳ οἱ ἄνδρες, διέρρηξαν τοὺς τοίχους τῆς οἰκοδομῆς, καί, διὰ τῆς ὄπισθεν αὐτῆς στενωποῦ Χαμὰμ-σοκάκι, διεξέφυγον τὰ γυναικόπαιδα εἰς τὸν ναὸν τῶν δυτικῶν.

Μόνος ὁ Ἐπίσκοπος Νικηφόρος καὶ ὀλίγοι ἥρωες προασπισταὶ τῆς τιμῆς, παρέμειναν ἀκλόνητοι ἐντὸς τῆς πυρπολουμένης οἰκοδομῆς.

Οἱ Ναύαρχοι τῶν μεγάλων χριστιανικῶν ἐθνῶν ἔβλεπον ὥς τι ἑορτάσιμον πυροτέχνημα τὴν συντελουμένην καταστροφὴν ἀπὸ τοῦ λιμένος τῆς Σούδας, καί, τὴν νύκτα, καταπλεύσαντες εἰς τὸν τῆς πόλεως, συνήνωσαν τὸ λευκὸν φῶς τῶν ἠλεκτρικῶν των προβολῶν μὲ τὰς αἱματόχροας φλόγας τῆς καταρρεούσης συνοικίας,

μόλις δὲ, ὅταν ἡ καταστροφὴ συνετελέσθη πλήρης, τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης, ηὐδόκησαν ν' ἀποβιβάσουν ἀγήματα . . . ὅταν πλέον ἦσαν ἐντελῶς ἄχρηστα, διότι μία τότε σφαῖρα πλήξασα μοιραίως τὸν μέγαν κώδωνα τῆς Ἐπισκοπῆς, τὸν ἠνάγκασε νὰ ἐκπέμψῃ περιώδυνον τόνον, στεναγμὸν θὰ ἔλεγες ἀγωνίας, διαμαρτυρίαν ἴσως ἀπογνώσεως ἐν τῷ μέσῳ τοῦ σατανικοῦ πατάγου τῶν καταρρεόντων τοίχων καὶ τοῦ ἀπαισίου τριγμοῦ τῶν ἀπανθρακουμένων στεγῶν!

Αἱ σφαγαὶ, αἱ δῃώσεις, αἱ ἐμπρησμοὶ, αἱ συμπλοκαί, αἱ παντὸς εἴδους βεβηλώσεις, ἀτιμώσεις καὶ καταστροφαὶ ἐξηκολούθουν πανταχοῦ τῆς νήσου. Τάφοι ἀνεσκάπτοντο, νεκροταφεῖα ὅλα κατεστρέφοντο καὶ ἐβεβηλοῦντο, ἀνοσιουργήματα ἀπαισίας βδελυρότητος, ἀνώτερα δὲ πάσης περιγραφῆς, διότι καὶ ἡ γραφὴ σταματᾷ πρὸ τοιούτων φρικαλεοτήτων. . . .

Τέλος, ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐξηγέρθη, καὶ διὰ πανδήμων πανταχοῦ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος συλλαλητηρίων ἀπήτησε παρὰ τῆς ἀδρανούσης καὶ εἰς μισὰ μέτρα περιορίζομένης κυβερνήσεώς του δρᾶσιν ἄμεσον πρὸς σωτηρίαν τῶν ἀπειλουμένων Κρητῶν.

Τὴν 29ην Ἰανουαρίου ὁ πρίγκηψ Γεώργιος, διοικητὴς τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου ἔλαβε τὰς διαταγὰς τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ναυτικῶν Νικολάου Λεβίδου καὶ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἀπέπλευσε διὰ τὰ κρητικὰ ὕδατα. — Ἀληθὴς πλήμμυρα ἐνθουσιῶντος κόσμου συνώδευσεν αὐτὸν ἐκ τῶν Ἀνακτόρων μέχρι τοῦ ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας σταθμοῦ τοῦ ὑπογείου σιδηροδρόμου Ἀθηνῶν—Πειραιῶς. Ἐκεῖ ἡ ἀκάθεκτος ἀνθρωπομάζα θραύσασα τὰς κιγκλιδωτὰς θύρας, εἰσώρμησεν εἰς τὸ ἀναμένον αὐτὸν τραῖνον καὶ ἐν βοῇ καὶ ἀλλαλαγμοῖς ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ συνώδευσεν αὐτὸν μέχρι Πειραιῶς, ἐκχυθεῖσα δ' ἐκεῖ εἰς ἀληθῆ ἔμψυχα κύματα ἐπέβη ἁπασῶν τῶν εἰς τὰς προκυμαίας προσδεδεμένων λέμβων καὶ ἐπολιόρκησε, δύναταί τις εἰπεῖν τὴν θαλαμηγὸν «Σφακτηρίαν» ἥτις τὸν ἀνέμενεν ὑπὸ ἀτμόν, ἐνῷ ὁ τορπιλλικὸς στόλος περιέμεινεν ἕτοιμος καθ' ὅλα ἔξω τοῦ λιμένος Πειραιῶς. Θὰ ἦτο ἀδύνατον νὰ ὁρίσῃ τις τὸν βαθμὸν εἰς ὃν εἶχε φθάσει τὴν νύκτα ἐκείνην τῶν πνευμάτων ἡ ἔξαψις, καὶ θὰ μείνουν ἀπερίγραπτοι αἱ μεγάλαι του ἐλπίδες ἃς ἐστήριζε σύμπας ὁ ἑλληνισμὸς ἐπὶ τῇ πρώτῃ παρ' Ἕλληνος πρίγκηπος ὑπερβάσει τῶν ὁρίων τοῦ Κράτους χάριν πολεμικῶν ἐνεργειῶν. Κατὰ πόσον αἱ ἐλπίδες αὗται ἐπηλήθευσαν καὶ κατὰ πόσον ἀντημείφθη ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς θὰ τὸ ἴδωμεν ἐν τοῖς μετέπειτα.

Ὁ στολίσκος οὗ ἐτέθη ἐπὶ κεφαλῆς ὁ βασιλόπαις ἀπετελεῖτο ἀπὸ ἓξ τορπιλλοβόλα γερμανικοῦ συστήματος, εἶχε δὲ κυρίαν ἀποστολὴν νὰ παρεμποδίσῃ διὰ τῆς βίας πᾶσαν νέαν ἀποβίβασιν τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν Κρήτην καὶ νὰ προστατεύσῃ τὰ ἐξ αὐτῆς μεταφερόμενα δι' ἐμπορικῶν πλοίων εἰς τὴν Ἑλλάδα γυναικόπαιδα.

Ὑπὸ τὸ κράτος τοιούτων συγκινήσεων εὑρῆκαν τὸν λαὸν ἕτερα γεγονότα ἐπίσης μέλλοντα μεγάλως νὰ ἐπιδράσωσιν εἰς τὸ ἤδη ἐν ἐκτάκτῳ εὑρισκόμενον παρο-

ξυσμῷ πνεῦμά του.— Ἡ ἀναξία ἀνωτάτου ἱεράρχου διαγωγὴ τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Ἀνθίμου ἐβίασεν αὐτὸν νὰ ὑποβάλῃ τὴν παραίτησίν του, ἢ μᾶλλον ἐξηνάγκασαν αὐτὸν οἱ συνοδικοὶ νὰ τὸ πράξῃ. Ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας παρετήρει εἰς τὸν ἡμέτερον ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸν Ἀλέξανδρον Σκουζὲν ὅτι ἡ παρουσία τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν εἰς τὰ Κρητικὰ ὕδατα ἐξηρέθιζε τοὺς ἐκεῖ μουσουλμάνους καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἔπρεπε ν' ἀνακληθῶσιν, ὁ δὲ Σκουζὲς ἀπήντα ὅτι, ἐφ' ὅσον οἱ λόγοι δι' οὓς προεκλήθη ἡ ἀποστολὴ τῶν πλοίων διατηροῦνται, ἡ ἀνάκλησις αὐτῶν ἔσται ἀδύνατος. Εἰς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ μεθόρια ὁ ἐρεθισμὸς τῶν ἡμετέρων ἐπὶ τῇ μεταδόσει τῶν ἐν Κρήτῃ διαδραματιζομένων ἠπείλει ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ῥῆξιν, ἐνῷ ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐνίσχυε τὸν ἐκεῖ στρατόν της καὶ ἡ ἡμετέρα ἀπέστελλεν ἐπίσης ἀσήμαντά τινα τμήματα ἐκ τοῦ ὀλιγαρίθμου ὑπάρχοντος στρατοῦ εἰς Λάρισσαν καὶ Ἄρταν, ὁ δὲ Πρωθυπουργὸς ἐδήλου εἰς τὴν Βουλὴν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 29ης Ἰανουαρίου, ὅτι—«Ἡ Ἑλληνικὴ »Κυβέρνησις παρηκολούθησε καὶ ἔκρινεν »ἁπάσας τὰς φάσεις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος. Ἐὰν δ' ἔπραξε τὸ καθ' ἑαυτήν, θὰ »ἦναι ἡ Βουλὴ εἰς θέσιν κατόπιν νὰ ἐλέγξῃ αὐτήν.» Ὅτι δὲ εὐθὺς ἀπὸ τότε «δὲν »ἠδύνατο νὰ προΐδῃ τὴν ἔκβασιν τῶν πραγμάτων, ἠδύνατο ὅμως νὰ διαβεβαιώσῃ »τὸν Ἑλληνισμὸν ὅτι ἡ Κυβέρνησις θὰ πράξῃ τὸ καθῆκόν της. Ἐὰν δὲ αἱ περι»στάσεις ἐπιτρέψωσι νὰ τολμήσῃ, ὅτι θὰ ἐτόλμα μετὰ σκέψεως».—Τὸ δὲ δικηγορικὸν σῶμα Ἀθηνῶν ἐπέδιδεν εἰς τὸν Βασιλέα ψήφισμα, δι' οὗ «ἐξέφραζε πρὸς Αὐ»τόν, πρὸς τὴν Βουλὴν καὶ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος τὴν εὐχὴν καὶ τὸν »πόθον, ὅπως ἐπιτύχωσι τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ »Ἑλληνικοῦ Βασιλείου ἀντὶ πάσης θυσίας».

Ὁ ὑπλαρχηγὸς Κριάρης.

Κυβερνήτης τῆς «Σφακτηρίας», ἧς θὰ ἐπέβαινεν ὁ βασιλόπαις Γεώργιος κατὰ τὴν ἐν Κρήτῃ διαμονὴν τῆς τορπιλλικῆς μοίρας, διωρίσθη ὁ ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως πλοίαρχος Δημήτριος Βουδούρης, ὕπαρχος δὲ ὁ πλωτάρχης Κίμων Λεμπέσης. Ἐντούτοις ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος δὲν ἠπάτησεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ὀξυδέρκειαν τῆς διπλωματίας, καὶ γενικὴ ἐξεδηλώθη ἀμέσως παρὰ τοῖς εὐρωπαϊκοῖς κοινοβουλίοις ἡ πεποίθησις ὅτι τὸ διάβημα τοῦτο ἀπετέλει ἁπλῆν

ἀπειλὴν κατὰ τῆς περιποθήτου των εἰρήνης καὶ ὅτι αἱ Δυνάμεις εἶχον καθῆκον νὰ ματαιώσωσι τὰ ἐξ αὐτοῦ ἐνδεχόμενα.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκοντο τὰ πράγματα, ὅτε ἤρξαντο καταφαινόμεναι αἱ συνέπειαι τῆς ἀποστολῆς ἑλληνικῶν πλοίων εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα. — Ἐκ Ρεθύμνης τὸ τουρκικὸν τροχοφόρον «Φουάτ» ἀποπλεῦσαν ἐπρόκειτο νὰ μεταφέρῃ στρατὸν πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς φρουρᾶς Ἡρακλείου, διότι ὁ ἐκεῖ ἑλληνικὸς πληθυσμὸς ἔδειξε σημεῖα ἀντιστάσεως κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀγριοτήτων, ἅμα δὲ καὶ πολυάριθμα ἐπαναστατῶν στίφη συνηθροίζοντο πέριξ τῶν φρουρίων τῆς πόλεως, ἀπειλοῦντα ἐπίθεσιν κατ' αὐτῶν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Ἀλλὰ τὸ ὀθωμανικὸν τοῦτο πλοῖον συνήντησε κατὰ τὸν πλοῦν του τὸ ἡμέτερον καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης», ὁ κυβερνήτης τοῦ ὁποίου Ζῶτος ἔκαμε σήματα διατάσσων αὐτὸ ν' ἀνακρούσῃ πρύμναν. Τὸ «Φουάτ» ἀδιαφορῆσαν προὐχώρει, ὅτε ὁ «Μιαούλης» τῷ ἐξαπέστειλεν ἐπανειλημμένας βολὰς εἰς τὸν ἀέρα, ἐπειδὴ δὲ καὶ πάλιν οἱ Τοῦρκοι ἐφάνησαν ἐπιμένοντες νὰ προχωρήσουν, ὁ Ζῶτος ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ πρὸς καταδίωξιν τοῦ τροχοφόρου, ὅπερ τέλος, εἰς νέαν ἔνσφαιρον τοῦ «Μιαούλη» βολήν, ἠναγκάσθη νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν πρὸς τὸν λιμένα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀναχωρήσει.

Ἡ συγκίνησις ὅμως τοῦ κοινοῦ ἐκορυφώθη, ὅταν ἀσήμαντοί τινες συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῶν Τούρκων εἰς παραμεθορίους σταθμοὺς τῆς Θεσσαλίας, καὶ ἡ τούτων ἐνίσχυσις ἐκ μέρους τῆς Πύλης ἠνάγκασαν τὴν Κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς νέαν, κατὰ τὸ ἐνόν, ἐνίσχυσιν τοῦ μεθοριακοῦ μας στρατοῦ καὶ εἰς τὴν πρόσκλησιν ἅμα δύο σειρῶν ἐφεδρείας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, ἐνῷ συγχρόνως διετάσσετο ἡ κινητοποίησις καὶ ἄλλων πλοίων τοῦ στόλου καὶ ἀνηγγέλλετο ὁ ἀπόπλους τῶν ἐν Σαίνῃ ἡμετέρων θωρηκτῶν διὰ τὴν Ἑλλάδα. Οἱ ἔφεδροι προσήρχοντο ἀθρόοι καὶ ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ, ἡ ὑπηρεσία τῶν πολεμικῶν ὑπουργείων ἐνετείνετο, σώματα στρατοῦ ἀνεχώρουν καθ' ἑκάστην διὰ τὰ σύνορα, συλλαλητήρια πανταχοῦ τοῦ Κράτους ἐζήτουν ἄμεσον καὶ γενναίαν δρᾶσιν, ἀξιωματικοὶ ἐκ Κρήτης καταγόμενοι, ὁ Μανουσογιαννάκης, ὁ Κόρακας καὶ ἄλλοι, παρῃτοῦντο τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας των καὶ μετέβαινον ἐπὶ κεφαλῆς ὁμάδων πολεμιστῶν, αἱ χρηματιστικαὶ ἀξίαι ἐδείκνυον τάσιν πρὸς βελτίωσιν, τοῦ συναλλάγματος κατελθόντος ἀπὸ τῶν 173 εἰς τὰ 169, σημεῖον εὐοίωνον διὰ τὴν ὑποδοχήν, ἧς ἐτύγχανεν ἐν Εὐρώπῃ ἡ ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἐνέργεια τῆς Ἑλλάδος, ὅτε αἴφνης οἱ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν Μ. Δυνάμεων διεμήνυον προφορικῶς τῇ ἑλληνικῇ Κυβερνήσει ὅτι: «μετὰ λύπης ἔβλεπον αὐτὴν λαμβάνουσαν στάσιν, τείνουσαν πρὸς »διατάραξιν τῆς εἰρήνης, καὶ ἐφίστων ἐπὶ τούτῳ τὴν προσοχὴν αὐτῆς». Προσέθετον δὲ ὅτι «ἐάν, ὡς μανθάνουσιν, ἀληθεύῃ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προέβη εἰς ἐνέρ»γειαν πολεμικὴν διὰ τῆς ἀποστολῆς ἀγημάτων εἰς Κρήτην, καθιστῶσι γνωστὸν »εἰς αὐτὴν ὅτι θὰ ὑπέχῃ πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν συνεπειῶν τῆς τοιαύτης ἐνεργείας».

Εἰς τὴν διαμήνυσιν ταύτην ἡ Ἑλλην. Κυβέρνησις ἀπήντησεν, ὅτι τὰς ἐνεργείας της ἐδικαιολόγουν πληρέστατα τὰ ἐν Κρήτῃ διαδραματιζόμενα γεγονότα

καὶ ὅτι δὲν ἠδύνατο ν' ἀφήσῃ ἀπροστάτευτα τὰ ἐκεῖ ἑλληνικὰ πλήθη, ὅτι δὲ ἀνελάμβανε πᾶσαν τὴν εὐθύνην τῶν πράξεών της.—Παρεσκεύαζε δ' ἅμα τὴν εἰς Κρήτην ἀποστολὴν καὶ στρατιωτικῆς δυνάμεως πρὸς κατάληψιν τῆς νήσου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἡ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικὴ κατοχή.

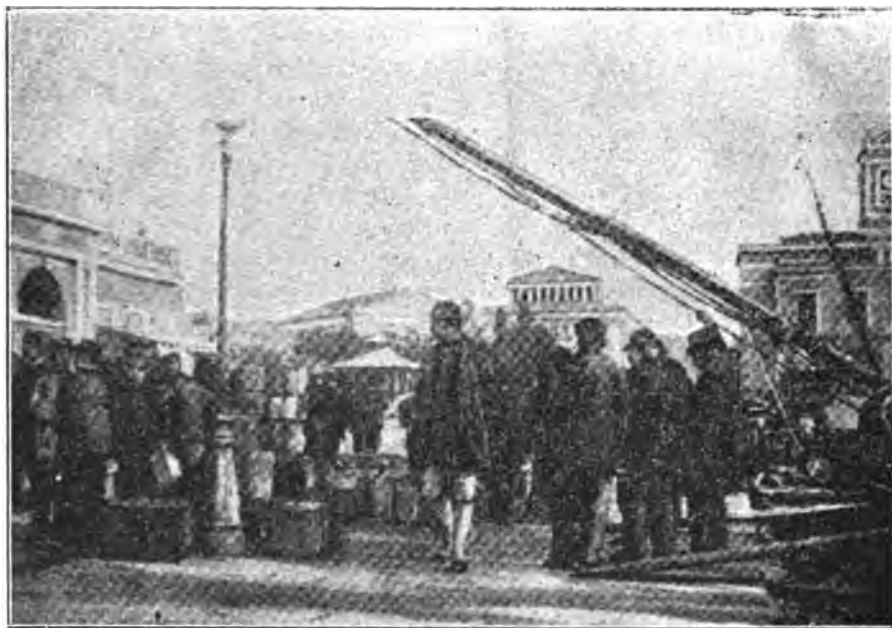
Διακοίνωσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις.—Ἑλληνικὰ ἀγήματα εἰς Ἡράκλειον.—Ἰδιαίτεραι συνεννοήσεις τῆς Αὐλῆς.—Ἀποστολὴ στρατοῦ Κατοχῆς: Δηλώσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ. — Διάταγμα τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς.— Ἡ ἔξαψις τῶν πνευμάτων ἐν Ἑλλάδι.—Ὑπόμνημα τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας πρὸς τὸν Βασιλέα. — Μία ἐπιστολὴ τοῦ Γλάδστωνος: ἡ ὁμοσπονδία τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν.—Ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς. — Ἀναχώρησις τοῦ στρατοῦ· προσφώνησις τοῦ Διαδόχου. — Ἦτο ἐπαρκὴς ὁ στρατός;—Ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Κρήτην.—Προκήρυξις τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς πρὸς τοὺς Κρῆτας.—Ὁ στρατὸς καὶ ὁ τορπιλλικὸς στόλος.—Ἀπόβασις εἰς Κολυμπάρι.—Ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀποβάσεως ἀφίνεται εἰς τὴν τύχην. — Ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ κατὰ τὴν ὥραν τῆς ἀποβάσεως.—Συμπλοκαὶ καὶ λεηλασίαι.—Τὸ κήρυγμα τῆς Ἑνώσεως.—Μικτὴ κατοχὴ τῶν Χανίων.—Καθίδρυσις οὐδετέρας ζώνης.

Ἅμα γνωσθείσης τῆς ἀποστολῆς τοῦ τορπιλλικοῦ μας στόλου εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα καὶ τῶν διαταγῶν ἃς οὗτος προώριστο νὰ ἐκτελέσῃ, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις θέλουσα νὰ ἐξασφαλίσῃ ἀποστολὰς ἀνδρῶν καὶ πολεμεφοδίων εἰς τὴν νῆσον, ἀπεφάσισε νὰ πράξῃ τοῦτο διὰ πλοίων ἄλλων δυνάμεων. Ἀλλ' ἐκ τῆς διακοινώσεως τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὰς Δυνάμεις καὶ τὴν Πύλην προέκυπτεν ὅτι ὁ στόλος μας δὲν θὰ ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει τὴν σημαίαν ἣν ἤθελον φέρει τὰ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Τουρκίας τιθέμενα πλοῖα.

Ἡ διακοίνωσις αὕτη πρὸς μὲν τὰς Μ. Δυνάμεις ἐδήλου ὅτι: «ἡ Ἑλλὰς »ὑπείκουσα εἰς τὴν κοινὴν τοῦ λαοῦ ἐξέγερσιν ἐπὶ τοῖς δεινοπαθήμασι τῶν ἐν »Κρήτῃ χριστιανῶν ἐφ' ὧν ἡ Εὐρώπη δὲν δύναται ν' ἀμφισβητήσῃ τὴν προστα»σίαν τοῦ ἑλληνικοῦ Κράτους, καθ' ὃ Ἑλλήνων ἁπάντων, ἀπεφάσισε νὰ παρεμ»ποδίσῃ τὴν ἀπόβασιν νέου τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς Κρήτην, καθ' ὅσον ἡ παρουσία »τούτου θὰ ἐξηρέθιζεν ἔτι μᾶλλον τὴν ἀγριότητα τοῦ Μωαμεθανικοῦ στοιχείου »ἵνα συνεχίσῃ τὰς ἀνηκούστους βιαιοπραγίας του. Πρὸς τοῦτο ἐξέπλευσεν ὁ ἑλλην.

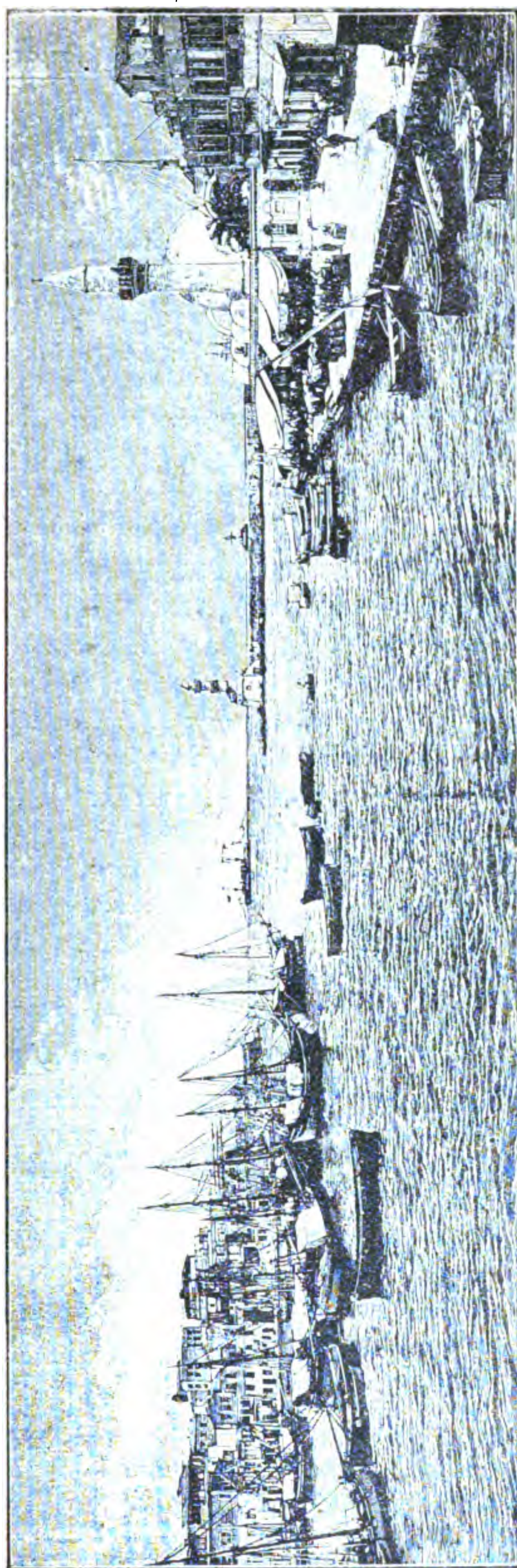
»στόλος ἔχων διαταγὰς νὰ παρακωλύσῃ ἀντὶ πάσης θυσίας τὴν ἀποβίβασιν στρα-»τοῦ δι' οἱουδήποτε ἀτμοπλοίου καὶ ὑφ' οἱανδήποτε σημαίαν ἤθελεν ἀποσταλῇ εἰς »Κρήτην. Προβαίνει τουτέστιν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις εἰς δεδηλωμένον απο-»κλεισμὸν (blocus declaré) τῶν κρητικῶν παραλίων.. » — Πρὸς δὲ τὴν τουρκι-κὴν Κυβέρνησιν, ἐπιδοθεῖσα διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμετέρου πρέσβεως Μαυροκορδάτου, προσέθετεν ὅτι εἰς τὸ μέτρον τοῦτο προέβαινεν ἡ Ἑλλὰς καὶ λόγῳ τῆς «ἀνεπαρκείας ἣν ἐδείκνυεν ἡ Τουρκία πρὸς συγκράτησιν τῆς τάξεως ἐν Κρήτῃ».

Ἐσημειώσαμεν ἤδη τίνας παραστάσεις ὡς πρὸς τὸ διάβημα τοῦτο ἐποιήσατο ὁ ἐν Ἀθήναις Τοῦρκος πρέσβυς Ἀσὴμ καὶ τίνος ἔτυχεν ἀπαντήσεως παρὰ τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ Ἀλ. Σκουζέ. Ὄντως δὲ ἡ Πύλη δὲν ἐτόλμησε νὰ πειραθῇ τὴν ἀποστολὴν νέων στρατευμάτων εἰς τὴν νῆσον, ἐνῷ εἰς τὸ Ἡράκλειον τὰ ἑλληνικὰ πολεμικά, ἀποβιβάσαντα ἄγημα ναυτῶν, ἀνέλαβον τὴν προστασίαν τῶν ἀπειλουμένων Χριστιανῶν καὶ τὴν συνδρομὴν πρὸς ἐπιβίβα-

Ἀποστολὴ ζωοτροφιῶν εἰς Κρήτην.

σιν εἰς ἐμπορικὰ πλοῖα τῶν ἐκεῖθεν ἀναχωρούντων γυναικοπαίδων.— Τὴν 31 Ἰανουαρίου ἔφθασεν εἰς τ' ἀνάκτορα τηλεγράφημα ἐκ Μήλου τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου δι' οὗ ἀνηγγέλλετο τῷ Βασιλεῖ ὁ ἐκεῖθεν ἀπόπλους τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου διὰ τὰ κρητικὰ ὕδατα. Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο, τυπικὸν αὐτὸ καθ' ἑαυτό, ὑπεδήλου ἐν τούτοις, εἰς τοὺς βαθύτερον ἐτάζοντας τὰ πράγματα, ὅτι πᾶσα ἡ γενομένη

Ὁ λιμὴν τῶν Χανίων.

ἐνέργεια προήρχετο κυρίως ἐκ τοῦ Βασιλέως, καὶ ὅτι, παρ' ὅλην τὴν ὑποχρέωσιν ἣν ἔχουν οἱ ἀρχηγοὶ στρατοῦ καὶ στόλου ὅπως ἀπευθύνωνται καὶ λαμβάνουν διαταγὰς μόνον παρὰ τῶν οἰκείων πολεμικῶν ὑπουργείων, ὁ πρίγκηψ ἀρχηγὸς τῆς τορπιλλικῆς μοίρας ἐφάνη ἀναλαβὼν οἱονεὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ συνεννοῆται ἀπ' εὐθείας καὶ πρὸς τὸν βασιλέα πατέρα του. Ἀλλ' ἐν ταῖς στιγμαῖς ἐκείναις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ καὶ τῶν μεγάλων συγκινήσεων τοῦ εὐεξάπτου ἑλληνικοῦ λαοῦ αἱ τοιαῦται ἐνδείξεις παρατυπίας παρήρχοντο ἀπαρατήρητοι. Αἱ συνέπειαί των ἐν τούτοις θὰ καταστῶσιν ἐμφανέστεραι εἰς τὰ κατόπιν ἀτυχῆ γεγονότα, ἵνα διδάξουν ἕκαστον διὰ τὸ μέλλον ποῖα τὰ ἀληθῆ του δικαιώματα καὶ τίνες αἱ ὑποχρεώσεις εἰς τὰς ὁποίας ὀφείλει πᾶν μέλος εὐνομουμένου κράτους νὰ ὑποτάσσηται ἀπαρεγκλίτως ὅσον ὑψηλὰ καὶ ἂν ἐτάχθη ὑπὸ τῆς πολιτείας.

Τέλος, τὴν 1 Φεβρουαρίου, ἡ Ἑλλην. Κυβέρνησις, συμπληροῦσα τὰς ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἐνεργείας της, ἀπεφάσισε τὴν ἀποστολὴν καὶ στρατοῦ κατοχῆς εἰς τὴν νῆσον. Τὸ σημαντικὸν τοῦτο γεγονός, ὅπερ ἔμελλε τόσῳ μεγάλας νὰ ἔχῃ συνεπείας ἐν τῇ νεωτάτῃ ἡμῶν ἱστορίᾳ, ἀνηγγέλθη ἐπισήμως, δι ἀ στόματος τοῦ πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη, μόλις τὴν 3 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς, διὰ τῆς ἀκολούθου δηλώσεως :

—«Ἡ Βουλὴ γνωρίζει ἐξ εἰδήσεων αἵτινες μεταδίδονται ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς, τὰ κατὰ τὴν Κρήτην. Ἡ Κυβέρνησις, ὅταν συνέβησαν αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμπρησμοὶ τῶν Χανίων, καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν Χανίων καὶ ἡ ἀσφάλεια τῶν προσώπων κατεστάθη ἐκεῖ ἐν ἀμφιβόλῳ, ἔκρινεν ὅτι εἶχε καθῆκον νὰ διατάξῃ δύο πλοῖα τοῦ στόλου νὰ καταπλεύσωσιν εἰς Κρήτην, ἵνα συντελέσωσι πρὸς διάσωσιν οὐ μόνον τῶν ἐκεῖ διαμενόντων πολιτῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν ἐπὶ τῆς νήσου Χριστιανῶν, ἐφ' ὅσον κίνδυνοι ἤθελον ἀπειλεῖ αὐτούς. Τὰ πλοῖα ταῦτα κατέπλευσαν εἰς Κρήτην, ἦσαν δ' ἡ «Ὕδρα» καὶ ἡ «Μυκάλη». Ἡ «Μυκάλη» εἶναι ὁπλιταγωγόν, ἤθελε δὲ χρησιμεύσει εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν οἰκογενειῶν αἵτινες ἤθελον καταλίπει τὴν νῆσον.

«Κατόπιν ὅμως ἐλάβομεν εἰδήσεις ὅτι ἐπρόκειτο ν' ἀποσταλῶσι τορπιλλοφόρα σκάφη εἰς τὴν Κρήτην, ἐὰν δὲ αἱ εἰδήσεις αὗται ἤθελον ἐπαληθεύσει, ἐδημιουργεῖτο βέβαιος κίνδυνος τῶν πλοίων τοῦ στόλου, τὰ ὁποῖα κατέπλευσαν ἐκεῖ· ἀλλὰ πλὴν τούτου ἡ Κυβέρνησις κρίνουσα ὅτι ὤφειλε νὰ ἐνισχύσῃ τὴν περὶ ἧς εἴρηται ναυτικὴν ἀποστολήν, διέταξε τορπιλλικὴν μοῖραν, ἥτις ἀπεστάλη πρὸς τὰ ὕδατα ἐκεῖνα. Ἀλλὰ αἱ ἐκ Κρήτης εἰδήσεις ἐξηκολούθουν νὰ ἦναι τὰ μάλιστα ἀνησυχητικαὶ καὶ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀπέβαινον καὶ ὑπερβαλλόντως δυσάρεστοι.

«Οἱ ἐμπρησμοὶ καὶ αἱ σφαγαί, αἵτινες διεπράχθησαν ἐν Χανίοις, ἦτο ἔργον ὄχι μόνον τοῦ Μουσουλμανικοῦ πληθυσμοῦ, ὅστις ὑπὸ φανατισμοῦ ὠθήθη εἰς τοιαῦτα ἐγκλήματα, ἀλλὰ δυστυχῶς ἦτο ἔργον καὶ τοῦ στρατοῦ. Ἡ πόλις τῶν Χανίων ἠρημώθη καὶ οἱ κάτοικοι κατέφυγον εἰς τὴν Χαλέπαν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, μετ'

ὀλίγον δὲ τὰ πράγματα ἐν Ἡρακλείῳ καὶ Ρεθύμνῃ, τὰ ὁποῖα ἕως τότε ἦσαν ἥσυχα, περιέστησαν εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον. Ἐζητήθησαν τότε ἐκεῖθεν πλοῖα διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν οἰκογενειῶν, ἀλλ' ὁ ὄχλος παρεκώλυσε τὴν ἐπιβίβασιν καὶ οἱ καταδιωκόμενοι ἠναγκάσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰς λέμβους ἄλλων πλοίων. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ μουτεσαρίφης ὑπεσχέθη νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπιβίβασιν, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἀδείας του, διότι ἐν τῇ πόλει τὸ κράτος τῶν νόμων εἶχε καταργηθῆ καὶ ἐβασίλευεν ἡ ἀναρχία. Ἀπεφασίσαμεν λοιπὸν νὰ **ἐντείνωμεν** τὴν πρόνοιαν ἡμῶν, καὶ **σῶμα στρατοῦ** διετάχθη νὰ μεταβῇ εἰς Κρήτην διὰ νὰ προστατεύσῃ τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν καταδιωκομένων Χριστιανῶν. Τὸ σῶμα τοῦτο ἀνεχώρησε τὸ Σάββατον »

Ἡ ἀποστολὴ τοῦ σώματος τῆς Κατοχῆς ἐξετελέσθη δυνάμει τῆς κάτωθι διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν, δημοσιευθείσης ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως» :

«ΕΝ ΟΝΟΜΑΤΙ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

«Ἀριθ. 6,671

Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν

Πρὸς

τὸν Ἀρχηγὸν τοῦ σώματος τῆς Κατοχῆς τῆς Κρήτης Συνταγματάρχην τοῦ Πεζικοῦ Βάσσον Τιμολέοντα.

«Τὰ ἐν Κρήτῃ διαπραχθέντα μέχρι τοῦδε ἐπήνεγκον εἰς τὴν δυστυχῆ νῆσον ἀληθῆ ἀναρχίαν, καθ' ἣν αἱ οἰκογένειαι τῶν Χριστιανῶν καὶ ἡ περιουσία αὐτῶν ἔμειναν ἐκτεθειμένα εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ εἰς τὴν διαρπαγὴν τοῦ ὄχλου.

«Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ἐπὶ πλέον ν' ἀνεχθῇ τὴν ἀξιοθρήνητον κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθησαν οἱ ἐπὶ τῆς νήσου ὁμόφυλοι πληθυσμοί, μεθ' ὧν συνδέεται διὰ τῆς θρησκείας καὶ διὰ δεσμῶν ἱερῶν.

«Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ στρατόν, ὅπως καταλάβῃ τὴν νῆσον, ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν εἰρήνην ἐν αὐτῇ· τοῦ στρατοῦ δὲ τούτου τὴν διοίκησιν ἐνεπιστεύθη εἰς ὑμᾶς.

«Ἀποβιβαζόμενος μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς στρατοῦ εἰς Κρήτην καὶ ἐν καταλλήλῳ μέρει, θέλετε ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' καταλάβει τὴν νῆσον ταύτην, ἀποδιώκων τοὺς Τούρκους ἐκ τῶν φρουρίων καὶ κατέχων αὐτά· πᾶσαν ἐνέργειαν ὑμῶν θέλετε στηρίζει εἰς τοὺς κειμένους Ἑλληνικοὺς νόμους ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπ' εὐθύνην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως.

«Ἅμα τῇ ἀποβιβάσει ὑμῶν θέλετε ἐκδώσει τὴν σχετικὴν προκήρυξιν περὶ τῆς κατοχῆς.

«Ἐν Ἀθήναις, τῇ 1 Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ Ὑπουργὸς

Ν. Σμόλενιτς»

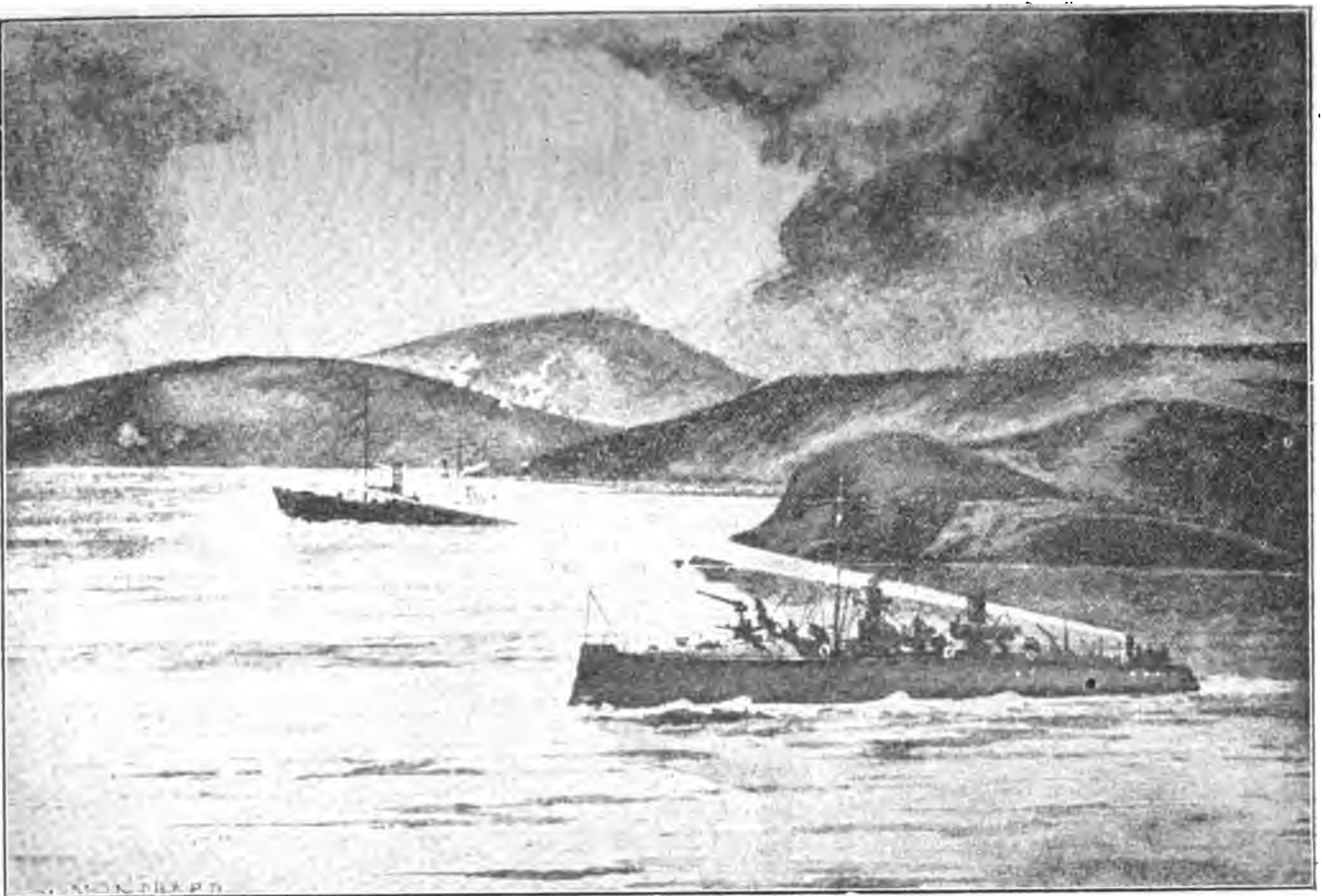
Ἡ πρᾶξις αὕτη τῆς Κυβερνήσεως εἶχε τηρηθῆ μυστικὴ μέχρι τῆς ἡμέρας τῆς ἐπισήμου ἐν τῇ Βουλῇ ἀνακοινώσεώς της. Τὸ Ὑπουργεῖον εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν μεταβίβασιν σχετικῶν τηλεγραφημάτων εἴς τε τὸ Ἐσωτερικὸν καὶ τὸ Ἐξωτερικόν, ὡς καὶ συμβολικῶν τοιούτων, παρ' οἱουδήποτε ἀποστελλομένων. Ἡ μυστικότης αὕτη, ἡ καθ' ἑαυτὴν ἀδικαιολόγητος, διότι δὲν ἐπρόκειτο περὶ διαβή-

Πρόσφυγες Κρῆτες ἐν Ἀθήναις.

ματος δυναμένου ν' ἀποκρυβῇ ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν ξένων,— ἀπόδειξις δὲ τοῦ ἰσχυρισμοῦ μας τούτου ἡ ταυτόχρονος μετὰ τῶν μεταγωγικῶν μας πλοίων καὶ ἐσπευσμένη ἀναχώρησις ἐκ Πειραιῶς ταχύπλου ἀγγλικοῦ τορπιλλοβόλου ὅπερ ἔφερε τὴν εἴδησιν εἰς τοὺς ναυάρχους τῶν Μ. Δυνάμεων πολὺ πρὶν καταπλεύσουν ἐκεῖ τὰ μεταφέροντα τὸν στρατὸν πλοῖα,— ἡ μυστικότης αὕτη συνετέλεσε μόνον εἰς τὴν γένεσιν πλείστων ἀνησυχαστικῶν διαδόσεων καὶ μεγάλης ἐν Ἀθήναις συγκινήσεως, ἥτις κατέληξεν εἰς θορυβώδεις συναθροίσεις καὶ λαϊκὴν διαδήλωσιν πρὸ τῶν ἀνακτόρων δι' ἧς ἐζητεῖτο ἡ ἄμεσος καὶ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ κρητικὰ πράγματα.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς κατ' οὐσίαν δημοκρατεῖται, ἂν καὶ κατὰ τύπους διέπεται ὑπὸ τῶν θεσμῶν ἀνισορρόπου συνταγματικοῦ πολιτεύματος. Καί, διὰ νὰ εἴμεθα ἀκριβέστεροι, ἡ λέξις «δημοκρατεῖται» ἀνάγκη νὰ ἀντικατασταθῇ ὑπὸ τῆς ἐκφραστικωτέρας ἔτι «ὀχλοκρατεῖται»... Ἀναντιρρήτως ὅμως τοῦτο συμβαίνει διότι ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑπάρχουν θελήσεις ἰσχυραὶ δυνάμεναι νὰ συγκρατήσουν τοῦ λαοῦ τὰς ἐξάψεις· δὲν ὑπάρχουν πολιτικοὶ μεγάλοι πρὸς οὓς ὁ λαὸς ν' ἀποβλέπῃ μετὰ πεποιθήσεως αἱρούσης πᾶσάν του ἀνάμιξιν εἰς τὰς ἀποφάσεις αὐτῶν περὶ τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων τῆς χώρας· δὲν ὑπάρχει βασιλεία ἀρκούντως δημοτικὴ ὥστε νὰ ἐξασκῇ ἐπωφελῶς τὸ γόητρον τοῦ στέμματος ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ. Στέμμα καὶ Κυβερνήσεις ὑπείκουν μοιραίως εἰς ρυμούλκησιν, ἅτε στερούμεναι τοῦ σθένους ἐκείνου ὅπερ γεννᾷ τὴν ἐπιβολὴν ἐπὶ λαῶν φύσει ζωηρῶν καὶ εὐεξάπτων οἷος ὁ Ἑλληνικός, ὅστις, εἰς ἄκρον ὕποπτος ὤν, φαντάζεται καὶ ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἔστω ἐνδεί-

Ἡ σύλληψις τοῦ ἀτμοπλοίου «Λαύριον» κομίζοντος τροφὰς εἰς Κρήτην.

ξει, ὅτι ἀπειλεῖται ὑπὸ μονονοὺ προδοσίας καὶ καταπατήσεως τῶν προαιωνίων τοῦ ἑλληνισμοῦ δικαίων. Συνέπεια δὲ τούτου ἡ χρῆσις πλαγίων μέσων ὑπὸ τῶν Κυβερνήσεών μας καὶ κατ' ἐπίφασιν σπουδαίων μέτρων πρὸς παραπλάνησιν αὐτοῦ καὶ κατεύνασιν τῆς οὐχὶ πάντοτε ἀδικαιολογήτου ὀργῆς του.

Τὰ πνεύματα ἄλλως τε εἶχον πολὺ ἐξαφθῆ καὶ ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων προκηρύξεων τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ὁμοίας ἐν ταῖς ἐνεργείαις της ταύταις πρὸς τὰ κομητᾶτα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Νεοτούρκων. Ἡ δύναμις αὐτῆς εἶχεν ἐκτάκτως ὑπερτιμηθῆ λόγῳ τῆς μυστικότητος μεθ' ἧς ἐνήργει, καὶ ἦν ἀδύνατον νὰ ἐκριζωθῇ ἀπὸ τὴν ψυχὴν τοῦ λαοῦ ἡ πεποίθησις ὅτι αὕτη θὰ εἶχε τὴν δύναμιν νὰ ἐξεγείρῃ ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἅπαξάπαν τὸ ὑπὸ δουλείαν ἑλληνικὸν γένος κατὰ τῶν προαιωνίων ἐχθρῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Ἀλλὰ πρὸς τοῦτο συνετέλει κατὰ πολὺ καὶ ἡ πάντοτε ἀλλοπρόσαλλος καὶ ἐπιπολαία τῶν διαφόρων ἐθνικῶν ζητημάτων υἱοθέτησις ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου. Αὐτὸς ἐξῆψε τὸ πολεμικὸν μένος τοῦ λαοῦ, αὐτὸς παρέστησεν σχεδὸν ὡς ἀήττητον τὴν «κόρακον» Ἐθνικὴν Ἑταιρίαν καὶ ἔφερε τὸν κόσμον εἰς τὸ σημεῖον νὰ στηρίζῃ ἐπ' αὐτῆς ἀνυπολογίστων συνεπειῶν ἐλπίδας . . . Ἦτο ἀκόμη ἔναυλος εἰς τὰ ὦτά μας ἡ ἐκ τῆς πρὸς τοὺς Κρῆτας μαχητὰς διακηρύξεώς της ἐντύπωσις παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὅταν ἐγνώσθη ὅτι καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀπεστάλη ὑπόμνημα τῆς Ἑταιρίας ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία προορισμὸν καὶ σκοπὸν ἀποκλειστικὸν ἐπιβαλλομένη »ἑαυτῇ τὴν ἀνένδοτον ἐργασίαν πρὸς τὴν Ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν τῶν ὑπὸ τὴν »δουλείαν ἀδελφῶν ἡμῶν, καὶ πρὸς πραγμάτωσιν τοῦ μεγάλου τούτου σκοποῦ ἀκα»ταπονήτως ἐργαζομένη, ὑπέρτατον ἐκπληροῖ καθῆκον περιβάλλουσα διὰ πάσης »θερμῆς ἐνθαρρύνσεως καὶ ἐνισχύσεως τὸ φιλόπατρι ἔργον εἰς ὃ μετὰ σθένους καὶ »ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ τῆς 25 Ἰανουαρίου ἐχώρησεν ὁ Βασιλεύς, ἡ Ἐθνικὴ Ἀντι»προσωπεία καὶ ἡ Κυβέρνησις, καὶ εἰς ὃ ὀφείλεται τὸ ὅτι κατέστη σήμερον ἡ »Κρήτη πράγματι μέρος ἀναπόσπαστον τοῦ ἐλευθέρου κράτους. Ἐξ ἴσου ὑπέρτα»τον ὅσον καὶ ἐπιβεβλημένον ἐκπληροῖ καθῆκον ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία γενομένη ἑρ»μηνεὺς τοῦ φρονήματος τῶν ἁπανταχοῦ τῆς γῆς τμημάτων αὐτῆς διὰ τῆς ἐκ»φράσεως τῆς ἀκλονήτου πεποιθήσεως αὐτῆς ὅτι μόνον, ἂν αἱ νόμιμοι τοῦ κράτους »ἐξουσίαι ἤθελον ποτὲ λιποψυχήσει καὶ καμφθῇ ἀπέναντι οἱασδήποτε διπλωματι»κῆς πιέσεως ἢ ἀπειλῆς ὑποχωροῦσαι τῆς γραμμῆς ἣν εὐτόλμως καὶ μετὰ φιλο»πατρίας ἐχάραξαν, τότε μόνον ἤθελεν εἶσθαι δυνατὴ ἡ ὑπὸ τὴν Ὀθωμανικὴν »κυριαρχίαν ἐπαναγωγὴ τῆς ἀπελευθερωθείσης Κρήτης· διότι ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία »τρέφει μετὰ τοῦ Ἔθνους σύμπαντος τὴν πεποίθησιν, ὅτι ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης »ἡνωμένης ἔνοπλον ἐγχείρημα πρὸς καθυπόταξιν ἐκ νέου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ εἰς »τὸν Σουλτάνον εἶνε ἐγχείρημα ἀδύνατον, καθ' ὅσον πρὸ τοιαύτης ἀποφάσεως ἡ »Εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία κατ' ἀνάγκην ἤθελε διασπασθῇ, ἐξ αὐτοῦ δὲ τούτου τοῦ »μέτρου ἡ εἰρήνη τῆς Εὐρώπης ἤθελε πλέον ἢ ἀπὸ πάσης ἄλλης αἰτίας σοβαρῶς »ἀπειληθῇ.

« Ἐκφράζει πρὸς τούτοις ἡ Ἀνωτάτη τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας ἀρχὴ, τὴν »στερρὰν αὐτῆς πεποίθησιν ὅτι ἡ εἰρήνη τοῦ κόσμου εἶνε σήμερον εἰς τὰς χεῖρας »ἡμῶν τῶν ἀδυνάτων, καὶ ὅτι, ἐὰν ἡ Εὐρωπαϊκὴ διπλωματία ἤθελε προτάξει ὅτι »τὸ συμφέρον τῆς παγκοσμίου εἰρήνης ἐπιβάλλει τὴν ματαίωσιν τῆς πραγματοποιη- »θείσης ἤδη ὑπὸ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐθνικῆς τῆς »Κρήτης ἀποκαταστάσεως, ὀφείλουσιν αἱ νόμιμοι τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους ἐξουσίαι »νὰ ἀντιτάξωσιν ὅτι οὐχὶ ἐκ τῆς ἀναγνωρίσεως τῆς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης, ἀλλ' »ἐκ πάσης προσπαθείας πρὸς ἐπαναγωγὴν αὐτῆς εἰς τὴν δουλείαν ἡ εἰρήνη τῆς Εὐ- »ρώπης θέλει περιέλθει εἰς ἀκροσφαλέστατον σημεῖον, διότι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος »θέλει τότε ἐξαναγκασθῆ νὰ προβῇ ἀλλαχοῦ τῶν ὑποδούλων χωρῶν εἰς μέτρα ὧν »ἡ ἔκβασις καὶ αἱ συνέπειαι διαφεύγουν πᾶσαν πρόοψιν καὶ πάντα ὑπολογισμόν.

»Δηλοῖ δ' ἐν τέλει ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία ὅτι ἀπὸ τῆς συστάσεώς της πρὸς τὴν »παρασκευὴν τοιαύτης ἐνεργείας ἀνενδότως χωρήσασα, σήμερον, ὅτε αἱ δημόσιαι »ἐξουσίαι καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ Ἔθνους ὅλου ὁμοφώνως καὶ ἐν ἐπιβλητικῇ ἁρμονίᾳ χω- »ροῦσι πρὸς τὸ μέγα ἔργον ὅπερ ἀποτελεῖ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας τὸ πρόγραμμα, »ὑποτάσσει τὴν ἀπόφασιν αὐτῆς περὶ τοῦ πρακτέου εἰς τὸ κέλευσμα τῆς Πολι- »τείας, εἶνε δ' ἑτοίμη εἰς τὸ πρῶτον ὑπ' αὐτῆς δοθησόμενον σύνθημα κινδύνου, μὴ »ἀναγνωρίσεως ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τῆς πραγματοποιηθείσης ἤδη Ἐθνι- »κῆς ἀποκαταστάσεως τῆς Κρήτης, νὰ προβῇ ἀμέσως ἀλλαχοῦ τῶν ὑποδούλων χω- »ρῶν εἰς ἔργα, ἐξ ὧν θέλει πεισθῆ ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία, ὅτι ὁ σπουδαιότατος »διὰ τὴν Εἰρήνην τοῦ κόσμου κίνδυνος θὰ ἐξορμήσῃ μόνον ἐξ οἱασδήποτε τυχὸν »ἀποπείρας πρὸς ματαίωσιν τῆς συντελεσθείσης Ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τοῦ »ἐλευθέρου ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 5 Φεβρουαρίου 1897.

Ἡ ἀνωτάτη τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας ἀρχή.»

(Τ. Σ.)

Αἱ προκηρύξεις αὗται, διατυμπανιζόμεναι ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων μας,— πρωτο- στατουσῶν τῆς «Ἑστίας», τοῦ «Ἐμπρὸς» καὶ τοῦ «Σκρίπ», — ἐπέφερον νέους ἑκάστοτε δονισμοὺς εἰς τὰ εὐεπίφορα πρὸς ἀκαίρους ἐνθουσιασμοὺς ἑλληνικὰ στήθη· καὶ οὕτω ἡ Ἀόρατος Δύναμις, περιβληθεῖσα τὴν τήβεννον μυστηριώδους μεγα- λείου καὶ αἴγλης, ἤρχισε ν' ἀποτυφλοῖ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη τοὺς βαθύτερον βλέπον- τας συντηρητικοὺς, οἵτινες δυστυχῶς εἰσὶ πάνυ ὀλιγάριθμοι ἐν Ἑλλάδι. Ἓν ἐκ τῶν πρώτων δὲ σημαντικῶν γεγονότων τὰ ὁποῖα ἐξῆψαν εἰς τὸ μὴ περαιτέρω τὸ μένος πρὸς δρᾶσιν τοῦ ἑλλην. λαοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἀποστολὴ στρατοῦ κατοχῆς εἰς τὴν Κρήτην.

Μία πατριωτικὴ ἑταιρία ἥτις θὰ ἠδύνατο ὄντως νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐπωφελέστατα τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, ἂν διηυθύνετο ὅσον ἔδει σωφρόνως καὶ περιεσκεμμένως, διὰ τῆς ἀλογίστου ἤδη ταχύτητος μεθ' ἧς προέβαινεν, ἤρξατο, ἀπὸ τοῦ διαβήματος τού- του, προοιωνιζομένη πολλὰς διὰ τὸ μέλλον δυσχερείας καὶ περιπλοκὰς, ἅτε προτρέξασα

πολὺ τῶν γεγονότων καὶ μὴ ἐπαρκῶς ἀναμετρήσασα τὰς συνεπείας ἃς ἐξ ἅπαντος θὰ εἶχεν ἡ ἐπὶ τὸ πνεῦμα τοῦ λαοῦ ἐνσπαρεῖσα πεποίθησις ἐπὶ τῆς ἀλυγίστου δυνάμεώς της. — Ἀλλὰ μὴ ἦτο τοῦτο μόνον ; Εἴχομεν καὶ τὰς ποικίλας διαδόσεις περὶ ἀνεπαρκείας τῆς Κυβερνήσεως εἰς τοιαύτας δυσχερεῖς περιστάσεις, περὶ πλαγίων σχεδίων τῆς Αὐλῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν Κρητικὴν ὑπόθεσιν ἐναντίον τῆς δεδηλωμένης ἐπιθυμίας τοῦ Ἔθνους πρὸς ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰς φιλελληνικὰς ἐκδηλώσεις τῶν εὐγενῶν Ἰταλῶν, οἵτινες ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἐξηγέρθησαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ χρῆμα πανταχόθεν καὶ ἐθελοντὰς πολυαρίθμους δηλοῦντες ὅτι θὰ συνεισέφερον εἰς ἐθνικὸν τῶν Ἑλλήνων ἀγῶνα, καὶ τὰς εὐμενεῖς ἀγορεύσεις τοῦ Γλάδστωνος, ὅστις τῇ 19 Ἰανουαρίου ἀπηύθυνε πρὸς τὴν ἐν Λονδίνῳ φιλελληνικωτάτην ἑταιρίαν «ὁ Βύρων» ἐπιστολὴν διαλαμβάνουσαν τὰ ἑξῆς περὶ τῆς συζητουμένης ἀπὸ πολλοῦ ὁμοσπονδίας τῶν Κρατῶν τοῦ Αἵμου πρὸς ὑπεράσπισιν κατὰ τῶν κοινῶν των ἐχθρῶν:

« Τὸ ἀδιόρθωτον τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως θὰ μὲ κάμῃ νὰ ἴδω εὐχαρίστως »τὴν ἐξάλειψίν της ἀπὸ τῶν χωρῶν τὰς ὁποίας βασανίζει. Κατὰ δεύτερον λόγον ἀπὸ »τὴν Τουρκικὴν Κυβέρνησιν τίποτε δὲν δύναται νὰ ἦναι πλέον ἀξιοθρήνητον καὶ ἀ»ξιόμεμπτον παρὰ αἱ ἀντιζηλίαι με»ταξὺ Ἑλλήνων καὶ Σλαύων, καὶ τὰ »σχέδια τῶν ἤδη ὑπαρχόντων κρατῶν »πρὸς οἰκειοποίησιν ἀλλοτρίου ἐδά»φους. Διατί ὄχι ἡ Μακεδονία διὰ »τοὺς Μακεδόνας, ὅπως καὶ ἡ Βουλ»γαρία διὰ τοὺς Βουλγάρους καὶ ἡ »Σερβία διὰ τοὺς Σέρβους ; Καὶ ἂν »ἦ αι μικραὶ καὶ ἀσθενεῖς, ἂς συνδε»θῶσι πρὸς ἄμυναν, διὰ νὰ μὴ δια»σκορπισθῶσι παρ' ἄλλων, ἢ μεγά»λων ἢ μικρῶν, τὸ ὁποῖον πιθανῶς θὰ »ἦναι τὸ ἀποτέλεσμα τῶν τοιούτων »ἀμοιβαίων ἐρίδων των».

Ἀλέξανδρος Σκουζές, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν.

Καὶ πλεῖσται δ' ἄλλαι μᾶς διεκοινοῦντο καθ' ἑκάστην διὰ τοῦ τύπου ἐνδείξεις συμπαθειῶν, καὶ θερμαὶ παροτρύνσεις πρὸς δρᾶσιν ἐξ ἐκείνων αἵτινες πάντοτε εὐχερῶς συνετέλεσαν πρὸς ἔξαψιν τοῦ ἑλληνικοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς φιλοτιμίας τοῦ φιλοτιμοτάτου τῶν λαῶν.

Ἐν τούτοις τὸ στρατιωτικὸν σῶμα τῆς Κατοχῆς, συγκείμενον ἐκ δισχιλίων

περίπου ἀνδρῶν διαφόρων ὅπλων, μετὰ τῆς ἀναλόγου ἐπιμελητείας, ἀπῆλθεν ἐκ Πειραιῶς διὰ τὴν αἱμοστάζουσαν νῆσον.

— Γενικὸς Ἀρχηγὸς τοῦ Σώματος τῆς Κατοχῆς διωρίσθη ὁ Συνταγματάρχης τοῦ Πεζικοῦ καὶ Ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Τιμολέων Βάσσος, ἔχων παρ' ἑαυτῷ ὡς γραμματέα τὸν Ἀντ. Σαχτούρην, ἀκόλουθον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν.

— Ἀρχηγὸς τῶν ἡνωμένων ὅπλων ἀνεκηρύχθη ὁ συνταγματάρχης τοῦ Πεζικοῦ Δημοσθένης Σταΐκος.

— Ἀρχηγὸς τοῦ Ἐπιτελείου ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ἰω. Λυμπρίτης.

— Ὑπασπιστὴς τοῦ ἀρχηγοῦ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ἰ. Πετμεζᾶς.

— Ἄλλοι δ' ἐπίλεκτοι ἐν τῷ Στρατῷ τῆς Κατοχῆς ἦσαν ὁ ταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Κωνσταντινίδης, ὁ ταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ Ἰ. Τζαβέλας, οἱ λοχαγοὶ τοῦ πυροβολικοῦ Γεώργιος Βαρούχας καὶ Λεων. Παρασκευόπουλος (ὑπασπιστής), ὁ ταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ Δημητριάδης, Ραπτάκης λοχαγὸς τῶν εὐζώνων, καὶ Βελλίνης, ἰατρός, προϊστάμενος τοῦ χειρουργείου.

Ζῶτος, πλοίαρχος, κυβερνήτης τοῦ «Ναυάρχου Μιαούλη».

Ἀπὸ ἡμερῶν ὁ Βασιλεὺς εἶχεν ἐκφράσει γνώμην περὶ ἀμέσου καὶ πραγματικωτέρας ἐπεμβάσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ. Ὁ πρωθυπουργὸς ὅμως, διαβλέπων ἴσως βαθύτερον τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἐγχειρήματος καὶ τὰς μελλούσας ἐξ αὐτοῦ περιπλοκὰς εἰς Κράτος ἀπαράσκευον ὅπως ἀντιμετωπίσῃ τυχὸν ἐνσκήψοντα κίνδυνον, καὶ ἐκ χαρακτῆρος δ' ἄλλως τε ἀναποφάσιστος ὢν καὶ φοβούμενος νὰ ριψοκινδυνεύσῃ, — δὲν ἐφάνη σύμφωνος πρὸς τὴν τοιαύτην πολιτικήν· ἰδίᾳ λοιπὸν ν' ἀποσοβηθῇ κατ' ἀρχὰς ἡ ἀπειληθεῖσα ὑπουργικὴ κρίσις, νὰ παρέλθωσι δὲ καὶ ἀρκεταὶ εἰς συνεννοήσεις καὶ διασκέψεις ἡμέραι, ἵνα τέλος ἀποφασισθῇ ἡ ἀποστολὴ τοῦ σώματος τῆς Κατοχῆς εἰς Κρήτην.

Αἱ σχετικαὶ διαταγαὶ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν ἐδόθησαν ἐνσφράγιστοι εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ σώματος Σταΐκον μὲ τὴν ἐντολὴν νὰ λάβῃ γνῶσιν αὐτῶν ἅμα ἤθελον ἀναχθῇ εἰς τὸ πέλαγος.

Ὑπῆρξεν ἡμέρα πανηγύρεως διὰ τὰς Ἀθήνας ἡ ἡμέρα τῆς ἀναχωρήσεως τῶν μελλόντων ἀναστηλωτῶν τῆς ἐλευθερίας ἐν τῇ δεσμώτιδι νήσῳ. Κανεὶς ἐν τούτοις δὲν εἴξευρε ποῦ ἀκριβῶς μετέβαινε τὸ σῶμα ἐκεῖνο τῶν ἐπιλέκτων,— εἰς τὰ σύνορα ἢ τὴν Κρήτην,— ὅταν τὸ συνωθούμενον εἰς τοὺς στρατῶνας πλῆθος ἐφρικία, φρικίασιν ἐνθουσιασμοῦ ἐπὶ τῇ προσφωνήσει τοῦ Διαδόχου :

—« Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται !

« Ἐκεῖ ποῦ πηγαίνετε μὴ λησμονῆτε ὅτι εἶσθε στρατιῶται Ἕλληνες καὶ ὅτι ἡ »πατρὶς εἰς σᾶς στηρίζει τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐνδόξου ὀνόματός της.

«Ζήτω ὁ Βασιλεύς ! Ζήτω ὁ Στρατός !»

Εἰς μεγάλα λόγια ὑπήρξαμεν πάντοτε ὅλοι πλούσιοι· ὀλίγοι ὅμως εἶναι οἱ διαπράττοντες τὰ μεγάλα ἔργα. Τὰ κατόπιν θὰ δείξουν ποῖοι εἶναι οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἐκλεκτοί.

Πλῆθος πολὺ ἐντούτοις παρηκολούθησε τὸ μικρὸν σῶμα μέχρι Πειραιῶς, ὅπου, ἀπὸ τοῦ Τελωνείου μέχρι τῆς πλατείας Τζελέπη ἡ θέα τοῦ λιμένος ἀνεκόπτετο ὑπὸ τοῦ συμπαγοῦς πλαισίου τοῦ προσωθουμένου κόσμου· αἱ λέμβοι πᾶσαι τοῦ λιμένος ἐπλημμύρησαν λαοῦ, ζητωκραυγαὶ δὲ καὶ πυροβολισμοὶ συνεδόνουν πανταχόθεν τὰς ἠχοὺς τῶν πέριξ ὑψωμάτων καὶ μία ἰαχή — θριάμβου, θὰ ἔλεγες,— ἀπέραντος ἐκάλυψε τοῦ λιμένος τὴν λεκάνην, ὅταν, τὸ ἓν μετὰ τὸ ἄλλο, ἀπῆρον αὐτοῦ τὰ φέροντα τὸν στρατὸν ἐμπορικὰ ἀτμόπλοια «Θέτις», «Θησεὺς» καὶ «Πέλοψ».

Τὴν αὐτὴν ὅμως στιγμὴν οἱ ἀκολουθοῦντες τὰ πλοῖα ταῦτα διὰ λέμβων ἠδυνήθησαν νὰ παρατηρήσωσι μετὰ ποιᾶς τινος ἀνησυχίας τὸν ταὐτόχρονον ὁλοταχῶς ἀπόπλουν τοῦ μνησθέντος ἀγγλικοῦ τορπιλλοβόλου.

Τούτου γνωσθέντος, τὸ ὑπουργεῖον διέταξεν ἐσπευσμένως, κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν, ὅπως τὰ μεταγωγικὰ ἀντὶ τῆς Κρήτης πλεύσωσιν εἰς Μῆλον, ἐκεῖθεν δὲ μεταβῶσι διὰ νυκτὸς εἰς τὴν νῆσον πρὸς ἀποφυγὴν πιθανῆς παρακωλύσεως τῆς ἀποβάσεως τῶν ἀνδρῶν ἂν ἡ ἀγνοουμένη πρόθεσις τῶν ἐν Κρήτῃ ναυάρχων ἦτο τοιαύτη.

Μετὰ τὸν ἐνθουσιασμὸν λοιπὸν τὸν γεννηθέντα ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως τῆς ἀνδρικῆς ταύτης ὅσον καὶ παρατόλμου ἀποφάσεως τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος ὅπως ἀντιστῇ εἰς ἐναντίαν θέλησιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, ἤρχισαν νὰ γεννῶνται ἀμφιβολίαι περὶ τῆς ἐπιτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα νὺξ ὑπῆρξε μακρὰ ὡς αἰὼν διὰ τὸν λαὸν τῆς Ἑλλάδος τὸν ἀγνοοῦντα ποία ἆρα γε τύχη ἀνέμενε τὰ ὀλίγα ἐκεῖνα ἐκλεκτά του τέκνα. Καὶ ὁ ἀριθμὸς ἄλλως τε αὐτῶν δὲν ἠγγυᾶτο περὶ ἐπιτυχίας τόσῳ σημαντικοῦ ἐγχειρήματος. Χώρα ἐγκλείουσα δεκακισχιλίους τούρκους στρατιώτας, μὲ φρούρια καὶ ὀχυρώματα καὶ προμηθείας μεγάλας, ἅμα δὲ καὶ πλέον ἢ εἰκοσακισχιλίους ἐντοπίους πολεμικωτάτους τουρκοκρῆτας ἐνόπλους, δὲν ἦτο πρᾶγμα εὔκολον νὰ ὑποταχθῇ εἰς τὴν φοῦκταν ἐκείνην τῶν Ἑλλήνων καὶ θὰ παρίστατο ἀνάγκη νὰ ἐπιτελέσουν τὰ εὐάριθμα ἐκεῖνα τέκνα τῆς

ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἀληθῆ θαύματα ἡρωισμοῦ, νὰ ζητήσουν δὲ καὶ τῶν ἐπαναστατῶν τὴν σύμπραξιν ὅπως δεσπόσουν τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄγκου, ἐκτὸς μόνον ἂν τὰ ἐκεῖ εὑρισκόμενα πλοῖα μας ἀφίεντο ἐλεύθερα ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων νὰ ἐνεργήσουν συμφώνως μετὰ τοῦ στρατεύματος βομβαρδίζοντα τὰ κρητικὰ φρούρια καὶ ἀποβιβάζοντα ἐν αὐτοῖς ἐπαρκῆ ἀγήματα,— ὧν ὅμως ἐστεροῦντο!

Τὰ περιστατικὰ ταῦτα δὲν ἠγνόει ὁ κόσμος καὶ διὰ τοῦτο, ἅμα ὡς ἐκόπασεν ὁ πρῶτος ἐνθουσιασμός, αἱ ἐλπίδες τῆς ἐπιτυχίας ἤρχισαν νὰ πτερυγίζουν, ἵνα ὅμως καὶ πάλιν ἀναπτερωθῶσιν ὅταν ἐγνώσθη ὅτι ὁ στρατὸς κατώρθωσε ν' ἀποβιβασθῇ ἀσφαλῶς εἰς τὴν νῆσον καὶ ὅτι ἀριθμός τις ἐθελοντῶν καὶ ἄριστα καταρτισθεῖσα φάλαγξ ἑκατὸν εἴκοσι περίπου φοιτητῶν, ἐπιμελείᾳ τῆς ἐν Ἀθήναις πατριωτικωτάτης Ἑταιρίας «ὁ Ἑλληνισμὸς» μετέβαινον νὰ συμπολεμήσωσι μετὰ τῆς ὁμάδος ἐκείνης τῶν προασπιστῶν τῆς Ἐλευθερίας.

Διὰ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν ὅσα δὲν βλέπουν τὰ ὑλικὰ ὄμματα τ' ἀναπληροῖ ἡ ἀείποτε εὔπλουτος φαντασία, καὶ ὑπάρχει δυστυχῶς μεγάλη πάντοτε δόσις φαντασίας εἰς πᾶσαν ἡμῶν σκέψιν καὶ πᾶσαν ἀπόφασιν καὶ πρᾶξιν. Ὅταν μετρῶμεν τ' ἀναστήματα τῶν ἄλλων, ἀναχωροῦμεν ἐκ τοῦ δεδομένου δι' ἡμᾶς ὅτι τὸ ἰδικόν μας ἀνάστημα εἶναι μεῖζον· τοῦτο εἶναι τὸ μέγιστον σφάλμα μας.

Παρακολουθήσωμεν ἐν τούτοις τὴν πορείαν τοῦ στρατοῦ μας μέχρι Κρήτης.

Ἡ «Θέτις», ὁ «Πέλοψ» καὶ ὁ «Θησεὺς» διήνυσαν τὸ ἀπὸ Πειραιῶς εἰς Μῆλον διάστημα ἐν μέσῳ διαρκῶν ᾀσμάτων καὶ ἐνθουσιωδῶν ζητωκραυγῶν. Εἶναι φυσικὸν εἰς τὸν Ἕλληνα νὰ μεταβαίνῃ ὡς εἰς πανήγυριν ὅταν πρόκηται ν' ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρόν, διότι τὴν δειλίαν οὐδέποτε ἐγνώρισε καὶ τὸν θάνατον οὐδέποτε ἐφοβήθη· ὀλίγοι ἀχρεῖοι καὶ ὀλίγοι ψοφοδεεῖς ἀποτελοῦσιν ἀσήμαντον ἐξαίρεσιν. Ἡ δέ, ἀλόγιστος πολλάκις, ἐθελοθυσία εἶναι γνησίως ἑλληνικὴ ἀρετή.

Εἰς τὰς 2 μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης τὰ τρία πλοῖα, ἐν μέσῳ νέας ἐκρήξεως ἐνθουσιασμοῦ, ἀπέπλευσαν ἐκ Μήλου διὰ τὰ κρητικὰ παράλια. Μετὰ πλοῦν δὲ ἡμισείας ὥρας διαταγὴ ἀπὸ τοῦ «Πέλοπος» παραγγέλλει νὰ σταματήσουν, καὶ λοχίας τοῦ πυροβολικοῦ, ἀνελθὼν ἐπὶ τοῦ ἱστοῦ βροντοφωνεῖ:

— Ἀκολουθεῖτε κατὰ πόδας τὸν «Πέλοπα»!

Εἶχον ἀνοιχθῆ ἐκεῖ αἱ ἐνσφράγιστοι διαταγαί, μόνοι ὅμως οἱ ἀρχηγοὶ ἐγνώριζον ποῦ διηυθύνοντο. Δύο στρατιωτικαὶ ἀγγελιαφόροι περιστεραὶ ἀποστέλλονται ἐκεῖθεν εἰς Ἀθήνας. Ὀγδοήκοντα Κρῆτες πολεμισταί, παραληφθέντες ἐκ τοῦ ὁπλιταγωγοῦ «Μυκάλη» ὅπερ ἐπανέπλεεν εἰς Μῆλον μετακομίζων πρόσφυγας ἐκ Χαλέπας, ἀποτελοῦσι σῶμα στρατοῦ καταρτισθέντες ὑπὸ τοῦ ἐκ Κρήτης ἀνθυπολοχαγοῦ Νικοστράτου Καλομενοπούλου, ὅστις προσφωνεῖ αὐτοὺς ὡς ἑξῆς:

«— Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς μᾶς διέταξε νὰ ἔλθωμεν νὰ καταλάβωμεν τὴν νῆσον ἐπ' ὀνόματί του. Ἐρχόμεθα νὰ σᾶς ἀπελευθερώσωμεν, νὰ θέσωμεν τέρμα

Ὁ Παπαμαλέκος κηρύσσω

...ης Κρήτης μετά της Ἑλλάδος

εἰς τὰ δεινά σας, νὰ χύσωμεν τὸ αἷμά μας πρὸς χάριν καὶ ὑμῶν καὶ τῆς πατρίδος μας.

«Θὰ σᾶς συστήσω νὰ ὑπακούητε εἰς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ, νὰ ἐκτελῆτε τὰς διαταγάς του, διότι ἐκ τῆς πλήρους ὁμοφωνίας μεταξὺ ἡμῶν καὶ ὑμῶν, ἐξαρτᾶται σήμερον καὶ ἡ τύχη ἡ ἰδική σας καὶ ἡ ἰδική μας. Ἐλπίζω ὅτι οἱ γενναῖοι Κρῆτες θὰ συμμορφωθοῦν καθ' ὅλα πρὸς τὰς συστάσεις μας. Διακοινώσατε τὴν θέλησιν τοῦ ἀρχηγοῦ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀδελφούς σας, ὅταν φθάσωμεν εἰς Κρήτην.»

Μετὰ πλοῦν μιᾶς ἔτι ὥρας τὰ τρία μεταγωγικὰ συνήντησαν τὴν «Σφακτηρίαν» ἣν ἐπέβαινεν ὁ πρίγκηψ Γεώργιος καὶ τὸν τορπιλλικὸν στόλον, ὃν ὑπεδέχθησαν ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ τὰ πληρώματα. Ὁ πρίγκηψ ἐπιβὰς λέμβου, ἐπεσκέφθη τὸν ἐπὶ τοῦ «Πέλοπος» ἀρχηγὸν τῆς κατοχῆς Τιμ. Βάσσον, μεθ' οὗ ἔσχε βραχεῖαν μυστικὴν συνέντευξιν. Εἰδοποίησε δὲ τὸ ἐπιτελεῖον ὅτι τὸ πέλαγος ἦτο ἐλεύθερον καὶ ἀπῆλθε μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν στολίσκου.

Τὰ τρία πλοῖα ἐπανέλαβον τὴν πορείαν των, ἐν ᾧ ὁ Βάσσος συντάξας προκήρυξιν περὶ τῆς ἀποστολῆς του μέλλουσαν νὰ διανεμηθῇ εἰς τὸν κρητικὸν λαόν, ἔδωκεν αὐτὴν πρὸς ἀντιγραφὴν εἰς πολυάριθμα ἀντίτυπα πρὸς πάντας τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων εὑρισκομένους ἐγγραμμάτους, ἀπὸ τῶν ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν μέχρι τοῦ τελευταίου στρατιώτου. — Ἡ προκήρυξις αὕτη εἶχεν ὡς ἑξῆς :

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ
Τοῦ Ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς
Τ. Βάσσου
Πρὸς τὸν λαὸν τῆς Κρήτης

«Τὰ δεινὰ τὰ ὁποῖα ὑπέστητε ἀπὸ μακρῶν ἤδη χρόνων καὶ τὰ ὁποῖα ὑφίστασθε ἔτι ἐκ τῆς ἐπικρατούσης πλήρους ἀναρχίας, αἱ καταστροφαὶ τῶν οἰκογενειῶν καὶ περιουσιῶν σας εὑρισκομένων εἰς τὴν διάθεσιν ἀχαλινώτου φανατισμοῦ καὶ τὴν διαρπαγὴν βαρβάρου ὄχλου ἐξήγειραν τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα καὶ συνεκίνησαν ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικόν.

«Ἡ ἀξιοθρήνητος αὕτη κατάστασις λαοῦ ὁμοφύλου, ὁμοθρήσκου καὶ κοινὰς ἔχοντος μεθ' ἡμῶν τὰς τύχας καὶ τὴν ἱστορίαν δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε ἐπὶ πλέον ἀνεκτή.

«Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων καὶ Ὑψηλός μου Κύριος ἀπεφάσισε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατάστασιν ταύτην διὰ τῆς στρατιωτικῆς καταλήψεως τῆς νήσου.

«Ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' καταλαμβάνω τὴν νῆσον Κρήτην καὶ κηρύσσων τοῦτο πρὸς τοὺς κατοίκους της, ἄνευ διακρίσεως θρησκεύματος ἢ ἐθνικότητος, ὑπόσχομαι ἐν ὀνόματι τῆς μεγαλειότητός Του ὅτι θὰ προστατεύσω τὴν τιμήν, τὴν ζωήν, τὴν περιουσίαν καὶ θὰ σεβασθῶ

τὰς θρησκευτικὰς πεποιθήσεις τῶν κατοίκων της, φέρων πρὸς αὐτοὺς εἰρήνην καὶ ἰσοπολιτείαν.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς
Τ. ΒΑΣΣΟΣ»

Ὀλίγα ὡραῖα λόγια, ὀλίγαι μεγάλαι ἐκφράσεις γεγραμμέναι εἰς ἔγγραφον ἐπίσημον κάμνουν ἐνίοτε μείζονα ἐντύπωσιν ἀπὸ πράξεις μεγάλας· τοιαύτην ἐνεποίησε καὶ ἡ προκήρυξις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς εἴς τε τοὺς Κρῆτας καὶ τοὺς ἐλευθέρους Ἕλληνας, οἵτινες, ἀμφότεροι, ὀλίγον ἀπεῖχον ἤδη ἀπὸ τῆς πεποιθήσεως ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα ὅσονούπω ἔληγε καὶ ἡ μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσις τῆς νήσου συνετελεῖτο ἀσφαλῶς πλέον. Ἡ φαντασία ποτὲ δὲν κατώρθωσε ν' ἀναμείνῃ τὰ γεγονότα, καὶ οἱ ὑπὸ ταύτης ἐλαυνόμενοι λησμονοῦσι τὴν λογικὴν τῶν δισταγμῶν.

Μετὰ ὥρας ἔτι πλοῦν πρὸς μεσημβρίαν διέκρινον οἱ ἀπὸ τῶν πλοίων τὴν ἀμυδρὰν πλαγιογραφίαν τῶν κρητικῶν ὀρέων καὶ ρῖγος διέδραμεν ἁπάσας ἐκείνας τὰς εὐγενεῖς ψυχάς, ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ὁποίων ἀπεκρυσταλλοῦτο εἰς σταγόνας δακρύων, αἵτινες ἐκόσμησαν πολλὰ τότε ὄμματα.

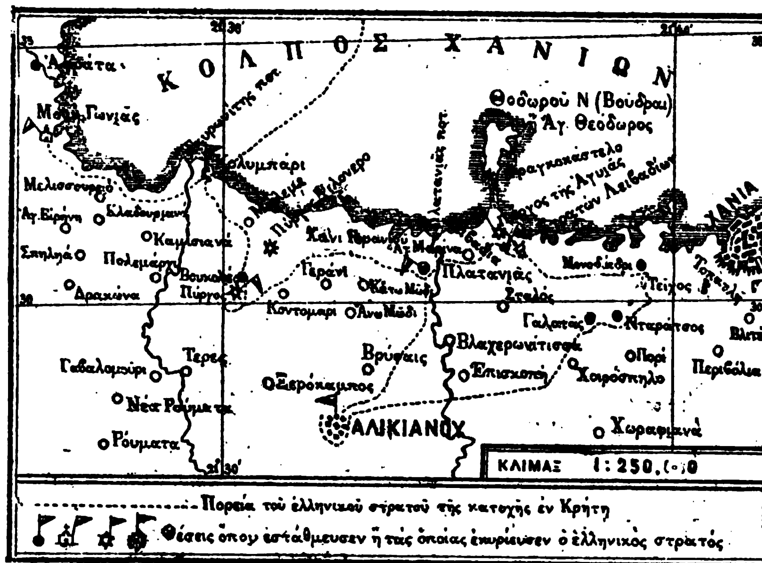
Διηυθύνοντο πρὸς τὰ Χανιὰ κ' ἐπὶ στιγμὴν οἱ ὁπλῖται ἐνόμισαν ὅτι ἐκεῖ ἐπρόκειτο ν' ἀποβιβασθῶσι, καταλαμβάνοντες ἀμέσως τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου. Ἀλλ' ὁ «Πέλοψ» ἐστράφη ἠρέμα πρὸς τὰ νοτιοδυτικά. Διαταγαὶ ἐδόθησαν νὰ σβεσθῶσιν ὅλα τὰ φῶτα, καί, ἐν σιγῇ νεκρικῇ, ἣν μόλις διέκοπτεν ὁ ἀγωνιώδης ρόγχος τῶν τριῶν ἀτμομηχανῶν, τὰ μεταγωγικὰ ἐτράπησαν πρὸς τὴν παρὰ τοῦ προπλέοντος σημειωθεῖσαν διεύθυνσιν, ἐν ᾧ τριγμοὶ ἤδη μονότονοι ἠκούοντο ἀπὸ παντὸς σημείου τῶν τριῶν πλοίων. Οἱ στρατιῶται γεμίζουν τὰ ὅπλα των.

Ἡ ἐπελθοῦσα νὺξ ἐπιτρέπει τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ ὅρμου Κολυμπάρι, ὅπου φῶτα ὑποτρέμοντα προδίδουν τὴν ὕπαρξιν ἀνθρωπίνου οἰκισμοῦ. Τὸ Κολυμπάρι κεῖται εἰς τὰ δυτικὰ τοῦ μεγάλου κόλπου τῶν Χανίων, ἀπέχον τῆς πόλεως ταύτης εἴκοσι περίπου χιλιόμετρα δυσμικῶς. Παρ' αὐτὸ ἐκρέει πρὸς τὴν θάλασσαν ὁ ποταμὸς Ταυρωνίτης, ὅστις παραλαμβάνει τὰ ὕδατά του ἀπὸ τὰς δειράδας Ἀποπηγάδι τῶν Λευκῶν ὀρέων. Εἶναι ὁρμίσκος ἡμικυκλικὸς ἔχων δεξιόθεν μὲν ἀκτὴν χθαμαλὴν ἀριστερόθεν δὲ τῷ εἰσπλέοντι βράχους ὑψηλούς ἐφ' ὧν κυρίως κεῖνται οἱ οἰκίσκοι τοῦ ὁμωνύμου σμικροῦ οἰκισμοῦ.

Τακτικὸς ἑλληνικὸς στρατὸς πρώτην ἤδη φορὰν πρόκειται νὰ θέσῃ τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ἐδάφους ὑποσχόμενος εἰς τοὺς Κρῆτας τὴν πραγματοποίησιν τῶν ἐνθερμοτέρων των πόθων. Ἡ συγκίνησις κορυφοῦται, ἀλλ' ἡ πάντοτε θορυβώδης αὐτῆς ἐξωτερίκευσις καταστέλλεται ὑπὸ τῆς συνέσεως τῶν ἀξιωματικῶν.

Πρώτη διατάσσεται ν' ἀποβιβασθῇ ἡ χωροφυλακή. Ἐπιβαίνει λέμβων καὶ φθάνει εἰς τὴν παραλίαν, ὅτε αἴφνης τρομερὰ συμπυροκρότησις ταράσσει τὰς ὑπνωττούσας ἠχοὺς τῶν πέριξ ὀρέων. Οἱ Κρῆτες εἶχον ἐννοήσει τὴν ἄφιξιν ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν νῆσόν των καὶ τὸν ὑπεδέχοντο ἤδη διὰ πυροβολισμῶν καὶ

ζητωκραυγῶν. Τὴν πρωίαν, ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῶν πρώτων πτυχῶν τῆς ἠοῦς, ἡ ἀπόβασις στρατοῦ καὶ ἐφοδίων εἶχε συντελεσθῆ. Ἄγγελοι ἐκ τῶν κρητικῶν στρατοπέδων, οἱ πρὸ μιᾶς ἡμέρας ἀποβάντες εἰς Κρήτην Μανουσογιαννάκης καὶ Ρικάκης, προσέρχονται νὰ φέρουν εἰδήσεις περὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς κατοχῆς καὶ νὰ τὸν παρακαλέσουν ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν ὅπως ἀφήσῃ εἰς αὐτοὺς τὸ ἔργον τῆς ἐξουδετερώσεως τῶν ἐντοπίων τουρκοκρητῶν, περιοριζόμε-

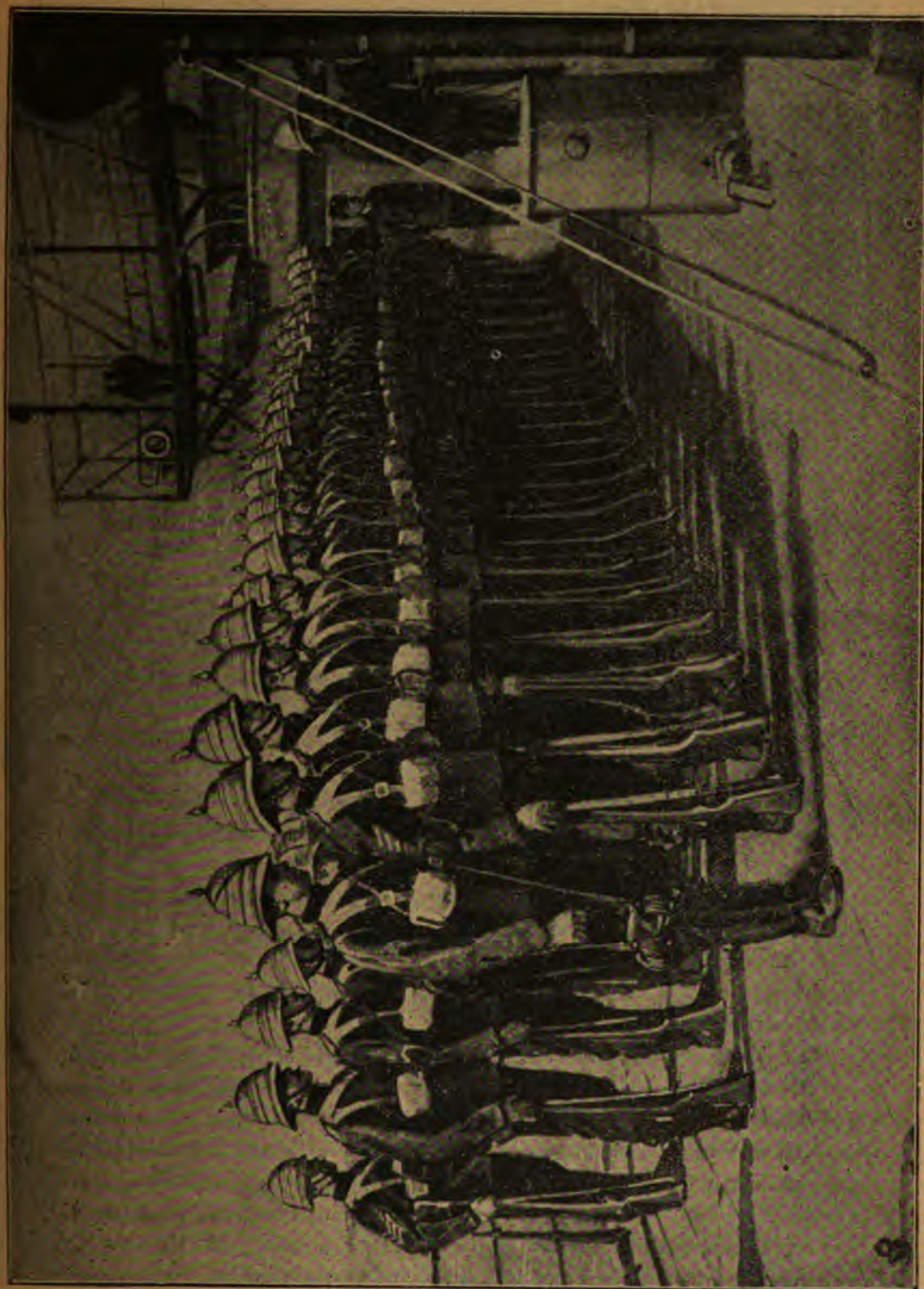
Περιοχὴ ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνήργησεν ὁ Στρατὸς τῆς Κατοχῆς ἐν Κρήτῃ.

νος νὰ λογαριασθῇ μὲ μόνον τὸν τακτικὸν τουρκικὸν στρατόν. Τὰ μίση ἐν Κρήτῃ εἶναι εἰς τὸ ἔπακρον ἀνεπτυγμένα μεταξὺ χριστιανῶν καὶ ὀθωμανῶν καὶ εἰς τὰς στιγμὰς ταύτας τῆς ὁριστικῆς ἐκδικήσεως οἱ ἀπείρως παθόντες Κρῆτες ἐπόθουν πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας κατὰ τῶν κυρίως ἐχθρῶν των.

Ὁ ἀρχηγὸς τοῖς ἐπέβαλεν ἡσυχίαν, ἀναμονὴν μετ᾽ ἐλπίδων αἰσίας ἐκβάσεως τῆς ἀποστολῆς του καὶ ἄμεσον παῦσιν τῶν πυροβολισμῶν. Δὲν ἦτο ἀνάγκη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ φωραθῇ ὁ τόπος τῆς ἀποβάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἀπωτέρω τοῦ Κολυμπαρίου, προεκτείνως τῆς ἐπιμήκως πρὸς ἄρκτον ἐξικνουμένης χερσονήσου Ροδοποῦ ἢ Σπάθας, τῆς τερματιζομένης εἰς τὸ ὁμώνυμον ἀκρωτήριον (Τίτυρον) καὶ σχηματιζούσης τὸ δυσμικὸν πλαίσιον τοῦ κόλπου τῶν Χανίων, διεκρίνετο ἤδη εὐκρινῶς ὁ βαρὺς ὄγκος τῆς Μονῆς Γωνιᾶς («Κοίμησις τῆς Θεοτόκου») τῆς βομβαρδισθείσης ἄνευ σημαντικῶν ζημιῶν κατὰ τὴν αἱματηρὰν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Ἐκεῖ ἐσχεδιάσθη νὰ στηθῇ τὸ στρατηγεῖον τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς πρὸς τὸ παρόν.

Οὕτω συνετελέσθη ἡ ἀπόβασις καὶ διενεμήθη ἡ προκήρυξις τῆς «Κατοχῆς

Ἄγημα Ἄγγλων πεζοναυτῶν

τῆς Κρήτης ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'» συμφώνως τῇ πρὸς τοῦτο διαταγῇ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν.

Ἀλλ' ἄρα γε ἡ ἐπιτυχὴς αὕτη, ἡ ἄνευ κινδύνων ἢ κ' ἐπεισοδίων ἔστω ἀπόβασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν ὑπὸ ξένην ἔτι κυριαρχίαν νῆσον, πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἐπιτυχῆ μέριμναν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, εἰς τὴν ἀδιαφορίαν τῆς Εὐρώπης ἢ εἰς τὴν ἀδεξιότητα τῶν Τούρκων ; Μέριμνα Κυβερνήσεως πρὸς ἀσφαλῆ μετάβασιν στρατοῦ εἰς ἔδαφος ἐχθρικὸν οὐδεμία ὑπῆρξεν· ὁ στρατὸς ἐστάλη ἐπὶ πλοίων ἐμπορικῶν ἄνευ τῆς συνοδείας μηδ' ἑνὸς κἂν μικροῦ πολεμικοῦ σκάφους. Ἡ Εὐρώπη ἠδιαφόρησεν, εἶναι ἀληθές, ἀλλὰ τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ δύο τινῶν : Οἱ ναύαρχοι δὲν ἐπρόφθασαν νὰ συνεννοηθῶσι μετὰ τῶν κυβερνήσεών των περὶ παρακωλύσεως ἢ μὴ τῆς ἀποβάσεως, καὶ εἶχον ἀφ' ἑτέρου προδιαγνώσει ὅτι εἰς οὐδὲν θὰ συνετέλει ἡ Ἑλληνικὴ κατοχὴ ἄνευ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν κυβερνήσεων τῶν Μ. Δυνάμεων. Οἱ Τοῦρκοι δὲ ἐφοβήθησαν ἴσως τὴν ἀνύπαρκτον προστασίαν τῆς ἀποβάσεως ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Πάντως λοιπόν, ἀσφαλέστερον εἶναι τὴν ἀκώλυτον ταύτην ἀπόβασιν ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὴν εὐμενῆ τύχην τῆς φούκτας ἐκείνης τῶν Ἑλλήνων ὁπλιτῶν, οἵτινες ἀφέθησαν εἰς τὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ ν' ἀποβῶσι μόνοι καὶ ἀπροστάτευτοι εἰς τὰς ἀκτὰς νήσου ἀνηκούσης εἰς τὴν Τουρκίαν. Θὰ ἦτο ἄρα παράβασις καθήκοντος διὰ τὸν πρίγκηπα Γεώργιον ἂν συνώδευε τὰ τρία ἐμπορικὰ σκάφη διά τινων ἐκ τῶν τορπιλλικῶν του ὅπως ἐκτελέσωσιν οἱ ὁπλῖται τοῦ πατρός του τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως των ; Βεβαίως ὄχι. Καὶ ὅμως, ἂν κἂν ἐν ἐκ τῶν ἀδρανούντων ἐν Κρήτῃ τουρκικῶν σκαφῶν, γνωρίζον ὅτι παρ' οὐδενὸς πολεμικοῦ πλοίου ἐπροστατεύετο ἡ ἀπόβασις, ἔπλεε πρὸς παρακώλυσιν αὐτῆς κ' ἐκτύπα τὰ τρία μεταγωγικὰ σκάφη, ποία δύναμις, θεία ἢ ἀνθρωπίνη θὰ ἐπροστάτευεν αὐτὰ ἀπὸ τοῦ ἀφεύκτου καταποντισμοῦ καὶ τῆς ἀπωλείας τόσων γενναίων μας τέκνων ἄνευ λόγου ;

Τὰ σφάλματα καὶ τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τὸ ἀμελέτητον τῶν κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο πολεμικῶν μας ἐγχειρημάτων, κατεδείκνυντο ἀπαισίως λυπηρὰ ἀνὰ πᾶν βῆμα τῶν κινήσεών μας καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ προμηνυομένου καὶ δὴ τοῦ προκαλουμένου Ἑλληνοτουρκικοῦ ἀγῶνος.

Ἡ τύχη ἠθέλησε νὰ μὴ πάθῃ ὁ ὀλίγος ἐκεῖνος στρατός μας τοιαύτην καταστροφὴν καὶ τοιοῦτον ἐξευτελισμόν· μόνον ἡ τύχη.

Ἴδωμεν τόρα εἰς ποίαν κατάστασιν εὕρισκε τὴν νῆσον ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς.

Τὴν 30 Ἰανουαρίου ὁ κατ' ὄνομα πλέον Γενικὸς Διοικητὴς τῆς νήσου Βέροβιτς πασσᾶς κατῴκει ἀκόμη ἐν Χαλέπᾳ ὑπὸ τὴν φρούρησιν τῶν μόνων πλέον πιστῶν εἰς αὐτὸν Μαυροβουνίων χωροφυλάκων. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς καὶ αἱ λοιπαὶ ἀρχαὶ εὑρίσκοντο, κυρίως εἰπεῖν, ἐκτὸς τοῦ νόμου. Ἐν Χανίοις ἐπεκράτει πλήρης τρομοκρατία. Τὸ γενικὸν πρόσταγμα εἶχον πλέον οἱ ἔνοπλοι ἐκ τῶν κατοίκων ὧν θύματα ἦσαν οἱ ἄοπλοι. Πάντες οἱ κόποι καὶ αἱ προσπάθειαι τοῦ Βέροβιτς πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, κόποι καὶ προσπάθειαι ἀληθῶς ἀντάξιαι τῆς ὡμολογη-

μένης του ἱκανότητος, εἶχον ἀποβῆ ἐπὶ ματαίῳ πρὸ τῆς ἐξαγριώσεως τῶν πνευμάτων. Χριστιανὸς εἰς τὰ Χανία δὲν ὑπῆρχε πλέον, ἡ δὲ χριστιανικὴ συνοικία εἶχε τελείως ἀποτεφρωθῆ. Καὶ αὐτοὶ οἱ φιλήσυχοι Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ φεύγουν ἅμα τῇ ἐμφανίσει τῆς «Ὕδρας» διότι ἐβεβαιοῦτο ἀνὰ τὴν πόλιν ὅτι ἀποστολὴ τοῦ θωρηκτοῦ μας ἦτο νὰ βομβαρδίσῃ τὰ Χανιά.

Ἔξω τῆς πόλεως, ἀπὸ τῆς χερσονήσου Ἀκρωτῆρι μέχρι Τουρλωτῆς, ὁμάδες ἐπαναστατῶν, ἀνέμενον ἐνισχύσεις καὶ πυροβόλα διὰ νὰ ἐπιτεθοῦν κατὰ τῶν φρουρίων, ἐν ᾧ οἱ ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων αὐτῶν Τοῦρκοι ἐδίσταζον νὰ προσβάλλουν πρῶτοι τοὺς πολιορκητάς. Ἡ Χαλέπα, τὸ γραφικὸν προάστειον, ἡ Κηφισσιὰ τῶν Χανίων, εἶχε μεταστραπῆ εἰς δύο ἀντίπαλα στρατόπεδα: τὴν Τουρκικὴν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν συνοικίαν, ἀφ' ὅτου αἱ οἰκογένειαι εἶχον ἀναχωρήσει τῆς νήσου, ἐπέκειτο δ' ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν σύγκρουσις.

Εἰς τὴν Ρεθύμνην ἠπειλοῦντο χείρονες ἢ ἐν Χανίοις καταστροφαί· κ' ἐδῶ οἱ μὲν Χριστιανοὶ κατεῖχον τὸ ἀνατολικὸν οἱ δὲ Τοῦρκοι τὸ δυτικὸν τῆς πόλεως τμῆμα, ἔνοπλοι ὅλοι καὶ προητοιμασμένοι ν' ἀντιμετωπίσουν τὴν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀναμενομένην ἀναπόφευκτον σύγκρουσιν.

Εἰς τὸ Ἀκρωτῆρι εἶχον συναθροισθῆ δισχίλιοι περίπου ἐπαναστάται ὧν τμήματά τινα εἰς ἐπανειλημμένας ἤρχοντο συγκρούσεις ἑκάστοτε, ἐκεῖθεν δὲ μετηνέχθησαν εἰς Χαλέπαν τραυματίαι ὑπὸ τοῦ Ἕλληνος ὑποκελευστοῦ Ν. Ρεμπάκου τὴν 31 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὰ χωρία Κορακιὲς καὶ Κουνουπιδιανὰ τοῦ Ἀκρωτηρίου εἶχον πυρποληθῆ ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἅμα μαθόντος ὅτι κατὰ τὰς ἐκεῖ συγκρούσεις οἱ Τουρκοκρῆτες ἡττήθησαν καὶ ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἐνίσχυσις ὅμως τῶν Ἀκρωτηριανῶν ὑπὸ σώματος ἐπαναστατῶν ἐξ Ἀποκόρωνα, ἐπήνεγκε τροπὴν τῶν Τούρκων καὶ ἡ Ἑλληνικὴ σημαία ἀνεπετάσθη εἰς τοὺς λόφους Φρούδια.

Εἰς τὰς 2 Φεβρουαρίου πανικὸς ἐν Χαλέπᾳ. Οἱ Τουρκοκρῆτες καὶ οἱ ἄγριοι Βεγγάζιοι ἔδειξαν σημεῖα προμεμελετημένης ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἐκεῖ εἰρηνικῶν Χριστιανῶν, οἵτινες ὅμως προλαβόντες, ἔσπευσαν ν' ἀποσυρθῶσι πρὸς τὴν παραλίαν, ὅπου προσπλεῦσαν παρέλαβεν αὐτοὺς τὸ ὁπλιταγωγὸν «Μυκάλη». Γενικὴ ἐπακολουθεῖ λεηλασία καὶ καταστροφή, ἐν ᾧ συγχρόνως οἱ ἐπαναστάται ἀπὸ τὰ Φρούδια τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ τὰ ὀχυρώματα τοῦ Σαντουὶτ συγκρούονται εἰς λυσσώδη μάχην. Πυροβολοῦσιν ὁμαδὸν οἱ πρῶτοι ὄπισθεν τῶν βράχων καὶ τῶν προχείρων ὀχυρωμάτων, κανονιοβολοῦσιν οἱ δεύτεροι ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς· τέλος οἱ Τοῦρκοι ἐξαναγκάζονται εἰς ὑποχώρησιν δι' ἀκρατήτου ἐξόδου τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὸ πῦρ καταπαύει.

Ἐν Ρεθύμνῃ τὸ καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης» συναντῆσαν τουρκικὸν ὁπλιταγωγὸν κατευθυνόμενον εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἐξηνάγκασεν αὐτὸ νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ν' ἀνακρούσῃ πρύμναν. Εἰς τὸ Ἡράκλειον, μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν, οἱ Τοῦρκοι ἐξετράπησαν εἰς διαρπαγὰς τῆς ἑλληνικῆς

συνοικίας. Ἐν μάχῃ συναφθείσῃ εἰς Γαλατᾶν τῶν Χανίων οἱ Τοῦρκοι εἶχον τραπῆ εἰς φυγὴν ἐγκαταλιπόντες εἰς χεῖρας τῶν ἐπαναστατῶν ἓξ πυροβόλα. Ἐν Χανίοις εἶχεν ἀναλάβει τὰ καθήκοντά του ὡς ἀρχηγὸς τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς ὁ Ἄγγλος συνταγματάρχης Μπὼρ ἔχων ὑπὸ τὰς διαταγάς του τοὺς Μαυροβουνίους, ἀλλ' οἱ ἐξ Ἀκρωτηρίου προσκληθέντες νὰ καταταχθῶσιν εἰς τὸ σῶμα τοῦτο Χριστιανοὶ εἶχον ἀρνηθῆ νὰ δεχθῶσι τὴν πρότασιν.

Ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ἅπαξ μόνον εἶχε φανῆ εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων, ὅπου ἐδέχθη τὴν ἐπίσκεψιν τῶν ναυάρχων. Ἔκτοτε οὐδαμοῦ ἐθεάθησαν ἑλληνικὰ τορπιλλικά, ἅτινα παρέμενον καὶ θὰ παραμένουν εἰς τὸ μέλλον εἴτε ἐν Μήλῳ εἴτε ἐν Κυθήροις, ἐκτελοῦντα καί τινας περὶ τὴν νῆσον περιπολίας. Τουρκικὸς στρατὸς νέος δὲν εἶχεν ἀποβιβασθῆ εἰς τὴν νῆσον μᾶλλον ἐκ φόβου ὅτι θὰ τὰ συνήντα παρὰ διότι τὰ συνήντησέ που. Εἰς τὸ Σέλινον εἶχον ἐπανειλημμέναι συμπλοκαὶ λάβει χώραν αἱματηρόταται δι' ἀμφοτέρους τοὺς ἀντιμάχους.

Ράϊνεκ, Μοίραρχος τοῦ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικοῦ στόλου

Τὰ ἡμέτερα πολεμικὰ «Ναύαρχος Μιαούλης» καὶ «Ἀλφειός» εἶχον καταπλεύσει μετὰ τῶν λοιπῶν εἰς Χανία, ὅπου, διαταγῇ τῆς Κυβερνήσεως ἐτέθησαν ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ μοιράρχου Ράϊνεκ καὶ τὰς ὁδηγίας τοῦ εἰσέτι ἐν Χαλέπᾳ διαμένοντος ἡμετέρου γενικοῦ προξένου Γεννάδη. Πᾶσαι αἱ περὶ τὰ Χανιὰ ἐπαύλεις τῶν βέηδων εἶχον πυρποληθῆ ὑπὸ τοῦ ὄχλου ἡ δὲ πόλις ἤρχισε κανονιοβολουμένη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν μόλις οὗτοι κατώρθωσαν νὰ προμηθευθῶσι τηλεβόλα, ἄνευ ὅμως σημαντικῶν ἀποτελεσμάτων λόγῳ τῆς μεγάλης ἀποστάσεως. Εἰς τὴν Χαλέπαν οἱ ἐπαναστάται εἶχον ἀποκρουσθῆ τηρήσαντες τὰς θέσεις των εἰς τὰ Φρούδια κατόπιν ἐνισχύσεων τῶν τουρκοκρητῶν δι' ἰσχυροῦ ἀποσπάσματος τουρκικοῦ στρατοῦ. Ὁ Γενικὸς πρόξενος Γεννάδης εἶχε καταφύγει τότε εἰς τὴν «Ὕδραν» ὁ δὲ Γενικὸς διοικητὴς Βέροβιτς εἰς ρωσσικὸν πολεμικόν, ἐκεῖθεν δ' ἐπιβὰς ἐμπορικοῦ πλοίου ἀπῆλθε τῆς Κρήτης διὰ Καλάμας. Κατόπιν σφαγῶν ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Καντάνου ἐπῆλθον αἱματηρόταται συγκρούσεις καθ' ἃς ἐφονεύθη ὁ ἡρωικὸς μαχητὴς Ἐμ. Λουπασάκης, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἐξηναγκάσθησαν νὰ κλεισθῶσιν εἰς τὸ φρούριον τῆς Καντάνου καὶ

τὰς περὶ αὐτὸ ὀχυρὰς θέσεις. Τὸ Καστέλλι τῆς Κισσάμου ἐπολιορκεῖτο ἤδη στενῶς μετὰ τὴν τροπὴν τῶν περὶ αὐτὸ κατεχόντων ὀχυράς τινας θέσεις Τούρκων.

Ἐνῷ δὲ πανταχοῦ τῆς νήσου εἶχεν ἀναπετασθῆ ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ Ἑλληνικὴ σημαία τῆς ἑνώσεως, οἱ τῶν Μ. Δυνάμεων Ναύαρχοι ἐλάμβανον ἤδη διαταγὰς νὰ προβῶσιν εἰς μικτὴν κατοχὴν τῆς πόλεως τῶν Χανίων, ὁρίζοντες περὶ αὐτὴν οὐδετέραν ζώνην.

Τοιαύτη ἡ κατάστασις εἰς τὴν ὁποίαν εὕρισκε τὴν Κρήτην ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς.

:ο:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Πρῶται μάχαι τοῦ ἐν Κρήτῃ στρατοῦ

Αἱ Δυνάμεις καταλαμβάνουν τὰ Χανιά — Ὁ στόλος μας εἰς Κολυμπάρι. Προέλασις τοῦ στρατοῦ — Καταβίβασις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἀπὸ τοῦ προξενείου τῶν Χανίων — Προκήρυξις τοῦ Κόρακα πρὸς τοὺς Τουρκοκρῆτας — Τὸ στρατόπεδον τοῦ Πλατανιᾶ — Ἐπίθεσις κατὰ τοῦ πύργου τῶν Βουκολιῶν καὶ ἅλωσις αὐτοῦ. — Τὰ σχέδια τοῦ ἐπιτελείου. — Ἐπιστολὴ τοῦ ταγματάρχου Κωνσταντινίδου πρὸς τὸν τοῦρκον φρούραρχον. — Οἱ τοῦρκοι ἐξέρχονται ἐκ τῶν Χανίων. — Ἡ μεγάλη μάχη τῶν Λειβαδίων — Κατατρόπωσις τῶν Τούρκων — «Τοὺς ἐσάρωσα»!. — Κατάληψις τοῦ πύργου τῆς Ἀγυιᾶς. — Ἡ ἔκθεσις τοῦ Βάσσου — Στρατηγικὴ σημασία τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ σφάλματα καὶ μισὰ μέτρα. — Ὁ Βάσσος πρὸς τὸν Ράινεκ. — Τραχεῖαι ἀντιδράσεις τῶν Ναυάρχων. — Ἡ σύλληψις τοῦ «Λαυρίου» — Αἱ πέντε «ἐπιθυμίαι» τῶν Ναυάρχων. — Διαμαρτύρησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως — Ὁ Κόρακας περὶ τὸ Ἡράκλειον. — Ὁ ἀποκλεισμὸς καθίσταται στενώτερος. — Μεροληπτικαὶ ἐνέργειαι τῶν ναυάρχων. — Μία διακοίνωσις αὐτῶν πρὸς τὸν Ράϊνεκ. — Οἱ αἰχμάλωτοι τοῦ Καστέλλου — Ἀποκοπὴ τοῦ ὕδατος τοῦ Ἡρακλείου. — Τὰ γυναικόπαιδα τῆς Καντάνου. — Οἱ ναύαρχοι συμμαχοῦντες πρὸς τοὺς Τούρκους.

Οὐχὶ μετριαῖαι συμπτώσεις περιπλοκῆς, ἢ μᾶλλον ποῖα ἐν ἐπιγνώσει σχέδια πλεκτάνης ἐκ μέρους τῆς μισανθρώπου εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας! Δὲν εἶχε πρὸ πολλοῦ θέσει πόδα ἐπὶ τῆς Κρήτης ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ὅτε, τὴν 4 μ. μ. τῆς 3 Φεβρουαρίου τὰ ὁρμοῦντα εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων πολεμικὰ σκάφη τῶν Μ. Δυνάμεων προέβησαν εἰς μικτὴν κατοχὴν τῆς πόλεως, ἀποβιβάσαντα ἑκατὸν ναύτας ἐξ ἑκάστης δυνάμεως, πλὴν τῆς Γερμανίας, ἣν οὐδὲν πλοῖον ἀντεπροσώπευε

κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καθ' ἣν ἐρρίφθη ὁ πρῶτος στήμων εἰς τὸ ἐναντίον μας ἐξυφαινόμενον πολύπλοκον δίκτυον τῆς διπλωματίας.

Τοῦτο ἐλάμβανε χώραν καθ' ἣν ἡμέραν μᾶς ἐνεθάρρυνεν ἐπιτυχία τῶν Χριστιανῶν τῆς Σητείας, οἵτινες, παρεμποδίζοντες τὴν ἐκεῖθεν ἀναχώρησιν τῶν Ὀθωμανῶν ὅπως ἔχωσιν αὐτοὺς ὡς ὁμήρους ἐν περιπτώσει ἐπιθέσεως, ἦλθον εἰς αἱματηρὰς μετ' αὐτῶν συγκρούσεις, καί, μετὰ κρατερὸν ἀγῶνα, καθ' ὃν ἔπεσαν περὶ τοὺς 200 Ὀθωμανοί, ἐγένοντο κύριοι τοῦ λιμένος τῆς Σητείας· καθ' ἣν ἡμέραν ἡ εἴδησις τῆς ἐπιτυχοῦς τοῦ στρατοῦ ἀποβάσεως εἰς Κολυμπάρι ἐπλήρου ἀρρήτου ἐνθουσιασμοῦ τὴν ψυχὴν τοῦ πανελληνίου καὶ κύματα κόσμου ἐξεχύνοντο κάτωθεν τῶν ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν, ἐπευφημοῦντα καὶ ζητωκραυγάζοντα ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως, τῆς οἰκογενείας Αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἔθνους....

Ὁ τέως Γενικὸς Διοικητὴς τῆς νήσου Βέρεβιτς εἶχε φθάσει εἰς Καλάμας, ὁπόθεν ἀπήρχετο εἰς Κέρκυραν, ἀνέλαβε δὲ τὰ καθήκοντα τοῦ Διοικητοῦ ὁ ὑποδιοικητὴς Ἰσμαὴλ βέης, ἐνῷ αὐθημερὸν (3 Φεβρουαρίου) ἐξελέγετο δήμαρχος Χανίων ὁ περιώνυμος Ὀθωμανὸς Βαδρῆς. Ἂν ὅμως διὰ τὴν Τουρκίαν ἐξηκολούθει ἀκόμη ἡ νῆσος ἀποτελοῦσα μέρος τοῦ κράτους αὐτῆς καὶ ἂν διὰ τοὺς ἡνωμένους τῆς Εὐρώπης γίγαντας ἀπετέλει πλέον οὐδέτερον οἱονεὶ ἔδαφος, διὰ τὴν Ἑλλάδα ὅμως, ἀφ' ἧς στιγμῆς στρατὸς ἑλληνικὸς ἔλαβε κατοχὴν αὐτῆς, ἀναδεξαμένου τοῦ Κράτους πάσας τὰς ἐκ τοῦ διαβήματος τούτου μελλούσας συνεπείας, ἡ Κρήτη ἀπεσπάσθη ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ὑπελείπετο μόνη ἡ κατὰ τύπους προσάρτησις αὐτῆς εἰς τὴν Ἐλευθέραν Ἑλλάδα.— Ἐν τούτοις παρακολουθήσωμεν τὰ γεγονότα.

Εἰς τὸ Κολυμπάρι ἔφθασαν τὰ κομίζοντα τὸν στρατὸν πλοῖα τὴν 10ην ὥραν τῆς νυκτὸς τῆς 2 Φεβρουαρίου, ἡμέραν Κυριακήν. Τὸ ἀρχηγεῖον ἐγκατέστη εἰς τὴν πλησίον Μονὴν τῆς Γωνιᾶς, ὁπόθεν αὐθημερὸν ἐξεπέμφθη πρὸς τὸν Κρητικὸν λαὸν ἡ μνησθεῖσα «Προκήρυξις» τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς. Μετὰ μικρὸν ἐπεφάνη μακρόθεν ἐρχόμενος ὁ ἀτμομυοδρόμων τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου «Πηνειός». — Εἰς τὰς λέμβους! διέταξεν ὁ Ἀρχηγός, ὑπολαβὼν ὡς ἐχθρικὸν τὸν ἐπιφανέντα φανόν, καὶ σύγχυσις μικρὰ ἐπῆλθε τότε μεταξὺ τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ μὲ τὸν τρόπον αὐτὸν τῆς βραδυτάτης, ἐλλείψει ἐπαρκῶν μέσων, ἀποβάσεως εἰς ἀκτὴν ἔρημον σχεδὸν καὶ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς προστασίας. Ὁ «Πηνειὸς» ἔφερεν ὁδηγίας πρὸς ἀπόβασιν εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς παραλίας, ἀλλ' ὅταν ἔφθασεν εἰς Κολυμπάρι ἡ ἀπόβασις πλέον εἶχε σχεδὸν συντελεσθῆ. Τὴν 10 πρωινὴν ὥραν τῆς ἐπιούσης, 3 Φεβρουαρίου, κατέπλευσεν ἐκεῖ καὶ ἡ «Ὕδρα» μετὰ τοῦ ἀτμομυοδρόμωνος «Ἀλφειοῦ», φέρουσα καὶ τὸν Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος Γεννάδην, ὀλίγον δ' ὕστερον κατέφθασεν εἰς τὸν ἱστορικὸν πλέον ὅρμον καὶ τὸ καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης». Ὁ Μοίραρχος Ραΐνεκ καὶ ὁ πρόξενος Γεννάδης ἀπέβησαν εἰς τὴν ἀκτήν. Οὕτω στρατὸς καὶ στόλος εὑρέθησαν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνηγμένοι ἐν τῇ καταλήψει τῆς Κρήτης πρὸς ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ καὶ ἡ φρενῖτις τοῦ ἐνθουσιασμοῦ μεθ' ἧς τρισχίλιοι περίπου Κρῆτες ὑπεδέχοντο τοὺς ἀντιπροσώ-

πους τούτους τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος ἐδήλου σαφῶς τὸν σκοπὸν τῆς ἀποβάσεως καὶ τὸ μέγεθος ἅμα τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος.

Ὁ ἀποβιβασθεὶς οὕτως εἰς Κρήτην ἑλληνικὸς στρατὸς συνέκειτο περίπου ἐκ 1,500 ἀνδρῶν, περιελάμβανε δὲ τὰ ἑξῆς σώματα:

Πεζικοῦ· ἓν τάγμα ἐκ τοῦ Α΄ συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἰσαδρόβσκην καὶ τοὺς λοχαγοὺς Κυπριανόν, Λεούσην, Ἀγγελίδην καὶ Μπαλίλην· ἓν τάγμα ἐκ τοῦ Ζ΄ συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Κωνσταντινίδην καὶ τοὺς λοχαγοὺς Μπάρμπανον, Τσανάκαν, Παπαγεωργιάδην καὶ Πολίτην.

Εὐζώνων· ἕνα λόχον ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ραπτάκην καὶ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Μαυρολίδην, Πρινάρην καὶ Σαχτούρην.

Πυροβολικοῦ· μίαν πυροβολαρχίαν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Βαρούχαν καὶ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Ρέγκλην, Τόλιαν, Πάλην, Παπαχρήστου, Μιχαηλίδην, Κριάρην καὶ Μαρκουλάκην.

Μηχανικοῦ· ἓν τάγμα ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Τζαβέλλαν καὶ τοὺς λοχαγοὺς Μέστραν, Μαθιόπουλον, Γεωργαντᾶν καὶ Μαλάμον.

Οἱ συνοδεύοντες τὸ ἀποβατικὸν σῶμα ἀξιωματικοὶ ὑπερέβαινον τοὺς ἑκατὸν ἐν ὅλῳ, ἀριθμὸς καταφανῶς ὑπερβολικὸς διὰ τόσον ὀλιγάριθμον στρατόν, τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ὁποίου ἄμεσον ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο πάντως ἡ ἔτι μείζων ἀνεπάρκεια τῶν ὀλιγαρίθμων ἐν τῷ συνόλῳ των στελεχῶν τοῦ στρατοῦ μας ἐν στιγμῇ ἀνάγκης, ὡς καταδηλωθήσεται εἰς τὰ μετέπειτα γεγονότα.

Ἐν τῇ 5′ ἀπεχούσῃ ἀπὸ τοῦ ὅρμου Μονῇ τῆς Παναγίας (Γωνιᾶς) συγκροτεῖται ἤδη πολεμικὸν συμβούλιον παρουσίᾳ καὶ τοῦ Γεν. Προξένου Γεννάδη, οὗ ἀποτέλεσμα ἡ ἄμεσος διαταγὴ τοῦ στρατοῦ εἰς προέλασιν. Εἰς τὰς 3 μ. μ. πρωτοπορία εὐζωνικοῦ βαίνει πρὸς τὸν Πλατανιᾶν, ὅστις κεῖται εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀπὸ Χανίων εἰς Κολυμπάρι δρόμου, δίωρον περίπου ἀμφοτέρωθεν ἀπέχων, τετράωρον δὲ σχεδὸν διὰ στρατιωτικὴν πορείαν. Τοὺς εὐζώνους ἀκολουθεῖ τὸ τάγμα τοῦ μηχανικοῦ, ἕπονται δύο τάγματα πεζικοῦ ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ μίαν ὀρεινὴν πυροβολαρχίαν, ἀκολουθεῖ δὲ ὕστερον πάντων τὸ χειρουργεῖον καὶ ἡ συνοδεία τῶν ἀποσκευῶν τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸν Πλατανιᾶν ἡ πρωτοπορεία τῶν εὐζώνων εἰσῆλθε τὴν 6 μ.μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας. Ἡ «Ὕδρα» καὶ ἡ «Μυκάλη» μετὰ δύο τορπιλλικῶν παρέμειναν ἵνα περιπολῶσιν εἰς τὰ δυτικὰ παράλια τῆς νήσου. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας κατέπλευσεν ἐκεῖ τὸ ἀτμόπλοιον «Ἤπειρος» μετὰ πολυαρίθμων ἐπαναστατῶν, ἐν οἷς καὶ ἡ φάλαγξ τῶν Φοιτητῶν, ὁ δὲ «Θησεὺς» ἀπεβίβαζε μετ᾽ ὀλίγον εἰς τὴν ἀντίθετον πλευρὰν τῶν Χανίων, εἴς τινα ὅρμον τοῦ Ἀκρωτηρίου, διακοσίους ἐπαναστάτας, οἵτινες ἔσπευδον πρὸς συνάντησιν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἀδελφῶν των.

Ἐνῷ δὲ ἡ μὲν Πύλη, ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, ἐφρόντιζε περὶ ἐξευρέσεως τοῦ καταλλήλου προσώπου ὅπερ θ᾽ ἀντικαθίστα τὸν ἐγκαταλιπόντα τὴν Κρήτην Διοικητὴν Βέροβιτς, καὶ διώριζε σήμερον τὸν Φωτιάδην βέην καὶ αὔριον τὸν Καραθεοδωρῆν πασσᾶν, αἱ δὲ μεγάλαι Δυνάμεις ἠπείλουν δι᾽ ἀποκλεισμοῦ τὴν Ἑλλάδα καὶ

μὴ ἀναγνωρίσεως τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνεργειῶν της, καὶ οἱ ναύαρχοι τῶν ἐν Κρήτῃ στόλων παρήγγελλον πρὸς τὸν Βάσσον διὰ τοῦ μοιράρχου Ῥάϊνεκ ν' ἀπόσχῃ ἐχθροπραξιῶν μέχρις ἀποστάσεως ἓξ τουλάχιστον χιλιομέτρων πέραν τῶν Χανίων, ὁμοίᾳ δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας τοῦ Ἀκρωτηρίου, ἀπειλοῦντες ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει προσβολὴν κατὰ τοῦ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικοῦ στόλου, καὶ ἀπεβίβαζον ἀγήματα καταλαμβάνοντες τὰ τρία κρητικὰ φρούρια Χανίων, Ἡρακλείου καὶ Ρεθύμνης, ἐνῷ δὲ οἱ ἐν Χανίοις πρόξενοι ἀπήτουν παρὰ τοῦ ἐκεῖ Ἕλληνος ἀντιπροσώπου τὴν καταβίβασιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας καὶ σῶμα νιζάμηδων κατεσκήνου ἔξω τῆς πόλεως πρὸς ἀπόκρουσιν ἐφόδου ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὑπὸ τὸν Βάσσον στρατὸς προήλαυνεν ὑπεράγαν βραδέως πρὸς τὴν πόλιν ἀπὸ Πλατανιᾶ, ἕτερον δὲ σῶμα ἰσχυρόν, ἐκ Κρητῶν ἀπαρτιζόμενον, ἀπεβιβάζετο μετ' ἀφθόνων ἐφοδίων εἰς Καλοὺς-Λιμένας τῆς ἐπαρχίας Μεσσαρᾶς, εἰς τὰ νότια τῆς νήσου ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ παραιτηθέντος λοχαγοῦ τοῦ μηχανικοῦ Ἀριστοτέλους Κόρακα τὴν 1 μ. μ. τῆς 3ης Φεβρουαρίου, ὅστις ἀπηύθυνε προκήρυξιν πρὸς τοὺς Τουρκοκρῆτας, ἔχουσαν ὡς ἑξῆς:

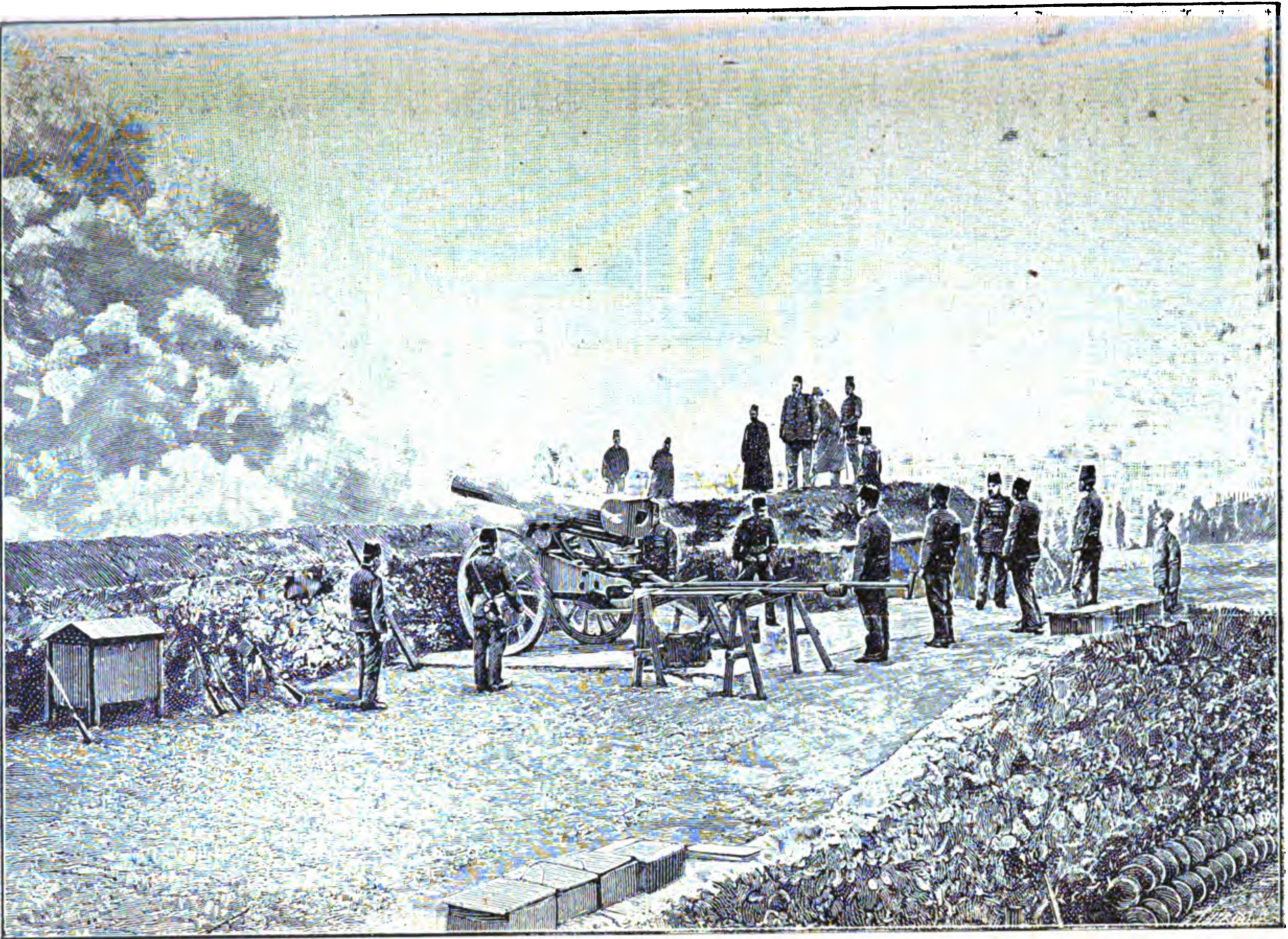
Ὁ ἐν Ἀθήναις Ἄγγλος πρέσβυς Ἐντζερτον.

«Πρὸς τοὺς Τουρκοκρῆτας τοῦ τμήματος Ἡρακλείου

«Σᾶς ἀναγγέλλω ὅτι διετάχθην ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α' ἵνα μετὰ τῶν λοιπῶν ἀντιπροσώπων αὐτοῦ τῆς ξηρᾶς καὶ τῆς θαλάσσης μεταβῶ ἐνταῦθα ὅπως ἐξασφαλίσω τὴν ἡσυχίαν τοῦ τόπου καὶ ἐπιφέρω τὴν ἀσφάλειαν τῆς τιμῆς, ζωῆς καὶ περιουσίας τῶν κατοίκων τῆς νήσου· διότι ἡ παραλελυμένη διοίκησις τοῦ Σουλτάνου δὲν ἠδυνήθη ἐπὶ αἰῶνα ὁλόκληρον νὰ ἐπιβάλῃ τοῦτο.

«Τουρκοκρῆτες!

«Ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν ὅσον ὑπερήφανος, τόσον καὶ ἀγαθός, δὲν μνησικακεῖ πρὸς ἐκείνους, οἵτινες διέπραξαν τὰ αἴσχιστα κατὰ τῆς θρησκείας ἡμῶν καὶ τῆς ζωῆς τῶν ὁμοφύλων σας Χριστιανῶν. Καὶ διὰ τοῦτο σᾶς ἐγγυᾶται δι' ἐμοῦ, ὅτι ἐν ἧ

Τουρκικὸν πυροβολικὸν ἐντὸς τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων.

περιπτώσει οἰκειοθελῶς ἀναγνωρίσητε τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ προστασίαν καὶ κυριότητα, θὰ ἔχητε τὴν ἀσφάλειαν τῆς ζωῆς, τιμῆς καὶ περιουσίας σας.

«Ὁ Βασιλεὺς ἡμῶν δὲν θὰ κάμῃ διάκρισιν ἀτόμων καὶ θρησκειῶν εἰς σᾶς, ὅπως δὲν ἔπραξε τοῦτο εἰς τοὺς Θεσσαλοὺς καὶ Ἠπειρώτας Τούρκους, οἵτινες ηὐτύχησαν νὰ τεθῶσιν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν του. Ἀλλὰ θὰ σᾶς θεωρῇ ὡς τέκνα τῆς αὐτῆς μητρός, παραπλανηθέντα ἕνεκα τῆς κακῆς ἀνατροφῆς καὶ τῶν ὁδηγιῶν τῶν ἐπιτετραμμένων τὴν διοίκησιν τῆς νήσου.

«Πολλάκις σᾶς ὑπεμνήσαμεν, ὅτι εἴμεθα ἀδελφοί σας διεστῶτες κατὰ τὸ θρήσκευμα μόνον· οὐχ ἧττον δὲν ἠθελήσατε νὰ συνέλθητε καὶ ἀκολουθήσητε τὰ ἔργα, τὰ ὁποῖα ὁδηγοῦν εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸν πολιτισμόν.

«Σήμερον δὲν σᾶς παρακαλοῦμεν πλέον, ἀλλὰ σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι, ἐν ᾗ περιπτώσει ἀρνηθῆτε νὰ ἐπιδοθῆτε εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰρήνης, ὅπερ θέλει δειξει, ὅτι δὲν ἐννοεῖτε νὰ δεχθῆτε τὴν εὔνοιαν καὶ τὴν προστασίαν τοῦ Βασιλέως ἡμῶν, θέλομεν μετέλθει καθ' ὑμῶν τὰ ἔσχατα μέτρα ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης, ἐντεταλμένοι ὄντες ἀντὶ πάσης θυσίας καὶ βίας νὰ ἐπιβάλωμεν τὸ κράτος τοῦ νόμου εἰς τὴν νῆσον ταύτην, ἥτις πρὸ αἰῶνος ὁλοκλήρου ἔχει νὰ αἰσθανθῇ τὴν δύναμιν τῶν νόμων.

«Λάβετε ταῦτα ὑπ' ὄψιν σας, σκεφθῆτε σοβαρῶς καὶ ἀποφασίσατε ταχέως.

«Ἐστὲ δὲ βέβαιοι ὅτι οὐδαμῶς, οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον θὰ ἐπαναληφθῶσι τὰ παρελθόντα.

Ἀριστοτέλης Κόρακας·

Ἐν τούτοις, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς φθάσας εἰς Πλατανιᾶν, προπορευομένων ὡς ὁδηγῶν πεντήκοντα ἐπαναστατῶν, ἐξαπέστειλε τοὺς εὐζώνους ὡς προφυλακὴν εἰς ἀπόστασιν χιλίων μέτρων ἀπὸ τοῦ κυρίου στρατοπέδου, ἐν ᾧ τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ μετὰ τῶν καταρτισθεισῶν ἤδη ἐνόπλων ὁμάδων ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ἀξιωματικῶν Ἑλλήνων κατηυλίσθη ἐντὸς τοῦ χωρίου ὅπως διέλθῃ τὴν νύκτα τῆς 3 πρὸς τὴν 4 τοῦ μηνός.

Ὁ Πλατανιᾶς εἶναι χωρίον τοῦ δήμου Περιβολίων τῆς ἐπαρχίας Κυδωνίας, κείμενον 150 περίπου μέτρα πέραν τῆς ἀκτῆς καὶ δὴ ἐπὶ τῆς κορυφῆς μικροῦ ἀποτόμου λόφου ὁμοίου πρὸς τὴν ἀθηναϊκὴν ἀκρόπολιν, ἀπροσβάτου δὲ ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν καὶ βατοῦ μόνον ἀπὸ τοῦ πρὸς τὴν θάλασσαν πρανοῦς, ἐν ᾧ ἕτερος δρομίσκος ἀνάντης φέρει ἐξόπισθεν τοῦ λόφου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς νήσου. Τὸ χωρίον τοῦτο σύγκειται ἐκ 200 περίπου οἰκιῶν ἐν αἷς κατοικοῦσι περὶ τοὺς 600 Χριστιανοὶ ἀποκλειστικῶς, ἐν ᾧ εἰς τὴν παραλίαν ὑψοῦνται ὀλίγαι τινὲς οἰκίαι, καφεῖα καὶ πανδοχεῖα καὶ τὸ ἐπαρχεῖον. Καὶ ἀνατολικῶς μὲν τούτου πρὸς τὰ Χανία, κεῖνται τὰ χωρία Ἁγία Μαρίνα, Σταλὸς καὶ Γαλατᾶς, διὰ μέσου τῶν ὁποίων προελαύνων ὁ ἡμέτερος στρατὸς θὰ ἐπεχείρει τὴν κατὰ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων ἐπίθεσιν· δυσμικῶς δὲ εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν ἐκρέει ὁ ποταμὸς Πλατανιᾶς, ὁ ἀρχαῖος Ἰάρδανος, ἀντικρὺ τῆς ἐν μέσῳ τοῦ κόλπου τῶν Χανίων ἐπιπρο-

σθούσης τῇ ἀκτῇ νησίδος Θοδωροῦς ἢ Ἁγ. Θεοδώρων (Βοῦδρα). Ὁ ποταμὸς Πλατανιᾶς ἢ Κερίτης κατερχόμενος ἀπὸ τὰ Λευκὰ ὄρη διασχίζει ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὸ λεκανοπέδιον τοῦ Ἀλικιανοῦ, ὅπου θὰ ἱδρυθῇ βραδύτερον τὸ στρατόπεδον τοῦ Βάσσου, καί, διερχόμενος κάτωθεν τῶν ὑψωμάτων τοῦ Χοιρόσπηλου, ἐκρέει διὰ τῆς βαθείας φάραγγος ἥτις διασπᾷ τοὺς χθαμαλοὺς βουνολόφους τῆς παραλίας ἀπὸ Κολυμπάρι μέχρι Χανίων. Ἡ συγκοινωνία πρὸς τὸ λεκανοπέδιον τῶν Χανίων γίνεται ἐντεῦθεν διὰ δύο ὁδῶν : τῆς ὁμαλωτάτης καὶ βατῆς εἰς ἁμάξας ἥτις διέρχεται προρρίζως τῶν ὑψωμάτων τοῦ Χοιρόσπηλου, καὶ τῶν δυσβάτων ἀτραπῶν αἵτινες ἀπὸ τὰ μεσόγεια ὀρεινὰ χωρία Λάκκοι καὶ Μεσκλὰ φέρουν πρὸς τὸ Θέρισον τῶν Χανίων.

Τὰ ὕδατα τοῦ Πλατανιᾶ εἶναι διαυγῆ καὶ ἄριστα πρὸς πόσιν, ἐξ αὐτοῦ δὲ ὑδρεύοντο καὶ τὰ πλοῖα τοῦ ἡμετέρου στόλου ἐφ' ὅσον διέμενον ἐν Κρήτῃ.

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐν Πλατανιᾷ στρατοπεδεύσεως, ἀπρακτοῦντος τοῦ στρατοῦ, διημείφθησάν τινες σκέψεις μεταξὺ τῶν προκρίτων τῶν τμημάτων Χανίων καὶ Σφακίων περὶ τοῦ ζητήματος ἂν ἔπρεπε νὰ προβῶσιν εἰς τὸν καταρτισμὸν προσωρινῆς Κυβερνήσεως ἢ Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως. Ἀλλὰ παμψηφεὶ ἀπερρίφθη ἡ πρότασις, ληφθέντος ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀφ' ἧς στιγμῆς ὁ στρατὸς τῆς Ἑλλάδος ἀπέβη εἰς τὴν νῆσον, ἡ Κρήτη ἔδει νὰ θεωρῆται χώρα ἑλληνική, καὶ πάντες τότε οἱ Κρῆτες, ἀνομολογοῦντες πίστιν εἰς τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, συνέταξαν εὐχαριστήριον διὰ τὴν πρόνοιαν ἣν ὑπὲρ αὐτῶν ἐλάμβανεν, ὅπερ καὶ ἐξαπέστειλαν διὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κατοχῆς εἰς Ἀθήνας.

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης ἐλήφθη ἀπόφασις νὰ γίνῃ ἐπίθεσις κατὰ τοῦ πύργου τῶν Βουκολιῶν. Τὸ σχέδιον τοῦ ἀρχηγείου ἦτο νὰ καθαρισθῇ τὸ πρὸς τὰ ἐδῶ ἔδαφος ἀπὸ τὰ φρούρια καὶ τοὺς πύργους τῶν Τούρκων πρὶν ἢ προσβληθῶσι τὰ Χανιά. Τὸ σχέδιον τοῦτο, μέλλον νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς πᾶν ἄλλο σημεῖον τῆς νήσου, ἥτις εἶχε πλέον ἅπασα ἐξεγερθῇ καὶ ἀνακηρύξει τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν κατόπιν τῆς προκηρύξεως τοῦ Βάσσου, θὰ ἦτο βεβαίως σωτήριον καὶ θὰ διηυκόλυνε μεγάλως τὴν ἐν τέλει ἅλωσιν καὶ τῶν μεγάλων κρητικῶν φρουρίων Ἡρακλείου, Ρεθύμνης καὶ Χανίων, ἂν δὲν ἐπεπρόσθει ἡ ὑπὸ τῶν Μ. Δυνάμεων μικτὴ κατοχὴ αὐτῶν, ὥστε νὰ παρακωλυθῇ μετὰ μικρὸν πᾶσα τοῦ μετ' ἀδικαιολογήτου βραδύτητος προχωροῦντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ τελεσφόρος ἐνέργεια.

Τοῦτο ὑπῆρξε τὸ πρῶτον στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ ἐπιτελείου τῆς κατοχῆς καὶ τοῦτο συνάμα τὸ πρῶτον αὐτοῦ σφάλμα, διότι ἂν ἄμεσος καὶ ἐσπευσμένη ἐγίνετο ἐπιχείρησις κατὰ τῶν Χανίων ἀπὸ ξηρᾶς, ἀσφαλιζομένων τῶν νώτων τοῦ στρατοῦ διὰ σωμάτων ἐπαναστατῶν, οἵτινες πολυάριθμοι παρηκολούθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ μικρὸν στράτευμα, καὶ ἂν ἡ ἐνέργεια αὕτη τῆς ξηρᾶς ὑπεστηρίζετο διὰ τῶν τηλεβόλων τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, πρὶν ἀποβιβασθῶσι τὰ ξένα ἀγήματα καὶ τιθῇ ἡ πρωτεύουσα τῆς νήσου ὑπὸ τὴν ἐχθρικὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων, οὐδεμία δύναμις θὰ κατώρθου ν' ἀντιστῇ εἰς τὴν κατάληψιν τοῦ φρουρίου, μεθ' ἣν

θὰ ἦτο πολὺ κατόπιν εὐχερεστέρα ἡ κατάληψις ὁλοκλήρου τῆς λοιπῆς νήσου, ἀφ' οὗ μάλιστα ἄλλα ἰδιαίτερα σώματα εἶχον ἀναλάβει τὴν κατὰ τῶν φρουρίων Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου σύγχρονον ἐπίθεσιν.

Καὶ θὰ ἦτο βεβαίως δεδικαιολογημένον τὸ ἐπιτελεῖον καὶ θὰ εἶχε δίκαιον οὕτως ἀποφασίζουσα ἡ Κυβέρνησις, ἂν ἠγνόει τὰ σχέδια τῶν Δυνάμεων· δυστυχῶς ὅμως ἀρκετὰς πρὸς ἐπίγνωσιν τούτων εἶχεν ἐνδείξεις ἀφ' ἧς ἔτι ἀπέστειλε πλοῖα εἰς τὰ κρητικὰ ὕδατα, ἐγνώριζε δ' ἐπίσης κάλλιστα ὅτι ἐκ τῶν μεγάλων τούτων φρουρίων καὶ μόνων ἦτο δυνατὴ ὁπωσοῦν τῶν Τούρκων ἡ ἐνίσχυσις, καὶ τέλος ὅτι διὰ νὰ φονεύσῃ τις ἀσφαλέστερον δέον νὰ πλήττῃ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν καρδίαν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὄχι ν' ἀρχίζῃ ἀπὸ τοὺς πόδας . . . Τὴν εἴδησιν τῆς διεθνοῦς κατοχῆς ἔλαβον οἱ πρόσκοποι τοῦ προελαύνοντος στρατοῦ μας παρ' Ἰταλοῦ ἀξιωματικοῦ τῆς κρητικῆς χωροφυλακῆς, πρὸς τοῦτο ἀποσταλέντος ἐκ μέρους τῆς γενικῆς διοικήσεως, ὀργὴ δ' ἅμα καὶ ἀποθάρρυνσις κατέλαβε τοὺς ἄνδρας.

Σώματα ἐν τούτοις ἐπαναστατικὰ πανταχόθεν συρρέοντα εἶχον ἤδη ἀναβιβάσει εἰς πεντακισχιλίους τοὺς ἐλευθερωτὰς τῆς Κρήτης, ὅταν ἐστρατοπέδευσαν εἰς τὸν Πλατανιᾶν.

Ὁ ὀχυρώτατος πύργος τῶν Βουκολιῶν κεῖται πέντε περίπου ὥρας βορειοδυτικῶς τῶν Χανίων καὶ ἀποτελεῖ τὸ ὁρμητήριον τῶν λυμαινομένων τὴν ἐπαρχίαν Κισσάμου Τούρκων στρατιωτῶν καὶ Τουρκοκρητῶν. Εἰς ἀπόστασιν μιᾶς περίπου ὥρας ἀπὸ τῆς παραλίας ἐν μέσῳ δὲ τῆς διπλῆς λοφοσειρᾶς ἥτις πλαισιοῖ τὸ λεκανοπέδιον τοῦ ποταμοῦ Ταυρωνίτη, ὅστις ἀποτελεῖ τὸ ὅριον τῶν ἐπαρχιῶν Κυδωνίας καὶ Κισσάμου κεῖται τὸ τουρκικὸν χωρίον Βουκολιές, ἐνῷ ἐπὶ τῆς ὀφρύος τῶν πρὸς τὴν Κίσσαμον λόφων διατηροῦνται εἰσέτι τὰ λείψανα τῶν κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος πυρποληθέντων ὑπὸ τῶν Τούρκων χωρίων Γαβαλομοῦρι, Μούλετε, Πολεμάρχι καὶ Δέμπλα, ἐν ᾧ ἀντιθέτως ὑψοῦνται τὰ ἀποτεφρωμένα ἐρείπια τοῦ Νησοῦ-Χωριοῦ, τοῦ Πετρέ, τῶν Νεριανῶν καὶ τοῦ Συριλιοῦ. Ἐπὶ λόφου δὲ ὑπερέχοντος τοῦ ὁμωνύμου χωρίου ὑψοῦται ὁ μέγας φρουριακὸς πύργος τῶν Βουκολιῶν.

Ὁ πύργος οὗτος εἶναι αὐτόχρημα φρούριον ὀχυρὸν καὶ εὐρύτατον, ἱκανὸν νὰ περιλάβῃ μέχρι δισχιλίων ἀνδρῶν, ἐκτὸς δὲ τῆς κυρίας οἰκοδομῆς, ἐπὶ πέριξ ὑψουμένων λόφων, κεῖνται πέντε ἔτι προμαχῶνες ἐν οἷς εἶχον τοποθετηθῆ ἰσχυραὶ φρουραὶ προασπίζουσαι τὸν πύργον. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ φρουρίου ἦν ἀσκεπὲς περιλαμβάνον σκηνὰς ἐν αἷς κατηυλίζετο ὁ ἐντὸς αὐτοῦ στρατός· τὰ πρὸς τὰ τείχη ὅμως μέρη, ὅπου τὸ νοσοκομεῖον, αἱ ἀποθῆκαι, οἱ σταῦλοι, τὸ μαγειρεῖον κ.τ.λ., εἰσὶν ἐστεγασμένα στερεώτατα, τοῦ τείχου φέροντος προβολὰς (ἐρείσματα) πρὸς μείζονα ἀντοχὴν καὶ διατμήτου ἀπὸ σχισμὰς ἀφ' ὧν πυροβολοῦσιν οἱ ἐντὸς αὐτοῦ (τουφεκίθρες). Ἀναβάθρα δὲ κτιστὴ καὶ στερεωτάτη ἔφερεν ἀπὸ τῆς αὐλῆς εἰς τὰ ὕψη τῶν δωμάτων τοῦ Πύργου.

Ἐντὸς τοῦ φρουρίου τούτου ὑπῆρχε δύναμις 400 Τούρκων στρατιωτῶν καὶ Τουρκοκρητῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ταγματάρχου τῶν μὲν, μὲ ἀρχηγὸν τὸν ὠμότατον Χασὰν Βακαλάκη τῶν δέ.

Οἱ ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος προορισθέντες νὰ προσβάλουν τὸν πύργον εἶχον ἐπὶ κεφαλῆς τὸν ταγματάρχην Κωνσταντινίδην. Οὗτος ἀναχωρεῖ διὰ νυκτὸς μόνος συνοδευόμενος ὑπὸ δύο Κρητῶν, καὶ ἐνεργεῖ κατόπτευσιν τοῦ ἐδάφους. Κατόπιν ἔφθασε τάγμα πεζικοῦ, τμῆμα πυροβολικοῦ μὲ τρία λυόμενα πυροβόλα ὑπὸ τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Ρέγκλην καὶ Κριάρην, εἷς λόχος τοῦ μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἰωάννου, ὁ ἱερὸς λόχος τῶν φοιτητῶν, ἐθελονταί τινες καὶ δισχίλιοι περίπου Κρῆτες. Τὸ πυροβολικὸν τοποθετεῖται εἰς ἀπόστασιν 2,200 μέτρων ἀπὸ τοῦ φρουρίου, λαμβάνουσιν ὅλοι θέσιν μάχης καὶ ἀγρυπνοῦσι σχεδὸν μέχρι πρωίας, ἐν ᾧ ὁ Κωνσταντινίδης καλεῖ παρ' ἑαυτῷ τοὺς Κρῆτας ὁπλαρχηγοὺς καὶ τοῖς συνιστᾷ νὰ μὴν ἀρχίσουν τὸ πῦρ πρωτοῦ διατάξῃ τοῦτο.

Κυριακ. Μαυρομιχάλης, ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν.

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης ὁ Κωνσταντινίδης, περὶ τὴν 6 ὥραν, ἀποστέλλει πρὸς τὸν φρούραρχον τοῦ Πύργου διὰ γέροντος Κρητὸς ἐπιστολὴν ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

«Κύριε φρούραρχε,

«Ἔχω διαταγὰς νὰ προσβάλω τὸν πύργον. Ἐπειδὴ αἱ δυνάμεις τοῦ στρατοῦ μου εἶνε ἀσυγκρίτως ἀνώτεραι τῶν ἰδικῶν σας, σᾶς προσκαλῶ νὰ παραδοθῆτε διὰ νὰ προληφθῇ ἡ καταστροφὴ τῶν ἀνδρῶν σας. Ἐὰν ἠθέλατε μοῦ κάμει τὴν τιμὴν ταύτην, σᾶς δίδω τὸν λόγον τῆς τιμῆς μου, ὅτι τοὺς ἄνδρας σας θὰ τοὺς μεταφέρω δι' ἑλληνικοῦ πλοίου, ἀόπλους, εἰς οἰονδήποτε λιμένα θελήσετε. Σᾶς δίδω δίωρον προθεσμίαν διὰ νὰ μοῦ ἀπαντήσητε.

Κωνσταντινίδης, Ταγματάρχης.»

Ἀλλ' ἐξεγείρει θαυμασμὸν ἡ ἀγέρωχος ἅμα καὶ ἀποφασιστικὴ ἀπάντησις τοῦ Τούρκου ταγματάρχου ἣν προφορικῶς ἀπέ-είνε πρὸς τὸν ἡμέτερον διὰ τοῦ Κρητὸς ἀπεσταλμένου :

— «Καὶ ἕνας στρατιώτης ἂν μοῦ μείνῃ, καὶ ἓν μόνον φυσίγγιον, δὲν θὰ παραδοθῶ!»

Ἐν τούτοις ὁ ἀντάξιος τοῦ πολιορκουμένου πολιορκητὴς ἀνέμεινε τὴν πάροδον τῆς ταχθείσης διώρου προθεσμίας, μὴ ὁ Τοῦρκος ἐν τῷ μεταξὺ μετεμελεῖτο, καὶ ἡ προσβολὴ διὰ τῶν πυροβόλων ἄρχεται ἀκριβῶς εἰς τὰς 8 τῆς πρωίας. Αἱ πρῶται τρεῖς σφαῖραι μόλις θίγουσι τὰ τείχη, οὐδεμίαν βλάβην εἰς αὐτὰ προξενήσασαι. Τὸ πυροβολικὸν διατάσσεται νὰ προχωρήσῃ εἰς τὰ ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κατασκευασθέντα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ταχύσκαπτα· λαμβάνει δὲ μέρος καὶ τὸ πεζικόν. Τὰ τείχη τοῦ φρουρίου ἀρχίζουν νὰ διαρρήγνυνται, ὁ πύργος διασχίζεται εἰς πολλὰ μέρη· ἀλλ' ἀντέχει διότι τὰ τείχη του εἰσὶν ἐκτάκτως ἰσχυρά.

Οἱ κύκλῳ τοῦ πύργου μικρότεροι προμαχῶνες ὑφίστανται τὸ μεῖζον πῦρ τῶν ἡμετέρων. Αἱ ὀβίδες τῶν πυροβόλων μας ἐκρήγνυνται ἐν τῷ μέσῳ τῶν φρουρούντων αὐτοὺς Τούρκων καὶ τοὺς ἀποδεκατίζουν. Ἐμμένουν ὅμως καὶ αὐτοὶ ἀπαξιοῦντες νὰ παραδοθῶσιν. Ἀλλ' ἐδῶ μάχονται καὶ Κρῆτες ἐπαναστάται, οἵτινες μὲ τὸ μένος τῆς φυλῆς των τὸ πατροπαράδοτον, μὴ δυνάμενοι νὰ ὑφίστανται τὴν στενόχωρον τακτικὴν τοῦ συγχρόνου πολέμου, ἀκατάβλητοι ὅπως πάντοτε καὶ ἀψηφοῦντες τὸν ἐκ τοῦ φρουρίου καὶ τῶν προμαχώνων αὐτοῦ ἐρευγόμενον θάνατον, ἐφορμῶσι. Νομίζει τις ὅτι λυσσῶσι ν' ἁρπάσουν εἰς τοὺς νευρώδεις βραχίονάς των καὶ νὰ ἐκριζώσουν ἐκ θεμελίων τὸν πύργον... Ἡ προφυλακὴ ἑνὸς προμαχῶνος τρέπεται εἰς φυγήν. Οἱ Κρῆτες προχωροῦν ἀκάθεκτοι. Ἡρωισμὸς παράφορος ὃν οἱ μαχηταὶ πληρώνουν διὰ δύο νεκρῶν καὶ ἑπτὰ τραυματιῶν, διότι τοῦ πύργου αἱ πυκναὶ βολαὶ συρίζουν χαλαζηδὸν περὶ αὐτούς. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες προχωροῦσιν ἀκόμη. Εἶναι μεσημβρία καὶ τὸ πῦρ ἐξακολουθεῖ ἑκατέρωθεν σφοδρότατον. Ὁ ὑπολοχαγὸς Παπούλιας, εἷς ἐκ τῶν ἡρωικώτερον παλαισάντων μαχητῶν, πίπτει βαρέως τραυματισθεὶς καθ' ἣν στιγμὴν οἱ Κρῆτες ὁρμῶσι κατὰ τοῦ πρώτου πεσόντος προμαχῶνος· ἀνέρχονται ἐπ' αὐτοῦ, πᾶν ἐπιπροσθοῦν ἐμπόδιον ἀνατρέποντες, καί, περὶ τὴν 1 μ. μ. αἱ πτυχαὶ τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐπιφαίνονται ἀναδιπλούμεναι ἐπὶ τοῦ ὕψους ἐκείνου.

Ἡ προσβολὴ τοῦ φρουρίου διακόπτεται πρὸς στιγμὴν ἐλλείψει πυρομαχικῶν καὶ ἡ λοιπὴ ἡμέρα παρέρχεται ἐν ἠρεμίᾳ, μέχρις οὗ κομισθῶσι τ' ἀναγκαιοῦντα ἐκ τοῦ στρατοπέδου τοῦ Πλατανιᾶ, διότι ἡ Κυβέρνησις, ἀποστείλασα στρατὸν εἰς τὴν Κρήτην, δὲν ἐθεώρησε φαίνεται ἀναγκαῖον νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὸν καὶ μὲ τ' ἀπαραίτητα μεταγωγικά. Οἱ Κρῆτες εὑρίσκονται εἰς ἀπόστασιν μόλις 150 μέτρων ἀπὸ τοῦ πύργου. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ φαίνονται ἀναγεννώμενοι, προσλαμβάνοντες νέας δυνάμεις, μεγεθυνόμενοι ἐντὸς τοῦ πυρός. Ἡ πολιορκία καθίσταται στενοτέρα καὶ οἱ Κρῆτες τάσσονται φρουροὶ διὰ τὴν νύκτα ἵνα μή, ἐπωφελούμενοι τοῦ σκότους, ἀποδράσουν οἱ πολιορκούμενοι.

Εἰς οὐδὲν ὅμως ὠφέλησεν ἡ φρούρησις αὕτη. Τὴν νύκτα οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν ν' ἀποδράσουν, διαλαθόντες τὴν προσοχὴν τῶν ἐπαναστατῶν, καί, ὅτε τὴν πρωίαν ὁ Ρέγκλης ἡτοίμαζε πρὸς νέαν ἐπίθεσιν τὰ μικρά του πυροβόλα, βλέπουν

ἐξαίφνης κυματίζουσαν ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ ἀνενδότου φρουρίου τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Οἱ Κρῆτες, μόλις νοήσαντες τὴν φυγὴν τῶν Τούρκων, ἀνῆλθον ἐπὶ τοῦ πύργου καὶ κατέλαβον αὐτόν. Εἰσήλασε τότε ὁ ἑλληνικὸς στρατός. Ἡ εἰκὼν ἥτις παρέστη πρὸ τῶν ὁπλιτῶν μας ἦτο φοβερά. Τὰ τείχη εἶχον πανταχόθεν διαρραγῆ, ἀλλ' ἡ πτῶσις ἦν ἀδύνατος λόγῳ τοῦ μεγάλου πάχους καὶ τοῦ μικροῦ τῶν πυροβόλων μας διαμετρήματος. Πτώματα ἀνδρῶν καὶ ἵππων ἔκειντο τῇδε κἀκεῖσε ἐντὸς τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς· ἄλλα τὰ εἶχον οἰκτρῶς διαμελίσει αἱ βολιδοφόροι ὀβίδες· τεμάχια σαρκῶν ἀμόρφων ἦσαν κατεσπαρμένα ἐπὶ τοῦ δεινῶς ἀνεσκαμμένου ἐδάφους καὶ αἷμα μελανὸν ἐκάλυπτε τὰς ἐσωτερικὰς ὄψεις τῶν συντετριμμένων τειχῶν· πεντήκοντα πτώματα εἶχον ριφθῆ ὑπὸ τῶν φυγάδων ἐντὸς τοῦ φρέατος τοῦ πύργου· οἱ φονευθέντες ἐντὸς τοῦ χώρου ἐκείνου ὑπολογίζονται εἰς ἑκατόν. Αἰχμαλώτους κατώρθωσαν οἱ τραπέντες πρὸς καταδίωξίν των νὰ συλλάβουν μόνον δεκατρεῖς. Τοῦρκος ἀξιωματικὸς ἔπεσεν ὑπὸ τὴν λόγχην τοῦ λοχίου Ζερβουλάκου, ἐνῷ ἐπεχείρει ν' ἀντιστῇ κατὰ τὴν καταδίωξιν. Οἱ λοιποὶ ἐτράπησαν πρὸς τὰ Χανία ὅπως ἀναγγείλουν τὴν πτῶσιν τῶν Βουκολιῶν καὶ ζητήσουν βοήθειαν κατὰ τοῦ μετὰ μικρὸν μέλλοντος νὰ προελάσῃ στρατιωτικοῦ μας σώματος. Ὅπλα, τροφαί, πολεμεφόδια ἄφθονα καί τινες ἄριστοι ἵπποι εὑρεθέντα ἐντὸς τοῦ κυριευθέντος πύργου, διενεμήθησαν ὑπὸ τοῦ Κωνσταντινίδου εἰς τοὺς μετὰ τῶν ὁπλιτῶν του ἀγωνισθέντας Κρῆτας.

Τὸν πύργον ἀπεφάσισε ν' ἀνατινάξῃ. Διὰ τοὺς μέλλοντας εἰρηνοποιοὺς τῆς ἀτυχοῦς νήσου τοιοῦτοι δολοφόνοι προμαχῶνες κατὰ τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἐπὶ τόσους ἀγωνιζομένων αἰῶνας εἶναι περιττοί. Ὁ στρατὸς ἐπλησίασε καὶ τὸ πυροβολικὸν ἀνετίναξε τὰ τείχη διὰ δυναμίτιδος.

Ἤδη σωρεία λίθων ἄμορφος καὶ συμπεφυρμένη μετὰ διαμελισμένων σαρκῶν ἐπιστέφει τὸ ὕψωμα ἐκεῖνο. Τύμβος μαχητῶν ἡρωικῶς ἀντιστάντων· πρῶτον δὲ τρόπαιον δόξης διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Μικρὸν κατ' οὐσίαν ἀλλὰ μέγα κατ' ἔννοιαν.

Ὁ στρατός μας ἔσχεν ἐλάχιστα θύματα, οἱ δὲ Κρῆτες ἐπαναστάται 15 νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ τῶν Τούρκων οἱ 250 σωθέντες ἐτράπησαν ἄλλοι πρὸς γειτονικοὺς πύργους, ἄλλοι δὲ πρὸς τὰ Χανιά. Ἀλλ' οἱ Κρῆτες μαίνονται ἤδη ἐπὶ τῇ δραπετεύσει τῶν ἀγρίων ἐχθρῶν των καὶ τρέπονται πρὸς καταδίωξιν αὐτῶν, ἐνῷ ὁ στρατὸς καὶ ἡ φάλαγξ τῶν φοιτητῶν, γενναίως καὶ τούτων ἀγωνισθέντων, ἐπιστρέφουσιν εἰς Πλατανιὰν, ὅπου εἰσέρχονται θριαμβευτικῶς τὴν νύκτα τῆς 7 πρὸς τὴν 8 τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου.

Τοιαύτη ἡ πρώτη νίκη τακτικοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Κρήτῃ.

Ἤδη τὸ πρᾶγμα γίνεται γνωστὸν ἐν Χανίοις παρὰ τῶν καταφθασάντων ἐκεῖ φυγάδων τῶν Βουκολιῶν, καὶ οἱ ἐντόπιοι Τοῦρκοι, διψῶντες ἐκδίκησιν, ζητοῦσιν ὅπλα παρὰ τῶν ἀρχῶν ἵνα ἐξέλθουν πρὸς ἀντίκρουσιν τῶν Ἑλλήνων. Ὁ Ἰταλὸς διοικητὴς τῶν ἀγημάτων τῆς διεθνοῦς κατοχῆς, ἧς αἱ σημαῖαι κυματίζουν ἤδη ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Χανίων, προστατεύουσαι τοὺς σφαγεῖς κατὰ τῶν δικαστῶν των,

ἀνθίσταται εἰς τὴν ἀπαίτησιν ταύτην τοῦ ὄχλου. Ἀλλ' αἱ τουρκικαὶ ἀρχαὶ ἐξάγουν πολυάριθμα ὅπλα ἐκτὸς τῶν τειχῶν καὶ ὁπλίζουν ἀκωλύτως τὸν ὄχλον, ὅστις ἠπείλει πυρπόλησιν τῆς πόλεως ἂν δὲν εἰσηκούετο.

Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης, 8 Φεβρουαρίου, σῶμα ἐκ 1,500 στρατιωτῶν Τούρκων καὶ 2,500 καὶ πλέον Τουρκοκρητῶν μετὰ 6 τηλεβόλων ἐξώρμησαν ἐκ τῶν τειχῶν τῶν Χανίων, διότι ὅσον ἀφεώρα τοὺς Τούρκους ἡ διεθνὴς κατοχὴ δὲν ἐπέβαλλε τὸν σεβασμὸν τῆς χαραχθείσης οὐδετέρας ζώνης. Οὕτω ἐπιβάλλει ἡ λογικὴ

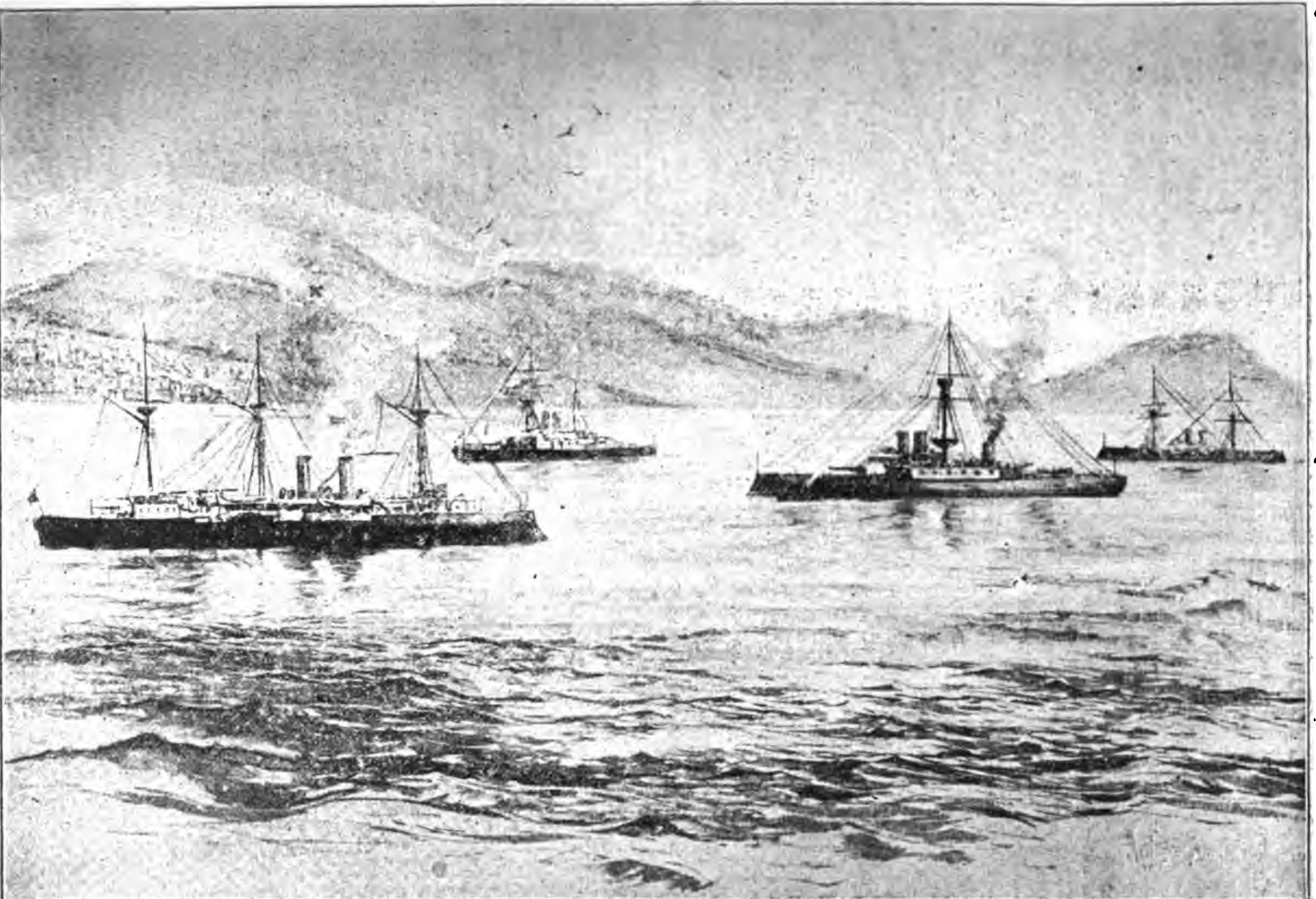

Τιμολέων Βάσσος, συνταγματάρχης,
Ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Κρήτῃ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς.

τῆς ἀνηλεοῦς διπλωματίας. Ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα θ' ἀποδείξουν ὅτι ἐδῶ, ὑφ' οἱανδήποτε προστασίαν καὶ ἂν τεθῇ ὁ ἐχθρός των, θὰ σιγήσουν μόνον νικῶντα.

Διατί τάχα εἰς μὲν τοὺς Τούρκους ἦν ἐλευθέρα ἡ ἐκ Χανίων ἔξοδος, εἰς δὲ τοὺς Ἕλληνας ἀπηγορεύετο ἐπὶ ποινῇ βομβαρδισμοῦ ἡ κατὰ τοῦ φρουρίου αὐτῶν προέλασις καὶ ὁ στόλος μας ἐξηναγκάζετο εἰς ἀδράνειαν ἐπ' ἀπειλῇ καταστροφῆς εἰς τὸν λιμένα τῆς αἱμοβόρου πόλεως; Μία στερροτέρα χεὶρ ἂν διηύθυνε τὰς τύχας τοῦ ἔθνους θὰ διέτασσεν ἄμεσον διὰ πάσης θυσίας ἐνέργειαν διά τε στρατοῦ καὶ στόλου. Ἡ συνετὴ δειλία τοῦ Δηλιγιάννη καὶ ἡ ὑποταγὴ αὐτοῦ εἰς τῶν κατὰ τύπους ἀνωτέρων του τὰ κελεύσματα ἄλλως ὑπηγόρευε, καὶ τὰ Χανία ἔδει νὰ παραμείνουν ἄθικτος δολοφόνων φωλεά.

Ἂν μάλιστα, ὅπερ θὰ ἦτο ἀληθὴς μέριμνα κράτους ἐπιθυμοῦντος τῷ ὄντι νὰ δράσῃ, ἡ ἀποστολὴ τοῦ στρατοῦ ἐγίνετο σύγχρονος μὲ τὴν τοῦ στόλου, εἰς πολὺ βεβαίως διάφορον θέσιν θὰ εὑρίσκοντο ἐνώπιον ἡμῶν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις καὶ θὰ

Εὐρωπαϊκὰ πλοῖα κατοπτεύοντα τὰς κινήσεις τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς ἔξωθεν τοῦ Πλατανιᾶ.

ἦτο ἀνάγκη ὅπως ἡ «Εὐρωπαϊκὴ Ὁμοσπονδία» τοῦ Ἀνοντὼ καὶ τοῦ Σώλσβαρυ οὐχὶ πλέον παρεμποδίσῃ ἡμᾶς ἀπὸ τῆς καταλήψεως τῆς νήσου ἀλλὰ μᾶς ἐκβάλῃ βίᾳ ἐξ αὐτῆς. Ἄγνωστον δ' ἂν ἐν τῇ ἐνεργείᾳ ταύτῃ ἡ περιλάλητος σύμπνοια θὰ κατώρθου νὰ σταθῇ εἰς τὰ πόδια της ἐπὶ πολὺ ἢ δὲν θὰ ἦτο προτιμοτέρα διὰ τὴν ὕπαρξίν της ἡ ἀναγνώρισις ἑνὸς τετελεσμένου γεγονότος ὄχι βέβαια πλειότερον θίγοντος τὴν ὀθωμανικὴν ἀκεραιότητα ἀπὸ τὴν ἐκκοπὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας καὶ τὰς ὑπούλους καταλήψεις τῆς Βοσνίας καὶ τῆς Αἰγύπτου.

Ἐντούτοις, περὶ τὴν 1 μ.μ. τῆς 8ης Φεβρουαρίου τὸ ἐν Πλατανιᾷ στρατόπεδον ἀντελήφθη τυφεκισμῶν προερχομένων ἐκ τῶν ὄπισθεν λόφων ὥραν μόλις ἀφισταμένων τοῦ χωρίου. Πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶχον ἀπὸ πρωίας τοποθετηθῆ προφυλακαὶ ἐξ εὐζώνων καὶ διμοιρία μηχανικοῦ, πρὸς τὸ χωρίον Ἁγία Μαρίνα.

Οἱ πυροβολισμοὶ οὗτοι προήρχοντο ἐκ συγκρούσεως ἐπαναστατῶν παρακολουθησάντων τοὺς ἐκ Βουκολιῶν δραπέτας καὶ συναντησάντων αὐτοὺς περὶ τὰ Λειβάδια παρὰ τὰ ὁποῖα εὕρηται μεγάλης χωρητικότητος ὠχυρωμένος τουρκικὸς στρατὼν καὶ πύργος ἰσχυρὸς — ὁ πύργος τῆς Ἀγυιᾶς — εἰς τὸν ὁποῖον ἔσπευδον νὰ ὀχυρωθῶσιν οἱ φυγάδες ἀφ' οὗ τινὲς ἐξ αὐτῶν κατώρθωσαν, ὡς εἴδομεν, νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς ἐν Χανίοις.

Οἱ ἐκ Χανίων λοιπὸν ἐκδραμόντες συνηντήθησαν ἤδη καὶ συνεπλάκησαν πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας, ἑνωθέντες μετὰ τῶν ὀλίγων φυγάδων τῶν Βουκολιῶν. Ἐδῶ τόρα θὰ συγκροτηθῇ ἡ σημαντικωτέρα τῶν ἐν Κρήτῃ μαχῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Τὰς πρὸς τὰ Χανιὰ ἐπικαίρους θέσεις Μονοδένδρι καὶ Μονοκούμαρο, τὰς ὁποίας εἶχον ἐγκαταλείψει οἱ ἐγχώριοι ὁπλαρχηγοὶ συνενωθέντες ἀπὸ τῆς προτεραίας μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς, κατέλαβεν ἤδη ὁ ὁπλαρχηγὸς ἰατρὸς Φανδρίδης μετὰ 70 πολεμιστῶν ἐκ Θερίσου, ἐνισχυθεὶς κατόπιν διὰ σώματος εὐζώνων καὶ πεζῶν, ὅταν εἰδοποίησεν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐξετέλουν ὑπόπτους κινήσεις εἰς Νταράτσον καὶ Μακρυ-Τεῖχος. Εἰς τὸ Μονοκούμαρον συνήφθη ἡ πρώτη συμπλοκὴ κατὰ πενταπλασίων Τούρκων ἐπιδιωκόντων τὴν κατάληψιν τῆς ὀχυρωτάτης θέσεως.

Ἅμα ἠκούσθησαν οἱ πρῶτοι πυροβολισμοὶ ὁ Βάσσος διέταξε τὸ ὑπὸ τὸν Ἰσαδρόβσκην τάγμα τοῦ πεζικοῦ νὰ σπεύσῃ ἐπὶ τόπου. Οὗτος παρετάχθη τὴν 3 μ.μ. ἐντὸς τοῦ 800 μέτρα ἀπέχοντος ἀπὸ τοῦ στρατῶνος τῶν Λειβαδίων μεγάλου ἐλαιῶνος ὅπου προσῆλθον καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Χατζημιχάλης καὶ Δ. Φανδρίδης, ἀδελφὸς τοῦ προμνησθέντος ἰατροῦ, ἐν ᾧ ὁ ὑπὸ τὸν Κυπριανὸν λόχος κατέλαβεν ὀχυρὰν τινα θέσιν, «Ἀθανασιάδη» καλουμένην, ἔφθασε δ' ἅμα καὶ ὁ ἀρχηγὸς μετὰ τοῦ ἐπιτελείου, τῶν ἐπαναστατῶν κρατούντων ἀκόμη τὰς θέσεις των καίτοι ἐπάλαιον κατὰ τόσῳ μεγάλων ἐχθρικῶν δυνάμεων.

Ὁ στρατὸς οὗτος εἶχε δύο μόνον πυροβόλα, διότι ἐν τῇ ταχύτητι τῆς προελάσεως, ἦν ἀδύνατος ἡ μεταφορὰ π' ειοτέρων· συνάμα δὲ τὸ ἔδαφος ἦτο γυμνόν, πολὺ δ' ἀσφαλῶς ὠχυρωμένοι οἱ ἐν τῷ στρατῶνι ὑπερτριακόσιοι Τοῦρκοι στρατιῶ-

ται, Βεγγάζιοι καὶ Τουρκοκρῆτες, ὥστε ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν ἡμετέρων ὁπλιτῶν ἐντὸς τῆς πεδιάδος, ἧς μάλιστα ἠγνόουν τὸ ἔδαφος, ἅτε τῆς μάχης ταύτης ἐπελθούσης ἐξ ἀπροόπτου ἐπῆλθον πολλαὶ σχετικῶς ζημίαι εἰς τοὺς μαχητάς μας. Οὐχ ἧττον μετὰ μιᾶς ὥρας ἀντίστασιν, καθ' ἣν ὁ ἀρχηγὸς καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ προεκινδύνευσαν προπορευόμενοι τῶν ὁπλιτῶν, ὁ ἀμυντικὸς στρατὼν ἔπεσε, παρ' ὅλην τὴν ἰσχυρὰν συνδρομὴν ἣν ἔφερον εἰς τοὺς ἐν αὐτῷ οἱ ἐκ Χανίων προελάσαντες.

Μετὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ στρατῶνος οἱ Τοῦρκοι προσπαθοῦσι νὰ ἐνισχύσουν καὶ νὰ κρατήσουν τὸν Πύργον τῆς 'Αγυιᾶς, ἀλλ' ἐξαναγκάζονται νὰ τραπῶσιν εἰς αἰσχρὰν φυγὴν πρὸ τῆς ὁρμῆς τῶν ἡμετέρων, οἵτινες καίτοι ἐκτεθειμένοι εἰς τὸ πῦρ τῶν Τούρκων καὶ στερούμενοι πυροβόλων, κυριεύουσιν ἐξ ἐφόδου καὶ τὸν Πύργον, ἐξαναγκάσαντες τοὺς ἀντιπάλους μετὰ μεγάλης ἀπωλείας νὰ τραπῶσιν αὖθις πρὸς τὰ Χανιά, ἀφέντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης 500 νεκροὺς καὶ 107 αἰχμαλώτους.

Οἱ ἡμέτεροι καταδιώκουν ἤδη τοὺς φεύγοντας μέχρι πέραν τοῦ χωρίου Γαλατᾶ, οὗ καταλαμβάνουν καὶ πυρπολοῦσι τοὺς στρατῶνας, στρώνουν δὲ τὸ ἔδαφος μὲ πτώματα Τούρκων μέχρι τῆς οὐδετέρας ζώνης τῶν Χανίων ἥτις προφυλάττει ἤδη ἀπὸ ἐντελοῦς ὀλέθρου τὸν ἐχθρόν, τιθέμενον οὕτω ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

'Αλλ' ἐν τῇ σημαντικῇ ταύτῃ μάχῃ εἶχε καὶ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς μεγάλας ἀπωλείας: ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Ραοὺλ Τριγγέτας πίπτει ἀμέσως νεκρός, οἱ συνάδελφοί του Στράτσογλους καὶ Δανάλης ἀποθνήσκουν μετὰ μικρὸν μόλις προφθάσαντες ν' ἀρθρώσουν ἀμφότεροι τὴν λέξιν «Μητέρα!». Ὁ λοχίας Γ. Ζερβουλάκος ἔπεσεν ἐπίσης ἀνδρείως μαχόμενος, ἐνῷ ἅπασα ἡ ἀπὸ Γαλατᾶ μέχρι Χανίων πεδιὰς ἔβριθε πτωμάτων τουρκικῶν, καὶ διὰ τοῦτο χαρακτηριστικωτάτη ἐκρίθη ἡ φράσις δι' ἧς ἀνήγγειλεν εἰς 'Αθήνας τὴν νίκην ταύτην ὁ ἀρχηγὸς Βάσσος:

— «Τοὺς ἐσάρωσα!»

Εἰς τὸν Πύργον τῆς 'Αγυιᾶς εὑρέθησαν ἄφθονοι τροφαί, ἐφόδια πολέμου καί τινες ἵπποι, διανεμηθέντα ὅλα εἰς τοὺς ἐντοπίους ἐπαναστάτας.

Τὰς δύο περιγραφείσας νίκας, τῶν Βουκολιῶν καὶ τῆς 'Αγυιᾶς, δι' ἧς ἐκαθαρίσθη τελείως ἡ πρὸς τὰ Χανιὰ ὁδὸς ἀπὸ παντὸς τουρκικοῦ ὀχυρώματος, ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατοχῆς ἀνήγγειλεν εἰς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τῆς ἀκολούθου λακωνικῆς ἐκθέσεως:

«Ἡ Βουκολιὲς ἔπεσαν τὴν 7ην ἱσταμένου περὶ ὥραν 8 π. μ. Εἷς ὑπολοχαγὸς σοβαρῶς ἐπληγώθη, ἐφονεύθησαν 7 στρατιῶται καὶ ἐπληγώθησαν 15 Κρῆτες.

«Τὸ φρούριον κατεστράφη διὰ δυναμίτιδος. Ἡ φρουρὰ ἐξελθοῦσα τὴν νύκτα τῆς 6ης πρὸς τὴν 7ην τρέχοντος ἐπολιορκήθη καὶ κατεστράφη μὴ θέλουσα νὰ παραδοθῇ, ἐκτὸς μερικῶν διαφυγόντων τὴν νύκτα.

«Ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ὅτι ἡ φρουρὰ τῶν Χανίων ἐκινήθη πρὸς βοήθειαν τῶν ἐν

Βουκολιές, ἔπεμψα πρὸς ἀντιμετώπισιν αὐτῶν σώματα ἐγχωρίων Κρητῶν, ἐτοποθέτησα δὲ τμῆμα στρατοῦ πρὸς ὑποστήριξίν των. Ἡ ἔξοδος ἐγένετο πράγματι καὶ ἡ σύγκρουσις ἤρξατο.

«Ἐγὼ μεθ' ἑνὸς τάγματος πεζικοῦ καὶ ἄλλων τμημάτων τῶν ἄλλων ὅπλων κατῆλθον εἰς τὰ Λειβάδια καὶ ἐπετέθην. Χίλιοι πεντακόσιοι ἐκ τῆς φρουρᾶς τῶν Χανίων τακτικοὶ στρατιῶται καὶ πλείονες τῶν 2,500 Τουρκοκρητῶν μετὰ 6 τηλεβόλων, ἐμάχοντο λυσσωδῶς. Τὰ σώματα ἀνέπτυξα εἰς τὸ πεδίον ἐν πλήρει τάξει καὶ ἐπετέθην. Ἐντὸς μιᾶς καὶ ἡμισείας ὥρας ἐσάρωσα ὅλην τὴν πεδιάδα καὶ ἠνάγκασα τοὺς Τούρκους νὰ καταφύγουν εἰς τὰ Χανία ὑπὸ τὴν σκέπην τῶν χριστιανικῶν Δυνάμεων.

«Ἐκυριεύσαμεν τὸν ὠχυρωμένον Μέγαν Στρατῶνα εἰς τὸ Λειβάδιον καὶ τὸν Πύργον τῆς Ἀγυιᾶς. Πολλὰ λάφυρα καὶ τροφαὶ περιέπεσαν εἰς τὰς χεῖράς μας καὶ πληγωμένοι αἰχμάλωτοι.

«Ἀγνοῶ τὸν ἀριθμὸν τῶν φονευθέντων Τούρκων τῶν κειμένων εἰς τὸ πεδίον.

«Δὲν ἠθέλησα νὰ προχωρήσω εἰς τὴν οὐδετέραν ζώνην καὶ ἐπανῆλθον τὴν ἰδίαν νύκτα κατὰ τὴν 11 μ. μ. εἰς Πλατανιᾶν.

«Ἐπιτρέψατέ μοι νὰ συγχαρῶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα διὰ τὴν θαυμασίαν στάσιν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὁπλιτῶν.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς
Τιμολέων Βάσσος»

Ἡ στρατηγικὴ σημασία τῶν δύο τούτων νικῶν τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι διὰ τῆς ἁλώσεως τῶν πύργων διηυκολύνετο ἡ πρὸς τὰ Χανία ἄγουσα ἐξασφαλιζομένων, ὡς εἴπομεν, τῶν νώτων τοῦ προελαύνοντος στρατοῦ. Ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Κολυμπαρίου ὡς τόπου ἀποβάσεως ἦτο ἐπιτυχής, διότι τοῦτο εἶναι ἡ μόνη ἐν τῷ κόλπῳ τῶν Χανίων θέσις, ἀπὸ τῆς ὁποίας ὁρμώμενον στράτευμα, δύναται εὐχερέστερον νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς πρωτευούσης ταύτης τῆς νήσου, κυριεῦον τοὺς ἀπαντωμένους κατὰ τὴν πορείαν του πύργους· τὸ Κολυμπάρι ἄλλως τε, ἀπὸ τοιαύτης ἀπόψεως ἐξεταζόμενον, ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ ὡς μέσον σιτισμοῦ καταλλήλως ὀχυρούμενον καὶ προασπιζόμενον ἀπὸ πάσης ἐκ ξηρᾶς ἢ θαλάσσης ἐπιθέσεως.

Ἀπὸ τοῦ ὅρμου τούτου δύο φέρουν πρὸς τὰ Χανία ὁδοί· ἡ παραλιακή, ὅπου μικροί τινες ἐρειπωμένοι καὶ ἀφρούρητοι ὑπῆρχον πύργοι, καὶ ἡ μεσογειοτέρα, ἣν ἠκολούθησεν ὁ Βάσσος, ἀμφοτέρων ἄλλως τε βατῶν καὶ διὰ πεζὴν στρατιὰν καὶ διὰ πυροβολικόν. Οὕτω λοιπὸν διὰ τῆς ἁλώσεως τῶν δύο, οὕτως εἰπεῖν, προμαχώνων τῶν Χανίων, ὁ στρατὸς δὲν εἶχεν ἄλλο τι νὰ πράξῃ ἤ, βαδίζων μέσῳ τῶν ψιλῶν πρὸς τὴν πόλιν ἐκτάσεων, καί, καταλαμβάνων τοὺς οὐ μακρὰν τῶν τειχῶν αὐτῆς ὑψουμένους ἐπικαίρους λοφίσκους, νὰ προσβάλῃ διὰ τῶν πυροβόλων του τὴν πόλιν, ἣν μὲ μικρᾶς ἀπωλείας καὶ μικροτέραν ἴσως δυσχέρειαν θὰ ἐκυρίευεν, ἂν σύγχρονος τῇ ἐγίνετο καὶ ἀπὸ θαλάσσης ἐπίθεσις διὰ τῶν πολεμικῶν

ἡμῶν πλοίων. Δυστυχῶς αἱ σκέψεις τῆς Εὐρώπης ἦσαν ἄλλοῖαι, στόλος δὲ καὶ στρατός, ἐν τῇ εὐθέτῳ στιγμῇ, ἠναγκάσθησαν νὰ μείνουν ἐν ἀδρανείᾳ· τοῦτο δὲ βεβαίως μὴ ἀγνοοῦσα ἡ διπλωματία, ὡς ἀναγκαίαν συνέπειαν τῆς πανισχύρου ἐπιβολῆς της, ἀφῆκε ν' ἀποβιβασθῇ ἀνενοχλήτως ἡ μικρὰ ἐκείνη ἑλληνικὴ δύναμις εἰς τὰ κρητικὰ παράλια. Ἂν ἠμποδίζετο αὕτη ἀπὸ τοῦ σκοποῦ της, ἢ ἂν οἱ κυβερνῆται μας εἶχον ὀξύτερον τὸ βλέμμα, σήμερον ἴσως δὲν θὰ ἐγράφοντο αἱ σελίδες αὗται.

Ἐξ αὐτῆς ἄλλως τε τῆς διαταγῆς, ἢ μᾶλλον τῆς ἐντολῆς ἣν εἶχεν ὁ ἀρχηγὸς τῆς κατοχῆς ἐκ μέρους τοῦ Βασιλέως, καταδείκνυται πασιφανῶς τὸ χλιαρὸν τῶν ἐνεργειῶν μας καὶ τὸ τυπικὸν μᾶλλον πρὸς κατεύνασιν τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων ἢ τὸ σπουδαῖον τοῦ ἐγχειρήματος. Ὁ Βάσσος διετάσσετο, μετὰ τὴν διεθνῆ κατάληψιν τῶν φρουρίων, νὰ προβῇ εἰς τὴν διὰ παντὸς μέσου καθυπόταξιν τῆς νήσου πλὴν τῶν φρουρίων.

Ἀριστοτέλης Κόρακας, λοχαγὸς τοῦ Μηχανικοῦ, ἀρχηγὸς τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ τμήματος Ἡρακλείου.

Ἀλλὰ τί τάχα θὰ ἠδύνατο νὰ σημάνῃ καθυπόταξις νήσου κατεχομένης ἐξ ὁλοκλήρου σχεδὸν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν; Τί νὰ καθυποτάξῃ ὁ Βάσσος; Τὰ Λευκὰ Ὄρη; Τοὺς μαχητὰς τῶν Σφακιανῶν κλεισωρειῶν ἢ τοῦ Ψηλορείτη τοὺς ἀετούς; . . . Ἡ κατάληψις τῆς νήσου ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἦτο ἤδη τελείως συντετελεσμένη κατὰ τὰ διεθνῆ νόμιμα, ἅμα ὡς ἐπάτησε τὴν γῆν αὐτῆς Ἑλληνικὸς στρατός, ὑπελείπετο δὲ μόνον νὰ ἀρθῶσιν ἐξ αὐτῆς αἱ τυχὸν ὑπάρχουσαι δυσχέρειαι καὶ ἀντιρρήσεις· δυσχέρειαι ἦσαν τί ἄλλο, ἂν ὄχι τὰ φρούρια; ἀντιρρήσεις δὲ τίνες ἄλλαι, ἂν ὄχι ἡ δύναμις τοῦ ἐν τῇ νήσῳ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ ἐνόπλου τουρκοκρητικοῦ ὄχλου; . . . Τούτων ὅμως ἡ ἄρσις ἦν ἀδύνατος πλέον ἀφ' ἧς τὴν προστασίαν ἀμφοτέρων ἀνέλαβεν ἡ ἡνωμένη Εὐρώπη· τίνα λοιπὸν πλέον σημασίαν ἠδύναντο νὰ ἔχουν διαταγαὶ πρὸς κατάληψιν καὶ καθυπόταξιν, ἂν ὄχι ἁπλῆν σπασμώδη προσπάθειαν πρὸς κατεύνασιν τῶν πνευμάτων ἐν τῷ ἐλευθέρῳ βασιλείῳ; Ἢ μήπως μετὰ τὴν κωμικοτραγικὴν ὑποταγὴν (sic) τῆς λοιπῆς νήσου, οἱ αὐτοποίητοι ἥρωες τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος θὰ ἐσχεδίαζον νὰ διατάξουν τὴν προσβολὴν καὶ τῶν ἐν τοῖς φρουρίοις εὐρωπαϊκῶν ἀγημάτων;

Ἐν τούτοις, μετὰ τὴν ἅλωσιν τοῦ πύργου τῶν Βουκολιῶν καὶ τῆς Ἀγυιᾶς, ὁ Βάσσος ἔστησε καὶ πάλιν τὸ στρατόπεδόν του ἐν Πλατανιᾷ, ὅπόθεν τὴν ἐπιοῦ-

σαν, 9 Φεβρουαρίου, ἀπέστειλε πρὸς τὸν Ἕλληνα μοίραρχον Ράϊνεκ τὴν κάτωθι ἐπιστολὴν, ἵνα διαβιβάσῃ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς καὶ πρὸς τοὺς κυβερνήτας τῶν ἐν Χανίοις ὁρμούντων ξένων πλοίων ὡς ἀπάντησιν εἰς τὴν πρόσκλησιν αὐτῶν ὅπως μὴ προχωρήσῃ εἰς τὰ φρούρια ἐντὸς ἀκτῖνος 6,000 μέτρων τουλάχιστον. Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βάσσου εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Κύριε Μοίραρχε !

«Ἐκ τῶν ἐπιστολῶν σας καὶ τῆς δηλώσεως τῆς 9)21 Φεβρουαρίου ἐξάγω ὅτι αἱ ἀπαιτήσεις τῶν κ.κ. Ναυάρχων δὲν συμφωνοῦσι πρὸς τὰς διαταγὰς καὶ ὁδηγίας τῆς Κυβερνήσεώς μου· νομίζω ὅμως ἀναγκαῖον νὰ ἐπαναλάβω σαφῶς καὶ εὐκρινῶς ὅτι δὲν θὰ προσβάλω τὰ τουρκικὰ φρούρια τὰ εὑρισκόμενα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Χριστιανικῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

«Τοῦτο δὲν τὸ ἔπραξα· ἂν καὶ ἠδυνάμην προχθὲς καταδιώκων τὸν Τουρκικὸν στρατὸν καὶ τοὺς Τουρκοκρῆτας εἰς τὸ πεδίον τῶν Λειβαδίων νὰ ἐξακολουθήσω τὴν καταδίωξιν μέχρι τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου πρὸς ὃ ἀγεληδὸν προσέτρεχον, ἀνέκοψα ὅμως τὴν καταδίωξιν εἰς πλέον τῆς ὥρας ἀπόστασιν· συμμορφούμενος πρὸς τὰς διαταγὰς τῆς κυβερνήσεώς μου. Τοῦτο καὶ δύναμαι νὰ πράξω.

«Κατὰ δὲ τὰ ἄλλα θὰ ἐξακολουθήσω τὰς ἐπιχειρήσεις μου, ἐκτελῶν τὴν δοθεῖσάν μοι ἐντολήν. Σᾶς παρακαλῶ νὰ ἀνακοινώσητε τὰ ἀνωτέρω ἐγγράφως πρὸς τὸν κ. Ναύαρχον.

«Ἐν Στρατοπέδῳ Πλατανιᾶ 9)21 Φεβρουαρίου 1897

«Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης.

Τιμ. Βάσσος».

Ταῦτα δ' ἐλάμβανον χώραν ἐν ᾧ καὶ γερμανικὸν ἄγημα ἀπεβίβαζε τὸ γερμανικὸν θωρηκτὸν «Αὐτοκράτειρα Αὐγοῦστα» μόλις καταπλεῦσαν εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων, τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καὶ ἡ Σητεία κατελαμβάνετο ὑπὸ διεθνῶν ἀγημάτων, ὑπολειπομένων ἔτι ἄνευ τοιούτων τῆς Ρεθύμνης καὶ τοῦ Ἡρακλείου, ὀκτακόσιοι δὲ στρατιῶται Ἕλληνες ἀπεβιβάζοντο τὴν 8 πρὸς τὴν 9 Φεβρουαρίου πρὸς τὸ μέρος τῆς Κισσάμου, καὶ ὁ ἀτμομυοδρόμων «Πηνειὸς» ἐπυροβολεῖτο ἐν τῷ λιμένι τῆς Σούδας ἀσφαίρως ἔκ τε τοῦ φρουρίου καί τινος τουρκικοῦ πολεμικοῦ εἰς τὰ ὁποῖα ἀμφότερα ἀπήντα διὰ τοῦ αὐτοῦ τρόπου καὶ ἠνάγκαζε τὸ ὀθωμανικὸν πλοῖον εἰς ὑποχώρησιν. Συνάμα δὲ οἱ ναύαρχοι τῶν Δυνάμεων ἐμήνυον εἰς τὸν Βάσσον ὅτι δὲν θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὸ μέλλον ἀποβίβασιν ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ πολεμεφοδίων, καθιεροῦντες οὕτω οἱονεὶ δεδηλωμένον ἀνεπισήμως ἀποκλεισμὸν ὅσον ἀφεώρα μονομερῶς τοὺς Ἕλληνας.

Ἐν ᾧ δὲ οἱ μαχηταὶ τῆς ἐλευθερίας ἐλάμβανον τὸ ἀκόλουθον συγχαρητήριον τηλεγράφημα τοῦ Διαδόχου, ὡς διοικητοῦ τοῦ 1ου συντάγματος εἰς ὃ ἀνῆκε τὸ εἰς Κρήτην ἀποσταλὲν πεζικὸν τάγμα τοῦ Ἰσαδρέβσκη :

«Εἶμαι ὑπερήφανος διὰ τὴν περιφανῆ νίκην, τὴν ὁποίαν ἤρατο τὸ Σύνταγμά

μου. Διαβιβάσατε τὰ συγχαρητήριά μου πρὸς ἀξιωματικοὺς καὶ ὁπλίτας. Ἡ μνήμη τῶν ἡρωϊκῶς πεσόντων ἀξιωματικῶν, ὑπαξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν ἔσται ἀγήρως.

Κωνσταντῖνος Διάδοχος».

διεκοινοῦτο συγχρόνως μεταξὺ αὐτῶν ἡ ἀποθαρρυντικὴ εἴδησις ὅτι τὸ ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον «Λαύριον», φέρον φορτίον διὰ τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς, παρημποδίσθη καὶ ἐκρατήθη ὑπὸ ἀγγλικοῦ τορπιλλοβόλου.

Τὸ «Λαύριον» ἀνῆκεν εἰς τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν τῶν Κρητῶν, ἥτις ἐχρησιμοποίησεν αὐτὸ ἐπανειλημμένως καὶ κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἐπανάστασιν καὶ κατὰ τὸν προηγούμενον Μάϊον, μετέβαινε δὲ τόρα εἰς τὴν μονὴν Πρέβελη τῆς Ρεθύμνης, ὅπως ἀποβιβάσῃ τὸν Ἐπίσκοπον Λάμπης καὶ Σφακίων Εὐγένιον ἐπανακάμπτοντα ἐξ Ἀθηνῶν. Ἔφερε δὲ ὅπλα, πολεμεφόδια, τρόφιμα καὶ τινας ἐθελοντὰς μεθ' ὧν καὶ τὸν καθηγητὴν τοῦ ἐν Ἀθήναις πανεπιστημίου Χατζηδάκην καὶ τὸν παραιτηθέντα λοχαγὸν τοῦ Ὑλικοῦ Πυροβολικοῦ Μ. Γρηγοριάδην, ἔτι δὲ τὸν ἀξιωματικὸν τοῦ μηχανικοῦ Σελαϊδῆν ὅστις συνώδευε τὰς διὰ τὸ στρατόπεδον τῆς κατοχῆς προωρισμένας σκηνάς. Καὶ τὸ μὲν ἄλλο φορτίον καὶ οἱ ἐθελονταὶ εἶχον ἤδη ἀποβιβασθῆ ὅπου ἔδει, ἀλλ' ἐνῷ τὸ ἀτμόπλοιον ἔπλεει ἤδη εἰς τὰς ἀκτὰς τοῦ κόλπου τῶν Χανίων πρὸς ἀποβίβασιν καὶ τῶν στρατιωτικῶν σκηνῶν, ἀνεκαλύφθη καὶ συνελήφθη ὑπὸ τῶν Ἄγγλων, οἵτινες, κατασχόντες αὐτό, ἀποσυνέθηκαν τὴν μηχανήν του καὶ ἐσφράγισαν τὰ ἐντὸς αὐτοῦ εὑρεθέντα ἐφόδια τοῦ στρατοῦ.

Ἡ σύλληψις αὕτη ἐνηργήθη κατ' ἀκολουθίαν τῶν ἑξῆς πέντε ὅρων οὓς οἱ ἐν Κρήτῃ ναύαρχοι ἔθηκαν εἰς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐν τῇ νήσῳ παραμονήν του, καὶ τοὺς ὁποίους ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργὸς ἀπεκάλεσεν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς τῆς 10 Φεβρουαρίου «πέντε ἐπιθυμίας»: νὰ μὴ ὑπερβῇ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ζώνην ἐκτάσεως ἓξ χιλιομέτρων πέριξ τῶν φρουρίων τῆς νήσου, ἅπερ κατεῖχον τὰ διεθνῆ ἀγήματα, καὶ ἂν ἔτι ἤθελε προσβληθῆ ὑπὸ τῶν ἐντὸς αὐτῶν Τούρκων· — νὰ παύσῃ ἡ ἀπὸ θαλάσσης ἐνίσχυσις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ πᾶσα ἐχθροπραξία ἐκ μέρους τῶν ἑλληνικῶν πλοίων· — ὁ ὑπὸ τὸν Βάσσον στρατὸς νὰ παραμείνῃ εἰς ἃς θέσεις εὑρίσκετο, ἀφίνων πᾶσαν ἐνέργειαν εἰς μόνους τοὺς ἐπαναστάτας· — νὰ μὴ ἀποσταλῇ εἰς Κρήτην, κυρίως δὲ εἰς τὰς ὑπὸ τῶν ἀγημάτων χαραχθείσας περιοχάς, ἄλλος ἑλληνικὸς στρατός· καὶ ν' ἀπόσχῃ οὗτος παντὸς πρὸς ὑποστήριξιν τῶν ἐπαναστατῶν κινήματος, διότι αἱ Δυνάμεις εἶχον ἀναλάβει τὴν εἰρηνικὴν τῆς διαφορᾶς λύσιν. Διὰ τῶν πέντε τούτων ὅρων φανερώτατον εἶναι ὅτι αἱ Δυνάμεις προσεπάθουν νὰ παρακωλύσουν πᾶσαν τῆς Ἑλλάδος ἐνέργειαν, νὰ καταστήσουν δὲ ἀδύνατον τὴν ἐπὶ μακρὸν παράτασιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ νήσῳ καὶ ἄχρηστον ἐντελῶς τὸν ἀποβιβασθέντα εἰς αὐτὴν ἑλληνικὸν στρατόν.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι αἱ αὐστηρότητες αὗται, μὴ ἐπισήμως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἐπιβληθεῖσαι καὶ μὴ συνοδευθεῖσαι ἅμα ὑπὸ ἀμέσου καὶ στενοῦ τῆς

νήσου όλης αποκλεισμού, άφινον ελεύθερον τὸ στάδιον τῆς αποβάσεως ἐπαναστατῶν καὶ ἐφοδίων εἰς ἄλλα σημεῖα τῶν κρητικῶν ἀκτῶν ὅπου ἡ ἐπιτήρησις τῶν προασπιστῶν τῆς σουλτανικῆς τυραννίας δὲν ἠδύνατο νὰ φθάσῃ· οὐχ ἧττον ἡ ἐνέργεια τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς ὁπωσδήποτε παρέλυεν, ἀποβαίνουσα τοῦ λοιποῦ μόνον θεωρητική.

Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐν τούτοις, ἅμα βεβαιωθείσης ἐπισήμως τῆς συλλήψεως τοῦ «Λαυρίου», προέβη διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀλεξάνδρου

Χανιά.

Σκουζὲ εἰς παραστάσεις πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, διαμαρτυρηθεῖσα διὰ τὰ γενόμενα καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν καταβίβασιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐκ τοῦ ἀτμοπλοίου, καθόσον μάλιστα τὸ «Λαύριον» εἶχε συλληφθῆ πλέον πέραν τῆς ζώνης τῆς κατοχῆς.

Ἐν τῷ μεταξὺ αἱ ἐν Κρήτῃ πολεμικαὶ ἐνέργειαι δὲν εἶχον παύσει ἐκ μέρους τῶν ποικίλων ἐπαναστατικῶν ὁμάδων, τὰς ὁποίας διηύθυνον κατὰ τὸ πλεῖστον παραιτηθέντες Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ.

Ἐνῷ λοιπὸν ἑτέρα διακοίνωσις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως διεμαρτύρετο, μέσῳ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἀντιπροσώπων ἡμῶν καὶ τῶν ἐν Ἀθήναις πρέσβεων, κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῶν ἐν Χανίοις ἰθυνόντων τὰ τῆς διεθνοῦς κατοχῆς, ἤτοι διὰ τὴν

Πώλησις ὅπλων ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν.

παρακώλυσιν τῆς ἀποβιβάσεως πολεμεφοδίων διὰ τὸν στρατὸν τῆς Κατοχῆς καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῆς μετακινήσεως αὐτοῦ, ἐνῷ εἰς τοὺς Τούρκους ἐπετρέπετο νὰ ἐξέρχωνται ἐλευθέρως ἐκ τῶν τειχῶν καὶ νὰ ἐπιτίθενται κατὰ τοῦ Ἑλλην. στρατοῦ καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ὅταν δὲ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς προσβάλῃ αὐτούς, τῷ ἀπαγορεύουσι τοῦτο διὰ τῆς προστασίας ἣν παρεῖχον εἰς τοὺς σφαγεῖς διὰ τῶν σημαιῶν των, ἐδήλου δὲ συγχρόνως ὅτι ἐπεφύλασσε πᾶσαν ἐλευθερίαν ἐνεργείας τοῦ στρατοῦ της ἐκτὸς τῶν τειχῶν τῶν κατεχομένων πόλεων. Ἐνῷ τοιαύτας ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διετύπου διαμαρτυρίας διὰ τὴν ἐμφανῶς μεροληπτικὴν διαγωγὴν τῶν ναυάρχων, τὸ Ἡράκλειον ἐξηκολούθει ἐκκενούμενον ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν, προβλεπόντων νέας ἐπικειμένας σφαγάς, αἱ ἀγοραὶ ἐκλείοντο εἰς τὰς πόλεις, ἡ συγκοινωνία διεκόπτετο πρὸς τὰ περίχωρα, αἱ προκηρύξεις τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς κατοχῆς ἐξηκολούθουν διασπειρόμεναι ἀνὰ τὴν νῆσον, εἰς τὴν Σητείαν, κατόπιν πυρπολήσεως τοῦ Χριστιανικοῦ χωρίου Πισκοκέφαλο καὶ λεηλατήσεως Χριστιανικῶν καταστημάτων ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ ὄχλου καὶ τοῦ στρατοῦ, ἐπήρχοντο αἱματηραὶ συγκρούσεις καὶ ἀπεβιβάζοντο ξένα ἀγήματα, ὁ δὲ λοχαγὸς Ἀριστ. Κόρακας μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος κατέφθανεν εἰς Ἅγ. Μύρωνα τοῦ Ἡρακλείου καὶ ἐσχημάτιζε πολιορκητικὴν ζώνην περὶ τὰ φρούρια τῆς πόλεως ταύτης ἀπὸ Γεφυράκια μέχρι Καρτεροῦ, ἐσχεδίαζε δὲ νὰ προσβάλῃ τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπὸ τῶν Τούρκων Φορτέτσαν. Τῶν ἀναχωρούντων Χριστιανῶν ἐκ Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου τὰς οἰκίας ἐλεηλάτουν οἱ Τοῦρκοι ὑπὸ τὰς ὄψεις τῶν εἰς τοὺς λιμένας τῶν πόλεων τούτων ναυλοχούντων εὐρωπαϊκῶν πλοίων, εἰς τὴν Παληόχωραν οἱ Τοῦρκοι προέβαινον εἰς σφαγὰς Χριστιανικῶν οἰκογενειῶν, προκαλοῦντες νέας ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν αἱματηρὰς ἀντεκδικήσεις, τοῦ ὁπλαρχηγοῦ τοῦ Σελίνου καὶ ἡρωϊκῶς πάντοτε ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τῆς νήσου ἀγωνισθέντος Γεωργίου Ν. Γεωργακάκη, πολιορκήσαντες τοὺς Τούρκους τῆς Καντάνου καὶ ἐπενεγκόντος μεγάλην εἰς αὐτοὺς φθοράν.

Ἀλλὰ καὶ τοῦ Κόρακα, ὡς ἀνήκοντος εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, τὰς ἐνεργείας περιώριζεν ἤδη ἡ κατοχὴ τοῦ Ἡρακλείου ὑπὸ τῶν Δυνάμεων, εἰς ἁπλῆν κατάληψιν τῶν πέριξ τῆς πόλεως κατεσπαρμένων πύργων καὶ ἐπικαίρων θέσεων, ἐξαναγκαζομένου νὰ ἱδρύσῃ μετὰ ὑπαρχηγοῦ του Θειακάκη τὸ στρατόπεδον αὐτοῦ ἐν Ἁγίῳ Μύρωνι, νὰ συγκεντρώσῃ δ' ἐκεῖ τοὺς δεκακισχιλίους περίπου πολεμιστάς του, καὶ καταλαμβάνων πολλὰς περὶ τὸ Ἡράκλειον θέσεις νὰ εἰδοποιήσῃ ἁπλῶς τοὺς ναυάρχους περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἐλεύσεώς του, χωρὶς νὰ δύναται νὰ προβῇ καὶ εἰς τὴν πλήρη αὐτοῦ ἐκτέλεσιν.

Συγχρόνως ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς νήσου ἐστενοῦτο ἐπὶ μᾶλλον καὶ καθίστατο ἐκτάκτως αὐστηρὸς καὶ καταθλιπτικὸς διὰ τὸν στρατὸν τῆς κατοχῆς. Αὐτὴ ἡ συγκοινωνία τοῦ μοιράρχου Ραΐνεκ μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Βάσσου διεκόπτετο τελείως, αἱ ἑλληνικαὶ λέμβοι αἱ προσεγγίζουσαι εἰς τὴν ξηρὰν μεταξὺ Χανίων καὶ Κολυμπαρίου ἐξηναγκάζοντο νὰ φέρουν σημαίαν λευκήν, καὶ αὐτὴ δὲ ἡ ἐπίσημος τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς ἀλληλογραφία ἤρχισε νὰ κατάσχεται καὶ νὰ ἐξελέγχεται,

ὅπερ ἐνεποίησε κατάπληξιν ἅμα καὶ ἀγανάκτησιν παρά τε τῷ ἑλληνικῷ λαῷ καὶ τοῖς ἐπαναστάταις, ὅταν μάλιστα καθίστατο γνωστὸν ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Τοῦρκοι πρόκριτοι τῆς Ρεθύμνης, παρ' ὅλην τὴν ἀπειλητικὴν ἀντίδρασιν τοῦ λυσσῶντος κατὰ τῶν Ἑλλήνων ὄχλου, προβλέποντες χείρονα, ἐδήλουν διὰ τῶν ἐν τῇ πόλει ὑποπροξένων τῶν Δυνάμεων, ὅτι προθύμως θ' ἀπεδέχοντο τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν ἐξασφαλιζομένης τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας των. Ἠγνόουν οἱ ἀνόητοι ὅτι πρὸ τῆς ἐπισήμου θελήσεως τῶν ἰσχυρῶν οὐδεμία θέλησις τῶν ἐχόντων ὑπὲρ ἑαυτῶν τὸ δίκαιον δύναταί ποτε νὰ εἰσακουσθῇ, διότι ἡ λαϊκὴ εἰλικρίνεια οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν δύναται νὰ φαντασθῇ τὸ σκότιον βάθος τῶν ὑπούλων σκέψεων τῆς διπλωματίας. Ἂν ἠδύνατο νὰ φαντασθῇ ὁ ἄδολος κόσμος μέχρι ποίου βαθμοῦ εἶναι ἱκανὴ νὰ φθάσῃ ἡ κατάχρησις τῆς ἰσχύος ἐκ μέρους τῶν ὀρεγομένων ξένης λείας, τότε θὰ κατενόει δυνάμει τίνος δικαίου οἱ ναύαρχοι τῶν Δυνάμεων προέβαινον εἰς τὸ πρωτάκουστον ἔγκλημα τῆς κατασχέσεως καὶ ἐξελέγξεως καὶ αὐτῆς ἔτι τῆς ἐπισήμου ἀλληλογραφίας τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς, καὶ διατί παρημπόδιζον τὸ ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον «Θεσσαλία» φέρον τροφὰς εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον καὶ τὸ ἐδίωκεν ἀγγλικὸν θωρηκτὸν ἐξαναγκάζον αὐτὸ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὸν λιμένα τῆς Μήλου.

Τότε θὰ ἐνόει διατί ἐδέησε νὰ παρακληθῇ ὁ Ἰταλὸς ἀντιναύαρχος Καννεβάρο ἵνα ἐπιτρέψῃ εἰς δύο σημαιοφόρους τῆς «Ὕδρας» νὰ φέρουν φάρμακα εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Πλατανιᾶ, διατί ἠπειλεῖτο βομβαρδισμὸς ἔτι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἂν ἀπεπειρᾶτο νὰ μετακινηθῇ ἐκ τῶν θέσεων ἃς ἤδη κατεῖχε. Τότε θὰ κατενόει τὴν σημασίαν τῶν λόγων τοῦ Βέροβιτς ὅταν ἀπήρχετο τῆς νήσου :

—« Ἐγὼ ἦλθον ἐδῶ διὰ νὰ ἴδω ἐφαρμοζόμενον τὸ πολίτευμα ὅπερ ἐθέσπισεν ἡ Χριστιανικὴ Διπλωματία, ὄχι διὰ νὰ γίνω θεατὴς σφαγῶν» !

Τότε θὰ ἐνόει διατί ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν ξένων ναυάρχων ἡ παρακολούθησις τοῦ ἐμπορικοῦ ἀτμοπλοίου «Ἥρα» ὑπὸ τουρκικοῦ τριηστίου καὶ διατί ἀπεπέμπετο κατόπιν αὕτη, πρὶν ἀποβιβάσῃ τὸ φορτίον της εἰς Κολυμπάρι, ὑπὸ ἀγγλικοῦ καὶ αὖθις σκάφους. Τότε θὰ κατενόει ἐν τίνι δικαίῳ, μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης» κατὰ τοῦ τουρκικοῦ τροχοφόρου «Φουάτ», οἱ ναύαρχοι τῶν μεγάλων Δυνάμεων ἐπέδιδον εἰς τὸν ἡμέτερον μοίραρχον Ράινεκ ἔντονον διακοίνωσιν, περιέχουσαν μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑξῆς :

«Ἔχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἐχθρικὰς ἐνεργείας τῶν ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων ἐναντίον τῶν Τούρκων, ἐνῷ πόλεμος δὲν ἔχει κηρυχθῇ καὶ παραβιάζεται οὕτως ὁ διεθνὴς νόμος, διαμαρτυρόμεθα καὶ προσκαλοῦμεν τὸν Ἕλληνα μοίραρχον νὰ παύσῃ ἀμέσως πᾶσαν ἐχθρικὴν ἐνέργειαν καὶ νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τὸν διεθνῆ νόμον.» καὶ πόθεν ἅμα ἠρίοντο οἱ ναύαρχοι τὸ δικαίωμα νὰ καλῶσι τὸν κυβερνήτην τῆς «Ὕδρας» νὰ πληροφορήσῃ αὐτοὺς ποίαν διαγωγὴν ἐσκέπτετο νὰ τηρήσῃ εἰς τὸ μέλλον καὶ νὰ ἐφιστῶσι τὴν προσοχήν του εἰς τὴν σοβαρὰν εὐθύνην, τὴν ὁποίαν θὰ

ἐπέφερεν ἡ μὴ ἀναγνώρισις τῆς διακοινώσεώς των καὶ εἰς τὰ ἐξ αὐτῆς δυνατὰ ἀποτελέσματα.

Τότε θὰ ἐξηγεῖτο διατί οἱ ναύαρχοι ἠρνήθησαν νὰ δεχθῶσι τὴν διὰ τοῦ ἀτμοδρόμωνος «Πηνειοῦ» μεταβίβασιν εἰς οἱονδήποτε λιμένα ἐκτὸς τῆς Κρήτης 90 αἰχμαλώτων Τούρκων οὓς ἐκράτει ὁ Βάσσος εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, παραλαβὼν αὐτοὺς ἐκ τοῦ πύργου τοῦ Καστέλλου, ὃν εἶχον ἐκπολιορκήσει τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου οἱ ἐπαναστάται φονεύσαντες τὸν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῶν ταγματάρχην Μπουέτ. Ἀλλὰ κυρίως θὰ κατενοεῖτο τότε, ἕως ποῦ δύναται νὰ φθάσῃ ἡ ἀγανάκτησις τοῦ ἐν ἀπογνώσει παλαίοντος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας του ὑπὸ τὰς πέδας τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς, οἵτινες ἴσως, διότι ἐκορέσθησαν ἐλευθερίας, δὲν συναισθάνονται τὴν σπουδαιότητα ἣν ἔχει αὕτη διὰ τοὺς εἰσέτι στενάζοντας ὑπὸ ζυγὸν βάρβαρον, ὅταν καθίστατο γνωστὴ ἡ λύσσα μεθ' ἧς καὶ οἱ ἐπανάσταται ἐστένουν τὴν πολιορκίαν τῶν Καντανιωτῶν, καὶ ἐπυρεβόλουν κατὰ τῶν τουρκικῶν λέμβων, αἵτινες, ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν προξένων Ἀγγλίας, Ρωσσίας καὶ Ἰταλίας, μετέφερον γυναικόπαιδα Τούρκων ἐκ Παληόχωρας τῆς Καντάνου· ὅταν ἐκοινολογεῖτο ἡ κατατρόπωσις διακοσίων ἐξ Ἡρακλείου ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ ἐξοπλισθέντων Τουρκοκρητῶν δοκιμασάντων ἐπίθεσιν κατὰ τῶν κατεχόντων τὸ Ἀτσιπόπουλον ἐπαναστατῶν· ὅταν ἔτρεμον τοῦ Ἡρακλείου οἱ κάτοικοι ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ὅτι ὁ κατέχων τὰ πέριξ αὐτοῦ λοχαγὸς Κόρακας προέβη εἰς ἀποκοπὴν τοῦ ὕδατος τῆς πόλως· ὅταν τέλος ἀγερώχως οἱ ἀκατάβλητοι τοῦ Σελίνου μαχηταὶ ἀπέρριπτον τὴν παρέμβασιν τῶν προξένων καὶ ἠρνοῦντο νὰ παραδώσουν τὰ γυναικόπαιδα τῶν Ὀθωμανῶν ἐν ᾗ περιπτώσει καὶ οἱ ὁπλοφόροι Τοῦρκοι δὲν ἀπήρχοντο μετ' αὐτῶν καταθέτοντες τὰ ὅπλα.

Ἰω. Νταφώτης, ἀρχηγὸς σώματος ἐπαναστατῶν ἐν Ἡρακλείῳ.

Ἀλλ' ἀτυχῶς αἱ μονομερεῖς τῶν ναυάρχων ἐπεμβάσεις, ἡ παρακώλυσις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τῶν ἐπαναστατικῶν σωμάτων διὰ παντὸς μέσου, ἐν ᾧ ἐλεύθεροι ἦσαν οἱ Ὀθωμανοὶ νὰ ἐπιτίθενται ὁπόταν ἤθελον, νὰ δῃῶσι καὶ νὰ καταστρέφουν χριστιανικὰς περιουσίας, νὰ σφάζουν ἐν μέσαις ἀγυιαῖς τῶν

πόλεων καὶ νὰ πυρπολῶσιν ὁλοκλήρους συνοικίας, δὲν ἦτο δεδομένον νὰ περιορισθῶσι μέχρις αὐτοῦ μόνου τοῦ ἀρκούντως ἀπανθρώπου βαθμοῦ.

Ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας ἔπρεπε νὰ ὑποστῇ καὶ μείζονα ταπείνωσιν· ἡ λογικὴ τῆς διπλωματίας ἡ προασπίζουσα τὴν «ἀκεραιότητα τῆς Τουρκίας» ἵνα ἔχῃ εὔθετον λείαν ἐν παντὶ χρόνῳ, ἐπέβαλλεν ἤδη ἐνεργοτέραν τῶν Δυνάμεων ἀνάμιξιν εἰς τὰ πράγματα τῆς Κρήτης, καὶ τὰ στόμια τῶν τηλεβόλων τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων ἡτοιμάζοντο νὰ στραφῶσι κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, συμμαχοῦντα μὲ τοὺς σφαγεῖς τοῦ Γιλδίζ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Ἡ διεθνὴς κατοχὴ καὶ αἱ ἐκ ταύτης συνέπειαι.

Πολεμικὸς παροξυσμὸς ἐν Ἑλλάδι. — Πῶς ἐσκέπτετο ὁ λαός. — Πῶς ὤφειλε νὰ σκέπτεται ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ Βασιλεύς.—Ἓν ἔγγραφον τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν.—Οἱ Γερμανοὶ ἐν Κρήτῃ —Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου —Σύγκρουσις μετὰ τῶν Τούρκων ἐντὸς τῆς οὐδετέρας ζώνης. —Βομβαρδισμὸς τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων —Ἀνάστηλωσις τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐν μέσῳ τῶν ὀβίδων —Ὁ Γολγοθᾶς τῆς κρητικῆς ἐπαναστάσεως.—Διαμαρτύρησις τῶν ἐπαναστατῶν πρὸς τοὺς Ναυάρχους.—Ἐξέγερσις τῆς δημοσίας γνώμης ἐν Εὐρώπῃ.—Ἓν ἄρθρον τοῦ Καστελάρ. — Οἱ Κρῆτες πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς ὑφηλίου — Ψήφισμα τῆς Ἀμερικανικῆς Γερουσίας.—Διαμαρτυρία τῆς ἑλληνικῆς Βουλῆς — Οἱ Τοῦρκοι τῆς Ρεθύμνης ζητοῦν τὴν ἕνωσιν — Κωμικαὶ ἐνέργειαι τῆς Πύλης.—Μία συνεδρίασις τῆς ἀγγλικῆς Βουλῆς.—Δηλώσεις τῆς ἰταλικῆς Κυβερνήσεως.—Ἐξέγερσις τοῦ τύπου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος: Ἓν ἄρθρον τοῦ Κασσανιάκ.—Αἱ ὕβρεις τοῦ ἀγγλικοῦ καὶ τοῦ γερμανικοῦ τύπου —Λαϊκὸς ἐρεθισμὸς ἐν Ἑλλάδι —Μέγα συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις. —Λαϊκὸν ψήφισμα ὑπὲρ τοῦ πολέμου.—Ἐνθαρρυντικαὶ δηλώσεις τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πρωθυπουργοῦ.—«Ζήτω ὁ πόλεμος!». — Διακοίνωσις πρὸς τὰς Δυνάμεις —Ἡ ἑλληνικὴ Βουλὴ πρὸς τὴν ἰταλικήν.—Ἐχθρικαὶ δηλώσεις τοῦ Ἀνοτώ.—Ἀντιφατικαὶ διαδόσεις καὶ ἐρεθισμὸς τοῦ λαοῦ.—Ἓν «ἀνακοινωθὲν» τῆς Αὐλῆς.

Ἤγετό τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι πάντες ἐν Ἑλλάδι εἶχον χάσει τὰς φρένας, ἀπὸ τοῦ ἐσχάτου ἀστοῦ, τοῦ φωνασκοῦντος ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιακῶν πόλεων ὑπὲρ τῆς πάσῃ θυσίᾳ προσαρτήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, μέχρι τοῦ ἄνακτος, τοῦ δηλοῦντος ὅτι θὰ ἐνέμενεν ἀκραδάντως ἐν τῇ πορείᾳ ἣν μέχρι τότε εἶχεν ἀκολουθήσει, τῆς Κυβερνήσεως τοῦ μὴ σκοπούσης νὰ ὑποχωρήσῃ

ἀπέναντι τῆς ὡρισμένης ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ἀρνήσεως τῆς παραδοχῆς «τετελεσμένου γεγονότος». Ἦτο δ' ἔτι μᾶλλον περίεργον τὸ φαινόμενον τοῦτο τοῦ γενικοῦ παροξυσμοῦ, καθ' ὅσον μάλιστα «τετελεσμένον γεγονός», κυρίως εἰπεῖν, δὲν ὑπῆρχε, διότι ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης δὲν ἀνεγνωρίζετο καὶ δὲν εἶχε συντελεσθῆ ἢ κατὰ πολλοστημόριον, ἅτε ἅμα τῇ πρώτῃ ἀποπείρᾳ ἀναχαιτισθεῖσα καὶ ἐξουδετερωθεῖσα σχεδὸν διὰ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν ἐν τῇ νήσῳ στολάρχων τῶν Δυνάμεων. Ἐν τῇ τυφλώσει ὅμως τοῦ πολεμικοῦ του μένους καὶ τῆς ὀργῆς του κατὰ τῶν συμμαχούντων μετὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ του Εὐρωπαίων, δὲν ἠδύνατο ὁ λαὸς νὰ σκεφθῇ σοβαρώτερον καὶ νὰ ἴδῃ καὶ πέραν τῆς ρινός του. Ἀλλ' ἂν ὁ λαὸς δικαιοῦται νὰ παραπαίῃ πολλάκις καὶ νὰ παρασύρεται ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ του, οἱ ἄρχοντες αὐτοῦ ποτὲ καὶ δι' οὐδενὸς ἐπιχειρήματος θέλουν δυνηθῆ νὰ δικαιολογήσουν τὴν δῆθεν ρυμούλκησίν των. Ὁ λαὸς μάλιστα, ὅσον αὐστηρότερα ἐλαμβάνοντο ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων μέτρα, τόσῳ μᾶλλον ἐξηγριοῦτο, καὶ τόσον ἐξαγριοῦνται πάντοτε οἱ λαοί, φρονοῦντες ἐν τῷ παροξυσμῷ των ὅτι αἱ ἐπιφωνήσεις «à Berlin! à Berlin!» δύνανται καὶ πάντοτε εὐχερῶς νὰ πραγματοποιῶνται . . . Πόσῳ δὲ μᾶλλον ὅταν ὁ παροξυνόμενος λαὸς συναισθάνεται βαθύτατα ὅτι ἔχει ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ πλῆρες τὸ δίκαιον ; Ἀλλὰ δυστυχῶς σήμερον,— ὅπως ἴσως πάντοτε,— τὸ δίκαιον ρυθμίζεται κατ' ἀναλογίαν τῆς ἰσχύος, τῆς ἐν τῷ πολιτειακῷ κόσμῳ ἐπιρροῆς, καὶ δή, τῶν δυνάμεων ἃς τὸ ἐπικαλούμενον αὐτὸ ἔθνος δύναται νὰ διαθέσῃ κατὰ τῶν καταπατούντων αὐτό. Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῷ συνόλῳ της ἐξεταζομένη, ὡς ἔθνος καὶ οὐχὶ ὡς κράτος, εἶναι βεβαίως γίγας ἀπέναντι τῆς σεσηπυίας Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀπέναντι ὅμως τῆς ἀδεκάστου βουλήσεως τῶν Δυνάμεων, εἶναι ἀναντιρρήτως ἕνα πολὺ μεγάλο . . . . μηδενικόν !

Πρὸ τῆς ἀληθείας ταύτης μόνον πατριῶται παραλογιζόμενοι ἐπιτρέπεται νὰ μυωπῶσι, καί, δυστυχῶς, ἀπὸ τοιούτους πατριώτας ἀπεδεικνύετο κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἀποτελούμενον ὁλόκληρον τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον, ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἀλλ' ὁ λαὸς δὲν εἶχεν ἄδικον μήτε δύναται νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ ὑπερβολῇ πατριωτισμοῦ· ὁ λαὸς ἐπίστευσε δυνατὴν τὴν ἐξέγερσιν ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ, καί, κατὰ συνέπειαν, τὴν ὑποχώρησιν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες βεβαίως δὲν ἐπίστευον εἰς τὸ πιθανὸν τῆς τοιαύτης ἐθνεγερσίας. Τὸν ἀγῶνά του ὁ ἑλληνικὸς λαὸς τὸν ὠνόμασε καὶ τὸν ἐφαντάσθη ἔκτοτε «ἐθνικόν», «πανελλήνιον», καὶ ἀπὸ τοιαύτης ἰδέας ἀναχωρῶν ἐκραύγαζεν ὑπὲρ τῆς ἀμέσου καὶ ἀποφασιστικῆς δράσεως· δὲν πταίει δ' αὐτὸς ἂν ἐπείσθη ὅτι ἠδύνατο καὶ ἤθελε νὰ ἐξεγερθῇ σύσσωμος· τὸ τοιοῦτον ἐξῆγεν ἐκ τῆς ἀποφασιστικῆς του βουλήσεως καὶ τοῦ ἀκαταβλήτου ψυχικοῦ σθένους, ὅπερ συνησθάνετο ὅτι ἐκέκτητο. Οἱ κυβερνῆται καὶ ὁ Βασιλεὺς αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ βλέπουν καθαρώτερον τὰ πράγματα· αὐτοὶ εἶχον καθῆκον νὰ τῷ ὑποδείξουν τὴν ἀληθῆ τῆς καταστάσεως ὄψιν. Ἀντὶ τούτου ὅμως ἐξ ἐναντίας τὸν ἐξηρέθιζον ἔτι μᾶλλον καὶ τῷ ἔδιδον νὰ πιστεύῃ ὅτι εἶχε δίκαιον νὰ σκέπτεται ὅπως ἐσκέπτετο καὶ ὅτι εὐχε-

ρεστάτη ἦτο τῶν ὀνείρων του ἡ πραγματοποίησις διὰ τῶν ὑλικῶν δυνάμεων ἃς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς.

Ὑπῆρξαν ἐν τούτοις ἐπίσημοι ἐν Εὐρώπῃ κύκλοι βαθέως λυπηθέντες διότι ἡ Ἑλλὰς εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας καθ' ἣν ἔπλευσαν εἰς Κρήτην τὰ πολεμικά μας πλοῖα δὲν διέταξε τὴν ἀπόβασιν ναυτῶν καὶ δὲν ἐκήρυξεν ἔκτοτε τὴν προσάρτησιν, θέτουσα οὕτω τὴν διπλωματίαν ἀπέναντι ὄντως «τετελεσμένου» γεγονότος καὶ ἀπαλλάττουσα τὰ εὐρωπαϊκὰ κοινοβούλια καὶ ἀνακτοβούλια ἀπὸ τὰς κατόπιν δεινὰς περιπλοκάς. Ἀλλὰ ποῦ ποτε ἐκρύβη ἐν Ἑλλάδι τὸ διορατικὸν καὶ πρακτικὸν ἐκεῖνο πνεῦμα τὸ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖον διὰ τὰ ἔκτακτα μέτρα καὶ τὰ παράτολμα ἐγχειρήματα ;

Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ ὑπουργοί του ὑπῆρξαν ἕρμαια ἀπείρων δισταγμῶν ἐν ἀρχῇ τῆς κρίσεως, ὅταν δὲ τέλος ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς, ἀπονενοημένην πλέον, δρᾶσιν, εὑρέθησαν πρὸ τῆς ὁριστικῆς τότε ἀποφάσεως τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης· τότε τὸ μέγα τὸν ὄγκον πρόσχημα «εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία» ἐμεσουράνει πλέον εἰς τὸν διπλωματικὸν ὁρίζοντα τοῦ γεγηρακότος πολιτισμοῦ, καὶ τὸ διαρκῶς καταπατούμενον δόγμα τῆς «ἀκεραιότητος τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους», ὠρθώθη λαῦρον κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τὸ ἠλίθιον τοῦτο πλάσμα ὑπὸ τὸ ὁποῖον προσεπάθησεν ἀείποτε ν' ἀποκρυβῇ ἡ ἀληθὴς μορφὴ τῆς πρὸς ἀλλήλας δυσπιστίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, τὸ δῆθεν τοῦτο ἐπιχείρημα ὅπερ ὑπηγόρευε τότε τὴν ταυτόσημον ἐν Ἀθήναις διακοίνωσιν τῶν ἰσχυρῶν τῆς Εὐρώπης. Καὶ εἶχε μέγα δίκαιον ὁ Ἄγγλος ὑφυπουργὸς Κοῦρζον, ὅταν, ἐρωτηθεὶς ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, πῶς κατώρθωσε ν' ἀποβιβασθῇ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἰς Κρήτην, ἀπεκρίθη :

—«Ἀπεβιβάσθη, διότι δὲν ἠμποδίσθη !».

Ἐκτεθεῖσα ἐντούτοις ἅπαξ ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ὤφειλεν ἑκοῦσα ἄκουσα, νὰ ὑποστηρίξῃ τὰς μέχρι τοῦδε ἐνεργείας της.—Εἰς τὴν πρὸς τὸν ἡμέτερον μοίραρχον Ῥάϊνεκ ἀπευθυνθεῖσαν ὑπὸ τῶν ἐν Κρήτῃ Εὐρωπαίων ναυάρχων αὐστηρὰν διακοίνωσιν, ἡ Κυβέρνησις τοῦ βασιλέως Γεωργίου ἔδωκε τῷ μοιράρχῳ ἐντολὴν ν' ἀπαντήσῃ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κατωτέρω ἐγγράφου της.

«ΑΘΗΝΑΙ 7 Φεβρουαρίου 1897.

«Ἀρχηγὸν Θωρηκτῆς Μοίρας

«Μῆλον

«Ἀπαντῶμεν εἰς τὸ κρυπτογραφικὸν τηλεγράφημα ἐκ Χανίων, τὸ φέρον τὰς ὑπογραφὰς ὑμῶν τε καὶ τοῦ κ. Γεννάδη τῆς 6ης ἱσταμένου.

«Εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν τῶν Ναυάρχων θέλετε ἀπαντήσει ἐν καιρῷ ὡς ἑξῆς, κατ' ἀπόφασιν τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου, ἣν ἀνακοινῶ ὑμῖν, θέλετε δὲ ἀνακοινώσει αὐτὴν καὶ τῷ κ. Γεννάδῃ.

«Ἀφ' ἧς οἱ στόλοι τῶν Μεγάλων Δυνάμεων κατέλαβον τὰ φρούρια τῆς Κρήτης, οὐδέποτε ἐσκέφθημεν νὰ προβῶμεν εἰς βομβαρδισμὸν αὐτῶν. Ὁ βομβαρδισμὸς καὶ ἡ ἐκπόρθησις ἤθελε δικαιολογεῖσθαι καὶ ἐπεβάλλετο μάλιστα, ἐφ' ὅσον

ταῦτα ἐχρησίμευον ὡς ὁρμητήριον τῶν Τούρκων στρατιωτῶν, ἑνουμένων μετὰ ὄχλου ἀγρίου καὶ κατακτητῶν, δηούντων δὲ τὴν χώραν καὶ διαπραττόντων βαρβαρότητας καὶ βδελυγμίας ἀνηκούστους.

«Ἀλλ' ἀφοῦ αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν, ὅτι δικαίως ἐπεισηράμεθα κατοχὴν τῆς νήσου, τὸ μὲν ὅπως ἀντικαταστήσωμεν τὴν ἀνύπαρκτον τουρκικὴν διοίκησιν, τὸ δὲ ὅπως προστατεύσωμεν τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν ὑπηκόων ἡμῶν καὶ τῶν κατοίκων ἐν γένει, πάσης φυλῆς καὶ παντὸς θρησκεύματος, πῶς εἶνε δυνατὸν ν' ἀνεχθῶμεν τὴν ἐξακολούθησιν μεταφορᾶς τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς Κρήτην, τοῦθ' ὅπερ ἤθελεν ἀναμφισβητήτως συντελέσει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν ἅμα τῶν σφαγῶν, τῶν δηώσεων καὶ τῶν ἀτιμώσεων;

Ὁ ἐν Κρήτῃ Ἰταλὸς ναύαρχος Καννεβάρο.

«Τοιουτοτρόπως δέον νὰ δηλώσητε τοῖς Ναυάρχοις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι δὲν εἶνε δυνατὸν νἀνεχθῶμεν τὴν μεταφορὰν τουρκικῶν στρατευμάτων εἰς Κρήτην, ὅτι δὲ ἀπόφασιν ἀμετάτρεπτον ἔχομεν νὰ παρακωλύσωμεν αὐτὴν πάσῃ δυνάμει, ἀφ' οὗ εἶνε βέβαιον, ὅτι ἡ μεταφορὰ στρατευμάτων τουρκικῶν εἰς Κρήτην θέλει συντελέσει εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκρύθμου ἐκεῖ καταστάσεως, ἀναιρέσει δὲ τὸν σκοπόν, οὗτινος χάριν ὁ στρατὸς ἡμῶν ἐξεπέμφθη εἰς Κρήτην.

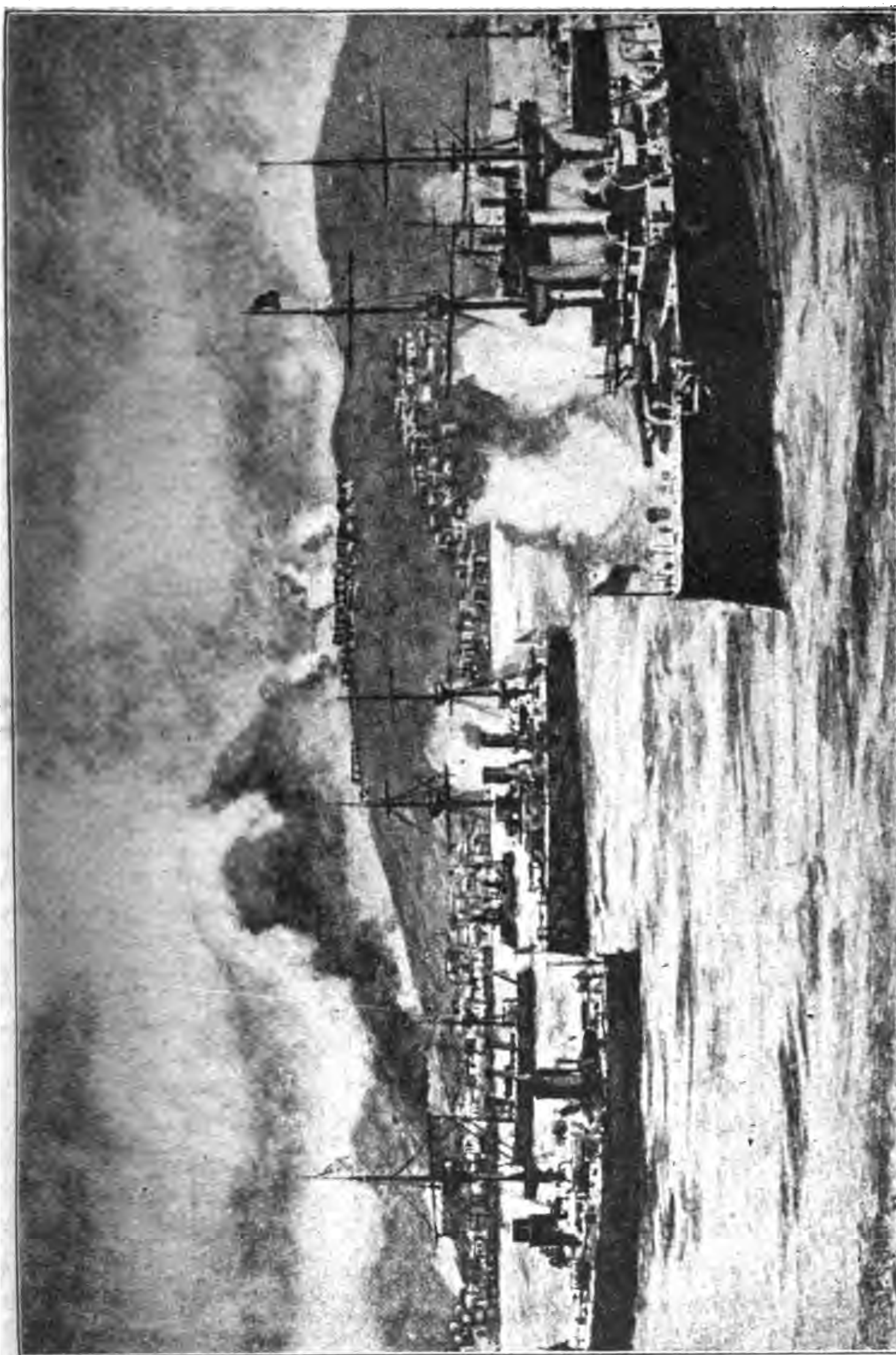
«Ἐπίσης δέον νὰ δηλώσητε, ὅτι ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ δυνάμεθα νὰ δεχθῶμεν ὅπως ὁ στρατὸς ἡμῶν ἐκεῖ μὴ κινῆται ἐλευθέρως, διότι τότε πάλιν ἀναιρεῖται ὁ σκοπὸς δι' ὃν ἐξεπέμφθη. Βεβαίως ὅμως θέλομεν προσπαθήσει νἀποφύγωμεν τὴν ἀποστολὴν καὶ ἄλλου στρατοῦ, ἐνόσῳ ἔχομεν τὴν διαβεβαίωσιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ὅτι δὲν θέλουσιν ἐπιτρέψει τὴν ἀποβίβασιν εἰς Κρήτην τουρκικοῦ στρατοῦ.

«Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἕπεται ὅτι δὲν θέλομεν ἐπιτεθῇ κατὰ ἐμπορικῶν πλοίων τουρκικῶν, ἐφ' ὅσον δὲν μεταφέρουσι στρατὸν εἰς Κρήτην. Ταῦτα δέ, διότι, ἄλλως πράττοντες, ἠθέλομεν συντελέσει εἰς τὴν ἐπίτασιν καταστάσεως ἐν Κρήτῃ ἀφορήτου.

Ὁ ὑπουργὸς
Ν. Δ. Λεβίδης».

Τὰ πράγματα δυστυχῶς δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ περιορισθῶσι μέχρι τοῦ σημείου τούτου μόνον, ἀλλ' ἡ δσημέραι ἐπεκτεινομένη διεθνὴς κατοχὴ τῆς νήσου ἔμελλε νὰ ἔχῃ δυσαρεστοτέρας ἔτι συνεπείας διὰ τὴν κρητικὴν ὑπόθεσιν.

Τὴν Κυριακὴν (9 Φεβρουαρίου) κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα τῶν Χανίων, ὡς εἴδομεν, τὸ γερμανικὸν θωρηκτὸν «Αὐτοκράτειρα Αὐγούστα», τῆς Γερμανίας μὴ ἀντιπροσωπευομένης ναυτικῶς μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Εἰς τὰς 4 1)2 μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐγένετο ἡ τελετὴ τῆς ἀνυψώσεως τῆς γερμανικῆς σημαίας ἐπὶ τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων. Οὕτω, πᾶσαι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις κατελάμβανον ἤδη

Ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ ἡνωμένου στόλου κατὰ τῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστατῶν.

ἀπὸ κοινοῦ τὴν πρωτεύουσαν τῆς νήσου, ἐπεκτείνουσαι καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν αὐτῆς φρουρίων τὴν διεθνῆ κατοχήν, τὴν τόσῳ τελείως προστατευτικὴν διὰ τὸν μανιώδη τουρκικὸν ὄχλον. Ἡ δὲ τοιαύτη κατοχὴ προώριστο νὰ λάβῃ οἰκτροτέρας ἔτι διαστάσεις εἰς βάρος τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων Κρητῶν, ἵνα διαπιστωθῇ ἅπαξ ἔτι ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐλευθεριωτέρων θεσμῶν εὕρηται ἐν ἰσχύι τὸ ἀπαίσιον δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου, ἡ κακοῦργος αὕτη προσωπὶς δι' ἧς καλύπτεται τὸ εἰδεχθὲς φάσμα τῆς κυριαρχούσης τοῦ κόσμου ἀδικίας καὶ ἀπανθρωπίας.

Παρακολουθήσωμεν ἤδη τὰ θλιβερὰ γεγονότα.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν, καὶ πρὶν ἔτι καταπλεύσῃ εἰς Χανία τὸ γερμανικὸν θωρηκτόν, δι' οὗ συνεπληρώθη ἡ δλομέλεια τῆς «εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας», ὁ στρατιωτικὸς διοικητὴς τῶν Χανίων Ἰμπραὴμ πασσᾶς, ἐπιβὰς ρωσσικῆς ἀτμακάτου, διὰ τὸ ἀσφαλέστερον καὶ ἐπισημότερον, ἐπεσκέφθη τοὺς ναυάρχους Ἰταλίας, Ρωσσίας, Γαλλίας, Ἀγγλίας καὶ Αὐστρίας καὶ εἰδοποίησεν αὐτοὺς ὅτι χριστιανοὶ ἐπαναστάται εὑρίσκοντο ὕπερθεν τῆς Χαλέπας, εἰς τὰ μεταξὺ ταύτης καὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου ὑψώματα τῶν Φρουδιῶν, ὅτι δὲ ἠδύναντο οὗτοι ν' ἀπειλήσουν ἐκεῖθεν τὴν πόλιν τῶν Χανίων, καίτοι αἱ θέσεις αὗται περιελαμβάνοντο ἐντὸς τῆς ὑπὸ τῶν ναυάρχων χαραχθείσης οὐδετέρας ζώνης.

Οἱ ναύαρχοι καθησυχάσαντες τὸν περίφροντιν Διοικητήν, ἐβεβαίωσεν αὐτὸν ὅτι ἐν ᾗ περιπτώσει οἱ ἐπαναστάται ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν τουρκικῶν προφυλακῶν τῶν Χανίων, θὰ ἐλάμβανον πάντα τὰ ἐναντίον αὐτῶν προεσχεδιασμένα μέτρα, καὶ ὁ Τοῦρκος Διοικητὴς ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πόλιν κατευχαριστημένος καὶ ἀναμένων τὴν ἐνεργὸν ἐπιβολὴν τῆς θελήσεως τῶν Δυνάμεων.

Τῷ ὄντι ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος Ἀκρωτῆρι εὑρίσκετο εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν, διότι μόλις ἐκρότησε τὸ πρῶτον τῆς ἐπαναστάσεως πυροβόλον ἐπὶ τῶν βράχων αὐτῆς, εἶχον ἐσπευσμένως ἀποσυρθῆ ἐκεῖθεν αἱ ὀλίγαι τουρκικαὶ οἰκογένειαι αἱ ἐγκατεστημέναι εἰς τὰ χωρία Πλακούρας, Κουνουπιδιανά, Ἀρῶνι καὶ Στέρναις.

Κατὰ τὴν ἡμέραν λοιπὸν ταύτην ὁλόκληρος ἡ χερσόνησος κατείχετο ἀπὸ γυναικόπαιδα ἐπαναστατῶν Χριστιανῶν καὶ τινας τραυματίας νοσηλευομένους εἰς τὴν περὶ τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου κειμένην μονὴν τῆς Ἁγίας Τριάδος, ὅπου διέμενον καὶ εἴκοσι δύο μοναχοί.

Οἱ ἔνοπλοι ἐπαναστάται συνεποσοῦντο εἰς ὀκτακοσίους περίπου ἀρχηγούμενοι ὑπὸ τοῦ παραιτηθέντος ταγματάρχου τοῦ ἑλλην. πυροβολικοῦ Μανουσογιαννάκη καὶ τοῦ ἱερέως ἥρωος Παπαμαλέκου, ὀλίγον δὲ κατ' ὀλίγον καὶ μετὰ πάσης προφυλάξεως κατελθόντες τὸ βραχῶδες ὀροπέδιον τοῦ Ἀκρωτηρίου, εἶχον καταλάβει ὀχυράς τινας θέσεις ἐπὶ τῆς λοφοσυστάδος τῶν Φρουδιῶν καὶ ἐμελέτων ἐκεῖθεν τὸ δυνατὸν ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Χαλέπας, ἣν δεσπόζουν τὰ Φρούδια ἐπὶ μακρᾶς ἐκτάσεως, ἥτις συγκοινωνεῖ μετὰ τῆς πεδιάδος τῶν Χανίων διὰ δύο ἀτραπῶν δυσβάτων ἀναρρι-

χωμένων τὰς κλιτῦς τῶν βραχοβούνων τούτων, αἵτινες σχηματίζουν τὸν μεταξὺ τοῦ κόλπου τῶν Χανίων καὶ τοῦ κόλπου τῆς Σούδας ἰσθμόν.

Ἀπὸ τῆς πρωίας λοιπὸν τῆς 9 Φεβρουαρίου οἱ ἐπαναστάται, κατελθόντες ἀπὸ τῆς ὀφρύος τῶν λοφοβράχων, εἶχον καταλάβει τὰς μνησθείσας διόδους ὀχυρωθέντες ἐπὶ μικρᾶς κορυφογραμμῆς ἀπὸ τῆς ὁποίας ἤρξαντο ἀραιῶς ἀπαντῶντες εἰς τοὺς ἐπίσης ἀραιοὺς πυροβολισμοὺς τῶν κάτωθεν αὐτῶν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Χαλέπας ὠχυρωμένων Ὀθωμανῶν. Μέχρι τῆς μεσημβρίας τὸ πῦρ ἑκατέρωθεν ἦτο λίαν ἀραιόν, ἀβλαβέστατον δὲ διὰ τοὺς ἄριστα προφυλαγμένους ἐπαναστάτας, ἐν ᾧ τοὐναντίον λίαν ἐπιζήμιον διὰ τοὺς μᾶλλον ἐκτεθειμένους ἐν Χαλέπᾳ Τούρκους. Τὴν μεσημβρίαν τὸ πῦρ ἐσίγησεν ἑκατέρωθεν, ἅτε καὶ τῶν τηλεβόλων τῶν Ὀθωμανῶν, εἰς ἀπόστασιν τρισχιλίων καὶ πλέον μέτρων τοποθετημένων, οὐδεμίαν βλάβην δυναμένων νὰ προξενήσουν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας, καὶ λόγῳ τῶν ὀχυρῶν θέσεων ἃς οὗτοι κατεῖχον καὶ λόγῳ τῆς ἀστόχου σκοπεύσεως τῶν Τούρκων πυροβολητῶν.

Αἱ θέσεις αὗται τῶν τε ἐπαναστατῶν καὶ τῶν Τούρκων περιελαμβάνοντο ἐντὸς τῆς ὁρισθείσης ὑπὸ τῶν ναυάρχων οὐδετέρας ζώνης, ὅπερ καὶ ἤρχισε νὰ καταθορυβῇ τοὺς πολεμικοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, ὅταν κατόπιν τὸ πῦρ ἤρχισε νὰ καθίσταται ζωηρότερον, ὑπ' ὄψιν ἄλλως τε ἔχοντας καὶ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ Ἰμπραὴμ τὰς θερμὰς συστάσεις πρὸς ἐπέμβασιν.

Μόλις ἠκούσθησαν αἱ πρῶται ἰσχυραὶ συμπυροκροτήσεις, ἅπαντα τῶν πλοίων τὰ πληρώματα εὑρέθησαν ἐπὶ τῶν καταστρωμάτων μετὰ μεγίστου παρακολουθοῦντα ἐνδιαφέροντος τὰς κινήσεις καὶ τὰ πυρὰ τῶν ἀντιμαχομένων. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν πολεμικῶν «Ὕδρας», «Μιαούλη», «Μυκάλης», «Πηνειοῦ» καὶ «Ἀλφειοῦ», ὧν ἀξιωματικοὶ καὶ ναῦται λυσσῶσιν ἐξ ὀργῆς μὴ δυνάμενοι νὰ βοηθήσουν τοὺς ἐκεῖ ἐπάνω μαχομένους ἀδελφοὺς των μήτε ν' ἀποτρέψουν τὴν ἴσως ἐγκληματικὴν ἐπέμβασιν, ἣν προέδιδε τόρα ἡ πυρετώδης ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν πολεμικῶν κίνησις.

Ἡ μάχη εἶχε γενικευθῆ. Τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα τῶν πέριξ λόφων, καὶ τὰ ἐν Σούδᾳ ναυλοχοῦντα ὀθωμανικὰ σκάφη ἔβαλλον συγχρόνως κατὰ τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν.

Μόλις εἶχεν ὑψωθῆ καὶ ἡ γερμανικὴ σημαία ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Χανίων, ὅτε οἱ ναύαρχοι, συνελθόντες ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς ναυαρχίδος, ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Ἰταλοῦ ἀντιναυάρχου Καννεβάρο, ἀπεφάσισαν νὰ κτυπήσουν τοὺς ἐπαναστάτας ἵνα ἐξαναγκάσουν αὐτοὺς εἰς κατάπαυσιν τοῦ κατὰ τῶν Τούρκων πυρός. Τὴν πέμπτην λοιπὸν μ. μ. ἰσχυρὸς κρότος ἀνήγγειλε τὴν πρώτην ὀβίδα ἣν ἡ συνησπισμένη Εὐρώπη ἀπέστελλε δῶρον εὐνοίας πρὸς τοὺς ὑπερμάχους τῆς τιμῆς των ἀγωνιστὰς τῶν Φρουδιῶν. Ἐπὶ τῆς ἰταλικῆς ναυαρχίδος «Σικελία» εἶχεν ὑψωθῆ τὸ διεθνὲς σῆμα : — «Ἀρχίσατε πῦρ !»

Τὸ τηλεβόλον κροτεῖ καὶ αὖθις ἐκ τοῦ ἀγγλικοῦ θωρηκτοῦ «Ἐκδίκησις». Αἱ

πρῶται βολαὶ εἰσὶν ἄσφαιροι, ἐπιδιώκουσαι τὴν ἐκφόβισιν τῶν ἐπαναστατῶν. Καὶ ὄντως, τὸ πῦρ αὐτῶν σιγᾷ μετὰ τὰς πρώτας βολάς. Ὅταν ὅμως ἀντελήφθησαν τὸ τέχνασμα οἱ ἐπαναστάται ἐπαναλαμβάνουν σφοδρότερον τὸ κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν πῦρ.

Ἤδη ὅμως μεγάλη παρατηρεῖται κίνησις ἐπὶ τῶν πολεμικῶν σκαφῶν. Πρὶν δὲ παρέλθουν πέντε λεπτὰ ὀβὶς ἐκ τοῦ γερμανικοῦ θωρηκτοῦ πρώτη ἐκπεμφθεῖσα δι' ἀκάπνου πυρίτιδος, ἀλλ' ἀστοχήσασα, ἐκρήγνυται εἰς τὸν ἀέρα, τὰ δὲ συντρίμματά της πίπτουν ἐγγὺς τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμομυοδρόμωνος «Ἀλφειοῦ» καὶ ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο ἐξελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ὡς ἐνέχον ἴσως πρόθεσιν ἐπιθέσεως κατὰ τῶν ἡμετέρων πλοίων καὶ πάραυτα ἐτάχθησαν πάντες εἰς τὰς οἰκείας θέσεις· ἕτοιμοι ν' ἀντιτάξωσιν ἀπεγνωσμένην ἄμυναν· εὐτυχῶς ὅμως ἦν ἁπλῆ ἀστοχία ἐκ μέρους τῶν Γερμανῶν πυροβολητῶν.

Μετὰ τὸ γερμανικὸν ἐξηκολούθησαν τὸν βομβαρδισμὸν καὶ τὰ λοιπὰ πλοῖα: τὸ ρωσικὸν «Ἀλέξανδρος ὁ Β'», τὸ αὐστριακὸν «Μαρία Θηρεσία» καὶ τὰ ἀγγλικὰ «Ἐκδίκησις», «Δρυὰς» καὶ «Χάρριορ» ἐξ ἀποστάσεως 215 μέτρων ὡς ἔγγιστα. Τὸ ρωσικὸν ἐβομβάρδισε μὲ βολιδοφόρους ὀβίδας διὰ τηλεβόλων τῶν 12 καὶ 15 ὑφεκατομέτρων.

Σφαῖραί τινες ὑπερβᾶσαι τὴν ἀκτῖνα τῆς τροχιᾶς των, ἔπεσαν εἰς τὸν ἀντίπεραν λιμένα τῆς Σούδας, παρ' ὀλίγον δὲ μία τούτων νὰ κτυπήσῃ ἐμπορικὸν ἀγγλικὸν ἀτμόπλοιον καὶ ἑτέρα τὸ ἰταλικὸν πολεμικὸν «Εὐρυδίκη» ναυλοχοῦντα εἰς τὸν λιμένα τοῦτον. Ἐπίσης δὲ ἐκ τῆς Σούδας ἐβομβάρδιζον τοὺς ἐπαναστάτας ἓν ρωσσικὸν θωρηκτὸν καὶ τὸ τουρκικὸν «Φουάτ».

Σχεδὸν ἅπασαι αἱ ὀβίδες ἔπιπτον ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς θέσεως τοῦ στρατοπέδου τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἡ σημαία τῆς Ἑνώσεως, τὸ σύμβολον τῆς διὰ τόσου αἵματος ἐπιδιωκομένης ἐλευθερίας ἐκυμάτιζεν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ. Μία ἀγγλικὴ ὀβίς, κτυπᾷ καὶ κόπτει τὸ σχοινίον αὐτῆς, καὶ τὸ λάβαρον πίπτει χαμαί....

Οἱ ἐπαναστάται ἀτρόμητοι πρὸ τοῦ θανάτου ὃν ἐξήμουν κατ' αὐτῶν τὰ Εὐρωπαϊκὰ τηλεβόλα, ζητωκραυγάζουν καὶ χειροκροτοῦσι πρὸ ἑκάστης ἐκρηγνυμένης ὀβίδος.... Χεὶρ δὲ στιβαρὰ καὶ καρδία ἀπτόητος Κρητὸς μαχητοῦ ἁρπάζει τὴν πεσοῦσαν σημαίαν καὶ ἀναστηλώνει ταύτην ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ βράχου ἐν μέσῳ τῆς βροχῆς ἐκείνης τοῦ δαιμονίου πυρὸς ὅπερ ἐστροβίλιζε γύρωθέν του... Ἐπὶ τῇ ὑπερόχῳ ἐκείνῃ καὶ οἱονεὶ φαντασμαγορικῇ ἐμφανίσει τοῦ γαλανολεύκου κύματος τῆς Ἑλληνικῆς σημαίας ἐν τῷ μέσῳ τῶν νεφῶν τοῦ καπνοῦ καὶ τῆς κόνεως ἣν ἐξήγειρον αἱ εὐρωπαϊκαὶ ὀβίδες, μένουν ἔκθαμβοι οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ πολιτισμοῦ καὶ χειροκροτοῦσιν ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ, δακρύοντες, οἱ ναῦταί μας!

Τρεῖς ὅμως βολαὶ τῆς ἀγγλικῆς ναυαρχίδος, μετ' ἄκρας εὐστοχίας ριφθεῖσαι, καταρρίπτουν καὶ πάλιν τὴν σημαίαν.

Τοῦ ἀνοσιουργήματος τελεσθέντος, τὰ τηλεβόλα ἐσίγησαν ἀφ' οὗ ἐξεσφενδόνισαν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἑκατὸν περίπου βολάς. Μόνα τὰ γαλλικὰ καὶ τὰ ἰταλικὰ δὲν ἔλαβον μέρος εἰς τὸν βομβαρδισμὸν διὰ τὸν λόγον ὅτι ἡ θέσις ἣν ταῦτα κατεῖχον δὲν ἐπέτρεπε τοῦτο, ἄνευ κινδύνου βλάβης ἄλλων πολεμικῶν ἠγκυροβολημένων ἔμπροσθεν αὐτῶν. Αἱ ριφθεῖσαι ὀβίδες ἦσαν ἅπασαι βαρέως πυροβολικοῦ, ἤτοι, πυροβόλων διαμετρήματος 17, 21, 27 καὶ 32 ὑφεκατομέτρων.

Τίς ὅμως θὰ δυνηθῇ ποτε ν' ἀμφισβητήσῃ ὅτι ἡ ἑλληνικὴ ψυχὴ ἐπλάσθη ἀδάμαστος, καὶ ὅτι δὲν ὑπάρχει ἀπειλή, δὲν ὑπάρχει κίνδυνος, δὲν ὑπάρχει βία ἱκανὴ νὰ καταβάλῃ τὸν ἑλληνικὸν ἡρωισμὸν καὶ νὰ πνίξῃ τὸ αἴσθημα τοῦ ἀψηφεῖν τὸν θάνατον καὶ τηρεῖν ὑπερήφανον τὸ μέτωπον πρὸ τῆς αἰσχρᾶς διαγωγῆς τῶν ἐξ Ἀνατολῆς ἀγρίων ἢ τῶν ἐκ Δύσεως πεπολιτισμένων κακούργων;... Ὀλίγα παρῆλθον δευτερόλεπτα ἀφ' ἧς στιγμῆς (5 ὥρ. 10' μ.μ.) ὁ Ἰταλὸς Ναύ-

Ἡ χερσόνησος ΑΚΡΩΤΗΡΙ.

αρχος διέταξε τὴν παῦσιν τοῦ πυρός, καὶ ὅταν ὁ κονιορτὸς καὶ ὁ καπνὸς διεσκεδάσθη ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἐκείνης, ἐν μέσῳ τῶν συντριμμάτων ἅπερ ἀφῆκεν ἐπ' αὐτῆς ἡ εὐρωπαϊκὴ ἀπανθρωπία διεφάνησαν ὡς ἔσχατοι τοῦ δικαίου διαμαρτυρίαι

κυματινόμεναι καὶ αὖθις αἱ πτυχαὶ τῆς μηδέποτε ταπεινωθείσης Ἑλληνικῆς σημαίας !

Ναί, ἐπὶ τῆς ἱερᾶς ἐκείνης κορυφῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἔχυσαν σπονδὰς αἵματος οἱ μάρτυρες τῆς ἐλευθερίας καὶ εἰς τοῦ αἵματός των τούτου ποτισθὲν τῆς σημαίας τὸ ξύλον, ἐρρίζωσεν ἐκεῖ ἐπάνω καὶ ἀνεστηλώθη ὑπερήφανον, περιφρονοῦν τὴν κτηνώδη ἐπιβολὴν τῆς ὑλικῆς ἰσχύος, ὡς ὁ σταυρὸς τοῦ Γολγοθᾶ, καὶ ἐκυμάτισαν τῆς σημαίας αἱ λευκοκύανοι πτυχαὶ ὡς τοῦ Ἰησοῦ τὸ ἱμάτιον, αἱμόφυρτοι καὶ αὗται ὡς ἐκεῖνο, σύμβολον καὶ αὗται τῆς θεογενοῦς ἐλευθερίας ὅπως ἐκεῖνο, ἔνδοξον σάβανον τοῦ μαρτυρίου, περίδοξος πέπλος τῆς ἐν φερέτρῳ καρτερίας τοῦ μᾶλλον ἀδαμάστου τῶν λαῶν. . . Ἂς ἐρωτήσουν τὰς συνειδήσεις των οἱ Εὐρωπαῖοι σφαγιασταὶ τῶν μαρτύρων τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τῶν Φρουδιῶν, νὰ τοῖς εἴπουν τίνες οἱ ἀληθεῖς νικηταὶ καὶ τίνες οἱ ἡττημένοι . . . Ἡμεῖς ἀρκούμεθα εἰς τὸν εὐγενῆ τοῦ μάρτυρος ἀκάνθινον στέφανον· ἐκεῖνοι ποῦ θὰ εὕρουν τοῦ νικητοῦ τὴν δάφνην ;

Ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν εὐρωπαϊκῶν τηλεβόλων ἔπεσαν εὐτυχῶς τρεῖς μόνον νεκροὶ ἐπαναστάται, ἐτραυματίσθησαν δὲ 15 καὶ τρεῖς μοναχαὶ τῆς ἐγγὺς μονῆς τοῦ Προφήτου Ἡλιοῦ, ἣν συνέτριψαν διὰ τῶν ὀγκωδῶν των ὀβίδων οἱ . . . θρησκομανεῖς Ρῶσσοι. Ἡ Ἑλλὰς ἓν ἔχει ν' ἀναφωνήσῃ : «Ζήτω ὁ πολιτισμός !»

Εἶχε καταπαύσει ἤδη τὸ πῦρ τῶν εὐρωπαϊκῶν στόλων, ὅτε οἱ ἔξωθεν τῶν Χανίων ὠχυρωμένοι Τοῦρκοι, ἀναθαρρήσαντες ἐκ τῆς πλήρους ταύτης συμμαχίας τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, προσβάλλουν διὰ νέου σφοδροῦ πυρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἐπιχειροῦντες ἅμα λυσσώδη κατὰ τῶν Φρουδιῶν ἔφοδον Ἀλλ' οἱ ἀτρόμητοι πρόμαχοι τῆς ἐλευθερίας, αὐτοστιγμεὶ ἀνασυνταχθέντες, ἀναγκάζουν εἰς αἰσχρὰν ὑποχώρησιν τοὺς ἀνάνδρους ἐπιδρομεῖς.

Εὐθὺς κατόπιν ὁ μοίραρχος τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικοῦ στόλου Ῥάϊνεκ ἐπέδωκε διαμαρτύρησιν πρὸς τοὺς ναυάρχους, εἰς ἣν ἐκεῖνοι ἀπήντησαν τυπικῶς μόνον χωρὶς νὰ ζητήσουν δικαιολογίας διὰ τὴν κατ' ἐντολὴν τῶν Κυβερνήσεών των ἀπάνθρωπον πρᾶξίν των.

Ἀλλὰ τὴν διαμοιβὴν ταύτην τυπικῶν μᾶλλον ἐγγράφων, — διότι μήτε ὁ Ἕλλην Μοίραρχος εἶχεν ἐντολὴν νὰ προβῇ εἰς ἔντονα μέτρα ἢ νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν, μήτε οἱ ξένοι ναύαρχοι εἶχον τὴν ὑποχρέωσιν νὰ τῷ δίδωσι λόγον τῶν πράξεών των, — ἐπηκολούθησεν ἡ ἑξῆς ἀνδρικωτάτη τῶν ἐπαναστατῶν διαμαρτυρία, ἥτις ἐπεδόθη πρὸς τοὺς στολάρχους εὐθὺς μετὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ βομβαρδισμοῦ:

«ΟΙ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΑΙ ΤΟΥ ΑΚΡΩΤΗΡΙΟΥ

Πρὸς τοὺς Ναυάρχους τῶν Μεγάλων Δυνάμεων

«Οἱ ἐν τῷ Ἀκρωτηρίῳ ἐπαναστάται Ἕλληνες οὐδέποτε ἤθελον παραβιάσει τὰς διαταγὰς τῶν ξένων στόλων, ἐὰν μὴ προκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων διὰ τη-

λιθοβολισμῶν καὶ πυροβολισμῶν, ἐκινδύνευον νὰ ἀπολέσωσι τὰς ἰδίας των θέσεις. Ἀπήντησαν εἰς τὰς προσβολὰς καὶ ἐν τῇ ὁρμῇ τῆς μάχης ὑπερέβησαν τὸ διαχαραχθὲν ὅριον. Ὁ ἐπακολουθήσας κανονιοβολισμὸς τῶν ξένων θωρηκτῶν ἔθεσεν εἰς δίλημμα τοὺς ἐπαναστάτας περὶ τῶν φιλικῶν προθέσεων τῶν Χριστιανικῶν ἐθνῶν.

«Ἀποφασίσαντες ἅπαντες νὰ ἀποθάνωσιν ὑπὸ τὰς σημαίας τῆς Ἐλευθερίας, θέλουσιν ἐξακολουθήσει βαδίζοντες τὴν ἣν διεχάραξαν ὁδόν, οὐδέποτε δὲ θέλουσιν ἐπιτρέψει εἰς τοὺς Τούρκους νὰ προβῶσιν εἰς τὰς συνήθεις των σφαγὰς καὶ λεηλασίας εἰς ἃς πάντῃ παραδόξως φαίνεται ὅτι δὲν παρεμβάλλουσι κώλυμα οἱ ναύαρχοι τῶν ξένων στόλων.

«Ἀπολέσαντες τὰ πάντα ὑπὸ τῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ φανατισμοῦ τῶν Τούρκων, θέλουσιν ἐμμείνει εἰς τὰς ἀρχῆθεν ἀποφάσεις των, ἀποθνήσκοντες πάντες ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας των, ἤτις θέλει ἀπαλλάξει αὐτοὺς τῶν δεινῶν ἃ ἐπὶ αἰῶνας ὑφίστανται.»

Ἡ μείζων ὅμως διαμαρτυρία ὑπῆρξε βεβαίως τὸ εἶρον συγχαρητήριον σῆμα, ὅπερ, διαρκοῦντος τοῦ βομβαρδισμοῦ, ὕψωσεν ὁ κυβερνήτης τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμομυοδρόμωνος «Ἀλφειοῦ» Π. Κουντουριώτης, χαιρετίσας δι' αὐτοῦ τοὺς ναυάρχους, τοὺς τόσῳ συνεπεῖς πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν ἣν εἶχον δώσει πρὸς τὸν Τοῦρκον στρατιωτικὸν διοικητὴν τῶν Χανίων.

Οἱ τραυματίαι τοῦ βομβαρδισμοῦ μετηνέχθησαν πρὸς νοσηλείαν εἰς τὸ πρὸς τοῦτο διασκευασθὲν ὑπὸ τῶν πολεμιστῶν ἰατρῶν Γ. Μυλωνογιαννάκη καὶ Ἐμμ. Μουντάκη μοναστήριον τῆς Ἁγίας Τριάδος, τὸ ἐπὶ βενετοκρατίας ἱδρυθὲν εἰς τὸ Ἀκρωτῆρι ὑπὸ τῆς Κεφαλληνιακῆς οἰκογενείας Τσαγκαρόλα.

Πάντες οἱ φιλελεύθεροι λαοὶ τῆς γῆς ἔσπευσαν νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τοῦ ἐγκλήματος τούτου τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης. Μεγάλη ἐν Ρώμῃ λαϊκὴ διαδήλωσις ἐπέδωκεν εἰς τὸν ἐκεῖσε ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ἔνθερμον ψήφισμα τοῦ ρωμαϊκοῦ λαοῦ, διερμηνεῦον τὰ εἰλικρινῆ τῶν ἀδελφῶν Ἰταλῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα. Εἰς Παρισίους, εἰς τὸ Λυών, εἰς τὸ Μομπελλιέ, ὁ λαὸς συνῆλθεν εἰς αὐτόματα συλλαλητήρια ἵνα ἐκφράσῃ τὰς πρὸς τὴν ἀδικουμένην Ἑλλάδα συμπαθείας του, καὶ συλλήψεις τῶν ἔνθεν πρωτεργατῶν τῶν ἐκδηλώσεων τούτων ἐνήργησε τότε ἡ ἀστυνομία τῶν Παρισίων, ὅπου ὁ ἐνθουσιασμός, ἐκ μέρους ἰδίως τῶν σπουδαστῶν, κατεδηλώθη ζωηρότερος. Πολυπληθῆ τηλεγραφήματα διαπρεπῶν ξένων ἤρχισαν φθάνοντα εἰς διάφορα ἑλληνικὰ σωματεῖα, καὶ δή, πρὸς τὴν ἀναλαβοῦσαν τὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων ἐθελοντῶν «Ἀκαδημαϊκὴν Λέσχην», δι' ὧν εὐγενεῖς καρδίαι ἐξέφραζον θερμὰ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος αἰσθήματα. Ἐν Ἱσπανίᾳ ὁ τύπος καὶ ἡ κοινὴ γνώμη ἐξεφράζοντο ἀπροκαλύπτως ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. Οἱ Ἰταλοὶ ἀθρόοι ἔσπευδον νὰ ταχθῶσιν ὑπὸ τὰς σημαίας μας καὶ πλεῖστοι ἀξιωματικοί των ἐδήλουν ὅτι ἦσαν πρόθυμοι νὰ ὑπηρετήσουν ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ. Ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ κοινὴ γνώμη ἐπίσης ἤρξατο ἐξεγειρομένη καὶ διάσημοι Ἄγγλοι ἀπέστελλον εἰς τὴν Ἑλλάδα θερμὰ τηλεγραφήματα.

Καὶ τὸ φιλελευθερώτερον τῶν κρατῶν, τὸ κράτος ἐκεῖνο τὸ ἀπαρτισθὲν ἐκ τῶν

ὑγιεστέρων τῆς ὑψηλίου στοιχείων, τὸ πρωρισμένον νὰ διδῇ πάντοτε μαθήματα εἰς τὴν νωδὸν γραίαν Εὐρώπην, — αἱ Ἡνωμέναι Πολιτεῖαι τῆς Βορείου Ἀμερικῆς — ἐξέφρασαν ἐπισήμως τὴν συμπάθειαν αὐτῶν πρὸς τὴν μικρὰν Ἑλλάδα. Ἡ Γερουσία τῆς Ἀμερικανικῆς Συμπολιτείας ἐψήφισεν ὁμοθύμως ἀπόφασιν δι' ἧς ἐξέφραζε τὰς θερμὰς συμπαθείας τοῦ Ἀμερικανικοῦ ἔθνους ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος.

Εἰς τὸ Βορδὼ καὶ τὴν Τουλούζην τῆς Γαλλίας ἐπιβλητικαὶ διωργανώθησαν διαδηλώσεις ἐκ μέρους τοῦ λαοῦ.

Ἡ διαπρεπὴς λογογράφος Ἰουλιέττα Ἀδὰμ ἐπέστελλε τὸ ἑξῆς ὡραῖον τηλεγράφημα :

«Ὁ Μεσαίων ἔκαμνε τὰς σταυροφορίας, ὁ δὲ πολιτισμός μας βομβαρδίζει τοὺς Χριστιανούς. Τίς ἐκ τῶν δύο εἶναι ὁ βάρβαρος ;»

Ὁ ἐν Λονδίνῳ φιλελληνικὸς σύλλογος «Βύρων» διενήργει μέγα συλλαλητήριον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤνοιγεν εἶτα κατάλογον εἰσφορῶν ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος εἰς τὸν ὁποῖον πάσης τάξεως φιλελεύθεροι Ἄγγλοι ἤρχισαν ἐγγραφόμενοι προθύμως διὰ μικρὰ ἢ μεγάλα ποσά.

Δημ. Στάϊκος, ἀρχηγὸς τῶν ἡνωμένων ὅπλων τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς.

Εἰς τὴν Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας μέγας ἐπεκράτησεν ἀναβρασμὸς ἐπὶ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ ἀποτροπαίου γεγονότος, εἰς δὲ τὴν Γένουαν ἐνθουσιώδεις διαδηλωταὶ ἐλιθοβόλησαν τὸ τουρκικὸν προξενεῖον.

Ὁ μέγας ῥήτωρ Καστελὰρ ἐδημοσίευε συγχρόνως ἐν Ἱσπανίᾳ θερμότατον ἄρθρον ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἅπερ κατεπάτει σκαιῶς ἡ ἡνωμένη Εὐρώπη ἀναφωνῶν :

«Δὲν παρῆλθε σχεδὸν ἄνοιξις, καθ' ἣν ἡ Κρήτη δὲν ἀπεπειράθη νὰ ῥήξῃ τὰ δεσμά της καὶ νὰ προστρέξῃ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητρός της Ἑλλάδος. Οἱ κατακτηταὶ ἐχώρισαν τὸ ἔδαφος τῆς Κρήτης ἀπὸ τὸ τῶν συμπατριωτῶν των Ἑλλήνων, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ χωρίσωσι καὶ τὴν ψυχὴν αὐτῶν τὴν ἑλληνικήν. Ὅ,τι συνενώνει ἡ ἱστορία δὲν δύναται νὰ χωρίσῃ ἡ κατάκτησις. Ἡ Κρήτη ἐπολέμησε καὶ κατὰ τὴν ἐπανάστα-

Ὀθωμανίδες ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τῶν Χανίων ζητωκραυγάζουσαι ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου.

σιν τοῦ 1821, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ τμήματα τοῦ ἱεροῦ ἐδάφους, τοῦ ἀθανάτου ναοῦ, ὃν καλοῦμεν Ἑλλάδα. Ἀκόμη ἀντηχοῦσι τὰ ᾄσματα τοῦ λαοῦ καθ' ἃ χιλιάδες Κρητῶν κατέφυγον τότε εἰς τὰ σπήλαια τῆς Ἴδης, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ ἄγριοι κατακτηταὶ ἔθεσαν πῦρ καὶ ἔκαυσαν ζῶντας τοσούτους φεύγοντας τὴν ὀργήν των. Ἥναπτον τὴν πυρὰν μὲ τὰ δένδρα τὰ ἱερὰ τοῦ ὄρους ἐκείνου καὶ εἰς τὴν τέφραν, ἥτις ἀκόμη διατηρεῖται, εὑρίσκονται τὰ ὀστᾶ μαρτύρων, οἵτινες ἀπετέλεσαν τὸν βωμὸν τῆς ἑλληνικῆς ἀνεξαρτησίας, προσφερόμενοι ὁλοκαύτωμα εἰς τὴν πατρίδα....»

Οἱ σπουδασταὶ τῆς Βαρκελόνης ἐξεδήλουν θορυβωδῶς τὴν εὐχήν των πρὸς ἕνωσιν τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ ἐν Ἀθήναις «Κεντρικὴ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ» ἀπηύθυνε τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ βομβαρδισμοῦ τὴν ἑξῆς ἔκκλησιν:

«Ἔκκλησις πρὸς τοὺς λαοὺς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς

«Ὁ ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στόλων, ἐφ' ὧν κυματίζει ἡ σημαία τοῦ Σταυροῦ, καταπυροβολούμενος ὁμόθρησκος Κρητικὸς λαός, ποιεῖται ἔκκλησιν πρὸς τὰ εὐγενῆ καὶ φιλελεύθερα αἰσθήματα τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, καταγγέλλων τὴν ἀνήκουστον διὰ τὸν παρόντα αἰῶνα ἀπανθρωπίαν στόλων Χριστιανικῶν συμπραττόντων μετὰ βαρβάρων Μουσουλμάνων καὶ φονευόντων μαχητὰς ἀγωνιζομένους ὑπὲρ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ ἀνθρωπίνου Δικαίου, τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

«Ἐπικαλουμένη δικαιοσύνην ἐν ὀνόματι σφαγιαζομένου Κρητικοῦ λαοῦ ἱκετεύει θερμῶς ἀδελφοὺς λαοὺς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν τιμὴν καὶ τὸ Δίκαιον τῆς ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας αὐτῆς ἀγωνιζομένης μεγαλομάρτυρος Κρήτης.

«Ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπή.»

Ἡ ἑλληνικὴ Βουλὴ κατηνάλωσεν ὁλόκληρον τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Φεβρουαρίου εἰς θορυβώδη ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συζήτησιν, μεθ' ἣν ὁ βουλευτὴς Καλαμπάκας Γ. Σιβιτανίδης ὑπέβαλε τὴν ἀκόλουθον πρότασιν:

«Ἡ ἑλληνικὴ Βουλή, τὸ Πανελλήνιον ἑρμηνεύουσα αἴσθημα καὶ φρόνημα βαθύ, ἐκδηλοῖ τὸ ἄλγος αὐτῆς ἐπὶ τῷ ἀτυχεῖ γεγονότι τοῦ κανονιοβολισμοῦ τῶν γενναίων τῆς ἐλευθερίας μαχητῶν ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων τῆς Χριστιανικῆς καὶ πεπολιτισμένης Εὐρώπης, καταλείπουσα δὲ τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ γεγονότος εἰς τοὺς πεπολιτισμένους λαούς, ὑστάτην ποιεῖται εἰς τὰ γενναῖα αὐτῶν αἰσθήματα ἔκκλησιν ὑπὲρ τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγιαζομένων ἱερῶν δικαίων τῆς ἐλευθερίας καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

«Παροτρύνει δὲ τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐμμείνωσιν εἰς τὴν ἐγκαινισθεῖσαν γενναίαν ἐθνικὴν δρᾶσιν, ἀντιμετωπίζοντες μετὰ θάρρους καὶ ἀντὶ πάσης θυσίας πᾶσαν περιπέτειαν.»

Ἡ πρότασις αὕτη, κατόπιν τροπολογίας τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἐψηφίσθη ὡς ἕπεται:

«Ἡ ἑλληνικὴ Βουλή, τὸ Πανελλήνιον ἑρμηνεύουσα αἴσθημα καὶ φρόνημα βαθύ, ἐκδηλοῖ τὸ ἄλγος αὐτῆς ἐπὶ τῷ ἀτυχεῖ γεγονότι τοῦ κανονιοβολισμοῦ τῶν γενναίων τῆς ἐλευθερίας μαχητῶν ὑπὸ τῶν ἡνωμένων στόλων τῆς Χριστιανικῆς καὶ πεπολιτισμένης Εὐρώπης, ὑστάτην δὲ ποιεῖται εἰς τὰ γενναῖα αὐτῶν αἰσθήματα

ἔκκλησιν ὑπὲρ τῶν ἐν Κρήτῃ σφαγιαζομένων ἱερῶν δικαίων τῆς ἐλευθερίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ.»

Ἐνῷ δὲ οἱ ἐν Ρεθύμνῃ ὑποπρόξενοι τῶν Δυνάμεων διεβίβαζον πρὸς τὰ προξενεῖα τῶν Χανίων τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα ἐκ μέρους τῶν προκρίτων τῆς πόλεως Τούρκων :

«Ἡ παράτασις τοῦ ζητήματος θέλει ἔχει συνεπείας ἀνυπολογίστους. Οἱ Τοῦρκοι, ποθοῦντες τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως, ἐδήλωσαν ἡμῖν ὅτι εἶναι ἕτοιμοι ν' ἀποδεχθῶσι τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος.»

ἡ ταυτόσημος δ' αὕτη δήλωσις, φέρουσα τὰς ὑπογραφὰς ὅλων τῶν ὑποπροξένων τῶν Δυνάμεων καὶ τῶν ἐχθρικώτερον διατεθειμένων πρὸς τοὺς πόθους ἡμῶν, ἔκαμνε μεγίστην αἴσθησιν εἰς τὰ Χανία παρὰ τοῖς προξένοις καὶ τοῖς ἀξιωματικοῖς τῶν ξένων πλοίων, ὅταν μάλιστα ἐγνώσθη ὅτι καὶ τοῦ Ἡρακλείου οἱ βέηδες ἦσαν διατεθειμένοι νὰ προβῶσιν εἰς ὅμοιον διάβημα κατόπιν τῆς στενοχωρίας ἣν ὑφίσταντο ἐκ τῆς καθ' ἑκάστην στενοτέρας καθισταμένης πολιορκίας τοῦ φρουρίου τούτου ὑπὸ τῶν στρατευμάτων τοῦ Κόρακα,— ὁ Σουλτάνος ἀπεφάσιζεν, ἐν ὑπουργικῷ ὑπὸ τὴν προεδρείαν του συμβουλίῳ ἐν Γιλδίζ, νὰ μὴ ἐνεργήσῃ ἐντελῶς ἡ Τουρκία ἐν Κρήτῃ, ἀλλὰ νὰ συναινέσῃ σιωπηρῶς εἰς τὴν διεθνῆ κατοχήν, νὰ γνωστοποιήσῃ δ' ἅμα πρὸς τὰς Δυνάμεις ὅτι συνεπείᾳ τῆς ἐπιθετικῆς στάσεως τῆς Ἑλλάδος ἦτο ὑποχρεωμένος νὰ λάβῃ τ' ἀπαιτούμενα πρὸς ἀπόκρουσιν παντὸς ἐχθρικοῦ ἐνδεχομένου μέτρα, ἐξέφραζε δὲ τέλος τὰς εὐχαριστίας του πρὸς τὰς Δυνάμεις διὰ τὴν ἀπόβασιν ἀγημάτων ἐν Χανίοις !

Ἐπειδὴ δὲ ἤρχισε νὰ καταδηλοῦται ποιός τις ἐρεθισμὸς παρὰ τῷ τουρκικῷ πληθυσμῷ Ἀϊδινίου ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων, ἡ Ὑψηλὴ Πύλη ἀπηύθυνε πρὸς τὴν γενικὴν διοίκησιν τοῦ νομοῦ Ἀϊδινίου τὸ ἑξῆς «ἀνακοινωθὲν» πρὸς καθησύχασιν τῶν πνευμάτων :

«Ὁ γενικὸς διοικητὴς Κρήτης Τζώρτζη πασσᾶς, δοὺς τὴν παραίτησιν αὐτοῦ, μετέβη οὐχὶ εἰς Ἀθήνας, ἀλλ' εἰς τὴν πατρίδα του Σκόδραν, εἰς δὲ τὴν θέσιν αὐτοῦ διορίζεται ἕτερος ὁσονούπω. Συγκαταθέσει τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἀπεβιβάσθησαν 400 περίπου στρατιῶται ἐκ τῶν πλοίων τῶν Μ. Δυνάμεων, οὐχὶ ἐν εἴδει κατοχῆς, **ἀλλὰ μόνον ἐπὶ σκοπῷ τῆς ἀπωθήσεως τῶν Ἑλλήνων,** τῆς προφυλάξεως τῆς χώρας καὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἡσυχίας καὶ ἀσφαλείας».

Καὶ τὰ κωμικὰ ταῦτα τῆς τουρκικῆς μικροπονηρίας ἐλάμβανον χώραν ὅτε ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ Γλάδστων ἀπροκαλύπτως ἐξεφράζετο ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν δικαίων, ἐν δὲ τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων τὰ σημαντικώτερα μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως, ἰδίως ὁ σὶρ Ἄρκουρ, ὁ σὶρ Ρὴδ καὶ ὁ σὶρ Κάρολος Δίλκε, μετὰ ζέσεως ἤλεγχον τὴν διαγωγὴν τῆς Ἀγγλίας ἐν Κρήτῃ καὶ τὰ αὐθαίρετα μέτρα τὰ ὁποῖα μετεχειρίσθη κατὰ τῶν Κρητῶν, οἵτινες εἶναι καὶ αὐτοὶ Ἕλληνες.

Ὁ ἀρχηγὸς τῆς ἀντιπολιτεύσεως μεταξὺ ἄλλων εἶπε καὶ τὰ ἑξῆς : «Ἐνῷ οἱ Ἕλληνες κατήρχοντο εἰς Κρήτην πρὸς προστασίαν τῶν ὁμοφύλων καὶ ὁμοθρή-

σκων, ἡμεῖς κατηρχόμεθα εἰς τὸν ἀγῶνα μετὰ τῶν Τούρκων». Χειροκροτήματα δὲ παταγώδη ἐκάλυψαν τὸ τέλος τῆς φράσεως ταύτης.

Ὁ Ἄρκουρ προσέθηκεν ὅτι εὐχαρίστως βλέπει τὸν τύπον καὶ τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐξεγειρομένην.

Ὁ Βάλφουρ ἀπαντῶν ὡμολόγησεν, ὅτι τὸ ἐνδιαφέρον τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ κοινῆς γνώμης εἶναι μέγα ὑπὲρ τῆς Κρήτης καὶ ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐμφορεῖται ὑπὸ εἰλικρινῶν διαθέσεων πρὸς βελτίωσιν τῆς καταστάσεως ἐν τῇ Νήσῳ. Αἱ Δυνάμεις, εἶπεν, εἶναι εἴπερ ποτὲ σύμφωνοι, ὅπως ἀποφύγωσι τὸν πόλεμον.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀνεκοίνου συνάμα ὅτι τὸ συμβούλιον τῶν ναυάρχων προειδοποίησε τὸν συνταγματάρχην Βάσσον καὶ τοὺς ἐπαναστάτας νὰ μὴ πλησιάσωσι πέραν ὡρισμένου σημείου, ἀλλ' ὅτι παρὰ τὰς παροτρύνσεις ταύτας οἱ ἐπαναστάται προσεπάθησαν νὰ καταλάβωσι θέσιν δεσπόζουσαν τῶν Χανίων. Τότε τὸ «πολὺ λυπηρὸν βεβαίως μέτρον τοῦτο» ἀπεφασίσθη ὑπὸ πάντων τῶν ναυάρχων, τὸ μέτρον δ' ἐκεῖνο ἦτο ἀναγκαῖον διὰ τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ξένων ἀγημάτων καὶ τῶν πόλεων!

Μὲ τοιαύτας φράσεις στρεψοδικίας προσεπάθει ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις νὰ καλύψῃ τὴν εἰδεχθῆ μορφὴν ἣν ἐπεδείκνυεν ἐνώπιον τοῦ ἐλευθερόφρονος λαοῦ της τὸ ἀνοσιούργημα τῶν Φρουδιῶν. Ὅπως ἄλλως τε συνέβαινε καὶ ἐν Ἰταλίᾳ, ὅπου τοιοῦτος ὑπῆρχεν ὁ κρατῶν ἐρεθισμὸς καὶ ἡ ἔξαψις τοῦ δημοσίου φρονήματος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἡ Ἰταλικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάζετο νὰ προβῇ εἰς τὴν ἑξῆς δήλωσιν:

«Ὅταν ἐξερράγη ἡ ἐν Κρήτῃ ἐνεστῶσα κρίσις, αἱ Δυνάμεις ἔπεμψαν τοὺς στόλους αὐτῶν καὶ κατέστη ἀναγκαία ἡ κατοχὴ σημείων τινῶν τῆς Κρήτης, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ δυνηθῶσι νὰ διατηρήσωσι τὴν εἰρήνην. Ἐν τῷ μεταξύ, ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες ἀπεβίβασαν εἰς Κρήτην σῶμα στρατοῦ, ἐπεβάλλετο εἰς τὴν Εὐρώπην τὸ διπλοῦν καθῆκον, νὰ παρακωλύσῃ τὰς ἀμοιβαίας ἐπιθέσεις Χριστιανῶν καὶ Μουσουλμάνων καὶ νὰ προλάβῃ τὴν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ῥῆξιν, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἐπιφέρῃ κινδύνους καὶ περιπλοκάς.

«Ἡ Ἰταλία δὲν ἔπρεπεν, ἀλλ' οὔτε θὰ ἠδύνατο εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ν' ἀποσπασθῇ τῆς Εὐρωπαϊκῆς συμπνοίας, καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἡ Ἰταλικὴ κυβέρνησις μετέσχε καὶ θὰ μετάσχῃ τοῦ κοινοῦ ἔργου τῆς εἰρήνης, δι' ἧς μόνης θ' ἀποβῇ ἐφικτὸν νὰ ἐπέλθῃ ὑπὲρ τῆς Κρήτης λύσις σύμφωνος πρὸς πᾶν νόμιμον συμφέρον καὶ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ πολιτισμοῦ».

Εὐγνωμονοῦσα δὲ ἡ ἐν Ἀθήναις «Κρητικὴ Ἀντιπροσωπεία» διὰ τὰς θερμὰς ἐκδηλώσεις ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος ἐκ μέρους ἀνδρῶν ἐπιφανεστάτων, οἷοι ὁ Γλάδστων καὶ ὁ Ἄρκουρ, ἀπέστειλεν αὐτοῖς τ' ἀκόλουθα τηλεγραφήματα:

«Πρὸς τὸν κ. Γλάδστωνα

«Ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν πολιτικῶν Συλλόγων τῆς Κρήτης, οἵτινες ἀντιπροσωπεύουσι τὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους κατὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως ἀγωνιζόμενον Χριστιανικὸν Λαόν, θεωρεῖ καθῆκόν της νὰ ἐκφράσῃ πρὸς τὴν Ὑ-

μετέραν Ἐξοχότητα τὸν βαθύτατον σεβασμὸν καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς ἐπὶ τῇ φωνῇ ἣν εὐηρεστήθητε νὰ ὑψώσητε ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ.

«Εἴθε ὁ σθεναρὸς καὶ σεβαστὸς ὑμῶν λόγος, διερμηνεύων τὴν πλήρη ὁμοφωνίαν τῶν αἰσθημάτων τοῦ ἀγγλικοῦ λαοῦ, νὰ παράσχῃ εἰς τοὺς ἀγωνιζομένους νέαν καὶ λυσιτελῆ βοήθειαν κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν, καθ' ἣν, διακηρύξαντες τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος ἑνώσεώς των, ἐξαρτῶσι τὴν ἐπιτυχίαν τῶν πόθων καὶ τῶν δικαίων των ἐκ τῆς θείας ἀντιλήψεως καὶ ἐκ τῶν συμπαθειῶν τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου».

Ἡ ἐν Ἀθήναις «Κρητικὴ Ἀντιπροσωπεία»

«Πρὸς τὸν κ. Ἄρκουρ

«Ἡ ἀντιπροσωπεία τῶν πολιτικῶν Συλλόγων τῆς Κρήτης, οἵτινες ἐκπροσωποῦσι τὸν ἀπὸ τοῦ παρελθόντος ἔτους κατὰ τῆς τουρκικῆς κακοδιοικήσεως ἀγωνιζόμενον Χριστιανικὸν Λαὸν, θεωρεῖ καθῆκον αὐτῆς νὰ ἐκφράσῃ τὴν βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην καὶ τὸν σεβασμόν της πρός τε ὑμᾶς καὶ πρὸς τὰ λοιπὰ ἔντιμα μέλη τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, ἅτινα μετὰ μεγίστης γενναιοφροσύνης ὑπεστήριξαν τοὺς πόθους καὶ τὰ δίκαια τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ».

Ἡ ἐν Ἀθήναις «Κρητικὴ Ἀντιπροσωπεία»

Συγχρόνως ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ ὁ Ζωρὲς ἀπηύθυνεν εἰς τὴν κυβέρνησιν ἐπερώτησιν ἐπὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος.— «Ἐκτυλίσσονται, εἶπεν, ἐν Κρήτῃ τὴν στιγμὴν ταύτην γεγονότα τὰ ὁποῖα εἶναι τηλικαύτης σοβαρότητος, ὥστε, ἐὰν ἡ Βουλὴ διστάσῃ νὰ ζητήσῃ ἐξηγήσεις παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Γαλλία θὰ κινδυνεύσῃ νὰ εὑρεθῇ ἀπέναντι τετελεσμένων γεγονότων». Ὁ δὲ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν Ἀνοτὼ ἠρνεῖτο ν' ἀπαντήσῃ.

Ἀλλὰ καὶ ὁ τύπος σχεδὸν ὁλόκληρος, ὁ τύπος ὁ μὴ πωλημένος εἰς κόμματα καὶ ποταπὰ συμφέροντα, ὁ μὴ κουρελιασθεὶς ἀπὸ τὴν ἐξυπηρέτησιν διπλωματικῶν ἀνοσιουργημάτων, ἐρρήγνυεν ἤδη διατόρους κραυγὰς διαμαρτυρίας κατὰ τῆς πολιτικῆς τῶν ἰσχυρῶν ἀπέναντι τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος ἥτις εἶχεν ὑπὲρ ἑαυτῆς ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ πλῆρες τὸ «δίκαιον τῶν ἐθνικοτήτων», ὅπερ μόνον ἠδύνατο ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τοῦ δικαίου τῶν ὑπούλων εὐρωπαϊκῶν συμφερόντων καὶ τοῦ ἐλεεινοῦ προσχήματος τῆς διατηρήσεως τῆς παγκοσμίου εἰρήνης.

Ὑπὸ τοιούτων ἐμφορούμενος σύμπας ὁ τύπος τῆς Εὐρώπης εὐγενῶν αἰσθημάτων ἔγραφεν ἐνθουσιώδη ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος ἄρθρα, ὑπὸ τοιούτων διαπνεόμενος ἰδεῶν ὁ Παῦλος Κασσανιὰκ ἐδημοσίευεν ἐν τῇ «Ἐξουσίᾳ» τὰ ἔνθερμα ὅσον ζωηρὰ καὶ τραχέα ταῦτα :

«Μάλιστα, εἴμεθα ἀκόμη ὁ λαὸς ὅστις τῷ 1827 ἐκραύγαζε πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἠχηρᾶς φωνῆς τοῦ ποιητοῦ του :

«Ἑλλάς ! Ἑλλάς ! ἀτυχὴς χώρα, μάτην διὰ νὰ σὲ σώσωμεν, ἔνδοξε καὶ »ἀγαπητὴ πατρίς, ἐξυπνοῦμεν τὸν ἱερέα τὸν ἀποκοιμισμένον ἐπὶ τοῦ ἄμβωνος, »μάτην ἐπαιτοῦμεν ἕνα στρατὸν παρὰ τῶν Βασιλέων μας. Φεῦ ! οἱ Βασιλεῖς »εἶναι κωφοὶ καὶ βωβοὶ οἱ ἱερεῖς !»

«Τὸ 1827 ! Ἦτο ὡραία ἐποχὴ διὰ τὴν Γαλλίαν, μόλις συνελθοῦσαν ἐκ τῶν καταστροφῶν τῆς Λειψίας καὶ τοῦ Βατερλὼ, καὶ ἐπαναλαμβάνουσαν ὑψηλὴν τὴν θέσιν ἐνώπιον τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου πρὸ τῶν βράχων τοῦ Ναυαρίνου !

«Ἐνῷ σήμερον ἡ Γαλλία εἶναι βωβὴ εἰς τὰς κραυγὰς τῶν θνησκόντων, καὶ φυλάττει ὡς φρουρὸς ὄπισθεν τῆς Ρωσσίας, ὅπως μὴ ἐπιπέσωσι γῦπες καὶ θῶες καὶ ὕαιναι ἐπὶ τοῦ ὀδωδότος πτώματος τὸ ὁποῖον καλεῖται Τουρκικὴ Αὐτοκρατορία. Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη φιλοδοξία της.

«Ὄχι, μὴ θίγετε τὴν Τουρκίαν ! Αὐτὸ εἶναι τὸ σύνθημα τῆς διπλωματίας μας. Πρέπει νὰ διατηρήσωμεν τὴν ἀκεραιότητά της πάσῃ δυνάμει !

«Ἀλλὰ τότε, ταριχεύσατέ την τουλάχιστον, διὰ νὰ ἔχῃ τὸ ἐξωτερικὸν φαινόμενον τῆς ζωῆς !

«Πρὸ πάντων ὅμως μὴ ἔχετε τὴν ἀτιμίαν νὰ φράσσετε τὴν ὁδὸν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν δι' ὅ,τι τῷ ἀνήκει, ἐν ὀνόματι τῶν ἱερωτέρων δικαίων. Πῶς ! ἀνέχεσθε τὴν Ἀγγλίαν νὰ κρατῇ τὴν Αἴγυπτον καὶ νὰ καταλαμβάνῃ τὴν Κύπρον, καὶ δὲν θὰ ἐπιτρέψητε εἰς τὴν Ἑλλάδα νὰ ἀγρεύσῃ τὴν Κρήτην κατοικουμένην ὑπὸ Ἑλλήνων, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶναι μόνον ἐστρατοπεδευμένοι ;

«. . . Ἡ κατάστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε πρὸς μεγίστην ἡμῶν αἰσχύνην, ἀπειλούμεθα ν' ἀκούσωμεν ὅτι τὰ πολεμικὰ ἡμῶν πλοῖα ἐκανονιοβόλησαν οὐχὶ τοὺς Τούρκους σφαγεῖς, ἀλλὰ τὸν Ἑλληνικὸν στολίσκον !

«Προτιμῶ πολὺ περισσότερον τοὺς παλαιοτέρους δημοκρατικούς, οἵτινες ἐκραύγαζον «Ζήτω ἡ Πολωνία !», παρὰ τοὺς νῦν πλαδαροὺς ὑπηρέτας τῆς Εὐρώπης, οἵτινες ἐν τῷ μέσῳ τῆς σφαγῆς τῶν Χριστιανῶν κραυγάζουν : «Ζήτω ἡ Τουρκία !» καὶ «Ζήτω ὁ Μωάμεθ !»

Παῦλος Κασσανιάκ.»

Ἀλλὰ καὶ τοῦ δηλητηρίου ἡ δόσις δὲν ἦτο μικρὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους ἄλλων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ὀργάνων, σκότια ἐξυπηρετούντων συμφέροντα.

Δριμύτατα ἦσαν τὰ ἄρθρα τῆς «Σημαίας» τοῦ Λονδίνου κατὰ τῆς Ἑλλάδος:

«Ἡ μόνη δικαιολογία τῆς ἐνεργείας τοῦ Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ζητοῦντος ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν», ἔλεγεν, «εἶναι ἡ ὑπὲρ τοῦ Στέμματός του μέριμνα. Χρεωκοπημένη ἡ Ἑλλάς, μαστιζομένη ὑπὸ φατριῶν, ἀνίκανος ἀποδειχθεῖσα νὰ ἐξασφαλίσῃ χρηστὴν καὶ πεφωτισμένην διοίκησιν εἰς τὰς σημερινὰς κτήσεις της, δὲν περιέρχεται εἰς ῥῆξιν πρὸς τὴν Τουρκίαν, ἀλλὰ πρὸς τὰς Δυνάμεις, τὰς εἰλικρινεῖς αὐτῆς φίλας. Ὁ ὀρθὸς λόγος καταδικάζει τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐνέργειαν. Ἡ ἠθικὴ δὲν τὴν δικαιολογεῖ.»

Ἐχθροὶ δ' ἀμείλικτοι ἐξ ἀρχῆς τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος οἱ χρυσολάτραι ὑπηρέται, διότι κυρίως ἡ μικρὰ Ἑλλὰς δὲν εἶχε κατορθώσει νὰ μετρήσῃ μέχρι λεπτοῦ τὴν πρὸς Γερμανοὺς κατόχους ἑλληνικῶν χρεωγράφων τοκογλυφικὴν ὀφειλήν της, εὕρισκον ἤδη ἀπαισίαν εὐκαιρίαν ἵνα ἐκχύσωσι καθ' ἡμῶν δριμὺ καὶ ἄφθονον τὸ δηλητήριον τῶν ἀναισθήτων ψυχῶν των.

Ἡ «Ἐφημερὶς τῆς Κολωνίας», ἥτις ἀνέκαθεν ὕβριζεν ἡμᾶς, ἔγραφεν :

«Ἡ Ἑλλὰς διετρύπησε τὸ Διεθνὲς Δίκαιον. Ἀλλὰ τοὺς ὑπερηφάνους Ἕλληνας στρατιώτας, ἐξακολουθοῦντας τὸ ἀνόσιον παιγνίδιόν των, πρέπει νὰ θεωρή-

σωσιν αἱ Δυνάμεις ὡς πειρατάς, ἔστω καὶ ἂν ὁ λήσταρχός των εἶναι βασιλικὸς πρίγκηψ. Εἶναι ἀπίστευτον ὅτι ἡ Ἑλλὰς θ'ἀντισταθῇ εἰς τὴν σαφῶς ἐκδηλωθεῖσαν θέλησιν τῶν Δυνάμεων, ἂν δὲν ὑπελόγιζεν ὅτι ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ θὰ προσέφευγεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἢ τὴν Γερμανίαν. Ἐν πάσῃ περιπτώσει γνωρίζουσιν οἱ ἐν Ἀθήναις ὅτι ἂν ἡ ὑπόθεσις λάβῃ κακὸν τέλος, ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶναι ἠναγκασμένη νὰ πληρώσῃ τὰ ἀναλώματα, διότι δυσκόλως θ' ἀνεχθῇ ἡ Εὐρώπη κατακερματισμὸν τῆς Ἑλλάδος.»

Ὑπὸ τὰς ποικίλας ταύτας καὶ ἀλλεπαλλήλους ἐντυπώσεις εὑρῆκε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν ἡ ἐπιβεβαίωσις τῶν λεπτομερειῶν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου.

Ὁ ἐρεθισμὸς τοῦ πλήθους ἔν τε ταῖς Ἀθήναις καὶ ταῖς ἐπαρχίαις ἠπείλει νὰ λάβῃ φοβερὰς διαστάσεις καὶ ὁ πόλεμος ἤδη, πόλεμος ἐξοντώσεως καὶ ἀμύνης κατὰ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους, εἶχε τελείως πλέον κηρυχθῇ ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ψυχαῖς.

Ἡ φαινομενικῶς ἄλλως τε ἀνδρικωτάτη στάσις κυβερνήσεως κούφου καὶ ἐπιπολαίως τῶν σπουδαιοτάτων ἐπιλαμβανομένης, καὶ αἱ δημοκοπικαὶ ἀπειλαὶ καὶ ῥήσεις τῆς Ἀντιπολιτεύσεως, οὐχ ἧττον δὲ καὶ αἱ ἀγέρωχοι δηλώσεις τοῦ Στέμματος περὶ ἐξεγέρσεως ἀπαξάπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ πρὸς διατάραξιν τῆς εἰρήνης καὶ προασπισμὸν τῶν προαιωνίων δικαίων μας, ἐξῆπτον μέχρις ἐπιφόβου σημείου τὰ πνεύματα τοῦ κοινοῦ, καταλήξαντος τέλος εἰς τὴν φοβερὰν λαϊκὴν ἔκρηξιν τῆς 9ης Φεβρουαρίου, καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, ἀλλὰ κυρίως ἐν Ἀθήναις.

Ἀπὸ τῆς 2 μ. μ. ἅπαντα τὰ καταστήματα τῶν ὁδῶν, ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ διέλθουν οἱ χείμαρροι ἐκεῖνοι τοῦ ἐξημμένου πλήθους, οὓς πρώτην φορὰν ἔβλεπον αἱ Ἀθῆναι τόσον ἀθρόως καὶ τόσον ὁμοφώνως συναγειρομένους, εἶχον κλεισθῇ τῇ ἐπιμόνῳ παροτρύνσει τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου. Ὅλος ὁ πρὸ τοῦ Πανεπιστημίου χῶρος καὶ αἱ ὁδοὶ Πανεπιστημίου, Κοραῆ, Σταδίου κ.τ.λ. ἐπλημμύρουν, ὅτε ὁ πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας «Ὁ Ἑλληνισμὸς» Νεοκλῆς Καζάζης, ἀπευθυνόμενος ἐκ μέρους τῶν διοργανωσάντων τὴν ἐπιβλητικὴν ἐκείνην διαδήλωσιν πρὸς τὸν πέριξ αὐτοῦ συνωστιζόμενον λαόν, εἶπε :

«Συμπολῖται ! Σᾶς ἐκαλέσαμεν τὰ Προεδρεῖα τῶν Συντεχνιῶν, Συλλόγων καὶ Σωματείων διὰ νὰ σᾶς ἀνακοινώσωμεν μεγάλην ἐθνικὴν ἀπόφασιν, σᾶς ἐκαλέσαμεν διὰ νὰ σᾶς ἀναγνώσωμεν ψήφισμα διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐκφράσωμεν τὴν ἀφοσίωσιν ἡμῶν πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ θὰ διαβιβάσωμεν εἰς αὐτὸν ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διὰ πάσης θυσίας ἠθικῆς καὶ ὑλικῆς καὶ διὰ τοῦ αἵματός του θὰ ὑποστηρίξῃ τὰς ἐνεργείας αὐτοῦ ὑπὲρ εὐοδώσεως τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Θὰ παρακαλέσω ὑμᾶς ἵνα διὰ βοῆς ἐπιδοκιμάσητε τὸ ψήφισμα τὸ ὁποῖον θὰ σᾶς ἀναγνώσῃ ὁ Πρόεδρος τοῦ Δικηγορικοῦ Συλλόγου κ. Ἔσλιν.

— Μάλιστα ! Μάλιστα !

— Τὸ θέλομε ! Τὸ παραδεχόμαστε !

— Ἂς τὸ διαβάσῃ !

Ὁ Ἔσλιν ἀναγινώσκει τὸ ψήφισμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἐπεδίδετο εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν.

ΨΗΦΙΣΜΑ.— «Ὁ λαὸς Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς ἐν πανδήμῳ συνελεύσει διερ»μηνεύων τὸ Πανελλήνιον φρόνημα ἐκφράζει πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τὸν ἐν»θουσιασμὸν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν αὐτοῦ, δηλοῖ δὲ πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἔθνους καὶ »τὴν Κυβέρνησίν του ὅτι εἶναι ἕτοιμος εἰς πᾶσαν θυσίαν αἵματος καὶ χρήματος.»

Τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ψηφίσματος τούτου παρακολουθοῦν ζωηραὶ ζητωκραυγαὶ καὶ φωναί :

— Ἐμπρός! Ἐμπρός!
— Ἐς τὸ Παλάτι!

Ἐν μέσῳ δὲ σατανικοῦ θορύβου, μὲ ἀπείρους σημαίας κυματιζούσας εἰς χεῖρας ἐξάλλων διαδηλωτῶν, βαδίζει τὸ πλῆθος ἐκεῖνο, ὅπερ ὑπερέβαινε τὰς 30,000, πρὸς τὰ Ἀνάκτορα. Ἡ πόλις πᾶσα σιωπᾷ καὶ θαρρεῖς ὑπνώττει, ζῶσα μόνον καὶ ἐκδηλοῦσα παταγώδη τὴν ζωήν της εἰς τὴν ὁδὸν ἐκείνην, μόνον εἰς τὴν πρὸ τῶν Ἀνακτόρων πλατεῖαν ὅπου σύμπαντος τοῦ Ἔθνους ἡ φρενητιῶσα ψυχὴ καὶ ἡ ἀκράδαντος θέλησις ἔχει συγκεντρωθῆ ἵνα κραυγάσῃ διατόρως τὴν παράφορον ἐκείνην κραυγὴν ἥτις ὑπῆρξεν ἀδάμαστον σύνθημα τῆς κατόπιν αἱματηρᾶς τραγῳδίας :

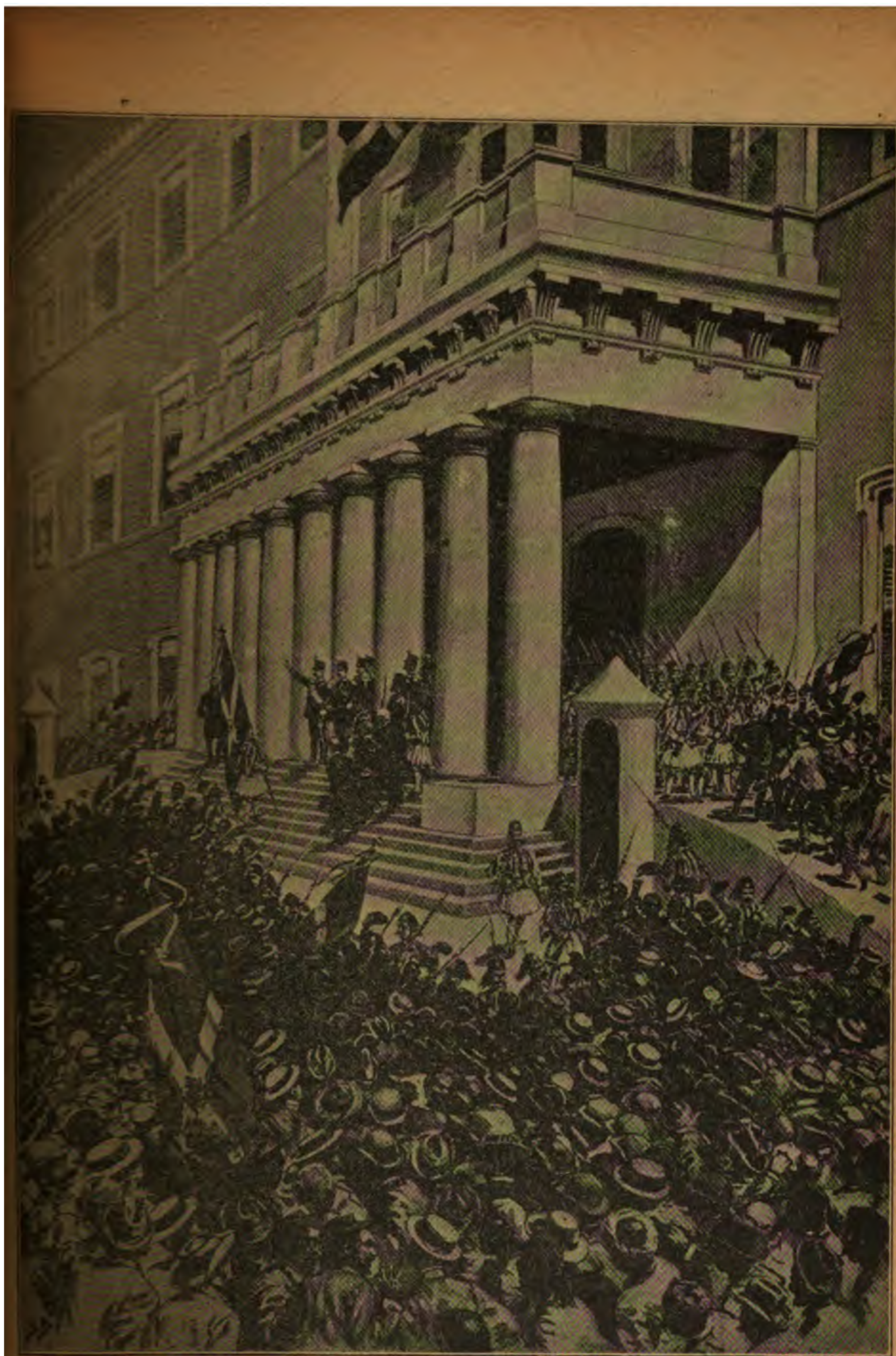
— «Ζήτω ὁ πόλεμος!»

Τὸ πλῆθος ἐζήτει τὸν Βασιλέα, ἐζήτει ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ ἰδίου τὴν διαβεβαίωσιν τῶν αὐλικῶν καὶ κυβερνητικῶν δηλώσεων αἵτινες τὸ εἶχον φέρει μέχρι τῆς φρενίτιδος ἐκείνης τοῦ ἐνθουσιώδους παραξυσμοῦ. Ἐπεφάνη τέλος ὁ Βασιλεύς, καί, ἐν μέσῳ βαθυτάτης σιγῆς, εἶπεν ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν διψῶντα ὀλίγων λέξεων λαόν του :

Θ. Λυμπρίτης, ἀντισυνταγματάρχης.
Ἐπιτελάρχης τοῦ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

— «Ἐκπληροῦτε ὄντως ἀληθινὴν ἐντολὴν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἣν σαφῶς γνωρίζω καὶ σᾶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἐκδήλωσιν τῶν πρός με αἰσθημάτων σας».

Διαδήλωσις πρὸ τῶν 'Ανακτόρων τῶν 'Αθηνῶν τὴν ἐπιοῦσαν τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ 'Ακρωτηρίου.

«Ὁ Ὕψιστος ἂς σκέπῃ τὴν ἀγαπητὴν πατρίδα καὶ ἂς κρατύνῃ τὰς κοινὰς προσπαθείας διὰ τὸ Ἔθνος. Ζήτω τὸ Ἔθνος!»

Ἡ «ἀληθὴς» αὕτη «ἐντολὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους», ἦτο διερμήνευσις αὐτῆς ἀκριβῶς τῆς ἀνακραυγῆς :—«Ζήτω ὁ πόλεμος!» Καὶ διὰ τῶν λέξεών του τούτων ὁ Βασιλεὺς συνεταύτιζεν ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς τὴν θέλησίν του μὲ τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ του, ὑποδεικνύων αὐτῷ ὅτι αἱ ἴδιαι σκέψεις διέπνεον καὶ ἐκεῖνον, ὅτι ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ λάβῃ θέσιν μεταξὺ τοῦ λαοῦ του θ' ἀνεβόα κ' ἐκεῖνος :

— «Ζήτω ὁ πόλεμος!»

Ὁ λαὸς δὲν ἤθελε καὶ δὲν εἶχε κἀνένα λόγον ν' ἀποδώσῃ ἀλλοίαν ἔννοιαν εἰς τὰς ὀλίγας ἐκείνας λέξεις ἃς κατώρθωσε ν' ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ βασιλέως του. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς συνεδέθη ἀδιασπάστως πρὸς τὴν βασιλείαν ἡ λαϊκὴ ὁρμή, καὶ ὅστις ἀπὸ τοῦδε τολμήσῃ νὰ δείξῃ ὅτι κάτι χωρίζει ἀκόμη τὰς δύο ταύτας θελήσεις κινδυνεύει νὰ ἴδῃ ὁλόκληρον τὴν ἀκάθεκτον ἐκείνην λαϊκὴν ὀργὴν στρεφομένην κατὰ τῆς κεφαλῆς του.

Ὁ πόλεμος ἐκηρύχθη πλέον ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, ἀλλοίμονον δὲ εἰς ἐκεῖνον ὅστις θὰ ἐπειρᾶτο νὰ διαψεύσῃ τὴν πεποίθησίν του ταύτην. Ἡ κάτωθεν πλατεῖα τοῦ Συντάγματος ἦν ἐπαρκὲς πεδίον πρὸς ἐπιβολὴν τοῦ Λυντσείου νόμου.

Τὸ πλῆθος, ἐπαρκεσθὲν εἰς τὴν βραχύλογον ἀλλ' ὁριστικὴν ἐκείνην παραδοχὴν τῆς βουλήσεώς του, ἀφοῦ ἐπέδωκεν εἰς τὸν ἄνακτα τὸ λαϊκὸν ψήφισμα, ἐτράπη διὰ τῆς ὁδοῦ Σταδίου πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, ὅπου θὰ ἐζήτει ἐξηγήσεις καὶ πληροφορίας ἀπὸ τὸν πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεώς του Θ. Δηλιγιάννην. Οὗτος, μετὰ τῆς συνήθους του σοφιστικῆς ρητορικῆς καὶ τῆς μονοτονίας ψευδίζοντος Καστελάρ, κατορθοῦντος ὅμως νὰ καλύπτῃ πάντοτε μὲ φράσεις κενὰς καὶ περιστροφὰς ἰλιγγιώδεις ὅσα δὲν θέλει νὰ ἐκφράσῃ σαφῶς, νὰ παρακάμπτῃ τοὺς σκοπέλους τῆς ἀληθείας διὰ τῶν μεμαραμένων ἀνθέων δικολαβικῆς εὐφραδείας καὶ νὰ συναρπάζῃ τὸ πλῆθος δι' ἐπιθετικῶν ὑποχωρήσεων εἰς τὰς θελήσεις αὐτοῦ ἃς ἐκεῖνος δὲν παραδέχεται, προσεφώνησεν ὡς ἑξῆς τὸν κόσμον :

«Εἶναι ἱερὰ ἡ ἐντολή, τὴν ὁποίαν κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐκπληροῦμεν. Εἶναι ἡ ἐντολὴ τὴν ὁποίαν αἱ προηγούμεναι γενεαὶ μᾶς παρέδωκαν καὶ τὴν ὁποίαν ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν θὰ παραδώσωμεν.

«Ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Ἔθνους ἵσταται ὁ Βασιλεύς, παρ' Αὐτῷ δε ἐκεῖνοι οὓς οἱ συνταγματικοὶ τύποι ἔταξαν, καὶ παρ' αὐτοὺς τὸ Ἔθνος.

«Εὐλογημένη ἡ ὥρα καθ' ἣν πάντες σύσσωμοι ὡς μία ἰδέα, ὡς μία θέλησις ἐκδηλοῦτε τὰ αἰσθήματά σας. Ἡ ἐκδήλωσις αὕτη προερχομένη ἀπὸ τὴν ἔσω καὶ ἔξω Ἑλληνισμὸν ἀποτελεῖ ἀκριβῶς τὴν δύναμιν τοῦ ἀσθενοῦς Ἑλληνικοῦ κράτους.

«Ἂς ὑψώσωμεν τὰς χεῖρας πρὸς τὸν Ὕψιστον καὶ ἂς εὐχηθῶμεν αὐτῷ νὰ εὐλογήσῃ τὴν φυλήν, ἥτις ἀποτελεῖ τὸν περιούσιον αὐτοῦ λαὸν καὶ κρατύνῃ τὰς προσπαθείας ἡμῶν.

— Ζήτω τὸ Ἔθνος!

— Ζήτω ὁ Βασιλεύς!»

Οὐδὲν ὑπέσχετο ὅτι θὰ πράξῃ διὰ τῆς φράσεως τῆς προσφωνήσεώς του, ἀλλ' ὑπέσχετο τὰ πάντα διὰ τῆς παραδοχῆς τοῦ ἱλατηρίου ὅπερ ἐξώθησεν εἰς τὴν πάνδημον ἐκείνην συνάθροισιν τὸν λαὸν διὰ τῆς «εὐλογίας τῆς ὥρας καθ' ἣν πάν-» τες σύσσωμοι, ὡς μία ἰδέα, ὡς μία θέλησις ἐξεδήλουν τὰ αἰσθήματά των». Διὰ τοῦτο ὁ λαὸς ἐπευφήμησεν αὐτὸν καὶ διελύθη κατόπιν καθησυχάσας ὅτι εἶχεν ἐπὶ κεφαλῆς αὐτοῦ ἀνθρώπους πονοῦντας τὸν τόπον καὶ παραλλήλως μὲ τὴν θέλησιν αὐτοῦ δρῶντας.

Ἄλλως τε εἶχεν ἐπιτύχει καί τι πλέον ῥητὴν δήλωσιν τοῦ Βασιλέως ἐπὶ τῇ ἐπιδόσει τοῦ λαϊκοῦ ψηφίσματος. Γεώργιος ὁ Α' εἶχεν εἴπει πρὸς τὴν ἀνελθοῦσαν εἰς τ' Ἀνάκτορα ἐπιτροπὴν τοῦ λαοῦ :

«Χαίρων διὰ τὰ ἐκδηλούμενα αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ θὰ ἐμμείνω εἰς τὴν διαχαραχθεῖσαν ὁδὸν ἐπὶ τοῦ Ἐθνικοῦ ζητήματος, ὑπὲρ οὗ εἶναι ἐκπεφρασμένη ἡ κοινὴ τῆς Ερώπης γνώμη».

Τὰ ἑλληνικὰ πλήθη διεβεβαιοῦντο διὰ τῶν φράσεων τούτων,—ἃς δικαίως ἐθεώρουν περιεσκεμμένως λεχθείσας,— ὅτι ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κράτους συνειδότες τὸ βαρὺ τῶν εὐθυνῶν ἃς ἀνελάμβανον ἀπέναντι τῆς Εὐρώπης, καὶ τὰς δυσχερεῖς ἅμα τοῦ ἀγῶνος ἀνάγκας κατὰ τοῦ Ὀθωμανικοῦ κολοσσοῦ καὶ τοῦ μείζονος ἔτι τῆς Εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, ἥτις τελείως πλέον εἶχεν ἐκδηλωθῇ, ὑπέσχοντο ὅτι θὰ ἐνέμενον εἰς τὴν ὁδὸν ἣν μέχρι τότε εἶχον ἀκολουθήσει, εἰς τὴν ὁδὸν τῆς δράσεως ἣν διήνοιξε πρὸ αὐτῶν ἡ λαϊκὴ ἐξέγερσις· ἐβεβαιοῦντο δ' οὐχ ἧττον ὅτι καὶ ἡ ἐν Εὐρώπῃ κοινὴ γνώμη ἦτο ὑπὲρ ἡμῶν· γνώμη δὲ κοινὴ ἐφ' ἧς ὑπελόγιζεν ὁ βασιλεὺς θὰ ἐνεῖχε βεβαίως τὴν σημασίαν ἐκείνην καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐπιβολῆς ἐπὶ τῶν εὐρωπαϊκῶν Κυβερνήσεων ἣν ἀπῄτουν αἱ δυσχερεῖς περιστάσεις, ἄλλως δὲν ἔπρεπεν οἱ ἰθύνοντες τὰς τύχας μας νὰ ὑπολογίζωσιν ἐπ' αὐτῆς, καὶ δὲν θὰ τὴν ἔφερον βέβαια ὡς στήριγμα τῶν ἀποφάσεών των.

Ἄλλη ἐξήγησις τῶν δηλώσεων τούτων μήτ' ἐχώρει μήτ' ἔπρεπε νὰ χωρήσῃ. Ὁ λαὸς ἐπείσθη, Βασιλεὺς δὲ καὶ Κυβέρνησις, ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς, ἀπήλαυον τῆς πλήρους αὐτοῦ ἐμπιστοσύνης.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῆς πεποιθήσεως ταύτης τοῦ λαοῦ ἐπῆλθε μετὰ δύο ἡμέρας ἡ ἐπίδοσις ἐντόνου ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως διακοινώσεως πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, καθ' ἥν, «Ἡ ἀπαίτησις αὐτῶν ὅπως ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐντοπισθῇ εἰς ὃ σημεῖον εὑρίσκετο ἀνῄρει τὴν ἐντολήν, τὴν ὁποίαν ἔλαβε παρὰ τοῦ Βασιλέως, ὅπως προβῇ εἰς τὴν κατοχὴν τῆς χώρας καὶ ἐφαρμόσῃ τοὺς νόμους τοῦ κράτους.

«Τοιαύτην ἀναίρεσιν τῆς δοθείσης ἐντολῆς οὐδεμία ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἤθελεν εὑρεθῇ νὰ ὑπογράψῃ. Ἡ δὲ στάσις τῶν ναυάρχων τῆς κατοχῆς καὶ ἡ καταδίκη εἰς τὸν δι' ἀσιτίας ἀτιμωτικὸν θάνατον καὶ ἡ διηνεκὴς ἀπειλὴ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου ἐξώθουν τὴν Ἑλλάδα εἰς τὰ ἔσχατα . . . .»

Ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ συνεχεῖς ἐκφράσεις συμπαθειῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκ μέ-

ρους διαπρεπῶν ξένων καὶ τηλεγραφήματα ὁμάδος Ἰταλῶν βουλευτῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλήν, ἐξ ὀνόματος τῆς ὁποίας ὁ Πρόεδρος αὐτῆς Ἀλέξανδρος Ζαΐμης ἀπήντα ὡς ἑξῆς :

« Ἐνετείλατό μοι ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων νὰ διαβιβάσω ὑμῖν θερμὰ εὐχαριστήρια ἐπὶ ταῖς ὑμετέραις ἐκδηλώσεσι. Τὸ καθῆκον τοῦτο ἐπιτελῶν σήμερον, κύριοι, δράττομαι τῆς εὐκαιρίας, ὅπως μετὰ ψυχικῆς ὀδύνης ἀγγείλω ὑμῖν· ὅτι σκηναὶ ἀπαίσιαι διεδραματίσθησαν ἐν Κρήτῃ· ὅτι ἐκεῖ οἱ Τοῦρκοι τῇ ἀρχῇ τῶν ξένων ἀγημάτων ἐξῆλθον τοῦ φρουρίου τῶν Χανίων καὶ ἐπετέθησαν κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡττηθέντες δὲ εὗρον ἄσυλον ὑπὸ τὰς πτυχὰς τῶν σημαιῶν τῶν ἐξ μεγάλων Δυνάμεων· ὅτι τὰ πλεῖα τεσσάρων ἐκ τῶν Δυνάμεων — ἐν ταύταις δὲ δὲν περιλαμβάνεται εὐτυχῶς ἡ Ἰταλία — ἔβαλον ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Κρητῶν, πληγώσαντες ἄνδρας καὶ γυναῖκας καὶ φθείραντες ναούς. Εὔχομαι νὰ πληρωθῶσιν αἱ εὐχαὶ τοῦ στενάζοντος Γένους καὶ νὰ καταστῇ καὶ πάλιν μεγάλη ἡ Πατρίς μου. Ἐὰν ὅμως πέπρωται μεγαλυνθεῖσα νὰ καταχρᾶται καὶ αὕτη τῆς ἰσχύος αὐτῆς καὶ τοιαῦτα νὰ διαπράττῃ καθ' ἑαυτῆς καὶ τοῦ Δικαίου, προτιμότερον ἀληθῶς νὰ μείνῃ μικρά.

Ὁ Πρόεδρος

Ἀλέξ. Ζαΐμης »

Ταῦτα δὲ πάντα, ἐν ᾧ ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ἠπειλούμεθα δι' ἀποκλεισμοῦ, κατὰ μίμησιν τῆς ἐνεργείας τοῦ 1886, ἧς ἀντίγραφον κατὰ βάθος ἐσκέπτετο ἐν ἀνάγκῃ νὰ μᾶς προσφέρῃ καὶ ἡ Κυβέρνησίς μας, ἐν ᾧ ἡ Γερμανία ἰδιαιτέρως ἐνεθάρρυνε τὴν Τουρκίαν παντοιοτρόπως, ἀπειλοῦσα μετὰ τῆς Ρωσσίας, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀπειθείας ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ κελεύσματα τῶν Δυνάμεων θὰ καθίστων ἡμᾶς ἀνικάνους καὶ διὰ πᾶσαν εἰς τὸ μέλλον ἐνέργειαν, ἐνῷ ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῆς Γαλλίας, ἐδήλου διὰ γλώσσης σαφεστάτης ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 11 Φεβρουαρίου, ὅτι :

« Ἐπειδὴ λαός τις ἔχει μόνον συμπαθείας ἐν Εὐρώπῃ δὲν δικαιοῦται καὶ νὰ ἐπεμβαίνῃ, ἐμμένων εἰς τόσον κινδυνώδεις φιλοδοξίας». Προσέθετε δ' ὅτι «ἡ ἐν Κρήτῃ παρουσία τῶν ναυάρχων ἐγγυᾶται ὑπὲρ τῆς κοινῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν Χριστιανῶν. Ὅτι ἡ παρουσία τῶν στόλων εἶναι ἐχέγγυον ὅτι ἡ νῆσος δὲν θὰ ὑπαχθῇ πλέον εἰς τὴν τουρκικὴν διοίκησιν ἀπ' εὐθείας, ἀλλὰ καὶ ἐξασφαλίζει τὸν σεβασμὸν πρὸς τὴν ἐδαφικὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἧς ἡ Εὐρώπη ἔχει ἀνάγκην.

Ἔλεγε πρὸς τούτοις ὅτι «ἐὰν μία τῶν Δυνάμεων ἤθελεν ἀξιώσει νὰ πορισθῇ ὑπὲρ ἑαυτῆς ὠφέλειάν τινα ἐκ τῆς ἐνεστώσης κρίσεως, πῶς ἤθελε κατορθωθῇ νὰ καταπνιγῶσιν αἱ λοιπαὶ φιλοδοξίαι ;» Καὶ προσέθετεν ὅτι «ἡ θέλησις τῆς Εὐρώπης, ἱκανῶς σταθερά, ὥστε νὰ ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος, εἶναι ἱκανὴ νὰ ἐπιβληθῇ καὶ ἐπὶ τῆς Πύλης, ὅταν ἐπιστῇ ἡ στιγμὴ νὰ ἐπιληφθῇ τῶν μεταρρυθμίσεων δι' ὁλόκληρον τὴν Ὀθωμανικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ὑπῆρχε δ' ἐλπίς, ὅτι ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἤθελεν ἐπὶ τέλους ὑποταχθῇ εἰς τὰς συμβουλάς, δι' ἃς ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἐλαμβάνοντο καὶ αὐστηρότερα μέτρα».

Καταφανεῖς δὲ συνάμα ἤρχισαν νὰ γίνωνται καὶ τινες διαφωνίαι μεταξὺ τῶν

Ἑλλήνων ὑπουργῶν καὶ δὴ ἀντιρρήσεις ἐκ μέρους τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργοῦ Σμόλενιτς, ὅστις δὲν ἐθεώρει ἀναλόγους πρὸς τὰς περιστάσεις καὶ ἐπαρκεῖς πρὸς ἐπιτυχίαν τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τῆς Κυβερνήσεως. Ἀνεμένετο δὲ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἡ ἐπίδοσις τελεσιγράφου διακοινώσεως ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων δι' ἧς θὰ ἐζήτουν αὗται νὰ ἐπιβάλωσι τὰς ἐκπεφρασμένας ἤδη θελήσεις των.

Λ. Παρασκευόπουλος, λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ ἐν τῷ στρατῷ τῆς Κατοχῆς.

Ἐπειδὴ δ' ἐκ τούτων καὶ ἐκ τῶν ἀντιφατικῶν ἑκάστοτε διαδόσεων, περὶ σφαγῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Μικρᾷ Ἀσίᾳ, περὶ ἀπαγορεύσεως ἐκ μέρους τῶν ἐν Κρήτῃ ναυάρχων ἐπισιτίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, περὶ εὐμενῶν ἢ δυσμενῶν διαθέσεων ἐκ μέρους ταύτης ἢ ἐκείνης τῶν Δυνάμεων, τὰ ὁποῖα πάντα ἐξῇρεν ἢ ἐμεγαλοποίει ὁ τύπος κατὰ τὴν οἰκτρὰν του συνήθειαν, ὁ κόσμος εὑρίσκετο ἐν διαρκεῖ ἀγωνίᾳ, ἐν ποιᾷ τινι νευρώσει ἧς αἱ ἐκρήξεις εἶναι πάντοτε ἐπικίνδυνοι διὰ τὰ ἔθνη τὰ εὑρισκόμενα εἰς περιστάσεις τόσῳ κρισίμους,— ἡ «Ἐφημερίς», θεωρουμένη ὡς διερμηνεύουσα τὰς σκέψεις τῆς Αὐλῆς, ἐδημοσίευσε καθ' «Ὑψηλὴν ἐντολὴν» τὸ ἀκόλουθον Ἀνακοινωθὲν εἰς τὸ φύλλον τῆς 11 Φεβρουαρίου.

«Εἶναι εὔλογος ἡ συγκίνησις ἡ καταλαμβάνουσα τὸν λαόν, εἰς πᾶν ἄγγελμα τῶν ἐν Κρήτῃ συμβαινόντων· ἀλλ' εὑρισκόμεθα μόλις εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἐθνικῆς ἐνεργείας, καὶ αἱ συγκινήσεις αὗται δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραφέρωσι· τοὐναντίον ἐπιβάλλεται ἡμῖν ψυχικὴ ἠρεμία καὶ ἀξιοπρέπεια ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ ἀναληφθέντος ἀγῶνος. Τὴν ἠρεμίαν δὲ ταύτην ὀφείλει ὁ λαὸς πρωτίστως νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τοὺς ἰθύνοντας τὰς ἐθνικὰς ἐνεργείας, διαπιστῶν οὕτω τὴν πλήρη πρὸς αὐτοὺς ἐμπιστοσύνην του. Διότι μόνον οἱ ἐν ἠρεμίᾳ καὶ ἀπερισπάστως ἐνεργοῦντες δύνανται ν' ἀποφύγωσι τὰ σφάλματα τὰ ζημιοῦντα πᾶσαν ὑπόθεσιν.

«Εἶναι πρὸς τούτοις ἀνάγκη νὰ ἐπιστηθῇ ἡ κοινὴ προσοχὴ ἐπὶ τῆς προελεύσεως τῶν μεταδιδομένων ἑκάστοτε ἐκ Κρήτης ἢ ἀλλαχόθεν ἀγγελμάτων, ἵνα μὴ εὐκόλως παρέχηται πίστις εἰς πάντα ταῦτα. Ἡ Κυβέρνησις κατὰ τὰς δοθείσας αὐτῇ διαταγάς, οὐδέποτε καθυστερεῖ εἰς τὴν ἀνακοίνωσιν ἐπισήμων εἰδήσεων, αἱ ὁποῖαι καὶ μόναι πρέπει νὰ γίνωνται πιστευταί».

Ὁμολογητέον ὅμως ὅτι ἡ τοιαύτη «Ὑψηλὴ Ἀνακοίνωσις», ὡς εἶχε βαπτι-

σθῆ, ἐπηύξησεν ἔτι μᾶλλον τὴν λαϊκὴν ἀγωνίαν διὰ τοῦ περικεκαλυμμένου ὕφους της, βεβαιουμένης ἤδη τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον συσφίγξεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης καὶ τῆς ἀκραδάντου τῶν Δυνάμεων ἐμμονῆς εἰς τ' ἀπ' ἀρχῆς παρ' αὐτῶν ἐκδηλωθέντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Ἀντίκτυπος τῶν Κρητικῶν περιπλοκῶν ἐν Ἀθήναις.

Συνέπειαι τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν.—Συζητήσεις ἐν ταῖς εὐρωπαϊκαῖς Βουλαῖς.—Μία ἔκθεσις τοῦ Βιλλιώτη —Ἔξαψις ἐν Ἀθήναις καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει. — Πυρπόλησις τῶν Χανίων — Περιπέτειαι ἑνὸς χρηματοκιβωτίου.— Πολεμικὰ συμβούλια ἐν τῷ Ιλδίζ. — Μία δήλωσις τοῦ βασιλέως Γεωργίου.—Κατάργησις τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικῶν Προξενείων.—Κακόβουλοι δηλώσεις τοῦ Κοῦρζον —Ἡ ἐν Κρήτῃ ὀχλοκρατία.—Ὕβρεις γερμανικαί —Προτάσεις τῆς Ἀγγλίας περὶ Κρήτης.—Δηλώσεις τοῦ Κλέωνος Ραγκαβῆ. — Ἐξέγερσις ἐν ταῖς ἑλληνικαῖς ἐπαρχίαις.— Πολεμικαὶ παρασκευαὶ τῆς Τουρκίας. — Ἀδράνεια Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως —Ἡ πολιτικὴ τῆς Ρωσσίας.—Σχίσμα ἐν τῇ Συμπολιτεύσει. —Ἀναφορὰ 34 βουλευτῶν πρὸς τὸν Βασιλέα —Νέαι ἐπεμβάσεις εἰς τὴν κίνησιν τοῦ στρατοῦ μας ἐν Κρήτῃ. — Προκήρυξις τῶν Ναυάρχων καὶ ἀπάντησις τῶν ἐπαναστατῶν.—Μάχαι καὶ συγκρούσεις ἀνὰ τὴν νῆσον. — Ὁ Κόρακας πολιορκεῖ τὸ Ἡράκλειον.—Πρότασις περὶ ἡγεμονίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν πρίγκηπα Γεώργιον —Ἐρεθισμὸς ἐν Ἀθήναις: ἀντιδυναστικαὶ ἐκφράσεις —Ὑπόμνημα τῶν Κρητῶν βουλευτῶν πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ τὰς Δυνάμεις —Ἀγγλία καὶ Γερμανία —Ἡ θέσις τῆς Καντάνου.—Πολιορκία αὐτῆς —Ἅλωσις τοῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ.—Τὸ ἑλληνικὸν πυροβολικὸν ἐν Καντάνῳ.—Διακοίνωσις τῶν Ναυάρχων πρὸς τοὺς πολιορκητάς —Ὁδηγίαι τοῦ Βάσσου πρὸς τὸν Μπάρακλην —Ἀπελευθέρωσις τῶν Καντανιωτῶν —Τὰ κατὰ τὴν ἔξοδον. — Διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων.—Ἀπάντησις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως

Τὰ πάντα εἶχον ἀποτόμως μετατραπῆ ἐντὸς ὀλιγίστων ἡμερῶν.

Πρὸ ὀλίγου μόλις, οἱ ἐπαναστάται, γενόμενοι κύριοι τῶν μεταξὺ Γαλατᾶ καὶ Νταράτσου ὑψωμάτων καὶ τῶν τῆς Χαλέπας, ἐχαιρέτιζον ἐκεῖθεν ἐν μέσῳ παραφόρου ἐνθουσιασμοῦ διὰ ζητωκραυγῶν καὶ πυροβολισμῶν ἀτελευτήτων τὰ πρὸ τῶν Χανίων διὰ πρώτην φορὰν ἐπιφανέντα ἑλληνικὰ πολεμικὰ σκάφη, καὶ μετ' ἐνδιαφέροντος κ' ἐκπλήξεως ἅμα παρηκολούθουν τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο θέαμα οἱ κυβερνῆται καὶ τὰ πληρώματα τῶν εὐρωπαϊκῶν σκαφῶν.

Ἀμέσως τότε, ὑψώσαντες οἱ Κρῆτες τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τῶν αἱματο-

λεύστων ἐκείνων βράχων, ἐκήρυττον τὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος κ' ἐπετίθεντο ἀκάθεκτοι κατὰ τῶν Τούρκων... Ἡ πάσχουσα, ἡ ἀτιμαζομένη ἐπὶ τόσους αἰῶνας ὡραία κόρη, ἔβλεπε τέλος ἀνοικτὰς πρὸ αὐτῆς τὰς φιλοστόργους τῆς μεγάλης μητρός της ἀγκάλας, καὶ ὥρμα πρὸς αὐτήν, ἵνα στεγασθῇ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ἰσχύος καὶ τῆς δόξης της, οὐδ' ὑποπτεύουσα κἂν ὅτι μεταξὺ αὐτῆς καὶ ταύτης θὰ ὑπῆρχεν ἀνθρωπίνη δύναμις ἱκανὴ νὰ παρεμβάλῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον πρόσκομμα... Διὰ τοῦτο εἰς ἁπάσας συγχρόνως τὰς Κρητικὰς ἐπαρχίας ὑψοῦτο ἡ σημαία τῆς ἑνώσεως καὶ πανταχόθεν συνέρρεον εἰς Χαλέπαν ἀντιπρόσωποι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ πρὸς σχηματισμὸν Ἐπαναστατικῆς Συνελεύσεως.

Μετ' ὀλίγας ἡμέρας τὰ πάντα δεινῶς μετετράπησαν. Ἡ ἑλληνικὴ σημαία ἀπεδείχθη ἀνεπαρκὴς πρὸς στεγασμὸν τῶν κρητικῶν πόθων. Τὰ Ἑλληνικὰ πλοῖα παρέμενον ἀνίσχυρα πρὸ τῶν κρητικῶν παραλίων. Ἡ Εὐρώπη, ὁμοφωνοῦσα, εἶχε σφυρηλατήσει φοβερὸν κλοιὸν καὶ δι' αὐτοῦ ἤδη συνέσφιγγε τὸν τράχηλον τῆς Κρήτης...

Ὁ τύπος ὁ Ἑλληνικός, ὁ τύπος ὁ φιλελληνικός, ἔσπευσε σύσσωμος νὰ διαμαρτυρηθῇ στεντωρείως κατὰ τοῦ ὑπὸ τῶν ναυάρχων βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου, καὶ ὠνόμασεν Ἀντιναυαρῖνον τὴν ἀπάνθρωπον ἐκείνην πρᾶξιν τῆς πανόπλου Εὐρώπης κατὰ μιᾶς φούκτας δυναστευομένων ἀνθρώπων ζητούντων μὲ τὸ αἷμά των νὰ πληρώσουν τὴν ποθητήν των ἐλευθερίαν. Ἀλλ' ὁ τύπος εἶχεν ἄδικον ἴσως· μὴ νομίσωμεν ὅτι καὶ τοῦ Ναυαρίνου ἡ τραγῳδία ἐπαίχθη ὑπὸ τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς χάριν τῆς Ἑλλάδος. Ὄχι! Καὶ τότε καὶ τώρα ἡ ἀπανθρωπία διεπράχθη ἁπλῶς καὶ μόνον ἵνα ἀποδειχθῇ ὅτι κανεὶς δὲν ἔχει ἀτιμωρητὶ τὸ δικαίωμα τοῦ παρακούειν τὰς διαταγὰς τῶν ἰσχυρῶν. Ἠθέλησαν καὶ τότε νὰ ἐπιβάλουν τὴν θέλησίν των, ὄχι νὰ σώσουν τὴν Ἑλλάδα. Ἐπέβαλλον καὶ ἤδη τὸ γόητρόν των, ὄχι ὑπεστήριξαν τὴν Τουρκίαν. Μὴ μας ἀπατᾷ ἡ ἐπιφάνεια. Ὁ μείζων ἐχθρὸς τῶν ἀσθενῶν εἶναι τὸ κακοῦργον δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου.

Ἐν τῇ Κυανῇ Βίβλῳ τῆς Ἀγγλίας τῇ ἐκδοθείσῃ ἐν σχέσει πρὸς τ' ἀρμενικά, ἀναγινώσκεται, μεταξὺ τόσων ἄλλων τερατωδῶν γεγονότων καὶ ἡ ἑξῆς περικοπὴ ἐξ ἐκθέσεως Ἄγγλου προξένου : — «Εἰς Μαλάττιαν ἐσφάγησαν 1500 »Ἀρμένιοι. Εἷς ἐξ αὐτῶν ἐκρεμάσθη νεκρὸς εἴς τι κρεωπωλεῖον καὶ ὁ φονεὺς ἐκάλει »εἰμπαικτικῶς τὸν κόσμον ν' ἀγοράσῃ κρέας πρὸς πέντε παράδες τὴν ὀκᾶν» !

Τί ἔπραξεν ἡ Εὐρώπη πρὸ τῶν ἐπισήμως διαβεβαιουμένων θηριωδιῶν τούτων; τὰς ἀνέγραψε μόνον ψυχρῶς εἰς τὰς διπλωματικάς της βίβλους. Δὲν ἐθεώρει ἀκόμη κατάλληλον τὴν ἐποχὴν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν ἰδίων της συμφερόντων. Ἐν τῷ μεταξὺ δὲν παρέβλαπτε κατ' οὐδὲν τὴν «Εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν» ἡ σφαγὴ μερικῶν χιλιάδων ἀθώων· ἂς ἐγίνετο λοιπόν.

Διατί τάχα ἀνεμένομεν διάφορον πολιτικὴν ἐν τῷ Κρητικῷ ζητήματι ; Διότι ἀνεμίχθη ἐνεργῶς εἰς τοῦτο ἡ Ἑλλάς ; Τότε τὸ χειρότερον διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς δυσμενείας τῆς Εὐρώπης, ἀφ' οὗ τόσον ἀσυστόλως ἐτόλμα ἓν ἐκεῖ νήπιον νὰ

παρεντίθεται μεταξὺ τῶν ἀθῴων θυμάτων καὶ τῶν νομίμων σφαγέων . . . παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῆς !

Εἰς ζητήματα ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ὑπὸ τὸ σαθρὸν σύστημα τῶν ὑφ' οὓς ζῶμεν ἅπαντες πολιτειακῶν θεσμῶν δὲν ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ τις δίκαιον ἵνα ἐπιτυγχάνῃ, πρέπει νὰ ἔχῃ καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐπιβολῆς τοῦ δικαίου του. Κράτος δέ, ὡς ἡ Ἑλλάς, χρεωκοπημένον κατ' οὐσίαν, ἐξηρθρωμένον διοικητικῶς, παραλελυμένον ὑπὸ ἔποψιν στρατιωτικοῦ ὀργανισμοῦ τίνα δύναμιν θὰ κατώρθου ν' ἀντιτάξῃ κατὰ τῶν περιφρονούντων τὰ δίκαιά του ;

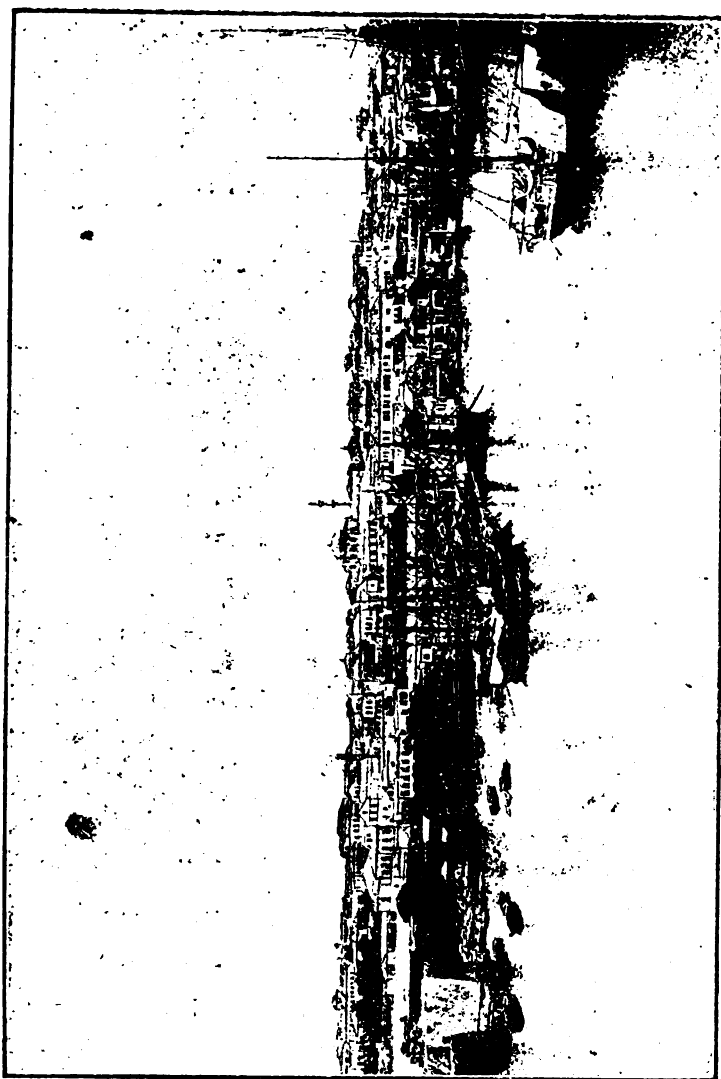
Ἡ ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἐν τούτοις καταπυροβόλησις τῶν ἐπαναστατῶν δεινὴν ἤγειρε καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἀγανάκτησιν. Πλὴν τῶν ἐκβιασθεισῶν δηλώσεων τοῦ Ἀννοτὼ ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ, καὶ ἐν τῇ Ἀγγλικῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων ἀπαντῶν εἰς ἐπερώτησιν ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑφυπουργὸς Κοῦρζον εἶπεν ὅτι δὲν ἐξηκριβώθη τὸ γεγονὸς ὅτι **ἔψησαν** Χριστιανούς. Εἰς τὴν ἐπερώτησιν τοῦ βουλευτοῦ Stevenson, ὅστις ὡμίλησε περὶ τῆς προκηρύξεως τοῦ συνταγματάρχου Βάσσου, ἀπευθύνοντος τὸ ἐρώτημα, διατί αἱ Μ. Δυνάμεις δὲν ἀναθέτουσιν εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν τὴν τήρησιν τῆς τάξεως, ὁ ὑφυπουργὸς ἐδήλωσεν, ὅτι διὰ τῆς προκηρύξεως ἐδίδετο ἐν ταὐτῷ εἰς τοὺς κατοίκους ὑπόσχεσις περὶ εἰρηνοποιήσεως τῆς Κρήτης, ἀλλ' ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς φαίνεται ὅτι ἔπραξε μέχρι τοῦδε τὸ ἐναντίον καὶ ὅτι ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας εἶνε ἀπίθανον ὅτι αἱ Μ. Δυνάμεις θὰ τῷ ἀνέθετον τοιαύτην ἐντολήν. Ἐπὶ τῇ ὁμοφώνῳ αἰτήσει τῆς ἀντιπολιτεύσεως μεγάλη συζήτησις ἐπηκολούθησε σχετικῶς πρὸς τὴν εἴδησιν τοῦ βομβαρδισμοῦ.

Ἰω. Ἰσσαδρέβσκης, ταγματάρχης τοῦ ἐν Κρήτῃ 1 τάγματος τοῦ 1 Συντάγματος τοῦ πεζικοῦ.

Πολλὰ μέλη τῆς ἀντιπολιτεύσεως μετὰ δριμείας γλώσσης ἔψεξαν τὴν ἐνέργειαν τῆς Κυβερνήσεως. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς Ἀντιπολιτεύσεως ὡμίλησεν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην καὶ ζωηρῶς ἐπευφημήθη.

Πολλοὶ ἔλαβον τὸν λόγον, ἐν οἷς οἱ Ἄρκουρ καὶ Δίλκε, ἐλέγξαντες δριμέως τὰ αὐθαίρετα μέτρα τῆς Εὐρώπης ἐν Κρήτῃ. Ὁ ἀρχηγὸς τῆς πλειοψηφίας Βάλφουρ εἶπεν ὅτι ἡ Ἀγγλία συμπαθεῖ μεγάλως καὶ ἐπιθυμεῖ βελτίωσιν τῆς νήσου.

Ηράκλειον.

Ἀλλ' αἱ Δυνάμεις εἶναι ὁμοθύμως σύμφωνοι ν' ἀποφύγωσι τὸν πόλεμον. Περὶ τοῦ βομβαρδισμοῦ εἶπεν ὅτι οἱ ἐπαναστάται εἰσῆλθον ἐντὸς τῆς οὐδετέρας ζώνης, ὅτι δὲ οἱ ναύαρχοι ἀπὸ κοινοῦ ἀπεφάσισαν τὸ λυπηρὸν ἀλλ' ἀναγκαῖον μέτρον τοῦ βομβαρδισμοῦ.

Ἐν Ἰταλίᾳ ἡ κοινὴ γνώμη εἶχεν ἐξαφθῇ εἰς τὸ ἔπακρον. Τὸ μέγα φιλελεύθερον σῶμα τῶν Γαριβαλδινῶν ἀπέστελλε πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων θερμὰς εὐχὰς πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐδήλου ὅτι οἱ ὀπαδοὶ τοῦ ἐνδόξου Ἰταλοῦ στρατηλάτου ἦσαν ἕτοιμοι καὶ τὸ αἷμά των ὑπὲρ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Ἑλλάδος νὰ προσφέρουν, ὁ δὲ πρόεδρος τῆς ἡμετέρας Βουλῆς ἀπήντα διὰ τῶν ἑξῆς τηλεγραφημάτων :

«Διοικητικὸν Συμβούλιον Γαριβαλδινῶν

Εἰς Βενετίαν

«Οἱ Ἕλληνες τῆς Κρήτης εἰσὶν ἢ ἥρωες ἢ μάρτυρες. Καὶ οὗτοι καὶ ἐκεῖνοι, ὑπερήφανοι ὄντες, οὐδὲν ζητοῦσιν· ἀπεκδέχονται ὅμως εὐγνωμόνως τὰς εὐχὰς γενναίων ψυχῶν. Ὑμεῖς εἶσθε συνάδελφοι αὐτῶν ἐν ἡρωικαῖς πράξεσι καὶ ἐν ἀτυχίαις. Διὰ τοῦτο σᾶς χαιρετίζω καὶ σᾶς εὐχαριστῶ ἐν ὀνόματι καὶ κατ' ἐντολὴν τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων.

Ὁ Πρόεδρος

Ἀλέξανδρος Ζαΐμης»

«Κύριον Μάριον Μπρούη, Πρόεδρον

Εἰς Φλωρεντίαν

«Ἡ Κρήτη εἶναι τάφος μέγας ἡρώων. Δὲν λησμονοῦμεν ἡμεῖς ὅτι ἡ γῆ ἐκείνη καλύπτει εὐσεβῶς καὶ τὰ ὀστᾶ τῶν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς ἀγωνισαμένων στρατιωτῶν τοῦ Γαριβάλδη. Ὅταν δ' αἱ ὑμέτεραι εὐχαὶ πληρωθῶσι —καὶ ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων ἐνετείλατό μοι νὰ διαβιβάσω ὑμῖν τὰς θερμὰς αὐτῆς εὐχαριστίας ἐπὶ ταύταις—, ὅταν ἡ ἐλευθερία λαμπρύνῃ τὸν ὁρίζοντα τῆς νήσου, θέλουσιν αναβλαστήσει ἐκ τῆς τέφρας τῆς πυρποληθείσης χώρας τὰ ἄνθη, ὅπως παραμείνωσι σύντροφοι ἀχώριστοι τῶν κοιμωμένων ἀδελφικῶς τὸν αἰώνιον ὕπνον γενναίων Ἰταλῶν καὶ Ἑλλήνων.

Ὁ πρόεδρος τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων

Ἀλέξανδρος Ζαΐμης».

Ἀλλ' ἡ Βουλὴ τῶν Κοινοτήτων ἀπέρριπτε τῇ 10ῃ Φεβρουαρίου πρότασιν τοῦ Λαμπουσὲρ περὶ «μομφῆς τῆς Κυβερνήσεως διὰ τὸν βομβαρδισμὸν τῶν Κρητῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τῶν ἀγγλικῶν πλοίων» διὰ ψήφων 243 κατὰ 125 — καὶ διάστασις ἀνεφύετο μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Γερμανίας, καθ' ὅτι ὁ Γερμανὸς αὐτοκράτωρ ἐπέμενεν ἔτι εἰς τὴν περὶ ἀποκλεισμοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πρότασιν τὴν ὁποίαν ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις εἶχε τελείως ἀπαράδεκτον κηρύξει.

Ὁ δὲ διαπρεπὴς Γάλλος πολιτευτὴς Γεώργιος Κλεμανσώ, καυτηριάζων δριμέως τὴν ὑποταγὴν τῆς Γαλλίας εἰς τὰ κελεύσματα τοῦ Τσάρου, ἐδημοσίευε σφοδρὸν ἄρθρον ἐν τῇ παρισινῇ «Δικαιοσύνῃ», καταλῆγον ὡς ἑξῆς :

«Καταπνίξασα τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1896 διὰ ψευδῶν ὑποσχέσεων τί ἐπέτυχεν ἡ Εὐρώπη εἰμὴ τὴν ἐνθάρρυνσιν τοῦ Σουλτάνου πρὸς νέας σφαγάς ; Θὰ δείξωσιν ἀδιαφορίαν ; Ἔστω. Ἀλλὰ τίς ἀγνοεῖ ὅτι αἱ ἀναβολαὶ μᾶς φέρουσιν εὐθὺ εἰς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Μακεδονίας, κατὰ τὸ προσεχὲς ἔαρ ; Τοῦτο εἶναι διατήρησις τῆς εἰρήνης ; εἰρήνης στοιχισάσης ἐντὸς διετίας τριακοσίας χιλιάδας ἀνθρώπων ;

«Ἂν θέλωσιν εἰλικρινῶς τὴν εἰρήνην, καὶ ἔχουσιν ὑπὲρ αὐτῆς μέσον, νὰ συμμαχήσωσι κατὰ τῶν φονέων, ἀντὶ νὰ ὑπηρετῶσιν αὐτούς. Ἡ ἁπλῆ αὕτη ἰδέα ἄρχεται ἐπικρατοῦσα. Ὁ κ. Κασανιὰκ ἐν τῇ «Ἐξουσίᾳ», ὁ κ. Ἀμουρεάντης ἐν τῷ «Ἡλίῳ» δημοσιεύουσιν ἄρθρα ὑπὲρ ἐλευθερώσεως τῆς Κρήτης, χωρὶς νὰ σκοτισθῶσι μὲ τὴν θέλησιν τοῦ Τσάρου. Δημοκρατικοὶ προεπορεύθησαν αὐτῶν, ἄλλοι θὰ τοὺς ἀκολουθήσωσι.

«Ὑπάρχει γνώμη τῆς Γαλλίας, τῆς γαλλικῆς καὶ οὐχὶ τῆς ρωσσικῆς Γαλλίας, ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν εἴπωσιν. Ἡ Κρήτη διὰ τοὺς Κρῆτας, τῇ θελήσει δὲ τῶν κατοίκων της, ἡ Κρήτη τῇ Ἑλλάδι. Ἐὰν ὁ Τσάρος συναινέσῃ, τοῦτο γίνεται καὶ ἄνευ πολέμου. Τὴν στιγμὴν ταύτην δὲν ὑπάρχει ἄλλη λύσις. Ἵνα πεισθῇ ὁ Τσάρος, ἀρκεῖ νὰ τῷ λαλήσωσι καθαρά, ἀντὶ νὰ κύπτωσιν αἰωνίως πρὸ τῆς σκιᾶς του.

«Ἡ Γαλλία ζῇ ἀκόμη καὶ μετὰ τὰς ἥττας της. Δύναται νὰ παρασυρθῇ ὑπὸ τοῦ λαμπροῦ προσώπου, ὅπερ διεδραμάτισεν ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἂς κηρύξῃ τὸν λόγον τοῦ δικαίου καὶ τῆς φιλανθρωπίας, καὶ πάλιν οἱ λαοί, οἵτινες θὰ ἦναι ἡ δύναμις, θὰ τὴν ἀκολουθήσωσιν. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι πτωχή, ἀλλὰ γενναία καὶ ἰσχυρὰ ὡς ἔχουσα τὴν ἰδέαν. Ἂς λάβωμεν καὶ ἡμεῖς τὴν δύναμιν τῆς ἰδέας, οἱ ἔχοντες καὶ ἡμεῖς τὴν Κρήτην μας ν' ἀνακτήσωμεν. Διὰ τῆς ἰδέας θὰ γίνωμεν μεγάλοι, διὰ τῆς ἰδέας θὰ καταστῶμεν ἰσχυροί. Ζήτω ἡ Γαλλία, Κύριε !»

Ἀλλ' εἰς τί ἠδύναντο νὰ ὠφελήσουν αἱ ἰδιωτικαὶ αὗται συμπάθειαι ὅταν αἱ κυβερνήσεις εἶχον διαχαράξει πλέον τὴν ὁδὸν ἣν προὐτίθεντο ν' ἀκολουθήσουν ἐν σχέσει πρὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα, καὶ ὅταν οἱ ἀντιπρόσωποι αὐτῶν πρόξενοι τῆς Κρήτης, ἐν οἷς προεξῆρχεν ὁ πολύπειρος καὶ πανπόνηρος τῆς Ἀγγλίας Βιλλιώτης, παρίστων τὴν ἐν Κρήτῃ κατάστασιν ὅπως ὑπηγόρευον τὰ συμφέροντα τῶν Δυνάμεων τὰς ὁποίας ἀντεπροσώπευον, μή ποτε ἀποκνοῦντες νὰ ἐπεκτείνωσιν ἢ νὰ μειῶσι, κατὰ τὰς περιστάσεις, τὴν σημασίαν τῶν ἐν τῇ νήσῳ λαμβανόντων χώραν ; Οὕτω τὴν 11 Φεβρουαρίου ὁ Κοῦρζον ἀνεκοίνου εἰς τὴν ἀγγλικὴν Βουλὴν τηλεγράφημα τοῦ ἐν Χανίοις Ἄγγλου προξένου ἔχον ἐν περιλήψει ὡς ἑξῆς :

«Ἐν τῇ περιοδείᾳ του μετὰ τῶν προξένων Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας ὁ Ἄγγλος πρόξενος εὗρε τὸν λαὸν τῶν μουσουλμάνων ἐν λίαν κρισίμῳ καταστάσει.

«1700 Μουσουλμάνοι καὶ 246 στρατιῶται Τοῦρκοι μετὰ τριῶν πυροβόλων ἦσαν συγκεντρωμένοι εἰς Κάντανον, καὶ ἐν ἑτέρῳ σημείῳ 750 Μουσουλμάνοι, 241 στρατιῶται καὶ 3 πυροβόλα. Οἱ ἐπαναστάται ἠρνήθησαν τὴν μεταφορὰν τροφίμων διὰ τοὺς Τούρκους, ἀλλ' ἐδέχθησαν ἀνακωχὴν ἑπταήμερον ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι οἱ Τοῦρκοι θ' ἀπεσύροντο ταὐτοχρόνως.

«Ἕνεκα τοῦ μίσους καὶ τῆς δυσπιστίας, αἵτινες βαίνουσιν αὐξάνουσαι συνεπείᾳ σφαγῆς ἑκατὸν Μουσουλμάνων καὶ δώδεκα Χριστιανῶν, ἡ τῆς Καντάνου ἐκ-

κένωσι; καθίσταται λίαν ἐπικίνδυνος. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἐτηλεγράφησαν ταῖς κυβερνήσεσιν αὐτῶν καὶ οἱ πρόξενοι τῆς Ρωσσίας καὶ Ἰταλίας».

Τηλεγραφῶν ἐκ δευτέρου ἀνήγγελλεν, ὅτι «μετὰ τῶν δύο συναδέλφων του καταβάλλει προσπαθείας πρὸς καθησύχασιν τῶν Χριστιανῶν, λέγων αὐτοῖς ὅτι μόναι αἱ Δυνάμεις θὰ λύσωσιν ἀποκλειστικῶς τὸ Κρητικὸν ζήτημα. Βαθεῖαν ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν τοῖς ἐπαναστάταις ἡ δήλωσις αὕτη, δὲν θὰ δυνηθῇ ὅμως νὰ σώσῃ τοὺς πολυπληθεῖς ὀθωμανοὺς ἂν τυχὸν ἐμφανισθῇ ἑλληνικόν τι ἀτμόπλοιον.

«Μετὰ συνέντευξιν ἣν ἔσχε μετὰ τῶν ἀρχηγῶν τῶν ἐπαναστατῶν, συνεπέρανεν ὅτι ἡ τῶν Χριστιανῶν ἐξέγερσις προῆλθεν ἐκ διαδόσεως περὶ σφαγῶν γενομένων ἐν Χανίοις καὶ τῆς παρουσίας τοῦ στόλου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

«Ἀτύχημα θεωρητέον ὅτι ἐπὶ τοῦ στρατοπέδου τῶν ἐπαναστατῶν κυματίζει ἡ ἑλληνικὴ σημαία. Χριστιανοί τε καὶ Ὀθωμανοὶ ἐδήλωσαν ὅτι μόνη ἐλπίς των ἔσται ξένη στρατιωτικὴ κατοχή, ὅτι δὲ 200 μόνον στρατιῶται ἤρκουν πρὸς τοῦτο. Τοῦτ' αὐτὸ τηλεγραφοῦσι καὶ οἱ τῆς Ρωσσίας καὶ Ἰταλίας πρόξενοι».

Καὶ ταῦτα, ἐνῷ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἔτι μᾶλλον ἐξήπτετο τὸ φρόνημα τῶν ἔσω καὶ ἔξω Ἑλλήνων, φωναὶ δ' ἐνθαρρύνσεως κατέφθανον πανταχόθεν πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Βασιλέα τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω οἱ ἐν Κυδωνίαις ὑπήκοοι Ἕλληνες ἐδημοσίευον τότε τὴν ἀκόλουθον δήλωσιν.

ΔΗΛΩΣΙΣ

«Ὑπήκοοι Ἕλληνες Κυδωνιῶν τῆς Μ. Ἀσίας ἐν μυστικῇ συνεδριάσει συνελθόντες ἀπεφάσισαν ὅπως ἐκφράσωσι δημοσίᾳ διὰ τοῦ κ. Α. Ρ. πρὸς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν ἐγκάρδια συγχαρητήρια διὰ τὴν ἑλληνοπρεπῆ ἐνέργειαν πρὸς προάσπισιν τῶν μεγάλων καὶ ὑψηλῶν τοῦ ἔθνους συμφερόντων. Εἶναι δὲ ἕτοιμοι εἰς πρώτην φωνὴν τῆς Πατρίδος νὰ ὑποστῶσι τὰς τελευταίας θυσίας χάριν τῆς τιμῆς τοῦ ἔθνους καὶ χάριν τῆς τιμῆς τῆς Πατρίδος των. Ἱκετεύουσι δὲ θερμῶς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα καὶ τὴν Κυβέρνησιν, ὅπως ὑποστηρίξωσι μέχρι τελευταίας ρανίδος αἵματος τὴν τιμὴν καὶ τὴν δόξαν τοῦ Πανελληνίου. Ἐὰν δὲ αἱ Δυνάμεις στρέψωσι καθ' ἡμῶν τὰ τηλεβόλα καὶ ἡττηθῶμεν, αὕτη δὲν εἶναι ἧττα, ἀλλὰ νίκη ὑπέρλαμπρος.

«Ὑπήκοοι Ἕλληνες τῶν Κυδωνιῶν τῆς Μ. Ἀσίας».

Συνεπὴς πρὸς πάντα ταῦτα καὶ αἰωνίως ρυμουλκουμένη ἡ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη, ἐλάμβανεν ἤδη ἀνδρικωτέραν στάσιν, καὶ δή, μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τῶν ἐπισήμων περὶ τοῦ βομβαρδισμοῦ πληροφοριῶν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Σκουζὲς μετέβαινε πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν, πρὸς τοὺς ὁποίους ἔκαμνεν, ὡς εἴδομεν, ἐντόνους παραστάσεις καὶ διαμαρτυρίας διὰ τὴν ἀδικαιολόγητον καὶ μεροληπτικὴν διαγωγὴν τῶν ναυάρχων τῶν ξένων στόλων, οἵτινες, βοηθοῦντες τοὺς Τούρκους, συνέπραξαν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐξοντώσεως τῶν Χριστιανῶν κατοίκων τῆς νήσου. Ὁ ὑπουργὸς ὡμίλει περὶ τῶν Κρητῶν ὡς ὑπηκόων πλέον τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων μετὰ τὴν κηρυχθεῖσαν ἕνωσιν καὶ τὴν συνεπείᾳ τού-

του γενομένην κατοχὴν τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἐξέφραζε δ' ἐπὶ τέλους τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ πραξικόπημα τῶν ναυάρχων «δὲν ἤθελεν ἐπαναληφθῆ ἐν τῷ μέλλοντι, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἥτις ἀνέλαβε τὴν εἰρηνοποίησιν τῆς νήσου, θὰ εὑρίσκετο εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ διακόψῃ τὰς διπλωματικὰς σχέσεις της μετὰ τῆς Τουρκίας καὶ νὰ κηρύξῃ κατ' αὐτῆς τὸν πόλεμον, ἵνα τοιουτοτρόπως ἀφεθῇ ἐλευθέρα εἰς πᾶσαν ἐνέργειάν της πρὸς ὁριστικὴν διακανόνισιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξηρτᾶτο ἡ τύχη τοῦ ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου».

Ἐν Κωνσταντινουπόλει συγχρόνως ἡ ἔξαψις τῶν πνευμάτων ἠπείλει σπουδαίας ταραχὰς καὶ ἡ Πύλη ἠναγκάζετο νὰ λάβῃ σύντονα μέτρα πρὸς περιρρούρησιν τῆς τάξεως, ἀπειλουμένης ἄλλως τε ὑπό τε τῶν ἐξηρεθισμένων Ἑλλήνων καὶ τῶν πᾶσαν καραδοκούντων περίστασιν Νεοτούρκων, ἐνῷ οἱ Εὐρωπαῖοι Πρέσβεις προέβαινον εἰς τὴν λῆψιν σπουδαίων μέτρων πρὸς προστασίαν τῶν ἰδίων των ὑπηκόων, κατακρατοῦντες καὶ τὰ εἰς τὸν λιμένα τῆς Τουρκικῆς πρωτευούσης καταπλέοντα πλοῖα, ἵνα, ἐν ἀνάγκῃ, χρησιμοποιήσωσιν αὐτὰ πρὸς τοῦτο. Ὁ δὲ τουρκικὸς ὄχλος ἐξεδήλου τάσεις πρὸς βιαιοπραγίας καὶ ἔσφαζεν ἐν Μούρτῳ τῆς Ἠπείρου δύο ἁλιεῖς ἐκ Παξῶν προσορμιζομένους τυχαίως εἰς τὸν λιμένα τοῦτον. Συγχρόνως δὲ ἐνθουσιωδῶς ἐγίνοντο ἐν Ἀθήναις δεκτοὶ παρὰ τῆς «Ἀκαδημαϊκῆς Λέσχης» Ἰταλοὶ φοιτηταὶ μέλλοντες νὰ κατέλθωσιν εἰς Κρήτην ὅπως πολεμήσωσι παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν ἐπαναστατῶν, ἐνῷ ἡ αὐστηρὰ ἐπιτήρησις τοῦ ἐν Πλατανιᾷ στρατοπέδου τοῦ Βάσσου ὑπὸ τῶν Εὐρωπαϊκῶν στόλων καὶ ἡ διαρκὴς κατὰ τὴν νύκτα κατόπτευσις αὐτοῦ δι' ἠλεκτρικῶν προβολέων, ἐξηνάγκαζον τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς νὰ μεταφέρῃ τὸ στρατόπεδόν του ἐνδοτέρω τῆς νήσου πρὸς ἀποφυγὴν ἐνδεχομένου ἀπευκταίου, ἐν ᾧ χρόνῳ, παρ' ὅλην τὴν αὐστηρότητα τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ὁ Τριτάκης κατώρθου ν' ἀποβιβασθῇ εἰς τὴν νῆσον μετὰ σώματος 300 ἐθελοντῶν.

Περιέργως ὅμως, μέσα εἰς τὴν δεινὴν ταύτην περιπλοκὴν τῶν πραγμάτων, ὅτε κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 11 Φεβρουαρίου ἐπροτάθη εἰς τὴν Βουλὴν νὰ γίνῃ ἔκκλησις πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης, ἡ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη ἀντέταξεν ἐρρωμένην ἄρνησιν, μετατρέψασα τὴν πρότασιν εἰς ζήτημα ἐμπιστοσύνης, ἣν ἡ Βουλὴ ἀπέδωκε τῇ Κυβερνήσει διὰ ψήφων 115, ἀποσχούσης τῆς ἀντιπολιτεύσεως.

Κατενθουσιασμένοι ἐντεῦθεν ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ οἱ Τοῦρκοι τῶν Χανίων ἤρχισαν νὰ δεικνύωνται ἐπὶ μᾶλλον ἀπειλητικοί. Τὴν στάσιν των δὲ ταύτην ἐξετράχυνεν ἔτι μᾶλλον ἡ διάστασις αὐτῶν πρὸς τοὺς προκρίτους βέηδες τῆς πόλεως, συνεπείᾳ τῆς παρὰ τούτων ἐκφρασθείσης ἐπιθυμίας ἵνα ζητήσωσι παρὰ τῶν ἐκεῖ προξένων τὴν ἐνέργειαν αὐτῶν πρὸς ταχεῖαν προσάρτησιν τῆς νήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀποφύγωσι χείρονας συνεπείας ἐκ τῆς ἐπικινδύνου ἐκκρεμότητος τοῦ κρητικοῦ ζητήματος καὶ τῆς ἐπιμονῆς τῆς μὲν Ἑλλάδος καὶ τῶν ἐπαναστατῶν εἰς τὴν Ἕνωσιν, τῆς δὲ Εὐρώπης εἰς τὴν αὐτονομίαν ἢ τὴν ἡγεμονίαν τῆς νήσου.

Πρὸς τούτοις ἐξηρεθίζετο ὁ τουρκικὸς ὄχλος καὶ ἐκ τῆς συναισθήσεως τοῦ κινδύνου ὃν διέτρεχον οἱ ὁμόφυλοί των τοῦ Σελίνου καὶ τῆς Κυντάνου, φρουρίων τὰ ὁποῖα δὲν εἶχον καταλάβει τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀγήματα.

Συνεπείᾳ πάντων τούτων, τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης τοῦ βομβαρδισμοῦ ὁ ὄχλος ἔθηκε πῦρ εἰς τὸ Διοικητήριον τῶν Χανίων ὑπ' αὐτὰς τὰς ὄψεις τῶν ξένων ἀγημάτων, ἐξεμάνη δὲ κατὰ τῶν βέηδων ὅταν εἶδεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ περιορίσῃ τὴν πυρκαϊὰν καὶ τουρκικῶν οἰκιῶν.

Ὁ ἐπακολουθήσας πανικὸς κατέλαβε τότε οὐ μόνον τοὺς προκρίτους Τούρκους, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀγήματα, ἅτινα ἔσπευσαν νὰ ἐπιβιβασθῶσιν εἰς τὰ πλοῖα των· ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθουν ἀρκεταὶ ὧραι καὶ νὰ λάβῃ κινδυνώδη ἐπέκτασιν τὸ λυμαινόμενον τὴν πόλιν πῦρ, ἵνα οἱ ναύαρχοι ἀποφασίσουν ν' ἀποβιβάσουν καὶ αὖθις σώματα ναυτῶν πρὸς προφύλαξιν τῶν προξενείων των μᾶλλον ἢ πρὸς ἐπαναφορὰν τῆς τάξεως, ὅπερ κατεδηλοῦτο ἀδύνατον πλέον ἔστω καὶ ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς πόλεως. Πρὸς τοῦτο ἐτοποθέτησαν ἤδη καὶ ἀνὰ ἓν μυδραλιοβόλον πρὸ ἑκάστου προξενείου.

Ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα μέτρα ἅπερ ἠδυνήθησαν νὰ λάβουν οἱ ναύαρχοι κατὰ τῆς μανίας τοῦ ὀθωμανικοῦ ὄχλου, τοιουτοτρόπως δὲ τὸ Διοικητήριον ἀπετεφρώθη καθ' ὁλοκληρίαν, σπουδαίως βλαβεισῶν καὶ ἄλλων πέριξ οἰκημάτων, μεταδοθείσης δὲ τῆς πυρκαϊᾶς καὶ εἰς τὴν τουρκικήν, τὴν «Μεγάλην» λεγομένην συνοικίαν.

Ἀλλ' ἡ πυρπόλησις αὕτη τῆς κρητικῆς πρωτευούσης δὲν ἔλλειψε νὰ παρουσιάσῃ καὶ τὰ κωμικά της ἐπεισόδια. Ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς εἶχε κατορθωθῇ ἡ διάσωσις χρηματοκιβωτίου περιέχοντος ἑπτακισχιλίας λίρας, προϊὸν τῆς εἰσφορᾶς πρὸς 3 ο/ο. Ἀλλὰ μόλις ἀνασυρθὲν ἐκ τοῦ μέρους ὅπου ἐφυλάσσετο, προσέκρουσεν ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς πυρκαϊᾶς καὶ διαρραγέν, ἐξήμεσε κατὰ γῆς τὸ χρυσοῦν του περιεχόμενον, ὅπερ, ναῦται Ἰταλοὶ καὶ Αὐστριακοὶ ἤρχισαν νὰ συναθροίζουν. Τὸ τοιοῦτον ὅμως ἀπήρεσεν εἰς τὸν στρατιωτικὸν διοικητήν, — δι' εὐνοήτους λόγους, — καὶ ἤρχισεν οὗτος διαμαρτυρόμενος καὶ κραυγάζων ὅτι οἱ ξένοι ναῦται κλέπτουν τοὺς θησαυροὺς τοῦ Πατισάχ.

Τοῦτον ἀντέκρουσε τότε μὲ ὁρμείας ἐκφράσεις ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τοῦ αὐστριακοῦ προξενείου βαρῶνος Γκίσλ, καὶ διέταξεν ἅμα σῶμα ναυτῶν ὅπως ἐπιτηρῇ τοὺς τούρκους ἀξιωματικοὺς καὶ ἰδιαιτέρως δύο ἐξ αὐτῶν, ὧν ὁ εἷς μπίμπασης Ἀχμὲτ Βέης καλούμενος. Ἀλλὰ καὶ οὗτος μετὰ μικρὸν ἤρξατο κραυγάζων ὅτι «Ἕνας Αὐστριακὸς ναύτης ἔκλεψεν!» Ὁ Αὐστριακὸς ὀνομάζει ψεύστην τὸν Τοῦρκον, ἀλλ' ὁ Τοῦρκος φωνάζει τότε ὅτι εἷς Ἰταλὸς ναύτης κλέπτει. Ἕτερος ὅμως Ἰταλός, ἀξιωματικὸς οὗτος ἐνδεδυμένος στολὴν ἁπλοῦ ναύτου, παρεμβαίνει καὶ ἐπιπλήττει τὸν Τοῦρκον, ὅστις ἔξαλλος διότι ἐτόλμησε νὰ τῷ κάμῃ παρατηρήσεις εἷς ἐκεῖ παληοναύτης,

— Σύ, φῦγε ἀπ' ἐδῶ, φωνάζει· εἶσαι ναύτης καὶ δὲν ἔχεις τὸ δικαίωμα νὰ ὁμιλῇς.

Ἀλλ' ὁ Ἰταλὸς ὁρμᾷ τότε καὶ ἁρπάζει ἀπὸ τοῦ περιλαιμίου τὸν δεινὸν μπίμπασην, ὅστις ἀποπειρᾶται νὰ πυρπολήσῃ. Παρεμβαίνουν ἄλλοι καὶ τὸ ἐπεισόδιον λήγει, ἵνα παραδοθῇ εἰς τὴν ἱστορίαν ὡς μία σελὶς κωμικὴ ἐντὸς τῶν αἱματηρῶν τοιούτων τῆς ἑλληνοτουρκικῆς τραγωδίας.

Καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐντούτοις ἡ πυρπόλησις ἐπανελήφθη, ἀλλὰ κατωρθώθη νὰ περιορισθῇ τὸ πῦρ τῇ συντόνῳ ἐνεργείᾳ τῶν ναυάρχων, σπευσάντων ἤδη ν' ἀποβιβάσουν τ' ἀναγκαῖα ἀγήματα μετὰ πυροσβεστικῶν ἀντλιῶν.

Ἐνῷ δὲ ἐν Ἀθήναις μακρὰ ὑπουργικὰ συμβούλια ὡς καὶ ἀνακτορικαὶ συσκέψεις ἐλάμβανον τὴν ἀπόφασιν νὰ μὴ ὑποταχθῶμεν εἰς τὰς περὶ αὐτονομίας τῆς Κρήτης ἀπαιτήσεις τῶν Δυνάμεων ἀλλὰ ν' ἀπειλήσωμεν παρέκτασιν τῆς πυρκαϊᾶς εἰς τὴν Μακεδονίαν ἐν ἀνάγκῃ, καὶ συμβούλια δ' ἀφ' ἑτέρου πολεμικὰ ἐν τῷ Γιλδὶζ ἀπεφάσιζον καὶ ἐξετέλουν τὴν ἐνίσχυσιν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, καὶ δὴ τὴν Θεσσαλίαν, τουρκικῶν στρατιωτικῶν σταθμῶν, εἰς ἣν ἡμεῖς ἀπηντῶμεν δι' ἀντιστρατικῶν ἀπειλῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» καὶ ἀποστολῆς ἀσημάντων τινῶν στρατιωτικῶν σωμάτων εἰς τὰ ἡμέτερα σύνορα, — οἱ ἐν Κρήτῃ ναύαρχοι ἐπεξέτεινον τὴν διεθνῆ τῆς νήσου Κατοχήν, τιθέντες ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἡνωμένων στόλων καὶ ἅπασαν τὴν περὶ τὴν Σούδαν πεδιάδα, εὐρύνοντες οὕτω κατὰ πολὺ τὴν οὐδετέραν ζώνην, ρωσσικὰ δὲ πλοῖα διηυκόλυνον τὴν ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην κρητικὴν πόλιν μεταφορὰν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἵνα μὴ τὰ μεταφέροντα αὐτὰ πλοῖα παρακωλυθῶσιν ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν σκαφῶν.

Ὁ λαὸς ἐν Ἀθήναις ἀνέμενε τότε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τόσων ἐντυπώσεων, ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, τὴν λῆψιν ἀνδρικωτέρων μέτρων ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεώς του, καὶ ἠδημόνει καὶ ἤσχαλλεν ἐπὶ τῇ βραδύτητι ἣν αὕτη ἐπεδείκνυε. Τὴν ἀνάγκην ἄλλως τε τῆς τοιαύτης ἐπισπεύσεως τῶν πραγμάτων κατέστησεν ἔτι μᾶλλον σπουδαιοτέραν ἡ κατὰ τὴν 12 Φεβρουαρίου δήλωσις τοῦ Βασιλέως Γεωργίου πρὸς τὸν φρούραρχον Ἀθηνῶν Μαμούρην.

Ὁ Βασιλεύς, ζητήσας αὐτόν, τῷ ἀνέθηκε τὴν ἐντολὴν ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς καὶ τὸν στρατὸν ὅτι: «ὁ Βασιλεὺς πέποιθε κατὰ τὰς παρούσας »κρισίμους περιστάσεις εἰς μόνην τὴν συνδρομὴν τοῦ Ἔθνους, τῶν ἀξιωματικῶν »καὶ ἐν γένει τοῦ στρατοῦ, εἰς οὐδεμίαν δὲ ξένην Δύναμιν».

Οἱ λόγοι οὗτοι τοῦ βασιλέως, οἵτινες διεκοινώθησαν εἰς τὸ στράτευμα ὑπὸ μορφὴν «ἡμερησίας διαταγῆς,» ἐπερρώνυον ἀφ' ἑνὸς τὴν ἐσχηματισμένην ἤδη πεποίθησιν περὶ μελλούσης δράσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐξουδετέρουν ἀφ' ἑτέρου τὴν ἐπίσης πρὸς στιγμὴν κρατήσασαν ἰδέαν ὅτι κάποια Δύναμις ὑπεστήριζεν ἡμᾶς κρυφίως καὶ παρώτρυνεν εἰς πᾶσαν ἐνέργειαν τὸν Βασιλέα Γεώργιον καὶ τὴν Κυβέρνησίν του.

Ἐκτὸς τούτου, τὸ ζήτημα τῆς κατοχῆς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος εἶχεν

ἤδη τελείως ἐπισημοποιηθῇ εἰς τὰ ὄμματα τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου, καὶ κατὰ τύπους καὶ κατ' οὐσίαν, μετὰ τὴν ἐπίσημον διὰ πράξεως τῆς Βουλῆς κατάργησιν τῶν ἐν τῇ νήσῳ Ἑλληνικῶν προξενίων καὶ τὴν ἀναγνώρισιν τῶν ἐκεῖ Ἑλλήνων ἀντιπροσώπων οὐχὶ πλέον ὡς ἁπλῶν προξένων δυνάμεως ξένης ἀλλὰ ὡς «βασιλικῶν ἐπιτρόπων» ἀποστολὴν ἐχόντων τὴν ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἐπιτελείου τῆς Κατοχῆς συνεργασίαν πρὸς διοργάνωσιν τῆς νήσου.

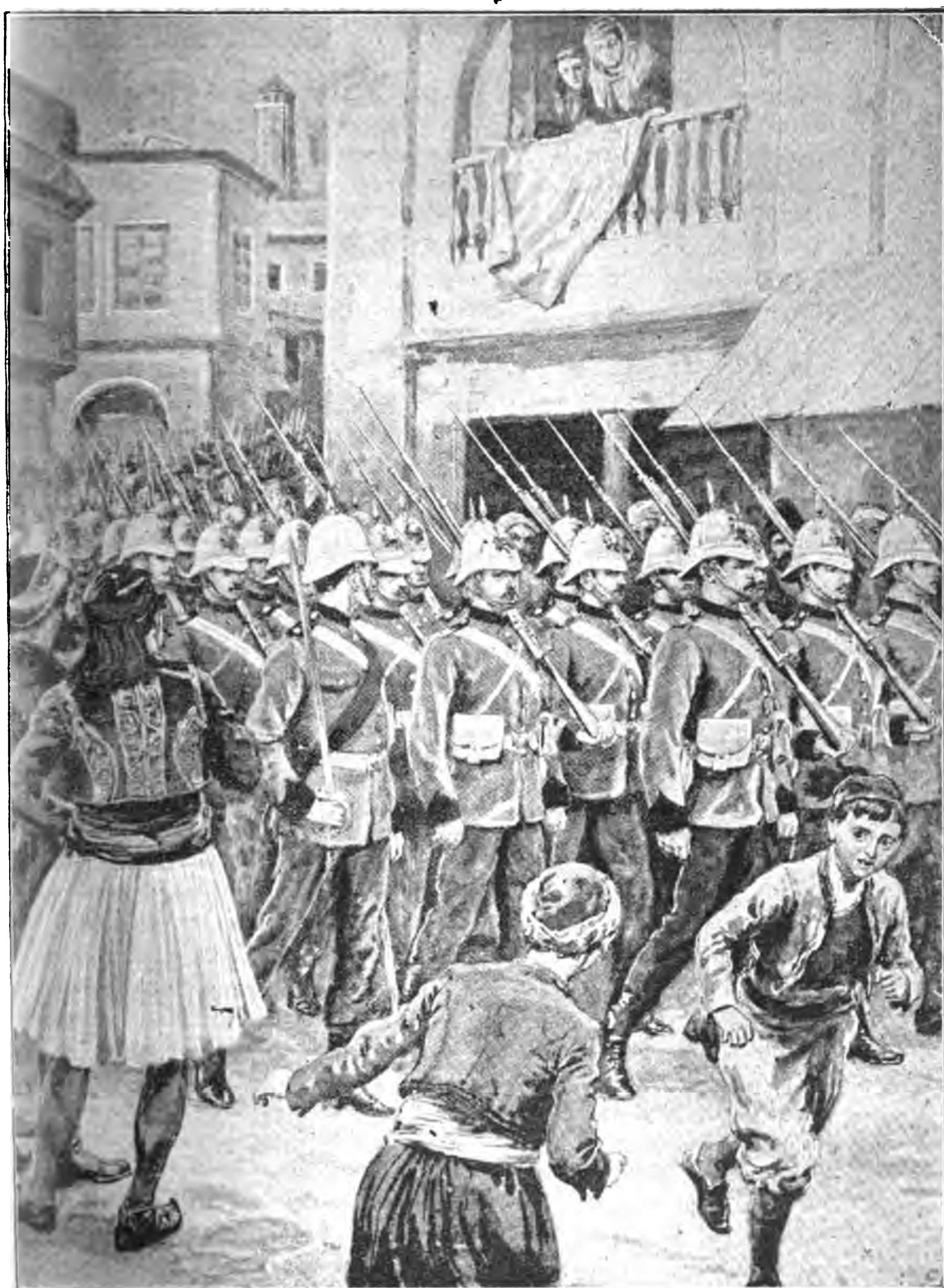
Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὅταν ὁ Ἄγγλος ναύαρχος τοῦ ἐν Κρήτῃ στόλου παρεκάλεσε τὸν ἐν Ἡρακλείῳ Ἕλληνα ὑποπρόξενον νὰ συστήσῃ εἰς τοὺς ἐπαναστάτας ν' ἀπόσχωσι πάσης ἐχθροπραξίας κατὰ τῆς πόλεως καὶ τῶν περιχώρων ἐν γένει, μέχρις ὅτου τὸ ζήτημα λυθῇ διπλωματικῶς, ὁ Ἕλλην ὑποπρόξενος ἀπήντησε λίαν ἑτοίμως, ὅτι αὐτὸς οὐδεμίαν πλέον ἔχει θέσιν ἐν Κρήτῃ, ἥτις ἀποτελεῖ πλέον μέρος τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐπομένως δύναται ν' ἀποταθῇ διὰ τὰ τοιαῦτα μόνον πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς κ. Βάσσον.

Ἰω. Κωνσταντινίδης, ταγματάρχης τοῦ πεζικοῦ ἐν τῷ στρατῷ τῆς Κατοχῆς τῆς Κρήτης.

Ἀλλὰ συνέπεια τῆς τοιαύτης τολμηρᾶς ἀποφάσεως τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως δὲν ἦτο τοῦτο μόνον. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἡ ἐπίσημος Ἑλλὰς ἀνελάμβανε τὸ καθῆκον ν' ἀντιστῇ κατὰ πάσης ἀντιθέτου βουλήσεως τῶν Δυνάμεων, καὶ ἰδίως, νὰ ἀπαντήσῃ διὰ τῶν ὅπλων εἰς πᾶσαν πρόκλησιν τῆς Τουρκίας καὶ πᾶσαν παρ' αὐτῆς αἴτησιν λόγου διὰ τὴν καταπάτησιν τῶν κυριαρχικῶν της δικαιωμάτων. Ἡ δὲ τοιαύτη εὐθύνη δὲν ἦτο βέβαια ἐξ ἐκείνων τὰς ὁποίας ἐπιτρέπεται ἴσως νὰ παρορῶσι μετ' ἐλαφρότητος αἱ κυβερνήσεις κρατῶν μὴ δεδοκιμασμένων πολεμικῶς καὶ δεδοκιμασμένως ἀπαρασκεύων στρατιωτικῶς. Δυστυχῶς ὅμως εἶναι ἴδιον τοῦ χαρακτῆρός μας ἡ ἔλλειψις σοβαρότητος εἰς τὰς σκέψεις καὶ τὰς κρίσεις μας.

Καὶ ταῦτα καθ' ἃς ἡμέρας πλεῖσται ἐχθρικῶς πρὸς ἡμᾶς διακείμεναι εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες διεκήρυττον πανούργως ὅτι οἱ Κρῆτες ἐπόθουν μὲν τὴν ἀπαλλαγήν των ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ, ἀλλὰ μόνον εὐάριθμοί τινες ἐξ αὐτῶν ἐξεδήλουν τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἑνώσεως τῆς νήσου των μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐνῷ τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς νήσου ἐπροτίμα τὴν ἀπόκτησιν τῆς αὐτονομίας, ὁ δὲ πολὺς Κοῦρζον ἔσπευδε νὰ συνεισφέρῃ καὶ αὐτὸς εἰς τὸν καλὸν ἀγῶνα διατει-

Ἄγγλοι πεζοναῦται ἐν Χανίοις.

νόμενος ὅτι ὁ ὀθωμανικὸς πληθυσμὸς τῆς Κρήτης ἦτο ἴσος πρὸς τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ὅλου ταύτης πληθυσμοῦ καὶ ὅτι ἔπρεπε κατὰ συνέπειαν νὰ ληφθῶσιν ὑπ' ὄψει καὶ τούτου οἱ πόθοι!

Βεβαίως τηλικαύτη ἀμάθεια δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κρατῇ παρὰ τῷ ἀγγλικῷ κοινοβουλίῳ, πολὺ δ' ἧττον ἀφ' οὗ αἱ ἐπίσημοι στατιστικαὶ εἰσὶν ἀνεπίδεκτοι ἀμφισβητήσεως. Ἂν δέ, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Κοῦρζον, ἔδει νὰ ληφθῇ πρὸ παντὸς ὑπ' ὄψει ἡ γνώμη τῆς μειονοψηφίας, τότε καὶ ἡ κυβέρνησις εἰς ἣν ἀνῆκεν ἔπρεπε νὰ παύσῃ ὑπάρχουσα διότι τῶν Βουλῶν ἡ μειοψηφοῦσα ἀντιπολίτευσις ἦτο κατ' αὐτῆς! Τοῦτο δὲ καὶ πομπωδῶς κατεδηλώθη διὰ θερμοῦ τηλεγραφήματος ἑκατὸν Ἄγγλων βουλευτῶν πρὸς τὸν ἡμέτερον Βασιλέα, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξέφραζον οὗτοι «τὰς ζωηρὰς των πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπαθείας καὶ τὴν χαράν των ἐπὶ τῇ ἐνεργητικῇ στάσει τῆς Α. Μ. ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, ηὔχοντο δὲ ὑπὲρ τῆς προόδου τοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου».

Εἰς τὸ τηλεγράφημα τοῦτο ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ἀπήντησε διὰ τοῦ ἑξῆς:

«Εὐγενεῖς κύριοι!

«Δεχθῆτε παρακαλῶ τὰς ἐγκαρδίους εὐχαριστίας μου διὰ τοὺς ὡραιοτάτους λόγους συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος ὑπὲρ φιλανθρωπίας, πίστεως καὶ ἐλευθερίας. Οὐδὲν ἔσται προσφιλέστερον ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν καὶ ἐνθαρρυντικώτερον ἐν τοῖς αἰσθήμασιν ἡμῶν ἢ ἡ ἐκδήλωσις αὕτη τῶν συμπαθειῶν διακεκριμένων μελῶν τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων τῆς Μ. Βρεττανίας καὶ Ἰρλανδίας. Δεχθῆτε ἅπαξ ἔτι τὰς εἰλικρινεῖς εὐχαριστίας, ἃς ὁλόκληρος ὁ λαός μου ἐκφράζει μετ' ἐμοῦ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ».

Τὸ ζήτημα ἄλλως τε τῆς παρεμποδίσεως τῶν ἐνεργειῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς κατοχῆς τῶν κυριωτέρων τῆς Κρήτης σημείων ὑπὸ τῶν ὁμοφωνουσῶν Δυνάμεων ἤρχιζε νὰ προσλαμβάνῃ ποιάν τινα ἀλλόκοτον ὄντως μορφήν.—Τῷ ὄντι, ἡ εἰς Χανία ἀπόβασις τῶν διεθνῶν ἀγημάτων «συναινέσει τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν», κατὰ τὴν ἐπίσημον ὁμολογίαν, σκοπὸν εἶχεν, ὡς διεκηρύχθη τότε, τὴν ἐξασφάλισιν τῆς τάξεως ἣν οἱ ναύαρχοι ἦσαν βέβαιοι ὅτι θὰ διεσάλευεν ἡ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἀλλὰ τὸ πρόσχημα τοῦτο τῆς διεθνοῦς κατοχῆς εἶχε καταφωραθῆ τέλεον ἀλυσιτελές, διότι Χριστιανοὶ Κρῆτες πρὸ πολλοῦ δὲν ὑπῆρχον πλέον ἐν τῇ πόλει ταύτῃ δυνάμενοι νὰ ἐξερεθίζωσι τὸν μουσουλμανικὸν ὄχλον, καὶ ὅμως ἡ τάξις εἶχε τελείως διασαλευθῆ καὶ ὁ τουρκικὸς συρφετὸς ἔθετο πῦρ οὐ μόνον εἰς τὴν χριστιανικὴν συνοικίαν ἀπροκλήτως, ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιόν των ὀθωμανικὸν Διοικητήριον....

Πόσον καθίσταται κωμικὴ πολλάκις ἡ σοβαρότης ὅταν εἶναι ἔργον ὑποκριτικῆς πολιτικῆς! Πάντοτε ὅμως κατορθώνουν νὰ δικαιολογῶνται οἱ δυνάμενοι νὰ ἐπιβάλωσι τὰς δικαιολογίας των. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ Γερμανοὶ τοξογλύφοι ἐξηκολούθουν νὰ ἐκχέουν καθ' ἡμῶν τὸ δηλητήριον τοῦ μίσους των καὶ αἱ ἐφημερίδες

των νὰ ἐξαντλῶσι τὸ λεξιλόγιον τοῦ ὀνειδισμοῦ κατὰ τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος, ἧς τὸ μόνον ἔγκλημα ἦτο ὅτι δὲν ἠθέλησε ν' ἀφήσῃ εἰς τὴν διάκρισιν τῶν σφαγέων γνήσια αὐτῆς τέκνα. Οὕτω, ἡ «Ἐθνικὴ Ἐφημερίς» ἔγραφε τότε :

«Συστηματικαὶ γίνονται ἀπό τινος ἀπόπειραι ἐξεγέρσεως τῆς κοινῆς γνώμης ἐν Εὐρώπῃ ὑπὲρ φυλῆς, ἡ ὁποία ἀξιοῖ ὅτι κατάγεται ἀπὸ τοὺς μαχητὰς τῆς Σαλαμῖνος καὶ τοῦ Μαραθῶνος. Οἱ ἀποπειρώμενοι τὴν ἐξέγερσιν ταύτην νομίζουσιν ὅτι δικαιοῦνται πρὸς τοῦτο ἐπὶ τῷ λόγῳ ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἐσχάτως ἐτέλεσε παιδαριώδεις γυμναστικὰς ἀσκήσεις εἰς τὰς ὁποίας κατῆλθον καὶ ἠγωνίσθησαν καί τινες τῶν ἡμετέρων. Οἱ ἐξωθοῦντες ὅμως οὕτω τὴν κοινὴν γνώμην πράττουσιν ἀφροσύνην μεγίστην. Δὲν ἔπρεπεν οὗτοι νὰ λησμονῶσιν ὅτι τῆς νεωτέρας Ἑλλάδος ἔχομεν λάβει ἤδη πικρὰν πεῖραν καὶ ὅτι εἰς γερμανικὴν καρδίαν δὲν ὑπάρχει πλέον τόση συμπάθεια ὑπὲρ λαοῦ κακοπίστου »

«Παιδαριώδεις γυμναστικαὶ ἀσκήσεις» ἦσαν οἱ θαυμάσιοι — καὶ διὰ τοὺς Γερμανοὺς ἀκόμη — Ὀλυμπιακοὶ Ἀγῶνες τοῦ 1896, «κακόπιστοι» δὲ ὠνομαζόμεθα διότι, ἀντὶ νὰ χρεωκοπήσωμεν, ὅπως θὰ ἔπραττε πᾶν τίμιον κράτος, ἐτολμήσαμεν νὰ τοῖς πληρώσωμεν — πρὸς τὸ παρὸν — 30 τοῖς ο/ο ἐπὶ τῶν τοκοχρεωλυσίων τῶν ἐξωτερικῶν μας δανείων. Δὲν δυσχεραίνομεν ἐν τούτοις, διότι ἡ λογικὴ τῆς ἰσχύος τοιαύτη πάντοτε ὑπῆρξεν. Εἰς αὐτὸν δὲ τὸν κόσμον οἱ μὴ δυνάμενοι νὰ ὦσι δήμιοι πρέπει νὰ δέχωνται κατ' ἀνάγκην τὴν θέσιν τῶν θυμάτων. Διότι ἄλλως τε πῶς δύναταί τις νὰ φέρῃ εἰς τὴν ὁδὸν τῶν εὐγενῶν αἰσθημάτων ἀνθρώπους κρίνοντας τὰ ὕψιστα τῶν ζητημάτων διὰ φράσεων τοιούτων : «Εἴμεθα ἐκτεθειμένοι »καὶ ἔχομεν συμφέροντα τὰ ὁποῖα κι δυνεύουν. Ἂς μὴ μᾶς κάμνῃ αἴσθησιν τὸ χυ» όμενον αἷμα. **Τὸ αἷμα ἐπλάσθη διὰ νὰ χύνεται καὶ τὰ συμφέ»ροντα διὰ νὰ μὴ βλάπτωνται**», ὡς ἐπέκρινε τοὺς μισέλληνας ὁ Κέλισμϋννερ ἐν ταῖς «Ἑσπεριναῖς Νέαις»; Καὶ διατί τάχα θὰ μᾶς ἐφαίνοντο σπουδαιολογίαι ἄξιαι προσοχῆς τὰ τοιαῦτα, ὅταν ὁ Θεὸς τῶν εἰδωλολατρῶν Γερμανῶν Βίσμαρκ ἐδήλου σκαιότατα ὅτι ἐνδιαφέρεται περισσότερον διὰ τὰ χόρτα τοῦ κήπου του παρὰ διὰ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης, ἡ δὲ Γαλλικὴ Κυβέρνησις ἀποτυφλωθεῖσα ἐκ τῆς αἴγλης ἣν διέχυσεν ἀνὰ τὴν δημοκρατίαν ἡ διὰ τῶν Παρισίων παρέλασις τοῦ Ρώσσου αὐτοκράτορος, εἶχε προσδεθῇ εἰς τὸ τσαρικόν του ἅρμα καὶ ἐσύρετο, ἄνευ οἰκείας βουλήσεως, ὅπου ἐκεῖνος ἤθελεν ;

Ἀλλ' ὁπωσδήποτε ἡ μοιραία τῶν πραγμάτων φορὰ δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποτραπῇ πλέον. Ἡ Κυβέρνησις καὶ ἡ Αὐλὴ τῆς Ἑλλάδος ἔπραξαν μέγιστον σφάλμα νομίσασαι ὅτι ταῖς ἦτο δυνατὴ ἡ ἀντίθετος πρὸς τὴν βούλησιν τῶν Δυνάμεων ἐνέργεια, ἀλλά, μετὰ τὸ πρῶτον βῆμα, ἦτο ἀδύνατον νὰ συγκρατηθῇ πλέον ἀπὸ τὸν κατήφορον ὃν εἶχε πάρει τὸ μέγα ζήτημα.

Τῇ 13 Φεβρουαρίου ὁ Σώλσβαρυ, ἀπαντῶν εἰς ἐπερώτησιν γενομένην ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Λόρδων, ἀνεκοίνου τὸ ἑπόμενον τηλεγράφημα, τὸ ὁποῖον τὴν προτεραίαν

εἶχεν ἀπευθύνει ἡ ἀγγλικὴ Κυβέρνησις πρὸς τοὺς παρὰ ταῖς Μ. Δυνάμεσιν ἀντιπροσώπους της :

«Εἰδοποιήσατε Κυβέρνησιν παρ' ᾗ εἶσθε διαπεπιστευμένος ὅτι ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης προτίθεται νὰ ποιήσῃ τὴν ἑξῆς δήλωσιν ἐπὶ τοῦ προγράμματος, τὸ ὁποῖον προτίθενται αἱ Δυνάμεις ν' ἀκολουθήσωσι καὶ τὸ ὁποῖον εἶναι σύμφωνον πρὸς τὰς βλέψεις τῶν συμμάχων Δυνάμεων· 1) ὅτι διοικητικὴ αὐτονομία ἐν Κρήτῃ εἶναι κατὰ τὴν κρίσιν τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἀναγκαία διὰ νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν διεθνῆ κατοχήν, 2) ὅτι ἡ Κρήτη συμφώνως πρὸς τὸν ἀνωτέρω ὅρον πρέπει, κατὰ τὴν γνώμην της, νὰ ἐξακολουθῇ ἀποτελοῦσα μέρος τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, 3) ὅτι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν θ' ἀπευθυνθῇ ἡ ἀπόφασις τῶν Δυνάμεων καὶ ὅτι ἐν ἀρνήσει τῆς Τουρκίας ἢ τῆς Ἑλλάδος ν' ἀποσύρωσι τὰς στρατιωτικὰς καὶ ναυτικάς των δυνάμεις καθ' ἣν στιγμὴν ἡ πρόσκλησις ἤθελεν ἀπευθυνθῇ αὐταῖς, αἱ Δυνάμεις θὰ ἐπιβάλωσι διὰ τῆς βίας τὴν ἀπόφασίν των.» Μετὰ τοῦτο ὁ Πρωθυπουργὸς ἐπέστησε τὴν προσοχὴν ἐπὶ τῶν λέξεων «καθ' ἣν στιγμὴν »ἤθελεν ἀπευθυνθῇ πρὸς αὐτὰς ἡ τοιαύτη πρόσκλησις» προσθέσας ὅτι αἱ λέξεις αὗται δὲν θὰ ἔχωσιν ὡς συνέπειαν ὅτι ἡ Τουρκία ὀφείλει ν' ἀποσύρῃ τὰ στρατεύματά της, διὰ τὸν λόγον ὅτι αὕτη θὰ ἔχῃ τὴν προσωρινὴν ἀστυνομίαν. Ἐξ ἄλλου εἶναι ἀναμφισβήτητον, ὅτι ἡ ἀπομάκρυνσις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ εἶναι ἀναγκαῖος ὅρος, διατηρουμένης,ὡς ἐν Σάμῳ, τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Διὰ πολλοὺς λόγους τὰ τουρκικὰ στρατεύματα πρέπει ν' ἀποχωρήσωσι τῆς νήσου, ἅμα ὡς ἡ αὐτονομία ἱδρυθῇ. Ὑποθέτω δὲ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς προσκληθήσεται ὡσαύτως ν' ἀποχωρήσῃ τὸ ταχύτερον τῆς νήσου. Ἐξεδήλωσεν ἐπίσης ὁ Πρωθυπουργὸς τὴν πεποίθησιν ὅτι καὶ ἄλλαι Μ. Δυνάμεις θὰ ἐδέχοντο τοὺς ὅρους τούτους, ἐν συνεννοήσει δὲ μετ' αὐτῶν θὰ ἐξητάζοντο τὰ ἄλλα μέτρα.

Ι. Τζαβέλλας, ταγματάρχης τοῦ μηχανικοῦ ἐν τῷ στρατῷ τῆς Κατοχῆς τῆς Κρήτης.

Διὰ τοιούτων προτάσεων καὶ ἀντιπροτάσεων τὸ ζήτημα παρεξετείνετο ἐπιζημίως διὰ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος, ἥτις ἦν ἠναγκασμένη νὰ τροφοδοτῇ πλείονα τῶν δισμυρίων ἐκ Κρήτης γυναικοπαίδων καὶ νὰ ἐπαυξάνῃ τὰς ἐν τοῖς μεθορίοις ἀδρανούσας στρατιωτικάς της δυνάμεις, ἐνῷ συνάμα ἡ αὐστηρότης τῶν ναυάρχων ἐν Κρήτῃ ἔφθανε μέχρις ἀπανθρωπίας, συλλαμβανόντων ἐμπορικὰ πλοῖα

καὶ πλοιάρια μεταβιβάζοντα ἔστω καὶ τροφὰς καὶ φάρμακα διὰ τοὺς μαχητὰς τῆς νήσου. Οἱ δὲ ἐν Χαλέπᾳ Μαυροβούνιοι φύλακες, συλλαβόντες τινὰς ἐκ τῶν διαρπαζόντων χριστιανικὰς οἰκίας, ἠναγκάσθησαν νὰ παραδώσωσιν αὐτοὺς εἰς τὸν στρατιωτικὸν διοικητήν, ὅστις τοὺς ἀφῆκεν ἐλευθέρους.

Συγχρόνως τότε ὁ ἐν Βερολίνῳ ἡμέτερος πρέσβυς Κλέων Ραγκαβῆς εἶχε κάμει τὰς ἑξῆς σημαντικὰς δηλώσεις :

«Οἱ Ἕλληνες δὲν ἐπιθυμοῦν νὰ πολεμήσουν τοὺς Τούρκους κατὰ ξηράν. Δὲν θὰ ὑπερβῶσι τὰ Θεσσαλικὰ σύνορα, καὶ θὰ περιορισθῶσιν εἰς τὴν διατήρησιν τῶν δικαιωμάτων των ἐν Κρήτῃ. Ἐὰν ἤθελον πόλεμον ἀντὶ πάσης θυσίας, ἤρκει μόνον νὰ ὑπερβῶσι τὴν μεθόριον τῆς Ἠπείρου, τὴν ὁποίαν τὸ Βερολίνειον συνέδριον ἐπεδίκασεν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ δὲ Τουρκία αὐθαιρέτως ἀρνεῖται ν' ἀναγνωρίσῃ ἐμπράκτως. Ὑπέρτεροι τῆς Τουρκίας κατὰ θάλασσαν, δύνανται ἐν περιπτώσει πολέμου νὰ παρακωλύσωσι τὴν μεταγωγὴν Μωαμεθανικῶν στιφῶν ἐξ Ἀσίας, καὶ εὐκόλως νὰ ἔλθωσιν εἰς συνεννόησιν πρὸς Βουλγάρους καὶ Σέρβους. Ἐὰν αἱ Δυνάμεις μετέλθωσι πράγματι βίαν κατὰ τῆς Ἑλλάδος, οἱ εἰκοσακισμύριοι Ἕλληνες τῆς Κωνσταντινουπόλεως δύνανται μίαν ἡμέραν νὰ πολιορκήσωσι τὸ Γιλδίζ-Κιόσκ, καὶ αἱ Ἑλληνικαὶ ἀποικίαι αἱ διεσπαρμέναι ἀνὰ τὴν Τουρκίαν δύνανται ν' ἀνάψωσι πυρκαϊάν, ἀντιμετωπίζουσαι τὰς συνεπείας ὡς ἐν τῇ μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐπαναστάσει. Λαὸς εἰς ἀπελπισίαν ὠθούμενος δύναται τὰ πάντα νὰ πράξῃ.»

Ἀνάγνωσις παραρτημάτων ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν.

Διηρμήνευε δ' ὁ Πρέσβυς διὰ τῶν φράσεών του τούτων τὰς ἰδέας ἀκριβῶς αἵτινες ἐκράτουν καὶ παρ' ἅπαντι τῷ ἑλληνικῷ λαῷ κατὰ τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς ἀγωνίας, ἰδέας ἃς ἐξέφραζε καὶ τὸ κάτωθι «ψήφισμα» τοῦ λαοῦ τῶν Πατρῶν, συνελθόντος εἰς πάνδημον συλλαλητήριον τὴν 11 Φεβρουαρίου :

ΨΗΦΙΣΜΑ

«Ὁ Λαὸς τῶν Πατρῶν, συνελθὼν εἰς πάνδημον συλλαλητήριον καὶ δεόντως ἐκτιμήσας τὴν θέσιν τῆς Πατρίδος κατόπιν τῆς ἐχθρικῆς στάσεως τῶν ἰσχυρῶν τῆς γῆς πρὸς τοὺς καὶ κατὰ τὸ Θεῖον καὶ κατὰ τὸ Κοινωνικὸν δίκαιον νομίμους αὐτοῦ πόθους καὶ δικαιώματα.

«Διαδηλοῖ τὴν ἀνέκκλητον ἀπόφασιν αὐτοῦ, ὅπως ἀγωνισθῇ τὸν ὑπὲρ τῶν

ὅλων ἀγῶνα πρὸς τελείαν κατίσχυσιν τῆς ἀληθείας καὶ τοῦ δικαίου, πρόθυμος εἰς πᾶσαν θυσίαν αἵματος καὶ χρήματος.

«Ἐπιδοκιμάζει τὴν πορείαν τοῦ Βασιλέως αὐτοῦ, καὶ

«Ἐντέλλεται πρὸς τοὺς νομίμους ἀντιπροσώπους του τὴν κατὰ τὰ ἀνωτέρω πολιτείαν αὐτῶν, τὴν ἀσυζήτητον ἀπόρριψιν δισταγμῶν οἱωνδήποτε προερχομένων καὶ τὴν εἰς τὰς πατρῴας παραδόσεις διὰ θυσιῶν ὑποταγήν, πρὸς δόξαν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ κραταίωσιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ γοήτρου τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

Τὰ αὐτὰ δὲ ἐλάμβανεν χώραν καὶ ἐν πάσῃ ἄλλῃ γωνίᾳ τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος. Οὕτω, τὸ ψήφισμα τοῦ λαοῦ τοῦ Αἰγίου πρὸς τὸν Βασιλέα εἶχεν ὡς ἑξῆς:

«Λαὸς Αἰγιαλείας ἐν πανδήμῳ συλλαλητηρίῳ ἐνθουσιᾷ ἐπὶ τῇ ἑλληνοπρεπεῖ Ὑμετέρας Μεγαλειότητος στάσει. Τὴν Βασίλισσαν δὲ εὐγνωμονεῖ ἐπὶ τῇ φιλοπάτριδι ἀποφάσει, διαδηλοῖ δὲ ὅτι εἶναι πρόθυμος νὰ ὑποστῇ πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς σωτηρίας. Ὁ Λαὸς παρακολουθεῖ μετὰ συγκινήσεως καὶ πεποιθήσεως τὰς ἀποφάσεις τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος.»

Καὶ οἱ ἔμποροι τῶν Ἀθηνῶν συνερχόμενοι συνέτασσον τὴν ἀκόλουθον δήλωσιν, κατόπιν τῆς δεδηλωμένης ἐχθρικῆς στάσεως ἐπισήμου καὶ ἀνεπισήμου Γερμανίας:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἔμποροι Ἀθηνῶν κατόπιν τῆς στάσεως τὴν ὁποίαν ἡ ἔντιμος Γερμανία ἐτήρησε διὰ τοῦ ναυτικοῦ της, τῶν πολιτικῶν της καὶ τοῦ τύπου της ἀπέναντι τῶν πόθων τῆς Πατρίδος μας, πόθων ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τοῦ δικαίου, δηλοῦμεν ὅτι, εἰς τὸ ἑξῆς παύομεν πᾶσαν μετὰ τῶν Γερμανῶν συναλλαγὴν καὶ ἐξορκίζομεν τοὺς ἀνὰ τὴν ἐλευθέραν καὶ δούλην Ἑλλάδα συναδέλφους ἡμῶν Ἕλληνας, ἐν ὀνόματι τῆς ἀδικουμένης ἡμῶν Πατρίδος, νὰ μᾶς μιμηθῶσι, βέβαιοι ὄντες ὅτι τοῦτο θὰ ἦναι ἡ ἀξιοπρεπεστέρα τιμωρία τῶν Γερμανῶν.

Ἀθῆναι 12 Φεβρουαρίου 1897

Οἱ ἔμποροι τῶν Ἀθηνῶν».

Ἤρχιζον δ' ἅμα πολλὰ ἀνησυχαστικὰ νὰ ψιθυρίζωνται περὶ τῶν σκέψεων τῆς κυβερνήσεως καὶ περὶ διαφωνίας τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν Ν. Σμόλενιτς, ἐν ᾧ μοῖρα τοῦ ἡμετέρου στόλου διετάσσετο νὰ μεταβῇ πρὸς περιπολίαν ἀνὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, ἑτέρα δὲ προωρίζετο διὰ τὸν Ἀμβρακικόν, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἤρχιζον ὀχυροῦντες καταλλήλως τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ προκόλπια αὐτῆς πυροβολεῖα, τοῦ Καρὰ Μπουρνοῦ κ.τ.λ., ἐνισχύοντες δὲ τὰς ἐν αὐτῇ στρατιωτικάς των δυνάμεις διὰ σωμάτων μεταφερομένων ἐξ Ἀσίας.

Ἐν Κρήτῃ, ἡ πολιορκία τῆς Κανδάνου καὶ τοῦ Σελίνου ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐξηκολούθει ὁσημέραι στενοτέρα καθισταμένη, οἱ δὲ ναύαρχοι τῶν ἡνωμένων στόλων ἀπηύθυνον προκήρυξιν πρὸς τοὺς κατοίκους τῆς νήσου συνιστῶντες ἡσυχίαν μέχρις οὗ αἱ Δυνάμεις θὰ ἔλυον εἰρηνικῶς τὸ ζήτημα καὶ ἀπαγορεύοντες πᾶσαν ἑκατέρωθεν ἐχθροπραξίαν ἐντὸς τῶν περιοχῶν τῆς διεθνοῦς κατοχῆς. Προέτρεπον δὲ τὸν κρητικὸν λαόν, ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας, νὰ συμμορφωθῇ πρὸς

τὰς τοιαύτας των προτροπάς, ὑποσχόμενοι ὅτι ἡ λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἤθελεν εἶσθαι σύμφωνος πρὸς τοὺς πόθους αὐτῶν. Φοβηθέντες δ' ἐντεῦθεν οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου μὴ ὑποστῶσι νέον βομβαρδισμόν, ἀνεπέτασαν λευκὴν σημαίαν, διαμαρτυρηθέντες ἅμα πρὸς τοὺς ναυάρχους, ἅτε ἐπανειλημμένως καὶ ὑπούλως προκαλούμενοι ὑπὸ τῶν Τούρκων δι' ἀρχιῶν πυροβολισμῶν.

Καὶ ἐνῷ ἐκ Ρωσσίας ἤδη ἤρχοντο κυρίως αἱ ἐμφαντικώταται δηλώσεις ὅτι :

«Ἡ Ρωσσία δὲν θὰ διστάσῃ πρὸ οὐδενὸς μέτρου, οὔτε πρὸ τῆς βιαίας ἐξώσεως τῶν Ἑλληνικῶν τορπιλλοβόλων, οὔτε πρὸ τοῦ ἀφοπλισμοῦ τοῦ συνταγματάρχου Βάσσου καὶ τῶν στρατιωτῶν του, οὔτε πρὸ τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν ἑλληνικῶν λιμένων, ἐὰν ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπιμείνῃ εἰς τὴν παροῦσαν ἀπερίσκεπτον στάσιν της», ὁ μέγας Γλάδστων ἀπήντα ἐκ Καννῶν εἰς τὸ πρὸς αὐτὸν τηλεγράφημα τῶν Ἄγγλων, οἵτινες διωργάνουν πολυπληθέστατον συλλαλητήριον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος διὰ τοῦ συλλόγου «Βύρων» :

«Ἐπιβεβαιῶ τηλεγραφήματά μου καταδικάζοντα τὴν χρῆσιν βίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Πᾶν καλὸν μεθ' ὑμῶν.

Οὐΐλλιαμ Γλάδστων».

Ἀλλ' ἡ βραδύτης μεθ' ἧς ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προέβαινεν εἰς τὰς δεδηλωμένας της ἀποφάσεις καὶ εἰς τὴν πολεμικὴν τοῦ τόπου παρασκευὴν πρὸς πᾶσαν ἐνδεχομένην περιπλοκήν, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον καταστῆ ἤδη γνωστοὶ αἱ μεταξὺ τῶν Δυνάμεων διεξαγόμεναι διαπραγματεύσεις πρὸς ἐπίδοσιν τελεσιγράφου ἀνακοινώσεως, δι' ἧς θὰ ἐκάλουν τὴν Ἑλλάδα ἵνα ἐντὸς ὡρισμένης προθεσμίας ἀνακαλέσῃ ἐκ Κρήτης τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον της, ἐπήνεγκον δεινὸν σχίσμα ἐν τῷ ἑλληνικῷ κοινοβουλίῳ καὶ προύκάλεσαν τὴν πρὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη προσέλευσιν ἀντιπροσωπείας φίλων του Βουλευτῶν οἵτινες ἐδήλωσαν αὐτῷ ὅτι ἐνόουν νὰ ἐξακολουθήσῃ πολιτικὴν δράσεως καὶ ὄχι ἀναβολῶν καὶ ἐπιφυλάξεων. Εἰς τὰς παρατηρήσεις ταύτας τῶν φίλων του ὁ Δηλιγιάννης ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς :

— Ἀνελάβομεν ἀγῶνα, ὅστις εὑρίσκεται μόλις ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ σταδίῳ, θὰ ἐπεθύμουν δὲ νὰ εἶχον φίλους πολιτικοὺς, οἱ ὁποῖοι νὰ μὴ ἐλιποψύχουν εἰς τὴν στιγμὴν καθ' ἣν ἀκριβῶς εὑρισκόμεθα εἰς τὴν ἀρχὴν μόνον.

Ἡ δριμεῖα αὕτη φράσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἔκαμε πολλὴν αἴσθησιν εἰς τοὺς βουλευτὰς, προσθέσαντος δέ τινα τοῦ Τόμαν, ὁ Πρωθυπουργὸς ἐπανέλαβεν ὅτι : «οἱ βουλευταὶ εἶναι ἐλεύθεροι νὰ ἐκφράζωσι τὰς γνώμας των, ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις δὲν δύναται τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ μεταδώσῃ εἰς αὐτοὺς ὅσα γνωρίζει. Ἐὰν δὲ δὲν ἔχωσιν ἐμπιστοσύνην πρὸς τὴν Κυβέρνησιν δύνανται νὰ ἐκφράσωσι τὸ τοιοῦτον εἰς τὴν Βουλήν».

Τοῦτο συνέβη τὴν 14 Φεβρουαρίου, τὴν ἐπιοῦσαν δὲ, λαμβάνοντες ἀφορμὴν ἐκ τῆς ἀπουσίας τῆς Κυβερνήσεως ἀπὸ τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς κατὰ τὰς κρισίμους ἐκείνας στιγμὰς, τριάκοντα τέσσαρες βουλευταὶ, ἐν οἷς καὶ τινες φίλοι

τῆς Κυβερνήσεως, ὑπέγραφον διαμαρτυρίαν πρὸς τὸν Βασιλέα εἰσηγήσει τοῦ Στάη ἣν ἐπέδιδον πρὸς τὴν Α. Μ. αὐθημερὸν, ἔχουσαν οὕτω :

«Βασιλεῦ !

«Ἐν ταῖς κρισιμωτάταις περιστάσεσιν, ἃς διέρχεται ἡ χώρα ἕνεκα τῆς ἀπὸ τῶν συνεδριάσεων ἀποχῆς τῆς Κυβερνήσεως, ἡ Βουλὴ ἀργεῖ.

«Οὕτως ἐπετεύχθη νὰ σιγήσῃ τὸ ἐθνικὸν βῆμα καὶ νὰ παραλύσῃ διὰ τῆς πρωτακούστου ταύτης μεθόδου ἡ λειτουργία τῶν θεσμῶν.

«Ἡ πολιτικὴ τῆς Κυβερνήσεως, πολιτικὴ ἀναβολῶν καὶ ἐνδοιασμῶν, ἀπειλεῖ νὰ παραστήσῃ τὴν χώραν ἀνεπαρκῆ πρὸς τὰς ραγδαίως ἐπερχομένας περιπλοκὰς εἰς ἃς ἀπὸ μακροῦ χρόνου ἀποβλέπων ὁ Βασιλεὺς προδιέγραψε διὰ τῆς Βασιλικῆς ἐπιστολῆς(1) τὴν ἐπιβαλλομένην πολιτικὴν τῶν παρασκευῶν.

«Ἀδυνατοῦντες ἐκ τῆς ἐκθέσμου ταύτης πολιτείας τῆς Κυβερνήσεως νὰ ἐπιτελέσωμεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς τὸ ἐκ τῆς ἐντολῆς ἡμῶν καθῆκον τοῦ ἐλέγχου τῆς κυβερνητικῆς ἀκηδείας, ἀπευθυνόμεθα οἱ ὑποσημειούμενοι βουλευταὶ εἰς τὸν ἐκ τοῦ πολιτεύματος ταχθέντα ἐπόπτην τῆς κανονικῆς λειτουργίας αὐτοῦ καὶ καταγγέλλομεν τὴν ἐν τοσούτῳ δειναῖς περιπλοκαῖς ὀλιγωρίαν τῆς Κυβερνήσεως, ἐπιθυμοῦντες νὰ διαρρήξωμεν μὲν πᾶσαν ἀλληλεγγύην πρὸς τὴν ἀνεξήγητον πολιτείαν της, νὰ ἐπιρρίψωμεν δ' εἰς αὐτὴν ὁλόκληρον τὴν εὐθύνην τῶν ἐπερχομένων διὰ τὴν χώραν κινδύνων.

«Τῆς Ὑμετέρας Μεγαλειότητος πιστοὶ ὑπήκοοι

Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1897.

Οἱ Βουλευταί

Σωτηρόπουλος, Θεοτόκης, Ράλλης, Δηληγεώργης, Σιμόπουλος, Σκουλούδης, Βουλπιώτης, Τσαμαδὸς, Καράπαυλος, Εὐταξίας, Μάνεσης, Μαυρομμάτης, Ρωμάνος, Βαλέττας, Μπούμπουλης, Τριανταφυλλάκος, Τσσμαγκίδης, Στάης, Κρεστενίτης, Ματάλας, Καραντζᾶς, Βοῦλτσος, Ἀλκ. Δελιγιάννης, Πιερράκος, Πετούσης, Καμαριώτης, Ἰατροῦ, Ζέγγελης, Χατζίσκος, Μερλόπουλος, Μαλέας, Πετμεζᾶς, Φλέσσας, Πετροπουλάκης, Ἐμπειρίκος, Μαυρομαρᾶς, Μαστραπᾶς.»

Οὕτω τὰ πράγματα ἔβαινον μοιραίως πρὸς μείζονα ἐκτράχυνσιν, ἀφ' οὗ μάλιστα καὶ ὁμὰς συμπολιτευομένων βουλευτῶν, πρὸ τῆς ἀπαντήσεως ἣν εἶχε λάβει ὁ Τόμαν παρὰ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, συνελθόντες ὑπέγραψαν τὴν ἑξῆς δήλωσιν περὶ τῆς μελλούσης πορείας των :

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι βουλευταὶ δηλοῦσιν, ὅτι ἐμμένουσιν εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς

---

(1) Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Βασιλέως, ἡ χαρακτηρισθεῖσα ἐσφαλμένως καὶ κατ' ἐπέκτασιν ὡς Διάγγελμα, ἀπευθυνθεῖσα πρὸ καιροῦ πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, κατόπιν ὁμοφώνου παραιτήσεως πολυαρίθμων αξιωματικῶν ἐκ τῆς Στρατιωτικῆς Λέσχης, ἧς ἐπίτιμος Πρόεδρος ἦν ὁ Διάδοχος (ὅπερ καὶ δικαίως εἶχε χαρακτηρισθῆ ὡς ἀποδοκιμασία κατὰ τῆς πολιτείας τῆς Αὐλῆς), ἀφεώρα εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἀνσύνταξιν τῆς χώρας καὶ τὴν ἵδρυσιν μονίμου στρατοπέδου. ἐπικαίρως τότε ἐρχομένη εἰς κατεύνασιν τοῦ ἐν τῷ στρατεύματι ἀρχίσαντος νὰ ἐκδηλοῦται ἐπιφόβου ἀναβρασμοῦ.

Ἐπιβίβασις ἐν Πειραιεῖ Ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ διὰ τὰ σύνορα.

ἐνεργείας, ἣν τὸ Ἔθνος σύσσωμον, ἀνεξαρτήτως κομμάτων καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Βασιλέως, ἀνέλαβεν ἐν τῇ Βουλῇ ἀπὸ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀνηγγέλθη ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς Κρήτην.

«Δηλοῦσιν, ὅτι θεωροῦσι πᾶσαν ὑποχώρησιν τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ Κρητικῷ ζητήματι ὡς ἀτίμωσιν τῆς Ἑλλάδος. Ὅτι ἐν περιπτώσει, καθ' ἣν ἡ Κυβέρνησις ἤθελεν, ἔστω καὶ ἐπὶ στιγμήν, ἀποδειλιάσει ἢ ἐπιβραδύνει τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς ἢ περιέλθει εἰς διαφωνίαν πρὸς τὸ Στέμμα, εἶναι πρόθυμοι νὰ ὑποστηρίξωσιν ὁποιανδήποτε ἄλλην Κυβέρνησιν, ἥτις ἤθελε πιστῶς ἐμμείνει εἰς τὴν ἤδη διαχαραχθεῖσαν ἐθνικὴν δρᾶσιν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ ἀγῶνος, ὃν ἀνέλαβεν ἡ Ἑλλάς».

Συγχρόνως ἤδη ἐγίνετο ἐν Κρήτῃ ἡ μεταστάθμευσις τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων εἰς Σούδαν πρὸς κατοχὴν τοῦ λιμένος, ἐνῷ εἰς τὰ Ἑλληνικὰ σκάφη ἀπηγορεύετο ἡ εἰς αὐτὸν εἴσοδος καὶ μόνον εἰς τὴν «Ὕδραν» ἐπετράπη τοῦτο κατόπιν διαμαρτυρίας τοῦ μοιράρχου, ἐν ᾧ ὁ «Πηνειὸς» καὶ ὁ «Ἀλφειὸς» παρέμενον κλυδωνιζόμενα εἰς τὰ ἀνοικτὰ καὶ ταραχώδη ὕδατα τοῦ κόλπου τῶν Χανίων, παρὰ τὸ Ἀκρωτῆρι, κατόπιν ρητῆς τοῦ Μοιράρχου διαβεβαιώσεως, ὅτι τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα δὲν θ' ἀπεβίβαζον πολεμεφόδια, μήτε διὰ τοὺς ἐπαναστάτας, οἵτινες ἐκράτουν τὰς ἐπὶ τοῦ Ἀκρωτηρίου θέσεις των, ἐν ᾧ ἕτεροι ἐπολιόρκουν εἰς τὰ Μπουτσουνάρια ὁμάδα Τουρκοκρητῶν, μήτε διὰ τὸν στρατὸν τῆς Κατοχῆς, ὅστις, κατόπιν ἐξηγήσεων τοῦ στολάρχου Κανεβάρο πρὸς τὸν Βάσσον ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημασίαν τῆς φράσεως «νὰ μὴ βαδίσῃ ἐπὶ τὰ πρόσω», ἤτοι ἐπὶ σκοπῷ ἐχθρικῷ, προυχώρησεν εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς νήσου, διακηρύξας ὅτι θὰ ἐνήργει καθ' ἃς διαταγὰς εἶχε παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεώς του, σεβόμενος μόνον τὰ φρούρια τῶν Χανίων. Ἡ ὁδὸς ἣν ἐλάμβανεν ἤδη ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς ἦν ἡ ἀπὸ Πλατανιᾶ φέρουσα, δι' Ἀλικιανοῦ, εἰς Κάντανον ὅπου πολυάριθμοι στρατιῶται καὶ τουρκοκρῆτες ἐπολιορκοῦντο ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐνισχυθέντων ἐπ' ἐσχάτων καὶ ὑπὸ τοῦ σώματος τοῦ Μανουσογιαννάκη μετὰ δύο πυροβόλων, κατελθόντες ἐκεῖ ἐκ Σελίνου, ἀφ' ἧς οἱ ἐπαναστάται ἐδέχθησαν νὰ παραδώσουν τὸ φρούριον τοῦτο εἰς τοὺς Εὐρωπαίους ναυάρχους, ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ ἐξέλθουν ἐξ αὐτοῦ ἔνοπλοι οἱ Τοῦρκοι.

Οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου εἰς τὴν προκήρυξιν τῶν Ναυάρχων περὶ κατοχῆς τῆς περιοχῆς Χανίων—Χαλέπας—Σούδας καὶ τῆς εἰρηνικῆς λύσεως τοῦ ζητήματος εἶχον ἀπαντήσει ὡς ἀκολούθως :

«Ἐὰν σκοπὸς τῶν Δυνάμεων εἶναι νὰ δώσουν εἰς τὸ Κρητικὸν ζήτημα τὴν προσήκουσαν λύσιν ἄνευ αἱματοχυσίας, εὐφροσύνως χαιρετίζομεν τὴν ἀπόφασιν ταύτην τῶν Δυνάμεων.

«Ἀλλὰ μόνη δυνατὴ καὶ δικαία καὶ ὁριστικὴ λύσις τοῦ ζητήματος εἶναι ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Οὐδὲν εἶδος αὐτονομίας θὰ ἰσχύσῃ νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν τάξιν. Τοῦτο τρανότατα ἀπέδειξε τὸ παρελθόν».

Ἐπερατοῦτο δὲ ἡ εὔτολμος αὕτη διακοίνωσις ὡς ἑξῆς :

«Διαμαρτυρόμεθα ἐνώπιον Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων, ὅτι δὲν θὰ καταθέσωμεν τὰ ὅπλα πρὶν ἢ ἐπιτύχωμεν τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ προγράμματος ἡμῶν.

«Ἂν τοῦτο δὲν ἐπιτευχθῇ, προτιμῶμεν νὰ θυσιασθῶμεν ὅλοι!»

Οἱ δὲ πολιορκοῦντες τὸ Σέλινον εἶχον πρὸς τούτοις ζητήσει ὡς ἀντάλλαγμα τῆς ἀπολύσεως τῶν εἰς χεῖράς των Τούρκων αἰχμαλώτων τὴν ἐκεῖθεν ἀπομάκρυνσιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁ Διοικητὴς διέταξεν ἰταλικὸν πολεμικὸν νὰ μεταβῇ εἰς Σέλινον.

Παρὰ πᾶσαν ἐντούτοις τὴν φαινομενικὴν ἀνακωχὴν αἱ συγκρούσεις δὲν ἔπαυσαν ἀνὰ τὴν νῆσον, καὶ δὴ πέριξ αὐτῶν ἔτι τῶν ὑπὸ τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων κατεχομένων φρουρίων. Διάφοροι θέσεις ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνης, ἀπὸ Τραπέζης μέχρι Χρῶ-Μοναστῆρι ὥραν ἀπέχουσαι τῆς πόλεως, κατελαμβάνοντο τὴν 14 ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἐπὶ κεφαλῆς ἐχόντων τὸν λοχαγὸν τοῦ ὑλικοῦ πυροβολικοῦ Γρηγοριάδην, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἐξορμῶντες ἐκ τῆς πόλεως, ὑπὸ τὴν προστασίαν δύο λόχων τακτικοῦ στρατοῦ, ἀπεκρούοντο μέχρι τοῦ φρουρίου μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν. Ἐπίσης ἔξωθεν τοῦ Ἡρακλείου τὴν 15 ὁ λοχαγὸς Κόρακας συνεπλάκη πρὸς τετρακισχιλίους Τούρκους, προσπαθήσαντας νὰ καταλάβωσιν ἐπικαίρους τινὰς θέσεις περὶ τὸ φρούριον καὶ ἐπιχειρήσουν εἶτα τὴν λύσιν τῆς πολιορκίας αὐτοῦ. Ἀποτέλεσμα τῆς συγκροτηθείσης μάχης ὑπῆρξε μετὰ τρίωρον πάλην ἡ τροπὴ τῶν Τούρκων πρὸς τὴν πόλιν μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν. Ἀλλά, ὅτε πλέον οἱ ἐπαναστάται εὑρίσκοντο πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ἡρακλείου, οἱ Ναύαρχοι παρεκάλεσαν τὸν Κόρακα νὰ σεβασθῇ τὴν πόλιν ἀπέχων κανονιοβολισμοῦ κατ' αὐτῆς. Εἰς ταῦτα ὁ Κόρακας ἀπεκρίθη ὅτι μόνον εἰς τὰς διαταγὰς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς Βάσσου εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ὑπακούσῃ· οὐχ ἧττον ὅμως τὰ φρούρια τοῦ Ἡρακλείου ἔμειναν ἀπρόσβλητα.

Συγχρόνως δὲ μὲ τὴν ἄφιξιν εἰς Χανία τοῦ Τεφὴκ πασσᾶ, ὅστις ἀντικαθίστα τὸν μέχρι τότε Στρατιωτικὸν Διοικητὴν τῆς νήσου Ἰσμαήλ, συνήπτετο σφοδρὰ ἐν Τσικαλαριᾷ μάχη μεταξὺ τῶν ἐκεῖ ἐπαναστατῶν καὶ τῶν ἐν τῷ πύργῳ τῆς Μαλάξας κεκλεισμένων Τούρκων. Ἡ μάχη αὕτη εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς 1 μ. μ. τῆς 15 Φεβρουαρίου ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν ἀρξαμένων συγκεντρικοῦ πυρὸς κατὰ τοῦ πύργου. Ὁ Βάσσος διὰ τῆς ἐπιθέσεως ταύτης τῶν ὑπὸ τὰς διαταγάς του ἐπαναστατῶν, οἵτινες προσεβάλλοντο συγχρόνως καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Σούδᾳ τουρκικῶν σκαφῶν καὶ ἀπὸ τοῦ ναυστάθμου, ἐπεκύρου τὴν δήλωσίν του ὅτι θὰ ἐσέβετο μόνον τὰ φρούρια τὰ ὑπαχθέντα εἰς τὴν διεθνῆ κατοχήν. Παρέδιδε δ' ἅμα εἰς τὸν ἐν Κρήτῃ ἡμέτερον στόλον 98 αἰχμαλώτους ἐκ τῶν συλληφθέντων κατὰ τὴν μάχην τῶν Βουκολιῶν, οἵτινες διὰ τοῦ «Ναυάρχου Μιαούλη» μετεφέροντο εἰς Σάμον ὅπου ἀφίεντο ἐλεύθεροι τὴν 16 Φεβρουαρίου.

Εἰς τοιοῦτο σημεῖον εὑρίσκοντο τὰ πράγματα, ὅτε αἱ τουρκικαὶ παρασκευαὶ ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ ἐν Ἑλλάδι ἔξαψις τῶν πνευμάτων ἀφ' ἑτέρου ἐξηνάγκασαν καὶ πάλιν τὴν χελωνοβατοῦσαν κυβέρνησιν νὰ προβῇ εἰς τὴν σύγκλησιν δύο ἔτι ἡλι-

κιῶν ἐφεδρείας. Ἀλλ' ἐπέπρωτο νὰ ἐξεγείρουν νέαν ἀπειλητικὴν θύελλαν κατακραυγῶν ἐν Ἑλλάδι αἱ μετ' ἐπιτάσεως διαδιδόμεναι προθέσεις τῶν Δυνάμεων ὅπως ἐπιβάλουν εἰς τὴν Κρήτην πολίτευμα ἡγεμονίας ὑπὸ Ἕλληνα ἡγεμονόπαιδα. Καὶ εἰς τὰ στόματα πάντων ἐφέρετο ἤδη τὸ ὄνομα τοῦ πρίγκηπος Γεωργίου. Τὸ τοιοῦτον ἐθεωρήθη ὡς ἡ ἄκρα ἀπώλεια τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Κεκαλυμμέναι δέ τινες φράσεις τοῦ Ἀννοτὼ πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις Ἕλληνα πρεσβευτὴν Δηλιγιάννην, ἐρωτήσαντα αὐτὸν πόθεν εἶχε λάβει τὴν ἐντολὴν νὰ ποιήσηται τοιαύτην ἀνακοίνωσιν ἐν τῷ γαλλικῷ κοινοβουλίῳ, ἀφ' οὗ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις διαρρήδην ἠρνεῖτο διὰ στόματος τοῦ πρωθυπουργοῦ ὅτι ἐσχεδίασέ ποτε ἢ προέτεινε τοιοῦτό τι,—ἔδωκαν ἀφορμὴν νὰ πιστευθῇ πάνυ φυσικῶς ὅτι ἡ τοιαύτη πρότασις εἶχε ριφθῇ ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς αὐλῆς. Εὔλογος ἐντεῦθεν ἡ ἀγανάκτησις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις δηλῶν πανταχόθεν ὅτι ἦτο ἕτοιμος εἰς πᾶσαν θυσίαν αἵματος καὶ χρήματος πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν του βλέψεων, ἔβλεπεν αἴφνης ὅλας τὰς θυσίας καὶ τὰς προσφοράς του ἀπειλουμένας διὰ ναυαγίου πρὸ τοῦ σκοπέλου τῶν αὐλικῶν βλέψεων ἐπὶ τῆς Κρήτης. Ἦτο δὲ πολὺ φυσικόν, ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοιούτων ἐντυπώσεων, νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ Αὐλή, ἀδιαφοροῦσα διὰ τοὺς προαιωνίους πόθους τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει πρὸς ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ἀπέβλεπεν ἤδη πρὸς παροχὴν πρηγκιπάτου μόνον εἰς ἕνα ἐκ τῶν γόνων αὐτῆς, καὶ τοῦτο, διότι ἐκ τῆς συμπαθείας ἣν πολλαπλῶς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶχεν ἐκδηλώσει ἐπανειλημμένως πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον, ἐπίστευεν ἴσως ὅτι διὰ τῆς ὑπ' αὐτὸν ἡγεμονίας τῆς Κρήτης θὰ ἐξήρχετο καὶ Αὐλὴ καὶ Κυβέρνησις ἀπὸ τοῦ δεινοῦ λαβυρίνθου εἰς ὃν εἶχον ἐμπλακῆ, περιπλέξασαι καὶ τὸ ἔθνος ἐν στιγμαῖς παρατόλμων ἀποφάσεων μὴ ἐπαρκῶς μελετηθεισῶν.

Αἱ τοιαῦται ἀνησυχίαι τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, μεταδοθεῖσαι ἀστραπιαίως καὶ μεταξὺ τῶν ἐν Ἀθήναις βουλευτῶν Κρητῶν, προυκάλεσαν τὴν 15 Φεβρουαρίου τὴν ἐκ μέρους αὐτῶν ὑποβολὴν εἰς τὸν Βασιλέα τοῦ ἀκολούθου ρητοῦ ὑπομνήματος :

«Μεγαλειότατε,

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι, ἀντιπροσωπεύσαντες ὡς βουλευταὶ κατὰ διαφόρους καιροὺς τοὺς Χριστιανοὺς κατοίκους τῆς Κρήτης παρὰ τῇ Γενικῇ τῶν Κρητῶν Συνελεύσει, καὶ ὡς ἐκ τούτου εἰς θέσιν ὄντες νὰ γνωρίζωμεν κάλλιον παντὸς ἄλλου τὰ αἰσθήματα καὶ τὸ πολιτικὸν φρόνημα τῶν ἡμετέρων συμπολιτῶν, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ δηλώσωμεν μετὰ πάσης ἐπισημότητος τὰ ἑξῆς :

«1) Ἡ μόνη λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος ἡ ἀνταποκρινομένη πρὸς τὰ αἰσθήματα πάντων τῶν χριστιανῶν τῆς Κρήτης εἶναι ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

«2) Πᾶσαι αἱ ἄλλαι λύσεις αἱ μέχρι σήμερον δοκιμασθεῖσαι διὰ τῆς απονομῆς εἰς τὴν νῆσον μείζονος ἢ ἐλάσσονος βαθμοῦ ἐλέγχου ἐπὶ τῶν ἰδίων ὑποθέσεων, ἢ αὐτονομίας, ἤγαγον σταθερῶς εἰς ἀποτυχίαν καὶ φοβερὰς καταστροφάς.

«3) Ἡ αὐτὴ ἀποτυχία, εἴμεθα ἀδιστάκτως πεπεισμένοι, περιμένει καὶ τὴν

σήμερον σχεδιαζομένην παρὰ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τελείαν ἢ ἀτελῆ αὐτονομίαν.

«Ἀποκρούουσαι τὴν μόνην λογικὴν καὶ φυσικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἣν καὶ αὐτοὶ οἱ Μουσουλμάνοι ἤρξαντο στέργοντες, παρασκευάζουσιν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἁπλῶς καὶ μετὰ μικρόν, εἰς ἑαυτὰς μὲν νέας ἐνοχλήσεις, εἰς τὴν εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς νέους κινδύνους, εἰς δὲ τὴν νῆσον καὶ τοὺς δυστυχεῖς κατοίκους της νέας καὶ δεινοτέρας συμφοράς.

«Τοιαύτην λύσιν καὶ ἡμεῖς καὶ μεθ' ἡμῶν πάντες οἱ Κρῆτες θεωροῦμεν καθῆκόν μας νὰ ἀποκρούσωμεν· ἀντὶ δέ, ὡς εἶναι βέβαιον, νὰ ἐκτεθῶμεν καὶ πάλιν μετ' ὀλίγον καιρὸν εἰς τὰς καταστροφὰς νέου ἀγῶνος, προτιμῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν παρόντα, καίπερ οὐχὶ παρ' ἡμῶν προκληθέντα, μέχρις οὗ ἢ καταστραφῶμεν ἅπαξ διὰ παντὸς ἢ ἐπιτύχωμεν δριστικὴν εἰρήνευσιν τῆς ἡμετέρας πατρίδος διὰ τῆς ἑνώσεως αὐτῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Ἐν Ἀθήναις τῇ 15 Φεβρουαρίου 1897.

«Τῆς ὑμετέρας Μεγαλειότητος εὐπειθέστατοι πιστοὶ ὑπήκοοι

«† Ὁ Ρεθύμνης καὶ Αὐλοποτάμου Διονύσιος, Κ. Μιτσοτάκης, Ι. Κ. Σφακιανάκης, Ν. Σταυράκης, Α. Ν. Στεφανίδης, Ε. Α. Φουνταλίδης, Δ. Κ. Ζανιδάκης, Α. Ι. Βλατάκης, Γ. Ἀθανασιάδης, Ι Περδικάρης. Μ. Ι Παππαδάκης, Ι. Μ Τσουδερός, Γ Ε. Σαουνάτσος, Κ Δ. Φραγκούλης, Θ. Γ. Παππαδάκης, Ν. Κορμιζάκης, Χ. Ἀγγελάκης, Ἀρ. Παππαδάκης, Ε. Γενεράλης, Γρ. Σπ.θούρης, Μ. Σ. Μουσοῦρος, Ν. Παλιεράκης, Μ. Καλημεράκης, Σ. Νικολαΐδης, Ι. Ε. Μιγιάκης, Σάββας Σαββάκης, Θ. Ε. Σαουνάτσος, Π. Βλαστός, Ι. Βλαστός, Ζ. Ε Χατζάκης, Μ. Βαρδάκης, Ι. Παππαδάκης. Ε. Α. Ξανθουδίδης, Στ. Ψαρουδάκης, Α. Ι Τσίχλης, Α. Μιχελιδάκης, Δ Α. Ξανθουδίδης, Δημ. Ἀγγελίδης, Μ Μελισσότης».

Παρόμοιον ὑπόμνημα ἐπεδόθη αὐθημερὸν καὶ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων καὶ πρὸς τὴν ἑλλην. Κυβέρνησιν.

Ἰδίως δὲ εἶχεν ἐξαφθῆ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία ἐκ τῆς σκέψεως, ὅτι, πῶς ἦτο δυνατὸν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος νὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τὸν υἱόν του καὶ πῶς ὁ υἱὸς οὗτος ἐλευθέρου βασιλέως, καὶ δὴ Βασιλέως «τῶν Ἑλλήνων», ἦτο δυνατὸν νὰ δεχθῇ ἀξίωμα ἡγεμόνος, «ὑποτελοῦς εἰς τὸν Σουλτάνον»· διότι βεβαίως ἡ ἡγεμονία τῆς Κρήτης θὰ ὑπέκειτο πάντως εἰς τὸν Πατισάχ, ἀφ' οὗ κύριον τῶν Δυνάμεων μέλημα ἦτο ἡ διατήρησις τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους. Τοιοῦτό τι ἄλλως τε ἐδήλου καὶ ἡ κάπως εὐνοϊκωτέρα φαινομένη πολιτικὴ τῆς Ἀγγλίας, ἧς ἡ κυβέρνησις ἐδημοσίευεν ἐπικαίρως ἤδη τὴν ἑξῆς ἐπίσημον ἀνακοίνωσιν :

«Δηλοῦται ἐπισήμως, ὅτι ἡ ἄρνησις τῆς συμμετοχῆς εἰς τὴν γερμανικὴν πρότασιν τὴν ἀφορῶσαν εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν τοῦ Πειραιῶς οὐδόλως σημαίνει ὅτι ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἀποδέχεται τὴν ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικὴν κατοχήν.

«Ἐν τῇ πραγματικότητι, αἱ διαφοραὶ τῶν βλέψεων αἵτινες ὑφίστανται μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας ὅστις αὐτοπροσώπως ἀνέλαβε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς προτάσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ, καὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἥτις εὗρε τὸ σχέδιον πρόωρον, εἶναι αἱ ἑξῆς :

«Ὁ αὐτοκράτωρ δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὴν κυβέρνησίν του νὰ συζητήσῃ τὴν μέλ-

λουσαν αὐτονομίαν τῆς Κρήτης, πρὶν ἢ αἱ Δυνάμεις ὑποχρεώσωσι τὸν Βασιλέα Γεώργιον νὰ ἀνακαλέσῃ τὸν στόλον καὶ τὸν στρατόν του.

«Ὁ λόρδος Σώλσβαρυ, τοὐναντίον, ζητεῖ, ἵνα ὁρίσωσι τὸ πολίτευμα τῆς Κρήτης πρὶν ἢ συζητήσωσι τὰ μέσα τοῦ πειθαναγκασμοῦ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ νὰ προσχωρήσῃ εἰς τὰ μέτρα τῶν Δυνάμεων.

«Ἐνταῦθα λοιπὸν κυρίως τὸ ζήτημα προσκόπτει. Ἡ ἐπὶ τῆς οὐσίας ὁμοφωνία μένει ἀκεραία.

«Ἡ Ἀγγλία εἶναι πραγματικῶς σύμφωνος πρὸς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις ἐπὶ τῶν δύο οὐσιωδῶν σημείων: 1ον ὅτι ἡ ἕνωσις τῆς νήσου μετὰ τῆς Ἑλλάδος εἶναι σήμερον ἀδύνατος, καὶ 2ον ὅτι ἡ νῆσος αὕτη δὲν πρέπει νὰ πέσῃ πάλιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς Τουρκικῆς διοικήσεως, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ κοπῇ ὁ δεσμὸς ὁ συνδέων αὐτὴν μὲ τὸν Σουλτάνον. Πρέπει νὰ προστεθῇ, ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐπιθυμεῖ ὅσον καὶ ἡ κυβέρνησις τοῦ Βερολίνου, νὰ ἴδῃ τὸν Βασιλέα Γεώργιον ἀνακαλοῦντα ἐκ τῆς Κρήτης τὰ στρατεύματά του καὶ τὰ πλοῖά του.

«Ὅπως ἐπιτευχθῇ ὁ σκοπὸς οὗτος, δὲν πρέπει νὰ γείνῃ χρῆσις βίας, εἰμὴ ὅταν τὰ ἄλλα μέσα ἀποτύχωσιν.

«Δύναταί τις λοιπὸν νὰ εἴπῃ μετ' ἀκριβείας, ὅτι ὅλαι αἱ Δυνάμεις θὰ κατορθώσωσι νὰ ἐξαλειφθῇ ἡ διαφορὰ ἡ ὑπάρχουσα εἰς τοὺς τύπους.

«Αἱ φῆμαι περὶ διαρρήξεως τῆς εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας, αἵτινες ἐκυκλοφόρησαν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ εἰς τοὺς ἐπισήμους ὀθωμανικοὺς κύκλους, εἶναι γελοῖαι· βεβαιοῦται ἐνταῦθα, ὅτι ποτὲ τὰ ἀνακτοβούλια δὲν ἔδειξαν μεγαλειτέραν ἐπιθυμίαν πρὸς διατήρησιν τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας ἀνεπάφου».

Συνεπείᾳ δὲ τῶν ὑφισταμένων τούτων ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων εἰς τὴν ἐπιβολὴν τῆς ὁμοφώνου βουλήσεώς των, μάτην ἐκοπίαζεν ἡ Αὐλὴ τῆς Ἑλλάδος ἀπευθυνομένη πρὸς τὰς συγγενεῖς της Αὐλὰς τῆς Πετρουπόλεως καὶ τοῦ Βερολίνου ὅπως μεσολαβήσωσι πρὸς λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος συνᾴδουσαν μὲ τοὺς πόθους τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ. Θαυμασίως δὲ ἐσυμβόλιζε τὴν οἰκτρὰν ἐκ τῆς ἐπιμονῆς ταύτης τῶν Δυνάμεων ἐντύπωσιν, παρὰ τῷ φιλελευθέρῳ κόσμῳ ἡ πρὸς τὸν «Χρόνον» τῶν Παρισίων ἐπιστολὴ τοῦ Γλάδστωνος:

«Ὁμολογῶ ὅτι αἰσθάνομαι λύπην καὶ ἀγανάκτησιν ταύτην τὴν στιγμὴν βλέπων τὰς Δυνάμεις διατεθειμένας νὰ συμπληρώσουν τὸ μέτρον τῆς ἀτιμίας».

Παρακολουθήσωμεν ἤδη τὰ ἐν Κρήτῃ πολεμικὰ γεγονότα.

Εἰς τὰ νοτιοδυτικὰ τῆς νήσου, ἐπὶ σμικρᾶς τῆς παραλίας χερσονησοειδοῦς προεκβολῆς ὑψοῦται τὸ φρούριον Καστέλλι τοῦ Σελίνου (Σελινοκαστέλλι) καὶ ἐγγὺς αὐτῷ τὸ χωρίον Παληόχωρα, οὗ οἱ κάτοικοι ἐν ὥρᾳ εἰρήνης ἀνέρχονται εἰς 50 Χριστιανοὺς καὶ 70—75 Τούρκους. Τὰ τείχη τὰ ὁποῖα περιβάλλουν τὴν Παληόχωραν ἀνηγέρθησαν τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν Βενετῶν ἐν ἔτει 1280, καταστραφέντα δὲ τὸ 1435, ἐπεσκευάσθησαν αὖθις ὑπὸ τῶν Ὀθωμανῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866. Ἡ παραλία ἐφ' ἧς κεῖνται αἱ θέσεις αὗται, ἐκτεινομένη ἀπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Τρυπητὴ ἀνατολικῶς τοῦ περιωνύμου διὰ τὰς μυστικὰς ἀποβάσεις του λιμένος τῆς Σούγιας, καταλήγει δυσμικῶς εἰς τὸ νοτιοδυτικώτατον ἄκρον τῆς Κρήτης Κριοῦ Μέτωπον καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρὸς τὴν Μεσόγειον (Λυβικὸν πέλαγος) ἐκβολὴν τοῦ εὐρέος λεκανοπεδίου τῆς Καντάνου, ὅπερ διήκει βορείως μέχρι τῆς

ορεογραμμής Άγιος Δίκτυος—Αποπηγάδι, δυσμικής προεκτάσεως των Λευκών Ορέων, αφ' ής δι' εδάφους δασώδους και λίαν ανωμάλου καταρρέουν προς νότον άφθονα ύδατα, και δη ο ανατολικώς της Παληόχωρας χυνόμενος αείρρους ρύαξ της Καντάνου.

Ευρισκόμεθα ενταύθα εις την επαρχίαν Σελίνου, το δε ακριβώς προς άρκτον της Παληόχωρας κείμενον χωρίον Κάντανος, μετά των συνοικισμών Πλεμενιανά, Κακοδίκι, Δρυς, Στροβλοΐς, Φλώρια κ.τ.λ. αποτελεί ομώνυμον δήμον, ου είναι πρωτεύουσα. Το όνομά του οφείλει εις την αρχαίαν «Κάντανον» ή «Καντανίαν» ήτις έκειτο περί τα σημερινά χωρία Κάδρος, Σπανιάκος και Κάλαμος, ήτοι νοτιανατολικώτερον, έχει δε εν ειρήνη κατοίκους 260 Έλληνας και 480 Τούρκους και κατανέμεται εις τέσσαρας διακεκριμένους συνοικισμούς Ανισαράκι, Κουφαλωτό, Νυκτεριανό και Βαμβακάδο, εις ους υπάγονται και οκτώ αγροικίαι.

Η Κάντανος κείται εν μέσω ελλειψοειδούς κοιλάδος την οποίαν περιθέουν λόφοι λίαν ομαλοί και κατάφυτοι και απέχει δίωρον περίπου από το Καστέλλι. Νοτιοδυτικώς δε ταύτης επί του μάλλον δεσπόζοντος της κοιλάδος λόφου υψούται κατά 750—8,0 μέτρα υπερθεν του χωρίου, πύργος οχυρότατος με τείχη πάχους 2 1)2—3 μέτρων και περίβλητος διά ισχυροτάτων προμαχώνων — ο πύργος του Σταυρού. Η άλωσις του πύργου τούτου δύναται να επιτευχθή μόνον διά καταλήψεως των πέριξ λόφων παρ' ανδρών εφωδιασμένων και με πυροβόλα, διότι εκτός του δεσπόζοντος πυρός το οποίον δύναται να εξαποστέλλη από τας τουφεκήθρας, εις τους προμαχώνας αυτού είναι δυνατή και τηλεβόλων τοποθέτησις. Ακριβώς δε περί την 15ην Φεβρουαρίου κατά του πύργου τούτου εστράφη η προσοχή των επαναστατών του Σελίνου. Και κατ' αρχάς μεν ούτοι κατώρθωσαν να εκτοπίσουν τους Τούρκους εκ της ανατολικώς υψουμένης κορυφής Ανωκαθιάρης Λάκκος, κατέχοντες δ' αυτοί και τον προς δυσμάς λόφον του Τεμένους, προσέβαλλον τους πολιορκουμένους διά διπλού πυρός. Κατορθουμένης δε της πτώσεως του πύργου τούτου, θα έπιπτε πάντως μετά μικρόν εις χείρας των επαναστατών και η κωμόπολις Κάντανος, όπου είχον εγκλεισθή τα γυναικόπαιδα των Σελινιωτών Τούρκων.

Το στρατόπεδον των επαναστατών ευρίσκετο εις Ανισαράκι, συνοικίαν της Καντάνου εν χιλιόμετρον ανατολικώς ταύτης κειμένην. Οι Τούρκοι κατείχον την κωμόπολιν μετά του Επαρχείου και των πέριξ συνοικιών Τρουδιανά, Τρυγώνες και Σιδεριανά. Λεπτομερέστερον δ' εξεταζομένης της πολιορκητικής ζώνης, κατείχον: Το Ανισαράκι μετά του Ξηροποτάμου και της Χαλέπας, οι Αγιερηνιώται, Ανισαρακιώται και Σπινιώται υπό οπλαρχηγόν τον Σοφ. Φιωτάκην. Τα Καβαλαριανά και το Κουφαλωτό, οι Λακκοζωγραφιώται υπό οπλαρχηγούς Κωνστ. Πρωτοπαπαδάκην, Ιω. Κορκίδην και Γ. Παπαμαρκάκην. Τα Λαμπυριανά και Τρεις Εκκλησιαίς, οι Μεσοχωρίται, Μονιώται και Λειβαδοκουστογερακιώται, υπό οπλαρχηγούς τους Αριστείδην Κριάρην, Γ. Γεωργακάκην και

Κωνστ. Μπασιᾶν. Τὰ Πασακιανὰ καὶ Πλεμενιανά, οἱ Κακοδικιῶται καὶ Σαρακινιῶται ὑπὸ ὁπλαρχηγοὺς Ἐμμ. Φαλλαδίτην καὶ Γ. Φοῦμην. Τὸν Ξηρόκαμπον, οἱ Στροβιλιανοὶ καὶ Κισσαμῖται ὑπὸ τὸν Μαρκουλάκην.

Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἅλωσιν τῶν Βουκολιῶν, τινὲς τῶν ἐκεῖθεν διαφυγόντων Τούρκων, φθάσαντες ἐν τῇ περιπλανήσει των μέχρι τοῦ ἀπροσίτου ὄρους Ἀποπηγάδι, εἶχον ἐγκλεισθῆ εἴς τι οἴκημα χωροφυλάκων, ὅπερ ἐν καιρῷ πολέμου ἐγκαταλείπεται πάντοτε ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὡς ἁπλοῦς σταθμὸς ἄνευ ὀχυρώσεώς τινος. Τούτους ἤδη ἀνακαλύψασα ὁμὰς ἐπαναστατῶν διεσκόρπισεν

Ἕλληνες στρατιῶται ἐν Κρήτῃ.

ἢ ἐφόνευσεν. Οὕτω ἡ ἀπὸ Ἀλικιανοῦ μέχρι τῆς Καντάνου ὁδὸς ἦτο ὁλοσχερῶς εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς.

Ἅμα τῇ ἁλώσει τοῦ πύργου τῶν Βουκολιῶν οἱ πρόξενοι τῶν Χανίων ἤρχισαν σκεπτόμενοι ὅτι ἡ αὐτὴ βεβαία τύχη ἀνέμενε καὶ τοὺς ἐν Καντάνῳ πολιορκουμένους, καὶ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐπιβολῆς ἡσυχίας εἰς τὴν Νῆσον καὶ ἀποτροπῆς ἀπὸ πάσης μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Χριστιανῶν συγκρούσεως μέχρι τῆς εἰρηνικῆς διακανονίσεως τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, κατὰ τὴν στερεότυπον ἔκφρασίν των, ἀπεφάσισαν νὰ ἐπέμβωσι πρὸς διάσωσιν τῶν πολιορκουμένων. Τὴν 15 λοιπὸν Φεβρουαρίου οἱ πρόξενοι Ἀγγλίας, Ἰταλίας καὶ Ρωσσίας μετέβησαν διὰ θαλάσσης ἐκ Χανίων εἰς Παληόχωραν, καί, ἀποβάντες ἐκεῖ, προὐχώρησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κρατοῦντες ἀναπεπταμένας τὰς σημαίας των. Ἀλλ' οἱ ἐπαναστάται, μὴ ἀναγνωρίσαντες αὐτοὺς ἐκ πρώτης ὄψεως, τοὺς ἐπυροβόλησαν καὶ μικροῦ δεῖν τοὺς ἐφόνευον, διατρυπηθείσης μάλιστα διὰ σφαίρας τῆς ρωσσικῆς σημαίας. Κατόπιν ὅμως ἀναγνωρίσεως, ἀφῆκαν αὐτοὺς νὰ προχωρήσουν μέχρι Καντάνου, ὅπου

Τὰ ἀπελευθερωθέντα ὑπὸ τῶν Ναυάρχων γυναικόπαιδα τῆς Καντάνου ἀποβιβαζόμενα εἰς Χανιά.

ἐνεθάρρυναν οὗτοι τοὺς πολιορκουμένους ὑποσχεθέντες ὅτι πᾶν θὰ κατέβαλλον μέσον ὅπως σώσωσιν αὐτούς.

Ἐντεῦθεν ἐπιστρέψαντες εἰς Κακοδίκι προσεκάλεσαν τοὺς προκρίτους τῆς ἐπαρχίας Σελίνου καὶ παρεκάλεσαν αὐτοὺς νὰ ἐπιτρέψουν τὴν διὰ θαλάσσης ἀπέλευσιν τῶν Ὀθωμανῶν γυναικοπαίδων τῆς Καντάνου, ἀλλ' ἐκεῖνοι ἠρνήθησαν, προταθέντος μόνον ὑπό τινων ἐξ αὐτῶν ὅπως, ἂν οἱ Πρόξενοι ἐπεθύμουν ὄντως τὴν σωτηρίαν τῶν πολιορκουμένων, ἀναλάβωσιν ὑπ' εὐθύνην των τὴν ἀπέλευσιν οὐχὶ μόνον τῶν γυναικοπαίδων ἀλλὰ πάντων ὁμοῦ τῶν Ὀθωμανῶν, ἀόπλων καὶ ὡπλισμένων, ἐνῷ ἄλλοι ἐπέμενον εἰς τὴν διὰ πολιορκίας ἅλωσιν τῆς κωμοπόλεως καὶ τὴν ἐκκένωσιν αὐτῆς μόνον κατόπιν ἐντολῆς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς Βάσσου. Κατὰ συνέπειαν, τὸ διάβημα τῶν Προξένων ἀπέβη ἄκαρπον.

Ἐν τῷ μεταξύ, τὸ Ἀρχηγεῖον τῆς Ἑλληνικῆς Κατοχῆς διέτασσεν ἐνίσχυσιν τῶν πολιορκητῶν διὰ τακτικοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ πυροβόλων πρὸς ταχυτέραν ἐκπόρθησιν τῶν περὶ τὴν Κάντανον πύργων. Καθ' ἣν δὲ ἡμέραν τὸ Ἑλληνικὸν πυροβολικὸν ἔφθανεν εἰς Σέλινον, οἱ ναύαρχοι τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων ἐξαπέστελλον πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας ἐγκύκλιον δι' ἧς ἐζήτουν τὴν παῦσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐπ' ἀπειλῇ ἐπεμβάσεως· ἡ τοιαύτη ὅμως ἐπέμβασις δὲν ἠδύνατο ν' ἀνησυχήσῃ καὶ πολὺ τοὺς Κρῆτας, καθ' ὅσον ἡ Κάντανος ἀπέχει τῆς παραλίας περὶ τὰς τρεῖς ὥρας, ὥστε ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἡ ἐκεῖθεν προσβολὴ αὐτῶν διὰ τῶν τηλεβόλων τῶν εὐρωπαϊκῶν σκαφῶν. Τὴν ἐπιμονὴν ἄλλως τε τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τὴν ἄμεσον εἰς Πατελάρι ἀποστολὴν ζώων πρὸς μεταφορὰν τῶν πυροβόλων τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐδικαιολόγει καὶ ἡ ἀγριότης τῶν Τούρκων Καντανιωτῶν, οἵτινες πολλὰς κατὰ διαφόρους περιστάσεις εἶχον διαπράξει κακουργίας κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς ἐπαρχίας Σελίνου.

Τὰ ἀποσταλέντα τρία πυροβόλα ὑπὸ τοὺς ἀξιωματικοὺς Μαρκουλάκην, Κριάρην καὶ Τσόντον, ἐποπτεύοντος τοῦ ταγματάρχου Μανουσογιαννάκη, ἐτοποθετήθησαν ἐπὶ τοῦ λόφου Καστρὶ ὑψουμένου ἀντικρὺ τοῦ ἰσχυροῦ πύργου τοῦ Σταυροῦ. Οἱ πολιορκούμενοι ἡτοίμασαν καὶ αὐτοὶ ἓν πυροβόλον τὸ ὁποῖον εἶχον ἐν τῷ Πύργῳ καὶ ἀνέμενον τὴν παρὰ τῶν ἡμετέρων ἐπίθεσιν, ὧν αἱ λοιπαὶ δυνάμεις εἶχον καταλάβει ἁπάσας τὰς πέριξ τῆς Καντάνου θέσεις, ἐν ᾧ σῶμα ὀγδοήκοντα ἐπιλέκτων Σφακιανῶν ὑπεστήριζε τὸ πυροβολικὸν τῶν ἐπαναστατῶν ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Δασκαλογιάννην.

Τὴν πρωίαν τῆς 16 ἐκρότησε τὸ πρῶτον πυροβόλον εἰς ὃ ἀνταπεκρίθησαν οἱ ἐν τῷ πύργῳ. Ἀλλά, μετὰ μικρόν, τὸ πυροβόλον τῶν Τούρκων ἠναγκάσθη νὰ σιγήσῃ, κατακρημνισθέντος τμήματος τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου καὶ διασκορπισθέντων τῶν πυροβολητῶν αὐτοῦ ὑπὸ τὸ πυκνὸν πῦρ τῶν κύκλῳ τετρακισχιλίων περίπου ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ μεθ' ὅλας τὰς βλάβας ἃς αἱ ἑλληνικαὶ βόμβαι ἐπήνεγκον εἰς τὰ τείχη του ὁ πύργος καὶ λόγῳ τῆς ὀχυρότητός του καὶ λόγῳ τῆς ἀποστάσεως ἀφ' ἧς προσεβάλλετο, ἀντεῖχεν ἀκόμη. Ἠναγκάσθησαν λοιπὸν οἱ

πολιορκηταὶ νὰ μεταφέρωσιν ἐγγύτερον τὸ πυροβολικόν των, ἐν ᾧ ἄλλοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἤδη ἐκδιώξῃ Τούρκους ὠχυρωμένους εἰς τὰς πέριξ τῆς Καντάνου ἀγροικίας καὶ εἶχον ἐξαναγκάσει αὐτοὺς ἅπαντας νὰ ἐγκλεισθῶσι μόνον ἐντὸς τῆς κυρίας κωμοπόλεως καὶ τοῦ Ἐπαρχείου.

Τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ἐπαναστάται κατεῖχον ὀχυρὰς θέσεις εἰς ἀπόστασιν 200 καὶ 100 μόλις μέτρων ἀπὸ τοῦ πύργου, τὸν ὁποῖον προσέβαλλον ἤδη μετ' ἄκρας προφυλάξεως. Ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ κατεῖχον τὰς θέσεις των μέχρι τῆς νυκτὸς τῆς 19 Φεβρουαρίου, ὅτε τὴν πρωίαν τῆς 20 οἱ ἐπαναστάται ἀντελήφθησαν ὅτι ὁ Σταυρὸς εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, σπεύσαντες δὲ οἱ ὑπὸ τοὺς Δασκαλογιάννην, Μάνον καὶ Μαρκουλάκην, εἰσῆλθον καὶ κατέλαβον αὐτόν, ἀναπετάσαντες ἐπὶ τῶν ἐπάλξεών του τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν τῆς Ἑνώσεως.

Οἱ ἐκ τοῦ πύργου λάθρα ἀποδράντες Τοῦρκοι κατέφυγον καὶ αὐτοὶ εἰς τὴν Κάντανον, πρὸς ἣν ἤδη ἐστράφη ἡ ἐνέργεια πᾶσα τῶν πολιορκητῶν, μετενεγκόντων τὰ πυροβόλα των εἰς πετρῶδες ὕψωμα ἄνωθεν τῆς κωμοπόλεως, καλούμενον «Τὰ χαράκια τοῦ Κοπώλη». Ἐντὸς τῆς κωμοπόλεως εὑρίσκοντο 300 Τοῦρκοι στρατιῶται, 650 ἔνοπλοι Τουρκοκρῆτες καὶ 1800 περίπου γυναικόπαιδα. Τὸ τουρκικὸν πυροβόλον τοῦ Διοικητηρίου δὲν ἠδυνήθη ν' ἀνταποκριθῇ τελεσφόρως εἰς τὰς συμπυροκροτήσεις τῶν ἐπαναστατῶν καὶ τοὺς κανονιοβολισμοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ τὴν 20 διέρρηξε τὸ Διοικητήριον, τὸ τζαμίον καί τινα ἄλλα κτίρια εἰς τὰ ὁποῖα εἶχον ὀχυρωθῆ οἱ Τοῦρκοι, οἵτινες ὅμως ἐξηκολούθουν γενναίως ἀμυνόμενοι καὶ λόγῳ τῆς ὡμολογημένης ἐκτάκτου ἀνδρείας καὶ ἀντοχῆς τῶν Τούρκων Κανταniωτῶν καὶ λόγῳ τῆς ἐλπίδος ἐπεμβάσεως πρὸς σωτηρίαν των ἐκ μέρους τῶν Εὐρωπαίων ναυάρχων, οἵτινες καὶ ἐξαπέστειλαν νέον ἤδη ἔγγραφον πρὸς τοὺς πολιορκητάς, ἀνακοινωθὲν αὐτοῖς ὑπὸ τοῦ προξένου τῆς Ἀγγλίας Βιλλιώτου καὶ τοῦ Ἄγγλου καὶ Γάλλου κυβερνήτου καὶ ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Συνεπείᾳ τῶν διαταγῶν, τὰς ὁποίας ἔλαβον παρὰ τῶν οἰκείων Κυβερνήσεων οἱ ναύαρχοι ὥρισαν πέντε πλοῖα, ἀπὸ ἓν ἑκάστης ἐθνικότητος, πρὸς τὸν σκοπὸν ἀποβιβάσεως ναυτῶν ἐνόπλων, οἱ ὁποῖοι ἤθελον χρησιμεύσει ὅπως συνοδεύσωσι τοὺς Ὀθωμανοὺς συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ στρατοῦ, οἱ ὁποῖοι εὑρίσκονται πολιορκημένοι ἐντὸς τῆς Καντάνου καὶ λάβωσιν ἁπάσας τὰς λοιπὰς εἰθισμένας προφυλάξεις κατὰ τὴν ἀποβίβασιν τῶν πληρωμάτων πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῶν.

«Ὅθεν τὰ πλοῖα ταῦτα δὲν ἦλθον ἐνταῦθα νὰ πολεμήσωσι κατὰ τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ διὰ νὰ θέσωσι τέρμα ἄνευ περαιτέρω αἱματοχυσίας εἰς κατάστασιν ἐπαχθῆ καὶ δυσάρεστον εἰς ἀμφότερα τὰ διαμαχόμενα μέρη.

«Κατὰ συνδιάλεξιν τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν, ἠννοήσαμεν δύο τινὰ ποθούμενα ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν. Πρῶτον οἱ ἐγχώριοι Μουσουλμάνοι νὰ ἀφοπλισθῶσι καὶ δεύτερον νὰ ληφθῶσι μέτρα, ὥστε νὰ καταστῇ εἰς αὐτοὺς ἀδύνατος ἡ βλάβη τῶν Χριστιανῶν ἐπὶ ἄλλων σημείων καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰ Χανιά, ὅπου θέλουν μεταφερθῆ ἐπιβαίνοντες τῶν πλοίων. Διὰ τῶν αἰτήσεων τούτων, τῶν πλέον ἢ νομίμων, σπεύδομεν νὰ πληροφορήσωμεν τοὺς ἀρχηγοὺς Κρῆτας, ὅτι καὶ ἐν περιπτώσει κατὰ τὴν ὁποίαν δὲν ἤθελον διατυπώσει τοιαύτας αἰτήσεις, οἱ Μουσουλμάνοι ἤθελον ἀφοπλισθῆ ἅμα

ἐπεβιβάζοντο ἐπὶ πλοίου, καὶ ἀναλαμβάνομεν τὴν ὑποχρέωσιν, ἐν ὀνόματι τῶν ναυάρχων, νὰ λάβωμεν τὰ ἀναγκαῖα μέτρα, ὅπως οἱ Μουσουλμάνοι ἀπελευθερούμενοι μὴ δύνανται νὰ ἐξάπτουν τοὺς Κρῆτας ἐντὸς τῆς πόλεως, εἰς τὰ περίχωρα ἢ ἀλλαχοῦ.

«Καὶ ἐγὼ καὶ οἱ κυβερνῆται προβαίνομεν ἔτι περαιτέρω ὑποσχόμενοι νὰ πράξωμεν πᾶν ὅ,τι εἶναι δυνατὸν ὅπως ὑποχρεώσωμεν τοὺς Μουσουλμάνους νὰ μεταναστεύσουν εἰς ἄλλας τουρκικὰς ἐπαρχίας, ὅπως οἱ κάτοικοι τῆς Σητείας ἐζήτησαν ἤδη νὰ πράξωσιν.

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι δὲν θέλουν ἀμελήσει νὰ καταδείξωσι πλησίον τῶν ἁρμοδίων ὅλην τὴν καλήν των θέλησιν, τὴν ὁποίαν ἔδειξαν οἱ Κρῆτες εἰς λεπτὸν καὶ δύσκολον ζήτημα, ἐάν, ὡς ἐλπίζομεν πάντες, διευθετηθῇ κατὰ τὰς δοθείσας διαταγὰς τῶν Δυνάμεων εἰς τοὺς ναυάρχους αὐτῶν.

Βιλλιώτης
Ἀδάμ, Γάλλος κυβερνήτης
Νόελ, Ἄγγλος »

Ἡ τοιαύτη τῶν Ναυάρχων ἐπέμβασις ἐγένετο εἰσηγήσει τοῦ Βιλλιώτη, μὴ ἐπιθυμοῦντος νὰ θεωρηθῇ ἔργον τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς ἡ ἐκκένωσις τῆς Καντάνου καὶ ἡ εἰρηνικὴ ἀπελευθέρωσις τῶν Τούρκων. Τοῦτο δὲ μετὰ τὴν ἐνεργὸν ἤδη ἐπέμβασιν τῶν Τούρκων τῶν Χανίων ζητησάντων, διὰ τοῦ ἐκεῖ γραμματέως τοῦ τοῦ ἑλληνικοῦ προξενείου Μπάρακλη, τὴν ἔ ωσιν μετὰ τῆς Ἑλλάδος, ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐλευθερώσεως τῶν ἐν Καντά ῳ πολιορκουμένων ὁμοθρήσκων των, εἰς τὴν ὁποίαν ὁ Μπάρακλης εἶχεν ἀπαντήσει διὰ τοῦ ἑξῆς ἐγγράφου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς, ὅπερ ἔλαβε παρ' αὐτοῦ εἰς ἀπάντησιν τῆς ἀνακοινώσεώς του περὶ τῆς προτάσεως ταύτης τῶν Χανιωτῶν Τούρκων:

« Ὁδηγίαι πρὸς τὸν κ. Μπάρακλην περὶ τοῦ ζητήματος τῶν ἐν Καντάνῳ πολιορκουμένων τοῦ ἀρχηγοῦ κ. Βάσσου.

« Ἐὰν οἱ νομίμως ἀντιπροσωπεύοντες τὸν Μουσουλμανικὸν λαὸν ἐν Χανίοις, οἵτινες ἀποταθέντες πρὸς τὸν κ. Μπάρακλην προφορικῶς ἐζήτησαν τὴν διάσωσιν τῶν ἐν Καντάνῳ Τούρκων, ἀποταθῶσιν ἐγγράφως πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς τῆς νήσου Κρήτης καὶ ὑποβάλωσι τοιαύτην αἴτησιν, ὁ κ. Ἀρχηγὸς συναινεῖ νὰ προσφέρῃ τὴν μεσολάβησίν του πρὸς ἐπίτευξιν τούτων ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους:

«1) Ὅτι πάντες οἱ ἐν Καντάνῳ Σελίνου Τοῦρκοι θέλουν ἐπιβιβασθῇ ἄοπλοι ἐπὶ Ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων ἵνα μεταφερθῶσιν εἰς Ἑλλάδα ἔνθα ἐγγυᾶται αὐτοῖς πλήρη ἀσφάλειαν καὶ ἔνθα ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς θέλει διατάξει τὰ περαιτέρω περὶ αὐτῶν. Αἱ γυναῖκες δὲ καὶ τὰ παιδία κατωτέρω τῶν 14 ἐτῶν δύνανται νὰ ἀποσταλῶσι δι' Ἑλληνικῶν πλοίων εἰς Χανία, ἐκτὸς ἂν προτιμῶσι νὰ ἀκολουθήσωσι τοὺς ἄνδρας εἰς Ἑλλάδα.

«2) Οἱ διευθύνοντες τοὺς ἐν Χανίοις καὶ τοῖς πέριξ ἐγχωρίους Τούρκους, οἵτινες τῇ συνδρομῇ τοῦ στρατοῦ ἐξακολουθοῦν πυρπολοῦντες καὶ καταστρέφοντες πᾶν ὅ,τι Χριστιανικὸν καὶ εἰς αὐτὰ ἀκόμη τὰ μέρη τὰ τεθέντα ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὡς συνέβη τὴν 16ην τρέχοντος ἐν Τσικαλαργιᾷ καὶ

τοῖς πέριξ τῶν Χανίων, ν' ἀναλάβωσι γραπτῶς, ὅτι θὰ παύσουν τὰς ἐξόδους ταύτας εἰς τὸ μέλλον.

«3) Ὅτι οἱ ναύαρχοι τῶν Μ. Δυνάμεων θέλουν δηλώσει ἐπισήμως, ὅτι οὐδὲν πρόσκομμα θέλουν παρεμβάλει εἰς τὴν εἰς Ἑλλάδα δι' ἑλληνικῶν πολεμικῶν πλοίων μεταφορὰν τῶν Τούρκων τῆς Καντάνου.»

Κατόπιν ὅμως τῆς ρητῆς ἀπαιτήσεως τοῦ Βιλλιώτη καὶ τῶν Ναυάρχων ὅπως αὐτοὶ καὶ οὐχὶ ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς παραλάβῃ τοὺς πολιορκουμένους, ὧν ἐπέκειτο ἡ παράδοσις, καὶ ἵνα ἀποφύγῃ μείζονας περιπλοκάς, ἠναγκάσθη ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν διατυπωθεῖσαν ταύτην ἀπαίτησιν τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων, καί, ὑπὸ τὸν ὅρον τοῦ ἀφοπλισμοῦ, νὰ παραδώσῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς Τούρκους τῆς Καντάνου.

Οὕτω οἱ ἐπαναστάται, συνεννοουμένου ἀπ' εὐθείας πρὸς αὐτοὺς τοῦ Βιλλιώτη καὶ τοῦ διαγγελέως του Σμίθ, ἐδέχθησαν νὰ ἐλευθερώσουν τοὺς πολιορκουμένους, ἀφ' οὗ προηγουμένως εἶχον ὑποδείξει εἰς τὸν Ἄγγλον πρόξενον ὅτι, αὐτοὶ ὡς ὑπήκοοι πλέον τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, οὐδὲν εἶχον δικαίωμα ν' ἀποφασίζουν, καὶ ὅτι πᾶν ὅ,τι παρ' αὐτῶν ἀνέμενεν ὁ κ. Πρόξενος θὰ προήρχετο πάντως ἐκ τῆς συγκαταθέσεως τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κατοχῆς.

Συνεπείᾳ τῶν προσυνεννοήσεων τούτων, πέντε πλοῖα κατέπλευσαν εἰς Κακοδίκι, ὅπου ἀποβιβασθέντες 500 περίπου πεζοναῦται μετὰ σημαίας λευκῆς, ἐβάδισαν πρὸς τὸ στρατόπεδον τῶν ἐπαναστατῶν, συνοδείᾳ τῶν ὁποίων διηυθύνθησαν πρὸς τοὺς πολιορκουμένους Τούρκους. Ἐκεῖ παραταχθέντα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀγήματα εἰς μακρὰν ζώνην καὶ ἀκολουθούμενα ὑπὸ Κρητῶν καὶ τῆς φάλαγγος τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν, ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ Κουκουλάκην, ὑποβοηθούντων τὸ ἔργον τῶν ἀγημάτων, δίδουν τὸ σύνθημα τῆς ἐξόδου τῶν πολιορκουμένων.

Οἱ ἐπαναστάται πρὸ τῆς λύσεως τῆς πολιορκίας προέβησαν εἰς διαδηλώσεις μεθ' ἑλληνικῶν σημαιῶν ἐνώπιον τοῦ Βιλλιώτη καὶ τῶν ξένων κυβερνητῶν ζητωκραυγάζοντες ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως, τῶν Δυνάμεων καὶ τῆς Ἑνώσεως.

Ἐν τούτοις ἡ ἔξοδος συντελεῖται, παρουσιάζουσα ἓν τῶν μεγαλοπρεπεστάτων καὶ οἰκτροτάτων ἅμα πολεμικῶν θεαμάτων.

Προπορεύονται οἱ Ἄγγλοι ναῦται, ἕπονται οἱ Τουρκοκρῆτες μετὰ τῶν γυναικοπαίδων των, ἐνῷ ἐν τῷ μεταξὺ σώματα μικρὰ ναυτῶν προστατεύουν τὴν πορείαν αὐτῶν. Τελευταῖοι δ' ἕπονται οἱ 300 νιζάμηδες μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν των. Ἀπαισίως ἀγρία ἦν ἡ εἰκὼν τῶν ἡμιγύμνων ἐκείνων γυναικοπαίδων, τῶν τρεμόντων γερόντων, τῶν κραυγαζόντων βρεφῶν, οἵτινες ἐγκατέλειπον ἤδη καὶ διὰ παντὸς ἴσως τὸν τόπον ὅπου ἐγεννήθησαν, ἔζησαν, ἐπλούτησαν, ἐκυριάρχησαν . . . Ἕκαστος προσπαθεῖ νὰ σώσῃ ὅ,τι δυνηθῇ ἐκ τῆς περιουσίας του, παραλαμβάνει μεθ' ἑαυτοῦ ὅ,τι εἰμπορεῖ νὰ βαστάσῃ. Ρίπτει περίφοβα πέριξ βλέμματα φοβούμενος αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν ἐκ μέρους τῶν ἐκεῖ καθ' ὁμάδας συνωστιζομένων καὶ ἀλαλαζόντων ἐπαναστατῶν. Τὰ δάκρυα νομίζεις συγκρατοῦνται ἐκ φό-

βου ὑπὸ τὰ βλέφαρα τῶν ἐντρόμων ἐκείνων ὀφθαλμῶν τῶν χανουμισσῶν καὶ τῶν τουρκοπαίδων.

Εἶναι ἀπαισίως πένθιμος ἡ κηδεία ἐκείνη τῶν ζώντων ἡ ἐκκενοῦσα μίαν ὁλόκληρον πόλιν οὐχὶ ὑπὸ τοὺς ψαλμοὺς τῆς θρησκείας ἀλλ' ὑπὸ τὰς ἰαχὰς καὶ τοὺς ὀνειδισμοὺς τῶν νικητῶν. Τοιαύτας οἰκτρότητας παρουσίασε πάντοτε ὁ πόλεμος· ὅσον δίκαιος καὶ ἂν ποτε ὑπῆρξεν οὗτος, ὁ νικητὴς εἶναι πάντοτε ἄγριος καὶ ἀπάνθρωπος. Ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν Εὐρωπαίων ναυτῶν, οἵτινες δὲν τολμῶσι νὰ φέρουν ἀντιρρήσεις, ἀφοπλίζονται βιαίως ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν οἱ Τουρκοκρῆτες καὶ οἱ νιζάμηδες καὶ ἀπογυμνοῦνται σχεδὸν παντὸς ὅ,τι ἀξίζει κάτι τι, ἔστω καὶ ἐλάχιστον, τὰ γυναικόπαιδα καὶ οἱ γέροντες ἐξόριστοι τῆς Καντάνου, ἐνῷ ἄλλαι ὁμάδες ἐπαναστατῶν καταλαμβάνουν τὴν πόλιν καὶ ἐκκενοῦσι τὰς οἰκίας ἀπὸ παντὸς ἐν αὐταῖς ἀντικειμένου. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀμοιβὴ τοῦ θανάτου ἡ διδομένη εἰς τοὺς προασπίζοντας τὴν ἐλευθερίαν διὰ τοῦ στήθους αὐτῶν καὶ τοῦ βραχίονος.

Ἡ Κάντανος πρέπει νὰ ἦναι εὐχαριστημένη· ἔπεσεν ἄνευ αἱματοχυσίας. Ἀλλὰ καὶ οἱ ξένοι Ναύαρχοι ὀφείλουν νὰ ὁμολογήσουν ὅτι ἡ τοιαύτη πτῶσις ὀφείλεται μόνον εἰς τὴν διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἑλληνικῆς Κατοχῆς καὶ εἰς τὸ νομοταγὲς τῶν Κρητῶν ἐπαναστατῶν, οἵτινες μόνον εἰς τὸν Βάσον ὑπήκουσαν, ἀναμένοντες ἄλλας περιστάσεις ὅπως ἐκδικήσουν τὰς σφαγὰς καὶ τὰς δηώσεις καὶ τὰς ἀτιμώσεις ἃς ὑφίσταντο παρὰ τῶν τυράννων των.

Ἤδη οἱ πολιορκούμενοι μετενεχθέντες εἰς Παληόχωραν διεμαρτυρήθησαν πρὸς τοὺς ξένους ἅτε μὴ δυνηθέντας νὰ προστατεύσωσιν αὐτοὺς καὶ ἀπὸ τῆς διαρπαγῆς καὶ τοῦ ἀφοπλισμοῦ. Ἡ πώρωσις τῶν ἀγροίκων λαῶν φθάνει πάντοτε μέχρι τοῦ σημείου τούτου τῆς ἀπληστίας, μὴ ἀφίνουσα αὐτοὺς νὰ εὐχαριστῶνται διότι κατώρθωσαν νὰ λυτρώσωσι τὴν ζωήν των. Ἐκεῖθεν, ἐπιβιβασθέντες τῶν Εὐρωπαϊκῶν πλοίων μετηνέχθησαν εἰς Χανία.

Ἐν Ἀθήναις ἡ τοιαύτη λύσις, καίτοι προέδιδε σύνεσιν τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς καὶ ἀποτροπὴν μειζόνων περιπλοκῶν ἐν τῷ ἀρκούντως ἤδη περιπεπλεγμένῳ κρητικῷ ζητήματι, διήγειρε ποιόν τινα ἀναβρασμὸν εἰς τὰ πλήθη, μὴ ἀνεχόμενα τὰς τοιαύτας τῶν εὐρωπαίων ἐπεμβάσεις εἰς ἀγῶνα τὸν ὁποῖον αὐτοὶ ἀνέλαβον, καὶ ὅταν μάλιστα δὲν ἐδείκνυον οὗτοι τὴν αὐτὴν προθυμίαν προκειμένου περὶ σωτηρίας Χριστιανῶν Κρητῶν, ὅταν ἠπειλοῦντο εἰς τὰς πόλεις τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ ἐκμανοῦς ὀθωμανικοῦ ὄχλου, ἐβομβάρδιζον δὲ τοὺς εὐσταθεῖς ὑπερασπιστὰς τῆς τιμῆς των ὅταν συνεπλέκοντο, προκαλούμενοι μάλιστα, ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν του.

Ἀλλὰ τὴν ἔξαψιν ταύτην κατηύναζεν ἤδη καὶ ἐξουδετέρου ἡ ἀνησυχία ἣν ἄλλα γεγονότα ἐνέσπειρον τώρα εἰς τὰς ἑλληνικὰς ψυχὰς τοῦ ἐλευθέρου Κράτους. Αἱ Μ. Δυνάμεις διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις ἀντιπροσώπων των εἶχον ἐπιδώσει εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τῇ 18ῃ Φεβρουαρίου τὴν ἀκόλουθον διακοίνωσιν :

«Κύριε Ὑπουργέ,

«Ἔλαβον παρὰ τῆς Κυβερνήσεώς μου διαταγὴν νὰ φέρω εἰς γνῶσιν τῆς Ὑμ. Ἐξοχότητος ὅτι αἱ μεγάλαι Δυνάμεις συνεννοήθησαν ὅπως ἐξεύρωσι τρόπον κοινῆς ἐνεργείας σκοπούσης νὰ θέσῃ τέρμα εἰς κατάστασιν ἥν δὲν ἐξηρτᾶτο ἐξ αὐτῶν νὰ προλάβωσιν, ἀλλὰ τῆς ὁποίας ἡ παράτασις θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ διακυβεύσῃ σοβαρῶς τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης.

«Πρὸς τοῦτο αἱ Κυβερνήσεις τῆς Γερμανίας, τῆς Αὐστροουγγαρίας, τῆς Γαλλίας, τῆς Μ. Βρεττανίας, τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Ρωσσίας συνεφώνησαν ἐπὶ τῶν ἑξῆς δύο σημείων :

«Α') Ἡ Κρήτη δὲν δύναται κατ' οὐδεμίαν περίπτωσιν εἰς τὰς σημερινὰς περιστάσεις νὰ ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Β') Ἕνεκα τῶν ἀργοποριῶν τὰς ὁποίας ἡ Τουρκία παρενέβαλεν εἰς τὴν ἐφαρμογὴν τῶν μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἀπεφασίσθησαν ἐκ συμφώνου μετ' αὐτῆς, καὶ αἱ ὁποῖαι δὲν δύνανται πλέον νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς κατάστασιν πραγμάτων μεταβληθεῖσαν ἔκτοτε, αἱ Δυνάμεις ἀπεφάσισαν, καίπερ διατηροῦσαι τὴν ἀκεραιότητα τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, νὰ προικίσωσι τὴν Κρήτην δι' αὐτονόμου πολιτεύματος ἀπολύτως πραγματικοῦ καὶ προωρισμένου νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὴν Κρήτην κυβέρνησιν χωριστὴν ὑπὸ τὴν ὑψηλὴν ἐπικυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου.

«Ἡ πραγματοποίησις τῶν βλέψεων τούτων δὲν δύναται, κατὰ τὴν γνώμην τῶν Δυνάμεων, νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ναυτικῶν καὶ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Ἑλλάδος, αἵτινες εὑρίσκονται ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἢ ἐπὶ τῆς νήσου κατειλημμένης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Ἐπομένως ἀναμένομεν μετ' ἐμπιστοσύνης τὴν ἀπόφασιν ταύτην παρὰ τῆς σωφροσύνης τῆς Κυβερνήσεως τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ἥτις δὲν θὰ θελήσῃ νὰ ἐπιμείνῃ εἰς ὁδὸν ἐναντίαν πρὸς τὰς ἀποφάσεις τῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἀπόφασιν ἔχουσι νὰ ἐπιδιώξωσι ταχεῖαν εἰρήνευσιν, τόσον ἀπαραίτητον διὰ τὴν Κρήτην, ὅσον καὶ διὰ τὴν διατήρησιν τῆς παγκοσμίου εἰρήνης. Δέν θ' ἀποκρύψω ἐν τούτοις εἰς τὴν ὑμετέραν ἐξοχότητα, ὅτι αἱ ὁδηγίαι μου μοὶ διαγράφουσι νὰ σᾶς προειδοποιήσω, ὅτι ἐν περιπτώσει ἀρνήσεως τῆς βασιλικῆς Κυβερνήσεως, εἶναι ἀμετακλήτως ἀποφασισμέναι αἱ Δυνάμεις νὰ μὴ ὀπισθοχωρήσωσιν ἐνώπιον οὐδενὸς καταναγκασμοῦ, ἐὰν μετὰ παρέλευσιν **ἓξ ἡμερῶν** ἡ ἀνάκλησις τῶν πλοίων καὶ τοῦ Ἑλλην. στρατοῦ δὲν ἤθελεν ἐπιτευχθῇ.

«Δεχθῆτε κλπ.»

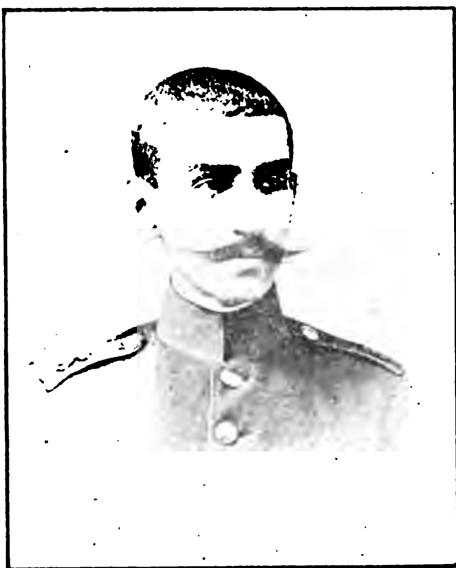
Ἡ ἔντονος αὕτη καὶ ὁριστικὴ τῶν Δυνάμεων οὐχὶ πλέον ἁπλῆ Διακοίνωσις, ἀλλὰ μᾶλλον Ἀπαίτησις, ἐνέβαλεν εἰς βαρείας ἀνησυχίας τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ εἰς δεινὰς σκέψεις τὴν Κυβέρνησιν, ἥτις, μετὰ πολλὰς διασκέψεις καὶ ταλαντεύσεις, ἀπηύθυνε πρὸς τὰς Δυνάμεις, μετὰ τὸ πέρας τῆς ἑξαημέρου προθεσμίας, διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτῶν, τὴν ἀκόλουθον ἔντεχνον ἀλλὰ καὶ κάπως σοφιστικὴν ἀπάντησιν :

«Κύριε Πρέσβυ,

«Ἔλαβον τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 18 Φεβρουαρίου (2 Μαρτίου) διακοίνωσιν, ἣν μοὶ μετεδώκατε τὴν τιμὴν νὰ μοὶ ἀπευθύνητε κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως τῆς. . . .

«Ἡ Βασιλικὴ Κυβέρνησις ἐμελέτησε τὰ δι' αὐτῆς ἀνακοινωθέντα μέτρα μετὰ πάσης τῆς ἐπιστασίας, ἣν ταῦτα ἐπέβαλλον. Ἐπειδὴ δὲ τὰ μέτρα ταῦτα εἰσὶν ἐξόχως σοβαρὰ διὰ τὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα θέλουσιν ἐπέλθει ἐξ αὐτῶν, ἡ Κυβέρνησις τῆς Α. Μεγαλειότητος κρίνει καθῆκον αὐτῆς πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ ὑποβάλῃ εἰς αὐτὰς τὴν ἐπ' αὐτῶν γνώμην της, ἥτις τυγχάνει πόρισμα μακρᾶς πείρας καὶ ἐξηκριβωμένης γνώσεως τῆς καταστάσεως τῆς Κρήτης.

«Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πεπεισμένη περὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ περὶ τοῦ ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τῆς γενικῆς εἰρήνης ἐνδιαφέροντος αὐτῶν, δὲν θέλει παραγνωρίσει οἷον ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἕνεκα τούτου καθῆκον, διότι καὶ αὐτὴ θερμὸν ἔχει ὡσαύτως πόθον, ἵνα συντελέσῃ ἵνα διατηρηθῇ ἡ εἰρήνη καὶ διασωθῶσιν ἀπὸ τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς οἱ πληθυσμοὶ τῆς Νήσου, τῆς διὰ σκληρῶν δοκιμασιῶν διελθούσης καὶ τοσάκις δεκατισθείσης.

Ἰω. Πετμεζᾶς, ἀνθυπολοχαγός, ὑπασπιστὴς τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Κατοχῆς τῆς Κρήτης.

«Ἀλλὰ δυστυχῶς κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην οὐδὲ διὰ τοῦ νέου κυβερνητικοῦ συστήματος τῆς αὐτονομίας, τὸ ὁποῖον, κατὰ τὰ ἀνακοινωθέντα μοι, ἔτυχε τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, θέλει ἐκπληρωθῇ ὁ εὐγενὴς σκοπὸς αὐτῶν, ὡς δὲν ἐπετεύχθη καὶ διὰ τῶν διαφόρων ἄλλων διοικητικῶν συστημάτων, τὰ ὁποῖα ἀλληλοδιαδόχως καὶ ἀτελεσφορήτως ἐθεσμοθετήθησαν καὶ ἐδοκιμάσθησαν ἐπὶ τῆς Νήσου.

«Ἡ Κρήτη δὲν τυγχάνει σήμερον τὸ πρῶτον ἐν ἐπαναστάσει, ἀλλὰ τὰ δεινὰ τῆς ἀναρχίας ἑξάκις κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐκλόνισαν τὴν ὕπαρξιν αὐτῆς· ἂν δὲ καὶ διὰ τοῦ νέου κυβερνητικοῦ συστήματος δὲν ἐπιτευχθῇ ὁριστικῶς ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως ἐπὶ τῆς νήσου, ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔχει ἀμφιβολίαν, ὅτι δὲν θέλει τεθῇ τέρμα εἰς τὴν κρατοῦσαν κατάστασιν, εἰς ἣν περιήχθη ἡ νῆσος. Ἡ ἀναρχία θέλει ἐξακολουθήσει νὰ καταστρέφῃ τὴν χώραν ἐκείνην, τὸ πῦρ δὲ καὶ ὁ σίδηρος ἐν ταῖς χερσὶ τετυφλωμένου φανατισμοῦ, θέλει ἐπίσης ἐξακολουθήσει τὸ ἔργον τοῦ ἐξολοθρευμοῦ λαοῦ, ὅστις βεβαίως δὲν εἶναι ἄξιος τοιαύτης τύχης.

«Ἀφοῦ δὲ τοιαῦτα προβλέπομεν, ὅτι ἔσονται τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐφαρμογῆς καὶ τοῦ νέου Κυβερνητικοῦ συστήματος, μεγάλην θέλομεν ὑπέχει εὐθύνην, ἂν δὲν παρεκαλοῦμεν τὰς Μεγάλας Δυνάμεις νὰ μὴ ἐπιμείνωσιν εἰς τὸ εἰρημένον σύστημα, ἀλλὰ νὰ ἀποδώσωσιν εἰς τὴν Κρήτην, ὅ,τι αὕτη εἶχεν ἀποκτήσει ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν ἀποτελουσῶν τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον ἐπαρχιῶν, καὶ νὰ ἐπαναγάγωσιν αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκε καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Καποδιστρίου, τοῦ πρώτου Κυβερνήτου τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους.

Δολοφονία τοῦ ἐν Χανίοις Τούρκου ἀρχηγοῦ τῆς Χωροφυλακῆς.

«Ὅταν πρὸ μικροῦ διεδραματίζοντο ἐν Χανίοις αἱ σφαγαὶ καὶ οἱ ἐμπρησμοί, ὅταν αἱ χριστιανικαὶ οἰκογένειαι τοῦ Ἡρακλείου ἐλιποψύχουν πρὸ τῆς σπάθης τοῦ μουσουλμανικοῦ ὄχλου, ὅστις δὲν ἐπέτρεπεν αὐταῖς νὰ φυγαδευθῶσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτις προωρίσθη νὰ παράσχῃ ξενίαν εἰς τὰς δυστυχεῖς ταύτας ὑπάρξεις, ἐσπάρασσε τῆς χώρας τὴν συνείδησιν ἡ ἀνάμνησις τῆς εὐθύνης ἣν ἀνελάβομεν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος συμβουλεύσαντες καὶ πείσαντες τοὺς Κρῆτας νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα. Τοιοῦτον ἔργον κατεστάθημεν ἀνίκανοι νὰ ἀναλάβωμεν καὶ αὖθις, καὶ ἂν ἠθέλομεν τὸ ἀναλάβει, ἡ πρὸς τοὺς Κρῆτας φωνὴ ἡμῶν ἤθελεν εἶσθαι πάντως ἀσθενής, οὐδὲ ἤθελε φθάσει ὁ ἦχος αὐτῆς μέχρι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

«Ἀφοῦ δὲ διὰ τοῦ συστήματος τῆς αὐτονομίας δὲν θέλουσι κατὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην ἐπιτευχθῇ οἱ σκοποὶ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, εἶναι κατάδηλον ποία θέλει εἶσθαι τῆς δυστυχοῦς νήσου ἡ κατάστασις ἀπὸ τῆς σήμερον μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεως τοῦ νέου συστήματος, ἂν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἤθελον ἐπιμείνει εἰς αὐτό. Διὰ τοῦτο δὲν διστάζομεν ἐν ὀνόματι τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς νήσου, ὑπὲρ ἧς ἐργάζονται αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις, νὰ ποιήσωμεν ἔκκλησιν ἐνώπιον αὐτῶν περὶ τοῦ ἑτέρου μέτρου, ἐφ' οὗ αὗται συνεφώνησαν, καὶ δι' οὗ καλούμεθα νὰ ἀνακαλέσωμεν τὰς στρατιωτικὰς δυνάμεις ἡμῶν. Ἀληθῶς, καὶ ἐὰν ἕνεκα τῆς εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κρήτης παρουσίας τῶν ἡνωμένων στόλων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων δὲν ἤθελε κριθῇ ἀναγκαία ἡ ἐκεῖ παρουσία πάντων τῶν ἐν Κρήτῃ ναυλοχούντων πλοίων τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι οἱ ἡνωμένοι στόλοι δὲν ἤθελον ἐπιτρέψει τὴν εἰς τὴν νῆσον μεταβίβασιν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἡ διαμονὴ ὅμως ἐπὶ τῆς νήσου τοῦ ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχοντος ἡμετέρου στρατοῦ μᾶς ἐνδείκνυται ὡς ἀναγκαία ὑπ' αὐτῆς τῆς φιλανθρωπίας, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ συμφέροντος τῆς ἀποκαταστάσεως τῆς τάξεως ἐν αὐτῇ, ἀλλὰ καὶ ἐπιβάλλεται ἡμῖν νὰ μὴ ἐγκαταλίπωμεν τὸν Κρητικὸν λαὸν εἰς τὴν διάκρισιν οὐδὲ τοῦ φανατισμοῦ τῶν ἰθαγενῶν Μουσουλμάνων, οὐδὲ τοῦ μετ' αὐτῶν πάντοτε μεμελετημένως συμπράξαντος τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἂν μάλιστα ὁ στρατὸς ἡμῶν οὗτος ἠξιοῦτο τῆς ἐμπιστοσύνης τῶν Μεγάλων Δυνάμεων καὶ ἀνετίθετο αὐτῷ ἡ ἐντολὴ τῆς εἰρηνοποιήσεως τῆς νήσου, ἤθελε πιστῶς καὶ ταχέως ἐκπληρωθῇ ἡ περὶ τούτου ἐπιθυμία τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, καὶ ἤθελε κατασταθῇ δυνατὸν νὰ ἀκουσθῶσιν ὑπ' αὐτῶν μετὰ τοῦτο αἱ εὐχαὶ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὅπως συμφώνως πρὸς ταύτας κανονισθῇ ἡ τύχη αὐτοῦ.

«Τὰ ἐν Κρήτῃ ἐπὶ τοσαύτας δεκάδας ἐτῶν διαδραματιζόμενα περιοδικῶς συγκινοῦσιν ἑκάστοτε τὸν ἑλληνικὸν λαὸν καὶ διακόπτουσι πᾶσαν τὴν ἐν τῷ Βασιλείῳ κοινωνικὴν ἐργασίαν καὶ ἀνατρέπουσι τὴν οἰκονομίαν τοῦ Κράτους. Καὶ ἂν ἐλησμονοῦμεν ὅτι ἐσμὲν ὁμόθρησκοι, ὅτι ἐσμὲν ὁμόφυλοι καὶ ὅμαιμοι τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὀφείλομεν νὰ μὴ ἀποσιωπήσωμεν πρὸς τὰς Μεγάλας Δυνάμεις, ὅτι δὲν ἀντέχει πλέον τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος ὑπὸ τοιούτους κλονισμούς, καὶ νὰ ὑποβάλωμεν ἔκκλησιν εἰς τὰ γενναῖα αἰσθήματα αὐτῶν, ὅπως ἐπιτραπῇ εἰς τὸν Κρητικὸν λαὸν νὰ ἀποφανθῇ, πῶς ἐπιθυμεῖ νὰ κυβερνᾶται».

Ἡ μακροσκελὴς αὕτη ἀπάντησις ἢ ἀντιδιακοίνωσις, ἀπήρεσε μὲν εἰς τὰς Δυνάμεις ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἄρνησιν εἰς τὰς ἐπιθυμίας των ἥτις τὴν διέπνεεν ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους, ἤρεσεν ὅμως ἀφ' ἑτέρου διὰ τὸ μεμετρημένον τοῦ ὕφους καὶ τὸ

σοφιστικὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ ἐνέβαλεν εἰς σκέψεις λόγῳ τῆς τελευταίας της περὶ Δημοψηφίσματος τῶν Κρητῶν προτάσεως.

Ἡ Ἑλλην. ἄλλως τε Κυβέρνησις εἶχεν ἀπαντήσει ἤδη πολὺ πρακτικώτερον εἰς τὴν διακοίνωσιν διὰ τῆς προσκλήσεως ἑτέρων τεσσάρων ἡλικιῶν ἐφεδρείας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὰ πρὸ τοῦ πολέμου τελευταῖα ἐν Κρήτῃ γεγονότα.

Συμπλοκαὶ ἐν Ἡρακλείῳ.—Τραχὺ ἔγγραφον τοῦ Ἰω. Νταφώτη πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων.—Συγκρούσεις περὶ τὴν Ρεθύμνην. — Συμπλοκὴ παρὰ τὰ Τσικαλαριό. — Πολιορκία καὶ ἅλωσις τοῦ πύργου τῆς Μαλάξας.—Αἱ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ καταδικάζονται εἰς ἀδράνειαν. — Ἀπέλασις τῶν ἐν Χανίοις χριστιανῶν — Μία ἀπάντησις τοῦ Ζώτου. — Διατὶ ἡ Τουρκία ἐδείκνυεν ἀδράνειαν. — Νέος βομβαρδισμὸς τῶν ἐπαναστατῶν. — Οἱ Τοῦρκοι προσκαλοῦνται νὰ καταλάβουν τὴν Μαλάξαν καὶ ἀρνοῦνται. — Ἀπάντησις τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως εἰς τὴν περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης διακοίνωσιν τῶν Πρέσβεων. — Τὰ γυναικόπαιδα τοῦ Ἀκρωτηρίου. — Ἐπεισόδια περὶ τὴν Ρεθύμνην — Πολιορκία τῆς Ἱεραπέτρας. — Ἔκθεσις τοῦ Κόρακα — Τρίτος βομβαρδισμὸς τῶν ἐπαναστατῶν. — Οἱ Κρῆτες πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης. — Δρᾶσις λαῶν καὶ σχέδια Κυβερνήσεων.— Γενναία προσφορὰ τοῦ Γαριβάλδη. — Ἐξέγερσις ἐν ταῖς ἐπαρχίαις. — Συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις. — Νέαι δηλώσεις τοῦ Κούρζον. — Ἡ παραίτησις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. — Αἴτια καὶ ἐντυπώσεις ἐκ τῆς παραιτήσεως. — Ἡ πρὸς τὴν Πύλην διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων. — Ἡ Κυανῆ βίβλος τῆς Ἀγγλίας. — Ἀπόρριψις τοῦ Δημοψηφίσματος. — Οἱ Ἄγγλοι ριζοσπάσται ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Δηλώσεις τοῦ Σώλσβαρυ. — Ἡ συνεδρίασις τῆς 5 Μαρτίου ἐν τῇ Γαλλικῇ Βουλῇ. — 28 Ἄγγλοι συγγραφεῖς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Ἓν «ἀνακοινωθὲν» ἐκ Πετρουπόλεως. — Δήλωσις τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας. — Καταβύθισις ἑλληνικοῦ ἱστιοφόρου. — Κατάληψις τῶν Μπουτσουναρίων ὑπὸ διεθνοῦς στρατοῦ. — Διαμαρτυρία τοῦ Βάσσου διὰ τὸν ἐξοπλισμὸν τῶν Καντανιωτῶν. — Φιλήσυχοι καὶ μὴ φιλήσυχοι Κρῆτες. — Ἀγροῖκοι πράξεις τῶν διεθνῶν ἀγημάτων ἐν Σελίνῳ καὶ Καστελλίῳ. — Μία ὕπουλος δήλωσις τοῦ Κούρζον — Συγκρούσεις περὶ τὴν Βίγκλαν τῶν Χανίων. — Πυρπόλησις τοῦ Παληοκάστρου — Ἔξοδος τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ σύγκρουσις πρὸς τοὺς Τούρκους — Οἱ Ναύαρχοι ἀφοπλίζουν τὸν ὄχλον τῶν Χανίων — Συνέντευξις Σώλσβαρυ καὶ Ἀννοτώ. —Ἄφρονες διαταγαὶ πρὸς τὰ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικὰ πλοῖα. — Ἐπεισόδια καὶ οἰωνοί. — Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Γλάδστωνος. — Ὑπόμνημα τῶν Βουλευτῶν Κρητῶν πρὸς τὰς Δυνάμεις. — Τελευταία φάσις: Ἀπὸ τῆς Κρήτης εἰς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα.

Ὅταν τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ ἐκφύγῃ τῆς πηγῆς του θὰ καταλήξῃ ἀναγκαίως εἰς τὴν θάλασσαν. Τὸ αὐτὸ συνέβαινε καὶ μὲ τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ. Ἅπαξ ἀποφασίσασαι νὰ λάβουν ἐνεργὸν μέρος εἰς τὴν ἐπανά-

στασιν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν πολιορκουμένων τῆς Καντάνου, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ παρεκτείνουν καὶ παντοῦ ἄλλοθι τὰς ἐνεργείας τῆς ἀναμίξεώς των μέχρι πέρατος.

Τὰ ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ μηνὸς λαμβάνοντα χώραν δὲν ἐδήλουν βεβαίως ὑποταγὴν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ναυάρχων πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Παρ' ὅλας τὰς ἐντόνους τῶν Ναυάρχων παραστάσεις, ὁ πόθος τῆς ἁρπαγῆς δὲν ἄφινεν ἡσύχους τοὺς Τουρκοκρῆτας τῆς πόλεως. Οὕτω τὴν 14 ὁμὰς ἐξ αὐτῶν προέβη μέχρι Γάζι καὶ Σκαφιδαρᾶ πρὸς ἁρπαγὴν τῶν ἐκεῖ βοσκόντων χριστιανικῶν ποιμνίων, ἀλλ' οἱ ποιμένες διεσκόρπισαν αὐτούς. Μετὰ μικρὸν ὅμως, συγκεντωθέντες εἰς χιλίους περίπου, ἐξῆλθον καὶ αὖθις τοῦ Ἡρακλείου· ἀλλ' οἱ Κρῆτες εἶχον ἤδη προλάβει νὰ καταλάβουν ὀχυράς τινας θέσεις καὶ νὰ ἐνισχυθῶσι δεόντως· ὥστε μετὰ δίωρον λυσσώδη μάχην, καθ' ἣν ἐδεκατίσθησαν οἱ ἐπιδρομεῖς, ἐξηνάγκασαν τὰ λείψανα αὐτῶν νὰ τραπῶσι καταδιωκόμενοι πρὸς τὸ φρούριον.

Μετὰ τὰς συμπλοκὰς ταύτας οἱ Ναύαρχοι ἐξαπέστειλαν πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ Ἡρακλείου τὴν μνησθεῖσαν ἤδη Προκήρυξίν των, δι' ἧς ἐγνώριζον αὐτοῖς ὅτι εἶχον κηρύξει χώρους διεθνοῦς κατοχῆς τὰ τρία τῆς Κρήτης κύρια φρούρια καὶ τὴν Σούδαν καὶ ὅτι θὰ ἐνήσκουν βίαν κατ' αὐτῶν ἂν ἐπεχείρουν διασάλευσιν τῆς τάξεως. Ἐπίσης δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας ἀπεστάλη πρὸς τὸν γενικὸν Ἀρχηγὸν τῶν περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἐπαναστατῶν εἰδοποιητήριος περὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ναυάρχων ἐπιστολὴ ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ 14)26 Φεβρουαρίου 1897

Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Ἀριστ. Κόρακα καὶ λοιποὺς Ἀρχηγοὺς τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ

«Ἀξιότιμοι Κύριοι,

«Συνεπείᾳ τῶν σημερινῶν ἐκ παρεξηγήσεων λαβουσῶν χώραν συμπλοκῶν, ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀξιότιμος κ. Η. Grenfele ἔκαμεν ἐντόνους παραστάσεις εἰς τὸν Διοικητὴν Ἡρακλείου Τεφὴκ πασσᾶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ συμφώνως μὲ τὰ νόμιμα τῶν ἐν ἀνακωχῇ εὑρισκομένων ἵνα δι' ἐγγράφου πρός με ὡς πρόεδρον τοῦ προξενικοῦ σώματος δώσῃ ἐξηγήσεις καὶ δηλώσῃ ἐπισήμως ὅτι θέλει σεβασθῇ τὴν στρατιωτικὴν ζώνην αὐστηρῶς. Συνάμα σᾶς στέλλω καὶ ἀντίγραφα τῆς προκηρύξεως τῶν ἐξοχωτάτων κυρίων Ναυάρχων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἵνα συμμορφωθῆτε πρὸς αὐτήν. Ἐπίσης ἐν ἀντιγράφῳ σᾶς διαβιβάζω τὸ ἔγγραφον τοῦ Διοικητοῦ.

«Μεθ' ὑπολήψεως

«Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας καὶ πρόεδρος τοῦ Προξενικοῦ σώματος

Λυσίμαχος Καλοκαιρινός»

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὅλα τὰ «ἔγγραφα» καὶ τὰ «ἀντίγραφα», τὰ ὁποῖα τόσην ἔπρεπε νὰ ἔχουν σημασίαν διὰ τοὺς ἐπαναστάτας, οὐδεμίαν ἐνεποίουν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς μαινομένους Τουρκοκρῆτας, οἵτινες, τὴν ἐπιοῦσαν ἀκριβῶς τῆς ἐπιδόσεως αὐτῶν, ἐξελθόντες ἀνενόχλητοι ἐκ τοῦ φρουρίου κατέλαβον τὸ μίαν ὥραν τούτου ἀπέχον μετόχι Κολυβᾶ καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Θειακάκη, ἅτινα χωρίζονται διὰ τοῦ ποταμοῦ Βαθειώτη καὶ ἐνήδρευον ἐκεῖθεν τοὺς συνήθως παρελαύνοντας χάριν ἐπιδείξεως, καὶ ἄλλοτε χάριν προκλήσεως ἢ ἀπειλῆς Χριστιανούς, οἵτινες καὶ ὄντως, ἀνερχόμενοι εἰς μόλις 150 ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Ν. Θειακάκην, ἐπεφάνησαν μετὰ μικρὸν καὶ ἐδέχθησαν ἀμέριμνοι τὰς πρώτας συμπυροκροτήσεις τῶν πεντακοσίων περίπου Ὀθωμανῶν. Ἐνισχυθέντες ὅμως, μετὰ πάλην φοβερὰν τέσσαρας διαρκέσασαν ὥρας, κατώρθωσαν νὰ ἐκτοπίσουν καὶ νὰ τρέψουν αὖθις εἰς φυγὴν τοὺς ἐνεδρεύοντας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀρχάναις τὰ αὐτὰ συνέβαινον. Οἱ Χριστιανοὶ ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν καὶ ἐκεῖ ἀπώλεσαν δύο των ἀνδρείους ὁπλαρχηγούς, τὸν Τσικριτσῆν καὶ τὸν Καπετανάκην. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὡρμῶντο ἐκ τοῦ χωρίου Σκαλάνι πρὸς τὰς Κάτω Ἀρχάνας, ὑπεβοηθοῦντο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐσώθησαν δ' ἀπὸ βεβαίου ὀλέθρου αἱ ὀλιγάριθμοι πρωτοπορεῖαι τῶν Χριστιανῶν τῇ ἐγκαίρῳ συνδρομῇ ἄλλων συμμαχητῶν των, καὶ ἔσπευσαν νὰ διαμαρτυρηθῶσι πρὸς τοὺς Ναυάρχους διὰ τὴν παράβασιν ταύτην τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς, ἀπήντησαν δ' ἐκεῖνοι συνιστῶντες καὶ αὖθις φρόνησιν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης συγκρούσεως, ὡς νὰ ἔκειτο εἰς χεῖρας μόνων τῶν Χριστιανῶν ἡ τήρησις τῆς εἰρήνης. Διὰ τοὺς λόγους κυρίως τούτους, ἐξ ὧν κατεφωρᾶτο ἡ ἐγκληματικὴ ὑπὲρ τῶν Τούρκων μεροληψία τῶν Ναυάρχων, ἐκρίθη θαυμάσιον τὸ κατόπιν ἀπευθυνθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ἀρχηγοῦντος σώματος ἐπιλέκτων Ἰω. Νταφώτη δριμὺ ἔγγραφον πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, ἔχον ὡς ἑξῆς :

Ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος τῶν ἐπιλέκτων Κρητῶν μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του

Πρὸς τοὺς Ἐξοχωτάτους κ.κ. ναυάρχους καὶ ἀντιπροσώπους τῶν Χριστιανικῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

«Ἀφιχθεὶς μετὰ τοῦ τάγματός μου ἐν τῇ πατρίδι μου Κρήτῃ ἀνέλαβα δι' ἐγγράφου τὴν φρούρησιν τῆς κωμοπόλεως Ἀρχανῶν. Ἡ ἀπόφασίς μου ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνέλαβον τὴν ἐντολὴν ταύτην παρὰ τῶν συμπατριωτῶν μου ὑπῆρξε τὸ νὰ σεβασθῶ, καίτοι ἄδικος τυγχάνει, τὴν ἀπόφασιν τῶν Χριστιανικῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐννοεῖται ὅμως, ἐνόσῳ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας καὶ φιλανθρωπίας αἱ κυβερνήσεις σας ἐξασκῶσιν ἐπιρροήν τινα ἔναντι τῶν ὀθωμανικῶν στιφῶν, ἤτοι ἐνόσῳ αὗται κατορθοῦσι νὰ ἐπιβάλλωνται καὶ αἱ ἀποφάσεις των νὰ εἶναι σεβασταὶ παρὰ τοῖς τυράννοις τῆς πατρίδος μου.

«Τὴν 19 λήξαντος ἐπιθεωρῶν τὰς προφυλακάς μου ἐπυροβολήθην ὑπὸ τῶν

Ὀθωμανικῶν στιφῶν ἐπανειλημμένως, ἀπέφυγον ὅμως ν' ἀντιπυροβολήσω ἵνα μὴ παρ' ὑμῶν τῶν φιλανθρώπων παρεξηγηθῶ καὶ ὑποληφθῶ ὡς αἱμοχαρὴς καὶ βάρβαρος. Τὴν 23 ἐπίσης αἱ προφυλακαί μου ἐπυροβολήθησαν, ἀλλ' ἀπέφυγον μάχην διότι τοιαύτας εἶχον παρ' ἐμοῦ διαταγάς· χθὲς ὅμως πολυάριθμα στίφη βοηθούμενα ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ μεθ' ἑνὸς τηλεβόλου ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν προφυλακῶν μου καὶ μάχη κρατερὰ ἐννεάωρος συνήφθη ἐγγὺς τῆς κωμοπόλεως, ἥτις, ὡς γνωρίζετε, κεῖται 3 χιλιόμετρα μακρὰν τῆς παρ' ὑμῶν τῶν φιλανθρώπων χαραχθείσης ζώνης. Τὸ πυροβολικὸν τοῦ Αὐτοκράτορος συμμάχου τῶν κυβερνήσεών σας, συμπληροῦν τὸ ἔργον τῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ καὶ Ἱεραπέτρᾳ τηλεβόλων σας, ἔβαλλε κατὰ τῶν ὁπλοφόρων μου, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐζήτουν εἰμὴ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ τῶν θηριωδῶν στιφῶν, ἅτινα ἐνθαρρυνθέντα ἐκ τῆς προστασίας δι' ἧς περιβάλλονται παρὰ τῶν ὁμοθρήσκων μας λυσσωδῶς ἐπεδίωκον πρὸ τῶν ὀμμάτων σας τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει εὑρισκομένων γυναικοπαίδων.

«Ἴσως καὶ διόλου ἀπίθανον τὰ τῶν Κυβερνήσεών σας συμφέροντα καὶ αἱ κατακτητικαὶ βλέψεις των, αἵτινες ἐπαγγέλλονται τοὺς φιλανθρώπους καὶ ἐκπολιτιστὰς τῶν ἀγρίων λαῶν τῆς ὑφηλίου φενακίζουσαι τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἔχουσι συμφέρον νὰ πολιτεύωνται ἢ πιθανὸν νὰ θεωρῶσιν ἐκλεκτὸν λαὸν καὶ ἀνώτερον αὐτῶν τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ φείδονται τῶν συμφερόντων των, χάριν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ἑλλὰς σᾶς ἐξήγαγε τοῦ βορβόρου τῶν κοινωνικῶν προλήψεων καὶ τοῦ σκότους τῆς ἀμαθείας· αἱ κυβερνήσεις σας εἶναι ἀγνώμονες διότι δολοφονοῦσι τὰ τέκνα αὐτῆς.

«Ἀπελπισθέντες παρ' ὑμῶν τῶν ὁμοθρήσκων μας καὶ ἐλπίζοντες μόνον εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς ἰδίας ἡμῶν δυνάμεις διὰ τελευταίαν φορὰν, παύσαντες πλέον νὰ ἐκλιπαρῶμεν καὶ καθικετεύωμεν ὁμοθρήσκους μας, οἵτινες τοὺς ναοὺς τῆς θρησκείας ἣν καὶ αὐτοὶ πρεσβεύουσι δὲν ἐσεβάσθησαν χάριν τῶν συμφερόντων καὶ τῶν βλέψεών των, οἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσι πρὸς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ τὰς δοξασίας τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὑπόληψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ συμφέροντά των ἀποβλέπουσι, δηλοῦμεν ταῖς χριστιανικαῖς Κυβερνήσεσι διὰ τῶν ναυάρχων καὶ ἀντιπροσώπων αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ μᾶς εἶναι ἀδιάφορον παρὰ τίνος θὰ δεχθῶμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας θάνατον, διότι ὡς ἐπείσθημεν αἱ Κυβερνήσεις τῶν ὁμοθρήσκων μας Χριστιανικῶν Δυνάμεων δὲν διαφέρουσι κατ' οὐσίαν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τῶν βαρβάρων τυράννων μας.

«Κατησχύνατε, ὦ Εὐρωπαϊκαὶ Κυβερνήσεις, τοὺς λαοὺς οὓς ἀντιπροσωπεύετε καὶ πεισθῆτε ὅτι τὰ τηλεβόλα σας εἰς ἡμᾶς μὲν ἐξεμοῦσι τὸν θάνατον τὸν ἔνδοξον, εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὸ αἶσχος.

«Τὸν θάνατον ἐδιδάχθημεν νὰ περιφρονῶμεν χάριν τῆς ἐλευθερίας μας.

«Οἱ πρόγονοί μας σᾶς ἐδίδαξαν τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἡ παιδεία ἀδυνατεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἁρπακτικὰ ἔνστικτα τῶν κυβερνήσεών σας· ἡμεῖς θὰ σᾶς διδάξωμεν τὸ τί ἐστὶ λαὸς φιλελεύθερος ἔναντι βαρβάρων τυράννων. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι τὸ ἔργον μας θὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν εὐγενῶν λαῶν τῶν τόσον ἐξευτελιζομένων ὑπὸ τῶν ἀναξίων τούτων κυβερνήσεών των.

«Περιφρονοῦμεν ὑμᾶς καὶ τὰ τηλεβόλα σας· ἀναμένομεν μετὰ καρτερίας τὸν ἔνδοξον θάνατον χάριν τῆς ἑνώσεώς μας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, βέβαιοι ὄν-

τες, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἑνούμεναι μετὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Ὑψίστου θὰ μᾶς ἐκδικήσωσιν.

Ἄς πεισθῶσιν αἱ κυβερνήσεις σας ὅτι κληρονομία τῶν τέκνων αὐτῶν ἔσται ἡ ἐσχάτη ἀτιμία καὶ τὸ αἶσχος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

«Χαίρετε.

«Ἐν Ἀπάνω Ἀρχάναις, τῇ 28 Φεβρουαρίου 1897

Ὁ Διοικητὴς

Ι. Νταφώτης

Οἱ ἀξιωματικοὶ

Κωνστ. Τσανακάκης, Ἠλ. Βονταρίδης, Ἀντ. Βλαστός, Ν. Ε. Φουντουλάκης, Ἀναργ. Παππαδόπουλος, Γεώργ. Βουρλανάκης, Ν. Νταφώτης, Ν. Χρυσούδης, Γεώργ. Κατσουράκης.»

Ὅμοιαι συγκρούσεις ἐλάμβανον ἄλλως τε χώραν καὶ περὶ τὴν Ρεθύμνην. Περὶ τοὺς πεντακοσίους Χριστιανοὶ εἶχον καταλάβει στρατηγικάς τινας θέσεις πέριξ τοῦ νοτιοδυτικῶς τῆς Ρεθύμνης κειμένου Ἀτσιποπούλου, ὅπως ἐκεῖθεν ἀποκρούσωσιν ἐνδεχομένας ἐπιθέσεις. Τὴν νύκτα τῆς 15 Φεβρουρίου, περὶ τὴν 11 ὥραν, ἐξελθόντες οἱ Τοῦρκοι ἐπειράθησαν νὰ περικυκλώσουν τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν, ἐννοηθέντες ὅμως προσεβλήθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν. Λόχος τότε Τουρκικοῦ στρατοῦ σπεύδει εἰς βοήθειαν τῶν ἐπιδρομέων. Οἱ ἐπαναστάται, ἀρχηγοῦντος τοῦ Καγάκη Δεληγιαννάκη, προέλαβον τότε καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τὰς θέσεις «Βολὶ Χαράκι», «Τσαγιάκο» καὶ «Γάλλου», ὁπόθεν κατώρθωσαν μετὰ λυσσώδη πάλην ν' ἀποκρούσωσι καὶ νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἐπαναστάσεως ἡμερῶν, οἱ ὁπλαρχηγοὶ Σαρῖκος, Κατελάνος, Καλογερῆς καὶ Χναρᾶς, εἶχον κατορθώσει νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ διαφόρους περὶ τὰ ὑψώματα τῆς Μαλάξας θέσεις καὶ νὰ πολιορκήσουν τοὺς πύργους τῆς Μαλάξας καὶ τοῦ Κεραтιδίου, κειμένους ἐπὶ τῶν ὕπερθεν τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Σούδας αἰρομένων ὑψωμάτων.

Ἐπῆλθεν ὅμως ὁ καθορισμὸς οὐδετέρων ζωνῶν ἐκ μέρους τῶν Ναυάρχων καὶ ἐπῆλθε συνάμα ἔλλειψις τροφῶν παραλύσασα τὴν φρούρησιν τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες, ἐπωφεληθέντες τῆς τροπῆς ταύτης, ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς ἐν Χανίοις ὁμοφύλους των. Οἱ Χανιῶται Τοῦρκοι ἐξελθόντες περὶ τὰ χαράγματα τῆς 16 Φεβρουαρίου καὶ ἀνερχόμενοι εἰς δισχιλίους περίπου, κατέλαβον τοὺς πέριξ τῶν ἀπειλουμένων πύργων λόφους, καί, μετὰ τὴν ἐπαρκῆ τούτων τροφοδοσίαν, ἐτράπησαν κατὰ τῶν χωρίων Μαλάξα καὶ Κοντόπουλα· ἐκ τούτων ὅμως ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ συρρευσάντων ὀλιγαρίθμων Χριστιανῶν, μόλις προφθάσαντες νὰ διαπράξωσιν ὀλίγας τινας σφαγάς. Πολλοὶ τούτων ἐνεκλείσθησαν εἶτα εἰς τὸν πύργον τῆς Μαλάξας, ὃν περιέζωσαν στενῶς τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ἐπαναστάται, ἀναμένοντες τὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς Κατοχῆς ὑπεσχημένα πυροβόλα ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν

άλωσιν αὐτοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ, φεύγοντες οἱ Τοῦρκοι, εἶχον πυρπολήσει τὰ χωρία Τσικαλαριὰ καὶ Τζουπανά, εἶτα δ' ἐνεκλείσθησαν εἰς μετόχια (1) τινὰ καὶ οἰκίας, ἐνῷ τὰ ἐν Σούδᾳ ἐλλιμενισμένα 4 τουρκικὰ σκάφη ἤρχισαν ἀκινδύνως κανονιοβολοῦντα τοὺς πολιορκητάς, τῶν ἐπίσης ἐκεῖ ναυλοχούντων εὐρωπαϊκῶν ἀποθαυμαζόντων μετ' ἀδιαφορίας τὸ ἐπιβλητικὸν θέαμα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου, ὅτε, τὴν ἐπιοῦσαν, τὸ ἑλληνικὸν θωρηκτὸν «Ὕδρα» μεθορμισθὲν ἐκ Χανίων εἰς Σούδαν, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Χριστιανῶν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ μοίραρχος Ῥάϊνεκ, ἠναγκασμένος νὰ ὑποτάσσηται εἰς τὰς παρακελεύσεις τῶν Ναυάρχων, ὑπήκουσεν εἰς ἣν ἔλαβεν ἐντολὴν ν' ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν. Οὕτω οἱ ἐπαναστάται, ἀφ' οὗ εἶδον δεσμευομένας τὰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς, ἔβλεπον ἅμα καὶ τοῦ στόλου τὴν ἀδράνειαν ἀναγκαστικῶς ἀποστεροῦσαν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἐλπίδος πρὸς τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῆς ἐλευθέρας των πατρίδος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀπεθάρρυνεν αὐτοὺς μήτ' ἐκλόνισε τὴν εἰς ἐμμονὴν ἀπόφασίν των.

Ἐξήφθη ἀπ' ἐναντίας ἔτι μᾶλλον ἡ ὀργὴ αὐτῶν καὶ ἐστενώθη ἡ πολιορκία τῆς Μαλάξας. Ἐπυροβόλουν δὲ διαρκῶς καὶ ἀδιακρίτως κατὰ Τούρκων καὶ Εὐρωπαίων, διότι ἀμφότεροι ἦταν ἐπίσης ἐχθροί των καὶ κατήρχοντο προκλητικοὶ μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς Σούδας, μυκτηρίζοντες ἐκεῖθεν τὰ ἡνωμένα τηλεβόλα τῶν τουρκικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πλοίων.

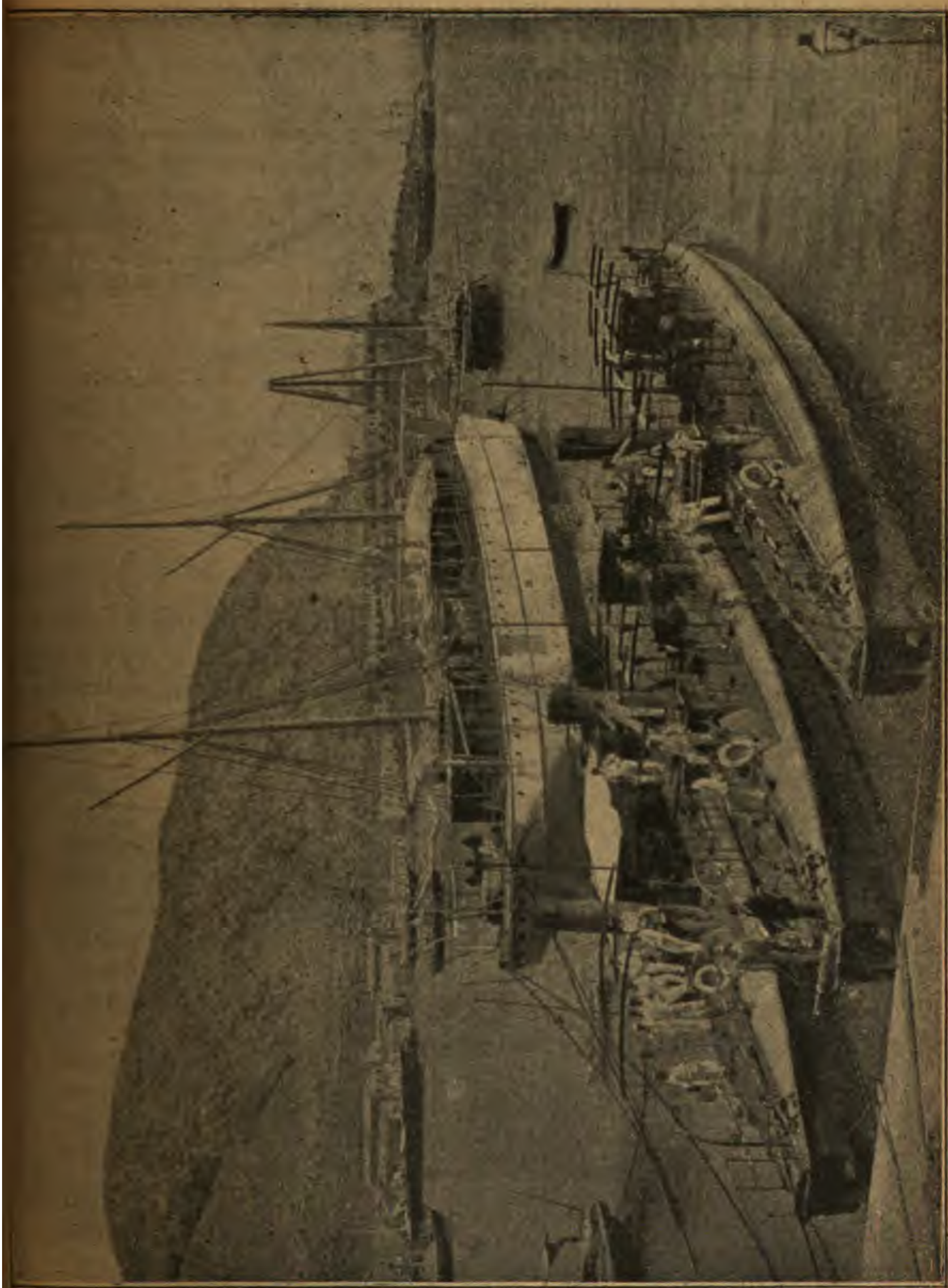

Β Σαράτσογλους, ἀνθυπολοχαγός φονευθεὶς ἐν Κρήτῃ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀθωμανοί, ἐρειδόμενοι εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ναυάρχων, ἐδείκνυντο θρασύτατοι. Περιεφέροντο ἐλεύθεροι κατὰ στίφη ἔνοπλα ἐνώπιον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀγημάτων, εἶχον δὲ καταπυρπολήσει πᾶσαν χριστιανικὴν οἰκίαν ἀπὸ Σούδας μέχρι Χανίων· εἶχον τουτέστιν ἐρημώσει τελείως αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν οὐδετέραν ζώνην.

Συνέπιπτε τότε ἐν Χανίοις ἡ δολοφονία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς Σουλεϊμὰν παρὰ τοῦ ἐξηγριωμένου ὄχλου τῶν Τουρκοκρητῶν καὶ τῶν Βεγγαζίων Χαλικούτηδων, καὶ εἶχεν ἐξάψει ἔτι μᾶλλον τὰ πνεύματα. Ὅταν δέ, τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς

(1) Μετόχια ἐν Κρήτῃ καλοῦνται τὰ μεγάλα ὑποστατικὰ (τσιφλίκια) πλουσίων Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς κτιρίων.

Μοῖρα ἑλληνικῶν τορπιλλικῶν.

στασιν διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐπαναστατῶν τοῦ Ἀκρωτηρίου καὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν πολιορκουμένων τῆς Καντάνου, ἔπρεπεν ἀναγκαίως νὰ παρεκτείνουν καὶ πανταχοῦ ἄλλοθι τὰς ἐνεργείας τῆς ἀναμίξεώς των μέχρι πέρατος.

Τὰ ἐν τοῖς πέριξ τοῦ Ἡρακλείου ἀπὸ τῶν μέσων ἤδη τοῦ μηνὸς λαμβάνοντα χώραν δὲν ἐδήλουν βεβαίως ὑποταγὴν εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τῶν ναυάρχων πρὸς κατάπαυσιν τῶν ἐχθροπραξιῶν. Παρ' ὅλας τὰς ἐντόνους τῶν Ναυάρχων παραστάσεις, ὁ πόθος τῆς ἁρπαγῆς δὲν ἄφινεν ἡσύχους τοὺς Τουρκοκρῆτας τῆς πόλεως. Οὕτω τὴν 14 ὁμὰς ἐξ αὐτῶν προέβη μέχρι Γάζι καὶ Σκαφιδαρᾶ πρὸς ἁρπαγὴν τῶν ἐκεῖ βοσκόντων χριστιανικῶν ποιμνίων, ἀλλ' οἱ ποιμένες διεσκόρπισαν αὐτούς. Μετὰ μικρὸν ὅμως, συγκεντωθέντες εἰς χιλίους περίπου, ἐξῆλθον καὶ αὖθις τοῦ Ἡρακλείου· ἀλλ' οἱ Κρῆτες εἶχον ἤδη προλάβει νὰ καταλάβουν ὀχυράς τινας θέσεις καὶ νὰ ἐνισχυθῶσι δεόντως· ὥστε μετὰ δίωρον λυσσώδη μάχην, καθ' ἣν ἐδεκατίσθησαν οἱ ἐπιδρομεῖς, ἐξηνάγκασαν τὰ λείψανα αὐτῶν νὰ τραπῶσι καταδιωκόμενοι πρὸς τὸ φρούριον.

Μετὰ τὰς συμπλοκὰς ταύτας οἱ Ναύαρχοι ἐξαπέστειλαν πρὸς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τοῦ Ἡρακλείου τὴν μνησθεῖσαν ἤδη Προκήρυξίν των, δι' ἧς ἐγνώριζον αὐτοῖς ὅτι εἶχον κηρύξει χώρους διεθνοῦς κατοχῆς τὰ τρία τῆς Κρήτης κύρια φρούρια καὶ τὴν Σούδαν καὶ ὅτι θὰ ἐνήσκουν βίαν κατ' αὐτῶν ἂν ἐπεχείρουν διασάλευσιν τῆς τάξεως. Ἐπίσης δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ Ὑποπροξένου τῆς Ἀγγλίας ἀπεστάλη πρὸς τὸν γενικὸν Ἀρχηγὸν τῶν περὶ τὴν πόλιν ταύτην ἐπαναστατῶν εἰδοποιητήριος περὶ τῶν ἀποφάσεων τῶν ναυάρχων ἐπιστολὴ ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

ΗΡΑΚΛΕΙΟΝ 14)26 Φεβρουαρίου 1897

Πρὸς τὸν ἀξιότιμον κύριον Ἀριστ. Κόρακα καὶ λοιποὺς Ἀρχηγοὺς τοῦ Χριστιανικοῦ λαοῦ

«Ἀξιότιμοι Κύριοι,

«Συνεπείᾳ τῶν σημερινῶν ἐκ παρεξηγήσεων λαβουσῶν χώραν συμπλοκῶν, ὁ Ἄγγλος πλοίαρχος ἀξιότιμος κ. Η. Grenfele ἔκαμεν ἐντόνους παραστάσεις εἰς τὸν Διοικητὴν Ἡρακλείου Τεφὴκ πασσᾶν καὶ ἀπήτησε παρ' αὐτοῦ συμφώνως μὲ τὰ νόμιμα τῶν ἐν ἀνακωχῇ εὑρισκομένων ἵνα δι' ἐγγράφου πρός με ὡς πρόεδρον τοῦ προξενικοῦ σώματος δώσῃ ἐξηγήσεις καὶ δηλώσῃ ἐπισήμως ὅτι θέλει σεβασθῇ τὴν στρατιωτικὴν ζώνην αὐστηρῶς. Συνάμα σᾶς στέλλω καὶ ἀντίγραφα τῆς προκηρύξεως τῶν ἐξοχωτάτων κυρίων Ναυάρχων τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἵνα συμμορφωθῆτε πρὸς αὐτήν. Ἐπίσης ἐν ἀντιγράφῳ σᾶς διαβιβάζω τὸ ἔγγραφον τοῦ Διοικητοῦ.

«Μεθ' ὑπολήψεως

«Ὁ Ὑποπρόξενος τῆς Ἀγγλίας καὶ πρόεδρος τοῦ Προξενικοῦ σώματος

Λυσίμαχος Καλοκαιρινός»

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ὅλα τὰ «ἔγγραφα» καὶ τὰ «ἀντίγραφα», τὰ ὁποῖα τόσην ἔπρεπε νὰ ἔχουν σημασίαν διὰ τοὺς ἐπαναστάτας, οὐδεμίαν ἐνεποίουν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς μαινομένους Τουρκοκρῆτας, οἵτινες, τὴν ἐπιοῦσαν ἀκριβῶς τῆς ἐπιδόσεως αὐτῶν, ἐξελθόντες ἀνενόχλητοι ἐκ τοῦ φρουρίου κατέλαβον τὸ μίαν ὥραν τούτου ἀπέχον μετόχι Κολυβᾶ καὶ τὸ ἕτερον τοῦ Θειακάκη, ἅτινα χωρίζονται διὰ τοῦ ποταμοῦ Βαθειώτη καὶ ἐνήδρευον ἐκεῖθεν τοὺς συνήθως παρελαύνοντας χάριν ἐπιδείξεως, καὶ ἄλλοτε χάριν προκλήσεως ἢ ἀπειλῆς Χριστιανούς, οἵτινες καὶ οὕτως, ἀνερχόμενοι εἰς μόλις 150 ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Ν. Θειακάκην, ἐπεφάνησαν μετὰ μικρὸν καὶ ἐδέχθησαν ἀμέριμνοι τὰς πρώτας συμπυροκροτήσεις τῶν πεντακοσίων περίπου Ὀθωμανῶν. Ἐνισχυθέντες ὅμως, μετὰ πάλην φοβερὰν τέσσαρας διαρκέσασαν ὥρας, κατώρθωσαν νὰ ἐκτοπίσουν καὶ νὰ τρέψουν αὖθις εἰς φυγὴν τοὺς ἐνεδρεύοντας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἀρχάναις τὰ αὐτὰ συνέβαινον. Οἱ Χριστιανοὶ ἐμπεσόντες εἰς ἐνέδραν καὶ ἐκεῖ ἀπώλεσαν δύο των ἀνδρείους ὁπλαρχηγούς, τὸν Τσικριτσῆν καὶ τὸν Καπετανάκην. Οἱ Ὀθωμανοὶ ὡρμῶντο ἐκ τοῦ χωρίου Σκαλάνι πρὸς τὰς Κάτω Ἀρχάνας, ὑπεβοηθοῦντο δὲ καὶ ὑπὸ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐσώθησαν δ' ἀπὸ βεβαίου ὀλέθρου αἱ ὀλιγάριθμοι πρωτοπορεῖαι τῶν Χριστιανῶν τῇ ἐγκαίρῳ συνδρομῇ ἄλλων συμμαχητῶν των, καὶ ἔσπευσαν νὰ διαμαρτυρηθῶσι πρὸς τοὺς Ναυάρχους διὰ τὴν παράβασιν ταύτην τῶν ὅρων τῆς ἀνακωχῆς, ἀπήντησαν δ' ἐκεῖνοι συνιστῶντες καὶ αὖθις φρόνησιν καὶ ἀποχὴν ἀπὸ πάσης συγκρούσεως, ὡς νὰ ἔκειτο εἰς χεῖρας μόνων τῶν Χριστιανῶν ἡ τήρησις τῆς εἰρήνης. Διὰ τοὺς λόγους κυρίως τούτους, ἐξ ὧν κατεφωρᾶτο ἡ ἐγκληματικὴ ὑπὲρ τῶν Τούρκων μεροληψία τῶν Ναυάρχων, ἐκρίθη θαυμάσιον τὸ κατόπιν ἀπευθυνθὲν ὑπὸ τοῦ ἐν Ἡρακλείῳ ἀρχηγοῦντος σώματος ἐπιλέκτων Ἰω. Νταφώτη δριμὺ ἔγγραφον πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Δυνάμεων, ἔχον ὡς ἑξῆς :

Ὁ διοικητὴς τοῦ τάγματος τῶν ἐπιλέκτων Κρητῶν μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του

Πρὸς τοὺς Ἐξοχωτάτους κ.κ. ναυάρχους καὶ ἀντιπροσώπους τῶν Χριστιανικῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων.

«Ἀφιχθεὶς μετὰ τοῦ τάγματός μου ἐν τῇ πατρίδι μου Κρήτῃ ἀνέλαβα δι' ἐγγράφου τὴν φρούρησιν τῆς κωμοπόλεως Ἀρχανῶν. Ἡ ἀπόφασίς μου ἀφ' ἧς στιγμῆς ἀνέλαβον τὴν ἐντολὴν ταύτην παρὰ τῶν συμπατριωτῶν μου ὑπῆρξε τὸ νὰ σεβασθῶ, καίτοι ἄδικος τυγχάνει, τὴν ἀπόφασιν τῶν Χριστιανικῶν Μεγάλων Δυνάμεων, ἐννοεῖται ὅμως, ἐνόσῳ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας καὶ φιλανθρωπίας αἱ κυβερνήσεις σας ἐξασκῶσιν ἐπιρροήν τινα ἔναντι τῶν ὀθωμανικῶν στιφῶν, ἤτοι ἐνόσῳ αὗται κατορθοῦσι νὰ ἐπιβάλλωνται καὶ αἱ ἀποφάσεις των νὰ εἶναι σεβασταὶ παρὰ τοῖς τυράννοις τῆς πατρίδος μου.

«Τὴν 19 λήξαντος ἐπιθεωρῶν τὰς προφυλακάς μου ἐπυροβολήθην ὑπὸ τῶν

Ὀθωμανικῶν στιφῶν ἐπανειλημμένως, ἀπέφυγον ὅμως ν' ἀντιπυροβολήσω ἵνα μὴ παρ' ὑμῶν τῶν φιλανθρώπων παρεξηγηθῶ καὶ ὑποληφθῶ ὡς αἱμοχαρὴς καὶ βάρβαρος. Τὴν 23 ἐπίσης αἱ προφυλακαί μου ἐπυροβολήθησαν, ἀλλ' ἀπέφυγον μάχην διότι τοιαύτας εἶχον παρ' ἐμοῦ διαταγάς· χθὲς ὅμως πολυάριθμα στίφη βοηθούμενα ὑπὸ τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ μεθ' ἑνὸς τηλεβόλου ἐπετέθησαν ἐναντίον τῶν προφυλακῶν μου καὶ μάχη κρατερὰ ἐννεάωρος συνήφθη ἐγγὺς τῆς κωμοπόλεως, ἥτις, ὡς γνωρίζετε, κεῖται 3 χιλιόμετρα μακρὰν τῆς παρ' ὑμῶν τῶν φιλανθρώπων χαραχθείσης ζώνης. Τὸ πυροβολικὸν τοῦ Αὐτοκράτορος συμμάχου τῶν κυβερνήσεών σας, συμπληροῦν τὸ ἔργον τῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ καὶ Ἱεραπέτρᾳ τηλεβόλων σας, ἔβαλλε κατὰ τῶν ὁπλοφόρων μου, οἵτινες οὐδὲν ἄλλο ἐζήτουν εἰμὴ νὰ ἐξασφαλίσωσι τὰ γυναικόπαιδα ἀπὸ τῶν θηριωδῶν στιφῶν, ἅτινα ἐνθαρρυνθέντα ἐκ τῆς προστασίας δι' ἧς περιβάλλονται παρὰ τῶν ὁμοθρήσκων μας λυσσωδῶς ἐπεδίωκον πρὸ τῶν ὀμμάτων σας τὴν καταστροφὴν καὶ τὸν ὄλεθρον τῶν ἐν τῇ κωμοπόλει εὑρισκομένων γυναικοπαίδων.

«Ἴσως καὶ διόλου ἀπίθανον τὰ τῶν Κυβερνήσεών σας συμφέροντα καὶ αἱ κατακτητικαὶ βλέψεις των, αἵτινες ἐπαγγέλλονται τοὺς φιλανθρώπους καὶ ἐκπολιτιστὰς τῶν ἀγρίων λαῶν τῆς ὑφηλίου φενακίζουσαι τὸν πολιτισμὸν καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ ἀνθρωπισμοῦ, ἔχουσι συμφέρον νὰ πολιτεύωνται ἢ πιθανὸν νὰ θεωρῶσιν ἐκλεκτὸν λαὸν καὶ ἀνώτερον αὐτῶν τοὺς Ὀθωμανοὺς καὶ φείδονται τῶν συμφερόντων των, χάριν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ Ἑλλὰς σᾶς ἐξήγαγε τοῦ βορβόρου τῶν κοινωνικῶν προλήψεων καὶ τοῦ σκότους τῆς ἀμαθείας· αἱ κυβερνήσεις σας εἶναι ἀγνώμονες διότι δολοφονοῦσι τὰ τέκνα αὐτῆς.

«Ἀπελπισθέντες παρ' ὑμῶν τῶν ὁμοθρήσκων μας καὶ ἐλπίζοντες μόνον εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς ἰδίας ἡμῶν δυνάμεις διὰ τελευταίαν φορὰν, παύσαντες πλέον νὰ ἐκλιπαρῶμεν καὶ καθικετεύωμεν ὁμοθρήσκους μας, οἵτινες τοὺς ναοὺς τῆς θρησκείας ἣν καὶ αὐτοὶ πρεσβεύουσι δὲν ἐσεβάσθησαν χάριν τῶν συμφερόντων καὶ τῶν βλέψεών των, οἵτινες οὐδεμίαν ἔχουσι πρὸς τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα καὶ τὰς δοξασίας τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ὑπόληψιν, ἀλλ' εἰς τὴν ὕλην καὶ τὰ συμφέροντά των ἀποβλέπουσι, δηλοῦμεν ταῖς χριστιανικαῖς Κυβερνήσεσι διὰ τῶν ναυάρχων καὶ ἀντιπροσώπων αὐτῶν, ὅτι εἰς τὸ μέλλον θὰ μᾶς εἶναι ἀδιάφορον παρὰ τίνος θὰ δεχθῶμεν τὸν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας θάνατον, διότι ὡς ἐπείσθημεν αἱ Κυβερνήσεις τῶν ὁμοθρήσκων μας Χριστιανικῶν Δυνάμεων δὲν διαφέρουσι κατ' οὐσίαν οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον τῶν βαρβάρων τυράννων μας.

«Κατησχύνατε, ὦ Εὐρωπαϊκαὶ Κυβερνήσεις, τοὺς λαοὺς οὓς ἀντιπροσωπεύετε καὶ πεισθῆτε ὅτι τὰ τηλεβόλα σας εἰς ἡμᾶς μὲν ἐξεμοῦσι τὸν θάνατον τὸν ἔνδοξον, εἰς τὴν ἱστορίαν δὲ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου τὸ αἶσχος.

«Τὸν θάνατον ἐδιδάχθημεν νὰ περιφρονῶμεν χάριν τῆς ἐλευθερίας μας.

«Οἱ πρόγονοί μας σᾶς ἐδίδαξαν τὸν ἀνθρωπισμὸν, ἀλλ' ὡς φαίνεται ἡ παιδεία ἀδυνατεῖ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἁρπακτικὰ ἔνστικτα τῶν κυβερνήσεών σας· ἡμεῖς θὰ σᾶς διδάξωμεν τὸ τί ἐστι λαὸς φιλελεύθερος ἔναντι βαρβάρων τυράννων. Ἐλπίζομεν δ' ὅτι τὸ ἔργον μας θὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν εὐγενῶν λαῶν τῶν τόσον ἐξευτελιζομένων ὑπὸ τῶν ἀναξίων τούτων κυβερνήσεών των.

«Περιφρονοῦμεν ὑμᾶς καὶ τὰ τηλεβόλα σας· ἀναμένομεν μετὰ καρτερίας τὸν ἔνδοξον θάνατον χάριν τῆς ἑνώσεώς μας μετὰ τῆς μητρὸς Ἑλλάδος, βέβαιοι ὄν-

τες, ὅτι αἱ μεταγενέστεραι γενεαὶ ἑνούμεναι μετὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Ὑψίστου θὰ μᾶς ἐκδικήσωσιν.

Ἂς πεισθῶσιν αἱ κυβερνήσεις σας ὅτι κληρονομία τῶν τέκνων αὐτῶν ἔσται ἡ ἐσχάτη ἀτιμία καὶ τὸ αἶσχος τοῦ Χριστιανισμοῦ.

«Χαίρετε.

«Ἐν Ἀπάνω Ἀρχάναις, τῇ 28 Φεβρουαρίου 1897

Ὁ Διοικητής

Ἰ. Νταφώτης

Οἱ ἀξιωματικοὶ

Κωνστ. Τσανακάκης, Ἠλ. Βονταρίδης, Ἀντ. Βλαστὸς, Ν. Ε. Φουντουλάκης, Ἀναργ. Παππαδόπουλος, Γεώργ. Βουρλανάκης, Ν. Νταφώτης, Ν. Χρυσούδης, Γεώργ. Κατσουράκης.»

Ὅμοιαι συγκρούσεις ἐλάμβανον ἄλλως τε χώραν καὶ περὶ τὴν Ρεθύμνην. Περὶ τοὺς πεντακοσίους Χριστιανοὶ εἶχον καταλάβει στρατηγικάς τινας θέσεις πέριξ τοῦ νοτιοδυτικῶς τῆς Ρεθύμνης κειμένου Ἀτσιποπούλου, ὅπως ἐκεῖθεν ἀποκρούσωσιν ἐνδεχομένας ἐπιθέσεις. Τὴν νύκτα τῆς 15 Φεβρουαρίου, περὶ τὴν 11 ὥραν, ἐξελθόντες οἱ Τοῦρκοι ἐπειράθησαν νὰ περικυκλώσουν τὰς θέσεις τῶν ἐπαναστατῶν, ἐννοηθέντες ὅμως προσεβλήθησαν καὶ διεσκορπίσθησαν. Λόχος τότε Τουρκικοῦ στρατοῦ σπεύδει εἰς βοήθειαν τῶν ἐπιδρομέων. Οἱ ἐπαναστάται, ἀρχηγοῦντος τοῦ Κανάκη Δεληγιαννάκη, προέλαβον τότε καὶ ὠχυρώθησαν εἰς τὰς θέσεις «Βολὶ Χαράκι», «Τσαγιάκο» καὶ «Γάλλου», ὁπόθεν κατώρθωσαν μετὰ λυσσώδη πάλην ν' ἀποκρούσωσι καὶ νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν τοὺς Τούρκους.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἀπὸ τῶν πρώτων τῆς ἐπαναστάσεως ἡμερῶν, οἱ ὁπλαρχηγοὶ Σαρῖκος, Κατελάνος, Καλογερῆς καὶ Χναρᾶς, εἶχον κατορθώσει νὰ ἐκδιώξουν τοὺς Τούρκους ἀπὸ διαφόρους περὶ τὰ ὑψώματα τῆς Μαλάξας θέσεις καὶ νὰ πολιορκήσουν τοὺς πύργους τῆς Μαλάξας καὶ τοῦ Κερατιδίου, κειμένους ἐπὶ τῶν ὕπερθεν τῆς μεσημβρινῆς ἀκτῆς τῆς Σούδας αἰρομένων ὑψωμάτων.

Ἐπῆλθεν ὅμως ὁ καθορισμὸς οὐδετέρων ζωνῶν ἐκ μέρους τῶν Ναυάρχων καὶ ἐπῆλθε συνάμα ἔλλειψις τροφῶν παραλύσασα τὴν φρούρησιν τῶν πολιορκουμένων, οἵτινες, ἐπωφεληθέντες τῆς τροπῆς ταύτης, ἔσπευσαν νὰ εἰδοποιήσουν τοὺς ἐν Χανίοις ὁμοφύλους των. Οἱ Χανιῶται Τοῦρκοι ἐξελθόντες περὶ τὰ χαράγματα τῆς 16 Φεβρουαρίου καὶ ἀνερχόμενοι εἰς δισχιλίους περίπου, κατέλαβον τοὺς πέριξ τῶν ἀπειλουμένων πύργων λόφους, καί, μετὰ τὴν ἐπαρκῆ τούτων τροφοδοσίαν, ἐτράπησαν κατὰ τῶν χωρίων Μαλάξα καὶ Κοντόπουλα· ἐκ τούτων ὅμως ἀπεκρούσθησαν ὑπὸ συρρευσάντων ὀλιγαρίθμων Χριστιανῶν, μόλις προφθάσαντες νὰ διαπράξωσιν ὀλίγας τινας σφαγάς. Πολλοὶ τούτων ἐνεκλείσθησαν εἶτα εἰς τὸν πύργον τῆς Μαλάξας, ὃν περιέζωσαν στενῶς τὴν ἐπιοῦσαν οἱ ἐπαναστάται, ἀναμένοντες τὰ ἀπὸ τὸ στρατόπεδον τῆς Κατοχῆς ὑπεσχημένα πυροβόλα ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν

ἅλωσιν αὐτοῦ. Ἐν τῷ μεταξύ, φεύγοντες οἱ Τοῦρκοι, εἶχον πυρπολήσει τὰ χωρία Τσικαλαριὰ καὶ Τζουπανά, εἶτα δ' ἐνεκλείσθησαν εἰς μετόχια (1) τινὰ καὶ οἰκίας, ἐνῷ τὰ ἐν Σούδᾳ ἐλλιμενισμένα 4 τουρκικὰ σκάφη ἤρχισαν ἀκινδύνως κανονιοβολοῦντα τοὺς πολιορκητάς, τῶν ἐπίσης ἐκεῖ ναυλοχούντων εὐρωπαϊκῶν ἀποθαυμαζόντων μετ' ἀδιαφορίας τὸ ἐπιβλητικὸν θέαμα.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα μέχρι τῆς 20ῆς Φεβρουαρίου, ὅτε, τὴν ἐπιοῦσαν, τὸ ἑλληνικὸν θωρηκτὸν «Ὕδρα» μεθορμισθὲν ἐκ Χανίων εἰς Σούδαν, ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τῶν Χριστιανῶν. Δυστυχῶς ὅμως ὁ μοίραρχος Ῥάϊνεκ, ἠναγκασμένος νὰ ὑποτάσσηται εἰς τὰς παρακελεύσεις τῶν Ναυάρχων, ὑπήκουσεν εἰς ἣν ἔλαβεν ἐντολὴν ν' ἀποπλεύσῃ ἐκεῖθεν. Οὕτω οἱ ἐπαναστάται, ἀφ' οὗ εἶδον δεσμευομένας τὰς χεῖρας τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς, ἔβλεπον ἅμα καὶ τοῦ στόλου τὴν ἀδράνειαν ἀναγκαστικῶς ἀποστεροῦσαν αὐτοὺς ἀπὸ πάσης ἐλπίδος πρὸς τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῆς ἐλευθέρας των πατρίδος. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀπεθάρρυνεν αὐτοὺς μήτ' ἐκλόνισε τὴν εἰς ἐμμονὴν ἀπόφασίν των.

Ἐξήφθη ἀπ' ἐναντίας ἔτι μᾶλλον ἡ ὀργὴ αὐτῶν καὶ ἐστενώθη ἡ πολιορκία τῆς Μαλάξας. Ἐπυροβόλουν δὲ διαρκῶς καὶ ἀδιακρίτως κατὰ Τούρκων καὶ Εὐρωπαίων, διότι ἀμφότεροι ἦσαν ἐπίσης ἐχθροί των καὶ κατήρχοντο προκλητικοὶ μέχρι τῆς ὁδοῦ τῆς Σούδας, μυκτηρίζοντες ἐκεῖθεν τὰ ἡνωμένα τηλεβόλα τῶν τουρκικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν πλοίων.

Β Σαράτσογλους, ἀνθυπολοχαγὸς φονευθεὶς ἐν Κρήτῃ.

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ὀθωμανοί, ἐρειδόμενοι εἰς τὴν ὑποστήριξιν τῶν ναυάρχων, ἐδείκνυντο θρασύτατοι. Περιεφέροντο ἐλεύθεροι κατὰ στίφη ἔνοπλα ἐνώπιον τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀγημάτων, εἶχον δὲ καταπυρπολήσει πᾶσαν χριστιανικὴν οἰκίαν ἀπὸ Σούδας μέχρι Χανίων· εἶχον τουτέστιν ἐρημώσει τελείως αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν οὐδετέραν ζώνην.

Συνέπιπτε τότε ἐν Χανίοις ἡ δολοφονία τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς τουρκικῆς χωροφυλακῆς Σουλεϊμὰν παρὰ τοῦ ἐξηγριωμένου ὄχλου τῶν Τουρκοκρητῶν καὶ τῶν Βεγγαζίων Χαλικούτηδων, καὶ εἶχεν ἐξάψει ἔτι μᾶλλον τὰ πνεύματα. Ὅταν δέ, τὴν νύκτα τῆς 22 πρὸς

(1) Μετόχια ἐν Κρήτῃ καλοῦνται τὰ μεγάλα ὑποστατικὰ (τσιφλίκια) πλουσίων Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς κτιρίων.

Μοῖρα ἑλληνικῶν τορπιλλικῶν.

τὴν 23, ἐγνώσθη ὅτι οἱ πολιορκηταὶ τῆς Μαλάξας ἀπεπειράθησαν τὴν διὰ δυναμίτιδος ἀνατίναξιν τοῦ πύργου, ἐξεμάνη ὁ ἐν Χανίοις ὄχλος καὶ ἐζήτει ἀπειλητικῶς ἐκδίκησιν. Μεταβάντες εἰς τὸ φρουραρχεῖον τῆς διεθνοῦς κατοχῆς κατήγγειλαν τὸ ἑλληνικὸν προξενεῖον, ὡς δῆθεν ἑστίαν ταραχῶν καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ διαμένοντας δημοσιογράφους Ἕλληνας καί τινας ἄλλους ὡς κυρίους ἐνόχους τῆς δολοφονίας τοῦ Σουλεϊμάν. Εἰς τοιαύτην δ' ἔξαψιν εἶχον φθάσει τὰ πνεύματα, ὥστε ὁ διοικῶν τὴν διεθνῆ χωροφυλακὴν 'Αμορέττης ἔσπευσε νὰ δηλώσῃ εἰς τὸν ἡμέτερον προξενικὸν ἀναπληρωτὴν Μπάρκκλην ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγγυηθῇ περὶ τῆς ἀσφαλείας τῶν ἐν τῷ προξενείῳ, καὶ ὅτι, συνεπῶς, ἔδει ν' ἀπελαθῶσιν ἅπαντες ἐξ αὐτοῦ, τεκμηριῶν οὕτω ἀκουσίως τὴν ἀδυναμίαν τῆς διεθνοῦς κατοχῆς ὅπως συγκρατήσῃ τὸν μαινόμενον τουρκικὸν συρφετόν· ἀπηγόρευσε δ' ἅμα, ἐπὶ ποινῇ θανάτου, εἰς τὸν καβάσην νὰ φέρῃ ὅπλα, εἰς τὰς λέμβους τῆς «Ὕδρας» νὰ προσεγγίζουν εἰς τὴν προκυμαίαν ἄνευ λευκῆς σημαίας, καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἀξιωματικοὺς ν' ἀποβιβάζωνται.

Ὁ Μπάρακλης, πειθήνιον ἐξ ἀνάγκης ὄργανον τῆς θελήσεως τῶν ἀνισχύρων ἰσχυρῶν, διέταξε τὴν ἀπέλευσιν τῶν ἐν τῇ πόλει εὐαρίθμων Χριστιανῶν, ἐνῷ λόχος τακτικοῦ στρατοῦ ἀπεστέλλετο τὴν 23ην πρὸς βοήθειαν τῶν πολιορκουμένων τῆς Μαλάξας. Συνεπείᾳ τῆς ἀκρύθμου ταύτης καταστάσεως, καὶ προπάντων τῆς καταδίκης τοῦ ἐν Κρήτῃ ἡμετέρου στόλου εἰς ἀδράνειαν, ἥτις εἶχεν ἤδη πρὸ ἡμερῶν ἐξεγείρει τὴν μῆνιν τῶν ἐν Ἑλλάδι πατριωτῶν κατὰ τοῦ μοιράρχου Ῥάϊνεκ πρὶν ἢ οὗτος ἀντικατασταθῇ καὶ ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς ποικίλα σχόλια καὶ ἀπόδοσιν εὐθυνῶν εἰς ἀνευθύνους, τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν διέτασσε τὴν 23ην τηλεγραφικῶς τὴν «Ὕδραν» ν' ἀποπλεύσῃ τῆς Κρήτης ἑνουμένη μετὰ τοῦ λοιποῦ στόλου, παραμενόντων δὲ ἐν τῇ νήσῳ τῶν δύο προσκόπων «Ἀλφειοῦ» καὶ «Πηνειοῦ», ἐφ' ὧν εἶχον ἐπιβιβασθῆ οἱ ἀπελαθέντες ἐκ Χανίων δημοσιογράφοι Ἕλληνες. Οὕτω ἡ ἀνάκλησις τοῦ στόλου, ἡ μὴ γενομένη διὰ τῆς διακοινώσεως τῶν Δυνάμεων, συνετελεῖτο ἤδη λόγῳ τῆς ἀναποδράστου ἀνάγκης, ἅτε ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐμφανέστερον ἀποδεικνυομένου τοῦ ἀδυνάτου τῆς ἐπιμονῆς ἀπέναντι τῆς ἀκραδάντου βουλήσεως τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων. Οὕτω, καὶ ἀφοῦ ἠλλάχθη ὁ κυβερνήτης τοῦ ἐν Κρήτῃ στόλου, ἀντικατασταθέντος τοῦ Ῥάϊνεκ διὰ τοῦ Σαχτούρη, λόγῳ τοῦ ἐν Ἑλλάδι ἐρεθισμοῦ ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ τῶν πλοίων μας, ἡ αὐτὴ ἐπηκολούθησε κατάστασις, ἡ μοιραίως φέρουσα εἰς τὸ ἀποτέλεσμα ὅπερ θέλομεν ἴδει ἐν τοῖς μετέπειτα.

Πρὸς τὰς ἀθηναϊκὰς ἐφημερίδας ὁ Μπάρακλης εἶχεν ἀναγγείλει τὴν ἀπέλασιν τῶν ἀντιπροσώπων των διὰ τοῦ ἑξῆς τηλεγραφήματός του :

«Ἐμπρός», «Ἄστυ», «Ἀκρόπολιν»

«ΧΑΝΙΑ 22 Φεβρουαρίου, ὥρα 10,15' π. μ. — Παρεκάλεσα τοὺς ἐνταῦθα ἀντιπροσώπους σας, τοὺς διαμένοντας εἰς τὸ προξενεῖον, νὰ ἀπέλθωσι, διότι ταύτην τὴν στιγμὴν ὁ φρούραρχος τῆς διεθνοῦς κατοχῆς ἐλθὼν εἰς τὸ προξενεῖον μοὶ ἐδή-

λωσεν ὅτι δὲν ἐγγυᾶται περὶ τῆς ἀσφαλείας τῆς ζωῆς των, συνεπείᾳ τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ πλήθους.

«Ὁμοίως ἔπραξα διὰ πάντας τοὺς διαμένοντας ἐνταῦθα Χριστιανούς.

Μπάρακλης».

Ἀλλὰ καὶ τοῦ προξενικοῦ τούτου ὑπαλλήλου κατελύετο μετ' ὀλίγον ἡ ἀρχή, παρεμποδισθέντος κατ' ἀρχὰς ἀπὸ τοῦ νὰ μεταβῇ εἰς Κάντανον καὶ νὰ ἐνεργήσῃ πρὸς εἰρηνικὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐκεῖ πολιορκουμένων, ἵνα μὴ νομισθῇ ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις αὕτη ἐγίνετο ἐνεργείᾳ καὶ συγκαταθέσει τῶν ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῶν ἀρχῶν, οἱονεὶ δ' ὡς αἰχμαλώτου κατόπιν ἀπελαυνομένου καὶ τούτου ἐκ τῆς νήσου ὑπὸ τῶν πᾶσαν ἀναλαβόντων ἀρχὴν Εὐρωπαίων ναυάρχων. Ὁ Ἰταλὸς φρούραρχος τῆς κατοχῆς Ἀμορέτης εἰδοποίησε τὸν ἐν Χανίοις ἀντιπρόσωπον τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως Μπάρακλην ν' ἀναχωρήσῃ ἀμέσως ἐκ Χανίων, μέχρι δὲ τούτου εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ τὸν θεωρήσῃ ὡς αἰχμάλωτον πολέμου καθὼς καὶ τὸ λοιπὸν προσωπικὸν τοῦ προξενείου. Τὴν αὐτὴν εἰδοποίησιν ἔκαμε καὶ πρὸς τοὺς εὑρισκομένους ὀλίγους ἐν Χανίοις ὑπηκόους. Ὁ Μπάρακλης ἀπήντησεν ὅτι δὲν δύναται νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς διαταγὰς τῶν Ναυάρχων, ὡς ὑπακούων μόνον εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεώς του. Ὁ Ἀμορέτης ὅμως ἐγνώρισεν τότε εἰςαὐτὸν ὅτι θὰ μεταχειρίζετο βίαν, ἐπανέλαβε δὲ καὶ πάλιν τὴν διαταγήν του, ὅπως αὐτὸς καὶ οἱ ὑπήκοοι Ἕλληνες καταλίπωσι τὰ Χανιά. Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, λαβοῦσα τὴν εἴδησιν, ἔσπευσε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἄκαρπον ἀγανάκτησίν της πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων Δὲν θὰ ὁμιλήσωμεν περὶ ἐπαρκείας ὑπαλλήλων, διότι τὸ νόσημα τῆς ἀνεπαρκείας εἶναι κοινὸν ἐν τῷ ἑλληνικῷ ὑπαλληλικῷ κόσμῳ ἀφ' ἧς κυβερνῶσιν αἱ κομματικαὶ βλέψεις καὶ τὰ φατριαστικὰ συμφέροντα· ἔχομεν ὅμως καθῆκον νὰ εἴπωμεν, ὅτι, εἰς περιστάσεις τοιαύτας, οὐδεμία ἐπάρκεια εἶναι ἱκανὴ ν' ἀντιμετωπίσῃ τελεσφόρως τοιαύτας δυσχερείας. Πρὸς ἐπίρρωσιν δὲ τούτου ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν τὸ ἔγγραφον τοῦ Καννεβάρο πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς θωρηκτῆς μοίρας, δι' οὗ τῷ ἐγνωστοποιεῖτο ἡ διεθνὴς κατοχὴ ἐπί τε τοῦ Σελίνου, τῆς Ἱεραπέτρας καὶ τοῦ Καστελλίου.

«Τὸ ὑπεύθυνον», ἔλεγεν ὁ ναύαρχος, «καὶ αἱ συνέπειαι τῆς πολιορκίας »θὰ βαρύνουν τοὺς ἀρχηγοὺς τοῦ στόλου καὶ τοῦ στρατοῦ τοὺς μὴ δυνη»θέντας ν' ἀποτρέψωσι τὰ πράγματα».

Καὶ ὅμως, ὅταν ἐπρόκειτο περὶ ἐπεμβάσεως ἀκριβῶς αὐτῶν τούτων τῶν ἀρχηγῶν πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ἐν Καντάνῳ, οἱ αὐτοὶ ναύαρχοι ἠρνοῦντο εἰς αὐτοὺς ἐλευθερίαν ἐνεργείας καὶ δὲν τοῖς ἐπέτρεπον ν' ἀναμιχθῶσιν!

Ἐν τῷ μεταξὺ δέ, πρὸς μείζονα ἐπίρρωσιν τῆς ἐλευθέρας τῶν Δυνάμεων ἐνεργείας ἐν τῷ Κρητικῷ ζητήματι, καὶ δή, κατόπιν ῥητῶν περὶ εἰρηνικῆς αὐτοῦ λύσεως ἐκ μέρους τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεων ὑποσχέσεων, ἡ Πύλη, ἀπήντα εἰς τὴν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων διὰ τῆς δηλώσεως, ὅτι ἀπεδέχετο τοὺς

ὅρους αὐτῆς καὶ τὴν ἐπέμβασίν των, ἀντιστρόφως τουτέστι πρὸς τὴν ἀρνητικὴν ἀπάντησιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ τὴν ἀγέρωχον στάσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις διὰ στόματος τοῦ πλοιάρχου Κ. Ζώτου εἶχεν ἀπαντήσει εἰς τὸν Ἄγγλον πλοίαρχον, ὅταν οὗτος τῷ ἔκαμε παρατηρήσεις διὰ τὴν ἐν Κρήτῃ διαγωγήν του κατὰ τῶν τουρκικῶν σκαφῶν :

— Θὰ ἐμποδίσω πᾶσαν σφαγὴν Ἑλλήνων ἔστω καὶ μὲ κίνδυνον τῆς ἰδίας μου ζωῆς.

Διὰ τῶν ἀλλεπαλλήλων τούτων μικρῶν ἢ μεγάλων ἐνδείξεων καθιστάμεθα ἐχθροὶ πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἐνῷ, ἐξ ἐναντίας, ἡ πονηρὰ Πύλη κατώρθου διὰ τῆς ὑποταγῆς της νὰ προσελκύῃ εἰς ἑαυτὴν τὴν εὐμένειαν τῶν ἰσχυρῶν, ἀπαλλαττομένη οὕτω τῶν συνεπειῶν πολεμικῆς ὁράσεως κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐπαναστατῶν καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς. Ἐκ τούτου δὲ ἴσως προήρχετο καὶ ἡ ἀνεξήγητος τότε διὰ τοὺς πλανοδίους στρατάρχας μας ἀδράνεια αὐτῆς ἀπέναντι τῆς προκλητικῆς ἐν Κρήτῃ στάσεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐδῶ στηριζόμενος, — ἔχων δὲ πλήρη ἐπὶ τῶν ἐλπίδων του πεποίθησιν, — παρέμενεν ὡς καλὸς φίλος ἐν Ἀθήναις ὁ Τοῦρκος πρέσβυς Ἀσὴμ βέης, ὅταν οἱ πολλοὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνέμενον ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν νὰ μᾶς κηρύξῃ τὸν πόλεμον ἡ Τουρκία, ἀφ' οὗ ὁσαδήποτε καὶ ἂν ἠδυνάμεθα νὰ προβάλωμεν ἐθνικὰ δικαιώματα ἐπὶ τῆς Κρήτης, οὐχ ἧττον ἡ ἔνοπλος ἐπέμβασίς μας ἀπετέλει προφανῆ καταπάτησιν τῶν κυριαρχικῶν ἐπὶ τῆς νήσου δικαιωμάτων τοῦ Σουλτάνου. Ἀλλ' ὁ Σουλτάνος εἶχε καλῶς μαγειρεύσει τὸ πιλάφ, ἢ μᾶλλον ἐγίνωσκεν ὅτι ἄλλοι καλῶς τοῦ τὸ ἐμαγείρευον, καὶ ἡτοιμάζετο ἤδη νὰ παρακαθήσῃ εἰς τὴν τράπεζαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἦτο βέβαιος πλέον ὅτι μόνον ἡμεῖς θὰ ἐλείπομεν . . .

Ἡ πολιορκία ἐντούτοις τοῦ πύργου τῆς Μαλάξας παρετείνετο, οὐδὲν δυνηθεισῶν τῶν ἐνισχύσεων τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ἀποφασιστικῶν Κρητῶν. Εἶχε δὲ μεγάλην σημασίαν δι' αὐτοὺς ἡ πτῶσις τοῦ πύργου τούτου, διότι ὑπέρκειται τοῦ προσακτίου φρουρίου Ἰτζεδίν, οὗ ἡ δύναμις θὰ ἐξεμηδενίζετο οὕτω, παρακωλυομένης ὑπὸ τῶν κατεχόντων τὴν Μαλάξαν πάσης τῶν ἐν αὐτῷ ἐνεργείας, ἅτε τοῦ πύργου ἐπίτηδες κτισθέντος ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης θέσεως ἵνα προφυλάττῃ ἐκεῖθεν τὸ ὑποκείμενον φρούριον καὶ δὴ τὸν ναύσταθμον τῆς Σούδας, διότι δεσπόζει καὶ ἅπαντος τοῦ λιμένος τούτου.

Μέχρι τῆς 7ης Μαρτίου αἱ ἐπανειλημμέναι περὶ τὸν πύργον μάχαι ἐφαίνοντο μὲν ἀποκλίνουσαι ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν, οὐχ ἧττον ὅμως οὐδὲν εἶχον ἔτι φέρει τελικὸν ἀποτέλεσμα. Τὴν πρωίαν τῆς μνησθείσης ἡμέρας, οἱ Κρῆτες δι' ὅλων των τῶν δυνάμεων ἐπετέθησαν τέλος κατὰ τοῦ ὀχυρώματος καὶ ἡ μάχη διήρκεσε πεισματώδης μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὅτε διεκόπη ἐπελθούσης ραγδαίας βροχῆς. Οἱ ἐπαναστάται εἶχον ἤδη καὶ τηλεβόλα, κατεῖχον δ' ἅπαντα τὰ πέριξ τοῦ πύργου ὑψώματα πρός τε τὰ Χανιὰ καὶ τὴν παραλίαν, μέχρι τῶν Τσικαλαριῶν. Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐπικουρία Τούρκων ἐκ Χανίων βαδίσασα μετὰ

τροφίμων πρὸς τὴν Μαλάξαν, συνήντησε τὰς προφυλακὰς τῶν ἐπαναστατῶν περὶ τὸ μνησθὲν χωρίον Τσικαλαριά, ὅπου καὶ συμπλακεῖσα μετ' αὐτῶν ἠναγκάσθη, μετὰ τρίωρον μάχην, νὰ ὑποστρέψῃ κακὴν κακῶς εἰς Χανία.

Τὰ αὐτὰ συνέβησαν καὶ κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτε ἐπανελήφθη ἡ κατὰ τοῦ πύργου ἐπίθεσις, καὶ ἡ 9η Μαρτίου εὗρῆκε τοὺς ἐπαναστάτας εἰς τὰς θέσεις των, τρίτη δ' ἔξοδος τῶν Τούρκων ἐκ Χανίων ἀποκρουσθεῖσα, ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ πέσουν εἰς χεῖρας τῶν Κρητῶν ἄφθονα τρόφιμα ἐκ τῶν μετακομιζομένων εἰς Μαλαξαν. Εἶτα προσῆλθεν ὁ ταγματάρχης Μανουσογιαννάκης μεθ' ἑνὸς ὀρειβατικοῦ πυροβόλου καὶ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Π. Κριάρη καὶ Ἐρ. Μαρκουλάκη, καὶ τὴν 13 Μαρτίου προσέβαλε τὸν πύργον μόλις ἐξημέρωσε. Δισχίλιοι περίπου Κρῆτες ὑπεστήριξαν τὴν ἐπίθεσιν, προσβαλόντες συγχρόνως καὶ τὸν πύργον τοῦ Κερατιδίου. Οἱ Τοῦρκοι βλέποντες τὴν εὐστοχίαν τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ, ἐπεχείρησαν νὰ φύγωσι μετά τινας βολάς, ἀλλ' οἱ ἐξελθόντες πρῶτοι ἐφονεύθησαν καὶ οἱ ἄλλοι ἀνεχαιτίσθησαν. Δύο τουρκικὰ πλοῖα ἀπὸ τὴν Σούδαν καὶ ἓν πυροβόλον ἀπὸ Νεροκούρου ἐπυροβόλουν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἀνωδύνως. Τρεῖς ὀβίδες ἔπεσαν εἰς τὴν κατεχομένην ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων φοιτητῶν θέσιν καὶ 2 μεταξὺ τῶν Ἰταλῶν ἐθελοντῶν, ἀλλ' οὐδεὶς ἔπαθε.

Πολυάριθμοι τότε Τοῦρκοι ἐξελθόντες ἐκ Χανίων ἐπεχείρησαν ν' ἀνέλθωσιν εἰς τὴν κορυφογραμμὴν διὰ Κερατιδίου, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν ἐπανειλημμένως. Ἐν δὲ τῇ λύσσῃ των ἐπυρπόλησαν τὴν μονὴν τῆς Χρυσοπηγῆς.

Καθ' ὅλον τοῦτο τὸ διάστημα τῶν ἀλληλεπιθέσεων τὰ ἐν Σούδᾳ Τουρκικὰ πλοῖα ἐξηκολούθουν ἀνωδύνως κανονιοβολοῦντα τὰς περὶ τὸν πύργον θέσεις τῶν Κρητῶν. Τέλος, τὴν 14ην Μαρτίου, σήματα ἐκ τοῦ πύργου ἀνήγγειλαν τοῖς ἐν Χανίοις ὅτι οἱ ἀποκεκλεισμένοι ἐκινδύνευον νὰ παραδοθῶσι, κυρίως διότι ἐστεροῦντο παντελῶς τροφῶν. Πολυάριθμοι τότε ἐκ Χανίων, τὴν ἐπομένην πρωίαν, ἐπεχείρησαν διάσπασιν τῆς πολιορκητικῆς ἁλύσσου, προσεπιβοηθούντων καὶ τῶν ἐν Σούδᾳ Τουρκικῶν σκαφῶν. Οἱ Χριστιανοὶ ἐντούτοις ἀπέκρουσαν ἐρρωμένως καὶ τὴν ἐπίθεσιν ταύτην, καί, μετὰ πεισματώδη μάχην, ἠνάγκασαν τοὺς Μωαμεθανοὺς νὰ ὑποχωρήσουν διὰ τελευταίαν φοράν, καταλαβόντες αὐτοὶ τὰς διὰ τοὺς πολιορκουμένους προωρισμένας τροφάς.

Ἡ κατὰ τοῦ πύργου ἔφοδος ἐξηκολούθησεν εἶτα μέχρι μεσημβρίας. Μετὰ μεσημβρίαν ἐπέκειτο ἡ παράδοσις τοῦ φρουρίου, ἅτε καὶ τῶν ὕστατον ἀποπειραθέντων νὰ φέρωσιν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τοὺς πολιορκητὰς Τούρκων ἀποκρουσθέντων αὐθωρεὶ καὶ καταδιωχθέντων μέχρι τῆς παραλίας μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν. Μικρὸν κατόπιν ὁ πύργος πίπτει εἰς χεῖρας τῶν Κρητῶν, ἐκ δὲ τῶν ἐν αὐτῷ Τούρκων μόλις 17 κατορθώνουν νὰ διαφύγουν· οἱ λοιποὶ συλλαμβάνονται αἰχμάλωτοι. Πρῶτος εἰς τὸ πύργον τῆς Μαλάξας εἰσῆλθε δεκαπενταετὴς Κρὴς ἐπαναστάτης!

Ἀλλ' ἤδη ἐπῆλθεν ἡ στιγμὴ τῆς ἐπεμβάσεως τῶν μέχρι τότε ἁπλῶν θεατῶν ναυάρχων τῶν Δυνάμεων. Ἐπέτρεπον οὗτοι τὴν ἀπόκρουσιν καὶ ἐκτόπισιν τῶν

Τούρκων, ἀπηγόρευον ὅμως τὴν κατοχὴν τῶν ὀχυρῶν πύργων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν.

Τὰ εὐρωπαϊκὰ σκάφη λαμβάνουν λοιπὸν θέσιν μάχης καὶ σφοδρὸν πῦρ ἀρχίζει νὰ κεραυνοβολῇ τοὺς ἐν τῷ πύργῳ καὶ τοῖς πέριξ ἐπαναστάτας. Πρόκειται ἁπλούστατα περὶ δευτέρας πράξεως τῆς ἐν Ἀκρωτηρίῳ ἀρξαμένης αἱματηρᾶς τραγῳδίας τῶν ἰσχυρῶν. Ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν εὐρωπαϊκῶν τηλεβόλων, οἱ ἐπαναστάται ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψωσι, λυσσῶντες ἐξ ὀργῆς, τὸν πύργον καὶ τὰς θέσεις τὰς ὁποίας μετὰ τόσας αἱματηρὰς συμπλοκὰς εἶχον καταλάβει, ἐνῷ συγχρόνως οἱ Ναύαρχοι διεκήρυττον πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς νήσου ὅτι δὲν θὰ τοῖς ἐπέτρεπον, ἐπὶ ἀπειλῇ νέου κανονιοβολισμοῦ, νὰ πειραθῶσι παρεμπόδισιν τῆς τροφοδοτήσεως τῶν πύργων ἐκείνων οἵτινες εὑρίσκοντο πέριξ τῶν τριῶν πόλεων Χανίων, Ρεθύμνης καὶ Ἡρακλείου. Αἱ πελώριαι ἐντούτοις ὀβίδες τῶν εὐρωπαϊκῶν τηλεβόλων εἶχον ἐκ θεμελίων συντρίψει τὸν πύργον τῆς Μαλάξας.

Ὁ βομβαρδισμὸς οὗτος διήρκεσεν ἐπὶ τέταρτον ὥρας περίπου, ἔσχε δὲ ὡς ἀποτέλεσμα τὸν φόνον τεσσάρων καὶ τὸν τραυματισμὸν εἴκοσι ἐπαναστατῶν, οἵτινες καὶ ὑπὸ τὸν φοβερὸν τοῦτον κίνδυνον ἐπεδείξαντο θάρρος καὶ ἀπάθειαν ὑπομιμνήσκουσαν χρόνους πολὺ ἀφεστῶτας, τῆς ἡρωικῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας. Ἐν Μαλάξᾳ συνελήφθησαν περὶ τοὺς 100 Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι τοὺς ὁποίους παρέλαβε στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα ἐκπεμφθὲν ὑπὸ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἑλληνικῆς Κατοχῆς Βάσσου καὶ μετήνεγκεν αὐτοὺς εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον.

Μία τῶν εὐρωπαϊκῶν ὀβίδων συνέτριψε μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ πύργου ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐτάφη εἷς Χριστιανός, Ἐθελοντὴς Ἰταλὸς πρίγκηψ, εὑρέθη εἰς τὸν πύργον, κτυπηθεὶς ὑπὸ ἀνατιναχθεισῶν πετρῶν. Οἱ ἐπαναστάται, βομβαρδιζόντων τῶν Εὐρωπαίων, ἔβαλον πῦρ εἰς τὸν ἁλωθέντα πύργον.

Τὴν ἐπομένην ἡ φρουρὰ τοῦ Κερατιδιοῦ ἐγκατέλιπε καὶ τὸν ἐκεῖ πύργον, ὃν ἐπίσης οἱ Χριστιανοὶ ἐπυρπόλησαν. Τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης οἱ Εὐρωπαῖοι ἐβομβάρδισαν ἐκ νέου τοὺς ἐν Μαλάξᾳ πληγώσαντες 2.

Βομβαρδισθέντων οὕτω καὶ ἐκτοπισθέντων τῶν ἐπαναστατῶν ἀπὸ τὰ ὑψώματα τῆς Μαλάξας,— διότι Μαλάξα δὲν εἶναι μόνον ὁ πύργος καὶ τὸ φερώνυμον χωρίον, ἀλλὰ ἐκτενὴς ὀρεινὴ περιοχὴ δεσπόζουσα μεσημβρινῶς τοῦ κόλπου τῆς Σούδας,— προσεκάλεσαν οἱ Ναύαρχοι τὸν διοικητὴν τῶν ἐν Χανίοις τουρκικῶν στρατευμάτων ὅπως μεταβῇ, ἀνενοχλήτως ἤδη, καὶ καταλάβῃ αὐτὸς τὰς ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν κενωθείσας θέσεις. Ἀλλ᾽ ὁ Τοῦρκος διοικητὴς ἀπήντησεν ὅτι ἀδυνατεῖ νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὴν ὑπόδειξιν τῶν ναυάρχων, ἅτε τῶν στρατευμάτων του ἀνεπαρκῶν ὄντων καὶ πολὺ ἄλλως τε ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἀποτυχιῶν ἀποθαρρυνθέντων.— Μόνον τὸ χωρίον Τσικαλαριὰ εἶχε κατορθωθῆ καὶ πυρποληθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατόπιν σφοδροτάτης μάχης εἰς ἣν ἐβοήθησαν τοὺς Ὀθωμανοὺς τὰ τουρκικὰ πλοῖα καὶ ὁ ναύσταθμος.

Ἐντούτοις πολὺ πρὸ τῆς ἁλώσεως τῆς Μαλάξας, οἱ ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν

Μ. Δυνάμεων εἶχον ἐπιδώσει εἰς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν διακοίνωσιν χρονολογουμένην ἀπὸ τῆς 6 Μαρτίου, δι' ἧς ἀνήγγελλον αὐτῇ ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ νῆσος Κρήτη ἐτίθετο εἰς κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ, καὶ ὅτι συνεπῶς δὲν θὰ ἐπετρέπετο ἡ εἰς τὰ παράλια αὐτῆς προσέγγισις Ἑλληνικῶν ἢ ἄλλων σκαφῶν προορισμὸν ἐχόντων νὰ φέρουν τρόφιμα ἢ πολεμεφόδια πρὸς τοὺς ἐπαναστάτας. Εἰς τὴν διακοίνωσιν δὲ ταύτην ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις εἶχεν ἀπαντήσει διὰ τοῦ ἑξῆς ἐγγράφου :

«ΑΘΗΝΑΙ, 9 Μαρτίου 1897

«Κύριε Πρέσβυ,

«Ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ λάβω τὴν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 6 Μαρτίου Διακοίνωσιν δι' ἧς εὐηρεστήθητε νὰ φέρητε εἰς γνῶσίν μου, ὅτι ἡ νῆσος Κρήτη θὰ ἐτίθετο εἰς κατάστασιν ἀποκλεισμοῦ ἀπὸ τῆς σήμερον. Περὶ τούτου ἐγένετο ἀνακοίνωσις πρὸς τὰς ναυτιλοίας.

«Ἐν τούτοις ἐπειδὴ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ ἀποκλεισμοῦ δὲν θὰ εἶνε πλέον δυνατὸν νὰ εἰσαχθῶσι δημητριακὰ εἰς Κρήτην, ἀφ' ἑτέρου δὲ ὁ πληθυσμὸς τῆς νήσου ἐφοδιάζεται πάντοτε ἔξωθεν, εἶνε καθῆκόν μου ἀποβλέπων εἰς τοὺς δεσμοὺς οἵτινες ἑνοῦσιν ἡμᾶς πρὸς τὸν Κρητικὸν πληθυσμὸν, νὰ ἀνακοινώσω ὑμῖν τὰς παρατηρήσεις ταύτας ὡς πρὸς τὰς συνεπείας αἵτινες ἠδύναντο νὰ μὴ ἀνταποκρίνωνται εἰς τὰ αἰσθήματα τῆς φιλανθρωπίας, ὧν ἐμφορεῖται ἡ Κυβέρνησις της....

«Εὐαρεστηθῆτε νὰ δεχθῆτε, Κύριε Πρέσβυ, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου ὑπολήψεώς μου.

«Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν

'Αλ. Σκουζές.»

'Αλλ' ὄντως θαυμασία ἦν ἡ ἀπάντησις ἣν ἔλαβον οἱ Ναύαρχοι ὑπὸ τῶν ἐν 'Ακρωτηρίῳ γυναικοπαίδων τῶν ἐπαναστατῶν, ὅταν μετέβη πρὸς αὐτὰ ἐπιτροπὴ ἐξ ἑνὸς Ἰταλοῦ, ἑνὸς Ἄγγλου καὶ ἑνὸς Ρώσσου ἀξιωματικοῦ, ἵνα τοῖς ὑποδείξῃ ὅτι πάνυ προθύμως οἱ ναύαρχοι θὰ ἐδέχοντο νὰ σιτίζωσιν αὐτά, πάσχοντα ἤδη φοβερῶς ἐξ ἐλλείψεως τροφίμων, ἂν κατήρχοντο πρὸς τοῦτο καθ' ἑκάστην εἰς τὴν παραλίαν, καὶ ἂν ὑπέσχοντο ἅμα ὅτι τὰς πρὸς αὐτὰ διδομένας τροφὰς δὲν θὰ διενέμοντο μετὰ τῶν ἐνόπλων ἀνδρῶν.

— Περιφρονοῦμεν τὰς τροφάς σας ! ἀπήντησαν αἱ Κρῆσσαι. Προτιμῶμεν ν' ἀποθάνωμεν τῆς πείνης μετὰ τῶν συζύγων καὶ ἀδελφῶν μας !

Διὰ τῆς χαρακτηριστικῆς ταύτης ἀπαντήσεως ἠγνόουν αἱ ἡρωικαὶ Κρῆσσαι ὅτι ἐξέφραζον τὰς ἰδέας ὁλοκλήρου τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, καὶ ὅτι ἐσυμβόλιζον ὅλην τῆς κυματοπλῆγος πατρίδος των τὴν αἱμοσταγῆ ἱστορίαν....

'Αλλὰ πάντα ταῦτα παρήρχοντο ἀπαρατήρητα ἐκ μέρους τῶν Ναυάρχων. Οἱ Ναύαρχοι εἶχον ῥητὰς ὁδηγίας καὶ ταύτας πιστῶς ἐξετέλουν.

Τὴν 15 Μαρτίου οἱ Χριστιανοὶ ἐπεχείρουν προσβολὴν τοῦ ἐν τῇ νοτίῳ ἀκτῇ τῆς Σούδας καὶ κάτωθεν τῶν ὑψωμάτων τῆς Μαλάξας κειμένου φρουρίου Ἰτζεδίν.

Ἀλλ' ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Χάρρις συνεννοηθεὶς ἀμέσως μὲ τὸν κυβερνήτην τοῦ ἐν Σούδᾳ ναυλοχοῦντος ρωσσικοῦ θωρηκτοῦ, ἐξαπέστειλε βολάς τινας κατὰ τῶν Κρητῶν καὶ ἠνάγκασεν αὐτοὺς ν' ἀποχωρήσουν παραιτούμενοι τῆς ἐπὶ πλέον προσβολῆς τοῦ φρουρίου.

Διάφορον δέ τι ἀλλ' ὁμοίας φύσεως ἐλάμβανε χώραν ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνης τὴν 16 τοῦ αὐτοῦ μηνός. Κατὰ διαταγὴν τῶν Ναυάρχων εἷς Ἄγγλος καὶ εἷς Ρῶσσος ἀξιωματικοὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ ἰσχυροῦ στρατιωτικοῦ ἀποσπάσματος, εἶχον μεταβῆ ὅπως ἀνακοινώσωσι τοῖς ἐπαναστάταις τὴν περὶ αὐτονομίας τῆς νήσου ἀπόφασιν τῶν Δυνάμεων. Οὗτοι, μόλις ἀντιληφθέντες τὴν προσέγγισιν τῶν λευκὴν φερόντων σημαίαν ξένων, ἐξέπεμψαν πρὸς συνάντησίν των μικρὸν καὶ αὐτοὶ ἀπόσπασμα φέρον ἐπίσης λευκὴν σημαίαν. Αἴφνης ὅμως, ἔνοπλοι βασιβουζοῦκοι καὶ ἄτακτοι Τοῦρκοι στρατιῶται λαβόντες κατάλληλον θέσιν, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσι κατ' αὐτῶν.

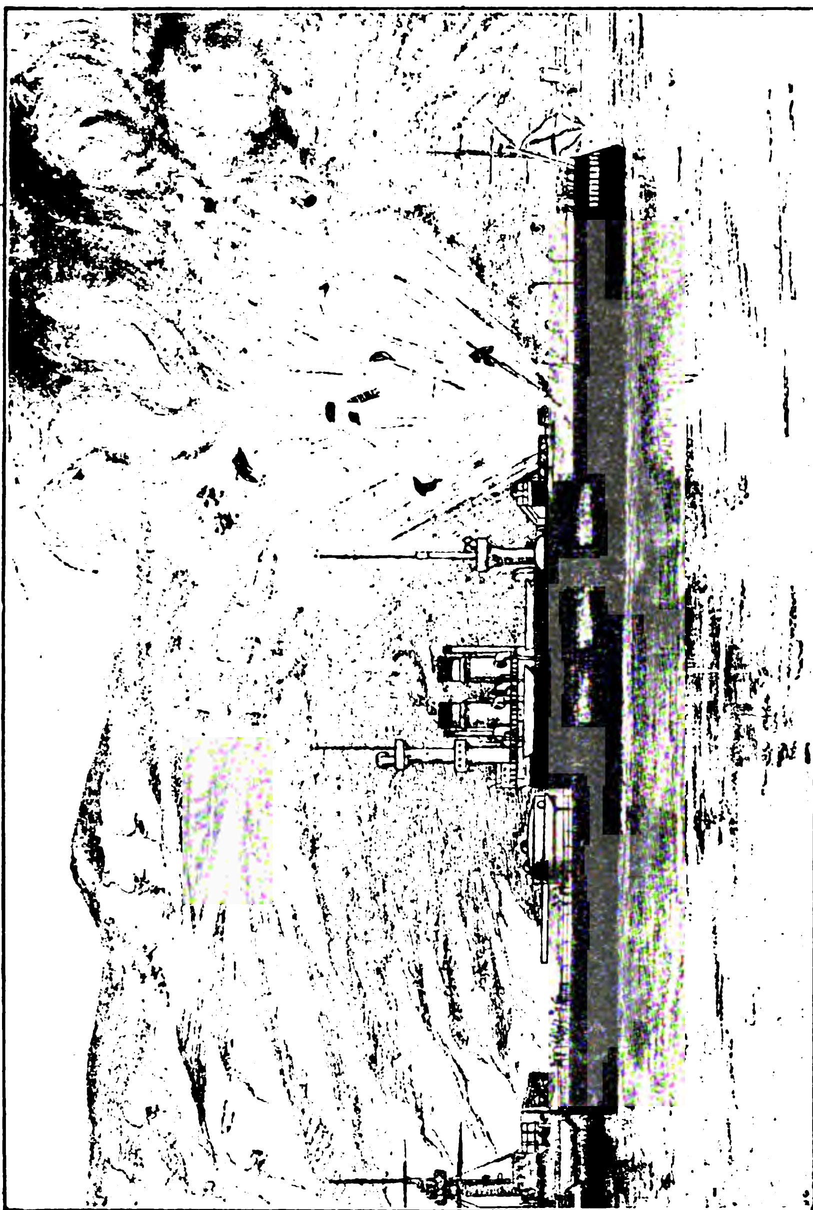
Ραοὺλ Τριγγέτας, ἀνθυπολοχαγὸς φονευθεὶς ἐν Κρήτῃ.

Ἐπενέβησαν τότε οἱ ξένοι ἀξιωματικοὶ καὶ ὁ προσκληθεὶς διοικητὴς τῆς Τουρκικῆς φρουρᾶς Ρεθύμνης· ἀλλ' εἰς μάτην. Ἡ προσβολὴ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐπεξετείνετο, ἀπειλοῦσα νὰ λαβῃ διαστάσεις ἀληθοῦς μάχης, ἅτε πολλῶν ἐπαναστατῶν προσδραμόντων εἰς βοήθειαν τῶν κινδυνευόντων συμπολεμιστῶν των, καὶ οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Ναυάρχων ἠναγκάσθησαν οὕτω νὰ ὑποστρέψουν εἰς τὰ πλοῖα των χωρὶς νὰ ἐκπληρώσωσι τὸν σκοπὸν τῆς ἀποστολῆς των....

Τοιαύτη πανταχοῦ ἐπεδεικνύετο ἡ ἐπιτυχία τῆς διεθνοῦς κατοχῆς, χωρὶς ὅμως τὸ τοιοῦτο νὰ μεταβάλλῃ τὸ παράπαν τὰς περὶ Κρήτης σκέψεις καὶ ἀποφάσεις τῶν Μ. Δυνάμεων.

Ἀλλὰ μὴ καὶ ἡ ἐνεργὸς ἐπέμβασις τῶν ναυάρχων κατὰ τῶν Χριστιανῶν ἐπρόκειτο νὰ περιορισθῇ ἕως ἐδῶ; Σύγχρονα πρὸς τὰ προμνησθέντα ἔχομεν καὶ τῆς Ἱεραπέτρας τὰ τραγικὰ γεγονότα.

Ἡ Ἱεράπετρα κεῖται εἰς τὴν μεσημβρινὴν παραλίαν τοῦ ὁμωνύμου ἰσθμοῦ, ὅστις ἀποχωρίζει τῆς λοιπῆς νήσου τὴν κατέχουσαν τὴν ἀνατολικὴν ταύτης γωνίαν πλουσίαν ἐπαρχίαν τῆς Σητείας, σχηματιζόμενος ὑπὸ τοῦ βορείως εἰσδύοντος εἰς τὰ κρητικὰ παράλια κόλπου τοῦ Μεραμπέλλου. Ἡ πόλις αὕτη εἶν' ἐκτισμένη

Ἡ καταστροφὴ τοῦ ρωσσικοῦ θωρηκτοῦ «Σισόη-Βελίκη».

ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἀρχαίας Ἱεραπύτνης, τῆς ὁποίας διατηροῦνταί τινα λείψανα θεάτρων, δεξαμενῶν κ.τ.λ., εἶναι δὲ περίκλειστος ὑπὸ τείχους ἀρκούντως ἰσχυροῦ καὶ κατοικεῖται ὑπὸ τρισχιλίων περίπου κατοίκων ἐν εἰρήνῃ, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 1,700 εἶναι Τοῦρκοι. Πρὸς μεσημβρίαν ταύτης ἡ παραλία σχηματίζει χερσονησοειδῆ προβολὴν ἐπὶ τῆς ἐσχατιᾶς τῆς ὁποίας ὑψοῦται τὸ Καστέλλι τῆς Ἱεραπέτρας, φρούριον σεσαθρωμένον ἤδη καὶ ἀποτελούμενον ἐκ τείχους μετ' ἐπάλξεων ὕψους τριῶν περίπου μέτρων καὶ μιᾶς ἀκροπόλεως ἐκτισμένης ἐπί τινος χθαμαλοῦ βραχώδους ὑψώματος προεξέχοντος ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν σαθρότητά του, τὸ φρούριον τοῦτο ἔχει μεγάλην σημαντικότητα κατὰ τὰς κρητικὰς ἐπαναστάσεις, διότι καὶ ἀσφαλὲς παρέχει καταφύγιον εἰς τὰς Τουρκικὰς οἰκογενείας καὶ σπουδαῖον καθίσταται ὁρμητήριον τῶν Τούρκων διὰ τὰς ἐπιδρομὰς αὐτῶν ἀνὰ τὰς πέριξ χώρας, ἅτε τῶν Ἑλλήνων στερουμένων πυροβολικοῦ, καὶ διότι τέλος δεσπόζει τῆς διόδου πρὸς τὴν πλουσίαν χώραν τῆς Σητείας.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους, ὅπως καὶ κατὰ τὰς λοιπὰς ἐπαναστάσεις οὕτω καὶ ἤδη οἱ ἐπαναστάται ἀπεφάσισαν ὅπως, πάσῃ θυσίᾳ, ἐκπορθήσωσιν αὐτό. Ὁ κλῆρος ἔλαχε τοῖς μετὰ τοῦ Κόρακα ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἡρακλείου ἐστρατοπεδευμένοις. Τί ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν σπουδαίαν ταύτην ἐπιχείρησιν κρίνομεν ἀσφαλέστερον νὰ δανεισθῶμεν ἐκ τῆς ἐπισήμου πρὸς τὴν Κεντρικὴν Κρητικὴν Ἐπιτροπὴν ἐκθέσεως τοῦ Κόρακα, ὅτε ἐπέστρεψε μετὰ τὴν μάχην εἰς Ἡράκλειον.

Ἡ ἔκθεσις αὕτη ἔχει ὡς ἑξῆς :

«Εἰς Ἱεράπετραν ἀφικόμην τὴν ἑσπέραν τῆς 20 φθίνοντος καὶ εὗρον τοὺς μὲν Ὀθωμανοὺς ἐγκεκλεισμένους ἐν τῷ φρουρίῳ Ἱεραπέτρας, τοὺς δὲ Χριστιανοὺς κατέχοντας ἅπασαν τὴν ὕπαιθρον χώραν εὐθὺς μετὰ τὰ τείχη, καὶ πρὸ αὐτῆς ὁρμοῦν τὸ ἰταλικὸν θωρηκτὸν «Lauria».

«Ἡ κατάστασις αὕτη διετηρεῖτο ἀπὸ τῆς 5ης Φεβρουαρίου ὁπότε ἔληξεν ἡ ἀνταλλαγὴ τῶν ἐν τοῖς διαφόροις χωρίοις φυλαττομένων Ὀθωμανῶν μετὰ τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως κρατουμένων Χριστιανῶν, ὡς λεπτομερῶς ἐκτίθεται ἐν τοῖς ἐπισυναπτομένοις ἀντιγράφοις τῶν διαμειφθέντων ἐγγράφων.

«Τῇ ἑπομένῃ π. μ. ἐπιτροπὴ ἐκ προκρίτων Χριστιανῶν τοῦ τμήματος Λασιθίου ἀπεστάλη πρὸς τὸν κυβερνήτην τοῦ πρὸ τῆς Ἱεραπέτρας ναυλοχοῦντος ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ «Lauria» ἐντεταλμένη νὰ παρακαλέσῃ αὐτὸν ὅπως διατάξῃ ν' ἀνοιχθῶσιν αἱ ἑρμητικῶς κεκλεισμέναι πύλαι τῆς Ἱεραπέτρας καὶ ἐπιτραπῇ εἰς τοὺς Χριστιανοὺς νὰ εἰσέλθουν πρὸς περιφρούρησιν τῶν ἐν αὐτῇ περιουσιῶν των αἵτινες διηρπάζοντο ὑπὸ τῶν Τούρκων, καταρτισθῇ δὲ φρουρὰ ἐκ Χριστιανῶν καὶ Ὀθωμανῶν εἰς ἣν νὰ ἀνατεθῇ ἡ τήρησις τῆς τάξεως, ἀφοῦ ὁ ἐν αὐτῇ Τουρκικὸς στρατὸς εἰς οὐδὲν ἄλλο συντελεῖ ἢ εἰς τὸ νὰ προηγῆται πάσης καταστροφῆς.

«Ἡ ἐπιτροπὴ αὕτη δὲν ἐγένετο δεκτή. Ἕνεκα τούτου συνεκροτήθη αὐθημερὸν ἔξωθι τῆς Ἱεραπέτρας ἐν Ἁγιασμένῳ πολεμικὸν συμβούλιον, εἰς ὃ ἔλαβον μέρος πάντες οἱ παρόντες ἀρχηγοὶ καὶ ὁπλαρχηγοί, καὶ ἀπεφασίσθη ὅπως ἀπευθυνθῇ αὐτῷ ἔγγραφον δι' οὗ νὰ ἐκτίθεται ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ ἡ δυσχερὴς θέσις εἰς ἣν

εὑρίσκετο ὁ Χριστιανικὸς λαὸς τοῦ τόπου βλέπων τὴν πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ εἰρημένου θωρηκτοῦ διαρπαγὴν τῶν περιουσιῶν των χωρὶς οὐδεμία μέριμνα νὰ λαμβάνηται ὑπ' αὐτοῦ, ἐκπροσωποῦντος μεγάλην Χριστιανικὴν Δύναμιν, πρὸς προφύλαξίν των, νὰ δηλῶται ὅτι συνεπείᾳ τῆς μεροληπτικῆς ταύτης διαγωγῆς του θὰ ἀνελάμβανον τὴν ὑπεράσπισιν τῶν περιουσιῶν αὐτῶν διὰ πάσης θυσίας, καὶ νὰ καθιστῶσιν αὐτὸν ὑπεύθυνον διὰ τὰς θλιβερὰς συνεπείας τὰς ὁποίας προὐκάλει ἡ ἀνάλγητος καὶ ἀφιλάνθρωπος αὕτη διαγωγή του.

«Τὴν ἐπομένην, ὄρθρου βαθέος, ἀπέστειλα πρός τε τὰς στρατιωτικὰς καὶ πολιτικὰς ἀρχὰς τῆς πόλεως Ἱεραπέτρας ἔγγραφον πρόσκλησιν δι' ἧς προσεκάλουν αὐτὰς ἐν ὀνόματι τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων τοῦ κατέχοντος τὴν νῆσον νὰ μοὶ παραδώσωσι τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον ἐντὸς δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς ἐπιδόσεως αὐτῆς, ὑποσχόμενος νὰ προστατεύσω τὴν ζωήν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν πάντων τῶν ἐν αὐτοῖς ἀνεξαρτήτως θρησκεύματος, ἄλλως ἤθελον ἐκπορθήσει αὐτὴν διὰ τῶν ὅπλων.

«Μετὰ τὴν λῆψιν τοῦ ἐγγράφου τούτου, λαβοῦσαν χώραν τῇ 7 π. μ., ὁ πολιτικὸς διοικητὴς τῆς πόλεως (ἔπαρχος) μετέβη εἰς τὸ εἰρημένον θωρηκτὸν καὶ ἐγνωστοποίησεν εἰς τὸν Κυβερνήτην αὐτοῦ ὅτι αἱ ἐν τῇ πόλει πολεμικαὶ δυνάμεις δὲν ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀντιταχθῶσι καθ' ἡμῶν καὶ ὅτι ἕνεκα τούτου ἦσαν πρόθυμοι νὰ παραδοθῶσιν. Ὁ κυβερνήτης ἀπέτρεψεν αὐτὸν τοῦ τοιούτου διαβήματος, διαβεβαιώσας ὅτι ἡ πόλις εἶναι ὑπὸ τὴν προστασίαν του.

«Μηδεμιᾶς ἀπαντήσεως δοθείσης μοι μέχρι τῆς ταχθείσης ὥρας, οὔτε ὑπὸ τοῦ Κυβερνήτου οὔτε ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως, διέταξα τὴν ἔναρξιν τῆς πρὸ αὐτῆς πρὸς μάχην παρατάξεως τῶν διαφόρων σωμάτων, ὧν τὰς κινήσεις ἀντιληφθεὶς ὁ Κυβερνήτης τοῦ θωρηκτοῦ προσεκάλεσεν ἐπιτροπὴν ἐκ προκρίτων Χριστιανῶν εἰς ἣν ἐπὶ τοῦ πλοίου μεταβᾶσαν ἐγνωστοποίησεν ὅτι θέλει ἀποκρούσει διὰ τῶν τηλεβόλων του πᾶσαν κατὰ τῆς πόλεως προσβολήν. Εἰς τὴν γνωστοποίησίν του ταύτην ἡ ἐπιτροπὴ ἀνέπτυξε καὶ προφορικῶς τὰ ἐν τῷ ἐπιδοθέντι ἐγγράφῳ ἐκτιθέμενα ὅπερ ἐγκαίρως εἶχε περιέλθει εἰς χεῖράς του, ἀλλ' ἀνένδοτος διετηρήθη, μεθ' ὃ ἀπῆλθον.

«Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ παράταξις ἐξηκολούθει καὶ ἐγένετο πρὸ τῆς Ἱεραπέτρας κατὰ κανονικὸν ἡμικύκλιον. Τὸ δεξιὸν κέρας τὸ πρὸς τὸ Δυτικὸν μέρος τῆς πόλεως καὶ εἰς θέσιν «Βιγλιά» κατέλαβον ὑπὸ τοὺς οἰκείους ἀρχηγοὺς οἱ ὁπλῖται τοῦ δήμου Ἀνατολικῆς Ἱεραπέτρας, ἐνισχυθέντες ὑπό τινων τῆς Βιάννου. Ἀριστερὰ τούτων ἀμέσως ἐτάχθησαν οἱ τοῦ Μιραμβέλλου, ἀριστερὰ τούτων οἱ τῆς Βιάννου, τῆς Μεσσαρᾶς, τοῦ Μαλεβυζίου καὶ τοῦ Μονοφατσίου, καὶ τέλος τὸ ἀριστερὸν κέρας κατεῖχον πάλιν Ἱεραπετρῖται ἐκ τῶν δήμων Ἱεραπέτρας, Κάτω Χωρίου καὶ Καβουσίου. Οἱ ἱππεῖς ἐγκαταλείψαντες τοὺς ἵππους των εἰς δευτέραν γραμμὴν ἐμάχοντο ὡς πεζοὶ εἰς τὰς διαφόρους θέσεις καὶ μόνον ἐκλεκτοί τινες ἐχρησίμευον ὡς ἀγγελιαφόροι, λαμβάνοντες καὶ μεταδίδοντες τὰς διαταγὰς τῶν διαφόρων ἀρχηγῶν. Αἱ σημαῖαι τῶν διαφόρων σωμάτων ἐνεπήχθησαν ἐγγύτατα τῶν τειχῶν τῆς πόλεως καὶ πολλοὶ τῶν ὁπλιτῶν ἐτοποθετήθησαν εἰς ἀπόστασιν πεντήκοντα μόλις μέτρων πρὸ τῶν τειχῶν, πάντες δ' ἐμάχοντο ἐξ ἀποστάσεως οὐχὶ μείζονος τῶν 200 μέτρων. Τὸ πυροβολικὸν ἐτάχθη πρὸς τὸ δεξιὸν κέρας καὶ ὄπισθεν τῆς θέσεως ἣν κατεῖχον οἱ τῆς Βιάννου καὶ Μιραμβέλλου ὁπλῖται καὶ εἰς ἀπόστασιν χιλίων τετρακοσίων μέτρων ἀπὸ τῆς πόλεως. Τὸ χειρουργεῖον ἐτάχθη εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτοῦ ἀπόστασιν ὄπισθεν.

«Πάντες ἐν σιγῇ καὶ φρισσούσῃ ἀνυπομονησίᾳ, οἷαν ἐπιβάλλει ἡ ἐκπλήρωσις τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα ἱεροῦ καθήκοντος, ἐτήρουν τὰς θέσεις των ἀναμένοντες ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τοῦ κυβερνήτου τοῦ θωρηκτοῦ τὸ σύνθημα τῆς προσβολῆς. Ὅτε τέλος ἐπανῆλθεν ἡ ἐπιτροπή, πολυάριθμοι ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔσπευσαν ἐπὶ τόπου ἵνα μάθωσι τὴν τελευταίαν τοῦ κυβερνήτου ἀπάντησιν. Σφοδρὰ καὶ δικαία ἀγανάκτησις κατέλαβε τὰς καρδίας ὅλων ἐκείνων μαθόντων τὴν μετὰ σκαιότητος καὶ ἀγροικίας πρωτοφανοῦς ἀπόρριψιν τῶν αἰτημάτων. Θλῖψις βαθεῖα ἐζωγραφήθη ἐπὶ τῶν μετώπων τῶν ὑπὲρ ἐλευθερίας ἀγωνιζομένων διὰ τὴν καταπάτησιν τῶν ἀνθρωπίνων δικαίων καὶ τὴν περιύβρισιν τοῦ πολιτισμοῦ ὑπὸ Κυβερνήτου, μὴ ἐκπροσωποῦντος μὲν τὰ εὐγενῆ καὶ φιλελεύθερα αἰσθήματα τοῦ ἀδελφοῦ Ἰταλικοῦ ἔθνους, συνδυάζοντος ὅμως παραδόξως τὸν ἀπηνῆ καὶ σκληρὸν αὐτοῦ χαρακτῆρα πρὸς τὰ ὑπὸ τῆς ἀστόργου διπλωματίας ληφθέντα ἀναχρονιστικὰ καὶ ἐκβιαστικὰ μέτρα.

«Ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἐφήρμοζαν τὸ δίκαιον τοῦ ἰσχυροτέρου κατὰ λαοῦ ἀσθενοῦς μὲν τὴν ὕλην, ἀλλὰ μεγάλου τὴν ἰδέαν ὑφ' ἧς ἀπ' αἰώνων ἐτράφη καὶ τρέφεται. Ἐπέπρωτο νὰ δεχθῇ ἡ Κρήτη καὶ ὁ Ἑλληνισμὸς κτύπημα σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον καὶ παρ' ἀνθρώπου ἐπιλήσμονος τῶν ἱστορικῶν παραδόσεων τῆς πατρίδος αὐτοῦ, καὶ τῶν αἰσθημάτων τῶν προμάχων τῆς ἐλευθερίας τοῦ Γαριβάλδη καὶ λοιπῶν.

«Ἀλλ' ἡ ἐλευθερία δὲν πτοεῖται. Στιγμὴ ἱερά, στιγμὴ ἁγία καὶ συγκινητική· αἱ σάλπιγγες ἠχοῦσι, ἀκούονται δύο σαλπίσματα τῆς ἐνάρξεως τοῦ πυρός, αἱ ἀναπνοαὶ κρατοῦνται, οἱ ὀφθαλμοὶ ἐκ συγκινήσεως δακρύουσιν, ὡς ἐκ συνθήματος πάντες γονυπετοῦσι καὶ σταυροκοποῦνται, ἀκούεται καὶ τρίτον σάλπισμα καὶ τὰ τηλεβόλα κροτοῦσιν.

«Ἀμέσως τρισχίλια στόματα ζητωκραυγάζουσιν ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως, ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως καὶ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους. Οἱ μαχηταὶ ἔξαλλοι ἐξ ἱεροῦ ἐνθουσιασμοῦ ὡς μαινόμενοι ἐναγκαλίζονται ἀλλήλους, ἐνῷ ἀφ' ἑτέρου τὰ τέως ἀχαλίνωτα καὶ ἄγρια στίφη βαρβάρων Τούρκων ὑπὸ τρόμου καὶ φρίκης καταληφθέντα ἐξέβαλαν θρήνους καὶ κραυγὰς εἰς παντελῆ περιελθόντα σύγχισιν καὶ ταραχήν. Ἐλησμόνησαν ὅτι τὰ ὕδατα τῆς πρὸ αὐτῶν θαλάσσης ἐφιλοξένουν σύμμαχον πιστὸν κατά τε τὰς ἰδέας καὶ τὰ αἰσθήματα. Οἷα εἰρωνεία, οἷος ἐμπαιγμὸς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐν λήγοντι 19ῳ αἰῶνι ὑπ' ἀνθρώπων ἀξιούντων τὴν προαγωγήν, τὴν εὐημερίαν καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν τῶν λαῶν!

«Τὰ συνήγορα τῆς ἐλευθερίας τηλεβόλα ἐκρήγνυνται καὶ ἐξερεύγοντα φλόγας κατακαίουσι τὰ βάρβαρα τῆς ἡμισελήνου στίφη· βάλλουσιν εὐστόχως κατὰ τῆς πόλεως κατακρημνίζοντα τείχη, οἰκίας καὶ τεμένη καὶ ἀπίστους βεβαίως ὑπ' αὐτὰ θάπτοντα. Κονιορτὸς οὐρανομήκης ἐκ τῆς κατακρημνίσεως αὐτῶν ὑψοῦται, μία τῶν ὀβίδων μας κατὰ τοῦ τεμένους τοῦ Ἰσλὰμ διευθυνομένη ἀποκόπτει καὶ εἰς τρίμματα μετὰ πατάγου καταρρίπτει τὸ ἐπιστέγασμα τοῦ μιναρὲ καὶ τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἡμισέληνον. Ἀλλ' ἰδοὺ ὁ σύμμαχος ἀναφαίνεται ἀπροκάλυπτος καὶ θρασὺς ἐξακοντίζει τὰς δολοφόνους σφαίρας του εὐθὺ πρὸς τὸ ἡμέτερον πυροβολικόν, αἵτινες ὡς βροχὴ χαλάζης ἐκρήγνυνται πρὸ τῶν προχωμάτων. Νέφος κονιορτοῦ καὶ ἄπειρα τεμάχια ὀβίδων λούουσι τοὺς γενναίους ἄνδρας, ἀλλ' ἀτάραχοι εἰς τὰς θέσεις των διατηροῦνται. Πληροῦνται τὰ τηλεβόλα χώματος καὶ καθίστανται ἄχρηστα πρὸς στιγμήν. Αἱ δολοφονικαὶ διαθέσεις τοῦ συμμάχου τῶν βαρβάρων ἐξικνοῦνται περαιτέρω. Εἰς τοὺς κεραυνοὺς τῶν τηλεβόλων του προστί-

θεται πῦρ καταστρεπτικὸν τῶν ὅπλων καὶ τῶν μυδραλιοβόλων καὶ ἀγήματα πεζοναυτῶν ἀποβιβάζονται πρὸς τὸ φρούριον πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ σύμπραξιν μετὰ τῶν ἐν αὐτῷ Τούρκων. Ἐπὶ τοῦ φρουρίου ὑψοῦται παρὰ τὴν Τουρκικὴν σημαίαν ἡ ἰταλικὴ καὶ ἐναγκαλίζονται ἀλλήλας. Ἀδελφοὶ Ἰταλοὶ στρατιῶται λυσσωδῶς μάχονται μετὰ τῶν Τούρκων κατ' ἀδελφῶν Χριστιανῶν.

«Οὕτω δὲ ἐν μέσῳ δύο πυρῶν εὑρισκόμενοι οἱ τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος πολεμισταὶ ἐκβάλλουσι κραυγὴν ὀδύνης καὶ ὁρμοῦσιν ἀκατάσχετοι πρὸς τὰ τείχη τῆς πόλεως. Ἡ ὀργὴ καὶ ἡ ἀγανάκτησις αὐτῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἐκορυφώθη, ὥστε ἐνόμισαν ὅτι διὰ τῶν ὅπλων ἠδύναντο νὰ ἀναπληρώσωσι τὴν ἔλλειψιν τῶν τηλεβόλων ἅτινα τότε εἶχον σιγήσει, ἐκ τοῦ σφοδροῦ καὶ συνεχοῦς πυρὸς τῶν τηλεβόλων τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, διότι κατεδείχθη ὅτι ἡ πάλη θὰ ἦτο ἀνωφελὴς καὶ ὅτι ἐπὶ ματαίῳ θὰ ἔρρεεν αἷμα ἡρωϊκόν. Δὶς ἐσήμανεν ἡ σάλπιγξ τὸ πρόσταγμα τῆς παύσεως τοῦ πυρός, ἀλλὰ ὑπὸ τῆς μέθης τοῦ ἐνθουσιασμοῦ παραφερόμενοι οἱ γενναῖοι μαχηταὶ ἐξηγοῦσι τὴν ὑποχώρησιν ὡς σύνθημα τῆς πρὸς τὰ πρόσω κινήσεως, ὅτε σφαῖρα προδοτική, σφαῖρα καταχθόνιος, σφαῖρα Ἰταλικὴ Χριστιονική ! ! ! διαπερᾷ τὰ στήθη τοῦ γενναίου ἀρχηγοῦ Μιραμβέλλου Ἐμμανουὴλ Κοκκινάκη, ἐκείνου ὅστις ἔπαιζε μὲ τὰς τουρκικὰς σφαίρας κατὰ τὰς ἐπαναστάσεις τοῦ 1866, 1878, 1889 καὶ 1896, — πίπτει καὶ δεύτερον θῦμα οὐχὶ μακρὰν αὐτοῦ τὸ ἐκ Μονοφατσίου διακεκριμένον παλληκάρι Ἀναγνώστης Ζουρίδης.

«Ἐπὶ τῷ θλιβερῷ ἀγγέλματι τοῦ θανάτου τῶν γενναίων τούτων προμάχων τῆς ἐλευθερίας ἐπανέλαβον τὴν διαταγὴν τῆς ὑποχωρήσεως καὶ ἔφιπποι ἀγγελιοφόροι μετεβίβασαν αὐτὴν εἰς πάντας τοὺς σωματάρχας. Ἡ ὑποχώρησις ἐγένετο μετὰ παραδειγματικῆς τάξεως, ὑπὸ τὴν ἀπεχθῆ συναυλίαν τῶν πυρῶν τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ ὅπερ διὰ τῶν μυδραλιοβόλων καὶ τουφεκίων ἔβαλλε διὰ συνεχοῦς πυρὸς τὰς φάλαγγας τῶν ἐπαναστατῶν, καὶ τῶν πυρῶν τοῦ Τουρκικοῦ φρουρίου. Ἠσθάνθημεν βδελυγμίαν διὰ τὸ ἀνοσιούργημα τοῦ Τούρκων τουρκωτέρου κυβερνήτου τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ, ἀποστροφὴν καὶ μῖσος διὰ τὴν ὁποίαν προσῆψεν οὗτος κηλῖδα εἰς τὴν σημαίαν τοῦ εὐγενοῦς Ἰταλικοῦ ἔθνους, ἀλλ' οὐδαμῶς ἀπεβάλομεν τὸ θάρρος καὶ τὴν ἐγκαρτέρησιν μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς, καὶ ἐνῷ ἐν τάξει πλήρει διεξήχθη ἡ ὑποχώρησις τῶν διαφόρων σωμάτων, ἄνδρες εὐάριθμοι ἐγκαρτεροῦσιν εἰς τὰς θέσεις των, πυροβολοῦντες καὶ πυροβολούμενοι, καὶ ὅτε εἴχομεν ἀπομακρυνθῆ τοῦ πεδίου τῆς μάχης εἰς ἀπόστασιν τετάρτου τῆς ὥρας μανθάνω ὅτι Τοῦρκοι ἐξελθόντες τοῦ φρουρίου περιεκύκλωσαν αὐτούς. Πάραυτα σῶμα ἐκ 200 περίπου ἀνδρῶν ἔδραμεν ἐπὶ τόπου ὅπου εὗρεν αὐτοὺς οὐχὶ ἐν πολιορκίᾳ ἀλλ' ἐν ἐπιθέσει ἐξακολουθοῦντας συνεχὲς καὶ ἀδιάλειπτον πῦρ, καὶ ὅτε τέλος ἐξήντλησαν καὶ τὸ τελευταῖον φυσίγγιον ὑπεχώρησαν ἀβλαβεῖς. Ὑπάρχουσι βεβαίως περιστάσεις καθ' ἃς ἡ ἧττα εἶναι ἀνωτέρα τῆς νίκης, ἀλλ' ἡμεῖς ὑπερηφανευόμεθα ἔτι μᾶλλον διότι δὲν ἡττήθημεν. Περιεφρονήσαμεν τὸν σύμμαχον τῶν Τούρκων, καὶ μόνον εἰς αὐτοὺς προσείχομεν. Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπότητος ἐπεβλήθησαν ἡ δύναμις καὶ ἡ βία εἰς τὴν μεγάλην ἰδέαν τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν· ἀλλὰ καὶ ἂν αὕτη ἐσταυρώθη καὶ ἐτάφη ὑπὸ τῆς ὕβρεως καὶ τῆς ἰσχύος, ἀείποτε ἀνέθαλλε καὶ ἀνεγεννήθη ὡς ὁ φοῖνιξ ἐκ τῆς τέφρας της.

«Ὥστε καὶ ἡμεῖς ἀντὶ νὰ ἀποθαρρυνθῶμεν ἀνακτῶμεν δύναμιν καὶ θάρρος ἐκ τῆς καθ' ἡμῶν βδελυρᾶς ἐπιθέσεως ἰσχυρᾶς Δυνάμεως. Παραδίδομεν εἰς τὴν περιφρόνησιν τοῦ εὐγενοῦς Ἰταλικοῦ λαοῦ τὸν ἀνάξιον ἀντιπρόσωπον τῆς ση-

μαίας αὐτοῦ, καὶ εὐχόμεθα εἰς τὸν ἀδελφὸν τοῦτον λαὸν νὰ μὴ δοκιμάσῃ τὴν πικρίαν ἣν ἐδοκίμασαν οἱ Κρῆτες ὑπέρμαχοι τῆς ἐλευθερίας, ἐκ τῆς αἰσχρᾶς καὶ ἀνάνδρου διαγωγῆς τοῦ ἐνταῦθα ἀντιπροσώπου του.

«Ἐκ τῶν ἡμετέρων πυροβόλων ἐρρίφθησαν δέκα ἑπτὰ πυροβολισμοί, ἐκ δὲ τοῦ ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ κατὰ μὲν τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ 24, κατὰ δὲ τῶν ἐπαναστατῶν 15, ἀλλ' εὐτυχῶς οὐδεὶς οὐδεμίαν ἐξ αὐτῶν ὑπέστη βλάβην. Οἱ ὑπὸ τῶν Τούρκων ριφθέντες κανονιοβολισμοὶ ἦσαν μὲν πολλοί, ἀλλὰ τοὺς καγχασμοὺς μόνον τῶν μαχητῶν ἀπέσπων. Ἐκ τῶν ἡμετέρων, ὡς προείρηται, ἐφονεύθησαν δύο, ἐτραυματίσθησαν δ' ἀκινδύνως τρεῖς. Αἱ τῶν Τούρκων ἀπώλειαι δὲν εἶναι γνωσταί, ὑποτίθεται ὅμως ὅτι εἶναι μέγισται, διότι εἰς ὃ μέρος τὸ πυροβολικόν μας κατέστρεψε τὰ τεμένη καὶ τὰς οἰκίας εἶχον συσσωρευθῇ οἱ πλεῖστοι τῶν Ὀθωμανῶν κατοίκων τῆς Ἱεραπέτρας.

«Ἐν Νεαπόλει Μιραμπέλου, 25 Φεβρουαρίου 1897.

«Μετὰ σεβασμοῦ

«**Ἀρ. Μ. Κόρακας**».

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Κοκκινάκης ἀπέθανεν ἀναφωνήσας :—«Λυποῦμαι ὅτι δὲν ἔζησα ὀλίγον ἀκόμη νὰ ἰδῶ ἐλευθερουμένην τὴν Κρήτην» ! καὶ ἐξεψύχησεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν τριῶν μαχομένων μετ' αὐτοῦ τέκνων του.

Ἐπὶ τῇ διαγωγῇ ταύτῃ τοῦ ἰταλικοῦ στόλου κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν ἡ μὲν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐξαπέστειλε τὸ ἑξῆς εἰς Ρώμην τηλεγράφημα :

Πρωθυπουργὸν Ρουδίνην, ἐφημερίδας· «Βῆμα», «Δίκαιον» κλπ.

ΡΩΜΗΝ

ΑΘΗΝΗΣΙ τῇ 27 Φεβρουαρίου 1897

«Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ τῶν Κρητῶν διαμαρτυρομένη ζωηρῶς κατὰ τῆς ἀντικειμένης εἰς τὸ Δίκαιον τῶν Ἐθνῶν πράξεως τοῦ ἰταλικοῦ στόλου, βομβαρδίσαντος καὶ φονεύσαντος γενναίους Κρῆτας μαχομένους ἐναντίον Τούρκων τυράννων τῆς Πατρίδος, πέποιθεν ἀδιστάκτως ὅτι διερμηνεύει τὸ φρόνημα ὁλοκλήρου τοῦ ἰταλικοῦ Ἔθνους».

Τὸ δὲ «Κρητικὸν Κομιτάτον τῆς Νεαπόλεως» ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων τὴν ἀκόλουθον τηλεγραφικὴν διαμαρτύρησιν :

ΝΕΑΠΟΛΙΣ, 11 Μαρτίου 1897.

«Πρόεδρον Βουλῆς ΑΘΗΝΑΣ

«Ἐὰν ἡ ἀπίστευτος εἴδησις ὅτι ἰταλικὰ πολεμικὰ ἐβομβάρδισαν ἐπαναστάτας Κρήτης εἶναι ἀληθής, τὸ Νεαπολιτανὸν κομιτάτον ὑπὲρ τῆς Κρήτης ὑψώνει φωνὴν διαμαρτυρίας στιγματίζον ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ τὴν τερατωδῶς κτηνώδη βίαν ἥτις καταπατεῖ τὸ δίκαιον τῶν ἐθνῶν ἐφ' οὗ στηρίζεται τὸ ἰταλικὸν κράτος.

«Ὁ Πρόεδρος τοῦ Κομιτάτου

Ἐρρῖκος Πεσσίνα καθηγητής.»

Πρὸς ἐπισημοτέραν δέ, οὕτως εἰπεῖν, ἀπάντησίν των οἱ ἐπαναστάται εἰς τὴν πρὸς αὐτοὺς ἰδιαιτέρως ἐχθρικὴν τῶν Ναυάρχων στάσιν, εἶχον ἀπευθύνει διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις ἑδρευούσης «Κεντρικῆς τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς» τὴν ἀκόλουθον προκήρυξιν συντεταγμένην γαλλιστί :

Οἱ Κρῆτες πρὸς τοὺς ἐλευθέρους καὶ μεγαλοψύχους λαούς :

«Ἀπὸ πότε λοιπὸν καθιερώθη ἡ ἀρχὴ ὅτι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ὑψώσῃ πρῶτος τὸν βραχίονα κατὰ τοῦ λῃστοῦ ὅστις τὸν γυμνώνει καὶ ἐπιβουλεύεται τὴν ζωήν του ; Ἡ ἀρχὴ αὕτη εἶναι ἀξία τῶν ἀπογόνων τοῦ Κάνιγγος καὶ τοῦ Βύρωνος ;

«Εἶναι δυνατὸν οἱ Ἄγγλοι ναύαρχοι, οἵτινες συνώδευσαν τὸν Γαριβάλδην εἰς τὴν Μαρσάλλαν καὶ ἐξησφάλισαν διὰ τούτου τὴν ἕνωσιν τῆς Ἰταλίας, εἶναι δυνατὸν σήμερον νὰ ποιῶνται χρῆσιν τοῦ στόλου καὶ τῶν τηλεβόλων των καθ' ἡμῶν οἵτινες μαχόμεθα ὅπως ἀπελευθερωθῶμεν τυράννου ἀπείρως σκληροτέρου τοῦ Βουρβώνου τῶν Δύο Σικελιῶν, κατὰ τοῦ βαρβάρου ἡμῶν κατακτητοῦ ;

«Διὰ νὰ εὐχαριστήσωμεν τὴν Εὐρώπην ἀπεθέσαμεν τὰ νικηφόρα ἡμῶν ὅπλα καὶ εἰλικρινῶς συνειργάσθημεν ὑπὲρ παγιώσεως τοῦ νέου καθεστῶτος ὅπερ ἐδέχθημεν μετὰ χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης. Εἰς τὰς πρώτας ἐνδείξεις τῆς δυσαρεσκείας τῶν Τούρκων καὶ τὰς πρώτας ῥαδιουργίας αὐτῶν περὶ ματαιώσεως τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων εἰδοποιήσαμεν τοὺς ἀντιπροσώπους τῶν Μ. Δυνάμεων, οἵτινες ἀντὶ νὰ λάβωσιν ὑπὸ σπουδαίαν ἔποψιν τοὺς φόβους ἡμῶν μᾶς ἐβεβαίωσαν ὅτι οἱ Τοῦρκοι θὰ ὑποχρεωθῶσι καὶ διὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ νὰ δεχθῶσι τὰς μεταρρυθμίσεις. Ἰδίως ἡ γλῶσσα, ἣν μετεχειρίσθη ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς κ. Ὀνοῦ πρὸς τὰ μέλη τῆς Κεντρικῆς Κρητικῆς Ἐπιτροπῆς, εἰπὼν ὅτι «ἡ Τουρκία ἦτο κατεστραμμένη καὶ οὐδεὶς θὰ προσεῖχεν εἰς τὰς παρατηρήσεις της, ἂν ἔκαμνε τοιαύτας, ἐπὶ τοῦ νέου καθεστῶτος», ἔπεισαν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ τέκνα ἡμῶν νὰ καταλίπωσι τὴν φιλόξενον γῆν τῆς Ἑλλάδος καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς Κρήτην. Δυστυχῶς ὅμως ὀλίγας ἡμέρας μετὰ ταῦτα ἠναγκάσθησαν καὶ πάλιν καταδιωκόμενοι διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ὑπὸ τῶν Τούρκων νὰ τραπῶσι καὶ αὖθις πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὅπου ἔφθασαν γυμνοὶ ἐπὶ πλοίων τῶν Μ. Δυνάμεων, αἵτινες ἀντὶ νὰ ἐπιβάλωσι κατὰ τὰς ὑποσχέσεις των τὰς μεταρρυθμίσεις εἰς τοὺς Τούρκους, κατέφυγον εἰς τὰ πολεμικά των πλοῖα μετὰ τῶν οἰκογενειῶν καὶ τῶν ἀρχείων των, ἀφήνοντες εἰς τὴν διάκρισιν μαινομένου ὄχλου τὰ ἀγαθὰ τῶν Χριστιανῶν καὶ θεώμενοι ἀπαθῶς μετὰ τῶν ναυάρχων των τὴν ἐρήμωσιν καὶ τὴν πυρπόλησιν τῆς πόλεως. Μόνον δὲ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν πλοίων καὶ τοῦ στρατοῦ τῆς Ἑλλάδος ἀπεφάσισαν νὰ ἀποστείλωσιν ἀγήματά των καὶ πρὸς προστασίαν τῶν δολοφόνων καὶ τῶν ἐμπρηστῶν. Ἤδη ἰσχυρίζονται, ὅτι τὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα ἀπεβιβάσθησαν ὅτε ἐπρόκειτο νὰ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ μεταρρυθμίσεις. Ψεῦδος τοῦτο. Ἃς τὸ εἴπωσιν ἐλευθέρως, ὅτι ἐπιθυμοῦσι νὰ μᾶς ὑποτάξωσι καὶ πάλιν εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ Χαμήτ. Νὰ προσθέσωσιν ὅμως καὶ τὴν διαβολὴν εἰς τὴν σκληρὰν ταύτην ἀπόφασίν των, τοῦτο εἶναι ἀνάξιον πεπολιτισμένων ἀνθρώπων.

«Μεθ' ὅλα λοιπὸν ταῦτα ποίαν ἐμπιστοσύνην δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν εἰς τὰς ἐλπίδας ἃς παρέχουσιν ἡμῖν αἱ Μ. Δυνάμεις περὶ ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων καθ' ὅλην τὴν αὐτοκρατορίαν, ἐνῷ ἤδη ἐν Κρήτῃ ἐνώπιον τῶν ἡνωμένων στόλων των ἡ πανουργία τοῦ Σουλτάνου κατώρθωσε τὴν τελευταίαν στιγμὴν ν' ανα-

τρέψῃ ὅλας τὰς ὑπὲρ τῆς δυστυχοῦς ἡμῶν πατρίδος προσπαθείας των ; Δὲν εἶναι ἡ ἀποτυχία αὕτη μία θλιβερὰ προειδοποίησις δι' ὅλους τοὺς ἄλλους ἀτυχεῖς ὑπηκόους τοῦ Σουλτάνου ;

«Διακοινοῦμεν λοιπὸν ὅτι οἱ μᾶλλον ἔνοχοι ἀπέναντι τῶν ὑποδούλων λαῶν δὲν εἶναι οἱ δεσπόται αὐτῶν, ἀλλ' ἐκεῖνοι οἵτινες δύνανται νὰ τοὺς ἐλευθερώσωσι καὶ δὲν πράττουσι τοῦτο, ἰδίως· ὅταν ἀξιοῦσιν ὅτι εἶναι οἱ ἐλευθερωταὶ τῆς Ἑλλάδος.»

Πρὸς δὲ τὸν ἐν Λονδίνῳ φιλελληνικώτατον σύλλογον «Βύρωνα» ἡ αὐτὴ Ἐπιτροπή, προλαμβάνουσα τὸ κατόπιν πάνδημον ὑπ' αὐτοῦ διοργανωθὲν ἐν τῇ Βρεττανικῇ πρωτευούσῃ συλλαλητήριον, ἀπέστελλε τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα :

Σύλλογον «Βύρωνα»

Εἰς ΛΟΝΔΙΝΟΝ

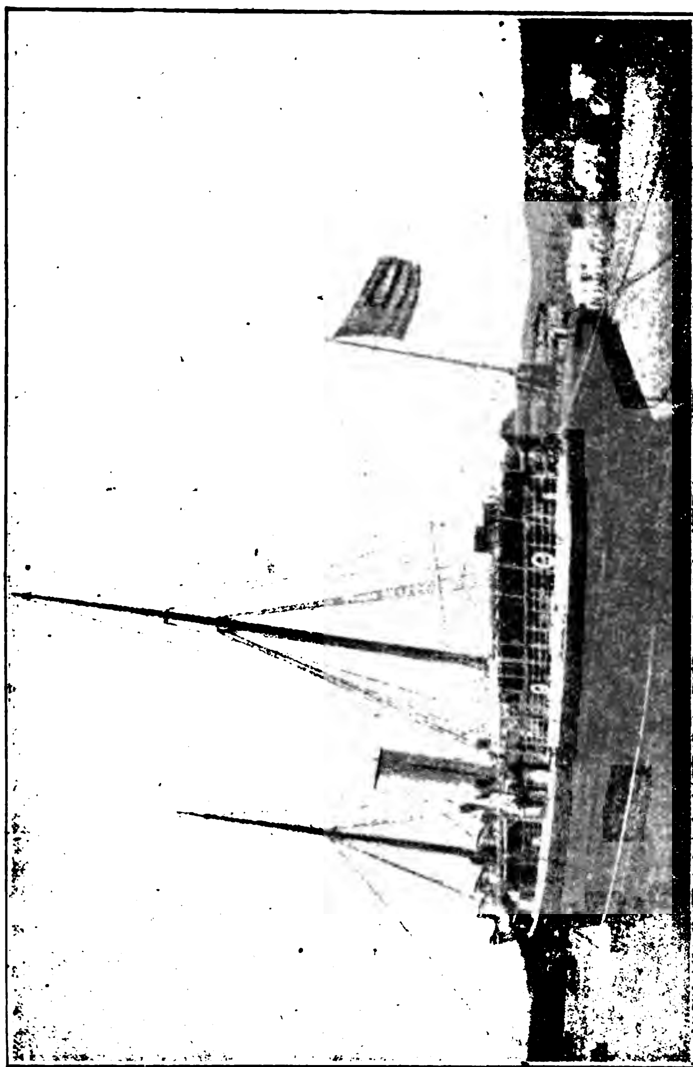
«Ἀπὸ τὸ ὄρος Ἴδη καὶ ἀπὸ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰορδάνου (Πλατανιᾶ) οἱ Κρῆτες συγκεκινημένοι διὰ τὰς δαψιλευομένας εἰς τὰς οἰκογενείας των συμπαθείας καὶ βοηθείας παρὰ τῶν γενναιοφρόνων τέκνων τῆς μεγαλονήσου Ἀγγλίας, σᾶς εὐχαριστοῦν διὰ τοὺς ἀγῶνας καὶ τὰ ἐκφραζόμενα ἐμφαντικῶς εὐγενῆ αἰσθήματα. Αἱ θερμαὶ ὑπὲρ ἡμῶν διαδηλώσεις, μαρτυροῦσαι τὴν ἱερότητα τῆς ὑποθέσεως ἡμῶν, μᾶς πληροῦν χαρᾶς, θάρρους καὶ ἐλπίδος.

Ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν
Ν. Λεβίδης.

«Διὰ τόσων θυσιῶν ἀπηλλάξαμεν τῶν κατακτητῶν τὴν πατρίδα μας, ἐλπίζομεν δὲ ὅτι τὴν τελευταίαν στιγμὴν αἱ καρδίαι τῶν διπλωματῶν θ' ἀποτελέσωσι συναυλίαν πρὸς τὰς ἡμετέρας.

«Εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπὸ τὴν ἔνδοξον βασιλείαν τῆς Βικτωρίας ὀφείλεται ἡ ἕνωσις τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ δριστικὴ ἐλευθερία τῆς Θεσσαλίας. Εἰς αὐτὰς τὰς πραξεις ἀξίας λαοῦ λατρεύοντος τὸ καλὸν καὶ τὸ ὡραῖον, θὰ προστεθῇ, ἐλπίζομεν, καὶ ἡ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἕνωσις τῆς Κρήτης».

Ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐβόων εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων. Διότι ἡ δύναμις ἐκείνη ἥτις θὰ ἠδύνατο ν' ἀποσπάσῃ τὴν Κρήτην ἀπὸ τῆς κακοδαιμονίας δὲν ἦτο δυστυχῶς δυνατὸν ν' ἀπορρεύσῃ ἐκ τῆς λαϊκῆς θελήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς βουλήσεως τῶν ἐπισήμων τῶν Κρατῶν Κυβερνήσεων, αἱ Κυβερνήσεις δ' αὗται γενικῶς, εὐλαβούμεναι μόνα τἀτομικά των συμφέροντα καὶ τὴν ὁμοφωνίαν τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης, εἶχον δώσει ἤδη τὴν ὁριστικὴν καταδικαστικὴν ψῆφον εἰς τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· εἶχον δηλώσει πλέον ἐπισημότατα, ὅτι ἀκράδαντον ἐλάμ-

Ἡ θαλαμηγὸς «Σφακτηρία» ναυαρχὶς τῆς ἐν Κρήτῃ τορπιλλικῆς μοίρας.

βανον ἀπόφασιν νὰ ματαιώσουν πᾶσαν τῶν τε Κρητῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος προσπάθειαν πρὸς ἕνωσιν τῆς νήσου μετὰ τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου.

Ἡ ἀνίσχυρος ἄλλωστε τῶν λαῶν βούλησις καὶ τὰ εὐγενῆ ὑπὲρ ἡμῶν αἰσθήματά των εἶχον πανδήμως πλέον ἐκδηλωθῆ. Ὁ ἰταλικὸς ἰδίᾳ λαὸς ἐδείκνυε περισσότερον ἴσως καὶ ἡμῶν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἐνδιαφέρον. Διαδηλώσεις καὶ συλλαλητήρια διενηργοῦντο καθ' ἑκάστην εἰς πᾶσαν ἰταλικὴν πόλιν· τηλεγραφήματα συγχαρητήρια ἀπηυθύνοντο πρὸς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ ἐνθαρρύνσεις ποικίλαι ἀπὸ σωματεῖα καὶ ἄτομα πάσης τάξεως, ἐθελονταὶ δὲ ἐνθουσιώδεις ἤρξαντο κατερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα πάσης ἐπίσης τάξεως, ἀπὸ τοῦ ἐλαχίστου ἐργάτου μέχρι τοῦ πρίγκηπος. Εἰς τὴν Γαλλίαν τὰ αὐτὰ περίπου. Εἰς τὴν Ἀγγλίαν σύλλογοι καὶ πολιτικοὶ ἄνδρες διαπρεπέστατοι συνεκρότουν πάνδημα ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος συλλαλητήρια, ἐνθαρρύνοντες τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Βασιλείαν ἐν τῇ ἀνδρικῇ στάσει ἣν ἐδείκνυεν ἀπέναντι τῶν ἀπαιτήσεων τῆς ἐπισήμου Εὐρώπης.

Ὁ Γλάδστων, διαλεγόμενος ἐν Κάνναις πρὸς ἀνταποκριτὴν τοῦ «Χρόνου», ἔλεγεν : «Ἡ διαγωγὴ τῆς Εὐρώπης ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι μοῦ διεγείρει τὸν ἔμετον. Τί θὰ ἔλεγεν ὁ Ἀλέξανδρος Β', ἐὰν ἔβλεπε τὴν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη ρωσσικὴν πολιτικήν ;»

Ἐν Λεοπόλει τῆς μάρτυρος Πολωνίας οἱ φοιτηταὶ συνήρχοντο καὶ ἀπεφάσιζον νὰ κατέλθουν ὡς ἐθελονταὶ εἰς τὴν παλαίουσαν τὸν ἔσχατον ἴσως ἀγῶνα Κρήτην. Καὶ Πολωνίδες κυρίαι ἀπέστελλον ἐκφράσεις συμπαθείας εἰς τὴν μικρὰν Ἑλλάδα, ἐν ᾧ ὁ ἐνθουσιώδης τῆς ἐλευθερίας θιασώτης καὶ μαχητὴς Γαριβάλδης ἀπηύθυνε πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Βουλὴν τὴν ἑξῆς ἐπιστολήν :

Πρὸς τὴν Α. Ε. Κύριον Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς

Ἐξοχώτατε,

«Μὲ παλλομένας ἐκ συμπαθείας καρδίας παρηκολουθήσαμεν τὰς προσπαθείας τὰς ὁποίας καταβάλλουσι τὰ ἡρωικὰ τῆς Ἑλλάδος τέκνα ἵνα ἐλευθερώσωσι τοὺς ἀδελφούς των Κρῆτας.

«Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἀρκοῦσι μόνον αὐτοί. Ἀλλ' ἂν ποτὲ αἱ ἀνόσιαι τῆς εὐρωπαϊκῆς διπλωματίας πλεκτάναι ἤθελον θέσει τὴν Ἑλλάδα μόνην ἀπέναντι τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν ὁποίαν μεγάλη εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ διαφορά, πιστεύω ὅτι πιστῶς διερμηνεύω τὰ αἰσθήματα τῆς γενναίας νεολαίας μας λέγων πρὸς ὑμᾶς, βασισθῆτε ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ δικαίου, τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνός σας εἰς ἑκατὸν χιλιάδας ἐρυθροχίτωνας Γαριβαλδινούς καὶ πρῶτον πρῶτον εἰς ἐμὲ τὸν παλαιὸν καὶ εἰλικρινῆ

φίλον σας

Ριτσιώτην Γαριβάλδην

Ἐκ ΡΙΑΦΡΙΔΕΛΗΣ παρὰ τὴν Ρώμην».

Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἡ ἐξέγερσις τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος ἐπετείνετο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, παρασύρουσα Βασιλείαν καὶ Κυβέρνησιν καὶ παρασυρομένη ὑπὸ τῶν ἀμελετήτων ἀμφοτέρων τούτων δηλώσεων περὶ Ἑλληνικῆς πανστρατιᾶς ἀφ' ἑνός, περὶ τῆς πάσῃ θυσίᾳ τελικῆς τῶν Ἑλληνικῶν δικαίων διεκδικήσεως ἀφ' ἑτέρου. Οὕτω, ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς προσκλήσεως καὶ ἄλλων ἡλικιῶν ἐφεδρείας ὑπὸ τὰς σημαίας, πολυπληθεῖς πανταχοῦ τῶν Ἑλληνικῶν ἐπαρχιῶν ἐγίνοντο διαδηλώσεις καὶ ψηφίσματα ἐνθουσιώδη ἀπηυθύνοντο πρός τε τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Βασιλέα, ἐνῷ μέγα συλλαλητήριον ἐνηργεῖτο ὑπὸ βροχὴν μάλιστα ραγδαίαν ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Φεβρουαρίου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐκδήλωσιν τῆς προθυμίας τοῦ λαοῦ νὰ ὑποστῇ πᾶσαν θυσίαν ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους. Εἰς τὴν δήλωσιν ταύτην τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πλήθους ὁ πρωθυπουργὸς ἀπήντα ὅτι, «ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἤθελε πράξει τὸ καθῆκον αὐτῆς ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ προσήκοντος»· ὁ δὲ Διάδοχος, ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως, προσεφώνει τὸ ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα συνωθούμενον καὶ παραφόρως ζητωκραυγάζον πλῆθος, διὰ τῶν ἑξῆς φράσεων :

«Σᾶς εὐχαριστῶ ἐξ ὀνόματος τοῦ Βασιλέως, θέλω δὲ διαβιβάσει πρὸς Αὐτὸν τὰ αἰσθήματά σας. Σᾶς παρακαλῶ δὲ νὰ ἀπέλθητε εἰς τὰς οἰκίας σας ἐν ἡσυχίᾳ, ἥτις εἶναι ἀναγκαία καὶ ἀξιοπρεπὴς εἰς τὰς κρισίμους σημερινὰς περιστάσεις. Ζήτω τὸ Ἔθνος !»

Συγχρόνως τότε ἐν συνεδριάσει τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων ὁ βουλευτὴς Φλὺν ἠρώτα, ἐὰν μετὰ τὸ συμβὰν τῆς στάσεως τῶν ἐν Χανίοις χωροφυλάκων ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις ἐσκόπει νὰ ἐπιμείνῃ παρὰ ταῖς Δυνάμεσι διὰ τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ πρὸ τῆς ἀνακλήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ὁ ὑφυπουργὸς Κοῦρζον ὡμολόγει, ὅτι ὁ Τοῦρκος συνταγματάρχης ἐφονεύθη καὶ ἓξ ἐπληγώθησαν, ἀλλ' ὅτι ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις δὲν ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην, δίδουσα συμβουλὴν τοιαύτην (ν' ἀνακληθῇ δηλαδὴ ὁ Τουρκικὸς στρατὸς πρὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ) ἥτις ἠδύνατο νὰ θέσῃ εἰς κίνδυνον τοὺς ὀθωμανούς.

Ἀπαντῶν δὲ ὁ Κοῦρζον εἰς ἄλλην ἐπερώτησιν, ἐβεβαίου ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τῶν ἐν Κρήτῃ ἑλληνικῶν στρατευμάτων, εἰδοποιηθεὶς ὅτι θὰ καθίστατο ὑπεύθυνος διὰ τὰ συμβησόμενα ἐν Καντάνῳ, ἀπήντησεν, ὅτι εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην δὲν ὑπῆρχον Ἕλληνες στρατιῶται.

Ἐπὶ δὲ τῇ ἐπερωτήσει τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀντιπολιτεύσεως Ἄρκουρ, ὁ ὑφυπουργὸς ἐβεβαίου, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἔδωκαν πλήρη τὴν συναίνεσίν των εἰς τὴν περὶ αὐτονομίας τῆς Κρήτης πρότασιν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ὅτι ἡ Τουρκία δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ ἐνασκήσῃ ἔλεγχον ἢ ἐνέργειαν στρατιωτικὴν ἐν τῇ Νήσῳ.

Καὶ ἄλλα ὅμως νέφη ἤρχοντο ἤδη νὰ σκιάσουν τὸν οὐρανὸν τῶν ἐλπίδων ὃν εἶχε διαπλάσει ἡ Ἑλληνικὴ φαντασία πρὸς ἰδίαν της ἱκανοποίησιν. Ἐπήρχετο

ἤδη ἡ παραίτησις τοῦ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργοῦ Νικολάου Σμόλενιτς καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ Νικ. Μεταξᾶ, αὐλικῇ ὑποδείξει, ὡς παγκοίνως ἐπιστεύθη. Ὁ Σμόλενιτς, εἷς ἐκ τῶν καλλιτέρων ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ μας, συνταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ καὶ Βουλευτὴς Αἰγίνης, κατέστη πασίγνωστον ὅτι παρῃτεῖτο διότι δὲν ἀνεγνώριζεν ἐπαρκεῖς τὰς πολεμικὰς παρασκευὰς τῆς χώρας καὶ τὰς ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως· τοῦτο δὲ ἐνέβαλεν εἰς δεινὴν ἀμηχανίαν τὸν ἐξηρεθισμένον λαόν, ἀρχίσαντα νὰ ὑποπτεύῃ ὅτι οἱ ἄρχοντές του προὐτίθεντο νὰ παίξουν κακὸν παιγνίδι εἰς βάρος τοῦ αἵματος ἴσως καὶ τῆς ἐθνικῆς του φιλοτιμίας. Τίνες ὑπῆρξαν ἐπακριβῶς οἱ λόγοι τῆς παραιτήσεως τοῦ Σμόλενιτς θέλομεν ἐξετάσει ἐν εὐθετωτέρῳ χρόνῳ.

Ἐδείνου δὲ ἔτι μᾶλλον τὴν κατάστασιν ἡ ἐν ψυχραιμίᾳ ἀναμέτρησις τῶν συνεπειῶν ἃς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ ἡ ἀγέρωχος τῆς Κυβερνήσεως στάσις ἄνευ τῶν ἀναγκαίων παρασκευῶν, καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἀρνητικῆς κατὰ βάθος ἀπαντήσεώς της εἰς τὴν Διακοίνωσιν τῶν Δυνάμεων δι' ἧς αὗται ρητῶς ἐδήλουν ὅτι ἡ Ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος «πρὸς τὸ παρὸν» ἦτο ἐντελῶς ἀκατόρθωτος καὶ ὅτι ἔπρεπε ν' ἀρκεσθῶμεν εἰς αὐτόνομον πολίτευμα.

Κατεφαίνετο δὲ καὶ ἓν ἄλλο ἀκόμη ἐκ τῆς Διακοινώσεως ταύτης: ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐπεθύμουν νὰ ἐπιβληθῶσι μᾶλλον ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐπὶ τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι ἀνελάμβανον, κατά τινα βαθμόν, τὴν ὑπεράσπισιν τῆς δευτέρας, διότι ἐν τῇ πρὸς τὴν Πύλην ταυτοχρόνῳ καὶ κοινῇ διακοινώσει των ἀνεγράφετο μὲν ρητῶς ἡ περὶ ἀνακλήσεως καὶ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἀπόφασις τῆς Εὐρώπης, ἀνακλήσεως ὅμως τμηματικῆς ταύτης καὶ χωρὶς νὰ τάσσηται πρὸς τοῦτο ὡρισμένη χρονικὴ προθεσμία, ὡς ἐν τῇ πρὸς τὴν Ἑλλάδα Διακοινώσει. Τοῦτο ἄλλως τε κατεφάνη καὶ ἐκ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Ἄγγλου ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν ν' ἀπαντήσῃ εἰς ἐπερώτησιν τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 22ας Φεβρουαρίου ἐπὶ τοῦ ζητήματος ποία εἶχε ταχθῆ προθεσμία εἰς τὴν Τουρκίαν ὅπως ἀποσύρῃ ἐκ Κρήτης τὸν στρατὸν αὐτῆς, καὶ τῆς ἄλλης ἐκείνης ψευδοῦς δηλώσεως τοῦ ὑφυπουργοῦ Κοῦρζον, κατὰ τὴν αὐτὴν συνεδρίασιν, ὅτι οἱ Ναύαρχοι ἐπέτρεψαν τὴν εἰς Σέλινον μετάβασιν τοῦ Ἕλληνος προξένου» πρὸς ἐπέμβασιν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πολιορκουμένων τῆς Καντάνου, ἐνῷ γνωστὸν ἐτύγχανεν ὅτι πάσῃ δυνάμει ὁ Βιλλιώτης ἀπέκρουσε τὴν ἐπέμβασιν πρὸς τοῦτο τῶν ἐν Κρήτῃ ἀντιπροσωπευόντων τὴν Ἑλλάδα εἴτε στρατιωτικῶς εἴτε διπλωματικῶς.

Σύγχρονος πρὸς τούτοις ἐπῆλθε καὶ ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ δημοσίευσις Κυανῆς Βίβλου περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἀφορῶσα τὰ γεγονότα τὰ κατόπιν τῶν σφαγῶν τῆς 12 Μαΐου 1896 οὐχὶ δὲ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1897. Τῆς Βίβλου ταύτης σημαντικώτατον μέρος ἦσαν τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Γολουχόφσκη γενομένην κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1896 πρότασιν περὶ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης, ἥτις ἐγένετο ἐκθύμως μὲν ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς Γερμανίας, δὲν ἀπερρίφθη

δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὁποίας διεμαρτυρήθη μόνη ἡ Ἀγγλία, ἥτις ἤδη προθύμως συνειργάζετο μετὰ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων εἰς τὸ αὐτὸ ἐγχείρημα, λαβουσῶν ἄλλην τροπήν, ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, τῶν σκέψεων τῆς ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως.

Ἐκεῖνο δὲ τὸ ὁποῖον ἀπεδείκνυεν ὅτι ὅσῳ σοβαρὰ καὶ ἂν ποτε εἶναι τὰ διπλωματικὰ ζητήματα, ἀδύνατον νὰ μὴ ποικίλλωνται καὶ ὑπό τινος κωμικότητος, ἦσαν αἱ ἀνταλλασσόμεναι σκέψεις περὶ τῆς λήψεως βιαίων μέτρων πρὸς ἐπιβολὴν τῆς θελήσεως τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῶν Κρητῶν. Οὕτω, ὑπῆρξαν πολιτικοὶ νουνεχεῖς καὶ τύπος νουνεχέστερος ἐν Εὐρώπῃ, καὶ δὴ ἐν Γερμανίᾳ, οἵτινες διετύπουν γνώμην ὅτι ἐφικτὴ θὰ ἦτο ἡ διὰ τῆς βίας καταστολὴ τῆς ἐπαναστάσεως καὶ ἡ ἐπιβολὴ τῆς αὐτονομίας. Πρὸς τοῦτο ὑπεδηλοῦτο ὅτι ἤρκει ν' ἀποστείλουν ἀπὸ κοινοῦ αἱ Δυνάμεις στράτευμα ἐκ 30 ἢ 35 χιλιάδων ἀνδρῶν εἰς τὴν Νῆσον, ὅπερ νὰ ἐπιβάλῃ διὰ τῆς βίας τῶν ὅπλων εἰς τοὺς Κρῆτας ὅσα διὰ τῆς πειθοῦς δὲν ἤθελον ν' ἀποδεχθῶσιν. Οὕτω, θὰ εἴχομεν, ἂν ἡ πρότασις αὕτη ἐτίθετο εἰς πλήρη ἐφαρμογήν, τὸ περίεργον φαινόμενον διατηρήσεως τῆς εἰρήνης διὰ τοῦ.... πολέμου, καὶ θὰ αἱματοκυλίετο ἡ Εὐρώπη ἐν Κρήτῃ, αἱματοκυλίουσα ἅμα ταύτην διὰ νὰ ἐπιτύχῃ τὴν... εἰρήνευσίν της! Ἀλλ' ὦ μεγάλοι τοῦ κόσμου Διπλωμάται, διατί τότε νὰ μὴ πράξῃ τὸ αὐτὸ ἡ Τουρκία; Καὶ διατί ἄρα ἐμποδίζετε τὴν Ἑλλάδα ὅπως τὸ πράξῃ, ἐπιβαλλομένη μόνον ἐπὶ μικρᾶς τοῦ πληθυσμοῦ μερίδος (τῶν τουρκοκρητῶν) καὶ οὐχὶ σφαγιάζουσα τὸ σύνολον; Καὶ διατί τάχα νὰ μὴ γίνῃ ἀποδεκτὴ ἡ λογικωτάτη ἐκείνη πρότασις τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως περὶ Δημοψηφίσματος τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἣν διετύπου εἰς τὴν ἀντιδιακοίνωσίν της πρὸς τὰς Δυνάμεις, καὶ ἣν ἀκριβῶς ὑπονοοῦν τὸ κόμμα τῶν Ριζοσπαστῶν τῆς ἀγγλικῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, ἐλάμβανεν ἀπόφασιν ἣν καὶ ἐτηλεγράφει ὡς ἑξῆς πρὸς τὴν ἡμετέραν Κυβέρνησιν:

Ὁ ἐν Ἀθήναις Γάλλος πρέσβυς Μπουρέ.

«ΛΟΝΔΙΝΟΝ, 28 Φεβρουαρίου 1897

«Τὸ κόμμα τῶν ριζοσπαστῶν τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων, ἐξετάσαν τὴν εἰς τὸ τελεσίγραφον τῶν Δυνάμεων ἀπάντησιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, φρονεῖ

ὅτι αὕτη παρέχει εὐχάριστον βάσιν εἰς διακανονισμὸν τῶν ὑφισταμένων δυσχερειῶν ἐκ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος, ἐκφράζει τὸν θαυμασμὸν αὐτοῦ διὰ τὰς προσπαθείας τῶν Κρητῶν ἵνα ἀποσπασθῶσιν ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καὶ διὰ τὴν παρέμβασιν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους ὑπὲρ τοῦ ὁμοδόξου λαοῦ τῆς Κρήτης, καὶ διαμαρτύρεται κατὰ πάσης ἐκβιαστικῆς ἐνεργείας κατὰ τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ὡς ὄντος μόνου ἁρμοδίου νὰ κανονίσῃ τὴν ἑαυτοῦ τύχην».

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ γείνουν ἀποδεκταὶ τοιαῦται προτάσεις, ἄγουσαι ἀκριβῶς πρὸς τὴν Ἕνωσιν, παρ' ἐκείνων οἵτινες παντὶ σθένει προσεπάθουν ν' ἀποτρέψουν τὴν ἀνάμιξιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα, οἵτινες ἔθετον εἰς κατάστασιν αἰχμαλωσίας ἐν Χανίοις τὸν ἀναπληρωτὴν τοῦ ἕλληνος προξένου Μπάρακλην, ἐν ᾧ, διὰ στόματος τοῦ Σαλισβουρῆ, ἐδήλου ἐν συμποσίῳ (!) ἡ ἐπίσημος Ἀγγλία τῇ 1 Μαρτίου ὅτι «ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἀνάσσης εἶναι ἠναγκα»σμένη νὰ συνεργάζεται μετὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ζητή»ματος, ἀλλ' ὅτι (δῆθεν), μεριμνᾷ ὅπως δοθῇ εὐνοϊκή τις λύσις ἱκανοποιοῦσα »τὴν φιλοτιμίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους».

Ἢ παρ' ἐκείνων, οἵτινες ἐν τῇ ἀξιομνημονεύτῳ συνεδριάσει τῆς Γαλλικῆς βουλῆς τῆς 3ης Μαρτίου, ἐδήλουν διὰ στόματος τοῦ Ἀνοτὼ ὅτι, «ἡ Γαλλία ὀφείλει ν' ἀκολουθήσῃ τὰς λοιπὰς Δυνάμεις καὶ νὰ προσφερθῇ πρὸς τὴν Ἑλλάδα οὕτως ὥστε νὰ μὴ χάσῃ τὴν δρᾶσιν της ἐν τῇ Μεσογείῳ, καὶ νὰ μὴ διασπάσῃ τὴν ὁμοφωνίαν τῶν Δυνάμεων, διότι τῆς τοιαύτης διασπάσεως τ' ἀποτελέσματα θὰ ἠκούοντο εὐθὺς μετ' ὀλίγον εἰς τὰ Βαλκανικὰ κράτη καὶ τὴν Κωνσταντινούπολιν». Τοῦτο δέ, διότι: «Ἡ Εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία εἶναι τὸ μόνον δικαστήριον πρὸ τῆς ἰσχύος τοῦ ὁποίου ὅλοι προσκλίνουσιν, ἔχομεν ἑπομένως πλήρη πεποίθησιν ὅτι ἡ Βουλὴ θὰ ὑποστηρίξῃ τὴν κυβέρνησιν πρὸς ἀποπεράτωσιν τοῦ ἔργου ὅπερ ἀνέλαβεν».

Καὶ ὄντως, ἡ Γαλλικὴ Βουλὴ ὑπεστήριξε τὴν Κυβέρνησίν της, δι' ἡμερησίας διατάξεως ἐμπιστοσύνης, ἣν ἐψήφισε διὰ ψήφων 366 κατὰ 143. Μόνον δ' εὑρέθησαν δώδεκα Γάλλοι βουλευταὶ οἵτινες ν' ἀποστείλουν πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς τηλεγράφημα ἐνθαρρυντικὸν ἔχον ὡς ἑξῆς:

«Πρὸς τὸν Ἑλληνικὸν λαὸν καὶ τὴν Κυβέρνησιν

Ὁ γαλικὸς λαός, τοῦ ὁποίου ἔχομεν τὴν τιμὴν νὰ εἴμεθα ἀντιπρόσωποι, μεγαλοφώνως ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον διεκήρυξε τὴν φλογερὰν συμπάθειαν, τὴν ὁποίαν ἐμπνέουν εἰς αὐτὸν ἡ ἀποφασιστικότης σας, οἱ κίνδυνοί σας, τὸ θάρρος σας.

«Ὡς αὐτός, τρέφομεν τὴν αὐτὴν γνώμην καὶ ὡς αὐτὸς σᾶς τείνομεν ἀδελφικὴν χεῖρα.

«Ἡ τουρκικὴ βαρβαρότης σᾶς περισφίγγει, ἡ εὐρωπαϊκὴ συνεννόησις σᾶς ἀπειλεῖ.

«Οἱ μὴ κινηθέντες πρὸ τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν ζητοῦν νὰ ἀνακόψουν τὴν ἐθνικὴν ὑμῶν ὁρμὴν καὶ τὸ τιμωρὸν ὑμῶν ἔργον. Δὲν θὰ τὸ κατορθώσουν.

«Ἀγωνίζεσθε ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ὑπὲρ τῆς τιμῆς, ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ πολιτισμὸς θαρρεῖ ἐπὶ τὴν νίκην σας».

Καὶ οἱ Σοσιαλισταὶ δὲ βουλευταὶ ἐξέδιδον προκήρυξιν καταδικάζουσαν τὰς ἀποφάσεις τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἐκφραζομένην δέ, μεταξὺ ἄλλων, ὡς ἑξῆς: «Ἐπὶ τετραετίαν ἡ Εὐρώπη ἀδιαφόρως προσέβλεπεν εἰς τὰ ἐγκλήματα τοῦ Σουλτάνου, εἰς τὰς σφαγὰς τῶν Ἀρμενίων, εἰς τὸν ὄλεθρον τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς. Διὰ τῆς σιωπῆς καὶ τῆς συνενοχῆς της συνεκάλυπτε τὰ δουλικὰ ταῦτα καὶ αἱματηρὰ ἔργα. Ἀλλ' εὐθὺς ὡς ὁ Κρητικὸς Λαὸς ἠγέρθη ὅπως βοηθήσῃ τοὺς ἐν Κρήτῃ ἀδελφούς του, ἡ Εὐρώπη συνεκινήθη, ἀλλ' ἵνα μόνον λάβῃ μέρος ὑπὲρ τοῦ Σουλτάνου καὶ ἐναντίον τῶν θυμάτων του».

Ἐνῷ δὲ ταὐτοχρόνως αἱ θερμαὶ ἐκδηλώσεις συμπαθειῶν ἐκ μέρους τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης ηὔξανον, καὶ 28 Ἄγγλοι συγγραφεῖς ἀπέστελλον πρὸς τὸν Πρόεδρον τῆς Ἑλλην. Βουλῆς ἐπιστολὴν ἔχουσαν οὕτω:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι συγγραφεῖς σπεύδομεν νὰ διαβιβάσωμεν εἰς τὴν ἀνδρείαν Ἑλλάδα τὴν συμπάθειάν μας, ἐν τῇ γενναίᾳ ἀποπείρᾳ της ὅπως σώσῃ τοὺς Κρῆτας ἀδελφούς της ἀπὸ τῆς τυραννίας».

«Γρὰντ Ἄλλεν, Ροβέρτος Μπὰρ, Λουδοβῖκος Μπὲκ, Γ. Μπόργιν, Χὼλλ Κέϊν, Π. Κλέϋδεν, Ι. Κόρμπαν, Λ. Κὼτς, Σ. Κρόκετ, Ρ. Λεγαλλιὲν, Φράνσης Γρίββελ, Σ. Ὄκκιγγ, Α. Χόουπ, Τζέρωμ Κ. Τζέρωμ, Κούλσων Κέρναχαν, Ι. Μάκκι, Ι, Μακάρθο, Φρ. Μοὺρ, Ρ. Πόκοκ, Φ. Ρόμπινσων, Κ. Ρούκ, Γ. Σὰρπ, Ἄλλεν Ὄπουαρδ, Οὐΐλλιαμ Οὐότσων, Κ. Οὐὲλς, Φρὲδ Χουΐσω, Ι. Ζάγγουϊλ, καὶ Λ. Ζάγγουϊλ.»

Ἐτήρχετο συγχρόνως ὡς δεινὴ ψυχρολουσία, εἰς τὰς ἑκάστοτε ἀναπτερουμένας ἢ σβεννυμένας ἐλπίδας μας, τὸ σημαντικὸν τοῦτο «ἀνακοινωθὲν», ὅπερ κατ' ἐντολὴν τοῦ Ρωσσικοῦ ἀνακτοβουλίου ἐδημοσίευε τὴν 2 Μαρτίου ἡ ἐπίσημος «Ἐφημερὶς τῆς Πετρουπόλεως»:

«Φαίνεται δυστυχῶς ὅτι οἱ ἐν Ἀθήναις δὲν ἐξετίμησαν ἐπαρκῶς τὰς φιλανθρώπους ἀφορμάς, αἵτινες ἐξηνάγκασαν τὰς δυνάμεις νὰ ἐπέμβωσιν, οὔτε τὴν φειδὼ μὲ τὴν ὁποίαν μετεχειρίσθησαν μέχρι τοῦδε τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

«Ἐν τῇ πρὸς τὰς Δυνάμεις ἀπαντήσει της ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὅτι μόνη ἡ ἕνωσις θὰ ἠδύνατο νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν σημερινὴν κατάστασιν τῆς ἀναρχίας ἐν Κρήτῃ καὶ ἐπιμένει ὅτι τοῦ στρατοῦ της ἡ σύμπραξις θὰ συντελέσῃ μεγάλως εἰς τὸ ἔργον τῆς εἰρηνοποιήσεως, τὴν ὁποίαν θὰ συνεπλήρου τὸ δημοψήφισμα.

«Ἡ ἀπάντησις τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως δὲν εἶναι βεβαίως ἱκανοποιητική. Αἱ Δυνάμεις ὅμως εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν δὲν ἔχουν καμμίαν ἀνάγκην νὰ ζητήσουν γνώμην παρὰ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Ἐξεδήλωσαν μόνον ἐν Ἀθήναις μίαν θέλησιν αὐτῶν σταθεράν, ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τῶν περιστάσεων· καὶ εἰς τὴν θέλησιν ταύτην προσεκάλεσαν τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ συμμορφωθῇ ἀνακαλοῦσα ἐκ Κρήτης τὸν στρατὸν καὶ τὸν στόλον της.

«Ἡ Ἑλλὰς ὅμως οὐδαμῶς λαμβάνουσα ὑπ' ὄψιν τὴν θέλησιν τῶν Δυνάμεων προσπαθεῖ διὰ τῆς καταπλήξεως νὰ ἐπιτύχῃ τὴν προσάρτησιν ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς τύχης τῶν Κρητῶν.

«Αἱ Μεγ. Δυνάμεις ὁμοφώνως ἀποφασισμέναι νὰ διατηρήσωσι τὴν τάξιν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θὰ ὑποχρεωθῶσιν ἀπέναντι τῆς ἀπαντήσεως τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως καὶ παρὰ τὴν ἰδίαν των θέλησιν νὰ προστρέξωσιν εἰς μέτρα τὰ ὁποῖα ἀποστρέφονται νὰ λάβωσι κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις θὰ ἐξεύρωσιν ὡσαύτως τρόπον διὰ τοῦ ὁποίου νὰ εἰρηνεύσωσι τὴν Κρήτην ἄνευ τῆς ἐπικουρίας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ».

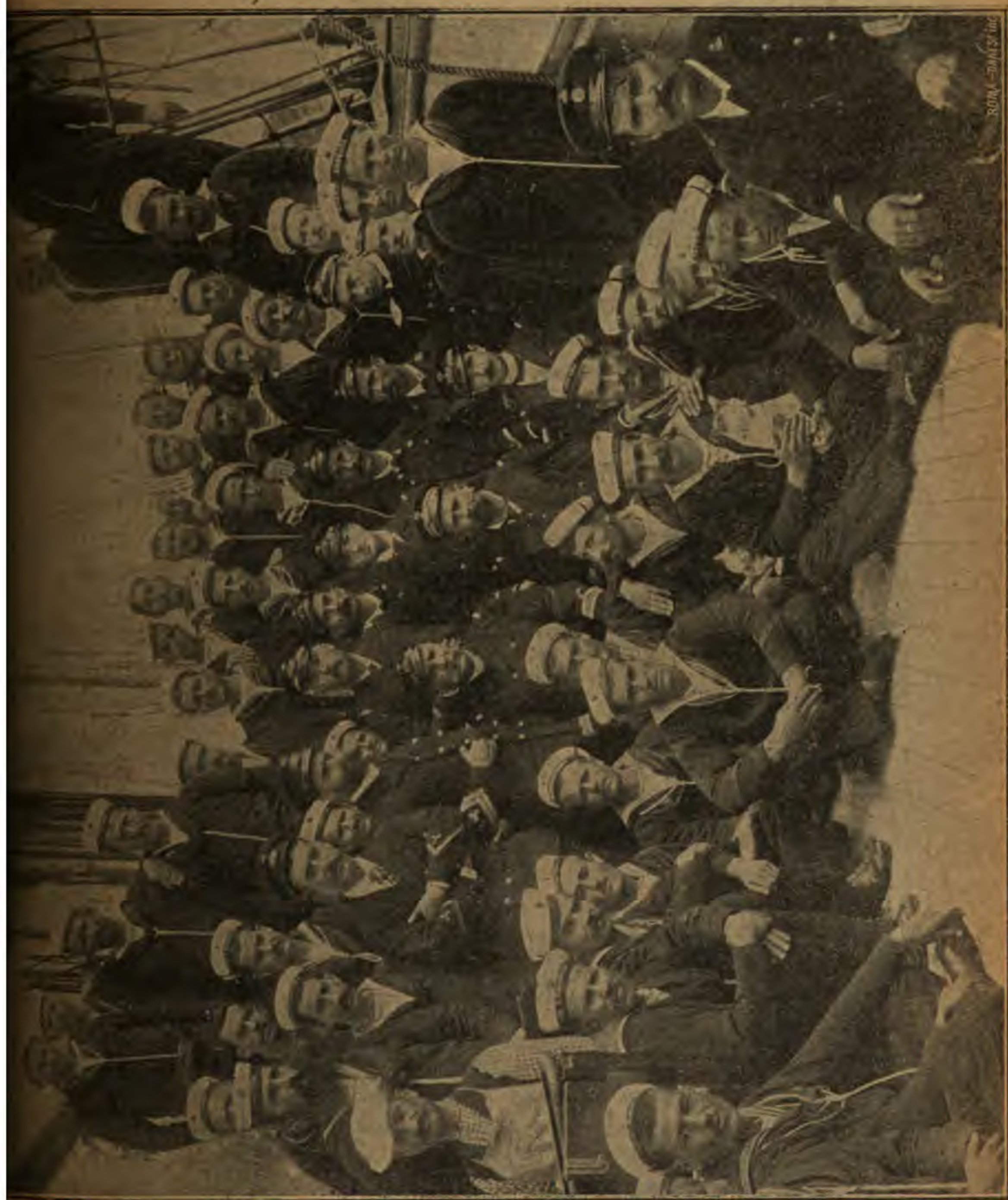
Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ὑποταγὴν καὶ τῆς Τουρκίας εἰς τὰ κελεύσματα τῶν Δυνάμεων, καὶ δὴ ὅσον ἀφεώρα τὴν ἐφαρμογὴν τῶν πολυθρυλλήτων «μεταρρυθμίσεων», τὰς ὁποίας ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία συνέδεεν ἤδη τεχνηέντως πρὸς τὸ κρητικὸν ζήτημα, εἴχομεν τὴν ἐπίσημον δήλωσιν τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας ἐν τῷ λόγῳ αὐτοῦ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐργασιῶν τῶν ἀντιπροσωπειῶν τῆς 17 Μαρτίου, εἰπόντος μεταξὺ ἄλλων ὅτι :

— Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς δὲν δύναται νὰ βιασθῇ ἐπὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν Δυνάμεων, ἡ Τουρκία πολλῷ μᾶλλον ὀφείλει νὰ ἐννοήσῃ ὅτι θέλει ἀναλάβη μεγίστην εὐθύνην, ἐὰν μὴ ἐφαρμόσῃ τὰ μεταρρυθμίσεις, ἃς ἀπαιτοῦσιν αἱ Δυνάμεις».

Τὰ διαβήματα ἐν τούτοις τῶν ἐν Κρήτῃ ναυάρχων ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνακήρυξιν τῆς αὐτονομίας, εἰς ἣν εἶχον προβῆ κατ' ἐντολὴν τῶν Κυβερνήσεών των, δὲν ἐστέφοντο ὑπὸ τῆς ἐλαχίστης ἐπιτυχίας. Εἰς τὴν περὶ τούτου δήλωσιν ἀντιπροσώπων τῶν ἡνωμένων στόλων πρὸς τοὺς ἐν Ἀκρωτηρίῳ Κρῆτας, οὗτοι εἶχον ἀποφασιστικῶς ἀπαντήσει :

— «Ἐὰν ἡ Εὐρώπη ἐπιμείνῃ θὰ φυγαδεύσωμεν τὰς οἰκογενείας μας, καὶ ἐν ἀνάγκῃ θὰ τὰς σφάξωμεν, ἵνα ἡμεῖς ἀποθάνωμεν ὑπὸ τὰ ὅπλα. Ζήτω ἡ Ἕνωσις, ἡ Ἕνωσις, ἡ Ἕνωσις !»

Ἀλλὰ καὶ οἱ Ναύαρχοι ἐξηκολούθουν ἐπιμένοντες εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἀποστολῆς των. Οὕτω τὴν 6ην Μαρτίου, ἐνῷ τὸ αὐστριακὸν πολεμικὸν «Σεβένικο» περιεπόλει ἐν τῷ ὅρμῳ τῆς Ἁγίας Πελαγίας παρὰ τὸ Ἡράκλειον καὶ ἀπέστειλε λέμβον ἵνα πληροφορηθῇ τί ἐξεφόρτωνεν ἐκεῖ που πλησίον Ἑλληνικὸν ἱστιοφόρον, ἐπαναστάται ἐπυροβόλησαν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς κατὰ τῶν Αὐστριακῶν ναυτῶν. Τοῦτο ἤρκεσεν ὅπως τὸ πολεμικὸν στραφῇ κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ πλοιαρίου καὶ τὸ καταβυθίσῃ. Τόσην δὲ σημασίαν ἠθέλησαν ν' ἀποδώσουν οἱ Αὐστριακοὶ εἰς τὸ μικρὸν τοῦτο ἐπεισόδιον, ὥστε, δὲν ἤρκεσεν ὅτι ἐβύθισαν πλοιάριον ἐκφορτῶνον τρόφιμα, ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν ἀπέστειλε καὶ ἔγγραφον πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν τὸ Αὐστριακὸν Ὑποπροξενεῖον Ἡρακλείου, δι' οὗ ἐζήτει παρ' αὐτῶν λόγον διὰ τοὺς ἀπὸ τῆς ξηρᾶς πυροβολισμούς. Οἱ ἐπαναστάται ἀπήντησαν ἐξ Ἁγίου Μύρωνος ὅτι οἱ πυροβολισμοὶ ἐκεῖνοι ἐρρίφθησαν ἐκ παρεξηγήσεως, ἅτε

Ἕλληνες ναῦται.

τῆς λέμβου ἐκληφθείσης ὡς ἐχθρικῆς, οὐχ ἧττον ὅμως ὅτι τοῦτο δὲν ἐδικαίου τὸν πλοίαρχον νὰ βυθίσῃ πλοιάριον οὗ τὸ πλήρωμα δὲν ἐφέρθη ἐχθρικῶς.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἐρίδων τούτων πρὸς τοὺς ναυάρχους καὶ αἱ πρὸς τοὺς Τούρκους δὲν εἶχον παύσει. Μικροσυμπλοκαὶ ἔλαβον χώραν τὴν 7 Μαρτίου ἔξωθεν τῆς Ρεθύμνης, διαρπαγαὶ δὲ χριστιανικῶν καταστημάτων ἐν τῇ πόλει ταύτῃ καὶ ἐν Ἡρακλείῳ.

Ὅταν οἱ περὶ τὰ Χανιὰ ἐπαναστάται ἐπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὰ Μπουτσουνάρια, θέσιν ἀφ' ἧς ὑδρεύεται ἡ πόλις, ἅτε ἐκεῖθεν λαμβανόντων γένεσιν τῶν ὑδάτων τοῦ ὑδραγωγείου της, ὅπως ἀποκόψωσι τὸ ὕδωρ ἀπὸ τοὺς ἐν Χανίοις Τούρκους, οἱ διεθνεῖς στόλοι ἀπέστειλαν στρατιωτικὸν ἀπόσπασμα ἐκ 260 Εὐρωπαίων, 80 Τούρκων στρατιωτῶν καὶ τριῶν πεδινῶν πυροβόλων τὴν 18 Μαρτίου καὶ κατέλαβον αὐτοὶ τὰς μνησθείσας θέσεις, ἐξασφαλίσαντες οὕτω τὴν ὕδρευσιν τῆς πόλεως. Καὶ εἶχον μὲν συγκεντρωθῆ εἰς τὰ πέριξ πολυάριθμοι ἐπαναστάται ὅπως παρακωλύσουν τὸ ἔργον τῶν Ναυάρχων, ἀλλ' ἡ φρόνησις ὑπερίσχυσε καὶ ἀπέφυγον οὕτω, πρὸς τὸ παρόν, νέον βομβαρδισμὸν ὑπὸ τῶν ἑτοίμων πρὸς τοῦτο διεθνῶν στόλων.

Ὅταν ὅμως, μεθ' ὅλας τὰς ἐπισήμους των δηλώσεις, ἐπέτρεψαν οἱ ναύαρχοι τὴν ἔνοπλον ἔξοδον ἐκ τῶν Χανίων τῶν συγκατὰθέσει τοῦ στρατοῦ τῆς Κατοχῆς ἀπελευθερωθέντων Καντανιωτῶν Τούρκων, ὁ ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς Βάσσος ἀπηύθυνεν ἔντονον διαμαρτύρησιν πρὸς τοὺς Ναυάρχους, τὴν ὁποίαν ἔσπευσε νὰ χαρακτηρίσῃ ὡς ἄνευ λόγου γενομένην ὁ Κοῦρζον ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Βουλῆς τῶν Κοινοτήτων τῆς 21ης Μαρτίου, κατὰ πληροφορίας ἃς οὗτος εἶχεν ἐκ μέρους τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου ναυάρχου. Τὰ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τῆς παρασπονδίας ἐν τούτοις ὁ Βάσσος εἶχεν ἀναγγείλει ἐν καιρῷ πρὸς τὸν Βασιλέα διὰ τοῦ ἀκολούθου τηλεγραφήματός του :

«Α. Μ. Βασιλέα

ΑΘΗΝΑΣ

«Ναύαρχοι, ἐναντίον ἐγγράφου ὑποσχέσεώς των, ἐπέτρεψαν Μωαμεθανοῖς Καντάνου ὁπλισμὸν καὶ ἔξοδον Χανίων πρὸς λεηλασίας καὶ ἐμπρησμούς. Πᾶσα ἄμυνα Χριστιανῶν ἐπιφέρει βομβαρδισμὸν παρὰ στόλου. Χθὲς Εὐρωπαῖοι κατέλαβον Ἀνήμπαλη.

«Ἀγήματα ἐπεσίτισαν πύργους καὶ Καστέλιον Κισσάμου.

«Πρὸς ἀποπλάνησιν καὶ μετατροπὴν κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς γνώμης, τηλεγραφοῦσι ψευδῶς, ὅτι διαπράττω ὠμότητας, ὅτι ἔσφαξα ἅπαντας αἰχμαλώτους Μαλάξας. Πρὸς δικαιολόγησιν δὲ στρατιωτικῶν κινήσεων ἐντὸς οὐδετέρας ζώνης, διαδίδουσιν ὅτι θετικῶς προτίθεμαι νὰ προσβάλω Χανία, ἐνῷ ἐπισήμως καὶ πολλάκις τοῖς ἐδήλωσα τὸ ἐναντίον. Ἐπὶ πάντων τούτων ἀπευθύνω σήμερον ἔντονον διαμαρτύρησιν εἰς Ναυάρχους.

Βάσσος.»

Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, καὶ ἵνα μὴ πάλιν τὰ ἴδια συμβῶσιν, ὅταν τὴν 22

Μαρτίου οἱ Ναύαρχοι ἀπέστειλαν ἀξιωματικοὺς πρὸς τὸν Βάσσον, ὅπως διαπραγματευθῶσι μετ' αὐτοῦ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλώτων τῆς Μαλάξας, ὑποσχόμενοι ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι οὗτοι, ἀπελευθερούμενοι, δὲν θὰ προέβαινον εἰς καμμίαν ἐχθρικὴν πρᾶξιν ἢ ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἐπαναστατῶν, ὁ Βάσσος ἠρνήθη νὰ δεχθῇ προφορικὴν διαβεβαίωσιν, παρατηρήσας πρὸς τοὺς ἀπεσταλμένους, ὅτι ὁμοία διαβεβαίωσις ἐδόθη καὶ διὰ τοὺς ἀπελευθερωθέντας Ὀθωμανοὺς τῆς Καντάνου, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἠθετήθη. Θὰ ἐδέχετο, εἶπε, νὰ ἐλευθερώσῃ τοὺς αἰχμαλώτους, ἐὰν οἱ Ναύαρχοι ἀπέστελλον εἰς Πλατανιᾶν ἀτμόπλοιον πρὸς παραλαβὴν αὐτῶν, ἐδίδετο δὲ διαβεβαίωσις ἔγγραφος, ἣν θὰ συνυπέγραφεν ὁ Βάσσος, ὑπὸ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ναυάρχων καὶ ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου τοῦ ἀποσταλησομένου πλοίου, ὅτι οἱ αἰχμάλωτοι θὰ μεταφερθῶσιν εἰς ἄλλον τόπον καὶ ὅτι τὸ φέρον αὐτοὺς ἀτμόπλοιον δὲν θὰ προσεγγίσῃ εἰς οὐδένα λιμένα τῆς Κρήτης.

Ἦτο δὲ πολὺ περίεργος ἡ δήλωσις τῶν Ναυάρχων περὶ ἐλευθέρου ἐπισιτισμοῦ «μόνων τῶν φιλησύχων κατοίκων τῆς νήσου», ὅπερ καὶ πομπωδῶς ἀνήγγελλεν ὁ Κοῦρζον εἰς τὴν Βουλὴν τῶν Κοινοτήτων. Ποίους ἄρα ἐνόουν «φιλησύχους» ; Ὁ κρητικὸς πληθυσμὸς ἀπηρτίζετο ἐκ τῶν ἐνόπλων Μουσουλμάνων καὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, οἵτινες ἐξήρχοντο τῶν φρουρίων ἵνα ἐπιτίθενται κατὰ τῶν ὑπεραμυνομένων τῆς ἐλευθερίας των ἐπαναστατῶν. Ἄλλοι κάτοικοι δὲν εὑρίσκοντο ἐν τῇ νήσῳ· οἱ ἐπαναστάται ὅμως εἶχον προγραφῇ ἐξ αὐτῆς. Τίνες λοιπὸν ἦσαν οἱ φιλήσυχοι ; Βεβαίως οἱ.... Τοῦρκοι, διότι τὰ γυναικόπαιδα εἶχον δηλώσει ὅτι θ' ἀπέθνησκον μετὰ τῶν συζύγων καὶ ἀδελφῶν των. Ἀλλὰ τὸ δέλεαρ ἐρρίπτετο βεβαίως ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς παραδοχῆς τῆς αὐτονομίας. Εἶναι περίεργον ὅμως πῶς ἡ Εὐρώπη κατώρθωσε νὰ φαντασθῇ ὅτι ἤρκει τεμάχιον ἄρτου ὅπως καταθέσουν τὰ ὅπλα ἐκεῖνοι οἵτινες ἀείποτε ἠψήφησαν πρὸ τοῦ πυρὸς τὸν θάνατον, καὶ ὅτι ἦτο ἐπαρκὲς τοῦτο ἀντάλλαγμα τῆς καταπατουμένης διὰ τῆς αὐτονομίας ἐλευθερίας τῶν Κρητῶν ἐπαναστατῶν.

Καθίστατο δὲ τὸ πρᾶγμα ἐντελῶς κωμικὸν ὅταν ἐγένοντο γνωσταὶ αἱ πολλαχοῦ πᾶν ἄλλο ἢ εἰρηνευτικαὶ πράξεις τῶν διεθνῶν ἀγημάτων, ὧν ἐζητεῖτο ἤδη ἐνίσχυσις δι' ἑξακοσίων ἔτι ἀνδρῶν ἐξ ἑκάστης δυνάμεως καὶ πυροβόλων. Οὕτω, Ἄγγλοι ναῦται ἀποβάντες τὴν 20 Μαρτίου εἰς Τριπύλην τῶν Σφακίων καὶ Σούγιαν τοῦ Σελίνου ἐπεθεώρουν ἁπάσας τὰς οἰκίας, ὅπως, ἐὰν εὕρισκον ἐν αὐταῖς προμηθείας, καταστρέφωσιν αὐτάς. Αὐστριακὸν καὶ Ἀγγλικὸν πλοῖον ἀπέστελλον εἰς Κολυμπάρι λέμβους ὡπλισμένας διὰ πυροβόλων ὅπως κατάσχωσιν ὅλα τὰ ἐκεῖ ἐλλιμενισμένα ἁλιευτικὰ πλοιάρια, ἐπειδὴ δὲ οἱ Χριστιανοὶ ἀνθίσταντο, ἠπειλήθησαν διὰ καταστροφῆς τοῦ χωρίου, καὶ τέλος, τῇ ἐπεμβάσει τῶν ἱερέων, παρεδόθησαν τὰ πλοιάρια. Τέλος ἀποσπάσματα Ἄγγλων καὶ Αὐστριακῶν, ἀποβάντα παρὰ τὸ Καστέλλι, περιέζωσαν δι' ἰσχυρῶν ἁλύσεων τὰς οἰκίας καὶ σύροντες αὐτὰς διὰ τῶν πλοίων των, κατεκρήμνιζον τὰς οἰκοδομὰς τῶν ἀτυχῶν ἐπανα-

στατῶν! ἵνα δυσκολύνουν οὕτω εἰς τὰ τηλεβόλα τῶν σκαφῶν των τὴν σκόπευσιν τῶν θέσεων τῶν ἐπαναστατῶν,... ὅλα δὲ ταῦτα ἐγίνοντο βέβαια χάριν εἰρηνεύσεως τῆς νήσου καὶ χάριν....φιλανθρωπίας.

Καὶ ὅμως μεθ' ὅλα ταῦτα καὶ τὴν ἔντονον ἄρνησιν τῶν Κρητῶν νὰ δεχθῶσι τὴν αὐτονομίαν, ὁ Κοῦρζον ἐπέμενε δηλῶν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 22 Μαρτίου ἐν τῇ βουλῇ τῶν Κοινοτήτων ὅτι:

«Πρὸ 15 ἡμερῶν ἡ Κυβέρνησις κατέστησε γνωστὸν εἰς τὴν Βουλὴν τὸ ὑπ' »αὐτῆς γενόμενον ἀποδεκτὸν σχέδιον διὰ τὴν διευθέτησιν τῆς Κρητικῆς ὑποθέσεως· »ὅτι κατὰ τὴν παροῦσαν ὥραν τὸ πρόγραμμα τοῦτο ἄρχεται ἐκτελούμενον· ὅτι ἡ »προκηρυχθεῖσα αὐτονομία, δὲν εἶναι ἀκριβὲς νὰ εἴπῃ τις ὅτι δὲν ἐγένετο »μετ' εὐνοίας ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῶν Κρητῶν, διότι δὲν πρέπει τις νὰ κρίνῃ περὶ »τῆς γνώμης αὐτῶν, ἐκ τῆς γνώμης ἣν ἐξήνεγκον οἱ **ἐπαναστάται**· ὅτι οἱ »Εὐρωπαῖοι κατέχουσι τὰς πόλεις τῆς παραλίας, ὅτι ἐὰν παραστῇ ἀνάγκη αἱ »Δυνάμεις θὰ λάβωσι νέα μέτρα, ὅπως προστατεύσωσι τὰς πόλεις τὰς παραλίους. »Ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατὰ τὰ Θεσσαλικὰ μεθόρια συμβαίνοντα, οὐδὲν γεγονὸς »ἐπῆλθεν ἀλλὰ ἡ συγκέντρωσις στρατευμάτων ἐμβάλλει εἰς ἀνησυχίαν. Αἱ Δυνά»μεις εἶναι σύμφωνοι νὰ ἐμποδίσωσι σύρραξιν ἀπειλοῦσαν τὴν γενικὴν εἰρήνην· ἐν »Κρήτῃ δὲ ἐπισπεύδουσι τὴν ἐφαρμογὴν τῆς αὐτονομίας. Ὁ χρόνος θὰ δικαιολο»γήσῃ τὰς συμβουλὰς τῆς συνέσεως τὰς ὑπαγορευομένας ἐκ τοῦ φόβου τὸν ὁποῖον »ἐμπνέει εἰς πάντας ὁ κίνδυνος μιᾶς αἱματηρᾶς συγκρούσεως.»

Δὲν ἔπρεπε, κατὰ τὸν Κοῦρζον, νὰ λαμβάνηται ὑπ' ὄψιν ἡ γνώμη τῶν ἐπαναστατῶν. Ἀλλὰ τότε τίνων ἡ γνώμη εἶχε κῦρος; Τῶν Χαλικούτηδων ἄρα;... Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι τὰ συμφέροντα τῆς Εὐρώπης ἐπέβαλλον τοιαύτην τὴν πολιτικὴν τῶν Δυνάμεων, ἀλλ' ἄρα γε ἦτο διὰ τοῦτο ἀνάγκη νὰ συμμαχῇ μετ' αὐτῶν καὶ ἡ Διαστροφὴ καὶ τὸ Πρόσχημα καὶ τὸ Ψεῦδος;

Μετὰ δὲ τοῦτο, διατί τάχα νὰ μᾶς φανῇ θρασεῖα ἡ διαγωγὴ τῶν βασιβουζούκων τῶν Χανίων, οἵτινες, ἐπὶ παρουσίᾳ στόλων καὶ ἀγημάτων, ἐξῆλθον πολυάριθμοι ἐκ τοῦ φρουρίου, καὶ βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν τουρκικῶν καὶ εὐρωπαϊκῶν τηλεβόλων, κατώρθωσαν νὰ ἐκτοπίσουν τοὺς κατέχοντας τὴν Βίγλαν ἐπαναστάτας, καί, ἐπιδραμόντες εἰς τὸ χωρίον Παληόκαστρο, νὰ πυρπολήσουν αὐτό;

Στενοχωρηθέντες ἐντούτοις φοβερᾷ ἐλλείψει τροφίμων οἱ ἐπαναστάται τοῦ Ἀκρωτηρίου ἐζήτησαν τὴν συγκατάθεσιν τῶν ναυάρχων ὅπως διαπεραιωθῶσι μετὰ τῶν γυναικοπαίδων των εἰς Ἀποκόρωνα. Ἡ συγκατάθεσις ἐδόθη, καί, τὴν πρωίαν τῆς 22 Μαρτίου οἱ ἐπαναστάται ἐξῆλθον τῶν θέσεών των βαδίζοντες κάτω τῶν Φρουδιῶν πρὸς τὸ Νεροκούρου. Δὲν εἶχον προχωρήσει διακόσια ἀπὸ τῶν θέσεών των μέτρα, ὅτε εὑρέθησαν αἴφνης ἐνώπιον ἐνέδρας ἣν τοῖς εἶχον στήσει, ἐξελθόντες τῶν Χανίων, ἔνοπλοι τουρκοκρῆτες καὶ βασιβουζοῦκοι. Οἱ ἐπαναστάται πρὸ τῆς ἀπροόπτου ταύτης ἐπιθέσεως τῶν σχεδιαζουσῶν σφαγὴν καὶ διαρπαγὴν ἐκείνων ὀρδῶν, ἀπεμάκρυναν ἐν σπουδῇ τὰ γυναικόπαιδα καὶ λαβόντες τὰς προστυχούσας καταλ-

λήλους θέσεις, ἠλύνθησαν ἐκεῖθεν τρέψαντες εἰς φυγὴν μετὰ μεγάλων ζημιῶν τοὺς ἐπιδρομεῖς.

Τόρα ἐξύπνησαν οἱ ναύαρχοι καὶ ἀγήματα διετάχθησαν ν' ἀφοπλίσουν τοὺς ἐπιστρέφοντας Τούρκους πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ φρουρίου. Ἀλλ' ἂν οἱ Χριστιανοὶ δὲν κατώρθουν ν' ἀποκρούσωσι τὴν δολοφονικήν των ἐπίθεσιν, τίς ἄλλος θὰ ἔφερεν ἄρα τὴν εὐθύνην τῆς σφαγῆς τόσων ἀθώων γυναικοπαίδων ἂν ὄχι οἱ Εἰρηνευταὶ τῆς νήσου; Ἐν τούτοις ἐβομβάρδιζον ἑτοίμως καὶ ἐπανειλημμένως μετὰ μικρὸν τοὺς περὶ τὸ ὑδραγωγεῖον τῆς πόλεως συνηθροισμένους ἐπαναστάτας, μόλις ἀπετόλμων νὰ ἐμφανίζωνται, ἀπειλοῦντες ἢ μή, πρὸ τῶν κατεχόντων αὐτὸ διεθνῶν ἀγημάτων.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πολιορκοῦντες τὸ Καστέλλι τῆς Κισσάμου ἐπαναστάται εἶχον καταλάβει καὶ ἐγκατασταθῆ εἰς τὰς δύο περὶ αὐτὸ ὀχυρὰς θέσεις Κουνουπίτσα καὶ Μεσόγεια.

Ἐπὶ στιγμὴν ἐφάνη ὅτι θὰ ἔδιδε νέαν τροπὴν εἰς τὰ πράγματα ἡ εἰς Παρισίους μετάβασις τοῦ Ἄγγλου πρωθυπουργοῦ Σώλσβαρυ. Ἀλλὰ τὰ κατόπιν ἀπέδειξαν ὅτι ἡ κατὰ τὴν 14 Μαρτίου λαβοῦσα χώραν ἐν Παρισίοις συνέντευξίς του μετὰ τοῦ Ἀννοτῶ ἔσχεν ὡς μόνον ἀποτέλεσμα τὴν ἀπόφασιν ὅπως Ἀγγλία καὶ Γαλλία μὴ παρεμβάλουν οὐδὲν πρόσκομμα εἰς τὸ ἔργον τῆς ὁμοφωνίας τῶν Δυνάμεων, αἵτινες εἶχον καταμερίσει τὴν ἐν Κρήτῃ κατοχὴν ὡς ἑξῆς: Οἱ Αὐστριακοὶ θὰ κατελάμβανον τὴν Κίσσαμον, οἱ Ρῶσσοι τὴν Ρεθύμνην, οἱ Ἰταλοὶ τὰ Χανιά, οἱ Ἄγγλοι τὸ Ἡράκλειον, οἱ Γερμανοὶ τὴν Σούδαν καὶ οἱ Γάλλοι τὴν Σητείαν.

Ἤρχισαν δὲ μετὰ τοῦτο οἱ ναύαρχοι πᾶσαν καταβάλλοντες προσπάθειαν ὅπως παραπείσωσι μερίδα τινὰ τῶν Κρητῶν ἵνα δηλώσῃ ὅτι ἀποδέχεται τὴν αὐτονομίαν, καὶ πρὸς τοῦτο περιήρχοντο τὰς παρὰ τὴν ἀκτὴν πόλεις καὶ κώμας, ἐνῷ ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς ἐφησύχαζεν ἀδρανῶν κατ' ἀνάγκην ἐν Ἀλικιανοῦ καὶ τὰ δύο κατάδικα πλοῖα μας «Πηνειὸς» καὶ «Ἀλφειὸς» ἐλάμβανον τὴν ὄντως κωμικὴν διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν ὅπως παραμένοντα ἐν Κρήτῃ καὶ παρὰ τὴν θέλησιν τῶν Ναυάρχων, «ἀντιτάξουν διὰ τῶν τηλεβόλων των βίαν κατὰ τῆς βίας ἐν ἀνάγκῃ»! Δύο ἐκεῖ λέμβοι ν' ἀντιπαραταχθῶσι κατὰ τῶν χαλυβδίνων κολοσσῶν τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων. Κἀνεὶς βεβαίως Δὸν-Κιχώτης δὲν θὰ ἐσκέπτετό ποτε κωμικωτέραν, ἐξ ἀφροσύνης, ἑκατόμβην, ἂν δὲν συνέβαινε νὰ ἦναι Ἕλλην, νομίζων ὅτι ἀρκοῦσιν αἱ παραδόσεις τῆς ἡρωϊκῆς φυλῆς του ὅπως ἀντιτάξῃ βίαν καρυοφυλλίου κατὰ τῶν τηλεβόλων τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ στόλου!

Ἀλλὰ καὶ ὁ στόλος οὗτος ἔσχε τοὺς κωμικούς του φόβους. Οὕτω, διεδόθη αἴφνης νύκτα τινὰ ἐν Χανίοις ὅτι, πιστοὶ εἰς τὰς παραδόσεις τοῦ 1821 οἱ Ἕλληνες ναῦται, θὰ ἐπήρχοντο τὴν νύκτα μὲ τὰ τορπιλλικά των, ὅπως ἀνατινάξουν εἰς τὸν ἀέρα ὁλόκληρον τὸν διεθνῆ στόλον. Τοῦτο ἤρκεσε νὰ θέσῃ εἰς κίνησιν καθ' ὅλην τὴν νύκτα τοὺς προσκόπους τῶν στόλων, νὰ ἐνσπείρῃ δὲ τὸν πανικὸν ἀνὰ τὴν πόλιν καὶ... νὰ διεγείρῃ τοὺς γέλωτας τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης!

Ἦτο ἄρα ὀλιγώτερον ἀπλοϊκὸν τοῦτο ἀπὸ τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἔκαμε παρὰ τοῖς Κρησὶ καὶ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ ἡ αἰφνιδίως ἐπισυμβᾶσα ἐπὶ τοῦ Ρωσσικοῦ θωρηκτοῦ «Σίσοϊ-Βελίκυ» ἐν τῷ λιμένι τῆς Σούδας, τῇ 3ῃ Μαρτίου, ἔκρηξις ἑνὸς τῶν τηλεβόλων κατὰ τὴν ἐκτέλεσιν γυμνασίων, καὶ ἧς ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ καταστροφὴ μεγάλου μέρους τοῦ σκάφους, ὁ φόνος 15 ναυτῶν καὶ ὁ τραυματισμὸς ἑτέρων τοσούτων ; Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο, ὡς καὶ τὸ σύγχρονον ἄλλο τῆς ἐκτρώσεως τῆς Αὐτοκρατείρας τῆς Ρωσσίας καὶ τοῦ ἐξοκείλαντος ἐνῷ ἀπέπλει διὰ Κρήτην Γαλλικοῦ πλοίου « Ὠβέρνη»,ὅπερ ἔμελλε νὰ μεταφέρῃ ἐκ Τουλῶνος εἰς τὴν νῆσον ἐνισχύσεις, ἐξελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἀπλοϊκῶν ὡς ἐνδείξεις εὐοίωνοι τῆς κατὰ τῶν Εὐρωπαίων ἐξεγερθείσης θείας δίκης. . . Εἰς τὸν αἰῶνα τῶν φώτων καὶ ὀλίγο σκοτάδι εἶναι κἄποτε ἀρκετὰ εὐχάριστος παρεμβολή.

Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἐπιπολαίων τούτων ἐλπίδων, ἤρχετο ἤδη καὶ ἡ βασιμωτέρα ἐκ μέρους τοῦ Γλάδστωνος ὑποστήριξις τῶν δικαίων τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ, ἥτις ἐξεδηλώθη ἐμφανῶς διὰ τῆς περιφήμου πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Οὐεστμίνστερ ἐπιστολῆς του.

« Ἐπέστη ἡ ὥρα (ἔλεγεν ἐν προοιμίῳ) καθ' ἣν πᾶς τις ὀφείλει ἢ νὰ ὑψώσῃ τὴν φωνήν, ἢ νὰ σιγήσῃ ἐς ἀεί. Ἐμοῦ μόνος πόθος εἶναι ἡ ἀνάπαυσις. Ἀλλ' ἀναμιχθεὶς ἐπὶ ἥμισυν σχεδὸν αἰῶνα εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, καὶ πολλάκις ἐν ὑπευθύνῳ θέσει, αἰσθάνομαι ὅτι μόνος ὁ πόθος οὗτος δὲν ἀρκεῖ, ὅπως δικαιολογήσῃ τὴν σιωπήν». Διεμαρτύρετο, ὅτι δὲν προυτίθετο νὰ δώσῃ εἰς τὸ ζήτημα κομματικὸν χαρακτῆρα, ἵνα δὲ καταστήσῃ τοῦτο δῆλον, ὅτι ἀπευθύνει τὸ γράμμα του πρὸς τὸν δοῦκα τοῦ Οὐεστμίνστερ ἀνήκοντα εἰς τὸ ἐν τῇ ἐξουσίᾳ κόμμα τῶν ἑνωτικῶν. Ἄλλως τε, δὲν ἀμφιβάλλει, ὅτι, ὅταν ἐπιστῇ ἡ στιγμὴ τῆς διανομῆς τοῦ ἐπαίνου καὶ τοῦ ψόγου, ἡ αὐστηροτάτη καταδίκη δὲν θὰ πέσῃ ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν ὑποστηριζόντων αὐτήν.

Μετὰ δὲ τὴν ἀφήγησιν τῶν ἀρμενικῶν σφαγῶν, ὁ Γλάδστων ἀνέλυε τὰς φράσεις «Εὐρωπαϊκὴ συμφωνία» καὶ «Ἀκεραιότης τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους». Ὑπεμίμνησκεν ὅτι ἐν ἔτει 1876 εἰργάσθη ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας, ἐφρόνει δὲ καὶ νῦν ὅτι, ὁσάκις ὁ συνδυασμὸς οὗτος ἐξυπηρετεῖ τὰ καθήκοντα τῆς τιμῆς, τῆς ἐλευθερίας, τῆς φιλανθρωπίας, κέκτηται τὸ ἀνυπολόγιστον πλεονέκτημα, ὅτι παραλύει ἀμοιβαίως τὰς φιλοκτήμονας ῥοπὰς τῶν Δυνάμεων καὶ δρᾷ ἀπροσμαχήτως ὑπὲρ σκοπῶν δυναμένων νὰ ἐπιδειχθῶσιν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας. Σήμερον ὅμως δύο μεγάλαι δυνάμεις, ἀριθμοῦσαι ὁμοῦ ἑκατὸν πεντήκοντα ἑκατομμύρια ψυχῶν, κυβερνῶνται ὑπὸ μοναρχῶν νέων καὶ ἀπείρων καὶ τῶν δυνάμεων τούτων ἡ ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ συμφωνίᾳ ἐπιρροὴ χρησιμοποιεῖται ἐναντίον τῆς ἐλευθερίας, τὸ δ' αἴσθημα τοῦ Ἀγγλικοῦ ἔθνους εἰς οὐδὲν λογίζεται. Διατί ἡ ἀγγλικὴ κυβέρνησις ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν πτερνιστήρων των ; Ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ δόγμα τῆς τουρκικῆς ἀκεραιότητος, δὲν ἐκώλυσε τὸν χωρισμὸν πολλῶν τοῦ Σουλτάνου κτήσεων, ἡ ἀρχικὴ δὲ θεωρία, καθ' ἣν ἡ Τουρκία, εὐμενῶν τυχοῦσα

όρων, θὰ καθίστατο κράτος πεπολιτισμένον, ἐφωράθη ὅλως ἀπατηλή. «Δέκα καὶ ὀκτὼ ἑκατομμύρια ἀνθρωπίνων ὄντων, ἅτινα πρὸ ἑνὸς αἰῶνος ὑπέκειντο εἰς τὴν παραλυτικὴν καὶ ἐκφαυλιστικὴν τῆς Πύλης ἐπιρροήν, εἶναι σήμερον ἐλεύθερα, ὡς ἐὰν κατῴκουν τὰς βρετανικὰς νήσους, Ἑλλὰς δὲ καὶ Ρωμουνία καὶ Σερβία καὶ Μαυροβούνιον καὶ Βουλγαρία ἵστανται ἐνώπιον ἡμῶν ὡς πέντε ζῶντες μάρτυρες, καθιστῶντες διὰ μόνης τῆς ὑπάρξεώς των δῆλον ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου δὲν ἄρχει αἰωνίως τὸ ἄδικον. Καὶ ὅμως ἐκ τῶν στηλῶν τοῦ τύπου, ἐκ τοῦ ὕψους τῶν θρόνων τῆς ἠπείρου ἀντηχεῖ διηνεκῶς ἡ κραυγὴ ὅτι δὲν πρέπει ἐξ ἰδεῶν δικαιοσύνης, ἐλευθερίας, φιλανθρωπίας νὰ διακιβεύωμεν τὴν ἀκεραιότητα τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους».

Ὡς ἐν ἔτει 1876 ἐμέμφετο τὸν Βηκονσφὴλδ ὡς ἀποχωρήσαντα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας, οὕτω νῦν μέμφεται τὸν Σώλσβαρυν ὡς μένοντα ἐν αὐτῇ, διότι ἐκ τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας οὐδεμία δύναται νὰ προέλθῃ λυσιτελὴς ἐνέργεια κατὰ τὴν ἐνεστῶσαν ἀνατολικὴν κρίσιν.

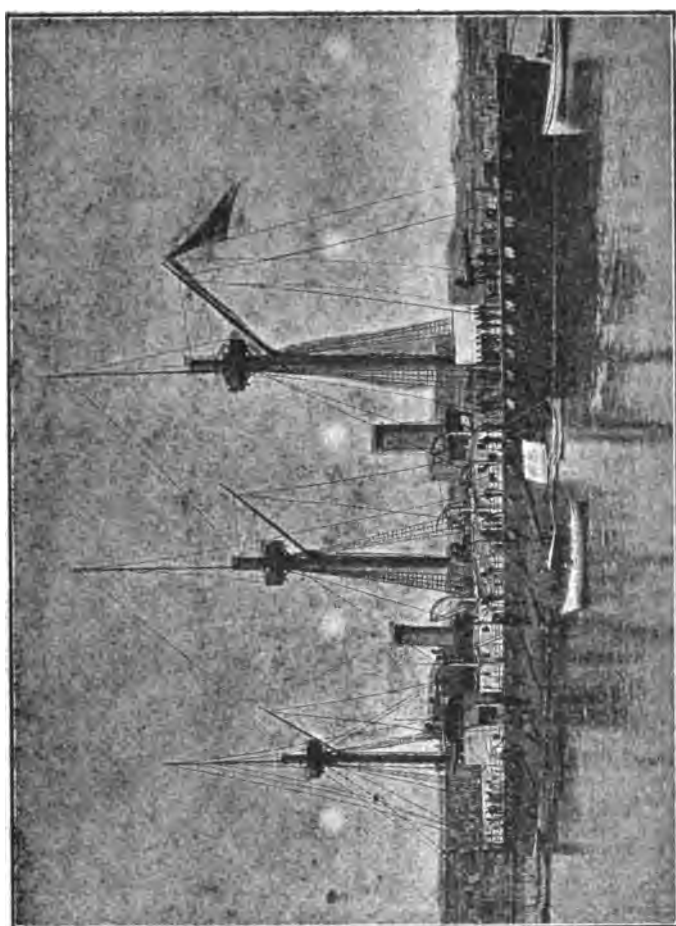
Εἰσερχόμενος εἰς τὸ κρητικὸν ζήτημα ὁ Γλάδστων ἔλεγε: «Κράτος μικρόν, μόλις συγκαταλεγόμενον εἰς τὴν χορείαν τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, παρενέβη αἴφνης ἐν τῇ πάλῃ μεταξὺ τῆς Τουρκίας καὶ τῶν Κρητῶν. Ἀλλὰ τὸ κράτος ἐκεῖνο ἐκπροσωπεῖ τὴν φυλήν, ἥτις συνεκρότησε τὰς μάχας τῶν Θερμοπυλῶν καὶ τῆς Σαλαμῖνος καὶ ἀπέκρουσεν ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἀκτῶν τὰς ὀρδὰς τῆς Ἀσίας. Περὶ ἑνὸς τῶν ἡρώων του λέγει ὁ Ὅμηρος, ὅτι ἦτο μικρὸς τὸ δέμας, ἀλλὰ μαχητής. Τὴν μεγάλην ἐκείνην ἐν μικρῷ σώματι ψυχὴν ἀναπαριστᾷ ἡ πρόσφατος καὶ θαυμασίως εὔτολμος δρᾶσις τῆς Ἑλλάδος. Ὅλως ἀντίθετον θέαμα παριστῶσιν αἱ ἓξ δυνάμεις, μεγάλα σώματα, ἐν οἷς ἀσθενεῖς οἰκοῦσι ψυχαί. Ἔχομεν ἐνώπιον ἡμῶν κατὰ γράμμα νέον Δαυὶδ ἀντιμετωπίζοντα ἓξ Γολιάθ». Ὅ,τι καλὸν ἂν προέλθῃ ἐκ τοῦ ἐνεστῶτος χάους, θὰ ὀφείλεται εἰς μόνην τὴν Ἑλλάδα. Διατί τὴν εὐθύνην ἐπὶ τῇ ἀγαθῇ διοικήσει τῆς Κρήτης, ἀφοῦ πράγματι ἐξέλιπεν ἡ τουρκικὴ ἐξουσία, ἀναλαμβάνουσιν αἱ ἓξ δυνάμεις; Ἡ κοινότης τοῦ αἵματος, τῆς θρησκείας, τῆς ἱστορίας, τῶν συμπαθειῶν καὶ τῶν συμφερόντων οὐδαμῶς λαμβάνεται ὑπ᾽ ὄψιν; Σχετικῶς ἡ τουρκικὴ ἐξουσία ἐν Κρήτῃ εἶναι χθεσινή. Ἀλλ᾽ ἡ Κρήτη ἦτο τμῆμα τῆς Ἑλλάδος καὶ ὁ κρητικὸς λαὸς τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ πρὸ τρισχιλίων ἐτῶν καὶ οἱ ἀνὰ μέσον αὐτῶν ἠθικοὶ δεσμοὶ οὐδέποτε ἐθραύσθησαν ἢ ἐχαλαρώθησαν. Καὶ κατὰ τοὺς μέλλοντας δ᾽ αἰῶνας, ἀφοῦ παρέλθῃ ὁ ἐφιάλτης τῆς τουρκοκρατίας, ἡ ἕνωσις Κρήτης καὶ Ἑλλάδος θὰ ὑφίσταται καὶ θὰ ἰσχύῃ, ἐφ᾽ ὅσον καρδίαι ἀνθρώπιναι πάλλουσιν εἰς ἀνθρώπινα στήθη.

Ὁ ἐπίλογος τῆς ἐπιστολῆς εἶχεν ὡς ἑξῆς· «Ἀλλὰ καὶ ἐν μέσῳ τόσου ὕψους αὐταπαρνήσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἡ κυβέρνησις καὶ ὁ λαὸς τῆς Ἑλλάδος ἐπέδειξαν ἐχεφροσύνην. Προτάξαντες τὸ φρόνημα τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, οὐχὶ τὸ στιγμιαῖον καὶ μερικόν, ἀλλὰ τὸ μεμελετημένον καὶ γενικόν, ἐτέθησαν ἐπὶ ἐδάφους ἀπροσμαχήτου, ὀρθῶς δὲ πράξαντες, δὲν ἀντέταξαν ἀφῃρημένας ἀντιρρήσεις κατὰ τῆς

τουρκικῆς ἐπικυριαρχίας. Ἐὰν οὕτω δόξῃ εἰς τὰς δυνάμεις, τί κωλύει νὰ ἑνωθῇ μὲν αὐτονόμως ἡ Κρήτη πρὸς τὴν Ἑλλάδα, νὰ μὴ ἀποχωρισθῇ ὅμως θεωρητικῶς ἐκ τοῦ σώματος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους; Τοιοῦτος συνδυασμὸς οὐδὲν θὰ εἶχε τὸ ἀπαραδειγμάτιστον. Βοσνία καὶ Ἐρζεγοβίνα διοικοῦνται ὑπὸ τῆς Αὐστρίας, οὐδέποτε ὅμως ἀπεχωρίσθησαν κατὰ τύπον τῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἡ Ἀγγλία διαχειρίζεται τὴν Κύπρον, βρίθει δ' ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία παραδειγμάτων, συνδυαζόντων τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν ἐπὶ μιᾶς χώρας πρὸς τὴν δευτερεύουσαν ἐξουσίαν ἐπὶ ἑτέρας. Ἀναφέρων τὴν Κύπρον ὡς προηγούμενον, δὲν δύναμαι νὰ μὴ ἐκφράσω ἣν θὰ αἰσθανθῶ χαράν, ἐάν, πρὶν ἢ περάνω τὸν μακρόν μου βίον, ἀξιωθῶ νὰ ἴδω τὸν πληθυσμὸν τῆς ἑλληνικῆς ἐκείνης νήσου ἑνούμενον διὰ φιλικῆς συμφωνίας ὀργανικῶς πρὸς τοὺς ἐν τῷ βασιλείῳ ἀδελφοὺς καὶ πρὸς τὴν Κρήτην. Ὑποδεικνύων ὅμως μίαν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος λύσιν, δὲν ἀποκλείω καὶ ἄλλας, συναδούσας πρὸς τὰς ὑπὸ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων, ἐπιβαλλομένας ἀρχάς. Αἱ ἀρχαὶ αὗται εἶναι κατ' ἐμέ, ὅτι ἡ ἐν Κρήτῃ τουρκικὴ ἐξουσία εἶναι μόνον σκιὰ τοῦ παρελθόντος οὐδὲν ἔχουσα κοινὸν πρὸς τὸ μέλλον, καὶ ὅτι τὸ ἁρμοδιώτατον ὄργανον, ὅπως ρυθμίσῃ τὴν μέλλουσαν τοῦ λαοῦ τύχην εἶναι αὐτὸς ὁ λαός, λαμβανομένης μόνον τῆς δεούσης προνοίας ὑπὲρ τῆς μειονότητος. Δέον ν' ἀναγνωρισθῇ ὅτι ἡ Ἑλλάς, ἣν τινες παριστῶσιν ὡς ταραξίαν καὶ ἐγκληματίαν, ἀπένειμε διὰ τῆς εὐψυχίας της μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τὴν Εὐρώπην. Κατέστησεν ἀδύνατον ν' ἀποπνιγῇ τὸ κρητικὸν ζήτημα, ὡς ἀπεπνίγη τὸ αἱμοσταγὲς ζήτημα τῆς Ἀρμενίας. Τὸ ἐξήγαγεν ἐκ τῶν πλεκτανῶν τῆς διπλωματίας καὶ τὸ ἔθεσεν εἰς τὸ φῶς τῆς ἡμέρας πρὸς ὁριστικὴν λύσιν. Οὐδεμίαν ἐνθυμοῦμαι περίστασιν, καθ' ἣν κράτος τοσοῦτον μικρὸν ἐπόρισεν εὐεργέτημα τοσοῦτον μέγα. Ὅ,τι ἀφορᾷ τὰ λεγόμενα περὶ βιασμοῦ καὶ τιμωρίας τῆς Ἑλλάδος, δὲν θέλω νὰ μολύνω τὸν χάρτην ἐφ' οὗ γράφω καὶ μνημονεύων ἁπλῶς τῆς ἀποτροπαίας ταύτης περιπτώσεως. Ἐξ ἴσου εὔλογον θὰ ἦτον, ἐὰν τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος σύμπαν, αἰσθανόμενον ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ ὡς εἷς ἄνθρωπος, ἐξωρίζετο διὰ διοικητικῆς διαταγῆς εἰς Σιβηρίαν. Ἐάν τις ἔχῃ τοιοῦτο σχέδιον νὰ προτείνῃ, τὸν συμβουλεύω νὰ τὸ προτείνῃ εἰς ἄλλους καὶ οὐχὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Μὴ λησμονῶμεν ὅτι ἐν τῇ λυπηρᾷ ταύτῃ ὑποθέσει ἐξ ἀρχῆς τὸ μονοπώλιον τῆς δράσεως καὶ τοῦ λόγου ἔσχον αἱ κυβερνήσεις καὶ τὰ ὄργανά των καὶ ὅτι οἱ λαοὶ ἀπεκλείσθησαν. Εἶναι καιρὸς νὰ εἰσέλθῃ τέλος φῶς καὶ ἀήρ. Τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης διατελοῦσιν εἰς διάφορα στάδια μορφώσεως, δὲν πιστεύω ὅμως ὅτι ὑπάρχει εἰς

Ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Γερμανίας Πλέσσεν.

Τὸ ἑλληνικὸν θωρηκτὸν «Ὕδρα».

καὶ μόνος λαός, ὅστις θὰ ἔστεργε νὰ διατάξῃ ἢ ν' ἀνεχθῇ τὴν τιμωρίαν τῆς Ἑλλάδος ὡς μόνην ἀμοιβὴν τῆς ἀγαθῆς πράξεως ἣν ἐπετέλεσεν. Ὁ λαὸς οὗτος δὲν θὰ ἦτο βεβαίως ὁ γαλλικός, ὁ συντελέσας τοσοῦτον εἰς τὴν ἀνίδρυσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου, δὲν θὰ ἦσαν οἱ Ἰταλοί, μνήμονες τῶν ὅσων ὑπέστησαν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες των, ἧττον δὲ παντὸς ἄλλου θὰ ἦσαν οἱ Ἄγγλοι ὧν ἀληθὴς πνοὴ εἶναι ἡ ἐλευθερία, ὧν τὸ φρόνημα ἐμαρτυρήθη ἤδη κατὰ πάντα τρόπον καὶ οἵτινες, ἐὰν ἐπήρχετο διάλυσις Βουλῆς, τὸ φρόνημά των θὰ ἐμαρτύρουν ἐκλέγοντες Βουλήν, ἥτις ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ θ' ἀπεφαίνετο ὁμοφώνως».

Εὐγνωμονοῦσα δὲ ἡ Κρητικὴ φυλὴ διὰ τὰς ἐπανειλημμένας ὑπὲρ αὐτῆς ἐνεργείας τοῦ μεγάλου τῆς Βρεττανίας πολιτευτοῦ, ἀπέστειλε διὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τὸ ἀκόλουθον πρὸς αὐτὸν τηλεγράφημα :

«ΑΘΗΝΗΣΙ τῇ 13 Μαρτίου 1897.

«Εὐγενέστατον Οὐΐλλιαμ Γλάδστωνα

ΚΑΝΝΑΣ

«Αἱ ὑψηλαὶ ἰδέαι ἃς ἡ Ἀνατολικὴ κρίσις ἀπέσπασεν ἀπὸ τῆς εὐγενοῦς ὑμῶν καρδίας, ἀντηχοῦσι τὴν στιγμὴν ταύτην παρὰ τοῖς λαοῖς τοῦ μεγάλου τούτου μέρους τῆς Οἰκουμένης. Μὲ τὰς ἰδέας ταύτας τῆς Δικαιοσύνης καὶ τῆς Ἐλευθερίας στάδιον ἡμίσεως αἰῶνος χρησιμοποιηθὲν τοσοῦτον λαμπρῶς εἰς ὑπηρεσίαν τοῦ μεγάλου ὑμῶν Ἔθνους, δίδει ὑμῖν τὸ δικαίωμα νὰ κρίνητε τὴν θλιβερὰν πολιτικὴν ἣν ἀκολουθοῦσι νῦν αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις.

«Αὗται μακρὰν τοῦ νὰ ἐμποδίσωσιν ἢ νὰ ἐκδικήσωσι τὰς σφαγὰς τῶν Χριστιανῶν ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων, μεταχειρίζονται τὰς σφαίρας τῶν πυροβόλων τῆς πεπολιτισμένης Εὐρώπης κατὰ τῶν Ἑλλήνων ζητούντων τὴν ἐλευθερίαν των καὶ τοὺς αὐστηροὺς ἀποκλεισμοὺς ὅπως ὑποχρεώσωσι τοὺς μαχομένους ὑπὲρ τῆς ἑνώσεως νὰ δεχθῶσι τὴν λεγομένην αὐτονομίαν, ἣν μετ' ἀγανακτήσεως ἀποκρούουν ἔχοντες ἤδη θλιβερὰν πεῖραν τῶν ἀποτροπαίων συνεπειῶν της.

«Ἐξ ὀνόματος τοῦ Κρητικοῦ Λαοῦ προσφέρομεν τὸ Σέβας τῆς εὐγνωμοσύνης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀληθῆ προστάτην τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Ἐλευθερίας, ἱκετεύομεν δ' ὑμᾶς νὰ ἐξακολουθήσητε διὰ τοῦ ἀπείρου ὑμῶν κύρους ὑποδεικνύοντες εἰς τὰς Κυβερνήσεις καὶ τοὺς λαοὺς τὴν ὁδὸν τοῦ Δικαίου, τῆς Προόδου καὶ τῆς Ἐλευθερίας.

«Ἡ Κρήτη ἐλευθέρα τὴν στιγμὴν ταύτην καὶ ἀδιαρρήκτως ἡνωμένη, κατόπιν τόσων θυσιῶν καὶ ἀγώνων, μετὰ τῆς Μητρὸς Πατρίδος, ἀναμένει μὲ τὰ ὅπλα εἰς τὰς χεῖρας τὴν ἀναγνώρισιν τῶν Δικαίων της».

Πρὸς τελικὴν δὲ ἀντίκρουσιν τῆς ριφθείσης ἰδέας, ὅτι δῆθεν οὐχὶ πάντες οἱ Κρῆτες ἐπόθουν τὴν ἕνωσιν, καὶ ἵνα ἅπαξ ἔτι διὰ παντὸς δηλωθῇ ἡ ἐμμονὴ τῶν Κρητῶν εἰς ἀγῶνα ἐξοντώσεως ἢ ἐλευθερίας, οἱ ἐκ Κρήτης βουλευταὶ συντάξαντες ἀγγλιστί, ὑπέβαλον πρὸς τὰς Δυνάμεις σχετικὸν «Ὑπόμνημα».

Τὸ ὑπόμνημα τοῦτο, ἀφορμὴν λαμβάνον ἐκ τοῦ ἰσχυρισμοῦ τοῦ ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἀγγλίας Κοῦρζον εἰπόντος ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων, ὅτι οἱ Κρῆτες ἀπὸ ἑνὸς αἰῶνος ἀγωνίζονται μόνον ὑπὲρ αὐτονομίας, ἀνῄρει δι' ἱστορικῶν ἀποδείξεων τὴν ἀνακρίβειαν ταύτην, καὶ ἀποδεικνύει, ὅτι οἱ Κρῆτες

καὶ κατὰ τὸ 1821 καὶ κατὰ τὸ 1841, 1866, 1879, 1883 καὶ 1889 πάντοτε τὴν ἕνωσιν ἐζήτησαν.

Μετὰ τοῦτο τὸ ὑπόμνημα ἐπήγετο τὰ ἑξῆς :

«Δὲν δύναται ἑπομένως νὰ λεχθῇ, ὅτι οἱ νησιῶται ἐπροτίμησαν τὰ προνόμια τῆς ἑνώσεως, ἀφοῦ ἡ ἕνωσις ἐτέθη ἐκτὸς συζητήσεως, καὶ οὕτως ἠναγκάσθησαν νὰ ἐκλέξωσι μεταξὺ προνομίων καὶ πλήρους ὑποταγῆς. Ὀλίγον βραδύτερον, ἐν τούτοις, κατὰ τὸ 1886, οἱ Κρῆτες ἀνεκήρυξαν καὶ πάλιν τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν δηλώσεών των τῶν φυλασσομένων εἰς τὰ ἀρχεῖα τῶν προξενείων. Οὕτως ἐπὶ ἐννέα ἔτη (1880 1889) οἱ Κρῆτες δὶς ἐζήτησαν τὴν ἕνωσίν των· καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἀγώνων των φαίνεται, ὅτι εἶναι τώρα, ὁ λόρδος Σώλσβουρυ καὶ ὁ Κοῦρζον νὰ δηλώνουν ἄνευ ἐλέγχων συνειδήσεως, ὅτι ἐπὶ ἕνα αἰῶνα οἱ Κρῆτες οὐδὲν ἄλλο ἐπιθύμουν ἢ τὴν Αὐτονομίαν.

«Δύνανται τινες, ἐν τούτοις, ἴσως νὰ ἰσχυρισθῶσιν, ὅτι ὁ κρητικὸς λαὸς τὸ παρελθὸν ἔτος δὲν ἐζήτησε τὴν ἕνωσιν. Οὗτοι εἶναι οἱ θέλοντες νὰ προσποιῶνται ὅτι διατελοῦσιν ἐν ἀγνοίᾳ τῶν προσπαθειῶν διαφόρων Κυβερνήσεων, μὴ ἐξαιρουμένης καὶ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἀνάσσης, αἵτινες ἐκίνησαν πάντα λίθον, ὅπως ἀποτρέψωσι τοὺς Κρῆτας ἀπὸ τοιούτου διαβήματος. Οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβευταὶ τῶν Δυνάμεων διέταξαν τοὺς ἐν Χανίοις προξένους των νὰ καταστήσωσι γνωστὸν εἰς τοὺς Κρῆτας, ὅτι ὀφείλουσι νὰ μὴ ζητήσωσι πλειότερα τῶν ὅσων αἱ Δυνάμεις εἶναι διατεθειμέναι νὰ ἐγγυηθῶσι πρὸς αὐτούς, ἐπὶ ποινῇ δυσμενείας καὶ διπλωματικοῦ διωγμοῦ. Τί δ' ἔστερξαν ἐκ τοῦ φόβου μὴ οἱ Κρῆτες ζητήσωσι καὶ πάλιν τὴν ἕνωσιν ;

«Ὑπεχρέωσαν τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν νὰ μετέλθῃ πᾶσαν τὴν ἐπιρροὴν αὐτῆς, ὅπως μεταπείσῃ αὐτοὺς ἀπὸ τοιούτου διαβήματος, καὶ εἶναι πασίγνωστον ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἠναγκάσθη νὰ ὑπακούσῃ, ὅπως ἀπαλλάξῃ ἡμᾶς τῶν καταπιέσεων καὶ τῶν βομβαρδισμῶν τῶν φιλανθρωπικῶν Κυβερνήσεων, ὡς συνέβη τὸ ἔτος τοῦτο, ὅτε αἱ τελευταῖαι βανδαλικαὶ πράξεις ἐξήντλησαν τὴν ὑπομονήν της, ἐξήγειραν τὴν δικαίαν ἀγανάκτησίν της καὶ τὴν ἐξώθησαν εἰς τὴν γνωστὴν ἀπόφασιν. Ἀλλ' οὔτε αἱ ἀπειλαὶ τῶν Δυνάμεων, οὔτε ἡ παρέμβασις τῆς Ἑλλάδος θὰ μᾶς ἀποτρέψωσιν ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκφράσωμεν τὸν αἰώνιον καὶ μόνον τῆς Κρήτης πόθον, τῆς μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἑνώσεως αὐτῆς. Εἰς τὸ τελεσίγραφον, διὰ τοῦ ὁποίου ἡ Κρητικὴ Βουλὴ συνώδευσε τὰς αἰτήσεις, τὰς ὑποβληθείσας εἰς τὰς Δυνάμεις, ρητῶς ἀναφέρεται «ἀφοῦ οἱ πρόξενοι τοὺς ἐπίεσαν, ἐπὶ ποινῇ ἀπωλείας τῶν ἤδη ἀπονεμηθέντων προνομίων, ὑπετάχθησαν εἰς τὴν αἴτησιν, καίτοι ὁ μόνος πόθος τῶν Κρητῶν εἶναι ἐλευθερία διὰ τῆς ἑνώσεως». Ποῦ νὰ φαντασθῶσιν οἱ δυστυχεῖς Κρῆτες, ὅτι ἡ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ὑποταγή των κατόπιν τῶν ἀπειλῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῶν προτροπῶν τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐχρησίμευε σήμερον εἰς ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι οἱ Κρῆτες δὲν ἐπιθυμοῦν τὴν ἕνωσιν, καὶ διὰ νὰ ψυχράνῃ τὰς θερμὰς προσπαθείας τῶν εὐγενῶν τέκνων τῆς Εὐρώπης ὑπὲρ τῆς ἐκπληρώσεως τῶν ἐλπίδων αὐτῶν περὶ τῆς διὰ τῆς ἑνώσεως ἐλευθερίας ;

«Ἀλλ' ὑποθέσωμεν πρὸς στιγμήν, ὅτι οἱ Κρῆτες μέχρι τοῦδε οὐδεμίαν ἐξέφρασαν γνώμην περὶ τῆς ὁριστικῆς αὐτῶν ἀποκαταστάσεως. Ἕπεται ἐκ τούτου, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἐρωτηθῶσι τί θὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν εὐημερίαν τῆς χώρας αὐτῶν ἐν τῷ μέλλοντι ; Κατὰ τὸ 1868, ὅτε ἡ ἐπανάστασις ἐμάστιζε τὴν νῆσον, ὁ τότε πρεσβευτὴς τῆς Γαλλίας κ. Μπουρὲ καὶ μετ' αὐτοῦ οἱ λοιποὶ πρεσβευταὶ

πάντες προέτρεπον (τὴν Τουρκίαν), ὅπως ἐν περιπτώσει καθ' ἣν ἐβεβαιοῦτο ὅτι οἱ Κρῆτες ζητοῦσι τὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἕνωσιν, ἀκολουθήσῃ τὸ εὐγενὲς παράδειγμα τῆς Ἀγγλίας (ἐν Ἑπτανήσῳ). Διατί τὸ μέτρον τοῦτο, τὸ ὁποῖον ἐφαίνετο φυσικὸν καὶ λογικὸν καὶ τὸ συνίστων εἰς τὴν Τουρκίαν, ἀπορρίπτεται σήμερον, ὅτε προτείνεται ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως; Μήπως νομίζουσιν ὅτι ἡ Τουρκία ἔπαυσε νὰ εἶναι βάρβαρος, ἀφότου οἱ ἐν τῷ Συνεδρίῳ τῆς Κων)-πόλεως Γάλλοι ἀντιπρόσωποι ἐδήλουν, ὅτι τῆς Τουρκίας οὔσης βαρβάρου, ἡ Εὐρώπη ὤφειλε νὰ θέσῃ τέρμα εἰς τὴν φαυλοδιοίκησίν της;

«Νομίζουν ἀκόμη ὅτι ἡ εὐημερία τῆς Κρήτης εἶναι πλέον δυνατὴ ὑπὸ Τουρκικὴν διεύθυνσιν; Ἢ θὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι οἱ Κρῆτες, ὡς πᾶς ἄνθρωπος, δὲν ἔχουν τὸ δικαίωμα ν' ἀποφανθῶσι περὶ τῆς τύχης των; Ἀλλ' οὔτε ἡ Τουρκία ἀπέβη ἥμερος καὶ πολιτισμένη, οὔτε οἱ ἀγῶνες τῶν Κρητῶν ἔχασαν τὴν σημασίαν των. Ἔχουν ἐν τούτῳ αἱ Κυβερνήσεις δικαστὰς ἀδεκάστους τοὺς λαοὺς των. Ἀλλὰ φοβοῦνται τὴν ἐτυμηγορίαν τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ. Φοβοῦνται ν' ἀκούσωσι μίαν καὶ μόνην φωνὴν ἐγειρομένην ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον τῆς νήσου καὶ ἀνακράζουσαν:

«— Ἕνωσις! Ἕνωσις! ἥτις θὰ συγκλονήσῃ ὁλόκληρον τὸν πεπολιτισμένον κόσμον.

«Διὰ τοῦτο προσπαθοῦν νὰ ἐνταφιάσουν τὴν πρότασιν τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς τὸ σάβανον τοῦ διπλωματικοῦ φαντάσματος, παριστάνοντες τὸ ἔργον των ὡς ἔργον μερίμνης ὑπὲρ τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ τοῦ μέλλοντος τῶν λαῶν!

Θὰ καταστήσῃ ἡ Αὐτονομία τὴν Κρήτην εὐτυχεστέραν ἢ ἡ Ἕνωσις; Ἀλλὰ καὶ ἐὰν ἡ Αὐτονομία ἐπρόκειτο νὰ καταστήσῃ τὴν Κρήτην παράδεισον, τίς θὰ τολμήσῃ νὰ κατακρίνῃ τοὺς Κρῆτας, ἐὰν προτιμῶσι τὴν πτωχικὴν καλύβην τῆς μητρός των ἀπὸ τὴν πολυτελῆ εὐμάρειαν, τὴν ὁποίαν θ' ἀπολαμβάνουν, ὡς παράσιτοι τῶν Ἐθνῶν, ὑπὸ τὴν Αὐτονομίαν;

«Σήμερον ἄλλως τε ἡ Ἕνωσις μετὰ τῆς Ἑλλάδος ἱκανοποιεῖ ὄχι μόνον τοὺς πόθους τῶν Κρητῶν, ἀλλὰ ἐξυπηρετεῖ καὶ τὰ καλῶς ἐννοούμενα συμφέροντα τῆς Εὐρώπης. Ἡ Κρήτη ὑπὸ οὐδὲν αὐτόνομον πολίτευμα δύναται νὰ κυβερνηθῇ. Θὰ εἶναι διαρκὴς πηγὴ ταραχῶν διὰ τὴν Εὐρώπην. Ἡ ἀποκατάστασις τῆς τάξεως ὑπὸ τοιούτους ὅρους εἶναι ἀδύνατος.

«Οἱ χριστιανοὶ ἀπολέσαντες πᾶν ὅ,τι εἶχον, πάσας τὰς ἐλπίδας αὐτῶν ἐναπέθηκαν εἰς τὴν Ἕνωσιν, ταύτης δὲ μὴ ἐπιτυγχανομένης, ἡ ἀπογοήτευσίς των θὰ προκαλέσῃ ταραχὰς καὶ διαμαρτυρήσεις, κατὰ τῶν ὁποίων ὁ μέλλων κυβερνήτης οὐδεμίαν θὰ δυνηθῇ ν' ἀντιτάξῃ ἠθικὴν δύναμιν. Ταραχαὶ νέαι θὰ ἐπέλθωσι, θυσίαι νέαι θ' ἀπαιτηθῶσι, καταστροφαὶ νέαι θὰ ἐνσκήψωσιν. Ἡ Εὐρώπη καὶ τὰ βαλκανικὰ κράτη θὰ εὑρίσκωνται ἐκ τούτου εἰς διαρκῆ ταραχὴν καὶ παρὰ πᾶσαν προσπάθειαν σύγκρουσις φοβερά, ἀναφλέγουσα ὁλόκληρον τὴν Εὐρώπην, θὰ ἐπέλθῃ.

«Τὸ Κρητικὸν ζήτημα, ὅπως ὁ Μεττερνῖχος ἔλεγε διὰ τὸ Ἑλληνικὸν κατὰ τὸ 1824, ἔχει ἀνάγκην λύσεως ὁριστικῆς, καὶ ἡ Εὐρώπη, χάριν ἑαυτῆς, δέον ν' ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἡ μόνη θεότης, ἥτις δύναται νὰ λύσῃ ζήτημα, ὅπερ ὑποκαῖον ἀπὸ τόσων γενεῶν, ἀνεφλέγη καὶ πάλιν ἐσχάτως διὰ τῶν τουρκικῶν ὠμοτήτων.

«Ἀδύνατον ὡσαύτως εἶναι οἱ εὐρωπαϊκοὶ στρατοὶ νὰ ὑποστηρίξωσι τὴν αὐτονομίαν, ὄχι μόνον διότι ἡ παραμονή των θὰ εἶναι προσωρινή, ἀλλὰ καὶ διότι ὁ λαὸς θ' ἀντιπράττῃ ἐναντίον των, βλέπων ὅτι ἀποτελοῦν πρόσκομμα εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῶν ἐθνικῶν πόθων του. Μικραὶ ὁμάδες ἐπαναστατῶν δὲν θὰ παύσωσι διαμαρτυρό-

μεναι ἀπὸ τῶν ὀρέων καὶ τῶν χαραδρῶν τῆς Κρήτης, διασπείρουσαι τὸν τρόμον καὶ παρακωλύουσαι τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νέων νόμων καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τάξεως. Αἱ διαμαρτυρήσεις αὗται θὰ ὑποστηρίζωνται καὶ ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖον εἶναι ἡ αἰτία τῆς σημερινῆς καταστάσεως, ὡς αὐταὶ αἱ Δυνάμεις ἀνεγνώρισαν εἰς τὴν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διακοίνωσίν των, διότι βεβαίως οἱ Χριστιανοὶ δὲν ἐπιθύμουν ἐπανάστασιν τέσσαρας μῆνας κατόπιν συνθήκης, δι' ἧς ἐπέτυχον προνόμια. Οἱ Ὀθωμανοὶ ἦσαν οἱ ἔχοντες συμφέρον νὰ ἐμποδίσωσι τὴν ἐφαρμογὴν τῶν νέων νόμων, τοῦτο δ' ἀποδεικνύουν τὰ διαδραματισθέντα εἰς τὰ Χανία καὶ εἰς τρεῖς ἄλλας πόλεις τῆς Κρήτης.

«Ἐνῷ δὲ ἡ αὐτονομία προσκρούει κατὰ τοσούτων δυσχερειῶν, ἡ ἕνωσις οὐδαμοῦ προσκρούει, προτιμᾶται δέ, τῆς αὐτονομίας, καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Τούρκων. Ἡ Εὐρώπη καλῶς γνωρίζει τοῦτο καὶ παρημπόδισεν ὅπως οἱ Τοῦρκοι τοῦ Σελίνου σωθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὡς οἱ ἐν Χανίοις ὁμόθρησκοί των ἐζήτουν, ἀκριβῶς διότι τοιοῦτο μέτρον ἤθελε συνδιαλλάξει τὸ τουρκικὸν καὶ τὸ ἑλληνικὸν στοιχεῖον. Ἡ πολιτικὴ αὕτη δὲν ἀνέκοψε τὰς προόδους τῶν Κρητῶν πρὸς τὸν εἰρηνικὸν πολιτισμόν, οὗτινος ἀπολαμβάνουν τὰ ἔθνη τῶν ὁποίων οἱ κυβερνῆται ἤδη ἀρνοῦνται ν' ἀναγνωρίσωσι τὸν ἐθνισμὸν τῶν Κρητῶν;

«Ἐν τούτοις παρὰ πάντα ταῦτα αἱ εὐρωπαϊκαὶ κυβερνήσεις λοξοδρομοῦσαι ἀπορρίπτουσι τὴν μόνην δυνατὴν λύσιν, τὴν τῆς ἑνώσεως, προσπαθοῦσαι νὰ δημιουργήσωσι μεταβατικὴν κατάστασιν πραγμάτων, ὅπως διαιωνίσωσι τὴν ἀθλιότητα τῶν Κρητῶν καὶ σφαγιάσωσι τὰς ἐλπίδας των, τιθέμεναι μεταξὺ τῶν διαμαχομένων μερῶν οὐχὶ χάριν φιλανθρωπίας, ἀλλ' ὅπως ἐμποδίσωσι τὸν κρητικὸν λαόν, τὸν ἡρωικῶς πολεμοῦντα, νὰ διακηρύξῃ καὶ πάλιν ἐνώπιον τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ὅτι ὁ μόνος αὐτοῦ πόθος καὶ ἡ μόνη προσευχὴ εἶναι ἡ ἕνωσις.

«Δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τοὺς Κρῆτας νὰ νικῶσιν ὅπως ἄλλοτε, μαχόμενοι κατ' Ἀσιανῶν καὶ Αἰγυπτίων, διότι ἀπέναντι αὐτῶν ὑψοῦται οὐχὶ μόνη ἡ ἡμισέληνος, ἀλλὰ καὶ ὁ σταυρὸς τῆς χριστιανικῆς Εὐρώπης, ἥτις χάριν φιλανθρωπίας καταδικάζει εἰς τὸν διὰ πείνης θάνατον 200,000 γυναικόπαιδα. Οἱ στεναγμοὶ αὐτῶν ἀκούονται μακρόθεν ἐξησθενημένοι ὑπὸ τῶν συριγμῶν τῶν θωρηκτῶν καὶ τοῦ κρότου τῶν τηλεβόλων των, ἀμυδρῶς δὲ μόνον φθάνουν μέχρι τῶν ἀκοῶν τῆς Χριστιανικῆς Εὐρώπης, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ κινήσωσι τὸν οἶκτον αὐτῆς. Καὶ ὅμως ἡ αὐτὴ Εὐρώπη τόσον ἐργάζεται, ὅπως προστατεύσῃ τοὺς σφαγεῖς καὶ τοὺς δολοφόνους!

«Ἡ Χριστιανικὴ Εὐρώπη ἔσωσε τοὺς Κρῆτας ἀπὸ τῆς ἀνάγκης νὰ προβῶσιν εἰς νέον Ἀρκάδιον, ὅπως κατὰ τὸ 1866, ἀλλὰ τὸ ἔργον τῆς καταστροφῆς ἐπιτελοῦσιν ἤδη οἱ Τοῦρκοι παρουσίᾳ τῶν Εὐρωπαϊκῶν θωρηκτῶν, ἐνῷ οἱ Χριστιανοὶ δένονται χερσί τε ποσί τε καὶ οἱ πόθοι αὐτῶν καταστρατηγοῦνται.

«Ἀλλ' ἡ Εὐρώπη πλανᾶται ἐὰν νομίζῃ ὅτι θὰ δυνηθῇ νὰ κατασβέσῃ τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν αἴσθημα. Γνωρίζοντες ἀπὸ ποίου αἵματος ἀναβλαστάνουν καὶ ποῖα εἶναι τὰ ἱερὰ δικαιώματα, τὰ ὁποῖα οὐδέποτε ἐπαύσαμεν ἀνακηρύττοντες, πίστιν ἀκράδαντον τρέφοντες εἰς τὰς συμπαθείας τῶν φιλοδικαίων ἐθνῶν, πάλιν καὶ πάντοτε καὶ αἰωνίως ἀνακηρύττομεν, ὅτι σκοπὸς τῶν ἐλπίδων μας εἶναι ἡ Ἕνωσις.

«Διαμαρτυρόμεθα δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῆς ψυχῆς ἡμῶν κατὰ τῆς Αὐτονομίας, ὑφ' οἱανδήποτε μορφὴν καὶ ἂν παρουσιάσῃ αὐτὴν ὁ διπλωματικὸς Σίσυφος. Φοβερὰ εἶναι ἡ κρίσις ἣν διατρέχομεν, ἀλλὰ δὲν μᾶς πτοεῖ. Αἱ αὐθόρμητοι συμ-

πάθειαι τῶν χριστιανικῶν λαῶν γλυκύτατα ἀπηχοῦν εἰς τὰς ἀκοάς μας. Πιστεύομεν ὅτι συμπάσχουν εἰς τὰς συμφοράς μας καὶ καταδικάζουν τὰς κυβερνήσεις των. Ὁποιαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἡ ἔκβασις τῆς σημερινῆς καταστάσεως, οὐδέποτε θὰ παύσωμεν ἐνθυμούμενοι μετ' εὐγνωμοσύνης τοὺς γενναιόφρονας ἄνδρας, οἵτινες ἐνεκολπώθησαν τὴν ὑπόθεσιν τῶν ἡμετέρων δεινῶν.

Ἀθῆναι 15 Μαρτίου 1897.

Οἱ Βουλευταὶ τῆς Κρήτης

Δ. Ξανθουδίδης, Μ. Βαρδάκης, Ι. Βλαστός, Π. Βλαστός, Α. Βλατάκης, Θ. Παπαδάκης, Ε. Πετράκης, Ι. Περδικάρης, Μ. Μελισσιώτης, Ε. Ξανθουδιδης, Σ. Νικολαΐδης, Κ. Λουκάκης, Α. Στεφανίδης, Ι. Ξύρας, Κ. Χατζιδάκης, Ἐμ. Λογιάδης, Ι. Παπαδάκης, Η. Ἱερωνυμάκης, Α. Μιχελιδάκης, Σ. Μακράκης».

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκοντο τὰ πράγματα περὶ τὰ τέλη τοῦ μηνὸς Μαρτίου. Ἀλλ' ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀδιάσειστος ἐπιμονὴ τῶν Δυνάμεων πρὸς ἐπιβολὴν αὐτονόμου πολιτεύματος ἐν Κρήτῃ, τὸ ὁποῖον κατ' οὐδένα λόγον, ὡς ἀπεδείχθη, ἦτο δυνατὸν ν' ἀποδεχθῶσιν οἱ ἐπαναστάται, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ἀγέρωχος ἀπέναντι τῶν ἐντόνων παραστάσεων τῶν Δυνάμεων στάσις τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος καὶ ἡ μέχρις ἐσχάτου σημείου ἐξέγερσις τοῦ λαϊκοῦ φρονήματος, ἔτι δέ, αἱ ἰδιαίτεραι ἐνέργειαι τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» κρατούσης ἤδη ἐν Θεσσαλίᾳ ἕτοιμα πρὸς εἰσβολὴν εἰς Μακεδονίαν πολυάριθμα ἀνταρτικὰ σώματα, καὶ ἀπειλούσης οὕτω ὅτι θὰ ἤρχιζε δι' αὐτῶν ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας ἂν δὲν τὸν ἤρχιζεν ἡ ἐπίσημος Ἑλλάς, ἔφερον μοιραίως τὰ πράγματα πρὸς ἀλλοίαν τροπήν, ἧς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀναμετρηθῶσιν αἱ συνέπειαι, ἀλλὰ μήτε καὶ ν' ἀποτραπῶσι τὰ πράγματα ἀπὸ τὸν φυσικόν των ροῦν ἦτο πλέον κατορθωτόν.

Ἡ ὑποχώρησις ἀπέναντι τῶν Δυνάμεων, καίτοι ἐπεβάλλετο, ἦν ἀδύνατον πλέον νὰ ἐπιτελεσθῇ ἄνευ βεβαίου κινδύνου ἐσωτερικῶν, δεινῶν ἴσως, ταραχῶν, ἄνευ κλονισμοῦ ἐπιφόβου αὐτῆς τῆς εὐνομίας τοῦ Κράτους, αὐτῶν τῶν θεμελίων ἔτι τοῦ Ἑλληνικοῦ θρόνου.

Οὕτω τὸ ζήτημα μετετοπίζετο μοιραίως ἀπὸ τῆς Κρήτης εἰς τὰ Ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα καὶ ἦτο κατάδηλον πλέον ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὰς παραμονὰς πολέμου.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ο ΠΟΛΕΜΟΣ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

Πολεμικαὶ προπαρασκευαί.

Ἔκκλησις τῶν Κρητῶν πρὸς τοὺς λαοὺς τοῦ Κόσμου. — Ἀνακεφαλαίωσις τῶν Κρητικῶν γεγονότων. — Ὁ ἐν εἰρήνῃ ἑλληνικὸς στρατός — Ἐλλείψεις ἐν τῷ στρατιωτικῷ ὀργανισμῷ. — Ἀπαλλαγαὶ καὶ ἐξαιρέσεις ἐν τῷ στρατῷ. — Τὸ ὅριον τῆς ἡλικίας τῶν ἀξιωματικῶν. — Ἡ ἀνεπάρκεια τῆς Ἐπιμελητείας. — Τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ: ἐλλείψεις καὶ κενά — Χρησιμότης τῆς Σχολῆς τῶν Ὑπαξιωματικῶν Ἀξιωματικῶν. — Ἐλλείψεις ἐν τῷ Πυροβολικῷ. — Ἡ ἀδυναμία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ.—Συνέπειαι ἐκ τῆς ἐλλείψεως τακτικοῦ στρατοπέδου. — Προσόντα καὶ ἐλλείψεις τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου — Ἐλπίδες ἐπὶ τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. — Πλοῖα ἀπαρτίζοντα τὸν στόλον.—Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐν εἰρήνῃ. — Ὀργανισμὸς καὶ δύναμις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν πολέμῳ.—Προσόντα καὶ ἐλλείψεις τοῦ τούρκου στρατιώτου.— Ὁ τουρκικὸς στόλος — Ἀριθμητικαὶ δυνάμεις τῶν δύο ἀντιπάλων στρατῶν — Συνέντευξις Δηλιγιάννη καὶ Ἀσὴμ-βέη — Διουγάνωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων. — Σχέδια τῆς Τουρκίας περὶ εἰσβολῆς εἰς τὴν Θεσσαλίαν. — Ὅπλα καὶ ἐφόδια τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Καταπιέσεις ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. — Αἱ μοῖραι τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. — Ὁπλισμὸς τῶν πολιτῶν: ἀγορὰ ὅπλων ἐν ταῖς ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν. — Ἐτὲμ πασσᾶς ἀρχιστράτηγος τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ. — Λόγος τῆς παραιτήσεως τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Σμόλενιτς — Τίνες ἦσαν αἱ σκέψεις τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως — Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ἐφέδρων. — Ὁ φιλελληνισμὸς ἐν Ἰταλίᾳ — Ἕλληνες καὶ ξένοι ἐθελονταὶ διὰ τὸν ἀγῶνα. — Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἀρχηγὸς τοῦ Στρατοῦ. — Ἀναχώρησις τοῦ Διαδόχου εἰς Λάρισσαν — Σφαγαὶ Ἀρμενίων ἐν Τοκάτ Ἐπίσημος ἀναγγελία τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης. — Συνέντευξις τοῦ βασιλέως τῆς Σερβίας μετὰ τοῦ ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας. — Βλέψεις καὶ πολιτικὴ τῶν σλαυϊκῶν κρατῶν τοῦ Αἵμου. — Μία δήλωσις τοῦ Στοΐλωφ ἐν Σόφιᾳ. — Σκέψεις καὶ ὑπολογισμοὶ τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως. — Πολεμικὴ διαίρεσις τοῦ παρὰ τὰ σύνορα τουρκικοῦ στρατοῦ — Ὁ ἑλληνικὸς στρατός· Μεραρχίαι καὶ Ταξιαρχίαι. — Κρίσεις ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν δύο ἀντιπάλων στρατῶν. — Αἱ ἐνέργειαι τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας». — Σημαντικὴ Διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων ἐν σχέσει πρὸς τὸν πόλεμον.

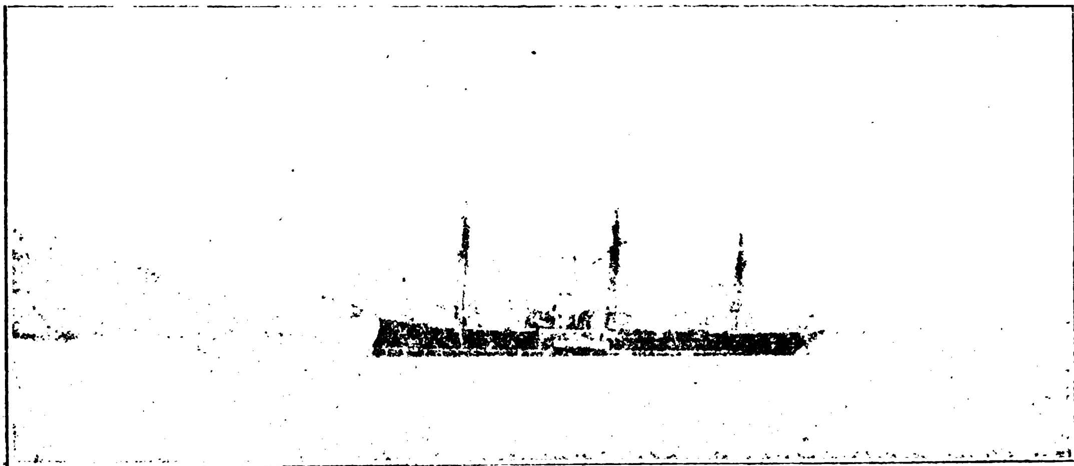
Τὰ γεγονότα, ὧν ἐν πάσῃ ἐφικτῇ λεπτομερείᾳ ἐμνήσθημεν ἐν τῷ πρώτῳ μέρει τῆς παρούσης συγγραφῆς, ἔφερον τὴν Ἑλλάδα εἰς ἀκροσφαλῆ θέσιν ἀπέναντι τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐπιμονῆς, ἀπέναντι τῆς Τουρκίας ὡς κυριάρχου δυνάμεως ἐν Κρήτῃ ἐφ' ἧς ἐθέτομεν τὴν χεῖρα, καὶ ἀκόμη ἀπέναντι τῆς λαϊκῆς ἐν Ἑλλάδι ἐξεγέρσεως

ἥτις ἀπήτει ἄμεσον δρᾶσιν καὶ κήρυξιν τοῦ περὶ τῶν ὅλων ἀγῶνος. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων θέσις, ὡς εἶναι καταφανές, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ παραταθῇ ἐπὶ πολὺ ἐν τῇ ἐκκρεμότητι, τῇ κινδυνωδεστέρᾳ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου. Τῶν κρητικῶν ἄλλως τε συνελεύσεων αἱ δηλώσεις καὶ τὰ ψηφίσματα ἦσαν σαφῆ καὶ ἐξεδήλουν ἀκράδαντον ἀπόφασιν ἐμμονῆς εἰς τ' ἀπ' ἀρχῆς ἐκπεφρασμένα.

Ἐν ἐπικλήσει τῶν ἀρχηγῶν, ὁπλαρχηγῶν καὶ προκρίτων τῆς Νήσου, ἀπευθυνομένῃ «πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς» ἐκπεμφθείσῃ δὲ κατὰ Μάρτιον τοῦ 1897 μετὰ χιλιάδων ὑπογραφῶν, οἱ Κρῆτες κατέληγον ὡς ἑξῆς :

«Ὁ Κρητικὸς λαὸς εἶπε τὴν τελευταίαν αὐτοῦ λέξιν.

«Κηρύξας τὴν ἕνωσιν αὐτοῦ μετὰ τῆς Μητρὸς Πατρίδος, ἕνωσιν ἣν θὰ εἶχεν ἤδη κατορθώσει ἄνευ τῆς μεροληπτικῆς ἐπεμβάσεως τῆς Εὐρώπης, εἶναι ἕτοιμος

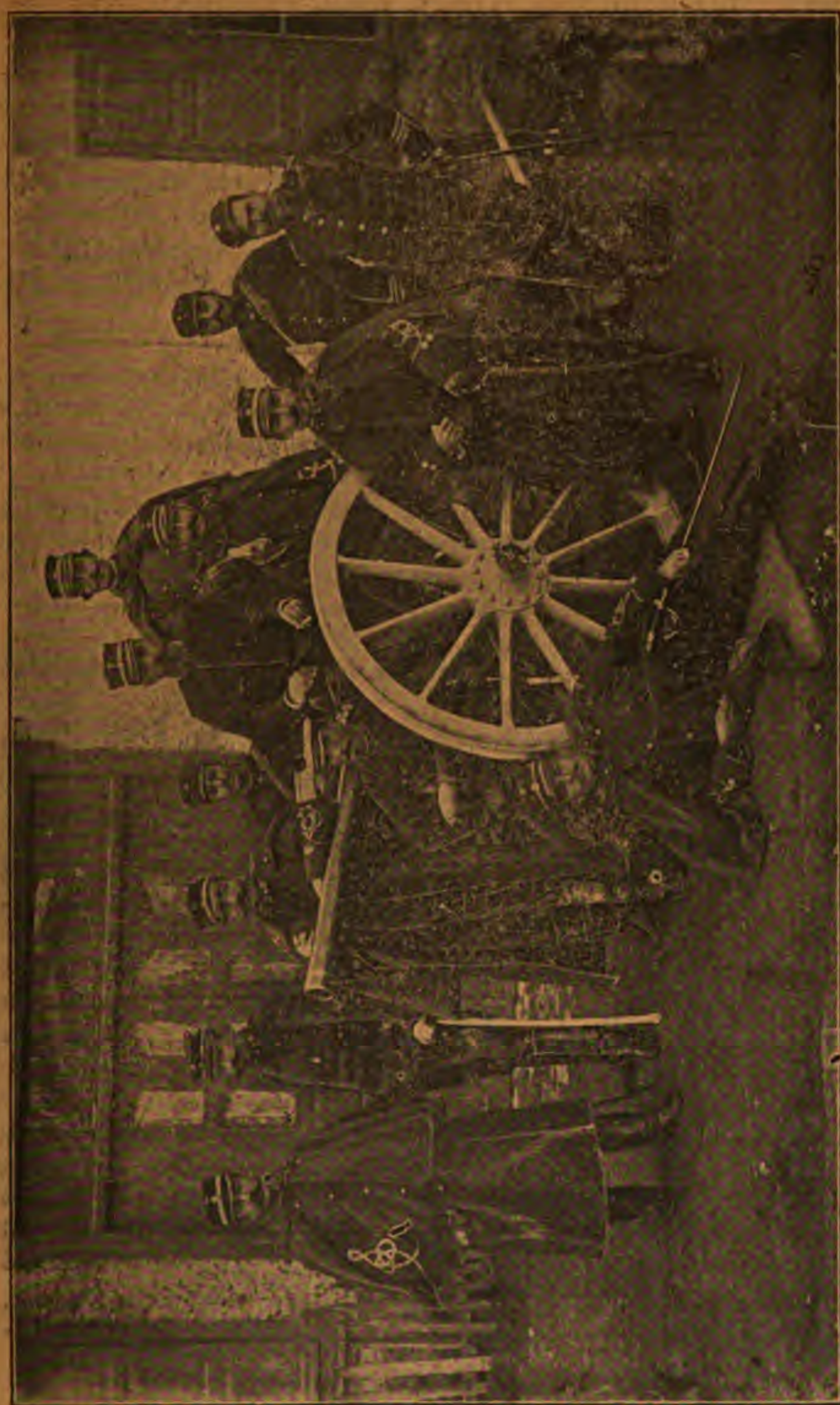

Τὸ ἑλλην. καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης».

σήμερον νὰ ὑποστῇ πᾶν εἶδος καταστροφῆς, εἴτε διὰ τῶν ὅπλων τῶν ἐχθρῶν, εἴτε διὰ τῶν πυροβόλων τῶν χριστιανικῶν εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, εἴτε διὰ τῆς ἀσιτίας ἣν ἐπιβάλλει ἡμῖν ἡ Εὐρώπη, ἕτοιμος σήμερον ἵνα μὴ αὔριον εὑρεθῇ πρὸ τῶν φρικωδῶν εἰκόνων τοῦ παρόντος, διότι τοιοῦτον προορισμὸν ἔχει πᾶσα ἑτέρα λύσις τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος πλὴν τῆς Ἑνώσεως.

«Ὁ Κρητικὸς Λαὸς ποιεῖται τελευταίαν ἔκκλησιν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Εὐγνωμονεῖ αἰωνίως αὐτοὺς ἀναλαβόντας τὴν ὑπεράσπισιν τοῦ Δικαίου ἡμῶν, διαπέμπει δ' ἔνθερμον παράκλησιν ἵνα μὴ οὗτοι ὀκνήσωσιν ἀγωνιζόμενοι ὑπὲρ αὐτοῦ. Πολλοὶ λαοὶ ἐλεύθεροι σήμερον ὑπῆρξάν ποτε ὑπόδουλοι καὶ συναισθάνονται τὰ τῆς δουλείας ἀνυπόφορα δεινά.

«Εἶναι ἐπιτετραμμένον λήγοντος τοῦ αἰῶνος τούτου, αἰῶνος Πολιτισμοῦ καὶ Ἐλευθερίας, αἰῶνος Δικαιοσύνης καὶ Τιμῆς νὰ καταδικασθῶσιν εἰς τὸν δι' ἀσιτίας θάνατον 300 χιλιάδες Κρῆτες διότι ποθοῦσι νὰ ζήσωσι καὶ οὗτοι ὡς λαὸς ἐλεύθερος, διότι ποθοῦσι νὰ συνεισφέρωσι καὶ αὐτοὶ τὴν δύναμιν αὐτῶν ὑπὲρ τῆς Προόδου, ὑπὲρ τῶν ἔργων τῆς Εἰρήνης καὶ τοῦ Πολιτισμοῦ ;

Σύμπλεγμα ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ

«Ἐν ὀνόματι τοῦ ἀπαραγράπτου καὶ αἰωνίου Δικαίου τοῦ ἀνθρώπου, ἐν ὀνόματι τῆς Ἐλευθερίας ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς ὑποίας τὸ πᾶν εὐνομεῖ καὶ προάγεται ἐπικαλούμεθα τὴν εὐγενῆ ἀρωγὴν τῶν πεπολιτισμένων λαῶν ὑπὲρ τοῦ δικαίου ἡμῶν ἀγῶνος.

«Διακηρύττομεν, ἐν πληρεστάτῃ συνειδήσει τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ὑποθέσεως, ὅτι τῇ βοηθείᾳ τοῦ παντοδυνάμου, θὰ ἐξακολουθήσωμεν τὸν ἀγῶνα μέχρις ἐσχάτων καὶ μόνον ὁ θάνατος θὰ κλείσῃ τὸ στόμα ἡμῶν ὅπερ ἀπὸ τοῦ ἑνὸς μέχρι τοῦ ἑτέρου ἄκρου τῆς Νήσου μίαν ἐκπέμπει φωνήν, τὴν φωνὴν

τῆς ἑνώσεως τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος».

Παρακολουθήσωμεν ἐν τούτοις, ἐν ἀνακεφαλαιώσει, τὰ ἀλλεπάλληλα γεγονότα, ἅτινα, σὺν τῇ ἐκπεφρασμένῃ ταύτῃ ἐπιθυμίᾳ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, — ὃν ὁ Κοῦρζον δὲν ὤκνει νὰ παριστᾷ ἑκάστοτε ὡς ειρημένον καὶ ποθοῦντα μᾶλλον αὐτονομίαν παρὰ ἕνωσιν, καίτοι τὸ τῆς αὐτονομίας πολίτευμα καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ τουρκοκοῆτες μιᾷ φωνῇ εἶχον ἀποκηρύξει ὡς μέλλον νὰ θέσῃ αὐτοὺς ἐν ὑστέρᾳ μοίρᾳ ἀπέναντι τῶν πολλῷ πολυαριθμονέρων Χριστιανῶν, — ἔφερον μοιραίως πρὸς τὸν πόλεμον, ὅστις διὰ τὴν Ἑλλάδα κατέστη πλέον ἀναπόφευκτος ἀνάγκη, διὰ δὲ τὴν Τουρκίαν ἀποτέλεσμα ὑψηλοτέρων παροτρύνσεων καὶ ἐνθαρρυντικῶν ὑποσχέσεων περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν ἐν καιρῷ.

Ἰδοὺ τίς γεγονότων ἀλληλουχία ὡδήγησε τὰ πράγματα εἰς ἣν περιπλοκὴν τὰ βλέπομεν φθίνοντος τοῦ Μαρτίου τοῦ 1897.

Τὴν 3 Ἰανουαρίου ὁ Γενικὸς Διοικητὴς τῆς Κρήτης Βέροβιτς πασσᾶς ἐξέδωκε Διάταγμα διὰ τοῦ ὁποίου προσδιώριζεν ὡς ἡμέραν ἐκλογῆς πρὸς συγκρότησιν τῆς Γενικῆς τῶν Κρητῶν Συνελεύσεως τὴν 19 Φεβρουαρίου.

Ἡ 8 Ἰανουαρίου εὗρηκε περατωμένον τὸ σχέδιον τῆς διοργανώσεως τῆς μικτῆς Κρητικῆς χωροφυλακῆς, καί, κυρωθὲν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου, ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ ἤδη εἰς ἐφαρμογὴν διοριζομένου ὡς ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς ταύτης, ὡς προεμνήσθημεν, τοῦ Ἄγγλου ταγματάρχου Μπόρ, ἢ τοῦ Βιτάλη πασσᾶ, ἤ τινος Βουλγάρου ἀξιωματικοῦ διατελοῦντος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ρωσσικοῦ στρατοῦ· ἐπὶ τοῦ προσώπου ἐν τούτοις δὲν εἶχον ἀκόμη συμφωνήσει αἱ Δυνάμεις, ὅτε προσεκαλοῦντο ἐκ Μαυροβουνίου ὀγδοήκοντα χωροφύλακες ὑπὸ ἕνα ἀξιωματικὸν καὶ διημείβοντο σκέψεις περὶ προσλήψεως καὶ ἄλλων χωροφυλάκων Βέλγων καὶ Ὀλλανδῶν, ἢ μόνον Ἰταλῶν, ὡς καὶ περὶ τοῦ ὁλικοῦ τούτων ἀριθμοῦ.

Ἐπίσης, ὀλίγον κατόπιν, ἐπερατώθη καὶ τὸ σχέδιον τοῦ Δικαστικοῦ τῆς νήσου ὀργανισμοῦ, τὴν 11 Ἰανουαρίου, ὑπὸ τῆς πρὸς τοῦτο συστάσης εἰδικῆς ἐπιτροπῆς, ὡς καὶ αἱ διαπραγματεύσεις περὶ συνομολογήσεως κρητικοῦ δανείου ἐξ 100,000 λιρῶν, τὴν 14 Ἰανουαρίου, μετὰ τῆς Τραπέζης τῶν Παρισίων καὶ τῶν Κάτω Χωρῶν. Ἀλλά, κατὰ τὴν αὐτὴν ἀκριβῶς ἡμέραν οἱ Τοῦρκοι τοῦ Ἡρακλείου ἐπετίθεντο ἐξ ἀπροόπτου κατὰ τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλεως ταύτης, καὶ ἐτραυμάτιζον πολλοὺς καὶ ἐνήργουν διαρπαγὰς Χριστιανικῶν οἰκιῶν καὶ κα-

ταστημάτων. Ταῦτα συνέβαινον καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, μετὰ τῆς προσθήκης καί τινων φόνων ἑκατέρωθεν.

Τὴν 16 Ἰανουαρίου οἱ Πρόξενοι τῶν Μεγ. Δυνάμεων συνεκρότουν σύσκεψιν ἐν Χανίοις παρουσίᾳ καὶ τοῦ γενικοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐτηλεγράφουν εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις ὅτι τὴν προτεραίαν εἶχε λάβει χώραν ἐν Χανίοις φόνος ἑπτὰ Χριστιανῶν καὶ ἑνὸς Τούρκου· ὅτι αἱ τουρκ καὶ οἰκογένειαι ἤρχιζον συρρέουσαι ἐκ τῶν πέριξ, πολυπληθεῖς δ' ἔνοπλοι Τουρκοκρῆτες ἔσπευδον εἰς πολιορκίαν τῶν χριστιανικῶν χωρίων. Προσέθετον δέ, κατόπιν διαβεβαιώσεως καὶ τοῦ ἐν Ηρακλείῳ παρατυχόντος κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην στρατιωτικοῦ ἀκολούθου τῆς Αὐστριακῆς Πρεσβείας, ὅτι «οἱ Τοῦρκοι ἐξετέλουν σχέδιον προμεμελετημένον»

Τὰς ἐπομένας ἡμέρας, μέχρι τῆς 22ας, αἱ συμπλοκαὶ καὶ οἱ φόνοι κα αἱ ἀντεκδικήσεις παρεξετείνοντο εἰς τὰ πέριξ τοῦ Μυλοποτάμου, τῆς Ρεθύμνης καὶ τῶν Χανίω, εἰς πανικὸν δ' εὗρον τὴν τελευταίαν ταύτην πόλιν ὁ Γενικὸς Διοικητὴς καὶ οἱ Πρόξενοι Ἀγγλίας, Αὐστρίας, Ἰταλίας καὶ Ἑλλάδος ἐπιστρέψαντες ἐκ τῆς πεδιάδος, ὅπου εἶχον μεταβῆ ὅπως ἐνεργήσοθν πρὸς κατεύνασιν τῆς ἐξεγέρσεως, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθησαν ἕνεκα τοῦ πυκνοῦ πυρὸς νὰ φθάσουν μέχρι τῶν θέσεων ἃς κατεῖχον οἱ Χριστιανοί, Τὴν ἐπιοῦσαν καὶ τὴν μεθεπομένην ἐλάμβανον χώραν ἐν Χανίοις φοβεροὶ σφαγαὶ καὶ λεηλασίαι, πυρκαϊὰ κατέστρεφε μέγα μέρος τῆς πόλεως, αἱ Χριστιανικαὶ συνοικίαι σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ἐπυρπολοῦντο. τὸ πῦρ ἐκύκλου τ ν Μητρόπολιν καὶ τὰς Ἑλληνικὰς σχολάς, ὑπερπεντακόσιοι δὲ εἶχον προσφύγει ὅπως σωθῶσιν εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Ἑλληνικοῦ Προξενείου. Ταῦτα, ἀνηγγέλθησαν τὴν νύκτα τῆς 23 πρὸς τὴν 24 εἰς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν διὰ τηλεγραφήματος τοῦ Γεν. Προξένου, δι' οὗ καθίστατο πρὸς τούτοις γνωστρν ὅτι οἱ Πρόξενοι τῶν Μεγ Δυνάμεων εἶχον ἀρνηθῆ ν' ἀποβιβάσουν ἀγήματα ἐκ τῶν ἐκεῖ ναυλοχούντων Εὐρωπαικῶν πλοίων· συνεπῶς ὁ Χριστιανικὸς πληθυσμὸς θὰ διέτρεχε τὸν κίνδυνον ἐντελοῦς καταστροφῆς ἂν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἔσπευδε ν' ἀποστείλῃ εἰς τὴν νῆσον πολεμικὰ πλοῖα μετὰ τῶν ἀναγκαίων πληρωμάτων, ἅτινα θὰ ἐπροστάτευον τοὺς κινδυνεύοντας Χριστιανισμοὺς κατοίκους τῆς νήσου καί, ἐν ἀνάγκῃ, θὰ κατελάμβανον αὐτήν.

Ἡ Κυβέρνησις, πειθομένη εἰς τὴν ἐπιτακτικὴν ταύτην ἀνάγκην ἀφ' ἑνός, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Στέμματος, ὅπερ, ἠκολουθοῦν ἤδη τὴν κοινὴν γνώμην, προσεπάθει νὰ συσφίγξῃ τοὺς χαλαρωμένους πρὸς τὸν λαόν του δεσμοὺς λόγῳ τῆς μακρᾶς βασιλικῆς ἀδρανείας, διέταξε τότε τὸ θωρηκτὸν «Ὕδρα» καὶ τὸ καταδρομικὸν «Μιαούλης» νὰ καταπλεύσωσιν εἰς Κρήτην ἄνευ ἀποβατικῶν ἀγημάτων, ὅπως προστατεύσωσι τοὺς Χριστιανούς, διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν ὁποίων εἰς Ἑλληνικὰς ἀκτὰς συναπεστάλη καὶ τὸ μεταγωγικὸν «Μυκάλη».

Καὶ ἠγείρετο ἤδη τὸ ζήτημα ὅτι, διὰ τῆς παρεγβάσεώς της ταύτης ἡ Ἑλ-

λὰς ἠθέτει τὰς διεθνοῖς ὑποχρεώσεις πρὸς τὴν ὅμορον ἐπικράτειαν καὶ πρὸς τὴν Εὐρώπην, ἥτις εἶχεν ἀναλάβει τὰ τῆς διευθετήσεως τῶν ἀφορώντων τὴν νῆσον. Ἐντούτοις, ἡ μὲν Ἑλλὰς παρενέβαινεν ὅπως πᾶσα μικρὰ ἢ μεγάλη δύναμις ἔχουσα ὁμοφύλους νὰ προστατεύσῃ, καὶ μάλιστα ὑπηκόους πλείονας τῶν χιλίων, καὶ δὴ ἀκριβῶς εἰς τὰς πόλεις ἐκείνας ἐν αἷς συνέβαινον αἱ ταραχαί· ἡ δὲ Τουρκία ἀπεδεικνύετο ἀμέσως ἀθετοῦσα τὰς διεθνεῖς της ὑποχρεώσεις, ἅτε αὐτῆς προκαλεσάσης τὰς ἐν τῇ νήσῳ φρικαλεότητας, ἀφ' οὗ, ἐκτὸς τοῦ Αὐστριακοῦ Στρατιωτικοῦ Ἀκολούθου, καὶ αὐτὸς ἔτι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβυς τῆς Ρωσσίας Νελίδωφ εἶχεν ἐπισήμως ἐκφρασθῆ τοιαύτην γνώμην διὰ τῶν πληροφοριῶν ἃς ἔδιδεν εἰς τὴν Κυβέρνησίν του, κατὰ τὰς ὁποίας «οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβεις δὲν ἀπέκρυπτον τὴν γνώμην των, ὅτι εἶχον μὲν συντελέσει εἰς τὸν ἐν Κρήτῃ ἐρεθισμὸν καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι παρωθοῦντες εἰς τὰ ἔσχατα, ἀλλὰ κυρίως ὅτι τὸ κίνημα ἦν ἔργον τῶν Τούρκων ἐπιδιωκόντων νὰ παρακωλύσωσι τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ νέου πολιτεύματος».

Ἀλλ' ἤδη προεβάλλετο μετὰ μικρὸν καὶ ἑτέρα φράσις, ἐνεργοτέρα αὕτη, τῆς Ἑλληνικῆς παρεμβάσεως. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ Στρατοῦ τῆς Κατοχῆς· πῶς αὕτη εἶχε γίνει ; — Τὴν 25 Ἰανουαρίου οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι Ρεθύμνης, Ἁγίου Βασιλείου καὶ Μυλοποτάμου, ἀποφεύγοντες νὰ ἔλθουν εἰς σύγκρουσιν μετὰ τῶν συνεπαρχιωτῶν των Χριστιανῶν, λόγῳ τοῦ ἐλάσσονος ἑαυτῶν ἀριθμοῦ, εἶχον εἰσέλθει εἰς Ρεθύμνην καὶ ἀρχίσει τὰς διαρπαγάς, τοῦ Διοικητοῦ οὐδὲν κατ' αὐτῶν δυνηθέντος: καὶ δὴ εἰς βαθμόν, ὥστε οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὑπερτριακόσιοι πολῖται Ἕλληνες, ἐν τῷ δικαιώματί των τούτῳ, ἠναγκάσθησαν δι' ἀναφορᾶς των νὰ ζητήσουν παρὰ τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως μέσον ἀσφαλείας διὰ τὴν κινδυνεύουσαν ζωὴν καὶ περιουσίαν των. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Μουτεσαρίφης ἐδήλου εἰς τοὺς Προξένους ὅτι «ἠδυνάτει νὰ συγκρατήσῃ τὴν τάξιν καὶ ὅτι ὑπῆρχεν ἀνάγκη »παρουσίας εὐρωπαϊκῶν πλοίων», οἱ δὲ πρόκριτοι τῶν Χριστιανῶν ἐγνωστοποίουν εἰς τὴν ἑλλην. Κυβέρνησιν ὅτι ὁ μουσουλμανικὸς ὄχλος ἐλάμβανεν ἐλευθέρως ὅπλα ἐκ τῶν τουρκικῶν ἀποθηκῶν, ἐν ᾧ συνάμα ἀπηγορεύετο εἰς αὐτοὺς καὶ ἡ ἀναχώρησις ἔτι ἐκ τῆς ἐν ὀχλοκρατίᾳ πόλεως, τηλεγραφικὴ δ' ἔκθεσις πρὸς τὴν Βασίλισσαν τῆς Ἑλλάδος ἐκτραγῳδοῦσα τοὺς κινδύνους οὓς διέτρεχον καὶ ἐπικαλουμένη τὴν φιλανθρωπίαν αὐτῆς, ἔφερε **δεκακισχιλίας** ὑπογραφὰς ὑπηκόων Ἑλλήνων καὶ Χριστιανῶν Κρητῶν — παρέμενον δ' ἐν Ἡρακλείῳ πλείονες τῶν 550 πολῖται Ἕλληνες. Ἡ πόλις τῶν Χανίων καὶ ἡ Χαλέπα εἶχον ὑποστῇ τελείαν ἐρήμωσιν, ἀποτεφρωθεισῶν τῶν πλείστων χριστιανικῶν οἰκιῶν, ὑπερχίλιοι δ' ἐπαναστάται εἶχον καταλάβει τὰ πέριξ ὑψώματα μεταξὺ Γαλατὰ καὶ Νταράτσου. Οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ρεθύμνης ἐζήτουν νὰ καταπλεύσῃ ἐκεῖ ὁ «Μιαούλης» μετ' ἀποβατικοῦ ἀγήματος πρὸς φρούρησιν τοῦ Προξενείου καὶ κατάσβεσιν τῶν πυρκαϊῶν. Διὸ καὶ τὴν 28 Ἰανουαρίου κατέπλευσαν εἰς τὸν λιμένα τοῦτον ἡ «Ὕδρα» καὶ ὁ «Ἀλφειός», ἀλλὰ κατέστη ἀδύνατος ἡ παραλαβὴ τῶν Χριστιανῶν ἄνευ τῆς προστα-

σίας ἀγημάτων· ὁ ὄχλος παρημπόδιζον αὐτοὺς καὶ ὁ Διοικητὴς ἐδήλου ὅτι ἠδυνάτει νὰ συγκρατήσῃ τὸν ὄχλον. Ὁ Ἕλλην ὑποπρόξενος θελήσας ν' ἀποβιβασθῇ διὰ λέμβου τῆς «Ὕδρας» κατ' ἀρχὰς καὶ δι' ἀγγλικῆς κατόπιν, κατεπυρσοβολήθη καὶ ἠναγκάσθη νὰ ὑποστρέψῃ μόλις κατορθώσας, συνοδείᾳ τοῦ Αὐστριακοῦ ὑποπροξένου καὶ ἐπὶ αὐστριακῆς λέμβου, νὰ πράξῃ τοῦτο. Τὴν 30 ἡ ἀπαγόρευσις τῆς ἀναχωρήσεως τῶν Χριστιανῶν ἐπισημοποιεῖτο διαταγῇ τοῦ Διοικητοῦ. ἀπειλήσαντος ἐπίθεσιν κατὰ πάσης λέμβου ἑλληνικοῦ πλοίου ἥτις ἤθελε πειραθῇ νὰ προσεγγίσῃ εἰς τὸν λιμένα· — Συγχρόνως ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀπέστελλε πρὸς τὰς ἐν Κων|πόλει Πρεσβείας διακοίνωσιν δι' ἧς ἀπέδιδε «τὴν κατάστασιν ταύτην εἰς τὰς »σχεδιαζομένας μεταρρυθμίσεις ἐν τῷ κρητικῷ πολιτεύματι», ἐπισημοποιοῦσα οὕτω τὴν μέχρι τότε πλαγίαν της ἐνέργειαν πρὸς ματαίωσιν τῆς ἐφαρμογῆς τῶν μεταρρυθμίσεων τούτων.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας διετάχθη ἡ κατάληψις τῆς νήσου ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τιμ. Βάσσον στρατιωτικοῦ σώματος, οὗ ἡ δύναμις ἄλλως τε, ὡς προεμνήσθημεν, ἀπεδείκνυεν ἀφ' ἑνὸς τὴν ἔλλειψιν κατακτητικοῦ σχεδίου διὰ τῆς χρήσεως βίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ ἐπιπόλαιον σοβαροῦ ἐγχειρήματος ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως τοῦ βασιλέως Γεωργίου. Κυβέρνησις ἑλληνικὴ μὴ πράττουσα τοῦτο, θὰ ἔπιπτεν ἴσως αὐτοστιγμεί· καὶ τοῦτο κυρίως προσεπάθει ν' ἀποφύγῃ ὁ Δηλιγιάννης. Βασιλεία ἑλληνικὴ ἀποφεύγουσα περαιτέρω ἀνάμιξιν, ἐκινδύνευε νὰ ἴδῃ τὴν μῆσιν τοῦ λαοῦ της ἐκρηγνυμένην κατ' αὐτῆς· καὶ τοῦτο κυρίως ἤθελε ν' ἀποσοβήσῃ Γεώργιος ὁ Α'.

Τὸ διάβημα ἐντούτοις τῆς Ἑλλάδος ἐκρίθη ὡς πρόκλησις κατὰ τῆς Τουρκίας· καὶ ἦν ὄντως τοιοῦτο κατὰ τύπους. Κατ' οὐσίαν ὅμως ἦτο ἀποτέλεσμα τοῦ ἁπλοῦ τῆς παρεμβάσεως δικαιώματος πρὸς προστασίαν λαοῦ ἀδελφοῦ καὶ ὑπηκόων Ἑλλήνων ὧν ἠπειλεῖτο ἡ ζωὴ καὶ ἡ περιουσία, δικαιώματος ἐξ αὐτοῦ τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου ἐκπηγάζοντος καὶ οὗ ἄλλως τε ἡ ἐνάσκησις ἐζητήθη παρ' αὐτοῦ τούτου τοῦ Κρητικοῦ λαοῦ.

Τοιαύτη ἡ ἐξέλιξις τῶν ἐν Κρήτῃ γεγονότων ἥτις ὡδήγησεν εἰς τὸν Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, ὃν παρεσκεύαζον μεν πρὸ πολλοῦ τὰ ἐν Ἑλλάδι πατριωτικὰ κομητάτα καὶ ἡ ἐξεγερθεῖσα κοινὴ γνώμη, ἀλλὰ τὸν ὁποῖον πάντῃ παρακαίρως ἐπετάχυνεν ἡ Κρητικὴ ὑπόθεσις, ἀνακινηθεῖσα ἀπροόπτως ὑπ' αὐτῆς τῆς ἀλλοπροσάλλου πολιτικῆς τῆς Πύλης καὶ τῶν διθυραμβικῶν πρὸς τοὺς Κρῆτας ἐπαγγελιῶν τοῦ Δηλιγιάννη, θέλοντος νὰ μὴ φανῇ ὑστερῶν εἰς τοὺς δονκιχωτικοὺς παληκαρισμοὺς τῆς Ἀντιπολιτεύσεως.

Ἴδωμεν τώρα ποία ἡ στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ κατάστασις ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων Κρατῶν κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ἐν καιρῷ εἰρήνῃ ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς ἐν Ἑλλάδι ἀνέρχεται εἰς 28—29 χι-

λιάδας ἀξιωματικούς, ὑπαξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας κατανεμομένους ὡς ἀκολούθως εἰς τὰ διάφορα σώματα :

Πεζικὸν καὶ Εὔζωνοι	ἀξιωμ.,	ὑπαξιωμ.,	στρατ.	16,500
Πυροβολικὸν καὶ Ὁπλοστάσιον	»	»	»	3,400
Μηχανικὸν	»	»	»	1,500
Ἱππικὸν	»	»	»	1,600
Χωροφυλακὴ	»	»	»	3,800
Διάφορα στρατιωτ. ὑπηρεσίαι	»	»	»	1,700

Περὶ στρατιωτικῆς ὀργανώσεως δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος, διότι τοιαύτη δὲν ὑφίσταται. Οὐδέποτε ἐφρόντισαν αἱ κυβερνήσεις τῆς Ἑλλάδος περὶ ἐφαρμογῆς ὡρισμένου τινὸς καὶ συνεκτικοῦ ὀργανισμοῦ. Οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ πληρώσουν τὰ φοβερὰ ἐν τῇ διοικήσει τοῦ στρατοῦ κενά, οὐδέποτε νὰ ἐξενίσουν κατὰ πόσον οἱ διευθύνοντες αὐτὸν ἐκτελοῦσι τὸ καθῆκόν των. Μόνον, ὅταν ἐπιστῇ ἔκτακτος ἀνάγκη, σπεύδομεν, ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ σχηματίσωμεν στρατιάν, μόνον κατ' ἀριθμὸν δυναμένην νὰ κριθῇ ἀξία λόγου, ἀδιαφοροῦντες πρὸς τὰ ἄλλα καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ ἐκτιμήσωμεν τὴν ὀξίαν τῶν ἀληθῶν προσόντων καὶ ἀναγκῶν ἑνὸς τελείω συντεταγμένου στρατεύματος.

Προβαίνομεν εἰς λεπτομερείας.

Ὁ στρατιώτης ἵνα ᾖ πιστὸς εἰς τὸ καθῆκον του καὶ νὰ δύναται νὰ ἐκτιμήσῃ τὸ ὑψηλὸν τῆς ἀποστολῆς του, δέον νὰ γνωρίζῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι τὸ καθῆκον τοῦτο εἶναι κοινὸν εἰς πάντας τοὺς συστρατιώτας του, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ τῷ διδάσκομν οἱ ἀνώτεροί του, διὰ τοῦ ἰδίου τῶν παραδείγματος, τί ἐστὶ στρατιωτικὸν καθῆκον. Εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν οὐδέτερον τούτων συμβαίνει. Ἡ νομοθεσία καθιέρωσε τοιοῦτο σύστημα στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐξέλθουν τέλειοι στρατιῶται· διὰ τοῦτο παρέστη πάντοτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ κόσμου ὁ Ἕλλην στατιώτης θαυμάσιος ὡς στρατιωτικὴ μονάς, ὁ δὲ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀσύντακτος καὶ ἀκατάρτιστος ὡς σύνολον. Ἡ νομοθεσία ἤνοιξεν ἐπίτηδες πολλὰς θύρας εἰς τοὺς θέλοντας ν' ἀποφύγουν τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν· αἱ κλάσεις τῶν ἀπαλλασσομένων πύτῆς ὑπερέβησαν πᾶν ὅριον ἀριθμοῦ· οἱ ἡμίσεις σχεδὸν ἐκ τῶν εἰς ἑκάστην ἀπογραφὴν ἀνηκόντων νέων Ἑλλήνων ἔχουν λόγους ἀπαλλαγῆς ἢ ἐξαιρέσεως, καὶ οὕτω πως τὸ ἥμισυ τοῦ Κράτους ἐν στιγμῇ ἀνάγκης εὑρίσκεται ἐντελῶς ἀγύμναστον καὶ ἀναξιόμαχον, καὶ τὸ ἥμισυ τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τῶν μᾶλλον μεμορφωμένων Ἑλλήνων, διότι αὐτοὶ προπάντων δύνανται εἰς πᾶσαν περίστασιν νὰ διαθέτωσι καὶ τὰ πλείονα πολιτικὰ μέσα πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ὀχληρᾶς ὑποχρεώσεως. Ἔπειτα, κακῶς νοούμενοι χρηματιστικοὶ λόγοι ἔδωκαν γένεσιν εἰς τὸ ἐκτρωματικὸν σύστημα τοῦ ἀνίσου χρόνου τῆς ὑπηρεσίας τῶν τυχηρῶν καὶ τῶν ἀτυχῶν ἐν τῇ κληρώσει. Μᾶς ἐχέφρων ἄνθρωπος ποτὲ δὲν θὰ δυνηθῇ βεβαίως νὰ κατανοήσῃ ποῖος

λογικὸς εἱρμὸς ἔφερε τοὺς σοφούς μας νομοθέτας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἄλλοι μὲν ἐκ τῶν στρατευσίμων πρέπει νὰ ὑπηρετῶσιν ἐπὶ διετίαν, ἄλλοι δὲ μόνον ἐπὶ τρεῖς μῆνας, τοὺς ὁποίους μάλιστα νὰ δύνανται, ἂν θέλουν, καὶ νὰ ἐξαγοράζουν, πληρώνοντες εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀνὰ 50 δραχμὰς δι' ἕκαστον μῆνα ὑπηρεσίας, πρὸς σιτισμὸν ἄλλης μεγάλης κλάσεως κηφήνων : τῶν αὐπαλλήλων τοῦ ρουσφετιοῦ» !

Ἄλλο μέγα σφάλμα τῆς στρατιωτικῆς μας διοργανώσεως εἶνε τὸ «ὅριον τῆς ἡλικίας» τῶν ἀξιωματικῶν. Ἅπαντες, ἢ σχεδὸν ἅπαντες, οἱ ἀνώτεροι Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ ὑπερέβησαν τὴν ἡλικίαν ἐκείνην τοῦ σχεδιακοῦ σφρίγους, ἥτις δέον ν' ἀποτελῇ ἓν ἐκ τῶν κυριωδεστάτων προσόντων ἑνὸς ἀρχηγοῦ στρατοῦ, καὶ δὴ ἔχομεν στρατηγοὺς ἀδυνατοῦντας πλέον νὰ . . . ἱππεύσουν ἄνευ τῆς βοηθείας ξένων χειρῶν. Ἔχομεν ἄλλους, ὀφείλοντας τὰ γαλόνιά των εἰς τὸ οἰκογενειακὸν ὄνομα τὸ ὁποῖον ἔτυχε νὰ κληρονομήσουν ἢ εἰς ἰδιαιτέρας ὑψηλὰς εὐνοίας τὰς ὁποίας ἔτυχε ν' ἀπολαύσουν διὰ τοῦτο ἢ ἐκεῖνον τὸν λόγον· οὕτω δημιουργοῦμεν στρατηγοὺς «κατὰ σύμβασιν» ἢ «κατὰ τύχην», αἱ δὲ πολλαὶ ὄντως τοῦ στρατοῦ μας ἱκανότητες παραμένουν ἐπὶ μακρὰ ἔτη εἰς βαθμοὺς κατωτέρους, ὅπου οὐδεμία ὑπάρχει αὐτοβουλία καὶ ἀπὸ τῶν ὁποίων εἰς οὐδὲν δύνανται νὰ συντελέσουν ἐν τῇ βελτιώσει τῶν στρατιωτικῶν μας πραγμάτων.

Ἡ πολιτικὴ ἄλλως τε τοῦ οἰκτροῦ κομματισμοῦ παρεισδύσασα ὑπούλως καὶ ἐν τῷ στρατεύματι, ἐνέσπειρε καὶ εἰς αὐτὸ τὸν σκώληκα τῆς παραλυσίας καὶ τὰ πρὸς ἀλλήλους μίση μεταξὺ ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἔδει νὰ ἦναι πολὺ πλέον ἢ ἀδελφοί, διότι ὁ σύνδεσμος τῆς συναδελφότητος ἐν τῷ στρατῷ εἶναι καὶ ὀφείλει νὰ ἦναι πολὺ στενότερος ἀπὸ τὸν μεταξὺ πολιτῶν σύνδεσμον. «Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους», ἔλεγεν ὁ Μέγας Ναπολέων ὁμιλῶν περὶ τοῦ στρατοῦ τῆς ἐποχῆς του, «ἤμεθα ὅλοι νέοι, στρατιῶται καὶ στρατηγοί. Εἰς οὐδὲν ἐλογιζόμεθα τοὺς κόπους καὶ τοὺς κινδύνους, κ' ἐνδιεφερόμεθα μόνον διὰ τὴν δόξαν ἥτις ἀποκτᾶται εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν».

Ἡμεῖς οὐδέποτε κατωρθώσαμεν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι τὸ ἀληθὲς στάτευμα ἀποτελοῦσιν οἱ ἀρχηγοὶ προ παντὸς καὶ ὄχι οἱ ὁπλῖται· διὰ τοῦτο οἱ στρατηγοί μας καὶ οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ ἀδρανοῦσιν ἐν καιρῷ εἰρήνης. εἰς ἄλλὰ πολλάκις ἀπησχολημένοι, ἢ σπανίως γίνονται ὁρατοὶ παρὰ τῶν στρατιωτῶν, ὅς πρόκειται, ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, νὰ ὁδηγήσουν ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ, μόνοις δὲ τοῖς κατωτέροις ἀπόκειται ἡ ἐκτέλεσις ἁπάσης σχεδὸν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ στρατοῦ καί, οὕτως εἰπεῖν, ἡ διαπαιδαγώγησις τοῦ Ἕλληνος ὁπλίτου· διότι οὐδέποτε κατωρθώσαμεν νὰ ἐννοήσωμεν ὅτι καὶ ὁ ἄριστος τῶν στρατῶν ἄνευ ἐμπιστοσύνης πρὸς τοὺς ἀρχηγούς του μεταβάλλεται εὐχερίσταται εἰς ἀγέλην ἀσύντακτον ἀγομένην εἰς ἀσφαλῆ ἀσφαγήν. Διότι ὁ στρατιώτης ἀρκεῖ μὲν νὰ ἦναι θαρραλέος διὰ νὰ πολεμήσῃ ὅπως πρέπει· ὁ στρατηγὸς ὅμως δέον νὰ ἦναι ἱκανὸς καὶ νὰ ἐμπνέῃ εἰς ἐκεῖνον πεποίθησιν ἐπὶ τῇ ἱκανότητί του, ἄλλως ὁ ἡρωισμὸς τοῦ ἀτόμου-

στρατιώτου, τοῦ ἀτόμου ἀξιωματικοῦ, θὰ χρησιμεύσῃ μόνον ὅπως τὰ ἄτομα ταῦτα πέσουν ταχύτερον καὶ ἀνωφελέστερον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τιμῆς, — ἡ ὁποία μετατρέπεται τότε εἰς ἀτομικὴν τιμὴν» παύουσα νὰ ἦναι «τιμὴ πατρίδος» . . . .

Καὶ δὲν εἶναι αὐτὰ μόνα. Ἀνὰ πᾶν βῆμα, ἀνὰ πᾶν βλέμμα, ὁ εἰλικρινῶς ἐπισκοπῶν τὴν κατάστασιν τοῦ στρατοῦ μας ἀνακαλύπτει μυρίας ἐλλείψεις, μικρὰς μὲν φαινομενικῶς καὶ ἐν εἰρήνῃ, ἑκατονταπλασίως ὅμως καὶ μυριαπλασίως μεγεθυνομένας ἐν ὥρᾳ πολέμου. Ἡ διοργάνωσις π. χ. τῆς **ἐπιμελητείας** εἶναι τελείως ἐκτρωματικὴ καὶ ἀνεπαρκής. Γάλλος συγγραφεύς, ἀναφερόμενος εἰς τὰ κακὰ τῆς ἐπιμελητείας τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1870, ἰδοὺ τί λέγει μεταξὺ ἄλλων ἐπίσης φοβερῶν :

«Ἔπειτα ὑπῆρχεν ἔνδεια τῶν πάντων, διότι αἱ ἀποθῆκαι τοῦ Μπελφόρ, ἐξ ὧν ἔμελλον νὰ προμηθεύωνται τὰ πάντα, ἦσαν κεναὶ καὶ οὔτε σκηναί, οὔτε χύτραι, οὔτε τροφαί, οὔτε ἱππονομαί, οὔτε φαρμακεῖα, οὔτε πέδαι διὰ τοὺς ἵππους ὑπῆρχον κτλ.

«Ἀπὸ δύο ἡμερῶν οἱ ἵπποι δὲν εἶχον λάβει τροφὴν καὶ ἀπέθνησκον τῆς πείνης. Τινὲς τῶν ἀνδρῶν ἦσαν μεθυσμένοι, ἄλλοι ἦσαν νήστεις μὴ δυνάμενοι νὰ εὕρωσιν οὐδὲ ψιχίον ἄρτου, διότι διανομὴ συσσιτίου καὶ πάλιν δὲν ἐγένετο Καθ' ἣν δὲ στιγμὴν ἀκριβῶς ἤρχιζεν ἡ μάχη, τὸ ζήτημα τοῦ στομάχου ἐπανήρχετο ἐπιτακτικόν. Ἦσαν ἥρωες ἴσως, ἀλλ' ἥρωες μὲ κοιλίαν».

Τίς δὲν ἀναγνωρίζει ἐν τῇ εἰκόνι ταύτῃ τὴν εἰκόνα ἣν παρουσιάζει καὶ ἡ ἰδική μας ἐπιμελητεία ; Θὰ ἠλέγχετο ἀπείρως μωρὸς ὁ μὴ δυνάμενος ν' ἀντιληφθῇ ὅτι ἀνάγκη μεγίστης φροντίδος πρὸς συγκρότησιν σώματος, τοῦ ὁποίου καθήκοντα εἶναι Ἡ ἔγκαιρος καὶ ἀνελλιπὴς προμήθεια καὶ ἀποταμίευσις πάντων τῶν χρειωδῶν τοῦ στρατοῦ, χρημάτων, τροφῶν, ἐνδυμάτων, ὁπλισμοῦ καὶ λοιπῶν εἰδῶν ὑλικοῦ. Ἡ ἵδρυσις ἀποθηκῶν, προσκαίρων ἀρτοποιείων ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ ὄπισθεν τοῦ στρατοῦ. Ἡ προετοιμασία τῆς καταλύσεως αὐτοῦ. Ἡ παροχὴ τῶν μέσων πρὸς καταυλισμόν, ἤτοι σκηνῶν καὶ λοιπῶν εἰδῶν στρατοπεδεύσεως εἶναι αὐτοῦ ἔργον.

Ἀντάρτης τραυματίας μεταφερόμενος ὑπὸ συμπολεμιστοῦ του.

Διευθύνει αὐτὴ τὸ ταμεῖον τοῦ σώματος, τὰς ἀγέλας, τὰ ἀρτοποιεῖα, τὰ σκευοφόρα ὀχήματα, καὶ καθοδηγεῖ ἐλέγχουσα τοὺς διαχειριστὰς τοῦ σιτισμοῦ, τῶν προμηθειῶν, τῆς ἱππονομῆς, τοὺς δὲ κλιβανεῖς σφαγεῖς καὶ κατασκευαστὰς κλιβάνων ὡς καὶ τοὺς μυλωθροὺς ἔχει ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγάς της.

Συντάσσει τὰς διαταγάς, αἵτινες ἀναφέρονται ἐπὶ τῶν ἀντικειμένων τούτων

Τουρκικὰ πολεμικὰ συνθήματα
Ἀλβανὸς στρατιώτης ἀνάπτων πυρὰν πρὸς συνενόησιν.

καὶ ἀποφασίζει, ὑποβάλλουσα τὰς σκέψεις της τῷ ἀρχηγῷ ἐπὶ παντὸς ἀντικειμένου σχέσιν ἔχοντος πρὸς οἰκονομίαν καὶ λογιστικὴν ἐν γένει τοῦ στρατοῦ. Εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ στρατεύματος καὶ ἐκτελεῖ τὰ τρία τέταρτα τῆς ὑπηρεσίας ἐν ἐκστρατεύσει, κακὴ δὲ ἐπιμελητεία δύναται νὰ καταστρέψῃ τὰ σχέδια τοῦ ἀρχηγοῦ ὅσον ὑψηλῆς ἐπινοίας καὶ ἂν ἦ αι ταῦτα. Τὰ μεγάλα ἔθνη κατανοήσαντα τὴν σπουδαιότητα τῶν ἐπιμελητειῶν, περισυλλέγουσιν ἑκάστοτε τὰς ἐξοχότητας τῶν ἀξιωματικῶν των, τὰς εἰδικότητας τουτέστιν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, εἰς οὓς ἀποδίδουσι τὰς μεγίστας τῶν τιμῶν. Ἡ Ἑλληνικὴ ὅμως πολιτεία, περιφρονοῦσα τὰς παραδεδεγμένας ταύτας ἀληθείας, οὐδέποτε ἔλαβεν ἀληθῆ πρόνοιαν περὶ καταρτισμοῦ ἀξίας τῆς ἀποστολῆς τῆς Ἐπιμελητείας, ἅτε ἴσως φρονοῦσα ὅτι ἡ πλήρωσις τῆς κοιλίας καὶ παροχὴ ἀρκετοῦ νεροῦ διὰ τὰ στεγνὰ χείλη τῶν μαχητῶν ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ δὲν εἶναι ἐκ τῶν ἀπαραιτήτων πρὸς συγκράτησιν τοῦ σθένους τοῦ ὁπλίτου, τῆς πειθαρχίας καὶ τῆς ἀντοχῆς αὐτοῦ.

Ἐρχόμεθα εἰς ἄλλα τινὰ ἀφορῶντα τὸ στράτευμα, σημαντικώτατα δὲ ἐν ὥραις δράσεως.— Ἐν Ἑλλάδι ἔχομεν στελέχη ἀξιωματικῶν ἐπαρκῆ διὰ στρατὸν ἐξ εἰκοσακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν· ἀλλὰ προκειμένου νὰ δράσωμεν πολεμικῶς, τίνα στελέχη θὰ ἐχρησιμοποιοῦμεν πρὸς σύνταξιν 80 ἢ 100 χιλιάδων ἀνδρῶν, οἵτινες ἐξ ἅπαντος θὰ μας ἐχρειάζοντο πρὸς διεξαγωγὴν ἀληθοῦς καὶ οὐχὶ κατ' ἐπίφασιν, καὶ δὴ δοκιμαστικοῦ, πολέμου; Ἴσως τὰ στελέχη ταῦτα ἠδύναντο νὰ ἐπαρκέσουν καὶ ἐπὶ διπλασίου τοῦ συνήθους ἐν εἰρήνῃ στρατεύματος, διὰ πλειότερον ὅμως ποτέ.— Πρὸς ποιάν τινα συμπλήρωσιν τοῦ τοιούτου ἐπικινδύνου κενοῦ ἐπενοήθη ἡ σύστασις τῆς Σχολῆς τῶν ἐφέδρων ἀξιωματικῶν.

Ἡ ὄντως πολύτιμος αὕτη Σχολὴ ἱδρύθη τὸ 1887, σκοπὸν δ' ἔχει τὸν καταρτισμὸν στελέχους ἀξιωματικῶν τῆς ἐφεδρείας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, καὶ εἰδικώτερον πεζικοῦ καὶ τοῦ πυροβολικοῦ. Μαθηταὶ αὐτῆς εἶναι οἱ παλαιοὶ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου, παραμένοντες δὲ ἐν αὐ ῇ ἐπὶ ἓν ἔτος, ἐξέρχονται, ὅσοι κριθῶσιν ἄξιοι, μὲ τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ, ἀρχίζουν ὅμως τὴν ἐν τῷ στρατεύματι, διαρκούσης τῆς διετοῦς των θητείας, ὑπηρεσίαν ἱεραρχικῶς, ἀπὸ τῆς τοῦ ἁπλοῦ στρατιώτου μέχρι της τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ οὗ τὴν στολὴν φέρουν κατὰ τοὺς 6 τελευταίους μῆνας. Ἡ κεκτιμένη αὕτη μόρφωσις καὶ ἡ ἐπὶ ἔτος στρατιωτικὴ ἐν τῇ Σχολῇ προπαίδευσις ἠγγυῶντο περὶ τῆς ἀσφαλοῦς παρασκευῆς σώματος ὄχι μὲν τελείων στρατιωτῶν, ἀλλὰ πάντως ἀξιωματικῶν μεμορφωμένων, εὐσυνειδήτων καὶ νοούντων κάλλιστα τὸ ὑψηλὸν καθῆκον, ὅπερ, ἐν ὥρᾳ ἀνάγκης, θὰ εἶχον νὰ ἐκτελέσουν· τοῦτο δὲ ἀπεδείχθη τελείως κατὰ τὸν πόλεμον, ὅπως θέλομεν ἴδει ἐν καιρῷ. Ὁ ἀριθμὸς ὅμως τῶν ἀξιωματικῶν τούτων οὐδὲ κατὰ προσέγγισιν ἠδυνήθη νὰ συμπληρώσῃ τὸ κενὸν τῶν στελεχῶν τοῦ στρατοῦ μας. Κἄτι ἔκαμεν, ἀλλ' ἐλάχιστον κἄτι. Διὰ τοῦτο, δὲν πρέπει νὰ φανῇ ὑπερβολικόν, ὅταν θὰ ἴδωμεν ἐφέδρους ἀνθυπολοχαγοὺς ἐκτελοῦντας ἐν τῷ πολέμῳ χρέη μονίμων λοχαγῶν καὶ ταγματαρχῶν πολλάκις.... Οἱ νόμοι συνάμα τοῦ Κράτους ἀπαγορεύοντες

τὴν ἐν τῷ στρατῷ κατάταξιν ἀξιωματικῶν ἀλλοεθνῶν, νέας παρενέβαλλον δυσχερείας εἰς τὴν ἐκ τοιούτων τοὐλάχιστον συμπλήρωσιν τῶν ἀνεπαρκῶν του στελεχῶν, ἐνῷ τὸ ἐναντίον συμβαίνει ἐν τῷ τουρκικῷ στρατῷ, ὡς θέλομεν ἴδει.

Ἐκτὸς δὲ τούτων κα ἄλλαι πάμπολλαι ἦσαν αἱ ἔτι οὐσιαστικώτεραι ἐλλείψεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ : τὸ Πυροβολικόν, συγκείμενον ἐν εἰρήνῃ ἐκ τριῶν ἀτελῶν συνταγμάτων, ἔχει ὑλικὰ καὶ δή, πυροβόλα ἐπαρκοῦντα μόνον διὰ τὰ τρία ταῦτα συντάγματα· — μόλις 150, — ὥστε προκειμένου ν' αὐξηθῶσιν αἱ πυροβολαρχίαι ἀναλόγως τῆς δυνάμεως τῶν ἀντιπάλων μας, θὰ ὑφίστατο ἀνάγκη προμηθείας νέων πυροβόλων, καὶ εἶναι ζήτημα εἰς κράτος πτωχὸν ὅσον τὸ ἑλληνικὸν ἂν θὰ ἦτο δυνατὸν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ νὰ ἐξευρεθῶσι τὰ ἀναγκαιοῦντα χρήματα ἢ καὶ ὁ ἀναγκαῖος ἔτι ὑλικὸς χρόνος. Διὰ τοῦτο ἔσχομεν κατὰ τὸν πόλεμον πυροβολικὸν κατὰ πολὺ κατώτερον τοῦ τουρκικοῦ καὶ λόγῳ ποσότητος καὶ λόγῳ δυνάμεως πυροβόλων, διότι τὰ τουρκικὰ ἦσαν ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερα καὶ πολὺ μείζονος ὁλκῆς, παρ' ὅλην δὲ τὴν ἀποδειχθεῖσαν ἱκανότητα τῶν πλείστων ἀξιωματικῶν τοῦ πυροβολικοῦ μας, ἡ ὑπερίσχυσις αὐτοῦ ἐναντίον τοῦ ἐχθρικοῦ, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τοὺς μὴ ἐθελοτυφλοῦντας ἦτο καταφανῶς προβληματική. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἔσχομεν καὶ πλήρη σώματα ἀνδρῶν πυροβολικοῦ ἄνευ πυροβόλων καὶ ἠναγκάσθημεν νὰ χρησιμοποιήσωμεν αὐτὰ ὡς σώματα πεζικοῦ, πρὸς τὴν ἀποστολὴν τοῦ ὁποίου βεβαίως δὲν εἶχον ἐξασκηθῆ.

Τὸ ἑλληνικὸν ἱππικὸν ἦν ἀσθενέστατον κατ' ἀριθμόν, ἀτελέστερον δὲ παντὸς ἄλλου σώματος κατηρτισμένον, καὶ δὴ ἐν ἀντιπαραβολῇ πρὸς τὸ πεφημισμένης ἀξίας ἱππικὸν τῶν Τούρκων. Ἵππους δὲν εἴχομεν μήτε διὰ τὸ τέταρτον τῆς ἀναγκαίας ἐμπολέμου δυνάμεως αὐτοῦ, καὶ οἱ ἐσπευσμένως ἐξοικονομηθέντες τοιοῦτοι κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἀνάγκης δὲν ὑπῆρχεν ὁ ἐπαρκὴς χρόνος ὅπως ἐκγυμνασθῶσι τελείως. Κ' ἐδῶ ἄλλως τε τὰ στελέχη εἰσὶν ἐντελῶς ἀνεπαρκῆ, ἔφεδροι δὲ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἱππικοῦ δὲν ὑπάρχουν πρὸς τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν συμπλήρωσιν.

Διὰ πάντα ταῦτα, ἡ Ἑλλὰς ἐπιστρατευομένη θὰ παρίστα τὴν τερατώδη εἰκόνα σώματος πελωρίου μὲ κεφαλὴν ἀφανῆ, ἐλέφαντος μὲ κεφαλὴν στρουθίου . . . . Λέοντος ὑποχρεωμένου νὰ ἐπαρκεσθῇ εἰς τὴν τροφὴν ἑνὸς . . . Καὶ θὰ ἐβλέπομεν πυρκαϊὰν ὁλοκλήρου πόλεως εἰς τὴν ὁποίαν δὲν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ χύσωμεν ὕδωρ πλειότερον τοῦ... ἑνὸς ποτηρίου.

Καὶ ἄλλο ἀκόμη. Ὁ Ἕλλην στρατιώτης. καὶ δὴ ὁ Ἕλλην ἀξιωματικὸς οὐδὲ καθ' ὕπνους ἐγνώρισέ ποτε τὴν ζωὴν τοῦ Στρατοπέδου. Ἡ ἔνοχος ἀβελτηρία τῶν Κυβερνήσεών μας καὶ ἡ ἀδικαιολόγητος ἀδιαφορία τῆς Αὐλῆς ρίπτει τοὺς ἀξιωματικούς μας εἰς τὸν μαρασμὸν τοῦ στερεοτύπου βίου, τοῦ βίου τῆς μαλθακότητος, ἀπὸ τῆς λέσχης εἰς τὸ καφενεῖον, ἀπὸ τῆς μιασματώδους πλατείας εἰς τὸ ἐκνευριστικὸν ζυθοπωλεῖον, διότι οὐδέποτε ἐσκέφθησαν νὰ συστήσουν Στρατόπεδον, τὸ ὁποῖον διὰ κράτος οἷον ἡ Ἑλλάς, διὰ τὸ ὁποῖον ὁ πόλεμος εἶνε πάντοτε ἐπὶ θύραις ἔπρεπε νὰ ἦναι πρὸ καιροῦ μονίμως καθιδρυμένον, οὐδέποτε ἐσκέ-

φθησαν περὶ τῆς ἀνάγκης τακτικῶν ἐτησίων γενικῶν γυμνασίων πρὸς ἐξάσκησιν τοῦ λαοῦ εἰς τὸν βίον τῆς πάλης, πρὸς συγχρωτισμὸν τοῦ ἀξιωματικοῦ μὲ τὸν πάσης τάξεως στρατεύσιμον πολίτην, πρὸς ἐξοικείωσιν αὐτοῦ μὲ τὴν ἁπλῆν καὶ σκληραγωγοῦσαν καὶ ἀνδρίζουσαν ζωὴν τοῦ ἀληθοῦς στρατιώτου, τὴν ζωὴν τοῦ βουνοῦ ἣν ἀρωματίζει μόνη τῆς πυρίτιδος ἡ ὀσμή.

Ποτὲ δὲν ἐγένετο σοβαρὰ σκέψεις ἐπὶ τῶν ἀπολύτων τούτων ἀναγκῶν ἑνὸς στρατεύματος τὸ ὁποῖον προώριστο νὰ ἐπιτελέσῃ, ἐν ἀγνώστῳ στιγμῇ, ὕψιστα πρὸς τὴν πατρίδα καθήκοντα, καὶ οὐδεμία Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐπεδείξατό ποτε μηδὲ κοινοῦ νοὸς ἀντίληψιν τῶν τοιούτων ἐλλείψεων, διότι πᾶσαι πάντοτε αἱ κυβερνήσεις μας ὑπῆρξαν ἀπερροφημέναι εἰς τὰ συμφέροντα τοῦ κομματισμοῦ καὶ τὰς πιστὰς ἐνεργείας πρὸς συγκράτησιν τοῦ ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἀχρείων ἀπειλουμένου χαρτοφυλακίου. — Αἱ ἀλήθειαι αὗται εἶναι βεβαίως πολὺ πικραί· τὸ ὁμολογοῦμε. Τὰ ψεύδη ὅμως καὶ αἱ φενάκαι δὲν ἐπιτρέπονται εἰς τὴν ἱστορίαν.

Τοιαῦται αἱ οἰκτραὶ ἐλλείψεις τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πρὸ τῶν ὁποίων θὰ κατεπνίγοντο πάντως καὶ θὰ ἐξουδετεροῦντο τελείως τὰ ζηλευτὰ φυσικὰ προσόντα τοῦ Ἕλληνος μαχητοῦ: ὁ ἀπαράμιλλος ἐνθουσιασμός, ἡ ἔκτακτος φιλοτιμία, ἡ ἀπτόητος ἀνδρεία, ἡ περιφρόνησις τοῦ θανάτου, ὁ πατροπαράδοτος πατριωτισμός. ἡ ἐξαισία ἀντοχή, ἡ ἄκρα αὐτάρκεια καὶ λιτότης, ἡ ἔλλειψις πάσης μεμψιμοιρίας διὰ τὰς κακουχίας τοῦ στρατοπέδου, ἡ ἀκράδαντος ἀφοσίωσις εἰς τὸ καθῆκον, ἡ καταφρόνησις καὶ δεκαπλασίου ἔτι ἐχθροῦ....

Ἀλλὰ τὰ πολύτιμα ταῦτα προσόντα καθιστῶσιν ἀήττητον ἕνα στρατὸν μόνον ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ τῷ παρέχωνται καὶ τ' ἀναγκαῖα μέσα πρὸς ἐπίδειξιν αὐτῶν. Ὄχι νὰ τὸν ἀφίνουν γυμνόν, ὄχι νὰ κινδυνεύῃ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν νὰ μείνῃ νῆστις, ὄχι νὰ βλέπῃ τοὺς ἀρχηγούς του μηδὲ κατὰ κεραίαν συμμετέχοντας τῶν ἰδίων του κακουχιῶν.. Θὰ ἴδωμεν δὲ φοβερὰς δυστυχῶς λεπτομερείας ἐν τοῖς καθέκαστα.

ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ

Ἰδοὺ ἡ ἀληθὴς ἐλπὶς τῆς Ἑλλάδος ἐν στιγμαῖς ὀράσεως ἢ ἐθνικοῦ κινδύνου. Ὁ Ἕλλην ὑπῆρξεν ἀείποτε μέγας ἐν τῇ θαλάσσῃ. Ἀπὸ τῆς μᾶλλον ἀφεστώσης ἀρχαιότητος τὰ «ξύλινα τείχη» ὑπῆρξαν τὸ ἀσφαλέστερον αὐτοῦ ὅπλον κατὰ τῶν πάντοτε πολλαπλασίων ἐχθρῶν του. Ὁ Ἕλλην γεννᾶται ναύτης καὶ πάντοτε ἐκυριάρχησε ναυτικῶς ἐν τῇ ἀνατολικῇ Μεσογείῳ· ἡ πάλη πρὸς τὰ κύματα εἶναι στοιχεῖον ζωῆς, ἀνάγκη βιωτικὴ δι' αὐτόν· διὰ τῆς θαλάσσης ἐθριάμβευσε κατὰ τῶν Περσῶν, διὰ τῆς θαλάσσης ἐσημείωσε μόνον ἐπιτυχίας κατὰ τὸν μέγαν ἀγῶνα τοῦ 1821, εἰς τὴν θάλασσαν καὶ τώρα ἀποβλέπει ὡς τὸ μᾶλλον ἀσφαλὲς δι' αὐτὸν πεδίον δράσεως καὶ δόξης. Ἡ φυσικὴ νωχέλεια ὅλων τῶν μεσημβρινῶν λαῶν ἡ ὁδηγοῦσα μοιραίως πρὸς τὴν ἀδράνειαν καὶ τὸν πόθον τοῦ

ἀμερίμνως ζῆν, αἴρεται καὶ ἐξουδετεροῦται διὰ τὸν Ἕλληνα πρὸ τῆς θέας τῶν θαλασσίων ἐκτάσεων. Ὅπως ὁ πτερωτὸς Εὔζωνος ἐπὶ τῶν κλυτίων τῶν Ἑλληνικῶν ὀρέων εἶναι ἀκαταδάμαστος, οὕτω εἰς τὰ «ὑγρὰ κέλευθα» ὁ Ἕλλην ναύτης προσκτᾶται δυνάμεις καὶ σθένος ψυχῆς μὴ κοινὰ τοῖς συναδέλφοις του ἄλλων λαῶν.

Ἀπὸ τὴν θάλασσάν του λοιπὸν καὶ σήμερον ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ἀπὸ τὸν στόλον του ἐξήρτα τὸ πλεῖστον τῆς ἐπιτυχίας ἐν τῷ ἐπικειμένῳ, καὶ εἰς αὐτὸν κυρίως στηριζόμενος ἐσκίρτα ἐξ ἐνθουσιασμοῦ ὅταν ἀνελογίζετο τοὺς μέλλοντας θριάμβους του καὶ ἀνέπεμπεν ἐν φρενίτιδι κάτωθεν τῶν Ἀνακτόρων τῶν Ἀθηνῶν τὴν φοβερὰν ἐκείνην καὶ μυριόστομον κραυγήν :

— Ζήτω ὁ πόλεμος !

Ἐξετάσωμεν ἐντούτοις ψυχραίμως ἤδη τὶς ἡ ἀληθής, — κατὰ τοὺς συγχρόνους τῆς ναυτικῆς κανόνας, — δύναμις τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Ὁ στόλος οὗτος ἀπαρτίζεται, κυρίως εἰπεῖν, ἐκ τριῶν ἀξιομάχων θωρηκτῶν, τῆς «Ὕδρας», τῶν «Ψαρῶν» καὶ τῶν «Σπετσῶν», κατασκευασθέντων τῇ πα-

Ἑλληνικὴ πυροβολαρχία ἐν ὥρᾳ μάχης.

τριωτικῇ πρωτοβουλίᾳ τοῦ ἀειμνήστου τῆς Ἑλλάδος πολιτευτοῦ **Χαριλάου Τρικούπη** Τὰ πλοῖα ταῦτα ἀποτελοῦσι τὴν μόνην «ἐκ παρατάξεως» ναυτικὴν δύναμιν τῆς Ἑλλάδος, διότι τὰ λοιπὰ ἡμῶν πλοῖα, αἱ κανονιοφόροι, τὰ καταδρομικά, αἱ θωρακοβάριδες, αἱ ἀτμοημιολίαι κ.τ.λ. δὲν εἶναι πλοῖα παρατάξεως, ἀλλ' ἁπλῶς ἐπιβοηθητικὰ ἤ, τὸ πολύ, δυνάμενα τελεσφόρως νὰ χρησιμοποιηθῶσι πρὸς ἄμυναν τῶν παραλίων. Μᾶς ἐλλείπουν συνάμα καὶ τὰ ἀπαραίτητα ἐκεῖνα ταχύπλοα σκάφη, τὰ ὁποῖα χρησιμεύοντα, οὕτως εἰπεῖν, ὡς **πλωτοὶ διαγγελεῖς** τῶν θωρηκτῶν, διευκολύνουν τὴν δρᾶσιν αὐτῶν, εἰδοποιοῦντα ἐγκαίρως περὶ τῆς

δυνάμεως τοῦ ἐχθροῦ καὶ προλαμβάνοντα τὰς αἰφνιδίας τούτου ἐπιθέσεις. Ἐκ τοῦ λοιποῦ ἡμῶν στόλου, τὰ μόνα ἅτινα δύνανται σοβαρῶς νὰ ὑπολογισθῶσιν εἶναι τὰ 6 (ἕξ), ἐκ τῶν τριάκοντα ἐν ὅλῳ, – γερμανικοῦ συστήματος **τορπιλλοφόρα** καὶ ἴσως τὸ **τορπιλλοβόλον** «Κανάρης». Τὰ λοιπὰ δὲν δύνανται νὰ συνάψουν ναυμαχίαν μήτε νὰ προσβάλουν ἀσφαλῶς ὠχυρωμένα παράλια καὶ φρούρια.

Ἐν τούτοις καὶ ὁ μικρὸς οὗτος στόλος, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψει τὸ ἄριστον ὑλικὸν τῶν πληρωμάτων του, τὸ καινουργὲς καὶ κατὰ προσέγγισιν ἄρτιον τῆς κατασκευῆς καὶ τὸ ἄριστον ἐπίσης τοῦ ὁπλισμοῦ του, δύναται ἐπιτυχῶς νὰ δράσῃ κατὰ δυνάμεως μάλιστα οἵα ἡ Τουρκία, ἥτις οὐδέποτε μὲν ἄλλοτε ἐφημίσθη ἐπὶ ναυτικῇ δεινότητι, πολὺ δ' ὀλιγώτερον σήμερον.

Εἰσερχόμενοι ἤδη εἰς τὰς ἀπαραιτήτους λεπτομερείας, εὑρίσκομεν ὅτι ἡ κατὰ θάλασσαν δύναμις τῆς Ἑλλάδος περιελάμβανε κατὰ τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου τ' ἀκόλουθα πλοῖα :

Θωρηκτὰ 3 : «Ὕδραν», «Σπέτσας», καὶ «Ψαρά», ἐκ τῶν ὁποίων τὰ μὲν δύο πρῶτα καθειλκύσθησαν τὸ 1889, τὸ δὲ τρίτον τὸ 1890. Ταῦτα, ὅμοια καθ' ὅλα, ἔχουν μῆκος 105 μέτρων πλάτος 15.80 μ., μηχανὴν δυνάμεως 6,700 ἵππων καὶ ταχύτητα 17,50 μιλίων καθ' ὥραν. Ὁ δὲ ὁπλισμὸς ἑκάστου σύγκειται ἐκ **τριῶν** πυροβόλων τῶν 27 ἑκατοστομέτρων, **πέντε** των 15, **ἑνὸς** τῶν 10, **δέκα** ταχυβόλων τῶν 5 χιλιοστομ. συστήματος Κανέ, **τεσσάρων** Κρούπ τῶν 8,7, **δεκαὲξ** μυδραλιοβόλων Χότσκις καὶ **τριῶν** ἐκσφενδονιστικῶν μηχανημάτων.— Ὁ θώραξ των ἔχει πλάτος 35 ἑκατοστομέτρων καὶ εἰς τὰ απυροβολεῖα 50 ἑκατοστομ.

Θωρακοβάριδα 1 : τὸν «Βασιλέα Γεώργιον» καθελκυσθέντα τὸ 867, μήκους 201 ποδ., πλάτους 33 ποδ., μηχανῆς 2100 ἵππων, ταχύτητος 12 μιλίων, καὶ μὲ ὁπλισμὸν **δύο** πυροβόλων Κρούπ τῶν 21, **τεσσάρων** μικροτέρων καὶ δύο μυδραλιοβόλων.

Θωρακοδρόμωνα 1 : τὴν «Βασίλισσαν Ὄλγαν», ἐκ ξύλου, καθελκυσθεῖσαν τὸ 1869, μήκους 200 ποδ., πλάτους 38 ποδ., μηχανῆς 1950 ἵππων καὶ ταχύτητος 11 1)2 μιλίων. Ὁπλισμὸν φέρει ἓξ πυροβόλα τῶν 17, **τέσσαρα** μικρὰ καὶ **τέσσαρα** μυδραλιοβόλα, ζώνην δὲ θώρακος 15 ἑκατοστ. πάχους καὶ 21 ἑκ. εἰς τὸ πυροβολεῖον.

Τορπιλλοβόλον 1 : τὸν «Κανάρην» καθελκυσθέντα τὸ 1878, μήκους 290 ποδ. 8 δακτ., πλάτους 30 ποδ., μηχανῆς 500 ἵππων καὶ ταχύτητος 16 μιλίων. Οπλισμὸν ἔχει **δύο** πυροβόλα Κρούπ τῶν **12, δύο** μυδραλιοβόλα. Χότσκις, καὶ **τέσσαρας** ἐκσφενδονιστῆρας τορπιλλῶν.

Τορπιλλοφόρα 30, ἤτοι :

—**Ἓξ** γερμανικοῦ συστήματος, τὰ καὶ ἄριστα ὅλων, καθελκυσθέντα τῷ 1885, μήκους ἕκαστος 37 1]2 μέτρων, πλάτους 4,65 μ., μηχανῆς 1000 ἵππων, καὶ ταχύτητος 19 μιλίων. Ταῦτα φέρουν καὶ ἀνὰ ἓν πυροβόλον Νόρδενφελτ,

— **Έξ** αγγλικού συστήματος καθελκυσθέντα τὸ 1881, μήκους 30,3 μ., πλάτους 3,7 μ., μηχανῆς 620 ἵππων καὶ ταχύτητος 20 μιλίων.

Πέντε γαλλικοῦ καὶ **δεκατρία** διαφόρων ἄλλων συστημάτων, μικροτέρας δυνάμεως.

Καταδρομικὸν 1 : τὸν «Ναύαρχον Μιαούλην», σιδηροῦν ἐπενδεδυμένον διὰ ξύλου, καθελκυσθέντα δὲ τὸ 1879, μήκους 246 ποδ., πλάτους 36 π., μηχανῆς 2,200 ἵππων καὶ ταχύτητος 16 μιλίων. Ὁπλισμὸν φέρει **τέσσαρα** πυροβόλα Κρούπ τῶν 1", **τέσσαρα** μικρὰ καὶ **δύο** μυδραλιοβόλα.

Ἀτμοβάριδας 2 : «Ἄκτιον» καὶ «Ἀμβρακίαν», καθελκυσθείσας τῷ 1881 ἐκ χάλυβος, μήκους 128 π., πλάτους 26 π., μηχανῆς 680 ἵππων, ταχύτητος 12 μιλίων καὶ ὁπλισμοῦ **ἑνὸς** πυροβόλου Κρούπ τῶν **26** καὶ δύο μυδραλιοβόλων.

Ἀτμομυοδρόμωνας 4 : «Πηνειόν», «Ἀχελῷον», «Ἀλφειὸν» καὶ «Εὐρώταν», ἐκ χάλυβος, καθελκυσθέντας τῷ 1884, μήκους 128 ποδῶν, πλάτους 26 π., μηχανῆς 420 ἵππων, ταχύτητος 10 μιλίων καὶ ὁπλισμοῦ **δύο** πυροβόλων Κρούπ τῶν 9,6 καὶ **δύο** μυδραλιοβόλων.

Ἀτμοημιολίας 8, ἤτοι :

— «Σαλαμίναν» καὶ «Πάραλον» τοῦ 1858, μήκους 132 ποδ., πλάτους 27 π., μηχανῆς 200 ἵππων, ταχύτητος 10 μιλίων καὶ ὁπλισμοῦ **ἑνὸς** Κρούπ τῶν 8, 7 καὶ ἑνὸς μυδραλιοβόλου.

— «Σῦρον», «Πληξαύραν» καὶ «Ἀφροέσσαν» τοῦ 1856 καὶ 1858, μήκους 106 ποδ., πλάτους 22 π., μηχανῆς 160 ἵππων, ταχύτητος 9 μιλίων καὶ ὁπλισμοῦ **ἑνὸς** Κρούπ τῶν 8,7.

— «Κίσσαν», «Κίχλην» καὶ «Ἀηδόνα» τοῦ 1884, μήκους 76 ποδῶν, πλάτους 15,8 π., μηχανῆς 160 ἵππων καὶ ταχύτητος 9 μιλίων.

Κανονιοφόρους 3 : «Α», «Β» καὶ «Γ» χαλυβδίνας, μήκους 72 ποδ., πλάτους 13 ποδ. καὶ ὁπλισμοῦ ἑνὸς Κρούπ τῶν 12 καὶ ἑκατοντίων τορπιλλῶν.

Ἀτμοδρόμωνα 1 : τὴν «Ἑλλάδα», τοῦ 1861, ξυλίνην, μήκους 220 ποδ. πλάτους 38 π., μηχανῆς 300 ἵππων, ταχύτητος 12 μιλίων, καὶ ὁπλισμοῦ **δύο** Κρούπ τῶν 15, **δύο** μυδραλιοβόλων Νόρδενφελτ καὶ **ἑνὸς** Χότσις.

Ὁπλιταγωγὸν 1 : τὴν «Μυκάλην», χαλυβδίνην, μήκους 66 μέτρων, πλάτους 9 μ., μηχανῆς 2400 ἵππων ταχύτητος 16 μιλίων.

Τὰ λοιπὰ πλοῖα, **16** τὸν ἀριθμόν, θαλαμηγός, ἡμιολία, πάρων, ἀτμοτελωνίδες, τορπιλλοθέται, ρυμουλκά, ναυτοφυλακὴ καὶ ναυτῶν, εἰσὶν ἀνάξια μνείας ὡς δύναμις ναυτική, ἔστω καὶ μικρᾶς σημασίας.

Ἐν ὅλῳ λοιπὸν τὸν ἑλληνικὸν στόλον ἀπετέλουν πλοῖα **ἑβδομήκοντα δύο** (72) ἐκ τῶν ὁποίων πρώτης μὲν τάξεως μόλις **δέκα** (10), ὑπολογιστέα δὲ ὡς θαλασσία δύναμις ἐπιβοηθητικὴ τὰ **τριάκοντα** περίπου.

Ἡ δὲ δύναμις τῶν ἀνδρῶν τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ πρὸ τοῦ πολέμου (ἐν εἰρήνῃ) ἀνήρχετο εἰς 3,500 ναύτας καὶ βαθμοφόρους.

— Ἐξετάσωμεν ἤδη τὰς πολεμικὰς δυνάμεις τῶν ἀντιπάλων μας Τούρκων :

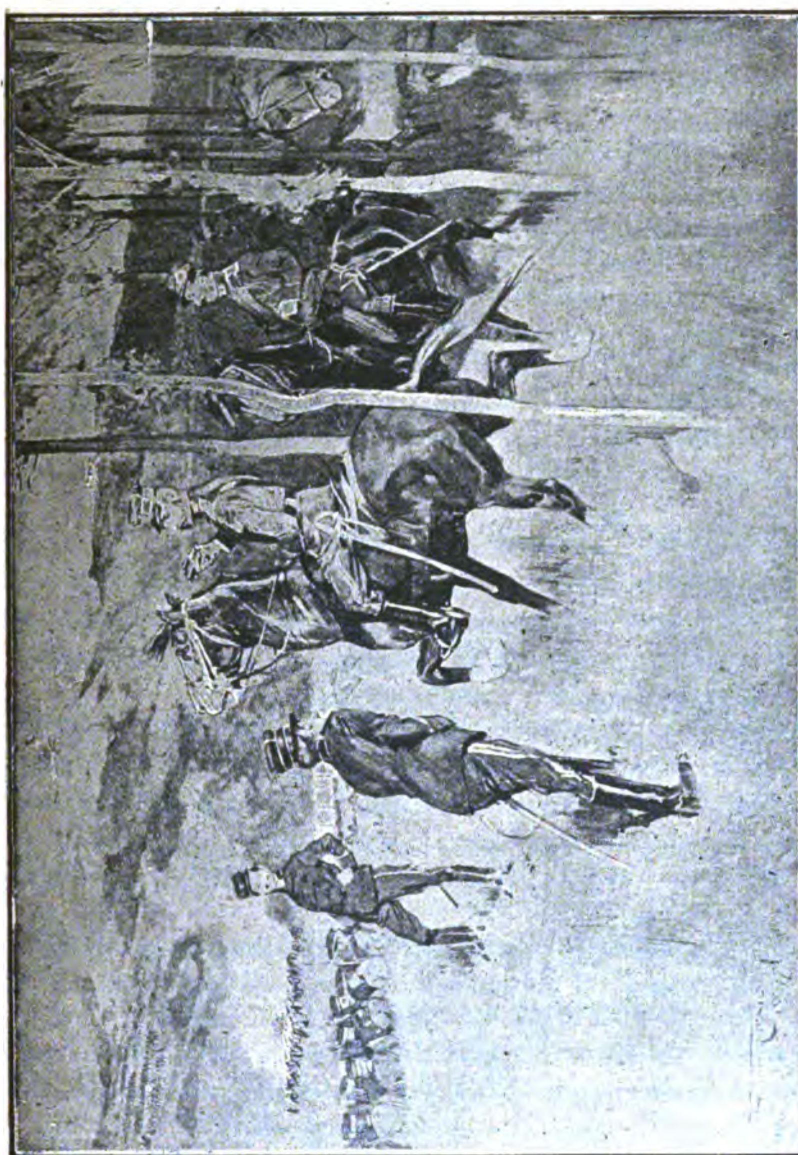
ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΟΣ

Ἐν καιρῷ εἰρήνης ὁ στρατὸς τῆς ξηρᾶς ἐν Τουρκίᾳ ἀνέρχεται εἰς 70 περίπου χιλιάδας ἀξιωματικούς, ὑπαξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας κατανεμομένους εἰς τὰς διαφόρους, εὐρωπαϊκάς, ἀσιατικὰς καὶ ἀφρικανικὰς κτήσεις τῆς αὐτοκρατορίας, ὡς ἀκολούθως δὲ περίπου εἰς τὰ διάφορα σώματα :

Πεζικὸν καὶ ἐλαφρὰ σώματα	ἀξιωμ.,	ὑπαξ.,	στρατ.	40,000
Πυροβολικὸν κ.τ λ.	»	»	»	8,500
Μηχανικὸν »	»	»	»	3,500
Ἱππικὸν »	»	»	»	6,500
Διάφοροι στρατ. ὑπηρεσίαι	»	»	»	10,000

Ἡ διοργάνωσις τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατου, χωρὶς νὰ ἦναι ἄμεμπτος, δὲν παρουσιάζει τόσας ὅμως ἐλλείψεις ὅσας ἡ τοῦ Ἑλληνικοῦ. Οἱ Σουλτάνοι, ἀφ' ὅτου κατενόησαν ὅτι τὰ ἄτακτα στίφη καὶ αἱ ἀσύντακτοι ὀρδαί, ὁσῳδήποτε πολυπληθεῖς καὶ ἂν ὦσιν οὐδὲν δύνανται ἐναντίον καλῶς συντεταγμένου ἀντιπάλου, ἔστω καὶ κατὰ πολὺ ὀλιγαριθμωτέρου, ἐπεζήτησαν βελτίωσιν τῶν στρατευμάτων των ἐν τῇ ἀπομιμήσει τῶν εὐρωπαϊκῶν στρατῶν ἡ δὲ πλήρης τῶν ὀθωμανῶν διοργάνωσις ἐπῆλθε διὰ τῶν γερμανῶν ἀξιωματικῶν, οὓς ἀδρότατα πληρώνουσα ἡ Πύλη, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὴν ἡμετέραν Κυβέρνησιν, ἥτις δὲν κατώρθωσε ν' ἀνεχθῇ ἐπὶ πολὺ τὴν Γαλλικὴν ἀποστολήν, — διότι βέβαια δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐφαρμοσθῶσιν ἕνεκα τοῦ ρουσφετιοῦ, τὰ ὑπ' ἐκείνης ὑποδειχθέντα μέτρα, — κατώρθωσε νὰ βελτιώσῃ κατὰ πολὺ δι' αὐτῶν τὸν στρατόν της καὶ νὰ τὸν συντάξῃ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν ἀρίστων Εὐρωπαϊκῶν στρατῶν.

Πλὴν ὀλίγων σχετικῶς προνομιῶν, ἐν Τουρκίᾳ εἶναι κοινὴ ἡ πρὸς στράτευσιν ὑποχρέωσις τῶν Οθωμανῶν, ὥστε ἀποφεύγονται τὰ ἐκ τῶν πολυπληθῶν ἀπαλλαγῶν χάσματα ἅπερ εἴδομεν χαίνοντα εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν. Καὶ ἰσχύει μὲν ἐν Τουρκίᾳ ἡ **ἀντικατάστασις** ἑνὸς στρατευσίμου δι' ἄλλου μὴ ὑπαγομένου πλέον εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν ἐπ' ἀμοιβῇ καὶ προκαταβολῇ συνάμα εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον ἀναλόγου ἀντισηκώματος, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτον ἔχῃ τὰς κακάς του συνεπείας, ἔχει τοὐλάχιστον καὶ τὸ προτέρημα ὅτι παρέχει εἰς τὸ στράτευμα ἐκτάκτως ἐμπείρους ἄνδρας, ἀποτελοῦντας, οὕτως εἰπεῖν, αὐτοποίητον μόνιμον στρατιὰν τελείως ἐμπειροπόλεμον, διότι στρατιῶται ὑπερβάντες πλέον τὸ 5ον ἔτος τῆς ἡλικίας των καὶ σχεδὸν κατὰ συνέχειαν ὑπηρετοῦντες ἐπ' ἀμοιβῇ εἰς τὸν στρατόν, ἔσχον πλείστας εὐκαιρίας νὰ παρευρεθῶσιν εἰς πολέμους ὧν εὐμοιρεῖ ἄλλως τε ἡ τουρκικὴ ἱστορία, καὶ νὰ μὴ θεωρῶσι τὸν πόλεμον μήτε ὡς παιδιὰν ἁπλῶς

Ἄφιξις τοῦ Μεράρχου Γ. Μαυρομιχάλη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς Γούνιτσαν

μήτε ὥς τι ἐντελῶς δι' αὐτοὺς καινοφανὲς καὶ ἔμαθον, ὅπως συμβαίνει ε ἑλληνικὸν στράτευμα ἐν ᾧ οὐδεὶς ἢ ἐλάχιστοι μόλις ἦσαν πρὸ τοῦ 1897 παρεθῆ εἰς μάχην.

— Ἐξετάζοντες ἤδη, ὑπὸ μείζονας λεπτομερείας τὴν διοργάνωσιν τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ καὶ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εὑρίσκομεν τὰ ἑξῆς :

Ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία βαρύνει προσωπικῶς πάντας τοὺς Μουσουλμάνους κατοίκους τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ταύτης ἐξαιροῦνται μόνον οἱ μολλάδες, οἱ σωματικῶς ἀνίκανοι καὶ οἱ προστάται οἰκογενειῶν. Πάντες οἱ λοιποὶ ὑποχρεοῦνται νὰ ὑπηρετήσουν εἰς τὸν στρατὸν, εἴτε προσωπικῶς, εἴτε δι' ἀντικαταστάτου. Ἐὰν δὲ θέλουν ν' ἀποφύγουν ἐντελῶς τὴν ὑποχρέωσιν ταύτην, ὀφείλουν νὰ καταβάλωσιν εἰς τὸ αὐτοκρατορικὸν ταμεῖον 15,000 γρόσια.

Στρατεύσιμος ἡλικία εἶναι ἡ ἀπὸ τοῦ εἰκοστοῦ μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ εἰκοστοῦ πέμπτου. Ὁ κατὰ ξηρὰν στρατὸς τῆς Τουρκίας διαιρεῖται εἰς τρεῖς τάξεις.

α') τακτικὸν, β') ἐφέδρους καὶ γ') πολιτοφύλακας.

Ὁ τακτικὸς στρατὸς ὑποδιαιρεῖται εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ ἓν εὑρίσκεται διαρκῶς ὑπὸ τὰ ὅπλα ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, τὸ δ' ἕτερον ἀφοῦ ἐκπληρώσῃ τὴν τετραετῆ ταύτην ὑπηρεσίαν, μετατίθεται ἐπὶ διετίαν εἰς τὴν τάξιν τῆς ἐπιφυλακῆς. Ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀνέρχεται εἰς 200,000 ἀνδρῶν.

Οἱ ἔφεδροι ὑποχρεοῦνται εἰς πενταετῆ ὑπηρεσίαν, διαιροῦνται δὲ εἰς δύο τάξεις : Εἰς ἐμπροσθοφυλακὴν (μουκαδδέμ) καὶ ὀπισθοφυλακὴν (ταλί). Τὰ τάγματα τῆς ἐφεδρείας ἀνέρχονται εἰς 240, ἕκαστον τῶν ὁποίων σύγκειται ἐξ 800 ἀνδρῶν. Ἐν καιρῷ πολέμου ἡ δύναμις τῶν ταγμάτων τῆς ἐφεδρείας ἀνέρχεται εἰς 192,000 ἄνδρας, ἐντελῶς γεγυμνασμένους καὶ ἐφαμίλλους τῶν ἀνδρῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ.

Τὴν πολιτοφυλακὴν συγκροτοῦσιν οἱ ἐκπληρώσαντες τὴν ἐν τῇ ἐφεδρείᾳ καθωρισμένην θητείαν. Ἡ δύναμις τῆς πολιτοφυλακῆς ἀνέρχεται εἰς 800,000 ἄνδρας. Ἡ ὑπηρεσία εἰς αὐτὴν εἶναι ὑποχρεωτικὴ δι' ὀκτὼ ἔτη.

Οἱ μετὰ τὴν τακτικὴν θητείαν μετατίθενται εἰς τὴν ἐπιφυλακὴν, λαμβάνοντες εἰδικὸν ἀποδεικτικὸν (τεσκερὲ), ὑποχρεοῦνται ὅμως νὰ παρουσιάζωνται τακτικῶς εἰς τὴν διοίκησιν τοῦ τάγματος τῆς περιφερείας των.

Ἐν περιπτώσει μεταβάσεως αὐτῶν εἰς μέρος κείμενον ἐκτὸς τῆς περιφερείας τοῦ τάγματός των, ὀφείλουν νὰ ζητήσουν ἄδειαν ἀπὸ τὸν ταγματάρχην των. Ἐὰν δὲ παραβιάσουν τὴν ἄδειάν των, ὑφίστανται τὰς συνήθεις ποινὰς τῶν ἀπειθούντων τακτικῶν στρατιωτῶν. Ὅταν ἀνάγκη ἐπιτάσσῃ τὴν αὔξησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, οἱ κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος μετατεθέντες εἰς τὸν στρατὸν τῆς ἐπιφυλακῆς ἐπανέρχονται εἰς τὰς τάξεις των.

Τὰ ὅπλα, ἐνδύματα καὶ λοιπὰ ἐφόδια τῶν στρατιωτῶν τῆς ἐπιφυλακῆς εὐ-

...ίσκονται πάντοτε έτοιμα, εἰς τὰς ἀποθήκας τοῦ τάγματος τῆς ἐφεδρείας, εἰς ὃ ...ουσιν.

...ὅσον οἱ Μουσουλμάνοι εὑρίσκωνται εἰς τὴν στρατεύσιμον ἡλικίαν, δὲν ...ιτρέπεται νὰ λάβουν τὸ ἀξίωμα τοῦ ἰμάμη καὶ τοῦ Μουχτάρη. Οἱ στρα...νται τῆς ἐπιφυλακῆς, καθ' ὃν χρόνον εὑρίσκονται εἰς τὰς πατρίδας τω[ν], δύνανται νὰ νυμφευθῶσι, περιοδεύσωσι καὶ ἐμπορευθῶσιν, πλὴν ἂν αἱ περιοδεῖαι καὶ τὸ ἐμπόριόν των περιορίζωνται ἐντὸς τῆς περιφερείας τοῦ τάγματος εἰς ὃ ἀνήκουσιν.

Τὰ στελέχη τῶν ἐφεδρικῶν ταγμάτων ἀποτελοῦνται ἀπὸ ἕνα ταγματάρχην (μπίμπαση) δύο λοχαγοὺς (κολαγασῆ), ἕνα ὑπολοχαγόν, 3 ἀνθυπολοχαγοὺς καὶ ἀνάλογον ἀριθμὸν ὑπαξιωματικῶν. Ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ ἡ πολιτοφυλακὴ (μουσταχφὶς) παρακολουθεῖ τὴν ἐφεδρείαν καὶ τὸν τακτικὸν στρατόν, καθόσον ἡ τελευταία ἡλικία τῆς πολιτοφυλακῆς εἶναι τὸ 40 – 45 ἔτος, τότε δὲ ἡ ὅλη δύναμις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀνέρχεται εἰς **700,000** ἄνδρας ὡς ἔγγιστα.

Ὁ στρατιωτικὸς ποινικὸς νόμος τῆς Τουρκίας εἶναι αὐστηρότατος.

Εἰς τοὺς λιποτάκτας καὶ τοὺς ἀπειθαρχοῦντας ἐπιβάλλονται φοβεραὶ ποιναί. Τὰ ἐλαφρὰ παραπτώματα τιμωροῦνται μὲ..... ῥαβδισμούς, τῆς τιμωρίας δὲ ταύτης δὲν ἐξαιροῦνται καὶ οἱ ὑπαξιωματικοί.

Ὁ στρατὸς διαιρεῖται εἰς ἓξ σώματα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ ἐπὶ τούτῳ ὡρισμένα ἓξ τμήματα τῆς αὐτοκρατορίας. Οὕτω δὲ ἡ ἐπιστράτευσις ἐνεργεῖται κατὰ **τμήματα** ἐν Τουρκίᾳ καὶ ὄχι κατὰ ἡλικίας, ὅπως ἐν Ἑλλάδι. Εἶναι δὲ κατὰ πολὺ ἐπιτυχέστερον τὸ τουρκικὸν σύστημα ἅτε δι' αὐτοῦ κατορθουμένης τῆς ἀμέσου τῶν ὁπλιτῶν συγκεντρώσεως εἰς τὰς ἕδρας τῶν σωμάτων εἰς ἃ ἀνήκουν.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τοὺς Τούρκους ἀξιωματικούς, χωρὶς οὗτοι νὰ ἦναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶσιν ἄριστοι καὶ ἱκανοὶ νὰ ὁδηγήσουν εἰς τὴν νίκην τὰ ὑπ' αὐτοὺς στρατεύματα, ἀναντίρρητον τυγχάνει ὅτι ἄνδρες καλῶς, κατὰ τὸ πλεῖστον, μορφωθέντες καὶ προπάντων ἄνδρες τυχόντες τόσων περιστάσεων πρὸς ἐφαρμογὴν τῶν γνώσεών των, ἐν πολέμοις δεινοῖς πολλάκις, ὡς ὁ τελευταῖος Ρωσσοτουρκικός, ἔχουν ἀποκτήσει ἀρκετὰ προσόντα, ὅπως ἀντιμετωπίσουν, ἐπίσης ἴσως μορφωμένους—ἂν μὴ κάλλιον—Ἕλληνας συναδέλφους των, οὐχ' ἧττον ὅμως πολὺ ἐκείνων ὑστεροῦνται ὡς πρὸς τὸ ἐμπειροπόλεμον καὶ τὴν πεῖραν ἐν τῇ πράξει οὐχὶ δὲ μόνον ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ πολεμεῖν. Ἄλλως τε δέον ἐξ ἅπαντος νὰ προστεθῇ πρὸς κατανόησιν τῆς ὑπεροχῆς τῶν Τούρκων στρατηλατῶν, ὅτι ἐν τῷ τουρκικῷ στρατεύματι ὑπηρέτουν πολυάριθμοι ἀξιωματικοὶ Γερμανοί, καὶ πολλοὶ Ρῶσσοι, ὅτι δὲ προπάντων τὰς ἀνωτάτας θέσεις, τὸ δεσμεῖν καὶ λύειν, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ στρατῷ καὶ τῇ διοργανώσει αὐτοῦ κατεῖχον ἀνώτεροι Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, ὁ Φὸν—δὲρ - Γκόλτς ὁ Γρούμκωφ καὶ ἄλλοι. Σημειωτέον δὲ ὅτι τὰ στελέχη τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπαρκοῦσι καὶ διὰ **τριπλασίαν** καὶ πλέον τῆς συνήθους, ἐν εἰρήνῃ, στρατιᾶς

συμπληρούμενα ἄλλως τε δι' ἀξιωματικῶν ἀλλοδαπῶν ἀποδεδειγμένης ἱκανότητος δύνανται νὰ ἐπαρκέσουν καὶ δι' οἱονδήποτε ἀριθμὸν ὁπλιτῶν τοὺς ὁποίους θὰ ἠδύνατο νὰ συντηρήσῃ ἐν ἀνάγκῃ ἡ σουλτανικὴ αὐτοκρατορία, ὥστε ἔλλειψιν στελεχῶν δὲν ἠδύνατο νὰ αἰσθανθῇ ἡ Τουρκία, παλαίουσα μάλιστα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἥτοι μὴ ἔχουσα ἀνάγκην νὰ διαθέσῃ πλείονας τῶν 150,000 ἀνδρῶν ἵνα ἀποφύγῃ ἐνδεχομένην ἧτταν. Φανερὸν ἐντεῦθεν ὅτι τὸ ἥμισυ περίπου τῆς στρατιᾶς ταύτης θὰ ἦσαν στρατιῶται μόνιμοι, πολλάκις ἕως τότε πολεμήσαντες καὶ θὰ διῳκοῦντο ὑπὸ ἀξιωματικῶν ἢ ἀλλοδαπῶν ἢ Τούρκων, ἀλλὰ κατὰ τὸ πλεῖστον κερδισάντων τὰς ἐπωμίδας των εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Πλεονέκτημα δὲ μέγα καὶ τοῦτο ἀπέναντι τοῦ μοναδικὸν ἴσως προσὸν τὸν ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν ἐθελοθυσίαν ἔχοντος ἑλληνικοῦ στρατοῦ.

Ἡ τουρκικὴ ἐπιμελητεία δὲν εἶναι ἐν τούτοις πολὺ ἀνωτέρα τῆς ἑλληνικῆς, καίτοι ἡ διοργάνωσις αὐτῆς εἶναι πλήρης. Ἐκ τῆς πείρας τῶν πολέμων βεβαίως ἔχει τελειότερον καταρτισθῆ καὶ θὰ ἦτο ἐπαρκεστάτη, ἂν ἐκ τοῦ φαινομενικοῦ κρίνωμεν, ἂν δὲν ἐβασίλευεν ἐν αὐτῇ ἡ παραλυσία καὶ ἡ ἁρπαγὴ πρὸς πλήρωσιν τῶν θυλακίων ὀλίγων εἰς βάρος τοῦ δυστυχοῦς μαχητοῦ, ὅστις ἄγεται εἰς τὴν σφαγὴν ὑπὸ τοῦ φανατισμοῦ του ἢ τῆς ἐλπίδος λείας. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς δὲν ὑπέφερεν ὀλίγας στερήσεις, καὶ δὲν δύναται νὰ φημισθῇ ἐπὶ ..... ἀμέμπτῳ περιβολῇ τὸ μωσαϊκὸν ἐκεῖνο τῶν ρακενδύτων καὶ ἀναμὶξ τῶν καινουργεῖς ἐνδεδυμένων στολάς, ὅπερ παρετάσσετο πρὸ τοῦ πολέμου ἀντικρὺ τῶν κομψευομένων Ἑλλήνων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐν τούτοις δὲν ἦσαν σπάνιοι καὶ οἱ μέχρις αὐτῆς τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου φέροντες ἀκόμη τὰ πολιτικά των ἐνδύματα ἢ τὰς κουρελιασμένας των φουστανέλας καὶ τὰ ξεβαμμένα σαγιάκια: Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην δυνάμεθα νὰ παρηγορώμεθα ὅτι ὑπήρξαμεν ἰσόπαλοι πρὸς τοὺς Τούρκους.

Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα καθίστων κατάφωρον τὴν μεγάλην δυσαναλογίαν τῶν δυνάμεων τῶν δύο ἀντιπάλλων ἦσαν ἄλλα πολὺ σημαντικώτερα.

Τὸ τουρκικὸν **πυροβολικὸν**, καίτοι δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ ἐπωφελῶς πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ὑπὸ ἔποψιν μορφώσεως καὶ ἱκανότητος ἀξιωματικῶν καὶ πυροβολητῶν, ἐπωφελούμενον ὁπωσοῦν τῶν ἐν αὐτῷ ὑπηρετούντων πολλῶν Γερμανῶν βαθμοφόρων καὶ ἰδίως τῆς μεγάλης του ὑπεροχῆς κατ' ἀριθμὸν ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ, ἠδύνατο νὰ τρέφῃ πολὺ λογικὰς ἐλπίδας ὅτι θὰ ἐθριάμβευεν, ἔστω καὶ μετὰ πολλῶν ζημιῶν. Τὰ τουρκικὰ πυροβόλα ἦσαν πενταπλασίως σχεδὸν πολυαριθμότερα τῶν ἑλληνικῶν. — (Δυστυχῶς τὸ ἐπίκαιρον τῆς ἐκδόσεως τοῦ παρόντος ἱστορικοῦ δοκιμίου δὲν μᾶς ἐπιτρέπει ν' ἀνεύρωμεν καὶ παραθέσωμεν ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ δύναμιν τῶν ἀντιπάλων πυροβολικῶν). — Ἐπίσης, τὰ πυροβόλα ταῦτα ἦσαν μείζονος ὁλκῆς, ὥστε νὰ δύνανται νὰ προσβάλλουν πολλαχοῦ ἐξ ἀποστάσεως τοιαύτης τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐξ ἧς τοῦτο ἠδυνάτει ν' ἀποκριθῇ,

Τὸ τουρκικὸν **ἱππικόν**, ἀσχέτως πρὸς τὸ ἀσυγκρίτως πολυαριθμότερον ἀπέναντι

τοῦ ἑλληνικοῦ, εἶχε καὶ τὸ ἰδιαίτερον προσὸν, ὅτι ἀπετελεῖτο ἐξ ἱππέων ἐκλεκτῶν πολὺ δεξιωτέρων τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἵππων τελείως ἠσκημένων καὶ ἀφθόνων, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἀγύμναστον καὶ εὐάριθμον τῶν ἐν χρήσει εἰς τὸ ἡμέτερον ἱππικόν. Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ὅθεν ἱππικῆς δυνάμεως μηδὲ πόρρωθεν κἂν θὰ ἠδυνάμεθα νὰ συγκριθῶμεν πρὸς τὸν ἐχθρὸν καὶ μόνη δι' ἡμᾶς παρέμενεν ἐλπὶς ἐπικρατήσεως ἐκ τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους ἔνθα θὰ διεξήγετο ὁ ἀγὼν, μὴ ἐπιτρεπούσης τὴν χρῆσιν πολυαρίθμου ἱππικοῦ, καὶ προπάντων ἐκ τῆς ἀποφυγῆς τῶν ἐν ἀνοικτοῖς πεδίοις μαχῶν κατ' ἐχθροῦ πολλαπλασίως ἀνωτέρου. Ἐκεῖνο ἄλλως τε, τὸ ὁποῖον, ὡς προεμνήσθημεν, ἠδύνατο νὰ κρίνῃ ὑπὲρ ἡμῶν τὸν ἀγῶνα καὶ μ εθ' ὅλας τὰς ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ μας, ἦτο ἡ ἔγκαιρος καὶ δεξιὰ ἐνέργεια τοῦ στόλου, ὅστις, στερούμενος σχεδὸν ἐντελῶς ἀξιομάχου ἀντιπάλου, θὰ ἠδύνατο ὄχι πολὺ δυσχερῶς νὰ ἐνεργήσῃ ἄκρως ἀντιπερισπαστικῶς εἰς τὰ τουρκικὰ παράλια.—Θὰ ἴδωμεν περαιτέρω διὰ τίνας λόγους οἱ προυπολογισμοὶ οὗτοι δὲν ἐπηλήθευσαν.

Σειφουλλὰχ πασσᾶς
ἀρχηγὸς τοῦ τουρκικοῦ ἐπιτελείου

Τοιαῦτα τὰ προσόντα καὶ αἱ ἐλλείψεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν ἑλληνικόν. Ὁ δὲ Τοῦρκος στρατιώτης καίτοι μὴ δυνάμενος νὰ ὑποστῇ σύγκρισιν πρὸς τὸν Ἕλληνα ἀντίπαλόν του, ἔχει οὐχ ἧττον νὰ ἐπιδείξῃ καὶ οὗτος ζηλευτὰ πολεμικὰ προσόντα· ἀντοχὴν σπανίαν εἰς τὰς κακουχίας, αὐτάρκειαν οἵαν τοὐλάχιστον καὶ ὁ Ἕλλην, φανατισμὸν ἄκρατον ἀντικαθιστῶντα τὴν παρ' αὐτῷ ἔλλειψιν τοῦ πατριωτισμοῦ, ἐλλείψει... πατρίδος,—διότι ὁ Μουσουλμάνος παλαίει κατὰ τοῦ Χριστιανοῦ ἀδιακρίτως, λόγῳ θρησκευτικῆς διαφορᾶς καὶ ἐκ τῆς ἠλιθίας ἐκείνης πεποιθήσεως ὅτι πίπτων ἐν τῇ κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Προφήτου πάλῃ θ' ἀπολαύσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ τῶν Οὐρὶ, ζωῆς ἱκανοποιούσης τὰς ὑλικὰς αἰσθήσεις, ὄρη πιλὰφ καὶ ποταμοὺς γάλακτος,—θάρρος ἀδάμαστον καὶ περιφρόνησιν τοῦ θανάτου, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ταύτης τῆς μετὰ θάνατον εὐμαρείας πηγάζουσαν· πρὸς δὲ τούτοις, καὶ δὴ τὸ μᾶλλον διακρίνον τὸν Τοῦρκον μαχητὴν εἶναι ἡ τυφλὴ πρὸς τοὺς ἀρχηγούς του ἐμπιστοσύνη, ἡ θεοποιοῦσα πολλάκις τοὺς Γαζῆδές του, καὶ καθιστῶσα αὐτὸν πρότυπον πειθαρχίας, ὁδηγούμενον πολλάκις εἰς βεβαίαν σφαγὴν μὲ τὸ βούνευρον καὶ τὰς ὕβρεις ὡς ἐνθαρρυντικὰ σαλπίσματα, ἀλλὰ πάντοτε πιστὸν ἐκτελεστὴν τῶν διαταγῶν τῶν ἀνωτέρων του, ὁσάκις μάλι-

στα σκέπτηται ὅτι ἐκ μιᾶς το. ἐπιτυχίας ἐξαρτᾶται ἡ μείζων λαφυραγώγησις τῶν μερῶν εἰς τὰ ὁποῖα θέλει καταυλισθῆ. Τοιοῦτος ὁ Τοῦρκος μαχητής· ἔχε ὅλας τὰς φυσικὰς ἰδιότητας τοῦ ἡμιαγρίου Ἀσιάτου, ὃν δὲν ἀπεξεδύθη ἀκόμη μήτ θὰ δυνηθῇ ποτε ν' ἀπεκδυθῇ, ὑπὸ τὴν ἐπήρε αν τῆς παχυλῆς ἀμαθείας καὶ τῆς βαναύσου θρησκείας, ὑφ' ἧς διατελεῖ, καὶ πολλὰ συνάμα, ἐκ πείρας, προσόντα εὐρωπαικῶν στρατῶν.

ΤΟΥΡΚΙΚΟΣ ΣΤΟΛΟΣ

Σχεδὸν δὲν ὑπάρχει τὸ ὑπὸ συζήτησιν ἀντικείμενον, προκειμένου περὶ τουρκικοῦ στόλου. Κατὰ τοὺς καταλόγους τοῦ τουρκικοῦ ναυαρχείου ὁ στόλος τοῦ Σουλτάνου σύγκειται ἐκ 15 θωρηκτῶν, 5 τορπιλλοφόρων καὶ 107 μικροτέρων πλοίων. Ἀλλ' οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι παραμένουν ἐπὶ τοῦ χάρτου μόνον ἀπὸ μακρῶν ἤδη ἐτῶν. Σήμερον δὲ, ἐπικειμένου τοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα πολέμου, μόλις κατωρθώθη ἡ κινητοποίησις μιᾶς μοίρας, συγκειμένης ἐκ τῶν ἀκολούθων πλοίων· τῶν θωρακοφόρων φρεγατῶν «Μεσουδιὲ» καὶ «Χαμηδιὲ», τῶν πυργωτῶν φρεγατῶν «Ἀζζιὲ» καὶ «Ὀσμανιὲ», τῆς κορβέτας «Νεζίμι-Σερκὲτ», τῶν ἀντιτορπιλλικῶν «Σαχίνι Δεργιὰ», Μπὲρκ-Ἐφσὰν» καὶ «Περλέγκι Δεργιὰ» καὶ ἐκ των 5 τορπιλλοφόρων.

Ἐκ τῶν πλοίων τούτων αἱ θωρηκταὶ κορβέτται καὶ φρεγάται εἶναι ἐντελῶς ἀνάξιαι προσοχῆς, ἅτε μὴ δυνάμεναι νὰ ὑποστῶσι τὸ π ρ μηδὲ μιᾶς ἑλληνικῆς κανονιοφόρου. Τὰ ὁπωσοῦν δ' ἔχοντα ποιάν τινα σημασίαν, εἶναι τὸ ἄριστον ἀντιτορπιλλικὸν «Περλέγκι-Δεριὰ» ὅπερ καθειλκύσθη κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος εἰς τὸ ναυπηγεῖον τοῦ Στέττιν καὶ ἔχει ταχύτητα 27—28 μιλίων καθ' ὥραν καὶ τὰ 5 γερμανικὰ τορπιλλοφόρα. Γενικῶς ὅμως τὸ τουρκικὸν ναυτικὸν δὲν δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὡς ἀξία προσοχῆς δύναμις ἐν περιπτώσει πολέμου.

Παρακολουθήσωμεν ἤδη τἀλλεπάλληλα συναφῆ πρὸς τὴν πολεμικὴν παρασκευὴν τῶν δύο ἀντιπάλων Κρατῶν γεγονότα.

Ὡς φρουρὰ τῆς Ὁροθετικῆς Γραμμῆς εἶχε προσδιορισθῆ ἐν Ἑλλάδι δύναμις ἐκ 3,989 ἀνδρῶν· Ἐν τούτοις, ἀρχομένου τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου, ἡ φρουρὰ αὕτη μόλις περιελάμβανε 2,05 ἄνδρας· ἤτοι 1285 τοῦ πεζικοῦ καὶ 768 τοῦ εὐζωνικοῦ, διότι οἱ ὑπόλοιποι 1936 εἶχον ἀποσπασθῇ εἰς διαφόρους εἰδικὰς ὑπηρεσίας, ἀστυνομίας, συ οδείας εἰσπρακτόρων κ. τ. λ.

Ἀκριβῶς ὅμως κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν ἐνισχύοντες τὰς ἀντιμετώπους φρουράς των, καὶ ἐξηνάγκασαν οὕτω καὶ τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν νὰ λάβῃ ἀνάλογα μέτρα. Τὴν 2 Φεβρουαρίου οἱ Τοῦρκοι ἀπέστειλαν εἰς Πλάκαν τῶν Ηπειρωτικῶν συ όρων ἰσχυρὰν ἐνίσχυσιν διέταξαν δ' ἅμα νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν γραμμὴν ἐξ Ἰωαννίνων καὶ τὸ 3ον τάγμα του 21 τουρκ. συντάγματος του πεζικοῦ. Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ Χαηρῆ πασσᾶς ἐπιφορτισθεὶς τὴν διοίκησιν τῆς 6ης Τουρκικῆς Μεραρχίας, ἀπέπλεεν εἰς Σαλίτσαν, ἐν ᾧ συγχρόνως φορτίον ἐκ 500

.δωτίων ὅπλων καὶ ἀφθόνων πολεμεφοδίων ἐξεπέμπετο εἰς Θεσσαλονίκην καὶ Βιτώλια, ἰσχυρὸν δὲ στρατιωτικὸν σῶμα μετεστάθμευεν ἐκ Βιλεσᾶς εἰς Θεσσαλονίκην, καί, μετά τινας ἡμέρας ἐδημοσίευεν ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις διαταγὴν προσκλήσεως εἰς τὰ ὅπλα δύο σειρῶν Ῥεδίφ.

Κατὰ συνέπειαν τῶν στρατιωτικῶν τούτων μετοκινήσεων τῆς Τουρκίας, ἡ ἡμετέρα Κυβέρνησις διέτασσε τοὺς ἐκ τῆς ἐρεθετικῆς φρουρᾶς ἀπεσπασμένους 1936 ἄνδρας νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰς θέσεις των, ἀντικαθιστῶσα αὐτοὺς ἐν τοῖς εἰδικαῖς των ὑπηρεσίαις διὰ χωροφυλάκων καὶ ἀστυφυλάκων, συνεκάλει δὲ εἰς τὰς ἕδρας τῶν Ταγμάτων καὶ Συνταγμάτων τοὺς ἐξ αὐτῶν ἀπεσπασμένους εἰς διαφόρους ὑπηρεσίας ἄνδρας.

Τὴν ἐπιοῦσαν ὅμως τῆς λήψεως τῶν ἐκ τοῦ προχείρου τούτων μέτρων, κατόπιν τηλεγραφικῆς ἐκ Κων)πόλεως διαταγῆς, ἀνεχώρουν ἐκ Σκοπείων εἰς Βιτώλια δύο τάγματα Τουρκικοῦ πεζικοῦ, συνεκαλοῦντο δὲ καὶ οἱ Ἰχτιὰζ τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης, καὶ σῶμα ἰσχυρὸν πυροβολικοῦ, ἀποτελούμενον ἀπὸ ἓξ πυροβολαρχίας ὑπὸ τὸν ὑποστράτηγον Σουκρῆ πασσᾶν, διετάσσετο νὰ μεταστ αθμεύσῃ ἐκ Γεβγελῆ καὶ Στρωμνίτσης εἰς Ἐλασσῶνα.

Φθίνοντος τοῦ Ἰανουαρίου, αἱ παραμεθόριοι Τουρκικαὶ δυνάμεις ἀνήρχοντο εἰς 2,500 ἄνδρας μετὰ 15 πεδινῶν πυροβόλων καὶ 510 ἱππέων, εἰς τὰς ὁποίας δέον νὰ προστεθῶσιν οἱ ἔνοπλοι Βαλαάδες τῆς Κοζάνης καὶ οἱ ὁπλισθέντες Τοῦρκοι τῆς Λοψατίσης, δηλαδὴ ὁ παραμεθόριος Τουρκικὸς στρατὸς ἐν Μακεδονίᾳ, πρὸ τῶν ἄνω μνησθεισῶν μεταστασθμεύσεων, περιελάμβανεν ὡς ἔγγιστα δύναμιν 4,500 ἀνδρῶν. Κατόπιν ὅμως τῶν μεταστασθμεύσεων ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις διέταξε, πρὸς ἀντιστάθμισμα, νὰ μεταβῇ ἐκ Λαμίας εἰς Λάρισσαν τὸ 2ον πεζικὸν Σύνταγμα καταλεῖπον εἰς τὴν μόνιμον ἕδραν του ἕνα λόχον καὶ ἕτερον ἐν Ἀμφίσσῃ· τὴν αὐτὴν διαταγὴν μετασταθμεύσεως εἰς Λάρισσαν ἐλάμβανε συγχρόνως καὶ ὁ ἐν Βόλῳ διαμένων λόχος τοῦ πεζικοῦ καὶ ἡ Α' πεδινὴ πυροβολαρχία, ἐνῷ πρὸς τὰ Ἠπειρωτικὰ μεθόρια, Ἄρταν καὶ Καλαρίταις ἀπεστέλλοντο οἱ ἐν Ναυπάκτῳ καὶ Καρπενησίῳ λόχοι τοῦ πεζικοῦ καὶ τὸ 1ον εὐζωνικὸν τάγμα, συγκληθεισῶν ἅμα καὶ δύο ἡλικιῶν ἐφεδρείας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ.

Ἐπὶ ταῖς πολεμικαῖς ταύταις κινήσεσιν ἡ Πύλη διέταξε τὸν ἐν Ἀθήναις πρέσβυν τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ βέην νὰ λάβῃ συνέντευξιν μετὰ τοῦ Ἕλληνος Πρωθυπουργοῦ καὶ νὰ μάθῃ παρ' αὐτοῦ, ἂν αἱ πρὸς τὰ μεθόρια κινήσεις τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἶχον σκοπὸν ἐχθρικὸν κατὰ τῆς ὁμόρου ἐπικρατείας.

— Ἐξοχώτατε, ἀπεκρίθη ὁ Δηλιγιάννης εἰς τὴν ἐρώτησιν τοῦ Πρέσβεως, λαμβάνω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς πληροφορήσω ὅτι αἱ ἀποσταλαὶ στρατευμάτων πρὸς τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν σκοποῦσι πρῶτον ν' ἀναβιβάσωσι τὴν **πραγματικὴν** δύναμιν τῆς φρουρᾶς τῶν μεθορίων εἰς τὴν **ὀνομαστικὴν** δύναμιν αὐτῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἔλειπον 1936 ἄνδρες, δεύτερον νὰ ἐνισχύσωσιν αὐτήν, ἀφ' οὗ τοιοῦτο μέτρον ἔλαβε καὶ ἡ Τουρκία.

— Καὶ πόσας σειρὰς ἐφέδρων ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὅπλα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις; ἠρώτησεν ὁ Ἀσήμ.

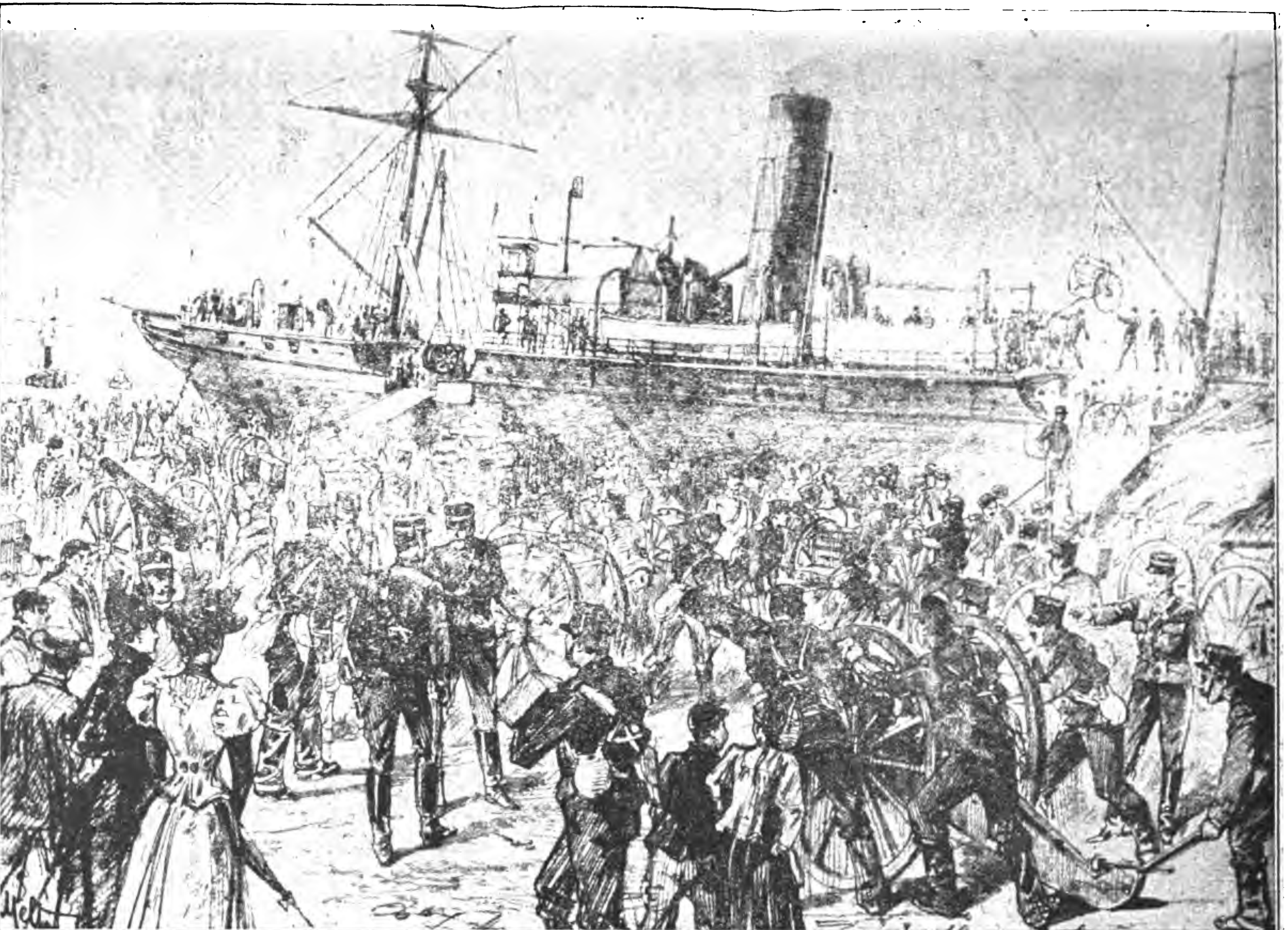
— Δύο μόνον, ἀπεκρίθη ὁ Δηλιγιάννης, διότι δύο σειρὰς ρεδὶφ ἔχει συγκαλέσει καὶ ἡ Τουρκία. Προσέθηκε δὲ ὅτι ἡ Ἑλλάς, καίτοι οὐδένα ἔχουσα ἐχθρικὸν σκοπόν, ἀναγκάζεται ἐν τούτοις νὰ πράττῃ ὅ,τι καὶ ἡ Τουρκία· ἑπομένως ἂν ἡ Τουρκία ἐλαττώσῃ τὰς εἰς τὰ ὅρια στρατιάς της, θέλει πάραυτα ἐλαττώσει καὶ ἡ Ἑλλὰς τὰ ἐκεῖ στρατεύματά της, ἂν δὲ πέμψῃ ἡ Τουρκία καὶ νέα στρατεύματα εἰς τὰ ὅρια, καὶ ἡ Ἑλλὰς θέλει ἀναγκασθῆ νὰ πράξῃ τὸ αὐτό.

Ἐὰν τὰς ἐρωτήσεις ταύτας ἀπηύθυνε δολίως ἡ τουρκικὴ Κυβέρνησις εἰς τὴν Ἑλληνικήν, ὅπως ἐξακολουθοῦσα κατόπιν τὰς παρασκευάς της, δυνηθῇ νὰ ἐπιρρίψῃ τὴν εὐθύνην τῶν ἐνδεχομένων εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶναι γεγονὸς ἐκ τῶν ὑποκειμένων ἀπὸ τοῦδε εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς ἱστορίας. Γεννᾶται ὅμως καὶ τεκμηριοῦται ἡ τοιαύτη ὑπόνοια ἐκ τοῦ γεγονότος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἐξήγησιν ταύτην τοῦ Ἕλληνος πρωθυπουργοῦ, ἡ Τουρκία ἐξηκολούθησε τὰς συγκεντρώσεις της. Ἀπὸ τῆς 3 μέχρι τῆς 6 Φεβρουαρίου εἶχον μεταφερθῆ εἰς Ἰωάννινα καὶ Θεσσαλονίκην 7,000 ἄνδρες, 1000 ἱππεῖς καὶ μέγας ἀριθμὸς ἐφοδίων καὶ μεταφορικῶν ἵππων, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου οἱ παραμεθόριοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοί, ἀνησυχοῦντες διὰ τὰ ἐνδεχόμενα, ἐζήτουν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ὅπλα πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑστιῶν των ἐν περιπτώσει αἰφνιδίας τῶν Τούρκων ἐπιθέσεως.

Συγχρόνως τότε ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» διωργάνου ἐν Λαρίσσῃ σῶμα ἀνταρτῶν πρὸς εἰσβολὴν εἰς Μακεδονίαν ἐξάπτουσα ἔτι μᾶλλον τὰ πνεύματα καὶ ἐρεθίζουσα τοὺς Ὀθωμανούς, ἅτε εἰς οὐδὲν ἰσχυσασῶν τῶν ὄηθεν σοβαρῶν κατ' ἐντολὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐπανειλημμένων τοῦ Νομάρχου Λαρίσσης Μπουκλάκου προσπαθειῶν ὅπως ἐπιτύχῃ παρὰ τοῦ ἀντιπροσώπου τῆς Ἑταιρίας Γουσίου τὴν ἀποτροπὴν πάσης τοιαύτης εἰσβολῆς εἰς τὴν ὅμορον χώραν.

Ἀλλὰ καὶ οἱ ἐν Θεσσαλίᾳ Τοῦρκοι περὶ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Φεβρουαρίου κατεφωράθησαν πυρετωδῶς ἐργαζόμενοι πρὸς στρατολογίαν ἐφέδρων καὶ ἀτάκτων Τούρκων. Ἐν Λαρίσσῃ μάλιστα καὶ Βόλῳ οἱ Τοῦρκοι πρόξενοι, σχεδὸν ἀναφανδόν, ἐστρατολόγουν ὅσους ἠδύναντο Γκέκηδες καὶ Ἀθιγγάνους, πρὸς παρασκευὴν ἀνταρτικῶν ὁμάδων, αἵτινες ἑνούμεναι καὶ πρὸς ἄλλα ὅμοια στοιχεῖα ἐν τῷ τουρκικῷ ἐδάφει συγκεντρωμένα, ἐμελέτων ἤδη, παρομοίαν εἰς ἀπάντησιν τῶν ἐνεργειῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» εἰσβολὴν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἡμέτερος στρατός, κατὰ τὰς ἐπισήμους ἐκθέσεις τοῦ ἀρχηγοῦ Μακρῆ, περιελάμβανε δύναμιν 12,000 ἀνδρῶν, ἐν ᾧ αἱ πρὸς τὰ μακεδονικὰ σύνορα τουρκικαὶ δυνάμεις συνεποσοῦντο εἰς 23,000 ἄνδρας.— Ἀμέσως τότε ἐλήφθησαν ἐσπευσμένα μέτρα πρὸς αὔξησιν τῶν καταφανῶς ἐλαχίστων ἡμῶν δυνάμεων, ἐκ τῶν ἐνόντων πάντοτε, καὶ οὕτω ἐπετεύχθη τὴν 27 Φεβρουαρίου, διὰ μὲν τὴν Θεσσαλίαν δύναμις 19,5?1 ἀνδρῶν, διὰ δὲ τὴν Ἤπειρον 12,915, ἐκ τῶν ὁποίων σώματά τινα κατενεμήθησαν εἰς τοὺς παραμεθορίους σταθ-

Ἐπιβίβασις ἐν Πειραιεῖ Ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ διὰ τὰ σύνορα

μικῆς. Φθάνοντες λοιπὸν τοῦ Φεβρουαρίου 1897 ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι στρατοὶ ἦσαν περίπου ἰσόπαλοι, ἀριθμοῦντες ἕκαστος ἀνὰ 33 000 ἄνδρας περίπου.

Ἐν τῷ μεταξύ, ἡ περὶ πάντων μετὰ προσοχῆς μεριμνῶσα Τουρκία, διότι, τῇ ὑποδείξει Γερμανίας καὶ Ρωσσίας, ἐγνώριζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ διεξαγάγῃ πόλεμον μετ᾽ ἐλπίδων ἐπιτυχίας, εἶχεν ἀποστείλει εἰς τὴν Ἐλασσῶνα τὸν ἄλλοτε στρατιωτικὸν ἀκόλουθον τῆς ἐν Ἀθήναις τουρκικῆς πρεσβείας Σεϊφουλλὰχ βέην μετὰ πολλῶν στρατηγῶν Τούρκων καὶ Εὐρωπαίων ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας διατελούντων, καὶ ἐκεῖ, ἀπὸ κοινοῦ σκεπτόμενοι, προέβαινον ἤδη εἰς ἀνέγερσιν ὀχυρωματικῶν ἔργων ἐν ἐπικαίροις σημείοις, ἵνα, ἐν δεδομένῃ περιπτώσει, τοῖς χρησιμεύσουν καὶ δι᾽ ἐνδεχομένην ἄμυναν ἀλλὰ προπάντων ἵνα ἔχωσιν ἐξησφαλισμένα τὰ νῶτα, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας τῆς ἤδη, παροτρύνσει τῶν αὐτῶν Μεγ. Δυνάμεων, μελετωμένης, ἐν εὐθέτῳ στιγμῇ, ἐπελάσεως εἰς Θεσσαλίαν πρὸς κατάληψιν τῆς Λαρίσσης καὶ ἀντισταθμίσεως οὕτω τῆς ἐκ μέρους ἡμῶν καταλήψεως τῆς Κρήτης. Ἀπέστελλε δὲ ἡ Πύλη τὸν Σεϊφουλλάχ, διότι, μὲ τὴν συνήθη των ἐλαφρότητα, οἱ ἡμέτεροι Κυβερνῆται, εἶχον ἐπιτρέψει εἰς αὐτὸν καὶ τῷ εἶχον παράσχει μάλιστα πᾶσαν τὴν συνδρομήν των ὅπως περιηγηθῇ καὶ μελετήσῃ ἁπάσας τὰς στρατηγικὰς θέσεις τῆς Θεσσαλίας, καὶ δὴ τῆς οροθετικῆς γραμμῆς, καθ᾽ ἣν ἐποχὴν διετέλει, ὡς εἴπομεν, ἀκόλουθος τῆς ἐν Ἀθήναις πρεσβείας, θαυμασίως γνωρίσας νὰ ἐπιτελέσῃ τὴν ἀποστολήν του ἐν τῇ ὑψηλῇ ὑπηρεσίᾳ ἣν τῷ εἶχεν ἀναθέσει ὁ Μέγας του Κύριος.

Εὐτυχῶς αἱ ἐγκαίρως ὁπωσοῦν γενόμεναι παρὰ τῆς Ἑλλάδος μικραὶ πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἀπεσόβησαν τὸν κίνδυνον τοιαύτης αἰφνιδίας εἰσβολῆς, ὥστε ἂν ἐπρόκειτο πλέον περὶ ἐφαρμογῆς ἐχθρικοῦ τινος σχεδίου κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας μία μόνη θύρα ὑπελείπετο εἰς αὐτήν : ὁ πόλεμος.

Ἐξηκολούθουν λοιπὸν ἑκατέρωθεν αἱ παρασκευαὶ καὶ ἡ ἐνίσχυσις τῶν παραμεθορίων στρατευμάτων, οὕτως ὥστε μεσοῦντος τοῦ μηνὸς Μαρτίου 1897, ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἀνήρχετο εἰς 38,474 ἄνδρας ὁ δὲ ἐν Ἠπείρῳ εἰς 23,687, πλὴν 6,000 ἀνδρῶν ἀπησχολημένων εἰς ἑτέρας ὑπηρεσίας, φρουρὰν τῶν πόλεων κ. τ. λ. — Ἤτοι ἐν συνόλῳ ὁ Ελληνικὸς στρατὸς παρουσίαζεν ἤδη δύναμιν [illegible] ἀνδρῶν.

Ἡ δύναμις ὅμως αὕτη ἦτο καταφανῶς ἀνεπαρκής, ὄχι μόνον λόγῳ τῶν πολλαπλῶν ἐλλείψεων ἃς παρουσίαζε καὶ ὧν ἐμνήσθημεν ἤδη ἀνωτέρω, ὄχι μόνον ἕνεκα τῆς πλημμελεστάτης ὑγειονομικῆς ὑπηρεσίας, ἧς τὸ πλημμελὲς ἦτο καταδηλον ὅτι θὰ ἐφανεροῦτο ἀπελπιστικῶς μέγα ἅμα ταῖς ἀνάγκαις τὰς ὁποίας θὰ ἐγέννα ἡ πολεμικὴ δρᾶσις, ἀλλὰ καὶ προπάντων ὡς ἐκ τῆς μείζονος δυνάμεως τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ.

Τῷ ὄντι, κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχήν, οἱ Τοῦρκοι ἠρίθμουν πρὸς μὲν τὰ μακεδονικὰ σύνορα, ἀπὸ Γρεβενῶν μέχρι Πλαταμῶνος, 82 τάγματα πεζικοῦ, 24 πυροβολαρχίας, δισχιλίους ἱππεῖς καὶ δεκακισχίλια φορτηγὰ ζῶα, — ἤτοι

ἐν ὅλῳ δύναμιν 65,000 ἀνδρῶν ἀποτελούντων ἕξ Μεραρχίας, εἰς τὰς ὁποίας ἂν προσετίθετο καὶ ὁ ἐν Ἠπείρῳ ἐκ 18,000 ἀνδρῶν στρατός, ἡ Τουρκικὴ πολεμικὴ δύναμις, ἡ ἀντιμέτωπος τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, ἀνήρχετο ὡς ἔγγιστα εἰς 83,000 ἄνδρας, εἰς τοὺς ὁποίους δέον νὰ προστεθῶσι καὶ εἰκοσακισχίλιοι ἔτι παραμένοντες ἀπωτέρω τῶν μεθορίων, εἰς ἄλλα κέντρα τῆς Μακεδονίας καὶ ἐν Θράκῃ, εὐχερῶς δὲ δυνάμενοι, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ σπεύσουν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἤδη παρατεταγμένων ἀπέναντι ἡμῶν. Ὥστε ἡ Τουρκία, εἶχεν ὑπὸ τὰ ὅπλα διπλάσιον περίπου τοῦ παρ' ἡμῶν μέχρι τότε κινητοποιηθέντος στρατοῦ. Φανερὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ αὔξησις τῶν ἡμετέρων δυνάμεων ἐπεβάλλετο σύντονος καὶ ἄμεσος, ἀφ' οὗ μάλιστα φανερὸν πλέον ἦτο καὶ ἐκ τῆς στάσεως ἣν ἐλάμβανεν ἡ Πύλη ἀπέναντι ἡμῶν, καὶ ἐκ τῆς ἐπικειμένης εἰσβολῆς εἰς Μακεδονίαν τῶν ἀνταρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», οὓς δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐμποδίσῃ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ὁ πόλεμος, ὅτι ἂν ἀκόμη δὲν ἦτο ἄφευκτος ἦτο ὅμως ἐκ τῶν πιθανωτάτων συνεπειῶν τῆς ἐκτραχύνσεως τῶν πραγμάτων. Ἡ Κυβέρνησις ἡμῶν ἔσπευδεν ἤδη βραδέως, κατὰ τὴν συνήθη ἀμφίρροπον πολιτικήν της, εἰς τὴν κλῆσιν καὶ ἄλλων ἡλικιῶν πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ ἐν τῷ στρατεύματι, τὸ ὁποῖον εἴδομεν, ποίας φοβερὰς ἐλλείψεις ἀνεπιδέκτους πλέον ἐπανορθώσεως παρουσίαζεν. Οὕτω, εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἠδυνάμεθα νὰ ὑπολογίζωμεν καὶ ἐπὶ δεκαπεντάκις χιλίων ἔτι ὁπλιτῶν μὴ ἐνισχυσάντων ὅμως εἰσέτι τὰ στρατεύματα τῶν μεθορίων

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ εὐχερὲς ἢ μὴ τοῦ ὁπλισμοῦ τοῦ στρατοῦ, ἀρκούμεθα ν' ἀναγράψωμεν ἐνταῦθα, ἐξ ἐπισήμων πινάκων ἀρυόμενοι, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν ταῖς ἀποθήκαις ὅπλων κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐπιστρατεύσεως:

— Ὅπλα Γκρᾶ τοῦ πεζικοῦ	121,160
— βραχύκανα τοῦ πυροβολικοῦ	6,386
— » » ἱππικοῦ	6,879
Τὸ ὅλον, ὅπλα Γκρᾶ	134,425
— ὅπλα Μαρτίνι, ὑπῆρχον	7,328
— » Μυλωνᾶ »	8,154
Σύνολον ὅπλων ἐν ταῖς ἀποθήκαις	149,907

Διὰ τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον πρὸς διάθεσιν αἱ ἑξῆς ποσότητες φυσιγγίων:

— Διὰ τὰ ὅπλα Γκρᾶ	116,000,000
— Διὰ τὰ ὅπλα Μαρτίνη	9,000,000
— Διὰ τὰ ὅπλα Μυλωνᾶ	981,687
Σύνολον φυσιγγίων ἐν ταῖς ἀποθήκαις:	125,981,687

Συγχρόνως δὲ εἶχον παραγγελθῆ καὶ αἱ ἀκόλουθαι ποσότητες ὅπλων εἰς τὸ Ἐξωτερικόν: Ἐν Βελγίῳ 13,000, Ἁγίῳ Στεφάνῳ 80,000 καὶ παρὰ τῷ Βασσαλλιὲρ 40,000. Ἤτοι, ἐν ὅλῳ, μετὰ τῶν ὑπαρχόντων, ἡ Ἑλλὰς διέθετεν

ἢ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ κατὰ τὸν πόλεμον ὅπλα ἐν ὅλῳ 282,907, ἐκ τῶν ὁποίων συστήματος Γκρᾶ 277.425.

Τοιαύτη ἡ κατάστασις τῶν πολεμικῶν δυνάμεων ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων καθ' ἣν ἐποχὴν ποικίλα γεγονότα προεμήνυον τὸν ἐπικείμενον πόλεμον,

Ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ δεινὰς ὑφίσταντο οἱ Χριστιανοὶ καταπιέσεις, ἀγγαρευόμενοι αὐτοὶ καὶ τὰ ζῶα των διὰ τὰς ἀνάγκας τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ· ἀλλ' ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ ἐπιβάλουν τοῦτο καὶ εἰς τοὺς Λακιώτας τοῦ Σουλίου, εἶδεν αὐτοὺς ἐνόπλως αἴφνης ἐξεγειρομένους κατὰ τῶν ἀξιώσεών των. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς παραμεθορίους προφυλακὰς ἐλάμβανον ἑκάστοτε χώραν ἐπεισόδια δυνάμενα νὰ προκαλέσουν ρῆξιν πολλάκις. Οὕτω ἐν Ἄρτῃ, συνεπείᾳ κατασκοπείας ἣν ἐνήργει ὁ ἐκεῖ Τοῦρκος πρόξενος, περιῆλθεν εἰς ἔριδα μετὰ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Τυπάλδου· εἰς τὸν ὁποῖον καὶ ἀπηγόρευσε τὴν διὰ τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀράχθου διάβασιν. Ἐξοργισθεὶς ὁ λοχαγός, παρέταξε τὴν πυροβολαρχίαν του πρὸ τῆς γεφύρας καὶ διῆλθεν αὐτὴν βαίνων πρὸς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ἀπεσοβήθη δὲ ἡ ρῆξις τῇ ἐπεμβάσει τοῦ τούρκου σταθμάρχου συμβιβάσαντος τὰ πράγματα.

Εἶχον ἐπίσης καταρτίσει καὶ ἄτακτα ἐξ Ἀλβανῶν σώματα οἱ ἐν Ἠπείρῳ Τοῦρκοι καὶ ἰδιαιτέρως περιώνυμος τις ἐπὶ μισελληνισμῷ ἐνοικιαστὴς κτημάτων Φεϊὰτ Βέης Φράσαρης, εἶχον ἐξοπλίσει σῶμα τοιούτων πρὸς φύλαξιν τῶν ὑποστατικῶν του. Οἱ Τουρκαλβανοὶ οὗτοι θ' ἀπετέλουν ἴσως τὸ ἄριστον πυρῆνα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ἂν ἡ Πύλη ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην πρὸς αὐτούς. Οἱ Ἀλβανοί, χριστιανοὶ καὶ τοῦρκοι, διστάμενοι λόγῳ θρησκείας πρὸς ἀλλήλους, δὲν εἶναι ἐν τούτοις ἐχθροὶ ἀλλ' ἀδελφοὶ κατὰ βάθος, διότι ὁ ἐξισλαμισμὸς μερικῶν δὲν ἴσχυσε νὰ διασπάσῃ τελείως τὴν φυλετικήν των ἑνότητα. Διὰ τοῦτο μετ' ἀπεχθείας ἀμφότεροι εἶδον αείποτε αὔξουσαν τὴν ἰσχὺν τῶν Ὀσμανλίδων καὶ ἂν ποτε ἀπετέλο ν μεγάλην τοῦ στρατοῦ μερίδα, θὰ διέτρεχεν ὁ Πατισὰχ τὸν κίνδυνον νὰ ἴδῃ αἴφνης παραλυούσας τὰς δυνάμεις του διὰ τῆς ἀνταρσίας, διότι καὶ φύσει ὁ Ἀλβανὸς εἶναι στοιχεῖον ἀνυπότακτον καὶ φιλελεύθερον.

Εἰς τὴν νότιον Μακεδονίαν διενεργεῖτο ἐσπευσμένως ἐξοπλισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ πληθυσμοῦ, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ δὲ ἀφορμῇ συνελαμβάνοντο καὶ ἐρρίπτοντο εἰς τὰς φυλακὰς οἱ καταδιδόμενοι χριστιανοί, καὶ πολλάκις ὅλως ἀναιτίως, ἐν ᾧ πολλαὶ τουρκικαὶ οἰκογένειαι ἐξ Ἐλασσῶνος, καὶ τῶν λοιπῶν παραμεθορίων οἰκισμῶν ἔφευγον ἤδη εἰς Κωνσταντινούπ λιν. Ἀλλὰ καὶ καὶ ἐν τῇ ὀθωμανικῇ πρωτευούσῃ ὁ μουσουλμανικὸς ὄχλος εἶχε πολὺ φανατισθῆ, ἐδέησε δὲ νὰ διατάξῃ ἡ ἀστυνομία τὴν καταβίβασιν τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἀπὸ πλεῖστα δημόσια μέρη καὶ καταστήματα πρὸς ἀποφυγὴν δυσαρέστων, ἀφ' οὗ μάλιστα εἶχον εἰσελάσει πολλαχοῦ καὶ ξεσχίσει τὰς εἰκόνας τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῆς Ἑλλάδος. Ἀλλ' ἐνόησαν ὅτι ἡ ἔξαψις αὕτη δὲν ἦτο μείζων τῆς ἐν Ἑλλάδι παρατηρουμένης.

Ἐν τούτοις αἱ παρασκευαὶ ἑκατέρωθεν ἐξηκολούθουν, ἀλλ' οὐχὶ μετ' ἴσης

δραστηριότητος. Ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐλπίζουσα ἐπὶ ταχείᾳ λύσει τοῦ κρητικοῦ ζητήματος τῇ ἐπεμβάσει τῶν Δυνάμεων, ἔβαινε βραδέως εἰς τὰς ἐνεργείας της, καίτοι τὰ πάντα ὑπεδήλουν ὅτι ὁ καιρὸς τῶν αἰσιοδοξιῶν ἦτο πολὺ μακρὰν πλέον καὶ ὅτι ὑπῆρχε κίνδυνος νὰ εὑρεθῶμεν αἴφνης ἀνέτοιμοι εἰς ἀνάγκην πολέμου. Τοῦ ναυτικοῦ ὀλίγαι ἡλικίαι εἶχον κληθῆ, μόλις δυνάμεναι νὰ ἐπαρκέσουν διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ κινητοποιηθέντος στόλου, οὐδεμία δ' ἔτι εἶχε ληφθῆ φροντὶς περὶ συστάσεως ἀποβατικῶν σωμάτων πεζοναυτῶν, ἐπὶ πολὺ δ' ἀπησχόλει τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ἡ εἰς δύο μοίρας, Ἀνατολικὴν καὶ Δυτικήν, διαίρεσις τοῦ στόλου, ὧν ἡ μὲν ἐπρόκειτο νὰ ἔχῃ ἀφετηρίαν τὴν Σκίαθον, διὰ τὰς ἐπιχειρήσεις πρὸς τὸν Θερμαϊκὸν καὶ τὰ παράλια τοῦ Αἰγαίου —ἡ ἐκ τῶν τριῶν θωρηκτῶν συγκειμένη καὶ τινων ἄλλλων πλοίων εἰς ἃ προσετέθη βραδύτερον καὶ ὁ ὑπὸ τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον τορπιλλικὸς στόλος,—ἡ δὲ δυτική, ἀποτελεσθεῖσα ἀπὸ τὸ «Ἄκτιον», τὴν «Ἀμβρακίαν» καί τινα ἄλλα σκάφη, διετά-

Ἀνέγερσις ἑλληνικῶν ὀχυρωμάτων εἰς τὰ Ἠπειρωτικὰ σύνορα

χθη νὰ σταθμεύῃ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ διὰ τὰς πρὸς τὴν Ἤπειρον ἐπιχειρήσεις, ἐνῷ εἰς τὴν Κρήτην παρέμενον μόνον ὁ «Πηνειὸς» καὶ ὁ «Ἀλφειὸς» συνεπείᾳ τῆς μνησθείσης ἤδη παραλόγου ἐκείνης διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, ἥτις εἶχεν ὡς ἀκολούθως:

«Δύνασθε καταλιπεῖν τὸν ὅρμον Χανίων ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ τὰ ὕδατα τῆς Κρήτης, ἤτοι ἀφοῦ προηγουμένως διαμαρτυρηθῆτε ἐντόνως καταπλεύσατε εἰς ἄλλον λιμένα καὶ ἐκεῖ ὁριστικῶς πλέον παραμένοντες ἀντιτάξατε δικαίαν βίαν ἀδίκου διὰ τηλεβόλων οος μέχρις σχάτων ὑπὲρ τῆς ἑλληνικῆς σημαίας. Ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἰς τὴν εἰδικὴν ταύτην περίστασιν βασίζεται οὐχὶ ἐπὶ τὰς ναυτικὰς

αὐτῆς δυνάμεις ἐν Κρήτη, ἀλλ' εἰς τὴν ἱερότητα τοῦ ἀγῶνος ὅστις εἶναι καὶ ἀγὼν ὑπὲρ τῶν ὅλων, πέποιθε δὲ εἰς τοὺς υἱοὺς τῶν ναυμάχων της».

Θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι τὸ ἔγγραφον συνετάχθη ἐν τῷ ἀγγλικῷ ναυαρχείῳ καὶ ὅτι ἀπηυθύνετο πρὸς μοίραν ἀγγλικοῦ στόλου. Ἀλλὰ μὴ πάντοτε δὲν ὑπῆρξε γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς φύσεως ἡ ἄκαιρος μεγαλορρημοσύνη; Θ' ἀντετάσσοντο ἐν ἀνάγκη αἱ δυστυχεῖς ἐκεῖνοι κατάδικοι καὶ θ' ἀπέθνησκον. Ἔπειτα; Ὠφέλειαν θὰ εἴχομεν τὴν ἐξόργισιν τῶν Δυνάμεων καὶ τὴν ἀπώλειαν δύο σκαφῶν τοῦ πτωχικοῦ μας στόλου ...

Γαιανθρακαποθῆκαι διὰ τ στόλον ἐκτὸς τῶν ὑπαρχουσῶν ἐν Πειραιεῖ, Κερκύρα καὶ Βόλῳ, ἱδρύθησαν ἤδη καὶ ἐν Κυθήροις, Μήλῳ, Σκιάθῳ, Βονίτσῃ καὶ Λευκάδι, γαιανθρακοφόρα δὲ σκάφη συνώδευον τὴν Ἀνατολικὴν Μοῖραν. Ἵνα δὲ μή ποτε παρακωλυθῇ ἡ κίνησις τοῦ στόλου, τὸ ποσὸν τῶν ἐν ἀποθήκαις ταύταις ἀνθράκων μέχρι τῆς 16 Ἀπριλίου εἶχεν ἀναβιβασθῇ εἰς 13,167 1]5 τόννους. Παραγγελία δὲ 1472 τόννων ἐξ Ἀγγλίας ἐκομίζετο βραδύτερον.

Οὕτω, τῶν πάντων ἀρτίως σχεδὸν προετοιμασθέντων ἐν τῷ ναυτικῷ, ἀνεμένετο ἀρτία ἐπίσης καὶ ἡ δρᾶσις αὐτοῦ, πρὸς πλήρη ἐξουδετέρωσιν τῶν μειζόνων κατὰ ξηρὰν δυνάμεων τῶν Τούρκων. Δυστυχῶς ὅμως,. Κυβέρνησις καὶ αὐλὴ εἶχον ὑπ' ὄψει των ἁπλῆν ἐπίδειξιν δυνάμεων ἐν τοῖς συνόροις καὶ τῇ θαλάσσῃ πρὸς ἐκβίασιν τῆς εὐνοίας τῶν Δυνάμεων, καὶ διὰ τοῦτο, ἂν τις ἐμελέτα προσεκτικώτερον τὰ γινόμενα, θ' ἀντελαμβάνετο ὅτι πᾶν ἄλλο ἢ σοβαραὶ πολεμικαὶ παρασκευαὶ ἦσαν ταῦτα, ἐνῷ ἀκριβῶς τὸ ἀντίθετον συνέβαινε παρὰ τοῖς Τούρκοις. Διότι βεβαίως δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ἔνδειξις σοβαρᾶς ἐνεργείας ἡ ἐν μέσῳ ἀκράτου ἐνθουσιασμοῦ ἀναχώρησις τοῦ βασιλόπαιδος Νικολάου μετὰ τῆς πυροβολαρχίας ἣν διηύθυνεν εἰς Λάρισσαν τῇ 5 Φεβρουαρίου, μήτε ἡ διαταγὴ πρὸς ἀτελῆ εἰσαγωγὴν ὅπλων καὶ φυσιγγίων Γκρᾶ παρ' ἰδιωτῶν, μήτε ἡ ἀθρόα ἀγορὰ ὅπλων ἐν μέσαις ὁδοῖς τῶν Ἀθηνῶν ὑπὸ τῶν πολιτῶν, διότι δὲν ἐπρόκειτο βεβαίως περὶ ἐκλογικῶν συμπλοκῶν, ἢ περὶ ἐπιδρομῆς ληστοσυμμοριῶν, μήτε αἱ προλαβοῦσαι τὴν Κυβέρνησιν ἰδιωτικαὶ προσφοραὶ ὅπλων πρὸς ἐξοπλισμὸν των κατοίκων Θεσσαλίας καὶ Ἄρτης, διότι οἱ πόλεμοι δὲν διεξάγονται μὲ «ἀσκέρια» πλέον ἀλλὰ μὲ στρατὸν συντεταγμένον καὶ ἐφωδιασμένον δι' ὅλων τῶν μέσων.

Δὲν πρέπει δὲ νὰ ἐξηγηθῶσι τὰ μέτρα ταῦτα καὶ ὡς ἀντίκτυπος τοῦ ὁμοίου ἐξοπλισμοῦ τῶν Μουσουλμάνων τῆς Μακεδονίας καὶ τῶν Ἀλβανῶν, διότι οὗτος μὲ ἐγίνετο πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν ἐγχωρίων Χριστιανῶν, ἐκεῖνος δὲ λόγῳ τοῦ ἀναβρασμοῦ ὅστις ἤρξατο παρατηρούμενος ἐν Μαυροβουνίῳ, ὅπερ προβλέπον ἔκτακτα γεγονότα, συνεκάλει ἤδη ὑπὸ τὰ ὅπλα ἀρκετάς του δυνάμεις.—Ἦτο ἁπλῆ μόνον φενάκη πρὸς κατεύνασιν τῶν ἐξημμένων πνευμάτων ἐν Ἑλλάδι.

Καὶ ὅμως οἱ δονκιχωτικοὶ οὗτοι ἡρωισμοί, εἶχον συναθροίσει περὶ τὰ μέσα Φεβρουαρίου εἰκοσακισχιλίους περίπου Κρῆτας πρόσφυγας ἐν Ἑλλάδι, ὧν ἡ δια-

τροφὴ δὲν ἐκαθάριζεν ὀλίγον μήτε τὸν προϋπολογισμὸν τοῦ Κράτους μήτε τὰ ἰδιωτικὰ θυλάκια. Ἐνῷ ἡ νοσοῦσα νὰ ἐπιληφθῇ σοβαρῶς τοῦ πολέμου Τουρκία ὠχύρωσεν ἤδη, παρὰ τὰς κρατούσας ῥητὰς συνθήκας, τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον πολλὰ ἐγείρουσα ὀχυρώματα καὶ ἐξοπλίζουσα αὐτὰ δι' ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ, εἰς δὲ τὰς διαμαρτυρίας τῆς Ἑλλάδος ἀπήντα παριστῶσα ἀσήμαντα τὰ λαμβανόμενα μέτρα, ἢ δὲν ἀπήντα καθόλου.

Καὶ τὸ μακρὸν παιγνίδι ἐξηκολούθει ἐκ μέρους ἡμῶν, ἀναμενόντων τὴν ἐμφάνισιν τοῦ ἀπὸ μηχανῆς θεοῦ... τῶν Δυνάμεων, ἐνῷ ἡ Τουρκία, ὀξυτέραν ἔχουσα τὴν ἀντίληψιν, καὶ συνηθίσασα νὰ κρίνῃ ἀπὸ σοβαρωτέρας ἀπόψεως τὰ πράγματα ἔθετε τὸν Σειφουλλὰχ βέην ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ στρατοῦ της ὡς γνώστην τῶν μερῶν ἐκείνων, γενικὸν δὲ ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ της τὸν Ἐτὲμ πασσᾶν, ἕνα ἐκ τῶν ἀρίστων ἀξιωματικῶν της, ὃν ὡς ἑξῆς ἐχαρακτήριζον τὰ «Ἡμερήσια Νέα» τοῦ Λονδίνου:

« Ὁ ἥρως τοῦ βορβαρικοῦ στρατοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ φήμη κατέστησε γνωστότατον εἰς τὸν κόσμον το ὄνομα, ὁ Ἐτὲμ ἢ Ἐδχὲμ πασσᾶς, ὁ στρατηγός, δὲν πρέπει νὰ συγχέηται μὲ τὸν ὁμώνυμόν του πασσᾶν, τὸν πολιτικόν, καίτοι τοιαύτη σύγχυσις πολλάκις συνέβη ἤδη.

«Γεννηθεὶς τῷ 1838, εἶνε ἤδη ἑξηκοντούτης σχεδόν. Ἀφοῦ ἐπέρασεν ἀπὸ τὴν στρατιωτικὴν σχολὴν καὶ τὴν ἐπιτελικὴν Ἀκαδημίαν ἐν Κων)πόλει, ὁ Μουσὶρ Ἐτὲμ πασσᾶς ὑπηρέτησεν ἐν μέρει εἰς τὸ ἐπιτελεῖον καὶ ἐν μέρει εἰς τὸ πεζικόν. Τῷ 1877 ἐτάχθη ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ὀσμὰν πασσᾶ ἐν Βιδινίῳ καὶ ἀργότερα ἠκολούθησε τὸν στρατηγὸν ἐκεῖνον εἰς τὴν πορείαν του εἰς Πλεύναν. Κατὰ τὴν ἄμυναν τῆς θέσεως ταύτης ὑπηρέτησεν ὡς διοικητὴς ταξιαρχίας, ἐπληγώθη καὶ κατόπιν ἐφυλακίσθη ἐν Ῥωσσίᾳ. Ἀργότερα ὑπηρέτησεν ὡς στρατιωτικὸς διοικητὴς ἐν Κρήτῃ, ὅπου λέγεται ὅτι ἀνέπτυξε μεγάλην διάκρισιν καὶ προβλεπτικότητα εἰς τὴν πρόληψιν παντὸς σοβαροῦ ἐπαναστατικοῦ κινήματος.

«Πρὶν ἐκραγῇ ὁ παρὼν πόλεμος, ἐβεβαιοῦτο ὑπ' ἐκείνων, οἵτινες μελετῶσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, ὅτι στάδιον τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ ἐφαίνετο νὰ δικαιολογῇ τὴν γνώμην ὅτι εἶνε ἱκανὸς διαχειριστής, ἀνδρεῖος δὲ καὶ ἐπιτήδειος στρατηγός. Ἡ διαγωγή του κατὰ τὴν νεωτέραν ἐκστρατείαν φαίνεται, κατὰ τὰ «Ἡμ. Νέα», νὰ δικαιοῖ τὴν γνώμην ταύτην.

«Ἅμα τῇ ἐπιστρατεύσει παρὰ τὰ Θεσσαλικὰ σύνορα, διωρίσθη στρατηγὸς μεραρχίας ἐκεῖ, καὶ ἔμεινε μὲ τὸ 3ον ὀρδὶ ὡς διοικητὴς μεραρχίας, ἀργότερα δὲ ὡς ἀρχιστράτηγος ὅλου τοῦ σώματος τοῦ στρατοῦ. Τῷ 1896 ὑπηρέτησε πρὸς καιρὸν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Ζεϊτούν. Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἀρμενίαν, ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἦτο εἰς κατάστασιν ἐσχάτης ἀποθαρρύνσεως, ἐλλιπὴς τὴν τροφήν, τὸν ἱματισμὸν καὶ τὰ ἄλλα ἐφόδια. Ἐντὸς μηνός, χάρις εἰς τὴν δραστηρίαν διαχείρισιν τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ, μεγάλαι προμήθειαι ἐγένοντο ὡς καὶ ἱκανὸς ἱματισμὸς διὰ τοὺς στρατιώτας, καὶ νέα τάξις πραγμάτων ἐνεκαινίσθη. Ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς φαίνεται κατὰ τὰς Ἀρμενικὰς ταραχὰς ν' ἀπέκτησε καλὴν φήμην ἀπὸ τοὺς προξένους καὶ τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἀγγλίας, διότι ὑπάρχουσι

δύο ἢ τρεῖς μνεῖαι εἰς τὰς Κυανᾶς Βίβλους περὶ διαμαρτυριῶν γενομένων ὑπ' αὐτῶν κατὰ τῆς μετατοπίσεώς του ὡς στρατιωτ. διοικητοῦ.»

Ἐντούτοις εἰς νέαν ἀδημονίαν ἔρριπτε τὸν ἑλληνισμὸν ἡ ἀναγγελία τῶν ἐπανειλημμένων συσκέψεων μεταξὺ τῶν Δυνάμεων πρὸς χρῆσιν ἐκβιαστικῶν μέτρων κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὅπως ἐξαναγκασθῇ εἰς ἀνάκλησιν τοῦ ἐν Κρήτῃ στρατοῦ της, ἀφ' οὗ δὲν ὑπήκουσεν εἰς τὴν πρώτην των διακοίνωσιν, καὶ ματαίωσιν ἅμα τῶν ἴσως μελετωμένων αὐτῆς ἐνεργειῶν πρὸς τὰ Μακεδονικὰ σύνορα. Εὐτυχῶς ὅμως ἡ ἄρνησις Δυνάμεών τινων ὅπως μετάσχωσιν εἰς τὸν μελετώμενον ἀποκλεισμὸν Βόλου καὶ Πειραιῶς, ἐπήνεγκε διαφωνίαν μεταξὺ αὐτῶν καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀφέθη οὕτω ν' ἀκολουθήσῃ ἐλευθέρως τὴν ὁδὸν ἣν ἡ Μοῖρα καὶ ἡ ἀβουλία τῶν Κυβερνώντων αὐτὴν εἶχε χαράξει.

Ἀβουλία βεβαίως καὶ ἀνεπάρκεια, ἥτις εἰς τόσας εἶχε συντελέσει ἀνησυχίας τοῦ κοινοῦ καὶ εἶχεν αὐτὴ ἀκριβῶς προκαλέσει τὴν παραίτησιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν Ν. Σμόλενιτς. Ὄντως ὁ Σμόλενιτς εἶχε παραιτηθῇ διότι ἔβλεπε τὴν Κυβέρνησιν εἰς ἣν ἀνῆκε μὴ διατεθειμένην νὰ συνεχίσῃ ἀνδρικῶς τὴν πολιτείαν ἣν τόσον ἀβούλως ἀνδρικῶς εἶχεν ἀρχίσει διὰ τῆς Καταλήψεως τῆς Κρήτης. Τὴν 8 Φεβρουαρίου εἶχεν ὑποδείξει εἰς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ὁ εἰς Κρήτην ἀποσταλεὶς στρατὸς ἦτο ἀνεπαρκής, θὰ εἶχε δὲ καὶ ἀπωλείας τὰς ὁποίας ἦν ἀπόλυτος ἀνάγκη ν' ἀναπληροῖ, καὶ συνεπῶς, ἔδει ν' ἀποσταλῇ ἀρκετὴ ἐπικουρία πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Κατοχῆς, ἵνα δυνηθῇ οὗτος ν' ἀντιμετωπίσῃ ἐνδεχομένους κινδύνους. Ἀλλ' ἡ Κυβέρνησις τοῦ Δηλιγιάννη, δὲν κατώρθου νὰ ἐννοήσῃ τὰ τοιαῦτα, διότι τὰ διαβήματά της δὲν ἀπέβλεπον πρὸς σοβαρὰν τινα δρᾶσιν, ἀλλ' ἁπλῶς πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν δυσχερῶν περιστάσεων, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο εἰς θέσιν νὰ γνωρίζῃ ὁ Ὑπουργός, καὶ βεβαίως δὲν θὰ ἠνείχετο νὰ γνωρίσῃ. Διὰ τοῦτο ὑπέβαλεν αὐθημερὸν τὴν παραίτησίν του διὰ τοῦ ἀκολούθου ἐνδεικτικοῦ τῆς καταστάσεως ἐγγράφου :

«Κύριε Πρωθυπουργέ,

Μετὰ τὴν προκύψασαν μεταξὺ ὑμῶν καὶ ἐμοῦ διαφωνίαν, κατόπιν τῆς ἐκφρασθείσης ὑπ' ἐμοῦ προθέσεως, ὅπως ἀποστείλω ἐνίσχυσιν εἰς τὸν ἐν Κρήτῃ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Τ. Βάσσον στρατόν, μοὶ ἀποβαίνει δύσκολον νὰ ἐξακολουθήσω διευθύνων τὸ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον καὶ παρακαλῶ ὑμᾶς, νὰ ὑποβάλητε εἰς τὴν Α. Μ. τὸν Βασιλέα τὴν παραίτησίν μου.

Ἀθῆναι τῇ 8 Φεβρουαρίου 1897.

Ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν

Ν. Σμόλενιτς.»

Ἀλλ' οἱ φωνασκοὶ τῶν πολιτικῶν διαδηλώσεων καὶ τοῦ ἐξώστου τῶν Ὑπουργείων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσουν τὰς συνεπείας τῆς τοιαύτης πολιτικῆς των,

Πρόσφυγες Μακεδόνες ἐν ἑλληνικῷ σταθμῷ

καὶ ἐδέχθησαν τὴν παραίτησιν τοῦ εὐσυνειδήτου Ὑπουργοῦ, καλέσαντες εἰς ἀντικατάστασιν αὐτοῦ τὸν συνταγματάρχην τοῦ μηχανικοῦ καὶ τέως διοικητὴν τῆς Σχολῆς τῶν Εὐελπίδων Ν. Μεταξᾶν, ἀναλαβόντα τὰ καθήκοντα τοῦ Ὑπουργοῦ συναινέσει τοῦ Βασιλέως ἀπὸ τῆς 19 Φεβρουαρίου.

Ἵνα δὲ καταδείξωμεν τὰς σκέψεις τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τῶν γενομένων, μεταφέρωμεν ἐνταῦθα ἀρθρίδιον τῆς «Πρωίας» τῆς 23 Φεβρουαρίου, ἐν ᾧ ὁ Δηλιγιάννης ἐκθέτει διὰ τοῦ ἡμιεπισήμου ὀργάνου του, διὰ τίνας λόγους εἶχεν ἐπιστρατεύσει :

«Ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ὑπέλαβεν, ὅτι τὰ ἐθνικὰ ἡμῶν συμφέροντα ἐπέβαλλον, ὅπως κηρύξωμεν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, ἡ δὲ πολιτικὴ καὶ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ἑλλάδος ὡρίσθη ἡ πολιτικὴ τῆς ἀμύνης ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων καὶ τῶν συμφερόντων ἡμῶν. Ὅθεν ὅταν ἀνηγγέλθη, ὅτι ἡ ὅμορος ἐπικράτεια προέβη εἰς διαφόρους κινητοποιήσεις καὶ συγκεντρώσεις στρατοῦ πρὸς τὰ Θεσσαλικὰ καὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ μεθόρια, ὅταν ἡ κυβέρνησις τῆς ὁμόρου χώρας ἐκάλεσεν ὑπὸ τὰ ὅπλα δύο σειρὰς ρετίφιδων, ἐπεβλήθη καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἐνισχύσῃ τὴν ἐν τῇ μεθορίῳ στρατιωτικὴν αὐτῆς δύναμιν διὰ τῆς συγκλήσεως δύο ἡλικιῶν τοῦ στρατοῦ τῆς ἐφεδρείας. Ἠκούσαμεν ὅτι τότε ὁ ἐνταῦθα κ. πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας ἐζήτησε νὰ μάθῃ τὸν σκοπὸν τοῦ μέτρου ἐκείνου, ἀποταθεὶς πρὸς τὸν κ. Πρωθυπουργὸν καὶ πρὸς τὸν κ. Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν οἵτινες ἐξήγησαν εἰς τὸν κ. Πρεσβευτὴν ὅτι τὸ μέτρον προεκάλεσαν αἱ παρὰ τὴν ὅμορον χώραν συγκεντρώσεις καὶ ἐνισχύσεις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, καὶ ὅτι ἐὰν ἐξηκολούθουν τὰ μέτρα ἐκεῖνα τῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἀνάλογα μέτρα θὰ ἐλάμβανε καὶ ἡ Ἑλλάς.

«Ἀλλ' ἐν τῇ ὁμόρῳ χώρᾳ καὶ ἄλλα σώματα τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐκινητοποιοῦντο τελευταῖον πρὸς τὰ ἑλληνικὰ μεθόρια, διὰ τοῦτο καὶ παρ' ἡμῖν συνεκλήθησαν καὶ ἕτεραι δύο ἡλικίαι τοῦ στρατοῦ ἡμῶν τῆς ἐφεδρείας ὅπως κατ' ἀναλογίαν ἐνισχυθῇ καὶ ἡ ἡμετέρα στρατιωτικὴ δύναμις. Ὅταν δ' ἐσχάτως ἐγνώσθη, ὅτι ἡ Τουρκία στρατολογεῖ καὶ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῶν ἀσιατικῶν αὐτῆς ἐπαρχιῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐπὶ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς φρουρῶν, ἑπόμενον ἦτο καὶ ἡ ἡμετέρα Κυβέρνησις νὰ παρασκευάσῃ κραταιοτέραν τὴν ἄμυναν τῆς χώρας εἰς τὰ μέρη τὰ γειτνιάζοντα πρὸς τὴν ὅμορον ἐπικράτειαν καὶ πρὸς τὰ σημεῖα ἐν οἷς ἐγένετο ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ, ἵνα ἀντιμετωπίσῃ πᾶσαν ἐνδεχομένην περίπτωσιν, καὶ προέβη εἰς τὴν ὑπὸ τὰ ὅπλα πρόσκλησιν καὶ ἄλλων τεσσάρων κλάσεων τῆς ἐφεδρείας.

«Ἐλπίζομεν ὅτι τὰ περὶ ὧν εἴρηται στρατιωτικὰ μέτρα τῆς ὀθωμανικῆς κυβερνήσεως σκοποῦσι τὴν ἐξασφάλισιν τῶν ὁρίων, καὶ ὅτι δὲν ὑπηγορεύθησαν ἀπὸ σκοποῦ μὴ φιλίου πρὸς τὴν Ἑλλάδα· ἀλλ' ἂν ἤθελε τυχὸν διαψευσθῇ ἡ προσδοκία ἡμῶν αὕτη ὑπὸ πειραμάτων παρατόλμων, ἐσμὲν βέβαιοι ὅτι τοὺς ἐργάτας αὐτῶν δὲν θέλουσιν εὐχαριστήσει τὰ ἀποτελέσματα».

Αἱ βουστροφικαὶ αὗται ἐνέργειαι καὶ αἱ πλάγιαι δηλώσεις ἔρριπτον μὲν ὕδωρ ἀρκετόν, ἀλλὰ καὶ ἄφθονον ἔλαιον εἰς τὴν πυρὰν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐρεθισμοῦ. Ὁ λαὸς ἠδημόνει ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ ταύτῃ, διότι ἐν ὅλῃ τῇ ἀγνοίᾳ εἰς ἣν εὑρίσκετο ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ ζητήματος, καὶ μεθ' ὅλας τὰς διαβεβαιώσεις ὅτι, ἐν

πε επτώσει ἀνάγκης, ὁ βασιλεύς του θὰ ἐτίθετο ἐπὶ κεφαλῆς τριακοσίων χιλιάδων Ἑλλήνων ἵνα διεκδικήσῃ τὰ δικαιώματα τοῦ Ἔθνους, ἐγνώριζεν ὅμως ἄριστα ὅτι ἡ παράτασις τῆς ἐκκρεμότητος ταύτης δὲν ἠδύνατο νὰ μὴ ἐπιφέρῃ οἰκονομικὸν τοὐλάχιστον ναυάγιον εἰς τὸ Κράτος, οὗ αἱ οἰκτραὶ συνέπειαι θὰ ἐβάρυ ον αὐτοῦ καὶ μόνου τὴν ράχιν, οὐδένα δ' ἠπάτα ἡ παροδικὴ ὑπερτίμησις τῶν ἑλληνικῶν χρεωγράφων ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἡ γενομένη πρὸς κερδοσκοπίαν ξένων καὶ ἡμετέρων. Ἡ ἀγωνία ἄλλως τε τοῦ λαοῦ ἐπετείνετο καὶ ὑπὸ τοῦ ἀνεξηγήτου τῆς ἐν Ἀθήναις παραμονῆς πολλῶν διαπρεπῶν ἀξιωματικῶν ἐν ἀπραξίᾳ, ἐν ᾧ οἱ ἐν ταῖς ἀστυνομίαις τοῦ Κράτους διεσπαρμένοι ἐνεκαλοῦντο ἀντικαθιστάμενοι δι' ἐφέδρ ν ἀξιωματικῶν καὶ βαθμοφόρων τῆς χωροφυλακῆς, ἀνεκαλοῦντο δὲ καὶ ἀπόστρατοι εἰς τὴν ἐνεργὸν ὑπηρεσίαν, ἐν ᾧ μόλις τὴν 1 Μαρτίου ἐκηρύσσετο ἡ ἐπιστράτευσις τοῦ ἐνεργοῦ στρατοῦ, καὶ μόλις τότε ἐγίνετο σκέψις περὶ ἐπιδιορθώσεως τῶν σχεδὸν εἰς ἀχρηστίαν εὑρισκομένων στρατιωτικῶν ὁδῶν τῶν παραμεθορίων σταθμῶν. Πρὸς πλήρωσιν δὲ τῶν μεγίστων κε ῶν ἅτινα ὑπῆρχον ἔν τε τῷ ἱππικῷ καὶ τῷ πυροβολικῷ, ἐνηργεῖτο περισυλλογὴ ἵππων καὶ ἡμιόνων ἀπὸ τοὺς δρόμους τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν ἐπαρχιῶν· μὲ τοιούτους ἵππους ἡ λογικὴ τῆς Κυβερνήσεώς μας ἐφρόνει ὅτι θ' ἀντιμετώπιζε τὸ ἄριστον τουρκικὸν ἱππικό.

Μετὰ τὰς φοβερὰς ταύτας ἀτασθαλίας καὶ τὴν ἰσχνότητα τῶν ταμείων τοῦ κράτους, εἰς τὰ ὁποῖα μόλις εὑρίσκετο διαθέσιμον ποσὸν 12—15 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, τί θὰ ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ ὁ ἔξαλλος ἐνθουσιασμὸς μεθ' οὗ προσήγοντο εἰς κατάταξιν τὰ πλήθη τῶν ἐφέδρων, διασχιζόντων ἐν ἀκρατήτοις διαδηλώσεσι τὰς ὁδοὺς τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, πρὸς τί ἡ ἀθρόα προσέλευσις ἐθελοντῶν Ἑλλήνω ἐκ πάσης χώρας τῆς γῆς, καὶ μεθ' ὅλην τὴν ἀδράνειαν ἣν ἐδείκνυον οἱ Κυβερνῶντες πρὸς λῆψιν καταλλήλων μέτρων ὅπως κατατάσσωνται τὰ ἐνθουσιώδη ταῦτα τέκνα τοῦ ἔξω ἑλληνισμοῦ εἰς τὸ στράτευμα. Ὀλίγοι λαοὶ εἰσὶν ἱκανοὶ νὰ δεικνύουν τοιοῦτον ἐνθουσιῶδες πῦρ προκειμένου νὰ χύσουν τὸ αἷμα των ὑπὲρ τοῦ ἰδεώδους ἐκείνου, ὅπερ ὁ σύγχρονος καὶ ὁ παλαιότερος κόσμος ἐθεώρησεν ὡς ὕψιστον συμβολισμὸν τῆς εὐγενείας τοῦ ἀνθρώπου, διὰ τοῦτο καὶ ὀλίγαι ἀρκοῦσιν ἐνδείξεις τοῦ βαθμοῦ εἰς τὸν ὁποῖον εἶχεν ἐξιχθῇ ἐν Ἑλλάδι ἡ πατριωτικὴ φρενῖτις.

Εἰς τὰ σύνορα, οἱ εὔζωνοι ἐχόρευον ᾄδοντες πολεμικὰ ᾄσματα ὑπ' αὐτὰ τὰ βλοσυρὰ βλέμματα τῶν Τουρκικῶν ταγμάτων, καὶ μετὰ πόθου ἀνέμενε τὴν στιγμὴν ὁ στρατός μας καθ' ἣν θὰ ἐμέτρα τὸ ἀνάστημά του πρὸς τοὺς προαιωνίους ἐχθροὺς τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν, ἀναγνωρίζον τὴν ὄντως ἔκτακτον ταχύτητα μεθ' ἧς ἐκινητοποιήθη ὁ στόλος, ἐξέδιδε τὴν ἀκόλουθον ἡμερησίαν Διάταξιν :

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ ΤΩΝ ΝΑΥΤΙΚΩΝ

Ἡμερησία Διάταξις

« Ἀνομολογοῦντες καὶ μετὰ συγκινήσεως τιμῶντες τὸν κατὰ τὰς κρισίμους

ταύτας περιστάσεις υφ' απάντων των αξιωματικών, υπαξιωματικών και ναυτών του Ελληνικού πολεμικού ναυτικού επιδειχθέντα αξιοθαύμαστον και απαράμιλλον προς την υπηρεσίαν της φιλτάτης πατρίδος ζήλον και την μετά θρησκευτικής ευλαβείας εκτέλεσιν του καθήκοντος, κρίνομεν επιβαλλόμενον ημίν να εκφράσωμεν αυτοίς την ημετέραν ζωηροτάτην ευαρέσκειαν και παραγγέλλομεν, ίνα η παρούσα κοινοποιηθή προς απάσας τας ναυτικάς αρχάς, διά τούτων δε προς τους υπ' αυτάς υπηρετούντας αξιωματικούς και προς πάντα τα πληρώματα.

'Εν 'Αθήναις τη 5 Μαρτίου 1897

Ο υπουργός

Ν. Δ. Λεβίδης.

'Επιτροπαί εσχηματίζοντο αυθόρμητοι, και αυθόρμητοι ήρχοντο εκάστοτε προσφοραί προς περίθαλψιν των απόρων οικογενειών των εφέδρων πανταχού της 'Ελλάδος. Κομητάτα πανταχού συνεκροτούντο, εν Ευρώπη και 'Αμερική, προς υποστήριξιν του αγώνος. Οι γονείς προέπεμπον μετ' ευχών και θερμών παροτρύνσεων εις τον θάνατον ή την δόξαν τα τέκνα των και ουδεμία ουδαμόθεν ηκούετο διαμαρτυρία κατά των θυσιών εις τας οποίας υπεβάλλετο το δύσμοιρον έθνος, το τοσάκις δοκιμασθέν· αρκεί εν τεκμήριον της ευγενούς ταύτης φρενίτιδος. Ο ανθυπολοχαγός Γεράσιμος Δανάλης είχε πέσει μαχόμενος εν Κρήτη, και όμως ιδού τι έγραφεν η μήτηρ αυτού προς τον εν Καΐρω αδελφόν του φαρμακοποιόν :

«Προσφιλή μου Γεώργιε,

Παιδί μου, διατί μένεις ακόμη εις Κάϊρον και δεν σπεύδεις ν' αναχωρήσης όπου σε καλεί η φωνή της κινδυνευούσης Πατρίδος, υπό την πίεσιν των σκληρών της γης ; Πέρασε απ' εδώ να σε ασπασθώ δι' υστάτην ίσως φοράν, και φύγε διά Κρήτην όπως πολεμήσης παρά την ιεράν σκιάν του ανδρείως πεσόντος ανθυπολοχαγού αδελφού σου Γερασίμου, εις την ηρωϊκήν γην, ην το γενναίον του αδελφού σου αίμα επότισε διά να βλαστήση ζωογόνον της ελευθερίας το δένδρον. Ο αδελφός σου μοι έγραφεν τι μένεις σύ στο Κάϊρον. Η Πατρίς και ενός βραχίονος ακόμη έχει ανάγκην. Σε συνοδεύουν αι ευχαί βαρυπενθούσης αλλ' ενδόξου μητρός.

'Εν Ληξουρίω Κεφαλληνίας 1897

Αιμιλία Σερδή Δανάλη»

Το κυρίως δε χαρακτηρίσαν την ένθερμον ταύτην ροπήν προς την εκπλήρωσιν του καθήκοντος εν 'Ελλάδι, ήτο η παρά των αξιωματικών χρήσις παντοίων μέσων όπως αποσπασθώσι των ειδικών υπηρεσιών και αποσταλώσιν εις τα σύνορα. Αι ενέργειαι αύται των ευγενών μας μαχητών έδωκαν αφορμήν εις την κάτωθι χαρακτηριστικωτάτην 'Εγκύκλιον του 'Υπουργείου των Στρατιωτικών :

«Πολλοί των κ.κ. αξιωματικών μετέρχονται διάφορα μέσα, όπως εγκατα-

λείποντες τὰς εἰς ἃς εἰσὶ τεταγμένοι ὑπηρεσίας, ἀναλάβωσι τοιαύτην ἐν τοῖς παρὰ τῇ ὀροθετικῇ γραμμῇ εὑρισκομένοις σώμασιν. Ἡ προθυμία των αὕτη, λίαν ἀξιέπαινος ἄλλως, ἐμβάλλει εἰς δυσχέρειαν τὴν κεντρικὴν ὑπηρεσίαν, καθόσον ἡ ἀντικατάστασις αὐτῶν, οὐ μόνον ἤθελεν ἐγείρει ἕτερα παράπονα ἴσως δικαιότερα, ἀλλὰ καὶ ἀναιρεῖ τὸν ὅρον τῆς πειθαρχίας, καθ' ὃν πᾶς στρατιωτικὸς ὀφείλει νὰ ἐμμένῃ ἔνθα ἐτάχθη.

«Ἅπαντες ὀφείλουσι νὰ ἔχωσιν ὑπ' ὄψει, ὅτι πάντοτε καὶ ἐξόχως κατὰ τὰς παρούσας περιστάσεις, οὐδεμία ὑπηρεσία πρέπει νὰ ὑστερῇ καὶ ὅτι ἡ στρατιωτικὴ ὑπηρεσία τόσῳ ἐν τῇ ὀροθετικῇ γραμμῇ ὅσῳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἔχει ἀνάγκην τῆς αὐτῆς προθυμίας καὶ τοῦ ζήλου ἐκ μέρους ἁπάντων τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἀπαιτεῖ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ αἰτήσεωνόμοίων, θιγουσῶν τὴν καθόλου ὑπηρεσίαν τοῦ στρατεύματος Οἱ κ. κ. ἀξιωματικοὶ κατανοοῦντες τὴν ἔννοιαν τῶν προτροπῶν τούτων. θέλουσιν ἐκτελεῖ προθύμως οἱανδήποτε ἀνατιθεμένην αὐτοῖς ὑπηρεσίαν πεποιθότες ὅτι ὁ ζῆλός των ἐκτιμηθήσεται ἐν πάσῃ ὑπηρεσίᾳ».

Ἐν τούτοις, ἐκ τῆς πληθώρας τῶν ἐθελοντῶν καὶ τῆς προθύμου προσελεύσεως τῶν ἐφέδρων, ἡ Κυβέρνησις, ὑπερπληρωθέντων τῶν μέχρι τότε στρατιωτικῶν σωμάτων, προέβη εἰς τὸν σχηματισμὸν καὶ ἄλλων στρατιωτικῶν μονάδων. Οὕτω διὰ Β. Διατάγματος ἀπεφασίσθη ὅπως σχηματισθῶσιν εἰς τὸ πεζικὸν 10 νέα τάγματα, ἀνὰ ἓν ἐν ἑκάστῳ συντάγματι, 2 τάγματα εὐζώνων φέροντα τοὺς ἀριθμοὺς 10 καὶ 11 ἐκ τῶν ὑπαρχόντων 8 εὐζωνικῶν ταγμάτων. Εἰς τὸ ἱππικὸν 6 ἶλαι ἀνὰ δύο ἐν ἑκάστῳ συντάγματι. Εἰς τὸ πυροβολικὸν 5 ὀρειβατικαὶ πυροβολαρχίαι, 3 ὀρειβατικαὶ συζυγαρχίαι καὶ 3 πεδιναί, Ἐκ τούτων αἱ 1 ὀρειβατικαὶ πυροβολαρχίαι, 2 ὀρειβατικαὶ συζυγαρχίαι καὶ δύο πεδιναὶ τοιαῦται ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ 2ου καὶ 3ου συνταγμάτων τοῦ πυροβολικοῦ. Μία ὀρειβατικὴ πυροβολαρχία, μία ὀρειβατικὴ συζυγαρχία καὶ μία πεδινὴ τοιαύτη ἐκ τοῦ ἐν Ἠπείρῳ 1ου πυροβολικοῦ συντάγματος. Εἰς τὸ μηχανικὸν ἓν τάγμα ἐκ τοῦ μόνου συντάγματος τοῦ μηχανικοῦ.

Κατόπιν δὲ προσετέθησαν καὶ δύο ἔτι τάγματα εἰς τὸ Πεζικὸν ὑπ' ἀριθμοὺς 1 καὶ 2. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι μήτε ἵπποι διὰ τὰς νέας ἴλας μήτε ἐπαρκῆ τηλεβόλα διὰ τὰς νέας πυροβολαρχίας ὑπῆρχον. Διὰ τοῦτο εἴδομεν κατόπιν τὸ περίεργον φαινόμενον πεζομαχούντων πυροβολητῶν καὶ πεζοπόρων . . . . ἱππέων.

Συγχρόνως ἐκ τοῦ σώματος τῶν πεζοναυτῶν 600 ἀπήρτιζον ἀποβατικὰ ἀγήματα διὰ τὴν Δυτικὴν Μοῖραν τοῦ στόλου ὑπὸ ἀρχηγοὺς τοὺς ἀναλαβόντας ὑπηρεσίαν βουλευτὰς Ι. Καλλιφρονᾶν, ἀντιπλοίαρχον, καὶ Δ. Στάϊκον, πλωτάρχην, διότι καὶ πλεῖστοι ἐκ τῶν στρατιωτικῶν βουλευτῶν προσῆλθον ἤδη εἰς τὰ τάξεις τοῦ στρατοῦ, ἄνευ ἀπωλείας, ὡς ἀπεφασίσθη, τῆς ἐν τῇ Βουλῇ θέσεώς των.

Ἀλλὰ μήπως καὶ ἐν τῇ ξένῃ ὁ ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀγῶνος ἦτο μικρότερος ; Γαλλοι, Ἄγγλοι, Σουηδοί, Δανοί, καὶ Γερμανοὶ ἀκόμη ἐθελονταὶ καὶ ἀξιωματικοὶ προσήρχοντο ἀθρόοι ὅπως ἀγωνισθῶσιν εἰς τὸ πλευρὸν τῶν Ἑλλήνων, κυρίως δὲ Ἰταλοί, πρὸς οὓς ἡ Ἑλλὰς θὰ ὀφείλῃ αἰωνίαν εὐγνωμοσύνην διὰ τὸ

ἄκρατον φιλελληνισμὸν ὃν ἐπεδείξαντο καὶ τὸ μέγα ἐνδιαφέρον ὅπερ ἐχαρακτήρισε πᾶσαν ἐνέργειαν τοῦ εὐγενοῦς τούτου λαοῦ ἀπὸ τῶν κατωτάτων μέχρι τῶν ἀνωτάτων κοινωνικῶν τάξεων. Οὕτω, ὁ βουλευτὴς Καβαλλόττης ἀπέστελλε τὴν 8 Φεβρουαρίου τὸ ἀκόλουθον πρὸς τὴν Βουλὴν τῶν Ἑλλήνων τηλεγράφημα :

«Πρόεδρον Βουλῆς

ΑΘΗΝΑΣ

«Πρὸς τὴν μητέρα ἡμῶν Ἑλλάδα ἵπταται ὁ χαιρετισμός μου, χαιρετισμὸς πάσης ἰταλικῆς ψυχῆς, καθ' ὃν χρόνον τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα πληροῦσι τὸν προορισμόν των. Τὸν προορισμὸν τοῦτον οὐδεμία εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία θὰ παρακωλύσῃ, καθ' ὅσον τὴν Ἑλλαδα προστατεύει ὁμοφωνία φοβερωτέρα, ἡ ὁμοφωνία τῶν καρδιῶν ὁλοκλήρου τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου. Ὁπόταν τὰ στρατεύματα τοῦ Βάσσου κατασυντρίψωσι τὴν ἐπὶ τῆς ἱερᾶς νήσου τουρκικὴν βαρβαρότητα, οἱ πεπολιτισμένοι εὐρωπαϊκοὶ στρατοὶ θὰ προϋπαντήσωσι πρὸ τῶν Χανίων, τῆς Ρεθύμνου καὶ τοῦ Ἡρακλείου τὸν πολιτισμὸν κομίζοντα τὸν χαιρετισμὸν λαοῦ ἀπελευθερωθέντος, τὰ δὲ ἰταλικὰ σκάφη φέρουσιν ἐπ' αὐτῶν τὴν τιμὴν τῆς Ἰταλίας καὶ τὰ ἔμβολα των δὲν λησμονοῦσιν ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν πατρίδα τοῦ Σανταρόζα.

Ὁ βουλευτὴς
Εὐτύχιος Καβαλλόττης.»

Ἐλάμβανε δὲ τὴν ἑξῆς ἀπάντησιν :

«Κύριον Εὐτύχιον Καβαλλότην :

Εἰς ΡΩΜΗΝ

«Εἰς τὰς ἀπὸ Ρώμης πρὸς ἡμᾶς εὐχὰς ἀπαντῶσιν ἐξ Ἀθηνῶν χαιρετισμοὶ πρὸς τὴν αἰωνίαν πόλιν.

«Μόνον οἱ βάρβαροι οὐδὲν θὰ ἐννοήσωσιν ἐκ τοῦ μεγαλείου τῆς σκηνῆς ! Ἐν μέσῳ χειροκροτημάτων ἠκροάσθη ἡ Βουλὴ τῶν λόγων ὑμῶν καὶ ἐν ἐπευφημίαις ἐ ετείλατό μοι νὰ διαβιβάσω ὑμῖν τὴν ἔκφρασιν τῆς πρὸς ὑμᾶς εὐγνωμοσύνης τῶν ἀντιπροσώπων τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ.

Ὁ Πρόεδρος τῆς Βουλῆ τῶν Ἑλλήνων
Ἀλέξανδρος Ζαΐμης »

Αἱ ἐκδηλώσεις ὅμως αὗται, αἱ ἀτομικαὶ ἢ λαϊκαί, κατ' οὐδὲν ἐπηρέαζον τὴν πολιτικὴν τῆς ἰταλικῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐπίσης κατ' οὐδὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐπηρεάσουν τὰς μετά τινας ἡμέρας ἐνεργηθείσας ἐν Ἰταλίᾳ ἐκλογὰς καθ' ἃς ἡ Κυβέρνησις ἐνίκησε μετὰ μεγάλης πλειοψηφίας, παρ' ὅλας τὰς ἀντιδράσεις τοῦ φιλελληνισμοῦ.

Ταῦτα διερμηνεύων φρονήματα καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς Ἑλλάδος πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ξένους οἵτινες ἤρχοντο νὰ χύσουν τὸ αἷμά των ὑπὲρ τοῦ ὑψίστου τῆς ἀνθρωπότητος ἰδεώδους — τῆς τιμῆς τῆς Ἑλλάδος, — καταλείποντες εὐμάρειαν οἴκων καὶ ἀγκάλας γονέων χάριν τοῦ τραχέος βίου τοῦ μαχητοῦ καὶ τῶν ἀγρίων

πρίνων τῶν ἑλληνικῶν ὀρέων, τὴν ἑξῆς ἀπέτεινε προσφώνησιν ὁ γηραιὸς στρατηγὸς Κορωναῖος ἐν τῇ Ἀκαδημαϊκῇ Λέσχῃ τὴν 20 Φεβρουαρίου :

«Εἰς ὑμᾶς τὴν εὐρωπαϊκὴν νεολαίαν ἀπευθύνω τὸ αἰῶς οὐ παρέστητε». Εἰς ὑμᾶς — καὶ ἰδίᾳ τὴν ἰταλικὴν νεολαίαν — οἵτινες ἐλάβατε τὴν αὐτὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος τύχην, τῆς πρωτοτόκου ἀδελφῆς σας. Διὰ τοῦτο πρῶτοι σεις συνησθάνθητε τὸ ἄλγος τῶν πληγῶν μας καὶ τὰς δυστυχίας μας πέντε αἰώνων, καὶ ἤλθατε νὰ μᾶς βοηθήσητε. Δέχθητε ἐκ τοῦ βάθους τῆς ἡμετέρας καρδίας καὶ μεταβιβάσατε εἰς τοὺς συμπατριώτας σας τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν καὶ τὰς εὐχάς μας διὰ τὴν εὐτυχίαν τῆς Ἰταλίας, ἥτις πρώτη προσῆλθεν ἀρωγὸς εἰς τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν ἀγῶνα.

«Χαιρετίσωμεν τὰ τέλη τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἅτινα ἔπραξαν πλείονα ὅλων ὁμοῦ τῶν παρελθόντων. Τὸ τέλος τοῦτο μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν χειραφέτησιν τῶν λαῶν».

Ἀλλὰ μὴ καὶ ποιητὰς δὲν ἐνέπνευσεν ὁ μελετώμενος ἱερὸς ἀγών ; Μὴ ὁ προβηγκιανὸς Μιστρὰ δὲν ἐτόνιζε τὴν λύραν αὐτοῦ εἰς ὑπερφυᾶ «Ὕμνον εἰς τὴν Ἑλλάδα», μὴ δὲν ἔψαλλε :

—«Ἐμπρός ! καὶ ἂς φονεύσωμεν τὸν γῦπα ὅστις ἐπὶ τῶν κλιτύων τοῦ ὄρους σπαράσσει τοῦ Προμηθέως τὰ σπλάχνα . . . .

«Ἀκούσατε τὴν ἀρχαίαν Πυθόνισσαν ἀκούσατέ την φωνάζει : «Νίκη τοῖς ἀπογόνοις τῶν ἡμιθέων».

— «Ἐξυπνήσωμεν τὰς ἠχοὺς τῆς Σαλαμῖνος καὶ ῥοφήσωμεν, νέοι, τὴν δόξαν εἰς πλήρεις κρατῆρας ἐνώπιον τῆς συγκεχυμένης Εὐρώπης !

— «Ἐὰν πέσωμεν, ἀκολουθοῦντες τὸν ὡραῖον τοῦ Μαραθῶνος δρομέα, ἐπιτελοῦμεν καθῆκον.

— «Ἀναμίξωμεν τὸ αἷμα ἡμῶν μὲ τὸ αἷμα τοῦ προγόνου μας Λεωνίδα . . . . Ἐμπρός ! Καταυγάζουν τὸν δρόμον μας τρισχίλια ἔτη ἱστορίας ἐνδόξου !» ;

Καὶ ὅμως ὁ ἔκφρων οὗτος ἐνθουσιασμὸς τοῦ κόσμου σύμπαντος, ὅστις ὡδήγει τὰ τέκνα τῶν λαῶν ὅλων ὑπὸ τὴν σκιὰν τοῦ Παρθενῶνος, μόνον εἰς τὰ ὦτα τῶν Κυβερνώντων τὴν Ἑλλάδα δὲν εὕρισκεν ἠχὼ καὶ μόνον παρ' αὐτῶν δὲν κατενοεῖτο. Διὰ τοῦτο μόλις τὴν 3 Μαρτίου κατωρθώθη ἡ δημοσίευσις βασιλικοῦ Διατάγματος καὶ σχετικοῦ Νόμου περὶ κατατάξεως ἐθελοντῶν ἑλλήνων εἰς τὸν στρατὸν ἀποκτώντων ὁμοῦ καὶ τὴν Ἑλληνικὴν ἰθαγένειαν, καὶ περὶ συστάσεως «Λεγεῶνος Φιλελλήνων» διὰ τοὺς ξένους ἐθελοντάς.

Μόλις δὲ μετὰ μίαν περίπου ἑβδομάδα συνέστη πολιτοφυλακὴ διὰ τὰς φρουρὰς τῶν πόλεων, ἅτε τοῦ στρατοῦ ἀναγκασθέντος, ν' ἀπέλθῃ εἰς τὰ σύνορα.

Μόνον ὁ λαὸς ηὐγνωμόνει πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ξένους καὶ ἐξεδήλου, ἐν πάσῃ στιγμῇ, τὴν εὐγνωμοσύνην του ταύτην. Τὰ ἄρθρα τοῦ διαπρεποῦς Γάλλου πολιτευτοῦ Κλεμανσὼ ἐν τῇ «Δικαιοσύνῃ» δι' ὧν ἐνθέρμως ὑπεστήριζε τὰ Ἑλληνικὰ δίκαια, ἐτύγχανον ἐνθουσιώδους ἐν Ἑλλάδι ὑποδοχῆς, καὶ δὲν ὑπῆρχεν Ἕλλην, μὴ λατρεύων τὸ ὄνομά του. Γάλλος ἀνταποκριτὴς διηγεῖται ὅτι μετα-

βαίνων διὰ ξηρᾶς εἰς Θεσσαλίαν, ἤκουσε μετ' ἐκπλήξεώς του ἐκφωνούμενον τὸ ὄνομα τοῦ Κλεμανσὼ ἀπὸ τοὺς χωρικοὺς τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῆς Οἴτης, καὶ ἔτυχεν ἐκτάκτων παρ' αὐτῆς περιποιήσεων διότι.... ἦτο πατριώτης τοῦ φίλου ἐκείνου τῆς Ἑλλάδος.

Τέλος, τὴν 15 Μαρτίου ἀνεχώρει ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος ἐξ 'Αθηνῶν διὰ Λάρισσαν ὅπου ἐπρόκειτο ν' ἀναλάβῃ τὴν Γενικὴν 'Αρχηγίαν τοῦ στρατοῦ. Ἡ ἀναχώρησης αὕτη ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας τοῦ λαοῦ καὶ τὸ φρόνημα αὐτοῦ ὑπὲρ τοῦ πολέμου καὶ τῆς Βασιλείας, τὸ ὁποῖον εἶχε κάπως διασείσει ἡ κυκλοφορήσασα πρό τινος φήμη, περὶ πλαγίων βλέψεων τοῦ Στέμματος ἐπὶ ἡγεμονίας τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον. 'Αλλ' εἶχεν ἄρα σπουδαίαν σημασίαν ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν Διάδοχον τοῦ Θρόνου τῆς ἀρχηγίας τοῦ Σρατοῦ; Κατὰ τύπους βεβαίως σπουδαιοτάτην, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν μηδαμινήν. Ὁ Διάδοχος εἶναι κληρονόμος τοῦ Θρόνου, δὲν εἶναι στρατηλάτης, ὁ δὲ βαθμὸς τὸν ὁποῖον φέρει δὲν σημαίνει ὅτι ἔχει καὶ τ' ἀπαιτούμενα διὰ τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν στρατοῦ ἐν πολέμῳ προσόντα. Βεβαίως δέ, κανεὶς δὲν ἔπρεπε νὰ ἔχῃ τὴν ἀξίωσιν ὅπως ἴδῃ ἐν τῷ Κωνσταντίνῳ Μέγαν Ναπολέοντα, ὁπωσδήποτε ὅμως, κατὰ μέγα μέρος, ἀνετίθεντο εἰς αὐτὸν αἱ τύχαι τοῦ ἐνδεχομένου πολέμου, καὶ τὸ τοιοῦτον ἠδύνατο νὰ ἔχῃ οἰκτρὰς συνεπείας διά τε τὸ ἔθνος καὶ τὸν διάδοχον αὐτόν. Τὸ ἔθνος ἀπεξεδύετο εἰς πόλεμον ἄνισον ἄνευ τῆς ἀπαιτουμένης ἐμπείρου καὶ ἱκανῆς προσωπικότητος, ἐπὶ κεφαλῆς, αὐτοῦ· ὁ Διάδοχος ἀνελάμβανενὰ ἐκτλέσῃ καθήκοντα φυσικῶς ἀνώτερα τῶν δυνάμεων καὶ τῶν γνώσεών του. Κίνδυνοςἐ ντεῦθεν νὰ συντριβῇ τὸ Ἔθνος καὶ ν' ἀποδοθῇ εἰς τὸν Διάδοχον ἡ συντριβὴ αὕτη. 'Αλλ' ὦμεν δίκαιοι. Ὁ Διάδοχος ἀνήκει εἰς τὸ Κράτος ὅπως πᾶς στρατιώτης, καὶ ὡς ἀνήκων εἰς τὸ Κράτος, ἐκλήθη νὰ ὑπηρετήσῃ αὐτό. Ν, ἀρνηθῇ δὲν ἠδύνατο διότι αἱ τῆς ἀρνήσεώς του συνέπειαι θὰ ἦσαν οἰκτραὶ δι' αὐτόν τε καὶ τὴν βασιλείαν ἐν γένει, ἅτε μέλλουσαι νὰ δώσουν χώραν εἰς οἰκτρὰς παρεξηγήσεις. Ὤφειλε νὰ ὑπακούσῃ καὶ ὑπήκουσε. Τὴν εὐθύνην τῆς ἀποστολῆς του φέρει λοιπὸν ἀμείωτον ἡ Κυβέρνησις καί, κατὰ μέγα ἐπίσης λόγον, ἡ Αὐλή, εἴτε συγκατανεύσασα εἴτε ὑποδείξασα αὐτόν, ἐν ἐπιγνώσει τῶν ἐνδεχομένων. Ὁ Διάδοχος αὐτὸς καθ' ἑαυτόν,

Χασὰν πασᾶς, ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν

Φυγή τῶν κατοίκων τῶν Φερσάλων εἰς Δομοκὸν μετὰ τὴν κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων

ἔσφαλλεν ἴσως κατὰ τοῦτο μόνον· ὅτι, ἀναλαμβάνων τοιαύτην βαρεῖαν εὐθύνην, ἀπέναντι ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἔθνους, ὅταν ἀνεχώρει τὸ μεσονύκτιον ἀόρατος ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς ἀποφυγὴν προπεμπῆς, ὅτε ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης ἔμενεν ἄγρυπνος κ' ἐπὶ ποδὸς χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ τὸν ἴδῃ, δὲν ἔπρεπε νὰ εὑρίσκεται μόνον ἐν συννοίᾳ διὰ τὴν συναίσθησιν τῆς δυσκόλου ἀποστολῆς του, ἀλλὰ καὶ νὰ φροντίσῃ, καὶ δή ν' ἀπαιτήσῃ, ὅπως οἱ σύμβουλοι τοὺς ὁποίους θὰ ἐλάμβανε μεθ' ἑαυτοῦ, τὸ πολεμικόν του Ἐπιτελεῖον, ὦσιν οἱ ἄριστοι ἐκ τῶν Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν, ὦσιν ἀκριβῶς ἴσως ἐκεῖνοι οἵτινες ἐκάθηντο ἄπρακτοι ἐν Ἀθήναις καὶ οἱ ἄλλοι, οἵτινες ἐπίσης ἠδράνουν κατ' ἀνάγκην ἐν Κρήτῃ, καὶ ὄχι ν' ἀναδεχθῇ τὴν βαρυτάτην εὐθύνην τῶν τυχῶν τοῦ Ἔθνους ὅπερ ἔμελλε νὰ τὸν καταστήσῃ μίαν ἡμέραν βασιλέα του, ἔχων περὶ αὐτὸν σμῆνος κομψῶν ἴσως καὶ ἴσως ὄχι δειλῶν ἀξιωματικῶν, ἀλλ' ἱκανοτήτων πάντως ἐπὶ τῆς σοβαρότητος τῶν ὁποίων δὲν ἠδύνατο ἀσφαλῶς νὰ ὑπολογίσῃ μήτε αὐτὸς μήτε τὸ Ἔθνος.... Ἔδει ἐπίσης νὰ ἔχῃ πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας καὶ τὴν πεποίθησιν ὅτι θὰ ἐλαμβάνοντο συντόνως πάντα τὰ παρ' αὐτοῦ μέλλοντα νὰ ὑποδειχθῶσι μέτρα πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἀναγκαίας δυνάμεως καὶ τῶν ἐφοδίων στρατοῦ ὀλιγαρίθμου πάντοτε, προωρισμένου ν' ἀποδυθῇ εἰς ἀγῶνα καταφανῶς ἄνισον. — Ὅτι δ' ἄλλως ἡ παρ' αὐτοῦ ἀνάληψις τῆς γενικῆς τοῦ στρατοῦ ἀρχηγίας δὲν ἔφερεν ἐπὶ τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τὸ ἀνομενόμενον ἀποτέλεσμα, λόγῳ τῶν συνθηκῶν ὑφ' ἃς ἀνελάμβανε τὸ βαρὺ τοῦτο ἔργον, ἦτο καὶ ἡ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ψυχρὰ του ἐν Λαρίσσῃ ὑποδοχή, ἣν οἱ περὶ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴν Αὐλὴν πάνυ ἐλαφρῶς προσεπάθησαν τότε νὰ παραστήσουν ἐνθουσιώδη.

Ἐν τῷ μεταξὺ συνέβαινον ἐν Τοκάτ μεγάλαι συγκρούσεις μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἀρμενίων, ὧν ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ σφαγὴ πλέον ἢ ἑκατὸν ἐκ τῶν δευτέρων καὶ ὁ τραυματισμὸς ὑπερδιακοσίων. Ἔπραττε τοῦτο ἡ Τουρκία πρὸς εὐχαρίστησιν ἴσως τῆς Εὐρώπης, ἥτις τόσον ἐκθύμως προσήπιζεν ἐναντίον ἡμῶν τὴν δολοφόνον της ἀκεραιότητα, καί, πιθανῶς, ἵνα δείξῃ ὅτι ἀτρύτως ἐφρόντιζε ν' ἀπαλλαγῇ τῶν ἐν τῷ σώματί της ξένων στοιχείων ἵνα μένῃ μόνη καὶ ἀκραιφνῶς τουρκικὴ ἐν τῇ ἀκεραιότητί της.... Τάσεις ἐπίσης λίαν ἐπιφόβους ἐδείκνυε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ ὁ ἐν Αἰγύπτῳ μουσουλμανικὸς ὄχλος κατὰ τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στοιχείου, καὶ ὅμως ἀπεσοβοῦντο αἱ συνέπειαι ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπινῆς κυβερνήσεως τοῦ Κεδίβου καὶ τῆς Ἀγγλικῆς προστασίας ἐπὶ τῆς κληρονομίας τῶν Φαραώ.

Ἐν Ἑλλάδι ὑπῆρχον ὅμως καὶ ἄλλα τὰ ὁποῖα ἀπησχόλουν τὰ πνεύματα, ὥστε νὰ μὴ μᾶς κάμνουν μεγάλην ἐντύπωσιν τὰ ἀπωτέρω συμβαίνοντα. Τὴν 9 Μαρτίου εἶχεν ἀρχίσει ὁ πλήρης ἀποκλεισμὸς τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Ναυάρχων τῶν ἡνωμένων Δυνάμεων, κατόπιν ἐπισήμου τούτων διακοινώσεως πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. — Ὁ Τσάρος ἐδωρεῖτο διὰ τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως Ὀνοῦ 55,000 ῥούβλια ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι προσφύγων Κρητῶν, καὶ ἔκαμνε τοῦτο τὴν

ἐντύσωσιν βαρυτέτης εἰρωνείας καὶ ὕβρεως κατὰ τῶν δυστυχῶν τέκνων τῶν Λευκῶν Ὀρέων τῶν ὁποίων ἡ Ρωσσία ἐβομβάρδιζεν εἰς τὸ Ἀκρωτῆρι τοὺς πατέρας καὶ προσήρχετο τώρα νὰ προσφέρῃ τεμάχιον ἄρτου εἰς τὰ τέκνα. Καὶ ἡ φιλανθρωπία ἀκήμη εἰς τὸν περίεργον αἰῶνα μας εἶναι αὐτόχρημα ἀλλοπρόσαλλος.

Ἀφ' ἑτέρου ἐκράτει εἰς ἀδημονίαν τὰ ἑλληνικὰ πνεύματα ἡ ἔκβασις τῆς συναντήσεως τοῦ Βασιλέως τῆς Σερβίας Ἀλεξάνδρου μετὰ τοῦ Ἡγεμόνος τῆς Βουλγαρίας ἐν Σόφιᾳ. Τὰ δύο ἐκεῖνα δευτερεύοντα βαλκανικὰ κράτη μεθ' ὧν τοσάκις εἶχε ριφθῆ ἡ ἰδέα τῆς συμμαχίας κατὰ τῶν Τούρκων, ἐφαίνοντο ἤδη ἐρχόμενα μονομερῶς εἰς συνεννόησιν κατὰ τῶν Ἑλλήνων· ὑπείκοντα δ' ἄλλως εἰς τὰς συμβουλάς, ἂν μὴ τὰς ἐπιβούλους προτροπὰς τοῦ πάτρωνός των αὐτοκράτορος πασῶν τῶν Ρωσσιῶν, — τῶν ἐν τῇ Γῇ καὶ τῶν ἐπὶ τῆς... Σελήνης. — ἦτο φανερὸν ὅτι θὰ ἠδράνουν ἐν περιπτώσει ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως, ἐν ᾧ ἡ Ἑλλὰς ὑπελόγιζε κάπως καὶ ἐπὶ ἐνδεχομένου ἐκ τοῦ μέρου τούτου ἀντιπερισπασμοῦ τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων· τὴν ἀδράνειαν δὲ ταύτην καὶ τὴν ἐφεκτικότητα ἐπεβεβαίου μία ὡρισμένη δήλωσις τοῦ Βουλγάρου Πρωθυπουργοῦ Στοΐλωφ, φωνήσαντος ἐν τῇ Βουλῇ τῆς Σόφιας :

— «Ὄχι ! Δὲν εἴμεθα τυχοδιῶκται.... Θ' ἀναμείνωμεν τὰς περιστάσεις καὶ θὰ δράσωμεν ὅταν ἐπιστῇ ἡ κατάλληλος στιγμὴ ὡς κράτος ἐλεύθερον καὶ γνωρίζον τὰς διεθνεῖς ὑποχρεώσεις».

Ἐγνωρίζομεν δὲ ἡμεῖς ὅτι αἱ πομφόλυγες αὗται δὲν ἦσαν ἐκ σάπωνος καὶ ὅτι ἐλέγοντο καθ' ὑπαγόρευσιν τοῦ ἀνακτοβλίου τῆς Πετρουπόλεως, ἐν συμπράξει μετὰ τοῦ ἐν Βερολίνῳ Κερβέρου τῆς κακῶς νοουμένης εὐρωπαϊκῆς ὁμοφωνίας.

Ἡ ὀθωμανικὴ ἐν τούτοις κυβέρνησις ἐξασφαλίσασα, διὰ τῆς εὐνοίας τῶν δύο αὐτοκρατόρων, τὰ νῶτα ἀπὸ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως τῶν Βουλγάρων, τῶν Σέρβων καὶ τῶν Μαυροβουνίων, ἐφίστα ἤδη ὁλόκληρον τὴν προσοχήν της ἐπὶ τῆς ὁσονοίοντε ἐπωφελοῦς διεξαγωγῆς ἐνδεχομένου μετὰ τῆς Ἑλλάδος πολέμου ἧς δὲν ὑπετίμα τὰς δυνάμεις. Εἶχε λοιπὸν τοὺς κατασκόπους της ἐντὸς τοῦ ἡμετέρου κράτους ὧν πολλοὺς συνελαμβάνομεν ἑκάστοτε. Ἐνίσχυεν ἐπαρκῶς τὰ στρατεύματά της ἐπὶ τῶν Μικρασιατικῶν παραλίων, φοβουμένη τὴν ἐκεῖ ἐνέργειαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐνίσχυεν ἐπίσης καὶ τὰς φρουρὰς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, καὶ διὰ τὸν λόγον τοῦτον καὶ διότι ὑπῆρχον ἐνδείξεις ὅτι ἴσως οἱ Ἕλληνες αὐτῶν κάτοικοι, ἐπωφελούμενοι ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως θὰ ἐπανεστάτουν κατὰ τοῦ προαιωνίου των δεσπότου. Μόνη δὲ ἡ Σάμος κατωρθουν ν' ἀποφύγῃ τὴν εἰς τὴν φρουρὰν αὐτῆς προσθήκην καὶ ἄλλου τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐπικαλεσθεῖσα τὰς ἐπὶ τούτου συμβάσεις τὰς ἰσχυούσας ἀφ' ἧς κατέστη Ἡγεμονία καὶ ἀπειλήσασα ἐντόνως ὅτι θὰ ἐξεδίωκε τοὺς μέλλοντας νὰ ἐνισχύσουν τὴν φρουρὰν αὐτῆς νιζάμηδες.

Ὁ περὶ τὰ ἑλληνικὰ σύνορα τουρκικὸς στρατὸς εἶχε διαιρεθῆ εἰς ἓξ μεραρχίας· ὡς ἀκολούθως :

Α΄ Μεραρχία. — Τῆς ά μεραρχίας διοικητὴς ἦτο ὁ ἀντιστράτηγος Χαιρῆ

πασᾶς, ἕδραν ἔχων τὸ Δομένικον. Τὸ Δομένικον εὑρίσκεται ἐν τῇ ὑποδιοικήσει τῆς Ἐλασσῶνος, ἀπέχον 17 χιλιόμετρα ταύτης. Τῆς μεραρχίας ταύτης τὸ πρῶτον σύνταγμα διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Ταχὴρ πασσᾶ, τὸ δὲ β' ὑπὸ τοῦ συνταγματάρχου Τζελὰλ βέη. Συνέκειτο δὲ ἐκ 12,000 ἀνδρῶν πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ, 18 πεδινῶν τηλεβόλων, 6 ὀρεινῶν τοιούτων καὶ 2628 ὑποζυγίων.

Β' Μεραρχία. — Ἡ β' μεραρχία ἧδρευεν ἐν Σκουμπῇ ὑπὸ διοικητὴν τὸν ἀντιστράτηγον Νεσὰτ πασσᾶν. Ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου διετέλει ὁ ἀντισυνταγματάρχης Ἀλῆ Φουζῆ βέης, διοικητὴς δὲ τοῦ πρώτου μὲν συντάγματος ὁ Μεχμὲτ πασᾶς, τοῦ β' δὲ ὁ Ἀλῆ Φουζῆ πασσᾶς. Ἡ μεραρχία συνέκειτο ἐκ 12 000 ἀνδρῶν πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ, 18 πεδινῶν τηλεβόλων καὶ 6 ὀρεινῶν, ὑποζυγίων δὲ 2628.

Γρούμκωφ πασσᾶς, διοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ.

Γ' Μεραρχία. Ἡ μεραρχία αὕτη, διοικουμένη ὑπὸ τοῦ Μεμδοὺχ πασσᾶ, ἕδραν εἶχε τὴν Ἐλασσῶνα. Διοικητὴς τοῦ 1ου συντάγματος διετέλει ὁ Μουσταφᾶ Ταχὴρ πασσᾶς, τοῦ 2ου ὁ συνταγματάρχης Ἐσκῆ βέης, ἀρχηγὸς δὲ τοῦ ἐπιτελείου ὁ Μουσταφᾶ βέης. Εἶχε καὶ αὕτη 12,000 ἄνδρας πεζικοῦ, μίαν ἴλην ἱππικοῦ 18 πεδινὰ τηλεβόλα, 5 ὀρεινά, καὶ 2628 ὑποζύγια.

Δ' Μεραρχία. — Καὶ ταύτης ὡς ἕδρα ὡρίσθη ἡ Ἐλασσών, διῳκεῖτο δὲ ὑπὸ τοῦ ὑποστρατήγου Χαϊδὰρ πασσᾶ· τοῦ α' αὐτῆς συντάγματος διοικητὴς ἐτύγχανεν ὁ Νιὲμ πασσᾶς, τοῦ β' δὲ ὁ συνταγματάρχης Ρουστὲμ βέης Καὶ ἡ μεραρχία αὕτη συνέκειτο ἐκ 12 χιλιάδων πεζῶν, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ καὶ 18 τηλεβόλων συστήματος Μάντλ Τὰ ὑποζύγια καὶ ταύτης ἀνήρχοντο εἰς 2628.

Ἡ ὑποδιοίκησις Ἐλασσῶνος, κειμένη ἐν τῇ διοικήσει Σερβίων, κεῖται εἰς ἀπόστασιν 10 χιλιομέτρων ἀπὸ τῶν Ἑλληνικῶν μεθορίων κατὰ τὰς δυτικὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Κοκκυλοῦ (τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Ὀλύμπου). Δι' αὐτῆς διέρχεται ὁ ρύαξ Καϊνὰκ σοῦ. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ταύτης εἰσὶ περὶ τὰς 4,000. Ἡ ὑποδιοίκησις ἀπαρτίζεται ἐκ 46 χωρίων ὁ ὁλικὸς δὲ ἀριθμὸς τῶν κατοίκων τῆς ὑποδιοικήσεως ἀνέρχεται εἰς 19,000.

Ε' Μεραρχία. — Ταύτης ἕδρα ὡρίσθη ἡ Δεσκάτη, ἥτις κεῖται πρὸς τὰ ΒΔ τῆς Ἐλασσῶνος· τοῦ α' αὐτῆς συντάγματος διοικητὴς διετέλει ὁ Σουκρῆ πασσᾶς, τοῦ β' ὁ συνταγματάρχης Ισλὰμ βέης, ἀρχηγὸς δὲ τοῦ ἐπιτελείου αὐτῆς ὁ ταγματάρχης Σακὴρ βέης Συνέκειτο ἐκ 12,000 ἀνδρῶν πεζικοῦ, 24 πεδινῶν τηλεβόλων, 6 ὀρεινῶν καὶ 2628 ὑποζυγίων.

Ϛ Μεραρχία. — Ἡ μεραρχία αὕτη ἑδρεύουσα ἐν Λεπτοκαρυᾷ, διῳκεῖτο ὑπὸ τοῦ Χακῆ πασσᾶ. Τὸ α' αὐτῆς σύνταγμα διῴκει ὁ Χασὰν Ταχσὶν πασσᾶς, τὸ δὲ β' ὁ Χουσνῆ πασσᾶς. Ἡ δύναμις αὐτῆς ἀνήρχετο εἰς 12,000 ἄνδρας πεζικοῦ, μίαν ἴλην ἱππικοῦ, 24 πεδινὰ πυροβόλα, 6 ὀρεινὰ καὶ 2628 ἵππους καὶ ὑποζύγια

Ἐκτὸς ὅμως τῶν 6 τούτων μεραρχιῶν ὑπῆρχον καὶ δύο ἔτι μεραρχίαι, ὧν ἡ μία ὑπὸ τὸ ὄνομα ἀνεξάρτητος μεραρχία περιελάμβανε 5 ἴλας ἱππικοῦ, ἡ δὲ β' ὑπὸ τὸ ὄνομα πυροβολαρχία τῆς ἐθνοφρουρᾶς, περιελάμβανε 8 τάγματα πυροβολικοῦ ἀρχηγὸν τοῦ ἐπιτελείου αὐτῆς ἔχουσα τὸν ἀντισυνταγματάρχην Σεβκὲτ βέην.

Κατὰ ταῦτα οἱ ἐν τοῖς συνόροις ἐστρατωνισμέναι τουρκικαὶ μεραρχίαι περιελάμβανον ἐν ὅλῳ 72 χιλ. ἄνδρας πεζικοῦ, 6 ἴλας ἱππικοῦ καὶ 152 τηλεβόλα. Μεταξὺ τῶν διαφόρων λόχων τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ εὑρίσκετο 1 λόχος τηλεγραφητῶν καὶ 1 τοῦ ὀχυρωματικοῦ μηχανικοῦ.

Ὅσον δ' ἀφεώρα τὸ ἐν Ἐλασσῶνι στρατιωτικὸν ἐπιτελεῖον, τοῦτο ἀπηρτίζετο ἐκ τοῦ ἀντιστρατήγου Ὀμὲρ Ρουστὴ πασσᾶ (προέδρου) καὶ τῶν Σεϊφουλλάχ, Σαμπὴτ βέη, τῶν ἀντισυνταγματαρχῶν Ἐμβὲρ βέη, Χοσὰν βέη, Σαμδῆ βέη, τοῦ ὑποσυνταγματάρχου Σεβκῆ βέη καὶ τοῦ ἐκ τῶν μελῶν τοῦ γεν. ἐπιτελείου Γιαβὲρ βέη.— Ἐσχηματίζετο δὲ καὶ ἡ 7η μεραρχία.

Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς εἶχε διαιρεθῆ ὡς ἑξῆς:

ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΤΡΑΤΟΥ

Α' ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑ

	1η Ταξιαρχία Λάρισσαν	1ον πεζ. σύνταγμα	2ον τάγμα εὐζώνων
	Συνταγματάρχης	2ον » »	4ον » »
1η Μεραρχία	Δημόπουλος Ι.		7ον » »
(Λάρισσα)			9ον σύντ. πυροβολικ.
Ὑποστρ. Μαχρῆς Ν.	2α Ταξιαρχία Τύρναβον	4ον πεζ. σύνταγμα	3ον σύντ. ἱππικοῦ
	Συνταγμ. Μαστραπᾶς	5ον » »	Διλοχία μηχανικοῦ
			ὑπὸ ταγ. Μακρυγιάνην
	3η Ταξιαρχία Τρίκκαλα	3ον πεζ. σύνταγμα	6ον τάγμα εὐζώνων
2α Μεραρχία	Συνταγμ. Ἀντωδιάδης	7ον » »	8ον » »
(Τρίκκαλα)			9ον » »
Συνταγματάρχης			Διλοχία μηχανικοῦ
Γ. Μαυρομιχάλης	4η Ταξιαρχία Τσιότι	8ον πεζ σύνταγμα	2ον πυροβολικ. συντ.
	Συνταγμ. Σμόλενιτς Κ.	11ον » »	Ἐπιλαρχία 1ου ἱππ.
			Ἴλη 2ου ἱππικοῦ

Β'.) ΕΝ ΥΠΕΙΡΩ

Μέραρχος καὶ Διοικητὴς τοῦ ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ·—ὁ συνταγματάρχης Θρασύβουλος Μάνος
Διοικητὴς Α' Ταξιαρχίας,—Κωνσταντῖνος Σέχος
Διοικητὴς Β' » ,—Χρῆστος Βότσαρης.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην, οἱ περὶ τὰ σύνορα ἀντιμετωποι στρατοί, οἱ μετὰ μεγάλης ἀνυπομονησίας ἀναμένοντες ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὴν σύρραξιν, ἰδοὺ εἰς ποίαν εὑρίσκοντο κατάστασιν, ἀσχέτως πρὸς τὸ ἐσφαλμένον τοῦ ἀριθμοῦ, κατὰ τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἐπιτοπίως μελετήσαντος τὰ κατ' αὐτοὺς ἀνταποκριτοῦ τῶν «Ἡμερησίων Νέων» τοῦ Λονδίνου:

«Ἐπεσκέφθην, λέγει, τοὺς διαφόρους ἐπὶ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς σταθμούς. Ὁ τῆς Μελούνας εἶναι ἄξιος ἰδιαιτέρας μνείας. Κεῖται ἐν ἀγρίῳ στενῷ, δι' οὗ διέρχεται ἡ μεταξὺ Τυρνάβου καὶ Ἐλασσῶνος ὁδός. Πᾶσαι αἱ ἐντεῦθεν τῆς Λα-

ρίσσης ὁδοὶ δὲν εἶναι ἄξιαι τοῦ ὀνόματος, ἀλλ' ἡ διὰ τοῦ στενοῦ τούτου δὲν ἐπιδέχεται περιγραφήν, ἀκατάληπτον δ' ἀποβαίνει πῶς δύναται νὰ διέλθῃ δι' αὐτῆς πεδινὸν τηλεβόλον. Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς μέχρι Λυγαριᾶς ὁδοῦ σκηνοῦσι στρατεύματα. Οἱ στρατιῶται ἐφαίνοντο εὐθυμότατοι ὑπὸ ραγδαίαν βροχὴν καὶ ἀνευφήμουν, ἐνῷ παρηρχόμεθα. Πᾶσαι αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἱματισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων παύουσιν ἅμα ὡς ἐξέλθῃ τις τοῦ Τυρνάβου. Ο. ἄνδρες καλῶς ἐνδεδυμένοι καὶ τὸ παράστημά των εἶναι ἐξαίρετον ἰδίως τὸ τῶν εὐζώνων. Πάντες διαφλέγονται ὑπὸ φιλοπολέμου ζήλου καὶ αἰσθάνεταί τις ὅτι θὰ τιμήσωσιν ἑαυτούς. Εἰς τὸ στενὸν τῆς Μελούνας εὕρον φυλακεῖον Τουρκικόν, ἔνθα ἔτυχον μεγάλης φιλοξενίας. Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες, ἀπίστευτον εἰπεῖν, συνέπινον φιλικώτατα. Παρ' Ἄγγλων καὶ Ἀμερικανῶν συναδέλφων, ἀπελθόντων εἰς Ἐλασσῶνα, μανθάνω ὅτι ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ἀνέρχεται εἰς 35 χιλιάδας ἀνδρῶν. Εἰς τὸ στρατόπεδον τῆς Ἐλασσῶνος ὑπάρχουσι 150 τηλεβόλα Κρούπ καὶ ἄλλα 100 εἰς Βέροιαν. Ἀλλ' ἵπποι ὑπάρχουσι μόνον διὰ τὸ τέταρτον.»

«Ὁ σιδηρόδρομος τοῦ Βόλου ἐξακολουθεῖ μεταφέρων τάγματα ἐνταῦθα καὶ εἰς Τρίκκαλα. Πράγματι σήμερον πᾶσα ἡ ἐπιστρατευθεῖσα δύναμις εὑρίσκεται εἰς τὰ σύνορα, ἀνέρχεται δ' εἰς 62 χιλιάδας ἀνδρῶν, πλὴν τῶν 21 χιλιάδων τοῦ ἐν ἐνεργείᾳ στρατοῦ. Ἐκ τῶν ἐν τοῖς ὅπλοις 80 χιλιάδων ἀνδρῶν μόνον 17 χιλιάδες συνεκεντρώθησαν εἰς Ἄρταν, τὰ δὲ ἄλλα δύο σώματα εὑρίσκονται μεταξὺ Λαρίσσης καὶ Τρικκάλων. Ἀλλ' ἐν τῇ πόλει τῆς Λαρίσσης δὲν ὑπάρχουσι πλείονες τῶν 12 χιλιάδων ἀνδρῶν. Αἱ ἀσκήσεις ἐξακολουθοῦσιν ἀπὸ πρωίας μέχρι νυκτός, ἐκπληκτικὴ δ' εἶναι ἡ ταχεῖα πρόοδος τῶν ἐπιστράτων. Χάρις εἰς τὸν ὡραῖον καιρόν, ἡ ὑγεία τῶν στρατευμάτων εἶναι ἐξαίρετος, μέγας ὁ ἐνθουσιασμός. Ἡ ἄφιξις τοῦ διαδόχου θὰ δώσῃ τὸ σύνθημα τῶν ἐχθροπραξιῶν. Καίτοι ἡ ἐνεστῶσα ὁροθετικὴ γραμμὴ συνεπάγεται διὰ τοὺς Ἕλληνας πολλὰ μειονεκτήματα, ὑπάρχουσι σημεῖα, ἐξ ὧν ἑλληνικὴ ἐπίθεσις εἱμπορεῖ νὰ γίνῃ ἐπιτυχῶς. Τοιαῦτα εἶναι ἡ κοιλὰς τῶν Τεμπῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, τὸ Νεζερὸν καὶ τὸ Δαμάσι. Ἐάν τις κρίνῃ ἐκ τῆς παρατάξεως τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, τὸ πολεμικὸν αὐτῶν σχέδιον σκοπεῖ ἐπίθεσιν εἰς τρία σημεῖα, εἰς τὸ Δαμάσι, εἰς τὸ στενὸν τῆς Γούνιτσας καὶ μεταξὺ Ζάρκου καὶ Γριτσάνου. Τὸ πρῶτον σημεῖον εἶναι τὸ καταλληλότερον πρὸς γενικὴν ἐπίθεσιν, διότι ὑπάρχει ἐκεῖ ἁμαξιτὴ ὁδός, συνεκεντρώθη δὲ ἤδη τουρκικὸν πεζικὸν ἐξ 22 χιλιάδων ἀνδρῶν. Αἱ ἑλληνικαὶ ἀρχαὶ γινώσκουσι τὰ σχέδια ταῦτα καὶ ἔλαβον τὰ δέοντα μέτρα.»

Ἰταλὸς δὲ ἀνταποκριτής, ἐπισκεφθεὶς τὸ ἐν Ἐλασσῶνι τουρκικὸν στρατόπεδον καὶ συνδιαλεχθεὶς πρὸς τὸν στρατηγὸν Μεμδοὺκ-πασσᾶν, ἐπιστέλλει:

«Τὰ τουρκικὰ στρατεύματα τῆς Μακεδονίας κατέχουσιν ἐξαιρέτους θέσεις, ἐναντίον δὲ τῶν ἄλλοθεν βεβαιώσεων καὶ ὁ ὁπλισμός των καὶ ὁ ἱματισμός των εἶναι εἰς ἀρίστην κατάστασιν. Ἐπίφοβον εἶναι ἰδίως τὸ πυροβολικόν των, ἀποτελούμενον ἐξ 158 τηλεβόλων Κρούπ. 108 τηλεβόλα εἶναι τεταγμένα ἐπὶ τῶν λόφων τῆς Ἐλασσῶνος, κατεχομένων καὶ ὑπὸ ἰσχυροῦ σώματος πεζικοῦ. Ἐν συνόλῳ, ἡ παρὰ τὴν Θεσσαλίαν τουρκικὴ δύναμις ἀνέρχεται εἰς 42 χιλιάδας ἀνδρῶν, μὴ περιλαμβανομένης τῆς ἐν Ἠπείρῳ. Πᾶσαι αἱ πάροδοι κατέχονται ἰσχυρῶς καὶ ὑπερασπίζονται ὑπὸ πυροβολικοῦ. Οἱ Τοῦρκοι δείκνυνται ἀνυπόμονοι νὰ συμπλακῶσι πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ὁμολογουμένως δ' ἐν ταῖς δεδομέναις περιστάσεσι δυσχερὴς θ' ἀποβῇ εἰς τοὺς Ἕλληνας ἡ εἰς Μακεδονίαν εἰσβολή. Τοὐναντίον,

περιοριζόμενοι εἰς ἄμυναν, οἱ Ἕλληνες δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ὑπερέχοντες. Ἐνὶ λόγῳ ἑκατέρωθεν ὁ στρατηγός, ὅστις θ' ἀναλάβῃ τὴν εὐθύνην ἐπιθέσεως, θὰ περιέλθῃ εἰς κίνδυνον. Καὶ τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν εἶναι καλῶς ἠσκημένον. Τὸ ἐπιτελεῖον περιλαμβάνει τοὺς ἀρίστους ἀξιωματικούς. Πρὸς τὴν Ἤπειρον οἱ Τοῦρκοι εἶναι πολὺ ἀσθενέστεροι, ἐκεῖ δ' εἶναι πιθανωτέρα ἡ πρώτη ἐπίθεσις τῶν Ἑλλήνων, ὧν ἡ θέσις εἶναι κρείττων».

Εἰς τοιαύτην ἐνεργὸν στασιμότητα — ἂν ἐπιτρέπεταί μοι ἡ ἔκφρασις — εὑρίσκονται τὰ πράγματα περὶ τὸ τελευταῖον δεκαήμερον τοῦ Μαρτίου, ὅλων δὲ τἀνήσυχα βλέμματα προσηλοῦντο ἐπὶ τῶν ἐνεργειῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἥτις, συγκεντρώσασα ἐν Θεσσαλίᾳ πολυαρίθμους ὁμάδας ἐπαναστατῶν, ἠπείλει ὅτι ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν, θὰ ἐπιχείρει εἰσβολὴν εἰς Μακεδονίαν, ἐκβιάζουσα οὕτω τὴν ταχεῖαν ἔναρξιν τοῦ πολέμου, ὃν ἡ Κυβερνητικὴ μέριμνα ἐνδελεχῶς εἰργάζετο ν' ἀποφύγῃ, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχῃ ὑπ' ὄψει της καὶ τὸ πάντοτε σοφὸν ἀξίωμα, ὅτι «ὁ ἐπιθυμῶν εἰρήνην πρέπει νὰ παρασκευάζεται πρὸς πόλεμον».

Ἐπίφοβος ἰδίως ἐθεωρεῖτο ἡ προσεγγίζουσα ἤδη Ἐθνικὴ Ἑορτὴ τῆς 25ης Μαρτίου, διότι κατ' αὐτὴν ἐθεωρεῖτο ἐπικειμένη ἡ εἰσβολὴ τῶν ἐπαναστατῶν ἢ καὶ ἡ ἔναρξις ἴσως τῶν ἐχθροπραξιῶν. Οἱ φόβοι οὗτοι εἶχον ἐξαναγκάσει τὴν Τουρκίαν ἀφ' ἑνὸς νὰ ἐνισχύσῃ τὰς παραμεθορίους φρουρὰς της κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην, τὰς δὲ Δυνάμεις ν' ἀπευθύνωσιν αὐθημερὸν κοινὴν διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις πρέσβεων διακοίνωσιν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, διαλαμβάνουσαν τὰ ἑξῆς :

«Κύριε Ὑπουργέ,

«Οἱ συνάδελφοί μου καὶ ἐγώ, ἐρχόμεθα ν' ἀπευθύνωμεν πρὸς τὸν ὑπουργὸν ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν, κατόπιν κοινῆς μεταξὺ ἡμῶν συνεννοήσεως, καὶ συμφώνως πρὸς τὰς κοινὰς ἡμῶν ὁδηγίας τὴν ἑξῆς διακοίνωσιν.

«Ὁ ὑπογεγραμμένος κτλ. κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεώς του λαμβάνει τὴν τιμὴν ν' ἀνακοινώσῃ εἰς τὴν Α. Ἐξοχότητα τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅτι ἐν περιπτώσει ἐνόπλου ἐνεργείας κατὰ τὰ Ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα, πᾶσα ἡ εὐθύνη τῶν ἐνδεχομένων συνεπειῶν θὰ βαρύνῃ ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε δώσει τὴν ἀφορμήν.

«Ὁ ὑπογεγραμμένος ὀφείλει πρὸς τούτοις νὰ προσθέσῃ, ὅτι οἱαδήποτε καὶ ἂν ἤθελεν εἶναι ἡ ἔκβασις τοῦ ἀγῶνος, αἱ Δυνάμεις, σταθερὰν ἔχουσαι ἀπόφασιν νὰ διατηρήσωσι τὴν γενικὴν εἰρήνην, εἶναι διατεθειμέναι νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει, ὅπως ὁ ἐπιτεθεὶς καρπωθῇ τὸ ἐλάχιστον ὄφελος ἐκ τῆς ἐπιθέσεώς του».

Καίτοι δὲ οἱ φόβοι οὗτοι ἀπεδείχθησαν ἀβάσιμοι ἐκ τῶν ὑστέρων, ἡ δὲ 25ης Μαρτίου, πλὴν τοῦ μεγαλοπρεποῦς καὶ πανδήμου ἐν Ἑλλάδι καὶ ὅπου Ἕλληνες ἑορτασμοῦ τῆς Ἐθνικῆς Ἑορτῆς, παρῆλθε σχεδὸν ἐν πλήρει ὡς θὰ ἴδωμεν ἡσυχίᾳ, οὐχ ἧττον μόνον τυφλοὺς ἠδύναντο πλέον ν' ἀπατῶσι τὰ πράγματα, διότι τὰ ἐν τῷ ἀνατολικῷ τῆς Εὐρώπης ὁρίζοντι ἐπισεσωρευμένα ἤδη παμμέλανα νέφη ἐδήλουν πασιφανῶς ἐπικειμένην τὴν δεινὴν καταιγίδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Ἐνέργειαι τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας».— Τὰ ἀνταρτικὰ σώματα.

Αἱ ἐν Ἀνατολῇ μυστικαὶ Ἑταιρίαι. — «Ἐθνική» καὶ «Φιλική» Ἑταιρία. — Τίνας ὑπηρεσίας ἠδύνατο νὰ παράσχῃ. — Δρᾶσις καὶ σκοπὸς αὐτῆς. — Ἑλληνισμὸς καὶ Πανσλαυϊσμός. - Μεγαλοποίησις τῶν δυνάμεων τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας. — Τί ἤλπιζε παρ' αὐτῆς ὁ ἑλληνικὸς λαὸς — Ἀποδείξεις ὅτι ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία δὲν συνίστη συμφώνως μὲ τοὺς Νόμους τοῦ Κράτους. - Κατὰ τί παρέβαινε τὸν Ποινικὸν Νόμον. — Διὰ τίνας λόγους τὸ Κράτος ἠνέχετο τὴν ὕπαρξιν τοιούτου Σωματείου. — Σύμπραξις τῆς Κυβερνήσεως μετὰ τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας. — Μία διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν πρὸς τοὺς Νομάρχας τοῦ Κράτους. — Καταρτισμὸς ἐνόπλων ὁμάδων πολιτῶν. — Τὰ μέγα ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνταρτικὸν σῶμα τῆς Ἑταιρίας. — Ὀργανισμὸς καὶ ἀρχηγὸς αὐτοῦ. — Τὰ πρὸ τῆς εἰσβολῆς: Ἡμερησία Διαταγὴ τῶν Ἀρχηγῶν. — Σύστασις στρατοδικείου. Ὁ Κυπριάνης. — Εἰσβολὴ καὶ πρῶται συγκρούσεις. — Πυρπόλησις τουρκικῶν σταθμῶν. - Τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Προφήτου Ἠλία — Πολιορκία καὶ ἅλωσις τοῦ Μπαλτίνου. — Αἱ ἐπιτυχίαι τοῦ Νταβέλη — Ἡ μάχη τῆς Κρανιᾶς — Διάσπασις καὶ ὑποχώρησις τῶν ἀνταρτῶν. — Ἀποτυχία τοῦ κινήματος — Τὸ ἀποβατικὸν σῶμα τῆς Καβάλλας. — Ἀνάμιξις τῆς Κυβερνήσεως — Συνεννοήσεις μετὰ τοῦ Δεβίδη καὶ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου. — Ἀπόβασις καὶ ἀποτυχία τῶν ἀνταρτῶν. — Συγκέντρωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων ἐν Ἄρτῃ. — Μία δήλωσις τοῦ Σκαλτσοδήμου. — Διατί ἀπέτυχον τ' ἀνταρτικὰ σώματα.

Ἡ Ἀνατολὴ κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εὑρίσκετο εἰς περίοδον μυστηριώδους δράσεως. Σωματεῖα καὶ ἑταιρίαι μυστικαὶ διεξῆγον πανταχόθεν λάθρα τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ τουρκικοῦ καθεστῶτος· πόλεμον ἐν τούτοις τὸν ὁποῖον ἡ Πύλη ἐφοβήθη πάντοτε περισσότερον τοῦ τακτικοῦ. Τὰ Ἀρμενικὰ κομιτάτα, ἑδρεύοντα πάντοτε ἐκτὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους καὶ ἐνεργοῦντο ἐν αὐτῷ διὰ τῶν πρακτόρων των, εἶχον γεννήσει πράγματα εἰς τὴν τουρκικὴν Κυβέρνησιν ὡς ἐκ τῆς λαμπρᾶς των διοργανώσεως. Τὰ σωματεῖα τῶν Νεοτούρκων, τουτέστι τῶν μὴ ἀφωσιωμένων εἰς τὸν Χαμὶτ καὶ τὴν σύγχρονον τουρκικὴν διοίκησιν μορφωμένων ὀπαδῶν τοῦ Κορανίου, ἠπείλουν ἔτι χείρονα, διότι αὐτοὶ θὰ ἐνέσπειρον τὴν διάστασιν μεταξὺ Ὀθωμανῶν καὶ Ὀθωμανῶν, ἐφάνησαν δὲ καὶ μείζονας ἔτι ἔχοντες βλέψεις ὅταν ἀπεπειράθησαν νὰ προσεγγίσουν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, διότι τὸ ἑλληνικὸν

Ἀντάρται ἐκ τοῦ ἐπαναστατικοῦ σώματος Καψαλοπούλου-Μυλωνᾶ ἐν Καλαμπάκᾳ.

στοιχεῖον, ἅτε πλεονάζον ἐν Τουρκίᾳ, ἠδύνατο ἄριστα νὰ τεῖς χρησιμεύσῃ ὡς ἔρεισμα πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν πόθων των, οἵτινες ὅμως, συμβιβαζόμενοι πρὸς τὰ ἰδικά των μόνον συμφέροντα, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ εὕρουν ἠχὼ εἰς τὰ πνεύματα τῶν ραγιάδων, οἵτινες καὶ πάλιν θὰ ἔμενον ραγιάδες.... μὲ περισσότερα ἴσως δικαιώματα· ἀπηυθύνθησαν τότε πρὸς τὴν ἐν ἀναβρασμῷ εὑρισκομένην ἐλευθέραν Ἑλλάδα, ζητοῦντες διὰ προκηρύξεώς των πρὸς τὸν ἑλληνικὸν λαὸν σύμπραξιν καὶ συμμαχίαν, πρὸς ἐκθρόνισιν τοῦ Χαμὶτ καὶ ἀναστήλωσιν τοῦ κράτους τῶν νόμων ἐν Τουρκίᾳ διὰ τῆς εἰσαγωγῆς τῶν ἀναγκαίων μεταρρυθμίσεων ἐν τῇ διοικήσει τοῦ ὀθωμανικοῦ Κράτους, διὰ τῶν ὁποίων, καθ' ἃ ἐφρόνουν, θὰ ἐπήρχετο ὁ στενότερος τῶν ποικίλων φυλῶν σύνδεσμος καὶ ἡ ἐξίσωσις αὐτῶν ἐνώπιον τῆς δικαιοσύνης καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολυμόρφου λαοῦ ἀπέναντι τοῦ Κράτους. Ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι τὴν αὐτὴν εὗρον ψυχρὰν ὑποδοχήν. Φυσικὸν δὲ τοῦτο: οἱ Νεότουρκοι ζητοῦσι τὴν ἐκθρόνισιν τοῦ Σουλτάνου καὶ εἰσαγωγὴν μεταρρυθμίσεων χάριν ἑαυτῶν, κυρίως. Ὁ Ἑλληνισμὸς θέλει τὴν κατάλυσιν οὐχὶ τῆς ἰσχύος τοῦ Χαμίτ, ἀλλ' αὐτῆς τῆς τουρκικῆς ἐξουσίας καὶ τὴν παράδοσιν τῶν ὀθωμανικῶν χωρῶν εἰς τοὺς πατροπαραδότως ἔχοντας ἐπ' αὐτῶν δικαιώματα κατοχῆς καὶ κυριότητος.

Τὸ κυρίως ὅμως μέγα παῖξαν μέρος κατὰ τὴν Ἑλληνοτουρκικὴν σύρραξιν σωματεῖον ἦτο ἡ ἐξ Ἑλλήνων πατριωτῶν ἱδρυθεῖσα καὶ παρὰ τοῦ χρήματος τῶν φιλοπατρίδων Ἑλλήνων συντηρουμένη «Ἐθνικὴ Ἑταιρία». Ἱδρυθεῖσα κατὰ μίμησιν τῆς «Φιλικῆς Ἑταιρίας», ἥτις εἶναι πασίγνωστον πόσον τελεσφόρως εἰργάσθη ἄλλοτε ὑπὲρ ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐφρόνησεν ἴσως ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπιτελέσῃ ἀνάλογον καὶ σήμερον ἔργον ὑπὲρ τῶν εἰσέτι ὑπὸ Τουρκικὸν ζυγὸν διατελουσῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν· ἀλλ' ἡ ἐποχὴ καθ' ἣν ἔδρα ἡ «Φιλικὴ Ἑταιρία» ἦτο ἐποχὴ ἐπαναστάσεως, καθ' ἣν ἀποκλειστικῶς ἔδει νὰ χρησιμοποιηθῶσιν αἱ ἐθνικαὶ δυνάμεις κατὰ σμικρά, αὐτοτελῆ, αὐτόβουλα πολλάκις καὶ αὐτοσύστατα σώματα, σήμερον ὅμως ἐπρόκειτο περὶ πολέμου τακτικοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην ἔχουν θέσιν τὰ ἀνταρτικὰ σώματα· διότι οἱ πόλεμοι δὲν διεξάγονται μὲ στίφη ἀνδρῶν, ὅσον ἐμπειροπόλεμοι καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν οὗτοι, ὅσον καὶ ἂν ἀντέχουν εἰς κακουχίας καὶ στερήσεις, ἀλλὰ μὲ στρατὸν συντεταγμένον καὶ ὑποκείμενον εἰς τὴν δύναμιν τῆς συνοχῆς ἣν γεννᾷ ἡ πειθαρχία, ἐφωδιασμένον δὲ δι' ὅλων τῶν ἀπαραιτήτων γνώσεων καὶ μέσων τοῦ μάχεσθαι. Κατ' ἀνάγκην φυσικὴν ἐντεῦθεν ἡ ἀνάμιξις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» εἰς τὸν πόλεμον δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποβῇ πολὺ ἐπωφελής.

Δὲν θὰ εἰσδύσωμεν εἰς τὰ μυστήρια τῆς ἀρχικῆς της συστάσεως, ἂν ὑπάρχουν τοιαῦτα, μήτε θὰ πειραθῶμεν ν' ἀναζητήσωμεν τοὺς ὑπευθύνους διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν ἐνεργειῶν αὐτῆς· θ' ἀναλύσωμεν μόνα τὰ γεγονότα ἀπὸ τῶν ὁποίων πάντοτε ἐξάγονται τασφαλέστερα συμπεράσματα· τὰ γεγονότα ἐν τῇ δράσει καὶ ὄχι ἐν ταῖς παρασκευαῖς ἢ τοῖς ἐνδοτέροις ἢ ἀπωτέροις σχεδίοις, ἅπερ εἶχεν ὡς πρόγραμμα ἡ Ἑταιρία.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦ πολέμου δράσεώς της ἐγένετο γνωστόν, ὅτι σκοπὸς αὐτῆς ἦτο ἡ ἀναζωπύρησις τοῦ πατριωτικοῦ αἰσθήματος καὶ τῆς συναισθήσεως τῆς φυλετικῆς ἑνότητος καὶ ὑπεροχῆς παρὰ τοῖς ὑποδούλοις Ἕλλησιν, ἀπέναντι τῶν ἄλλων φυλῶν μεθ' ὧν οὗτοι συζῶσι, συνάμα δὲ ἡ ἀντίδρασις κατὰ τῶν, ἐν Μακεδονίᾳ κυρίως, ἐνεργειῶν τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων, οἵτινες διεξεδίκουν ὡς ἀποκλειστικῶς αὐτοῖς ἀνῆκον τὸ ἥμισυ, εἰ μὴ πλέον, τῆς Μακεδονίας, τοῦτο δὲ οὐχὶ βεβαίως ἐξ ἰδίας πεποιθήσεως, ἀλλ' ὡς ἠπατημένα ὄργανα τῶν πανσλαυιστικῶν σχεδίων τῆς Πετρουπόλεως.

Ἡ ὑπὸ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» διενεργουμένη πρὸς τοῦτο ἀντίδρασις ἐκρίθη παρὰ τῶν μελῶν αὐτῆς ὅτι ἔδει νὰ ἐξωτερικευθῇ διὰ τῆς συγκροτήσεως ἐπαναστατικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα, περιάγοντα τὸ Ἑλληνικὸν ἰδεῶδες ἀνὰ τὰ μακεδονικὰ ὄρη, νὰ κρατῶσιν ἐν ἐγρηγόρσει τὸν Ἑλληνικὸν πληθυσμὸν τῆς χώρας καὶ νὰ παρασκευάζουν ὡς οἷόν τε τὸ ἔδαφος πρὸς ἐπανάστασιν, ὅταν αὕτη ἤθελε κριθῇ ἀναγκαία.

Καὶ ὄντως αἱ ἐπιτυχίαι ἃς ἤραντο κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος αἱ μικραὶ ἐπαναστατικαὶ ὁμάδες, ὑπὸ τοὺς ἀτρομήτους ὁπλαρχηγοὺς Μπρούφαν, Τάκην, Ζαρκάδαν, Παπαδῆμον, Γκρούταν, Νάούμ, Τσάμην, Βερβέραν, Δημόπουλον, καὶ λοιπούς, δὲν ἐνέπνευσαν μόνον στίχους εἰς τὴν δημώδη ποίησιν ἥτις ἐξύμνησε τοὺς ἄθλους των διὰ στροφῶν οἷαι αἱ ἑξῆς :

Τὸ λὲν οἱ κοῦκοι στὰ βουνὰ κι' ἡ πέρδικες στὰ πλάγια,
τὸ λέει κι' ὁ πετροκότσυφας στὰ κλέφτικα λημέρια,
Οἱ κλέφτες ἐσκορπίσανε. γινήκανε μπουλούκια
ὁ Μπρούφας στὸ Μουρίχοβο, Ζαρκάδας στὰ Καλιάρια,
Καὶ ὁ Τάκης ὁ περήφανος ψηλὰ στὸ Περιστέρι.
Καὶ πάλι συναχτήκανε στὴν Παναγιὰ Λιμνίτσα.
Πιάνουν καὶ γράφουν προσταγὴ καὶ τὴν Τουρκιὰ τρομάζουν.
«Τοῦρκοι, καθῆστε φρόνημα καὶ βάλτε το στὸ νοῦ σας,
δὲν εἶν' ὁ περσινὸς καιρὸς, βουλγάρικο ντουφέκι.
Ἐδῶ δὲν εἶναι Βουλγαριὰ, δὲν εἶν' Ἀρκουδιαρέοι
νὰ φεύγουνε στὸν πόλεμο σὰν ξαφνισμένα λάφια.
Ἐδῶ εἶν' ἑλληνόπουλα, παιδιὰ τοῦ Νικοτσάρα,
Ποὔχουν τὸν πόλεμο γιορτή, τὸν πόλεμο παιγνίδι.
Τοῦρκοι, καθῆστε φρόνημα, γιατ' ἦρθαν ἄλλα χρόνια,
δὲν εἶναι ὁ περσινὸς καιρὸς, βουλγάρικα ντουφέκια».

ἀλλὰ καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν ὑποδούλων ἀδελφῶν μας ὄντως ἀνεπτέρωσαν περὶ πιθανῆς των ἐν προσεχεῖ μέλλοντι ἀποκαταστάσεως, καὶ τὴν πεποίθησιν ἐπέρρωσαν ἐπὶ ταῖς εἰλικρινέσιν ἐνεργείαις τῆς Ἑταιρίας καὶ τῇ μεγάλῃ ἠθικῇ δυνάμει τοῦ Ἑλληνισμοῦ, θορυβήσασαι ἅμα τούς τε ἀλαζόνας Βουλγάρους καὶ τοὺς ὑπνώττοντας Ὀθωμανούς.

Ἐντούτοις, διέπραξαν σφάλμα μέγα οἱ ἰθύνοντες τὰ τῆς Ἑταιρίας, ἀφέντες

νὰ πιστευθῇ, ἐν τῇ μυστικότητι τῶν ἐνεργειῶν της, ὅτι διέθετε μέγιστα κεφάλαια καὶ ὅτι ἐκράτει εἰς χεῖράς της τὴν εἰρήνην τῆς Ἀνατολῆς, πράγματα οὐδὲ πόρρωθεν κατορθωτὰ διὰ μίαν Ἑταιρίαν, ἀκόμη δὲ καὶ διότι, μὴ καλῶς ἀναμετρήσαντες τὰς περιστάσεις καὶ τὸ δυνατὸν τῆς διεξαγωγῆς ἐθνικοῦ ἀγῶνος, παρεξέτειναν τὰς ἐνεργείας των καὶ ἐπὶ πεδίου ἄλλοις ἀνήκοντος, ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς προκλήσεως πολέμου πρὸς τὴν Τουρκίαν ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος, ἧς τὸ ἐπαρκὲς ἢ μὴ ἐν ταῖς πολεμικαῖς προπαρασκευαῖς ὤφειλον αὐτοὶ νὰ γνωρίζουν κάλλιστα, — διότι μέλη τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», πλὴν ἄλλων, ἦσαν καὶ μέγας ἀριθμὸς ἀξιωματικῶν τοῦ στρατοῦ, οἵτινες πάνυ προθύμως ἀνελάμβανον νὰ ἐργασθῶσιν ὑπὲρ τῆς διασώσεως τῶν ἐν Μακεδονίᾳ δικαιωμάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ὄχι βεβαίως νὰ προβῶσι καὶ μέχρις ἐνεργειῶν, αἵτινες ἠπείλουν ἴσως νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφιβόλῳ καὶ αὐτὴν ἔτι τοῦ Ἐλευθέρου Βασιλείου τὴν ὕπαρξιν.

Ἀληθὲς ὅτι ἐπὶ τῶν γεγονότων τούτων στηριχθεῖσα ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, ἐπειράθη νὰ ἐπιρρίψῃ ὁλόκληρον τὴν εὐθύνην τοῦ ἀτυχοῦς πολέμου ἐπὶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», διὰ νὰ καταστήσῃ ὅμως τοῦτο πιστευτόν, ἠναγκάσθη νὰ λησμονήσῃ ὅτι ἑταιρίαι οἱαιδήποτε καὶ Σωματεῖα δὲν δύνανται νὰ ἐνεργήσουν ἂν ἡ Κυβέρνησις τοῦ Κράτους δὲν θέλει τοῦτο. Καὶ πρῶτον· — ἡ σύστασις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ἀντέβαινε πρὸς τοὺς κειμένους νόμους, διότι συνεστήθη μυστικὰ καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Κυβερνήσεως, μὴ κυρωθέντος ὑπὸ τοῦ Κράτους τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς, ἐπὶ παραβάσει τοῦ ἄρθρου 212 τοῦ Ποινικοῦ Νόμου, ἔχοντος ὡς ἑξῆς :

Ἄρθρ. 212. «Ἐὰν πολλοὶ ἑνωθῶσιν ἄνευ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ συνέρχωνται ἐκ διαλειμμάτων ἢ τοῦ νὰ ἔχωσι διὰ γραφῆς ἢ ἄλλων σημάτων ἀνταπόκρισιν μετ' ἀλλήλων ὑπὸ ρητοὺς τύπους καὶ θεσμοὺς ἀποκλείοντες τοὺς μὴ ἰδιαιτέρως παρεισαγμένους **διὰ νὰ συνασχολῶνται περὶ ἀντικείμεα, τὰ ὁποῖα ἀνάγονται εἰς ἐξωτερικὰς ἢ ἐσωτερικὰς σχέσεις τῆς ἐπικρατείας,** εἰς θρησκείαν ἢ ἄλλους δημοσίους σκοπούς, οἱ μὲν καθιδρυταὶ καὶ προϊστάμενοι τοιαύτης ἑταιρίας τιμωροῦνται μὲ φυλάκισιν τριῶν μηνῶν μέχρι δύο ἐτῶν καὶ μὲ χρηματικὴν ποινὴν 50—200 δραχμῶν, οἱ δὲ λοιποὶ συνέταιροι μὲ φυλάκισιν τὸ πολὺ ἑνὸς ἔτους καὶ χρηματικὴν ποινὴν τὸ πολὺ 100 δραχμῶν.»

Δεύτερον. — Ἡ Ἑταιρία αὕτη, μυστικῶς ἐργαζομένη, ἀπέκρυπτεν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τά τε μέλη καὶ τὰς ἀποφάσεις της, τὴν ἀπόκρυψιν δὲ ταύτην ἐπέβαλλε καὶ δι' ὅρκου εἰς τοὺς προσερχομένους ὅπως συνεργασθῶσι μετ' αὐτῆς, παραβαίνουσα τὰ ἀκόλουθα ρητὰ ἄρθρα του Π. Νόμου :

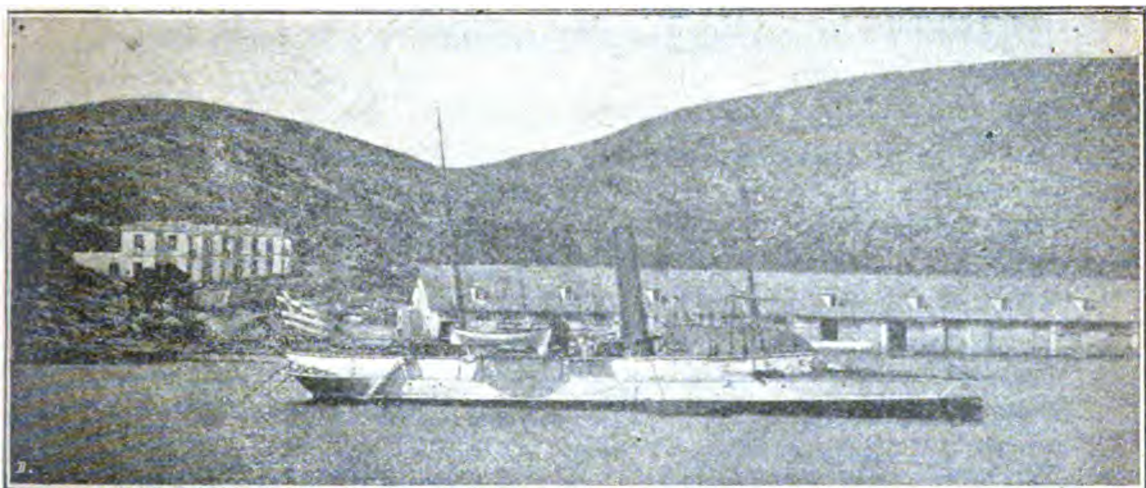
Ἄρθρ. 214. «Ἐὰν ἡ ὕπαρξις ὁποιασδήποτε συσταθείσης Ἑταιρείας, οἱ σκοποὶ αὐτῆς, οἱ θεσμοί, τὰ μέλη, αἱ συναθροίσεις, αἱ ἀποφάσεις ἢ ἀσχολίαι ἀποσιωπῶνται **κατ' ἀμοιβαίαν ὑποχρέωσιν,** ἢ ἄλλως ἀποκρύπτωνται ἐπίτηδες ἀπὸ τῆς ἀρχῆς, ἢ ἀναγγέλλωνται ψευδῶς, εἰς μὲν τοὺς καθιδρυτὰς καὶ προ-

ἱσταμένους ἐπιβάλλεται φυλάκισις τοὐλάχιστον δύο ἐτῶν καὶ χρηματικὴ ποινὴ 100 — 500 δραχμῶν, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς συνεταίρους φυλάκισις ἑνὸς μέχρι τριῶν ἐτῶν καὶ χρηματικὴ ποινὴ 50 — 300 δραχμῶν».

Ἄρθρ. 215. «Ἐὰν ἡ εἰς παρασιώπησιν καὶ τήρησιν τῆς μυστικότητος ὑποχρέωσις **ἐνισχύηται ἐνόρκως ἢ ἄλλως γίνεται ὅρκος τις** ἐκ μέρους τῶν εἰσαγομένων εἰς τὴν μυστικὴν Ἑταιρείαν, οἱ μὲν συνεταῖροι τιμωροῦνται μὲ **εἱρκτήν, καθιδρυταὶ δὲ καὶ προϊστάμενοι καταδικάζονται εἰς δεσμά».**

Τρίτον·— Ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» ἐνήργει ἀναφανδὸν ἐράνους πρὸς ἐπίρρωσιν τοῦ ἔργου της δι' ἐπιτροπῶν φανερῶν καὶ πολλῶν ἄλλων μέσων ἔν τε τῷ Ἐσωτερικῷ καὶ ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ, κατὰ παράβασιν τοῦ ἄρθρου 225 τοῦ Π. Ν.

«Ἐπιβάλλονται αἱ ποιναὶ τοῦ ἀνωτέρω ἄρθρ. (214) ἐὰν σωματεῖόν τι, ἢ

Ἡ Ἑλληνικὴ ἀτμοβάρις «Ἄκτιον».

προϊστάμενοι αὐτοῦ ἢ μέλη τινὰ τοῦ ἰδίου σωματείου, **ἐκδίδουσι διατάγματα καὶ δηλοποιήσεις περὶ ἀντικειμένων τὰ ὁποῖα εἶνε ἀλλότρια τῆς νομίμου ἁρμοδιότητός των,** ἢ χωρὶς νὰ ζητήσουν τὴν ἀπαιτουμένην συγκατάθεσιν τῆς ἀρχῆς, ἢ συντάττωσιν αὐτογνωμόνως νέους θεσμούς, μεταβάλλωσι κατὰ τὸ δοκοῦν τοὺς προτεταγμένους, ἐνεργῶσι πράξεις ἀνοικείου δικαιοδοσίας, **εἰσπράττωσιν ἀσυγχωρήτους φόρους καὶ ἐράνους** κλπ.».

Τέταρτον.— Κατήρτιζεν ἔνοπλα ἀνταρτικὰ σώματα, ἤτοι στίφη ἀτάκτων στρατιωτῶν, ἄνευ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐξαπέστελλεν αὐτὰ εἰς Μακεδονίαν διὰ τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἤτοι παρέβαινε τὴν περὶ τούτου διάταξιν τοῦ Ποιν. Νόμου ἄρθρ. 127 § 1 τιμωροῦντος διὰ θανατικῆς ποινῆς ἐκείνους, οἵτινες **«ἄνευ προσταγῆς ἢ ἀδείας τῆς Κυβερνήσεως συλ-**

λέγουσιν ἢ ἀπογράφουσι μόνοι ἢ δι' ἄλλων στρατεύματα ἢ στρατιώτας ἢ ἀποπειρῶνται τούτου, καθὼς καὶ ὅσοι ἐν γνώσει ἑκουσίως συλλέγονται κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον πρὸς στρατείαν».

Ἅπαντα ταῦτα ἦσαν κατάφωρα καὶ διενηργοῦντο φανερῶς, ὑποπίπτοντα συνεπῶς καὶ εἰς τὴν ἀντίληψιν τῆς ἐξουσίας. Διατί λοιπὸν ἡ Κυβέρνησις ἐπέτρεπε τὴν σύστασιν καὶ διατήρησιν τοιαύτης Ἑταιρίας, παρὰ τοὺς κειμένους νόμους, καὶ διατί δὲν ἐλάμβανε μέτρα ἀνασταλτικὰ τῶν ἐνεργειῶν της ; — Καταφανὲς ἄλλως τε ὅτι ἡ Πολιτεία ἠνείχετο σιωτηρῶς τὰς ἐνεργείας καὶ ἐκ τοῦ ἐν σελίσι 38 - 39 τῆς παρούσης συγγραφῆς καταχωρηθέντος ὑπομνήματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», καθ' ὃ αὕτη, ἀναγνωρίζουσα τὰς πατριωτικὰς ἐνεργείας τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως, συνεκρατεῖτο εἰς τὰς ἰδίας της ἀποφάσεις καὶ ἐδήλου ὅτι οὐδὲν θὰ ἐνήργει τοῦ λοιποῦ αὐτοβούλως ἐν Μακεδονίᾳ, ἅπαξ προβληθέντος τοῦ ζητήματος τῆς ἀναγνωρίσεως ἢ μὴ τῆς ἐν Κρήτῃ Ἑλληνικῆς Κατοχῆς. Εἶναι δὲ βεβαίως παιδαριώδεις αἱ σκέψεις ὅτι ἡ Κυβέρνησις καὶ τὸ Στέμμα ἐφοβοῦντο νὰ περιστείλουν τὰς παρὰ τὸν νόμον ἐνεργείας μιᾶς πατριωτικῆς Ἑταιρίας, διότι συνέπεσεν αὕτη ν' ἀριθμῇ μεταξὺ τῶν μελῶν της καὶ πολυαρίθμους ἀξιωματικοὺς τοῦ στρατοῦ, — διότι βέβαια καὶ οὗτοι, καὶ ἅπας ὁ λοιπὸς παραπεισθεὶς ὅσον ἀφορᾷ τὴν δύναμιν τῆς Ἐθνικῆς κόσμος, ἂν τῷ ὑπεδεικνύοντο σαφῶς καὶ εἰλικρινῶς οἱ λόγοι δι' οὓς αἱ τοιαῦται ἰδιωτικαὶ ἐνέργειαι θὰ παρέβλαπτον καιρίως τὰ ἐθνικὰ συμφέροντα, δὲν θὰ εὑρίσκετο εἰς τοσοῦτον ἀνοίας καὶ δὲν θὰ εἶχε τοιαύτην ἔλλειψιν λογικῆς, ὥστε νὰ μὴ κατορθώσῃ ν' ἀντιληφθῇ τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ δίκαιον καὶ τὸ ἀληθές.

Οὐδὲν ὅμως τοιοῦτο μέτρον ἐλήφθη. Ὁ κόσμος εἶχε πεισθῆ περὶ τῆς ὑπερόχου δυνάμεως τῆς νέας Φιλικῆς Ἑταιρίας, περὶ τοῦ τελείου της ὀργανισμοῦ, περὶ τοῦ ἀμετρήτου της πλούτου, τὸ αὐτὸ δ' ἔπαθον καὶ αὐτά της τὰ μέλη, ἕνεκα τῆς μυστικότητος ἥτις ἐτηρεῖτο εἰς τὰ ἀφορῶντα αὐτὴν ἐκ μέρους τοῦ Ἀοράτου Συμβουλίου ὅπερ τὴν διηύθυνε. Πιστεύσαντες δ' οὕτω πάντες ἀνέμενον μετὰ πεποιθήσεως νὰ ἐπαναστατήσῃ ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος ἅμα τῷ πρώτῳ ἐν τοῖς μεθορίοις πυροβολισμῷ, ἡ δὲ ἐκ μέρους τῆς Κυβερνήσεως παροχὴ ἑνὸς ἑκατομμυρίου φυσιγγίων εἰς τὰ ἀνταρτικὰ σώματα τῆς Ἑταιρίας ἐκρίθη, πάνυ εὐλόγως, ὡς συγκατάθεσις εἰς τὰς ἐνεργείας της καὶ ὡς πλήρης σύμπραξις αὐτῆς μετὰ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος.

Καὶ μεθ' ὅλον ἐντούτοις τὸ παράτυπον τῆς συστάσεως καὶ λειτουργίας της, ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» ἔσχεν ὡς κύριον σφάλμα τὸ ὅτι κατώρθωσε διὰ τῆς πολιτείας της νὰ ὑπερτιμήσῃ ὁ κόσμος τὰς μικράς της δυνάμεις, νὰ πιστεύσῃ δ' ἐν τέλει καὶ αὐτὴ ἴσως ἡ ἰδία εἰς τὴν ἀνύπαρκτον ἰσχύν της πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ πανελληνίου κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ· ἔτι δὲ μᾶλλον διότι ἐθεώρησε τὸν ἐπικείμενον μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας πόλεμον ὡς εὔθετον περίστα

σιν ὅπως συντελέσῃ καὶ αὐτὴ νὰ μετρήσῃ τὸ Κράτος τὰς δυνάμεις του — τακτικὰς καὶ ἀτάκτους — πρὸς τὸν συμπαγῆ ὄγκον τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας.

Κατὰ τὰ λοιπά, — ἐκτὸς τῶν ὑπὲρ τὰς δυνάμεις της βλέψεων, — ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία», παρασκευάζουσα ἐπαναστατικὰ σώματα καὶ προσπαθοῦσα νὰ ἐγείρῃ ἐπανάστασιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἔπραττεν ὅ,τι καὶ μονομερεῖς τινες ὁπλαρχηγοί, ὅ,τι καὶ αὐτὴ ἡ Κυβέρνησις, ὅταν διέτασσε τοὺς Νομάρχας τοῦ Κράτους νὰ ὁπλίσουν τὸν λαὸν καὶ νὰ καταρτίσουν ἐνόπλους ὁμάδας πολιτῶν πρὸς σύμπραξιν μετὰ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ, διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 24 ἐγκυκλίου τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν, ἥτις εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Πρὸς τοὺς κ.κ. Νομάρχας τοῦ Κράτους

«Ἡ ἐμπόλεμος εἰς ἣν περιῆλθε τὸ Κράτος κατάστασις, διὰ τῆς διακοπῆς τῶν μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεων, ἐπιβάλλει εἰς πάντα Ἕλληνα τὸ καθῆκον ν' ἀμυνθῇ ὑπὲρ ἱερῶν καὶ ἑστιῶν. Ἡ Κυβέρνησις οὐδόλως ἀμφέβαλλεν ὅτι κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας στιγμὰς οἱ πολῖται τοῦ ἐλευθέρου Κράτους δὲν ἤθελον ὑστερήσει εἰς τὴν φωνὴν τῆς πατρίδος, γηθοσύνως δὲ μανθάνει, ὅτι ἐνῷ ὁ στρατὸς τῆς Πατρίδος ὑπερα μυνόμενος ἐκτελεῖ καρτερῶς τὸ καθῆκον του πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑποδούλων ἔτι ἀδελφῶν ἡμῶν, πανταχοῦ ἅγιος ἐνθουσιασμὸς καὶ συναίσθησις τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντος κατέχουσι τὰς ψυχὰς ἁπάντων, καὶ ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις ἀνταξίας τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν παραδόσεων καὶ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἡ Πατρίς, ἐπαναλαμβάνω, διατελεῖ ἐν ἐμπολέμῳ καταστάσει. Τοῦτο ἀρκεῖ ὅπως ἐξεγείρῃ πάντα Ἕλληνα καὶ ὁδηγήσῃ αὐτὸν ἐκεῖ ἔνθα ἡ Τιμὴ τοῦ ἔθνους τὸν καλεῖ.

«Οἱ Δήμαρχοι οὓς ἡ Πολιτεία ἔταξε προϊσταμένους τῶν δήμων, ὀφείλουσι νὰ διαθερμαίνωσι τὰ φιλοπάτριδα αἰσθήματα τῶν πολιτῶν καὶ παρασκευάζωσι καὶ αὐτοὺς πάντας ἐκ παραλλήλου τῷ στρατῷ ἀξίους ὑπερασπιστὰς τοῦ ἐθνικοῦ ἐδάφους. Οἱ τῶν παραμεθορίων ἐπαρχιῶν καὶ τῶν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς Ἑλλάδος, οἰκοῦντες ἐγγύτερον τῶν πεδίων τῶν μαχῶν, ἐκλήθησαν ἤδη νὰ συντάξωσι τοὺς δημότας αὐτῶν εἰς ἐνόπλους ὁμάδας καὶ νὰ ὁδηγήσωσι καὶ αὐτοὺς ἐκεῖ ὅπου τὸ συμφέρον καὶ ἡ τιμὴ τοῦ Γένους ἀπαιτεῖ, τάττοντες αὐτοὺς ὑπὸ τὰς ὁδηγίας τῶν ἐντεταλμένων τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Στρατοῦ. Δὲν ἀμφιβάλλω, ὅτι τὸ αὐτὸ θέλουσι πράξει καὶ οἱ τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν Δήμαρχοι τοῦ Κράτους, ἡ δὲ Κυβέρνησις πέποιθεν εἰς τὴν φιλοπατρίαν αὐτῶν καὶ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα τοῦ Ἑλληνικοῦ Λαοῦ.

«Ἅμα τῇ λήψει τῆς παρούσης παρακαλεῖσθε, Κύριοι, ἵνα ἀντίτυπον ταύτης ἀποστείλητε ἀμελλητεὶ καὶ διὰ τῆς βραχυτέρας ὁδοῦ εἰς ἕνα ἕκαστον τῶν Δημάρχων τοῦ καθ' ὑμᾶς Νομοῦ, ὅπως συμμορφωθῶσι πρὸς τὰ ἐπιστελλόμενα.

«Ἐν Ἀθήναις, τῇ 7 Ἀπριλίου 1897.

Ὁ Ὑπουργὸς

Κυριακούλης Μαυρομιχάλης.»

Τὴν ἐγκύκλιον μάλιστα ταύτην διεδέχετο ἑτέρα ὑπ' ἀριθ. 15102 ἀπὸ 10 Ἀπριλίου, ὅτε πλέον ὁ πόλεμος εἶχεν ἀρχίσει, διαλαμβάνουσα τὰ ἑξῆς περίπου :

«Σχετικῶς προηγηθεῖσαν ἤδη ἐγκύκλιον ἡμῶν ὑπ' ἀριθ. 24 περὶ ταχείας παρασκευῆς ἐνόπλων ὁμάδων εἰς κοινὴν μετὰ τοῦ στρατοῦ τῆς πατρίδος ἐθνικὴν ἐνέργειαν, καίτοι αἱ εἰδήσεις μέχρι τοῦδε τοῦ θάρρους, τῆς ἀντοχῆς καὶ καρτερίας τοῦ στρατοῦ εἰσὶ λίαν ἱκανοποιητικαί, συνιστῶ ὑμῖν ἐπίσπευσιν προπαρασκευῆς τῶν τοιούτων ὁμάδων, λεπτομερέστερον δὲ τὴν ἀποστολὴν αὐτῶν διὰ πρώτης εὐκαιρίας εἰς τὸ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατιωτικὸν ἀρχηγεῖον διὰ Βόλου, Φαρσάλων ἢ ὅπως ἄλλως ταχύτερον θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ παρὰ τὰ σύνορα μετάβασίς των· καὶ ὡς πρὸς τὰ μέσα μὲν τῆς μεταβάσεώς των θέλετε ἀναφέρει ἂν μὲν διὰ θαλάσσης πρὸς τὸ τῶν Ναυτικῶν ἂν δὲ διὰ ξηρᾶς πρὸς τὸ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπουργεῖον, μεθ' ὧν δέον νὰ συνεννοῆσθε πρὸς πᾶσαν διευκόλυνσιν καὶ ἐπιτάχυνσιν· ὡς πρὸς δὲ τὰ τῆς διατροφῆς αὕτη θέλει κανονισθῇ ἅμα τῇ κατατάξει των καὶ ἀμέσως παρὰ τῶν σωμάτων διὰ καταστάσεων τοῦ τακτικοῦ Στρατοῦ. Μὴ ἀμφιβάλλων ποσῶς ὅτι οἱ μᾶλλον ἐμπειροπόλεμοι καὶ φλεγόμενοι ὑπὸ τοῦ ἱεροῦ πυρὸς τῆς φιλοπατρίας θέλουσιν ἀνταποκριθῆ εἰς τὰ κελεύσματα τῆς Κυβερνήσεως ἐν αὐτῇ τῇ μοναδικῇ κρίσει τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, συνιστῶ ὑμῖν καὶ πάλιν τὴν μεγίστην γοργότητα καὶ ἀνταπόκρισιν εἰς τὸν ἐξεγερθέντα ἐκτάκτως φιλοπάτριδα ζῆλον τοῦ λαοῦ τῆς Ἑλλάδος.

Ὑπουργὸς

Κ. Μαυρομιχάλης».

Ἀλλ' ἡ τοιαύτη ἐκ μέρους καὶ τῆς ἑλλην. Κυβερνήσεως συγκρότησις ἐνόπλων ὁμάδων πολιτῶν ἢ καὶ ἀνταρτικῶν σωμάτων πρὸς μονομερῆ ἐνέργειαν καταδείκνυται καὶ ἐξ ἄλλων γεγονότων περὶ ὧν θὰ ὁμιλήσωμεν εὐθὺς κατωτέρω.

Ἤδη παρακολουθήσωμεν τὰ ἐν Θεσσαλίᾳ σχετικὰ πρὸς τὸν καταρτισμὸν μεγάλου ἀνταρτικοῦ σώματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» καὶ τὰ πρὸς τὴν εἰσβολὴν αὐτοῦ εἰς Μακεδονίαν.

Ἐπιμελείᾳ κυρίως τοῦ Διευθύνοντος τότε τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀγγλοαιγυπτιακὴν Τράπεζαν ὁμογενοῦς Γεωργίου Γουσίου εἶχε καταρτισθῆ σῶμα ἐκ δισχιλίων καὶ ἑξακοσίων ἀνδρῶν, ὅπερ συνταχθὲν καὶ ἐφοδιασθὲν διὰ τῶν ἀναγκαίων ἐν Θεσσαλίᾳ, ἐπρόκειτο νὰ εἰσβάλῃ εἰς Μακεδονίαν περὶ τὰ τέλη Μαρτίου. Ἤδη ἡ εἰσβολὴ αὕτη, ἥτις ἐπέπρωτο νὰ καταστῇ casus belli διὰ τὴν Τουρκίαν, εἶχεν ἀποσοβηθῆ τὴν 25 Μαρτίου χάρις ταῖς ἀντενεργείαις τῆς Κυβερνήσεως, ἥτις, μὴ σκοποῦσα νὰ προβῇ εἰς οἱανδήποτε πρὸς τὴν Τουρκίαν ῥῆξιν, ἐπόθει νὰ προλάβῃ τὰς ἐκ τῆς εἰσβολῆς ταύτης ἐνδεχομένας συνεπείας. Ἀλλὰ τὸ ἐγχείρημα τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», καθ' ὅλα ἤδη μεμελετημένον, ἠδύνατο μὲν ν' ἀναβληθῇ προσωρινῶς, ὄχι ὅμως καὶ νὰ ματαιωθῇ διὰ παντὸς ἄνευ τῆς χρήσεως μέτρων πολὺ δραστηριωτέρων τῶν ἁπλῶν νουθεσιῶν τὰς ὁποίας μετεχειρίζετο ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος, φοβουμένη αὐτὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ τὴν ἐξέγερσιν ἂν προέβαινεν εἰς αὐστηρότητας, καθὼς τοὐλάχιστον ἄφινε νὰ νοηθῇ.

Τὸ σῶμα, καταρτισθὲν τελείως στρατιωτικῶς μὲ στολὰς ὁμοιομόρφους καὶ μὲ σκούφους μαύρους ἐφ' ὧν ἐφέροντο τὰ στοιχεῖα **Ε. Ε.** (Ἐθνικὴ Ἑταιρία) μετὰ χρυσοϋφάντου σταυροῦ, εἶχε στρατοπεδεύσει εἰς τὸ ὕπαιθρον, πέραν τῆς Κα-

Ἡ πρώτη εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων Ἐπαναστατῶν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. — Ἐκτόπισις αὐτῶν ἀπὸ τῶν περὶ τὴν Κρανιὰν θέσεων.

λαμπάκας, μετενεχθὲν ἐκ Βόλου δι' εἰδικῆς ἁμαξοστοιχίας τὴν 20ὴν Μαρτίου. Ἐκεῖ τοῖς διενεμήθησαν τὴν ἐπιοῦσαν τὰ ὅπλα, συνέπραττε δὲ μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Ἰταλὸς ἥρως Ἀμίλκας Κιπριάνης μετὰ σώματος ἐξ ὀγδοήκοντα Ἰταλῶν ἐθελοντῶν.

Τὴν 22αν τὸ σῶμα μετεστάθμευσεν εἰς τὸ δάσος Βερεντζί, ὅπου ἐντὸς μοναστηρίου ἐγένετο ἡ τελετὴ τῆς παραδόσεως τῶν σημαιῶν τοῦ σώματος ἐφ' ὧν ἐφέρετο χρυσοῖς γράμμασιν ἡ ἐπιγραφὴ «ΕΝ ΤΟΥΤΩ ΝΙΚΑ». Ἐκεῖ ἐπίσης πολλοὶ τῶν ἀνταρτῶν μετέλαβον τῶν ἀχράντων μυστηρίων καὶ ἔδωκαν ἅπαντες τὸν στρατιωτικὸν ὅρκον τῶν ἀδελφῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας». Ὅσον ἀφορᾷ τὴν στρατιωτικὴν σύνταξιν τοῦ σώματος διὰ τὴν μελετωμένην εἰσβολήν, διήρεσαν αὐτὸ εἰς δύο τάγματα καὶ λόχους, οἵτινες ὑποδιῃρέθησαν εἰς πολλὰ μικρότερα σώματα.

Γενικοὶ ἀρχηγοὶ τῶν σωμάτων ὡρίσθησαν ὁ **Ἀλέξανδρος Μυλωνᾶς**, τέως ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ ἐξ Ὑπάτης καταγόμενος, καὶ ὁ **Γεώργιος Καψαλόπουλος**, τέως ὑπολοχαγὸς τοῦ οἰκονομικοῦ, ἐκ Σιατίστης τῆς Μακεδονίας.

Διοικηταὶ τῶν λόχων οἱ ἑξῆς: **Ἰωάν. Χατζηπέτρος** ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ οἰκονομικοῦ, **Παρνασσὸς Μυλωνᾶς** ἰατρὸς καὶ ἀδελφὸς τοῦ ἀρχηγοῦ, **Κ. Σακελλαρόπουλος** ἰατρός, ἐκ Μεγάλου Παλαμᾶ τῆς Καρδίτσης καταγόμενος, **Γιαννούλης Ζέρμας** ἐκ Μακεδονίας, παλαιὸς ὁπλαρχηγός, **Παναγιώτης Ἀλαμάνης** Μακεδών, καὶ αὐτὸς ὁπλαρχηγός, καὶ **Γεώργιος Νταβέλης**, ἐπίσης.

Διοικηταὶ τῶν διμοιριῶν ἢ Μπουλουξῆδες ὡρίσθησαν οἱ ἑξῆς ὁπλαρχηγοί: 1) Ζήσης Βράκας ἐκ Μακεδονίας, 2) Νικόλαος Ματάλας ἐκ Σπάρτης, 3) Ντῖνος Σαράντης Μακεδών, 4) Κωνστ. Γεωργακῆς ἐκ Μεγάρων, 5) Χρῆστος Λάζος ἐκ Μακεδονίας, 6) Μῆτσος Μακρῆς ἐκ Μακεδονίας, 7) Ἰωάν. Χασιώτης ἀπὸ τὰ Χάσια, 8) Παῦλος Νεράντζης ἐκ Θεσσαλίας, 9) Νικηταράκος ἐκ Μάνης μὲ ἰδιαιτέραν σημαίαν, 10) Γεώργιος Βασιλείου ἐκ Πατρῶν, 11) Δημ. Καντάρας ἐκ Μακεδονίας, 12) Ἰωάν. Μπάλας ἐκ Μακεδονίας, 13) Ἰωάν. Λινάρας ἐκ Μακεδονίας, 14) Νικόλ. Περιστεράκης ἐξ Ὑπάτης καὶ 15) Ἰωάννης Μανιαμούνιας ἐκ Μακεδονίας.

Τὸ σῶμα εἶχε δύο ἰατροὺς καὶ δύο φαρμακοποιούς. Εἶχε πρὸς τούτοις δύο μηχανικούς, τὸν ἕνα γεφυροποιὸν καὶ τὸν ἕτερον δι' ἄλλα ἔργα.

Παρηκολούθουν δὲ καὶ τρεῖς μοναχοὶ ὧν οἱ δύο ἐξ Ἁγίου Ὄρους. Ὁ εἷς ἐξ αὐτῶν Κύριλλος Κερατζῆς ἐκ Κυδωνιῶν καταγόμενος ἐγένετο σημαιοφόρος.

Ἡ παρακολουθοῦσα τὸ σῶμα ἐπιμελητεία ἀποτελουμένη ἐξ 60 καὶ πλέον ἀνδρῶν ἔφερε τὴν ἑτέραν τῶν σημαιῶν καὶ διετέλει ὑπὸ τὰς ἀμέσους διαταγὰς τῶν Γενικῶν ἀρχηγῶν. Αὐτὴ ἐφρόντιζε διὰ τὴν τροφοδοσίαν τῶν ἀνδρῶν, κο-

μίζουσα διὰ φορτηγῶν ζώων ἄρτους, διπυρίτην, φυσσίγγια, φάρμακα καὶ πλεῖστα ἄλλα ἐφόδια.

Οὕτω κατηρτισμένον τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα τῆς « Ἐθνικῆς Ἑταιρίας». μετεστάθμευσε τὴν 23ην ἐκ Βερετζὶ εἰς μέρος ἐγγύτερον πρὸς τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν. Τὴν 25ην Μαρτίου ἀπεσοβήθη ἡ εἰσβολή, ὡς εἴδομεν. Τὴν 26ην τὸ ἀνταρτικὸν σῶμα εὑρίσκετο ἐστρατοπεδευμένον εἰς Μερίτσαν βορειοδυτικῶς τῆς Καλαμπάκας, ἀνατολικῶς δὲ τοῦ χωρίου Κακοπλεῦρι καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο ὡρῶν ἀπὸ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ τῶν παραμεθορίων κωμῶν Βελεμίστι καὶ Κερασιαῖ εἰς τὸ βάθος πολυρρύτου κοιλάδος. Αὐθημερὸν ὁ Μυλωνᾶς μετὰ τοῦ Ζέρμα ἐνήργησαν κατόπτευσιν τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἐξ ἧς ἐπείσθησαν περὶ τοῦ ὀλιγαρίθμου των Τουρκικῶν δυνάμεων κατὰ τοὺς ἐκεῖσε σταθμούς, ὄπισθεν ὅμως τοῦ Βελεμεστίου ἐπληροφορήθησαν ὅτι εὑρίσκοντο πλείονες τῶν χιλίων καὶ ἰσάριθμοι περίπου ἐν Γρεβενοῖς. Ἐκ τῶν δεδομένων τούτων ἐτεκμαίρετο ἀσφαλὴς ἢ μὲ μικρὰς δυσχερείας ἡ διάσπασις τῆς γραμμῆς, φόβοι δ' ὑπῆρχον ἰσχυρᾶς ἀντικρούσεως εἰς τὰ ἐνδότερα τοῦ Τουρκικοῦ ἐδάφους, ἀποστελλομένων ἐγκαίρως ἐνισχύσεων εἰς τοὺς Τούρκους ἀλλαχόθεν. Ὁ Νταβέλης, εἶχεν εἴπει εἰς τὸ Βερεντζί, ἐξετάσας τὴν **πλάτην** τοῦ **σφάχτου**, κατὰ τὸ κλέφτικον ἔθος τῶν Ἑλλήνων : — «Μπλεγμένοι εἴμαστε μὲ τοὺς Τούρκους· Μόλις 'βγοῦμε, ἐλᾶτε ν' ἀκοῦστε τὸ ντουφέκι».

Τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας συγκεντρωθέντα τὰ ἐπαναστικὰ σώματα, ἐβάδισαν πρὸς τὸ χωρίον Κακοπλεῦρι, ὀλίγον ἐντεῦθεν τῶν μεθοριακῶν σταθμῶν Τάφος Μπίμπαση καὶ Προφήτης Ἠλίας, κειμένων μεταξὺ τοῦ Ἑλληνικοῦ χωρίου Ὀστροβὸ καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Μπαλτῖνο. Τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν τὰ σώματα διετάχθησαν νὰ προσεγγίσουν ἔτι μᾶλλον πρὸς τὴν μεθόριον γραμμήν, ἀφ' οὗ προηγουμένως συνεκροτήθη ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν, παρόντος καὶ τοῦ Κυπριάνη, πολεμικὸν συμβούλιον καὶ κατεστρώθη τὸ σχέδιον τῆς εἰσβολῆς μετὰ πάσης ἀκριβείας.— Μετὰ μεσημβρίαν τῆς ἐπιούσης (27 Μαρτίου) οἱ ἀρχηγοὶ ἐξέδωκαν « Ἡμερησίαν Διαταγὴν» πρὸς τὸ στράτευμα ἔχουσαν ὡς ἑξῆς :

«Στρατιῶται,

«Μετὰ μίαν ὥραν περνῶμεν τὰ σύνορα τὰ ὁποῖα ἀτυχεῖς διὰ τὸ Ἔθνος περιστάσεις ἐχάραξαν, ἀλλὰ ποτὲ οἱ Ἕλληνες δὲν ἀνεγνώρισαν, οὔτε θ' ἀναγνωρίσουν, διότι τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ χωρήσῃ τοὺς ἀδελφικοὺς δεσμοὺς οἱ ὁποῖοι συνδέουν ὁλόκληρον τὸν Ἑλληνισμόν.

«Εἰσερχόμεθα εἰς τὴν Μακεδονίαν διὰ νὰ τὴν ἐλευθερώσωμεν ἀπὸ τὴν δουλείαν.

«Θ' ἀναγκασθῶμεν ἐκεῖ νὰ παλαίσωμεν κατὰ πολλῶν δυσκολιῶν. Ἀλλὰ εἴμεθα ἄνδρες.

«Εἰσερχόμεθα εἰς χώραν ἡ ὁποία κατοικεῖται ἀπὸ ἀδελφοὺς μας. Πρέπει νὰ γνωρίσουν ὅλοι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἀγαθὰ τῆς ἐλευθερίας. Ἕκαστος ἐξ ἡμῶν ἂς εἶναι ὁ προστάτης τῆς τιμῆς, τῆς ζωῆς καὶ τῆς περιουσίας τῶν ἀδελφῶν μας.

«Ἂς δείξωμεν διὰ τῆς καλῆς μας συμπεριφορᾶς ὅτι καὶ αὐτοὶ οἱ Ὀθωμανοὶ

κάτοικοι πρέπει νὰ μᾶς εὐγνωμονοῦν διότι ἀπαλλάσσονται ἀπὸ τὴν τυραννίαν καὶ ἀπὸ τὰς βιαιοπραγίας τῶν ὁμοφύλων των στρατιωτῶν.

«Ἡμεῖς οἱ ἀρχηγοί σας, λαμβάνοντες τὴν δύναμιν ἐκ τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως τὴν ὁποίαν ἀντιπροσωπεύομεν, θὰ τιμωρήσωμεν αὐστηρῶς πᾶσαν παρεκτροπὴν συμφώνως πρὸς τοὺς ἑλληνικοὺς νόμους.

«Ἀλλ' ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι οἱ ἄνδρες οἱ ὁποῖοι συνεκεντρώθησαν τόσον προθύμως ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ἐπαναστάσεως, οἱ ὁρκισθέντες ν' ἀγωνισθοῦν καὶ ν' ἀποθάνουν ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, θὰ μείνουν πιστοὶ εἰς τὸν ὅρκον των καὶ ἀφωσιωμένοι εἰς τὸ καθῆκόν των καὶ ποτὲ δὲν θὰ δώσουν ἀφορμὴν τιμωρίας, ἢ ἐπιπλήξεως, ποτὲ δὲν θὰ παρεκτραποῦν εἰς ἀξιοποίνους πράξεις.

«Ἕλληνες στρατιῶται.

«Πεποιθότες εἰς τὴν ἀκριβῆ ἐκπλήρωσιν τῆς διαταγῆς μας ταύτης, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ Παντοδυνάμου Θεοῦ θὰ τελειώσῃ αἰσίως ὁ ἀγὼν ἡμῶν καὶ ἡ Νίκη θὰ προσδώσῃ εἰς τὴν σημαίαν μας τιμὴν καὶ δόξαν ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

«Ἐξεδόθη ἐπὶ τῶν ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων τὴν 27 Μαρτίου 1897.

«Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως.

Ἀλ. Μυλωνᾶς

Γ. Καψαλόπουλος.»

Πρὸς μείζονα δὲ τοῦ ἐπαναστικοῦ κινήματος ἐπισημοποίησιν, τὸ σῶμα κατήρτισε καὶ πλῆρες στρατοδικεῖον, μέλλον νὰ λειτουργήσῃ ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους, ἐν περιπτώσει ἐπιτυχίας, πρὸς τοῦτο δὲ εἶχε συνταχθῆ ὁ ἀκόλουθος «Προσωρινὸς Ὀργανισμός» :

«Ἡμεῖς οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστατικοῦ σώματος ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν τὰ ἑξῆς :

«Ἄρθρον 1ον. Συνιστᾶται εἰς τὰς χώρας ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐκτείνεται ἡ ζώνη τῆς στρατιωτικῆς ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου σώματος ἔκτακτον στρατοδικεῖον σκοποῦν τὴν ἐκδίκασιν καὶ τιμωρίαν πάντων τῶν ὑπὸ στρατιωτῶν ἢ πολιτῶν διαπραττομένων ἀδικημάτων ἑδρεῦον δὲ ὅπου καὶ τὸ Ἀρχηγεῖον.

«Ἄρθρον 2ον. Τὸ Στρατοδικεῖον ἀποτελεῖται ἐκ τοῦ προέδρου, ἐκ τεσσάρων τακτικῶν μελῶν ὡς στρατοδικῶν καὶ πέντε ἀναπληρωματικῶν καλουμένων εἰς ἀναπλήρωσιν τῶν ἀπόντων ἢ κωλυομένων τακτικῶν μελῶν δι' ἡμερησίας διαταγῆς τῶν δύο ἀρχηγῶν.

«Ἄρθρον 3ον. Μέχρι τοῦ διορισμοῦ ὁριστικοῦ βασιλικοῦ ἐπιτρόπου τὰ χρέη τοῦ εἰσηγητοῦ θὰ ἐκτελῇ εἷς τῶν ὁπλαρχηγῶν ἐκλεγόμενος ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν. Εἰς τὴν ὑπηρεσίαν δὲ τοῦ εἰσηγητοῦ τάσσεται καὶ εἷς ἢ δύο γραμματεῖς.

«Ἀρθ. 4ον. Οἱ καταγγελλόμενοι ἢ ἐπ' αὐτοφώρῳ συλλαμβανόμενοι ὡς ἀδικοῦντες εἰσάγονται εἰς δίκην δι' ἀπ' εὐθείας κλήσεως ἄνευ τινὸς διατυπώσεως.

«Ἀρθ. 5ον. Πᾶς κατηγορούμενος δύναται νὰ διορίσῃ συνήγορον, καὶ νὰ ὑποδείξῃ μάρτυρας, ἀλλ' ὁ μὴ διορισμὸς συνηγόρου ἢ ἡ μὴ ὑπόδειξις μαρτύρων δὲν ἐμποδίζει τὴν πρόοδον τῆς δίκης καὶ συνεπῶς τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ἡ ὁποία δέον νὰ ἦναι ὁριστικὴ καὶ τελεσίδικος.

«Ἄρθ. 6ον. Πρόεδρος τοῦ Στρατοδικείου ἔσται, μέχρι τοῦ διορισμοῦ ὁριστικοῦ τοιούτου, εἷς ἐκ τῶν δύο ἀρχηγῶν.

«Τακτικὰ δὲ μέλη τοῦ Στρατοδικείου διορίζονται οἱ Ἀμίλκας Κυπριάνης, Παρνασσὸς Μυλωνᾶς, Βασίλ. Ἀβραμίτης, Γιαννούλης Ζέρμας καὶ Γεώργιος Ντα6έλης.

«Ἀναπληρωματικὰ δὲ οἱ Παναγ. Ἀλαμάνης, Στέργιος Μπαλατσός, Ζήσης Βράκας, Ἰωάν. Χασιώτης καὶ Ντῖνος Σαράντης.

«Αἱ ἀποφάσεις τοῦ Στρατοδικείου δέον νὰ εἶναι ἔγγραφοι καὶ δικαιολογημέναι.

«Ἐγένετο ἐν . . . . τῆς Μακεδονίας τὴν 23 Μαρτίου. 1897.

Οἱ Ἀρχηγοὶ τῆς ἐπαναστάσεως

Ἀλ. Μυλωνᾶς

Γ. Καψαλόπουλος.»

Κατόπιν τῆς ἀναγνώσεως εἰς ἐπήκοον τοῦ σώματος τῆς ἄνω ἡμερησίας διαταγῆς, οἱ ἐπαναστάται προυχώρησαν πρὸς τὴν μεθόριον καὶ κατηυλίσθησαν ἐντὸς τοῦ ἐκεῖ ἐκτεινομένου μεγάλου δάσους Πέτρα Κακοπλευρίου. Τὴν 10ην τῆς νυκτὸς δύο τμήματα ἐκ 300 ἀνδρῶν ἕκαστον εἰσέβαλον εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, τὸ μὲν ἀνατολικῶς τοῦ Προφήτου Ηλία ἀναρριχηθὲν τὴν κορυφογραμμὴν τῆς Ἀγόριανης, μεταξὺ Κρανιᾶς καὶ Κηπουρίου, τὸ δὲ δυσμικῶς καταλαβὸν ὀχυράς τινας θέσεις μεταξὺ Κηπουρίου καὶ Μπαλτίνου, πρὸς τὸ Μέτσοβον, εἰς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῶν Ἑλληνοτουρκικῶν συνόρων, ἵνα ἐκεῖθεν ὑποστηρίξῃ, ἐν ἀνάγκῃ, τὴν ἔξοδον τοῦ κυρίου σώματος.

Τὴν πρωίαν τῆς 28ης εἰσέβαλον καὶ οἱ λοιποὶ ἐπαναστάται διαιρεθέντες εἰς δύο μεγάλα τμήματα, ὧν τὸ μέν, περιλαμβάνον καὶ τοὺς Ἰταλοὺς μετὰ τοῦ Κυπριάνη, εἰσεχώρησεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν διά τινος θέσεως, μεταξὺ τῶν σταθμῶν Φονικὰ καὶ Προφήτης Ἠλίας εὑρισκομένης, μὲ σκοπὸν νὰ προσβάλῃ καὶ καταλάβῃ τὸ χωρίον Μπάλτινον, – τὸ δὲ ἕτερον, περιλαμβάνον καὶ λόχον δυναμιτιστῶν καὶ τὴν Ἐπιμελητείαν, διῆλθε τὴν γραμμὴν ἀνατολικῶς τοῦ Προφήτου Ἠλία μὲ σχέδιον νὰ προχωρήσῃ πλαγίως πρὸς τὸ Μπάλτινον πρὸς διευκόλυνσιν τῆς καταλήψεώς του. Τὸ σχέδιόν των ἀφ' ἑτέρου ἦτο νὰ μὴ προσβάλουν τοὺς Τουρκικοὺς σταθμοὺς ἂν κατώρθουν νὰ διέλθουν χωρὶς νὰ ἐννοηθῶσιν, ἀλλὰ τὴν πρώτην μάχην νὰ τὴν συνάψουν ἐνδότερον. Καὶ ὄντως, τὰ τὴν νύκτα ἐξελθόντα δύο πρῶτα σώματα κατέλαβον τὰς ὁρισθείσας αὐτοῖς θέσεις ἀνενοχλήτως· ὅταν ὅμως ἐξήρχετο τὸ πρῶτον ἐκ τῶν δύο μεγάλων τμημάτων, ὑπὸ τὸν Μυλωνᾶν, ἠννοήθη καὶ ἐπυροβολήθη ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ Φονικὰ καὶ ἠναγκάσθη ν' ἀντιπροσβάλῃ τοῦτον, ἐν τῷ ὁποίῳ κλεισθέντες οἱ Τοῦρκοι ἤρξαντο πυροβολοῦντες ἀπὸ τὰς τυφεκήθρας. Τέλος, διατάσσεται ἔφοδος, καὶ ὁ σταθμὸς κυριεύεται ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν καὶ πυρπολεῖται, φονευθέντων δύο Τούρκων καὶ αἰχμαλωτισθέντων ἐννέα.

Τὸ ἕτερον ὅμως σῶμα, μὴ ἐννοηθὲν ἐκ τοῦ σταθμοῦ Γκρίμινα πρὸ τοῦ ὁποίου διῆλθε τὴν γραμμήν, παρῆλθε χωρὶς νὰ προσβάλῃ τοὺς ἐν αὐτῷ Τούρκους. Ἀλλ' ἤδη, κροτήσαντος τοῦ πρώτου τυφεκίου, τὸ πῦρ ἐπεκτείνεται καὶ ὄπισθεν τῶν Φοινικῶν μεσημβρινῶς τοῦ Μπαλτίνου μέχρι τῆς χιονοσκεποῦς ἀκόμη βουνοσειρᾶς τῶν Χασίων, οἱ δὲ Τοῦρκοι τοῦ Μπαλτίνου σαλπίζουν ἐσπευσμένως συνάθροισιν. Συγκρούονται μετὰ μικρὸν οἱ ἐπαναστάται καὶ πρὸς τοὺς στρατιώτας τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ Προφήτου Ἠλία, ὅταν δὲ ἐκ τοῦ ἀντικρὺ ὁμωνύμου ἑλληνικοῦ σταθμοῦ ἐξῆλθεν ὁ σταθμάρχης λοχίας Γεώργιος Κοκοτάκης ὅπως πληροφορηθῇ ἂν οἱ εὔζωνοί του κατεῖχον τὰς διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον ὁρισθείσας αὐτοῖς θέσεις, πυροβολεῖται ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ ἀντιπυροβολεῖ· ἀλλὰ δευτέρα σφαῖρα τὸν πλήττει εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα καὶ τὸ ὅπλον πίπτεϊ ἐκ τῆς χειρός του, καθ' ἣν στιγμὴν τρεῖς ἐκ τῶν εὐζώνων του ἀντιπυροβολοῦσι κατὰ τῶν παρασπονδησάντων Τούρκων οἵτινες κλείονται ἤδη ἐντὸς τοῦ σταθμοῦ των πολιορκούμενοι ὑπὸ καταφθάσαντος μικροῦ τμήματος ἐπαναστατῶν.

Τὸ πῦρ ἐπεκτείνεται ἤδη καθ' ὅλους τοὺς πρὸς δυσμὰς σταθμοὺς ἐν ᾧ ἡ πρωτοπορεία τοῦ ὑπὸ τὸν Μυλωνᾶν σώματος ἔχει προσεγγίσει εἰς τὸ Μπάλτινον, πρὸς τὸ ὁποῖον ὁδεύει πλαγίως καὶ τὸ σῶμα τοῦ Καψαλοπούλου, ἐνῷ τὸ ὑπὸ τὸν Ζέρμαν συμπλέκεται μετὰ τῶν Τούρκων πρὸς τὸ βορειοανατολικῶς κείμενον Μπόζοβον. Οἱ Τοῦρκοι, στενοχωρηθέντες οὕτω ἐκκενοῦσι τοὺς σταθμοὺς Τσεκινὲ Μοναστῆρι, Τάφος Μπίμπασι καὶ Περλιάντζα, ἄνωθεν τοῦ ἑλληνικοῦ χωρίου Κουτσούφλιανη, καὶ σπεύδοντες πρὸς τὸ ἀπειλούμενον Μπάλτινον, εἰσέρχονται καὶ ὀχυροῦνται μετὰ τῶν ἐκεῖ σταθμευόντων ἐντὸς μεγάλου στρατῶνος τοῦ χωρίου τούτου.

Τόρα ὅμως, κατελθὼν ὁ Νταβέλης μετὰ τοῦ σώματός του ἐκ τῶν ἀνατολικῶν λαγώνων τοῦ βουνοῦ Τζίνα, βαίνει ἐκ δυσμῶν πρὸς τὸ Μπάλτινον, καίει δ' ἐν τῷ μεταξὺ τὸ τουρκικὸν φυλακεῖον τοῦ Τάφου Μπίμπασι Τὴν 10 1]2 π. μ. τὰ σώματα τῶν ἀνταρτῶν εἶχον σχεδὸν περικυκλώσει τὸ χωρίον ἐξ ἀποστάσεως 1100—1200 μέτρων συγκρουόμενα ἀκόμη πρὸς τοὺς ἐκ τῶν ἐγκαταλειφθέντων σταθμῶν κατερχομένους Τούρκους, μετὰ ἡμίσειαν δὲ ὥραν τὸ χωρίον Μπάλτινον εἶχε πολιορκηθῇ. τῶν Χριστιανῶν κατοίκων κλεισθέντων εἰς τὰς οἰκίας των. Οἱ ἐν τῷ στρατῶνι Τοῦρκοι, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν δύο ἀξιωματικῶν, ἀποπειρῶνται ἔξοδον διὰ μέσου τοῦ χωρίου, ἀλλ' ἀποκρούονται ὑπὸ τοῦ Μυλωνα καὶ ἀναγκάζονται εἰς ὑποστροφήν, καὶ δευτέρα δ' ἀπόπειρα αὐτῶν ὅπως φύγουν βορείως τοῦ χωρίου ἀποκρούεται ὑπὸ τῶν προφυλακῶν τοῦ Καψαλοπούλου.

Οὕτω ἄρχεται στενὴ πολιορκία τοῦ στρατῶνος, κτιρίου μεγάλου χρησιμεύοντος καὶ ὡς διοικητηρίου, ἐνῷ, ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Νταβέλης πυρπολεῖ τοὺς σταθμοὺς Τσεκινὲ Μοναστῆρι καὶ Περλιάντζα. Περὶ τὴν μεσημβρίαν οἱ ἐν τῷ Διοικητηρίῳ ἔγκλειστοι Τοῦρκοι ἦλθον εἰς διαπραγματεύσεις μετὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Οὗτοι τοῖς ἐξαπέστειλαν δύο νιζάμιδες λιποτάκτας οὓς εἶχον μεθ' ἑαυτῶν. ἀλλ' ἐκεῖνοι κρατήσαντες τὸν ἕνα, ἀπεδίωξαν τὸν ἕτερον ἄνευ ἀπαντήσεως εἰς τὴν περὶ πα-

ραδόσεως πρότασιν τῶν πολιορκητῶν. Ἡ πολιορκία λοιπὸν καὶ ἡ προσβολὴ τοῦ στρατῶνος ἐπαναλαμβάνεται ἐν τῷ μέσῳ λεπτῆς βροχῆς, ὅτε αἴφνης φοβερὰ ἐκπυρσοκρότησις προδίδει τὴν πυρπόλησιν καὶ ἄλλου σταθμοῦ. Ὄντως ὁ Νταβέλης εἶχε καταλάβει καὶ καύσει τὸν ἄνωθεν τῆς Κουτσούφλιανης σταθμὸν Λάπατα ἀντικρὺ τοῦ ὁμωνύμου ἑλληνικοῦ κείμενον. Σῶμα μικρὸν πολιορκεῖ ὅμιλον Τούρκων ἐγκλεισθέντων ἐντὸς τοῦ ναοῦ τοῦ χωρίου, ἀνατινάσσει δὲ τὸν ναόν, ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι κατορθώνουν νὰ ἐκφύγουν παθόντος μόνον ἑνὸς τοίχου τοῦ κτιρίου.

Ἡ πολιορκία τοῦ στρατῶνος Μπαλτίνου ἀποβαίνει στενοτέρα· μία ἀπόπειρα τῶν Τούρκων πρὸς ἔξοδον ἀποκρούεται μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, σῶμα δ' ἐπαναστατῶν καταλαμβάνει ἐξ ἐφόδου καινουργῆ οἰκίαν εἰς ἀπόστασιν 150 μέτρων ἀπὸ τοῦ προσβαλλομένου κτιρίου. Τὸ πῦρ ἐξηκολούθει σφοδρότατον, ὅτε ἀνηγγέλθη εἰς τοὺς πολιορκητὰς ὅτι τάγμα Τουρκικοῦ στρατοῦ προήλαυνε κατ' αὐτῶν ἐκ τοῦ βορειανατολικῶς κειμένου χωρίου Γκρέωσι· φοβούμενοι τότε καὶ σύγχρονον ἐκ δυσμῶν, ἤτοι ἀπὸ Κρανιᾶς ἐπίθεσιν, ἀπέσπασεν δύο σώματα, τὸ μὲν ὑπὸ τὸν Βασιλείου ὅπως καταλάβῃ τὰ στενὰ τοῦ Γκρέωσι, τὸ δὲ ὑπὸ τὸν Ζέρμαν ὅπως κόψῃ τὴν πρὸς τὴν Κρανιὰν καὶ τὸ Κηπουριὸ συγκοινωνίαν, ἀσφαλιζομένων οὕτω εἰς αὐτοὺς τῶν νώτων μέχρις ἁλώσεως τοῦ Μπαλτίνου.

Τὴν ἕκτην τῆς ἑσπέρας νέα λάμψις ἀγγέλλει τὴν ὑπὸ τοῦ Νταβέλη πυρπόλησιν τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ τῆς Τζίνας. Τὴν νύκτα τὸ πῦρ καταπαύει, πυραὶ δ' ἀναφθεῖσαι ἐπὶ τῶν κύκλῳ τοῦ Μπαλτίνου ὑψωμάτων δεικνύουσι τὰς θέσεις τῶν διαφόρων ὁπλαρχηγῶν, ἐνῷ 30 ἄνδρες ἐκ τοῦ σώματος τῶν Ἰταλῶν ὑποστρέφουν ἤδη πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος ἐξαντληθέντες καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ ὑποστοῦν ἐπὶ πλέον τὰς κακουχίας τοῦ ἁρματωλικοῦ βίου καὶ πολέμου. Ὁ Κυπριάνης παραμένει μετ' ὀλίγων ἐπιλέκτων. Ἐπωφελούμενοι ἐντούτοις τοῦ σκότους οἱ ἐν τῷ στρατῶνι Τοῦρκοι ἀποπειρῶνται ἐπανειλημμένας νυκτερινὰς ἐξόδους, ἐμπίπτουν ὅμως εἰς ἐνέδρας τῶν ἐπαναστατῶν καὶ ἀναγκάζεται εἰς ὑποστροφὴν μετὰ δεινὰς ἀπωλείας. Περὶ τὴν χαραυγήν, ὑπὸ τὰς λεπτὰς νιφάδας πυκνῆς χιόνος, οἱ Τοῦρκοι ποιοῦνται νέαν ἀπόπειραν ἐξόδου ἔκ τε τοῦ Διοικητηρίου καὶ ἐκ τοῦ εἰσέτι πολιορκουμένου σταθμοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἀλλ' ἀμφοτέρωθεν ἀποκρούονται ἐρρωμένως, φονευθέντος ἤδη καὶ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μήτσου Μακρῆ.

Τέλος, τὴν νύκτα τῆς 29 πρὸς τὴν 30 Μαρτίου, κατόπιν ἐπανειλημμένης ἀποπείρας ἀνατινάξεως τοῦ Διοικητηρίου διὰ δυναμίτιδος, οἱ Τοῦρκοι κατώρθωσαν νὰ ἐπιχειρήσουν ἐπιτυχῆ ἔξοδον καὶ νὰ διαφύγουν ἀπαρατήρητοι, ἅτε τῶν ἐπαναστατῶν οἵτινες ἐφρούρουν τὴν πρὸς τὸ μέρος τῆς ἐξόδου των δίοδον ἐξεπατηθέντων ὑπὸ χωρικῶν. Μετὰ μεσημβρίαν τῆς 29 Μαρτίου σῶμα 200 Τούρκων προελάσαν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν πολιορκουμένων, διεσκορπίσθη ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν, δεκατισθὲν ἰδίως τὴν νύκτα δι' εὐφυοῦς στρατηγήματος : οἱ ἐπαναστάται ἀνάψαντες πυράς, ἐκρύβησαν εἰς τὸ ἀντίθετον σημεῖον, ἀπὸ τοῦ ὁποίου πειραθέν-

τες νὰ διέλθουν οἱ Τοῦρκοι συνετρίβησαν κυριολεκτικῶς. Πρὸς καταδίωξιν τῶν λειψάνων τοῦ σώματος τούτου ἐτράπησαν οἱ ὑπὸ τὸν Νταβέλην ἀντάρται, οἵτινες καὶ ἐκτοπίσαντες αὐτοὺς τέλος ἐκ τῶν πέριξ τῆς Κρανιᾶς, κατέλαβον αὐτά. Ἕτερον σῶμα ἐπαναστατῶν ἐβάδισε πρὸς τὸ Μπόζοβον ὑπὸ τὸν Νεράντζην καὶ τὸν Βασιλείου, ἐκεῖ δέ, συναντηθέντες ἐξ ἀποστάσεως χιλίων περίπου μέτρων μετὰ τάγματος ἐκ 450 Τούρκων προελαύνοντος ἐκ Γκρεούσης, συνεπλάκησαν πρὸς αὐτό, μετὰ πολλὰς δ' ἑκατέρωθεν ἀπωλείας, ἀφ' οὗ ὠχυρώθησαν ἐντὸς ναοῦ καὶ ἀπώθησαν ἐκεῖθεν τοὺς ἐπερχομένους Τούρκους, ἐπέστρεψαν ἀτάκτως εἰς Μπάλτινον.

Τὸ μέρος ὁπόθεν εἰσέβαλον οἱ Ἀντάρται.
Οὐδετέρα γραμμὴ τῶν Συνόρων

Ἤδη τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα προχωρεῖ νικηφόρον πρὸς τὰ ἐνδότερα. Τὸ Μπάλτινον φρουρεῖται ὑπὸ ἑκατὸν ἀνταρτῶν. Ὁ στρατὼν ἐπυρπολήθη. Τὸ ἀρχηγεῖον τῶν ἐπαναστατῶν ἐγκαθιδρύθη εἰς τὰ πέριξ τῆς Κρανιᾶς, ἐγκαταλειφθέντος δέ, ὡς μὴ ἐνέχοντος στρατηγικὴν σπουδαιότητα, τοῦ Μποζόβου, ὁ μὲν Νταβέλης κατέλαβε τὰς μεταξὺ Κρανιᾶς καὶ Μηληᾶς στενὰς διόδους (Μπογάζι) πρὸς τὴν Ἤπειρον, ἵνα παρακωλύσῃ τὴν ἐξ Ἰωννίνων βοήθειαν τῶν Τούρκων, ὁ δὲ Ζέρμας μετὰ τοῦ Ἀλαμάνου τὰ πρὸς βορρᾶν στενὰ τοῦ Σπηλιοῦ καὶ τῆς Πηγαδίτσας, διακόπτοντες τὴν πρὸς τὰ Γρεβενὰ συγκοινωνίαν, κατέλαβον δὲ πρὸς τοῦτο μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ τὸ χωρίον Κηπουριὸ κείμε ον μεταξὺ Κρανιᾶς καὶ Γρεβενῶν

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Λεπενιώτης.

κάτωθεν τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ Βενέτικου, παραποτάμου τοῦ Ἀλιάκμονος. Ἀλλ' ἦτο ἀργὰ πλέον, διότι ἐκ τῆς ἀπωλείας τόσων ἡμερῶν ἐν τῇ πολιορκίᾳ τοῦ Μπαλτίνου, ἔλαβον οἱ Τοῦρκοι καιρὸν νὰ προετοιμασθῶσι πρὸς ἐρρωμένην ἀπόκρουσιν τῶν ἀνταρτῶν, οἵτινες πολὺ φρονιμώτερον θὰ ἔπραττον ἂν δὲν προέβαινον εἰς πολιορκίαν ἑνὸς ἀσημάντου χωρίου ἀλλὰ προήλαυνον ἀμέσως πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ κυρίου τῆς ἐπιχειρήσεως σχεδίου, τῆς καταλήψεως τουτέστι καὶ κατοχῆς τῶν πρὸς τὸ Μέτσοβον καὶ τὰ Γρεβενὰ στενῶν, δι' ἧς θ' ἀπέκοπτον τὴν μεταξὺ Ἠπείρου καὶ Μακεδονίας συγκοινωνίαν.

Τὸ ἀρχηγεῖον τῶν ἐπαναστατῶν ἔχει ἐγκαθιδρυθῆ εἰς ἀπόστασιν τριῶν τετάρτων τῆς ὥρας ἐντεῦθεν τῆς Κρανιᾶς, τοὺς ἐντὸς τῆς ὁποίας ὠχυρωμένους Τούρκους ἐκτύπων τὰ σώματα τοῦ Ζέρμα, Λάζου, Νταβέλη καὶ Κυπριάνη.

Τὸ ἀρχηγεῖον εἶχεν ἤδη ἀπευθύνει «πρὸς τὸ Πανελλήνιον» προκήρυξιν ὑπὲρ ἀποσείσεως τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ :

«Προκήρυξις πρὸς τὸ Πανελλήνιον

«Ἀ δ ε λ φ ο ί,

«Στρατιῶται τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Ἐλευθερίας ὑψοῦμεν τὴν σημαίαν τῆς Ἐλευθερίας ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν.

«Ὑπὸ τὴν σκιὰν αὐτῆς ἂς συγκεντρωθῶμεν πάντες καὶ ἂς ἀγωνισθῶμεν ἔχοντες σύνθημα : «**Ἐλευθερία ἢ θάνατος.**»

«Τὸ δίκαιον τοῦ ἀγῶνός μας ἀναγνωρίζεται ὑπὸ τῶν ἐλευθέρων λαῶν καὶ εὐλογεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ.

«Ἡ νίκη ταχέως θὰ στέψῃ τὰ ὅπλα μας, τὸ κράτος τῆς Τουρκίας διὰ παντὸς θὰ καταλυθῇ, ἰσότης δὲ ἐλευθερία καὶ ἀδελφότης θὰ βασιλεύσῃ, ἐκεῖ ὅπου σήμερον ἀγρία τυραννία κυριαρχεῖ.

«Ἐμπρός, ἀδελφοὶ Ἕλληνες! Ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν.

«Οἱ ἀρχηγοὶ τῆς ἐν Μακεδονίᾳ ἐπαναστάσεως

Ἀλ. Μυλωνᾶς, Γ. Καψαλόπουλος

Οἱ καπετανᾶοι

Γ. Νταβέλης, Γιαννούλης Ζέρμας, Ι. Χατζηπέτρος, Ἰωάννης Νικηταράκος, Β. Ἀβραμίδης, Παρνασσὸς Μυλωνᾶς, Π. Νεράντζης, Βασίλειος Ἰωάννου, Δημ. Μακρῆς, Στέργιος Μπαλατσός, Παναγῆς Ἀλαμάνος, Ν. Ὀρλώφ, Κωνστ. Γεωργακῆς, Ντῖνος Σαράντης, Ζήσης Βράκας, Λεωνίδας Τσιῶρης, Ἰωάννης Τσιάμης, Παρίσης Μάλιος, Δ. Ἰωαννίδης, Χειμάρας Δήμαρχος, Χασιώτης Τζιότζιος καὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοί».

Θὰ ἴδωμεν περαιτέρω κατὰ πόσον, μὲ πρόμοια μέσα, εἶναι δυνατὴ ἡ ἐκτέλεσις τόσῳ μεγαλορρημόνων προκηρύξεων.

Περὶ τὴν χαραυγὴν τῆς 31 Μαρτίου ἤρξατο μάχη σφοδρὰ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν σωμάτων καὶ τῶν ἐν Κρανιᾷ Τούρκων, οἵτινες, κατ' ἀρχὰς ὀλιγάριθμοι

ὄντες, ἐμάχοντο λυσσωδῶς μέχρις οὗ φθάσουν αἱ ἐκ Γρεβενῶν ἀναμενόμεναι βοήθειαι. Καὶ ὄντως τρισχίλιοι τακτικοὶ Ἀλβανοὶ μετὰ ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν δεινὸν διώκτην τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων Ρετζὲπ-ἀγᾶν καταφθάνουν περὶ τὴν μεσημβρίαν, διασπάσαντες τὴν γραμμὴν τῶν φυλασσόντων τὰς διόδους, ἐπωφελούμενοι δὲ τῆς ἑλληνικῆς ἐνδυμασίας ἣν ἔφερον, πλησιάζουν εἰς ἐπικίνδυνον ἀπόστασιν τὰς προφυλακὰς τῶν ἐπαναστατῶν, ὅτε ὁ Νταβέλης, ἐννοήσας τὰ λαβόντα χώραν καὶ ἀντιληφθεὶς ὅτι τὸ σχέδιον τῶν Τούρκων ἦτο νὰ περικυκλώσουν τὸ ἐπαναστατικὸν σῶμα, τρέχει πρὸς τὸ ἀρχηγεῖον φωνάζων :—Χτυπᾶτε ! γυρεύουν νὰ μᾶς ζώσουν ! Πῦρ σφοδρότατον ὑποδέχεται πανταχόθεν τοὺς λόγους τοῦ ἐμπείρου ὁπλαρχηγοῦ. Αἱ ἀνατολικῶς τῆς Κρανιᾶς λοφοσειραὶ ἀντιλαλοῦσι βροντωδῶς τὰ πυρὰ τῶν ἀνταρτῶν. Ἐκεῖ μάχεται μετὰ θαυμαστῆς καρτερίας ὁ ἥρως Κυπριάνης μετὰ τῶν τεσσαράκοντα ἐπιλέκτων του, ὧν οἱ πλεῖστοι φοιτηταὶ φιλέλληνες καὶ δημοσιογράφοι. Συγχρόνως ὅμως διαπράττεται καὶ τὸ πρῶτον μέγα σφάλμα. Αἱ προφυλακαὶ τοῦ κέντρου ἰδοῦσαι ὅτι οἱ ἐχθροὶ εἶχον προελάσει δεξιόθεν ἄνωθεν τῶν λόφων, καὶ φοβηθεῖσαι ὑπερφαλάγγισιν, κατέρχονται δρομέως εἰς τὰ πλάγια τῆς ράχεως καὶ ἀφίνουν ἀνυπεράσπιστον τὴν κορυφήν, ἣν καὶ καταλαμβάνουν μετὰ μικρὸν οἱ Τοῦρκοι. Ἤδη, μετὰ μιᾶς ὥρας λυσσώδη πάλην, οἱ Τοῦρκοι, διά νέων ἀπὸ τὸ Μπογάζι τῆς Μηλιᾶς λάθρα προσελθουσῶν ἐπικουριῶν ἐνισχυθέντες, ἔχοντες δὲ καί τινα πυροβόλα, κατορθώνουν, μετὰ πολλὰς ἀπωλείας, νὰ ὑπερφαλαγγίσουν ἐκ τριῶν σημείων τοὺς στερουμένους στρατηγικοῦ σχεδίου ἀντάρτας, οἵτινες ἐξαναγκάζονται τέλος νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς τὴν μεθόριον, νὰ τραπῶσι δ' εἶτα ἀτάκτως πρὸς τὴν Κουτσούφλιανην καὶ τὴν μονὴν Μποχόρου, νοτιανατολικῶς τῆς γραμμῆς Μηλιᾶς-Κρανιᾶς, ἐνῷ οἱ Ἀλβανοί, ἀποφυγόντες νὰ καταδιώξωσιν αὐτούς, σταματῶσιν ἡμίσειαν ὥραν πέραν τοῦ σταθμοῦ Περλιάντζας.

Ἀλλ' οἱ ἀντάρται δὲν ἀπεθαρρύνθησαν ἀκόμη. Περισυλλεγέντες ἐκεῖ καὶ ἀπολύσαντες τοὺς μὴ δυναμένους ν' ἀνθέξωσιν ἐπὶ πλέον εἰς ἐγχείρημα τόσον ἐπικίνδυνον καὶ ἐπιχειρήσεις τόσῳ κοπιώδεις καὶ ἐσπευσμένας, ἐκπέμπουν ἀπόσπασμα ἐκ 300 ἀνδρῶν ὅπερ καταλαμβάνει αὖθις τὸ κενὸν ἤδη Μπάλτινον, ἐνῷ καὶ οἱ ἐναπομένοντες Ἰταλοὶ ἐπιστρέφουν εἰς Καλαμπάκαν μὴ ἀντέχοντες πλέον εἰς τὰς κακουχίας, μόνος δὲ ὁ ἀκατάβλητος Κυπριάνης παραμένει μετὰ τῶν λοιπῶν ὁπλαρχηγῶν ἐπὶ τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς.

Τέλος ὅμως, ἀναγκάζονται νὰ ὑποχωρήσουν ἅπαντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἅτε τῶν Τούρκων καταλαβόντων ἐκ νέου τοὺς ἐγκαταλειφθέντας σταθμούς των καὶ ἀπειλούντων οὕτω νὰ θέσουν τοὺς ἀντάρτας μεταξὺ δύο πυρῶν, ὅτε ἡ διάσπασις τῆς γραμμῆς τοῦ Ὀθωμανικοῦ στρατοῦ θὰ καθίστατο ἀδύνατος, λόγῳ κυρίως τῆς συγκεντρώσεως μεγάλης ἀριθμητικῆς δυνάμεως ἐχθρῶν.

Οὕτω ἀπέβη ἐπὶ ματαίῳ ἡ πρώτη σοβαρὰ ἀπόπειρα εἰσβολῆς ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν, ἀφεῖσα ὡς μόνον κέρδος τὴν ἀνάδειξιν τῆς γνωστῆς ἄλλως τε

ἀντοχῆς τῶν ὀρεσιβίων Ἑλλήνων καὶ τοῦ ἀπαραμίλλου ἡρωισμοῦ τοῦ Νταβέλη καὶ τοῦ Κυπριάνη, οἵτινες καθ' ὅλας τὰς συμπλοκὰς ἐμάχοντο ὄρθιοι ἐνθαρρύνοντες τοὺς πολεμιστὰς διὰ τοῦ παραδείγματός των. Ἀλλ' ἀπεδείχθη συνάμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ μείνῃ ἀντικείμενον διδαχῆς διὰ τὸ μέλλον· ὅτι σώματα μὴ στρατιωτικῶς συντεταγμένα, καὶ μὴ ἔχοντα τ' ἀπαιτούμενα προσόντα καὶ μέσα πρὸς διεξαγωγὴν πολέμου τακτικοῦ, εἶναι πρωωρισμένα ν' ἀποβαίνωσιν ἐν τέλει ἄχρηστα ὁσονδήποτε καὶ ἂν κέκτηνται ἠθικὸν σθένος οἱ ἀπαρτίζοντες αὐτὰ ἄνδρες, ὁσονδήποτε ἥρωες καὶ ἂν ἀποδειχθῶσιν ἅπαντες.

Μετὰ τὴν ματαίωσιν τοῦ σχεδίου τῆς ἀνταρτικῆς εἰσβολῆς, ἥτις θ' ἀπέβαινεν ὠφέλιμος ἂν ἐγίνετο συγχρόνως ἢ τὴν παραμονὴν τοῦ ἐπικειμένου πολέμου διὰ τῆς διακοπῆς τῆς συγκοινωνίας μεταξὺ Μακεδονίας καὶ Ἠπείρου, ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς, διὰ τοῦ ἀκολούθου ἀνήγγειλε τηλεγραφήματος εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ κατὰ τὴν εἰσβολὴν καὶ τὴν ἀπόκρουσιν τοῦ σώματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας»:

«Συμμορίαι ληστῶν εἰσεχώρησαν εἰς τὸ Μακεδονικὸν ἔδαφος, πρὸς διάπραξιν ληστρικῶν πράξεων, ἀλλ' ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς ἀπώθησε τὰ ἄτομα ταῦτα, τὰ διεσκόρπισε, καὶ ἠνάγκασεν ὅσους διεσώθησαν διὰ τῆς φυγῆς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Πλήρης τάξις καὶ ἡσυχία ἐπικρατεῖ».

Ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία», ἀποστέλλουσα τὸ σῶμα Καψαλοπούλου-Μυλωνᾶ εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, ἤλπισεν εἰς ἄμεσον ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐκ μέρους τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος, ὅτε τῷ ὄντι θὰ καθίστατο ἐπωφελὴς ἡ τοιαύτη εἰσβολή, ἢ πιθανὸν ἐσχεδίαζε νὰ προκαλέσῃ τὴν πρὸ πολλοῦ ἀναμενομένην γενικὴν σύρραξιν. Ἡ πρώτη βλέψις αὐτῆς ἦτο πλάνη, κατόπιν τῶν ὡρισμένων δηλώσεων τοῦ Δηλιγιάννη, ὅστις καὶ διὰ τοῦ δημοσιογραφικοῦ του ὀργάνου, τῆς «Πρωίας», ἐδήλου σαφῶς ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐσκόπει νὰ προκαλέσῃ διατάραξιν τῶν ἀγαθῶν μετὰ τῆς Τουρκίας σχέσεων, ἀλλ' ἐλάμβανε μόνον τ' ἀναγκαῖα μέτρα πρὸς ἀπόκρουσιν παντὸς ἐκ τῆς Τουρκίας μέλλοντος ἴσως νὰ προέλθῃ κινδύνου. Ἡ δευτέρα δὲ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» σκέψις, ἦτο ἀμελετήτως ἐπικίνδυνον ἐγχείρημα, ὅπερ πολὺ πιθανὸν νὰ συνεπήγετο τὴν πλήρη τοῦ σώματος τῶν ἀνταρτῶν καταστροφὴν ἄνευ οὐδενὸς σοβαροῦ λόγου, ἄνευ τοῦ παραμικροῦ δὲ σημαντικοῦ διὰ τὸν μέλλοντα πόλεμον ἀποτελέσματος. Μόνη ἡ πλήρης μετὰ τῆς ἐπισήμου Ἑλλάδος σύμπραξις ἦτο δυνατὸν ν' ἀποβῇ τελεσφόρος ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος. Αἱ μεμονωμέναι ἐνέργειαι, αἱ ἄνευ συνοχῆς καὶ ἄνευ τῶν ἀπαραιτήτων ἐρεισμάτων ἀπέβησαν πάντοτε ἀνωφελεῖς καὶ ἐνίοτε καταστρεπτικαί. Εἰς τοῦτο ἔγκειται τὸ ἔγκλημα τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἐν τῷ Ἑλληνοτουρκικῷ πολέμῳ δρᾶσιν αὐτῆς.

Ἐπιμένομεν ἀποδίδοντες εἰς τοιαύτας ἐλαφρὰς σκέψεις καὶ πεποιθήσεις τὴν ἐνέργειαν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», διότι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ φαντασθῇ τις ὅτι ἄνδρες τόσον καλῶς γνωρίζοντες τὸ ἔργον ὅπερ ἀνελάμβανον θὰ προέβαινον

εἰς ἐγχείρημα τόσῳ παράτολμον, ἀναχωροῦντες ἐκ τῆς ἰδέας ὅτι δὲν θὰ συνεκεντροῦτο μεγάλη τουρκικὴ δύναμις ὅπως ματαιώσῃ τὰ σχέδιά των καὶ ὅτι σῶμα τρισχιλίων μόλις ἀνδρῶν καὶ ἄνευ πυροβόλων, θὰ ἦτο κατορθωτὸν νὰ προελάσῃ νικηφόρον ἐν μέσῳ χώρας ἐχθρικῆς εὑρισκομένης μάλιστα ἐν ἐπιστρατεύσει, καὶ δή, καθ' ὃν τρόπον ἐπεχειρήθη ἡ τοιαύτη κατακτητικὴ οἱονεὶ προέλασις. Διὰ τοῦτο καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ ἐμπλήσαντος ἐλπίδων καὶ θάρρους τὸν εὐφάνταστον Ἑλληνικὸν λαὸν ἐγχειρήματος ἐπῆλθεν οἰκτρόν, ὅπως ἦτο φυσικὸν νὰ ἐπέλθῃ.

Ἄλλως τε καὶ χρηματικὴ ὑπῆρχεν ἀνεπάρκεια, ὅπερ συνεπήγαγεν ἔλλειψιν ἀρκετῶν τροφίμων διὰ τοὺς μαχητάς, καὶ δή, ἔλλειψιν τῆς ἀναγκαίας ἐνδυμασίας διὰ πολλοὺς ἐξ αὐτῶν, ὅπερ ἐξήτμιζε τὸν ζῆλον καὶ μένος τῶν ἀνδρῶν ὅπως θυσιασθῶσιν ὑπὲρ τοῦ ἱεροῦ σκοποῦ ὅστις τοὺς εἶχε παρωθήσει νὰ γίνουν ἀντάρται, διότι, μὴ ὑπαγόμενοι ἀπ' εὐθείας εἰς τὸ Κράτος, δὲν εἶχον πρὸς τίνας ἁρμοδίους ν' ἀποτανθῶσι πρὸς κάλυψιν τῶν ἀπαραιτήτων ἀναγκῶν των. Αὐτὴν δ' ἀκριβῶς τὴν κατάστασιν γνωρίζων ὁ ζηλευτὸς μαχητὴς Τάκης Νάτσιος δὲν ἐδέχθη, καίτοι ζητηθείς, νὰ συνεργασθῇ μετὰ τοῦ σώματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὡς καὶ ὁ ἐπίσης ἱκανὸς ὁπλαρχηγὸς Ζήσης Λεπενιώτης, ἀλλ' ἀμφότεροι μετὰ τῶν ὑπ' αὐτοὺς 77 μαχιμωτάτων ἀνδρῶν, ἀποτελέσαντες ἴδιον σῶμα, ἐτάχθησαν ἄξιοι κατόπιν συναγωνισταὶ παρὰ τὸ πλευρὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, λαβόντες μέρος εἰς πλείστας μάχας, ὡς καὶ πολλοὶ ἄλλοι ὁπλαρχηγοί, καὶ τροφοδοτούμενοι ὁτὲ μὲν ἐξ ἰδίων ὁτὲ δὲ ὑπὸ τοῦ στρατοῦ καὶ συνηθέστερον ἐκ μέρους φίλων των ἀρχιποιμένων, εἰς τοὺς ὁποίους πλείστας πάντοτε παρέσχον ὑπηρεσίας, ὅταν ἐκεῖνοι μετέφερον τὰς ποίμνας των εἰς τὸ μακεδονικὸν ἔδαφος, τὸ οἰκεῖον αὐτοῖς.

Ἐντούτοις, καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐγίνοντο σκέψεις περὶ ἀποπείρας ἀνταρτικῶν κινημάτων. Ἔχομεν εἰς χεῖρας μας ἐπίσημον ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων τοῦ ἀτάκτου σώματος, ὅπερ, συγκαταθέσει καὶ συνεννοήσει μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, ἐπρόκειτο, ἀποβιβαζόμενον εἰς Καβάλλαν τῆς ἀνατολικομεσημβρινῆς Μακεδονίας, νὰ προβῇ εἰς τὴν καταστροφὴν γεφυρῶν καὶ σιδηροδρόμων, ὅπως διακόψῃ τὴν μεταξὺ Κωνσταντινουπόλεως καὶ Θεσσαλονίκης συγκοινωνίαν, ἔκθεσιν δι' ἧς ἐγχέεται ἀρκετὸν φῶς εἰς τὴν σκοτεινὴν δρᾶσιν τοῦ σώματος τούτου καὶ εἰς τὸν βαθμὸν τῆς ἀναμίξεως τῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ παρατόλμῳ διαβήματι.

Παρέχομεν ἐνταῦθα περίληψιν τῆς μακρᾶς ἐκθέσεως : (1)

.... Συνεπείᾳ περυσινοῦ ὑπομνήματος τοῦ συντάσσοντος τὴν ἔκθεσιν, περὶ ἧς ὁ λόγος, ὡς πρὸς τὴν ἐν Μακεδονίᾳ ἐπανάστασιν, συνενοήθη οὗτος τὴν 3 Μαρτίου μετὰ τοῦ Ἁγιορείτου μοναχοῦ Γρηγορίου Χαραλαμπίδου καὶ ἐμελέ-

(1) Τὴν ἔκθεσιν ταύτην, χειρόγραφον ἔτι, περιλαμβάνουσαν δὲ ἀπάσας τὰς λεπτομερείας τῆς ἐνεργείας τοῦ ἀνταρτικοῦ σώματος τοῦ Δημαρᾶ, παρέσχεν ἡμῖν εὐμενῶς ὁ φίλος δημοσιογράφος ἐκ Βόλου καὶ ἐπιμελητὴς τοῦ Σώματος κ. Γ. Σακελλαρίδης.

τησαν τὸν τρόπον τῆς καταστροφῆς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Δεδεαγὰτς καὶ τῆς σύριγγος μετὰ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ Νέστου, ὡς καὶ τῆς γεφύρας τοῦ Στρυμῶνος καὶ τῆς πρὸς τὴν Δράμαν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Μετὰ τοῦτο, ὁ μὲν Χαραλαμπίδης μετέβη πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν μοναχῶν, ὁ δὲ Σακελλαρίδης ἀφέθη νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῆς παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πρὸς τοῦτο μέσων, ἢ καὶ μετὰ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας»,— ἥτις ἐλογίζετο τότε συμπράττουσα μὲ τὴν Κυβέρνησιν.— Οὐδὲν δμως ἐπιτυχὼν παρ' ἀμφοτέραις, παρέμενεν ἄπρακτος μέχρι τῆς 20ῆς Μαρτίου, ὅτε συνέστησεν αὐτὸν ὁ ἐκ Ρωσσίας ἀρχηγὸς Π. Δημαρᾶς καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν παρουσιάσῃ εἰς τὸν Δηλιγιάννην.

Παραδόξως ὅμως ὁ Πρωθυπουργὸς ἀπέφυγε νὰ δεχθῇ τοὺς κεκλημένους του. Θυμωθεὶς ἐκ τούτου ὁ Δημαρᾶς, ἀφῆκεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δηλγιάννην, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς :

«Κύριε Πρόεδρε,

«Νομίζω ὅτι ἐνοήσατε τίς εἶμαι καὶ τί ζητῶ νὰ πράξω πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος μου, ἔχων συναρωγὸν ἐκεῖνον ὃν μοὶ συνεστήσατε ὡς ἀνώτερον πάσης ἰδιοτελείας καὶ τοὺς 400 ἐθελοντὰς ὀπαδούς μου. Ὅθεν γνωρίζω ὑμῖν, κ. Πρόεδρε, ὅτι κάθε παρερχομένη στιγμὴ ἐπιβαρύνει Ὑμᾶς, ...

Εὐπειθέστατος

Π. Δημαρᾶς».

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἐπιστέλλων ἐκλήθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δηλιγιάννη παρὰ τοῦ ὁποίου τῷ ἀνεκοινώθη ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ ἧς ἐπρόκειτο εἶχεν ἀνατεθῆ παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Νικ. Λεβίδην. Ἔκτοτε, μετὰ πολλὰ ἄκαρπα ὑπουργικὰ Συμβούλια, οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου συνῆλθον τρὶς προεδρεύοντος τοῦ Λεβίδου, παρόντος δ' ἅπαξ καὶ τοῦ Ἑλβετοῦ ταγματάρχου Καρόλου Σοῦτερ, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ ἡγηθῇ τοῦ σώματος, καίτοι ὁ Πρωθυπουργὸς ἐφαίνετο ἔχων ἀντίθετον γνώμην. Ἀλλὰ καὶ αἱ συζητήσεις αὗται ἀπέβησαν εἰς μάτην, τὴν δὲ 25 Μαρτίου ἀπεφασίζετο ἡ διάλυσις τοῦ σώματος, ματαιουμένου τοῦ σχεδίου, ὅτε ὁ Δηλιγιάννης καλέσας τὸν Δημαρᾶν, ἀντιστρόφως πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε, διέταξεν αὐτὸν νὰ προβῇ, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ μόνον ἑκατὸν ἢ τὸ πολὺ ἑκατὸν πεντήκοντα ἄνδρας ἐκ τῶν τετρακοσίων, τοὺς δὲ λοιποὺς ν' ἀποστείλῃ πρὸς κατάταξιν εἰς τὸ ἱππικόν. Τίνα λογικὴν βάσιν εἶχον αἱ σκέψεις αὗται μήτε Π. Θὶξ βεβαίως δὲν θὰ δυνηθῇ πότε νὰ εἰκάσῃ.... Μετὰ πολλὰς κατόπιν συζητήσεις περὶ τοῦ καταλληλοτέρου μέρους τῆς ἀποβάσεως, ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Δημαρᾶ περὶ ἀποβάσεως τοῦ σώματος εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐλευθερουπόλεως ὅπως καταλάβῃ διὰ νυκτὸς τὴν ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου ὄρους ὀχυρὰν Μονὴν τῆς Εἰκοσιφοινίτσης, ὅπως, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, τὸ ἀνταρτικὸν σῶμα δυνηθῇ ν' ἀνθέξῃ μέχρις οὗ φθάσουν ἑλληνικὰ ναυτικὰ

σχήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποχωρήσεώς του. Ἐκεῖ θὰ συνιστᾶτο προσωρινὸν Ἀρχηγεῖον μέχρις οὗ καταφθάνον καὶ ἄλλο ἰσχυρὸν σῶμα στρατοῦ θὰ ἐπεχείρει τὴν κατάληψιν τῆς νοτιανατολικῆς Μακεδονίας, καταμερίζον οὕτω εἰς δύο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἅτε παρεισδύον μεταξὺ Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ διακόπτον τὴν συγκοινωνίαν τῶν δύο τούτων τουρκικῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' ὡς εἶναι φανερόν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοιαύτης τολμηρᾶς δράσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Κυβέρνησις περιώριζε μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν εἰς 100 ἢ 150, ἄφινε δ' αὐτοῖς ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας. Ὁ Δημαρᾶς δὲ ἐξέλεγε τὴν μονὴν πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ὡς ἀφετηρίαν πάσης του ἐνεργείας ὡς ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἔτρεφεν ἐπὶ τῆς εὐνοίας τῶν ἐν αὐτῇ Ρώσσων μοναχῶν, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ὁμοδοξίας των πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ λησμονῶν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδένα ἄλλον ἔχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀμειλικτότερον καὶ φυσικώτερον ἐχθρὸν ἀπὸ τὸν Πανσλαυισμόν, οὗ πράκτορες εἰσὶν οἱ πανταχοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Ρῶσσοι μοναχοί.

Ἡ Κυβέρνησις πρὸς τούτοις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τοῖς χορηγήσῃ καὶ 150 ἐπὶ πλέον ὅπλα πρὸς ἐξόπλισιν τῶν ἀγωγέων καὶ τῶν 80 μοναχῶν τῆς Εἰκοσιφαινίτσης, ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἤλλαξε γνώμην, καί, τὴν 30 Μαρτίου, διετάχθησαν νὰ ἐπιβιβασθοῦν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ ἀτμοπλοίου «Ἤπειρος» τῆς Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας Ἑταιρίας. Ἐκ Πειραιῶς ἀπέπλευσαν εἰς Τρίκκερι, ὅπου τοὺς ἀνέμενον, εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τοῦ Λεβίδου διὰ τοῦ λιμενάρχου, ὁ ὁπλαρχηγὸς Ἰ. Βελέντζας, ὁ δικηγόρος Κ. Τσακατούρης καὶ οἱ πλοηγοὶ Εὐστ. Καραβαγγέλης καὶ Δ. Ι. Γαρέφας. Ἐκεῖ ἐπῆλθε διαφωνία ὡς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀποβάσεως, τοῦ πρώτου τῶν πλοηγῶν ὑποστηρίζοντος ὅτι αὕτη ἔδει νὰ γίνῃ ἐν Πόρτῳ-Λαγῷ (Καραγάτς), ὅπερ ὅμως ἠρνεῖτο νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης τῆς «Ἠπείρου» Ἐμμ. Κοκουδάκης. Καὶ ὅμως ἡ Κυβέρνησις, ἐκτὸς τῶν πολεμεφοδίων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν ὅπλων καὶ τῶν φαρμάκων, οὐδὲν ἄλλο εἶχε παράσχει εἰς τοὺς ἐντολοδόχους της, τὰ δὲ χρήματα πάντα εἶχε καταβάλει· ὁ πάνυ αἰσθηματίας Π. Δημαρᾶς ἐκ συνεισφορᾶς τῶν ἐν Νέᾳ Ρωσσίᾳ Ἑλλήνων καὶ ἐξ ἰδίων.

Συνεπείᾳ ἐν τούτοις τῆς ἄνω διαφωνίας ἔπλευσαν εἰς Ὠρεοὺς καί, ἀνελθόντες οἱ Δημαρᾶς καὶ Καραβαγγέλης εἰς τὴν Ναυαρχίδα, συνδιελέχθησαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας Κ. Σαχτούρη, ἐγκρίναντος νὰ γίνῃ ἡ ἀπόβασις εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἐλευθερῶν τοῦ λιμένος Ἐλευθερουπόλεως. Ἐκ τῆς Ναυαρχίδος μετέβησαν διὰ λέμβου τοῦ ναρκοβόλου «Καναρης» παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου πρίγκηπι Γεωργίῳ. Οἱ δὲ ἐνθαρρυντικοὶ λόγοι οὓς ἤκουσαν ἀνεπτέρωσαν τὸ φρόνημα τῶν δύο ἀνδρῶν καὶ ὁ Καραβαγγέλης ἰδιαιτέρως μετετράπη ἔκτοτε ἀπὸ πλοηγοῦ εἰς ἀληθῆ ἀτρόμητον ὁπλαρχηγόν....

Τὸ μεσονύκτιον τῆς 3ης Ἀπριλίου ἔφθασεν ἡ «Ἤπειρος» εἰς τὸ σημειωθὲν ἀκρωτήριον, καὶ διῃρέθη ἐκεῖ εἰς πέντε διμοιρίας τὸ ἐξ 146 ἀκριβῶς ἀνδρῶν συγκείμενον σῶμα, διοικουμένας ὑπὸ λοχιῶν τοῦ στρατοῦ ἀφυπηρετησάντων καὶ ἀρχηγουμένας ὑπὸ τριῶν σωματαρχῶν Δημαρᾶ, Βελέντζα καὶ Καραβαγγέλη. Μετὰ

τὴν ἀπόβασιν, περὶ ὥραν 2 1)2 τῆς πρωίας, τὸ ἀτμόπλοιον, φέρον τὸν ἐπιμελητὴν Σακελλαρίδην, τὸν Τσακατούρην καὶ τὸν Γαρέφαν, ἀπέπλευσε διὰ Κυρᾶ-Παναγιὰν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, ὅπως διαμείνῃ ἐκεῖ μέχρις ἑσπέρας, ὅτε θὰ ἐπανέπλεον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ σώματος, ὅπερ ὑπελογίζετο ὅτι θὰ εἶχε περατώσει ἕως τότε τὴν ἀποστολήν του, θὰ τοὺς εἰδοποίει δὲ διὰ τεσσάρων πυρῶν, ἐξ ὧν θὰ ἔσβυνε τὴν πρώτην καὶ τρίτην. Ἀλλ' ὁ πλοίαρχος ἀντὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ πλοῖον εἰς τὸν μνησθέντα ὅρμον, ἔπλευσεν εἰς Ὠρεούς, ὅπου ἔφθασε τὴν 3ην μ.μ. τῆς 4 Ἀπριλίου. Ἐκεῖ ὁ Σακελλαρίδης προσεκλήθη ἐπὶ τοῦ «Κανάρη» παρὰ τῷ βασιλόπαιδι Γεωργίῳ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθηκε τὰ κατὰ τὴν ἀπόβασιν διατυπώσας φόβους περὶ ἀπωλείας τοῦ σώματος, ἕνεκα τῆς ἐκεῖθεν ἀπομακρύνσεως τοῦ πλοίου· εἶτα δέ, λαβὼν ἐντολὴν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Τσακατούρη εἰς Ξηροχῶρι ὁπόθεν ἐξέθηκαν τῷ Λεβίδῃ τηλεγραφικῶς τὰ λαβόντα χώραν, ὑποδείξαντες αὐτῷ ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀνδρῶν νὰ γίνῃ διὰ τῆς «Ἀθηνᾶς» τοῦ Τζών, εὑρισκομένης τότε ἐν Βόλῳ, ὡς ταχύπλου, ἥτις ὅμως νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ δύο τορπιλλοβόλων, ἅτε ἐπικειμένης τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ναυμαχίας καὶ ὅτι θὰ ἐλάμβανε πᾶν τὸ ἀναγκαῖον μέτρον πρὸς διάσωσιν τῶν ἀνδρῶν. Ὄντως, τὴν πρωίαν τῆς 5 Ἀπριλίου ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐτίθετο ὑπὸ τὰς διαταγάς των παρέχουσα αὐτοῖς καὶ τ' ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ χρήματα.

Ἐνβὲρ μπέης, ἀντισυνταγματάρχης

Μετὰ μικρὸν ὁ Ἐπιμελητὴς ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ στολάρχου Σαχτούρη, ὅστις ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ ὅτι εἶχεν ἐντολὴν νὰ τοῖς δώσῃ δύο πυροβόλα μετὰ τῶν ἀναγκαιούντων πυροβολητῶν ὡς καὶ 30 ὅπλα μετ' ἀναλόγων φυσιγγίων· τὸ αὐτὸ ὑπέμνησε καὶ ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, καίτοι οἱ ἐν τῷ πλοίῳ παρέστησαν ἀμφοτέροις τὸ ἄσκοπον τῆς παραλαβῆς πυροβόλων, ὑποδείξαντες αὐτοῖς καὶ αὖθις ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ἂν συνωδεύοντο ὑπὸ δύο τορπιλλοβόλων.—Καὶ μόνος μου θὰ ἠρχόμην, ἀπήντησεν ὁ Πρίγκηψ, πρὸς διάσωσιν 146 προσφιλῶν μοι ὑπάρξεων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἰξεύρω τί νὰ πῶ· ἀργοῦμεν, ἀργοῦμεν καὶ διατί, κανεὶς μας δὲν εἰξεύρει!

Ἀπέπλευσαν οὕτω μόνοι. Οὐδαμοῦ ὅμως τῆς μακεδονικῆς παραλίας εἶδον

Ὁ Νταβέλης μετὰ τοῦ ἀνταρτικοῦ του σώματος.

τοὺς τέσσαρας συνθηματικοὺς πυρσούς. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 6 Ἀπριλίου κατέπλευσαν εἰς Κυρὰ Παναγιάν. Τὴν ἐπιοῦσαν τὰ αὐτά· ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστρέψουν ἄπρακτοι εἰς Ὠρεούς, ὅπου ἐξέθησαν τὰ συμβάντα τῷ πρίγκηπι Γεωργίῳ, ὅστις ὑπέδειξεν αὐτοῖς ὅτι καλὸν ἦτο, μεταβαίνοντες εἰς Ξηροχῶρι, νὰ ζητήσουν τηλεγραφικῶς τὴν ἀποστολὴν πολεμικῶν πλοίων μετ' ἀγημάτων πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπολεσθέντων. Εἰς την ἔκθεσιν ὅμως τῶν λαβόντων χώραν ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπεκρίθη ὅτι,— ἔληξεν ἡ ἀποστολή των καὶ ὅτι ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια περὶ διασώσεως τῶν ἀνδρῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἶχε διαταχθῇ ὁ πρίγκηψ νὰ πέμψῃ, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, δύο τορπιλλοβόλα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη εἶχεν ἀνασταλῇ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἄγνωστον διὰ τί.

Ἀλλὰ τί εἶχε συμβῆ ἐν Ἐλευθερουπόλει; — Τὴν 6 Ἀπριλίου κατῆλθον οἱ περισωθέντες ἕως τότε 87 ἄνδρες μετὰ τοῦ Δημαρᾶ εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἀνάψαντες τέσσαρας πυρὰς ἀνέμενον τοὺς σωτῆρας των. Ἐκεῖνοι ὅμως, ἰδόντες μίαν μόνον, ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς πυρὰν ποιμένων καὶ δὲν προσήγγισαν. Κατόπιν ἱστιοφόρα ἐκ Καβάλλας περιπλεύσαντα τὰς ἀκτὰς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμῶνος παρέλαβον μερικοὺς τῶν διασπαρέντων ἀνδρῶν καὶ μετήνεγκον αὐτοὺς εἰς τὰς μονὰς Παντοκράτορος καὶ Βατοπεδίου τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ὅπου ἔτυχον μεγάλων περιποιήσεων ἐκ μέρους τῶν Μοναχῶν ναυλωσάντων ἰδίαις δαπάναις καὶ ἁλιευτικὰ πλοιάρια δι' ὧν τοὺς μετήνεγκον εἰς Σκίαθον. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ἑβδομήκοντα περίπου ἐν ὅλῳ, ἀπωλέσθησαν φονευθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς ὁποίους κατεδόθησαν ὑπὸ ἐντοπίων, ἴσως δὲ καὶ τῶν Ρώσσων μοναχῶν τῆς μνησθείσης Μονῆς. Τὸ τοιοῦτον ἄλλως τε, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβῇ ἀφ' οὗ ὁ τύπος τῶν Ἀθηνῶν εἶχεν ἀναγγείλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης τῆς ἀποβάσεως ὅτι σῶμα ἀνταρτῶν ὑπὸ τὸν Δημαρᾶν ἐπρόκειτο ν' ἀποβῇ εἰς Χαλκιδικήν. Τίς οἶδε πόσων συμφορῶν ἐγένετο πρόξενος ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη ἀκριτομυθία τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου....

Κατ' ἀρχὰς οἱ Τοῦρκοι δὲν τοὺς ἐνόησαν. Ἐπὶ τρία ἡμερονύκτια ἐβάδισαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔφθασαν ὑπὸ τοὺς πρόποδας λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε ἱδρυθῆ τὸ ῥηθὲν ῥωσσικὸν Μοναστήριον. Ἐκεῖ συνηντήθησαν μετά τινος γεωργοῦ βουλγαροφώνου, εἰς τὸν ὁποῖον δώσαντες 4 λίρας, παρεκάλεσαν νὰ τοῖς προμηθεύσῃ τρόφιμα. Ἀλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, καταδοθέντες ὑπ' αὐτοῦ, περιεκυκλώθησαν ὑπὸ σώματος πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ καὶ χιλίων χωρικῶν.

Ἤρχισε τότε ἡ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ ἐπωφεληθέντες τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις καί τινες ᾐχμαλωτίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Δημαρᾶς μετὰ 17 ἄλλων προυχώρησεν εἰς Καββάλαν, ἀλλὰ πολιορκηθεὶς εἰς τὸ μετόχιον τῆς εἰρημένης μονῆς εἶδε συντριβομένους τοὺς ὀπαδούς του. Ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἀκατοίκητον παρα-

λιακὸν μέρος, ὁπόθεν παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν μετενεγκόντων αὐτοὺς εἰς Ἅγιον Ὄρος λεμβούχων. Οὕτω δὲ ἡ παράβολος ἐκδρομὴ παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος· ἦτο ἄλλως τε φυσικὸν τοῦτο, διότι, ἂν μὲν ἐπρόκειτο περὶ καταστροφῆς ἁπλῶς γεφυρῶν, ἐπήρκουν πρὸς τοῦτο 10 ἢ 15 μόνον ἄνδρες, οἵτινες θὰ κατώρθουν νὰ εἰσδύσουν ἀπαρατήρητοι μέχρι τοῦ μέρους τῆς ἐνεργείας, ἂν δ' ἐπρόκειτο περὶ καταλήψεως θέσεων καὶ κατοχῆς αὐτῶν, τὸ σῶμα ἔδει ν' ἀποτελῆται ἐξ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων ἀνδρῶν, ἄτε τῶν 146 ἀρκετῶν μόνον ἵνα.... καταφωραθῇ τὸ διάβημα, ὅπερ ἀκριβῶς καὶ συνέβη

Τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐπαναστατῶν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ φέρουν ἐν θριάμβῳ εἰς Καβάλλαν, ἐπεμβάσει ὅμως τοῦ ἐκεῖ Αὐστριακοῦ προξένου διέταξεν ὁ Καϊμακάμης καὶ ἐρρίφθησαν αὗται εἰς ἀπόστασιν 5' ἀπὸ τῆς πόλεως ὅπου μεταβαίνοντες οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Καβάλλας ἔβλεπον αὐτάς.

Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν εἴτε ἐκ μέρους τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἐν συμπράξει ἢ μὴ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε ἐκ μέρους αὐτῆς ταύτης τῆς Κυβερνήσεως πρωτοβουλίᾳ εὐγενῶν ἀλλ' ἀπείρων ἰδιωτῶν. Μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ ἐσώθησαν αἰχμαλωτισθέντες.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ σύνορα ἡ συγκέντρωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων δὲν ἦτο μικρά. Εἰς τὸ χωρίον Πέτα, ΒΑ τῆς Ἄρτης, εἶχον συγκεντρωθῆ περὶ τοὺς 1200 ἀντάρται στρατιωτικῶς ὠργανωμένοι, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Ψαθᾶν, διοικοῦντα σῶμα Ἠπειρωτῶν, καὶ Σκαλτσοδῆμον μετὰ σώματος Αἰτωλοακαρνάνων. Ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἰδιαίτερα διοικοῦντας σώματα Γεωργούσην, δήμαρχον Ἰδομένης, Ζῆκον, Μαργιώλην, Σουφλῆν, Φαράντην κ.τ.λ. Σῶμα δὲ Κερκυραίων ἀνταρτῶν διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μαβίλη, ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ καὶ τέκνα ἐκλεκτῶν ἐν Κερκύρᾳ οἰκογενειῶν καὶ τὸν φιλέλληνα ἀνεψιὸν τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου Μοιράρχου Χάρρις.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ἀρχηγῶν τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἠπείρου σημειωτέοι ὁ Ἀνδρέας Σκαλτσοδῆμος, τέως δήμαρχος καὶ βουλευτὴς Ἀγρινίου ἡγούμενος 325 ἀνδρῶν, ὁ Νίκος Μίχα Γιάγκας ἀρχιποιμὴν ἐκ Βάλτου, ὁ Πυλαρινὸς ἐκ Ναυπάκτου, ὁ Γεωργούσης ἐκ Ξηρομέρου ἡγούμενος 700 ἀνδρῶν, ὁ Χρῆστος Ψαθᾶς καὶ ὁ Σπυροκώστας, ἡγούμενοι σωμάτων ἐξ Ἠπειρωτῶν.

Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἀνταρτῶν ἐν τῷ νομῷ Ἄρτης ἐξῆπτε τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὄχλου, φόβοι δ' ὑπῆρχον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μὴ εἴχομεν καὶ ἐντεῦθεν καμμίαν ἄσκοπον εἰσβολὴν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ τοιούτου, καὶ δὴ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τοῦ Καψαλοπούλου καὶ Μυλωνᾶ, ἀφιχθεὶς ἐν Ἄρτῃ μετὰ σώματος Κερκυραίων ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, καὶ μεταβὰς εἰς τὰ βόρεια χωρία τοῦ Νομοῦ, ἐξέδωκε καὶ διεκοίνωσε τοῖς λοιποῖς σωματάρχαις δήλωσιν, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς :

«Κινήματα ἄσκοπα προκαλοῦντα μόνον φονικὰς συγκρούσεις ἄνευ ὡρισμένου

τησαν τὸν τρόπον τῆς καταστροφῆς τῆς σιδηροδρομικῆς γραμμῆς Δεδεαγὰτς καὶ τῆς σύριγγος μετὰ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ Νέστου, ὡς καὶ τῆς γεφύρας τοῦ Στρυμῶνος καὶ τῆς πρὸς τὴν Δράμαν σιδηροδρομικῆς γραμμῆς. Μετὰ τοῦτο, ὁ μὲν Χαραλαμπίδης μετέβη πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν λοιπῶν μοναχῶν, ὁ δὲ Σακελλαρίδης ἀφέθη νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως περὶ τῆς παροχῆς τῶν ἀναγκαίων πρὸς τοῦτο μέσων, ἢ καὶ μετὰ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας»,— ἥτις ἐλογίζετο τότε συμπράττουσα μὲ τὴν Κυβέρνησιν.— Οὐδὲν ὅμως ἐπιτυχὼν παρ' ἀμφοτέραις, παρέμενεν ἄπρακτος μέχρι τῆς 20ῆς Μαρτίου, ὅτε συνέστησεν αὐτὸν ὁ ἐκ Ρωσσίας ἀρχηγὸς Π. Δημαρᾶς καὶ ἐζήτησε νὰ τὸν παρουσιάσῃ εἰς τὸν Δηλιγιάννην.

Παραδόξως ὅμως ὁ Πρωθυπουργὸς ἀπέφυγε νὰ δεχθῇ τοὺς κεκλημένους του. Θυμωθεὶς ἐκ τούτου ὁ Δημαρᾶς, ἀφῆκεν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Δηλγιάννην, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς:

«Κύριε Πρόεδρε,

«Νομίζω ὅτι ἐνοήσατε τίς εἶμαι καὶ τί ζητῶ νὰ πράξω πρὸς σωτηρίαν τῆς πατρίδος μου, ἔχων συναρωγὸν ἐκεῖνον ὃν μοὶ συνεστήσατε ὡς ἀνώτερον πάσης ἰδιοτελείας καὶ τοὺς 400 ἐθελοντὰς ὀπαδούς μου. Ὅθεν γνωρίζω ὑμῖν, κ. Πρόεδρε, ὅτι κάθε παρερχομένη στιγμὴ ἐπιβαρύνει Ὑμᾶς,....

Εὐπειθέστατος

Π. Δημαρᾶς».

Τὴν ἐπιοῦσαν ὁ ἐπιστέλλων ἐκλήθη εἰς τὸν οἶκον τοῦ Δηλιγιάννη παρὰ τοῦ ὁποίου τῷ ἀνεκοινώθη ὅτι ἡ ὑπόθεσις περὶ ἧς ἐπρόκειτο εἶχεν ἀνατεθῇ παρ' αὐτοῦ εἰς τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Νικ. Λεβίδην. Ἔκτοτε, μετὰ πολλὰ ἄκαρπα ὑπουργικὰ Συμβούλια, οἱ ἀναλαβόντες τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου συνῆλθον τρὶς προεδρεύοντος τοῦ Λεβίδου, παρόντος δ' ἅπαξ καὶ τοῦ Ἑλβετοῦ ταγματάρχου Καρόλου Σοῦτερ, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ ἡγηθῇ τοῦ σώματος, καίτοι ὁ Πρωθυπουργὸς ἐφαίνετο ἔχων ἀντίθετον γνώμην. Ἀλλὰ καὶ αἱ συζητήσεις αὗται ἀπέβησαν εἰς μάτην, τὴν δὲ 25 Μαρτίου ἀπεφασίζετο ἡ διάλυσις τοῦ σώματος, ματαιουμένου τοῦ σχεδίου, ὅτε ὁ Δηλιγιάννης καλέσας τὸν Δημαρᾶν, ἀντιστρόφως πρὸς τὰ μέχρι τοῦδε, διέταξεν αὐτὸν νὰ προβῇ, ἀλλὰ ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ παραλάβῃ μεθ' ἑαυτοῦ μόνον ἑκατὸν ἢ τὸ πολὺ ἑκατὸν πεντήκοντα ἄνδρας ἐκ τῶν τετρακοσίων, τοὺς δὲ λοιποὺς ν' ἀποστείλῃ πρὸς κατάταξιν εἰς τὸ ἱππικόν. Τίνα λογικὴν βάσιν εἶχον αἱ σκέψεις αὗται μήτε Πυθία βεβαίως δὲν θὰ δυνηθῇ πότε νὰ εἰκάσῃ.... Μετὰ πολλὰς κατόπιν συζητήσεις περὶ τοῦ καταλληλοτέρου μέρους τῆς ἀποβάσεως, ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη τοῦ Δημαρᾶ περὶ ἀποβάσεως τοῦ σώματος εἰς τὸν λιμένα τῆς Ἐλευθερουπόλεως ὅπως καταλάβῃ διὰ νυκτὸς τὴν ἐπὶ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Παγγαίου ὄρους ὀχυρὰν Μονὴν τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, ὅπως, ἐν περιπτώσει ἀποτυχίας, τὸ ἀνταρτικὸν σῶμα δυνηθῇ ν' ἀνθέξῃ μέχρις οὗ φθάσουν ἑλληνικὰ ναυτικὰ

ἐγήματα πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποχωρήσεώς του. Ἐκεῖ θὰ συνιστᾶτο προσωρινὸν Ἀρχηγεῖον μέχρις οὗ καταφθάνον καὶ ἄλλο ἰσχυρὸν σῶμα στρατοῦ θὰ ἐπεχείρει τὴν κατάληψιν τῆς νοτιανατολικῆς Μακεδονίας, καταμερίζον οὕτω εἰς δύο τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, ἅτε παρεισδύον μεταξὺ Θράκης καὶ Μακεδονίας καὶ διακόπτον τὴν συγκοινωνίαν τῶν δύο τούτων τουρκικῶν ἐπαρχιῶν. Ἀλλ' ὡς εἶναι φανερόν, δὲν ἐπρόκειτο περὶ τοιαύτης τολμηρᾶς δράσεως, καὶ διὰ τοῦτο ἡ Κυβέρνησις περιώριζε μὲν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀνδρῶν εἰς 100 ἢ 150, ἄφινε δ' αὐτοῖς ἐλεύθερον τὸ στάδιον τῆς ἐνεργείας. Ὁ Δημαρᾶς δὲ ἐξέλεγε τὴν μονὴν πρὸς ἐγκατάστασιν καὶ ὡς ἀφετηρίαν πάσης του ἐνεργείας ὡς ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἣν ἔτρεφεν ἐπὶ τῆς εὐνοίας τῶν ἐν αὐτῇ Ρώσσων μοναχῶν, στηριζόμενος ἐπὶ τῆς ὁμοδεξίας των πρὸς τοὺς Ἕλληνας καὶ λησμονῶν ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδένα ἄλλον ἔχει ἐν τῷ κόσμῳ ἀμειλικτότερον καὶ φυσικώτερον ἐχθρὸν ἀπὸ τὸν Πανσλαυισμόν, οὗ πράκτορες εἰσὶν οἱ πανταχοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Ρῶσσοι μοναχοί.

Ἡ Κυβέρνησις πρὸς τούτοις εἶχεν ἀποφασίσει νὰ τοῖς χορηγήσῃ καὶ 150 ἐπὶ πλέον ὅπλα πρὸς ἐξόπλισιν τῶν ἀγωγέων καὶ τῶν 80 μοναχῶν τῆς Εἰκοσιφαινίσσης, ἀλλὰ κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμὴν ἤλλαξε γνώμην, καί, τὴν 30 Μαρτίου, διετάχθησαν νὰ ἐπιβιβασθοῦν μετὰ τὸ μεσονύκτιον τοῦ ἀτμοπλοίου «Ἤπειρος» τῆς Πανελληνίου Ἀτμοπλοΐας Ἑταιρίας. Ἐκ Πειραιῶς ἀπέπλευσαν εἰς Τρίκκερι, ὅπου τοὺς ἀνέμενον, εἰδοποιηθέντες ὑπὸ τοῦ Λεβίδου διὰ τοῦ λιμενάρχου, ὁ ὁπλαρχηγὸς Ἰ. Βιλέντζας, ὁ δικηγόρος Κ. Τσακατούρης καὶ οἱ πλοηγοὶ Εὐστ. Καραβαγγέλης καὶ Δ. Ι. Γαρέφας. Ἐκεῖ ἐπῆλθε διαφωνία ὡς πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀποβάσεως, τοῦ πρώτου τῶν πλοηγῶν ὑποστηρίζοντος ὅτι αὕτη ἔδει νὰ γίνῃ ἐν Πόρτῳ-Λαγῷ (Καραγάτς), ὅπερ ὅμως ἠρνεῖτο νὰ πράξῃ ὁ κυβερνήτης τῆς «Ἠπείρου» Ἐμμ. Κοκουδάκης. Καὶ ὅμως ἡ Κυβέρνησις, ἐκτὸς τῶν πολεμεφοδίων, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν ὅπλων καὶ τῶν φαρμάκων, οὐδὲν ἄλλο εἶχε παράσχει εἰς τοὺς ἐντολοδόχους της, τὰ δὲ χρήματα πάντα εἶχε καταβάλει ὁ πάνυ αἰσθηματίας Π. Δημαρᾶς ἐκ συνεισφορᾶς τῶν ἐν Νέᾳ Ρωσσίᾳ Ἑλλήνων καὶ ἐξ ἰδίων.

Συνεπείᾳ ἐν τούτοις τῆς ἄνω διαφωνίας ἔπλευσαν εἰς Ὠρεοὺς καί, ἀνελθόντες οἱ Δημαρᾶς καὶ Καραβαγγέλης εἰς τὴν Ναυαρχίδα, συνδιελέχθησαν μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας Κ. Σαχτούρη, ἐγκρίναντος νὰ γίνῃ ἡ ἀπόβασις εἰς τὸ ἀκρωτήριον Ἐλευθερῶν τοῦ λιμένος Ἐλευθερουπόλεως. Ἐκ τῆς Ναυαρχίδος μετέβησαν διὰ λέμβου τοῦ ναρκοβόλου «Κανάρης» παρὰ τῷ ἀρχηγῷ τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου πρίγκηπι Γεωργίῳ. Οἱ δὲ ἐνθαρρυντικοὶ λόγοι οὓς ἤκουσαν ἀνεπτέρωσαν τὸ φρόνημα τῶν δύο ἀνδρῶν καὶ ὁ Καραβαγγέλης ἰδιαιτέρως μετετράπη ἔκτοτε ἀπὸ πλοηγοῦ εἰς ἀληθῆ ἀτρόμητον ὁπλαρχηγόν....

Τὸ μεσονύκτιον τῆς 3ης Ἀπριλίου ἔφθασεν ἡ «Ἤπειρος» εἰς τὸ σημειωθὲν ἀκρωτήριον, καὶ διῃρέθη ἐκεῖ εἰς πέντε διμοιρίας τὸ ἐξ 146 ἀκριβῶς ἀνδρῶν συγκείμενον σῶμα, διοικουμένας ὑπὸ λοχιῶν τοῦ στρατοῦ ἀφυπηρετησάντων καὶ ἀρχηγουμένας ὑπὸ τριῶν σωματαρχῶν Δημαρᾶ, Βελέντζα καὶ Καραβαγγέλη. Μετὰ

τὴν ἀπόβασιν, περὶ ὥραν 2 1)2 τῆς πρωίας, τὸ ἀτμόπλοιον, φέρον τὸν ἐπιμελητὴν Σακελλαρίδην, τὸν Τσακατούρην καὶ τὸν Γαρέφαν, ἀπέπλευσε διὰ Κυρά-Παναγιάν, κατὰ διαταγὴν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, ὅπως διαμείνῃ ἐκεῖ μέχρις ἑσπέρας, ὅτε θὰ ἐπανέπλεον πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ σώματος, ὅπερ ὑπελογίζετο ὅτι θὰ εἶχε περατώσει ἕως τότε τὴν ἀποστολήν του, θὰ τοὺς εἰδοποίει δὲ διὰ τεσσάρων πυρῶν, ἐξ ὧν θὰ ἔσβυνε τὴν πρώτην καὶ τρίτην. Ἀλλ' ὁ πλοίαρχος ἀντὶ νὰ ὁδηγήσῃ τὸ πλοῖον εἰς τὸν μνησθέντα ὅρμον, ἔπλευσεν εἰς Ὠρεούς, ὅπου ἔφθασε τὴν 3ην μ.μ. τῆς 4 Ἀπριλίου. Ἐκεῖ ὁ Σακελλαρίδης προσεκλήθη ἐπὶ τοῦ «Κανάρη» παρὰ τῷ βασιλόπαιδι Γεωργίῳ, εἰς τὸν ὁποῖον ἐξέθηκε τὰ κατὰ τὴν ἀπόβασιν διατυπώσας φόβους περὶ ἀπωλείας τοῦ σώματος, ἕνεκα τῆς ἐκεῖθεν ἀπομακρύνσεως τοῦ πλοίου· εἶτα δέ, λαβὼν ἐντολὴν νὰ ἐπιστρέψῃ, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ Τσακατούρη εἰς Ξηροχῶρι ὁπόθεν ἐξέθηκαν τῷ Λεβίδῃ τηλεγραφικῶς τὰ λαβόντα χώραν, ὑποδείξαντες αὐτῷ ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ἡ περισυλλογὴ τῶν ἀνδρῶν νὰ γίνῃ διὰ τῆς «Ἀθηνᾶς» τοῦ Τζών, εὑρισκομένης τότε ἐν Βόλῳ, ὡς ταχύπλου, ἥτις ὅμως νὰ συνοδεύεται καὶ ὑπὸ δύο τορπιλλοβόλων, ἅτε ἐπικειμένης τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. Ὁ ὑπουργὸς ἀπήντησεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ ναυμαχίας καὶ ὅτι θὰ ἐλάμβανε πᾶν τὸ ἀναγκαῖον μέτρον πρὸς διάσωσιν τῶν ἀνδρῶν. Ὄντως, τὴν πρωίαν τῆς 5 Ἀπριλίου ἡ «Ἀθηνᾶ» ἐτίθετο ὑπὸ τὰς διαταγάς των παρέχουσα αὐτοῖς καὶ τ' ἀναγκαῖα τρόφιμα καὶ χρήματα.

Ἐνβὲρ μπέης, ἀντισυνταγματάρχης

Μετὰ μικρὸν ὁ Ἐπιμελητὴς ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ στολάρχου Σαχτούρη, ὅστις ἀνεκοίνωσεν αὐτῷ ὅτι εἶχεν ἐντολὴν νὰ τοῖς δώσῃ δύο πυροβόλα μετὰ τῶν ἀναγκαιούντων πυροβολητῶν ὡς καὶ 30 ὅπλα μετ' ἀναλόγων φυσιγγίων· τὸ αὐτὸ ὑπέμνησε καὶ ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, καίτοι οἱ ἐν τῷ πλοίῳ παρέστησαν ἀμφοτέροις τὸ ἄσκοπον τῆς παραλαβῆς πυροβόλων, ὑποδείξαντες αὐτοῖς καὶ αὖθις ὅτι καλὸν θὰ ἦτο ἂν συνωδεύοντο ὑπὸ δύο τορπιλλοβόλων.—Καὶ μόνος μου θὰ ἠρχόμην, ἀπήντησεν ὁ Πρίγκηψ, πρὸς διάσωσιν 146 προσφιλῶν μοι ὑπάρξεων, ἀλλὰ δυστυχῶς δὲν εἰξεύρω τί νὰ πῶ· ἀργοῦμεν, ἀργοῦμεν καὶ διατί, κανεὶς μας δὲν εἰξεύρει!

Ἀπέπλευσαν οὕτω μόνοι. Οὐδαμοῦ ὅμως τῆς μακεδονικῆς παραλίας εἶδον

Ὁ Νταβέλης μετὰ τοῦ ἀνταρτικοῦ του σώματος.

τοὺς τέσσαρας συνθηματικοὺς πυρσούς. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 6 'Απριλίου κατέπλευσαν εἰς Κυρᾶ Παναγιὰν. Τὴν ἐπιοῦσαν τὰ αὐτά· ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστρέψουν ἄπρακτοι εἰς 'Ωρεούς, ὅπου ἐξέθησαν τὰ συμβάντα τῷ πρίγκηπι Γεωργίῳ, ὅστις ὑπέδειξεν αὐτοῖς ὅτι καλὸν ἦτο, μεταβαίνοντες εἰς Ξηροχῶρι, νὰ ζητήσουν τηλεγραφικῶς τὴν ἀποστολὴν πολεμικῶν πλοίων μετ' ἀγημάτων πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπολεσθέντων. Εἰς την ἔκθεσιν ὅμως τῶν λαβόντων χώραν ὁ 'Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπεκρίθη ὅτι,— ἔληξεν ἡ ἀποστολή των καὶ ὅτι ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια περὶ διασώσεως τῶν ἀνδρῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἶχε διαταχθῇ ὁ πρίγκηψ νὰ πέμψῃ, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, δύο τορπιλλοβόλα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη εἶχεν ἀνασταλῆ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἄγνωστον διὰ τί.

'Αλλὰ τί εἶχε συμβῆ ἐν 'Ελευθερουπόλει ; — Τὴν 6 'Απριλίου κατῆλθον οἱ περισωθέντες ἕως τότε 87 ἄνδρες μετὰ τοῦ Δημαρᾶ εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἀνάψαντες τέσσαρας πυρὰς ἀνέμενον τοὺς σωτῆρας των. 'Εκεῖνοι ὅμως, ἰδόντες μίαν μόνον, ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς πυρὰν ποιμένων καὶ δὲν προσήγγισαν. Κατόπιν ἱστιοφόρα ἐκ Καβάλλας περιπλεύσαντα τὰς ἀκτὰς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμῶνος παρέλαβον μερικοὺς τῶν διασπαρέντων ἀνδρῶν καὶ μετήνεγκον αὐτοὺς εἰς τὰς μονὰς Παντοκράτορος καὶ Βατοπεδίου τοῦ 'Αγίου Ὄρους, ὅπου ἔτυχον μεγάλων περιποιήσεων ἐκ μέρους τῶν Μοναχῶν ναυλωσάντων ἰδίαις δαπάναις καὶ ἁλιευτικὰ πλοιάρια δι' ὧν τοὺς μετήνεγκον εἰς Σκίαθον. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ἑβδομήκοντα περίπου ἐν ὅλῳ, ἀπωλέσθησαν φονευθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς ὁποίους κατεδόθησαν ὑπὸ ἐντοπίων, ἴσως δὲ καὶ τῶν Ρώσσων μοναχῶν τῆς μνησθείσης Μονῆς. Τὸ τοιοῦτον ἄλλως τε, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβῇ ἀφ' οὗ ὁ τύπος τῶν 'Αθηνῶν εἶχεν ἀναγγείλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης τῆς ἀποβάσεως ὅτι σῶμα ἀνταρτῶν ὑπὸ τὸν Δημαρᾶν ἐπρόκειτο ν' ἀποβῇ εἰς Χαλκιδικήν. Τίς οἶδε πόσων συμφορῶν ἐγένετο πρόξενος ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη ἀκριτομυθία τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου....

Κατ' ἀρχὰς οἱ Τοῦρκοι δὲν τοὺς ἐνόησαν. 'Επὶ τρία ἡμερονύκτια ἐβάδισαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔφθασαν ὑπὸ τοὺς πρόποδας λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε ἱδρυθῆ τὸ ῥηθὲν ῥωσσικὸν Μοναστήριον. 'Εκεῖ συνηντήθησαν μετά τινος γεωργοῦ βουλγαροφώνου, εἰς τὸν ὁποῖον δώσαντες 4 λίρας, παρεκάλεσαν νὰ τοῖς προμηθεύσῃ τρόφιμα. 'Αλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, καταδοθέντες ὑπ' αὐτοῦ, περιεκυκλώθησαν ὑπὸ σώματος πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ καὶ χιλίων χωρικῶν.

Ἤρχισε τότε ἡ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ ἐπωφεληθέντες τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις καί τινες ἠχμαλωτίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Δημαρᾶς μετὰ 17 ἄλλων προὐχώρησεν εἰς Καββάλαν, ἀλλὰ πολιορκηθεὶς εἰς τὸ μετόχιον τῆς εἰρημένης μονῆς εἶδε συντριβομένους τοὺς ὀπαδούς του. Ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἀκατοίκητον παρα-

λιακὸν μέρος, ὁπόθεν παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν μετενεγκόντων αὐτοὺς εἰς Ἅγιον Ὄρος λεμβούχων. Οὕτω δὲ ἡ παράβολος ἐκδρομὴ παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος· ἦτο ἄλλως τε φυσικὸν τοῦτο, διότι, ἂν μὲν ἐπρόκειτο περὶ καταστροφῆς ἁπλῶς γεφυρῶν, ἐπήρκουν πρὸς τοῦτο 10 ἢ 15 μόνον ἄνδρες, οἵτινες θὰ κατώρθουν νὰ εἰσδύσουν ἀπαρατήρητοι μέχρι τοῦ μέρους τῆς ἐνεργείας, ἂν δ' ἐπρόκειτο περὶ καταλήψεως θέσεων καὶ κατοχῆς αὐτῶν, τὸ σῶμα ἔδει ν' ἀποτελῆται ἐξ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων ἀνδρῶν, ἄτε τῶν 146 ἀρκετῶν μόνον ἵνα.... καταφωραθῇ τὸ διάβημα, ὅπερ ἀκριβῶς καὶ συνέβη

Τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐπαναστατῶν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ φέρουν ἐν θριάμβῳ εἰς Καβάλλαν, ἐπεμβάσει ὅμως τοῦ ἐκεῖ Αὐστριακοῦ προξένου διέταξεν ὁ Καϊμακάμης καὶ ἐρρίφθησαν αὗται εἰς ἀπόστασιν 5' ἀπὸ τῆς πόλεως ὅπου μεταβαίνοντες οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Καβάλλας ἔβλεπον αὐτάς.

Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν εἴτε ἐκ μέρους τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἐν συμπράξει ἢ μὴ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε ἐκ μέρους αὐτῆς ταύτης τῆς Κυβερνήσεως πρωτοβουλίᾳ εὐγενῶν ἀλλ' ἀπείρων ἰδιωτῶν. Μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ ἐσώθησαν αἰχμαλωτισθέντες.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ σύνορα ἡ συγκέντρωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων δὲν ἦτο μικρά. Εἰς τὸ χωρίον Πέτα, ΒΑ τῆς Ἄρτης, εἶχον συγκεντρωθῇ περὶ τοὺς 1200 ἀντάρται στρατιωτικῶς ὠργανωμένοι, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Ψαθᾶν, διοικοῦντα σῶμα Ἠπειρωτῶν, καὶ Σκαλτσοδῆμον μετὰ σώματος Αἰτωλοακαρνάνων. Ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἰδιαίτερα διοικοῦντας σώματα Γεωργούσην, δήμαρχον Ἰσομένης, Ζῆκον, Μαργιώλην, Σουφλῆν, Φαράντην κ.τ.λ. Σῶμα δὲ Κερκυραίων ἀνταρτῶν διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μαβίλη, ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ καὶ τέκνα ἐκλεκτῶν ἐν Κερκύρᾳ οἰκογενειῶν καὶ τὸν φιλέλληνα ἀνεψιὸν τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου Μοιράρχου Χάρρις.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ἀρχηγῶν τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἠπείρου σημειωτέοι ὁ Ἀνδρέας Σκαλτσοδῆμος, τέως δήμαρχος καὶ βουλευτὴς Ἀγρινίου ἡγούμενος 325 ἀνδρῶν, ὁ Νίκος Μίχα Γιάγκας ἀρχιποιμὴν ἐκ Βάλτου, ὁ Πυλαρινὸς ἐκ Ναυπάκτου, ὁ Γεωργούσης ἐκ Ξηρομέρου ἡγούμενος 700 ἀνδρῶν, ὁ Χρῆστος Ψαθᾶς καὶ ὁ Σπυροκώστας, ἡγούμενοι σωμάτων ἐξ Ἠπειρωτῶν.

Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἀνταρτῶν ἐν τῷ νομῷ Ἄρτης ἐξῆπτε τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὄχλου, φόβοι δ' ὑπῆρχον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μὴ εἴχομεν καὶ ἐντεῦθεν καμμίαν ἄσκοπον εἰσβολὴν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ τοιούτου, καὶ δὴ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τοῦ Καψαλοπούλου καὶ Μυλωνᾶ, ἀφιχθεὶς ἐν Ἄρτῃ μετὰ σώματος Κερκυραίων ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, καὶ μεταβὰς εἰς τὰ βόρεια χωρία τοῦ Νομοῦ, ἐξέδωκε καὶ διεκοίνωσε τοῖς λοιποῖς σωματάρχαις δήλωσιν, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς :

«Κινήματα ἄσκοπα προκαλοῦντα μόνον φονικὰς συγκρούσεις ἄνευ ὡρισμένου

σχεδίου καὶ πιθανοῦ ἀποτελέσματο. — ἐδήλου ρητῶς — ὅτι αὐτὸς οὔτε ἀναλαμβάνει, οὔτε εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων συμβουλεύει. Ἐκεῖ ὅπου πρὸς εἰσβολὴν ἀπαιτοῦνται πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδημόνων, δὲν σκέπτεται νὰ ρίψῃ ἑκατοντάδας ἀνταρτῶν μόνον πρὸς παλληκαρισμὸν καὶ βεβαίαν ἀποτυχίαν!

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία — προσέθετο — τοιαῦτα δὲν μελετᾷ, ἐπιθυμεῖ δὲ νὰ ὑποβοηθήσῃ μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, παρὰ νὰ προβαίνῃ εἰς ἐπιδείξεις πολεμικὰς ἄνευ προσδοκωμένου ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν».

Λόγια πολὺ συνετά, τὰ ὁποῖα ὅμως, διὰ τὴν Μακεδονίαν τοὐλάχιστον, ἐλέγοντο κατόπιν ἑορτῆς. Οὕτω δέ πως τὸ ἔργον τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» τὸ ἱερὸν

Ἀγγλίδες νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις.

καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἡ ἐθνωφελεστάτη, ἤρετο εἰς τὸ ἑξῆς καὶ ἐματαιοῦτο, χάρις εἰς τὴν θερμουργὸν φαντασίαν τῶν ἰθυνόντων τὰ κατ' αὐτήν, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἔχουν τὴν ἀπαιτουμένην ψυχραιμίαν ὅπως ἐννοήσουν ὅτι τὰ τοιαῦτα παράτολμα ἐγχειρήματα, ἂν δὲν ἔχουν στερρὰν τὴν βάσιν, δύνανται νὰ γίνουν πρόξενα καταστροφῶν μᾶλλον ἢ ὠφελείας. Οὕτω ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» κατορθώσασα ἐπὶ μακρὸν διάστημα ν' ἀνάψῃ τὸν πυρσὸν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ κοιμώμενα ἑλληνικὰ στήθη καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἐφάμιλλος τῆς «Φιλικῆς», ὅταν διενήργει τὰς μικρὰς ἐκείνας ἀλλὰ λίαν ἐθνικῶς σημαντικὰς ἐπαναστάσεις ἐν Μακεδονίᾳ, κατώρθωσεν ἤδη διὰ τῆς ἀμελετήτου καὶ παιδαριώδους διαγωγῆς της νὰ βυθισθῇ εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ ν' ἀπολεσθῇ πᾶσα ἐπ' αὐτὴν ἐλπὶς τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ κυρίως κατώρθωσε διὰ τῆς σπουδῆς της, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς δυνάμεις της ἐπωφελῶς ὅταν κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ δεινὴ σύρραξις, καί, ἀντὶ προμάχων

τῆς πατρίδος, νὰ δωρήσηται εἰς τὸ δύσμοιρον ἔθνος πολλοὺς πεινῶντας μαχητὰς ζητοῦντας εἰς τὰ λάφυρα πόρον ζωῆς καὶ φέροντας παραλυσίαν πολλάκις, κατ' ἀνάγκην, καὶ λόγῳ δυσπειθίας εἰς τὸ στράτευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου.

Συνέπειαι τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. — Βιαιοπραγίαι ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Ἡ οὐδετέρα ζώνη ἐν τοῖς μεθορίοις — Ἐνέργειαι Ῥωσσίας καὶ Γερμανίας. — Παρεμπόδισις τῆς ἀποστολῆς πολεμεφοδίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῇ ὁροθετικῇ γραμμῇ Θεσσαλίας. — Πολεμικὰ Συμβούλια ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Τὰ κενὰ τῆς Ἐπιμελητείας — Ἔλλειψις ἀναγκαίου προσωπικοῦ ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ — Λεπτομερὴς ἔκθεσις τοῦ ἐπιμελητοῦ Καρακάλου. — Εἰς τὰς 25 Μαρτίου ἡ Ἐπιμελητεία ἀκατάρτιστος ἀκόμη. — Ἀπρονοησίαι τῆς Κυβερνήσεως: οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς κατάδικοι. — Ἐπίδρασις τοῦ Τσάρου εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Τσάρος καὶ τὰ σλαυϊκὰ κράτη τοῦ Αἵμου. — Χρηματικαὶ προσφοραὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. — Συρροὴ ἐθελοντῶν· τὰ αὐστηρὰ μέτρα τῆς Πύλης. — Ἐπιστολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐθελοντῶν πρὸς τὸν Ναύαρχον Καννεβάρο — Ἐπίσκεψις τοῦ Βερτὲ εἰς Ἀθήνας καὶ συνεννοήσεις περὶ καταρτισμοῦ Λεγεῶνος Ἰταλῶν. — Σύστασις τῆς «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων»: ὅρκος αὐτῶν. — Ξέναι νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις. — Οἱ Ῥῶσσοι φοιτηταὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Διατί κυρίως ἀπεσοβήθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος. — Ὀχύρωσις Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλησπόντου — Ἐπεισόδια τῆς 25 Μαρτίου. — Μέγα συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις — Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμίλκα Κυπριάνη περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος — Διαμαρτύρησις τῶν ἐν Κρήτῃ Ἰταλῶν Δημοσιογράφων. — Μάχαι ἐν Ἀρχάναις καὶ Σπιναλόγγᾳ. — Ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου. — Συμπλοκὴ ἐν Λεζερῷ: Προανακρούσματα τοῦ πολέμου.

Μεθ' ὅλας τὰς διατυμπανίσεις ξένου καὶ ἡμετέρου τύπου ὅτι ἡ εἰσβολὴ αὐθυπάρκτων ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ θεωρηθῇ casus belli παρὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶχεν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως, ἐντούτοις, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐδήλου ἤδη ἐπικειμένην τὴν ἔκρηξιν. Τὰ πνεύματα παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἀντιπάλοις λαοῖς

εἶχον εἰς τὸ ἔπακρον ἐξαφθῇ. Ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς ἠπείλει νὰ λάβῃ φοβερὰς διαστάσεις καὶ μόλις κατώρθουν νὰ συγκρατῶνται οἱ ἐν τοῖς συνόροις ἀντιμέτωποι στρατοί. Ἡ εἰσβολὴ ἄλλως τε τῶν ἀνταρτῶν εἶχε καὶ οὐσιαστικωτέρας συνεπείας: Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶδε ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας ἃς ἔτρεφεν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» καὶ ἤρξατο νὰ κατανοῇ πολὺ δυσχερῆ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐγχωρίων πληθυσμῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ μετὰ τὴν συσσώρευσιν πολυαρίθμων ἐν ταῖς χώραις ταύταις τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀτάκτων ἐξ Ἀλβανῶν σωμάτων, ὧν αἱ διαρπαγαὶ καὶ αἱ βιαιοπραγίαι ἤρχισαν νὰ θίγουν βαθύτατα τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων. Ἐκτὸς τούτου, ἡ Πύλη, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεδομένου ὅτι, ἡ ἑλλην. Κυβέρνησις ἑκουσίως ἐπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν ταύτην, ὅπερ ἐτεκμαίρετο ἐκ τῆς μὴ παρακωλύσεως αὐτῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐστήριζεν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου σφοδρὰν διαμαρτυρίαν πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἀπειλοῦσα ὅτι, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἐπαναλήψει τοιούτων ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν θὰ διέτασσε τὸν στρατόν της νὰ εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξηκολούθει νὰ ὀχυρώνῃ ἰσχυρῶς καὶ ἐσπευσμένως τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κωφεύουσα εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ «τελεσίγραφα» τοῦ κυβερνήτου τῆς δυτικῆς Μοίρας Κ. Ζώτου, ὅστις τάξας τοῖς Τούρκοις προθεσμίαν πρὸς καταστροφὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων εἰς ἃ παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον προβῆ, ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρικῆς του στάσεως τὴν ἀντικατάστασίν του ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου καὶ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως Δ. Κριεζῆ, ἐνῷ αὐτὸς παρέμενεν ὡς ἁπλοῦς εἰς τὸ ἑξῆς κυβερνήτης τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης».— Ἡ Δυτικὴ Μοῖρα τοῦ ἡμετέρου στόλου ἀπετελέσθη ἤδη ἐκ τῶν πολεμικῶν σκαφῶν «Ν. Μιαούλης», τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλεὺς Γεώργιος», τῆς «Ἀφροέσσης», τῆς «Ἀμβρακίας», τοῦ «Εὐρώτα» καὶ τῶν κανονιοφόρων. Ὑπασπιστὴς τοῦ μοιράρχου διωρίσθη ὁ Τσουκαλᾶς, ἀρχιεπιστολεὺς δὲ ὁ πλωτάρχης Ἰ. Γρίβας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἤρξαντο καὶ αὖθις ζωηρῶς ἐκδηλούμεναι αἱ συμπάθειαι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ δὴ αἱ μηδέποτε παύσασαι τοιαῦται τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες καὶ εἰς χρηματικὰς προέβαινον ἤδη συνεισφοράς, τοῦ Φιλοκρητικοῦ Συλλόγου τῆς Νεαπόλεως ἀποστέλλοντος εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ Δουκὸς Δ' Ἄνδρια διακοσίας χιλιάδας φράγκων.

Ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο ἐπὶ θύραις πλέον, μεθ' ὅλας τὰς περὶ ἀποσοβήσεως αὐτοῦ προσπαθείας τινῶν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔφθασαν καὶ μέχρι τῆς προτάσεως νὰ καθορισθῇ οὐδετέρα ζώνη, κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐν τοῖς μεθορίοις μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμάχων στρατῶν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη αὐτουσίως, ἅτε μὴ σχεδὸν ἐφαρμόσιμος, διότι θ' ἀπῄτει τὴν ἀπασχόλησιν ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἐνεῖχε δ' ἐν ἑαυτῇ καὶ στοιχεῖα κινδύνου δεινοτέρων διεθνῶν περιπλοκῶν τὰς ὁποίας πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπάσχιζον ν' ἀποφύγουν αἱ Δυνάμεις. Ἐκτὸς δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἡ λῆψις

τοιούτου μέτρου, ἢ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου ὅπερ θὰ ἐξηνάγκαζε τὰ ἀντίπαλα κράτη ν' ἀποσύρουν τὰ στρατεύματά των, προσέκρουεν εἰς τὰς ρητὰς ἀξιώσεις τοῦ Τσάρου καί, κατὰ δεύτερον λόγον, τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος, οἵτινες, παντὶ σθένει, προσεπάθουν ν' ἀφίσουν τώρα τὴν λύσιν τοῦ περιπύστου ζητήματος εἰς χεῖρας ἀποκλειστικῶς τῶν δύο ἀμέσως ἐνδιαφερομένων ἀντιπάλων, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Τουρκία θὰ συνέτριβε τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ καταφώρως κατὰ ξηρὰν ἀνίσῳ ἀγῶνι· ὅπως δὲ ὁ ἀγὼν οὗτος καταστῇ τελείως ἄνισος,— ἂν καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκούντως συνετέλει τὸ ἀπαράσκευον καὶ ἡ ἀχρηματία τῆς Ἑλλάδος,— δὲν ἀπώκνησαν οἱ δύο Μονάρχαι νὰ προσφέρωσι καὶ ὑλικωτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς κατατάξεως ἐν τῷ Τουρκικῷ στρατῷ πολυαρίθμων Γερμανῶν καὶ Ρώσσων ἀξιωματικῶν καὶ τῆς ἐπ' εὐχερέσιν ὅροις προμηθείας ἐξαιρέτου ποιότητος ὅπλων καὶ ἐφοδίων εἰς τὴν εὐνοουμένην των Τουρκίαν, ἐνῷ, ἐξ ἐναντίας, πᾶσα παρενεβάλλετο δυσχέρεια εἰς τὰς προμηθείας τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἔφθανε μέχρι καὶ ἀπαγορεύσεως ἔτι ἐξαγωγῆς φορτίου καλύκων φυσιγγίων ἀποτελοῦντος εἰδικὴν παραγγελίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐστριακὰ ἐργοστάσια.

Ἐντεῦθεν ἀντλοῦσα ἀνδρισμὸν ἡ Πύλη παρεξέτεινεν ἤδη μετὰ θράσους τὰς παρασπονδίας της, προβαίνουσα εἰς ὀχύρωσιν καί τινων στρατηγικῶν σημείων τῆς μεθορίου γραμμῆς, ὡς, π. χ., τοῦ ἰσχυροτάτου Μενεξέ, ὅστις προστατεύει θαυμασίως τὴν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα ἄγουσαν, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἐν Λαρίσσῃ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὅτι αἱ συνθῆκαι ἀπηγόρευον ρητῶς τὴν ἐν καιρῷ εἰρήνης ὀχύρωσιν τῆς μεθορίου. Ἐξ ἐναντίας δὲ πιστοὶ εἰς τὰς συνθήκας οἱ ἡμέτεροι ἀπέσυρον ἀμέσως ἐκ τῆς Μελούνας τὰ πυροβόλα ἅπερ εἶχον τοποθετήσει, ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαμαρτυρίᾳ τῶν Τούρκων, εὐνόητον δὲ πόσον ἡ τοιαύτη τακτικὴ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς παντὶ σθένει προσπαθείας πρὸς ἀποτροπὴν συγκρούσεων, ἐξηρέθιζε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προσπαθοῦσα ἤδη νὰ συμπληρώσῃ διὰ σπασμωδικῶν ἐνεργειῶν τὰς πολεμικάς της παρασκευάς, αἵτινες ἤρχαντο νὰ καταφαίνωνται τελείως ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν σπουδαιότητα ἣν ἤθελε παρουσιάσει μέλλων ἀγὼν πρὸς τὰς πολλασίας τῶν Τούρκων δυνάμεις, διέτασσε τὰ ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ Ἀρχηγεῖα τοῦ στρατοῦ νὰ συντάξουν καὶ ὑποβάλλουν εἰς αὐτὴν τάχιστα ἐκθέσεις λεπτομερεῖς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, αἵτινες ἠδύναντο ἐν τάχει νὰ θεραπευθῶσι.

Πρὸς τοῦτο, πολεμικὰ συμβούλια συγκροτηθέντα ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ συνέταξαν τὰς ζητηθείσας ἐκθέσεις καὶ ἀπέστειλαν αὐτὰς εἰς Ἀθήνας. Τὰ ἀναγκαῖα πρὸς θεραπείαν ἐν τῷ στρατῷ ἦσαν ἐντούτοις πολλά. Ἐν πρώτοις ἔδει, παντὶ μέσῳ, νὰ συμπληρωθῶσι τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἡ Κυβέρνησις ἀνεκάλεσεν ἤδη ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν καθηκόντων τοὺς διορισθέντας ὡς ἀστυνόμους ἐφέδρους ἀνθυπολοχαγοὺς οὓς καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὰ διάφορα

τοὺς τέσσαρας συνθηματικοὺς πυρσούς. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 6 'Απριλίου κατέπλευσαν εἰς Κυρὰ Παναγιὰν. Τὴν ἐπιοῦσαν τὰ αὐτά· ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστρέψουν ἄπρακτοι εἰς 'Ωρεούς, ὅπου ἐξέθησαν τὰ συμβάντα τῷ πρίγκηπι Γεωργίῳ, ὅστις ὑπέδειξεν αὐτοῖς ὅτι καλὸν ἦτο, μεταβαίνοντες εἰς Ξηροχῶρι, νὰ ζητήσουν τηλεγραφικῶς τὴν ἀποστολὴν πολεμικῶν πλοίων μετ' ἀγημάτων πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπολεσθέντων. Εἰς την ἔκθεσιν ὅμως τῶν λαβόντων χώραν ὁ 'Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπεκρίθη ὅτι,— ἔληξεν ἡ ἀποστολή των καὶ ὅτι ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια περὶ διασώσεως τῶν ἀνδρῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἶχε διαταχθῇ ὁ πρίγκηψ νὰ πέμψῃ, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, δύο τορπιλλοβόλα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη εἶχεν ἀνασταλῆ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἄγνωστον διὰ τί.

'Αλλὰ τί εἶχε συμβῆ ἐν 'Ελευθερουπόλει ; — Τὴν 6 'Απριλίου κατῆλθον οἱ περισωθέντες ἕως τότε 87 ἄνδρες μετὰ τοῦ Δημαρᾶ εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἀνάψαντες τέσσαρας πυρὰς ἀνέμενον τοὺς σωτῆρας των. 'Εκεῖνοι ὅμως, ἰδόντες μίαν μόνον, ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς πυρὰν ποιμένων καὶ δὲν προσήγγισαν. Κατόπιν ἱστιοφόρα ἐκ Καβάλλας περιπλεύσαντα τὰς ἀκτὰς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμῶνος παρέλαβον μερικοὺς τῶν διασπαρέντων ἀνδρῶν καὶ μετήνεγκον αὐτοὺς εἰς τὰς μονὰς Παντοκράτορος καὶ Βατοπεδίου τοῦ 'Αγίου Ὄρους, ὅπου ἔτυχον μεγάλων περιποιήσεων ἐκ μέρους τῶν Μοναχῶν ναυλωσάντων ἰδίαις δαπάναις καὶ ἁλιευτικὰ πλοιάρια δι' ὧν τοὺς μετήνεγκον εἰς Σκίαθον. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ἑβδομήκοντα περίπου ἐν ὅλῳ, ἀπωλέσθησαν φονευθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς ὁποίους κατεδόθησαν ὑπὸ ἐντοπίων, ἴσως δὲ καὶ τῶν Ρώσσων μοναχῶν τῆς μνησθείσης Μονῆς. Τὸ τοιοῦτον ἄλλως τε, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβῇ ἀφ' οὗ ὁ τύπος τῶν 'Αθηνῶν εἶχεν ἀναγγείλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης τῆς ἀποβάσεως ὅτι σῶμα ἀνταρτῶν ὑπὸ τὸν Δημαρᾶν ἐπρόκειτο ν' ἀποβῇ εἰς Χαλκιδικήν. Τίς οἶδε πόσων συμφορῶν ἐγένετο πρόξενος ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη ἀκριτομυθία τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου....

Κατ' ἀρχὰς οἱ Τοῦρκοι δὲν τοὺς ἐνόησαν. 'Επὶ τρία ἡμερονύκτια ἐβάδισαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔφθασαν ὑπὸ τοὺς πρόποδας λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε ἱδρυθῆ τὸ ρηθὲν ρωσσικὸν Μοναστήριον. 'Εκεῖ συνηντήθησαν μετά τινος γεωργοῦ βουλγαροφώνου, εἰς τὸν ὁποῖον δώσαντες 4 λίρας, παρεκάλεσαν νὰ τοῖς προμηθεύσῃ τρόφιμα. 'Αλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, καταδοθέντες ὑπ' αὐτοῦ, περιεκυκλώθησαν ὑπὸ σώματος πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ καὶ χιλίων χωρικῶν.

Ἤρχισε τότε ἡ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ ἐπωφεληθεντες τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις καί τινες ᾐχμαλωτίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Δημαρᾶς μετὰ 17 ἄλλων προυχώρησεν εἰς Καββάλαν, ἀλλὰ πολιορκηθεὶς εἰς τὸ μετόχιον τῆς εἰρημένης μονῆς εἶδε συντριβομένους τοὺς ὀπαδούς του. Ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἀκατοίκητον παρα-

λικὸν μέρος, ὁπόθεν παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν μετενεγκόντων αὐτοὺς εἰς Ἅγιον Ὅρος λεμβούχων. Οὕτω δὲ ἡ παράβολος ἐκδρομὴ παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος· ἦτο ἄλλως τε φυσικὸν τοῦτο, διότι, ἂν μὲν ἐπρόκειτο περὶ καταστροφῆς ἁπλῶς γεφυρῶν, ἐπήρκουν πρὸς τοῦτο 10 ἢ 15 μόνον ἄνδρες, οἵτινες θὰ κατώρθουν νὰ εἰσδύσουν ἀπαρατήρητοι μέχρι τοῦ μέρους τῆς ἐνεργείας, ἂν δ' ἐπρόκειτο περὶ καταλήψεως θέσεων καὶ κατοχῆς αὐτῶν, τὸ σῶμα ἔδει ν' ἀποτελῆται ἐξ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων ἀνδρῶν, ἅτε τῶν 146 ἀρκετῶν μόνον ἵνα.... καταφωραθῇ τὸ διάβημα, ὅπερ ἀκριβῶς καὶ συνέβη

Τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐπαναστατῶν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ φέρουν ἐν θριάμβῳ εἰς Καβάλλαν, ἐπεμβάσει ὅμως τοῦ ἐκεῖ Αὐστριακοῦ προξένου διέταξεν ὁ Καϊμακάμης καὶ ἐρρίφθησαν αὗται εἰς ἀπόστασιν 5' ἀπὸ τῆς πόλεως ὅπου μεταβαίνοντες οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Καβάλλας ἔβλεπον αὐτάς.

Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν εἴτε ἐκ μέρους τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἐν συμπράξει ἢ μὴ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε ἐκ μέρους αὐτῆς ταύτης τῆς Κυβερνήσεως πρωτοβουλίᾳ εὐγενῶν ἀλλ' ἀπείρων ἰδιωτῶν. Μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ ἐσώθησαν αἰχμαλωτισθέντες.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ σύνορα ἡ συγκέντρωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων δὲν ἦτο μικρά. Εἰς τὸ χωρίον Πέτα, ΒΑ τῆς Ἄρτης, εἶχον συγκεντρωθῆ περὶ τοὺς 1200 ἀντάρται στρατιωτικῶς ὠργανωμένοι, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Ψαθᾶν, διοικοῦντα σῶμα Ἠπειρωτῶν, καὶ Σκαλτσοδῆμον μετὰ σώματος Αἰτωλοακαρνάνων. Ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἰδιαίτερα διοικοῦντας σώματα Γεωργούσην, δήμαρχον Ἰσμένης, Ζῆκον, Μαργιώλην, Σουφλῆν, Φαράντην κ.τ.λ. Σῶμα δὲ Κερκυραίων ἀνταρτῶν διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μαβίλη, ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ καὶ τέκνα ἐκλεκτῶν ἐν Κερκύρᾳ οἰκογενειῶν καὶ τὸν φιλέλληνα ἀνεψιὸν τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου Μοιράρχου Χάρρις.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ἀρχηγῶν τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἠπείρου σημειωτέοι ὁ Ἀνδρέας Σκαλτσοδῆμος, τέως δήμαρχος καὶ βουλευτὴς Ἀγρινίου ἡγούμενος 325 ἀνδρῶν, ὁ Νίκος Μίχα Γιάγκας ἀρχιποιμὴν ἐκ Βάλτου, ὁ Πυλαρινὸς ἐκ Ναυπάκτου, ὁ Γεωργούσης ἐκ Ξηρομέρου ἡγούμενος 700 ἀνδρῶν, ὁ Χρῆστος Ψαθᾶς καὶ ὁ Σπυροκώστας, ἡγούμενοι σωμάτων ἐξ Ἠπειρωτῶν.

Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἀνταρτῶν ἐν τῷ νομῷ Ἄρτης ἐξῆπτε τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὄχλου, φόβοι δ' ὑπῆρχον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μὴ εἴχομεν καὶ ἐντεῦθεν καμμίαν ἄσκοπον εἰσβολὴν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ τοιούτου, καὶ δὴ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τοῦ Καψαλοπούλου καὶ Μυλωνᾶ, ἀφιχθεὶς ἐν Ἄρτῃ μετὰ σώματος Κερκυραίων ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, καὶ μεταβὰς εἰς τὰ βόρεια χωρία τοῦ Νομοῦ, ἐξέδωκε καὶ διεκοίνωσε τοῖς λοιποῖς σωματάρχαις δήλωσιν, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς :

«Κινήματα ἄσκοπα προκαλοῦντα μόνον φονικὰς συγκρούσεις ἄνευ ὡρισμένου

σχεδίου καὶ πιθανοῦ ἀποτελέσματο, — ἐδήλου ρητῶς — ὅτι αὐτὸς οὔτε ἀναλαμβάνει, οὔτε εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων συμβουλεύει. Ἐκεῖ ὅπου πρὸς εἰσβολὴν ἀπαιτοῦνται πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδημόνων, δὲν σκέπτεται νὰ ρίψῃ ἑκατοντάδας ἀνταρτῶν μόνον πρὸς παλληκαρισμὸν καὶ βεβαίαν ἀποτυχίαν!

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία — προσέθετο — τοιαῦτα δὲν μελετᾷ, ἐπιθυμεῖ δὲ νὰ ὑποβοηθήσῃ μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, παρὰ νὰ προβαίνῃ εἰς ἐπιδείξεις πολεμικὰς ἄνευ προσδοκωμένου ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν».

Λόγια πολὺ συνετά, τὰ ὁποῖα ὅμως, διὰ τὴν Μακεδονίαν τοὐλάχιστον, ἐλέγοντο κατόπιν ἑορτῆς. Οὕτω δέ πως τὸ ἔργον τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» τὸ ἱερὸν

Ἀγγλίδες νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις.

καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἡ ἐθνωφελεστάτη, ἤρετο εἰς τὸ ἑξῆς καὶ ἐματαιοῦτο, χάρις εἰς τὴν θερμουργὸν φαντασίαν τῶν ἰθυνόντων τὰ κατ' αὐτήν, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἔχουν τὴν ἀπαιτουμένην ψυχραιμίαν ὅπως ἐννοήσουν ὅτι τὰ τοιαῦτα παράτολμα ἐγχειρήματα, ἂν δὲν ἔχουν στερρὰν τὴν βάσιν, δύνανται νὰ γίνουν πρόξενα καταστροφῶν μᾶλλον ἢ ὠφελείας. Οὕτω ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» κατορθώσασα ἐπὶ μακρὸν διάστημα ν' ἀνάψῃ τὸν πυρσὸν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ κοιμώμενα ἑλληνικὰ στήθη καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἐφάμιλλος τῆς «Φιλικῆς», ὅταν διενήργει τὰς μικρὰς ἐκείνας ἀλλὰ λίαν ἐθνικῶς σημαντικὰς ἐπαναστάσεις ἐν Μακεδονίᾳ, κατώρθωσεν ἤδη διὰ τῆς ἀμελετήτου καὶ παιδαριώδους διαγωγῆς της νὰ βυθισθῇ εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ ν' ἀπολεσθῇ πᾶσα ἐπ' αὐτὴν ἐλπὶς τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ κυρίως κατώρθωσε διὰ τῆς σπουδῆς της, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς δυνάμεις της ἐπωφελῶς ὅταν κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ δεινὴ σύρραξις, καί, ἀντὶ προμάχων

τῆς πατρίδος, νὰ δωρήσηται εἰς τὸ δύσμοιρον ἔθνος πολλοὺς πεινῶντας μαχητὰς ζητοῦντας εἰς τὰ λάφυρα πόρον ζωῆς καὶ φέροντας παραλυσίαν πολλάκις, κατ' ἀνάγκην, καὶ λόγῳ δυσπειθίας εἰς τὸ στράτευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου.

Συνέπειαι τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. — Βιαιοπραγίαι ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Ἡ οὐδετέρα ζώνη ἐν τοῖς μεθορίοις — Ἐνέργειαι Ρωσσίας καὶ Γερμανίας. — Παρεμπόδισις τῆς ἀποστολῆς πολεμεφοδίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῇ ὁροθετικῇ γραμμῇ Θεσσαλίας. — Πολεμικὰ Συμβούλια ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Τὰ κενὰ τῆς Ἐπιμελητείας — Ἔλλειψις ἀναγκαίου προσωπικοῦ ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ — Λεπτομερὴς ἔκθεσις τοῦ ἐπιμελητοῦ Καρακάλου. — Εἰς τὰς 28 Μαρτίου ἡ Ἐπιμελητεία ἀκατάρτιστος ἀκόμη. — Ἀπρονοησίαι τῆς Κυβερνήσεως: οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς κατάδικοι. — Ἐπίδρασις τοῦ Τσάρου εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Τσάρος καὶ τὰ σλαυϊκὰ κράτη τοῦ Αἵμου. — Χρηματικαὶ προσφοραὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. — Συρροὴ ἐθελοντῶν· τὰ αὐστηρὰ μέτρα τῆς Πύλης. — Ἐπιστολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐθελοντῶν πρὸς τὸν Ναύαρχον Κάννεβάρο — Ἐπίσκεψις τοῦ Βερτὲ εἰς Ἀθήνας καὶ συνεννοήσεις περὶ καταρτισμοῦ Λεγεῶνος Ἰταλῶν. — Σύστασις τῆς «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων»: ὅρκος αὐτῶν. — Ξέναι νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις. — Οἱ Ρῶσσοι φοιτηταὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Διατί κυρίως ἀπεσοβήθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος. — Ὀχύρωσις Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλησπόντου — Ἐπεισόδια τῆς 28 Μαρτίου. — Μέγα συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις — Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμίλκα Κυπριάνη περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος — Διαμαρτύρησις τῶν ἐν Κρήτῃ Ἰταλῶν Δημοσιογράφων. — Μάχαι ἐν Ἀρχάναις καὶ Σπιναλόγγᾳ. — Ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου. — Συμπλοκὴ ἐν Λεζερῷ: Προανακρούσματα τοῦ πολέμου.

Μεθ' ὅλας τὰς διατυμπανίσεις ξένου καὶ ἡμετέρου τύπου ὅτι ἡ εἰσβολὴ αὐθυπάρκτων ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ θεωρηθῇ casus belli παρὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶχεν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως, ἐντούτοις, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐδήλου ἤδη ἐπικειμένην τὴν ἔκρηξιν. Τὰ πνεύματα παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἀντιπάλοις λαοῖς

εἶχον εἰς τὸ ἔπακρον ἐξαφθῆ. Ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς ἠπείλει νὰ λάβῃ φοβερὰς διαστάσεις καὶ μόλις κατώρθουν νὰ συγκρατῶνται οἱ ἐν τοῖς συνόροις ἀντιμέτωποι στρατοί. Ἡ εἰσβολὴ ἄλλως τε τῶν ἀνταρτῶν εἶχε καὶ ουσιαστικωτέρας συνεπείας : Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶδε ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας ἃς ἔτρεφεν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» καὶ ἤρξατο νὰ κατανεῇ πολὺ δυσχερῆ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐγχωρίων πληθυσμῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ μετὰ τὴν συσσώρευσιν πολυαρίθμων ἐν ταῖς χώραις ταύταις τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀτάκτων ἐξ Ἀλβανῶν σωμάτων, ὧν αἱ διαρπαγαὶ καὶ αἱ βιαιοπραγίαι ἤρχισαν νὰ θίγουν βαθύτατα τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων. Ἐκτὸς τούτου, ἡ Πύλη, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεδομένου ὅτι, ἡ ἑλλην. Κυβέρνησις ἑκουσίως ἐπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν ταύτην, ὅπερ ἐτεκμαίρετο ἐκ τῆς μὴ παρακωλύσεως αὐτῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐστήριζεν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου σφοδρὰν διαμαρτυρίαν πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἀπειλοῦσα ὅτι, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἐπαναλήψει τοιούτων ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν θὰ διέτασσε τὸν στρατόν της νὰ εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξηκολούθει νὰ ὀχυρώνῃ ἰσχυρῶς καὶ ἐσπευσμένως τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κωφεύουσα εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ «τελεσίγραφα» τοῦ κυβερνήτου τῆς δυτικῆς Μοίρας Κ. Ζώτου, ὅστις τάξας τοῖς Τούρκοις προθεσμίαν πρὸς καταστροφὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων εἰς ἃ παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον προβῆ, ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρικῆς του στάσεως τὴν ἀντικατάστασίν του ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου καὶ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως Δ. Κριεζῆ, ἐνῷ αὐτὸς παρέμενεν ὡς ἁπλοῦς εἰς τὸ ἑξῆς κυβερνήτης τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης».— Ἡ Δυτικὴ Μοίρα τοῦ ἡμετέρου στόλου ἀπετελέσθη ἤδη ἐκ τῶν πολεμικῶν σκαφῶν «Ν. Μιαούλης», τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλεὺς Γεώργιος», τῆς «Ἀφροέσσης», τῆς «Ἀμβρακίας», τοῦ «Εὐρώτα» καὶ τῶν κανονιοφόρων. Ὑπασπιστὴς τοῦ μοιράρχου διωρίσθη ὁ Τσουκαλᾶς, ἀρχιεπιστολεὺς δὲ ὁ πλωτάρχης Ἰ. Γρίβας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἤρξαντο καὶ αὖθις ζωηρῶς ἐκδηλούμεναι αἱ συμπάθειαι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ δὴ αἱ μηδέποτε παύσασαι τοιαῦται τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες καὶ εἰς χρηματικὰς προέβαινον ἤδη συνεισφοράς, τοῦ Φιλοκρητικοῦ Συλλόγου τῆς Νεαπόλεως ἀποστέλλοντος εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ Δουκὸς Δ' Ἄνδρια διακοσίας χιλιάδας φράγκων.

Ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο ἐπὶ θύραις πλέον, μεθ' ὅλας τὰς περὶ ἀποσοβήσεως αὐτοῦ προσπαθείας τινῶν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔφθασαν καὶ μέχρι τῆς προτάσεως νὰ καθορισθῇ οὐδετέρα ζώνη, κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐν τοῖς μεθορίοις μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμάχων στρατῶν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη αὐτουσίως, ἅτε μὴ σχεδὸν ἐφαρμόσιμος, διότι θ' ἀπῄτει τὴν ἀπασχόλησιν ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἐνεῖχε δ' ἐν ἑαυτῇ καὶ στοιχεῖα κινδύνου δεινοτέρων διεθνῶν περιπλοκῶν τὰς ὁποίας πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπάσχιζον ν' ἀποφύγουν αἱ Δυνάμεις. Ἐκτὸς δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἡ λῆψις

τοιούτου μέτρου, ἢ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου ὅπερ θὰ ἐξηνάγκαζε τὰ ἀντίπαλα κράτη ν' ἀποσύρουν τὰ στρατεύματά των, προσέκρουεν εἰς τὰς ρητὰς ἀξιώσεις τοῦ Τσάρου καί, κατὰ δεύτερον λόγον, τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος, οἵτινες, παντὶ σθένει, προσεπάθουν ν' ἀφίσουν τώρα τὴν λύσιν τοῦ περιπύστου ζητήματος εἰς χεῖρας ἀποκλειστικῶς τῶν δύο ἀμέσως ἐνδιαφερομένων ἀντιπάλων, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Τουρκία θὰ συνέτριβε τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ καταφώρως κατὰ ξηρὰν ἀνίσῳ ἀγῶνι· ὅπως δὲ ὁ ἀγὼν οὗτος καταστῇ τελείως ἄνισος,— ἂν καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκούντως συνετέλει τὸ ἀπαράσκευον καὶ ἡ ἀχρηματία τῆς Ἑλλάδος,— δὲν ἀπώκνησαν οἱ δύο Μονάρχαι νὰ προσφέρωσι καὶ ὑλικωτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς κατατάξεως ἐν τῷ Τουρκικῷ στρατῷ πολυαρίθμων Γερμανῶν καὶ Ρώσσων ἀξιωματικῶν καὶ τῆς ἐπ' εὐχερέσιν ὅροις προμηθείας ἐξαιρέτου ποιότητος ὅπλων καὶ ἐφοδίων εἰς τὴν εὐνοουμένην των Τουρκίαν, ἐνῷ, ἐξ ἐναντίας, πᾶσα παρενεβάλλετο δυσχέρεια εἰς τὰς προμηθείας τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἔφθανε μέχρι καὶ ἀπαγορεύσεως ἔτι ἐξαγωγῆς φορτίου καλύκων φυσιγγίων ἀποτελοῦντος εἰδικὴν παραγγελίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐστριακὰ ἐργοστάσια.

Ἐντεῦθεν ἀντλοῦσα ἀνδρισμὸν ἡ Πύλη παρεξέτεινεν ἤδη μετὰ θράσους τὰς παρασπονδίας της, προβαίνουσα εἰς ὀχύρωσιν καί τινων στρατηγικῶν σημείων τῆς μεθορίου γραμμῆς, ὡς, π. χ., τοῦ ἰσχυροτάτου Μενεξέ, ὅστις προστατεύει θαυμασίως τὴν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα ἄγουσαν, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἐν Λαρίσσῃ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὅτι αἱ συνθῆκαι ἀπηγόρευον ρητῶς τὴν ἐν καιρῷ εἰρήνης ὀχύρωσιν τῆς μεθορίου. Ἐξ ἐναντίας δὲ πιστοὶ εἰς τὰς συνθήκας οἱ ἡμέτεροι ἀπέσυρον ἀμέσως ἐκ τῆς Μελούνας τὰ πυροβόλα ἅπερ εἶχον τοποθετήσει, ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαμαρτυρίᾳ τῶν Τούρκων, εὐνόητον δὲ πόσον ἡ τοιαύτη τακτικὴ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς παντὶ σθένει προσπαθείας πρὸς ἀποτροπὴν συγκρούσεων, ἐξηρέθιζε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προσπαθοῦσα ἤδη νὰ συμπληρώσῃ διὰ σπασμωδικῶν ἐνεργειῶν τὰς πολεμικάς της παρασκευάς, αἵτινες ἤρξαντο νὰ καταφαίνωνται τελείως ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν σπουδαιότητα ἣν ἤθελε παρουσιάσει μέλλων ἀγὼν πρὸς τὰς πολλαπλασίας τῶν Τούρκων δυνάμεις, διέτασσε τὰ ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ Ἀρχηγεῖα τοῦ στρατοῦ νὰ συντάξουν καὶ ὑποβάλουν εἰς αὐτὴν τάχιστα ἐκθέσεις λεπτομερεῖς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, αἵτινες ἠδύναντο ἐν τάχει νὰ θεραπευθῶσι.

Πρὸς τοῦτο, πολεμικὰ συμβούλια συγκροτηθέντα ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ συνέταξαν τὰς ζητηθείσας ἐκθέσεις καὶ ἀπέστειλαν αὐτὰς εἰς Ἀθήνας. Τὰ ἀναγκαῖα πρὸς θεραπείαν ἐν τῷ στρατῷ ἦσαν ἐντούτοις πολλά. Ἐν πρώτοις ἔδει, παντὶ μέσῳ, νὰ συμπληρωθῶσι τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἡ Κυβέρνησις ἀνεκάλεσεν ἤδη ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν καθηκόντων τοὺς διορισθέντας ὡς ἀστυνόμους ἐφέδρους ἀνθυπολοχαγοὺς οὓς καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὰ διάφορα

σώματα, διατάξασα συγχρόνως καὶ τὸν ἄμεσον προβιβασμὸν πολυαρίθμων ὑπαξιωματικῶν. Εὐνόητον ὅμως ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ ἐνδεχομένου τῆς συγκλήσεως καὶ ἄλλων ἡλικιῶν ἐφεδρείας, ὡς συνέβη βραδύτερον, καὶ τῆς ἀραιώσεως ἣν φυσικὸν ἦτο ὅτι θὰ ὑφίσταντο τὰ στελέχη ταῦτα ἐκ τῶν ἀπωλειῶν τοῦ πολέμου.— Εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀνακληθέντων οὕτω ἀστυνόμων διωρίσθησαν ὑπαξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς. Ἐκτὸς ὅμως τῶν καθαρῶς ὀργανικῶν τούτων ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, τῶν δυσχερέστερον συμπληρωσίμων, ὑπεδεικνύοντο καὶ ἄλλαι πολλαί : οἱ ὁπλῖται ἐστεροῦντο ἐπαρκῶν ἀσπρορρούχων καὶ ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων, τὰ δὲ πυρετωδῶς κατασκευαζόμενα, ἰδίως ἐν Ἀθήναις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαρκέσουν διὰ τὰς ἀνάγκας πολυαρίθμου στρατεύματος, μεθ' ὅλην τὴν πρόθυμον συνδρομὴν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας· ἡ Ἐπιμελητεία κατεδείκνυτο ἀνεπαρκεστάτη διὰ τὴν περίπτωσιν σοβαρᾶς πολεμικῆς δράσεως, τὰ δὲ μεταγωγικὰ μέσα τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων ἦσαν καταφανῶς ὀλίγιστα, θ' ἀπέβαινον δ' ἐντελῶς ἀσήμαντα ἐν στιγμῇ δράσεως· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμεφόδια ἐνεδείκνυτο ὅτι θὰ καθυστέρουν κατὰ ποσότητα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, καὶ μάλιστα ἐν ἐνδεχομένῳ ἀτυχήματι.

Ὡς πρὸς ταῦτα, ἔχομεν τὰ ἑξῆς δεδομένα :

Ἡ ὑπὸ τὸν Ἐπιμελητὴν Ι. Καράκαλον Ἐπιμελητεία Α' Ἀρχηγείου Στρατοῦ συνεστήθη τὴν 18 Φεβρουαρίου, διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ὁποίας ἀπεσπάσθησαν δύο λοχαγοὶ καὶ δύο ἀνθυπολοχαγοί, ἐνῷ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ Β. Δ. τοῦ Κανονίζοντος τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐπιμελητῶν τοῦ Ἀρχηγείου ὁρίζει προσωπικὸν ἐκ 19 ἀξιωματικῶν, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ 40 ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν· διὰ τοῦ αὐτοῦ Κανονισμοῦ τίθεται παρ' ἑκάστῃ ἐπιμελητείᾳ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς μεταγωγικῶν μοιρῶν διὰ τὴν μεταγωγικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν τροφῶν. Ἐπίσης, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω προσωπικοῦ, τάσσεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἐπιμελητοῦ καὶ τὰ χρησιμεῦον διὰ τὰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας τῆς τε ἐπιμελητείας καὶ τῶν μεταγωγικῶν αὐτῆς μοιρῶν σῶμα, τὸ ἀπαρτίζον τὸν αὐθύπαρκτον λόχον ἢ οὐλαμόν, οὗτινος τὸ προσωπικὸν ἀνέρχεται εἰς 120 περίπου ἄνδρας ἐκτὸς τῶν 4 ἀξιωματικῶν τῶν τροφῶν μετὰ τῶν ἵππων αὐτῶν. (Ἄρθρ. 3ον Β. Δ. 19 Ὀκτωβρίου 1885). Ἐν ἀνάγκῃ ἡ Ἐπιμελητεία δύναται νὰ προσλαβῇ καὶ ἕτερα κτήνη καὶ ὀχήματα τὰ ὁποῖα ὁρίζει ὁ ἀρχηγός.

Ἀναφορικῶς πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ ἀρχηγὸς Μακρῆς δι' ἀναφορᾶς του πρὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἀπὸ 22 ἤδη Φεβρουαρίου ἐκ Λαρίσσης (ἀριθ.2335), ἐκοινοποίει ὅτι : «διὰ τὴν Οἰκονομικὴν καὶ Ἐπιτελικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχηγείου του εἶχον ἀποσπασθῆ 2 λοχαγοὶ καὶ 2 ἀνθυπολοχαγοί, προσωπικὸν ἐπαρκὲς μὲν ἐν τῇ περιπτώσει τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονισμοῦ Ἐκστρατείας, ἀνεπαρκέστατον ὅμως ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὅτε ἀπαιτοῦνται δεκαεννέα ἀξιωματικοί, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ τεσσαράκοντα ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρα-

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Τάκης Νάτσιος.

σχεδίου καὶ πιθανοῦ ἀποτελέσματο, — δηλοῦ ρητῶς — ὅτι αὐτὸς οὔτε ἀναλαμβάνει, οὔτε εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων συμβουλεύει. Ἐκεῖ ὅπου πρὸς εἰσβολὴν ἀπαιτοῦνται πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδημόνων, δὲν σκέπτεται νὰ ρίψῃ ἑκατοντάδας ἀνταρτῶν μόνον πρὸς παλληκαρισμὸν καὶ βεβαίαν ἀποτυχίαν !

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία — προσέθετο — τοιαῦτα δὲν μελετᾷ, ἐπιθυμεῖ δὲ νὰ ὑποβοηθήσῃ μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, παρὰ νὰ προβαίνῃ εἰς ἐπιδείξεις πολεμικὰς ἄνευ προσδοκωμένου ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν».

Λόγια πολὺ συνετά, τὰ ὁποῖα ὅμως, διὰ τὴν Μακεδονίαν τοὐλάχιστον, ἐλέγοντο κατόπιν ἑορτῆς. Οὕτω δέ πως τὸ ἔργον τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» τὸ ἱερὸν

Ἀγγλίδες νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις.

καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἡ ἐθνωφελεστάτη, ἤρχετο εἰς τὸ ἑξῆς καὶ ἐματαιοῦτο, χάρις εἰς τὴν θερμουργὸν φαντασίαν τῶν ἰθυνόντων τὰ κατ' αὐτήν, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἔχουν τὴν ἀπαιτουμένην ψυχραιμίαν ὅπως ἐννοήσουν ὅτι τὰ τοιαῦτα παράτολμα ἐγχειρήματα, ἂν δὲν ἔχουν στερρὰν τὴν βάσιν, δύνανται νὰ γίνουν πρόξενα καταστροφῶν μᾶλλον ἢ ὠφελείας. Οὕτω ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» κατορθώσασα ἐπὶ μακρὸν διάστημα ν' ἀνάψῃ τὸν πυρσὸν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ κοιμώμενα ἑλληνικὰ στήθη καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἐφάμιλλος τῆς «Φιλικῆς», ὅταν διενήργει τὰς μικρὰς ἐκείνας ἀλλὰ λίαν ἐθνικῶς σημαντικὰς ἐπαναστάσεις ἐν Μακεδονίᾳ, κατώρθωσεν ἤδη διὰ τῆς ἀμελετήτου καὶ παιδαριώδους διαγωγῆς της νὰ βυθισθῇ εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ ν' ἀπολεσθῇ πᾶσα ἐπ' αὐτὴν ἐλπὶς τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ κυρίως κατώρθωσε διὰ τῆς σπουδῆς της, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς δυνάμεις της ἐπωφελῶς ὅταν κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ δεινὴ σύρραξις, καί, ἀντὶ προμάχων

τῆς πατρίδος, νὰ δωρήσηται εἰς τὸ δύσμοιρον ἔθνος πολλοὺς πεινῶντας μαχητὰς ζητοῦντας εἰς τὰ λάφυρα πόρον ζωῆς καὶ φέροντας παραλυσίαν πολλάκις, κατ' ἀνάγκην, καὶ λόγῳ δυσπειθίας εἰς τὸ στράτευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου.

Συνέπειαι τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. — Βιαιοπραγίαι ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Ἡ οὐδετέρα ζώνη ἐν τοῖς μεθορίοις — Ἐνέργειαι Ρωσσίας καὶ Γερμανίας. — Παρεμπόδισις τῆς ἀποστολῆς πολεμεφοδίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῇ ὁροθετικῇ γραμμῇ Θεσσαλίας. — Πολεμικὰ Συμβούλια ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Τὰ κενὰ τῆς Ἐπιμελητείας — Ἔλλειψις ἀναγκαίου προσωπικοῦ ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ — Λεπτομερὴς ἔκθεσις τοῦ ἐπιμελητοῦ Καρακάλου. — Εἰς τὰς 28 Μαρτίου ἡ Ἐπιμελητεία ἀκατάρτιστος ἀκόμη. — Ἀπρονοησίαι τῆς Κυβερνήσεως: οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς κατάδικοι. — Ἐπίδρασις τοῦ Τσάρου εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Τσάρος καὶ τὰ σλαυϊκὰ κράτη τοῦ Αἵμου. — Χρηματικαὶ προσφοραὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. — Συρροὴ ἐθελοντῶν· τὰ αὐστηρὰ μέτρα τῆς Πύλης. — Ἐπιστολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐθελοντῶν πρὸς τὸν Ναύαρχον Κάννεβάρο — Ἐπίσκεψις τοῦ Βερτὲ εἰς Ἀθήνας καὶ συνεννοήσεις περὶ καταρτισμοῦ Λεγεῶνος Ἰταλῶν. — Σύστασις τῆς «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων»: ὅρκος αὐτῶν. — Ξέναι νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις. — Οἱ Ρῶσσοι φοιτηταὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Διατί κυρίως ἀπεσοβήθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος. — Ὀχύρωσις Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλησπόντου — Ἐπεισόδια τῆς 28 Μαρτίου. — Μέγα συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις — Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμίλκα Κυπριάνη περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος — Διαμαρτύρησις τῶν ἐν Κρήτῃ Ἰταλῶν Δημοσιογράφων. — Μάχαι ἐν Ἀρχάναις καὶ Σπιναλόγγᾳ. — Ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου. — Συμπλοκὴ ἐν Νεζερῷ: Προανακρούσματα τοῦ πολέμου.

Μεθ' ὅλας τὰς διατυμπανίσεις ξένου καὶ ἡμετέρου τύπου ὅτι ἡ εἰσβολὴ αὐθυπάρκτων ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ θεωρηθῇ casus belli παρὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶχεν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως, ἐντούτοις, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐδήλου ἤδη ἐπικειμένην τὴν ἔκρηξιν. Τὰ πνεύματα παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἀντιπάλοις λαοῖς

εἶχον εἰς τὸ ἔπακρον ἐξαφθῇ. Ὁ τουρκικὸς φανατισμὸς ἠπείλει νὰ λάβῃ φοβερὰς διαστάσεις καὶ μόλις κατώρθουν νὰ συγκρατῶνται οἱ ἐν τοῖς συνόροις ἀντιμέτωποι στρατοί. Ἡ εἰσβολὴ ἄλλως τε τῶν ἀνταρτῶν εἶχε καὶ οὐσιαστικωτέρας συνεπείας: Ὁ ἑλληνικὸς λαὸς εἶδε ματαιουμένας τὰς ἐλπίδας ἃς ἔτρεφεν ἐπὶ ταῖς ἐνεργείαις τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» καὶ ἤρξατο νὰ κατανοῇ πολὺ δυσχερῆ τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐγχωρίων πληθυσμῶν ἐν Μακεδονίᾳ καὶ Ἠπείρῳ μετὰ τὴν συσσώρευσιν πολυαρίθμων ἐν ταῖς χώραις ταύταις τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ τὸν σχηματισμὸν ἀτάκτων ἐξ Ἀλβανῶν σωμάτων. ὧν αἱ διαρπαγαὶ καὶ αἱ βιαιοπραγίαι ἤρχισαν νὰ θίγουν βαθύτατα τὴν τιμὴν καὶ τὴν περιουσίαν τῶν Ἑλλήνων Ἠπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων. Ἐκτὸς τούτου, ἡ Πύλη, στηριζομένη ἐπὶ τοῦ δεδομένου ὅτι, ἡ ἑλλην. Κυβέρνησις ἑκουσίως ἐπέτρεψε τὴν εἰσβολὴν ταύτην, ὅπερ ἐτεκμαίρετο ἐκ τῆς μὴ παρακωλύσεως αὐτῆς, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐστήριζεν ἐπὶ τοῦ γεγονότος τούτου σφοδρὰν διαμαρτυρίαν πρὸς τὰς Δυνάμεις, ἀπειλοῦσα ὅτι, ἐπὶ τῇ ἐλαχίστῃ ἐπαναλήψει τοιούτων ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν θὰ διέτασσε τὸν στρατόν της νὰ εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἐξηκολούθει νὰ ὀχυρώνῃ ἰσχυρῶς καὶ ἐσπευσμένως τὸν Ἀμβρακικὸν κόλπον, κωφεύουσα εἰς τὰς παραστάσεις τῆς Ἑλλάδος καὶ τὰ «τελεσίγραφα» τοῦ κυβερνήτου τῆς δυτικῆς Μοίρας Κ. Ζώτου, ὅστις τάξας τοῖς Τούρκοις προθεσμίαν πρὸς καταστροφὴν τῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων εἰς ἃ παρὰ τὰς συνθήκας εἶχον προβῆ, ἐλάμβανεν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνδρικῆς του στάσεως τὴν ἀντικατάστασίν του ὑπὸ τοῦ πλοιάρχου καὶ ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως Δ. Κριεζῆ, ἐνῷ αὐτὸς παρέμενεν ὡς ἁπλοῦς εἰς τὸ ἑξῆς κυβερνήτης τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης».— Ἡ Δυτικὴ Μοῖρα τοῦ ἡμετέρου στόλου ἀπετελέσθη ἤδη ἐκ τῶν πολεμικῶν σκαφῶν «Ν. Μιαούλης», τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλεὺς Γεώργιος», τῆς «Ἀφροέσσης», τῆς «Ἀμβρακίας», τοῦ «Εὐρώτα» καὶ τῶν κανονιοφόρων. Ὑπασπιστὴς τοῦ μοιράρχου διωρίσθη ὁ Τσουκαλᾶς, ἀρχιεπιστολεὺς δὲ ὁ πλωτάρχης Ἰ. Γρίβας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε ἤρξαντο καὶ αὖθις ζωηρῶς ἐκδηλούμεναι αἱ συμπάθειαι τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν καὶ δὴ αἱ μηδέποτε παύσασαι τοιαῦται τῶν Ἰταλῶν, οἵτινες καὶ εἰς χρηματικὰς προέβαινον ἤδη συνεισφοράς, τοῦ Φιλοκρητικοῦ Συλλόγου τῆς Νεαπόλεως ἀποστέλλοντος εἰς Ἀθήνας διὰ τοῦ Δουκὸς Δ' Ἄνδρια διακοσίας χιλιάδας φράγκων.

Ὁ ἀγὼν ἐφαίνετο ἐπὶ θύραις πλέον, μεθ' ὅλας τὰς περὶ ἀποσοβήσεως αὐτοῦ προσπαθείας τινῶν ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων, αἵτινες ἔφθασαν καὶ μέχρι τῆς προτάσεως νὰ καθορισθῇ οὐδετέρα ζώνη, κατὰ μίμησιν τῆς ἐν Κρήτῃ, καὶ ἐν τοῖς μεθορίοις μεταξὺ τῶν δύο ἀντιμάχων στρατῶν. Ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι ἡ πρότασις αὕτη ἀπερρίφθη αὐτοστιγμεί, ἅτε μὴ σχεδὸν ἐφαρμόσιμος, διότι θ' ἀπῄτει τὴν ἀπασχόλησιν ἰσχυρῶν στρατιωτικῶν σωμάτων, ἐνεῖχε δ' ἐν ἑαυτῇ καὶ στοιχεῖα κινδύνου δεινοτέρων διεθνῶν περιπλοκῶν τὰς ὁποίας πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπάσχιζον ν' ἀποφύγουν αἱ Δυνάμεις. Ἐκτὸς δὲ τοῦ λόγου τούτου, ἡ λῆψις

τοιούτου μέτρου, ἢ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου ὅπερ θὰ ἐξηνάγκαζε τὰ ἀντίπαλα κράτη ν' ἀποσύρουν τὰ στρατεύματά των, προσέκρουεν εἰς τὰς ρητὰς ἀξιώσεις τοῦ Τσάρου καί, κατὰ δεύτερον λόγον, τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος, οἵτινες, παντὶ σθένει, προσεπάθουν ν' ἀφίσουν τώρα τὴν λύσιν τοῦ περιπύστου ζητήματος εἰς χεῖρας ἀποκλειστικῶς τῶν δύο ἀμέσως ἐνδιαφερομένων ἀντιπάλων, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Τουρκία θὰ συνέτριβε τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ καταφώρως κατὰ ξηρὰν ἀνίσῳ ἀγῶνι· ὅπως δὲ ὁ ἀγὼν οὗτος καταστῇ τελείως ἄνισος, — ἂν καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκούντως συνετέλει τὸ ἀπαράσκευον καὶ ἡ ἀχρηματία τῆς Ἑλλάδος, — δὲν ἀπώκνησαν οἱ δύο Μονάρχαι νὰ προσφέρωσι καὶ ὑλικωτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς κατατάξεως ἐν τῷ Τουρκικῷ στρατῷ πολυαρίθμων Γερμανῶν καὶ Ρώσσων ἀξιωματικῶν καὶ τῆς ἐπ' εὐχερέσιν ὅροις προμηθείας ἐξαιρέτου ποιότητος ὅπλων καὶ ἐφοδίων εἰς τὴν εὐνοουμένην των Τουρκίαν, ἐνῷ, ἐξ ἐναντίας, πᾶσα παρενεβάλλετο δυσχέρεια εἰς τὰς προμηθείας τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἔφθανε μέχρι καὶ ἀπαγορεύσεως ἔτι ἐξαγωγῆς φορτίου καλύκων φυσιγγίων ἀποτελοῦντος εἰδικὴν παραγγελίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐστριακὰ ἐργοστάσια.

Ἐντεῦθεν ἀντλοῦσα ἀνδρισμὸν ἡ Πύλη παρεξέτεινεν ἤδη μετὰ θράσους τὰς παρασπονδίας της, προβαίνουσα εἰς ὀχύρωσιν καί τινων στρατηγικῶν σημείων τῆς μεθορίου γραμμῆς, ὡς, π. χ., τοῦ ἰσχυροτάτου Μενεξέ, ὅστις προστατεύει θαυμασίως τὴν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα ἄγουσαν, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἐν Λαρίσσῃ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὅτι αἱ συνθῆκαι ἀπηγόρευον ρητῶς τὴν ἐν καιρῷ εἰρήνης ὀχύρωσιν τῆς μεθορίου. Ἐξ ἐναντίας δὲ πιστοὶ εἰς τὰς συνθήκας οἱ ἡμέτεροι ἀπέσυρον ἀμέσως ἐκ τῆς Μελούνας τὰ πυροβόλα ἅπερ εἶχον τοποθετήσει, ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαμαρτυρίᾳ τῶν Τούρκων, εὐνόητον δὲ πόσον ἡ τοιαύτη τακτικὴ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς παντὶ σθένει προσπαθείας πρὸς ἀποτροπὴν συγκρούσεων, ἐξηρέθιζε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προσπαθοῦσα ἤδη νὰ συμπληρώσῃ διὰ σπασμωδικῶν ἐνεργειῶν τὰς πολεμικάς της παρασκευάς, αἵτινες ἤρχαντο νὰ καταφαίνωνται τελείως ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν σπουδαιότητα ἣν ἤθελε παρουσιάσει μέλλων ἀγὼν πρὸς τὰς πολλαπλασίας τῶν Τούρκων δυνάμεις, διέτασσε τὰ ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ Ἀρχηγεῖα τοῦ στρατοῦ νὰ συντάξουν καὶ ὑποβάλουν εἰς αὐτὴν τάχιστα ἐκθέσεις λεπτομερεῖς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, αἵτινες ἠδύναντο ἐν τάχει νὰ θεραπευθῶσι.

Πρὸς τοῦτο, πολεμικὰ συμβούλια συγκροτηθέντα ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ συνέταξαν τὰς ζητηθείσας ἐκθέσεις καὶ ἀπέστειλαν αὐτὰς εἰς Ἀθήνας. Τὰ ἀναγκαῖα πρὸς θεραπείαν ἐν τῷ στρατῷ ἦσαν ἐντούτοις πολλά. Ἐν πρώτοις ἔδει, παντὶ μέσῳ, νὰ συμπληρωθῶσι τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἡ Κυβέρνησις ἀνεκάλεσεν ἤδη ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν καθηκόντων τοὺς διορισθέντας ὡς ἀστυνόμους ἐφέδρους ἀνθυπολοχαγοὺς οὓς καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὰ διάφορα

τοὺς τέσσαρας συνθηματικοὺς πυρσούς. Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 6 'Απριλίου κατέπλευσαν εἰς Κυρὰ Παναγιὰν. Τὴν ἐπιοῦσαν τὰ αὐτά· ὥστε ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποστρέψουν ἄπρακτοι εἰς 'Ωρεούς, ὅπου ἐξέθησαν τὰ συμβάντα τῷ πρίγκηπι Γεωργίῳ, ὅστις ὑπέδειξεν αὐτοῖς ὅτι καλὸν ἦτο, μεταβαίνοντες εἰς Ξηροχῶρι, νὰ ζητήσουν τηλεγραφικῶς τὴν ἀποστολὴν πολεμικῶν πλοίων μετ' ἀγημάτων πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν ἀπολεσθέντων. Εἰς την ἔκθεσιν ὅμως τῶν λαβόντων χώραν ὁ 'Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπεκρίθη ὅτι,— ἔληξεν ἡ ἀποστολή των καὶ ὅτι ἐλήφθη πᾶσα πρόνοια περὶ διασώσεως τῶν ἀνδρῶν. Τῷ ὄντι δὲ εἶχε διαταχθῇ ὁ πρίγκηψ νὰ πέμψῃ, ἅμα τῇ κηρύξει τοῦ πολέμου, δύο τορπιλλοβόλα πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ἀπολεσθέντων, ἀλλ' ἡ διαταγὴ αὕτη εἶχεν ἀνασταλῇ ὑπὸ τοῦ Πρωθυπουργοῦ, ἄγνωστον διὰ τί.

'Αλλὰ τί εἶχε συμβῇ ἐν 'Ελευθερουπόλει ; — Τὴν 6 'Απριλίου κατῆλθον οἱ περισωθέντες ἕως τότε 87 ἄνδρες μετὰ τοῦ Δημαρᾶ εἰς τὴν παραλίαν, ἔνθα ἀνάψαντες τέσσαρας πυρὰς ἀνέμενον τοὺς σωτῆρας των. 'Εκεῖνοι ὅμως, ἰδόντες μίαν μόνον, ἐξέλαβον αὐτὴν ὡς πυρὰν ποιμένων καὶ δὲν προσήγγισαν. Κατόπιν ἱστιοφόρα ἐκ Καβάλλας περιπλεύσαντα τὰς ἀκτὰς μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμῶνος παρέλαβον μερικοὺς τῶν διασπαρέντων ἀνδρῶν καὶ μετήνεγκον αὐτοὺς εἰς τὰς μονὰς Παντοκράτορος καὶ Βατοπεδίου τοῦ 'Αγίου Ὄρους, ὅπου ἔτυχον μεγάλων περιποιήσεων ἐκ μέρους τῶν Μοναχῶν ναυλωσάντων ἰδίαις δαπάναις καὶ ἁλιευτικὰ πλοιάρια δι' ὧν τοὺς μετήνεγκον εἰς Σκίαθον. Οἱ λοιποὶ τῶν ἐπαναστατῶν, ἑβδομήκοντα περίπου ἐν ὅλῳ, ἀπωλέσθησαν φονευθέντες ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τοὺς ὁποίους κατεδόθησαν ὑπὸ ἐντοπίων, ἴσως δὲ καὶ τῶν Ρώσσων μοναχῶν τῆς μνησθείσης Μονῆς. Τὸ τοιοῦτον ἄλλως τε, λαμβανομένου ὑπ' ὄψει τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἀνδρῶν, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμβῇ ἀφ' οὗ ὁ τύπος τῶν 'Αθηνῶν εἶχεν ἀναγγείλει ἀπὸ τῆς προηγουμένης τῆς ἀποβάσεως ὅτι σῶμα ἀνταρτῶν ὑπὸ τὸν Δημαρᾶν ἐπρόκειτο ν' ἀποβῇ εἰς Χαλκιδικήν. Τίς οἶδε πόσων συμφορῶν ἐγένετο πρόξενος ἡ ἐγκληματικὴ αὕτη ἀκριτομυθία τοῦ ἀθηναϊκοῦ τύπου....

Κατ' ἀρχὰς οἱ Τοῦρκοι δὲν τοὺς ἐνόησαν. 'Επὶ τρία ἡμερονύκτια ἐβάδισαν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἔφθασαν ὑπὸ τοὺς πρόποδας λόφου ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχε ἱδρυθῇ τὸ ῥηθὲν ρωσσικὸν Μοναστήριον. 'Εκεῖ συνηντήθησαν μετά τινος γεωργοῦ βουλγαροφώνου, εἰς τὸν ὁποῖον δώσαντες 4 λίρας, παρεκάλεσαν νὰ τοῖς προμηθεύσῃ τρόφιμα. 'Αλλὰ τὴν ἐπιοῦσαν, καταδοθέντες ὑπ' αὐτοῦ, περιεκυκλώθησαν ὑπὸ σώματος πεζικοῦ, μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ καὶ χιλίων χωρικῶν.

Ἤρχισε τότε ἡ μάχη, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐφονεύθησαν οἱ πλεῖστοι ἐξ αὐτῶν. Οἱ λοιποὶ ἐπωφεληθέντες τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἔλαβον διαφόρους διευθύνσεις καί τινες ἠχμαλωτίσθησαν. Καὶ ὁ μὲν Δημαρᾶς μετὰ 17 ἄλλων προυχώρησεν εἰς Καββάλαν, ἀλλὰ πολιορκηθεὶς εἰς τὸ μετόχιον τῆς εἰρημένης μονῆς εἶδε συντριβομένους τοὺς ὀπαδούς του. Ἄλλοι κατώρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς ἀκατοίκητον παρα-

λικὸν μέρος, ὁπόθεν παρελήφθησαν ὑπὸ τῶν μετενεγκόντων αὐτοὺς εἰς Ἅγιον Ὄρος λεμβούχων. Οὕτω δὲ ἡ παράβολος ἐκδρομὴ παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος· ἦτο ἄλλως τε φυσικὸν τοῦτο, διότι, ἂν μὲν ἐπρόκειτο περὶ καταστροφῆς ἁπλῶς γεφυρῶν, ἐπήρκουν πρὸς τοῦτο 10 ἢ 15 μόνον ἄνδρες, οἵτινες θὰ κατώρθουν νὰ εἰσδύσουν ἀπαρατήρητοι μέχρι τοῦ μέρους τῆς ἐνεργείας, ἂν δ' ἐπρόκειτο περὶ καταλήψεως θέσεων καὶ κατοχῆς αὐτῶν, τὸ σῶμα ἔδει ν' ἀποτελῆται ἐξ ἀσυγκρίτως πολυαριθμοτέρων ἀνδρῶν, ἄτε τῶν 146 ὁρκετῶν μόνον ἵνα.... καταφωραθῇ τὸ διάβημα, ὅπερ ἀκριβῶς καὶ συνέβη

Τὰς κεφαλὰς τῶν φονευθέντων ἐπαναστατῶν οἱ Τοῦρκοι ἠθέλησαν νὰ φέρουν ἐν θριάμβῳ εἰς Καβάλλαν, ἐπεμβάσει ὅμως τοῦ ἐκεῖ Αὐστριακοῦ προξένου διέταξεν ὁ Καϊμακάμης καὶ ἐρρίφθησαν αὗται εἰς ἀπόστασιν 5' ἀπὸ τῆς πόλεως ὅπου μεταβαίνοντες οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς Καβάλλας ἔβλεπον αὐτάς.

Τοιαύτη ἡ τύχη τῶν κατὰ τὴν Μακεδονίαν ἀνταρτικῶν ἐνεργειῶν εἴτε ἐκ μέρους τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἐν συμπράξει ἢ μὴ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως, εἴτε ἐκ μέρους αὐτῆς ταύτης τῆς Κυβερνήσεως πρωτοβουλίᾳ εὐγενῶν ἀλλ' ἀπείρων ἰδιωτῶν. Μόνοι οἱ ἀρχηγοὶ ἐσώθησαν αἰχμαλωτισθέντες.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ Ἠπειρωτικὰ σύνορα ἡ συγκέντρωσις ἀνταρτικῶν σωμάτων δὲν ἦτο μικρά. Εἰς τὸ χωρίον Πέτα, ΒΑ τῆς Ἄρτης, εἶχον συγκεντρωθῆ περὶ τοὺς 1200 ἀντάρται στρατιωτικῶς ὠργανωμένοι, ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Ψαθᾶν, διοικοῦντα σῶμα Ἠπειρωτῶν, καὶ Σκαλτσοδῆμον μετὰ σώματος Αἰτωλοακαρνάνων. Ἔτι δὲ καὶ τοὺς ἰδιαίτερα διοικοῦντας σώματα Γεωργούσην, δήμαρχον Ἰδομένης, Ζῆκον, Μαργιώλην, Σουφλῆν, Φαράντην κ.τ.λ. Σῶμα δὲ Κερκυραίων ἀνταρτῶν διηυθύνετο ὑπὸ τοῦ ὁπλαρχηγοῦ Μαβίλη, ἔχοντος παρ' ἑαυτῷ καὶ τέκνα ἐκλεκτῶν ἐν Κερκύρᾳ οἰκογενειῶν καὶ τὸν φιλέλληνα ἀνεψιὸν τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου Μοιράρχου Χάρρις.

Ἐκ τῶν κυριωτάτων ἀρχηγῶν τῶν ἀνταρτῶν τῆς Ἠπείρου σημειωτέοι ὁ Ἀνδρέας Σκαλτσοδῆμος, τέως δήμαρχος καὶ βουλευτὴς Ἀγρινίου ἡγούμενος 325 ἀνδρῶν, ὁ Νίκος Μίχα Γιάγκας ἀρχιποιμὴν ἐκ Βάλτου, ὁ Πυλαρινὸς ἐκ Ναυπάκτου, ὁ Γεωργούσης ἐκ Ξηρομέρου ἡγούμενος 700 ἀνδρῶν, ὁ Χρῆστος Ψαθᾶς καὶ ὁ Σπυροκώστας, ἡγούμενοι σωμάτων ἐξ Ἠπειρωτῶν.

Ἡ συγκέντρωσις τόσων ἀνταρτῶν ἐν τῷ νομῷ Ἄρτης ἐξῆπτε τὴν ὁρμὴν τῶν στρατιωτῶν καὶ τοῦ ὄχλου, φόβοι δ' ὑπῆρχον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μὴ εἴχομεν καὶ ἐντεῦθεν καμμίαν ἄσκοπον εἰσβολὴν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ τοιούτου, καὶ δὴ μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ εἰσβολῆς τοῦ Καψαλοπούλου καὶ Μυλωνᾶ, ἀφιχθεὶς ἐν Ἄρτῃ μετὰ σώματος Κερκυραίων ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ὁ Γεώργιος Σωτηριάδης, καὶ μεταβὰς εἰς τὰ βόρεια χωρία τοῦ Νομοῦ, ἐξέδωκε καὶ διεκοίνωσε τοῖς λοιποῖς σωματάρχαις δήλωσιν, ἔχουσαν περίπου ὡς ἑξῆς :

«Κινήματα ἄσκοπα προκαλοῦντα μόνον φονικὰς συγκρούσεις ἄνευ ὡρισμένου

σχεδίου καὶ πιθανοῦ ἀποτελέσματο, — ἐδήλου ρητῶς — ὅτι αὐτὸς οὔτε ἀναλαμβάνει, οὔτε εἰς τοὺς ὁπλαρχηγοὺς τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων συμβουλεύει. Ἐκεῖ ὅπου πρὸς εἰσβολὴν ἀπαιτοῦνται πέντε χιλιάδες ἀνδρῶν κατὰ τὴν γνώμην τῶν εἰδημόνων, δὲν σκέπτεται νὰ ρίψῃ ἑκατοντάδας ἀνταρτῶν μόνον πρὸς παλληκαρισμὸν καὶ βεβαίαν ἀποτυχίαν!

«Ἡ Ἐθνικὴ Ἑταιρία — προσέθετο — τοιαῦτα δὲν μελετᾷ, ἐπιθυμεῖ δὲ νὰ ὑποβοηθήσῃ μᾶλλον τὸ ἔργον τοῦ στρατοῦ, παρὰ νὰ προβαίνῃ εἰς ἐπιδείξεις πολεμικὰς ἄνευ προσδοκωμένου ἀποτελέσματος, ἐφ' ὅσον ἡ κυβέρνησις δὲν ἐγκαταλείπει τὴν ἐθνικὴν ἐνέργειαν».

Λόγια πολὺ συνετά, τὰ ὁποῖα ὅμως, διὰ τὴν Μακεδονίαν τοὐλάχιστον, ἐλέγοντο κατόπιν ἑορτῆς. Οὕτω δέ πως τὸ ἔργον τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» τὸ ἱερὸν

Ἀγγλίδες νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις.

καὶ ἡ ἀποστολὴ αὐτῆς ἡ ἐθνωφελεστάτη, ἤρχετο εἰς τὸ ἑξῆς καὶ ἐματαιοῦτο, χάρις εἰς τὴν θερμουργὸν φαντασίαν τῶν ἰθυνόντων τὰ κατ' αὐτήν, οἵτινες δὲν κατώρθωσαν νὰ ἔχουν τὴν ἀπαιτουμένην ψυχραιμίαν ὅπως ἐννοήσουν ὅτι τὰ τοιαῦτα παράτολμα ἐγχειρήματα, ἂν δὲν ἔχουν στερρὰν τὴν βάσιν, δύνανται νὰ γίνουν πρόξενα καταστροφῶν μᾶλλον ἢ ὠφελείας. Οὕτω ἡ «Ἐθνικὴ Ἑταιρία» κατορθώσασα ἐπὶ μακρὸν διάστημα ν' ἀνάψῃ τὸν πυρσὸν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὰ κοιμώμενα ἑλληνικὰ στήθη καὶ νὰ ὀνομασθῇ ἐφάμιλλος τῆς «Φιλικῆς», ὅταν διενήργει τὰς μικρὰς ἐκείνας ἀλλὰ λίαν ἐθνικῶς σημαντικὰς ἐπαναστάσεις ἐν Μακεδονίᾳ, κατώρθωσεν ἤδη διὰ τῆς ἀμελετήτου καὶ παιδαριώδους διαγωγῆς της νὰ βυθισθῇ εἰς τὴν ἀφάνειαν καὶ ν' ἀπολεσθῇ πᾶσα ἐπ' αὐτὴν ἐλπὶς τοῦ Ἔθνους. Ἀλλὰ κυρίως κατώρθωσε διὰ τῆς σπουδῆς της, νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ χρησιμοποιήσῃ τὰς δυνάμεις της ἐπωφελῶς ὅταν κατόπιν ἐπῆλθεν ἡ δεινὴ σύρραξις, καί, ἀντὶ προμάχων

τῆς πατρίδος, νὰ δωρήσηται εἰς τὸ δύσμοιρον ἔθνος πολλοὺς πεινῶντας μαχητὰς ζητοῦντας εἰς τὰ λάφυρα πόρον ζωῆς καὶ φέροντας παραλυσίαν πολλάκις, κατ' ἀνάγκην, καὶ λόγῳ δυσπειθίας εἰς τὸ στράτευμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ

Εἰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου.

Συνέπειαι τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων. — Βιαιοπραγίαι ἐν Ἠπείρῳ καὶ Μακεδονίᾳ. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Ἡ οὐδετέρα ζώνη ἐν τοῖς μεθορίοις — Ἐνέργειαι Ρωσσίας καὶ Γερμανίας. — Παρεμπόδισις τῆς ἀποστολῆς πολεμεφοδίων εἰς τὴν Ἑλλάδα. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῇ ὁροθετικῇ γραμμῇ Θεσσαλίας. — Πολεμικὰ Συμβούλια ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Τὰ κενὰ τῆς Ἐπιμελητείας — Ἔλλειψις ἀναγκαίου προσωπικοῦ ἐν τῇ ἐπιμελητείᾳ — Λεπτομερὴς ἔκθεσις τοῦ ἐπιμελητοῦ Καρακάλου. — Εἰς τὰς 25 Μαρτίου ἡ Ἐπιμελητεία ἀκατάρτιστος ἀκόμη. — Ἀπρονοησίαι τῆς Κυβερνήσεως: οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς κατάδικοι. — Ἐπίδρασις τοῦ Τσάρου εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς Εὐρώπης. — Ὁ Τσάρος καὶ τὰ σλαυϊκὰ κράτη τοῦ Αἵμου. — Χρηματικαὶ προσφοραὶ ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. — Συρροὴ ἐθελοντῶν· τὰ αὐστηρὰ μέτρα τῆς Πύλης. — Ἐπιστολὴ τῶν Ἰταλῶν ἐθελοντῶν πρὸς τὸν Ναύαρχον Κάννεβάρο — Ἐπίσκεψις τοῦ Βερτὲ εἰς Ἀθήνας καὶ συνεννοήσεις περὶ καταρτισμοῦ Λεγεῶνος Ἰταλῶν. — Σύστασις τῆς «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων»: ὅρκος αὐτῶν. — Ξέναι νοσοκόμοι ἐν Ἀθήναις. — Οἱ Ρῶσσοι φοιτηταὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. — Διατί κυρίως ἀπεσοβήθη ὁ ἀποκλεισμὸς τῆς Ἑλλάδος. — Ὀχύρωσις Θεσσαλονίκης καὶ Ἑλλησπόντου — Ἐπεισόδια τῆς 25 Μαρτίου. — Μέγα συλλαλητήριον ἐν Ἀθήναις — Μία ἐπιστολὴ τοῦ Ἀμίλκα Κυπριάνη περὶ τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος — Διαμαρτύρησις τῶν ἐν Κρήτῃ Ἰταλῶν Δημοσιογράφων. — Μάχαι ἐν Ἀρχάναις καὶ Σπιναλόγγᾳ. — Ἐκλογὴ τοῦ νέου Πατριάρχου. — Συμπλοκὴ ἐν Κεζερῷ: Προανακρούσματα τοῦ πολέμου.

Μεθ' ὅλας τὰς διατυμπανίσεις ξένου καὶ ἡμετέρου τύπου ὅτι ἡ εἰσβολὴ αὐθυπάρκτων ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν δὲν ἦτο πιθανὸν νὰ θεωρηθῇ casus belli παρὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὅτι δὲν θὰ εἶχεν ὡς φυσικὴν συνέπειαν τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως. ἐντούτοις, ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων ἐδήλου ἤδη ἐπικειμένην τὴν ἔκρηξιν. Τὰ πνεύματα παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ἀντιπάλοις λαοῖς

είχον εις το έπακρον έξαφθή. Ο τουρκικός φανατισμός ήπείλει να λάβη φοβεράς διαστάσεις και μόλις κατώρθουν να συγκρατώνται οι εν τοις συνόροις αντιμέτωποι στρατοί. Η εισβολή άλλως τε των ανταρτών είχε και ουσιαστικωτέρας συνεπείας: Ο ελληνικός λαός είδε ματαιουμένας τας ελπίδας ας έτρεφεν επί ταις ενεργείαις της «Εθνικής Εταιρίας» και ήρξατο να κατανεύη πολύ δυσχερή την εξέγερσιν των εγχωρίων πληθυσμών εν Μακεδονία και Ηπείρω μετά την συσσώρευσιν πολυαρίθμων εν ταις χώραις ταύταις τουρκικών στρατευμάτων και τον σχηματισμόν ατάκτων εξ Αλβανών σωμάτων, ών αι διαρπαγαί και αι βιαιοπραγίαι ήρχισαν να θίγουν βαθύτατα την τιμήν και την περιουσίαν των Ελλήνων Ηπειρωτών και Μακεδόνων. Εκτός τούτου, η Πύλη, στηριζομένη επί του δεδομένου ότι, η ελλην. Κυβέρνησις εκουσίως επέτρεψε την εισβολήν ταύτην, όπερ ετεκμαίρετο εκ της μη παρακωλύσεως αυτής, αφ' ενός μεν εστήριζεν επί του γεγονότος τούτου σφοδράν διαμαρτυρίαν προς τας Δυνάμεις, απειλούσα ότι, επί τη ελαχίστη επαναλήψει τοιούτων ανταρτικών ενεργειών θα διέτασσε τον στρατόν της να εισβάλη εις Θεσσαλίαν, αφ' ετέρου δε εξηκολούθει να οχυρώνη ισχυρώς και εσπευσμένως τον Αμβρακικόν κόλπον, κωφεύουσα εις τας παραστάσεις της Ελλάδος και τα «τελεσίγραφα» του κυβερνήτου της δυτικής Μοίρας Κ. Ζώτου, όστις τάξας τοις Τούρκοις προθεσμίαν προς καταστροφήν των οχυρωματικών έργων εις ά παρά τας συνθήκας είχον προβή, ελάμβανεν ως αμοιβήν της ανδρικής του στάσεως την αντικατάστασίν του υπό του πλοιάρχου και υπασπιστού του Βασιλέως Δ. Κριεζή, ενώ αυτός παρέμενεν ως απλούς εις το εξής κυβερνήτης του καταδρομικού «Ναύαρχος Μιαούλης».— Η Δυτική Μοίρα του ημετέρου στόλου απετελέσθη ήδη εκ των πολεμικών σκαφών «Ν. Μιαούλης», της θωρακοβάριδος «Βασιλεύς Γεώργιος», της «Αφροέσσης», της «Αμβρακίας», του «Ευρώτα» και των κανονιοφόρων. Υπασπιστής του μοιράρχου διωρίσθη ο Τσουκαλάς, αρχιεπιστολεύς δε ο πλωτάρχης Ι. Γρίβας.

Ούτως είχον τα πράγματα, ότε ήρξαντο και αύθις ζωηρώς εκδηλούμεναι αι συμπάθειαι των ευρωπαϊκών λαών και δη αι μηδέποτε παύσασαι τοιαύται των Ιταλών, οίτινες και εις χρηματικάς προέβαινον ήδη συνεισφοράς, του Φιλοκρητικού Συλλόγου της Νεαπόλεως αποστέλλοντος εις Αθήνας διά του Δουκός Δ' Άνδρια διακοσίας χιλιάδας φράγκων.

Ο αγών εφαίνετο επί θύραις πλέον, μεθ' όλας τας περί αποσοβήσεως αυτού προσπαθείας τινών εκ των Ευρωπαϊκών Δυνάμεων, αίτινες έφθασαν και μέχρι της προτάσεως να καθορισθή ουδετέρα ζώνη, κατά μίμησιν της εν Κρήτη, και εν τοις μεθορίοις μεταξύ των δύο αντιμάχων στρατών. Αλλ' εννοείται ότι η πρότασις αύτη απερρίφθη αυτουσίως, άτε μη σχεδόν εφαρμόσιμος, διότι θ' απήτει την απασχόλησιν ισχυρών στρατιωτικών σωμάτων, ενείχε δ' εν εαυτή και στοιχεία κινδύνου δεινοτέρων διεθνών περιπλοκών τας οποίας πρό παντός άλλου επάσχιζον ν' αποφύγουν αι Δυνάμεις. Εκτός δε του λόγου τούτου, η λήψις

τοιούτου μέτρου, ἢ καὶ οἱουδήποτε ἄλλου ὅπερ θὰ ἐξηνάγκαζε τὰ ἀντίπαλα κράτη ν' ἀποσύρουν τὰ στρατεύματά των, προσέκρουεν εἰς τὰς ῥητὰς ἀξιώσεις τοῦ Τσάρου καί, κατὰ δεύτερον λόγον, τοῦ Γερμανοῦ Αὐτοκράτορος, οἵτινες, παντὶ σθένει, προσεπάθουν ν' ἀφίσουν τώρα τὴν λύσιν τοῦ περιπύστου ζητήματος εἰς χεῖρας ἀποκλειστικῶς τῶν δύο ἀμέσως ἐνδιαφερομένων ἀντιπάλων, μὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Τουρκία θὰ συνέτριβε τὴν Ἑλλάδα ἐν τῷ καταφώρως κατὰ ξηρὰν ἀνίσῳ ἀγῶνι· ὅπως δὲ ὁ ἀγὼν οὗτος καταστῇ τελείως ἄνισος, — ἂν καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκούντως συνετέλει τὸ ἀπαράσκευον καὶ ἡ ἀχρηματία τῆς Ἑλλάδος, — δὲν ἀπώκνησαν οἱ δύο Μονάρχαι νὰ προσφέρωσι καὶ ὑλικωτέρας ὑπηρεσίας εἰς τὸν Σουλτάνον διὰ τῆς κατατάξεως ἐν τῷ Τουρκικῷ στρατῷ πολυαρίθμων Γερμανῶν καὶ Ῥώσσων ἀξιωματικῶν καὶ τῆς ἐπ' εὐχερέσιν ὅροις προμηθείας ἐξαιρέτου ποιότητος ὅπλων καὶ ἐφοδίων εἰς τὴν εὐνοουμένην των Τουρκίαν, ἐνῷ, ἐξ ἐναντίας, πᾶσα παρενεβάλλετο δυσχέρεια εἰς τὰς προμηθείας τῆς Ἑλλάδος, ἡ δὲ Αὐστριακὴ Κυβέρνησις ἔφθανε μέχρι καὶ ἀπαγορεύσεως ἔτι ἐξαγωγῆς φορτίου καλύκων φυσιγγίων ἀποτελοῦντος εἰδικὴν παραγγελίαν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως εἰς αὐστριακὰ ἐργοστάσια.

Ἐντεῦθεν ἀντλοῦσα ἀνδρισμὸν ἡ Πύλη παρεξέτεινεν ἤδη μετὰ θράσους τὰς παρασπονδίας της, προβαίνουσα εἰς ὀχύρωσιν καί τινων στρατηγικῶν σημείων τῆς μεθορίου γραμμῆς, ὡς, π. χ., τοῦ ἰσχυροτάτου Μενεξέ, ὅστις προστατεύει θαυμασίως τὴν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα ἄγουσαν, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἐν Λαρίσσῃ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὅτι αἱ συνθῆκαι ἀπηγόρευον ῥητῶς τὴν ἐν καιρῷ εἰρήνης ὀχύρωσιν τῆς μεθορίου. Ἐξ ἐναντίας δὲ πιστοὶ εἰς τὰς συνθήκας οἱ ἡμέτεροι ἀπέσυρον ἀμέσως ἐκ τῆς Μελούνας τὰ πυροβόλα ἅπερ εἶχον τοποθετήσει, ἐπὶ τῇ πρώτῃ διαμαρτυρίᾳ τῶν Τούρκων, εὐνόητον δὲ πόσον ἡ τοιαύτη τακτικὴ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς παντὶ σθένει προσπαθείας πρὸς ἀποτροπὴν συγκρούσεων, ἐξηρέθιζε τὸν Ἑλληνικὸν λαόν.

Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, προσπαθοῦσα ἤδη νὰ συμπληρώσῃ διὰ σπασμωδικῶν ἐνεργειῶν τὰς πολεμικάς της παρασκευάς, αἵτινες ἤρχοντο νὰ καταφαίνωνται τελείως ἀνεπαρκεῖς διὰ τὴν σπουδαιότητα ἣν ἤθελε παρουσιάσει μέλλων ἀγὼν πρὸς τὰς πολλασίας τῶν Τούρκων δυνάμεις, διέτασσε τὰ ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ Ἀρχηγεῖα τοῦ στρατοῦ νὰ συντάξουν καὶ ὑποβάλουν εἰς αὐτὴν τάχιστα ἐκθέσεις λεπτομερεῖς περὶ τῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, αἵτινες ἠδύναντο ἐν τάχει νὰ θεραπευθῶσι.

Πρὸς τοῦτο, πολεμικὰ συμβούλια συγκροτηθέντα ἐν Λαρίσσῃ καὶ Ἄρτῃ συνέταξαν τὰς ζητηθείσας ἐκθέσεις καὶ ἀπέστειλαν αὐτὰς εἰς Ἀθήνας. Τὰ ἀναγκαῖα πρὸς θεραπείαν ἐν τῷ στρατῷ ἦσαν ἐντούτοις πολλά. Ἐν πρώτοις ἔδει, παντὶ μέσῳ, νὰ συμπληρωθῶσι τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ, καὶ πρὸς τοῦτο ἡ Κυβέρνησις ἀνεκάλεσεν ἤδη ἐκ τῶν ἀστυνομικῶν καθηκόντων τοὺς διορισθέντας ὡς ἀστυνόμους ἐφέδρους ἀνθυπολοχαγοὺς οὓς καὶ ἐτοποθέτησεν εἰς τὰ διάφορα

σώματα, διατάξασα συγχρόνως καὶ τὸν ἄμεσον προβιβασμὸν πολυαρίθμων ὑπαξιωματικῶν. Εὐνόητον ὅμως ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ ἐνδεχομένου τῆς συγκλήσεως καὶ ἄλλων ἡλικιῶν ἐφεδρείας, ὡς συνέβη βραδύτερον, καὶ τῆς ἀραιώσεως ἣν φυσικὸν ἦτο ὅτι θὰ ὑφίσταντο τὰ στελέχη ταῦτα ἐκ τῶν ἀπωλειῶν τοῦ πολέμου.— Εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀνακληθέντων οὕτω ἀστυνόμων διωρίσθησαν ὑπαξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς. Ἐκτὸς ὅμως τῶν καθαρῶς ὀργανικῶν τούτων ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, τῶν δυσχερέστερον συμπληρωσίμων, ὑπεδεικνύοντο καὶ ἄλλαι πολλαί : οἱ ὁπλῖται ἐστεροῦντο ἐπαρκῶν ἀσπροῤῥούχων καὶ ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων, τὰ δὲ πυρετωδῶς κατασκευαζόμενα, ἰδίως ἐν Ἀθήναις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαρκέσουν διὰ τὰς ἀνάγκας πολυαρίθμου στρατεύματος, μεθ' ὅλην τὴν πρόθυμον συνδρομὴν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας· ἡ Ἐπιμελητεία κατεδείκνυτο ἀνεπαρκεστάτη διὰ τὴν περίπτωσιν σοβαρᾶς πολεμικῆς δράσεως, τὰ δὲ μεταγωγικὰ μέσα τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων ἦσαν καταφανῶς ὀλίγιστα, θ' ἀπέβαινον δ' ἐντελῶς ἀσήμαντα ἐν στιγμῇ δράσεως· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμεφόδια ἐνεδείκνυτο ὅτι θὰ καθυστέρουν κατὰ ποσότητα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, καὶ μάλιστα ἐν ἐνδεχομένῳ ἀτυχήματι.

Ὡς πρὸς ταῦτα, ἔχομεν τὰ ἑξῆς δεδομένα :

Ἡ ὑπὸ τὸν Ἐπιμελητὴν Ι. Καράκαλον Ἐπιμελητεία Α' Ἀρχηγείου Στρατοῦ συνεστήθη τὴν 18 Φεβρουαρίου, διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ὁποίας ἀπεσπάσθησαν δύο λοχαγοὶ καὶ δύο ἀνθυπολοχαγοί, ἐνῷ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ Β. Δ. τοῦ Κανονίζοντος τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐπιμελητῶν τοῦ Ἀρχηγείου ὁρίζει προσωπικὸν ἐκ 19 ἀξιωματικῶν, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ 40 ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν· διὰ τοῦ αὐτοῦ Κανονισμοῦ τίθεται παρ' ἑκάστῃ ἐπιμελητείᾳ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς μεταγωγικῶν μοιρῶν διὰ τὴν μεταγωγικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν τροφῶν. Ἐπίσης, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω προσωπικοῦ, τάσσεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἐπιμελητοῦ καὶ τὰ χρησιμεῦον διὰ τὰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας τῆς τε ἐπιμελητείας καὶ τῶν μεταγωγικῶν αὐτῆς μοιρῶν σῶμα, τὸ ἀπαρτίζον τὸν αὐθύπαρκτον λόχον ἢ οὐλαμόν, οὕτινος τὸ προσωπικὸν ἀνέρχεται εἰς 120 περίπου ἄνδρας ἐκτὸς τῶν 4 ἀξιωματικῶν τῶν τροφῶν μετὰ τῶν ἵππων αὐτῶν. (Ἄρθρ. 3ον Β. Δ. 19 Ὀκτωβρίου 1885). Ἐν ἀνάγκῃ ἡ Ἐπιμελητεία δύναται νὰ προσλαβῇ καὶ ἕτερα κτήνη καὶ ὀχήματα τὰ ὁποῖα ὁρίζει ὁ ἀρχηγός.

Ἀναφορικῶς πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ ἀρχηγὸς Μακρῆς δι' ἀναφορᾶς του πρὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἀπὸ 22 ἤδη Φεβρουαρίου ἐκ Λαρίσσης (ἀριθ. 2335), ἐκοινοποίει ὅτι : «διὰ τὴν Οἰκονομικὴν καὶ Ἐπιτελικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχηγείου του εἶχον ἀποσπασθῆ 2 λοχαγοὶ καὶ 2 ἀνθυπολοχαγοί, προσωπικὸν ἐπαρκὲς μὲν ἐν τῇ περιπτώσει τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονισμοῦ Ἐκστρατείας, ἀνεπαρκέστατον ὅμως ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὅτε ἀπαιτοῦνται δεκαεννέα ἀξιωματικοί, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ τεσσαράκοντα ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρα-

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Τάκης Νάτσιος.

τιῶται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ παραχώρησις εἰς ἕκαστον τμῆμα τῆς Ἐπιμελητείας τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ μεταγωγικῶν μοιρῶν».

Ἐπίσης διὰ μακρᾶς του πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν Διάδοχον ἐκθέσεως ὁ Ἐπιμελητὴς Καράκαλος ἐξέθετεν ἀπὸ 23 Μαρτίου (ἀριθ. 661) τὰ ἑξῆς σημαντικώτατα διὰ τὰς ἐνδεχομένας των συνεπείας :

Ἄρτος νωπός. — Ἐδήλου ὅτι ἦτο ἐξησφαλισμένος διὰ τῶν εἰς διάφορα κέντρα ἐργολάβων, οἵτινες μέχρι τότε εἶχον δειχθῆ ἐπαρκεῖς, διότι εἶχον ἀναλάβει τὴν προμήθειαν εἰς συμφερούσας τιμάς. Δι' ἐνδεχομένην ὅμως ἀνεπάρκειάν τινος ἐξ αὐτῶν λόγῳ μείζονος συγκεντρώσεως εἶχε κηρυχθῆ διαγωνισμὸς προμηθείας 400,000 ὀκάδων ἀλεύρων καὶ ὑποβληθῆ τὰ πρακτικὰ τῷ Διαδόχῳ — ἀλλὰ τῷ ἐπεστράφησαν ὑπὸ τῆς Μεραρχίας, μὴ ἐγκρινομένης τῆς προμηθείας. Κλιβάνους 8 στρατιωτικοὺς εἶχον παραχωρήσει εἰς τὸν ἐν Λαρίσσῃ χορηγητὴν διότι δὲν τῷ ἐπήρκουν οἱ ἰδιωτικοί (οὕτω δὲ δὲν ὑπῆρχε τὸ μέσον τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐν τῷ στρατῷ εἰδημόνων).

Τρόφιμα. — Εἶχε ζητήσει διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 140 (10 Μαρτίου) ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον σύστασιν ἀποθηκῶν ἐν Λαρίσσῃ καὶ Τρικκάλοις καὶ μέχρι τότε (23 Μαρτίου) δὲν εἶχεν ἀπάντησιν· ἐκεῖ δὲ τὰ τρόφιμα καὶ λοιπὰ χρειώδη εἶχον ὑπερτιμηθῆ.

Ἱματισμὸς καὶ κλινοσκεπάσματα. — Ἀνέφερεν ὅτι «μεγίστη ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἱματισμοῦ ἁπάντων τῶν ὅπλων ὡς καὶ κλινοσκεπασμάτων». Εἶχε ζητήσει πολλάκις ἀποστολὴν τοιούτων, τελευταίως δὲ ἀπὸ 13 Μαρτίου· τὰ δὲ τμηματικῶς ἀποστελλόμενα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξαρκέσουν τότε ἕνεκα τῆς ἀθρόας κατατάξεως ἐφέδρων καὶ ἐθελοντῶν. — Τῷ εἶπον νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ ὑποσάγματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ εἶχον ἐξαντληθῆ, ἐλάχιστα δὲ ὑπελείποντο διὰ τὰ ἔφιππα σώματα.

Μαγειρικὰ σκεύη. — Ἐπίσης μεγίστη ἔλλειψις καὶ τοιούτων ὑπῆρχε, καίτοι ἐζήτησεν ἐπανειλημμένως. (Ἀπὸ 12 Μαρτίου τελευταίως), ἀριθ. 183.

Εἴδη στρατοπεδείας. — Ἐπίσης ἔλλειψις. — Ἐζήτησε τοιαῦτα τελευταίως διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 222 ἀπὸ 13 Μαρτίου ἀναφορᾶς του.

Ἐν τέλει ὑπεμίμνησκε τὴν ὑπ' ἀριθ. 631 (23 Μαρτίου) ἀναφοράν του πρὸς τὸν Μέραρχον δι' ἧς ἐζήτει γενικῶς νὰ τῷ χορηγηθῶσι «τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιμελητείας».

Τέλος δέ, ὁ ὑποστράτηγος Μακρῆς, κοινοποιῶν, ἀπὸ 25 πλέον Μαρτίου (ἀριθ. 352), εἰς τὰς ὑπ' αὐτὸν Στρατιωτικὰς ἀρχὰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 6382 διαταγὴν τοῦ ἀρχηγείου τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ, καθίστα φανερὸν ὅτι ἀκόμη ἡ ἐπιμελητεία ἦτο ἀκατάρτιστος, εἰδοποίει δὲ τὰς ἀρχὰς ταύτας ὅτι «μέχρις οὗ αἱ Ἐπιμελητεῖαι τῶν Μεραρχιῶν ἱδρύσουν ἀποθήκας καὶ προσκτήσωνται τὰ μέσα τῆς τροφοδοσίας κ.τ.λ. τῶν ἀνδρῶν, ὤφειλον ταῦτα, ὅπου μὲν ὑπῆρχον τακτικοὶ χορηγηταί, νὰ λαμβάνωσιν ἀπ' αὐτῶν, ὡς καὶ πρότερον, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει νὰ

προμηθεύωνται τ' ἀπαιτούμενα ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἄνευ συναγωνισμοῦ, ἐλλείψει χρόνου, — ἐπὶ τῇ βάσει δὲ πιστοποιήσεως τοῦ ἀστυνόμου τοῦ τόπου ἢ ἄλλων ἁρμοδίων ἀρχῶν.»

Καταφανὲς ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ἐνδείξεων, οἵα ἀκαταστασία καὶ ἀνεπάρκεια ἐπεκράτει εἰς τὸν σπουδαιότατον ἑνὸς καλοῦ στρατοῦ κλάδον, καὶ δὴ εἰς αὐτὰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου, ὥστε ν' ἀναγκάζεται εἷς ἀρχηγὸς νὰ διατάσσῃ τὴν παρὰ τὰ νενομισμένα (ἄνευ συναγωνισμοῦ) προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸ στράτευμα εἰδῶν.

Ὅλα δὲ ταῦτα συνέβαινον κυρίως λόγῳ τῆς ἀπρονοησίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἰθυνόντων τὰ κοινά, καὶ τῶν χάριν ἁπλῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπιταχυνόντων τὴν σύρραξιν, ἐν ᾧ ἐγνώριζον τὰς οἰκτρὰς ταύτας ἐλλείψεις τοῦ στρατεύματος. Ἡ ὀλιγωρία ὅμως αὕτη εἶχε καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις τὰς ἐπικινδύνους συνεπείας της· οὕτω, διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους εἰς τὰ μεθόρια, καὶ τῆς ὁπωσδήποτε ἀρχισάσης νὰ παραλύῃ πειθαρχίας ἐν τῷ στρατῷ, ἐπῆλθεν ἀναγκαίως ποιά τις χαλάρωσις ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐφαρμογῇ τῶν καθηκόντων ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ. Καὶ συνέπεια μὲν τούτου ἡ ἀπόδρασις πολυαρίθμων καταδίκων ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους, ὧν 92 ἀπέδρασαν μόνον ἐκ τῶν φυλακῶν Χαλκίδος. Συνέπεια δὲ τῆς ὀλιγωρίας τῆς Κυβερνήσεως ἦτο τὸ ἕτερον ἐκεῖνο οἰκτρὸν φαινόμενον τῆς παραμονῆς πολυαρίθμων βαρυποίνων καὶ μὴ καταδίκων εἰς τὰς φυλακὰς Λαρίσσης καὶ Ἄρτης. Εἶναι πολὺ περίεργος ἡ τύφλωσις ἥτις παρατηρεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησι Κυβερνήταις διὰ ζητήματά τινα ἐντελῶς, οὕτως εἰπεῖν, στοιχειώδη. Ποία λογικὴ δύναταί ποτε νὰ ὑπαγορεύσῃ τὴν παραμονὴν καταδίκων εἰς παραμεθορίους πόλεις κρατῶν εἰς ἐμπόλεμον εὑρισκομένων κατάστασιν; Πρέπει κανεὶς ἢ νὰ ἔχῃ χάσει ἐντελῶς τὰς φρένας ἢ νὰ ἔχῃ ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένην τὴν ἄμεσον νίκην διὰ ν' ἀφίνῃ τοσοῦτον ἀριθμὸν κακοποιῶν στοιχείων εἰς μέρη τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τότε, εὑρίσκοντα εὐκαιρίαν, τὰ στοιχεῖα ταῦτα, θὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας αἵτινες χωρίζουν αὐτὰ ἀπὸ τοῦ φιλησύχου κόσμου καὶ μετατρεπόμενα εἰς λῃστὰς καὶ ἅρπαγας καὶ φονεῖς θὰ καταστῶσιν ἐπὶ μακρὸν ἡ μάστιξ τοῦ τόπου καὶ θ' ἀπασχολήσουν εἰς τὸ μέλλον ἐπὶ πολὺ τὰς στρατιωτικὰς τοῦ Κράτους δυνάμεις. Καὶ ὅμως τὸ στοιχειῶδες τοῦτο μέτρον τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν καταδίκων ἀπὸ τὰς παραμεθορίους πόλεις δὲν ἐλήφθη ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Διατί; Ἡ ἱστορία ἀδυνατεῖ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα. Ἤλπιζεν ἄρα ἡ Κυβέρνησις ὅτι ὁ πόλεμος θ' ἀπεσοβεῖτο; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑποτεθῇ κατορθωτόν, εἰς τί τάχα ἠδύνατο νὰ βλάψῃ ἡ μεταφορὰ τῶν καταδίκων εἰς ἄλλας πόλεις διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον; Τοιούτων ἀπρονοησιῶν οὐδεμία δύναταί ποτε νὰ ἐξευρεθῇ δικαιολογία.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων λαῶν τὰς συμπαθείας ἀντελαμβανόμεθα ἀνισχύρους νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεών των διὰ τῶν καθ' ἡμέραν γεγονότων. Οὕτω,

ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις μεγάλην διαδήλωσιν καὶ τὰς ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῷ τύπῳ ἀποδοκιμασίας τοῦ Ἀννοτώ, ὁ ὑπουργὸς οὗτος τῆς Δημοκρατίας, ἀπολαύων ἀμερίστου τῆς ὑποστηρίξεως τῶν φιλορρώσσων,— ἂν μὴ αὐτῶν τούτων τῶν Ρώσσων — ἐξελέγετο Ἀκαδημαϊκὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ Σχλεμὲλ Λακούρ. Καὶ ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων καθίστατο φανερώτερον ὁσημέραι ὅτι ἡ μοσχοβιτικὴ διπλωματία ἔσυρεν ἀπὸ τῆς ρινὸς τὴν Εὐρώπην ὁλόκληρον καὶ ὅτι ὅλοι ἀσυνειδήτως εἰργάζοντο πρὸς ὄφελος τῶν σλαυϊκῶν σχεδίων, πλὴν ἴσως τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ὅμως οὐδὲν θὰ ἠδύνατο ἂν ἐπειρᾶτο νὰ δράσῃ μεμονωμένως καὶ δὴ πρὸς ἴδιον μόνον ὄφελος, διότι βέβαια περὶ ἰδικοῦ μας τοιούτου δὲν ἐπρόκειτο. Ἐφανεροῦτο δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς γλώσσης ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, δηλοῦντος καθαρὰ καθαρὰ ὅτι, ἐν περιπτώσει πολέμου, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ μηδεμίαν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ὑποστήριξιν, ἐπήρχετο δὲ ἤδη πρὸς κύρωσιν τούτου καὶ ἡ μνησθεῖσα τῆς 25 Μαρτίου διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων, καθ' ἣν οὐδὲν θὰ ὠφελεῖτο ὁ μέλλων νικητὴς ἐν τῷ μελετωμένῳ πολέμῳ.

Ἐμένομεν λοιπὸν οὕτω, ἐν γνώσει πλέον, μόνοι ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Εἴχομεν χάσει πλέον καὶ τὴν ἐλπίδα, ἀμέσου τοὐλάχιστον, ἐξεγέρσεως τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν κρατῶν, κατόπιν τῆς ἐν τοῖς πρόσθεν μνησθείσης δηλώσεως τοῦ Βουλγάρου πρωθυπουργοῦ Στοΐλωφ, καὶ τῶν ἐπιτακτικῶν νουθεσιῶν τοῦ Τσάρου πρὸς τοὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου προστατευομένους του, παρ' ὅλας τὰς εὐέλπιδας ὑπονοίας ἃς ἠδύνατο, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων, νὰ γεννήσῃ ἡ ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἐνίσχυσις τῶν βουλγαρικῶν μεθορίων, ἣν ἐφαίνετο δραστηρίως ἐπιδιώκουσα ἡ Πύλη, καὶ παρὰ τὰς πολυαρίθμους ἅμα συλλήψεις Νεοτούρκων καὶ Ἀρμενίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, στοιχείων τὰ ὁποῖα ἐφοβεῖτο ἐν στιγμῇ δράσεως ὁ Σουλτάνος, λόγῳ τῶν στασιαστικῶν διαθέσεων ἃς ἐδείκνυον ἤδη. Ἀλλ' ἡ ἔγκαιρος λῆψις δραστικωτάτων μέτρων ἐφανέρου ἀπὸ τοῦδε τὴν μέλλουσαν ἀποσόβησιν τοιούτων ἀντιπερισπαστικῶν πρὸς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος γεγονότων.

Ἐμένομεν λοιπόν, ὡς ἐρρέθη, μὲ τὰς ἀτομικάς μας δυνάμεις καὶ μὲ τὰς ὑποσχέσεις τῶν μεγαλωνύμων ὁμογενῶν περὶ προσφορᾶς πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐν στιγμῇ δράσεως, οἵτινες ὅμως μόλις κατώρθωσαν ὅταν ἐπέστη ἡ κατάλληλος ὥρα, νὰ συνεισφέρουν ὀλίγας ἑκατοντάδας χιλιάδων δραχμῶν χάριν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ὅταν βουλευταὶ ἐπιστρέψαντες εἰς Ἀθήνας ἐκ τῆς μεθορίου ἀνεκοίνουν τῷ Πρωθυπουργῷ σημαντικωτάτας ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ, ὧν ἄμεσος ἀπῃτεῖτο θεραπεία, ἀπέλειπον ὅμως τὰ μέσα καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ περίνοια. Μόναι δὲ αἱ Συντεχνίαι τῶν Ἀθηνῶν ἐδήλουν ἐν συνεδριάσει τῶν προεδρείων των, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι, ἐν ὥρᾳ δράσεως, νὰ προσφέρουν εἰς τὸ Κράτος ἅπασαν τὴν ἰδιαιτέραν των περιουσίαν, ἀνερχομένην ἐν συνόλῳ εἰς ἓν καὶ πλέον ἑκατομμύριον.

Ἐντούτοις, τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ καθίσταντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν

καταφανέστερον ἀνεπαρκῆ καὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως ἔτι γλίσχρα, ἕνεκα ἀθρόας προσελεύσεως ἐθελοντῶν ἀπὸ πάσης γωνίας τῆς ὑφηλίου, Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων. Ἡ συρροὴ αὕτη τῶν ἐρχομένων ν' ἀγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν ἦτο τοιαύτη, ἰδίως, ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους, ὥστε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ, τεκμήριον δὲ τούτου ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις ἣν ἡ Νομαρχία Σμύρνης ἀπέστειλε πρὸς τὰς ἐκεῖ ἐφημερίδας.

«Περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τῆς κυβερνήσεως ὅτι Ὀρθόδοξοί τινες Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, μὴ ὄντες εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι τὰ ἐθνικὰ των καθήκοντα, ἐγκαταλείπουσι τὴν χώραν, ὅπως καταταχθῶσιν ὡς ἐθελονταὶ ἐν Ἑλλάδι. Αἱ στρατολογίαι αὗται εἰσὶν ἀπηγορευμέναι, κατὰ συνέπειαν ἡ ἁρμοδία ἀρχὴ ἀπαγορεύει τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐθελοντῶν τούτων.

«Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὴ λαμβάνοντες τυχὸν ὑπ' ὄψει τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην χάνουσι τὴν Ὀθωμανικὴν ὑπηκοότητά των, ὁ σχετικὸς νόμος ἐφαρμοσθήσεται κατ' αὐτῶν καὶ δὲν θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸν τόπον, κατὰ τὴν ἐπάνοδόν των».

Ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων ἐθελοντῶν ἡ προσέλευσις ἦν ἀθρόα καὶ πρόθυμος, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν φιλελλήνων Ἰταλῶν, ὧν τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμός, ὥστε πεντήκοντα ἓξ τοιοῦτοι, μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ βομβαρδισμὸν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἱεραπέτρᾳ, ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Καννεβάρο τὴν κάτωθι δριμέως εἰρωνικὴν ἐπιστολήν:

«Πρὸς τὴν Α. Ἐξ. τὸν κ. Καννεβάρο-Πασσᾶν, ναύαρχον τοῦ διεθνοῦς φιλοτουρκικοῦ στόλου εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κρήτης!

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι Ἰταλοὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ὑπεράσπισιν ὑψίστου ἐθνικοῦ ἰδεώδους καὶ παρατηροῦντες:

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης ἐγένετο ἄξιον ὄργανον τῆς πολιτικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἀπηρνήθη τὰ δημόσια καθήκοντά της, δυνάμει τῶν ὁποίων ἱδρύθη ἡ Ἰταλικὴ πατρίς.

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα ἐξοχότης ἐλησμόνησεν ὅτι εἶναι συμπολίτις τοῦ Nino Bixio ὅστις στρατιώτης τοῦ μεγάλου ἰδεώδους ἐκαλύφθη ὑπὸ δόξης ἀποβιβαζόμενος εἰς Μαρσάλαν καὶ νικῶν εἰς Ponte dell'a Valle.

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης εὐηρεστήθη ἐπίσης νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τῶν Τούρκων, διὰ τῆς ὁποίας εἰς τὴν χθεσινὴν ἀγρίαν βαρβαρότητα προσετέθη ἡ ἀνανδρία σήμερον.

«Πεπεισμένοι ὅτι ὁ μέγας ἐστεμμένος δολοφόνος θὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀφοσίωσίν Σας ὀνομάζων Ὑμᾶς Πασσᾶν, λυπούμεθα ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν οἰκονομικὴ κατάστασις δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σᾶς ἀγοράσωμεν τὰ σήματα τοῦ νέου τούτου βαθμοῦ σας, ὅπερ ὑποσχόμεθα νὰ πράξωμεν μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου».

Ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχετο μετ' ὀλίγον εὐγνωμόνως τὴν πρότασιν τοῦ Ἰταλοῦ πατριώτου Μενόττη Γαριβάλδη ὅπως κατέλθῃ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν λαμπροῦ σώματος καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ προητοιμάζοντο τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαι-

σώματα, διατάξασα συγχρόνως καὶ τὸν ἄμεσον προβιβασμὸν πολυαρίθμων ὑπαξιωματικῶν. Εὐνόητον ὅμως ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ ἐνδεχομένου τῆς συγκλήσεως καὶ ἄλλων ἡλικιῶν ἐφεδρείας, ὡς συνέβη βραδύτερον, καὶ τῆς ἀραιώσεως ἣν φυσικὸν ἦτο ὅτι θὰ ὑφίσταντο τὰ στελέχη ταῦτα ἐκ τῶν ἀπωλειῶν τοῦ πολέμου.— Εἰς τὰς θέσεις τῶν ἀνακληθέντων οὕτω ἀστυνόμων διωρίσθησαν ὑπαξιωματικοὶ τῆς Χωροφυλακῆς. Ἐκτὸς ὅμως τῶν καθαρῶς ὀργανικῶν τούτων ἐλλείψεων τοῦ στρατοῦ, τῶν δυσχερέστερον συμπληρωσίμων, ὑπεδεικνύοντο καὶ ἄλλαι πολλαί : οἱ ὁπλῖται ἐστεροῦντο ἐπαρκῶν ἀσπρορρούχων καὶ ἐξωτερικῶν ἐνδυμάτων, τὰ δὲ πυρετωδῶς κατασκευαζόμενα, ἰδίως ἐν Ἀθήναις, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαρκέσουν διὰ τὰς ἀνάγκας πολυαρίθμου στρατεύματος, μεθ' ὅλην τὴν πρόθυμον συνδρομὴν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας· ἡ Ἐπιμελητεία κατεδείκνυτο ἀνεπαρκεστάτη διὰ τὴν περίπτωσιν σοβαρᾶς πολεμικῆς δράσεως, τὰ δὲ μεταγωγικὰ μέσα τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων ἦσαν καταφανῶς ὀλίγιστα, θ' ἀπέβαινον δ' ἐντελῶς ἀσήμαντα ἐν στιγμῇ δράσεως· ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ πολεμεφόδια ἐνεδείκνυτο ὅτι θὰ καθυστέρουν κατὰ ποσότητα ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, καὶ μάλιστα ἐν ἐνδεχομένῳ ἀτυχήματι.

Ὡς πρὸς ταῦτα, ἔχομεν τὰ ἑξῆς δεδομένα :

Ἡ ὑπὸ τὸν Ἐπιμελητὴν Ι. Καράκαλον Ἐπιμελητεία Α' Ἀρχηγείου Στρατοῦ συνεστήθη τὴν 18 Φεβρουαρίου, διὰ τὴν λειτουργίαν τῆς ὁποίας ἀπεσπάσθησαν δύο λοχαγοὶ καὶ δύο ἀνθυπολοχαγοί, ἐνῷ τὸ 3ον ἄρθρον τοῦ Β. Δ. τοῦ Κανονίζοντος τὴν ὑπηρεσίαν τῶν Ἐπιμελητῶν τοῦ Ἀρχηγείου ὁρίζει προσωπικὸν ἐκ 19 ἀξιωματικῶν, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ 40 ὑπαξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν· διὰ τοῦ αὐτοῦ Κανονισμοῦ τίθεται παρ' ἑκάστῃ ἐπιμελητείᾳ ἀναγκαῖος ἀριθμὸς μεταγωγικῶν μοιρῶν διὰ τὴν μεταγωγικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑλικοῦ καὶ τῶν τροφῶν. Ἐπίσης, ἐκτὸς τοῦ ἀνωτέρω προσωπικοῦ, τάσσεται ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Ἐπιμελητοῦ καὶ τὰ χρησιμεῦον διὰ τὰς βοηθητικὰς ὑπηρεσίας τῆς τε ἐπιμελητείας καὶ τῶν μεταγωγικῶν αὐτῆς μοιρῶν σῶμα, τὸ ἀπαρτίζον τὸν αὐθύπαρκτον λόχον ἢ οὐλαμόν, οὕτινος τὸ προσωπικὸν ἀνέρχεται εἰς 120 περίπου ἄνδρας ἐκτὸς τῶν 4 ἀξιωματικῶν τῶν τροφῶν μετὰ τῶν ἵππων αὐτῶν. (Ἄρθρ. 3ον Β. Δ. 19 Ὀκτωβρίου 1885). Ἐν ἀνάγκῃ ἡ Ἐπιμελητεία δύναται νὰ προσλαβῇ καὶ ἕτερα κτήνη καὶ ὀχήματα τὰ ὁποῖα ὁρίζει ὁ ἀρχηγός.

Ἀναφορικῶς πρὸς τ' ἀνωτέρω, ὁ ἀρχηγὸς Μακρῆς δι' ἀναφορᾶς του πρὸ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἀπὸ 22 ἤδη Φεβρουαρίου ἐκ Λαρίσσης (ἀριθ. 2335), ἐκοινοποίει ὅτι : «διὰ τὴν Οἰκονομικὴν καὶ Ἐπιτελικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ἀρχηγείου του εἶχον ἀποσπασθῆ 2 λοχαγοὶ καὶ 2 ἀνθυπολοχαγοί, προσωπικὸν ἐπαρκὲς μὲν ἐν τῇ περιπτώσει τῆς μὴ ἐφαρμογῆς τοῦ Κανονισμοῦ Ἐκστρατείας, ἀνεπαρκέστατον ὅμως ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει, ὅτε ἀπαιτοῦνται δεκαεννέα ἀξιωματικοί, ἐξ ὧν δύο ἀνώτεροι, καὶ τεσσαράκοντα ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρα-

Ὁ ὁπλαρχηγὸς Τάκης Νάτσιος.

τιῶται. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἡ παραχώρησις εἰς ἕκαστον τμῆμα τῆς Ἐπιμελητείας τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ μεταγωγικῶν μοιρῶν».

Ἐπίσης διὰ μακρᾶς του πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν Διάδοχον ἐκθέσεως ὁ Ἐπιμελητὴς Καράκαλος ἐξέθετεν ἀπὸ 23 Μαρτίου (ἀριθ. 661) τὰ ἑξῆς σημαντικώτατα διὰ τὰς ἐνδεχομένας των συνεπείας :

Ἄρτος νωπός.— Ἐδήλου ὅτι ἦτο ἐξησφαλισμένος διὰ τῶν εἰς διάφορα κέντρα ἐργολάβων, οἵτινες μέχρι τότε εἶχον δειχθῆ ἐπαρκεῖς, διότι εἶχον ἀναλάβει τὴν προμήθειαν εἰς συμφερούσας τιμάς. Δι' ἐνδεχομένην ὅμως ἀνεπάρκειάν τινος ἐξ αὐτῶν λόγῳ μείζονος συγκεντρώσεως εἶχε κηρυχθῆ διαγωνισμὸς προμηθείας 400,000 ὀκάδων ἀλεύρων καὶ ὑποβληθῆ τὰ πρακτικὰ τῷ Διαδόχῳ — ἀλλὰ τῷ ἐπεστράφησαν ὑπὸ τῆς Μεραρχίας, μὴ ἐγκρινομένης τῆς προμηθείας. Κλιβάνους 8 στρατιωτικοὺς εἶχον παραχωρήσει εἰς τὸν ἐν Λαρίσσῃ χορηγητὴν διότι δὲν τῷ ἐπήρκουν οἱ ἰδιωτικοὶ (οὕτω δὲ δὲν ὑπῆρχε τὸ μέσον τῆς ἐξασκήσεως τῶν ἐν τῷ στρατῷ εἰδημόνων).

Τρόφιμα.— Εἶχε ζητήσει διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 140 (10 Μαρτίου) ἀναφορᾶς του πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον σύστασιν ἀποθηκῶν ἐν Λαρίσσῃ καὶ Τρικκάλοις καὶ μέχρι τότε (23 Μαρτίου) δὲν εἶχεν ἀπάντησιν· ἐκεῖ δὲ τὰ τρόφιμα καὶ λοιπὰ χρειώδη εἶχον ὑπερτιμηθῆ.

Ἱματισμὸς καὶ κλινοσκεπάσματα.— Ἀνέφερεν ὅτι «μεγίστη ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἱματισμοῦ ἁπάντων τῶν ὅπλων ὡς καὶ κλινοσκεπασμάτων». Εἶχε ζητήσει πολλάκις ἀποστολὴν τοιούτων, τελευταίως δὲ ἀπὸ 13 Μαρτίου· τὰ δὲ τμηματικῶς ἀποστελλόμενα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐξαρκέσουν τότε ἕνεκα τῆς ἀθρόας κατατάξεως ἐφέδρων καὶ ἐθελοντῶν.— Τῷ εἶπον νὰ χρησιμοποιήσῃ ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ ὑποσάγματα, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ εἶχον ἐξαντληθῆ, ἐλάχιστα δὲ ὑπελείποντο διὰ τὰ ἔφιππα σώματα.

Μαγειρικὰ σκεύη.— Ἐπίσης μεγίστη ἔλλειψις καὶ τοιούτων ὑπῆρχε, καίτοι ἐζήτησεν ἐπανειλημμένως. (Ἀπὸ 12 Μαρτίου τελευταίως), ἀριθ. 183.

Εἴδη στρατοπεδείας.— Ἐπίσης ἔλλειψις.— Ἐζήτησε τοιαῦτα τελευταίως διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 222 ἀπὸ 13 Μαρτίου ἀναφορᾶς του.

Ἐν τέλει ὑπεμίμνησκε τὴν ὑπ' ἀριθ. 631 (23 Μαρτίου) ἀναφοράν του πρὸς τὸν Μέραρχον δι' ἧς ἐζήτει γενικῶς νὰ τῷ χορηγηθῶσι «τὰ μέσα πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ σκοποῦ τῆς Ἐπιμελητείας».

Τέλος δέ, ὁ ὑποστράτηγος Μακρῆς, κοινοποιῶν, ἀπὸ 25 πλέον Μαρτίου (ἀριθ. 352), εἰς τὰς ὑπ' αὐτὸν Στρατιωτικὰς ἀρχὰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 6382 διαταγὴν τοῦ ἀρχηγείου τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ, καθίστα φανερὸν ὅτι ἀκόμη ἡ ἐπιμελητεία ἦτο ἀκατάρτιστος, εἰδοποίει δὲ τὰς ἀρχὰς ταύτας ὅτι «μέχρις οὗ αἱ Ἐπιμελητεῖαι τῶν Μεραρχιῶν ἱδρύσουν ἀποθήκας καὶ προσκτήσωνται τὰ μέσα τῆς τροφοδοσίας κ.τ.λ. τῶν ἀνδρῶν, ὤφειλον ταῦτα, ὅπου μὲν ὑπῆρχον τακτικοὶ χορηγηταί, νὰ λαμβάνωσιν ἀπ' αὐτῶν, ὡς καὶ πρότερον, ἐν ἐναντίᾳ δὲ περιπτώσει νὰ

προμηθεύωνται τ' ἀπαιτούμενα ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐμπορίου καὶ ἄνευ συναγωνισμοῦ, ἐλλείψει χρόνου, — ἐπὶ τῇ βάσει δὲ πιστοποιήσεως τοῦ ἀστυνόμου τοῦ τόπου ἢ ἄλλων ἁρμοδίων ἀρχῶν.»

Καταφανὲς ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων ἐνδείξεων, οἵα ἀκαταστασία καὶ ἀνεπάρκεια ἐπεκράτει εἰς τὸν σπουδαιότατον ἑνὸς καλοῦ στρατοῦ κλάδον, καὶ δὴ εἰς αὐτὰς τὰς παραμονὰς τοῦ πολέμου, ὥστε ν' ἀναγκάζεται εἷς ἀρχηγὸς νὰ διατάσσῃ τὴν παρὰ τὰ νενομισμένα (ἄνευ συναγωνισμοῦ) προμήθειαν τῶν ἀναγκαίων εἰς τὸ στράτευμα εἰδῶν.

Ὅλα δὲ ταῦτα συνέβαινον κυρίως λόγῳ τῆς ἀπρονοησίας τῶν ἐν Ἑλλάδι ἰθυνόντων τὰ κοινά, καὶ τῶν χάριν ἁπλῆς ἀντιπολιτεύσεως ἐπιταχυνόντων τὴν σύρραξιν, ἐν ᾧ ἐγνώριζον τὰς οἰκτρὰς ταύτας ἐλλείψεις τοῦ στρατεύματος. Ἡ ὀλιγωρία ὅμως αὕτη εἶχε καὶ ὑπὸ ἄλλας ἐπόψεις τὰς ἐπικινδύνους συνεπείας της· οὕτω, διὰ τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τοῦ Κράτους εἰς τὰ μεθόρια, καὶ τῆς ὁπωσδήποτε ἀρχισάσης νὰ παραλύῃ πειθαρχίας ἐν τῷ στρατῷ, ἐπῆλθεν ἀναγκαίως ποιά τις χαλάρωσις ἐν τῇ αὐστηρᾷ ἐφαρμογῇ τῶν καθηκόντων ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ. Καὶ συνέπεια μὲν τούτου ἡ ἀπόδρασις πολυαρίθμων καταδίκων ἐκ τῶν φυλακῶν τοῦ Κράτους, ὧν 92 ἀπέδρασαν μόνον ἐκ τῶν φυλακῶν Χαλκίδος. Συνέπεια δὲ τῆς ὀλιγωρίας τῆς Κυβερνήσεως ἦτο τὸ ἕτερον ἐκεῖνο οἰκτρὸν φαινόμενον τῆς παραμονῆς πολυαρίθμων βαρυποίνων καὶ μὴ καταδίκων εἰς τὰς φυλακὰς Λαρίσσης καὶ Ἄρτης. Εἶναι πολὺ περίεργος ἡ τύφλωσις ἥτις παρατηρεῖται παρὰ τοῖς Ἕλλησι Κυβερνήταις διὰ ζητήματά τινα ἐντελῶς, οὕτως εἰπεῖν, στοιχειώδη. Ποία λογικὴ δύναταί ποτε νὰ ὑπαγορεύσῃ τὴν παραμονὴν καταδίκων εἰς παραμεθορίους πόλεις κρατῶν εἰς ἐμπόλεμον εὑρισκομένων κατάστασιν; Πρέπει κανεὶς ἢ νὰ ἔχῃ χάσει ἐντελῶς τὰς φρένας ἢ νὰ ἔχῃ ἐκ τῶν προτέρων ἐξησφαλισμένην τὴν ἄμεσον νίκην διὰ ν' ἀφίνῃ τοσοῦτον ἀριθμὸν κακοποιῶν στοιχείων εἰς μέρη τὰ ὁποῖα ἐνδέχεται νὰ καταληφθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τότε, εὑρίσκοντα εὐκαιρίαν, τὰ στοιχεῖα ταῦτα, θὰ διαρρήξωσι τὰς πύλας αἵτινες χωρίζουν αὐτὰ ἀπὸ τοῦ φιλησύχου κόσμου καὶ μετατρεπόμενα εἰς λῃστὰς καὶ ἅρπαγας καὶ φονεῖς θὰ καταστῶσιν ἐπὶ μακρὸν ἡ μάστιξ τοῦ τόπου καὶ θ' ἀπασχολήσουν εἰς τὸ μέλλον ἐπὶ πολὺ τὰς στρατιωτικὰς τοῦ Κράτους δυνάμεις. Καὶ ὅμως τὸ στοιχειῶδες τοῦτο μέτρον τῆς ἀπομακρύνσεως τῶν καταδίκων ἀπὸ τὰς παραμεθορίους πόλεις δὲν ἐλήφθη ἐκ μέρους τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως. Διατί; Ἡ ἱστορία ἀδυνατεῖ νὰ λύσῃ τὸ πρόβλημα. Ἤλπιζεν ἄρα ἡ Κυβέρνησις ὅτι ὁ πόλεμος θ' ἀπεσοβεῖτο; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἂν ὑποτεθῇ κατορθωτόν, εἰς τί τάχα ἠδύνατο νὰ βλάψῃ ἡ μεταφορὰ τῶν καταδίκων εἰς ἄλλας πόλεις διὰ πᾶν ἐνδεχόμενον; Τοιούτων ἀπρονοησιῶν οὐδεμία δύναταί ποτε νὰ ἐξευρεθῇ δικαιολογία.

Ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων λαῶν τὰς συμπαθείας ἀντελαμβανόμεθα ἀνισχύρους νὰ ἐπιδράσουν ἐπὶ τῶν Κυβερνήσεών των διὰ τῶν καθ' ἡμέραν γεγονότων. Οὕτω,

ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν Παρισίοις μεγάλην διαδήλωσιν καὶ τὰς ἐν τῇ βουλῇ καὶ τῷ τύπῳ ἀποδοκιμασίας τοῦ Ἀννοτώ, ὁ ὑπουργὸς οὗτος τῆς Δημοκρατίας, ἀπολαύων ἀμερίστου τῆς ὑποστηρίξεως τῶν φιλορρώσσων, — ἂν μὴ αὐτῶν τούτων τῶν Ρώσσων — ἐξελέγετο Ἀκαδημαϊκὸς εἰς τὴν θέσιν τοῦ Σχλεμὲλ Λακούρ. Καὶ ἐκ τούτου δὲ καὶ ἐκ πλείστων ἄλλων καθίστατο φανερώτερον ὁσημέραι ὅτι ἡ μοσχοβιτικὴ διπλωματία ἔσυρεν ἀπὸ τῆς ρινὸς τὴν Εὐρώπην ὁλόκληρον καὶ ὅτι ὅλοι ἀσυνειδήτως εἰργάζοντο πρὸς ὄφελος τῶν σλαυϊκῶν σχεδίων, πλὴν ἴσως τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ὅμως οὐδὲν θὰ ἠδύνατο ἂν ἐπειρᾶτο νὰ δράσῃ μεμονωμένως καὶ δὴ πρὸς ἴδιον μόνον ὄφελος, διότι βέβαια περὶ ἰδικοῦ μας τοιούτου δὲν ἐπρόκειτο. Ἐφανεροῦτο δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς γλώσσης ὁλοκλήρου σχεδὸν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου, δηλοῦντος καθαρὰ καθαρὰ ὅτι, ἐν περιπτώσει πολέμου, ἡ Ἑλλὰς δὲν ἔπρεπε νὰ ἐλπίζῃ μηδεμίαν ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων ὑποστήριξιν, ἐπήρχετο δὲ ἤδη πρὸς κύρωσιν τούτου καὶ ἡ μνησθεῖσα τῆς 25 Μαρτίου διακοίνωσις τῶν Δυνάμεων, καθ' ἣν οὐδὲν θὰ ὠφελεῖτο ὁ μέλλων νικητὴς ἐν τῷ μελετωμένῳ πολέμῳ.

Ἐμένομεν λοιπὸν οὕτω, ἐν γνώσει πλέον, μόνοι ἀπέναντι τῆς Τουρκίας. Εἴχομεν χάσει πλέον καὶ τὴν ἐλπίδα, ἀμέσου τοὐλάχιστον, ἐξεγέρσεως τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν κρατῶν, κατόπιν τῆς ἐν τοῖς πρόσθεν μνησθείσης δηλώσεως τοῦ Βουλγάρου πρωθυπουργοῦ Στοΐλωφ, καὶ τῶν ἐπιτακτικῶν νουθεσιῶν τοῦ Τσάρου πρὸς τοὺς ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἵμου προστατευομένους του, παρ' ὅλας τὰς εὐέλπιδας ὑπονοίας ἃς ἠδύνατο, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν πραγμάτων, νὰ γεννήσῃ ἡ ἐκ μέρους τῆς Τουρκίας ἐνίσχυσις τῶν βουλγαρικῶν μεθορίων, ἣν ἐφαίνετο δραστηρίως ἐπιδιώκουσα ἡ Πύλη, καὶ παρὰ τὰς πολυαρίθμους ἅμα συλλήψεις Νεοτούρκων καὶ Ἀρμενίων ἐν Κωνσταντινουπόλει, στοιχείων τὰ ὁποῖα ἐφοβεῖτο ἐν στιγμῇ δράσεως ὁ Σουλτάνος, λόγῳ τῶν στασιαστικῶν διαθέσεων ἃς ἐδείκνυον ἤδη. Ἀλλ' ἡ ἔγκαιρος λῆψις δραστικωτάτων μέτρων ἐφανέρου ἀπὸ τοῦδε τὴν μέλλουσαν ἀποσόβησιν τοιούτων ἀντιπερισπαστικῶν πρὸς ὄφελος τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος γεγονότων.

Ἐμένομεν λοιπόν, ὡς ἐρρέθη, μὲ τὰς ἀτομικάς μας δυνάμεις καὶ μὲ τὰς ὑποσχέσεις τῶν μεγαλωνύμων ὁμογενῶν περὶ προσφορᾶς πολλῶν ἑκατομμυρίων ἐν στιγμῇ δράσεως, οἵτινες ὅμως μόλις κατώρθωσαν ὅταν ἐπέστη ἡ κατάλληλος ὥρα, νὰ συνεισφέρουν ὀλίγας ἑκατοντάδας χιλιάδων δραχμῶν χάριν τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος, ὅταν βουλευταὶ ἐπιστρέψαντες εἰς Ἀθήνας ἐκ τῆς μεθορίου ἀνεκοίνουν τῷ Πρωθυπουργῷ σημαντικωτάτας ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ, ὧν ἄμεσος ἀπῃτεῖτο θεραπεία, ἀπέλειπον ὅμως τὰ μέσα καὶ ὁ χρόνος καὶ ἡ περίνοια. Μόναι δὲ αἱ Συντεχνίαι τῶν Ἀθηνῶν ἐδήλουν ἐν συνεδριάσει τῶν προεδρείων των, ὅτι ἦσαν πρόθυμοι, ἐν ὥρᾳ δράσεως, νὰ προσφέρουν εἰς τὸ Κράτος ἅπασαν τὴν ἰδιαιτέραν των περιουσίαν, ἀνερχομένην ἐν συνόλῳ εἰς ἓν καὶ πλέον ἑκατομμύριον.

Ἐντούτοις, τὰ στελέχη τοῦ στρατοῦ καθίσταντο ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν

καταφανέστερον ἀνεπαρκῆ καὶ τὰ μέσα τῆς συντηρήσεως ἔτι γλίσχρα, ἕνεκα ἀθρόας προσελεύσεως ἐθελοντῶν ἀπὸ πάσης γωνίας τῆς ὑφηλίου, Ἑλλήνων καὶ φιλελλήνων. Ἡ συρροὴ αὕτη τῶν ἐρχομένων ν' ἀγωνισθῶσι μεθ' ἡμῶν ἦτο τοιαύτη, ἰδίως, ἐκ τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τῶν νήσων τοῦ Ἀρχιπελάγους, ὥστε ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ, τεκμήριον δὲ τούτου ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις ἣν ἡ Νομαρχία Σμύρνης ἀπέστειλε πρὸς τὰς ἐκεῖ ἐφημερίδας.

«Περιῆλθεν εἰς γνῶσιν τῆς κυβερνήσεως ὅτι Ὀρθόδοξοί τινες Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, μὴ ὄντες εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωσι τὰ ἐθνικά των καθήκοντα, ἐγκαταλείπουσι τὴν χώραν, ὅπως κατατχθῶσιν ὡς ἐθελονταὶ ἐν Ἑλλάδι. Αἱ στρατολογίαι αὐται εἰσὶν ἀπηγορευμέναι, κατὰ συνέπειαν ἡ ἁρμοδία ἀρχὴ ἀπαγορεύει τὴν ἀναχώρησιν τῶν ἐθελοντῶν τούτων.

«Ἐπειδὴ δὲ οἱ μὴ λαμβάνοντες τυχὸν ὑπ' ὄψει τὴν ἀπαγόρευσιν ταύτην χάνουσι τὴν Ὀθωμανικὴν ὑπηκοότητά των, ὁ σχετικὸς νόμος ἐφαρμοσθήσεται κατ' αὐτῶν καὶ δὲν θὰ γίνωνται δεκτοὶ εἰς τὸν τόπον, κατὰ τὴν ἐπάνοδόν των».

Ἀλλὰ καὶ τῶν ξένων ἐθελοντῶν ἡ προσέλευσις ἦν ἀθρόα καὶ πρόθυμος, καὶ ἰδιαιτέρως τῶν φιλελλήνων Ἰταλῶν, ὧν τοιοῦτος ἦν ὁ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμός, ὥστε πεντήκοντα ἐξ τοιοῦτοι, μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ βομβαρδισμὸν τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἱεραπέτρᾳ, ἀπηύθυναν πρὸς τὸν Καννεβάρο τὴν κάτωθι δριμέως εἰρωνικὴν ἐπιστολήν:

«Πρὸς τὴν Α. Ἐξ. τὸν κ. Καννεβάρο-Πασσᾶν, ναύαρχον τοῦ διεθνοῦς φιλοτουρκικοῦ στόλου εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κρήτης !

«Οἱ ὑπογεγραμμένοι Ἰταλοὶ ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα πρὸς ὑπεράσπισιν ὑψίστου ἐθνικοῦ ἰδεώδους καὶ παρατηροῦντες :

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης ἐγένετο ἄξιον ὄργανον τῆς πολιτικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ὁποία ἀπηρνήθη τὰ δημόσια καθήκοντά της, δυνάμει τῶν ὁποίων ἱδρύθη ἡ Ἰταλικὴ πατρίς.

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα ἐξοχότης ἐλησμόνησεν ὅτι εἶναι συμπολίτης τοῦ Nino Bixio ὅστις στρατιώτης τοῦ μεγάλου ἰδεώδους ἐκαλύφθη ὑπὸ δόξης ἀποβιβαζόμενος εἰς Μαρσάλαν καὶ νικῶν εἰς Ponte del'a Valle.

«Ὅτι ἡ Ὑμετέρα Ἐξοχότης εὐηρεστήθη ἐπίσης νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἄμεσον διοίκησιν τῶν Τούρκων, διὰ τῆς ὁποίας εἰς τὴν χθεσινὴν ἀγρίαν βαρβαρότητα προσετέθη ἡ ἀνανδρία σήμερον.

«Πεπεισμένοι ὅτι ὁ μέγας ἐστεμμένος δολοφόνος θὰ ἱκανοποιήσῃ τὴν ἀφοσίωσίν Σας ὀνομάζων Ὑμᾶς Πασσᾶν, λυπούμεθα ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν οἰκονομικὴ κατάστασις δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ σᾶς ἀγοράσωμεν τὰ σήματα τοῦ νέου τούτου βαθμοῦ σας, ὅπερ ὑποσχόμεθα νὰ πράξωμεν μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου».

Ἡ Κυβέρνησις ἀπεδέχετο μετ' ὀλίγον εὐγνωμόνως τὴν πρότασιν τοῦ Ἰταλοῦ πατριώτου Μενόττη Γαριβάλδη ὅπως κατέλθῃ μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν λαμπροῦ σώματος καὶ πολεμήσῃ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ προητοιμάζοντο τὰ πρὸς τοῦτο ἀπαι-

τούμενα. Ἐπίσης καὶ ὁ περίφημος σοσιαλιστὴς Ἰταλὸς συνταγματάρχης Βερτὲ κατήρχετο εἰς Ἀθήνας ὅπως συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Κυβερνήσεως περὶ σχηματισμοῦ λεγεῶνος ἐθελοντῶν καὶ ἐγίνετο ἥρως ὁλοκλήρου Ὀδυσσείας ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης μέχρι τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὸ πέρας τοῦ πολέμου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ.

Ὁ συνταγτατάρχης Βερτὲ πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς του παρουσιάσθη τὴν 5 Μαρτίου πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν, ὅστις ἐζήτησε νὰ ὑποβάλῃ ἔγγραφον ὑπόμνημα, διηυκόλυνε δὲ τὴν συνέντευξιν αὐτοῦ μετὰ τοῦ Δηλιγιάννη.

Οὗτος ἀπήντησεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν εἶχε χρείαν ἀνδρῶν καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς κακῆς καταστάσεως τῶν οἰκονομικῶν της μόλις ἠδύνατο νὰ συντηρήσῃ τὸν ἴδιον αὐτῆς στρατόν. Οὐχ ἧττον ὑπεσχέθη νὰ συνεννοηθῇ ἐπὶ τῆς προτάσεώς του μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν. Σχὼν ἐκ νέου συνέντευξιν μετὰ τούτου, ἐξέθηκεν αὐτῷ τὸ σχέδιόν του περὶ διοργανισμοῦ τῆς Λεγεῶνος ἐν Κερκύρᾳ, ὅπως ἐνεργήσῃ εἰς τὴν ἀπέναντι Ἤπειρον. Ὁ ὑπουργὸς ὅμως ἐπέμεινεν ὅπως ἡ ἐνέργεια γένηται ἐν Μακεδονίᾳ, τοῦτο δὲ καὶ ἀπεφασίσθη, ὁ δὲ Βερτὲ ὑπέβαλε καὶ τὸν προϋπολογισμὸν τῆς ἀπαιτουμένης δαπάνης.

Τὴν ἑπομένην ὁ ὑπουργὸς μετέβαλε γνώμην. Ὁ Βερτὲ δέ, ὑποπτεύων μήπως ἡ μεταμέλειά του προήρχετο ἐξ εἰσηγήσεων ἄλλων Ἰταλῶν, ἐδήλωσεν ὅτι ἦτο πρόθυμος ν' ἀποσυρθῇ καὶ νὰ ἐγκαταλίπῃ τὴν θέσιν του εἰς ἄλλον. Ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς τὸν διεβεβαίωσεν ὅτι δὲν ἐπρόκειτο περὶ προσωπικοῦ ζητήματος. Ἐξακολουθούσης ὅμως τῆς χρονοτριβῆς, ὁ Βερτὲ ἀπήτησε νὰ ληφθῇ τέλος μία ἀπόφασις. Ὁ ὑπουργὸς ἐδέχθη ἐκ νέου τὰς προτάσεις καὶ ὑπέδειξε τὸν τόπον, ἔνθα ἔμελλον νὰ συγκεντρωθῶσιν οἱ ἐθελονταί, προσδιορίσας καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἀναχωρήσεως, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἐπιφύλαξιν πάντοτε τῆς ὁριστικῆς ἀποφάσεως τοῦ ὑπουργικοῦ συμβουλίου.

Ἐν τούτοις ὁ συνταγματάρχης Βερτὲ ἐπεσκέφθη καὶ τὸν ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν, ὅστις ἐπεκρότησε τὸ σχέδιον καὶ εἶπεν ὅτι εἶχεν ἕτοιμα πέντε πλοῖα διὰ τὰ παράλια τῆς Ἰταλίας πρὸς παραλαβὴν τῶν ἐθελοντῶν. Τὴν 10 Μαρτίου τέλος ὁ Βερτὲ εἰδοποιήθη ἐμπιστευτικῶς ὅτι τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπεδέχθη τὴν πρότασιν περὶ τοῦ διοργανισμοῦ ἰταλικῆς λεγεῶνος καὶ ὅτι θὰ ἐδίδετο αὐτῷ ἐπίσημος ἀνακοίνωσις, μετὰ τὴν πρὸς τὸν βασιλέα ὑποβολὴν τῆς ἐκθέσεως. Ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν τοῦ τὸ ἐπιβεβαίωσεν εἰπών :

— Δὲν σᾶς λέγω χαίρετε, ἀλλὰ καλὴν ἀντάμωσιν.

Τότε ὁ Βερτὲ ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸ Κομιτάτον καὶ ἀπῆλθεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν 14 Μαρτίου, ἵνα ἐπιστρέψῃ καὶ πάλιν ἐν καιρῷ.

Τέλος, ἀπεφασίσθη νὰ ληφθῇ καὶ κάποια σοβαρωτέρα φροντὶς περὶ τῶν ξένων ἐθελοντῶν, οἵτινες εἶχον συρρεύσει εἰς Ἀθήνας χωρὶς νὰ ἔχουν ἀκόμη ποῦ νὰ καταταχθῶσι, καί, συστηθείσης, ὡς εἴδομεν, τῆς «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων», ἠρ-

ξατο ἡ εἰς αὐτὴν κατάταξις ἀπὸ τῆς 21 Μαρτίου. Ὁ ὅρκος τῶν Φιλελλήνων, τροποποιημένος διὰ τοὺς ἐξ αὐτῶν σοσιαλιστάς, εἶχεν ὡς ἀκολούθως :

« Ὀμνύω νὰ ὑπηρετήσω πιστῶς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν βασιλέα τῶν Ἑλλήνων, νὰ ὑποτάσσωμαι εἰς τοὺς νόμους τῆς χώρας, νὰ ὑπακούω τοὺς ἀνωτέρους μου, νὰ ἀφοσιωθῶ εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῆς σημαίας καὶ νὰ συμπεριφέρωμαι ἐν πᾶσιν ὡς ἀνὴρ ἔντιμος καὶ ὡς στρατιώτης».

Ἀλλὰ καὶ νοσοκόμοι κυρίαι κατέφθανον πανταχόθεν, καὶ δὴ ὅμιλος ἐξ ἐννέα Ἀγγλίδων, γενομένων ἐνθουσιωδῶς δεκτῶν τὴν 1 Ἀπριλίου παρὰ τῆς « Ἀκαδημαϊκῆς Λέσχης», τοῦ μόνου σωματείου ὅπερ, ὑπὸ τὴν δόκιμον προεδρείαν τοῦ Γ. Καλλισπέρη, συνετέλεσε πρὸς εὐπρόσωπον τῶν εὐγενῶν φιλελλήνων ὑποδοχὴν μεθ' ὅλον τὸ γλίσχρον τῶν ὑλικῶν μέσων τὰ ὁποῖα ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ.

Καὶ ἐκ Ρωσσίας δὲ τόρα εἴχομεν φωνὰς συμπαθείας διὰ τὸν δίκαιον ἡμῶν ἀγῶνα, καὶ οἱ φοιτηταὶ τῆς Μόσχας, διὰ τοῦ προέδρου τῆς ἐν λόγῳ « Ἀκαδημαϊκῆς Λέσχης», ἀπηύθυνον πρὸς τοὺς Ἕλληνας συναδέλφους των τὸ κάτωθι ἔγγραφον, χαρακτηριστικώτατον καὶ διὰ τὸ θάρρος μεθ' οὗ εἶναι συντεταγμένον παρ' ὅλην τὴν ἐπικίνδυνον αὐστηρότητα τῆς τσαρικῆς ἀπολυταρχίας τῆς ἀχανοῦς των πατρίδος.

« Ἀγαπητοὶ σύντροφοι

«Δὲν ἔχομεν τὸ θάρρος νὰ συζητήσωμεν τὴν στάσιν τῆς Κυβερνήσεώς μας· ἀναγνωρίζομεν ὅμως τὸ ἱερὸν καθῆκον νὰ ἐκφράσωμεν τὸ αἴσθημά μας τῆς συμπαθείας πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ πρὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα.

« Ὑποχρεούμεθα νὰ τὸ πράξωμεν, διότι ἡ στάσις τῆς Ἑλλάδος εἶναι ἱερά, ἔχει δ' ὑπὲρ ἑαυτῆς οὐσιώδη δικαιώματα, διότι ἡ νέα Ἑλλὰς μᾶς εἶναι προσφιλὴς ὡς κληρονόμος τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους ὅθεν ἐξεπέμφθη διὰ τὴν Ρωσσίαν τὸ φῶς τοῦ Χριστιανισμοῦ, ὅθεν μετεδόθη εἰς τὴν πατρίδα μας ἐπὶ αἰῶνας ὁ σπόρος τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ λόγῳ τῆς ἱστορικῆς της κληρονομίας ἐκ τῶν Παλαιολόγων, τέλος διότι ἡ Ἑλλὰς μᾶς εἶνε συμπαθὴς ὡς καταγωγὴ πάσης μορφώσεως ἀνθρωπιστικῆς τῆς εὐγνώμονος Εὐρώπης. Ὁ ἀρχαῖος δημαγωγὸς Ἀθηναῖος ὁ περίφημος Περικλῆς εἶπε ποτὲ ἐν τῷ ἐπιταφίῳ του περὶ τῶν προγόνων σας τῶν πεσόντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης δεικνύων τὴν Ἀκρόπολιν, «Ξυνελών τε λέγειν τήν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παίδευσιν εἶναι».

«Δὲν δυνάμεθα ν' ἀπευθύνομεν τοὺς ἰδίους λόγους οὐ μόνον πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀλλὰ καὶ πρὸς πάντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον-;

« Ἰδοὺ ἡ γνώμη μας :

1) Ἡ Ἑλλὰς πρέπει νὰ λάβῃ τὴν Κρήτην χάριν τῆς εὐδαιμονίας τῆς νήσου ταύτης, διότι ὁ πληθυσμός της ἔχει τὴν ἰδίαν καταγωγὴν καὶ θρησκείαν, καὶ ἕνεκα τῶν κοινῶν παραδόσεων.

2) Ἡ Ἑλλὰς ὀφείλει νὰ κηρύξῃ ἀμέσως τὸν πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν ἵνα πλύνῃ τὴν γενομένην ὕβριν ὑπὸ τῆς Πύλης καὶ τὴν ἀναξίαν στάσιν τῶν Δυνάμεων αἵτινες ἐρείδονται ἐπὶ μόνου τοῦ δικαίου τοῦ ἰσχυροτέρου ἵνα ἐξαλείψωσι τὸ δικαίωμα τῆς ἐθνικότητος.

3) Διὰ τοῦ πατριωτισμοῦ, τῆς εὐσταθείας, τῆς ἐπιμονῆς, ἡ Ἑλλὰς θὰ κα-

τορθώσῃ ἵνα οἱ Σλαῦοι τῶν Βαλκανίων εὐλογήσωσι τὴν δρᾶσιν της, ἡ δὲ Πύλη ἀναλάβῃ τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν.

«Ἐπιθυμοῦμεν, σύντροφοι, ἵνα ἡ ἐπιστολὴ ἡμῶν αὕτη δημοσιευθῇ ἵνα μάθῃ ὁ κόσμος τ' ἀληθῆ αἰσθήματα τῆς Ρωσσικῆς κοινωνίας, ἐν ᾗ εὑρίσκονται πολυάριθμα πρόσωπα ἕτοιμα νὰ χύσωσι τὸ αἷμά των εἰς τὰς τάξεις τῶν εὐγενῶν προμάχων τῆς ἐθνικότητος.

«Υ. Γ. Θ' ἀνοίξωμεν κατάλογον εἰσφορῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος».

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἀπειληθεὶς κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀποκλεισμὸς ἐματαιοῦτο ὁλοσχερῶς, διότι ὁ Σώλσβαρυ, ἐν τῇ συνεντεύξει ἣν ἔσχεν ἐν Παρισίοις μετὰ τοῦ Ἀννοτώ, παρέστησε τῷ Γάλλῳ ὑπουργῷ, ὅτι ὁ ἀποκλεισμὸς τοῦ Βόλου, τοῦ λιμένος δηλαδὴ δι' οὗ ἐκτελεῖται ἀπ' εὐθείας ἡ διὰ ζωοτροφιῶν ἐφοδίασις τοῦ παρὰ τὰ σύνορα ἑλληνικοῦ στρατοῦ, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς παραβίασις τῆς οὐδετερότητος. Τὸ ὀρθὸν δὲ τῆς γνώμης ταύτης ἀνεγνώρισε καὶ αὐτὸς ὁ Ἀννοτώ. Ἐκτὸς τούτου, ὁ Σώλσβαρυ ἐγνώρισεν εἰς τὸν Ἀννοτὼ ὅτι διὰ νὰ τηρήσῃ ὁποίαν μέχρι τοῦδε ἐτήρησε στάσιν ἐπάλαισε κατὰ μυρίων δυσχερειῶν, τῆς κοινῆς γνώμης ἀφ' ἑνός, καὶ τῆς Ἀνάσσης Βικτωρίας ἐξ ἄλλου, ἥτις ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἐξεφράσθη ἐναντίον πάσης ἀπὸ μέρους τῆς Ἀγγλίας βίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

Χαμδῆ πασσᾶς, μέραρχος τοῦ ἐν Ἠπείρῳ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Οὕτω λοιπὸν ἡ ματαίωσις τοῦ ἀποκλεισμοῦ δέον κυρίως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν στάσιν τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ καὶ ἡ Γαλλία, μὴ θελήσασα νὰ φωραθῇ αὐτὴ πρωτοστατοῦσα εἰς ἐκβιαστικὰ κατὰ τῆς Ἑλλάδος μέτρα, δυνάμενα νὰ παραλύσουν τὰς ἐνεργείας αὐτῆς ἀπέναντι τοῦ Ὀθωμανικοῦ ὄγκου. Συνεπείᾳ δὲ τώρα τῆς ματαιώσεως ταύτης τοῦ ἀποκλεισμοῦ, ἡ Τουρκία φοβουμένη τὰς δεινὰς δι' αὐτὴν συνεπείας ἃς ἤθελεν ἔχει ἡ ἐλευθέρα ἐνέργεια τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, κατὰ τοῦ ὁποίου δὲν εἶχε μέσον ἀντιδράσεως, καίτοι πολλὰ ἤρχισαν ἔκτοτε ψυθιριζόμενα περὶ μελλούσης αὐτοῦ ἀδρανείας, τῇ ἀπαιτήσει ἐνίων ἐκ τῶν ἀμεσώτερον εἰς τὰ ἀνατολικὰ πράγματα ἀναμεμιγμένων Δυνάμεων, προέβαινεν ἤδη εἰς τὴν ἐσπευσμένην ὀχύρωσιν τῶν Δαρδανελλίων, τῶν ὁποίων τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα ὁ διάσημος Βέλγος στρατηγὸς Βριαλμὼν εἶχε κρίνει ἀνεπαρκῆ καὶ ἐλαττωματικὰ πρὸ τριετίας, ἐν πολλοῖς δὲ καὶ ὅλως ἀνίσχυρα κατὰ ἐνδεχομένης

Μακεδόνες ἐπαναστάται ἐν Καστράκι τῆς Καλαμπάκας.

ἀποπείρας παραβιάσεως τῶν στενῶν τοῦ Ἑλλησπόντου ἐκ μέρους ἰσχυροῦ ναυτικοῦ. Ἡ ὀχύρωσίς των ἤδη ἐπεστατεῖτο ὑπὸ Ρώσσου στρατηγοῦ μετακληθέντος ἐπὶ τούτῳ ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου. Ἐπίσης δέ, ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοίου σχεδίου τοῦ Βριαλμών, διενηργεῖτο ἤδη καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου ἡ συμπλήρωσις.

Ἡ φιλικὴ ὅμως πολιτεία τῶν Ρώσσων πρὸς τοὺς Τούρκους, ἣν ἐγέννα ἡ καθ' ἡμῶν σλαυικὴ ἀντίδρασις, δὲν ἠμπόδιζεν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ νὰ ἐπισωρεύουν πολυάριθμα στρατεύματα πρὸς τὰ ἀρμενικὰ σύνορα τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας καὶ ἐν Καυκάσῳ, ἐπὶ δὲ ταῖς παραστάσεσι τῆς Πύλης νὰ δικαιολογῶνται ὅτι τὰ μέτρα ταῦτα ἐλαμβάνοντο ἐκ τοῦ φόβου τῆς μεταδόσεως τῆς πανώλους.

Ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ 25 Μαρτίου, καθ' ἣν ὅλος ὁ κόσμος ἐφοβεῖτο ἔναρξιν ἐχθροπραξιῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, ὅτε οἱ ἐν Λαρίσσῃ Ὀθωμανοὶ ἀνεχώρουν πανοικεὶ ἐξ αὐτῆς, μεταβαίνοντες εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας, εἰς Θεσσαλονίκην ἢ Κωνσταντινούπολιν. Καὶ αὐτοὶ ὅμως καὶ ὁ λοιπὸς κόσμος εἴδομεν ὅτι ἠπατήθησαν ἐν τοῖς ὑπολογισμοῖς των, διότι ἡ μὲν 25 Μαρτίου παρῆλθεν ἐν ἡσυχίᾳ, αἱ δὲ ἐχθροπραξίαι, ἂν δὲν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἀρκετὰ ἐβράδυνον, καίτοι, μεθ' ὅλας τὰς ἑκάστοτε καταφωροτέρας γινομένας ἐλλείψεις τοῦ στρατοῦ, μας ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργὸς δὲν ἀπώκνει νὰ δηλώσῃ ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς 2ας Ἀπριλίου ὅτι: «Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν ὁ στρατὸς ἡμῶν θέλει εἶσθαι εἰς θέσιν νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ καθῆκον του».

Καθ' ὅλα τὰ φαινόμενα ἡ 25η Μαρτίου, θὰ παρήρχετο ἄνευ ἐπεισοδίου κατὰ κοινὴν ἀπόφασιν Κυβερνήσεως καὶ ἀνταρτικῶν σωμάτων, οὐχ ἧττον ἐπειδὴ πάντοτε ὑπῆρχον ὑπόνοιαι ποιοῦ τινος ἀναβρασμοῦ ἐν τῷ στρατῷ κατὰ τὴν Ἐθνικὴν ἑορτήν, δυναμένου νὰ ἔχῃ δυσαρέστους συνεπείας, ὁ Ἀρχηγὸς Διάδοχος, ἔσπευσε, τὴν παραμονὴν ἀκριβῶς τῆς ἑορτῆς, νὰ δημοσιεύσῃ τὴν ἀκόλουθον Ἡμερησίαν Διαταγὴν πρὸς τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα :

«Ἔχων ὑπ' ὄψιν τὴν αὐριανὴν τοῦ Ἔθνους Μεγάλην Ἑορτὴν καὶ ἡμέραν διατάσσω ὅπως ἅπαντα τὰ ὑπ' ἐμὲ σώματα δείξωσι σύνεσιν λαμβανομένου ὑπ' ὄψει ὅτι ἐξ ἱστορικῶν ἀναμνήσεων δυνατὸν νὰ προξενηθῇ ἐνθουσιασμὸς μέγας παρὰ τῷ στρατῷ· τὴν ἐντολήν μου ταύτην πέπεισμαι ὅτι θέλετε τηρήσει εὐλαβῶς».

Ἐν Ἀθήναις ὅμως ἡ Ἐθνικὴ ἑορτὴ δὲν κατωρθώθη νὰ παρέλθῃ ἄνευ ἐμφαντικῶν τῆς ἐξάψεως τῶν πνευμάτων ἐπεισοδίων. Ὁ λαὸς συνελθὼν εἰς πάνδημον συλλαλητήριον ἐν τῇ πλατείᾳ τῆς Ὁμονοίας ἤκουσε τοῦ γηραιοῦ στρατηγοῦ Κορωναίου ἀναγνώσαντος τὸ ἑξῆς λαϊκὸν ψήφισμα πρὸς τὸν Βασιλέα :

«Μεγαλειότατε,

«Ὁ λαὸς τῆς πρωτευούσης συνελθὼν πρὸ ὀλίγου εἰς τὴν πλατεῖαν τῆς Ὁ

μονοίας, ἐξέδοτο τὸ ἑξῆς ψήφισμα, ὅπερ μ' ἐπεφόρτισεν ὅπως λάβω τὴν τιμὴν νὰ ὑποβάλω εἰς τὴν Υ. Μεγαλειότητα :

«Μεγαλειότατε,

«Ἡ Ἑλλὰς ἅπασα σήμερον ἐνθουσιᾷ ἀναμιμνησκομένη τῆς 25ης Μαρτίου 1821. Ὀλίγοι ἀλλὰ μεγάλοι τὴν ψυχὴν ὡδήγησαν αὐτὴν εἰς τὸ σημερινὸν Βασίλειον. Πῶς ἐγένετο τὸ θαῦμα τοῦτο ; Διὰ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν πίστεως καὶ τῆς τόλμης. Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐκφωνεῖ καὶ σήμερον «Τολμήσατε».

«Ὁ Ἑλληνισμὸς δὲν εἶναι τὸ νῦν μικρὸν Βασίλειον. Ρίψατε τὸ ὄμμα εἰς τὰ πέριξ διὰ νὰ ἴδητε τὴν Ἑλλάδα, ἀλλ' Ἑλλάδα δούλην καὶ τεταπεινωμένην.

«Ἴδετε, Μεγαλειότατε, νέον θαῦμα εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ κόσμου, καὶ λάβετε θάρρος εἰς ἐκπλήρωσιν τῶν πόθων Ὑμῶν καὶ Ἡμῶν. Οἱ μὲν λαοὶ παντὸς τοῦ κόσμου, ὄχι μόνον συνεπάθησαν ὑπὲρ ἡμῶν, ἀλλὰ καὶ ἔδραμον εἰς βοήθειάν μας, αἱ δὲ μεγάλαι καὶ Χριστιανικαὶ τιτλοφορούμεναι Δυνάμεις συνεμάχησαν μετὰ τῶν σφαγέων τῶν χριστιανῶν καὶ ὀπαδῶν τοῦ Μωάμεθ. Πᾶσα ἀμφιβολία πρέπει νὰ ἐκλείψῃ περὶ τῆς νίκης. Τοῦτο μᾶς βεβαιοῖ καὶ τὸ κοινὸν ρητὸν «Φωνὴ λαοῦ, φωνὴ Κυρίου». Ἀλλὰ καὶ ἡττώμενοι εἰς τὸν ἀγῶνα ἀποκτῶμεν θεμέλιον τιμῆς καὶ συμπαθείας.

«Θάρρος λοιπόν, Μεγαλειότατε, καὶ μὴ βραδύνῃς εἰς τὸ ἔργον. Οἱ στρατοὶ Σου τὴν λέξιν «Ἐμπρός» ἀναμένουσι διὰ νὰ προσφέρωσιν ἑαυτοὺς εἰς τὸν βωμὸν τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ Βασιλείου Σου.

Ἀθῆναι τὴν 25 Μαρτίου 1897

Π. Κορωναῖος.»

Τὸ ψήφισμα γίνεται δεκτὸν καὶ ἐπικυροῦται δι' ἀτελευτήτων ζητωκραυγῶν. Πολλοὶ τῶν ἰταλῶν ἐθελοντῶν κατενθουσιασθέντες ἐφώναζον :

— Βίβα λὰ Γκρέτσια ! Βίβα λὰ Γκουέρρα !

— Ζήτω ὁ πόλεμος ! ἀντελάλει τὸ πλῆθος, καὶ ἐν ζωηραῖς ἐπευφημίαις ὥδευσεν ὁ ὄγκος ἐκεῖνος πρὸς τὰ Ἀνάκτορα. Ἤθελαν νὰ ἴδουν τὸν Βασιλέα. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἀπουσίαζε. Τὸ πλῆθος ὅμως ἐπέμενε νὰ τὸν περιμείνῃ ἐκεῖ ἕως οὗ ἐπιστρέψῃ. Ἀνεμίχθη τότε ἡ ἐξουσία ὅπως διαλύσῃ τὰ πλήθη ἐκεῖνα, πάνυ ἀνοήτως, διότι τὰς φωνασκίας μετέτρεψεν ἡ ἀνάμιξίς της εἰς φοβερὰς διαμαρτυρίας διαποικιλθείσας καὶ ἀπὸ ἀρκετοὺς πυροβολισμοὺς καὶ ραβδισμούς, ἐξ ὧν ἐτραυματίσθησαν ἐλαφρῶς ὅ τε ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως Μπότσαρης καὶ ὁ διοικητὴς τῆς Χωροφυλακῆς Χονδροδῆμος, μεθ' ὃ τὸ πλῆθος, ἀπωθῆσαν τὰ ὄργανα τῆς ἐξουσίας, διελύθη μόνον του ὅπως θὰ διελύετο καὶ ἄνευ τῆς ἐπεμβάσεως αὐτῶν.— Μετὰ μικρὸν νέας προυκάλει συναθροίσεις ἡ πλανόδιος ρητορικὴ τοῦ Α. Γενναδίου ἐν τῇ πλατείᾳ τοῦ Συντάγματος, καί, τὴν νύκτα, κατόπιν διαδηλώσεως τῶν Φοιτητῶν καὶ φωταψίας τῶν οἰκιῶν τῆς πόλεως, ἐτοιχοκολλοῦντο πολυάριθμα προγράμματα φέροντα διὰ μεγάλων γραμμάτων τὴν πάνδημον ἐκείνην ἀναφώνησιν, ἥτις συνεδόνει πανταχόθεν τότε τὰς ἠχοὺς τοῦ Πανελληνίου :— «Ζήτω ὁ πόλεμος !» Ἐπίσης δέ, μετ' ἐκτάκτου ζωηρότητος ἐπανηγυρίζετο ἡ 25 Μαρτίου καὶ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καὶ ἐν τῷ Ἐξωτερικῷ, ὅπου Ἕλληνες, ἄνευ ὅμως εὐτυχῶς τῶν Ἀθηναϊκῶν ἐπεισοδίων. Μόνον παρὰ τὰ σύνορα ἔβλεπέ τις

μετά τινος δυσθυμίας πανηγυρίζοντα τὰ στρατεύματα, διότι ἤρχιζον νὰ ὑποπτεύωνται ὅτι εἶχον καταδικασθῆ νὰ παίξουν καμμίαν αἱματηρὰν κωμῳδίαν πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ὀρέξεων τῆς Διπλωματίας καὶ τῶν ἐν Ἑλλάδι Ὀλίγων.

Ἐν Κρήτῃ τὰ πράγματα ἔμενον εἰς τὴν αὐτὴν ἐπικίνδυνον στασιμότητα. Ὁ Ἰταλὸς ἥρως Ἀμίλκας Κυπριάνης, περὶ οὗ ἐτύχομεν τῆς εὐκαιρίας νὰ λαλήσωμεν ἐν τῷ περὶ εἰσβολῆς τῶν Ἀνταρτῶν κεφαλαίῳ μας καὶ περὶ οὗ πλείονα θὰ εἴπωμεν κατόπιν, ἀπερχόμενος πρὸ τούτου εἰς Κρήτην ἐκ Παρισίων ὅπου τελευταίως διέμενεν, ἀπηύθυνεν ἐπιστολὴν μακρὰν περὶ τῶν Κρητικῶν καὶ Ἀνατολικῶν πραγμάτων ἐκ Μασσαλίας πρὸς τὴν παρισινὴν «Πατρίδα», ἣν καὶ παραθέτομεν ἐνταῦθα, ἅτε διευκρινίζουσαν μερικὰ σημεῖα τῆς ἡμετέρας ὑποθέσεως :

«Ἀπερχόμενος ἐκ Παρισίων χωρὶς νὰ εἴπω τίποτε εἰς κανένα, χωρὶς νὰ εἰδοποιήσω τοὺς καλλιτέρους τῶν φίλων μου, εἶχα τὴν ἀπόφασιν ν' ἀπέλθω ἐκ Γαλλίας χωρὶς νὰ ἀφήσω ὄπισθέν μου μήτε εὐχήν τινα ἐλπίδος, μήτε αἴσθημά τι λύπης διὰ τὰ ἔθνη τὰ ὁποῖα ἄφινα καὶ διὰ τὸ ἔθνος πρὸς τὸ ὁποῖον ἔμελλον νὰ πορευθῶ, ἵνα συμμετάσχω τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος του.

«Ἐφοβούμην μήπως γνώμη τις ἐκφερομένη ὑπὲρ ἢ κατὰ ἐλάμβανε χροιὰν ρεκλάμας. καὶ ἡ ρεκλάμα δὲν προσιδιάζει εἰς ἐκείνους, οἵτινες ἀφιεροῦσιν ἑαυτοὺς εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς δικαιοσύνης ὑπὲρ τῶν καταδυναστευομένων λαῶν.

«Ναί, ἀπέρχομαι ἐκ Γαλλίας — καὶ διατί νὰ μὴ τὸ εἴπω ! — ἀπέρχομαι ἄνευ λύπης, ὅπως ἄνευ λύπης ἀφίνω τὰς ἐλπίδας μου περὶ τῆς πιθανότητος τῆς ἐξεγέρσεως τοῦ ἰταλικοῦ λαοῦ.

«Ναί, πορεύομαι εἰς Κρήτην τὸ τρίτον ἤδη !

«Εἶχον πορευθῆ τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1862, ὅτε οἱ Ἕλληνες, ἀποκαμόντες ἐκ τῆς κτηνώδους πιέσεως τοῦ Βαυαροῦ βασιλέως Ὄθωνος, ἐξεδίωξαν αὐτόν. Τὸ δεύτερον δὲ κατὰ τὸ τὸ 1867, ὅτε μετέβην εἰς Κρήτην, ὅπου συνήντησα τὸν φίλον μου Γουσταῦον Φλουράνς.

«Σήμερον μετὰ τριάκοντα ἔτη διεψευσμένων ἐλπίδων, ὁ κρητικὸς λαὸς κατάκοπος καὶ ἀποκαμωμένος, καὶ μὲ τὴν ὑπομονήν του ἐξηντλημένην, ἐξανίσταται κατὰ τῆς κτηνώδους καὶ δεσποτικῆς βίας τῶν Τούρκων, οὐχὶ διὰ ζήτημα κοινωνικόν, ἀλλ' ἁπλῶς ὅπως παύσῃ νὰ ἦναι ἕρμαιον συμμορίας ληστῶν, οἵτινες ἐπιθαρυννόμενοι ἐκ τῆς ἀτιμωρησίας ἧς ἀπολαύει ὁ ἐστεμμένος ἐκεῖνος δολοφόνος ὅστις καλεῖται Ἀβδοὺλ Χαμήτ, ἐπιδίδονται ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν πεπολιτισμένων Δυνάμεων εἰς ὅλας τὰς φρικαλεότητας τῆς ἀρχαίας βαρβαρότητος, αἵτινες μᾶς κάμνουν νὰ φρικιῶμεν ἀκόμη ὅταν τὰς ἀναγινώσκομεν εἰς τὰς σελίδας τῆς Ἱστορίας τοῦ παρελθόντος.

«Ναί ! βιαιοπραγίαι, κλοπαί, δολοφονίαι, λεηλασίαι, ἐμπρησμοί, σφαγαὶ — ὅλη τέλος ἡ κλῖμαξ τῶν ἐγκλημάτων — διεπράχθησαν ὑπὸ τὰ ὄμματα τῶν ἓξ Μεγάλων δυνάμεων, αἵτινες σφετερίζονται τὸ δικαίωμα ν' ἀποκαλῶσιν ἑαυτὰς ἀντιπροσώπους τῶν πεπολιτισμένων λαῶν.

«Ὄχι ! Οἱ λαοὶ οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν μὲ τὰ συμφέροντα τῶν ἓξ τούτων μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες προστατεύουσι τοὺς δημίους κατὰ τῶν θυμάτων.

«Τῷ ὄντι τὸ κρητικὸν ζήτημα δὲν εἶναι ζήτημα προσαρτήσεως ἢ αὐτονομίας τῆς νήσου. Τοὐντεῦθεν τὸ κρητικὸν ζήτημα εἶναι ὁ σπινθὴρ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ ζητήματος.

«Εἴτε περὶ αὐτονομίας τῆς νήσου εἴτε περὶ προσαρτήσεως πρόκειται, πάντως θὰ ἔχωμεν τὴν ἔκρηξιν τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἐν τῷ τουρκικῷ κράτει καὶ ἰδίᾳ εἰς τὰς ἐπαρχίας τοῦ Αἵμου.

«Ὁ ἐμφύλιος οὗτος πόλεμος, τὸν ὁποῖον οὐδεμία δύναμις δύναται πλέον νὰ ἐμποδίσῃ, φέρει εἰς τὰ πλευρά του τὸν εὐρωπαϊκὸν πόλεμον.

«Ὁ πρῶτος τῶν πολέμων τούτων εἶναι πιθανός, σχεδὸν βέβαιος. Ὁ δεύτερος ὄχι.

«Λέγω ὄχι, διότι αἱ ἓξ μεγάλαι Δυνάμεις, αἱ ἀναλαμβάνουσαι τὸ ἔργον τῶν ἀποστόλων τῆς εἰρήνης, πράττουσι τοῦτο ἐξαναγκαζόμεναι ἐκ τῆς ἐλλείψεως χρημάτων, διότι ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος θὰ ἔθετεν ἀντιμετώπους ἀφ' ἑνὸς μὲν τὴν Γαλλίαν, τὴν Ρωσσίαν καὶ τὴν Γερμανίαν — αἵτινες εἶναι ὑπὲρ τῆς διατηρήσεως τοῦ Τουρκικοῦ κράτους, — ἀφ' ἑτέρου δὲ τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν, οἵτινες εἶναι ὑπὲρ τοῦ διαμελισμοῦ.

«Πόλεμος ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας θὰ ἦτο ὀλεθριώτατος ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις. Θὰ ἦτο ἀνάγκη νὰ κινητοποιηθῶσι πάρχυτα πέντε καὶ ἥμισυ ἑκατομμύρια μπαγιονέταις, διὰ τὴν κινητοποίησιν δὲ ταύτην χρειάζονται τεσσαράκοντα δισεκατομμύρια. Καὶ ἐπειδὴ καμμία δὲν ἔχει πεντάρα, ὑποκρίνονται ὅλαι τὸν ἀπόστολον τῆς εἰρήνης.

«Κοντὰ εἰς ταῦτα ἔχομεν καὶ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, ὅπερ ὀρθοῦται ἐνώπιον τῶν Δυνάμεων ἀπὸ ἑκατὸν ἤδη ἐτῶν.

Ἀσὴμ βέης πρέσβυς τῆς Τουρκίας ἐν Ἀθήναις

«Τὸ τουρκικὸν κράτος πρὸ πολλοῦ ἤδη θὰ περιεμαζεύετο εἰς τὰς στέππας τοῦ Τουρκεστάν, ἐὰν ἡ Ἀγγλία, ἡ Ρωσσία καὶ ἡ Αὐστρία συνεφώνουν περὶ τῆς διανομῆς τῆς πλουσίας ταύτης λείας. Ἀλλὰ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὀρέγεται ἡ Ρωσσία ἤδη ἀπὸ τοῦ Πέτρου τοῦ Μεγάλου καὶ ἡ Ἀγγλία ἀπὸ τοῦ 1815· ἡ Αὐστρία καὶ αὐτὴ στέλλει ματιὲς πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἡ δὲ Ἰταλικὴ μοναρχία, ἵνα λάβῃ τὴν κλεῖδα τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Συρίας, θέλει νὰ θέσῃ ὑπούλως τὸ πέλμα της ἐπὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Τριπολίτιδος.

«Αὐτὰ τὰ μεγάλα ζητήματα τὰ χωρίζοντα τὰς Δυνάμεις εἶναι ἡ πηγὴ τῆς ἀπανθρώπου προστασίας τοῦ τουρκικοῦ κράτους, καὶ θὰ γίνουν ἡ αἰτία νέας αἱματοχυσίας ἐν Κρήτῃ

«Ὅ,τι μοῦ κινεῖ τὴν ἀγανάκτησιν ἐν τῷ φοβερῷ τούτῳ Ἀνατολικῷ ζητήματι διὰ τὸ ὁποῖον ἐχύθησαν ὠκεανοὶ αἵματος, εἶναι τὸ νὰ βλέπω τὴν Γαλλίαν — τὸ μέγα, μεγαλόφρον καὶ γενναῖον ἔθνος, τὸ ἀείποτε καὶ πάντοτε εὐνοοῦν τοὺς ἀδυνάτους, — νὰ τὸ βλέπω ὑπερασπιζόμενον τοὺς δολοφόνους κατὰ τῶν δολοφονουμένων, τοὺς δυνάστας κατὰ τῶν δυναστευομένων.

«Ὄχι! δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ Γαλλία τὴν ὁποίαν ὠνειροπόλησαν οἱ πεπολιτισμένοι λαοί.

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ κυβερνήσεις δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς λαούς, τοῦτο δὲ εἶναι τοσοῦτον ἀληθές, ὥστε, ἀφότου σφάζουν ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, οἱ λαοὶ εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν θυμάτων ἐνῷ αἱ κυβερνήσεις ἐκ προσωπικοῦ συμφέροντος εἶναι μὲ τοὺς δημίους.

«Ἐὰν δὲ ἡ συμπάθεια τῶν λαῶν ὀξυνθῇ ἔτι μᾶλλον, θὰ ἐξαναγκάσῃ τὰς ἐστεμμένας καὶ μὴ ἐστεμμένας κεφαλάς, ἢ νὰ πᾶν ἀπὸ 'κεῖ πούρθαν ἢ νὰ τεθοῦν πρὸς τὸ μέρος τῶν θυμάτων καὶ νὰ ἀποφανθῶσιν ὑπὲρ τῆς Δημοκρατικῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Βαλκανικῶν ἐπαρχιῶν, μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐλευθέραν πόλιν.

«Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἓξ Μεγάλαι Δυνάμεις εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, δὲν ὑπολείπεται εἰς αὐτὰς εἰμὴ μία διέξοδος: ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, ὅστις ἀναποδράστως θὰ ἐπιφέρῃ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

«Εἴθε δὲ αὐτὸ νὰ γίνῃ!

Ἀμίλκας Κυπριάνης».

Εἶχε κακοβούλως ἐκ Κρήτης διασπαρῆ ἡ φήμη ὅτι ὁ Βάσσος διέταξε καὶ ἔσφαξαν τοὺς αἰχμαλώτους τῆς Μαλάξας, οὓς εἶχε παραλάβει ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἅλωσιν τοῦ ὀχυροῦ τούτου πύργου, ἐνθυμούμεθα δὲ μετὰ ποίας ἀγανακτήσεως ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς, ἀναφέρων τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸν Βασιλέα, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς τοιαύτης συκοφαντίας. Συνέπεια λοιπὸν ἤδη τῆς διαμαρτυρίας ταύτης τοῦ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ μέρους τοῦ Ἰταλοῦ Ναυάρχου Καννεβάρο ἐπίσημος διάψευσις τῆς σφαγῆς τῶν αἰχμαλώτων, οἵτινες πάσης ἀπήλαυον περιποιήσεως ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ἀλικιανοῦ, ὅπου διέμενεν ἀπρακτῶν ἤδη ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς. Ἀλλὰ κυρίως εἰς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπουλότητος τῶν ψευδεκθέσεων τῶν Ναυάρχων κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνεργειῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπήρχετο ἤδη ἡ κατωτέρω κοινὴ διαμαρτυρία, ἡ ἐν εἴδει πρωτοκόλλου συντεταγμένη, ἐκ μέρους τῶν ἐν Ἀλικιανοῦ διαμενόντων τότε ἀνταποκριτῶν διαφόρων Ἰταλικῶν ἐφημερίδων, ἔχουσα δὲ ὡς ἀκολούθως:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀνταποκριταὶ τῶν Ἰταλικῶν ἐφημερίδων παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ Ἀρχηγείῳ τῆς νήσου Κρήτης, ἕνεκα τῆς ἀσυνειδησίας μεθ' ἧς ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία καὶ τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐπιτελεῖα τῶν διαφόρων μοιρῶν — κατ' εἰσήγησίν της πάντως — ἐκθέτουσι τὰ ἐν τῇ νήσῳ διαδραματιζόμενα, ἀπεφάσισαν νὰ συντάξωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀφήγησιν μιᾶς συνεντεύξεως ἣν ἔσχον μετὰ τοῦ πλοιάρχου κ. Καρνιβάλη ἀρχιεπιστολέως τῆς Ἰταλικῆς Ἀνατολικῆς μοίρας.

«Ὁ κ. Καρνιβάλη μετέβη σήμερον εἰς τὸ ἀρχηγεῖον μεθ' ἑνὸς πλωτάρχου τοῦ Γαλλικοῦ ναυτικοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγείου ἔξοδόν του ἐπλησιάσαμεν αὐτὸν ἵνα τὸν χαιρετίσωμεν καὶ λάβωμεν πληροφορίας περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως.

«Ὁ πλοίαρχος ἀπήντησε σαφῶς ὅτι αὐτὸς θεωρεῖ τὸ ζήτημα λελυμένον ἤδη καὶ ὅτι ἂν ἤθελον οἱ Κρῆτες τὸ ζήτημα ἠδύνατο νὰ λυθῇ πολὺ ἐνωρίτερον.

«Ἠρωτήσαμεν τότε τὸν κ. πλοίαρχον τί ἠννόει λύσιν τοῦ ζητήματος,

καὶ ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἠνάγκαζον εἰς ἀναχώρησιν τὰς ἀρχάς, τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς στρατιώτας τῆς Τουρκίας καὶ θὰ ἐχορήγουν συγχρόνως εἰς τὴν νῆσον τὴν αὐτονομίαν.

«Τῷ παρετηρήσαμεν τότε ὅτι ἡ αὐτονομία οὐδόλως ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τοὺς πατριωτικοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Κρητῶν, ἐπροσθέσαμεν δὲ ὅτι τὰ μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἀπὸ δύο περίπου αἰώνων ὑφιστάμενα μίση ἀνεπτύχθησαν τοσοῦτον καὶ εἶναι ἤδη τόσον ἀδιάλλακτα καὶ φοβερά, ὥστε μόνον ἰσχυρὰ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν τῇ μαρτυρικῇ νήσῳ· ἐπομένως τὸ ἐκ τῶν ἀμειλίκτων περιστάσεων ἐπιβαλλόμενον δίλημμα εἶναι τὸ ἑξῆς: α ἢ διὰ θαύματος νὰ ἐμφυσήσῃ τις νέαν καὶ σφριγῶσαν ζωὴν εἰς τὴν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν, ὅπως ἐπιβληθῇ διὰ τῆς δυνάμεως, ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον.

«Ὁ κ. πλοίαρχος μετὰ περισσῆς καὶ ἀξιοπαρατηρήτου ἐπιμονῆς ἀπήντησεν ἡμῖν ὅτι αἱ Δυνάμεις οὐδέποτε ἄλλοτε εὑρέθησαν ἐν τοιαύτῃ ἀξιοθαυμάστῳ καὶ τελείᾳ ὁμοφωνίᾳ καὶ ὅτι εἶναι ἀποφασισμένον νὰ δοθῇ εἰς τὴν νῆσον αὐτονομία.

«Τῷ ἐκάμαμεν τότε τὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ Κρῆτες οὐδέποτε θὰ ἐδέχοντο αὐτονομίαν· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος μᾶς εἶπεν ὅτι μετὰ ἓξ ἡμέρας θ' ἀπεβιβάζοντο 7,000 στρατιῶται Εὐρωπαῖοι ἵνα ἐκτελέσωσι τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

«Ἐλάβομεν ἐκ τούτου ἀφορμὴν νὰ ἐκφράσωμεν αὐτῷ μετὰ λύπης τὴν ἔκπληξιν καὶ ἀπορίαν μας δι' ἀπόφασιν ἐλέγχουσαν ἀπελπιστικῶς καταφανῆ ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τῆς νήσου, — ὑπομνήσαντες συνάμα πρὸς αὐτὸν ὅτι αἱ Κρητικαὶ ἐπαναστάσεις διήρκεσαν πάντοτε ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ὅτι εἰς τὴν διάσημον ἐπανάστασιν τοῦ 1866 οἱ Τοῦρκοι ἐχρειάσθησαν 70,000 ἀνδρῶν καὶ τρία ἔτη ἵνα ὑποτάξωσι τοὺς Κρῆτας στερουμένους τροφῶν, πολεμεφοδίων καὶ πολλῶν ἄλλων·. ἤδη δὲ ὅτε ὑπάρχουν ἐν τῇ νήσῳ ἄφθονα ὅπλα Γκρᾶ, ἐξαίρετα πολεμεφόδια καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη, δὲν θὰ ἤρκουν οὐδὲ 100,000 Εὐρωπαῖοι νὰ δαμάσωσι τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἀνδρείου καὶ ἀκαταβλήτου λαοῦ.

«Ἡ Ἰταλία πικρὰν ἔλαβε πεῖραν τοῦ τί ἐστὶ πόλεμος ἐπὶ τόπων ὀρεινῶν καὶ δυσπροσίτων οὔτε θὰ πιστεύσωμέν ποτε ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Βουλὴ θὰ ψηφίσῃ ἑκατομμύρια πιστώσεων δι' ἐγχείρημα ἄσκοπον καὶ ἐγκληματικὸν ὅσον καὶ ἀποτρόπαιον.

«Ὁ κ. πλοίαρχος ὠχυρώθη ὄπισθεν τῆς θελήσεως τῆς διπλωματίας, καί, ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι οἱ ναύαρχοι ἔτυχον ἤδη τῆς εὐκαιρίας ἵνα πεισθῶσι περὶ τῶν πόθων τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν ἐν Ἀκρωτηρίῳ καὶ Ἀποκορώνῳ ἐπίσκεψίν των, οὗτος ἔσχε τὴν θλιβερὰν προθυμίαν νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν ὅτι εἰς Ἀποκόρωναν καὶ Ἀκρωτήριον μάλιστα πλεῖστοι Κρῆτες ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἔμενον εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς αὐτονομίας! Ἐπιμένομεν ὅτι ὁ κ. πλοίαρχος λίαν ἀξιοθρηνήτως ἀνέφερε καὶ ἐπεμαρτύρει γεγονὸς ἀντιβαῖνον καὶ ἀπᾷδον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι εἶναι γνωστὸν εἰς πάντας ἡμᾶς ὅτι ἔν τε τῷ Ἀκρωτηρίῳ καὶ ἐν Ἀποκορώνοις μία καὶ μόνη ὑπῆρξεν ἡ ὁμόθυμος κραυγή: «Ζήτω ἡ Ἕνωσις!»

«Ἐντεῦθεν ἡ συνομιλία μετέπεσεν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν μοιρῶν ἐν Κανδάνῳ καὶ ἐλεεινολογήσαμεν αὐτάς, ὅτι ἐνῷ ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεταφέρωσι τοὺς Τούρκους εἰς Θεσσαλονίκην, ὡδήγησαν αὐτοὺς εἰς ἐνίσχυσιν καὶ διπλασιασμὸν τῶν τῆς Κρήτης χριστιανομάχων.

«Ὁ πλοίαρχος καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἠρνήθη διαρρήδην ὅτι οἱ ναύαρχοι ἀνέλαβον τοιαύτην ὑποχρέωσιν· τότε δὲ ἠναγκάσθημεν νὰ τὸν ἀποστομώσωμεν, διακηρύξαντες αὐτῷ ὅτι ὑπάρχουσιν ἔγγραφα μαρτυροῦντα τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν κ. Ναυάρχων ὑποχρέωσιν. Ὁ κ. Καρνιβάλη εὑρέθη εἰς δύσκολον θέσιν καὶ στενοχωρηθεὶς ἐπεζήτησεν εὔσχημον διέξοδον εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας καὶ ἀπεχωρίσθη ἡμῶν ἀποτόμως.

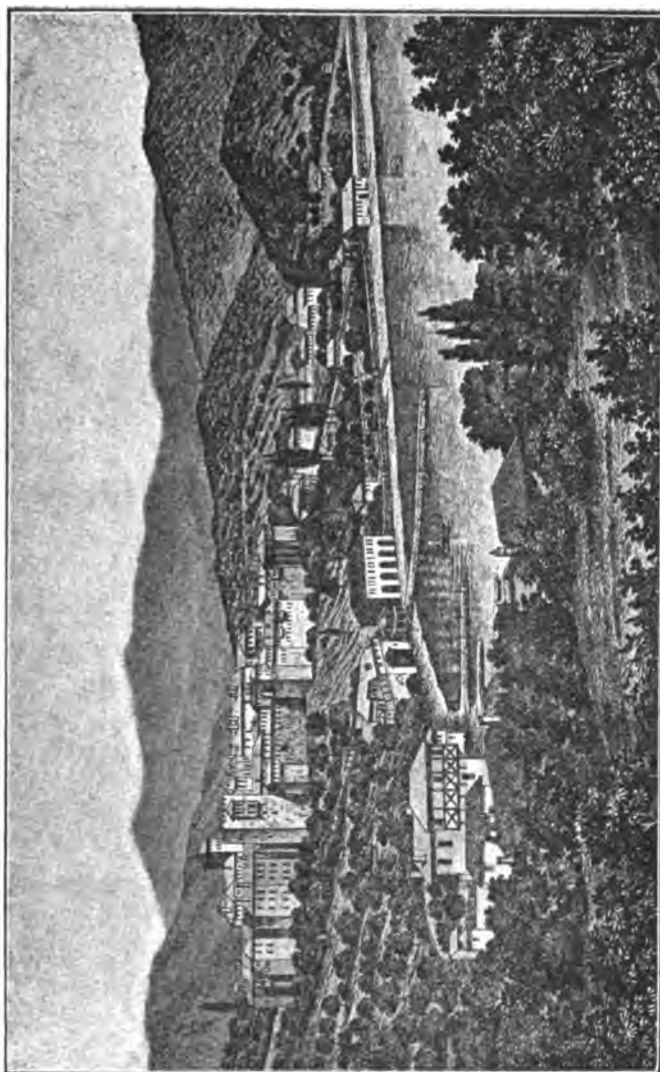
«Ἐκ τῆς συνεντεύξεως ταύτης συνηγάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ εὐρωπαϊκὸν ναυτικὸν οὐ μόνον ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος κηλιδούμενον ἐγκληματεῖ βομβαρδίζον γέροντας, γυναῖκας καὶ παιδία, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν κυβερνήσεων καὶ τῆς δημοσίας γνώμης ἀσχημονεῖ πλαστογραφοῦν καὶ νοθεῦον τὴν ἀλήθειαν τῶν συμβαινόντων.

«Δόκτωρ Ἰωάννης Μικέλη (ἀνταποκριτὴς τῆς «Ρώμης»), Ριχάρδος Κάρμερ (ἀνταποκριτὴς τοῦ «Σέκολο»), Ἀλέξανδρος Τάσκας Κοῦτο (ἀνταποκριτὴς τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Σικελίας»).»

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐντούτοις οἱ Εὐρωπαῖοι κατελάμβανον καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἀνίμπαλη, ἀγήματα δὲ Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν ὑπὸ τὸν Ἄγγλον συνταγματάρχην Μπὸρ ἐνίσχυον τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἤδη φρουρὰν τοῦ Ἰτζεδὶν μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν ἐκεῖθεν τῶν Ἐπαναστατῶν. Αὐστριακοὶ δὲ τέλος κατελάμβανον τὸ Ἀκρωτῆρι, παρεκτεινομένης οὕτω ἐπὶ πολὺ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τῆς Διεθνοῦς Κατοχῆς. Καὶ ταῦτα ἐνῷ εἰς Ἀρχάνας συνεκροτεῖτο σφοδρὰ μάχη ὑπὸ τῶν ἀτιθάσσων ἐπαναστατῶν.

Τὸ χωρίον Ἀπάνω-Ἀρχάναις κεῖται ΝΑ τοῦ Ἡρακλείου καὶ εἶν' ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούνων τοῦ ὄρους Γιούκτα, κατοικεῖται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ Ἑλλήνων Κρητῶν, δισχιλίων ὡς ἔγγιστα, εἶναι δὲ ἕδρα δήμου, κάλλιστα ἐκτισμένη, ἐν ᾧ ἡ Κάτω-Ἀρχάναις εἶναι χωρίον μικρότερον ἀριθμοῦν 400 περίπου κατοίκους ἐξ ἡμισείας χριστιανοὺς καὶ Τουρκοκρῆτας. Ἐδῶ τὴν 27 Ἰουλίου τοῦ 1889 πεντακισχίλιοι .Τοῦρκοι ἐξ Ἡρακλείου ἐπιτεθέντες πρὸς λεηλασίαν ἀπεκρούσθησαν καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως ὀλιγαριθμοτέρων κατοίκων τῶν Ἀρχανῶν.

Ἐδῶ καὶ τόρα ὀκτακισχίλιοι ἐξ Ἡρακλείου Τουρκοκρῆτες μετὰ σώματος τακτικοῦ στρατοῦ ἐπέπεσαν ἀπροόπτως κατὰ τοῦ χωρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκοντο πάμπολλα γυναικόπαιδα, ἐπὶ σκοπῷ σφαγῆς καὶ διαρπαγῶν. Εἰδοποιηθέντα ὅμως ἐγκαίρως τὰ πολυάριθμα ἐπαναστατικὰ σώματα τῶν ἀρχηγῶν Κόρακα, Νταφώτη καὶ Τριφίτσου, ἐπῆλθον ἐσπευσμένως κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, καί, μετὰ λυσσώδη καὶ αἱματηρὰν μάχην, διαρκέσασαν ἐπὶ ὥρας, κατώρθωσαν νὰ τρέψουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου ἀφέντας διακοσίους περίπου νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἔπεσαν δέκα καὶ ἐτραυματίσθησαν εἴκοσιν, ἅτε παρασχόντων αὐτοῖς ἀρκοῦσαν βοήθειαν δύο πυροβόλων τοῦ Κόρακα. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἐπαναστατημένης νήσου τὰ πράγματα εὑρίσκοντο ἀπό τινος εἰς λίαν τραχὺ σημεῖον. Οὕτω καὶ ἐν Σπινα-

Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Μονὴ τοῦ «Βατοπεδίου»
ὅπου ἐνοσηλεύθησαν οἱ τραυματίαι ἀντάρται τοῦ σώματος Δημαρᾶ.

λόγχῃ ἐπελθούσης κρατερᾶς συμπλοκῆς, οἱ ἐπαναστάται νικήσαντες τοὺς Τούρκους, ἐκυρίευσαν ἑκατοστύας τινὰς σάκκων ἀλεύρου καὶ μεγάλην ποσότητα πυρομαχικῶν, ἅτινα πάντα ἀπέστειλαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Ἀριστοτέλους Κόρακα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην τῆς ἐπαναστάσεως περίοδον, καθ' ὅλον τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον, τὸ ἐν Ἀρχάναις ἑδρεῦον στρατιωτικὸν σῶμα, ὅπερ διηύθυνεν ὁ ποτὲ λοχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ Ἰωάννης Νταφώτης, εἶχε δείξει ἀρίστην διαγωγήν, καλῶς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐφωδιασμένον, κεκτημένον δὲ καὶ δύο πυροβόλα παραχωρηθέντα τῷ Νταφώτῃ ὑπὸ τοῦ Κόρακα.

Ἐκ τοῦ στρατοπέδου δὲ τούτου τῶν ἀνδρείων πολεμιστῶν τοῦ Νταφώτη ἐξεπέμφθη πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ναυάρχους τῶν Ἡνωμένων Στόλων τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ἔγγραφον ὅπερ ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν.

Καὶ ταῦτα μὲν συνέβαινον ἐν Κρήτῃ, περιπλέκοντα ἑκάστοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ περίπυστον ζήτημα, συγχρόνως δὲ τόρα ἐπήρχετο ἡ δοῦσα τὸ σύνθημα τῆς γλώσσης τῶν ὅπλων καὶ περιγραφεῖσα ἤδη εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ ἡ ἀποτυχία ἅμα τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος εἰς βάρος τῶν ὑπερβολικῶν ἐλπίδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐν Ἰταλίᾳ ἐξηκολούθει ὁ αὐτὸς ἔξαλλος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμός, καὶ ἔφθανεν εἰς τὸ κατακόρυφον ἐν ἐπιβλητικῇ διαδηλώσει λαβούσῃ χώραν ἐν Νεαπόλει, — ἐνθουσιασμὸς δυνάμενος κατὰ βαθμὸν ζωηρότητος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἐπίφοβον φανατισμὸν ὅστις ἐξήγειρε τὰ μουσουλμανικὰ πλήθη κατὰ τῶν Χριστιανῶν, μὲ τὴν θύελλαν ἐκείνην τὴν ἀκατάσχετον ἥτις ἤρξατο μαινομένη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τῆς Λέσβου καὶ τῆς Χίου, ὅταν εἶδον ἐνισχυομένας τὰς φρουρὰς τῶν νήσων των καὶ ἐξοπλιζομένους κατ' αὐτῶν τοὺς ἀλήτας Τούρκους τῶν πόλεών των.

Τὴν 2 Ἀπριλίου κατωρθοῦτο τέλος νὰ συνέλθωσιν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν Πατριάρχου πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐκπτώτου Ἀνθίμου. Ὡς τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ πρώην Μητροπολίτης Ἐφέσου καὶ τέως Τοποτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνος Βαλιάδης, Χῖος τὴν καταγωγήν. Τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος» ὅπερ ἔφερεν ὁ νέος Πατριάρχης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη παρὰ τῶν εὐφαντάστων ὡς ἀγαθὸς οἰωνὸς διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ διὰ τὸν ἐπικείμενον ἤδη ἀγῶνα του κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐν Ἀθήναις ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐπανελάμβανε τὰς ἐργασίας, λόγῳ τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων ἃς διήρχετο τὸ Κράτος, καὶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἐζήτει διὰ προτάσεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη ἐκτάκτους χρηματικὰς πιστώσεις πρὸς ἐπάρκειαν εἰς τὰς ἐπισπευδομένας ἤδη συμπληρώσεις τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν τῆς χώρας, ὧν γνωρίζομεν ἐκ τῶν προηγουμένων τὴν κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας κατάστασιν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν ἑσπέραν τῆς 4 Ἀπριλίου ἀνηγγέλθη συμπλοκὴ μεταξὺ Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν προφυλακῶν ἐν Νεζερῷ τῆς ΒΑ Θεσσαλικῆς μεθορίου, προοιμιαζομένη ἤδη τὸν ἐπὶ θύραις Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Πρῶται συγκρούσεις. — Κήρυξις τοῦ πολέμου.

Τὰ χρηματικὰ μέσα τῆς Ἑλλάδος. — Συνομολόγησις δανείου ἐξ 20 000,000 δραχμῶν — Σχετικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ Δηλιγιάννη ἐν τῇ βουλῇ. — Ἐπίφοβοι κινήσεις τῶν Τούρκων πρὸς τὸν Νεζερόν. — Ἡ οὐδετέρα θέσις τῆς «Ἄνω Ἀναλήψεω» — Νυκτερινὴ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων. — Τὸ πυροβολικὸν τῆς Ἀναλήψεως — Δευτέρα ἐπίθεσις καὶ ἧττα τῶν Τούρκων: μία μάχη πρὸ τοῦ πολέμου. — Τηλεγράφημα τοῦ Διαδόχου — Ἐνέργειαι τῆς Κυβερνήσεως πρὸς παῦσιν τοῦ πυρός. — Σύγκρουσις εἰς σταθμὸν «Μπαϊρακτάρη». — Ἀνακοίνωσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῶν συγκρούσεων. — «Διαμαρτύρησις» τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν Πύλην καὶ ἀνακοίνωσις πρὸς τὰς Μ. Δυνάμεις. — Τουρκικὴ Διακοίνωσις πρὸς τὰς Δυνάμεις: Μία ἔκθεσις τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ — Ἐπανειλημμένα συμβούλια ἐν Γιλδίζ. — Ἀποκαλύψεις ἑνὸς Πασσᾶ: πῶς καὶ διατί ἡ Τουρκία μᾶς ἐκήρυττε τὸν πόλεμον — Φόβοι ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου — Τί ἔφερεν ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων. Σχέδια τῆς Ρωσσίας — Ἀποστολὴ τῶν διαβατηρίων πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνα Πρέσβυν — «Ρηματικὴ ἀντιδιακοίνωσις» τούτου πρὸς τὴν Πύλην. — Συγκίνησις ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου — Διακοίνωσις περὶ τοῦ πολέμου πρὸς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν ἐκ μέρους τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως τῆς Τουρκίας. — Ἀνακοίνωσις τοῦ Δηλιγιάννη ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῶν ἐν Νεζερῷ συγκρούσεων καὶ περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου — Ἀναδέλφωσις συμπολιτεύσεως καὶ ἀντιπολιτεύσεως. — Μία θαυμαστὴ συνεδρίασις τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς — Ἐπίσημος «ἀνακοίνωσις» τῆς Ἑλλην. κυβερνήσεως πρὸς τὰς Δυνάμεις περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. — Καταδίωξις ἑλλήνων ὑπηκόων ἐν Τουρκίᾳ. — Ἐκτράχυνσις τῶν πραγμάτων ἐν Σμύρνῃ — φόνος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς ἐν Βουρλοῖς — Ἐντύπωσις ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. — Κρίσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἐπὶ τῶν πρώτων γεγονότων — Ἐντύπωσις ἐν Κρήτῃ ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων — Μία σημαίνουσα συνεδρίασις τῆς Ἀγγλικῆς Βουλῆς: ἀποκαλύψεις τοῦ Κοῦρζον — Λόγος τοῦ Βισκόντι Βενόστα ἐν τῇ Ἰταλικῇ Βουλῇ: ἀντικρούσεις τοῦ Ἰμβριάνη. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ — Βλάβαι ἐν τῷ Ἀκτίῳ. — Καταποντισμὸς τοῦ ἀτμοπλοίου «Μακεδονία» — Ποῖον ἦτο τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Γκόλτς πασσᾶ — Σχέδια καὶ ὑπολογισμοὶ τῶν Τούρκων. — Ἔναρξις τοῦ πολέμου ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ.

Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀνεμένετο ἤδη ἡ μοιραία στιγμὴ καθ' ἥν, καὶ ἄνευ ἴσως ἐπισήμου τοῦ πολέμου κηρύξεως, θὰ ἐκρότει τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς μεθορίου πυροβόλον· καὶ «ἄνευ δὲ κηρύξεως ἐπισήμου», διότι ἦτο πλέον καταφανὲς ὅτι

«Ὄχι! δὲν εἶναι αὐτὴ ἡ Γαλλία τὴν ὁποίαν ὠνειροπόλησαν οἱ πεπολιτισμένοι λαοί.

«Εἶναι ἀληθὲς ὅτι αἱ κυβερνήσεις δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τοὺς λαούς, τοῦτο δὲ εἶναι τοσοῦτον ἀληθές, ὥστε, ἀφότου σφάζουν ἐν Ἀρμενίᾳ καὶ ἐν Κρήτῃ, οἱ λαοὶ εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν θυμάτων ἐνῷ αἱ κυβερνήσεις ἐκ προσωπικοῦ συμφέροντος εἶναι μὲ τοὺς δημίους.

«Ἐὰν δὲ ἡ συμπάθεια τῶν λαῶν ὀξυνθῇ ἔτι μᾶλλον, θὰ ἐξαναγκάσῃ τὰς ἐστεμμένας καὶ μὴ ἐστεμμένας κεφαλάς, ἢ νὰ πᾶν ἀπὸ 'κεῖ ποῦ ἦρθαν ἢ νὰ τεθοῦν πρὸς τὸ μέρος τῶν θυμάτων καὶ νὰ ἀποφανθῶσιν ὑπὲρ τῆς Δημοκρατικῆς Ὁμοσπονδίας τῶν Βαλκανικῶν ἐπαρχιῶν, μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν ὡς ἐλευθέραν πόλιν.

«Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἕξ Μεγάλαι Δυνάμεις εἶναι ἡ ἄρνησις τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, δὲν ὑπολείπεται εἰς αὐτὰς εἰμὴ μία διέξοδος: ὁ εὐρωπαϊκὸς πόλεμος, ὅστις ἀναποδράστως θὰ ἐπιφέρῃ τὴν κοινωνικὴν ἐπανάστασιν.

«Εἴθε δὲ αὐτὸ νὰ γίνῃ!

Ἀμίλκας Κυπριάνης».

Εἶχε κακοβούλως ἐκ Κρήτης διασπαρῇ ἡ φήμη ὅτι ὁ Βάσσος διέταξε καὶ ἔσφαξαν τοὺς αἰχμαλώτους τῆς Μαλάξας, οὓς εἶχε παραλάβει ἐκεῖθεν μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν ἅλωσιν τοῦ ὀχυροῦ τούτου πύργου, ἐνθυμούμεθα δὲ μετὰ ποίας ἀγανακτήσεως ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Κατοχῆς, ἀναφέρων τὸ πρᾶγμα πρὸς τὸν Βασιλέα, διεμαρτύρετο κατὰ τῆς τοιαύτης συκοφαντίας. Συνέπεια λοιπὸν ἤδη τῆς διαμαρτυρίας ταύτης τοῦ Ἕλληνος Ἀρχηγοῦ ὑπῆρξεν ἡ ἐκ μέρους τοῦ Ἰταλοῦ Ναυάρχου Καννεβάρο ἐπίσημος διάψευσις τῆς σφαγῆς τῶν αἰχμαλώτων, οἵτινες πάσης ἀπήλαυον περιποιήσεως ἐν τῷ στρατοπέδῳ τοῦ Ἀλικιανοῦ, ὅπου διέμενεν ἀπρακτῶν ἤδη ὁ στρατὸς τῆς Κατοχῆς. Ἀλλὰ κυρίως εἰς ἐπικύρωσιν τῆς ὑπουλότητος τῶν ψευδεκθέσεων τῶν Ναυάρχων κατὰ τῶν ἐν Κρήτῃ ἐνεργειῶν τῆς Ἑλλάδος ἐπήρχετο ἤδη ἡ κατωτέρω κοινὴ διαμαρτυρία, ἡ ἐν εἴδει πρωτοκόλλου συντεταγμένη, ἐκ μέρους τῶν ἐν Ἀλικιανοῦ διαμενόντων τότε ἀνταποκριτῶν διαφόρων Ἰταλικῶν ἐφημερίδων, ἔχουσα δὲ ὡς ἀκολούθως:

«Οἱ ὑποφαινόμενοι ἀνταποκριταὶ τῶν Ἰταλικῶν ἐφημερίδων παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ Ἀρχηγείῳ τῆς νήσου Κρήτης, ἕνεκα τῆς ἀσυνειδησίας μεθ' ἧς ἡ εὐρωπαϊκὴ διπλωματία καὶ τὰ ὑπὸ τὰς διαταγὰς ἐπιτελεῖα τῶν διαφόρων μοιρῶν — κατ' εἰσήγησίν της πάντως — ἐκθέτουσι τὰ ἐν τῇ νήσῳ διαδραματιζόμενα, ἀπεφάσισαν νὰ συντάξωσιν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἀφήγησιν μιᾶς συνεντεύξεως ἣν ἔσχον μετὰ τοῦ πλοιάρχου κ. Καρνιβάλη ἀρχιεπιστολέως τῆς Ἰταλικῆς Ἀνατολικῆς μοίρας.

«Ὁ κ. Καρνιβάλη μετέβη σήμερον εἰς τὸ ἀρχηγεῖον μεθ' ἑνὸς πλωτάρχου τοῦ Γαλλικοῦ ναυτικοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἀπὸ τοῦ ἀρχηγείου ἔξοδόν του ἐπλησιάσαμεν αὐτὸν ἵνα τὸν χαιρετίσωμεν καὶ λάβωμεν πληροφορίας περὶ τῆς ἐνεστώσης καταστάσεως.

«Ὁ πλοίαρχος ἀπήντησε σαφῶς ὅτι αὐτὸς θεωρεῖ τὸ ζήτημα λελυμένον ἤδη καὶ ὅτι ἂν ἤθελον οἱ Κρῆτες τὸ ζήτημα ἠδύνατο νὰ λυθῇ πολὺ ἐνωρίτερον.

«Ἠρωτήσαμεν τότε τὸν κ. πλοίαρχον τί ἠννόει λύσιν τοῦ ζητήματος,

καὶ ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἠνάγκαζον εἰς ἀναχώρησιν τὰς ἀρχάς, τοὺς ὑπαλλήλους καὶ τοὺς στρατιώτας τῆς Τουρκίας καὶ θὰ ἐχορήγουν συγχρόνως εἰς τὴν νῆσον τὴν αὐτονομίαν.

«Τῷ παρετηρήσαμεν τότε ὅτι ἡ αὐτονομία οὐδόλως ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν κατάστασιν τῆς νήσου καὶ τοὺς πατριωτικοὺς πόθους καὶ τὰς ἐλπίδας τῶν Κρητῶν, ἐπροσθέσαμεν δὲ ὅτι τὰ μεταξὺ Χριστιανῶν καὶ Τούρκων ἀπὸ δύο περίπου αἰώνων ὑφιστάμενα μίση ἀνεπτύχθησαν τοσοῦτον καὶ εἶναι ἤδη τόσον ἀδιάλλακτα καὶ φοβερά, ὥστε μόνον ἰσχυρὰ Κυβέρνησις θὰ ἠδύνατο ν' ἀποκαταστήσῃ τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀσφάλειαν ἐν τῇ μαρτυρικῇ νήσῳ· ἑπομένως τὸ ἐκ τῶν ἀμειλίκτων περιστάσεων ἐπιβαλλόμενον δίλημμα εἶναι τὸ ἑξῆς: ἢ διὰ θαύματος νὰ ἐμφυσήσῃ τις νέαν καὶ σφριγῶσαν ζωὴν εἰς τὴν Τουρκικὴν Αὐτοκρατορίαν, ὅπως ἐπιβληθῇ διὰ τῆς δυνάμεως, ἢ νὰ ἐπιτρέψῃ τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Βασίλειον.

«Ὁ κ. πλοίαρχος μετὰ περισσῆς καὶ ἀξιοπαρατηρήτου ἐπιμονῆς ἀπήντησεν ἡμῖν ὅτι αἱ Δυνάμεις οὐδέποτε ἄλλοτε εὑρέθησαν ἐν τοιαύτῃ ἀξιοθαυμάστῳ καὶ τελείᾳ ὁμοφωνίᾳ καὶ ὅτι εἶναι ἀποφασισμένον νὰ δοθῇ εἰς τὴν νῆσον αὐτονομία.

«Τῷ ἐκάμαμεν τότε τὴν παρατήρησιν ὅτι οἱ Κρῆτες οὐδέποτε θὰ ἐδέχοντο αὐτονομίαν· ἀλλ' ὁ πλοίαρχος μᾶς εἶπεν ὅτι μετὰ ἓξ ἡμέρας θ' ἀπεβιβάζοντο 7,000 στρατιῶται Εὐρωπαῖοι ἵνα ἐκτελέσωσι τὰς ἀποφάσεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

«Ἐλάβομεν ἐκ τούτου ἀφορμὴν νὰ ἐκφράσωμεν αὐτῷ μετὰ λύπης τὴν ἔκπληξιν καὶ ἀπορίαν μας δι' ἀπόφασιν ἐλέγχουσαν ἀπελπιστικῶς καταφανῆ ἄγνοιαν τῆς ἱστορίας καὶ τῆς γεωγραφίας τῆς νήσου, — ὑπομνήσαντες συνάμα πρὸς αὐτὸν ὅτι αἱ Κρητικαὶ ἐπαναστάσεις διήρκεσαν πάντοτε ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ ὅτι εἰς τὴν διάσημον ἐπανάστασιν τοῦ 1866 οἱ Τοῦρκοι ἐχρειάσθησαν 70,000 ἀνδρῶν καὶ τρία ἔτη ἵνα ὑποτάξωσι τοὺς Κρῆτας στερουμένους τροφῶν, πολεμεφοδίων καὶ πολλῶν ἄλλων·. ἤδη δὲ ὅτε ὑπάρχουν ἐν τῇ νήσῳ ἄφθονα ὅπλα Γκρᾶ, ἐξαίρετα πολεμεφόδια καὶ τὰ λοιπὰ χρειώδη, δὲν θὰ ἤρκουν οὐδὲ 100,000 Εὐρωπαῖοι νὰ δαμάσωσι τὴν ἐλευθέραν θέλησιν ἀνδρείου καὶ ἀκαταβλήτου λαοῦ.

«Ἡ Ἰταλία πικρὰν ἔλαβε πεῖραν τοῦ τί ἐστὶ πόλεμος ἐπὶ τόπων ὀρεινῶν καὶ δυσπροσίτων οὔτε θὰ πιστεύσωμέν ποτε ὅτι ἡ Ἰταλικὴ Βουλὴ θὰ ψηφίσῃ ἑκατομμύρια πιστώσεων δι' ἐγχείρημα ἄσκοπον καὶ ἐγκληματικὸν ὅσον καὶ ἀποτρόπαιον.

«Ὁ κ. πλοίαρχος ὠχυρώθη ὄπισθεν τῆς θελήσεως τῆς διπλωματίας, καί, ἐπὶ τῇ παρατηρήσει ἡμῶν, ὅτι οἱ ναύαρχοι ἔτυχον ἤδη τῆς εὐκαιρίας ἵνα πεισθῶσι περὶ τῶν πόθων τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν ἐν Ἀκρωτηρίῳ καὶ Ἀποκορώνῳ ἐπίσκεψίν των, οὗτος ἔσχε τὴν θλιβερὰν προθυμίαν νὰ γνωρίσῃ ἡμῖν ὅτι εἰς Ἀποκόρωναν καὶ Ἀκρωτήριον μάλιστα πλεῖστοι Κρῆτες ἐδήλωσαν ὅτι θὰ ἔμενον εὐχαριστημένοι ἐκ τῆς αὐτονομίας! Ἐπιμένομεν ὅτι ὁ κ. πλοίαρχος λίαν ἀξιοθρηνήτως ἀνέφερε καὶ ἐπεμαρτύρει γεγονὸς ἀντιβαῖνον καὶ ἀπᾷδον πρὸς τὴν ἀλήθειαν, διότι εἶναι γνωστὸν εἰς πάντας ἡμᾶς ὅτι ἔν τε τῷ Ἀκρωτηρίῳ καὶ ἐν Ἀποκορώνοις μία καὶ μόνη ὑπῆρξεν ἡ ὁμόθυμος κραυγή: «Ζήτω ἡ Ἕνωσις!»

«Ἐντεῦθεν ἡ συνομιλία μετέπεσεν ἐπὶ τῆς διαγωγῆς τῶν εὐρωπαϊκῶν μοιρῶν ἐν Κανδάνῳ καὶ ἐλεεινολογήσαμεν αὐτάς, ὅτι ἐνῷ ἀνέλαβον τὴν εὐθύνην καὶ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μεταφέρωσι τοὺς Τούρκους εἰς Θεσσαλονίκην, ὡδήγησαν αὐτοὺς εἰς ἐνίσχυσιν καὶ διπλασιασμὸν τῶν τῆς Κρήτης χριστιανομάχων.

«Ὁ πλοίαρχος καὶ τὴν φορὰν ταύτην ἠρνήθη διαρρήδην ὅτι οἱ ναύαρχοι ἀνέλαβον τοιαύτην ὑποχρέωσιν· τότε δὲ ἠναγκάσθημεν νὰ τὸν ἀποστομώσωμεν, διακηρύξαντες αὐτῷ ὅτι ὑπάρχουσιν ἔγγραφα μαρτυροῦντα τὴν ἀναληφθεῖσαν ὑπὸ τῶν κ. Ναυάρχων ὑποχρέωσιν. Ὁ κ. Καρνιβάλη εὑρέθη εἰς δύσκολον θέσιν καὶ στενοχωρηθεὶς ἐπεζήτησεν εὐσχημον διέξοδον εἰς τὰς ἐρωτήσεις μας καὶ ἀπεχωρίσθη ἡμῶν ἀποτόμως.

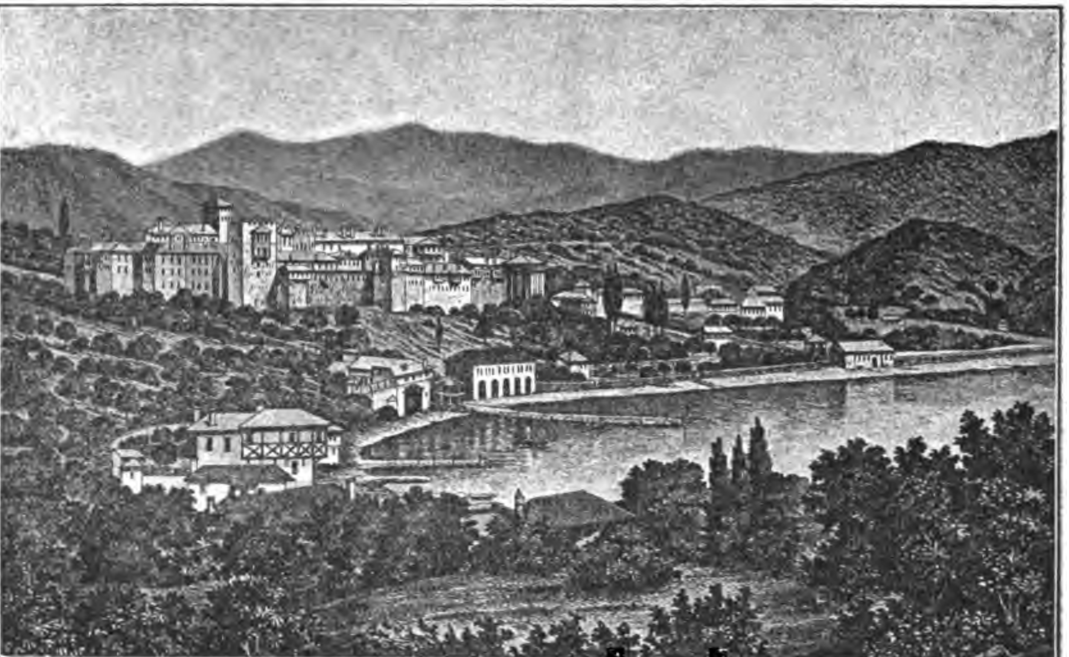
«Ἐκ τῆς συνεντεύξεως ταύτης συνηγάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ εὐρωπαϊκὸν ναυτικὸν οὐ μόνον ἀπέναντι τῆς ἀνθρωπότητος κηλιδούμενον ἐγκληματεῖ βομβαρδίζον γέροντας, γυναῖκας καὶ παιδία, ἀλλὰ καὶ ἀπέναντι τῶν κυβερνήσεων καὶ τῆς δημοσίας γνώμης ἀσχημονεῖ πλαστογραφοῦν καὶ νοθεῦον τὴν ἀλήθειαν τῶν συμβαινόντων.

«Δόκτωρ Ἰωάννης Μικέλη (ἀνταποκριτὴς τῆς «Ρώμης»), Ριχάρδος Κάρμερ (ἀνταποκριτὴς τοῦ «Σέκολο»), Ἀλέξανδρος Τάσκας Κοῦτο (ἀνταποκριτὴς τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Σικελίας»).»

Ἐν τῷ μεταξὺ ἐντούτοις οἱ Εὐρωπαῖοι κατελάμβανον καὶ τὸν πύργον τοῦ Ἀνίμπαλη, ἀγήματα δὲ Ἰταλῶν καὶ Αὐστριακῶν ὑπὸ τὸν Ἄγγλον συνταγματάρχην Μπὸρ ἐνίσχυον τὴν Εὐρωπαϊκὴν ἤδη φρουρὰν τοῦ Ἰτζεδὶν μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν ἐκεῖθεν τῶν Ἐπαναστατῶν. Αὐστριακοὶ δὲ τέλος κατελάμβανον τὸ Ἀκρωτῆρι, παρεκτεινομένης οὕτω ἐπὶ πολὺ ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν τῆς Διεθνοῦς Κατοχῆς. Καὶ ταῦτα ἐνῷ εἰς Ἀρχάνας συνεκροτεῖτο σφοδρὰ μάχη ὑπὸ τῶν ἀτιθάσσων ἐπαναστατῶν.

Τὸ χωρίον Ἀπάνω-Ἀρχάναις κεῖται ΝΑ τοῦ Ἡρακλείου καὶ εἶν' ἐκτισμένον ἐπὶ τῶν ἀνατολικῶν προβούνων τοῦ ὄρους Γιούκτα, κατοικεῖται σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ Ἑλλήνων Κρητῶν, δισχιλίων ὡς ἔγγιστα, εἶναι δὲ ἕδρα δήμου, κάλλιστα ἐκτισμένη, ἐν ᾧ ἡ Κάτω-Ἀρχάναις εἶναι χωρίον μικρότερον ἀριθμοῦν 400 περίπου κατοίκους ἐξ ἡμισείας χριστιανοὺς καὶ Τουρκοκρῆτας. Ἐδῶ τὴν 27 Ἰουλίου τοῦ 1889 πεντακισχίλιοι Τοῦρκοι ἐξ Ἡρακλείου ἐπιτεθέντες πρὸς λεηλασίαν ἀπεκρούσθησαν καὶ κατεδιώχθησαν μέχρι τῶν τειχῶν τοῦ φρουρίου ὑπὸ τῶν ἀσυγκρίτως ὀλιγαριθμοτέρων κατοίκων τῶν Ἀρχανῶν.

Ἐδῶ καὶ τόρα ὀκτακισχίλιοι ἐξ Ἡρακλείου Τουρκοκρῆτες μετὰ σώματος τακτικοῦ στρατοῦ ἐπέπεσαν ἀπροόπτως κατὰ τοῦ χωρίου, ἐν τῷ ὁποίῳ εὑρίσκοντο πάμπολλα γυναικόπαιδα, ἐπὶ σκοπῷ σφαγῆς καὶ διαρπαγῶν. Εἰδοποιηθέντα ὅμως ἐγκαίρως τὰ πολυάριθμα ἐπαναστατικὰ σώματα τῶν ἀρχηγῶν Κόρακα, Νταφώτη καὶ Τριφίτσου, ἐπῆλθον ἐσπευσμένως κατὰ τῶν ἐπιδρομέων, καί, μετὰ λυσσώδη καὶ αἱματηρὰν μάχην, διαρκέσασαν ἐπὶ ὥρας, κατώρθωσαν νὰ τρέψουν αὐτοὺς εἰς φυγὴν πρὸς τὰ τείχη τοῦ Ἡρακλείου ἀφέντας διακοσίους περίπου νεκροὺς καὶ τραυματίας. Ἐκ τῶν ἐπαναστατῶν ἔπεσαν δέκα καὶ ἐτραυματίσθησαν εἴκοσιν, ἅτε παρασχόντων αὐτοῖς ἀρκοῦσαν βοήθειαν δύο πυροβόλων τοῦ Κόρακα. Ἐν γένει δὲ κατὰ τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ἐπαναστατημένης νήσου τὰ πράγματα εὑρίσκοντο ἀπό τινος εἰς λίαν τραχὺ σημεῖον. Οὕτω καὶ ἐν Σπινα-

Ἡ ἐν Ἁγίῳ Ὄρει Μονὴ τοῦ «Βατοπεδίου»
ὅπου ἐνοσηλεύθησαν οἱ τραυματίαι ἀντάρται τοῦ σώματος Δημαρᾶ.

λόγγᾳ ἐπελθούσης κρατερᾶς συμπλοκῆς, οἱ ἐπαναστάται νικήσαντες τοὺς Τούρκους, ἐκυρίευσαν ἑκατοστύας τινὰς σάκκων ἀλεύρου καὶ μεγάλην ποσότητα πυρομαχικῶν, ἅτινα πάντα ἀπέστειλαν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Ἀριστοτέλους Κόρακα.

Ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν προηγουμένην τῆς ἐπαναστάσεως περίοδον, καθ' ὅλον τὸν Φεβρουάριον καὶ Μάρτιον, τὸ ἐν Ἀρχάναις ἑδρεῦον στρατιωτικὸν σῶμα, ὅπερ διηύθυνεν ὁ ποτὲ λοχίας τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ Ἰωάννης Νταφώτης, εἶχε δείξει ἀρίστην διαγωγήν, καλῶς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἐφωδιασμένον, κεκτημένον δὲ καὶ δύο πυροβόλα παραχωρηθέντα τῷ Νταφώτῃ ὑπὸ τοῦ Κόρακα.

Ἐκ τοῦ στρατοπέδου δὲ τούτου τῶν ἀνδρείων πολεμιστῶν τοῦ Νταφώτη ἐξεπέμφθη πρὸς τοὺς ἐν Κρήτῃ ναυάρχους τῶν Ἡνωμένων Στόλων τὸ θαυμάσιον ἐκεῖνο ἔγγραφον ὅπερ ἐδημοσιεύσαμεν ἐν τοῖς πρόσθεν.

Καὶ ταῦτα μὲν συνέβαινον ἐν Κρήτῃ, περιπλέκοντα ἑκάστοτε ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον τὸ περίπυστον ζήτημα, συγχρόνως δὲ τόρα ἐπήρχετο ἡ δοῦσα τὸ σύνθημα τῆς γλώσσης τῶν ὅπλων καὶ περιγραφεῖσα ἤδη εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν εἰς Μακεδονίαν καὶ ἡ ἀποτυχία ἅμα τοῦ τολμηροῦ ἐγχειρήματος εἰς βάρος τῶν ὑπερβολικῶν ἐλπίδων τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἐν Ἰταλίᾳ ἐξηκολούθει ὁ αὐτὸς ἔξαλλος ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ἐνθουσιασμός, καὶ ἔφθανεν εἰς τὸ κατακόρυφον ἐν ἐπιβλητικῇ διαδηλώσει λαβούσῃ χώραν ἐν Νεαπόλει, — ἐνθουσιασμὸς δυνάμενος κατὰ βαθμὸν ζωηρότητος νὰ παραβληθῇ πρὸς τὸν ἐπίφοβον φανατισμὸν ὅστις ἐξήγειρε τὰ μουσουλμανικὰ πλήθη κατὰ τῶν Χριστιανῶν, μὲ τὴν θύελλαν ἐκείνην τὴν ἀκατάσχετον ἥτις ἤρξατο μαινομένη εἰς τὰς ψυχὰς τῶν Ἑλλήνων τῆς Λέσβου καὶ τῆς Χίου, ὅταν εἶδον ἐνισχυομένας τὰς φρουρὰς τῶν νήσων των καὶ ἐξοπλιζομένους κατ' αὐτῶν τοὺς ἀλήτας Τούρκους τῶν πόλεών των.

Τὴν 2 Ἀπριλίου κατωρθοῦτο τέλος νὰ συνέλθωσιν οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ νὰ προβῶσιν εἰς τὴν ἐκλογὴν Πατριάρχου πρὸς ἀντικατάστασιν τοῦ ἐκπτώτου Ἀνθίμου. Ὡς τοιοῦτος ἐξελέγη ὁ πρώην Μητροπολίτης Ἐφέσου καὶ τέως Τοποτηρητὴς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου τοῦ Βυζαντίου Κωνσταντῖνος Βαλιάδης, Χῖος τὴν καταγωγήν. Τὸ ὄνομα «Κωνσταντῖνος» ὅπερ ἔφερεν ὁ νέος Πατριάρχης τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἐκρίθη παρὰ τῶν εὐφαντάστων ὡς ἀγαθὸς οἰωνὸς διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καὶ διὰ τὸν ἐπικείμενον ἤδη ἀγῶνα του κατὰ τοῦ προαιωνίου ἐχθροῦ.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐν Ἀθήναις ἡ Βουλὴ τῶν Ἀντιπροσώπων ἐπανελάμβανε τὰς ἐργασίας, λόγῳ τῶν ἐκτάκτων περιστάσεων ἃς διήρχετο τὸ Κράτος, καὶ ἡ Κυβέρνησις τῆς Ἑλλάδος ἐζήτει διὰ προτάσεως τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη ἐκτάκτους χρηματικὰς πιστώσεις πρὸς ἐπάρκειαν εἰς τὰς ἐπισπευδομένας ἤδη συμπληρώσεις τῶν πολεμικῶν παρασκευῶν τῆς χώρας, ὧν γνωρίζομεν ἐκ τῶν προηγουμένων τὴν κατὰ τὰς στιγμὰς ταύτας κατάστασιν.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα, ὅτε τὴν ἑσπέραν τῆς 4 Ἀπριλίου ἀνηγγέλθη συμπλοκὴ μεταξὺ Ἑλληνικῶν καὶ Τουρκικῶν προφυλακῶν ἐν Νεζερῷ τῆς ΒΔ Θεσσαλικῆς μεθορίου, προοιμιαζομένη ἤδη τὸν ἐπὶ θύραις Ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

Πρῶται συγκρούσεις. — Κήρυξις τοῦ πολέμου.

Τὰ χρηματικὰ μέσα τῆς Ἑλλάδος. — Συνομολόγησις δανείου ἐξ 20 000,000 δραχμῶν — Σχετικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ Δηλιγιάννη ἐν τῇ βουλῇ. — Ἐπίφοβοι κινήσεις τῶν Τούρκων πρὸς τὸν Νεζερόν. — Η οὐδετέρα θέσις τῆς «Ἄνω Ἀναλήψεω — Νυκτερινὴ ἐπίθεσις τῶν Τούρκων. — Τὸ πυροβολικὸν τῆς Ἀναλήψεως — Δευτέρα ἐπίθεσις καὶ ἧττα τῶν Τούρκων: μία μάχη πρὸ τοῦ πολέμου. — Τηλεγράφημα τοῦ Διαδόχου — Ἐνέργειαι τῆς Κυβερνήσεως πρὸς παῦσιν τοῦ πυρός. — σύγκρουσις εἰς σταθμὸν «Μπαϊρακτάρη». — Ἀνακοίνωσις τοῦ Πρωθυπουργοῦ ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῶν συγκρούσεων. — «Διαμαρτύρησις» τῆς ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὴν Πύλην καὶ ἀνακοίνωσις πρὸς τὰς Μ Δυνάμεις. — Τουρκικὴ Διακοίνωσις πρὸς τὰς Δυνάμεις: Μία ἔκθεσις τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ — Ἐπανειλημμένα συμβούλια ἐν Γιλδίζ. — Ἀποκαλύψεις ἑνὸς Πασσᾶ: πῶς καὶ διατὶ ἡ Τουρκία μᾶς ἐκήρυττε τὸν πόλεμον — Φόβοι ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου — Τί ἔφερεν ἡ ἐπέμβασις τῶν Δυνάμεων. Σχέδια τῆς Ρωσσίας — Ἀποστολὴ τῶν διαβατηρίων πρὸς τὸν ἐν Κων)πόλει Ἕλληνα Πρέσβυν — «Ρηματικὴ ἀντίδια οἴνωσις» τούτου πρὸς τὴν Πύλην. — Συγκίνησις ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Μαυροκορδάτου — Διακοίνωσις περὶ τοῦ πολέμου πρὸς τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν ἐκ μέρους τοῦ ἐν Ἀθήναις Πρέσβεως τῆς Τουρκίας. — Ἀνακοίνωσις τοῦ Δηλιγιάννη ἐν τῇ Βουλῇ περὶ τῶν ἐν Νεζερῷ συγκρούσεων καὶ περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου — Ἀναδέλφωσις συμπολιτεύσεως καὶ ἀντιπολιτεύσεως. — Μία θαυμαστὴ συνεδρίασις τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς — Ἐπίσημος «ἀνακοίνωσις» τῆς Ἑλλην. κυβερνήσεως πρὸς τὰς Δυνάμεις περὶ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. — Καταδίωξις ἑλλήνων ὑπηκόων ἐν Τουρκίᾳ. — Ἐκτράχυνσις τῶν πραγμάτων ἐν Σμύρνῃ — φόνος τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς χωροφυλακῆς ἐν Βουρλοῖς — Ἐντύπωσις ἐν Εὐρώπῃ ἐκ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου. — Κρίσεις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τύπου ἐπὶ τῶν πρώτων γεγονότων — Ἐντύπωσις ἐν Κρήτῃ ἐκ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων — Μία σημαίνουσα συνεδρίασις τῆς Ἀγγλικῆς Βουλῆς: ἀποκαλύψεις τοῦ Κοῦρζον — Λόγος τοῦ Βισκόντι Βενόστα ἐν τῇ Ἰταλικῇ Βουλῇ: ἀντικρούσεις τοῦ Ἰμβριάνη. — Παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ — Βλάβαι ἐν τῷ Ἀκτίῳ. — Καταποντισμὸς τοῦ ἀτμοπλοίου «Μακεδονία» — Ποῖον ἦτο τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ Γκόλτς πασσᾶ — Σχέδια καὶ ὑπολογισμοὶ τῶν Τούρκων. — Ἔναρξις τοῦ πολέμου ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ.

Ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀνεμένετο ἤδη ἡ μοιραία στιγμὴ καθ' ἥν, καὶ ἄνευ ἴσως ἐπισήμου τοῦ πολέμου κηρύξεως, θὰ ἐκρότει τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς μεθορίου πυροβόλον· καὶ «ἄνευ δὲ κηρύξεως ἐπισήμου», διότι ἦτο πλέον καταφανὲς ὅτι

θὰ ἤρκει πρὸς τοῦτο μόνος ὁ ἀκράτητος ἐρεθισμὸς εἰς ὃν εἶχον φθάσει τ' ἀντιμέτωπα στρατεύματα καὶ δὴ τὰ Ἑλληνικά. Περὶ τῆς δυνάμεως ἀμφοτέρων καὶ τῆς ψυχολογικῆς αὐτῶν καταστάσεως ὡμιλήσαμεν ἤδη ἀρκούντως, ὅπως ἐπίσης ὡμιλήσαμεν καὶ περὶ τῆς πενιχρότητος τῶν μέσων ἅπερ διέθετεν ἢ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ἡ Ἑλλὰς εἰς πόλεμον τόσῳ δι' αὐτὴν ἄνισον, καὶ περὶ τῆς κενότητος τῶν δημοσίων μας ταμείων. Ἦτο εὐχερὴς ἡ κατανόησις ὅτι τὸ ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον χρῆμα ἦτο τελείως ἀνεπαρκὲς πρὸς διεξαγωγὴν πολέμου ἀληθοῦς καὶ ἴσως περιπετειώδους· ἦτο ἴσως ἀνεπαρκὲς καὶ διὰ σεβαρὰ ἀκόμη γενικὰ γυμνάσια μὲ τόσον στρατὸν ἐν ἐπιστρατεύσει, ὅσον διέθετε κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας ἡ Ἑλλάς.

Ἐντούτοις ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργός, οὐδαμῶς ἐφαίνετο μεριμνῶν περὶ τῆς αὐξήσεως τῶν χρηματικῶν μέσων τοῦ Κράτους, ἅτε θεωρῶν ἐπαρκέστατα τὰ ὑπάρχοντα διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἁπλῆς πρὸς ἐκφόβισιν, καί, συνεπῶς πρὸς ἐπιτυχίαν τῶν περὶ Κρήτης σχεδίων, πολεμικῆς ἐν τοῖς συνόροις ἐπιδείξεως ἣν καὶ μόνην ἐμελέτα τότε, ὅταν ἀκόμη δὲν εἶχε σκεφθῆ νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψει του καὶ τὰ πιθανὰ σοβαρώτερα ἐκ τῆς πολιτείας του ταύτης ἐνδεχόμενα. Διὰ τοῦτο ἐθορυβήθη ὑπὲρ τὸ δέον ἡ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη, ὅταν πλέον τὰ συσσωρευθέντα εἰς τὸν πολεμικόν μας ὁρίζοντα νέφη ἤρχισαν περὶ τὰς ἀρχὰς Ἀπριλίου νὰ ἐξαποστέλλουν καὶ πρὸς τοὺς μᾶλλον τυφλώττοντας τὰς πρώτας εἰδοποιητηρίους διὰ τὴν ἐπικειμένην καταιγίδα ψεκάδας των. Τότε ἀφυπνίσθησαν τοῦ βαθέος καὶ μακαρίου ληθάργου των οἱ πολιτικοί μας καὶ σπασμωδικῶς προέβαινον ἤδη εἰς προκαταρκτικὴν ἀπόφασιν πρὸς συνομολόγησιν ἀσημάντου διὰ τὰς ἐνδεχομένας ἀνάγκας δανείου ἐξ εἴκοσιν ἑκατομμυρίων χρυσῶν φράγκων. Ἡ πρότασις αὕτη ἔλαβε χώραν ἐν τῇ συνεδριάσει τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς τῆς 4 Ἀπριλίου 1897.

Κατὰ τὴν συνεδρίασιν ταύτην ὁ πρωθυπουργὸς Θ. Δηλιγιάννης κατέθεσεν ἔκθεσιν περὶ τῶν μετενεχθεισῶν μεταβολῶν ἐν τῷ προϋπολογισμῷ τῶν ἐσόδων, καθὼς καὶ νομοσχέδιον περὶ ἀναπληρωματικῆς πιστώσεως ἐκ δρ. 5,022.62. Ἐκ τῶν δύο κατατεθέντων πινάκων, τοῦ τῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων, προέκυπτε διαφορὰ 27,509,073.58, εἰς τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο θ' ἀνήρχετο τὸ ἔλλειμμα τῆς χρήσεως τοῦ 1897. Κατὰ συνέπειαν, παρετήρησεν ὁ Δηλιγιάννης, εἴχομεν καθῆκον νὰ ζητήσωμεν τὴν συνδρομὴν τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας ὅπως πορισθῶμεν τὰ χρηματικὰ ποσά, τὰ ὁποῖα ἀπαιτοῦνται πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἐλλείμματος, ὅπερ δὲν παρουσιάζεται ἐκ τακτικῶν ἀλλ' ἐξ ἐκτάκτων ἀναγκῶν. Διὰ τοῦτο εἰσῆγεν εἰς τὴν Βουλὴν νομοσχέδιον μετ' αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ ἄδεια ἵνα ἀναβιβασθῇ τὸ ποσὸν τῶν ἐντόκων γραμματίων ἀπὸ 14 ἑκατομμυρίων εἰς 30 ἑκατομμύρια, δηλ. νὰ ἐκδοθῶσι πρὸς τοῖς ὑπάρχουσιν ἐντόκοις γραμματίοις καὶ ἄλλα μέχρι ποσοῦ 16 ἑκατομμυρίων. Ἡ Κυβέρνησις εἶχε κατορθώσει νὰ μειωθῶσιν ἀπὸ 14 εἰς 10 ἑκατομμύρια τὰ ἐν κυκλοφορίᾳ ἔντοκα γραμμάτια· διὰ τούτου δὲ ἐπετυγχάνετο ἡ ἐλάττωσις τῶν ἐξόδων κατὰ 200,000. Τὸ νο-

μοσχέδιον ἔδιδε καὶ τὴν ἄδειαν εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ ἐκδώσῃ καὶ δάνειον μέχρις 20 ἑκατομμυρίων ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου ὑπὸ τοὺς ἑξῆς ὅρους :

Προσδιωρίζετο ὁ πληρωτέος τόκος εἰς 6 τοῖς ο)ο ἐπὶ τοῦ καταβληθησομένου πραγματικοῦ κεφαλαίου. Προσδιωρίζετο ἔτι καὶ χρεωλύσιον 1)2 τοῖς ο)ο ἐπὶ τοῦ ὀνομαστικοῦ· ἑπομένως ἡ ἐξόφλησις τοῦ δανείου ἤθελε κανονισθῆ ὑπὸ τριῶν παραγόντων, τῶν τόκων ἐπὶ τοῦ πραγματικοῦ κεφαλαίου τῶν 6 τοῖς ο)ο, τοῦ χρεωλυσίου ἐξ ἡμίσεως (1]2) τοῖς ἑκατὸν καὶ ὑπὸ τοῦ ἀγνώστου παράγοντος τῆς τιμῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἤθελεν ἐκδοθῆ τὸ δάνειον, περιελαμβάνετο δὲ ἐν τῷ νομοσχεδίῳ καὶ διάταξις, καθ' ἣν τὰ ἐκ τοῦ δανείου τούτου εἰσπραχθησόμενα χρήματα ἤθελον πρὸ παντὸς ἀποδοθῆ κατὰ προτίμησιν πρὸς ἐξόφλησιν τῶν ἐντόκων γραμματίων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν πρώτην διάταξιν τοῦ νομοσχεδίου ἤθελον πραγματοποιηθῆ ἐκ τῶν 16 ἑκατομμυρίων. Τοῦτο καὶ μόνον τὸ μέτρον ἐπρότεινεν ἡ Κυβέρνησις πρὸς κάλυψιν τοῦ ἐλλείμματος τοῦ 1897.

Ὁ Πρωθυπουργὸς κατέθεσεν εἶτα καὶ ἄλλο νομοσχέδιον τοῦ ὁποίου κύριος σκοπὸς ἦτο νὰ παράσχῃ εὐκολίαν εἰς τὴν ταμιακὴν ὑπηρεσίαν, ἰδίως ἐν ταῖς μεθορίοις ἐπαρχίαις, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον νὰ καταστήσῃ πραγματικὸν κεφάλαιον, ὅσον οἱ νόμοι εἶχον προσδιορίσει. Ἐκ τῶν 14 ἑκατομμυρίων κερματικῶν γραμματίων ἦσαν ἐφθαρμένα καὶ ἔμενον ὡς ἀργὸν ποσὸν πέντε καὶ πλέον ἑκατομμύρια, τὰ ὁποῖα ἀντικαθίσταντο μὲν ὑπὸ τῶν Τραπεζῶν, ἀλλὰ πρὸς τοῦτο ἀπῃτεῖτο ἐργασία μακρά. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τοῦ χρόνου, ὅτε τὰ ταμεῖα Τρικκάλων, Λαρίσσης, Βόλου, Ἄρτης, Καρδιτσαρᾶ, Ἀγρινίου καὶ Μεσολογγίου εἶχον μεγάλην κίνησιν, ἡ ἔλλειψις τῶν κερματικῶν γραμματίων ἐγένετο λίαν αἰσθητή. Διὰ τοῦτο διὰ τοῦ νομοσχεδίου προὐτείνετο ἵνα εἰς τὰ ὑπάρχοντα 14 ὀνομαστικὰ ἑκατομμύρια προστεθῶσιν ἕτερα ἓξ ἑκατομμύρια. Ἀλλ' ἐπὶ τῶν 6 τούτων ἑκατομμυρίων προὐτείνετο νὰ μὴ ἐφαρμοσθῶσιν αἱ διατάξεις αἱ ἰσχύουσαι ἐπὶ τῶν 14 ἑκατομμυρίων, δηλ. νὰ μὴ θεωρηθῶσιν ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν ἀναγκαστικὴν κυκλοφορίαν. Διὰ τοῦτο κατὰ τὸ νομοσχέδιον θὰ ἐπληρώνετο ὁ τόκος τοῦ ἑνὸς τοῖς ἑκατόν, ὁ ὁποῖος ἐπληρώνετο καὶ ἐπὶ τῶν 14 ἑκατομμυρίων, ἀλλὰ θὰ ἐπληρώνετο προσέτι καὶ ἕτερον ἓν τοῖς ἑκατὸν ὡς χρεωλύσιον. Ἐπὶ τούτοις συνωμολογήθη σύμβασις μετὰ τῶν τριῶν Τραπεζῶν, τῆς Ἐθνικῆς, τῆς Ἠπειροθεσσαλικῆς καὶ τῆς Ἰονικῆς, τὴν ὁποίαν μετὰ τοῦ ἀπαιτουμένου νομοσχεδίου ὁ Δηλιγιάννης κατέθεσεν εἰς τὴν Βουλήν, τὴν ὁποίαν παρεκάλει νὰ ἐπιψηφίσῃ τὰ εἰσαχθέντα οἰκονομικὰ νομοσχέδια ὡς κατεπείγοντα.

Ἡ Βουλὴ παρεδέχθη ἀσυζητητὶ τὰς προτάσεις τοῦ Πρωθυπουργοῦ καὶ τὸ ἀνεπαρκὲς δάνειον συνωμολογήθη οὕτω....εἰς τὸ χαρτί. Ἀνεπαρκές, διότι ἴσως ἀκόμη καὶ τότε ὁ Δηλιγιάννης ἤλπιζε νὰ ἐξέλθῃ ἄνευ πολέμου τῆς δυσκόλου θέσεως εἰς ἣν εἶχον περιαχθῆ τὰ πράγματα, καὶ ἐφοβεῖτο μόνον τὴν παράτασιν τῆς ἐκκρεμότητος ἥτις θ' ἀπῄτει δαπάνας ὁπωσδήποτε.

Κατὰ τοὺς ὅρους δὲ τοῦ δανείου, τὰ ἐκ τούτου 20 ἑκατομμύρια καὶ τὰ ἰσά-

ριθμα τῶν ἐντόκων γραμματίων θ' ἀπετέλουν μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὑποχρέωσιν τοῦ Κράτους, ἐξ 20 πάλιν ἑκατομμυρίων, καθ' ὅσον τὸ μέλλον νὰ συνομολογηθῇ δάνειον θὰ διετίθετο πρωτίστως εἰς κάλυψιν τῆς ἀξίας τῶν ἐντόκων τούτων γραμματίων.

Τὰ πράγματα ὅμως δὲν εἶχον τὴν ἀπαιτουμένην φρόνησιν ὅπως περιμένουν τὰς ἐνεργείας τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως. Δυστυχῶς ἀνῆκον εἰς τὰ ἄψυχα ἀντικείμενα, αἱ δὲ ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις μόνον ἔμψυχα τοιαῦτα ἔσχον πάντοτε ἰδιάζουσαν δύναμιν νὰ ἐξοικονομῶσιν ὅπως-ὅπως.— Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐν τῇ Βουλῇ συνεζητεῖτο ἡ συνομολόγησις τοῦ δανείου, πρὸς τὸ ἑσπέρας, ἐπήρχετο σύγκρουσις εἰς τὸν μεθοριακὸν σταθμὸν τοῦ Νεζεροῦ μεταξὺ τουρκικῶν καὶ ἑλληνικῶν προφυλακῶν.

Ὁ Νεζερὸς εἶναι χωρίον τοῦ Κάτω Ὀλύμπου, ἀπέχει δὲ 9 περίπου ὥρας βορειανατολικῶς τῆς Λαρίσσης καὶ 3 1)2 ὥρας ἀπὸ τῆς ἕδρας τοῦ πρὸς τὰ ἐδῶ στρατιωτικοῦ σώματος Ραψάνης, κεῖται δὲ ἐν τῷ μέσῳ δύο ὑψηλῶν κορυφῶν: τῆς δασοσκεποῦς Μεταμορφώσεως πρὸς ἀνατολὰς ἥτις ἔχει ὕψος 1590 μέτρων, καὶ τῆς βραχώδους Ἀναλήψεως πρὸς δυσμάς, ὕψους 1367 μέτρων, ἥτις ἀποτελεῖ αὐτὴν τὴν ὀροθετικὴν ζώνην. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, συγκείμενον ἐξ 150 μικρῶν οἰκιῶν, ὑπῆρχε καὶ δημόσιος κλίβανος χωρητικότητος 100 ἄρτων, καὶ τινες ὑδρόμυλοι, ὧν ὁ εἷς κινεῖται διὰ τῶν ὑδάτων τῆς μεσημβρινῶς τοῦ χωρίου κειμένης ὑψηλῆς καὶ πηγνυμένης κατὰ τὸν χειμῶνα λίμνης Ἀσκουρίδος (Νεζεροῦ), ἥτις ἔχει ἐκροὴν ὑπογείαν (καταβόθραν). Οὐ μακρὰν τοῦ Νεζεροῦ κεῖται τὸ χωρίον Καρυά. Εἰς ἀπόστασιν 1)4 κεῖται ὁ ἑλληνικὸς σταθμὸς Καραβίδα καὶ ὁ τουρκικὸς Ἅγιος Ἀθανάσιος, διὰ τοῦ ὁποίου περῶσα ἀπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ τῆς Ἀναλήψεως βατὴ ὁδός, φέρει εἰς τὸν ΙΓ' (ἐξ ἀνατολῶν) ἑλληνικὸν σταθμὸν Ἀνάληψις, ὅστις ἀπέχει 1)4 ἀπὸ τοῦ Νεζεροῦ. Ἀπὸ τῆς Ἀναλήψεως ὁδὸς ἄλλη δύσβατος κεχαραγμένη ἐπὶ βράχων φέρει εἰς τὸν 25' ἀπέχοντα σταθμὸν Περδίκι, ἀντικρὺ τοῦ ὁποίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 100 μόλις βημάτων κεῖται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικός.

Ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Ἀναλήψεως ὑπάρχουν δύο κύριαι στρατηγικαὶ θέσεις ἡ «Κάτω» καὶ ἡ «Ἄνω» Ἀνάληψις. Ἡ δευτέρα αὕτη κειμένη ἐπὶ τῆς μεθορίου ἀκριβῶς κορυφογραμμῆς καὶ ἀποτελοῦσα τὴν ὑψηλοτέραν κορυφὴν τῆς βουνοσειρᾶς, δεσπόζει ὅλων τῶν πέριξ ἐκτάσεων πρός τε τὸ ἑλληνικὸν καὶ τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Ὡς ἐκ τῶν ἰδιαζόντων τούτων πλεονεκτημάτων της ἡ Ἄνω Ἀνάληψις παρέμενεν ἐκ συνθήκης οὐδετέρα.

Τὸ στρατηγικώτατον τῆς θέσεως ταύτης πρὸ πολλοῦ ἐσκανδάλιζε τοὺς Τούρκους, οἵτινες προβλέποντες προσεχῆ λίαν τὴν πρὸς τοὺς ἡμετέρους σύγκρουσιν, προσεπάθουν παντὶ σθένει ὅπως εὕρωσι τὴν κατάλληλον εὐκαιρίαν πρὸς κατάληψιν τῆς θέσεως ταύτης, ἧς τὴν οὐδετερότητα εἶχον σεβασθῆ οἱ Ἕλληνες. Τὸ ἑσπέρας τέλος τῆς 4 Ἀπριλίου, περὶ τὴν 8 ½ ὥραν, ἐπωφελούμενοι τοῦ

σκότους οἱ Τοῦρκοι προῆλασαν ἀποφασιστικῶς πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου των, ἵνα, τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, ὅτε θ' ἀνηγγέλλετο ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων, εὑρεθῶσιν αὐτοὶ δεσπόζοντες τοῦ μέρους τούτου τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς. Τὸ σχέδιόν των ὅμως δὲν ἦτο βέβαια ἐκ τῶν εὐχερῶς πραγματοποιουμένων. Οἱ ἡμέτεροι τοῦ σταθμοῦ τῆς Κάτω Ἀναλήψεως, ἐποφθαλμιῶντες καὶ αὐτοὶ διὰ τοὺς ἰδίους λόγους τὴν ἐν δεδομένῃ στιγμῇ κατάληψιν τῆς δεσποζούσης θέσεως, ἠγρύπνουν ἐπὶ τῶν κινήσεων τοῦ ἐχθροῦ· μόλις λοιπὸν ἀντελήφθησαν τὴν λαθραίαν προέλασιν τῶν Τούρκων, ὑπεδέχθησαν αὐτοὺς διὰ σφοδροῦ πυρός. Ὁ διευθύνων τὸ ἑλληνικὸν πυροβολικὸν Ἀναλήψεως Μπουκλάκος διέταξεν ἄμεσον ἀπόκρουσιν τῶν προελαυνόντων.

Μετά τινας ἐπιτυχεῖς βολὰς οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ σταματήσουν, καί, μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν, νὰ τραπῶσι τέλος πρὸς τὴν Καρυάν. Ἐνισχυθέντες ὅμως μετὰ μικρόν, ἐπεχείρησαν νὰ σταματήσουν τοὺς ἤδη ἐπιτιθεμένους Ἕλληνας καὶ ἐκεῖ συνήφθη μάχη λυσσώδης διαρκέσασα μέχρι σχεδὸν τοῦ μεσονυκτίου, καθ' ἥν, ἐνισχυθέντων καὶ τῶν ἡμετέρων διὰ τοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Λοῦρον 7ου εὐζωνικοῦ τάγματος, ἐτράπησαν τέλος εἰς φυγὴν οἱ Τοῦρκοι, ἡ δὲ ἀμφισβητηθεῖσα θέσις κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτερινῆς ταύτης ἐξ ἀπροόπτου ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων, τὸ Ἑλληνικὸν πυροβολικὸν διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Πιέρη καὶ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Μπουκλάκου καὶ Κοτσελοπούλου ἐπήνεγκε θραῦσιν εἰς τὸν ἐχθρόν, ἐπιμένοντα ν' ἀνέλθῃ τὰς κλιτύας τῆς Ἀναλήψεως. Κατὰ τὴν ἔφοδον ταύτην ἐτραυματίσθη ὁ ἡμέτερος ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Ξενοφῶν Κονταρᾶτος.

Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι δὲν εἶναι ἐκ τῶν εὐκόλως ὑποχωρούντων ἐνώπιον μιᾶς ἀποτυχίας, καὶ τὴν πρωΐαν τῆς ἐπιούσης, 5 Ἀπριλίου, νέαν ἐπειράθησαν ἐπίθεσιν κατὰ τῆς ποθητῆς των θέσεως, ἐπεκταθέντος μάλιστα τοῦ πυρὸς καὶ εἰς τοὺς σταθμοὺς Γκονταμάν, Δύο-Δένδρα, Κλέφτ-Γεντίκ, Προφήτης Ἠλίας καὶ Ραψανόστρατα. Ἀλλὰ μέχρι τῆς 9 π. μ. εἶχον πανταχόθεν ἀποκρουσθῆ μετὰ ζημιῶν ἀναγκασασῶν αὐτοὺς νὰ παραιτηθῶσι πάσης νέας ἐπιθέσεως, καὶ τὸ πῦρ ἔπαυσεν οὕτω, παραμεινάσης τῆς Ἄνω Ἀναλήψεως εἰς τὴν κατοχὴν τῶν ἡμετέρων, οἵτινες κ' ἐτοποθέτησαν ἐπ' αὐτῆς δύο πυροβόλα.

Τὴν πρώτην ταύτην σύγκρουσιν μεταξὺ τῶν ἀντιπάλων ὁ Ἀρχηγὸς Διάδοχος ἀνήγγειλε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν διὰ τοῦ ἑξῆς τηλεγραφήματος.

«ΛΑΡΙΣΣΑ, 5 Ἀπριλίου ὥρα 10 π. μ.

Χθὲς τὴν νύκτα τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσιν ἐπὶ οὐδετέρας ζώνης θέσιν «Ἀναλήψεως» κορυφῆς παρὰ τὸν Νεζερὸν ἐπικαιροτάτης κατὰ τὴν γνώμην ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Ζορμπᾶ.

Ἡμέτεροι σταθμοὶ ἀπέκρουσαν αὐτοὺς γενναίως ἀντιστάντες, καὶ κατέλαβον

ἐπιτεθέντες τὴν θέσιν ὅπως μὴ καταλάβωσιν αὐτὴν Τοῦρκοι, οἵτινες ἐναντίον συνθήκης περὶ παραχωρήσεως ἐζήτησαν νὰ τὴν καταλάβωσιν.

Τὸ πῦρ ἔπαυσεν.

Οἱ σταθμοὶ ἐνισχύθησαν σπουδαίως.

Κωνσταντῖνος Διάδοχος»

Τὸ τηλεγράφημα τοῦτο, λόγῳ τῆς ἀφελοῦς ἐκείνης φράσεώς του, «κατὰ τὴν γνώμην ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ Ζορμπᾶ» ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἀρκετὰ μειδιάματα, ἀφ' οὗ συνάμα ἀνεπτέρωσε τὰς ἐλπίδας ὅτι ὁ πόλεμος, ὃν τόσον ἐπόθει ὁ λαός, ἦτο ἄφευκτος πλέον. Οὐχ' ἧττον ἡ Κυβέρνησις, μόλις λαβοῦσα γνῶσιν τῶν πρώτων τούτων συγκρούσεων, ἔσπευσε νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Βασιλέως, καί, κατόπιν μακροῦ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις συμβουλίου, ἔλαβε τὴν ἀπόφασιν καὶ παρήγγειλε πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον Λαρίσσης, ἵνα πάσῃ θυσίᾳ ἀποφύγουν οἱ διάφοροι σωματάρχαι νέαν σύγκρουσιν πρὸς τοὺς Τούρκους, μὴ δίδοντες ἀφορμήν, ἀλλ' ὦσιν ἁπλῶς ἕτοιμοι πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων.

Συγχρόνως ἐν τούτοις μὲ τὴν δευτέραν τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν κατὰ τῆς Ἀναλήψεως, ἐγίνετο ἐκ μέρους αὐτῶν ἀπόπειρα ἀνεγέρσεως ὀχυρωμάτων ἐπὶ ἑλληνικοῦ ἐδάφους πρὸς τὸν δυτικώτερον κείμενον σταθμὸν Μπαϊρακτάρη, ἀπεκρούοντο δὲ καὶ ἐντεῦθεν ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου σταθμάρχου λοχίου Τυλιγάδη, ὅστις κ' ἐτραυματίζετο.

Κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς τῆς 5 Ἀπριλίου, ἤτοι, τὴν ἡμέραν τῆς πρώτης κατὰ τῆς Ἀναλήψεως ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων, ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργὸς κατόπιν ἐπερωτήσεως τοῦ βουλευτοῦ Κυθήρων Στάη περὶ τοῦ «εὐχαρίστου γεγονότος», ὡς οὗτος ἐχαρακτήρισε τὴν λαβοῦσαν χώραν σύγκρουσιν, διεκοίνωσε τὰς περὶ τῶν γεγονότων ἐπισήμους εἰδήσεις διὰ τῆς ἀκολούθου του βουστροφικῆς δηλώσεως:

«Προθύμως μεταδίδω εἰς τὴν Βουλὴν τὰς εἰδήσεις τὰς ὁποίας μᾶς ἀπέστειλαν αἱ στρατιωτικαὶ καὶ πολιτικαὶ ἀρχαὶ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν περὶ συγκρούσεως συμβάσης εἴς τινας σταθμοὺς μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Ὀθωμανῶν.

«Ὑπάρχει θέσις ὀνομαζομένη Νεζερόν, καὶ περὶ τὴν θέσιν ταύτην ὑπάρχουσι σταθμοί· οὗτοι εἰσὶ τοποθετημένοι ὑπὸ τὴν κορυφὴν τοῦ Νεζεροῦ, ἥτις ὀνομάζεται

«Ἄνω Ἀνάληψις». Τὴν κορυφὴν αὐτὴν δὲν κατεῖχον οὐδὲ οἱ Τοῦρκοι οὐδὲ οἱ Ἕλληνες, παρετηρήθη ὅμως πρό τινων ἡμερῶν, ὅτι οἱ ἐν τῷ τουρκικῷ σταθμῷ φρουροῦντες καθ' ἡμέραν ἔβαινον ἀνερχόμενοι πρὸς τὴν κορυφήν· τοῦτο δὲ ἐκίνησε τὴν περιέργειαν τῶν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ σταθμῷ φρουρούντων ἀνδρῶν. Ἀλλὰ οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθουν βαίνοντες πρὸς τὰ ἄνω, ἑπομένως ἡ περιέργεια τῶν ἀνδρῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ μετεβλήθη εἰς ὑποψίαν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐσκόπουν πιθανῶς νὰ καταλάβωσι την κορυφήν.

«Χθὲς τὴν ἑσπέραν κατὰ τὴν 8ην ὥραν οἱ Τοῦρκοι ἀπεπειράθησαν νὰ καταλάβωσι τὴν κορυφήν, ἀλλ' οἱ ἄνδρες τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀπώθησαν αὐτούς, ἐπειδὴ δ' οἱ Ὀθωμανοὶ ἐπέμειναν νὰ τὴν καταλάβωσιν, ἀπέκρουσαν αὐτοὺς οἱ ἄνδρες τοῦ Ἑλληνικοῦ σταθμοῦ διὰ τῶν ὅπλων καὶ κατέλαβον αὐτοὶ τὴν κορυφήν. Οἱ τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἄνδρες ἀπεπειράθησαν καὶ πάλιν νὰ καταλάβωσι τὴν κορυφήν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν καὶ ἐκ δευτέρου ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Ἡ σύγκρουσις ἐξηκολούθησε μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ἔμειναν δὲ κατέχοντες τὴν θέσιν οἱ ἄνδρες τοῦ Ἑλληνικοῦ σταθμοῦ. Κατὰ τὰς πρωινὰς ὥρας ἐπανελήφθη ἡ σύγκρουσις καὶ τὸ πῦρ ἦτο ζωηρότερον, ἀλλ' ἐπίσης ἀπεκρούσθησαν οἱ Ὀθωμανοὶ καὶ κατὰ τὰς πρωινὰς ὥρας. Μετὰ τοῦτο δ' ἔπαυσε τὸ πῦρ ἑκατέρωθεν».

Συγχρόνως δὲ τῇ εἰδήσει τῶν συγκρούσεων, ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἀπεφάσιζε ν' ἀποστείλῃ πρὸς τὰς Μ Δυνάμεις καὶ πρὸς τὴν Πύλην σχετικὰς «ἀνακοινώσεις», δι' ὧν πρὸς μὲν τὰς πρώτας νὰ καθιστᾷ γνωστὸν ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐποιήσαντο ἔναρξιν ἐπιθέσεως ἄνευ κηρύξεως τοῦ πολέμου καὶ ν' ἀπεκδύεται πάσης εὐθύνης διὰ τὰς ἐνδεχομένας συνεπείας, πρὸς δὲ τὴν δευτέραν ἵνα ἐρωτήσῃ αὐτὴν ἐὰν τὰ λυπηρὰ γεγονότα ἦσαν τυχαῖα, ἢ ἂν ὠφείλοντο εἰς ὁδηγίας ἃς εἶχον πρὸς τοῦτο οἱ Τοῦρκοι ἀρχηγοί, ἅτε προτιθεμένη νὰ κανονίσῃ τὴν ἑαυτῆς στάσιν συμφώνως πρὸς ἑκατέραν τῶν περιπτώσεων τούτων. Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλαμβάνετο κατόπιν μακροῦ συμβουλίου συγκροτηθέντος ἐν τοῖς ἀνακτόροις ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου.

Αἱ ἐνέργειαι ὅμως αὗται οὐδὲν πλέον ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἀποτέλεσμα. Τὰ πράγματα θὰ ἐλάμβανον ἤδη ὡρισμένως τὴν καταφανῆ μοιραίαν τροπήν των, διότι, ἓν ἐκ τῶν δύο συνέβαινεν : τὸ ἀποτυχὸν ἐν Νεζερῷ στρατιωτικὸν ἐγχείρημα τῶν Τούρκων ἢ ἀπετέλει πρόκλησιν ἧς τὴν εὐθύνην ἐπὶ ταῖς βαρείαις συνεπείαις εἶχεν ἀμέριστον ἡ προκαλέσασα Πύλη, ἢ ἐγένετο παρὰ τὰς διαταγὰς καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς, καὶ τότε τὴν εὐθύνην ἔφερον οἱ περὶ τὰ μεθόρια σωματάρχαι της οἵτινες ἐπεχείρησαν νὰ καταλάβωσιν, ἐν εἰρήνῃ, ἔδαφος οὐδέτερον, ἐφ' οὗ οὐδὲν εἶχον δικαίωμα. Ἂν ὅμως συνέβαινε τὸ δεύτερον, ἔδει νὰ συνεπήγετο ἄμεσον τὴν ἑπομένην πρωΐαν τῆς 5ης Ἀπριλίου τιμωρίαν τῶν ἐνόχων καὶ κατάπαυσιν πάσης ἀποπείρας· συνέβη ὅμως τὸ ἀντίθετον, οἱ δὲ Ἕλληνες σταθμάρχαι εὑρέθησαν εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀποκρούσωσι καὶ νέας ἐπιθέσεις.

Τὸ πρᾶγμα λοιπὸν καὶ ὁ σκοπὸς τῆς παρασπονδίας ἦσαν φανερά. Οἱ Τοῦρκοι ὑπείκοντες εἰς τὰς ὑπούλους προτροπὰς τοῦ Τσάρου καὶ τοῦ Καΐζερ, ἀλλὰ μὴ

κατορθώσαντες νὰ χαρακτηρίσουν ἀληθοφανῶς ὡς αἰτίαν πολέμου τὴν εἰσβολὴν τῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρείας», σπεύδοντες δὲ νὰ χαρακτηρίσουν τότε ὡς παρεξήγησιν τὸ σύγχρονον ἐπεισόδιον τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ, ἀφ' οὗ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις δὲν ἐδράξατο αὐτοῦ καὶ ἀπέφυγε νὰ τὸ χαρακτηρίσῃ ὡς πρόκλησιν, προέβαινον ἤδη εἰς φανερὰν παρασπονδίαν ὅπως ἐκβιάσωσι τὴν ἐπιτάχυνσιν τῆς συγκρούσεως.

Τὰ τοιαῦτα ἄλλως τε τῆς Πύλης σχέδια δὲν ἐβράδυναν καὶ ἐπισήμως νὰ διαπιστωθῶσι, διότι, εὐθὺς μετὰ τὸ ἐπεισόδιον καὶ τὴν σχετικὴν «ἀνακοίνωσιν» τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, ἡ Τουρκία ἀντὶ τῆς παροχῆς τῶν αἰτουμένων ἐξηγήσεων καὶ τῆς λήψεως αὐστηρῶν μέτρων κατὰ τῶν παρασπονδησάντων σωματαρχῶν της, οἱονεὶ δὲ προσεπιμαρτυροῦσα τὸ βάσιμον τῶν ὑπονοιῶν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἀφίνουσα νὰ νοηθῇ ὅτι τὸ ἐγχείρημά των ἦν προβεβουλευμένη ἐκτέλεσις ὁριστικῶν διαταγῶν, ἅς αὐτὴ τοῖς εἶχε διαβιβάσει, διέτασσε τὴν ἐπιοῦσαν ἀπόπειραν κατασκευῆς ὀχυρωμάτων εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος τοῦ σταθμοῦ «Μπαϊρακτάρη», ὡς εἴδομεν, καὶ ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως πρὸς τὴν διαμαρτυρίαν τῆς Ἑλλάδος, ἐπέδιδε τὰ νενομισμένα διαβατήρια αὐθημερὸν πρὸς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡμέτερον πρεσβευτὴν Μαυροκορδάτον καὶ τῷ ἐγνωστοποίει τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων. Ἔπραττε δὲ τοῦτο, ὅταν, πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν, εἰς τὴν κοινὴν τῶν Δυνάμεων περὶ τοῦ πολέμου καὶ τῶν συνεπειῶν τῆς ἐκβάσεως αὐτοῦ διακοίνωσιν πρὸς ἀμφότερα τ' ἀντίμαχα Κράτη, ἀπήντα ἐκθέτουσα διάφορα γεγονότα ἀποδεικνύοντα τὰς εἰρηνικὰς αὐτῆς διαθέσεις, ἐφελκύουσα τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῶν ἐπιθετικῶν δῆθεν διαθέσεων τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Κρητῶν, καὶ δηλοῦσα ὅτι λαμβάνει σημείωσιν τῆς ἀνακοινώσεως, καθ' ἣν αἱ Δυνάμεις οὐδὲν θὰ ἐπέτρεπον εἰς τὸν ἐπιτεθησόμενον ν' ἀρυσθῇ ὄφελός τι ἐκ τῆς ἐπιθέσεώς του». Ἐν τέλει ἡ τουρκικὴ διακοίνωσις διεβεβαίου ὅτι ἡ Πύλη θὰ διέτασσε τὴν ἐκ τῶν συνόρων ἀπομάκρυνσιν τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, εὐθὺς ὡς ἡ Ἑλλὰς ἀπέσυρε τὰ ἑαυτῆς ἔκ τε τῶν συνόρων καὶ τῆς Κρήτης!

Ἐξηκολούθει τουτέστι καὶ τώρα τὴν αἰωνίαν κουτοπόνηρον πολιτικήν της, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι, κατὰ τὴν περίστασιν ταύτην, ἔγραφε.... καθ' ὑπαγόρευσιν.

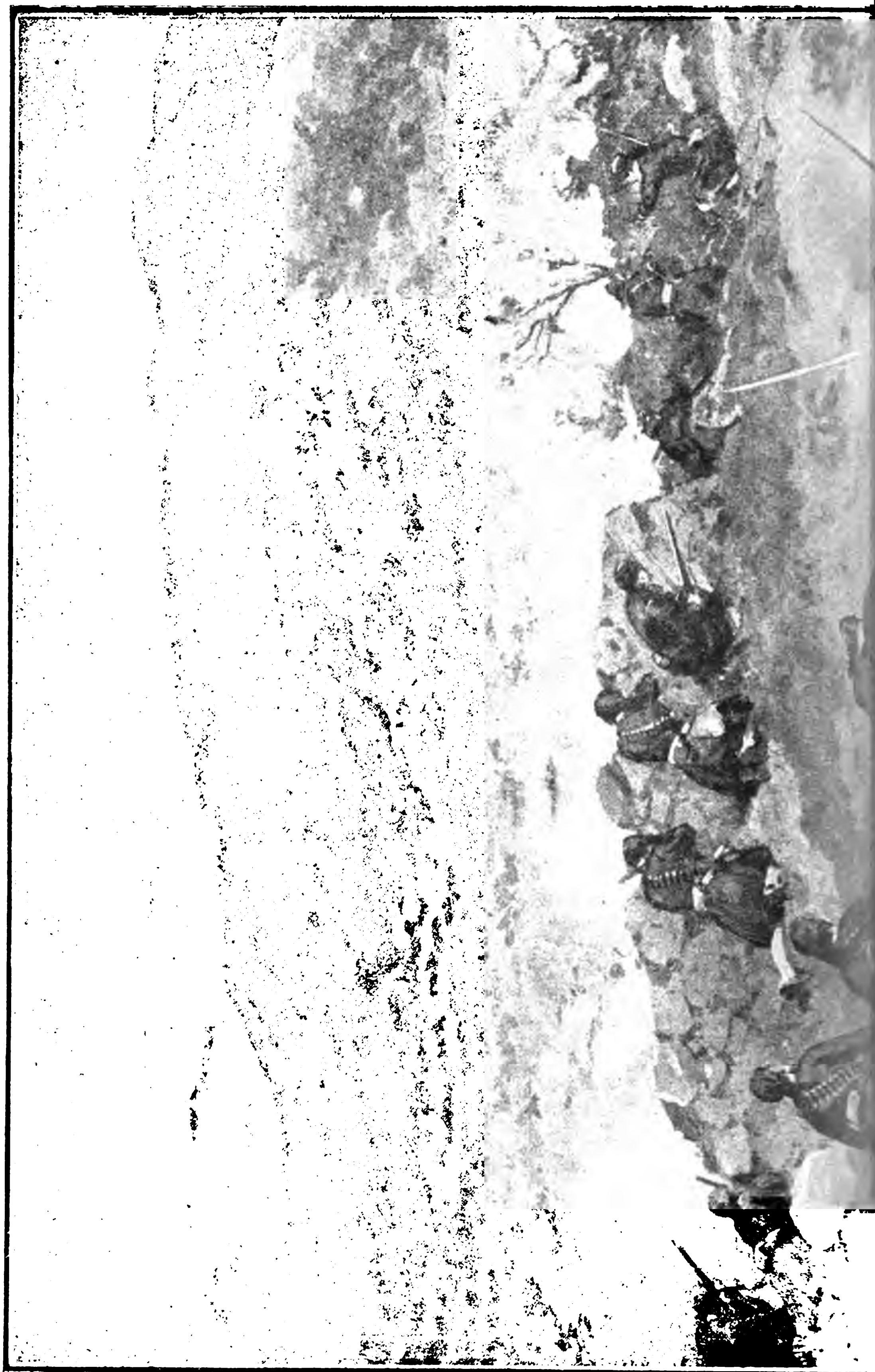
Παρακολουθοῦντες ἤδη τὰ ὀλίγον πρὸ καὶ τὰ μέχρι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου γεγονότα καὶ διαβούλια ἐν Κωνσταντινουπόλει, εὑρίσκομεν τὴν ἑξῆς αὐτῶν ἀλληλουχίαν καὶ ἐξέλιξιν: — Ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς ἐπισήμου τοῦ πολέμου κηρύξεως ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ στρατοῦ Ἐτέμ πασσᾶς, ἀπησχόλει τὸ Εἰδικὸν πολεμικὸν Συμβούλιον διὰ μακρᾶς ἐκθέσεώς του δι' ἧς ἐδήλου εὐκρινῶς εἰς τὴν Πύλην ὅτι ἡ θέσις αὐτοῦ ἀπέβαινεν ὁσημέραι ἀφόρητος. Ἡ κατατετμημένη ὀροσειρὰ ἣν κατεῖχε τὸ μέτωπον τοῦ στρατοῦ του, ἔλεγεν, ἀπήτει μέγαν ἀριθμὸν σκοπιῶν καὶ φρουρῶν, τὸ ὁποῖον ἐξήντλει τοὺς ἄνδρας του, ἐνῷ αἱ δυσκολίαι τῆς ἐπιμελητείας καθίστων αὐτοὺς ἀνυπομόνους. Ὁ στρατάρχης ἐζή-

τει ἑπομένως τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ τὰ σύνορα καὶ νὰ καταλάβῃ θέσεις ἐν τῇ πρὸ τῆς Λαρίσσης πεδιάδι. Τὴν πρώτην ἡμέραν τὸ συμβούλιον εἰς οὐδεμίαν κατέληξαν ἀπόφασιν· κατόπιν ὅμως, ἐν νυκτερινῇ συνελεύσει, παμψηφεὶ παρεδέχθη τὰς προτάσεις τοῦ Ἐτέμ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ Σουλτάνος ἀπέστεργε τὸν πόλεμον, ἡ ἀπόφασις αὕτη τῷ ἀνεκοινώθη μόνον προφορικῶς καὶ ὄχι διὰ τοῦ συνήθους Μαζβατᾶ.

Ἵνα δὲ τέλος ληφθῇ ἡ ὁριστικὴ ἀπόφασις τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἐδέησε νὰ συγκροτηθῶσι δύο ὑπουργικὰ συμβούλια ἐν τῷ Γιλδίζ, κατὰ τὰ ὁποῖα ἐξηνέχθη ἡ πεποίθησις ὅτι αὐθημερὸν μετὰ τὴν πρώτην των ἔφοδον, οἱ Τοῦρκοι θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὴν Λάρισσαν καὶ εἰς τὰ ὁποῖα παρευρέθησαν περὶ τοὺς 60 ἀνώτεροι ἀξιωματικοί. Εἰς τὸ πρῶτον τῶν συμβουλίων τούτων ὁ πόλεμος γενικῶς ἐπεκροτήθη παρὰ πάντων ἐκτὸς τοῦ Σουλτάνου, ὁ ὁποῖος ἠρνεῖτο ἀκόμη. Εἰς τὸ δεύτερον, ἀφοῦ ἔλαβον προτροπὰς καὶ τῆς Γερμανία , ὁ Σουλτάνος ἀπήντησεν ὅτι θὰ ἀποφανθῇ, ἀφοῦ σκεφθῇ. Μίαν ὥραν βραδύτερον αὐτοπροσώπως ὁ Σουλτάνος ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν Ἐτὲμ ὅπως εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν καὶ συγχρόνως παρήγγελλεν εἰς τὸν πρεσβευτὴν τῆς Ἑλλάδος ν' ἀναχωρήσῃ.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰς λεπτομερείας τῶν ἀποφάσεων τούτων τῶν πολεμικῶν συμβούλων τοῦ Γιλδὶζ ἰδοὺ τί ἀπεκάλυψε Τοῦρκος πασσᾶς εἰς τὸν ζητήσαντα κατόπιν πληροφορίας περὶ τῶν καθέκαστα ἀνταποκριτὴν τοῦ «Νέου Ἐλευθέρου Τύπου» :

— «Δὲν ἐκηρύξαμεν ἡμεῖς τὸν πόλεμον. Τὰ πράγματα ἔχουν οὕτω : Τὴν Παρασκευὴν ἐτηλεγράφησεν ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ὅτι ἐκ πέντε σημείων εἰσέβαλον ἀνταρτικὰ σώματα τὰ ὁποῖα προφανῶς ἐμελέτων ἐπίθεσίν τινα κατὰ τῆς Θεσσαλονίκης. Πολλὰ καραούλια, σκοπιαὶ καὶ σταθμοὶ ἐκρημνίσθησαν ἢ ἐκάησαν, ὑπέστη δὲ ἐκ τούτου ἡ Τουρκία πολλὰς ζημίας. Ἡ εἴδησις αὕτη ἡ ὁποία τίποτε ἄλλο δὲν ἐσήμαινεν ἢ πόλεμον ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος ἄνευ κηρύξεως, ἐγένετο ἀντικείμενον τῶν διασκέψεών μας. Ἀπεφασίσθη ἑπομένως ν' ἀποσταλῇ διακοίνωσις εἰς τὰς Δυνάμεις μὲ τὸ περιεχόμενον ὅτι ἡ Τουρκία προσεβλήθη ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι ὁ ἀρχηγὸς τοῦ στρατοῦ ἔλαβε τὴν διαταγὴν νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν ἀκεραιότητα τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ ν' ἀποτρέψῃ τὰς ἐκ τῆς καταστάσεως συνεπείας. Τὴν 3 1)2 μ. μ. ἀπεστάλη τηλεγράφημα πρὸς τὸν Ἐτὲμ πασσᾶν ὅτι δύναται νὰ δράσῃ. Τὴν 10 1)2 ἔληξε τὸ συμβούλιον μὲ τὴν ἀπόφασιν νὰ ἐκδοθῇ διαβατήριον διὰ τὸν πρέσβυν Μαυροκορδάτον, ὡς ἀντιπρόσωπον δυνάμεως διασπώσης τὴν εἰρήνην, συγχρόνως δὲ διετάχθη ὁ ἐν Ἀθήναις Ἀσὴμ βέης καὶ ἅπαντες οἱ ἐν Ἑλλάδι Τοῦρκοι πρόξενοι ν' ἀναχωρήσουν, νὰ τεθοῦν δὲ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς Γερμανίας οἱ ἐν Ἑλλάδι Τοῦρκοι ὑπήκοοι. Ἀπαντῶμεν εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν τακτικῶν σωμάτων μὲ τὰ ὅπλα μας. Πόλεμον δὲν ἐκηρύξαμεν. Ἐὰν νικήσωμεν δὲν θὰ διεξαγάγωμεν πρὸς τὸ παρὸν κατακτητικὸν πόλεμον, διατελοῦντες ἐν γνώσει, ὅτι ἡ Εὐρώπη θὰ σταματήσῃ ἐνδεχομένην νικηφόρον προέλασιν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ. Ἐδώκαμεν τὴν ἐντο-

Ἡ πρώτη μάχη τῆς Ἀναλήψεως (Νεζεροῦ) 4—5 Ἀπριλίου

Οἱ Εὔζωνοι τρέπουν εἰς φυγὴν τοὺς πειραθέντας νὰ καταλάβουν οὐδέτερον ἔδαφος Τούρκους.

λὴν νὰ συγκροτηθοῦν 10 χιλ. ἀτάκτων Ἀλβανῶν, καί τοι ἔπρεπεν οὕτω ν' ἀπαντήσωμεν πρὸς τοὺς Ἕλληνας, πολεμοῦντες αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων ὅπλων. Ἀποφεύγομεν τὸν πόλεμον ὅσον δυνάμεθα ἀναπτύσσοντες ὑπεράνθρωπον ὑπομονήν. Ἡ Ἑλλὰς ὅμως θέλει ἄλλως. Ἂς χυθῇ λοιπὸν αἷμα. Θὰ ὑπακούσωμεν εἰς τὴν Εὐρώπην ὅταν μᾶς διατάξῃ νὰ σταματήσωμεν. Ἐὰν νικήσωμεν δὲν θ' ἀπαιτήσωμεν ἐδαφικὴν ἀπόκτησιν, θ' ἀπαιτήσωμεν ὅμως πλήρη πολεμικὴν ἀποζημίωσιν».

Εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦ ἀνταποκριτοῦ: τί θὰ γίνῃ ἐὰν ὁ Ἑλληνικὸς στόλος βομβαρδίσῃ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὴν Σμύρνην, ἀπήντησεν:

— «Αἱ μεγάλαι αὐταὶ πόλεις εἶναι ἀνοικτοὶ λιμένες εἰς τοὺς ὁποίους παραμένουσιν ἰσχυραὶ φρουραί. Πρέπει ἑπομένως ἡ Ἑλλὰς νὰ ἔχῃ ἱκανὸν ἀριθμὸν πεζοναυτῶν διὰ ν' ἀναλάβῃ τοιοῦτον ἀγῶνα. Δὲν λαμβάνει δὲ ἀκόμη ὑπ' ὄψιν ὅτι ὅλα ταῦτα θὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν κατὰ τὸν ὑπολογισμὸν τῆς πολεμικῆς ἀποζημιώσεως, προϋποτιθεμένου βεβαίως ὅτι νικῶμεν. Ἐὰν ὅμως συμβῇ τὸ ἀντίθετον, ὅπερ παντελῶς ἀπίθανον, οὐδὲν ἔχομεν νὰ χάσωμεν. Δὲν εἴμεθα οἱ ἐπιτεθέντες, κατέχομεν δὲ τὰς ὑπογραφὰς τῶν ἓξ Μεγάλων Δυνάμεων ὅτι ἐν τῷ πολέμῳ αὐτῷ ὁ ἐπιτεθείς, δηλ. οἱ Ἕλληνες, καὶ ἐὰν ἀκόμη νικήσῃ, κατ' οὐδένα λόγον θὰ κατορθώσῃ τὴν ἐδαφικὴν ἐπέκτασιν. Δυστυχῶς, προσέθηκε σοβαρῶς ὁ πασᾶς, ἡ σφαῖρα ἤρχισε νὰ κυλίεται· πῶς καὶ ποῦ τοῦτο εἶναι τὸ ἄγνωστον. Εἴθε ὁ Ἀλλὰχ νὰ καταστήσῃ τὰ ὅπλα μας νικηφόρα, οἱ δὲ Ἕλληνες ὑπήκοοι, οἵτινες ἐντὸς 14 ἡμερῶν ὀφείλουν νὰ ἐγκαταλίπουν τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, θὰ ἠδύναντο τότε νὰ παραμείνουν ἥσυχοι!»

Τοιαῦται γενικῶς αἱ σκέψεις τῶν Τούρκων αἵτινες ὡδήγησαν αὐτοὺς εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, ὑπείκοντας εἰς ἄλλων παρακελεύσεις καὶ τοιαῦται αἱ βλέψεις καὶ αἱ ἐλπίδες αἵτινες καθίστων αὐτοὺς φρονηματίας καὶ θαρραλέους εἰς τὸν ἀγῶνα δν ἀνελάμβανον, καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου κατενόουν τοῦτο κάλλιστα ἢ θὰ ἐξήρχοντο συντετριμμένοι ἢ θ' ἀνεζωογονοῦντο διὰ μακρὸν χρονικὸν διάστημα.

Οὕτω πως, κατώρθου ἤδη ἡ «Εὐρωπαϊκὴ Ὁμοσπονδία» καὶ ὄχι ἁπλῶς Ὁμοφωνία τοῦ Ἀννοτὼ, ἀντὶ τῆς διατηρήσεως τῆς εἰρήνης, δι' ἣν τοσοῦτον ἐκόπτετο, νὰ προκαλέσῃ τὸν πόλεμον μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν, τὰ ὁποῖα ἂν ἀφίνοντο ἀπ' ἀρχῆς ἐλεύθερα εἰς τὰς διαφορὰς των, θὰ ἔζων ἴσως ἐν σχετικῇ πάντοτε εἰρήνῃ δι' ἀμοιβαίων ὑποχωρήσεων, αἱ δὲ μεταξύ των φυλετικαὶ ἔριδες δὲν θὰ προσελάμβανον ποτὲ ἴσως τὴν σπουδαιότητα εἰς ἣν περιήγαγεν ἤδη αὐτὰς ἡ ἔνοχος ἐπέμβασις τῶν ἰσχυρῶν. Ὁ Σουλτάνος Ἀβδοὺλ Χαμίτ, ἡγεμὼν νουνεχὴς καὶ ἀρκούντως γνωρίζων νὰ ἐκτιμᾷ ἐκ τῶν προτέρων τὰς συνεπείας ἀδικαιολογήτων πολέμων, ἐκ πικρᾶς ἄλλως τε πείρας, γινώσκων ὅτι, εἰς βάρος του πάντοτε ἐβυσσοδόμητε τὰ σχέδιά της ἡ Εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία, ἐπόθησεν ἀείποτε καὶ εἰς τὴν περίστασιν ταύτην διακαέστερον ἢ ἄλλοτε ἐπόθει τὴν εἰρήνην πρὸς τοὺς Ἕλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων ἔχει διπλασίους ὑπηκόους ἀφ' ὅσοι ἀποτελοῦσι τὸ Ἐλεύθερον Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος. Κατὰ τὴν τελευταίαν μάλιστα πρὸ τοῦ πολέμου περίοδον τοῦ Κρητικοῦ ζητήματος ἔδειξέ τινας τάσεις πρὸς φιλικὴν μετὰ τῆς Ἑλλάδος συνεν-

νόησιν ἀπ' εὐθείας πρὸς διακανόνισιν τοῦ ζητήματος τούτου. Ὑπῆρχον δὲ καὶ διδόμενα πολλὰ πείθοντα ὅτι σκέψις αὐτοῦ ἦτο νὰ προτείνῃ ἐν τέλει διὰ τὴν πολυπαθῆ καὶ δυσπειθῆ νῆσον πολίτευμα ὅμοιον πρὸς τὸ τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, πολὺ πιθανὸν ὑπὸ τὴν ἐπιτροπείαν τῆς Ἑλλάδος, ὅπερ πάντως θ' ἀπεσόβει τὰ κατόπιν θλιβερὰ γεγονότα, τὰ αἱματοκυλίσαντα, ἄνευ λόγου σχεδόν, τὴν ἀρκετὰ ἤδη αἱματοποτισμένην ταύτην γωνίαν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης.

Δυστυχῶς ὅμως, ἡ ἄφρων ἀφ' ἑνὸς ἀγερωχία τοῦ ἐν Τουρκίᾳ πολεμικοῦ κόμματος τῶν πασσάδων στρατάρχων καὶ ὁ πεπωρωμένος φανατισμὸς τοῦ τουρκικοῦ ὄχλου, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ δολόπλοκοι ἀναμίξεις τῶν διπλωματῶν τῆς Πετρουπόλεως καὶ τοῦ Βερολίνου, ὧν τὸ δεύτερον ἐξυπηρέτει τὰ συμφέροντα τῆς πρώτης, ἐπιδιωκούσης τὴν ἐξουθένωσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ διὰ τῆς Τουρκίας καὶ τὴν ἐξάντλησιν ταύτης διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ πρὸς εὐχερεστέραν πραγμάτωσιν τῶν ἰδίων της ἁρπακτικῶν τάσεων καὶ ἴσως ἴσως πρὸς διευκόλυνσιν, καὶ δὴ ἐπιτάχυνσιν, τῆς ἀδικαιολογήτου ἀπὸ μακροῦ ἤδη ἀμέσου ἐπεμβάσεώς της εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς, — πάντα ταῦτα ἐπήνεγκον τὴν μοιραίαν ἐκείνην μετατροπὴν τῶν σκέψεων τοῦ ὀθωμανικοῦ ἀνακτοβουλίου ἥτις ὡδήγησεν εἰς τὴν κήρυξιν τοῦ κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολέμου, ἐπὶ τῇ ἐλαφρᾷ προφάσει τῆς ὑπερβάσεως τῶν συνόρων ὑπὸ τῶν ἀνταρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἐνῷ ἂν ἀληθῶς ὑπῆρχε casus belli ἐκ μέρους τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν Τουρκίαν, τὸ casus belli τοῦτο ἦν ἡ κατάληψις τῆς Κρήτης ὑπὸ τοῦ ὑπὸ τὸν Βάσσον στρατοῦ, ἥτις ὅμως, σχεδὸν εἰπεῖν, παρωράθη ὑπὸ τῆς Τουρκίας.

Οὕτως εἶχον τὰ πράγματα καὶ εἰς τοιαύτην εὑρίσκοντο τὰ ἐν Τουρκίᾳ πνεύματα ἕξαψιν, ὅτε, ἐνθαρρυνθέντες οἱ Τοῦρκοι ἐκ τῆς ἀποτυχίας τῶν ἀνταρτῶν, καί, προκαλέσαντες τὰς ἃς περιεγράψαμεν συμπλοκὰς τῶν ἀνατολικῶν συνόρων, ᾐτιῶντο ἤδη ἡμᾶς ὡς πρώτους δόντας ἀφορμὴν συγκρούσεως, καί, αὐθημερόν, τὴν 5 Ἀπριλίου, μετὰ τὸ περὶ οὗ ὡμιλήσαμεν μακρὸν πολεμικὸν συμβούλιον, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας Τεφφὶκ πασσᾶς ἀνελθὼν εἰς Πέραν ἀνεκοίνωσεν εἰς τοὺς πρεσβευτὰς τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὅτι ἡ Πύλη ἐθεώρει ἑαυτὴν προσβληθεῖσαν, ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐκ πέντε διαφόρων σημείων προήλασε καὶ ὅτι διαταγὴ ἐδόθη εἰς τὸν Ἐτὲμ πασσᾶν ὅπως ἄρξηται τῶν ἐχθροπραξιῶν.

Ὀλίγον μετὰ ταῦτα ἕτερον ὑπουργικὸν συμβούλιον ἀπεφάσιζε τὴν διαταγὴν τῶν ἐχθροπραξιῶν, τὴν ἀνάκλησιν τοῦ Ἀσὴμ βέη, καὶ τὴν διαβίβασιν τῶν διαβατηρίων τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἕλληνος πρεσβευτοῦ Μαυροκορδάτου. Περὶ τὴν 10 τῆς νυκτὸς ὁ Μαυροκορδάτος ἐλάμβανε παρὰ τῆς Πύλης τὸ ἑπόμενον ἔγγραφον :

«**Ὑψηλὴ Πύλη**

«Ὑπουργεῖον Ἐξωτερικῶν, τῇ 5)17 Ἀπριλίου 1897.

«Διακοίνωσις Ρηματική.

«Ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν λαμβάνει τὴν τιμὴν νὰ κοινοποιήσῃ εἰς τὴν

Α. Ἐξοχότητα τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Α. Ἑλληνικῆς Μεγαλειότητος ὅτι ἕνεκα τῶν ἀρξαμένων ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος ἐχθροπραξιῶν κατὰ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, αἱ διπλωματικαὶ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο κρατῶν διακόπτονται καὶ ἡ πρεσβεία τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ἐν Κων)πόλει καὶ τὰ ἑλληνικὰ προξενεῖα ἐν Τουρκίᾳ δέον ν' ἀποχωρήσωσιν. Ὁμοίως ἡ πρεσβεία τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐν Ἀθήναις καὶ τὰ ἐν Ἑλλάδι τουρκικὰ προξενεῖα διετάχθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Κωνσταντινούπολιν.

«Συμφώνως πρὸς τὴν ληφθεῖσαν ταύτην ἀπόφασιν οἱ ἔμποροι καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι, οἱ εὑρισκόμενοι ἐν Τουρκίᾳ, πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος ἐν διαστήματι 15 ἡμερῶν· οἱ Ὀθωμανοὶ ὑπήκοοι, οἱ εὑρισκόμενοι ἐν Ἑλλάδι, διετάχθησαν ὁμοίως νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ ἔδαφος τοῦ Βασιλείου ἐντὸς τῆς αὐτῆς προθεσμίας».

Εἰς τὸ ἔγγραφον τοῦτο ὁ ἡμέτερος πρέσβυς ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς:

«Ρηματικὴ διακοίνωσις.

«Πέραν, τῇ 6)18 Ἀπριλίου 1897.

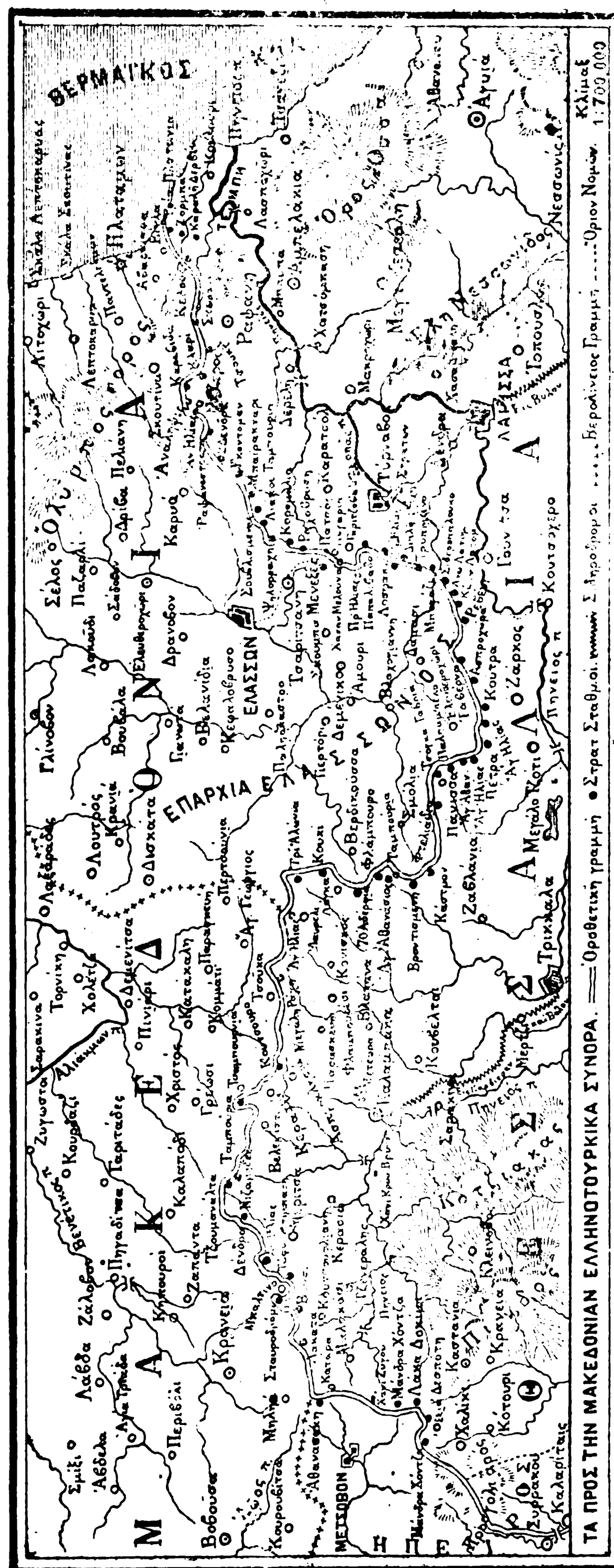
«Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ἑλλάδος ἔλαβε τὴν τιμὴν νὰ δεχθῇ τὴν ρηματικὴν διακοίνωσιν διὰ τῆς ὁποίας ἡ Α. Ἐξοχότης ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς τῷ ἐκοινοποίησε τὴν διακοπὴν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου.

«Συνεπείᾳ τῆς ἀνακοινώσεως ταύτης τὸ ἔμβλημα τῆς βασιλικῆς πρεσβείας κατεβιβάσθη σήμερον καὶ τὰ ἑλληνικὰ προξενεῖα ἔλαβον τὴν διαταγὴν ν' ἀναχωρήσωσιν. Ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὡς καὶ τὸ προσωπικὸν τῆς πρεσβείας, θὰ ἐγκαταλείψωσι τὴν Κωνσταντινούπολιν τὴν προσεχῆ Τρίτην. Εἷς γραμματεὺς ἀρχειοφύλαξ θὰ διαμείνῃ ἐπιφορτισμένος τὴν φύλαξιν τῶν ἀρχείων καὶ τοῦ κτιρίου τῆς βασιλικῆς πρεσβείας».

Μετὰ τὴν διαμοιβὴν τῶν ἐγγράφων τούτων, ὁ Μαυροκορδάτος διέταξε τὰς ἀπαιτουμένας ἑτοιμασίας πρὸς ἀναχώρησιν, ἥτις θὰ ἐγίνετο μετὰ τρεῖς ἡμέρας διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου «Ἕκτωρ», συνάμα δὲ ἀνεκοίνου τὰ λαβόντα χώραν πρὸς τοὺς Ἕλληνας ὑπηκόους, εἰδοποιῶν αὐτοὺς ὅτι ὤφειλον νὰ ἐγκαταλείψουν τὸ τουρκικὸν ἔδαφος ἐντὸς 15 ἡμερῶν τὸ βραδύτερον.— Ἀπὸ πρωίας ἤδη τῆς 8ης Ἀπριλίου, ἡμέρας τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ πρέσβεως, ἡ συγκίνησις μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων τῆς Κων]πόλεως εἶχε κορυφωθῆ.

Αἱ ἅμαξαι τοῦ Πρέσβεως καὶ τοῦ προσωπικοῦ τῆς Πρεσβείας καὶ τοῦ Προξενείου, ἀποχαιρετούντων τοὺς διπλωμάτας οἰκείους καὶ φίλους, διέσχιζον τὴν πόλιν. Περὶ τὴν 3 μ. μ. ἐξεκίνησαν ὅλοι ὁμοῦ ἐκ τοῦ μεγάρου τῆς ἑλληνικῆς Πρεσβείας. Εἰς τὰ πεζοδρόμια κόσμος πολὺς συνωθεῖτο. Οἱ ἐξῶσται ἦσαν κατάμεστοι κυριῶν καὶ δεσποινίδων. Ἡ μεγαλειτέρα συγκέντρωσις ἦτο εἰς τὸν Γαλατᾶν. Ἡ προκυμαία ἔβριθε κόσμου. Οἱ πρέσβεις ὅλοι ἦλθον ἐκεῖ νἀποχαιρετίσωσι τὸν διακεκριμένον διπλωμάτην μας. Ἐκτὸς δὲ τῶν πρέσβεων παρίσταντο καὶ ὅλοι οἱ γραμματεῖς, στρατιωτικοὶ ἀκόλουθοι καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι πρεσβειῶν καὶ προξενείων.

Ἀκράτητος ἰδίᾳ ἦτο ἡ συγκίνησις, ὅταν ὁ Μαυροκορδάτος μετὰ τῶν ἑαυ-

ΤΑ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΝ ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ.

τοῦ καὶ τοῦ προσωπικοῦ ὅλου ἀπῆρε τῆς παραλίας, εἰσελθὼν εἰς ἀτμάκατον ἰδιωτικήν, ἅτε μὴ δεχθεὶς νὰ εἰσέλθῃ εἰς ρωσσικήν, ἣν προσήνεγκεν αὐτῷ ὁ Νελίδωφ. Μετὰ μικρὸν συριγμὸς ἀνήγγειλε τὴν ἀναχώρησιν τοῦ «Ἕκτορος,» ὅστις ἔφευγε φέρων εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν πραγματικωτέραν ἀπόδειξιν τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, καί, ὅπως ἀγωνισθῶσι κατ' αὐτόν, ὑπὲρ διακοσίους ἐθελοντὰς καὶ ἐφέδρους ἐκ τῆς δούλης Ἑλλάδος.

Τὴν κήρυξιν ἄλλως τε τοῦ πολέμου διεμήνυε καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρέσβυς τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ βέης διὰ τῆς ἀκολούθου «Διακοινώσεώς» του πρὸς τὴν ἡμετέραν Κυβέρνησιν :

«Ἕνεκα τῆς ἐχθρικῆς πλέον στάσεως τῆς Ἑλλάδος πρὸς τὴν αὐτοκρατορικὴν ὀθωμανικὴν Κυβέρνησιν, αἱ διπλωματικαὶ τῶν δύο Κρατῶν σχέσεις διεκόπησαν καὶ ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῆς Α. Μ. ὡς καὶ οἱ καθ' ὅλην τὴν ὀθωμανικὴν ἐπικράτειαν πρόξενοι διετάχθησαν ν' ἀναχωρήσωσιν· ὁμοίως καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴς τῆς αὐτοκρατορικῆς ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως καὶ οἱ ἁπανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος πρόξενοι προσεκλήθησαν κατεπειγόντως εἰς Κωνσταντινούπολιν.

«Συμφώνως πρὸς τὴν ληφθεῖσαν ἀπόφασιν, οἱ ἐμπορευόμενοι καὶ οἱ ὑπήκοοι Ἕλληνες, οἱ εὑρισκόμενοι εἰς Τουρκίαν, ὀφείλουσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ τουρκικὸν ἔδαφος ἐντὸς δεκαπενθημέρου προθεσμίας· ὁμοίως διετάχθησαν οἱ ἐν Ἑλλάδι ὑπήκοοι Ὀθωμανοὶ νὰ ἐγκαταλείψωσι τὸ ἔδαφος τοῦ Ἑλληνικοῦ βασιλείου ἐντὸς τῆς αὐτῆς προθεσμίας.

Ἀσήμ.»

μεθ' ἣν ἀπήρχετο καὶ οὗτος μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξ Ἀθηνῶν.

Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐνάρξεως ἢ μᾶλλον τῆς συνεχίσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν τῇ Μεθορίῳ, ὁ ἕλλην Πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης ἐποιήσατο τὴν ἀκόλουθον ἀνακοίνωσιν ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 6 Ἀπριλίου, ἐπιούσης ἀκριβῶς τῶν κυρίων περὶ τὸν Νεζερὸν συγκρούσεων.

— «Ἐλπίζω ὅτι ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κοινοβουλίου, σπεύδων ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς συνεδριάσεως ἵνα ποιήσωμαι πρὸς αὐτὸ ἀνακοινώσεις, τὰς ὁποίας συνεκεντρώσαμεν κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς χθὲς μέχρι τοῦδε διάστημα.

«Μέχρι τῆς 10ης πρωινῆς ὥρας τῆς σήμερον διετελοῦμεν ἐν σταδίῳ ἐχθροπραξιῶν, τῶν ὁποίων ἤρξατο τὸ ὅμορον κράτος ἐν πολέμῳ ἀκηρύκτῳ· ἀπὸ τῆς 10ης ὥρας τῆς πρωίας τῆς σήμερον εἴμεθα ἐν διακοπῇ σχέσεων, ἥτις σημαίνει ταὐτὸν ὡσεὶ εἴμεθα ἐν πολέμῳ.

«Τὸ Ἑλληνικὸν κράτος εἶχε σκοπόν, σκοπὸν εὐγενῆ, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν καθηκόντων πρὸς τὸν πολιτισμόν, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος ὅπερ πρέπει νὰ ἔχῃ ἕκαστος λαὸς πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους αὐτοῦ. Τὸν σκοπὸν τοῦτον προσεπάθει ν' ἀναπληρώσῃ διὰ μέσων εἰρήνης. Παρεσκευάζετο διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον ὅταν ἐξηντλεῖτο πᾶσα ἐλπὶς περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ του διὰ τῶν μέσων τῆς εἰρήνης, ἀλλ' ἀφοῦ τὸν πόλεμον μᾶς προκηρύττει τὸ ὅμορον κράτος καθῆκον ἔχομεν νὰ τὸν δεχθῶμεν καὶ τὸν ἐδέχθημεν.»

Χειροκροτήματα καὶ ἐπευφημίαι βροντώδεις ὑπεδέχθησαν τὰς φράσεις ταύτας τοῦ Πρωθυπουργοῦ, μεθ' ὃ οὗτος συμπληρώσας τὰς μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης γνω-

σθείσας πληροφορίας περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐν τοῖς μεθορίοις ἐχθροπραξιῶν, εὐνοϊκῶν ἁπάντων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, παρεχώρησε τὸ βῆμα εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδην, ὅστις, ἐν μέσῳ τοῦ αὐτοῦ ἐνθουσιασμοῦ, ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Βουλὴν τὰ σχετικὰ πρὸς τὴν μέχρις ὥρας δρᾶσιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου.

Ἤδη, ἐν μέσῳ δακρύων ἐνθουσιασμοῦ, ἀνέρχεται τὸ βῆμα ὁ ἀρχηγὸς τῆς μείζονος μερίδος τῶν Ἀντιπολιτευομένων Δ. Ράλλης καὶ λέγει τὰ ἑξῆς περίπου :

— «Ὀφείλω νὰ κηρύξω ἐντεῦθεν ὅτι εὐλογημένη εἶναι ἡ ὥρα, καθ' ἣν οἱ Τοῦρκοι μᾶς ἐκήρυξαν τὸν ἀκήρυκτον πόλεμον. Ὁ πόλεμος οὗτος δὲν εἶναι πόλεμος συνήθης δύο κρατῶν. Εἶναι πόλεμος φυλῆς ὁλοκλήρου· εἶναι ἀγὼν ὑπὲρ τῶν ὅλων. Ἂς δράμῃ λοιπὸν πᾶς Ἕλλην ἐκεῖ ὅστις δύναται νὰ φέρῃ ὅπλα. Ἂς δράμῃ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ στρατοῦ νὰ νικήσῃ ἢ ν' ἀποθάνῃ !»

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ πνεῦμα προσθέτουσί τινα καὶ οἱ Καραπάνος, Χατζόπουλος καὶ Πετούσης.

Ὁ δὲ πρωθυπουργὸς ἐγείρεται εἶτα καὶ, ἐν μέσῳ ὁλονὲν αὐξανομένου ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκινήσεως, ἐπιλέγει :

— «Οὐδέποτε ἀμφέβαλλέ τις περὶ τοῦ πατριωτισμοῦ καὶ τῆς γενναιοφροσύνης τῆς ἀντιπολιτεύσεως. Εἰς στιγμὴν οὕτω κρίσιμον ἦτο ἀναγκαία ἡ ἐκδήλωσις αὕτη.»

Καὶ ὄρθιος ἐστραμμένος πρὸς τὸν Ράλλην τὸν χειροκροτεῖ.

Τὸ μεγαλεῖον τῆς στιγμῆς ταύτης δὲν εἶναι μήτε ἐκ τῶν συνήθως ὑποπιπτόντων εἰς τὴν ἀντίληψιν τοῦ ἀνθρώπου, μήτε ἐκ τῶν εὐχερῶς περιγραφομένων. Οὐδεὶς ὀφθαλμὸς εἶχε μείνει ἀδάκρυτος καὶ ἴσως ἴσως μόνη ἡ βροντώδης τῶν χειροκροτημάτων ἠχὼ κατέπνιγε τοὺς ἐδῶ ἐκεῖ προσπαθοῦντες νὰ καταπνιγῶσι λυγμούς....

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀνάγκην ἑνὸς μεγάλου ἀνδρὸς καὶ μόνον, ἵνα καταδείξῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὅτι κατοικεῖται ἀπὸ φυλὴν ὄντως μεγάλην.... Ἀλλὰ ποῦ ὁ ἀνήρ ;

Τὴν ἐπιοῦσαν τῆς ἐξόχου ταύτης συνεδριάσεως, ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργὸς Ἀλ. Σκουζὲς διεβίβαζε διὰ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἡμετέρων Πρέσβεων τὴν κάτωθι περὶ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου καὶ τῶν αἰτίων αὐτῆς Ἀνακοίνωσιν τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, σπευδούσης δι' αὐτῆς νὰ διαψεύσῃ τὰς αἰτιάσεις τῆς Πύλης περὶ τῆς δῆθεν ἐκ μέρους ἡμῶν ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν :

« Ο ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς πρὸς τὰς Διπλωματικὰς Ἀρχὰς τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων.

Ἐν ΑΘΗΝΑΙΣ τῇ 7 Ἀπριλίου 1897

«Σᾶς πέμπω τὴν δήλωσιν ἥν ὁ Πρόεδρος τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου διαταγῇ τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως ἐποιήσατο εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ τὴν συνεδρί-

ασιν τῆς 6 Ἀπριλίου, καὶ σᾶς παρακαλῶ, ὅπως ἐπισήμως ἀνακοινώσητε αὐτὴν εἰς τὴν Κυβέρνησιν παρ' ᾗ εἶσθε διαπεπιστευμένος :

«Ἐλπίζω ὅτι ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κοινοβουλίου σπεύδων ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς συνεδριάσεως ταύτης, ἵνα ποιήσωμαι πρὸς αὐτὸ ἀνακοινώσεις, αἵτινες περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς χθὲς μέχρι τοῦδε διάστημα.

«Μέχρι τῆς 10ης πρωινῆς ὥρας τῆς σήμερον διετελοῦμεν ἐν σταδίῳ ἐχθροπραξιῶν, τῶν ὁποίων ἤρξατο τὸ ὅμορον Κράτος ἐν πολέμῳ ἀκηρύκτῳ. Ἀπὸ τῆς 10ης ὥρας ὅμως τῆς πρωίας τῆς σήμερον, εἴμεθα ἐν διακοπῇ σχέσεων, ἥτις σημαίνει ταὐτὸ ὡσανεὶ εἴμεθα ἐν πολέμῳ. Ὅ,τι δύναται νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἱστορίαν τοῦ ὁμόρου κράτους εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀκριβείας περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, ὅταν μάλιστα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπικαλῆται, ἵνα δικαιολογήσῃ πρᾶξιν τοσοῦτο μεγάλην, οἵα εἶναι ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεκοίνωσεν εἰς ἡμᾶς, ὅτι διακόπτει τὰς σχέσεις της πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, διότι ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν. Δὲν ὑποθέτω ὅτι σύνηθες θάρρος ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τοιαύτην ἀνακρίβειαν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν ὁ Τουρκικὸς σταθμὸς ἐπετίθετο κατὰ τοῦ σταθμοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, καὶ ἠνάγκαζε τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ νὰ ἀποσοβήσωσι παράνομον καὶ αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὴν ὀγδόην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς Παρασκευῆς οἱ ἄνδρες τοῦ Τουρκικοῦ Σταθμοῦ ἐν Νεζερῷ ἐπειρῶντο νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν τῆς «Ἀναλήψεως», ἥτις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν ; Καὶ ἔπραττον τοῦτο ζητοῦντες νὰ ἀποπλανήσωσι τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ σταθμοῦ, ὅστις ἦτο πρὸς τὸν Νεζερόν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐπειρῶντο νὰ ἀνεγείρωσιν ὀχυρώματα ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους παρὰ τὸν σταθμὸν Μπαϊρακτάρη ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα χειρῶν ἀδίκων καὶ ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Σκαφιδακίου ἐπυροβόλουν πλοῖον ἐμπορικὸν Ἑλληνικόν, εὑρισκόμενον ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ, ἐπυροβόλουν κατὰ τοῦ φρουρίου Ἀκτίου, κατέστρεφον τὸ Ἑλληνικὸν τηλεγραφεῖον, καὶ ἔστρεφον τὰ τηλεβόλα των κατὰ τῆς κανονιοφόρου ὑπὸ στοιχεῖον Γ ; Καὶ κατὰ τὴν 5ην καὶ ἡμίσειαν πρωινὴν ὥραν, ὅτε ἤρξατο ὁ κανονιοβολισμὸς ἐκ τοῦ πυροβολείου Πρεβέζης καὶ ἐκ τοῦ πυροβολείου Σκαφιδακίου, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιδοθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἡ διακοίνωσις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Τουρκίας περὶ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων. Ἐπεδόθη μόλις τὴν δεκάτην πρωινὴν ὥραν.

«Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶχε σκοπόν, σκοπὸν εὐγενῆ, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν καθηκόντων του πρὸς τὸν πολιτισμόν, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ ἕκαστος λαὸς πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον προσεπάθει νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ μέσων εἰρήνης. Παρεσκευάζετο πρὸς πόλεμον, ἀλλὰ παρεσκευάζετο διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον, ὅταν ἐξηντλεῖτο πᾶσα ἐλπὶς περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ του διὰ τῶν μέσων τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸν πόλεμον ἐπικηρύσσει καθ' ἡμῶν τὸ ὅμορον Κράτος, καθῆκον ἔχομεν νὰ τὸν δεχθῶμεν, καὶ τὸν ἐδέχθημεν.

Ἀλ. Σκουζές».

Ἐν τούτοις, δὲν παρῆλθε πολὺ καὶ αἱ δειναὶ διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας συνέπειαι τοῦ πολέμου ἤρχισαν ἐπικινδύνως νὰ καταδηλῶνται. Εἶχεν, ὡς εἴδομεν,

ταχθῇ δεκαπενθήμερος προθεσμία ὑπὸ τῆς Πύλης κατὰ τὴν ὁποίαν διετάσσετο αὐθαιρέτως ἡ ἀπέλασις τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δὲν εἶχε κατορθωθῇ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῆς προστασίας αὐτῶν ἐκ μέρους ἄλλης δυνάμεως, ἡ Τουρκία κατὰ τὴν συνήθη ἀγροῖκόν της τακτικὴν τοῦ δράττεσθαι τῶν περιστάσεων πρὸς τὸ κακουργεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κορανίου, ὑπέβαλλεν εἰς ἀληθῆ μαρτύρια τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰδίως διαμένοντας Ἕλληνας, ἀπειλοῦσα φυλάκισιν αὐτῶν ἂν δὲν ἔσπευδον ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν.

Ἐν Σμύρνῃ Τοῦρκοι στρατιῶται καὶ χωροφύλακες περιεφέροντο ἔνοπλοι μέχρι βαθείας νυκτὸς ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ καταστήματα, ὧν τινα εἶχον κλείσει, ἢ ἐκάλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς σταθμούς, ἔνθα ἐξήσκουν ἐπ' αὐτῶν πίεσιν, τῆς ὁποίας, ἐκτὸς ἄλλων, τὸ συμπέρασμα ἦτο ν' αὐξάνεται ὁ κατάλογος τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Τὴν 9 Ἀπριλίου συνέλαβον διὰ τῆς βίας τεσσαράκοντα περίπου, τοὺς ἐκράτησαν, μεθ' ὅλας των τὰς διαμαρτυρίας, καὶ τοὺς ἀπεδίωξαν τῆς Σμύρνης, μολονότι ἡ 15ήμερος προθεσμία δὲν εἶχεν ἀκόμη παρέλθει.

Ὀκτὼ τούτων ἡ ἀστυνομία κατέβαλε τὸ εἰσιτήριον εἰς τὴν Ἰταλικὴν Ἑταιρείαν Ρουμπατίνο καὶ τοὺς ἐξεβίασε ν' ἀπέλθουν διὰ τοῦ ἀποπλέοντος Ἰταλικοῦ. Ὁ κόσμος ἀνέτοιμος καὶ μὴ ἔχων κανένα σύμβουλον, ἵνα γνωρίζῃ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ, ἀπέμενεν ἐν πλήρει ἀμηχανίᾳ. Ὁ Γ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ συμβουλευθῇ ἢ νὰ συμβουλεύσῃ, ἔφυγε διὰ τοῦ Ἰταλικοῦ, ἀφεὶς ὄπισθέν του τριάκοντα ὅλας χιλιάδας Ἑλλήνων.

Ἡ ἐντελὴς ἀνεπάρκεια τῆς ἑλληνικῆς προξενικῆς ὑπηρεσίας ἐν Ἀνατολῇ τώρα κατεφαίνετο ἀπελπιστικῶς. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ χάος αὐτό, ἄλλοι ὑπήκουον, ἄλλοι μεμονωμένως ἀνθίσταντο. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Σεβδίκιοϊ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν φεύγουν. Τὰ λαϊκὰ στρώματα ἐμεμψιμοίρουν. Ἐὰν ἀνθίσταντο ὅλοι ἐκ συμφώνου τί ὁ ἐν Σμύρνῃ ὀλίγος τουρκικὸς στρατὸς καὶ ἡ χωροφυλακὴ θὰ κατώρθουν νὰ κάμουν ;

Ὁ Βαλῆς τῆς Σμύρνης Κιαμὴλ πασσᾶς ὑπέβαλε τότε ἔκθεσιν ἐπὶ τούτου εἰς Κων]πολιν. Ἐζήτει ὁδηγίας, καὶ ἰδίως διὰ τὸ ὀλιγοήμερον τῆς προθεσμίας. Ἡ ἀναχώρησις ἄλλως τε ἦτο δυσχερὴς καὶ ἐλλείψει χρημάτων καὶ πλοίων.

Ἀρ' ἑτέρου περὶ προστασίας δὲν ἠκούσθη τίποτε ἀκόμη. Οἱ Ἕλληνες προσήρχοντο καθ' ἑκάστην κάτω τοῦ κλειστοῦ προξενείου, χωρὶς νὰ τοῖς δίδεται καμμία εἴδησις εἴτε ἐλπίς. Αἴφνης διεδόθη ὅτι τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνει ἡ Ἀμερική. Ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς Βαδεν, εὑρίσκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν τῷ ἑλληνικῷ προξενείῳ, ἐδήλωσε δὲ συγκεκινημένος καὶ κλαίων ὅτι θεωρεῖ εὐτυχίαν καὶ τιμήν του νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ κόσμος κάτω ἀπερχόμενον τὸν ἐζητωκραύγασεν. Ἀλλ' ἡ ἐκκρεμότης ἐξηκολούθει. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμενον ἐκεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρακτέου, ὑπὸ τὴν αὐξάνουσαν πίεσιν τῶν Ὀθωμανῶν. Σοβαρώτερα τούτων ἦσαν τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἀγγελλόμενα. Οὕτω κατὰ τηλεγράφημα ἀποσταλὲν ἐκ Βαϊνδιρίου

πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς Βάδεν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἅπαντας τοὺς αὐτόθι Ἕλληνας ὑπηκόους, τοὺς ἐφυλάκισαν καὶ τοῖς ἀνήγγειλαν ὅτι τὴν ἐπομένην βίᾳ θὰ τοὺς μεταφέρουν εἰς Σμύρνην, πρὸς ἀπόπλουν ἐκεῖθεν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐν Βρυούλλοις, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι ἀπέκρουσαν τὴν αὐθάδη βίαν τῶν στρατιωτῶν καὶ πολιτοφυλάκων, καὶ ἐφόνευσαν μάλιστα τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀστυνομίας. Τὰ πνεύματα ἐκεῖ ἦσαν πολὺ ἠρεθισμένα, οἱ δὲ ἔνοπλοι Ἕλληνες ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν βίαν, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Σεβδίκιοϊ καὶ Κουκλουτζᾶ. Καθ' ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν αἱ πιέσεις ἐξηκολούθουν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ δεκαπενθήμερος προθεσμία ἐπλησίαζε νὰ λήξῃ, ἀνεμένοντο καὶ σοβαρώτερα πράγματα. Εἰς ὅλα ταῦτα ἐπεπροστίθετο καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι συνεκλήθησαν οἱ ἔφεδροι Ἀϊδινίου, ὅτι δὲ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ ἐν Σμύρνῃ, πρὸς τήρησιν τῆς διασαλευθείσης τάξεως, ἵνα βεβαίως τὴν διασαλεύσῃ περισσότερον.

Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβαινον, κἄπως περιωρισμένα, καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ἤρχιζε δὲ νὰ ἐκδηλῶται ποιός τις ἀναβρασμὸς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀκόμη. Ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει τὴν συνήθη της δολοφόνον τακτικὴν τῆς ἐπικηρύξεως τῶν ἀθώων. Συγκρουομένη εἰς πόλεμον, καταστρεπτικὸν δι' αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις μάχαις, πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐνόει νὰ ἐκσπάσῃ τὴν λύσσαν τῆς ταπεινώσεώς της ταύτης ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν της διαβιούντων φιλησύχων Ἑλλήνων πρὸς δόξαν ἀΐδιον τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ὁμοσπονδίας», πρὸς αἴγλην αἰωνίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων καὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῶν ἰσοπεδωτικῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αἰῶνός μας...

Ἐν Εὐρώπῃ δεινῶς ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, οὗ ἐθεώρουν ἐπικειμένην τὴν ἀποσόβησιν καὶ δὴ ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν πρώτων συγκρούσεων. Ἰδοὺ τί ἔγραφον, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες :

Ἡ «Σημαία» ἔγραφεν :

«Ἡ Τουρκία ἐκήρυξε καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον», εἶπεν ὁ κ. Δηλιγιάννης, «τὸν δεχόμεθα». Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν καὶ ἡ ἐπίθεσις προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος (!) Ἡ καρτερία τῶν ἐπὶ τῆς μεθορίου τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς Πύλης ἐξηντλήθησαν. Ἡ Εὐρώπη γνωρίζει πῶς θὰ κατανείμῃ τὰς εὐθύνας. Μάχη συνήφθη ἐν Καρυᾷ διαρκέσασα μέχρι τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου. Ἐν Πρεβέζῃ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα ἤρχισαν πῦρ κατὰ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ κατὰ τοῦ Ἀκτίου ἀντικρύ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποδίδων τὰς ἐχθροπραξίας, βομβαρδίζει τὴν Πρέβεζαν καὶ στρατὸς εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν διῆλθε τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου. Καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀψιμαχίαι ἔλαβον χώραν. Μέχρι τῆς χθὲς οἱ Τοῦρκοι ἐνήργουν ἀμυντικῶς, ἀλλ' ἤδη ἀνέλαβον στάσιν ἐπιθετικήν. Τὸ Σάββατον νέον ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεκροτήθη εἰς τὸ Γιλδὶζ κιόσκ καὶ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς διετάχθη νὰ εἰσβάλῃ.

«Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλὰς δὲν συμμερίζεται τὰς ἐπιθυμίας τῆς τουρκικῆς Κυβερ-

νήσεως, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου. Ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν προαιώνιον αὐτῆς ἐχθρὸν εἶναι πασιφανὲς καὶ ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ἐκ τῶν ἀνευφημιῶν, δι' ὧν ἔγειναν δεκταὶ αἱ ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις τοῦ κ. Δηλιγιάννη.

«Αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμέναι ἐπὶ τῶν συνόρων συμπλοκαὶ δὲν ἀποτελοῦν κρίσιν ἀσφαλῆ. Μέχρις ὅτου βεβαιωθῇ τὸ βιενναῖον ἄγγελμα ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ εἰσέλθῃ εἰς Λάρισσαν ἐντὸς 48 ὡρῶν, τολμηρὸς εἶναι πᾶς ὑπολογισμὸς περὶ ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Τουρκία, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐκθέσεως Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ, ἔχει ἐπὶ τῶν συνόρων στρατὸν 140,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰς 80,000. Ἡ δυσαναλογία εἶναι μεγάλη. Ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ συγκολάζεται ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὰ ὁποῖα διῆλθον ἤδη τὰ σύνορα καὶ παρενοχλοῦν τοὺς Τούρκους. Τὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα μᾶλλον ἀρχηγῶν ἢ ἀνδρῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ γείνῃ ταχέως, θ' ἀποδείξῃ ἐὰν ὁ Διάδοχος ἢ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς εἶναι ὁ καλλίτερος στρατηγός. Προκειμένου περὶ ἀτομικοῦ θάρρους εὔζωνοι καὶ ρεδίφηδες δὲν διαφέρουν ἀλλήλων, καίτοι τοὺς Ἕλληνας ἐξενεύρισεν ἑβδομηκονταετὴς εἰρήνη. Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀναδείξωσι μέγαν τινα στρατηγὸν ἢ ὁ στόλος των θαυματουργήσῃ, ἡ νίκη θὰ μείνῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἄγοντος τὰ μεγαλείτερα τάγματα. Ὅ,τι συνέβη τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου εἰς τὴν δίοδον τῆς Μελούνας δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπαναληφθῇ ἐπὶ μεγαλειτέρας κλίμακος, μέχρις ὅτου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρήσῃ μέχρις Ἀθηνῶν. Οἱ Ἕλληνες, εἰσελθόντες εἰς τὴν δίοδον ταύτην, ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς λόγχης, φοβερὰ δὲ εἶναι ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλησίον μέρη. Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες γενναίως, φαίνονται ὅμως καταβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος τοῦ ἐχθροῦ».

Ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἐκηρύσσετο ὑπὲρ ἀποτελεσματικῆς καὶ ὁριστικῆς παρεμβάσεως ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐμποδισθῇ ἡ Τουρκία, ἔστω καὶ πρὸς ἰδίαν ἄμυναν ἐργαζομένη, νὰ ἐπαναγάγῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἡμισελήνου οἱονδήποτε τμῆμα ἐλευθέρας καὶ Χριστιανικῆς γῆς. Ὁ «Χρόνος» ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ πολὺ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐξέφραζε τὴν πεποίθησιν, «ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ἱερῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἐμπολέμους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα».

Ὁ «Φιγαρὼ» μετὰ δριμύτητος ἔγραφε :

«Τὸ ἀναποφάσιστον εἶναι ἡ χειρίστη πολιτική. Ἂν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστρατεύσεως κατώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων, ἰδίως δὲ τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως Βόλου, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ στρατὸν ἐν Θεσσαλίᾳ. Τοῦτο ἐφρόνει ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος· ἀλλ' ἡ ἐναντία γνώμη κατίσχυσε μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Οὕτω δὲ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῶν συνόρων, καὶ ὅ,τι προσεδοκᾶτο συνέβη. Ἐπῆλθε ρῆξις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

«Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν τῶν ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑ-

ταιρίας» κατὰ τῶν ἐν Μπαλτίνῳ Τουρκικῶν προφυλακῶν, ὁ πόλεμος δὲν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἤρκει νὰ δείξῃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὀλίγην ἐνεργητικότητα, νἀποφασίσῃ νὰ θυσιάσῃ τὸν πρωθυπουργόν του κ. Δηλιγιάννην, νὰ ὑποστηρίξῃ δὲ καὶ ἐπιβάλῃ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν του τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν ἐνόπλου συγκρούσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῶν πανελληνίων συλλόγων, ἀπειλούντων νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις, ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς εἰσηγήσεις των, κατίσχυσαν ἐν τῷ πνεύματί του τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φρονήσεως. Δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἀντιστῇ εἰς νέαν εἰσβολὴν ἀτάκτων στιφῶν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος. Πλὴν δὲ τούτου δὲν διέταξε ρητῶς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ μὴ καταστῇ συνένοχος τῆς νέας ταύτης ληστρικῆς ἐπιδρομῆς».

Τὰ «Ἡμερήσια Νέα» ἐδημοσίευσαν τὰ λογικώτατα ταῦτα:

«Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τόσου ἤδη χρόνου ἠπείλει ἡ Ἑλλάς, ἐκήρυξεν ἤδη ἡ Τουρκία, αἱ ἐχθροπραξίαι δ' ἤρχισαν ἀμφοτέρωθεν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Φὸν-ντὲρ Γκόλτς πασσᾶς, διοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

«Ὡς πάντοτε συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἑκάτερον τῶν μαχομένων μερῶν κατηγορεῖ τὸ ἄλλο ὡς πρῶτον ἐπιτεθέν. Ἐν τούτοις ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως κἄποιον δίκαιον ἔχουν καὶ τὰ δύο μέρη. Κατ' οὐσίαν ἐντούτοις οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλὰς προὐκάλεσε τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Ἐξ ἄλλου πάλιν ἐὰν ἀναδράμωμεν εἰς τὸ παρελθὸν θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ Τουρκία πρώτη ὑπῆρξεν ἔνοχος. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶνε ὁ κοινὸς ἐχθρὸς παντὸς Χριστιανοῦ καὶ παντὸς πεπολιτισμένου κράτους. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὅμως αὐτὴν περίστασιν δὲν ὑπέχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἐνοχήν.

«Ἡ χρονία κακοδιοίκησις ἐν Κρήτῃ προὐκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία δὲν ἐζήτησε τότε νὰ ἐνεργήσῃ ἀντεκδικουμένη· ἐπενέβησαν τότε αἱ Δυνάμεις· ἡ Τουρκία ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των· ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἠρνήθη καὶ διεκήρυξεν ἔκτοτε διὰ παντὸς τρόπου ὅτι ἐὰν δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης, θὰ ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκτελοῦσα δὲ τὴν ἀπειλήν της συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν αὐτῆς εἰς τὰ σύνορα. Ἡ Τουρκία ἀμυνομένη ἔπραξε τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησεν οὐδὲ βῆμα πρὶν ἢ αἱ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες τῆς Ἑλλάδος ἐβίασαν αὐτὴν εἰς τοῦτο.

«Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀναμφισβήτητα γεγονότα καὶ ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὁ πόλεμος, κατὰ τύπους κηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ὀφείλεται πράγματι εἰς τὰς

Γεώργιος Α'. βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

ασιν τῆς 6 Ἀπριλίου, καὶ σᾶς παρακαλῶ, ὅπως ἐπισήμως ἀνακοινώσητε αὐτὴν εἰς τὴν Κυβέρνησιν παρ' ᾗ εἴσθε διαπεπιστευμένος :

«Ἐλπίζω ὅτι ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κοινοβουλίου σπεύδων ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς συνεδριάσεως ταύτης, ἵνα ποιήσωμαι πρὸς αὐτὸ ἀνακοινώσεις, αἵτινες περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς χθὲς μέχρι τοῦδε διάστημα.

«Μέχρι τῆς 10ης πρωινῆς ὥρας τῆς σήμερον διετελοῦμεν ἐν σταδίῳ ἐχθροπραξιῶν, τῶν ὁποίων ἤρξατο τὸ ὅμορον Κράτος ἐν πολέμῳ ἀκηρύκτῳ. Ἀπὸ τῆς 10ης ὥρας ὅμως τῆς πρωίας τῆς σήμερον, εἴμεθα ἐν διακοπῇ σχέσεων, ἥτις σημαίνει ταὐτὸ ὡσανεὶ εἴμεθα ἐν πολέμῳ. Ὅ,τι δύναται νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἱστορίαν τοῦ ὁμόρου κράτους εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀκριβείας περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, ὅταν μάλιστα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπικαλῆται, ἵνα δικαιολογήσῃ πρᾶξιν τοσοῦτο μεγάλην, οἵα εἶναι ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεκοίνωσεν εἰς ἡμᾶς, ὅτι διακόπτει τὰς σχέσεις της πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, διότι ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν. Δὲν ὑποθέτω ὅτι σύνηθες θάρρος ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τοιαύτην ἀνακρίβειαν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν ὁ Τουρκικὸς σταθμὸς ἐπετίθετο κατὰ τοῦ σταθμοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, καὶ ἠνάγκαζε τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ νὰ ἀποσοβήσωσι παράνομον καὶ αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὴν ὀγδόην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς Παρασκευῆς οἱ ἄνδρες τοῦ Τουρκικοῦ Σταθμοῦ ἐν Νεζερῷ ἐπειρῶντο νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν τῆς «Ἀναλήψεως», ἥτις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν ; Καὶ ἔπραττον τοῦτο ζητοῦντες νὰ ἀποπλανήσωσι τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ σταθμοῦ, ὅστις ἦτο πρὸς τὸν Νεζερόν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐπειρῶντο νὰ ἀνεγείρωσιν ὀχυρώματα ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους παρὰ τὸν σταθμὸν Μπαϊρακτάρη ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα χειρῶν ἀδίκων καὶ ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Σκαφιδακίου ἐπυροβόλουν πλοῖον ἐμπορικὸν Ἑλληνικόν, εὑρισκόμενον ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ, ἐπυροβόλουν κατὰ τοῦ φρουρίου Ἀκτίου, κατέστρεφον τὸ Ἑλληνικὸν τηλεγραφεῖον, καὶ ἔστρεφον τὰ τηλεβόλα των κατὰ τῆς κανονιοφόρου ὑπὸ στοιχεῖον Γ ; Καὶ κατὰ τὴν 5ην καὶ ἡμίσειαν πρωινὴν ὥραν, ὅτε ἤρξατο ὁ κανονιοβολισμὸς ἐκ τοῦ πυροβολείου Πρεβέζης καὶ ἐκ τοῦ πυροβολείου Σκαφιδακίου, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιδοθῇ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἡ διακοίνωσις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Τουρκίας περὶ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων. Ἐπεδόθη μόλις τὴν δεκάτην πρωινὴν ὥραν.

«Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶχε σκοπόν, σκοπὸν εὐγενῆ, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν καθηκόντων του πρὸς τὸν πολιτισμόν, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ ἕκαστος λαὸς πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον προσεπάθει νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ μέσων εἰρήνης. Παρεσκευάζετο πρὸς πόλεμον, ἀλλὰ παρεσκευάζετο διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον, ὅταν ἐξηντλεῖτο πᾶσα ἐλπὶς περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ του διὰ τῶν μέσων τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸν πόλεμον ἐπικηρύσσει καθ' ἡμῶν τὸ ὅμορον Κράτος, καθῆκον ἔχομεν νὰ τὸν δεχθῶμεν, καὶ τὸν ἐδέχθημεν.

Ἀλ. Σκουζές».

Ἐν τούτοις, δὲν παρῆλθε πολὺ καὶ αἱ δειναὶ διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας συνέπειαι τοῦ πολέμου ἤρχισαν ἐπικινδύνως νὰ καταδηλῶνται. Εἶχεν, ὡς εἴδομεν,

ταχθῆ δεκαπενθήμερος προθεσμία ὑπὸ τῆς Πύλης κατὰ τὴν ὁποίαν διετάσσετο αὐθαιρέτως ἡ ἀπέλασις τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δὲν εἶχε κατορθωθῆ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῆς προστασίας αὐτῶν ἐκ μέρους ἄλλης δυνάμεως, ἡ Τουρκία κατὰ τὴν συνήθη ἀγροῖκόν της τακτικὴν τοῦ δράττεσθαι τῶν περιστάσεων πρὸς τὸ κακουργεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κορανίου, ὑπέβαλλεν εἰς ἀληθῆ μαρτύρια τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰδίως διαμένοντας Ἕλληνας, ἀπειλοῦσα φυλάκισιν αὐτῶν ἂν δὲν ἔσπευδον ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν.

Ἐν Σμύρνῃ Τοῦρκοι στρατιῶται καὶ χωροφύλακες περιεφέροντο ἔνοπλοι μέχρι βαθείας νυκτὸς ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ καταστήματα, ὧν τινα εἶχον κλείσει, ἢ ἐκάλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς σταθμούς, ἔνθα ἐξήσκουν ἐπ' αὐτῶν πίεσιν, τῆς ὁποίας, ἐκτὸς ἄλλων, τὸ συμπέρασμα ἦτο ν' αὐξάνεται ὁ κατάλογος τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Τὴν 9 Ἀπριλίου συνέλαβον διὰ τῆς βίας τεσσαράκοντα περίπου, τοὺς ἐκράτησαν, μεθ' ὅλας των τὰς διαμαρτυρίας, καὶ τοὺς ἀπεδίωξαν τῆς Σμύρνης, μολονότι ἡ 15ήμερος προθεσμία δὲν εἶχεν ἀκόμη παρέλθει.

Ὀκτὼ τούτων ἡ ἀστυνομία κατέβαλε τὸ εἰσιτήριον εἰς τὴν Ἰταλικὴν Ἑταιρείαν Ρουμπατίνο καὶ τοὺς ἐξεβίασε ν' ἀπέλθουν διὰ τοῦ ἀποπλέοντος Ἰταλικοῦ. Ὁ κόσμος ἀνέτοιμος καὶ μὴ ἔχων κανένα σύμβουλον, ἵνα γνωρίζῃ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ, ἀπέμενεν ἐν πλήρει ἀμηχανίᾳ. Ὁ Γ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ συμβουλευθῇ ἢ νὰ συμβουλεύσῃ, ἔφυγε διὰ τοῦ Ἰταλικοῦ, ἀφεὶς ὄπισθέν του τριάκοντα ὅλας χιλιάδας Ἑλλήνων.

Ἡ ἐντελὴς ἀνυπαρξία τῆς ἑλληνικῆς προξενικῆς ὑπηρεσίας ἐν Ἀνατολῇ τώρα κατεφαίνετο ἀπελπιστικῶς. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ χάος αὐτό, ἄλλοι ὑπήκουον, ἄλλοι μεμονωμένως ἀνθίσταντο. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Σεβδίκιοϊ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν φεύγουν. Τὰ λαϊκὰ στρώματα ἐμεμψιμοίρουν. Ἐὰν ἀνθίσταντο ὅλοι ἐκ συμφώνου τί ὁ ἐν Σμύρνῃ ὀλίγος τουρκικὸς στρατὸς καὶ ἡ χωροφυλακὴ θὰ κατώρθουν νὰ κάμουν ;

Ὁ Βαλῆς τῆς Σμύρνης Κιαμὴλ πασσᾶς ὑπέβαλε τότε ἔκθεσιν ἐπὶ τούτου εἰς Κων]πολιν. Ἐζήτει ὁδηγίας, καὶ ἰδίως διὰ τὸ ὀλιγοήμερον τῆς προθεσμίας. Ἡ ἀναχώρησις ἄλλως τε ἦτο δυσχερὴς καὶ ἐλλείψει χρημάτων καὶ πλοίων.

Ἀπ' ἑτέρου περὶ προστασίας δὲν ἠκούσθη τίποτε ἀκόμη. Οἱ Ἕλληνες προσήρχοντο καθ' ἑκάστην κάτω τοῦ κλειστοῦ προξενείου, χωρὶς νὰ τοῖς δίδεται καμμία εἴδησις εἴτε ἐλπίς. Αἴφνης διεδόθη ὅτι τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνει ἡ Ἀμερική. Ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς Βαδεν, εὑρίσκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν τῷ ἑλληνικῷ προξενείῳ, ἐδήλωσε δὲ συγκεκινημένος καὶ κλαίων ὅτι θεωρεῖ εὐτυχίαν καὶ τιμήν του νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ κόσμος κάτω ἀπερχόμενον τὸν ἐζητωκραύγασεν. Ἀλλ' ἡ ἐκκρεμότης ἐξηκολούθει. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμενον ἐκεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρακτέου, ὑπὸ τὴν αὐξάνουσαν πίεσιν τῶν Ὀθωμανῶν. Σοβαρώτερα τούτων ἦσαν τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἀγγελλόμενα. Οὕτω κατὰ τηλεγράφημα ἀποσταλὲν ἐκ Βαϊνδιρίου

πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς Βάδεν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἅπαντας τοὺς αὐτόθι Ἕλληνας ὑπηκόους, τοὺς ἐφυλάκισαν καὶ τοῖς ἀνήγγειλαν ὅτι τὴν ἑπομένην βίᾳ θὰ τοὺς μεταφέρουν εἰς Σμύρνην, πρὸς ἀπόπλουν ἐκεῖθεν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐν Βρυούλλοις, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι ἀπέκρουσαν τὴν αὐθάδη βίαν τῶν στρατιωτῶν καὶ πολιτοφυλάκων, καὶ ἐφόνευσαν μάλιστα τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀστυνομίας. Τὰ πνεύματα ἐκεῖ ἦσαν πολὺ ἠρεθισμένα, οἱ δὲ ἔνοπλοι Ἕλληνες ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν βίαν, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Σεβδίκιοϊ καὶ Κουκλουτζᾶ. Καθ' ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν αἱ πιέσεις ἐξηκολούθουν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ δεκαπενθήμερος προθεσμία ἐπλησίαζε νὰ λήξῃ, ἀνεμένοντο καὶ σοβαρώτερα πράγματα. Εἰς ὅλα ταῦτα ἐπεπροστίθετο καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι συνεκλήθησαν οἱ ἔφεδροι Ἀϊδινίου, ὅτι δὲ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ ἐν Σμύρνῃ, πρὸς τήρησιν τῆς διασαλευθείσης τάξεως, ἵνα βεβαίως τὴν διασαλεύσῃ περισσότερον.

Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβαινον, κἄπως περιωρισμένα, καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ἤρχιζε δὲ νὰ ἐκδηλῶται ποιός τις ἀναβρασμὸς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀκόμη. Ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει τὴν συνήθη της δολοφόνον τακτικὴν τῆς ἐπικηρύξεως τῶν ἀθώων. Συγκρουομένη εἰς πόλεμον, καταστρεπτικὸν δι' αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις μάχαις, πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐνόει νὰ ἐκσπάσῃ τὴν λύσσαν τῆς ταπεινώσεώς της ταύτης ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν της διαβιούντων φιλησύχων Ἑλλήνων πρὸς δόξαν ἀΐδιον τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ὁμοσπονδίας», πρὸς αἴγλην αἰωνίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων καὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῶν ἰσοπεδωτικῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αἰῶνός μας...

Ἐν Εὐρώπῃ δεινῶς ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, οὗ ἐθεώρουν ἐπικειμένην τὴν ἀποσόβησιν καὶ δὴ ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν πρώτων συγκρούσεων. Ἰδοὺ τί ἔγραφον, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες :

Ἡ «Σημαία» ἔγραφεν :

«Ἡ Τουρκία ἐκήρυξε καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον», εἶπεν ὁ κ. Δηλιγιάννης, «τὸν δεχόμεθα». Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν καὶ ἡ ἐπίθεσις προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος (!) Ἡ καρτερία τῶν ἐπὶ τῆς μεθορίου τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς Πύλης ἐξηντλήθησαν. Ἡ Εὐρώπη γνωρίζει πῶς θὰ κατανείμῃ τὰς εὐθύνας. Μάχη συνήφθη ἐν Καρυᾷ διαρκέσασα μέχρι τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου. Ἐν Πρεβέζῃ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα ἤρχισαν πῦρ κατὰ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ κατὰ τοῦ Ἀκτίου ἀντικρύ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποδίδων τὰς ἐχθροπραξίας, βομβαρδίζει τὴν Πρέβεζαν καὶ στρατὸς εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν διῆλθε τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου. Καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀψιμαχίαι ἔλαβον χώραν. Μέχρι τῆς χθὲς οἱ Τοῦρκοι ἐνήργουν ἀμυντικῶς, ἀλλ' ἤδη ἀνέλαβον στάσιν ἐπιθετικήν. Τὸ Σάββατον νέον ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεκροτήθη εἰς τὸ Γιλδὶζ κιόσκ καὶ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς διετάχθη νὰ εἰσβάλῃ.

«Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλὰς δὲν συμμερίζεται τὰς ἐπιθυμίας τῆς τουρκικῆς Κυβερ-

νήσεως, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου. Ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν προαιώνιον αὐτῆς ἐχθρὸν εἶναι πασιφανὲς καὶ ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ἐκ τῶν ἀνευφημιῶν, δι' ὧν ἔγειναν δεκταὶ αἱ ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις τοῦ κ. Δηλιγιάννη.

«Αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμέναι ἐπὶ τῶν συνόρων συμπλοκαὶ δὲν ἀποτελοῦν κρίσιν ἀσφαλῆ. Μέχρις ὅτου βεβαιωθῇ τὸ βιενναῖον ἄγγελμα ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ εἰσέλθῃ εἰς Λάρισσαν ἐντὸς 48 ὡρῶν, τολμηρὸς εἶναι πᾶς ὑπολογισμὸς περὶ ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Τουρκία, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐκθέσεως Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ, ἔχει ἐπὶ τῶν συνόρων στρατὸν 140,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰς 80,000. Ἡ δυσαναλογία εἶναι μεγάλη. Ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ συγκολάζεται ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὰ ὁποῖα διῆλθον ἤδη τὰ σύνορα καὶ παρενοχλοῦν τοὺς Τούρκους. Τὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα μᾶλλον ἀρχηγῶν ἢ ἀνδρῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ γείνῃ ταχέως, θ' ἀποδείξῃ ἐὰν ὁ Διάδοχος ἢ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς εἶναι ὁ καλλίτερος στρατηγός. Προκειμένου περὶ ἀτομικοῦ θάρρους εὔζωνοι καὶ ρεδίφηδες δὲν διαφέρουν ἀλλήλων, καίτοι τοὺς Ἕλληνας ἐξενεύρισεν ἑβδομηκονταετὴς εἰρήνη. Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀναδείξωσι μέγαν τινα στρατηγὸν ἢ ὁ στόλος των θαυματουργήσῃ, ἡ νίκη θὰ μείνῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἄγοντος τὰ μεγαλείτερα τάγματα. Ὅ,τι συνέβη τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου εἰς τὴν δίοδον τῆς Μελούνας δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπαναληφθῇ ἐπὶ μεγαλειτέρας κλίμακος, μέχρις ὅτου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρήσῃ μέχρις Ἀθηνῶν. Οἱ Ἕλληνες, εἰσελθόντες εἰς τὴν δίοδον ταύτην, ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς λόγχης, φοβερὰ δὲ εἶναι ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλησίον μέρη. Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες γενναίως, φαίνονται ὅμως καταβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος τοῦ ἐχθροῦ».

Ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἐκηρύσσετο ὑπὲρ ἀποτελεσματικῆς καὶ ὁριστικῆς παρεμβάσεως ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐμποδισθῇ ἡ Τουρκία, ἔστω καὶ πρὸς ἰδίαν ἄμυναν ἐργαζομένη, νὰ ἐπαναγάγῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἡμισελήνου οἱονδήποτε τμῆμα ἐλευθέρας καὶ Χριστιανικῆς γῆς. Ὁ «Χρόνος» ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ πολὺ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐξέφραζε τὴν πεποίθησιν, «ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ἱερῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἐμπολέμους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα».

Ὁ «Φιγαρὼ» μετὰ δριμύτητος ἔγραφε:

«Τὸ ἀναποφάσιστον εἶναι ἡ χειρίστη πολιτική. Ἂν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστρατεύσεως κατώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων, ἰδίως δὲ τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως Βόλου, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ στρατὸν ἐν Θεσσαλίᾳ. Τοῦτο ἐφρόνει ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος· ἀλλ' ἡ ἐναντία γνώμη κατίσχυσε μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Οὕτω δὲ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῶν συνόρων, καὶ ὅ,τι προσεδοκᾶτο συνέβη. Ἐπῆλθε ρῆξις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

«Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν τῶν ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑ-

ταιρίας» κατὰ τῶν ἐν Μπαλτίνῳ Τουρκικῶν προφυλακῶν, ὁ πόλεμος δὲν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἤρκει νὰ δείξῃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὀλίγην ἐνεργητικότητα, νἀποφασίσῃ νὰ θυσιάσῃ τὸν πρωθυπουργόν του κ. Δηλιγιάννην, νὰ ὑποστηρίξῃ δὲ καὶ ἐπιβάλῃ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν θέλησιν αὑτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν του τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν ἐνόπλου συγκρούσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῶν πανελληνίων συλλόγων, ἀπειλούντων νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις, ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς εἰσηγήσεις των, κατίσχυσαν ἐν τῷ πνεύματί του τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φρονήσεως. Δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἀντιστῇ εἰς νέαν εἰσβολὴν ἀτάκτων στιφῶν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος. Πλὴν δὲ τούτου δὲν διέταξε ρητῶς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ μὴ καταστῇ συνένοχος τῆς νέας ταύτης ληστρικῆς ἐπιδρομῆς».

Τὰ «Ἡμερήσια Νέα» ἐδημοσίευσαν τὰ λογικώτατα ταῦτα:

«Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τόσου ἤδη χρόνου ἠπείλει ἡ Ἑλλάς, ἐκήρυξεν ἤδη ἡ Τουρκία, αἱ ἐχθροπραξίαι δ' ἤρχισαν ἀμφοτέρωθεν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Φὸν-ντὲρ Γκόλτς πασσᾶς, διοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

«Ὡς πάντοτε συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἑκάτερον τῶν μαχομένων μερῶν κατηγορεῖ τὸ ἄλλο ὡς πρῶτον ἐπιτεθέν. Ἐν τούτοις ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως κάποιον δίκαιον ἔχουν καὶ τὰ δύο μέρη. Κατ' οὐσίαν ἐντούτοις οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλὰς προὐκάλεσε τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Ἐξ ἄλλου πάλιν ἐὰν ἀναδράμωμεν εἰς τὸ παρελθὸν θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ Τουρκία πρώτη ὑπῆρξεν ἔνοχος. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶνε ὁ κοινὸς ἐχθρὸς παντὸς Χριστιανοῦ καὶ παντὸς πεπολιτισμένου κράτους. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὅμως αὐτὴν περίστασιν δὲν ὑπέχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἐνοχήν.

«Ἡ χρονία κακοδιοίκησις ἐν Κρήτῃ προὐκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία δὲν ἐζήτησε τότε νὰ ἐνεργήσῃ ἀντεκδικουμένη· ἐπενέβησαν τότε αἱ Δυνάμεις· ἡ Τουρκία ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των· ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἠρνήθη καὶ διεκήρυξεν ἔκτοτε διὰ παντὸς τρόπου ὅτι ἐὰν δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης, θὰ ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκτελοῦσα δὲ τὴν ἀπειλήν της συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν αὐτῆς εἰς τὰ σύνορα. Ἡ Τουρκία ἀμυνομένη ἔπραξε τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησεν οὐδὲ βῆμα πρὶν ἢ αἱ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες τῆς Ἑλλάδος ἐβίασαν αὐτὴν εἰς τοῦτο.

«Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀναμφισβήτητα γεγονότα καὶ ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὁ πόλεμος, κατὰ τύπους κηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ὀφείλεται πράγματι εἰς τὰς

Γεώργιος Α'. βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

ἀπειλὰς τῆς Ἑλλάδος συνεπείᾳ τῆς στάσεως τῶν δυνάμεων. Εἶναι ἐπομένως πόλεμος διὰ τὸν ὁποῖον εὐθύνεται ἡ Ἑλλὰς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Τουρκία ἐξωθήθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Τοιοῦτος πόλεμος εἶναι μεγάλη συμφορά· ἀρχίζει μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας· ποῦ θὰ καταλήξῃ ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐξέλθῃ νικήτρια, καλὸν δύναται ἐπὶ τέλους νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ κακοῦ, καίτοι ἐπὶ φοβερᾷ θυσίᾳ. Ἐὰν τοὐναντίον ἡ Τουρκία νικήσῃ, τίποτε ἄλλο παρὰ κακὸν ἔχομεν νὰ περιμένωμεν».

Τὸ «Νταίϊλυ Γκράφικ» προσέθετεν αὐστηρῶς :

«Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναμφισβήτητον καὶ ὁ κ. Δηλιγιάννης μὲ τὰς ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις περὶ «ἀφορμῶν» δὲν ἀπατᾷ κανένα. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἔνοχος ὡς καταβάλλουσα πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν νὰ διαταράξῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην. Τὴν πολιτικήν της ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐχαρακτήρισεν ἡ ματαιότης, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ κακὴ πίστις. Δέον νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπείας».

Ὁ «Ἡμερήσιος Χρονογράφος», ἐξ ἀντιθέτου φιλελληνικώτατα διατεθειμένος, ἔγραφε τὰ ἐνθαρρυντικὰ ταῦτα :

«Δὲν δυνάμεθα νὰ χαρῶμεν διότι ὁ φιλειρηνικὸς Σουλτάνος συνεκέντρωσεν ἐπὶ τέλους ὅλον του τὸ θάρρος διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Ὄχι διότι φοβούμεθα διὰ τὴν Ἑλλάδα· εἶναι περιττὸν νὰ μαντεύσωμεν περὶ τῆς ἐκβάσεως, ἥτις καθ' ἣν στιγμὴν ἴσως γράφομεν νὰ εἶναι γεγονὸς τετελεσμένον. Πιστεύομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ δείξῃ ἀξίαν ἑαυτῆς συμπεριφοράν, τὸ δὲ μέλλον εἶναι πάντοτε μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀνδρείου....

«Δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι αἱ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις, μ' ὅλην τὴν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου διακοπὴν τῶν σχέσεων καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, θὰ ἐξακολουθῶσιν ἰσχυριζόμεναι ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔδωκε τὴν αἰτίαν διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀνταρτικῶν της σωμάτων, ὅπως ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο ἀποστερήσωσι τὴν Ἑλλάδα ἐνδεχομένων ὠφελημάτων.

«Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερώσῃ τὰς Νήσους, ὅπως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ πράξῃ, δὲν θὰ δυνηθῇ ὁ Γερμανὸς Καῖσαρ μ' ὅλην τὴν καλήν του θέλησιν νὰ τὰς ἐπαναφέρῃ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν· οὔτε θὰ δυνηθοῦν αἱ Χριστιανικαὶ Δυνάμεις νὰ ἀρνηθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Βερολίνειον γραμμὴν ἐὰν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος ἐπαναστατήσωσι μετά τινος ἐπιτυχίας. Ὅ,τι ἔχει ἡ Ἑλλὰς νὰ πράξῃ εἶναι νὰ νικήσῃ, αἱ δὲ ὑπὸ τὴν δουλείαν χῶραι καθῆκον ἔχουν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειάν της διὰ μέσου ἐπαναστάσεως. Ἅπαξ δὲ ἡ Εὐρώπη εὑρισκομένη πρὸ τετελεσμένου γογονότος δὲν θὰ χρειασθῇ πολλὴν δυσκολίαν διὰ νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ».

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα, ἐχθρικὸν ἢ φιλικόν, μεμετρημένον ἢ μή, συμβουλευτικὸν ἢ τραχὺ καὶ ὑβριστικὸν ἔγραφε καὶ ὁ λοιπὸς σημαίνων ἐν Ἑσπερίᾳ τύπος, ἐπὶ ταῖς πρώταις ἐκ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐντυπώσεσι.

Ἐν Κρήτῃ ἡ εἴδησις τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐγένετο ἀφορμὴ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ. Ὅταν ὁ ὀπτικὸς τηλέγραφος ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸ ἐν Ἀλικιανοῦ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, φρενῖτις χαρᾶς διέδραμε τὰς τάξεις τῶν ὀλίγων ἐκείνων πολεμιστῶν μας. Ἡ γνῶσις μάλιστα τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν ἃς ἤρχοντο, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν τῇ μεθορίῳ τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα, ἀνεπτέρουν τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ πολεμικὸν μένος

τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, προσδοκώντων πολλὰ ἐκ τῆς ἐνδεχομένης εὐνοϊκῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκβάσεως τοῦ δυσχεροῦς ἀγῶνος. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐκ τούτου ἀνέμενον κἄτι καὶ δι' ἑαυτούς, ἀφ' οὗ ἡ ἐχθρικὴ πρὸς τοὺς πόθους των στάσις τῶν Δυνάμεων ἦτο πλέον ἢ ἀναμφισβήτητος ἤδη.— Χάριν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ λαβόντα χώραν σχετικὰ πρὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα ἐν ταυτοχρόνῳ περίπου συνεδριάσει τῆς Ἀγγλικῆς Βουλῆς :

Τὴν συζήτησιν προσεκάλεσεν ὁ Δίλκε κατακρίνας πειστικώτατα τὴν ὅλην πολιτικὴν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ κρητικῷ καὶ ἀνατολικῷ ζητήματι. Ἐκστρατεία διπλωματική, εἶπεν, ἀρξαμένη πρὸς βιασμὸν τῆς Τουρκίας ἀπέληξεν εἰς βιασμὸν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ προηγούμενον τοῦ 1886 ὑπέμνησεν ὅτι καὶ τότε τὴν πολιτικὴν τοῦ βιασμοῦ ἐνεκαίνισεν ὁ Σαλισβουρῆς, εὗρε δ' αὐτὴν ὑφισταμένην ὁ Γλάδστων. Τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οἱ Κρῆτες θέλουσιν αὐτονομίαν, οὐχὶ ἕνωσιν, ἀνήρεσεν ἀποδείξας ἀκαταμαχήτως ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ἀπὸ 80 ἐτῶν ζητοῦσιν Ἕνωσιν, οὐχὶ αὐτονομίαν.

Ὁ ὑφυπουργὸς Κοῦρζον ἐπανέλαβεν ὅ,τι εἶπεν ἤδη πολλάκις. Ἀνασκευάζων τὴν ὑπόνοιαν τοῦ Δίλκε, ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς ἀνάσσης τὴν κρητικὴν αὐτονομίαν θέλει ὁριστικήν, ἀπόλυτον, εὐρεῖαν, εὐκρινῆ καὶ ὅτι δὲν διαφωνοῦσιν αἱ ἄλλαι Δυνάμεις. Διέψευσεν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐκώλυσαν τὴν ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἄξιαι προσοχῆς ἦσαν αἱ ἑξῆς φράσεις του :

« Ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς συμφωνίας, ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ ἐχρησιμοποιήθη διαλλακτικῶς. Ἐγένοντο διαβήματα, ἅτινα, χωρὶς νὰ προσβληθῇ οὐδενὸς τῶν ἐνδιαφερομένων ἡ ἀξιοπρέπεια, δύνανται ν' ἀγάγωσιν εἰς εἰρηνικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, χαίρων δὲ λέγω ὅτι αἱ εὐκαιρίαι πρὸς διεξαγωγὴν διαλλακτικῶν διαπραγματεύσεων δὲν ἐξηντλήθησαν». Περὶ τῆς ἀνακλήσεως τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων εἶπεν, ὅτι «ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις οὐδέποτε ἔπαυσε πιέζουσα τοὺς συμμάχους.». Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἰσχυρίσθη ὅτι, καὶ ἐὰν ἀληθῶς ἐπέμφθησαν ἐκ λόγων φιλανθρωπίας, ἡ παρουσία των πλέον δὲν ἐκπληροῖ τὸν αὐτὸν σκοπόν, διότι ἀθετεῖ τὴν ἐκπεφρασμένην εὐχὴν τῶν Δυνάμεων καὶ κωλύει τὴν ἐφαρμογὴν τῆς αὐτονομίας. Περὶ τῶν ἀψιμαχιῶν εἰς τὰ σύνορα εἶπε· «Καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας, ἡ εἰσβολὴ τῶν συμμοριῶν ἐγένετο αὐτογνωμόνως, δὲν συμμετέσχον δ' αὐτῆς τακτικὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα. Ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀπεκηρύχθη, ἡ Τουρκικὴ δὲ κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι, ἐὰν μὴ ἀνανεωθῇ ἡ πρόκλησις, δὲν θὰ θεωρήσῃ τὸ ἐπεισόδιον ὡς casus belli».

Ὁ ἡγέτης τῆς ἀντιπολιτεύσεως Ἄρκουρ ἐγερθεὶς ἐν μέσῳ ἐπευφημιῶν, παρεπονέθη ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἐδέχθη τὴν συζήτησιν ἐφ' οὗ ἐδάφους ἐτέθη ὑπ' αὐτοῦ.

«Λέγετε (ἐφώνησεν) ὅτι ἡ πολιτικὴ ὑμῶν ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ τίνα ἐλευθερίαν ; Ἐκείνην, ἣν ποθεῖ ὁ κρητικὸς λαός ; Κεναὶ καὶ διφορούμεναι φράσεις δὲν ἀποτελοῦσιν ἐξήγησιν πολιτικῆς. Ἐν μέσῳ τῆς ἀβουλίας τῶν δυνάμεων, ἐπῆλθεν ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ Ἑλλὰς προσέφερεν εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἐζητεῖτο ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, διὰ τῆς

πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς Βάδεν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἅπαντας τοὺς αὐτόθι Ἕλληνας ὑπηκόους, τοὺς ἐφυλάκισαν καὶ τοῖς ἀνήγγειλαν ὅτι τὴν ἑπομένην βίᾳ θὰ τοὺς μεταφέρουν εἰς Σμύρνην, πρὸς ἀπόπλουν ἐκεῖθεν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐν Βρυούλλοις, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι ἀπέκρουσαν τὴν αὐθάδη βίαν τῶν στρατιωτῶν καὶ πολιτοφυλάκων, καὶ ἐφόνευσαν μάλιστα τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀστυνομίας. Τὰ πνεύματα ἐκεῖ ἦσαν πολὺ ἠρεθισμένα, οἱ δὲ ἔνοπλοι Ἕλληνες ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν βίαν, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Σεβδίκιοϊ καὶ Κουκλουτζᾶ. Καθ' ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν αἱ πιέσεις ἐξηκολούθουν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ δεκαπενθήμερος προθεσμία ἐπλησίαζε νὰ λήξῃ, ἀνεμένοντο καὶ σοβαρώτερα πράγματα. Εἰς ὅλα ταῦτα ἐπεπροστίθετο καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι συνεκλήθησαν οἱ ἔφεδροι Ἀϊδινίου, ὅτι δὲ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ ἐν Σμύρνῃ, πρὸς τήρησιν τῆς διασαλευθείσης τάξεως, ἵνα βεβαίως τὴν διασαλεύσῃ περισσότερον.

Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβαινον, κάπως περιωρισμένα, καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ἤρχιζε δὲ νὰ ἐκδηλῶται ποιός τις ἀναβρασμὸς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀκόμη. Ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει τὴν συνήθη της δολοφόνον τακτικὴν τῆς ἐπικηρύξεως τῶν ἀθώων. Συγκρουομένη εἰς πόλεμον, καταστρεπτικὸν δι' αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις μάχαις, πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐνόει νὰ ἐκσπάσῃ τὴν λύσσαν τῆς ταπεινώσεώς της ταύτης ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν της διαβιούντων φιλησύχων Ἑλλήνων πρὸς δόξαν αἰδίαν τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ὁμοσπονδίας», πρὸς αἴγλην αἰωνίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων καὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῶν ἰσοπεδωτικῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αἰῶνός μας...

Ἐν Εὐρώπῃ δεινῶς ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, οὗ ἐθεώρουν ἐπικειμένην τὴν ἀποσόβησιν καὶ δὴ ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν πρώτων συγκρούσεων. Ἰδοὺ τί ἔγραφον, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες :

Ἡ «Σημαία» ἔγραφεν :

«Ἡ Τουρκία ἐκήρυξε καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον», εἶπεν ὁ κ. Δηλιγιάννης, «τὸν δεχόμεθα». Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν καὶ ἡ ἐπίθεσις προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος (!) Ἡ καρτερία τῶν ἐπὶ τῆς μεθορίου τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς Πύλης ἐξηντλήθησαν. Ἡ Εὐρώπη γνωρίζει πῶς θὰ κατανείμῃ τὰς εὐθύνας. Μάχη συνήφθη ἐν Καρυᾷ διαρκέσασα μέχρι τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου. Ἐν Πρεβέζῃ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα ἤρχισαν πῦρ κατὰ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ κατὰ τοῦ Ἀκτίου ἀντικρύ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποδίδων τὰς ἐχθροπραξίας, βομβαρδίζει τὴν Πρέβεζαν καὶ στρατὸς εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν διῆλθε τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου. Καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀψιμαχίαι ἔλαβον χώραν. Μέχρι τῆς χθὲς οἱ Τοῦρκοι ἐνήργουν ἀμυντικῶς, ἀλλ' ἤδη ἀνέλαβον στάσιν ἐπιθετικήν. Τὸ Σάββατον νέον ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεκροτήθη εἰς τὸ Γιλδὶζ κιόσκ καὶ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς διετάχθη νὰ εἰσβάλῃ.

«Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλὰς δὲν συμμερίζεται τὰς ἐπιθυμίας τῆς τουρκικῆς Κυβερ-

νήσεως, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου. Ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν προαιώνιον αὐτῆς ἐχθρὸν εἶναι πασιφανὲς καὶ ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ἐκ τῶν ἀνευφημιῶν, δι' ὧν ἔγειναν δεκταὶ αἱ ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις τοῦ κ. Δηλιγιάννη.

«Αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμέναι ἐπὶ τῶν συνόρων συμπλοκαὶ δὲν ἀποτελοῦν κρίσιν ἀσφαλῆ. Μέχρις ὅτου βεβαιωθῇ τὸ βιενναῖον ἄγγελμα ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ εἰσελθῃ εἰς Λάρισσαν ἐντὸς 48 ὡρῶν, τολμηρὸς εἶναι πᾶς ὑπολογισμὸς περὶ ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Τουρκία, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐκθέσεως Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ, ἔχει ἐπὶ τῶν συνόρων στρατὸν 140,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰς 80,000. Ἡ δυσαναλογία εἶναι μεγάλη. Ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ συγκολάζεται ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὰ ὁποῖα διῆλθον ἤδη τὰ σύνορα καὶ παρενοχλοῦν τοὺς Τούρκους. Τὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα μᾶλλον ἀρχηγῶν ἢ ἀνδρῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ γείνῃ ταχέως, θ' ἀποδείξῃ ἐὰν ὁ Διάδοχος ἢ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς εἶναι ὁ καλλίτερος στρατηγός. Προκειμένου περὶ ἀτομικοῦ θάρρους εὐζῶνοι καὶ ρεδίφηδες δὲν διαφέρουν ἀλλήλων, καίτοι τοὺς Ἕλληνας ἐξενεύρισεν ἑβδομηκονταετὴς εἰρήνη. Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀναδείξωσι μέγαν τινὰ στρατηγὸν ἢ ὁ στόλος των θαυματουργήσῃ, ἡ νίκη θὰ μείνῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἄγοντος τὰ μεγαλείτερα τάγματα. Ὅ,τι συνέβη τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου εἰς τὴν δίοδον τῆς Μελούνας δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπαναληφθῇ ἐπὶ μεγαλειτέρας κλίμακος, μέχρις ὅτου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρήσῃ μέχρις Ἀθηνῶν. Οἱ Ἕλληνες, εἰσελθόντες εἰς τὴν δίοδον ταύτην, ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς λόγχης, φοβερὰ δὲ εἶναι ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλησίον μέρη. Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες γενναίως, φαίνονται ὅμως καταβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος τοῦ ἐχθροῦ».

Ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἐκηρύσσετο ὑπὲρ ἀποτελεσματικῆς καὶ ὁριστικῆς παρεμβάσεως ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐμποδισθῇ ἡ Τουρκία, ἔστω καὶ πρὸς ἰδίαν ἄμυναν ἐργαζομένη, νὰ ἐπαναγάγῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἡμισελήνου οἱονδήποτε τμῆμα ἐλευθέρας καὶ Χριστιανικῆς γῆς. Ὁ «Χρόνος» ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ πολὺ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐξέφραζε τὴν πεποίθησιν, «ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ἱερῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἐμπολέμους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα».

Ὁ «Φιγαρὼ» μετὰ δριμύτητος ἔγραφε:

«Τὸ ἀναποφάσιστον εἶναι ἡ χειρίστη πολιτική. Ἂν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστρατεύσεως κατώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων, ἰδίως δὲ τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως Βόλου, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ στρατὸν ἐν Θεσσαλίᾳ. Τοῦτο ἐφρόνει ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος· ἀλλ' ἡ ἐναντία γνώμη κατίσχυσε μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Οὕτω δὲ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῶν συνόρων, καὶ ὅ,τι προσεδοκᾶτο συνέβη. Ἐπῆλθε ῥῆξις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

«Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν τῶν ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑ-

ταιρίας» κατὰ τῶν ἐν Μπαλτίνῳ Τουρκικῶν προφυλακῶν, ὁ πόλεμος δὲν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἤρκει νὰ δείξῃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὀλίγην ἐνεργητικότητα, νἀποφασίσῃ νὰ θυσιάσῃ τὸν πρωθυπουργόν του κ. Δηλιγιάννην, νὰ ὑποστηρίξῃ δὲ καὶ ἐπιβάλῃ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν του τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν ἐνόπλου συγκρούσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῶν πανελληνίων συλλόγων, ἀπειλούντων νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις, ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς εἰσηγήσεις των, κατίσχυσαν ἐν τῷ πνεύματί του τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φρονήσεως. Δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἀντιστῇ εἰς νέαν εἰσβολὴν ἀτάκτων στιφῶν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος. Πλὴν δὲ τούτου δὲν διέταξε ρητῶς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ μὴ καταστῇ συνένοχος τῆς νέας ταύτης ληστρικῆς ἐπιδρομῆς».

Τὰ «Ἡμερήσια Νέα» ἐδημοσίευσαν τὰ λογικώτατα ταῦτα:

«Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τόσου ἤδη χρόνου ἠπείλει ἡ Ἑλλάς, ἐκήρυξεν ἤδη ἡ Τουρκία, αἱ ἐχθροπραξίαι δ' ἤρχισαν ἀμφοτέρωθεν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Φὸν-ντὲρ Γκόλτς πασσᾶς, διοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

«Ὡς πάντοτε συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἑκάτερον τῶν μαχομένων μερῶν κατηγορεῖ τὸ ἄλλο ὡς πρῶτον ἐπιτεθέν. Ἐν τούτοις ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως κάποιον δίκαιον ἔχουν καὶ τὰ δύο μέρη. Κατ' οὐσίαν ἐντούτοις οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλὰς προὐκάλεσε τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Ἐξ ἄλλου πάλιν ἐὰν αναδράμωμεν εἰς τὸ παρελθὸν θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ Τουρκία πρώτη ὑπῆρξεν ἔνοχος. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶνε ὁ κοινὸς ἐχθρὸς παντὸς Χριστιανοῦ καὶ παντὸς πεπολιτισμένου κράτους. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὅμως αὐτὴν περίστασιν δὲν ὑπέχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἐνοχήν.

«Ἡ χρονία κακοδιοίκησις ἐν Κρήτῃ προὐκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία δὲν ἐζήτησε τότε νὰ ἐνεργήσῃ ἀντεκδικουμένη· ἐπενέβησαν τότε αἱ Δυνάμεις· ἡ Τουρκία ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των· ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἠρνήθη καὶ διεκήρυξεν ἔκτοτε διὰ παντὸς τρόπου ὅτι ἐὰν δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης, θὰ ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκτελοῦσα δὲ τὴν ἀπειλήν της συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν αὐτῆς εἰς τὰ σύνορα. Ἡ Τουρκία ἀμυνομένη ἔπραξε τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησεν οὐδὲ βῆμα πρὶν ἢ αἱ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες τῆς Ἑλλάδος ἐβίασαν αὐτὴν εἰς τοῦτο.

«Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀναμφισβήτητα γεγονότα καὶ ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὁ πόλεμος, κατὰ τύπους κηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ὀφείλεται πράγματι εἰς τὰς

Γεώργιος Α'. βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

ασιν τῆς 6 Ἀπριλίου, καὶ σᾶς παρακαλῶ, ὅπως ἐπισήμως ἀνακοινώσητε αὐτὴν εἰς τὴν Κυβέρνησιν παρ' ᾗ εἴσθε διαπεπιστευμένος :

«Ἐλπίζω ὅτι ἀνταποκρίνομαι εἰς τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ Κοινοβουλίου σπεύδων ἅμα τῷ καταρτισμῷ τῆς συνεδριάσεως ταύτης, ἵνα ποιήσωμαι πρὸς αὐτὸ ἀνακοινώσεις, αἵτινες περιῆλθον εἰς γνῶσιν ἡμῶν κατὰ τὸ ἀπὸ τῆς χθὲς μέχρι τοῦδε διάστημα.

«Μέχρι τῆς 10ης πρωινῆς ὥρας τῆς σήμερον διετελοῦμεν ἐν σταδίῳ ἐχθροπραξιῶν, τῶν ὁποίων ἤρξατο τὸ ὅμορον Κράτος ἐν πολέμῳ ἀκηρύκτῳ. Ἀπὸ τῆς 10ης ὥρας ὅμως τῆς πρωίας τῆς σήμερον, εἴμεθα ἐν διακοπῇ σχέσεων, ἥτις σημαίνει ταὐτὸ ὡσανεὶ εἴμεθα ἐν πολέμῳ. Ὅ,τι δύναται νὰ ἐκπλήξῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν ἱστορίαν τοῦ ὁμόρου κράτους εἶναι ἡ ἔλλειψις ἀκριβείας περὶ τὴν ἀφήγησιν τῶν γεγονότων, ὅταν μάλιστα τὰ γεγονότα ταῦτα ἐπικαλῆται, ἵνα δικαιολογήσῃ πρᾶξιν τοσοῦτο μεγάλην, οἵα εἶναι ἡ κήρυξις τοῦ πολέμου. Ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἀνεκοίνωσεν εἰς ἡμᾶς, ὅτι διακόπτει τὰς σχέσεις της πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος, διότι ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν. Δὲν ὑποθέτω ὅτι σύνηθες θάρρος ἠδύνατο νὰ δικαιολογήσῃ τοιαύτην ἀνακρίβειαν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν ὁ Τουρκικὸς σταθμὸς ἐπετίθετο κατὰ τοῦ σταθμοῦ τοῦ Προφήτου Ἠλία, καὶ ἠνάγκαζε τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ νὰ ἀποσοβήσωσι παράνομον καὶ αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὴν ὀγδόην ἑσπερινὴν ὥραν τῆς Παρασκευῆς οἱ ἄνδρες τοῦ Τουρκικοῦ Σταθμοῦ ἐν Νεζερῷ ἐπειρῶντο νὰ καταλάβωσι τὴν θέσιν τῆς «Ἀναλήψεως», ἥτις δὲν ἀνήκει εἰς τὴν Τουρκικὴν ἐπικράτειαν ; Καὶ ἔπραττον τοῦτο ζητοῦντες νὰ ἀποπλανήσωσι τοὺς ἄνδρας τοῦ Ἑλληνικοῦ σταθμοῦ, ὅστις ἦτο πρὸς τὸν Νεζερόν. Ἡμεῖς ἠρξάμεθα ἐχθροπραξιῶν, ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐπειρῶντο νὰ ἀνεγείρωσιν ὀχυρώματα ἐπὶ Ἑλληνικοῦ ἐδάφους παρὰ τὸν σταθμὸν Μπαϊρακτάρη ; Ἡμεῖς ἠρξάμεθα χειρῶν ἀδίκων καὶ ἐχθροπραξιῶν, ὅταν τὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης καὶ τοῦ Σκαφιδακίου ἐπυροβόλουν πλοῖον ἐμπορικὸν Ἑλληνικόν, εὑρισκόμενον ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ, ἐπυροβόλουν κατὰ τοῦ φρουρίου Ἀκτίου, κατέστρεφον τὸ Ἑλληνικὸν τηλεγραφεῖον, καὶ ἔστρεφον τὰ τηλεβόλα των κατὰ τῆς κανονιοφόρου ὑπὸ στοιχεῖον Γ ; Καὶ κατὰ τὴν 5ην καὶ ἡμίσειαν πρωινὴν ὥραν, ὅτε ἤρξατο ὁ κανονιοβολισμὸς ἐκ τοῦ πυροβολείου Πρεβέζης καὶ ἐκ τοῦ πυροβολείου Σκαφιδακίου, δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιδοθῆ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν ἡ διακοίνωσις τοῦ ἐν Ἀθήναις πρέσβεως τῆς Τουρκίας περὶ τῆς διακοπῆς τῶν σχέσεων. Ἐπεδόθη μόλις τὴν δεκάτην πρωινὴν ὥραν.

«Τὸ Ἑλληνικὸν Κράτος εἶχε σκοπόν, σκοπὸν εὐγενῆ, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τῶν καθηκόντων του πρὸς τὸν πολιτισμόν, σκοπὸν ἐπιβαλλόμενον ὑπὸ τοῦ αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ ἔχῃ ἕκαστος λαὸς πρὸς τοὺς ὁμοθρήσκους καὶ ὁμοφύλους αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὸν σκοπὸν τοῦτον προσεπάθει νὰ ἐκπληρώσῃ διὰ μέσων εἰρήνης. Παρεσκευάζετο πρὸς πόλεμον, ἀλλὰ παρεσκευάζετο διὰ νὰ προβῇ εἰς τὸν πόλεμον, ὅταν ἐξηντλεῖτο πᾶσα ἐλπὶς περὶ τῆς ἐκπληρώσεως τοῦ σκοποῦ του διὰ τῶν μέσων τῆς εἰρήνης. Ἀλλ' ἀφ' οὗ τὸν πόλεμον ἐπικηρύσσει καθ' ἡμῶν τὸ ὅμορον Κράτος, καθῆκον ἔχομεν νὰ τὸν δεχθῶμεν, καὶ τὸν ἐδέχθημεν.

Ἀλ. Σκουζές».

Ἐν τούτοις, δὲν παρῆλθε πολὺ καὶ αἱ δειναὶ διὰ τοὺς ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνας συνέπειαι τοῦ πολέμου ἤρχισαν ἐπικινδύνως νὰ καταδηλῶνται. Εἶχεν, ὡς εἴδομεν,

ταχθῇ δεκαπενθήμερος προθεσμία ὑπὸ τῆς Πύλης κατὰ τὴν ὁποίαν διετάσσετο αὐθαιρέτως ἡ ἀπέλασις τῶν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει Ἑλλήνων ὑπηκόων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ διάστημα τοῦτο δὲν εἶχε κατορθωθῆ ἡ λύσις τοῦ ζητήματος τῆς προστασίας αὐτῶν ἐκ μέρους ἄλλης δυνάμεως, ἡ Τουρκία κατὰ τὴν συνήθη ἀγριωπόν της τακτικὴν τοῦ δράττεσθαι τῶν περιστάσεων πρὸς τὸ κακουργεῖν κατὰ τῶν ἐχθρῶν τοῦ Κορανίου, ὑπέβαλλεν εἰς ἀληθῆ μαρτύρια τοὺς ἐν Μικρᾷ Ἀσίᾳ ἰδίως διαμένοντας Ἕλληνας, ἀπειλοῦσα φυλάκισιν αὐτῶν ἂν δὲν ἔσπευδον ν' ἀπέλθουν ἐκεῖθεν.

Ἐν Σμύρνῃ Τοῦρκοι στρατιῶται καὶ χωροφύλακες περιεφέροντο ἔνοπλοι μέχρι βαθείας νυκτὸς ἀνὰ τὰ ἑλληνικὰ καταστήματα, ὧν τινα εἶχον κλείσει, ἢ ἐκάλουν τοὺς Ἕλληνας εἰς τοὺς ἀστυνομικοὺς σταθμούς, ἔνθα ἐξήσκουν ἐπ' αὐτῶν πίεσιν, τῆς ὁποίας, ἐκτὸς ἄλλων, τὸ συμπέρασμα ἦτο ν' αὐξάνεται ὁ κατάλογος τῶν Ὀθωμανῶν ὑπηκόων. Τὴν 9 Ἀπριλίου συνέλαβον διὰ τῆς βίας τεσσαράκοντα περίπου, τοὺς ἐκράτησαν, μεθ' ὅλας των τὰς διαμαρτυρίας, καὶ τοὺς ἀπεδίωξαν τῆς Σμύρνης, μολονότι ἡ 15ήμερος προθεσμία δὲν εἶχεν ἀκόμη παρέλθει.

Ὀκτὼ τούτων ἡ ἀστυνομία κατέβαλε τὸ εἰσιτήριον εἰς τὴν Ἰταλικὴν Ἑταιρείαν Ρουμπατίνο καὶ τοὺς ἐξεβίασε ν' ἀπέλθουν διὰ τοῦ ἀποπλέοντος Ἰταλικοῦ. Ὁ κόσμος ἀνέτοιμος καὶ μὴ ἔχων κανένα σύμβουλον, ἵνα γνωρίζῃ πῶς πρέπει νὰ ἐνεργήσῃ, ἀπέμενεν ἐν πλήρει ἀμηχανίᾳ. Ὁ Γ. Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος χωρὶς νὰ συμβουλευθῇ ἢ νὰ συμβουλεύσῃ, ἔφυγε διὰ τοῦ Ἰταλικοῦ, ἀφεὶς ὄπισθέν του τριάκοντα ὅλας χιλιάδας Ἑλλήνων.

Ἡ ἐντελὴς ἀνεπάρκεια τῆς ἑλληνικῆς προξενικῆς ὑπηρεσίας ἐν Ἀνατολῇ τώρα κατεφαίνετο ἀπελπιστικῶς. Τοιουτοτρόπως εἰς τὸ χάος αὐτό, ἄλλοι ὑπήκουον, ἄλλοι μεμονωμένως ἀνθίσταντο. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωρίου Σεβδίκιοϊ ἐδήλωσαν ὅτι δὲν φεύγουν. Τὰ λαϊκὰ στρώματα ἐμεμψιμοίρουν. Ἐὰν ἀνθίσταντο ὅλοι ἐκ συμφώνου τί ὁ ἐν Σμύρνῃ ὀλίγος τουρκικὸς στρατὸς καὶ ἡ χωροφυλακὴ θὰ κατώρθουν νὰ κάμουν ;

Ὁ Βαλῆς τῆς Σμύρνης Κιαμὴλ πασσᾶς ὑπέβαλε τότε ἔκθεσιν ἐπὶ τούτου εἰς Κων]πολιν. Ἐζήτει ὁδηγίας, καὶ ἰδίως διὰ τὸ ὀλιγοήμερον τῆς προθεσμίας. Ἡ ἀναχώρησις ἄλλως τε ἦτο δυσχερὴς καὶ ἐλλείψει χρημάτων καὶ πλοίων.

Ἀπ' ἑτέρου περὶ προστασίας δὲν ἠκούσθη τίποτε ἀκόμη. Οἱ Ἕλληνες προσήρχοντο καθ' ἑκάστην κάτω τοῦ κλειστοῦ προξενείου, χωρὶς νὰ τοῖς δίδεται καμμία εἴδησις εἴτε ἐλπίς. Αἴφνης διεδόθη ὅτι τὴν ὑπεράσπισιν τῶν Ἑλλήνων ἀναλαμβάνει ἡ Ἀμερική. Ὁ πρόξενος τῆς Ἀμερικῆς Βαδεν, εὑρίσκετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν τῷ ἑλληνικῷ προξενείῳ, ἐδήλωσε δὲ συγκεκινημένος καὶ κλαίων ὅτι θεωρεῖ εὐτυχίαν καὶ τιμήν του νὰ ὑπερασπισθῇ τοὺς Ἕλληνας.

Ὁ κόσμος κάτω ἀπερχόμενον τὸν ἐζητωκραύγασεν. Ἀλλ' ἡ ἐκκρεμότης ἐξηκολούθει. Καὶ οἱ Ἕλληνες ἔμενον ἐκεῖ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πρακτέου, ὑπὸ τὴν αὐξάνουσαν πίεσιν τῶν Ὀθωμανῶν. Σοβαρώτερα τούτων ἦσαν τὰ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἀνατολῆς ἀγγελλόμενα. Οὕτω κατὰ τηλεγράφημα ἀποσταλὲν ἐκ Βαϊνδιρίου

πρὸς τὸν ἐν Σμύρνῃ πρόξενον τῆς Ἀμερικῆς Βάδεν οἱ Τοῦρκοι συνέλαβον ἅπαντας τοὺς αὐτόθι Ἕλληνας ὑπηκόους, τοὺς ἐφυλάκισαν καὶ τοῖς ἀνήγγειλαν ὅτι τὴν ἑπομένην βίᾳ θὰ τοὺς μεταφέρουν εἰς Σμύρνην, πρὸς ἀπόπλουν ἐκεῖθεν.

Ἀφ' ἑτέρου ἐν Βρουύλλοις, ἔνθα ὑπάρχουσι πολλοὶ Ἕλληνες, οἱ κάτοικοι ἀπέκρουσαν τὴν αὐθάδη βίαν τῶν στρατιωτῶν καὶ πολιτοφυλάκων, καὶ ἐφόνευσαν μάλιστα τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἀστυνομίας. Τὰ πνεύματα ἐκεῖ ἦσαν πολὺ ἠρεθισμένα, οἱ δὲ ἔνοπλοι Ἕλληνες ἐδήλωσαν, ὅτι δὲν θὰ ὑποκύψωσιν εἰς τὴν βίαν, ὡς καὶ οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων Σεβδίκιοῖ καὶ Κουκλουτζᾶ. Καθ' ὅλον τὸ ἐσωτερικὸν αἱ πιέσεις ἐξηκολούθουν. Ἐφ' ὅσον δὲ ἡ δεκαπενθήμερος προθεσμία ἐπλησίαζε νὰ λήξῃ, ἀνεμένοντο καὶ σοβαρώτερα πράγματα. Εἰς ὅλα ταῦτα ἐπεπροστίθετο καὶ ἡ εἴδησις, ὅτι συνεκλήθησαν οἱ ἔφεδροι Ἀϊδινίου, ὅτι δὲ τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἐπρόκειτο νὰ παραμείνῃ ἐν Σμύρνῃ, πρὸς τήρησιν τῆς διασαλευθείσης τάξεως, ἵνα βεβαίως τὴν διασαλεύσῃ περισσότερον.

Τὰ αὐτὰ δὲ συνέβαινον, κἄπως περιωρισμένα, καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς ἐπαρχίας τῆς Τουρκίας, ἤρχιζε δὲ νὰ ἐκδηλῶται ποιός τις ἀναβρασμὸς καὶ ἐν Αἰγύπτῳ ἀκόμη. Ἡ Τουρκία ἐξηκολούθει τὴν συνήθη της δολοφόνον τακτικὴν τῆς ἐπικηρύξεως τῶν ἀθώων. Συγκρουομένη εἰς πόλεμον, καταστρεπτικὸν δι' αὐτὴν ἐν ταῖς πρώταις μάχαις, πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐνόει νὰ ἐκσπάσῃ τὴν λύσσαν τῆς ταπεινώσεώς της ταύτης ἐπὶ τῆς ράχεως τῶν ὑπὸ τὸ σκῆπτρόν της διαβιούντων φιλησύχων Ἑλλήνων πρὸς δόξαν αἰώνιον τῆς «Εὐρωπαϊκῆς Ὁμοσπονδίας», πρὸς αἴγλην αἰωνίαν τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν φώτων καὶ τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῶν ἰσοπεδωτικῶν ἰδεῶν τοῦ μεγάλου αἰῶνός μας...

Ἐν Εὐρώπῃ δεινῶς ἐθορυβήθησαν ἐπὶ τῷ ἀγγέλματι τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, οὗ ἐθεώρουν ἐπικειμένην τὴν ἀποσόβησιν καὶ δὴ ἐπὶ τοῖς ἀποτελέσμασι τῶν πρώτων συγκρούσεων. Ἰδοὺ τί ἔγραφον, κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας αἱ εὐρωπαϊκαὶ ἐφημερίδες :

Ἡ «Σημαία» ἔγραφεν :

«Ἡ Τουρκία ἐκήρυξε καθ' ἡμῶν τὸν πόλεμον», εἶπεν ὁ κ. Δηλιγιάννης, «τὸν δεχόμεθα». Ἀλλ' αἱ ἐχθροπραξίαι ἤρχισαν καὶ ἡ ἐπίθεσις προέρχεται ἐξ Ἑλλάδος (!) Ἡ καρτερία τῶν ἐπὶ τῆς μεθορίου τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ ἐπιμονὴ τῆς Πύλης ἐξηντλήθησαν. Ἡ Εὐρώπη γνωρίζει πῶς θὰ κατανείμῃ τὰς εὐθύνας. Μάχη συνήφθη ἐν Καρυᾷ διαρκέσασα μέχρι τῆς νυκτὸς τοῦ Σαββάτου. Ἐν Πρεβέζῃ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα ἤρχισαν πῦρ κατὰ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου καὶ κατὰ τοῦ Ἀκτίου ἀντικρύ. Ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἀποδίδων τὰς ἐχθροπραξίας, βομβαρδίζει τὴν Πρέβεζαν καὶ στρατὸς εἰκοσακισχιλίων ἀνδρῶν διῆλθε τὰ σύνορα τῆς Ἠπείρου. Καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἀπὸ τῆς Ἀδριατικῆς μέχρι τοῦ Αἰγαίου, ἀψιμαχίαι ἔλαβον χώραν. Μέχρι τῆς χθὲς οἱ Τοῦρκοι ἐνήργουν ἀμυντικῶς, ἀλλ' ἤδη ἀνέλαβον στάσιν ἐπιθετικήν. Τὸ Σάββατον νέον ὑπουργικὸν συμβούλιον συνεκροτήθη εἰς τὸ Γιλδὶζ κιόσκ καὶ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς διετάχθη νὰ εἰσβάλῃ.

«Δυστυχῶς, ἡ Ἑλλὰς δὲν συμμερίζεται τὰς ἐπιθυμίας τῆς τουρκικῆς Κυβερ-

νήσεως, ὅπως ἀποφύγῃ τὰς συμφορὰς τοῦ πολέμου. Ὅτι ἐπιθυμεῖ νὰ πολεμήσῃ πρὸς τὸν προαιώνιον αὐτῆς ἐχθρὸν εἶναι πασιφανὲς καὶ ἐκ τῶν γεγονότων καὶ ἐκ τῶν ἀνευφημιῶν, δι' ὧν ἔγειναν δεκταὶ αἱ ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις τοῦ κ. Δηλιγιάννη.

«Αἱ μέχρι τοῦδε μεμονωμέναι ἐπὶ τῶν συνόρων συμπλοκαὶ δὲν ἀποτελοῦν κρίσιν ἀσφαλῆ. Μέχρις ὅτου βεβαιωθῇ τὸ βιενναῖον ἄγγελμα ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ εἰσέλθῃ εἰς Λάρισσαν ἐντὸς 48 ὡρῶν, τολμηρὸς εἶναι πᾶς ὑπολογισμὸς περὶ ἐκβάσεως τοῦ ἀγῶνος. Ἡ Τουρκία, ὡς ἐξάγεται ἐξ ἐκθέσεως Γερμανοῦ ἀξιωματικοῦ, ἔχει ἐπὶ τῶν συνόρων στρατὸν 140,000 ἀνδρῶν, ἐνῷ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ὑπερβαίνει τὰς 80,000. Ἡ δυσαναλογία εἶναι μεγάλη. Ἀλλ' ἔν τινι μέτρῳ συγκολάζεται ὑπὸ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὰ ὁποῖα διῆλθον ἤδη τὰ σύνορα καὶ παρενοχλοῦν τοὺς Τούρκους. Τὸ ζήτημα εἶναι ζήτημα μᾶλλον ἀρχηγῶν ἢ ἀνδρῶν. Ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον θὰ γείνῃ ταχέως, θ' ἀποδείξῃ ἐὰν ὁ Διάδοχος ἢ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς εἶναι ὁ καλλίτερος στρατηγός. Προκειμένου περὶ ἀτομικοῦ θάρρους εὔζωνοι καὶ ρεδίφηδες δὲν διαφέρουν ἀλλήλων, καίτοι τοὺς Ἕλληνας ἐξενεύρισεν ἑβδομηκονταετὴς εἰρήνη. Ἀλλ' ἐκτὸς ἐὰν οἱ Ἕλληνες ἀναδείξωσι μέγαν τινα στρατηγὸν ἢ ὁ στόλος των θαυματουργήσῃ, ἡ νίκη θὰ μείνῃ μὲ τὸ μέρος τοῦ ἄγοντος τὰ μεγαλείτερα τάγματα. Ὅ,τι συνέβη τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου εἰς τὴν δίοδον τῆς Μελούνας δὲν εἶναι ἀπίθανον νὰ ἐπαναληφθῇ ἐπὶ μεγαλειτέρας κλίμακος, μέχρις ὅτου ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ὑποχωρήσῃ μέχρις Ἀθηνῶν. Οἱ Ἕλληνες, εἰσελθόντες εἰς τὴν δίοδον ταύτην, ἀπεκρούσθησαν διὰ τῆς λόγχης, φοβερὰ δὲ εἶναι ἡ συγκέντρωσις τουρκικοῦ στρατοῦ εἰς τὰ πλησίον μέρη. Πολεμοῦν οἱ Ἕλληνες γενναίως, φαίνονται ὅμως καταβαλλόμενοι ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς στρατηγικῆς δεξιότητος τοῦ ἐχθροῦ».

Ὁ «Χρόνος» τῶν Παρισίων ἐκηρύσσετο ὑπὲρ ἀποτελεσματικῆς καὶ ὁριστικῆς παρεμβάσεως ἐκ μέρους τῆς Εὐρώπης, ὅπως ἐμποδισθῇ ἡ Τουρκία, ἔστω καὶ πρὸς ἰδίαν ἄμυναν ἐργαζομένη, νὰ ἐπαναγάγῃ ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς ἡμισελήνου οἱονδήποτε τμῆμα ἐλευθέρας καὶ Χριστιανικῆς γῆς. Ὁ «Χρόνος» ἐφρόνει, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ἐπιτραπῇ εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ προβῇ πολὺ ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ ἐξέφραζε τὴν πεποίθησιν, «ὅτι ἡ φωνὴ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου, ἐν ὀνόματι τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν ἱερῶν συμφερόντων τῆς ἀνθρωπότητος, θὰ ἐπέβαλλεν εἰς τοὺς ἐμπολέμους νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα».

Ὁ «Φιγαρὼ» μετὰ δριμύτητος ἔγραφε :

«Τὸ ἀναποφάσιστον εἶναι ἡ χειρίστη πολιτική. Ἂν αἱ Εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιστρατεύσεως κατώρθωναν νὰ συνεννοηθοῦν περὶ τοῦ ζητήματος τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων, ἰδίως δὲ τοῦ λιμένος καὶ τῆς πόλεως Βόλου, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ συγκεντρώσῃ στρατὸν ἐν Θεσσαλίᾳ. Τοῦτο ἐφρόνει ὁ αὐτοκράτωρ Γουλιέλμος· ἀλλ' ἡ ἐναντία γνώμη κατίσχυσε μεταξὺ τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων. Οὕτω δὲ Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες εὑρέθησαν ἀντιμέτωποι ἐπὶ τῶν συνόρων, καὶ ὅ,τι προσεδοκᾶτο συνέβη. Ἐπῆλθε ῥῆξις τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Τουρκικῆς Κυβερνήσεως.

«Καὶ μετ' αὐτὴν τὴν πρώτην ἐπίθεσιν τῶν ἐθελοντῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑ-

ταιρίας» κατὰ τῶν ἐν Μπαλτίνῳ Τουρκικῶν προφυλακῶν, ὁ πόλεμος δὲν ἦτο ἀναπόφευκτος. Ἤρκει νὰ δείξῃ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος ὀλίγην ἐνεργητικότητα, νἀποφασίσῃ νὰ θυσιάσῃ τὸν πρωθυπουργόν του κ. Δηλιγιάννην, νὰ ὑποστηρίξῃ δὲ καὶ ἐπιβάλῃ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ τὴν θέλησιν αὐτοῦ, ὅπως ἀπαλλάξῃ τὴν χώραν του τῶν καταστρεπτικῶν συνεπειῶν ἐνόπλου συγκρούσεως πρὸς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλ' αἱ ἀπειλαὶ τῶν πανελληνίων συλλόγων, ἀπειλούντων νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπανάστασιν ἐν Ἀθήναις, ἂν ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδιδεν εἰς τὰς εἰσηγήσεις των, κατίσχυσαν ἐν τῷ πνεύματί του τῶν ὑπαγορεύσεων τῆς φρονήσεως. Δὲν ἔσχε τὸ θάρρος νὰ ἀντιστῇ εἰς νέαν εἰσβολὴν ἀτάκτων στιφῶν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος. Πλὴν δὲ τούτου δὲν διέταξε ῥητῶς τὸν υἱόν του Κωνσταντῖνον νὰ μὴ καταστῇ συνένοχος τῆς νέας ταύτης ληστρικῆς ἐπιδρομῆς».

Τὰ «Ἡμερήσια Νέα» ἐδημοσίευσαν τὰ λογικώτατα ταῦτα:

«Τὸν πόλεμον, τὸν ὁποῖον ἀπὸ τόσου ἤδη χρόνου ἠπείλει ἡ Ἑλλάς, ἐκήρυξεν ἤδη ἡ Τουρκία, αἱ ἐχθροπραξίαι δ' ἤρχισαν ἀμφοτέρωθεν καὶ κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν.

Φὸν-ντὲρ Γκόλτς πασσᾶς, διοργανωτὴς τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ.

«Ὡς πάντοτε συμβαίνει εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἑκάτερον τῶν μαχομένων μερῶν κατηγορεῖ τὸ ἄλλο ὡς πρῶτον ἐπιτεθέν. Ἐν τούτοις ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως κάποιον δίκαιον ἔχουν καὶ τὰ δύο μέρη. Κατ' οὐσίαν ἐντούτοις οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ Ἑλλὰς προὐκάλεσε τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου. Ἐξ ἄλλου πάλιν ἐὰν ἀναδράμωμεν εἰς τὸ παρελθὸν θὰ εὕρωμεν ὅτι ἡ Τουρκία πρώτη ὑπῆρξεν ἔνοχος. Ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις εἶνε ὁ κοινὸς ἐχθρὸς παντὸς Χριστιανοῦ καὶ παντὸς πεπολιτισμένου κράτους. Εἰς τὴν ἰδιαιτέραν ὅμως αὐτὴν περίστασιν δὲν ὑπέχει ἰδιαιτέραν τινὰ ἐνοχήν.

«Ἡ χρονία κακοδιοίκησις ἐν Κρήτῃ προὐκάλεσε τὴν ἐπέμβασιν τῆς Ἑλλάδος. Ἡ Τουρκία δὲν ἐζήτησε τότε νὰ ἐνεργήσῃ ἀντεκδικουμένη· ἐπενέβησαν τότε αἱ Δυνάμεις· ἡ Τουρκία ὑπεχώρησεν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις των· ἡ Ἑλλὰς ὅμως ἠρνήθη καὶ διεκήρυξεν ἔκτοτε διὰ παντὸς τρόπου ὅτι ἐὰν δὲν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ προσάρτησις τῆς Κρήτης, θὰ ἐκήρυσσε τὸν πόλεμον ἐν Μακεδονίᾳ. Ἐκτελοῦσα δὲ τὴν ἀπειλήν της συνεκέντρωσε τὸν στρατὸν αὐτῆς εἰς τὰ σύνορα. Ἡ Τουρκία ἀμυνομένη ἔπραξε τὸ αὐτό· ἀλλὰ δὲν ἐπροχώρησεν οὐδὲ βῆμα πρὶν ἢ αἱ ἀνταρτικαὶ ὁμάδες τῆς Ἑλλάδος ἐβίασαν αὐτὴν εἰς τοῦτο.

«Αὐτὰ εἶναι τὰ ἀναμφισβήτητα γεγονότα καὶ ἐκ τούτων προκύπτει ὅτι ὁ πόλεμος, κατὰ τύπους κηρυχθεὶς ὑπὸ τῆς Τουρκίας, ὀφείλεται πράγματι εἰς τὰς

Γεώργιος Α΄. βασιλεὺς τῶν Ἑλλήνων.

ἀπειλὰς τῆς Ἑλλάδος συνεπείᾳ τῆς στάσεως τῶν δυνάμεων. Εἶναι ἑπομένως πόλεμος διὰ τὸν ὁποῖον εὐθύνεται ἡ Ἑλλὰς καὶ εἰς τὸν ὁποῖον ἡ Τουρκία ἐξωθήθη ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Τοιοῦτος πόλεμος εἶναι μεγάλη συμφορά· ἀρχίζει μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας· ποῦ θὰ καταλήξῃ ὅμως οὐδεὶς δύναται νὰ εἴπῃ. Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐξέλθῃ νικήτρια, καλὸν δύναται ἐπὶ τέλους νὰ προέλθῃ ἐκ τοῦ κακοῦ, καίτοι ἐπὶ φοβερᾷ θυσίᾳ. Ἐὰν τοὐναντίον ἡ Τουρκία νικήσῃ, τίποτε ἄλλο παρὰ κακὸν ἔχομεν νὰ περιμένωμεν».

Τὸ «Νταίιλυ Γκράφικ» προσέθετεν αὐστηρῶς:

«Ἡ Ἑλλὰς ὑπῆρξεν ἡ αἰτία τοῦ πολέμου. Αὐτὸ εἶναι τὸ ἀναμφισβήτητον καὶ ὁ κ. Δηλιγιάννης μὲ τὰς ἐν τῇ Βουλῇ δηλώσεις περὶ «ἀφορμῶν» δὲν ἀπατᾷ κανένα. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἔνοχος ὡς καταβάλλουσα πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν νὰ διαταράξῃ τὴν εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην. Τὴν πολιτικήν της ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ἐχαρακτήρισεν ἡ ματαιότης, ἡ ἰδιοτέλεια καὶ ἡ κακὴ πίστις. Δέον νὰ ὑποστῇ τὰς συνεπείας».

Ὁ «Ἡμερήσιος Χρονογράφος», ἐξ ἀντιθέτου φιλελληνικώτατα διατεθειμένος, ἔγραφε τὰ ἐνθαρρυντικὰ ταῦτα:

«Δὲν δυνάμεθα νὰ χαρῶμεν διότι ὁ φιλειρηνικὸς Σουλτάνος συνεκέντρωσεν ἐπὶ τέλους ὅλον του τὸ θάρρος διὰ νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον. Ὄχι διότι φοβούμεθα διὰ τὴν Ἑλλάδα· εἶναι περιττὸν νὰ μαντεύσωμεν περὶ τῆς ἐκβάσεως, ἥτις καθ' ἣν στιγμὴν ἴσως γράφομεν νὰ εἶναι γεγονὸς τετελεσμένον. Πιστεύομεν ὅτι ἡ Ἑλλὰς θὰ δείξῃ ἀξίαν ἑαυτῆς συμπεριφοράν, τὸ δὲ μέλλον εἶναι πάντοτε μὲ τὸ μέρος τοῦ ἀνδρείου....

«Δὲν ἔχομεν καμμίαν ἀμφιβολίαν ὅτι αἱ ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος Δυνάμεις, μ' ὅλην τὴν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου διακοπὴν τῶν σχέσεων καὶ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου, θὰ ἐξακολουθῶσιν ἰσχυριζόμεναι ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἔδωκε τὴν αἰτίαν διὰ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀνταρτικῶν της σωμάτων, ὅπως ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦτο ἀπεστερήσωσι τὴν Ἑλλάδα ἐνδεχομένων ὠφελημάτων.

«Ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ἐλευθερώσῃ τὰς Νήσους, ὅπως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ πράξῃ, δὲν θὰ δυνηθῇ ὁ Γερμανὸς Καῖσαρ μ' ὅλην τὴν καλήν του θέλησιν νὰ τὰς ἐπαναφέρῃ ὑπὸ τὴν Τουρκίαν· οὔτε θὰ δυνηθοῦν αἱ Χριστιανικαὶ Δυνάμεις νὰ ἀρνηθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν Βερολίνειον γραμμὴν ἐὰν ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Ἤπειρος ἐπαναστατήσωσι μετά τινος ἐπιτυχίας. Ὅ,τι ἔχει ἡ Ἑλλὰς νὰ πράξῃ εἶναι νὰ νικήσῃ, αἱ δὲ ὑπὸ τὴν δουλείαν χῶραι καθῆκον ἔχουν νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειάν της διὰ μέσου ἐπαναστάσεως. Ἅπαξ δὲ ἡ Εὐρώπη εὑρισκομένη πρὸ τετελεσμένου γεγονότος δὲν θὰ χρειασθῇ πολλὴν δυσκολίαν διὰ νὰ τὸ ἀναγνωρίσῃ».

Ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα, ἐχθρικὸν ἢ φιλικόν, μεμετρημένον ἢ μή, συμβουλευτικὸν ἢ τραχὺ καὶ ὑβριστικὸν ἔγραφε καὶ ὁ λοιπὸς σημαίνων ἐν Ἑσπερίᾳ τύπος, ἐπὶ ταῖς πρώταις ἐκ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐντυπώσεσι.

Ἐν Κρήτῃ ἡ εἴδησις τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου ἐγένετο ἀφορμὴ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ. Ὅταν ὁ ὀπτικὸς τηλέγραφος ἀνήγγειλε τοῦτο εἰς τὸ ἐν Ἀλικιανοῦ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, φρενῖτις χαρᾶς διέδραμε τὰς τάξεις τῶν ὀλίγων ἐκείνων πολεμιστῶν μας. Ἡ γνῶσις μάλιστα τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν ἃς ἤραντο, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐν τῇ μεθορίῳ τὰ Ἑλληνικὰ ὅπλα, ὁ ἐπτέρουν τὰς ἐλπίδας καὶ τὸ πολεμικὸν μένος

τῶν ἐν Κρήτῃ Ἑλλήνων στρατιωτῶν καὶ τῶν ἐπαναστατῶν, προσδοκώντων πολλὰ ἐκ τῆς ἐνδεχομένης εὐνοϊκῆς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἐκβάσεως τοῦ δυσχεροῦς ἀγῶνος. Πολὺ δὲ μᾶλλον ἐκ τούτου ἀνέμενον κάτι καὶ δι' ἑαυτούς, ἀφ' οὗ ἡ ἐχθρικὴ πρὸς τοὺς πόθους των στάσις τῶν Δυνάμεων ἦτο πλέον ἡ ἀναμφισβήτητος ἤδη.— Χάριν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς ἐξελίξεως τῶν γεγονότων, παραθέτομεν ἐνταῦθα τὰ λαβόντα χώραν σχετικὰ πρὸς τὸ Κρητικὸν ζήτημα ἐν ταυτοχρόνῳ περίπου συνεδριάσει τῆς Ἀγγλικῆς Βουλῆς :

Τὴν συζήτησιν προσεκάλεσεν ὁ Δίλκε καταχρίνας πειστικώτατα τὴν ὅλην πολιτικὴν τῆς Ἀγγλικῆς Κυβερνήσεως ἐν τῷ κρητικῷ καὶ ἀνατολικῷ ζητήματι. Ἐκστρατεία διπλωματική, εἶπεν, ἀρξαμένη πρὸς βιασμὸν τῆς Τουρκίας ἀπέληξεν εἰς βιασμὸν τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τοὺς ἐπικαλουμένους τὸ προηγούμενον τοῦ 1886 ὑπέμνησεν ὅτι καὶ τότε τὴν πολιτικὴν τοῦ βιασμοῦ ἐνεκαίνισεν ὁ Σαλισβουρῆς, εὗρε δ' αὐτὴν ὑφισταμένην ὁ Γλάδστων. Τὸν ἰσχυρισμὸν ὅτι οἱ Κρῆτες θέλουσιν αὐτονομίαν, οὐχὶ ἕνωσιν, ἀνῄρεσεν ἀποδείξας ἀκαταμαχήτως ἐκ τῆς ἱστορίας ὅτι ἀπὸ 80 ἐτῶν ζητοῦσιν Ἕνωσιν, οὐχὶ αὐτονομίαν.

Ὁ ὑφυπουργὸς Κοῦρζον ἐπανέλαβεν ὅ,τι εἶπεν ἤδη πολλάκις. Ἀνασκευάζων τὴν ὑπόνοιαν τοῦ Δίλκε, ἐβεβαίωσεν ὅτι ἡ κυβέρνησις τῆς ἀνάσσης τὴν κρητικὴν αὐτονομίαν θέλει ὁριστικήν, ἀπόλυτον, εὐρεῖαν, εὐκρινῆ καὶ ὅτι δὲν διαφωνοῦσιν αἱ ἄλλαι Δυνάμεις. Διέψευσεν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐκώλυσαν τὴν ἀπ' εὐθείας συνεννόησιν Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος. Ἄξιαι προσοχῆς ἦσαν αἱ ἑξῆς φράσεις του :

«Ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς συμφωνίας, ἡ ἀγγλικὴ ἐπιρροὴ ἐχρησιμοποιήθη διαλλακτικῶς. Ἐγένοντο διαβήματα, ἅτινα, χωρὶς νὰ προσβληθῇ οὐδενὸς τῶν ἐνδιαφερομένων ἡ ἀξιοπρέπεια, δύνανται ν' ἀγάγωσιν εἰς εἰρηνικὴν λύσιν τοῦ ζητήματος, χαίρων δὲ λέγω ὅτι αἱ εὐκαιρίαι πρὸς διεξαγωγὴν διαλλακτικῶν διαπραγματεύσεων δὲν ἐξηντλήθησαν». Περὶ τῆς ἀνακλήσεως τῶν Τουρκικῶν στρατευμάτων εἶπεν, ὅτι «ἡ Ἀγγλικὴ Κυβέρνησις οὐδέποτε ἔπαυσε πιέζουσα τοὺς συμμάχους». Περὶ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἰσχυρίσθη ὅτι, καὶ ἐὰν ἀληθῶς ἐπέμφθησαν ἐκ λόγων φιλανθρωπίας, ἡ παρουσία των πλέον δὲν ἐκπληροῖ τὸν αὐτὸν σκοπόν, διότι ἀθετεῖ τὴν ἐκπεφρασμένην εὐχὴν τῶν Δυνάμεων καὶ κωλύει τὴν ἐφαρμογὴν τῆς αὐτονομίας. Περὶ τῶν ἀψιμαχιῶν εἰς τὰ σύνορα εἶπε· «Καθ' ἃς ἔχομεν πληροφορίας, ἡ εἰσβολὴ τῶν συμμοριῶν ἐγένετο αὐτογνωμόνως, δὲν συμμετέσχον δ' αὐτῆς τακτικὰ Ἑλληνικὰ στρατεύματα. Ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως ἀπεκηρύχθη, ἡ Τουρκικὴ δὲ κυβέρνησις ἐδήλωσεν ὅτι, ἐὰν μὴ ἀνανεωθῇ ἡ πρόκλησις, δὲν θὰ θεωρήσῃ τὸ ἐπεισόδιον ὡς casus belli».

Ὁ ἡγέτης τῆς ἀντιπολιτεύσεως Ἄρκουρ ἐγερθεὶς ἐν μέσῳ ἐπευφημιῶν, παρεπονέθη ὅτι ἡ κυβέρνησις δὲν ἐδέχθη τὴν συζήτησιν ἐφ' οὗ ἐδάφους ἐτέθη ὑπ' αὐτοῦ.

«Λέγετε (ἐφώνησεν) ὅτι ἡ πολιτικὴ ὑμῶν ἐπιζητεῖ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης. Ἀλλὰ τίνα ἐλευθερίαν ; Ἐκείνην, ἣν ποθεῖ ὁ κρητικὸς λαός ; Κεναὶ καὶ διφορούμεναι φράσεις δὲν ἀποτελοῦσιν ἐξήγησιν πολιτικῆς. Ἐν μέσῳ τῆς ἀβουλίας τῶν δυνάμεων, ἐπῆλθεν ἡ ἐπέμβασις τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἡ Ἑλλὰς προσέφερεν εἰς τὴν Κρήτην τὴν ἐλευθερίαν, ὡς ἐζητεῖτο ἀνέκαθεν ὑπὸ τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, διὰ τῆς

ἑνώσεως. Ἐὰν ὑμεῖς προσφέρετε νῦν εἰς τοὺς Κρῆτας αὐτονομίαν, καὶ τὴν προσφορὰν ταύτην ὀφείλουσιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ δὲ θέσις τῶν Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ τίς εἶναι ; Ἐνεργεῖτε ὡς ἐπίτροποι τοῦ Σουλτάνου ; Ὁ Σουλτάνος προσεκάλεσεν ὑμᾶς νὰ ἐπέμβητε ;

« Ἐκ τῆς γλώσσης τοῦ ὑφυπουργοῦ δὲν ἐδικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν τοῦτο. « Ἀφῃρέσαμεν (εἶπε) τὴν Κρήτην ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Τούρκου. Περιωρίσαμεν τὰ »στρατεύματά του εἰς τὰ φρούρια καὶ ἐλπίζομεν ν' ἀπομακρύνωμεν αὐτὰ ἐντελῶς, ὁ »δὲ Τοῦρκος ἔστερξε τὴν ἐκ Κρήτης ἀποπομπήν των». Εἰσεβάλατε λοιπὸν εἰς ξένην χώραν καὶ ἑτοιμάζεσθε νὰ ἐπιβάλητε αὐτῇ τὴν ἀρέσκουσαν ὑμῖν Κυβέρνησιν. Κατὰ τί ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος διαφέρει τῆς ὑμετέρας ; Ἡ μόνη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὴν Ἑλλάδα προσεκάλεσαν οἱ Κρῆτες ἐνῷ ὑμᾶς οὐδεὶς προσεκάλεσε. Καὶ ὑμεῖς καὶ οἱ Ἕλληνες κατέχετε τὴν νῆσον ἐναντίον τοῦ κυριάρχου. Ἀλλ' οἱ μὲν Ἕλληνες ἔχουσι τὴν συναίνεσιν τῆς πλειονότητος τοῦ πληθυσμοῦ, ὑμεῖς δ' ἀγωνίζεσθε νὰ ἐπιβάλητε εἰς τὸν πληθυσμὸν κυβερνητικὸν σύστημα, ὅπερ οὐδεὶς θέλει. Ἐξηγήσατέ μοι, κατὰ τί ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ ἀποτελεῖ ἀθέτησιν τοῦ διεθνοῦς δικαίου δεινοτέραν τῆς ὑμετέρας κατοχῆς ; Ἐπὶ τίνι σκοπῷ ἀποκλείετε τὴν νῆσον ; Ἐν τῇ ὑμετέρᾳ προκηρύξει ὁμιλεῖτε περὶ τῶν «σκαφῶν τῶν ἓξ Δυνάμεων» καὶ τῶν «σκαφῶν τῶν οὐδετέρων». Τίνες αἱ ἓξ Δυνάμεις ἠξεύρομεν. Ἀλλὰ τίνες οἱ οὐδέτεροι ; Τίνες οἱ ἐμπόλεμοι ; Εἶναι οὐδέτεροι ἢ ἐμπόλεμοι οἱ Τοῦρκοι, οὐδέτεροι ἢ ἐμπόλεμοι οἱ ἐπαναστάται, οὐδέτεροι ἢ ἐμπόλεμοι οἱ Ἕλληνες ; Ἐπιθυμῶ ν' ἀπαντήσητε ρητῶς, ἐὰν αὐθορμήτως ἀγωνίζεσθε νὰ ὑποτάξητε διὰ τῶν ὅπλων τοὺς Κρῆτας, ἢ ἐὰν ἐνεργεῖτε ἐν ὀνόματι τῆς Τουρκίας καὶ ὡς ἐπίτροποι τοῦ Σουλτάνου. Θὰ εἴπητε ἴσως ὅτι θέλετε νὰ κωλύσητε τὴν προσάρτησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τίνος ἕνεκα ζητοῦσι νὰ κωλύσωσι τοῦτο αἱ ἄλλαι Δυνάμεις μαντεύω. Ἀλλὰ διατί κωλύετε αὐτὴν ὑμεῖς ; Συναινέσατε εἰς τὴν προσάρτησιν καὶ αὔριον θὰ ἐπικρατῇ ἐν Κρήτῃ εἰρήνη ! Ὁ πρωθυπουργὸς καὶ ὁ ὑφυπουργὸς εἶπον ὅτι, ἐὰν βραδύτερον οἱ Κρῆτες ζητήσωσιν ἐσκεμμένως τὴν προσάρτησιν, αἱ δυνάμεις δὲν θ' ἀντιτείνωσιν. Ἐξουσιοδοτήθητε νὰ δηλώσητε τοῦτο ἐν ὀνόματι τῶν δυνάμεων, ἢ γεννᾶτε ἐλπίδας ὧν ἡ πλήρωσις δὲν ἐξαρτᾶται ἐξ ὑμῶν ; Ὁ πυρὴν τοῦ ζητήματος ἔγκειται εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην, διατί ἀνθίστασθε κατὰ τῆς προσαρτήσεως ; Δὲν ἀρκοῦσιν αἱ παλαιαὶ ἀπαντήσεις. Χρήζομεν λογικωτέρας ἐξηγήσεως. Τίς δ' ἡ αὐτονομία ἣν προσπαθεῖτε νὰ ἐπιβάλητε εἰς τοὺς Κρῆτας διὰ κανονιοβολισμῶν καὶ λιμοκτονήσεως ; Οὐδεὶς ἠξεύρει καὶ οἱ πρόξενοι προσκαλούμενοι ὑπὸ τῶν ναυάρχων ν' ἀπέλθωσιν εἰς τὰ ἐνδότερα καὶ νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς τοὺς Κρῆτας περὶ τίνος αὐτονομίας πρόκειται, ἀποκρίνονται· «τί νὰ ἐξηγήσωμεν, ἀφοῦ δὲν ἠξεύρομεν καὶ ἡμεῖς ;» Ὁ ὑφυπουργὸς ὁμολογεῖ ὅτι μέγα πρόσκομμα εἶναι ἡ παρουσία τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων καὶ βεβαιοῖ ὅτι πράττει ὅ,τι δυνατόν, ὅπως ἀρθῇ τὸ πρόσκομμα τοῦτο. Θέλομεν νὰ μάθωμεν τίς ὁ ἀνθιστάμενος ; Εἶπε πρὸς τούτοις ὁ ὑφυπουργὸς ὅτι οὐσιωδέστατον εἶναι νὰ ἀνιδρυθῇ κυβερνητική τις ἐξουσία καὶ ὅτι ὁ διοικητὴς θὰ εἶναι Χριστιανός, οὐχὶ Τοῦρκος, καὶ θὰ διορισθῇ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Διατὶ δὲν διορίζεται ; Ἀλλὰ καὶ ἀφοῦ ἀπομακρυνθῶσι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα καὶ διορισθῇ ὁ διοικητής, τί θὰ πράξητε ; Θὰ βιάσητε τοὺς Κρῆτας νὰ δεχθῶσι τὴν αὐτονομίαν καὶ ἄκοντες ; Ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν φοβοῦμαι ὅτι οὐδὲν θὰ δεχθῶσιν. Ἀποκρούετε τὴν ἕνωσιν, ἣν ζητοῦσι, κανονιοβολεῖτε διηνεκῶς τοὺς Χριστιανοὺς καὶ οὐδέποτε τοὺς Τούρκους. Δὲν θεωρεῖσθε πλέον φίλοι των. Σκοπεύετε ἄραγε νὰ ὑποτάξητε αὐτοὺς διὰ τῶν

ὅπλων; Βλέπω ὅτι πέμπετε ὀρεινὰ τηλεβόλα. Μὴ τυχὸν θ' ἀπέλθητε ἐπὶ τῶν ὀρέων ἵνα ἐκσφενδονίσητε τὴν αὐτονομίαν εἰς τοὺς Χριστιανοὺς τῆς Κρήτης κεκρυμμένην ἐν μύδροις; Σχεδιάζετε πόλεμον κατὰ Κρητῶν καὶ Ἑλλήνων; Διατί; Ὁμιλεῖτε περὶ τοῦ μεγάλου δόγματος τῆς τουρκικῆς ἀκεραιότητος, εἰς ὃ προσηνέχθησαν αἱ ἐν Ἀρμενίᾳ θυσίαι καὶ οὗ κατέστητε οἱ ἱεροφάνται. Εἰς τὸ ἀποτέλεσμα τοῦτο κατέληξεν ἡ ἡνωμένη τῆς Εὐρώπης σοφία! Καὶ πάντα ταῦτα, ἵνα κωλυθῇ ἡ ἕνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐδηλώσαμεν ἤδη ὅτι ἀποκρούομεν πολιτικὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῆς ἀκεραιότητος τοῦ ὀθωμανικοῦ κράτους, καὶ ἐμμένομεν εἰς τὴν δήλωσιν ἐκείνην ἥτις ἔτυχε τῆς ὁμοφώνου ἐπιδοκιμασίας τοῦ φιλελευθέρου κόμματος καὶ πολλῶν ἐκ τῶν ἀντιθέτων».

Ὁ ἡγέτης τῆς πλειονοψηφίας Βάλφουρ, ἀφοῦ ἰσχυρίσθη προκλητικῶς ὅτι τὴν μάχην ὑπεκφεύγει ἡ ἀντιπολίτευσις, ἤρξατο ἀναιρῶν τὰς αἰτιάσεις τοῦ Ἄρκουρ.

Τουρκικὸν πεζικόν.

«Ἡ ἐνέργεια τῶν Δυνάμεων ἐν Κρήτῃ, εἶπεν, οὐδὲν ἔχει τὸ ἄτακτον. Εἴτε δὲ ἀρέσκει εἰς τὴν Πύλην, εἴτε μή, ἡ Τουρκία δὲν διεμαρτυρήθη, ἀλλὰ συνήνεσε. Πολιτικὴ ἡμῶν εἶναι πάντοτε ἡ ἀνάκλησις τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἥτις δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι θὰ ἐπιτευχθῇ. «Διατί δὲν ἀπέρχονται εὐθύς;» ἐρωτᾷ ὁ προλαλήσας. «Διότι, πλὴν ἄλλων δυσχερειῶν, κωλύει τοῦτο ἡ ἐνέργεια τῶν φίλων του, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν ἐπαναστατῶν. Εἰς τὰς παραλίους πόλεις ἐπεσωρεύθη μωαμεθανικὸς πληθυσμός, διωχθεὶς ἐκ τῶν ἐνδοτέρων. Τοὺς μωαμεθανοὺς τούτους Κρῆτας ὀφείλομεν νὰ προστατεύσωμεν κατὰ τῶν ἀσπόνδων ἐχθρῶν των, ἀμφιβάλλω δ' ἐὰν τοῦτο δύναται νὰ κατορθωθῇ νῦν ἄνευ ἀρωγῆς τινος τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, ἅτινα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τῶν Δυνάμεων δείκνυνται εὐάγωγα. Καὶ οἱ μᾶλλον προκατειλημμένοι οὐδεμίαν κατήγγειλαν παρεκτροπήν. Πολλοὺς τῶν

Μωαμεθανῶν Κρητῶν ἀφωπλίσαμεν, καίπερ οὐδαμῶς χείρονας τῶν Χριστιανῶν ἀντιπάλων των, οὓς κατηγορούμεθα ὅτι κανονιοβολοῦμεν, ἐνῷ αὐτοὶ πυροβολοῦσι κατὰ γυναικοπαίδων καταφευγόντων εἰς τὰς λέμβους τῶν ξένων σκαφῶν ὅπως σωθῶσιν εἰς μέρη ἀσφαλέστερα. Ἡ ἀκεραιότης τοῦ Ὀθωμανικοῦ κράτους οὐδαμῶς σημαίνει τὴν τήρησιν τῶν κακιῶν του, συνεδυάσθη δὲ πολλαχοῦ ἄριστα πρὸς τὴν ἀνίδρυσιν ἐλευθέρων θεσμῶν καὶ ἀρίστης διοικήσεως. Θὰ προετίμα ἴσως ὁ προλαλήσας τὴν διαρπαγὴν τῶν Τουρκικῶν κτήσεων. Ὅ,τι δ' ἀφορᾷ τὴν Ἑλλάδα, θὰ εἰργάζετο κάλλιον ἡ Ἀγγλία ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, ἀπομονουμένη ἢ περιερχομένη εἰς ῥῆξιν πρός τινας τῶν ἰσχυροτέρων δυνάμεων; Ἐὰν ἐπετρέπομεν νὰ κανονισθῇ τὸ κρητικὸν ζήτημα ὑπὸ τῶν ἄλλων Δυνάμεων, ὑπὸ τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἑλλάδος, δὲν θὰ ἐπετυγχάνετο ἡ πλήρης ἐλευθερία καὶ αὐτονομία τῆς νήσου. Ὁ προλαλήσας ἀμφιβάλλει ἐὰν θὰ πληρωθῶσιν αἱ περὶ αὐτονομίας ὑποσχέσεις, ἃς παρέσχομεν εἰς τὴν Βουλὴν καὶ εἰς τὴν χώραν. Ἐγὼ πιστεύω ὅτι θὰ πληρωθῶσι καὶ θὰ ὑπερπληρωθῶσιν. Ἡ Εὐρώπη κέκτηται τὴν δέουσαν δύναμιν, εἶναι δ' ἠθικῶς ὑπόχρεως. Οὐδεὶς ἐζημιώθη, διότι προσεχωρήσαμεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν συμφωνίαν. Τοὐναντίον ἡ εἰρήνη καὶ ἡ ἐλευθερία ἐπορίσθησαν μεγάλα ὠφελήματα. Πασίδηλον ἦτο τὸ δικαίωμα καὶ τὸ καθῆκον τῆς Εὐρώπης νὰ κωλύσῃ τὴν διαρπαγὴν τῶν Τουρκικῶν κτήσεων. Ἂν ἀφήναμεν ἐλευθέρας τὰς χεῖρας τῆς Ἑλλάδος, πῶς θὰ ἠρνούμεθα τὴν αὐτὴν ἐλευθερίαν εἰς τὴν Βουλγαρίαν, εἰς τὴν Σερβίαν, εἰς τὸ Μαυροβούνιον, εἰς αὐτὴν τὴν Ρωμουνίαν; Ἡ κυβέρνησις φρονεῖ ὅτι τὸ Τουρκικὸν ζήτημα εἶναι διεθνές, ὅτι ἡ ἐλευθερία τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ τμήματος πρέπει νὰ παραχωρηθῇ ὑπὸ τῆς Εὐρώπης καὶ νὰ διατελῇ ὑπὸ εὐρωπαϊκὸν ἔλεγχον.

«Τότε δέ, ἐὰν πέπρωται ν' ἀποσυντεθῇ, ἂς ἀποσυντεθῇ! Ὁ προλαλήσας θέλει, τοὐναντίον, ν' ἀπολυθῶσιν ὅλοι οἱ κύνες τοῦ πολέμου, ν' ἁρπάσῃ ἑκάστη δύναμις ὅ,τι θέλει καὶ ν' ἀφεθῶσι πάντες οἱ ἀσθενεῖς ἔξω. Δὲν ὑποτιμῶμεν τὰς δυσχερείας τῆς συμπράξεως ἓξ Δυνάμεων. Ἀλλ' ἐφ' ὅσον συμπράττουσιν ἐναρμονίως καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, πρὸς τὰς παραδόσεις τῆς χώρας ταύτης, πρὸς πᾶσαν παράδοσιν τιμῆς καὶ πολιτικῆς φρονήσεως θὰ ἀντεστρατευόμεθα ἀρνούμενοι τὴν συμμετοχὴν ἡμῶν εἰς τὸ ἐπίμοχθον, ἀλλ' οὐχὶ ἄδοξον ἔργον».

Πρὸς κατάδειξιν ἐντούτοις πλήρη τῆς συναφείας τῶν ἐνεργειῶν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ἐν τοῖς ζητήμασιν ἅτινα κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας ἀπησχόλησαν τὴν Ἀνατολικὴν Εὐρώπην, χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἐν συγχρόνῳ συνεδρίᾳ τῆς Ἰταλικῆς Βουλῆς κάτωθι ἀγόρευσις τοῦ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ τῆς Ἰταλίας.

Προκληθεὶς ὑπὸ ῥητόρων τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς ὁ ἐπὶ τῶν Ἐξωτερικῶν ὑπουργὸς Βισκόντι Βενόστας ὡμίλησεν οὕτω:

«Ἀπὸ πολλοῦ τὴν Κρήτην σπαράττουσι περιοδικαὶ ἐπαναστάσεις. Τὸ κίνημα

τοῦ 1878 κατηυνάσθη διὰ τῆς συμβάσεως τῆς Χαλέπας, ἐγκριθείσης ὑπὸ τῶν Δυνάμεων. Ἀλλ᾽ ἡ σύμβασις δὲν ἐξετελέσθη πιστῶς, ἐν μέρει δέ, μετὰ νέας στάσεις, κατηργήθη. Κατὰ τοὺς πρώτους μῆνας τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἐπαναστατικὴ ἐπιτροπὴ καὶ τινες συμμορίαι κατέλαβον μέρος τῆς νήσου, ἐνῷ ἀλλαχοῦ ἐξηπλοῦτο ἡ ἐξέγερσις. Αἱ ταραχαὶ καθίσταντο ὁσημέραι σοβαρώτεραι, εὕρισκον δ᾽ ἠχὼ ἐν Μακεδονίᾳ, ἔνθα ὁ κίνδυνος, καθὸ ἐγγύτερος, ἀπειλεῖ δεινότερον τὴν Εὐρώπην. Τὸν κίνδυνον τοῦτον ἠθέλησαν ν᾽ ἀποσοβήσωσιν αἱ δυνάμεις. Ἐκ τῶν διαφόρων προτάσεων, αἵτινες ὑπεβλήθησαν πρὸς ἐπίτευξιν τοῦ κοινοῦ σκοποῦ τῆς εἰρηνεύσεως, ἡ ἰταλικὴ διπλωματία εἶδεν ἐπικρατοῦσαν ἐκείνην ἧς ὑπερεμάχησεν. Ἰσχυρίσθημεν ὅτι, πρὶν ἢ παρακωλυθῇ δι᾽ ἄλλων μέσων ἡ ἐκ Κρήτης μετάδοσις τοῦ ἐμπρηστικοῦ σπινθῆρος, ἔδει νὰ ἐπιζητηθῇ ἡ εἰρήνευσις διὰ λυσιτελῶν μεταρρυθμίσεων, ἡ γνώμη δὲ αὕτη ἐγένετο δεκτή. Ἡ πρεσβευτικὴ Συνδιάσκεψις τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἐκανόνισε τοὺς ὅρους νέου πολιτεύματος, ὅπερ ἐγκριθὲν ὑπὸ τοῦ Σουλτάνου ἐγένετο δεκτὸν ὑπὸ τῶν πληθυσμῶν. Ἐν τούτοις τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος συνετάρασσον ἄλλαι κρίσεις. Αὐτὴ ἡ πρωτεύουσα καθίστατο θέατρον αἱματηρῶν σκηνῶν, ὧν μάρτυς ἐπιστεύετο ὅτι δὲν ἔμελλε πλέον νὰ παραστῇ ὁ ἡμέτερος αἰών. Οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν Δυνάμεων παρενέβησαν. Ὁ ἡμέτερος πρεσβευτής, συμμορφούμενος πρὸς ἃς εἶχε λάβει ὁδηγίας καὶ πιστῶς ἑρμηνεύων τὰς προθέσεις τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς χώρας, ἐπετέλεσεν εὐσταθῶς καὶ ἐγκύρως τὸ καθῆκόν του. Δεινὰς ὅμως καὶ γενικὰς ἀνησυχίας ἐμπνέει τὸ Ὀθωμανικὸν κράτος, ὅπερ εἶναι μὲν ἔτι καὶ νῦν στοιχεῖον τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας, ὑφίσταται ὅμως βαθυτέραν ὁσημέραι διάσεισιν τῶν ἀναγκαιούντων εἰς τὴν ὕπαρξιν τῶν κρατῶν ὑλικῶν καὶ ἠθικῶν ὅρων.

«Εἰς τὰς κυβερνήσεις ὑπεβλήθη πλῆρες σχέδιον μεταρρυθμίσεων, πᾶσαι δ᾽ ὁμοφώνως ἀπεφάσισαν, οὐ μόνον ν᾽ ἀπευθύνωσι συμβουλάς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐπιμείνωσιν εὐσταθῶς, ὅπως αἱ συμβουλαὶ γίνωσι δεκταὶ καὶ ἐκτελεσθῶσιν. Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις προθυμοτάτην παρέσχε συνδρομὴν εἰς τὰς προτάσεις, ἐξ ὧν οἱ ἀνατολικοὶ πληθυσμοὶ ἠδύναντο ν᾽ ἀπεκδέχωνται ὡς οἷόν τε μείζονα δόσιν δικαιοσύνης καὶ ἀγαθῆς κυβερνήσεως. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦτο διετάραξεν ἡ ἔκρηξις νέας καὶ δεινοτέρας κρίσεως ἐν Κρήτῃ. Ἕνεκα τῶν ὑλικῶν δυσχερειῶν καὶ τῶν περιστροφῶν τῆς Πύλης ἡ ἐφαρμογὴ τῶν μεταρρυθμίσεων ἐχώρησε βραδέως, ἐπῆλθε δ᾽ αὖθις φάσις πραγμάτων ἐπικίνδυνος. Τὸν ἐρεθισμὸν ὑπέθαλψεν, ἂν ὄχι ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις, ἡ ἐνέργεια ὅμως πρακτόρων τῶν Ἀθηναϊκῶν κομιτάτων. Αἱ κυβερνήσεις ἔπεμψαν εἰς τὰς κρητικὰς θαλάσσας τὰ σκάφη των, ὅπως ἐπιβλέπωσιν ἐκ τοῦ σύνεγγυς καὶ ἐπιτελέσωσι τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας. Ἤδη ἀπὸ τῶν ταραχῶν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἡ Ἰταλία ἀντεπροσωπεύετο ἐν Ἀνατολῇ διὰ πολυαρίθμων σφαφῶν, ὧν ἡ παρουσία ἦτο ἀναγκαία πρὸς προστασίαν τῶν ἡμετέρων ἀποικιῶν. Σπεύσαντα εἰς Κρήτην, τὰ ἰταλικὰ σκάφη ἐπροστάτευσαν καὶ ἔσωσαν χιλιάδας προσφύγων, μετενεχθέντων εἰς μέρη ἀσφαλῆ. Οἱ ἡμέτεροι ναῦται παρέσχον λαμπρὰ δείγματα αὐταπαρνήσεως καὶ θάρρους, σπεύδοντες ὅπου ὑπῆρχον πυρκαϊαὶ πρὸς ἀπόσβεσιν καὶ θύματα πρὸς διάσωσιν. Τὴν νῆσον ἐλυμαίνετο αἱματηρὰ ἀναρχία. Οἱ ναύαρχοι, ἀποβιβάσαντες ἀγήματα, κατέλαβόν τινα σημεῖα τῶν παραλίων θέντες αὐτὰ ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Δυνάμεων, ἵνα κωλύσωσι τὴν ἐξάπλωσιν τῶν φρικαλεοτήτων τοῦ πολέμου καὶ τῶν σφαγῶν. Οὕτως αἱ δυνάμεις ἐγένοντο κατά τινα τρόπον θεματοφύλακες τῆς νήσου, ὅπως προνοήσωσι περὶ τῆς μελλούσης αὐτῆς τύχης. Ἀλλ᾽ ἡ κυβέρνησις τῶν Ἀθηνῶν δι᾽ αἰφνιδίας ἀποφάσεως

ἠθέλησε ν' ἀφαιρέσῃ τὸ ἔργον τοῦτο ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δυνάμεων. Ὁ συνταγματάρχης Βάσσος ἀποβιβασθεὶς μετά τινων ταγμάτων, ἐκήρυξε τὴν ἕνωσιν τῆς νήσου εἰς τὴν Ἑλλάδα. Πῶς ὤφειλε νὰ πολιτευθῇ ἐν τοιαύτῃ θέσει πραγμάτων ἡ Ἰταλία; Συμφέρον τῆς Ἰταλίας εἶναι νὰ μὴ ἐνσκήψῃ σήμερον μία τῶν κρίσεων ἐκείνων, αἵτινες πλέον ἢ ἅπαξ, κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον, ἐτάραξαν τὴν Εὐρώπην. Ἀδιάφορος νὰ μείνῃ δὲν ἦτο δυνατόν, διότι τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα συνδέεται πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἰσορροπίαν τῆς Μεσογείου. Ἡ ἰταλικὴ κυβέρνησις ὑπεστήριξε τὴν βαθμιαίαν πρόοδον τῶν λαῶν καὶ ὑπέθαλψέ τινας ἐθνικὰς αὐτονομίας ἐν τῷ ὀθωμανικῷ κράτει. Ἀλλὰ τὸ θεμελιῶδες τοῦτο δόγμα τῆς ἀνατολικῆς ἡμῶν πολιτικῆς συγκολάζεται ὑπὸ τῶν ἀναγκῶν τῆς εἰρήνης καὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἰσορροπίας. Δὲν συμφέρει ἡμῖν νὰ τεθῇ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα, οὐχὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν βαθμιαίων μεταμορφώσεων πρὸς ὄφελος τῶν ἀρτιφυῶν ἐθνοτήτων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν διαμελισμῶν μεταξὺ τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς Εὐρώπης. Πρὸς τὸ συμφέρον τοῦτο συνδέεται ἀχωρίστως καὶ ἕτερον. Τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα δέον νὰ μείνῃ ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας, ἐν ᾗ ἡ Ἰταλία κατέχει θέσιν ἐν ἰσότητι δικαιωμάτων καὶ καθηκόντων πρὸς τὰς λοιπὰς μεγάλας δυνάμεις. (Ἰμβριάνης —Εἰπὲ κάλλιον ἐν ἰσότητι ἐγκλημάτων!). Ἀγνοῶ ἐὰν θ' ἀποσοβηθῇ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος....(Ἰμβριάνης. — Δὲν θ' ἀποσοβηθῇ!)

«Ἀλλ' αἱ δυνάμεις, ἐνώπιον τῆς νέας κρητικῆς κρίσεως, εὑρέθησαν σύμφωνοι ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τῆς ἀποσοβήσεως τοῦ μείζονος τούτου κινδύνου. Διέταξαν τοὺς ναυάρχους των νὰ κωλύσωσιν ἐπιθέσεις ἑλληνικῶν σκαφῶν, συγχρόνως ὅμως ἀπηγόρευσαν εἰς τὴν Τουρκίαν νὰ πέμψῃ ἄλλα στρατεύματα εἰς Κρήτην καὶ ν' ἀπειλήσῃ τὴν Ἑλλάδα κατὰ ξηράν.

«Οἱ ναύαρχοι διετάχθησαν πρὸς τούτοις νὰ μὴ ἐπιτρέψωσιν ἐχθροπραξίας ἐντὸς τῶν ὑπὸ τῶν Δυνάμεων κατεχομένων σημείων καὶ τῆς περὶ αὐτὰ ἀμυντικῆς ζώνης. Δὲν ἠδύναντο προδήλως νὰ παραστῶσιν εἰς ἐπιθέσεις καὶ σφαγὰς ἐν τοῖς σημείοις, ἅτινα εἶχον ἤδη τεθῇ ὑπὸ τὴν προστασίαν των. Κληθεὶς, καθὸ πρεσβύτερος ἐν τῷ βαθμῷ, νὰ ἐπιτελέσῃ δυσχερῆ καθήκοντα, ὁ ναύαρχος Καννεβάρο ἐξεπροσώπησε πιστῶς τὴν εὐθύτητα τῆς Ἰταλίας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ συμφωνίᾳ καὶ οὐδέποτε ἐφάνη ἐλλιπὴς διαλλακτικότητος καὶ φιλανθρωπίας. Εἰς τὸ Ἀκρωτῆρι, τὰ εὐρωπαϊκὰ σκάφη ἐξηκόντισαν τινὰς μύδρους, ὅτε οἱ ἐπαναστάται, ἐναντίον ῥητῶν δηλώσεων, ἐπέμειναν εἰς τὴν προσβολὴν θέσεων ἐξ ὧν τὸ πῦρ θὰ ἐδέσποζε τῆς πόλεως καὶ θὰ ἐβίαζεν ἴσως τὰ εὐρωπαϊκὰ ἀγήματα νὰ καταφύγωσιν ἐπὶ τῶν πλοίων. Εἰς τὴν Ἱεράπετραν ὁ κυβερνήτης τοῦ Ἰταλικοῦ θωρηκτοῦ «Λαούρια» εἰδοποίησε τὸν ἀρχηγὸν τῶν ἐπαναστατῶν ὅτι ἦτο ἠναγκασμένος νὰ κωλύσῃ πᾶσαν ἐπίθεσιν, ὅτε δ' οὐχ ἧττον ἤρξατο ἡ ἐπίθεσις, ἐδέησε νὰ πειρατωθῇ διά τινων κανονιοβολισμῶν. Ἡ προστασία τῶν Δυνάμεων ἐπὶ τῆς Κρήτης σημαίνει ὅτι ἡ νῆσος δὲν θ' ἀποδοθῇ πλέον εἰς τὴν Τουρκικὴν διοίκησιν καὶ ὅτι τὸ κρητικὸν ζήτημα θὰ τύχῃ τῆς αἰσιωτάτης ὑπὲρ τοῦ λαοῦ λύσεως, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁρίων, ἅτινα τάσσουσιν αἱ συμφωνίαι τῶν Δυνάμεων καὶ τὰ ὑπέρτερα συμφέροντα τῆς εἰρήνης. Τί ἄλλο ἠδύνατο νὰ πράξῃ ἡ Ἰταλία; Εἶναι ὡς μεγάλη δύναμις μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας, καί, ἀπολαύουσα τῶν δικαιωμάτων μεγάλης δυνάμεως, ὀφείλει νὰ ἐπιτελῇ καὶ τὰ συμπαρομαρτοῦντα καθήκοντα. Ἐν ταῖς μερίμναις τῆς Εὐρώπης τὰ συμβάντα τῆς Κρήτης δὲν ἠδύναντο νὰ χωρισθῶσιν ἀπὸ τῆς καθόλου καταστάσεως τῆς Ἀνατολῆς. Ἐνώπιον τῶν προμηνυμάτων ἐνδεχομένης κρίσεως, ἀφυπνίζοντο ἄλλοι πόθοι, ἄλλαι φιλοδοξίαι καὶ ἤδη ἐν ταῖς

Κωνστ. Σμόλενιτς (Σμολένσκης)
Ταξίαρχος τῆς 3ης ἐν Θεσσαλίᾳ Ταξιαρχίας.

βαλκανικαῖς ἐπαρχίαις ἐξεδηλοῦτο ἐρεθισμός, δν θὰ ἐπέτεινεν ὁ ἀντίκτυπος τῶν κρητικῶν.

« Ἐν Ἰταλίᾳ ὑφίστανται ζωηραὶ αἱ συμπάθειαι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος· ἀλλ' ἐπὶ τῆς βαλκανικῆς χερσονήσου, ἔνθα τόσα συγκεντροῦνται συμφέροντα, τοῦ αἰσθήματος ὑπερισχύουσιν οἱ πολιτικοὶ λόγοι. Ὡς ὑπάρχει ἰσορροπία εὐρωπαϊκή, ὑπάρχει εἰς μικροτέρας διαστάσεις, καὶ ἰσορροπία βαλκανική. Σερβία, Βουλγαρία, Μαυροβούνιον ἐκπροσωποῦσι δόγμα ἐθνικόν, ἀξιοσέβαστον ὅσον τὸ προτεινόμενον ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος. Ἴσως τὰ κράτη ἐκεῖνα δὲν θὰ ἐκινοῦντο ἕνεκεν μεταβολῆς ἐν τῷ Αἰγαίῳ· ἀλλ' αἱ δυνάμεις ἐφοβήθησαν τὸ μόλυσμα τοῦ παραδείγματος, ἐφοβήθησαν μὴ ἀνακινηθῇ τὸ ζήτημα τῆς Μακεδονίας, ἔνθα Ἕλληνες, Σέρβοι, Βούλγαροι ἀμφισβητοῦσιν ἀλλήλοις τὸ ἔδαφος. Καίπερ συμπαθοῦσα πρὸς ἕνα ἕκαστον τῶν λαῶν τούτων, ἡ Εὐρώπη ὤφειλε νὰ τηρήσῃ τὸ κῦρός της καὶ ν' ἀναδείξῃ ἰσχυούσας μόνας τὰς πρὸς τὰ γενικὰ συμφέροντα συνδυαζομένας λύσεις. Αὕτη καὶ οὐχὶ ἀλλοία πολιτικὴ ἐπεβάλλετο καὶ εἰς ἡμᾶς. Πρόοδος ἐν Ἀνατολῇ, ἀλλ' εἰρήνη ἐν Εὐρώπῃ. Καθ' ὃν χρόνον ἡ Εὐρώπη ὁμόθυμος ἐνεφορεῖτο ὑπὸ τῆς ἰδέας νὰ τὴν ἐξακολουθήσῃ δεσπόζουσα τῶν συμβάντων, νὰ περιστείλῃ δ' αὐτὰ καὶ νὰ καταλίπῃ ἀκώλυτον τὸν μοιραῖον ροῦν ἐξ οὗ ἠδύνατο νὰ προέλθῃ μείζων σύγκρουσις, ἡ Ἰταλία δὲν ἠδύνατο ν' ἀποχωρισθῇ τῆς κοινῆς συμφωνίας. Καθ' ὃν χρόνον δυνάμεις, ἄλλοτε διαφωνοῦσαι καὶ εἰς ἴδια ἀφορῶσαι συμφέροντα, ἐδείκνυντο, ἐν ὑψηλῇ συναισθήσει κοινῆς εὐθύνης, ὁμόθυμοι ἐν τῇ ἐπιθυμίᾳ τοῦ ν' ἀποσοβήσωσι τὸν κίνδυνον τοῦ πολέμου, ἀμέσως μὲν ἐκ τῆς Ἀνατολῆς βραδύτερον δὲ ἴσως καὶ ἐκ τῆς Εὐρώπης, ἡ Ἰταλία δὲν ἠδύνατο νὰ λιποτακτήσῃ ἐκ τῆς θέσεώς της ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ συμφωνίᾳ. Ἐὰν ἐλιποτακτοῦμεν, ἢ αἱ λοιπαὶ δυνάμεις θὰ κατώρθουν οὐχ' ἧττον νὰ περιστείλωσι τὸ κρητικὸν ζήτημα καὶ ἡμεῖς θὰ ἐμένομεν μεμονωμένοι καὶ μειωμένοι, διότι μειοῦται πᾶσα χώρα ὑπεκφεύγουσα τὴν ἀναλογοῦσαν αὐτῇ εὐθύνην· ἢ τὰ συμβάντα θὰ κατίσχυον τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἡμεῖς θὰ κατεδικαζόμεθα νὰ παραστῶμεν ἀπαθεῖς εἰς πάσας τὰς ἀναποφεύκτους συνεπείας περιπλοκῶν, εἰς ὧν τὴν παρακώλυσιν δὲν θὰ εἴχομεν συντελέσει.

« Ἡ ὁδὸς ἡμῶν ἦτο λοιπὸν προδιαγεγραμμένη. Ἐμείναμεν πιστοὶ εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν συμφωνίαν καὶ ἐπετελέσαμεν ἐν εὐθύτητι τὰ πρὸς αὐτὴν καθήκοντα. Δὲν ἠθελήσαμεν νὰ ἀναλάβωμεν τὴν εὐθύνην τῆς διακυβεύσεως τῆς εὐρωπαϊκῆς συμπράξεως καὶ τῶν συνδεομένων πρὸς αὐτὴν εἰρηνευτικῶν ἐλπίδων. Ἀλλὰ πρὸς τὴν πολιτικὴν ταύτην συνεδέσαμεν τὴν διαλλακτικότητα, ἣν ἐμπνέουσιν ἡμῖν αἱ πρὸς τὴν Ἑλλάδα συμπάθειαι. Ἀπέσχομεν θεωρητικῶν δηλώσεων, οὐδ' ἐτάχθημεν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ εἰς πρωτοβουλίας, αἵτινες δὲν ἥρμοζον εἰς ἡμᾶς. Πᾶσαι αἱ συμβιβαστικαὶ ἀπόπειραι εὗρον ἡμᾶς προθύμους ἀρωγούς, ὑπεστηρίξαμεν δὲ πᾶσαν πρότασιν δυναμένην νὰ διευκολύνῃ τὴν θέσιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἐὰν ἀπεφάσιζε νὰ ὑπακούσῃ εἰς τὰς συμβουλὰς τῆς μετριοπαθείας. Δὲν συνῃνέσαμεν εἰς τὸν ἐνδεχόμενον ἀποκλεισμόν, παρὰ μόνον ὅταν αἱ Δυνάμεις συνεφώνησαν περὶ τοῦ μέλλοντος τῆς Κρήτης, ἐξασφαλίσασαι αὐτῇ τὰ εὐεργετήματα εὐρείας αὐτονομίας. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λέξις αὐτονομία ἐνεῖχέ τι τὸ ἀόριστον, ἐπεμείναμεν, ὅπως ἐν τῇ διακοινώσει πρὸς τὴν Ἑλλάδα δηλωθῇ ρητῶς ὅτι ἡ αὐτονομία θὰ ἦτο πραγματική, ὑπὸ χωριστὴν κυβέρνησιν καὶ μετὰ μόνου τοῦ δεσμοῦ τῆς ὑψηλῆς ἐπικυριαρχίας τοῦ Σουλτάνου. Οὐδαμῶς θὰ ἐταπεινοῦτο, οὐδαμῶς θὰ ταπεινωθῇ ἡ Ἑλλάς, ἐνδίδουσα ἐνώπιον τῆς ὁμοφώνου θελήσεως τῆς Εὐρώπης. Δὲν θὰ ὑπεχώρει ἐν τῇ δράσει της, ἣ ἀφοῦ ἔτυχε τῆς ἀπελευθερώσεως τοῦ λαοῦ, ὑπὲρ οὗ ἐκινήθη, ἐξ αὐτῆς δ' ἐξηρ-

τατο νὰ μὴ διατελῶσι πλέον οἱ Χριστιανοὶ τῆς νήσου εἰς ἐπαφὴν πρὸς τὰ τουρκικὰ στρατεύματα καὶ εἰς κίνδυνον νέας καταστροφῆς.

«Ἡ Ἑλλὰς ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ αὐτονομία δὲν εἶναι ὁριστικὴ λύσις. Ἄς ἀφήσῃ νὰ γίνῃ τὸ πείραμα, καὶ ἐὰν δὲν ἐπιτύχῃ, αἱ μέλλουσαι αὐτῆς διεκδικήσεις θὰ προσκτήσωνται μείζονα δύναμιν! Ἐὰν δὲν κωλυθῇ ὁ πόλεμος, ἐὰν ἡ Ἑλλὰς ριφθῇ τυφλῶς εἰς τὸ κινδυνῶδες διάβημα, τότε θὰ ἐννοηθῇ ὅτι ἐκ προνοίας καὶ φιλίας ἀνέλαβον αἱ Δυνάμεις ἐν ἰσότητι ἀλγεινὰς εὐθύνας, ὅπως κωλύσωσιν ἀναποφεύκτους συμφορὰς καὶ ἀμφισβητήσωσι πρὸς τὴν τύχην τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων. Κακῶς καταγγέλλεται ἡ Ἰταλία ὡς ἐπιλήσμων τῶν ἀρχῶν της. Ἡ Ἰταλία ἐνίκησεν ὅτε ἐδιδάχθη ὅτι ὑπάρχει πρὸς πᾶν ἐγχείρημα ἡ κατάλληλος στιγμή, ὅτι πρέπει τις ἐν δέοντι νὰ τολμᾷ καὶ ἐν δέοντι νὰ ὑποχωρῇ. Δὲν ὑπεβλήθη εἰς τὴν ἀλγεινοτάτην τῶν θυσιῶν, ὅτε ἀνέκοψεν εἰς Ἀσπρομόντε ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν Ρώμην ὁδοῦ, τὸν ἄνδρα, ὃν αἱ καρδίαι ἡμῶν εἶχον ἀφιερώσει εἰς τὴν ἐθνικὴν ὑπόθεσιν;»

Ἰμβριάνης.— «Ἦτο ἔγκλημα τὸ Ἀσπρομόντε! Εἴσθε εἰς Ρώμην καὶ ἐπικαλεῖσθε τὸ Ἀσπρομόντε! Αἶσχος! Αἶσχος!» Ἀπερίγραπτος θόρυβος.

Ὁ ἡγέτης τῆς ἄκρας ἀριστερᾶς Καβαλλότη ἰσχυρίσθη κατόπιν, ὅτι πολιτικοὶ Ἰταλοὶ ὤφειλον νὰ εἰσακούωσι καὶ τῶν εἰσηγήσεων τῆς καρδίας. «Ἡ Ἰταλία καταβάλλει ἁδρὸν τὸ τίμημα τῆς κατατάξεως εἰς τὴν χορείαν τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ὅπως μέγα ἦτο καὶ τὸ μικρὸν Πεδεμόντιον κατὰ τὴν ἡρωϊκὴν αὐτοῦ περίοδον, μεγάλη εἶναι σήμερον καὶ ἡ Ἑλλάς. Ἠθελήσαμεν νὰ φέρωμεν τὸν πολιτισμὸν εἰς Ἀφρικανούς, οἵτινες τὸν ἀπέκρουον καὶ νῦν στρεφόμεθα κατὰ τῆς Ἑλλάδος, τῆς μητρὸς τοῦ πολιτισμοῦ. Ἡ κυβέρνησις ὤφειλε νὰ εἰσακούσῃ τῶν μυρίων φωνῶν, αἵτινες ὑψώθησαν ἁπανταχόθεν τῆς Ἰταλίας ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, νὰ μὴ ἀπαρνηθῇ τὴν ἰδίαν καταγωγήν, νὰ ἑρμηνεύσῃ ἐν τοῖς διπλωματικοῖς διαβουλίοις τὸ δημοτικὸν αἴσθημα. Πρὸ δύο μηνῶν, ὅτε ἐζήτησα ἐξηγήσεις παρὰ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἐφάνη μοι διατεθειμένος νὰ ἐφαρμόσῃ πολιτικὴν σύμφωνον πρὸς τὰς ἰταλικὰς παραδόσεις καὶ τὰς φιλελευθέρους ἀρχάς. Πόθεν ἡ ἔκτοτε μεταβολή; Τίνες αἱ μυστικαὶ ἐπιρροαὶ αἱ ὑπερισχύσασαι ἐν Ρώμῃ; Δέον νὰ ζητηθῶσι παρὰ τὸν Σπρέαν... Ἡ Ἰταλία διὰ τῶν στυγερῶν της ἐνεργειῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἀποβάλλει ἐν Ἀνατολῇ προαιώνιον ἐπιρροήν. Δὲν ἠξεύρω τί θὰ συμβῇ. Ἐνόμισα ὅμως καθῆκον μου νὰ ὑψώσω καὶ ἐν τῇ Βουλῇ ταύτῃ φωνὴν ἐλευθέρου πολίτου ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος».

Ὁ ἡγέτης τῆς συνταγματικῆς ἀντιπολιτεύσεως Σοννῖνος εἶπε τότε: «Ἐν τῷ κρητικῷ ζητήματι χώρα, βουλὴ κυβέρνησις εἶναι κατὰ βάθος σύμφωνοι. Καὶ ὅσοι θ' ἀπονείμωσι ψῆφον ἐμπιστοσύνης εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἐξεδήλωσαν τὸ συνέχον αὐτοὺς αἴσθημα, προκειμένου περὶ τοῦ δόγματος τοῦ ἐθνισμοῦ. Πέποιθα ὅτι ἡ Ἰταλία δὲν ἀπηρνήθη τὸ δόγμα τοῦτο καὶ ὅτι τὴν δρᾶσιν της δικαιολογοῦσιν αἱ συμφωνίαι πρὸς τὰς ἄλλας δυνάμεις. Ἀλλ' αἱ ἐξηγήσεις τοῦ ὑπουργοῦ ὑπῆρξαν ἀνεπαρκεῖς. Κατανοῶ τὴν χρησιμότητα καὶ τὴν σπουδαιότητα τῆς εὐρωπαϊκῆς συμφωνίας· λυποῦμαι ὅμως ὅτι δὲν ἀνεκοινώθη ἡμῖν ποῖον πρόσωπον παρέστησεν ἡ Ἰταλία ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ συμφωνίᾳ. Ἐὰν ἐν τῇ συμφωνίᾳ ὑψοῦμεν φωνὴν εἰλικρινῶς φιλελληνικήν, ἡ Ἑλλὰς θὰ ἐναπέθετεν εἰς ἡμᾶς ὅλην τὴν ἐμπιστοσύνην της καὶ ἡ τήρησις τῆς εἰρήνης θὰ καθίστατο εὐχερεστέρα. Ἑνοῦμαι μετὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπως ὑπομνήσω τῇ Ἑλλάδι ὅτι ὑπάρχει ἡ κατάλληλος στιγμὴ πρὸς πᾶν ἐγχείρημα καὶ ὅτι ἐσπευσμένη ἐνέργεια σήμερον δύναται νὰ διακυβεύσῃ καὶ παρὸν καὶ μέλλον. Ἀλλ' ἡ εὐρωπαϊκὴ συμφωνία, μετελθοῦσα

πολιτικὴν πείσματος, ἐξώθητε τὴν Ἑλλάδα εἰς πολιτικὴν ἀπογνώσεως. Καὶ μένουσα ὅμως πιστὴ εἰς τὴν συμφωνίαν, ἡ κυβέρνησις δύναται νὰ προβῇ εἰς πρωτοβουλίαν, σώζουσα μὲν τὴν εἰρήνην, ἀνοίγουσα δ' εἰς τὴν Ἑλλάδα διέξοδον ἐκ τῆς ἀμηχανίας, εἰς ἣν περιῆλθεν. Ἐφ' ὅσον δὲν ἀνακοινοῦνται ἡμῖν τὰ ἔγγραφα, δὲν δύναμαι, οὔτε ἐμπιστοσύνην, οὔτε μομφὴν νὰ ἐκφράσω ἀπροκαλύπτως. Ἀλλὰ πολλαὶ τῶν προτάσεων, αἵτινες ὑπεβλήθησαν, μοῦ φαίνονται σφαλεραί, καθὸ ἐνθαρρύνουσαι τὴν Ἑλλάδα. Τοιαύτην συμβουλὴν δὲν δύναμαι νὰ ἐγκρίνω».

Τοιαῦτα ἐσκέπτετο καὶ τοιαῦτα συνεζήτει ἡ ἐπίσημος Εὐρώπη, ὅταν αἱ προκλητικαὶ παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐξηνάγκαζον τὴν Ἑλλάδα εἰς τὴν λῆψιν δραστηρίων μέτρων καὶ τὴν ἀποστολὴν πρὸς τὰς Δυνάμεις τῆς γνωστῆς ἤδη ἡμῖν διακοινώσεως περὶ τῆς διαγωγῆς ταύτης τῆς Πύλης. Εἰδικώτερον δέ, ἐπειδὴ ἡ ἐν λόγῳ διακοίνωσις ἐποιεῖτο λόγον περὶ παρασπονδιῶν καὶ ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ, ὑπομιμνήσκομεν τοῖς ἀναγνώσταις ὅτι διὰ τοῦ ὑπαινιγμοῦ της ἐκείνου ἐννόει τὰς ὀχυρώσεις, ἃς παρὰ τὰς συνθήκας καὶ τὰς διαμαρτυρίας τοῦ ἡμετέρου ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ Μοιράρχου εἶχον συντελέσει οἱ Τοῦρκοι κατὰ τὴν Πρέβεζαν, τὸ στόμιον τοῦ Ἀκτίου καὶ τὴν ἀρκτικὴν παραλίαν τοῦ κόλπου, ἐν Νικοπόλει καὶ Σαλαώρᾳ. Πρὸς τούτοις δὲ καὶ ἄλλα τινὰ ἐνδεικτικώτερα ἐπεισόδια.

Τὴν πρωίαν τῆς 6ης Ἀπριλίου ὁ ἀρχηγὸς τῆς Δυτικῆς μοίρας (τοῦ Ἀμβρακικοῦ) Κριεζῆς ἀνέφερε τηλεγραφικῶς πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ὅτι κανονιοβολισμοὶ ἠκούοντο ἐκ τῶν Τουρκικῶν πυροβολείων τῶν στενῶν τοῦ Ἀκτίου. Ὄντως δὲ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα τῆς Πρεβέζης εἶχον προσβάλει ὅλως ἀναιτίως καὶ ἄνευ τινος εἰδοποιήσεως τὸ ἡμέτερον φρούριον τοῦ Ἀκτίου, κατέστρεψαν δὲ τὸ ἐν αὐτῷ τηλεγραφεῖον καὶ τῷ ἐπήνεγκον καί τινας ἄλλας μικρὰς ζημίας. Τὸ ἡμέτερον πυροβολεῖον, μὴ ἔχον διαταγάς, δὲν ἀπήντησεν, ὁμοίως δ' ἔπραξαν καὶ τὰ ἐν τῷ κόλπῳ πλοῖα μας, ἐξ ὑπερβάλλοντος ζήλου πρὸς τήρησιν τῶν τύπων. Μόνη ἡ κανονιοφόρος **Γ**, πυροβοληθεῖσα ἐξαπίνης ἐκ τοῦ Τουρκικοῦ πυροβολείου «Λασκάρα» ἀνταπήντησεν εὐστόχως. Τὸ μεῖζον ὅμως δυστύχημα ἐπῆλθεν εἰς τὸ κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην διαπλέον τὸ στενὸν τοῦ Ἀκτίου ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον τῆς «Πανελληνίου Ἑταιρίας» Μακεδονία. Τὸ ἀτμόπλοιον τοῦτο, ἀπάραν τὴν 4ην πρωινὴν ὥραν ἐκ τῶν περὶ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀράχθου, ὅπου εἶχεν ἐκφορτώσει ἡμιόνους καὶ ἄλευρα τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ἔφθανεν εἰς τὸ μεταξὺ τοῦ Σκαφιδακίου καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυροβολείου «Κεφάλι Παναγιᾶς» στενόν, ὅτε ἐρρίφθησαν κατ' αὐτοῦ περὶ τὰς εἴκοσι βολάς. Οἱ Τοῦρκοι ἐπωφελήθησαν τῆς διελεύσεως τοῦ ἀτμοπλοίου τούτου, ἵνα, φράττοντες δι' αὐτοῦ καταβυθιζομένου, ἔστω καὶ διὰ παρασπονδίας, τὴν στενὴν καὶ ἀβαθῆ εἴσοδον τοῦ κόλπου, ἐμποδίσωσιν εἰς τὸ ἑξῆς τὸν διάπλουν τῶν Ἑλληνικῶν πολεμικῶν. Ὁ πλοίαρχος ὅμως τῆς «Μακεδονίας», διὰ στροφῆς δεξιᾶς, ἔρριψεν ὁλοταχῶς τὸ πλοῖον πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀκτίου καὶ ἀφῆκεν οὕτω τὴν δίοδον τοῦ κόλπου ἐλευθέραν. Τὸ πλήρωμα ἐσώθη ἀλλ' αἱ ζημίαι τοῦ ἀτμοπλοίου ὑπῆρξαν με-

γάλαι. Τυχαίως ἐπιβαίνων αὐτοῦ ὁ ἀπόστρατος συνταγματάρχης Κλεάνθης Γκολφινόπουλος ὑπέστη τραῦμα δεινόν, ἐξ οὗ ἀπεβίωσε κατόπιν ἐπὶ τῆς ἀτμοβάριδος «Ἄκτιον», παρασχὼν οὕτω ἑαυτὸν πρῶτον ἀθῷον θῦμα τοῦ μήπω κηρυχθέντος πολέμου. Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ προκλήσεις καὶ αἱ παρασπονδίαι τῶν Τούρκων ἐφ' αἷς διεμαρτύρετο ἡ Ἑλλην. Κυβέρνησις καὶ αἵτινες ἔφερον ὡς μοιραῖον ἀποτέλεσμα τὴν ἄμεσον κήρυξιν τοῦ πολέμου.

Οἱ Τοῦρκοι ἐν τούτοις εἶχον προμελετήσει καὶ καταστρώσει ἤδη τέλειον πολεμικὸν σχέδιον, ὅταν προέβαινον εἰς τὰς ἐγκληματικὰς ταύτας παρασπονδίας, ἐνῷ ἡμεῖς, ἐξ ἀβελτηρίας τῶν ἁρμοδίων καὶ ἐκ τῆς μὴ συστάσεως τῶν ἀναγκαίων μέσων, ἠγνοοῦμεν καὶ αὐτὰς πολλάκις τὰς κινήσεις τῶν ἀντιπάλων, καὶ αὐτὰς τὰς θέσεις ἃς κατεῖχον, καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν δύναμιν ἣν ἑκασταχοῦ διέθετον. Τὸ πολεμικὸν δὲ τοῦτο σχέδιον τῶν Τούρκων εἶχεν ἐκπονηθῆ ὑπὸ ἀξιωματικῶν Γερμανῶν, καθ' ἃ ἐδήλου βραδύτερον διὰ τῆς «Ἑβδομαδιαίας Στρατιωτικῆς» ἐφημερίδος τοῦ Βερολίνου ὁ διοργανωτὴς τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ Γερμανὸς Φὸν δὲρ-Γκόλτς πασσᾶς· τὸ πρῶτον σχέδιον εἶχε καταρτισθῆ κατὰ τὰς μεθοριακὰς συμπλοκὰς τοῦ 1886, ἔμενεν ὅμως ἀνεφάρμοστον ἅτε τούτων μὴ καταληξασῶν εἰς πόλεμον τότε. Ἐπὶ τῇ βάσει δὲ τοῦ σχεδίου τούτου ἐγένετο ἤδη τὸ δεύτερον, διότι καὶ τότε καὶ τώρα τὰς αὐτὰς σχεδὸν δυνάμεις διέθετεν ἡ Ἑλλάς, τὰς αὐτὰς δὲ περίπου καὶ ἡ Τουρκία, μὲ μόνην τὴν διαφοράν, ὅτι ἡ τελευταία αὕτη, κατόπιν μᾶλλον ἐμπεριστατωμένης μελέτης, ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐνισχύσῃ σώματά τινα εἰδικὰ τοῦ στρατοῦ της· οὕτω δὲ εἶχε προστεθῆ τόρα μείζων δύναμις ἐν τῷ ἱππικῷ καὶ μεγαλείτερος ἀριθμὸς πυροβόλων ἐν τῷ πυροβολικῷ τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ.

Τὸ σχέδιον εἶχεν ὡς προϋπόθεσιν τὴν κατὰ θάλασσαν ὑπεροχὴν τῆς Ἑλλάδος καὶ ἕνεκα τούτου βάσις αὐτοῦ ἦτο ταχεῖα ἐπίθεσις κατὰ ξηρὰν ἵνα ἐμποδισθῶσιν οἱ Ἕλληνες ἀπὸ ἐνδεχομένης προκλήσεως ἐξεγέρσεων εἰς τὰς νήσους καὶ ἀποκοπῆς τῆς κατὰ θάλασσαν συγκοινωνίας πρὸς εἰσαγωγὴν στρατοῦ εἰς τὸ θεσσαλικὸν πεδίον τοῦ πολέμου. Διότι εἰς τὴν Θεσσαλίαν καὶ τὴν Ἀττικὴν θὰ ἐζητεῖτο ἡ ἀποφασιστικὴ μάχη, ἐνῷ ἐν Ἠπείρῳ, ὅπου ἡ ἐπίθεσις δὲν εἶχε κανένα σκοπὸν διὰ τοὺς Τούρκους, θὰ ἐτηρεῖτο ἄμυνα, ἐν ἀνάγκῃ δὲ ἀκόμη θὰ ἐγκατελείπετο τὸ μεσημβρινὸν μέρος τῆς ἐπαρχίας.

Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐν Θεσσαλίᾳ κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ 1886 ὅπως καὶ κατὰ τὸ σημερινὸν ἀπετελεῖτο ἀπὸ 7 μεραρχίας πεζικοῦ καὶ μίαν ἱππικοῦ. Ὡς πρὸς τὸ μέρος ὅπου θὰ ἐγίνετο ἡ ἐπίθεσις ἡ μέλλουσα νὰ ὁδηγήτῃ πρὸς τὴν Λάρισσαν πρὸς βορρᾶν διὰ Ραψάνης καὶ Νεζεροῦ ἢ πρὸς δυσμὰς διὰ τῶν στενῶν τοῦ Δαμασίου πρὸς τὸν Ξεριᾶ καὶ ἀπὸ τὸ Καλαμάκι πρὸς τὸν Πηνειόν, προτιμητέα ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ Γκόλτς ἡ τελευταία, καθόσον πρὸς βορρᾶν ὑποστηριζόμενοι οἱ Ἕλληνες ὑπὸ τοῦ στόλου, θὰ ἐπεχείρουν μὲ τὴν κυρίαν αὐτῶν δύναμιν νὰ προχωρήτωσι πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, καὶ ἑπομένως ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐκτιθέμενος, θὰ εὕρισκεν ἀπέναντι

του τὸ ἑλληνικὸν μέτωπον, ὅτι θὰ ἠδύνατο μὲν ἴσως ν' ἀπωθήσῃ τὸν ἐχθρόν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὸν κατασυντρίψῃ, ἐνῷ πρὸς δυσμὰς θ' ἀπέφευγε τοῦτο καὶ θὰ ἔφθανεν εἰς ταχέα ἀποτελέσματα, οὕτω δὲ θὰ ἠμποδίζοντο ναυτικαὶ ἐπιτυχίαι καὶ διπλωματικαὶ περιπλοκαί.

Ἡ ἐπίθεσις εἶχε σχεδιασθῆ ὡς ἑξῆς:

1) Δύο μεραρχίαι ἐν Καρυᾷ καὶ Ἐλασσῶνι θὰ ἐξησφάλιζον τὰ σύνορα ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς Μελούνας, θὰ ἐπετήρουν τὰς προφυλακὰς τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸν Τύρναβον, Ραψάνην καὶ Νεζερὸν καὶ θὰ ἐφύλαττον τὴν παραλιακὴν ὁδόν. 2) Τὸ κύριον σῶμα ἀπὸ 3 μεραρχίας καὶ τὴν τοῦ ἱππικοῦ θὰ συνηθροίζετο εἰς τὰ πρὸς δυσμάς, πρὸς τὸ Δομένικον καὶ Δαμάσιον, ὀρεινὰ μέρη καὶ 3) ἡ ἕκτη μεραρχία θ' ἀπετέλει παρὰ τὴν Δεσκάτην τὴν προχωροῦσαν ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ θὰ διετήρει τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ἠπείρου. Οὕτω τὸ κύριον σῶμα θὰ ἤρχιζε τὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν εἰσβολήν, ἡ ἐν Δεσκάτῃ μεραρχία θὰ προὐχώρει πρὸς τὰ Τρίκκαλα καὶ τὴν Καλαμπάκαν καὶ θὰ ἠμπόδιζε τὰ ἐκεῖ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἀπὸ πάσης πλευρικῆς προσβολῆς κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τῶν Τούρκων, αἱ δὲ δύο πρὸς βορρᾶν ταξιαρχίαι θὰ προὐχώρουν καὶ αὗται ἀλλὰ χωρὶς νὰ στενοχωρήσωσι τὸν ἐχθρόν.

Τοιουτοτρόπως ἠλπίζετο νὰ ἐκπλήξωσι τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὰ πλάγια του καὶ τὸν ἀναγκάσουν νὰ παραταχθῇ μὲ μέτωπον πρὸς δυσμάς, οὕτως ὥστε νὰ τῷ ἀφαιρεθῇ ἡ ὀπισθοχώρησις πρὸς τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Βόλον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἐπροχώρει ἡ ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς νότον τῆς Λαρίσσης.

Τὰ κατόπιν γεγονότα θὰ δείξουν κατὰ πόσον τὸ σχέδιον τοῦτο ἐφηρμόσθη καὶ ἐπέτυχεν ἢ οὐ εἴτε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἴτε ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις αἱ πρῶται συμπλοκαί, αἱ ἀνεπίσημοι, δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ καταπαύσουν ἵνα δώσουν χώραν εἰς, πρόσκαιρον ἔστω, ἀναστολὴν ἐχθροπραξιῶν, εἰς ἀμοιβαίας ἐξηγήσεις ἢ διαπραγματεύσεις. Αἱ πρῶται συμπλοκαὶ προώριστο νὰ συνεχισθῶσι τὴν ἐπιοῦσαν σφοδρότεραι καὶ ἐπὶ μείζονος ἐκτάσεως συγχρόνως μὲ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐπισήμου τῶν σχέσεων διακοπῆς ἐκ μέρους τῆς Πύλης.

Ἡ ἔναρξις τοῦ πολέμου ἐξεδηλώθη ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ, διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων Πρεβέζης κ.τ.λ. ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στόλου, ἐν Ἄρτῃ διὰ μονομαχίας πυροβολικοῦ ἐκ τῶν ἀντιμετώπων πυροβολείων, ἐν Θεσσαλίᾳ δὲ τέλος διὰ συγκρούσεων νέων περὶ τὴν Ἀνάληψιν καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ πυρὸς εἰς τοὺς ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Κούτρας σταθμοὺς ὧν τοὺς πλείστους κατελάμβανον καὶ ἐπυρπόλουν οἱ ἡμέτεροι.

:o:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Πρῶται μάχαι ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ὁροθετικὴ γραμμὴ ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Μπατσοῦ. — Ἀπὸ Μπατσοῦ μέχρι Μπουγαζίου-Τυρνάβου — Ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων ἐν Γκριτζόβαλι καὶ Μελούνᾳ. — Ἀνακοίνωσις τῆς Πύλης περὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Ἐκτόπισις τῶν Τούρκων ἀπὸ Πατσοῦ καὶ Ραχόβρυσης. — Μάχαι ἐν Μελούνᾳ, Γκριτζόβαλι, καὶ Λυγαριᾷ. — Μεγάλαι ἐνισχύσεις τῶν Τούρκων — Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα κλονίζονται. — Δεκατισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. — Θάνατος τοῦ Χαφὶζ πασσᾶ. — Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Γκριτζόβαλι καὶ Μελούναν — Νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Πατσῷ καὶ Ταφὶλ-Βρύση. — Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Τσαρίτσανην καὶ πολιορκία τοῦ Μενεξὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. — Ἐγκατάλειψις τῶν καταληφθεισῶν θέσεων ἕνεκα τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Μελούνας. — Συγκέντρωσις εἰς Δρεπάνι καὶ Δοσφάκι μέχρι Δελερίων — Εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ Μπουγαζίου Τυρνάβου. — Ὁροθετικὴ γραμμὴ Μαυρελίου-Βελεμιστίου. — Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων ἐκ Βελεμιστίου. — Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἀσπροκκλησιᾷ — Νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Τσούκᾳ καὶ προέλασις μέχρι Πιτσουγκιῶν. — Ἐντύπωσις ἐν Ἑλλάδι καὶ Εὐρώπῃ ἐκ τῶν πρώτων πολεμικῶν γεγονότων. — Ἀκράτητος ἐνθουσιασμὸς ἐν Ἰταλίᾳ. — Συγκρούσεις εἰς τὰ Τουρκομαυροβουνιωτικὰ σύνορα. — Ἀπόδρασις Ἀλβανῶν ἐξ Ἠπείρου. — Δήλωσις τοῦ Μουνὶρ βέη πρὸς τὸν Ἀννοτῶ περὶ παύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Πεῖνα καὶ θάνατοι ἐξ ἀσιτίας ἐν Κρήτῃ. — Πολεμικὰ μέτρα τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως — Ἐνίσχυσις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν — Ἀναχώρησις τῆς «φιλελληνικῆς Λεγεῶνος» διὰ τὰ σύνορα. — Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους περὶ τελέσεως πανδήμων δεήσεων. — Φόβοι τῶν Μουσουλμάνων ἐν Χίῳ. — Πρότασις τῆς Ἀγγλίας περὶ ἄρσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης καὶ ἀπόρριψις αὐτῆς. — Πρότασις τοῦ Μουράβιεφ περὶ οὐδετερότητος τῶν Δυνάμεων. — Θάνατος τοῦ Μάρκου Ρενιέρη καὶ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ.

Ἠδράνουν ἔτι ἀντιμέτωπα τ' ἀντίπαλα στρατεύματα ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν συνόρων, ἑκατέρωθεν τῶν λευκῶν στιγμάτων ἅτινα σημειοῦσιν ἐπ' αὐτῶν οἱ διπλοῖ πολεμικοὶ σταθμοί, τὰ ὁρατὰ ταῦτα σύμβολα τὰ καθορίζοντα τὸ ὅριον τῆς δικαιοδοσίας ἑκάστου κράτους, τὸ τέρμα καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰδικῆς ἐλευθερίας ἑκάστου λαοῦ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τελειοποιηθείσης φενάκης πρὸς συγκάλυψιν τῆς οἰκτρᾶς φαλακρότητος τῶν ἰδεῶν ἐφ' ὧν ἑδράζονται οἱ θεσμοί—πο-

λιτειακοὶ καὶ ἐθνολογικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ἀκόμη—ὑφ' οὓς διέπεται ἢ μᾶλλον ὑφ' οὓς δουλεύει ἡ σύγχρονος ἐλευθερία.

Ἠδράνουν ἔτι ὅταν αἴφνης τὴν 4 Ἀπριλίου ἐγνώσθη ὅτι, παρασπονδοῦντες οἱ Τοῦρκοι εἶχον πειραθῆ νὰ κατασκευάσουν ὀχυρώματα ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ ἐντεῦθεν τοῦ σταθμοῦ Μπαϊρακτάρη. Μόλις τὸ διάβημα τῶν Τούρκων κατεφωράθη, ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ τῶν φρουρῶν τῶν δύο ἀντικριζόντων ὁμωνύμων σταθμῶν. Ἀλλὰ τὸ πῦρ μεταδίδεται πάντοτε πολὺ εὐκολώτερον πάσης ἐπιδημίας καὶ ἐκ τοῦ Μπαϊρακτάρη μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ σύγκρουσις ἐγενικεύθη μέχρι Νεζεροῦ, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, 5 Ἀπριλίου, μέχρι Πατσοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη σύρραξις ὑπῆρξε σφοδρὰ καὶ ἡ ἐπίθεσις ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων λίαν ὁρμητική, ἐπικρατησάντων μετὰ μικρὸν καὶ πυρπολησάντων τοὺς ὀθωμανικοὺς σταθμοὺς οὓς εἶχον καταλάβει.

Μ. Ἀντωνιάδης, συνταγματάρχης
Διοικητὴς τῆς 4ης ταξιαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἡ ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Μπατσοῦ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ ΒΑ πρὸς τὸ ΝΔ περιλαμβάνει δὲ τοὺς ἀκολούθους σταθμούς:

— Τὴν Ἀνάληψιν, ἧς περιεγράψαμεν ἤδη τὰς συμπλοκὰς καὶ τὰς ἔριδας· τὸ Περδίκι καὶ τὸν ὁμώνυμον Τουρκικὸν εἰς ἀπόστασιν 25' ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁδὸς ἀνωφερὴς καὶ δύσβατος περᾷ μετὰ 15' ἀπὸ μικροῦ ναΐσκου «Προφήτης Ἠλίας»· τὴν Ραψανόστραταν εἰς ἀπόστασιν 15' καὶ τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικόν, ἀφισταμένους μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου Νεζερὸς πρὸς ὃ συγκοινωνεῖ δι' ὁδοῦ ὁμαλῆς παρακολουθούσης τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τῆς φερωνύμου λίμνης, μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ἀπὸ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Καρνά· τὸν Κάτω Κλέφτ-Γεντίκ μετὰ 10', καὶ τὸν Ἄνω Κλέφτ-Γεντίκ μετὰ 20', ὅπου βρύσις «Χαντζῆ» μετ' ἀφθόνου ὕδατος. Ἐδῶ τὸ ἔδαφος εἶναι μαλακώτερον, κοσμεῖται δὲ σποράδην ἀπὸ κέδρους, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων διέρχεται ὁδὸς βατή, φέρουσα μετὰ τέταρτον ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Δύο Δένδρα, εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 2 ¼ ὡρῶν ἀπὸ Νεζεροῦ, ἀντικρὺ τοῦ ἐπὶ λόφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 250 βημάτων ὁμωνύμου Ὀθωμανικοῦ, καὶ συγκοινωνοῦντα πρὸς τὰ χωρία Δερελῆ καὶ Μουσουλὰρ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς κοιλάδος Κόσδερε, ὅπου ὁ ποιμενικὸς συνοικισμὸς «Ὀλυμπιάς», ἀπέχων 7 ὥρ. ἀπὸ Τυρνάβου (ΝΔ), 4 ½ δὲ ὥρ. ἀπὸ Δερελῆ, δι' ὁδοῦ κατωφερεστάτης

Κατοπτεύσεις Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν Μελούνᾳ.

καὶ δυσβάτου εἰς ἀγύμναστα φορτηγά· ἑτέρα δὲ ἀτραπὸς ἐντεῦθεν ἀνωφερεστάτη καὶ δύσβατος φέρει μετὰ 1 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Γκονταμάν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπίσης φέρει καὶ ἑτέρα ἀνωφερὴς μὲν ἀλλὰ ἐπὶ μαλακοῦ ἐδάφους ὁδὸς ἐκ τοῦ σταθμοῦ τῶν Δύο Δένδρων· τὸ Γκονταμὰν ἀπέχει τρεῖς ὥρας ἀπὸ Νεζεροῦ, ἔχει δ' ἀντικρὺ καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 βημάτων τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικὸν σταθμόν, ἐν ᾧ ἡμίσειαν ὥραν περαιτέρω καὶ κατόπιν δεσπόζοντός τινος ὑψώματος διακρίνεται ἕτερος Τουρκικὸς σταθμός, ὁ τοῦ «Δικαίλου ἢ Πόρου» ὁπόθεν τελεῖται ἐντὸς 2 1)2 ὡρῶν ἡ μεταξὺ τῶν χωρίων Δελέρια καὶ Καρυὰ συγκοινωνία, ἑτέρα δὲ ἀνωφερὴς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ ἐδάφει ὁδὸς φέρει μετὰ 1)4 ὥρ. εἰς τὸν σταθμὸν Μπαϊρακτάρη καὶ τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικόν, ἀφ' ὧν ἡ ὁδὸς ἀνερχομένη καὶ κατερχομένη γκιώδη λόφον, φέρει μετὰ 20' εἰς τὸν σταθμὸν Σουβλισμένου, ἀπέχοντα τετράωρον ἀπὸ Μελούνας καὶ 50 μόλις βήματα ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ· τὸν Λιάκου Ταμπούρια, ἀπέχοντα τοῦ προηγουμένου 1)2 ὥραν, 3 1)2 ἀπὸ Μελούνας καὶ 5 ἀπὸ Δελέρια, ἐν ᾧ ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς κεῖται εἰς ἀπόστασιν 25' συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ ἡμετέρου διὰ χαλικώδους καὶ κατωφεροῦς ἀτραποῦ, δι' ἑτέρας δὲ βατῆς ὁδοῦ παρερχομένης τὸν λόφον «Ψηλόρραχη», (ὅπου ἕτερος ὀθωμ. σταθμός), πρὸς τὴν τουρκικὴν κωμόπολιν Τσαρίτσανην, ἐνῷ ἑτέρα ἀπ' εὐθείας ἀτραπὸς φέρει πρὸς τὸν σταθμὸν Κορομηλιά (ἑλληνικὸν καὶ ὀθωμανικόν), καὶ τρίτη, ΒΔ βαίνουσα, εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Καρυάν.

Ἀπὸ «Ψηλόρραχης» μέχρι τοῦ ἐπίσης τουρκικοῦ σταθμοῦ «Λιάκου 'ς τὰ Ταμπούρια» ἡ ἀπόστασις εἶναι 20', ἀπὸ δὲ τούτων 25' μέχρι τοῦ ἡμετέρου «Κορομηλιά», ἀφισταμένου ὥρας 2 ἀπὸ τῆς ΝΔΝ κειμένης ἕδρας πάντοτε λόχου Μελούνας καὶ ἔχοντος ἀντικρύ του, εἰς ἀπόστασιν 30 μόνον βημάτων, τὸν φερώνυμον ὀθωμανικὸν σταθμόν.

Ἐκ Κορομηλιᾶς ὁδὸς ὁμαλῶς κατωφερὴς κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα ἀναρριχωμένη ἐπίσης εὔβατον λόφον φέρει μετὰ 20' εἰς τὸν σταθμὸν Ταρὶλ-Βρύση, κείμενον εἰς ὕψος 1118 μέτρων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ προχείρου κατασκευῆς λιθόκτιστος στρατών, ὁδὸς δ' ἐξ αὐτοῦ φέρει μετὰ 2 ὥρας εἰς τὸ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ξεριᾶ χωρίον Καρατσόλ, ὅπου ὑπάρχει τηλεγραφικὴ συγκοινωνία μετὰ τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσσης ὡς καὶ μετὰ τῶν χωρίων Λυγαριὰ καὶ Γριτζόβαλι. Ἀπὸ τούτου φέρει μετὰ 20' διὰ μέσου ἀραιῶς δενδρώδους μαλακοῦ ἐδάφους εἰς τὸν σταθμὸν Ραχόβρυση, δύο δ' ἐντεῦθεν ὁδοί, ἡ μὲν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ δύσβατος μετὰ 1)2 ὥραν, ἡ δὲ ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους διὰ μέσου εὐβάτου δάσους πρίνων, φέρουσι πρὸς τὸν εἰς ὕψος 914 μέτρων κείμενον σταθμὸν Μπατσὸς ἢ Πατσός, ἔχοντα δυσμικῶς βαθεῖαν χαράδραν δι' ἧς περᾷ ἡ πρὸς τὸ Καρατσὸλ φέρουσα μετὰ 1 1)2 ὥραν ὁδός, ἀντικρὺ δὲ εἰς ἀπόστασιν 15' τὸν ὁμών. ὀθωμανικόν. Ἐντεῦθεν εἰς ἀπόστασιν 50' ὑψοῦται ὁ ἀπότομος κωνικὸς λόφος Μενεξές, εἰς ὃν ἀνέρχεταί τις δι' ἀτραποῦ ἀνωφερεστάτης ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ

χωρούσης, μετὰ 1)4 ὥρας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μενεξὲ ἡμίσειαν ὥραν ΝΑ ὑψοῦται ὁ ἡμέτερος μέγας σταθμὸς τῆς Μελούνας καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 βημάτων ὁ φερώνυμος ὀθωμανικὸς ἀντικρὺ τῆς Τσαρίτσανης ἀφ' ἧς καὶ ὑδρεύεται.

Ἡ ἑλληνικὴ «Μελούνα» κεῖται εἰς ὕψος 518 μέτρων, κόπτει δὲ τὴν μεταξὺ Τυρνάβου, Τσαρίτσανης καὶ Ἐλασσῶνος συγκοινωνίαν, ὑδρεύεται δὲ ἐκ τῆς πηγῆς «Μάτι» κειμένης ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Τύρναβον ὁδοῦ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ 1 3]4 ὥρας. Ἀνατολικῶς τῆς Μελούνας ἐπὶ τῶν κλιτύων δὲ τῆς αὐτῆς κορυφογραμμῆς εὕρηται τὸ χωρίον Λιγαριά, μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ σταθμοῦ.

Τοιαύτη ἡ τοπογραφικὴ θέσις καὶ ἡ διάπλασις τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐβρόντησαν τὰ ὅπλα τῆς ἑλληνοτουρκικῆς μονομαχίας, ἧς γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε τὴν πρώτην μόνον, ἐν Νεζερῷ-Ἀναλήψει, σκηνήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς θέσεις ἁπάσας, ὅπου ἐπεχείρησαν προσβολὴν οἱ Τοῦρκοι, ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν, ἐξετοπίσθησαν δὲ τέλος καὶ οἱ σταθμοί των κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Οὕτω καὶ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἦλθον εἰς σύγκρουσιν καὶ πάντες οἱ ἐντεῦθεν μέχρι Μπογαζίου τοῦ Τυρνάβου καὶ Σιδηροπάλουκου σταθμοί, ὧν ἡ τοπογραφικὴ θέσις εἶναι ἡ ἀκόλουθος (1).

Ὁδὸς ὁμαλὴ ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Μελούνα ἀναχωροῦσα φέρει μετὰ 1)2 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Χασὰν Μελούνα, πρὸς Ν, κείμενον εἰς ὕψος 547 μέτρων, ἀπὸ τούτου δέ, βαίνουσα πρὸς ὁμαλὴν ἀνωφέρειαν, φθάνει μετὰ 1)2 ὥρ. εἰς Μπούρνα Τρύπα, ἀφ' ἧς ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμὸς ἀπέχει εἴκοσι μόλις βήματα. ΝΑ τῶν δύο τούτων σταθμῶν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον ὀροπεδίου ἑνὸς χιλιομέτρου μήκους καὶ ἡμίσεως πλάτους, τέταρτον δ' ὥρας ἀπὸ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς κεῖται τὸ χωρίον Γκριτζόβαλι συγκείμενον ἐκ 30—35 οἰκιῶν. Πρὸς τοῦτο φέρει ὁδὸς ἐκ Τυρνάβου, διακλαδουμένη μεθ' 1]2 ὥραν ὅτε διέρχεται ἀπὸ τὸ Κριτῆρι καὶ καταλείπουσα δεξιόθεν ἁμαξιτὴν τοιαύτην φέρουσαν εἰς τὸ Μάτι· καὶ αὕτη δὲ διακλαδοῦται εἰς δύο καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁδηγεῖ εἰς τὴν πηγὴν «Μάτι» ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσδύει ἐντὸς στενῆς, ἀνύδρου καὶ ἐπικλινεστάτης χαράδρας τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖ τὴν φορὰν ἐπὶ 3)4 τῆς ὥρας, εἶτα δέ, δι' ὁμαλῶς ἀνωφεροῦς ὀροπεδίου, καταλήγει μεθ' 1)2 ὥραν εἰς Γκριτζόβαλι, τρεῖς ὥρας ἀπὸ Τυρνάβου. Τρίτη ὁδὸς ἐφ' ὁμαλῆς κατωφερείας φέρει ἐκ Μπούρνα Τρύπας μετὰ τρία τέταρτα ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Μπέη Λάκκα, κείμενον ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ πρανοῦς λοφοβούνου 838 μέτρα ὑψηλοῦ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ σταθμὸς Προφήτης Ἠλίας τοῦ Γκριτζόβαλι. Εἰς τὴν ἀντικρὺ δὲ κλιτὺν τοῦ βουνοῦ Παπαλείβαδο (877 μ.) καὶ 500 μέτρα μακρὰν τοῦ σταθμοῦ Μπέη Λάκκα ὑψοῦται ὁ ὁμώνυμος τουρκικός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁδὸς κατωφερὴς καταλήγει μετὰ μίαν ὥραν εἰς

(1) Ὅρα Ν. Θ. Σχινᾶ «Ὁδοιπορικὰ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς».

τὸ χωρίον Σκόμπα, κείμενον εἰς τὰ ΝΑ τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ΒΑ τοῦ Δομενίκου· ἑτέρα δὲ ἀνωφερὴς ἀτραπὸς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοῦ σημείου ἀναχωροῦσα, καταλήγει εἰς τὸν σταθμὸν Παπαλείβαδο, εἰς ἀπόστασιν 20 μόλις βημάτων ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός, ἀπέχων ἀπὸ Γκριτζόβαλι ὥραν 1 1)2.

Μίαν ὥραν νοτιώτερον κεῖται ὁ σταθμὸς Δρεπάνι, ἀφιστάμενος δι' ἀπ' εὐθείας ὁδοῦ ὥραν 1 1)2 ἀπὸ Γκριτζόβαλι, μόλις δὲ εἰς δέκα βημάτων ἀπόστασιν ὑψοῦται ὁμώνυμος τουρκικός. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλῶς ἀνωφερὴς περέρχεται μετὰ 3]4 ὥρας ἀπὸ τοῦ κατηργημένου ἑλληνικοῦ σταθμοῦ 'Αρπάκι, στρεφομένη δ' εἶτα πρὸς Ν, φθάνει μετὰ 15' εἰς τὸ Λοσφάκι, κείμενον εἰς ὕψος 715 μέτρων, ἐν ᾧ 50 βήματα ἀφίσταται τούτου ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμός. Ἀμφότεροι δὲ

ἀπὸ Γκριτζόβαλι ἀπέχουν 1 1)2 ὥραν. Τὸ Λοσφάκι ἔχει ἰδιαιτέραν στρατηγικὴν σημασίαν διότι δεσπόζει ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Τυρνάβου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Δαμασίου πρὸς τὸ ὀθωμανικόν.

Ἐντεῦθεν ἡ ὁδός, παρακολουθοῦσα τὴν ὁροθετικὴν γραμμήν, βαίνει νοτίως, συναντῶσα μετὰ 22' μὲν τὴν Πλαγιάν μετὰ δ' ἕτερα 18' τὴν Διπλῆν Ράχην εἰς ὕψος 366 μέτρων, καὶ τέλος μετὰ 5' ἔτι, καταλήγει εἰς τὸν Προφήτην Ἡλίαν Τυρνάβου, σταθμὸν κείμενον 1)2 ὥραν δυσμικῶς τῆς πόλεως Τύρναβος καὶ 50 μόλις βήματα μακρὰν τοῦ ὁμων. ὀθωμανικοῦ. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης περᾷ ἡ μεταξὺ Τυρνάβου καὶ Δαμασίου 2 1)2 ὡρῶν ὁδὸς (Διάσελο). Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦσα ὁμαλῶς ἀνωφερὴς ὁδὸς περᾷ μετὰ 15' τοῦ κατηργημένου ἑλλην. σταθμοῦ Διάσελο καὶ μετὰ ἕτερα 25' καταλήγει εἰς ὕψος 457 μέτρων ὅπου ὁ σταθμὸς Τρυπημένη, ἔχων καὶ πύργον, εἰς ἀπόστασιν 1,10' ἀπὸ Τυρνάβου, ἐν ᾧ 850 μέτρα νοτίως κεῖται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός. Ὕδωρ διὰ τοὺς σταθμοὺς ἀπὸ Λοσφάκι μέχρις ἐδῶ δὲν εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἀλλὰ μεταφέρεται ἀπὸ Τυρνάβου.

Μεσημβρινώτερον ἔτι, περὶ τὴν εὐρυτάτην πετρώδη καὶ ξηρὰν κοίτην τοῦ ἐδῶ διασχίζοντος τὴν μεθόριον γραμμὴν ποταμοῦ Ξερηᾶ, κεῖται ὁ σταθμὸς Μπογάζι (στενόν, δίοδος) ἔχων διπλοῦν οἴκημα καὶ ἀπέχων μίαν ὥραν ἀπὸ Τυρνάβου μεθ' οὗ συνδέεται διὰ παραποταμίου ὁδοῦ ὁμαλωτάτης καὶ βαινούσης μέσῳ

γραφικῶν κήπων καὶ ἀγρῶν. Ἐντεῦθεν ὁδὸς ὁμαλὴ κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ ἀνωφερεστάτη καὶ δύσβατος φέρει, διὰ τῆς κοίτης τοῦ Ξηρηᾶ, μετὰ 3)4 ὥρ. εἰς τὸν κατηργημένον ἑλλην. σταθμὸν Δεμὶρ Καζῆ καὶ τὸν ἀντικρὺ ὀθωμανικὸν Κεβρεντὲ κατέχοντα θέσιν ἐπικαιροτάτην πρός τε τὸ στενὸν Μπεγάζι καὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου. Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦσα ἑτέρα ὁδὸς ἀπότομος φέρει μετὰ 1 1)4 ὥρ. εἰς τὸν σταθμὸν Σιδεροπάλουκο καὶ τὸν ὁμώνυμον ὀθωμανικόν, ἀπέχοντας 1 1/2 ὥρ. ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Πηνειὸν θέσεως Ρεβένι, ἥτις συνήθως εἶναι ἕδρα λόχου, ἡμιονικὴ δὲ ὁδὸς φέρει καὶ πρὸς τὸ πέραν τοῦ Πηνειοῦ χωρίον Γούνιτσα, δι' ἧς μεταφέρεται τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τοὺς σταθμοὺς τούτους.

Κατὰ τὰς συγκρούσεις αἵτινες ἔλαβον χώραν ἐν ἀρχῇ τῆς ρήξεως οἱ Ἕλληνες ἐπεκράτησαν καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ταύτην, ἀπὸ Ρουπάκι μέχρι Σιδεροπάλουκο, καὶ κατέστησαν μετὰ μικρὰν ἀντίκρουσιν κύριοι ὅλης τῆς κορυφογραμμῆς ταύτης καὶ τῶν σταθμῶν τῶν Τούρκων τοὺς ὁποίους ἐξώθησαν, ἐν ὁρμῇ ὑποχωροῦντας πολὺ πέραν τῆς μεθορίου γραμμῆς, πρὸς τὰ ὀθωμανικὰ χωρία Δαμάσι καὶ Δομένικον, καταδιώξαντες αὐτοὺς ἐπὶ μικρὸν καὶ ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους.

Τὰς αὐτὰς ἔσχον τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἐπιτυχίας καὶ ἐκεῖ ὅπου οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν ἐπιτιθέμενοι, ἐν τῇ περιφερείᾳ τουτέστι τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Γκριτζόβαλι, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Δρεπάνι μέχρι τῆς Μελούνας, ἤτοι περίπου ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ χωρίου Σκόμπα μέχρι τοῦ ἑλληνικοῦ Λυγαριά, ἀπωθησάντων τῶν ἡμετέρων νικηφόρως ἁπάσας τὰς ἐπιμόνους τῶν ἀντιπάλων ἐπιθέσεις, μέχρις οὗ κατέπαυσε τὸ πῦρ ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης νυκτός.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 5 Ἀπριλίου, αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν ἀπὸ πρωίας. Ὁ Σουλτάνος εἶχε διατάξει ἄμεσον εἰσβολὴν εἰς Λάρισσαν, ὁ δὲ Νελίδωφ εἶχεν ἐκφράσει γνώμην, μετὰ τὰς εἰδήσεις τῆς ἐκβάσεως τῶν πρώτων συγκρούσεων, ὅτι ναὶ μὲν οἱ Ἕλληνες φαίνονται ἐρρωμένως ἀνθιστάμενοι εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα διέθετον διπλασίας καὶ τριπλασίας ἐνιαχοῦ δυνάμεις, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ κατισχύσουν οἱ ἀντίπαλοι καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν ὁ Ἐτὲμ θὰ εὑρίσκεται εἰς Λάρισσαν».

Αὐθημερὸν διεκοινοῦτο καὶ ἡ ἐπίσημος πλέον κήρυξις τοῦ πολέμου ἣν ἡ Πύλη ἐγνωστοποίει μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν Τουρκικὸν λαὸν διὰ τοῦ ἑξῆς «ἀνακοινωθέντος» τῶν ὀθωμανικῶν ἐφημερίδων :

«Τηλεγραφήματα τῆς Α. Ἐξ. τοῦ στρατάρχου Ἐτὲμ πασσᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ἐλασσῶνι τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀναγγέλλουσιν ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατον 5)17 Ἀπριλίου οἱ Ἕλληνες ὑπερβάντες τὸ μεθόριον μετὰ μεγάλης δυνάμεως τακτικοῦ στρατοῦ, ἤρχισαν τὸ πῦρ, ὅτι ἡ μάχη ἐξακολουθεῖ καὶ ὅτι κανονιοβολισμοὶ ρίπτονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

«Ἐνῷ ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις δὲν ἔπαυε πᾶσαν καταβάλλουσα προσπάθειαν ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς εἰρήνης, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προέβη εἰς ἐχθρο-

του τὸ ἑλληνικὸν μέτωπον, ὅτι θὰ ἠδύνατο μὲν ἴσως ν' ἀπωθήσῃ τὸν ἐχθρόν, ὄχι ὅμως καὶ νὰ τὸν κατασυντρίψῃ, ἐνῷ πρὸς δυσμὰς θ' ἀπέφευγε τοῦτο καὶ θὰ ἔφθανεν εἰς ταχέα ἀποτελέσματα, οὕτω δὲ θὰ ἠμποδίζοντο ναυτικαὶ ἐπιτυχίαι καὶ διπλωματικαὶ περιπλοκαί.

Ἡ ἐπίθεσις εἶχε σχεδιασθῆ ὡς ἑξῆς:

1) Δύο μεραρχίαι ἐν Καρυᾷ καὶ Ἐλασσῶνι θὰ ἐξησφάλιζον τὰ σύνορα ἀπὸ τῆς θαλάσσης μέχρι τοῦ στενοῦ τῆς Μελούνας, θὰ ἐπετήρουν τὰς προφυλακὰς τῶν Ἑλλήνων παρὰ τὸν Τύρναβον, Ραψάνην καὶ Νεζερὸν καὶ θὰ ἐφύλαττον τὴν παραλιακὴν ὁδόν. 2) Τὸ κύριον σῶμα ἀπὸ 3 μεραρχίας καὶ τὴν τοῦ ἱππικοῦ θὰ συνηθροίζετο εἰς τὰ πρὸς δυσμάς, πρὸς τὸ Δομένικον καὶ Δαμάσιον, ὀρεινὰ μέρη καὶ 3) ἡ ἕκτη μεραρχία θ' ἀπετέλει παρὰ τὴν Δεσκάτην τὴν προχωροῦσαν ἀριστερὰν πτέρυγα καὶ θὰ διετήρει τὴν συγκοινωνίαν τῆς Ἠπείρου. Οὕτω τὸ κύριον σῶμα θὰ ἤρχιζε τὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν εἰσβολήν, ἡ ἐν Δεσκάτῃ μεραρχία θὰ προὐχώρει πρὸς τὰ Τρίκκαλα καὶ τὴν Καλαμπάκαν καὶ θὰ ἠμπόδιζε τὰ ἐκεῖ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἀπὸ πάσης πλευρικῆς προσβολῆς κατὰ τοῦ κυρίου σώματος τῶν Τούρκων, αἱ δὲ δύο πρὸς βορρᾶν ταξιαρχίαι θὰ προὐχώρουν καὶ αὗται ἀλλὰ χωρὶς νὰ στενοχωρήσωσι τὸν ἐχθρόν.

Τοιουτοτρόπως ἠλπίζετο νὰ ἐκπλήξωσι τὸν ἑλληνικὸν στρατόν, νὰ ἐπιπέσωσιν εἰς τὰ πλάγια του καὶ τὸν ἀναγκάσουν νὰ παραταχθῇ μὲ μέτωπον πρὸς δυσμάς, οὕτως ὥστε νὰ τῷ ἀφαιρεθῇ ἡ ὀπισθοχώρησις πρὸς τὰ Φάρσαλα καὶ τὸν Βόλον. Πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον θὰ ἐπροχώρει ἡ ταξιαρχία τοῦ ἱππικοῦ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς νότον τῆς Λαρίσσης.

Τὰ κατόπιν γεγονότα θὰ δείξουν κατὰ πόσον τὸ σχέδιον τοῦτο ἐφηρμόσθη καὶ ἐπέτυχεν ἢ οὔ εἴτε ἐν γενικαῖς γραμμαῖς εἴτε ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτοῦ.

Ἐν τούτοις αἱ πρῶται συμπλοκαί, αἱ ἀνεπίσημοι, δὲν ἦτο πεπρωμένον νὰ καταπαύσουν ἵνα δώσουν χώραν εἰς, πρόσκαιρον ἔστω, ἀναστολὴν ἐχθροπραξιῶν, εἰς ἀμοιβαίας ἐξηγήσεις ἢ διαπραγματεύσεις. Αἱ πρῶται συμπλοκαὶ προώριστο νὰ συνεχισθῶσι τὴν ἐπιοῦσαν σφοδρότεραι καὶ ἐπὶ μείζονος ἐκτάσεως συγχρόνως μὲ τὴν ἀναγγελίαν τῆς ἐπισήμου τῶν σχέσεων διακοπῆς ἐκ μέρους τῆς Πύλης.

Ἡ ἔναρξις τοῦ πολέμου ἐξεδηλώθη ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ, διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων Πρεβέζης κ.τ.λ. ὑπὸ τοῦ ἐκεῖ ἑλληνικοῦ στόλου, ἐν Ἄρτῃ διὰ μονομαχίας πυροβολικοῦ ἐκ τῶν ἀντιμετώπων πυροβολείων, ἐν Θεσσαλίᾳ δὲ τέλος διὰ συγκρούσεων νέων περὶ τὴν Ἀνάληψιν καὶ ἐπεκτάσεως τοῦ πυρὸς εἰς τοὺς ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Κούτρας σταθμοὺς ὧν τοὺς πλείστους κατελάμβανον καὶ ἐπυρπόλουν οἱ ἡμέτεροι.

———— :o: ————

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ

Πρῶται μάχαι ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ὁροθετικὴ γραμμὴ ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Μπατσοῦ. — Ἀπὸ Μπατσοῦ μέχρι Μπουγαζίου-Τυρνάβου — Ἐπιτυχίαι τῶν Ἑλλήνων ἐν Γκριτζόβαλι καὶ Μελούνᾳ. — Ἀνακοίνωσις τῆς Πύλης περὶ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Ἐκτόπισις τῶν Τούρκων ἀπὸ Πατσοῦ καὶ Ραχόβρυσης. — Μάχαι ἐν Μελούνᾳ, Γκριτζόβαλι, καὶ Λυγαριᾷ. — Μεγάλαι ἐνισχύσεις τῶν Τούρκων — Τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα κλονίζονται. — Δεκατισμὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. — Θάνατος τοῦ Χαφὶζ πασσᾶ. — Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Γκριτζόβαλι καὶ Μελούναν — Νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Πατσῷ καὶ Ταφὶλ-Βρύση. — Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Ἰσαρίτσανην καὶ πολιορκία τοῦ Μενεξὲ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. — Ἐγκατάλειψις τῶν καταληφθεισῶν θέσεων ἕνεκα τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Μελούνας. — Συγκέντρωσις εἰς Δρεπάνι καὶ Δοσφάκι μέχρι Δελερίων — Εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων διὰ τοῦ Μπουγαζίου Τυρνάβου. — Ὁροθετικὴ γραμμὴ Μαυρελίου-Βελεμιστίου. — Ὑποχώρησις τῶν Τούρκων ἐκ Βελεμιστίου. — Ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων ἐν Ἀσπροκκλησιᾷ — Νίκη τῶν Ἑλλήνων ἐν Τσούκᾳ καὶ προέλασις μέχρι Πιτσουγκιῶν. — Ἐντύπωσις ἐν Ἑλλάδι καὶ Εὐρώπῃ ἐκ τῶν πρώτων πολεμικῶν γεγονότων. — Ἀκράτητος ἐνθουσιασμὸς ἐν Ἰταλίᾳ. — Συγκρούσεις εἰς τὰ Τουρκομαυροβουνιωτικὰ σύνορα. — Ἀπόδρασις Ἀλβανῶν ἐξ Ἠπείρου. — Δήλωσις τοῦ Μουνὴρ βέη πρὸς τὸν Ἀννοτὼ περὶ παύσεως τῶν ἐχθροπραξιῶν. — Πεῖνα καὶ θάνατοι ἐξ ἀσιτίας ἐν Κρήτῃ. — Πολεμικὰ μέτρα τῆς Ἑλλην. Κυβερνήσεως — Ἐνίσχυσις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν — Ἀναχώρησις τῆς «Φιλελληνικῆς Λεγεῶνος» διὰ τὰ σύνορα. — Ἐγκύκλιος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πρὸς τὰς ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς τοῦ Κράτους περὶ τελέσεως πανδήμων δεήσεων. — Φόβοι τῶν Μουσουλμάνων ἐν Χίῳ. — Πρότασις τῆς Ἀγγλίας περὶ ἄρσεως τοῦ ἀποκλεισμοῦ τῆς Κρήτης καὶ ἀπόρριψις αὐτῆς. — Πρότασις τοῦ Μουράβιεφ περὶ οὐδετερότητος τῶν Δυνάμεων. — Θάνατος τοῦ Μάρκου Ρενιέρη καὶ χαρακτηρισμὸς αὐτοῦ.

Ἠδράνουν ἔτι ἀντιμέτωπα τ' ἀντίπαλα στρατεύματα ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν συνόρων, ἑκατέρωθεν τῶν λευκῶν στιγμάτων ἅτινα σημειοῦσιν ἐπ' αὐτῶν οἱ διπλοῖ πολεμικοὶ σταθμοί, τὰ ὁρατὰ ταῦτα σύμβολα τὰ καθορίζοντα τὸ ὅριον τῆς δικαιοδοσίας ἑκάστου κράτους, τὸ τέρμα καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς εἰδικῆς ἐλευθερίας ἑκάστου λαοῦ, κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην τῆς τελειοποιηθείσης φενάκης πρὸς συγκάλυψιν τῆς οἰκτρᾶς φαλακρότητος τῶν ἰδεῶν ἐφ' ὧν ἑδράζονται οἱ θεσμοί—πο-

λιτειακοὶ καὶ ἐθνολογικοὶ καὶ κοινωνικοὶ ἀκόμη—ὑφ' οὓς διέπεται ἢ μᾶλλον ὑφ' οὓς δουλεύει ἡ σύγχρονος ἐλευθερία.

Ἠδράνουν ἔτι ὅταν αἴφνης τὴν 4 Ἀπριλίου ἐγνώσθη ὅτι, παρασπονδοῦντες οἱ Τοῦρκοι εἶχον πειραθῆ νὰ κατασκευάσουν ὀχυρώματα ἐπὶ ἐδάφους ἑλληνικοῦ ἐντεῦθεν τοῦ σταθμοῦ Μπαϊρακτάρη Μόλις τὸ διάβημα τῶν Τούρκων κατεφωράθη, ἐπῆλθε σύγκρουσις μεταξὺ τῶν φρουρῶν τῶν δύο ἀντικριζόντων ὁμωνύμων σταθμῶν. Ἀλλὰ τὸ πῦρ μεταδίδεται πάντοτε πολὺ εὐκολώτερον πάσης ἐπιδημίας καὶ ἐκ τοῦ Μπαϊρακτάρη μικρὸν κατὰ μικρὸν ἡ σύγκρουσις ἐγενικεύθη μέχρι Νεζεροῦ, καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, 5 Ἀπριλίου, μέχρι Πατσοῦ. Ἡ πρώτη αὕτη σύρραξις ὑπῆρξε σφοδρὰ καὶ ἡ ἐπίθεσις ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων λίαν ὁρμητική, ἐπικρατησάντων μετὰ μικρὸν καὶ πυρπολησάντων τοὺς ὀθωμανικοὺς σταθμοὺς οὓς εἶχον καταλάβει.

Μ. Ἀντωνιάδης, συνταγματάρχης
Διοικητὴς τῆς 4ης ταξιαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἡ ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Μπατσοῦ ὁροθετικὴ γραμμὴ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ τοῦ ΒΔ πρὸς τὸ ΝΔ περιλαμβάνει δὲ τοὺς ἀκολούθους σταθμούς :

— Τὴν Ἀνάληψιν, ἧς περιεγράψαμεν ἤδη τὰς συμπλοκὰς καὶ τὰς ἔριδας· τὸ Περδίκι καὶ τὸν ὁμώνυμον Τουρκικὸν εἰς ἀπόστασιν 25' ἀπὸ τῶν ὁποίων ὁδὸς ἀνωφερὴς καὶ δύσβατος περᾷ μετὰ 15' ἀπὸ μικροῦ ναΐσκου «Προφήτης Ἠλίας»· τὴν Ραψανόστραταν εἰς ἀπόστασιν 15' καὶ τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικόν, ἀφισταμένους μίαν ὥραν ἀπὸ τοῦ χωρίου Νεζερὸς πρὸς ὃ συγκοινωνεῖ δι' ὁδοῦ ὁμαλῆς παρακολουθούσης τὴν ἀρκτικὴν ὄχθην τῆς φερωνύμου λίμνης, μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ἀπὸ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Καρνά· τὸν Κάτω Κλέφτ-Γεντὶκ μετὰ 10', καὶ τὸν Ἄνω Κλέφτ-Γεντὶκ μετὰ 20', ὅπου βρύσις «Χαντζῆ» μετ' ἀφθόνου ὕδατος. Ἐδῶ τὸ ἔδαφος εἶναι μαλακώτερον, κοσμεῖται δὲ σποράδην ἀπὸ κέδρους, ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων διέρχεται ὁδὸς βατή, φέρουσα μετὰ τέταρτον ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Δύο Δένδρα, εὑρισκόμενον εἰς ἀπόστασιν 2 ¼ ὡρῶν ἀπὸ Νεζεροῦ, ἀντικρὺ τοῦ ἐπὶ λόφου καὶ εἰς ἀπόστασιν 250 βημάτων ὁμωνύμου Ὀθωμανικοῦ, καὶ συγκοινωνοῦντα πρὸς τὰ χωρία Δερελῆ καὶ Μουσουλὰρ διὰ τῆς Ἑλληνικῆς κοιλάδος Κόσδερε, ὅπου ὁ ποιμενικὸς συνοικισμὸς «Ὀλυμπιάς», ἀπέχων 7 ὥρ. ἀπὸ Τυρνάβου (ΝΔ), 4 ½ δὲ ὥρ. ἀπὸ Δερελῆ, δι' ὁδοῦ κατωφερεστάτης

Κατοπτεύσεις Ἑλλήνων ἀξιωματικῶν ἐν Μελούνᾳ.

καὶ δυσβάτου εἰς ἀγύμναστα φορτηγά· ἑτέρα δὲ ἀτραπὸς ἐντεῦθεν ἀνωφερεστάτη καὶ δύσβατος φέρει μετὰ 1 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Γκονταμάν, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπίσης φέρει καὶ ἑτέρα ἀνωφερὴς μὲν ἀλλὰ ἐπὶ μαλακοῦ ἐδάφους ὁδὸς ἐκ τοῦ σταθμοῦ τῶν Δύο Δένδρων· τὸ Γκονταμὰν ἀπέχει τρεῖς ὥρας ἀπὸ Νεζεροῦ, ἔχει δ' ἀντικρὺ καὶ εἰς ἀπόστασιν 200 βημάτων τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικὸν σταθμόν, ἐν ᾧ ἡμίσειαν ὥραν περαιτέρω καὶ κατόπιν δεσπόζοντός τινος ὑψώματος διακρίνεται ἕτερος Τουρκικὸς σταθμός, ὁ τοῦ «Δικαίλου ἢ Πόρου» ὁπόθεν τελεῖται ἐντὸς 2 1)2 ὡρῶν ἡ μεταξὺ τῶν χωρίων Δελέρια καὶ Καρυὰ συγκοινωνία, ἑτέρα δὲ ἀνωφερὴς ἐν τῷ ὀθωμανικῷ ἐδάφει ὁδὸς φέρει μετὰ 1)4 ὥρ. εἰς τὸν σταθμὸν Μπαϊρακτάρη καὶ τὸν ὁμώνυμον Ὀθωμανικόν, ἀφ' ὧν ἡ ὁδὸς ἀνερχομένη καὶ κατερχομένη γαιώδη λόφον, φέρει μετὰ 20' εἰς τὸν σταθμὸν Σουβλισμένου, ἀπέχοντα τετράωρον ἀπὸ Μελούνας καὶ 50 μόλις βήματα ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ· τὸν Λιάκου Ταμπούρια, ἀπέχοντα τοῦ προηγουμένου 1)2 ὥραν, 3 1)2 ἀπὸ Μελούνας καὶ 5 ἀπὸ Δελέρια, ἐν ᾧ ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς κεῖται εἰς ἀπόστασιν 25' συγκοινωνῶν μετὰ τοῦ ἡμετέρου διὰ χαλικώδους καὶ κατωφεροῦς ἀτραποῦ, δι' ἑτέρας δὲ βατῆς ὁδοῦ περιερχομένης τὸν λόφον «Ψηλόρραχη», (ὅπου ἕτερος ὀθωμ. σταθμός), πρὸς τὴν τουρκικὴν κωμόπολιν Τσαρίτσανην, ἐνῷ ἑτέρα ἀπ' εὐθείας ἀτραπὸς φέρει πρὸς τὸν σταθμὸν Κορομηλιά (ἑλληνικὸν καὶ ὀθωμανικόν), καὶ τρίτη, ΒΑ βαίνουσα, εἰς τὴν ὀθωμανικὴν Καρυάν.

Ἀπὸ «Ψηλόρραχης» μέχρι τοῦ ἐπίσης τουρκικοῦ σταθμοῦ «Λιάκου 'ς τὰ Ταμπούρια» ἡ ἀπόστασις εἶναι 20', ἀπὸ δὲ τούτων 25' μέχρι τοῦ ἡμετέρου «Κορομηλιά», ἀφισταμένου ὥρας 2 ἀπὸ τῆς ΝΔΝ κειμένης ἕδρας πάντοτε λόχου Μελούνας καὶ ἔχοντος ἀντικρύ του, εἰς ἀπόστασιν 30 μόνον βημάτων, τὸν φερώνυμον ὀθωμανικὸν σταθμόν.

Ἐκ Κορομηλιᾶς ὁδὸς ὁμαλῶς κατωφερὴς κατ' ἀρχὰς καὶ εἶτα ἀναρριχωμένη ἐπίσης εὔβατον λόφον φέρει μετὰ 20' εἰς τὸν σταθμὸν Ταρὶλ-Βρύση, κείμενον εἰς ὕψος 1118 μέτρων. Ἐνταῦθα ὑπάρχει καὶ προχείρου κατασκευῆς λιθόκτιστος στρατών, ὁδὸς δ' ἐξ αὐτοῦ φέρει μετὰ 2 ὥρας εἰς τὸ ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Ξεριᾶ χωρίον Καρατσόλ, ὅπου ὑπάρχει τηλεγραφικὴ συγκοινωνία μετὰ τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσσης ὡς καὶ μετὰ τῶν χωρίων Λυγαριὰ καὶ Γριτζόβαλι. Ἀπὸ τούτου φέρει μετὰ 20' διὰ μέσου ἀραιῶς δενδρώδους μαλακοῦ ἐδάφους εἰς τὸν σταθμὸν Ραχόβρυση, δύο δ' ἐντεῦθεν ὁδοί, ἡ μὲν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ δύσβατος μετὰ 1)2 ὥραν, ἡ δὲ ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους διὰ μέσου εὐβάτου δάσους πρίνων, φέρουσι πρὸς τὸν εἰς ὕψος 914 μέτρων κείμενον σταθμὸν Μπατσὸς ἢ Πατσός, ἔχοντα δυσμικῶς βαθεῖαν χαράδραν δι' ἧς περᾷ ἡ πρὸς τὸ Καρατσὸλ φέρουσα μετὰ 1 1)2 ὥραν ὁδός, ἀντικρὺ δὲ εἰς ἀπόστασιν 15' τὸν ὁμών. ὀθωμανικόν. Ἐντεῦθεν εἰς ἀπόστασιν 50' ὑψοῦται ὁ ἀπότομος κωνικὸς λόφος Μενεξές, εἰς ὃν ἀνέρχεταί τις δι' ἀτραποῦ ἀνωφερεστάτης ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ

χωρούσης, μετὰ 1)4 ὥρας. Ἀπὸ δὲ τοῦ Μενεξὲ ἡμίσειαν ὥραν ΝΑ ὑψοῦται ὁ ἡμέτερος μέγας σταθμὸς τῆς Μελούνας καὶ εἰς ἀπόστασιν 30 βημάτων ὁ φερώνυμος ὀθωμανικὸς ἀντικρὺ τῆς Τσαρίτσανης ἀφ' ἧς καὶ ὑδρεύεται.

Ἡ ἑλληνικὴ «Μελούνα» κεῖται εἰς ὕψος 518 μέτρων, κόπτει δὲ τὴν μεταξὺ Τυρνάβου, Τσαρίτσανης καὶ Ἐλασσῶνος συγκοινωνίαν, ὑδρεύεται δὲ ἐκ τῆς πηγῆς «Μάτι» κειμένης ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν Τύρναβον ὁδοῦ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ 1 3]4 ὥρας. Ἀνατολικῶς τῆς Μελούνας ἐπὶ τῶν κλιτύων δὲ τῆς αὐτῆς κορυφογραμμῆς εὕρηται τὸ χωρίον Λιγαριά, μίαν ὥραν μακρὰν τοῦ σταθμοῦ.

Τοιαύτη ἡ τοπογραφικὴ θέσις καὶ ἡ διάπλασις τοῦ ἐδάφους εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἐβρόντησαν τὰ ὅπλα τῆς ἑλληνοτουρκικῆς μονομαχίας, ἧς γνωρίζομεν μέχρι τοῦδε τὴν πρώτην μόνον, ἐν Νεζερῷ-Ἀναλήψει, σκηνήν. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς λοιπὰς θέσεις ἁπάσας, ὅπου ἐπεχείρησαν προσβολὴν οἱ Τοῦρκοι, ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν, ἐξετοπίσθησαν δὲ τέλος καὶ οἱ σταθμοὶ των κατελήφθησαν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Οὕτω καὶ μετὰ μεσημβρίαν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἦλθον εἰς σύγκρουσιν καὶ πάντες οἱ ἐντεῦθεν μέχρι Μπογαζίου τοῦ Τυρνάβου καὶ Σιδηροπάλουκου σταθμοί, ὧν ἡ τοπογραφικὴ θέσις εἶναι ἡ ἀκόλουθος (1).

Ὁδὸς ὁμαλὴ ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Μελούνα ἀναχωροῦσα φέρει μετὰ 1)2 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Χασὰν Μελούνα, πρὸς Ν, κείμενον εἰς ὕψος 547 μέτρων, ἀπὸ τούτου δέ, βαίνουσα πρὸς ὁμαλὴν ἀνωφέρειαν, φθάνει μετὰ 1)2 ὥρ. εἰς Μπούρνα Τρύπα, ἀφ' ἧς ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμὸς ἀπέχει εἴκοσι μόλις βήματα. ΝΑ τῶν δύο τούτων σταθμῶν εἰς τὸ βόρειον ἄκρον ὀροπεδίου ἑνὸς χιλιομέτρου μήκους καὶ ἡμίσεως πλάτους, τέταρτον δ' ὥρας ἀπὸ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς κεῖται τὸ χωρίον Γκριτζόβαλι συγκείμενον ἐκ 30—35 οἰκιῶν. Πρὸς τοῦτο φέρει ὁδὸς ἐκ Τυρνάβου, διακλαδουμένη μεθ' 1]2 ὥραν ὅτε διέρχεται ἀπὸ τὸ Κριτῆρι καὶ καταλείπουσα δεξιόθεν ἁμαξιτὴν τοιαύτην φέρουσαν εἰς τὸ Μάτι· καὶ αὕτη δὲ διακλαδοῦται εἰς δύο καὶ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁδηγεῖ εἰς τὴν πηγὴν «Μάτι» ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰσδύει ἐντὸς στενῆς, ἀνύδρου καὶ ἐπικλινεστάτης χαράδρας τῆς ὁποίας ἀκολουθεῖ τὴν φορὰν ἐπὶ 3)4 τῆς ὥρας, εἶτα δέ, δι' ὁμαλῶς ἀνωφεροῦς ὀροπεδίου, καταλήγει μεθ' 1)2 ὥραν εἰς Γκριτζόβαλι, τρεῖς ὥρας ἀπὸ Τυρνάβου. Τρίτη ὁδὸς ἐφ' ὁμαλῆς κατωφερείας φέρει ἐκ Μπούρνα Τρύπας μετὰ τρία τέταρτα ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Μπέη Λάκκα, κείμενον ἐπὶ τοῦ μεσημβρινοῦ πρανοῦς λοφοβούνου 838 μέτρα ὑψηλοῦ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ σταθμὸς Προφήτης Ἠλίας τοῦ Γκριτζόβαλι. Εἰς τὴν ἀντικρὺ δὲ κλιτὺν τοῦ βουνοῦ Παπαλειβάδο (877 μ.) καὶ 500 μέτρα μακρὰν τοῦ σταθμοῦ Μπέη Λάκκα ὑψοῦται ὁ ὁμώνυμος τουρκικός, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁδὸς κατωφερὴς καταλήγει μετὰ μίαν ὥραν εἰς

(1) Ὅρα Ν. Θ. Σχινᾶ «Ὁδοιπορικὰ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς».

τὸ χωρίον Σκόμπα, κείμενον εἰς τὰ ΝΑ τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ΒΑ τοῦ Δομενίκου· ἑτέρα δὲ ἀνωφερὴς ἀτραπὸς ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοῦ σημείου ἀναχωροῦσα, καταλήγει εἰς τὸν σταθμὸν Παπαλείβαδο, εἰς ἀπόστασιν 20 μόλις βημάτων ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὑψοῦται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός, ἀπέχων ἀπὸ Γκριτζόβαλι ὥραν 1 1)2.

Μίαν ὥραν νοτιώτερον κεῖται ὁ σταθμὸς Δρεπάνι, ἀφιστάμενος δι' ἀπ' εὐθείας ὁδοῦ ὥραν 1 1)2 ἀπὸ Γκριτζόβαλι, μόλις δὲ εἰς δέκα βημάτων ἀπόστασιν ὑψοῦται ὁμώνυμος τουρκικός. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλῶς ἀνωφερὴς περέρχεται μετὰ 3]4 ὥρας ἀπὸ τοῦ κατηργημένου ἑλληνικοῦ σταθμοῦ Ἀρπάκι, στρεφομένη δ' εἶτα πρὸς Ν, φθάνει μετὰ 15' εἰς τὸ Λοσφάκι, κείμενον εἰς ὕψος 715 μέτρων, ἐν ᾧ 50 βήματα ἀφίσταται τούτου ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμός. Ἀμφότεροι δὲ

ἀπὸ Γκριτζόβαλι ἀπέχουν 1 1)2 ὥραν. Τὸ Λοσφάκι ἔχει ἰδιαιτέραν στρατηγικὴν σημασίαν διότι δεσπόζει ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Τυρνάβου πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Δαμασίου πρὸς τὸ ὀθωμανικόν.

Ἐντεῦθεν ἡ ὁδὸς, παρακολουθοῦσα τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν, βαίνει νοτίως, συναντῶσα μετὰ 22' μὲν τὴν Πλαγιὰν μετὰ δ' ἕτερα 18' τὴν Διπλῆν Ράχην εἰς ὕψος 366 μέτρων, καὶ τέλος μετὰ 5' ἔτι, καταλήγει εἰς τὸν Προφήτην Ἠλίαν Τυρνάβου, σταθμὸν κείμενον 1)2 ὥραν δυσμικῶς τῆς πόλεως Τύρναβος καὶ 50 μόλις βήματα μακρὰν τοῦ ὁμων. ὀθωμανικοῦ. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης περᾷ ἡ μεταξὺ Τυρνάβου καὶ Δαμασίου 2 1)2 ὡρῶν ὁδὸς (Διάσελο). Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦσα ὁμαλῶς ἀνωφερὴς ὁδὸς περᾷ μετὰ 15' τοῦ κατηργημένου ἑλλην. σταθμοῦ Διάσελο καὶ μετὰ ἕτερα 25' καταλήγει εἰς ὕψος 457 μέτρων ὅπου ὁ σταθμὸς Τρυπημένη, ἔχων καὶ πύργον, εἰς ἀπόστασιν 1,10' ἀπὸ Τυρνάβου, ἐνῷ 850 μέτρα νοτίως κεῖται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός. Ὕδωρ διὰ τοὺς σταθμοὺς ἀπὸ Λοσφάκι μέχρις ἐδῶ δὲν εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς γραμμῆς ἀλλὰ μεταφέρεται ἀπὸ Τυρνάβου.

Μεσημβρινώτερον ἔτι, περὶ τὴν εὐρυτάτην πετρώδη καὶ ξηρὰν κοίτην τοῦ ἐδῶ διασχίζοντος τὴν μεθόριον γραμμὴν ποταμοῦ Ξηριᾶ, κεῖται ὁ σταθμὸς Μπογάζι (στενόν, δίοδος) ἔχων διπλοῦν οἴκημα καὶ ἀπέχων μίαν ὥραν ἀπὸ Τυρνάβου μεθ' οὗ συνδέεται διὰ παραποταμίου ὁδοῦ ὁμαλωτάτης καὶ βαινούσης μέσῳ

γραφικῶν κήπων καὶ ἀγρῶν. Ἐντεῦθεν ὁδὸς ὁμαλὴ κατ' ἀρχάς, εἶτα δὲ ἀνωφερεστάτη καὶ δύσβατος φέρει, διὰ τῆς κοίτης τοῦ Ξερηᾶ, μετὰ 3)4 ὥρ. εἰς τὸν κατηργημένον ἑλλην. σταθμὸν Δεμὶρ Καζῆ καὶ τὸν ἀντικρὺ ὀθωμανικὸν Κεβρεντὲ κατέχοντα θέσιν ἐπικαιροτάτην πρός τε τὸ στενὸν Μπογάζι καὶ τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου. Ἐντεῦθεν ἀναχωροῦσα ἑτέρα ὁδὸς ἀπότομος φέρει μετὰ 1 1)4 ὥρ. εἰς τὸν σταθμὸν Σιδεροπάλουκο καὶ τὸν ὁμώνυμον ὀθωμανικόν, ἀπέχοντας 1 1/2 ὥρ. ἀπὸ τῆς παρὰ τὸν Πηνειὸν θέσεως Ρεβένι, ἥτις συνήθως εἶναι ἕδρα λόχου, ἡμιονικὴ δὲ ὁδὸς φέρει καὶ πρὸς τὸ πέραν τοῦ Πηνειοῦ χωρίον Γούνιτσα, δι' ἧς μεταφέρεται τὸ ὕδωρ ἐκ τοῦ Πηνειοῦ πρὸς τοὺς σταθμοὺς τούτους.

Κατὰ τὰς συγκρούσεις αἵτινες ἔλαβον χώραν ἐν ἀρχῇ τῆς ρήξεως οἱ Ἕλληνες ἐπεκράτησαν καὶ καθ' ὅλην τὴν γραμμὴν ταύτην, ἀπὸ Ρουπάκι μέχρι Σιδεροπάλουκο, καὶ κατέστησαν μετὰ μικρὰν ἀντίκρουσιν κύριοι ὅλης τῆς κορυφογραμμῆς ταύτης καὶ τῶν σταθμῶν τῶν Τούρκων τοὺς ὁποίους ἐξώθησαν, ἐν ὁρμῇ ὑποχωροῦντας πολὺ πέραν τῆς μεθορίου γραμμῆς, πρὸς τὰ ὀθωμανικὰ χωρία Δαμάσι καὶ Δομένικον, καταδιώξαντες αὐτοὺς ἐπὶ μικρὸν καὶ ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους.

Τὰς αὐτὰς ἔσχον τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἐπιτυχίας καὶ ἐκεῖ ὅπου οἱ Τοῦρκοι ὑπῆρξαν ἐπιτιθέμενοι, ἐν τῇ περιφερείᾳ τουτέστι τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Γκριτζόβαλι, ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Δρεπάνι μέχρι τῆς Μελούνας, ἤτοι περίπου ἀπὸ τοῦ ὀθωμανικοῦ χωρίου Σκόμπα μέχρι τοῦ ἑλληνικοῦ Λυγαριά, ἀπωθησάντων τῶν ἡμετέρων νικηφόρως ἁπάσας τὰς ἐπιμόνους τῶν ἀντιπάλων ἐπιθέσεις, μέχρις οὗ κατέπαυσε τὸ πῦρ ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης νυκτός.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 5 Ἀπριλίου, αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν ἀπὸ πρωίας. Ὁ Σουλτάνος εἶχε διατάξει ἄμεσον εἰσβολὴν εἰς Λάρισσαν, ὁ δὲ Νελίδωφ εἶχεν ἐκφράσει γνώμην, μετὰ τὰς εἰδήσεις τῆς ἐκβάσεως τῶν πρώτων συγκρούσεων, ὅτι «καὶ μὲν οἱ Ἕλληνες φαίνονται ἐρρωμένως ἀνθιστάμενοι εἰς τὰς ἐπιθέσεις τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, τὰ ὁποῖα διέθετον διπλασίας καὶ τριπλασίας ἐνιαχοῦ δυνάμεις, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τέλους θὰ κατισχύσουν οἱ ἀντίπαλοι καὶ ἐντὸς δύο ἡμερῶν ὁ Ἐτὲμ θὰ εὑρίσκεται εἰς Λάρισσαν».

Αὐθημερὸν διεκοινοῦτο καὶ ἡ ἐπίσημος πλέον κήρυξις τοῦ πολέμου ἣν ἡ Πύλη ἐγνωστοποίει μετ' ὀλίγον πρὸς τὸν Τουρκικὸν λαὸν διὰ τοῦ ἑξῆς «ἀνακοινωθέντος» τῶν ὀθωμανικῶν ἐφημερίδων :

«Τηλεγραφήματα τῆς Α. Ἐξ. τοῦ στρατάρχου Ἐτὲμ πασσᾶ, ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ἐλασσῶνι τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀναγγέλλουσιν ὅτι κατὰ τὴν νύκτα τῆς Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατον 5)17 Ἀπριλίου οἱ Ἕλληνες ὑπερβάντες τὸ μεθόριον μετὰ μεγάλης δυνάμεως τακτικοῦ στρατοῦ, ἤρχισαν τὸ πῦρ, ὅτι ἡ μάχη ἐξακολουθεῖ καὶ ὅτι κανονιοβολισμοὶ ρίπτονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

«Ἐνῷ ἡ αὐτοκρατορικὴ κυβέρνησις δὲν ἔπαυε πᾶσαν καταβάλλουσα προσπάθειαν ὑπὲρ διατηρήσεως τῆς εἰρήνης, ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις προέβη εἰς ἐχθρο-

πράξεις, ἀποστείλασα στρατὸν εἰς Κρήτην, παρὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ τε κοινοῦ καὶ διεθνοῦς δικαίου καὶ ἐπιχειρήσασα ταὐτοχρόνως πολεμικὰς παρασκευὰς ἐπὶ τῶν συνόρων.

«Πρὸς περιφρούρησιν τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς αὐτοκρατορίας ἀπὸ πάσης προσβολῆς, ἡ Τουρκία ἠναγκάσθη νὰ προβῇ καὶ αὐτὴ εἰς στρατιωτικὰς ἐνεργείας ἐπαφίνουσα ἅπασαν τὴν εὐθύνην τοῦ πολέμου εἰς τὴν ἑλληνικὴν κυβέρνησιν καὶ πεποιθυῖα εἰς τὴν βοήθειαν τοῦ Ὑψίστου.

«Συμφώνως λοιπὸν πρὸς ἀπόφασιν ληφθεῖσαν ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ καὶ δι' αὐτοκρ. διατάγματος ἐπικυρωθεῖσαν, τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν ἔδωκε ρητὰς διαταγὰς εἰς τὴν Α. Ε. τὸν Ἐτὲμ πασσᾶν, ὅπως ταχέως προβῇ ὁ αὐτοκρατορικὸς στρατὸς εἰς παντὸς εἴδους ἐπιθετικὰς καὶ ἀμυντικὰς ἐνεργείας, συνῳδὰ τῷ προηγουμένως ὑπὸ τῆς στρατιωτικῆς ἐπιτροπῆς καταστρωθέντι σχεδίῳ ὅπερ ἐνεκρίθη ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ καὶ ἐπεκυρώθη δι' αὐτοκρατορικοῦ διατάγματος.»

Ἤδη λοιπὸν ἀπὸ Δρεπανίου μέχρι Μενεξὲ, Ταφὶλ Βρύση, Ραχόβρυση καὶ πέραν ἔτι καίεται ἡ ὁροθετικὴ γραμμή. Ἡ πάλη εἶνε πείσμων πανταχοῦ καὶ ἀμφότεροι οἱ ἀντίπαλοι φαίνονται διατεθειμένοι νά ὑποχωρήσουν μόνον ἀφ' οὗ κατασυντριβῶσι. Τοῦτο διήρκεσε μέχρι μεσημβρίας περίπου· πάλη ἑπτάωρος, διαρκής, λυσσώδης, ἄνευ ἀποτελέσματος. Ἀλλὰ τέλος μία ἀκάθεκτος καὶ φονικωτάτη τῶν ἡμετέρων ἐπίθεσις, ἀναγκάζει τοὺς Τούρκους νὰ ἐγκαταλείψουν τοὺς σταθμοὺς Πατσός, Ραχόβρυσις καὶ Ταφὶλ-Βρύση καὶ νὰ τραπῶσι πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος, καταδιωκόμενοι ἐπὶ μακρὸν ἐν ἀλαλαγμοῖς καὶ ζητωκραυγαῖς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ἐν ᾧ συγχρόνως ἐπυρπολοῦντο ὑπὸ τῶν Τούρκων αἱ χριστιανικαὶ οἰκίαι Μπαλτίνου ὅπερ εἶχον καταλάβει ὡς εἴδομεν ἅμα τῇ πρώτῃ των εἰσβολῇ οἱ ἀντάρται τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» μόλις οἱ ἔνοικοί των ἀπεσύρθησαν εἰς Θεσσαλίαν χάριν ἀσφαλείας ἅμα τῇ ἐνάρξει τοῦ πυρός.

Ἀλλ' ὁ πεισματωδέστερος ἀγὼν διεξήγετο ἤδη ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου Γκριτζόβαλι. Ἐδῶ οἱ Τοῦρκοι ἐξηκολούθησαν ἐπιμόνως τὰς ἐπιθέσεις των, διαρκῶς ἐνισχυόμενοι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν ὅλαι των αἱ ἀπὸ πρωΐας μέχρις ἑσπέρας ὁρμητικαὶ ἐπιθέσεις, καίτοι διέθετον πολλαπλασίας δυνάμεις τῶν ἡμετέρων, ἰδίως δὲ ἰσχυρότατον πυροβολικὸν πεδινὸν ἐναντίον ἓξ τηλεβόλων ὀρεινῶν τῶν ἡμετέρων. Οὕτω παρῆλθεν ὁλόκληρος ἡ 5 Ἀπριλίου χωρὶς οἱ Τοῦρκοι νὰ κατορθώσουν τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν ἡμετέρων ἀπ' οὐδεμιᾶς των θέσεως περὶ τὸ ὀροπέδιον τοῦτο, καίτοι αἱ θέσεις ἀπὸ τῶν ὁποίων ἐνήργουν τὰς ἐφόδους των ἦσαν κατὰ πολὺ ἰσχυρότεραι, δεσπόζουσαι τῶν ἑλληνικῶν. Ἡ μάχη κυρίως ἐμαίνετο κατὰ τὴν μεσημβρινὴν ἄκραν τοῦ ὀροπεδίου, των Τούρκων βαλλόντων δι' ἰσχυροῦ πυροβολικοῦ ἀπὸ τῆς Σκούμπας. Εἰς τὰς συγκρούσεις τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἐν ὅλῳ διαθέσει περὶ τὰς 20,000 ἀνδρῶν, ἐπιτιθέμενοι, ὅπου ἐπετέθησαν, κατὰ πυκνὰς φάλαγγας, διὸ καὶ ἀσφαλέστερον δεκατιζόμενοι διὰ τοῦ εὐστόχου πυρὸς τῶν ἡμετέρων πεζῶν καὶ εὐζώνων μεθ' ὧν ἐμάχοντο καί τινα σώματα ἀνταρτῶν. Αἱ δὲ διατεθεῖσαι πρός τε τὴν ἄμυναν τοῦ ὀροπεδίου Γκριτζόβαλι καὶ τὴν

ἐκτόπισιν τῶν Τούρκων ἀπὸ τῶν προμνησθέντων σταθμῶν των ἑλληνικαὶ δυνάμεις δὲν ὑπερέβαινον τὰς 12,000 ἀνδρῶν. Τὴν Μελοῦναν εἶχον προσβάλει δισχίλιοι Τοῦρκοι ὑπὸ τὸν μέραρχον Χαϊδὰρ-πασσᾶν, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν.

Τῆς νυκτὸς ἐπελθούσης κατέπαυσαν αἱ ἐχθροπραξίαι, κρατησάντων ἀμφοτέρων τῶν ἀντιπάλων τῶν ἑκατέρωθεν θέσεών των. Κατὰ τὴν νύκτα, εἴ τε Τοῦρκοι καὶ οἱ Ἕλληνες, ἐπωφελούμενοι τῆς ἀναπαύλης καὶ τοῦ σκότους προέβησαν εἰς τὰς ἀναγκαίας ἐνισχύσεις, παρασκευαζόμενοι διὰ τὴν κρίσιμον μάχην τῆς ἐπιούσης περὶ τὴν Μελοῦναν, ὅπου οἱ Τοῦρκοι πρὸ παντὸς εἶχον συγκεντρώσει τὴν προσοχήν των, σχεδιάζοντες ἐντεῦθεν κάθοδον πρὸς τὸν Τύρναβον ἵνα οὕτω ἀναγκάσουν εἰς ὑποχώρησιν καὶ τοὺς κατέχοντας τὴν ὑπόλοιπον μέχρι Ρεβενίου κορυφογραμμὴν Ἕλληνας.

Τμήματα μεγάλα τῶν Τουρκικῶν μεραρχιῶν τετάρτης, πέμπτης καὶ ἕκτης ὑπὸ τοὺς Νισὰτ πασσᾶν, Μεμδοὺχ πασσᾶν καὶ Χαϊδὰρ πασσᾶν, κατῆλθον μετὰ νέου πυροβολικοῦ πρὸς τὴν κορυφογραμμὴν τῆς Μελούνας καὶ κατέλαβον ἐπικαίρους αὐτόθι θέσεις. Ἐκ δὲ τῶν ἡμετέρων ἡ ἀπὸ Παπαλειβάδου μέχρι Μελούνας γραμμὴ ἐνισχύθη ἀπὸ τῆς 11 πρὸ τοῦ μεσονυκτίου διὰ τριῶν λόχων πεζικοῦ ἐκ τοῦ 4ου συντάγματος, πλὴν ἄλλων σωμάτων ἅτινα εἶχον ἀποσταλῆ προηγουμένως, διαρκουσῶν τῶν τουρκικῶν ἐφόδων.

Ἡ νὺξ παρῆλθεν οὕτω εἰς λαθραίας ἐνισχύσεις καὶ προπαρασκευάς.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 6 Ἀπριλίου, εἰς ἅπαντα τὰ προμνησθέντα σημεῖα αἱ ἐχθροπραξίαι ἐπανελήφθησαν ἅμα τῷ πρώτῳ φωτὶ τῆς ἡμέρας, τῶν Τούρκων οὕτω καὶ πάλιν ἐπιτιθεμένων· ἰδίως ὅμως αἱ ἐπιθέσεις των ἦσαν σφοδρότεραι καὶ τόρα ἐπὶ τοῦ οροπεδίου τοῦ Γκριτζόβαλι, ἀπὸ Δρεπανίου μέχρι Μελούνας, ἤτοι εἰς τοὺς σταθμοὺς Παπαλείβαδο, Μπέη-Λάκκα, Μπούρνα Τρύπα, Χασὰν Μελοῦνα καὶ Προφήτης Ἠλίας τοῦ Γκριτζοβαλι. Ἐνταῦθα, συγκεντρώσας ἤδη ἐν ταῖς ἀφετηρίαις τῶν ἐπιχειρήσεών του ὁ ἐχθρός, Σκόμπᾳ καὶ Ἐλασσῶνι, περὶ τὰς 25,000 ἄνδρας, ἐνίσχυσε διὰ μεγάλων δυνάμεων τὰ ἐπιτιθέμενα σώματά του, ἀλλαχοῦ δὲ καὶ τὰ ἀνενέου, ἀντικαθιστῶν τὰ κεκμηκότα δι' ἄλλων, ἐνῷ τοὐναντίον συνέβαινε παρὰ τοῖς ἀμυνομένοις ἡμετέροις· οὗτοι στερούμενοι ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ καὶ μὴ ἔχοντες σημαντικὴν ἐφεδρείαν εἰς τὰ κέντρα, ἦσαν ὑπόχρεοι νὰ παραμένουν οἱ αὐτοὶ διαρκῶς εἰς τὰς θέσεις των καὶ οἱ αὐτοὶ ἁπάσας ν' ἀποκρούουν τὰς ἐπιθέσεις τῶν ἀείποτε πληθυνομένων ἀντιπάλων. Εἰς τὴν φοβερὰν αὐτὴν θέσιν, καθ' ἣν οἱ πολεμισταί μας ὄπισθέν των οὐδὲν εἶχον νὰ τοὺς ὑποβοηθήσῃ, αἱ χεῖρες των καὶ οἱ ὦμοι εἶχον πρησθῆ ἐκ τῆς συνεχοῦς χρήσεως τοῦ ὅπλου, οἱ δὲ καίοντες λάρυγγές των καὶ τὰ πυρακτούμενα ἐκ τῆς μεγάλης χρήσεως ὅπλα των δὲν ὑπῆρχεν ὕδωρ ἵνα δροσισθῶσιν, ἅτε τῆς Ἐπιμελητείας εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε καταδειχθείσης ὡς προεικάσαμεν λίαν ἀνεπαρκοῦς καὶ δὴ ἐστερημένης τοῦ ἀναγκαίου ἀριθμοῦ μέσων μεταφορᾶς. Ἐντούτοις, εἰς τὴν θέσιν αὐτὴν τοὺς φιλοτίμους πολε-

μιστάς μας τοὺς ἐκράτει ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ἀνδρεία καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὸ καθῆκον· μίαν θλῖψιν ᾐσθάνοντο: διατὶ δὲν τοὺς διέτασσον νὰ ἐπιτεθῶσιν. Ὁ ὁρμητικὸς τοῦ Ἕλληνος χαρακτὴρ ἤρχισε νὰ κουράζεται ἐκ τῆς παθητικῆς ἀμύνης ἣν τοῖς εἶπον ὅτι θὰ ἠκολούθουν ἐν Θεσσαλίᾳ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ἀναμένοντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἐπιθέσεως καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τοῦ.... ἀδρανοῦντος στόλου.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξηκολούθησαν οἱ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν λυσσαλέας ἐπιθέσεις κατὰ τῶν μειονεκτουσῶν θέσεων τῶν Ἑλλήνων, ἀδιαλείπτως ἐνισχυόμενοι καὶ κατὰ φάλαγγας πυκνάς, ἐν ἀλαλαγμοῖς βαίνουσας πρὸς ἐκρόβισιν. Ἀλλ' ἅπασαι αἱ ἔφοδοί των ἀπεκρούσθησαν οἰκτρῶς. Οἱ ἡμέτεροι, ἐνισχυθέντες δι' ἑνὸς μόνου λόχου τοῦ μνησθέντος 4ου πεζικοῦ συντάγματος, ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως ἐνιαχοῦ εἰς κατὰ πέντε. Οἱ εὔζωνοι τῶν ὁποίων προσετάθη ἡ ἀντικατάστασις, διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ μᾶλλον κεκμηκότες, ἀπέρριψαν μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν. Ἤθελον νὰ παλαίσουν αὐτοί, νὰ κρατήσουν αὐτοὶ τὰς θέσεις ἐκείνας ἃς πρὸ τριῶν ἤδη ἡμερῶν τόσον ἀνδρείως ὑπερήσπιζον, νὰ ἐκδιώξουν αὐτοὶ τοὺς Τούρκους, ὧν τόσῳ φονικῶς εἶχον κάμει ἀπὸ τῆς προχθὲς τὴν γνωριμίαν.

Οὕτω ὁ ἐν τῷ τετάρτῳ συντάγματι ταγματάρχης Βρεττό, ἑνώσας τοὺς ἤδη ἀποσταλέντας ἄνδρας μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς νυκτὸς προσελθόντων τριῶν ἔτι λόχων τοῦ αὐτοῦ συντάγματος, ἐνίσχυσεν ἁπάσας τὰς προσβαλλομένας θέσεις, ἵνα ἡ ἄμυνα καταστῇ πληρεστέρα. Καὶ τὸ μὲν ὀθωμανικὸν πεζικὸν ἠναγκάζετο ν' ἀποσύρεται δεκατιζόμενον εἰς ἑκάστην του ἐπίθεσιν, παρηκολούθουν δὲ αἱ ἐπιθέσεις αὗται ἀλλήλας πυκνόταται καὶ συνεχεῖς· τὸ πυροβολικὸν ὅμως ἐπέφερεν ἀρκετὰς ζημίας εἰς τοὺς ἡμετέρους, καίτοι ἐν τῷ παραφόρῳ ἐνθουσιασμῷ των ὑπεδέχοντο μετὰ ζητωκραυγῶν ἐπευφημιῶν ἢ καγχασμῶν ἑκάστην ἐκρηγνυμένην ὀβίδα, καὶ τῶν σφαιρῶν τὸ δαιμονιῶδες σφύριγμα συνώδευον μὲ ᾄσματα διαρκῶς φαιδρά, ἐνθουσιώδη, σαρκαστικά.

Τὸ μᾶλλον ἀπειλούμενον ἐκ τῶν σημείων τούτων ἦτο ἡ Μελοῦνα, διὸ καὶ πρὸς ταύτην διετάχθη νὰ βαδίσῃ ἐκ Τυρνάβου πρὸς ἐνίσχυσιν εἷς ἔτι λόχος τοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἀλεξάνδρου 4ου εὐζωνικοῦ τάγματος· οὕτω δὲ πῶς ἐξηντλεῖτο καὶ ἡ τελευταία δύναμις τῆς ἐφεδρείας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οὕτως ἅπασαι αἱ πρὸς τὸ τμῆμα τοῦτο πολεμικαὶ ἡμῶν δυνάμεις εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰς μάχην καθ' ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς ἀπὸ Μπογάζι Τυρνάβου μέχρι Γκοντα-μὰν κορυφογραμμῆς, ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐπὶ τόσον ἐκτεταμένου μετώπου ἐπέφερεν ἤδη ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν τὴν μείζονα τῶν ἀνδρῶν ἐξάντλησιν ὑποχρεωμένων ν' ἀποκρούσουν ἀλεπαλλήλως λυσσώδεις ἐπιθέσεις τριπλασίων τετραπλασίων καί, εἰς τινα σημεῖα, πενταπλασίων μάλιστα ἐχθρῶν, οἵτινες καίτοι δεκατιζόμενοι ἀπὸ τὸ εὔστοχον πῦρ τῶν πεζομαχούντων ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τῶν πυροβολαρχιῶν Μήτσα, Παΐκου καὶ λοιπῶν, ἐξηκολούθουν ἐπιμόνως

Ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς μετὰ δύο ὑπασπιστῶν τοῦ Σουλτάνου.

ποιούμεναι ἐφόδους. Συμβούλιον συγκροτηθὲν τὴν προτεραίαν ἐν τῷ στραταρχείῳ τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ εἶχεν ἀποφασίσει τὴν πάσῃ θυσίᾳ ἐκτόπισιν τῶν ἡμετέρων ἀπὸ τοῦ τμήματος τούτου τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, ἵνα ἐξαναγκασθῶσιν, ὑποχωροῦντες ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Τύρναβον, νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτὸν συγκεντρούμενοι ἔξωθεν τῆς Λαρίσσης ὅπως δώσουν ἐκεῖ τὴν ἀποφασιστικὴν μάχην.

Οἱ Τοῦρκοι πρὸς τούτοις ἐνεδυναμοῦντο εἰς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων των καὶ ἐκ τῆς πλεονεκτικῆς θέσεως τῶν ὑψωμάτων ἅτινα κατεῖχον ἀπέναντι τῶν μειονεκτουσῶν ἑλληνικῶν θέσεων καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων τεχνητῶν ὀχυρωμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπ' αὐτῶν ἀνεγείρει, ἐν ᾧ οἱ ἡμέτεροι ἐμάχοντο ἀπὸ ταχυσκάπτων χαμηλῶν καὶ ὄπισθεν λιθοσωρειῶν προχείρως κατεσκευασμένων καὶ αἵτινες διεσκορπίζοντο ἢ καὶ συνετρίβοντο εἰς μυρία τεμάχια ὑπὸ τὰς ἐκρηγνυμένας ὀβίδας τοῦ τριπλασίως ἰσχυροτέρου τουρκικοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ φονικὴ αὕτη ἄμυνα, ἡ τελείως ἄνισος, καθ' ἣν ἀπαράμιλλος κατεδείχθη ἡ ἀντοχὴ τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου, ὡς καὶ ἡ ὁρμητικότης καὶ ἡ περιφρόνησις τοῦ θανάτου ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων, διήρκεσεν ἀνένδοτος μέχρις ἑσπέρας, ἐν ταῖς αὐταῖς κακοπαθείαις τῶν Ἑλλήνων, ἐν τῇ αὐτῇ πείσμονι ἐπιμονῇ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ ἀντοχὴ τῶν ἡμετέρων ἤρχιζεν ἤδη σοβαρῶς νὰ κλονίζεται· τὰ ὅπλα των σχεδὸν εἶχον πυρακτωθῇ· αἱ χεῖρες των μόλις κατώρθουν νὰ ὑποβαστάσουν τὸ ὅπλον· οἱ ἐξῳδηκότες των δάκτυλοι ἔσυρον ἀσυνειδήτως τὴν σκανδάλην καὶ αὐτοί των οἱ πόδες εἶχον τελείως μουδιάσει ἐντὸς τῶν προχωμάτων, ἐπὶ ἕξ, ἑπτά, ὀκτὼ καὶ δέκα πολλάκις ὥρας κατὰ συνέχειαν ὑποχρεωμένων νὰ μάχωνται ἀμυνόμενοι. Αἱ δυνάμεις των ἐξηντλήθησαν οὕτω τελείως περὶ τὴν δύσιν τῆς ἡμέρας, καί, μία τότε σύγχρονος πανταχοῦ καὶ σφοδροτάτη ἐπίθεσις πολυαρίθμου ἐχθρικοῦ στρατοῦ περὶ τὴν 9 ἑσπερινὴν ὥραν μ' ἐφ' ὅπλου λόγχην, ἀναγκάζει τοὺς ἡμετέρους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς πρὸ τῆς Μελούνας θέσεις των καὶ ἀνερχόνοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ν' ἀντιτάξουν ἐκεῖθεν ἀπεγνωσμένην ἄμυναν. Ἂν ἦτο δυνατὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ν' ἀντικατασταθῶσιν οἱ ἐξηντλημένοι ἐκεῖνοι ἥρωες,—διὰ νὰ μὴ εἴπω μάρτυρες,— ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνισχυθῶσι μόνον, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐξηναγκάζοντο ἀναντιρρήτως εἰς αἰσχρὰν ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ στρατὸς ἄλλος δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ κατάτμησις τῶν δυνάμεών μας εἰς πολυάριθμα σημεῖα, ὧν πλεῖστα δὲν προσεβλήθησαν διόλου, ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον ἴσως σφάλμα τοῦ πολυμαθοῦς Ἐπιτελείου μας. Διὰ τοῦτο ἡ Μελούνα ἀπωλέσθη.

Τὸ τουρκικὸν πυροβολικόν, ὑπὸ τὸν Ριζᾶ πασσᾶν καὶ τὰ πυροβολεῖα τοῦ ὑπερκειμένου Μενεξὲ, ἐπιφέρουν θραῦσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν μαχητῶν μας καὶ μία ἔτι ὁρμητικὴ ἐπίθεσις διὰ τεσσάρων νέων τουρκικῶν ταγμάτων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μεμδοὺχ πασσᾶ, ἐξαναγκάζει εἰς γενικὴν τοὺς ἡμετέρους ὑποχώρησιν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Δρεπάνι μέχρι Μελούνας. Ἐδῶ τῶν ἡμετέρων αἱ ἀπώλειαι ὑπῆρξαν μεγάλαι· ἀλλὰ τῶν ἀντιπάλων ἦσαν ἀσυγκρίτως μείζονες· ἐκ τῆς

ἀπὸ πρωΐας φονικωτάτης συμπλοκῆς, ἅπασα ἡ πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος πρανὴς ἔκτασις εἶνε κυριολεκτικῶς στρωθῆ ἀπὸ πτώματα καὶ τραυματίας Ὀθωμανούς. — Οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη τὴν δίοδον τῆς Μελούνας καὶ οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο ἐν πλήρει ὑποχωρήσει πρὸς τὰ θεσσαλικὰ πεδία πέραν τῶν συνόρων.

Ἓν μόνον ἑλληνικὸν τάγμα, ἀποτελοῦν τὴν ὀπισθοφυλακήν, κατέχει εἰσέτι μικρὸν λόφον καὶ κατὰ τῆς θέσεως ταύτης οἱ Τοῦρκοι παρασκευάζονται νῦν νὰ ἐπιτεθῶσι. Τρεῖς πυροβολαρχίαι τοποθετοῦνται ἐπὶ κορυφῆς τινος δεσποζούσης τοῦ λόφου. Ἄλλη πυροβολαρχία βάλλει μετὰ φοβερᾶς ἀποτελεσματικότητος κατὰ τῶν ὑποχωρούντων ἑλληνικῶν σωμάτων εἰς τὴν πεδιάδα κάτω.

Τὴν τελευταίαν ἐπιτυχῆ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ σταθμοῦ Μελούνας διηύθυνεν ὁ Τζιοὺν ἐφένδης, ὅστις ἐνθαρρύνων τοὺς ἀνθρώπους του κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρὸς ἐφώναζε πρὸς αὐτούς: «Ἐκεῖνοι ποῦ ἀγαποῦν τὸν Θεὸν ἂς ὁρμήσουν» !

Ὁ ὑψηλότερος σταθμὸς ὑπερησπίζετο καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ θαυμαστοῦ θάρρους. Λυσσώδης μάχη διεξήγετο ἐπὶ πολλὰς ὥρας διαρκέσασα, κατὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ἐπίσης καὶ ὁ δεύτερος οὗτος σταθμὸς κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην. Οἱ Ἕλληνες ἀμυνόμενοι ἀνέμενον μέχρις ὅτου ὁ ἐχθρὸς ἔφθασεν εἰς τριάκοντα μέτρων ἀπόστασιν καὶ τότε μόλις ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν. Εἰς μόνην τὴν ἐπίθεσιν ταύτην αἱ τουρκικαὶ ζημίαι ἀνῆλθον εἰς 26 φονευμένους καὶ 47 πληγωμένους. Εἰ κανὲν ἄλλο σημεῖον ἡ μάχη δὲν ὑπῆρξε τόσῳ πεισματώδης. Πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν εἰς 40 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων, ὅτε τὸ συγκεντρωμένον πῦρ τοῦ ἐχθροῦ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ ὀπισθοχωροῦν.

Τὰς περὶ τὸ Γριτζόβαλι καὶ τὴν Λυγαριὰν ἑλληνικὰς θέσεις κατεῖχον τὰ ὑπὸ τὸν Καθενιώτην καὶ Βρετὸν τάγματα τοῦ 5ου καὶ 4ου συντάγματος τοῦ πεζικοῦ, ἐν ᾧ τὰ περὶ τὸ Παπαλειβαδον κατείχοντο ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Τερτίπη. Ἡ σπουδαιότης τῶν θέσεων τούτων ὑπεδείχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ ληφθέντα μέτρα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, πρὸ παντὸς δὲ ἡ ὀχύρωσις πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ Προφήτου Ἠλία μεχρι Παπαλειβάδου εἶχον διαθέσει 7 τάγματα ἐκ τῆς Α' των μεραρχίας, ὁλόκληρος δὲ ἡ λοιπὴ αὐτῆς δύναμις ἐχρησίμευεν ὡς ἐφεδρεία ἐνισχύουσα ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἀντικαθιστῶσα τοὺς πρώτους ἐπιτιθεμένους ἄνδρας των. Κατὰ φυσικὴν λοιπὸν συνέπειαν ἡ ἄμυνα δὲν θὰ ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ παραταθῇ, καίτοι ἦτο φανερὸν ὅτι, ἂν τὰ πράγματα, καὶ δὴ ἡ ὀχύρωσις τῶν σημείων τούτων, παρεσκευάζοντο ὅπως ἀπῄτει ἡ μειονεκτικὴ αὐτῶν θέσις, οἱ Τοῦρκοι ἀπελπιζόμενοι θὰ ἐστρέφοντο πρὸς ἄλλα ἀσθενέστερα σημεῖα· διότι οὗτοι πρὸ παντὸς ἐσκόπουν νὰ εἰσβάλουν εἰς Θεσσαλίαν, κατερχόμενοι εἰς Λάρισσαν πρὶν ἢ ὁ στόλος, — ἂν ἐνήργει, — ἔφερεν ἀλλαχοῦ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των.

Πρὸ παντὸς δὲ χρησιμωτάτη θὰ ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις τῆς Μπούρνα Τρύ-

πας;, ἥτις θὰ ἠδύνατο οὕτω νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα τοῦ Παπαλειβάδου, τοῦ Προφήτο Ἠλία καὶ τῆς Μπέη Λάκκας.

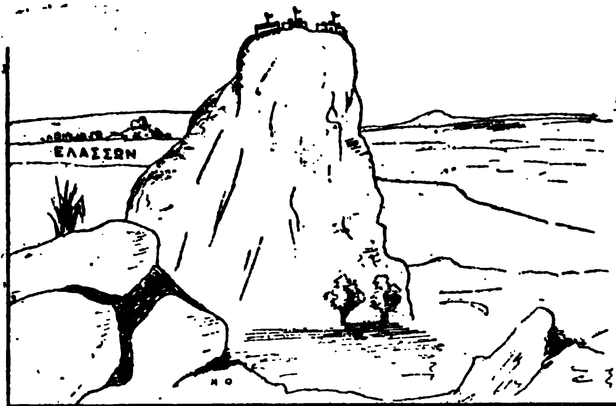
Ἐντούτοις τ' ἀπαραίτητα μέτρα δὲν ἐλήρθησαν καὶ ἡ θαυμασία ἐκείνη ἄμυνα ἀπέβη εἰς μάτην. Ἡ πρώτη κατὰ τοῦ Παπαλειβάδου προσβολή, ὅπερ ὑπερήσπιζεν ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Σπ. Παπαϊωάννου μὲ δύναμιν 100 μόλις ἀνδρῶν, ἐγένετο ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πυροβολείου τοῦ Προφήτου Ἠλία τὴν 4 μ. μ. τῆς 5 Ἀπριλίου, ἡ δὲ σύγκρουσις, μεταδοθεῖσα ἀκαριαίως καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν, διήρκεσεν ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα σχεδὸν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς ἐπιούσης, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐδείχθη θαυμαστὴ ἡ ἐμμονὴ τῶν ἀνδρῶν μας εἰς τὰς θέσεις των. Στρατιῶται ἁπλοῖ καὶ ἀξιωματικοὶ ἐμάχοντο ὁμοῦ εἰς τὴν αὐτὴν γραμμήν Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐμάχοντο ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται ἀντικαθιστῶντες τοὺς ἐκτὸς μάχης τιθεμένους. Οὕτω, διὰ τοιούτων ὑπερανθρώπων μόχθων ἀπέκρουσαν ἐπὶ εἴκοσι πέντε ὁλοκλήρους ὥρας ἁπάσας τὰς λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων στρώνοντες διὰ πτωμάτων τὸ ἔδαφος. Οἱ ἑκατὸν ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐμάχοντο συνεχῶς κατέχοντες μέτωπον ἑκατὸ περίπου μέτρων καὶ συνέτριβον τὰς ἐπιτιθεμένας πυκνὰς φάλαγγας, ἀναμένοντες ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐνισχύσεις. Ἤδη πίπτει νεκρὸς ὁ ὀγδοηκοντούτης Χαφὶζ πασσᾶς. Ἀλλ' ἐνῷ ἔβλεπον ἀνανεουμένας διαρκῶς τὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, αἱ ἰδικαί των ἐμειοῦντο μόνον. Εἰς ἐπίμετρον δέ, μετὰ τὴν ἐξαντλητικὴν ταύτην γιγαντομαχίαν, τὸ ὑποστηρίζον τὴν ἄμυναν πυροβολικόν μας διατάσσεται αἴφνης ν' ἀποσυρθῇ εἰς Μάτι. Ὁ θάνατος τοῦ Χαφὶζ γίνεται ἤδη ἀφορμὴ νέας ἐπιθέσεως συγχρόνου τῶν Τούρκων πεζῶν καὶ τοῦ πυροβολικοῦ των, ἥτις ἠνάγκασεν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς ἡμετέρους περὶ τὴν ἑσπέραν ἔκ τε τοῦ Παπαλειβάδου καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐμνήσθημεν, θέσεων, καὶ οὕτω, οἱ μὲν τακτικῶς, οἱ δὲ ἀτάκτως μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, χωρὶς ὅμως εὐτυχῶς νὰ καταδιωχθῶσι, ὑποχωροῦσιν ἐκεῖθεν, καὶ ἄλλοι μὲν συνεκεντρώθησαν εἰς Μάτι, ἄλλοι δὲ εἰς Τύρναβον, οὕτω εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε ἀποδειχθείσης τῆς ἐλλείψεως συνοχῆς ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Ἐδῶ πληγωθεὶς καὶ βλέπων ἑαυτὸν μέλλοντα νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ὁ γενναῖος λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Δημ. Ταγαρᾶς, ἔσυρε τὸ περίστροφόν του καί, πυροβολήσας κατὰ τῆς ἰδίας του καρδίας, ἔπεσεν ἄπνους, γενόμενος αὐτὸς τὸ ἡρωϊκώτερον θῦμα τοῦ προλόγου τούτου τῆς μεγάλης μας τραγῳδίας.

Εἴκοσι τέσσαρες χιλιάδες Τοῦρκοι μετὰ 14 πεδινῶν πυροβόλων εἶχον λάβει μέρος εἰς τὰς μάχας ταύτας. Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν ὁ Τύρναβος ἤρχισεν ἤδη νὰ κενοῦται ἀπὸ τοὺς κατοίκους του καίτοι οἱ Τοῦρκοι δὲν προήλασαν πρὸς αὐτόν.

Κατὰ τὰς συμπλοκὰς ὅμως τῶν βορειανατολικώτερον κειμένων σταθμῶν Μπατσός, Ραχόβρυση καὶ Ταφὶλ Βρύση, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Ἀπὸ τῆς πρωίας ἤδη τῆς 6ης Ἀπριλίου, αἱ συγκρούσεις κατεφάνησαν ἀποκλίνουσαι ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων, κυρίως διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχον συγκεντρώσει, ὡς εἴδομεν, τὰς μείζονας δυνάμεις των μεσημβρινώ-

τερον, πρὸς τὴν Μελούναν, βέβαιοι ὄντες, ὅτι ἐκτοπίζοντες ἐκεῖθεν τοὺς Ἕλληνας θὰ ἐξηνάγκαζον αὐτοὺς νὰ κενώσουν καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς γραμμῆς Πατσὸς — Λιάκου Ταμπούρια. Ὑπερισχύσαντες λοιπὸν ἀπὸ πρωίας ἐνταῦθα οἱ ἡμέτεροι ἐξετόπισαν, ἀπέκρουσαν καὶ κατεδίωξαν τέλος τοὺς βῆμα πρὸς βῆμα ἀνθισταμένους Τούρκους ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν Τσαρίτσανην, ἀποξενώσαντες δὲ τὸν Μενεξὲν ἀπὸ τῆς τούτων βοηθείας, ἤρξαντο ἀπειλοῦντες αὐτὸν διὰ καταλήψεως ἐξ ἐφόδου.

Ἤδη προασπιζόμενος μόνον ἀπὸ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρὰ πυροβολεῖα ὑψοῦτο πρὸ τῶν προελασάντων Ἑλλήνων ὁ πελώριος βράχος του. Ὁ Μενεξὲς ὑψοῦται ἀπότομος καὶ κρημνώδης, πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, δεσπόζων τῆς πρὸς τὸν Τύρναβον καὶ τὴν Λάρισσαν Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς πρὸς τὴν Τσαρίτσανην καὶ Ἐλασσῶνα ἀγούσης ἀφ' ἑτέρου· δεσπόζει πρὸς τούτοις καὶ τῆς Μελούνας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χαμηλοτέρων αὐτοῦ ὑψωμάτων, δυνάμενος, διὰ καταλλήλου χρήσεως τῶν πυροβόλων του νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐνίσχυσιν τῶν σταθμῶν τούτων, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλως τε ἡ ἀνάπτυξις πρὸς μάχην μεγάλων ἑλληνικῶν δυνάμεων εἶναι σχεδὸν ἀνέφικτος ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς ἐκτάσεως πρὸς παράταξιν μεγάλου μετώπου. Ἐξόπισθεν δέ, πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα, κατέρχεται ὁ Μενεξὲς ἠρεμώτερος, ἀλλ' οὐχ' ἧττον ἀνωφερὴς καὶ ἀπρόσιτος ἐντεῦθεν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἅτε ἀπειλουμένους ἐκ τῶν νώτων, ὑπερασπίζων διὰ τῶν τηλεβόλων του πᾶσαν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα προέλασιν, ἂν προηγουμένως δὲν πέσῃ. Διὰ νὰ πέσῃ ὅμως ἀπαιτεῖ πολυάριθμα θύματα καὶ ἐνέργειαν σύντονον καὶ συνεχῆ, διότι εἶναι τὸ μᾶλλον ἀπρόσιτον καὶ τὸ ἰσχυρότερον ἅμα ὕψωμα τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς.

Ο ΒΡΑΧΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΞΕ
(Θέα ἐκ τῆς Χασάν Μελούνας).

Παρ' ὅλας ἐντούτοις τὰς δυσχερείας ταύτας, οἱ ἡμέτεροι προσβάλλουσιν ἤδη ἐξ ἐφόδου τὸν δεινὸν βράχον, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς πυροβολαρχίας ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Γεώργιον Τουρνάκην ὅστις καὶ ἠνάγκασε τὰ πυροβολεῖα τοῦ Μενεξὲ νὰ σιγήσουν μετὰ μικρόν. Ἡ κατασίγησις ὅμως αὕτη ὑπῆρξε μᾶλλον στρατήγημα ἢ ἀποτέλεσμα σημαντικῆς βλάβης τῶν ὀθωμανικῶν πυροβόλων, ὅπως κατεδείχθη κατόπιν. — Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἀμβρό-

μιστάς μας τοὺς ἐκράτει ὁ ζῆλος καὶ ἡ ἀπαράμιλλος ἀνδρεία καὶ ἡ ἐμμονὴ εἰς τὸ καθῆκον· μίαν θλῖψιν ᾐσθάνοντο : διατὶ δὲν τοὺς διέτασσον νὰ ἐπιτεθῶσιν. Ὁ ὁρμητικὸς τοῦ Ἕλληνος χαρακτὴρ ἤρχισε νὰ κουράζεται ἐκ τῆς παθητικῆς ἀμύνης ἣν τοῖς εἶπον ὅτι θὰ ἠκολούθουν ἐν Θεσσαλίᾳ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ἀναμένοντες τὴν ἔκβασιν τῆς ἐν Ἠπείρῳ ἐπιθέσεως καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τοῦ.... ἀδρανοῦντος στόλου.

Ὑπὸ τοιαύτας συνθήκας ἐξηκολούθησαν οἱ Τοῦρκοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν λυσσαλέας ἐπιθέσεις κατὰ τῶν μειονεκτουσῶν θέσεων τῶν Ἑλλήνων, ἀδιαλείπτως ἐνισχυόμενοι καὶ κατὰ φάλαγγας πυκνάς, ἐν ἀλαλαγμοῖς βαινούσας πρὸς ἐκρόβισιν. Ἀλλ' ἅπασαι αἱ ἔφοδοι των ἀπεκρούσθησαν οἰκτρῶς. Οἱ ἡμέτεροι, ἐνισχυθέντες δι' ἑνὸς μόνου λόχου τοῦ μνησθέντος 4ου πεζικοῦ συντάγματος, ἐπάλαιον ἀπεγνωσμένως ἑνιαχοῦ εἷς κατὰ πέντε. Οἱ εὔζωνοι τῶν ὁποίων προετάθη ἡ ἀντικατάστασις, διότι αὐτοὶ ἦσαν οἱ μᾶλλον κεκμηκότες, ἀπέρριψαν μετ' ἀγανακτήσεως τὴν πρότασιν. Ἤθελον νὰ παλαίσουν αὐτοί, νὰ κρατήσουν αὐτοὶ τὰς θέσεις ἐκείνας ἃς πρὸ τριῶν ἤδη ἡμερῶν τόσον ἀνδρείως ὑπερήσπιζον, νὰ ἐκδιώξουν αὐτοὶ τοὺς Τούρκους, ὧν τόσῳ φονικῶς εἶχον κάμει ἀπὸ τῆς προχθὲς τὴν γνωριμίαν.

Οὕτω ὁ ἐν τῷ τετάρτῳ συντάγματι ταγματάρχης Βρεττό, ἑνώσας τοὺς ἤδη ἀποσταλέντας ἄνδρας μετὰ τῶν ἀπὸ τῆς νυκτὸς προσελθόντων τριῶν ἔτι λόχων τοῦ αὐτοῦ συντάγματος, ἐνίσχυσεν ἁπάσας τὰς προσβαλλομένας θέσεις, ἵνα ἡ ἄμυνα καταστῇ πληρεστέρα. Καὶ τὸ μὲν ὀθωμανικὸν πεζικὸν ἠναγκάζετο ν' ἀποσύρεται δεκατιζόμενον εἰς ἑκάστην του ἐπίθεσιν, παρηκολούθουν δὲ αἱ ἐπιθέσεις αὗται ἀλλήλας πυκνόταται καὶ συνεχεῖς· τὸ πυροβολικὸν ὅμως ἐπέφερεν ἀρκετὰς ζημίας εἰς τοὺς ἡμετέρους, καίτοι ἐν τῷ παραφόρῳ ἐνθουσιασμῷ των ὑπεδέχοντο μετὰ ζητωκραυγῶν ἐπευφημιῶν ἢ καγχασμῶν ἑκάστην ἐκρηγνυμένην ὀβίδα, καὶ τῶν σφαιρῶν τὸ δαιμονιῶδες σφύριγμα συνώδευον μὲ ᾄσματα διαρκῶς φαιδρά, ἐνθουσιώδη, σαρκαστικά.

Τὸ μᾶλλον ἀπειλούμενον ἐκ τῶν σημείων τούτων ἦτο ἡ Μελούνα, διὸ καὶ πρὸς ταύτην διετάχθη νὰ βαδίσῃ ἐκ Τυρνάβου πρὸς ἐνίσχυσιν εἷς ἔτι λόχος τοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἀλεξάνδρου 4ου εὐζωνικοῦ τάγματος· οὕτω δὲ πῶς ἐξηντλεῖτο καὶ ἡ τελευταία δύναμις τῆς ἐφεδρείας τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Οὕτως ἅπασαι αἱ πρὸς τὸ τμῆμα τοῦτο πολεμικαὶ ἡμῶν δυνάμεις εἶχον ἀναπτυχθῆ εἰς μάχην καθ' ἅπαντα τὰ σημεῖα τῆς ἀπὸ Μπογάζι Τυρνάβου μέχρι Γκονταμὰν κορυφογραμμῆς, ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀνάπτυξις αὕτη ἐπὶ τόσον ἐκτεταμένου μετώπου ἐπέφερεν ἤδη ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν τὴν μείζονα τῶν ἀνδρῶν ἐξάντλησιν ὑποχρεωμένων ν' ἀποκρούσουν ἀλεπαλλήλως λυσσώδεις ἐπιθέσεις τριπλασίων τετραπλασίων καί, εἴς τινα σημεῖα, πενταπλασίων μάλιστα ἐχθρῶν, οἵτινες καίτοι δεκατιζόμενοι ἀπὸ τὸ εὔστοχον πῦρ τῶν πεζομαχούντων ἑλλήνων καὶ ἀπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τῶν πυροβολαρχιῶν Μήτσα, Παΐκου καὶ λοιπῶν, ἐξηκολούθουν ἐπιμόνως

Ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς μετὰ δύο ὑπασπιστῶν τοῦ Σουλτάνου.

ποιούμεναι ἐφόδους. Συμβούλιον συγκροτηθὲν τὴν προτεραίαν ἐν τῷ στραταρχείῳ τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ εἶχεν ἀποφασίσει τὴν πάσῃ θυσίᾳ ἐκτόπισιν τῶν ἡμετέρων ἀπὸ τοῦ τμήματος τούτου τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς, ἵνα ἐξαναγκασθῶσιν, ὑποχωροῦντες ἐντεῦθεν πρὸς τὸν Τύρναβον, νὰ ἐγκαταλείψουν αὐτὸν συγκεντρούμενοι ἔξωθεν τῆς Λαρίσσης ὅπως δώσουν ἐκεῖ τὴν ἀποφασιστικὴν μάχην.

Οἱ Τοῦρκοι πρὸς τούτοις ἐνεδυναμοῦντο εἰς ἐκτέλεσιν τῶν σχεδίων των καὶ ἐκ τῆς πλεονεκτικῆς θέσεως τῶν ὑψωμάτων ἅτινα κατεῖχον ἀπέναντι τῶν μειονεκτουσῶν ἑλληνικῶν θέσεων καὶ ἐκ τῶν ἀρίστων τεχνητῶν, ὀχυρωμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπ' αὐτῶν ἀνεγείρει, ἐν ᾧ οἱ ἡμέτεροι ἐμάχοντο ἀπὸ ταχυσκάπτων χαμηλῶν καὶ ὄπισθεν λιθοσωρειῶν προχείρως κατεσκευασμένων καὶ αἵτινες διεσκορπίζοντο ἢ καὶ συνετρίβοντο εἰς μυρία τεμάχια ὑπὸ τὰς ἐκρηγνυμένας ὀβίδας τοῦ τριπλασίως ἰσχυροτέρου τουρκικοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ φονικὴ αὕτη ἄμυνα, ἡ τελείως ἄνισος, καθ' ἣν ἀπαράμιλλος κατεδείχθη ἡ ἀντοχὴ τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου, ὡς καὶ ἡ ὁρμητικότης καὶ ἡ περιφρόνησις τοῦ θανάτου ἐκ μέρους τῶν ἀντιπάλων, διήρκεσεν ἀνένδοτος μέχρις ἑσπέρας, ἐν ταῖς αὐταῖς κακοπαθείαις τῶν Ἑλλήνων, ἐν τῇ αὐτῇ πείσμονι ἐπιμονῇ τῶν Τούρκων. Ἀλλ' ἡ ἀντοχὴ τῶν ἡμετέρων ἤρχιζεν ἤδη σοβαρῶς νὰ κλονίζεται· τὰ ὅπλα των σχεδὸν εἶχον πυρακτωθῆ· αἱ χεῖρες των μόλις κατώρθουν νὰ ὑποβαστάσουν τὸ ὅπλον· οἱ ἐξῳδηκότες των δάκτυλοι ἔσυρον ἀσυνειδήτως τὴν σκανδάλην καὶ αὐτοί των οἱ πόδες εἶχον τελείως μουδιάσει ἐντὸς τῶν προχωμάτων, ἐπὶ ἕξ, ἑπτά, ὀκτὼ καὶ δέκα πολλάκις ὥρας κατὰ συνέχειαν ὑποχρεωμένων νὰ μάχωνται ἀμυνόμενοι. Αἱ δυνάμεις των ἐξηντλήθησαν οὕτω τελείως περὶ τὴν δύσιν τῆς ἡμέρας, καί, μία τότε σύγχρονος πανταχοῦ καὶ σφοδροτάτη ἐπίθεσις πολυαρίθμου ἐχθρικοῦ στρατοῦ περὶ τὴν 9 ἑσπερινὴν ὥραν μ' ἐφ' ὅπλου λόγχην, ἀναγκάζει τοὺς ἡμετέρους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς πρὸ τῆς Μελούνας θέσεις των καὶ ἀνερχόνοι ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου ν' ἀντιτάξουν ἐκεῖθεν ἀπεγνωσμένην ἄμυναν. Ἂν ἦτο δυνατὸν κατὰ τὴν κρίσιμον ἐκείνην στιγμὴν ν' ἀντικατασταθῶσιν οἱ ἐξηντλημένοι ἐκεῖνοι ἥρωες,—διὰ νὰ μὴ εἴπω μάρτυρες,— ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνισχυθῶσι μόνον, οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐξηναγκάζοντο ἀναντιρρήτως εἰς αἰσχρὰν ὑποχώρησιν. Ἀλλὰ στρατὸς ἄλλος δὲν ὑπῆρχεν. Ἡ κατάτμησις τῶν δυνάμεών μας εἰς πολυάριθμα σημεῖα, ὧν πλεῖστα δὲν προσεβλήθησαν διόλου, ὑπῆρξε τὸ πρῶτον καὶ μέγιστον ἴσως σφάλμα τοῦ πολυμαθοῦς Ἐπιτελείου μας. Διὰ τοῦτο ἡ Μελούνα ἀπωλέσθη.

Τὸ τουρκικὸν πυροβολικόν, ὑπὸ τὸν Ριζᾶ πασσᾶν καὶ τὰ πυροβολεῖα τοῦ ὑπερκειμένου Μενεξὲ, ἐπιφέρουν θραῦσιν εἰς τὰς τάξεις τῶν μαχητῶν μας καὶ μία ἔτι ὁρμητικὴ ἐπίθεσις διὰ τεσσάρων νέων τουρκικῶν ταγμάτων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Μεμδοὺχ πασσᾶ, ἐξαναγκάζει εἰς γενικὴν τοὺς ἡμετέρους ὑποχώρησιν ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ Δρεπάνι μέχρι Μελούνας. Ἐδῶ τῶν ἡμετέρων αἱ ἀπώλειαι ὑπῆρξαν μεγάλαι· ἀλλὰ τῶν ἀντιπάλων ἦσαν ἀσυγκρίτως μείζονες· ἐκ τῆς

ἀπὸ πρωΐας φονικωτάτης συμπλοκῆς, ἅπασα ἡ πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος πρανὴς ἔκτασις εἶνε κυριολεκτικῶς στρωμένη ἀπὸ πτώματα καὶ τραυματίας Ὀθωμανούς. — Οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταλάβει ἤδη τὴν δίοδον τῆς Μελούνας καὶ οἱ Ἕλληνες εὑρίσκοντο ἐν πλήρει ὑποχωρήσει πρὸς τὰ θεσσαλικὰ πεδία πέραν τῶν συνόρων.

Ἓν μόνον ἑλληνικὸν τάγμα, ἀποτελοῦν τὴν ὀπισθοφυλακήν, κατέχει εἰσέτι μικρὸν λόφον καὶ κατὰ τῆς θέσεως ταύτης οἱ Τοῦρκοι παρασκευάζονται νῦν νὰ ἐπιτεθῶσι. Τρεῖς πυροβολαρχίαι τοποθετοῦνται ἐπὶ κορυφῆς τινος δεσποζούσης τοῦ λόφου. Ἄλλη πυροβολαρχία βάλλει μετὰ φοβερᾶς ἀποτελεσματικότητος κατὰ τῶν ὑποχωρούντων ἑλληνικῶν σωμάτων εἰς τὴν πεδιάδα κάτω.

Τὴν τελευταίαν ἐπιτυχῆ ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ σταθμοῦ Μελούνας διηύθυνεν ὁ Τζιοὺν ἐφένδης, ὅστις ἐνθαρρύνων τοὺς ἀνθρώπους του κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρὸς ἐφώναζε πρὸς αὐτούς: «Ἐκεῖνοι ποῦ ἀγαποῦν τὸν Θεὸν ἂς ὁρμήσουν»!

Ὁ ὑψηλότερος σταθμὸς ὑπερησπίζετο καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων μετὰ θαυμαστοῦ θάρρους. Λυσσώδης μάχη διεξήγετο ἐπὶ πολλὰς ὥρας διαρκέσασα, κατὰ τὸ πέρας τῆς ὁποίας ἐπίσης καὶ ὁ δεύτερος οὗτος σταθμὸς κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων μὲ ἐφ' ὅπλου λόγχην. Οἱ Ἕλληνες ἀμυνόμενοι ἀνέμενον μέχρις ὅτου ὁ ἐχθρὸς ἔφθασεν εἰς τριάκοντα μέτρων ἀπόστασιν καὶ τότε μόλις ἤρχισαν νὰ ὑποχωροῦν. Εἰς μόνην τὴν ἐπίθεσιν ταύτην αἱ τουρκικαὶ ζημίαι ἀνῆλθον εἰς 26 φονευμένους καὶ 47 πληγωμένους. Εἰ κανὲν ἄλλο σημεῖον ἡ μάχη δὲν ὑπῆρξε τόσῳ πεισματώδης. Πολλάκις κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἔφθασαν εἰς 40 μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων, ὅτε τὸ συγκεντρωμένον πῦρ τοῦ ἐχθροῦ τοὺς ἠνάγκαζε νὰ ὀπισθοχωροῦν.

Τὰς περὶ τὸ Γριτζόβαλι καὶ τὴν Λυγαριὰν ἑλληνικὰς θέσεις κατεῖχον τὰ ὑπὸ τὸν Καθενιώτην καὶ Βρετὸν τάγματα τοῦ 5ου καὶ 4ου συντάγματος τοῦ πεζικοῦ, ἐν ᾧ τὰ περὶ τὸ Παπαλειβάδον κατείχοντο ὑπὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ Τερτίπη. Ἡ σπουδαιότης τῶν θέσεων τούτων ὑπεδείχθη εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀλλὰ δυστυχῶς τὰ ληφθέντα μέτρα ἦσαν ἀνεπαρκῆ, πρὸ παντὸς δὲ ἡ ὀχύρωσις πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν, διότι οἱ Τοῦρκοι ἀπὸ Προφήτου Ἠλία μεχρι Παπαλειβάδου εἶχον διαθέσει 7 τάγματα ἐκ τῆς Α΄ των μεραρχίας, ὁλόκληρος δὲ ἡ λοιπὴ αὐτῆς δύναμις ἐχρησίμευεν ὡς ἐφεδρεία ἐνισχύουσα ἐν ἀνάγκῃ καὶ ἀντικαθιστῶσα τοὺς πρώτους ἐπιτιθεμένους ἄνδρας των. Κατὰ φυσικὴν λοιπὸν συνέπειαν ἡ ἄμυνα δὲν θὰ ἠδύνατο ἐπὶ πολὺ νὰ παραταθῇ, καίτοι ἦτο φανερὸν ὅτι, ἂν τὰ πράγματα, καὶ δὴ ἡ ὀχύρωσις τῶν σημείων τούτων, παρεσκευάζοντο ὅπως ἀπῄτει ἡ μειονεκτικὴ αὐτῶν θέσις, οἱ Τοῦρκοι ἀπελπιζόμενοι θὰ ἐστρέφοντο πρὸς ἄλλα ἀσθενέστερα σημεῖα· διότι οὗτοι πρὸ παντὸς ἐσκόπουν νὰ εἰσβάλουν εἰς Θεσσαλίαν, κατερχόμενοι εἰς Λάρισσαν πρὶν ἢ ὁ στόλος, — ἂν ἐνήργει, — ἔφερεν ἀλλαχοῦ ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις των.

Πρὸ παντὸς δὲ χρησιμωτάτη θὰ ἦτο ἡ ἰσχυρὰ ὀχύρωσις τῆς Μπούρνα Τρύ-

πας, ἥτις θὰ ἠδύνατο οὕτω νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ νῶτα τοῦ Παπαλειβάδου, τοῦ Προφήτο Ἠλία καὶ τῆς Μπέη Λάκκας.

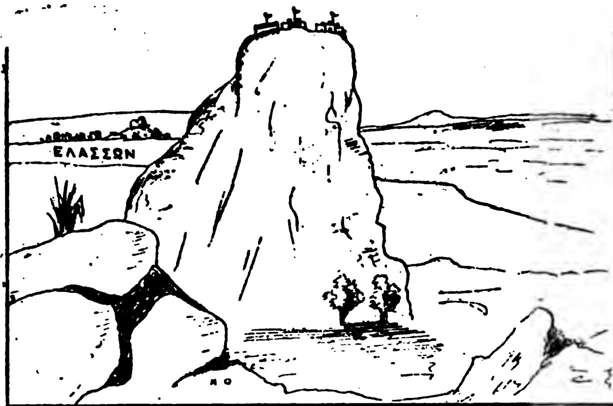
Ἐντούτοις τ' ἀπαραίτητα μέτρα δὲν ἐλήφθησαν καὶ ἡ θαυμασία ἐκείνη ἄμυνα ἀπέβη εἰς μάτην. Ἡ πρώτη κατὰ τοῦ Παπαλειβάδου προσβολή, ὅπερ ὑπερήσπιζεν ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Σπ. Παπαϊωάννου μὲ δύναμιν 100 μόλις ἀνδρῶν, ἐγένετο ἐκ τοῦ τουρκικοῦ πυροβολείου τοῦ Προφήτου Ἠλία τὴν 4 μ. μ. τῆς 5 Ἀπριλίου, ἡ δὲ σύγκρουσις, μεταδοθεῖσα ἀκαριαίως καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν, διήρκεσεν ἀπὸ τῆς ὥρας ταύτης καὶ καθ' ὅλην τὴν νύκτα σχεδὸν μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς ἐπιούσης, κατὰ τὸ διάστημα δὲ τοῦτο ἐδείχθη θαυμαστὴ ἡ ἐμμονὴ τῶν ἀνδρῶν μας εἰς τὰς θέσεις των. Στρατιῶται ἁπλοῖ καὶ ἀξιωματικοὶ ἐμάχοντο ὁμοῦ εἰς τὴν αὐτὴν γραμμήν Οἱ ἀξιωματικοὶ ἐμάχοντο ὡς ἁπλοῖ στρατιῶται ἀντικαθιστῶντες τοὺς ἐκτὸς μάχης τιθεμένους. Οὕτω, διὰ τοιούτων ὑπερανθρώπων μόχθων ἀπέκρουσαν ἐπὶ εἴκοσι πέντε ὁλοκλήρους ὥρας ἁπάσας τὰς λυσσώδεις ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων στρώνοντες διὰ πτωμάτων τὸ ἔδαφος. Οἱ ἑκατὸν ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐμάχοντο συνεχῶς κατέχοντες μέτωπον ἑκατὸ περίπου μέτρων καὶ συνέτριβον τὰς ἐπιτιθεμένας πυκνὰς φάλαγγας, ἀναμένοντες ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐνισχύσεις. Ἤδη πίπτει νεκρὸς ὁ ὀγδοηκοντούτης Χαφὶζ πασσᾶς. Ἀλλ' ἐνῷ ἔβλεπον ἀνανεουμένας διαρκῶς τὰς δυνάμεις τῶν Τούρκων, αἱ ἰδικαί των ἐμειοῦντο μόνον. Εἰς ἐπίμετρον δέ, μετὰ τὴν ἐξαντλητικὴν ταύτην γιγαντομαχίαν, τὸ ὑποστηρίζον τὴν ἄμυναν πυροβολικόν μας διατάσσεται αἴφνης ν' ἀποσυρθῇ εἰς Μάτι. Ὁ θάνατος τοῦ Χαφὶζ γίνεται ἤδη ἀφορμὴ νέας ἐπιθέσεως συγχρόνου τῶν Τούρκων πεζῶν καὶ τοῦ πυροβολικοῦ των, ἥτις ἠνάγκασεν εἰς ὑποχώρησιν τοὺς ἡμετέρους περὶ τὴν ἑσπέραν ἔκ τε τοῦ Παπαλειβάδου καὶ τῶν λοιπῶν, ὧν ἐμνήσθημεν, θέσεων, καὶ οὕτω, οἱ μὲν τακτικῶς, οἱ δὲ ἀτάκτως μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, χωρὶς ὅμως εὐτυχῶς νὰ καταδιωχθῶσι, ὑποχωροῦσιν ἐκεῖθεν, καὶ ἄλλοι μὲν συνεκεντρώθησαν εἰς Μάτι, ἄλλοι δὲ εἰς Τύρναβον, οὕτω εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε ἀποδειχθείσης τῆς ἐλλείψεως συνοχῆς ἐν τῇ ἐνεργείᾳ. Ἐδῶ πληγωθεὶς καὶ βλέπων ἑαυτὸν μέλλοντα νὰ πέσῃ εἰς χεῖρας τῶν ἐχθρῶν ὁ γενναῖος λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Δημ. Ταγαρᾶς, ἔσυρε τὸ περίστροφόν του καί, πυροβολήσας κατὰ τῆς ἰδίας του καρδίας, ἔπεσεν ἄπνους, γενόμενος αὐτὸς τὸ ἡρωϊκώτερον θῦμα τοῦ προλόγου τούτου τῆς μεγάλης μας τραγῳδίας.

Εἴκοσι τέσσαρες χιλιάδες Τοῦρκοι μετὰ 14 πεδινῶν πυροβόλων εἶχον λάβει μέρος εἰς τὰς μάχας ταύτας. Μετὰ τὴν ὑποχώρησιν ὁ Τύρναβος ἤρχισεν ἤδη νὰ κενοῦται ἀπὸ τοὺς κατοίκους του καίτοι οἱ Τοῦρκοι δὲν προήλασαν πρὸς αὐτόν.

Κατὰ τὰς συμπλοκὰς ὅμως τῶν βορειανατολικώτερον κειμένων σταθμῶν Μπατσός, Ραχόβρυση καὶ Ταφὶλ Βρύση, κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Ἀπὸ τῆς πρωίας ἤδη τῆς 6ης Ἀπριλίου, αἱ συγκρούσεις κατεφάνησαν ἀποκλίνουσαι ὑπὲρ τῶν ἡμετέρων, κυρίως διότι οἱ Τοῦρκοι εἶχον συγκεντρώσει, ὡς εἴδομεν, τὰς μείζονας δυνάμεις των μεσημβρινώ-

τερον, πρὸς τὴν Μελοῦναν, βέβαιοι ὄντες, ὅτι ἐκτοπίζοντες ἐκεῖθεν τοὺς Ἕλληνας θὰ ἐξηνάγκαζον αὐτοὺς νὰ κενώσουν καὶ τοὺς σταθμοὺς τῆς γραμμῆς Πατσὸς— Λιάκου Ταμπούρια. Ὑπερισχύσαντες λοιπὸν ἀπὸ πρωίας ἐνταῦθα οἱ ἡμέτεροι ἐξετόπισαν, ἀπέκρουσαν καὶ κατεδίωξαν τέλος τοὺς βῆμα πρὸς βῆμα ἀνθισταμένους Τούρκους ἐπὶ πολὺ ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν Τσαρίτσανην, ἀποξενώσαντες δὲ τὸν Μενεξὲν ἀπὸ τῆς τούτων βοηθείας, ἤρξαντο ἀπειλοῦντες αὐτὸν διὰ καταλήψεως ἐξ ἐφόδου.

Ἤδη προασπιζόμενος μόνον ἀπὸ τὰ ἐπ' αὐτοῦ ἰσχυρὰ πυροβολεῖα ὑψοῦτο πρὸ τῶν προελασάντων Ἑλλήνων ὁ πελώριος βράχος του. Ὁ Μενεξὲς ὑψοῦται ἀπότομος καὶ κρημνώδης, πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, δεσπόζων τῆς πρὸς τὸν Τύρναβον καὶ τὴν Λάρισσαν Θεσσαλικῆς πεδιάδος ἀφ' ἑνὸς καὶ τῆς πρὸς τὴν Τσαρίτσανην καὶ Ἐλασσῶνα ἀγούσης ἀφ' ἑτέρου· δεσπόζει πρὸς τούτοις καὶ τῆς Μελούνας καὶ τῶν περὶ αὐτὴν χαμηλοτέρων αὐτοῦ ὑψωμάτων, δυνάμενος, διὰ καταλλήλου χρήσεως τῶν πυροβόλων του νὰ ἐμποδίσῃ πᾶσαν ἐνίσχυσιν τῶν σταθμῶν τούτων, εἰς τοὺς ὁποίους ἄλλως τε ἡ ἀνάπτυξις πρὸς μάχην μεγάλων ἑλληνικῶν δυνάμεων εἶναι σχεδὸν ἀνέφικτος ἕνεκα τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς ἐκτάσεως πρὸς παράταξιν μεγάλου μετώπου. Ἐξόπισθεν δέ, πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα, κατέρχεται ὁ Μενεξὲς ἠρεμώτερος, ἀλλ' οὐχ' ἧττον ἀνωφερὴς καὶ ἀπρόσιτος ἐντεῦθεν διὰ τοὺς Ἕλληνας ἅτε ἀπειλουμένους ἐκ τῶν νώτων, ὑπερασπίζων διὰ τῶν τηλεβόλων του πᾶσαν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα προέλασιν, ἂν προηγουμένως δὲν πέσῃ. Διὰ νὰ πέσῃ ὅμως ἀπαιτεῖ πολυάριθμα θύματα καὶ ἐνέργειαν σύντονον καὶ συνεχῆ, διότι εἶναι τὸ μᾶλλον ἀπρόσιτον καὶ τὸ ἰσχυρότερον ἅμα ὕψωμα τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς.

Ο ΒΡΑΧΟΣ ΤΟΥ ΜΕΝΕΞΕ
(Θέα ἐκ τῆς Χασὰν Μελούνας).

Παρ' ὅλας ἐντούτοις τὰς δυσχερείας ταύτας, οἱ ἡμέτεροι προσβάλλουσιν ἤδη ἐξ ἐφόδου τὸν δεινὸν βράχον, βοηθούμενοι καὶ ὑπὸ μιᾶς πυροβολαρχίας ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Γεώργιον Τουρνάκην ὅστις καὶ ἠνάγκασε τὰ πυροβολεῖα τοῦ Μενεξὲ νὰ σιγήσουν μετὰ μικρόν. Ἡ κατασίγησις ὅμως αὕτη ὑπῆρξε μᾶλλον στρατήγημα ἢ ἀποτέλεσμα σημαντικῆς βλάβης τῶν ὀθωμανικῶν πυροβόλων, ὅπως κατεδείχθη κατόπιν.— Ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Ἀμβρό-

σιος Φραντζῆς, κατορθώσας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ ἀγῶνος διὰ μεταμφιέσεώς του εἰς δεκανέα τῶν Εὐζώνων νὰ σχετισθῇ μετὰ τῶν Τούρκων τῶν πέριξ σταθμῶν, εἶχε μελετήσει ἁπάσας τὰς γύρῳ ἐπικαίρους τοποθεσίας, ἃς καὶ κατέλαβεν ἤδη μὲ δύο λυόμενα πυροβόλα.

Αἱ ἔφοδοι τῶν ἡμετέρων ἐπανελήφθησαν ὁρμητικώταται καὶ πολύνεκροι ἅμα, οἱ δὲ Τοῦρκοι, θέλοντες νὰ φέρουν εἰς αὐτὰς ἀντιπερισπασμόν, ἔπαυσαν τὸ πῦρ τῶν πυροβολείων των καὶ ἐξαπέστειλαν κατὰ τῶν ἑλλήνων ἰσχυρὰν στρατιωτικὴν δύναμιν· ὅταν ὅμως αὕτη ἀπεκρούσθη ἐπικαίρως καὶ οἱ ἡμέτεροι ἐνεκατέστησαν εἰς καταλλήλους πρὸς ἀσφαλεστέραν προσβολὴν τοῦ Μενεξὲ θέσεις, τότε ἡ κορυφὴ τοῦ βράχου ἤρξατο φονικὸν τὸ πῦρ αὐτῆς. Καὶ μετὰ τοῦτο ὅμως, ἡ ἐξ ἐφόδου κατάληψις τοῦ βράχου θὰ ἐστοίχιζε μὲν πολλοὺς νεκροὺς εἰς ἡμᾶς, ἀλλὰ τέλος θὰ ἐπετυγχάνετο, ἂν μὴ προηγεῖτο τὸ ἀναγραφὲν ἤδη θλιβερὸν γεγονὸς τῆς ὑποχωρήσεως τῶν ἡμετέρων ἀπὸ τῆς γραμμῆς Δρεπανίου-Μελούνας.

Οὕτω λοιπὸν πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς 6ης Ἀπριλίου γνωσθείσης τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Γκριτζόβαλη, ἐπεβλήθη κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστον ἡ ἐγκατάλειψις καὶ τῶν ἀπὸ Πατσοῦ μέχρι Ταφὶλ Βρύσης καὶ Λιάκου-Ταμπούργια θέσεών μας, καὶ μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν Τούρκων ἐξ ἁπασῶν τῶν ἀντικρὺ θέσεών των καὶ τὴν κατάληψιν αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων. Τοῦτο δὲ διότι, ἅπαξ κενωθείσης τῆς γραμμῆς Δρεπάνι-Μελοῦνα, καθίστατο εὐχερεστάτη πλέον τοῖς ἐχθροῖς ἡ διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Μελούνας κάθοδος· προελαύνοντες δ' ἐκεῖθεν δι' ἰσχυρᾶς δυνάμεως μέσῳ τῶν ἐπικαίρων χωρίων Λυγαριά, Καρατζόλ καὶ Μεσαλάρ, ἀνεμποδίστως πλέον, θὰ ἐπετύγχανον τὸν πλήρη ἀποκλεισμὸν τῶν ἐν τῇ γραμμῇ Πατσοῦ Λιάκου Ταμπούρια ἐπικρατούντων ἡμετέρων καὶ τὴν καταστροφὴν ἢ τὴν ζώγρησιν αὐτῶν, κατὰ φυσικὴν συνέπειαν.

Τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, 7 Ἀπριλίου, ἐπηλήθευσαν ἀκριβῶς αἱ ἀνωτέρω ὑπόνοιαι· οἱ Τοῦρκοι κατελθόντες τῷ ὄντι ἀπὸ τοῦ αὐχένος τῆς Μελούνας, διὰ τῆς ἐκεῖθεν διερχομένης ἁμαξιτῆς ὁδοῦ καὶ διὰ τῶν κλιτύων τοῦ ὀροπεδίου Γκριτζόβαλι, προήλασαν ἀνενοχλήτως βορειανατολικῶς μὲν μέχρι τοῦ χωρίου Λυγαριὰ δυτικῶς δὲ μέχρι τῆς ἐπικαίρου θέσεως Μάτι. Οἱ δὲ Ἕλληνες, οἱ ἀποσυρθέντες τὴν προτεραίαν νύκτα ἔκ τε τῶν περὶ τὸ Γκριτζόβαλι θέσεων, ἀφ' ὧν ἐξετοπίσθησαν, καὶ ἐκ τῶν περαιτέρω μέχρι Λιάκου Ταμπούρια, κατ' ἀνάγκην, ἀνασχηματισθέντες ἐγκαίρως, ἐτάχθησαν εἰς ἀμυντικὴν παράταξιν ἀπὸ τῶν προπόδων τοῦ ΝΑ τοῦ Δρεπανίου καὶ πρὸς τὸν Τύρναβον βουνοῦ Λοσφάκι μέχρι Δελερίων ἐπεκτείναντες τὸ μέτωπον τῆς παρατάξεώς των βορειανατολικῶς τῆς πεδιάδος τοῦ Τυρνάβου, περιλαμβάνον καὶ τὸν λόφον Βρύση-Τυρνάβου.

Ἐν τῷ μεταξύ, καὶ δή, μόλις εἶχον ὑποχωρήσει τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα ἀπὸ Παπαλείβαδο, Προφήτην Ἠλίαν καὶ Μπούρνα Τρύπαν, κατέφθασαν ἐπὶ τόπου πρὸς ἐνίσχυσιν ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Βουλγαράκην πρῶτος λόχος τοῦ τρίτου τάγματος τοῦ Β' συντάγματος τῆς Β' ἐν Λαρίσσῃ ἑδρευούσης ταξιαρχίας Ἰ. Δημοπού-

λου, διοικούμενος καὶ ὑπὸ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Ἐ. Νιχογιαννοπούλου καὶ Π. Βρυζάκη (ἐφέδρου). Ὁ λόχος οὗτος εἰσδύσας νύκτωρ εἰς στενὴν πάροδον ἀμφίβουνον ὁδηγοῦσαν εἰς Γκριτζόβαλι, διετάχθη νὰ παρακωλύσῃ τὴν ἐκεῖθεν εἰσβολὴν τῶν Τούρκων εἰς τὴν πεδιάδα, τὴν δὲ πρωίαν τῆς 7 Ἀπριλίου εἶχον καταλάβει τὰς δεούσας θέσεις, ὅταν ἐθεάθη ὁ ἐχθρὸς κατερχόμενος εἰς πυκνὰς φάλαγγας ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων Προφήτης Ἠλίας καὶ Μπoῦρνα Τρύπα. Ἡ συμπλοκὴ μετὰ μικρὸν ἤρξατο σφοδρά, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τῶν ἡμετέρων καὶ ἀψηφοῦντες τὰς μεγάλας των ἀπωλείας προήλασαν ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τῶν 3 πυροβόλων τῆς Μπούρνα Τρύπας καὶ ἀπὸ ἓν ἔτι μεγάλης ὁλκῆς ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Προφήτου Ἠλία, καὶ κατέλαβον λόφον ἀριστερόθεν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ὁπόθεν ἠνώχλει φοβερὰ τοὺς ἡμετέρους, οἵτινες ἐντούτοις ἐξηκολούθουν ἀνενδότως μαχόμενοι καὶ ὑπεδέχοντο διὰ ζητωκραυγῶν καὶ συριγμῶν τὰς περὶ αὐτοὺς ἐκρηγνυμένας ὀβίδας τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον δὲν εἶχον ἰδικόν των ν' ἀνταποκριθῶσι. Ἀλλὰ περὶ τὴν 8 1]2 πρωινὴν ὥραν ὁ λοχαγὸς Βουλγαράκης λαμβάνει πληγὴν ὑπὸ τεμαχίου ὀβίδος εἰς τὸν πόδα καὶ ἀποσύρεται τῆς μάχης, ὁ δὲ λόχος ὑποχωρεῖ ἐπί τινα βήματα· τότε πίπτει νεκρὸς βληθεὶς ὑπὸ σφαίρας καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Νιχογιαννοπουλος, καὶ ὁ λοχίας Ταμβάκης, ἀναλαμβάνει δὲ ὁ ἔφεδρος τοιοῦτος Βρυζάκης τὴν διοίκησιν ὁλοκλήρου τοῦ ἐκ 400 ἀνδρῶν λόχου, καὶ ἐπὶ ἑπτὰ ὥρας κατορθώνουν οἱ ὀλίγοι οὗτοι ἄνδρες ν' ἀνακόψουν τὴν πορείαν τοῦ ἐχθροῦ οὗ αἱ δυνάμεις κατὰ τὸ μέρος τοῦτο συνεποσοῦντο εἰς δισχιλίους περίπου πεζοὺς ὑποστηριζομένους καὶ παρὰ τῶν μνησθέντων πυροβόλων τῆς Μποῦρνα Τρύπας καὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία. Κατόπιν, περὶ τὴν 11 1)2, διετάχθη ἡ περὶ ἧς ὡμιλήσαμεν ἤδη γενικὴ πρὸς τὴν πεδιάδα τοῦ Τυρνάβου ὑποχώρησις, καὶ ἡ συγκέντρωσις τῶν ἡμετέρων δυνάμεων εἰς τὴν ἀπὸ Δρεπανίου-Λοσφάκι μέχρι Δελερίων ἀμυντικὴν γραμμήν.

Οἵ τε ἕλληνες καὶ οἱ Τοῦρκοι, καταλαβόντες τὰς ἐν λόγῳ θέσεις, ἔμειναν ἄπρακτοι καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν, καταγινόμενοι εἰς κατοπτεύσεις καὶ ὑπολογισμούς. Οἱ ἀντιμέτωποι στρατοὶ εἶχον ἀναλογίαν ἑνὸς καὶ τριῶν. Τέλος, ὅταν ἡ ἡμέρα ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν της, οἱ Τοῦρκοι ὡς πόρισμα τῶν μελετῶν των ἐπεχείρησαν νὰ ἐπιτεθῶσιν ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Γκριτζόβαλι πρὸς ἐκτόπισιν τῶν ἡμετέρων ἐκ τῶν θέσεων Λοσφάκι καὶ Ρουπάκι, τῶν ἐπικαιροτέρων τουτέστι σημείων ἀπὸ τῶν ὁποίων θὰ καθίστατο ἐφικτὴ ἡ ἄμυνα καὶ ἡ ὑπεράσπισις τοῦ Τυρνάβου. Ἐπετέθησαν λοιπὸν μεθ' ὁρμῆς καὶ αἰφνιδίως. Εὑρόντες ὅμως σθεναρὰν ἀντίστασιν, ἠναγκάσθησαν εἰς ἄμεσον ὑποχώρησιν ὑπὸ τὸ σφοδρὸν πῦρ τῶν ἡμετέρων, οὕτω δὲ ἀπεσοβήθη ἡ ἀποσύνθεσις τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀπὸ Λοσφάκι μέχρι Δελερίων, διότι ἀμφότεραι αἱ προσβληθεῖσαι θέσεις Λοσφάκι καὶ Ρουπάκι δεσπόζουν ἐπικινδύνως τῶν θέσεων τὰς ὁποίας κατεῖχεν ἡ ὅλη γραμμὴ τῆς παρατάξεως τῶν ἡμετέρων, οἵτινες ἄλλως

τε ἐγκαίρως καὶ ἐπαρκῶς ἐνισχυθέντες, μόλις κατέλαβον τὰς θέσεις ταύτας, ἦσαν εἰς θέσιν ἤδη ν' ἀποκρούσουν καὶ διπλασίας ἔτι ἐχθρικὰς δυνάμεις.

Τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς ἀμυντικῆς ταύτης γραμμῆς κατέληγεν εἰς Μπογάζι Τυρνάβου, παρὰ τὴν κοίτην τοῦ Ξηριᾶ καὶ δὴ τὴν ὁδὸν τὴν φέρουσαν ἀπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Τὸ ἄκρον τοῦτο ἐπεχείρησαν ἐπίσης νὰ εκτοπίσουν ἐπιτεθέντες οἱ Τοῦρκοι, ἀλλ' οὐ μόνον ἀπεκρούσθησαν ἐρρωμένως ἀπὸ τῆς πρώτης των ἀποπείρας ἀλλὰ καὶ διωχθέντες ἐκεῖθεν κατέστησαν δυνατὴν τὴν προέλασιν τῶν ἡμετέρων ἐντὸς τοῦ στενοῦ (Μπογάζι), οἵτινες καὶ εἰσελθόντες εἰς αὐτὸ κατέλαβον ἐν τάχει τοὺς δεξιόθεν τῆς εἰσόδου ὑψουμένους λόφους κ' ἐτοποθέτησαν ἐπ' αὐτῶν μίαν ὀρειβατικὴν πυροβολαρχίαν. Ἡ πυροβολαρχία αὕτη, ἧς αἱ ὑπηρεσίαι κατεδείχθησαν ἐν τοῖς μετέπειτα, εἶχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ταύτην τὴν σημαντικότητα: ὅτι, ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῶν πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ στενοῦ τοποθετημένων πεδινῶν μας πυροβόλων, ἐπροστάτευσεν ἤδη καὶ διηυκόλυνε τὴν προέλασιν τῶν ἡμετέρων πεζικῶν δυνάμεων μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τῆς ὀχυρωτάτης τουρκικῆς θέσεως Βίγλα, τὰ ἰσχυρὰ τῆς ὁποίας πυροβολεῖα ἦσαν προωρισμένα νὰ δράσωσι κατὰ τῶν ἐν Μπογαζίῳ συνάμα καὶ κατωτέρω ἐν Ρεβενίῳ ἡμετέρων ἐπιχειρήσεων. Οὕτω διὰ τῆς συγχρόνου ταύτης καὶ ἐν συνδυασμῷ ἐνεργείας τοῦ τε πυροβολικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ τοῦ Μπογαζίου, κατώρθωσαν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα νὰ προβῶσιν εἰς στενὴν πολιορκίαν τῆς Βίγλας, δεσμεύοντα ἐντεῦθεν τὰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ.

Πρὸς ἐνίσχυσιν ἤδη τῶν σωμάτων εἰς τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀνατεθῆ ἡ ὑποστήριξις αὕτη τοῦ Τομέως τοῦ Μπογαζίου, ἔφθασε πρὸς τὸ ἑσπέρας τῆς 7ης Ἀπριλίου ἐκ Βόλου καὶ τὸ πρῶτον πεζικὸν σύνταγμα ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Ρούβαλην. Ἀλλ' ἤδη, ἡ πρώτη ἐπιτυχὴς ἐν τῷ στενῷ προέλασις εἶχεν ὡς ἄμεσον ἀποτέλεσμα τὴν πτῶσιν καὶ ἄλλων στρατηγικῶν σημείων κατὰ τὴν δίοδον ταύτην· οὕτω, ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων καὶ αἱ ἐπίκαιροι θέσεις Σιδεροπάλουκο, Τρυπημένη, Διάσελο καὶ ὁ αὐχὴν Προφήτης Ἠλίας Τυρνάβου. Οὕτω δέ πως, ἅπασα ἡ δυσμικῶς τοῦ Τυρνάβου, ἀπὸ τῆς κοίτης τοῦ Ξηριᾶ μέχρι Ρουπακίου κορυφογραμμὴ κατείχετο ὑπὸ μιᾶς ἑλληνικῆς ταξιαρχίας περὶ τὰ ἐξημερώματα τῆς 8 Ἀπριλίου.

Ἤδη τὸ 2ον τάγμα τοῦ 1ου συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Βασιλείου, τοὺς λοχαγοὺς Παπαγεωργίου, Ἀράπογλουν καὶ Γιαπούλαν, τὸν ὑπολοχαγὸν Καρέκλην, τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Τσολάκον καὶ τοὺς ἐφέδρους τοιούτους Τσιμινῖκον καὶ Παππαδόπουλον, διετάχθη νὰ ταχθῆ εἰς μάχην. Ὑποστηριζόμενον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς πεδινῆς πυροβολαρχίας Γενίσαρλη καταπυροβολούσης τ' ἀντικρὺ τουρκικὰ πυροβολεῖα ἐπιτυχῶς, τῷ ἐδόθη ἡ διαταγὴ τῆς προελάσεως πρὸς κατάληψιν ἐπικαίρου λόφου· ὁ λόφος μετὰ μικρὸν κατελήφθη, καί, ὑπὸ τὰ διασταυρούμενα ἤδη πυρὰ τῶν ἡμετέρων, οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ περιχαρακώσουν τὰς

θέσεις των ἵνα μὴ τὰς ἀπολέσουν εὐθὺς ἀπὸ τοῦδε. Ἐνταῦθα ἔπεσε νεκρὸς ἀνδρείως μαχόμενος ὁ ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς Γ. Μιταυτσῆς.

Εἰς τὸ Μάτι εὑρίσκετο ἤδη ἡ ταξιαρχία Μαστραπᾶ μόλις ὑποχωρήσασα ἐξ Ἄνω Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι, μέρος δὲ τῆς ἰδίας ὑπερήσπιζε τὴν δίοδον τοῦ Μπογαζίου ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς ά ταξιαρχίας, ἐνῷ τμῆμα τῆς β'. ὑπεστήριζε τὸν ἐν Ρεβενίῳ κατέχοντα τὴν ἀμυντικὴν γραμμὴν συνταγματάρχην Κωνσταντῖνον Σμολένσκην.

Ἤδη τὸ σχέδιον τοῦ Ὀθωμανικοῦ ἐπιτελείου καταφωρᾶται ὅτι ἦτο προσπάθεια εἰσβολῆς εἴτε διὰ Ρεβενίου εἴτε διὰ Ματιοῦ, ἀπασχολουμένων ἐν τῷ μεταξὺ τῶν ἀλλαχοῦ ἑλληνικῶν δυνάμεων διὰ ψευδεπιθέσεων καὶ μικρεπιδείξεων, ἵνα τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἐτέμ, ἐνισχυόμενον ἐπαρκῶς καὶ ὑπὸ ἐφεδρικοῦ στρατοῦ, προσβάλῃ σύσσωμον ἓν ἐκ τῶν δύο τούτων σημείων, τὸ ἀποδειχθησόμενον ἀσθενέστερον, καὶ εἰσβάλῃ δι' αὐτοῦ εἰς Θεσσαλίαν.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκοντο τὰ πράγματα κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς 8ης Ἀπριλίου, ἀνεμένετο δὲ τὴν ἐπιοῦσαν κρίσιμος μάχη εἰς τὰ μνησθέντα σημεῖα.— Ἐν τῷ μεταξὺ ἂς ἴδωμεν τί ἐλάμβανε χώραν εἰς ἄλλας θέσεις τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ δὴ πρὸς τὸ δυσμικὸν ἥμισυ τῶν θεσσαλομακεδονικῶν συνόρων.

Ἡ ἀρκτικῶς τῆς Καλαμπάκας, μεταξὺ τῶν συνοριακῶν χωρίων Μαυρέλι (Α) καὶ Βελεμίστι (Δ), ὁροθετικὴ γραμμὴ παρουσιάζει τὴν ἑξῆς διάπλασιν: Τὸ Μαυρέλι ἀπέχει 1)2 ὥρ. ἀπὸ τῆς γραμμῆς τῶν συνόρων, 8 δὲ ὥρας ἀπὸ Καλαμπάκας (ΒΑ) καὶ 10 ἀπὸ Τρικκάλων, ἀπὸ δὲ τῆς ὀθωμανικῆς κωμοπόλεως Δισκάτας ἀφίσταται 2 1)2 ὥρας. Ἀντικρὺ τούτου κεῖται ὁ σταθμὸς Μεγάλη Ράχη τῆς Τσούκας, ἐκ τοῦ πλησίον ὁμωνύμου τουρκικοῦ χωρίου. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλὴ φέρει μετὰ 5' εἰς τὸν τουρκικὸν σταθμὸν Τσούκα, μετὰ τὸν ὁποῖον καὶ κατόπιν 1 1)4 ὥρ. μέσῳ δάσους φθάνει εἰς τὸν ἐπίσης ὀθωμανικὸν σταθμὸν Ἅγιος Ἀθανάσιος, τοῦ ὁποίου μόλις 13' ἀπέχει ὁ ἡμέτερος ἐν τῷ φερωνύμῳ χωριδίῳ κείμενος Κερασιὰ Σίνα, πρὸ ὃν ἡ ὁδὸς εἶναι κατωφερὴς ἅτε τοῦ μνησθέντος Ὀθωμανικοῦ κειμένου εἰς ὕψος 701 μέτρων. Ἡμίσειαν ὥραν δυτικώτερον εὕρηται ὁ σταθμὸς Ἁγία Παρασκευή, τοῦ ὁποίου ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς ἀφίσταται 500 βήματα. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ἀνώμαλος ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους κεχαραγμένη φέρει μετὰ 3)4 ὥρας εἰς τὴν κορυφὴν ὑψώματος 667 μέτρων ἐφ' ἧς κεῖται ὁ σταθμὸς Κούτσουρο, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ φερώνυμος Τουρκικὸς ἀφίσταται 400 βήματα. Ἐντεῦθεν τὸ χωρίον Ἀσπροκκλησιὰ ἀπέχει μόλις 15' νοτίως, 5 δὲ ὥρας ἀπὸ Καλαμπάκας καὶ 9 1)2 ἀπὸ Τρικκάλων, κυκλοῦται δὲ ἀπὸ πολύφυτα βουνά. Ἀπὸ Κούτσουρο μέχρι Κερασιᾶς Φλιάκας, σταθμοῦ καὶ χωρίου, ἡ ἀπόστασις εἶναι 20', ἡ δὲ πρὸς αὐτὴν ὁδὸς εἶναι χαραγμένη ἐπὶ ἐδάφους λίαν μαλακοῦ καὶ δενδροφύτου· ὁ ἀντικρύζων δὲ ταύτην ὀθωμανικὸς σταθμὸς ὀνομάζεται Ἅγιος Ἠλίας. Ἐντεῦθεν εἰς ἀπόστασιν 20' ΒΔ κεῖται ὁ σταθμὸς Δομενίκου εἰς ὕψος 527 μέτρων, πεντήκοντα δὲ βήματα βορείως ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικός, ἀντικρύζων

τὰ τουρκικὰ χωρία Τσαμπουρνιὰ καὶ Γκρέους ἢ Γρέωσι, τέταρτον δὲ ὥρας ἀπέχει ἐντεῦθεν ὁ ὀθωμ. σταθμὸς Καβούκα, ἴσον δὲ καὶ ὁ ἑλληνικὸς Ταμπούρια, τοῦ ὁποίου μόλις 30 βήματα ἀπέχει ὁ ἀντικρὺ τουρκικὸς Τραπέζι, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁδὸς κατωφερὴς μέσῳ δάσους δρυῶν φέρει πρὸς Ν. εἰς τὸ χωρίον Βελεμίστι, ἀπέχον 5 1)2 ὥρας ἀπὸ Καλαμπάκας (Β).

Οἱ περὶ τὸ χωρίον τοῦτο σταθμοὶ εἶχον ἐνωρὶς ἔλθει εἰς σύγκρουσιν, ἀλλ' ἅπασαι αἱ κατ' αὐτῶν ἀπόπειραι τῶν Τούρκων, ἀσθενεῖς ἄλλως τε, ἅτε, ὡς εἴδομεν, ἀλλαχοῦ συγκεντρωσάντων τὴν προσοχὴν καὶ τὰς δυνάμεις των, ἀπέβησαν καταστρεπτικαὶ δι' αὐτούς. Εἰς ἕνα ἐκ τῶν σταθμῶν τούτων, ὁ ἡρωικὸς καὶ στρατηγικώτατος ταγματάρχης Τερτίπης, ἀπωθήσας τὴν φρουρὰν καὶ ἀναγκάσας αὐτὴν νὰ ἐγκλεισθῇ ἐν αὐτῷ, τὴν ἐπολιόρκησε, τὴν 8 Ἀπριλίου, συγκειμένην ἐξ ἑξήκοντα ἀνδρῶν.

Τοὺς ἡμετέρους ἐνίσχυον ἰσχυρὰ σώματα ἐπαναστατῶν ἐκ τοῦ διαλυθέντος μεγάλου σώματος τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ὅταν δὲ τάγμα τουρκικοῦ στρατοῦ, μόλις ἐγνώσθη ὁ κίνδυνος ὃν διέτρεχεν ἡ ὀθωμανικὴ φρουρά, ἔσπευσεν εἰς βοήθειαν αὐτῆς καὶ λύσιν τῆς πολιορκίας τοῦ σταθμοῦ, κ' ἐπετέθη κατὰ τῶν ὑπὸ τὸν Τερτίπην ἀνδρῶν, τοιαύτην ἔπαθε φθορὰν διὰ τῆς συντόνου ἀντεπιθέσεως τῶν ἡμετέρων καὶ τῆς λελογισμένης ἐνεργείας ἐκ τῶν πλαγίων τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων, ὥστε ἠναγκάσθη μετὰ μικρὸν νὰ τραπῇ ἀποδεκατισμένον πρὸς τὰ ὀπίσω, καταδιωκόμενον ἀπὸ τὰ εὔστοχα πυρὰ τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁ σταθμὸς ἐκπολιορκηθεὶς ἐπυρπολήθη.

Τὸ ἀντίθετον ὅμως συνέβη ὀλίγον ἀνατολικώτερον, εἰς τὴν Ἀσπροκκλησιάν. Ἐνταῦθα οἱ ἡμέτεροι ὑπερασπισταὶ τῶν προσμεθορίων σταθμῶν ἦταν εὐάριθμοι, ἀσθενῆ δ' ἐπίσης ἐνίσχυσιν ἠδυνήθησαν νὰ παράσχωσιν αὐτοῖς αἱ ἔνοπλοι ὁμάδες τῶν κατοίκων τῶν πέριξ χωρίων καὶ μικρά τινα σώματα ἐπαναστατῶν, καίτοι γενναίως πολεμήσαντα. Οἱ Τοῦρκοι, ἀντιληφθέντες τὸ ἀσθενὲς τῶν ἡμετέρων δυνάμεων, ἐπεχείρησαν ἐπανειλημμένας πεισματώδεις ἐπιθέσεις, καὶ ὅταν ἀπεκρούσθησαν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν, ἐζήτησαν ἐπικουρίας ἀπὸ τὴν πλησίον Δεσκάτην ἕδραν τῆς Ε' τουρκικῆς Μεραρχίας ἣν διῴκουν οἱ Σουκρῆ πασσᾶς καὶ Ἰσλὰμ βέης, διαθέτοντες δώδεκα χιλιάδας ἄνδρας καὶ 30 πυροβόλα, ὧν ἓξ ὀρειναί.

Δισχίλιοι ἤδη Τοῦρκοι μετὰ πυροβολικοῦ ἐπιτεθέντες ἀκάθεκτοι κατὰ τῶν ἡμετέρων, κατώρθωσαν μετὰ λυσσώδη πάλην νὰ ἐκτοπίσουν αὐτούς, τὴν 8 τοῦ αὐτοῦ μηνός, καὶ νὰ καταλάβουν τὸν ἑλληνικὸν σταθμόν.

Ἔτι ἀνατολικώτερον ἡ τύχη ηὐνόει καὶ πάλιν τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα.

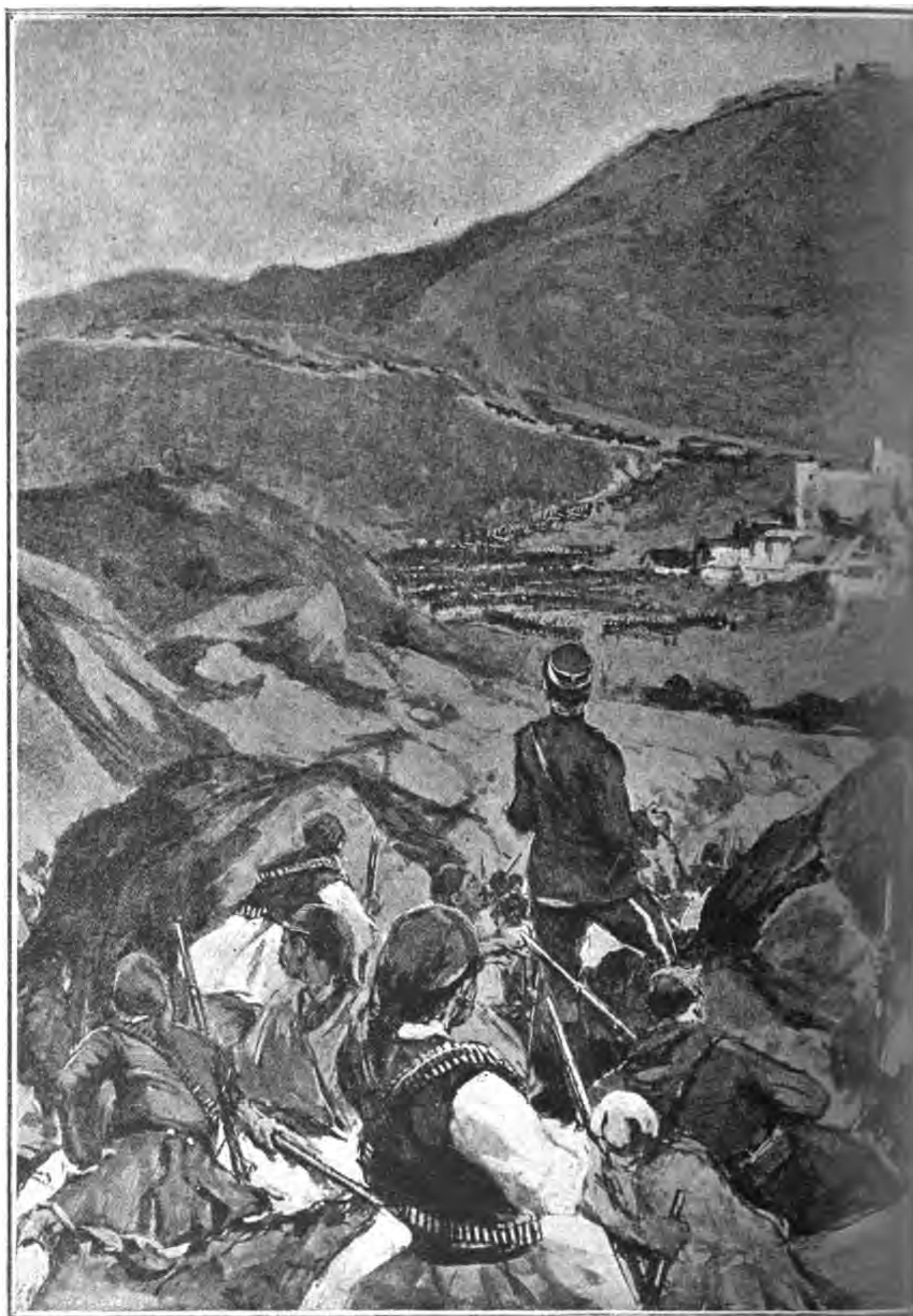
Μεταξὺ Ἀσπροκκλησιᾶς ἀφ' ἑνός, Μαυρελίου δὲ καὶ Κονισκοῦ ἀφ' ἑτέρου, κεῖται ἐγγὺς τῆς μεθορίου τὸ ὀθωμανικὸν χωρίδιον Τσούκα, περὶ τὸ ὁποῖον κεῖνται οἱ σταθμοὶ Προφήτης Ἠλίας, Κατσοῦλι καὶ Τσούκα (τουρκικὸς) εἰς τὸ βάθος δὲ τὸ ὀθωμανικὸν χωρίον Πιτσούγγια καὶ ἔτι ἀπωτέρω πρὸς ἄρκτον ἡ Δεσκάτη. Εἰς τὸν σταθμὸν Τσούκας καὶ πέριξ καθ' ὅλα τὰ ἐπίκαιρα σημεῖα τῆς γραμμῆς ἦσαν ἐστρα-

τοπεδευμένα ἓν τάγμα ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, ἓν τάγμα εὐζώνων καὶ εἷς οὐλαμὸς πεζικοῦ. Μία δὲ ὀρεινὴ πυροβολαρχία κατεῖχε τὸν μεταξὺ τοῦ χωρίου Τσούκας, τοῦ Προφήτου Ἠλία καὶ τοῦ ἡμετέρου σταθμοῦ λόφον ἀκριβῶς ἀπέναντι τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ.

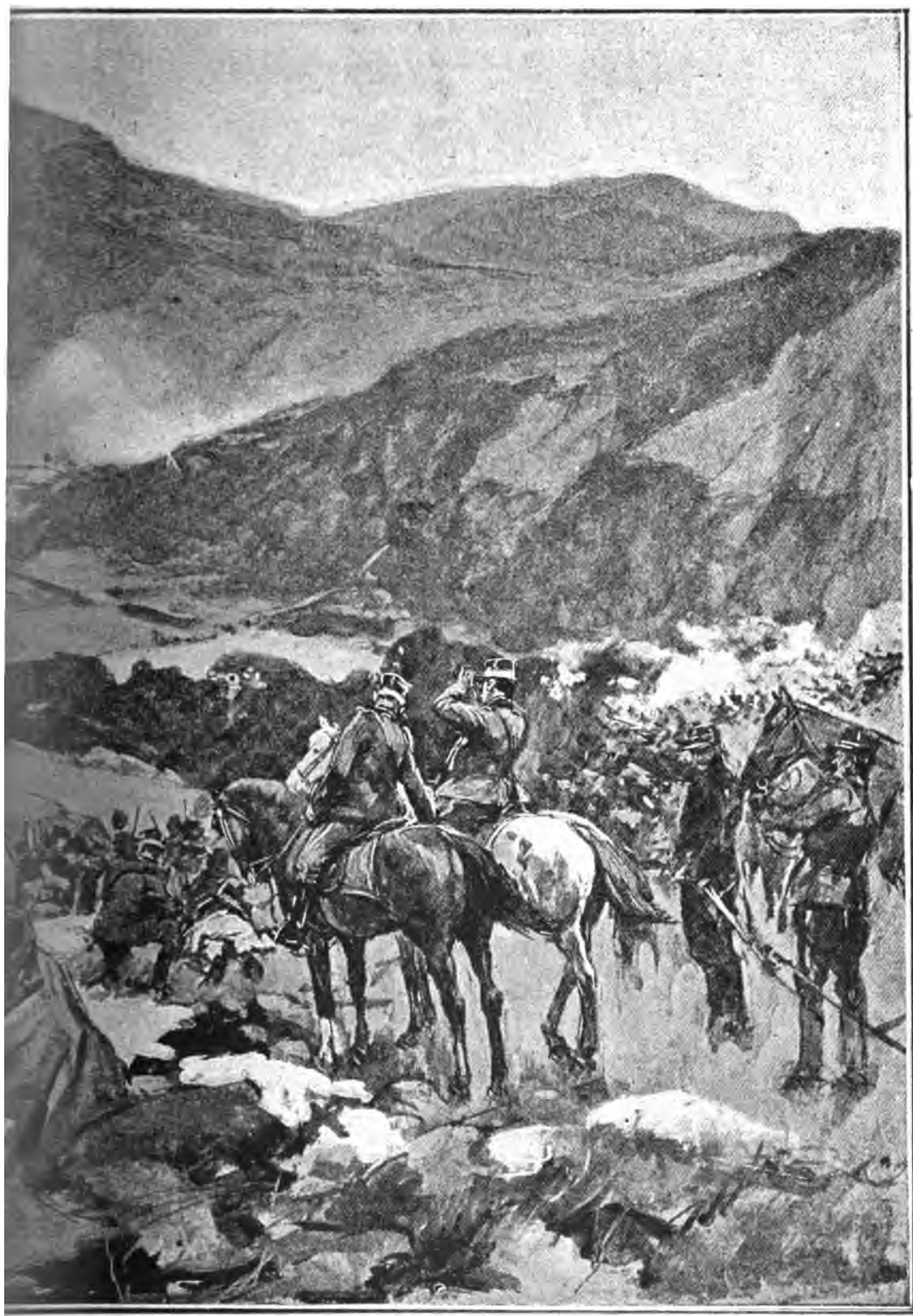
Οἱ ἄνδρες ἀνέμενον μετ' ἀδημονίας τὴν διαταγὴν τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ἀπροφύλακτοι ἀπὸ πρωίας εἰς τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, ὅταν δὲ τέλος, περὶ τὴν 3 μ. μ., ἠκούσθησαν ἐξ ἀνατολῶν οἱ πρῶτοι πυροβολισμοί, ὁ διοικῶν τὸν οὐλαμὸν τοῦ πεζικοῦ ὑπολοχαγὸς Εὐστ. Μάνεσης διετάχθη νὰ ἀποκρούσῃ τὴν ἐκ Κατσουλίου ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων καὶ νὰ ἀσφαλίσῃ ἅμα τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως Πρὸς ἀσφαλῆ ἐπιτυχίαν τούτου, ἔδει νὰ καταληφθῇ ὁ λόφος τοῦ Προφήτου Ἠλία, ἅτε δεσπόζων ἁπάσης τῆς περὶ τὴν Τσούκαν κορυφογραμμῆς. Διατάσσεται ἐφ' ὅπλου λόγχη καὶ ὁ οὐλαμὸς ὁρμᾷ ἀκάθεκτος πρὸς τὰ ἐμπρός. Οἱ Τοῦρκοι ἀποσύρονται πρὸ τῆς ὁρμῆς τῆς ἐπιθέσεως καὶ ὀχυρούμενοι εἰς ἀπόστασιν χιλίων μέτρων δέχονται ἐκεῖθεν τὰ ὁμαδὸν πυρὰ τοῦ ἡμετέρου οὐλαμοῦ, ἐνῷ αἱ λοιπαὶ ἡμῶν δυνάμεις συγκεντροῦνται ἤδη ἐπὶ τοῦ καταληφθέντος λόφου.

Οἱ εὐάριθμοι ἄνδρες τοῦ οὐλαμοῦ Μάνεση παύουν τὸ πῦρ καὶ ἀνασυντάσσονται. Εἶτα δέ, νέαν λαβόντες διαταγὴν προελάσεως, ἐπιτίθενται αὖθις κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν χαρακωμάτων, ἅτινα, ἅμα τῇ προσεγγίσει τῶν διὰ τῆς λόγχης ἐπιτιθεμένων Ἑλλήνων, κενοῦνται ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες τρέπονται ἤδη εἰς φυγὴν πρὸς τὰ Πιτσούγγια καὶ τὴν Δεσκάτην, ἐγκαταλιπόντες ἄφθονα ἐκεῖ πολεμεφόδια, τρόφιμα καὶ σκηνάς, τὰ ὁποῖα οἱ ἡμέτεροι ἀπέστειλαν πρὸς τὸ κύριον στρατόπεδον ὅπερ παρέμενε περικεχαρακωμένον εἰς τὰ ἐπὶ τοῦ λόφου Προφήτης Ἠλίας ἀνορυχθέντα ταχύσκαπτα. Τὴν πρωίαν ὁ οὐλαμὸς οὗτος εἰσῆλθε καὶ κατέλαβε τὸ χωρίον Πιτσούγγια, ὅπερ μόλις ἀπέχει 1)2 ὥραν ἀπὸ τῆς ἕδρας τῆς 4ης τουρκικῆς μεραρχίας Δεσκάτης.

Τὴν 8 Ἀπριλίου ἡ Τσοῦκα κατείχετο ὑπὸ τοῦ ἀνδρείου λοχαγοῦ Παπαδογιάννη, ὁ δὲ Προφήτης Ἠλίας ὑπὸ τοῦ Παπούλα, οἵτινες βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν δύο ὀρεινῶν πυροβόλων, ἅτινα διηύθυνεν ὁ λοχαγὸς Μαυρογένης, ἐτοποθέτησαν προφυλακὰς ὡς εἴδομεν εἰς τὸ χωρίον Πιτσούγγια (τὸν οὐλαμὸν Μάνεση), ἵνα οὕτω κατέχουν τὴν πρὸς τὴν Δεσκάτην ἄγουσαν. Οἱ Τοῦρκοι ἀπολέσαντες περὶ τοὺς τριάκοντα στρατιώτας ἀπεσύρθησαν καὶ ὠχυρώθησαν εἰς Δεσκάτην, ὅπου αἱ παραμένουσαι ἤδη τουρκικαὶ δυνάμεις δὲν ὑπερέβαινον τοὺς 2,500 ἄνδρας, ἅτε τῶν λοιπῶν σωμάτων τῆς τουρκικῆς μεραρχίας διεσπαρμένων ἀνὰ τοὺς διαφόρους σταθμοὺς τῆς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο ὁροθετικῆς γραμμῆς. Πρὸς τούτοις ἐπὶ τῶν κορυφογραμμῶν αἵτινες ὑπέρκεινται τῆς Δεσκάτης οἱ ἐχθροὶ εἶχον στήσει καί τινα πυροβόλα, τὰ ὁποῖα ὅμως ἀπεδείχθησαν πάνυ ἀβλαβῆ κατὰ τῶν ἐπὶ τοῦ Προφήτου Ἠλία ἀφανῶν ἡμετέρων πυροβόλων. — Κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην θὰ ἦτο πολὺ εὐχερὴς ἡ παρὰ τῶν ἡμετέρων προέλασις μέχρι Δεσκάτης καὶ ἡ κατάληψις αὐτῆς, περικλειομένων οὕτω τῶν τουρκικῶν δυνάμεων τῆς 4ης μεραρχίας εἰς τοὺς

Μάχη ἐν Μελούνᾳ.— Πρώτη εἰσβολὴ τῶν Τούρκων διὰ τ

ος τῆς Μελούνας καὶ ἀπόκρουσις αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

πρὸς δυσμὰς σταθμοὺς καὶ ἀποκοπτομένης τῆς πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα συγκοινωνίας των· ἀλλ' ὅμως τοιοῦτο μέτρον δὲν ἐλήφθη, λόγῳ τοῦ ὀλιγαρίθμου τῶν ἡμετέρων· καὶ οὕτω, μετὰ τὰς πρώτας ἐπιτυχίας του, ὁ ἡμέτερος στρατὸς ἔμεινεν ἀδρανῶν ἐν Τσούκᾳ, Προφήτῃ Ἠλίᾳ καὶ Πιτσούγγια μέχρι τῆς ἐπιούσης.

Τοιαῦται ὑπῆρξαν αἱ πρῶται ἡμέραι τοῦ Ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τοιαῦτα τ' ἀποτελέσματα τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ πρώτων συγκρούσεων. Αἱ συγκρούσεις αὗται δὲν ἦταν σοβαραὶ οὔτε ἠδύναντο νὰ προδικάσουν τὴν ἔκβασιν τοῦ ὅλου ἀγῶνος. Ἐπεκρατήσαμεν ἐν Νεζερῷ, ἐν Πατσῷ καὶ Ταφὶλ Βρύσει, ἐν Μπογαζίῳ, ἐν Τσούκᾳ καὶ Βελεμιστίῳ, ἠναγκάσθημεν δὲ εἰς ὑποχώρησιν ἐν Μελούνᾳ καὶ Γκριτζόβαλι καὶ ἐκενώσαμεν τοὺς πρὸ τῆς Ἀσπροκκλησιᾶς σταθμούς μας. Ἤδη εἴχομεν συγκεντρωθῆ κυρίως περὶ τὸ Ρεβένι, τὸ Μάτι καὶ τὸν Νεζερόν, ὅπου ἀνεμένοντο αἱ μάχαι ἐξ ὧν θὰ ἐκρίνετο τίς ἐκ τῶν δύο ἀντιπάλων θὰ κατώρθου εἰσβολὴν εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος. Ἀλλ' ἐπεκρατοῦμεν ἐπίσης ἐξόχως, ὡς θέλομεν εἰδεῖ εἰς τὰ κατόπιν κεφάλαια, καὶ ἐν Ἠπείρῳ καθ' ὅλην τὴν μεθόριον γραμμὴν καὶ εἴχομεν ἐλεύθερον τῆς ἐνεργείας τὸ στάδιον ἐν τῇ θαλάσσῃ· ὁ ἀγὼν λοιπόν, ἐξ ὅλων τῶν δεδομένων τούτων, ἐφαίνετο μᾶλλον ὑπὲρ ἡμῶν ἀποκλίνων, διὸ καὶ ζωηροτάτη ἐξεδηλώθη πανταχοῦ ἡ συγκίνησις ἐκ τῶν πρώτων τούτων ἀποτελεσμάτων τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως.

Ἐν Ἑλλάδι ὁ κόσμος σχεδὸν δὲν ἐκοιμᾶτο κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο· ἡ πρώτη ἐντύπωσις ὑπῆρξε λίαν σφοδρὰ διὰ λαὸν ὅστις ἠγνόει μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης τί ἐστὶ πόλεμος. Αἱ κεντρικαὶ τῶν Ἀθηνῶν ὁδοὶ ἐπλημμύρουν ἀπὸ πρωίας μέχρι πρωίας ἀνυπομονοῦντος κόσμου, καὶ ὁ χαρακτὴρ τοῦ Ἕλληνος ὁ ἀνυπόμονος κατεδηλοῦτο καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ὄψιν. Ἡ κυκλοφορία τῶν ἐφημερίδων μας εἶχεν ἀποτόμως διπλασιασθῆ καὶ τριπλασιασθῆ ἀπὸ τῆς πρώτης εἰδήσεως τῶν ἐν Ἀναλήψει συγκρούσεων, τὰ δὲ παραρτήματα τῶν ἐφημερίδων, ψευδῆ τὰ πλεῖστα, ἐσφαλμένα ἢ βυσσοδομούμενα ἐν Ἀθήναις χάριν ἁπλῆς κερδοσκοπίας, ἐγίνοντο κατὰ μυριάδας ἀνάρπαστα. Φρενῖτις περιέργου ἀδημονίας εἶχε καταλάβει τὰ ἑλληνικὰ πλήθη, τὰ ὁποῖα, ὡσανεὶ παθόντα ἐκ πρωτοφανοῦς νευρώσεως, ἤθελον ἄμεσον τὴν ἔκβασιν τοῦ ἀγῶνος, μὴ κατορθοῦντα νὰ συγκρατήσουν ἀρκετὴν ψυχραιμίαν πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἀγγελλομένων ἀναβολῶν, ἐκκρεμοτήτων, παρατάσεων τοῦ ζητήματος. Ὁ θέλων νὰ σπουδάσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ νεωτέρου Ἕλληνος ἀπώλεσε τὴν σπουδαιοτάτην περίστασιν ἣν εἶχεν ἵνα ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα. Διὰ τὸν ἐθνογράφον ὅπως καὶ διὰ τὸν φρενολόγον ἡ τετραήμερος αὕτη περίοδος εἶχεν ὑψίστην σημασίαν.

Ἀλλ' αἱ μηδὲν σχοῦσαι ὁριστικὸν ὡς πρὸς τὸν πόλεμον ἀποτέλεσμα τέσσαρες αὗται ἡμέραι, κατέστησαν τοὐλάχιστον καταδηλα εἰς τοὺς μὴ τυφλοὺς καὶ τοὺς μὴ ἐθελοτυφλοῦντας πολλὰ πράγματα. Ὁ πόλεμος κατὰ τῆς Τουρκίας ἀπεδεικνύετο ὅτι δὲν ἦτο ἁπλοῦν παιγνίδι, οὔτε ἁπλοῦς περίπατος ἡ εἰς Μακεδονίαν εἰσ-

βολή μας, ὡς ἐφρόνουν οἱ ῥήτορες τῶν πλατειῶν καὶ οἱ πεφυσιωμένοι χρησμολόγοι πατριῶται· ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι κατενόησαν ὅτι δὲν ἦτο ὀρθὸν νὰ φρονῶσιν ὅτι ἐντὸς δύο ἡμερῶν θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὴν Λάρισσαν· ἤρχισαν μάλιστα νὰ σκέπτωνται ὅτι ἴσως οὐδέποτε θὰ ὑπερέβαινον τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων· καὶ εἶδον μὲν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν Ἑλλήνων, τῶν τόσον ἀπροσδόκητον ἐπιδειξαμένων ἀντίστασιν, νικηφόρον εἰς τὰ πλεῖστα μέρη, ἦτο μικρὸς διὰ νὰ ἀνθέξῃ ἐπὶ μακρὸν ἔτι εἰς τὰς ἀείποτε ἐξογκουμένας τουρκικὰς φάλαγγας, ὁ μικρὸς ὅμως οὗτος ἀριθμὸς ἐνδεχόμενον ἦτο ν' αὐξήσῃ, καὶ τότε ἴσως θὰ παρίστατο ἡ ἀνάγκη ὅπως ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἀποβλέψῃ πλέον οὐχὶ εἰς τὴν ἀρξαμένην του ἐπίθεσιν ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ, ἀλλ' εἰς ἄμυναν αὐτοῦ ὑπὲρ τὴν Ἐλασσῶνα.... Εἶδον οἱ Τοῦρκοι ὅτι δὲν εἰσῆλθεν ὁ στρατηλάτης των ὅσον ἀνέμενον ταχέως εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἂν δ' ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Ἑλληνικὸς στόλος προσέβαλλε τὴν Θεσσαλονίκην ἤ τι ἄλλο σημεῖον τῆς Μακεδονικῆς παραλίας καὶ ἀπεβίβαζεν ἐκεῖ ἰσχυρὸν στρατιωτικὸν σῶμα, ὁ στρατηλάτης των οὗτος θὰ ἤρχιζε διατρέχων τὸν κίνδυνον νὰ μὴ δυνηθῇ νὰ ἐκτελέσῃ μηδ' ὑποχώρησιν κἄν. Οἱ ἐν Θεσσαλονίκῃ Ἕλληνες μετὰ παλμῶν ἀγωνίας ἀνέμενον τὰ ἑλληνικὰ θωρηκτὰ ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἔντρομοι ἐγκατελίμπανον τὴν ἀπειλουμένην πόλιν ἢ ἔστελλον εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰς οἰκογενείας των.

Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ αἱ ἐλλείψεις τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ κατέστησαν ἐμφανεῖς κατὰ τὰς ὀλίγας ἡμέρας τῆς ζηλευτῆς του ἐν τῇ μεθορίῳ ἀμύνης κατὰ διπλασίου καὶ τριπλασίου στρατοῦ· ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ ἦτο ἀνεπαρκέστατος διὰ μακρὰν ἀντίστασιν καὶ οἱ ἐν Ἑλλάδι ἐγνώριζον ὅτι, ἄνευ ἐκτάκτων μέτρων, ἡ ἐνίσχυσις αὐτοῦ ἦν ἀδύνατος· φόβος ἄλλως τε ὑπῆρχεν ὅτι καὶ ἡ λῆψις τοιούτων μέτρων θὰ ἤρχετο πλέον ἀρωγός.... κατόπιν ἑορτῆς, ἡ δὲ Κυβέρνησις δὲν ἐδείκνυτο ἐπαρκῶς μεριμνῶσα πρὸς ἀποσόβησιν τοιούτου ἐνδεχομένου. Διὰ τοῦτο αἱ ὑπόνοιαι τοῦ κόσμου ἐπηύξανον ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν καὶ ὅλοι μετ' ἀγωνίας ἀνέμενον τἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τοῦ στόλου, οὗ τὴν ἀντιπερισπαστικὴν δύναμιν ἐγνώρισαν ἄριστα νὰ ὑπολογίζουν. Ἀλλὰ καὶ μερικώτεραι ἐλλείψεις εἶχον καταφωραθῆ ἐν τῷ ἡμετέρῳ στρατεύματι. Οἱ μαχηταὶ ἐδίψων ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ πυρὸς καὶ ἡ ἑλληνικὴ Ἐπιμελητεία ἐστερεῖτο ἐπαρκῶν μέσων,— φορτηγῶν ζώων ἔτι καὶ βαρελίων,— πρὸς μεταφορὰν ἀρκετῆς ποσότητος ὕδατος· τὸ δὲ χείριστον, οἱ πολυάριθμοι τραυματίαι τοῦ Γκριτζόβαλι μετεφέροντο βραδέως ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης ἐπὶ τῶν ὤμων ἢ εἰς τὰς ἀγκάλας συμμαχητῶν των, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἀριθμοῦ φορείων, προήρχοντο δ' ἐκ τούτου δύο ἐπιβλαβέστατα ἄτοπα: οἱ τραυματίαι ἐκακοπάθουν οὕτω μεταφερόμενοι εἰς μακρὰς πολλάκις ἀποστάσεις, καί, ἀφ' ἑτέρου, ἠλαττοῦτο ἡ δύναμις τῶν μαχομένων σωμάτων διὰ τῆς ἀπασχολήσεως ταύτης μαχίμων ἀνδρῶν εἰς τὴν μεταφορὰν τῶν τραυματιῶν, ἐλλείψει ἐπαρκοῦς ἐπιβοηθητικῆς ὑπηρεσίας.

Ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ ἡ ἐκ τῶν πρώτων πολεμικῶν γεγονότων ἐντύπωσις

ὑπῆρξε βαθεῖα. Οἱ πλεῖστοι τῶν ξένων, γνωρίζοντες τὸ ἀπαράσκευον, τὸ ἀπειροπόλεμον καὶ γενικῶς τὸ ἀτελὲς τοῦ στρατοῦ μας, εἶχον δεινοὺς σχηματίσει φόβους διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ ἐπερίμενον νὰ ἴδουν τὸν Ἐτὲμ αὐθημερὸν σχεδὸν εἰσβάλλοντα εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος. Κἀνεὶς δὲ ἐκ τῶν ἐν Εὐρώπῃ φίλων ἢ ἐχθρῶν μας δὲν ἐπερίμενε τόσῳ σθεναρὰν καὶ δὴ νικηφόρον τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων. Ἀπὸ τῶν ἡμερῶν τούτων, καίτοι ἐφοβούμεθα τὴν αὔριον, ἠρχίσαμεν ἐντούτοις νὰ φαινώμεθα μεγαλείτεροι εἰς τὰ ὄμματα τῶν ξένων. Ἰδίως δὲ ἐν τῇ φίλῃ Ἰταλίᾳ ὁ ἐκ τῆς ἐκβάσεως ταύτης τῶν πρώτων συγκρούσεων ἐνθουσιασμὸς ὑπῆρξεν ἀκράτητος πανταχοῦ. Εἰς πᾶσαν πόλιν καὶ χωρίον τοῦ εὐγενοῦς τούτου ἔθνους ἐκυμάτιζεν ἔκτοτε ἡ ἑλληνικὴ σημαία, καὶ ἴσως ἴσως, ἂν συνεκρίνοντο οἱ δύο λαοί, θὰ ἐφαινόμεθα πολὺ μικρότεροι ἡμεῖς αὐτοὶ τῶν Ἰταλῶν ἐν τῷ ἐνδιαφέροντι περὶ τῆς ἰδίας μας ἐθνικῆς ὑποθέσεως.— Ὁ συνταγματάρχης Μπερτὲ ἀνήγγελλε συγχρόνως ὅτι ἦν ἕτοιμος πρὸς ἀναχώρησιν ἐξ Ἰταλίας μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος τῶν Ἰταλῶν σοσιαλιστῶν καὶ δημοκρατικῶν.

Ἐν Τουρκίᾳ ἡ ἔκβασις αὕτη τῶν πρώτων συγκρούσεων ἐπέφερε κατάπληξιν ἀληθῆ, καὶ δὴ πολὺ μᾶλλον, ἀφ' οὗ καὶ ἄλλα συγχρόνως γεγονότα ἐτάραττον ἤδη τὴν ἠρεμίαν τῶν μακάρων τοῦ Γιλδίζ. Ἀλβανικὰ σώματα ὁλόκληρα ἐλιποτάκτουν ἐν Ἠπείρῳ σπεύδοντα νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πατρίδα των, ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑστιῶν των κατὰ ἐνδεχομένης εἰσβολῆς τῶν Ἑλλήνων οἵτινες ἔβαινον ἤδη κατακτητικῶς ἐν Ἠπείρῳ, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ προπάντων διότι αἱματηραὶ ἤδη ἀνηγγέλλοντο συγκρούσεις παρὰ τὰ σύνορα τοῦ Μαυροβουνίου, μεταξὺ Ἀλβανῶν Μουσουλμάνων, καὶ Χριστιανῶν, ἡ δὲ κυβέρνησις τοῦ Μαυροβουνίου ἔκαμνε παραστάσεις εἰς τὴν Πύλην, ὅτι ἐὰν οἱ Μουσουλμάνοι ἐξηκολούθουν προσβάλλοντες τοὺς Χριστιανούς, θὰ ἦτο δύσκολον εἰς τὴν Κυβέρνησιν νὰ προλάβῃ μείζονας συνεπείας, καὶ νὰ παρεμποδίσῃ τοὺς Μαυροβουνίους ὅπως σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν τῶν ὁμοθρήσκων των.

Τὰ πνεύματα ἐν Μαυροβουνίῳ ἦσαν λίαν ἐξηρεθισμένα, φόβος δὲ ὑπῆρχε μεγαλειτέρων συγκρούσεων. Στρατὸς δὲ καὶ λαὸς ἀπέβλεπε μετ' ἀδημονίας πρὸς τὰ ἑλληνοτουρκικὰ σύνορα καὶ ἐδυσανασχέτει βλέπων παρερχομένην τὴν καὶ δι' αὐτοὺς κατάλληλον πρὸς δρᾶσιν περίστασιν. Ἀμοιβαῖαι ἐντούτοις ἐξηγήσεις ἀπεσόβουν ἤδη μείζονας περιπλοκὰς πρὸς τὸ Μαυροβούνιον, καὶ ἡ Τουρκία ἀφίετο αὖθις τελείως ἐλευθέρα ἐν τῇ πρὸς μόνην τὴν Ἑλλάδα μονομαχίᾳ της.

Ὁ Σουλτάνος διέταξε τότε τοὺς ἐν τῇ τουρκικῇ ὑπηρεσίᾳ ἀνωτέρους Γερμανοὺς ἀξιωματικούς, στρατηγὸν Γκρούμπκωφ πασσᾶν καὶ ναύαρχον Δεχὸφ νὰ μεταβῶσιν ὁ μὲν πρῶτος εἰς Ἐλασσῶνα, ὁ δὲ δεύτερος εἰς Θεσσαλονίκην· ὁ δὲ ἐν Παρισίοις Πρεσβευτὴς τῆς Τουρκίας Μουνὴρ βέης ἐγνωστοποίει εἰς τὸν Ἀνοτὼ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὴν διακοίνωσιν ταύτην, ἣν ἀπηύθυνεν ὁ Τοῦρκος πρεσβευτὴς πρὸς τὸν Γάλλον ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, διετείνετο ὅτι ἡ Ἑλλὰς ἠνάγκασε τὴν Τουρκίαν νὰ κηρύξῃ τὸν πόλεμον, ἀλλ' ὅτι ἂν ἡ Ἑλλὰς ἦτο

Ὑποδοχὴ Ἀγγλίδων νοσοκόμων ἐν Πειραιεῖ.

διατεθειμένη ν' ἀποσυρθῇ ἐκ Κρήτης καὶ ν' ἀπομακρύνῃ τὰ στρατεύματά της ἐκ τῶν συνόρων τῆς Τουρκίας αὕτη, ἵνα ἀποδείξῃ τὰς εἰρηνικὰς αὐτῆς διαθέσεις, θὰ ἀνέκοπτε τὰς στρατιωτικὰς αὐτῆς κινήσεις.

Τὸ κωμικὸν ὅμως τῶν σπασμωδικῶν τούτων ἐνεργειῶν πρὸς ἔγκαιρον συμβιβασμὸν τῆς διαφορᾶς ἦτο πλέον τελείως καταφανές. Ν' ἀποσύρῃ ἡ Ἑλλὰς τὸν στρατόν της ἐκ Κρήτης καθ' ἃς ἀκριβῶς ἡμέρας ὑπὲρ αὐτοῦ τούτου τοῦ κρητικοῦ ζητήματος ἀνελάμβανε τὸν πρὸς τὴν Τουρκίαν ἀγῶνα, θὰ ἦτο αὐτόχρημα αὐτοκτονία διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, τὴν Ἑλληνικὴν δυναστείαν καὶ τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐν γένει. Καὶ δή, ἀφ' οὗ Κρῆτες εἶχον ἀνενδότως δηλώσει τοσάκις ὅτι οὐδὲν ἄλλο ἐκτὸς τῆς ἑνώσεως ἦσαν διατεθειμένοι νὰ δεχθῶσι πλέον. Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι τὰ φρικώδη ἀποτελέσματα τοῦ ἀποκλεισμοῦ ἤρχισαν ἤδη ἐπερχόμενα κατὰ τρόπον ἀξιοθρήνητον διὰ τοὺς δυστυχεῖς Κρῆτας.

Εἰς Κυδωνίαν καὶ Κίσσαμον ἐξηντλήθησαν ἐντελῶς αἱ τροφαί, ἄρτον δὲ πλέον ἔτρωγον μόνον οἱ εὔποροι. Οἱ λοιποί, τρεφόμενοι μόνον δι' ἀγρίων λαχάνων μετ' ἐλαίου, καὶ δι' ὀσπρίου τινός, γνωστοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα ρόβη καὶ ἐστερημένου ἐπαρκοῦς θρεπτικῆς ἰδιότητος, συνετηροῦντο μόνον ἐπὶ 8 – 10 ἡμέρας, μετὰ τοῦτο δέ, προσβαλλόμενοι ὑπὸ αἱμορραγιῶν, ἔπιπτον διὰ νὰ μὴ ἐγερθῶσι πλέον! Κατάστασις φρικωδῶς ἀπελπιστική.

Ὁλόκληροι ἐπαρχίαι κατῳκοῦντο ἤδη ὑπὸ σκιῶν καὶ ἀσάρκων σκελετῶν! Ἕκαστος ἐζήτει τροφὴν παρὰ τοῦ ἄλλου, καὶ ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῶν κατέφευγον ἐκ νέου εἰς τὰ ἐξαντλητικὰ καὶ δηλητηριώδη χόρτα, τὰ ὁποῖα ἀπέστελλον αὐτοὺς εἰς τὸν τάφον ταχύτερον!

Καὶ ὅμως οἱ πεινῶντες καὶ θνήσκοντες Κρῆτες, ὅταν ὁ ναύαρχος Καννεβάρο τοῖς ὑπέδειξεν, ἔν τινι τῶν συνεντεύξεών του μετὰ Κρητῶν ὁπλαρχηγῶν, ὅτι αὐτὴν τὴν τύχην θὰ ἐλάμβανον ὅλοι ἂν δὲν ἔστεργον νὰ δεχθῶσι τὴν αὐτονομίαν, ἀπήντησαν ἀγερώχως καὶ ἀποφασιστικῶς.

— Ἂν ὁ Θεὸς μᾶς στερήσῃ καὶ τῶν χόρτων αὐτῶν, μᾶς μένουν τά.... παιδιά μας!

Ἀπάντησις ἀπογνώσεως ὀρθοῦσα τὰς τρίχας ἐκ φρίκης.... Ἀλλ' εἰς τὸ μυστικὸν δάκρυ ὅπερ ἐπλήρωσε τότε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ ἀκουσίου σφαγιαστοῦ τῆς ἐλευθερίας ἑνὸς λαοῦ χάριν τῶν αἰσχρῶν τῆς Διπλωματίας συμφερόντων ναυάρχου Καννεβάρο, οἱ Κρῆτες μάρτυρες ἀπήντησαν : — Ζήτω ἡ Ἕνωσις!

Συγχρόνως τὰ μέτρα ἅτινα ἐλάμβανεν ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐν τοῖς μεθορίοις στρατοῦ μας ἦσαν ἐλάχιστα ἐν σχέσει πρὸς τὰς τουρκικὰς συγκεντρώσεις καὶ τὰ ἐκ τούτων θλιβερὴ ἐνδεχόμενα.— Τὴν 6 Ἀπριλίου ἐδημοσιεύετο Βασ. Διάταγμα δι' οὗ ἐκαλεῖτο ὑπὸ τὰ ὅπλα μία ἔτι σειρὰ ἐφεδρείας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, καὶ πρὸς κατάταξιν αὐτῶν καὶ τῶν πλεοναζόντων ἐκ τῶν ἤδη προσκεκλημένων ἡλικιῶν συνιστῶντο εἰς τὸ πεζικὸν ἐξ τάγματα αὐθύπαρκτα, φέροντα τοὺς ἀριθμοὺς 5ον, 6ον, 7ον, 8ον, 9ον καὶ 10ον,

καὶ δύο τάγματα εὐζώνων ὑπὸ τοὺς ἀριθμοὺς 12ον καὶ 13ον. Εἰς τὸ ἱππικὸν ἓν σύνταγμα ἐκ τεσσάρων ἰλῶν πεζοπόρων, φέρον τὸν ἀριθμὸν 4ον. Εἰς τὸ πυροβολικὸν ἓν τάγμα ἐκ τεσσάρων πεζοπόρων λόχων, καὶ εἰς τὸ μηχανικὸν ἓν τάγμα μηχανικοῦ αὐθύπαρκτον ὑπ' ἀριθ 2ον, τοῦ ἤδη ἐσχηματισμένου τοιούτου φέροντος τὸν ἀριθμὸν 1ον. Τούτων ἕδραι συγκροτήσεως ὡρίζοντο, διὰ τὸ 5ον πεζικὸν τὸ Μεσολόγγιον, διὰ τὸ 6ον καὶ 7ον ὁ Βόλος, διὰ τὸ 12ον εὐζωνικὸν τὸ Ἀγρίνιον καὶ διὰ πάντα τὰ λοιπὰ αἱ Ἀθῆναι.

Ἐκαλοῦντο πρὸς τούτοις καὶ δύο ἔτι σειραὶ ἐργατῶν θαλάσσης πρὸς καταρτισμὸν ἀποβατικῶν ἀγημάτων δι' ἀμφοτέρας τὰς μοίρας τοῦ στόλου· ἀπεστέλλοντο εἰς Θεσσαλίαν ὅπλα πρὸς ἐξοπλισμὸν τοῦ θεσσαλικοῦ πληθυσμοῦ, ὅπερ ἀπεδείχθη ἐντελῶς ἄσκοπον μετ' ὀλίγον ἀπασχοληθέντων μόνον ἐπὶ ματαίῳ ἀρκετῶν χιλιάδων ὅπλων ὅταν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀνάγκην ἀπόλυτον αὐτῶν· ἀπεφασίζετο ὁ καταρτισμὸς εἰς ἐμπόλεμον σῶμα τῶν ἀστυφυλάκων καὶ χωροφυλάκων ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ Διοικητοῦ τῆς Ἀστυνομίας Ἀθηνῶν-Πειραιῶς συνταγματάρχου τοῦ πεζικοῦ Δ. Μπαϊρακτάρη· ἀνεκαλοῦντο πολυάριθμοι ἀξιωματικοὶ ἐκ τῆς διαθεσιμότητος, ὡς καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν εἰσέτι διευθυνόντων πολλὰς τοῦ Κράτους ἀστυνομίας ἐφέδρων ἀνθυπολοχαγῶν πρὸς ἐπαρκῆ καταρτισμὸν τῶν νέων στελεχῶν· μετετρέπετο τὸ ἐμπορικὸν ἀτμόπλοιον «Θεσσαλία» εἰς πλωτὸν νοσοκομεῖον πρὸς μεταφορὰν τῶν τραυματιῶν ἐκ Βόλου εἰς Ἀθήνας· διετάσσετο ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἄλλων ἐμπορικῶν σκαφῶν διὰ τὰς ἀνάγκας τῆς μεταγωγικῆς ὑπηρεσίας τῶν μοιρῶν τοῦ στόλου ἀπεστέλλοντο τάγματά τινα ἐκ τοῦ ἐν Ἀθήναις παραμένοντος ἐν ἀπραξίᾳ, λόγῳ τοῦ ἀκαρτίστου εἰσέτι, στρατοῦ εἰς τὰ Θεσσαλικὰ σύνορα, καὶ τέλος διετάσσετο τὴν 6 Ἀπριλίου ἡ εἰς Θεσσαλίαν ἀναχώρησις τῆς ἐκ διακοσίων περίπου ἀνδρῶν συγκειμένης «Λεγεῶνος τῶν Φιλελλήνων», τῆς ὁποίας προπάντων ἡ προπομπὴ ὑπῆρξεν ἄκρως πανηγυρική.

Ὁ κόσμος μαθὼν τὴν ἀναχώρησιν τῶν φίλων τούτων τῆς Ἑλλάδος προητοίμασεν αὐτοσχέδιον πανηγυρικὴν προπομπήν. Ὅλη ἡ ὁδὸς ἀπὸ τῶν παραπηγμάτων μέχρι τοῦ σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ ἀναριθμήτου κόσμου. Οἱ δὲ φιλέλληνες περιχαρεῖς καὶ ἐνθουσιασμένοι διέσχιζον τὰς ὁδούς. Προεπορεύοντο οἱ Ἄγγλοι καὶ εἶτα κατὰ σειρὰν Γερμανοί, Γάλλοι, Ἰταλοί, Δανοί, οἱ τῶν ἀνατολικῶν ἐθνῶν φιλέλληνες Βούλγαροι, Ρωμοῦνοι, Μαυροβούνιοι, καὶ λοιποὶ ἐν προφανεῖ συγκινήσει. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν ἀνθοστόλιστοι. Ὁ δὲ κόσμος καθ' ὅλην τὴν ὁδόν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ὁδοῦ Ἑρμοῦ ἔρραινε τοὺς φιλέλληνας δι' ἀνθέων. Ἐπευφημίαι ζωηραὶ συνώδευον τοὺς ἄνδρας τῆς λεγεῶνος, διεκρίθησαν δὲ καὶ ξέναι κυρίαι ἐκ τῶν μεγάλων ξενοδοχείων ἐπευφημοῦσαι.

Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας ἀπεφάσιζε συγχρόνως τὴν τέλεσιν πανδήμων δεήσεων ὑπὲρ τῶν ἐν τοῖς συνόροις μαχομένων, καὶ ἀπέστελλε πρὸς τὰς κατὰ τόπους ἐκκλησιαστικὰς ἀρχὰς τὴν ἀκόλουθον ἐγκύκλιον :

«**Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος**

Πρὸς τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας καὶ τὰς Ἐπισκοπικὰς Ἐπιτροπάς.

«Διατάξατε Ἐπισκοπικοῖς Ἐπιτρόποις παραγγεῖλαι Ἐφημερίοις ἀναπέμπειν καθ' ἑκάστην δεήσεις καὶ ἱκεσίας ὑπὲρ τῶν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος μαχομένων ἀδελφῶν ἡμῶν.

† Ἀθηνῶν **Προκόπιος** Πρόεδρος

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. **Βαρθολ. Γεωργιάδης**

«Πρὸς τοὺς Σεβασμιωτάτους Ἱεράρχας καὶ τὰς Ἐπισκοπικὰς Ἐπιτροπάς.

«Ἀγγελίαν βαρεῖαν ἀγγέλλει ὑμῖν ἡ Σύνοδος. Τὸ ὅμορον κράτος αἴφνης καὶ ἀδοκήτως ἤρξατο χειρῶν ἀδίκων καὶ ἐκήρυξε πόλεμον ὅλως ἄδικον κατὰ τῆς Ἑλλάδος.

«Ἡ Ἑλλὰς ἀφ' ἧς ἀνέλαμψεν ἐν τῷ κόσμῳ, ἠγωνίσατο ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας, τοῦ δικαίου, τοῦ πολιτισμοῦ, διδάξασα τοὺς ἐν σκοτίᾳ λαοὺς τὴν τέχνην, τὴν ἐπιστήμην, καὶ ἐπὶ πᾶσι τὴν εὐαγγελικὴν ἀλήθειαν.

«Καὶ νῦν πεποιθυῖα ἐπὶ τὸν Θεὸν τῶν πατέρων ἡμῶν, προκαλουμένη ἀνεδέξατο ἀγῶνα θεμιτὸν καὶ ἱερόν. Οἱ γενναῖοι ἡμῶν ἀδελφοὶ μάχονται νῦν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, καὶ ὑπέρτεροι, τῇ θείᾳ ἀρωγῇ, τῶν ὑπεναντίων γίνονται, οἱ δ' ἀλκιμώτεροι τούτων χαίροντες πίπτουσιν ὑπὲρ τῶν ἱερωτάτων, εὖ εἰδότες, ὅτι ὁ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος θάνατος εἶναι ἀθανασίας στέφανος.

«Τούτων ἕνεκα ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἐντέλλεται ὑμῖν νὰ ἐπιτάξητε αὐθωρεὶ τοῖς Ἐπισκοπικοῖς Ἐπιτρόποις παραγγεῖλαι ἅπασι τοῖς ἱερεῦσιν, ἵνα καθ' ἑκάστην, συναγομένου τοῦ χριστωνύμου λαοῦ ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς, ἀναπέμπωσι τῷ Θεῷ ἡμῶν ἐνθέρμους δεήσεις καὶ ἱκεσίας, δεόμενοι αὐτοῦ ἐκτενῶς, ὅπως σκέπῃ, φρουρῇ, καὶ διασώζῃ τοὺς μαχομένους ὑπὸ τὴν κυανόλευκον Ἑλληνικὴν σημαίαν, καὶ δωρῆται αὐτοῖς νίκας κατὰ τῶν ἀλλοφύλων Ἀγαρηνῶν.

«Πάντες ἐπικαλεσθῶμεν ἐν ψυχῇ συντετριμμένῃ καὶ τεταπεινωμένῃ, τὸν δίκαιον ἡμῶν Θεόν, ἵνα καὶ Αὐτὸς ὁ πάντοτε ποιήσας τὸ ἔλεος αὐτοῦ μεθ' ἡμῶν, ἐπακούσῃ ἡμῶν ἐξ οὐρανοῦ ἁγίου αὐτοῦ καὶ συνταράξῃ τοὺς ἐχθροὺς ἡμῶν, καὶ συντρίψῃ αὐτοὺς ὡς σκεύη κεραμέως, καὶ διασκορπίσῃ αὐτούς, διότι τίς Θεὸς μέγας, ὡς ὁ Θεὸς ἡμῶν; Ὁ Θεός ἐστι μεθ' ἡμῶν· καὶ εἰ ὁ Θεὸς μεθ' ἡμῶν οὐδεὶς καθ' ἡμῶν.

† Ὁ Ἀθηνῶν **Προκόπιος** Πρόεδρος
† Ὁ Αἰτωλίας καὶ Ἀκαρνανίας **Παρθένιος**
† Ὁ Ὕδρας καὶ Σπετσῶν **Ἀρσένιος**
† Ὁ Τριφυλλίας καὶ Ὀλυμπίας **Νεόφυτος**

Ὁ Γραμματεὺς

Ἀρχιμ. **Βαρθολομ. Γεωργιάδης.»**

Ἀλλὰ καὶ χωρὶς νὰ περιμείνῃ τὴν ἀληθῆ ταύτην σχολαστικότητα τῶν ἐπισήμως μωρῶν ἐκκλησιαστικῶν προκηρύξεων, καὶ αὐτοβούλως ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἐτέ-

λεσε πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος δεήσεις πανδήμους ἐν τοῖς ναοῖς πρὸς εὐλογίαν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων καὶ εἰς ἀνάπαυσιν τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἠγγέλλετο ἐκ Χίου ὅτι ἐπεκράτει μὲν ἐν τῇ νήσῳ σχετικὴ ἡσυχία, διότι ὁ Διοικητής, ἀποφεύγων σοβαρώτερα ἐνδεχόμενα, εἶχεν ἀποφύγει νὰ διατάξῃ τὴν ἐκ τῆς νήσου ἀπέλασιν τῶν ἐκεῖ ἐγκατεστημένων ὑπερδισχιλίων Ἑλλήνων ὑπηκόων, οὐχ' ἧττον ὅμως οἱ Τοῦρκοι Χῖοι ἤρχισαν ἀποστέλλοντες εἰς Σμύρνην τὰς οἰκογενείας των ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἐγέννα αὐτοῖς, ὅλως ἀδικαιολογήτως ἄλλωστε, ἡ ἐνδεχομένη ἀπόβασις Ἑλλήνων στρατιωτῶν, ἢ καὶ ἡ ἐξέγερσις τοῦ ἐντοπίου ἑλληνικοῦ στοιχείου.

Ὅσον ἀφορᾷ ἄλλως τε τὴν ἐνέργειαν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου ἀνὰ τὸ Αἰγαῖον, εἶχον μὲν ἀποσταλεῖ πρὸς τὸν Μοίραρχον Σαχτούρην μυστικαὶ ὁδηγίαι μόλις τὴν 8ην Ἀπριλίου, ἀλλ' εἰσέτι εἰς οὐδεμίαν οὗτος εἶχε προβῇ ἐνέργειαν δικαιολογοῦσαν τοὺς φόβους τῶν Τούρκων ἢ δικαιοῦσαν τὰς ἐλπίδας τῶν Ἑλλήνων ἐπὶ τῇ ἀποτελεσματικῇ δράσει τῆς κυρίας ταύτης δυνάμεώς μας.

Ἡ δὲ γνώμη ἡ κρατήσασα κατὰ τὰς πρώτας ταύτας ἡμέρας ἐν Εὐρώπῃ ὅσον ἀφεώρα τὴν ἐπέμβασιν ἢ μὴ ἐν τῇ ἑλληνοτουρκικῇ διαφορᾷ, συνωψίζετο κυρίως εἰς τὰς ἐνεργείας δύο δυνάμεων, τῶν καὶ ἀμεσώτερον ἐνδιαφερομένων εἰς τ' ἀνατολικὰ πράγματα: τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Ρωσσίας.— Καὶ ἡ μὲν Ἀγγλία, ἀκολουθοῦσα τὰς παραδεδεγμένας ὑποχρεώσεις τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ἐπρότεινεν ἤδη πλαγίως εἰς τὰς λοιπὰς δυνάμεις, ὅτι ἐπισήμως διακοπεισῶν τῶν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας σχέσεων, δὲν ἦτο πρέπον νὰ τηρῆται εἰς τὸ ἑξῆς ἐν ἀποκλεισμῷ ἡ Κρήτη. Ἀλλ' αἱ λοιπαὶ Δυνάμεις καὶ ἰδιαιτέρως ἡ Αὐστρία, φοβούμεναι μείζονας περιπλοκὰς ἐν τῷ ἀνατολικῷ ζητήματι ἐξ ἐνδεχομένης ἐπικρατήσεως τῆς Ἑλλάδος ἂν ἀφίετο τελείως ἐλευθέρα εἰς τὰς πολεμικάς της ἐνεργείας, ἀντέτειναν ζωηρῶς εἰς τὴν ευνοϊκὴν διὰ τὴν Ἑλλάδα πρότασιν τῆς Ἀγγλίας, ἥτις ἄλλως τε ὁμολογητέον ὅτι ἐγένετο πολὺ χλιαρῶς καὶ μὲ καταφανῆ τὴν προθυμίαν τῆς ὑποχωρήσεως ἐν ἐνδεχομένῃ τῶν λοιπῶν δυνάμεων ἀντιρρήσει· οὕτω

δέ πως ὁ ἄδικος τῆς Κρήτης ἀποκλεισμὸς οὐ μόνον διετηρήθη ἀλλὰ καὶ κατέστη στενότερος.

Ἡ δὲ Ρωσσία διὰ τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν Ὑπουργοῦ της κόμητος Μουράβιεφ προέτεινεν εἰς τὰς λοιπὰς Δυνάμεις νὰ παραμείνωσι θεαταὶ ἁπλοῖ τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συρράξεως καὶ νὰ ἐπέμβωσι μόνον τότε, ὅταν τὸ ἕτερον ἐκ τῶν ἐμπολέμων Κρατῶν ἤθελε ζητήσει τὴν ἐπέμβασίν των. Ἡ δὲ πρότασις αὕτη ἐγένετο ἀποδεκτὴ παρὰ τῶν λοιπῶν δυνάμεων, καὶ ὑπὸ τῆς Γαλλίας κατόπιν ὑπουργικοῦ συμβουλίου συγκροτηθέντος ἐν Παρισίοις τὴν 7 Ἀπριλίου. Τοῦτο δὲ ἦτο συνέπεια τῆς ἐπικρατησάσης καὶ ἐν Ρωσσίᾳ γνώμης, ὅτι ὁ πόλεμος, οἱασδήποτε καὶ ἂν εἶχε συνεπείας, θὰ ἦτο προτιμότερος καὶ ὀλιγώτερον ἐπιβλαβὴς εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν εἰρήνην, ἀπὸ ἐνδεχομένην ἐπανάστασιν ἐν Μακεδονίᾳ, ἥτις θὰ ἐξήγειρεν ἴσως καὶ τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου καὶ θὰ ἐγίνετο ἀφορμὴ μεγαλειτέρων περιπλοκῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα. Οὕτω ἐπεκράτησε καὶ τόρα ἡ θέλησις τῆς Ρωσσίας, ἥτις εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεφωρᾶτο ἐνεργοῦσα πιεστικώτατα καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν Δυνάμεων.

Οὕτω ἡ Ἑλλὰς ἀπεξενοῦτο ἐν τῷ ἀνίσῳ ἀγῶνι πάσης ἐλπίδος ἀντιπερισπασμοῦ τῆς Τουρκίας, ἐδεσμεύετο σχεδὸν τὰς χεῖρας κατὰ θάλασσαν, καὶ ἡ Κρήτη παρέμενε στενῶς ἀποκεκλεισμένη, ὥστε νὰ μὴ δύναται ἐν καιρῷ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀντιστάθμισμα κατὰ ἐνδεχομένης καταλήψεως ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ Κρήτη κυρίως, λόγῳ τῆς ὁποίας ἡ Ἑλλὰς ἐθεωρήθη ἀπέναντι τοῦ κόσμου ὡς καταπατοῦσα τὰ διεθνῆ νόμιμα καὶ διὰ τὴν ὁποίαν ἀπεξεδύετο ἤδη εἰς τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας ἀγῶνα· ἡ Κρήτη διὰ τὴν ὁποίαν ἂν ἤθελε νὰ δράσῃ κατὰ θάλασσαν ἠπειλεῖτο ὑπὸ μονονοὺ καταποντισμοῦ τῶν σκαφῶν της, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν σχετικῶν ἐγγράφων τῶν καταχωρηθέντων ἐν τῇ «Κιτρίνῃ Βίβλῳ» τῆς Γαλλίας. Οὕτω, ἐν αὐτῇ:

Τὴν 7 Φεβρουαρίου διάφορα τηλεγραφήματα ἀγγέλλουσι τὰς σκέψεις τῶν διαφόρων κυβερνήσεων ἀπέναντι τῆς ἀρξαμένης κρίσεως. Τὴν 9 Φεβρουαρίου ὁ κ. Ζωρραί, ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλλίας ἐν Λονδίνῳ, ἀγγέλλει ὅτι ὁ αὐτόθι συνάδελφός του Ἕλλην ζητεῖ παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων τὴν παραδοχὴν καταλλήλων μέτρων, «ὅπως ἐπέλθῃ θεραπεία εἰς τὴν ἐν Κρήτῃ κατάστασιν». Τὴν ἰδίαν ἡμέραν τηλεγράφημα τοῦ Ἀνοτῶ πρὸς τοὺς πρέσβεις τῆς Γαλλίας ἐν Λονδίνῳ, ἐν Πετρουπόλει, ἐν Βιέννῃ καὶ ἐν Ρώμῃ δηλοῖ ὅτι τὰ πλοῖα τῶν Δυνάμεων ὀφείλουν νὰ ἐμποδίσουν διὰ τῆς βίας βομβαρδισμὸν τῶν Χανίων ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν θωρηκτῶν. Διάφορα τηλεγραφήματα πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις πρέσβεις τῶν Δυνάμεων τοὺς λέγουν νὰ πιέσουν τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν. Ὁ Ἄγγλος πρέσβυς καὶ αὐτὸς ἀκόμη διετάσσετο νὰ προβῇ εἰς ἐντόνους παραστάσεις. Τὴν δὲ 11 Φεβρουαρίου ὁ Ἀνοτῶ διέγραφε πρὸς τὸν Μπουρὲ τὴν ἔντονον γλῶσσαν ἣν ὤφειλε νὰ μεταχειρισθῇ ἐν Ἀθήναις. —Καὶ ὅμως τὴν Κρήτην αὐτὴν δι' ἣν τόσα ἐθυσιάσαμεν, τὸ οἱονεὶ τοῦτο ἐνέχυρον ἡμῶν ἀπέναντι ἐνδεχομένης δυσμενοῦς τοῦ πο-

λέμου ἐκβάσεως, τὴν ἐκράτουν ἤδη δεσμίαν οἱ Μεγάλοι τῆς Εὐρώπης, ἵνα τὴν παραδώσουν αὔριον ἐπίσης ἴσως δεσμίαν εἰς τὴν αὐτὴν μάχαιραν ἀπὸ τῆς ὁποίας ἐπειράθημεν ἡμεῖς νὰ τὴν λυτρώσωμεν. Τοῦτο λέγεται ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς εἰρήνης εἰς τὸν αἰῶνα μας. Καὶ ἡ ἠλιθία πρᾶξις τῆς καταλήψεως τῆς νήσου μετὰ τὰς ἄνω ἀπειλὰς τῶν Δυνάμεων θὰ ὀνομάζεται ἴσως γενναία πρᾶξις τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως !.... Τί εὐτυχὴς αἰών !

Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο, τὸ ἀρκούντως ἤδη ἀπελπιστικόν, εὑρίσκοντο τὰ πράγματα ὑπὸ διπλωματικὴν ἔποψιν, ὅτε, τὴν 8 Ἀπριλίου, ἀπέθνησκεν ἐν Ἀθήναις ὁ Πρόεδρος τῆς «Κεντρικῆς τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς» καὶ πρώην Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος Μάρκος Ρενιέρης.

Ἡ Ἑλλὰς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἔχανεν ἕνα ἐκ τῶν διαπρεπεστάτων αὐτῆς ἀνδρῶν, οἵτινες ἐπωφελῶς, ἐντίμως καὶ μετ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπηρέτησαν αὐτήν, ἀλλ' ἰδίᾳ ἡ ἰδιαιτέρα αὐτοῦ πατρίς, ἡ ἡρωικὴ Κρήτη, ὑπὲρ τῆς ὁποίας μέχρι τῆς τελευταίας αὐτοῦ πνοῆς κλινήρης εἰργάζετο. Εἰς πάσας τὰς ἀπὸ τοῦ 1821 ἐπαναστάσεις αὐτῆς κατὰ τοῦ βδελυροῦ ζυγοῦ τῶν τυράννων της ἔλαβε μέρος ὡς πρόσωπον πολιτικόν. Πλειστάκις δὲ διὰ τῆς γλαφυρᾶς αὐτοῦ γραφίδος ὡμίλησεν ἡ Κρήτη εἰς τὴν Εὐρώπην.

Ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ἦτο υἱὸς τοῦ Ἰω. Ρενιέρη μεγαλεμπόρου ἐν Τεργέστῃ καὶ τῆς Θηρεσίας Σκαλομίνου ἐκ Γενούης. Ἐγεννήθη δὲ τῷ 1815 ἐν Τεργέστῃ. Ὁ πάππος αὐτοῦ, Μάρκος ὀνόματι, ἦτο εἷς τῶν πλουσιωτέρων κατοίκων τῶν Χανίων, δύο ἀποκτήσας τέκνα, τὸν Νικόλαον σπουδάσαντα τὴν ἰατρικὴν ἐν Γαλλίᾳ, καὶ μετασχόντα τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821, πληρεξούσιον γενόμενον τῆς Κρήτης εἰς τὰς Ἐθνικὰς Συνελεύσεις, καὶ πρόεδρον χρηματίσαντα καὶ βουλευτήν, καὶ τὸν Ἰωάννην, πατέρα τοῦ Μάρκου Ρενιέρη.

Ὁ Ρενιέρης ἐξεπαιδεύθη ἐν Βενετίᾳ καὶ ἐν Παταυίῳ. Ἐγαλουχήθη μὲ τὸ εὔρωστον γάλα τῆς ἰταλικῆς φιλολογίας. Οἱ μεγάλοι ποιηταὶ καὶ οἱ ἔξοχοι πεζογράφοι τῆς Ἰταλίας ἐποδηγέτησαν τὴν νεότητά του καὶ ἐμόρφωσαν τὸ ἀνθηρὸν ἐκεῖνο καὶ ποιητικὸν ὕφος τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήριζε τὰ συγγράμματά του καὶ τοὺς λόγους του.

Ἄριστα χαρακτηρίζει τὸν Μάρκον Ρενιέρην καὶ τὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ἐν τῇ νεοελληνικῇ ἱστορίᾳ ἡ συλλυπητήριος ἐπιστολὴ ἣν ἐπὶ τῷ θανάτῳ του ἀπηύθυνε πρὸς τὴν χήραν αὐτοῦ ὁ Διοικητὴς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης ἔχουσα ὡς ἑξῆς :

«Ἐν Ἀθήναις 10 Ἀπριλίου 1897

Τῇ κυρίᾳ Ἀνδρομάχῃ Ρενιέρη

Σεβαστὴ Δέσποινα,

Τῇ ἐντολῇ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐξ ὀνόματος αὐτοῦ τε καὶ τῆς ὁλομελείας τῶν μετόχων τῆς Τραπέζης ἐκπροσωπουμένων ὑπ' αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπηρετοῦντος τὴν Τράπεζαν ταύτην προσωπικοῦ, ἐπι-

τελῶ τὸ θλιβερὸν καθῆκον ἵνα δηλώσω Ὑμῖν μετὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ βαθέος σεβασμοῦ ἡμῶν, ὅλην τὴν ἐνδόμυχον θλῖψιν ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἀπωλείᾳ, ἣν οὐ μόνον Ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ὑπέστη μεθ' Ὑμῶν ἀποστάντος ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τοῦ ἀοιδίμου Μάρκου Ρενιέρη τοῦ ἐξόχου Ὑμῶν συζύγου.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Πατρίδα — εἰς τὴν Κρήτην— εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἰς τὰς ἐπιστήμας τοῦ δικαίου, τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὴν φιλανθρωπίαν, εἰς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἐνδιαφέρει τὸν Ἕλληνα, ὅστις ἦτο ὁ ἀσφαλὴς Σύμβουλος ἐν στιγμαῖς κρίσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ αὐτῶν τῶν κορυφαίων αὐτῆς, ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, εἰς ἣν ἀφωσίωσε τεσσαρακονταετίαν ὅλην τοῦ βίου Αὐτοῦ, παρασχὼν αὐτῇ τὴν εὐρεῖαν Αὐτοῦ διάνοιαν, τὴν μεγάλην Αὐτοῦ πεῖραν, τὸ κῦρος τῆς ὑπερόχου Αὐτοῦ προσωπικότητος καὶ ἐπιτυπώσας αὐτῇ — εἴθε διαρκῶς — τὸ ἀδαμάντινον Αὐτοῦ ἦθος.

«Ὁ βίος τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἡ βιογραφία αὐτοῦ εἶνε ἔργον ἐμβριθοῦς ἱστορικῆς μελέτης.

«Τὸ παράγγελμα «περὶ τεθνεώτων μόνον ἀγαθὰ» εὐχερὲς παράγγελμα προκειμένου περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη. Διότι οὐδὲν ὁ μακρός, ὁ πλήρης δράσεως βίος αὐτοῦ περιλαμβάνει χρῇζον ἐπιεικοῦς κρίσεως· οὐδὲν περιττὸν νὰ λεχθῇ, ἐξ ὅσων ἔδρασεν. Ἡ βιογραφία αὐτοῦ ἔσται συμβολὴ σπουδαία τῆς ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἔσται μελέτη ἀνεκτίμητος διὰ τὴν κοινωνίαν, εἰς ἣν βίον ὑποδειγματικὸν παρέσχεν ὁ ἔξοχος καὶ κατ' ἠθικὴν καὶ κατὰ πνευματικὴν ἔννοιαν ἀνήρ.

«Τὸ ὄνομά του ἤσκησε καὶ ἐξακολουθήσει ἀσκῆσον ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ γόητρον σπάνιον· τὸ ὄνομά του εἶνε ἡ ἀπόδειξις ἀνθρωπίνης ἀρετῆς. Τὸ ἦθος καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἦν σπάνιος τύπος ἁρμονίας ἐκτάκτου· ἁρμονίας εἰς ἣν εἷς τόνος ἐπεκράτει· ὁ τῆς ἀκραιφνοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, ὁ τῆς φλογερᾶς στοργῆς πρὸς τὴν πατρῴαν αὐτοῦ γῆν, πρὸς τὴν ἀτυχῆ, τὴν αἱματόφυρτον, τὴν ἡρωικὴν Κρήτην, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ὁποίας ἠγωνίσθη μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν καταβληθεὶς ἐκ τοῦ κόπου, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

«Σήμερον, ἐν στιγμῇ βαρείας τοῦ ἑλληνισμοῦ πάλης, αὐτὸς ὁ ἁγνὸς ἀπέστη ἵνα ἐκ τοῦ κόσμου εἰς ὃν ἀπῆλθεν ἑνώσῃ τὰς δεήσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν δεήσεων τοῦ ἡμετέρου λαοῦ σύμπαντος, ὑπὲρ τῶν ἱερωτάτων ἀγωνιζομένου.

«Ἡμεῖς δὲ ἂς προσπαθήσωμεν νὰ μὴ παρίδωμεν ποτὲ τὸ φανερὸν παράδειγμα αὐτοῦ. Λαός, δυνάμενος ν' ἀναφέρῃ μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἄνδρας, οἷος ὁ Μάρκος Ρενιέρης, δρῶντας, ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη, ὡς αὐτὸς ἔδρασεν — ὁ λαὸς οὗτος οὐδέποτε ἀπολεσθήσεται.

«Ἀσπάζομαι εὐλαβῶς τὴν ὑμετέραν δεξιάν.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ἐθν. Τραπέζης

Στ. Στρέϊτ»

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Ρενιέρη ὑπῆρξαν πολλαπλαῖ καὶ πολλαπλῶς πολύτιμοι διά τε τὴν Ἑλλάδα ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ Κρητικὸν ζήτημα, οἱ διὰ τὸ ὁποῖον ἄτρυτοι κόποι του δὲν ἠδυνήθησαν δυστυχῶς νὰ καρποφορήσωσι πρὸ τοῦ θανάτου του. Οὕτω, ὁ πολύτιμος βίος τοῦ Ρενιέρη παρήρχετο ἤδη, χωρὶς νὰ τῷ

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος
Γενικὸς Ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ.

παράσχῃ τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης μόχθων του καὶ ν' ἀπολαύσῃ τῆς σπανίας ἐκείνης εὐτυχίας τῶν προνομιούχων ὑπάρξεων, αἵτινες σπανίως ἀτυχῶς γεννῶνται καὶ σπανιώτερον ἀξιοῦνται νὰ ἴδουν ἐν ὄνειρον τοῦ βίου των πραγματοποιούμενον. Εἶναι κλῆρός μας ἴσως καὶ τὸ ἀποτυγχάνειν, ὅπως εἶναι κλῆρός μας τὸ μοχθεῖν.... Ἀλλά, τίς οἶδεν! Ἴσως πρέπει νὰ μακαρίζεται ὁ Μάρκος Ρενιέρης διότι δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ τὸ τέρμα ὅπερ ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία παρεσκεύαζεν ἤδη εἰς τὰς θυσίας, εἰς τοὺς μόχθους, εἰς τὰς ἐλπίδας τῆς πολυτίμου ζωῆς του!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὰ ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ.

Θέσις καὶ περιγραφὴ τοῦ στενοῦ τῆς Πρεβέζης. — Ὀθωμανικὰ ὀχυρώματα περὶ τὴν Πρέβεζαν καὶ δύναμις αὐτῶν. — Ἡ πόλις Πρέβεζα. — Τὰ ὀχυρώματα τῆς Νικοπόλεως καὶ τῆς Σαλαώρας. — Δύναμις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἀμβρακικοῦ. — Κίνδυνοι συγκρούσεων ἐντὸς τῆς πόλεως. — Πρῶται ἐχθροπραξίαι ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Διαταγαὶ τοῦ ὑπουργείου πρὸς τὸν μοίραρχον Κριεζῆν — Ἔναρξις καὶ ἀποτελέσματα βομβαρδισμοῦ τῶν ὀχυρωμάτων. — Μία ἀξιομνημόνευτος συνεδρίασις τῆς Ἑλληνικῆς βουλῆς. — Δηλώσεις τοῦ Δεδίδου καὶ τοῦ Δηλιγιάννη. — Ἡ ἀνάμιξις τῆς Βασιλείας ἐν τῇ δράσει τοῦ ναυτικοῦ — Ἐξακολούθησις τοῦ βομβαρδισμοῦ. — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τῆς Δυτικῆς Μοίρας. — Διατί δὲν ἦτο κατορθωτὴ ἡ πτῶσις τῆς Πρεβέζης — Τὰ ἀποβατικὰ ἀγήματα. — Ἀναγκαία σύμπραξις στρατοῦ καὶ στόλου — Ὁμίχλη καὶ τρικυμία παρεμποδίζουν τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐνέργειαν. — Μέτρα τῆς Πύλης πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. — Σύστασις πολιτοφυλακῆς ἐν Ἑλλάδι — Ἵδρυσις τοῦ σώματος τῶν Γαριβαλδινῶν. — Δηλώσεις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἓν ρωσσικὸν φυλλάδιον περὶ Ἑλλάδος — Ἔξαψις ἐκ τῆς ἀνακλήσεως τῶν «Σπετσῶν» ἐκ Πρεβέζης. — Ὁ χρηματιστικὸς πόλεμος — Διακοίνωσις περὶ οὐδετερότητος τῶν ξένων πλοίων. — Ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ.

Πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἡ ἀκαρνανιακὴ παραλία παρεκτείνει μεταξὺ Ἰονίου πελάγους καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου (τῆς Ἄρτης) δισχιδῆ χερσονησοειδῆ προβολήν, τῆς ὁποίας τὸ μὲν ἐξωτερικὸν σκέλος καλεῖται Ἄκτιον, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν (πρὸς τὸν κόλπον) Κεφάλι-Παναγιᾶς. — Ὁμοίαν προέκτασιν δισκελῆ ἀποτελεῖ καὶ ἡ χερσονησὶς ἣν σχηματίζει ἡ ἀντικρὺ τούτων νοτιοδυτικὴ γωνία τῆς ὀθωμανικῆς Ἠπείρου, καὶ τὸ μὲν ἐξωτερικὸν αὐτῆς σκέ-

λος, εὐρέως στρογγυλούμενον πρὸς τὸ Ἰόνιον, φέρει ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ΝΔ ἄκραν τὴν πόλιν Πρέβεζαν, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν καλεῖται Σκαφιδάκι. Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν τεσσάρων τούτων βραχιόνων τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἠπείρου σχηματίζεται τὸ περιώνυμον στενὸν (πορθμὸς) τοῦ Ἀκτίου, ἀποτελοῦν τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, εἴσοδον ἀβαθῆ τὸ πλεῖστον καὶ μὴ ἐπιτρέπουσαν τὸν εἴσπλουν μεγάλων σκαφῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ παραλία τοῦ στενοῦ τούτου φέρει δύο μικρὰ ὀχυρώματα ἐφ' ἑκατέρας τῶν ἐσχατιῶν τῶν δύο χερσονησίδων της: τὸ «Ἄκτιον», φρούριον παρημελημένον, μὲ μικράν τινα φρουράν, δύο τρία πυροβόλα καὶ τηλεγραφικὸν σταθμόν,— τὸν καταστραφέντα, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν ἀπρόοπτον ἐπίθεσιν τῶν πυροβολείων τῆς Πρεβέζης πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου,— καὶ τὸ «Κεφάλι Παναγιᾶς», ἰσχυρότερον τοῦτο ὀχύρωμα καὶ μὲ ἐντελέστερον ὁπλισμόν.

Ἐξόχως ὅμως ὠχυρωμένη ἦτο ἡ ἀντικρὺ τουρκικὴ παραλία τῆς ἀνισοσκελοῦς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης· καὶ δή, κατὰ τὴν αἰωνίως παράσπονδον ἀτιμωρητεὶ τακτικὴν τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ἔξοχος αὕτη ὀχύρωσις κατέστη ἤδη, ὀλίγον πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, πολὺ ἐντελεστέρα, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Ἕλληνος μοιράρχου τῆς μοίρας τοῦ Ἀμβρακικοῦ περὶ τῆς καταπατήσεως τῶν συνθηκῶν αἵτινες δὲν ἐπέτρεπον τοιαῦτα ὀχυρωματικὰ ἔργα ἐν ὥρᾳ εἰρήνης μήτε κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν μήτε ἐν τῇ κορυφογραμμῇ τῶν μεθορίων.

Ἴδωμεν τόρα ὁποῖα καὶ πόσα ὀχυρωματικὰ ἔργα ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ταύτης παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου (τῆς Ἄρτης), ὅστις ἀποτελεῖ τὸ σύνορον τῆς πρὸς τὴν Ἤπειρον Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ (πρὸς τὸ Ἰόνιον) κυκλοτεροῦς σκέλους τῆς ὀθωμανικῆς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης ὑπῆρχον τὰ ἑξῆς ὀχυρά:

Ἀρχόμεθα ἐκ δυσμῶν:— Εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς χερσονησίδος ὑψοῦτο τὸ διπλοῦν ὀχύρωμα Χαμιδιέ, ἐνέχον ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς τὸ Ἰόνιον σκέλους του ἓν τηλεβόλον Κροὺπ τῶν 21 ἑκατοστομέτρων, ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τοῦ Ἀκτίου δύο τοιαῦτα τῶν 17.— Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὑψοῦτο τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Παντοκράτωρ ἐφ' οὗ ὑπῆρχον τρία πυροβόλα τῶν 9.5.— Κατόπιν, συνείχετο σχεδὸν μετὰ τοῦ προηγουμένου, τὸ φρούριον Ἅγιος Γεώργιος ἔχον ὅμοιον ὁπλισμόν.— Μετὰ τοῦτο, καὶ δὴ καταντικρὺ τοῦ ἡμετέρου Ἀκτίου, κεῖται τὸ διπλοῦν ὀχύρωμα Παληοσάραγα, φέρον ἐπὶ μὲν τοῦ δυτικοῦ του σκέλους ἓν τηλεβόλον τῶν 17, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ τρία τοιαῦτα τῶν 9.5.— Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ Πόλις Πρέβεζα ἣν περιβάλλει εὐρεῖα τάφρος.

Ἡ Πρέβεζα εἶναι πόλις 10 — 12 χιλιάδων κατοίκων, περισσότερον ἑλληνικὴ κατὰ πληθυσμὸν ἢ τουρκική, μᾶλλον δὲ τουρκικὴ ἢ ἑλληνικὴ τὴν μορφήν, εἰς τὴν ὁποίαν διαμένουν καὶ ὑπερχίλιοι ὑπήκοοι Ἕλληνες.

Τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν πόλιν καὶ συνεχόμενον πρὸς αὐτὴν φρούριον εἶναι ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ὅπου κεῖται καὶ τὸ Διοικητήριον τῆς Πρεβέζης, φέρει δὲ ὁπλισμὸν τριῶν τηλεβόλων τῶν 9.5, — ἐν ᾧ ἕτερα δύο παλαιοῦ συστήματος ἐμπροσθογεμῆ πυροβόλα Παιξὰν φέρει τὸ ἀντικρὺ τῆς ἄκρας γωνίας τοῦ Ἀκτίου λιθόκτιστον ὀχύρωμα.— Μετὰ τοῦτο ὑψοῦτο ἄλλο λίαν ἰσχυρὸν ὀχύρωμα, δεσπόζον τοῦ προηγουμένου καὶ ὡπλισμένον δι' ἑνὸς τηλεβόλου Κρούπ τῶν 17 καὶ ἑτέρου τῶν 15. — Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ ἕτερον, ἀνατολικόν, σκέλος τῆς χερσονήσου, ἐφ' οὗ κατὰ σειρὰν Δ—Α ὑψοῦντο τρία νεότευκτα ὀχυρώματα ὡπλισμένα διὰ τοπομαχικῶν πυροβόλων τῶν 7.5 ὑφεκ.— Μετὰ τὸ τελευταῖον τούτων προεκτείνεται τὸ τερματίζον τὴν χερσονησίδα ἀκρωτήριον Μαύρη ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ δὴ ἐπὶ λόφου 140 μέτρων ὕψους κεῖται τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Σκαφιδάκι περιβαλλόμενον νοτι-

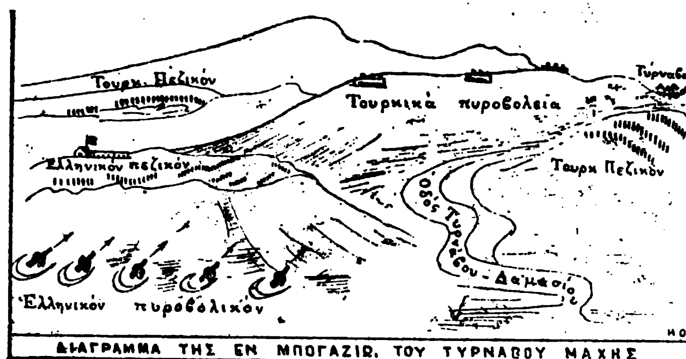
ανατολικῶς καὶ ἀνατολικῶς ὑπὸ ὀχυροῦ διαζώματος μετὰ προμαχώνων, ἐφ' ὧν εἶχον τοποθετηθῆ δύο τηλεβόλα Κρούπ τῶν 9.5.

Ἀπωτέρω τούτων, πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς παραλίαν τοῦ λαιμοῦ ὅστις συνδέει τὴν δισκελῆ χερσόνησον μὲ τὴν στερεὰν τῆς Ἠπείρου κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νικοπόλεως καὶ ἡ σύγχρονος ὁμώνυμος κώμη· ἐνταῦθα διατηρεῖται ἡ παλαιὰ ἀκρόπολις ἣν εἶχον ἤδη ἀρκούντως ὀχυρώσει οἱ Τοῦρκοι, ἐνῷ γραμμὴ ὅλη ὀχυρωμάτων καὶ προχείρων ταχυσκάπτων ἀπετέλει ζώνην διαθέουσαν ἅπαντα τὸν στενὸν λαιμὸν τῆς χερσονήσου καὶ προασπίζουσαν τὴν περιοχὴν αὐτῆς καὶ τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ πάσης ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰσβολῆς πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως. Ἀφ' ἑτέρου δέ, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Ἰονίου πελάγους κατὰ μῆκος τοῦ τόξου τῆς κυκλοτεροῦς χερσονήσου εἶχον καταυλισθῆ ἰσχυρὰ στρατιωτικὰ

ἀποσκάσματα πρὸς ἄμυναν τῆς παραλίας κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἀποβάσεως Ἑλλήνων πεζοναυτῶν. Οὕτω οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταστήσει σιδηρόφρακτον τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ ἀρκούντως ἀσφαλίσει τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ πάσης προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ στόλου ἢ τοῦ στρατοῦ ἡμῶν.

Περαιτέρω πρὸς τούτοις, ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, καὶ δὴ μεταξὺ Νικοπόλεως καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου, ὅπου αἱ λιμνοθάλασσαι τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς καταλείπουν πρὸς τὸ πέλαγος στενὴν λωρίδα γῆς, κεῖται ἡ πολίχνη Σαλαώρα, ἡ μέγα ἐνεργοῦσα ἐμπόριον διαμετακομίσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς τουρκικῆς Ἠπείρου, καὶ προασπιζομένη ὑπὸ φρουρίου ἀρκούντως ἰσχυροῦ φέροντος δύο ἐμπροσθογεμῆ τηλεβόλα Ἄρμστρογκ.

Ἐναντίον τῶν ὀχυρωμάτων τούτων προετάσσομεν ἡμεῖς τὰ μνησθέντα ὀχυρώματα τοῦ Ἀκτίου τοῦ Κεφαλιοῦ Παναγιᾶς. Ἀντικρὺ ἀκριβῶς τοῦ τουρκικοῦ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΜΠΟΓΑΖΙΩ, ΤΟΥ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΜΑΧΗΣ

Σκαφιδακίου, καὶ ἀκριβῶς πρὸς νότον τούτου εἰς τὸ βάθος μικροῦ κόλπου σχηματιζομένου ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς νοτίου παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὑψοῦται παλαιόν, σχεδὸν ἄχρηστον ὀχύρωμα προστατεῦον τὴν πολίχνην Βόνιτσαν ἥτις κεῖται εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου τούτου.

Τοιαύτη ἡ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν παραλίων ὀχύρωσις τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ἴδωμεν ἤδη ἐκτυλισσόμενα τὰ πρῶτα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο πολεμικὰ γεγονότα τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Τὰ πυροβολεῖα τοῦ Σκαφιδακίου καὶ τῆς Σαλαώρας, ὡς ἀντικρύζοντα ἄλληλα, ἔχουν κύριον προορισμὸν τὴν παρεμπόδισιν πάσης διὰ τοῦ κόλπου προσβολῆς τῆς Νικοπόλεως.

Ἡ ὕπαρξις ὅμως τῶν ὀχυρωματικῶν τούτων ἔργων μὴ ἐξασφαλίζουσα πλήρως τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ὃν θὰ συνεπήγετο σύντονος καὶ σφοδρὰ προσβολὴ ἐκ μέρους ἰσχυρῶν πλοίων τοῦ ἡμετέρου στόλου μεταχειριζομένων βαρὺ πυροβολικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ φόβος τῆς ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τοῦ ποταμοῦ Λούρου, προσβολῆς τῆς χερσονησίδος τῆς Πρεβέζης, ὑπεδείκνυον εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ἀνάγκην μείζονος τῶν μερῶν τούτων ὀχυρώσεως, καὶ κατὰ συνέπειαν, δὲν ἔπαυσαν οὐ-

τελῶ τὸ θλιβερὸν καθῆκον ἵνα δηλώσω Ὑμῖν μετὰ τὴν ἔκφρασιν τοῦ βαθέος σεβασμοῦ ἡμῶν, ὅλην τὴν ἐνδόμυχον θλῖψιν ἐπὶ τῇ μεγάλῃ ἀπωλείᾳ, ἣν οὐ μόνον Ὑμεῖς, ἀλλὰ καὶ τὸ ἔθνος ὅλον ὑπέστη μεθ' Ὑμῶν ἀποστάντος ἐκ τοῦ κόσμου τούτου τοῦ ἀοιδίμου Μάρκου Ρενιέρη τοῦ ἐξόχου Ὑμῶν συζύγου.

Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν Πατρίδα — εἰς τὴν Κρήτην— εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν, εἰς τὰ ἑλληνικὰ γράμματα, εἰς τὰς ἐπιστήμας τοῦ δικαίου, τῆς Ἱστορίας καὶ τῆς φιλοσοφίας, εἰς τὴν φιλανθρωπίαν, εἰς πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ εὐγενὲς ἐνδιαφέρει τὸν Ἕλληνα, ὅστις ἦτο ὁ ἀσφαλὴς Σύμβουλος ἐν στιγμαῖς κρίσεως τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας, καὶ αὐτῶν τῶν κορυφαίων αὐτῆς, ὁ ἀνὴρ οὗτος ἀνῆκε καὶ εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν, εἰς ἣν ἀφωσίωσε τεσσαρακονταετίαν ὅλην τοῦ βίου Αὐτοῦ, παρασχὼν αὐτῇ τὴν εὐρεῖαν Αὐτοῦ διάνοιαν, τὴν μεγάλην Αὐτοῦ πεῖραν, τὸ κῦρος τῆς ὑπερόχου Αὐτοῦ προσωπικότητος καὶ ἐπιτυπώσας αὐτῇ — εἴθε διαρκῶς — τὸ ἀδαμάντινον Αὐτοῦ ἦθος.

«Ὁ βίος τοῦ Μάρκου Ρενιέρη ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἱστορίαν. Ἡ βιογραφία αὐτοῦ εἶνε ἔργον ἐμβριθοῦς ἱστορικῆς μελέτης.

«Τὸ παράγγελμα «περὶ τεθνεώτων μόνον ἀγαθὰ» εὐχερὲς παράγγελμα προκειμένου περὶ τοῦ Μάρκου Ρενιέρη. Διότι οὐδὲν ὁ μακρός, ὁ πλήρης δράσεως βίος αὐτοῦ περιλαμβάνει χρῇζον ἐπιεικοῦς κρίσεως· οὐδὲν περιττὸν νὰ λεχθῇ, ἐξ ὅσων ἔδρασεν. Ἡ βιογραφία αὐτοῦ ἔσται συμβολὴ σπουδαία τῆς ἐπὶ ἡμίσειαν ἑκατονταετηρίδα ἑλληνικῆς ἱστορίας, ἔσται μελέτη ἀνεκτίμητος διὰ τὴν κοινωνίαν, εἰς ἣν βίον ὑποδειγματικὸν παρέσχεν ὁ ἔξοχος καὶ κατ' ἠθικὴν καὶ κατὰ πνευματικὴν ἔννοιαν ἀνήρ.

«Τὸ ὄνομά του ἤσκησε καὶ ἐξακολουθήσει ἀσκῆσον ἐν τῇ ἑλληνικῇ κοινωνίᾳ γόητρον σπάνιον· τὸ ὄνομά του εἶνε ἡ ἀπόδειξις ἀνθρωπίνης ἀρετῆς. Τὸ ἦθος καὶ ὁ χαρακτὴρ αὐτοῦ ἦν σπάνιος τύπος ἁρμονίας ἐκτάκτου· ἁρμονίας εἰς ἣν εἷς τόνος ἐπεκράτει· ὁ τῆς ἀκραιφνοῦς ἀγάπης πρὸς τὴν ἑλληνικὴν πατρίδα, ὁ τῆς φλογερᾶς στοργῆς πρὸς τὴν πατρῴαν αὐτοῦ γῆν, πρὸς τὴν ἀτυχῆ, τὴν αἱματόφυρτον, τὴν ἡρωικὴν Κρήτην, ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ τῆς ὁποίας ἠγωνίσθη μέχρι τῆς ὥρας, καθ' ἣν καταβληθεὶς ἐκ τοῦ κόπου, παρέδωκε τὸ πνεῦμα.

«Σήμερον, ἐν στιγμῇ βαρείας τοῦ ἑλληνισμοῦ πάλης, αὐτὸς ὁ ἁγνὸς ἀπέστη ἵνα ἐκ τοῦ κόσμου εἰς ὃν ἀπῆλθεν ἑνώσῃ τὰς δεήσεις αὐτοῦ μετὰ τῶν δεήσεων τοῦ ἡμετέρου λαοῦ σύμπαντος, ὑπὲρ τῶν ἱερωτάτων ἀγωνιζομένου.

«Ἡμεῖς δὲ ἂς προσπαθήσωμεν νὰ μὴ παρίδωμεν ποτὲ τὸ φανερὸν παράδειγμα αὐτοῦ. Λαός, δυνάμενος ν' ἀναφέρῃ μεταξὺ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἄνδρας, οἷος ὁ Μάρκος Ρενιέρης, δρῶντας, ἕκαστος ἐν ᾧ ἐτάχθη, ὡς αὐτὸς ἔδρασεν — ὁ λαὸς οὗτος οὐδέποτε ἀπολεσθήσεται.

«Ἀσπάζομαι εὐλαβῶς τὴν ὑμετέραν δεξιάν.

Ὁ διοικητὴς τῆς Ἐθν. Τραπέζης

Στ. Στρέϊτ»

Αἱ ὑπηρεσίαι τοῦ Ρενιέρη ὑπῆρξαν πολλαπλαῖ καὶ πολλαπλῶς πολύτιμοι διά τε τὴν Ἑλλάδα ἐν γένει καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὸ Κρητικὸν ζήτημα, οἱ διὰ τὸ ὁποῖον ἄτρυτοι κόποι του δὲν ἠδυνήθησαν δυστυχῶς νὰ καρποφορήσωσι πρὸ τοῦ θανάτου του. Οὕτω, ὁ πολύτιμος βίος τοῦ Ρενιέρη παρήρχετο ἤδη, χωρὶς νὰ τῷ

Ὁ Διάδοχος Κωνσταντῖνος
Γενικὸς Ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ.

παράσχῃ τὴν εὐτυχίαν νὰ ἴδῃ τοὺς καρποὺς τῶν ὑπὲρ τῆς Κρήτης μόχθων του καὶ ν' ἀπολαύσῃ τῆς σπανίας ἐκείνης εὐτυχίας τῶν προνομιούχων ὑπάρξεων, αἵτινες σπανίως ἀτυχῶς γεννῶνται καὶ σπανιώτερον ἀξιοῦνται νὰ ἴδουν ἓν ὄνειρον τοῦ βίου των πραγματοποιούμενον. Εἶναι κλῆρός μας ἴσως καὶ τὸ ἀποτυγχάνειν, ὅπως εἶναι κλῆρός μας τὸ μοχθεῖν.... Ἀλλά, τίς οἶδεν! Ἴσως πρέπει νὰ μακαρίζεται ὁ Μάρκος Ρενιέρης διότι δὲν ἐπέζησε νὰ ἴδῃ τὸ τέρμα ὅπερ ἡ εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία παρεσκεύαζεν ἤδη εἰς τὰς θυσίας, εἰς τοὺς μόχθους, εἰς τὰς ἐλπίδας τῆς πολυτίμου ζωῆς του!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΚΤΟΝ

Τὰ ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ κόλπῳ.

Θέσις καὶ περιγραφὴ τοῦ στενοῦ τῆς Πρεβέζης. — Ὀθωμανικὰ ὀχυρώματα περὶ τὴν Πρέβεζαν καὶ δύναμις αὐτῶν. — Ἡ πόλις Πρέβεζα. — Τὰ ὀχυρώματα τῆς Νικοπόλεως καὶ τῆς Σαλαώρας. — Δύναμις τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Ἀμβρακικοῦ. — Κίνδυνοι συγκρούσεων ἐντὸς τῆς πόλεως. — Πρῶται ἐχθροπραξίαι ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ. — Διαταγαὶ τοῦ ὑπουργείου πρὸς τὸν μοίραρχον Κριεζῆν — Ἔναρξις καὶ ἀποτελέσματα βομβαρδισμοῦ τῶν ὀχυρωμάτων. — Μία ἀξιομνημόνευτος συνεδρίασις τῆς Ἑλληνικῆς βουλῆς. — Δηλώσεις τοῦ Λεβίδου καὶ τοῦ Δηλιγιάννη. — Ἡ ἀνάμιξις τῆς Βασιλείας ἐν τῇ δράσει τοῦ ναυτικοῦ — Ἐξακολούθησις τοῦ βομβαρδισμοῦ. — Τίνες αἱ ἐλλείψεις τῆς Δυτικῆς Μοίρας. — Διατὶ δὲν ἦτο κατορθωτὴ ἡ πτῶσις τῆς Πρεβέζης — Τὰ ἀποβατικὰ ἀγήματα. — Ἀναγκαία σύμπραξις στρατοῦ καὶ στόλου — Ὁμίχλη καὶ τρικυμία παρεμποδίζουν τὴν ἀπὸ θαλάσσης ἐνέργειαν. — Μέτρα τῆς Πύλης πρὸς ἄμυναν κατὰ τῆς ἐπιθέσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. — Σύστασις πολιτοφυλακῆς ἐν Ἑλλάδι — Ἵδρυσις τοῦ σώματος τῶν Γαριβαλδινῶν. — Δηλώσεις Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἓν ρωσσικὸν φυλλάδιον περὶ Ἑλλάδος — Ἔξαψις ἐκ τῆς ἀνακλήσεως τῶν «Σπετσῶν» ἐκ Πρεβέζης. — Ὁ χρηματιστικὸς πόλεμος — Διακοίνωσις περὶ οὐδετερότητος τῶν ξένων πλοίων. — Ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ.

Πρὸς τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος ἡ ἀκαρνανικὴ παραλία παρεκτείνει μεταξὺ Ἰονίου πελάγους καὶ Ἀμβρακικοῦ κόλπου (τῆς Ἄρτης) δισχιδῆ χερσονησοειδῆ προβολήν, τῆς ὁποίας τὸ μὲν ἐξωτερικὸν σκέλος καλεῖται Ἄκτιον, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν (πρὸς τὸν κόλπον) Κεφάλι-Παναγιᾶς. — Ὁμοίαν προέκτασιν δισκελῆ ἀποτελεῖ καὶ ἡ χερσονησὶς ἣν σχηματίζει ἡ ἀντικρὺ τούτων νοτιοδυτικὴ γωνία τῆς ὀθωμανικῆς Ἠπείρου, καὶ τὸ μὲν ἐξωτερικὸν αὐτῆς σκέ-

λος, εὐρέως στρογγυλούμενον πρὸς τὸ Ἰόνιον, φέρει ἐπ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ΝΔ ἄκραν τὴν πόλιν Πρέβεζαν, τὸ δὲ ἐσωτερικὸν καλεῖται Σκαφιδάκι. Ἐν τῷ μεταξὺ τῶν τεσσάρων τούτων βραχιόνων τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Ἠπείρου σχηματίζεται τὸ περιώνυμον στενὸν (πορθμὸς) τοῦ Ἀκτίου, ἀποτελοῦν τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, εἴσοδον ἀβαθῆ τὸ πλεῖστον καὶ μὴ ἐπιτρέπουσαν τὸν εἴσπλουν μεγάλων σκαφῶν.

Ἡ ἑλληνικὴ παραλία τοῦ στενοῦ τούτου φέρει δύο μικρὰ ὀχυρώματα ἐφ' ἑκατέρας τῶν ἐσχατιῶν τῶν δύο χερσονησίδων της : τὸ «Ἄκτιον», φρούριον παρημελημένον, μὲ μικράν τινα φρουράν, δύο τρία πυροβόλα καὶ τηλεγραφικὸν σταθμόν,— τὸν καταστραφέντα, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὴν ἀπρόοπτον ἐπίθεσιν τῶν πυροβολείων τῆς Πρεβέζης πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου,— καὶ τὸ «Κεφάλι Παναγιᾶς», ἰσχυρότερον τοῦτο ὀχύρωμα καὶ μὲ ἐντελέστερον ὁπλισμόν.

Ἐξόχως ὅμως ὠχυρωμένη ἦτο ἡ ἀντικρὺ τουρκικὴ παραλία τῆς ἀνισοσκελοῦς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης· καὶ δή, κατὰ τὴν αἰωνίως παράσπονδον ἀτιμωρητεὶ τακτικὴν τῆς Ὀθωμανικῆς Κυβερνήσεως, ἡ ἔξοχος αὕτη ὀχύρωσις κατέστη ἤδη, ὀλίγον πρὸ τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, πολὺ ἐντελεστέρα, παρ' ὅλας τὰς διαμαρτυρίας τοῦ Ἕλληνος μοιράρχου τῆς μοίρας τοῦ Ἀμβρακικοῦ περὶ τῆς καταπατήσεως τῶν συνθηκῶν αἵτινες δὲν ἐπέτρεπον τοιαῦτα ὀχυρωματικὰ ἔργα ἐν ὥρᾳ εἰρήνης μήτε κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν μήτε ἐν τῇ κορυφογραμμῇ τῶν μεθορίων.

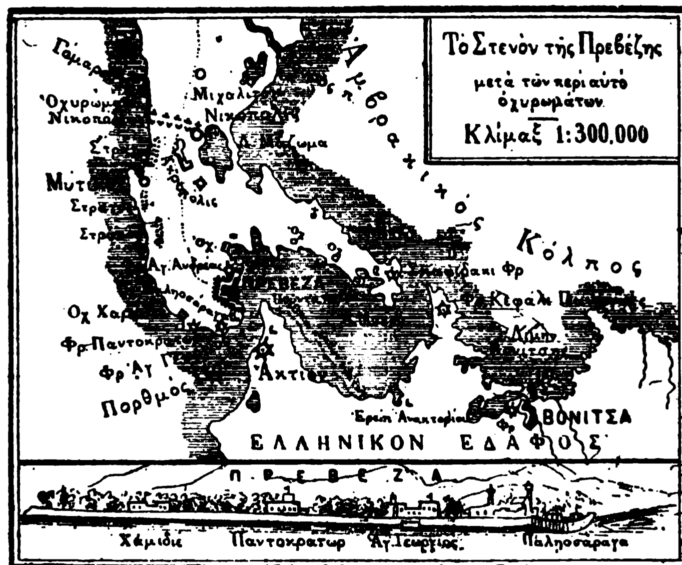
Ἴδωμεν τόρα ὁποῖα καὶ πόσα ὀχυρωματικὰ ἔργα ὑπῆρχον ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ταύτης παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ κόλπου μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου (τῆς Ἄρτης), ὅστις ἀποτελεῖ τὸ σύνορον τῆς πρὸς τὴν Ἤπειρον Ἑλλάδος.

Ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ (πρὸς τὸ Ἰόνιον) κυκλοτεροῦς σκέλους τῆς ὀθωμανικῆς χερσονήσου τῆς Πρεβέζης ὑπῆρχον τὰ ἑξῆς ὀχυρά :

Ἀρχόμεθα ἐκ δυσμῶν :— Εἰς τὴν ΝΔ γωνίαν τῆς χερσονησίδος ὑψοῦτο τὸ διπλοῦν ὀχύρωμα Χαμιδιέ, ἐνέχον ἐπὶ μὲν τοῦ πρὸς τὸ Ἰόνιον σκέλους του ἓν τηλεβόλον Κρούπ τῶν 21 ἑκατοστομέτρων, ἐπὶ δὲ τοῦ πρὸς τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τοῦ Ἀκτίου δύο τοιαῦτα τῶν 17.— Εὐθὺς μετὰ τοῦτο ὑψοῦτο τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Παντοκράτωρ ἐφ' οὗ ὑπῆρχον τρία πυροβόλα τῶν 9.5.— Κατόπιν, συνείχετο σχεδὸν μετὰ τοῦ προηγουμένου, τὸ φρούριον Ἅγιος Γεώργιος ἔχον ὅμοιον ὁπλισμόν.— Μετὰ τοῦτο, καὶ δὴ καταντικρὺ τοῦ ἡμετέρου Ἀκτίου, κεῖται τὸ διπλοῦν ὀχύρωμα Παληοσάραγα, φέρον ἐπὶ μὲν τοῦ δυτικοῦ του σκέλους ἓν τηλεβόλον τῶν 17, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀνατολικοῦ τρία τοιαῦτα τῶν 9.5.— Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται ἡ Πόλις Πρέβεζα ἣν περιβάλλει εὐρεῖα τάφρος.

Ἡ Πρέβεζα εἶναι πόλις 10 — 12 χιλιάδων κατοίκων, περισσότερον ἑλληνικὴ κατὰ πληθυσμὸν ἢ τουρκική, μᾶλλον δὲ τουρκικὴ ἢ ἑλληνικὴ τὴν μορφήν, εἰς τὴν ὁποίαν διαμένουν καὶ ὑπερχίλιοι ὑπήκοοι Ἕλληνες.

Τὸ εὐθὺς μετὰ τὴν πόλιν καὶ συνεχόμενον πρὸς αὐτὴν φρούριον εἶναι ὁ Ἅγιος Ἀνδρέας, ὅπου κεῖται καὶ τὸ Διοικητήριον τῆς Πρεβέζης, φέρει δὲ ὁπλισμὸν τριῶν τηλεβόλων τῶν 9.5, — ἐν ᾧ ἕτερα δύο παλαιοῦ συστήματος ἐμπροσθογεμῆ πυροβόλα Παιξὰν φέρει τὸ ἀντικρὺ τῆς ἄκρας γωνίας τοῦ Ἀκτίου λιθόκτιστον ὀχύρωμα.— Μετὰ τοῦτο ὑψοῦτο ἄλλο λίαν ἰσχυρὸν ὀχύρωμα, δεσπόζον τοῦ προηγουμένου καὶ ὡπλισμένον δι' ἑνὸς τηλεβόλου Κροὺπ τῶν 17 καὶ ἑτέρου τῶν 15. — Ἐντεῦθεν ἄρχεται τὸ ἕτερον, ἀνατολικόν, σκέλος τῆς χερσονήσου, ἐφ' οὗ κατὰ σειρὰν Δ—Α ὑψοῦντο τρία νεότευκτα ὀχυρώματα ὡπλισμένα διὰ τοπομαχικῶν πυροβόλων τῶν 7.5 ὑφεκ. — Μετὰ τὸ τελευταῖον τούτων προεκτείνεται τὸ τερματίζον τὴν χερσονησίδα ἀκρωτήριον Μαύρη ἐπὶ τοῦ ὁποίου καὶ δὴ ἐπὶ λόφου 140 μέτρων ὕψους κεῖται τὸ ἰσχυρὸν φρούριον Σκαφιδάκι περιβαλλόμενον νοτι-

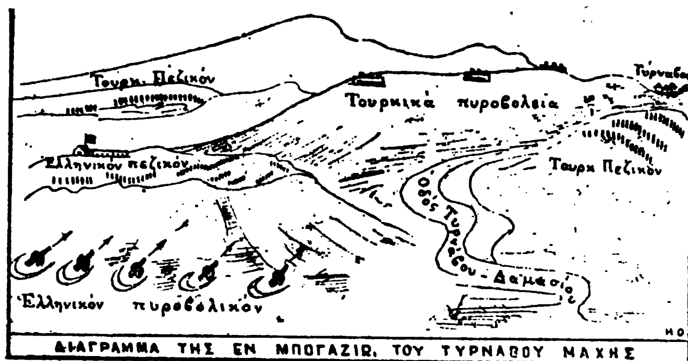
ανατολικῶς καὶ ἀνατολικῶς ὑπὸ ὀχυροῦ διαζώματος μετὰ προμαχώνων, ἐφ' ὧν εἶχον τοποθετηθῆ δύο τηλεβόλα Κρούπ τῶν 9.5.

Ἀπωτέρω τούτων, πρὸς τὸ βορειοδυτικόν, εἰς τὴν πρὸς ἀνατολὰς παραλίαν τοῦ λαιμοῦ ὅστις συνδέει τὴν δισκελῆ χερσόνησον μὲ τὴν στερεὰν τῆς Ἠπείρου κεῖνται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Νικοπόλεως καὶ ἡ σύγχρονος ὁμώνυμος κώμη· ἐνταῦθα διατηρεῖται ἡ παλαιὰ ἀκρόπολις ἣν εἶχον ἤδη ἀρκούντως ὀχυρώσει οἱ Τοῦρκοι, ἐνῷ γραμμὴ ὅλη ὀχυρωμάτων καὶ προχείρων ταχυσκάπτων ἀπετέλει ζώνην διαθέουσαν ἅπαντα τὸν στενὸν λαιμὸν τῆς χερσονήσου καὶ προασπίζουσαν τὴν περιοχὴν αὐτῆς καὶ τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ πάσης ἐκ τῆς ξηρᾶς εἰσβολῆς πρὸς ἐπίθεσιν κατὰ τῆς πόλεως. Ἀφ' ἑτέρου δέ, πρὸς τὴν παραλίαν τοῦ Ἰονίου πελάγους κατὰ μῆκος τοῦ τόξου τῆς κυκλοτεροῦς χερσονήσου εἶχον καταυλισθῆ ἰσχυρὰ στρατιωτικὰ

ἀποσπάσματα πρὸς ἄμυναν τῆς παραλίας κατὰ πάσης ἐνδεχομένης ἀποβάσεως Ἑλλήνων πεζοναυτῶν. Οὕτω οἱ Τοῦρκοι εἶχον καταστήσει σιδηρόφρακτον τὴν εἴσοδον τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ ἀρκούντως ἀσφαλίσει τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ πάσης προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ στόλου ἢ τοῦ στρατοῦ ἡμῶν.

Περαιτέρω πρὸς τούτοις, ἐπὶ τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, καὶ δὴ μεταξὺ Νικοπόλεως καὶ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου, ὅπου αἱ λιμνοθάλασσαι τῆς ἠπειρωτικῆς ἀκτῆς καταλείπουν πρὸς τὸ πέλαγος στενὴν λωρίδα γῆς, κεῖται ἡ πολίχνη Σαλαώρα, ἡ μέγα ἐνεργοῦσα ἐμπόριον διαμετακομίσεως πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς τουρκικῆς Ἠπείρου, καὶ προασπιζομένη ὑπὸ φρουρίου ἀρκούντως ἰσχυροῦ φέροντος δύο ἐμπροσθογεμῆ τηλεβόλα Ἄρμστρογκ.

Ἐναντίον τῶν ὀχυρωμάτων τούτων προετάσσομεν ἡμεῖς τὰ μνησθέντα ὀχυρώματα τοῦ Ἀκτίου τοῦ Κεφαλιοῦ Παναγιᾶς. Ἀντικρὺ ἀκριβῶς τοῦ τουρκικοῦ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΤΗΣ ΕΝ ΜΠΟΓΑΖΙΩ ΤΟΥ ΤΥΡΝΑΒΟΥ ΜΑΧΗΣ

Σκαφιδακίου, καὶ ἀκριβῶς πρὸς νότον τούτου εἰς τὸ βάθος μικροῦ κόλπου σχηματιζομένου ἐν τῷ μέσῳ περίπου τῆς νοτίου παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὑψοῦται παλαιόν, σχεδὸν ἄχρηστον ὀχύρωμα προστατεῦον τὴν πολίχνην Βόνιτσαν ἥτις κεῖται εἰς τὸν μυχὸν τοῦ κολπίσκου τούτου.

Τοιαύτη ἡ ἐξ ἀμφοτέρων τῶν παραλίων ὀχύρωσις τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου, ἐν τῷ ὁποίῳ θὰ ἴδωμεν ἤδη ἐκτυλισσόμενα τὰ πρῶτα πρὸς τὸ μέρος τοῦτο πολεμικὰ γεγονότα τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου.

Τὰ πυροβολεῖα τοῦ Σκαφιδακίου καὶ τῆς Σαλαώρας, ὡς ἀντικρύζοντα ἄλληλα, ἔχουν κύριον προορισμὸν τὴν παρεμπόδισιν πάσης διὰ τοῦ κόλπου προσβολῆς τῆς Νικοπόλεως.

Ἡ ὕπαρξις ὅμως τῶν ὀχυρωματικῶν τούτων ἔργων μὴ ἐξασφαλίζουσα πλήρως τὴν Πρέβεζαν ἀπὸ τοῦ κινδύνου ὃν θὰ συνεπήγετο σύντονος καὶ σφοδρὰ προσβολὴ ἐκ μέρους ἰσχυρῶν πλοίων τοῦ ἡμετέρου στόλου μεταχειριζομένων βαρὺ πυροβολικόν, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ὁ φόβος τῆς ἀπὸ ξηρᾶς, διὰ τοῦ ποταμοῦ Λούρου, προσβολῆς τῆς χερσονησίδος τῆς Πρεβέζης, ὑπεδείκνυον εἰς τοὺς Τούρκους τὴν ἀνάγκην μείζονος τῶν μερῶν τούτων ὀχυρώσεως, καὶ κατὰ συνέπειαν, δὲν ἔπαυσαν οὐ-

τοι ἀνεγείροντες εἰς πᾶν ἐπίκαιρον σημεῖον ἀμυντικὰ ἔργα ἢ ὀρύσσοντες ταχύσκαπτα εἰς ἃ μέρη ἦτο ἐνδεχομένη εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων. Πρὸς τοῦτο εἰργάζοντο ἀνενδότως ἡμέρας καὶ νυκτός, καταπατοῦντες καὶ συνθήκας καὶ διεθνεῖς ὑποχρεώσεις χάριν τῆς ἀσφαλείας τοῦ ἐδάφους των. Ἐπίσης δὲ καὶ τὴν φρουρὰν τῆς Πρεβέζης καὶ τῆς περιοχῆς αὐτῆς κατὰ πολὺ εἶχον ἐνισχύσει.

Οὕτω, ἐντὸς μὲν τῆς πόλεως Πρεβέζης ὑπῆρχον 1 000 ἄνδρες διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν φρουρίων καὶ πυροβολείων αὐτῆς, 1,500 εἶχον ταχθῆ εἰς τὰ δυσμικὰ παράλια, πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐκεῖθεν ἐνδεχομένης τῶν ἡμετέρων ἀποβάσεως, 3,000 εὑρίσκοντο ἐν Νικοπόλει, εἴς τε τὴν πολίχνην, τὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς καὶ εἰς τὰ ὀχυρωματικὰ ἔργα τοῦ ἰσθμοῦ, 2,000 τέλος εἶχον ταχθῆ πρὸς φρούρησιν τῆς διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ Λούρου, ὅπου εἶχον ἀνεγερθῆ καὶ ἄριστα ἀμυντικὰ ἔργα καὶ ἀποθῆκαι ἀφθόνων πολεμεφοδίων.

Πάντα τἀμυντικὰ ταῦτα μέτρα καθίστων λίαν ὀχυρὰν τὴν περιοχὴν ταύτην καὶ θὰ ἀπήτουν τὴν ἀπασχόλησιν μεγάλων τοῦ τε ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ στόλου δυνάμεων πρὸς ἐκπόρθησιν καὶ κατάληψιν αὐτῆς

Τὴν 3 Ἀπριλίου ἡ φρουρὰ τῆς Πρεβέζης ἐνισχύθη καὶ δι' ἑνὸς ἔτι τάγματος ἐκ 500 μικρασιατῶν Τούρκων. Τὸ τάγμα τοῦτο, ἐρχόμενον εἰς Πρέβεζαν διὰ ξηρᾶς ἐκ Φιλιππιάδος ὅπου κατῆλθεν ἐξ Ἰωαννίνων, συνηντήθη ἐκεῖ μεθ' ἑτέρου τουρκικοῦ τάγματος συγκειμένου ἐκ Τουρκαλβανῶν, ἐπακολουθησάσης δ' ἔριδος, τὰ δύο σώματα συνεπλάκησαν, τῆς συμπλοκῆς σχούσης ὡς ἀποτέλεσμα τὸν θάνατον 20 καὶ τὸν τραυματισμὸν ἑτέρων 30 ἐξ ἀμφοτέρων τῶν σωμάτων. Τοιαῦται συγκρούσεις μικροτέρων διαστάσεων καὶ λιποταξίαι συνέβαινον συχνότατα ἐν Ἠπείρῳ, εἰς τ' ἀλβανικὰ ἰδίως σώματα, ἕνεκα τοῦ μίσους μεταξὺ ὀθωμανῶν καὶ Ἀλβανῶν, ὡς εἴδομεν, ἀλλὰ πάντοτε κατώρθουν οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ ἀποσοβῶσι μείζονας περιπλοκὰς διὰ τῆς ἐγκαίρου καὶ σώφρονος παρεμβάσεώς των· πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον τῆς ἀποτροπῆς χειροτέρων, ἡ τουρκικὴ κυβέρνησις ἔσχε τὴν πρόνοιαν νὰ τοποθετήσῃ εἰς τὸν στρατὸν τῆς Ἠπείρου πολυαρίθμους ἀξιωματικοὺς Ἀλβανούς, ἵνα, διὰ τοῦ γοήτρου ὅπερ ἐξήσκουν οὗτοι ἐπὶ τῶν συμπατριωτῶν των, κατορθώνουν τὴν πρόληψιν τῶν τοιούτων συγκρούσεων, αἵτινες παρέλυον ὁσημέραι τὸν στρατὸν τῆς Ἠπείρου, καθιστῶσαι ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον προβληματώδη τὴν ἄμυναν αὐτοῦ ἐν περιπτώσει εἰσβολῆς τῶν ἡμετέρων ἀπὸ τῶν ἠπειρωτικῶν μεθορίων.

Φόβοι ὅμως αἱματηρῶν συγκρούσεων ὑπῆρχον καὶ μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Πρεβέζης. Ὁ ἐρεθισμὸς καὶ ἐκεῖ ηὔξανεν ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν μεταξὺ τοῦ τριπλοῦ στοιχείου, ὅπερ ἀπαρτίζει τὸν πληθυσμὸν τῆς πόλεως, διότι ἐκ τῶν κατοίκων αὐτῆς τὸ μὲν ἥμισυ εἶναι Ἕλληνες, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ καταμερίζεται μεταξὺ Τούρκων καὶ Ἑβραίων σχεδὸν ἐξ ἴσου. Καὶ ἦτο μὲν μεγάλη ἡ διαφορὰ τοῦ ἀριθμοῦ, ὥστε νὰ μὴ ἐπίκειται κίνδυνος ἐξοντώσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου, οὐχ' ἧττον ὅμως τοὺς φόβους τούτους ἐπερρώνυεν ὁ μεταξὺ τῶν Τούρκων

κρατῶν ἀναβρασμός, λαμβανομένου μάλιστα ὑπ' ὄψιν, ὅτι εἰς τοιαύτας συγκρούσεις λαμβάνει πάντοτε λίαν ἐνεργὸν μέρος ὑπὲρ τῶν ὁμοφύλων του καὶ ὁ τουρκικὸς στρατός, ὡς συνέβαινεν ἐν Κρήτῃ, οὐχὶ δὲ ὑπὲρ τῆς κοινῆς τάξεως. 'Εν τούτοις, εἴτε ἐκ τοῦ μείζονος τούτου ἀριθμοῦ τῶν 'Ελλήνων τῆς Πρεβέζης, εἴτε ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἐνεποίουν τοῖς Τούρκοις τὰ κάτωθι τῶν φρουρίων των προσπλέοντα ἑλληνικὰ πολεμικὰ τῆς μοίρας τοῦ 'Αμβρακικοῦ, τοιαῦτα τραγικὰ γεγονότα δὲν ἐξειλίχθησαν ἐν τῇ ἀπειλουμένῃ πόλει· μόνον οἱ δυνηθέντες ἐκ τῶν χριστιανῶν ἀνεχώρησαν ἐκεῖθεν καὶ πολλαὶ τουρκικαὶ οἰκογένειαι μετηνέχθησαν εἰς Μοῦρτον καὶ 'Ιωάννινα φόβῳ τοῦ ἐνδεχομένου βομβαρδισμοῦ τῆς πόλεως ἐκ μέρους τοῦ 'Ελληνικοῦ στόλου.

Εἶναι ἤδη γνωστὰ εἰς ἡμᾶς τὰ πρῶτα ἐν τῷ 'Αμβρακικῷ γεγονότα, τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐκεῖσε ἑλληνοτουρκικὴν ρῆξιν. Τὸ ἀτμόπλοιον «Μακεδονία» εἶχε βυθισθῆ, ὑποστὰν τὸ πῦρ 24 βολῶν, ἐπίσης δὲ εἶχε προσβληθῆ ὑπὸ τῶν πυροβόλων τοῦ Παντοκράτορος καὶ τῆς Πρεβέζης τὸ ἡμέτερον ὀχυρὸν «Ἄκτιον» χωρὶς ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ· μόνον δὲ τὸ πυροβολεῖον μας «Κεφάλι Παναγιᾶς» εἶχεν ἀπαντήσει εὐστόχως εἰς τὰς προκλητικὰς βολὰς τοῦ ἀντικρύζοντος αὐτὸ ὀθωμανικοῦ ὀχυρώματος «Σκαφιδάκι». Αἱ βλάβαι ἐντούτοις τοῦ ὀχυροῦ Ἄκτιον ὑπῆρξαν ἀσήμαντοι σχετικῶς : τὸ φρούριον καὶ ὁ στρατὼν μικρὰς ὑπέστησαν ζημίας, μόνον δὲ ὁ ἐν αὐτῷ τηλεγραφικὸς σταθμὸς κατεστράφη χωρὶς νὰ πάθουν τι οἱ ἐν αὐτῷ ὑπάλληλοι, ἐπληγώθη δὲ ἐλαφρῶς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τῆς ἐκεῖ φρουρᾶς Καλκάνης. 'Η ἡμετέρα ναυτικὴ μοῖρα οὐδὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὰ γεγονότα ταῦτα, ἀναμένουσα διαταγὰς ἐξ 'Αθηνῶν.

'Ο μοίραρχος τῆς δυτικῆς μοίρας Κριεζῆς ἀνήγγειλε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν ὅτι ἀπὸ τῆς 5 1)2 τῆς πρωίας ἅπαντα τὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης ἤρξαντο σφοδροῦ πυρὸς ἐναντίον τοῦ ἐν 'Ακτίῳ ἡμετέρου πυροβολείου. Δεύτερον τηλεγράφημα περὶ τὴν 9 1)2 ἀνήγγειλεν ὅτι τὸ πῦρ ἐξηκολούθει ἀραιὸν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων,ἰδίως ἀπὸ τὸ πυροβολεῖον Σκαφιδάκι.

Εἰς ἀπάντησιν ὁ Λεβίδης διέταξε τὸν Κριεζῆν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ τηλεγραφεῖον, ἀφίνων ἐν αὐτῷ ἕνα ἀξιωματικὸν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς τὴν θέσιν του,ὅπερ καὶ ἐγένετο,ἀντικατασταθέντος τοῦ Κριεζῆ διὰ τοῦ ἀρχιεπιστολέως τῆς Μοίρας Γρίβα.

Τὰ γεγονότα ταῦτα, ὡς καὶ τὰ μέτρα ἅπερ ἔλαβεν ἡ Κυβέρνησις, ὁ 'Υπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Λεβίδης διεκοίνωσεν εἰς τὴν Βουλὴν κατὰ τὴν συνεδρίασιν τῆς 5 'Απριλίου, τὴν αὐτὴν τουτέστιν ἡμέραν καθ' ἣν ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης ἐξήγγελλε τὴν κύρυξιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν Θεσσαλίᾳ· ὁ Λεβίδης ἐποιήσατο τὰς ἀκολούθους ἀνακοινώσεις :

— « 'Ο «Ναύαρχος Μιαούλης» καὶ ὁ «Βασιλεὺς Γεώργιος» ἀπὸ τῆς 2 1)2 μ.μ. πυροβολοῦν τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα «Παντοκράτορα» καὶ «Χαμιδιέ» τῶν ὁποίων τὸ πῦρ ἠραιώθη ἤδη. Εἰς τὰς 5 μ. μ. καταπλέουν ἐκεῖ αἱ «Σπέτσαι» αἵτινες θὰ κατεδαφίσωσι τὰ πυροβολεῖα ταῦτα ἐντὸς ὀλίγων στιγμῶν. 'Εντὸς τοῦ κόλπου καὶ

ἐπὶ τῆς θέσεως Σκαφιδάκι οἱ Τοῦρκοι ἀνήγειραν ὀχυρώματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀπέδωκαν μεγίστην στρατηγικὴν σημασίαν. Ἐν τούτοις τὸ «Ἄκτιον» καὶ ἡ «Ἀμβρακία» κατώρθωσαν νὰ τοῖς κατασιγάσωσι τὸ πῦρ. Εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ τὸ Κεφάλι Παναγιᾶς, τὸ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς πυροβολεῖον. Εἶχον φροντίσει ἀπ' ἀρχῆς τῆς ἐπιδεινώσεως τῶν πραγμάτων νὰ εἰσπλεύσωσιν εἰς τὸν κόλπον αἱ κανονιοφόροι. Αὗται ἤδη προσέβαλον ἐπιτυχῶς τὸ πυροβολεῖον τῆς Σαλαώρας. Δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι ἐντὸς ὀλίγων ὡρῶν θὰ ἔχωμεν εὐχάριστον καὶ ἐκεῖθεν ἀποτέλεσμα».

Καὶ ταῦτα μὲν μετὰ τὴν πρώτην ἀναγγελίαν τῶν κατὰ τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐχθροπραξιῶν· εἰς δὲ τὴν μεταμεσονύκτιον συνεδρίασιν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Λεβίδης, συμπληρῶν τὰς ἄνω δηλώσεις του, προσέθετε τὰ ἀκόλουθα:

— «Κύριοι, ἔχω ν' ἀναγγείλω εἰς τὴν Βουλὴν καὶ νεωτέρας εἰδήσεις μετὰ τὴν συνεδρίασιν τὴν προηγηθεῖσαν πρὸ ὀλίγων ὡρῶν. Ἀναγινώσκω ὑμῖν τηλεγράφημα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς Δυτικῆς Μοίρας Δ. Κριεζῆ, τὸ ὁποῖον ἀπέστειλε τὴν 1 1)2 μ. μ. τῆς σήμερον.

«Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν: Ἀπάραντες συνεπείᾳ ὑμετέρας διαταγῆς καὶ προσεγγίσαντες φρούρια ἐξωτερικὰ ἐβάλλομεν μετὰ μεγίστης εὐστοχίας. Ἐλπίζομεν ὅτι ἐπροξενήσαμεν ἀρκετὰς ζημίας εἰς αὐτά, τῶν ὁποίων τὸ πῦρ κατὰ πολὺ μὲν ἠραιώθη οὐχ ἧττον δὲν ἐσίγησε. Τὰ φρούρια ταῦτα ἀντέστησαν ἐρρωμένως. Ἐπαύσαμεν τὸ πῦρ ἕνεκα προκεχωρηκυίας ὥρας. Ἅπαντες διατελοῦμεν ἄριστα. Περὶ ἀποτελεσμάτων ἐντὸς κόλπου τῶν πλοίων θέλομεν πληροφορήσει ὑμᾶς, ἐλπίζομεν ἔσονται εὐάρεστα. Ἀντελήφθημεν Σκαφιδάκι προσβληθὲν ὑπὸ Κεφαλῆς Παναγιᾶς καὶ ἐσωτερικῶν πλοίων μας, ἐσίγησε μετὰ βραχὺ διάστημα. Τὰ πληρώματα ἐπέδειξαν μεγίστην ἀταραξίαν καὶ θάρρος. — Ὁ μοίραρχος Δ. Κριεζῆς.»

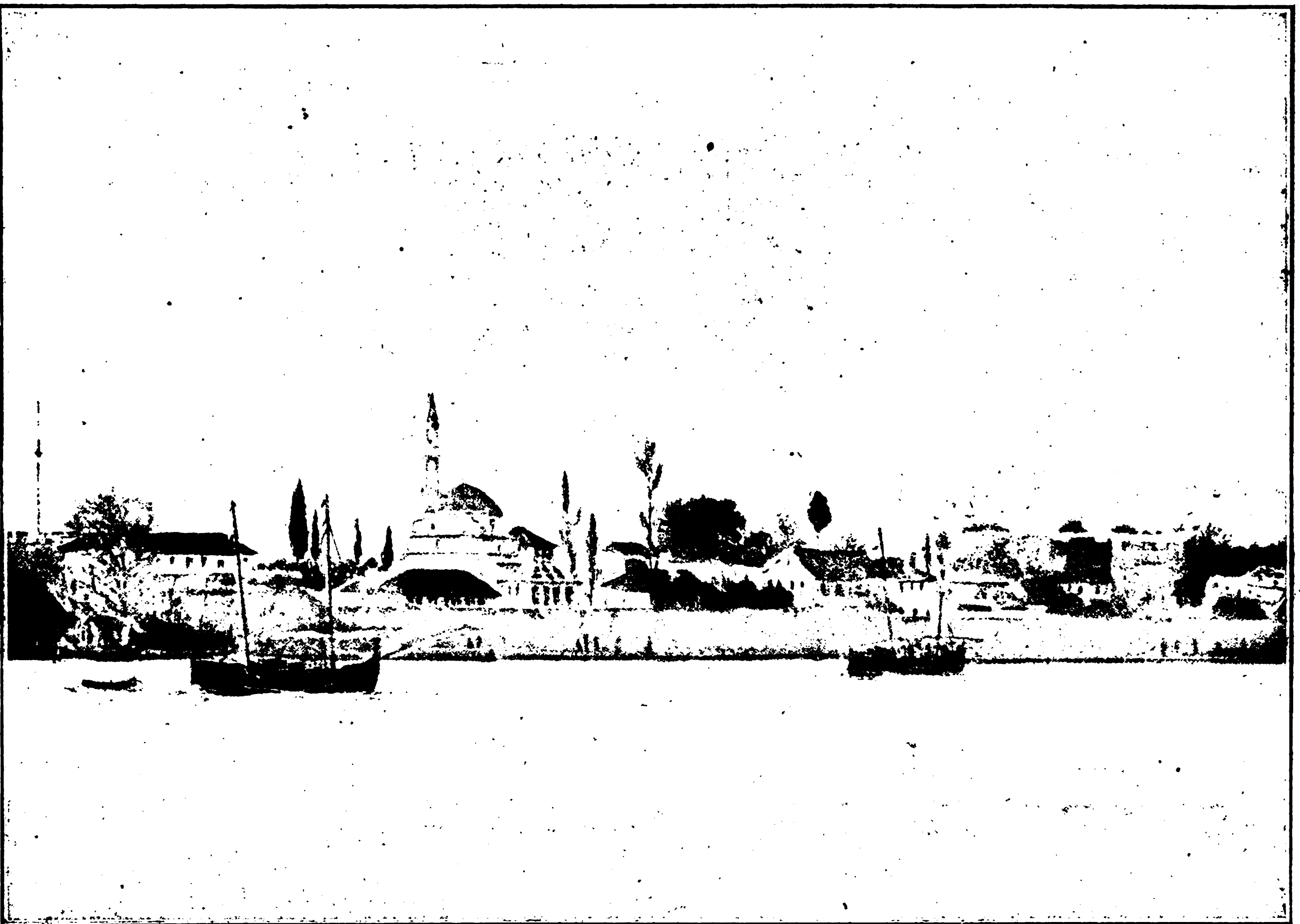
«Ἔχομεν καὶ ἕτερον τηλεγράφημα τοῦ κυβερνήτου τοῦ «Ἀκτίου» πλωτάρχου Ε. Τομπάζη ὅστις διοικεῖ τὸ «Ἄκτιον» καὶ ὡς ἀνώτερος ἀξιωματικὸς θεωρεῖται ὡς ἀρχικυβερνήτης τῶν ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου πλοίων. Οὗτος διαβιβάζει πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς ἐκεῖ ναυτικῆς μοίρας Δ. Κριεζῆν τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα:

«Πυροβολήσαντες πανταχόθεν τὸ Σκαφιδάκι ἠναγκάσαμεν αὐτὸ νὰ παύσῃ τὸ πῦρ. Καταγινόμεθα εἰς ἀποβίβασιν ἀνδρῶν καὶ κατάληψιν αὐτοῦ· προχωροῦμεν πρὸς Πρέβεζαν».

«Ἀγγέλλω ἐπίσης εὐχαρίστως ὅτι τὴν 7ην ἀκριβῶς ὥραν ἐνεφανίσθη πρὸ τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου καὶ συνηνώθη μετὰ τῆς ἐκτὸς τούτου μοίρας τὸ θωρηκτὸν «Σπέτσαι»· τηλεγράφημα τοῦ κ. Κριεζῆ βεβαιοῖ τοῦτο ὡς ἑξῆς:

«Ταύτην τὴν στιγμὴν 7 μ.μ. αἱ «Σπέτσαι» κατέπλευσαν».

Αἱ ἀνακοινώσεις ἐντούτοις αὗται δὲν ἐφάνησαν ἐπαρκεῖς εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν. Ἦτο γνωστὸν ὅτι τὰ πλοῖα τοῦ ἡμετέρου στόλου δὲν εἶχον λάβει μέρος καίτοι ἔβλεπον πυροβολούμενον τὸ φρούριον Ἄκτιον καὶ βυθιζομένην τὴν «Μακεδονίαν». Ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου εἶχεν ἐξεγερθῆ ἡ κοινὴ γνώμη, ὁ δὲ βουλευτὴς Στάης ἀπέτεινε τὰς ἀκολούθους πρὸς τὴν Κυβέρνησιν παρατηρήσεις εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν: — «Καὶ κατὰ τὴν χθεσινὴν συνεδρίασιν καὶ πρὸ μικροῦ ὁ ἐπὶ τῶν Ναυτικῶν κ. ὑπουργὸς ἀνέφερε τὴν

Ἡ πόλις Πρέβεζα.

διαταγὴν αὐτοῦ πρὸς τὸν Μοίραρχον τῆς Δυτικῆς Μοίρας τοῦ στόλου ἡμῶν κ. Κριεζῆν, δι' ἧς διετάσσετο ἡ προσβολὴ ἐκ μέρους τοῦ στόλου ἡμῶν κατὰ τοῦ φρουρίου Πρεβέζης. Ἐπίσης ὁ κ. πρόεδρος τῆς Κυβερνήσεως ἀνέφερεν ὅτι τὰ φρούρια τὰ τουρκικὰ ἤρξαντο τοῦ πυρεβολισμοῦ κατὰ τῆς σημαίας ἡμῶν, κατὰ τοῦ Ἀκτίου, κατὰ τῆς «Μακεδονίας» πλοίου τῆς Πανελληνίου Ἑταιρίας καὶ κατὰ τῶν ἄλλων ὀχυρῶν ἡμῶν θέσεων ἀπὸ τῆς 5ης πρωινῆς ὥρας.

«Θ. Π. Δηλιγιάννης. Ὄχι, ἀπὸ τῆς 5ης πρωινῆς ὥρας ἤρξατο ὁ πυροβολισμὸς ὑπὸ τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης.

«Στάης. Αὐτὸ εἶπον ἀκριβῶς. Καίτοι ὁ στόλος ἡμῶν παρευρίσκετο μάρτυς καὶ τῆς καταστροφῆς τοῦ σταθμοῦ τοῦ τηλεγραφικοῦ ἐν Ἀκτίῳ καὶ τοῦ στρατῶνος καὶ τῆς «Μακεδονίας» καὶ τοῦ κανονιοβολισμοῦ κατὰ τῆς ὑπὸ στοιχεῖον Γ' κανονιοφόρου, ἐν τούτοις δὲν ἔλαβε μέρος εἰς τὸν πυροβολισμόν, ἀλλ' ἐπὶ 8 ὅλας ὥρας ἔμεινεν ἄπρακτος. Ἐδημοσιεύθη τὴν ἑσπέραν ταύτην εἰς τὴν «Ἐφημερίδα» ὅτι ὁ μοίραρχος κ. Κριεζῆς ἀνήγγειλε τηλεγραφικῶς τὴν πρωΐαν εἰς τὸν ὑπασπιστὴν τῆς Α. Μ. κ. Παππαδιαμαντόπουλον τὰ ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ γεγονότα. Παρεκάλεσε δὲ αὐτὸν νὰ τῷ ἀνακοινώσῃ τὰς διαταγὰς τοῦ Βασιλέως. διότι φαίνεται ὅτι τὰς διαταγὰς τοῦ κ. ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν ἃς πρὸ μικροῦ ἀνέφερα, ὁ κ. μοίραρχος δὲν ἐλάμβανεν ὑπ' ὄψει. — Ἐντεῦθεν δ' ἐδημοσιεύθη τὴν ἑσπέραν ταύτην τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα :

«ΑΝΑΚΤΟΡΑ, 10 π. μ.

«Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς ἔδωκε διαταγὴν ὅπως ἄρξηται πῦρ, ἑπομένως ἄρξασθε ἀμέσως».

Παπαδιαμαντόπουλος.»

«Παρακαλῶ τὸν κ. Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν ἐὰν ἔχῃ γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως ταύτης νὰ πληροφορήσῃ τὴν Βουλήν. (Ἡ Κυβέρνησις σιγᾷ). Τὴν σιγὴν τῆς Κυβερνήσεως ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀντικειμένου λαμβάνω ὑπὸ σημείωσιν καὶ ἐν εὐθέτῳ στιγμῇ ἐπιφυλάσσομαι νὰ ζητήσω εὐθύνας παρὰ τῶν ὑπευθύνων.

«Θ. Π. Δηλιγιάννης. Δὲν ἔχετε νὰ λάβητε τίποτε ὑπὸ σημείωσιν. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον νομίζομεν εἶναι νὰ μεταδίδωμεν εἰς τὴν Βουλὴν ὅσας ἔχομεν ἐπισήμους εἰδήσεις. Δὲν ὀφείλομεν νὰ μεταδίδωμεν καμμίαν πληροφορίαν περὶ τῶν δημοσιευομένων ἐκτὸς ἡμῶν ὑπὸ τῶν ἐφημερίδων.

«Ράλλης. Καὶ ἐγὼ ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Κυβέρνησις εἰς οὐδένα θέλει ἐπιτρέψει, οἱοσδήποτε καὶ ἂν εἶναι οὗτος, νὰ θελήσῃ νὰ ἁρπάσῃ ἐκ τῶν χειρῶν της τὴν ἐξουσίαν αὐτῆς κατὰ ταύτην τὴν στιγμήν, πρὸ παντὸς δὲ πρέπει νὰ γνωσθῇ εἰς τοὺς αὐλικοὺς κύκλους, ὅτι κατὰ τὸν ὑπέρτατον ἀγῶνα ὀφείλουν μόνον οἱ ὑπεύθυνοι νὰ διαχειρισθοῦν αὐτόν.

«Δηλιγιάννης. Ὅ,τι δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω τὴν Βουλὴν εἶναι, ὅτι ἡ Κυβέρνησις διαχειρίζεται πᾶσαν τὴν ἐκτελεστικὴν ἐξουσίαν ἀπολύτως, ὅτι δὲ ἔχει πλήρη τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ὅτι οὐδεμία ὑπάρχει διαφωνία μεταξὺ τοῦ Ἡγεμόνος καὶ ἡμῶν. Ἑπομένως νομίζω ὅτι ἡ ὥρα ἐπῆλθεν ἵνα παραιτήσωμεν τὰς τοιαύτας ἀντεγκλήσεις.

«Ράλλης. Δὲν πρόκειται περὶ ἀντεγκλήσεων. Πρόκειται περὶ ἐνισχύσεως τῆς καθεστηκυίας ἐξουσίας, περὶ ἐνισχύσεως τῆς Κυβερνήσεως.

«Δηλιγιάννης. Ἔχομεν πλήρη τὴν ἐνίσχυσιν.

«Ράλλης. Πρέπει δὲ ἀπόψε ἢ αὔριον ἐκεῖνος ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως, ὁ ὁποῖος ἐτόλμησε νὰ κάμῃ χρῆσιν τῆς ὑπογραφῆς του, νὰ διαψεύσῃ τὸ γενόμενον.

«Δηλιγιάννης. Ἔχομεν πλήρη τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Στέμματος. Οὐδεμία ἄλλη ἐνέργεια ὑπάρχει ἐκτὸς τῆς ἐνεργείας, ἥτις ἐκπορεύεται ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων ὑπουργῶν.

«Χατζόπουλος. Δὲν μοὶ φαίνεται, ὅσον καὶ ἂν ἐκ πρώτης ὄψεως φαίνεται δεδικαιολογημένη ἡ παρατήρησις, ἀλλὰ δὲν μοὶ φαίνεται δεδικαιολογημένη ἡ αἰτία, ὅτι ἡ ἁρμοδία Κυβέρνησις δὲν ἐκφράζει κανὲν παράπονον, καμμίαν αἰτίασιν. Καὶ πρέπει νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ἵνα κατασιγάζωμεν τὰ τοιαῦτα, ὅτι μία Κυβέρνησις δύναται νὰ ἔχῃ ἀνάγκην καὶ ἔχει ἀνάγκην τῆς αἴγλης τοῦ Στέμματος, προκειμένου περὶ διαχειρίσεως τοιούτου ἀγῶνος, καὶ μία Κυβέρνησις δύναται νὰ χρησιμοποιῇ τὴν αἴγλην τοῦ Στέμματος καὶ νὰ προτάσσῃ τὸ Στέμμα, ἀλλὰ τὸ προτάσσει ἡ Κυβέρνησις.

«Ταῦτα πρέπει νὰ ὑποτίθενται, ἐνόσῳ δὲ ἡ Κυβέρνησις οὐδεμίαν αἰτίασιν ἐκφράζῃ, δὲν ἔχομεν τὸ δικαίωμα νὰ παρεμβάλλωμεν μεταξὺ Κυβερνήσεως καὶ Στέμματος, δύο ἐξουσιῶν δηλονότι, αἱ ὁποῖαι δὲν ἀποτελοῦν εἰμὴ μίαν καὶ μόνην ἐξουσίαν, καὶ θὰ ἦτο παράχορδον νὰ ποιοῦμεν διαιρέσεις ἐκεῖ ὅπου δὲν ὑπάρχουσι καὶ ἐκ τοῦ πολιτεύματος καὶ ἐκ τῆς λογικῆς, διαιρέσεις ἐν ᾗ στιγμῇ τὸ πᾶν παρίσταται οὕτως ἡνωμένον ὑπὸ τὸν Ἡγεμόνα καὶ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸ πᾶν τοῦτο εἶναι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος, εἶναι σύμπας ὁ Ἑλληνισμός».

Τὸ σημαντικὸν τοῦτο ἐπεισόδιον τῆς Βουλῆς ἔδωκεν ἀφορμὴν εὔλογον εἰς ποικίλα σχόλια. Ὑπῆρχον λοιπὸν δύο αὐτοτελεῖς ἐξουσίαι ἐν τῇ πολεμικῇ ἡμῶν δράσει; Καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ μας ἐκώφευον ἄρα εἰς τὰς διαταγὰς τῆς Κυβερνήσεως πρὶν ἢ λάβουν ὁμοιομόρφους διαταγὰς τοῦ Βασιλέως;... Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Κρήτῃ, ὡς εἴδομεν, μετὰ τοῦ βασιλόπαιδος Γεωργίου, τὸ αὐτὸ καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ τοῦ Διαδόχου· ὅτι τὰ Ἀνάκτορα εἶχον καὶ ἰδιαιτέρας μετ' αὐτῶν συνεννοήσεις. Ἄλλως τε εἰς τὰς παρεξηγήσεις ταύτας ἔδιδε χώραν καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι σχεδὸν πάντες οἱ ἀνώτεροι ἀρχηγοὶ στρατοῦ καὶ στόλου κατὰ τὰς κρισίμους ταύτας στιγμὰς ἦσαν ἢ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας, ἢ ὑπασπισταὶ τοῦ Βασιλέως καί, ἐν γένει, αὐλικοί, πρὸς τούτοις δὲ καὶ τὸ ἕτερον ἐκεῖνο γεγονὸς τῆς συστάσεως ἰδιαιτέρου στρατιωτικοῦ γραφείου ἐν τοῖς Ἀνακτόροις οὗ κύριος κοσμήτωρ καὶ διαγγελεὺς ἦν ὁ ἐκ τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως Παπαδιαμαντόπουλος, ὅστις καὶ ὑπέγραφεν ἤδη κατ' ἐντολὴν τοῦ κυρίου του τὸ πρὸς τὸν Κριεζῆν τηλεγράφημα δι' οὗ τῷ ἐγνωστοποιεῖτο ἡ συγκατάθεσις καὶ τοῦ Βασιλέως ὅπως ἀπαντήσῃ εἰς τὸ φονικὸν πῦρ, ὅπερ ὅλως ἀναιτίως ἐξέπεμπον τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἀμβρακικοῦ κατὰ τῶν ἡμετέρων.

Ἐντούτοις, παρακολουθήσωμεν τὰ γεγονότα. Ὁ Ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν, ἅμα λαβὼν τὰς πληροφορίας τοῦ ἀρχιεπιστολέως Γρίβα, διέταξεν ἵνα ἀμέσως ἀρχίσωσι πῦρ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ, καταλήγων ἐν τῇ τηλεγραφικῇ του διαταγῇ διὰ τῶν ἑξῆς φράσεων: «Θαρρεῖτε καὶ πεποίθατε. Ἑλληνικὸς στρατὸς θριαμβεύει ἐν Θεσσαλίᾳ». Καὶ προσέθετεν εἰς νεωτέραν του διαταγήν: «Ἀρχίσατε πῦρ, ἐκτὸς ἂν κρίνετε ἀναγκαῖον τον κατάπλουν τῶν «Σπε-

τῶν», αἵτινες ἀπέπλευσαν τοῦ λιμένος Πατρῶν τὴν ἑνδεκάτην. Ἀφίνω ὑμῖν τὴν ἐκτίμησιν, κλίνω ὅμως ὑπὲρ ἀμέσου ἐνάρξεως τοῦ πυρός».

Ὁ μοίραρχος ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη ν' ἀναμείνουν τὸν κατάπλουν τῶν «Σπετσῶν» καὶ διέταξε τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρός. Οὕτω δὲ ἡ μοίρα διῃρέθη εἰς τρία, καὶ τὰ μὲν ἔξω τοῦ κόλπου πλοῖα ἐκτύπησαν τὰ ἐξωτερικὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης, ἐκ δὲ τῶν ἔσω, αἱ μὲν ἀτμοβάριδες «Ἀμβρακία» καὶ «Ἄκτιον», συμβοηθούμεναι καὶ ὑπὸ τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου Κεφάλι-Παναγιᾶς προσέβαλον τὸ Σκαφιδοκι, αἱ δὲ τέσσαρες κανονιοφόροι ἐκτύπησαν τὴν Σαλαώραν, ἵνα οὕτω ἀπασχολῶνται μονομερῶς ἕκαστον τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα καὶ μὴ δύνανται νὰ συμπράξουν κατὰ κοινοῦ σημείου.

Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τούτου τὰ ἡμέτερα πλοῖα ἐντελῶς ἀσημάντους ὑπέστησαν βλάβας, χάρις τῇ δεινῇ εὐστοχίᾳ τῶν Τούρκων πυροβολητῶν, ἐνῷ τὰ τουρκικὰ ὀχυρώματα ἔπαθον ἀρκετὰ καὶ ἰδίως ἐκ τῶν μεγάλων τηλεβόλων τῆς «Ἀμβρακίας» καὶ τοῦ «Ἀκτίου» καὶ ἐκ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλεὺς Γεώργιος» καὶ τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης», ἅπερ ἐκτύπων τὰ ἐξωτερικὰ τῆς Πρεβέζης φρούρια. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν βλάβην αὐτῶν ἡ περὶ τὴν 7 μ. μ. ἄφιξις τοῦ θωρηκτοῦ «Σπέτσαι», διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ ὃν ἐνήργησε τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης. Ἐκ τῶν βλημάτων αὐτοῦ τὰ τείχη τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Χαμιδιὲ κατεκρημνίσθησαν σχεδὸν ἐντελῶς, εἰς 300 δ' ἀνῆλθον οἱ ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ ἐν ὅλῳ πεσόντες νεκροὶ καὶ τραυματίαι Τοῦρκοι.

Ὀβίδες τινὲς τῶν ἡμετέρων πλοίων εἶχον πέσει, παρεκκλίνασαι, ἐντὸς τῆς πόλεως, οἰμωγαὶ δὲ καὶ θρῆνοι διεδέχθησαν τὴν ἔκρηξιν αὐτῶν. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων, ὁ κυβερνήτης τοῦ ἀτμομυοδρόμονος «Εὐρώτα» πλωτάρχης Σταμ. Βουδούρης κατώρθωσεν ἐν προφανεῖ κινδύνῳ νὰ προσπελάσῃ τὸ φρούριον τοῦ Παντοκράτορος καὶ νὰ κτυπήσῃ ἐκεῖθεν ἀσφαλέστερον τὰ πυροβολεῖά του, σκεπόμενος ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ τείχους αὐτοῦ. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι, παρ' ὅλας τὰς βλάβας ἃς ὑπέστησαν τὰ φρούρια ταῦτα, ἀντεῖχον ἀρκετὰ ἀκόμη καὶ δὴ τοῦ Παντοκράτορος κατά τι τὰ παχύτατα ἑνετικὰ τείχη καὶ τοῦ Σκαφιδακίου τὰ ἰσχυρὰ ὀχυρώματα, καθόσον μάλιστα ἡ σμικρότης τῶν ἡμετέρων σκαφῶν δὲν ἐπέτρεπεν αὐτοῖς ἐπαρκῆ εὐστοχίαν ἐν τῷ σάλῳ τῆς θαλάσσης, ὅστις πολὺ τὰ ἐπηρέαζε. Διὰ τοῦτο ἠραιώθη μὲν ἐπαισθητῶς, δὲν ἔπαυσεν ὅμως ἐξολοκλήρου τὸ πῦρ τῶν ὀχυρῶν Χαμιδιέ, Παντοκράτορος, Σκαφιδακίου καὶ Ἁγίου Γεωργίου κυρίως.

Πρὸς τούτοις δέ, ὁ πρῶτος οὗτος βομβαρδισμός, ἢ κυριολεκτικώτερον, ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα βομβαρδισμοῦ, ἀπέδειξεν ὅτι ἤμεθα ἀρκετὰ πρωτόπειροι προκειμένου περὶ χρήσεως τῶν ναυτικῶν ἡμῶν δυνάμεων εἰς καταστροφὴν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων κατεσκευασμένων καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς πολεμικῆς τέχνης. Πλοῖα οἷα τ' ἀπασχοληθέντα εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τοῦτον ἠδύναντο ἐπὶ μῆνας νὰ βομβαρδίζουν ἄνευ τελικοῦ τινος ἀποτελέσματος καὶ μὲ κίνδυνον μά-

λιστα νὰ ὑποστῶσιν αὐτὰ εἰς τὸ τέλος ἀνεπανορθώτους ζημίας. Πλοῖα τοιαῦτα θὰ ἦτο ζήτημα ἂν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιστῶσι τελεσφόρως εἰς τὰ βλήματα τῶν μεγάλων τηλεβόλων τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, ἰσώθησαν δὲ χάρις, ὡς εἴπομεν, τῇ σκοπευτικῇ δεινότητι τῶν τούρκων πυροβολητῶν. Ἔπειτα καὶ ἡ ποιότης τῶν πυρομαχικῶν μας δὲν ἀπεδείχθη ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἀποπείρας μήτε ἀρίστη ἀλλὰ μήτε καὶ ἐνθαρρυντική κἄν. Αἱ «Σπέτσαι» βεβαίως, ἂν ὑπεβοηθοῦντο καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν δύο θωρηκτῶν μας, θὰ ἠδύναντο τελεσφόρως νὰ δράσουν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τούτων πυροβολείων, ἀλλὰ διὰ νὰ διατεθῶσι καὶ τὰ τρία ταῦτα πλοῖα, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν καὶ ἄλλα τόσα διὰ τὰς κατὰ τὸ Αἰγαῖον ναυτικάς μας ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι . . . δὲν ἔγειναν!

Διὰ πάντα ταῦτα, εἴχομεν, ἐν ἐφικτῇ λεπτομερείᾳ, τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα τοῦ τριημέρου βομβαρδισμοῦ:

1) Καταστροφὴν τοῦ φρουρίου καὶ τῶν προμαχώνων Λασκάρα, κειμένων ἔναντι τῆς Βονίστης. Καταστροφὴν τῆς Σαλαώρας καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν τηλεβοστασίων Σκαφιδάκι καὶ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ταῦτα ἐπέφερεν ὁ ἐντὸς τοῦ κόλπου στολίσκος καὶ τὸ ὀχύρωμα Κεφάλι Παναγιᾶς, λίαν ἐπιτυχῶς καὶ ἐρρωμένως ἐνεργήσαν.

2) Κατερείπωσιν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ φρουρίου Παντοκράτορος καὶ βλάβας μεγάλας προξενηθείσας εἰς τὸ ὀχύρωμα Χαμιδιέ' εἰς τὰ τηλεβολοστάσια τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη μὲν ἀρκετὴ μετατόπισις εἰς, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη νὰ ἐπιβληθῇ τελεία σιγή. Ἔμειναν δ' ἔτι τὰ φρούρια Ἅγιος Γεώργιος, Παληοσάραγα καὶ Βρυσοῦλα, ἅτινα μόνον ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Ἀκτίου, ἂν ταῦτα εἶχον ἰσχυρὰ τηλεβόλα, ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι τελεσφόρως, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν κανονιοφόρων.

Τὸ δὲ χείριστον, ἡ ἐκ θαλάσσης ἐκπόρθησις πόλεων καὶ φρουρίων παρουσιάζει τὴν στοιχειώδη ἀνάγκην τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀποβατικῶν αγημάτων, διότι ἄλλως ὁ βομβαρδισμὸς ἀποβαίνει μάταιος, καὶ δὴ ἐπιβλαβὴς μάλιστα προκειμένου περὶ βομβαρδισμοῦ πόλεων τουρκικῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, δηλαδὴ πόλεων οἰκουμένων ὑπὸ ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον. Οἱ ἄνδρες τοῦ στόλου μας, οἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν πρὸς ἀπόβασιν, συνεποσοῦντο ἐν τῷ συνόλῳ εἰς ἑξάκις χιλίους περίπου· ἀλλά, ἐκτὸς τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτῶν, ἔδει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ στρατὸς τῆς ἀποβάσεως δὲν εἶναι ἁπλοῦν ἄθροισμα ἀνθρώπων, ἀλλὰ στρατὸς ἀληθής, τελείως ὠργανωμένος καὶ γεγυμνασμένος, καὶ ὄχι βιαστικὴ περισυλλογὴ ἀνδρῶν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς δράσεως· ἐκ δὲ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ναυτικοῦ οἱ εὐάριθμοι ἄριστοι ναῦται ἀπησχολοῦντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τριῶν θωρηκτῶν καὶ τινων ἄλλων μεγάλων σκαφῶν, καταδικασθέντες τοιουτοτρόπως καὶ οὗτοι εἰς ἀδράνειαν ἀναγκαστικήν, ἀφ' οὗ τὰ θωρηκτὰ δὲν ἦταν προωρισμένα νὰ δράσουν τελεσφόρως.... ἐλλείψει ἀντιπάλων. Οὕτω πως καθίστατο ματαία ἡ ὕπαρξις τῶν ἰσχυρῶν σκαφῶν τοῦ στόλου μας, ἀφ' οὗ πρὸς στόλον δὲν εἶχον νὰ παλαίσουν, καταλήψεις δὲ πόλεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσουν, διότι, καὶ ἂν ἦτο δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις τῶν ἀπαιτουμένων ἀποβατικῶν δυνάμεων, οἱ ἄνδρες

οἱ ἀποτελέσοντες ταύτας πᾶν ἄλλο θὰ ἦσαν ἢ ἀληθεῖς πεζοναῦται. Ταῦτα ὅμως δὲν δικαιολογοῦσιν ἐπαρκῶς τὴν ἀδράνειαν τῶν ἁρμοδίων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δυνάμεων τούτων διὰ τῆς προσκλήσεως ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν, διότι πόλεμος γινόμενος καὶ ἐν τῇ ξηρᾷ ἐκ τῶν ἐνόντων ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὄχι τὸ ἥμισυ, καὶ δὴ τὸ ἀσφαλέστερον ἥμισυ τῶν δυνάμεων τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος νὰ μείνῃ ἐν ἀδρανείᾳ καὶ δὴ ἐν ἀνικανότητι πρὸς ποιάν τινα ἀντιπερισπαστικὴν τοὐλάχιστον δρᾶσιν· τὰ ζητήματα ταῦτα θὰ λάβωμεν ἐντούτοις ἀφορμὴν ν' ἀναπτύξωμεν λεπτομερέστερον καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα. Ἤδη παρακολουθοῦμεν τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ, ὄχι ὀλίγον θεατρικῶν, γεγονότων.

Ἤδη ἀραιωθέντος τοῦ πυρὸς τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων, συνεκεντρώθη ἀριθμός τις ὁπλιτῶν ἐν Ἀκτίῳ πρὸς ἐνέργειαν ἀποβάσεως, ἕτερον δὲ σῶμα 600 ἐνόπλων χωρικῶν ἐκ Ξηρομέρου προωρίσθη διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Σκαφιδακίου, διότι οἱ μεγάλοι μας στρατηλάται ἐνόμιζον ὅτι ἀρκοῦν εὐάριθμά τινα ἔνοπλα στίφη πρὸς κατάληψιν καὶ αὐτῆς ἴσως τῆς ... Κωνσταντινουπόλεως! Τὰ δὲ πλοῖα τὰ ἔξω τοῦ κόλπου, καταλιπόντα ἤδη τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα, ἔπλευσαν πρὸς βορρᾶν καὶ ἤρξαντο τοῦ πυρὸς κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Νικοπόλεως, διεσκόρπισαν δὲ καὶ διὰ τῶν μυδραλιοβόλων των σώματά τινα τουρκικοῦ στρατοῦ κατεσκηνωμένα παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἰονίου.

Οὕτω παρῆλθον, ἄκαρποι σχεδόν, αἱ δύο πρῶται ἡμέραι τῶν κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν πολεμικῶν μας ψευδεπιχειρήσεων. Τὴν 8 Ἀπριλίου ἐνσκήψασα πυκνὴ ὁμίχλη, ἠμπόδισε, μέχρι τῆς 10 σχεδὸν πρωινῆς ὥρας, καὶ τὴν ἐξ ἄλλων, ὡς εἴδομεν, λόγων ἐμποδιζομένην εὐθυβολίαν τῶν πλοίων μας· ὅταν δὲ τέλος ἤρξαντο καὶ αὖθις τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ὀθωμανικῶν φρουρίων, εἶδον οἱ ναῦται μας μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι αἱ καταστροφαὶ σχεδὸν πᾶσαι ἃς εἶχον ἐπιφέρει αἱ ὀβῖδες των εἶχον ἤδη ἀναπληρωθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιδιορθωθέντων ἐν τῷ μεταξὺ τῶν καταστραφέντων μερῶν. Ἦτο κατάδηλον πλέον εἰς τὰ ὄμματα πάντων ὅτι ἡ ἐνέργεια ἔδει νὰ ἐγίνετο ἄμεσος ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ σύντονος ἡ ἐπίθεσις, ὥστε νὰ μὴ παρέχεται τοῖς Τούρκοις χρόνος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν ἃς ὑφίσταντο. Ἀλλ' ὅμως ἡ σύγχρονος ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης προσβολὴ δὲν ἦτο δυνατή, διότι σῶμα ἰσχυρὸν πρὸς ἀπόβασιν δὲν ὑπῆρχεν. ἡ δὲ σύμπραξις τοῦ στρατοῦ τῆς Ἄρτης δὲν ἦτο ἐφικτὴ πρὶν ἢ τελείως ἀπεκκαθαίρετο παντὸς ἐχθροῦ ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὁδὸς δι' ἀποτελεσματικῆς τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰσβολῆς ἀπὸ τῶν ῥείθρων τοῦ Ἀράχθου· τὸ ἐγχείρημα ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ ἀμέσως, μήτε ἄμεσος νὰ γίνῃ ἡ ἀπὸ Ἄρτης μέχρι τοῦ λαιμοῦ τῆς Νικοπόλεως προέλασις τοῦ στρατοῦ μας· ἄλλως τε καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ δὲν τῷ ἐπέτρεπε διάσπασιν εἰς δύο σώματα, ὧν τὸ ἕτερον νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Πρεβέζης, διότι ἐκινδύνευε τὸ ἄλλο νὰ εὑρεθῇ περαιτέρω, ἐν τῇ κλεισούρᾳ τῶν Πέντε Πηγαδίων ἢ κ'

ἐντεῦθεν ἔτι πρὸ πολλαπλασίου ἐχθροῦ καὶ νὰ ὑποστῇ ἧτταν ἐκεῖ ὅπου ἀνέμενεν ἀσφαλῆ νίκην.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν εἶχε διατάξει τὸν μοίραρχον τῆς Δυτικῆς Μοίρας ὅπως ἀρχίσῃ τὸν κατὰ τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης βομβαρδισμὸν ἀπὸ τῆς 5ης πρωινῆς ὥρας. Ὁ κ. Κριεζῆς ἀπήντησε τὴν 6 πρωινὴν ὥραν ὅτι ἕνεκα τῆς ὁμίχλης δεν θὰ δυνηθῇ ν' ἀρχίσῃ τὸ πῦρ πρὸ τῆς 9ης ὥρας. Τὸ πῦρ ἤρχισε τὴν 9 1,2, διήρκεσε δὲ μέχρι τῆς 10 1)4. Αἱ «Σπέτσαι» κατόπιν ἔπαυσαν. Ἔρριψαν ἐν ὅλῳ 4 ὀβίδας, κατόπιν δ' ἕνεκα τοῦ σάλου ἠναγκάσθησαν νὰ σιγήσουν. Τὰ ἄλλα πλοῖα ἐξηκολούθησαν τὸ πῦρ. Ἡ θωρακοβάρις «Β. Γεώργιος» προχωρήσασα 1200 μέτρα πλησίον τοῦ φρουρίου Παντοκράτορος ἔβαλλεν εὐστόχως, μία δ' ὀβὶς αὐτοῦ κατεκρήμνισε μέγα τεῖχος τοῦ προμαχῶνος. Ὁ «Β. Γεώργιος» ἐκανονιοβολεῖτο καὶ ἐπυροβολεῖτο ὑπὸ τῶν νιζάμηδων τοῦ φρουρίου ἀνεπιτυχῶς.

Ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἡ ὑπὸ τὸν Τομπάζην κανονιοφόρος «Ἄκτιον» ἔβαλλεν εὐστόχως κατὰ τοῦ Σκαφιδακίου, ὅπερ τὴν παρελθοῦσαν εἶχον ἐπισκευάσει οἱ Τοῦρκοι. Τὸ Σκαφιδάκι μετ' ὀλίγας ὥρας ἐσίγησε. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ Ἄρτης Μάνου, δύο λόχοι μηχανικοῦ ἐπεβιβάσθησαν φορτηγίδων, ὅπως, τῇ βοηθείᾳ τοῦ «Ἀκτίου», ἐξέλθουν εἰς τὴν ἀπέναντι τουρκικὴν ἀκτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐζητήθη ἡ ἐπιστροφὴ τούτων ὑπὸ τοῦ Μάνου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἡμετέρων, προσβληθέντων παρὰ τὸν Ἄραχθον ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο, ἂν καὶ δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν, καθόσον οἱ ἡμέτεροι εἶχον ἀπωθήσει νικηφόρως τὴν προσβολὴν τῶν Τούρκων.

Ἐντούτοις μετὰ κανονιοβολισμὸν τεσσάρων περίπου ὡρῶν, καθ' ὃν ἐπηνέχθησαν μεγάλαι ζημίαι εἰς τὰ ὀθωμανικὰ φρούρια, τὸ πῦρ καὶ αὖθις τῶν πλοίων μας ἐσίγησε λόγῳ τῆς τρικυμίας, καὶ ὁ μαρτυρικὸς στολίσκος ἠναγκάσθη νὰ ὑποστρέψῃ εἰς Λευκάδα, ὁπόθεν ἐπαναπλεύσας μετὰ δύο ὡρῶν ἀκουσίαν ἀνακωχήν, καθ' ἃς πάλιν ἐπεσκευάζοντο οἱ Τοῦρκοι, ἐβομβάρδισεν ἐκ νέου ἐπὶ δίωρον, διὰ νὰ ὑποστρέψῃ καὶ ἤδη εἰς τὸν λιμένα τῆς Λευκάδος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ παραλύοντος τὰς ἐνεργείας του θαλασσίου σάλου, ἵνα τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης ἐπανίδῃ τὰ τουρκικὰ ὀχυρώματα.... καινουργῆ !

Μετὰ τὰ δυστυχῶς ὄχι ὀλίγον κωμικὰ ταῦτα γεγονότα, ἐκρίθη ὅτι ἡ ἐκεῖσε ἐπὶ πλέον παραμονὴ τοῦ θωρηκτοῦ «Σπέτσαι» ἦτο περιττή, ἀφ' οὗ οὐδὲν ἠδύνατο ὁ στόλος,—ὑφ' οὓς ὅρους ἐνήργει,—νὰ φέρῃ ἐπωφελὲς ἀποτέλεσμα, βοήθεια δ' ἀπὸ ξηρᾶς ἦν ἀδύνατον νὰ τῷ παρασχεθῇ, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας αἱ «Σπέτσαι» διετάσσοντο ν' ἀποπλεύσουν ἐκεῖθεν καὶ νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὰ ὕδατα τοῦ βορείου Αἰγαίου, ὅπως ἐκεῖ, ἑνούμεναι μετὰ τῆς λοιπῆς θωρηκτῆς μοίρας, λάβουν μέρος εἰς τὰς κατὰ τὸ Αἰγαῖον διαταχθείσας ἤδη πολεμικὰς κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις. Οὕτω, περὶ τὴν 8ην Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἡμέτερος στρατὸς συνεκεντροῦτο εἰς Ρεβένι, ὅπου ἐπρόκειτο θὰ δοθῇ ὁπωσδήποτε ἀποφασιστικὴ μάχη, ἡ δυτική μας μοῖρα ἠλαττοῦτο κατὰ δύναμιν

πρὶν ἢ κατορθώσῃ νὰ ἐπιφέρῃ σημαντικόν τι ἀποτέλεσμα κατὰ τῆς Πρεβέζης, καὶ ἀφίνετο τὸ ζήτημα τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐκκρεμμὲς ἵνα λυθῇ ὅταν ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου θὰ κατώρθου νὰ προελάσῃ μέχρι τοῦ λαιμοῦ τῆς Νικοπόλεως, ἄν ποτε θὰ προήλαυνε μέχρις ἐκεῖ.

Τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπηκόων δὲν εἶχεν εἰσέτι λυθῆ, καὶ μυρία συμφέροντα ἀφίνοντο εἰς τὴν τύχην των, ἅτε μήτε τῆς Γαλλίας, μήτε τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δηλωσασῶν εἰσέτι ἂν ἐδέχοντο ν' ἀναλάβουν τὴν τοιαύτην φροντίδα καὶ τῆς Τουρκίας ἄλλως τε πλεῖστα παρεμβαλλούσης προσκόμματα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὡς προστατίδων τῶν ὑπηκόων τῆς ἐχθρικῆς αὐτῇ δυνάμεως. Καὶ τοῦτο, ἐνῷ ἤδη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, οὔτε τὰς παραστάσεις κατὰ τὴν συνήθειάν της λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει καὶ οὔτε τὴν δεκαπενθήμερον προθεσμίαν ἀναμένουσα νὰ ἐκπνεύσῃ, ἐπετάχυνεν, ὡς εἴδομεν, τὴν ἀπέλασιν αὐτῶν καὶ διέτασσεν ἅμα τὴν ἄμεσον ἀναχώρησιν τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους Ἑλλήνων προξένων.

Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνεχώρει ὁ ἀνακληθεὶς πρέσβυς τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ Βέης τὴν 7 Ἀπριλίου, ἐκφράζων πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα ὅτι πολὺ ἐνωρὶς θὰ παρήρχοντο αἱ δυσχερεῖς περιστάσεις καὶ θὰ ἐπέστρεφεν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κυρίου του ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀλλὰ μὴ συμμεριζομένη φαίνεται καὶ ἡ Πύλη τὰς εὐελπιστικὰς ταύτας σκέψεις τοῦ ἀντιπροσώπου της, κατέβαλλεν ἤδη ἐσπευσμένας ἐνεργείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κατὰ ξηρὰν ἀφ' ἑνὸς δυνάμεών της καὶ προστασίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπειληθησομένων πιθανότατα παραλίων αὐτῆς.

Οὕτω, τρία τορπιλλικὰ σκάφη ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου διετάσσοντο νὰ μετασταθμεύσουν ἐκ τῶν Δαρδανελλίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης, προέβαινε δ' ἅμα ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις κατεπειγόντως εἰς τὴν λῆψιν καὶ ἄλλων προφυλακτικῶν πρὸς ἄμυναν μέτρων διὰ τοὺς λιμένας Θεσσαλονίκης καὶ Σμύρνης. Οὕτως εἰς μὲν τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης ἐτοποθέτησεν εἰς διπλῆν γραμμὴν κατὰ τὴν εἴσοδόν του 30 τορπίλλας, συνδεομένας μετὰ δύο σταθμῶν ἀναφλέξεως ἀνεγερθέντων 100 μέτρα μακρὰν τῆς ἀποβάθρας, εἰς δὲ τὸν λιμένα Σμύρνης ἄλλας τόσας περίπου τοῦ αὐτοῦ συστήματος καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον λειτουργούσας. Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο προέβη διότι ἐφοβήθη τὴν ἐν ὥρᾳ πολέμου αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου πρὸ τῶν δύο σημαντικῶν τούτων πόλεων. Εὐτυχῶς οὐδεμίαν βλάβην ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν αἱ τορπίλλαι αὗται, διότι καὶ ὁ τόπος τῆς βυθίσεώς των ἦτο γνωστὸς καὶ εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ἄχρηστοι ἐν ἐνδεχομένῃ δράσει τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας τοῦ στόλου πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἀλλ' ἡ δρᾶσις αὕτη, εἴδομεν διὰ τίνας λόγους, δὲν ἦτο καθόλου ἐνδεχομένη. Τὸ μόνον δὲ φανερὸν ὅτι ὁ ἡμέτερος στόλος θὰ μετεβάλλετο εἰς καταδιωκτικὴν μοῖραν τῶν ὀθωμανικῶν σκαφῶν ἢ καὶ ἄλλων οἱασδήποτε σημαίας τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεχείρουν νὰ μεταβι-

Τὸ φρούριον «Ἀκτίου»

τσῶν», αἵτινες ἀπέπλευσαν τοῦ λιμένος Πατρῶν τὴν ἑνδεκάτην. Ἀφίνω ὑμῖν τὴν ἐκτίμησιν, κλίνω ὅμως ὑπὲρ ἀμέσου ἐνάρξεως τοῦ πυρός».

Ὁ μοίραρχος ἔκρινεν ὅτι δὲν ἦτο ἀνάγκη ν' ἀναμείνουν τὸν κατάπλουν τῶν «Σπετσῶν» καὶ διέταξε τὴν ἔναρξιν τοῦ πυρός. Οὕτω δὲ ἡ μοίρα διῃρέθη εἰς τρία, καὶ τὰ μὲν ἔξω τοῦ κόλπου πλοῖα ἐκτύπησαν τὰ ἐξωτερικὰ φρούρια τῆς Πρεβέζης, ἐκ δὲ τῶν ἔσω, αἱ μὲν ἀτμοβάριδες «Ἀμβρακία» καὶ «Ἄκτιον», συμβοηθούμεναι καὶ ὑπὸ τῶν πυροβόλων τοῦ φρουρίου Κεφάλι-Παναγιᾶς προσέβαλον τὸ Σκαφιδοκι, αἱ δὲ τέσσαρες κανονιοφόροι ἐκτύπησαν τὴν Σαλαώραν, ἵνα οὕτω ἀπασχολῶνται μονομερῶς ἕκαστον τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα καὶ μὴ δύνανται νὰ συμπράξουν κατὰ κοινοῦ σημείου.

Ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ τούτου τὰ ἡμέτερα πλοῖα ἐντελῶς ἀσημάντους ὑπέστησαν βλάβας, χάρις τῇ δεινῇ εὐστοχίᾳ τῶν Τούρκων πυροβολητῶν, ἐνῷ τὰ τουρκικὰ ὀχυρώματα ἔπαθον ἀρκετὰ καὶ ἰδίως ἐκ τῶν μεγάλων τηλεβόλων τῆς «Ἀμβρακίας» καὶ τοῦ «Ἀκτίου» καὶ ἐκ τοῦ πυροβολικοῦ τῆς θωρακοβάριδος «Βασιλεὺς Γεώργιος» καὶ τοῦ καταδρομικοῦ «Ναύαρχος Μιαούλης», ἅπερ ἐκτύπων τὰ ἐξωτερικὰ τῆς Πρεβέζης φρούρια. Συνεπλήρωσε δὲ τὴν βλάβην αὐτῶν ἡ περὶ τὴν 7 μ. μ. ἄφιξις τοῦ θωρηκτοῦ «Σπέτσαι», διὰ τοῦ βομβαρδισμοῦ ὃν ἐνήργησε τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης. Ἐκ τῶν βλημάτων αὐτοῦ τὰ τείχη τοῦ Παντοκράτορος καὶ τοῦ Χαμιδιὲ κατεκρημνίσθησαν σχεδὸν ἐντελῶς, εἰς 300 δ' ἀνῆλθον οἱ ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ ἐν ὅλῳ πεσόντες νεκροὶ καὶ τραυματίαι Τοῦρκοι.

Ὀβίδες τινὲς τῶν ἡμετέρων πλοίων εἶχον πέσει, παρεκκλίνασαι, ἐντὸς τῆς πόλεως, οἰμωγαὶ δὲ καὶ θρῆνοι διεδέχθησαν τὴν ἔκρηξιν αὐτῶν. Διαρκοῦντος δὲ τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ἐξωτερικῶν ὀχυρωμάτων, ὁ κυβερνήτης τοῦ ἀτμομυοδρόμονος «Εὐρώτα» πλωτάρχης Σταμ. Βουδούρης κατώρθωσεν ἐν προφανεῖ κινδύνῳ νὰ προσπελάσῃ τὸ φρούριον τοῦ Παντοκράτορος καὶ νὰ κτυπήσῃ ἐκεῖθεν ἀσφαλέστερον τὰ πυροβολεῖά του, σκεπόμενος ὑπ' αὐτοῦ τούτου τοῦ τείχους αὐτοῦ. Τὸ ἀληθὲς ὅμως εἶναι ὅτι, παρ' ὅλας τὰς βλάβας ἃς ὑπέστησαν τὰ φρούρια ταῦτα, ἀντεῖχον ἀρκετὰ ἀκόμη καὶ δὴ τοῦ Παντοκράτορος κατά τι τὰ παχύτατα ἑνετικὰ τείχη καὶ τοῦ Σκαφιδακίου τὰ ἰσχυρὰ ὀχυρώματα, καθόσον μάλιστα ἡ σμικρότης τῶν ἡμετέρων σκαφῶν δὲν ἐπέτρεπεν αὐτοῖς ἐπαρκῆ εὐστοχίαν ἐν τῷ σάλῳ τῆς θαλάσσης, ὅστις πολὺ τὰ ἐπηρέαζε. Διὰ τοῦτο ἠρχιώθη μὲν ἐπαισθητῶς, δὲν ἔπαυσεν ὅμως ἐξολοκλήρου τὸ πῦρ τῶν ὀχυρῶν Χαμιδιέ, Παντοκράτορος, Σκαφιδακίου καὶ Ἁγίου Γεωργίου κυρίως.

Πρὸς τούτοις δέ, ὁ πρῶτος οὗτος βομβαρδισμός, ἢ κυριολεκτικώτερον, ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα βομβαρδισμοῦ, ἀπέδειξεν ὅτι ἤμεθα ἀρκετὰ πρωτόπειροι προκειμένου περὶ χρήσεως τῶν ναυτικῶν ἡμῶν δυνάμεων εἰς καταστροφὴν ὀχυρωμάτων καὶ φρουρίων κατεσκευασμένων καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς πολεμικῆς τέχνης. Πλοῖα οἷα τ' ἀπασχοληθέντα εἰς τὸν βομβαρδισμὸν τοῦτον ἠδύναντο ἐπὶ μῆνας νὰ βομβαρδίζουν ἄνευ τελικοῦ τινος ἀποτελέσματος καὶ μὲ κίνδυνον μά-

λιστα νὰ ὑποστῶσιν αὐτὰ εἰς τὸ τέλος ἀνεπανορθώτους ζημίας. Πλοῖα τοιαῦτα θὰ ἦτο ζήτημα ἂν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιστῶσι τελεσφόρως εἰς τὰ βλήματα τῶν μεγάλων τηλεβόλων τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης, ἐσώθησαν δὲ χάρις, ὡς εἴπομεν, τῇ σκοπευτικῇ δεινότητι τῶν τούρκων πυροβολητῶν. Ἔπειτα καὶ ἡ ποιότης τῶν πυρομαχικῶν μας δὲν ἀπεδείχθη ἐκ τῆς πρώτης ταύτης ἀποπείρας μήτε ἀρίστη ἀλλὰ μήτε καὶ ἐνθαρρυντικὴ κἄν. Αἱ «Σπέτσαι» βεβαίως, ἂν ὑπεβοηθοῦντο καὶ ὑπὸ τῶν λοιπῶν δύο θωρηκτῶν μας, θὰ ἠδύναντο τελεσφόρως νὰ δράσουν κατὰ τῶν ἰσχυρῶν τούτων πυροβολείων, ἀλλὰ διὰ νὰ διατεθῶσι καὶ τὰ τρία ταῦτα πλοῖα, ἔπρεπε νὰ ἔχωμεν καὶ ἄλλα τόσα διὰ τὰς κατὰ τὸ Αἰγαῖον ναυτικάς μας ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι . . . δὲν ἔγειναν!

Διὰ πάντα ταῦτα, εἴχομεν, ἐν ἐφικτῇ λεπτομερείᾳ, τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα τοῦ τριημέρου βομβαρδισμοῦ:

1) Καταστροφὴν τοῦ φρουρίου καὶ τῶν προμαχώνων Λασκάρα, κειμένων ἔναντι τῆς Βονίτσης. Καταστροφὴν τῆς Σαλαώρας καὶ τῶν ὀχυρωμάτων τῶν τηλεβοστασίων Σκαφιδάκι καὶ Ἁγίου Ἀνδρέου. Ταῦτα ἐπέφερεν ὁ ἐντὸς τοῦ κόλπου στολίσκος καὶ τὸ ὀχύρωμα Κεφάλι Παναγιᾶς, λίαν ἐπιτυχῶς καὶ ἐρρωμένως ἐνεργῆσαν.

2) Κατερείπωσιν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ φρουρίου Παντοκράτορος καὶ βλάβας μεγάλας προξενηθείσας εἰς τὸ ὀχύρωμα Χαμιδιέ· εἰς τὰ τηλεβολοστάσια τῶν ὁποίων ἐπετεύχθη μὲν ἀρκετὴ μετατόπισις δὶς, ἀλλὰ δὲν κατωρθώθη νὰ ἐπιβληθῇ τελεία σιγή. Ἔμειναν δ' ἔτι τὰ φρούρια Ἅγιος Γεώργιος, Παληοσάραγα καὶ Βρυσοῦλα, ἅτινα μόνον ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Ἀκτίου, ἂν ταῦτα εἶχον ἰσχυρὰ τηλεβόλα, ἠδύναντο νὰ προσβληθῶσι τελεσφόρως, τῇ βοηθείᾳ καὶ τῶν κανονιοφόρων.

Τὸ δὲ χείριστον, ἡ ἐκ θαλάσσης ἐκπόρθησις πόλεων καὶ φρουρίων παρουσιάζει τὴν στοιχειώδη ἀνάγκην τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ ἰσχυρῶν ἀποβατικῶν ἀγημάτων, διότι ἄλλως ὁ βομβαρδισμὸς ἀποβαίνει μάταιος, καὶ δὴ ἐπιβλαβὴς μάλιστα προκειμένου περὶ βομβαρδισμοῦ πόλεων τουρκικῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, δηλαδὴ πόλεων οἰκουμένων ὑπὸ ἑλλήνων κατὰ τὸ πλεῖστον. Οἱ ἄνδρες τοῦ στόλου μας, οἵτινες ἠδύναντο νὰ χρησιμεύσουν πρὸς ἀπόβασιν, συνεποσοῦντο ἐν τῷ συνόλῳ εἰς ἑξάκις χιλίους περίπου· ἀλλά, ἐκτὸς τοῦ ὀλιγαρίθμου αὐτῶν, ἔδει νὰ λαμβάνεται ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ στρατὸς τῆς ἀποβάσεως δὲν εἶναι ἁπλοῦν ἄθροισμα ἀνθρώπων, ἀλλὰ στρατὸς ἀληθής, τελείως ὠργανωμένος καὶ γεγυμνασμένος, καὶ ὄχι βιαστικὴ περισυλλογὴ ἀνδρῶν ἐν τῇ στιγμῇ τῆς δράσεως· ἐκ δὲ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ναυτικοῦ οἱ εὐάριθμοι ἄριστοι ναῦται ἀπησχολοῦντο ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν τριῶν θωρηκτῶν καί τινων ἄλλων μεγάλων σκαφῶν, καταδικασθέντες τοιουτοτρόπως καὶ οὗτοι εἰς ἀδράνειαν ἀναγκαστικήν, ἀφ' οὗ τὰ θωρηκτὰ δὲν ἦταν προωρισμένα νὰ δράσουν τελεσφόρως.... ἐλλείψει ἀντιπάλων. Οὕτω πως καθίστατο ματαία ἡ ὕπαρξις τῶν ἰσχυρῶν σκαφῶν τοῦ στόλου μας, ἀφ' οὗ πρὸς στόλον δὲν εἶχον νὰ παλαίσουν, καταλήψεις δὲ πόλεων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσουν, διότι, καὶ ἂν ἦτο δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις τῶν ἀπαιτουμένων ἀποβατικῶν δυνάμεων, οἱ ἄνδρες

οἱ ἀποτελέσοντες ταύτας πᾶν ἄλλο θὰ ἦσαν ἢ ἀληθεῖς πεζοναῦται. Ταῦτα ὅμως δὲν δικαιολογοῦσιν ἐπαρκῶς τὴν ἀδράνειαν τῶν ἁρμοδίων πρὸς συμπλήρωσιν τῶν δυνάμεων τούτων διὰ τῆς προσκλήσεως ἀναγκαίου ἀριθμοῦ ἀνδρῶν, διότι πόλεμος γινόμενος καὶ ἐν τῇ ξηρᾷ ἐκ τῶν ἐνόντων ἠδύνατο νὰ γίνῃ ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ, καὶ ὄχι τὸ ἥμισυ, καὶ δὴ τὸ ἀσφαλέστερον ἥμισυ τῶν δυνάμεων τῆς μικρᾶς Ἑλλάδος νὰ μείνῃ ἐν ἀδρανείᾳ καὶ δὴ ἐν ἀνικανότητι πρὸς ποιάν τινα ἀντιπερισπαστικὴν τοὐλάχιστον δρᾶσιν· τὰ ζητήματα ταῦτα θὰ λάβωμεν ἐντούτοις ἀφορμὴν ν' ἀναπτύξωμεν λεπτομερέστερον καὶ ἐν τοῖς μετέπειτα. Ἤδη παρακολουθοῦμεν τὴν χρονολογικὴν σειρὰν τῶν ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ, ὄχι ὀλίγον θεατρικῶν, γεγονότων.

Ἤδη ἀραιωθέντος τοῦ πυρὸς τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων, συνεκεντρώθη ἀριθμός τις ὁπλιτῶν ἐν Ἀκτίῳ πρὸς ἐνέργειαν ἀποβάσεως, ἕτερον δὲ σῶμα 600 ἐνόπλων χωρικῶν ἐκ Ξηρομέρου προωρίσθη διὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Σκαφιδακίου, διότι οἱ μεγάλοι μας στρατηλάται ἐνόμιζον ὅτι ἀρκοῦν εὐάριθμά τινα ἔνοπλα στίφη πρὸς κατάληψιν καὶ αὐτῆς ἴσως τῆς ... Κωνσταντινουπόλεως! Τὰ δὲ πλοῖα τὰ ἔξω τοῦ κόλπου, καταλιπόντα ἤδη τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα, ἔπλευσαν πρὸς βορρᾶν καὶ ἤρξαντο τοῦ πυρὸς κατὰ τῶν ὀχυρωμάτων τῆς Νικοπόλεως, διεσκόρπισαν δὲ καὶ διὰ τῶν μυδραλιοβόλων των σώματά τινα τουρκικοῦ στρατοῦ κατεσκηνωμένα παρὰ τὴν παραλίαν τοῦ Ἰονίου.

Οὕτω παρῆλθον, ἄκαρποι σχεδόν, αἱ δύο πρῶται ἡμέραι τῶν κατὰ τὸν Ἀμβρακικὸν πολεμικῶν μας ψευδεπιχειρήσεων. Τὴν 8 Ἀπριλίου ἐνσκήψασα πυκνὴ ὀμίχλη, ἠμπόδισε, μέχρι τῆς 10 σχεδὸν πρωινῆς ὥρας, καὶ τὴν ἐξ ἄλλων, ὡς εἴδομεν, λόγων ἐμποδιζομένην εὐθυβολίαν τῶν πλοίων μας· ὅταν δὲ τέλος ἤρξαντο καὶ οὖθις τοῦ βομβαρδισμοῦ τῶν ὀθωμανικῶν φρουρίων, εἶδον οἱ ναῦται μας μετ' ἀγανακτήσεως ὅτι αἱ καταστροφαὶ σχεδὸν πᾶσαι ἃς εἶχον ἐπιφέρει αἱ ὀβῖδες των εἶχον ἤδη ἀναπληρωθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐπιδιορθωθέντων ἐν τῷ μεταξὺ τῶν καταστραφέντων μερῶν. Ἦτο κατάδηλον πλέον εἰς τὰ ὄμματα πάντων ὅτι ἡ ἐνέργεια ἔδει νὰ ἐγίνετο ἄμεσος ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης καὶ σύντονος ἡ ἐπίθεσις, ὥστε νὰ μὴ παρέχεται τοῖς Τούρκοις χρόνος πρὸς ἐπανόρθωσιν τῶν ζημιῶν ἃς ὑφίσταντο. Ἀλλ' ὅμως ἡ σύγχρονος ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης προσβολὴ δὲν ἦτο δυνατή, διότι σῶμα ἰσχυρὸν πρὸς ἀπόβασιν δὲν ὑπῆρχεν, ἡ δὲ σύμπραξις τοῦ στρατοῦ τῆς Ἄρτης δὲν ἦτο ἐφικτὴ πρὶν ἢ τελείως ἀπεκκαθαίρετο παντὸς ἐχθροῦ ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὁδὸς δι' ἀποτελεσματικῆς τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰσβολῆς ἀπὸ τῶν ῥείθρων τοῦ Ἀράχθου· τὸ ἐγχείρημα ὅμως τοῦτο δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ συντελεσθῇ ἀμέσως, μήτε ἄμεσος νὰ γίνῃ ἡ ἀπὸ Ἄρτης μέχρι τοῦ λαιμοῦ τῆς Νικοπόλεως προέλασις τοῦ στρατοῦ μας· ἄλλως τε καὶ ὁ ἀριθμὸς αὐτοῦ δὲν τῷ ἐπέτρεπε διάσπασιν εἰς δύο σώματα, ὧν τὸ ἕτερον νὰ βαδίσῃ κατὰ τῆς Πρεβέζης, διότι ἐκινδύνευε τὸ ἄλλο νὰ εὑρεθῇ περαιτέρω, ἐν τῇ κλεισούρᾳ τῶν Πέντε Πηγαδίων ἢ κ'

ἐντεῦθεν ἔτι πρὸ πολλαπλασίου ἐχθροῦ καὶ νὰ ὑποστῇ ἧτταν ἐκεῖ ὅπου ἀνέμενεν ἀσφαλῆ νίκην.

Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν εἶχε διατάξει τὸν μοίραρχον τῆς Δυτικῆς Μοίρας ὅπως ἀρχίσῃ τὸν κατὰ τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης βομβαρδισμὸν ἀπὸ τῆς 5ης πρωινῆς ὥρας. Ὁ κ. Κριεζῆς ἀπήντησε τὴν 6 πρωινὴν ὥραν ὅτι ἕνεκα τῆς ὁμίχλης δεν θὰ δυνηθῇ ν' ἀρχίσῃ τὸ πῦρ πρὸ τῆς 9ης ὥρας. Τὸ πῦρ ἤρχισε τὴν 9 1,2, διήρκεσε δὲ μέχρι τῆς 10 1)4. Αἱ «Σπέτσαι» κατόπιν ἔπαυσαν. Ἔρριψαν ἐν ὅλῳ 4 ὀβίδας, κατόπιν δ' ἕνεκα τοῦ σάλου ἠναγκάσθησαν νὰ σιγήσουν. Τὰ ἄλλα πλοῖα ἐξηκολούθησαν τὸ πῦρ. Ἡ θωρακοβάρις «Β. Γεώργιος» προχωρήσασα 1200 μέτρα πλησίον τοῦ φρουρίου Παντοκράτορος ἔβαλλεν εὐστόχως, μία δ' ὀβὶς αὐτοῦ κατεκρήμνισε μέγα τεῖχος τοῦ προμαχῶνος. Ὁ «Β. Γεώργιος» ἐκανονιοβολεῖτο καὶ ἐπυροβολεῖτο ὑπὸ τῶν νιζάμηδων τοῦ φρουρίου ἀνεπιτυχῶς.

Ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου ἡ ὑπὸ τὸν Τομπάζην κανονιοφόρος «Ἄκτιον» ἔβαλλεν εὐστόχως κατὰ τοῦ Σκαφιδακίου, ὅπερ τὴν παρελθοῦσαν εἶχον ἐπισκευάσει οἱ Τοῦρκοι. Τὸ Σκαφιδάκι μετ' ὀλίγας ὥρας ἐσίγησε. Κατόπιν διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ Ἄρτης Μάνου, δύο λόχοι μηχανικοῦ ἐπεβιβάσθησαν φορτηγίδων,ὅπως, τῇ βοηθείᾳ τοῦ «Ἀκτίου», ἐξέλθουν εἰς τὴν ἀπέναντι τουρκικὴν ἀκτήν. Ἐν τῷ μεταξὺ ὅμως ἐζητήθη ἡ ἐπιστροφὴ τούτων ὑπὸ τοῦ Μάνου πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἡμετέρων, προσβληθέντων παρὰ τὸν Ἄραχθον ὑπὸ πολυαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, τοῦθ' ὅπερ καὶ ἐγένετο, ἂν καὶ δὲν ἐχρησιμοποιήθησαν, καθόσον οἱ ἡμέτεροι εἶχον ἀπωθήσει νικηφόρως τὴν προσβολὴν τῶν Τούρκων.

Ἐντούτοις μετὰ κανονιοβολισμὸν τεσσάρων περίπου ὡρῶν, καθ' ὃν ἐπηνέχθησαν μεγάλαι ζημίαι εἰς τὰ ὀθωμανικὰ φρούρια, τὸ πῦρ καὶ αὖθις τῶν πλοίων μας ἐσίγησε λόγῳ τῆς τρικυμίας, καὶ ὁ μαρτυρικὸς στολίσκος ἠναγκάσθη νὰ ὑποστρέψῃ εἰς Λευκάδα, ὁπόθεν ἐπαναπλεύσας μετὰ δύω ὡρῶν ἀκουσίαν ἀνακωχήν, καθ' ἃς πάλιν ἐπεσκευάζοντο οἱ Τοῦρκοι, ἐβομβάρδισεν ἐκ νέου ἐπὶ δίωρον, διὰ νὰ ὑποστρέψῃ καὶ ἤδη εἰς τὸν λιμένα τῆς Λευκάδος πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ παραλύοντος τὰς ἐνεργείας του θαλασσίου σάλου, ἵνα τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης ἐπανίδῃ τὰ τουρκικὰ ὀχυρώματα....καινουργῆ!

Μετὰ τὰ δυστυχῶς ὄχι ὀλίγον κωμικὰ ταῦτα γεγονότα,ἐκρίθη ὅτι ἡ ἐκεῖσε ἐπὶ πλέον παραμονὴ τοῦ θωρηκτοῦ «Σπέτσαι» ἦτο περιττή, ἀφ' οὗ οὐδὲν ἠδύνατο ὁ στόλος,—ὑφ' οὓς ὅρους ἐνήργει,—νὰ φέρῃ ἐπωφελὲς ἀποτέλεσμα, βοήθεια δ' ἀπὸ ξηρᾶς ἦν ἀδύνατον νὰ τῷ παρασχεθῇ, καὶ οὕτω κατὰ τὸ ἑσπέρας τῆς αὐτῆς ἡμέρας αἱ «Σπέτσαι» διετάσσοντο ν' ἀποπλεύσουν ἐκεῖθεν καὶ νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὰ ὕδατα τοῦ βορείου Αἰγαίου, ὅπως ἐκεῖ, ἑνούμεναι μετὰ τῆς λοιπῆς θωρηκτῆς μοίρας, λάβουν μέρος εἰς τὰς κατὰ τὸ Αἰγαῖον διαταχθείσας ἤδη πολεμικὰς κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεις. Οὕτω, περὶ τὴν 8ην Ἀπριλίου, καθ' ἣν ἡμέραν ὁ ἐν Θεσσαλίᾳ ἡμέτερος στρατὸς συνεκεντροῦτο εἰς Ρεβένι, ὅπου ἐπρόκειτο θὰ δοθῇ ὁπωσδήποτε ἀποφασιστικὴ μάχη, ἡ δυτική μας μοῖρα ἠλαττοῦτο κατὰ δύναμιν

πρὶν ἢ κατορθώσῃ νὰ ἐπιφέρῃ σημαντικόν τι ἀποτέλεσμα κατὰ τῆς Πρεβέζης, καὶ ἀφίνετο τὸ ζήτημα τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἐκκρεμμὲς ἵνα λυθῇ ὅταν ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου θὰ κατώρθου νὰ προελάσῃ μέχρι τοῦ λιμοῦ τῆς Νικοπόλεως, ὅ, ποτε θὰ προήλαυνε μέχρις ἐκεῖ.

Τὸ ζήτημα τῆς προστασίας τῶν ἐν Τουρκίᾳ Ἑλλήνων ὑπηκόων δὲν εἶχεν εἰσέτι λυθῆ, καὶ μυρία συμφέροντα ἀφίνοντο εἰς τὴν τύχην των, ἅτε μήτε τῆς Γαλλίας, μήτε τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν δηλωσασῶν εἰσέτι ἂν ἐδέχοντο ν' ἀναλάβουν τὴν τοιαύτην φροντίδα καὶ τῆς Τουρκίας ἄλλως τε πλεῖστα παρεμβαλλούσης προσκόμματα εἰς τὸ ζήτημα τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὡς προστατίδων τῶν ὑπηκόων τῆς ἐχθρικῆς αὐτῇ δυνάμεως. Καὶ τοῦτο, ἐνῷ ἤδη ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις, οὔτε τὰς παραστάσεις κατὰ τὴν συνήθειάν της λαμβάνουσα ὑπ' ὄψει καὶ οὔτε τὴν δεκαπενθήμερον προθεσμίαν ἀναμένουσα νὰ ἐκπνεύσῃ, ἐπετάχυνεν, ὡς εἴδομεν, τὴν ἀπέλασιν αὐτῶν καὶ διέτασσεν ἅμα τὴν ἄμεσον ἀναχώρησιν τῶν ἁπανταχοῦ τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους Ἑλλήνων προξένων.

Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνεχώρει ὁ ἀνακληθεὶς πρέσβυς τῆς Τουρκίας Ἀσὴμ Βέης τὴν 7 Ἀπριλίου, ἐκφράζων πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ τὴν ἐλπίδα ὅτι πολὺ ἐνωρὶς θὰ παρήρχοντο αἱ δυσχερεῖς περιστάσεις καὶ θὰ ἐπέστρεφεν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Κυρίου του ὑπὸ τὴν σκιὰν τῆς Ἀκροπόλεως.

Ἀλλὰ μὴ συμμεριζομένη φαίνεται καὶ ἡ Πύλη τὰς εὐελπιστικὰς ταύτας σκέψεις τοῦ ἀντιπροσώπου της, κατέβαλλεν ἤδη ἐσπευσμένας ἐνεργείας πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κατὰ ξηρὰν ἀφ' ἑνὸς δυνάμεών της καὶ προστασίαν ἀφ' ἑτέρου τῶν ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἀπειληθησομένων πιθανότατα παραλίων αὐτῆς.

Οὕτω, τρία τορπιλλικὰ σκάφη ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου διετάσσοντο νὰ μετασταθμεύσουν ἐκ τῶν Δαρδανελλίων εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης, προέβαινε δ' ἅμα ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις κατεπειγόντως εἰς τὴν λῆψιν καὶ ἄλλων προφυλακτικῶν πρὸς ἄμυναν μέτρων διὰ τοὺς λιμένας Θεσσαλονίκης καὶ Σμύρνης. Οὕτως εἰς μὲν τὸν λιμένα Θεσσαλονίκης ἐτοποθέτησεν εἰς διπλῆν γραμμὴν κατὰ τὴν εἴσοδόν του 30 τορπίλλας, συνδεομένας μετὰ δύο σταθμῶν ἀναφλέξεως ἀνεγερθέντων 100 μέτρα μακρὰν τῆς ἀποβάθρας, εἰς δὲ τὸν λιμένα Σμύρνης ἄλλας τόσας περίπου τοῦ αὐτοῦ συστήματος καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον λειτουργούσας Εἰς τὸ μέτρον τοῦτο προέβη διότι ἐφοβήθη τὴν ἐν ὥρᾳ πολέμου αἰφνιδίαν ἐμφάνισιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου πρὸ τῶν δύο σημαντικῶν τούτων πόλεων. Εὐτυχῶς οὐδεμίαν βλάβην ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρωσιν αἱ τορπίλλαι αὗται, διότι καὶ ὁ τόπος τῆς βυθίσεώς των ἦτο γνωστὸς καὶ εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ἄχρηστοι ἐν ἐνδεχομένῃ δράσει τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας τοῦ στόλου πρὸς ἐκεῖνα τὰ μέρη. Ἀλλ' ἡ δρᾶσις αὕτη, εἴδομεν διὰ τίνας λόγους, δὲν ἦτο καθόλου ἐνδεχομένη. Τὸ μόνον δὲ φανερὸν ὅτι ὁ ἡμέτερος στόλος θὰ μετεβάλλετο εἰς καταδιωκτικὴν μοῖραν τῶν ὀθωμανικῶν σκαφῶν ἢ καὶ ἄλλων οἱασδήποτε σημαίας τὰ ὁποῖα θὰ ἐπεχείρουν νὰ μεταβι-

Τὸ φρούριον «Ἄκτιον»

βασουν διὰ θαλάσσης ἐφόδια ἢ ἐνισχύσεις τοῦ ἐν τοῖς συνόροις ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, διότι τὰ τηλεβόλα των χρησιμοποιούμενα θὰ ἐβομβάρδιζον πόλεις τὰς ὁποίας τὰ πληρώματά των δὲν θὰ ἦσαν ἐπαρκῆ νὰ καταλάβουν.

Ἐν Ἑλλάδι τὰ πράγματα ἠρέμουν σχετικῶς καὶ μόνον παρασκευαί τινες διετάσσοντο πρὸς μείζονα ἐκ τῶν ἐνόντων ἐνίσχυσιν τῶν πολεμικῶν μας δυνάμεων, ὡς π. χ. ὁ σχηματισμὸς εἰς ἐμπόλεμα σώματα τῶν ἀνδρῶν τῆς ἀστυφυλακῆς καὶ χωροφυλακῆς, τὰς ὁποίας οἱ Δήμαρχοι τοῦ Κράτους παρηγγέλλοντο ν' ἀντικαταστήσουν διὰ τῆς προσκλήσεως τῶν πολιτοφυλάκων, ἐκλεγομένων ἀδιακρίτως ἐξ ἁπασῶν τάξεων καὶ ἐκ πάσης ἡλικίας ἐκ τῶν μὴ ὑπαγομένων εἰς στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν. Ἀπεστέλλοντο δ' ἅμα καὶ δύο ἐξ Ἀθηνῶν μεγάλα πολιορκητικὰ πυροβόλα εἰς Ἄρταν, ὅπως χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὰς ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Ἠπείρου ἐπιχειρήσεις τοῦ ἐκεῖσε στρατοῦ μας, ὅστις ἐλάμβανε συγχρόνως διαταγὰς νὰ εἰσβάλῃ εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος καὶ νὰ προχωρήσῃ ἀφ' ἑνὸς μὲν πρὸς τὴν Σαλαώραν καὶ Νικόπολιν, ἀφ' ἑτέρου δὲ πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια καὶ τὰ Ἰωάννινα.

Ἐν Ἀθήναις εἶχον ἀφιχθῆ ἤδη ἀρκετοὶ Γαριβαλδινοὶ ἐθελονταί, ἐπιτροπεία ἐκ τῶν ὁποίων μεταβᾶσα τὴν 7 Ἀπριλίου εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν ἐζήτει διαφόρους πληροφορίας περὶ τῶν στρατιωτικῶν προετοιμασιῶν διὰ τὸ ὅσονούπω κατερχόμενον πολυάριθμον σῶμα τῶν Γαριβαλδινῶν ἐθελοντῶν.

Ἡ ἐπιτροπεία αὐτὴ ἐπληροφόρει τὸ ὑπουργεῖον ὅτι εἶχεν ἀναχωρήσει ἤδη κατερχόμενος εἰς Ἑλλάδα ὁ Ριτσιότης Γαριβάλδης, θ' ἀνεχώρει δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς Μενόττης Γαριβάλδης μετὰ τοῦ γαμβροῦ του στρατηγοῦ Ganzio καὶ δισχιλίων Γαριβαλδινῶν. Τὸ σῶμα τοῦτο περιελάμβανεν ὄχι μόνον πεζικὸν ἀλλὰ καὶ δύναμιν πυροβολικοῦ.

Οἱ Γαριβαλδινοὶ προσέθετον ὅτι, καθ' ἃς εἶχον πληροφορίας ἐξ Ἰταλίας, τόση ἦτο ἡ ἐκεῖ κρατοῦσα ἔξαψις κατὰ τῆς ἰταλικῆς κυβερνήσεως τοιαύτην ἀκολουθούσης πολιτείαν, ὥστε, ἐὰν ὑπῆρχον τὰ μέσα τῆς καθόδου, ὑπερεικοσακισχίλιοι Ἰταλοὶ θὰ κατήρχοντο ὅπως συμπολεμήσωσι μετὰ τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Τούρκων.

Τὰ αὐτὰ ὅμως αἰσθήματα δὲν ἐπεκράτουν καὶ παρὰ τοῖς λοιποῖς λαοῖς, ὡς εἴδομεν καὶ ἐν τοῖς πρόσθεν, μηδ' ὑπῆρχε που κυβέρνησις, πλὴν ἐν ταῖς Ἡνωμέναις Πολιτείαις, εὐνοϊκῶς ἐκφραζομένη περὶ τῶν δικαίων τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ βλέπουσα μὲ ἐπιεικὲς ὄμμα τὴν Ἑλλάδα ἀποδυομένην εἰς ἀγῶνα τόσον ἄνισον καὶ μὲ τόσον ἀνεπαρκεῖς, ἀσυντάκτους καὶ ἀπαρασκευάστους δυνάμεις.— Τὴν 6 Ἀπριλίου ὁ ἐν Ἀθήναις ἐπιτετραμμένος τῆς Σερβίας Μαρίγκοβιτς ἐπεσκέπτετο τὸν Σκουζὲν ἐν τῷ Ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν καὶ ἀνεκοίνου αὐτῷ, ὅτι ἡ Σερβία θὰ παρηκολούθει οὐδετέρως τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον, ἀλλὰ δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ μείνῃ ἀδιάφορος εἰς τὴν διατάραξιν τοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Ἰλλυρικῇ Χερσονήσῳ. Παρομοία δήλωσις ἀνεμένετο καὶ παρὰ τοῦ πολιτικοῦ πράκτορος τῆς Βουλγαρίας. Ἡ δήλωσις ὅμως αὕτη, οὐδὲν ὡρισμένον φανεροῦσα ἐκ μέρους τῆς

Σερβίας, μηδ' ἐγένετο κἂν ἐκ μέρους τῆς Βουλγαρίας. Καὶ τοὺς Σ ἰδίως τοὺς Βουλγάρους, ἦτο ἀποδεδειγμένον ὅτι ἔσυρεν ἀπὸ τῆς ρι τοῦ Τσάρου, καί, ὡς ἔλεγεν ἐν ἐπιστολῇ του ὁ μέγας Γλάδστων, Εὐρώπη, «ἐξηρτᾶτο ἀπὸ δύο νεκροὺς Μονάρχας, τὸν αὐτοκράτορα Γουλιέλμον καὶ τὸν Τσάρον Νικόλαον, οἵτινες παρέσυρον καὶ τὴν Αὐστρίαν καὶ ἐτήρουν εἰς ἀπομόνωσιν τὴν Γαλλίαν».

Ἡ δὲ δυσμένεια αὕτη κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκ μέρους τῶν δύο αὐταρχικῶν αὐλῶν κατεδηλοῦτο ἐκ πολλαπλῶν ἐνδείξεων, ὧν μία φυλλάδιόν τι περὶ τῆς «Ἐξωτερικῆς πολιτικῆς τῆς Ρωσσίας» συνταχθὲν καὶ δημοσιευθὲν ἐπικαίρως ἤδη ὑπὸ τοῦ μυστικοσυμβούλου τοῦ Τσάρου καὶ συντάκτου τῆς «Νοβόγιε Βρέμια» Σαλκόβσκη, ἐν ᾧ, μεταξὺ ἄλλων, ἐφέροντο καὶ τὰ ἑξῆς δριμύτατα κατὰ τῶν Ἑλλήνων:

«Γενικῶς ἡ Ἑλλὰς θεωρεῖται τὸ enfant gaté τῆς Ρωσσίας.... Ἀνακριβέστατον τοῦτο. Ἡ Ρωσσία εὐνοεῖ τοὺς Ἕλληνας ἁπλῶς πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐξασθενήσῃ τὴν Τουρκίαν. Ἡ Ἑλλὰς εἶναι ἐχθρὰ τῆς Ρωσσίας ἐν τῇ Ἀνατολῇ· εἶναι ἡ ἑστία τῶν μηχανορραφιῶν τῆς διπλωματίας τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης, κέντρον ἀντιπολιτεύσεως κατὰ τῆς χειραφετήσεως τῆς Βαλκανικῆς χερσονήσου. Ἡ ἔχθρα τοῦ βασιλείου τούτου κατὰ τῆς Ρωσσίας αὐξάνει ἀκόμη περισσότερον, διὰ τῆς τροφῆς ἣν τῷ παρέχουσιν αἱ χίμαιραι τῶν δημοσιολόγων του, οἱ ὁποῖοι σκέπτονται περὶ ἐπανιδρύσεως Βυζαντινοῦ βασιλείου μὲ πρωτεύουσαν τὴν Κωνσταντινούπολιν».

Ἐν τῷ μεταξὺ εἴχομεν δεινὴν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις, ἐκ τῆς διαταγῆς ἣν ἐλάμβανεν ἐκ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν τὸ θωρηκτὸν «Σπέτσαι» ὅπως, ἀποπλέον τοῦ Ἀμβρακικοῦ, πρὶν ἐπέλθῃ κἀνὲν ἐκεῖ ἀποτέλεσμα, ἑνωθῇ μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας τοῦ ἡμετέρου στόλου. Ὁ κόσμος δὲν ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ πῶς ἐθεωρεῖτο περιττὴ πλέον ἡ παρουσία τοῦ θωρηκτοῦ τούτου εἰς τὰ ὕδατα τῆς Πρεβέζης, ἀφ' οὗ ἡ Πρέβεζα δὲν εἶχε πέσει καὶ τὰ πυροβολεῖα καὶ τὰ ὀχυρώματά της ἀνεγείρωντο καθ' ἑκάστην καινουργῆ καὶ μονονοὺ ἰσχυρότερα τῆς προτεραίας. Ἀλλὰ τὰ πάντα πέπρωται νὰ λησμονῶνται εὐχερῶς παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ἐλησμονήθη δὲ ταχέως καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο γεγονός, προσελκυσθείσης τῆς προσοχῆς τοῦ κοινοῦ εἰς ἄλλα σημαντικώτερα τούτου ἐξελισσόμενα εἰς ἄλλα τοῦ ἀγῶνος σημεῖα.

Περίεργον ἐπίσης ἐντύπωσιν ἐνεποίει τότε τὸ παρὰ τῆς λονδινείου «Σημαίας» διακοινούμενον, ὅτι τὴν 6 Ἀπριλίου, ἡμέραν τῆς ἐπισήμου ἐνάρξεως τοῦ πολέμου, οἱ ἐν Βιέννῃ Ἕλληνες τραπεζῖται ἐδίδον διαταγὰς πρὸς ἀγοράν, καὶ τὰς δύο ἄλλας ἡμέρας ὅταν οἱ μεμυημένοι ἐπίστευον τὸν κίνδυνον παρελθόντα, ἔδιδον διαταγὰς πρὸς πώλησιν. Τὸ ἴδιον βεβαίως θὰ συνέβη καὶ εἰς τὰς ἄλλας ἀγοράς, ἐμφαῖνον ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνὰ τὴν Εὐρώπην ἔχουν μυστικὸν τηλεγραφικὸν κώδικα καὶ ὅτι ἡ ἀναχώρησις τῶν ἀτάκτων ἦτο γνωστὴ εἰς ὅλους αὐτούς, καὶ ἑπομένως εἰς τὸν Βασιλέα, τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὸν Διάδοχον, τὸν ἀρχηγὸν ἐν Λαρίσσῃ».

Ὁ εὐέξαπτος ἑλληνικὸς λαὸς ἐφαντάσθη αὐθωρεὶ ὅτι ὁ πόλεμος ἐπεχειρεῖτο

μονονοὺ χάριν χρηματιστικῶν λόγων καὶ πρὸς ἐπικερδεῖς ἐπιχειρήσεις μερικῶν ταλαντούχων· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι πολὺ ἐνωρὶς ἐλησμονήθη καὶ ἡ τοιαύτη ὑπόνοια, μόλις ἠγγέλθησαν αἱ πρῶται τοῦ στρατοῦ μας ἐπιτυχίαι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ καὶ ἐμεγαλοποιήθησαν ἅμα τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τῶν πλοίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ διαπιστωθῇ ἡ ἐκπόρθησις ἁπάντων τῶν ὀθωμανικῶν ὀχυρωμάτων καὶ αὐτὴ ἔτι τῆς Πρεβέζης ἡ κατάληψις.

Ὅσον ἀφεώρα τὴν θέσιν τῶν ξένων σημαιῶν ἐν ταῖς ἑλληνοτουρκικαῖς θαλάσσαις κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ἡ ἑλλην. Κυβέρνησις εἶχε σπεύσει ἀπὸ τῆς 8 Ἀπριλίου, νὰ διατυπώσῃ τηλεγραφικῶς πρὸς τὰς οὐδετέρας δυνάμεις τὰ σχετικὰ πρὸς τοῦτο τὰ στηριζόμενα ἐπὶ τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἀντιπάλων Κρατῶν πρὸς τὰ οὐδέτερα. Πρὸς τοῦτο διεβιβάζετο τηλεγραφικῶς ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις διὰ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλλάδος :

«ΑΘΗΝΑΙ, 8 Ἀπριλίου 1897

«Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὰς Διπλωματικὰς καὶ Προξενικὰς ἀρχὰς

«Τῆς Ἑλλάδος προσχωρησάσης τὴν 8]20 Ἰουνίου 1856 εἰς τὴν δήλωσιν τῆς συνδιασκέψεως τῶν Παρισίων τῆς 15 Ἀπριλίου 1856, εὐαρεστήθητε ν' ἀνακοινώσητε δι' ἐπισήμου διακοινώσεως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, παρ' ᾗ διατελεῖτε διαπεπιστευμένος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ἔδωκεν ἄρτι διαταγάς, ὅπως ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας οἱ διοικοῦντες τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτῆς, τηρῶσιν ἐπακριβῶς ἀπέναντι τῶν οὐδετέρων Δυνάμεων τοὺς κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ ὅπως συμμορφῶνται ἰδίως ταῖς ἀρχαῖς αἵτινες καθιεροῦνται διὰ τῆς εἰρημένης δηλώσεως· τουτέστι :

«1ον. Ἡ καταδίωξις τῶν πλοίων καταργεῖται.

«2ον. Ἡ οὐδετέρα σημαία καλύπτει τὸ ἐχθρικὸν ἐμπόρευμα, ἐξαιρουμένων τῶν λαθρεμπορευμάτων πολέμου.

«3ον. Τὸ οὐδέτερον ἐμπόρευμα, ἐξαιρουμένου τοῦ λαθρεμπορεύματος πολέμου, δὲν κατάσχεται ὑπὸ ἐχθρικὴν σημαίαν.

«4ον. Ὅπως ὁ ἀποκλεισμὸς ᾖ ὑποχρεωτικὸς δέον νὰ ᾖ πραγματικός· τουτέστι νὰ τηρῆται ὑπὸ δυνάμεως ἐπαρκοῦς, ὅπως πράγματι παρακωλύῃ τὴν προσόρμησιν εἰς ἐχθρικὴν παραλίαν.

«Εὐαρεστήθητε ὡσαύτως νὰ προσθέσητε, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πέπεισθεν ὅτι ἐν πνεύματι δικαίας ἀμοιβαιότητος ἡ Κυβέρνησις, παρ' ᾗ διατελεῖτε διαπεπιστευμένος, θέλει εὐαρεστηθῇ νὰ διατάξῃ τὰ δέοντα, ὅπως αἱ ὑπ' αὐτὴν ἀρχαὶ καὶ οἱ ὑπήκοοί της τηρῶσιν ἐπακριβῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου τὰ καθήκοντα αὐστηρᾶς οὐδετερότητος.

«Δέξασθε κτλ.

Ὁ ὑπουργὸς
Α. ΣΚΟΥΖΕΣ»

Ἐν Κρήτῃ τὰ πράγματα εὑρίσκοντο εἰς τὸ αὐτό, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἔκρυθμον σημεῖον. Ὁ ἐν Χανίοις Ἄγγλος ὑποπρόξενος, περιοδεύων εἰς τὰ πέριξ τῶν Χανίων,

συνηντήθη πρὸς ὁμάδας ἐπαναστατῶν, παρὰ τῶν ὁποίων τῷ ἐδηλώθη ῥητῶς ὅτι πᾶσαν ἀνακοίνωσιν τὴν ὁποίαν θὰ ἤθελε τυχὸν νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτούς, ὤφειλεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ τοῖς τὴν διαβιβάζῃ μέσῳ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς συνταγματάρχου Τιμολέοντος Βάσσου, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐλαμβάνοντο οὐδαμῶς ὑπ' ὄψει τὰ ἔγγραφα μήτε αὐτοῦ μήτε τῶν λοιπῶν προξένων ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁμὰς δ' ἄλλη ἐπαναστατῶν προελάσασα πρὸς τὰ Μπουτσουνάρια, ὁπόθεν, ὡς εἴδομεν, ὑδρεύονται τὰ Χανιὰ καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταληφθῆ ὑπὸ διεθνῶν ἀγημάτων, ἐδέχθησαν πέντε βολὰς τηλεβόλου ἐκ μέρους τῶν δυνάμεων τῆς Διεθνοῦς Κατοχῆς καὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθῶσι ἐκεῖθεν.

Κριεζῆς, Μοίραρχος τῆς Δυτικῆς Μοίρας ('Αμβρακικοῦ)

Οὕτω αἱ Δυνάμεις καὶ πρὸς τοὺς Κρῆτας καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐφαίνοντο ἀνενδόντως ἀκολουθοῦσαι τὴν διαχαραχθεῖσαν ἤδη τακτικήν των, χωρὶς νὰ λαμβάνωσι τὸ παράπαν ὑπ' ὄψει τὰς πολλαχῶς καὶ πολλαχόθεν ἐκφερομένας συμπαθείας λαῶν καὶ σωματείων ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καθόλου ἀγῶνος, ὡς, π. χ., ἡ διαμαρτυρία ἐκείνη τοῦ Συμβουλίου τοῦ Σηκουάνα.

Τὸ Γενικὸν (Νομαρχιακὸν) Συμβούλιον τοῦ Σηκουάνα, τὸ ὁποῖον συνίσταται ἀπὸ τοὺς δημοτικοὺς συμβούλους τῶν Παρισίων καὶ ἀπὸ ἄλλα μέλη τῶν προαστείων, ἐψήφιζεν ἀπόφασιν βεβαιοῦσαν τὸ δικαίωμα ὅπερ εἶχον οἱ Κρῆτες νὰ διακανονίσουν τὴν ἰδίαν των τύχην, καὶ καλοῦσαν τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ παύσῃ γινομένη συνένοχος ἐκείνων, οἵτινες ἔθετον τὴν ὑλικὴν δύναμιν ὑπεράνω τοῦ δικαίου.

Ἡ μεγαλοψυχία ὅμως τῶν λαῶν καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτῶν ῥοπὴ πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλανθρωπίαν οὐδέποτε συνεβιβάσθη πρὸς τὰ ποταπὰ συμφέροντα, — τὰ ἴσως κακῶς νοούμενα, — τῶν Κυβερνήσεων. Ἂν δ' ὑπάρχῃ τι διαπιστοῦν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀρχαίου λογίου «τὰ ἄκρα συναντῶνται», εἶναι ὁ σύνδεσμος ὁ περίεργος, — ὁ ἐχθρικός θὰ ἔλεγα, — μεταξὺ Ἐθνῶν καὶ Κρατῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Τελευταῖαι μάχαι εἰς τὰ Θεσσαλομακεδονικὰ σύνορα. — Ἡ ὑποχώρησις.

Σχέδια τῶν Τούρκων περὶ εἰσβολῆς. — Κατάστασις τῶν δύο στρατευμάτων. — Ἐπιθετικὸν σχέδιον τοῦ Ἑλλην. Ἐπιτελείου. — Μεθόριος γραμμὴ ἀπὸ Σιδεροπάλουκο μέχρις Ἐλευθεροχωρίου. — Πρῶται συγκρούσεις ἐν Ρεβενίῳ. — Ἐπίθεσις κατὰ τῆς Βίγλας: ὑπερίσχυσις τῶν ἡμετέρων. — Ἐπιτυχίαι τοῦ πυροβολικοῦ μας. — Ὁ Σμολένσκης καὶ ὁ Γιαννικώστας εἰς τὸ πῦρ. — Συνεχεῖς ἀποκρούσεις καὶ ὑποχωρήσεις τῶν Τούρκων. — Ἐπίθεσις καὶ ἀπόκρουσις τῶν Τούρκων ἐν Λατόμ. — Προέλασις τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων μέχρι Δαμασίου. — Πανικὸς ἐν Τυρνάβῳ: ἡ φυγὴ τῶν κατοίκων — Ὁ Ἐτὲμ ὑπὸ δυσμένειαν. — Κακουχίαι καὶ ἐξάντλησις τῶν Ἑλλήνων. — Σημασία τῆς ἐν Ρεβενίῳ ἀντιστάσεως. — Τελευταῖαι συμπλοκαὶ περὶ τὸν Νεζερόν. — Κυρίευσις τοῦ σταθμοῦ Μαρκέζι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. — Προσβολὴ διὰ τοπομαχικῶν ἐκ Καρυᾶς. — Ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Δύο Δένδρων. — Ἐξάντλησις καὶ ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων εἰς Δερελῆ: συγκέντρωσις εἰς Μακρυχῶρι. — Συγκρούσεις πρὸ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου. — Ἡρωικὸς θάνατος δύο λοχιῶν. — Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρις Ἐλευθεροχωρίου. — Ἐπιτυχίαι ἐν Τσαμπουρνιᾷ καὶ Ἀσπροκκλησιᾷ. — Ὁ Ἰτζὲτ πασσᾶς ὑπὸ δυσμένειαν. — Πρῶται ἀψιμαχίαι εἰς τὸ Μάτι. — Ἀντιπερισπασμὸς ἐκ τῆς δράσεως τοῦ ἑλλην. στόλου. — Θέσις τῶν δύο στρατῶν ἐν Μάτι. — Μάχη τῆς 11 Ἀπριλίου — Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρι Καρατζόλ. — Οἱ Ἕλληνες καταβάλλονται καὶ ὑποχωροῦσιν ἐξ ὅλης τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς. — Τί ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ καὶ δὲν ἔγεινε. — Ἡρωισμὸς ἑνὸς λοχίου τῶν Εὐζώνων. — Κρίσεις τῆς «Σημαίας» περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου. — Ἀξιώσεις τῆς Βουλγαρίας. — Οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ὑπήκοοι — Οὐδετερότης Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ.

Εἴδομεν μετὰ τίνα κρατερὰν ἀντίστασιν ὁ ἐχθρὸς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξωθήσῃ τὰ ἡμέτερα στρατεύματα ἐκ τῶν περὶ τὴν Μελοῦναν θέσεων καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὰ νὰ κατέλθουν πρὸς τὸ Μάτι, παρατασσόμενα ἀπὸ Λοσφακίου μέχρι Δελερίων. Κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης παρατάξεως ἀνεμένετο ἤδη ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ κατερχομένου ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ πλέον εἰς αὐτὸν αὐχένος τῆς Μελοῦνας. Καὶ ἀλλαχοῦ ὅμως ὑπῆρχον ἀρκεταὶ ἐνδείξεις περὶ μελετωμένης εἰσβολῆς τῶν Τούρκων. Οὕτω, εἰς τὰ Θεσσαλομακεδονικὰ σύνορα τρία κυρίως ὑπῆρχον ἤδη σημεῖα ἐφ' ὧν θὰ ἐκρίνοντο αἱ πρῶται τύχαι τοῦ πολέμου καὶ θὰ κατεδείκνυτο τίς τῶν δύο ἀντιπάλων θὰ εἰσέβαλλεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος· τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἦσαν

τὸ Ρεβένι, τὸ Μπογάζι τοῦ Τυρνάβου καὶ τὸ Μάτι. Δευτερεύοντα δὲ σημεῖα ὅπου θὰ διεξαχθῇ ὁ ἐπὶ τῆς μεθορίου ἀγὼν ἦσαν ὁ Νεζερὸς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ Ἀσπροκλησιὰ-Τσαμπουρνιά, ἀφ' ἑτέρου.

Σχέδιον τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ ἦτο ν' ἀπασχολήσῃ μὲν τοὺς κατέχοντας τὰ δύο ταῦτα πλευρικὰ σημεῖα Ἕλληνας, νὰ πειραθῇ δὲ εἰσβολὴν ἀφ' ἑνὸς τῶν τριῶν ἄλλων ἐπικαίρων σημείων. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Μπογαζίου Τυρνάβου ἡ τοιαύτη βλέψις τοῦ Ἐτὲμ εἶχεν ἀποτραπῆ, διὰ τῆς νικηφόρου προελάσεως τῶν Ἑλληνικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴδομεν, κατέλαβον ὁλόκληρον τὸ στενόν, τρέψαντα τοὺς Τούρκους, ὡς καὶ τὰ πλάγια τούτου ὑψώματα. Ἔμενον λοιπὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τοῦ τουρκικοῦ ἐπιτελείου, δύο κυρίως σημεῖα : τὸ Ρεβένι, ὅπου ἐμάχετο ἡ ταξιαρχία τοῦ Κ. Σμολένσκη ὑποβοηθουμένη καὶ ἀπὸ τὰς τῶν Μαστραπᾶ καὶ Δημοπούλου, καὶ τὸ Μάτι.

Γνωστὸν ἐπίσης ἡμῖν ἐκ τῶν προηγουμένων μικρομαχῶν, ὁποίας διαρκῶς ἐνισχύσεις ἐλάμβανον οἱ Τοῦρκοι καὶ εἰς ὁποίαν ἀριθμητικὴν ἀδυναμίαν εὑρίσκοντο οἱ ἡμέτεροι. Ἀπὸ πολλῶν σημείων τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ὅπου ἐπὶ μακρὸν ἐμάχοντο μετὰ περισσῆς καρτερίας καὶ ζηλευτῆς ἀντοχῆς, ἐζήτησαν οἱ σωματάρχαι ἐπανειλημμένως ἐνισχύσεις, διατυποῦντες τὸν φόβον ἐπικειμένης ἐγκαταλείψεως τῶν θέσεών των ἕνεκα τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξανούσης ἐξαντλήσεως τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν· ἀλλὰ δυνάμεις ἐπαρκεῖς δὲν ὑπῆρχον καὶ αἱ τοιαῦται ἐνισχύσεις καθίσταντο ἀδύνατοι, κυρίως διότι οἱ ἄνδρες τῶν τελευταίως κληθεισῶν ἡλικιῶν παρέμενον εἰς ὡρισμένα συγκεντρωμένοι σημεῖα, καὶ δὴ ἐν Ἀθήναις, ἀσύντακτοι ἔτι καὶ τελείως ἀκατάρτιστοι, ἐλλείψει ἐπαρκῶν στελεχῶν, τὰ ὁποῖα προσεπάθουν ἤδη νὰ συμπληρώσουν ὅπως ὅπως, καὶ ἱματισμοῦ, διότι μήτε ἡ δημοσία μέριμνα μήτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὡς ὀψιγενεῖς ἀμφότεραι, ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀνταποκριθῶσιν ὅσον ἀπῃτεῖτο ταχέως εἰς τὰς πολλαπλᾶς καὶ ἀμέσους ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις αἱ πρῶται ἐπιτυχεῖς ἐπιθέσεις καὶ ἐπιτυχέστεραι ἄμυναι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐπὶ τῆς μεθορίου κορυφογραμμῆς, εἶχον πείσει τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον ὅτι ἦτο δυνατὴ καὶ ἐπιθετικὴ γενικῶς ἐνέργεια τῶν ἡμετέρων καὶ προέλασις αὐτῶν μέχρις Ἐλασσῶνος διὰ συγχρόνου εἰσβολῆς ἐξ ἐπικαίρων τινῶν σημείων. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· τὸ σχέδιον ἐφιλοτεχνήθη ἤδη ἐν πάσαις του ταῖς λεπτομερείαις καὶ ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν ἂν καὶ ἐφ' ὅσον αἱ ξέναι πρὸς τὰς βλέψεις τοῦ ἐπιτελείου περιστάσεις θὰ ἐπέτρεπον τοῦτο, διότι, ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε πέσει ἡ Μελοῦνα καὶ εἶχεν ἐκκενωθῇ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ Γκριτζόβαλι, ἕνεκα τῆς μνησθείσης ἀνεπαρκείας τῶν δυνάμεών των ἀπέναντι τῶν πολλαπλῶν τουρκικῶν φαλάγγων, καὶ ἰδίως τοῦ ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέρου των πυροβολικοῦ. – Κατὰ τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον, ὅπερ ἀνεκοινώθη τὴν 9 Ἀπριλίου πρὸς τοὺς Μεράρχους καὶ Ταξιάρχας, ἡ μὲν ἐν Τζότι ἑδρεύουσα μεραρχία τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη θὰ κατήρχετο διὰ Γριζάνου, Πέτρας, Γιάννου Καλύβα καὶ Προφήτου Ἠλία εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Ἐλευ-

θεροχῶρι καὶ θὰ πρ:ήλαυνεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου· ἀφ'οὗ δ'ἔπιπτεν ἡ ἐπιπροσθοῦσα εἰς τὴν ἐν Ρεβενίῳ νίκην ὀχυρὰ Βίγλα, θὰ κατήρχοντο ἐπίσης αἱ ταξιαρχίαι Σμολένσκη, Μαστραπᾶ καὶ Δημοπούλου διὰ τῆς ἐκεῖσε διόδου εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου ἐκ τοῦ νοτιανατολικοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο συναντώμενα τόρα τὰ δύο ταῦτα ἰσχυρὰ σώματα θὰ προήλαυνον πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, ἥτις θ' ἀπετέλει τὸ τέρμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πρώτης των ταύτης προελάσεως ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους.

Πρὸς τούτοις, ἵνα μήπου παραμείνῃ ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν σῶμα ἀπησχολημένον, καὶ τὰ ὑπὸ τὸν ταξίαρχον Κακλαμάνον στρατεύματα, ἅπερ ἐκράτουν τὴν ἄμυναν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῶν συνόρων, ἐσχεδιάζετο νὰ κατέλθουν καὶ ταῦτα ἐξ ἀνατολῶν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχῆ ἐφαρμογὴν τοῦ ἡρωικοῦ τούτου σχεδίου, ἔδει, κατ' ἀρχάς, ν' ἀνακτηθῶσιν αἱ πρὸς τὸν Τύρναβον ἀπολεσθεῖσαι θέσεις ὑπὸ τῆς ταξιαρχίας Μαστραπᾶ. Ὁ Μαστραπᾶς κατεῖχε τότε τὸ μέτωπον τῆς παρατάξεως Κριτῆρι, Βρύση καὶ τὴν ὀροσειρὰν Ἀρπάκι, Λοσφάκι, Προφήτης Ἠλίας Τυρνάβου, Τρυπημένη καὶ Μπογάζι, ἐνῷ τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως

ΔΙΟΔΟΣ ΚΑΙ ΠΕΔΙΑΣ ΤΟΥ ΡΕΒΕΝΙΟΥ
1. Ταβέρνα 2. Βίγλα 3. Ρεβενάκι 4. Λατόμι 5. Ρεβένι 6. Σταθμ. Ρεβενίου

Δελέρια κατεῖχεν ἡ ταξιαρχία τοῦ Ἀντωνιάδου τῆς μεραρχίας Μαυρομιχάλη. Ὁ Μαστραπᾶς λοιπόν, εὑρισκόμενος εἰς Κριτῆρι, ἐλάμβανεν ἤδη τὴν διαταγὴν τῆς ἀνακτήσεως τῶν ἀπολεσθεισῶν θέσεων, ὅπως, τούτου κατορθουμένου, κατασταθῇ ἐφικτὴ ἡ ἐπιτυχὴς ἐφαρμογὴ τοῦ πολεμικοῦ τῶν ἡμετέρων σχεδίου. Ἀλλ' εἰς τὸν Μαστραπᾶν ἦν ἀδύνατον τὸ δεινὸν τοῦτο ἐγχείρημα ἕνεκα κυρίως τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ὑπ' αὐτὸν δυνάμεων. Διὸ τὸ ἀρχηγεῖον διέταξε τότε τὸν μέραρχον Μαυρομιχάλην νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ταξιάρχου. Ἀλλὰ τί συγχρόνως ἐσχεδίαζε τὸ τουρκικὸν ἐπιτελεῖον καὶ τί τῶν δύο ἐπέτυχε θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατόπιν.

Ἡ ἀπὸ Σιδεροπάλουκο μέχρι τῶν ἀντικρὺ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου κορυφογραμμῶν μεθοριακὴ λοφοσειρὰ ἔχει τὴν ἀκόλουθον διάπλασιν.

Ἀπὸ Σιδεροπάλουκο φέρει πρὸς τὰ ΝΔ ἐπὶ ἐδάφους ἀδένδρου καὶ χαλικοβριθοῦς ὀλίγον δ' ἐπικλινοῦς ὁδὸς συνδέουσα πρὸς τοῦτο τὸν κατηργημένον σταθμὸν Ἄνω Λατόμ, εἰς ἀπόστασιν 15' ἐντεῦθεν καὶ 55' ἀπὸ Ρεβενίου, παρὰ τὸν Πηνειόν, ὅπου διαμένει συνήθως εἷς ὁλόκληρος λόχος. Ἐντεῦθεν κατερχομένη ἐν ἀρχῇ καὶ εἶτα ἀνερχομένη ἡ ὁδὸς φέρει μετὰ 1)2 ὥραν εἰς τὸν Κάτω Λατόμ, ὅπου σταθμὸς χορτοσκεπής. Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὴν κάτωθι διανοιγομένην κοιλάδα τοῦ Ρεβενίου ὁδὸς ἔχει μῆκος 15', εἶναι δὲ χαραγμένη ἐπὶ ἐδάφους βραχώδους καὶ λίαν κατωφε-

ροῦς, δέκα δὲ λεπτὰ περαιτέρω φέρει εἰς τὸν σταθμὸν Ρεβένι, ἀντικρὺ τοῦ ὁποίου καὶ μικρὸν ἀφιστάμενος κεῖται ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμός. Τὴν κοιλάδα τοῦ Ρεβενίου, ὅπου ἤδη πρόκειται νὰ διεξαχθῇ μία τῶν κρατερωτέρων μαχῶν τῶν συνόρων, διαθέουσι δύο ἑκατέρωθεν ἁμαξιταὶ ὁδοί, ὧν ἡ μὲν φέρει εἰς Τύρναβον διὰ τοῦ Μπογαζίου, ἡ δὲ εἰς Ἐλασσῶνα διὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ Δαμασίου, ἀμφότεραι δὲ φέρουν εἰς Ζάρκον καὶ Κουτσόχερο, νοτίως καὶ νοτιοδυτικῶς, πρὸς τὸν Πηνειόν, ὅπου ὑπάρχει τηλεγραφικὸς σταθμὸς συνδεόμενος ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Λαρίσσης (ΒΑ) καὶ τῶν Τρικκάλων (ΔΝΔ)· ὀλίγον νοτιοδυσμικῶς τοῦ «σταθμοῦ» Ρεβένι, ἐπὶ κορυφῆς λόφου ὑψουμένου ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο μπογαζίων διὰ τῶν ὁποίων περᾷ ὁ Πηνειός, εἰς ἀπόστασιν 25', εὕρηται στρατὼν χρησιμεύων ὡς ἕδρα τοῦ λόχου, ἐλάχιστα δ' ἀπέχων τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ὑδρεύεται, ἐνῷ παρὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην καὶ εἰς τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ ἰδίου λόφου κεῖται μέγα χάνι, ἀπὸ τοῦ ὁποίου παραθέουσα τὴν βραχώδη ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὁδὸς μέσῳ πολλῶν χειμάρων καὶ λαγγαδίων, καὶ διερχομένη τὸ στενὸν «Καλαμάκι», φέρει μετὰ 45' ἔναντι τοῦ χωρίου Γούνιτσα, ὅπερ συγκοινωνεῖ τηλεγραφικῶς μετὰ τῆς Λαρίσσης. Ἐντεῦθεν δύο ἁμαξιταὶ ὁδοὶ ἡ μὲν πρὸς ἄρκτον φέρει μετὰ 1 1)2 ὥραν εἰς Τύρναβον ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς μετὰ 2 1)2 ὥρας εἰς Λάρισσαν· ὥστε διὰ τῶν ὁδῶν τούτων τὸ Ρεβένι ἀπέχει τῆς Λαρίσσης 3 ὥρας καὶ 40'.

Ἀπὸ Ρεβενίου πρὸς δυσμὰς ὁδὸς πηλώδης τὸν χειμῶνα φέρει κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν κατηργημένον σταθμὸν «Ἀσπρόχωμα», εἶτα δέ, διερχομένη χαράδραν, φέρει δι' ἐδάφους βραχώδους μετὰ 1 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Ταβέρνα, ὑπερκείμενον τοῦ ὀθωμανικοῦ χωρίου Δαμάσι ἀφιστάμενον δ' αὐτοῦ μόλις 3)4 ὥρας. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλῶς κατωφερὴς ἐν ἀρχῇ, ἑλικοειδὴς δ' εἶτα καὶ δύσβατος, φέρει μετὰ 40' εἰς τὸν ΝΔΝ κείμενον κατηργημένον σταθμὸν «Παληοκαλύβα», ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ σταθμὸς «Ἀσπρόχωμα» ἀπέχει 1)4 ὥρας ἀντικρύζει δὲ ὁμώνυμον ὀθωμανικόν.

Ὀλίγον βορειότερον καὶ ἐντὸς χαράδρας ὑψοῦται ἡ γυναικεία Μονὴ τῆς Τζούμας (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 1830. Ἀπ' ἐδῶ μέχρι τοῦ σταθμοῦ Κούτρα ἡ ὁδὸς εἶναι ἐναλλὰξ κατωφερὴς καὶ ἀνωφερὴς δύσβατος δὲ καὶ ὁλικοῦ μήκους 1 1)4 ὥρας. Ὁ σταθμὸς οὗτος, κατέχων τὸ κέντρον περίπου τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, κεῖται ἐπὶ τῶν ΒΑ κλιτύων ὑψηλοῦ λόφου ἔχων ἀντικρύ του εἰς ἀπόστασιν 15' τὸν εἰς ὕψος 699 μέτρων κείμενον ὁμώνυμον ὀθωμανικόν. Ἡ Κούτρα ἀποτελεῖ τὰ σύνορα τῆς δικαιοδοσίας τῶν δύο ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀρχηγείων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ· εἶναι δὲ γνωστοτάτη ἀπὸ τῶν συμπλοκῶν τοῦ 1886 διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ἡρωικὸν θάνατον τοῦ Λώρη καὶ τὴν προδοτικὴν παράδοσιν σώματος εὐζώνων εἰς τοὺς Τούρκους. Τὴν κορυφὴν τοῦ βουνολόφου τῆς «Κούτρας» περικυκλοῖ τεῖχος πλάτους δύο περίπου μέτρων ἐξ ὀγκολίθων, δεύτερον δὲ τεῖχος πλαισιοῖ ἀπωτέρω τὴν μεσημβρινὴν αὐτοῦ πλευράν. Ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης καθορῶνται πέριξ εὐκρινῶς αἱ πεδιάδες τῆς Λαρίσσης, τῆς Καρδίτσης καὶ τῆς Ἐλασσῶνος, τὸ ὀθωμανικὸν Ἐλευθεροχῶρι καὶ τὰ στενὰ τοῦ «Μπογαζίου» καὶ

μονονοὺ χάριν χρηματιστικῶν λόγων καὶ πρὸς ἐπικερδεῖς ἐπιχειρήσεις μερικῶν ταλαντούχων· ἀλλ' ἐννοεῖται ὅτι πολὺ ἐνωρὶς ἐλησμονήθη καὶ ἡ τοιαύτη ὑπόνοια, μόλις ἠγγέλθησαν αἱ πρῶται τοῦ στρατοῦ μας ἐπιτυχίαι ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Ἠπείρῳ καὶ ἐμεγαλοποιήθησαν ἅμα τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐνεργείας τῶν πλοίων τοῦ Ἀμβρακικοῦ, μέχρι τοῦ σημείου νὰ διαπιστωθῇ ἡ ἐκπόρθησις ἁπάντων τῶν ὀθωμανικῶν ὀχυρωμάτων καὶ αὐτὴ ἔτι τῆς Πρεβέζης ἡ κατάληψις.

Ὅσον ἀφεώρα τὴν θέσιν τῶν ξένων σημαιῶν ἐν ταῖς ἑλληνοτουρκικαῖς θαλάσσαις κατὰ τὸ διάστημα τοῦ πολέμου, ἡ ἑλλην. Κυβέρνησις εἶχε σπεύσει ἀπὸ τῆς 8 Ἀπριλίου, νὰ διατυπώσῃ τηλεγραφικῶς πρὸς τὰς οὐδετέρας δυνάμεις τὰ σχετικὰ πρὸς τοῦτο τὰ στηριζόμενα ἐπὶ τῶν διεθνῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἀντιπάλων Κρατῶν πρὸς τὰ οὐδέτερα. Πρὸς τοῦτο διεβιβάζετο τηλεγραφικῶς ἡ κάτωθι ἀνακοίνωσις διὰ τῶν ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἀντιπροσώπων τῆς Ἑλλάδος :

«ΑΘΗΝΑΙ, 8 Ἀπριλίου 1897

«Τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν πρὸς τὰς Διπλωματικὰς καὶ Προξενικὰς ἀρχὰς

«Τῆς Ἑλλάδος προσχωρησάσης τὴν 8]20 Ἰουνίου 1856 εἰς τὴν δήλωσιν τῆς συνδιασκέψεως τῶν Παρισίων τῆς 15 Ἀπριλίου 1856, εὐαρεστήθητε ν' ἀνακοινώσητε δι' ἐπισήμου διακοινώσεως πρὸς τὴν Κυβέρνησιν, παρ' ᾗ διατελεῖτε διαπεπιστευμένος, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις, κατὰ διαταγὴν τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως, ἔδωκεν ἄρτι διαταγάς, ὅπως ἐν τῇ διεξαγωγῇ τοῦ πολέμου μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας οἱ διοικοῦντες τὰς κατὰ ξηρὰν καὶ θάλασσαν δυνάμεις αὐτῆς, τηρῶσιν ἐπακριβῶς ἀπέναντι τῶν οὐδετέρων Δυνάμεων τοὺς κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου καὶ ὅπως συμμορφῶνται ἰδίως ταῖς ἀρχαῖς αἵτινες καθιεροῦνται διὰ τῆς εἰρημένης δηλώσεως· τουτέστι :

«1ον. Ἡ καταδίωξις τῶν πλοίων καταργεῖται.

«2ον. Ἡ οὐδετέρα σημαία καλύπτει τὸ ἐχθρικὸν ἐμπόρευμα, ἐξαιρουμένων τῶν λαθρεμπορευμάτων πολέμου.

«3ον. Τὸ οὐδέτερον ἐμπόρευμα, ἐξαιρουμένου τοῦ λαθρεμπορεύματος πολέμου, δὲν κατάσχεται ὑπὸ ἐχθρικὴν σημαίαν.

«4ον. Ὅπως ὁ ἀποκλεισμὸς ᾖ ὑποχρεωτικὸς δέον νὰ ᾖ πραγματικός· τουτέστι νὰ τηρῆται ὑπὸ δυνάμεως ἐπαρκοῦς, ὅπως πράγματι παρακωλύῃ τὴν προσόρμησιν εἰς ἐχθρικὴν παραλίαν.

«Εὐαρεστήθητε ὡσαύτως νὰ προσθέσητε, ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις πέπεισθεν ὅτι ἐν πνεύματι δικαίας ἀμοιβαιότητος ἡ Κυβέρνησις, παρ' ᾗ διατελεῖτε διαπεπιστευμένος, θέλει εὐαρεστηθῆ νὰ διατάξῃ τὰ δέοντα, ὅπως αἱ ὑπ' αὐτὴν ἀρχαὶ καὶ οἱ ὑπήκοοί της τηρῶσιν ἐπακριβῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου τούτου τὰ καθήκοντα αὐστηρᾶς οὐδετερότητος.

«Δέξασθε κτλ.

Ὁ ὑπουργὸς
Α. ΣΚΟΥΖΕΣ»

Ἐν Κρήτῃ τὰ πράγματα εὑρίσκοντο εἰς τὸ αὐτό, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἔκρυθμον σημεῖον. Ὁ ἐν Χανίοις Ἄγγλος ὑποπρόξενος, περιοδεύων εἰς τὰ πέριξ τῶν Χανίων,

συνηντήθη πρὸς ὁμάδας ἐπαναστατῶν, παρὰ τῶν ὁποίων τῷ ἐδηλώθη ρητῶς ὅτι πᾶσαν ἀνακοίνωσιν τὴν ὁποίαν θὰ ἤθελε τυχὸν νὰ ἀπευθύνῃ πρὸς αὐτούς, ὤφειλεν εἰς τὸ ἑξῆς νὰ τοῖς τὴν διαβιβάζῃ μέσῳ τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ἑλληνικῆς κατοχῆς συνταγματάρχου Τιμολέοντος Βάσσου, διότι ἄλλως δὲν θὰ ἐλαμβάνοντο οὐδαμῶς ὑπ' ὄψει τὰ ἔγγραφα μήτε αὐτοῦ μήτε τῶν λοιπῶν προξένων ἐκ μέρους τῶν ἐπαναστατῶν. Ὁμὰς δ' ἄλλη ἐπαναστατῶν προελάσασα πρὸς τὰ Μπουτσουνάρια, ὁπόθεν, ὡς εἴδομεν, ὑδρεύονται τὰ Χανιὰ καὶ τὰ ὁποῖα εἶχον ἤδη καταληφθῆ ὑπὸ διεθνῶν ἀγημάτων, ἐδέχθησαν πέντε βολὰς τηλεβόλου ἐκ μέρους τῶν δυνάμεων τῆς Διεθνοῦς Κατοχῆς καὶ ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθῶσι. ἐκεῖθεν.

Κριεζῆς, Μοίραρχος τῆς Δυτικῆς Μοίρας ('Αμβρακικοῦ)

Οὕτω αἱ Δυνάμεις καὶ πρὸς τοὺς Κρῆτας καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐφαίνοντο ἀνενδόντως ἀκολουθοῦσαι τὴν διαχαραχθεῖσαν ἤδη τακτικήν των, χωρὶς νὰ λαμβάνωσι τὸ παράπαν ὑπ' ὄψει τὰς πολλαχῶς καὶ πολλαχόθεν ἐκφερομένας συμπαθείας λαῶν καὶ σωματείων ὑπὲρ τοῦ Κρητικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ καθόλου ἀγῶνος, ὡς, π. χ., ἡ διαμαρτυρία ἐκείνη τοῦ Συμβουλίου τοῦ Σηκουάνα.

Τὸ Γενικὸν (Νομαρχιακὸν) Συμβούλιον τοῦ Σηκουάνα, τὸ ὁποῖον συνίσταται ἀπὸ τοὺς δημοτικοὺς συμβούλους τῶν Παρισίων καὶ ἀπὸ ἄλλα μέλη τῶν προαστείων, ἐψήφιζεν ἀπόφασιν βεβαιοῦσαν τὸ δικαίωμα ὅπερ εἶχον οἱ Κρῆτες νὰ διακανονίσουν τὴν ἰδίαν των τύχην, καὶ καλοῦσαν τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν νὰ παύσῃ γινομένη συνένοχος ἐκείνων, οἵτινες ἔθετον τὴν ὑλικὴν δύναμιν ὑπεράνω τοῦ δικαίου.

Ἡ μεγαλοψυχία ὅμως τῶν λαῶν καὶ ἡ ἔμφυτος αὐτῶν ροπὴ πρὸς τὸ δίκαιον καὶ τὴν φιλανθρωπίαν οὐδέποτε συνεβιβάσθη πρὸς τὰ ποταπὰ συμφέροντα,— τὰ ἴσως κακῶς νοούμενα,—τῶν Κυβερνήσεων. Ἂν δ' ὑπάρχῃ τι διαπιστοῦν τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἀρχαίου λογίου «τὰ ἄκρα συναντῶνται», εἶναι ὁ σύνδεσμος ὁ περίεργος,— ὁ ἐχθρικός θὰ ἔλεγα, — μεταξὺ Ἐθνῶν καὶ Κρατῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ

Τελευταῖαι μάχαι εἰς τὰ Θεσσαλομακεδονικὰ σύνορα. — Ἡ ὑποχώρησις.

Σχέδια τῶν Τούρκων περὶ εἰσβολῆς. — Κατάστασις τῶν δύο στρατευμάτων. — Ἐπιθετικὸν σχέδιον τοῦ Ἑλλην. Ἐπιτελείου. — Μεθόριος γραμμὴ ἀπὸ Σιδεροπάλουκο μέχρις Ἐλευθεροχωρίου. — Πρῶται συγκρούσεις ἐν Ρεβενίῳ. — Ἐπίθεσις κατὰ τῆς Βίγλας: ὑπερίσχυσις τῶν ἡμετέρων. — Ἐπιτυχίαι τοῦ πυροβολικοῦ μας. — Ὁ Σμολένσκης καὶ ὁ Γιαννικώστας εἰς τὸ πῦρ. — Συνεχεῖς ἀποκρούσεις καὶ ὑποχωρήσεις τῶν Τούρκων. — Ἐπίθεσις καὶ ἀπόκρουσις τῶν Τούρκων ἐν Λατόμ. — Προέλασις τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων μέχρι Δαμασίου. — Πανικὸς ἐν Τυρνάβῳ: ἡ φυγὴ τῶν κατοίκων — Ὁ Ἐτὲμ ὑπὸ δυσμένειαν — Κακουχίαι καὶ ἐξάντλησις τῶν Ἑλλήνων. — Σημασία τῆς ἐν Ρεβενίῳ ἀντιστάσεως. — Τελευταῖαι συμπλοκαὶ περὶ τὸν Νεζερόν. — Κυρίευσις τοῦ σταθμοῦ Μαρκέζι ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. — Προσβολὴ διὰ τοπομαχικῶν ἐκ Καρυᾶς. — Ἐπίθεσις τῶν Τούρκων κατὰ τῶν Δύο Δένδρων. — Ἐξάντλησις καὶ ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων εἰς Δερελῆ: συγκέντρωσις εἰς Μακρυχῶρι. — Συγκρούσεις πρὸ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου. — Ἡρωικὸς θάνατος δύο λοχιῶν. — Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρις Ἐλευθεροχωρίου. — Ἐπιτυχίαι ἐν Τσαμπουρνιᾷ καὶ Ἀσπροκκλησιᾷ. — Ὁ Ἰτζὲτ πασσᾶς ὑπὸ δυσμένειαν. — Πρῶται ἀψιμαχίαι εἰς τὸ Μάτι. — Ἀντιπερισπασμὸς ἐκ τῆς δράσεως τοῦ ἑλλην. στόλου. — Θέσις τῶν δύο στρατῶν ἐν Μάτι. — Μάχη τῆς 11 Ἀπριλίου — Προέλασις τῶν Ἑλλήνων μέχρι Καρατζόλ. — Οἱ Ἕλληνες καταβάλλονται καὶ ὑποχωροῦσιν ἐξ ὅλης τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς. — Τί ἦτο δυνατὸν νὰ γείνῃ καὶ δὲν ἔγεινε. — Ἡρωισμὸς ἑνὸς λοχίου τῶν Εὐζώνων. — Κρίσεις τῆς «Σημαίας» περὶ τῆς ἐκβάσεως τοῦ πολέμου. — Ἀξιώσεις τῆς Βουλγαρίας. — Οἱ ἐν Τουρκίᾳ Ἕλληνες ὑπήκοοι — Οὐδετερότης Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. — Ἡ κατάστασις ἐν Κρήτῃ.

Εἴδομεν μετὰ τίνα κρατερὰν ἀντίστασιν ὁ ἐχθρὸς εἶχε κατορθώσει νὰ ἐξωθήσῃ τὰ ἡμέτερα στρατεύματα ἐκ τῶν περὶ τὴν Μελοῦναν θέσεων καὶ νὰ ἐξαναγκάσῃ αὐτὰ νὰ κατέλθουν πρὸς τὸ Μάτι, παρατασσόμενα ἀπὸ Λοσφακίου μέχρι Δελερίων. Κατὰ τῆς Ἑλληνικῆς ταύτης παρατάξεως ἀνεμένετο ἤδη ἡ ἐπίθεσις τοῦ ἐχθροῦ κατερχομένου ἐκ τοῦ ἀνοικτοῦ πλέον εἰς αὐτὸν αὐχένος τῆς Μελοῦνας. Καὶ ἀλλαχοῦ ὅμως ὑπῆρχον ἀρκεταὶ ἐνδείξεις περὶ μελετωμένης εἰσβολῆς τῶν Τούρκων. Οὕτω, εἰς τὰ Θεσσαλομακεδονικὰ σύνορα τρία κυρίως ὑπῆρχον ἤδη σημεῖα ἐφ' ὧν θὰ ἐκρίνοντο αἱ πρῶται τύχαι τοῦ πολέμου καὶ θὰ κατεδείκνυτο τίς τῶν δύο ἀντιπάλων θὰ εἰσέβαλλεν εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος· τὰ τρία ταῦτα σημεῖα ἦσαν

τὸ Ρεβένι, τὸ Μπογάζι τοῦ Τυρνάβου καὶ τὸ Μάτι. Δευτερεύοντα δὲ σημεῖα ὅπου θὰ διεξαχθῇ ὁ ἐπὶ τῆς μεθορίου ἀγὼν ἦσαν ὁ Νεζερὸς ἀφ' ἑνὸς καὶ ἡ Ἀσπροκλησιά-Τσαμπουρνιά, ἀφ' ἑτέρου.

Σχέδιον τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ ἦτο ν' ἀπασχολήσῃ μὲν τοὺς κατέχοντας τὰ δύο ταῦτα πλευρικὰ σημεῖα Ἕλληνας, νὰ πειραθῇ δὲ εἰσβολὴν ἀφ' ἑνὸς τῶν τριῶν ἄλλων ἐπικαίρων σημείων. Καὶ ἀπὸ μὲν τοῦ Μπογαζίου-Τυρνάβου ἡ τοιαύτη βλέψις τοῦ Ἐτὲμ εἶχεν ἀποτραπῆ, διὰ τῆς νικηφόρου προελάσεως τῶν Ἑλληνικῶν σωμάτων, τὰ ὁποῖα, ὡς εἴδομεν, κατέλαβον ὁλόκληρον τὸ στενόν, τρέψαντα τοὺς Τούρκους, ὡς καὶ τὰ πλάγια τούτου ὑψώματα. Ἔμενον λοιπὸν πρὸς ἐκτέλεσιν τοῦ σχεδίου τοῦ τουρκικοῦ ἐπιτελείου, δύο κυρίως σημεῖα : τὸ Ρεβένι, ὅπου ἐμάχετο ἡ ταξιαρχία τοῦ Κ. Σμολένσκη ὑποβοηθουμένη καὶ ἀπὸ τὰς τῶν Μαστραπᾶ καὶ Δημοπούλου, καὶ τὸ Μάτι.

Γνωστὸν ἐπίσης ἡμῖν ἐκ τῶν προηγουμένων μικρομαχῶν, ὁποίας διαρκῶς ἐνισχύσεις ἐλάμβανον οἱ Τοῦρκοι καὶ εἰς ὁποίαν ἀριθμητικῶς ἀδυναμίαν εὑρίσκοντο οἱ ἡμέτεροι. Ἀπὸ πολλῶν σημείων τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς ὅπου ἐπὶ μακρὸν ἐμάχοντο μετὰ περισσῆς καρτερίας καὶ ζηλευτῆς ἀντοχῆς, ἐζήτησαν οἱ σωματάρχαι ἐπανειλημμένως ἐνισχύσεις, διατυποῦντες τὸν φόβον ἐπικειμένης ἐγκαταλείψεως τῶν θέσεών των ἕνεκα τῆς ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον αὐξανούσης ἐξαντλήσεως τῶν ὑπ' αὐτοὺς ἀνδρῶν· ἀλλὰ δυνάμεις ἐπαρκεῖς δὲν ὑπῆρχον καὶ αἱ τοιαῦται ἐνισχύσεις καθίσταντο ἀδύνατοι, κυρίως διότι οἱ ἄνδρες τῶν τελευταίως κληθεισῶν ἡλικιῶν παρέμενον εἰς ὡρισμένα συγκεντρωμένοι σημεῖα, καὶ δὴ ἐν Ἀθήναις, ἀσύντακτοι ἔτι καὶ τελείως ἀκατάρτιστοι, ἐλλείψει ἐπαρκῶν στελεχῶν, τὰ ὁποῖα προσεπάθουν ἤδη νὰ συμπληρώσουν ὅπως ὅπως, καὶ ἱματισμοῦ, διότι μήτε ἡ δημοσία μέριμνα μήτε ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ὡς ὀψιγενεῖς ἀμφότεραι, ἦσαν ἱκαναὶ ν' ἀνταποκριθῶσιν ὅσον ἀπῃτεῖτο ταχέως εἰς τὰς πολλαπλᾶς καὶ ἀμέσους ἀνάγκας τοῦ στρατοῦ.

Ἐν τούτοις αἱ πρῶται ἐπιτυχεῖς ἐπιθέσεις καὶ ἐπιτυχέστεραι ἄμυναι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐπὶ τῆς μεθορίου κορυφογραμμῆς, εἶχον πείσει τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον ὅτι ἦτο δυνατὴ καὶ ἐπιθετικὴ γενικῶς ἐνέργεια τῶν ἡμετέρων καὶ προέλασις αὐτῶν μέχρις Ἐλασσῶνος διὰ συγχρόνου εἰσβολῆς ἐξ ἐπικαίρων τινῶν σημείων. Τοῦτο καὶ ἐγένετο· τὸ σχέδιον ἐφιλοτεχνήθη ἤδη ἐν πάσαις του ταῖς λεπτομερείαις καὶ ἐπρόκειτο νὰ τεθῇ εἰς ἐφαρμογὴν ἂν καὶ ἐφ' ὅσον αἱ ξέναι πρὸς τὰς βλέψεις τοῦ ἐπιτελείου περιστάσεις θὰ ἐπέτρεπον τοῦτο, διότι, ἐν τῷ μεταξύ, εἶχε πέσει ἡ Μελοῦνα καὶ εἶχεν ἐκκενωθῇ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων τὸ Γκριτζόβαλι, ἕνεκα τῆς μνησθείσης ἀνεπαρκείας τῶν δυνάμεών των ἀπέναντι τῶν πολλαπλῶν τουρκικῶν φαλάγγων, καὶ ἰδίως τοῦ ἀσυγκρίτως ἰσχυροτέρου των πυροβολικοῦ. — Κατὰ τὸ ἐν λόγῳ σχέδιον, ὅπερ ἀνεκοινώθη τὴν 9 Ἀπριλίου πρὸς τοὺς Μεράρχους καὶ Ταξιάρχας, ἡ μὲν ἐν Τζότι ἑδρεύουσα μεραρχία τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη θὰ κατήρχετο διὰ Γριζάνου, Πέτρας, Γιάννου Καλύβα καὶ Προφήτου Ἠλία εἰς τὸ ὀθωμανικὸν Ἐλευ-

θεροχῶρι καὶ θὰ προήλαυνεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου· ἀφ' οὗ δ' ἔπιπτεν ἡ ἐπιπροσθοῦσα εἰς τὴν ἐν Ρεβενίῳ νίκην ὀχυρὰ Βίγλα, θὰ κατήρχοντο ἐπίσης αἱ ταξιαρχίαι Σμολένσκη, Μαστραπᾶ καὶ Δημοπούλου διὰ τῆς ἐκεῖσε διόδου εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Δαμασίου ἐκ τοῦ νοτιανατολικοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο συναντώμενα τόρα τὰ δύο ταῦτα ἰσχυρὰ σώματα θὰ προήλαυνον πρὸς τὴν πεδιάδα τῆς Ἐλασσῶνος, ἥτις θ' ἀπετέλει τὸ τέρμα καὶ τὸν σκοπὸν τῆς πρώτης των ταύτης προελάσεως ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους.

Πρὸς τούτοις, ἵνα μήπου παραμείνῃ ἰσχυρὸν ἑλληνικὸν σῶμα ἀπησχολημένον, καὶ τὰ ὑπὸ τὸν ταξίαρχον Κακλαμάνον στρατεύματα, ἅπερ ἐκράτουν τὴν ἄμυναν τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῶν συνόρων, ἐσχεδιάζετο νὰ κατέλθουν καὶ ταῦτα ἐξ ἀνατολῶν πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα. Ἀλλὰ πρὸς ἐπιτυχῆ ἐφαρμογὴν τοῦ ἡρωικοῦ τούτου σχεδίου, ἔδει, κατ' ἀρχάς, ν' ἀνακτηθῶσιν αἱ πρὸς τὸν Τύρναβον ἀπολεσθεῖσαι θέσεις ὑπὸ τῆς ταξιαρχίας Μαστραπᾶ. Ὁ Μαστραπᾶς κατεῖχε τότε τὸ μέτωπον τῆς παρατάξεως Κριτῆρι, Βρύση καὶ τὴν ὀροσειρὰν Ἀρπάκι, Λοσφάκι, Προφήτης Ἠλίας Τυρνάβου, Τρυπημένη καὶ Μπογάζι, ἐνῷ τὸ δεξιὸν τῆς παρατάξεως

Δελέρια κατεῖχεν ἡ ταξιαρχία τοῦ Ἀντωνιάδου τῆς μεραρχίας Μαυρομιχάλη. Ὁ Μαστραπᾶς λοιπόν, εὑρισκόμενος εἰς Κριτῆρι, ἐλάμβανεν ἤδη τὴν διαταγὴν τῆς ἀνακτήσεως τῶν ἀπολεσθεισῶν θέσεων, ὅπως, τούτου κατορθουμένου, κατασταθῇ ἐφικτὴ ἡ ἐπιτυχὴς ἐφαρμογὴ τοῦ πολεμικοῦ τῶν ἡμετέρων σχεδίου. Ἀλλ' εἰς τὸν Μαστραπᾶν ἦν ἀδύνατον τὸ δεινὸν τοῦτο ἐγχείρημα ἕνεκα κυρίως τῆς ἀνεπαρκείας τῶν ὑπ' αὐτὸν δυνάμεων. Διὸ τὸ ἀρχηγεῖον διέταξε τότε τὸν μέραρχον Μαυρομιχάλην νὰ ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ταξιάρχου. Ἀλλὰ τί συγχρόνως ἐσχεδίαζε τὸ τουρκικὸν ἐπιτελεῖον καὶ τί τῶν δύο ἐπέτυχε θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς κατόπιν.

Ἡ ἀπὸ Σιδεροπάλουκο μέχρι τῶν ἀντικρὺ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου κορυφογραμμῶν μεθοριακὴ λοφοσειρὰ ἔχει τὴν ἀκόλουθον διάπλασιν.

Ἀπὸ Σιδεροπάλουκο φέρει πρὸς τὰ ΝΔ ἐπὶ ἐδάφους ἀδένδρου καὶ χαλικοβριθοῦς ὀλίγον δ' ἐπικλινοῦς ὁδὸς συνδέουσα πρὸς τοῦτο τὸν κατηργημένον σταθμὸν Ἄνω Λατόμ, εἰς ἀπόστασιν 15' ἐντεῦθεν καὶ 55' ἀπὸ Ρεβενίου, παρὰ τὸν Πηνειόν, ὅπου διαμένει συνήθως εἷς ὁλόκληρος λόχος. Ἐντεῦθεν κατερχομένη ἐν ἀρχῇ καὶ εἶτα ἀνερχομένη ἡ ὁδὸς φέρει μετὰ 1)2 ὥραν εἰς τὸν Κάτω Λατόμ, ὅπου σταθμὸς χορτοσκεπής. Ἐντεῦθεν ἡ πρὸς τὴν κάτωθι διανοιγομένην κοιλάδα τοῦ Ρεβενίου ὁδὸς ἔχει μῆκος 15', εἶναι δὲ χαραγμένη ἐπὶ ἐδάφους βραχώδους καὶ λίαν κατωφε-

ροῦς, δέκα δὲ λεπτὰ περαιτέρω φέρει εἰς τὸν σταθμὸν Ρεβένι, ἀντικρὺ τοῦ ὁποίου καὶ μικρὸν ἀφιστάμενος κεῖται ὁ ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμός. Τὴν κοιλάδα τοῦ Ρεβενίου, ὅπου ἤδη πρόκειται νὰ διεξαχθῇ μία τῶν κρατερωτέρων μαχῶν τῶν συνόρων, διαθέουσι δύο ἑκατέρωθεν ἁμαξιταὶ ὁδοί, ὧν ἡ μὲν φέρει εἰς Τύρναβον διὰ τοῦ Μπογαζίου, ἡ δὲ εἰς Ἐλασσῶνα διὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ Δαμασίου, ἀμφότεραι δὲ φέρουν εἰς Ζάρκον καὶ Κουτσόχερο, νοτίως καὶ νοτιοδυτικῶς, πρὸς τὸν Πηνειόν, ὅπου ὑπάρχει τηλεγραφικὸς σταθμὸς συνδεόμενος ἀπ' εὐθείας μετὰ τῆς Λαρίσσης (ΒΑ) καὶ τῶν Τρικκάλων (ΔΝΔ)· ὀλίγον νοτιοδυσμικῶς τοῦ «σταθμοῦ» Ρεβένι, ἐπὶ κορυφῆς λόφου ὑψουμένου ἐν τῷ μέσῳ τῶν δύο μπογαζίων διὰ τῶν ὁποίων περᾷ ὁ Πηνειός, εἰς ἀπόστασιν 25', εὑρηται στρατὼν χρησιμεύων ὡς ἕδρα τοῦ λόχου, ἐλάχιστα δ' ἀπέχων τοῦ ποταμοῦ τούτου ἀπὸ τοῦ ὁποίου καὶ ὑδρεύεται, ἐνῷ παρὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην καὶ εἰς τοὺς νοτίους πρόποδας τοῦ ἰδίου λόφου κεῖται μέγα χάνι, ἀπὸ τοῦ ὁποίου παραθέουσα τὴν βραχώδη ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ὁδὸς μέσῳ πολλῶν χειμάρρων καὶ λαγγαδίων, καὶ διερχομένη τὸ στενὸν «Καλαμάκι», φέρει μετὰ 45' ἔναντι τοῦ χωρίου Γούνιτσα, ὅπερ συγκοινωνεῖ τηλεγραφικῶς μετὰ τῆς Λαρίσσης. Ἐντεῦθεν δύο ἁμαξιταὶ ὁδοὶ ἡ μὲν πρὸς ἄρκτον φέρει μετὰ 1 1)2 ὥραν εἰς Τύρναβον ἡ δὲ πρὸς ἀνατολὰς μετὰ 2 1)2 ὥρας εἰς Λάρισσαν· ὥστε διὰ τῶν ὁδῶν τούτων τὸ Ρεβένι ἀπέχει τῆς Λαρίσσης 3 ὥρας καὶ 40'.

Ἀπὸ Ρεβενίου πρὸς δυσμὰς ὁδὸς πηλώδης τὸν χειμῶνα φέρει κατ' ἀρχὰς εἰς τὸν κατηργημένον σταθμὸν «Ἀσπρόχωμα», εἶτα δέ, διερχομένη χαράδραν, φέρει δι' ἐδάφους βραχώδους μετὰ 1 ὥραν εἰς τὸν σταθμὸν Ταβέρνα, ὑπερκείμενον τοῦ ὀθωμανικοῦ χωρίου Δαμάσι ἀφιστάμενον δ' αὐτοῦ μόλις 3)4 ὥρας. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλῶς κατωφερὴς ἐν ἀρχῇ, ἑλικοειδὴς δ' εἶτα καὶ δύσβατος, φέρει μετὰ 40' εἰς τὸν ΝΔΝ κείμενον κατηργημένον σταθμὸν «Παληοκαλύβα», ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ σταθμὸς «Ἀσπρόχωμα» ἀπέχει 1)4 ὥρας ἀντικρύζει δὲ ὁμώνυμον ὀθωμανικόν.

Ὀλίγον βορειότερον καὶ ἐντὸς χαράδρας ὑψοῦται ἡ γυναικεία Μονὴ τῆς Τζούμας (Κοίμησις τῆς Θεοτόκου) χρονολογουμένη ἀπὸ τοῦ 1830. Ἀπ' ἐδῶ μέχρι τοῦ σταθμοῦ Κούτρα ἡ ὁδὸς εἶναι ἐναλλὰξ κατωφερὴς καὶ ἀνωφερὴς δύσβατος δὲ καὶ ὁλικοῦ μήκους 1 1)4 ὥρας. Ὁ σταθμὸς οὗτος, κατέχων τὸ κέντρον περίπου τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, κεῖται ἐπὶ τῶν ΒΑ κλιτύων ὑψηλοῦ λόφου ἔχων ἀντικρύ του εἰς ἀπόστασιν 15' τὸν εἰς ὕψος 699 μέτρων κείμενον ὁμώνυμον ὀθωμανικόν. Ἡ Κούτρα ἀποτελεῖ τὰ σύνορα τῆς δικαιοδοσίας τῶν δύο ἐν Θεσσαλίᾳ Ἀρχηγείων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ· εἶναι δὲ γνωστοτάτη ἀπὸ τῶν συμπλοκῶν τοῦ 1886 διὰ τὸν ἐν αὐτῇ ἡρωικὸν θάνατον τοῦ Λώρη καὶ τὴν προδοτικὴν παράδοσιν σώματος εὐζώνων εἰς τοὺς Τούρκους. Τὴν κορυφὴν τοῦ βουνολόφου τῆς «Κούτρας» περικυκλοῖ τεῖχος πλάτους δύο περίπου μέτρων ἐξ ὀγκολίθων, δεύτερον δὲ τεῖχος πλαισιοῖ ἀπωτέρω τὴν μεσημβρινὴν αὐτοῦ πλευράν. Ἐκ τῆς κορυφῆς ταύτης καθορῶνται πέριξ εὐκρινῶς αἱ πεδιάδες τῆς Λαρίσσης, τῆς Καρδίτσης καὶ τῆς Ἐλασσῶνος, τὸ ὀθωμανικὸν Ἐλευθεροχῶρι καὶ τὰ στενὰ τοῦ «Μπογαζίου» καὶ

τοῦ «Καλαμακίου» (Γουνίτσης), βουνογραμμὴ δὲ βαίνουσα πρὸς νότον καταλήγει ὕπερθεν τοῦ χωρίου Ζάρκος εἰς τὸ βουνὸν Κοκκινοδάκι ἢ Μπαμπᾶ (655μ.), κάτωθεν δ' αὐτῆς ἀκριβῶς περᾷ ἡ πρὸς τὸ Δαμάσι καὶ Ἐλευθεροχῶρι ἀπὸ Ζάρκου ὁδός, χαράδρα δὲ βαθεῖα δυσμικῶς χωρίζει τὴν Κούτραν ἀπὸ τὸν σταθμὸν Προφήτης Ἠλίας (Ζάρκου), ὥστε εἰς οὐδεμίαν εὑρίσκεται συγκοινωνίαν εἴτε πρὸς τοῦτον εἴτε πρὸς τὸν Ζάρκον (2 ὥρ.). Τοῦ Προφήτου Ἠλία ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμὸς ἀπέχει 400 μέτρα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου 40' νοτιοδυτικῶς ὁδὸς ὁμαλὴ φέρει εἰς τὸν σταθμὸν Πέτρα. Τούτου 5' ἀπέχει ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός, ἡμίσειαν δὲ ὥραν ὁ ἐπίσης ὀθωμανικὸς Γιάννη Καλύβα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ ὁμώνυμος ἑλληνικὸς ἀφίσταται 10', μίαν δὲ ὥραν καὶ 3)4 ἀπὸ τοῦ χωρίου Γριζάνου, ὅπου ἑδρεύει λόχος στρατοῦ.

Εἰς ἀπόστασιν ἡμισείας ὥρας ἀπὸ τοῦ σταθμοῦ τούτου εὕρηται ἐνετικὸν φρούριον, τοῦ ὁποίου ἡ πρὸς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος πλευρὰ προασπίζεται ὑπὸ ὑψηλοῦ ἀσβεστοτοίχου φέροντος ἓξ τετραγώνους πύργους, καὶ δύο ἔτι διαζώματα. Ἀπὸ Γιάννη Καλύβα μέχρι τοῦ ἑπομένου σταθμοῦ Πυραμίδα ἡ ἀπόστασις εἶναι 3)4 ὥρας, ἡ δὲ συνδέουσα αὐτοὺς ὁδὸς περᾷ διὰ τῆς θέσεως «Πόρτα» ὁπόθεν διέρχεται ἡ ἀπὸ Γριζάνου εἰς Ἐλευθεροχῶρι ἄγουσα· ἀμφότεροι δὲ οἱ σταθμοὶ οὗτοι ὑδρεύονται ἀπὸ πηγῆς ἀναβλυζούσης ἐγγὺς τῇ πλησίον κειμένῃ ἐρειπωμένῃ μονῇ «Ἁγίᾳ Παρασκευῇ». Ἡμίσειαν ὥραν περαιτέρω κεῖται ὁ ὀθωμανικὸς σταθμὸς Καρᾶ-Τεπές, ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ δὲ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος διὰ βαθείας τινὸς χαράδρας φέρουσα ἐντεῦθεν ὁδὸς ὁδηγεῖ εἰς τὸν τουρκικὸν σταθμὸν Καρὰ Κίτσου. Οὐ μακρὰν τούτου, μεταξὺ Ἐλευθεροχωρίου καὶ Μπάνιτσας, κεῖται ὁ σταθμὸς Ἅγιος Ἀθανάσιος, ἐγγὺς δὲ τούτῳ ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικός. Οἱ σταθμοὶ οὗτοι κεῖνται ἐφ' ὑψηλοῦ ἀπὸ τοῦ ὁποίου καθορῶνται εὐκρινῶς τὰ χωρία τῆς πεδιάδος τῆς Ἐλασσῶνος, ἀπέχει δ' ἐντεῦθεν μόλις 15' τὸ χωρίον καὶ ἕδρα λόχου Μπάνιτσα, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁδὸς ἀνωμαλωτάτη φέρει μετὰ 20' εἰς τὸν ἐντὸς χαράδρας ὀθωμανικὸν σταθμὸν Παληάμπελο, καὶ μεθ' ἕτερα 10' εἰς τὸν ἡμέτερον Τσόγκα Γαβριᾶ. Ἔμπροσθεν τούτου ὑψοῦται λόφος, εἶτα δὲ ὑψηλότερον ὀροπέδιον, πυκνὸν δάσος δρυῶν, στενὸς λαιμὸς καὶ κορυφὴ τέλος 796 1)2 μέτρων ὕψους ἐφ' ἧς κεῖται ὁ Τουρκικὸς σταθμὸς «Χαυδομοῦνα».

Παρακολουθήσωμεν ἤδη τὰ ἐν Ῥεβενίῳ συμβάντα.

Κατὰ διαταγὴν τῆς Πύλης ὁ ἀρχιστράτηγος τῶν ἐν Μακεδονίᾳ τουρκικῶν στρατευμάτων Ἐτὲμ πασσᾶς ἀπὸ τῆς 5 ἤδη Ἀπριλίου εἶχε διατάξει προέλασιν κατὰ τοῦ Ῥεβενίου, ὅπως, διὰ τῆς ἐκεῖσε διόδου, εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν. Ἡ πρώτη ἐπίθεσίς του ἐγένετο διὰ δισχιλίων ἀνδρῶν· ἀλλ' ἡ μικρὰ αὕτη δύναμις ἠναγκάσθη νὰ ὑποχωρήσῃ κακὴν κακῶς, δεκατισθεῖσα ὑπὸ τὸ φονικὸν πῦρ τῶν ἡμετέρων. Τότε συγκεντρώσας ὁ Ἐτὲμ δύναμιν δεκαπεντακισχιλίων περίπου ἀνδρῶν ἐπειρᾶτο νὰ παραβιάσῃ πάσῃ θυσίᾳ τὴν δίοδον. — Ἐντούτοις, ἀκολου

θήσωμεν τὰς λεπτομερείας τῆς μακρᾶς ἐν Ρεβενίῳ ἀμύνης τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

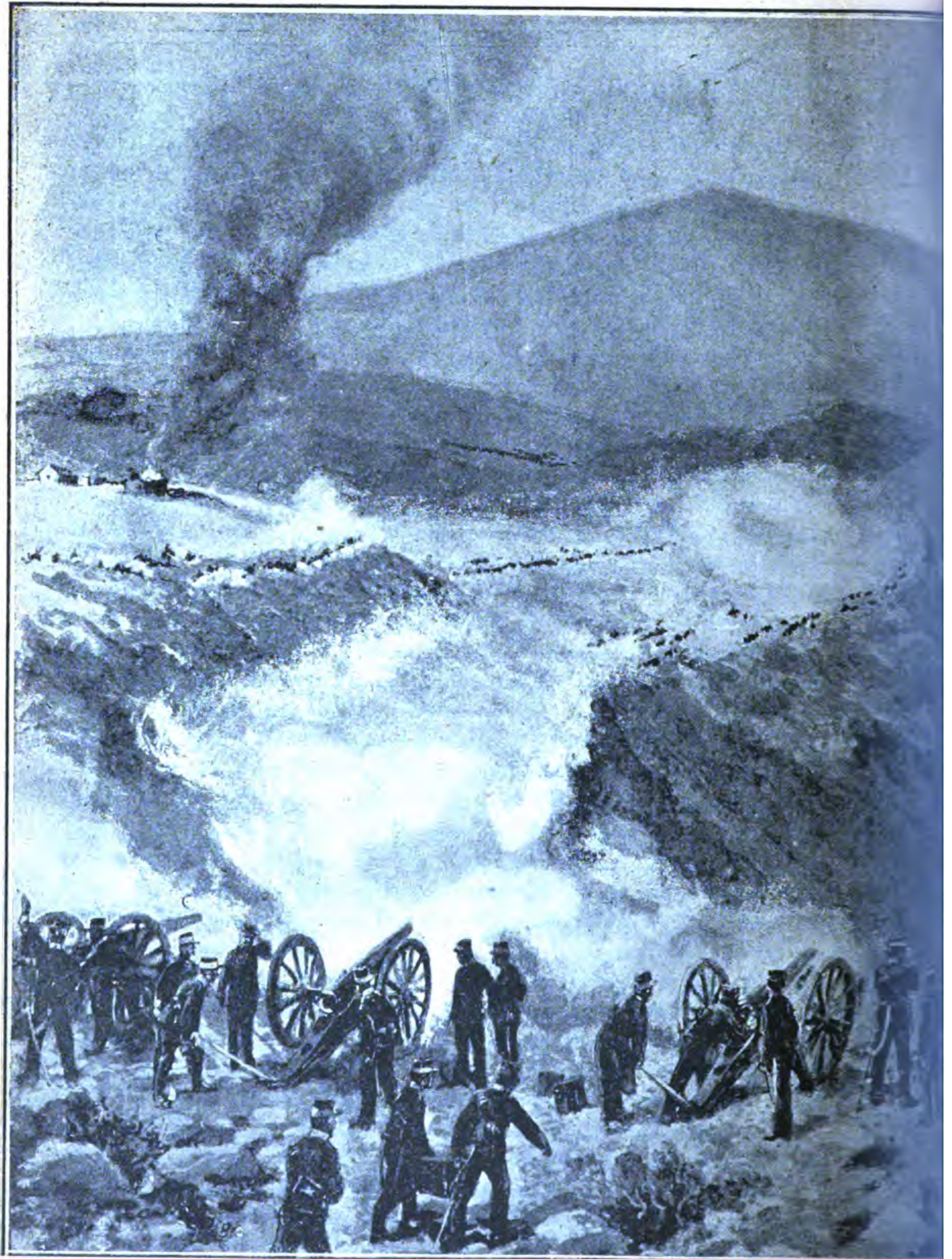
Ἀρχηγὸς τῶν στρατευμάτων Ρεβενίου κατὰ τὴν [illegible] Ἀπριλίου ἦν ὁ συνταγματάρχης Γιαννικώστας τῆς ταξιαρχίας Σμολένσκη ἔχων μεθ᾽ ἑαυτοῦ τὸ 8ον πεζικὸν σύνταγμα καὶ λόχον εὐζώνων. Οὗτος τὴν 11 μ.μ. τῆς ρηθείσης ἡμέρας διέταξε, κατόπιν ἀνωτέρας παραγγελίας, νὰ ταχθῶσιν εἰς θέσιν μάχης τὰ ὑπ᾽ αὐτὸν σώματα. Οὕτω, τὸ μὲν πεζικὸν ἐτάχθη εἰς καταλλήλους θέσεις ἀθορύβως, ἀλλὰ τὴν ἠρεμίαν τῆς νυκτὸς ἐτάραξε μετὰ μικρὸν ἡ τοποθέτησις τοῦ πυροβολικοῦ, ὅπερ, ἐκ δύο πυροβολαρχιῶν συγκείμενον (12 πυροβόλων), ἔλαβε θέσιν εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Ρεβενίου, καὶ τὸ μὲν ἀριστερὸν κατέλαβεν ἡ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Πετρίδην πυροβολαρχία, τὸ δὲ δεξιὸν ἡ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Γαργαλίδην. Τὴν 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἅπαντα τὰ σώματα εὑρίσκοντο παρατεταγμένα εἰς μάχην μὲ τὴν ἐντολὴν ν᾽ ἀναμένουν ἐκεῖ τὴν ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ.— Τὴν νύκτα κατέφθασεν ἐκ Τρικκάλων καὶ τὸ 7 πεζικὸν σύνταγμα, ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Ρέγκλην.

Τῆς πεδιάδος τοῦ Ρεβενίου ὑπέρκειται ὁ ἰσχυρότατος στρατηγικὸς λόφος «Βίγλα», ἐφ᾽ οὗ οἱ ἐχθροὶ εἶχον ἱδρύσει ἰσχυρότατα πυροβολεῖα ὡπλισμένα διὰ 18 πυροβόλων τῶν 9 ὑφεκατομέτρων, ἐνῷ τὰ ἡμέτερα ἦσαν τῶν 7,5.

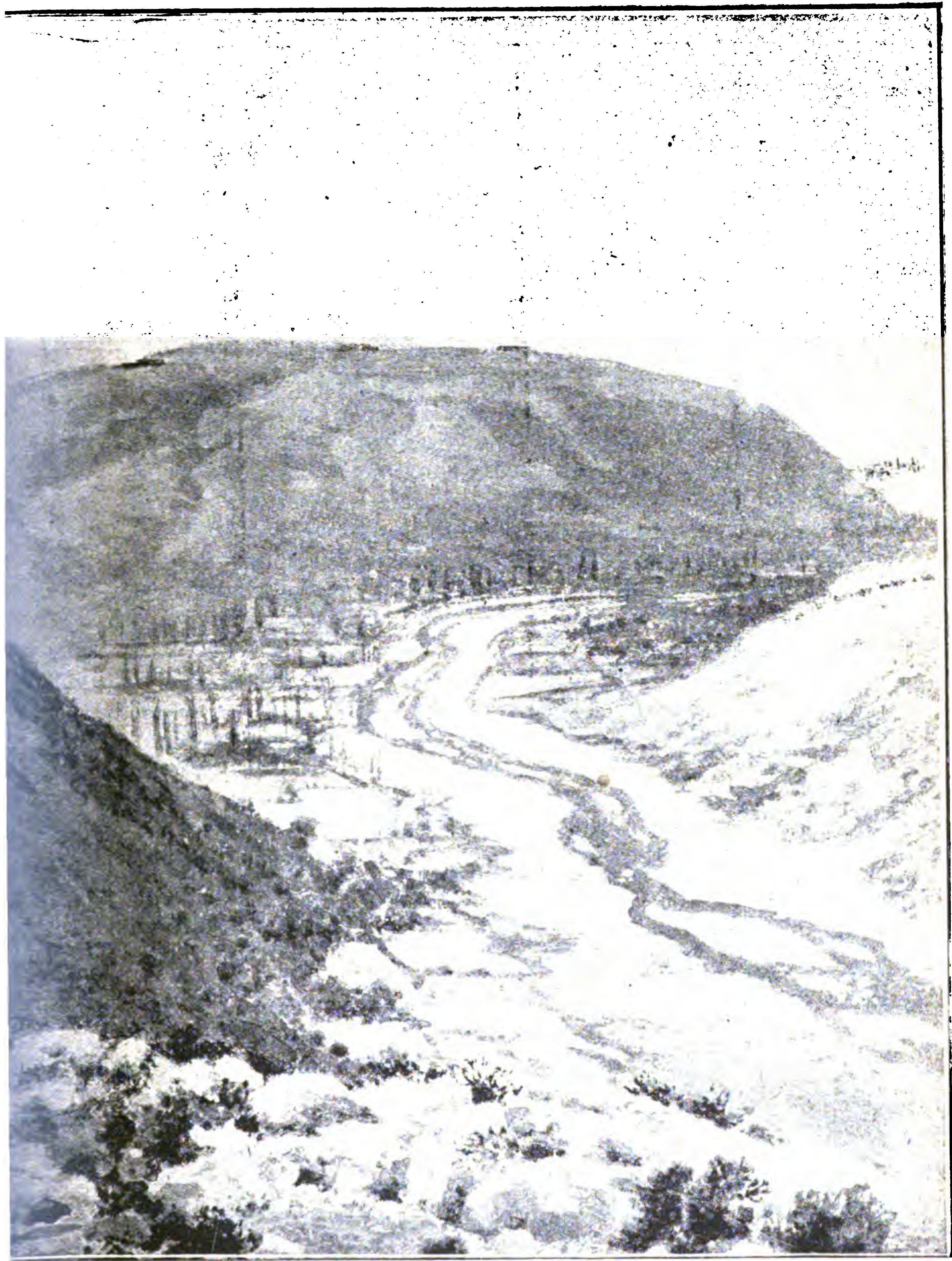
Μέχρι τῆς 4,20 τῆς πρωίας τὰ στρατεύματα τοῦ ἐχθροῦ ἔμειναν ἀδρανῆ, ὅτε αἴφνης καπνὸς ἐσκίασε τὴν κορυφὴν τῆς Βίγλας.

Οἱ Τοῦρκοι ἐπετίθεντο παρασπονδοῦντες δολίως.... Δολίως, διότι εἰσέτι δὲν εἶχε γνωστοποιηθῆ τῷ Ἕλληνι σωματάρχῃ ἡ ἐπίσημος διακοπὴ τῶν σχέσεων, ὁ δὲ πολεμικὸς πρέσβυς τῶν Τούρκων ἀνήγγειλε ταύτην μόλις μετὰ πέντε ὅλας ὥρας, ἤτοι τὴν 10ην πρωινὴν τῆς αὐτῆς ἡμέρας. Ἐντούτοις ἡ μάχη ἤρξατο διὰ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ προεμηνύετο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς λυσσώδης. — Ἔμπροσθεν τῶν προχωμάτων των οἱ ἐχθροὶ εἶχον τοποθετήσει κορμοὺς δένδρων πρὸς ἀποτροπὴν ἐπιθέσεως τοῦ πεζικοῦ μας.

Τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ἤρξατο τῶν ἐπιδεικτικῶν του βολῶν· τὴν πρώτην ἔβαλε κατὰ τῆς πρὸς τὸν Τύρναβον στενωποῦ, τὴν δευτέραν καὶ τὴν τρίτην κατὰ τοῦ ἐν Ρεβενίῳ ἡμετέρου σταθμοῦ, τὴν τετάρτην κατὰ τῶν σκηνῶν τοῦ πεζικοῦ μας καὶ τῆς πυροβολαρχίας Πετρίδου, εὑρισκομένων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ λοφοβούνου Κλῆμα, τὴν πέμπτην τέλος κατὰ τῆς πυροβολαρχίας Γαργαλίδου, πεσοῦσαν ἑκατὸν μέτρα ὄπισθεν αὐτῆς. Αἱ δοκιμαστικαὶ αὗται βολαὶ τῶν Τούρκων, χωρὶς νὰ βλάψουν τοὺς ἡμετέρους, ἀπεκάλυψαν εἰς αὐτοὺς τὰς θέσεις τοῦ ἐχθροῦ καὶ αὐθωρεὶ αἱ ἑλληνικαὶ πυροβολαρχίαι ἤρξαντο εὐστόχου πυρός. Ἔχομεν ἐνταῦθα θαυμαστὴν μονομαχίαν πυροβολικοῦ. Δύο δοκιμαστικαὶ βολαὶ ἐξηκρίβωσαν τὴν ἀπόστασιν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ αἱ ὀβίδες τοῦ Γαργαλίδου ἤρξαντο διαρρηγνύμεναι ἐπὶ τῶν πυροβολείων τῆς Βίγλας, ἐνῷ αἱ τοῦ Πετρίδου ἐκτύπων τὰ πυροβολεῖα «Ἄνω» καὶ «Κάτω» Ταβέρνας. Ἡ πυροβολαρχία αὕτη εἶχεν οὐλαμαγοὺς τοὺς ἀνθυπολοχαγοὺς Ταμπακόπουλον, Κλαδᾶν καὶ Κατσανάκον. Τὸ πῦρ ἑκατέρωθεν τῶν ἀν-

Ἡ μάχη τοῦ Μπογαζίου. — Τὸ πυροβολικὸν ὑποβοηθεῖ τὴν

, ἐν τῷ στενῷ καὶ τὴν κατάληψιν αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.

τιμαχομένων έξηκολούθει σφοδρότατον καί λίαν εύστοχον, ένός έκ τών τουρκικών πυροβολείων, τοϋ τής «Κάτω» Ταβέρνας, διευθυνομένου ύπό άξιωματικοϋ Γερμανοϋ. Τό πϋρ έξακολουθεί σφοδρόν μέχρι τής 8ης πρωινής ώρας καί άνευφημίαι καί ούρρά διάτορα ύποδέχονται έκ μέρους τών πεζών μας όπλιτών τάς εύστοχίας τοϋ πυροβολικοϋ.

Αί τουρκικαί όβίδες, άσφαλώς βαλλόμεναι, διαρρύγνυνται πρό τών ποδών τών πυροβολητών μας. Μία τούτων θραύει τόν τροχόν ένός πυροβόλου τοϋ Γαργαλίδου, πίπτει δ' έξ αύτής ό λοχίας Θ. Τσόντος. 'Ο ταξίαρχος Σμολένσκης φέρων λευκόν μανδύλιον άντί πιλικίου σκοπεύει μόνος του διά τοϋ τυχόντος πυροβόλου ένώ αί έχθρικαί όβίδες διαρρύγνυνται κύκλω του.

— «Τής έχω μαγευμένας, λέγει μειδιών, καί δέν μέ πειράζουν!»

Τά έχθρικά πυροβολεία ύποφέρουν πολύ, άλλ' άντέχουν άκόμη καί βάλλουν άσφαλώς καί εύστόχως· άλλά μετά ήμίσειαν ώραν τά τής Ταβέρνας άραιοϋσι τό πϋρ αύτών, ύποστάντα δεινάς βλάβας. Ήδη ή πυροβολαρχία Γαργαλίδου ύποβοηθείται καί ύπό δύο ούλαμών (4 πυροβόλων) τής πυροβολαρχίας Πετρίδου, δέκα δ' έν όλω πυροβόλα προσβάλλουν όμοϋ τά πυροβολεία τής Βίγλας, ένώ τά λοιπά δύο έξακολουθοϋν κτυπώντα τήν Ταβέρναν, ίνα μή έν τώ μεταξύ δοθή καιρός είς τούς Τούρκους πρός έπισκευήν τών πυροβολείων της. 'Αλλ' όπισθεν τής Βίγλας οί 'Οθωμανοί είχον τοποθετήσει έτερα τρία πυροβόλα καί ό Γαργαλίδης ύποχρεοϋται νά παλαίση καί πρός ταϋτα συγχρόνως.

Ήμίσειαν έτι ώραν διαρκεί άκατάπαυστος ή δεινή αύτη μονομαχία τών όβίδων, διασχιζουσών έν δαιμονιώδει συριγμώ τόν άέρα, τέλος δέ, τήν έννάτην πρωινήν ώραν, έλαττωθέντος ήδη έπαισθητώς τοϋ έκ τών έχθρικών πυροβόλων κινδύνου, οί ήμέτεροι πεζοί διατάσσονται νά έπιτεθώσι παρά τόν σταθμόν τής Βίγλας, ένώ συγχρόνως έποιείτο σφοδράν έπίθεσιν τό τουρκικόν πεζικόν τής «κάτω» Ταβέρνας καί τής Βίγλας· μία όμως όβίς τοϋ ούλαμοϋ Ταμπακοπούλου διασπείρασα έν μέσω αύτών τάς βολίδας της άναχαιτίζει τήν όρμήν των καί διασπά έπί στιγμήν τάς τάξεις των. 'Ο έχθρός δέν δειλιά όμως· άνασχηματίζεται καί έπιπίπτει έκ δευτέρου· άλλ' άλλεπάλληλοι τόρα όβίδες τοϋ Κλαδά διασπώσι τελείως τό έχθρικόν σώμα, καλύπτουν διά πτωμάτων τήν έκτασιν καί ματαιοϋσι τήν δοκιμασθείσαν έπίθεσιν.

Τήν 11ην ώραν τά έχθρικά πυροβολεία άρχιοϋσι τό πϋρ αύτών, καί ταϋτα δέ καί τά ήμέτερα έχουν ύποστή μεγάλα ρήγματα. Μετά ήμίσειαν δ' έτι ώραν οί Τοϋρκοι πυροβοληταί σιγώσι τελείως. 'Αλλ' ή σιγή των είναι προσωρινή, διότι μετά μίαν ώραν τό πϋρ αύτών έπαναλαμβάνεται πολύ σφοδρότερον, χωρίς όμως νά διαρκέση έπί μακρόν, διότι αί εύστοχοι βολαί τοϋ Πετρίδου κατασιγάζουν αύθις τήν Ταβέρναν καί τάριστερά πυροβολεία τής Βίγλας, αί δέ τοϋ Γαργαλίδου τά ύπόλοιπα. 'Επί λόφου ήδη δεσπόζοντος τής πρός τόν Τύρναβον στενωποϋ παρατηρείται σώμα 'Αλβανών λάθρα προελαϋνον, άλλά τό σύγχρονον πϋρ

τοῦ οὐλαμοῦ Ταμπακοπούλου ἀνακόπτει τὸν δρόμον αὐτῶν καὶ τοὺς διασκορπίζει, σῶμα δὲ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ καὶ εὐζώνων προελαύνει ἤδη ἐντὸς τοῦ στενοῦ ἀποδιῶκον τοὺς εἰσέτι ἀνθισταμένους. Λόχος τόρα πεζικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Κωνσταντίνου βαδίζει κυκλοτερῶς πρὸς τὰς ὑπωρείας τῆς Βίγλας, ἀπωθεῖ τελείως τοὺς Τούρκους καὶ κατάσχει πολλὰ τούτων ἐφόδια, ἐνῷ ἕτερος ὑπὸ τὸν Γρηγοράκην προελαύνει κατὰ τῆς Ταβέρνας καὶ ἐξωθεῖ τοὺς Τούρκους ἀπὸ τῶν πέριξ αὐτῆς, τοῦ ταξιάρχου Κ. Σμολένσκη ἐφίππου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς μάχης περιτρέχοντος τὴν γραμμὴν τοῦ πυρὸς καὶ μεταδίδοντος μεῖζον θάρρος εἰς τοὺς ἐνθουσιῶντας μαχητάς μας.

Ἡ μάχη περατοῦται τὴν 1 μ. μ. ὥραν διὰ μιᾶς ὁμοβροντίας τοῦ πυροβολικοῦ μας κατὰ τῆς Βίγλας καὶ ἑτέρας κατὰ τῆς Ταβέρνας. Τὸ πυροβολικὸν τῶν ἡμετέρων εἶχε καταναλώσει 760 ὀβίδας περίπου, τὸ δὲ τῶν Τούρκων 1300, διότι κυρίως ἡ μάχη αὕτη ἦτο μονομαχία πυροβολικοῦ, ἡ δὲ Βίγλα ἔμεινεν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων, καὶ μετὰ τὰς δεινὰς βλάβας ἃς τῇ ἐπήνεγκον αἱ ἑλληνικαὶ ὀβίδες, λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς πεζικῆς δυνάμεως πρὸς ἐπίθεσιν κατ' αὐτῆς καὶ ἅλωσιν. Ἄλλως τε αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις εἶχον διαταγὰς νὰ τηρήσουν τελείαν ἄμυναν μὴ προβαίνουσαι εἰς ἐπιθέσεις, ἀλλ' ἀποκρούουσαι μόνον τὰς τοῦ ἐχθροῦ, ἐπιτιθέμεναι δὲ μόνον ἐφ' ὅσον τοῦτο ὑπηγόρευεν ἡ ἀσφάλεια τῆς ἀμύνης.

Τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἀπριλίου ἐγένοντο ἑκατέρωθεν αἱ δυναταὶ ἐνισχύσεις, τῶν ἡμετέρων ἐνισχυθέντων διὰ μιᾶς ἔτι πυροβολαρχίας ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Φλέγκαν, ἥτις ἔλαβε θέσιν παραπλεύρως τῆς τοῦ Πετρίδου, τὴν δὲ 4 1)2 τῆς πρωίας τῆς 7 Ἀπριλίου τρεῖς λόχοι τουρκικοῦ πεζικοῦ κατάρχονται τῆς ἐπιθέσεως, ἀπτόητοι πρὸ τῶν ἀποτυχιῶν τῆς προηγουμένης ἡμέρας. Ἡ μάχη διαρκεῖ συνεχὴς μέχρι τῆς 10 π. μ. ὑποβοηθουμένων τῶν πεζῶν ἑκατέρωθεν ὑπὸ τῶν ἐνισχυθέντων πυροβολείων, ἀλλὰ τέλος σιγῶσι καὶ πάλιν τὰ τουρκικά, ἅτε μὴ ἐπαρκῶς κατὰ τὸ διάστημα τῆς νυκτὸς ἐπισκευασθέντων τῶν ρηγμάτων ἅτινα εἶχον ὑποστῆ τὴν προτεραίαν. Ὁ Πετρίδης εἶχε προσβάλει τὴν Ταβέρναν, τὸ πεζικὸν τῆς στενωποῦ Τυρνάβου καὶ τὸ Δαμάσι· ὁ Γαργαλίδης τὴν Βίγλαν καὶ τὴν Ταβέρναν· ὁ Φλέγκας μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν του Ραφαήλοβιτς, Ἰσχομάχου καὶ Ἀθανασιάδου τὴν Βίγλαν διὰ τεσσάρων πυροβόλων καὶ τὴν Ταβέρναν διὰ δύο.

Ἤδη τὸ ἡμέτερον πεζικὸν ἔχει προχωρήσει μέχρι τοῦ ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ Κάτω Λατόμ, ὃν καὶ ἄρχεται σφοδρῶς προσβάλλον, ἀναγκάσαν εἰς ὀπισθοχώρησιν τοὺς διὰ Σιδεροπαλούκου πειραθέντας εἰσβολὴν Τούρκους· ἀλλὰ τὰ τουρκικὰ πυροβολεῖα, προχείρως αὖθις ἀνασκευασθέντα, κτυπῶσιν ἤδη τοὺς πεζούς μας μετά τινα ὥραν λίαν ἐκτεθειμένους ὄντας καὶ διὰ τοῦτο ὑποστάντας ἀρκετὰς ἀπωλείας· ἀλλ' ἀπαντῶσιν εὐστόχως τὰ ἡμέτερα πυροβόλα, καὶ οἱ πεζοί μας τηροῦσι τὴν καταληφθεῖσαν θέσιν.

Διὰ τῶν ἐπιτυχιῶν τούτων εἶχε καταστῆ δυνατὴ τῶν ἡμετέρων ἡ προέλασις,

συγχρόνως δὲ τῆς ταξιαρχίας Δημοπούλου προελαυνούσης, ὡς εἴδομεν, νικηφόρως ἐκ Μπογαζίου, ἐπρόκειτο τὰ δύο ὁμοῦ σώματα, ἐξουδετεροῦντα οὕτω τὴν ἐνέργειαν τῆς Βίγλας, νὰ ὁδεύσουν κατὰ τοῦ Δαμασίου, ὅπερ, ἀποβάλλον τὴν Βίγλαν, ἥτις ἦν τὸ στήριγμά του, θὰ ἔπιπτεν οὕτω ἀσφαλῶς εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων. Συγχρόνως δέ, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἐγίνετο καὶ δυσμικώτερον προέλασις τρίτου ἑλληνικοῦ σώματος, πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι, ὁπόθεν θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ὑπερφαλάγγισις τοῦ ἐχθροῦ, ἀπωθουμένου οὕτω πλέον πέραν τῆς κοίτης τοῦ Ξερηᾶ, πρὸς τὴν Ἐλασσῶνα. Ἀλλὰ συγχρόνως ἐπήρχετο ἡ γνωστὴ ἤδη ἡμῖν ὑποχώρησις τῆς Ταξιαρχίας Μαστραπᾶ ἀπὸ Ἄνω Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι καὶ ἡ κατεύθυνσις αὐτῆς εἰς Μάτι, ἀφιεμένης οὕτω ἐλευθέρας τῆς ἐπικινδύνου διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Μελούνας διόδου πρὸς τὰ δεξιᾷ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ὅπου ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς, ἀντιπερισπαστικῶς ἐνεργῶν, συνεκέντρου ἤδη μεγάλας δυνάμεις, ἵνα παραλύσῃ τὴν ἐκ δυσμῶν προέλασιν τῶν ἡμετέρων.

Κατὰ τὴν ἐν Ρεβενίῳ ἐπίθεσιν τῆς 7 Ἀπριλίου ἡ τουρκικὴ παράταξις εἶχε καθορισθῆ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἐτέμ, διαθέσαντος πρὸς τοῦτο 22,000 ἄνδρας ἀπέναντι 14,000 Ἑλλήνων, τοὺς ὁποίους ἐνίσχυον τρισχίλιοι περίπου χωρικοὶ καὶ ἀντάρται· τοιαύτη δὲ κατὰ τὴν ἐπίθεσιν ἦτο ἡ ὁρμὴ τῶν Τούρκων, ὥστε πολλαχοῦ ἐπάλαισαν οἱ ὁπλῖταί μας ἐξ ἀποστάσεως 100 μόλις μέτρων, ἀλλαχοῦ δὲ οἱ Τοῦρκοι ἐμάχοντο προφυλαττόμενοι ὄπισθεν τῶν πτωμάτων τῶν ἰδίων των συμμαχητῶν.

Ἀλλὰ τοῦτο ἔχει τὸ ἐπιζημίως τοῖς ἀμυνομένοις ἰδιάζον ἡ παθητικὴ ἄμυνα, ὅτι, μὴ ἐνεργουμένης ἐπιθέσεως πρὸς κατάληψιν τῶν θέσεων τὰς ὁποίας παραλύει ἡ ἐνέργεια τοῦ πυροβολικοῦ, αἱ θέσεις αὗται ἐνισχύονται καὶ πάλιν κ' ἐπισκευάζονται διαρκουσῶν τῶν νυκτερινῶν ἀνακωχῶν, τοιουτοτρόπως δὲ ἑκάστην πρωίαν ὁ ἀμυνόμενος εὑρίσκεται ἀντιμέτωπος τοῦ αὐτοῦ ἐχθροῦ, ἰσχυροτέρου μάλιστα, ὅταν αὐτὸς ἔχει τὰς δυνάμεις τοῦ Σμολένσκη καὶ τοῦ Μαυρομιχάλη, τὰς ἐξηντλημένας, τὰς ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἐπίθεσιν, τὰς μὴ ποθεν ἀνανεουμένας. Τοῦτο ἀκριβῶς συνέβη τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, 8 Ἀπριλίου.

Τὴν 5,10' πρωινὴν ὥραν ἐτάραξαν τὰς ἡμετέρας προφυλακὰς αἰφνίδιοι ἀπό τε τῆς Βίγλας καὶ τῆς Ταβέρνας πυροβολισμοί. Ἀμέσως ἡ ὑπὸ τὸν Πετρίδην τετάρτη πεδινὴ πυροβολαρχία ἀπήντησεν εὐστόχως εἰς τὸ ἐπίσης εὔστοχον πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Γαργαλίδην δευτέρα, βάλλουσα ἐξ ἀποστάσεως 2,500 μέτρων, ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς πεδιάδος τοῦ Ρεβενίου κατὰ τῶν προχωμάτων τοῦ πυροβολείου τῆς Βίγλας ὑψουμένης καταντικρύ, ὡς ἐμνήσθημεν, καὶ εἰς τὸ βάθος τῆς διόδου «Ρεβένι-μπογάζι» δεσποζούσης δὲ τοῦ τε «Ρεβενακίου» (ἑλληνικὸς σταθμός) καὶ τοῦ Μπογαζίου. Τὴν 8 1)2 ὥραν, αἱ πυροβολαρχίαι αὗται μετὰ τῆς τοῦ Φλέγκα κατώρθωσαν νὰ ἐπιβάλουν σιγὴν εἰς τὸ πυροβολεῖον τῆς Ταβέρνας καὶ νὰ ἐπιφέρουν πολλὰς ζημίας εἰς τοὺς πρὸ τῶν προχωμάτων εὑρισκομένους Τούρκους πεζοὺς διὰ βολιδοφόρων ὀβίδων. Εἷς λόχος ἤδη τοῦ 11 συντάγματος ἐκτεθεὶς ὑπεράγαν εἰς τὸ πῦρ, λόγῳ μὴ ἐπαρκοῦς μελέτης τοῦ ἐδάφους, ἐνῷ διήρχετο

Ἄφιξις τοῦ Μεράρχου Γ. Μαυρομιχάλη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς Γούνιτσαν.

τὴν συντομωτέραν ὁδὸν διὰ μέσου τῆς ἐκτιθειμένης εἰς τὰς ἐχθρικὰς βολὰς κοιλάδος τοῦ Ρεβενίου, ἐδέχθη μετά τινων ἀπωλειῶν τὴν προσβολὴν τῶν τηλεβόλων τῆς Βίγλας· ἀλλὰ προφθάσας ὁ λόχος νὰ ταχθῇ ἀκροβολιστικῶς καὶ νὰ ἀποκρυβῇ ὄπισθεν τῶν πλαγίων ὑψωμάτων, ἀπέφυγε σημαντικωτέρας ἀπωλείας καὶ κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ οὕτω εἰς τὴν ἀντίπεραν πλευρὰν τῆς κοιλάδος ἵνα ἐνισχύσῃ τὰς ἐκεῖ ἀπειλουμένας ἡμετέρας πεζικὰς δυνάμεις.

Ἀπὸ πρωίας τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Μέραρχος Γ. Μαυρομιχάλης μετὰ τῶν ἀξίων συναγωνιστῶν του Κ. Σμολένσκη, ταξιάρχου, καὶ Γιαννηκώστα, συνταγματάρχου, ἔχοντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ὀκτὼ ἱππεῖς εἶχον μεταβῆ πρὸς κατόπτευσιν εἰς τὸν ἡμέτερον σταθμὸν τοῦ Ρεβενίου, ὅπου ἐδέξαντο ἤδη εὐστόχους ἀλλ' ἀβλαβεῖς εὐτυχῶς βολὰς ἐκ τῶν πυροβολείων τῆς Βίγλας.

Συγχρόνως οἱ Τοῦρκοι, ἐπωφελούμενοι τῶν πολυαριθμοτέρων δυνάμεών των πρὸς ἐνέργειαν ἀντιπερισπαστικῶν ἐκείποτε ἐπιχειρήσεων, ἐνήργουν ἤδη ἐπίθεσιν πρὸς τὸ Λατόμ, ἐντεῦθεν τοῦ Μπογαζίου-Τυρνάβου διὰ τριῶν ταγμάτων ἐκ δισχιλίων καὶ πεντακοσίων ἀνδρῶν ὑποστηριζομένων καὶ διὰ τῶν βολιδοφόρων ὀβίδων τῆς Βίγλας. Ἐκεῖ ἐμάχοντο δύο μόνον λόχοι τοῦ 8 συντάγματος καὶ βεβαίως δὲ θ' ἀντεῖχον ἐπὶ μακρὸν ἂν ὁ Γιαννηκώστας δὲν ἔσπευδεν ἐγκαίρως νὰ ἐνισχύσῃ τὴν ἀπειλουμένην θέσιν διὰ δύο κατ' ἀρχὰς λόχων ὑπὸ τοὺς λοχαγοὺς Κατσάκον καὶ Θεοφιλόπουλον καὶ δύο ἔτι κατόπιν ὑπὸ τοὺς λοχαγοὺς Κωνσταντάκην καὶ Σταματόπουλον. Ἡ σύγκρουσις ἐπῆλθε σφοδροτάτη διαρκέσασα πείσμων ἐπὶ δύο ὁλοκλήρους ὥρας, μεθ' ἃς οἱ Τοῦρκοι ἠναγκάσθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν πᾶσαν ἰδέαν ἐκτοπίσεως τῶν ἡμετέρων καὶ νὰ τραπῶσι μετὰ πολλῶν ζημιῶν πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος, καταδιωχθέντες μέχρις ἀποστάσεως 600 μέτρων· συγχρόνως δὲ ὁ λοχαγὸς Χάρων προελάσας κάτωθεν τοῦ Προφήτου Ἠλία, μέχρι 1500 μέτρων, κατέλαβε τὸ μοναστήριον «Παναγιὰ Τζούμα» κάτωθεν τοῦ σταθμοῦ Ἀσπρόχωμα. Περὶ δὲ τὴν 11 εἶχε σιγήσει ἐπίσης καὶ ἡ Βίγλα.

Μετὰ μεσημβρίαν ἡ μάχη ἐπανελήφθη μὲ ὅμοια ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἀποτελέσματα. Ἡ ταξιαρχία Σμολένσκη, προελάσασα ἔτι πέραν ἐν τῷ ὀθωμανικῷ ἐδάφει, κατέλαβε τὸν σταθμὸν Δαμασίου καὶ ἤρξατο προσβάλλουσα αὐτὸ τὸ Δαμάσι, καταλαβοῦσα συγχρόνως καὶ ἕτερον δισχίλια μέτρα ἀπέχοντα τῆς μεθοριακῆς γραμμῆς σταθμόν. Οὕτω δέ, μέχρι τῆς 9 ἑσπερινῆς ὥρας, ὅτε κατέπαυσεν ἀμφοτέρωθεν τὸ πῦρ, ἡ ἄμυνα τοῦ Ρεβενίου διεξήχθη νικηφόρως ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων, ἂν δ' ἐπεχειρεῖτο δι' ἐπαρκῶν πεζικῶν δυνάμεων — αἵτινες ὅμως ἔλειπον δυστυχῶς — μία κατὰ τῆς Βίγλας ἔφοδος, ἡ προέλασις τοῦ στρατοῦ μας θὰ ἦτο ἐξησφαλισμένη διὰ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ ἐσκέπτετο σοβαρώτερον περὶ τῆς μελετηθείσης ἤδη ὑποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ του εἰς τὴν δευτέραν αὐτοῦ γραμμήν, ἅμα ὡς ἤρξατο ἀπελπιζόμενοο περὶ τοῦ εὐχεροῦς τῆς παραβιάσεως τῆς μεθορίου, ἥτις ἐντούτοις πολὺ ἐμειονέκτει, ὡς εἴπομεν, διὰ τοὺς καὶ κατ' ἀριθμὸν καὶ κατὰ δύναμιν πυροβολικοῦ ἀσθενεστέρους Ἕλληνας·

Ἐν τῷ μεταξὺ τὸ Ἐπιτελεῖον εἶχε διατάξει νὰ ἐνισχυθῶσι τὰ μεταξὺ Τυρνάβου καὶ Λαρίσσης εὑρισκόμενα Δένδρα, χωρίον μετά τινων χαρακωμάτων, φόβῳ τῆς ἐκεῖθεν προελάσεως τῶν Τούρκων, ἂν κατήρχοντο ἀπὸ Τυρνάβου διὰ τοῦ αὐχένος τῆς Μελούνας, ἐκτοπίζοντες τοὺς ἐν Δρεπάνι-Δελέρια-Μπογάζι ἡμετέρους,— καὶ συνάμα διετάσσετο ὁ ἐν Τυρνάβῳ στρατὸς νὰ ἐνθαρρύνῃ τοὺς εὐθὺς ἀπὸ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς Μελούνας τεθορυβημένους κατοίκους. Μόλις εἶχον κατανθάσει αἱ πρῶται εἰδήσεις τῆς σφοδρᾶς ἐν Μελούνᾳ ἐπιθέσεως τῶν Τούρκων, οἱ Τυρναβῖται ἀνήσυχοι διεσπάρησαν εἰς τὰς ὁδοὺς διερωτῶντες ἀλλήλους καὶ ἀναμένοντες ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὸ τέρμα τῆς συγκροτουμένης μάχης, ἵνα κανονίσουν τὴν ἰδίαν των πορείαν· ἄλλοι δὲ μᾶλλον ἀδημονοῦντες καὶ μᾶλλον θαρραλέοι, ἔσπευδον ἔφιπποι ἢ πεζοὶ πρὸς τὰ ἐγγυτέρω τῇ ὀροθετικῇ γραμμῇ ὑψώματα, καὶ ἐνέμενον ἐκεῖ νήστεις καὶ διψαλέοι ἵνα ἰδίοις ὄμμασιν ἀντιληφθῶσι τῆς μάχης τὴν ἔκβασιν, κ' ἐφρικίων εἰς ἕκαστον μεμακρυσμένον βόμβον τηλεβόλου ὃν ὁ ἄνεμος ὡς κυμάτισμα μεμακρυσμένου κεραυνοῦ ἔφερε μέχρις αὐτῶν ἐξ ἄλλων, μακρυνῶν, σημείων τῆς γραμμῆς, καὶ αἱ γυναῖκες εἰς τὰς θύρας τῶν οἰκιῶν των ἢ καὶ εἰς τὰς ὁδοὺς ἀκόμη ἀνέμενον μετ' ἀγωνίας τὴν ἐπάνοδον τῶν ἀνδρῶν, τῶν προσκόπων τούτων τῆς ἐλπίδος ἢ τῆς ἀπογνώσεώς των.

Τέλος, μακρόθεν διακρίνεται κονιορτός· οἱ πολῖται τοῦ Τυρνάβου ἐπιστρέφουν ἐκ τῶν προσμεθορίων ὑψωμάτων. Εἶχε γνωσθῆ ἡ ἀπὸ τῶν σημείων ἐκείνων ὑποχώρησις τῶν ἡμετέρων· ὡς πλήμμυρα ἀκατάσχετος διαχεῖται εἰς τὰ πνεύματα τῶν Τυρναβιτῶν ὁ πανικός. Ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται θέλουν νὰ ἐξηγήσουν αὐτοῖς τὰ συμβάντα, νὰ τοῖς ὑποδείξουν ὅτι ἡ πόλις των οὐδένα διέτρεχε κίνδυνον, ὅτι ὁ στρατὸς εἶχεν ἀποκρούσει κατωτέρω τὸν ἐχθρόν, ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ φύγουν καὶ ὅτι αὐτοὶ θὰ προήσπιζον τὴν ζωὴν καὶ τὴν περιουσίαν των, ἂν ποτε οἱ Τοῦρκοι προήλαυνον μέχρις ἐκεῖ.... Ἀλλ' αὐτὰ εἶναι φωναὶ εἰς ὦτα μὴ ἀκουόντων· ὁ πανικὸς δεσπόζει πάσης σκέψεως· εἶναι ἀνώτερος πάσης λογικῆς. Καὶ οἱ Τυρναβῖται φεύγουν. Φεύγουν ἀναμίξ, πρὸς τὴν Λάρισσαν, ἀγνοοῦντες διατί, ἀγνοοῦντες ποῦ,.... ἄνδρες, γυναῖκες, γέροντες μόλις δυνάμενοι νὰ βαδίζουν, γραῖαι πίπτουσαι καθ' ὁδόν, παιδάκια κλαίοντα, ζῷα φορτηγά, ζῷα οἰκιακὰ ἐπτοημένα, κύνες γαυγίζοντες, ἁμάξια κατάφορτα ἐπίπλων, σκευῶν, παίδων, ὅλα ἀναμίξ, ἐν ἀκαταστασίᾳ ἣν θὰ ἐζήλευε καὶ ἡ μετοικεσία τῆς Βαβυλῶνος.... Καὶ βαίνει ὁμοῦ ὁλόκληρος ἐκεῖνος ὁ συρφετός, ὁ πολύχρους, ὁ πολύμορφος, ὁ συμπεφυρμένος, ὁ ἐπτοημένος, πρὸς τὰ Δένδρα, πρὸς τὴν Γιάννουλην, πρὸς τὴν Λάρισσαν...., ἐνῷ οἱ τελευταῖοι τῆς ἡμέρας ἐκείνης κανονιοβολισμοὶ τοὺς προπέμπουν ἀπὸ τὸ Μπογάζι τοῦ Τυρνάβου καὶ νέον ἐνσπείρουν τρόμον εἰς τὰ γυναικόπαιδα.

Ἐνύκτωσεν. Οἱ Τυρναβῖται φεύγουν ἀκόμη. Ἡ πόλις ἐκενώθη. Ἐδῶ ἐκεῖ, εἰς τὰς ὁδοὺς διακρίνονται σκιαὶ ἀξιωματικῶν καὶ στρατιωτῶν· εἰς μερικὰ καφενεῖα λάμπει ἀμυδρὸν φῶς. Μερικοὶ πολῖται σπεύδουν νὰ λάβουν θέσιν διὰ τὴν

φρουρὰν τῆς πόλεως ἣν εἶχον ἀναλάβει. Παράθυρα καὶ θύραι τῶν οἰκιῶν εἶναι ἀνοικτά. Ἀπὸ πολλὰ κρέμανται λησμονηθέντα ἀσπρόρρουχα, σκεπάσματα, ἐνδύματα· εἰς πολλὰς ὁδοὺς κεῖνται κατεσπαρμένα ἔπιπλα, σκεύη, ἐνδύματα, κειμήλια ἴσως.... Καὶ ὅλα ταῦτα ἄνευ οὐδενὸς λόγου. Ἆ, οἱ Τυρναβῖται προέτρεξαν πολὺ τῶν περιστάσεων!

Εἶναι γνωστὴ ἤδη τοῖς ἡμετέροις ἀναγνώσταις ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ Γκριτζόβαλι ὑπὸ τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων καὶ ἡ συγκέντρωσις αὐτῶν εἰς Μάτι. Ἐκ τοῦ γεγονότος τούτου ἐπῆλθε, φυσικά, ποιά τις ἀποθάρρυνσις καὶ ἀποσύνθεσις εἰς τὰ ἡμέτερα τάγματα, διό, μετὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο, ὁ Διάδοχος μετέβη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς θέσιν Δένδρα, ἔνθα ἔδωκεν ὁ ἴδιος τὰς δεούσας διαταγὰς πρὸς τὸν ἐκεῖ διαμένοντα στρατόν. Εἶτα δ' ἀπηύθυνε τὴν ἑπομένην προσφώνησιν, ἀφοῦ προηγουμένως ἐπεθεώρησε τὸν στρατὸν ἔφιππος:

«Ἀξιωματικοί, ὑπαξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται,

«Εἶμαι πεπεισμένος ὅτι ἐκεῖ ποῦ θὰ ὁδηγηθῆτε θέλετε ἐπιτελέσει μέχρις ἐσχάτων τὸ πρὸς τὴν Πατρίδα καθῆκόν σας, ἀποδεικνύοντες διὰ τῶν ἔργων σας ὅτι μικρὰ καὶ ἀσήμαντα ἀτυχήματα, οὐδεμίαν ἔχοντα ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς γενικῆς καταστάσεως, δὲν δύνανται νὰ σᾶς πτοήσουν. Μαχόμενοι ὑπὲρ τῆς Πατρίδος, μόνον τὸν Θεὸν πρέπει νὰ φοβῆσθε καὶ οὐδένα ἄλλον. Εἶμαι εὐτυχὴς ἀπευθύνων πρὸς ὑμᾶς τὰς λέξεις ταύτας, αἵτινες συνέπεσε νὰ φέρετε τὸ ὄνομά μου ἐπὶ τῶν ἐπωμίδων σας».

Τοὺς λόγους τούτους τοῦ Διαδόχου ὑπεδέχθησαν οἱ στρατιῶται μετὰ ζωηροτάτων ζητωκραυγῶν. Κατόπιν συνώδευσε τὸν ἐκεῖ στρατόν, ὅστις ἀπετελεῖτο ἐκ δύο πεζικῶν συνταγμάτων, μέχρι Μπογαζίου.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 9 Ἀπριλίου, ὅτε δωδεκακισχίλιοι Τοῦρκοι μετὰ πυροβολικοῦ καὶ ἱππικοῦ κατῆλθον ἀπὸ Μελούνας καὶ κατέλαβον τὴν Λυγαριὰν καὶ τὸ Καρατσόλ, ἀπεκρούετο δὲ ἡ ἐκεῖθεν ἐπίθεσίς των καὶ ἀνέμενον ἐπικουρίας ἵνα ἐπαναλάβωσιν αὐτήν, εἰς τὸ Ρεβένι ἐπανελήφθη ἡ μονομαχία τοῦ πυροβολικοῦ μ' ἐπιζήμια διὰ τὸν ἐχθρὸν ἀποτελέσματα. Ἐπίσης πεζικαὶ τούτου ἐπιθέσεις ἀπεκρούσθησαν μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν. Τοσαύτη δὲ ἦτο ἡ φθορὰ ἣν ὑπέστησαν, ὥστε ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἐζήτησε δίωρον ἀνακωχὴν πρὸς περισυλλογὴν κ' ἐνταφιασμὸν τῶν πτωμάτων· ὁ Σμολένσκης ὅμως ὑποπτευθεὶς ὕπουλα σχέδια, ἠρνήθη νὰ τῷ παράσχῃ ταύτην καὶ ἡ μάχη ἐσυνεχίσθη μέχρις ἑσπέρας, ὅτε οἱ ἡμέτεροι προσποιηθέντες πλαστὴν ὑποχώρησιν, προσείλκυσαν τοὺς ἐχθροὺς εἰς κατάλληλον θέσιν καὶ τότε ἀπεδίωξαν αὐτοὺς τελείως διὰ σφοδρᾶς ἐπιθέσεως πεζικοῦ καὶ πυροβολικοῦ. Οὕτω, ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἀπέβαλλεν ἤδη πᾶσαν ἐλπίδα εἰσβολῆς καὶ διὰ τοῦ σημείου τούτου.

Οὕτω ἐπερατοῦντο αἱ ἐν Ρεβενίῳ προσπάθειαι τῶν Τούρκων καὶ ἡ δρᾶσις μετετοπίζετο ἤδη εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς γραμμῆς, εἰς τὸ Μάτι. Ἀλλ' αἱ βραδύτητες καὶ αἱ ἀποτυχίαι αὗται ἔσχον ἄμεσον τὸν ἀντίκτυπον ἐν Κωνσταντινουπόλει. Ὁ Ἐτὲμ ἤρχισε νὰ κλονίζεται τῆς θέσεώς του καὶ σκέψεις ἐν τῷ Γιλδὶζ Κιόσκ

ἤρχισαν νὰ γίνωνται περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ, ἐνδεικνυμένου μάλιστα ὡς διαδόχου του, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τοῦ ἡρωικοῦ ἡττημένου τῆς Πλεύνας Γαζῆ Ὀσμὰν πασσᾶ. Ὁ Ἐτὲμ λοιπὸν ὤφειλε νὰ ἐπιτύχῃ ἐντὸς ἐλαχίστου χρόνου ἵνα μὴ ἀπὸ τῆς ἐλπιζομένης δόξης μεταπέσῃ εἰς τὴν ἐσχάτην ἀφάνειαν καὶ τοὺς πάντοτε συμπαρομαρτοῦντας ταύτῃ ἐν Τουρκίᾳ κινδύνους.

Συγχρόνως ὅμως οἱ ἡμέτεροι μαχηταὶ εἶχον φοβερῶς ἐξαντληθῆ, οὔτε ἀντικαθιστάμενοι μετὰ τόσους συνεχεῖς ἀγῶνας, οὔτε ἐπαρκῶς ἐνισχυόμενοι. Ὁ βουλευτὴς Γ. Φιλάρετος εὑρισκόμενος ἤδη ἐν Θεσσαλίᾳ ἐτηλεγράφει πρὸς τὴν κυβέρνησιν τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην κατάστασιν τοῦ στρατοῦ καὶ ὑπεδείκνυε τὴν ἀνάγκην τῆς ἐσπευσμένης ἀποστολῆς ὅλων τῶν διαθεσίμων ἀνδρῶν. Ἐπίσης δὲ οἱ ἐκεῖ παρευρισκόμενοι βουλευταὶ Δ. Ράλλης, Κ. Βιλλίνης, Δ. Πιπινόπουλος καὶ Ἰω. Παπαδόπουλος, ἀπηύθυνον ἐκ Λαρίσσης πρὸς τὸν Πρωθυπουργὸν Θ. Δηλιγιάννην τὴν 9 Ἀπριλίου τὸ ἑξῆς τηλεγράφημα :

«Κατὰ τὴν γνώμην ἀρίστων ἀξιωματικῶν, rien de compromis. Αἱ καταληφθεῖσαι ὑπὸ τῶν Τούρκων θέσεις δευτερευούσης σημασίας. Τὸ ὁριστικὸν σχέδιον τῶν Τούρκων δὲν ἐξεδηλώθη, πᾶσαι δὲ αἱ μέχρι τοῦδε κινήσεις αὐτῶν ἀπέβλεπον εἰς κατοπτεύσεις στρατοῦ. Ἠθικὸν ἡμετέρου στρατοῦ ἄριστον. Καταπονοῦνται ὅμως οἱ ἄνδρες μὴ ἀντικαθιστάμενοι, καὶ ἀνάγκη ἀποστολῆς πάσης διαθεσίμου δυνάμεως».

Καὶ γίγαντες ἂν ἦσαν οἱ στρατιῶταί μας δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀνθέξουν μὲ τόσας κακουχίας, μὲ ἔλλειψιν καὶ τροφῆς ἔτι καὶ ὕδατος ἐπαρκοῦς, εἰς τόσῳ πολλαπλᾶς καὶ λυσσώδεις ἐπιθέσεις κατὰ πολὺ ἰσχυροτέρου ἐχθροῦ. Καὶ ὅμως ἡ ὄντως θαυμαστὴ ἐκείνη ἄμυνα, καθ' ἣν οἱ ὁπλῖταί μας ἐμάχοντο ᾄδοντες καὶ σκώπτοντες τὸν ἐχθρόν, καὶ προήλαυνον μὲ τὰ ὅπλα καὶ τὰ πιλίκια ἐστεμμένα δι' ἀνθέων τοῦ ἀγροῦ, ἡ ἡρωικὴ ἐκείνη ἀντίστασις θὰ ἠδύνατο νὰ μετατραπῇ εἰς νικηφόρον ἐπίθεσιν, ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐνισχυθῇ τῆς Θεσσαλίας ὁ στρατὸς κατὰ εἰκοσακισχιλίους ἔτι ἄνδρας καὶ ἂν τοῖς ἐστέλλοντο τοπομαχικά τινα πυροβόλα εἰς τὰ ἐπικαιρότερα σημεῖα τῆς τουρκικῆς ὀχυρώσεως. Ἀλλὰ μήτε τὸ ἓν συνέβη μήτε τὸ ἕτερον.

Μόνον συγχαρητήρια ἀπέστελλεν ἡ Κυβέρνησις ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τοὺς σωματάρχας ὅταν ἐμάνθανε τὴν ριψοκίνδυνον ἀνάμιξιν αὐτῶν ἐν ταῖς γραμμαῖς τῶν μαχομένων ἀνδρῶν καὶ ὑπὸ τὴν φοβερὰν ἀπειλὴν τῶν τουρκικῶν ὀβίδων. Ἰδοὺ ἐπὶ λέξει τί διελάμβανε τὸ τηλεγράφημα, ὅπερ ἀπέστειλεν ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης πρὸς τοὺς Γ. Μαυρομιχάλην, Κ. Σμολένσκην καὶ Ἰ. Δημόπουλον :

«Συγχαίρω ὑμᾶς ἐν ὀνόματι Κυβερνήσεως. Πρὸς Θεοῦ φείδεσθε τῆς ζωῆς σας, διότι ἡ Πατρὶς ἔχει ἀνάγκην ὑμῶν».

Καὶ ὅμως τὸ Ρεβένι ἐκρατήθη, καὶ ἔπρεπε πάσῃ θυσίᾳ νὰ κρατηθῇ, διότι τούτου πίπτοντος, αἱ ἡμέτεραι δυνάμεις θὰ διεσπῶντο εἰς δύο, καθισταμένης ἀδυνάτου πλέον τῆς συνεννοήσεως μεταξὺ τοῦ στρατοῦ τῆς Λαρίσσης καὶ τοῦ τῶν Τρικκά-

λων ὡς καὶ τῆς συμπράξεως αὐτῶν, καίτοι ἡ πτῶσις μόνον τοῦ Ρεβενίου δὲν θὰ ἦτο ἱκανὴ νὰ ἐπιφέρῃ καταστροφήν, καθόσον οἱ ἡμέτεροι, ἂν ὑπεχώρουν ἐξ αὐτοῦ, θὰ διήρχοντο κατ' ἀνάγκην τὴν μικρὰν κοιλάδα καὶ θὰ ἔκλειον εἶτα τὸν δρόμον τῶν Τούρκων πρὸς τὴν Λάρισσαν καταλαμβάνοντες τὰς μόνας ἐντεῦθεν διόδους, ἤτοι τὰ προμνησθέντα στενὰ τῆς Γούνιτσας καὶ τοῦ Κουτσόχερου. Ἀλλ' ἡ ἡμετέρα ἐκ Ρεβενίου ὑποχώρησις θὰ εἶχεν ἄλλας συνεπείας· τὰ ἐν Μπογαζίῳ στρατεύματά μας δὲν θὰ ἠδύναντο πλέον νὰ κρατηθῶσιν, ἀπειλούμενα διὰ πλευρικῆς προσβολῆς, ὅταν μάλιστα, ἡ ἐκ τῆς Μελούνας, Χασὰν Μελούνας, Λυγαριᾶς καὶ Γκριτζόβαλι προέλασις τῶν Τούρκων εἶχεν ἐξαναγκάσει τὴν ταξιαρχίαν Μαστραπᾶ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὸ Μάτι καὶ ν' ἀντιτάξῃ ἐκεῖ τὴν ἐσχάτην ἄμυναν, ἔχουσα τὰ νῶτα ἐστραμμένα πρὸς τὸν Τύρναβον, ὁπόθεν θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστηριχθῇ ἐν ἀνάγκῃ καὶ νὰ ἐνισχυθῇ ἐγκαίρως ὑπὸ τῆς ταξιαρχίας Δημοπούλου· συνεπῶς δὲ τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἐπέβαλλε τὴν γενικὴν ἀφ' ὅλης τῆς λοιπῆς γραμμῆς ὑποχώρησιν, ὅπερ καὶ ἐπεδίωκε πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ περὶ εἰσβολῆς σχεδίου του ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς.

Καὶ εἰς ἄλλα ὅμως τῆς Γραμμῆς σημεῖα διεξάγεται κρατερὸς ὁ ἀγών.

Παρακολουθήσωμεν αὐτόν.

Ἐνθυμεῖται ὁ ἀναγνώστης ὁποῖαι ὑπῆρξαν αἱ πρῶται,— ἀνεπίσημοι καὶ ἐπίσημοι,— ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ ἐν Νεζερῷ - Ἀναλήψει καὶ τίς ἡ ἔκβασις αὐτῶν. Τόρα ἡ μάχη ἐπαναλαμβάνεται ἐνταῦθα σφοδροτάτη. Τὴν τοπογραφικὴν τῆς περιοχῆς ταύτης περιγραφὴν ἐδώκαμεν ἤδη ἐν καιρῷ.

Σῶμα ἐχθρικόν, ἐκ δισχιλίων κατ' ἀρχὰς ἀνδρῶν ἀποτελούμενον, εἶχεν ἐπιτεθῇ πειραθὲν νὰ ἐκτοπίσῃ τοὺς ἡμετέρους ἀπὸ τῆς καταληφθείσης ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὰς πρώτας συμπλοκὰς «Ἄνω Ἀναλήψεως», ἀλλὰ τοῦ τε πυροβολικοῦ καὶ τοῦ πεζικοῦ μας τὸ εὔστοχον πῦρ ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ἐπανειλημμένας ὑποχωρήσεις, ἀποκρουσθεισῶν καὶ τῶν ἑπτὰ ἐν ὅλῳ ἐπιθέσεών των καθ' ἃς ἀφῆκαν ἐπὶ τοῦ αἱματοβαφοῦς πεδίου πλείονας τῶν διακοσίων νεκρῶν καὶ πολλοὺς τραυματίας, ἐνῷ τῶν ἀμυνομένων ἡμετέρων αἱ ἀπώλειαι συνεποσώθησαν εἰς 20 νεκροὺς καὶ 60 τραυματίας. Συγχρόνως αἱ ἀπὸ Νεζεροῦ μέχρι Ρεβενίου φρουραὶ εἶχον συμπλακῆ, ὡς γνωρίζομεν, καὶ οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἀποκρουσθῆ καθ' ἅπασαν τὴν γραμμήν, τῶν φονικωτάτων συμπλοκῶν διεξαχθεισῶν κυρίως εἰς τοὺς σταθμοὺς Δύο Δένδρα καὶ Αἰάκου Ταμπούρια.

Κατάκοποι οἱ στρατιῶται μας καὶ πλήρεις στερήσεων ἐπανέλαβον τὴν μάχην κατὰ τὴν 7 Ἀπριλίου. Εἰς τὰς 6 παρὰ 1)4 τῆς πρωίας τὸ πυροβολικόν μας ἄρχεται τοῦ πυρὸς κατὰ τοῦ ἀντικρὺ σταθμοῦ καὶ στρατῶνος Μαρκέζι ἀπὸ τοῦ λόφου τῆς Ἀναλήψεως, ἐκτοπίζεται δὲ ἐκ τῶν χαρακωμάτων του ὁ ἐχθρὸς καὶ διασκορπᾶται αὐθωρεὶ ὑπὸ τοὺς ἀλαλαγμοὺς τῶν εὐζώνων. Εἰς τὰς 8 1)2 τῆς πρωίας τρεῖς πυραὶ ἐκ τοῦ μέρους τῶν Τούρκων δίδουν τὸ σύνθημα τῆς ἐπιθέσεως· ἀποπειρῶνται ἔφοδον ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πυκνοῦ πυρὸς τῶν στηριγ-

μάτων των, ἀλλ' ἐντὸς δύο ὡρῶν διασπῶνται, συντρίβονται καὶ ὑποχωροῦσιν ὑπὸ τὸ εὔστοχον πῦρ τῶν τηλεβόλων μας. Τὸ πῦρ ἤδη ἐπεκτείνεται καὶ δυσμικῶς τῆς «Ἀναλήψεως». Εἰς Δύο Δένδρα τριακοντὰς εὐζώνων κατορθοῦσι νὰ ματαιώσουν τὸ πῦρ δύο τουρκικῶν τηλεβόλων καὶ ν' ἀποκρούσουν ἅμα τὴν κατὰ τῆς Ραψανόστρατας ἐπίθεσιν τοῦ ἐχθροῦ, μόλις δ' ἔλαβον ἐπικουρίαν, ἐπιτίθενται καὶ πολιορκοῦσι τοὺς ἐν τῷ σταθμῷ τριάκοντα Τούρκους,μὴ θελήσαντας νὰ παραδοθῶσι, καί, τὸ πῦρ καὶ αἱ ἔφοδοι, πυκναί, ἀκατάσχετοι, φονικαί, ἐξακολουθοῦσι καθ' ὅλην τὴν νύκτα.

Ἀπὸ τῆς 4 πρωινῆς ὥρας τῆς ἐπιούσης ἐπαναλαμβάνεται τὸ κατὰ τοῦ «Μαρκέζι» πῦρ τοῦ πυροβολικοῦ μας· ἐρειποῦται τὸ κτίριον τοῦ σταθμοῦ, ἀλλὰ ἀντέχουν ἔτι τὰ ὀχυρώματά του, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ὀχυροῦνται ἀνθιστάμενοι σθεναρῶς οἱ Τοῦρκοι, ὡς καὶ ἐν Ραψανόστρατᾳ. Ἀσθενήσαντος δ' αἴφνης ἐκ τῶν κακουχιῶν τοῦ συνταγματάρχου Λούρου, ἀναλαμβάνει ἀντ' αὐτοῦ τὴν διοίκησιν ὁ ταγματάρχης Ἀντζουλῖνος. Διμοιρία ἤδη εὐζώνων καὶ ἀνδρῶν τοῦ μηχανικοῦ, ὑποστηριζομένη ἀπ' εὐθείας καὶ πλευρικῶς ὑπὸ τῶν δύο πυροβόλων τοῦ Τουρνάκη ἐκ τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἔναντι τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ «Καραβίδα» καὶ ὑπὸ τῶν τῆς Ἀναλήψεως,— πειρᾶται νὰ καταλάβῃ τοὺς ἀνθισταμένους ἔτι σταθμούς. Οὕτω μετὰ τρίωρον κανονιοβολισμόν, προχωροῦσιν οἱ ἄνδρες τοῦ μηχανικοῦ καὶ ἐγείρουν τ' ἀναγκαῖα προχώματα, μεθ' ὃ ἡ διμοιρία ἐπιτίθεται, ἐκτοπίζει καὶ τρέπει εἰς φυγὴν τὸν ἐχθρόν· ἐκτελεῖται ἤδη τελικὴ ἔφοδος μὲ τὴν λόγχην ἐφ' ὅπλου καὶ οἱ ἡμέτεροι καταλαμβάνουν τὸν σταθμὸν «Μαρκέζι», ἐνῷ βροντᾷ ἀκόμη τὸ τηλεβόλον ἐκ τῆς κορυφῆς τῆς «Ἀναλήψεως». Ἐφόδια, τρόφιμα, νεκροὶ καὶ τραυματίαι ἐγκαταλείπονται πολυάριθμοι ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· συλλαμβάνονται καί τινες αἰχμάλωτοι, ἐν οἷς καὶ εἷς τοῦρκος λοχαγός.

Ὁ λοχαγὸς οὗτος, Μουσταφᾶς Μεϊμὲτ καλούμενος, συνελήφθη ὑπὸ τὰς ἀκολούθους περιστάσεις. Οὗτος ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς 400 νιζάμιδων, οὐδεμίαν δὲ εἶχε διαταγὴν ὅπως προσβάλῃ τοὺς ἰδικούς μας, ὅτε ἀφικνεῖται εἰς ταγματάρχης Τοῦρκος μετὰ 500 νιζάμιδων καὶ καταλαμβάνει τὸν ἀπέναντι τοῦ ἑλληνικοῦ σταθμοῦ Μπαϊρακτάρη τουρκικὸν καὶ τὴν 3ην ὥραν τῆς πρωίας ἄρχεται πυροβολῶν κατὰ τοῦ ἑλληνικοῦ σταθμοῦ.

Οἱ ἡμέτεροι ἀπήντησαν τότε διὰ σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ὡρῶν ἔπαθον πανωλεθρίαν οἱ Τοῦρκοι. Ἐφονεύθησαν ὁ ταγματάρχης, δύο λοχαγοὶ καὶ 100 στρατιῶται,ἐπληγώθησαν δύο ἀνθυπολοχαγοί,οἱ δὲ λοιποὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Οἱ στρατιῶται τοῦ Μουσταφᾶ Μεϊμὲτ βλέποντες τὴν ἧτταν τῶν ἄλλων ἤρχισαν νὰ φεύγουν καὶ ἐκεῖνοι, οὕτω δὲ ἔμεινε μὲ 40 μόνον στρατιώτας. Ὁ Μουσταφᾶς Μεϊμὲτ ἐμάχετο ἀπεγνωσμένως μὲ τοὺς ἐναπομείναντας 40 στρατιώτας του ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας,ὁπότε τὸν ἐγκατέλειψαν καὶ ἄλλοι 20, ἔμεινε δὲ μόνον μὲ 20. Τέλος ἐφονεύθησαν πάντες ὑπὸ τῶν βροχηδὸν πιπτουσῶν ἑλληνικῶν σφαιρῶν κατὰ τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ καὶ ἔμεινε μόνος ὁ Μουσταφᾶς.

Τότε πλέον ἠναγκάσθη νὰ ἐξαγάγῃ ἀπὸ τὸ παράθυρον τοῦ σταθμοῦ ἐν ἄσπρο χαρτὶ ἐν ἐλλείψει σημαίας ὡς σημεῖον παραδόσεως. Εἷς στρατιώτης ἐκ τῶν ἡμετέρων ἔσπευσε καὶ τὸν συνέλαβεν.

Ὁ Τουρνάκης τοποθετεῖ ἤδη τὰ πυροβόλα του ἐπὶ τοῦ καταληφθέντος σταθμοῦ, ἐνῷ τὰ τῆς Ἀναλήψεως διευθύνει ὁ λοχαγὸς Σπινέλης μετὰ τοῦ Μπουκλάκου καὶ Κοτσελοπούλου, ὅτε, περὶ τὴν 2 μ. μ., σῶμα τουρκικοῦ στρατοῦ μετὰ πολυαρίθμων ζώων διακρίνεται προελαῦνον ἐκ Καρυᾶς διὰ τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Ὀλύμπου. Μόλις φθάνουν εἰς ἀπόστασιν διχιλίων μέτρων, διατάσσεται πῦρ καὶ ὁ ἐχθρὸς διασκορπίζεται καὶ τρέπεται φεύγων πρὸς τὴν Καρυάν.

Ἐπὶ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν τἀντίπαλα στρατόπεδα ἔμειναν ἀδρανῆ, ὅτε αἴφνης οἱ ἡμέτεροι εἶδον ἑαυτοὺς βαλλομένους ἀπὸ Καρυᾶς, ἤτοι ἐξ ἀποστάσεως 5 1)2 χιλιομέτρων, διὰ τηλεβόλων τοπομαχικῶν μεγάλης ὁλκῆς, εἰς τὰ ὁποῖα ἠδυνάτουν ν' ἀπαντήσουν τὰ ἑλληνικά, καὶ τὸν στρατὸν ἀρχίζει νὰ καταλαμβάνῃ δυσθυμία, βλέποντα ὅτι ὁ ἐκεῖσε διοικητὴς τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων Χαμδῆ πασσᾶς ἠννόει νὰ τὸν καταβάλῃ καὶ τὸν συντρίψῃ χωρὶς νὰ δύναται ν' ἀντιστῇ.

Ριζᾶ πασσᾶς ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Οἱ ἀξιωματικοί μας βάλλουν ἐντούτοις ἵνα ἀποτρέψουν τὴν αὔξουσαν ἤδη ἀπελπισίαν τῶν στρατιωτῶν. Ψῦχος ἅμα δριμύ, βροχὴ καὶ ἄνεμος ἰσχυρὸς διασείουσι νομίζεις τὰς κορυφὰς ἐκείνας, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς ἀνασυνταχθεὶς ἤδη προχωρεῖ εἰς φάλαγγας ἐκ 4,500 ἀνδρῶν κατὰ τῶν ἀσθενῶς φρουρουμένων Δύο Δένδρων ὑπεράνω τῶν σταθμῶν «Κλέφτ Γεντίκ» καὶ «Ραψανόστρατα», ὅπως καταλαμβάνων αὐτὰ ἀποκόψῃ τὸ ἀριστερὸν τῆς ἡμετέρας ἀμύνης. Στέλλεται τότε πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπειλουμένης θέσεως ἓν πυροβόλον, ἀλλὰ σιγᾷ εὐθὺς μετὰ τὰς πρώτας βολάς του ὑπὸ τὸ πῦρ τοῦ ἐκ μείζονος ἀποστάσεως κτυπῶντος τουρκικοῦ πυροβολικοῦ. Οἱ Τοῦρκοι θρασύνονται καὶ ἐπιπίπτουν λυσσωδῶς κατὰ τῶν ἀποτεθαρρημένων ἤδη ἡμετέρων, ἐνῷ διπλᾶ πυροβόλα βάλλουν, τὰ μὲν κατὰ τῶν Δύο Δένδρων ὑποστηρίζοντα τὴν ἔφοδον, τὰ δὲ κατὰ τῆς Ἀναλήψεως, ἀπασχολοῦντα τοὺς ἐκεῖ ἡμετέρους.

Συμπλέκονται κρατερῶς ἤδη ἐπὶ τῶν Δύο Δένδρων. Οἱ εὐάριθμοι Ἕλληνες ἀποκρούουν δεκατιζόμενοι καὶ δεκατίζοντες τὰς φάλαγγας τοῦ Χαμδῆ πασσᾶ, ἀλλὰ

Διαδηλωσις ἐφέδρων χωρικῶν ἐν Ἀθήναις μετὰ τὰς πρώτας ἐν τοῖς συνόροις μάχας.

τέλος καταβάλλονται ὑπὸ τοῦ ἀριθμοῦ, συντρίβονται ὑπὸ τῶν εὐστόχων ὀβιδῶν τοῦ ἐχθροῦ, ὁ σταθμός των πολιορκεῖται· ὑποχωροῦν καὶ καταλαμβάνονται τὰ «Δύο Δένδρα» ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Εἶναι 8 ἑσπερινὴ ὥρα. Ὁ χειμὼν ἐκόπασεν ἤδη ἀρκετά, ὅτε διαταγὴ διαβιβάζεται εἰς τὰ περὶ τὸν Νεζερὸν σώματα νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς τὴν Ραψάνην καὶ τὸ Δερελῆ, ἰδίως πρὸς τὸ δεύτερον. Στιγμὴ φοβερᾶς συγχύσεως. Οἱ στρατιῶται μας βλέποντες ἀδύνατον πλέον πᾶσαν ἀντίστασιν, ἀπηλπισμένοι καὶ κατάκοποι, σχεδὸν μὴ δυνάμενοι νὰ βαδίσουν ἐκ τῆς ἐξαντλήσεως, τῶν στερήσεων καὶ τῶν κακουχιῶν, ἀπορρίπτουν ὅλα των τὰ ἐφόδια καὶ βαίνουν ἀτάκτως πρὸς τὸ Δερελῆ, κωφεύοντες εἰς τὰς ἐπικλήσεις τῶν ἀξιωματικῶν ὅπως παραλάβουν τὰ πυροβόλα των, διότι ζῷα φορτηγὰ δὲν ὑπάρχουν ἵνα τὰ μεταφέρουν δι' αὐτῶν· τοιαῦται ἦσαν αἱ πολεμικαὶ προετοιμασίαι τῆς Ἑλλάδος, δι' ἃς κομπάζων ὁ Ἕλλην Πρωθυπουργός, ἐξήγγελλεν ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Βουλῆς, κατὰ τὴν προτεραίαν ἤδη τῆς κηρύξεως τοῦ πολέμου, ὅτι «ὁ στρατὸς ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἐπιτελέσῃ τὸ καθῆκόν του» !... ἄνευ ἐφεδρικῶν δυνάμεων, ἄνευ μεταγωγικῶν μέσων, ἄνευ τροφῆς ἔτι.

Ἀλλ' ἡ φιλοτιμία ὑπερισχύει τέλος. Πολλοὶ στρατιῶται σπεύδουν, καί, τότε, ὁμοῦ μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν, λύουν τὰ πυροβόλα, τὰ λαμβάνουν ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ φεύγουν μετ' αὐτῶν.... Ὁ Νεζερὸς ἔχει κενωθῆ ἤδη· οἱ ἐκεῖ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ μετὰ τοῦ κυρίου σώματος ἔχουν ὑποχωρήσει πρὸ μικροῦ. Καὶ προχωροῦν οἱ ταλαίπωροι μάρτυρες, οἱ νικηταὶ τῆς προτεραίας, οἱ ἀπολέσαντες ἕνα σταθμὸν διότι ἀφέθη ἄνευ ἐνισχύσεως ἐπαρκοῦς, οἱ ἡττημένοι τῆς σήμερον, διότι δὲν εἶχον τῆς αὐτῆς μὲ τὸν ἐχθρὸν δυνάμεως πυροβολικόν, προχωροῦν πρὸς τὸ Δερελῆ, λιπόψυχοι, συντετριμμένοι, ἀπέλπιδες περὶ τοῦ μέλλοντος, δακρύοντες ἐπὶ τῇ ἀναμνήσει τοῦ μέχρι χθὲς νικηφόρου των ἀγῶνος, καί, μετὰ ἐξάωρον κοπιωδεστάτην πορείαν, φθάνουν τέλος εἰς τὸ Δερελῆ. Ἀλλὰ πολλοί, ἐν τῇ ψυχικῇ καταστάσει εἰς ἣν εὑρίσκοντο, θέλουν νὰ προχωρήσουν ἀκόμη περαιτέρω, μέχρι Λαρίσσης, καὶ μετὰ κόπου κατορθώνουν νὰ συγκρατήσουν αὐτοὺς οἱ συμμάρτυρές των κατώτεροι ἀξιωματικοί. Τότε διαβαίνουν τὸν ποταμόν, καί, ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὄχθης τοῦ Πηνειοῦ, πρὸς τὸ Μακρυχῶρι, σχηματίζουν ἤδη τὴν δευτέραν γραμμήν, ἀφέντες εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐχθροῦ τὰς ἀπὸ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν συνόρων μέχρι τῆς κοίτης τοῦ Θεσσαλικοῦ Πηνειοῦ ἐκτάσεις, μήκους 30 χιλιομέτρων καὶ πλάτους 12 περίπου. — Ἂν παρέμενον ἐπὶ τῆς Ἀναλήψεως καὶ τοῦ Νεζεροῦ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατάληψιν τῶν Δύο Δένδρων, θὰ διέτρεχον ἄμεσον κίνδυνον κυκλώσεως, κατὰ τῆς ὁποίας οὐδὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντιτάξουν. Θὰ ἔπιπτον ἴσως, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐπεκράτουν.

Οἱ Τοῦρκοι ἐντούτοις δὲν προὐχώρησαν πρὸς τὴν Ραψάνην, οὔτε πρὸς τὸ Δερελῆ. Ἔχοντες ὡς σχέδιον μόνον τὴν ματαίωσιν τῶν ἐκ τῆς πλευρᾶς ταύτης παρενοχλήσεων τῶν Ἑλλήνων, ἵνα ἀνενόχλητοι εἰς τὸ ἑξῆς ἐπιχειρήσουν διὰ τοῦ

κυρίου των σώματος εἰσβολὴν εἴτε διὰ Ρεβενίου εἴτε διὰ Ματιοῦ, ἠρκέσθησαν εἰς τὴν ἐντεῦθεν ἐκτόπισιν τῶν ἡμετέρων, κρατήσαντες μόνους τοὺς παρ' αὐτῶν ἐγκαταλειφθέντας παραμεθορίους σταθμούς, ἐν οἷς καὶ ὠχυρώθησαν καταλλήλως πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης ἐνδεχομένης ἀντεπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ἂν τυχὸν ἤθελε μελετηθῆ τοιαύτη μετὰ τὰς ἀπαραιτήτους ἐνισχύσεις.

Δυσμικῶς τοῦ Ρεβενίου, ἐν τῇ περιφερείᾳ τοῦ Γριζάνου, τὰ στρατιωτικὰ σώματα τὰ ἔχοντα ὡς ἕδραν τὸ Τζότι, ἤτοι ἡ μεραρχία Μαυρομιχάλη κ.τ.λ., ὡμίλουν, ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, πολὺ εὐστόχως τὴν γλῶσσαν τῶν ὅπλων πρὸς τὸν ἐχθρόν.— Ἐν Ἁγίᾳ Παρασκευῇ ἡ ἑλληνικὴ φρουρὰ εἶχεν ἀνεγείρει δύο ἰσχυρὰ πυροβολεῖα ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μὲν ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθῇ πρὸς καταστροφὴν τῶν τουρκικῶν ὀχυρωμάτων τοῦ Καρὰ-Τεπέ, ἅτινα ἐδέσποζον τῆς πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι ἀγούσης ἐμποδίζοντα τὴν πρὸς τὰ ἐκεῖ προέλασιν, τὸ δὲ ἕτερον θὰ ἐκτύπα τὴν Πυραμίδα, ἧς κενουμένης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἡ πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι ὁδὸς διηνοίγετο ἐπίσης εἰς τοὺς ἡμετέρους διὰ τοῦ σταθμοῦ Γιάννου Καλύβα. Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, καίτοι ἐσχεδίαζον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἐπίθεσιν καὶ εἰσβολὴν εἰς Θεσσαλίαν, ἐνῷ ἡμεῖς μόνον ἄμυναν εἴχομεν ὑπ' ὄψει χωρὶς νὰ ὀχυρούμεθα πρὸς τοῦτο ἐπαρκῶς, εἶχον τελείως ὀχυρωθῆ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν καὶ ἰδιαιτέρως ἐδῶ.

Ἐνταῦθα εἶχον πρὸς τούτοις ὑπὲρ αὐτῶν τὸ ἔδαφος ὅπερ εἶναι ἠρεμώτερον κατωφερὲς πρὸς τὸ ὀθωμανικὸν ἢ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἔτι δὲ ὄπισθεν τοῦ Ἐλευθεροχωρίου, οἱονεὶ ὡς προασπίστριαι τούτων ἀκροπόλεις, παράκεινται λόφοι δεσπόζοντες αὐτοῦ εἰς ἀπόστασιν βολῆς τηλεβόλου. Ἐν τῇ περιοχῇ ταύτῃ οἱ Τοῦρκοι εἶχον τοποθετήσει 12 πεδινὰ τηλεβόλα, ἀνασκάψαντες δὲ προσωτέρω τὸ ἔδαφος εἶχον κατασκευάσει 8 διοπτῆρας καὶ πεοιβολάς τινας ἀφράκτους καθ' ὅλους τοὺς κανόνας τῆς στρατηγικῆς.

Μετὰ τὴν ἀπόπειραν τῶν Τούρκων ὅπως εἰσβάλουν διὰ Σιδερουπάλουκου κ ὶ Ρεβενίου, ἐπειρῶντο ἤδη οὗτοι εἰσβολὴν ἐκ τοῦ Ἐλευθεροχωρίου διὰ τῆς μνησθείσης Ἁγίας Παρασκευῆς τὴν 8 Ἀπριλίου. Ἀποκρουσθέντες ὅμως, ὡς εἴδομεν, τελείως κατὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα καὶ ἀναχαιτισθέντες ἐδῶ, ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι ὅπου καὶ συνεκέντρωσαν τὰς δυνάμεις των. Οἱ ἡμέτεροι ἐξορμήσαντες κατόπιν των ἐβάδισαν ἐξ ἀντιθέτου τῶν ἐν Ρεβενίῳ πρὸς τὴν περιοχὴν Ἐλευθεροχωρίου Δαμασίου, καταλαβόντες καὶ πυρπολήσαντες τοὺς ἐπιπροσθοῦντας ὀθωμανικοὺς σταθμούς. Αἱ πρῶται αὗται ἐπιτυχίαι ἐπετεύχθησαν, κατόπιν σφοδρᾶς τῶν Τούρκων ἀντιστάσεως, διὰ συνεχοῦς σχεδὸν πάλης ἀπὸ τῆς μεσημβρίας τῆς 7ης Ἀπριλίου ἀρξαμένης διὰ τοῦ πυροβολικοῦ μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς 8ης, τὴν δὲ ἐπιοῦσαν, κατὰ διαταγὴν τοῦ μεράρχου Μαυρομιχάλη, ἡ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην τῶν Γεν. Ἐπιτελῶν Ἀντωνιάδην ταξιαρχία, προήλασεν ἐν σώ-

ματι πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι μὲ σκοπὸν ὑπερφαλαγγίσεως τοῦ ἐχθροῦ, ἀφ' οὗ οὗτος ἀπεκρούσθη ἐκ Ρεβενίου καὶ Σιδεροπάλουκου.

Τὴν πρὸς τὸ Ἐλευθεροχῶρι ἔκτασιν ὑπερήσπιζον ἑξακισχίλιοι Τοῦρκοι, ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τριῶν ἐν Ἐλευθεροχωρίῳ πυροβολείων καὶ ἔχοντες κατ' ἀποστάσεις 300 μέχρι 2,000 μέτρων πολλαπλᾶς σειρὰς προχωμάτων, ἐνῷ τὰ πυροβολεῖά των ἦσαν τοποθετημένα κλιμακηδὸν μέχρις ἀποστάσεως 1,600 μέτρων. Παρ' ὅλην ὅμως τὴν ὀχύρωσιν ταύτην τὸ 3ον τάγμα τοῦ ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Ρέγκλην 7ου συννάγματος τοῦ πεζικοῦ τῆς ταξιαρχίας Κ. Σμολένσκη μετὰ τοῦ 6ου εὐζωνικοῦ τάγματος προήλασαν τὴν 8ην Ἀπριλίου ὑπὲρ τὰ ὑψώματα τοῦ Γριζάνου καὶ κατέλαβον τήν τε Πυραμίδα καὶ τὸν Καρᾶ-Τεπέν, ὃν καὶ αὐθωρεὶ ἰσοπεδώσαντες, ἀνεβίβασαν ἐπ' αὐτοῦ μίαν λυομένην πυροβολαρχίαν μετὰ 4 πυροβόλων ὑπὸ τὸν λοχαγὸν τοῦ πεζικοῦ Βυζάντιον. Ἐδῶ συνήφθη τότε ἡ σφοδροτέρα μάχη μεταξὺ τῶν προελασάντων πεζῶν καὶ εὐζώνων μας καὶ τοῦ ἐχθροῦ βάλλοντος ἐξόπισθεν τῶν ἀρίστων του προχωμάτων. Ἀλλὰ τὰ ἐπὶ τοῦ Καρᾶ-Τεπὲ πυροβόλα μας κατεσιγάζουν ἤδη τὸ πρῶτον ὀθωμανικὸν πυροβολεῖον, ἀναδειχθέντων ἐδῶ δεινῶν σκοπευτῶν δύο ἀνδρείων τέκνων τῆς Λακεδαίμονος, τοῦ ἐκ Σπάρτης λοχίου Γιατράκου καὶ τοῦ ἐκ Γυθείου λοχίου Δημ. Πατσουράκου, οὕτινος μάλιστα τόσον εὔστοχοι ὑπῆρξαν αἱ βολαί, ὥστε εἰς ἑκάστην ἐπιτυχίαν ὁ λοχαγὸς Βυζάντιος, βέβαιος περὶ τῆς προαγωγῆς του, τὸν προσεφώνει :— «Μπράβο, ἀνθυπολοχαγέ μου! Τοὺς ἐχαντακώσαμε».

Σιγήσαντος οὕτω τοῦ πρώτου ἐχθρικοῦ πυροβολείου τὰ λοιπὰ ἐκτύπων τὸ ἡμέτερον πεζικόν, τέλος δέ, εὑρόντα τὴν ἀπόστασιν, καὶ τὸ πυροβολικόν μας, λίαν εὐστόχως. Τότε ἐπῆλθε θλιβερὰ σκηνή. Ἀμφότεροι οἱ μνησθέντες λοχίαι ἔπεσαν θύματα τοῦ καθήκοντος πληρώσαντες διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ των αἵματος τὸν ἱερὸν ἐνθουσιασμόν των. Τὸν Γιατράκον διεμέλισε μία ἐχθρικὴ ὀβίς, πλήξασα αὐτὸν ἐπὶ τῆς ὀσφύος. Μετ' ὀλίγον ἑτέρα ὀβὶς ἔθραυσεν ἀμφοτέρους τοὺς πόδας τοῦ Πατσουράκου. Τὸν παρέλαβεν ὁ ἔφεδρος ἀνθυπίατρος Βραχνός, τὸν ἐχλωροφόρμισεν, ἀλλὰ νὰ τὸν σώσῃ δὲν ἦτο πλέον δυνατὸν καὶ ὁ δυστυχὴς λοχίας, ὁ ᾄδων μανιάτικα μοιρολόγια ἐνῷ μετεκομίζετο ἐπὶ φορείου εἰς τὸ χειρουργεῖον, ἀπέθανε μετὰ μικρὸν καὶ τὸ σῶμα του, καλυφθὲν ὑπὸ τῶν συμμαχητῶν του δι' ἀνθέων τοῦ ἀγροῦ, ἐτάφη ἔξωθεν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς κατὰ τὴν ἡμέραν ἀκριβῶς τῆς Μεγ. Παρασκευῆς. Τὸν ἡρωικὸν θάνατον τοῦ γενναίου στρατιώτου ἐξῆρε κατόπιν ἐκ Λαμίας καὶ ὁ λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Βυζάντιος δι' ἐπιστολῆς του πρὸς τὸν πατέρα τοῦ φονευθέντος.

Διὰ συγκινητικῆς ἐπίσης ἐπιστολῆς του ὁ προηγουμένως τραυματισθεὶς ἀνθυπολοχαγὸς Κοκκίδης ἀνήγγειλεν εἰς τὸν ἀδελφόν του τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρείου Πατσουράκου συγχαίρων αὐτῷ ἀντὶ νὰ τὸν συλλυπῆται. "Ας παρηγορώμεθα τοὐλάχιστον διότι κατὰ τὸν ἀτυχῆ τοῦτον ἀγῶνα εἴχομεν ποῦ καί που καὶ τοιαῦτα θύ-

ματα. Δὲν ἀποβαίνουν πάντοτε εὐτυχεῖς οἱ πόλεμοι. Εὐτυχεῖς ὅμως οἱ λαοὶ οἵτινες κατορθοῦσι νὰ μὴ ἐκμηδενίζωνται ἐκ τῶν ἀτυχῶν πολέμων.

Ἡ πυροβολαρχία μας ἤδη, προσβληθεῖσα σφοδρῶς ἐξ ὅλων τῶν ἐχθρικῶν πυροβολείων τοῦ Ἐλευθεροχωρίου, ἠναγκάσθη νὰ ὀπισθοχωρήσῃ· μόνον δὲ τὸ πεζικὸν καὶ οἱ ἀκάματοι εὔζωνοι ἐκράτησαν τὸ πῦρ ἐπὶ τέσσαρας ἔτι ὥρας. Τὸ εὐζωνικὸν μάλιστα τάγμα προελάσαν ἔτι πέραν ὑπὸ τὸ σφοδρὸν πῦρ τοῦ συγκεντρωθέντος ἐχθροῦ, κατέλαβε τὰ Ἀμπελάκια τοῦ Ἐλευθεροχωρίου καὶ προσέβαλε τὴν ἐπιοῦσαν αὐτὸ τὸ Ἐλευθεροχῶρι.

Περαιτέρω τῶν σημείων τούτων τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς, πρὸς τὸ Βελεμίστι καὶ τὴν Ἀσπροκκλησιὰν ἐλάμβανον χώραν ἕτεραι συγκρούσεις ἧττον σημαντικαὶ καὶ λόγῳ ἀριθμοῦ μαχομένων καὶ λόγῳ πιθανῶν συνεπειῶν. Σῶμα ἐκ χιλίων περίπου ἀνδρῶν ἐκ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ πολλῶν ἀνταρτῶν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ βουλευτοῦ καὶ γενναίου ταγματάρχου Τερτίπη, ἐξωθῆσαν τοὺς Τούρκους πέραν τῆς ὀροθετικῆς κορυφογραμμῆς, περὶ τοὺς σταθμοὺς Ταμπούρια καὶ Δομενίκου, ἐνέκλεισεν αὐτούς, ἀνερχομένους εἰς ἑπτακοσίους περίπου, εἰς τὸ μικρὸν ἀφιστάμενον ὀθωμανικὸν χωρίον Τσαμπουρνιά, τὴν 10ην Ἀπριλίου, καὶ πολιορκῆσαν αὐτὸ στενῶς τὸ κατέλαβε τὴν ἐπιοῦσαν, τῶν πολιορκουμένων κατορθωσάντων νὰ φύγουν ἐκεῖθεν ἀφ' οὗ ὑπέστησαν σημαντικὰς ἀπωλείας. Ἀλλὰ καὶ ἐκ Βελεμιστίου ὁλόκληρον τουρκικὸν τάγμα ἐξηναγκάσθη εἰς ὑποχώρησιν μετὰ μεγάλων ἀπωλειῶν. Τὴν αὐτὴν τύχην ὑπέστη καὶ ἕτερον τουρκικὸν τάγμα περαιτέρω, εἰς τὸ Ὄστροβον, ἀνατολικῶς τοῦ Μπαλτίνου, τοῦ γνωστοῦ ἡμῖν ἐκ τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀνταρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας»· καθ' ἅπασαν δὲ ταύτην τὴν γραμμὴν ἐμάχοντο καὶ τόρα εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ καὶ πολλὰ ἀντάρτικὰ σώματα, ἀνασυνταχθέντα μετὰ τὴν ὑποχώρησιν τῆς Κρανιᾶς φροντίδι τοῦ ἐκ Βόλου πολιτευτοῦ Καρτάλη· οὕτω καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν τῆς Καλαμπάκας ὑπῆρχον ἀντάρτικὰ σώματα καὶ ἄλλα ἐνόπλων χωρικῶν ἀριθμοῦντα ἐν ὅλῳ δύναμιν 1500 ἀνδρῶν.

Μόνον τὴν Ἀσπροκκλησιὰν κατώρθωσαν νὰ κρατήσουν μέχρι τῆς 10ης οἱ Τοῦρκοι ἀνερχόμενοι εἰς 1,500 καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ πυροβόλων τῶν 10 ὑφεκατομέτρων. Ἀλλὰ καὶ οὗτοι ἐστενοχωρήθησαν δεινῶς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἀρχηγουμένων ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Μικροπούλου, μεθ' οὗ συνεμάχοντο καὶ πολλοὶ ἀντάρται ἐν οἷς τὸ ὑπὸ τὸν Κατσάκον Μαυρομιχάλην σῶμα τῶν Λακώνων ἐθελοντῶν, μεθ' οὗ συνεπολέμει καὶ ὁ ἀκατάβλητος ἥρως Ἀμίλκας Κυπριάνης, τὸ ὑπὸ τὸν Νῖκον Μίχα-Γιάγκαν καὶ ἄλλο ἐκ πεντήκοντα ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Κοκκορετζᾶν, ὅστις ἐφορμήσας μετὰ τῶν ὀπαδῶν του κατώρθωσε νὰ κυριεύσῃ ἓν τουρκικὸν πυροβόλον, τὸ ὁποῖον ὅμως ἀνέκτησαν οἱ Τοῦρκοι ἐπιχειρήσαντες νυκτερινὴν ἔφοδον, ὅτε καὶ ἐπληγώθη ὁ ἀνδρεῖος ὁπλαρχηγός· τέλος δὲ διὰ κοινῆς ἐφόδου τῶν περὶ τὴν Ἀπροσκκλησιὰν σωμάτων, οἱ Τοῦρκοι ἠναγκά-

σθησαν νὰ ἐγκαταλείψουν καὶ ταύτην, οὕτω δέ πως κατὰ τὴν 10 πρὸς τὴν 11 Ἀπριλίου ἐπεκρατοῦμεν καθ' ἅπαν τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς Θεσσαλίας, ἀναμένοντες ἤδη τὴν κρίσιμον μάχην τοῦ Ματιοῦ, ὅπου ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς εἶχε συγκεντρώσει τὰς δυνάμεις του, ἵνα πειραθῇ τελευταίαν ἀπόπειραν εἰσβολῆς διὰ τοῦ στενοῦ ἐκείνου, ἀφ' οὗ εἶχεν ἀποκρουσθῆ ἀφ' ὅπου προηγουμένως ἐπεχείρησε τοῦτο.

Ἀλλ' ἤδη ὁ Ἐτέμ, ἀποφασίσας νὰ λάβῃ πάντα τἀναγκαῖα μέτρα ὅπως μὴ πάθῃ τὰ αὐτὰ καὶ εἰς Μάτι, ἔσπευδε νὰ ζητήσῃ ἐνισχύσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ἡ ἐνέργειά του μάλιστα αὕτη ἐγένετο ἀφορμὴ ὅπως τεθῇ ὑπὸ δυσμένειαν ὁ ἔμπιστος τοῦ Σουλτάνου Ἰτζὲτ πασᾶς, ἕνεκα τῶν ἀκολούθων γεγονότων.

Ὅταν ὁ Ἐτὲμ ὑπέστη τὰς μεγάλας τῶν πρώτων ἐφόδων του ἀπωλείας, ἐτηλεγράφησε τρὶς κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸν Σουλτάνον παριστάνων τὴν δυσχερῆ του θέσιν καὶ ζητῶν μεγάλας καὶ ταχείας βοηθείας. Ὁ Ἰτζὲτ ὅμως, ἐπειδὴ ἦτο εἷς ἐκ τῶν θερμότατα ὑποστηριξάντων τὸν πόλεμον, φοβούμενος τὴν ὀργὴν τοῦ κυριάρχου του, ἔκρυψε τὰ τηλεγραφήματα ἐκεῖνα μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἤρχετο τέλος καὶ κἀνὲν εὐχάριστον, ὅπερ νὰ ἐπιδείξῃ εἰς τὸν Μέγαν του Κύριον. Δυστυχῶς ὅμως δι' αὐτὸν ὁ Ἐτὲμ ἐτηλεγράφησε καὶ πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Στρατιωτικῶν Ριζᾶ Πασσᾶν τὴν στενοχωρίαν του, καὶ τέλος ἔμαθε τὴν ἀλήθειαν ὁ Σουλτάνος. Ἀμέσως λοιπὸν εἰς τὸ φιλύποπτόν του πνεῦμα ἐκαρφώθη ἡ ἰδέα ὅτι ὁ Ἰτζὲτ προδίδει, ἴσως δωροδοκούμενος ἀπὸ τοὺς Γιουνάνηδες! Διατάσσει λοιπὸν τὴν κράτησίν του καὶ τὴν αὐστηρὰν αὐτοῦ ἀνάκρισιν ὑπὸ τοῦ Γαζῆ Ὀσμὰν πασσᾶ.

Μετὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς Μελούνας ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, εἶχον οὗτοι, ἀπὸ τῆς 7 Ἀπριλίου, ἀποσυρθῆ πρὸς νότον καὶ συγκεντρώσει τὰς δυνάμεις των περὶ τὸ Λοσφάκι, τὰ Δελέρια, καὶ δὴ τὸ Μάτι. Ἡ πρωία τῆς ἐπιούσης ἐσημειώθη μὲ διαφόρους κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην κρισίμους συγκρούσεις, εἴς τε τὸ Ρεβένι ὡς εἴδομεν, εἰς τὸ Μπουγάζι, τὸ Μάτι καὶ πρὸς τὴν Γούνιτσαν. Εἰς τὸ Ρεβένι ἐμάχετο ἡ ταξιαρχία Κ. Σμολένσκη, παρὰ τὴν Γούνιτσαν ὁ μέραρχος Γ. Μαυρομιχάλης μετὰ τοῦ. Ι. Δημοπούλου, εἰς τὸ Μάτι τέλος ἡ πρώτη βορειότερον ὑποχωρήσασα ταξιαρχία τοῦ Μαστραπᾶ. Τὰ ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς τούτους τακτικὰ στρατεύματα ἐνίσχυον καί τινα σώματα ἐνόπλων πολιτῶν, ἐξ ὧν ὁ νομάρχης Λαρίσσης Μπουκλάκος εἶχεν ἀπαρτίσει δύναμιν 800 ἀνδρῶν, καὶ μερικῶν ἀνταρτικῶν σωμάτων ὑπὸ γνωστοὺς ὁπλαρχηγούς, ἐν οἷς ὁ ἀνδρεῖος Νταβέλης ὅστις ἐμάχετο εἰς τὸ Μάτι μετὰ 150 πολεμιστῶν ὡς καὶ ὁ Τσάμης μετὰ 60.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 9 Ἀπριλίου, οἱ Τοῦρκοι κατελθόντες πολυάριθμοι ἐκ Λυγαριᾶς καὶ Καρατζόλ, προσέβαλον τοὺς ἡμετέρους ἐν Μάτι, ἀλλ' ἀπεκρούσθησαν μετ' ἀπωλειῶν σημαντικῶν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Τὸ αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν Λοσφακίῳ καὶ Ἀρπακίῳ ὅπου ὁ ἐχθρὸς ἐπανέλαβεν ἀπὸ πρωίας τὰς ἐπιθέσεις

του, αἵτινες καὶ διήρκεσαν λυσσώδεις καθ' ἅπασαν τὴν ἡμέραν, ἄνευ ὅμως ἀποτελέσματος πρὸ τῆς ἐρρωμένης ἀντιστάσεως τῶν ἡμετέρων.

Τὴν ἐπιοῦσαν, 10 Ἀπριλίου, προελάσας καὶ πάλιν πρὸς τὸ Καρατσὸλ καὶ τὸ Μάτι ὁ ἐχθρός, ἤρξατο νὰ προσβάλλῃ διὰ τοῦ πυροβολικοῦ του τὸ ἐν Βρύσει Τυρνάβου ἡμέτερον, διεξαχθείσης οὕτω σφοδρᾶς ἐνταῦθα μονομαχίας πυροβολικοῦ, ἄνευ τινος συμμετοχῆς τῶν πεζῶν· ἀντιθέτως δέ, εἰς Λοσφάκι καὶ Ἁρπάκι, αἱ ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων, ὅμοιαι πρὸς τὰς τῆς προηγηθείσης ἡμέρας, εἶχον ὁμοίως ἀποκρουσθῆ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων πεζῶν καὶ εὐζώνων. Ὁ ἐχθρὸς ἐδοκίμασε μικρὰν ἐπέλασιν διὰ 1,500 ἱππέων· ὀλίγαι ὅμως βολαὶ τῶν πυροβόλων μας καὶ τὸ εὔστοχον πῦρ τοῦ πεζικοῦ, διεσκόρπισαν καὶ ἐδεκάτισαν τοὺς ἐπιτεθέντας, βοηθήσαντος πρὸς τοῦτο καὶ τοῦ σώματος τοῦ Νταβέλη, ὅστις ὁρμήσας πρὸς τοὺς πλαγίους λόφους, ἐπλευροκόπησεν ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρόν. Τὸ πῦρ κατέπαυσε τὴν 11 π. μ. ἄνευ ἀποτελέσματος, τῶν ἡμετέρων διατηρησάντων ἁπάσας τὰς θέσεις των μετ' ἐλαχίστων τινῶν ἀπωλειῶν, ἐνῷ ὁ ἐχθρὸς πλὴν τῶν εἰς ἄνδρας, εἶχε καὶ ἀπώλειαν ὁλοκλήρου σχεδὸν πυροβολαρχίας, καθ' ἧς ἔβαλλεν ἀποτελεσματικώτατα τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν ἐνῷ κατήρχετο αὕτη εἰς Γκριτζόβαλι πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν λυσσωδῶν τουρκικῶν ἐφόδων.

Παρετηρήθη ὅμως ὅτι κατὰ τὰς τελευταίας των ταύτας ἐπιθέσεις οἱ ἐχθροὶ δὲν ἐποιήσαντο χρῆσιν μεγάλων ἀριθμητικῶν δυνάμεων. Τοῦτο προῆλθεν ἐκ τοῦ φόβου ὃν ἐνέπνευσεν αὐτοῖς ὁ σύγχρονος ὑπὸ τῆς ἀνατολικῆς μοίρας τοῦ ἡμετέρου στόλου βομβαρδισμὸς τοῦ Πλαταμῶνος καὶ τῆς Αἰκατερίνης ἐν τῷ Θερμαϊκῷ κόλπῳ. Φοβηθεὶς ἐκ τούτου ὁ Ἐτὲμ μήπως ἐπιτευχθῇ ἀπόβασις πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, προσβληθῇ δ' οὕτω συγχρόνως καὶ ἐκ τῶν νώτων ὁ στρατὸς αὐτοῦ, ἠναγκάσθη νὰ στρέψῃ πρὸς τὰ ὀπίσω τὴν προσοχήν του ἀποσπάσας μεγάλας δυνάμεις ἐκ τῶν περὶ τὴν Ἐλασσῶνα στρατευμάτων του καὶ ἐξαποστείλας αὐτὰς πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν προσακτίων στρατιωτικῶν σωμάτων, ἅτινα ἦσαν ἀνεπαρκῆ κατ' ἐνδεχομένης ἀποβάσεως ὑποστηριζομένης ὑπὸ τῶν τηλεβόλων τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Οὐχ ἧττον ὁ τοῦρκος στρατάρχης ἐνόησε μετ' ὀλίγον ὅτι ἠδύνατο νὰ μένῃ ἥσυχος καὶ ν' ἀποβάλῃ διὰ παντὸς τοὺς τοιούτους του φόβους, διότι ἀπόβασις Ἑλλήνων στρατιωτῶν πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα ἦν ἀδύνατος λόγῳ τῆς ἐλλείψεως ἐπαρκοῦς δυνάμεως ἀποβατικῶν σωμάτων ἐν τοῖς ἡμετέροις πλοίοις· οὕτω οἱ τετρακισχίλιοι περίπου πεζοναῦται τῆς μοίρας παρέμενον κατ' ἀνάγκην ἐν ἀδρανείᾳ, λόγῳ ἀνεπαρκείας πρὸς δρᾶσιν.

Ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἀφίετο οὕτω ἐλεύθερος νὰ ἐνεργήσῃ μᾶλλον τελεσφόρως, μὲ συγκεντρωμένας τὰς μεγάλως ἤδη διὰ νέων στρατευμάτων ἐνισχυθείσας δυνάμεις του, κατὰ τῶν ἐξηντλημένων Ἑλλήνων μαχητῶν τῆς μεθορίου, οἵτινες εἶχον ἀπαυδήσει ἐπὶ ἓξ ἤδη ἡμέρας διαρκῶς μαχόμενοι καὶ ἀπείρους ὑφιστάμενοι στερήσεις καὶ κακουχίας, μὴ ἐλπίζοντες δὲ καὶ εἰς ἐνίσχυσίν τινα ἑτέραν οὐδαμόθεν, ἐκτὸς τῆς ἀτελοῦς ἐκείνης ἣν παρεῖχον αὐτοῖς αἱ ἀσύντακτοι τῶν πολιτῶν ἔνοπλοι ὁμάδες

καὶ τὰ εὐάριθμα ἐπαναστατικὰ σώματα τῶν ἐμμεινάντων εἰς τὸ καθῆκον ὁπλαρχηγῶν.

Ἡ κατάστασις λοιπὸν μέχρι τῆς πρωίας τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, 11 Ἀπριλίου, εἶχεν ὡς ἑξῆς περὶ τὰ μέρη ταῦτα τῆς ἐσχάτης πρὸς τὴν μεθόριον πάλης: Μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς προτεραίας ὑποχώρησιν τῶν ἡμετέρων ἐκ Νεζεροῦ καὶ Ραψάνης πρὸς τὸ Δερελῆ καὶ Μακρυχῶρι, οἱ Τοῦρκοι ἔστρεψαν τὴν προσοχήν των εἰς τὸ μεταξὺ Λυγαριᾶς, Καρατζόλ, Δελέρια καὶ Καζακλὰρ ἀρκτικὸν τμῆμα τῆς πεδιάδος Τυρνάβου Λαρίσσης, ἣν διαθέει ὁ τυρναβίτικος ποταμὸς Ξερηᾶς. Περὶ τὴν Λυγαριὰν οἱ Τοῦρκοι εἶχον ἄριστα ὀχυρωθῆ κατασκευάσαντες καὶ ἰσχυρὸν πυρο-

Γυναικόπαιδια διαμένοντα ἐν ὑπαίθρῳ κατὰ τὴν ἐκ Τυρνάβου φυγὴν τῶν κατοίκων.

βολεῖον, μέρος δὲ στρατοῦ καὶ ἱππικὸν ἀφῆκαν εἰς Καρατσόλ, πρὸς ἀπόκρουσιν τυχούσης ἐξ ἀνατολῶν προσβολῆς καὶ πλευρικῆς ἅμα ἐπιθέσεως κατὰ τῶν νοτιώτερον, πρὸς τὸν Τύρναβον (Λοσφάκι-Δελέρια) ἐστρατοπεδευμένων ἡμετέρων· ἀπόπειρα ὅμως τούτων πρὸς προέλασιν ἀπεκρούσθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐν Βρύσει Τυρνάβου, ὡς εἴδομεν, καὶ ἔξωθεν τοῦ Καζακλὰρ πεδινῶν πυροβολαρχιῶν. Εἰς τὴν «Βρύσιν» τοῦ Τυρνάβου εἶχε παραταχθῆ καὶ ἡ Λεγεὼν τῶν Φιλελλήνων, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἀρίστην ἐπιδείξασα διαγωγήν. Τὴν νύκτα ἐπειράθησαν οἱ Τοῦρκοι ὑπερφαλάγγισιν τῶν ἡμετέρων, προελάσαντες λάθρα ἐκ τοῦ δεξιοῦ (ἀνατολικῶς), ἅτε τῶν ἡμετέρων παρατεταγμένων ἀπὸ Ματιοῦ μέχρι Δελερίων καὶ τῶν ἀνατολικώτερον, πρὸς τὸ Δερελῆ, ὑψουμένων λοφοβούνων, ἐχόντων δὲ καὶ δευτέραν ζώνην προεκτάσεως ἔμπροσθεν τοῦ Καζακλάρ· — ἡ ἔγκαιρος ὅμως ἄφιξις ἐκ Τρικκάλων τοῦ μεράρχου Μαυρομιχάλη, ἀνεχαίτισεν αὐτοὺς καὶ τοὺς ἐξώθησεν αὖθις πρὸς τὰς ἀντίπεραν τοῦ ποταμίσκου καὶ τῆς πηγῆς «Μάτι» προφυλακάς των.

'Ανάκρισις Τούρκου κατασκόπου συλληφθέντος ἐν Τυρνάβῳ.

Ὁ Μαυρομιχάλης τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων, 6 Ἀπριλίου, εἶχεν ἀναχωρήσει ἐκ Τρικκάλων, ὅπου ἕδρευεν ἡ Μεραρχία του, διὰ Ζάρκον πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐν Ρεβενίῳ μαχομένων, ὅπου ἐπάλαιε τελεσφόρως ἡ ταξιαρχία Σμολένσκη, τὴν 7 Ἀπριλίου προήλασεν εἰς Κουτσόχερον τοῦ Πηνειοῦ, καὶ διὰ τῶν στενῶν τούτου τὴν 8 ἔφθασεν εἰς Γούνιτσαν, ὅπου τὴν ἐπιοῦσαν συνηντήθη μετὰ τοῦ ἀρχηγοῦ Διαδόχου καὶ μετέβησαν ὁμοῦ εἰς Ρεβένι. Ἀλλὰ τὴν ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας κατόπιν ἐσπευσμένης διαταγῆς, ἀπῆλθεν εἰς Καζακλὰρ ὅπου ἔφθασε τὴν πρωίαν τῆς 10 Ἀπριλίου, ὅπου κατέφθασε καὶ τὸ 3 σύνταγμα τοῦ πεζικοῦ, μία πυροβολαρχία τῶν δευτέρου καὶ λόχος μηχανικοῦ ἐνισχύσαντες τοὺς ἐκεῖ μαχομένους κατὰ τῶν ἐν Λυγαριᾷ καὶ Καρατζὸλ Τούρκων, ματαιωθείσης ἤδη τῆς διὰ Ρεβενίου εἰσβολῆς αὐτῶν, χάρις τῇ λαμπρᾷ ἀμύνῃ τῶν ἐκεῖ μαχομένων Σμολένσκη καὶ Γιαννηκώστα.

Ἐδῶ τὴν προτεραίαν νύκτα εἶχον τελεσφόρως ἐπιτεθῆ καὶ οἱ ὁπλαρχηγοὶ Νταβέλης καὶ Λάζος, τοῦ ἐχθροῦ μὴ ἐπαναλαβόντος ἐπίθεσιν ἰσχυρὰν λόγῳ, ὡς εἴδομεν, τῶν ἐκ τοῦ στόλου γεννηθέντων στιγμιαίων του φόβων, οἵτινες ὅμως ταχέως διασκεδασθέντες, τὸν ἔφερον ἤδη σύσσωμον πρὸς τὸ Μάτι καὶ τὰ Δελέρια, ὁπόθεν θὰ πειραθῇ κάθοδον πρὸς τὴν Λάρισσαν. — Τὸ Μάτι εἶναι πηγὴ ἄφθονος κειμένη πρὸς τὰς ΝΑ ὑπωρείας τοῦ Γκριτζόβαλι, ὅπερ πρὸς τὸ μέρος τοῦτο τελευτᾷ εἰς ἀποτομώτατα καὶ βραχώδη πρανῆ ἀπροσπέλαστα. Μεταξὺ τῆς πηγῆς Μάτι καὶ τῶν ἀποτόμων αὐτῶν βράχων ὑπάρχει στενὴ δίοδος πλάτους 5—6 μέτρων διὰ τῆς ὁποίας διέρχεται ἡ δημοσία ἁμαξιτὴ ὁδὸς πρὸς τὸν Τύρναβον, ἔνθεν δὲ τῆς πηγῆς ῥέει βαθὺς ῥύαξ πλάτους 3—4 μέτρων καὶ βάθους 1 καὶ 1)2 περίπου πηγάζων ἐκ τῆς ἐν λόγῳ πηγῆς Μάτι.

Ὁ στρατός μας λοιπὸν συγκροτῶν μάχην πρὸ τῆς θέσεως Μάτι, ἐν περιπτώσει ὀπισθοχωρήσεως ἐκ Γκριτζόβαλι ἕνεκα τῶν ἀνωτέρων ἐχθρικῶν δυνάμεων, θὰ διέβαινε μόνον διὰ τῆς μνημονευθείσης στενῆς διόδου, ἥτις ἠδύνατο νὰ φέρῃ καταστροφὴν ἐπὶ τῶν ὑποχωρούντων ἕνεκα τῆς στενότητός της. Ἀπὸ τοῦ ῥύακος ἦτο ἀδύνατον νὰ διέλθῃ, διότι πρὸς ἀμφοτέρας τὰς ὄχθας του ἐκτείνονται τέλματα ἀδιάβατα, δύο δὲ ξύλιναι γέφυραι, καταστραφεῖσαι ἤδη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, θὰ ἐβυθίζοντο πάντως πρὸ τῆς ἐσπευσμένης διόδου τῶν ὑποχωρούντων καὶ τοῦ βάρους τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ φρόνησις λοιπὸν ὑπηγόρευεν ὅπως ὑποχωρήσαντες ὀχυρωθῶσιν ὄπισθεν τῆς στενωποῦ, ἐντεῦθεν δηλαδὴ τοῦ ῥύακος καὶ τῆς πηγῆς Μάτι, ἅτε τῆς ἐκτοπίσεώς των ἐκ τῆς θέσεως ταύτης ἀποβαινούσης δυσχεροῦς, λόγῳ τοῦ μὴ δυνατοῦ τῆς προελάσεως ἐντεῦθεν πυκνῶν ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἐν ᾗ ὅμως περιπτώσει, μετὰ μεγάλας ἀπωλείας, θὰ κατώρθου ὁ ἐχθρὸς νὰ ἐκτοπίσῃ τοὺς προασπίζοντας τὴν δίοδον, τότε οἱ ἡμέτεροι θ' ἀπεσύροντο πρὸς τοὺς ἐξόπισθεν ὑψουμένους γηλόφους Κριτῆρι, ὅπου θ' ἀντέτασσον τὴν τελευταίαν ὑπὲρ τοῦ Τυρνάβου ἄμυναν. Κατὰ συνέπειαν, ἡ κατάληψις ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς Λυγαριᾶς καὶ τοῦ Καρατζόλ, οὐδὲ

μίαν εἶχε σημασίαν ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ἀγῶνος, ἂν δὲν κατώρθου οὗτος καὶ τὸν ἐκ Ματιοῦ ἐκτοπισμὸν τῶν ἡμετέρων, ἅτε προπάντων τῆς ἐκ Νεζεροῦ διὰ Δερελῆ προελάσεώς του ἀποβαινούσης πάνυ δυσχεροῦς καὶ ἐπικινδύνου δι' αὐτόν, ἐξασθενουμένου οὕτω τοῦ πρὸς τὸ Μάτι στρατοῦ του καὶ ἐπιτρεπομένης οὕτω τῆς κατὰ τῶν νώτων του στροφῆς μεγάλου μέρους τῶν ἐκεῖσε ἡμετέρων δυνάμεων διὰ Καζακλάρ. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ἐκτόπισις τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τὰς θέσεις ἃς ἤδη κατεῖχον, καὶ ἀσχέτως πρὸς τὴν περαιτέρω ἀντίστασιν αὐτῶν πρὸς τὴν Λάρισσαν, εἰς μέρη φύσει καὶ τέχνῃ ὀχυρά, θ' ἀπῄτει τὴν ἀπασχόλησιν τοὐλάχιστον 40,000 ἀνδρῶν ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, δυνάμεως ὅμως τὴν ὁποίαν ὁ Ἐτὲμ εὐχερῶς ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ, ἀπαλλαχθεὶς ἤδη ἀπὸ τῆς ἐν Γκριτζόβαλι, Μελούνᾳ καὶ Νεζερῷ ἀντιδράσεως καὶ μεγάλας ἐν τῷ μεταξὺ λαβὼν ἐνισχύσεις.

Ἡ 11 λοιπὸν Ἀπριλίου καθίστατο οὕτω φανερῶς ἡ κρισιμωτάτη ἡμέρα τῆς πρώτης τοῦ ἀγῶνος περιόδου.

Ἦτο πρωΐα τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς (11 Ἀπριλίου, 9 ὥρ. π. μ.) ὅτε ὁ ἐχθρὸς ἐνισχυθεὶς μεγάλως ἐκ τῶν ἐν Ἐλασσῶνι ἐφεδρικῶν του στρατευμάτων διὰ μέσου Μελούνας καὶ Ταφὶλ-Βρύσης μέχρι τοῦ σταθμοῦ Μπαϊρακτάρη, ἐπεχείρησεν ἐν ἀρχῇ νὰ προσβάλῃ κατὰ μέτωπον τὸν ἐν ἀμύνῃ παρατεταγμένον ἡμέτερον στρατὸν ἀπὸ Λοσφάκι μέχρι Δελερίων, κατόπιν δὲ καὶ ἐκ τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ πλευρᾶς, κατελθὼν διὰ τῶν μέσων κλιτύων τῶν Ταφὶλ-Βρύση καὶ Μπαϊρακτάρη.

Διαρκούσης τῆς νυκτὸς τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Ἀπριλίου οἱ Τοῦρκοι εἶχον τοποθετήσει εἰς τὰς κλιτύας τῶν δεσποζόντων τοῦ Καρατζὸλ λοφοδούνων τρεῖς ὀρειβατικὰς πυροβολαρχίας καὶ ὑποστήριγμα 500 ἱππέων· καύσαντες δὲ τὴν προτεραίαν τὰ χωρία Καρατζὸλ καὶ Λυγαριὰ εἶχον συγκεντρώσει ἐν αὐτοῖς δύναμιν ὀκτακισχιλίων πεζῶν, δι' ὧν θὰ ἐπεχείρουν προκαταρκτικὴν (δοκιμαστικὴν) ἐπίθεσιν κατὰ τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων τῶν παρατεταγμένων εἰς τὸ κοιλάδιον τοῦ Ματιοῦ, συγκειμένων δὲ ἐκ τῶν πεζικῶν συνταγμάτων 3ου καὶ 4ου, τοῦ 4ου τάγματος τῶν εὐζώνων, τριῶν ὀρειβατικῶν πυροβολαρχιῶν καὶ μιᾶς πεδινῆς, ὑπὸ τοὺς Μήτσαν, Παΐκον καὶ Μομφερᾶτον. Εἶχον δὲ καὶ διὰ τὰς κατοπτεύσεις μίαν ἴλην ἱππικοῦ. Τὸ αὐτὸ ἑσπέρας λαβοῦσα πρὸς τούτοις ἐσπευσμένην διαταγὴν ἡ ταξιαρχία Ἀντωνιάδου (Ἀντώνοβιτς) προσῆλθε καὶ παρετάχθη τὴν 7 π. μ. ὥραν τῆς 10 Ἀπριλίου ἔξωθεν τοῦ δάσους πρὸ τοῦ Καζακλάρ, σχηματίσασα τὴν γραμμὴν τῆς ὑποχωρήσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ ἐν ταῖς λεπτομερείαις της τὴν προέλασιν μέχρις ἐδῶ τῆς ταξιαρχίας ταύτης, ἔχομεν ὑπ' ὄψει ἐπίσημον ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων αὐτῆς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους τοῦ πολέμου, ἐξ ἧς ἐπικαίρως ἤδη ἀποσπῶμεν τὰ ἑξῆς:

«Τὴν 6 Ἀπριλίου τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ διὰ τῆς Β' Μεραρχίας τοῦ Γ. Μαυρομιχάλη διέταξε τὸν ταξίαρχον τῆς 4 ταξιαρχίας συνταγματάρχην Μάρκον Ἀντωνιάδην ν' ἀναχωρήσῃ μετὰ τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος εἰς Κουτσόχερον, ἔνθα ἤθελε συναντήσει καὶ τὸ 11ον πεζικὸν σύνταγμα,

διαταχθὲν νὰ μεταβῇ ἐκεῖσε ἐκ Λαρίσσης, ἀποτελοῦν δὲ μετὰ τοῦ 3ου συντάγματος τὴν 4ην ταξιαρχίαν. Ἀνεχώρησε πράγματι ἐκ Τρικκάλων αὐθημερὸν τὴν 3 1)2 μ. μ. ὁ ταξίαρχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του καὶ τοῦ ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Παππασταύρου 3ου συντάγματος ἀποτελουμένου ἐκ 2 1)2 μόνον ταγμάτων, καθότι τὸ ἕτερον ἓν καὶ ἥμισυ τάγμα αὐτοῦ διετέλει ἔτι ἐν Κονισκῷ. Ἀφιχθέντες πρὸ τοῦ Τσιότι τὴν 11ην τῆς νυκτὸς συνήντησαν ἀγγελιαφόρον φέροντα διαταγὴν τῆς Μεραρχίας ἵνα σταματήσωσιν ἐκεῖ. Οὕτω διενυκτέρευσαν εἰς Τσιότι. Οἱ ἄνδρες ἦσαν κατάκοποι καὶ πολλοὶ αὐτῶν ἔμενον καθ' ὁδόν, ἐξηκολούθουν δὲ μέχρι τῆς πρωίας ἀφικνούμενοι ἐκ τῶν ὑπολειφθέντων, καθ' ὅσον ἡ πορεία ἐγένετο ὑπὸ τὰς χειρίστας συνθήκας.

«Τῇ 7ῃ Ἀπριλίου ἐλήφθη διαταγὴ νὰ μεταβῶσιν εἰς Γούνιτσαν, ἀντὶ εἰς Κουτσόχερο, ἀναχωρήσαντες δ' ἐκ Τσιότι τὴν 2αν μ. μ. ἀφίχθησαν εἰς Γούνιτσαν τὴν 7ην τῆς ἑσπέρας. Ἐνταῦθα διέμειναν τὴν νύκτα ταύτην, ὁλόκληρον τὴν 8ην Ἀπριλίου καὶ μέχρι τῆς 5ης μ. μ. τῆς ἐπομένης, 9ης Ἀπριλίου, ὅτε ἔλαβον διαταγὴν νὰ μεταβῶσιν εἰς Μάτι.

«Κατὰ τὸ διάστημα τῆς ἐν Γουνίτσῃ διαμονῆς οἱ ἄνδρες κατὰ διαταγὴν τοῦ ταξιάρχου ἐπεδόθησαν εἰς κατασκευὴν προχείρων ὀχυρωτικῶν ἔργων, πρὸς ὑποστήριξιν ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως τοῦ ἐν Ρεβενίῳ στρατοῦ, οὗτινος ἐτάχθησαν ἐφεδρεία.

«Τὴν 5ην μ. μ. τῆς 9ης Ἀπριλίου ἐλήφθη διαταγὴ ν' ἀναχωρήσῃ ὁ ταξίαρχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ ταγματάρχου Κρεστενίτου, προσκολληθέντος συνεπείᾳ προφορικῆς διαταγῆς τῆς Μεραρχίας, διὰ Μάτι, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος ἐνισχυθέντος διὰ μιᾶς διλοχίας τοῦ 4ου αὐθυπάρκτου τάγματος, ἀποτελεσάσης μετὰ τῆς μενούσης διλοχίας τοῦ ἐν Κονισκῷ τάγματος ἓν τάγμα ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἀξελόν, ἑνὸς λόχου μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἀποστολόπουλον, μιᾶς πεδινῆς πυροβολαρχίας τῶν 7,5 ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Γεωργόπουλον καὶ μιᾶς ἀτελοῦς ἴλης ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν ἴλαρχον Βλασόπουλον.

«Ἡ διαταγὴ τῆς ἀναχωρήσεως ἔλεγεν ὅτι ὤφειλον νὰ βαδίσουν διὰ Μάτι, ἀφήνοντες ὅσον τὸ δυνατὸν ἀριστερᾷ τὸν Τύρναβον, διότι κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Μεράρχου ὁ Τύρναβος εἶχε καταληφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων. Μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης ὁδοῦ βατῆς ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἵνα συμμορφωθῶσι πρὸς τὴν ἐπιτακτικὴν σύστασιν «ν' ἀφήσουν ὅσον τὸ δυνατὸν ἀριστερᾷ τὸν Τύρναβον πρὸς ἀποφυγὴν δυστυχήματος» καὶ διότι φυσικῶς, ἂν ὁ ἐχθρὸς κατεῖχε τὸν Τύρναβον, θὰ ἐξέτεινε βεβαίως τοὺς ἀνιχνευτὰς μέχρι «Δένδρων», ἠκολούθησαν τὴν ὁδὸν Λαρίσσης ἔξωθι τῆς ὁποίας ἀφίκοντο τὴν 11ην μ. μ. Ἐκεῖ διετάχθη δίωρος ἀνάπαυσις καὶ ἀπεστάλη εἰς τὴν πόλιν ὁ ταγματάρχης Κρεστενίτης, ἵνα ἀναφέρῃ πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον τὴν διέλευσιν τῆς Ταξιαρχίας ἐκεῖθεν, ἐπανῆλθε δὲ τὴν 1ην ὥραν τῆς πρωίας μὲ τὴν διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου νὰ βαδίσουν εἰς Καζακλάρ, ὅπου καὶ ἀφίκοντο τὴν 7ην π. μ. ὥραν τῆς 10ης Ἀπριλίου.

«Περὶ τῆς ἀφίξεως εἰς Καζακλὰρ εἰδοποιήθη ἀμέσως εἰς Μάτι ἡ μεραρχία, ἐγκρίσει τῆς ὁποίας διέμειναν ἐν Καζακλὰρ μέχρι τῆς 9ης τῆς πρωίας πρὸς ἀνάπαυσιν τῶν ἀνδρῶν, ὅτε ἀνεχώρησαν εἰς τὸ δάσος Τσαϊρλῆ Μπαμπᾶ, ὅπου καὶ τὸ ἐκκλησίδιον Ἅγιος Ἀθανάσιος. Ἅμα φθάντες ἐκεῖ ἐκ μὲν τοῦ ἀριστεροῦ ἐκ τῆς θέσεως «Κριτῆρι» (Μάτι) συνήπτετο ἀγὼν πυροβολικοῦ μετὰ τοῦ ἐν Λυγαριᾷ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ, πρὸς δεξιᾷ δὲ πρὸς τὰ χωρία Δελέρια καὶ Καρατζὸλ ἐλάμβανε χώραν συμπλοκὴ πεζικοῦ. Ὁ Ταξίαρχος μὴ γνωρίζων μήτε πόσαι δυνάμεις ἡμετέρων εὑρίσκοντο εἰς Κριτῆρι, μήτε π ὁ αὐτοῦ, μήτε εἰς Καρατζὸλ καὶ Δελέρια, ἀλλ' οὔτε τὸν σκοπόν. ἐν γένει τῆς μάχης, ἐθεώρησεν ὅτι ἡ ὑπ' αὐτὸν δύναμις ὀφείλει νὰ χρησιμεύσῃ ὡς σύνδεσμος τῶν δύο ἄκρων, πρὸς τοῦτο δὲ διέταξε τὸ μὲν ἱππικὸν ν' ἀνιχνεύσῃ τὸ δεξιόν, τὸ σύνταγμα τοῦ πεζικοῦ νὰ καταλάβῃ ἀμυντικῶς τὸ δάσος, ἡ δὲ πυροβολαρχία ν' ἀρχίσῃ πῦρ κατὰ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ πρὸς ἀντιπερισπασμόν, εἰδοποίησε δὲ τὴν μεραρχίαν διὰ τοῦ διαγγελέως του Λαναρᾶ. Τοῦ ἐχθροῦ ὅμως μὴ ἀπαντήσαντος, διετάχθη ἡ μὲν πυροβολαρχία νὰ καταλάβῃ τὰς ἐν τῷ καταυλισμῷ θέσεις αὐτῆς, ὁ δὲ λόχος τοῦ μηχανικοῦ νὰ ταχθῇ ὡς στήριγμα αὐτῆς. Περὶ τὴν μεσημβρίαν διὰ τοῦ διαγγελέως τῆς ταξιαρχίας Λαναρᾶ καὶ τοῦ παρὰ τῷ ἐπιτελείῳ τῆς μεραρχίας λοχαγοῦ Φραγκούδη διετάχθη ὁ ταξίαρχος νὰ πέμψῃ μίαν διλοχίαν εἰς Δελέρια, ὅπερ ἀμέσως ἐγένετο, μετὰ δὲ τῆς λοιπῆς δυνάμεως νὰ μεταβῇ περὶ τὸ ἑσπέρας ἀφανῶς καὶ κεκρυμμένως εἰς Κριτῆρι. Ἐπειδὴ ἡ κίνησις αὕτη ἀπῄτει μεγίστην ἀκρίβειαν, ἡ δὲ προφορικὴ μετάδοσις τῆς διαταγῆς ταύτης δὲν ἐφαίνετο πλήρης, ὁ ταξίαρχος Ἀντωνιάδης ἐζήτησε διὰ τοῦ λοχαγοῦ Φραγκούδη γραπτὴν τὴν διαταγήν, ἀλλὰ τοιαύτη μέχρι τῆς 6ης μ. μ. ὥρας δὲν ἀπεστάλη. Ὑποθέσας ἕνεκα τούτου ὅτι ἐγκατελείφθη ἡ ἰδέα τῆς ἀμέσου μεταβάσεως, ἀπεφάσισε νὰ διανυκτερεύσῃ εἰς τὸ δάσος Καζακλὰρ καὶ πρὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου νὰ ἐκτελέσῃ τὴν κίνησιν. Περὶ τὴν 6 1)2 μ. μ. ὁ ἐπίλαρχος Μεταξᾶς διεβίβασε διαταγὴν τοῦ μεράρχου προφορικῶς πάλιν, ἵνα ἐκτελεσθῇ ἡ διαταγὴ τῆς εἰς Μάτι μεταβάσεως. Τότε ὁ ταξίαρχος διέταξε τὴν μὲν ἴλην νὰ ἑνωθῇ μὲ τὸ εἰς Κριτῆρι σύνταγμα τοῦ

Ν. Μεταξᾶς, ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

ἱππικοῦ, τὸ μηχανικὸν καὶ τὸ πυροβολικὸν μὲ τὰ σχετικά του σώματα, ὅπερ ἀμέσως ἐγένετο, τὸ δὲ 3ον σύνταγμα, ἐπειδὴ ἦτο κατάκοπον, διενυκτέρευσεν εἰς Καζακλὰρ μετὰ τῆς διοικήσεως τῆς ταξιαρχίας. Ἐπίσης ἐλήφθη διαταγὴ νὰ ἐπανέλθῃ ὁ Κρεστενίτης εἰς τὴν ἐν Ρεβενίῳ θέσιν του. Κατὰ τὴν διαμονήν του παρὰ τῇ ταξιαρχίᾳ πολλὰς καὶ ὠφελίμους παρέσχεν ὑπηρεσίας ὁ Κρεστενίτης κατὰ τὴν πορείαν.

«Τὴν πρωίαν τῆς 11 Ἀπριλίου ὁ ταξίαρχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος ἀναχωροῦντες διὰ Κριτῆρι, συνήντησαν ἔξωθι τοῦ χωρίου Καζακλὰρ τὸν ἐπιτελάρχην τῆς 1ης μεραρχίας, Ζαφειρόπουλον ἀντισυνταγματάρχην τοῦ πυροβολικοῦ, ἀναγγείλαντα, ὅτι τὴν διεύθυνσιν τῶν στρατευμάτων ἀνέλαβε κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ ὑποστράτηγος Μακρῆς, ὅστις διέτασσε νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὰ προτέρας θέσεις των, ἡ ταξιαρχία παρὰ τὸ δάσος Καζακλὰρ, ὅπου θὰ τεθῶσιν ἐπανερχόμεναι ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτῆς ἡ πυροβολαρχία, ὁ λόχος τοῦ μηχανικοῦ καὶ ἡ ἴλη. Ἔλαβον δὲ συγχρόνως καὶ τὴν ἐντολὴν ν' ἀνιχνεύσωσι διὰ τοῦ ἱππικοῦ τὸ μεταξὺ Δελερίων καὶ Δερελῆ ἔδαφος μέχρι τῶν προπόδων καὶ ν' αὐξήσωσι τὴν δύναμιν τῆς ἐν Δελερίοις ἀπεσταλμένης διλοχίας εἰς ἓν τάγμα. Ἡ ἴλη ὅμως τοῦ ἱππικοῦ οὐδόλως παρουσιάσθη. Συνεπῶς περὶ τὴν 9ην π. μ. ὁ ταξίαρχος διέταξε τὸ 3ον σύνταγμα καὶ ἀπέστειλεν εἰς Δελέρια τὸ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Θεοφιλόπουλον τάγμα ἐκ τριῶν λόχων νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν ἐκεῖ διλοχίαν, ὁ ἴδιος δὲ μετὰ τοῦ ἐπιτελείου τῆς ταξιαρχίας μετέβη πρὸς ἀναγνώρισιν τοῦ ἔμπροσθεν ἐδάφους. Εἰς τὸν κατέναντι τοῦ Καρατζὸλ ὑδρόμυλον συνήντησεν ὁ ταξίαρχος τὸν ταγματάρχην Βρετὸν μὲ μίαν διλοχίαν κατέχουσαν καλὰς θέσεις ἐπὶ ὑψώματος, ἐπληροφορήθη δὲ παρ' αὐτοῦ, ὅτι ἀφίκοντο ἡ πυροβολαρχία εἰς Δελέρια μετὰ τοῦ λόχου τοῦ μηχανικοῦ καὶ ὅτι ἡ πυροβολαρχία, μὴ δυναμένη νὰ παραμένῃ εἰς τὸ μνησθὲν χωρίον ὡς ἐκ τοῦ ἀκαταλλήλου τῆς θέσεως, εἶχε διαταχθῇ παρὰ τοῦ μεράρχου, ἵνα καταλάβῃ τὰ ὑψώματα τὰ ἤδη ὑπὸ τῆς διλοχίας Βρετοῦ κατεχόμενα.

«Ὁ ταγματάρχης Βρετὸς ἀνέφερεν ἐπίσης πρὸς τὸν ταξίαρχον, ὅτι εἶχε διαταγὴν νὰ μεταβῇ εἰς Κριτῆρι. Καθ' ὅλον τὸ διάστημα τοῦτο μάχη πυροβολικοῦ ἐλάμβανε χώραν μεταξὺ τῶν ἐν Κρητῆρι ἡμετέρων καὶ τοῦ ἐν Λυγαριᾷ ἐχθροῦ, καθ' ἣν παρατηρήσας ὁ Ἀντωνιάδης ὅτι ἅπαντα σχεδὸν τὰ βλήματα τῶν ἡμετέρων πυροβολαρχιῶν ἔπιπτον περὶ τὰ 400 περίπου μέτρα πρὸ τῶν ἐχθρικῶν περί τινα λευκὸν οἰκίσκον ἔσπευσε διὰ δελτίου του νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου δὶς τοὺς ἐν Κριτῆρι».

Οὕτως ἀντιμέτωποι εὑρίσκοντο οἱ ἀντίπαλοι στρατοί, ὅτε τὴν πρωίαν τῆς 11 Ἀπριλίου διημείφθησαν αἱ πρῶται βολαὶ μεταξὺ τῶν δύο πυροβολικῶν, τοῦ τουρκικοῦ ὑπερέχοντος κατὰ ὕψος τοποθετήσεως 100 μέτρων.

Ὅσῳ προύχώρει ἡ ἡμέρα τόσῳ τὸ πῦρ καθίστατο σφοδρότερον, πάνυ εὐστόχως βαλλόντων τῶν τουρκικῶν πυροβολείων, ἐκ τῶν βολῶν τῶν ὁποίων πολλοὺς

ἔσχομεν τραυματίας. Εἰς τὴν πάλην ταύτην, τὴν ἄνευ οὐδεμιᾶς προελάσεως μέχρι μεσημβρίας διεξαχθεῖσαν, αἱ ἡμέτεραι προφυλακαί, ἀπέχουσαι 100 ἕως 200 μέτρα ἀπὸ τοῦ κυρίου σώματος, οὐδὲν μέρος ἠναγκάσθησαν νὰ λάβουν, μόνον δὲ τὸ ἱππικὸν ἐνήργει ἑκατέρωθεν κατοπτεύσεις, ἀντηλλάξαν μετὰ μεσημβρίαν καί τινας ἀραιοὺς πυροβολισμούς, ἐνῷ τὸ σῶμα τῶν ὑπὸ τὸν Νταβέλην ἀνταρτῶν, καταλαβὸν τὴν κορυφὴν ἐπικαίρου λόφου, ἔβαλλεν ἐκεῖθεν ἀποτελεσματικῶς κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τὸ πυροβολικόν, ὅπερ μετά τινας ὥρας κατώρθωσε νὰ κατασιγάσῃ τὸ πῦρ δύο ἐκ τῶν ἐχθρικῶν πυροβολείων.

Μετὰ μεσημβρίαν καὶ κατόπιν παύσεως τοῦ πυρὸς ἐπὶ μίαν ὥραν, ἔλαβον μέρος καὶ αἱ ἑκατέρωθεν πεζικαὶ δυνάμεις. Τὸ δεξιὸν τῆς ἡμετέρας παρατάξεως, καίτοι σφοδρῶς βαλλόμενον ὑπὸ τῶν ἐχθρικῶν ὀβίδων, συγκείμενον δὲ ἐκ τριῶν λόχων τοῦ 4ου τάγματος τοῦ τρίτου πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Θεοφιλόπουλον, καὶ ἐγκαρδιούμενον ὑπὸ τῆς παρουσίας τοῦ μεράρχου Μαυρομιχάλη, καὶ τῆς ριψοκινδυνεύσεως πολλῶν ἀξιωματικῶν, κατώρθωσε νὰ προελάσῃ μέχρι τῶν προθύρων τοῦ Καρατζόλ. Κατὰ τὴν προέλασιν ταύτην ἐφονεύθησαν μετ' ἀπαραμίλλου μαχόμενοι ἀνδρείας ὁ ὑπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Μαρκόπουλος καὶ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Κλίτσας, ἐτραυματίσθη δὲ ὁ λοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Φικιώρης, τέσσαρες ἀνθυπολοχαγοὶ καὶ ὁ τοῦ πυροβολικοῦ Καπιτσίνης· δέκα δὲ στρατιῶται ἔμειναν νεκροὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ πολλοὶ ὑπῆρξαν οἱ τραυματίαι.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκετο ἡ νικηφόρος προέλασις τοῦ ἡμετέρου εὐαρίθμου σώματος, ὅπερ ὑπεστήριζε κατὰ τὸ δυνατὸν τὸ ὄπισθεν τεταγμένον πυροβολικόν μας, ὅτε αἴφνης αἱ πλευραὶ τῶν πέριξ λόφων ἐφάνησαν κατασκεπασμέναι ὑπὸ πολυαρίθμου πεζικῆς δυνάμεως τῶν ἐχθρῶν, οἵτινες μετὰ σώματος ἱππέων ἔβαινον δρομέως πρὸς τὸ πεδίον τῆς μάχης. Τότε, θεωρηθείσης ἀδυνάτου τῆς περαιτέρω προελάσεως τῶν ἡμετέρων, διετάχθη ἡ ὑποχώρησις τῶν προβάντων σωμάτων, καί, ταύτης συντελεσθείσης κανονικῶς περὶ τὴν 6 1)2 μ. μ., διετάχθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγείου ἡ γενικὴ πρὸς τὴν ὁδὸν Λαρίσσης ὑποχώρησις ὅλων τῶν ἐκεῖσε πολεμικῶν μας δυνάμεων ἀπὸ Λοσφάκι μέχρι Ματιοῦ καὶ Δελερίων.

Τὸ ἀτύχημα τοῦτο ἔλαβε χώραν, διότι, μετὰ τὴν πρὸς τὸ Καρατζὸλ ἀπόκρουσιν τῶν Τούρκων, εἶχον οὗτοι κατορθώσει νὰ προελάσουν πλαγίως μέχρι τοῦ Ματιοῦ, ὅπου καὶ κατέλαβον τὴν κυρίαν δίοδον, ἀναγκάσαντες τοὺς ἡμετέρους, λόγῳ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τῆς ὁρμῆς μεθ' ἧς ἐπῆλθον κατ' αὐτῶν, νὰ ὀχυρωθῶσι κατωτέρω εἰς τὴν θέσιν «Βρύση» Τυρνάβου. Τοσούτῳ δ' εὐστόχως ἔβαλλε τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικόν, ὥστε ὅτε ὁ ταξίαρχος Ἀντωνιάδης ἔφιππος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του ἀπεμακρύνθη ἀριστερᾷ περὶ τὰ 100 μέτρα, ἵνα παρατηρήσῃ ποῦ ἔπιπτον αἱ ὀβίδες τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ, ρίπτεται κατ' αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ μία ὀβίς, ἥτις ἔπεσεν ἀκριβῶς πρὸ τῆς κεφαλῆς τοῦ ἵππου του, εἰσχωρήσασα δὲ εἰς τὸ ἔδαφος, ὅπερ ἦν μαλακόν, διερράγη ἀλλ' ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ

κατεκάλυψε διὰ χωμάτων ἵππον καὶ ἀναβάτην. Ἀπομακρυνθέντος ἐκεῖθεν τοῦ Ἀντωνιάδου οὐδεμία ἄλλη ὀβὶς ἐρρίφθη εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο. Ὁ ἐπιτιθέμενος τουρκικὸς στρατὸς ὑπερέβαινε τοὺς εἰκοσιπεντακισχιλίους, περιλαμβάνων καὶ περὶ τοὺς χιλίους ἱππεῖς, οἵτινες μὲ φοβερὰς κραυγὰς καὶ σείοντες τὰς ἐλλειψοειδεῖς σπάθας των, ἐπέλαυνον ἐν σώματι κατὰ τοῦ ἡμετέρου πεζικοῦ, τὸ ὁποῖον ἐπλησίαζον μέχρι 200 μέτρων, ἔφευγον δὲ πυροβολούμενοι ὁμαδὸν παρ' αὐτοῦ. Αἱ ἐπελάσεις αὗται κατεπόνησαν τοὺς ἡμετέρους, ἀλλ' αἱ ἑλληνικαὶ θέσεις ἐκρατήθησαν μέχρι τῆς νυκτός. Τὴν ἕκτην ὥραν, ὅταν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο ἐντελῶς καταπεπονημένος ἀπὸ τὸν πόλεμον καὶ τὴν ἀϋπνίαν, ἐνῷ δὲ ἐπιστεύετο ὅτι ὁ ἐχθρὸς θὰ ἔπαυε τὰς ἐπιθέσεις του ἀναβάλλων αὐτὰς διὰ τὴν πρωίαν, τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ, παρακολουθοῦν τὴν μάχην ἐξ ἀποστάσεως δισχιλίων μέτρων, διέταξε νέαν ἔφοδον. Ἑτέρα δὲ συγχρόνως τουρκικὴ φάλαγξ κατελθοῦσα ἐκ τῆς διευθύνσεως τοῦ Νεζεροῦ (ΒΑ) ἠπείλησε διὰ πλευρικῆς προσβολῆς τοὺς ἡμετέρους· οὕτω δὲ ἡ ἐπὶ τόσας ἡμέρας τελεσφόρος ἡμῶν ἄμυνα καὶ ἡ τελευταία μικρὰ νικηφόρος προέλασις, μετετρέπετο ἤδη εἰς γενικὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν ὑποχώρησιν καὶ πλήρη ἐγκατάλειψιν τῆς ὅλης ὀροθετικῆς γραμμῆς.— Τὸ σχέδιον τοῦ Ἐτὲμ εἶχεν ἐπιτύχει τέλος, καὶ ἡ εἰσβολή του κατωρθοῦτο ἤδη, ἀφ' οὗ τῷ ἐτέθησαν ἐκτὸς μάχης πλείονες τῶν δωδεκακισχιλίων ἀνδρῶν, παρ' ὀλίγον δὲ νὰ τεθῇ καὶ αὐτὸς οὗτος ὑπὸ δυσμένειαν, ὅπερ, ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης ἀπεσόβει ἡ ἐδῶ ἐπιτυχής του ἐνέργεια. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἔχει νὰ παλαίσῃ εἰς τὸ ἑξῆς ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους... Καὶ ὅμως ἂν ὁ ἤδη ἐν πλήρει σωματικῇ καὶ ψυχικῇ ἐξαντλήσει, κατάκοπος καὶ ἀπογοητευμένος ὑποχωρῶν στρατός μας, ἐνισχύετο ἐγκαίρως καὶ ἐπαρκῶς, ἂν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς δὲν κατεδεικνύετο ἡ ἔλλειψις ἑνιαίας καὶ συνεκτικῆς διευθύνσεως τοῦ ὅλου στρατοῦ μας, ἂν ἡ μελέτη τῶν πραγμάτων καὶ ἡ ἐν γένει ἐπιτελικὴ ὑπηρεσία ἦτο πληρεστέρα, ἂν ἡ ὀχύρωσις τέλος τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς καὶ τῆς γραμμῆς τῆς ὑποχωήρσεως ἐλαμβάνοντο μέτρα ὅπως καταστῇ ἐπαρκής, θὰ ἦτο πολὺ διάφορος ἡ ἔκβασις τῆς πρώτης ταύτης περιόδου τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ ἀγῶνος, ἥτις γνωστὸν ἤδη ἡμῖν πόσον ἐξ ἀρχῆς εἶχεν εὐνοήσει τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Ἀντὶ δὲ νὰ ἐπήρχετο ἡ ἀπογοήτευσις καὶ ἡ βαθμιαία ψυχικὴ κατάπτωσις, ἡ φυσικωτάτη μετὰ τἀλλεπάλληλα γεγονότα, θὰ εἴχομεν ἄνδρας πλήρεις ἔτι ἀκμῆς καὶ μὲ ἀνεπτυγμένον μᾶλλον ἢ καταπεπτωκὸς τὸ ἠθικόν.

Ἡ ταραχὴ καὶ ἡ ἀποσύνθεσις ἥτις ἐπῆλθεν εἰς τὸ στράτευμα ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως ταύτης ἀρκετὰ εὐκρινῶς ζωγραφίζεται εἰς τὰς ἀκολούθους περιόδους τοῦ προμνησθέντος Ἡμερολογίου τῆς 4ης ταξιαρχίας Μ. Ἀντωνιάδου:

«Θὰ ἦτο περίπου 7 1)2 μ. μ. ὅταν ὁ ταξίαρχος ἐδίδε τὰς τελευταίας διαταγὰς πρὸς τὸν ταγματάρχην Βρετὸν ὅτι ἐπεφάνη ἐκ Δελερίων σῶμα ἱππικοῦ καλπάζον, τοῦτο δὲ οἱ στρατιῶται ἐκλαβόντες ὡς ἐχθρικόν, ἤρξαντο ἄλλοι μὲν τρεπόμενοι εἰς ἄτακτον φυγήν, ἄλλοι δὲ πυροβολοῦντες. Εὐτυχῶς ὁ ταξίαρχος μετὰ τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ ἐπιτελείου του, τοῦ ταγματάρχου Μοσχοπούλου καὶ

ἄλλων τινῶν προσεπάθουν νὰ συγκρατήσωσι τὴν φυγὴν τῶν ὁπλιτῶν ὡς καὶ τοὺς πυροβολισμούς, βεβαιοῦντες αὐτοὺς ὅτι ἡ ἐπελαύνουσα ἴλη ἦτο ἡμετέρα, ἂν καὶ οὗτοι ἐπίστευσαν μᾶλλον κατ' ἀρχὰς ὅτι ἦτο ἐχθρική, ἐπερχομένη πρὸς καταδίωξιν. Τὸ ἱππικὸν ἐνόησεν ἐκ τῶν πυροβολισμῶν ὅτι ἐξελήφθη ὡς ἐχθρικὸν καὶ ἤρχισε νὰ σαλπίζῃ διάφορα γνωστὰ σαλπίσματα καὶ τὸ ἐμβατήριον, καὶ οὕτως ἀντιπαρῆλθε. Μετὰ ταῦτα, ἀφοῦ ἔδωκε τὰς τελευταίας ὁδηγίας καὶ ἐπῆλθεν ἡσυχία, ἀνεχώρησεν ὁ ταξίαρχος μετὰ τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ ταγματάρχου Μοσχοπούλου καὶ εἰσῆλθον εἰς τὸ χωρίον Καζακλὰρ βραδέως, ὅπου εὗρον τὸ 3ον σύνταγμα συντασσόμενον παρὰ τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, μεθ' ὃ μετέβησαν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ παρέδρου, ὅπου ὑπῆρχον αἱ ἀποσκευαί των, ἵνα δειπνήσωσι, διότι ἦσαν νήστεις ἀπὸ τῆς προτεραίας, μὴ σκεπτόμενοι ν' ἀφήσουν τὸ Καζακλάρ. 'Εκεῖθεν ἔπεμψεν ὁ ταξίαρχος τὸν γραφέα τῆς ταξιαρχίας δεκανέα Τσίτουραν, ὅπως εἰδοποιήσῃ τὸ 3ον σύνταγμα ν' ἀναμείνῃ ἐκεῖ ὁδηγίας τοῦ ταξιάρχου. Ὁ δεκανεὺς ἐπανελθὼν ἀνέφερεν, ὅτι ἀνεῦρε μόνον τὸν ταγματάρχην Θεοφιλόπουλον, ὅστις τῷ εἶπεν, ὅτι τὸ στράτευμα ὅλον ἀνεχώρησε κατευθυνόμενον εἰς Λάρισσαν. Τότε ἀμέσως μετέβη μετὰ τοῦ ἐπιτελείου καὶ τοῦ ταγματάρχου Μοσχοπούλου εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ χωρίου, ὅπου βαθύτατον σκότος ὑπῆρχεν, ἀπερίγραπτος δὲ σύγχυσις καὶ ταραχὴ τῶν φευγόντων ὡς καὶ παντοειδὲς ὑλικὸν ἐρριμμένον τῇδε κἀκεῖσε καὶ περὶ τοὺς δέκα τραυματίαι ἀφεθέντες ἐντὸς σκηνῆς χειρουργείου καὶ ὑφ' ἑνὸς μόνον νοσοκόμου φυλασσόμενοι, παντὶ σθένει προσπαθοῦντος νὰ τοὺς μεταφέρῃ. ἀλλ' ἀδυνατοῦντος νὰ παράσχῃ τὴν ἐλαχίστην συνδρομήν, ἐλλείψει μεταφορικῶν μέσων.

«Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ταραχῆς ταύτης καὶ τοῦ θορύβου κατώρθωσεν ὁ ταξίαρχος νὰ συλλέξῃ τὰς ἑξῆς πληροφορίας καὶ ἐξηγήσεις ἐπὶ τῶν γενομένων :

«Ὁ πρῶτος πανικὸς ὁ ἐπελθὼν πρὸ τοῦ δάσους Καζακλὰρ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἱππικοῦ, ὃν ἠδυνήθησαν νὰ καταστείλωσιν ἐκεῖ, μετεδόθη εἰς τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ χωρίου βαίνοντα σώματα διά τινων φυγάδων καὶ ἰδίως διὰ τῶν ἡμιονηγῶν πολιτῶν, οἵτινες, καταρρίψαντες τὰ φορτία ἐκ τῶν ἵππων καὶ τῶν ἡμιόνων, ἱππεύσαντες δ' ἐπ' αὐτῶν, ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Ἡ πυροβολαρχία Γεωργοπούλου, καταληφθεῖσα καὶ αὕτη ὑπὸ πανικοῦ, παρέσυρε τὸ χειρουργεῖον καὶ διεμέλισεν ἕνα πολίτην ἡμιονηγόν, πολλοὶ δὲ τῶν πυροβολητῶν κόψαντες τὰς σειράδας ἐγκατέλιπον πυροβόλα καὶ βλητοφόρα καὶ ἔφυγον ἱππεύσαντες τοὺς ἵππους, μὴ διελθοῦσα ὅμως φαίνεται πλησίον τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος, δὲν τὸ παρέσυρεν εἰς τὴν φυγὴν καὶ διὰ τοῦτο τὸ εὗρεν ὁ ταξίαρχος συναθροιζόμενον ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ χωρίου.

«Πρὸς δέ, μετὰ τὴν ἐκ τῶν προφυλακῶν ἀναχώρησιν τοῦ ταξιάρχου καὶ τῆς ἀκολουθίας του καὶ εἴσοδον ἐν τῷ χωρίῳ, αἱ προφυλακαὶ κατελήφθησαν καὶ αὖθις ἀνεξηγήτως ὑπὸ πανικοῦ καὶ εἰσελθοῦσαι εἰς τὸ χωρίον παρέσυραν τὸ ἐν τῷ χωρίῳ Καζακλὰρ 3ον πεζικὸν σύνταγμα.

«Τότε ἐτράπη ὁ ταξίαρχος πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς πυροβολαρχίας καὶ τοῦ λόχου τοῦ μηχανικοῦ, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν συνήντησε τὸν ἀνθυπολοχαγὸν τοῦ πυροβολικοῦ Λαδικόν, ὅστις ἀνέφερε τῷ ταξιάρχῃ, ὅτι καὶ οὗτος ἀνεζήτει τὴν πυροβολαρχίαν του καὶ ἐπληροφορήθη ὅτι αὕτη ἔλαβε τὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν ἄγουσαν. Ἔξωθι τοῦ χωρίου συνήντησεν ὁ ταξίαρχος τὸν διοικητὴν τοῦ 3 συντάγματος μετὰ τῶν διοικητῶν τῶν ταγμάτων καὶ τινων ἀνδρῶν, παρ' οὗ ἐζήτησε τὸν λόγον τῆς ἀναχωρήσεως ἐκ τοῦ χωρίου ἄνευ διαταγῶν, οὗτος δὲ ἀπήντησεν, ὅτι ἠναγκάσθη ν' ἀναχωρήσῃ, ἀφοῦ οἱ ἄνδρες, καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ, μεταδοθέντος ἐκ τῶν φευγουσῶν προφυλακῶν, ἐτράπησαν ἐκ τῆς πλατείας, ὅπου εἶχον καταυλισθῇ εἰς φυγήν, καὶ ὅτι ἐστάθη ἐκεῖ μὲ τὴν ἐλπίδα νὰ δυνηθῇ νὰ τοὺς συγκρατήσῃ !..»

Καὶ ἀληθῶς, τί δὲν κάμνει κάποτε μία ἀδικαιολογήτως ἀψυχολόγητος διαταγὴ σκαιῶς καὶ ἀπεριφράστως διαβιβαζομένη ! Ἐκεῖνο τὸ «Πίσω !.. Πίσω !» τῶν ἀξιωματικῶν, «διετάχθημεν νὰ ὑποχωρήσωμεν !», ἐνέσπειρεν ἀνεξήγητο, φόβον καὶ ἀποσύνθεσιν εἰς τὸ στράτευμα, μεγαλοποιῆσαν εὐλόγως ὅσα δὲν ἠδύνατο ν' ἀντιληφθῇ, καὶ μὴ δυνάμενον νὰ σκεφθῇ ἄλλως παρ' ὅτι κάποια δεινὴ συμφορὰ εἶχεν ἐνσκήψει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του, ἵνα τόσον ἐσπευσμένως, καί, σχεδὸν εἰπεῖν, πεφοβισμένως, διατάσσεται νὰ ὑποχωρήσῃ....

Ἆ ! πρέπει κανεὶς νὰ εὑρεθῇ πολλάκις πρὸ τοῦ στομίου τοῦ τηλεβόλου διὰ νὰ μάθῃ τί ἐστι πόλεμος !....

Δὲν ὑπῆρχε κανεὶς νὰ συγκρατήσῃ τὸ πλῆθος ἐκεῖνο, — τὸ μέχρι χθὲς πλῆθος ἡρώων — δὲν ὑπῆρχε κανεὶς νὰ τὸ ἐνισχύσῃ, ὄχι ὑλικῶς, ὄχι διὰ προσθήκης ἀνδρῶν, ἀλλ' ἠθικῶς, ἀλλὰ διὰ τοῦ λόγου τοῦ πάντοτε πείθοντος πλειότερον πάσης ἄλλης δυνάμεως κ' ἐπιβολῆς. Οἱ ἀρχηγοί του ἔφυγον πρὸ αὐτοῦ, ὁ στρατὸς ἐκεῖνος δέ, ὁ παλαίσας γιγάντειον πάλην ἐπὶ ἓξ ἤδη ἡμέρας κατὰ τετραπλασίου ἐχθροῦ, εἶχεν ἴδει ἑαυτὸν ἀφιέμενον, σχεδὸν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, εἰς τὴν τύχην του, ἄνευ ἄρτου σχεδὸν καὶ ἄνευ ὕδατος, ὑποχρεωμένον νὰ παλαίῃ μόνον καὶ μὴ δικαιούμενον νὰ... τρώγῃ κἄν. — Ὢ ! εἶμαι βέβαιος ὅτι ἐχρειάζετο, ὅτι ἦτο ἀπαραίτητος ἕνας τοιοῦτος πόλεμος διὰ τὴν Ἑλλάδα ἵνα διδαχθῶσιν οἱ ὀλίγοι ὅτι δὲν εἶναι ὅσον νομίζουν εὐχερὴς κατὰ πᾶσαν περίστασιν καὶ ὑφ' ὅλας τὰς συνθήκας ἡ διεύθυνσις τῶν πολλῶν... Τί ἐζήτουν τόρα ἀπὸ τὰς ἐξηρθρωμένας ἐκείνας φάλαγγας ; Νὰ σταματήσουν ; Ν' ἀνασυνταχθῶσι ; Νὰ παλαίσουν καὶ πάλιν ; — Ποῦ ; θὰ ἠρώτων εὐλόγως. Πῶς ; Διατί ;... Τὸν στρατόν, ὅπως πᾶν σύνολον ἀτόμων πρὸς ἕνα σκοπὸν συνδρώντων, διευθύνει καὶ κυβερνᾷ πρὸ παντὸς ἡ ψυχολογία. Καὶ ἡ μέγαιρα αὕτη ἑδράζεται κυριωδέστατα ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ λαοῦ ἐξ οὗ ἀπαρτίζεται ὁ στρατὸς ἢ ἡ ὁμὰς αὕτη. Ὁ δὲ Ἕλλην, νεώτερος καὶ παλαιότερος, ὑπῆρξεν, εἶναι καὶ διαρκῶς θὰ ἦναι προπάντων ὁ ἄνθρωπος τῆς στιγμῆς. Μή ποτε τὸν ἀποθαρρύνῃς διότι ἀπώλετο διὰ παντός, εἶναι ἀδύνατον πλέον νὰ μετατρέψῃς τὴν ριζωθεῖσαν ἐν αὐτῷ πεποίθησιν ἐπὶ τοῦ ἀναποδράστως μοιραίου τῆς καταστροφῆς. Ἐνθάρρυνέ τον καὶ εἶναι εὐχερέστατα ἱκανός, — εὐχερέστερον

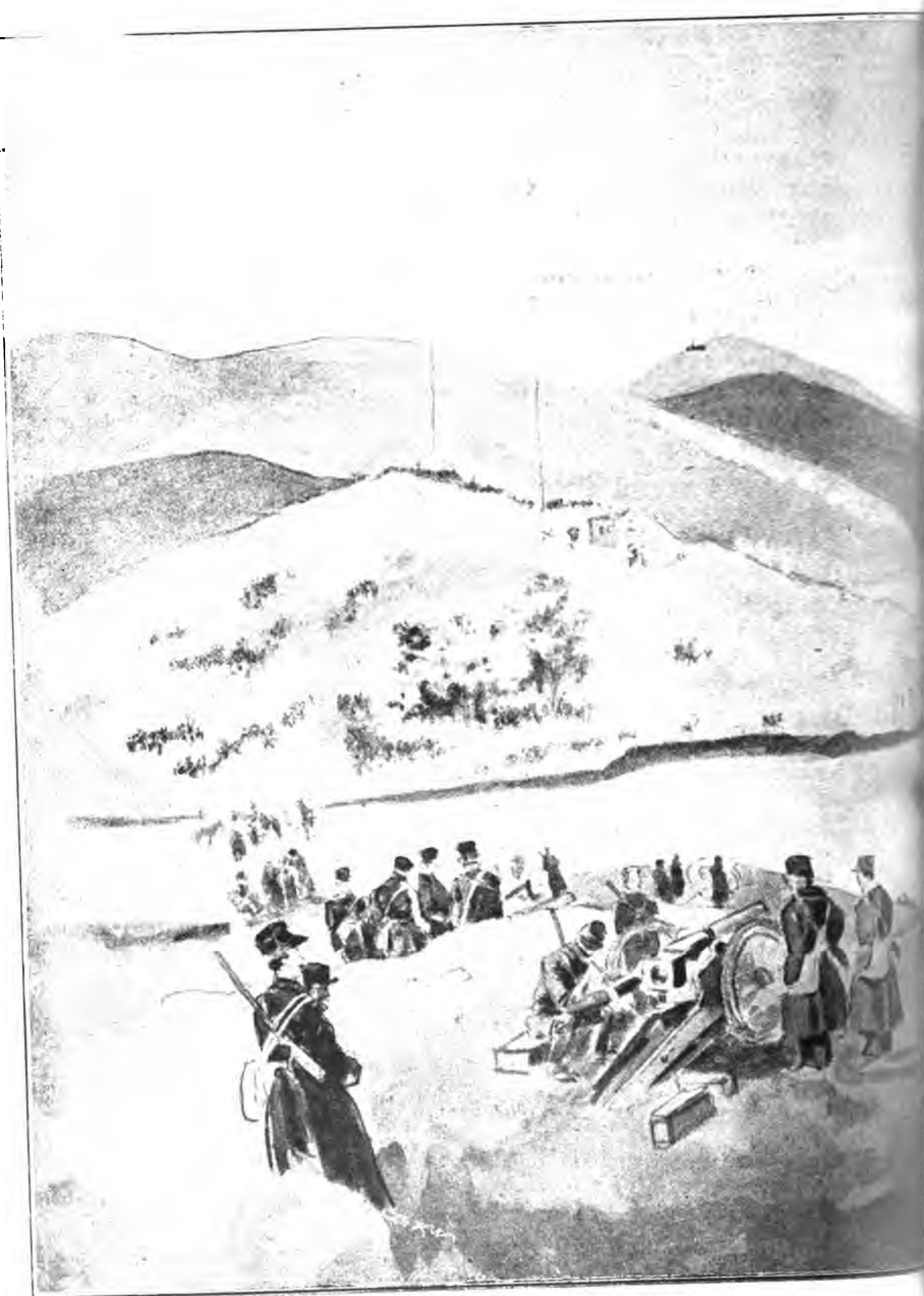
παντὸς ἄλλου λαοῦ,— νὰ... μεγαλουργήσῃ! Ἀλλὰ ποῖος ποτὲ «ἡγεμὼν ἀνδρῶν» ἐν τῇ συγχρόνῳ δυσμοίρῳ Ἑλλάδι ἐσκέφθη ὅτι εἶχε πρώτιστον καὶ ἀπαραίτητον καθῆκον νὰ σπουδάσῃ τὸν χαρακτῆρα τοῦ λαοῦ ὃν ἐτάχθη νὰ διευθύνῃ μίαν ἡμέραν κρίσιμον εἴτε ἐν τῷ συνόλῳ του εἴτε καὶ μή;... Θ' ἀναζητήσουν αὔριον ἀλλαχοῦ ἴσως τὰς αἰτίας τῆς καταστροφῆς οἱ ἐργάται αὐτῆς, διότι τὸ πεδίον τοῦτο τῆς ἐρεύνης δὲν τὸ γνωρίζουν ἐπειδὴ δὲν τοῖς εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ ἐννοήσουν, ἐπειδὴ δὲν ἐφρόντισάν ποτε νὰ τὸ μελετήσουν. — Ἔ, δὲν εἶν' εὔκολον πρᾶγμα νὰ ἦναι κἀνεὶς καρδιογνώστης λαῶν! Καὶ θὰ ἔβγουν ἴσως δικαιωμένοι. Εἴθε ὅμως αὕτη νὰ ἦναι ἡ τελευταία δικαίωσίς των!

Κατεδείχθη δὲ εὐθὺς ἀμέσως ἡ ἔλλειψις αὕτη πάσης ἑνιαίας καὶ συνεκτικῆς διευθύνσεως τοῦ ὅλου ἀγῶνος ἐκ τῆς ἀπορίας ἣν ἐξέφραζε τὴν ἐπιοῦσαν ἡ Κυβέρνησις διὰ τοῦ ὀργάνου τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη, τῆς «Πρωίας», ἐρωτώσης «πῶς ἄρα εὑρέθη εἰς τὸ Μάτι ὁ Μαυρομιχάλης». Ἡ Κυβέρνησις λοιπὸν ἠγνόει οὐχὶ μόνον τὰς μεμονωμένας κινήσεις τῶν διαφόρων μικρῶν σωμάτων, ἀλλὰ καὶ τὸ μέρος ὅπου εὑρίσκοντο αὐτοὶ οἱ Μέραρχοι.... Μόνη ἡ ταξιαρχία Δημοπούλου ὑπελήφθη ὄπισθεν τῶν ὑποχωρησάντων, ὡς καὶ ἡ τοῦ Σμολένσκη, ἥτις παρέμενεν ἔτι εἰς Ρεβένι, κρατοῦσα ἐρρωμένως τὰς ἐκεῖ θέσεις της, ὅτε καὶ αὕτη εἰδοποιήθη νὰ ὑποχωρήσῃ διὰ τοῦ ἀκολούθου λακωνικοῦ τηλεγραφήματος τοῦ Μεράρχου Μαυρομιχάλη:

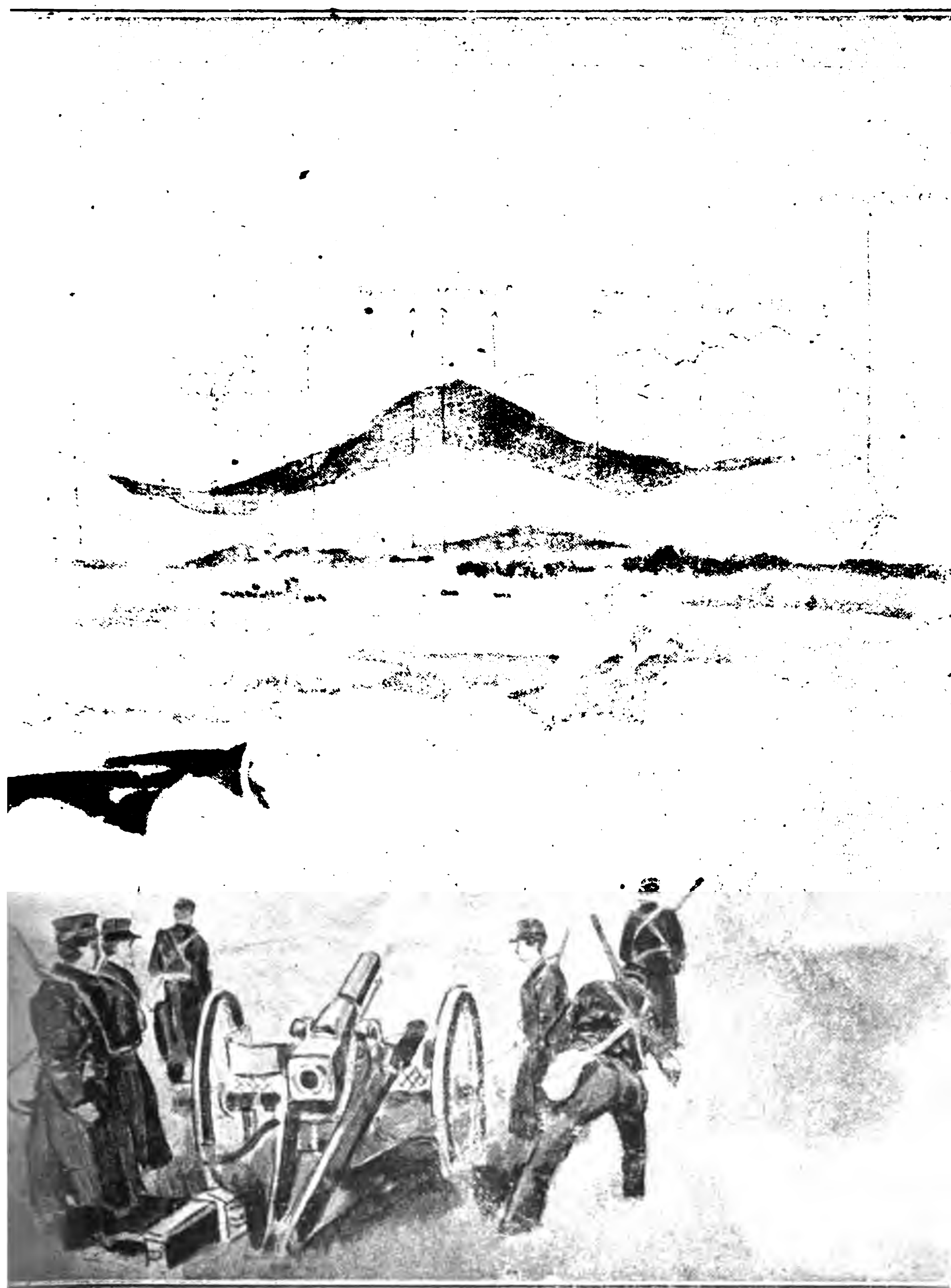
«Ἡττηθεὶς ἐν Δελερῇ, ὑποχωρῶ Καζακλάρ. Λάβε τὰ μέτρα σου».

Οὕτω ἀπέβαινεν ἐπὶ ματαίῳ ἡ θαυμασία ἐπὶ ἐξαήμερον ἄμυνα τῆς μεθορίου γραμμῆς, καὶ ἀντὶ νίκης ἐδωρεῖτο ἤδη ἡμῖν τὴν ἐξάντλησιν καὶ τὴν ἀπογοήτευσιν τοῦ στρατοῦ μας, βλέποντος ὅτι δὲν ἐγκατελίμπανεν εἰς τὸν ἐχθρὸν τὰς θέσεις ἐκείνας, ἃς τόσον γενναίως ὑπερήσπισε, διότι ἐνικήθη, ἀλλὰ διότι ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν του εἶχε κριθῆ ἀνεπαρκὴς τὰς δυνάμεις εἰς περαιτέρω ἐπιμονήν. Ἐννοεῖται πόσον ἡ ἰδέα αὕτη ἐπέδρασεν εἰς τὸ ἠθικὸν στρατοῦ καταδικαζομένου δι' αὐτῆς, σχεδὸν εἰπεῖν, εἰς.... ἀναγκαστικὴν ἧτταν!

Ἔβλεπεν ἤδη ὁ στρατός μας ἀνωφελῆ πλέον πάντα ἡρωισμὸν καὶ πᾶσαν ἐθελοθυσίαν, καὶ τῷ παρέμειναν ὡς τερπναὶ ἀλλὰ θλιβεραὶ συνάμα ἀναμνήσεις αἱ ἡρωικαὶ πράξεις τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τῶν ὑπαξιωματικῶν του ἐκείνων, οἵτινες εἶχον κατανοήσει πλειότερον τῶν ἄλλων τί ἀξίζει ἡ ζωὴ τοῦ νικητοῦ καὶ ὁ θάνατος τοῦ ἡττημένου, ὡς ἡ παράτολμος ἐκείνη πρᾶξις τοῦ λοχίου τῶν εὐζώνων Τσεγκοπούλου, ὅστις διοικῶν μίαν διμοιρίαν εὐζώνων καὶ μίαν ἔτι τοῦ 5ου πεζικοῦ συντάγματος, κατώρθωσε, πρὸ τῆς πτώσεως τῆς Μελούνας, νὰ προχωρήσῃ μόνος πέραν τοῦ Μενεξέ, νὰ καταλάβῃ τὸ Μοναστῆρι τῆς Τσαρίτσανης καὶ ν' ἀπειλήσῃ ἐκεῖθεν τὰ νῶτα τοῦ ἀπορθήτου βράχου, ν' ἀνακληθῇ ὅμως τότε καὶ νὰ διαταχθῇ νὰ ὑποχωρήσῃ, ὅτε ἠναγκάσθη νὰ ψευσθῇ πρὸς τοὺς ἄνδρας του ἵνα μὴ στασιάσουν, εἰπὼν αὐτοῖς ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποχωρήσουν ὀλίγον ἵνα καταλάβουν καλλιτέρας θέσεις.

Ἡ ἐν Λυγαριᾷ μάχη.— Πρωτη

Τούρκων κατὰ τῶν Ἑλληνικῶν θέσεων.

Φοβερῶς ἄλλως τε ἔβλεπεν ὁ στρατός μας ὅτι παρέβλαπτε τὰς ἐλπιζομένας ἐπιτυχίας του ἡ ἀνεπάρκεια τοῦ πυροβολικοῦ, ἐνῷ τὸ ἐχθρικὸν καὶ ἰσχυρότερον ἦτο καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν κατ' ἀριθμὸν ἐπληθύνοντο τὰ πυροβόλα του· ἐγνώριζον δὲ πάντες ὅτι ἅπασαι αἱ ἐν τῇ μεθορίῳ μικραποτυχίαι μας ὠφείλοντο σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν μειονεκτικὴν ταύτην θέσιν τοῦ πυροβολικοῦ μας. Ἰδοὺ δέ, σχετικῶς πρὸς τοῦτο, τί ἔγραφεν ἐκ Μελούνας ἀπὸ 7 Ἀπριλίου, ὁ ἀνταποκριτὴς τοῦ «Ἡμερησίου Ταχυδρόμου» :

«Ἡ ἀπελπιστικὴ μάχη περὶ τὴν Μελούναν ἀπέβη τέλος ὑπὲρ τῶν Τούρκων. Οἱ Ἕλληνες κατετροπώθησαν. Βαίνουν εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὴν Λάρισσαν, καὶ αἱ θέσεις των ἔπεσαν εἰς χεῖρας τῶν Τούρκων.

«Τὴν ἀνδρείαν τῶν Τούρκων δὲν δύναται ν' ἀρνηθῇ τις. Ἡ εὐστοχία καὶ ἡ εὐθυβολία τοῦ Τουρκικοῦ πυροβολικοῦ εἶναι ἀπαράμιλλος. Αἱ ὀβίδες του κατέστρεφον τα ἑλληνικὰ ὀχυρά. Ἡ ἄπειρος δύναμις τοῦ νεωτέρου πυροβολικοῦ ἀπεδείχθη συμπερασματικῶς εἰς τὴν συμπλοκὴν ταύτην. Οἱ Τοῦρκοι κατέστησαν κύριοι τῆς διόδου τῆς Μελούνας καὶ τῆς πρὸς τὴν Λάρισσαν ὁδοῦ.

«Εὗρον κατὰ γῆς ἑλληνικὸν βιβλίον προσευχῶν, τρυπημένον μὲ σφαῖραν καὶ βαμμένον μὲ τὸ αἷμα τοῦ δυστυχοῦς κατόχου του, ὅστις ἔκειτο παρέκει.

«Οἱ Ἕλληνες ὑπερήσπιζον λαμπρῶς τοὺς ἀσθενεῖς προμαχῶνας των· ἀλλ' ἡ ἔλλειψις πυροβολικοῦ τοὺς παρέλυεν.

«Οἱ Τοῦρκοι ἐχόρευον καὶ ἐπήδων ἅμα ἐκυρίευσαν τὴν θέσιν.»

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τῆς ἐποσυμβάσης ὑποχωρήσεως τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐκ τῆς μεθορίου γραμμῆς, ἰδοὺ πῶς ἔκρινε τὰς πιθανὰς συνεπείας ἐκ τοῦ μέλλοντος ἀγῶνος ἡ «Σημαία» τοῦ Λονδίνου :

«Ὁ τοῦρκος στρατάρχης ἐξησφάλισεν ἤδη ἐπιτυχίας. Εἶναι προφανὲς ὅτι ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νῦν γεγονότων ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἔσωσε τὸν θρόνον τοῦ Σουλτάνου καὶ εἰς σπουδαῖον κίνδυνον ἔθηκε τὸν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου. Οὐδέποτε ὑπῆρξε ζήτημα ὑπὸ ἁπλῆν στρατιωτικὴν ἔποψιν, ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ὑπερίσχυε μὲ τὰς ἑπτακοσίας χιλιάδας στρατιωτῶν, τὰς χιλιάδας τῶν τηλεβόλων της, τὴν πολεμικὴν πεῖραν τοῦ στρατοῦ της, θὰ ὑπερίσχυε τῆς Ἑλλάδος ἥτις δὲν ἔχει ἢ ἑξήκοντα χιλιάδας στρατιωτῶν, κατώτερα ὅπλα τοῦ πεζικοῦ καὶ ἀσυγκρίτως κατώτερον πυροβολικόν. Τὸ μόνον ὅπερ παραμένει ἀμφίβολον εἶναι ἂν οἱ στρατηγοί της θὰ ἠδύναντο νὰ ἐπιτεθοῦν τόσον ταχέως καὶ ἀποφασιστικῶς, ὥστε νὰ ἐμποδίσουν τὴν εἰσαγωγὴν νέων στοιχείων εἰς τὴν κατάστασιν. Ἡ ἀναβολὴ ἠδύνατο νὰ προκαλέσῃ ἐπαναστάσεις ἐν Ἠπείρῳ καὶ ἐν ἄλλαις Τουρκικαῖς ἐπαρχίαις, ἠδύνατο δὲ νὰ ἐπέλθῃ ἐν τῷ μεταξὺ καὶ ἡ πάντοτε ἀναβαλλομένη κατάληψις τῆς Πρεβέζης. Ἡ Κωνσταντινούπολις μὲ τοὺς νεοτούρκους της καὶ τὸν ἑτερογενῆ πληθυσμόν, μὲ τὰ ὑπάρχοντα κατὰ τοῦ Σουλτάνου μίση, θὰ περιήρχετο εἰς ἐπαναστατικὴν κατάστασιν, ἐὰν ἀποτυχίαι ἀγγελθοῦν ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονηθοῦν αἱ πολεμικαὶ ἀρεταὶ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ καὶ ἡ ἀποφασιστικότης τῶν ἀρχηγῶν του. Ἀνεξαρτήτως δὲ ὅλων τῶν πρὸς τὸν πόλεμον τοῦτον σχετιζομένων ζητημάτων, ἐπεισοδίων καὶ ἀντεγκλήσεων, θὰ προκύψῃ ἓν ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα ἐκ τῆς τουρκικῆς ἐπιτυχίας.

«Ὁ πόλεμος θὰ ἐντοπισθῇ. Ἐὰν ὁ μικρὸς ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ὁ λαμπρὸς

ἑλληνικὸς στόλος κατέβαλλον τὰς τουρκικὰς δυνάμεις, οὐχὶ μόνον ἐπανάστασις ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ ταῖς τουρκικαῖς ἐπαρχίαις ἦτο δυνατή, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀπειράριθμα ἁρπακτικὰ ὄρνεα τὰ ἀναμινοντα τὸν θάνατον τοῦ Ἀσθενοῦς ἀνθρώπου θα ἐπέπιπτον ἐπὶ τοῦ πτώματός του καὶ θὰ ἤριζον περὶ τῆς τροφῆς των. Νῦν ὅμως, ὅτε οἱ ἦχοι τοῦ πολέμου ἐξήγειραν τὴν ἐν τῇ τουρκικῇ φυλῇ ἐνυπάρχουσαν ζωτικότητα, οἱ γῦπες θὰ συμμαζευθοῦν, τοὐλάχιστον διά τινα καιρόν. Εἶναι δὲ ἀληθὲς ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς οὐχὶ ἐν τῷ συνόλῳ του, ἀλλ' ἓν μέρος αὐτοῦ ἡττήθη ἤδη, δὲν εἶναι ὅμως ἡ πρώτη φορὰ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ἣν ἓν μικρὸν ἐπεισόδιον ἥττης τετρακισχιλίων ἀνδρῶν ἀπεφάσισε τὴν τύχην ἑνὸς στρατοῦ καὶ ἑνὸς ἔθνους. Καὶ νῦν ὁ τουρκικὸς στρατὸς ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν θὰ προβῇ ὡς ἔχων ἐξησφαλισμένην τὴν ὅλην νίκην. Οἱ δὲ ἐξηρεθισμένοι Ἕλληνες θὰ καταπτοηθοῦν ἕνεκα τῶν κατὰ προκατάληψιν ἐπιτυχιῶν των.

«Σήμερον δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ ὁρίζοντι τὸ ἐλάχιστον σημεῖον ἐλπίδος ἢ ἐνθαρρύνσεως τῶν Ἑλλήνων. Τώρα δὲ θ' ἀρχίσουν νὰ πιστεύουν ὅτι δὲν ἦσαν ἀληθεῖς φίλοι των ὅσοι τοὺς προέτρεπον εἰς ἀπελπιδα πόλεμον. Ἡ τύχη πιθανὸν νὰ παλιντροπήσῃ. Μάχη ὅμως ἐν τῇ μεγάλῃ Θεσσαλικῇ πεδιάδι, χάριν τῆς ὁποίας ἀπεσύρθησαν ἀπὸ τῶν συνόρων τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, δὲν παρεχει ἐλπίδας προκειμένου περὶ στρατοῦ ἀποβαλόντος πᾶσαν ἐλπίδα ἐπιτυχίας, ἐναντίον στρατοῦ ἐνθουσιώδους ἐκ τῆς νίκης, καὶ ἀγομένου ὑπ' ἀνδρός, ὅστις ἀπεδείχθη συγχρόνως γενναῖος καὶ τολμηρός. Ἡ ἔκβασις δὲν δύναται νὰ ἀμφιβάλλεται ἐπὶ πολυ, καὶ διὰ τοῦτο πληροῖ φόβου τὸν ἑλληνικὸν πληθυσμόν».

Ἔσχεν ὅμως καὶ εὐρυτέρα. συνεπείας ἡ πρώτη αὕτη ἀποτυχία τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων. Οἱ Βούλγαροι καὶ οἱ Σέρβοι, τῶν ὁποίων περὶ πολλοῦ ἐποιεῖτο ἤδη τὴν οὐδετερότητα ἡ Τουρκία πρὸς μονομερῆ ἐξακολούθησιν τοῦ ἀγῶνος ὅστις ἤρχιζεν ἀποκλίνων ὑπὲρ αὐτῆς, ἐπελαμβάνοντο τῆς περιστάσεως ὅπως ἀπαιτήσουν παρὰ τῆς Πύλης τὴν παραχώρησιν ἐκκλησιαστικῶν τινων προνομίων ἐν Μακεδονίᾳ, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ Βουλγαρία ἐζήτει τὴν παραχώρησιν νέων βερατίων χάριν τῆς ἐν Μακεδονίᾳ βουλγαρικῆς ἐκκλησίας, ἡ δὲ Πυλη ἐφαίνετο εὔνους πρὸς τὰς αἰτήσεις ταύτας. Ἡ Πύλη ἐν μέσῳ τῆς ἐπικρατούσης γενικῆς ἀνεμοζάλης προσπαθοῦσα νὰ κολακεύσῃ τὴν Σερβίαν ἧς γνωσταὶ αἱ στρατιωτικαὶ παρασκευαί, ἐξέδωκε κυβερνητικὰς ἀδείας πρὸς ἵδρυσιν σερβικῶν σχολῶν ἐν Στρωμνίτσῃ, Γετίζῃ, Βαρδάρ, Δεριτζάν, Γιεβγενίτσα, Γενελλέ, Περλεπέ, Ὄχριδι, Βιτωλίοις.

Τὸ σπουδαῖον ἦτο καὶ διὰ τὴν Τουρκίαν καὶ διὰ τὴν μυστικῶς ἐργαζομένην Εὐρώπην νὰ μὴ προκληθῇ διὰ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ἡ ἀνακίνησις Μακεδονικοῦ ζητήματος. Καὶ ὅσον μὲν ἀφεώρα τὴν Ἑλλάδα, ἦτο εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς φανερὸν ὅτι αὕτη ἐζήτει ν' ἀποφύγῃ τοῦτο, ὑπείκουσα ἀβούλως ἐπὶ βλάβῃ τῶν ἰδίων συμφερόντων εἰς τὰς ἀξιώσεις τῆς Εὐρώπης, πρὸς τὰς συμβουλὰς τῆς ὁποίας ἀντέδρα ὅμως, ἀναλαμβάνουσα πόλεμον πρὸς τὴν Τουρκίαν ἢ καταλαμβάνουσα στρατιωτικῶς τὴν Κρήτην. Ὑπῆρχον δὲ αἱ ἀκόλουθοι ἐνδείξεις ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐπεδίωκε τὴν δημιουργίαν Μακεδονικοῦ ζητήματος : ἐπέτρεψε τὴν ἄκαιρον εἰσβολὴν ἀνεπαρκῶν καὶ ἀνεπαρκῶς ὠργανωμένων ἀνταρτικῶν σωμάτων εἰς Μακεδονίαν, καὶ οὕτω ἀπεσοβήθη ὁ ἐκ τούτων κίνδυνος, παραλυομένης εἰς τὸ μέλλον πάσης

Οὕτω, καὶ ἡ «Κιτρίνη Βίβλος» τῆς Γαλλικῆς Κυβερνήσεως ἀποκαλύπτει, διὰ πληροφορίας τοῦ ἐν Σόφιᾳ γάλλου πρέσβεως Πτιτβὶλλ, τὰς σκέψεις ταύτας τῶν Σλαύων τοῦ Αἵμου κατ' ἀντίδρασιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Πτιτβὶλλ ἀνεκοίνου τὰ ἀκόλουθα πρὸς τὴν Κυβέρνησίν του ἀπὸ 11 ἤδη Φεβρουαρίου 1897:

«Γίνεται λόγος ἐνταῦθα περὶ ἐνδεχομένης κοινῆς ἐνεργείας τῶν δύο κυβερνήσεων, σερβικῆς καὶ βουλγαρικῆς, ἐπὶ σκοπῷ ὅπως συστήσωσιν εἰς τὴν Πύλην τὴν παραχώρησιν ἰδιαιτέρων προνομίων ὑπὲρ τῆς Μακεδονίας. Ἡ ὑπὸ τὸν κ. Σίμιτς κυβέρνησις λέγεται ὅτι συναινεῖ ἀπὸ τοῦδε ὅπως ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς βουλγαρικῆς κυβερνήσεως γείνῃ διάβημα ἐν Κων)πόλει πρὸς τὸν ὑποδειχθέντα σκοπόν, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς μὴ συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος, μεθ' ἧς δὲν ἐννοεῖ πρὸς τὸ παρὸν κατ' οὐδένα λόγον νὰ συμμαχήσῃ».

Ὅταν δὲ πλέον προεβλέπετο ἀναπόφευκτος ἡ μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας ῥῆξις, ἡ αὐτὴ «Κιτρίνη Βίβλος» μᾶς δίδει τὸν μῖτον τῶν νέων σκέψεων τῆς Εὐρώπης πρὸς ἐντοπισμὸν τοῦ πολέμου καὶ ἀποσόβησιν μειζόνων περιπλοκῶν τοῦ δεινοῦ ζητήματος. Οὕτω ὁ Ἀννοτὼ ὡς ἑξῆς ἀνεκοίνου τὰς ἰδέας τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως πρὸς τὸν ἐν Πετρουπόλει πρεσβευτὴν τῆς Γαλλίας Λοζέ:

«Ἐὰν μεθ' ὅλας τὰς προσπαθείας τῶν Δυνάμεων αἱ ἐχθροπραξίαι ἀρχίσουν μεταξὺ Ἑλλάδος καὶ Τουρκίας, νομίζομεν, ὡς καὶ ἡ ρωσσικὴ Κυβέρνησις, ὅτι αἱ Δυνάμεις πρέπει νὰ μείνωσιν οὐδέτεραι εἰς τὴν πάλην καὶ νὰ προσπαθήσωσι νὰ ἐντοπίσωσιν αὐτήν, νὰ ἐπέμβωσι δὲ διπλωματικῶς μόνον ὅταν προσκληθῶσιν ὑφ' ἑνὸς τῶν ἀντιπάλων, φροντίζουσαι, συμφώνως πρὸς τὰς δηλώσεις των, ὅπως ὁ ἀρξάμενος χειρῶν ἀδίκων οὐδὲν ὠφεληθῇ ἐκ τοῦ ἀγῶνος.

«Τοιουτοτρόπως ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ἑλληνικῶν παραλίων καθίσταται περιττός, ὁ δὲ τῶν κρητικῶν ἐξαρτᾶται ἐκ τῶν ἀποφάσεων τῶν Δυνάμεων σχετικῶς πρὸς τ' ἀποβιβασθέντα ἀγήματα.

«Ἐν τῷ μεταξὺ ἡ Κρήτη ἀπομένει ὡς ἐνέχυρον εἰς χεῖρας τῆς Εὐρώπης διότι λίαν ἐπικίνδυνον καθίσταται νὰ κενωθῇ ἡ νῆσος τὴν ἐπομένην τῆς ἐνισχύσεως τῶν ἀγημάτων».

Φανερὸν ἐκ τούτων τίνες αἱ σκέψεις καὶ αἱ ἐνέργειαι τῶν Δυνάμεων, πρὸς τὰς ὁποίας μόνη ἡ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἐτύφλωττε, μὴ σχοῦσα τὸ θάῤῥος νὰ ἐξαγγείλῃ πρὸς τὸν ἐξημμένον λαὸν τοῦ Βασιλείου εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ τεκταινόμενα, λόγῳ τῶν ὁποίων ἀπέβαινεν ἀδύνατος ἀληθὴς ἐθνικὸς ἀγών, ὅστις μόνος θὰ ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἐλπίδας ἐπιτυχίας εἰς τὴν μικρὰν Ἑλλάδα, ἀλλὰ διαρκῶς ῥυμουλκουμένη καὶ διστάζουσα, ἔῤῥιψε τὸ Κράτος ἀνέτοιμον καὶ μονονοὺ δέσμιον εἰς ἀγῶνα γιγάντιον.

Ἐν Κρήτῃ ἐντούτοις τὰ πράγματα παρέμενον ὅμοια, ὅπως τὰ ἀφήκαμεν εἰς τὸ προηγούμενον κεφάλαιον. Συμπλοκαὶ καὶ συγκρούσεις ἐπανελαμβάνοντο καθ' ἑκάστην ἀπειλοῦσαι πολλαχοῦ καὶ μείζονας νὰ λάβουν διαστάσεις. Οὕτω, τὴν 11 Ἀπριλίου, νέα μάχη συνήπτετο πρὸ τῶν πυλῶν τοῦ Ἡρακλείου, εἰς τὴν ἐπαρχίαν Μαλεβυζίου, παρὰ τὰ Καλέσια καὶ τὰς Βοῦτες. Οἱ ἡμέτεροι κατεῖχον τὰς θέσεις

Βίγλαν ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν Στ. Χατζάκη, Δ. Ζουδιανοῦ καὶ Ἀν. Ξενάκη, Σταυράκια ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Νικ. Θειακάκην καὶ Μιχ. Χατζάκην, Βοῦτες ὑπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς Χατζῆ Κωνσταντῆν καὶ Μιχ. Ἀναγνωστάκην, καὶ τὸ Λάντρο ὑπὸ τὸν Κωνσταντῆν καὶ τὸν Ἱερωνυμίδην.

Μετὰ κρατερὰν μάχην οἱ Τοῦρκοι ὑπεχώρησαν εἰς τὸ μετόχι Γοῦρνες, εἰς Γιοφυράκια καὶ Γάζι, ὅπου ἔπαθον μεγάλας καταστροφὰς καταδιωχθέντες.

Οἱ περὶ τὴν Βίγλαν κατέλαβον ἓν ἐλαιόκτημα τῶν Γουρνῶν, μετόχι τοῦ Ντεμὶρ Νταουλάκη Τούρκου, οἱ δ' ἐν Σταυρακίοις τὴν θέσιν Βάρδια τῶν Γιοφυρακίων ὅπου ἐτραυματίσθη βαρέως ὁ σημαιοφόρος τοῦ Νικολ. Θειακάκη Δημ. Βλάχος, γενναίως πολεμήτας, ὡς καὶ εἰς Βοῦτες καὶ Μεσαρμό. Ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐνίσχυσε τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ δὲν ἠδυνήθη νὰ παρεμποδίσῃ τὴν αἰσχρὰν αὐτῶν φυγήν.

Τὸ ἰατρικὸν σῶμα, ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἰατρῶν Β. Θειακάκη, Δ. Λυδάκη καὶ Σκρᾶ, παρέσχε τὰς πρώτας ἰατρικὰς βοηθείας εἰς τοὺς τραυματίας τῆς μάχης ταύτης.

Ἐν τούτοις αἱ μέχρι τοῦδε πολεμικαὶ δαπάναι τῆς Ἑλλάδος ἤρχιζον νὰ ἔχωσι τὸν ἀντίκτυπον αὐτῶν ἐν τῇ καθόλου οἰκονομικῇ καταστάσει τοῦ Κράτους. Τὰ μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης δαπανηθέντα ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ ὅσα εἶχον ζητηθῇ διὰ διαφόρων πιστώσεων καὶ τοῦ προμνησθέντος δανείου τῶν ἐντόκων γραμματίων ἀνήρχοντο ἐν ὅλῳ εἰς τὸ στρογγύλον ποσὸν τῶν 60,000,000 δραχμῶν. Ἡ δὲ Κυβέρνησις διαβλέπουσα δυσχερείας ἐπικειμένας ἐν τῇ ὑλικῇ διεξαγωγῇ τοῦ παρεκτεινομένου ἀγῶνος καὶ μὴ γνωρίζουσα, ἤδη ἐν τῇ ἐσχάτῃ στιγμῇ ἀνανήψασα, πόθεν θὰ ἐξοικονόμει τὸ ἀπαιτηθησόμενον ποσόν, ἐτρέπετο ἤδη ἐπὶ τὴν ἐκλιπάρησιν τῆς φιλογενείας καὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τῶν Ἑλλήνων ὁμογενῶν καὶ πλουσίων ὑπὲρ τῶν ἀναγκῶν τοῦ πολέμου, τοιαῦτα δημοσιεύοντος τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη διὰ τῆς «Πρωίας» τῆς 10 Ἀπριλίου :

«Ἡ Κυβέρνησις ἔλαβε τὴν δέουσαν πρόνοιαν περὶ τῶν ἐπειγουσῶν ἀναγκῶν τῆς στρατιωτικῆς ἐνεργείας τοῦ Κράτους. Ἀλλ' ὅσα καὶ ἂν εἶναι τὰ μέσα τοῦ Κράτους, ἡ χρηματικὴ συνδρομὴ τῶν εὐπορούντων ἰδιωτῶν εἶναι ἀπαραίτητος, διότι ἄγνωστοι εἶναι αἱ φάσεις καὶ ἡ διάρκεια τοῦ μεγάλου ἀγῶνος, ὅστις δὲν εἶναι μόνον τῆς χώρας ταύτης ἀγών, ἀλλὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὁλοκλήρου.

«Καὶ τὰ δαπανηθέντα μέχρι τοῦδε ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου καὶ ὅσα διὰ τῶν πιστώσεων καὶ τοῦ δανείου τῶν ἐντόκων γραμματίων ἐζητήθησαν, ἀνερχόμενα εἰς 60,000,000 περίπου, εἶναι θυσίαι ἐπιβαλλόμεναι εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Λαόν, ὅστις συνάμα ὑφίσταται καὶ τὴν ὑψίστην θυσίαν τοῦ αἵματος αὐτοῦ, ἀγωνιζόμενος ἐνθουσιωδῶς καὶ καρτερικῶς ὑπὲρ τῆς τιμῆς παντὸς τοῦ Ἔθνους, ὑπὲρ ὅλων καὶ τῶν ἁπανταχοῦ Ἑλλήνων. Τὰς ὑψίστας ταύτας θυσίας προθύμως φέρει ὁ εὐγενέστατος Λαὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀλλ' εὐνόητον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ ἄλλοι ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος Ἕλληνες ἔχουσιν ὅμοια καθήκοντα ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ. Ὅτι θὰ

ἐκπληρώσωσι ταῦτα μετὰ προθυμίας καὶ ἐθελοθυσίας δὲν ἀμφιβάλλομεν, διότι ἡ φιλοπατρία πάντων τῶν Ἑλλήνων εἶναι μεγάλη, τὴν ὑπόμνησιν δὲ ποιούμεθα καὶ ἡμεῖς μετὰ τῶν ἄλλων συναδέλφων, ἵνα μὴ ὑπονοηθῇ, ὅτι δὲν ἔχει ἀνάγκας τὸ Κράτος ἢ ὅτι δὲν ἐπεκαλέσθη κανεὶς καὶ τῶν ἔξω ὁμοεθνῶν τὴν συνδρομήν, διότι καὶ τοῦτο ἐγράφη εἰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας τῆς ἀλλοδαπῆς. Ὅσον ἀφθονώτερα εἶναι τὰ ὑλικὰ ἐφόδια, τόσον ἐντονώτερον καὶ εὐρωστότερον θὰ διεξαχθῇ ὁ ἀγὼν τοῦ Ἔθνους, οὐδεμία δὲ τοιαύτη ἀρωγή, μικρὰ ἢ μεγάλη, εἶναι περιττή. Κατὰ τὸν πρῶτον ἐθνικὸν ἀγῶνα τοῦ 1821 οἱ εὐποροῦντες Ἕλληνες σχετικῶς ἦσαν πολὺ ὀλίγοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὀλίγοι ἐκεῖνοι ἐπήρκεσαν εἰς τὰ ἀναλώματα ἑπταετοῦς πάλης, τὰ πάντα θυσιάσαντες. Σήμερον, ὅτε καὶ τὸ Κράτος ἔχει ἰδίους πόρους καὶ οἱ εὐποροῦντες ἐν τῇ ξένῃ Ἕλληνες εἶναι πολυάριθμοι, δὲν πρέπει νὰ διστάζωμεν ὅτι εἰς οἰκονομικὰς δυσχερείας δὲν θὰ προσκόψῃ ὁ ἐθνικὸς ἀγών. Ὑπὲρ τῆς Γαλλίας ἀγωνιζομένης τῷ 1870 Ἕλληνες προσέφερον ἡγεμονικὴν τῷόντι χρηματικὴν δωρεάν, καὶ καλῶς ἔπραξαν. Ὑπὲρ τῆς ἀγωνιζομένης Ἑλλάδος πολλαπλάσια βεβαίως καὶ γενναιότερα ἀκόμη θὰ εἰσφέρωσι σήμερον τὰ ἐν διασπορᾷ φιλοπάτριδα τέκνα τῆς Πατρίδος, ἐν τῇ πεποιθήσει δὲ ταύτῃ, θεωροῦμεν ὅτι ἔνδειαν ὑλικῶν μέσων δὲν θὰ ὑποστῇ βεβαίως ὁ ἐθνικὸς ἀγών.»

Ν. Μακρῆς, ὑποστράτηγος, Μέραρχος τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ.

Αἱ βλέψεις ὅμως καὶ αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ εὐχαὶ αὗται ἃς ἐξήγγελλε τὸ πρωθυπουργικὸν ὄργανον δὲν ἐφαίνετο προωρισμέναι νὰ ἐπαληθεύσουν, διὰ τὸν λόγον ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς ἤρχιζεν ἤδη νὰ διαβλέπῃ εὐκρινέστερον, ὅτι ὁ ἀγὼν περὶ οὗ ὡμίλουν τὰ χείλη τοῦ Δηλιγιάννη διὰ τῶν στηλῶν τῆς «Πρωίας» δὲν ἦτο καθόλου ἐθνικός.

ΣΗΜ.— Αἱ καθ' ὅλας τὰς μάχας τῶν θεσσαλικῶν συνόρων ἀπώλειαι τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ συμποσοῦνται, κατὰ τοὺς ἐπισήμους πίνακας, εἰς ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕνα (181) νεκροὺς καὶ ἑπτακοσίους ἕνδεκα (711) τραυματίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ

Εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἤπειρον.

Στρατιωτικὴ μορφὴ τῆς πόλεως Ἄρτης — Ἄρτα καὶ Λάρισσα — Πῶς διῆγεν ὁ ἐν Ἄρτῃ στρατός μας πρὸ τοῦ πολέμου. — Τὰ περὶ τὴν Ἄρταν ὀχυρώματα καὶ πυροβολεῖα — Ὀχυρωματικαὶ ἐργασίαι τῶν Τούρκων. — Τὰ ἐν Ἠπείρῳ ἀνταρτικὰ σώματα: συγκέντρωσις ἐν Πέτα καὶ Ἀγνάντοις — Ἡ πρὸς τὴν Ἤπειρον ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδος: ἀπὸ Καλαρρυτῶν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ἀράχθου. — Ἡ παραμονὴ τοῦ πολέμου ἐν Ἄρτῃ. — Ἐκκένωσις τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν κατοίκων. — Συνεννόησις μεταξὺ μοιράρχου τῆς Δυτικῆς Μοίρας καὶ Ἀρχηγοῦ τοῦ ἐν Ἄρτῃ στρατοῦ. — Διαταγὴ πρὸς ἔναρξιν τοῦ πυρός. — Φοβερὰ μονομαχία πυροβολικοῦ. — Καταστροφαὶ τῶν τουρκικῶν πυροβολείων. — Οἱ Τοῦρκοι κανονιοβολοῦσι τὸ Νοσοκομεῖον τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ — Μάχη πεζικοῦ ἐν Κάτω Παναγιᾷ — Θάνατος τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Κατσελίδου. — Σχέδια περὶ εἰσβολῆς. — Ἐπιθέσεις καὶ ἀποκρούσεις τῶν Τούρκων ἐν τῇ Γεφύρᾳ τῆς Ἄρτης. — Νέα μονομαχία πυροβολικοῦ — Ἔφοδος καὶ δεκατισμὸς τουρκικοῦ ἱππικοῦ — Εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Μπάνι — Ἡρωϊκὸς θάνατος τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Κρητικοῦ. — Ἀπάνθρωπον τέχνασμα τῶν Τούρκων — Πρόοδος τοῦ εἰσελάσαντος στρατοῦ. — Δευτέρα εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Γλυκόρριζον. — Ἔφοδος καὶ ἀπόκρουσις τῶν Τούρκων ἐπὶ τῆς Γεφύρας τῆς Ἄρτης. — Συγκρούσεις εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τῶν συνόρων — Εἰσβολὴ ἀνταρτικοῦ σώματος ἐκ Συρράκου. — Διατὶ ἀπέτυχεν ἡ εἰσβολή — Σύγκρουσις ἐν τῇ περιοχῇ τῶν Πραμάντων. — Ἡρωϊκὸν τόλμημα τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Τρυπογεώργου. — Ἐπανάληψις τοῦ κανονιοβολισμοῦ ἐν Ἄρτῃ — Μία παρεξήγησις ἐπὶ τῆς Γεφύρας: Ἕλληνες καθ' Ἑλλήνων — Προέλασις τοῦ ἐκ Μπάνι εἰσβαλόντος στρατοῦ καὶ κατάληψις τουρκικῶν χωρίων. — Τὸ πρῶτον πρωτόκολλον παραλαβῆς λαφύρων. — Τελικὰ ἀποτελέσματα τῶν τριῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πολέμου.

Ὅπως ἐν Θεσσαλίᾳ ἡ Λάρισσα, καὶ πλειότερον ἔτι, ἐν Ἠπείρῳ ἡ Ἄρτα, ἅτε ἐπ' αὐτῆς τῆς μεθορίου γραμμῆς κειμένη, ὡμοίαζε κατὰ τὰς πρὸς τοῦ πολέμου ἡμέρας ἀληθὲς στρατόπεδον ἐν συναγερμῷ. Ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς ἐγυμνάζετο καθ' ἡμέραν ἀντικρὺ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοπέδου καὶ ἐλάμβανον χώραν ἐκ τῶν κινήσεών του τούτων πολλαὶ παρεξηγήσεις καὶ ὑπόνοιαι ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ὑποπτευόντων αἰφνιδίαν ἐπίθεσιν τῶν ἡμετέρων καὶ διακειμένων, ὡς ἐκ τούτου, εἰς διαρκῆ ἀγωνίαν. Τὰς αὐτὰς παρεξηγήσεις ἐγέννων μίαν ἡμέραν καὶ οἱ βροντώδεις κρότοι οἱ ὀφειλόμενοι εἰς τὸν ἐκβραχισμὸν τοῦ λόφου ἐφ' οὗ κεῖται ὁ Ἀμυντικὸς Στρατὼν τῆς Ἄρτης.

Καὶ διεσκέδαζον οἱ ἡμέτεροι ἐπὶ τοῖς φόβοις τούτοις τῶν ἀντιπάλων, ὅπως διεσκέδαζον καθήμενοι παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Ἀράχθου ἐντεῦθεν τῆς Γεφύρας καὶ ἀκροώμενοι τῶν τόνων τῆς τουρκικῆς μουσικῆς, ἥτις ἐπαιάνιζεν ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὄχθης ὅπου ἐστάθμευον 1000 τοῦρκοι πεζοὶ καὶ 120 ἱππεῖς, ἀποτελοῦντες τὴν ἀντικρὺ τῆς ἡμετέρας ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μεσολογγίτην φρουρὰν τῆς Γεφύρας. Οὕτω οἱ ὁπλῖται μας, στερούμενοι ἰδίας μουσικῆς, χάρις ταῖς οἰκονομικαῖς μωρίαις τῶν Κυβερνήσεών μας, ἀπήλαυον τῆς ὀθωμανικῆς τοιαύτης· διότι αἱ κυβερνήσεις μας δὲν κατώρθωσαν ν' ἀποκτήσουν ποτὲ ἀρκοῦσαν δόσιν νουνεχίας ὥστε νὰ ἐννοήσουν, ὅτι μερικὰ πράγματα, ἀσήμαντα ἐκ πρώτης ὄψεως, εἶναι τὰ μᾶλλον συντελοῦντα πρὸς συγκράτησιν καὶ ἐπίρρωσιν τοῦ φρονήματος ἑνὸς στρατοῦ, καὶ δὴ ψυχολογικῶς ἐπιδρῶντα ἐπὶ τῶν μαχητῶν· διὰ τοῦτο οὔτε ὁ ἐν Ἠπείρῳ στρατός μας εἶχε μουσικήν, ἡ ὁποία θὰ τὸν ἐνθουσίαζε τώρα καὶ θὰ τὸν παρηγόρει αὔριον· ὤ! αὐτὰ εἶναι μωρὰ πράγματα διὰ τοὺς μεγάλους νόας οἵτινες κυβερνῶσι τὸν ἀτυχῆ τοῦτον τόπον· κατὰ τὴν σοφήν των γνώμην ἡ ψυχολογία τοῦ στρατιώτου καὶ ἡ ἐπήρεια ἀψύχων τινῶν ἀντικειμένων ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ ἑνὸς στρατοῦ εἶναι κάτι τι ὅμοιον μὲ τὴν μουχλιασμένη κουραμάνα... Κατήργησαν τὰς μουσικὰς διὰ νὰ κάμουν οἰκονομίας· ἔκαμαν δὲ οἰκονομίας διὰ νὰ παχύνωνται εὐκοπώτερον οἱ κηφῆνες τῶν ὑπουργικῶν προθαλάμων· οἱ στρατοί, κατ' αὐτούς, εἰσὶν ἀγέλαι κτηνῶν ποῦ δὲν ἐννοοῦν τίποτε ἀπ' αὐτὰ τὰ πράγματα. Ὅμοια δ' ἐφωρῶντο σκεπτόμενοι καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ στρατοῦ μας ὅταν ἐκράτουν κλεισμένας ἐντὸς τῶν ἀδιαβρόχων θηκῶν των τὰς σημαίας διὰ νὰ μὴ τὰς βασκάνουν ἴσως τὰ βλέμματα τοῦ ἐχθροῦ καὶ διὰ νὰ μὴ διευθύνωνται ἴσως πρὸς αὐτὰς τὰ βλήματά του. Τοὺς ἐν Ἄρτῃ ὁπλίτας μας ἐφρόντισεν ἐν τούτοις νὰ ἐξοικονομήσῃ ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην ἡ Τουρκία, ἀφ' οὗ ἡ Ἑλλὰς ἐδείκνυτο τόσον ἄστοργος. Καὶ ἄνευ ὅμως τούτου ἡ φυσικὴ φαιδρότης τοῦ Ἕλληνος δὲν τοῖς ἀπέλειπε καὶ δὲν τοὺς ἐστέρει τῶν συνήθων ἐν τῇ πατρίδι τῆς Εὐτέρπης καὶ τῆς Τερψιχόρης· τὰ ᾄσματα καὶ οἱ χοροί, τῶν εὐζώνων ἰδίως, συνεδόνουν ἀπὸ πρωίας μέχρι πρωίας τὰς ἠχοὺς τῶν πέριξ ὠχυρωμένων λόφων ἀφ' ὧν ἔχαινον ἑκατέρωθεν ἀπειλητικὰ τὰ στόμια τῶν τηλεβόλων, καὶ ᾄσματα ἄλλα πολεμικά, συνθέσεις τῆς στιγμῆς, ἐποίκιλλον τὸν βίον τοῦ ἀρτινοῦ στρατοπέδου, ὡς τὸ ἐπίκαιρον τοῦτο, ὅπερ ἐψάλλετο ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς πόλεως:

Τώρα στὴν Ἄρτα μᾶς χωρίζει
διαταγὴ τοῦ Βασιλῃᾶ.
Στρατὸς ὁλόγυρα μαυρίζει
π' ἀναγαλλιάζει τὴν καρδιά.

Στὴν Γέφυρα θὲ νὰ κοιμοῦμαι
τὸν πόλεμο νὰ ὀνειρευθῶ
κι' ὅταν ξσένανε θυμοῦμαι
τὸν πόνο μου θὰ τὸν ξεχνῶ.

Ἀπὸ τοὺς Τούρκους μᾶς χωρίζει
τοῦ Γκρᾶ μονάχα τουφεκιά.
Ἄχ! πότε θἄρθῃ 'κείνη ἡ ὥρα
ποῦ θὰ ριχτοῦμε στὴ φωτιά!

Τότε δὲ κυρίως κατέστη ἔξαλλος ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἀρτινοῦ στρατοπέδου, ὅταν ἔφθασαν εἰς Ἄρταν αἱ εἰδήσεις περὶ τῶν πρώτων ἐν Θεσσαλίᾳ συγκρούσεων. Ἤδη πλεῖστοι πρόσφυγες ἐξ Ἠπείρου εἶχον πλημμυρήσει τὴν πόλιν, θὰ ἐπήρχετο δ' ἴσως μεγίστη στενοχωρία καὶ θὰ ἐγεννῶντο ἐπικίνδυνοι νόσοι, ἂν ὁ δήμαρχος Ἄρτης Γαρουφαλιᾶς δὲν ἐλάμβανεν ἄμεσον πρόνοιαν περὶ ἀνεγέρσεως ἐπαρκῶν παραπηγμάτων εἰς Νεοχωράκι ὅπου ἐνεκαθίσταντο οἱ δυστυχεῖς οὗτοι πρόσφυγες, ἐνῷ συγχρόνως ἄλλα παραπήγματα κατεσκευάζοντο εἰς Κοροδῆμο καὶ Κομπότι πρὸς χρῆσιν τοῦ Ἀρχηγείου, τῆς Ἐπιμελητείας καὶ τοῦ Νοσοκομείου, ἀνελάμβανε δ' ἅμα τότε τὴν γενικὴν Ἐπιμελητείαν ὁ ἐγνωσμένης ἱκανότητος ταγματάρχης τοῦ οἰκονομικοῦ σώματος τοῦ στρατοῦ Χριστοφῆς, καὶ διωρθοῦντο ἔκτοτε πλεῖσται τοῦ στρατοῦ ἐλλείψεις περί τε τὴν διατροφὴν καὶ τὰς λοιπὰς αὐτοῦ ἀνάγκας, ὡς θέλομεν ἰδεῖ καὶ περαιτέρω.

Ἐντούτοις ἐπλησίαζεν ὁσημέραι ἡ στιγμὴ τῆς ἐκρήξεως καὶ τὰ βάσανα τῶν Ἀρτινῶν ἐπηυξάνοντο· μαρτύρια ἰδίως ὑφίσταντο ὡς πρὸς τὰ κτήματά των, διότι, αὐθαιρέτως καθορισθεὶς ὡς σύνορον πρὸς τὴν Ἤπειρον ὁ ποταμὸς Ἄραχθος, οὐ μόνον συντελεῖ ὅπως δυσχεραίνῃ τὴν συγκοινωνίαν καὶ καθίσταται δυσυπέρβατος φραγμὸς ἐν στιγμαῖς πολέμου, ἀλλὰ καὶ τὰ κτήματα τῶν Ἀρτινῶν ἀφῆκεν ἐπὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους· οὕτω δὲ τὰ προϊόντα των φορολογούμενα ἅπαξ παρὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν, φορολογοῦνται καὶ ἐκ δευτέρου εἰσαγόμενα εἰς Ἄρταν, ὡς προερχόμενα ἐκ τοῦ Ἐξωτερικοῦ· δύναται δ' ἕκαστος νὰ φαντασθῇ κατὰ πόσον τὰ μαρτύρια ταῦτα εἶχον ἐπαυξηθῇ καθ' ἃς ἡμέρας, ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, ἀνεμένετο ἡ ἔναρξις τῆς ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως.

Ἤδη ἑκατέρωθεν ἐνηργοῦντο ἐσπευσμένα ὀχυρωματικὰ ἔργα· ἡ σύντονος ἰδίως ἐργασία τῶν Τούρκων, ἡ προδίδουσα τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐδῶ θὰ ἐμάχοντο μόνον ἀμυνόμενοι, εἶχε προικίσει καὶ μὲ ἓν ἢ πλειότερα ὀχυρώματα καὶ πυροβολεῖα πᾶν ὕψωμα καὶ πάντα λόφον ὅστις ἐξώγκου τὸ ἀντικρὺ τῆς Ἄρτης ὀθωμανικὸν ἔδαφος, δεσπόζων αὐτῆς ἢ καὶ μή. Σημαντικώτερα ἁπάντων τῶν ὀχυρωμάτων τούτων ἦσαν τὰ ἰσχυρὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἰμαρέτ, λόφου ὀχυρωτάτου ὑψουμένου πρὸς Δ τῆς πόλεως καὶ ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἄριστα ἠδύνατο νὰ προσβληθῇ αὕτη· τὰ πυροβολεῖα ταῦτα εἶχον ὁπλισθῇ διὰ πολλῶν πυροβόλων μεγάλης ὁλκῆς· δευτερευούσης δέ, ἀλλ' ἐπίσης ἀρκετὰ στρατηγικῆς σημασίας ἦσαν τὰ πυροβολεῖα τῆς Βλαχέρνας καὶ τῆς Γρεμενίτσας, βορειοανατολικῶς καὶ βορείως τῆς Ἄρτης, ὀλίγον δὲ ἀρκτικώτερον τῶν τελευταίων κατεσκήνου σῶμα τουρκικοῦ στρατοῦ.

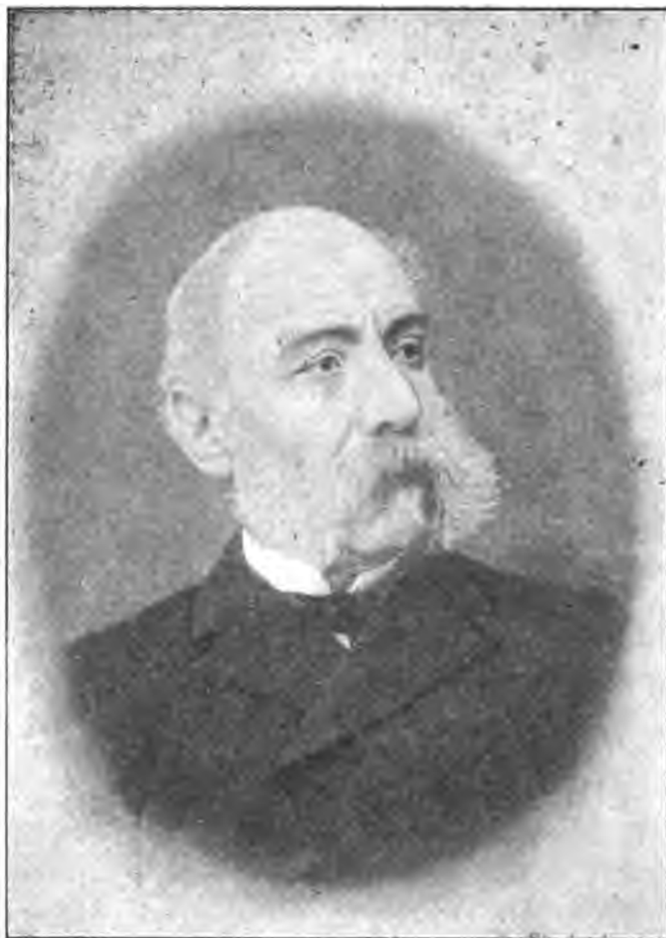
Παρ' ὅλην ὅμως τὴν τελειότητα τῆς ὀχυρωτικῆς τέχνης μεθ' ἧς εἶχον ἀνεγερθῇ τὰ ὀθωμανικὰ πυροβολεῖα, καὶ τῶν ἡμετέρων αἱ ὀχυρωματικαὶ ἐργασίαι δὲν καθυστέρουν, καίτοι ἐν μείζονι σπουδῇ γενόμεναι· ὁ ὑπὸ τὸν Μπεράτην λόχος τοῦ μηχανικοῦ εἰργάζετο πρὸς τοῦτο μετ' ἀξιομιμήτου ζήλου, δύο δὲ κυρίως ἦσαν τὰ ἰσχυρὰ τῆς Ἄρτης ἐρείσματα: τὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος, ὀλίγον νοτίως τῆς πόλεως πρὸς τὴν Γέφυραν, ὧν τὴν διεύθυνσιν εἶχεν ὁ

ταγματάρχης Δαμιανὸς μετὰ τοῦ λοχαγοῦ Γουλιμῆ, ὡπλισμένα καὶ δι' ἑνὸς τηλεβόλου τῶν 15 ὑφεκατομέτρων, ὑποστηριζόμενα δὲ καὶ διὰ δύο ἔτι τῶν 17 τοποθετηθέντων ὄπισθεν τοῦ Στρατῶνος ἐπὶ λοφου δεσπόζοντος τῶν τουρκικῶν πυροβολείων, καὶ ἐφωδιασμένα πρὸς τούτοις διὰ μηχανῆς ἠλεκτρικοῦ φωτός, ὅπερ πολυ παρηνόχλει τοὺς ὁμόρους εχθρούς μας· ἕτερον δὲ ἰσχυρὸν πυροβολεῖον ἦτο τὸ τοῦ Θεοτοκιοῦ (Μονῆς Θεοτοκου) ΑΒΑ τῆς Ἄρτης, πρὸς τὸ χωρίον Πέτα, ὅπου εἶχε τοποθετηθῆ καὶ ἓν τηλεβόλον τῶν 10.5 ὑφεκατομέτρων.

Ἡ πόλις εἶχεν ἤδη τελείως σχεδὸν κενωθῆ ὑπὸ τῶν ἐν αὐτῇ οἰκογενειῶν, παρέμενε δὲ μοναδικὸν φαινόμενον πολεως ὅπου διέμενον μόνον ἄνδρες, στρατιῶται ἢ πολῖται ἔνοπλοι, διότι κατὰ διαταγὴν τῆς Κυβερνήσεως, τὴν 5 ἤδη τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου ὁ Δήμαρχος Ἄρτης, ὡ, και οἱ λοιποὶ δήμαρχοι τοῦ Νομοῦ, εἶχον διανείμει εἰς τοὺς πολίτας πλείονας τῶν πέντε χιλιαδων ὅπλων μετ' ἀναλόγων φυσιγγίων, εἴτε πρὸς ὑπερασπισιν των ἑστιῶν των ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, εἴτε καὶ πρὸς σύμπραξιν μετὰ τοῦ τακτικοῦ στρατου ἐν ἀνάγκῃ· ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὰ ἔνοπλα ταῦτα στίφη κ' ἐδῶ, ὡς καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ ὅπου ἦσαν πολυαριθμότερα, ἀπέβησαν σχεδὸν ἐντελῶς ἄχρηστα ἐν τῷ ἐκραγέντι πολέμῳ, ἅτε τῶν πλείστων ἐκ τῶν ὁπλισθεντων πολιτων ἐγκαταλειψαντων τὰ χωρία των ἐν τῇ δεδομένῃ στιγμῇ καὶ ζητησαντων ἀλλαχοῦ ἀσφαλέστερον καταφύγιον.... μετὰ τῶν τυφεκίων τῆς Κυβερνησεως. Ὑπαρχουν ἄρα ἐλπίδες ὅτι ἡ πολεμικαὶς αὐταὶς προβαις τῆς ἐπισήμου Ἑλλαδος θα την διδαξουν ἄλλοτε πως γίνονται οἱ πόλεμοι;

Ἐκτος ὅμως των ἐνοπλων τουτων χωρικῶν, καὶ πολυάριθμα σώματα ἀνταρτῶν τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», καί τινα αὐτούσια, εὑρίσκοντο ἤδη εἰς τὰ διάφορα στρατιωτικα κεντρα του νομοῦ. Εἰς τὸ χωρίον Πέτα εὑρίσκοντο συγκεντρωμένοι 800 ἀνταρται ὑπὸ τὸν Σκαλτσοδῆμον, τον Μίχα-Γιαγκαν, τὸν Γεωργούσην καὶ τὸν ὁπλαρχηγον των Κερκυραίων ἀνταρτῶν Φραντον, σημαιοφόρον δ' εἶχον τὸν πρώην λοχιαν τοῦ πεζικου Ἀντ. Πυλαρινόν. Ἕτεροι 150 ἄνδρες εὑρίσκοντο εἰς Κατω Καλεντίνι ὑπο την ἀρχηγίαν τοῦ Ψαθᾶ. Ὁ Γερογιάννης μετὰ τῶν ἰδικῶν του εὑρίσκετο εἰς το Κομπότι, την 2 δ' Ἀπριλίου ἡνώθησαν τὰ σώματα του Κερκυραιου Μπαμπιλη μετὰ τῶν εὐαρίθμων φιλελλήνων ἀνταρτῶν μεθ ὧν ἐτασσετο και ὁ ἀνεψιος τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου ναυαρχου Χάρρις, τὴν αὐτὴν δὲ ἡμεραν ὁ Σκαλτσοδῆμος, ὁ Γιαγκας καὶ ὁ Μαριολης μετεσταθμευον εἰς Ἄγναντα, ὁπόθεν ἐμελετατο προσβολὴ κατὰ τοῦ Συρράκου διὰ τὴν 5 Ἀπριλίου.

Καὶ οἱ Τοῦρκοι ὅμως, παρ' ὅλας των τας πρὸς ἄμυναν παρασκευάς, ἤρχιζον ἤδη να σκέπτωνται καὶ περι τοῦ δυνατοῦ ἢ μὴ εἰσβολῆς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ἀφ' οὗ δι' ὀχυρωματικῶν ἐργασιῶν διαρκεσασῶν ἐπὶ δύο περίπου μῆνας ἐπείσθησαν περὶ τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς ἀμύνης των ἀπὸ πάσης ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων ἐπιθεσεως. Μελετήσαντες λοιπὸν τὰ διάφορα σημεῖα τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς, εξήγαγον το συμπερασμα ὅτι καταλληλότατον μέρος πρὸς εἰσβολὴν θὰ ἦτο τὸ πρὸς τὸ Μπάνι καὶ τὸ Κομμένο τμῆμα τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου, ἀπὸ τοῦ βουνοῦ

Θ. Π. Δηλιγιάννης (Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος).

Κάτω Παναγιά μέχρι τῆς ἑλληνικῆς Κοπραίνης καὶ τῆς ὀθωμανικῆς Σαλαώρας, τοῦ ἐδάφους ὄντος τελείως πεδινοῦ καὶ ἐπιτηδείου εἰς προέλασιν μετὰ πεδινοῦ πυροβολικοῦ. Γνωσθέντων ὅμως τῶν σχεδίων τούτων τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῶν ἐκεῖσε συγκεντρώσεών του, ἐνισχύθησαν ἐπαρκῶς καὶ οἱ πρὸς τὰ ἐκεῖ ἡμέτεροι σταθμοὶ ἐγκαίρως πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης τοιαύτης τῶν Τούρκων ἀποπείρας καὶ πρὸς ἐνέργειαν ἀντεπιθέσεως ἅμα καὶ εἰσβολῆς τῶν ἡμετέρων.

Ταῦτα δ' ἐμελέτων οἱ Τοῦρκοι, ἐνῷ συγχρόνως ὁ ἐν Ἄρτῃ ὀθωμανὸς πρόξενος ἠπείλει ὅτι θὰ ἐβομβαρδίζετο ἡ πόλις ὑπὸ τῶν τουρκικῶν πυροβολείων ἂν ἀνταρτικὰ σώματα ἐπειρῶντο εἰσβολὴν εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐχθροπραξιῶν, ὅπως συνέβη ἐν Θεσσαλίᾳ· ἐντούτοις ὁ πρόξενος τοῦ Σουλτάνου ἠδύνατο νὰ μένῃ ἥσυχος, διότι τοιαῦται σκέψεις δὲν εἶχον ἐπικρατήσει ἐν τῷ διαμερίσματι τῆς Ἄρτης, θὰ ἐπεχειρεῖτο δὲ εἰσβολὴ τῶν ἀνταρτῶν μόνον ἐν περιπτώσει δράσεως ἐκ μέρους καὶ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ. Αἱ ὑπόνοιαι ὅμως αὐταὶ τῶν Τούρκων εἶχον καὶ τὰς συνεπείας των καὶ τὰ ἐπεισόδιά των ἐνιαχοῦ οὕτω ὁ σταθμάρχης Χριστῶν ἀνθυπολοχαγός, Τρυπογεῶργος, θέλων νὰ ἐξακριβώσῃ ἂν ἡ γέφυρα παρὰ τὸ χωρίον Χριστοὺς ἦτο ὑπονομευμένη ὑπὸ τῶν Τούρκων ἢ οὔ, παρεκάλεσε τὸν Ἰταλὸν ἀνταποκριτὴν Giordana νὰ διέλθῃ καὶ νὰ προσπαθήσῃ νὰ πληροφορηθῇ.

Ὁ Giordana ἐδέχθη καὶ μετέβη, ἀλλὰ συνελήφθη, ἀπολυθεὶς κατόπιν διαμαρτυριῶν του ὅτι ἦτο Ἰταλὸς ὑπήκοος.

Τέλος, τὴν 6 Ἀπριλίου, ὁ ἐν Ἄρτῃ ὀθωμανὸς πρόξενος ἐγκατελίμπανε λάθρα τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος συνοδευόμενος ὑφ' ἑνὸς ἀστυφύλακος.

Ἴδωμεν τώρα ὁποίαν ἔχει τὴν διάπλασιν ἡ πρὸς τὴν Ἤπειρον ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδος, ἤτοι αἱ ἑκατέρωθεν ὄχθαι τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου, ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ Περιστέρι (Β) ὅπου συναντᾶται ἡ γραμμὴ τῆς Ἠπείρου μετὰ τῆς γραμμῆς Θεσσαλίας, μέχρι τῶν εἰς τὸν Ἀμβρακικὸν ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ (Ν).

Ἡ κορυφὴ τοῦ βουνοῦ Περιστέρι, ὕψος ἔχουσα 2,065 μέτρων, ἀποτελεῖ τὸ σημεῖον τῆς συναφείας τῶν δύο πρὸς τὴν Τουρκίαν τμημάτων τῆς μεθορίου γραμμῆς, κάτωθεν τοῦ ὁποίου λαμβάνει γένεσιν ὁ ἕτερος τῶν συνιστώντων τὸν Ἄραχθον διδύμων βραχιόνων Μετσοβίτικος, ἐντεῦθεν δ' ἄρχεται βαίνουσα πρὸς νότον ἡ μεθόριος γραμμὴ τῆς Ἠπείρου, ἤτοι ὁ ἀποτελῶν τὸ σύνορον ποταμὸς Ἄραχθος. Ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ Περιστερίου διακρίνονται καθαρῶς τὸ Μέτσοβον, τὰ Ἰωάννινα, τὸ χωρίον Σαδοβίτσα καὶ αἱ ὀροσειραὶ τοῦ Ζαγορίου. Μεσημβρινώτερον ἐκτείνεται τὸ ἀπόκρημνον βουνὸν Πινάκια καὶ τὸ Προσγόλι, μεθ' ὃ ἡ ὁροθετικὴ γραμμὴ περᾷ μεταξὺ τῶν ἑλληνικῶν Καλαριτῶν καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ Συρράκου, τῶν «διδύμων χωρίων» τοῦ Πουκεβίλ, τὰ ὁποῖα ἐχώρισεν ἡ βερολίνειος συνθήκη,—ἡ καταπατηθεῖσα. Ἡ Καλαρῖτες κεῖνται ἐπὶ τῶν ἀποτόμων πρὸς δυσμὰς κλιτύων τοῦ βουνοῦ Μπάρου (1067 μ.) περιλαμβάνουν δὲ 1,500 περίπου

κατοίκους, ἀντὶ τῶν πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1821 τριπλασίων καὶ πλέον. Ἐν αὐταῖς εὑρίσκεται ὁμώνυμος ἑλληνικὸς σταθμὸς καὶ τηλεγραφεῖον συγκοινωνοῦν μετὰ τῆς Ἄρτης. Ἀπὸ τοῦ Συρράκου τὴν χωρίζει ἡ βαθεῖα καὶ ἀπόκρημνος χαράδρα τοῦ ποταμοῦ Χροῦσα, ὅστις κατωτέρω ὀνομάζεται Ντοβιάκα. Ἐπὶ τῆς Χρούσας ὑπάρχουν τρεῖς γέφυραι λιθόκτιστοι, ἡ τοῦ Κωλέτη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ Συρράκον, ἡ γέφυρα Νταμίρι πρὸς τὸν Ἅγιον Γεώργιον, καὶ ἡ Ραφτάνη πρὸς τὸ χωρίον Ντοβίζντιανα· κατωτέρω δὲ τῶν τριῶν τούτων εὕρηνται καὶ δύο ἕτεραι, ὧν ἡ πρὸς τὸν σταθμὸν Χριστῶν εἶναι δίτοξος, ἡ λεγομένη «Σιγκοῦνι».

Δύο ἐκ Καλαριτῶν ὁδοί· ἡ μέν, διὰ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους ὁμαλῶς βαίνουσα καὶ ἐλάχιστα ἀνωφερῶς διὰ τῆς ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Κερλὶμπ λιθοκτίστου γεφύρας· ἡ δέ, εἰσερχομένη εἰς τὸ ὀθωμανικὸν καὶ χωροῦσα μέχρι τῆς γεφύρας Σιγκοῦνι, εἰσέρχεται αὖθις εἰς τὸ ἑλληνικόν, καί, συντομωτέρα τῆς πρώτης, φθάνει μετὰ 3)4' εἰς τὴν γέφυραν Ραφτάνη, μετὰ 1 ὥρ. 10' εἰς τὴν Μονὴν Κεπίνης (Κοίμησιν τῆς Θεοτόκου), μετὰ 15' εἰς τὴν γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Ντοβιάκα, μετὰ 3)4 ὥρ. εἰς τὴν γέφυραν Σιγκοῦνι, καὶ μετὰ 5' ἔτι εἰς τὸν ἐπὶ λόφου παρὰ τὴν ἀριστερὰν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Ντοβιάκα (Χροῦσα) σταθμὸν Χριστῶν, ὅστις ἀντικρύζει ἀρκτικῶς τὸν ὀθωμανικὸν Ντοβίζντιανα. Ἀπὸ τούτου 3 1)2 ὥρας ἀπέχει νοτιοδυτικῶς ὁ σταθμὸς Γέφυρα Σκλούπου, ὃν ἀντικρύζει ὁ παρὰ τὸ χωρίον Μιχαλίτσι ὁμώνυμος ὀθωμανικός.

Ἐντεῦθεν ὁδὸς ἀνώμαλος φέρει μετὰ 2 ὥρ. εἰς τὴν κωμόπολιν Πράμαντα, ἥτις κεῖται ἐπὶ τῶν ἀρκτικῶν κλιτύων τῶν βουνῶν Τσουμέρκα, ὧν τὸ κρημνῶδες ὕψος εἶναι 2018 μέτρων καὶ αἱ κύριαι κλιτῦς αὐτῶν ὀνομάζονται Στρουγκοῦλα. Οἱ κάτοικοι τῶν Πραμάντων κατὰ μὲν τὸν χειμῶνα ἀνέρχονται εἰς 1500 περίπου, ἐνῷ κατὰ τὸ θέρος συγκεντροῦνται περὶ τὰς 2,500. Ἐντεῦθεν γίνεται ἡ πρὸς τὴν Θεσσαλίαν συγκοινωνία διὰ δύο ἀποτομωτάτων ὁδῶν, ἀβάτων σχεδὸν ἐν ὥρᾳ χειμῶνος, εἰς 16 καὶ 20 ὥρας, μέχρι Πέρτας καὶ γεφύρας Σαρακίνης τοῦ Πηνειοῦ.

Ἀπὸ Σκλούπου ἤδη ὁδὸς δυσβατωτάτη καὶ τελείως ἄβατος εἰς φορτηγὰ φέρει μετὰ 1 1)2 ὥρ. εἰς θέσιν Πολιτσᾶ, ὅπου ὁ μνησθεὶς σταθμὸς «Γέφυρα Σκλούπου», αἱ ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου ὄχθαι τοῦ Ἀράχθου εἶναι λίαν ἀπόκρημνοι καὶ δύσβατοι. Ἀντικρύζει δὲ ὁ σταθμὸς οὗτος τὸν παρὰ τὸ Κοστίτσι ὁμώνυμον ὀθωμανικόν, ὁπόθεν δύο ὁδοὶ φέρουν εἰς Ἰωάννινα, ἐνῷ ὁ ποταμὸς διέρχεται ἐνταῦθα μακρὰν καὶ κρημνώδη κλεισώρειαν ἀνυπέρβατον, καὶ μάλιστα ἐν καιρῷ πολυομβρίας.— 2 1)2 ὥρας νοτίως τῶν Πραμάντων κεῖται ἡ κώμη Ἄγναντα, ἔχουσα 1000 κατοίκους, ὁδὸς δ' ἐντεῦθεν δύσβατος χωροῦσα ΝΔ διὰ τοῦ χωρίου Σχωρέτσαινα φέρει μετὰ 2 1)2 ὥρας εἰς τὸν σταθμὸν Κρυονέρι, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου καταρρέει ὁ 80 μέτρων ὕψους καταρράκτης «Σιοπωτό». Ἐξ Ἀγνάντων ἐπίσης ἑτέρα δύσβατος ὁδός, ὁμαλὴ δ' ἐν ἀρχῇ, φέρει διὰ τοῦ ἀρκτικώτερον κειμένου χωρίου Κουσοβίστα μετὰ 3 ὥρ. καὶ 15' εἰς τὸν σταθμὸν Γέφυρα Πλάκας,

ὑψούμενον ἐπὶ λόφου δεσπόζοντος τῆς μονοτόξου καὶ πλάτους μὲν 3 μέτρων μήκους δὲ 39 μ. γεφύρας τοῦ Ἀράχθου, καὶ ἔχουντα ἐγγὺς ὁμώνυμον χάνι 10 ἵππων ὅπου σταθμεύει καὶ ὑποτελωνεῖον. Ἀντικρὺ τῆς γεφύρας εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος ὑψοῦται ὁ βουνὸς Πλάκα, εἰς ἀπόστασιν δὲ ἡμισείας ὥρας ἀπ' αὐτῆς τὸ χωρίον Βροδὸ ὅπου ταὐτώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμός.

Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν νοτίως τῆς γεφύρας, ὁδὸς ὁμαλὴ παραθέουσα τὴν κοίτην τοῦ Ἀράχθου φέρει εἰς τὸ χωρίον Κουκουλίτσα, ὅπου πηγὴ ἀφθόνου ὕδατος. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ὁμαλὴ τὸ πλεῖστον, καὶ ἀνατολικώτερον ἐν τῷ ἑλληνικῷ ἐδάφει κεχαραγμένη, φέρει μετὰ 3 ὥρας ἀντικρὺ τοῦ διπλοῦ τουρκικοῦ χωρίου Σκοῦπα, ἐγγὺς τοῦ ὁποίου παρὰ τὴν θέσιν Ἅγιος Νικόλαος κεῖται ὁ φερώνυμος τουρκικὸς σταθμός, εἶτα δέ, ἐπὶ ἓν τέταρτον ὥρας φέρει μέσῳ πλατάνων εἰς τὸν ἡμέτερον σταθμὸν Κρυονέρι, κείμενον ἐπὶ γλώσσης ξηρᾶς εἰσδυούσης ἐντὸς τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ, καὶ εὐμοιροῦντα καλοῦ ὕδατος.

Τούτου ἀπέχει νοτίως 55' ὁ σταθμὸς Φτέρι, συνδέεται δὲ μετ' αὐτοῦ δι' ὁδοῦ βαινούσης ἐδῶ μὲν ὁμαλῶς ἀλλαχοῦ δὲ μέσῳ χαραδρῶν καὶ διερχομένης πολυαρίθμους ξυλίνας γεφύρας συνδεούσας τὰς ὄχθας τῶν ἐκ τῶν Τσουμέρκων κατερχομένων ἀνὰ πᾶν βῆμα χειμαρρωδῶν ποταμίσκων. Ὁ σταθμὸς οὗτος κεῖται ἐπὶ λόφου, ἀντικρύζει δὲ τὸ 3)4 ὥρ. ἀπέχον ὀθωμανικὸν χωρίον Νισίστα, ὅπου ὁμώνυμος τουρκικὸς σταθμὸς καὶ ἕδρα λόχου. Ἀλλὰ καὶ εὐθὺς κατωτέρω πυκνοῦνται οἱ ὀθωμανικοὶ σταθμοὶ τῆς περιοχῆς ταύτης, διότι μεταξὺ τοῦ ἡμετέρου σταθμοῦ Φτέρι καὶ τοῦ εὐθὺς μετὰ τοῦτον «Τραπεζάκι» εὑρηνται τέσσαρες ἐν ὅλῳ τουρκικοί, οἱ Ποτιστικά, Βέλγα, Ἄμμος καὶ Καθαροβοῦνι. Μίαν δὲ ὥραν νοτίως τοῦ σταθμοῦ Φτέρι κεῖται ὁ ἐπίσης ἑλληνικὸς σταθμὸς Τραπεζάκι ἐπὶ λόφου ὑψουμένου ἐν τῷ μέσῳ δάσους ὅπου διαιτῶνται ἀκόμη ἀρκεταὶ δορκάδες καὶ λύκοι. Ὁδὸς ἐντεῦθεν ἐντὸς τοῦ δάσους φέρουσα ἐπὶ 15', εἶτα δὲ ἀνωφερὴς ἐπὶ 1]2 ὥρ., κατωφερὴς ἐπὶ 10', διὰ δάσους δ' ὕστερον καὶ ὁμαλῶν ἐκτάσεων, διέρχεται τὸν ἄνευ γεφύρας διπλοῦν ποταμὸν Σαραντάπορον-Καλεντινιώτην, καί, μετὰ ὁλικὴν ἔκτασιν 2 1]4 ὥρας, καταλήγει τέλος εἰς τὸν σταθμὸν Κάτω Καλεντίνι, ἀφ' οὗ διαβῇ γέφυραν μήκους 70 μέτρων καὶ πλάτους 2,80. Ὁ σταθμὸς οὗτος ἀντικρύζει τοὺς ὀθωμανικοὺς Ἀβαρίτσα, Μπρένιτσα, Σπάρτο καὶ Ἅγιος Ἠλίας.

Ἐντεῦθεν, εἰς ἀπόστασιν 1 1)2 ὥρας μεσημβρινῶς, δι' ὁδοῦ γραφικῆς, φθάνομεν εἰς τὸ χωρίον καὶ τὸν σταθμὸν Μαρκινάδα, ἀντικρὺ τοῦ ὁποίου κεῖται ὁ ὀθωμανικὸς Ματισσό, τρία τέταρτα δὲ ὥρας μεσημβρινώτερον ὁ ἡμέτερος Μονὴ Θεοτοκιοῦ, ἥτις μονὴ ἅμα καὶ στρατιωτικὸς σταθμὸς οὖσα, κεῖται εἰς τὰς ὑπωρείας ὑπερκειμένου γηλόφου, «Πύργου» καλουμένου, καὶ ἀπέχει τῆς ὁδοῦ 150 μέτρα περίπου. Ἀπέναντι τούτου κεῖται ὁ τουρκικὸς σταθμὸς Μονὴ Βλαχέρνας εἰς ἀπόστασιν 1]2 ὥρας ΒΑΒ τῆς Ἄρτης, ἔχει δὲ δυσμικῶς ὕψωμα 201 μέτρων ὅπου κεῖται τὸ ὀθωμανικὸν φυλακεῖον τοῦ «Ἁγίου Παντελεήμονος».

Ἐκ τῆς Μονῆς Θεοτοκιοῦ ὁδὸς ὁμαλή, χωροῦσα μέσῳ ἐλαιῶνος, παρέρχεται

μετὰ μικρὸν τοῦ ἀριστερόθεν κειμένου χωρίου Πέτα, τοῦ περιωνύμου διὰ τὴν ἐν αὐτῷ κατὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821 καταστροφὴν τῶν Φιλελλήνων, καὶ τῶν δεξιόθεν διακρινομένων πρώτων οἰκιῶν καὶ μέρους τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης· εἶτα στρεφομένη πρὸς δυσμάς, παρέρχεται τῆς ἀριστερόθεν ὑπερκειμένης μονῆς «Φανερωμένης» καὶ τοῦ ἐγγὺς τῆς ὁδοῦ ναΐσκου «Ἅγιοι Θεόδωροι» καὶ εἶτα, μετὰ 45′ ἐν ὅλῳ, καταλήγει εἰς τὴν πόλιν καὶ τὸν σταθμὸν Ἄρτα. Ἡ ὁδὸς αὕτη διασχίζουσα τὴν πόλιν, μέσῳ κατ' ἀρχὰς ἀρχαίων τινῶν ἐρειπίων, ἀφίνει δεξιόθεν τὸ παλαιὸν πεντάπλευρον φρούριον τῆς Ἄρτης, ὅπερ ᾠκοδομήθη περὶ τὸ 1280 μ. Χ. ὑπὸ τοῦ αὐθέντου τῆς Ἠπείρου Μιχαὴλ τοῦ Β', διακλαδουμένη δὲ ἤδη ἡ μνησθεῖσα ὁδὸς παρέρχεται μετὰ μικρὸν τοῦ βραχώδους καὶ ἀδένδρου λόφου ἐφ' οὗ ὑψοῦται ὁ ὠχυρωμένος ἀμυντικὸς Στρατὼν τῆς Ἄρτης, κτίριον τετράγωνον μετὰ τεσσάρων τετραγώνων γωνιαίων πύργων καὶ μὲ τείχη πλάτους 1,05 μέτρων. Οὕτω ἡ πόλις Ἄρτα ἔχει πρὸς ἄρκτον μὲν τὸν Ἄραχθον, παρὰ τὸν ὁποῖον (ΒΔ) ὑψοῦται τὸ φρούριον, πρὸς δυσμὰς δὲ κήπους οἵτινες τὴν χωρίζουν ἀπὸ τῆς καμπῆς τοῦ ποταμοῦ, νοτίως δὲ καὶ ἀνατολικῶς τὸν μνησθέντα βουνὸν ἐφ' οὗ κεῖνται ὁ ἀμυντικὸς Στρατὼν ὡς καὶ τὰ προμνηθέντα πυροβολεῖα καὶ ὀχυρώματα.— Ἡ πόλις Ἄρτα, πρωτεύουσα τοῦ ὁμωνύμου Νομοῦ, ἔχει 6000 περίπου κατοίκους ἐκ τῶν ὁποίων οἱ 900 εἶναι Ἑβραῖοι ἐκ τῶν ἀποικισθέντων εἰς τὰς χώρας τῆς Ἀνατολῆς ἐξ Ἱσπανίας.

Ἡ μνημονευθεῖσα ἤδη κεντρικὴ ὁδὸς τῆς πόλεως, στρεφομένη πρὸς τὰ ΝΔ, διέρχεται μέσῳ κήπων ἑσπεριδοειδῶν καὶ ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων καὶ φέρει μετὰ 15′ εἰς τὴν μεγάλην λιθίνην γέφυραν τῆς Ἄρτης ἐπὶ τοῦ Ἀράχθου, πρὸ τῆς ὁποίας κεῖται τὸ τελωνεῖον, ἓν καφεῖον καὶ τὸ φυλακεῖον τοῦ σταθμοῦ Γέφυρα-Ἀράχθου ἀντικρύζοντος τὸν ὁμώνυμον ὀθωμανικὸν καὶ τὸ ἀντίπερον τελωνεῖον. Ἄλλαι θέσεις σημειωτέαι περὶ τὴν Ἄρταν εἶναι: τὸ βορείως αὐτῆς ὀθωμανικὸν χωρίον Γρεμενίτσα, μεσημβρινῶς τοῦ ὁποίου παρὰ τὸν ποταμὸν κεῖται ὁ ὁμώνυμος ὀθωμανικὸς σταθμὸς—καὶ ὁ δυτικῶς τῆς πόλεως ὁ ἐπίσης ὀθωμανικὸς ἐφ' ὑψηλοῦ καὶ ἄγαν ὠχυρωμένος σταθμὸς καὶ περιβολὴ Ἰμαρέτ. Ἡ ὁδὸς διακλαδουμένη κατόπιν, πέραν τῆς γεφύρας, παρέρχεται μετὰ 20′ τῆς Μονῆς Παναγίας (Κάτω Παναγιὰ) ἀντικρύζει δὲ μεθ' ἑτέρα 10′ τὸ ὀθωμανικὸν χωρίον καὶ σταθμὸν Κεραμάταις, καταλήγει, μεθ' ἑτέραν 1)2 ὥραν, εἰς τὸν σταθμὸν Γλυκόρριζον, ὅπου λιθόκτιστος εὐρύχωρος στρατών, ἀντικρύζων τὸ τουρκικὸν χωρίον καὶ σταθμὸν Κυρνικολοῦ, μετὰ 3)4 δὲ ὥρας παρέρχεται τοῦ ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ καὶ χωρίου Τσαπρασλῆ, καί, μετὰ 45′ ἔτι νοτιανατολικῶς, φέρει εἰς τὸ χωρίον Μπάνι (500 κάτοικοι) ὅπου εὑρηται ὁ τελευταῖος πρὸς τὸν Ἄραχθον ἑλληνικὸς σταθμὸς τὸ αὐτὸ φέρων ὄνομα, ἔχων δ' ἀντικρύ του τὸ τουρκικὸν χωρίον καὶ σταθμὸν Νηοχῶρι ἐπὶ καμπῆς τοῦ Ἀράχθου· τέλος δὲ ἡμίσειαν ἔτι ὥραν νοτιώτερον κεῖται τὸ τελευταῖον ὀθωμανικὸν φυλακεῖον, οὐ μακρὰν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου, Φράκτη, ἀντικρὺ τοῦ ἑλληνικοῦ χωρίου Κομμένο.

Τοιαύτη ἡ πρὸς τὴν Ἤπειρον ὁροθετικὴ γραμμὴ τῆς Ἑλλάδος ὅπου θὰ ἴδωμεν ἤδη ἐξελισσόμενα τὰ πρῶτα μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου γεγονότα.

Ἦτο Κυριακὴ τῶν Βαΐων, 6 Ἀπριλίου, ὅτε ἐγνώσθη ἐν Ἄρτῃ ἡ διακοπὴ τῶν σχέσεων, ἡ ἔναρξις τῶν ἐχθροπραξιῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ αἱ πρῶται τοῦ ἐκεῖ στρατοῦ μας ἐπιτυχίαι. Κάτοικοι ὀλίγοι ἔμενον μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης εἰς τὴν πόλιν ·ἐκεῖνοι οἵτινες ἤλπιζον ἀκόμη ὅτι θ' ἀπεσοβεῖτο ὁ πόλεμος καὶ ὅσους ἐκράτουν εἰδικαὶ ἐν αὐτῇ ἐργασίαι· ἀλλ' ἤδη ἀνάγκη νὰ φύγουν ἵνα μὴ φέρουν σύγχισιν, ἵνα μὴ παρακωλύουν τὰς ἐλευθέρας κινήσεις τοῦ στρατοῦ. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ μας Μάνος εἰδοποιεῖ ὅθεν ἅπαντας τούτους νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Ἄρταν ἐντὸς τριῶν ὡρῶν, ἀποσυρόμενοι πρὸς τὴν διεύθυνσιν τοῦ χωρίου Κομπότι, ὅπου ἕκαστος ἔκρινε καλλίτερον. Ἡ εἰδοποίησις διεκοινώθη τὴν 7ην ὥραν τῆς πρωίας. Οἱ ἐν αὐτῇ κάτοικοι, 1,500 — 2,000 περίπου, ἀπέρχονται ἤδη πανοικεὶ πρὸς τὴν ὑποδειχθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγοῦ διεύθυνσιν· γέροντες ὀλίγοι, παιδιὰ καὶ γυναῖκες συνοδείᾳ ἐνόπλων νέων, φέροντες ὅ,τι ἕκαστος ἠδύνατο νὰ παραλάβῃ ἐκ τῶν οἰκιακῶν σκευῶν, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν ἐπίπλων, εἰς χειραμάξας, ἐπὶ ζῴων, ἢ ἐπὶ τῶν ὤμων των, βαδίζουν ὅλοι ὁμοῦ πρὸς τὸ Κομπότι, καὶ μαυρίζει ἡ πρὸς τὰ ἐκεῖ ὁδὸς ἀπὸ τοὺς φεύγοντας τὸν συριγμὸν τῶν ὀβίδων, τὸν κίνδυνον τῆς πυρκαϊᾶς, τῆς κατερειπώσεως τῆς πόλεως· ἄλλοι κλαίουν τὰς ἐγκαταλελειμμένας εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρὸς οἰκίας των, ἄλλοι τὴν ἀπειλουμένην ὡραίαν των πόλιν, ἄλλοι τὸν ἀκμαῖον ἐκεῖνον στρατὸν ὅστις θὰ νικήσῃ πιθανῶς αὔριον, ἀλλ' ἴσως καί.... θὰ συντριβῇ· ὅλοι τέλος ἀφίνουν ὀπίσω των τέκνα, γονεῖς, συζύγους, ἀδελφούς, φίλους, ἐκτεθειμένους εἰς τὸ πῦρ, μέλλοντας ν' ἀντιμετωπίσουν κατ' ἀνάγκην ἀναπόδραστον, κατὰ καθῆκον ἱερὸν τὸν θάνατον.... Ἴσως ὑπερισχύσουν αὐτοῦ, ἴσως πέσουν. Διὰ τοῦτο ἡ πομπὴ ἐκείνη τῶν φευγόντων κατοίκων τῆς Ἄρτης ὁμοιάζει παρέλασιν νεκρικήν, πομπὴν κηδείας.

Ἡ Ἄρτα ἐρημοῦται κατοίκων. Καὶ αὐτὸς ὁ ἐν τῇ πόλει ἐναπομείνας στρατὸς λαμβάνει ἤδη ἐντολὴν νὰ μεταβῇ εἰς τὰς ἑκασταχοῦ θέσεις του· καὶ διελαύνουν μέσῳ τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως οἱ στρατιῶται ἐν ἐξάλλῳ ἐνθουσιασμῷ ἐπὶ τῇ ἀνατολῇ τῆς ποθητῆς ἡμέρας τῆς ρήξεως, καὶ ἐν ζητωκραυγαῖς διατόροις καταλαμβάνουν τὰς ὡρισμένας αὐτοῖς θέσεις κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου, ἀπὸ τῶν ὑπωρειῶν τῶν λοφοβούνων τοῦ χωρίου Πέτα μέχρι τῶν πέραν τοῦ Κομμένου ἐκβολῶν τοῦ ποταμοῦ, ἐνῷ τὸ μεταξὺ τῶν περὶ τὴν Ἄρταν κυριωτέρων πυροβολείων τῆς ἠπειρωτικῆς μεθορίου διάστημα καταλαμβάνουν τὰ σώματα τὰ παρτίζοντα τὴν ταξιαρχίαν Χρ. Μπότσαρη καὶ τοποθετοῦνται ἐντὸς τῶν κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου ἀνωρυγμένων ταχυσκάπτων, ὅτε ὁ μνησθεὶς ταξίαρχος προβαίνει ἤδη εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων. Ἡ διαταγὴ τοῦ πυρὸς δὲν εἶχεν ἀκόμη δοθῇ καὶ τἀντίπαλα στρατεύματα ἀντεμετώπιζον ἄλληλα ἑκατέρωθεν τοῦ ποταμοῦ ἐν ἀγωνιώδει ἀναμονῇ. Τὰ πυροβο-

λεῖα ἐσίγων, διανοίγοντα ἀπειλητικῶς πρὸς ἄλληλα τὰ χαίνοντα στόμια τῶν τηλεβόλων των, τὰ ἕτοιμα νὰ ξεράσουν τὸν θάνατον· οἱ ἄνδρες εὑρίσκοντο ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν ἀγωνίας, οἵαν μόνον εἰς τοιαύτας περιστάσεις δύναται νὰ αἰσθανθῇ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχή... Αὐτὴν τὴν στιγμὴν χρειάζονται ὀλίγοι λόγοι παρηγορίας, ἐνθαρρύνσεως, ἐνθουσιασμοῦ, ὀλίγοι τόνοι μουσικῆς δονοῦντες τὰς χορδὰς τῆς καρτερίας καὶ τῆς τόλμης, ὀλίγαι εὐχαὶ ἱερέως παριστῶσαι κρείττονα τῆς ζωῆς τὸν ἔνδοξον θάνατον ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· οἱ Ἕλληνες μαχηταὶ οὔτε τὸν ἱερέα εἶχον, οὔτε τὴν μουσικήν· μόνον οἱ ἐνθουσιώδεις λόγοι ἠκούσθησαν ἀπὸ τὰ χείλη κυρίως τοῦ ταξιάρχου των Μπότσαρη.

Περιερχόμενος οὗτος τὰ διάφορα ταχύσκαπτα, προσφωνεῖ τοὺς ἐγειρομένους ἐπὶ τῇ παρουσίᾳ του ἄνδρας :

—Μὴ σηκόνεστε παιδιά ! Στὴ θέσι σας ! Ζηλεύω τὴν τύχη σας στρατιῶτες ! Μόλις ἤρθατε σεῖς ἐπίστρατοι καὶ κηρύσσεται πόλεμος. Ἐγὼ ὑπηρετῶ σαράντα χρόνια καὶ τώρα στὰ γεράματα ἀπολαμβάνω αὐτὴν τὴν ἡμέρα. Πρέπει νὰ ἦσθε ὑπερήφανοι . . .

Καὶ ὅταν οἱ ὁπλῖται ἀπεκρίθησαν ὅτι : «Ἦσαν ὑπερήφανοι διότι ἦσαν Ἕλληνες», ὁ Ταξίαρχος προσέθηκεν : —Ὄχι μόνον διότι εἶσθε Ἕλληνες, ἀλλὰ διότι ὁ ἀγὼν τὸν ὁποῖον ἐπιχειροῦμεν εἶναι ἀγὼν ὑπὲρ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δούλων ἀδελφῶν μας....

— Ζήτωσαν οἱ δοῦλοι ἀδελφοί μας ! ἀνεβόησαν μυρία στόματα.

— Ὑπερηφανεύομαι ὅτι διοικῶ τέτοιους στρατιῶτες ! Νὰ μὴ σᾶς λείψῃ ποτὲ τὸ θάρρος ! Εἴμεθα καλλίτεροι τοῦ ἐχθροῦ μας καὶ ὡς ἄνθρωποι καὶ ὡς ἔθνος ! Ἡμεῖς ἔχομεν καλλιτέραν πατρίδα τῆς ἰδικῆς του, καλλιτέραν ἱστορίαν τῆς ἰδικῆς του, καὶ καλλίτερον Θεόν ! Ἂν δὲν μπορέσετε νὰ ὑπερπηδήσετε αὐτὴν τὴν τάφρον νὰ τὴν κάνετε τάφο σας.... Ἡ Πατρίδα σ' ἐσᾶς στηριζομένη ἐπιχειρεῖ τὸν πόλεμον.

— Ὅποιος ὀπισθοχωρήσῃ θὰ ἦναι ἄτιμος !

— Μπράβο, παιδιά ! Σήμερα ἔχουμε πανηγύρι μὲ μουσικὲς καὶ χορούς. Χορὸς εἶναι ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος πόλεμος καὶ μουσικὴ οἱ κρότοι τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν τουφεκίων ! Ὅταν ἀκούσετε τὸ πρῶτο κανόνι, ἢ δικό μας εἶναι ἢ ἐχθρικό, νὰ κάμετε τὸ σταυρό σας καὶ νὰ φωνάξετε : «Ζήτω ἡ Πατρίς ! Ζήτω ὁ Βασιλεύς !»

— Ζήτω !

— Παιδιά ! Ἡ τιμή, ἡ νίκη καὶ οἱ προβιβασμοὶ ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ χανδάκι ποῦ βρίσκεσθε κ' ἐμπρός. Ἀπὸ τὸ χανδάκι καὶ πίσω ἀρχίζει ἡ ἀτιμία, ἡ ἧττα καὶ ἡ περιφρόνησις !

Κύριε Λοχαγέ, προσέθηκεν ὁ Μπότσαρης ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν παρατυχόντα ἀξιωματικόν του. Εἶσαι Σουλιώτης ! Δὲν σοῦ λέγω τίποτε ἄλλο, ἢ ὅτι τὰ κόκκαλα τῶν προπατόρων σου εὑρίσκονται πίσω ἀπ' αὐτὰ τὰ βουνά !

Καὶ πληροῦνται δακρύων τοῦ προσφωνηθέντος τὰ ὄμματα.

— Κύριε ὑπολοχαγέ! Σὲ γνωρίζω ὡς λαμπρὸν ἀξιωματικὸν ἐν καιρῷ εἰρήνης. Προσπάθησε νὰ μοῦ ἀποδείξῃς ὅτι εἶσαι τοιοῦτος καὶ ἐν καιρῷ πολέμου!

— Κύριε ἔφεδρε ἀνθυπολοχαγέ! Ἀπὸ σὲ ἐξαρτᾶται νὰ ἀποδείξῃς ὅτι δὲν διαφέρουν ποσῶς οἱ ἔφεδροι τῶν μονίμων.

Κατόπιν ὁ Ταξίαρχος, ἐν μέσῳ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν ἀνδρῶν, σπεύδει τῇδε κἀκεῖσε μετὰ τοῦ ὑπασπιστοῦ του ὑπολοχαγοῦ Καμπούρη καὶ τοποθετοῦσι τὰς προφυλακάς. Οὕτω, ἐν πλήρει τάξει ἀλλὰ καὶ σπουδῇ, πάντες ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ εὑρίσκονται εἰς τὰς θέσεις των. Εἷς λόχος πεζικοῦ τάσσεται ὀλίγον ἔξωθεν τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης· εἰς τὴν Γέφυραν τοποθετοῦνται ὑπερασπισταὶ δύο λόχοι πεζικοῦ ὑπὸ τοὺς λοχαγοὺς Μεσολογγίτην καὶ Σοῦλον, δύο λόχοι μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν Μπεράτην καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Μῆτσον πυροβολαρχία. Περαιτέρω, παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ, λαμβάνει θέσιν ὁ ὁπλαρχηγὸς Ψαθᾶς μετὰ 200 ὀπαδῶν του, ἐνῷ τὴν φρουρὰν τῆς γεφύρας ἐνισχύουσιν ἤδη καὶ 150 ἔνοπλοι νέοι ἐξ Ἄρτης, ἀνοίγονται δὲ αἱ εἰρκταὶ καὶ ὁπλίζονται οἱ ἐξελθόντες φυλακισμένοι.

Χιφζῆ πασσᾶς, Ἀρχηγὸς τοῦ ἐν Ἠπείρῳ τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἐπιφαίνεται ἤδη καὶ ὁ μέραρχος Ἀρχηγὸς Θρασύβουλος Μάνος πεζὸς ἐπιθεωρῶν τὰς προφυλακάς. Ἐνθαρρύνει τοὺς πάντας λέγων ὅτι ὁ πόλεμος εἶναι ἱερὸς καὶ ὅτι πρέπει νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς εὐτυχεῖς, διότι κηρύσσεται ἐπισήμως ὁ πόλεμος. — Ἀντικρύ, εἰς τὰ τουρκικὰ ὀχυρώματα παρατηρεῖται ἐπίσης ἔκτακτος κίνησις. Οἱ πάντες κ' ἐκεῖ εὑρίσκονται ἐγκαίρως ἕτοιμοι εἰς τὰς θέσεις των· τὸ ὀχύρωμα τοῦ Ἰμαρέτ, ἡ ἀπειλὴ αὕτη τῆς Ἄρτης, νομίζεις κινεῖται ὁλόκληρον· ὅλοι λαμβάνουν θέσιν μάχης, θέσιν ἀμύνης, καὶ τὰ τηλεβόλα ἑτοιμάζονται νὰ ἐξαποστείλουν ἀλλήλοις τὴν καταστροφήν. Τὸ Ἀρχηγεῖον ἤδη τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ἔχει μεταφερθῇ ἐπὶ περιόπτου λοφίσκου παρὰ τὴν θέσιν «Ἅγιος Ἀνάργυρος», 1]4 μακρὰν τῆς Ἄρτης, εἰς τὸ Κοροδῆμο.

Αἱ πυρετώδεις αὗται παρασκευαὶ διὰ τὴν ἐπικειμένην σύρραξιν διήρκεσαν ἀπὸ πρωίας μέχρι τῆς 2 μ.μ. ὥρας τῆς 6 Ἀπριλίου 1897, ὅτε ὁ μοίραρχος τῆς ἐν τῷ Ἀμβρακικῷ Δυτικῆς Μοίρας τοῦ ἡμετέρου στόλου ἐτηλεγράφησε πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν Μάνον γνωστοποιῶν αὐτῷ ὅτι παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν εἶχε λάβει διαταγὰς νὰ ἐπιτεθῇ καθ' ἅπαντα τὸν Ἀμβρακικὸν ἐν ᾗ περιπτώσει τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα ἢ τὰ ὀχυρώματα προσεβάλλοντο ὑπὸ τῶν φρουρίων τῆς Πρεβέζης· ἡ δὲ

Ἐσωτερικὸν εὐζωνικοῦ σταθμοῦ.

τοιαύτη προσβολὴ εἶχεν ἀρχίσει ἤδη καὶ ὁ βόμβος τῶν τηλεβόλων ἔφθανεν ὑπόκωφος μέχρις Ἄρτης.

Ἅμα τῇ λήψει τῆς εἰδοποιήσεως ταύτης, τὸ Ἀρχηγεῖον Ἄρτης ἀποφασίζει αὐθωρεὶ τὴν ἐπίθεσιν, διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὸ σχέδιον ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων συνίστατο εἰς ἄμυναν ἐν Θεσσαλίᾳ μετὰ συγχρόνου καὶ σφοδρᾶς ἐπιθέσεως ἐν Ἠπείρῳ, ὅπως, ἐξουδετερουμένων οὕτω τῶν ἐν Ἠπείρῳ τουρκικῶν δυνάμεων καὶ καταλαμβανομένων συντόνως τῆς Πρεβέζης ἀφ' ἑνὸς καὶ τῶν Ἰωαννίνων ἀφ' ἑτέρου, προελάσῃ ὁ ἡμέτερος στρατὸς πρὸς τὸ Μέτσοβον καὶ ὑπερβαίνων τὸν Ἀῶον πρὸς τὴν Σαμαρίναν, καταλάβῃ τὰ πλευρὰ τοῦ ἐν Μακεδονίᾳ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Κατὰ πόσον ὅμως τὸ πολεμικὸν τοῦτο σχέδιον ἐπέτυχεν, ἢ μᾶλλον, κατὰ πόσον ἐφηρμόσθη, θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς μετέπειτα.

Ἤδη οἱ ἐν τῷ τηλεγραφείῳ τῆς Ἄρτης παραμένοντες τηλεγραφηταὶ μεταβιβάζουν ὀλίγον πρὸ τῆς 3 μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας τὴν ἀκόλουθον πρὸς τὰς διαφόρους στρατιωτικὰς ἀρχὰς διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου :

«Τὴν 3 μ. μ. ὥραν ἄρξασθε τοῦ πυρὸς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, λαμβάνοντες τὰ κατάλληλα μέτρα.

Ὁ Ἀρχηγὸς **Μάνος**.»

Τὸ ἀρχηγεῖον φρουρεῖται ἤδη ὑπὸ μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ, ἑνὸς λόχου πεζικοῦ καὶ μιᾶς πυροβολαρχίας. Ἅπαντα τὰ λοιπὰ στρατεύματα εὑρίσκονται ἐπὶ ποδὸς πολέμου, εἰς θέσεις ἐπιθέσεως ἢ ἀμύνης, καὶ ἀναμένουν τὰς οἰκείας πρὸς τὴν ἐνέργειαν ἑκάστου διαταγὰς τῶν ἀρχηγῶν.

Τέλος εἰς τὰς 3 καὶ 5' μ. μ. διατάσσεται προσβολὴ τῶν τουρκικῶν πυροβολείων. Ὁ λοχαγὸς Γουλιμῆς ρίπτει μίαν βολὴν ἀπὸ τῶν πυροβολείων τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος, ἥτις εὐστόχως βληθεῖσα, πίπτει ἐπὶ τοῦ τουρκικοῦ ὀχυρώματος Ἰμαρέτ. Πῦρ σφοδρότατον ἀπαντᾷ εἰς τὴν πρόκλησιν ταύτην ἐκ μέρους τῶν Τούρκων, εὐθὺς δ' ἄρχεται φοβερὰ μονομαχία πυροβολικοῦ, οὐχὶ ἐκ τῶν συνήθων εἰς παλαιοτέρους πολέμους, διότι καὶ ἡ λύσσα μεθ' ἧς μάχονται οἱ δύο μισοῦντες ἀλλήλους προαιωνίως ἀντίπαλοι, καὶ ἡ δύναμις τῶν ἑκατέρωθεν πυροβολείων καὶ ἡ τελειότης τῶν συγχρόνων τηλεβόλων καθιστῶσι τὸ θέαμα ἐκτάκτως μεγαλοπρεπές, ὅσον ἐκτάκτως ἀπαίσιον.

Τὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος διηύθυνεν ὁ ταγματάρχης τοῦ πυροβολικοῦ Κ. Δαμιανός, ἦσαν δὲ ταῦτα πέντε ἐν ὅλῳ ἐφωδιασμένα δι' ἑνὸς ἔτι μεγάλου τοπομαχικοῦ πυροβόλου· τὸ δεξιώτερον πάντων διευθύνει ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Διγενῆς μὲ πυροβόλα τῶν 8.7 ὑφεκατομέτρων, παραπλεύρως τούτου ἔκειτο τῆς αὐτῆς δυνάμεως πυροβολεῖον διευθυνόμενον ὑπὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Ἀμβράσογλου· εἶτα τὸ ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ Γουλιμῆ μετὰ δύο τηλεβόλων τῶν 10,8 ὑφεκ. καὶ τέλος τὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Γαλανοπούλου μὲ δύο πυροβόλα τῶν 8,7. Ὀλίγον δὲ ὄπισθεν τούτων ὑψοῦτο πέμπτον πυροβολεῖον ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Ζῆκον.

Τὸ πῦρ ἤδη ἐκτείνεται ἀκάθεκτον καθ' ἅπασαν τὴν γραμμὴν τῶν πυροβολείων. Ἑξακόσιαι ὀβίδες διασταυροῦνται καὶ πίπτουν ἑκατέρωθεν μέχρι τῆς 7 μ. μ. ὥρας. Ἡ εὐστοχία τῶν ἡμετέρων καταδείκνυται πολὺ ὑπερτέρα τῶν ἀντιπάλων ἀπὸ τῆς πρώτης βολῆς, καίτοι ὁ Ἀμυντικὸς Στρατὼν προσβάλλεται ταὐτοχρόνως διὰ τῶν 6 μεγάλων τηλεβόλων τοῦ Ἰμαρέτ, μιᾶς πεδινῆς πυροβολαρχίας ὄπισθεν αὐτοῦ τοποθετημένης, καὶ ὑπὸ δύο ἔτι πυροβόλων ἀπὸ τῆς θέσεως «Ἐληές» δεξιόθεν τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος.

Ἀλλ' ἤδη τὸ τελευταῖον ὑπὸ τὸ χωρίον Πέτα ἑλληνικὸν πυροβολεῖον ὅπερ διηύθυνεν ὁ λοχαγὸς Τυπάλδος, συγχρόνως μετὰ τῶν πυροβολαρχιῶν Τσακάκη, καὶ Βότσαρη ἀπὸ τὸ Θεοτοκιό, ἄρχονται σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τῶν ἀντικρὺ ὀθωμανικῶν πυροβολείων καὶ καταστρέφουν ἐκ θεμελίων τὸν ἔναντι ἐχθρικὸν σταθμὸν «Κουκουναριά», θὰ κατέστρεφον δ' ὁμοίως καὶ τὴν Βλαχέρναν μετὰ τῶν ὀχυρωμάτων της, ἂν οἱ Τοῦρκοι, ἐννοήσαντες ἐγκαίρως τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκ τοῦ μέρους ἐκείνου ἀντιστάσεώς των, δὲν ἔσπευδον πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πυρὸς ν' ἀποσύρουν τὰ ἐκεῖ τοποθέτημένα πυροβόλα των ἐνισχύοντες ἤδη δι' αὐτῶν ἄλλα σημεῖα τῆς ἀμύνης των. Οὕτω, τὰ πρὸς τὸ ἐν λόγῳ μέρος ὀθωμανικὰ πυροβολεῖα ἀναγκάζονται νὰ σιγήσουν τὸ ἓν κατόπιν τοῦ ἄλλου, μόνον δὲ τὰ δύο ἄριστα πυροβολεῖα «Ἰμαρέτ» καὶ Μαραθοβοῦνι τηροῦσιν ἄσβεστον τὸ πῦρ αὐτῶν προσβάλλοντα συγχρόνως τόν τε Ἀμυντικὸν Στρατῶνα καὶ τὰ κατέχοντα τὴν Γέφυραν τοῦ Ἀράχθου στρατιωτικὰ ἡμῶν σώματα, εὐτυχῶς ὅμως ἄνευ ἐπιζημίων ἀποτελεσμάτων. Τὸ «Μαραθοβοῦνι» μάλιστα, μεθ' ὅλην τὴν καταστρεπτικὴν εὐστοχίαν τῶν βλημάτων τοῦ Τυπάλδου, τοῦ Γουλιμῆ καὶ τοῦ Διγενῆ, ἐκτύπα τοὺς ἡμετέρους διὰ συντόνων συμπυροκροτήσεων. Δέκα ὀβίδες πλήττουν τὰ τείχη τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος, ἀλλὰ χάρις εἰς τὸ πλάτος αὐτῶν ἀντέχουν, μηδαμινὰς ὑφιστάμενα βλάβας. Μία μόνη σφαῖρα εἰσδύσασα διά τινος παραθύρου, πίπτει ἐντὸς τῆς αὐλῆς καὶ βυθίζεται εἰς τὸ γυμνὸν ἔδαφος, ἐν ᾧ ἄλλαι διατρυπῶσι τὴν στέγην τοῦ κτιρίου χωρὶς εὐτυχῶς νὰ πλήξουν κάνένα. Κατεστράφη μόνον τὸ ὑπεράνω τῆς εἰσόδου τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος δωμάτιον τὸ χρησιμεῦον συνήθως ὡς ἑστιατόριον τῶν ἀξιωματικῶν.

Εἰς τὰς 5 1)2 μ. μ. μία τῶν ὀβίδων τοῦ πυροβολείου Διγενῆ εἰσδύει εἰς τὸ στόμιον τοῦ κατ' αὐτοῦ βάλλοντος τουρκικοῦ τηλεβόλου καὶ τὸ καθιστᾷ ἄχρηστον, ἐνῷ μετὰ ἡμίσειαν ἔτι ὥραν κατασιγάζονται καὶ τοῦ Μαραθοβουνίου τὰ πυροβόλα πλὴν ἑνὸς μόνου, ἐν φρενίτιδι δὲ ἐνθουσιώδους παραφορᾶς ζητωκραυγάζουν οἱ πυροβοληταί μας καὶ δονοῦσι τὰς πέριξ ἠχοὺς οἱ κάτωθι μαχόμενοι στρατιῶται μας. Ἀλλ' ἤδη πρὸς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν τοῦ Μαραθοβουνίου, εἰς ἀπόστασιν 3,500 περίπου μέτρων ἀπὸ τῶν ἡμετέρων πυροβολείων, διακρίνονται προελαύνουσαι τρεῖς νέαι τουρκικαὶ πυροβολαρχίαι καὶ βάλλουν ἐκεῖθεν ἀβλαβῶς ὅμως λόγῳ τῆς ἀποστάσεως κατὰ τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς Ἄρτης. Στρέφονται

πρὸς αὐτὰς τὰ τηλεβόλα τοῦ Στρατῶνος, καὶ μετ' ὀλίγον ἀναγκάζεται ὁ νέος ἐχθρὸς ν' ἀποκρυβῇ ὄπισθεν τοῦ λόφου καὶ νὰ παύσῃ τὸ πῦρ.

Τὴν 6 καὶ 40' μ.μ. κανονιοβολοῦν οἱ Τοῦρκοι διὰ συμπυρσοκροτήσεων ἔκ τε τοῦ Μαραθοβουνίου καὶ ἐκ τῆς πεδιάδος τῆς Γρεμενίτσης ὅπου εἶχον τοποθετήσει δύο πυροβολαρχίας κατὰ τοῦ Ἀμυντικοῦ. Αἱ συμπυρσοκροτήσεις των ὅμως εἰς οὐδὲν ὠφελοῦν. Πλησιάζει ὁ ἥλιος εἰς τὴν δύσιν του, ὅτε φοβερὰ ἀκόμη διεξάγεται μονομαχία μεταξὺ τῶν δύο πυροβολείων, ἐν ᾧ οἱ στρατιῶται τῆς πρώτης παροχθίου γραμμῆς ἀνταλλάσσουν πυροβολισμούς.

Ἐκ τῆς σφοδρᾶς ταύτης μονομαχίας τῶν ἀντιπάλων πυροβολείων ἔσχομεν ἐλάχιστα θύματα: τρεῖς μόνον στρατιώτας νεκρούς, ὧν οἱ δύο ἐξ ἀκαίρου ἐκπυρσοκροτήσεως ἑνὸς τῶν πυροβόλων μας, καταστάντος, ὡς ἐκ τούτου, ἀχρήστου, ἐνῷ τῶν Τούρκων αἱ ἀπώλειαι, λόγῳ τῆς καταστροφῆς ἣν ὑπέστησαν τὰ πλεῖστα τῶν πυροβολείων των, ἀνῆλθον εἰς 30 νεκροὺς καὶ 75 τραυματίας. Τὸ πῦρ κατέπαυσεν ἐντελῶς τὴν 7 ἑσπερινὴν ὥραν, ὅτε ἐπελθούσης τῆς νυκτός· τοῦ δὲ ἠλεκτρικοῦ φωτὸς τοῦ Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος δὲν κατωρθώθη νὰ γίνῃ χρῆσις τὴν πρώτην ἐκείνην νύκτα πρὸς συνέχισιν τοῦ πυρός, καίτοι ὁ ἐχθρὸς ὑποπτεύων τοιοῦτο τι εὑρίσκετο εἰς τὰς θέσεις του καθ' ὅλην τὴν νύκτα, λαβὼν ἅπαντα τὰ δυνατὰ προφυλακτικὰ μέτρα.— Ἐντὸς τῆς πόλεως εἶχον πέσει τρεῖς μόνον ὀβίδες χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιφέρουν σπουδαίας ζημίας.

Μία ἐκ τούτων ριφθεῖσα κατὰ τοῦ Νοσοκομείου ἐφ' οὗ ἐκυμάτιζεν ἡ ἀπρόσβλητος σημαία τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ», — ἀπρόσβλητος διὰ πάντα ἄλλον, ἐκτὸς τῶν Τούρκων, — εἰσέδυσε διά τινος παραθύρου, καὶ προσκρούσασα ἐπὶ τοῦ τοίχου, κατέπεσε, χωρὶς νὰ διαρραγῇ ἐν τῷ μέσῳ τῶν κατακοίτων ἀσθενῶν, συντελέσασα μόνον εἰς τὸ νὰ κατατρομάξουν αὐτοί τε καὶ οἱ νοσοκόμοι. Ἐπὶ τῇ ἀτίμῳ ταύτῃ παρασπονδίᾳ τῶν Τούρκων, ἥτις ἴσως νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς τὴν μεγάλην των σκοπευτικὴν δεινότητα, καίτοι δὲν ἐδείχθησαν ὀλίγον εὔστοχοι αἱ βολαί των, τὸ Ὑγειονομικὸν τμῆμα τοῦ Ἀρχηγείου Ἄρτης διεμαρτυρήθη πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, ὅτε τῶν Τούρκων καταπατούντων οὕτω τὴν παγκοσμίως σεβαστὴν διεθνῆ σύμβασιν περὶ τοῦ ἀπροσβλήτου τοῦ «Ἐρυθροῦ Σταυροῦ». — Τὴν ἀνόσιον ταύτην πρᾶξιν τῶν Τούρκων ἀνήγγειλε τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Ἄρτῃ στρατοῦ διὰ τοῦ ἑξῆς τηλεγραφήματός του:

«ΚΟΡΟΔΗΜΟ Ἄρτης, 7 Ἀπριλίου

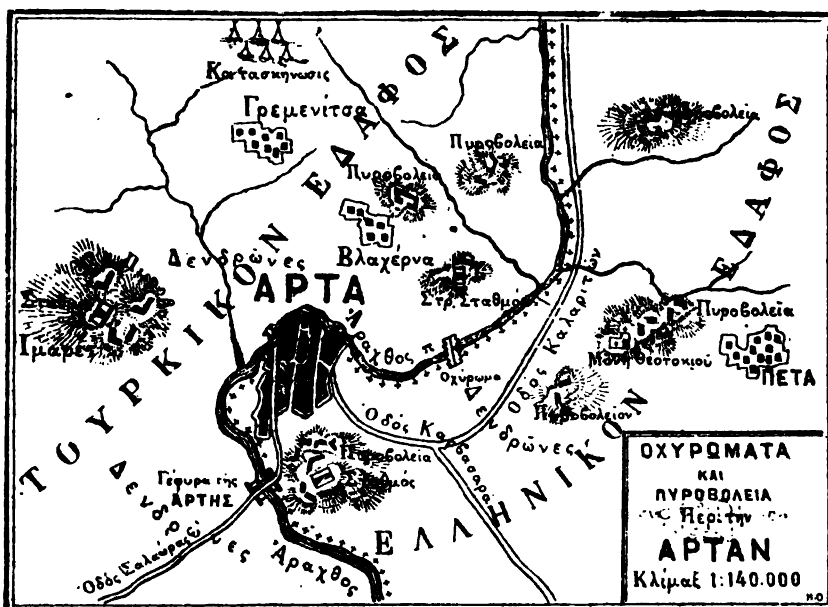
Ὑπουργεῖον Στρατιωτικῶν

Ὁ τουρκικὸς σταθμὸς ἐκανονιοβόλησε χθὲς τὸ Στρατιωτικὸν Νοσοκομεῖον Ἄρτης, καίτοι φέρον τὸ σῆμα τοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ.

Ὁ Ἀρχηγὸς τῆς Ἠπείρου **Θ. Μάνος.»**

Ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τῆς 4 μ. μ. ὥρας τὸ πῦρ δὲν περιωρίζετο πλέον μεταξὺ μόνον τῶν ἀντιμετώπων πυροβολείων. Συμπλοκαὶ ἤδη σφοδραὶ συγκροτοῦνται ἐπὶ τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀράχθου, ἧς τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν εἶχε τελείως καταθρυμματίσει τὸν σταθμὸν τοῦ ἐχθροῦ, καὶ εἰς τοὺς κάτωθι ταύτης σταθμοὺς «Κάτω Παναγιά» καὶ «Μπάνι».

Ἐν τῇ Μονῇ «Κάτω Παναγιά» ὁ ἐκεῖ ἡμέτερος λόχος ὑπὸ τὸν Γκιόκαν προσέβαλε τὸν ἐπὶ τῆς ἀντίπεραν ὄχθης παρατεταγμένον ὀθωμανικὸν στρατὸν περὶ τὸν τουρκικὸν σταθμὸν τοῦ χωρίου Κεραμάταις. Κατὰ τὴν λυσσώδη ταύτην σύγκρουσιν καθ' ἣν ὑπερίσχυσαν τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα, ὑποστηριζόμενα καὶ ὑπὸ μιᾶς

ὀρειβατικῆς πυροβολαρχίας καὶ λόχου μηχανικοῦ, ἀποβάσης καταστρεπτικῆς τῆς προσβολῆς αὐτῶν κατὰ τῶν ἀντιπάλων, ἔπεσεν ἡρωικῶς μαχόμενος ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Ἀρ. Κατσελίδης, εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον μεμορφωμένων ἀξιωματικῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πεσὼν ὑπὸ σφαίρας πληξάσης αὐτὸν θανασίμως καθ' ἣν ὥραν ἀνελθὼν ἀτρομήτως ὄρθιος ἐπὶ μικροῦ τινος ὀχυρώματος ἐπυροβόλει ἐκεῖθεν τοὺς ἐχθροὺς διὰ τοῦ πολυκρότου μυκτηρίζων τὴν ἀστοχίαν αὐτῶν.

Εἰς Κάτω Μπάνι καὶ Ἅγιον Γεώργιον, παροχθίους σταθμοὺς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἡ μάχη, ἅμα δοθέντος τοῦ συνθήματος τοῦ πολέμου, ἤρχισεν ἀπὸ πρωίας καὶ ἐτελείωσε τὸ μεσονύκτιον.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς 6ης Ἀπριλίου ἐτελειοποιήθη καὶ ἐτοποθετήθη κινητὴ γέφυρα ἀπὸ Κάτω Μπάνι εἰς Ἄνω Μπάνι. Εἰσέβαλε δὲ τὴν πρωίαν ὡς θὰ ἴδωμεν τὸ μηχανικὸν πρῶτον καὶ λόχος ἔπειτα τοῦ 9ου συντάγματος, προυχώρησαν εἰς

τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος, εἰς τὸ χωρίον Νησχῶρι, καὶ τὸ πῦρ ἤρχισεν ἅμα τῇ πρωίᾳ. Ὁ Τουρκικὸς στρατὼν κατεστράφη ἀμέσως ὑπὸ τοῦ εἰς Ἄνω Μπάνι πυροβολικοῦ μας.

Εἰσβολὴ ἐπρόκειτο νὰ γίνῃ συγχρόνως καὶ ἐκ τῆς γεφύρας τῆς Ἄρτης ὡς καὶ δι' ἄλλων περὶ αὐτὴν θέσεων δι' ὁμοίων τεχνητῶν γεφυρῶν μόλις κατεσιγῶντο τὰ παρεμποδίζοντα αὐτὴν τουρκικὰ πυροβολεῖα τοῦ Ἰμαρὲτ κυρίως, ἡτοιμάσθησαν δὲ πρὸς τοῦτο ἰσχυρὰ στρατιωτικὰ σώματα ἐκ τῶν παραμενόντων ἐν προφυλάξει ἐντὸς τῶν ταχυσκάπτων τῆς ἀριστερᾶς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ, περὶ τὴν 5 1)2 μ. μ., ὅτε εἶχον τελείως σιγήσει τὰ πυροβόλα τοῦ Ἰμαρέτ. Αἴφνης ὅμως, ἀνελπίστως ὅλως, τὸ ὀχύρωμα τοῦτο, ἐφοδιασθὲν ἀπαρατηρήτως διὰ νέων πυροβόλων, ἤρχισεν ἐκ νέου σφοδρὸν πῦρ διὰ πέντε πυροβόλων κατὰ τῶν ἡμετέρων πυροβολείων καὶ οὕτω παρεκωλύθη ἀναβληθεῖσα ἡ εἰσβολή.

Τὸ πεζικόν μας ἤρξατο ὁμαδὸν πυρὰ περὶ τὴν 5 μ. μ. ὥραν, δοθέντος τοῦ συνθήματος ἀπὸ τῆς θέσεως Μπάνι, ὡς ἐμνήσθημεν ἤδη, ἀνταπεκρίνοντο δ' εἰς ταῦτα οἱ Τοῦρκοι σθεναρῶς μὲν κατ' ἀρχὰς ἀλλ' ἀστόχως. Εἰς τὸ Μπάνι πλὴν τοῦ σημειωθέντος ἀνθυπολοχαγοῦ Κατσελίδου, ἐτραυματίσθη, ἐκτεθεὶς ἐπίσης εἰς τὸ πῦρ καὶ ὁ λοχαγὸς Κουβελιώτης. Μετὰ μικρὸν δὲ τὸ πῦρ ἐξηπλώθη μέχρι τῶν πρὸ τοῦ Θεοτοκιοῦ ἡμετέρων ταχυσκάπτων, μέχρις οὗ, ἐπελθούσης τῆς νυκτός, ἐσίγησαν τά τε πυροβολεῖα καὶ τὸ πῦρ τῶν ταχυσκάπτων. Οὕτω παρῆλθεν ἡ πρώτη ἡμέρα τοῦ ἐν Ἠπείρῳ πολέμου ἄνευ μὲν ὁριστικοῦ τινος ὑπὲρ οὐδετέρου τῶν ἀντιπάλων ἀποτελέσματος, ἀλλὰ διὰ μεγάλων καταστροφῶν ἐν τοῖς ὀθωμανικοῖς πυροβολείοις καὶ προπάντων διὰ τῆς ἀποδείξεως ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἦσαν προωρισμένα νὰ ὑπερισχύσουν τελεσφόρως ἐν τῇ γραμμῇ ταύτῃ ἤρκει νὰ διηυθύνοντο σωφρόνως καὶ στρατηγικῶς.

Ἐν τῇ Γεφύρᾳ τοῦ Ἀράχθου αἱ τουρκικαὶ ἐπιθέσεις ἔλαβον χώραν ὡς ἑξῆς, ἐν μείζονι λεπτομερείᾳ : Μία διμοιρία τοῦ λόχου τοῦ Μεσολογγίτου τοῦ 1ου τάγματος τοῦ 6ου συντάγματος, ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Χρῆστον Τυλιγάδην, ἀνῆλθεν ἐπὶ τῆς γεφύρας καὶ κατέλαβε τὴν ἐντεῦθεν ὀφρὺν τοῦ τόξου, παραταχθεῖσα πρηνηδὸν εἰς σχῆμα Π. Ἡ ὁριζοντία γραμμὴ τοῦ Π κατεῖχε τὴν ὀφρὺν εἰς βάθος τεσσάρων γραμμῶν, τῶν ἀνδρῶν οὕτω διατεταγμένων ὥστε νὰ βάλλουν ἀσφαλῶς κατὰ τοῦ ἐχθροῦ χωρὶς ὁ ὄπισθεν νὰ ἀπειλῇ τὸν ὑπερκείμενον. Αἱ δὲ κάθετοι γραμμαὶ τοῦ Π κατείχοντο ὑπὸ ἁπλῆς σειρᾶς στρατιωτῶν κατὰ μῆκος τῶν ἥμισυ μέτρον ὑψηλῶν ὑπὲρ τὸ ἔδαφος τοιχωμάτων τῆς γεφύρας. Ἡ διάταξις αὕτη προφυλάττουσα θαυμασίως τοὺς ἄνδρας, ἄφινε συνάμα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Π μέγα ἄνοιγμα διὰ τοῦ ὁποίου χιλιάδες διῆλθον σφαιρῶν χωρὶς νὰ πλήξουν κανένα.

Ἐνῷ λοιπὸν οἱ ἡμέτεροι κατεῖχον οὕτω τὴν γέφυραν προωρισμένοι ν' ἀποκρούσουν τὰς ἐφόδους τοῦ ἐχθροῦ, οἱ τοῦρκοι εὑρίσκοντο καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῆς γεφύρας εἰς ἀπόστασιν 40 μέτρων ἀπὸ τῶν ἰδικῶν μας ὄπισθεν τῆς ὑψηλοτέρας ὀφρύος τοῦ μεγαλητέρου τόξου αὐτῆς. Ἀπ' ἐκεῖ δ' ἐξώρμων λυσσωδῶς, προσπα-

θοῦντες νὰ διασπάσουν τὴν γραμμὴν τοῦ Τυλιγάδη, ἀλλ' ἀποκρουόμενοι ἐρρωμένως. Ἡ πρώτη ἔφοδός των ἔλαβε χώραν τὴν 6ην μ. μ. τῆς Μ. Δευτέρας 7 Ἀπριλίου, ἔφοδος λυσσώδης ὑποστηριχθεῖσα καὶ ὑπὸ τῶν πυροβολείων τῆς μεγάλης περιβολῆς τοῦ Ἰμαρέτ. Ἀλλ' εἰς μάτην· τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων ἦτο τόσον σφοδρόν, ὥστε κυριολεκτικῶς ἐθέρισε τοὺς πρώτους ἐπιφανέντας ἄνωθεν τῆς ὀφρύος, τοὺς νεκροὺς δὲ παρέλαβον σύροντες ἀπὸ τῶν ποδῶν οἱ ὄπισθέν των Τοῦρκοι στρατιῶται, διότι ἐκτὸς τῶν ἀπὸ τῆς γεφύρας καὶ ἑκατέρωθεν αὐτῆς καὶ κατὰ μῆκος τῶν ὀχθῶν ἀπὸ ταχυσκάπτων ἐπυροβόλουν τὸν ἐχθρὸν καὶ ἕτεροι δύο λόχοι ἑλληνικοῦ πεζικοῦ.

Ἅμα τῇ χαραυγῇ τῆς ἡμέρας ταύτης οἱ πρὸ τῆς Γεφύρας τοῦ Ἀράχθου κεκρυμμένοι ἐντὸς προχωμάτων Τοῦρκοι πυροβολοῦσι κατὰ τῶν ἀντικρὺ ἡμετέρων, οἵτινες ἀνταποκρίνονται διὰ ζωηροῦ πυρός. Ἐν τῷ μεταξύ, λίαν πρωΐ, εἰς Κάτω Μπάνι, εἶχεν εἰσελάσει σῶμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος διὰ κινητῆς γεφύρας, σαρῶσαν τοὺς φυλάσσοντας τὴν ἀντίπεραν ὄχθην Τούρκους. Τέλος, εἰς τὰς 6 ὥρ. καὶ 40΄ τῆς πρωίας, μόλις ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος, ἐπανελήφθη σφοδρὸν τὸ πῦρ τῶν περὶ τὴν Ἄρταν ὠχυρωμένων πυροβολείων καὶ ἰδίως ἐκ τοῦ ἡμετέρου Ἀμυντικοῦ Στρατῶνος εἰς τὸν ὁποῖον ἐν ὥρᾳ νυκτὸς εἶχεν ἀναβιβασθῆ μέγα τηλεβόλον τῶν 15,5 ἐξεμοῦν ἤδη καταστρεπτικὰς ὀβίδας κατὰ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις βάλλων ἐξ ἀποστάσεως 2,500 μέτρων, ἀπὸ τῆς μεγάλης τῶν πυροβολείων του περιβολῆς, ἐπετύγχανε τοῦ σκοποῦ χωρὶς ὅμως νὰ ἐπιφέρῃ σημαντικὰς ζημίας· εἶχον ὅμως οἱ Τοῦρκοι 48 ἐν ὅλῳ πυροβόλα διὰ τῶν ὁποίων ἀντικαθίστων τὰ διαρκῶς καθιστάμενα ἄχρηστα ἐκ τῶν βλημάτων τοῦ Ἀμυντικοῦ κυρίως καὶ τοῦ πυροβολείου τοῦ Θεοτοκιοῦ, ὁπόθεν ὁ Βερέτας ἐπλευροκόπει τὸν ἐχθρὸν καὶ δι' ἑνὸς τηλεβόλου τῶν 12. Οὕτω τὴν 10 ὥραν οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν ἀραιοῦντες τὸ πῦρ, ἅτε ὑποστάντες μεγάλην φθοράν, μετὰ μίαν δ' ἔτι ὥραν τὰ πυροβολεῖα των ἐσίγησαν ἐντελῶς, τῶν ἡμετέρων ἐξακολουθούντων ἀραιῶς ἤδη τὸ κατ' αὐτῶν πῦρ. Τὰ εὐζωνικὰ καὶ τὰ πεζικά μας σώματα κατὰ μῆκος τῆς γραμμῆς καὶ ὁ ταγματάρχης Κουμουνδοῦρος εἰς τὸ Πουρνάρι, ἀναμένουν ἤδη διαταγὰς πρὸς εἰσβολὴν εἰς το τουρκικὸν ἔδαφος, ὅτε αἴφνης ἐκ τοῦ πυροβολείου τοῦ Τυπάλδου ἀντηχεῖ νέον πῦρ· σῶμα τουρκικοῦ στρατοῦ προσβάλλον δι' ὅπλων μαρτίνι τοὺς πυροβολητάς μας ἀπὸ πρωίας, εἶχεν ἀνακαλυφθῆ ἤδη κεκρυμμένον ἐντὸς τῶν θάμνων εἰς τὰ πρανῆ τῆς λοφοσειρᾶς τῆς Βλαχέρνας καὶ μετὰ μικρὸν διεσκορπίζετο.

Ἀλλ' οἱ Τοῦρκοι, ὡς εἴδομεν, εἶχον ἀρκετὰ ἐφεδρικὰ πυροβολα, καὶ οὕτω, μετὰ ἐξάωρον σιγὴν καθ' ἣν ἐλάχιστα παρηνοχλοῦντο ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, καραδοκούντων ἤδη τὴν κατάλληλον στιγμὴν πρὸς εἰσβολήν, ἀρχίζουν αἴφνης σφοδρότατον συμπυροβολισμὸν κατά τε τῆς πόλεως καὶ τῶν πυροβολείων αὐτῆς. Οἱ Τοῦρκοι, καταστραφείσης καὶ μὴ δυναμένης ὑπὸ τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων ν' ἀνασκευασθῇ τῆς μεγάλης των ὀχυρᾶς περιβολῆς, ἐσκέφθησαν νὰ καταβιβάσουν εἰς

τὴν πεδιάδα πυροβόλα πεδινά· καὶ ὄντως, μετενεγκόντες ἐκεῖ δύο πεδινὰς πυροβολαρχίας, ἤρξαντο σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τῶν πυροβολείων μας, ὑποστηρίζοντες τὴν ἐπίσης σφοδρὰν ἐπίθεσιν τῶν πεζικῶν των κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ δυνάμεων· ἐν Κάτω Παναγιᾷ, Γεφύρᾳ καὶ ὄχθαις Ἀράχθου, μέχρι Μονῆς Θεοτοκίου τὸ πῦρ μαίνεται ἤδη τὴν παρόχθιον γραμμὴν τοῦ συνοριακοῦ ποταμοῦ. Οἱ Τοῦρκοι ἐπιτίθενται πρῶτοι, ἐπιχειροῦντες λυσσώδη ἔφοδον διὰ ἰσχυροῦ σώματος ἱππέων, οἵτινες πλησιάζουν τὴν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ ἀντικρὺ τοῦ νοσοκομείου τῆς πόλεως· σφοδρὸν ὅμως πῦρ τῶν ἡμετέρων εὐζωνικῶν καὶ πεζικῶν δυνάμεων καὶ φονικαὶ συγχρόνως συμπυροκροτήσεις 38 τηλεβόλων μας ἀπὸ διάφορα σημεῖα, ἀναγκάζουν αὐτοὺς μὲν εἰς ἄμεσον καὶ καταστρεπτικὴν ὑποχώρησιν, τὰ δὲ πυροβόλα των εἰς τελείαν σιγήν, καίτοι διαρκῶς μετατοπιζόμενα πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἑλληνικῶν ὀβίδων· οὕτω, λόγῳ τῆς σφοδρότητος τῆς τε ἐπιθέσεως καὶ τῆς ἀποκρούσεως, ὁ τυφεκοβολισμὸς διήρκεσε μόλις ἓν τέταρτον ὥρας.

Ἐν τῷ μεταξύ, εἰς τὸ Μπάνι, ἐνηργεῖτο ἐπιτυχὴς εἰσβολὴ τοῦ ἡμετέρου 9ου πεζικοῦ συντάγματος. Ἡ εἰσβολὴ ἤρξατο ἀπὸ πρωίας ὑπὸ τὸ ταχὺ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ· πρῶτος εἰσέβαλε λόχος μηχανικοῦ, καταλαβὼν αὐθωρεὶ τὰ ἐπὶ τῆς ὀθωμανικῆς ὄχθης ἀνορυχθέντα ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ταχύσκαπτα, ἠκολούθησε δὲ κατόπιν λόχος πεζικοῦ, ἐνῷ τὸ πυροβολικὸν κατέστρεφεν ἐντελῶς τὸν ἀντικρὺ τουρκικὸν στρατῶνα καὶ παρέλυε τὴν ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἐξασθενοῦσαν ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ· τέλος δέ, περὶ τὴν 2 μ.μ. εἶχεν ἤδη εἰσβάλει εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος ὁλόκληρον τὸ 9ον σύνταγμα ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ συνταγματάρχου Γκολφινοπούλου καὶ τοῦ ταγματάρχου Γερογιάννη μετ' ἀναλόγου πυροβολικοῦ ὑπὸ τὸν Κ. Τρικούπην καὶ δύο ἰλῶν ἱππικοῦ, τῶν Τούρκων τραπέντων ἤδη, κατόπιν ὄντως ἀνδρικῆς ἀντιστάσεως, εἰς φυγὴν πρὸς τὴν Φιλιππιάδα· ἡ ἐπιτυχὴς αὕτη εἰσβολή, καθ' ἣν διεκρίθη ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Δ. Βουρνάζος καταστρέψας καὶ τὰ ἔναντι ἀξίας ἑκατομμυρίου κτήματα τοῦ περιφήμου Φουὰτ βέη, ἐστοίχισεν εἰς τοὺς ἡμετέρους 9 νεκροὺς καὶ 19 τραυματίας, χάρις τῇ λαμπρᾷ ἐνεργείᾳ τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ τῇ συμπράξει δύο πλοίων τῆς Μοίρας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, τῶν ἀντιπάλων ἀφέντων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης πενταπλασίους καὶ πλέον. Μόλις εἰσβαλόντες οἱ ἡμέτεροι περιεκύκλωσαν τοὺς Τούρκους εἰς τὰ ἀντικρὺ τῆς ἑλληνικῆς ὄχθης ὀθωμανικὰ χωρία Νεοχῶρι καὶ Παχυκάλαμο, ἐνῷ δὲ ἐπροχώρουν ἀκάθεκτοι πρὸς τὰ ἐμπρός, προβαίνοντες εἰς τὴν κατάληψιν διαφόρων ἐπικαίρων σημείων καὶ στρατηγικῶν θέσεων, προσεβλήθησαν αἴφνης διὰ συμπυροκροτήσεω. ἐκ μέρους σώματος ἐχθρικοῦ στρατοῦ κεκρυμμένου ὄπισθεν λίθων, ἀγροικιῶν καὶ χόρτων· πίπτουν τότε πρηνεῖς οἱ προελαύνοντες ἀφ' οὗ ὑπέστησάν τινας ἀπωλείας εἰς τραυματίας κυρίως, ἐν οἷς ἐλαφρῶς μὲν ὁ λοχαγὸς τοῦ μηχανικοῦ Γεωργιάδης, πληγωθεὶς καθ' ἣν στιγμὴν ἐτοποθέτει ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ κινητὴν γέφυραν, βαρέως δὲ καὶ ἀποθανὼν ἐκ τῶν τραυμάτων του ὁ ἐκ Πατρῶν ἔφεδρος ἀνθυπολοχαγὸς Ἰωάννης Κρητικός, εἷς ἐκ τῶν μᾶλλον τιμησάντων τὸ σῶμα τῶν ἐφέδρων ἀξιωματικῶν μας, ὅπερ το-

Τὸ 9ον πεζικὸν σύνταγμα ἐν Κομπότι τῆς Ἄρτης.

σαύτας καὶ τόσον ἀφιλοκερδεῖς προσήνεγκε πάνυ φιλοτίμως ὑπηρεσίας εἰς τὸν ἀτυχῆ ἡμῶν ἀγῶνα. Ὁ Ἰω. Κρητικός, ἦτο τύπος γνησίου Ἕλληνος ὑπεράνω πάσης ἀρετῆς τιθεμένου τὴν ἐθνικὴν καὶ ἀτομικὴν φιλοτιμίαν, ἐκ νεότητος ἐπιρρεπὴς εἰς τἀνδρικὰ καὶ τἀνδρίζοντα ψυχὴν καὶ σῶμα ἔργα, εἰς δὲ ἐκ τῶν πρωτεργατῶν τῆς ἐν Πάτραις συστάσεως τῆς ἀρίστης γυμναστικῆς ἑταιρίας «Παναχαϊκὸς Γυμναστικὸς Σύλλογος». Ἔπεσε μαχόμενος μετ' ἐκτάκτου ἀνδρείας· εἶχε πλησιάσει μετὰ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος εἴς τινα περίβολον ὅπου ἦσαν ὠχυρωμένοι 50 ἢ 60 Τοῦρκοι καὶ Ἀλβανοί. — «Παραδοθῆτε, ἂν ἀγαπᾶτε τὴν ζωήν σας!» ἐφώναξεν ὁ Κρητικός. Ἀλλ' ὁ φανατισμὸς τῶν Τούρκων δὲν ἐπιτρέπει τοιαύτας λιποψυχίας. Ὁ ἐχθρὸς ἀπεκρίθη εἰς τὴν πρότασίν του διὰ συμπυρσοκροτήσεως· ἡγούμενος τότε τῆς διμοιρίας του ὁ Κρητικὸς ἐποιήσατο ἔφοδον λυσσώδη κ' εὑρέθη αἴφνης ἀντιμέτωπος δύο Τούρκων ὑπολοχαγῶν, καὶ τὸν μὲν ἐξ αὐτῶν, Μεχμὲτ ὀνόματι, ἀδελφὸν δὲ τοῦ περιβοήτου Φουὰτ βέη, ἐφόνευσε διὰ τοῦ πολυκρότου, θέλων δὲ νὰ φονεύσῃ καὶ τὸν ἕτερον καὶ μὴ ἔχων πεποίθησιν εἰς τὸ πολύκροτόν του, ἔστρεψε νὰ λάβῃ τὸ ὅπλον ἑνὸς τῶν στρατιωτῶν· τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὁ ζῶν ὑπολοχαγὸς ἐπυροβόλησε κατὰ τοῦ Κρητικοῦ διὰ τοῦ ὅπλου του καὶ ἡ σφαῖρα εἰσελθοῦσα διὰ τῆς δεξιᾶς μασχάλης ἐξῆλθεν ὀλίγον κάτωθεν τοῦ ἀριστεροῦ μαστοῦ. Ἐνῷ μετεφέρετο εἰς τὸ χειρουργεῖον ἐκράτει διὰ τῆς δεξιᾶς χειρός του τὴν πρὸς τὰ ἀριστερὰ πληγήν του, ἀφ' οὗ δὲ ᾐσθάνθη ἐπερχόμενον τὸ τέλος του εἶπεν εἰς τοὺς φέροντας αὐτὸν στρατιώτας:

— Νὰ μή μου σταυρώσετε τὰ χέρια· ἔτσι ὅπως κρατῶ τὴν πληγή μου μὲ τὸ δεξὶ χέρι νὰ μὲ θάψετε.

Οὕτω καὶ ἐγένετο. Μετ' ὀλίγον ὁ νεκρὸς τοῦ ἀτυχοῦς ἀνθυπολοχαγοῦ ἐθάπτετο εἰς μικρὸν ἐγγὺς ἐξωκκλήσιον....

Λύσσα ἐκδικήσεως κατέλαβε τοὺς μαχητάς μας μόλις ὁ γενναῖος ἀνθυπολοχαγὸς ἔπεσε βαρέως τετραυματισμένος, ἐξετοπίσθησαν δὲ οἱ φονεῖς του, ἐδεκατίσθησαν, διεσκορπίσθησαν καὶ τέσσαρες ἐξ αὐτῶν συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι.

Ἀλλ' ἐκεῖνο ὅπερ ἐχαρακτήρισε περαιτέρω τὴν ἀπάνθρωπον ἀγριότητα τῶν ἡμετέρων ἀντιπάλων, ὅταν προήλασεν ἔτι πέραν ὁ ἡμέτερος στρατός, ἦτο τὸ κακοῦργον αὐτῶν στρατήγημα, καθὸ ἔθεσαν πρὸ αὐτῶν γέροντας, γυναῖκας καὶ παιδία ἐκ τῶν ἐγγὺς ἑλληνικῶν χωρίων, ἀσπίδας σαρκίνας κατὰ τῶν ἑλληνικῶν σφαιρῶν . . . εἰς δ' ἕκαστον παράγγελμα «Πῦρ!» τῶν ἡμετέρων πυροβόλων καὶ τῶν πεζῶν, διεμελίζοντο ὑπὸ τὰς ἀδελφικάς των σφαίρας τὰ δυστυχῆ ταῦτα θύματα τοῦ ἀπανθρωποτέρου τῶν λαῶν, τὸν ὁποῖον ἀνέχεται ἀκόμη ἰσοτίμως παρακαθήμενον μεταξὺ τῶν μελῶν της ἡ πεφωτισμένη τῶν χρηματιστῶν καὶ τῶν τοκογλύφων συμμορία ἥτις εὐφήμως κατὰ τὸν αἰῶνα τοῦτον τοῦ ψεύδους καὶ τοῦ ὀνείδους ἐπωνομάσθη «Εὐρωπαϊκὴ ὁμοφωνία»!

Μετὰ μικρὸν ἐντούτοις ἐκυριεύετο καὶ τὸ χωρίον Τσαπρασλῆ, μίαν ὥραν ἀπέχον ΒΔ τοῦ Μπάνι, ὁ δὲ παρακολουθῶν τὸν εἰσβαλόντα στρατὸν ταξίαρχος

Σέχος ἀνήγγελλε τὰς ἐπιτυχίας ταύτας πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον διὰ τοῦ ἑξῆς τηλεγραφήματός του:

«Ἀρχηγὸν Ἠπείρου

«Μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν βοήθειαν τῶν ὅπλων κατελάβομεν καὶ τρίτον χωρίον, τὸ Τσαπρασλῆ».

Ἐκ τῶν χωρίων τούτων τὸ μὲν Νηοχῶρι κατοικεῖται ὑπὸ 700 περίπου, τὸ δὲ Παχυκάλαμον ὑπὸ 220 καὶ τὸ Τσαπρασλῆ ὑπὸ 300 κατοίκων, Ἑλλήνων σχεδὸν ἁπάντων, φοβερῶς δ' ἐπίμονος ἐν τῇ καταλήψει αὐτῶν ὑπῆρξεν ἰδίως ἡ ἐν Τσαπρασλῆ ἀντίστασις ὁμάδος ἐκ 47 ἀλβανῶν, οἵτινες ἐφονεύθησαν, ἐτραυματίσθησαν καὶ ἠχμαλωτίσθησαν μέχρις ἑνός, χωρὶς ὅμως νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις των, παρ' ὅλην τὴν σφοδρότητα τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἡμετέρων. Μόλις ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὰ χωρία ταῦτα κωδωνοκρουσίαι χαρμόσυνοι καὶ πυροβολισμοὶ ὑπεδέχθησαν τὴν ἄφιξίν του ἐκ μέρους τῶν ἐνθουσιώντων κατοίκων, οἵτινες μετὰ τόσων αἰώνων δουλείαν ἐφαντάζοντο ἤδη διὰ παντὸς ἀνατείλασαν ἵνα μήποτε δύσῃ πλέον τὴν ποθητήν των ἐλευθερίαν· δοξολογίαι ἀνεπέμφθησαν ἀμέσως πρὸς τὸν Ὕψιστον ἐκ παντὸς τῶν χωρίων ναΐσκου καὶ ἡ ἑλληνικὴ σημαία, τὸ σύμβολον τοῦτο τῆς ἐλευθερίας τῶν ἀδελφῶν λαῶν, ἀνεπετάσθη ἐπὶ πάσης τῶν ἀναστάντων χωρίων πτωχικῆς στέγης.

Ἐπίσης, ἐν θέσει «Κάτω Παναγιά» καὶ «Γλυκόρριζον» ἐπεχειρήθη καθ' ὅμοιον τρόπον εἰσβολὴ τοῦ ἡμετέρου 12ου πεζικοῦ συντάγματος. Οἱ λόχοι αὐτοῦ παραταχθέντες κατὰ μῆκος τοῦ ποταμοῦ ἀπ' ἀρχῆς τοῦ πολέμου ἐξεδίωξαν ἐπανειλημμένως τοὺς ἐνισχύοντας τὰ ἀντικρὺ τουρκικὰ ὀχυρώματα Ὀθωμανούς. Οὕτω, μετὰ διήμερον ἀναμονὴν μᾶλλον ἢ πάλην, καὶ μετὰ λυσσώδη τέλος ἀγῶνα, ἐζεύχθη καὶ ἐδῶ ὁ ποταμὸς ὑπὸ τὴν προστασίαν τοῦ πυροβολικοῦ, καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ 12ου συντάγματος διέβησαν αὐτὸ μετ' ἐλαχίστων ἀπωλειῶν, ἅτε τῶν Τούρκων ἀποσυρθέντων ἅμα τῇ πρώτῃ τῶν ἡμετέρων ἐπιθέσει πρὸς εἰσέλασιν, καταλαβόντων μετὰ μικρὸν τὸ χωρίον Κεραμάταις σχεδὸν ἀναιμάκτως. — Τὰ σώματα ταῦτα ἀπετέλουν τὸ ἀριστερὸν κέρας τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, διετάχθη δὲ ἤδη ἡ εἰσβολὴ καὶ τοῦ δεξιοῦ, ἅπερ οὕτω θὰ ἐβάδιζον ὁμοῦ ἀμφότερα κατὰ τοῦ Ἰμαρὲτ καὶ τῆς Φιλιππιάδος, ἐνεργοῦντα ἀπὸ κοινοῦ κατόπιν εἰς τὰς ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους ἐπιχειρήσεις.

Οἱ Τοῦρκοι ἐντούτοις δὲν εἶχον εἰσέτι παραιτηθῆ πάσης ἐλπίδος πρὸς εἰσβολήν.

Ἐκρότουν εἰσέτι βροντώδη τὰ ἑλληνικὰ τηλεβόλα, ὅτε οἱ Τοῦρκοι ἐπειράθησαν ψευδεπίθεσιν δι' ἰσχυροῦ σώματος ἱππικοῦ μεταξὺ τῆς Γεφύρας καὶ τοῦ ἐλαιῶνος· ἀλλὰ μία ὀρειβατικὴ πυροβολαρχία καί τινες λόχοι τοῦ 6ου πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν ἐκ Σουλίου συνταγματάρχην Ἀλ. Δράκον, ἀπέκρουσαν καὶ διεσκόρπισαν αὐτούς, πολλὰ δὲ πτώματα ἐμόλυναν τὸ κῦμα τοῦ Ἀράχθου. Ἐπίσης

ἐπεχείρησαν εἰσέλασιν καὶ διὰ τῆς Γεφύρας τῆς Ἄρτης διὰ λόχου πεζικοῦ οὗ ἡγεῖτο πελωρίου ἀναστήματος ἀλβανὸς λοχαγός. Ὑπέστησαν ὅμως καὶ ἐκεῖ οἰκτρὰν καταστροφὴν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ τραπῶσι πρὸς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, ἀφέντες ἐν τῷ μέσῳ τῆς γεφύρας τὸ πτῶμα τοῦ λοχαγοῦ των, φονευθέντος, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου τόξου αὐτῆς. Ἐνῷ δὲ οἱ μετ' αὐτῶν ἀλβανοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ πλησιάσουν ὅπως παραλάβουν τὸν νεκρόν του, ὁ ἡμέτερος φρούραρχος τῆς Γεφύρας λοχαγὸς Μεσολογγίτης ἀποταθεὶς πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ὁπλίτας, ἐφώνησε :

— Ποιὸς ἀπὸ σᾶς, παιδιά, εἰμπορεῖ νὰ ἐμβῇ νὰ φέρῃ αὐτὸ τὸ πτῶμα ἐδῶ ;

— Ἐγώ, ἀπήντησεν εἷς Μεσσήνιος στρατιώτης, τί θὰ μοῦ χαρίστε ;

— Τὸ Γκρὰ σου, παιδί μου.

Ὁ στρατιώτης ἐρρίφθη τότε ἀτρόμητος ἐπὶ τῆς γεφύρας, προὐχώρησε τροχάδην μέχρι τοῦ μέσου αὐτῆς, καί, ὑπὸ τὸ πυκνὸν πῦρ τῶν ἐχθρῶν, ἥρπασεν ἐκ τοῦ λαιμοῦ τὸ πτῶμα τοῦ Τούρκου λοχαγοῦ καὶ ἔσυρεν αὐτὸ μέχρι τοῦ ἡμετέρου σταθμοῦ. Ἠλλάλαξαν δὲ οἱ παροχθίως τεταγμένοι μαχηταί μας.

Αἱ δὲ ζημίαι τῶν ἡμετέρων ἐκ τῆς νέας μονομαχίας τοῦ πυροβολικοῦ ὑπῆρξαν καὶ πάλιν ἐλάχισται, ἑνὸς μόνον στρατιώτου φονευθέντος εἰς τὸ δεξιόθεν τοῦ ἀμυντικοῦ πυροβολείου τοῦ «Μαγείρου»· ἐτραυματίσθη δὲ ἐξ ὀβίδος θραυσθείσης κάτωθεν τοῦ σκοπευτικοῦ μηχανήματος τοῦ δυτικοῦ πυροβολείου τοῦ λοχαγοῦ Γουλιμῆ ὁ ἔφεδρος λοχίας τοῦ πυροβολικοῦ Λεόντιος κ' ἐφονεύθη ἐκ τῆς αὐτῆς εἷς ἔτι πυροβολητὴς Μποκῆς ὀνόματι, ὅστις καὶ ἐτάφη ἐκεῖ πλησίον, ὅταν δὲ κατόπιν ἠρωτήθησαν παρ' ἐπισκέπτου οἱ συμμαχηταί του τίνος ἦτο ὁ μονήρης ἐκεῖνος τάφος.

— Ἐδῶ εἶναι θαμμένος ὁ πυροβολητὴς Μποκῆς, ἀπήντησε πενθίμως εἷς πυροβολητὴς Κορίνθιος. Τὸ καλλίτερο παιδὶ ποῦχαμε. Νέος μεγαλόσωμος, μὲ καρδιά, ὄμορφος, Μανιάτης, ἤτανε ἀπὸ τὴν Καρδαμύλη τῆς Μάνης. Τέσσερω μηνῶν γαμβρός. Καὶ νοικοκυρόπαιδο. Εἶχε πάρει ἑφτὰ χιλιάδες προῖκα καὶ τὸν λατρεύαμε ὅλοι. Ἀπάνω του βρεθῆκαν 150 δραχμὲς καὶ τὸ χρυσό του 'ρολόγι. Κρῖμα 'ςτὰ νηᾶτα ! κρῖμα 'ςτὸ παιδί. Μὰ γιὰ δές τον ! Ἐδῶ τὸν 'θάψαμε νὰ βλέπῃ ὅλον αὐτὸν τὸν πράσινο κάμπο ποῦ θωρεῖς. Ἀληθινὸς παράδεισος, καλλίτερος ἀπὸ 'κεῖνον ποῦ πῆγε ἡ ψυχή του !

— Καὶ πῶς ἐσκοτώθη ;

— Νά, βρισκότανε στὸ σκοπευτικὸ μηχάνημα ὅταν τὸ τουρκικὸ πυροβόλον ἐβρόντηξε. Δὲν ἐπρόφτασε νὰ κρυφτῇ, ἦρθε ἡ μπάλα τὸν εὗρηκε, καὶ τὸν ἔρριξε κατὰ γῆς κομματιασμένο. Ἐκεῖ δίπλα ἐλαβώθηκε καὶ ὁ λοχίας. Μὰ τί μὲ τοῦτο ; Μακάρι νὰ μ' ἔπαιρνε καὶ μένα. Ποῦ νὰ βρῇ κανεὶς τέτοιο θάνατο.

Εἰς τὴν πόλιν ἐπίσης ἐλάχιστοι ὑπῆρξαν αἱ ἐκ τῶν τουρκικῶν ὀβίδων ζημίαι. Μία τούτων διέσχισε τὸν ἐν τῇ πλατείᾳ μέγαν πλάτανον, ἑτέρα ἐτραυμάτισεν ἐνωμοτάρχην τινὰ τῆς ἀστυφυλακῆς, ἄλλαι δὲ τέλος ἔθραυσάν τινας στέγας οἰκιῶν καὶ ἐπλήρωσαν τὰς ὁδοὺς μὲ τὰ συντρίμματά των.

Ὁ ἐν Ἄρτῃ εὑρισκόμενος ἀνταποκριτὴς τῶν «Ἡμερησίων Νέων» τοῦ Λον-

δίνου καὶ ἀνώτερος ἅμα ἀξιωματικὸς Σκόδαμορ, συγχαίρων μετὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν μαχῶν τῆς ἡμέρας ταύτης τὸν Ἀρχηγὸν τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων διαμένοντα ἐντὸς καλύβης ἐκ ξηρολιθιᾶς, ὅπου εἶχεν ἐγκαθιδρυθῆ, ὡς εἴδομεν, τὸ Ἀρχηγεῖον, τὰ ἑξῆς — ὑπερβολικὰ πάντως,— εἶπε μετ' ἐνθουσιασμοῦ πρὸς αὐτόν :

— Παρευρέθην εἰς πεντήκοντα μάχας. Αἱ μεγαλήτεραι τηλεβολομαχίαι εἰς ἃς παρευρέθην εἶναι ἡ Πλεύνα, ἡ Σίπκα, τὸ Ράμλη καὶ τὸ Τὲλ ἐλ Μαχούτα. Ἡ σημερινὴ μονομαχία μεταξὺ τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ εἶναι ἀσυγκρίτως μεγαλειτέρα καὶ σπουδαιοτέρα ! Τοιαύτην εὐστοχίαν, οἵαν ἐπέδειξαν τὰ ἑλληνικὰ τηλεβόλα, θὰ τὴν ἐζήλευον καὶ οἱ καλλίτεροι στρατοὶ τῆς Εὐρώπης.

Γράφων δὲ κατόπιν πρὸς τὴν ἐφημερίδα του περὶ τῆς μεγαλοπρεπείας τοῦ θεάματος ὅπερ ἀπετέλεσαν ἡ εἰσβολὴ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἤπειρον ἔλεγεν :

«Ο λόχοι ἀνεπτύσσοντο μετὰ τοιούτου θάρρους καὶ τοιαύτης κανονικότητος ἅμ' ὡς διέβαινον τὸν Ἄραχθον, καὶ δὴ ἐντὸς τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους, ὥστε ἐνόμιζέ τις ὅτι δὲν ἐχώρουν πρὸς πόλεμον, ἐπιθετικὸν μάλιστα, ἀλλὰ πρὸς ἐκτέλεσιν γυμνασίων τῆς συνήθους ὑπηρεσίας».

Ἀλλὰ καὶ περαιτέρω τῆς Ἄρτης, πρὸς τὸ βόρειον τμῆμα τῆς Γραμμῆς, μέχρι Καλαριτῶν, ἐπεξετάθη ἤδη τὸ πῦρ ὑπὸ τὸ ὁποῖον ἐβόϊζεν ἀντιλαλοῦσα ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον ἡ κοίτη τοῦ Ἀράχθου. Ἀπὸ Καλαριτῶν μέχρις Ἀγνάντων εἶχον ἤδη συγκρουσθῆ οἱ ἀντιμέτωποι σταθμοί, ἤτοι οἱ Ἑλληνικοὶ «Καλαρῖται», «Χριστῶν», «Γέφυρα Σκλούπου» καὶ «Γέφυρα Πλάκας» καὶ οἱ ὀθωμανικοὶ «Συρράκου», «Μιχαλίτσι», «Ντοβίζντιανα», «Φορτόσι», καὶ «Βροδό-Πλάκα».

Μόλις διεβιβάσθη εἰς τοὺς σταθμοὺς τούτους ἡ πρὸς ἐπίθεσιν διαταγὴ τοῦ Ἀρχηγείου, οἱ δύο ἐν Πλάκᾳ λόχοι τοῦ 10ου εὐζωνικοῦ τάγματος ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Γιώτην, οὓς διῴκουν οἱ ὑπολοχαγοὶ Τζαβέλας καὶ Μάμαλης, ἤρξαντο σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τῶν ὀθωμανικῶν προχωμάτων καὶ σταθμῶν, ἐξηκολούθησε δ' ἑκατέρωθεν τὸ πῦρ, ἀραιούμενον ὀλίγον κατ' ὀλίγον μέχρις ἑσπέρας τῆς 7ης Ἀπριλίου ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος καὶ μετὰ μικρῶν ζημιῶν.

Ἔτι πορρωτέρω, πρὸς τὸν σταθμὸν Χριστῶν καὶ δὴ ἐν τῇ θέσει «Ἁγία Μαρίνᾳ» κειμένῃ καταντικρὺ τοῦ χωρίου Μιχαλίτσι, ἦτο παρατεταγμένος ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μίταλην πρῶτος λόχος τοῦ πρώτου εὐζωνικοῦ τάγματος, ὑποστηριζόμενος καὶ ὑπὸ δύο ὀρεινῶν πυροβόλων, μὲ οὐλαμαγὸν τὸν λοχαγὸν Κουγιτέαν· ὀλίγον δὲ περαιτέρω, πρὸς τὴν Γέφυραν Χριστῶν θέσεων καὶ ἀπέναντι τοῦ ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ «Ντοβίζτιανα» παρετάσσετο ὁ 3ος λόχος τοῦ αὐτοῦ εὐζωνικοῦ τάγματος ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Ἀναγνωστόπουλον, ἀκριβῶς δὲ ὕπερθεν τῆς γεφύρας ὑπεστήριζεν αὐτὸν μία ὀρεινὴ πυροβολαρχία ἐκ τεσσάρων πυροβόλων ὑπὸ τὸν Γούσην, τοποθετημένων ἐπὶ ἀποτόμου λόφου «Δούναβος» ὀνομαζομένου ὑπὸ τῶν ἐντοπίων. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦτον ὡς καὶ εἰς τὴν προηγουμένως μνησθεῖσαν

περιοχὴν τῆς Γεφύρας Σκλούπου, ἣν κατεῖχεν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Οἰκονόμου μετὰ σώματος ἐξ 100 ἀνδρῶν, οὐδὲν ἔλαβε χώραν.

Εἰς τὸν ἔτι περαιτέρω σταθμὸν τῶν Καλαριτῶν ἐφρούρει ὁ δεύτερος λόχος τοῦ πρώτου εὐζωνικοῦ τάγματος ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Πισλῆν καὶ σῶμα ἐκ 250 περίπου ἀνταρτῶν ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Σκαλτσᾶν, Μαργιόλην καὶ Μίχα-Γιάγκαν μεθ' οὗ συνέπραττε καὶ ὁ ἐκ τοῦ σώματος Καψαλοπούλου-Μυλωνᾶ ὁπλαρχηγὸς Λάζος. Ἐνταῦθα τὴν Μεγάλην Δευτέραν (7 Ἀπριλίου) τὸ σῶμα τῶν ανταρτῶν, — ὅπερ, σημειωτέον ἐν παρόδῳ, μὴ πλέον συντηρούμενον ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», εὑρῆκεν ὑποστήριξιν καὶ ἠδυνήθη νὰ ἐμμείνῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη χάρις τῇ εὐγενεῖ συνδρομῇ τοῦ λοχαγοῦ Γ. Πισλῆ καὶ τοῦ ταγματάρχου Π. Γιώτη, — ἐμφαίνεται δὲ ἡ τοιαύτη ἐκ μέρους τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας» ἐγκατάλειψις ἐκ τῆς ἀκολούθου τοῦ ἀντιπροσώπου αὐτῆς ἐν Ἄρτῃ Γ. Σωτηριάδου ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Σκαλτσᾶν, τῆς καὶ δημοσιευθείσης παρὰ τοῦ τελευταίου τούτου:

«Ἐν Ἄρτῃ, 2 Ἀπριλίου 1897

«Ἀγαπητὲ κ. Σκαλτσᾶ,

..................«Τὸ δεινὸν ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ Συμβούλιον διὰ μὲν γράμματός του μοὶ λέγει, ὅτι «ἀμετακλήτως ἀπεφάσισε νὰ μὴ δώσῃ μηδὲ λεπτὸν πλέον», διὰ δὲ τηλεγραφήματος, ὅτι «πρέπει νὰ λάβω ὅσα ὑπελείφθησαν χρήματα καὶ νὰ ἐπιστρέψω εἰς Ἀθήνας».

«Τὸ συμβούλιον λοιπὸν τὰ πάντα ἐγκαταλείπει εἰς τὴν τύχην των, καὶ τοὺς κόπους καὶ τὰ δαπανηθέντα χρήματα ρίπτει εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους. Ἐγὼ ὅμως ἀνακοινῶν ταῦτα εἰς ὑμᾶς μετὰ θλίψεως καὶ ἄλγους θανάτου, ἀφίνω ἐλευθέρους νὰ πράξητε, ὅ,τι ἡ ἐσχάτη ἀνάγκη ἀπαιτεῖ.

«Σᾶς στέλλω χιλίας δραχμὰς καὶ δεκαπέντε ναπολεόνια — σταγόνα εἰς ὠκεανόν. Ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη εἶναι βεβαίως εἰς τὰ ὄμματα τοῦ κόσμου ἐξίσου μωρὰ ὅσον καὶ ἐγκληματική. Ἀλλὰ μόνος ἐγὼ ἄνευ μέσου οὐδὲν δύναμαι νὰ πράξω ἢ νὰ θρηνῶ διὰ τὴν ἰδικήν μου, ἰδικήν σας, τοῦ Ἔθνους τὴν δυστυχίαν.

«Οἱ περὶ Ψαθᾶν καὶ Μητροκώσταν διελύθησαν ἐντελῶς. Πληροφόρησόν με τί θὰ πράξητε ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ ταύτῃ. Ἠξεύρετε ὅτι πρῶτος ἐγὼ εἶμαι ὁ δυστυχέστατος καὶ δεύτεροι σεῖς οἱ ἀτυχεῖς.

Γεώργιος Σωτηριάδης.

«Υ. Γ. Ἐννοεῖται, ὅτι σᾶς θεωρῶ ὅλους αὐτοῦ ἀποτελοῦντας ἓν σῶμα καὶ μίαν ψυχήν. Τὰ χρήματα ταῦτα ἑπομένως εἶναι δι' ὅλους σας, συμποσουμένους εἰς τριακοσίους, ὡς πληροφορεῖται ἀρχηγεῖον καὶ νομάρχης. Συσκεφθῆτε καὶ πράξατε ὑπὲρ τῆς σωτηρίας σας ὅ,τι ὑπαγορεύει ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἐσχάτη ἀνάγκη, ἀφ' οὗ ἐλπὶς ἐκ τοῦ Συμβουλίου οὐδεμία πλέον ὑπάρχει. Μὴ περιμένετε δὲ καὶ τίποτε, ἀπολύτως τίποτε παρὰ τῶν σταρατιωτικῶν ἀρχῶν, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ δυσαρεστῶμεν πρέπει οὔτε νὰ ἐνοχλῶμεν ἡμεῖς οἱ ἰδιῶται καὶ σεῖς οἱ καπετανέοι.

Γ. Σωτηριάδης.»

Τὸ σῶμα λοιπὸν ἤδη τοῦτο κατὰ τὴν νύκτα τῆς 6 πρὸς τὴν 7 Ἀπριλίου,

περὶ τὴν 2αν μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὥραν εἰσέβαλεν εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀντικρὺ τῶν Καλαριτῶν ὀθωμανικῆς κώμης Συρράκου διὰ δυσβάτου τινὸς ἀτραποῦ διερχομένης ὕπερθεν τῆς κώμης, παρακάμψαν δὲ ἐκεῖθεν χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ τὰς οἰκίας τοῦ Συρράκου προυχώρησε μέχρι τῆς θέσεως «Ἅγιος Γεώργιος» ἥτις δεσπόζει τοῦ οἰκισμοῦ, κειμένη ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Συρράκου καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ἑνούσης τὸ χωρίον τοῦτο μετὰ τῶν Ντοβιζτιάνων ὁδοῦ. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην κρυβέντες οἱ ἀντάρται ὄπισθεν παρατυχόντων τοίχων ἀνέμενον ἀφανεῖς μέχρι πρωίας, καὶ ὅταν οἱ Τοῦρκοι ἐξῆλθον ἐκ τοῦ κάτωθι σταθμοῦ των, ἵνα καταλάβουν τὰς ἐν μάχῃ θέσεις των, ἐπυροβόλησαν ἐξ ἀπροόπτου κατ' αὐτῶν, θέσαντες ἐκτὸς μάχης περὶ τοὺς τριάκοντα, τῶν ὑπολοίπων ἐγκλεισθέντων ἐν σπουδῇ ἐντὸς τοῦ κτιρίου τοῦ σταθμοῦ των. Μετὰ τὴν ἐπιτυχίαν ταύτην οἱ ἐπαναστάται μετεχειρίσθησαν ἕτερον στρατηγικώτατον τέχνασμα· ἐκρύβησαν τουτέστι μερικοὶ ἐξ αὐτῶν ὄπισθεν παρατυχουσῶν μανδρῶν καὶ περιβόλων καὶ λίθων, οἱ δὲ λοιποὶ ἐτράπησαν πρὸς τὴν ἀντίθετον διεύθυνσιν δρομαίως, ὡσανεὶ ἐπρόκειτο νὰ φύγουν ἐκεῖθεν λάθρα. Ἐκ τοῦ εὐφυοῦς τούτου στρατηγήματος ἀπατηθέντες οἱ Τοῦρκοι καὶ μὴ ὑποπτεύοντες τὸν τεχνασθέντα δόλον, ἐστράφησαν κατὰ τῶν δῆθεν φευγόντων ὅπως καταδιώξωσιν αὐτούς, ἀλλὰ τεθέντες οὕτω μεταξὺ δύο πυρῶν, ὑποστρεψάντων τῶν φευγόντων καὶ πυροβολούντων ἐξόπισθεν τῶν κεκρυμμένων, ὑπέστησαν ἀληθῆ πανωλεθρίαν, τεθέντων ἐκτὸς μάχης πλειοτέρων τῶν 60, ἐν ᾧ οὐδεὶς τῶν ανταρτῶν ἐβλάβη.

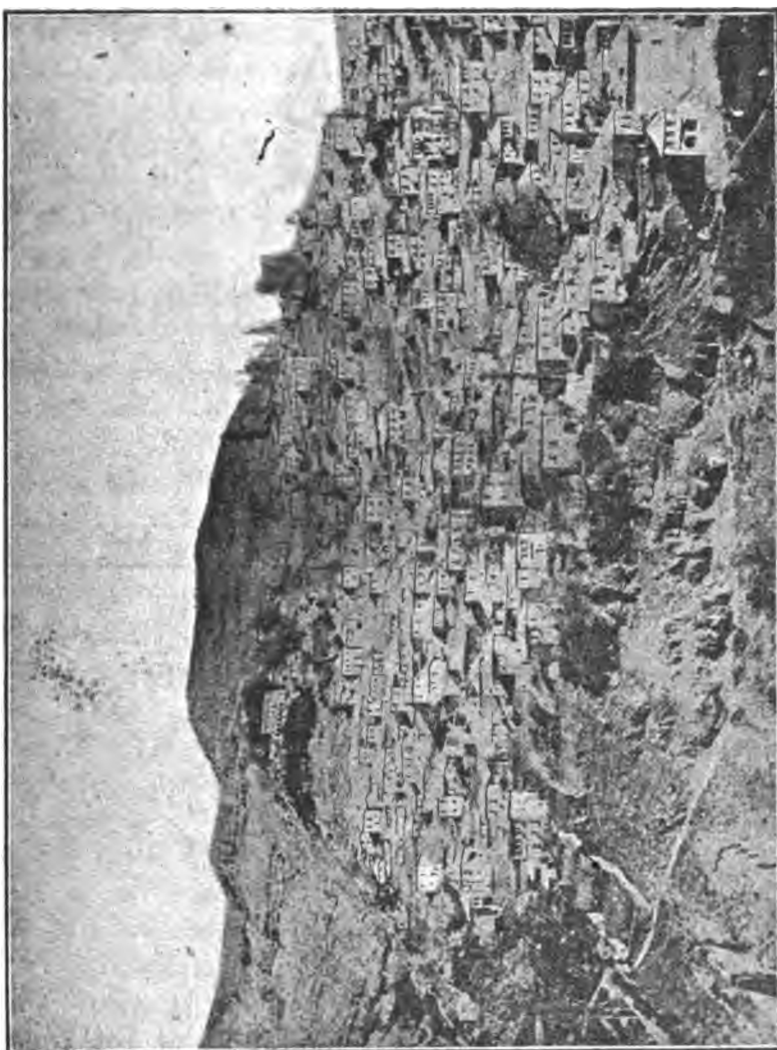
Ἀλλ' ἤδη οἱ ἀντάρται ἐμάχοντο ἐξ ἀποστάσεως σχεδὸν δέκα βημάτων ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐντὸς πλέον τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρίου, δύναμις δὲ νέα ἐχθρικὴ καταφθάσασα ἐξ αὐτοῦ ἠπείλει νὰ τοὺς περικυκλώσῃ καὶ τοὺς συντρίψῃ τελείως. Συνάμα δὲ ἤρχισαν νὰ στεροῦνται καὶ φυσιγγίων, καὶ τροφὰς δὲ οὐδαμόθεν ὡς κ' ἐπικουρίας ἀνέμενον. Εὑρέθησαν λοιπὸν εἰς τὴν ἀναπόδραστον ἀνάγκην νὰ ὑποστρέψωσι καὶ οὕτω ὑπεχώρησαν εἰς Καλαρρύτας διὰ τῆς ἰδίας ὁδοῦ δι' ἧς εἶχον εἰσβάλει, ἄνευ σημαντικῶν ζημιῶν. Τὸ μόνον ὅπερ θὰ ἔσωζε τοὺς ἀντάρτας καὶ θ' ἀπετέλει ἴσως ἓν διὰ τοὺς Ἕλληνας πλεονέκτημα εἰς τὸν κατὰ τὴν Ἤπειρον ἡμέτερον ἀγῶνα ἤθελεν εἶσθαι ἡ σύγχρονος ἀπὸ τῶν ἐγγὺς ἑλληνικῶν σταθμῶν μετ' ἐπαρκῶν δυνάμεων ἐπίθεσις τοῦ τακτικοῦ μας στρατοῦ κατὰ τῶν τουρκικῶν θέσεων, ἀλλὰ τὸ τοιοῦτο δὲν ἔλαβε χώραν, διότι τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ μας ἔκρινεν ὅτι τὰς δυνάμεις αὐτοῦ ἔδει νὰ διαθέσῃ περὶ τὴν Ἄρταν καὶ μόνον ἐκεῖθεν νὰ ἐπιχειρήσῃ εἰσβολήν, ὡς εἴδομεν, νὰ τηρήσῃ δὲ ἄμυναν παθητικὴν κατὰ τοὺς λοιποὺς πρὸς βορρᾶν μέχρι Καλαριτῶν σταθμούς, καίτοι, πράττον ἐξ ἀπίνης τὸ ἀντίθετον, θὰ εὕρισκε τὸν ἐχθρὸν διαθέτοντα ἐλαχίστας σχετικῶς πρὸς τὸ μέρος τοῦτο καὶ τὰ ἐγγὺς ἐντεῦθεν Ἰωάννινα δυνάμεις, διότι ἐν ὅλῳ αἱ τουρκικαὶ δυνάμεις τῶν σταθμῶν καὶ θέσεων Συρράκου, Ντοβίζντιανα, Μιχαλίτσι, Φορτόσι, Πλάκα, Κοντοβράκι, Λοζῆσι, Κοστίτσι, Κάϊφ, Καλέντζι, Πλέστα, Μιριανόσκοβο, Σκλιβοῦνι καὶ Μπίστα συνεποσοῦντο κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας εἰς 3,000 ἄνδρας, εἰς δὲ τὰ Ἰωάννινα ὑπῆρχον ἕτεροι 4,500 — 5,000 ἄνδρες.

«Δὲν δυνάμεθα ἢ νὰ ἐξάρωμεν,—γράφει ἐν τῇ ἐκθέσει του περὶ τοῦ ὑπ' αὐτὸν σώματος ὁ ὁπλαρχηγὸς καὶ βουλευτὴς Δ. Σκαλτσᾶς (Σκαλτσοδῆμος).— τὴν συνδρομὴν ἣν παρέσχεν ἡμῖν ὁ γενναῖος λοχαγὸς κ. Γ. Πισλῆς μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ἀνδρῶν, οἵτινες ἐκ τῆς παθητικῆς ἀμύνης, ἣν εἶχον διαταγὴν ἔντονον νὰ τηρήσωσι κατά τε τὴν διάρκειαν τῆς μάχης καὶ τὴν ὑποχώρησιν, δὲν ἠδύναντο νὰ συμπράξωσι μεθ' ἡμῶν — συνδρομὴν τοιαύτην, ἥτις ὄντως μᾶς διέσωσεν. Ἀλλ' ἂν ἀντὶ ταύτης τῷ ἤθελεν ἐπιτραπῇ παρὰ τῶν ἁρμοδίων νὰ εἰσβάλῃ, ὅλως ἀλλοία θὰ ἦτο ἡ ὄψις τῶν ἐν Ἠπείρῳ πολεμικῶν. Καθόσον διὰ τῆς πρὸς τὰ πρόσω μετὰ μικρᾶς ἀντιστάσεως πορείας ἐμοῦ τε καὶ τοῦ κ. Πισλῆ, αἱ ἰσχαλεῖς θέσεις τῆς Πλάκας καὶ τῶν Πέντε Πηγαδίων δὲν ἠδύναντο νὰ διατηρηθῶσιν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, οὐδὲ θὰ συνέβαινεν ὅ,τι συνέβη. Τίς ὅμως ἡ ὠφέλεια ἂν κατενοήθη ὑπὸ τῶν ἁρμοδίων κατόπιν ἑορτῆς;»

Καὶ τῷ ὄντι, τὴν ἐπιοῦσαν Μεγάλην Τρίτην (8 Ἀπριλίου) ὅτε περὶ τὴν μεσημβρίαν διμοιρία εὐζώνων μετὰ τοῦ ἀνταρτικοῦ τούτου σώματος ἐπειράθη εἰσβολὴν εἰς τὸ Συρράκον, εὗρῆκε τοὺς ὀθωμανοὺς ἀρκούντως ἐνισχυμένους καὶ ὠχυρωμένους τελειότερον ἢ τὴν προτεραίαν, ὥστε νὰ δυνηθῶσι ν' ἀποκρούσουν τοὺς ἡμετέρους. Καὶ ἐξηκολούθησαν μὲν οἱ ἑκατέρωθεν πυροβολισμοὶ μέχρις ἑσπέρας, ἄνευ ὅμως οὐδενὸς ὑπὲρ οὐδετέρου τῶν ἀντιπάλων ἀποτελέσματος, ἀμφοτέρων κρατησάντων τὰς ἀρχικάς των θέσεις.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πραμάντων (Σταθμὸς Χριστῶν) ἔλαβον χώραν ἐπίσης σφοδραὶ συγκρούσεις μεταξὺ τῶν ἀντιμετώπων προφυλακῶν. Ἐκεῖ, ἀπὸ τῆς 3 ἤδη μεταμεσονυκτίου ὥρας, ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Τρυπογεώργος ἡγούμενος σώματος ἐκ 19 εὐζώνων καὶ ἔχων ὡς ὁδηγὸν ἐγχώριόν τινα μυλωθρόν, στρατηγικὸς δ' ὡς οἱ ἐπαναστᾶται τοῦ Σκαλτσᾶ καὶ τολμηρὸς ὅσον ὀλίγοι, βοηθούμενος δὲ καὶ ἀπὸ τὸ ἐπικρατοῦν εἰσέτι σκότος, διαβαίνει λάθρα τὸν ποταμὸν κάτωθεν τῆς ἐκεῖ Γεφύρας Χριστῶν, καί, εἰσβαλὼν εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος μὲ τὴν φούχταν ἐκείνην τῶν ἀτρομήτων του συμπολεμιστῶν, προχωρεῖ καὶ φθάνει ἀνενοχλήτως μέχρι τοῦ χωρίου Ντοβίζτιανα. Μόλις δ' ὅταν τέλος ὁ ἥλιος ἤρχιζε νὰ ρίπτῃ τὰς πρώτας του ἀκτῖνας ἠννοήθη ἐκεῖ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις τὸν ἐχαιρέτα ἤδη διὰ σφοδροῦ πυρός· κατὰ δυσμενῆ δὲ σύμπτωσιν ἠνοήθη συγχρόνως καὶ ἐκ τοῦ ὀθωμανικοῦ σταθμοῦ τοῦ χωρίου Μιχαλίτσι ὁπόθεν ἐπίσης ἐβάλλετο σφοδρῶς, τεθεὶς οὕτω μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ κινδυνεύων ν' ἀπολεσθῇ τελείως μετὰ τῶν ὀλίγων του ἀνδρῶν, πίπτων θῦμα τοῦ παρατόλμου του ἐγχειρήματος διότι εἰς ἑκατέραν τῶν δύο τούτων ὀθωμανικῶν θέσεων ἐστάθμευον ἀνὰ τετρακόσιοι Τοῦρκοι στρατιῶται, ὧν μία μόνη θὰ ἐπήρκει συμπυροκρότησις πρὸς ἐντελῆ ἐξαφανισμὸν τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν θρασέων Ἑλλήνων. Εὐτυχῶς ὅμως ὁ Τρυπογεώργος ἀπέφυγε τὸν ἄφευκτον ὄλεθρον χάρις τῇ ἐγκαίρῳ ἐπεμβάσει τοῦ ἡμετέρου πυροβολικοῦ ὅπερ, ὡς εἴδομεν, εἶχε τοποθετηθῇ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἁγίας Μαρίνας.

Τὰ ἡμέτερα πυροβόλα, πάνυ ἐπιτυχῶς διευθυνόμενα ὑπὸ τοῦ Γούση, κατέστρε-

Τὸ χωρίον Συρράκου τῆς Ἠπείρου.

λαν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τοὺς κάτωθι τοῦ χωρίου Μιχαλίτσι δύο τουρκικοὺς σταθμούς, βαλόντα δὲ κατόπιν ἐναντίον τῶν περικεχαρακωμένων καὶ μαχομένων λυσσωδῶς ἀπὸ τῶν ὀχυρωμάτων των Τούρκων, ἠνάγκασαν αὐτούς, μετά τινας ἀπωλείας, ν' ἀλλάξωσι θέσιν πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ὀβίδων των καὶ ν' ἀπομακρυνθῶσιν οὕτω τοῦ μέρους ὁπόθεν ἠπειλεῖτο ὁ Τρυπογεῶργος. Συγχρόνως δὲ καὶ τὸ πυροβολεῖον τοῦ λοφοβούνου «Δούναβος» ἤρξατο σφοδροῦ πυρὸς κατὰ τῶν ἑτέρων τουρκικῶν θέσεων τοῦ χωρίου Ντοβίζτιανα, ἄνευ ὅμως σπουδαίων ἀποτελεσμάτων, ἅτε παρακωλυομένης τῆς εὐστοχίας αὐτοῦ ἕνεκα τῶν παρεμπροσθούντων δενδρώνων καὶ τῶν ἀποτόμων ἀνακυμάνσεων καὶ ἀνωμαλιῶν τοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν διεύθυνσιν ταύτην. Οὕτω τέλος, κατόπιν ὁμηρικοῦ τῷ ὄντι ἀγῶνος διαρκέσαντος καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν σχεδὸν ἐκ τοῦ συστάδην, κατώρθωσεν ὁ Τρυπογεῶργος νὰ ἐπανέλθῃ τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν θέσιν ἀφ' ἧς εἰσέβαλε χωρὶς ν' ἀπολέσῃ μήτε ἕνα ἐκ τῶν 19 συντρόφων του καὶ χωρὶς νὰ φέρῃ ἕνα κἂν τραυματίαν.

Ἀλλ' ἡ μικρὰ αὕτη ἀπόπειρα πρὸς εἰσβολήν, ἀναγκάσασα τὸ ἡμέτερον πυροβολικὸν νὰ λάβῃ ἐνεργὸν μέρος, ἀπεκάλυψεν εἰς τοὺς Τούρκους καὶ τὴν ἀσθένειαν αὐτοῦ καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν θὰ ἠδύναντο ν' ἀντεπεξέλθουν κατὰ τῶν ὁπωσδήποτε ὄχι ὀλίγον ἐνοχλητικῶν ὀβίδων του. Μόλις εἶχεν ἐπιστρέψει πανταχόθεν βαλλόμενος ὁ Τρυπογεῶργος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, οἱ Τοῦρκοι παραλαβόντες ἀπὸ τῆς γεφύρας «Παπαστάθη» δύο λυόμενα πυροβόλα ἔφεραν καὶ ἐτοποθέτησαν αὐτὰ ἐφ' ὑψηλῆς τινος θέσεως τοῦ χωρίου Ντοβίζτιανα, ἥτις δεσπόζει τοῦ ἡμετέρου ἐν λόφῳ Δούναβος πυροβολείου, οὕτω δὲ οἱ Ἕλληνες ἠναγκάσθησαν νὰ μεταφέρουν ἀλλαχοῦ τὰ τέσσαρα ὀρεινά των πυροβόλα, ἅτε πρὸς τούτοις τῶν ὀθωμανικῶν ὄντων μείζονος ὁλκῆς. Ἀλλὰ τὸ τόλμημα τοῦ Τρυπογεώργου ἐπέφερεν ἅμα γενικὴν κατὰ τὸ μέρος τοῦτο σύγκρουσιν καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πεζικοῦ· οὕτω καθ' ὅλην τὴν ἡμέραν διήρκεσεν ἡ σφοδρὰ συμπλοκή, καθ' ἣν ἔλαβον μέρος δύο μόνον λόχοι ἐκ τῶν ἡμετέρων εὐζώνων, τῶν λοιπῶν περὶ τὴν Ἁγίαν Τριάδα ἐστρατοπεδευμένων μὴ μετασχόντων τοῦ πυρός. Τοὺς μαχητάς μας ἐβοήθουν πρὸς τούτοις καὶ πολλοὶ ἔνοπλοι κάτοικοι τῶν Πραμάντων ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς τὸν Δήμαρχον αὐτῶν· ἔσχομεν δὲ κατὰ τὰς συγκρούσεις ταύτας ἕνα μόνον νεκρὸν εὔζωνον καὶ δύο τραυματίας, τῶν Τούρκων ὑποστάντων πολὺ μείζονας ἀπωλείας.

Ἴδωμεν τώρα τί συγχρόνως ἐλάμβανε χώραν περὶ τὴν Ἄρταν.

Ὁ ἐχθρὸς ἀπὸ πρωίας τῆς 8 Ἀπριλίου ἐπανήρξατο πρῶτος τοῦ κανονιοβολισμοῦ κατὰ τῶν ἡμετέρων πυροβολείων· καταστραφέντων ἤδη τῶν ἐπὶ τοῦ Ἰμαρὲτ πυροβολείων των, οἱ Τοῦρκοι εἶχον τοποθετήσει διὰ νυκτὸς τέσσαρα πυροβόλα ἐπὶ τῆς βορείου, πρὸς τὴν πεδιάδα, κλιτύος τοῦ λόφου Ἰμαρὲτ κατ' ἀποστάσεις ἀφισταμένας ἀλλήλων ἀνὰ 50 μέτρα, ἐπὶ θέσεως δ' ἐντελῶς ἀπροφυλάκτου, ὅπου ἦσαν καταφανέστατα ἀπὸ τῶν ἡμετέρων πυροβολείων, ἐνῷ τὸ κυρίως Ἰμαρὲτ εἶχον μετατρέψει διὰ νυκτὸς εἰς ἁπλῆν περιβολὴν ὅπως ἐν αὐτῇ στεγάζηται δύ-

ναμις πεζική. Οἱ Ἕλληνες, ἀντιληφθέντες ἤδη τὰς τοιαύτας τοῦ ἐχθροῦ μετακινήσεις, ἀπήντησεν εἰς τὸ προκλητικὸν αὐτοῦ πῦρ διὰ συγχρόνου κανονιοβολισμοῦ κατά τε τῶν νέων πυροβόλων του καὶ κατὰ τῆς περιβολῆς Ἰμαρέτ, βαλλόμενοι καὶ αὐτοὶ ἐπιτυχῶς ἀπὸ τῶν κλιτύων αὐτοῦ, ἅτε διευκολυνομένης τῆς εὐστοχίας τῶν τουρκικῶν πυροβόλων ὡς ἐκ τοῦ μεγάλου στόχου ὃν ἐδίδου αὐτοῖς ὁ ἐκεῖθεν ἐξ ὁλοκλήρου καταφανὴς ἡμέτερος Ἀμυντικὸς Στρατὼν περὶ τὸν ὁποῖον εἶχον τοποθετηθῆ ὅλα τὰ πυροβόλα τῶν ἡμετέρων, ἀφεθέντος ἀχρησιμοποιήτου τοῦ ἐπικαιροτάτου δι' ἡμᾶς καὶ ὑπερκειμένου λόφου τοῦ προφήτου Ἠλιοῦ. Μεθ' ὅλα ταῦτα τὸ πυροβολεῖον μας τοῦτο, ὅπερ διηύθυνεν ὁ ταγματάρχης Δαμιανός, ὡς καὶ τὸ ὑπεράνω τοῦ Πέτα κείμενον οὗ τὴν διεύθυνσιν εἶχον οἱ λοχαγοὶ Τυπάλδος καὶ Δράκος, ἀπαντήσαντα σφοδρῶς εἰς τὸ ἐχθρικὸν πῦρ καὶ μὴ παύσαντα μέχρις ἑσπέρας τὰς βολὰς αὐτῶν, συνετέλεσαν, μὲ ἀσημάντους τινὰς ζημίας, εἰς τὴν πλήρη ἀποσύνθεσιν τοῦ ὀθωμανικοῦ πυροβολικοῦ καὶ τὴν ἐξουδετέρωσιν οὕτω τῆς ἐξ αὐτοῦ ἐπισεισθείσης πρὸς στιγμὴν ἀπειλῆς κατά τε τῶν πυροβολείων καὶ τῆς πόλεως Ἄρτης.

Ἐπῆλθεν ἤδη ἡ νύξ, ὅτε αἴφνης διακοινοῦται εἰς τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον, ἄγνωστον πόθεν προελθοῦσα, ἡ φήμη ὅτι ὁ περιβόητος Ἀλβανὸς Φουὰτ βέης μετὰ πολυαρίθμων του μισθοφόρων ὀπαδῶν ἐσχεδίαζε νὰ εἰσβάλῃ διὰ νυκτὸς εἰς τὸ ἑλληνικὸν ὅπως ἀντιπερισπάσῃ τὰς ἐκ Μπάνι καὶ Κάτω Παναγιᾶς εἰσβαλούσας ἡμετέρας δυνάμεις. Πάραυτα διατάσσεται ἐνίσχυσις τῶν παροχθίων ἡμετέρων σταθμῶν καὶ ἅπασα ἡ γραμμὴ τάσσεται ἐνωρίτατα εἰς πλήρη ταξιν μάχης. Ἡ κακόβουλος αὕτη ἢ καὶ ἀδέποτος ἴσως φήμη ἔσχεν ἐντούτοις τὰς λυπηρὰς της συνεπείας.

Περὶ τὴν 11 1)2 τῆς νυκτὸς ὥραν εἷς λόχος πεζικοῦ διετάχθη νὰ βαδίσῃ πρὸς τὴν γέφυραν, ὅπως ἐνισχύσῃ ἐκ δεξιῶν τὸν φρουροῦντα αὐτὴν λόχον τοῦ Μεσολογγίτου. Ὁ λόχος οὗτος κατέλαβεν ἀμέσως τὰς ὑποδειχθείσας αὐτῷ θέσεις, ἀλλά, θελήσας ν' ἀποσπάσῃ φρουρὰν ἐπὶ τῆς Γεφύρας, δὲ ἐφρόντισε νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τῆς κινήσεώς του ταύτης τὸν γειτονικόν του λόχον, ὑπαρχούσης δ' ἐναύλου ἔτι εἰς τὰ ὦτα τῶν μαχητῶν μας τῆς περὶ εἰσβολῆς τοῦ Φουὰτ φήμης, οἱ στρατιῶται τοῦ λόχου Μεσολογγίτου, ἰδόντες ἐξαίφνης ἐπὶ τῆς γεφύρας ὁμάδα ἐνόπλων ἀνδρῶν ἐξέλαβον αὐτοὺς ὡς ἐχθρικὰς προφυλακὰς προελαυνούσας κρύφα ὑπὸ τὴν σκέπην τοῦ σκότους, κ' εὐθύς, λαβόντες καταλλήλους θέσεις, ἤρξαντο σφοδροῦ πυρὸς κατ' αὐτῶν. Οὕτω, τὴν ὥραν ἐκείνην συνεταράχθη ὁλόκληρον τὸ στρατόπεδον καὶ ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὸ πῦρ ἐπεξετάθη ἀπὸ Κάτω Παναγιᾶς μέχρι τοῦ φρουρίου τῆς Ἄρτης, ἄνευ οὐδενὸς λόγου ἐνσπεῖραν ταραχὴν ἀνὰ τὸ ἑλληνικόν, καὶ τρόμον περὶ νυκτερινῆς εἰσβολῆς ἐξ ὅλων τῶν σημείων τούτων ἀνὰ τὸ ὀθωμανικὸν στρατόπεδον, ὅπερ ἰδίως ἠδύνατο νὰ ἐξηγήσῃ πρὸς τί οἱ ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων ἀθρόοι ἐκεῖνοι πυροβολισμοί, ἀφ' οὗ ἐγνώριζον κάλλιστα ὅτι αὐτοὶ οὐδεμίαν εἶχον δώσει πρὸς τοῦτο ἀφορμήν. Ἐντούτοις, ἕως οὗ τὸ πρᾶγμα ἐξακριβωθῇ καὶ ἐννο-

ήσουν οἱ ἐκ τῶν ταχυσκάπτων πυροβολοῦντες ἄνδρες ὅτι οἱ ἐπιφανέντες ἐπὶ τῆς Γεφύρας ἦσαν Ἕλληνες φρουροὶ καὶ ὄχι Τοῦρκοι ἐπιδρομεῖς, ἐτραυματίσθησαν τρεῖς ἐκ τῶν ἀτυχῶν ἐκείνων ἐπικινδύνως ἀπὸ ἀδελφικὰς σφαίρας καὶ τέσσαρες ἔτι ἐλαφρῶς. Οὕτω μία ἁπλῆ ἀπρονοησία παρ' ὀλίγον νὰ στοιχίσῃ περισσότερον τῶν μέχρι τοῦδε ἐν Ἄρτῃ συμπλοκῶν.

Ἐνῷ ὅμως εἰς τὴν Ἄρταν τὰ πράγματα δὲν εἶχον κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην μεγάλην σοβαρότητα, ἅτε τῆς μονομαχίας τοῦ πυροβολικοῦ ἀπολεσάσης τὴν ἐπιβλητικότητά της λόγῳ τῆς ἐξασθενήσεως τῶν τουρκικῶν πυροβολείων, ὁ ἀπὸ τῆς προηγουμένης, εἴδομεν κατὰ τίνα τρόπον, εἰσβαλὼν ἀπὸ τὸ Μπάνι στρατὸς προύχώρει εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου. Ὁλόκληρον τὸ 9ον Σύνταγμα ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Γκολφινόπουλον, λόχος μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Γεωργιάδην, μία πεδινὴ πυροβολαρχία ὑπὸ τὸν Τρικούπην, εἷς οὐλαμὸς ὀρειβατικὸς ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Βουρνάζον, ἕτερος οὐλαμὸς πεδινὸς ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Ρακτιβὰν τῆς πυροβολαρχίας τοῦ λοχαγοῦ Οἰκονόμου, ἀναχωρήσαντος καὶ αὐτοῦ τὴν προτεραίαν μὲ τὸν δεύτερον οὐλαμὸν καὶ μὲ τὸν ὑπολοχαγὸν Μάνον. Οὕτω τὸ πυροβολικόν μας τὸ εἰσβαλὸν εἰς τὸ Τουρκικὸν ἀπετελεῖτο ἐκ 10 πεδινῶν καὶ δύο ὀρειβατικῶν πυροβόλων. Ἠκολούθει δὲ καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Σοῦτσον ἐπιλαρχία ἐκ τριακοσίων περίπου ἱππέων.

Μόλις εἰσῆλθεν ὁ ἑλληνικὸς οὗτος στρατός, προήλασεν, ὡς εἴδομεν, αὐθωρεὶ κατὰ δύο διευθύνσεις συγχρόνως· πρὸς βορρᾶν, καταλαβὼν ἔδαφος κατὰ μῆκος τῆς ῥοῆς τοῦ ποταμοῦ Ἀράχθου καὶ ἐκπορθήσας τὰ χωρία Παχυκάλαμο, Νηοχῶρι καὶ Τσαπρασλῆ, καὶ πρὸς δυσμάς, ἔνθα προστατευόμενος καὶ ὑπὸ τῶν τηλεβόλων δύο πλοίων μας ἐκ τῆς Μοίρας τοῦ Ἀμβρακικοῦ, κατέλαβεν ἤδη σχεδὸν ἀμαχητεὶ ἅπασαν τὴν μέχρι τῆς θαλασσολίμνης Λογαροῦς παραλιακὴν ἔκτασιν τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου.

Κατόπιν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὰς αὐτὰς ἀπαντῶντα μικρὰς ἀντιστάσεις ἐνιαχοῦ, προήλασαν ἔτι βορειότερον, ἀποδιώκοντα τοὺς Τούρκους οἵτινες ἐτρέποντο ἐπὶ τῇ ἐμφανίσει των εἰς φυγήν, μετ' ἀσθενῆ τινα ἀντίδρασιν, καθ' ὁμάδας ἐξ ἑκατὸν ἢ καὶ πεντήκοντα ἀνδρῶν. Οὕτω ὁ ἡμέτερος στρατὸς προύχώρησε νικηφόρος μέχρι τῶν ὕπερθεν ὑψωμάτων τῶν χωρίων Κυρνικολοῦ, Ἁγία Παρασκευὴ καὶ Καλομόδι, πρὸς τὰ ὁποῖα προύχώρουν ἤδη συγχρόνως καὶ οἱ ἀπὸ Κάτω Παναγιᾶς καὶ Γλυκορρίζου εἰσβαλόντες ἄνδρες τοῦ 12ου συντάγματος, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι εἶχον διαταχθῆ νὰ ὑποχωρήσουν πέραν τῶν θέσεων τούτων εἰς ἀπόστασιν μιᾶς καὶ ἡμισείας ἔτι ὥρας πρὸς τὰ ΔΒΔ, πρὸς τὸ χωρίον Κωστακοί, ὅπερ κατέχει τὸν μέσον περίπου δρόμον μεταξὺ Ἄρτης καὶ Σαλαώρας. Οὕτω τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, τὴν 8 Ἀπριλίου, εὑρίσκοντο ἐντὸς τῆς ἀπὸ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου καὶ τῆς Σαλαώρας μέχρι τῶν λοφοβούνων τῆς Φιλιππιάδος ἐκτεινομένης πεδιάδος ἣν κατελάμβανον ἤδη γοργῶς προελαύνοντα κατόπιν τῶν ἐκκενούντων αὐτὴν Ὀθωμανῶν. Εἷς μόνον οὐλαμὸς τοῦ ἐχθροῦ ἀντέστη ὁπωσοῦν ἐπί τινα χρόνον εἰς τὸ

χωρίον Κυρνικολοῦ, καλῶς ὠχυρωμένος ὤν, καὶ τοῦτο ἵνα, ἐπιβραδυνομένης ἐπὶ σμικρὸν τῆς προόδου τῶν ἡμετέρων, δοθῇ καιρὸς εἰς ὑποχώρησιν τοῦ κυρίου σώματος τῶν Τούρκων, ἀλλὰ μετὰ ἀντίστασιν διαρκέσασαν περὶ τὴν ἡμίσειαν ὥραν καὶ ὁ οὐλαμὸς οὗτος ὑπέκυψεν εἰς τὴν ἀκάθεκτον ὁρμήν, τὰς ἀσυγκρίτως δὲ ἀνωτέρας δυνάμεις καὶ τὸ πυκνὸν πῦρ τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἄλλοι μὲν ἐξ αὐτοῦ ἐτράπησαν εἰς φυγὴν καὶ διεσώθησαν, πλὴν δὲ τῶν ὀλίγων φονευθέντων, οἱ ὑπολειφθέντες ἐντὸς τῶν χαρακωμάτων των 15 νιζάμηδες παρεδόθησαν αὐτοβούλως αἰχμάλωτοι εἰς τοὺς ἡμετέρους. Ὅμοιαι περίπου συγκρούσεις ἔλαβον χώραν καὶ κατὰ τὴν κατάληψιν τῶν χωρίων Ἁγία Παρασκευή, Κωστακεί, Καλομόδι καὶ βραδύτερον εἰς Μύτικαν, — ὅπου τὸ κωμικὸν στρατηγεῖον τοῦ Φουάτ, ὅστις δὲν κατώρθωσε νὰ δικαιώσῃ τὸν τίτλον τοῦ «περιβοήτου» ὃν εἶχον ἀποδώσει αὐτῷ ἐκ φήμης οἱ Ἕλληνες, — ὅταν οἱ ἡμέτεροι προήλαυνον ἤδη, τὴν ἐπιοῦσαν, κατὰ τῆς Σαλαώρας. Ἐν Νεοχωρίῳ εἶχον εὑρεθῆ καὶ ἀρκετὰ λάφυρα, χάριν δὲ περιεργείας παραθέτομεν ἐνταῦθα τὸ σχετικὸν πρωτόκολλον παραλαβῆς αὐτῶν, διότι εἶναι τὸ πρῶτον κατὰ τὸν ἑλληνοτουρκικὸν πόλεμον συνταχθὲν τοιοῦτο ἐπὶ κατακτηθέντος τελείως ὀθωμανικοῦ ἐδάφους· ἰδοὺ αὐτό :

«Βα ΤΑΞΙΑΡΧΙΑ 9ον ΠΕΖΙΚΟΝ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

«**Πρωτόκολλον**

συνταχθὲν σήμερον ἐν Νεοχωρίῳ τῇ 8ῃ τοῦ μηνὸς Ἀπριλίου 1897 διὰ τὴν παράδοσιν καὶ παραλαβὴν τῶν κάτωθι εἰδῶν ἀπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν κ. Παπανδρόπουλον Π. Γεώργιον πρὸς τὸν κ. Ἀναγνώστην Χαλκιᾶν πάρεδρον τοῦ ἄνω χωρίου.

«1ον. Δεκατέσσαρα κιβώτια φυσιγγίων πλήρη φυσιγγίων τυφεκίου Μαρτίνη.
«2ον. Δέκα ἕξ σκηνάς.
«3ον. 80 χιλιάδας ὀκάδας ἀραβοσίτου μετὰ τῶν κοτσανίων των.

« Ὁ παραδοὺς	Ὁ παραλαβών.
Γ. Παπανδρόπουλος	**Α. Χαλκιᾶς»**
ἔφ. ἀνθυπολοχ.	

Εἶχε νυκτώσει ἤδη ὅτε τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα διετάχθησαν νὰ προχωρήσουν προσεγγίζοντα τὸν Πύργον τοῦ Φουὰτ εἰς ἀπόστασιν 2 1]2 χιλιομέτρων καὶ ἐγκαθιστάμενα ἐκεῖ διὰ τὴν ἐπίθεσιν ἥτις ἐσχεδιάζετο νὰ γίνῃ κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν. Τὰ σώματα τοῦ πεζικοῦ κατέλαβον τότε τὰς ὑποδειχθείσας θέσεις, ἐτοποθετήθησαν δὲ καταλλήλως καὶ τὰ πυροβόλα καὶ ὡρίσθησαν οἱ ἰχνευτικοὶ οὐλαμοὶ ἱππικοῦ — Τὴν πρωτοπορείαν ἐν γένει τῆς μέχρις ἐδῶ προελάσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἶχεν ἐξ ἀρχῆς ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Λυκοῦργον Μαρτάκον λόχος, τούτου δ' εἵπετο ὁ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Ἰω. Κίτσον, ἀμφοτέρων ἀρίστην ἐπιδειξάντων διαγωγήν.

Τοιουτοτρόπως τὸ ἀριστερὸν κέρας τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικοῦ στρατοῦ νι-

κηφόρως προελάσαν ἐντὸς τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους προὐχώρει ἤδη πρὸς τὴν Σαλαώραν ἀφ' ἑνὸς καὶ πρὸς τὸν σταθμὸν τῆς Γεφύρας Ἀράχθου ἀφ' ἑτέρου, ἵνα ὑποστηρίξῃ οὕτω καὶ διευκολύνῃ τὴν παρασκευαζομένην εἰσβολὴν τοῦ ἡμετέρου κέντρου ἐξ Ἄρτης πρὸς κατάληψιν τοῦ σιγήσαντος Ἰμαρὲτ καὶ προέλασιν κατὰ τῆς Φιλιππιάδος. Εἶχε δὲ ἤδη καταφθάσει, ἀναχωρῆσαν ἐκ Καρβασαρᾶ, καὶ τὸ 10ον πεζικὸν σύνταγμα ἵνα ἑνώσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ μετὰ τοῦ εἰσβαλόντος ἐνάτου. — Μὲ τοιαῦτα γεγονότα παρῆλθον αἱ τρεῖς πρῶται ἡμέραι τοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον πολέμου, προοιωνιζόμεναι ἀρκετοὺς θριάμβους διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἀπὸ ξηρᾶς, ὑποβοηθοῦντος καὶ τοῦ ἐντὸς κ' ἐκτὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ

Μάχαι ἐντὸς τῆς Ἠπείρου.

Διαταγὴ τοῦ Χιφζῆ πασσᾶ εἰς τὸν Τουρκικὸν στρατὸν νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἰωάννινα — Ἐγκατάλειψις τῶν περὶ τὴν Ἄρταν θέσεων. — Πότε ἐνόησαν οἱ Ἕλληνες τὴν φυγὴν τοῦ ἐχθροῦ. — Εἴσοδος τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῆς Γεφύρας τῆς Ἄρτης. — Θριαμβευτικὴ προέλασις τοῦ ἑλλην στρατοῦ μέχρι Φιλιππιάδος — Κατάληψις τοῦ Ιμαρὲτ — Προέλασις τῶν ἐκ Μπάνι εἰσβαλόντων ἑλληνικῶν στρατευμάτων. — Ἡ μεσημβρινὴ Ἤπειρος ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τῶν Ἑλλήνων. — Συγκρούσεις εἰς τὴν περιοχὴν Πραμάντων-Πλάκας Καλαριτῶν. — Ἀπόβασις πεζοναυτῶν εἰς Σαλαώραν. — Κατάληψις τῆς Σαλαώρας ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ. — Κατάληψις τῆς Φιλιππιάδος — Τί εὑρέθη ἐν Φιλιππιάδι. — Ἔκθεσις τοῦ Νομάρχου Ἄρτης. — Ἐγκαθίδρυσις τοῦ ἑλληνικοῦ Ἀρχηγείου εἰς Στρεβίναν. — Ὁ Κουμουνδοῦρος διατάσσεται νὰ βαδίσῃ μετὰ τοῦ τάγματός του εἰς Πέντε Πηγάδια — Κατάληψις τῆς Γεφύρας τοῦ Λούρου. — Φόβοι ἐν Ἰωαννίνοις. — Περιγραφὴ τῆς ἀπὸ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα διὰ Πέντε Πηγαδιῶν ὁδοῦ. — Στρατηγικὴ σημασία τῶν Πέντε Πηγαδιῶν — Πῶς ἠδύνατο νὰ περατωθῇ ὁ πόλεμος μετὰ τὴν μέχρις ἐδῶ προέλασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. — Βραδύτης περὶ τὰς ἐν Ἠπείρῳ πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις. — Τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου καθ' ὁδὸν ἄνευ πυροβολικοῦ. — Πληροφορία περὶ τῆς προσεγγίσεως τῶν Τούρκων. — Παράταξις τοῦ στρατοῦ εἰς μάχην — Ἡ φονικὴ μάχη τῶν Πέντε Πηγαδιῶν — Ἐνίσχυσις τοῦ ἐχθροῦ — Δόλιον τέχνασμα τῶν Τούρκων. — Μάχη ἐκ τοῦ συσταδην — Ἔλλειψις ἐπικουριῶν, τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων. — Ἐγκατάλειψις τῶν Πέντε Πηγαδίων ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. — Ἄκαιρος ἀποστολὴ ἐπικουριῶν. — Προέλασις σώματος ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων. — Ἐνέργειαι πρὸς τὴν Πρέβεζαν. — Συγκρούσεις περὶ τὴν Πλάκαν. Διαταγὴ πρὸς ὑποχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰς Ἄρταν

Ἀνέτειλεν ἤδη καὶ ἡ τετάρτη ἡμέρα (9 Ἀπριλίου) τοῦ πρὸς τὴν Ἤπειρον ἀγῶνος προωρισμένη νὰ ἐπισφραγίσῃ τὴν ἐπικράτησιν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων· μετὰ τὴν αἰφνιδίαν τῆς προηγουμένης ἔφοδον τῶν Τούρκων κατὰ τῆς Γεφύρας τῆς Ἄρτης, ἥτις εἴδομεν πόσον εὐχερῶς κ' ἐπιζημίως δι' αὐτοὺς ἀπεκρούσθη, καὶ δὴ μετὰ τὴν θλιβερὰν ἐκείνην παρεξήγησιν ἥτις ἐφύτευσεν ἑλληνικὰς σφαίρας εἰς

ἑλληνικὰ στήθη καὶ προὐκάλεσεν ἅμα τελείαν ἀπογοήτευσιν καὶ ἀποσύνθεσιν παρὰ τῷ στρατῷ τῶν ἀντιπάλων, ἔχοντι ἤδη πλήρως ἐσχηματισμένην τὴν πεποίθησιν ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο ν' ἀνθέξῃ ἐπὶ πολὺ ἀκόμη κατὰ τῶν σφοδρῶν ἐπιθέσεων τῶν ἡμετέρων ἀπό τε τῶν παροχθίων τῆς Ἄρτης καὶ ἀπὸ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῶν ἐκβολῶν τοῦ Ἀράχθου ἐκ μέρους τοῦ διὰ Μπάνι καὶ Γλυκορρίζου προελάσαντος στρατοῦ μας, καὶ προπάντων κατόπιν τῆς σχεδὸν ἐντελοῦς καταστροφῆς τῶν τουρκικῶν πυροβολείων, τὰ ὁποῖα κατεφωρῶντο ἀνίκανα εἰς τὸ ἑξῆς ὅπως ἀντιστῶσιν ἐπὶ πλέον ἢ καὶ ὅπως ὑποστῶσιν ἁπλῶς τὸ πῦρ τοῦ βαρέος καὶ εὐστόχου ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ· συνάμα δὲ ὅταν ἐγνώσθη ἐν Ἰωαννίνοις ὅτι πολλὰ ἀλβανικὰ σώματα ἐκ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἐλθόντα εἰς ρῆξιν πρὸς τοὺς ὀθωμανοὺς συστρατιώτας των, ἐγκατέλιπον τὰς τάξεις αὐτῶν καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὰ τίθασσα τῆς πατρίδος των ὄρη, μὴ ἀνεχόμενοι νὰ δουλεύουν ὡς ὑφιστάμενοι εἰς τὰς τάξεις τῶν πιστῶν τῷ οὐχὶ βεβαίως φίλῳ των Σουλτάνῳ, ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον τουρκικοῦ στρατοῦ Χιφζῆ πασσᾶς, στρατιώτης δεδοκιμασμένης ἱκανότητος καὶ πολεμικῆς πείρας, διαβλέψας ὅτι πᾶσα περαιτέρω ἐπιμονὴ πρὸς κατοχὴν τοῦ κάμπου τῆς Ἄρτης μέχρι Φιλιππιάδος ἦτο ματαία καὶ ἴσως ἐπικίνδυνος διὰ τὴν ἄμυναν καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Ἰωαννίνων, διότι, ἂν ὁ στρατός του ἀνθιστάμενος ἀκόμη ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Ἄρτης, κατασυνετρίβετο ὑπὸ τῶν εἰσβαλόντων ἑλληνικῶν στρατευμάτων, δὲν θὰ ἦτο βεβαίως εἰς θέσιν νὰ ὑποχωρήσῃ κανονικῶς πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια καὶ τὰ Ἰωάννινα καὶ ν' ἀντιτάξῃ ἐναλλὰξ εἰς τὰ δύο ταῦτα σημεῖα ἐρρωμένην καὶ ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν, ἔκρινεν ὅτι προτιμότερον ἦτο νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἀπὸ τοῦδε ὁ ἀρτινὸς κάμπος καὶ νὰ συγκεντρωθῶσι τὰ λείψανα τοῦ στρατοῦ του εἰς Ἰωάννινα, τηρουμένων μόνον ὀλίγων τινῶν ἐπικαίρων θέσεων περὶ τὸ βόρειον τμῆμα τῶν Ἠπειρωτικῶν μεθορίων, πρὶν ἤ, χάνων οὕτως τελείως τὸ ἠθικόν του ἐκ τῶν ἐπανειλημμένων ἀποτυχιῶν, καταστῇ ἀπειθὴς καὶ ἀνίκανος νὰ συνεχίσῃ τὴν ἀντίστασίν του, ἥτις ὄντως κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας ὑπῆρξεν ἀνταξία τῆς πολεμικῆς φήμης τῶν ὀθωμανῶν.

Τὴν νύκτα λοιπὸν τῆς 8 πρὸς τὴν 9 Ἀπριλίου, καθ' ἣν ὥραν οἱ ἐκ παρεξηγήσεως συμπυροβολισμοὶ τῶν Ἑλλήνων ἐνέσπειρον τὸν πανικὸν καὶ τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα τοῦ ἀρτινοῦ κάμπου, ἐλάμβανον ταῦτα τὴν διαταγήν, ὅπως, ἐγκαταλείποντα ἁπάσας τὰς πρὸς τὴν Ἄρταν, τὴν Σαλαώραν καὶ τὴν Φιλιππιάδα, μέχρι τοῦ ποταμοῦ Λούρου, θέσεις των, παραλαμβάνοντα δὲ μεθ' ἑαυτῶν ὅσα ἠδύναντο ἐκ τῶν ἐφοδίων καὶ τὰ πυροβόλα των, ὑποστρέψουν αὐθωρεὶ πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια καὶ τὰ Ἰωάννινα πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς διόδου ταύτης καὶ τῆς Ἠπειρωτικῆς πρωτευούσης ἐν περιπτώσει προελάσεως τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων, τῶν ὁποίων τὴν προέλασιν ἤλπιζεν ἐντούτοις ὁ Χιφζῆ πασσᾶς ὅτι θ' ἀνέκοπτε πάντως ἡ μὴ πτῶσις τῆς Πρεβέζης, ἣν θ' ἄφινον οὕτω ὄπισθέν των, καίτοι ἀβλαβῆ οὖσαν, λόγῳ τῆς ἀπειλῆς ἣν διαρκῶς ἐπέσειεν ἐπ' αὐτῆς ἡ ἔσω καὶ ἔξω τοῦ Ἀμβρακικοῦ παρουσία τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, πα

ρακωλύοντος τελείως τὸν ἀπὸ θαλάσσης τοὐλάχιστον σιτισμὸν τῶν κατοίκων καὶ τῶν στρατευμάτων αὐτῆς, τόρα ἰδίως ὅτε, λόγῳ τῆς ὑποχωρήσεως τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων ἀπὸ Ἄρτης καὶ Φιλιππιάδος, θὰ καθίστατο πάνυ ἐπικίνδυνος, ἂν μὴ τελείως ἀδύνατος, καὶ ὁ ἀπὸ ξηρᾶς ἔτι, διὰ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων-Πρεβέζης, σιτισμὸς αὐτῶν.

Ἅμα τῆς διαταγῆς κοινοποιηθείσης, οἱ Τοῦρκοι ἐγκατέλιπον ὅσῳ τὸ δυνατὸν λάθρα τὰς θέσεις των, καὶ παραλαβόντες τὰ πλειότερα τῶν πυρομαχικῶν, τῶν ἐνδυμάτων, τῶν τροφίμων, ὡς καὶ τὰ τηλεβόλα καὶ τὰ ζῷα των ἐβάδισαν, οἱ μὲν τακτικῶς, οἱ δὲ καὶ ἀτάκτως, ἅτε παρεξηγηθείσης, ὡς εἴπομεν, παρ' αὐτῶν τῆς νυκτερινῆς συμπυροβολήσεως τῶν ἡμετέρων, ἄλλοι πρὸς τὴν Φιλιππιάδα ἵνα ἐκκενώσουν καὶ τὰς ἐκεῖ μεγάλας των ἀποθήκας, ἄλλοι δὲ πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια ἀπ' εὐθείας καὶ τὰ Ἰωάννινα, οὐδὲν ἄλλο ἐν τῷ καταλαβόντι αὐτοὺς πανικῷ σκεπτόμενοι ἢ πῶς νὰ σώσουν ἑαυτοὺς καὶ μόνους.

Μπόρκδορφ πασσᾶς
Διοικητὴς τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ.

Ἐντούτοις, ὅπως ἐν Θεσσαλίᾳ οἱ Τοῦρκοι, οὕτω καὶ ἐδῶ οἱ Ἕλληνες, δὲν ἀντελήφθησαν τῆς τοιαύτης συγχρόνου τῶν Τούρκων ὑποχωρήσεως ἐξ ἁπασῶν τῶν ὑπ' αὐτῶν κατεχομένων περὶ τὸν ἀρτινὸν κάμπον θέσεων, οἱ δὲ χωρικοὶ δὲν ἐτόλμων νὰ πλησιάσουν τὰς ἑλληνικὰς προφυλακὰς τῆς Γεφύρας ὅπως εἰδοποιήσουν αὐτὰς περὶ τῆς φυγῆς τῶν ὀθωμανῶν, φόβῳ μὴ ἐκληφθῶσιν ὡς ἐχθροὶ καὶ ὑποστῶσι τὸ πῦρ τῶν μελλόντων ἐλευθερωτῶν των· οὕτω λοιπὸν οἱ ἡμέτεροι ἐξηκολούθουν τηροῦντες ἄγρυπνοι τὰς θέσεις των μέχρι τῆς 8 πρωινῆς ὥρας τῆς ἐπιούσης, 9 Ἀπριλίου, ἅτε καὶ οὗτοι ὑποπτεύοντες αἰφνιδίαν τινὰ τῶν Τούρκων ἐπίθεσιν, καὶ σκέψεις μάλιστα ἐγένοντο περὶ τῆς καλλιτέρας τῶν ἐν Ἄρτῃ στρατευμάτων ὀχυρώσεως, ἐνισχυομένης τῆς πρώτης γραμμῆς δι' ἐπικουρικῆς δυνάμεως καὶ σχηματιζομένης δευτέρας γραμμῆς κατὰ μῆκος τῆς ὄχθης τοῦ ποταμοῦ πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης ἀποπείρας εἰσβολῆς τῶν Τούρκων, ὅτε αἴφνης, περὶ τὴν σημειωθεῖσαν ὥραν πολίτης τις ἀνυψοῖ ἐπὶ τῆς γεφύρας τοὺς βραχίονας καὶ κραυγάζει ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς πρὸς τοὺς φρουροὺς στρατιώτας: — «Οἱ Τοῦρκοι ἔφυγαν, παιδιά. Ἐλᾶτε, παιδιά!»

Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ἡ ὑπόνοια δὲν ἔλειψεν ἐντελῶς ἀπὸ τὸ πάντοτε φιλύ-

Σῶμα εὐζώνων ἐν θέσει μάχης.

ποπτον πνεῦμα τῶν Ἑλλήνων, καί, οἱ ἀξιωματικοὶ τῆς γεφύρας, ἧς τὴν φρουρὰν εἶχεν ὁ ἀνθυπολοχαγὸς τοῦ πεζικοῦ Τυλιγάδης, συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν ὅπως προχωρήσῃ αὐτοστιγμεὶ μία μόνον διμοιρία πεζῶν πρὸς κατόπτευσιν τῆς γεφύρας καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐδάφους, εἰδοποιηθῇ δ' ἀμέσως περὶ τῶν διατρεχόντων καὶ τὸ Ἀρχηγεῖον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο. Ἡ διμοιρία τῶν πεζῶν δὲν εἶχε σχεδὸν ἀκόμη ὑπερβῆ τελείως τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, ὅτε τὸ Ἀρχηγεῖον ἀπέστελλε σῶμα ἱππέων πρὸς ἀσφαλεστέραν ἐνέργειαν τῆς κατοπτεύσεως, διότι φόβος ὑπῆρχε, μὴ οἱ Τοῦρκοι φεύγοντες εἶχον ὑπονομεύσει τὸ ἔδαφος, ἵνα στοιχίσῃ ἀκριβὰ εἰς τοὺς ἡμετέρους ἡ ἀναίμακτος σχεδὸν κατάληψίς του.

Ἐν τούτοις ἡ διμοιρία τοῦ Τυλιγάδη πατεῖ ἤδη πρώτη ἐξ Ἄρτης τὸ τουρκικὸν ἔδαφος, καί, μετὰ τὰς ἀπαραιτήτους εἰς τοιαῦτα ἐγχειρήματα προφυλάξεις, προχωρεῖ ἐν μέσῳ τῶν ἐρειπίων τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀφήσει ἡ ἐκ τῶν ὀβίδων τοῦ πυροβολικοῦ μας καταστροφή, χωρεῖ διὰ μέσου τῶν ἐγκαταλελειμμένων πυροβολείων τοῦ ἐχθροῦ, καί, μετὰ δίωρον ἀνιχνευτικὴν πορείαν, καθ' ἣν οὐδαμοῦ συνήντησε Τούρκους, φθάνει τέλος, περὶ τὴν 10 ὥραν, εἰς τὸ νοτιοδυτικῶς τῆς Ἄρτης κείμενον χωρίον Κωστακιούς, οὗ οἱ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὑπόδουλοι Χριστιανοὶ τρέχουν ἤδη ἐν σώματι πρὸς ὑποδοχὴν τῶν ἀδελφῶν των, κραυγάζοντες πρὸς τοὺς ὁπλίτας μας, οἵτινες ἡτοιμάζοντο νὰ τοὺς πυροβολήσωσιν, ἐκλαβόντες αὐτοὺς κατ' ἀρχὰς ὡς Τούρκους ἀτάκτους :— «Μὴ παιδιά, μή. Εἴμαστε δικοί σας ! Ζήτω ἡ Ἑλλάς !»

Δάκρυα ἤδη χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ βρέχουν τὰς ἡλιοκαεῖς παρειὰς τῶν ὁπλιτῶν μας, ὁπλῖται δὲ καὶ ἀξιωματικοί, ἐν ἄκρᾳ συγκινήσει, καταβιβάζουν τὰ ὅπλα καὶ ἀνταλλάσσουν ἀδελφικοὺς ἀσπασμοὺς μετὰ τῶν πρώτων διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων ἐλευθερωθέντων ὑποδούλων Ἑλλήνων. Μεθ' ὃ ἡ διμοιρία, ἀφ' οὗ κατώπτευσε λεπτομερῶς τὸ ἔδαφος, ὑπέστρεψε πρὸς τὴν γέφυραν, ὅτε πλέον σῶμα πεζικοῦ καὶ μηχανικοῦ εἶχεν ἤδη ἐξέλθει ταύτης καὶ προελάσει βορειανατολικῶς πρὸς τὴν Γρεμενίτσαν καὶ τὴν Βλαχέρναν. Ὁ ταξίαρχος Μπότσαρης διῆλθεν ἐπίσης πεζῇ τὴν γέφυραν, συνοδείᾳ πολλῶν ἐξ Ἄρτης καὶ ἄλλων στρατιωτῶν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος. Ἀλλ' ὁ κάλαμος ἵσταται ἀδρανὴς πρὸ τῶν ἐκτάκτως συγκινητικῶν σκηνῶν ὧν ἐγένετο πρόξενος ἡ θριαμβευτικὴ αὕτη εἴσοδος τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων εἰς τὴν ὑπόδουλον Ἤπειρον. Γυναῖκες, γέροντες καὶ παιδία καὶ νέοι, κρυπτόμενοι μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἀπὸ τὰ ὄμματα τῶν Τούρκων, προσέτρεχον ἤδη πανταχόθεν νὰ ὑποδεχθῶσι μετὰ δακρύων χαρᾶς κ' εὐγνωμοσύνης τοὺς ἐλευθερωτάς των, καὶ τοὺς ἐκάλουν εἰς τὰς οἰκίας των καὶ τοῖς προσέφερον ὅ,τι ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχουν πολυτιμότερον. Πρέπει τῷ ὄντι νὰ γεννηθῇ κἀνεὶς δοῦλος ἵνα δύναται νὰ κατανοήσῃ τί ἀξίζει ἡ Ἐλευθερία....

Ζητωκραυγαὶ οὐρανομήκεις, οὐρλιασμοί, θὰ ἔλεγες, παραφόρου χαρᾶς, ἐδόνουν τὸν ἀέρα, ἐξυπνῶσαι δι' ἰαχῶν εἰρήνης τὰς πέριξ ἠχούς, τὰς μέχρι χθὲς ἔτι στε-

ναζούσας βαθύτατα ὑπὸ τοὺς βαρεῖς μυκηθμοὺς τῶν τηλεβόλων, καὶ ὡς ἡ ἡμέρα διαδέχεται νικηφόρος τὴν νύκτα διεδέχετο ἤδη ἡ εὐφροσύνη τὴν ἀπόγνωσιν τῶν ἀπελευθερουμένων δούλων.... Σημαῖαι ἑλληνικαὶ κυματίζουν ἐπὶ παντὸς ἐρειπίου τῆς δεινῆς τῶν πυροβόλων καταστροφῆς καὶ κόσμος ἄπειρος συρρέει, κόσμος ἀδελφῶν ἀλληλασπαζομένων καὶ συνενούντων τὰ δάκρυα καὶ τὰς ζητωκραυγάς των καὶ πετώντων εἰς τὸν ἀέρα τοὺς πίλους καὶ σχιζόντων τὰ φέσια των ἐπὶ τοῦ χώρου ἐκείνου ἐφ' οὗ καθήλωσε τὸ δόρυ της ἡ θριαμβεύσασα διὰ τῆς βόμβας ἐλευθερία....

Τὰ στρατιωτικὰ σώματα τὰ χωροῦντα πρὸς ἐπίσημον κατάληψιν τῶν ἐγκαταλειφθεισῶν θέσεων, τῶν ὀθωμανικῶν σταθμῶν καὶ πυροβολείων, κυκλοῦνται κ' ἐξαφανίζονται συμπιεζόμενα ἐντὸς τοῦ φρενήρους ἐκείνου πλήθους τῶν τεινάντων ἤδη πρὸς ἀλλήλους ἀρρήκτως τὰς χεῖρας ἐλευθέρων καὶ δούλων.... Εἶναι ἀνίκανος ὁ νοῦς νὰ σκεφθῇ καὶ ἡ διάνοια νὰ συλλάβῃ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἱερότητα τοιούτων συγκινήσεων ἂν δὲν παραστῇ εἰς αὐτάς, ἂν δὲν ἐνθουσιασθῇ καὶ αὐτός, ἂν δὲν ἀλλαλάξῃ μετὰ τῶν ἐκ χαρᾶς παραφρονούντων ἐκείνων, ἂν δὲν συγκινηθῇ μετ' αὐτῶν, ἂν δὲν συγκλαύσῃ!

Ἐντούτοις, ἀφοῦ, διαταγῇ τοῦ ταξιάρχου Χ. Μπότσαρη, διὰ τῶν καταλλήλων ἀνιχνεύσεων διεπιστώθη ἡ πανταχόθεν ἀπουσία τῶν Τούρκων καὶ ἡ μή που ὕπαρξις οὐδεμιᾶς παγίδος, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διετάχθη νὰ προχωρήσῃ, καθ' ὅσον μάλιστα χωρικοί, πανταχόθεν ἤδη ἔκ τε τῶν χωρίων τοῦ Ἀρτινοῦ Κάμπου καὶ τῶν μέχρι τῆς Φιλιππιάδος προστρέχοντες, ἀνήγγελλον ὅτι οἱ Τοῦρκοι, τὰ πάντα ἐγκαταλιπόντες εἰς τὴν τύχην, ὑπεχώρησαν ἐσπευσμένως καὶ ἐν πλήρει ἀποσυνθέσει εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου. Ἀμέσως τότε τὰ εἰσελθόντα εἰς τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος ἑλληνικὰ στρατεύματα διατάσσονται νὰ διαιρεθῶσιν εἰς σώματα, καὶ ἓν μὲν νὰ ὁδεύσῃ αὐθωρεί, ἀνιχνευτικῶς δὲ πάντοτε, πρὸς τὴν Φιλιππιάδα ἣν καὶ νὰ καταλάβῃ, ἐκδιῶκον ἐν ἀνάγκῃ τοὺς ἐκεῖ τυχὸν παραμείναντας Τούρκους, ἕτερον δὲ να προβῇ εἰς τὴν κατάληψιν ἁπάντων τῶν περὶ τὴν Ἄρταν πυροβολείων καὶ ὀχυρωμάτων τοῦ ἐχθροῦ, τρίτον τέλος νὰ καταλάβῃ τοὺς Κωστακιοὺς καὶ τοὺς Χαλκιάδες, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των.

Ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα διεσπάρησαν ἀνὰ τὰς διευθύνσεις τῶν ὑποδειχθέντων σημείων, παρακολουθούμενα ὑπὸ πλήθους ἐνθουσιώντων ἀρτινῶν καὶ ἠπειρωτῶν χωρικῶν, ἐπευφημίαι δὲ καὶ ούρρα καὶ ζητωκραυγαὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Βασιλέως τῶν Ἑλλήνων καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ διασείσασαι θὰ ἔλεγέ τις τὰ πέριξ βουνά, ἀνεπέμφθησαν ἐκ μυρίων στομάτων, ὅταν, μετά τινα λεπτά, τὸ γαλανὸν κῦμα τῆς ἑλληνικῆς σημαίας ἐπεφάνη κυμαινόμενον καὶ πλαταγίζον ἐπὶ τῆς ὑψίστης κορυφῆς τοῦ ἐπὶ τόσας ἡμέρας ἀπειλήσαντος διὰ κατερειπώσεως τὴν Ἄρταν Ἰμαρέτ.... Ἰδίως δὲ ἡ χαρὰ καὶ ὁ ἀληθῶς φρενήρης ἐκεῖνος ἐνθουσιασμὸς ἐφαίνετο μή ποτε μέλλων νὰ κοπάσῃ ὅταν ἕκαστος ἀνελογίζετο ὅτι ὅλος ἐκεῖνος ὁ θρίαμβος, ἡ κατάληψις ἐκείνη τό-

σων ἐχθρικῶν μερῶν εἶχε κατορθωθῆ τόσον εὐχερῶς, — σχεδὸν ἀπροσδοκήτως, — καὶ δὴ μὲ ἀπώλειαν ἐντελῶς ἀσήμαντον, 9 μόλις νεκρῶν, ἐν οἷς δύο ἀξιωματικοί, καὶ 29 τραυματιῶν ἐν ὅλῳ. Καὶ ὁ ἁπλοϊκὸς τῆς Ἄρτης ἀστός, καὶ ὁ ἁπλοϊκώτερος χωρικὸς τῆς Ἠπείρου ἐπίστευσεν ἀκραδάντως ἐπὶ τῇ ἐνδείξει ταύτῃ ὅτι τὴν νίκην κατήγαγον οὐχὶ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα κατὰ τῶν στρατῶν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡ γλυκεῖα θεότης κατὰ τοῦ φασγανοφόρου Μωάμεθ· ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὡς λαὸς μεσημβρινός, ἔχει πάντοτε ἀνάγκην ποιᾶς τινος δόσεως ποιήσεως εἰς τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐκτιλύσσονται περὶ αὐτόν, καὶ τὴν ποίησιν ταύτην εὐχερῶς πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἀνευρίσκει.

Ἤδη καὶ ἄλλα μείζονα στρατιωτικὰ σώματα μετ' ἀνιχνευτικῶν ἀποσπασμάτων ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, κατόπιν συμβουλίου πολεμικοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ἄρτῃ ὑπὸ τοῦ κατελθόντος ἐκ Κοροδήμου Ἀρχηγείου, διῆλθον τὴν γέφυραν καὶ προήλαυνον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου. Μετ' ὀλίγον δέ, ἐνῷ ἐν τμῆμα στρατοῦ ἐβάδιζεν, ὡς ἐμνήσθημεν, πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, ἕτερα σώματα κατελάμβανον τὸν παρὰ τὸ Ἰμαρὲτ τουρκικὸν Ἀμυντικὸν Στρατῶνα καὶ τὸ ἀντικρὺ τῆς Ἄρτης, βορείως, χωρίον Βλαχέρνα, συγχαρητήρια δὲ εἰλικρινῆ διημείβοντο μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἰδιαιτέρως ὁ παρακολουθῶν τὸ στράτευμα λαὸς συνέχαιρε δι' ἐνθουσιωδῶν ἐπιφωνήσεων τοὺς ἀξιωματικοὺς ἐκείνους τοῦ πυροβολικοῦ, ὡς τὸν Τυπάλδον καὶ τὸν Βερέτταν, οἵτινες πρὸ παντὸς διὰ τῆς εὐστοχίας τῶν βλημάτων των εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ταχεῖαν καταστροφὴν τῶν ἐχθρικῶν πυροβολείων, ἥτις ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως τὴν τροπὴν τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων.

Αἴφνης ἀσθμαίνων καὶ φωνάζων χωρικὸς φαίνεται ἐρχόμενος δρομέως ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς Φιλιππιάδος, συναντήσας δὲ τὸν πρὸς τὰ ἐκεῖ χωροῦντα στρατόν μας, ἀναγγέλλει αὐτῷ τὴν χαρμόσυνον εἴδησιν ὅτι καὶ τὴν Φιλιππιάδα εἶχον ἐκκενώσει οἱ Τοῦρκοι, ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα ἐν αὐτῇ, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν εἰκοσάδα μόνον οἰκιῶν, ἅτε ἐν τῇ βίᾳ τῆς φυγῆς των μὴ προφθάσαντες νὰ πυρπολήσουν ὁλόκληρον τὴν ὡραίαν κωμόπολιν. Προχωρήσας δὲ ὁ ἔφιππος ἄγγελος τῆς εὐφροσύνου εἰδήσεως κάτωθι τοῦ ἀρχηγείου, προσφωνεῖ ἐκεῖθεν τὸν ἀρχηγὸν διὰ τῶν ἑξῆς ἀφελῶν φράσεων :

— Οἱ Τοῦρκοι ἐλάκησαν, κύριε ἀρχηγέ, οὔτε στρατός, οὔτε Ὀθωμανὸς ἔμεινεν 'ς τὴ Φιλιππιάδα. Διέταξε τὸν στρατὸ νὰ τρέξῃ νὰ τὴν καταλάβῃ. Ζήτω ἡ ἐλευθεριά, ἀρχηγέ !

Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον ἑλληνικῶν στρατευμάτων προβάλλει τότε εἰς τὸν ἐξώστην τοῦ κτιρίου καὶ διὰ τοιούτων προσφωνεῖ φράσεων τὸ κάτωθι ἐνθουσιῶν πλῆθος τῶν πολιτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν :

— Τ' ἀποτελέσματα εἶναι πολὺ εὐχάριστα· ὅλα τὰ γνωρίζομεν καὶ θὰ λάβωμεν τὰ μέτρα μας. Παρακαλῶ ὅμως πάντας, στρατιώτας καὶ πολίτας νὰ εὑρίσκεσθε εἰς τὰς θέσεις σας, διότι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς εἰσερχόμεθα εἰς τὸ κρι-

σιμώτερον σταδιον τοῦ ἀγῶνος. Ἔχομεν συνεπῶς ἀνάγκην ψυχραιμίας καὶ πειθαρχίας. Καὶ ὁ Θεὸς θὰ εὐοδώσῃ τὸν ἀγῶνά μας.

Ἐντούτοις καὶ συνεπῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀρχηγοῦ, λαμβάνονται ἅπασαι αἱ ἀπαιτούμεναι προφυλάξεις κατὰ παντὸς ἀδοκήτου ἐνδεχομένου· ὁ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Π. Γιολδάσην λόχος τοῦ μηχανικοῦ διατάσσεται ὑπὸ τοῦ Ταξιάρχου καὶ ἀνορύσσει ταχύσκαπτον ὀχύρωμα καὶ δευτέραν γραμμὴν ἀμυντικῶν ταχυσκάπτων ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου, πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης πιθανῶς σχεδιαζομένης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνισχυομένου καταλλήλως, αἰφνιδίας ἐπιθέσεως· χωρικοὶ ὅμως διαρκῶς καὶ ἐκ πάσης διευθύνσεως καταφθάνοντες εἰδοποιοῦν τοὺς ἡμετέρους ὅτι οὐδαμοῦ εἰς τὰ πέριξ παρέμεινε μηδὲ εἷς κἂν Τοῦρκος, καὶ νέαι ζητωκραυγαὶ καὶ νέοι ἀλαλαγμοὶ νίκης καὶ θριάμβου ὑποδέχονται ἑκάστην τοιαύτην ἀναγγελίαν.

Θρασ. Μάνος, Συνταγματάρχης, Ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἑλλ. στρατευμάτων.

Ἀλλ' ἐνῷ ἤδη μετὰ τόσου θριάμβου προήλαυνεν ἐξ Ἄρτης ὁ στρατός μας πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, προύχώρει ἀφ' ἑτέρου καταλαμβάνον τὰ ἐν τῷ μεταξὺ μέχρι Λούρου χωρία καὶ τὸ διὰ τῆς βαρελοζεύκτου γεφύρας διελθὸν τὸν ποταμὸν εἰς τὸ Μπάνι 9ον πεζικὸν σύνταγμα μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Σοῦτσον ἱππικοῦ. Τὴν 6 1)2 ὥραν τῆς πρωίας τῆς 9 Ἀπριλίου, μεταξὺ τῶν χωρίων Νηοχῶρι, Τσαπρασλῆ καὶ Παχυκάλαμο, πρὸς τὸν Πύργον τοῦ Φουάτ, εἶχον παραταχθῆ τὸ 9ον πεζικὸν σύνταγμα, τμήματα τοῦ 10ου πεζικοῦ, δύο πυροβολαρχίαι μὲ 8 πυροβόλα καὶ μία ἐπιλαρχία, ἵνα ἐκ συμφώνου ἐνεργήσωσιν εἰσβολὴν κατὰ τοῦ πύργου τοῦ Φουάτ Μπέη εἰς τὸν ὁποῖον ἐλέγετο, ὅτι εὑρίσκοντο περὶ τοὺς 500 Τουρκαλβανούς. Εἶχεν ἤδη δοθῆ τὸ παράγγελμα ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ «Πῦρ κατὰ πυροβόλων», ὅτε ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη, ἵνα σταλῇ περίπολος ἱππικοῦ ὅπως ἀνιχνεύσῃ τὸ μέχρις ἐκεῖ ἔδαφος, μεθὸ ὁλόκληρος ἡ ἐπιλαρχία ἠκολούθησε ταχθεῖσα εἰς τάξιν τοιαύτην, ὥστε ν' ἀντικρούσῃ ἐνδεχομένην ἐπέλασιν Τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ταὐτοχρόνως διετάχθησαν τμήματα τοῦ 1ου λόχου τοῦ 1ου τάγματος τοῦ 9ου συντάγματος, ἵνα διὰ συμπυροκροτήσεων ἀποτρέψουν τὸ τοιοῦτον. Εὐτυχῶς ἡ ἰδέα αὕτη ἐτελεσφόρησεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, διότι οἱ Τουρκαλβανοὶ οὗτοι μετ' ἄλλων διακοσίων ἐλθόντων ἐκεῖ ἐκ Νηοχωρίου εἶχον φύγει προτροπάδην τραπέντες

τὴν πρὸς Φιλιππιάδα ἄγουσαν. Οὕτω λοιπὸν ὁ πύργος Φουὰτ Μπέη κατελήφθη ὑπὸ μικροῦ τμήματος ἱππικοῦ, μεθὸ ἅπαν τὸ 9ον Σύνταγμα, προχωρῆσαν, κατέλαβε τὸν ἐν λόγῳ πύργον ὡς καὶ τὰ χωρία Γενιτσάρι καὶ Ἀλήμπεη.

Μόλις ἔφθασαν οἱ ἡμέτεροι εἰς τὸν πύργον τοῦ Φουὰτ Μπέη, ἐκρίθη ὡς λίαν τελεσφόρον νὰ διακοπῇ ἡ συγκοινωνία Σαλαώρας-Φιλιππιάδος· πρὸς τοῦτο διετάχθη πάλιν τὸ 9ον σύνταγμα καὶ κατέλαβε καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν τὴν ὁδὸν τὴν ἄγουσαν ἀπὸ Σαλαώρας εἰς Φιλιππιάδα ὡς καὶ πᾶσαν τὴν μέχρι τοῦ χωρίου Χαλικιᾶς γραμμήν.

Ἐν Ἀλήμπεη καὶ Πύργῳ Φουὰτ εὑρέθησαν πολυάριθμα λάφυρα, ἰδίως πρόβατα καὶ ἀποθῆκαι σιτηρῶν καὶ τροφίμων.

Ἀπὸ πρωίας ἤδη τῆς ἡμέρας ταύτης ἀγγελιαφόρος εἶχε κομίσει εἰς τὸ στρατόπεδον τὴν εἴδησιν ὅτι τὸ ἱππικὸν ἀνιχνεῦσαν ἅπασαν τὴν ἐντεῦθεν τοῦ ποταμοῦ Λούρου χώραν, οὐδ' ἴχνος Τούρκου συνήντησέ που. Ὁ ταξίαρχος τοῦ ἀριστεροῦ τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικῶν στρατευμάτων Σέχος εὑρίσκετο ἤδη εἰς τὸ μεταξὺ Ἄρτης καὶ Σαλαώρας, ὕπερθεν δὲ τῆς θαλασσολίμνης Λογαροῦς, χωρίον Ἀνέζι, ὅτε τῷ ἀνηγγέλθη ὑπὸ τοῦ ἐπιλάρχου Σούτσου ὅτι τὸ ἱππικὸν εἶχεν ἀνιχνεύσει καὶ καταλάβει ὁλόκληρον τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Λούρου πεδιάδα μὲ βόρειον ἀφετηρίαν τὸ ἐγγὺς τοῦ Ἀράχθου, ἀντικρὺ δὲ τοῦ ἑλληνικοῦ χωρίου Λιμῆνι, ὀθωμανικὸν χωρίον Κυρνικολοῦ, μίαν ὥραν καὶ 15' ἀπέχον πρὸς νότον τῆς Γεφύρας τῆς Ἄρτης, ὅτι δέ, πρὸς τούτοις, κατέσχε πολλὰς ἀποθήκας πλήρεις γεννημάτων ἀνηκόντων εἰς τὸ τουρκικὸν δημόσιον τὰ ὁποῖα καὶ διένειμεν εἰς τοὺς πεινῶντας Χριστιανοὺς χωρικούς. Τότε ὁ ταξίαρχος διέταξε τὰ ἐν Παχυκαλάμῳ παραμένοντα στρατεύματα τῆς ταξιαρχίας του, ὡς καὶ τὰ εἰς ἄλλα σημεῖα τοῦ κατακτηθέντος ἐδάφους κατηυλισμένα, νὰ προβῶσιν εἰς κατάληψιν ἁπάντων τῶν σημείων τὰ ὁποῖα ἀνέφερεν ὁ ἀρχηγὸς τοῦ ἱππικοῦ ὡς ἀνιχνευθέντα καὶ καταληφθέντα παρ' αὐτοῦ· ἐξ Ἀνέζι διῆλθον τότε καὶ σώματα Ἠπειρωτῶν ἀνταρτῶν ἀπαρτίζοντα δύναμιν ἑκατὸ περίπου ἀνδρῶν ὑπὸ τοὺς ὁπλαρχηγοὺς Ψαθᾶν καὶ Σπῦρο Κώσταν, ἅτινα προὐχώρησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς ἐλευθερουμένης ἤδη πατρίδος των. Οὕτω, τὰ ἀπὸ Σαλαώρας καὶ κατὰ μῆκος τῆς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου μέχρι Φιλιππιάδος ἐλευθερωθέντα χωρία τῆς Ἠπείρου ἦσαν τὰ ἀκόλουθα :

Νηοχῶρι, Καλομόδι, Παχυκάλαμο, Κεραμάτες, Τσαπρασλῆ, Κωστακιοί, Ἁγία Παρασκευή, Πλισοῦς, Κὺρ-Νικολοῦ, Κιρκιζάτες, Χαλικιάδες, Κανεσοῦς, Γεωργοσοῦς, Μὰμ-Τσαούση, Ρομπᾶ, Πέτρα, Στρογγυλή, Βίγλα, Ράχη, Ζαβάκα, Καλογερικό, Ἀνέζι, Γιαννιτσάρι, Ἀλήμπεη, Μύτικας, Γαβριά, Κανεζᾶ, Λευτεροχῶρι, Ρόκα, Στριβίνα, Φιλιππιὰς καὶ Μπλίσκα.

Ἰδιαιτέρως ἤδη, ὅσον ἀφορᾷ τὴν δρᾶσιν τοῦ πρώτου εἰς τὴν Ἤπειρον εἰσβαλόντος 9ου πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην Γκολφινόπουλον, ὅπερ κυρίως ἀπετελεῖτο ἐξ ἀνδρῶν καταγομένων ἐκ τῶν ἐπαρχιῶν Πατρῶν καὶ Καλαβρύτων, ἔχομεν καὶ τὰς ἑξῆς συμπληρωτικὰς λεπτομερείας ὡς πρὸς τὴν πρώ-

λασίν του κατὰ τὴν 9 Ἀπριλίου. Περὶ ὥραν 5 1)2 π. μ. ἐστάλη σῶμα ἱππικοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν εἰς τὰ χωρία Ἀλήμπεη, Μύτικας καὶ Ἀνέζι δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ ὡς καὶ τῶν θέσεων αὐτοῦ, πρὸς καταπυροβόλησιν ἐκ μέρους τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ συντάγματος, τοποθετηθέντος πρὸς τοῦτο πρὸ τῆς παρυφῆς τοῦ χωρίου Παχυκάλαμο. Συγχρόνως ἐστάλη ὁ ταγματάρχης Λέκας νὰ καταλάβῃ τὰ χωρία Κυρνικολοῦ καὶ Καλομόδι. Μετὰ δύωρον ἔρευναν τὸ ἱππικὸν ἐπανελθὸν ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ προμνησθέντα χωρία ὡς καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Αὐτοστιγμεὶ τότε ἐστάλη ὁ ταγματάρχης Γεργιάννης μετὰ τριῶν λόχων τοῦ 1ου τάγματος πρὸς κατάληψιν αὐτῶν, ἥτις καὶ εὐχερέστατα ἐπετεύχθη. Μετ' ὀλίγον ἤρξατο καὶ ἡ ἀποστολὴ αἰχμαλώτων τούρκων εἰς Ἄνω Μπάνι, ὅπερ ὡρίσθη ὡς προσωρινὸν μέρος πρὸς φύλαξίν των. Αἰχμαλώτους τὸ σύνταγμα εἶχε περὶ τοὺς 30 μέχρι τότε· λάφυρα δὲ πολλά, ἐν οἷς καὶ δύο σακκίδια μετζήτια.

Αὐθημερὸν κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τῶν Ἠπειρωτικῶν μεθορίων, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπεκράτησε σχετικὴ ἡσυχία. Μόνον ἐν Πλάκᾳ ἀπὸ πρωΐας μέχρι βαθείας νυκτὸς ἐξηκολούθησεν ἑκατέρωθεν σφοδρὸν τὸ πῦρ, ἄνευ ὅμως ἐπιζημίων ἀποτελεσμάτων ἢ κρισίμου τινὸς συνεπείας. Εἰς δὲ τοὺς σταθμοὺς Καλαριτῶν-Συρράκου, μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀνταρτῶν, ὡς εἴδομεν, οἱ Τοῦρκοι τῶν ἀντικρὺ σταθμῶν, ἐν τῇ λύπῃ ἣν ᾐσθάνθησαν ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ στρατοῦ των, ἤρξαντο πυροβολοῦντες κατὰ τῶν γυναικοπαίδων τῶν Καλαριτῶν, ἐνῷ ἀνήρχοντο πρὸς τἀπέναντι ὄρη, τοῖς ἀπεκρίθη ὅμως σύντονον τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων καὶ τότε, περὶ τὴν 9 ὥραν τῆς πρωΐας, ἀναβιβάσαντες πυροβόλον ἐπὶ τῆς θέσεως «Ἅγιος Γεώργιος Συρράκου» ἤρξαντο κανονοβολοῦντες κατὰ τῆς κωμοπόλεως Καλαριτῶν, ἄνευ ὅμως εὐτυχῶς σημαντικῶς ἐπιβλαβῶν συνεπειῶν, ἄλλοι δ' ἐπετίθεντο συγχρόνως κατὰ τῶν χριστιανῶν γυναικοπαίδων τῶν Ντεβίζτιανων ἢ ἐκακοποίουν αὐτά, ἐκσπῶντες ἐπὶ τῶν δυστυχῶν τούτων ἀθώων ὑπάρξεων τὴν μῆνιν ἣν ἐγέννησαν αὐτοῖς αἱ περὶ τὸν ἀρτινὸν κάμπον ἐπιτυχίαι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Σύνηθες φαινόμενον. Οἱ Τοῦρκοι τοιουτοτρόπως πάντοτε συνήθισαν νὰ ἐκπλύνουν τὰς ἥττας των. Ὅταν δὲν δύνανται νὰ παλαίσουν πρὸς τοὺς ἄνδρας, σφάζουν τὰς γυναῖκας καὶ τὰ θῶα νήπια....

Τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τὰ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ πλοῖα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ εἰσβαλόντος στρατοῦ ἐνεργοῦντα, προσέβαλον τὴν Σαλαώραν καὶ ὑπεβοήθησαν τὴν ἐν αὐτῇ ἀπόβασιν σώματος στρατοῦ μετὰ πεζοναυτῶν, οἵτινες ἀποβάντες τὴν 11 τῆς πρωΐας διὰ φορτηγίδων ἀνενοχλήτως ρυμουλκηθεισῶν ὑπὸ τῆς «Ἀφροέσσης», ἐξεδίωξαν τὴν ἐκ πεντακοσίων περίπου Ὀθωμανῶν ἀποτελουμένην φρουρὰν αὐτῆς καὶ τῶν διαφόρων της ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἤδη καταστήσει ἄχρηστα ἡ ἐνέργεια τοῦ πυροβολικοῦ τῶν ἡμετέρων πλοίων. Ἡ ἐκ 500 περίπου ἀνδρῶν συγκειμένη, ὡς ἐμνήσθημεν, ὀθωμανικὴ φρουρά, μόλις ἐπάτησαν οἱ Ἕλληνες τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς κωμοπόλεως, πωλήσασα καὶ

αὐτά της, τὰ ὅπλα πρὸς ἐν μετζῆτι ἕκαστον ἅτε φοβηθεῖσα τὴν σύγχρονον ἀπὸ ξηρᾶς ἐπίθεσιν τοῦ ὑπὸ τὸν ταξίαρχον Σέχον στρατοῦ, ἐτράπη εἰς ἐσπευσμένην φυγὴν πρὸς τὴν Νικόπολιν καὶ Πρέβεζαν, πολλὰς ὑποστᾶσα ζημίας κατά τε τὴν ἐντεῦθεν φυγήν της καὶ κατὰ τὴν διάβασιν περαιτέρω τοῦ ποταμοῦ Λούρου, πρὸς ὃν κατεδιώχθη ἐπὶ μικρὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Θὰ ἐπάθαινε δὲ τῷ ὄντι ἀληθῆ πανωλεθρίαν ἢ θὰ ἐζωγρεῖτο ὁλόκληρος, ἂν ἐγίνετο σύγχρονος καὶ ἡ ἀπὸ ξηρᾶς εἰσέλασις τῶν ἡμετέρων, διότι ἡ Σαλαώρα, κειμένη ἐν στενῷ λαιμῷ γῆς ἐκτεινομένῳ μεταξὺ τῶν δύο λιμνοθαλασσῶν τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ Λογαροῦς καὶ Τσουκαλᾶ, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχει ὁδὸν συγκοινωνίας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου, Φιλιππιάδα, Λοῦρον ἢ Πρέβεζαν, ἐκτὸς ἐκείνης ἥτις τὴν συνδέει καὶ πρὸς τὴν Ἄρταν διερχομένη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ μνησθέντος στερεοῦ λαιμοῦ τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον ἄκρον, πρὸς τὰ χωρία Ἀνέζι, Γενιτσάρι καὶ κάτω, κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων τῆς δευτέρας ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικῆς ταξιαρχίας. Τῷ ὄντι δέ, δὲν εἶχον παρέλθει πολλαὶ ὧραι, ὅτε σῶμα ἱππικοῦ, ὑπὸ τὸν ἀνθυπίλαρχον Π. Μάνον ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιλαρχίας εἰσελάσαν, κατέλαβε τὴν 9 π. μ. ὥραν ἀμαχητεὶ τὴν ἐμπορικωτάτην κωμόπολιν, ἐν ᾗ εὑρέθησαν πολύτιμα λάφυρα εἰς ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα εἴδη, ἄφθονοι τροφαὶ καὶ τρία πυροβόλα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῇ βίᾳ τῆς ὑποχωρήσεώς του μετὰ ποσότητος δυναμίτιδος καὶ ἄλλων ὑλικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.— Τριακόσιοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Σαλαώρας ἐξοπλισθέντες ἤδη παρηκολούθησαν τὸ προελαῦνον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου ἑλληνικὸν στράτευμα.

Διὰ τῆς καταλήψεως ταύτης τῆς Σαλαώρας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησφαλίζοντο πλειότερον τὰ νῶτα τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ, περιελθόντος εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἅπαντος τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς Ἠπείρου μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λούρου (Δ) καὶ Ἀράχθου (Α) ἀφ' ἑνός, ἀκτῶν δὲ τοῦ κόλπου (Ν) καὶ Ἐλευθεροχωρίου-Γρεμενίτσης (Β) ἀφ' ἑτέρου, συνάμα δὲ ἀπηλάσσοντο καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ πλοῖα ἀπὸ πάσης ἐκ μέρους τῆς ὀχυρᾶς Σαλαώρας παρενοχλήσεως, ἀφιέμενα οὕτως ἐλεύθερα ὅπως ἐνεργήσουν μετὰ τῶν ἔξω τοῦ κόλπου κατὰ τῆς περιοχῆς Πρεβέζης-Νικοπόλεως.

Τὸ δεύτερον τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προελαύνει ἤδη πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, μετ' ἐκπλήξεως δ' ἔβλεπον οἱ ὁπλῖται μας καθ' ὁδὸν τὴν ἄπειρον ὄντως ἀπὸ Νικομῶρι καὶ Κουκουναρᾶς μέχρι Φιλιππιάδος ὀχυρωματικὴν ἐργασίαν τῶν Τούρκων τόσον αἰφνιδίως ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν. Τὴν ἑσπέραν τῆς 9 Ἀπριλίου πρῶτοι ἐλεύθεροι Ἕλληνες οἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν Φιλιππιάδα ἦσαν οἱ ἐκ Κερκύρας ἀντάρται, μεθ' ὧν καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ναυάρχου Harris. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐν φωναῖς, διότι ὀλίγοι ἐγνώριζον τὴν λέξιν «ζήτω», ἀσκεπεῖς, συνηθροίσθησαν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως καὶ ἔσπευσαν πρὸς αὐτοὺς κλαίοντες ἐκ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι τὴν γῆν, ἀσπαζόμενοι τὰ ξίφη καὶ τὰ ἐνδύματά των».

Μετ' ὀλίγον εἰσέρχεται εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν κωμόπολιν πρώτη μία διμοι-

ΗΠΕΙΡΟΣ
ΤΟΥΡΚΙΚΗ και ΕΛΛΗΝΙΚΗ
Κλίμαξ 1: 900 000
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
Όριον τῶν δύο Ἐπικρατειῶν
Ἡ Βερολίνειος Γραμμή
Γρίμποβον Μέρη ὅπου ἔλαβεν χώραν συγκρούσεις
Ὅριον ἀποκλεισμοῦ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΑΡΤΑ
ΚΕΡΚΥΡΑ
ΚΕΡΚΥΡΑ Ν.
Ν. ΛΕΥΚΑΣ
ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
Ν. Παξοί
Ἀντίπαξος Ν.
Ζίτσα
Κοτοβίτσα
Φοινικιά
Δρυμάδες
Νεοχώρι
Δίβρη
Βουθρωτόν
Μουσινα
Μουρτος
Μαργαρίτι
Πάργα
Σούλι
Φιλιππιάδα
Βονίτσα
Καρβασαράς
Πρέβεζα
Νικόπολις
Ἄρδοσ
Βαρλάμ
Ραψίστα
Κουμπάζι
Κομπότι
Λίμνη Παμβώτις

ρία ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα ἁπλοῦν δεκανέα, προλαβόντα νὰ καταλάβῃ αὐτὸς πρῶτος, μετὰ τῶν εὐθὺς κατόπιν προσελθόντων, τὴν κωμόπολιν, διότι, πρὸς τί νὰ κρυπτώμεθα ;— ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, παλαιοὶ καὶ νέοι, εἰς πᾶσάν μας πρᾶξιν ἐπιδεικνύομεν πάντοτε ἀρκετὴν δόσιν θεατρικῆς κωμικότητος κ' ἐπιζητοῦμεν αὐτὴν πρὸς ἐπίδειξιν, ἔστω καὶ ὅταν πρόκηται νὰ κινδυνεύσωμεν· διὸ κ' ἐπαινετὸν τὸ ἰδίωμα, . . . ἀλλ' ὄχι πάντοτε. Τέλος δέ, τὴν 8 π. μ. τῆς 10 Ἀπριλίου, καταφθάνει ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μπεράτην λόχος τοῦ Μηχανικοῦ, τάσσεται εἰς γραμμήν, παρουσιάζει ὅπλα ἐν κατανυκτικῇ σχεδὸν σιγῇ καὶ ὁ λοχαγὸς ἐξαγγέλλει πρὸς τὸ πέριξ συνωστιζόμενον πλῆθος τὴν ἐπίσημον κατάληψιν τῆς κωμοπόλεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ :

— «Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καταλαμβάνω τὴν Φιλιππιάδα, ἥτις ἀπὸ τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος».

— Ζήτω τὸ Ἔθνος ! Ζήτω ὁ Βασιλεύς ! Ζήτω ὁ Στρατός ! Ζήτω ἡ Ἐλευθερία ! ἀπαντᾷ τὸ πλῆθος καὶ ὁ στρατὸς εἰς τὴν διαπασῶν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εὑρισκόμενος. Τὰς ὀθωμανικὰς οἰκίας τῆς κωμοπόλεως εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τελείως σχεδὸν ἀπογυμνώσει οἱ ἐντόπιοι Χριστιανοί, ἀντεκδικούμενοι ἤδη, πάνυ ἀναρμόστως, διὰ τὰς τόσας πιέσεις ἃς ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ὑφίσταντο ἐκ μέρους τῶν δυναστῶν των. Ὁ λόχος στρατωνίζεται ἐντὸς τζαμίου, ὅτε τὴν πρωίαν τῆς 10 Ἀπριλίου ἐπιφαίνεται καταφθάνον καὶ τὸ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Κ. Κουμουνδοῦρον τάγμα τοῦ πεζικοῦ καὶ ἕτερα κατόπιν σώματα εὐζώνων, πεζῶν, ἱππέων καὶ πυροβολητῶν τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν ἅπασαν τὴν κωμόπολιν, προπορευομένων καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν ἀσκεπῶν τῶν ἐλευθερωθέντων χωρικῶν τῆς Ἠπείρου ἐν ἐπιβλητικῇ καὶ συγκινούσῃ πομπῇ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν προκινδυνεύσαντας ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἤδη συντελεῖται ἡ μέχρι τοῦ σημείου τούτου κατάληψις τοῦ ἐγκαταλειφθέντος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐχθρικοῦ ἐδάφους, καὶ τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα καταλαμβάνουν τὰς οἰκείας θέσεις των, ἵνα ἀναμείνουν ἐκεῖθεν τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐκ Πρεβέζης ἀγγελθέντος ὅτι προήλαυνεν ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ ἐν Φιλιππιάδι μέγαρον τοῦ περιβοήτου τσιφλικούχου Φουὰτ βέη εὑρέθησαν πολύτιμα λάφυρα παντὸς εἴδους, εἰς δὲ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον 10 τραυματίαι Ἀλβανοὶ ἐγκαταλελειμμένοι ἄνευ οὐδενὸς ἰατροῦ ἢ νοσοκόμου καὶ τέσσαρες ἔτι νεκροί, ἀποθανόντες, ἐν τῷ μεταξύ, ἐκ τῶν πληγῶν των. Τούτους ἐνεταφίασαν, τοὺς ἄλλους παρέλαβον καὶ περιέθαλψαν οἱ ἡμέτεροι. Εἰς τὰς ὁδοὺς εὑρέθησαν σκορπισμένα φύρδην μίγδην τὰ ἔγγραφα τοῦ Δικαστηρίου Φιλιππιάδος. Εἰς τὰ καταστήματα ἔκαιεν ἀκόμη τὸ ὑπὸ τῶν φευγόντων Τούρκων τεθὲν πῦρ, τὸ ὁποῖον ἤδη κατέστειλεν ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἀφ' οὗ κατέκαυσε πολλὰ καταστήματα καὶ ἐπηνέχθη ζημία ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι εἶχον ἐγκαταλείψει μετὰ τοῦ στρατοῦ τὴν πόλιν των, ἐγκατέλειψε δ' οὗτος κ' ἐδῶ

καὶ ἐν Στριβίνῳ, ὅπου τὸ στρατηγεῖον του, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα πολυάριθμα ἐφόδια καὶ ὅπλα εἰς ἀποθήκας ἀθίκτους πολλαχοῦ.

Οὕτω, ἐν Φιλιππιάδι, εὑρέθησαν περὶ τὰ εἰκοσακισχίλια ὅπλα Μαρτίνι καὶ περὶ τὰ τρία ἑκατομμύρια φυσίγγια, ἔτι δὲ πυρομαχικὰ τοῦ πυροβολικοῦ, τρόφιμα ἄφθονα, σάκκοι ὀρύζης καὶ βυτία βουτύρου κτλ., ὁ δὲ ἀρχηγὸς Μάνος διὰ τηλεγραφήματός του ἐζήτει ὅπως ἀποσταλῶσι παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν οἰκονομικοὶ ἀξιωματικοὶ ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν καταγραφὴν καὶ παραλαβὴν τῶν πολεμεφοδίων τούτων.

Ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὑποχώρησις τῶν Τούρκων, ἡ τόσον ἄτακτος, ἄνευ οὐδενὸς ἀποχρῶντος λόγου, ὡς καὶ ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ τῶν ἡμετέρων, διήρκεσεν ἐσπευσμένη καθ' ὅλην τὴν Μεγ. Τετάρτην (9 Ἀπριλίου), ἀποθῆκαι δὲ τροφίμων καὶ ἐφοδίων ἐγκατελείφθησαν πολλαχοῦ ἐντελῶς σχεδὸν ἄθικτοι· συμπεριελάμβανον δὲ μεθ' ἑαυτῶν οἱ φεύγοντες μόνους τοὺς Τούρκους τῶν χωρίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα διήρχοντο. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον ἑλληνικοῦ στρατοῦ Θρ. Μάνος, καταλαβὼν ἤδη ἐντελῶς διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐκκενωθέντα μέρη, ἵδρυσε τὸ στρατηγεῖον του προσωρινῶς ἐν Γρεμενίτσῃ, μίαν περίπου ὥραν ἀρκτικῶς τῆς Ἄρτης, ἀντικρὺ τῆς γνωστῆς ἤδη ἡμῖν Μονῆς Θεοτοκίου, μετενεχθὲν εὐθὺς κατόπιν εἰς Στριβίναν.

Ἤδη ἐν Φιλιππιάδι εὑρίσκοντο δεκακισχίλιοι περίπου ἄνδρες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐξ ὅλων τῶν σωμάτων, αὐθημερὸν δὲ ὁ Ἕλλην Νομάρχης Ἄρτης Προβελέγγιος, ἐπισκεφθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ τὰ καταληφθέντα μέρη, ἀπέστειλε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα, πρῶτον δ' ἅμα ἐπίσημον διοικητικοῦ ὑπαλλήλου ἔγγραφον σχετικὸν πρὸς τὴν κατάκτησιν ἐχθρικοῦ ἐδάφους :

«Ἐξ ΑΡΤΗΣ 10 Ἀπριλίου ὥρ. 7 μ. μ.

Πρωθυπουργόν, ὑπουργοὺς Ἐσωτερικῶν, Στρατιωτικῶν.

ΑΘΗΝΑΣ

«Ἐπανέρχομαι στιγμὴν ταύτην ἐκ Φιλιππιάδος χαιρετισθεὶς δι' ἐνθουσιωδῶν ζητωκραυγῶν ὑπὲρ Α. Μ. Βασιλέως καὶ Κυβερνήσεως. Πυρκαϊὰ περιωρίσθη εἰς μικρὰν ἔκτασιν· πανικὸς Τούρκων καταφαίνεται ἐξ ἐγκαταλείψεως πολυτίμων σκευῶν ἐν ἀνοικταῖς οἰκίαις, ἀπὸ χθὲς πρωίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιβεβαιοῖ πανικὸν ἐγκατάλειψις νεκρῶν ἀτάφων καὶ πληγωμένων ἐν νοσοκομείῳ Φιλιππιάδος καὶ πλουσίων ὑλικῶν πολέμου διεσπαρμένων ἀνὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Ἰμαρὲτ καὶ Φιλιππιάδος ὁδόν.

«Ἐν νοσοκομείῳ Φιλιππιάδος ἐνοσηλεύετο ὑποστράτηγος πληγωθεὶς εἰς τὴν ἐν πεδιάδι μάχην θέσει Κυρνικολοῦ, ὃν κακῶς ἔχοντα μετέφερον ἐπὶ φορείου εἰς Ἰωάννινα.

«Διερχόμενος Στριβίναν παρεκλήθην ὑπὸ Ἀρχηγοῦ νὰ διαβιβάσω ὑμῖν ὅτι Ἀρχηγεῖον ἐγκατεστάθη Στριβίναν, πρώτη δὲ ταξιαρχία Φιλιππιάδα. Ἐξ

σων ἐχθρικῶν μερῶν εἶχε κατορθωθῆ τόσον εὐχερῶς, — σχεδὸν ἀπροσδοκήτως, — καὶ δὴ μὲ ἀπώλειαν ἐντελῶς ἀτήμαντον, 9 μόλις νεκρῶν, ἐν οἷς δύο ἀξιωματικοί, καὶ 29 τραυματιῶν ἐν ὅλῳ. Καὶ ὁ ἁπλοϊκὸς τῆς Ἄρτης ἀστός, καὶ ὁ ἁπλοϊκώτερος χωρικὸς τῆς Ἠπείρου ἐπίστευσεν ἀκραδάντως ἐπὶ τῇ ἐνδείξει ταύτῃ ὅτι τὴν νίκην κατήγαγον οὐχὶ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα κατὰ τῶν στρατῶν τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ τοῦ Ἰησοῦ ἡ γλυκεῖα θειότης κατὰ τοῦ φασγανοφόρου Μωάμεθ· ὁ Ἑλληνικὸς λαός, ὡς λαὸς μεσημβρινός, ἔχει πάντοτε ἀνάγκην ποιᾶς τινος δόσεως ποιήσεως εἰς τὰ γεγονότα τὰ ὁποῖα ἐκτυλύσσονται περὶ αὐτόν, καὶ τὴν ποίησιν ταύτην εὐχερῶς πάντοτε καὶ πανταχοῦ ἀνευρίσκει.

Ἤδη καὶ ἄλλα μείζονα στρατιωτικὰ σώματα μετ' ἀνιχνευτικῶν ἀποσπασμάτων ἱππικοῦ καὶ πυροβολικοῦ, κατόπιν συμβουλίου πολεμικοῦ συγκροτηθέντος ἐν Ἄρτῃ ὑπὸ τοῦ κατελθόντος ἐκ Κοροδήμου Ἀρχηγείου, διῆλθον τὴν γέφυραν καὶ προήλαυνον εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου. Μετ' ὀλίγον δέ, ἐνῷ ἓν τμῆμα στρατοῦ ἐβάδιζεν, ὡς ἐμνήσθημεν, πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, ἕτερα σώματα κατελάμβανον τὸν παρὰ τὸ Ἰμαρὲτ τουρκικὸν Ἀμυντικὸν Στρατῶνα καὶ τὸ ἀντικρὺ τῆς Ἄρτης, βορείως, χωρίον Βλαχέρνα, συγχαρητήρια δὲ εἰλικρινῆ διημείβοντο μεταξὺ τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ἰδιαιτέρως ὁ παρακολουθῶν τὸ στράτευμα λαὸς συνέχαιρε δι' ἐνθουσιωδῶν ἐπιφωνήσεων τούς ἀξιωματικοὺς ἐκείνους τοῦ πυροβολικοῦ, ὡς τὸν Τυπάλδον καὶ τὸν Βερέτταν, οἵτινες πρὸ παντὸς διὰ τῆς εὐστοχίας τῶν βλημάτων των εἶχον συντελέσει εἰς τὴν ταχεῖαν καταστροφὴν τῶν ἐχθρικῶν πυροβολείων, ἥτις ἐπήνεγκεν ἀναγκαίως τὴν τροπὴν τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων.

Αἴφνης ἀσθμαίνων καὶ φωνάζων χωρικὸς φαίνεται ἐρχόμενος δρομέως ἐκ τῆς διευθύνσεως τῆς Φιλιππιάδος, συναντήσας δὲ τὸν πρὸς τὰ ἐκεῖ χωροῦντα στρατόν μας, ἀναγγέλλει αὐτῷ τὴν χαρμόσυνον εἴδησιν ὅτι καὶ τὴν Φιλιππιάδα εἶχον ἐκκενώσει οἱ Τοῦρκοι, ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα ἐν αὐτῇ, ἀφ' οὗ ἔκαυσαν εἰκοσάδα μόνον οἰκιῶν, ἅτε ἐν τῇ βίᾳ τῆς φυγῆς των μὴ προφθάσαντες νὰ πυρπολήσουν ὁλόκληρον τὴν ὡραίαν κωμόπολιν. Προχωρήσας δὲ ὁ ἔφιππος ἄγγελος τῆς εὐφροσύνου εἰδήσεως κάτωθι τοῦ ἀρχηγείου, προσφωνεῖ ἐκεῖθεν τὸν ἀρχηγὸν διὰ τῶν ἑξῆς ἀφελῶν φράσεων :

— Οἱ Τοῦρκοι ἐλάκησαν, κύριε ἀρχηγέ, οὔτε στρατός, οὔτε Ὀθωμανὸς ἔμεινεν 'ς τὴ Φιλιππιάδα. Διάταξε τὸν στρατὸ νὰ τρέξῃ νὰ τὴν καταλάβῃ Ζήτω ἡ ἐλευθεριά, ἀρχηγέ !

Ὁ Ἀρχηγὸς τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον ἑλληνικῶν στρατευμάτων προβάλλει τότε εἰς τὸν ἐξώστην τοῦ κτιρίου καὶ διὰ τοιούτων προσφωνεῖ φράσεων τὸ κάτωθι ἐνθουσιῶν πλῆθος τῶν πολιτῶν καὶ τῶν στρατιωτῶν :

— Τ' ἀποτελέσματα εἶναι πολὺ εὐχάριστα· ὅλα τὰ γνωρίζομεν καὶ θὰ λάβωμεν τὰ μέτρα μας. Παρακαλῶ ὅμως πάντας, στρατιώτας καὶ πολίτας νὰ εὑρίσκεσθε εἰς τὰς θέσεις σας, διότι ἀπὸ τοῦδε καὶ εἰς τὸ ἑξῆς εἰσερχόμεθα εἰς τὸ κρι-

σιμώτερον στάδιον τοῦ ἀγῶνος. Ἔχομεν συνεπῶς ἀνάγκην ψυχραιμίας καὶ πειθαρχίας. Καὶ ὁ Θεὸς θὰ εὐοδώσῃ τὸν ἀγῶνά μας.

Ἐντούτοις καὶ συνεπῶς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῶν λόγων τούτων τοῦ Ἀρχηγοῦ, λαμβάνονται ἅπασαι αἱ ἀπαιτούμεναι προφυλάξεις κατὰ παντὸς ἀδοκήτου ἐνδεχομένου· ὁ ὑπὸ τὸν ὑπολοχαγὸν Π. Γιολδάσην λόχος τοῦ μηχανικοῦ διατάσσεται ὑπὸ τοῦ Ταξιάρχου καὶ ἀνορύσσει ταχύσκαπτον ὀχύρωμα καὶ δευτέραν γραμμὴν ἀμυντικῶν ταχυσκάπτων ἐπὶ τῆς ὄχθης τοῦ Ἀράχθου, πρὸς ἀπόκρουσιν πάσης πιθανῶς σχεδιαζομένης ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνισχυομένου καταλλήλως, αἰφνιδίας ἐπιθέσεως· χωρικοὶ ὅμως διαρκῶς καὶ ἐκ πάσης διευθύνσεως καταφθάνοντες εἰδοποιοῦν τοὺς ἡμετέρους ὅτι οὐδαμοῦ εἰς τὰ πέριξ παρέμεινε μηδὲ εἷς κἂν Τοῦρκος, καὶ νέαι ζητωκραυγαὶ καὶ νέοι ἀλαλαγμοὶ νίκης καὶ θριάμβου ὑποδέχονται ἑκάστην τοιαύτην ἀναγγελίαν.

Θρασ. Μάνος, Συνταγματάρχης, Ἀρχηγὸς τῶν ἐν Ἠπείρῳ ἑλλ. στρατευμάτων.

Ἀλλ' ἐνῷ ἤδη μετὰ τόσου θριάμβου προήλαυνεν ἐξ Ἄρτης ὁ στρατός μας πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, προὐχώρει ἀφ' ἑτέρου καταλαμβάνον τὰ ἐν τῷ μεταξὺ μέχρι Λούρου χωρία καὶ τὸ διὰ τῆς βαρελοζεύκτου γεφύρας διελθὸν τὸν ποταμὸν εἰς τὸ Μπάνι 9ον πεζικὸν σύνταγμα μετὰ τοῦ ὑπὸ τὸν Σοῦτσον ἱππικοῦ. Τὴν 6 1)2 ὥραν τῆς πρωίας τῆς 9 Ἀπριλίου, μεταξὺ τῶν χωρίων Νηοχῶρι, Τσαπρασλῆ καὶ Παχυκάλαμο, πρὸς τὸν Πύργον τοῦ Φουάτ, εἶχον παραταχθῆ τὸ 9ον πεζικὸν σύνταγμα, τμήματα τοῦ 10ου πεζικοῦ, δύο πυροβολαρχίαι μὲ 8 πυροβόλα καὶ μία ἐπιλαρχία, ἵνα ἐκ συμφώνου ἐνεργήσωσιν εἰσβολὴν κατὰ τοῦ πύργου τοῦ Φουάτ Μπέη εἰς τὸν ὁποῖον ἐλέγετο, ὅτι εὑρίσκοντο περὶ τοὺς 500 Τουρκαλβανούς. Εἶχεν ἤδη δοθῆ τὸ παράγγελμα ὑπὸ τοῦ λοχαγοῦ τοῦ πυροβολικοῦ «Πῦρ κατὰ πυροβόλων», ὅτε ἐπεκράτησεν ἡ γνώμη, ἵνα σταλῇ περίπολος ἱππικοῦ ὅπως ἀνιχνεύσῃ τὸ μέχρις ἐκεῖ ἔδαφος, μεθ' ὃ ὁλόκληρος ἡ ἐπιλαρχία ἠκολούθησε ταχθεῖσα εἰς τάξιν τοιαύτην, ὥστε ν' ἀντικρούσῃ ἐνδεχομένην ἐπέλασιν Τουρκικοῦ ἱππικοῦ· ταὐτοχρόνως διετάχθησαν τμήματα τοῦ 1ου λόχου τοῦ 1ου τάγματος τοῦ 9ου συντάγματος, ἵνα διὰ συμπυροκροτήσεων ἀποτρέψουν τὸ τοιοῦτον. Εὐτυχῶς ἡ ἰδέα αὕτη ἐτελεσφόρησεν ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν, διότι οἱ Τουρκαλβανοὶ οὗτοι μετ' ἄλλων διακοσίων ἐλθόντων ἐκεῖ ἐκ Νηοχωρίου εἶχον φύγει προτροπάδην τραπέντες

την προς Φιλιππιάδα άγουσαν. Ούτω λοιπόν ο πύργος Φουάτ Μπέη κατελήφθη υπό μικρού τμήματος ιππικού, μεθό άπαν το 9ον Σύνταγμα, προχωρήσαν, κατέλαβε τον εν λόγω πύργον ως και τα χωρία Γενιτσάρι και Άλήμπεη.

Μόλις έφθασαν οι ημέτεροι εις τον πύργον του Φουάτ Μπέη, εκρίθη ως λίαν τελεσφόρον να διακοπή η συγκοινωνία Σαλαώρας-Φιλιππιάδος· προς τούτο διετάχθη πάλιν το 9ον σύνταγμα και κατέλαβε καθ' όλην αυτής την έκτασιν την οδόν την άγουσαν από Σαλαώρας εις Φιλιππιάδα ως και πάσαν την μέχρι του χωρίου Χαλικιάς γραμμήν.

Έν Άλήμπεη και Πύργω Φουάτ ευρέθησαν πολυάριθμα λάφυρα, ιδίως πρόβατα και αποθήκαι σιτηρών και τροφίμων.

Από πρωίας ήδη της ημέρας ταύτης αγγελιαφόρος είχε κομίσει εις το στρατόπεδον την είδησιν ότι το ιππικόν ανιχνεύσαν άπασαν την εντεύθεν του ποταμού Λούρου χώραν, ουδ' ίχνος Τούρκου συνήντησέ που. Ο ταξίαρχος του αριστερού των εν Ηπείρω ελληνικών στρατευμάτων Σέχος ευρίσκετο ήδη εις το μεταξύ Άρτης και Σαλαώρας, ύπερθεν δε της θαλασσολίμνης Λογαρούς, χωρίον Άνέζι, ότε τω ανηγγέλθη υπό του επιλάρχου Σούτσου ότι το ιππικόν είχεν ανιχνεύσει και καταλάβει ολόκληρον την εντεύθεν του Λούρου πεδιάδα με βόρειον αφετηρίαν το εγγύς του Άράχθου, αντικρύ δε του ελληνικού χωρίου Λιμήνι, οθωμανικόν χωρίον Κυρνικολού, μίαν ώραν και 15' απέχον προς νότον της Γεφύρας της Άρτης, ότι δε, προς τούτοις, κατέσχε πολλάς αποθήκας πλήρεις γεννημάτων ανηκόντων εις το τουρκικόν δημόσιον τα οποία και διένειμεν εις τους πεινώντας Χριστιανούς χωρικούς. Τότε ο ταξίαρχος διέταξε τα εν Παχυκαλάμω παραμένοντα στρατεύματα της ταξιαρχίας του, ως και τα εις άλλα σημεία του κατακτηθέντος εδάφους κατηυλισμένα, να προβώσιν εις κατάληψιν απάντων των σημείων τα οποία ανέφερεν ο αρχηγός του ιππικού ως ανιχνευθέντα και καταληφθέντα παρ' αυτού· εξ Άνέζι διήλθον τότε και σώματα Ηπειρωτών ανταρτών απαρτίζοντα δύναμιν εκατό περίπου ανδρών υπό τους οπλαρχηγούς Ψαθάν και Σπύρο Κώσταν, άτινα προύχώρησαν εις το εσωτερικόν της ελευθερουμένης ήδη πατρίδος των. Ούτω, τα από Σαλαώρας και κατά μήκος της όχθης του Άράχθου μέχρι Φιλιππιάδος ελευθερωθέντα χωρία της Ηπείρου ήσαν τα ακόλουθα :

Νηοχώρι, Καλομόδι, Παχυκάλαμο, Κεραμάτες, Τσαπρασλή, Κωστακιοί, Άγία Παρασκευή, Πλισούς, Κύρ-Νικολού, Κιρκιζάτες, Χαλικιάδες, Κανεσούς, Γεωργοσούς, Μάμ-Τσαούση, Ρομπά, Πέτρα, Στρογγυλή, Βίγλα, Ράχη, Ζαβάκα, Καλογερικό, Άνέζι, Γιαννιτσάρι, Άλήμπεη, Μύτικας, Γαβριά, Κανεζά, Λευτεροχώρι, Ρόκα, Στριβίνα, Φιλιππιάς και Μπλίσκα.

Ιδιαιτέρως ήδη, όσον αφορά την δράσιν του πρώτου εις την Ήπειρον εισβαλόντος 9ου πεζικού συντάγματος υπό τον συνταγματάρχην Γκολφινόπουλον, όπερ κυρίως απετελείτο εξ ανδρών καταγομένων εκ των επαρχιών Πατρών και Καλαβρύτων, έχομεν και τας εξής συμπληρωτικάς λεπτομερείας ως προς την προέ-

λασίν του κατὰ τὴν 9 Ἀπριλίου. Περὶ ὥραν 5 1)2 π. μ. ἐστάλη σῶμα ἱππικοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν εἰς τὰ χωρία Ἀλήμπεη, Μύτικας καὶ Ἀνέζι δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ ὡς καὶ τῶν θέσεων αὐτοῦ, πρὸς καταπυροβόλησιν ἐκ μέρους τοῦ πυροβολικοῦ τοῦ συντάγματος, τοποθετηθέντος πρὸς τοῦτο πρὸ τῆς παρυφῆς τοῦ χωρίου Παχυκάλαμο. Συγχρόνως ἐστάλη ὁ ταγματάρχης Λέκας νὰ καταλάβῃ τὰ χωρία Κυρνικολοῦ καὶ Καλομόδι. Μετὰ δύωρον ἔρευναν τὸ ἱππικὸν ἐπανελθὸν ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ προμνησθέντα χωρία ὡς καὶ ἄλλα τοιαῦτα εἶχον ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Αὐτοστιγμεὶ τότε ἐστάλη ὁ ταγματάρχης Γεργιάννης μετὰ τριῶν λόχων τοῦ 1ου τάγματος πρὸς κατάληψιν αὐτῶν, ἥτις καὶ εὐχερέστατα ἐπετεύχθη. Μετ' ὀλίγον ἤρξατο καὶ ἡ ἀποστολὴ αἰχμαλώτων τούρκων εἰς Ἄνω Μπάνι, ὅπερ ὡρίσθη ὡς προσωρινὸν μέρος πρὸς φύλαξίν των. Αἰχμαλώτους τὸ σύνταγμα εἶχε περὶ τοὺς 30 μέχρι τότε· λάφυρα δὲ πολλά, ἐν οἷς καὶ δύο σακκίδια μετζήτια.

Αὐθημερὸν κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τῶν Ἠπειρωτικῶν μεθορίων, τὸ ὁποῖον δὲν εἶχεν ἐγκαταλείψει ὁ τουρκικὸς στρατὸς ἐπεκράτησε σχετικὴ ἡσυχία. Μόνον ἐν Πλάκᾳ ἀπὸ πρωίας μέχρι βαθείας νυκτὸς ἐξηκολούθησεν ἑκατέρωθεν σφοδρὸν τὸ πῦρ, ἄνευ ὅμως ἐπιζημίων ἀποτελεσμάτων ἢ κρισίμου τινὸς συνεπείας. Εἰς δὲ τοὺς σταθμοὺς Καλαριτῶν-Συρράκου, μετὰ τὴν ματαίωσιν τῆς εἰσβολῆς τῶν ἀνταρτῶν, ὡς εἴδομεν, οἱ Τοῦρκοι τῶν ἀντικρὺ σταθμῶν, ἐν τῇ λύπῃ ἣν ἠσθάνθησαν ἐπὶ τῇ εἰδήσει τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ στρατοῦ των, ἤρξαντο πυροβολοῦντες κατὰ τῶν γυναικοπαίδων τῶν Καλαριτῶν, ἐνῷ ἀνήρχοντο πρὸς τἀπέναντι ὄρη, τοῖς ἀπεκρίθη ὅμως σύντονον τὸ πῦρ τῶν ἡμετέρων καὶ τότε, περὶ τὴν 9 ὥραν τῆς πρωίας, ἀναβιβάσαντες πυροβόλον ἐπὶ τῆς θέσεως «Ἅγιος Γεώργιος Συρράκου» ἤρξαντο κανονοβολοῦντες κατὰ τῆς κωμοπόλεως Καλαριτῶν, ἄνευ ὅμως εὐτυχῶς σημαντικῶς ἐπιβλαβῶν συνεπειῶν, ἄλλοι δ' ἐπετίθεντο συγχρόνως κατὰ τῶν χριστιανῶν γυναικοπαίδων τῶν Ντεβίζτιανων ἢ ἐκακοποίουν αὐτά, ἐκσπῶντες ἐπὶ τῶν δυστυχῶν τούτων ἀθώων ὑπάρξεων τὴν μῆνιν ἣν ἐγέννησαν αὐτοῖς αἱ περὶ τὸν ἀρτινὸν κάμπον ἐπιτυχίαι τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων. Σύνηθες φαινόμενον. Οἱ Τοῦρκοι τοιουτοτρόπως πάντοτε συνήθισαν νὰ ἐκπλύνουν τὰς ἥττας των. Ὅταν δὲν δύνανται νὰ παλαίσουν πρὸς τοὺς ἄνδρας, σφάζουν τὰς γυναῖκας καὶ τἄθῷα νήπια....

Τὴν νύκτα τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τὰ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ πλοῖα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ εἰσβαλόντος στρατοῦ ἐνεργοῦντα, προσέβαλον τὴν Σαλαώραν καὶ ὑπεβοήθησαν τὴν ἐν αὐτῇ ἀπόβασιν σώματος στρατοῦ μετὰ πεζοναυτῶν, οἵτινες ἀποβάντες τὴν 11 τῆς πρωίας διὰ φορτηγίδων ἀνενοχλήτως ρυμουλκηθεισῶν ὑπὸ τῆς «Ἀφροέσσης», ἐξεδίωξαν τὴν ἐκ πεντακοσίων περίπου Ὀθωμανῶν ἀποτελουμένην φρουρὰν αὐτῆς καὶ τῶν διαφόρων της ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἤδη καταστήσει ἄχρηστα ἡ ἐνέργεια τοῦ πυροβολικοῦ τῶν ἡμετέρων πλοίων. Ἡ ἐκ 500 περίπου ἀνδρῶν συγκειμένη, ὡς ἐμνήσθημεν, ὀθωμανικὴ φρουρά, μόλις ἐπάτησαν οἱ Ἕλληνες τὸν πόδα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς κωμοπόλεως, πωλήσασα καὶ

αὐτά της, τὰ ὅπλα πρὸς ἓν μετζῆτι ἕκαστον ἅτε φοβηθεῖσα τὴν σύγχρονον ἀπὸ ξηρᾶς ἐπίθεσιν τοῦ ὑπὸ τὸν ταξίαρχον Σίχον στρατοῦ, ἐτράπη εἰς ἐσπευσμένην φυγὴν πρὸς τὴν Νικόπολιν καὶ Πρέβεζαν, πολλὰς ὑποστᾶσα ζημίας κατά τε τὴν ἐντεῦθεν φυγήν της καὶ κατὰ τὴν διάβασιν περαιτέρω τοῦ ποταμοῦ Λούρου, πρὸς ὃν κατεδιώχθη ἐπὶ μικρὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Θὰ ἐπάθαινε δὲ τῷ ὄντι ἀληθῆ πανωλεθρίαν ἢ θὰ ἐζωγρεῖτο ὁλόκληρος, ἂν ἐγίνετο σύγχρονος καὶ ἡ ἀπὸ ξηρᾶς εἰσέλασις τῶν ἡμετέρων, διότι ἡ Σαλαώρα, κειμένη ἐν στενῷ λαιμῷ γῆς ἐκτεινομένῳ μεταξὺ τῶν δύο λιμνοθαλασσῶν τῆς ἀρκτικῆς παραλίας τοῦ Ἀμβρακικοῦ Λογαροῦς καὶ Τσουκαλᾶ, οὐδεμίαν ἄλλην ἔχει ὁδὸν συγκοινωνίας πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἠπείρου, Φιλιππιάδα, Λοῦρον ἢ Πρέβεζαν, ἐκτὸς ἐκείνης ἥτις τὴν συνδέει καὶ πρὸς τὴν Ἄρταν διερχομένη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ μνησθέντος στερεοῦ λαιμοῦ τοῦ ὁποίου τὸ βόρειον ἄκρον, πρὸς τὰ χωρία Ἀνέζι, Γενιτσάρι καὶ κάτω, κατείχετο ἤδη ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων τῆς δευτέρας ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικῆς ταξιαρχίας. Τῷ ὄντι δέ, δὲν εἶχον παρέλθει πολλαὶ ὧραι, ὅτε σῶμα ἱππικοῦ, ὑπὸ τὸν ἀνθυπίλαρχον Π. Μάνον ἐκ τῆς ἡμετέρας ἐπιλαρχίας εἰσελάσαν, κατέλαβε τὴν 9 π. μ. ὥραν ἀμαχητεὶ τὴν ἐμπορικωτάτην κωμόπολιν, ἐν ᾗ εὑρέθησαν πολύτιμα λάφυρα εἰς ἐμπορεύματα καὶ ἄλλα εἴδη, ἄφθονοι τροφαὶ καὶ τρία πυροβόλα ἐγκαταλειφθέντα ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐν τῇ βίᾳ τῆς ὑποχωρήσεώς του μετὰ ποσότητος δυναμίτιδος καὶ ἄλλων ὑλικῶν τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ.— Τριακόσιοι ἐκ τῶν κατοίκων τῆς Σαλαώρας ἐξοπλισθέντες ἤδη παρηκολούθησαν τὸ προελαῦνον εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου ἑλληνικὸν στράτευμα.

Διὰ τῆς καταλήψεως ταύτης τῆς Σαλαώρας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐξησφαλίζοντο πλειότερον τὰ νῶτα τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ, περιελθόντος εἰς τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ἅπαντος τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς Ἠπείρου μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λούρου (Δ) καὶ Ἀράχθου (Α) ἀφ' ἑνός, ἀκτῶν δὲ τοῦ κόλπου (Ν) καὶ Ἐλευθεροχωρίου-Γρεμενίτσης (Β) ἀφ' ἑτέρου, συνάμα δὲ ἀπηλλάσσοντο καὶ τὰ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ πλοῖα ἀπὸ πάσης ἐκ μέρους τῆς ὀχυρᾶς Σαλαώρας παρενοχλήσεως, ἀφιέμενα οὕτως ἐλεύθερα ὅπως ἐνεργήσουν μετὰ τῶν ἔξω τοῦ κόλπου κατὰ τῆς περιοχῆς Πρεβέζης-Νικοπόλεως.

Τὸ δεύτερον τμῆμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προελαύνει ἤδη πρὸς τὴν Φιλιππιάδα, μετ' ἐκπλήξεως δ' ἔβλεπον οἱ ὁπλῖται μας καθ' ὁδὸν τὴν ἄπειρον ὄντως ἀπὸ Νικομῶρι καὶ Κουκουναρζᾶς μέχρι Φιλιππιάδος ὀχυρωματικὴν ἐργασίαν τῶν Τούρκων τόσον αἰφνιδίως ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπ' αὐτῶν. Τὴν ἑσπέραν τῆς 9 Ἀπριλίου πρῶτοι ἐλεύθεροι Ἕλληνες οἵτινες εἰσῆλθον εἰς τὴν Φιλιππιάδα ἦσαν οἱ ἐκ Κερκύρας ἀντάρται, μεθ' ὧν καὶ ὁ ἀνεψιὸς τοῦ ναυάρχου Harris. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως ἐν φωναῖς, διότι ὀλίγοι ἐγνώριζον τὴν λέξιν «ζήτω», ἀσκεπεῖς, συνηθροίσθησαν εἰς τὴν εἴσοδον τῆς πόλεως καὶ ἔσπευσαν πρὸς αὐτοὺς κλαίοντες ἐκ χαρᾶς ἀσπαζόμενοι τὴν γῆν, ἀσπαζόμενοι τὰ ξίφη καὶ τὰ ἐνδύματά των».

Μετ' ὀλίγον εἰσέρχεται εἰς τὴν κατακτηθεῖσαν κωμόπολιν πρώτη μία διμοι-

ΗΠΕΙΡΟΣ
ΤΟΥΡΚΙΚΗ και ΕΛΛΗΝΙΚΗ
Κλίμαξ 1: 900.000
ΥΠΟΜΝΗΜΑ
Όριον τῶν δύο Ἐπικρατειῶν
Ἡ Βερολίνειος Γραμμή
Γρίμποβον Μέρη ὅπου ἔλαβον χώραν συγκρούσεις
Όριον ἀποκλεισμοῦ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ
ΑΡΤΑ
ΚΕΡΚΥΡΑ
ΚΕΡΚΥΡΑ Ν.
ΙΟΝΙΟΝ ΠΕΛΑΓΟΣ
ΑΜΒΡΑΚΙΚΟΣ
Ν. ΛΕΥΚΑΣ
Ν. Παξοί
Ἀντίπαξος Ν.
Ζίτσα
Κοτοβίτσα
Λόγγος
Δρυμάδες
Φοινικιά
Ἅγιοι Σαράντα
Ζελίτσα
Γραμμένο
Μουσπίνα
Γρίμποβο
Κουρέντα
Μιλιγγούς
Βουρσίνα
Φιλιάτες
Σαγιάδα
Καλαμᾶς π.
Σούλιασι
Παραμυθιά
Σοῦλι
Φιλιππιάδα
Στριβίνα
Καμαρίνα
Πάργα
Ἁγία
Λίμνη Παμβώτις
Συρράκο
Καλαρρύται
Ράψιστα
Πλάκα
Πρέβεζα
Νικόπολις
Βόνιτσα
Καρβασαράς
Κανάλι
Λεύκας
Κονίσπολις
Μούρτος
Μαργαρίτι

ρία ἑλληνικοῦ πεζικοῦ, ἐπὶ κεφαλῆς ἔχουσα ἁπλοῦν δεκανέα, προλαβόντα νὰ καταλάβῃ αὐτὸς πρῶτος, μετὰ τῶν εὐθὺς κατόπιν προσελθόντων, τὴν κωμόπολιν, διότι, πρὸς τί νὰ κρυπτώμεθα ; — ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες, παλαιοὶ καὶ νέοι, εἰς πᾶσάν μας πρᾶξιν ἐπιδεικνύομεν πάντοτε ἀρκετὴν δόσιν θεατρικῆς κωμικότητος κ' ἐπιζητοῦμεν αὐτὴν πρὸς ἐπίδειξιν, ἔστω καὶ ὅταν πρόκηται νὰ κινδυνεύσωμεν· διὸ κ' ἐπαινετὸν τὸ ἰδίωμα, . . . ἀλλ' ὄχι πάντοτε. Τέλος δέ, τὴν 8 π. μ. τῆς 10 Ἀπριλίου, καταφθάνει ὁ ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Μπεράτην λόχος τοῦ Μηχανικοῦ, τάσσεται εἰς γραμμήν, παρουσιάζει ὅπλα ἐν κατανυκτικῇ σχεδὸν σιγῇ καὶ ὁ λοχαγὸς ἐξαγγέλλει πρὸς τὸ πέριξ συνωστιζόμενον πλῆθος τὴν ἐπίσημον κατάληψιν τῆς κωμοπόλεως ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ :

— « Ἐν ὀνόματι τοῦ Βασιλέως καταλαμβάνω τὴν Φιλιππιάδα, ἥτις ἀπὸ τῆς σήμερον ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστον μέρος τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος».

— Ζήτω τὸ Ἔθνος ! Ζήτω ὁ Βασιλεύς ! Ζήτω ὁ Στρατός ! Ζήτω ἡ Ἐλευθερία ! ἀπαντᾷ τὸ πλῆθος καὶ ὁ στρατὸς εἰς τὴν διαπασῶν τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εὑρισκόμενος. Τὰς ὀθωμανικὰς οἰκίας τῆς κωμοπόλεως εἶχον ἐν τῷ μεταξὺ τελείως σχεδὸν ἀπογυμνώσει οἱ ἐντόπιοι Χριστιανοί, ἀντεκδικούμενοι ἤδη, πάνυ ἀναρμόστως, διὰ τὰς τόσας πιέσεις ἃς ἐπὶ αἰῶνας ὁλοκλήρους ὑφίσταντο ἐκ μέρους τῶν δυναστῶν των. Ὁ λόχος στρατωνίζεται ἐντὸς τζαμίου, ὅτε τὴν πρωίαν τῆς 10 Ἀπριλίου ἐπιφαίνεται καταφθάνον καὶ τὸ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Κ. Κουμουνδοῦρον τάγμα τοῦ πεζικοῦ καὶ ἕτερα κατόπιν σώματα εὐζώνων, πεζῶν, ἱππέων καὶ πυροβολητῶν τὰ ὁποῖα καταλαμβάνουν ἅπασαν τὴν κωμόπολιν, προπορευομένων καθ' ὅλην τὴν ὁδὸν ἀσκεπῶν τῶν ἐλευθερωθέντων χωρικῶν τῆς Ἠπείρου ἐν ἐπιβλητικῇ καὶ συγκινούσῃ πομπῇ, εἰς ἔνδειξιν εὐγνωμοσύνης καὶ σεβασμοῦ πρὸς τοὺς χάριν τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῶν προκινδυνεύσαντας ἀντιπροσώπους τοῦ ἐλευθέρου βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.

Ἤδη συντελεῖται ἡ μέχρι τοῦ σημείου τούτου κατάληψις τοῦ ἐγκαταλειφθέντος ὑπὸ τῶν ἀντιπάλων ἐχθρικοῦ ἐδάφους, καὶ τὰ διάφορα στρατιωτικὰ σώματα καταλαμβάνουν τὰς οἰκείας θέσεις των, ἵνα ἀναμείνουν ἐκεῖθεν τὴν ἄφιξιν τοῦ ἐκ Πρεβέζης ἀγγελθέντος ὅτι προήλαυνεν ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ ἐν Φιλιππιάδι μέγαρον τοῦ περιβοήτου τσιφλικούχου Φουὰτ βέη εὑρέθησαν πολύτιμα λάφυρα παντὸς εἴδους, εἰς δὲ τὸ στρατιωτικὸν νοσοκομεῖον 10 τραυματίαι Ἀλβανοὶ ἐγκαταλελειμμένοι ἄνευ οὐδενὸς ἰατροῦ ἢ νοσοκόμου καὶ τέσσαρες ἔτι νεκροί, ἀποθανόντες, ἐν τῷ μεταξύ, ἐκ τῶν πληγῶν των. Τούτους ἐνεταφίασαν, τοὺς ἄλλους παρέλαβον καὶ περιέθαλψαν οἱ ἡμέτεροι. Εἰς τὰς ὁδοὺς εὑρέθησαν σκορπισμένα φύρδην μίγδην τὰ ἔγγραφα τοῦ Δικαστηρίου Φιλιππιάδος. Εἰς τὰ καταστήματα ἔκαιεν ἀκόμη τὸ ὑπὸ τῶν φευγόντων Τούρκων τεθὲν πῦρ, τὸ ὁποῖον ἤδη κατέστειλεν ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἀφ' οὗ κατέκαυσε πολλὰ καταστήματα καὶ ἐπηνέχθη ζημία ἑνὸς περίπου ἑκατομμυρίου δραχμῶν. Οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι εἶχον ἐγκαταλείψει μετὰ τοῦ στρατοῦ τὴν πόλιν των, ἐγκατέλειψε δ' οὗτος κ' ἐδῶ

καὶ ἐν Στριβίνῃ, ὅπου τὸ στρατηγεῖον του, καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα πολυάριθμα ἐφόδια καὶ ὅπλα εἰς ἀποθήκας ἀθίκτους πολλαχοῦ.

Οὕτω, ἐν Φιλιππιάδι, εὑρέθησαν περὶ τὰ εἰκοσακισχίλια ὅπλα Μαρτίνι καὶ περὶ τὰ τρία ἑκατομμύρια φυσίγγια, ἔτι δὲ πυρομαχικὰ τοῦ πυροβολικοῦ, τρόφιμα ἄφθονα, σάκκοι ὀρύζης καὶ βυτία βουτύρου κτλ., ὁ δὲ ἀρχηγὸς Μάνος διὰ τηλεγραφήματός του ἐζήτει ὅπως ἀποσταλῶσι παρὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Στρατιωτικῶν οἰκονομικοὶ ἀξιωματικοὶ ἵνα προβῶσιν εἰς τὴν καταγραφὴν καὶ παραλαβὴν τῶν πολεμεφοδίων τούτων.

Ἡ πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὑποχώρησις τῶν Τούρκων, ἡ τόσον ἄτακτος, ἄνευ οὐδενὸς ἀποχρῶντος λόγου, ὡς καὶ ἡ ἐν Θεσσαλίᾳ τῶν ἡμετέρων, διήρκεσεν ἐσπευσμένη καθ' ὅλην τὴν Μεγ. Τετάρτην (9 Ἀπριλίου), ἀποθῆκαι δὲ τροφίμων καὶ ἐφοδίων ἐγκατελείφθησαν πολλαχοῦ ἐντελῶς σχεδὸν ἄθικτοι· συμπεριελάμβανον δὲ μεθ' ἑαυτῶν οἱ φεύγοντες μόνους τοὺς Τούρκους τῶν χωρίων ἀπὸ τὰ ὁποῖα διήρχοντο. Ὁ ἀρχηγὸς τοῦ κατὰ τὴν Ἤπειρον ἑλληνικοῦ στρατοῦ Θρ. Μάνος, καταλαβὼν ἤδη ἐντελῶς διὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν στρατευμάτων ἅπαντα τὰ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἐκκενωθέντα μέρη, ἵδρυσε τὸ στρατηγεῖον του προσωρινῶς ἐν Γρεμενίτσῃ, μίαν περίπου ὥραν ἀρκτικῶς τῆς Ἄρτης, ἀντικρὺ τῆς γνωστῆς ἤδη ἡμῖν Μονῆς Θεοτοκίου, μετενεχθὲν εὐθὺς κατόπιν εἰς Στριβίναν.

Ἤδη ἐν Φιλιππιάδι εὑρίσκοντο δεκακισχίλιοι περίπου ἄνδρες τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐξ ὅλων τῶν σωμάτων, αὐθημερὸν δὲ ὁ Ἕλλην Νομάρχης Ἄρτης Προβελέγγιος, ἐπισκεφθεὶς μετὰ τοῦ στρατοῦ τὰ καταληφθέντα μέρη, ἀπέστειλε πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τὸ ἀκόλουθον τηλεγράφημα, πρῶτον δ' ἅμα ἐπίσημον διοικητικοῦ ὑπαλλήλου ἔγγραφον σχετικὸν πρὸς τὴν κατάκτησιν ἐχθρικοῦ ἐδάφους:

«Ἐξ ΑΡΤΗΣ 10 Ἀπριλίου ὥρ. 7 μ. μ.

Πρωθυπουργόν, ὑπουργοὺς Ἐσωτερικῶν, Στρατιωτικῶν.

ΑΘΗΝΑΣ

«Ἐπανέρχομαι στιγμὴν ταύτην ἐκ Φιλιππιάδος χαιρετισθεὶς δι' ἐνθουσιωδῶν ζητωκραυγῶν ὑπὲρ Α. Μ. Βασιλέως καὶ Κυβερνήσεως. Πυρκαϊὰ περιωρίσθη εἰς μικρὰν ἔκτασιν· πανικὸς Τούρκων καταφαίνεται ἐξ ἐγκαταλείψεως πολυτίμων σκευῶν ἐν ἀνοικταῖς οἰκίαις, ἀπὸ χθὲς πρωίας. Ἔτι δὲ μᾶλλον ἐπιβεβαιοῖ πανικὸν ἐγκατάλειψις νεκρῶν ἀτάφων καὶ πληγωμένων ἐν νοσοκομείῳ Φιλιππιάδος καὶ πλουσίων ὑλικῶν πολέμου διεσπαρμένων ἀνὰ πᾶσαν τὴν μεταξὺ Ἰμαρὲτ καὶ Φιλιππιάδος ὁδόν.

«Ἐν νοσοκομείῳ Φιλιππιάδος ἐνοσηλεύετο ὑποστράτηγος πληγωθεὶς εἰς τὴν ἐν πεδιάδι μάχην θέσει Κυρνικολοῦ, ὃν κακῶς ἔχοντα μετέφερον ἐπὶ φορείου εἰς Ἰωάννινα.

«Διερχόμενος Στριβίναν παρεκλήθην ὑπὸ Ἀρχηγοῦ νὰ διαβιβάσω ὑμῖν ὅτι Ἀρχηγεῖον ἐγκατεστάθη Στριβίναν, πρώτη δὲ ταξιαρχία Φιλιππιάδα. Ἐξ

ἀνιχνεύσεως ἀξιωματικοῦ θέσεις Κομτσάδες καὶ Κιάφα ἐγκαταλειφθεῖσαι ὑπὸ Τούρκων καταλαμβάνονται ὑπὸ ἡμετέρων.

Νομάρχης

Προβελέγγιος.»

Μόλις γνωσθείσης τῆς ἐκκενώσεως τῆς νοτίας Ἠπείρου ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, μία διλοχία τοῦ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Κων. Κουμουνδοῦρον 1ου πεζ. τάγματος διετάχθη νὰ βαδίσῃ ἐκ τῶν παραμεθορίων θέσεων ἃς κατεῖχεν εἰς Ἄρταν, ὅπου ἐτέθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ ἀντισυνταγματάρχου Δράκου συμφώνως πρὸς τὴν εὐθὺς τότε διαβιβασθεῖσαν τῷ Κουμουνδούρῳ διαταγὴν τοῦ ταξιάρχου Κίτσου Μπότσαρη. Μετά τινας ὥρας ὁ Κουμουνδοῦρος ἔλαβε διαταγὴν νὰ μεταβῇ εἰς Κωστακιοὺς, μίαν ὥραν ΝΔ τῆς Ἄρτης, ἐν τῷ κατακτηθέντι ἐχθρικῷ ἐδάφει, τεθέντος ὑπὸ τὰς διαταγὰς αὐτοῦ καὶ ἑνὸς οὐλαμοῦ πυροβολικοῦ. Φθὰν εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, διῆλθεν ἐν αὐτῷ τὸ σῶμα τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Ἀπριλίου.

Ἐκεῖ παρέμεινεν ἄνευ νεωτέρας διαταγῆς τὸ μικρὸν σῶμα μέχρι τῆς πρωίας τῆς 10 Ἀπριλίου, ὅτε δρομέως καταφθάσας εἷς ἀξιωματικὸς, ἀπεσταλμένος τοῦ Ἀρχηγείου, ἔφερε πρὸς τὸν διοικητὴν τοῦ σώματος τῶν Κωστακιῶν, διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου διὰ τῆς ὁποίας ὁ Κουμουνδοῦρος διετάσσετο νὰ προελάσῃ ἀμέσως μέχρι Φιλιππιάδος, νὰ καταλάβῃ τὴν οὐ μακρὰν κειμένην γέφυραν τοῦ ποταμοῦ Λούρου, καὶ καταλλήλως τοποθετῶν τὰς δυνάμεις του, νὰ ἐξασφαλίσῃ εἰς τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν τὴν κατοχὴν τῆς γεφύρας ταύτης, πρὸς ὑποστήριξιν μελετωμένων πρὸς τὴν διεύθυνσιν ἐκείνην πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων.

Ἡ μεταξὺ Κωστακιῶν καὶ Φιλιππιάδος ἀπόστασις διὰ στρατιωτικὴν πορείαν εἶναι περίπου τρίωρος. Τὸ ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον στρατιωτικὸν σῶμα προελάσαν λοιπὸν μικρὸν μετὰ τὴν λῆψιν τῆς διαταγῆς ἔφθασε περὶ τὴν μεσημβρίαν καὶ, εἰσελθὸν εἰς Φιλιππιάδα, προὐχώρησε μετὰ προφυλάξεων πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν γέφυραν, καὶ, τεθέντων τῶν ἀνδρῶν ἐν θέσεσιν ἀμύνης, ἐξησφαλίσθη ἡ κατοχὴ τῆς γεφύρας τοῦ Λούρου συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς διαταγῆς τοῦ Ἀρχηγείου.

Δύο ὥρας κατόπιν ἀφίκοντο ἐπὶ τόπου καί τινα ὀργανικὰ τμήματα τῆς πρώτης Ταξιαρχίας τοῦ ἐν Ἠπείρῳ Στρατοῦ μετὰ τοῦ Ταξιάρχου.

Φθάνει τόρα ἡ εἴδησις ὅτι καὶ τὰ «Πέντε Πηγάδια» εἶχον ἐπίσης ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τῶν Τούρκων, οἵτινες ὑπεχώρουν ἐσπευσμένως πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ἀποστέλλεται δὲ αὐτοστιγμεὶ ἴλη ἱππικοῦ ὑπὸ τὸν ἀνθυπίλαρχον Μπάρακλην ὅπως κατοπτεύσῃ τὸ μέρος ἐκεῖνο, ἀπὸ Κουμτζάδων καὶ πέραν, βραδύτερον δὲ καὶ σῶμα μηχανικοῦ.

Προφορικὴ διαταγή, δοθεῖσα μετά τινας ὥρας τῷ Κουμουνδούρῳ, παρήγγελλεν αὐτῷ ν' ἀποστείλῃ ἕνα ἐκ τῶν ὑπ' αὐτὸν δύο λόχων τοῦ πεζικοῦ νὰ καταλάβῃ τὸ βορειότερον κείμενον, ἐγκαταλελειμμένον δ' ἐπίσης ὑπὸ τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ

τουρκικὸν χωρίον Κουμτζάδες, ὅπερ εὑρίσκεται ἀκριβῶς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ σημαντικοῦ ὀχυρώματος τῶν Πέντε Πηγαδίων, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦσιν, οὕτως εἰπεῖν, τὴν κλεῖδα τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων, ἣν κατέχων τις, δύναται νὰ βαδίσῃ ἀσφαλῶς κατὰ τῆς Ἠπειρωτικῆς ταύτης πρωτευούσης, ὅπου οἱ Ἕλληνες κάτοικοι μὲ παλλούσας ἀνέμενον καρδίας τοὺς ἐλευθερωτάς των ἀπὸ ἡμέρας εἰς ἡμέραν. Τακτικώτατοι ὅμως ἀτυχῶς εἰς τὴν βραδεῖαν ἐνέργειαν οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοί, προέβαινον μὲ βῆμα μονονοὺ σημειωτόν, διδόντες καιρὸν εἰς τοὺς ἀντιπάλους των ν' ἀναθαρρῶσι καὶ ἀνασυντάσσωνται.

Χρῆστος (Κίτσος) Μπότσαρης
Ταξίαρχος τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἑλλ. στρατοῦ.

Ἐντούτοις ὁ Κουμουνδοῦρος διατάσσει τότε τὸν 2ον λόχον του ν' ἀπέλθῃ ἐσπευσμένως πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ληφθείσης διαταγῆς καταλαμβάνων τοὺς Κουμτζάδες. Ἀλλ' ἤδη περὶ τὴν 5 μ. μ. ὥραν ἔρχεται πρὸς τὸν ταξίαρχον Χ. Μπότσαρην διὰ τοῦ ὑπολοχαγοῦ τοῦ Πυροβολικοῦ Κούτση διαταγὴ ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχηγείου ὅπως ἀποστείλῃ λόχον πρὸς κατόπτευσιν αὐτῆς τῆς θέσεως τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, ἵνα γνωσθῇ ἂν ταῦτα εἶχον ὄντως ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἢ ὄχι. Ὁ ταξίαρχος ἀπαντᾷ ὅτι, μὴ θεωρῶν ἐπαρκῆ ἕνα λόχον δι' ἐγχείρημα τόσῳ σπουδαῖον, ὑποτιθεμένου μάλιστα ὅτι ὁ ἐχθρὸς εὑρίσκετο ὠχυρωμένος εἰς Πέντε Πηγάδια, θ' ἀπέστελλε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ὁλόκληρον τάγμα, ἐπειδὴ δὲ εὑρίσκετο καθ' ὁδὸν τὸ ἤδη μετακληθὲν ἐκ Κομποτίου, ὅπου ἐστάθμευεν, ἤτοι ἐξ ἀποστάσεως 5 ½ ὡρῶν, 3ον ὑπὸ τὸν Παπαδήμαν εὐζωνικὸν τάγμα, θ' ἀνέμενεν ἵνα ἀποστείλῃ αὐτὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς δυσχεροῦς ἐντολῆς τοῦ Ἀρχηγοῦ· τοῦτο δὲ διότι οἱ εὔζωνοι εἰσὶ κατὰ κανόνα μείζονος ἀφ' ἑνὸς ἀντοχῆς ἄνδρες, ἅτε ὀρεσίβιοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ τῶν πεζικῶν συνταγμάτων διετέλουν ἐξηντλημένοι ἐκ τῶν συνεχῶν πορειῶν, ἡ δὲ διὰ τῆς κλεισούρας Στριβίνας-Πέντε Πηγαδιῶν πορεία παρουσίαζεν ἀπείρους δυσχερείας, καὶ λόγῳ τῆς νυκτὸς καθ' ἣν θὰ ἐξετελεῖτο, καὶ λόγῳ κυρίως τῆς ἀνωμαλίας καὶ τοῦ πετρώδους τοῦ ἐδάφους. Ἀλλὰ τότε ὁ Κουμουνδοῦρος, ἐπιθυμῶν ἐξ εὐγενοῦς φιλοτιμίας αὐτὸς νὰ δράσῃ, ζητεῖ νὰ προτιμηθῇ τὸ τάγμα του εἰς τὴν δυσχερῆ ταύτην ἀποστολήν. Διατάσσεται λοιπὸν ἐκ δευτέρου, ὅπως, παραλαμβάνων οὗτος μόνους τοὺς ὑπ' αὐτὸν κατὰ

τὴν στιγμὴν ἐκείνην εὑρισκομένους ἄνδρας τοῦ τάγματός του καὶ ἥμισυν ἔτι οὐλαμὸν ἱππικοῦ, βαδίσῃ μὲ αὐτὰς μόνας τὰς δυνάμεις, — δυνάμεις καταφανῶς ἐπαρκεῖς, ἔστω καὶ δι' ἐνδεχομένην ἴσως δυσμενῆ περίπτωσιν, ἀφοῦ ἐπρόκειτο περὶ ἁπλῆς κατοπτεύσεως, — βαδίσῃ κατὰ τῶν Πέντε Πηγαδίων ἀπ' εὐθείας, καί, ἂν μὲν ταῦτα δὲν κατείχοντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, νὰ προβῇ εἰς τὴν κατάληψιν αὐτῶν, ἐγκαθιστάμενος εἰς τὰ ἰσχυρά των ὀχυρώματα, ἂν δ' ἐξ ἐναντίας ἐν αὐτοῖς ὑπῆρχε τουρκικὴ φρουρὰ μεγαλειτέρα τῶν μετὰ τοῦ Κουμουνδούρου δυνάμεων, ἐλάμβανεν οὗτος ἐντολὴν νὰ μὴ προβῇ εἰς ἐπίθεσιν πρὸς ἐκτοπισμὸν τῶν Τούρκων, ἀλλά, καταλαμβάνων ἐπικαίρους θέσεις, νὰ παραμείνῃ ἐκεῖ ἐπιτηρῶν τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ, κατὰ πᾶσαν δὲ περίπτωσιν, νὰ μὴ προχωρήσῃ πέραν τῶν Πέντε Πηγαδίων, τὸν δὲ μετ' αὐτοῦ 1)2 οὐλαμὸν τῶν ἱππέων ὑπὸ τὸν Μπάρακλην νὰ τάξῃ κατ' ἀποστάσεις ἵνα διευκολύνεται οὕτω ἡ συγκοινωνία μεταξὺ τοῦ τάγματός του καὶ τοῦ κυρίου τῆς Ταξιαρχίας σώματος.

Τὴν νύκτα τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Ἀπριλίου ὁ στρατὸς οὗτος ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ὀλίγας ὥρας ἐν Κουμτζάδες, τοὺς ὁποίους εὗρηκε κενοὺς Τούρκων, κατόπιν δὲ θὰ ἐβάδιζε πρὸς τὰ «Πέντε Πηγάδια».

Συγχρόνως ἡ διὰ τοῦ Μπάνι εἰσβαλοῦσα δευτέρα Ταξιαρχία προὐχώρησεν ἤδη τμηματικῶς εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου καὶ κατέλαβε τὰς σιδηρᾶς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ Λούρου. Τὸ ἱππικὸν ἐνεργῆσαν κατοπτεύσεις εἰς μακρὰν ἀπόστασιν ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ καὶ δεξιᾷ τῆς Πρεβέζης, εὗρεν ἅπαν τὸ ἔδαφος ἐκκενωθὲν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ· ἀπόβασις δ' ἅμα στρατοῦ γενομένη ὀλίγον ἐντεῦθεν τῆς Νικοπόλεως, πρὸς τὴν ἐκβολὴν τοῦ ποταμοῦ Λούρου, καὶ προέλασις ἅμα τοῦ ὑπὸ τὸν Γερογιάννην 3ου τάγματος τοῦ 9ου Συντάγματος πρὸς τὴν ὁδὸν Ἰωαννίνων Πρεβέζης, διέκοψε τὴν μεταξὺ τῶν δύο τούτων πόλεων συγκοινωνίαν.

Ἐνῷ δὲ ἤδη μετὰ τὰς πρώτας τῶν ἡμετέρων ἐπιτυχίας ὁ Νομάρχης Ἄρτης Προβελέγγιος, ἐγκατασταθεὶς εἰς Φιλιππιάδα, ἐζήτει ἀπὸ τὴν Ἑλλην. Κυβέρνησιν τὸν διορισμὸν ἀναγκαίων τινῶν ὑπαλλήλων, οἱ δὲ Χριστιανοὶ κάτοικοι τῶν χωρίων τοῦ Σουλίου, τῆς Καμαρίνας καὶ τῆς Χειμάρας ἐδράξαντο τὰ ὅπλα κατὰ τῶν Τούρκων ἅμα τῇ ἐπιβεβαιώσει τῆς ἐπιτυχοῦς τῶν ἑλλήνων εἰσβολῆς, ὁ Βαλῆς ἀφ' ἑτέρου τοῦ Ἀργυροκάστρου, προνοῶν διὰ χείρονας συνεπείας ἐκ τῆς φανερᾶς πλέον κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν ἐκβάσεως τοῦ πολέμου ἐν Ἠπείρῳ, ἐξέδιδεν ἐπίσημον προκήρυξιν προσκαλῶν πάντας τοὺς δυναμένους νὰ φέρωσιν ὅπλα, λέγων ὅτι ὁ Γιουνάνης εἰσβαλὼν ἀπειλεῖ τὰ Γιάννενα· ἀλλ' οἱ Ἀλβανοί, ἐννοεῖται, ἐκώφευον φοβούμενοι τὴν πρὸς τοὺς Χριστιανοὺς ῥῆξιν, ἐλπίζοντες πλέον ὅτι θὰ συζήσουν εἰς τὸ μέλλον ἀδελφικῶς μετ' αὐτῶν.

Ἡ νικηφόρος πορεία τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ τῆς Ἠπείρου κατέστησε τοσοῦτο πιθανὴν ἤδη τὴν πολιορκίαν τῶν Ἰωαννίνων, ὥστε οἱ ἐν τῇ πόλει ταύτῃ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων ἀπετάθησαν πρὸς τὰς ἐν Κων)τόλει πρεσβείας ζητοῦντες νὰ ληφθῶ

σιν ἀσφαλιστικὰ ὑπὲρ αὐτῶν μέτρα, ἅτε φοβούμενοι κυρίως, ἔκ τινων ἐνδείξεων, τὴν ἐν αὐτῇ ἐξέγερσιν ἀνταρτικῶν στοιχείων.

Ἐπικαίρως ἤδη ἂς γνωρίσωμεν τοπογραφικῶς τὴν ἀπὸ Ἄρτης εἰς Ἰωάννινα ὁδόν, ἣν ἐπρόκειτο κατ' ἀνάγκην καὶ διὰ στρατηγικοὺς λόγους ν' ἀκολουθήσουν τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, βαδίζοντα, κατόπιν τῆς ἐκ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς χώρας εἰσβολῆς των, πρὸς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπείρου, ἥτις θ' ἀπετέλει καὶ τὸ τέρμα τῆς πρὸς τὰ ἐδῶ ἑλληνικῆς ἐκστρατείας, ἅτε τῶν βορειότερον τῶν Ἰωαννίνων ἐκτεινομένων Ἠπειρωτικῶν χωρῶν ἀναγκαστικῶς μελλουσῶν καὶ ἀμαχητεὶ νὰ πέσουν εἰς χεῖρας τῶν ἡμετέρων μετὰ τὴν πτῶσιν τῆς πόλεως ταύτης.

Ὑπάρχουν μὲν καὶ ἄλλαι ὁδοιπορικαὶ γραμμαὶ φέρουσαι ἐξ Ἄρτης εἰς τὴν Ἠπειρωτικὴν πρωτεύουσαν, ἀλλ' ἡ πασῶν συντομωτέρα καὶ στρατηγικωτέρα ἅμα εἶναι ἡ διερχομένη διὰ «Πέντε Πηγαδίων», ἅτε διαθέουσα τὴν Ἤπειρον ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν μεταξὺ τῶν ποταμῶν Ἀράχθου καὶ τοῦ ἔχοντος τὰς πηγάς του εἰς τὰ κράσπεδα τῆς μυστυριώδους Δωδώνης Λούρου· ἔτι δ' ἀκριβέστερον ἡ ὁδὸς αὕτη ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς κοίτης τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τῆς παραθεούσης τὸν Ἄραχθον γραφικῆς βουνοσειρᾶς Ξεροβοῦνι-Κελεβρίνι. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ ὁδὸς αὕτη χωροῦσα πρὸς τὸ ΒΔΒ καὶ περῶσα κάτωθεν τοῦ Ἰμαρέτ, ἐφ' οὗ ἤδη ἐκυμάτιζεν ἡ Ἑλληνικὴ σημαία στηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Παπαγιαννοπούλου, φθάνει μετὰ 5 ὥρας εἰς Στριβίναν, μεθ' ἑτέραν δὲ 1)2 εἰς Κουμτζάδες ἢ Κουμουτσάδες, χωρίον κείμενον εἰς τὴν αὐτὴν πρὸς ἄρκτον ἀπόστασιν περίπου μὲ τὸ ἑλληνικὸν Καλεντίνι. Εἰς τὴν Στριβίναν ὑπάρχουν καλά τινα χάνια καὶ σταθμοὶ δι' ἁμάξας, φορτηγὰ κάρρα καὶ ζῷα, ἐν αὐτῇ δ' ἦτο ἐγκαθιδρυμένον καὶ τὸ κατὰ τὴν Ἤπειρον Ἀρχηγεῖον τῶν Τούρκων, τὸ ὁποῖον μεθ' ὅλων του τῶν ἐγγράφων καὶ τῶν ἐφοδίων ἐγκατέλιπον φεύγοντες οἱ ἐχθροί.

Ὀλίγον δυσμικῶς τῶν χωρίων τούτων μικρὰ τῆς ὁδοῦ παρέκκλισις πρὸς ἀμβλεῖαν γωνίαν φέρει εἰς τὸν παραπόταμον τοῦ Λούρου Μποῦζι, παρὰ τὴν ἀριστερὰν τοῦ ὁποίου ὄχθην κεῖται ὁ νέος συνοικισμὸς Φιλιππιάς, ὅπου ἐνεκατέστησαν οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι τῆς Ἄρτης μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν αὐτῆς ἀπὸ τοῦ τουρκικοῦ ζυγοῦ διὰ τῆς καταπατηθείσης ὑπὸ τῆς κακοπίστου Πύλης Συνθήκης τοῦ Βερολίνου. Μεταξὺ Στριβίνας καὶ Φιλιππιάδος καὶ δὴ ἐπὶ λόφου περιόπτου ἐγείρεται μέγα Τουρκικὸν κτίριον χρησιμεῦον ὡς στρατών. Ἐπὶ τῆς πρὸ αὐτοῦ πλατείας ἦσαν παρατεταγμένοι δύο λόχοι τοῦ τάγματος τοῦ Παπαγιαννοπούλου. Ἐκεῖ ἦτο καὶ ὁ ἀρχηγὸς Μάνος μὲ τὸ ἐπιτελεῖόν του. Ἐντὸς καὶ πέριξ τοῦ στρατῶνος αὐτοῦ οἱ Τοῦρκοι ἐν ἀταξίᾳ καὶ συγχύσει φεύγοντες, ἐγκατέλειψαν ἓν ἐμπροσθογεμὲς πυροβόλον, χιλιάδας φυσιγγίων καὶ ἑκατοντάδας ὀβίδων, διεσπαρμένας τῇδε κἀκεῖσε ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, καὶ ἄλλας τοποθετημένας ἀκόμη ἐντὸς ἡμιανοίκτων κιβωτίων. Φέσια, στολαί, ἔγγραφα, σειραὶ ἐγγράφων πεταμένων καὶ ξεσχισμένων, σπαθαστῆρες ἀξιωματικῶν, παληοπάπουτσα, κουρέλια, ὅλα ἀναμὶξ

εὑρέθησαν ἐκεῖ ἐγκατεσπαρμένα.... Ὄπισθεν τοῦ στρατῶνος εὑρέθησαν 24 σκηναὶ ἐγκαταλειφθεῖσαι κατὰ τὴν φυγὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων.

Ἡ Φιλιππιὰς – ὅπως κοινῶς λέγεται — ἢ μᾶλλον ὁ Νέος Λοῦρος κατὰ τὴν ἐπίσημον γλῶσσαν, κατῳκεῖτο μόνον ἀπὸ Τουρκικὰς οἰκογενείας ἕως 230 καὶ ἀπὸ δεκάδα Ἑβραϊκῶν. Ἀλλὰ τὰ 3)4 τῶν καταστημάτων, ἐμπορικῶν, παντοπωλείων, μαγειρείων, τσαρουχοποιείων, καπνοπωλείων κτλ., ἀνῆκον εἰς κατοίκους χριστιανοὺς τῶν πέριξ χωρίων, καὶ δὴ τῆς κυρίως Φιλιππιάδος, — τῆς ὑπὸ χριστιανῶν κατοικουμένης καὶ ἀπεχούσης 1)2 ὥραν τοῦ Νέου Λούρου.

Ὁ Λοῦρος — ἡ κοινῶς Φιλιππιὰς — ἦτο ἕδρα Καϊμακάμη. Τὸ δὲ διοικητήριον αὐτοῦ ἦτο ἐπίμηκες ὑψηλὸν ἐρυθροβαμμένον κτίριον. Ἡ κωμόπολις πολὺ εὔμορφη, μὲ κήπους διεσπαρμένους ἀπ' ἔξω ἀπὸ τὰ σπήτια τῶν μπέηδων καὶ ἐφέντηδων, μὲ κομψὰς οἰκίας μονορόφους ἢ διωρόφους, μὲ καφάσια εἰς τὰ παράθυρα, μὲ χρωματισμοὺς ζωηρούς, μὲ 4—5 εὐρυτάτας καὶ κατὰ καλὸν σχέδιον ὁδούς, ἑκατέρωθεν τῶν ὁποίων ἔκειτο ὅλη ἡ ἀγορά, ἡ παραδοθεῖσα ὑπὸ τῶν Τούρκων εἰς τὰς φλόγας. Ὅταν οἱ Τοῦρκοι εἶδον ὅτι δὲν ἠδύναντο πλέον νὰ κρατήσουν τὰς θέσεις των μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ ἀπὸ τὸ Μπάνι, καὶ μετὰ τὰς ἀποκρουσθείσας ἐφόδους των κατὰ τῆς γεφύρας, καὶ τὴν θραῦσιν ἣν τοῖς ἐπήνεγκε τὸ πυροβολικόν μας, ἠναγκάσθησαν κακὴν κακῶς νὰ ὑποχωρήσουν, διαρπάζοντες καὶ λεηλατοῦντες πᾶν ὅ,τι εὕρισκον ἐμπρός των.

Ἀπὸ τοῦ χωρίου Κουμτζάδες, ὅπερ κεῖται ἐγγὺς τῆς κλεισούρας τοῦ βουνοῦ Σίδερι (1471 μ.) ἐπὶ τῆς ἀντιθέτου τοῦ ὁποίου κλιτύος εὕρηται τὸ παραμεθόριον τουρκικὸν χωρίον Μπρένιστα, ἡ ὁδός, χωροῦσα πρὸς βορρᾶν μετά τινων καμπῶν καὶ παρεκκλίσεων λόγῳ τῆς ἀνωμαλότητος τοῦ ἐδάφους, φέρει μετὰ 5 ὥρας, καὶ δὴ ἀφ' οὗ διέλθῃ τὰ χάνια καὶ τὸ χωρίδιον Κραβασσαρᾶ, εἰς τὰ «Πέντε Πηγάδια», περὶ τὰ ὁποῖα συναντᾶται μετὰ τῆς ἑτέρας καὶ ὁμοίας περίπου μεγάλης ἠπειρωτικῆς ἀρτηρίας (κλεισούρας), ἥτις φέρει ἀπὸ τοῦ νοτιοδυτικοῦ ἐκ Πρεβέζης, διὰ γεφύρας Λούρου, εἰς τὸ ὀχύρωμα τοῦτο κ' ἐντεῦθεν εἰς Ἰωάννινα.

Ἡ στρατηγικὴ σημασία τῶν «Πέντε Πηγαδιῶν» χρονολογεῖται ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἀλῆ πασσᾶ, ὅστις ὠχύρωσεν αὐτὰ καταλλήλως, ἅτε θέλων διὰ τοῦ φραγμοῦ τούτου νὰ παρακωλύσῃ τὰς προελάσεις τῶν Σουλιωτῶν, πρὸς κατάκτησιν χωρίων κειμένων πέραν τῆς Μπουράτσας, καὶ πρὸς φρούρησιν τῆς ὁδοῦ ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Ἄρταν καὶ Πρέβεζαν. Ἀνήγειρεν ὁ Ἀλῆς τὸ φρούριον τῶν Πέντε Πηγαδίων ἢ μᾶλλον Ξηροπηγαδίων, διότι οἱ Σουλιῶται δὲν ἐπέτρεπον αὐτῷ δίοδον ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων Θεργιακίσι, τῆς κατωφερείας Κινάτας καὶ τῶν φοβερῶν στενῶν τοῦ Λούρου, τῆς κλειδὸς ταύτης τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου πρὸς τὴν Ἑλλοπίαν, τὴν ἤδη ἐπαρχίαν τῶν Ἰωαννίνων, ἣν καὶ οἱ ἀρχαῖοι διὰ φοβεροῦ τείχους ἐνέκλειον, οὗτινος σπουδαῖα ἔτι καὶ νῦν σώζονται ἐρείπια. Ἐπίσης δὲ καὶ τὰ ἐδῶ σωζόμενα μέχρι σήμερον «φρέατα» εἶναι λαμπρᾶς κατασκευῆς, καὶ ἡ παλαιὰ ὁδὸς ἥτις διήρχετο ἐντεῦθεν καλῶς διατηρεῖται εἴς τινα

Ὁ βασιλόπαις Νικόλαος
Διοικητὴς ἑλληνικῆς πυροβολαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ.

αὐτῆς τμήματα· ἐκ δὲ τοῦ ὕψους τῶν κυρίως ὀχυρῶν «Πέντε Πηγάδια» διακρίνονται ἐξ ἀπόπτου, καὶ δὴ ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς τὰ βουνὰ Τζουμέρκα, Πολιανό, Κελβερίνι, Λάκκα τοῦ Σουλίου, Ζέρμι, Ἀλύτσικα, Μιτσικέλι καὶ τὰ ὄρη τοῦ Ζαγορίου. Ἀπὸ δὲ τῆς κορυφῆς τῶν γειτνιαζόντων λόφων φαίνεται ὁ Κόλπος τῆς Ἄρτας.

Ἀλλὰ τόρα, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἐγκατάλειψιν θέσεων ὀχυρῶν οἷαι τὸ Ἰμαρὲτ (Γρεμενίτσα), τὰ ἕλη τοῦ ἀρτινοῦ Κάμπου, τὰ φοβερὰ καὶ ἀδιείσδυτα σχεδὸν στενὰ τοῦ Λούρου, ἡ Φιλιππιὰς καὶ οἱ Κουμτζάδες, προπάντων δὲ μετὰ τὴν ἐκ Πλάκας μελετωμένην εἰσέλασιν τῶν ἡμετέρων, ὅτε θὰ ὑπερεφαλαγγίζοντο οἱ ἐν «Πέντε Πηγαδίοις» τυχὸν διαμένοντες Τοῦρκοι, θὰ ἠδύναντο δὲ οἱ ἡμέτεροι διὰ πορείας τὸ πολὺ 5 1)2 ὡρῶν, μεθ' ὅλας τὰς ἀναγκαστικὰς παρεκκλίσεις καὶ ἐπιβραδύνσεις στρατοῦ ἐν ἐκστρατείᾳ, νὰ φθάσουν, ὕπερθεν αὐτῶν, εἰς Ἰωάννινα, ὡς ἐπίσης ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσι τοῦτο καὶ διὰ τῶν στενῶν τοῦ Λούρου χωρὶς νὰ θίξουν τὰ «Πέντε Πηγάδια», ὁ ἀληθῶς ὀχυρὸς οὗτος φύλαξ τῆς ὁδοῦ Ἰωαννίνων ἔπαυε πλέον νὰ ἔχῃ μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν μέχρις αὐτοῦ νικηφόρον πορείαν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων· μὲ τινας ἄλλως τε, ἐν ἀνάγκῃ, θυσίας ἠδύνατο καὶ νὰ ἐκπορθηθῇ ἅτε μὴ ἀποτελούμενος ἀπὸ σπουδαῖόν τι φρούριον ἢ εἴσοδον τελείως ἀδιάβατον, οἷα περίπου μόνα τὰ «στενὰ τοῦ Λούρου», τὰ ὁποῖα ἐντούτοις ὁ ἀπολέσας τὸ ἠθικόν του ἐχθρὸς εἶχεν ἐγκαταλείψει ἤδη ἀμαχητεὶ εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων. Ἠδυνάμεθα λοιπὸν νὰ ὦμεν ἀσφαλῶς βέβαιοι περὶ τῆς ὑπερβάσεως καὶ τοῦ πρὸς τὰ Ἰωάννινα παρεμπροσθοῦντος τούτου κωλύματος, καί, κατὰ συνέπειαν, ὅτι κυρίαν καὶ κρίσιμον μάχην θὰ ἐδίδομεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων ἢ πρὸ τῶν πυλῶν αὐτῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ περὶ τὴν Πρέβεζαν, ἄν, ἐννοεῖται, καὶ ἀμφότεραι αὗται αἱ πόλεις δὲν ἤθελον προτιμήσει νὰ παραδοθῶσιν ἀναιμάκτως, πρὸς ἀποτροπὴν τῆς ἐντελοῦς καταστροφῆς ἣν τοῖς προοιωνίζετο ἀπὸ τῆς ἡμέρας ταύτης ἡ νικηφόρος πρόοδος τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐν Ἠπείρῳ. Διατί ὅμως οἱ ὑπολογισμοὶ οὗτοι, οὐχὶ δὲν ἐπηλήθευσαν, ἀλλὰ διατί ἔμειναν ἀνεφάρμοστοι, θέλουν διδάξει ἡμᾶς τὰ κατόπιν ἐκτυλιχθησόμενα γεγονότα. Ἤδη ἀκολουθήσωμεν τὴν ὁδόν μας πρὸς τὰ Ἰωάννινα προηγούμενοι τοῦ στρατοῦ.

Ἀπὸ «Πέντε Πηγάδια» ἡ ὁδὸς χωροῦσα πρὸς βορρᾶν, φθάνει μετὰ 3 1)4 ὥρας εἰς τὸ χωρίον Μουλιές ἢ Μουλιάδες, μετὰ 2 1)2 δὲ ΒΔ εἰς Φερκάζι, χωρίον κείμενον ἐπὶ τῆς θέσεως περίπου τοῦ ἀρχαίου Θερικοῦ, διατηροῦντος καὶ τριγωνικὴν ἀκρόπολιν παλαιοτάτης ἐποχῆς. Ἀριστερόθεν τῆς ὁδοῦ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ῥέει πρὸς νότον ὁ παραπόταμος τοῦ Λούρου Βαριά, δεξιόθεν δὲ (ἀνατολικῶς) διακρίνονται κατεσπαρμένα τὰ γραφικὰ «Καστανοχώρια», καί, μὲ μιᾶς ἔτι ὥρας πορείαν, ἡ ὁδὸς μᾶς φέρει εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ ὄρους Τομάρου (Βλύτσικα) ὅπου κεῖται, παρ' αὐτήν, τὸ χωρίον Ἀλεποχῶρι, οὐ μακρὰν τοῦ ὁποίου ἔκειτο ἡ ἀρ-

χαῖα Δωδώνη, δυσμικώτερον δὲ παρά τινα ποταμίσκον εὕρηνται τὰ ἐρείπια τῆς ἀρχαίας Πασσαρῶνος καὶ ἡ σημερινὴ κωμόπολις Δράμεσι.

Ἐνταῦθα ἡ ὁδὸς σχηματίζει γωνίαν σχεδὸν ὀρθήν, καμπτομένη πρὸς τὸ βορειανατολικόν, διασχίζει δὲ πεδιάδα δρυοπληθῆ καὶ πρινόφυτον εἰς τὰ δυτικὰ τῆς ὁποίας ῥέει ὁ Τέρινος, παραπόταμος τοῦ κατὰ τὴν Βερολίνειον συνθήκην ἀποτελέσαντος τὸ πρὸς τὴν Ἤπειρον ἑλληνοτουρκικὸν μεθόριον ποταμοῦ Θυάμιος ἢ Καλαμᾶ. Μετὰ τὴν πεδιάδα ταύτην ἐκτείνεται γραφικὴ λοφοσειρά, τὴν ὁποίαν διασχίζουσα ἡ ὁδός, κατέρχεται δι' ἠρέμου κλίσεως εἰς τὴν ὡραίαν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων ἣν ἄρχεται διατέμνουσα ἀπὸ τῆς μεσημβρινωτάτης αὐτῆς ἐσχατιᾶς, ἀπὸ τῆς ὁποίας, μετὰ 3 ὥρας, καταλήγει εἰς τὴν πόλιν Ἰωάννινα, κειμένην πρὸς τὴν νοτιανατολικὴν ὄχθην τῆς «Λίμνης τῶν Ἰωαννίνων» τῆς περικαλλοῦς Παμβώτιδος, καὶ δὴ μεταξὺ ἀφ' ἑνὸς μὲν τῶν ἀπεράντων καὶ πολυτρόφων λειμώνων ἐφ' οἷς φημίζεται ἡ ἠπειρωτικὴ αὕτη περιοχή, ἀφ' ἑτέρου δὲ τῶν ἀδένδρων ἀκρωρειῶν καὶ προβούνων τοῦ ὄρους Μιτσικέλι, ὄπισθεν τοῦ ὁποίου (ΒΑ) ἐκτείνεται ἡ εὐρεῖα ὅσον πλουσία περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου. Συνεπῶς πρὸς ταῦτα ἐξ Ἄρτης τὰ μὲν «Πέντε Πηγάδια» ἀπέχουν ἐν ὅλῳ ὥρας 10 1]2, τὰ δὲ Ἰωάννινα 22—23 ὥρας.

Ἐπικαίρως δὲ πρὸς τὰ μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης ἀποτελέσματα τοῦ πολέμου ἡ παρισινὴ ἐφημερὶς «Χρόνος» ἔγραφε τὰ λογικώτατα ταῦτα :

«Ἰδοὺ λοιπὸν ἡ Ἤπειρος καταληφθεῖσα, ἰδοὺ ἡ ὁδὸς τῶν Ἰωαννίνων ἀνοιγεῖσα, καὶ ἐπειδὴ παριστῶσι τὴν ἐπαρχίαν ταύτην ὡς κατεχομένην ὑπ' εὐαρίθμου τουρκικοῦ στρατοῦ, διαβλέπουσί τινες ἤδη τὰς νικηφόρους λεγεῶνας τοῦ βασιλέως Γεωργίου καταλαμβανούσας διὰ νὰ μὴν ἀφήσωσι πλέον τὸ ἀντικείμενον τοῦτο τῶν διαρκῶν πόθων τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ δὲ τοῦ Συνεδρίου τοῦ Βερολίνου, ἀντικείμενον τῶν διεκδικήσεών της. Ἴσως ὅμως προτρέχουσι κάπως τῶν γεγονότων.

«Ὅσον ἀσθενὴς καὶ ἂν ἦναι ἡ τουρκικὴ φρουρά, ὑπάρχει ἡ βεβαιότης ὅτι τὰ διαθέσιμα ἑλληνικὰ στρατεύματα εἶναι ἀρκούντως πολυάριθμα κατὰ τὸ μέρος τοῦτο ; Ὑπελόγισαν ἆρά γε ἐπὶ τὴν πιθανότητα μιᾶς ἐνεργοῦ συμπράξεως τῶν μουσουλμάνων Ἀλβανῶν, — ὀλίγον φροντιζόντων περὶ τοῦ κράτους τῆς Ἡμισελήνου, ὅπου ἀπέκτησαν θέσιν προνομιοῦχον ἕνεκα τῆς παλαιᾶς ἀλλαξοπιστίας των — ὅπως τεθῶσιν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῆς χριστιανικῆς Ἑλλάδος ; Ὑπελόγισαν καὶ τὰς δυσχερείας τοῦ ἠπειρωτικοῦ ἐδάφους, αἵτινες δύνανται νὰ ἀναχαιτίσωσι τὴν πορείαν ἑνὸς στρατοῦ ; Τέλος δέ, δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀπασχολούμενοι ἅπαξ ἐν Ἠπείρῳ, χάνουσι τὸ κυριώτερον αὐτῶν πλεονέκτημα, τὴν πραγματικὴν ὑποστήριξιν τοῦ στόλου των».

Ὁ αὐτὸς παρισινὸς «Χρόνος» ἐν ἑτέρῳ φύλλῳ αὐτοῦ, παρίστα τὴν κατάστασιν τοῦ τουρκικοῦ στόλου τοσοῦτον οἰκτράν, ὥστε νὰ τῷ εἶναι ἀδύνατον, οὐχὶ νὰ ναυμαχήσῃ πρὸς τὸν ἑλληνικὸν στόλον, ἀλλ' οὔτε κἂν νὰ πλεύσῃ εἰς ἀνοικτὸν πέλαγος. Τοῦτο, ἄλλως, ἀπεδεικνύετο καὶ ἐκ τῆς ἀρνήσεως τοῦ Γερμανοῦ ναυάρχου Χόφε τοῦ

ν' ἀναλάβῃ τὴν διοίκησίν του. «Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην, προσέθετεν ὁ ἀρθρογράφος τοῦ «Χρόνου», οἱ Ἕλληνες ἔχουσιν ἀπέναντι τῶν Τούρκων τὴν αὐτὴν ὑπεροχήν, τὴν ὁποίαν εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέναντι τῶν Λακεδαιμονίων. Ἀλλὰ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τότε, καίτοι ὑπερέχοντες κατὰ θάλασσαν, δὲν ἐβράδυνον νὰ αἰσθανθῶσι τὰς συνεπείας τῆς μεγάλης κατὰ ξηρὰν ὑπεροχῆς τῆς Σπάρτης.»

Ἐδίσταζεν ὅμως ὁ ἀρθρογράφος νὰ πιστεύσῃ, ὅτι «ὁ ἑλληνικὸς στόλος θὰ προέφθανε νὰ ἐκτελέσῃ ὅσα ἡ ὑπεροχὴ αὐτοῦ τῷ ἐξησφάλιζε, διότι μία ταχεῖα προέλασις τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ μέχρι Λαρίσσης ἠδύνατο νὰ γείνῃ ἀφορμὴ μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων ὅπως θέσωσι τέρμα εἰς τὸν πόλεμον, ἢ καὶ ἐὰν μεσολάβησις δὲν ἐγίνετο, δυνατὸν ἦτο ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς νὰ προήλαυνε μεθ' ὁρμῆς μέχρις Ἀθηνῶν, μεθ' ἧς ταχύτητος ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν εὑρέθη παρὰ τὰ τείχη τῶν Θηβῶν.»

Τελευτῶν ὁ ἀρθρογράφος τοῦ «Χρόνου» ἐφρόνει, ὅτι «ἡ τιμὴ τῆς Ἑλλάδος εἶχε σωθῆ. Εἶχεν αὕτη ἀποδείξει ἤδη, ὅτι καὶ μὲ ταμεῖα κενά, ἠδύνατο νὰ θέσῃ ἐπὶ ποδὸς πολέμου, ἐντὸς ὀλίγων μάλιστα ἑβδομάδων, στρατὸν ἀξιόμαχον, ἀποτελούμενον ἐξ ὑλικοῦ καλλίστου, ἐξ ἀνδρῶν οἵτινες οὐδαμῶς ἐξεφυλίσθησαν, καὶ ἠδύναντο νὰ μάχωνται ἡρωικώτατα, ὡς οἱ προπάτορες αὐτῶν κατὰ τὸν ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνα.

«Οὕτως, ἡ Ἑλλὰς ἐκέρδησεν, ἔλεγεν, ἠθικὴν νίκην, καὶ θὰ ἦτο ἔγκλημα ἐὰν ἐξηκολούθει νὰ χύνῃ αἷμα περιττόν, μὴ ἐπικαλουμένη τὴν μεσολάβησιν τῆς Εὐρώπης. Μία λέξις, ἓν νεῦμα, θὰ ἤρκει, εἴμεθα βέβαιοι, νὰ προκαλέσῃ ἄμεσον καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐπέμβασιν».

Σκέψεις ὄντως ὀρθόταται καὶ ἀναντιρρήτως λογικαί, διότι, τῇ ἀληθείᾳ οὐδὲν εἴχομεν ἀκόμη ἀπολέσει. Ὑπεχωρήσαμεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἄνευ σημαντικῶν ἀπωλειῶν καὶ προεβαίνομεν κατακτητικῶς ἐν Ἠπείρῳ, ἐνῷ ἀφ' ἑνὸς μὲν ὁ στόλος ἡμῶν ἐκυριάρχει ἀμφοτέρων τῶν θαλασσῶν, δυνάμενος ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ γεννήσῃ ὁπωσδήποτε ἀρκετὰ πράγματα τοῖς ἀντιπάλοις, κατείχομεν δ' ἀφ' ἑτέρου τὴν νῆσον Κρήτην, καίτοι εἰκονικῶς σχεδὸν μετὰ τὴν ἐνεργὸν παρέμβασιν τῶν Δυνάμεων διὰ τῆς διεθνοῦς αὐτῆς κατοχῆς. Εἰρήνευσις λοιπὸν γινομένη κατὰ τὴν στιγμὴν ἐκείνην τῇ ἐπεμβάσει τῶν Μ. Δυνάμεων οὐδὲν τὸ ἐπιβλαβὲς ἠδύνατο νὰ ἔχῃ διὰ τὰ ἑλληνικὰ συμφέροντα, θὰ ἔλυε δὲ τὴν διαφορὰν δι' ἀμοιβαίων τῶν δύο ἀντιμαχομένων κρατῶν παραχωρήσεων καὶ θὰ ἐτηρεῖτο ἀμείωτον ἀκόμη τοῦ Ἑλληνισμοῦ τὸ γόητρον καὶ ἀπέναντι τοῦ λοιποῦ κόσμου καὶ πρὸς ὄφελος τῶν ὑποδούλων Ἑλλήνων. Ἡ τοιαύτη ὅμως ὑποχώρησις καὶ εἰρήνευσις θὰ προσέκρουεν ἤδη ὁπωσοῦν εἰς τὴν θέλησιν τοῦ Σουλτάνου, ὅστις, πεισθεὶς πλέον περὶ τῆς ἀδυναμίας ἡμῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, ἤρξατο,— τῇ παροτρύνσει· κυρίως τοῦ ἐν Τουρκίᾳ ἀείποτε παραπαίοντος, ὅπως πανταχοῦ γῆς, πολεμικοῦ κόμματος, καὶ τῶν ὑπονομευουσῶν τὴν πρόοδον τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξ ἰδιοτελείας Δυνάμεων,— ἤρξατο νὰ ποθῇ μείζονας ἐπιτυχίας ἐν τῷ καταράτῳ τούτῳ πολέμῳ ἵνα καὶ μείζονας δύ-

ναται κατόπιν νὰ στηρίξῃ ἀπαιτήσεις· διὸ καὶ ἐφρόντιζε τόρα περὶ μόνης τῆς ὡσοίοντε πληρεστέρας ἐνισχύσεως τοῦ μαχομένου στρατοῦ του, ἀδιαφορῶν σχεδὸν διὰ τὰς ἐν Ἠπείρῳ ἀποτυχίας, ἅτε γνωρίζων ὅτι τὸ ἐκεῖθεν ἀντιστάθμισμα ὑπὲρ τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων θὰ ἦτο μηδαμινὸν ἀπέναντι τῶν ἐπιδιωκομένων καὶ πιθανῶν ἰδικῶν του ἐπιτυχιῶν ἐν Θεσσαλίᾳ.

Παρακολουθήσωμεν ἐντούτοις τὴν ἐν Ἠπείρῳ ἐξέλιξιν τῆς τραγῳδίας :

Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἐχαρακτήρισεν ἐπιβλαβέστατα τὸν ἑλληνοτουρκικὸν ἀγῶνα, ἐπιβλαβέστατα διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἦτο ἡ πάντοτε ἀδικαιολόγητος βραδύτης περὶ τὰς πολεμικὰς ἡμῶν ἐνεργείας. Καὶ βραδύτης μὲν ὀφειλομένη εἰς περίσκεψιν καὶ πρόνοιαν περὶ τῆς ἀποφυγῆς ἐπιζημίων συνεπειῶν, προφανῶς ἐνδεχομένων, εἶναι βεβαίως οὐχὶ φρόνιμος μόνον ἀλλὰ καὶ ἐπιβεβλημένη διαγωγὴ εἰς πάντα στρατηγόν, βραδύτης ὅμως μὴ ἔχουσα τοιούτους λόγους ἀλλὰ αἰτιολογουμένη ἐκ φυσικῆς ἀβελτηρίας τῶν ἰθυνόντων τὰς πολεμικὰς τύχας τοῦ Κράτους, ἐξ ἀπρονοησίας καὶ ἐκ μὴ ὀρθῆς τῶν πραγμάτων καὶ τῶν περιστάσεων ἀντιλήψεως, ὡς ἀποδεικνύουσιν αὐτὰ τὰ πράγματα, μόνον ὡς παραμέλησις καθήκοντος δύναται ἐλαφρυντικῶς νὰ χαρακτηρισθῇ. Ἀπὸ τῆς 10ης Ἀπριλίου ἐν Φιλιππιάδι εἶχε συγκεντρωθῆ στρατὸς ἐξ 9,000 ἀνδρῶν, καίτοι δὲ ὑπῆρχον ἀσφαλεῖς εἰδήσεις, ὅτι τὰ τουρκικὰ στρατεύματα, διαρκῶς φεύγοντα καὶ ἐξακολουθοῦντα νὰ κατέχωνται ὑπὸ τοῦ πανικοῦ, εἶχον ἐγκαταλείψει ἀφρούρητα τὰ «Πέντε Πηγάδια» καὶ ἔβαινον πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ὡς ἔσχατον σημεῖον ὅπου θ' ἀντέτασσον ἴσως ποιάν τινα ἀντίστασιν, ἐντούτοις ὁ ἐν Φιλιππιάδι ἑλληνικὸς στρατὸς παρέμεινεν ἀδρανὼν ἐπὶ εἰκοσιτέσσαρας ὅλας ὥρας, κατὰ τὰς ὁποίας, ἂν ἀμέσως προήλαυνε, θὰ κατώρθου νὰ φθάσῃ ἀνενοχλήτως μέχρις Ἰωαννίνων καὶ νὰ δώσῃ ἐκεῖ τὰ τελευταῖον κτύπημα εἰς τὰς ἐξηρθρωμένας ἤδη τουρκικὰς δυνάμεις πρὶν τὰς ἀφήσῃ ν' ἀνασυνταχθῶσι καὶ ἀναθαρρήσουν, νὰ ἐπιφέρῃ δὲ φοβερὸν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰ ἐν Μακεδονίᾳ μαχόμενα στρατεύματα τοῦ Ἐτὲμ, καί, τίς οἶδεν, ... ἴσως καὶ τὴν ἐκ τῶν Θεσσαλομακεδονικῶν συνόρων ὑποχώρησιν τῶν ἡμετέρων νὰ προλάβῃ.

Μετὰ τὴν εἰσβολὴν τοῦ ἐν Ἄρτῃ στρατοῦ εἰς Φιλιππιάδα καὶ τὴν ἐγκατάστασιν τοῦ Ἀρχηγείου εἰς Στριβίναν διετάχθη ἡ ταξιαρχία τοῦ Κίτσου Μπότσαρη ν' ἀποστείλῃ ἓν τμῆμα στρατοῦ πρὸς κατόπτευσιν καὶ κατάληψιν τῆς ἐγκαταλελειμμένης, ὡς εἶχεν ἀγγελθῆ, ὑπὸ τῶν Τούρκων σπουδαίας θέσεως τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὁ δὲ Μπότσαρης ὥρισεν, ὑφ' ἃς εἴδομεν περιστάσεις, διὰ τὴν ἐπιχείρησιν ταύτην τὸ 1ον τάγμα τοῦ 10ου πεζικοῦ συντάγματος διοικούμενον ὑπὸ τοῦ ταγματάρχου Κ. Κουμουνδούρου. Τὰ Πέντε Πηγάδια ἀπέχουν τῆς Φιλιππιάδος ἑπτὰ ὡς ἔγγιστα πεζοπορικὰς ὥρας, ἀλλ' ὡς ἐκ τῆς καταπονήσεώς των οἱ ἄνδρες ἐκ τῶν συνεχῶν πορειῶν, εἰς τὰς ὁποίας πάντῃ ἀδικαιολογήτως κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ὑπεβλήθη πολλάκις ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, ἠναγκάσθησαν νὰ διέλθουν ὥρας τινὰς εἰς τὰ στενὰ τῶν Κουμτζιάδων, ὁπόθεν νὰ προελάσουν

κατόπιν, μὲ τὸν φόβον εἰς τὴν ψυχὴν ὅτι οἱ **1070** ἄνδρες ἀπὸ τοὺς ὁποίους συνέκειτο τὸ τάγμα θὰ ἀπεδεικνύοντο πάνυ ἀνεπαρκεῖς δι' ἐγχείρημα τόσῳ ἐπικίνδυνον ἐν περιπτώσει συναντήσεως ἰσχυρᾶς ἐχθρικῆς δυνάμεως, πρὶν ἢ προφθάσουν νὰ ὀχυρωθῶσι καταλλήλως, κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα τὰ ἀφιστάμενα ἑπτὰ ὅλας ὥρας ἀπὸ Φιλιππιάδος, ὥστε πᾶσα ἄμεσος ἢ καὶ μόνον ἐπαρκῶς ταχεῖα συγκοινωνία πρὸς τὸ κύριον σῶμα τοῦ στρατοῦ μας, ἐν περιπτώσει ἐσπευσμένης ἀνάγκης, ν' ἀποβαίνῃ σχεδὸν ἐντελῶς ἀδύνατος.

Διὰ τοῦτο, ὁ Κουμουνδοῦρος τότε, προκειμένου νὰ προβῇ εἰς τὴν ἐκτέλεσιν διαταγῆς τόσον σημαντικῆς, διότι ἐκ τῆς ἐπιτυχίας αὐτοῦ κατὰ μέγιστον ἤδη μέρος ἐξηρτᾶτο ἡ ταχυτέρα κατὰ τῶν Ἰωαννίνων προέλασις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, καὶ βλέπων ἀφ' ἑτέρου τὸ λίαν ἀσθενὲς τῶν δυνάμεών του πρὸς ἀντίκρουσιν ἐνδεχομένης συγκρούσεως, ἐζήτησε νὰ συνοδευθῇ καὶ ἀπὸ τὸν ὑπὸ τὰς διαταγάς του μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης εὑρισκόμενον οὐλαμὸν τοῦ πυροβολικοῦ.

Ἡ ἀπάντησις τοῦ ταξιάρχου ἦτο ὅτι, ἕνεκα τῆς νυκτός, δὲν ἦτο δυνατὸν ἐντὸς τῆς πετρώδους ἐκείνης κλεισωρείας νὰ προχωρήσῃ πυροβολικόν. Ἄλλως τε δέ, σκοπός, ὡς εἴπομεν, τῆς ἀποστολῆς τοῦ Κουμουνδούρου ἦτο νὰ κατοπτεύσῃ μόνον τὸ μέρος ἐκεῖνο καὶ νὰ προβῇ εἰς κατάληψίν αὐτοῦ ἂν τὸ εὕρισκε κενόν, ἄλλως νὰ ὀχυρωθῇ εἰς τὰ πέριξ καὶ νὰ ἐπιτηρῇ ἁπλῶς τὸν ἐχθρόν.

Οὕτω ὁ Κουμουνδοῦρος ἠναγκάσθη νὰ βαδίσῃ μόνος πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια· Περὶ τὴν 6ην λοιπὸν ὥραν μ. μ. συνεχίζων τὴν πορείαν του, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ἣν εἶχε λάβει, προήλασεν εἰς Κουμτζάδες, ὅπου ἀφίκετο τὴν 10ην ἑσπερινὴν ὥραν. Ἐκεῖ εὑρῆκε τὸν πρό τινων ὡρῶν, ὡς ἐσημειώθη, προαποσταλέντα 2ον λόχον του, συμπαραλαβὼν δὲ τώρα καὶ τοῦτον, ἀφ' οὗ διέταξε τοὺς ἄνδρας του ν' ἀναπαυθῶσι μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, ἐβάδισεν ὑπὸ τὸ σκότος τῆς νυκτὸς πρὸς κατάληψιν τῶν ὁρισθεισῶν θέσεων περὶ τὰ Πέντε Πηγάδια.

Τοῦ σώματος πρωτοπορείαν ἀπετέλεσεν ὁ μετ' αὐτοῦ συνεργῶν οὐλαμὸς τῶν ἱππέων, ὑπὸ τὸν ἀνθυπίλαρχον Μπάρκλην ὅστις ἐδόθη κυρίως αὐτῷ ὅπως, τοποθετουμένων τῶν ἀνδρῶν του κατὰ διαστήματα ἐν τῇ χαράδρᾳ, διατηρῶσι τὴν μετὰ τοῦ κυρίου σώματος συγκοινωνίαν, ἀπεστάλη δὲ τόρα πρὸς κατόπτευσιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ ἐδάφους. Οἱ ἱππεῖς προελάσαντες μέχρι τῶν Πέντε Πηγαδίων, οὐδαμοῦ ἠδυνήθησαν ν' ἀνακαλύψωσιν ἐχθρικὸν στρατόν· μόνον δὲ τρεῖς ἢ τέσσαρες Ὀθωμανοὶ ὁπλῖται ἐθεάθησαν παρὰ τῶν ἱππέων μας φρουροῦντες πέραν τοῦ μεγάλου ὀχυρώματος· ἐκ τῶν Ὀθωμανῶν τούτων οἱ ἱππεῖς συλλαβόντες τὸν ἕνα αἰχμάλωτον καὶ διασκορπίσαντες τοὺς λοιπούς, ὑπέστρεψαν δρομαῖοι πρὸς τὸ προχωροῦν ἤδη κύριον σῶμα καὶ ἀνήγγειλαν τῷ Κουμουνδούρῳ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς κατοπτεύσεώς των.

Ἀσφαλισθείσης οὕτω τῆς προελάσεως, τὸ μικρὸν σῶμα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ προὐχώρησε καὶ πάλιν ἐν μέσῳ τοῦ σκότους καί, φθάσαν, ἐγκαθιδρύθη εἰς τὴν θέσιν «Πέντε Πηγάδια» καὶ εἰς ἑτέρας πέραν αὐτῶν δεσποζούσας τῆς ἐξόδου τῆς

στρατηγικωτάτης στενωποῦ ἥτις φέρει ἀπὸ Φιλιππιάδος βορείως πρὸς τὰ Ἰωάννινα, ὅπου ὑψοῦται καὶ ὠχυρωμένος ὀθωμανικὸς στρατὼν «Κούλια Ἀλήπασσα» ἢ «Πύργος Μπουράκια» καλούμενος, ὅστις, ἐν ἀνάγκῃ θὰ ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τοὺς Ἕλληνας εἴτε ὡς ἀφετηρία ἐνεργείας, εἴτε καὶ ὡς καταφύγιον ἀμύνης, ὅπου αἱ μικραί των δυνάμεις ὀχυρούμεναι, θὰ ἠδύναντο νὰ κρατήσουν ἐπ' ἀρκετὸν τὰς θέσεις των.

Ἐκεῖ τὰ σώματα διετάχθησαν νὰ σταθμεύσουν μέχρι νεωτέρας διαταγῆς μὲ τὰ ὅπλα εἰς πυραμίδας· τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ δύο περίπου ὥρας, ὅτε ἀναπτυχθέντος τοῦ τάγματος εἰς θέσιν πορείας πολεμικῆς, διετάχθη ὁ οὐλαμὸς τῶν ἱππέων, ὡς προσκόπων, νὰ προχωρήσῃ καὶ πάλιν πρὸς ἀνίχνευσιν τοῦ ἐδάφους. Οὕτως, ἐπιχειρηθείσης τῆς ἀνιχνεύσεως ταύτης, ἐπανῆλθε μετ' ὀλίγον ὁ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν ἱππέων ἀνθυπίλαρχος καὶ ἔφερε πληροφορίας ὁμοίας μ' ἐκείνας ὧν ἐμνήσθημεν εὐθὺς ἀνωτέρω.

Παρετάσσετο ἤδη καταλλήλως τὸ τάγμα, καταλαμβάνον τμηματικῶς τὰς σημειωθείσας ἐπικαίρους θέσεις, ὅτε ὁ Κουμουνδοῦρος, ἐκτελῶν καὶ αὐτὸς ἀναγνώρισιν τοῦ ἐδάφους, ὅπως λάβῃ τ' ἀπαιτούμενα μέτρα ἀσφαλείας τῶν ὑπ' αὐτὸν ὀλιγαρίθμων δυνάμεων, κατὰ ἐνδεχομένης ἐπιθέσεως, εἶδεν, ὡς σημειοῖ ὁ ἴδιος ἐν τῇ ἐκθέσει του, σπεύδοντα πρὸς αὐτὸν Ἠπειρώτην τινα χωρικόν.

Τὸν ἐσταμάτησε καὶ ἐξετάσας αὐτόν, ἔμαθεν ὅτι εἰς τὰ ἀπέναντι ὑψώματα τὰ νεύοντα πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Ἰωαννίνων, καὶ δὴ ἐπὶ τῆς ζώνης αὐτῶν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ἐνώπιον τῶν ἀνδρῶν του διανοιγομένου μικροῦ πεδίου, ἐπεστάθμευον ἐπιβλέποντα μακρόθεν τὴν δίοδον τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, καὶ συνεπῶς τὴν ὁδὸν Φιλιππιάδος Ἰωαννίνων, δύο τάγματα τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀριθμοῦντα περίπου δύναμιν δισχιλίων ἀνδρῶν. Ὁ χωρικὸς ἔδωκε συνάμα τῷ Κουμουνδούρῳ καὶ τὴν συμπληρωματικὴν ἀλλὰ σπουδαιοτέραν πληροφορίαν, ὅτι οἱ Τοῦρκοι οὗτοι εἶχον γνωρίσει ἤδη τὴν προέλασιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, διότι οἱ δύο ὀθωμανοὶ φρουροὶ οἵτινες εἶχον διαφύγει τὰς χεῖρας τῶν πρωτοπορούντων ἱππέων τοῦ Κουμουνδούρου εἶχον σπεύσει νὰ εἰδοποιήσουν τὰ τουρκικὰ στρατεύματα περὶ τῆς προσεγγίσεως ἑλληνικῶν σωμάτων.

— Καλῶς νὰ ὁρίσουν, εἶπεν ὁ ταγματάρχης ἀπαθῶς.

Τὴν πληροφορίαν ταύτην ἄλλως τε οἱ Τοῦρκοι εἶχον λάβει καὶ ἔκ τινων πυροβολισμῶν, προκαλεσάντων τὴν προσοχὴν αὐτῶν, προελθόντων δὲ ἐκ τῶν ἐκεῖ πλησίον κεκρυμμένων ὁπλιτῶν των, τοὺς ὁποίους ἐπίτηδες εἶχον ἐγκαταστήσει ἐκεῖ ἵνα, ἐν δεδομένῃ στιγμῇ, τοὺς εἰδοποιήσουν περὶ τῆς παρουσίας ἐχθρικοῦ στρατοῦ.

Εὐθὺς μετὰ τὴν λῆψιν τῆς πληροφορίας ταύτης, ὁ Κουμουνδοῦρος ἐσκέφθη ὅτι δὲν ἦτο πλέον καιρὸς πρὸς διάταξιν τῶν δυνάμεών του εἰς τρόπον ἐξασφαλίσεως τῶν καταληφθεισῶν θέσεων, ἀλλ' ὅτι ἔδει νὰ σπεύσῃ εἰς τὴν λῆψιν μέτρων ἀμύνης, διότι μετὰ μικρόν, ὁ ἐχθρός, κατανοήσας φαίνεται τὸ ἀσθενὲς τῶν

ἑλληνικῶν δυνάμεων, ἐπεφάνη βαδίζων ἐναντίον τῶν ἡμετέρων κατὰ τὴν ἀκόλουθον διάταξιν τῶν δυνάμεών του· προέτασσεν ἀνάπτυξιν ἀκροβολιστικῶν στηριγμάτων, ἅτινα, ἠκολούθουν ἐφεδρικὰ τμήματα καὶ γενικὴ ἐφεδρεία ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ κατὰ πυκνὰς φάλαγγας, ἐβάδιζε δὲ πρὸς τὸ ἀριστερὸν τῆς ὁδοῦ καὶ ἐπὶ τῆς πεδιάδος, ἡ; ἐμνήσθημεν καὶ εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς ὁποίας ἦσαν τεταγμένοι οἱ ἡμέτεροι.

Ὁ Κουμουνδοῦρος, ὑπολογίσας προχείρως τὴν δύναμιν τοῦ προελαύνοντος ἐχθροῦ, ἐξαπέστειλεν ἀμέσως πρὸς τὴν Φιλιππιάδα ἔφιππον ἀγγελιαφόρον ἵνα γνωρίσῃ τῷ ταξιάρχῳ του τὰ λαβόντα χώραν καὶ ζητήσῃ τὴν ἄμεσον ἀποστολὴν ἐπικουριῶν καὶ πυρομαχικῶν. Ὁ ἀγγελιαφόρος οὗτος θὰ ἔφθανεν εἰς τὴν ἕδραν τῆς ταξιαρχίας Μπότσαρη, εἰς ἣν ἀνῆκε τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου, μετὰ 5 1]2 τοὐλάχιστον ὥρας, ἕως οὗ δ' ἑτοιμασθῶσιν, ἀποσταλῶσι καὶ φθάσουν ἐπὶ τόπου τὰ ζητούμενα ἐφόδια καὶ αἱ ἐνισχύσεις θ' ἀπῃτοῦντο ἕτεραι 8 τοὐλάχιστον ὧραι, καθ' ἃς οἱ ὀλιγάριθμοι ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον ἄνδρες ἀπῃτεῖτο ν' ἀνθέξουν εἰς τὴν κατὰ πολλαπλασίου ἐχθροῦ πάλην καὶ ν' ἀποδιώξουν αὐτὸν φειδόμενοι μάλιστα τῶν ἀνεπαρκῶν πυρομαχικῶν των. Θὰ ἴδωμεν κατὰ πόσον ἦτο τοῦτο δυνατὸν καὶ κατὰ πόσον δὲν ἦτο σφάλμα ἡ προέλασις τοῦ τάγματος ἐκείνου πέραν τῆς ἀπορθήτου σχεδὸν διόδου τῶν «Πέντε Πηγαδίων», καὶ δή, ἡ χρησιμοποίησις τοῦ ἡμίσεως ὑπὸ τὸν Μπάρακλην οὐλαμοῦ τῶν ἱππέων ὡς ἀνιχνευτικοῦ σώματος καὶ οὐχὶ ὅπως τοποθετούμενοι οὗτοι κατ' ἀποστάσεις ἀπὸ Πέντε Πηγαδίων μέχρι Κουμτζάδων καὶ κατωτέρω διατηρῶσιν εὐχερέστερον τὴν πρὸς τὴν Φιλιππιάδα καὶ Στριβίναν συγκοινωνίαν, ὡς ἐσημειώθη ἤδη.

Κωνστ. Κουμουνδοῦρος
Διοικητὴς τοῦ εἰς Πέντε Πηγάδια ἡρωικῶς πολεμήσαντος 1ου τάγματος τοῦ 10ου πεζ συντάγματος.

Ὁ ἀγγελιαφόρος ἀπῆλθε καλπάζων, ἐπρόκειτο δὲ νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ ταξιάρχου Μπότσαρη ἐπικουρίας εἰς πεζικὸν καὶ πυροβολικὸν καὶ ἀρκοῦσαν ποσότητα πυρομαχικῶν, διότι ὅσα εἶχε μεθ' ἑαυτοῦ τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου ἀνήρχοντο εἰς 182,600 φυσίγγια, ἀναλογοῦντα ἀνὰ 180 εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ,

Τύπος Ζειμπέκη.

ἀνεπαρκέστατα συνεπῶς ἀφ' οὗ δὲν ὠχυρώθη ἁπλῶς εἰς τὰ «Πέντε Πηγάδια» ἀλλ' ἐπρόκειτο νὰ συγκροτήσῃ ἤδη μάχην πέραν αὐτῶν.

Ἦτο ἐννάτη ἀκριβῶς πρωϊνὴ ὥρα, ὅταν ὁ Ἕλλην σωματάρχης εἶχεν ἤδη τελείως παρατάξει εἰς μάχην τὸ ὑπ' αὐτὸν τάγμα καὶ εἶχε δώσει εἰς τοὺς ἡγήτορας τῶν διαφόρων αὐτοῦ τμημάτων τὰς ἀναγκαίας ὁδηγίας, ὑποδείξας τὰς κατευθύνσεις, ἅς ὤφειλον, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ λαβωσι συμφώνως πρὸς τὴν διάταξιν τῆς μάχης.

Τὰ «Πέντε Πηγάδια» σύγκεινται, κυρίως εἰπεῖν, ἐξ ἑνὸς ὀροπεδίου, ἔμπροσθεν τοῦ ὁποίου εὕρηται ὁ ὠχυρωμένος στρατὼν «Κούλια τοῦ Ἀλήπασσα» λαβὼν τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ οἰκοδομήσαντος αὐτὸν Ἀλῆ, ὅταν οὗτος, ὡς εἴδομεν, ὠχύρου τὴν ἐπίκαιρον ταύτην θέσιν πρὸς ἀντίδρασιν κατὰ τῶν αἰφνιδίων ἐπιθέσεων τῶν Σουλιωτῶν, περὶ αὐτὴν δ' ἀκριβῶς κατήγαγε τὴν γνωστὴν περιφανῆ ὁ Μάρκος Βότσαρης νίκην ἐναντίον τῶν στρατιῶν τοῦ Πατισάχ. Ἐδῶ πλησίον εὕρηται καὶ μικρὰ κώμη, Πέντε Πηγάδια καλουμένη καὶ αὐτή, ἣν κατοικοῦσιν 100 περίπου Χριστιανοί, τῆς ὀχυρᾶς θέσεως κειμένης ἐντεῦθεν τοῦ χωρίου, ἀποτελουμένης δὲ ἐκ κοιλάδος στενῆς ἢ μᾶλλον στενωποῦ περικλείστου ἑκατέρωθεν ὑπὸ βραχοβούνων ἀποτόμων καὶ κατατμήτων εἰς ρωγμὰς καὶ χαράδρας, ἐκβάλλει δὲ ἡ ἐν λόγῳ στενωπὸς εἰς μείζονα κοιλάδα ἀνυψουμένην κυματοειδῶς πρὸς βορρᾶν καὶ καταλήγουσαν εἰς τὰς πρὸ τῆς πεδιάδος τῶν Ἰωαννίνων λοφοσειράς. Ἀκριβῶς δὲ εἰς τὸ βάθος τῆς κοιλάδος ταύτης εὑρίσκοντο ἤδη τὰ φωραθέντα τουρκικὰ στρατεύματα, τῆς στενωποῦ κατεχομένης ὑπὸ τῶν ἡμετέρων.

Ὁ ἕλλην σωματάρχης διέταξε λοιπὸν τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας ν' ἀναπτυχθῶσιν ἔμπροσθεν ἀμφοτέρων τῶν ἄκρων τῶν δύο βραχοσειρῶν αἵτινες περικλείουν τὴν στενωπὸν ταύτην καὶ πέραν τῆς ἐξόδου αὐτῆς, ἤτοι πέριξ τῆς θέσεως ἀκριβῶς τῶν «Πέντε Πηγαδιῶν». Καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας τῆς παρατάξεως ἐτάχθη ὑπὸ τὰς διαταγὰς τῶν λοχαγῶν Σολωμοῦ καὶ Χόρτη μετὰ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Βουλπιώτου, Φωκᾶ καὶ Κακογιάννη, τοῦ ὑπολοχαγοῦ Καμάρα, τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Μπούζη καὶ τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ Δήμα, ἐνῷ τὸ ἄκρον δεξιὸν ἀνετέθη εἰς τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Σεραφεὶμ Παπαϊωάννου, τὸ δὲ ἀριστερὸν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Χαραλάμπους, τοῦ λοχαγοῦ Κυπριώτου καταλαβόντος τὸ ἄκρον ἀριστερόν, — ὅπου ἐτάχθησαν καί τινες ἀντάρται, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκατηριθμεῖτο καὶ ὁ εὐγενὴς ἀνεψιὸς τοῦ ἐν Κρήτῃ Ἄγγλου ναυάρχου Χάρρις, ὅστις κ' ἐφονεύθη κατόπιν, ἄγνωστον ποῦ, διότι μήτ' ἐν τῇ μάχῃ ἐγνώσθη πεσὼν μήτε που ἄλλοθι ἀνευρέθη, τὸ πιθανώτερον δὲ τυγχάνει ὅτι παραμείνας ὄπισθεν τῆς παρατάξεως, μετ' ἄλλων ἴσως συμμαχητῶν του, παρεπλανήθη κατὰ τὴν ὑποχώρησιν καὶ περιέπεσεν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ, — καὶ ὁ Ἰταλὸς δημοσιογράφος, ἀνταποκριτὴς τῆς ἐφημερίδος «Stamba Turino» Ἰούλιος Giordana, ἡρωικώτατα εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν παλαίσας καὶ διὰ τῆς λόγχης κατὰ τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ τόσον κατόπιν ἡρωικῶς ἀγωνισθέντος ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Διονυσίου Ζαφειροπούλου, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω· τὸ κέντρον ἐτάχθη ὑπὸ τὸν ἀνθυπολοχαγὸν Γ. Γρίβαν, τοῦ Ζα-

φειροπούλου καταλαβόντες τὸ ἀριστερὸν τοῦ μετώπου· τέλος δὲ ὁ ἀνθυπολοχαγὸς καὶ ὑπασπιστὴς τοῦ τάγματος Λ. Βαρβιτσιώτης διετάχθη νὰ καταλάβῃ τὸ φρούριον τῆς «Κούλιας Ἀλήπασσα» μὲ ἀποστολὴν ὅπως, ἀπὸ μὲν τοῦ ἑνὸς πυροβολείου βάλλῃ κατὰ τῶν ἐχθρῶν ἐπὶ τῆς δεξιᾶς κορυφογραμμῆς, οἱ ὁποῖοι θὰ ἤθελον πειραθῆ νὰ περικυκλώσωσι τὰ ἐπὶ ταύτης μαχόμενα τμήματα, ἐκ δὲ τοῦ ἐμπροσθίου πυροβολείου καταπυροβολῇ τὰς εἰς πυκνὴν φάλαγγα συντεταγμένας ἐφεδρείας τοῦ ἐχθροῦ. Μετὰ μεσημβρίαν δὲ διετάχθη οὗτος νὰ καταλάβῃ καὶ λοφίσκον εἰς τὰ ὄπισθεν, ἵνα ἐπιτηρῇ τὴν ὁδὸν τῆς Κλεισούρας, μήπως διακοπῇ ἡ ὄπισθεν συγκοινωνία τοῦ μαχομένου τάγματος.

Ὄπισθεν τῆς «Κούλιας» εἶχεν ἤδη τάξει τὸν ἥμισυν οὐλαμόν του καὶ ὁ ἀνθυπίλαρχος Μπάρακλης, διατάξας τοὺς ἐν ἀχρηστίᾳ ἤδη ἄνδρας του ν' ἀφιππεύσουν καὶ νὰ παραμένουν ἐκεῖ πρὸς πᾶν ἐνδεχόμενον καὶ ἀναμένοντες νεωτέρας διαταγάς, ἐφ' ᾧ ὁ ταγματάρχης Κουμοῦνδοῦρος ἔμεινεν ἐπίσης ἐν τῷ κέντρῳ τῆς παρατάξεως ὁπόθεν διηύθυνεν ὁλόκληρον τὸ τάγμα, ἀποτελούμενον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐξ Ἑπτανησίων, καὶ δὴ Κερκυραίων, μετὰ καί τινων Μεσσηνίων.

Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ ἐχθρὸς προύχώρει κατὰ τῶν ἑλληνικῶν θέσεων κατὰ τὴν ἀκόλουθον τάξιν : κατ' ἀρχὰς ἐβάδισαν κατὰ τοῦ μετώπου τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐπιχειρήσαντες σύγχρονον ἐπίθεσιν καὶ κατὰ τοῦ δεξιοῦ κέρατος· κατόπιν δὲ ἐπεχείρησαν ἐπίθεσιν καὶ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ, ἀρχίσαντες τὸ πῦρ ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως.

Εἰς τὸ πρῶτον τοῦτο πῦρ τοῦ ἐχθροῦ οἱ ἡμέτεροι δὲν ἀπήντησαν, καθ' ἃς εἶχον διαταγὰς παρὰ τοῦ Ἕλληνος σωματάρχου, ἀφέντες τοὺς ἐχθροὺς νὰ πλησιάσουν μέχρις ἀποστάσεως 700 μέτρων, ὅτε, περὶ τὴν 9 1]2 ὥραν π. μ. τοὺς ὑπεδέχθη σφοδρότατον πῦρ τῶν ἑλληνικῶν τυφεκίων, ἀναγκάσαν αὐτοὺς νὰ σταματήσουν ἐπὶ μικρόν, ἀνακοπείσης δ' οὕτω τῆς ὁρμητικῆς των ἐπιθέσεως κατ' ἀρχάς, ἐκβιασθείσης δὲ κατόπιν καὶ αὐτῆς των τῆς ὑποχωρήσεως.

Οἱ Τοῦρκοι ἄλλως τε, ὡς καταδήλως ἐφαίνετο, ἠγνόουν εἰσέτι τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀντιπάλων των καὶ ἴσως ἐφρόνουν ἀκόμη ὅτι ὄπισθεν τῆς φούκτας ἐκείνης ἥτις παρεκώλυεν εἰς αὐτοὺς τὸν δρόμον ὑπῆρχον μεγάλαι φάλαγγες καὶ ἰσχυρὸν πυροβολικόν. Διὰ τοῦτο προύχώρουν μετὰ πάσης προφυλάξεως καὶ λίαν βραδέως, φοβούμενοι μὴ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἰδικός των ἀριθμός· συνετέλει δὲ πρὸς τὴν ἐπιβράδυνσιν ταύτην τῆς προελάσεώς των καὶ τὸ λίαν εὔστοχον πῦρ τῶν μαχητῶν μας, ὅπερ μόλις ἐπέτρεψεν αὐτοῖς, μετὰ πολλὰς ἀπωλείας καὶ εἰς τὸ διάστημα τριῶν ὅλων ὡρῶν, νὰ πλησιάσουν κατὰ 250 περίπου μέτρα. Ἀλλὰ περὶ τὴν μεσημβρίαν δύο τινὰ ἐνίσχυσαν τὴν ἐπιμονὴν τοῦ ἐχθροῦ· ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἄφιξις ἰσχυρῶν ἐπικουριῶν καὶ τριῶν πυροβόλων, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ κατανόησις πλέον ὅτι ἀπέναντί του εἶχεν ἀντίπαλον πείσμονα μὲν καὶ ἀνδρεῖον ἀλλὰ πάνυ ὀλιγάριθμον ἵνα ἀντιστῇ μέχρι τέλους εἰς τὰς λυσσώδεις ἐφόδους του, ὁ ἀντίπαλός του δὲ οὗτος οὐδεμίαν ἀκόμη εἶχε λάβει ἐκ Φιλιππιάδος ἐπικουρίαν, δι' οὓς ἐσημειώσαμεν λόγους, μεθ' ὅλην τὴν

ἐκ μέρους τοῦ Κουμουνδούρου ὑπόδειξιν τῆς ἀπολύτου τῶν ἐνισχύσεων καὶ τοῦ πυροβολικοῦ ἀνάγκης. Τὴν 1 λοιπὸν μετὰ μεσημβρίαν τὸ καταφθάσαν τουρκικὸν πυροβολικὸν ἤρξατο πυκνοῦ πυρὸς κατὰ τῶν δύο κεράτων τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ἐπανειλημμένως δὲ ὁ ἐχθρὸς ἐνήργησε λυσσώδεις ἐπιθέσεις διὰ πενταπλασίων δυνάμεων κατὰ τοῦ κέντρου προσπαθῶν νὰ διασπάσῃ αὐτό. Εὐτυχῶς ὅμως ἐκ μὲν τῶν ὀβίδων τοῦ ἐχθροῦ ἐλάχισται διερρήγνυντο, τὰ δὲ πυρὰ τῶν ἡμετέρων διασταυρούμενα λόγῳ τῶν θέσεων τῆς παρατάξεώς των, ἐπέφερον δεκατισμὸν εἰς τὰς πυκνὰς τάξεις του καὶ τὸν ἠνάγκαζον πάντοτε νὰ ὑποχωρῇ κατῃσχυμένος καὶ μετὰ μεγάλων ἑκάστοτε ἀπωλειῶν. Τοῦτο διήρκεσεν ἐπὶ δύο ὥρας, τὴν δὲ 3ην μετὰ μεσημβρίαν ἔπαυσεν αἴφνης τὸ πῦρ ἐκ μέρους τῶν Ὀθωμανῶν.

Ἤδη ὁ ἐχθρὸς μηχανᾶται ἄτιμον δόλον. Μετὰ διαφόρους ἑλιγμοὺς φέρει ἐνώπιον τῶν Ἑλλήνων ἀντιπάλους μετημφιεσμένους εἰς Ἕλληνας καὶ ὁμιλοῦντας τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἀλβανούς, μετὰ λευκῶν σημαιῶν· κατορθώνει δὲ διὰ τοῦ στρατηγήματός του τούτου νὰ πλησιάσῃ κατὰ πολὺ τὰς ἡμετέρας τάξεις.

— «Ζήτω! Εἴμεθα χριστιανοί.... Μὴ χτυπᾶτε!» ἐφώναζον οἱ Ἀλβανοί.

Τὸ στρατήγημα εἶχεν ἐπιτύχει κατ' ἀρχάς, οἱ δὲ Ἕλληνες, ἀπατηθέντες, ἔπαυσαν τὸ πῦρ καὶ ἔσπευσαν νὰ ἀναγγείλουν εἰς τὸν ἀρχηγόν των ὅτι οἱ προσελαύνοντες ἦσαν Ἕλληνες ἤδη καὶ ὄχι Τοῦρκοι. Ὁ Κουμουνδοῦρος ὑπωπτεύθη τὸ τέχνασμα καί, πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ ἐκ τῆς παγίδος δεινοῦ κινδύνου, ἐσάλπισε πρὸς τοὺς ὑπ' αὐτὸν ἄνδρας διατάσσων νὰ ἐξακολουθήσῃ ταχὺ τὸ πῦρ.

Εἶχον ἤδη ἀναγνωρίσει τὸν δόλον καὶ οἱ ἡγήτορες τῶν ἐν τῇ γραμμῇ τῆς μάχης διαφόρων τμημάτων καί, πῦρ καταστρεπτικὸν ἀρχιώνει τῶν Τούρκων τὰς φάλαγγας, ἀκριβὰ πληρωσάντων τὸ δόλιον τέχνασμά των, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζήτουν νὰ συλλάβουν ζῶσαν τὴν δράκα ἐκείνην τῶν ἀκαταβλήτων πολεμιστῶν. Τὸ μικρὸν ὅμως διάστημα καθ' ὃ οἱ ἡμέτεροι διέκοψαν τὸ πῦρ, ἀπατηθέντες, ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἵνα προχωρήσῃ κατὰ 200-250 μέτρα πρὸς τὰς ἡμετέρας τάξεις, ἀπὸ τῆς ἀποστάσεως δὲ ταύτης ἤρξατο ἤδη σφοδρὰ καὶ φονικωτάτη μάχη δι' ἀμφότερα τὰ μέρη. Οἱ Τοῦρκοι λυσσαλέως ἐπιτιθέμενοι ἐξηναγκάζοντο ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν εἰς ὑποχώρησιν στρώνοντες διὰ πτωμάτων τὸ κενούμενον ἔδαφος. Οἱ ἰδικοί μας ἤρχισαν νὰ αἰσθάνωνται τ' ἀποτελέσματα τῆς ἐκ τοῦ συστάδην σχεδὸν ταύτης συγκρούσεως· πολλοὶ εἶχον πέσει καὶ ἐξ αὐτῶν νεκροὶ καὶ πλειότεροι τραυματίαι. Ἐδῶ τόρα πίπτει πληγεὶς θανασίμως καὶ ὁ ἀνδρεῖος Κεφαλλὴν λοχαγὸς Εὐάγγελος Σολωμός, διοικητὴς τοῦ δεξιοῦ, ἀντικαθίσταται δὲ ὑπὸ τοῦ συναδέλφου του Χόρτη. — Ὁ Σολωμὸς βληθεὶς ὑπὸ σφαίρας ἐνῷ εἰσήλαυνε κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μὲ γυμνὸν τὸ ξίφος ἐφώνησε «Θάρρος, παιδιά!» καὶ κατέπεσε νεκρός· ὁμηρικὸς δὲ τότε ἀγὼν συνήφθη πέριξ τοῦ πτώματός του μεταξὺ τῶν Κεφαλλήνων στρατιωτῶν του καὶ τῶν Τούρκων ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ὁποίων ἐζήτουν νὰ τὸν ἀποσπάσωσιν. Οἱ Κεφαλλῆνες πάντες ἔπεσαν

παρὰ τὸ πλευρόν του, οἱ δὲ Τοῦρκοι ἀπέκοψαν τότε τὴν κεφαλήν του καὶ τὴν ἔφερ αν εἰς τὰ Ἰωάννινα.

Ἐπὶ μίαν ἔτι ὥραν ἐξακολουθεῖ ἡ ὁμηρικὴ αὕτη πάλη, ἑνὸς πρὸς ἑπτά, διότι ἐκ τῶν 1070 ἑλλήνων εἶχον ἤδη τεθῆ ἐκτὸς μάχης οἱ 70, ἐνῷ οἱ Τοῦρκοι προσήγγιζον τοὺς ἑπτακισχιλίους μετὰ τὴν προσέλευσιν νέων ἐκ τοῦ ἐγγὺς χωρίου Πέστια εἰς αὐτοὺς ἐνισχύσεων, ἐνῷ τοῖς ἡμετέροις οὐδὲν ἦτο ἀκόμη δυνατὸν νὰ σταλῇ, καίτοι ἡ ταξιαρχία τοῦ Μπότσαρη εἶχεν ἤδη μετασταθμεύσει εἰς Στριβίναν καὶ μέγα αὐτῆς τμῆμα προύχώρει διὰ τῆς στενωποῦ εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ κινδυνεύοντος τάγματος. Οὕτω ἡ μάχη ἐξηκολούθησεν ἐπὶ πολὺ ἀκόμη ὑπὸ τὴν αὐτὴν διάταξιν τῶν ἀντιπάλων στρατῶν εἰς ἀμφότερα τὰ μέρη.

Μεταξὺ τῆς 3ης καὶ 4ης μ. μ. οἱ Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες ἰσχυρῶς ἐπεξέτειναν τὴν γραμμὴν τῆς ἐπιθέσεώς των πρὸς τὸ ἀριστερὸν κέρας τῶν Ἑλλήνων, ζητοῦντες νὰ διασπάσωσιν αὐτὸ διὰ συγχρόνου σφοδρᾶς προσβολῆς καὶ τοῦ μετώπου τῶν ἡμετέρων ἐξ ἐφόδου. Καὶ ἡ ἀπόπειρά των ὅμως αὕτη ἀπεκρούσθη διὰ καταστρεπτικοῦ πυρὸς τῶν ἡμετέρων, ἐνισχυθέντος ἀμέσως τοῦ τε μετώπου των καὶ τοῦ ἀπειλουμένου ἀριστεροῦ των κέρατος.

Ἀποτυχόντες οὕτω καὶ αὖθις οἱ ἐχθροί, μετὰ δίωρον πάλην, ἐπεχείρησαν περὶ τὴν 5ην ὥραν, κατόπιν γενικῆς ἀνασυντάξεως τῶν δυνάμεών των, γενικὴν ἔφοδον ἐξ ἁπάντων τῶν σημείων τῆς παρατάξεως. Ἡ ἔφοδός των αὕτη ἀπεκρούσθη καὶ πάλιν ἔκ τε τοῦ δεξιοῦ καὶ τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τῶν ἡμετέρων καὶ λόγῳ τοῦ σφοδροῦ πυρὸς δι' οὗ ὑπεδέχθησαν τὰς προελαυνούσας ἐχθρικὰς φάλαγγας καὶ ἕνεκα τοῦ δυσβάτου τοῦ ἐδάφους πρὸς τὰ σημεῖα ταῦτα.

Ὁ Κουμουνδοῦρος, ἐκτεθειμένος τελείως εἰς τὸ πῦρ, διευθύνει τὴν ἄνισον πάλην ἐκ τοῦ κέντρου τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως μὲ τὸ ξίφος καὶ τὸ πολύκροτον εἰς τὰς χεῖρας ὄρθιος παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν μαχητῶν του, οἵτινες ἀσθμαίνουν πάντες ἐκ τοῦ δεινοῦ καμάτου καὶ προπάντων ἐκ τῆς ἐλλείψεως ὕδατος· τροφὴν ἔχουν νὰ λάβουν ἀπὸ τριάκοντα ἤδη ὡρῶν· ἀντὶ δὲ ὕδατος ῥοφῶσιν οὖρος πολλοὶ ἵνα κατασβέσουν τὴν φλόγα ἥτις ἔκαιε τοὺς λάρυγγάς των, διότι ἡ ἑλληνικὴ πολιτεία ὑπελόγισε πάντοτε ἐπὶ τῶν καθηκόντων τῶν πολιτῶν οὐδέποτε δ' ἔλαβεν ὑπ' ὄψει καὶ τὰ δικαιώματα αὐτῶν. — Ὁ ἐχθρὸς ἐντούτοις ἀλλεπαλλήλως ἐνισχυόμενος δοκιμάζει ἤδη φοβερὸν τόλμημα. Συντάσσεται εἰς φάλαγγας πυκνὰς καὶ μετ' ἀλλαλαγμῶν καὶ δαιμονιώδους πατάγου, ὁρμᾷ, δεκατιζόμενος καὶ δεκατίζων, μ' ἐφ' ὅπλου λόγχην κατὰ τῶν ἡμετέρων.

— «Ἐφ' ὅπλου λόγχη!» ἀντηχεῖ βροντώδης κραυγὴ ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς τάξεις.

Οἱ δύο στρατοὶ συμπλέκονται στῆθος πρὸς στῆθος. Ὀλίγαι μάχαι ἔχουν νὰ ἐπιδείξουν τοιαύτας γιγαντομαχίας.... Εἷς ἐναντίον πέντε, ἐναντίον ἕξ, ἐναντίον ἑπτά, κτυπῶσιν ἀπτόητοι, ἀκατάβλητοι, χωρὶς βῆμα νὰ ὑποχωρήσουν. Πατοῦν ἐπὶ πτωμάτων, ἀλλὰ δὲν πίπτουν. Ἐπικουρίαι ἐξ ἑνὸς συντάγματος μετ'

ἀναλόγου πυροβολικοῦ κατὰ τὴν ὑπέροχον ἐκείνην στιγμὴν καταφθάνουσαι θὰ ἦσαν ἀρκεταὶ νὰ διώξουν μέχρις Ἰωαννίνων τοὺς Τούρκους, ἀλλὰ δὲν κατέφθασαν.

Εἰς τὸ μέτωπον ὁ ἐχθρὸς κατώρθωσε νὰ προχωρήσῃ πλειότερον, ἅτε τοῦ ἐδάφους ὄντος ὁμαλωτέρου. Μετὰ μικρὸν καὶ οἱ μαχηταὶ τοῦ κέντρου εὑρέθησαν σῶμα πρὸς σῶμα μετὰ τῶν ἐχθρῶν, καὶ ἤδη, σιγήσαντος τοῦ συριγμοῦ τῶν σφαιρῶν, θὰ ὁμιλήσῃ κ' ἐδῶ ἡ λόγχη. Ἡ συμπλοκὴ ἐπέρχεται σφοδρά. Αἱ σάρκες σπαράσσονται ὑπὸ τοὺς λογχισμούς, καὶ τὴν γιγάντειον ἐκείνην πάλην πρόκειται νὰ κρίνῃ τόρα ὁ βαθμὸς τῆς ἀνδρείας τῶν ἀντιπάλων καὶ ἡ ἀντοχή των. Οἱ Ἕλληνες, μετὰ φοβερὰν ἀπόκρουσιν, ἐπιχειροῦσιν ἀκάθεκτον διὰ τῆς λόγχης ἀντεπίθεσιν, καὶ καταπτοοῦσι τοὺς ἐχθροὺς διὰ τοῦ θάρρους των καὶ ἀναγκάζουν αὐτοὺς νὰ ὑποχωρήσουν ἀφέντας πολυαρίθμους νεκροὺς ἐπὶ τοῦ αἱματολεύστου πεδίου. Ἡ μάχη οὕτω ἐξακολουθεῖ πανταχόθεν σφοδρά.

Ἔκτακτος ἦτο ἡ ἀνδρεία ἣν ἐπεδείξαντο οἱ στρατιῶται καὶ οἱ ἀξιωματικοί μας κατὰ τὴν τιτανομαχίαν ταύτην, ἰδιαιτέρως δὲ ἐθαυμάσθη τὸ θάρρος καὶ ἡ ἱκανότης τῶν λοχαγῶν Γ. Κυπριώτου, Μιχ. Χαραλάμπους, καὶ Ἀθ. Χόρτη, τοῦ ὑπολοχαγοῦ Ἀντ. Καμάρα καὶ τῶν ἀνθυπολοχαγῶν Λεων. Μπαρμπιτσιώτη, Γ. Γρίβα, Γ. Κακογιάννη, Νικ. Βουλπιώτου, Σπυρ. Φωκᾶ καὶ Ἀλκ. Δαρῆ (ἐφέδρου). Ζηλευτὴ δ' ὑπῆρξεν ἡ ἀντοχὴ τῶν ἀνδρῶν, τὸ ἀδάμαστον ἠθικόν των καὶ ἡ λαμπρὰ διαγωγὴ τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Διονυσίου Ζαφειροπούλου, ὅστις, ἐπιπεσὼν διὰ τῆς λόγχης ἐναντίον τουρκικῆς ἐνωμοτίας, συνεπλάκη πρὸς αὐτὴν καὶ τὴν κατέστρεψεν ἐξ ὁλοκλήρου, πολλοὺς ἰδιοχείρως καταρρίψας νεκροὺς καὶ λαβὼν τέλος πληγὴν διὰ λόγχης εἰς τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καὶ τὴν κνήμην· ἐπίσης δὲ τοῦ ἀνθυπασπιστοῦ Χρήστου Δήμου, τοῦ ἐφέδρου ἀνθυπολοχαγοῦ Μπούζη καὶ τοῦ ἐπιλοχίου Δημ. Ἀνδρούτσου. Πίπτει τόρα νεκρὸς ὁ ἀνθυπολοχαγὸς Παπαϊωάννου μαχόμενος ἐξ ἀποστάσεως δεκαπέντε μόλις βημάτων καὶ κινδυνεύων νὰ ζωγρηθῇ, ἀφ' οὗ συνέτριψε διὰ τοῦ ξίφους του τὴν κεφαλὴν τοῦ πλήξαντος αὐτὸν Ἀλβανοῦ. Αἱ φάλαγγες τῶν Τούρκων δεκατίζονται, ἀραιοῦνται, ἀπωθοῦνται καὶ ὑποχωροῦσιν αἰσχρῶς. Ἀλλ' ἐπιστρέφουν ἐπίσης ἀκάθεκτοι ἐν τῇ συναισθήσει τῆς ἀριθμητικῆς των ὑπεροχῆς, καί, πίπτουν ἑκατέρωθεν πολλοί, ἐνῷ διακόσια ἤδη πτώματα Τούρκων καλύπτουν τὸ κατέρυθρον ἐκ τοῦ αἵματος χῶμα. — Οὐδεὶς ἔμεινεν ἀμέτοχος τῆς μάχης· αὐτοὶ οἱ ἰατροὶ καὶ οἱ νοσοκόμοι ἐμάχοντο ὡς ὁπλῖται τῆς γραμμῆς, φονευθέντων μάλιστα δύο ἐκ τῶν τριῶν νοσοκόμων καὶ τραυματισθέντος τοῦ ὑπιάτρου Παπαϊωάννου, ἐνῷ ὁ ἀνθυπίατρος Σπ. Τζάνες τώρα μὲν ἐξετέλει καθήκοντα οἰκονομικοῦ ἀξιωματικοῦ διανέμων φυσίγγια εἰς τοὺς μαχομένους, τώρα δὲ μαχίμου, πολεμῶν μετὰ τῶν συναδέλφων του.

Κατὰ συνέπειαν τῆς ζηλευτῆς ταύτης ἐθελοθυσίας, τὸ ἠθικὸν τῶν ἀνδρῶν μας παρέμεινεν ἀσάλευτον μεθ' ὅλας τὰς φοβερὰς ἀπωλείας ἃς εἶχον ὑποστῇ, ἀνεπτερώθη δ' ἔτι μᾶλλον τὸ φρόνημα ὅταν μάλιστα τμῆμα τουρκικοῦ στρατοῦ ἐτράπη αἴφνης πρὸς δυσμὰς ἵνα ἀποκρούσῃ ἐνδεχομένην τῶν Ἑλλήνων εἰσέλασιν

καὶ προσβολὴν τῶν νώτων τοῦ ἐχθροῦ διὰ τοῦ ἑτέρου παραλλήλου στενοῦ τῆς κλεισωρείας Στριβίνας-Πέντε-Πηγαδιῶν, τοῦ στενοῦ ὅπερ βαίνει ἀπὸ Φιλιππιάδος, δυσμικῶς, παραθέον τὰ ῥεῖθρα τοῦ Λούρου, ἀντικρὺ πρὸς δυσμὰς τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, οὗ ἡ ἔξοδος ἀφίσταται τούτων μόνον μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν, καὶ ὅπερ ἅμα τῇ προελάσει τοῦ Κουμουνδούρου εἶχε διαταχθῇ νὰ καταλάβῃ ὁ Δράκος μετὰ πεντάκις χιλίων περίπου ἀνδρῶν, πρὸς ἀντίκρουσιν πάσης ἐκεῖθεν καθόδου τῶν Τούρκων καὶ ἀπειλῆς τῶν νώτων τοῦ ἐν Φιλιππιάδι καὶ Στριβίνᾳ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Δράκος εἶχεν ἤδη προχωρήσει, ὥστε νὰ τὸν ἀντιληφθῶσιν οἱ Τοῦρκοι· ἀλλὰ καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ δράσουν κατ' αὐτοῦ τελεσφόρως, περιωρίσθησαν εἰς ἀνταλλαγὴν ὀλίγων τινῶν τυφεκισμῶν ἐκ μακρᾶς ἀποστάσεως καὶ ὑπέστρεψαν εἶτα δρομέως πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια, ἵνα διὰ σφοδρᾶς ἐπιθέσεως παραλύσουν τελείως τὰς ἐξηντλημένας ἤδη δυνάμεις τοῦ Κουμουνδούρου.

Ἐπίσης δὲ μήτε ἡ δειλία μερικῶν ἐκ τῶν στρατιωτῶν οἵτινες ἀπέδρασαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τῆς μάχης ἐπηρέασε κατ' ἐλάχιστον τὸ ἠθικὸν τῶν ὑπολοίπων, μήτε ἡ διαγωγὴ ἐνίων ἀξιωματικῶν, ἐπίσης ἀποδράντων καὶ δὴ συμπαραλαβόντων μεθ' ἑαυτῶν καὶ πολλὰ τῶν πυρομαχικῶν, τὰ ὁποῖα ὅμως κατώρθωσεν ὁ ἀνθυπίλαρχος Μπάρκκλης νὰ καταφθάσῃ ὀλίγον πέραν τοῦ πεδίου τῆς μάχης καὶ νὰ μεταφέρῃ πάλιν εἰς τὸ ἀγωνιζόμενον τάγμα, μήτε ἡ λόγῳ ὑπερβολικῆς κοπώσεως, ἕνεκα τῶν συνεχῶν πορειῶν, μὴ συμμετοχὴ εἰς τὴν μάχην 150 περίπου ἐκ τῶν 1070 ὁπλιτῶν τοῦ τάγματος. Τέλος ὅμως περὶ τὴν 6ην ὥραν ἤρχισε νὰ γίνεται καταφανὴς ἡ ἔλλειψις πυρομαχικῶν, καὶ οἱ ἡμέτεροι ἠναγκάσθησαν νὰ ἀραιώσουν τὸ πῦρ. Ἐπικουρίαι δὲ οὐδαμοῦ ἐφαίνοντο, δι' οὓς λόγους ἐσημειώσαμεν ἤδη, καί τοι πεντακισχίλιοι ἄνδρες ἐκ πάντων τῶν ὅπλων, ὡς εἴδομεν, εἶχον διαταχθῆ νὰ εἰσέλθουν ἐντὸς τῆς κλεισούρας Στριβίνας-Πέντε Πηγαδιῶν, εὐθὺς ἅμα τῇ ἀναγγελίᾳ τῆς συγκρούσεως καὶ ἔβαινον ἤδη πρὸς τὸ ἀπειλούμενον σημεῖον· πυροβολικὸν δὲν ὑπῆρχε πρὸς ἐπιτυχῆ σύμπραξιν, τὰ πυρομαχικὰ ἔβαινον πρὸς τὸ τέλος, καὶ οὕτω ἡ κραταιὰ ἐμμονὴ τῶν μαχητῶν μας εἰς τὸ καθῆκον τῆς τιμῆς ἤρχισε νὰ κλονίζεται περὶ τὴν δύσιν τῆς ἡμέρας.

Τὴν κρίσιμον ταύτην στιγμὴν ἐπωφελήθησαν οἱ Τοῦρκοι. Ἀντιληφθέντες οὗτοι τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν ὑφ' ἣν εὑρίσκοντο οἱ ἡμέτεροι, ἐπεχείρησαν νέαν σφοδρὰν ἐπίθεσιν ἠχηρῶς σαλπίζοντες ἅμα καὶ ἀλαλάζοντες....Αἱ τάξεις τῶν Ἑλλήνων ἐκλονίσθησαν.

Μία τότε φωνὴ ἠκούσθη ἀπὸ τὰ χείλη τοῦ ἀρχηγοῦ :

— «Κρατεῖτε ! ἔφθασεν ἐπικουρία....Οἱ εὔζωνοι ἐφάνησαν !»

Νέα ζωὴ καὶ νέον θάρρος συνέσχε τὰ στήθη τῶν ἐξηντλημένων μαχητῶν μας, καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀπεκρούσθησαν καὶ αὖθις καὶ ὑπεχώρησαν ἀραιότεραι αἱ ἀλαλάζουσαι τάξεις των.

Ἀλλ' ὁ ἐχθρὸς μαχόμενος ἀπὸ πρωίας καὶ ἐξ ἀποστάσεως ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ συ-

στάδην, εἶχε πλέον τελείως ἀντιληφθῆ, ὡς ἐμνήσθημεν, ὅτι πολὺ μικρὰ ἑλληνικὴ δύναμις ἠμύνετο εἰς τὰς θέσεις ἐκείνας, διότι οὔτε μία ἠκούσθη βροντὴ πυροβόλου ἐκ τῶν ἑλληνικῶν τάξεων, οὔτε προκεχωρημένας ἐπεχείρησαν αὗται ἀντεπιθέσεις, οὔτε πλευρικὰς κινήσεις ἢ προσβολὰς ἐδοκίμασαν οἱ Ἕλληνες πρὸς μείζονα τοῦ μετώπου των ἀνάπτυξιν. Ἐπωφελούμενοι δὲ τόρα καὶ τῆς ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων ἀναγκαστικῆς ἀραιώσεως τοῦ πυρός, καὶ ὑποστηριζόμενοι ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ των, ἀπεφάσισαν νὰ προβῶσιν εἰς κύκλωσιν τοῦ μικροῦ σώματος τοῦ Κουμουνδούρου.

Ἐπιχειρήσαντες λοιπὸν ἀνιχνεύσεις διὰ τοῦ ἱππικοῦ των ἀπὸ μεμακρυσμένων ἀποστάσεων πρὸς ἐξακρίβωσιν ἂν ἤρχοντο ἢ οὐ ἐπικουρίαι διὰ τοὺς Ἕλληνας, ἔφθασαν τέλος ὄπισθεν τῶν ἡμετέρων, ἀπειλοῦντες οὕτω καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν ὑποχωρησίν των. Συνάμα δὲ πολυάριθμος τουρκικὴ φάλαγξ προελάσασα

Λόχος ἑλλ. πεζικοῦ μαχόμενος ὄπισθεν ταχυσκάπτων πρὸ τοῦ Ἀράχθου.

τότε διὰ τῆς ὁδοῦ Σαλαώρας-Ἰωαννίνων, ἐβάδισε κατὰ τῶν νώτων τοῦ ἀριστεροῦ κέρατος τοῦ Κουμουνδούρου, ὡς μνημονεύει ἡ ἔκθεσις αὐτοῦ, προσπαθοῦσα κ' ἐντεῦθεν νὰ καταστήσῃ ἀδύνατον τὴν ὑποχώρησιν εἰς τοὺς μαχητάς μας.

Μία ὅμως εὐτυχὴς περίστασις συνετέλεσε καὶ αὐτὴ τὰ μέγιστα πρὸς σωτηρίαν τῶν μαρτύρων τούτων καὶ ἀνέκοψε τὴν πρὸς ὑπερφαλάγγισιν καὶ ἐντελῆ αὐτῶν καταστροφὴν ἢ ζώγρησιν προέλασιν τῶν ἐχθρῶν. Πέντε ἀντάρται τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», ὧν ἀπομνημονεύομεν ἐνταῦθα τὰ ὀνόματα· οἱ Βάρδας, Σίστρος, Τρωαδίτης, Δανᾶς καὶ Κατσαντώνης, ὁδεύοντες περὶ τὴν μεσημβρίαν τῆς 11 Ἀπριλίου πρὸς τὰ Πέντε Πηγάδια ἵνα συμπολεμήσουν μετὰ τοῦ τάγματος τοῦ Κουμουνδούρου, ἠκολούθησαν δυσμικωτέραν τινα ὁδόν, καὶ εὑρισκό-

Ὁ βασιλόπαις Γεώργιος
Διοικητὴς τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου.

φυλ. 62

μενοι ἤδη περὶ τὴν Κλεισούραν, εἰδοποιήθησαν παρά τινος ἱερέως ὅτι πρὸς τὰ ἐκεῖ προυχώρουν σώματα τουρκικοῦ στρατοῦ τμηματικῶς. Τῷ ὄντι ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ τῶν Πέντε Πηγαδίων προήλαυνεν ἤδη ἰσχυρὸν σῶμα ἐχθρικοῦ στρατοῦ, ὅπερ χωροῦν διὰ τῆς Κλεισούρας θὰ κατελάμβανε τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῶν Πέντε Πηγαδίων καὶ θ' ἀπέκοπτεν οὕτω τὴν ὀπισθοχώρησιν εἰς τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου. Ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ ταύτῃ ἡ φούκτα ἐκείνη τῶν ἀνταρτῶν ἀνέρχεται δρομέως τὸν ἀπόκρημνον βουνόβραχον καὶ καταλαβόντες ὀχυρὰς καὶ τελείως προπεφυλαγμένας θέσεις ἀρχίζουν σφοδρὸν πῦρ κατὰ τοῦ ἐπιφανέντος ἤδη τουρκικοῦ σώματος. Οἱ Τοῦρκοι μὴ ἀναμένοντες νὰ εὕρουν ἐχθρὸν πρὸς τὸ μέρος ἐκεῖνο, σταματῶσιν ἐν ἀπορίᾳ κατ' ἀρχάς, μετὰ μικρὸν δὲ διαιρέσαντες μέρος τοῦ στρατοῦ των εἰς μικρὰ τμήματα ἀρχίζουν νὰ ἐπιτίθενται δι' αὐτῶν κατὰ τῶν θέσεων τὰς ὁποίας κατεῖχον οἱ πέντε ἐκεῖνοι πολεμισταί. Αἱ θέσεις ὅμως αὗται ἦσαν σχεδὸν τελείως ἀπρόσιτοι καὶ ὁ ἐχθρὸς ἠδυνάτει νὰ προχωρήσῃ, ὅταν δέ, μετὰ μικρόν, κατέφθασεν ἐπὶ τόπου καὶ ὁ ὁπλαρχηγὸς Μαγκανάρας μετὰ τῶν ὑπ' αὐτὸν ὀκτὼ ἔτι ἀνταρτῶν καὶ τὸ πῦρ οὕτω κατέστη πυκνότερον, οἱ Τοῦρκοι, φοβηθέντες μήπως ὄπισθεν τῶν βράχων ἐκείνων εὑρίσκετο ὠχυρωμένον πολυάριθμον στράτευμα, ἐτράπησαν πρὸς βορρᾶν, καὶ διελθόντες τὸν ἐγγὺς ῥέοντα ποταμίσκον Βωβόν, οὗ τὰ ῥεῖθρα ἔχουν βάθος ἑνὸς περίπου μέτρου, ἀνῆλθον ἐκεῖθεν τὴν Κλεισούραν βαίνοντες πρὸς τὸ Τέροβον. Οὕτω, διὰ τῆς παρουσίας τῆς δρακὸς ἐκείνης τῶν ἀνταρτῶν, ἐπελθούσης τῆς ἐξαπατήσεως τῶν Τούρκων, ἀνεκόπη ἡ πορεία αὐτῶν καὶ ἔμεινεν ἐλευθέρα ἡ ὁδὸς τῆς ὑποχωρήσεως εἰς τὸ ἀποδεκατισμένον καὶ ἐξηντλημένον τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου.

Περὶ τὴν 4ην μετὰ μεσημβρίαν, κατὰ τὴν κρισιμωτάτην ἐκείνην στιγμὴν τῆς μάχης ὁ ὑπασπιστὴς τοῦ τάγματος ἀνθυπολοχαγὸς Λ. Βαρβιτσιώτης εἶχεν ἐρωτήσει τὸν Ταγματάρχην :

— Θ' ἀμυνθῶμεν μέχρις ἐσχάτων ἢ θὰ ὑποχωρήσωμεν ἐν καιρῷ ;

— Θ' ἀμυνθῶμεν μέχρις ἐσχάτων, ἀπήντησεν ὁ Κουμουνδοῦρος, μὴ ἀνεχόμενος νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἀφ' οὗ ἅπαξ προυχώρησε μέχρι τοῦ μέρους ἐκείνου.

Δὲν ἐξηρτᾶτο ὅμως ἐκ μόνης τῆς θελήσεώς του τὸ δυνατὸν τῆς ἐμμονῆς εἰς τὰς θέσεις ἐκείνας ἀπέναντι τῶν πολλαπλασίων δυνάμεων τοῦ ἐχθροῦ καὶ τῆς μὴ λήψεως ἐπικουριῶν καὶ ἐφοδίων πολέμου ἕνεκα τῆς μεγάλης ἀποστάσεως τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὡς ἐμνήσθημεν, ἀπὸ τῆς ἕδρας τοῦ κυρίου τῆς Ταξιαρχίας Μπότσαρη σώματος, ἥτις ἀποστολὴ θὰ ἀπῄτει δεκατρεῖς ὅλας ὥρας, κατὰ μέσον ὅρον, ἀπὸ τῆς στιγμῆς καθ' ἣν ἀνεχώρησεν ἐκ Πέντε Πηγαδίων ὁ ἐπιφορτισμένος νὰ εἰδοποιήσῃ περὶ τούτου τὸν Ταξίαρχον, καὶ δεκατρεῖς ὥρας τὸ ἐκτάκτως ταλαιπωρηθὲν τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου δὲν ἦτο ἀνθρωπίνως δυνατὸν ν' ἀντέξῃ εἰς τὴν φονικὴν ἐκείνην ἄμυναν.

Ἐν τῇ δεινῇ ἐκείνῃ στιγμῇ ὁ Κουμουνδοῦρος ἐσκέφθη ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐμμείνῃ ἐπί τινας ἀκόμη ὥρας ἂν συνεκέντρου ὁλόκληρον τὸ στράτευμά του ἐντὸς

τοῦ ὀχυρωτάτου πύργου «Κούλια Ἀλήπασσα», τὸν ὁποῖον, λόγῳ τοῦ μεγάλου πάχους τῶν τειχῶν του, ἐλάχιστα ἠδύνατο νὰ βλάψῃ τὸ τουρκικὸν πυροβολικόν, ὅπως δὲν ἔβλαψεν ἐν Ἄρτῃ τὸν Ἀμυντικὸν Στρατῶνα. Μέχρι τῆς ὥρας ἐκείνης ἐντὸς τῆς Κούλιας εἶχον τοποθετηθῆ τμήματα μόνον τοῦ τάγματος ὑπὸ τὸν ὑπασπιστὴν Βαρβιτσιώτην μαχόμενα, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, ἐκ μὲν τοῦ πρὸς τὴν ἔξοδον τοῦ στενοῦ πυροβολείου κατὰ τῆς γενικῆς ἐφεδρείας τοῦ ἐχθροῦ, ἐκ δὲ τοῦ πρὸς τὴν εἴσοδον ἐναντίον τῶν πειρωμένων ὑπερφαλάγγισιν τοῦ δεξιοῦ τοῦ τάγματος ἐχθρικῶν δυνάμεων. Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὴν περίοδον ταύτην, μετὰ τὴν ἐκ μέρους τῶν Τούρκων ἀπειλὴν τῆς ὑπερφαλαγγίσεως, αὐτὸς ὁ ταγματάρχης Κουμουνδοῦρος ἐν τῇ περὶ τῆς ἐν λόγῳ μάχης ἐκθέσει του, ἣν ἔχομεν ὑπ' ὄψει :

«Ἡ στιγμὴ ἦτο κρίσιμος, διότι ἐκτὸς τῆς ἀπειλῆς ταύτης τοῦ ἐχθροῦ ἤρχισεν ἡ ἐπαισθητὴ μείωσις τῶν φυσιγγίων, ὅθεν ἀπεφάσισα συγκεντρώνων τὰ τμήματά μου εἰς τὸν ὀχυρὸν στρατῶνα, ν' ἀμυνθῶ μέχρις ἐσχάτων, φρονῶν ὅτι μοὶ εἶχον ἀπομείνει τινὰ πυρομαχικὰ τὰ ὁποῖα εἰς μετρίαν τινὰ ἀπόστασιν καὶ ὄπισθεν κατὰ τὰ κεκανονισμένα εἶχον τοποθετήση ἀφ' ὅπου καὶ ἐγίνετο ἡ ἀναχορηγία αὐτῶν κατὰ τὸ διάστημα τῆς μάχης, πιστεύων νὰ διατηρήσω τὴν θέσιν μου ἕως ὅτου ἐπέλθῃ ἡ νύξ, ἐπειδὴ αὕτη ἐπλησίαζε, καὶ φθάσουν αἱ ἐπικουρίαι· δυστυχῶς δὲν εὗρον πλέον οὔτε ἓν φυσίγγιον. Ἐκ τῶν τμημάτων τῶν ἐπὶ τῆς γραμμῆς τοῦ πυρὸς εὑρισκομένων, ἀγγελιοφόροι ἐστέλλοντο ζητοῦντες τοιαῦτα· τούτου δ' ἕνεκεν ἀδύνατος ἦτο ἡ πραγματοποίησις τῆς τελευταίας ἀποφάσεώς μου καὶ ἀπεφάσισα, σώζων τοὺς τόσον ἀνδρείως διατηρήσαντας τὴν καταληφθεῖσαν τοποθεσίαν, νὰ ὑποχωρήσω, σαλπίσας τετράκις τὴν ὑποχώρησιν καὶ ἥτις ἐξετελέσθη ἐν πάσῃ τῇ δυνατῇ τάξει, διότι ὁ ἐχθρὸς δὲν μᾶς κατεδίωξεν».

Οὕτω, ληφθείσης τῆς ἀποφάσεως ταύτης, κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην, ὡς εἶναι φανερόν, ἡ μάχη κατέπαυσεν, ἀφ' οὗ διήρκεσεν ἐπὶ ἕνδεκα ὅλας συνεχεῖς ὥρας, ἀπὸ τῆς 9.25' π. μ. μέχρι τῆς 7 1)2 ὥρ. μ. μ., ἀποστείλασα εἰς τὸν Ἅδην περὶ τοὺς 70 ἕλληνας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἀριθμοῦνται, ἐκτὸς τοῦ ταγματάρχου Κουμουνδούρου, λαβόντος μικράς τινας ἀμυχὰς καὶ τῶν ἀνωτέρω μνησθέντων ἀνδρείων ἀξιωματικῶν, — οἵτινες ἐφαρμόζοντες τὴν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοῦ ἐν Ἄρτῃ ἀγῶνος συμβουλὴν τοῦ ταξιάρχου Χρ. Μπότσαρη, ἐμάχοντο ὄρθιοι ἵνα ἐνθαρρύνουν ἐν τῷ κινδύνῳ τοὺς ὁπλίτας, των, — καὶ ἅπαντες σχεδὸν οἱ ὑπαξιωματικοὶ τοῦ τάγματος προμαχήσαντες τῆς περιφανοῦς ταύτης γιγαντομαχίας, ἧς ὁμοίαν δὲν ἔχει ἴσως νὰ ἐπιδείξῃ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ἅτε μὴ παρουσιάσας πολλὰ δείγματα ἀξιομνημονεύτου ἐθελοθυσίας, καὶ τετραπλασίους Τούρκους, σχοῦσα δὲ πολυαρίθμους τραυματίας ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἐκ τῶν ὁποίων πεντήκοντα περίπου ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἐντὸς τῆς Κούλιας καὶ σφαγέντας πολλοὺς τούτων ὕστερον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἅτε καταστάσης ἀδυνάτου τῆς μεταφορᾶς των ἐν τῇ συγχύσει ἥτις ἐπικρατεῖ πάντοτε κατὰ τὰς ὑποχωρήσεις ἐκ μαχῶν τόσῳ καταστρεπτικῶν, καίτοι ἡ ὑποχώρησις ἐγίνετο,

παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν, κανονικὴ ὁπωσδήποτε, μαχομένου ἀμοιβαδὸν τοῦ ἑνὸς τμήματος ἐνῷ ὑπεχώρει τὸ ἕτερον, μέχρι ποιᾶς τινος ἀποστάσεως, διότι ὁ ἐχθρός, ἀποτεθαρρημένος ἤδη ἐκ τῶν πολλῶν του κατὰ τὴν Ἤπειρον μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀποτυχιῶν, καὶ φοβούμενος ἄλλως τε μή που περαιτέρω συναντήσῃ ἀνωτέρας ἑλληνικὰς δυνάμεις, δὲν ἐπεχείρησε νὰ προελάσῃ καὶ πέραν τοῦ στενοῦ τῶν «Πέντε Πηγαδίων», ἀρκεσθεὶς εἰς τὴν ἀνάκτησιν καὶ κατάληψιν μόνον αὐτῶν.

Οὕτω μία ἀποστολὴ πρὸς ἁπλῆν ἀνίχνευσιν, μετατραπεῖσα εἰς μάχην, ἐστοίχιζεν ἤδη διὰ τοὺς Ἕλληνας πλειοτέρας ζημίας ἀληθοῦς μάχης καὶ καθίστατο ἀφορμή, ὅπως ἀναθαρρήσουν ὁπωσοῦν οἱ ἐχθροὶ καὶ καταλάβουν ἅμα τὴν ὀχυρωτάτην θέσιν τῶν «Πέντε Πηγαδιῶν», ἧς ἡ ἀνάκτησις δὲν θὰ ἦναι εὐχερὴς εἰς τὸ ἑξῆς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Ἐνῷ, ἂν συνέβαινε τὸ ἀντίθετον καὶ τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου περιωρίζετο εἰς μόνην τὴν κατοχὴν τῆς θέσεως καὶ τὴν ὀχύρωσίν του, ἅμα τῇ πρώτῃ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων προσβολῇ, ἐν τῷ σχεδὸν ἀπορθήτῳ Στρατῶνι «Κούλια Ἀλήπασα», τἀποτελέσματα θὰ ἦσαν πολὺ διάφορα· ἡ ἀντίστασις θὰ ἦτο δυνατὴ ἐκεῖθεν ἐπὶ ἡμέρας ὁλοκλήρους, αἱ ἀπώλειαι θ' ἀπέβαινον ἐλάχισται, τὸ ἠθικὸν τοῦ στρατοῦ δὲν θὰ συνετρίβετο, ἡ θέσις θὰ ἐκρατεῖτο καὶ ὁ ἤδη προελαύνων διὰ τῆς κλεισωρείας Στριβίνας-Πέντε Πηγαδιῶν στρατὸς θὰ ἔφθανεν ἐν καιρῷ ὅπως ἀποδιώξῃ τοὺς Τούρκους, ἂν ἐτόλμων νὰ φανῶσιν ἐγγὺς τῆς πρὸ τῶν Πέντε Πηγαδίων κυματοειδοῦς κοιλάδος, καὶ ἀκολουθήσῃ αὐτοὺς κατὰ πόδας μέχρις Ἰωαννίνων. Ἀλλ' εἰς ἤδη, εὐγενὴς βεβαίως ἀλλ' ὑπερβολικὸς ζῆλος πρὸς μείζονα κατορθώματα, κατέστρεψεν ἀσφαλὲς διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα κέρδος.

— Μὲ ἓν τάγμα στρατοῦ, μίαν πυροβολαρχίαν καὶ πυρομαχικὰ καταφθάνοντα ἐγκαίρως, θὰ ἤμην ἀσφαλῶς σήμερον εἰς Ἰωάννινα, ἔλεγε μετὰ τὴν ἀποτυχίαν ὁ Κουμουνδοῦρος. Ἀλλὰ τὸ τάγμα ἐκεῖνο καὶ ἡ πυροβολαρχία καὶ τὰ πυρομαχικὰ δὲν ἦτο δυνατόν, λόγῳ τῆς ἀποστάσεως, νὰ φθάσουν ἐγκαίρως πρὸς βοήθειαν τῶν ἐκ τῆς φοβερᾶς πάλης ἐξαντληθέντων πολεμιστῶν του. Τρεῖς ὥρας ἂν ἐκράτουν ἀκόμη, ἤ, μὲ ὀλίγα τινὰ πυρομαχικά, ἂν κατώρθουν νὰ διέλθουν αὐτὰς σταματῶντες καὶ ὀχυρούμενοι ἐν τῇ δυσπορθήτῳ θέσει τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὁ προχωρῶν ἤδη εἰς ἐνίσχυσίν των στρατὸς θὰ τοὺς προέφθανεν ἐκεῖ, τηροῦντας τὰς ὁρισθείσας αὐτοῖς θέσεις καὶ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς δεινῆς συγκρούσεως θ' ἀπέβαινε πολὺ διάφορον. Δυστυχῶς ὅμως, μετὰ τὰ λαβόντα χώραν, ἦν ἐντελῶς ἀκατόρθωτον τὸ τοιοῦτο. — Οἱ «Καιροὶ» τοῦ Λονδίνου ὡς ἑξῆς περιέγραψαν τὴν μάχην ταύτην καὶ τὴν κατόπιν προέλασιν τοῦ πρὸς ἐνίσχυσιν καὶ κατάληψιν τῆς κλεισωρείας ἀποσταλέντος στρατοῦ : «Χθὲς τὴν πρωίαν τὸ πρῶτον τάγμα τοῦ δεκάτου συντάγματος ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον μετὰ πορείαν μιᾶς νυκτὸς κατέλαβε τὴν εἴσοδον τοῦ στενοῦ τῶν Πέντε Πηγαδίων. Οἱ Τοῦρκοι κατ' ἀρχὰς τὴν ἐγκατέλειψαν, ὅτε αἰφνιδίως προσέβαλον μὲ 7,000 ! Οἱ Ἕλληνες κατατεπονημένοι, ἄνευ τροφῶν καὶ ὕδατος, ἐπολέμησαν ἡρωικῶς μέχρι τῆς ἑβδόμης τῆς νυκτὸς χάσαντες 150

φονευμένους καὶ πληγωμένους. Αἱ ζητηθεῖσαι βοήθειαι δὲν ἔφθασαν ἐγκαίρως, τὰ πολεμεφόδια ἐξηντλήθησαν καὶ ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποχωρήσουν. Σήμερον τὴν πρωίαν δύο τάγματα πεζῶν, ἓν εὐζώνων καὶ μία ὀρεινὴ πυροβολαρχία ἔφθασαν ἐνταῦθα. Τὸ δωδέκατον σύνταγμα κατέλαβε τὸ μέσον τοῦ στενοῦ. Οἱ Τοῦρκοι κατέκαυσαν καὶ ἐφόνευσαν τοὺς πληγωμένους τοὺς πεσόντας εἰς χεῖράς των».

Ἄρχεται λοιπὸν ἤδη ἡ ὑποχώρησις, τελευταίου ἐγκαταλείψαντος τὴν διὰ τόσου αἵματος ποτισθεῖσαν θέσιν τοῦ λοχαγοῦ Κυπριώτου, περὶ τὴν ἑσπέραν τῆς Μεγ. Παρασκευῆς, ὁπότε εἶχον φθάσει εἰς Στριβίναν τὰ ἐκ Φιλιππιάδος διαταχθέντα, περὶ τὴν 3,30' μ. μ. ὅτε ἐλήφθη ἡ εἴδησις ὅτι ὁ Κουμουνδοῦρος ἐμάχετο, νὰ καταλάβουν τὴν κλεισώρειαν στρατιωτικὰ σώματα, δηλαδὴ ὁ λοχαγὸς Βασιλειάδης κατ' ἀρχὰς μετὰ τῆς πυροβολαρχίας Μήτσου, τὸ 3ον δ' εἶτα εὐζωνικὸν τάγμα ὑπὸ τὸν Παπαδήμαν, ὅπερ ἐπὶ τούτῳ, ὡς εἴδομεν, εἶχε τὴν προτεραίαν μετακληθῆ ἐκ Κομποτίου, ὅπου ἐστάθμευε, τρεῖς λόχοι τοῦ 12ου πεζικοῦ συντάγματος ὑπὸ τὸν Μπενούκαν, ἓν ἔτι τάγμα πεζικοῦ ὑπὸ τὸν Παπαγιαννόπουλον, 2 λόχοι μηχανικοῦ ὑπὸ τὸν Δρόσον, εἷς λόχος τοῦ 10 συντάγματος ὑπὸ τὸν Μοναστηριώτην, ἴλη ἱππικοῦ καὶ ἀνάλογον πυροβολικὸν μὲ 1 οὐλαμὸν ὀρειβατικῶν ὑπὸ τὸν Μαστραπᾶν καὶ 4 λυόμενα πυροβόλα ὑπὸ τὸν Τυπάλδον. Τὰ σώματα ταῦτα εἰσῆλθον διὰ νυκτὸς εἰς τὴν κλεισώρειαν τῆς Κιάφας καὶ τῶν Κουμτζάδων, μὲ διαταγὴν νὰ προελάσουν κατὰ τῶν Πέντε Πηγαδίων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ μαχομένων.

Χαιρῆ πασσᾶς, Μέραρχος τοῦ ἐν Ἐλασσῶνι τουρκικοῦ στρατοῦ.

Ἡ κλεισώρεια αὕτη, πλάτος ἔχουσα ἐν τῇ χαράδρᾳ της μεταξὺ τῶν δύο βουνοσειρῶν 100, 200 καὶ ἐνιαχοῦ, ὡς περὶ τὴν ἔξοδον τῶν Πέντε Πηγαδίων 70—75 μέτρων, διανοίγεται ἀκριβῶς κατέμπροσθεν τῆς Στριβίνας ὅπου παρέμεινε καὶ τὸ Ἀρχηγεῖον κατὰ τὴν νύκτα τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Ἀπριλίου, μῆκος δὲ ἔχει πέντε περίπου ὡρῶν καὶ εἶναι λίαν δύσβατος εἰς ἵππους καὶ ἁμάξας μεταγωγικάς. Τὰ νέα ἑλληνικὰ στρατεύματα εἰσῆλθον καὶ προήλασαν νύκτωρ ἐντὸς τῆς δυσβάτου χαράδρας· καὶ προηγεῖτο μὲν τὸ πυροβολικὸν παταγωδῶς προβαῖνον, εἵποντο δὲ τὸ εὐζωνικόν, τὸ πεζικόν, τὸ μηχανικὸν καὶ τὸ πεζοπόρον ἱππικόν, τὸ ἑρμαφρόδιτον τοῦτο σῶμα τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ γίνῃ ὁ ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος διὰ ν' ἀναγραφῇ εἰς τὸ μωσαϊκὸν τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων τοῦ κόσμου· τοῦ ὅλου δὲ στρατεύματος εἵποντο ἐν τέλει τὰ μεταγωγικὰ καὶ αἱ ἅμαξαι τῶν ἐφοδίων.

Προὐχώρουν δὲ πάντες ἐπιμόχθως ἐντὸς τῆς χαλικώδους ἐκείνης διόδου, μὲ λαμπάδας πολλοὶ ἀνὰ χεῖρας ἵνα ὁδηγῶνται ἐντὸς τοῦ ψηλαφητοῦ σκότους, καὶ πολλοὶ ἔπιπτον καθ' ὁδὸν ἀσθμαίνοντες καὶ κάθιδροι, καὶ ζῶα πλεῖστα ἐγονάτιζον ἀδυνατοῦντα νὰ προχωρήσουν ὑπὸ τὸν κάματον καὶ τὰς στερήσεις τόσων ἐπανειλημμένων πορειῶν. Καὶ ὅμως προὐχώρουν ἐμπρὸς πάντοτε, ἄνευ διακοπῆς, ἕως οὗ ἔφθασαν περὶ τὸ μεσονύκτιον εἰς τὴν θέσιν τῆς ὀχυρωτάτης Καϊάφας, περὶ τὸ χωρίον Κουμτζάδες, ὅπου ἡ χαράδρα στενοῦται ἔτι μᾶλλον σφηνουμένη μεταξὺ δύο ἀποκρήμνων καὶ σχεδὸν καθέτως ὑψουμένων ἑκατέρωθεν βουνοβράχων, ἐπὶ τῶν προπόδων τῶν ὁποίων ἁπλοῦνται αἱ λευκάζουσαι οἰκίαι τοῦ χωρίου. Ἐκεῖ ἐπρόκειτο νὰ διέλθῃ ὁ στρατὸς τὴν νύκτα ἐκείνην, ἐνῷ ἀγγελιαφόροι ἱππεῖς καὶ πεζοὶ διέσχιζον πανταχόθεν καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν τὴν πετρώδη χαράδραν μεταβιβάζοντες διαταγὰς ἢ φέροντες πληροφορίας· ἡ κόπωσις, τὸ σκότος καὶ ἡ ἀνωμαλία τοῦ ἐδάφους καθίστων ἀδύνατον τὴν περαιτέρω προέλασιν ἂν δὲν παρήρχοντο ὀλίγαι ὧραι ἐν ἀναπαύλῃ· τὰ σώματα λοιπόν, καταλαβόντα θέσεις μάχης, κατηυλίσθησαν ἐκεῖ ἀφοῦ ἐτέθησαν αἱ ἀπαραίτητοι προφυλακαὶ καὶ ὡρίσθησαν αἱ περίπολοι καὶ οἱ νυκτοσκοποί.

Ἡ νὺξ ἤδη ἦτο βαθυτάτη, μόλις διακοπτομένη ἐδῶ ἐκεῖ ἀπὸ τὸ τρεμοσβύνον φῶς τῶν λαμπάδων, ὅσαι ἀκόμη δὲν εἶχον σβεσθῆ, καὶ ἀπὸ τὴν ἀνταύγειαν ἣν ἐξέχεον τὰ ἀνοίγματα τῶν σκηνῶν ἐντὸς τῶν ὁποίων ἢ ἀνεπαύοντο ἢ συνήρχοντο εἰς πολεμικὰ συμβούλια οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν διαφόρων σωμάτων. Ἀλλ' ἦτο ἀναγκαιοτάτη ἡ τοιαύτη νυκτερινὴ προέλασις ἐντὸς τῆς χαράδρας, ἅτε γνωσθείσης ἤδη τῆς κινδυνώδους θέσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο τὸ τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου καὶ φόβος ὑπῆρχε μή, ὑποχωροῦντος τούτου, εἰσέδυον οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς τῆς κλεισωρείας, καὶ καταλαμβάνοντες αὐτὴν δι' ἰσχυρᾶς δυνάμεως, καθίστων ἀδύνατον τὴν περαιτέρω πρόοδον τῶν Ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀφ' οὗ μάλιστ' ἀνεθάρρουν διὰ τῆς καταβολῆς τῶν μαχητῶν τοῦ Κουμουνδούρου καὶ τῆς ἐκ νέου καταλήψεως τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὅτε θὰ ἀπῃτοῦντο ἀσυγκρίτως μείζονες θυσίαι ἐκ μέρους ἡμῶν ὅπως γίνωμεν κύριοι τῆς διόδου καὶ συνεπῶς τῆς πρὸς τὰ Ἰωάννινα ὁδοῦ.

Αἴφνης, ἐν μέσῳ τοῦ σκότους, σκιαὶ στρατιωτῶν ἐξηντλημένων, ἀόπλων τῶν πλείστων, μόλις δυναμένων νὰ βαδίσουν, ἀνυποδήτων σχεδὸν καὶ ῥάκη ἀντὶ στολῶν φερόντων, ἐπεφάνησαν κατερχόμεναι ἀπὸ πάσης τῶν βράχων κλιτύος ἢ διασχίζουσαι ἀγωνιωδῶς τὴν χαλικοβριθῆ χαράδραν.... Ἦσαν τὰ ἐλεεινά, τὰ ἀπηυδηκότα ὅσον ἡρωικὰ λείψανα τοῦ μαρτυρήσαντος τάγματος τοῦ τόσον ὑπερανθρώπως ἀγωνισθέντος πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ὡρῶν εἰς τὰ Πέντε Πηγάδια. Μόλις ἐπλησίασαν τὰς προφυλακὰς τοῦ ἑλληνικοῦ στρατεύματος ἔπεσαν οἱ πλεῖστοι σχεδὸν λιπόθυμοι (1). Ἦσαν νήστεις, ἐδίψων, εἶχον τελείως ἐξαντληθῆ... Τότε

(1) Ἐκ τοῦ τάγματος κατὰ τὴν ἐπιθεώρησιν τῶν λόχων δὲν παρουσιάσθησαν καὶ συνε-

ἐγνώσθησαν εἰς τὸ στράτευμα αἱ φρικώδεις λεπτομέρειαι τῆς τιμητικῆς διὰ τὸ ἑλληνικὸν ὄνομα καταστροφῆς τῆς προτεραίας· περισυνελέγησαν δὲ οἱ ὑποχωροῦντες δυστυχεῖς μαχηταί, ἀφωπλίσθησαν, τοῖς ἐδόθη τροφὴ καὶ ὕδωρ, καί, μετά τινας ὥρας ἀναπαύσεως, ἀπεστάλησαν ὑπὸ συνοδείαν εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον, ἐνῷ ἄλλοι, προχωρήσαντες κατωτέρω, ἐτράπησαν πρὸς τὴν Ἄρταν. Τοιοῦτον τὸ τέρμα τῆς ἀπαισίας ἐκείνης συρράξεως τοῦ καταράτου στενοῦ, μανιώδης δὲ λύσσα ἐκδικήσεως συνέσχε τότε τὰ στήθη τῶν ἀγωνιωδῶς ἀναμενόντων τὸ σύνθημα τῆς προελάσεως στρατευμάτων μας. Ὦ, ἂν κατέφθανον τρεῖς ὥρας πρότερον! Τὴν εἰκόνα ἐκείνην τὴν ἀπαισίως φοβερὰν ἣν παρίστα τὸ ἀποσυντεθὲν τάγμα τοῦ Κουμουνδούρου, θὰ τὴν ἔβλεπον ἀσφαλῶς οἱ Τοῦρκοι τῶν Ἰωαννίνων παριστωμένην, καὶ χείρονα ἔτι, ἀπὸ τοὺς ἰδικούς των μαχητάς. Ἀλλὰ δυστυχῶς, κατέστη ἀδύνατον νὰ καταφθάσουν προτήτερα.— Εἰς τὰ Ἰωάννινα δὲ τότε ἐβασίλευεν ἀκόμη ἐντελὴς ἀναρχία. Ὁ ὑποχωρήσας ἐκ τοῦ ἀρτινοῦ κάμπου ἀτάκτως τουρκικὸς στρατός, κατόπιν τῆς δεινῆς μεταξὺ Ἀλβανῶν καὶ Λεσκοβιτῶν συγκρούσεως καὶ τοῦ πανικοῦ δν τοῖς εἶχε γεννήσει ἡ διὰ Μπάνι προέλασις τῶν ἡμετέρων καὶ ἡ καταστροφὴ ἣν ὑπέστησαν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ τὰ λαμπρά των ὀχυρώματα, ὁ στρατὸς οὗτος δὲν κατώρθωσεν ἢ δὲν ἠθέλησε νὰ σταματήσῃ ὄχι μόνον εἰς Φιλιππιάδα ἢ Πέντε Πηγάδια καὶ Κεράσοβον, ἀλλὰ μήτε εἰς αὐτὰ τὰ Ἰωάννινα καὶ μάλιστα τὰ ἀλβανικὰ τάγματα, τὰ ὁποῖα λαφυραγωγήσαντα τὰς δημοσίας πολεμικὰς ἀποθήκας ἐτράπησαν ἐν ταραχῇ καὶ φοβερᾷ ἀποσυνθέσει πρὸς τὴν Ἀλβανίαν, τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον τουρκικῶν δυνάμεων Χιφζῆ πασσᾶ προσπαθοῦντος διὰ τῆς μάστιγος καὶ μὴ δυναμένου νὰ συγκρατήσῃ τοὺς ὑπὸ μόνου τοῦ πανικοῦ καὶ τῆς δυσπειθείας ἐλαυνομένους ἐκείνους φυγάδας, μόλις δὲ δύο ἀσιατικὰ τάγματα κατορθώσαντος νὰ περισυλλέξῃ ἐν Ἰωαννίνοις χάριν τῆς ἀσφαλείας καὶ τῆς τάξεως τῆς πόλεως, συλλαβόντος δὲ τὸν Μουσταφᾶ πασσᾶν καὶ ἀποστείλαντος αὐτὸν δέσμιον εἰς Κωνσταντινούπολιν. Οὕτω ἡ ἐν συγχύσει εὑρισκομένη πόλις παρεσκευάζετο ἤδη εἰς παράδοσιν, τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀναμενομένων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν. Τόσον δὲ πεπεισμένοι ἦσαν οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι περὶ τούτου, ὥστε ἤρχισαν ἤδη νὰ ἐκλιπαρῶσι τὴν φιλίαν τῶν Χριστιανῶν συμπολιτῶν των, οἵτινες ἐλευθέρως ἐξητωκραύγαζον ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος καὶ ἔψαλλον εἰς τοὺς ναούς των ὕμνους ὑπὲρ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου, καὶ νὰ κατασκευάζουν ἑλληνικὰς σημαίας τὰς ὁποίας θ' ἀνήρτων ἐκ τῶν οἰκιῶν των ἐπὶ τῇ ἀναμενομένῃ ὡς ἐπὶ θύραις ἀλλὰ μὴ πραγματουμένῃ ἐμφανίσει τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

πῶς θεωροῦνται ἀπολεσθέντες, τραυματίαι ἢ αἰχμάλωτοι τοῦ μὲν 1ου λόχου 76, τοῦ 2ου 34, τοῦ 3ου 37, καὶ τοῦ 4ου 31. Ἤτοι ἐν ὅλῳ 178, μὴ συμπεριλαμβανομένων τῶν φονευθέντων Σολωμοῦ λοχαγοῦ καὶ Παπαϊωάννου ἀνθυπιάτρου.

Ἅμα τῇ ἐπιβεβαιώσει ταύτῃ τῆς δεινῆς συμφορᾶς, τὸ Ἀρχηγεῖον, συνδυάσαν αὐτὴν μετὰ τῆς πληροφορίας ὅτι καὶ ἡ ὑπὸ τὸν Δράκον φάλαγξ ἥτις εἶχε προελάσει διὰ τῆς ἑτέρας, ὡς ἐμνήσθημεν, στενωποῦ Ἰωαννίνων Φιλιππιάδος, ἀπὸ τῆς προηγουμένης ἡμέρας (1 Ἀπριλίου) διατρέξασα ἀνενοχλήτως τὰ τρία τέταρτα περίπου τῆς ὁδοῦ, εἶδεν ἀναφαινόμενον μακρόθεν τὸν ἐχθρόν,-τὸ ἀρχηγεῖον ἤρχισε νὰ σκέπτηται περὶ ὑποχωρήσεως, ἅτε καὶ ἐν τῇ πόλει τῆς Ἄρτης ἤδη ἐνσπαρέντος τοῦ πανικοῦ, ἅμα τῇ ἐκεῖ ἀφίξει τῶν λειψάνων τοῦ τάγματος τοῦ Κουμουνδούρου, καὶ τῶν κατοίκων οἵτινες εἶχον ἐπιστρέψει ἐν τῷ μεταξὺ ἀρχισάντων καὶ αὖθις νὰ ἐγκαταλίπουν τὴν πόλιν καὶ νὰ φεύγουν πανοικεὶ ἄλλος πρὸς ἄλλας διευθύνσεις. — Ἰδοὺ πῶς περιγράφει τὰ περιστατικὰ ταῦτα ὁ ταξίαρχος Κίτσος Μπότσαρης ἐν τῇ δημοσιευθείσῃ σχετικῇ του ἐκθέσει: «Ἡ πληροφορία αὕτη (δηλ. τῆς κατασυντριβῆς τοῦ τάγματος Κουμουνδούρου) συνδυασθεῖσα μ' ἐκείνην τῆς φάλαγγος, ὑπὸ τὸν κ. Δράκον, ἐγέννησε σκέψεις πρὸς ὑποχώρησιν παρὰ τῷ Ἀρχηγείῳ, ἐνῷ ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ ὡς εὐτύχημα καὶ μέγα κατόρθωμα ἡ κατάκτησις τῶν δύο στενωπῶν μὲ ἀπώλειαν μόνον ἑνὸς τάγματος, καὶ τὸ ὁποῖον τάγμα δὲν ἀπωλέσθη πραγματικῶς, ἀλλὰ μόνον ἑκατὸν ἑξήκοντα ἄνδρας ἔσχεν ἐκτὸς μάχης, ἐνῷ διὰ τὰς στενωπούς, ἐὰν ἦσαν κατειλημμέναι, ὠφείλαμεν νὰ πληρώσωμεν καὶ νὰ καταλάβωμεν αὐτὰς διὰ τοῦ αἵματος ἑπτακισχιλίων ἀνδρῶν τοὐλάχιστον. Καὶ ἐνῷ ἐγὼ ἐζήτουν τὴν 2αν ταξιαρχίαν ἵνα προχωρήσω ἐμπρός, ὁ ἀρχηγὸς ἀφ' ἑτέρου διέτασσεν ὑποχώρησιν χωρὶς ὁ στρατὸς νὰ προσβληθῇ! Ἀντετάχθην δι' ὅλης τῆς δυνάμεως τῶν πνευμόνων μου καὶ τῆς ψυχῆς μου, ἀλλ' ἀτυχῶς δὲν εἰσηκούσθην. Ἡ φάλαγξ τοῦ κ. Δράκου διετάχθη ἀπ' εὐθείας παρὰ τοῦ ἀρχηγοῦ νὰ ὑποχωρήσῃ πρὸς τὴν Ἄρταν, χωρὶς νὰ ἑνωθῇ μὲ τὴν ταξιαρχίαν μου. Τοτε ἐκλήθην καὶ ἐγὼ καὶ ἔλαβον τὴν διαταγὴν νὰ ὑποχωρήσω. Τότε ἐγὼ ἀπήντησα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν ὅτι δὲν ὑποχωρῶ, διότι δὲν ὑπάρχει λόγος. Ἀπεχώρησα καὶ μετέβην εἰς τὴν πυρὰν τοῦ λοχαγοῦ κ. Γκιόκα, ὅτε μ' ἐπλησίασεν ὁ ἐπίλαρχος κ. Ἀλέξ. Σοῦτσος, ὅστις κλαίων μοὶ εἶπε, νὰ εἴπω εἰς τὸν ἀρχηγὸν νὰ μὴ διατάξῃ ὑποχώρησιν. Τῷ ἀπήντησα :

«— Μετάβηθι μόνος σου σύ, ὅστις καὶ συγγενῆ τὸν ἔχεις, διότι ἐγὼ δὲν ἀκούομαι πλέον.

«Ὁ κ. Σοῦτσος μετέβη τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν μ.μ. καὶ τὸν παρεκάλεσεν, ἔλαβε δὲ τὴν ἀπάντησιν, ὅτι ἡ ὑποχώρησίς του εἶναι ἐπιβεβλημένη. Ὑπέθεσα ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ὑποχώρησις ὑπὸ τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἔβλεπον ὅτι τὰ πράγματα δὲν ἐπιβάλλουσι τοῦτο καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀπεφάσισα νὰ μὴ ὑπακούσω καὶ δὲν ὑπήκουσα.

«Τὴν πρωίαν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου μετέβημεν εἰς Χανόπουλον. Ἐκεῖ ὁ ἀρ-

Ἕλληνες στρατιῶται θάπτοντες τοὺς φονευθέντας.

χηγὸς κ. Μάνος μοὶ ἐπρότεινε καὶ πάλιν νὰ ἐπανέλθω εἰς τὴν Ἄρταν. Τῷ ἀπήντησα :

— Μή με λυπᾶσαι ! Διότι ἐγὼ δὲν δύναμαι νὰ ὑποχωρήσω. Πηγαίνετε εἰς Ἄρταν καὶ διατάξατε ἀμέσως τὴν κατὰ διαταγήν σας ὑποχωρήσασαν φάλαγγα τοῦ κ. Δράκου νὰ ἐπανέλθῃ, ὅπως καταλάβω καὶ τὴν ἐγκαταλειφθεῖσαν ὑπ' αὐτῆς στενωπόν. Ὁ κ. ἀρχηγὸς μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του μετέβη εἰς Ἄρταν καὶ διέταξε τὸν ἐπίλαρχον κ. Σοῦτσον νὰ ἔλθῃ καὶ τεθῇ ὑπὸ τὰς διαταγάς μου, ὡς καὶ τὴν φάλαγγα τοῦ κ. Δράκου. Τὸν ἐπίλαρχον κ. Σοῦτσον δυνάμει διαταγῆς μου διώρισα ἀρχηγὸν τῶν στρατευμάτων τῆς στενωποῦ Ἰωαννίνων Φιλιππιάδος, ἤτοι τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, κατελήφθη δὲ ἡ στενωπὸς εἰς τὴν θέσιν «Ἅγιος Γεώργιος», «Παντάνασσα», «Γέφυρα Λούρου» καὶ διαφόρους ἄλλας θέσεις καὶ οὕτω ἐξησφαλίσαμεν τὴν ἀπὸ Ἰωαννίνων εἰς Φιλιππιάδα ὁδὸν καὶ ἐπροφυλάσσομεν τὴν εἴσοδον τῆς στενωποῦ Κουμτζάδων-Πέντε Πηγαδίων.

«Ἀπέστειλα ἀμέσως τὰς περισσευούσας δυνάμεις, ὑπὸ τὸν συνταγματάρχην κ. Δράκον, τὸν ὁποῖον διώρισα καὶ ἀρχηγὸν τῆς δυνάμεως Πέντε Πηγαδίων, ἐγὼ δὲ δυνάμει διαταγῆς τοῦ ἀρχηγοῦ κ. Μάνου ἔμεινα εἰς τὴν ἀριστερὰν στενωπόν, ἀναμένων τὴν 2αν ταξιαρχίαν καὶ τὸν ἀρχηγὸν κ. Μάνον ὅπως προχωρήσω. Παρῆλθεν ὅμως καὶ τὸ Μέγα Σάββατον καὶ ἡ Κυριακὴ τοῦ Πάσχα καὶ ὁ ἀρχηγὸς κ. Μάνος μετὰ τῆς 2ας ταξιαρχίας δὲν ἐφάνη».

Ἀκολουθήσωμεν ἐντούτοις κατὰ σειρὰν τὴν ἀλληλουχίαν τῶν ποικίλων γεγονότων τὰ ὁποῖα ὡδήγησαν εἰς τὴν οἰκτρὰν λύσιν ἥν θὰ ὑποχρεωθῶμεν ν' ἀναπτύξωμεν ἐν τοῖς εὐθὺς κατόπιν.

Μόλις ἤδη ἡ χαράδρα ἐδέχθη τὰς πρώτας ἀμυδρὰς ἀκτῖνας τῆς ἠοῦς, ἐδόθη ἡ διαταγὴ τῆς προελάσεως τοῦ στρατοῦ, μὲ τὴν λακωνικὴν ὅσῳ αὐστηρὰν παραγγελίαν : «νὰ καταλάβῃ ὅσῳ τὸ δυνατὸν ὀχυρωτέρας θέσεις». Προὐχώρησε τότε εὔθωρεὶ καὶ ἀλαλάζον τὸ εὐζωνικὸν μετὰ τοῦ πυροβολικοῦ, ἠκολούθησαν τὰ λοιπὰ σώματα, καί, μέσῳ ῥάχεων καὶ βράχων πετρωδῶν καὶ φαλακρῶν πάσης βλαστήσεως, ἔφθασαν, μετὰ 2 1)2 ὡρῶν κοπιώδη πορείαν, εἰς τὴν ὀχυρὰν θέσιν «Κραβασαρᾶ», ὅπου, δεξιόθεν, τὸ Ξεροβοῦνι ἀναπτύσσει ἀποτόμους καὶ σχεδὸν ἀπροσβάτους κλιτῦς, ἐφ' ὧν ἀνεβιβάσθησαν μετὰ κόπου τὰ ὀρειβατικὰ πυροβόλα, τοῦ στρατοῦ καταλαβόντος ἁπάσας τὰς πέριξ ἐπικαίρους θέσεις καὶ τοποθετήσαντος προφυλακὰς ἐξ εὐζώνων καθ' ὡρισμένα διαστήματα, ἀπὸ τοῦ δεξιόθεν κειμένου χωριδίου Κραβασαρᾶ μέχρι τοῦ ἀριστερόθεν τοιούτου Τσαγγαρόπουλο, ἅτινα καὶ κατελήφθησαν, ὀχυρωθέντος τοῦ στρατοῦ ὄπισθεν τῶν χονδρῶν κορμῶν γηραιῶν ἀγριοπρίνων, καλυπτόντων ὅλους ἐκείνους τοὺς βράχους καὶ τὰς ἐκτάσεις πέραν τῶν δύο τούτων χωρίων, πρὸς τὴν ἔξοδον τῶν Πέντε Πηγαδίων, ἅπερ ἐντεῦθεν ἀφίστανται περὶ τὴν 1 1)2 σχεδὸν ὥραν διὰ στρατιωτικὴν πορείαν.

Ἀντικρὺ τοῦ στρατοῦ μας ὑψοῦντο δύο ὀχυροὶ ὀθωμανικοὶ πύργοι κατειλημμένοι ἤδη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Ἀμέσως τὸ πυροβολικὸν διετάχθη νὰ τοὺς προσβάλῃ

καὶ ἤρξατο βάλλον ἐπιτυχῶς κατ' αὐτῶν, ἐνῷ αἱ ἐμπροσθοφυλακαὶ ἐχαιρέτιζον διὰ τοῦ γκρᾶ ὅσους Τούρκους διέκρινον εἰς βολὴν τυφεκίου. Οὕτω παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος καὶ ἄνευ τινὸς περαιτέρω προελάσεως, συνεπῶς δὲ καὶ χωρὶς νὰ προσβληθῶσι τὰ κατειλημμένα ἤδη ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ Πέντε Πηγάδια, ἡ 12 Ἀπριλίου, Μέγα Σάββατον.

Συγχρόνως μὲ τὴν πρόοδον ταύτην τοῦ τακτικοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἀνηγγέλλετο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Ἠπείρου ὅτι καὶ ἅπαντα τὰ χωρία τῆς Λάκκας τοῦ Σουλίου καὶ νοτιώτερον τὰ Καμαρινοχώρια, ἐδράξαντο τὰ ὅπλα, ἐπαναστατήσαντα κατὰ τῶν Ὀθωμανῶν κ' ἐπιτεθέντα κατὰ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν τελεσφόρως. Ταὐτὸ δὲ συνέβαινε καὶ εἰς τὴν Πάργαν ὅπου εἶχεν εἰσβάλλει πεντηκοντὰς ἀνταρτῶν ἐκ Ρωμουνίας ὑπὸ τὸν ὁπλαρχηγὸν Μηνᾶν Κουβαρᾶν, ὅπερ καὶ συμπλακὲν πρὸς τουρκικὸν ἀπόσπασμα ἐξ 70 στρατιωτῶν, κατεκερμάτισεν αὐτό.

Ἤδη ἕτερον σῶμα τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ συγκρούεται μετὰ τῶν Τούρκων ἐν Πλάκᾳ τοῦ ἀρκτικοῦ τμήματος τῶν ἠπειρωτικῶν συνόρων, ὅπερ ἐκτοπίζον ἐκεῖθεν τὸν εἰσέτι ἀνθιστάμενον ἐχθρόν, ὅστις εἶχεν ἐνισχυθῆ ἀπὸ τῆς ἑσπέρας τῆς 11 Ἀπριλίου ὑπὸ τάγματος ἀλβανῶν καὶ 300 περίπου Μικρασιατῶν Τούρκων, θὰ προήλαυνεν εἶτα ἐκεῖθεν, ὅπως προσβάλῃ ἐκ τῶν νώτων τοὺς εἰς Πέντε Πηγάδια ὠχυρωμένους Τούρκους, παραλύον οὕτω πᾶσαν περαιτέρω ἀντίστασιν αὐτῶν καὶ ἀσφαλίζον πλήρως τὴν πρὸς τὰ Ἰωάννινα νικηφόρον πορείαν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ.

Τὸ Ἀρχηγεῖον τοῦ ἐν Ἠπείρῳ ἑλληνικοῦ στρατοῦ κατανοῆσαν ἤδη τὴν σημαντικότητα ἥν θὰ εἶχεν ἡ ἐπιτυχία ἑνὸς τοιούτου σχεδίου, ἀπεφάσισε ν' ἀποστείλῃ ἐνισχύσεις ἐπαρκεῖς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς μεθορίου· ἐνῷ λοιπὸν ὁ ταξίαρχος Μπότσαρης ἀνέμενεν ἤδη τὰ παρ' αὐτοῦ πρὸ μικροῦ ζητηθέντα ὑπόλοιπα τμήματα τῆς 2ας ταξιαρχίας ὅπως, προχωρῶν συγχρόνως διά τε τῆς χαράδρας Στριβίνας Πέντε Πηγαδιῶν καὶ τῆς παραλλήλου πρὸς ταύτην δυσμικωτέρας τοῦ Λούρου, προελάσῃ ἐκεῖθεν, μετὰ τὸν ἐκτοπισμὸν τῶν Τούρκων, κατὰ τῶν Ἰωαννίνων, τὰ τμήματα ταῦτα διετάχθησαν νὰ βαδίσουν κατὰ τῶν ἐν Πλάκᾳ μαχομένων ἐχθρῶν, ἡ αἰωνία ὅμως βραδύτης περὶ τὰς στρατιωτικάς μας ἐνεργείας τὰ ἔφερεν ἐκεῖ μόνον μετὰ πάροδον τριῶν ἡμερῶν. Αἱ συγκρούσεις ἐνταῦθα εἶχον ἀρχίσει ἀπὸ τῆς 3 μ. μ. τῆς 9 Ἀπριλίου, ἀλλ' ἄνευ τινὸς σπουδαιότητος ἐξ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν, ἅτε οὐδετέρου τῶν ἀντιπάλων διαθέτοντες σημαντικὰς δυνάμεις, τῶν ἡμετέρων ἐνισχυθέντων κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην διὰ 300 χωρικῶν ἐκ τοῦ δήμου Θεοδωρίας. Ἤδη ὅμως αἱ περὶ τὴν Πλάκαν πολεμικαὶ ἡμῶν ἐπιχειρήσεις θὰ προσελάμβανον μείζονα σπουδαιότητα ἅμα σταλέντων πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ μαχομένων ἀνδρῶν μας ἰσχυρῶν τμημάτων τῆς 2ας ταξιαρχίας.

Κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀποφάσεως ταύτης, πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ διὰ τῶν δύο στενῶν χαράδρων τῆς ἔσω Ἠπείρου προελαύνοντος Μπότσαρη, διετάχθη νὰ μεταβῇ

τὸ 9ον σύνταγμα, τὸ ἐκ Μπάνι, ὡς εἴδομεν, εἰσβαλὸν εἰς τὴν Ἤπειρον, ἀφ' οὗ ἐξησφαλίσθη πλέον ἡ κατοχὴ τοῦ μεσημβρινοῦ τμήματος τῆς χώρας. Τὸ σύνταγμα τοῦτο τὴν 9 1)2 πρωινὴν ὥραν τῆς 11 Ἀπριλίου εἶχε λάβει διαταγὰς νὰ βαδίσῃ ἀμέσως ἐκ τῆς μεσημβρινῆς Ἠπείρου εἰς τὴν Κάντζαν πρὸς τὴν ὁδὸν Σουλίου, ἵνα ἀποκόψῃ ἐκεῖθεν τελείως τὴν μεταξὺ Πρεβέζης καὶ Ἰωαννίνων συγκοινωνίαν, ἔφθασε δ' ἐκεῖ καὶ κατηυλίσθη μετὰ πορείαν τεσσάρων ὡρῶν. Μόλις ὅμως εἶχον παρέλθει ὀλίγα λεπτὰ τῆς ὥρας, κ' ἐνῷ ἀκόμη οἱ ἄνδρες ἦσαν κατάκοποι ἐκ τῆς πορείας, ἥτις ἦν ἁπλῆ συνέχεια ἄλλων μειζόνων προηγηθεισῶν ἀπὸ Κάτω Μπάνι καὶ πέραν, ὡς ἐμνήσθημεν, ἐπρόκειτο δὲ ν' ἀναπαυθῶσιν ἐπὶ μικρὸν, ἵνα προβῶσιν εἶτα εἰς τὴν ἐκ τῶν ὄπισθεν κύκλωσιν τῆς Πρεβέζης ὅπως, συνδρῶντος καὶ τοῦ στόλου, ἐξαναγκάσωσιν αὐτὴν νὰ παραδοθῇ, ὁ διοικητὴς αὐτοῦ Γκολφινόπουλος ἔλαβε τὴν εἴδησιν ὅτι στρατιὰ ἐχθρικὴ πολυάριθμος ἐπεφάνη βαδίζουσα ὀλίγον δυτικώτερον ὕπερθεν τοῦ Λιμπόχ βου, πρὸς τὴν κωμόπολιν Λοῦρος καὶ δὴ, ἐκεῖθεν τοῦ δυτικοῦ βραχίονος τοῦ ποταμοῦ τούτου. Αὐτοστιγμεὶ λοιπὸν διατάσσεται ἀνασύνταξις τῶν ἀνδρῶν, δύο δὲ τούτων λόχοι ὁ μὲν ὑπὸ τὸν λοχαγὸν Ἠλιόπουλον, ὁ δὲ ὑπὸ τὸν ταγματάρχην Ἐλπίδην, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς αὐτὸν τὸν συνταγματάρχην Γκολφινόπουλον διετάχθησαν νὰ βαδίσουν πρὸς τὸ μέρος ὅπου εἶχε σημειωθῆ ὁ ἐχθρός. Ἡ εἴδησις ὅμως τῆς ἐμφανίσεως ἐχθρικοῦ στρατοῦ ἀπεδεικνύετο μετὰ μικρὸν ἀνακριβὴς καὶ ἡ ἀποσπασθεῖσα αὕτη ἐκ τοῦ συντάγματος δύναμις ἐπανήρχετο μετ' ὀλίγον εἰς τὰς προτέρας της θέσεις.

Ἀλλ' ἤδη ἡ ἡμέρα ἔκλινε πρὸς τὴν δύσιν της ὅτε νεωτέρα διαταγὴ ληφθεῖσα περὶ τὴν 6 ὥραν καὶ 45' τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐκ μέρους τοῦ Ἀρχηγείου, παρήγγελλεν εἰς τὸ σύνταγμα νὰ βαδίσῃ πρὸς τὰ βορειοανατολικά, καί, ἀκολουθοῦν τὴν ὁδὸν Πρεβέζης-Φιλιππιάδος-Ἰωαννίνων, νὰ μεταβῇ πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ εἰς Χάνι καὶ χωρίον Κραβασαρᾶ, ὡς εἴδομεν, μετασταθμεύσαντος 6ου πεζικοῦ Συντάγματος, ἵνα μετ' αὐτοῦ ἐπιχειρηθῇ προσβολὴ τῶν Πέντε Πηγαδιῶν. Τὸ Σύνταγμα ἐκ Κάντζας ἔφθασεν εἰς Φιλιππιάδα τὴν 10 1)2 νυκτερινὴν ὥραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας, τὴν δὲ 4 1)2 τῆς πρωίας τῆς ἐπιούσης (12 Ἀπριλίου) εὑρέθη ὀλίγον κάτωθεν τῶν Πέντε Πηγαδίων. Μόνον ἓν τάγμα τοῦ συντάγματος τούτου, τὸ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τοῦ ταγματάρχου Γερογιάννη διετάχθη νὰ παραμείνῃ εἰς τὸ νοτιοδυτικὸν τμῆμα τῆς κατακτηθείσης χώρας ἐπιτηροῦν τὰς ὕπερθεν τῆς Πρεβέζης, περὶ τὸν ποταμὸν Λοῦρον κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ σῶμα τοῦτο εὑρίσκετο εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου ὡρῶν ὕπερθεν τοῦ λαιμοῦ ὅστις ἑνώνει τὴν χερσονησίδα τῆς Πρεβέζης πρὸς τὴν Ἠπειρωτικὴν ξηρὰν, μέρος δ' αὐτοῦ ἐτάχθη πρὸς φρούρησιν τῆς γεφύρας τοῦ Λούρου, περὶ τὸ ὁμώνυμον χωρίον τοῦ ὁποίου κατὰ τὴν προτεραίαν (11 Ἀπριλίου) ἀπόσπασμα στρατοῦ ὑπὸ τὸν ἔφεδρον ἀνθυπολοχαγὸν Γ. Παπανδρόπουλον συνεπλάκη καὶ ἔτρεψεν εἰς φυγὴν μὲ πολλὰς ἀπωλείας μικρὸν τμῆμα τουρκικοῦ στρατοῦ προελάσαν ἐκεῖ πρὸς κατόπτευσιν ἐκ Πρεβέζης. Ἡ τοιαύτη ὅμως διάσπασις τῆς μικρᾶς μας δυνάμεως, ἥτις φανερὸν εἶναι ὁπόσων κιν-

δύνων ἠδύνατο νὰ γίνῃ πρόξενος, παρετηρήθη δυστυχῶς καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, ὡς εἴδομεν ἐν τοῖς πρόσθεν, καὶ ἐν Ἠπείρῳ ἐξ ἀρχῆς τῶν ἐχθροπραξιῶν, παραλύσασα πᾶσαν ἐκ συνοχῆς ἐνέργειαν τοῦ στρατεύματος καὶ μειώσασα εἰς πολλὰ σπουδαιότατα σημεῖα τὰς ἀπαραιτήτως ἰσχυρὰς αὐτοῦ δυνάμεις, πλεῖσται δ' ἐντεῦθεν μικραὶ καὶ μεγάλαι ἀποτυχίαι.

Ὁ ταξίαρχος Χρ. Μπότσαρης εὑρίσκετο ἤδη εἰς Χανόπουλον, 1 1)4 ὥρας ἄνω τῶν Κουμτζάδων, ὅτε ἐλήφθη ἡ πληροφορία ὅτι καὶ ἡ ἑτέρα ἁμαξιτὴ ὁδὸς ἡ κατ' εὐθεῖαν φέρουσα ἀπὸ Φιλιππιάδος εἰς Ἰωάννινα εἶχεν ἐγκαταλειφθῆ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ μέχρι Κερασόβου, τουτέστιν ὀλίγον ἄνωθεν (ΒΔ) τῶν Πέντε Πηγαδιῶν, ἤτοι ἐπὶ διάστημα 4 1)2 ὡρῶν πέραν τῆς Φιλιππιάδος ὡς ἔγγιστα. Ἐνῷ λοιπὸν τὸ ἐν Χανοπούλῳ καὶ Κουμτζάδες μηχανικὸν κατεσκεύαζεν ὀχυρώματα καὶ τριπλᾶς γραμμὰς προχωμάτων εἰς τὰς στενώσεις τῆς διόδου πρὸς ὑποστήριξιν καὶ ἄμυναν, ἐν ἀνάγκῃ, τῆς δευτέρας γραμμῆς τῶν ἡμετέρων, εἶχε δ' ἀπαγορευθῆ ἡ ἐκεῖθεν δίοδος ἄνευ προηγουμένης ἀδείας τοῦ ἐκεῖ φρουροῦντος Ταγματάρχου, σώματα ἄλλα στρατοῦ διετάσσοντο νὰ προχωρήσουν πρὸς τὸ Κεράσοβον διὰ τῆς μνησθείσης ὁδοῦ ἵνα ἀσφαλίσουν ἐκεῖθεν τὴν τυχὸν κάθοδον τουρκικῶν δυνάμεων αἵτινες θὰ ἠδύναντο, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ν' ἀπειλήσουν τὰ νῶτα τῶν ἐν Κουμτζάδες Στριβίνᾳ ἡμετέρων, ἐκ δυσμικῶν τῆς Φιλιππιάδος· ὄντως δέ, ὁ στρατός μας οὗτος προήλασεν εἰς τὴν ὑποδειχθεῖσαν ὁδὸν καὶ τὴν ἐπιοῦσαν (13 Ἀπριλίου) εὑρέθη κατέχων τὴν στενωπὸν μέχρι τοῦ μέσου περίπου αὐτῆς, περὶ τὰ χωρία Παντάνασσα ἀφ' ἑνὸς καὶ Ἅγιος Γεώργιος ἀφ' ἑτέρου, ἀντικρὺ δὲ δυσμικῶς τοῦ Χανίου καὶ κώμης Κραβασαρᾶ — διότι, ὡς εἴδομεν, ὅταν κατόπιν διαβουλίων ἐν τῷ ἀρχηγείῳ κατὰ τὴν νύκτα τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ Κουμουνδούρου ἐλήφθη ἡ ἀπόφασις τῆς ὑποχωρήσεως καὶ διετάχθησαν νὰ πράξουν τὸ αὐτὸ καὶ τὰ τμήματα τῆς δεξιᾶς στενωποῦ Στριβίνας Πέντε Πηγαδίων, ὁ ταξίαρχος Βότσαρης δὲν ὑπήκουσεν, ἀλλὰ διέταξε τὰ τμήματα νὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των καὶ προέβη ἀμέσως εἰς κατάληψιν τῆς ἐγκαταλειφθείσης στενωποῦ μέχρις Ἁγ. Γεωργίου, Παντανάσσης, γεφύρας Λούρου καὶ ἄλλων θέσεων,

Κ. Σαχτούρης
Μοίραρχος τῆς θωρηκτῆς (Ἀνατολικῆς) μοίρας τοῦ ἑλλην. στόλου

αἵτινες ἐξησφάλιζον αὐτὸν ἀπὸ ἐνδεχομένης προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ στρατοῦ τῆς Πρεβέζης. Εἶτα ὁ Ἀρχηγὸς ἀπέστειλεν ἐκεῖ τὰς ὑποχωρησάσας δυνάμεις καὶ δι' αὐτῶν κατελήφθη ἐν μέρει ἡ στενωπὸς Ἰωαννίνων-Φιλιππιάδος καὶ ἐνισχύθη ἡ στενωπὸς Στριβίνας δι' ἄλλων νέων δυνάμεων. Τότε ἐλήφθη διαταγὴ νὰ κρατηθῶσι μέχρις ἐσχάτων αἱ θέσεις ἐκεῖναι καθ' ὅσον ἐπεριμένετο ἡ δευτέρα ταξιαρχία, ἡ ὁποία ὅμως, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπόφασιν ταύτην, μεταβαλλομένου τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου, ἀπεφασίζετο ν' ἀποσταλῇ εἰς Πλάκαν πρὸς τὸν ἐκεῖθεν ἀντιπερισπασμὸν τοῦ ἐχθροῦ, ἅτε τοῦ ἀναποφασίστου καὶ τοῦ ἐπιπολαίου ἐν ταῖς πολεμικαῖς ἐνεργείαις τοῦ Ἐπιτελείου Ἄρτης καταδειχθέντος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὅταν κατετέμνετο εἰς μυρία σωματίδια ὁ στρατός, ὅπως ἄλλως τε συνέβαινε καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ εἰς μείζονα κλίμακα.

Μεταξὺ Κουμτζάδων καὶ Χανοπούλου, ἐπὶ ὁμαλῆς ἀνωφερείας καταληγούσης εἰς εὐρεῖαν ὁπωσοῦν κοιλάδα, ἦν ἐστρατοπεδευμένον τὸ τάγμα τοῦ Παπαγιαννοπούλου καὶ δύο οὐλαμοὶ τῆς πυροβολαρχίας τοῦ λοχαγοῦ Μήτσου· μία δὲ μόνη σκηνὴ διεκρίνετο εἰς ὕψος 700 μέτρων ὕπερθεν τῆς διόδου, ἐν θέσει περιόπτῳ, ἀνήκουσα εἰς τοὺς ἀνταποκριτὰς τοῦ «Τάϊμς» καὶ τῶν «Ἡμερησίων Νέων» τοῦ Λονδίνου, διότι ἀξιωματικοὶ καὶ στρατιῶται τοῦ στρατοῦ μας διέμενον ἐν ὑπαίθρῳ παρὰ τὸ δριμὺ τοῦ Ἀπριλίου ψῦχος, ἕνεκα τῶν δυσχερειῶν τῆς μεταφορᾶς σκηνῶν, χωρὶς ἐν τούτοις ν' ἀκούεται οὐδαμόθεν τὸ ἐλάχιστον παράπονον καὶ χωρὶς νὰ ἔχωμεν σχετικῶς πολλοὺς ἀσθενεῖς. — Τῇ ἀληθείᾳ, οὐδεὶς ἀνέμενε τὸν βαθμὸν τῆς ἀντοχῆς ὃν ἐπεδείξατο ὁ ἕλλην στρατιώτης κατὰ τὸν ἀτυχῆ τοῦτον πόλεμον.

Τὰ στρατεύματα ταῦτα, μεθ' ὅλην τὴν βραδύτητα τῆς προελάσεώς των, κατώρθωσαν ἐν τούτοις νὰ φθάσουν ἐγκαίρως εἰς Χάνι Κραβασαρᾶ, ὅπως ἀναχαιτίσουν ἐκεῖθεν τὴν κάθοδον τῶν καταλαβόντων ἤδη τὰ Πέντε Πηγάδια Τούρκων. Εἴδομεν δὲ πῶς τόρα συνεκρούσθησαν πρὸς τὰς ὀθωμανικὰς προφυλακὰς καὶ πῶς ὑπὸ τοῦ πυροβολικοῦ προσεβλήθησαν κατὰ τὸ Μέγα Σάβατον οἱ ὀχυροὶ πύργοι τοῦ ἐχθροῦ.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εὑρίσκοντο τὰ πράγματα καὶ οὐδεμία εἰσέτι εἶχε γίνει προέλασις ἢ προσβολὴ ἐκ μέρους τῶν Τούρκων κατὰ τῶν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων κατεχομένων ἐν ταῖς κλεισωρείαις θέσεων, ὅτε τὸ Ἀρχηγεῖον, ἀτόπως καὶ ἐκ μὴ ἐπακριβοῦς μελέτης καὶ ἀσφαλοῦς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ἐν στιγμῇ συγχύσεως εὑρεθὲν ὡς ἐκ τῆς μονομεροῦς ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἀποσυνθέσει ὑποχωρήσεως τοῦ τάγματος τοῦ Κουμουνδούρου, καὶ φοβηθέν, ἄνευ σπουδαίων ἐνδείξεων, ἀποσύνθεσιν καὶ τοῦ λοιποῦ στρατεύματος, διέταξε τὴν ἄμεσον ὑποχώρησιν ἁπάντων τῶν στρατιωτικῶν σωμάτων καὶ τὴν συγκέντρωσιν αὐτῶν ἐν Ἄρτῃ, ὡς εἴδομεν καὶ ἐν τῇ ἐκθέσει τοῦ ταξιάρχου Μτότσαρη, ἀφὲν μόνον μικράν τινα δύναμιν ἥ ις εἶχε καταλάβει, ὡς ἐμνήσθημεν, τὰ στενὰ τῶν Κουμτζάδων-Κιάφας καὶ τὸ ἐγγυτέρω τῶν Πέντε Πηγαδίων χάνι Κραβασαρᾶ καὶ τὴν ἐν τῇ ἑτέρᾳ κλεισωρείᾳ χωρήσασαν μέχρις Ἁγ. Γεωργίου καὶ Παντανάσσης. Οὕτω δὲ τὸ μὲν

Ἀρχηγεῖον μετηνέχθη καὶ αὖθις εἰς Ἄρταν ἐξεκενώθη δὲ στρατοῦ καὶ ἐγκατελείφθη ἅπασα ἡ κατακτηθεῖσα ἐν Ἠπείρῳ χώρα πάνυ ἀσκόπως, ὡς εἶναι καταφανές, διότι δὲν εἶναι ἐπαρκὴς τοῦ ἐγχειρήματος ἐξήγησις ἡ τὴν ἐπιοῦσαν (13 Ἀπριλίου, Πάσχα) δοθεῖσα διὰ τοῦ Δημάρχου Ἄρτης ἐκ μέρους τῶν πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν ἀρχῶν τῆς πόλεως καὶ τειχοκολληθεῖσα εἰς τὸ κεντρικώτερον τῆς πόλεως μέρος, καθ' ἣν τὸ τοιοῦτον ἐγένετο πρὸς ἀνασύνταξιν τῶν σωμάτων τούτων. Διότι ἂν ὄντως τὰ σώματα ταῦτα ἔδει ν' ἀνασυνταχθῶσιν, ἦτο τάχα ἀδύνατον ν' ἀνασυνταχθῶσι καὶ εἰς Φιλιππιάδα, ἢ ἀλλαχοῦ τοῦ κατακτηθέντος ἐδάφους, ἀφοῦ δὲν ἠπειλοῦντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἀφοῦ εἶχεν ἐμφιλοχωρήσῃ τὸ ἀπαίσιον σπέρμα τοῦ πανικοῦ ;

Ἦτο ἀνάγκη νὰ μετακληθῶσι τὰ σώματα ἀπὸ τὸ Ζεμίνι τοῦ Σουλίου, ἀπὸ τὸν Μύτικα, ἡμίωρον τῆς Πρεβέζης ἀπέχοντα, καὶ ἀπὸ ἄλλα μέρη εἰς Ἄρταν, νὰ καταπονηθῶσι, νὰ ἐγκαταλείψωσι τόσον ἔδαφος ἀφρούρητον, καὶ ν' ἀνακοπῶσιν αἱ στρατιωτικαί μας ἐργασίαι ἐπὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας ;— Οὕτω ἀπέβαινεν εἰς μάτην ἡ λαμπρὰ τριήμερος ἄμυνα κ' ἐπίθεσις περὶ τὴν Ἄρταν τῆς ταξιαρχίας Μπότσαρη καὶ ἔμενε τόρα μόνος ὁ ταξίαρχος ἐν τῷ κατακτηθέντι ἐδάφει μὲ δυνάμεις ὅλως ἀνεπαρκεῖς πρὸς ἄμεσον περαιτέρω ἐνέργειαν. Μία μικρὰ ἀποτυχία τοῦ τάγματος Κουμουνδούρου ἐσύγχισε μέχρι τοιούτου λοιπὸν βαθμοῦ τοὺς ἰθύνοντας τὰς κατὰ τὴν Ἤπειρον πολεμικὰς ἡμῶν ἐνεργείας ; Ἀποτυχία μάλιστα ἥτις κυρίως ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς μὴ λελογισμένης ἐνεργείας καὶ τῆς μὴ ἐπακριβοῦς ἐκτελέσεως τῶν ὁδηγιῶν καὶ μόνων τὰς ὁποίας τὸ σῶμα τοῦτο ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ ἐκτελέσῃ, ὡς ἐμφαίνεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐκθέσεως τοῦ ταγματάρχου Κουμουνδούρου, λέγοντος ἐπὶ λέξει τὰ ἀκόλουθα ἐν ἀρχῇ τῆς ἐν λόγῳ ἐκθέσεώς του: «.... Ἀφοῦ παρῆλθε χρονικόν τι διάστημα»,— ἀπὸ τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταλήψεως τῆς γεφύρας τοῦ Λούρου,— «ἔλαβον προφορικὴν διαταγὴν ν' ἀποστείλω ἕνα τῶν ὑπ' ἐμὲ λόχων νὰ καταλάβῃ τὸ χωρίον Κουμουτζάδες εὑρισκόμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῶν Πέντε Πηγαδίων. Διέταξα τὸν 2ον λόχον μου τὸν εὑρισκόμενον πλησίον διὰ τὸ κατεπεῖγον καὶ ἀνεχώρησε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης. Προτοῦ ὁ λόχος οὗτος φθάσῃ εἰς τὸ διαταχθὲν σημεῖον ἔλαβον διαταγὴν ἀπὸ αὐτὸν τὸν ταξίαρχον νὰ βαδίσω μὲ μόνον τὸ τάγμα μου καὶ 1 1)2 οὐλαμὸν ἱππικοῦ διὰ νὰ καταλάβω τὰ Πέντε Πηγάδια, ἐὰν δὲν κατέχωνται ἀπὸ τὸν ἐχθρόν, καὶ ἂν κατέχωνται καὶ αἱ δυνάμεις μου εἶναι ἥττονες ἐκείνου, νὰ ἐπιτηρῶ αὐτόν».
— Ἀλλὰ τότε, τί λοιπὸν θὰ συνέβαινεν ἂν εἴχομεν καὶ μείζονα καταστροφήν, ἂν ὑφιστάμεθα ἀληθῆ ἧτταν καὶ ὄχι μόνον ἀπώλειαν πεντηκοντάδος ἀνδρῶν καὶ ἀποσύνθεσιν ἑνὸς μόνου τάγματος ; Οὕτω, ἀντὶ τὰς στιγμὰς ἐκείνας τὰς ἐπικινδύνους νὰ ἐνθαρρυνθῇ τὸ στράτευμα, ἀντὶ ν' ἀκούσῃ λόγους γενναίους καὶ μεστοὺς αὐταπαρνήσεως καὶ νὰ ἐμπλησθῇ ἐλπίδων περὶ μελλούσης ἐνεργείας, ἐνεπλήσθη ἀπογοητεύσεως καὶ ἀπελπισίας διὰ τὸ μέλλον, ἤκουσε τὸ φοβερὸν ἐκεῖνο παράγγελμα κ' ἐδῶ «Πίσω ! Πίσω !», τὸ ὁποῖον τὸ εἶχεν ἀποσυνθέσει ἐν

Θεσσαλίᾳ τελείως, παρ' ὀλίγον δὲ τελείως νὰ τὸ ἀποσυνθέσῃ τώρα καὶ ἐν Ἠπείρῳ....

Καὶ ὅμως ἰδοὺ τί ἔγραφε περὶ τοῦ ἐν ἐν Ἠπείρῳ στρατοῦ καὶ τῶν λυπηρῶν τούτων γεγονότων ὁ πολεμήσας ἐδῶ Ἄγγλος φιλέλλην Ὀπουαρδ εἰς τὸ περιοδικὸν «Σήμερον»:

«Δύναμαι ἀδιστάκτως νὰ εἴπω, καὶ θὰ τὸ λέγω πάντοτε, ὅτι ὁ μικρὸς στρατὸς ἐξ 20 χιλ. ἀνδρῶν, ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ κ. Μάνου, περὶ τὴν Ἄρταν, ἦτο τόσον ἀνδρεῖος καὶ τόσον πρόθυμος εἰς μάχην, ὅσον οἱοσδήποτε στρατὸς ὅστις ἐξῆλθε ποτὲ εἰς τὸ πεδίον τοῦ πολέμου. Εἶχα θαυμάσει τὴν ἱκανότητα καὶ τὴν δραστηριότητα τῶν ἀξιωματικῶν, τὴν πειθαρχίαν καὶ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ἀνδρῶν. Τὸ ἔργον δι' ὃ ἦσαν προωρισμένοι θὰ τὸ κατώρθουν. Ἀλλὰ δὲν τοὺς ἐπετράπη. Ὁ Βασιλεὺς των ἦτο ἀπρόθυμος, ὁ στρατηγός των ἀπεδείχθη ἀνίκανος.... Ἡ μάχη τῆς Ἄρτης ἦτο νίκη τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας ἐμαίνετο καὶ δὲν εἶδα ἔνδειξιν ὄκνου εἰς τοὺς ἄνδρας. Αἱ σφαῖραι ἔπιπτον βροχηδόν, καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἵσταντο ἀνδρεῖοι εἰς τὸ ἔργον των, καὶ οἱ ἀξιωματικοὶ ἀτάραχοι διηύθυνον τὸ πῦρ.

«Τὴν νύκτα τῆς τρίτης ἡμέρας οἱ Τοῦρκοι ἔφυγον, ἔφυγον ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ πανικοῦ, ἔφυγον χωρὶς νὰ σταματήσουν σαράντα μίλια δρόμον, δι' Ἰωάννινα, στρώσαντες τὸ ἔδαφος μὲ σάκκους καὶ φυσέκια καὶ σχισμένας στολάς. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ λαμπρὰ αἴγλη ἡ καταυγάσασα τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα. Τότε, καὶ ἡμεῖς, ἂν ἐσπεύδομεν, θὰ ἐφθάνομεν εἰς τὰ Ἰωάννινα, καὶ ἴσως ἀμαχητεὶ θὰ εἰσηρχόμεθα εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἠπείρου, ἀλλ' εἴχαμεν νὰ κάμωμεν μὲ ἀρχηγὸν ὅστις εἶχεν ἀποσυρθῆ σχεδὸν δέκα μίλια ὄπισθεν τῆς Ἄρτης ὅταν ἤρχισεν ἡ μάχη, καὶ ὅστις ποτὲ δὲν ἐπεσκέφθη τὰς προφυλακὰς οὔτε ὤφθη εἰς τὸ μέτωπον τοῦ στρατοῦ, ὅστις ἐφαίνετο νὰ ἔχῃ ἀπόφασιν μόνον περὶ ἀμυντικοῦ πολέμου, καὶ ὅστις φαίνεται νὰ ἐξαφνίσθη καὶ νὰ ἐσυγχίσθη ὅταν εὑρέθη ἀπέναντι φεύγοντος ἐχθροῦ, ὡς νὰ ἦτον ἠναγκασμένος ἄκων νὰ ὑποκριθῇ κατακτητοῦ πρόσωπον.

«Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τὸ ὄνειρον μεταβάλλεται εἰς ἐφιάλτην, καθὼς ὅταν ὁ κοιμώμενος αἰσθάνεται τὰ μέλη του δεδεμένα ὑπὸ ἀορ(ίτου δυνάμεως, ὥστε ἐπιθυμεῖ μὲν νὰ κινηθῇ ἀλλὰ δὲν δύναται. Οἱ Τοῦρκοι φεύγουν τὰ μεσάνυκτα· εἶναι μεσημβρία πρὶν ἡ πρωτοπορεία μας λάβῃ τὴν ἄδειαν νὰ διαβῇ τὴν γέφυραν τῆς Ἄρτης. Καὶ τότε μόνον εἷς λόχος σκαπανέων στέλλεται, διὰ νὰ στρατοπεδεύσῃ μόνος τὴν νύκτα ἐπὶ τοῦ ἐχθρικοῦ ἐδάφους. Μόλις δὲ τὴν ἄλλην ἡμέραν ὁ στρατὸς ἀρχίζει νὰ προχωρῇ καὶ πρὸς τὴν ἑσπέραν ἰσχυρὰ δύναμις συγκεντροῦται εἰς Φιλιππιάδα. Ἀργά, τὴν Πέμπτην τὸ ἀπόγευμα, μεμονωμένον τάγμα στέλλεται διὰ τῆς χειροτέρας τῶν δύο ὁδῶν, χωρὶς στήριγμα, χωρὶς ἄρτον, σχεδὸν χωρὶς πολεμεφόδια. Τὴν ἄλλην ἡμέραν πολεμεῖ μόνον του κατὰ τῶν Τούρκων, συλλέγον θάρρος, ἀλλὰ μὴ τολμῶν νὰ πράξῃ τι πλέον. Ἀργὰ τὴν ἑπομένην, μία φάλαγξ βαδίζει διὰ τῆς κυρίας ὁδοῦ. Τέλος τὴν τετάρτην

ἡμέραν ἀπὸ τῆς φυγῆς τῶν Τούρκων, ἡ δευτέρα αὕτη φάλαγξ, ἐντὸς βολῆς εὑρισκομένη ἀπὸ τοῦ ἐχθροῦ, εἰς ὀλίγων ὡρῶν δρόμον ἀπὸ τὰ Ἰωάννινα, λαμβάνει διαταγὴν νὰ ἐπιστρέψῃ, χωρὶς νὰ ρίψῃ βολήν.

«Ἡ διαταγὴ ἐκείνη παρέλυσε τὸ σθένος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ καὶ ἀπηγόρευσε νὰ κατακτήσωμεν τὴν Ἤπειρον. Ποτὲ δὲν θὰ λησμονήσω τὴν σκηνήν, ὅταν ἔφθασε τὸ ὀλέθριον μήνυμα. Ὅ,τι ὁ ἐχθρὸς δὲν ἠμπόρεσε νὰ κατορθώσῃ, ὁ συνταγματάρχης Μάνος ἢ ἄλλος τρανότερος τὸ κατώρθωσεν. Ὁ στρατὸς τῆς Ἠπείρου ἡττήθη! Τότε οἱ πτωχοὶ στρατιῶται ἐνόησαν ὅτι δὲν ἦσαν προωρισμένοι νὰ ἀναπετάσωσι τὴν κυανόλευκον εἰς τὰ τείχη τῶν Ἰωαννίνων, ὅτι ὁ πόλεμος τῆς ἀπελευθερώσεως ἐτελείωσε καὶ ὅτι ἐθυσίαζον ἑαυτοὺς ἀνωφελῶς δι' ὑπόθεσιν χαμένην. Πόσον ἐλαφρῶς τοὺς κατηγοροῦν, τοὺς πτωχοὺς τούτους στρατιώτας, τὰ θύματα ταῦτα, ὅτι ἔφυγον ἐνώπιον τοῦ ἐχθροῦ τὸν ὁποῖον κατεδίωξαν πρὸ αὐτῶν ἕως ὅτου τοῖς ἀπηγορεύθη νὰ προχωρήσουν περαιτέρω!»

Εὐνόητον δὲ πρὸς τούτοις ὁποία ἐκ τοῦ ἀδοκήτου τούτου μέτρου τῆς ἀνακλήσεως τῶν σωμάτων ἐπῆλθε σύγχυσις εἴς τε τὸ στράτευμα, ἀγνοοῦν διατί καὶ δυσανασχετοῦν διότι, μετὰ τόσας ἐπιτυχίας, ἀνεκαλεῖτο διὰ νάρχίσῃ ἴσως ἐξ ἀρχῆς, ἄνευ λόγου, τὸν ἀγῶνα, καὶ μεταξὺ τῶν πολιτῶν ἰδίως, κυριωδέστατα δὲ μεταξὺ τῶν χωρικῶν τοῦ ἐλευθερωθέντος ἐδάφους, οἵτινες ἀπογοητευμένοι ἤδη καὶ περίφοβοι ἠκολούθησαν τὰ στρατεύματα καὶ εἰσῆλθον ἀναμὶξ μετ' αὐτῶν, ἐν φοβερᾷ συγχύσει καὶ ταραχῇ, εἰς τὴν Ἄρταν, μεταδόσαντες κατὰ φυσικωτάτην συνέπειαν τὸν πανικὸν καὶ τὴν ἀπόγνωσίν των καὶ εἰς τοὺς ἐπίσης ἀγνοοῦντας τί συνέβαινε κατοίκους αὐτῆς. Ἐκ τῶν ἐγγὺς τῶν Πέντε Πηγαδίων θέσεων διετάχθη ἐπίσης καὶ ὑπεχώρησεν εἰς Ἄρταν καὶ τὸ 9ον Σύνταγμα τῆς 2ας ταξιαρχίας, ὅπερ πρῶτον εἶχεν εἰσβάλει εἰς τὴν Ἤπειρον διὰ Κάτω Μπάνι· αὐτὸ δὲ κυρίως συνετέλεσεν εἰς τὴν ἐπίτασιν τοῦ πανικοῦ παρὰ τοῖς χωρικοῖς καὶ τοῖς πολίταις, οἵτινες ἔβλεπον ἤδη ἀνεξηγήτως ἐγκαταλεῖπον τὰ τόσα χωρία αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σῶμα ὅπερ πρῶτον καὶ μετὰ τοιούτου θριάμβου τὰ εἶχε καταλάβει. Οὕτω λοιπὸν εἴχομεν τώρα ἐν Ἄρτῃ ὄψιν ἀντίθετον ἐκείνης ἣν πρὸ ὀλιγίστων μόλις ἡμερῶν παρίστα ἡ αὐτὴ πόλις, κατὰ τὴν εἰσβολὴν τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος, καὶ τὸ Ἅγιον Πάσχα (13 Ἀπριλίου) εὑρίσκει τὸν κατὰ τὴν Ἤπειρον στρατόν μας συγκεντρωμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἀφετηρίᾳ καὶ πάλιν τῆς ἐνεργείας του, ἐνῷ δύο μικρὰ σώματα ἐκώλυον ἐν ταῖς κλεισωρείαις τὴν προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὸ ἐγκαταλειφθὲν καὶ ὑφ' ἡμῶν ἔδαφος, τρίτον δὲ μικρότερον κατεῖχε μόνην τὴν Σαλαώραν.

Θὰ ἴδωμεν ἐν τοῖς μετέπειτα τίνας συνεπείας ἔσχεν ἡ ἄκαιρος αὕτη ἐκκένωσις τῆς Ἠπείρου, ἔστω καὶ μόνον λόγον ἔχουσα τὴν ἀνάγκην τῆς ἀνασυντάξεως τῶν διαφόρων σωμάτων τοῦ στρατοῦ μας καὶ τὴν ἐπὶ μικρὸν ἀνάπαυσιν τῶν ἀνδρῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ

Ἐπιχειρήσεις τῶν Ἑλλήνων κατὰ θάλασσαν.

Ἀδράνεια τῆς θωρηκτῆς μοίρας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου κατὰ τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνος — Μικραπασχολήσεις τῆς Μοίρας. — Ὁ Μοίραρχος ἐρωτᾷ ἂν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἐχθροπραξίας. — Ἀπάντησις καὶ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν. — Ἀνακοίνωσις τῶν διαταγῶν καὶ πρὸς τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον. — Διάψευσις τῆς «Πρωίας» περὶ τῆς δράσεως τοῦ στόλου. — Τὸ καρνὲ ἑνὸς ναυτικοῦ: χαρακτηριστικὰ ἐπεισόδια. — Ἀπόπλους τῆς Μοίρας ἐξ Ὠρεῶν. — Ἐκτέλεσις καὶ συνέπειαι τοῦ βομβαρδισμοῦ τοῦ Πλαταμῶνος — Καταστροφὴ ἐφοδίων ἐν τῇ Σκάλᾳ Λεπτοκαρυᾶς. — Σύλληψις δύο τουρκικῶν ἱστιοφόρων μετακομιζόντων πολεμικὰ ἐφόδια. — Ὁ στόλος πρὸ τῆς Αἰκατερίνης: τροπὴ εἰς φυγὴν τῆς ὀθωμανικῆς φρουρᾶς. — Βομβαρδισμὸς τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἀπόβασις ἀγημάτων. — Ἅλωσις τοῦ τουρκικοῦ σταθμοῦ καὶ σύλληψις ἐχθρικῶν σημαιῶν. — Πυρπόλησις τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. — Ἔκθεσις τοῦ Μοιράρχου πρὸς τὸ Ὑπουργ. τῶν Ναυτικῶν. — Ὁ «Ἀλφειὸς» ἀποπλέει μόνος διὰ Λεπτοκαρυάν. — Ἀπόβασις καὶ θάνατος ἀνθυποπλοιάρχου καὶ δύο ναυτῶν. — Σφοδρὰ σύγκρουσις ἐπὶ τῆς ἀκτῆς. — Διαταγὴ πρὸς ὑποχώρησιν. — Ἀντίκτυπος τῆς ἐκεννώσεως τῆς Θεσσαλίας ἐν τῷ ναυτικῷ. — Κατάστασις τοῦ τουρκικοῦ στόλου. — Ἡ ὀχύρωσις τῶν Δαρδανελλίων καὶ τῆς Θεσσαλονίκης. — Δρᾶσις τῆς Δυτικῆς Μοίρας. — Τὰ ἐντὸς τοῦ κόλπου πλοῖα. — Τὰ ἐκτὸς τοῦ κόλπου βομβαρδίζουν καὶ πόλιν τὴν Πρέβεζαν. — Βομβαρδισμὸς τῆς Νικοπόλεως. — Ἀποβάσεις κατὰ τὴν Ἠπειρωτικὴν παραλίαν. — Τὰ γυναικόπαιδα τῶν Καμαρινιωτῶν καὶ τοῦ Ζαλόγγου. — Βομβαρδισμὸς τῶν Ἁγίων Σαράντα. — Ἀπὸ Πρεβέζης μέχρις Αὐλῶνος — Σκάνδαλα ἐκ τῆς ἀδρανείας τοῦ στόλου.

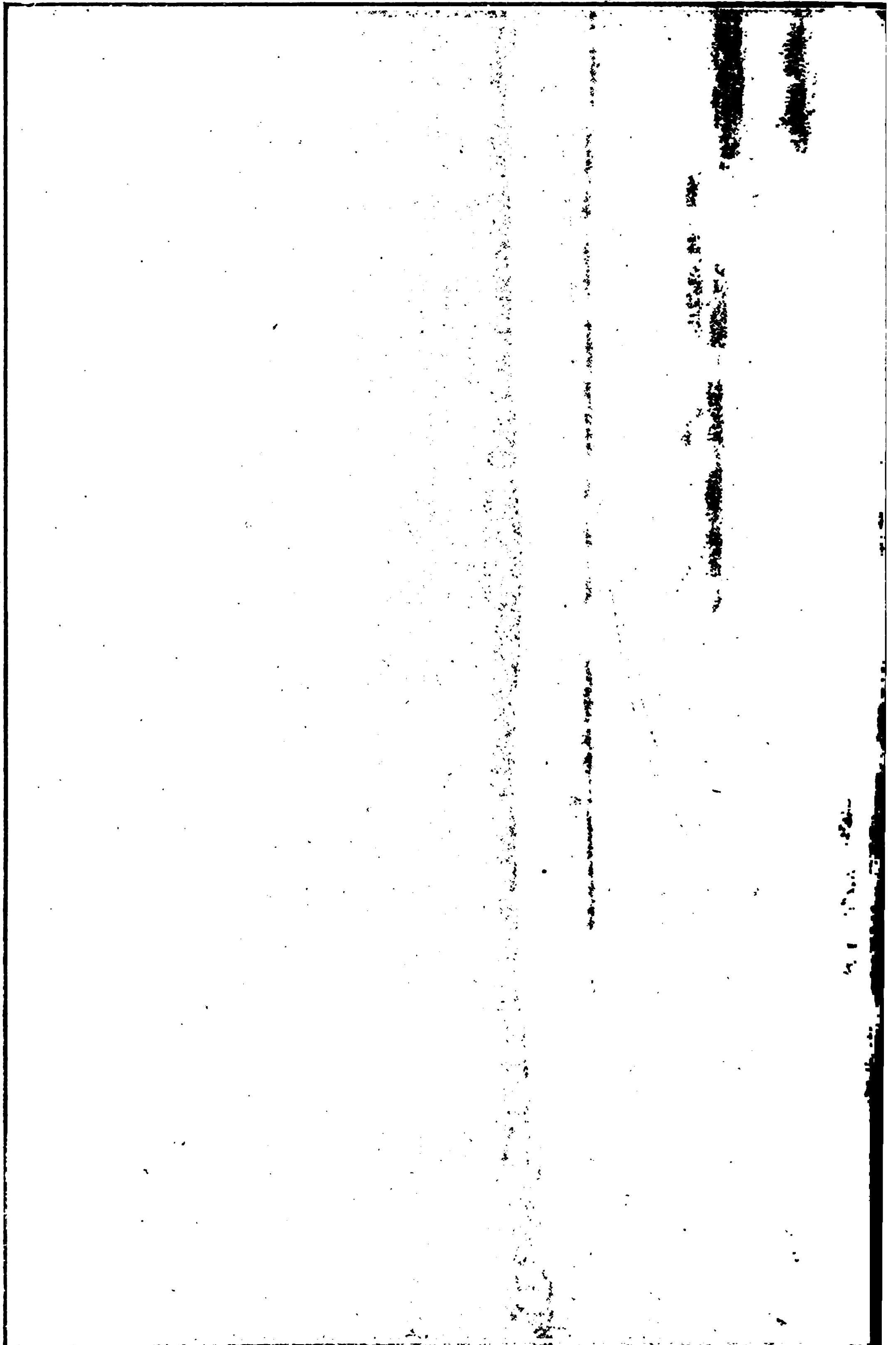
Ἀλλὰ τί ἔπραττεν ὁ στόλος, θὰ ἐρωτήσῃ πᾶς ἐχεφρονῶν, ἔχων ὑπ' ὄψει του τὴν ἀσύγκριτον ὑπεροχὴν τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, καὶ ὡς πρὸς τὸν ὁπλισμὸν καὶ τὴν ἀντοχὴν τῶν πλοίων καὶ ὡς πρὸς τὸ ποιὸν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ ναυτῶν, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐξηρθρωμένην ἀρμάδαν τοῦ μεγάλου Πατισάχ; Τί ἔπραττεν ὁ στόλος, ὅταν ὁ στρατὸς ἐπάλαιεν ἀπεγνωσμένως ἐπὶ ἑπτὰ ὅλας ἡμέρας εἰς τὰ Θεσσαλομακεδονικὰ σύνορα; Τί ἔπραττεν ὁ στόλος ὅταν ὁ στρατὸς οὗτος ἀπηυδηκὼς καὶ ἀνίσχυρος ν' ἀντιτάξῃ περαιτέρω ἄμυναν, ἀφεθεὶς δ' εἰς τὴν τύχην του ἄνευ ἐνισχύσεων καὶ προπάντων ἄνευ πεφωτισμένης καὶ ἀνδρικῆς ἡγεσίας,

νήστης δὲ καὶ διψαλέος ἠναγκάζετο νὰ ἐγκαταλείψῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν τῆς πατρίδος του; Τί ἔπραττεν ὅταν ὁ ἀτυχὴς αὐτὸς στρατὸς ἐνίκα θριαμβευτικῶς ἐν Ἠπείρῳ καὶ συντρίβων τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ εἰσέβαλλεν ἐντὸς τριῶν μόνον ἡμερῶν εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ κατελάμβανεν ὁλόκληρον σχεδὸν τὴν μεσημβρινὴν Ἤπειρον «ἐν ὀνόματι τοῦ βασιλέως τῶν Ἑλλήνων Γεωργίου τοῦ Α'», τοῦ βασιλέως ἐκείνου οὗ εἷς υἱὸς ἐτάχθη κυβερνήτης τῆς τορπιλλικῆς τοῦ στόλου μοίρας; Τί ἔπραττεν ὅταν ὁ νικηφόρος στρατὸς τῆς Ἠπείρου προήλαυνε μέχρι τῶν προθύρων τῶν Ἰωαννίνων, τιθεὶς εἰς κίνδυνον ἐκεῖθεν τὰ πλάγια τοῦ Ἐτέμ, καὶ ἠπείλει ἐκ τῶν νώτων τὴν κλονιζομένην ἤδη Πρέβεζαν; Καὶ τί ἔπραττε τέλος ὅταν καὶ οὗτος, ὁ τελείως νικηφόρος στρατός, ἐξηναγκάζετο εἰς ὑποχώρησιν, χωρὶς νὰ νοῇ διατί, χωρὶς που νὰ ὑποστῇ καταστροφήν, χωρὶς νὰ συναντήσῃ σχεδὸν τὸν ἐχθρόν, χάρις τῇ ἀπείρῳ γενναιότητι καὶ τῇ πολεμικῇ ἀρετῇ καὶ ἐμπειρίᾳ τῶν ἰθυντόρων αὐτοῦ;

Ὁ στόλος ἠδράνει!

Εἶναι ἀνήκουστον ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν πολέμων, ἔθνη κυρίως ναυτικὰ νὰ παραδίδουν τὰς τύχας των εἰς μόνον τὸν ἀσθενῆ στρατὸν τῆς ξηρᾶς, τὴν δὲ δύναμιν ἐκείνην ἥτις, καταλλήλως χρησιμοποιουμένη, θὰ παρέλυε τὰς ἐνεργείας τοῦ ἐχθροῦ, νὰ καταδικάζουν εἰς ἀδράνειαν, ν' ἀφίνουν ἀμέτοχον τοῦ ἀγῶνος, νὰ τὴν καθιστῶσιν ἀσύδοτον ἐν τοῖς κινδύνοις.... Εἶναι ἀνήκουστον καὶ εἶναι κακοῦργον! Εἴπομεν, ὁ στόλος ἠδράνει, διότι δὲν δυνάμεθα χωρὶς νὰ ἐρυθριάσωμεν, ἀφοῦ δὲν ἠρυθρίασαν ἐκεῖνοι, νὰ ὀνομάσωμεν δρᾶσιν στόλου τὰ ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα κατεδικάσθη, δι' οὓς θ' ἀναπτύξωμεν λόγους. Καὶ ἐσημειώθη μὲν ἐν τοῖς πρόσθεν τίνες αἱ ἐλλείψεις τοῦ στόλου ἡμῶν καὶ διὰ τίνας ὀργανικοὺς λόγους δὲν θὰ ἠδύνατο οὗτος νὰ διαπράξῃ μεγάλα. Ἀλλὰ μὴ διέπραξε μικρά; Ἡμεῖς τοὐλάχιστον φρονοῦμεν ἀκραδάντως ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στόλος πρέπει νὰ λογίζεται μὴ λαβὼν μέρος εἰς τὸν ἑλληνοτουρκικὸν ἀγῶνα, ὄχι διότι δὲν ἔσχεν ἀντιπάλους, ἅτε μὴ ἐξελθόντος τῶν Δαρδανελλίων τοῦ ὀθωμανικοῦ, ἀλλὰ δι' ἄλλους λόγους· διότι τοῦ στόλου ἔργον δὲν εἶναι μόνη καὶ ἀποκλειστικῶς ἡ ναυμαχία, ἀλλὰ καὶ πλεῖστα, καὶ μυρία ἄλλα, ἀντιπερισπαστικῶς ἐπιδρῶντα εἰς τὰς κατὰ ξηρὰν ἐπιχειρήσεις τοῦ ἀντιπάλου, ὅταν μάλιστα ὁ ἀντίπαλος οὗτος εἶναι κατὰ τὸ τριπλάσιον τοὐλάχιστον ἰσχυρότερος κατὰ ξηράν, ὡς ἦτο ἡ Τουρκία ἀπέναντι τῆς Ἑλλάδος.— «Οἱ Ἕλληνες»,—ἔγραφεν ἤδη ὁ παρισινὸς «Φιγαρὼ» ὑπολογίζων τὴν θέσιν ἑκατέρου τῶν ἀντιπάλων κατὰ τὸν ἄνισον τοῦτον ἀγῶνα,— «εἶναι ναῦται τὴν ψυχήν· ἡ θάλασσα εἶναι τὸ στοιχεῖον των. Δὲν ἀπεκοιμήθησαν ἐν θλιβερᾷ ἀπραξίᾳ, ὡς οἱ ἀντίπαλοί των. Ἔχουσι τρία θωρηκτὰ νέας κατασκευῆς καὶ ἐξαίρετα εἶναι ἐξησκημένοι, καὶ ἐὰν ὁ θεὸς τῶν μαχῶν τοὺς εὐνοήσῃ ὀλίγον, δύνανται νὰ καταφέρωσι κατὰ τοῦ τουρκικοῦ στόλου κτυπήματα ἐπίσης ὡραῖα ὅσον καὶ τὰ τῶν προγόνων αὐτῶν Κανάρη καὶ Μιαούλη».

Ἀλλά, παρακολουθήσωμεν τἀποθαρρυντικὰ γεγονότα, τὰ ἐξευτελίσαντα τὸ

Ἔναρξις τῆς ἐν Μάτι μάχης.

ὄνομα καὶ τὴν δεδικαιολογημένην ἐκ τῆς ἱστορίας φήμην τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Εἷς τίμιος ὑπουργός, δοὺς τὴν παραίτησίν του πρὸ τῶν κωμικῶν πρὸς πολεμικὴν κωμῳδίαν παρασκευῶν τοῦ Κράτους, ὁ τέως ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν Νικόλαος Σμόλενιτς, ἀδελφὸς τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ ἀγνοῦ στρατιώτου Κωνσταντίνου Σμόλενιτς, εἶχεν εἴπει ὅτι παίζεται κωμῳδία καὶ ὅτι «ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης ἐσκόπει ἁπλῶς νὰ γράψῃ τὴν ρεκλάμαν του μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ» ! — Παρακολουθήσωμεν τὰ διαπιστοῦντα τὰς οἰκρότητας ταύτας γεγονότα. Ἀλλὰ παρακολουθήσωμεν ἰδιαιτέρως τὴν δρᾶσιν ἑκατέρας τῶν μοιρῶν τοῦ στόλου, Ἀνατολικῆς (τοῦ Αἰγαίου) καὶ Δυτικῆς (τοῦ Ἀμβρακικοῦ καὶ Ἰονίου).

1.) ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΜΟΙΡΑ. — Εἰς ταύτην περιελαμβάνοντο, πλὴν πολλῶν ἄλλων μικροτέρων πλοίων, τὰ τρία μεγάλα θωρηκτὰ «Ὕδρα», «Σπέτσαι» καὶ «Ψαρρὰ» (Μοιραρχὶς) καὶ ἡ μοῖρα τοῦ τορπιλλικοῦ στόλου ἣν ἐκυβέρνα, ὡς ἐμνήσθημεν, ὁ βασιλόπαις Γεώργιος, διότι πανταχοῦ ὅπου ἀρχηγία κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον εὑρίσκετο πορῶν καὶ εἷς βασιλόπαις ἢ τοὐλάχιστον εἷς ὑπασπιστὴς τοῦ θρόνου.

Ἡ ἰσχυρὰ αὕτη μοῖρα, ἀπὸ τῶν τελευταίων ἤδη ἡμερῶν τοῦ μηνὸς Μαρτίου 1897, εἶχε συγκεντρωθῇ εἰς Ὠρεοὺς τῆς ἀρκτικῆς Εὐβοίας, ἀντικρὺ τῆς εἰσόδου τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου (τοῦ Βόλου), ὅπου προεκβάλλει δυσμικῶς τὴν ἀγκιστροειδῆ της προβολὴν ἡ Θεσσαλικὴ χερσόνησος Τρίκερι (τοῦ Πηλίου) περικλείουσα ἐκ νότου καὶ ἀνατολῶν τὸν κόλπον τοῦτον καὶ σχηματίζουσα τὸν μεταξὺ Θεσσαλίας καὶ Εὐβοίας πόρον ὅστις λήγει ἀνατολικῶς εἰς τὴν Σηπιάδα ἄκραν ἀφ' ἑνὸς (Β.-Θεσσαλία), καὶ εἰς τὸ περιώνυμον ἀπὸ τῶν Μηδικῶν πολέμων Ἀρτεμίσιον ἀφ' ἑτέρου (Ν.-Εὔβοια). Ἐκεῖ ἀδρανῶν ὁ στόλος πολεμικῶς μέχρι τῆς 8 Ἀπριλίου, ἐνῷ ὁ πόλεμος, ἀνεπισήμως μέν, ὡς εἴδομεν, εἶχεν ἀρχίσει τὴν 4ην, ἐπισήμως δ' ἐκηρύχθη τὴν 6ην τοῦ αὐτοῦ μηνός, κατεγίνετο εἰς γυμνάσια καὶ περιπάτους καί που καί που εἰς περιπολίας ἀκάρπους. Ἡ μοῖρα ἐξετέλει γενικὰ γυμνάσια πυροβολικοῦ δι' ὧν ἐξηλέγχοντο ἀκατάλληλα πολλὰ τῶν πυρομαχικῶν της, χάρις τῇ τιμιότητι τῶν προμηθευτῶν, ἐξετέλει γυμνάσια ὅπλων, δοκιμὰς τορπιλλῶν καὶ μυδραλλιοβόλων, γυμνάσια σημάτων, ἀπάρσεως, παραγωγῆς κατὰ γραμμήν, πολεμικῆς κλίσεως, καὶ πᾶν ὅ,τι ἄλλο τελοῦσίν ἐν εἰρήνῃ αἱ πολεμικαὶ δυνάμεις ἑνὸς κράτους κατὰ θάλασσαν, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ἡμέτεραι ἐξετέλουν ταῦτα ἐν πολέμῳ καὶ δὴ καθ' ἃς ὥρας ἐκλονίζετο τῶν ἀνδρῶν μας τὸ σθένος εἰς τὰ θεσσαλικὰ σύνορα καὶ πανταχόθεν συνέρρεον νέα στρατεύματα πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ Ἐτέμ πασσᾶ. Ἡ διαφορά, ὡς βλέπετε, εἶναι.... ἐλαχίστη. Τί πόλεμος, τί εἰρήνη, ἀφοῦ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐπεχείρει σοβαρῶς πόλεμον, καὶ δὲν ἀπήλαυε πλήρους εἰρήνης; Φροντίζουσα δὲ ἡ Μοῖρα νὰ μὴ γείνῃ, φαίνεται, casus belli ἐν κεκηρυγμένῳ ἤδη πολέμῳ, δὲν ἐξήρχετο πέραν τῶν θαλασσίων συνόρων τοῦ κράτους χάριν τῶν γυμνασίων της, περιοριζομένη νὰ πλέῃ κἄποτε,— χάριν ἀναψυχῆς ἴσως,— μέχρι Σκοπέλου ἤ, τὸ πολύ, καὶ μέχρι Σκιάθου.

Ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ναυτικῶν ἐπεκράτει κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας πυρετώδης κίνησις, χωρὶς ὅμως αὕτη νὰ ἔχῃ καὶ ὡς σκοπὸν ἢ ἀποτέλεσμα τὴν λῆψιν σοβαρῶν ἀποφάσεων ἢ τοὐλάχιστον τὴν μεταβίβασιν διαταγῶν ἀμέσου ἐνεργείας πρὸς τὴν μοίραν τοῦ Αἰγαίου, ἀπὸ τὴν ὁποίαν μάλιστα ἀποσπασθὲν ἤδη τὸ θωρηκτὸν «Σπέτσαι», χάριν τοῦ ἀκάρπου βομβαρδισμοῦ τῆς Πρεβέζης, ἐξησθένει τὴν δύναμιν αὐτῆς κατὰ μίαν σημαντικωτάτην μονάδα. Ἡ πυρετώδης κίνησις τοῦ ὑπουργείου, ἀφορῶσα μόνον τὴν δρᾶσιν τῆς Δυτικῆς μοίρας, τὴν ἀναγκαστικήν,— διότι αὕτη προεκλήθη ὡς γνωρίζομεν πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῶν πρώτων ἐπιτεθέντων Τούρκων,— ἦτο ἁπλῆ ἀπασχόλησις ὅσον ἀφεώρα τὴν ἀνατολικήν, ἥτις παρέμενεν οὕτω ἄπρακτος, ἐνῷ εἰς τὰ σύνορα ἔβρόντα τὸ πυροβόλον καὶ ἤσχαλλον τὰ πληρώματα ἐπὶ τῇ ἀδρανείᾳ ταύτῃ, ἐλλείψει διαταγῶν πρὸς ὡρισμένην ἐνέργειαν. Τὴν ἀδημονίαν δὲ ταύτην συμμεριζόμενος ἤδη καὶ ὁ μοίραρχος Κ. Σαχτούρης ἢ καὶ ὑπείκων εἰς τὴν ἀγωνίαν τῶν πληρωμάτων του, ἀπέστελλε, τὴν 7ην Ἀπριλίου, τηλεγράφημα πρὸς τὸν ὑπουργὸν του Ν. Λεβίδην ἔχον ὡς ἑξῆς :

«Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν Λίαν ἐπεῖγον ΑΘΗΝΑΣ.

«Κύριε Ὑπουργέ, ἡμέτεροι μάχονται ἤδη εἰς σύνορα. Ἀρχηγὸς τουρκικῶν στρατευμάτων πιθανὸν νὰ ἐξακολουθῇ συγκεντρόνων στρατὸν ἐκ Θεσσαλονίκης διὰ Κατερίνης καὶ Θωρηκτὴ Μοῖρα θ' ἀργῇ ; Ἐρωτῶ.

Ἀρχηγὸς Θωρηκτῆς Μοίρας
Κ. Σαχτούρης.» ·

Εἰς τὸ ἀπροσδόκητον τοῦτο τηλεγράφημα τοῦ Μοιράρχου, ἀπροσδόκητον διότι ἀνελάμβανε σχεδὸν οὗτος τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐνεργείας τῶν κατὰ θάλασσαν ἑλληνικῶν δυνάμεων, τὰς ὁποίας οὐδὲν εἶχε διατάξει νὰ πράξουν τὸ Ὑπουργεῖον καίτοι ἀπὸ τῆς 4ης τοῦ μηνὸς εἶχον ἀρχίσει αἱ ἐπὶ τῶν συνόρων ἐχθροπραξίαι, ἐγενικεύοντο δὲ τὴν ἐπιοῦσαν καὶ τέλος, εἰς τὰς 6, τὴν παραμονὴν τουτέστι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἀπεστέλλετο τὸ ἐρωτηματικὸν τοῦτο τηλεγράφημα τοῦ Μοιράρχου, ὁ πόλεμος ἐκηρύσσετο ἐπισήμως,- εἰς τὸ ἀπροσδόκητον λοιπὸν τοῦτο τηλεγράφημα ὁ Ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν ἀπήντησε διὰ μακρᾶς αὐτοῦ τηλεγραφικῆς διαταγῆς, δι' ἧς ἐδήλου ὅτι : «Χαίρει διότι συνεταυτίσθησαν αἱ γνῶμαι αὐτοῦ καὶ τοῦ Μοιράρχου περὶ ἀμέσου ἐνεργείας !», ὡς νὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ καὶ γνώμη περὶ μὴ ἀμέσου τοιαύτης;......Προσέθετε δὲ κατωτέρω : «Ἐκπλεύσατε ἄρα ὅ,τι τάχιστα πλέοντες πρὸς Πλαταμῶνα καὶ μέχρις Αἰκατερίνης, προσβάλλοντες δὲ πᾶν Τουρκικὸν πλοῖον ἢ μοῖραν τοιούτων, ὅπου ἂν ἠθέλετε συναντήσει αὐτά. Δέον ἐπίσης νὰ προσβάλλητε πάσῃ δυνάμει πᾶν ὀχύρωμα ἢ οἱονδήποτε στρατιωτικὸν ἔργον, εὑρισκόμενον καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν ταύτην, ἐπιφέροντες τελείαν καταστροφὴν αὐτοῦ καὶ συντελοῦντες οὕτω, τὸ μὲν εἰς τὴν διὰ θαλάσσης διακοπὴν τῶν τουρκικῶν συγκοινωνιῶν, τὸ δὲ εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν ἐχθρικῶν ὀχυρωματικῶν ἔργων. Τρίτον δὲ καὶ κυριώτερον εἰς τὴν ἐπι-

κουρίαν τῶν ἐν τοῖς συνόροις μαχομένων ἑλληνικῶν στρατευμάτων δι' ἀντιπερισπασμοῦ τῆς προσοχῆς τῶν ἐχθρῶν εἰς τὰ ὑφ' ὑμῶν, ὡς δὲν ἀμφιβάλλω, κατορθώματα». Ἀφ' οὗ δὲ προσετίθεντο εὐθὺς κατόπιν ὁρμαθὸς εὐχῶν ἀρκετὴν ἐχουσῶν δόσιν θεατρικῆς κωμικότητος, ἠρωτᾶτο ἐν τέλει ὁ Ναύαρχος ἂν εἶχεν ἀνάγκην τινός. Ἀμέσως δὲ κατόπιν εἰδοποιεῖ ὁ Ὑπουργὸς τὸν Ναύαρχον ὅτι, καθ' ἃς εἶχε λάβει πληροφορίας, — αἵτινες ἀπεδείχθησαν ἐσφαλμέναι, — ὁ τουρκικὸς στόλος εἶχεν ἐξέλθει τῶν Δαρδανελλίων περὶ τὴν πρωίαν τῆς 8 Ἀπριλίου, ὅτε καὶ ὁ ἡμέτερος στόλος διετάσσετο πρὸς δρᾶσιν, αὐθημερὸν δὲ ἐδημοσιεύετο εἰς τὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως Βχσ. Διαταγμα καλοῦν ὑπὸ τὰ ὅπλα δύο ἔτι σειρὰς ἐφέδρων ἐργατῶν θαλάσσης ἐντὸς 48 ὡρῶν, ἵνα ἐξ αὐτῶν, ἀφ' οὗ συμπληρωθῶσι τὰ πληρώματα. τοῦ στόλου, σχηματισθῶσι καὶ ἀποβατικὰ σώματα. Κατὰ τὴν λογικὴν τῆς Κυβερνήσεως ἔπρεπε νὰ κηρυχθῇ καὶ ν' ἀρχίσῃ ὁ πόλεμος, νὰ παρέλθουν δὲ καὶ δύο ἡμέραι ἀπὸ τῆς κηρύξεως ἵνα κληθῶσι, ἐντὸς δύο ἀκόμη ἡμερῶν, οἱ ἄνδρες δι' ὧν θὰ ἐσκέπτετο ἡ Ἑλλὰς νὰ σχηματίσῃ σώματα ἀποβάσεως· μὲ τοιαῦτα μέτρα καὶ τοιαύτας παρασκευὰς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὑπεκρινόμεθα τὸν φιλοπόλεμον, ζητοῦντες ἅμα παντὶ σθένει ν' ἀποφύγωμεν τὸν πόλεμον !

Εἰς τὰς διαταγὰς καὶ τὰς πληροφορίας ταύτας τοῦ Ὑπουργείου, ὁ Ναύαρχος ἀπήντησε διὰ τοῦ ἀκολούθου τηλεγραφήματος :

« Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν

ΑΘΗΝΑΣ

«Τηλεγράφημα ὑπ' ἀριθ. 8577 περὶ ἐξόδου τουρκικοῦ στόλου ἐκ Δαρδανελλίων ἐλάβομεν, ἀλλὰ περὶ ἀπεσπασμένου βραχίονός μας, ἤτοι τῶν «Σπετσῶν», δὲν ἀναφέρετε τίποτε. Φρονοῦμεν ὅτι λίαν ἐπείγει ταχίστη παρουσία του, διότι ναυτικὴ δύναμις συγκειμένη ἐκ «Μιαούλη», δύο ἀτμοβαρίδων, καὶ 4 κανονιοφόρων ἀρκεῖ δι' Ἀμβρακικὸν κόλπον, ἐδῶ ὅμως ἐξαρτᾶται ὁλόκληρος τιμὴ Ἔθνους καὶ ναυτικοῦ καὶ πᾶσα εὐθύνη ἐφ' ὑμῶν.

Ἀρχηγὸς θωρηκτῆς Μοίρας

Κ. Σαχτούρης.»

Σημειωτέον ὅτι τὰ τηλεγραφήματα τοῦ Ὑπουργείου ἀπεστέλλοντο οὐχὶ μόνον πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς θωρηκτῆς Μοίρας, ἀλλ' ἰδιαιτέρως καὶ πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν τῆς τορπιλλικῆς τοιαύτης βασιλόπαιδα Γεώργιον, ἄνευ οὐδενὸς λόγου καὶ κατὰ παράβασιν μάλιστα τῆς καθιερωμένης ἀρχῆς, ὅπως αἱ διαταγαὶ τῶν ὑπουργῶν μὴ διαβιβάζωνται πρὸς ὑφισταμένους, παρόντων ἀνωτέρων. Πῶς ἐσκέπτετο ὁ ὑπουργὸς Λεβίδης πράττων οὕτω δὲν εἴμεθα βέβαιοι εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν, φρονοῦμεν ὅμως ὅτι ἡ πριγκηπικὴ ἰδιότης τοῦ ὑφισταμένου, ἀπῄτει χάριν διαθρύψεως τῆς κακῶς ἐννοουμένης αὐλικῆς φιλοτιμίας, νὰ παραβλέπεται ἡ τυπικότης αὕτη περὶ τὴν διαβίβασιν διαταγῶν εἴτε σημαντικῶν εἴτε μή. Οὕτω

Τὰ Δαρδανέλλια.

λοιπόν, ἐνῷ διετάσσετο ἤδη, ὡς εἴδομεν ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, ὁ ἐξ Ἀμβρακικοῦ ἀπόπλους τῶν «Σπετσῶν» ὅπως ἑνωθῶσι μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς ἄνω πολυπλόκου διαταγῆς τοῦ Ὑπουργείου, ἡ Μοῖρα αὕτη ἀπέπλεεν ὡς εἶχεν ἀπὸ τοῦ λιμένος τῶν Ὠρεῶν τὴν πρωίαν τῆς 8ης Ἀπριλίου, ἐνῷ ἤδη πρὸ δύο ἡμερῶν εἶχον ἐξαναγκασθῇ εἰς ὑποχώρησιν ἐκ Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, ἅτε τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ οὐδαμῶς ἀντιπερισπασθέντος εἰσέτι ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

Σημειωτέον δὲ καὶ τὸ περίεργον τοῦτο. Ἡ ἀθηναϊκὴ ἐφημερὶς «Ἀκρόπολις» εἶχε δημοσιεύσει ἐν παραρτήματι τῆς 7 Ἀπριλίου ὅτι ἡ θωρηκτὴ μοῖρα καίτοι λαβοῦσα ἀπὸ τῆς προηγουμένης (6 Ἀπριλίου) διαταγάς, ἐντούτοις δὲν εἶχεν ἀκόμη ἀποπλεύσει τῶν Ὠρεῶν. Τὴν εἴδησιν ταύτην, ἥτις θὰ ἀπήλασσε τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ναυτικῶν τῆς μομφῆς ὅτι δὲν ἐσκέφθη εὐθὺς μὲ τὴν ἔναρξιν τῶν ἐχθροπραξιῶν κατὰ ξηρὰν ὅτι ἔδει νὰ συνδράσῃ καὶ ὁ στόλος, ἔσπευσεν αὐθημερὸν νὰ διαψεύσῃ τὸ ὄργανον τοῦ πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη «Πρωία» διὰ τῆς ἀκολούθου μάλιστα ἐμφαντικῆς της δηλώσεως, δημοσιευθείσης ἐπίσης διὰ παραρτήματος τὴν ἑσπέραν τῆς 7 Ἀπριλίου :

«Ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ ἐκτάκτῳ παραρτήματι τῆς «Ἀκροπόλεως», τῷ ἐκδοθέντι μετὰ μεσημβρίαν τῆς σήμερον, ὅτι ἀπὸ τῆς χθὲς ἐδόθη διαταγὴ παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν πρὸς τὸν κυβερνήτην τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας κ. Σαχτούρην, ὅπως ἀποπλεύσῃ ἐκ τοῦ Παγασητικοῦ ὅπου ἦτο ἠγκυροβολημένη ἡ Μοῖρα εἰς Θεσσαλονίκην ἢ εἰς ἄλλο τι μέρος. Παραδόξως φθάνει τηλεγράφημα πρὸς τὸ ὑπουργεῖον σήμερον τὸ ὁποῖον ἀνήγγειλεν ὅτι δὲν ἀπέπλευσεν εἰσέτι ἡ Μοῖρα ἐκεῖθεν. Ὁ κ. ὑπουργὸς τῶν ναυτικῶν ἐν μεγάλῃ ὀργῇ ἀπέστειλεν ἕτερον τηλεγράφημα πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς Μοίρας, δι' οὗ τὸν διέτασσε νὰ ἀποπλεύσῃ πάραυτα ἐκεῖθεν». Πάντα ταῦτα στεροῦνται πάσης βάσεως, ἐπετράπη δ' ἡμῖν νὰ τὰ διαψεύσωμεν».

Ἔχει δὲ τόσην μᾶλλον σπουδαιότητα ἡ ἡμιεπίσημος αὕτη δήλωσις, καθ' ὅτι ἀναιρεῖ ἀρκούντως τὰς κατόπιν δηλώσεις τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδου, — μετὰ τὴν παραίτησίν του,— ὅτι ἠναγκάσθη νὰ παραιτηθῇ διότι ἔδιδε διαταγὰς καὶ αἱ διαταγαί του δὲν ἐξετελοῦντο.

Ἀλλ' ἐνταῦθα, πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν πρώτων ἐνεργειῶν τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας, δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ παραθέσωμεν τὰς χαρακτηριστικὰς ταύτας σημειώσεις ἐκ τοῦ καρνὲ ἑνὸς ναυτικοῦ, τὰς δημοσιευθείσης ἐν τῇ ἐφημερίδι «Νεολόγος Πατρῶν». Ἰδοὺ αὗται :

«Πρὸ ὀλίγων στιγμῶν μᾶς ἀνηγγέλθη, τέλος πάντων, ὅτι ἐκηρύχθη αὐτὸς ὁ ἅγιος πόλεμος.

«Αὐτὸς ὁ Λεβίδης περιττολογεῖ καὶ δημοκοπεῖ ἄτεχνα. Τί τὸ θέλει αὐτὸ τὸ τηλεγράφημα ποῦ μᾶς στέλνει : «Ἐνσπείρατε τὸν τρόμον....» Ἀπ' αὐτὸν περιμένουμε ἐμπνεύσεις ;

«Γιὰ γέλοια εἴμαστε!

«Σῆμα ἐγένετο εἰς τὰ πλοῖα τῆς Μοίρας νὰ ἐνδυναμώσουν τὰ πυρὰ καὶ νὰ ἑτοιμασθοῦν πρὸς ἄπαρσιν. Ἰδὲ τὴν ἠλεκτρικὴν ταχύτητα ὅλου αὐτοῦ τοῦ θαλασσινοῦ κόσμου! Ποῦ εἶσθε ζωγράφοι!

«Καὶ τώρα ἐλθὲ ἰδῶ, κύριε Ὑπουργὲ τῶν Ναυτικῶν στεργιανέ, νὰ ἐμπνεύσῃς τὰ πλήθη μας! Μόλις ἀνεγνώσθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπιστολέως μας ἡ πολεμικὴ παραινετικὴ διάταξις, πῶς τὴν ὑπεδέχθησαν τὰ πληρώματα. Καὶ οἱ οὐρανοὶ ἀκόμη βοΐζουν ἀπὸ τὰς ζητωκραυγάς των!

«Ἡ θάλασσα ριγεῖ!

«Σῆμα ἀθρόας ἀπάρσεως. Φεύγομεν! Ὁ Θεὸς τῆς θαλάσσης μαζί μας!

«Ἀλλὰ τί βλέπω; Τί συμβαίνει; Ὁ Ναύαρχος δέχεται τὴν ἐπίσκεψιν ἑνὸς πολίτου, μεταβάντος διὰ πολιτικῆς λέμβου. Ὁ ἴδιος μεταβαίνει πρὸς τὸν Πρίγκηπα ἐπὶ τοῦ «Κανάρη». Ἡ Ναυαρχὶς αἴρει σῆμα θλιβερόν!

— «Καλύψατε τὰ πυρά!»

«Ἡ πολιτικὴ λέμβος ἀπομακρύνεται. Μετ' αὐτῆς καὶ ὁ ἐπιβαίνων πολίτης. Τίς εἶναι; Πῶς; Τηλεγραφητής; Τί ἤθελε;

— Σσσσττ!!!»......

«Καὶ βαδίζω ἐπὶ τῆς Γεφύρας μου 'σὰν τρελλός. Καὶ ξεσπῶ στὸ καρνέ μου. «**Ἐνσπείρατε τὸν τρόμον!**» Δὲν μᾶς ἔλεγε καλλίτερα: «Φᾶτε μὲ καλὴν τῆς τσιπούραις τῶν....»

«Αὐτὰ τὰ τηλεγραφήματα.... Αὐτὴ ἡ βάρκα.... Αὐτὸς ὁ ἐπιβαίνων πολίτης.... Αὐτὸς ὁ τηλεγραφητής.... Δὲν μποροῦσαν νὰ καθυστερήσουν μισὴ ὥρα; Καὶ ποῦ δὲν θὰ εἴμεθα τώρα; Στὴν Θεσσαλονίκη; Στὸ Δεδεαγάτς; Στὴν Καβάλλα;....

— «Ἀπὸ ποῦ ἔρχεσαι, καπετάνιε;

— «Ἀπ' τὴ Θεσσαλονίκη.

— «Τί κάνουν ἐκεῖ οἱ πατριῶτες μας;

— «Βάφουνε αὐγὰ γιὰ νὰ σᾶς προσφέρουνε τὴ Λαμπρή.

— «Πῶς;

— «Σᾶς ἑτοιμάζουνε κι' ἀρνιὰ στὴ σούβλα. Ἔξω ἀπὸ Χριστιανούς, ψυχὴ δὲν ἔμεινε στὴν πόλι. Θὰ σᾶς κάνουνε μιὰ ὑποδοχὴ πρωτοφανῆ.

— «Κι' οἱ Πρόξενοι;

— «Εἶναι ὅλοι μέσα σὲ μιὰ ἀτμάκατο καὶ σᾶς περιμένουνε ἀπ' ἔξω ἀπ' τὸ Καρὰ-Μπουρνοῦ.

— «Γιὰ τί;

— «Γιὰ νὰ σᾶς παρακαλέσουνε νὰ μὴ μπομπαρδίσετε τὴ Θεσσαλονίκη, ἀφοῦ σᾶς περιμένουν ὅλοι μ' ἀνοιχτὲς ἀγκάλες....» κ.τ.λ.

Ἐντούτοις ἅμα τῇ πρωΐᾳ τῆς 8ης Ἀπριλίου, ὁ μοίραρχος Σαχτούρης, ἐκτελῶν τὴν μνησθεῖσαν ἤδη πρώτην διαταγὴν πρὸς ἀπόπλουν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ναυτικῶν, διεκοίνου πρὸς τὰ πληρώματα τοῦ στολίσκου τὸ παράγγελμα τῆς ἑτοιμασίας ἁπάντων τῶν πλοίων πρὸς ἄμεσον ἀπόπλουν ἐξ Ὠρεῶν. Συγχρόνως ἀνεγνώσθη καὶ εἰς τὰ πληρώματα ἡ διαταγὴ τοῦ Ὑπουργείου, ἣν δι' ἀλαλαγμῶν χαρᾶς καὶ ἐνθουσιασμοῦ ὑπεδέχθησαν ταῦτα, μετὰ μίαν δὲ καὶ ἡμίσειαν ὥραν διετάσσετο γενικὴ τῶν πλοίων τῆς Μοίρας ἄπαρσις, ἐν μέσῳ διατόρων ζητωκραυ-

γῶν καὶ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν ναυτῶν. Ἦτο ἡ πρώτη αὕτη φορὰ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν πλοῖα ἑλληνικὰ ἀπέπλεον διὰ πολεμικὰς ἐνεργείας κατὰ τοῦ προαιωνίου ἡμῶν ἀντιπάλου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς πανόραμα ὅπερ ἀπετέλεσεν ὁ ἀπόπλους οὗτος τῆς μοίρας ἐνεῖχε καί τι τὸ μὴ συνήθως ἰδιάζον εἰς ἀπόπλους στόλων παρ' ἄλλοις λαοῖς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παραλία τῶν Ὠρεῶν εἶχε πληρωθῆ κόσμου ἐν μυχίᾳ συγκινήσει παρακολουθοῦντος τὴν πρὸς τὸ καθῆκον ἀπέλευσιν τῶν σκαφῶν ἐκείνων ἐφ' ὧν πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχή, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν ἀδοκήτων γεγονότων καὶ τῶν παραδόξων περιστάσεων, ἐστήριζε κατὰ τὰ δύο τρίτα τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπιτυχίας τοῦ δυσχεροῦς ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανε μόνη ἡ Ἑλλὰς καὶ μὲ τὴν πίεσιν τῆς δυσμενείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὰ στήθη κατὰ τῆς κραταιᾶς ἔτι δυνάμεως τοῦ Σουλτάνου τῶν πιστῶν.

Ἡ Μοῖρα διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς βορρᾶν. Τέρμα τῆς πορείας της θὰ ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη, καὶ παλμοὶ ἰδιαζούσης συγκινήσεως συνεδόνησαν τὰ στήθη τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἐτίθετο ὑπὸ δοκιμασίαν μόνη ἡ ἀντοχὴ τῶν πλοίων μας δι' ἃ τόσα ἐδαπανήθησαν ἐπὶ τόσα ἔτη ἐν τῇ πολεμικῇ ἡμῶν ἀδρανείᾳ, μήτε μόνη ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροῦ των πυροβολικοῦ, ἐτίθετο πρὸ παντὸς ὑπὸ δοκιμασίαν ἡ φήμη τοῦ ἕλληνος ναύτου, ἡ ἱκανότης τοῦ ἀξιωματικοῦ, τοῦ τορπιλλητοῦ, τοῦ πυροβολητοῦ, τοῦ πλοιάρχου, τοῦ Ναυάρχου, αὐτὴ ἴσως ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ὡς ἔθνος ναυτικοῦ ἢ ὡς λαοῦ λησμονήσαντος τὰς παραδόσεις του, λαοῦ ἀπολέμου πλέον, ἐκτεθηλυμένου, ἐκπεφυλισμένου, ἐξηρθρωμένου πολιτειακῶς, κοινωνικῶς, στρατιωτικῶς, ναυτικῶς. Ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο ἐν τῷ στοιχείῳ της ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης καὶ ἔδει νὰ μὴ λησμονήσουν οἱ ἐκεῖ ἀντιπρόσωποί της ὅτι ἦτο πολὺ βαρὺ ὅσον καὶ τιμητικὸν δι' αὐτοὺς τὸ ἔργον ὅπερ ηὐνόησεν αὐτοὺς ἡ τύχη ν' ἀναλάβουν, νὰ τηρήσουν τουτέστιν ἀλώβητον τὴν τιμὴν καὶ ἀμείωτον τὴν φήμην τοῦ ἕλληνος ναύτου.

Ἐκτελῶν ἐντούτοις τὴν ἣν εἶχε λάβει διαταγὴν ὁ Σαχτούρης, διέταξε τὴν μοῖραν νὰ πλεύσῃ πρὸς βορρᾶν καί, περὶ τὴν ἑσπέραν, τὰ πλοῖα μας κατέπλευσαν εἰς Τσάγεζι, ὀλίγον κάτωθι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ περὶ τὰς βορειανατολικὰς παρωρείας τῆς Ὄσσης, ἀφ' οὗ ἐν τῷ μεταξὺ ἐξετέλεσαν διάφορα γυμνάσια τακτικῆς, ἐπιβραδύνοντα κατὰ πολὺ τὸν πλοῦν, διότι ἡ ἐπανειλημμένως ἤδη μνημονευθεῖσα βραδύτης περὶ τὰς πολεμικὰς ἡμῶν ἐνεργείας συνέβαινε τόσον ἐν τῇ ξηρᾷ ὅσον καὶ κατὰ θάλασσαν, ἵνα μή που διαψευσθῇ ὅτι ὑπάρχει Ρωμηὸς διαφέρων τῶν ἄλλων ὁμοφύλων του, ἢ καὶ διότι ἴσως οἱ αὐτοὶ μεγάλοι ἄνδρες οἱ ἐξ Ἀθηνῶν διευθύνοντες τὸν κατὰ ξηρὰν ἀγῶνα διηύθυνον καὶ τὸν κατὰ θάλασσαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν, Μεγάλην Τετάρτην, 9 Ἀπριλίου, ἐνῷ τότε μόλις διετάσσετο ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων διὰ τὰς δευτερευούσας ἀνάγκας τοῦ ἀγῶ-

νος, καὶ δὴ τὴν μεταγωγὴν ἀνδρῶν καὶ ἐφοδίων, ἡ μοῖρα ἔπλευσεν ἀρκτικώτερον κατευθυνομένη πρὸς τὰς δυσμικὰς ἀκτὰς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Εἰς τὰς 2 δὲ μετὰ μεσημβρίαν διήρχοντο τὰ ἡμέτερα πλοῖα, βραδυποροῦντα, ἐνώπιον τοῦ φρουρίου καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν τοῦ Πλαταμῶνος, κειμένου ὀλίγον βορειότερον τῆς γραμμῆς τῶν θεσσαλομακεδονικῶν συνόρων. Ὁ Πλαταμὼν εἶναι πύργος ὠχυρωθεὶς ἄριστα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου σχήματος δὲ κυκλικοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρηνταί τινες οἰκοδομαὶ καὶ μικρὸν τζαμί· τὴν φρουρὰν αὐτοῦ, ἀποτελουμένην ἐκ τριακοσίων περίπου νιζάμηδων, μόλις μακρόθεν ἐπεφάνη ὁ ἑλληνικὸς στόλος, κατέλαβε τοιοῦτος πανικός, ὥστε ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα ἀπροφύλακτα ἔφυγον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας, καὶ δὴ πρὸς τὴν Καρυάν, ὅπου καὶ ἔφεραν πρῶτοι εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ὅπερ ἐπάλαιεν ἤδη κατὰ τῶν ἐν Ἀναλήψει ἐπικρατούντων Ἑλλήνων, τὴν ἀτονήσασαν τὰς ὀθωμανικὰς δυνάμεις εἴδησιν περὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

Τῆς προχωρούσης μοίρας προεπορεύετο ἡ μοιραρχὶς «Ψαρά», εἵποντο δὲ κατὰ σειράν, τὸ θωρηκτὸν «Ὕδρα», τὸ τορπιλλοβόλον «Κανάρη», τὸ ὁπλιταγωγὸν «Μυκάλη» καὶ ὁ ἀτμομυοδρόμων «Ἀλφειός» πλαγίως δὲ ἔπλεεν ὁ στολίσκος τῶν ὑπὸ τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον τορπιλλικῶν σκαφῶν. Ἐκ τοῦ ἐπιστρώματος τῶν πλοίων οἱ ναῦται διέκρινον μὲ δακρυσμένα ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὄμματα τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπήστραπτον, κατάλευκοι ὡς ἡ κορυφὴ τοῦ ἀντικρὺ τοῦ Ὀλύμπου, οἱ ἑλληνικοὶ σταθμοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἀπέναντι τούτων οἱ ὀθωμανικοὶ κατάμαυροι ἢ καπνίζοντες ἐνιαχοῦ ἐκ τῆς πυρπολήσεως ἣν εἶχον ὑποστῆ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ὅταν, ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ των, εἶχον ἐκτοπίσει τοὺς Τούρκους, καταλάβει δὲ καὶ καύσει τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν. Βορειότερον δέ, ὥραν περίπου ἔνδον τῆς μακεδονικῆς παραλίας διεφαίνοντο αἱ οἰκίαι τῆς κωμοπόλεως Λητοχῶρι, ὅπου κατεσκήνου τάγμα ὀθωμανικοῦ στρατοῦ πρὸς φρούρησιν τῆς ἀκτῆς, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν μόλις ἠδύνατό τις ν' ἀντιληφθῇ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐκείνης.

Ἡ Μοῖρα διατάσσεται αἴφνης νὰ σταματήσῃ· τὰ πλοῖα τάσσονται ἐν γραμμῇ προσβολῆς καὶ δίδεται τὸ πρῶτον παράγγελμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Οἱ μύδροι διασχίζουν σφυρίζοντες τὸν ἀέρα καὶ ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος τὰ τηλεβόλα τῆς Μοίρας θρυμματίζουν τὸ φρούριον τοῦ Πλαταμῶνος. Καὶ πρώτη μὲν ἐπυροβόλησεν ἡ μοιραρχὶς «Ψαρά» κατὰ τοῦ πύργου, τὸν ὁποῖον ἐπέτυχεν εἰς πρώτην βολήν. Δεύτερος ὁ «Κανάρης» ρίψας μίαν βολὴν ἐπίσης καὶ ἔπειτα πολλὰς ἐπισκηπτικάς. Τὸ αὐτὸ πλοῖον ἔρριψε καὶ πρὸς τὰς ὑπω-

ρείας τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ἦν τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Τούρκων καὶ ἀποθῆκαι ζωοτροφιῶν αὐτῶν καὶ ἱπποφορβῆς ἐὰν ἐτρέποντο πρὸς τὴν Λεπτοκαρυάν. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐκανονιβόλησε καὶ ἡ «Ὕδρα».

Ἀπόβασις δὲν διετάχθη νὰ γίνῃ, διότι δὲν ὑπῆρχε δύναμις ἐπαρκὴς πρὸς τοῦτο, ἐνῷ ἀτελεύτητον κῦμα βροντῆς ἀνταπεκρίνετο κατὰ μῆκος τῆς μεθορίου γραμμῆς εἰς τὸν κρότον τῶν κρημνιζομένων τειχῶν τοῦ Πλαταμῶνος, ὀκτακισχίλιοι δέ, ὡς εἴδομεν, Τοῦρκοι ἀπεσπῶντο αὐθωρεὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἀπεστέλλοντο κατεσπευσμένως πρὸς τὰ μακεδονικὰ παράλια, ἵνα ἑνούμενοι μετὰ τῶν ἐκεῖ ὀλιγαρίθμων φρουρῶν, προστατεύσωσι τὰ νῶτα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης ἀπειλῆς ἐξ ἀποβάσεως ἣν τυχὸν θὰ ἐνήργει ὁ ἑλληνικὸς στόλος, παρέλυε δὲ τοιουτοτρόπως ἡ πείσμων κατὰ τοῦ Ρεβενίου ἐπίθεσις ἐκ μέρους τοῦ Ἐτέμ, ἀρχίζοντος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ διαβλέπῃ τὸν κίνδυνον ἐπισειόμενον ἐκ τῶν νώτων αὐτοῦ, ἀπειλητικώτερον τῆς σθεναρᾶς ἀμύνης, τῆς νικηφόρου πολλαχοῦ, ἣν ἀντέτασσον κατὰ τῶν πυκνῶν του φαλάγγων τὰ ὀλιγάριθμα ἑλληνικὰ στρατεύματα τῆς μεθορίου· εἴδομεν ὅμως, πῶς μετ' ὀλίγον ἐγνώρισεν ὁ Ἐτέμ ὅτι ὁ τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ὑφίστατο καὶ μετὰ ποίας τότε λύσσης ἐπανέλαβε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν ἐξηντλημένων ὑπερασπιστῶν τῆς μεθορίου, λησμονήσας τὴν δευτέραν γραμμὴν τῆς ἰδικῆς του ἀμύνης, ἣν προητοίμαζε πρὸ ὀλίγου, ἕως οὗ ἐπῆλθε τὸ θλιβερὸν διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγκαστικῆς ἡμῶν ὑποχωρήσεως ἀπὸ τῆς κοροφογραμμῆς τῶν συνόρων, μετὰ τὴν διάσπασιν τοῦ ἐν Μάτι ἡμετέρου στρατοῦ, ὡς ἐξετέθη ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ.

Βομβαρδισθέντος οὕτω τοῦ φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνος, καὶ ἀποδειχθέντος ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐκεῖθεν ἀντίδρασις καὶ οὐδεὶς λόγος ἐπὶ πλέον παραμονῆς τῶν πλοίων, ἡ Μοῖρα διετάχθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πρὸς βορρᾶν πλοῦν αὐτῆς, καὶ δὴ πρὸς τὴν διακρινομένην ἤδη, εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ περίπου χιλιομέτρων, Σκάλαν Λεπτοκαρυᾶς, ἐπίνειον τοῦ μίαν ὥραν μεσογείως κειμένου χωρίου Λεπτοκαρυά, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκοντο ἀποτεθειμέναι καὶ δὴ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκτῆς μεγάλαι ποσότητες τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ στόλος, ὁπουδήποτε καὶ ἂν συνήντα, εἶχεν ἐντολὴν νὰ καταστρέφῃ ἵνα παραλύσῃ οὕτω τὰς ἐνεργείας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ παρεμβάλλων δυσχερείας εἰς τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ ἐπισίτισιν.

Ἓν ἐκ τῶν τορπιλλικῶν τῆς μοίρας διατάσσεται νὰ προπλεύσῃ αὐθωρεὶ εἰς κατόπτευσιν τῆς θέσεως. Τὸ τορπιλλικόν, ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐξαφανίζεται, ἐπανελθὸν δὲ μετὰ μικρόν, διαπιστοῖ τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν πεντακισχιλίων περίπου σάκκων ἀποτεθειμένων ἐπὶ τῆς παραλίας. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐκεῖ φρουροῦντες εὐάριθμοι Τοῦρκοι ἐπειράθησαν φορτόνοντες ἐπὶ ζῴων ἢ φορτονόμενοι οἱ ἴδιοι νὰ μεταφέρουν ἐκεῖθεν τἀπειλούμενα ἐφόδια, ὁ φόβος ὅμως ὃν τοῖς ἐνέπνεεν ἡ προσέγγισις τοῦ στόλου, κατὰ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἠδύναντο ν' ἀντιτάξουν, παρέλυε τὰς

προσπαθείας αὐτῶν, καὶ μετὰ μικρὸν ἐθεῶντο τρεπόμενοι εἰς φυγὴν προτροπάδην κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, μόλις ὁ ἀτμομυοδρόμων «Ἀλφειός», διαταχθεὶς νὰ πλησιάσῃ καὶ καταστρέψῃ τὰ πάντα, ἐθεάθη προσπλέων πρὸς τὴν ἀκτὴν ἐκείνην. Ὁ ἀτμομυοδρόμων κτυπᾷ ἤδη τοὺς φυγάδας διὰ τῶν μυδραλιοβόλων του, ἐπαυξάνων οὕτω τὸν πανικὸν αὐτῶν καὶ καταρρίπτων τινὰς νεκροὺς ἢ τραυματίας ἐντὸς τῶν χόρτων διὰ μέσου τῶν ὁποίων προσπαθοῦσι νὰ διασωθῶσι.

Ἑτοιμάζεται αὐθωρεὶ ἀποβατικὸν ἄγημα ναυτῶν καὶ λέμβοι ἀποβιβάζουν αὐτὸ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ξηράν. Ἐκεῖ εὑρέθησαν ἄφθονα σιτηρὰ ἰδίως καὶ ἄλευρα προωρισμένα διὰ τὸν ἐχθρικὸν στρατόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐφόδια ὑπῆρχον πολυπληθῆ: ζάχαρις, καφές, ὄρυζα, τυρός, σάπων, καπνά, δέσμαι σιγαροχάρτου, πάμπολλα ἀσπόρρουχα κ.τ.λ. ἔτι δὲ μεγάλη ποσότης πετρελαίου. Ὅλα ταῦτα σωρεύονται ἤδη ὁμοῦ ὑπὸ τῶν ναυτῶν μας, χέεται ἐπ' αὐτῶν τὸ πετρέλαιον καὶ τεθέντος πυρός, μετατρέπεται μετὰ μικρὸν ἡ σωρεία ἐκείνη εἰς ἄμορφον μάζαν τέφρας.

Ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ ἑσπέρα, ὅτε τὰ πλεῖα διετάχθησαν ν' ἀνακρούσωσι πρύμναν καὶ πάλιν πρὸς τὸ Τσάγεζι, ὅπου καὶ διῆλθεν ἡ Μοῖρα τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Ἀπριλίου ἐν βαθυτάτῳ σκότει, ἅτε διαταχθείσης, ἄνευ λόγου τινός, τῆς σβέσεως ἁπάντων τῶν φανῶν αὐτῆς. Ἐκεῖ, οὐ μόνον διενυκτέρευσεν ἡ Μοῖρα, μετὰ τὰ νανοφυῆ κατορθώματα τῆς προηγουμένης, ἀλλὰ καὶ παρέμεινεν ἀδρανοῦσα μέχρι τῆς 10 πρὸ μεσημβρίας ὥρας τῆς ἐπιούσης 10ης Ἀπριλίου, ἤτοι τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Τότε δὲ μόλις ὁ Μοίραρχος Σαχτούρης διέταξε διὰ σήματος σύγχρονον ἄπαρσιν ἁπάντων τῶν πλοίων τοῦ στολίσκου.

Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη αὐθωρεί, περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἡ Μοῖρα διήρχετο, καθ' ἣν τάξιν καὶ τὴν προηγουμένην ἡμέραν, πρὸ τοῦ βομβαρδισθέντος φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνος, προὐχώρουν δὲ τὰ πλεῖα πρὸς βορρᾶν, ὅτε, μετὰ πλοῦν μιᾶς περίπου ὥρας, δύο μικρὰ ἱστιοφόρα ἐθεάθησαν παρακάμπτοντα πρὸς ἔκπλουν μικρὰν ἀκρωτηριοειδῆ προεκβολὴν τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκτεινομένης ἐχθρικῆς παραλίας, μόλις δὲ ἀντελήφθησαν τὴν προσπέλασιν τοῦ στόλου ἐτράπησαν πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, προσπαθοῦντα ν' ἀποφύγουν συνάντησιν μετὰ τῶν πλοίων τῆς Μοίρας. Δύο τορπιλλικὰ διατάσσονται τότε νὰ τραπῶσι πρὸς καταδίωξιν καὶ νὰ συλλάβωσιν αὐτά. Τὰ τορπιλλικὰ πλέουν ὁλοταχῶς, διατάσσουν τὰ πλοιάρια νὰ σταματήσουν, ἐνεργοῦσιν ἔρευναν ἐπ' αὐτῶν, τὰ δένουν καὶ τὰ ρυμουλκοῦσι μέχρι τῆς Μοίρας. Ὄντως τὰ δύο πλοιάρια ἦσαν ὀθωμανικά, κατεσχέθησαν δ' ἐπ' αὐτῶν, ὡς λαθρεμπόριον πολέμου, ἄφθονα τρόφιμα προωρισμένα διὰ τὸν τουρκικὸν στρατόν, συνελήφθησαν δὲ καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὰ 5 Ὀθωμανοί. Τὰ κατασχεθέντα ἐφόδια μετεφέρθησαν ἐπὶ τοῦ ὁπλιταγωγοῦ «Μυκάλη», ἥτις καὶ ἐρρυμούλκησε τὰ πλοιάρια εἰς τὸ ὁρμητήριον τῆς ἑλληνικῆς Μοίρας, τὸ Τσάγεζι, ἐνῷ ἡ λοιπὴ Μοῖρα προὐχώρει ἤδη ὁλοταχῶς πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, ὅπου ἠλπίζετο ἡ εὕρεσις

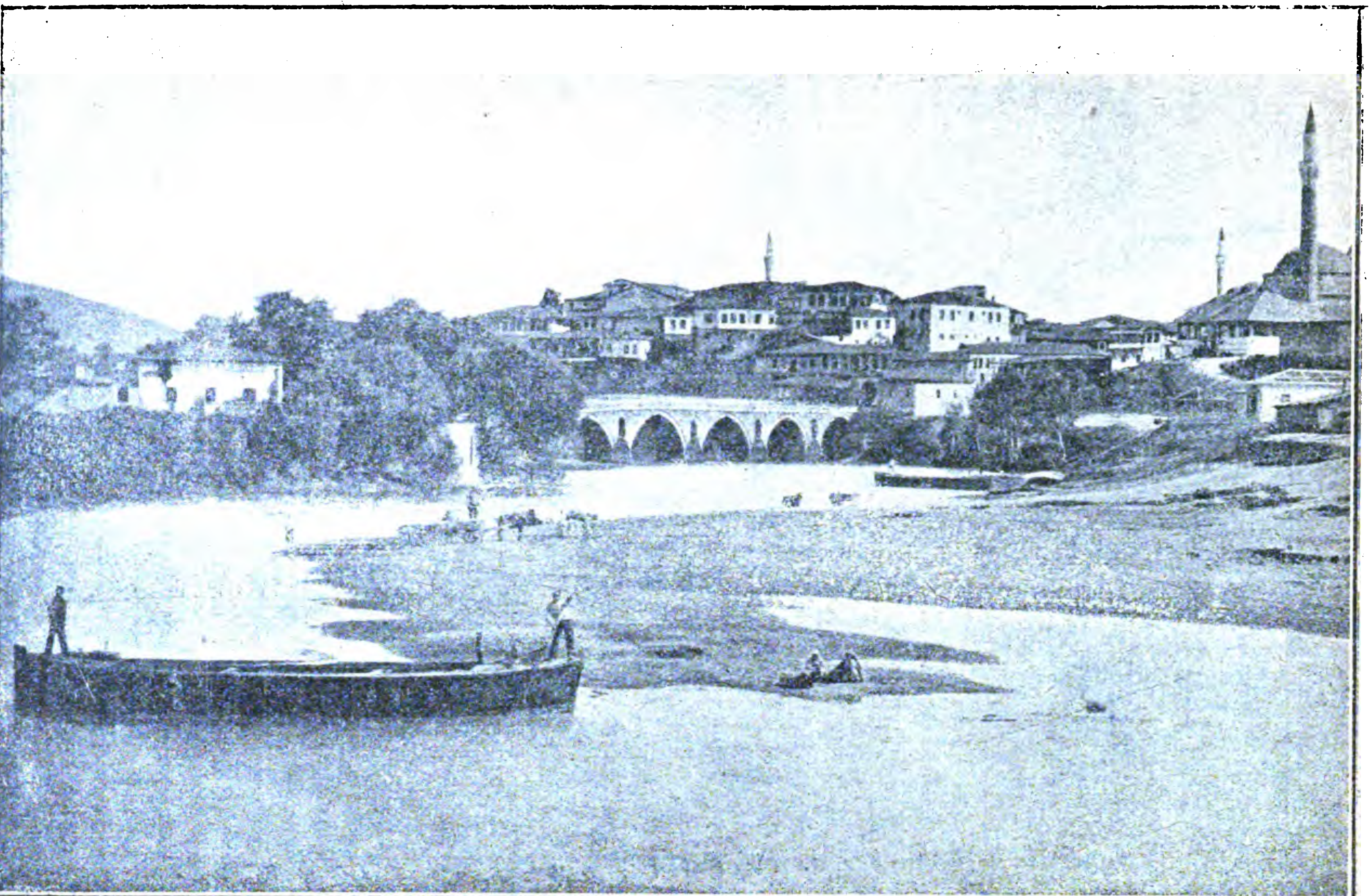
μεγαλειτέρων ἀποθηκῶν πρὸς καταστροφὴν ἴσως δὲ καὶ ἰσχυρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς.

Περὶ τὴν 3 μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐθεάθησαν ἤδη τὰ λευκάζοντα οἰκήματα τοῦ ἐπινείου τῆς κωμοπόλεως ταύτης, τῆς Σκάλας Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Μοίραρχος Σαχτούρης διέταξε νὰ παρασκευασθῶσι τ' ἀναγκαιοῦντα πρὸς ἀπόβασιν ἀγήματα. Μετὰ μικρὸν ἠγκυροβόλουν πρὸ τῆς Σκάλας ὁ «Κανάρης», ἡ «Ὕδρα» καὶ τὰ «Ψαρά», μόνος δὲ ὁ «Ἀλφειός» ἀνέμενε διαταγὰς ὑπὸ ἀτμόν.

Τὴν φρουρὰν τοῦ σπουδαίου τούτου ἐπινείου ἀπετέλουν χίλιοι διακόσιοι τοῦρκοι πεζοὶ καὶ 350 περίπου ἱππεῖς. Τὸ παράγγελμα «πῦρ» ἐδόθη αὐθωρεὶ πρὸς ὅλα τὰ πλοῖα τοῦ στολίσκου, σφοδρὰ δὲ ὀβιδοβολὴ διεσκόρπα καὶ κατέστρεφε τὰ πάντα, ἐνῷ ὁ κυβερνήτης τοῦ «Ἀλφειοῦ» Παῦλος Κουντουριώτης διετάσσετο νὰ πλησιάσῃ ὅσῳ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν παραλίαν ἵνα διευκολύνῃ καὶ ὑπερασπίσῃ διὰ τῶν τηλεβόλων του τὴν ἀπόβασιν τῶν ἀναμενόντων ἐντὸς λέμβου ἀγημάτων τῆς μοίρας. Ὄντως, ὁ ἀτμόμυοδρόμων, ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο πάντοτε διὰ τοιαύτας περιστάσεις καθὸ ἐλαφρότερος τῶν πλοίων τῆς μοίρας, προσήγγισε τὴν παραλίαν κατὰ ἑκατὸν μέτρα, ἅτε τῶν ὑδάτων ἐχόντων ἐκεῖ βάθος τεσσάρων, ὡς ἔγγιστα, ὀργυιῶν.

Τὸ πῦρ ἤδη ἐπεκτείνεται πρὸς πᾶν σημεῖον τῆς φρουρουμένης ἀκτῆς, οἱ δὲ Τοῦρκοι, βλέποντες τὸ ἀδύνατον, ἀνωφελὲς καὶ δὴ βεβαίως καταστρεπτικὸν δι' αὐτοὺς πάσης ἀντιστάσεως, τρέπονται πάραυτα εἰς ἄτακτον φυγὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα, ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ καταδιωκόμενοι ἐφ' ὅσον διεκρίνοντο ὑπὸ τῶν ὀβίδων τοῦ στολίσκου. Τώρα αἱ λέμβοι πλησιάζουν πρὸς τὴν ἀκτήν, ὑπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν ἀγημάτων, πρῶτον ἐκ τῶν ὁποίων πατεῖ τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος τὸ ἄγημα τοῦ τορπιλλοβόλου «Κανάρη», τῆς μοιραρχίδος τουτέστι τῆς τορπιλλικῆς ἡμῶν μοίρας. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ναυτῶν μας εἶναι ἀπερίγραπτος, διότι εἶναι ἡ πρώτη αὕτη περίστασις καθ' ἣν πρόκειται νὰ δράσουν ὁπωσοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπάλαιον ἤδη ἀπὸ πέντε ἡμερῶν ἀνίσως ἐν τῇ ξηρᾷ οἱ ἀδελφοί των ὁπλῖται.

Μόλις ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ἀκτῆς τὸ πρῶτον ἄγημα, εἷς ἀνθυποπλοίαρχος ἐκ τῶν συνοδευόντων τὰ ἀποβατικὰ ἀγήματα, ὁρμᾷ πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν σταθμόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐκκενώσει οἱ Τοῦρκοι, ἁρπάζει τὴν εἰσέτι κυματίζουσαν ἔρημον ἐκεῖ τουρκικὴν σημαίαν τὴν καταρρίπτει καὶ τὴν ποδοπατεῖ, ὑπὸ τὰς διατόρους ἀνευφημίας τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες σπεύδουσιν ἤδη πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν ἃς εἶχον λάβει, καὶ τμῆμα μὲν αὐτῶν τρέπεται πρὸς καταδίωξιν τοῦ φεύγοντος ἐχθροῦ, ἄλλοι δὲ σωρεύουν ἐπ' ἀλλήλων τὰ ἐπὶ τῶν προσακτίων ἀποθηκῶν ἐφόδια καὶ πυρπολοῦσιν αὐτά. Καταπαύει δὲ τότε μόνον τὸ ἐκ τῶν πλοίων πῦρ, ὅταν ὁ μὲν ἐχθρὸς εἶχε τελείως ἐξαφανισθῇ φεύγων πρὸς τὰ ἐνδότερα μὲ βῆμα πανικοῦ, ἅπασα δὲ ἡ παραλία ἀναπέμπει οὐρανομήκεις φλόγας ἐκ τῶν καιομένων ἐφοδίων τῶν Τούρκων, καταστημάτων, οἰκιῶν καὶ ἀποθηκῶν.

Θέα τῆς Λαρίσσης ἐκ τοῦ ποταμοῦ.

γῶν καὶ ἐξάλλου ἐνθουσιασμοῦ τῶν ναυτῶν. Ἦτο ἡ πρώτη αὕτη φορὰ ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος καθ' ἣν πλοῖα ἑλληνικὰ ἀπέπλεον διὰ πολεμικὰς ἐνεργείας κατὰ τοῦ προαιωνίου ἡμῶν ἀντιπάλου, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς πανόραμα ὅπερ ἀπετέλεσεν ὁ ἀπόπλους οὗτος τῆς μοίρας ἐνεῖχε καί τι τὸ μὴ συνήθως ἰδιάζον εἰς ἀπόπλους στόλων παρ' ἄλλοις λαοῖς. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ παραλία τῶν Ὠρεῶν εἶχε πληρωθῆ κόσμου ἐν μυχίᾳ συγκινήσει παρακολουθοῦντος τὴν πρὸς τὸ καθῆκον ἀπέλευσιν τῶν σκαφῶν ἐκείνων ἐφ' ὧν πᾶσα ἑλληνικὴ ψυχή, κατὰ τὴν περίοδον ταύτην τῶν ἀδοκήτων γεγονότων καὶ τῶν παραδόξων περιστάσεων, ἐστήριζε κατὰ τὰ δύο τρίτα τὰς ἐλπίδας τῆς ἐπιτυχίας τοῦ δυσχεροῦς ἀγῶνος ὃν ἀνελάμβανε μόνη ἡ Ἑλλὰς καὶ μὲ τὴν πίεσιν τῆς δυσμενείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων εἰς τὰ στήθη κατὰ τῆς κραταιᾶς ἔτι δυνάμεως τοῦ Σουλτάνου τῶν πιστῶν.

Ἡ Μοῖρα διετάχθη νὰ πλεύσῃ πρὸς βορρᾶν. Τέρμα τῆς πορείας της θὰ ἦτο ἡ Θεσσαλονίκη, καὶ παλμοὶ ἰδιαζούσης συγκινήσεως συνεδόνησαν τὰ στήθη τῶν ναυτῶν καὶ τῶν ἀξιωματικῶν μας. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης δὲν ἐτίθετο ὑπὸ δοκιμασίαν μόνη ἡ ἀντοχὴ τῶν πλοίων μας δι' ἃ τόσα ἐδαπανήθησαν ἐπὶ τόσα ἔτη ἐν τῇ πολεμικῇ ἡμῶν ἀδρανείᾳ, μήτε μόνη ἡ δύναμις τοῦ ἰσχυροῦ των πυροβολικοῦ, ἐτίθετο πρὸ παντὸς ὑπὸ δοκιμασίαν ἡ φήμη τοῦ ἕλληνος ναύτου, ἡ ἱκανότης τοῦ ἀξιωματικοῦ, τοῦ τορπιλλητοῦ, τοῦ πυροβολητοῦ, τοῦ πλοιάρχου, τοῦ Ναυάρχου, αὐτὴ ἴσως ἡ τύχη τῆς Ἑλλάδος ὡς ἔθνος ναυτικοῦ ἢ ὡς λαοῦ λησμονήσαντος τὰς παραδόσεις του, λαοῦ ἀπολέμου πλέον, ἐκτεθηλυμένου, ἐκπεφυλισμένου, ἐξηρθρωμένου πολιτειακῶς, κοινωνικῶς, στρατιωτικῶς, ναυτικῶς. Ἡ Ἑλλὰς εὑρίσκετο ἐν τῷ στοιχείῳ της ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης καὶ ἔδει νὰ μὴ λησμονήσουν οἱ ἐκεῖ ἀντιπρόσωποί της ὅτι ἦτο πολὺ βαρὺ ὅσον καὶ τιμητικὸν δι' αὐτοὺς τὸ ἔργον ὅπερ ηὐνόησεν αὐτοὺς ἡ τύχη ν' ἀναλάβουν, νὰ τηρήσουν τουτέστιν ἀλώβητον τὴν τιμὴν καὶ ἀμείωτον τὴν φήμην τοῦ ἕλληνος ναύτου.

Ἐκτελῶν ἐντούτοις τὴν ἣν εἶχε λάβει διαταγὴν ὁ Σαχτούρης, διέταξε τὴν μοῖραν νὰ πλεύσῃ πρὸς βορρᾶν καί, περὶ τὴν ἑσπέραν, τὰ πλοῖα μας κατέπλευσαν εἰς Τσάγεζι, ὀλίγον κάτωθι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Πηνειοῦ περὶ τὰς βορειανατολικὰς παρωρείας τῆς Ὄσσης, ἀφ' οὗ ἐν τῷ μεταξὺ ἐξετέλεσαν διάφορα γυμνάσια τακτικῆς, ἐπιβραδύναντα κατὰ πολὺ τὸν πλοῦν, διότι ἡ ἐπανειλημμένως ἤδη μνημονευθεῖσα βραδύτης περὶ τὰς πολεμικὰς ἡμῶν ἐνεργείας συνέβαινε τόσον ἐν τῇ ξηρᾷ ὅσον καὶ κατὰ θάλασσαν, ἵνα μή που διαψευσθῇ ὅτι ὑπάρχει Ρωμηὸς διαφέρων τῶν ἄλλων ὁμοφύλων του, ἢ καὶ διότι ἴσως οἱ αὐτοὶ μεγάλοι ἄνδρες οἱ ἐξ Ἀθηνῶν διευθύνοντες τὸν κατὰ ξηρὰν ἀγῶνα διηύθυνον καὶ τὸν κατὰ θάλασσαν.

Τὴν ἐπιοῦσαν, Μεγάλην Τετάρτην, 9 Ἀπριλίου, ἐνῷ τότε μόλις διετάσσετο ὁ ἐξοπλισμὸς καὶ ἐμπορικῶν ἀτμοπλοίων διὰ τὰς δευτερευούσας ἀνάγκας τοῦ ἀγῶ-

νος, καὶ δὴ τὴν μεταγωγὴν ἀνδρῶν καὶ ἐφοδίων, ἡ μοῖρα ἔπλευσεν ἀρκτικώτερον κατευθυνομένη πρὸς τὰς δυσμικὰς ἀκτὰς τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Εἰς τὰς 2 δὲ μετὰ μεσημβρίαν διήρχοντο τὰ ἡμέτερα πλοῖα, βραδυποροῦντα, ἐνώπιον τοῦ φρουρίου καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν τοῦ Πλαταμῶνος, κειμένου ὀλίγον βορειότερον τῆς γραμμῆς τῶν θεσσαλομακεδονικῶν συνόρων. Ὁ Πλαταμὼν εἶναι πύργος ὠχυρωθεὶς ἄριστα πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου σχήματος δὲ κυκλικοῦ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὕρηνταί τινες οἰκοδομαὶ καὶ μικρὸν τζαμί· τὴν φρουρὰν αὐτοῦ, ἀποτελουμένην ἐκ τριακοσίων περίπου νιζάμηδων, μόλις μακρόθεν ἐπεφάνη ὁ ἑλληνικὸς στόλος, κατέλαβε τοιοῦτος πανικός, ὥστε ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα ἀπροφύλακτα ἔφυγον πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας, καὶ δὴ πρὸς τὴν Καρυάν, ὅπου καὶ ἔφεραν πρῶτοι εἰς τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον, ὅπερ ἐπάλαιεν ἤδη κατὰ τῶν ἐν Ἀναλήψει ἐπικρατούντων Ἑλλήνων, τὴν ἀτονήσασαν τὰς ὀθωμανικὰς δυνάμεις εἴδησιν περὶ τῆς προσεγγίσεως τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου.

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΑ ΠΑΡΑΛΙΑ
Κλίμαξ 1:1.750.000

Τῆς προχωρούσης μοίρας προεπορεύετο ἡ μοιραρχὶς «Ψαρά», εἵποντο δὲ κατὰ σειράν, τὸ θωρηκτὸν «Ὕδρα», τὸ τορπιλλοβόλον «Κανάρη», τὸ ὁπλιταγωγὸν «Μυκάλη» καὶ ὁ ἀτμομυοδρόμων «Ἀλφειὸς» πλαγίως δὲ ἔπλεεν ὁ στολίσκος τῶν ὑπὸ τὸν βασιλόπαιδα Γεώργιον τορπιλλικῶν σκαφῶν. Ἐκ τοῦ ἐπιστρώματος τῶν πλοίων οἱ ναῦται διέκρινον μὲ δακρυσμένα ἐκ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ ὄμματα τὴν γραμμὴν τῶν συνόρων, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀφ' ἑνὸς μὲν ἀπήστραπτον, κατάλευκοι ὡς ἡ κορυφὴ τοῦ ἀντικρύ των Ὀλύμπου, οἱ ἑλληνικοὶ σταθμοί, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ ἀπέναντι τούτων οἱ ὀθωμανικοὶ κατάμαυροι ἢ καπνίζοντες ἐνιαχοῦ ἐκ τῆς πυρπολήσεως ἣν εἶχον ὑποστῆ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, ὅταν, ἐν τῇ πρώτῃ ὁρμῇ των, εἶχον ἐκτοπίσει τοὺς Τούρκους, καταλάβει δὲ καὶ καύσει τοὺς σταθμοὺς αὐτῶν. Βορειότερον δέ, ὥραν περίπου ἔνδον τῆς μακεδονικῆς παραλίας διεφαίνοντο αἱ οἰκίαι τῆς κωμοπόλεως Λητοχῶρι, ὅπου κατεσκήνου τάγμα ὀθωμανικοῦ στρατοῦ πρὸς φρούρησιν τῆς ἀκτῆς, ἀλλὰ τοῦ ὁποίου τὴν θέσιν μόλις ἠδύνατό τις ν' ἀντιληφθῇ ἐκ τῆς ἀποστάσεως ἐκείνης.

Ἡ Μοῖρα διατάσσεται αἴφνης νὰ σταματήσῃ· τὰ πλοῖα τάσσονται ἐν γραμμῇ προσβολῆς καὶ δίδεται τὸ πρῶτον παράγγελμα τοῦ πυρὸς κατὰ τὸ Αἰγαῖον πέλαγος. Οἱ μύδροι διασχίζουν σφυρίζοντες τὸν ἀέρα καὶ ἐντὸς ὀλιγίστου χρονικοῦ διαστήματος τὰ τηλεβόλα τῆς Μοίρας θρυμματίζουν τὸ φρούριον τοῦ Πλαταμῶνος. Καὶ πρώτη μὲν ἐπυροβόλησεν ἡ μοιραρχὶς «Ψαρὰ» κατὰ τοῦ πύργου, τὸν ὁποῖον ἐπέτυχεν εἰς πρώτην βολήν. Δεύτερος ὁ «Κανάρης» ρίψας μίαν βολὴν ἐπίσης καὶ ἔπειτα πολλὰς ἐπισκηπτικάς. Τὸ αὐτὸ πλοῖον ἔρριψε καὶ πρὸς τὰς ὑπω-

ρείας τοῦ Ὀλύμπου, ὅπου ἦν τὸ σημεῖον τῆς ὑποχωρήσεως τῶν Τούρκων καὶ ἀποθῆκαι ζωοτροφιῶν αὐτῶν καὶ ἱπποφορβῆς ἐὰν ἐτρέποντο πρὸς τὴν Λεπτοκαρυάν. Εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἐκανονιβόλησε καὶ ἡ «Ὕδρα».

Ἀπόβασις δὲν διετάχθη νὰ γίνῃ, διότι δὲν ὑπῆρχε δύναμις ἐπαρκὴς πρὸς τοῦτο, ἐνῷ ἀτελεύτητον κῦμα βροντῆς ἀνταπεκρίνετο κατὰ μῆκος τῆς μεθορίου γραμμῆς εἰς τὸν κρότον τῶν κρημνιζομένων τειχῶν τοῦ Πλαταμῶνος, ὀκτακισχίλιοι δέ, ὡς εἴδομεν, Τοῦρκοι ἀπεσπῶντο αὐθωρεὶ ἐκ τοῦ στρατοπέδου τῆς Ἐλασσῶνος καὶ ἀπεστέλλοντο κατεσπευσμένως πρὸς τὰ μακεδονικὰ παράλια, ἵνα ἑνούμενοι μετὰ τῶν ἐκεῖ ὀλιγαρίθμων φρουρῶν, προστατεύσωσι τὰ νῶτα τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ ἀπὸ πάσης ἐνδεχομένης ἀπειλῆς ἐξ ἀποβάσεως ἣν τυχὸν θὰ ἐνήργει ὁ ἑλληνικὸς στόλος, παρέλυε δὲ τοιουτοτρόπως ἡ πείσμων κατὰ τοῦ Ρεβενίου ἐπίθεσις ἐκ μέρους τοῦ Ἐτέμ, ἀρχίζοντος ἀπὸ τῆς στιγμῆς ταύτης νὰ διαβλέπῃ τὸν κίνδυνον ἐπισειόμενον ἐκ τῶν νώτων αὐτοῦ, ἀπειλητικώτερον τῆς σθεναρᾶς ἀμύνης, τῆς νικηφόρου πολλαχοῦ, ἣν ἀντέτασσον κατὰ τῶν πυκνῶν του φαλάγγων τὰ ὀλιγάριθμα ἑλληνικὰ στρατεύματα τῆς μεθορίου· εἴδομεν ὅμως, πῶς μετ' ὀλίγον ἐγνώρισεν ὁ Ἐτέμ ὅτι ὁ τοιοῦτος κίνδυνος δὲν ὑφίστατο καὶ μετὰ ποίας τότε λύσσης ἐπανέλαβε τὰς ἐπιθέσεις του κατὰ τῶν ἐξηντλημένων ὑπερασπιστῶν τῆς μεθορίου, λησμονήσας τὴν δευτέραν γραμμὴν τῆς ἰδικῆς του ἀμύνης, ἣν προητοίμαζε πρὸ ὀλίγου, ἕως οὗ ἐπῆλθε τὸ θλιβερὸν διὰ τὰ ἑλληνικὰ ὅπλα ἀποτέλεσμα τῆς ἀναγκαστικῆς ἡμῶν ὑποχωρήσεως ἀπὸ τῆς κοροφογραμμῆς τῶν συνόρων, μετὰ τὴν διάσπασιν τοῦ ἐν Μάτι ἡμετέρου στρατοῦ, ὡς ἐξετέθη ἤδη ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ.

Βομβαρδισθέντος οὕτω τοῦ φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνος, καὶ ἀποδειχθέντος ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐκεῖθεν ἀντίδρασις καὶ οὐδεὶς λόγος ἐπὶ πλέον παραμονῆς τῶν πλοίων, ἡ Μοῖρα διετάχθη νὰ ἐξακολουθήσῃ τὸν πρὸς βορρᾶν πλοῦν αὐτῆς, καὶ δὴ πρὸς τὴν διακρινομένην ἤδη, εἰς ἀπόστασιν ἑπτὰ περίπου χιλιομέτρων, Σκάλαν Λεπτοκαρυᾶς, ἐπίνειον τοῦ μίαν ὥραν μεσογείως κειμένου χωρίου Λεπτοκαρυά, εἰς τὸ ὁποῖον εὑρίσκοντο ἀποτεθειμέναι καὶ δὴ ἐπ' αὐτῆς τῆς ἀκτῆς μεγάλαι ποσότητες τροφίμων καὶ λοιπῶν ἐφοδίων τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ὁ στόλος, ὁπουδήποτε καὶ ἂν συνήντα, εἶχεν ἐντολὴν νὰ καταστρέφῃ ἵνα παραλύσῃ οὕτω τὰς ἐνεργείας τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ παρεμβάλλων δυσχερείας εἰς τὴν ταχεῖαν αὐτοῦ ἐπισίτισιν.

Ἓν ἐκ τῶν τορπιλλικῶν τῆς μοίρας διατάσσεται νὰ προπλεύσῃ αὐθωρεὶ εἰς κατόπτευσιν τῆς θέσεως. Τὸ τορπιλλικόν, ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ, ἐξαφανίζεται, ἐπανελθὸν δὲ μετὰ μικρόν, διαπιστοῖ τὴν ἐκεῖ ὕπαρξιν πεντακισχιλίων περίπου σάκκων ἀποτεθειμένων ἐπὶ τῆς παραλίας. Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ ἐκεῖ φρουροῦντες εὐάριθμοι Τοῦρκοι ἐπειράθησαν φορτόνοντες ἐπὶ ζῴων ἢ φορτονόμενοι οἱ ἴδιοι νὰ μεταφέρουν ἐκεῖθεν τὰ ἀπειλούμενα ἐφόδια, ὁ φόβος ὅμως ὃν τοῖς ἐνέπνεεν ἡ προσέγγισις τοῦ στόλου, κατὰ τοῦ ὁποίου οὐδὲν ἠδύναντο ν' ἀντιτάξουν, παρέλυε τὰς

προσπαθείας αὐτῶν, καὶ μετὰ μικρὸν ἐθεῶντο τρεπόμενοι εἰς φυγὴν προτροπάδην κατὰ τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας, μόλις ὁ ἀτμομυοδρόμων «Ἀλφειός», διαταχθεὶς νὰ πλησιάσῃ καὶ καταστρέψῃ τὰ πάντα, ἐθεάθη προσπλέων πρὸς τὴν ἀκτὴν ἐκείνην. Ὁ ἀτμομυοδρόμων κτυπᾷ ἤδη τοὺς φυγάδας διὰ τῶν μυδραλιοβόλων του, ἐπαυξάνων οὕτω τὸν πανικὸν αὐτῶν καὶ καταρρίπτων τινὰς νεκροὺς ἢ τραυματίας ἐντὸς τῶν χόρτων διὰ μέσου τῶν ὁποίων προσπαθοῦσι νὰ διασωθῶσι.

Ἑτοιμάζεται αὐθωρεὶ ἀποβατικὸν ἄγημα ναυτῶν καὶ λέμβοι ἀποβιβάζουν αὐτὸ ἄνευ τῆς παραμικρᾶς ἀντιστάσεως εἰς τὴν ξηράν. Ἐκεῖ εὑρέθησαν ἄφθονα σιτηρὰ ἰδίως καὶ ἄλευρα προωρισμένα διὰ τὸν ἐχθρικὸν στρατόν, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐφόδια ὑπῆρχον πολυπληθῆ: ζάχαρις, καφές, ὄρυζα, τυρός, σάπων, καπνά, δέσμαι σιγαροχάρτου, πάμπολλα ἀσπόρρουχα κ.τ.λ. ἔτι δὲ μεγάλη ποσότης πετρελαίου. Ὅλα ταῦτα σωρεύονται ἤδη ὁμοῦ ὑπὸ τῶν ναυτῶν μας, χέεται ἐπ' αὐτῶν τὸ πετρέλαιον καὶ τεθέντος πυρός, μετατρέπεται μετὰ μικρὸν ἡ σωρεία ἐκείνη εἰς ἄμορφον μάζαν τέφρας.

Ἐπλησίαζεν ἤδη ἡ ἑσπέρα, ὅτε τὰ πλοῖα διετάχθησαν ν' ἀνακρούσωσι πρύμναν καὶ πάλιν πρὸς τὸ Τσάγεζι, ὅπου καὶ διῆλθεν ἡ μοῖρα τὴν νύκτα τῆς 9 πρὸς τὴν 10 Ἀπριλίου ἐν βαθυτάτῳ σκότει, ἅτε διαταχθείσης, ἄνευ λόγου τινός, τῆς σβέσεως ἁπάντων τῶν φανῶν αὐτῆς. Ἐκεῖ, οὐ μόνον διενυκτέρευσεν ἡ Μοῖρα, μετὰ τὰ νανοφυῆ κατορθώματα τῆς προηγουμένης, ἀλλὰ καὶ παρέμεινεν ἀδρανοῦσα μέχρι τῆς 10 πρὸ μεσημβρίας ὥρας τῆς ἐπιούσης 10ης Ἀπριλίου, ἤτοι τῆς Μεγάλης Πέμπτης. Τότε δὲ μόλις ὁ Μοίραρχος Σαχτούρης διέταξε διὰ σήματος σύγχρονον ἄπαρσιν ἁπάντων τῶν πλοίων τοῦ στολίσκου.

Ἡ διαταγὴ ἐξετελέσθη αὐθωρεί, περὶ δὲ τὴν μεσημβρίαν ἡ Μοῖρα διήρχετο, καθ' ἣν τάξιν καὶ τὴν προηγουμένην ἡμέραν, πρὸ τοῦ βομβαρδισθέντος φρουρίου τοῦ Πλαταμῶνος, προὐχώρουν δὲ τὰ πλοῖα πρὸς βορρᾶν, ὅτε, μετὰ πλοῦν μιᾶς περίπου ὥρας, δύο μικρὰ ἱστιοφόρα ἐθεάθησαν παρακάμπτοντα πρὸς ἔκπλουν μικρὰν ἀκρωτηριοειδῆ προεκβολὴν τῆς πρὸς βορρᾶν ἐκτεινομένης ἐχθρικῆς παραλίας, μόλις δὲ ἀντελήφθησαν τὴν προσπέλασιν τοῦ στόλου ἐτράπησαν πρὸς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος, προσπαθοῦντα ν' ἀποφύγουν συνάντησιν μετὰ τῶν πλοίων τῆς Μοίρας. Δύο τορπιλλικὰ διατάσσονται τότε νὰ τραπῶσι πρὸς καταδίωξιν καὶ νὰ συλλάβωσιν αὐτά. Τὰ τορπιλλικὰ πλέουν ὁλοταχῶς, διατάσσουν τὰ πλοιάρια νὰ σταματήσουν, ἐνεργοῦσιν ἔρευναν ἐπ' αὐτῶν, τὰ δένουν καὶ τὰ ρυμουλκοῦσι μέχρι τῆς Μοίρας. Ὄντως τὰ δύο πλοιάρια ἦσαν ὀθωμανικά, κατεσχέθησαν δ' ἐπ' αὐτῶν, ὡς λαθρεμπόριον πολέμου, ἄφθονα τρόφιμα προωρισμένα διὰ τὸν τουρκικὸν στρατόν, συνελήφθησαν δὲ καὶ οἱ συνοδεύοντες αὐτὰ 5 Ὀθωμανοί. Τὰ κατασχεθέντα ἐφόδια μετεφέρθησαν ἐπὶ τοῦ ὁπλιταγωγοῦ «Μυκάλη», ἥτις καὶ ἐρρυμούλκησε τὰ πλοιάρια εἰς τὸ ὁρμητήριον τῆς ἑλληνικῆς Μοίρας, τὸ Τσάγεζι, ἐνῷ ἡ λοιπὴ Μοῖρα προὐχώρει ἤδη ὁλοταχῶς πρὸς τὴν Αἰκατερίνην, ὅπου ἠλπίζετο ἡ εὕρεσις

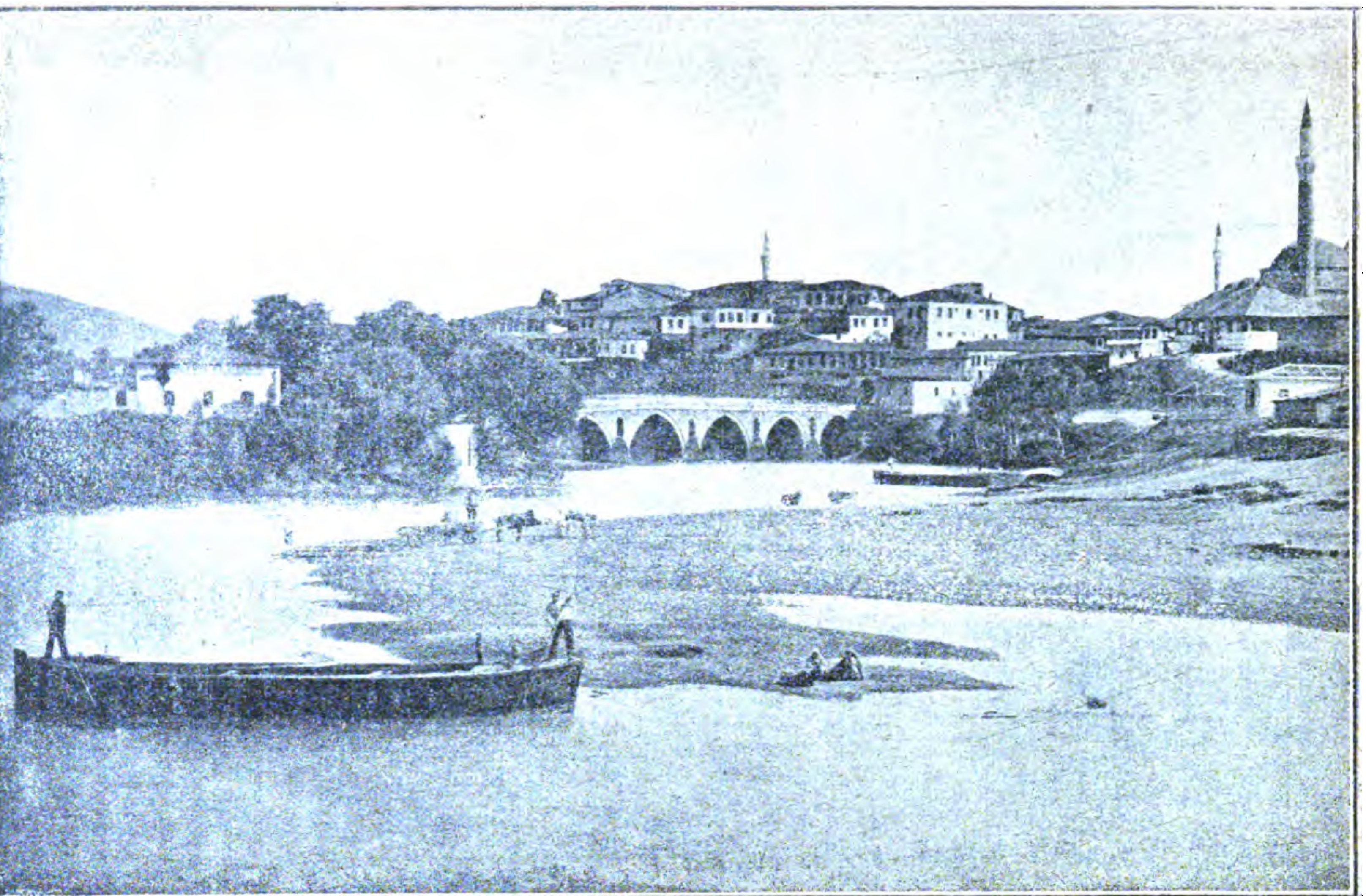
μεγαλειτέρων ἀποθηκῶν πρὸς καταστροφὴν ἴσως δὲ καὶ ἰσχυρᾶς τουρκικῆς φρουρᾶς.

Περὶ τὴν 3 μ. μ. τῆς αὐτῆς ἡμέρας ἐθεάθησαν ἤδη τὰ λευκάζοντα οἰκήματα τοῦ ἐπινείου τῆς κωμοπόλεως ταύτης, τῆς Σκάλας Αἰκατερίνης, ὁ δὲ Μοίραρχος Σαχτούρης διέταξε νὰ παρασκευασθῶσι τ' ἀναγκαιοῦντα πρὸς ἀπόβασιν ἀγήματα. Μετὰ μικρὸν ἠγκυροβόλουν πρὸ τῆς Σκάλας ὁ «Κανάρης», ἡ «Ὕδρα» καὶ τὰ «Ψαρά», μόνος δὲ ὁ «Ἀλφειὸς» ἀνέμενε διαταγὰς ὑπὸ ἀτμόν.

Τὴν φρουρὰν τοῦ σπουδαίου τούτου ἐπινείου ἀπετέλουν χίλιοι διακόσιοι τοῦρκοι πεζοὶ καὶ 350 περίπου ἱππεῖς. Τὸ παράγγελμα «πῦρ» ἐδόθη αὐθωρεὶ πρὸς ὅλα τὰ πλοῖα τοῦ στολίσκου, σφοδρὰ δὲ ὀβιδοβολὴ διεσκόρπα καὶ κατέστρεφε τὰ πάντα, ἐνῷ ὁ κυβερνήτης τοῦ «Ἀλφειοῦ» Παῦλος Κουντουριώτης διετάσσετο νὰ πλησιάσῃ ὅσῳ τὸ δυνατὸν εἰς τὴν παραλίαν ἵνα διευκολύνῃ καὶ ὑπερασπίσῃ διὰ τῶν τηλεβόλων του τὴν ἀπόβασιν τῶν αναμενόντων ἐντὸς λέμβου ἀγημάτων τῆς μοίρας. Ὄντως, ὁ ἀτμομυοδρόμων, ὅστις ἐχρησιμοποιεῖτο πάντοτε διὰ τοιαύτας περιστάσεις καθὸ ἐλαφρότερος τῶν πλοίων τῆς μοίρας, προσήγγισε τὴν παραλίαν κατὰ ἑκατὸν μέτρα, ἅτε τῶν ὑδάτων ἐχόντων ἐκεῖ βάθος τεσσάρων, ὡς ἔγγιστα, ὀργυιῶν.

Τὸ πῦρ ἤδη ἐπεκτείνεται πρὸς πᾶν σημεῖον τῆς φρουρουμένης ἀκτῆς, οἱ δὲ Τοῦρκοι, βλέποντες τὸ ἀδύνατον, ἀνωφελὲς καὶ δὴ βεβαίως καταστρεπτικὸν δι' αὐτοὺς πάσης ἀντιστάσεως, τρέπονται πάραυτα εἰς ἄτακτον φυγὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα, ἐγκαταλιπόντες τὰ πάντα εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ καταδιωκόμενοι ἐφ' ὅσον διεκρίνοντο ὑπὸ τῶν ὀβίδων τοῦ στολίσκου. Τόρα αἱ λέμβοι πλησιάζουν πρὸς τὴν ἀκτήν, ὑπὸ τοὺς πυροβολισμοὺς καὶ τὰς ζητωκραυγὰς τῶν ἀγημάτων, πρῶτον ἐκ τῶν ὁποίων πατεῖ τὸ ἐχθρικὸν ἔδαφος τὸ ἄγημα τοῦ τορπιλλοβόλου «Κανάρη», τῆς μοιραρχίδος τουτέστι τῆς τορπιλλικῆς ἡμῶν μοίρας. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν ναυτῶν μας εἶναι ἀπερίγραπτος, διότι εἶναι ἡ πρώτη αὕτη περίστασις καθ' ἣν πρόκειται νὰ δράσουν ὁπωσοῦν κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πρὸς τὸν ὁποῖον ἐπάλαιον ἤδη ἀπὸ πέντε ἡμερῶν ἀνίσως ἐν τῇ ξηρᾷ οἱ ἀδελφοί των ὁπλῖται.

Μόλις ἐπάτησε τὸν πόδα ἐπὶ τῆς τουρκικῆς ἀκτῆς τὸ πρῶτον ἄγημα, εἷς ἀνθυποπλοίαρχος ἐκ τῶν συνοδευόντων τὰ ἀποβατικὰ ἀγήματα, ὁρμᾷ πρὸς τὸν ὀθωμανικὸν σταθμόν, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐκκενώσει οἱ Τοῦρκοι, ἁρπάζει τὴν εἰσέτι κυματίζουσαν ἔρημον ἐκεῖ τουρκικὴν σημαίαν τὴν καταρρίπτει καὶ τὴν ποδοπατεῖ, ὑπὸ τὰς διατόρους ἀνευφημίας τῶν ἀνδρῶν, οἵτινες σπεύδουσιν ἤδη πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν διαταγῶν ἃς εἶχον λάβει, καὶ τμῆμα μὲν αὐτῶν τρέπεται πρὸς καταδίωξιν τοῦ φεύγοντος ἐχθροῦ, ἄλλοι δὲ σωρεύουν ἐπ' ἀλλήλων τὰ ἐπὶ τῶν προσακτίων ἀποθηκῶν ἐφόδια καὶ πυρπολοῦσιν αὐτά. Καταπαύει δὲ τότε μόνον τὸ ἐκ τῶν πλοίων πῦρ, ὅταν ὁ μὲν ἐχθρὸς εἶχε τελείως ἐξαφανισθῆ φεύγων πρὸς τὰ ἐνδότερα μὲ βῆμα πανικοῦ, ἅπασα δὲ ἡ παραλία ἀναπέμπει οὐρανομήκεις φλόγας ἐκ τῶν καιομένων ἐφοδίων τῶν Τούρκων, καταστημάτων, οἰκιῶν καὶ ἀποθηκῶν.

Θέα τῆς Λαρίσσης ἐκ τοῦ ποταμοῦ.

Εἰς τὰς 5 μετὰ μεσημβρίαν, ἀφοῦ τὰ πάντα κατεστράφησαν ἢ διεσκορπίσθησαν, διατάσσεται συγκέντρωσις τῶν ἐπὶ τῆς ξηρᾶς ἀνδρῶν, τῶν σαλπίγγων ἠχουσῶν προσκλητήριον σάλπισμα, ἐπανέρχονται δὲ οἱ ναῦται συναποκομίζοντες ὡς μέγα λάφυρον δέσμην ὀθωμανικῶν σημαιῶν τὰς ὁποίας εἶχον ἀναρτήσει κάτωθεν τῶν στηλιδίων, ἐπὶ τοῦ ἄκρου τῶν ὁποίων ἐκυμάτιζεν ἡ ἑλληνικὴ σημαία, ἐν μέσῳ δὲ βροντωδῶν ζητωκραυγῶν, ἀνέρχονται ἤδη ἐπὶ τῶν πλοίων, ὅπου νέαι τοὺς ὑποδέχονται φρενητιώδεις ἀνευφημίαι ἐκ μέρους τῶν ἐκεῖ παρατεταγμένων πληρωμάτων, ἐνῷ ἡ μουσικὴ τῆς μοίρας καὶ πᾶσαι αἱ σάλπιγγες ἀνακρούουν τὸν ἐθνικὸν ὕμνον. Μετ' ὀλίγον ἀνυψοῦτο ἐπὶ τῆς ναυαρχίδος τὸ σῆμα τῆς ὑποστροφῆς εἰς τὸ ὁρμητήριον. Οὕτω ἡ ἐνέργεια τοῦ στόλου περιωρίζετο εἰς ἐκδρομὰς ἀπὸ ὡρισμένης ἀφετηρίας καθ' ἃς ἐπεφέροντο ποιαί τινες καταστροφαὶ εἰς ὀθωμανικὰς ἀποθήκας καὶ τίποτε ἄλλο· διὸ καὶ δὲν ἀπώκνησεν ὁ γερμανικὸς τύπος νὰ ὀνομάσῃ «πειρατικὰς» τὰς τοιαύτας τῶν πλοίων μας ἐπιχειρήσεις. Ἡ «Ἐφημερὶς τοῦ Σταυροῦ» ἐδήλου ὅτι ἡ διεξαγωγὴ τοῦ κατὰ θάλασσαν πολέμου ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ὑπερέβαινεν ἀναμφιβόλως τὰ ὅρια τοῦ Διεθνοῦς Δικαίου, ἀφ' οὗ ἀπροφύλακτα μέρη, εἰς τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο ἴσως ἀποθῆκαί τινες, ἐβομβαρδίζοντο καὶ εἶτα ἐπυρπολοῦντο.

Ἐντούτοις ἡ μοῖρα εἶχεν ἤδη διανύσει διάστημα πέντε μόλις μιλίων πρὸς νότον ὅταν ὁ «Ἀλφειὸς» διετάχθη νὰ πλησιάσῃ εἰς ἀπόστασιν φωνῆς ἀπὸ τῆς ναυαρχίδος, τοῦτο δὲ διότι εἰς τὴν ἐγγὺς ἀκτὴν τῶν Ἁγίων Θεοδώρων εἶχον καταφανῆ πλοιάριά τινα ποιοῦντα σήματα πρὸς τὸν στόλον, ὅτι ἐπεθύμουν νὰ προσεγγίσουν. Ὁ «Ἀλφειὸς» διετάχθη τότε ὅπως, μετὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. «11» τορπιλλοβόλου σπεύσῃ πρὸς συνάντησιν τῶν πλοιαρίων ἐκείνων, ὅπερ καὶ ἐγένετο· ἐπληροφορήθη δὲ ὁ πλοίαρχος τοῦ «Ἀλφειοῦ» ὅτι τὰ ἐπὶ τῆς ἐκεῖ παραλίας συσσωρευμένα πολυάριθμα τρόφιμα ἀνῆκον εἰς τὸν τουρκικὸν στρατόν, τὰ δὲ πλοιάρια ἐκεῖνα εἶχον μεταφέρει τὰ τρόφιμα ταῦτα εἰς τὰ μέρη αὐτὰ δι' ἀγγαρίας, ἦσαν δ' οἱ πλοίαρχοι Χριστιανοὶ Ἕλληνες ἐκ Θεσσαλονίκης. Ἤδη ὁ φυλάττων τὰ ἐφόδια ταῦτα τουρκικὸς στρατός, μόλις εἶδε προχωροῦντα τὸν ἀτμομυοδρόμωνα, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς χώρας καταλιπὼν τὰ πάντα εἰς χεῖρας τοῦ ὑπὸ τὸν σημαιοφόρον Μαλικόπουλον καὶ τέσσαρας ὑπαξιωματικοὺς ἀποβιβασθέντος ἀμέσως ὑπὸ τοῦ «Ἀλφειοῦ» ἀγήματος ἐκ 34 ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ παρέδωκαν εἰς τὸ πῦρ τά τε ἐφόδια καὶ τὰς ὀλίγας οἰκίας καὶ ἀποθήκας τῆς σκάλας ἐκείνης, μόνου ἀφεθέντος ἀθίκτου τοῦ μικροῦ ναοῦ τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ἐξ οὗ ἔλαβε τὸ ὄνομα ὁ ὁρμίσκος ἐκεῖνος.

Μετὰ τὰς ἐνεργείας ταύτας, ὁ μὲν Μοίραρχος Σαχτούρης ἀπέστειλε τὴν κάτωθι τηλεγραφικὴν ἔκθεσιν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον :

«ΤΣΑΓΕΖΙ 10 Ἀπριλίου ὥρα 11 μ. μ.

Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν ΑΘΗΝΑΣ

«Ἐπανελάβομεν σήμερον ἐκδρομὴν εἰς Μακεδονικὴν παραλίαν· ἐπλεύσαμεν

μέχρι Σκάλας Αἰκατερίνης, ἰδόντες δ' ἐκεῖ μεγάλην ποσότητα τροφίμων καὶ ἀποθήκας καὶ τελωνεῖα, ἠγκυροβολήσαμεν καταλλήλως πρὸς ἐνέργειαν.

«Κατὰ πρῶτον περὶ μεσημβρίαν ἠρξάμεθα πυρὸς κατὰ ἐκεῖ φρουροῦντος στρατοῦ, ὅστις οὕτως ἐσκορπίσθη, καὶ ἔφυγε πρὸς χωρίον Αἰκατερίνης· κατόπιν ἐνηργήσαμεν ἀπόβασιν.

«Τὰ ἀποβατικὰ σώματα προέβησαν εἰς καταστροφὴν κτιρίων καὶ τροφίμων, πάντα δ' ἐγένοντο παρανάλωμα πυρός. Εὕρομεν εἰς τὴν ξηρὰν φονευθέντας διὰ τῶν πολυβόλων ἡμῶν δύο στρατιώτας, πιθανὸν καὶ ἄλλοι νὰ ἐφονεύθησαν ἢ ἐπληγώθησαν ἐνδότερον.

«Συνελάβομεν παρὰ Αἰκατερίνην δύο ἱστιοφόρα μετὰ τροφῶν καὶ πολεμεφοδίων, ἅτινα ἐρρυμουλκήσαμεν ἐνταῦθα. Ὁ ἐκεῖ στρατὸς λέγουσιν ὅτι ἀνέρχεται εἰς δύο τάγματα.

«Ἐπιστρέψαντες ἐπυρπολήσαμεν καὶ μεγάλα ἐναποθέματα τροφῶν εἰς Σκάλαν Λητοχωρίου, ὅπου ἐμάθομεν ὅτι χθεσινὴ ἡμῶν ἐπιχείρησις ἐναντίον Πλαταμῶνος καὶ Σκάλας Λεπτοκαρυᾶς ἠνάγκασεν ἐχθρὸν νὰ ἀποσπάσῃ ἐκ τῶν συνόρων 8 χιλιάδας ἄνδρας μεταξὺ Λητοχωρίου καὶ Αἰκατερίνης πρὸς ἐξασφάλισιν νώτων στρατοῦ ἐναντίον ὑποτιθεμένης ἀποβάσεως ἐκεῖ ἡμῶν.

«Ζημία ἐχθροῦ σημαντικωτάτη ἐξ ἐμπρησμοῦ τροφῶν, ὧν ἐκεῖ ἀποθήκευσις ἐστοίχισε βεβαίως μακρὰν ἐργασίαν.

«Κατακρατοῦμεν συλληφθέντα ἐπὶ ἑνὸς τῶν ἱστιοφόρων χριστιανὸν κυβερνητικὸν μηχανικὸν ἐπαρχίας Αἰκατερίνης ὀνόματι Δημητριάδην.

Ἀρχηγὸς θωρηκτῆς Μοίρας **Σαχτούρης.**»

Ὁ δὲ ἐπιστάτης τοῦ λιμένος Τσάγεζι ἐτηλεγράφησε τὰ ἑπόμενα:

«Ἐκ ΤΣΑΓΕΖΙ 10 Ἀπριλίου ὥρᾳ 11 καὶ 50' μ. μ.

Ὑπουργεῖον Ναυτικῶν

ΑΘΗΝΑΣ

«Στόλος κατέστρεψεν ἐντελῶς Αἰκατερίνης ἐπίνειον. Ἐν βάσει τούτου ὑπάρχει στρατόπεδον Τουρκικὸν ὑψίστης στρατηγικῆς σημασίας, οὗτινος σκοπὸς ἐξουδετερώθη δι' ἐνεργείας στόλου.

«Οὐδὲν ἀπέμεινεν ἐκ τῶν φαινομένων παρὰ οἰκία, ἐν ᾗ εὑρέθη βρέφος, ὅπερ ἐφύλαξε σημαιοφόρος φροντίσας περὶ τῆς εὑρέσεως τούτου ὑπὸ τῆς μητρός του.

«Μετὰ καταστροφήν, ἐξ ὅσων γνωρίζω θετικῶς, καὶ τῶν τροφίμων χθὲς εἰς Λεπτοκαρυὰν Τουρκικὸς στρατὸς περιέρχεται εἰς ἀπόγνωσιν. Τοῦρκοι πεποιθότες εἰς ἀποκλεισμὸν Ἑλλάδος ἐξέθετον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν, σημείου μελετωμένων στρατιωτικῶν ἐνεργειῶν των, πάντα ἐφόδια ὅπως διευθύνωνται εὐκόλως εἴτε εἰς Ἐλασσῶνα εἴτε διὰ τῆς εἰς χεῖράς των τότε διόδου μεταξὺ Ὀλύμπου καὶ μεθορίων αὐτῶν ὀροσειρᾶς.

«Ἤδη δὲν ἀπέμεινέ τι πρὸς μεταφορὰν παρὰ ἡ πεῖνα. Ἕνεκεν ἐλλείψεως φορτηγῶν μετέφερον δι' ἀκατανομάστων πιέσεων τὰ ἀπολύτως χρήσιμα πρὸς διατροφὴν στρατοῦ. Ὡς ἐκ τούτου στρατὸς θὰ στερηθῇ παντελῶς τροφίμων ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ, μὴ ὑπαρχούσης ὁδοῦ, ἐν περιπτώσει ὑπάρξεως χρημάτων, ἢ τῆς διὰ Βερροίας ὀκταήμερον ἀπεχούσης Ἐλασσῶνος.

Ἐπιστάτης λιμένος **Κ. Διορίδης».**

Ἔχομεν ἤδη ν' ἀναγράψωμεν τὸ τραγικώτερον, καὶ τὸ μόνον ἴσως τραγικὸν τοῦ στόλου μας ἐπεισόδιον κατὰ τὴν μηδαμινήν του ἐν τῷ πολέμῳ ἀνάμιξιν. Μετὰ τὴν νύκτα τῆς 10 πρὸς τὴν 11 Ἀπριλίου, ἥτις διῆλθεν ὅπως καὶ αἱ προηγούμεναι, ἃς περιεγράψαμεν ἀνωτέρω, ἡ Μοῖρα εὑρίσκετο αὖθις εἰς ἀνάπλουν πρὸς τὴν Θεσσαλονίκην, ἣν ὅμως ἐπέπρωτο ἢ μᾶλλον προῴριτο νὰ μὴ προσεγγίσῃ. Τὴν πρώτην μετὰ μεσημβρίαν ὥραν ὁ «Ἀλφειὸς» καὶ πάλιν διετάχθη νὰ πλεύσῃ ἐκ δευτέρου εἰς τὴν Σκάλαν τῆς Λεπτοκαρυᾶς, διότι πολλὰ τῶν ἐκεῖ ἐφοδίων οἱ Τοῦρκοι εἶχον κατορθώσει τὴν προτεραίαν, πρὸ τοῦ κατάπλου τῶν πλοίων, νὰ μεταφέρουν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ νὰ κρύψουν εἰς μέρη ἀφανῆ ἀπὸ τῆς παραλίας. Εἰς τὸν «Ἀλφειὸν» ἐδόθησαν, πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης, ὡς συνοδοὶ κ' ἐπίκουροι δύο τορπιλλοβόλα, τὸ ὑπ' ἀριθ. «14» κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ὑποπλοιάρχου Φιλίππου Κανελλοπούλου, καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. «16» κυβερνώμενον ὑπὸ τοῦ ἀνθυποπλοιάρχου Ἐμμανουὴλ Ἀντωνιάδου.

Τὰ τρία σκαφίδια μετὰ μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν ἔπλεον ἐνώπιον τῆς παραλίας τοῦ Πλαταμῶνος, βορειότερον τοῦ ὁποίου εὕρηται ἡ Σκάλα τῆς Λεπτοκαρυᾶς, ἀμφότερα δὲ τὰ σημεῖα ταῦτα ἐπεδείκνυον ζωντανὰ ἔτι τὰ λείψανα τῆς καταστροφῆς τῆς προτεραίας καὶ τὰ εἰσέτι καπνίζοντα ἐρείπια τῆς πυρπολήσεως τῶν ἀποθηκῶν των. Ἐν μέσῳ ὅμως τῶν συντριμμάτων ἐκείνων καὶ τῶν τεφροσωρειῶν διεκρίνοντο καί τινες σωρεῖαι ἀθίκτων σάκκων ἐφοδίων μέρος τοῦ περιεχομένου τῶν ὁποίων εἶχεν ἀφαιρεθῆ διὰ νυκτὸς ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ μεταφερθῆ εἰς τὰ ἐνδότερα τῆς Μακεδονίας. Ὁ «Ἀλφειὸς» προσπελάσας εἰς τὴν ἀκτὴν ἐτέθη εἰς παράταξιν μάχης, ἐνῷ οἱ ὀθωμανοὶ φρουροὶ ἐτράπησαν πάραυτα πρὸς τἀντίπεραν βουνὰ καταπυροβολούμενοι ἐξόπισθεν διά τε τῶν τηλεβόλων τοῦ ἀτμομυοδρόμονος καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ πληρώματος δι' ὅπλων γκρᾶ.

Περαιτέρω τῆς Σκάλας, ἐν τῷ μυχῷ μικροῦ τινος ὁρμίσκου ἢ μᾶλλον ἀναστομώσεως τῆς ἀκτῆς, παρετηρήθη ἠγκυροβολημένον μικρόν τι πλοιάριον, τὸ ὁποῖον τὸ ὑπ' ἀριθ. «14» τορπιλλοβόλον διετάχθη νὰ πλησιάσῃ καὶ κατάσχῃ, μετὰ μικρὸν δὲ ὁ ὑπερεξηκοντούτης Μανεδὼν αὐτοῦ πλοίαρχος μετεφέρετο ἐπὶ τοῦ «Ἀλφειοῦ», ὅπου ἔδιδε πρὸς τὸν Κουντουριώτην τὴν σημαντικὴν πληροφορίαν ὅτι εἰς τὸ βορειότερον κείμενον Λιτοχῶρι εἶχεν ἀποσταλῆ πολυάριθμος τουρκικὸς στρατὸς πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν παραλίων τῆς Αἰκατερίνης καὶ ἀντίκρουσιν τῶν ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐπιδρομῶν. Συνεπλήρου ὅμως τὴν πληροφορίαν ταύτην καὶ μὲ τὴν ἑτέραν, ὅτι καὶ εἰς τὴν Λεπτοκαρυὰν ὑπῆρχον ἀρκετοὶ Τοῦρκοι, οἵτινες ὅμως ἐτράπησαν εἰς φυγὴν μόλις ἐπιφανέντων τῶν ἑλληνικῶν σκαφῶν, καὶ κατὰ τῶν ὁποίων, ὅπου διεφαίνοντο φεύγοντες, ὁ «Ἀλφειὸς» ἐξηκολούθει νὰ βάλλῃ. Ἀλλὰ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐκ τῶν ἐχθρῶν, τοὺς ὁποίους ἴσως δὲν εἶχεν ἀντιληφθῆ ὁ Μακεδὼν πλοίαρχος, παρέμειναν κεκρυμμένοι καὶ ἐντελῶς ἀφανεῖς ὄπισθεν τῶν σακκοσωρειῶν ἐκείνων καὶ ὄπισθεν τοίχων ἡμιηρειπωμένων ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ.

Ὁ «Ἀλφειὸς» ἠγκυροβόλησεν ἐντούτοις εἰς ἀπόστασιν 200 μέτρων μακρὰν

τῆς παραλίας καὶ ἀποβατικὸν ἄγημα διετάχθη νὰ ἑτοιμασθῇ πρὸς ἀπόβασιν. Μία λέμβος τοῦ ἀτμομυοδρόμονος καὶ μία σκάφη τοῦ ὑπ' ἀριθ. «16» τορπιλλοβόλου ρίπτονται εἰς τὴν θάλασσαν. Ἐπὶ τῆς πρώτης ἐπιβαίνουν 30 μὲ πλήρη ὁπλισμὸν ἄνδρες καὶ 4 δίοπει ὑπὸ τοὺς σημαιοφόρους Πανουργιᾶν καὶ Μαλικόπουλον καὶ τὸν οἰακιστὴν πηδαλιοῦχον Πολίτην. Ἡ σκάφη τοῦ τορπιλλοβόλου φέρει δύο ἐρέτας καὶ τὸν κυβερνήτην αὐτοῦ Ἐμ. Ἀντωνιάδην, ἐλαφροτέρα ὅμως οὖσα τῆς λέμβου, φθάνει πρώτη εἰς τὴν παραλίαν, ἐνῷ ἐκείνη ὑστέρει ἀκόμη κατὰ 70 περίπου μέτρα. Ἡ σκάφη ἐπλησίασεν ἤδη εἰς τὸ σανιδωτὸν τῆς Σκάλας καὶ οἱ ἄνδρες ἡτοιμάζοντο ν' ἀποβιβασθῶσιν, ὅτε αἴφνης σφοδρὸν πῦρ προσβάλλει αὐτήν τε καὶ τὴν ὄπισθεν λέμβον, προερχόμενον ἐκ τῶν κεκρυμμένων, ὡς εἴδομεν, καὶ ἀναμενόντων τὴν ἀπόβασιν Τούρκων. Ἐκ τῶν πρώτων βολῶν τραυματίζεται εἰς τὴν ὠμοπλάτην ὁ ἕτερος τῶν ἐρετῶν τῆς σκάφης, καί, ριφθεὶς ἀμέσως εἰς τὴν θάλασσαν, σπεύδει αἱμόφυρτος πρὸς τὴν πλησιάζουσαν ἤδη λέμβον τοῦ «Ἀλφειοῦ», ἐνῷ βροχὴ σφαιρῶν συρίζει πέριξ τῶν δύο παραμεινάντων ἐν τῇ σκάφῃ ἀνδρῶν, οἵτινες καὶ ἀναγκάζονται νὰ κλίνωσι πλαγίως ὅπως προφυλαχθῶσιν ἀπὸ τοῦ βεβαίου κινδύνου. Ἀλλ' ἡ ἀπότομος ἐκείνη κλίσις ἐπέφερε τὴν ἀνατροπὴν τῆς λέμβου καὶ τὸν ἄμεσον καταβυθισμὸν αὐτῆς. Οἱ δύο ἄνδρες εὑρίσκονται εἰς τὰ κύματα.

Ὁ ἀνθυποπλοίαρχος Ἀντωνιάδης, ἐν τῇ φοβερᾷ ἐκείνῃ θέσει, ὁρμᾷ πρὸς τὴν ἀκτὴν μόνος, ἀναρριχᾶται διὰ τοῦ σανιδώματος, ὀρθοῦται ἐπὶ τῆς ἀποβάθρας καὶ ἐξαγαγὼν τὸ πολύκροτον ἀρχίζει μόνος τὸ πῦρ κατὰ τοῦ ὁμαδὸν βάλλοντος ἐναντίον του ἐχθροῦ.... Σκηνὴ ὄντως ὑπερόχως φρικώδης. Δὲν εἶχεν ἀκόμη στηριχθῆ ἐπαρκῶς ἐπὶ τοῦ ὑγροῦ τῆς παραλίας ἐδάφους, ὅτε πίπτει νεκρός, πρῶτον αὐτὸς θῦμα τοῦ ναυτικοῦ μας, διατρυπηθεὶς ὑπὸ μυρίων σφαιρῶν. Δὲν εἶχεν ἀφήσει ἀκόμη τὴν τελευταίαν πνοὴν ὁ ἀξιωματικός, ὅτε ὁ μετ' αὐτοῦ ἐρέτης ἀναφαίνεται ὄρθιος καὶ οὗτος ἐπὶ τοῦ σανιδώματος, καὶ ὁρμᾷ περιστρεφόμενος ὡς ὄφις, καὶ αὐτὸς μόνος κατὰ τοῦ ἀφανοῦς ἐχθροῦ. Προχωρεῖ ὅμως δέκα μόλις βήματα καὶ πίπτει καὶ αὐτὸς νεκρός!

Ἤδη προσήγγισεν ἡ λέμβος τοῦ «Ἀλφειοῦ» μὴ προφθάσασα νὰ λυτρώσῃ τὰ δύο ἐκεῖνα ἀνύποπτα καὶ ἀνυπεράσπιστα θύματα. Προσήγγισεν ἀλλὰ βάλλεται σφοδρῶς πανταχόθεν, καὶ οἱ ἐν αὐτῇ ἄνδρες ἀναγκάζονται νὰ λάβουν χαμηλὴν ὑπὸ τὰ χείλη της θέσιν καὶ ν' ἀπαντῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τοῦ πυρὸς τοῦ ἀφανοῦς καὶ διὰ τοῦτο ἐπικινδύνου ἐχθροῦ. Ἔχουν δὲ ἀπώλειαν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ ἕνα ναύτην βαρέως πληγωμένον, ὅτε σῆμα ἐκ τοῦ «Ἀλφειοῦ» διατάσσει τὴν λέμβον νὰ ὀπισθοχωρήσῃ μὴ πειρωμένη ἀπόβασιν. Τέσσαρες ἐκ τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀγήματος ἁρπάζουν τὰς κώπας· οἱ λοιποὶ ἀνταποδίδουν τὸ ἀσυγκρίτως ἤδη σφοδρότερον πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀνδροῦται καὶ ἀποθρασύνεται βλέπων ὑποχωροῦν τὸ ἄγημα· τῷ ὄντι δὲ ἅπασα ἡ δρὰξ ἐκείνη τῶν ναυτῶν θὰ ἔπιπτε θῦμα τελείως ἀνωφελές, ἂν ἤδη αἰφνιδία βροντὴ δὲν κατεπτόει τοὺς Τούρκους. Ἐκ τοῦ πρωραίου πυρο-

βόλου τοῦ «Ἀλφειοῦ» μία βολιδοφόρος ὀβὶς διέσπα καὶ ἐθρυμμάτιζε συγχρόνως τὰς τάξεις τοῦ ἐκ τῶν ἰδίων πυροβολισμῶν ἀποκαλυφθέντος ἐχθροῦ, τῆς συγχύσεως δὲ ταύτης τῶν Τούρκων ἐπωφεληθεῖσα ἡ λέμβος ἠδυνήθη νὰ πλησιάσῃ εἰς τὸν ἀτμομυοδρόμωνα ἄνευ ἄλλου θύματος, μετ' ὀλίγον δὲ ἐξέπνεεν εἰς τὸ ὑπόστρωμα τοῦ πλοίου ὁ τραυματίας ναύτης Γκολέμης, μόλις προφθάσας νὰ ψελλίσῃ τὰς λέξεις: «Γιὰ τὴ σημαία μου πεθαίνω»!

Ἅμα τῇ εἰς Ἀθήνας ἀναγγελίᾳ τοῦ θλιβεροῦ τούτου γεγονότος τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ἀπηύθυνε πρὸς τὸν Ναύαρχον Σαχτούρην τὸ ἑξῆς ἀρκετὰ ἐλεγειακὸν τηλεγράφημα:

«Ἀριθ. Πρωτ. 9034

«Τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν

Τμῆμα Προσωπικοῦ

Ἀρχηγὸν Θωρηκτῆς Μοίρας, Κυβερνήτην «Κανάρη»

ΤΣΑΓΕΖΙ

«Θρηνεῖ τὸ ἑλληνικὸν Ναυτικόν, μετ' αὐτοῦ δὲ καὶ ἐγὼ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς μου, τοὺς τρεῖς πεσόντας ἐκ τῶν ἀνδρῶν αὐτοῦ, τὸν ἀνθυποπλοίαρχον Ἀντωνιάδην καὶ τοὺς δύο ὑμῶν ναύτας.

«Οἱ οὐρανοὶ θέλουσι δεχθῆ ἐν ταῖς ἀπείροις καὶ εὐώδεσιν ἐκτάσεσι τὰς ὡραίας ψυχὰς τῶν τριῶν τούτων στρατιωτῶν, οἵτινες εὗρον τὸν ἐνδοξότατον τῶν θανάτων, ἀγωνιζόμενοι τὸν ἱερώτατον ὑπὲρ τῆς Πίστεως, τῆς Πατρίδος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἀγῶνα.

«Καταθέσατε, παρακαλῶ, ἐκ μέρους μου στέφανον ἀνθέων τῶν ἀγρῶν ἐπὶ τοῦ τάφου.

Ὁ ὑπουργὸς **Ν. Λεβίδης».**

Αὐθωρεὶ ὁ ἄριστος κυβερνήτης τοῦ «Ἀλφειοῦ» πλωτάρχης Παῦλος Κουντουριώτης, ὅστις καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς σφοδρᾶς συμπλοκῆς παρέμεινεν ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ πλοίου ὄρθιος κ' ἐκτεθειμένος εἰς τὸ πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, ἐξαπέστειλεν εἰς Τσάγεζι τὸ ὑπ' ἀριθ. «14» τορπιλλοβόλον μ' ἐντολὴν ν' ἀναγγείλῃ τῷ Μοιράρχῳ τὰ λαβόντα χώραν καὶ νὰ ζητήσῃ ὁδηγίας περὶ τοῦ πρακτέου, διότι αἱ μὲν ὀβίδες καὶ οἱ μύδροι τοῦ «Ἀλφειοῦ» ἦσαν ἀνεπαρκεῖς ὅπως ἐκτοπίσουν τὸν ἄριστα ὠχυρωμένον ἐχθρόν, τὸ δὲ ἐκ 50 μόνον ἀνδρῶν ἄγημα, ὅπερ ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ ὁ ἀτμομυοδρόμων, ἦτο αὐτόχρημα παραφροσύνη ν' ἀποσταλῇ ὅπως δοκιμάσῃ ἐπίθεσιν κατὰ ἐχθροῦ τοὐλάχιστον ὀκταπλασίου, βάλλοντος δ' ἀπαύστως δι' ὅπλων μάουζερ ἀπὸ μετώπου ἐκτάσεως διακοσίων πεντήκοντα περίπου μέτρων. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἔδει νὰ ἐνισχυθῇ τὸ μικρὸν σκάφος, διότι ἐπὶ τῆς ἐχθρικῆς ἐκείνης παραλίας δὲν ἔπρεπε νὰ μείνουν ἕρμαια τῆς θηριωδίας τοῦ ἐχθροῦ τὰ πτώ-

ματα τοῦ Ἀντωνιάδου καὶ τοῦ ναύτου του.— «Πρέπει νὰ τοὺς πάρουμε», ἔλεγεν ὁ Κουντουριώτης, «καὶ ἐν ἀνάγκῃ ἂς πέσωμεν ὅλοι μας. Κατ' οὐδένα λόγον ὅμως δὲν πρέπει νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὰ πτώματα δύο ἀδελφῶν μας εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων».

Τὸ τορπιλλοβόλον ἀπέρχεται ὡς ἀστραπή, ἐνῷ ἤδη ἀπὸ τῶν θωρακίων οἱ ναῦται διακρίνουν τὸν πρῶτον τραυματισθέντα σύντροφόν των παλαίοντα εἰσέτι πρὸς τὰ κύματα, ἅτε μὴ δυνηθέντα νὰ φθάσῃ τότε τὴν λέμβον.—«Ἀμέσως ἡ πρώτη ἐλαφρὰ σκάφη μὲ δυὸ καλὰ παιδιὰ «καὶ ἕνα δίοπον», φωνάζει ὁ Κουντουριώτης, λέμβος δὲ ὑπὸ τὸν σιακιστὴν Πολίτην, ρίπτεται παρευθὺς εἰς τὴν θάλασσαν, σφοδρῶς δὲ βαλλομένη πανταχόθεν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ καὶ ἐπανειλημμένως διατρηθεῖσα ὑπὸ σφαιρῶν Μάουζερ, καταφθάνει τὸν παλαίοντα κατὰ τοῦ θανάτου καὶ τοῦ κύματος ναύτην, ἁρπάζουν αὐτὸν οἱ ἐπιβαίνοντες αὐτῆς σύντροφοί του καὶ διὰ μέσου τῆς χαλάζης τῶν ἐχθρικῶν σφαιρῶν, τὸν ἀναβιβάζουν ἀσφαλῶς ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τοῦ «Ἀλφειοῦ», τοῦ ὁποίου τὸ κατὰ τοῦ ἐχθροῦ πῦρ ἐξηκολούθει ἔτι μετὰ τῶν αὐτῶν ἀσημάντων ἀποτελεσμάτων, τὰ ὁποῖα βλέποντες, τόσῳ μᾶλλον ἀπεθρασύνοντο οἱ ἐχθροί, ἐνῷ τὸ ὑπὸ τὸν σημαιοφόρον τόρα Κ. Τυπάλδον ὑπ' ἀριθ. «16» τορπιλλοβόλον, τὸ ἀπορφανισθὲν τοῦ κυβερνήτου του Ἀντωνιάδου, ἐξετέλει ἀνιχνεύσεις παρὰ τὴν ἀκτὴν πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ πτώματος αὐτοῦ, ἄνευ ἀποτελέσματος, διὸ καὶ σῆμα ἤδη ἐκ τοῦ «Ἀλφειοῦ τὸ διέταξε ν' ἀπομακρυνθῇ, ἅτε τῆς περαιτέρω ἐκεῖ παραμονῆς του, ἐπερχομένης ἤδη τῆς νυκτός, ἀποβαινούσης τελείως ἀνωφελοῦς μὲ τὰς δυνάμεις ἃς διέθετον, ἂν μὴ καὶ ἐπικινδύνου.

Τὰ δύο πλοῖα ἔλαβον ὅθεν τὴν πρὸς τὸ ἀγκυροβόλιον τῆς Μοίρας κατεύθυνσιν, ὅτε διερχόμενα πρὸ τοῦ Πλαταμῶνος, συνηντήθησαν μὲ τὸ προαποπλεῦσαν τορπιλλοβόλον «14», ὅπερ ἀνέπλεεν ἤδη ἐκ Τσάγεζι φέρον πρὸς τὸν Κουντουριώτην διαταγὴν τοῦ ἀρχηγοῦ Σαχτούρη ν' ἀποπλεύσῃ ἀμέσως κατευθυνόμενος εἰς Τσάγεζι. Οὕτω μετὰ τὴν ἐπὶ ματαίῳ ἐκείνην ἀπώλειαν δύο ναυτῶν κ' ἑνὸς ἀξιωματικοῦ, τὰ τρία μικρὰ σκάφη ἐπανήρχοντο ἄπρακτα, διότι συνήντησαν μικρὰν ἀντίστασιν ἐν τῇ ἀποστολῇ των, ἀντίστασιν ἀνυπέρβλητον ὅμως διὰ τὰς σμικρὰς δυνάμεις ἃς ἦσαν εἰς θέσιν νὰ διαθέσωσι κατ' αὐτῆς, ἐνῷ, ἂν ἀντὶ τοῦ «Ἀλφειοῦ» διετάσσετο πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς διαταγῆς ταύτης ἓν ἐκ τῶν θωρηκτῶν, ἢ ἂν ἔσπευδεν ἐγκαίρως ἐπὶ τόπου, θὰ ἦτο πολὺ ἀλλοῖα ἡ ἔκβασις· οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐτρέποντο ἴσως, ὅπως ἕως τόρα συνέβη, εἰς ἄτακτον φυγὴν ἅμα τῇ ἐμφανίσει μόνῃ τῆς «Ὕδρας» ἢ τῶν «Ψαρῶν», ἢ καὶ θὰ ἦτο δυνατὴ ἡ ἀποβίβασις ἀγήματος ἰσχυροῦ, ἱκανοῦ δὲ νὰ συντρίψῃ τὴν ἀντίστασιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ νὰ ἐκτοπίσῃ αὐτόν· τέλος δὲ καὶ τὸ βαρὺ πυροβολικὸν τῶν θωρηκτῶν θὰ ἐπέφερεν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ τὴν ἀναγκαίαν ἐκείνην καταστροφὴν πρὸς ἣν ἦσαν ἀνεπαρκεῖς αἱ ὀβίδες τοῦ «Ἀλφειοῦ». Ἀλλ' ὁ στόλος ἐκάθητο ἀναπαυόμενος εἰς τὸ Τσάγεζι καὶ ἡ τιμὴ τῆς ἑλληνικῆς σημαίας καὶ ἡ ἐκτέλεσις τῶν διαταγῶν τοῦ Μοιράρχου ἀνετίθετο εἰς τὸν «Ἀλφειὸν» καὶ σχεδὸν πάντοτε εἰς τὸν «Ἀλφειόν», τῶν

λοιπῶν πλοίων ἀναμενόντων τόρα εἰς τὸ ὁρμητήριόν των ἵνα ἀπολαύσουν τοῦ θεάματος τῆς γραφικῆς ὅσον πενθίμου κηδείας τοῦ θανόντος ναύτου Γκολέμη....

Τί κρῖμα νὰ μείνουν ἄταφα τὰ πτώματα τῶν δύο ἑτέρων θυμάτων τῆς ἀβουλίας τῶν ἰθυνόντων τὰ τοῦ στόλου, εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ.... Καὶ τί μεγαλείτερον κρῖμα νὰ μὴ κατορθώσῃ ἡ Μοῖρα ν' ἀπολαύσῃ τοῦ ἐξαισίου θεάματος κηδείας τριπλῆς! καὶ μάλιστα κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου, 12 Ἀπριλίου.

Μετὰ τὴν ἀναίτιον καταστροφὴν καὶ μετὰ τὴν κηδείαν ὁ μὲν «Ἀλφειὸς» διετάχθη, τὸ πρῶτον ἤδη, νὰ παραμείνῃ εἰς Τσάγεζι, ἡ δὲ λοιπὴ Μοῖρα ἀπέπλευσε πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνήθους καὶ σχεδὸν ἀσκόπου της ἀνὰ τὸν Θερμαϊκὸν περιπολίας, ἐνῷ τὰ «Ψαρά», πλεύσαντα πρὸς τὴν αἱματωθεῖσαν Σκάλαν τῆς Λεπτοκαρυᾶς,μετέβαλον ἤδη εἰς τέφραν καὶ ἐρείπια πᾶν ὅ,τι ἔμενεν ὄρθιον ἐπὶ τῆς παραλίας ἐκείνης, ἥτις θὰ ἔχῃ εἰς τὸ ἑξῆς τὴν δόξαν τῆς πρώτης καὶ μόνης ἀπωλείας τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ. Ἀλλ' ἦτο ἀρκετὰ ἀργὰ πλέον. Οἱ Τοῦρκοι προβλέποντες τὴν τοιαύτην ἀντεκδίκησιν εἶχον ἀναχωρήσει ἐκεῖθεν, καὶ τῶν «Ψαρῶν αἱ ὀβίδες ἐκτύπων ἀνωφελῶς τοὺς δυστυχεῖς σάκκους τῶν ὀθωμανικῶν ἐφοδίων.

Ἐνύκτωσεν. Ἐσήμανεν ἡ δωδεκάτη τοῦ μεσονυκτίου, καί, μετ' ὀλίγον ἐν μέσῳ θαυμασίας γαλήνης καὶ ὡραίου οὐρανοῦ μόλις κηλιδουμένου ἐδῶ ἐκεῖ ἀπό τινα ράκη νεφελῶν,ἀναπέμπονται αἱ εὐχαὶ τῆς Ἀναστάσεως, οὐχὶ τῆς Πατρίδος δυστυχῶς!....καὶ τὸ «Χριστὸς ἀνέστη» ἠδύνει τὴν φωνὴν εἰς τὰ χείλη τῶν ναυτῶν μας.

Ἀνατέλλει ἡ πρωία τοῦ Ἁγίου Πάσχα (13 Ἀπριλίου) εὑρίσκουσα τὸν στόλον εἰς τὸ Τσάγεζι καὶ πάλιν, ἐν ἀπελπιστικῇ ἀπραξίᾳ, ἐνῷ φοβερὰ ἤδη ἀγωνία ψυχῆς καὶ συγκίνησις ἄρρητος συνεῖχε τὰ γενναῖα τῶν ναυτῶν μας στήθη. Φῆμαι ἀπαίσιαι ἐκυκλοφόρησαν ἀπὸ πρωίας.... Ὁ στρατὸς τῆς Θεσσαλίας, ἔλεγεν ἡ φήμη, κατέλιπε τὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν συντετριμμένος, κατέλιπε τὴν Λάρισσαν καὶ τὸν Τύρναβον καὶ τὰ Τρίκκαλα καὶ τὴν ἡμίσειαν Θεσσαλίαν εἰς τὴν διάκρισιν τοῦ ἐχθροῦ καὶ ὑπεχώρησεν ἐν ἀταξίᾳ καὶ συγχύσει εἰς τὰ Φάρσαλα. Τηλεγραφεῖον μεταξὺ Τσάγεζι καὶ Λαρίσσης δὲν λειτουργεῖ πλέον. Ἐν μέσῳ δὲ τῆς δεινῆς ἐκείνης ἀγωνίας, περὶ τὴν 8ην ὥραν, ἀποστέλλεται ὁ «Ἀλφειὸς» εἰς τὸ 30 μίλια νοτιώτερον τοῦ Τσάγεζι κείμενον ἐπίνειον τῆς Ζαγορᾶς Χορευτὸ ἵνα λάβῃ εἰδήσεις· αἱ εἰδήσεις ὅμως πᾶσαι ἐπανελάμβανον τὴν ἀπαισίαν φράσιν: «Ἡ Θεσσαλία ἐγκατελείφθη κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς τοὺς Τούρκους»!

Μία τότε φωνὴ μυχία, μία σκέψις μυστικὴ ἐβασάνιζε τὸν νοῦν τοῦ ναυτικοῦ μας κόσμου: «Ἂν ὁ στόλος ἔδρα, ὡς ἔδει νὰ δράσῃ» ! Ἀλλ' ἑτέρα φωνὴ μυστηριώδους ἐπιβολῆς, πρὸς τῆς ὁποίας τὰ οἰκτρὰ κελεύσματα οὐδεὶς ᾐσθάνετο ἑαυτὸν ἱκανὸν ν' ἀντιστῇ, ἐφώνει πρὸς τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος: — «Μὴ κινηθῇς!»

Καὶ ὅμως ἡ μείζων δρᾶσις τοῦ στόλου, ἥτις ἠδύνατο νὰ ἔχῃ πολὺ διάφορα

Ἑλληνικὸν πυροβολικὸν μαχόμενον ἐν Μάτι.

ἀποτελέσματα ἂν συνωδεύετο καὶ ὑπὸ ποιᾶς τινος ἀποβάσεως ἢ καταλήψεως παραλιακῶν πόλεων καὶ διακοπῆς συγκοινωνιῶν, δὲν ἦτο ἐντελῶς ἀνέφικτος. Ὁ δὲ ὀθωμανικὸς στόλος, μεθ' ὅλας τὰς διατυμπανίσεις περὶ τῆς ἀείποτε ἐπικειμένης ἐξόδου του εἰς τὸ ἀνοικτὸν πέλαγος πρὸς συνάντησιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἢ πρὸς ἐνέργειαν εἰς τὰ ἑλληνικὰ παράλια, μόλις εἶχε κατορθώσει ν' ἀποστείλῃ πέντε τορπιλλικὰ εἰς τὸν λιμένα τῆς Θεσσαλονίκης, ἀσθενεῖς προασπιστὰς τῆς ἀπειλουμένης πόλεως ἂν τὰ ἑλληνικὰ θωρηκτὰ ἐνεφανίζοντο μίαν ἡμέραν πρὸ τῶν κατεπτοημένων κατοίκων της. Τὰ λοιπὰ μεγάλα καὶ μικρὰ σκάφη τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου παρέμενον ἔγκλειστα ἐντὸς τοῦ στενοῦ τοῦ Ἑλλησπόντου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν ἰσχυρῶν φρουρίων τῶν Δαρδανελλίων, τῶν ὁποίων δὲν ὑπῆρχε βεβαίως φόβος παραβιάσεως ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, καὶ λόγῳ ἀσθενείας τοῦ στόλου των, καὶ λόγῳ ἀποφυγῆς μειζόνων διεθνῶν περιπλοκῶν.— Περὶ τοῦ στόλου τούτου τὰ ἑξῆς ἔγραφεν ὁ ἐκ Κρήτης διὰ Δαρδανελλίων μεταβὰς εἰς Κωνσταντινούπολιν ἀνταποκριτὴς τῶν «Καιρῶν» τοῦ Λονδίνου :

«Εἰς ὅσους ἐνθυμοῦνται τὴν ὄψιν τοῦ στόλου εἰς τὰς ἡμέρας τοῦ Χόβαρτ πασσᾶ, τὸ θέαμα εἶναι οἰκτρὸν καὶ ἐλεεινόν. Τὰ κανόνια του εἶναι γελοίας ὁλκῆς διὰ σημερινὸν πόλεμον τὰ δὲ τορπιλλοβόλα δὲν ἐκτελοῦσι τὴν ἐλαχίστην ἐκδρομὴν χωρὶς νὰ ἐξοκείλωσι, καὶ ὁ στόλος ἐν γένει εἶναι ἀνίκανος διὰ πλοῦν. Ὁ Γερμανὸς ναύαρχος Χόφε, ἐπιθεωρήσας τὰ πλοῖα, ἐπέστρεψεν ἐκ τοῦ Ἑλλησπόντου, δηλώσας ὅτι τὰ πλοῖα εἶναι ἀκατάλληλα δι' ἐκστρατείαν. Ἐπομένως διετάχθησαν νὰ ἐπανέλθωσιν, ἀλλὰ θὰ ἔλθωσιν ἀνὰ ἕν, διὰ νὰ μὴ ἐπισύρουν τὴν κοινὴν προσοχήν.»

Καὶ ταῦτα μὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψει καὶ τοῦ τρόμου ὃν ἐνέπνεε καὶ μόνον τὸ ὄνομα τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου εἰς τὸν τουρκικὸν ὄχλον· ὅστις ἐφαντάζετο μονονοὺ αὐτόχρημα Κανάρην ἕκαστον Ἕλληνα ναύτην.

Ἐν Θεσσαλονίκῃ κυρίως τὰ πνεύματα ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου ἦσαν τὰ μέγιστα ἐξηρεθισμένα. Ἡ ἐπίμονος καὶ φονικωτάτη διὰ τὸν τουρκικὸν στρατὸν ἀντίστασις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰ σύνορα ἐνέβαλεν εἰς μυρίους φόβους τοὺς ὀθωμανοὺς τῆς πόλεως ταύτης, ὅταν μάλιστα ἔμαθον ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἐζήτει κατεσπευσμένως ἐνισχύσεις, τάγμα δὲ στρατοῦ προωρισμένον διὰ τὴν φρουρὰν τοῦ Καρὰ-Μπουρνοῦ, ἀνεκαλεῖτο καὶ ἀπεστέλλετο εἰς Ἐλασσῶνα. Ἡ κατάληψις τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἐθεωρεῖτο ἤδη βεβαία. Οἱ δὲ πρόξενοι τῶν Δυνάμεων, πεπεισμένοι καὶ οὗτοι ὅτι θὰ ἤρχετο ὁ Ἑλληνικὸς στόλος, προέβαινον εἰς τὰς δεούσας ἐνεργείας πρὸς πρόληψιν τῶν ἀτόπων, ἅτινα θὰ ἐπήγαζον ἐκ τῆς καταλήψεως. Διένειμαν εἰς τοὺς ὑπηκόους των τὰς οἰκείας σημαίας, προσελθόντες δὲ εἰς τὸν Διοικητὴν συνέστησαν αὐτῷ νὰ μὴ ἀντισταθῇ, ἀλλὰ νὰ παραδώσῃ τὴν πόλιν ἀμέσως εἰς τὰ ἑλληνικὰ ἀγήματα. Ἐφρόντισαν δὲ συγχρόνως περὶ τῆς ἐκ Θεσσαλονίκης ἀπελάσεως σώματος ἐκ δισχιλίων ἀτάκτων Ἀλβανῶν.

Οὕτω ἡ φρουρὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου δὲν ὑπερέβαινε, κα-

τόπιν τῶν ἐπανειλημμένων μετασταθμεύσεων, τοὺς χιλίους πεντακοσίους ἄνδρας, ἡ δὲ ἄμυνα τοῦ λιμένος αὐτῆς ἦν ἀσθενεστάτη, ὑποτιθεμένης προσβολῆς ὑφ' ὁλοκλήρου τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου. Πρὸς ὑπεράσπισιν αὐτῆς ἐκ τῆς ἀπὸ θαλάσσης ἐπιθέσεως ὑπῆρχεν ὁ ἐπιθαλάσσιος προμαχὼν τοῦ Τὸπ-Χανὲ εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ φρουρίου τῆς πόλεως, ἔχων ἐλλειψοειδῆ περίμετρον 200 ὡς ἔγγιστα μέτρων καὶ ὡπλισμένος ὢν διὰ πέντε ὀρεινῶν πυροβόλων τῶν 6 καὶ ὀκτὼ ἔτι μεγάλων τηλεβόλων τῶν 14 ἑκατοστομέτρων καὶ ἐγκλείων εἰς τὸ προαύλιον αὐτοῦ τό τε φρουραρχεῖον τῆς πόλεως, τὸν στρατῶνα αὐτῆς καὶ τὰς πολεμικὰς ἀποθήκας, ὥστε ἡ καταστροφὴ τοῦ Τὸπ-Χανὲ θὰ ἐπέφερε καὶ τὴν καταστροφὴν τῶν πολεμικῶν ἐφοδίων τοῦ ἐχθροῦ. Πρὸς ὑπεράσπισιν δὲ τῆς πόλεως ἐκ τῆς ἀπὸ ξηρᾶς προσβολῆς ὑπῆρχεν ἡ «Ἑπτάπυργος» Ἀκρόπολις Γεδὶ-Κουλὲ Καλεσί, ἐπὶ ὑψώματος δεσπόζοντος τοῦ οἰκισμοῦ, ἔχουσα τρεῖς ὑψηλοὺς πύργους ἐν οἷς καὶ ἀποθῆκαι πολεμεφοδίων, — ὁ πύργος Γεδὶ-Κουλέ, βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀλλ' ἀρκούντως στερεὸς καὶ ὡπλισμένος διὰ 5 ἐμπροσθογεμῶν πυροβόλων τῶν 12 παλαιοῦ συστήματος, — κατωτέρω δὲ τούτου ὑπῆρχον δύο ἔτι προμαχῶνες ἀρκετὰ ὀχυροὶ καὶ ὁ πύργος Κανλῆ-Κουλέ, φέρων 9 πυροβόλα.

Φανερὸν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ ἄμυνα τῆς πόλεως ἦτο λίαν ἀσθενής, τὰ δὲ ἐν τῷ λιμένι της σταθμεύοντα τουρκικὰ τορπιλλοβόλα οὐδὲν θὰ ἠδύναντο κατὰ τῶν δικτυοφόρων θωρηκτῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὡς καὶ αἱ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἐρριμμέναι τορπίλλαι, τὰς ὁποίας διὰ μικρῶν θυσιῶν καὶ μείζονος ἐπιτηδειότητος θὰ ἠδύνατο ὁ ἑλλην. στόλος νὰ καταστήσῃ ἀβλαβεῖς· ἅπαντα δὲ τὰ ὀχυρώματα καὶ οἱ πύργοι καὶ οἱ προμαχῶνες ἦτο καταφανὲς ὅτι δὲν θὰ ἠδύναντο ν' ἀνθέξουν εἰς προσβολὴν διὰ τῶν βαρέων τηλεβόλων τῶν τριῶν θωρηκτῶν μας, ὀλίγαι ἄλλως τε σφαῖραι ριπτόμεναι ἐντὸς τῆς πόλεως θὰ ἐξεβίαζον τήν, ἄνευ πολλῶν θυσιῶν, ἄμεσον τῆς πόλεως παράδοσιν. Διὰ τοὺς λόγους τούτους κύριον ὀχύρωμα τῆς Θεσσαλονίκης ἐθεωρήθη τὸ Καρᾶ-Μπουρνοῦ. Τὸ φρούριον τοῦτο κεῖται ἐπὶ ἀκρωτηριώδους προεξοχῆς ἐν τῇ εἰσόδῳ τοῦ κόλπου, εἰς ἀπόστασιν 9 μιλίων ἀπὸ τοῦ μυχοῦ τοῦ λιμένος, εἶχε δὲ τείχη παχύτατα καὶ βαρὺν ὁπλισμόν, ἐνῷ ἀσθενέστερον ἦν τὸ ἀντικρὺ αὐτοῦ, εἰς ἀπόστασιν 6 μιλίων ἀπὸ τοῦ λιμένος ὑψούμενον Μικρὸν Καρᾶ-Μπουρνοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Σκύλλα αὐτὴ καὶ ἡ Χάρυβδις ὄχι μεγάλας θὰ ἐπέφερον ζημίας εἰς τὸν ἀποφασίζοντα νὰ τὰς παραβιάσῃ Ὀδυσσέα. Ἀλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς οὗτος δὲν ἐφάνη πουθενά, καίτοι πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐπισκέψεώς του, καὶ ἵνα ἴσως τὴν καταστήσῃ δυσχερεστέραν, ὁ μέγας τῶν πιστῶν Σουλτάνος ἐξέδωκεν ἰραδὲν διὰ τοῦ ὁποίου διετάσσετο νὰ μὴ ἀνάπτωνται κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς νυκτὸς οἱ φάροι τοῦ Καρᾶ-Μπουρνοῦ καὶ τῶν πέριξ. Ὁ δὲ κόλπος νὰ μένῃ κλειστὸς τὴν νύκτα. Ταὐτὰ δὲ διετάσσοντο καὶ διὰ τοὺς λιμένας τοῦ Δεδὲ-Ἀγὰτς, τῆς Καβάλλας κτλ.

Τὴν Μεγάλην Τετάρτην ἀφίχθη εἰς Θεσσαλονίκην ὁ στρατιωτικὸς ἀκόλουθος τῆς ἐν Κων)πόλει αὐστριακῆς πρεσβείας, ὁ ὁποῖος ἔλαβε συνεντεύξεις μετὰ τοῦ πο-

λιτικοῦ καὶ στρατιωτικοῦ διοικητοῦ τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀμέσως δὲ μετέβη καὶ ἐπεθεώρησε τὸ μέγα φρούριον τοῦ Καρᾶ-Μπουρνοῦ ὅπου μετεφέρθησαν καὶ ἐτοποθετήθησαν 6 ἀκόμη μικρὰ πυροβόλα τοῦ χαιρετισμοῦ. Τὸ Καρᾶ Μπουρνοῦ ἐπεθεώρησε καὶ ἕτερος ἀξιωματικὸς Γερμανός, τοῦ Αὐστριακοῦ ἀκολούθου μετὰ τὴν ἐπιθεώρησιν ἀναχωρήσαντος εἰς Ἐλασσῶνα.

Καὶ ὅλα μὲν ταῦτα ἄριστα καὶ πάνυ εὐχερῶς ἠδύναντο νὰ προϋπολογισθῶσι καὶ νὰ ἐκτιμηθῶσιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον ὑπὲρ πᾶν ἄλλο ἐτάρασσε τὰ πνεύματα ἐν Ἑλλάδι, πολὺ δικαίως, ἦτο ἡ ἐπίμονος στάσις τῶν Δυνάμεων εἰς τὸ ζήτημα τοῦ περιορισμοῦ τῶν ἡμετέρων κατὰ θάλασσαν ἐπιχειρήσεων. Ἦτο ἤδη καθαρῶς ἐκπεφρασμένη ἡ βούλησις αὐτῶν ὅπως τὸ κρητικὸν ζήτημα μὴ ἐπηρεασθῇ τὸ παράπαν ἐκ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τῆς τροπῆς ἣν οὗτος ἤθελε λάβει, ὁ δὲ σημαίνων εὐρωπαϊκὸς τύπος προσέθετε τόρα καὶ τὴν βεβαίωσιν ὅτι: ἡ δρᾶσις τῶν Δυνάμεων θὰ ἠκολούθει ὁδὸν κεχαραγμένην ἤδη, θὰ προὐκάλουν δ' αὗται ἢ καὶ θὰ ἐπέβαλλον, ἐν ἀνάγκῃ, ἀνακωχὴν μεταξὺ τῶν ἀντιμαχομένων, ὄχι μόνον μετὰ προηγουμένην αἴτησιν ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, ὡς εἶχε δηλωθῆ διὰ τῆς ἐγκυκλίου τοῦ Μουράβιεφ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν πρώτην ἀποφασιστικὴν μάχην εἴτε ἐπὶ τῆς μεθορίου γραμμῆς, εἴτε καὶ περαιτέρω. «Γνωστὸν τυγχάνει», ἔγραφεν ὁ «Νέος Ἐλεύθερος Τύπος», ὅτι ἡ Τουρκία θὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν βούλησιν τῶν Δυνάμεων καὶ ἂν ἀκόμη ὁ πόλεμος κλίνῃ ὑπὲρ αὐτῆς. Ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος θὰ κάμῃ εὐεργετικὴν ἐντύπωσιν ἡ σοβαρότης τῆς καταστάσεως καὶ τὸ τελείως ἄσκοπον τοῦ ἐγχειρήματος. Ἕνεκα τούτου ἐλπίζεται ὅτι ἐντὸς ὀλίγου ἡ παῦσις τοῦ πολέμου ἔσται γεγονός. Βομβαρδισμὸς τῆς Θεσσαλονίκης δὲν θὰ ἐπιτραπῇ ὑπὸ τῶν Δυνάμεων». Διότι αἱ Δυνάμεις, εἰς ἴδια ἀποβλέπουσαι συμφέροντα, δι' αὐτὰ δὲ καὶ μόνα ἀναμιγνυόμεναι ἑκάστοτε εἰς τὰ πράγματα τῆς Ἀνατολῆς κ' ἐπιδιώκουσαι τόρα τὴν ἀποτροπὴν μειζόνων συνεπειῶν, ἃς ἐξ ἅπαντος θὰ ἐγέννα ἡ διὰ τῆς καταλήψεως τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἄμεσος ἀνακίνησις τοῦ περιπύστου Μακεδονικοῦ ζητήματος, ὅτε κατὰ φυσικὴν ἀνάγκην δὲν θὰ ἠδύναντο νὰ μένουν ἀμέτοχοι οὔτε οἱ Βούλγαροι βεβαίως οὔτε οἱ Σέρβοι, οὔτε οἱ Μαυροβούνιοι, ἀλλ' ὅτε πρὸ παντὸς ἡ Αὐστρία κινδυνεύουσα νὰ ἴδῃ διαψευδόμενον ἓν ὄνειρόν της, δὲν θὰ κατώρθου νὰ μείνῃ ἀπαθὴς πρὸ τοιαύτης τροπῆς τῶν πραγμάτων, — αἱ Δυνάμεις ἀπὸ συμφώνου θὰ προέβαινον, ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ, μέχρι καὶ τῆς ἀναγνωρίσεως ὡς οὐδετέρου ἐδάφους τοῦ λιμένος τῆς Θεσσαλονίκης, ἂν μὴ καὶ τῆς καταλήψεως αὐτῆς διὰ διεθνῶν ἀγημάτων κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Κρήτης, παραλύουσαι οὕτω πᾶσαν τυχὸν μελετηθησομένην ἀνδρικὴν δρᾶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, καίτοι ἐπὶ τῶν τοιούτων σκέψεων τῶν Δυνάμεων μόνον ἐνδείξεις ὑπῆρχον ἁπλαῖ οὐχὶ δὲ καὶ ρηταὶ δηλώσεις ὥστε νὰ παρεμποδίσουν καὶ πᾶσαν ἔτι ἀπόπειραν ἐνεργείας ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, ὅστις ἠδύνατο νὰ σταματήσῃ ἐν καιρῷ ἂν ὄντως καὶ βίᾳ ἤθελε παρακωλυθῆ εἰς τὸ ἔργον αὐτοῦ.

Ἀλλ' ἵνα μὴ παραλείψωμεν καὶ τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας ἐν τῇ δράσει τοῦ στόλου ἡμῶν, ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ἐνταῦθα ὅτι διαταγαὶ πρὸς βομβαρδισμὸν τοῦ Καρὰ-Μπουρνοῦ ἰδιαιτέρως εἶχον δοθῆ ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν Ναυτικῶν Ν. Λεβίδου ἀπὸ τῆς 9 Ἀπριλίου μετὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ περὶ ἐνεργείας τῆς Ἀνατολικῆς Μοίρας μνημονευθεῖσαν μακροσκελῆ διαταγήν. Διὰ τῆς δευτέρας ταύτης, ἀφ' οὗ παρίστα τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἔξαλλον καὶ ἀνάστατον ἐκ τῆς χαρᾶς ἣν ᾐσθάνθη ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν πρώτων ἐπιτυχιῶν τοῦ στόλου (!), προσέθετε τὰ πομπώδη ταῦτα: «Νῦν σπεύσατε νὰ βομβαρδίσετε τὸ Καρὰ Μπουρνοῦ τῆς Θεσσαλονίκης, προσέχοντες πολὺ νὰ μὴ θίξετε τὰ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖα. Ἂν κατὰ τὸν πλοῦν ὑμῶν ἢ ἐκεῖ συναντήσητε τουρκικὰ πλοῖα, βομβαρδίσατε αὐτὰ παραχρῆμα, καὶ ἀφοῦ καταστρέψετε ἐκεῖ τὰ πάντα, ἐπανέλθετε προσκαίρως εἰς Τσάγεζι.»

Ὁ Μοίραρχος ὅμως Σαχτούρης δὲν ἔσπευσε νὰ ἐκτελέσῃ τὴν διαταγὴν ταύτην, ἅτε φρονῶν ὅτι ἀπόλυτος ἀνάγκη ἦτο νὰ προβῇ κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν καταστροφὴν καὶ τῶν λοιπῶν τροφίμων καὶ ἐφοδίων τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ τὰ ὁποῖα εὑρίσκοντο, ὡς εἴδομεν, ἀποτεθειμένα εἰς τὰ παράλια τῆς Αἰκατερίνης, κατόπιν δὲ νὰ τραπῇ εἰς ἐπίθεσιν κατὰ τοῦ Καρὰ Μπουρνοῦ, ὅπως τούτου πίπτοντος καταστῇ εὐχερὴς πλέον ἡ παραβίασις τῆς εἰσόδου τοῦ κυρίως κόλπου τῆς Θεσσαλονίκης. Συγχρόνως δὲ μὲ τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἀπέστελλεν ὁ μοίραρχος δύο ναυκλαστροφόρα πλοῖα εἰς Κασσάνδραν, ὅπως κατοπτεύοντα ἐκεῖθεν, ἀναγγείλωσιν αὐτῷ ἐν καιρῷ τὴν πιθανὴν ἐμφάνισιν τοῦ ὀθωμανικοῦ στόλου. Εἰς τὴν ἀπόφασιν δὲ ταύτην τοῦ Μοιράρχου, κριθεῖσαν λογικήν, ἀπήντα ὁ ὑπουργὸς διὰ τοῦ ἀκολούθου τηλεγραφήματος του κατὰ τὴν 11 Ἀπριλίου (ἀριθ. 9,000):

«Θετικῶς πληροφορούμεθα ὅτι ὁπλιταγωγὰ τουρκικὰ κομίζοντα στρατὸν ἐξῆλθον ἐκ Δαρδανελλίων. Ἐπίσης τοιαῦτα θέλουσιν ἀποπλεύσει ἐκ Σμύρνης μετὰ στρατοῦ. Ἐπίσης ὅτι ὁ ἐν Κρήτῃ τουρκικὸς στρατὸς ἐπεβιβάσθη πλοίων. Ἅπας ὁ ἀνωτέρω στρατὸς προώρισται πιθανώτατα διὰ Θεσσαλίαν. Ἑπομένως θέλει ἀποβιβασθῇ εἰς Κόλπον Καβάλλας ἢ Χαλκιδικὴν ἢ Θερμαϊκὸν κόλπον. Ἀναβάλετε προσωρινῶς ἐπιχειρῆσαι βομβαρδισμὸν Καραμπουρνοῦ καὶ περιπολεῖτε εἰς μέρη ὅθεν καὶ ὑμεῖς ὑποπτεύεσθε ὅτι θὰ διέλθουν. Ἂν συναντήσητε ὁπλιταγωγά, ἅτινα ἴσως συνοδεύονται ὑπό τινων ναυκλαστροβόλων, βυθίσατε αὐτά. Ἐπίσης πληροφορούμεθα ὅτι ἀτμοκίνητον ὑπὸ σημαίαν ἀγγλικὴν κομίζει εἰς Θεσσαλονίκην πρὸς χρῆσιν τοῦ σιδηροδρόμου ἀνθρακοπλίνθους· ἂν συναντήσητε κατασχέσατε φορτίον, χωρὶς νὰ βλάψητε ἀτμοκίνητον ὅπερ θέλετε κρατήσει. Ἐπίσης γερμανικὸν κομίζει πολεμεφόδια ἀποβιβασθησόμενα Θερμαϊκὸν κόλπον, πράξατε τ' αὐτά.»

Τὴν διαταγὴν ταύτην ἠκολούθησεν ἄλλη τὴν ἐπιοῦσαν (12 Ἀπριλίου) πολὺ περιπλοκωτέρα τῶν προηγουμένων, καὶ ἀπαιτοῦσα τοὐλάχιστον τριπλάσιον τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἵνα κατορθωθῇ ἡ ἄμεσος καὶ σύγχρονος ἐκτέλεσις τῶν δι' αὐτῆς παραγγελλομένων. Ἰδοὺ δὲ ὁποία ἦτο ἡ διαταγὴ αὕτη:

«Πολλαχόθεν ἐξακολουθεῖ ἐπιβεβαιούμενον τὸ ἀναγγελθὲν ὑμῖν διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 9000 διαταγῆς ἡμῶν. Ἐπομένως συνιστῶμεν καὶ πάλιν νὰ διαθέσητε οὕτω πως τὰ τῆς θωρηκτῆς μοίρας καὶ τῶν τορπιλλικῶν, ὥστε πρῶτον μὲν νὰ δυνηθῆτε νὰ συλλάβητε γερμανικὸν ἐμπορικὸν ἀτμοκίνητον ἀτμόπλοιον τῆς ἑταιρίας Deutsche Levant Linie ὀνόματι «Πάρος» προερχόμενον ἐξ Ἀμβέρσης καὶ διευθυνόμενον εἰς Θεσσαλονίκην, ὅπερ διέρχεται Κυθήρων τὴν πρωίαν τῆς 12 Ἀπριλίου, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα μὲ πολεμεφόδια. Δεύτερον δὲ νὰ δυνηθῆτε νὰ ἐμποδίσητε καὶ καταβυθίσητε τουρκικὰ ἢ ξένα πλοῖα μεταφέροντα τουρκικὸν στρατόν, ἐκ διαφόρων μερῶν τῆς Ἀσιατικῆς Τουρκίας, Κρήτης καὶ Δαρδανελλίων εἰς τὴν ἔκτασιν τῆς παραλίας τῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τοῦ κόλπου Ξηροῦ μέχρι καὶ τοῦ Θερμαϊκοῦ κόλπου. Τρίτον νὰ δυνηθῆτε νὰ ἐπιβλέπητε τὴν ἔξοδον τοῦ τουρκικοῦ στόλου ἐκ τῶν Δαρδανελλίων ὅπως ἐπιτεθῆτε κατ' αὐτοῦ. Νομίζομεν ὅτι πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ἀνωτέρω τὸ φυσικὸν εἶναι ὅτι θέλετε περιπολεῖ ἐπὶ γραμμῆς ἐκτεινομένης ἀπὸ τῆς Ἴμβρου, Λήμνου, Σκοπέλου, Σκιάθου. Ἐπομένως ἐὰν νομίζητε συντελεστικώτερον, δύνασθε νὰ καταλάβητε τὰς ἐπὶ τῆς γραμμῆς ταύτης καὶ ἐντὸς αὐτῆς νήσους Ἴμβρον, Λῆμνον, Σαμοθράκην καὶ λοιπὰς ὑψώνοντες ἐπ' αὐτῶν τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν, ἐκτὸς ἂν νομίζητε ἀναγκαίαν ἀναβολήν τινα μέχρις οὗ ἀποστείλωμεν ὑμῖν μετὰ ἀποβατικῶν ἀγημάτων τὴν Ἰωνίαν καὶ Θράκην ἐξοπλισθείσας δι' ἐπιτελείου τοῦ Βασ. Ναυτικοῦ καὶ ἀνὰ δύο τηλεβόλων. Ἐν τῇ ἀνωτέρω διαταγῇ ἡμῶν ὑπ' ἀριθ. 9000 γίνεται λόγος καὶ περὶ ἀγγλικοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου, ἣν θέλετε ἐκτελέσει. Ὅπου ἂν ὑμεῖς νομίζετε ὅτι πρέπει νὰ βομβαρδίσητε, ν' ἀποβιβάσητε ἐντὸς τῆς ἀνωτέρω γραμμῆς ἀγήματα, πράξατέ το. Μηδενὸς φείδεσθε, διότι ὁ ἀγὼν τώρα εἶναι πλέον ὑπὲρ πάντων. Ἐν πάσῃ ὅμως περιπτώσει δὲν πρέπει νὰ παραλείψητε τὸν βομβαρδισμὸν τοῦ Καραμπουρνοῦ, περὶ οὗ διετάχθητε ἤδη καὶ ἐντὸς συντομωτάτης προθεσμίας.»

Φανερὸν ἐντεῦθεν ὁποία ἐπεκράτει σύγχυσις ἐν ταῖς ἀποφάσεσι τῆς Κυβερνήσεως· διετάσσετο ἡ σύλληψις πλοίων μεταφερόντων πολεμικὰ ἐφόδια, πρὶν ἔτι κηρυχθῇ ὁ ἀποκλεισμὸς τῶν ὀθωμανικῶν παραλίων· παρηγγέλλετο περιπολία συγχρόνως τῆς μοίρας ἐπὶ γραμμῆς ἐκτάσεως 140 περίπου μιλίων, καὶ συνεβουλεύετο, ἐν ἀνάγκῃ, ἡ κατάληψις τῶν νήσων Λήμνου, Ἴμβρου, Σαμοθρᾴκης καὶ λοιπῶν, ἐνῷ ἦτο γνωστὸν ὅτι ὁ στόλος δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέσῃ τὰ πρὸς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο ἀπαιτούμενα ἀποβατικὰ ἀγήματα· ἐνῷ ἠρωτᾶτο ἡ Μοῖρα ἂν εἶχεν ἀνάγκην ἀνδρῶν διετάσσετο συγχρόνως ν' ἀποβιβάσῃ ἀγήματα, καὶ ὑπενθυμίζετο αὐτῷ ὁ βομβαρδισμὸς τοῦ Καρὰ-Μπουρνοῦ ὃν προηγουμένη διαταγὴ εἶχεν ἐντούτοις ἀναβάλει· ἐζητοῦντο δὲ ταῦτα πάντα «ἐντὸς συντομωτάτης προθεσμίας».

Κατὰ συνέπειαν, ἡ Ἀνατολικὴ Μοῖρα περιωρίσθη εἰς τὰς μέχρι τοῦδε γνωστὰς ἡμῖν ἐπιχειρήσεις, ἐπιχειρήσεις εἰς πᾶν ἄλλο ἰδιαζούσας παρὰ εἰς στόλον κεκτημένον τὴν δύναμιν τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ προοιωνιζόμενον ἀσφαλῆ τὴν ὑπὲρ ἡμῶν τροπὴν τοῦ ἀγῶνος διὰ συντόνου καὶ ἀποτελεσματικῆς αὐτοῦ δράσεως.

Οὕτω λοιπὸν τὸ Ἅγιον Πάσχα εὗρηκε τὴν Ἀνατολικὴν Μοῖραν καθηλωμένην εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Τσάγεζι καὶ ἀναμένουσαν ἐν πλήρει ἀπραξίᾳ διαταγὰς ἐξ

Ἀθηνῶν.— Παρακολουθήσωμεν ἤδη τὴν δρᾶσιν τῆς Δυτικῆς Μοίρας (τοῦ Ἀμβρακικοῦ) μετὰ τὸν πρῶτον ἀνωφελῆ, ὡς εἴδομεν, βουμβαρδισμὸν τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων τοῦ Ἀμβρακικοῦ κόλπου.

2.) ΔΥΤΙΚΗ ΜΟΙΡΑ. — Τῆς μοίρας ταύτης (τοῦ Ἀμβρακικοῦ) γνωρίζοζομεν ἤδη ἐκ προηγουμένου κεφαλαίου τὴν πρώτην δρᾶσιν, ἣν ἐντούτοις ἀνακεφαλαιοῦμεν ἐν ὀλίγοις καὶ πάλιν διὰ τὸ συστηματικώτερον τῆς ἐξιστορήσεως τῶν ἀλλεπαλλήλων γεγονότων: Τὴν 6 Ἀπριλίου, κατόπιν τοῦ πρώτου βομβαρδισμοῦ τῶν ἐντὸς τοῦ κόλπου κανονιφόρων κατὰ τῶν ἐσωτερικῶν φρουρίων τοῦ Ἀμβακικοῦ, τὸ φρούριον Σκαφιδάκι παθὸν δεινὰς ζημίας καὶ ἐγκαταλειφθὲν ὑπὸ τῆς φρουρᾶς του, δὲν κατελήφθη ἐντούτοις ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων ἅτε μὴ δυναμένων νὰ διαθέσουν ἐπαρκεῖς πρὸς τοῦτο στρατιωτικὰς δυνάμεις. Μετὰ τὸ ἡμικατόρθωμα τοῦτο κατεσιγάσθησαν ὑπὸ τῶν αὐτῶν σκαφῶν δύο πυροβόλα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, τὰ ὁποῖα ὅμως ἐπισκευασθέντα, ἐστήθησαν καὶ πάλιν διὰ νυκτὸς ἐνεργήσαντα τὴν ἐπιοῦσαν, 7ην Ἀπριλίου, ὅτε ἐπανελήφθη πανταχόθεν λίαν εὔστοχος ὁ βομβαρδισμός, ἄνευ ὅμως καλλιτέρων ἀποτελεσμάτων διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους.

Τὴν 8 Ἀπριλίου τὰ αὐτὰ ἐσωτερικὰ πλοῖα ἐκτύπησαν τὴν Σαλαώραν ἐξαναγκάσαντα τὴν ἐκεῖ ὀθωμανικὴν φρουρὰν νὰ τραπῇ εἰς φυγὴν καὶ νὰ καταληφθῇ εἶτα αὕτη ὑπὸ τοῦ ἡμετέρου ἱππικοῦ, μετὰ τὴν ἀπόβασιν ναυτικοῦ ἀγήματος, κατὰ τὴν ὁποίαν μάλιστα ἔλαβον χώραν καὶ πολὺ ὀλίγον βέβαια τιμητικαὶ ἀταξίαι. Τὴν ἐπιοῦσαν, 9 Ἀπριλίου, τὰ ἐσωτερικὰ πλοῖα καταρτίσαντα ἄγημα ἐκ διακοσίων μόλις ἀνδρῶν, στρατιωτῶν, ναυτῶν καὶ ἐνόπλων πολιτῶν, ἀπεπειράθησαν νὰ κάμουν ἀπόβασιν πρὸς κατάληψιν τοῦ Σκαφιδακίου, ἵνα ἐκεῖθεν προελάσουν κατόπιν κατὰ τῆς Πρεβέζης, βοηθούμενοι ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν πλοίων τοῦ Κόλπου. Σφοδρότατον ὅμως πῦρ τῶν ὠχυρωμένων ὀθωμανῶν καὶ τὸ ὀλιγάριθμον συγχρόνως τοῦ ἀγήματος, ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ὑποχώρησιν, καὶ ἡ ἀπόβασις τοιουτοτρόπως ἐματαιώθη διὰ νὰ μὴ ἐπαναληφθῇ πλέον, λόγῳ ἀνεπαρκείας ἀνδρῶν καὶ μόνον. — Τὴν τελευταίαν ταύτην δρᾶσιν ὡς ἑξῆς ἐκθέτει ὁ ἀρχηγὸς τῆς Μοίρας:

«Χθὲς μ. μ. τὸ θωρηκτὸν «Σπέτσαι» εἶχε πλησιάσει τὸ φρούριον Χαμηδιὲ μέχρις ἀποστάσεως δισχιλίων μέτρων, ἔρριψε δὲ τρεῖς βολὰς ἐπιτυχῶς. Τὸ θωρηκτὸν δὲ τοῦτο καὶ ὁ «Βασιλεὺς Γεώργιος» καὶ ὁ «Μιαούλης» ἐποιήσαντο χρῆσιν ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ καὶ ἐμυδροβόλουν ὡσαύτως μετ' ἐπιτυχίας.

«Οὕτω μέγαν ἀριθμὸν στρατιωτῶν Τούρκων παρατεταγμένων ἐπὶ τῆς ἀκτῆς καὶ πυροβολούντων δι' ὅπλων κατὰ τῶν πλοίων ἡμῶν, ὡς καὶ δύο μικρὰ ὀρεινὰ πυροβόλα, δι' ὧν ἐρρίπτοντο κατὰ τοῦ «Βασιλέως Γεωργίου» καὶ τῶν «Σπετσῶν» βολιδοφόροι ὀβίδες, ἠνάγκασαν τὰ μὲν πυροβόλα νὰ παύσωσι, τοὺς δὲ στρατιώτας νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν καὶ νὰ διακόψωσι τὸ πῦρ· τὸ δὲ «Χαμηδιὲ» τὸ ὁποῖον π. μ. ἔβαλε διὰ δύο πυροβόλων, μ. μ. ἔβαλε μόνον δι' ἑνός.

«Κατεστράφη ὡσαύτως μία πλευρὰ τοῦ κτιρίου τοῦ Παντοκράτορος ὑπὸ τῶν ὀβίδων τοῦ «Γεωργίου» ὡς καὶ ἅπαν τὸ οἴκημα τῶν φρουρῶν, τὸ ὁποῖον ἐκαίετο. Σήμερον δὲ ἐπανῆλθον τὴν πρωίαν ἐκ Λευκάδος ὁ «Γεώργιος» καὶ ὁ «Μιαούλης»,

διότι αἱ «Σπέτσαι» ἀπέπλευσαν ἵνα συναντήσωσι τὴν Ἀνατολικὴν μοῖραν, ἤρξαντο δὲ κανονιοβολοῦντα καὶ ἐπενεγκόντα μεγάλα ρήγματα ἐπὶ τοῦ φρουρίου Παντοκράτορος. Κατέρριψαν μέρος τοῦ στρατῶνος καὶ ἀνέτρεψαν ἐσωτερικὰς καὶ ἐξωτερικὰς πλευρὰς τῶν παρειῶν καὶ τῶν ἐπιχωματωμένων φατνωμάτων τοῦ «Χαμηδιέ. Μετὰ μεσημβρίαν δὲ τῆς σήμερον ἐπανελήφθη τὸ πῦρ· τὸ πυροβολικὸν τοῦ ὀχυροῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶχε καταστρέψει πλεῖστα ταχύσκαπτα, τὰ ὁποῖα οἱ ἡμέτεροι ὅταν διέβησαν τὴν γέφυραν τῆς Ἄρτης εἶχον κατασκευάσει, ἐντὸς δὲ τοῦ κόλπου τὸ πῦρ ἤρξατο καὶ ἐξηκολούθησε σφοδρῶς. Τὸ ἡμέτερον ἀποβατικὸν πυροβολικὸν τοῦ Ἀκτίου ἔβαλλε διαρκῶς ὡς καὶ αἱ κανονιοφόροι.»

Ἡ δὲ ἑλληνικὴ Κυβέρνησις μόλις τὴν ἑσπέραν τὴν 9 Ἀπριλίου ἐσκέφθη ν' ἀποστείλῃ, ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ τώρα, ὀλίγους τινὰς ἄνδρας διὰ τοῦ «Πηνειοῦ» ὅπως συμπληρώσουν ἀνεπαρκῶς τἀνεπαρκέστατα τῆς Μοίρας ἀγήματα. Οὕτω πως, ὡς ἀ πᾶσαν στιγμὴν ἀπεδεικνύετο ὅτι ἡ ἀνεπάρκεια, πολιτική, στρατιωτικὴ καὶ ναυτικὴ εἶναι γνησίως ἑλληνικὴ λέξις. — Μόλις δὲ αὐθημερὸν ὁ ὑπουργὸς Λεβίδης ἐλάμβανε τηλεγράφημα τοῦ μοιράρχου δι' οὗ τῷ ἀνηγγέλλετο ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ εἶχον πάθει μεγάλην φθορὰν εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας, ἀπεφάσιζε δὲ νὰ δώσῃ πλήρη ἐλευθερίαν ἐνεργείας εἰς τὸν στολίσκον, ἀπέστειλεν εἰς ἀπάντησιν τὸ ἑξῆς κωμικῶς πομπῶδες τηλεγράφημα :

Π. Κουντουριώτης
Κυβερνήτης τοῦ «Ἀλφειοῦ»

«Κτυπᾶτε παντοῦ, ἐνσπείρατε τὸν τρόμον. Μηδενὸς φείδεσθε. Αὐτὴ εἶναι ἡ διαταγή μου καὶ ἡ ἀπόρροια τῆς θελήσεως τοῦ ἔθνους, τοῦ βασιλέως καὶ τῆς Κυβερνήσεως».

Λεπτομερέστερον δὲ ὁ Μοίραρχος ἀπέστειλε τὰς ἀκολούθους πληροφορίας περὶ τῆς ἐνεργείας ἑκάστου ἐκ τῶν πλοίων : «Τὸ πῦρ ἤρχισε τὴν 10ην π. μ ὥραν καὶ ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς 1,30 μ. μ. Αἱ «Σπέτσαι» ἔβαλλον εἰς ἀπόστασιν ἀνωτέραν τῶν 4,500 μέτρων, ὁ «Β. Γεώργιος» 4,500, ὁ «Ν. Μιαούλης» 3,500. Ὥρᾳ 1,30' ἐγένετό τι ἄριστον. Τὸ πῦρ ἐπανελήφθη τὴν 4,30. Αἱ «Σπέτσαι» ἔρριψαν ὀλίγας βολὰς καὶ ὁ «Γεώργιος» τέσσαρας, ἀμφότερα ἐξ ἀποστάσεως 2000 μέτρων. Τὸ πῦρ ἔπαυσε τὴν 5, 20 μ. μ.»

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν τὰ ἐντὸς τοῦ Ἀμβρακικοῦ πλοῖα εἰσπλεύσαντα εἰς τὸν πο-

Καταυλισμὸς ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Λαρίσσῃ.

ταμὸν Λοῦρον, ἐκτύπησαν διὰ σφοδροῦ πυρὸς τὰ ὀχυρώματα τῆς Νικοπόλεως, ἄνευ ὅμως σπουδαίων ἀποτελεσμάτων, καὶ λόγῳ τῆς ἀποστάσεως, καὶ λόγῳ τῆς σμικρότητός των, ἥτις τὰ ἐξηνάγκαζε νὰ τηρῶσι προφυλακτικὰς θέσεις καὶ ἰδίως λόγῳ τῆς μεγάλης ὀχυρότητος τῶν ὀχυρωμάτων τούτων. Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, 10 Ἀπριλίου, μέρος τῆς μοίρας ἐβομβάρδισε τὴν Νικόπολιν, δεχθὲν μάλιστα τὸν εὔστοχον ἀντιπυροβολισμὸν τεσσάρων ἐχθρικῶν τηλεβόλων καταλλήλως τοποθετημένων καὶ τῶν ὁποίων αἱ ὀβίδες διῆλθον ἐγγὺς τῶν ἡμετέρων σκαφῶν, χωρὶς εὐτυχῶς νὰ τὰ ἐγγίσουν. Ἀπεδείχθη δὲ καὶ τόρα, ὅτι παρ' ὅλην τὴν ἐπιτυχῆ ἐργασίαν τῶν ἀξιωματικῶν καὶ τὴν εὐστοχίαν τῶν βλημάτων, ἄνευ τῆς συγχρόνου συμπράξεως ἀπό τε τῶν ἔξω τοῦ κόλπου πλοίων καὶ ἀπὸ τῆς ξηρᾶς διὰ στρατοῦ, ἡ πτῶσις τῶν ἰσχυρῶν τουρκικῶν θέσεων καθίστατο ἀδύνατος, μόνον δὲ τῶν πυρομαχικῶν ἡ ἐξάντλησις ἐγίνετο σχεδὸν ἀσκόπως καὶ τὰ σκαφίδια τοῦ στολίσκου μας ἠπειλοῦντο μονονοὺ διὰ καταβυθίσεως, ἢ τοὐλάχιστον διὰ σημαντικῆς βλάβης ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, ἠναγκασμένα ὄντα νὰ ἐκτίθενται πολλάκις ἐντελῶς εἰς τὸ σφοδρὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ περίεργον δὲ ἦτο, — μία δὲ καὶ αὕτη ἔνδειξις τῆς ἐλλείψεως συνεκτικῆς καὶ πεφωτισμένης διευθύνσεως τοῦ ὅλου ἀγῶνος, — ὅτι ἐν τῷ ὀχυρώματι τοῦ Ἀκτίου ἀπησχολεῖτο ἀσκόπως καὶ ἔμενε σχεδὸν ἐντελῶς ἀχρησιμοποίητος δύναμις ἐκ χιλίων καὶ πλέον ἀνδρῶν, ὅταν, εἰς πᾶσαν στιγμὴν κατεδείκνυτο ἀπόλυτος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐνισχύσεως καί, σχεδὸν εἰπεῖν, τοῦ σχηματισμοῦ αὐτοῦ ἀποβατικῶν ἀγημάτων πρὸς κατάληψιν τῶν καταστρεφομένων τουρκικῶν πυροβολείων, ἐνῷ ὁ Μοίραρχος Κριεζῆς ἀνήγγελλεν εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν ὅτι ἐτρέπετο ἤδη πρὸς βορρᾶν ἀνὰ τὰ παράλια τῆς Ἠπείρου «πρὸς ἐγκαρδίωσιν τῶν ἐκεῖ», ἀπειλουμένων καὶ πεφοβισμένων ὡς ἐκ τούτου, «ἑλληνικῶν πληθυσμῶν», ὅταν ὁ Νομάρχης Ἄρτης Προβελέγγιος ἐζήτει τὸν διορισμὸν ὑπαλλήλων διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς εἰς Φιλιππιάδα ἐγκαθιδρυθείσης ἑλληνικῆς διοικήσεως. Οὕτω ἐκ τῶν ἐκτὸς τοῦ κόλπου πολεμικῶν ἡμῶν πλοίων, τὴν πρωίαν τῆς 10 Ἀπριλίου, τὸ καταδρομικὸν «Ναύαρχος Μιαούλης», ἡ θωρακοβάρις «Βασιλεὺς Γεώργιος», ὁ ἀτμομυοδρόμων «Εὐρώτας», ἡ ἀτμοημιολία «Κίχλη» καὶ δύο τορπιλλοβόλα ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ πλωτάρχου Ζώτου κατέπλεον εἰς Κέρκυραν, πρὸς ἐνέργειαν ἀνὰ τὴν λοιπὴν ἠπειρωτικὴν παραλίαν καὶ παραλαβὴν τῶν ἐντρόμων γυναικοπαίδων τὰ ὁποῖα συνέρρεον εἰς τὴν ἀκτήν, — καθ' ἣν ἀκριβῶς ἡμέραν ὁ βασιλεὺς Γεώργιος, λαβὼν τὴν εἴδησιν τῆς ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀναιμάκτου καταλήψεως τῆς Φιλιππιάδος, ἐτηλεγράφει πρὸς τὸν Ἀρχηγὸν Ἠπείρου Θρ. Μάνον τὰ χαρακτηριστικὰ ταῦτα: «Συγχαίρω ἐγκαρδίως. Ἀναμένω τηλεγράφημά σας ἐξ Ἰωαννίνων.» καί.... τὸ ἀναμένει ἀκόμη.

Ἐντούτοις ἡ μοῖρα αὕτη, τραπεῖσα πρὸς βορρᾶν, διηυθύνθη εἰς τὸν λιμένα τοῦ Μούρτου, ἀντικρὺ τῆς μεσημβρινῆς ἄκρας τῆς νήσου Κερκύρας περίπου, ἐκεῖ δέ, παρακάμψασα τὰς νησῖδας Σύβοτα, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον πληροφορίαι ὅτι εὑρίσκοντο κεκρυμμέναι δύο ὀθωμανικαὶ ἡμιολίαι, προέβη εἰς ἀνίχνευσιν τῶν ὑδά-

των πρὸς σύλληψιν ἢ καταδύθισιν αὐτῶν. 'Αλλ' εἰς τὸν ὅρμον τοῦ Μούρτου εὑρέθη ἓν μόνον ἱστιοφόρον ὑπὸ ὀθωμανικὴν σημαίαν, ὅπερ καὶ συλληφθὲν ὠδηγήθη ἐκεῖθεν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ἐκρατήθη αἰχμάλωτον μετὰ τοῦ εὐαρίθμου του πληρώματος. Ὁ Μοῦρτος ἔχει καὶ εὐρὺν στρατῶνα καὶ καταστήματα τελωνείου καὶ στρατιωτικῶν ἀποθηκῶν, ἅπαντα δὲ ταῦτα ἐβομβάρδισαν ὁ «Βασιλεὺς Γεώργιος» καὶ ὁ «Ναύαρχος Μιαούλης» θρυμματίσαντες αὐτά τε καὶ τὰ λοιπὰ δημόσια κτίρια τῶν Τούρκων, οὕτω δὲ ἐξεδικήθησαν τὴν πρὸ τοῦ πολέμου γνωστὴν ἤδη ἡμῖν δολοφονίαν τῶν Παξινῶν ἁλιέων τὴν γενομένην ἐν τῷ ὅρμῳ τούτῳ.

Ἡ ἐν Μούρτῳ ὀλιγάριθμος τουρκικὴ φρουρὰ μόλις ἀντιληφθεῖσα ἐξ ἀποστάσεως τὴν προσέγγισιν τῶν πλοίων, ἐτράπη εἰς φυγὴν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας, ἀναβάντες ὅμως ἐπὶ λόφου 594 μέτρων ὕψους ὑπερκειμένου τῆς κώμης ταύτης, καὶ ἀνυψώσαντες ἐκεῖ τὴν σημαίαν τῆς ἡμισελήνου, ἤρχισαν νὰ πυροβολῶσιν ἐκεῖθεν κατὰ τῶν πλοίων καὶ τοῦ ἑτοιμαζομένου πρὸς ἀπόβασιν ἀγήματος· μία ὅμως βολὴ τοῦ «Βασιλέως Γεωργίου» εὐστόχως διευθυνθεῖσα κατ' αὐτῶν, ἐξήρκεσεν ὅπως τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ ὑποστείλουν τὸ ἐρυθροῦν των λάβαρον καὶ κατελθόντες δρομαῖοι τὸ ἀντίθετον πρανὲς τοῦ βουνολόφου, νὰ τραπῶσιν εἰς φυγὴν πρὸς τὰ ἐνδότερα τῆς Ἠπείρου, ἵνα ἐκδικήσωσι τὴν ἧτταν των κατὰ τῶν γυναικοπαίδων τὰ ὁποῖα θὰ συνήντων τυχὸν περαιτέρω.

Παρόμοιαι περίπου σκηναὶ συνέβαινον καὶ εἰς τὴν κατωτέρω, μεταξὺ Μούρτου καὶ Πρεβέζης, κειμένην παραλίαν κώμην Καστροσυκηὰν, ὅπου ἀπεβιβάσθη μικρὸν ἄγημα ἑλλήνων ναυτῶν ὑπὸ ἕνα ὑπαξιωματικόν, πρὸς περισυλλογὴν τῶν ἐν τῇ παραλίᾳ συνηγμένων ἐντρόμων γυναικοπαίδων. Τὸ μικρὸν ἄγημα προὐχώρησε καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν κατὰ 500 ἢ 600 μέτρα ἵνα καὶ ἐκεῖθεν περισυλλέξῃ ἄλλα γυναικόπαιδα κεκρυμμένα ἐντὸς λοχμῶν καὶ θάμνων, ὅπου κ' εὑρέθη ἀντιμέτωπον ὁμάδος Τούρκων ἣν καὶ διεσκόρπισε μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν καὶ ἀνταλλαγὴν ὀλίγων πυροβολισμῶν, ἀναγκάσαν τὸν ἐχθρὸν εἰς φυγὴν πρὸς τἀπέναντι βουνά. Ἐλάμβανε δὲ συγχρόνως ἡ Μοῖρα ἐντολὴν ἤδη νὰ πλεύσῃ καὶ πρὸς τοὺς Ἁγίους Σαράντα, βορείως τῆς Κερκύρας, ἵνα βομβαρδίζουσα αὐτούς, καταστρέψῃ καὶ τὰ ἐκεῖ ἀποτεθειμένα ἐφόδια τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ, τὰ ὁποῖα ὑπελογίζοντο εἰς ἑξακισχιλίους σάκκους ἀλεύρων, τηλεβόλα τινά, εἴδη ρουχισμοῦ καὶ ἄλλα πολεμικὰ εἴδη.

Τὴν ἐπιοῦσαν λοιπόν, 11 Ἀπριλίου, ὅτε διεξήγετο εἰς Πέντε Πηγάδια ἡ γιγαντομαχία τοῦ Κουμουνδούρου ἡ ἀπολήξασα εἰς καταστροφὴν καὶ ἐκτυπῶντο εἰς τὸ θεσσαλικὸν Μάτι διὰ τελευταίαν ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν συνόρων φορὰν ἵνα ὑποχωρήσουν καὶ εἰς τὰ δύο ταῦτα σημεῖα τὸ ἑσπέρας, οἱ μὲν πρὸς τὴν Ἄρταν, ὡς ἐκ συνθήματος, οἱ δὲ πρὸς τὴν Λάρισσαν, ἡ Δυτικὴ Μοῖρα, ἀπομιμουμένη τὴν Ἀνατολικήν, ἔπλεεν ἀπὸ Κερκύρας πρὸς τὸν ὅρμον τῶν Ἁγίων Σαράντα ἀπὸ πρωίας ἤδη, βαίνουσα πρὸς ἐκτέλεσιν τῶν ληφθεισῶν δια-

ταγῶν, αἵτινες κατ' οὐδὲν διέφερον ἀπὸ τὰς περὶ Αἰκατερίνης δοθείσας εἰς τὴν Ἀνατολικήν της συνάδελφον ἐν....ἀδρανείᾳ.

Οἱ Ἅγιοι Σαράντα εἶναι ἓν ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἐπινείων τῆς Ἠπείρου κείμενον ἀρκτικῶς τῆς βορειανατολικωτάτης ἄκρας τῆς νήσου Κερκύρας ἔχον δ' ἐκτεταμένας ἀποθήκας τροφίμων καὶ ἐφοδίων πολέμου ἀφ' ὧν ἐτροφοδοτεῖτο τὸ ἐχθρικὸν στρατόπεδον τῆς Ἠπείρου, καὶ μικρὸν ἐγγὺς ἀλλ' ἀρκούντως ἰσχυρὸν φρούριον. Ἡ Μοῖρα φθάσασα ἐκεῖ τὴν πρωίαν παρετάχθη αὐθωρεὶ κατὰ γραμμὴν μετώπου καὶ ἤρξατο σφοδρὸν κανονιοβολισμὸν κατά τε τῶν ἀποθηκῶν καὶ τῆς πόλεως. Ὁ βομβαρδισμὸς ἐξηκολούθησεν ἐπὶ δίωρον ὅτε μία ἐκ τῶν μεγαλειτέρων ἀποθηκῶν ἀνεφλέγη, ἡ δὲ φρουροῦσα ἐκεῖ ἰσχυρὰ στρατιωτικὴ δύναμις τοῦ ἐχθροῦ, ἐξ ἑξακοσίων περίπου ἀνδρῶν συγκειμένη καὶ ἔχουσα ἐπὶ κεφαλῆς τοῦρκον ταγματάρχην, ἐτράπη εἰς φυγὴν ἅμα τῇ ἀναφλέξει τῆς ἀποθήκης καὶ βαδίσασα πρὸς τὸ φρούριον τοῦ ἐπινείου, ἐνεκλείσθη εἰς αὐτὸ καὶ ἤρχισεν ἐκεῖθεν σφοδρὸν ἀλλ' ἀβλαβὲς πῦρ κατὰ τῶν ἡμετέρων πλοίων, ἅτε μὴ διαθέτουσα πυροβολικόν.

Τὸ πῦρ ἑκατέρωθεν διήρκεσεν ἄπαυστον μέχρι μεσημβρίας, τῶν ὀθωμανῶν ἀναμενόντων ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν τὴν ἀπόβασιν τῶν Ἑλλήνων. Ὄντως δὲ περὶ τὴν μεσημβρίαν ὁ Μοίραρχος Κριεζῆς, ἐπιβιβάσας ἐπὶ τῶν λέμβων ὁλόκληρον τὸ ἀποβατικὸν ἄγημα τῆς Μοίρας, συγκείμενον ἐκ 500 περίπου ἀνδρῶν ὑπὸ τὸν ὑποπλοίαρχον Μιχ. Γούδαν, τὸν ὑπασπιστὴν ἀνθυποπλοίαρχον Λυκ. Τσουκαλᾶν καὶ τοὺς σημαιοφόρους Ζώραν, Λιόλιον καὶ Μάτσαν, ἐφοδιάσας δ' αὐτὸ καὶ διὰ τῶν ἀναγκαίων πυροβόλων, διέταξεν αὐτοὺς ὅπως ἀποβιβαζόμενοι προβῶσιν εἰς τὸν ἐμπρησμὸν καὶ τοῦ ὑπολειφθέντος ὑλικοῦ καὶ τὴν τελείαν καταστροφὴν τῆς κωμοπόλεως.

Τὸ ἄγημα διαιρεθὲν εἰς δύο τμήματα ἀπεβιβάσθη ὑποστηριζόμενον ὑπό τε τοῦ πυροβολικοῦ τῶν μεγάλων σκαφῶν καὶ ὑπὸ τῶν προσπελασάντων εἰς τὴν ἀκτὴν τορπιλλοβόλων, κατέλαβε δὲ τὴν πόλιν ἀπὸ δύο προελάσαν σημείων καὶ περιέζωσεν αὐτὴν καταλαβὸν τὰς πέριξ λοφοσειρὰς εἰς διπλῆν τεταγμένον γραμμὴν καὶ ἐν ἀραιᾷ τάξει πρὸς ἀποφυγὴν τοῦ ἐχθρικοῦ πυρός. Κατόπιν, ὑπὸ τὸ σφοδρὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ, ἔθηκε πῦρ εἰς ἁπάσας τὰς ἀποθήκας καὶ ἐνέπρησε τὴν κωμόπολιν, στραφὲν δ' εἶτα κατὰ τῶν κατεχόντων τό τε φρούριον καὶ μίαν λοφογραμμὴν Τούρκων, συνεπλάκη σφοδρῶς πρὸς αὐτούς. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον οἱ Τοῦρκοι ἀντέστησαν ἐρρωμένως εἰς τὸ καταστρεπτικὸν πῦρ τῶν ἡμετέρων· ἀλλὰ κατόπιν, προελάσαν τὸ ἄγημα ἐπὶ μικρόν, ὑποβοηθούμενον δὲ καὶ ὑπὸ τῶν πυροβόλων τῶν πολεμικῶν σκαφῶν, ἐξηνάγκασεν αὐτοὺς εἰς ἄτακτον τροπὴν ἀφ' οὗ ἐπηνέχθη δεινὴ εἰς τὰς τάξεις των ἀραίωσις καὶ τὸ πῦρ ἐκ μέρους αὐτῶν κατέπαυσεν ἐντελῶς. Ὁ διευθύνων τὴν μάχην ὑποπλοίαρχος Γούδας ἔδειξεν ἀρίστην διαγωγήν, λίαν ἐντέχνως παρατάξας τοὺς ἄνδρας καὶ λίαν στρατηγικῶς ἐπιχειρήσας τὴν κατὰ τῶν ὀθωμανῶν προσβολήν, ἔσχομεν δ' ἐνταῦθα δύο μόνον

ναύτας τραυματίας, παρ' ὅλον τὸ σφοδρὸν πῦρ τῶν ἀντιπάλων. Ὁ «Βασιλεὺς Γεώργιος» εἶχε ρίψει δεκατρεῖς βολὰς τῶν 27 κατὰ τοῦ νοτιοδυτικῶς τῆς πολίχνης ὑψουμένου φρουρίου Λυκοῦρσι.

Ἤδη, ἐνῷ τὸ ἄγημα ὑποστρέφει πρὸς τὴν ἀκτὴν καὶ παραλαβὸν ποσότητά τινα ἀθίκτων ἀλεύρων καὶ πεντήκοντα περίπου Χριστιανούς, οἵτινες κατὰ τὴν μάχην ἐγκλεισθέντες εἰς μίαν οἰκίαν παρὰ τὸ πρακτορεῖον τοῦ αὐστριακοῦ Λόϋδ, ἀνύψωσαν λευκὴν σημαίαν καὶ οὕτως ἐσώθησαν ἀπὸ τὰς ῥοΐδας τῆς Μοίρας, ἐπιβαίνει λέμβων καὶ ἐπανέρχεται εἰς τὰ πλοῖα ὑπὸ τὰς φρενητιώδεις ζητωκραυγὰς τῶν ναυτῶν, ἡ κωμόπολις ἀναδίδει οὐρανομήκεις φλόγας καιομένη ἀπ' ἄκρου εἰς ἄκρον. Πρὸς τὸ ἑσπέρας, 7 μ. μ., ἡ Μοῖρα κατέπλευσε πρὸς ἀνθράκευσιν εἰς Κέρκυραν, ὅπου ὁ λαός, συνηθροισμένος ἐπὶ τῆς προκυμαίας, ὑπεδέχθη ἐν ἀλαλαγμοῖς τοὺς ἐπανερχομένους νικητάς, δύο δὲ μικρὰ σκάφη, ὁ ἀτμομυοδρόμων «Εὐρώτας» καὶ ἡ ἀτμοημιολία «Κίχλη» διετάχθησαν ν' ἀποπλεύσουν αὐθωρεὶ διὰ τὰ παράλια τῆς Πρεβέζης ὅπως παρακωλύσουν τὴν ἐκεῖ τυχὸν ἀποβίβασιν τροφίμων διὰ τὸν ἐν τῇ πόλει πολιορκούμενον τουρκικὸν στρατόν. Συνελήφθη δ' ἅμα εἰς τὰ ὕδατα τῆς Κερκύρας καὶ τὸ αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον «Δελφὶν» οὗ ὁ πλοίαρχος ἐδήλωσεν ὅτι δὲν προὐτίθετο ν' ἀποβιβάσῃ τρόφιμα εἰς τὴν Πρέβεζαν.— Τὴν ἐπιτυχῆ ταύτην ἐνέργειαν ὁ Μοίραρχος Κριεζῆς ἀνήγγειλε πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ναυτικῶν τὸ ἑσπέρας τῆς ἰδίας ἡμέρας διὰ τῆς ἀκολούθου του τηλεγραφικῆς ἐκθέσεως :

Γ. Μαυρομιχάλης
Μέραρχος τῆς 3ας Μεραρχίας τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ

«Πρωΐαν σήμερον ἀπάραντες ἐκ Κερκύρας κατηυθύνθημεν Ἁγίους Σαράντα, ἔνθα εὑρίσκεται μεγάλη ἀποθήκη ὑλικοῦ πολέμου Τούρκων καὶ ἀποθήκη τροφίμων, ἐξ ὧν τροφοδοτεῖται τουρκικὸς στρατὸς Ἠπείρου. Ἅμα ἐπλησιάσαμεν παρετάχθημεν γραμμὴν μετώπου καὶ ἠρχίσαμεν βομβαρδισμόν· μετὰ βολὰς δύο ὡρῶν παρετηρήσαμεν πυρκαϊὰν εἰς μεγάλην ἀποθήκην καὶ Τούρκους στρατιώτας φυλάσσοντας ἀποθήκας, ἀνερχομένους εἰς ἑξακοσίους ὑπὸ ταγματάρχην, φεύγοντας δρομαίως καὶ καταφεύγοντας φρούριον Ἁγίων Σαράντα. Ἐξηκολουθήσαμεν βομβαρδισμὸν μέχρι μεσημβρίας, ὁπότε ἀπεβίβασα ἀποβατικὸν ἄγημα ὅλης τῆς μοίρας ὑπὸ τὸν ὑποπλοίαρχον Γούδαν, ἡμέτερον ὑπασπιστὴν ἀνθυποπλοίαρχον Τσουκαλᾶν, τοὺς

σημαιοφόρους Μάτσαν, Ζώραν καὶ Αἰόλιον πρὸς ἐμπρησμὸν ὑπολειπομένου ὑλικοῦ καὶ πλήρη καταστροφὴν Ἁγίων Σαράντα. Ἀποβατικὸν ἄγημα ἀποβιβασθὲν εἰς ξηρὰν τῇ ὑποστηρίξει τοῦ πυροβολικοῦ τῶν πλοίων καὶ τῶν τορπιλλοφόρων κατέλαβε τὰς πέριξ λοφοσειρὰς τεταγμένον εἰς δύο γραμμὰς καὶ βαῖνον ἐν ἀραιᾷ τάξει περιεκύκλωσε πόλιν, ἔθεσε πῦρ εἰς κτίρια καὶ ὑποληφθείσας ἀποθήκας ἀποτεφρωθείσας ἁπάσας. Ἑξακόσιοι Τοῦρκοι στρατιῶται καταλαβόντες λοφοσειρὰν καὶ φρούριον ἐπυροβόλησαν σφοδρῶς καὶ ἐπὶ πολὺν χρόνον· ἀποβατικὸν ἄγημα βοηθούμενον καὶ ὑπὸ ναυτικοῦ πυροβολικοῦ ἐσίγησε πῦρ Τούρκων στρατιωτῶν. Ἀγνοοῦμεν πόσοι Τοῦρκοι στρατιῶται ἐφονεύθησαν, ὑποτίθεται ὅμως ὅτι μέγισται καταστροφαὶ ἐγένοντο, καθ᾿ ὅσον ἐνῷ κατ᾿ ἀρχὰς οὗτοι ἔβαλλον λυσσωδῶς καὶ βροχὴ σφαιρῶν ἔπιπτεν, ἔπειτα ὀλίγον κατ᾿ ὀλίγον ἐσίγησαν καθολοκληρίαν, ἀντελήφθημεν δὲ ὅτι ἔφευγον Τοῦρκοι. Ὀβὶς μυδροβόλου ἐφόνευσε τρεῖς Τούρκους στρατιώτας. Ἐκ τῶν ἡμετέρων μόνον δύο ναῦται ἐλαφρῶς ἐπληγώθησαν, εἰ καὶ πολλαὶ χιλιάδες σφαιρῶν ἐβλήθησαν κατ᾿ αὐτῶν. Ἅπαντες χριστιανοὶ ἀριθμούμενοι εἰς 50 καί τινες γυναῖκες κατέφυγον εἰς οἰκίαν, ἔνθα ὕψωσαν λευκὴν σημαίαν, ἣν εἴδομεν καὶ δὲν ἐβάλομεν. Ἅπαντας μετεφέρομεν Κέρκυραν. Εἰς τὰς ἀποθήκας τροφίμων ὑπῆρχε μεγάλη ποσότης ἀλεύρων ἐπὶ ἀποβάθρας· ἐλάβομεν μέρος, ὑπολειπόμενον κατεστρέψαμεν. Ἅπασα πόλις Ἁγίων Σαράντα καίεται. Ἀπεστείλαμεν «Εὐρώταν», ὅπως περιπολῇ ἀκτὰς Πρεβέζης. Ἠνθρακεύσαμεν καθ᾿ ὅλην νύκτα. Πρωίαν ἀποπλέομεν Λευκάδα. Ἀτμόπλοιον «Δελφὶν» εὑρίσκεται ἐνταῦθα. Ἀπεστείλαμεν ἀξιωματικὸν ὅπως ἀπαγορεύσῃ ἀναχώρησιν. Ἀπεστείλαμεν Πρέβεζαν «Εὐρώταν» καὶ «Κίχλην» περιπολῇ, παρεμποδίσῃ ἀποβίβασιν τροφίμων. Ἐὰν μέχρις ὀγδόης πρωίας δὲν λάβωμεν διαταγάς, ἀναχωροῦμεν Λευκάδα. Πλοίαρχος «Δελφῖνος» ἐδήλωσεν ἡμῖν ὅτι οὐδεμίαν πρόθεσιν ἔχει ν᾿ ἀποβιβάσῃ τρόφιμα εἰς Πρέβεζαν.

Ἀρχηγὸς **Κριεζῆς**.»

Τῷ ὄντι δέ, κατόπιν τῆς ἐκθέσεως ταύτης, τὰ πλοῖα τῆς Μοίρας, διανυκτερεύσαντα ἐν Κερκύρᾳ, ἀπέπλευσαν τὴν πρωίαν τῆς ἐπιούσης, 12 Ἀπριλίου, διὰ τὸν λιμένα τῆς Λευκάδος ὅπου καὶ παρέμειναν ἀναμένοντα διαταγὰς τοῦ Ὑπουργείου. Μετά τινας δὲ ὥρας ἀναπλεύσασα πρὸς τὴν Πρέβεζαν ἡ μοῖρα, πλὴν τῶν περιπολούντων ἀνὰ τὰς ἠπειρωτικὰς ἀκτὰς σκαφῶν, ἐπανήρξαντο τὸν ἄγονον μέχρι τοῦδε βομβαρδισμὸν τῶν φρουρίων τῆς πόλεως ταύτης. Τὰ αὐτὰ μεθ᾿ ὁμοίων ἀποτελεσμάτων εὗρον τὸν στόλον διαπράττοντα καὶ τὴν ἐπιοῦσαν, 13 Ἀπριλίου, καθ᾿ ἣν ἡμέραν, ἡ ἀναγγελία τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ καταστροφῆς συνεῖχεν ἀκόμη εἰς ἀγωνίαν δεινὴν τὸν ἑλληνικὸν λαόν.

Καὶ ὅμως, τὸ εἴπομεν καὶ προηγουμένως, ἡ πτῶσις τῆς Πρεβέζης δὲν ἦτο ἀδύνατος ἂν σύγχρονος ἐγίνετο ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης προσβολὴ διὰ τοῦ ἐνάτου συντάγματος τοῦ ἑλληνικοῦ πεζικοῦ ὅπερ εἶχε προελάσει ἐκ Μπάνι μέχρι τοῦ ποταμοῦ Λούρου. Δυστυχῶς οὐδεμία στρατιωτικὴ δύναμις ἐκ Λούρου ἐφαίνετο, τὸ δὲ 9 σύνταγμα εὑρισκόμενον εἰς τρίωρον ἀπὸ τῆς Πρεβέζης ἀπόστασιν, διατάσσεται αἴφνης νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Ἄρταν. Οἱ Πρεβέζιοι ὑπέθεσαν ὅτι ἡ ἐπίθεσις θὰ ἐγίνετο τὸ Μέγα Σάββατον, καὶ τὸ Πάσχα θὰ ἑωρτάζετο ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ

στρατοῦ εἰς Πρέβεζαν. Τοιαύτη δὲ ἦτο ἡ πεποίθησις καὶ ἡ ἐπιθυμία τῶν Χριστιανῶν καὶ μή, ὥστε καὶ οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἠγόρασαν ἀφθόνους ἀμνοὺς διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸ ναυτικὸν διὰ τὸ πασχαλινὸν γεῦμα....

Καὶ πλεῖσται δὲ ἄλλαι ὑπάρχουν ἐνδείξεις τοῦ φόβου τῶν ἐν Πρεβέζῃ Τούρκων καὶ τῆς πεποιθήσεως αὐτῶν ὅτι ἡ πόλις ἐξ ἅπαντος θὰ κατελαμβάνετο ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων. Οὕτω, κατόπιν τοῦ βομβαρδισμοῦ ὅστις ἀρχίσας ἀπὸ τὴν 7 Ἀπριλίου Μεγάλην Δευτέραν διήρκεσε μέχρι τῆς Μεγάλης Τετάρτης καὶ τῆς προόδου τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ μέχρι τῶν Πέντε Πηγαδίων, ὁ διοικητὴς τῆς Πρεβέζης ἐζήτησεν ὁδηγίας παρὰ τοῦ διοικητοῦ τῶν Ἰωαννίνων, οὗτος δὲ ἀπήντησεν εἰς αὐτὸν ὅτι μετὰ τὴν πτῶσιν τῶν Πέντε Πηγαδίων καὶ τὰ Ἰωάννινα θὰ πέσωσιν, ἑπομένως ἠδύνατο νὰ πράξῃ ὅ,τι αὐτὸς ἐνόμιζε καλλίτερον. Οὗτος ἀπεφάσισε τότε τὴν παράδοσιν τῶν φρουρίων καὶ τῆς πόλεως τῆς Πρεβέζης, μετὰ δὲ τοῦ Ἄγγλου προξένου καὶ τοῦ Αὐστριακοῦ κατήρτισαν τοὺς ὅρους τῆς παραδόσεως. Αἱ κυρίαι τῆς Πρεβέζης, μεθ' ὧν συνειργάζοντο καὶ αἱ κυρίαι τῶν προξένων, παρεσκεύασαν μεταξωτὰς Ἑλληνικὰς σημαίας καὶ τὴν Μεγάλην Πέμπτην ἀνέμενον μετὰ πεποιθήσεως τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα.

Τόσον δ' ἐπτοημένοι ἦσαν οἱ Τοῦρκοι ἐν τῇ ἀπειλουμένῃ πόλει, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν φρουρίων, ὅτε ἡ κατάληψις τῆς πόλεως ἐφαίνετο ὅτι οὐδεμίαν θὰ παρουσίαζε δυσχέρειαν, ὥστε αἱ ἐν Πρεβέζῃ τουρκικαὶ οἰκογένειαι κατέφευγον ἤδη εἰς τὸν Ἕλληνα πρόξενον Σούνδιαν ζητοῦσαι τὴν συνδρομὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῇ ἐπικειμένῃ καταλήψει τῆς πόλεως· πολλοὶ δὲ τούτων μάλιστα κατέφευγον εἰς οἰκίας Ἑλληνικῶν οἰκογενειῶν ζητοῦντες ἐκεῖ προστασίαν, ἣν καὶ τοῖς ὑπέσχοντο προθύμως οἱ Ἕλληνες συμπολῖται των· ἀλλ' ἐνῷ ταῦτα συνέβαινον, τὸ Ἀρχηγεῖον Ἠπείρου διέτασσεν ὑποχώρησιν εἰς Ἄρταν τῶν ἐν τῷ τουρκικῷ ἐδάφει ἑλληνικῶν στρατευμάτων, καὶ ἔλεγεν, ὡς εἴδομεν, πρὸς τὸν ταξίαρχον Μπότσαρην ὅτι «ἡ ὑποχώρησις αὕτη τῷ ἦτο ἐπιβεβλημένη». Πρὸς μείζονα δ' ἐπίρρωσιν τῆς οἰκτρᾶς αὐτῆς καταστάσεως καὶ τῆς δυσχεροῦς ἅμα θέσεως εἰς ἣν εὑρισκόμενοι οἱ ἐν Πρεβέζῃ Τοῦρκοι ἀνέμενον ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμήν, μετ' ἀγωνίας αὐτοί, μετὰ χαρᾶς κρυφῆς οἱ Ἕλληνες τὴν ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐκπόρθησιν καὶ κατάληψιν τῆς πόλεως, φέρομεν ἐνταῦθα τὸ ἑξῆς χαρακτηριστικὸν ἀπόσπασμα ἐκ δημοσιευθείσης ἐπιστολῆς Ἕλληνος πολιορκουμένου :

«Τὴν μεγάλην Τρίτην ἦλθον τέλος πάντων καὶ τὰ μεγάλα πλοῖά μας ἔξω, καὶ αὐτὰ ὁμολογουμένως κάπως εἰργάσθησαν. Οἱ Τοῦρκοι ἐφαίνοντο 'σὰν νὰ τὰ ἔχασαν. Ἀστραπηδὸν δὲ διεδόθη εἰς τὴν ἀνήσυχον καὶ διηνεκῶς ἐκ τῶν κανονιοβολισμῶν σειομένην πόλιν ὅτι ἡ Φιλιππιὰς κατελήφθη ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων.... Ἀλλὰ πρὸς τί νὰ ἀναπολήσωμεν τὰ ὄνειρα ταῦτα τῆς Μεγάλης Ἑβδομάδος ;

«Ἡ ἀδημονία ἡμῶν, περιχαρῶν πλέον ἐπὶ τῇ νίκῃ, καὶ ἡ κατήφεια τῶν Τούρκων ἐπὶ τῇ ἐπικειμένῃ ἥττῃ των δὲν περιγράφονται. Ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν

ἐπεριμέναμεν τὸ χαρμόσυνον ἄγγελμα, καὶ ἀδημονούσαμεν μάλιστα πάντες διατί ἐβράδυνε τόσον ὁ ἑλληνικὸς στρατός !

«Πολλοὶ ἔκαμον σημαίας. Οἱ φανατικώτατοι Τοῦρκοι ἔτρεχον πρὸς ἡμᾶς καὶ μᾶς ἐνηγκαλίζοντο, μᾶς κατεφίλουν καὶ μᾶς παρεκάλουν νὰ τοὺς θεωροῦμεν ἀδελφούς. Μᾶς ἐβεβαίουν δ' ὅτι μετὰ τὴν προσάρτησιν δὲν θὰ φύγουν. Καὶ ἔστειλαν τὰ χαρέμια των εἰς τὰ σπήτια μας, καὶ ἤρχισαν νὰ σφάζουν ἀρνιὰ διὰ τὸν στρατόν μας, εἰς δὲ, ὁ Μπεΐτος, ἔσφαξεν 150, τὰ ὁποῖα ἐφύλαξε μέχρις ἑσπέρας. Αὐτὰ δὲ συνέβαινον τὴν Μεγάλην Παρασκευὴν, καὶ ἐπειδὴ ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς δὲν ἦλθε, τὰ ἐμοίρασεν εἰς τοὺς Τούρκους.

«Ἄλλοι Τοῦρκοι μᾶς ἔλεγον ὅτι εἶδον ἰδίοις ὀφθαλμοῖς τὴν ἐπὶ τοῦ Σκαφιδακίου ἑλληνικὴν σημαίαν καὶ ἡτοίμασαν τὰς κλεῖδας τῶν 5 πυλῶν τῆς πόλεως καὶ ἦσαν ἕτοιμοι νὰ ἐξέλθωσιν εἰς προϋπάντησιν τοῦ...... Κατάρα καὶ ἀνάθεμα εἰς τοὺς πρωτουργούς ! Ὅλα ἀπεδείχθησαν χίμαιραι. Ἀπὸ τότε δὲν εἴδομεν καλὴν ἡμέραν καὶ δοκιμάζομεν θλίψεις καὶ πικρίας ἀπεριγράπτους. Ὦ, πῶς ἐξηφανίσθησαν τόσα θεῖα ὄνειρα, πόσον ἀπεμακρύνθημεν ἀπὸ τὴν μητέρα μας Ἑλλάδα!»

Ἀλλὰ καὶ ταῦτα πάντα ἂν ὑποτεθῇ ὅτι δὲν ἐλάμβανον χώραν, πάλιν ὑπῆρχε τρόπος ἀσφαλεστάτης ἐκπορθήσεως τῆς Πρεβέζης. Ἤρκουν δὲ πρὸς τοῦτο μόνον αἱ κανονιοφόροι. Ἤρκει νὰ βάλλουν 5—6 βολὰς ἐντὸς τῆς πόλεως διὰ νὰ παραδοθῇ ἀμέσως αὕτη εἰς τοὺς πολιορκητάς. Καὶ ὅμως δὲν ἔβαλον, ἂν καὶ οἱ στρατῶνες οἱ τουρκικοὶ καὶ τὰ μέρη ἐν γένει ὅπου κατηυλίζοντο ὁπλῖται τοῦρκοι καὶ αἱ ἀποθῆκαι τῶν ἐφοδίων αὐτῶν, ἦσαν γνωσταὶ εἰς τὴν ἡμετέραν μοῖραν· ἐκτὸς δὲ τούτου, ἄνθρωποι ριψοκίνδυνοι ριπτόμενοι νύκτωρ ἐκ τῆς ὀθωμανικῆς προκυμαίας εἰς τὴν θάλασσαν διεπεραιοῦντο εἰς τὴν ἀντίπεραν ἑλληνικὴν παραλίαν κολυμβῶντες καὶ ἔδιδον ἐκεῖ πᾶσαν σχετικὴν πρὸς ταῦτα πληροφορίαν ἐνδεικνύντες ἐπακριβέστατα τὰ τρωτὰ μέρη τῆς ἀπειλουμένης πόλεως, ἀλλὰ μόνον ἀπειλουμένης. Ὁ στόλος ὅμως ἐξηκολούθει τὴν αὐτὴν τακτικὴν τοῦ ἀκάρπου βομβαρδισμοῦ τῶν φρουρίων καὶ τῶν ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ καταστῶσιν ἀβλαβῆ ἐντούτοις διὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ ἄχρηστα διὰ τοὺς Τούρκους, ἂν ἐκτυπᾶτο αὐτὴ καὶ μόνον ἡ πόλις ἢ ἐνηργεῖτο ἀπόβασις. Ἀλλ' ὁ στόλος εἶχεν ὡρισμένας διαταγὰς νὰ ἐκτελέσῃ καὶ δὲν ἠδύνατο νὰ ἐνεργήσῃ καθ' ὑπέρβασιν αὐτῶν.

Ποία δὲ ἦτο ἡ βραδύτης καὶ τὸ πλῆρες δισταγμοῦ ἐν ταῖς ἐνεργείαις τῆς μοίρας καταφαίνεται μετὰ σαφεστάτης οἰκτρότητος ἐκ τῆς πρώτης ταύτης τηλεγραφικῆς διαταγῆς τοῦ Λεβίδου πρὸς τὸν ἀρχιπιστολέα τῆς Μοίρας Ἰωάννην Γρίβαν, ἀποσταλείσης τὴν 9 ὥραν καὶ 57' τῆς πρωίας τῆς 6 Ἀπριλίου καὶ ἐχούσης ὡς ἑξῆς :

« Ἀρχίσατε πῦρ ἐντὸς Ἀμβρακικοῦ. Διατάξατε νὰ βάλλωσι μετ' ἀταραξίας. Ἀναμένω συναίνεσιν Βασιλέως ἵνα ἀρχίσῃ τὸ πῦρ καὶ ἐκτὸς τοῦ κόλπου »

Τίνα ἄρα θέσιν εἶχεν ἡ συναίνεσις τοῦ βασιλέως εἰς τὰς ἐνεργείας τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου, προκειμένου μάλιστα περὶ περιστάσεων καθ' ἃς προεκαλεῖτο ἡ

ἐνέργειά του ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιπάλου ; Τὸν πόλεμον λοιπὸν τοῦτον, τὸν ἀτυχῆ διότι δὲν διηυθύνετο ἐπιτυχῶς, διηύθυνον δύο ἐξουσίαι κεχωρισμέναι καὶ ἀνεξάρτητοι ἀλλήλων : τὸ «σωματεῖον» τῆς Κυβερνήσεως Δηλιγιάννη ἀφ' ἑνὸς καὶ τὸ «συμβούλιον» ἀφ' ἑτέρου τῶν αὐλικῶν παρασκηνίων ;

Τὰ μέτρα ταῦτα τὰ διφυῆ, τὰ ἀκατάλληλα πρὸς σοβαρὰν δρᾶσιν, τὰ συνεπάγοντα ματαιοπονίαν καὶ ἀπώλειαν πολυτίμου χρόνου, πρέπει νὰ ὀνομασθῶσιν ἀπόρροιαι μωρίας, ἐνδείξεις ἀνικανότητος, ἢ ἐγκλήματα ; Ὁ Χρόνος, ὁ μᾶλλον ἀδέκαστος τῶν κριτῶν, τὸν ὁποῖον δωροδοκεῖ μόνη ἡ Ἀλήθεια, θέλει πασιφανῶς τὸ δείξει· δυστυχῶς ὅμως ὁ λαμπρὸς οὗτος σύμμαχος τῆς Ἱστορίας δὲν δύναται νὰ μᾶς δώσῃ ἀπὸ τοῦδε τὸν μίτον τοῦ ἐξαισίου τούτου λαβυρίνθου εἰς τὸν ὁποῖον πε-

Ἡ ἐκ Τυρνάβου ὑποχώρησις καὶ ἡ φυγὴ τῶν κατοίκων.

ριεπλάκη ὁλόκληρον τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος χάρις τῇ μεγαλονοίᾳ καὶ τῇ ἀκράτῳ στοργῇ τῶν ἰθυνόντων τὰς τύχας αὐτοῦ κατὰ τὸν ἀπαίσιον τοῦτον πόλεμον, καὶ χάρις τῷ κυρίῳ σκοπῷ ὅλων τούτων τῶν ἐνεργειῶν, σκοπῷ ἔχοντι ὡς ἀφετηρίαν τὴν ἀνόρθωσιν τοῦ καταπίπτοντος βασιλικοῦ γοήτρου καὶ ἀποβλέποντι παντὶ μέσῳ εἰς τὴν μείζονα στερέωσιν τοῦ θρόνου τοῦ βασιλέως Γεωργίου, διὰ τῆς διαθρύψεως τῶν ἐπιπολαίως ἐξαγγελθέντων πόθων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὅστις ἠλαύνετο ἄλλως τε πρὸς τὴν ζωηρὰν αὐτῶν διατύπωσιν ἐκ τῶν ὑπούλων ἐνεργειῶν ἐκείνων, οἵτινες ἐξήρτων ποταπὰ πολιτικὰ συμφέροντα ἐκ τῆς ἀναταράξεως τῶν ἀρκετὰ ἤδη τε θολωμένων ὑδάτων τῆς ἑλληνικῆς πολιτείας....

Ἡ δὲ Κυβέρνησις Δηλιγιάννη τόρα ἤρχιζε βλέπουσα μόνον,—τόρα μόλις,—τὴν γοργῷ τῷ ποδὶ βαίνουσαν ἐκκένωσιν τῶν ταμείων τοῦ Κράτους. Καί, ἀφ' οὗ ἐξήγγελλε καὶ διετυμπάνιζεν, ἐπισήμως καὶ ἡμιεπισήμως, ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν εὑρίσκετο

εἰς ἀνάγκην χρημάτων καὶ προέβαινεν εἰς συνομολόγησιν ἀνεπαρκεστάτου, καὶ δὴ ἄκρως κωμικοῦ δανείου ἐξ εἴκοσιν ἑκατομμυρίων πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν πολέμου, τοῦ ὁποίου μήτε τὸ τέλος ἦτο φανερόν, μήτε ἡ διάρκεια ἠδύνατο νὰ προϋπολογισθῇ, προέβαινεν ἅμα ἤδη εἰς τὴν ἐσπευσμένην εἴσπραξιν τῶν φόρων, τυφλώττουσα πρὸς τὴν οἰκτρὰν οἰκονομικὴν κατάστασιν εἰς ἣν εἶχε ρίψει αὐτὴ καὶ αἱ προκάτοχοί της τοὺς δυστυχεῖς ὑπηκόους τοῦ Βασιλέως Γεωργίου τοῦ Α΄, οἵτινες ἐκαλοῦντο ἤδη νὰ προσφέρουν καὶ αὐτό των τὸ αἷμα ἀφίνοντες νήστεις τὰς οἰκογενείας των οἱ πλεῖστοι, πολεμοῦντες δὲ νηστικοὶ καὶ γυμνοὶ καὶ αὐτοὶ οὗτοι, χωρὶς ὅμως ν' ἀκουσθῇ που ὁ παραμικρὸς γογγυσμός, χωρὶς ἡ ἐλαχίστη διαμαρτυρία νὰ διακόψῃ τὴν ἔξαλλον ἐκείνην ἀνακραυγὴν σύμπαντος τοῦ ἑλληνικοῦ : «Ζήτω ἡ πατρίς !»·«Ζήτω ὁ πόλεμος !» Ἡ Κυβέρνησις προέβαινεν εἰς τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων ἐκδίδουσα τὴν ἀκόλουθον ἐγκύκλιον διὰ τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν πρὸς τοὺς δυστυχεῖς ὀφειλέτας τοῦ Δημοσίου, ὧν οἱ πλεῖστοι εὑρίσκοντο ἤδη εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν :

«Πρὸς τοὺς Νομάρχας, Οἰκονομικοὺς Ἐφόρους, Ταμίας καὶ Ὑποταμίας τοῦ Κράτους.

«Διὰ τοῦ ὑπὸ στοιχεῖον ΒΥϞΒ' νόμου τῆς 8 Ἀπριλίου ἐ. ἔ. δημοσιευθέντος διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 62 τῆς 9 ἰδίου μηνὸς φύλλου τῆς ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἐπετράπη ὅπως τὰ ὀφειλόμενα ἐξ ἐσόδων τῆς χρήσεως 1896, ὅσα δὲν ἐπληρώθησαν μέχρι τῆς 31 Ἰανουαρίου ἐ. ἔ., μὴ ὑπαχθῶσιν εἰς τὴν πληρωμὴν προσθέτου τέλους 20 ο)ο, καὶ τόκου ὑπερημερίας 8 ο)ο, ἐὰν πληρωθῶσι μέχρι 31 Μαΐου ἐ. ἔ.

«Τὸν νόμον τοῦτον κοινοποιοῦντες ὑμῖν κατωτέρω, κρίνομεν ἀναγκαῖον νὰ παρακαλέσωμεν ὑμᾶς, ὅπως συστήσητε πᾶσι τοῖς πολίταις καὶ φορολογουμένοις, τοῖς ὀφείλουσιν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ἵνα προθύμως προσέλθωσιν εἴτε εἰς τὰ ταμεῖα καὶ ὑποταμεῖα, εἴτε εἰς τοὺς παρ' αὐτοῖς δημοσίους εἰσπράκτορας, καὶ ἀποτίσωσι τὰς ὀφειλάς, τόσον ἐξ ἐσόδων τῆς χρήσεως 1896 ὅσον καὶ ἐξ ἐσόδων ἀναγομένων εἰς προηγουμένας χρήσεις.

«Οἱ πολῖται ἐνῷ ἀφ' ἑνός, συνεπείᾳ τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως προταθείσης νομοθετικῆς ἀδείας, θέλουσιν ἀπαλλαγῆ τῆς πληρωμῆς προσθέτου τέλους 20 ο)ο, καὶ τόκου ὑπερημερίας, ὅσον ἀφορᾷ τὰ ἔσοδα τῆς χρήσεως 1896, ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς προθύμου πληρωμῆς τῶν ὀφειλῶν των θέλουσι προσφέρει μεγίστην συνδρομὴν εἰς τὸ δημόσιον ταμεῖον, ὅπερ, ἕνεκα τῆς ἐμπολέμου καταστάσεως, εἰς ἣν διατελεῖ σήμερον ἡ Πατρίς, ἔχει ἀπόλυτον ἀνάγκην πρὸς διεξαγωγὴν τοῦ ἀρξαμένου ἐθνικοῦ ἡμῶν ἀγῶνος.

«Πεποιθότες ἐπὶ τῇ φιλοπατρίᾳ πάντων τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν καὶ ἐπὶ τοῖς πολυτρόπως ἐκδηλωθεῖσιν αἰσθήμασιν αὐτῶν, ἀνατίθεμεν εἰς τὴν δραστηριότητα τῶν κ.κ. Νομαρχῶν καὶ τῶν οἰκονομικῶν λειτουργῶν τὴν σύντονον ἐνέργειαν τῆς διαταγῆς μας ταύτης, ἧς ἱκανὰ ἀντίτυπα ἀποστέλλομεν τοῖς κ.κ. Νομάρχαις, ἵνα ἁρμοδίως διὰ τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν λάβωσι γνῶσιν οἱ πολῖται.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 10 Ἀπριλίου 1897

Ὁ Ὑπουργὸς **Θεόδωρος Π. Δηλιγιάννης.»**

Οὕτω κατέληγε μέχρι τοῦ μνησθέντος σημείου ἡ ἐνέργεια ἀμφοτέρων τῶν μοιρῶν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἔν τε τῷ Αἰγαίῳ καὶ τῷ Ἰονίῳ, ἄνευ οὐδενὸς σχεδὸν σημαντικοῦ διὰ τὰς τύχας τοῦ πολέμου ἀποτελέσματος, καὶ τὸ Πάσχα (13 Ἀπριλίου) εὕρισκεν αὐτὰς ἐν ἀδρανείᾳ, ἂν δύνανται κατά τι νὰ ὀνομασθῶσι δράσεις αἱ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης παιδαριώδεις των ἐνέργειαι εἰς τὰ ὀθωμανικὰ παράλια. Ἀλλαχοῦ ἐπιχειρήσεις δὲν ἔλαβον χώραν. Ἡ Πάργα ἥτις ἐπρόκειτο νὰ βομβαρδισθῇ δὲν ἐκτυπήθη καθ' ὅτι δὲν παρουσίαζεν ἰσχυρὰν ἀντίδρασιν εἰς τὰς κινήσεις τῆς δυτικῆς μοίρας ἅτε μόνον ἓν ἔχουσα πυροβολεῖον πρὸς ἄμυναν, κατοικουμένη δ' ἀφ' ἑτέρου σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ὑπὸ Ἑλλήνων. Εἰς δὲ τὸν ὅρμον τῆς Σαγιάδας ἐγένετο ἁπλῆ μόνον ἀπόβασις ἀγήματος πρὸς παραλαβὴν γυναικοπαίδων. Βορειότερον τέλος τὰ ἑλληνικὰ σκάφη ἔπλεον μέχρι τοῦ φάρου τῆς Αὐλῶνος ἐνεργοῦντα ἁπλᾶς μόνον κατοπτεύσεις.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ

Ἐγκατάλειψις τῆς Λαρίσσης. — Ὁ πανικός.

Τὸ σφάλμα τῆς ἐγκαταλείψεως Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι — Τὸ τροποποιηθὲν σχέδιον τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐπιτελείου. — Ἔλλειψις ὡρισμένου σχεδίου εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον. — Διατί οἱ Τοῦρκοι ἐπέμειναν εἰς τὴν ἐκτόπισιν τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι. — Τίνι τρόπῳ ἐπερατώθη ἡ ἐν Δελερίοις μάχη — Ὑποχώρησις πρὸς τὸ Καρατσὸλ καὶ τὸν Τύρναβον — Ἐγκατάλειψις τοῦ Τυρνάβου: πρῶτος πανικὸς καὶ αἰτία αὐτοῦ. — Ἔκθεσις τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ περὶ τῆς καταλήψεως τοῦ Τυρνάβου. — Παρεξηγήσεις κατὰ τὴν εἰς Λάρισσαν ὑποχώρησιν: Ἕλληνες καθ' Ἑλλήνων. — Σύγκρουσις καὶ καταυλισμὸς παρὰ τὴν Γιάννουλην. — Πῶς ὑπεχώρησαν αἱ διάφοροι ταξιαρχίαι. — Ὁ Μαυρομιχάλης ἀπὸ Δελερίων εἰς Λάρισσαν. — Ἡ Μεραρχία τοῦ Μακρῆ εἰς τὰ προγεφυρώματα τῆς Λαρίσσης — Πῶς ἀπεφασίσθη ἡ ἐγκατάλειψις τῆς πόλεως. — Ἦτο ὠχυρωμένη ἡ Λάρισσα; — Γνῶμαι περὶ ἀμύνης τῆς Λαρίσσης τοῦ πρώτου καὶ δευτέρου ἐπιτελείου. — Πότε ἤρχισεν ἡ ἐκκένωσις τῆς Λαρίσσης — Πῶς ἐξεκενώθη ἡ πόλις: Πανικὸς τῶν κατοίκων καὶ ἀποσύνθεσις τοῦ στρατοῦ — Ἐγκατάλειψις ὅπλων καὶ πολεμεφοδίων. — Οἰκτραὶ σκηναὶ ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ. — Ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Φέρσαλα. — Ὑποχώρησις τῆς ταξιαρχίας Σμολένσκη ἀπὸ τοῦ Ρεβενίου. — Συνέπειαι τῆς ὑποχωρήσεως: παραλυσία καὶ δυσπείθεια ἐν τῷ στρατεύματι — Κακουχίαι καὶ στερήσεις στρατιωτῶν καὶ πολιτῶν. — Πότε καὶ πῶς εἰσῆλθον οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν Λάρισσαν. — Ἀνασύνταξις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Φερσάλοις.

Ὡς πρῶτον ἐνδεικτικώτατον σύμπτωμα τῆς μελλούσης καταστροφῆς δύναται βεβαίως νὰ λογισθῇ ἡ παρὰ τῶν Ἑλλήνων ἐγκατάλειψις τῶν στρατηγικωτάτων θέσεων Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι ἐπὶ τῆς πρὸ τοῦ Τυρνάβου μεθοριακῆς κορυ-

φογραμμῆς. Τὸ ἐπιτελεῖον ἔσχεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν ἰδέαν, ὅτι πρὸ παντὸς ἔδει νὰ φυλαχθῶσιν αἱ δίοδοι καὶ μερικώτερον τὰ στενὰ τοῦ Ρεβενίου καὶ Μπογαζίου ἀπὸ τῶν ὁποίων καὶ μόνων ἐφρόνει δυνατὴν τὴν εἰσέλασιν τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν Θεσσαλικὴν πεδιάδα, διὸ καὶ ἐπέμεινεν ὅπως μεταβῇ καὶ καταλάβῃ τὸ Κουτσόχερο καὶ τὴν Γούνιτσαν ἡ πρώτη Ταξιαρχία τοῦ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἡ ἰδέα ὅμως αὕτη προήρχετο φανερῶς ἐκ πεπλανημένης τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεως· ἡ Μελοῦνα καὶ τὸ Γκριτζόβαλι δὲν εἶναι, ἀληθὲς τοῦτο, τὰ μέρη τὰ κατάλληλα πρὸς εἰσέλασιν ἐχθρικοῦ στρατοῦ εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος, εἶναι ὅμως θέσεις εἰς τὰς ὁποίας πολλὰ δύναται νὰ παράσχῃ πράγματα ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐπαρκῶς ἐνισχυόμενος καὶ μετὰ πεισμονῆς ἀμυνόμενος ὥστε νὰ τὸν ἀπασχολῇ ἐν αὐτοῖς, εἰς ἀπόστασιν μόλις 2—2 1)2 ὡρῶν ἀπὸ τοῦ στρατηγείου τῆς Ἐλασσῶνος καὶ μὴ τῷ ἐπιτρέπῃ νὰ διαθέσῃ δυνάμεις συμπαγεῖς πρὸς εἰσβολὴν διά τινος τῶν ἀπειλουμένων διόδων.

Τὸ τοιοῦτον ἄλλως τε ἦτο φανερὸν εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ ἀγῶνος, καὶ δὴ μόλις κατεφωράθη, διὰ τοὺς δυναμένους ν' ἀντιλαμβάνωνται ὅπως δεῖ τῶν πραγμάτων, τὸ στρατηγικὸν σχέδιον τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐπιτελείου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἠδύνατο νὰ ἐπωφεληθῇ τὸ ἡμέτερον καὶ οὐ μόνον τὴν ἐπελθοῦσαν συμφορὰν ν' ἀποτρέψῃ, ἀλλ' ἴσως καὶ νὰ ρίψῃ αὐτὴν ἐπὶ τοὺς ἀντιπάλους· οἱ Τοῦρκοι, μεθ' ὅλα τὰ λάθη τὰ ἀσυγχώρητα ἅτινα διέπραξαν καὶ αὐτοί, καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἴδωμεν ἀναπτυσσόμενα περαιτέρω, ὑπερίσχυσαν ἐπὶ τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς καὶ λόγῳ τοῦ ἀσυγκρίτως μείζονος ἀριθμοῦ των καὶ τοῦ πολὺ ἰσχυροτέρου πυροβολικοῦ, ἀλλὰ πρὸ πάντων ἕνεκα τοῦ πολεμικοῦ σχεδίου ὅπερ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ὡς καὶ ἐν τοῖς κατόπιν, ἠκολούθησαν. Τὸ σχέδιον τοῦτο τοὺς Ἐπιτελείου τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ, οὐχὶ ὡς ἀκριβῶς διετύπωσεν αὐτὸ ὁ Φὸν δὲρ Γκόλτς καὶ ὁ Γκρούμπκωφ πασσᾶς, ἀλλὰ ὅπως ἐτροποποιήθη κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν πρώτων ἡμερῶν τοῦ πολέμου, εἶχεν ὡς βάσιν καὶ δὴ συνέκειτο, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, εἰς ἀπασχόλησιν τῶν Ἑλληνικῶν δυνάμεων ἐπὶ τῶν θέσεων ἐκείνων ἀπὸ τὰς ὁποίας θὰ ἠδύναντο οὗτοι νὰ παρακωλύσωσι τὰς ἐλευθέρας κινήσεις τῶν ἀντιπάλων ἢ νὰ ἐπισείωσιν αὐτοῖς τὴν ἀπειλὴν τῆς εἰσβολῆς, εἰς ἐπίθεσιν δὲ καὶ εἰσβολὴν σύγχρονον, μὲ τὸ κύριον συμπαγὲς σῶμα τοῦ στρατοῦ των διά τινος τῶν διόδων τῆς μέσης Θεσσαλικῆς μεθορίου.

Ἐπειδὴ ὅμως ἐν Μελοῦνᾳ καὶ Γκριτζόβαλι οἱ ἡμέτεροι ὑπερίσχυσαν, ὡς εἴδομεν, κατ' ἀρχὰς καὶ ἠπείλουν τόρα ν' ἀλώσουν αὐτὸν τὸν ὀχυρώτατον Μενεξέν, θυσιάζοντες ἑκατοντάδας τινας ἀνδρῶν, νὰ προελάσουν δ' ἐκεῖθεν εἶτα κατ' αὐτῆς τῆς Ἐλασσῶνος καὶ δυσμικώτερον, ὥστε ν' ἀποκόψουν τὴν πρὸς τὴν ἔσω Μακεδονίαν ὁδὸν τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα εἶχον συγκεντρωθῆ περὶ τὸ Δομένικον, τὸ Δαμάσι καὶ τὸ Ἐλευθεροχῶρι χάριν τῆς σχεδιαζομένης εἰσβολῆς,— ἐπέστησαν μεγάλως τὴν προσοχὴν αὐτῶν ἐπὶ τῆς καταλήψεως τῶν σημαντικῶν αὐτῶν θέσεων· διότι, ἐκτὸς τοῦ σημειωθέντος σπουδαιοτάτου διὰ τὰς τύχας τοῦ

πολέμου λόγου, ὑπῆρχε διὰ τὸν ἐχθρὸν καὶ ὁ ἀπὸ θαλάσσης κίνδυνος, ὅστις τὸν ἠνάγκαζε μετὰ μικρὸν ν' ἀποσπάσῃ, ὡς εἴδομεν, ὀκτακισχιλίους ἄνδρας καὶ νὰ τοὺς ἀποστείλῃ εἰς τὰ μακεδονικὰ παράλια ὅπου ὁ ἑλληνικὸς στόλος τοῦ Αἰγαίου, ὃν τίποτε δὲν ἠδύνατο νὰ παρακωλύσῃ, θ' ἀπεπειρᾶτο ἴσως ἀπόβασιν ἰσχυροῦ στρατιωτικοῦ σώματος καὶ θὰ ἐπεχειρεῖτο ἐκεῖθεν ὑπερφαλάγγισις τοῦ ἐχθρικοῦ στρατοῦ, διακοπὴ τῶν συγκοινωνιῶν καὶ τελεία συνεπῶς παράλυσις τῶν ἐνεργειῶν τοῦ 'Ετὲμ πασσᾶ. Δι' ἀμφοτέρους λοιπὸν τοὺς ἐξ ἴσου σπουδαίους τούτους λόγους καὶ διὰ τὸν φόβον ἀκόμη τῆς δυσμενείας τοῦ Σουλτάνου, ὁ 'Ετὲμ πασσᾶς ἔσπευδεν ἤδη παντὶ σθένει καὶ πάσῃ θυσίᾳ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Θεσσαλίαν ὅσῳ τὸ δυνατὸν ταχύτερον ἵν' ἀποφύγῃ τοὺς βεβαίους τούτους ἐκ τῆς ἐλαχίστης του ἐπὶ πλέον βραδύτητος κινδύνους.

Νικ. Σμόλενιτς
'Υπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν.

Συγκεντρώσας λοιπὸν ἰσχυρὰς δυνάμεις περὶ τὴν Τσαρίτσανην καὶ τὰ Ραδοσίβια ἐπεχείρησε τὰς φοβερὰς ἐκείνας, τὰς πολυνέκρους ἀλλ' ἀκαταπαύστους ἐφόδους, ἕως οὗ κατώρθωσε νὰ ἐκτοπίσῃ τοὺς ἡμετέρους ἀπ' Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι, ν' ἀπαλλάξῃ δὲ οὕτω ἀπὸ πάσης μὲν ἀπειλῆς τὴν 'Ελασσῶνα, ἀπὸ πάσης δ' ἐντεῦθεν ἀπασχολήσεως ἑαυτὸν ἵνα τραπῇ ἤδη πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ κυρίου σχεδίου του, ὅπερ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν ταχίστην εἰσβολήν. Ταῦτα δὲ πάντα χάρις τῇ ἐσφαλμένῃ ἐκ μέρους τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιτελείου ἐκτιμήσει τῆς σημαντικότητος τῶν θέσεων τούτων, τὰς ὁποίας ἐθεώρησεν ἀσημάντους, ἐπιστῆσαν τὴν προσοχήν του εἰς μόνας τὰς διόδους. Παρόμοιον δὲ συνέβη καὶ εἰς τὸν Νεζερόν, ὡς ἐμνήσθημεν· τοιουτοτρόπως λοιπὸν οἱ Τοῦρκοι ἐντὸς 4—5 ἡμερῶν, χωρὶς νὰ ὑπολογίσουν ποίας θὰ ὑφίσταντο ἀπωλείας, εὑρέθησαν ἐλεύθεροι ἀπὸ πάσης ἰσχυρᾶς ἀπασχολήσεως ἢ ἀντιδράσεως ἐκ μέρους τοῦ στόλου, ὅπως ἐνεργήσουν ἤδη τελεσφόρως πρὸς ἐπιτυχίαν τῆς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μελετηθείσης εἰσβολῆς των εἰς Λάρισσαν, ὅπως οὕτω, εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου, προσκτήσωνται ἀντιστάθμισμα τῆς ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων κατεχομένης ὁπωσδήποτε Κρήτης καὶ τῶν ἐνδεδειγμένων ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιτυχιῶν αὐτῶν ἐν 'Ηπείρῳ. 'Η τοιαύτη ἄλλως τε τῶν Τούρκων σκέψις περὶ ἀμέσου εἰσβολῆς καταδείκνυται καὶ ἐκ τῆς πολεμικῆς διαταγῆς ἣν ὁ Σουλ-

τάνος ἐξαπέστελλε μικρὸν πρὸ τῆς ἐνάρξεως τοῦ πολέμου πρὸς τὸν στρατάρχην του Ἐτὲμ πασσᾶν καὶ ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἑξῆς :

«Ἐμπιστεύομαι τὴν σημαίαν τῶν Ὀσμανλιδῶν εἰς χεῖράς σου. Ἐμπιστεύομαι εἰς τὸν γενναῖον καὶ ἀδάμαστον χαρακτῆρα σου τὴν διατήρησιν τῆς φήμης τοῦ Ἔθνους μας καὶ τῆς τιμῆς τοῦ στρατοῦ μας. Ἡ ἀποστολή σου εἶναι νὰ διατηρήσῃς τὴν τάξιν καὶ πειθαρχίαν τοῦ στρατοῦ μέχρι τέλους. **Προσπάθησον νὰ προχωρήσῃς ὅσον δύνασαι,** καὶ ἀπόφευγε πᾶσαν σκληρότητα.»

Ἡ διαταγὴ αὕτη προώριστο νὰ ἐκτελεσθῇ κατὰ γράμμα καὶ πολὺ εὐχερέστερον ἀφ' ὅσον ἤλπιζε καὶ αὐτὸς ὁ Σουλτάνος καὶ αὐτὸς ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς, ὅστις μάλιστα, μετὰ τὰς πρώτας ἐκ Μελούνας ἀποκρούσεις τῶν στρατευμάτων του καὶ τὸν ἀπόπλουν τοῦ στόλου διὰ τὸν Θερμαϊκὸν κόλπον, παρεσκευάζετο εἰς ὑποχώρησιν αὐτὸς πρὸς τὰ Σέρβια, ἅτε ἀρχίσας ν' ἀπελπίζεται περὶ τῆς ἐκτοπίσεως τῶν Ἑλλήνων ἀπὸ τῶν θέσεων ἐκείνων τῶν ὁποίων τὴν σημαντικότητα ὁ Ἐτὲμ ἐγνώρισε κάλλιστα νὰ ἐκτιμήσῃ. Εἶχε μάλιστα ἀρχίσει μεταφέρων ἐξ Ἐλασσῶνος ἐφόδια παντὸς εἴδους καὶ ὑλικὰ πολέμου, διότι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσῃ πῶς, ἐνῷ αὐτὸς ἐσκέπτετο περὶ δευτέρας γραμμῆς, ἠδυνάμεθα ἡμεῖς νὰ σκεπτώμεθα περὶ.... τρίτης.

Καὶ εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι πρὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Διαδόχου ὡς Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ τοῦ Στρατοῦ εἰς Λάρισσαν, ὅτε ἀκόμη τὴν ἀρχηγίαν εἶχεν ὁ ὑποστράτηγος Μακρῆς, γνώμη τοῦ τότε ἐπιτελείου ἦτο ὅτι, ἐν περιπτώσει πολέμου, ὡς βάσις τῶν πολεμικῶν μας ἐπιχειρήσεων, εἴτε ἂν ἐπρόκειτο ν' ἀμυνθῶμεν ἁπλῶς, εἴτε καὶ ἂν σκοπὸς ἦτο νὰ προελάσωμεν ἐν εὐθέτῳ στιγμῇ, — νὰ ἐπιστηθῇ ἡ προσοχή μας εἰς τὴν πάσῃ θυσίᾳ ὑπεράσπισιν καὶ συγκράτησιν τῶν θέσεων Γκριτζόβαλι καὶ Μελοῦνα, καὶ λόγῳ τῆς ἐγγύτητος αὐτῶν πρὸς τὸ ἐχθρικὸν στρατηγεῖον τῆς Ἐλασσῶνος καὶ προπάντων διότι, καταλαμβάνων αὐτὰς ὁ ἐχθρὸς καὶ ἀπειλῶν ἡμᾶς διὰ καθόδου ἀπὸ τοῦ αὐχένος τῆς Μελούνας, θὰ καθίστα λίαν ἐπισφαλῆ καὶ τῶν λοιπῶν σημείων τῆς ὁροθετικῆς γραμμῆς τὴν ὑπεράσπισιν. Ἀλλὰ τὸ ὁριστικὸν ἤδη ἐπιτελεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ οὐδὲν ἐφαίνετο ἔχον ὡρισμένον σχέδιον πολέμου, ὅταν δὲ τέλος ἐξεβιάσθη ὑπὸ τῶν περιστάσεων νὰ ἀκολουθήσῃ πρόχειρον τοιοῦτο, ὁποιονδήποτε, ἐφρόνησεν ὅτι ἡ ἐπιμονὴ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν μνησθεισῶν θέσεων ἦτο ματαία, μικρὰ δὲ ἡ ζημία τῆς καταλήψεως αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ ὅτι προπαντὸς καὶ οἱονεὶ ἀποκλειστικῶς ἔπρεπε νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχήν του εἰς τὴν ὑπεράσπισιν τῶν κατωτέρω διόδων τῆς πρὸ τοῦ Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσσης ἀφ' ἑνός, τοῦ Ζάρκου δ' ἀφ' ἑτέρου καὶ τῶν Τρικκάλων κολπώσεως τῆς ὁροθετικῆς ἡμῶν γραμμῆς· τοῦτο δὲ καὶ ἐφαρμόζον, ἐξαπέστειλε τὸ πλεῖστον τοῦ στρατοῦ πρὸς τὰ μέρη ἐκεῖνα, ἀφὲν ἀσθενεστάτας δυνάμεις εἰς τὰς ἀπειλουμένας ταύτας ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ θέσεις, ὡς καὶ εἰς τὰς περὶ τὸν Νεζερὸν τοιαύτας.

Οὕτω λοιπόν, ὅταν ἐξηντλημένοι καὶ κατάκοποι οἱ ἐπὶ τῆς Μελούνας μαχόμενοι, ἐνεδείκνυτο ὑπὸ τῶν πραγμάτων ὅτι ἀπόλυτος ὑπῆρχεν ἀνάγκη ν' ἀντικατασταθῶσιν ἢ τοὐλάχιστον νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐπαρκῶς ὅπως κατορθώσουν ν' ἀντιστῶσιν ἐπί τινα ἔτι χρόνον κατὰ τῶν πεισματωδῶν ἐπιθέσεων τῶν Τούρκων, ἕως οὗ ἐπέλθῃ ἄλλοθεν ἀντιπερισπασμός, ὁ δὲ ταγματάρχης Ἀλεξάνδρου καὶ οἱ λοιποὶ ἀξιωματικοί, ὁ ταξίαρχος Μαστραπᾶς καὶ ὁ Μέραρχος Μακρῆς ἐγγράφως καὶ προφορικῶς παρίστων τὴν ἀνάγκην ταύτην, δηλοῦντες ὅτι ἄλλως δὲν θὰ καθίστατο δυνατὴ ἡ ἐπὶ μακρὸν ἐμμονὴ τῶν ἀπηυδημένων ἐκείνων εὐαρίθμων ἀνδρῶν εἰς τὰς ἀπειλουμένας θέσεις, τὸ Ἐπιτελεῖον, ἐμμένον εἰς τὰς προτέρας του σκέψεις, ἐθεώρησεν, ὡς φαίνεται, περιττὴν τὴν περαιτέρω ἄμυναν ἐν Μελούνᾳ καὶ Γκριτζόβαλι καὶ οὕτω διηνοίχθη εἰς τὸν Ἐτὲμ αὐτὸς ὁ πρόδομος τῆς Λαρίσσης.

Ὅτι δὲ ἡ ἐγκατάλειψις αὕτη τῶν μνησθεισῶν θέσεων θ' ἀπέβαινε τέλος καταστρεπτική, μετὰ τὴν καὶ τοῦ Νεζεροῦ ἐγκατάλειψιν, καὶ ὅτι ἡ Μελοῦνα καὶ τὸ Γκριτζόβαλι εἶχον μεγίστην στρατηγικὴν σπουδαιότητα διὰ τὸν σκοποῦντα νὰ προελάσῃ εἰς Λάρισσαν καὶ τὴν κεντρῴαν Θεσσαλίαν ἔχων ἠσφαλισμένα τὰ νῶτα, κατεδείχθη εὐθὺς μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐξυπνῆσαν τὸ Ἀρχηγεῖον συνεῖδε τὸ σφάλμα εἰς ὃ εἶχεν ἐπιπολαίως ὑποπέσει καὶ ἐσκέφθη ὅτι ἔπρεπε ν' ἀνακτήσῃ τὰς ἀπολεσθείσας θέσεις ἐκτοπίζον ἐκεῖθεν τὸν ἐχθρόν. Ἀλλὰ τότε πλέον ἦτο πολὺ ἀργά, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαθέσωμεν ἐπαρκεῖς πρὸς τὸ ἐγχείρημα τοῦτο δυνάμεις, ἄνευ ἀμέσου ἐξ ἄλλων σημείων ἀπειλῆς, ἀφ' ἑτέρου δὲ διότι οἱ Τοῦρκοι, καταλαβόντες ἤδη τὴν ἐγγὺς Λυγαριάν, θὰ ἠδύναντο ἀκωλύτως καὶ ἐν σπουδῇ νὰ κατευθυνθῶσι πρὸς τὸ Καρατσὸλ καὶ τὰ Δελέρια, καὶ νὰ προβῶσιν οὕτω εἰς ἐπιτυχῆ ὑπερφαλάγγισιν τῶν ἡμετέρων, οἵτινες μετὰ τὴν ὑποχώρησιν ἀπὸ Μελούνας καὶ Γκριτσόβαλι ἦσαν ἐστρατοπεδευμένοι εἰς Βρύσην Τυρνάβου, Λοσφάκι, Προφήτην Ἠλίαν καὶ Μπουγάζι Τυρνάβου.

Διετάχθη τότε ὁ Μαυρομιχάλης ν' ἀποκρούσῃ εἰς τὸ Καρατσὸλ τὸν ἐχθρὸν διὰ μιᾶς ταξιαρχίας· ἀλλ' ἀπὸ τῆς πρωίας ἤδη τῆς Μεγ. Παρασκευῆς (11 Ἀπριλίου), ὡς ἐμνήσθημεν, οἱ Τοῦρκοι ἤρχισαν νὰ ἐπιτίθενται διὰ σφοδροῦ κανονιοβολισμοῦ κατὰ τῶν ἐν Βρύσῃ καὶ Μπογαζίῳ Τυρνάβου ἡμετέρων, καὶ οὕτω ἀπησχόλουν ἀρκετὰ τὰς ἐκεῖ δυνάμεις μας ἵνα δυνηθῶσι ν' ἀντεπεξέλθουν τελεσφόρως κατὰ τοῦ Μαυρομιχάλη. Ὅταν δέ, περὶ τὴν 2 μ. μ. ὁ μέραρχος οὗτος, ἐπὶ κεφαλῆς τῆς ταξιαρχίας Ἀντωνιάδου, ἐπετέθη κατὰ τοῦ Καρατσόλ, οἱ Τοῦρκοι ἐνισχυθέντες καὶ διὰ τοῦ ἀπὸ Νεζεροῦ κατελθόντος στρατοῦ των, ἠσφαλισμένα δ' ἔχοντες ἤδη τὰ νῶτα διὰ τῆς κατοχῆς Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι, καὶ τὰ πλάγια διὰ τῆς ἐν Βρύσει καὶ Μπουγαζίῳ ἐπιθέσεως, ἀντεπεξῆλθον διὰ μεγάλων δυνάμεων κατὰ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Μαυρομιχάλη καὶ περὶ τὴν 6 μ. μ. ἐξηνάγκασαν τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὸ Καζακλάρ, πρὸς τὸ ὁποῖον καὶ προήλασαν, ἐνῷ συγχρόνως ἐξηναγκάζετο καὶ ὁ ἐν Μάτι ἡμέτερος στρατὸς εἰς ὑποχώρησιν. Οὕτω δέ, ὁ ἔχων τότε τὴν γενικὴν τῆς μάχης διεύθυνσιν

ὑποστράτηγος Μακρῆς ἠναγκάσθη, μετὰ τὰς δύο ταύτας ἀποτυχίας, νὰ διατάξῃ τὴν εἰς Λάρισσαν ὑποχώρησιν καὶ συγκέντρωσιν ὁλοκλήρου τοῦ στρατεύματος.

Καὶ ταῦτα πάντα διότι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ ἑλληνικὰ ἐπιτελεῖα δὲν ἐσκέφθησαν νὰ καταστρώσουν ποιόν τι ὡρισμένον σχέδιον ἀμύνης ἢ ἐπιθέσεως, κυρίως δὲ διότι τὸ μέγα ἐπιτελεῖον τοῦ Ὑπουργείου δὲν εἶχε κατορθώσει ἀκόμη νὰ ὁρίσῃ ἐπακριβῶς τὰς ἐνεργείας τῶν δύο τοῦ στρατοῦ μας τμημάτων ἔν τε Ἠπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ καὶ τῶν δύο τοῦ στόλου μας μοιρῶν, ἀλλὰ τὰ πάντα εἶχον καταστρωθῆ ἐσπευσμένως, ἐν τῇ στιγμῇ τῆς ἀπολύτου βίας τῶν περιστάσεων, συνοχὴ ἐνεργείας δὲν ὑπῆρχε καὶ σχεδὸν τὸ στράτευμα ἐνήργει τμηματικῶς κατὰ τὰς ἰδέας καὶ τὰς πεποιθήσεις ἑκάστου σχεδὸν σωματάρχου.

Τοιουτοτρόπως ὁ ἐχθρὸς κατώρθου, πάνυ σχεδὸν εὐχερῶς καίτοι πολλὰς ὑποστὰς ἀπωλείας ἐκ τῆς ἐρρωμενεστάτης ἀντιστάσεως τῶν ἡμετέρων στρατιωτικῶν τμημάτων, κατώρθου νὰ ὑπαγάγῃ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν εἰς τοὺς κανόνας τοῦ ἐν ἐφαρμογῇ σχεδίου του· δηλαδὴ νὰ τὸν ἀποσπάσῃ ἀπὸ τὰ μέρη ὅπου τὸν ἐφοβεῖτο, νὰ τὸν ἀπωθήσῃ πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἔδαφος κατὰ τμήματα μικρὰ μὴ δυνάμενα ν' ἀντιστῶσιν ἐπὶ πολὺ καὶ νὰ ἐνισχυθῶσιν ἐγκαίρως, νὰ τὸν ἀπασχολήσῃ δὲ εἰς δύο ἢ τρία σημεῖα, ὅπου πάντως θὰ τὸν ἐξηνάγκαζεν, ὅπως καὶ συνέβη, νὰ συγκεντρώσῃ ὁπωσοῦν μεγάλας δυνάμεις, ἐξαντλῶν τὸ ὅλον τῆς δυνάμεώς του, καὶ νὰ τὸν κτυπήσῃ τέλος διὰ δυνάμεων πολὺ ὑπερτέρων ἐκεῖ ὅπου κυρίως θὰ τὸν ἠνάγκαζε νὰ συγκεντρωθῇ, εἰς τὸ Μάτι,—ἵνα, οὕτω πως, διασπάσῃ τοῦ κυρίου σώματός του τὴν ἐνέργειαν καὶ ἀπαλλαγῇ εἰς τὸ μέλλον ἀπὸ πάσης ἐν τῇ πρώτῃ γραμμῇ ἀντιστάσεως, ὅπως λάβῃ οὕτω καιρὸν καὶ ἀνασυντασσόμενος καὶ ἐνισχυόμενος ἐπαρκῶς προβῇ ἐν καιρῷ εἰς μείζονας, ἐντὸς πλέον ἐδάφους ἑλληνικοῦ, ἐπιχειρήσεις. Καὶ τὸ κατώρθωσε, λόγῳ τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως συναφείας ἐν τῇ συνοχῇ τῆς ἐνεργείας τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

Οἱ ἐν Ἠπείρῳ στρατηλάται μας ἐφρόνησαν ὅτι ἦσαν ἐπαρκεῖς αἱ δάφναι τῆς αναιμάκτου καταλήψεως τῆς Φιλιππιάδος καὶ ἠδύναντο πλέον ν' ἀναπαυθῶσιν ἐκεῖ ἐπί τινα χρόνον καὶ ν' ἀπολαύσουν τὰ θέλγητρα τῆς νίκης των, λησμονοῦντες ὅτι μία στιγμὴ βραδύτητος εἰς ἐπιχειρήσεις πολεμικὰς εἶναι ἱκανὴ νὰ φέρῃ τὸν ὄλεθρον εἰς τὸν ἀγῶνα. Ἐκ δὲ τοῦ ἐν Θεσσαλίᾳ στρατοῦ μας, ὁ μὲν κατέχων τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς μεθορίου, ὑπὲρ τὴν Καλαμπάκαν καὶ βορειοδυτικῶς τῶν Τρικάλων, ἦτο ἀσθενὴς καὶ ἀνεπαρκὴς πρὸς πᾶσαν τελεσφόρως ἀντιπερισπαστικὴν ἐνέργειαν· ὁ δὲ ἐν Νεζερῷ εἶχεν ἤδη ἀποκρουσθῆ καὶ ἀποσυρθῆ, ὡς τμῆμα ἀσθενὲς καὶ οὗτος, δὲν ὑπῆρχε δ' ἐκ μέρους αὐτοῦ οὐδεὶς πλέον κίνδυνος ταχείας ἀνασυντάξεως· ὁ ἐν Ρεβενίῳ καὶ τοῖς πέριξ, ἀρκούντως ἐκεῖ ἀπασχολούμενος ἐκ τῶν τόρα μὲν σφοδρῶν τόρα δὲ ἀσθενεστέρων ἐπιθέσεων τοῦ ἐχθροῦ, δὲν ἠδύνατο νὰ διαθέσῃ διὰ τὴν ἄμυναν ἄλλου σημείου μέρος τῶν δυνάμεών του, μὴ ἔχων δὲ καὶ ἐντολὴν προελάσεως εἰς τὸ ὀθωμανικὸν ἔδαφος, δὲν καθίστατο ἐπικίνδυνος ἐκεῖθεν εἰς τὸν Ἐτέμ· αἱ ἐνέργειαι τοῦ στόλου τέλος ἦσαν τόσον

χιλιαραί, ὥστε κάθε ἄλλο ἠδύναντο νὰ ἐμπνεύσουν εἰς τὸν ἐχθρὸν παρὰ φόβους ἀντιδράσεως κατὰ τῶν μελετωμένων ἐνεργειῶν του. Κατὰ συνέπειαν, ὁ Ἐτὲμ ἔμεινεν ἤδη ἐλεύθερος νὰ ἐνεργήσῃ κατὰ τῶν ἐν Μάτι συγκεντρωμένων δεκακισχιλίων περίπου ἑλλήνων, ἡ κατὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυχία θὰ ἐπέφερε τὴν ἀσφαλῆ πλέον προέλασιν τοῦ ἐχθροῦ· τοῦτο δὲ ὡς γνωστὸν καὶ ἐγένετο, ἀρχεσάσης μάλιστα πρὸς τοῦτο τῆς διὰ μόνου τοῦ ἰσχυροτάτου πυροβολικοῦ του, ὡς ἐμνήσθημεν, ἐπιθέσεως, ἥτις ἀφ' οὗ ἐξουδετέρωσε τὸ ἀσθενὲς ἑλληνικὸν πυροβολικόν, κατέστησεν ἀδύνατον καὶ μονονοὺ ἐπικίνδυνον κατόπιν τὴν ἀνάμιξιν τοῦ πεζικοῦ μας εἰς τὴν ἄμυναν, εἰς τρόπον ὥστε πολλὰ σώματα, ὡς τὸ ἐν Λοσφακίῳ πρῶτον πεζικὸν σύνταγμα ὑπὸ τὸν ἀντισυνταγματάρχην Ρούβαλην, μηδὲ βολὴν ἔρριψαν, ἀναμένοντα μόνον εἰς τὰς θέσεις των τὴν στιγμὴν καθ' ἣν θὰ διετάσσετο ἡ πρὸς τὴν Λάρισσαν ὑποχώρησις, ἡ μελετηθεῖσα ὄχι δυστυχῶς καθ' ὅλας αὐτῆς τὰς λεπτομερείας καὶ ἐπιβληθεῖσα ἤδη, μετὰ τὴν ἀπὸ τῶν περὶ τὸ Μάτι, τὸ Κριτῆρι, τὸ Καρατσὸλ καὶ τὰ Δελέρια θέσεων ἀπόκρουσιν ἡμῶν. Ἐκεῖ τὸ 4ον τάγμα τοῦ 3ου συντάγματος προσβληθὲν καὶ ἐκ τῶν πλαγίων, διετάχθη νὰ ὑποχωρήσῃ, τοῦτο δὲ ἐνέπνευσε τὴν ἀποσύνθεσιν εἰς τὸ ὅλον στράτευμα, τοῦ ὁποίου διετάχθη τόρα ἡ γενικὴ πρὸς τὴν Γιάννουλην καὶ τὴν Λάρισσαν ὑποχώρησις.

Οὕτω κατ' ἀρχὰς ἀφέθη εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ ὁ Τύρναβος, κενὸς πλέον κατοίκων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἐναπομείναντες ὀλίγοι, κατόπιν τῆς πρώτης ἐκκενώσεως τῆς πόλεως μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατάληψιν Μελούνας καὶ Γκριτζόβαλι, ὡς ἐσημειώσαμεν ἐν προηγουμένῳ κεφαλαίῳ, καταληφθέντες καὶ αὐτοὶ τώρα ὑπὸ τοῦ πανικοῦ, ἐγκατέλειψαν προτροπάδην τὴν πόλιν, παραλαβόντες ὅ,τι ἕκαστος ἠδυνήθη καὶ ἐτράπησαν πρὸς τὴν Λάρισσαν, ἅμα τῇ πρώτῃ εἰδήσει τῆς καταστροφῆς,— καταστροφῆς σχεδὸν εἰπεῖν ἀναιμάκτου ! Τότε δὲ τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν καὶ ἡ μεραρχία τοῦ Χαμδῆ πασσᾶ εἰσῆλθον ἀνενοχλήτως καὶ κατέλαβον τὸν Τύρναβον, ὅταν οἱ ἡμέτεροι ἐβάδιζον ἐν ἀταξίᾳ καὶ συγχύσει πρὸς τὴν Λάρισσαν ἀγνοοῦντες ἀκόμη ποῦ ἐπρόκειτο καὶ ποῦ θὰ διετάσσοντο νὰ σταματήσουν, διότι τὸ Ἀρχηγεῖον οὐδὲν εἶχεν ἐκ τῶν προτέρων ὡρισμένως ἀποφασίσει, ἐν περιπτώσει ὑποχωρήσεως ἀπὸ τῶν τελευταίων περὶ τὴν κορυφογραμμὴν τῶν μεθορίων θέσεων τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ. Ἰδοὺ δὲ διὰ ποίας τώρα τηλεγραφικῆς ἐκθέσεως ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἀνήγγελλε πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν Στρατιωτικῶν Ὑπουργεῖον τῆς Τουρκίας τὴν ὑπὸ τῶν στρατευμάτων του κατάληψιν τοῦ Τυρνάβου :

«Θείᾳ συνάρσει ἡ μεραρχία Νεσὰτ πασσᾶ ἰσχυρῶς πιέσασα τὸν ἐχθρόν, ὅστις εἶχεν ἤδη ἀπολέσει τὸ ἠθικόν του, ἠνάγκασεν αὐτὸν νὰ ὑποχωρήσῃ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν ἐπὶ τοῦ ὑψώματος Λοσφάκι. Βλέπων δὲ ἀναπεταννυμένην τὴν ὀθωμανικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου οὐδ' ἐν Τυρνάβῳ ἠδυνήθη νὰ μείνῃ. Μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἔφυγε πρὸς τὸ Τσάϊ-χισάρ, ἕτερον δὲ πρὸς τὴν Λάρισσαν. Τὴν 5 ὥραν τουρκιστὶ μεραρχία Νεσὰτ πασσᾶ προήλαυνε πρὸς τὰ πρόσω, ἡ δὲ με-

ραρχία Χαμδῆ πασσᾶ καὶ τὸ ἱππικὸν τῆς δεξιᾶς πτέρυγος εἰσήλαυνον ἄνευ ἀντιστάσεως εἰς Τύρναβον.

«Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἶχον μείνει μόνον ὀλίγοι γέροντες. Πᾶσαι αἱ οἰκίαι καὶ τὰ καταστήματα εὑρέθησαν ἀνέπαφα μετὰ τῶν ἐπίπλων καὶ τῶν ἐμπορευμάτων αὐτῶν. Ἐκ τούτου δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι οἱ κάτοικοι καταληφθέντες ὑπὸ πανικοῦ εἶχον φύγει ἐσπευσμένως. Ἐκτὸς τῶν οἰκιακῶν σκευῶν καὶ τῶν ἐμπορευμάτων, πολλὰ τηλεβόλα καὶ πυροβόλα καὶ μεγάλη ποσότης πολεμεφοδίων, ζωοτροφιῶν καὶ ἐνδυμασιῶν περιῆλθον εἰς χεῖρας τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ. Οἱ αἰχμαλωτισθέντες ἕλληνες ὁδηγοῦνται κατὰ ὁμίλους εἰς Ἐλασῶνα. Τὸ ἱππικὸν προήλασεν ἀφικόμενον εἰς τὰ πέριξ τῆς Λαρίσσης. Πρὸς περιφρούρησιν τοῦ Τυρνάβου ἀπὸ πάσης ζημίας ζώνη στρατιωτικὴ ἐτέθη περὶ τὴν πόλιν, καὶ ἐντὸς αὐτῆς περιφέρονται περίπολοι ἱππικοῦ. **Ἐτὲμ πασσᾶς.»**

Καὶ ἡμεῖς ἂν εἰσηρχόμεθα εἰς τὴν Ἐλασσῶνα, «θείᾳ συνάρσει» θὰ κατελαμβάνομεν αὐτήν.... Τί ἰδιότροπος σύμμαχος αὐτὸς ὁ Θεός· νὰ συμμαχῇ πάντοτε ἐν τοῖς πολέμοις μετὰ τοῦ... νικητοῦ!

Δὲν κρίνομεν ἐν τούτοις ἄσκοπον ἐνταῦθα, προτοῦ προβῶμεν εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐν Λαρίσσῃ γενομένων, νὰ ὑπομνήσωμεν ἐν ἐφικτῇ λεπτομερείᾳ τί ἀκριβῶς εἶχε συμβῆ ἐν Δελερίοις-Καρατσόλ, ὅπερ προὐκάλεσεν, ὡς πρώτη ἀφορμή, τὴν γενικὴν ἀπὸ τῆς μεθορίου ὑποχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων.

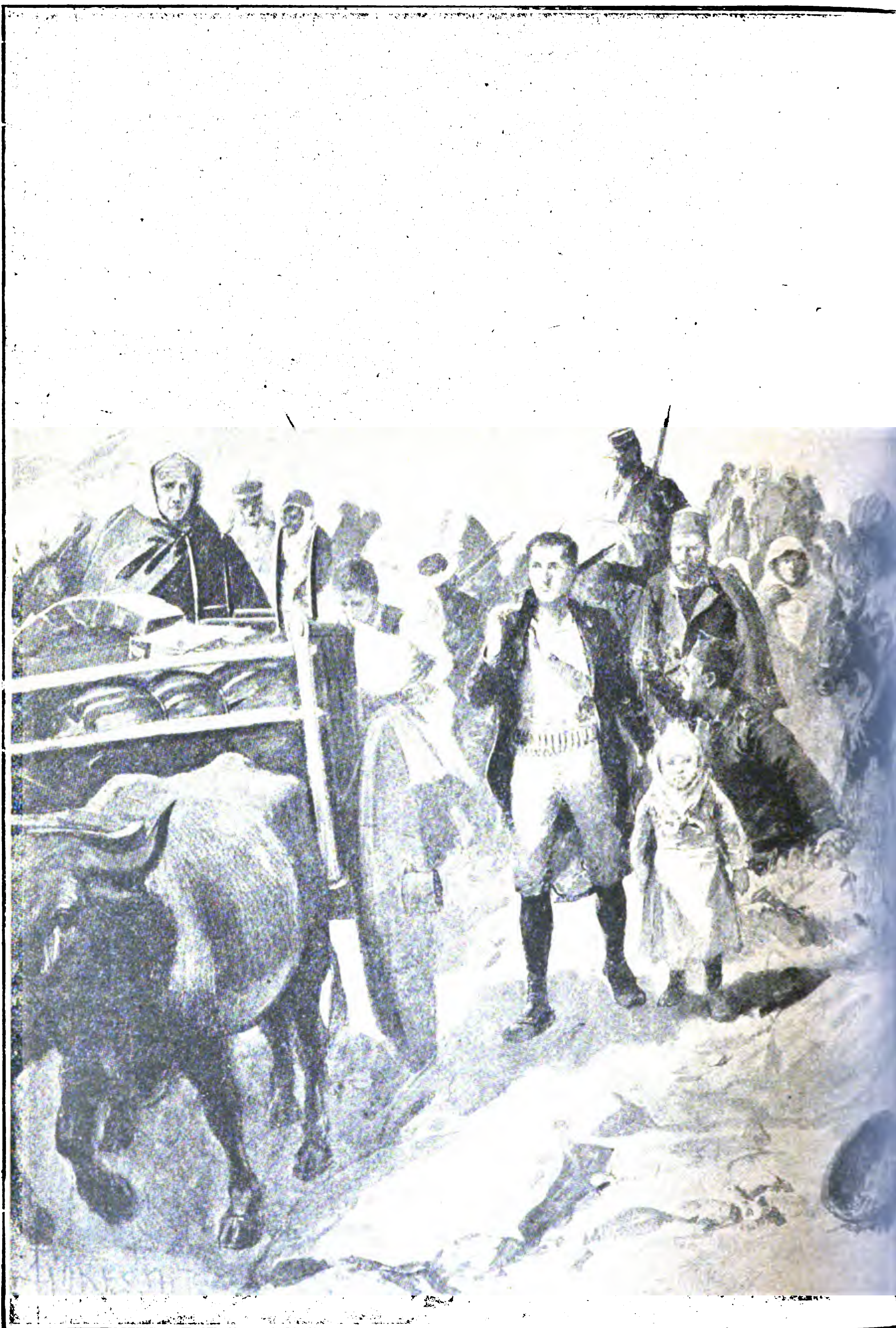
Τὴν 6ην πρωινὴν ὥραν τῆς ἀποφράδος 11 Ἀπριλίου, μόλις ἐξημέρωσε, δύο λόχοι τοῦ 3ου πεζικοῦ συντάγματος,— δύο μόνον λόχοι,—διατάσσονται νὰ προχωρήσουν ἀπὸ τὰς θέσεις ἃς κατεῖχον τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα πρὸς τὸ Καρατσόλ, τὸ ὁποῖον εἶχε πυρποληθῆ τὴν προηγουμένην ἡμέραν ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, καὶ νὰ προβῶσιν εἰς κατάληψιν τῶν Δελερίων. Τοὺς δύο τούτους λόχους, τὸν 1ον δηλ. τοῦ 4ου τάγματος καὶ ἕνα τοῦ 3ου, παρακολουθεῖ εἰς ἔτι λόχος μηχανικοῦ, ὅστις προβαίνει ἀμέσως εἰς τὴν ἀνέγερσιν χαρακωμάτων, καὶ ἡ 1η πεδινὴ πυροβολαρχία, ἥτις, εἰσελθοῦσα καὶ αὐτὴ εἰς τὸ χωρίον, τάσσεται ἐν τῇ πλατείᾳ αὐτοῦ. Ἀντικρὺ πρὸς τὸ Καρατσόλ οἱ Τοῦρκοι διέθετον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην δωδεκακισχιλίους πεζούς, δισχιλίους ἱππεῖς καὶ δύο πυροβολαρχίας προωρισμένας ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν ἀπόκρουσιν τῶν προελαυνόντων ἡμετέρων.

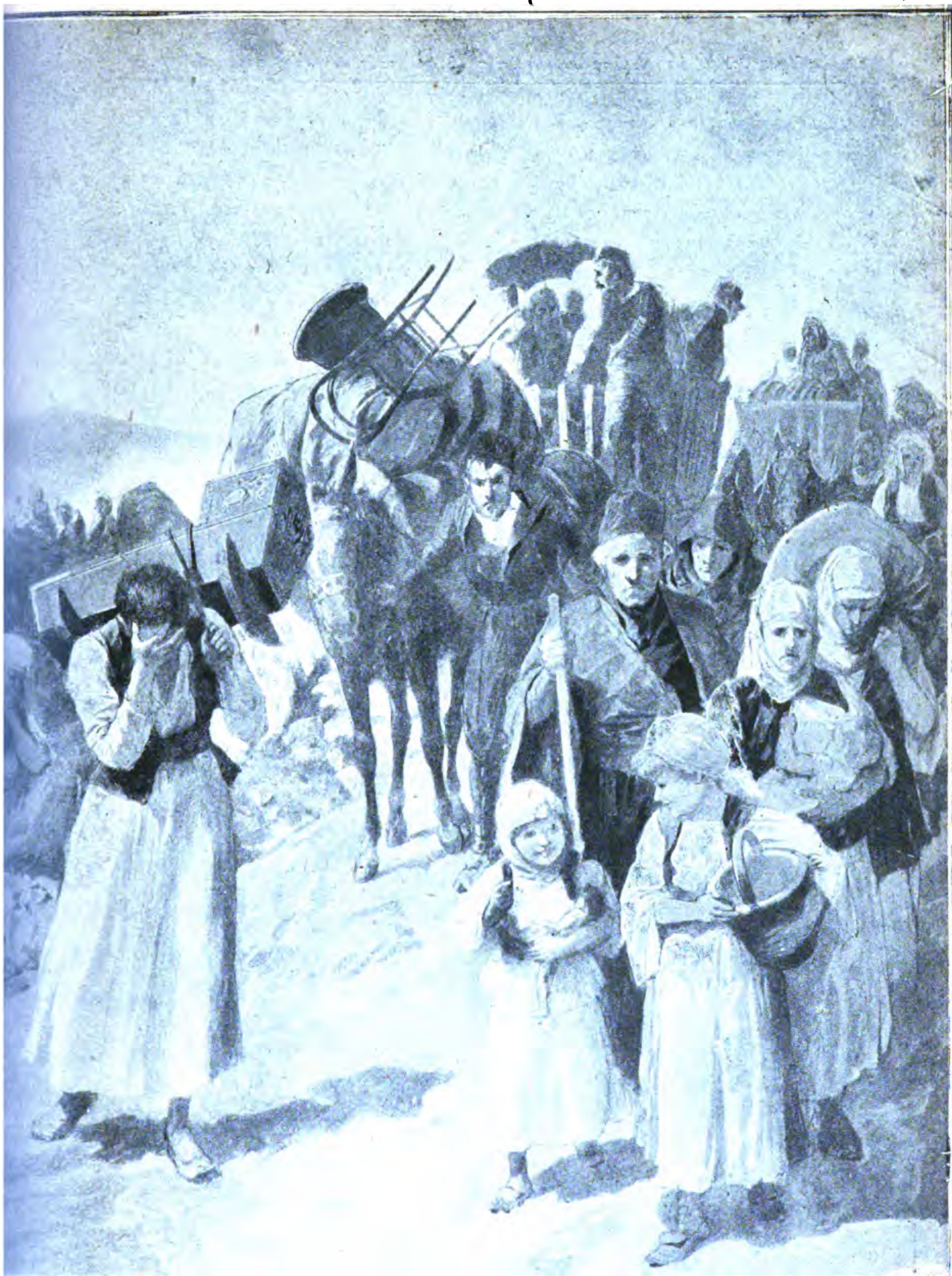
Μετὰ μικρὸν ὁ ἐχθρὸς ἀρχίζει διαφόρους πρὸς τὸ μέτωπον, πρὸς τἀριστερὰ καὶ πρὸς τὴν κορυφογραμμὴν τῆς ὕπερθεν βουνοσειρᾶς βραδείας καὶ ἀνιχνευτικὰς κινήσεις διὰ περιπόλων καὶ τμημάτων πεζικοῦ πρὸς ἀναγνώρισιν τῶν θέσεων καὶ τῆς δυνάμεως τῶν ἡμετέρων, ἐνῷ τμῆμα πεζικοῦ κατελθὸν ἀπὸ τῆς βουνοσειρᾶς, εἰσέρχεται ἐντὸς χαράδρας παρεκτεινομένης ὄπισθεν τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως καὶ πειρᾶται νὰ καταλάβῃ τὰ νῶτα τῶν ἡμετέρων, μία ὅμως διμοιρία ἑλληνικὴ καὶ μικρὰ ὁμὰς ἀνταρτῶν ἀνακόπτουσι διὰ σφοδροῦ πυρὸς τὴν πορείαν αὐτοῦ καὶ τὸ ἐξαναγκάζουν ν' ἀλλάξῃ κατεύθυνσιν. Ὁ ἐχθρὸς ἄρχεται ἤδη βάλλων διὰ τῶν πυροβόλων του, ἐνῷ τὸ ἡμέτερον πυροβολικόν, ἀκαταλλήλως τοποθετημένον, σφενδονίζει τὰς βολιδοφόρους ὀβίδας του ἀκριβῶς κατέμπροσθεν τῶν ἑλ-

ληνικῶν τάξεων, παρεμποδίζον οὕτω τὰς κινήσεις αὐτῶν. Εἰδοποιεῖται τότε ὁ πυροβολάρχης ν' αὐξήσῃ τὴν ἀπόστασιν τῶν βολῶν του κατὰ χίλια διακόσια μέτρα καὶ τὸ πεζικόν μας παρατάσσεται εἰς μάχην· ἀλλὰ μετὰ μικρὰν ἀντίστασιν τὸ ἐχθρικὸν πυροβολικὸν ὑπερισχύει καὶ ἀναγκάζεται τὸ ἡμέτερον νὰ σιγήσῃ. Τὴν 9 ὥραν ὁ ἐχθρὸς ἐπέπεσε κατὰ μέτωπον, ἀλλ' ἀποκρούεται μετὰ πολλῶν ἀπωλειῶν, ἐξακολουθεῖ ὅμως ἐπιτιθέμενος μετ' ἀδαμάστου θάρρους καὶ πεισμονῆς, ἀδιαφορῶν διὰ τὰς ἀπωλείας ἃς ὑφίσταται, διότι γνωρίζει ἤδη μὲ πόσην δύναμιν ἀνδρῶν ἔχει νὰ παλαίσῃ. Τέλος ὅμως ἀναγκάζεται νὰ ἀλλάξῃ κ' ἐδῶ κατεύθυνσιν καὶ νὰ στραφῇ κατὰ τοῦ ἀριστεροῦ τῆς ἑλληνικῆς παρατάξεως, ἥτις προχωρεῖ ἐπὶ μικρὸν ἤδη καὶ ἀναπτύσσεται πλαγίως ἵνα καταστήσῃ συντελεστικώτερον τὸ πῦρ αὐτῆς.

Μέχρι τῆς 4 1)2 ὥρας μετὰ μεσημβρίαν ὅλαι αἱ ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ εἶχον ἀποκρουσθῇ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν τοῦ 3ου λόχου τοῦ 4ου τάγματος ὅστις κατεῖχε τὸ κινδυνεῦον ἀριστερὸν κέρας. Ἀλλ' ἄρχεται ἤδη νὰ καταφαίνεται ἡ ἐξάντλησις τῶν πυρομαχικῶν μας ὡς καὶ τῶν ἀπὸ πρωίας μαχομένων ἀνδρῶν τοῦ μαρτυρήσαντος λόχου, ὅστις εἶχεν ὑποστῇ καὶ ἀρκετὴν ἀραίωσιν εἰς νεκροὺς καὶ τραυματίας κατὰ τὰς φονικὰς ἐκείνας καὶ συνεχεῖς ἐπιθέσεις τῶν Τούρκων. Ζητοῦνται ἐνισχύσεις κατεσπευσμένως, ἀλλὰ πρὶν ἢ προφθάσουν αὗται, ἀναγκάζεται νὰ ὑποχωρήσῃ ὁ ὄπισθεν λόχος, καὶ ὁ οὕτως ἔμπροσθεν μαχόμενος μένει μόνος καὶ ἄνευ φυσιγγίων, ὥστε παρ' ὀλίγον νὰ αἰχμαλωτισθῇ ὁλόκληρος ἅτε ἀναγκασθεὶς νάραιώσῃ τόσον ἐπαισθητῶς τὸ πῦρ αὐτοῦ, ὥστε νὰ νοήσῃ ὁ ἐχθρὸς τὴν κατάστασιν ὑφ' ἣν εὑρίσκετο. Ἄρχεται συνεπῶς ἤδη ἡ ἀποσύνθεσις ἐν τῷ ἡμετέρῳ στρατῷ, ἡ ἐπίθεσις δὲ συνεχίζεται ὁρμητικωτέρα ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ, ὅστις ἀναχαιτίζεται ἐντούτοις ἐπὶ στιγμήν, διαταχθείσης ἀντεπιθέσεως ἐκ μέρους τῶν ἡμετέρων, ἂν καὶ αὕτη ἐξετελέσθη πάνυ ἀκανονίστως καὶ σχεδὸν ἄνευ ὡρισμένου σχεδίου. Εἰς τὸ ἀμφιρρεπὲς τοῦτο σημεῖον εὑρίσκετο ἤδη ἡ μάχη, ὅτε διατάσσεται ὑποχώρησις πρὸς τὸ Καζακλάρ, ἅτε λίαν ἐπικινδύνου καταστάσεως τῆς ἐκ τῶν πλαγίων προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ ἐχθροῦ. Τὴν ὑποχώρησιν δὲ ταύτην ἀναγγέλλει ἤδη ὁ μέραρχος Μαυρομιχάλης καὶ πρὸς τὴν κατέχουσαν τὸ γενικὸν μέτωπον τῆς ὅλης παρατάξεως Κριτῆρι-Βρύση Τυρνάβου καὶ τὴν βουνοσειρὰν Ἀρπάκι, Λοσφάκι, Προφήτης Ἠλίας Τυρνάβου, Τρυπημένη καὶ Μπουγάζι μεραρχίαν Μακρῆ, ὅπου καὶ ἡ ταξιαρχία Μαστραπᾶ, διατάσσεται δὲ τότε, περὶ τὴν 8ην ἑσπερινὴν ὥραν γενικὴ ἀφ' ὅλων τῶν σημείων ὑποχώρησις διὰ Καζακλὰρ καὶ Τυρνάβου καὶ συγκέντρωσις τῶν στρατευμάτων τούτων εἰς τὰ πρὸ τῆς Λαρίσσης προγεφυρώματα, ἐνῷ τὸ δεξιὸν κέρας τῆς ὅλης παρατάξεως, ὅπερ κατεῖχεν ἡ ταξιαρχία Ἀντωνιάδου μηδ' ἐπρόφθασε κἂν νὰ λάβῃ τὸ παραμικρὸν μέρος εἰς τὴν μάχην.

Ἀλλ' ἡ ἐκ Δελερίων ὑποχώρησις μεταβάλλεται ἐντὸς ὀλίγου, ἄνευ οὐδενὸς λόγου καὶ χωρὶς τίποτε σπουδαῖον νὰ συμβῇ εἰς ἄτακτον φυγήν· συντελεῖ δὲ εἰς τοῦτο καὶ ἡ στιγμιαία παρεξήγησις τοῦ προελαύνοντος ἑλληνικοῦ ἱππικοῦ ὅπερ ἐκλαμ-

βάνεται ὡς ἐχθρικὸν καίτοι σαλπίζον διαρκῶς τὸ ἐμβατήριον τοῦ Βασιλέως ἵνα ἀναγνωρίζηται. Εἰς τοιαύτας στιγμὰς ἡ φυσικὴ δειλία εὑρίσκει τροφήν· οἱ δειλότεροι διατείνονται ὅτι ἀκούουν ὄπισθέν των καταφθανούσας πυκνὰς ἐχθρικὰς φάλαγγας καὶ ὁρμῶσι προτροπάδην εἰς τὰ ἐμπρός, παρασύροντες καὶ τοὺς λοιπούς, ἐνῷ μηδὲ σκιὰ Τούρκου εἶχε μετακινηθῇ ἀπὸ τῶν θέσεων ἃς μέχρι τῆς φυγῆς τῶν Ἑλλήνων κατεῖχον. Φθάνουν εἰς Τύρναβον καὶ σταματῶσιν ἐπὶ σμικρὸν ἀρχίζοντες νὰ συνέρχωνται ἐκ τῆς πρώτης καταπτοήσεως τῆς ὅλως ἀναιτίου τὴν ὁποίαν καὶ αὐτοὶ οὗτοι ἠδυνάτουν νὰ ἐξηγήσωσι, καὶ νομίζουν ὅτι πρόκειται νὰ σταματήσουν ἐδῶ, ν' ἀνασυνταχθῶσι καὶ νὰ ὑπερασπίσωσι τὴν πόλιν. Ἔρχεται ὅμως ἡ εἴδησις ὅτι ὁ ἐχθρὸς ἐκ Νεζεροῦ κατελθών, προελαύνει ἐξ ἀνατολῶν (Δερελῆ) πρὸς κύκλωσιν αὐτῶν καὶ νέα ἐπιταγὴ τῶν ἀρχηγῶν διατάσσει τὸ στράτευμα νὰ τραπῇ πρὸς τὴν Λάρισσαν... Θὰ ἔλεγε κἀνεὶς ἐν τῷ πανδαιμονίῳ ἐκείνῳ τῆς συγχύσεως καὶ τῆς ἀποσυνθέσεως, ὅτι διηύθυνε τὸ ὅλον ἔργον τῆς καταστροφῆς ἡ ἀνεξήγητος δύναμις τῶν ἀπροόπτων, ἡ ὁποία ἐν τοιαύταις στιγμαῖς ὀνομάζεται πανικός, καὶ ἡ βία ἣν ἐξεδήλουν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ μας τίνι τρόπῳ θὰ ἔφθανον τὸ ταχύτερον πέραν τῆς ἐπικινδύνου ζώνης ἣν ἐσχημάτιζε περὶ αὐτοὺς ἡ γειτνίασις τοῦ ἐχθροῦ· οὕτως ἐκεῖνο τὸ κατὰ στοιχειώδη πολεμικὸν κανόνα ἀπαραίτητον ἐν ἀληθεῖ πολέμῳ, τὸ «μὴ χάνειν τὴν ἐπαφὴν τοῦ ἐχθροῦ», οἱ Ἕλληνες ἀρχηγοὶ ἐφρόντιζον ἐν πάσῃ περιστάσει νὰ τὸ ἐφαρμόζουν... ἀντιστρόφως!

Μάτην μερικοὶ ἀξιωματικοὶ προσπαθοῦσι νὰ συγκρατήσουν τὸ στράτευμα· μάτην οἱ ἐχεφρονέστεροι μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν καὶ οἱ μᾶλλον ψύχραιμοι προσπαθοῦσι νὰ ὑποδείξουν τοῖς λοιποῖς ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχε κίνδυνος καὶ ὅτι ἐχθρὸς οὐδαμόθεν προήλασε· μάτην μερικοὶ πυροβολοῦσι μάλιστα κατὰ τῶν δρομέως κατερχομένων πρὸς τὴν Λάρισσαν, φωνάζοντες πρὸς αὐτοὺς νὰ σταματήσουν καὶ νὰ βαδίσουν κανονικῶς. Πάντα τὰ μέσα ταῦτα εἰς οὐδὲν συντελοῦσιν· ὅπλα δὲ καὶ πιλίκια καὶ ἐφόδια στρατοῦ καὶ πλεῖστα ἄλλα ἀντικείμενα ρίπτονται καθ' ὁδὸν ὑπὸ τῶν φυγάδων...

Μικρᾶς διαφορᾶς εἰκόνα παρέστησε καὶ ἡ ὑποχώρησις ἐκ Κριτῆρι-Βρύση τῶν ὑπὸ τὸν μέραρχον Μακρῆν στρατευμάτων, ἐξαναγκασθέντων καὶ τούτων εἰς ὑποχώρησιν, διότι, μετὰ τὴν ἐκ Καρατσὸλ τροπήν, ἡ κύκλωσις αὐτῶν καθίστατο εὐχερεστάτη. Τότε ὁ μέραρχος Μακρῆς, συγκρατήσας ὅσον ἠδύνατο τὴν τάξιν ἐν τῷ στρατεύματί του, διέταξε τὴν πρὸς τὰ προγεφυρώματα τῆς Λαρίσσης ὑποχώρησιν, τὰ ὁποῖα καὶ ὑπέδειξεν ὅτι ἔδει νὰ καταλάβωσιν οἱ ἄνδρες· καὶ ἡ ὑποχώρησις αὕτη ἐγένετο διὰ Καζακλὰρ καὶ Τυρνάβου, ἀρξαμένη μὲν περὶ τὴν 8ην ἑσπερινὴν ὥραν περατωθεῖσα δὲ περὶ τὸ μεσονύκτιον τῆς 11 Ἀπριλίου, ὅτε τὰ σώματα διέβησαν τὸν Πηνειόν. Τὸ ὑπὸ τὸν Ρούβαλην 1ον πεζικὸν σύνταγμα κατελθὸν δρομαίως ἐκ τῆς ἀποτόμου κλιτύος τοῦ βουνολόφου Λοσφάκι, διότι ἐν τῇ συγχύσει τῆς ὑποχωρήσεως καὶ τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἦν ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ ἡ ἀνερχομένη μέχρι τῆς κορυφῆς αὐτοῦ στενωπός, ἀνεπαρκὴς ἄλλως τε ὁδὸς δι' ὀπισθοχώρησιν σύγ-

χρονον τόσων ἀνδρῶν, ἐτράπη ἐν ἀταξίᾳ ἀλλ' ὄχι καὶ φυγῇ πρὸς τὸν Τύρναβον καὶ εἶτα πρὸς τὴν Γιάννουλην. Ἀλλ' ἐκεῖ προσεβλήθησαν καὶ οὗτοι ὑπὸ τῆς φοβερᾶς ἐπιδημίας τοῦ πανικοῦ μόλις ἤκουσάν τινας ἐκ τῶν ὄπισθεν καὶ μακρὰν ὑψωμάτων κανονιοβολισμούς. Ἦτο ἡ ἀπήχησις τῶν πυροκροτήσεων τῆς μαχομένης ἔτι ἐν Ρεβενίῳ ταξιαρχίας Κ. Σμολένσκη, ἥτις ἐξελήφθη ὡς βόμβος ἐχθρικοῦ πυροβολικοῦ καταδιώκοντος τὰ ὑποχωροῦντα στρατεύματα.... Πρὸς τοῦτο ἄλλως τε συνέτεινον μεγάλως καὶ ἕτεραι οἰκτραὶ παρεξηγήσεις: φρουροί τινες, μὴ ἐγκαίρως εἰδοποιηθέντες περὶ τῆς ἀπὸ τῶν συνόρων ὑποχωρήσεως, εἶχον καταφθάσει εἰς τὸ μέρος τοῦτο τελευταῖοι, τούτους δὲ ἰδὸν τὸ ἐν ἀταξίᾳ στράτευμα κατερχομένους ἤδη ἀπὸ τῶν ὄπισθεν ὑψωμάτων καὶ ἐκλαβὸν αὐτοὺς ὡς ἐχθρούς, ᾐσθάνθη βαθὺν κλονισμὸν εἰς τὰς τάξεις του συνειδὸς τὸ ἀδύνατον τῆς ἐκεῖ ἀντιστάσεως κατὰ τοῦ δῆθεν διώκοντος αὐτὸ ἐχθροῦ· ἄλλο δέ τι, χεῖρον ἔτι, ἔλαβε χώραν ἔξωθεν τῆς Γιάννουλης· ἐκεῖ ἄγνωστοι κακοῦργοι θέλοντες νὰ ἐνσπείρουν τὸν πανικὸν ἵνα, εὑρίσκοντες καιρόν, προβῶσιν εἰς λῃστείας, ἐπυροβόλησαν αἰφνιδίως κατὰ τῶν φρουρῶν, ἐπειδὴ δὲ συγχρόνως συνέπιπτε νὰ προελαύνῃ ἐξόπισθεν καλπάζον τὸ ἑλληνικὸν ἱππικόν, οἱ δυστυχεῖς στρατιῶται ὑπέθεσαν, ἐν τῇ δεινῇ των συγχύσει, ὅτι ἐτέθησαν ἐξαπίνης μεταξὺ δύο πυρῶν καὶ ὅτι διέτρεχον ἄμεσον κίνδυνον κατασυντριβῆς ἢ ζωγρήσεως· σύγχυσις ἐκ τούτου φοβερὰ καὶ φυγὴ ἀκάθεκτος καὶ πυροβολισμοὶ ἄσκοποι παρέλυσαν τελείως τὸν στρατόν, ἔρριψαν δὲ καὶ νεκροὺς ἱππεῖς τινας καὶ τραυματίας ὡς καὶ τινας ἐκ τῶν φρουρῶν....

Εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην ἄλλως τε μήτε ἀνασύνταξις ἦτο δυνατὴ μήτε ὑπεράσπισις ἐν περιπτώσει προσβολῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἀγγελλομένου ὅτι προήλαυνεν ἰσχυροῦ ὀθωμανικοῦ ἱππικοῦ. Συνεπῶς οἱ ἀξιωματικοὶ συσκεφθέντες ἀπεφάσισαν νὰ μὴ ἀναμείνουν νέας διαταγὰς παρὰ τῶν ὑποδειξάντων αὐτοῖς τὴν θέσιν ἐκείνην ὡς μέρος καταυλισμοῦ, ἀλλὰ νὰ ὁδεύσουν πρὸς τὴν Λάρισσαν ὅπου θὰ ἠδύναντο ν' ἀναπαυθῶσιν οἱ κατάκοποι καὶ μὴ δυνάμενοι νὰ βαδίσουν πλέον ἄνδρες καὶ ν' ἀνασυνταχθῶσι μετά τινα ἀνάπαυλαν. Τοῦτο καὶ ἐγένετο, καθ' ἣν ὥραν τὰ ὑπὸ τοὺς Ἀλεξάνδρου καὶ Μιμῖκον εὐζωνικὰ τάγματα τῆς μεραρχίας Μακρῆ ἐτάχθησαν ὑπὸ τοῦ ταξιάρχου Μαστραπᾶ εἰς θέσιν ἀμύνης ἐντὸς τῶν ἑκατέρωθεν τῆς Γιάννουλης δύο περιβόλων, διότι οἱ σωματάρχαι εἶχον πεποίθησιν ὅτι ὁ στρατὸς θὰ ὑπερήσπιζε τὴν Λάρισσαν, ὑποχωρῶν καὶ ἐξ αὐτῆς μόνον ἐν ἀπολύτῳ ἀνάγκῃ, ἦτο δὲ δυνατὴ καὶ τοῦ στρατοῦ ἡ ἀνασύνταξις ἐκεῖ, διότι αἱ πλεῖσται τῶν ταξιαρχιῶν, καίτοι ἀκανονίστως ὑποχωρήσασαι, δὲν εἶχον ἐν τούτοις ἀποσυντεθῆ τελείως, ὡς αἱ ταξιαρχίαι Δημοπούλου, Ἀντωνιάδου καὶ Κακλαμάνου· ἄλλως τε ἀφ' οὗ ἅπαξ κατελήφθησαν τὰ προγεφυρώματα, ἡ ἀνασύνταξις αὕτη, ὑποτιθεμένου μάλιστα ὅτι ὁ ἐχθρὸς θὰ ἐβράδυνε νὰ προελάσῃ, ὅπως καὶ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν συνέβη, ἦτο πολὺ εὐχερεστέρα ἤδη. Ἀλλ' ἡ ἀπόφασις εἶχε ληφθῆ πλέον ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ, ὅπως καὶ ἡ τῆς μὴ ἐνισχύσεως τῶν μαχομένων.

Περὶ τὴν 3ην πρωινὴν ὥραν τοῦ Μεγ. Σαββάτου (12 Ἀπριλίου) ὁ ταξίαρ-

χος Μαστραπᾶς ἀναγγείλας εἰς τὸν μέραρχον Μακρῆν τὴν κατάληψιν ταύτην τῶν περιβολῶν, συνώδευσεν εἶτα αὐτὸν ἐντὸς τῆς Λαρίσσης ὅπου οὗτος μετέβαινε πρὸς συνάντησιν τοῦ Γενικοῦ Ἀρχηγοῦ Διαδόχου, ὅπως ζητήσῃ διαταγὰς διὰ τὰς μελλούσας ἐνεργείας μετὰ τὴν λῆψιν τῶν προκαταρκτικῶν τούτων μέτρων.

Ἀλλὰ τὸ Ἀρχηγεῖον, κατόπιν πολυώρου συμβουλίου, εἶχε λάβει πλέον τὴν ὀλεθρίαν ἀπόφασιν τῆς ἐγκαταλείψεως καὶ τῆς Λαρίσσης καὶ τῆς ἀνασυντάξεως τῶν στρατευμάτων εἰς Φάρσαλα, ὀλεθρίαν ὄχι τόσον διὰ στρατηγικοὺς λόγους, ὡς θέλομεν ἰδεῖ, ὅσον διότι συνετέλεσεν ἡ συνέχισις αὕτη τῶν διαρκῶν ὑποχωρήσεων εἰς πλήρη τοῦ στρατοῦ παραλυσίαν καὶ ἀποσύνθεσιν. Ὁ Διάδοχος εἶχε πεισθῆ ὑπὸ τῶν συμβούλων του ὅτι ὁ ἐχθρὸς προὐτίθετο νὰ κατέλθῃ συγχρόνως καὶ ἐκ Δερελῆ, ὅτι προσήγγιζε μάλιστα, καὶ πᾶσα ἀνασύνταξις τοῦ στρατοῦ ἦν ὡς ἐκ τούτου ἀδύνατος ἐντὸς τοῦ μικροῦ χρονικοῦ διαστήματος καθ' ὃ ἔδει νὰ ἐπιτευχθῇ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέραρχος Μακρῆς ἔλαβεν ἤδη διαταγὴν νὰ συγκεντρώσῃ τὰ ὑπ' αὐτὸν στρατεύματα ὅσον ἠδύνατο καὶ νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς Φέρσαλα.

Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἡ ἐσπευσμένη, ἥτις ἀποτελεῖ ἴσως ἓν ἐκ τῶν μεγίστων σφαλμάτων τοῦ ἐν Λαρίσσῃ ἑλληνικοῦ Ἀρχηγείου, ἐλήφθη κατόπιν πολυώρου συμβουλίου ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ καθ' ὃ διημείφθησαν καὶ ἀντεκρούσθησαν πολλαὶ γνῶμαι, ἕως οὗ κατέληξαν μοιραίως εἰς τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Φαρσάλῳ συγκεντρώσεως τοῦ στρατοῦ. Εἰς τὸ συμβούλιον τοῦτο, γενόμενον κατὰ τὴν νύκτα τῆς 11 πρὸς τὴν 12 Ἀπριλίου, προσεκλήθησαν καὶ ἔλαβον μέρος καί τινες ἐκ τῶν σωματαρχῶν ἐκτὸς τῶν ἐπιτελῶν. Τὸ συζητητέον ζήτημα ἦτο σαφές: ἔπρεπε νὰ τηρηθῇ ἡ ἄμυνα τοῦ Πηνειοῦ κρατουμένης τῆς Λαρίσσης ἢ νὰ ἐγκαταλειφθῇ ἡ πόλις αὕτη, καί, κατὰ συνέπειαν, ὁλόκληρον τὸ ἀρκτικὸν τμῆμα τῆς Θεσσαλίας, ὁ δὲ στρατὸς νὰ ὑποχωρήσῃ κατωτέρω πρὸς τὴν γραμμὴν Φερσάλων-Βελεστίνου; Ἐπὶ τοῦ σημαντικωτάτου τούτου ζητήματος διὰ τὰς τύχας τῆς Θεσσαλίας αἱ γνῶμαι ἐδιχάσθησαν ἐν τῷ ἐπιτελείῳ. Ἡ τῶν περισσοτέρων σωματαρχῶν, ἂν μὴ ὅλων, ἦτο νὰ συνταχθῶσι καὶ ν' ἀμυνθῶσιν εἰς τὴν Λάρισσαν διαμφισβητοῦντες βῆμα πρὸς βῆμα τὴν προέλασιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ· πρὸς τὴν γνώμην δὲ ταύτην συντάσσονται καὶ δύο τῶν ἐπιτελῶν, ὁ ταγματάρχης Δροσινὸς καὶ ὁ συνάδελφος αὐτοῦ Παπαδιαμαντόπουλος, ὁ πρῶτος μάλιστα εἶχεν ἐκδηλώσει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὸν φόβον ὅτι ἡ ἐγκατάλειψις τῆς Λαρίσσης θὰ ἐχαρακτηρίζετο ἴσως ὡς προδοσία. Ἐπειδὴ δὲ οἱ λοιποὶ ἐπιτελεῖς, πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης των περὶ ὑποχωρήσεως εἰς τὰ Φέρσαλα, ἔφερον τὸ δεινὸν ἐπιχείρημα τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ στρατοῦ καὶ τῆς ἀνικανότητος αὐτοῦ πρὸς ἄμυναν καὶ πάλην ἐν τῇ Λαρίσσῃ, ἂν μάλιστα ὁ ἐχθρὸς ἔσπευδε νὰ προελάσῃ πρὸς αὐτήν, καίτοι τὸ τοιοῦτον δὲν ἦτο φανερὸν μηδὲ τῆς ἐλαχίστης ἐνδείξεως ὑπαρχούσης, ὁ Δροσινὸς ἐπέμεινεν ὅτι ὑπῆρχον ἀρκετὰ σώματα καλῶς εἰσέτι συντεταγμένα καὶ δυνάμενα μετὰ μικρὰν ἀνάπαυλαν νὰ ἐκτελέσουν ἀποτελεσματικῶς τὸ καθῆκον αὐτῶν, ἕως οὗ, ἀνασυντασσόμενα καὶ τὰ λοιπὰ δυνηθῶσι νὰ προσέλθωσιν εἰς ἐπικουρίαν αὐτῶν, ἀνεμένετο ἄλ-

Συνωστισμὸς ἐν τῷ σιδηροδρόμῳ Λαρίσσης κατὰ τὸν πανικὸν τῶν κατοίκων.

λως τε ἀπὸ ὥρας εἰς ὥραν ἡ ταξιαρχία Σμολένσκη ἐκ Ρεβενίου, ἡ μήπω ἀπογοητευθεῖσα, ἅτε μὴ ὑποστᾶσα τὰς περιπετείας καὶ τὰς κακουχίας τοῦ λοιποῦ στρατεύματος.

Οὐχ ἧττον οἱ ἔχοντες ἀντίθετον γνώμην ἐπέμενον ἔτι, ἐπέμενον δὲ καὶ ὅταν περὶ τὴν χαραυγὴν τῆς 12 Ἀπριλίου ἐρωτηθὲν τὸ Ὑπουργεῖον ἀπήντα νὰ τηρηθῇ πάσῃ θυσίᾳ ἡ ἄμυνα τοῦ Πηνειοῦ, ὑποδεικνύοντες ἐπικείμενον τὸν κίνδυνον τῆς προελάσεως τοῦ Ἐτὲμ καὶ ἀδύνατον ἐντελῶς τὴν ταχεῖαν ἀνασύνταξιν τοῦ στρατοῦ πρὸς τελεσφόρον ἄμυναν.

Ὑπῆρχον ὅμως καὶ μυρίαι ἄλλαι ἀφορμαὶ τείνουσαι πρὸς πλήρη τοῦ στρατεύματος ἀποσύνθεσιν. Ὡς ἐσημειώσαμεν ἤδη, ἀπὸ τῆς πρώτης ἐκ Δελερίων καὶ Ματιοῦ ὑποχωρήσεως οἱ ἡμέτεροι ἔχασαν τὴν πρὸς τὸν ἐχθρὸν ἐπαφήν, ἐστεροῦντο οὕτω καὶ ὀπισθοφυλακῶν καὶ ἐμπροσθοφυλακῶν, κατὰ συνέπειαν ἠγνόουν ἂν ἠκολουθοῦντο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἂν ἐπρόκειτο νὰ εὑρεθῶσιν ἀντιμέτωποι αὐτοῦ, κυκλούμενοι ἐξ ἀπίνης, καὶ ἐντεῦθεν πρσήρχοντο ποικίλλαι παρεξηγήσεις ἐπαυξάνουσαι τὴν σύγχυσιν. Οὕτω τὸ ἱππικὸν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ὑπεχώρησεν ἐν σπουδῇ ἀντὶ νὰ ταχθῇ πρὸς τὰς ἀπαραιτήτους ἀνιχνεύσεις, καὶ ἐνέσπειρεν ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ τὸν πανικὸν εἰς τὴν Λάρισσαν, ὅπου ἀπὸ στιγμῆς εἰς στιγμὴν ἀνεμένετο ὁ ἐχθρός, τὴν ἀπελπισίαν δὲ καὶ τὴν ἀποθάρρυνσιν εἰς τὸ στράτευμα, βλέπον τὸν κίνδυνον ἐπικείμενον νὰ καταληφθῇ ἐξ ἀπροόπτου καὶ ἀπαράσκευον ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῷ οἱ ἀρχηγέται του ἀπησχολοῦντο εἰς συμβούλια περὶ τοῦ ἂν ἔπρεπε νὰ κρατήσουν ἢ νὰ ἐγκαταλείψουν τὴν Λάρισσαν, ὅπου εὑρισκόμενος τότε καὶ ὁ κατόπιν πρωθυπουργὸς Δ. Ράλλης, ἐξέφραζε καὶ αὐτὸς γνώμην ὑπὲρ τῆς ἐγκαταλείψεως τῆς ἀτυχοῦς ταύτης πόλεως, ὅτε ἦλθε τέλος ἐντολὴ τοῦ Πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη καθ' ἣν οὗτος: «Ἐπαφίετο», ὡς ἔλεγεν, «εἰς τὴν κρίσιν τῆς Α. Β. Υ. τοῦ Διαδόχου».

Τοῦτο ἐπερίμενε καὶ τὸ Ἐπιτελεῖον· ἀμέσως δὲ τόρα ὁ ἐπιτελάρχης ἔδιδε τὴν διαταγὴν τῆς ὑποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς Φέρσαλα, διατάσσων συγχρόνως ν' ἀνατιναχθῇ καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ Πηνειοῦ γέφυρα, ἐγχείρημα τὸ ὁποῖον ἀπήτει ἀρκετὸν χρόνον, ἂν καὶ ὑπὸ τῶν ἐπιτελῶν μας εἶχε θεωρηθῇ ζήτημα μιᾶς στιγμῆς. Κατόπιν ὅμως ἐπεκράτησεν ἡ σκέψις ὅτι ἡ γέφυρα δὲν ἔπρεπε ν' ἀνατιναχθῇ, διότι ἴσως πέραν τῆς Λαρίσσης ὑπῆρχον γυναικόπαιδα τὰ ὁποῖα θ' ἀφίεντο οὕτω εἰς τὴν τύχην των μὴ ἔχοντα πῶς νὰ διαβῶσι τὸν ποταμόν, ἴσως δὲ καὶ σώματα στρατοῦ παραπλανηθέντα, οὕτω δὲ ἡ διαταγὴ αὕτη ἀνεστάλη μόλις δοθεῖσα. Τέλος, περὶ τὴν 8 πρωινὴν ὥραν τῆς 12 Ἀπριλίου ὁ ἐκ τῶν ἐπιτελῶν Σαπουντζάκης ἐλθὼν εἰς τελευταίαν πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον συνεννόησιν ἀνήγγελλεν ὅτι ὁ Διάδοχος θὰ μετέβαινε διὰ τοῦ σιδηροδρόμου εἰς Βελεστῖνον καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φέρσαλα.

Τοιαῦτα, ἐν γενικαῖς γραμμαῖς, τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς με-

θορίου αἴτια καὶ μέτρα καὶ ἐσφαλμένοι ὑπολογισμοί· ἴδωμεν ἐντούτοις τόρα καὶ ἐν ταῖς λεπτομερείαις αὐτῶν τίνες αἱ οἰκτραὶ εἰκόνες ἃς παρουσίασεν ἡ πρὸς τὴν Λάρισσαν οὐχὶ ἄτακτος ὑποχώρησις ἀπὸ Δελερίων ἀλλὰ φυγὴ σχεδὸν ἄνευ οὐδενὸς ἀποχρῶντος λόγου. Ὅταν διετάχθη ἡ ἀπὸ Δελερίων καὶ Καρατσὸλ ὑποχώρησις τῶν ὑπὸ τὸν Μαυρομιχάλην στρατευμά ων, ἡ ἀποσύνθεσις καὶ ἡ δεινὴ σύγχυσις ἤρξατο αὐθωρεὶ μὲ τὴν διακοίνωσιν τῆς διαταγῆς ταύτης· ὁ μέραρχος οὗτος, οὗ ἡ γενναιότης τίθεται ἐκτὸς πάσης ἀμφισβητήσεως — καίτοι δὲν ἀρκεῖ μόνη ἡ γενναιότης τοῦ στρατηγοῦ διὰ νὰ σωθῇ ἡ τιμὴ τοῦ στρατεύματος, — μὲ τὸ ρεβόλβερ εἰς τὴν χεῖρα ἠπείλει τοὺς ἀτάκτως φεύγοντας· ἀλλὰ τί νὰ κάμουν οἱ δυστυχεῖς στρατιῶται ὅταν οἱ ἀνώτεροι ἀξιωματικοί των ἐτρέποντο εἰς ἐσπευσμένην φυγήν, καὶ ὁ Μέραρχος, ἀφίνων κατὰ μέρος τὰς πρὸς τοὺς ἄνδρας ἀπειλάς του, ἠναγκάζετο νὰ προσφωνῇ διὰ τοιούτων φράσεων τοὺς ἀνωτέρους ἀξιωματικούς του ; — «Κύριε ταγματάρχα, σᾶς φυλακίζω· ἀπέλθετε !», «Κύριε λοχαγέ, σᾶς φυλακίζω· φύγετε !» καὶ προσέθετεν εἶτα ἀποτεινόμενος πρὸς τὸ στράτευμα : — «Παιδιὰ σταθῆτε· κανεὶς κίνδυνος, ἔχομεν μίαν ὁλόκληρον ταξιαρχίαν ὡς ἐφεδρείαν· μὴ φεύγετε !»

Καὶ ὄντως ὁλόκληρον τὸ ἰσχυρότατον δεξιὸν κέρας δὲν εἶχε λάβει μέρος εἰς τὴν μάχην, — εἰς τὴν ἀψιμαχίαν μᾶλλον αὐτήν. Καὶ ὄντως ἡ ἐφεδρικὴ ταξιαρχία ὑπῆρχεν, ἀλλὰ δὲν διετάχθη νὰ σπεύσῃ ἐν καιρῷ εἰς ἐνίσχυσιν τῶν ἐξαντληθέντων καὶ φονευθέντων ἀνδρῶν, ὧν ἡ ὑποχώρησις ἀπέβη πρώτη καὶ κυρία ἀφορμὴ τῆς γενικῆς ἀποσυνθέσεως, διότι κ' ἐδῶ, ὅπως πανταχοῦ, ἔλλειψεν ἡ ἑνιαία καὶ συνεκτικὴ διεύθυνσις τοῦ ὅλου στρατεύματος, καὶ πάλιν τμηματικῶς ἐνεργήσαν ἡττᾶτο ἄνευ ἥττης καὶ ὑπεχώρει ἄνευ ἀνάγκης τόρα, καὶ διεσπᾶτο καὶ ἐξηρθροῦτο οἰκτρῶς ἄνευ οὐδενὸς ἄλλου λόγου ἢ τῆς κακῆς διευθύνσεως καὶ ἐκ τῆς ἀπειρίας, τῆς ἀνικανότητος καὶ τῆς ἐγκληματικῆς φιλοζωίας μερικῶν ἐκ τῶν ἀνωτέρων του ἀξιωματικῶν.

Ὁ πολεμικὸς ἀνταποκριτὴς τῆς «Ἐφημερίδος τῆς Νέας Ὑόρκης» λαβὼν κατόπιν συνέντευξιν μετὰ τοῦ ταξιάρχου Σμολένσκη ἐν Κεφαλώσει τοῦ Ἁλμυροῦ, ἰδοὺ τί λέγει ὅτι ἤκουσε παρ' αὐτοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀπὸ Ματιοῦ ὑποχώρησιν :

«Ἐρωτᾶτε πῶς ἔλαβε χώραν ἡ ὑποχώρησις τῶν Ἑλλήνων εἰς τὸ Μάτι ; Ἦτο πανικὸς ἄνευ οὐδενὸς λόγου, ἦτο ὑποχώρησις ἀσύγγνωστος. Ὁ στρατὸς δὲν πρέπει νὰ κατηγορηθῇ ἐπὶ δειλίᾳ. Ἦτο ὁ αὐτὸς στρατός, ὅστις ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἐπολέμησεν ἀνδρείως κατὰ πολυαριθμοτέρου ἐχθροῦ καὶ ἐπεκράτησεν αὐτοῦ. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι ὁ ἐπελθὼν πανικὸς ὀφείλεται εἰς σφάλματα ἐκ μέρους τοῦ ἐπιτελείου καὶ εἰς οὐδὲν ἄλλο. Πῶς δύνασθε νὰ περιμένετε ὅτι θὰ πολεμήσωσιν οἱ ἄνδρες, ἀφοῦ ἀπολέσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην πρὸς τοὺς ἀρχηγούς ; Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ἐπικρίνω τοὺς πεσόντας, ἀλλ' εἶσθε παρὼν καὶ ἐπαναπαύομαι εἰς τὴν ἀμεροληψίαν αὐτόπτου μάρτυρος.

«Διατείνονται ὅτι ὁ στρατὸς ἦτο ἀποτεθαρρυμένος· τὸ τοιοῦτον εἶναι ἀνοησία. Οἱ ἄνδρες ἦσαν ἕτοιμοι νὰ προβῶσιν ὁπουδήποτε· ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ ἐννοήσωσιν ἐξακολουθητικὴν ὑποχώρησιν ἄνευ ἥττης ; Οἱ στρατιῶται μας εἶναι ὅπως οἱ Γάλλοι. Θέλουν νὰ προχωρῶσι πάντοτε, ἀλλὰ θέλουσιν ὡσαύτως νὰ βλέπουν καὶ τοὺς ἀξιωματικούς των ἐπὶ κεφαλῆς.»

Τὰς αὐτὰς οἰκτρότητας τῶν ἐπιτελικῶν διαταγῶν διὰ ζοφερωτέρων ὅμως χρωμάτων περιγράφει εἰς τὰς ἐκ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου ἐντυπώσεις του ὁ Μπέννετ Μπάρλεϋ ὡς ἀκολούθως :

«Ἦτο μεσημβρία τῆς 7)19 Ἀπριλίου, ὅταν εἰς στιγμὴν κρίσιμον διὰ τὴν ἀσφάλειαν μέρους τῆς στρατιᾶς τοῦ Ἐτέμ, διαταγὴ ἔφθασεν ἀπὸ τὸν Διάδοχον νὰ παύσῃ τὸ πῦρ καὶ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ν' ἀποχωρήσῃ πρὸς τὴν ἰδίαν των μεθοριακὴν πλευράν. Ἂν ἡ διαταγὴ ἦλθεν ὡς ὁδηγία ἐξ Ἀθηνῶν, μικρὰ ἡ διαφορά. Τὸ κακὸν ἔγεινε καὶ οἱ Ἕλληνες στρατιῶται ἦσαν μανιώδεις, διότι τοὺς ἐσταμάτησαν. Ὁ στρατηγὸς Μακρῆς ἔστειλε νὰ ζητήσῃ ὁδηγίας, παρακαλῶν ν' ἀνασταλῇ ἀμέσως ἡ διαταγή. Μετὰ διάλειμμα τρίωρον, καθ' ὃ τὸ πῦρ εἶχε παύσει σχεδὸν τελείως, διάγγελμα ἦλθεν ἀπὸ τὸ στραταρχεῖον, ὅτι λάθος εἶχε γείνει, καὶ ὁ στρατὸς ἔπρεπε νὰ προχωρήσῃ ἐκ νέου καὶ συμπλακῇ πρὸς τὸν ἐχθρόν.

«Ἦτο εὐκαιρία ἀπολεσθεῖσα, διότι οἱ Τοῦρκοι ἠκολούθησαν τοὺς Ἕλληνας, καὶ κατέλαβον ἐκ νέου τὰς γραμμάς, ὁπόθεν εἶχον ἐξωσθῆ.

«Περιττὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι ταχέως ἐνισχύθησαν καὶ ηὔξησαν τὰς ἀμυντικὰς γραμμὰς πρὸς κάλυψιν τοῦ πεζικοῦ των. Ἐδόθη ἐξήγησις ὑπὸ τοῦ βασιλόπαιδος καὶ τῶν περὶ αὐτόν, ὅτι δὲν εἶχεν ἐκδώσει τοιαύτην διαταγὴν περὶ ὑποχωρήσεως, καὶ ὅτι ὅλη ἡ ὑπόθεσις προῆλθεν ἀπὸ τὸ λάθος ἑνὸς ταχυδρόμου. Ἡ διήγησις αὕτη δὲν εἶναι ἀποδεκτή, διότι ὑπάρχουσιν οἱ μαρτυροῦντες, ὅτι εἶδον τὴν διαταγὴν ἔγγραφον. Ἡ ἐκ τοῦ λάθους ζημία ὑπῆρξε δεινὴ διὰ τοὺς Ἕλληνας, διότι εἰς παράβολον ἀπόπειραν πρὸς ἀνάκτησιν τοῦ Γκριτζόβαλι, τὴν ἐπιοῦσαν, ὁ Μαυρομιχάλης ἔχασε δισχιλίους ἄνδρας. Ὁ στρατός του λοιπὸν ἐχώρησε πρὸς τὰ ὀπίσω, διὰ νὰ συμπράξῃ ἀμεσώτερον μετὰ τῆς μεραρχίας τοῦ Μακρῆ.

«Τὴν 9)21 Ἀπριλίου, 40 χιλιάδες Τοῦρκοι συνοδευόμενοι ὑπὸ τριῶν συνταγμάτων ἱππικοῦ, καὶ δεκάδος πυροβολαρχιῶν κατῆλθον ἡσύχως τὴν ὁμαλὴν ἑλικοειδῆ ὁδὸν ἐντὸς τοῦ ἀποτόμου στενοῦ τῆς Μελούνας εἰς τὴν Θεσσαλίαν. Κατέλαβον τὸ χωρίον Λυγαριὰν καὶ θέσεις τινὰς μεταξὺ τῶν χαμηλοτέρων λόφων. Οἱ Ἕλληνες δὲν ἠδυνήθησαν νὰ τοὺς παρενοχλήσωσιν ἐνῷ ἐξειλίσσοντο, καίτοι ἀπόπειρα ἔγεινε διὰ τοῦ πυροβολικοῦ. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐτάθη δεξιὰ καταλαβὼν τὸ Μάτι καί τινα ἀρχαῖα ρωμαϊκὰ βαλανεῖα. Ἡ ἄκρα δεξιά των ἐξετείνετο ἐπὶ δύο μίλια εἰς ἡμικύκλιον καὶ ἠρείδετο ἐπὶ τοῦ χωρίου Μεσκλαριᾶς, ὑπὸ τὰς λοφοσειρὰς τὰς ἐκτεινομένας ἀνατολικῶς πρὸς τὰ Τέμπη. Οὕτω ἐκρατοῦντο οἱ Τοῦρκοι οἱονεὶ ὡς ἐν πυλῶνι, ἀνίκανοι τὰ ἐξέλθωσιν εἰς τὸ Θεσσαλικὸν πεδίον. Ἐπὶ δύο ἡμέρας ἐξηκολούθει σφοδροτάτη μονομαχία τοῦ πυροβολικοῦ, ποικιλλομένη ποῦ καί που

ὑπὸ ζωηροῦ πυρὸς τῶν τουφεκίων, ἐφ' ὅσον τὸ πεζικὸν συνεπλέκετο κατὰ τὸ δεξιὸν ἢ τὸ ἀριστερὸν τῆς γραμμῆς. Ἅπαξ ἢ δὶς ὁ ἐχθρὸς ἐδοκίμασε τὴν τύχην του προσπαθήσας νὰ διαρρήξῃ τὸ κέντρον εἰς τὸ Μάτι, ἀλλὰ τὰς ἐπιθέσεις ἀπέκρουσαν εὐκόλως οἱ εὔζωνοι καὶ ταξιαρχία τακτικῶν. Κατά τινα ὕφεσιν τῆς μάχης εἶδα τὸν διάδοχον βαίνοντα ἔφιππον πρός τινα πυροβολαρχίαν, ὅμου ἔμεινε δύο λεπτά· ὥστε εὑρέθη τεχνικῶς ὑπὸ τὸ πῦρ κατὰ τὸν πόλεμον.

«Οὔτε τὴν Τετάρτην οὔτε τὴν Πέμπτην ὑπερίσχυσαν οἱ Τοῦρκοι εἰς τὴν μάχην. Μᾶλλον ἡττῶντο, διότι ἂν καὶ ἐκέρδιζεν ὁ ἐχθρὸς ἔδαφος εἰς Μεσκλαριὰ καὶ κατὰ τὸ ἀριστερόν, ἑκάστοτε ὅμως ἀπωθεῖτο. Ὅλα ἐτελείωσαν εὐνοϊκὰ διὰ τοὺς Ἕλληνας ὅταν ἔδυσεν ὁ ἥλιος τῆς 10)22 Ἀπριλίου, καὶ ἡ μάχη τοῦ Ματιοῦ ἔληξεν. Οἱ Τοῦρκοι ἀπεσύρθησαν εἰς τοὺς καταυλισμούς των, καὶ οἱ Ἕλληνες εἰς τοὺς ἰδικούς των, μετὰ τὸ ἑσπερινὸν συσσίτιον. Ὅλα ἦσαν ἥσυχα, διότι τὸ πῦρ εἶχε παύσει διὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Τὸ θρύλημα ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐκυρίευσαν τὸ Δερελῆ, καὶ οὕτω θὰ ἐνέβαλλον εἰς κίνδυνον τὸ δεξιὸν τοῦ Διαδόχου μὲ διεβεβαίωσεν ὁ Μακρῆς ὅτι ἦτο ψευδές. Εἶχα ὑπάγει πρὸς τὸ δεξιὸν καὶ δὲν εἶδα σημεῖα τῆς παρουσίας των. Ἀργὰ δὲ τὴν ἑσπέραν συνήντησα φίλον ἐν Λαρίσσῃ, ἀρτίως ἐλθόντα ἀπὸ τὸ Μπαμπᾶ, τὸ ὁποῖον εἶναι ἀπέναντι τοῦ Δερελῆ. Εἶπε, χωρὶς νὰ γνωρίζῃ διατί ἠρώτων, ὅτι δὲν ὑπῆρχον Τοῦρκοι, καθ' ὅσον εἶχε μάθει, εἰς τὸν Νεζερόν, καὶ βεβαίως οὐδεὶς ἐντὸς ἢ πλησίον τοῦ Δερελῆ.

Μεμδοὺχ πασσᾶς, Διοικητὴς μεραρχίας.

«Τὴν ἰδίαν ἐκείνην νύκτα ὁ Διάδοχος διέταξε τὸν στρατὸν ν' ἀποχωρήσῃ πρὸς τὴν Λάρισσαν, εἰκοσιπέντε μίλια μακρὰν διὰ πορείαν. Περὶ τὴν ὀγδόην τῆς ἑσπέρας οἱ ἄνδρες ἀφυπνίσθησαν ἀπὸ τὸν πρῶτον ὕπνον των καὶ διετάχθησαν νὰ ὀπισθοχωρήσωσι. Τοῦτο δ' ἐγένετο ἐν τάξει καὶ ἡσύχως ἐπειδὴ ἐνόμιζον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐπιθέσεως ἐξαπίνης κατὰ τῶν Τούρκων. Ὅλος ὁ στρατὸς ἦτο ἐν πορείᾳ, καὶ εἶχε προχωρήσει πέντε ἢ ἓξ μίλια ἀπὸ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, πρὸς τὸν Τύρναβον, ὅταν τοὺς κατέλαβεν ὁ ἀνεξήγητος τρελλὸς πανικός. Τινὲς λέγουσιν ὅτι ἔλαβεν ἀρχὴν καθ' ἕνα, ἄλλοι κατ' ἄλλον τρόπον. Ἱππεῖς καὶ πυροβοληταί, διὰ ν' ἀποφύγωσι φαντασιώδη κίνδυνον, ἐπυροβόλουν διὰ μέσου τοῦ ἰδίου πεζικοῦ των καὶ ἐκάλπαζον πρὸς τὴν Λάρισσαν. Τουφεκισμοὶ ἐρρίπτοντο, πλήγματα κατεφέροντο, ἄνθρωποι καὶ κτήνη ἀνετρέποντο, ὀχήματα ἀνετρέποντο καὶ ἐποδοπατοῦντο. Ὁ στρατὸς διεσπάσθη εἰς τμήματα καὶ κατέστη ἐμμανὴς συρφετός, ὅστις ἔτρεχε δι'

ὁδῶν καὶ ἀγρῶν πρὸς νότον ὅσον ταχύτερον ἠδύνατο νὰ τρέξῃ. Ὅπλα καὶ πολεμεφόδια καὶ ἀποσκευαὶ ἀπερρίπτοντο ἀθρόως.

«Οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοί, κατὰ κανόνα, ἐφέρθησαν χειρότερα ἀπὸ τοὺς ἄνδρας, διότι προηγήθησαν τοῦ φεύγοντος πλήθους, καὶ πολλοὶ τούτων δὲν ἐσταμάτησαν πρὶν φθάσωσιν εἰς Φάρσαλα ἢ Βόλον. Εὔσχημος προσποίησις ἔγεινεν ὅτι ἔπρεπε νὰ σταματήσουν εἰς Λάρισσαν, ἀλλὰ σοβαρὰ προσπάθεια δὲν κατεβλήθη διὰ νὰ σταματήσουν τοὺς φυγάδας, οἵτινες διέδραμον τὴν πόλιν κατὰ τὰς πρωινὰς ὥρας, κ' ἐξηκολούθησαν τὴν φυγήν των πρὸς τὰ Φάρσαλα. Οὔτε διὰ ταύτην οὔτε δι' ἄλλας καταφώρους πράξεις λιποταξίας κατέναντι τοῦ ἐχθροῦ ἤκουσα ἂν εἰς Ἕλλην ἐτουφεκίσθη πρὸς παραδειγματισμὸν τῶν ἄλλων. Ὁ ποτὲ ἑλληνικὸς στρατὸς κατέστη ὄχλος φανταζόμενος ὅτι τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἔτρεχεν ἐπὶ τὰ ἴχνη του, καίτοι οὐδὲν τοιοῦτον συνέβη. Τοῦτο δὲ ἔδιδεν αὐτοῖς τὴν δύναμιν τῆς ἀπελπισίας, καὶ οὕτω διήνυσαν 50—60 μίλια ἐντὸς 24 ὡρῶν.

«Οἱ κάτοικοι τῆς Λαρίσσης καὶ τῶν περιχώρων, τρομάξαντες ἐπὶ τῇ αἰφνιδίᾳ συμφορᾷ, ἀφέθησαν ὑπὸ τῶν στρατιωτικῶν καὶ πολιτικῶν ἀρχῶν ἄνευ εἰδοποιήσεως ἢ νουθεσίας νὰ σώσωσιν ἑαυτούς.

«Διῃρημέναι ὑπῆρξαν αἱ γνῶμαι ἐν τῇ πολιτείᾳ τοῦ Διαδόχου εἰς Λάρισσαν, ὅπου εἶχεν ἀποσυρθῆ κατὰ τὸ σύνηθες, τὴν τρομερὰν ἐκείνην νύκτα. Ἀντιφατικαὶ διαταγαὶ ἀλλεπάλληλοι ἐστέλλοντο. Αἱ Ἀγγλίδες νοσοκόμοι, διὰ τὴν ἀσφάλειαν τῶν ὁποίων φυσικὰ ἐγώ τε καὶ ἄλλοι ἐνδιαφερόμεθα, ἔλαβον ἀντικρουομένας ἐπισήμους ὁδηγίας περὶ τοῦ τί νὰ πράξωσι καὶ ποῦ νὰ καταφύγωσι. Περὶ ὥραν πέμπτην τῆς πρωίας ὁ Διάδοχος μετέβη ἡσύχως εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἀνῆλθεν ἐπὶ ἐκτάκτου τραίνου, τὸ ὁποῖον ἔβαλεν ἀτμὸν διὰ Φάρσαλα μέσον Βελεστίνου. Αἱ Ἀγγλίδες νοσοκόμοι ἐπέτυχον νὰ ὑπάγουν μὲ τὸ ἴδιον τραῖνον μέχρι Βελεστίνου, ὁπόθεν κατῆλθον εἰς Βόλον. Ἀργότερα οἱ ἵπποι τοῦ Διαδόχου ἐκάλπασαν μανιωδῶς ἀνὰ τὴν πόλιν ὅπως μεταφερθῶσι διὰ τῶν ἀγρῶν εἰς Φάρσαλα, ἐνῷ αἱ ἀποσκευαὶ τοῦ στρατααρχείου ἠκολούθησαν εἰς τέσσαρα βαγόνια. Αἱ γυναῖκες καὶ τὰ παιδία τῆς Λαρίσσης ἠναγκάσθησαν νὰ μεταφέρωσιν ἐπὶ τῶν νώτων ὅ,τι ἐπεθύμουν νὰ σώσωσι. Χιλιάδες ἐκ τῶν ἀσθενῶν τούτων πλασμάτων, ὁμοῦ μετὰ νοσούντων καὶ πληγωμένων στρατιωτῶν, ἔμειναν πέριξ τοῦ σταθμοῦ τοῦ σιδηροδρόμου, ἐνῷ ἀξιωματικοὶ ἔτρεχον εἰς τὰ πρωινὰ ἢ τὰ κατόπιν ἔκτακτα τραῖνα, διὰ νὰ φύγουν, καὶ μερικοὶ μάλιστα μέχρις Ἀθηνῶν. Τὰ πλήθη τῶν στρατιωτῶν εἶχον ἀπέλθει ὥρας πρὶν ἢ καταλίπω τὴν Λάρισσαν, καὶ τότε ἀκόμη οὐδαμοῦ ἐφάνησαν σημεῖα τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ ἀληθὲς ἦτο ὅτι οἱ Τοῦρκοι εὑρέθησαν ἐν ἀμηχανίᾳ ἐπὶ τῇ ἐξαφανίσει τῶν Ἑλλήνων, καὶ ἐφοβοῦντο παγίδα, διὸ καὶ δὲν κατεδίωξαν τὸν διάδοχον οὔτε τὸν στρατόν του. Ὁ στρατηγὸς Σμολένσκης, ὅστις πιθανὸν νὰ ἐλησμονήθη ἀπὸ τὸ γενικὸν ἐπιτελεῖον, ἐξηκολούθει μαχόμενος εἰς τὸ Μπουγάζι, ἐγγὺς τοῦ Τυρνάβου, ἕως τὸ ἀπόγευμα, ὁπότε βραδέως ὑπεχώρησεν εἰς Λάρισσαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Φάρσαλα» (πληροφορία ἐσφαλμένη).

Προσθέτει δὲ ἀλλαχοῦ προκειμένου περὶ τοῦ δυσπειθοῦς τοῦ Ἕλληνος στρατιώτου, ὅπερ προέρχεται κυρίως, οὐχὶ τόσον ἐκ τοῦ φυσικοῦ τῆς φυλῆς μας χαρακτῆρος, ὅσον ἐκ τῆς ἀνεπαρκείας καὶ τοῦ πάνυ πλημμελοῦς τῆς στρατιωτικῆς ἡμῶν συντάξεως, ἥτις δὲν ἐπέτρεψεν εἰς τὸν Ἕλληνα πολίτην νὰ διδαχθῇ ἐπαρκῶς τί ἐστὶ στράτευμα καὶ πῶς πρέπει νὰ συμπεριφέρεται ὁ στρατιώτης :

«Ἡ πειθαρχία εἶναι ἐλλιπὴς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατόν, λοχίας δὲ ἢ ἁπλοῦς στρατιώτης οὐδέποτε διστάζει νὰ συζητήσῃ πρὸς ἀξιωματικὸν ἂν ἡ δεῖνα ἢ δεῖνα διαταγὴ πρέπει νὰ ἐκτελεσθῇ. Εἶδα ἐπανειλημμένως ὁπλίτας ἀρνουμένους νὰ ὑπακούσωσιν εἰς τοὺς λοχαγοὺς καὶ συνταγματάρχας των, καὶ τοῦτο χωρὶς ἀπόπειραν τιμωρίας ἐπὶ ἀπειθείᾳ. Συντεταγμένοι ἢ ὄχι, οἱ Ἕλληνες ἐβόων ὑπὲρ τοῦ πολέμου, οὐδ' ὑποπτεύοντες κἄν, ὅτι ἦτο δυνατὸν νὰ ἡττηθῶσι. Διεμαρτύροντο, ὅτι ὁ Ἑλληνισμὸς ἦτο ἐξεγηγερμένος καὶ ὅτι τὸ Ἔθνος θὰ ἐμάχετο καὶ θ' ἀπέθνησκε μέχρι τοῦ τελευταίου ἀνδρός. Ἡ δὲ Ἑλλὰς δὲν θὰ ἀπέσυρεν οὐδὲ ἓν ἰῶτα ἀπὸ τὰς ἀπαιτήσεις της.»

Οἱ δὲ «Καιροὶ» τοῦ Λονδίνου ὡς ἑξῆς περιέγραψαν τὴν ἀποσύνθεσιν τοῦ στρατοῦ μας, ἐξηγοῦντες τὰς ἀφορμὰς τῆς ὑποχωρήσεως, ὅπως τὰς ἀντελήφθησαν αὐτοί, καὶ τὸν λόγον τοῦ ἐπελθόντος πανικοῦ :

«Ἀτομικῶς πλήρεις ὁρμῆς καὶ τόλμης οἱ Ἕλληνες στρατιῶται, στεροῦνται πειθαρχίας καὶ τῶν ἠθικῶν ἐκείνων ἰδιοτήτων, ἐφ' ὧν θεμελιοῦται ἡ πειθαρχία. Δὲν ἔχουν τὴν ψυχρὰν ἀταραξίαν τῶν Τούρκων, ἥτις ἄγει εἰς ἤρεμον ἀντιμετώπισιν τοῦ θανάτου, καὶ τὴν ἑδραίαν πεποίθησιν ἐπὶ τοὺς ἀξιωματικούς των καὶ ἐφ' ἑαυτούς. Ἀφοῦ χαλαρωθῶσιν οἱ ἐκ κοινῆς ἐπιτυχίας δεσμοί, οὐδὲν ἀπομένει τὸ συνέχον, καὶ ταχέως τὸ στράτευμα μετατρέπεται εἰς περίφοβον καὶ δυσήνιον πλῆθος. Ἡ ὁριστικὴ τῶν Τούρκων κίνησις ἐγένετο τὴν Παρασκευὴν τὸ ἑσπέρας, ὅτε αἱ ἐκ Νεζεροῦ καὶ Ραψάνης φάλαγγες ἡνώθησαν καὶ παρέκαμψαν τὸ δεξιὸν κέρας τῶν Ἑλλήνων, ὧν τὸ ἀριστερὸν εἶχεν ἤδη παρακαμφθῇ εἰς Γκριτζόβαλι. Ἔκτοτε ἡ θέσις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἦτο ἀπεγνωσμένη, μόνη δ' ἡ ἄμεσος ὑποχώρησις ἠδύνατο νὰ σώσῃ αὐτὸν ἐκ κυκλώσεως καὶ ζωγρήσεως. Ἀλλά, καίτοι ἡ ὑποχώρησις ἐπεβάλλετο ὑπὸ στρατιωτικῆς ἀνάγκης, ταχέως ἐγένοντο καταφανεῖς οἱ κίνδυνοί της. Πᾶσα τάξις ἐξέλιπε, καθόσον τὰ διάφορα ὅπλα συνεκεντροῦντο ἐπὶ τῶν διαφόρων ὁδῶν, αἵτινες ἦγον πρὸς τὴν Λάρισσαν. Αἱ κοινόταται προφυλάξεις ὠλιγωρήθησαν ἐν τῇ συγχύσει. Ὀπισθοφυλακὴ δὲν ὑπῆρχε, καὶ ὅτε ἠκούσθη αἴφνης ἡ κραυγὴ «ἔρχονται οἱ Τοῦρκοι», ἐπηκολούθησαν σκηναὶ αἴσχους καὶ φρίκης, οἵας βλέπει τις μόνον εἰς τὰς τάξεις στρατοῦ ἀπολέσαντος τὸ ἠθικόν του. Ὁ συμμιγὴς ὄχλος τῶν στρατιωτῶν, τῶν χωρικῶν καὶ τῶν ἀτάκτων ἐπυροβόλει τυχαίως ἐν τῇ σκοτίᾳ. Τὰ λωρία τῶν τηλεβόλων καὶ τῶν στρατιωτικῶν ἁμαξῶν ἐκόπτοντο, ἵνα φύγωσι τάχιον οἱ ἐλάται· ἵπποι καὶ ἡμίονοι ἐμαστίζοντο ἐν μέσῳ μάζης ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων. Εἰς τὸ κατακόρυφον ἀνῆλθεν ἡ σύγχυσις ἐπὶ τῆς γεφύρας τοῦ Πηνειοῦ. Τινὲς τῶν ἀξιωματικῶν, ὀνομαστὶ δ' ὁ συνταγματάρχης Μαυρο-

μιχάλης, ἐπετέλεσαν ἀνδρικῶς τὸ καθῆκόν των κατὰ τὰς τραγικὰς ἐκείνας ὥρας, ἄλλοι ὅμως, ἀσθενέστερα ἔχοντες τὰ νεῦρα ἢ ἀτολμοτέρας τὰς καρδίας, ἔφυγον ὡς οἱ στρατιῶται των.»

Ὡς πρὸς δὲ τὴν ἄλογον καὶ ἐπικίνδυνον κατανομὴν τῶν μικρῶν μας δυνάμεων εἰς τμήματα ἀνὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν ὁλόκληρον, ἥτις καὶ ἐπέφερε δεινὴν αὐτῶν ἐξασθένισιν καταλήξασαν ὅπου τόσον οἰκτρῶς κατέληξεν, ἀρκούμεθα ἐνταῦθα νὰ παραθέσωμεν τὴν σχετικὴν ἐν τῇ «Κυανῇ Ἐπιθεωρήσει» δημοσιευθεῖσαν γνώμην τοῦ Γάλλου συνταγματάρχου Πατρύ :

«Ἀφ' ἧς ἡ πολεμικὴ δρᾶσις ἤρξατο ἐπὶ τῶν Μακεδονικῶν συνόρων, ἤρχισα, καίτοι ἀείποτε ὑπὸ τῶν εἰλικρινεστέρων κατειχόμην αἰσθημάτων διὰ τὴν ἐπιτυχίαν τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων, νὰ θλίβωμαι διότι οἱ Ἕλληνες, ἐπιλήσμονες τῆς πείρας τοῦ παρελθόντος, παρεγνώρισαν τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς τοῦ πολέμου. Δὲν ἐπίστευσα βεβαίως οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν ὅτι ἦτο δυνατὸς ἐπιθετικὸς πόλεμος ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων ἐν Μακεδονίᾳ, καθ' ὅσον οὗτοι κατ' ἀριθμὸν κατώτεροι ὄντες, στερούμενοι δὲ καὶ ἀναλόγου ἱππικοῦ, μειονεκτοῦσι καὶ τοπογραφικῶς ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ πολέμου, ἀλλ' ἂν ὁ ἐπιθετικὸς πόλεμος τοῖς ἦτο ἀπηγορευμένος, ἡ τεχνικὴ ἄμυνα, γόνιμος εἰς πραγματικὰ ἀποτελέσματα, ὤφειλε νὰ ἦναι κανὼν ἀπ' ἀρχῆς τῶν ἐνεργειῶν αὐτῶν.

«Ἀντὶ νὰ καταλάβωσι πᾶσαν τὴν ἔκτασιν τῆς μεθορίου γραμμῆς ἀπὸ τοῦ Αἰγαίου πελάγους μέχρι τοῦ κόλπου τῆς Ἄρτης (περὶ τὰ 300 χιλιόμετρα) διὰ μικρῶν ἀμυντικῶν σταθμῶν, ἀποτελούντων γραμμὴν ἄνευ ἀντιστάσεως προωρισμένην κατ' ἀνάγκην νὰ διασπασθῇ εἰς ἓν ἢ πλειότερα σημεῖα, ἀντὶ νὰ κατατέμνωσι τὸν στρατὸν αὐτῶν εἰς πολλὰς ὁμάδας μελλούσας νὰ ἐνεργήσωσιν ἐν Ἠπείρῳ, ἐν Κρήτῃ, ἐν Θεσσαλίᾳ, διαίρεσιν ἥτις δὲν δύναται ἢ νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐξασθένισιν, διατί δὲν ἠσπάθησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς σχέδιον ἑνιαῖον, προωρισμένον νὰ ἐκτυλιχθῇ ἐπὶ τοῦ ζωτικωτέρου μέρους τοῦ ἐδάφους των ;

«Ἦτο ἐνδεδειγμένον ὅτι ὁ τουρκικὸς στρατὸς τοῦ ὁποίου ἡ συγκέντρωσις ἐν Ἐλασσῶνι ἦτο γνωστὴ πρὸ καιροῦ, ἅμα ἐπιτιθέμενος, ἤθελε ζητήσει νὰ καταλάβῃ τὴν ὁδόν, τὴν φέρουσαν κατ' εὐθεῖαν πρὸς τὸ κέντρον τῆς ἑλληνικῆς χώρας. Ὁ μόνος τρόπος διὰ τὸν ἑλληνικὸν στρατὸν νὰ δυνηθῇ μετά τινος πιθανότητος ἐπιτυχίας νὰ τοὺς ἀναχαιτίσῃ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν σχεδίων των ἦτο, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, νὰ συγκεντρωθῇ ὁλόκληρος (περὶ τοὺς 70000 ἄνδρας), εἰς θέσιν πλαγίαν γειτνιάζουσαν πρὸς τὴν γραμμὴν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἐχθροῦ, νὰ διαμφισβητήσῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὰς διόδους τῶν ὀρέων διὰ τῶν ἀτάκτων σωμάτων, τὰ ὁποῖα συνοδεύουσι τὸν στρατόν, ἔπειτα δὲ νὰ ἐπιπέσῃ δι' ὅλων τῶν δυνάμεών του κατὰ τοῦ ἐχθροῦ εἰσβάλλοντος μετὰ κόπου εἰς τὴν πεδιάδα, καὶ διὰ στιγμιαίας ὑπερόγκου ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς νὰ τὸν καταστρέψῃ ἀπωθῶν τὰ λείψανα αὐτοῦ πρὸς τὰ ὄρη. Ἐν ἑνὶ λόγῳ, ἐὰν ἐν τῇ μάχῃ τῇ δοθείσῃ πρό τινων ἡμερῶν ἐν Μάτι, ἐλάμβανε μέρος ὅλος ὁ ἑλληνικὸς στρατός, ἀντὶ τινῶν προφυ-

λακῶν, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν θὰ εὑρίσκοντο εἰσέτι παρὰ τὸν Πηνειόν. Ἀλλ' ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς διεσκορπισμένος εἰς μυρίας ὁμάδας ἠγωνίζετο ἀνωφελῶς εἰς ἀπόστασιν 40 χιλιομ. ἐκεῖθεν πρὸς τὰ δεξιὰ παρὰ τὴν Κρανιάν, εἰς ἀπόστασιν 15 χιλιομ. πρὸς τὰ ἀριστερὰ περὶ τὸ Δαμάσι καὶ τέλος εἰς ἀπόστασιν 200 χιλιομ. εἰς τὴν κάτω Ἤπειρον, χωρὶς νὰ ὑπολογίσωμεν τὰ ἐν Κρήτῃ ἀπρακτοῦντα ἄριστα στρατεύματα.

«Πῶς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον δὲν ἐνεθυμήθη τὰς καταστροφάς, τὰς ὁποίας κατὰ τὸ 1870 μᾶς ἐπροξένησε διανομὴ ἐπίσης ἐλαττωματικὴ τῶν ἡμετέρων δυνάμεων; Θὰ ἦναι πάντοτε λοιπὸν ἀληθές, ὅτι ἡ πεῖρα τῶν παλαιοτέρων δὲν χρησιμεύει ποτὲ εἰς τοὺς μεταγενεστέρους;

«Πρὸς τὸ παρὸν ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἡττηθεὶς ἐν Μάτι ὑπεχώρησεν εἰς Φέρσαλα. Τὸ ζήτημα δὲν ἀπωλέσθη δι' αὐτὸν ἐὰν θελήσῃ ν' ἀντιδράσῃ κατὰ τῶν

Πρόσφυγες ἐκ Λαρίσσης μεταβαίνοντες εἰς Βόλον κατόπιν τοῦ πανικοῦ

ἀξιοθρηνήτων σφαλμάτων τῶν γενομένων μέχρι σήμερον· ἀλλὰ πρέπει νὰ σπεύσῃ. Ἀνάγκη πρὸ παντὸς νὰ συγκεντρώσῃ περὶ τὸν κύριον πυρῆνα τὰ τῇδε κἀκεῖσε διεσκορπισμένα σώματα. Τὰ στρατεύματα τῆς ἄκρας δεξιᾶς (Νεζεροῦ, Κρανιᾶς) δύνανται εὐκόλως νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν νότιον Θεσσαλίαν διὰ τοῦ στόλου. Ἡ μεραρχία τῆς Ἠπείρου ταχέως θὰ συνενωθῇ διὰ ξηρᾶς. Μετά τινας ἡμέρας 60,000 ἄνδρες δύνανται νὰ συγκεντρωθῶσι περὶ τὰ Φέρσαλα καὶ ν' ἀποτελέσωσι μικρὰν στρατιὰν ἐνεργείας ἱκανὴν ν' ἀναλάβῃ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἄμυναν τῆς χώρας. Δὲν πρέπει ὅμως ὁ στρατὸς οὗτος νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν ὅσον οἷόν τε ἐνεργητικὴν ὑπεράσπισιν τῶν περὶ τὰ Φέρσαλα θέσεων, διότι θέλουσιν ἀπολεσθῆ βεβαίως, ἐὰν περιμείνῃ ἐκεῖ παθητικῶς τὴν ἐπίθεσιν τῶν Τούρκων. Ἐὰν ἀπολεσθῶσι τὰ

Φέρσαλα, δὲν πρέπει νὰ ὑποχωρήσῃ εἰς τὴν Ὄρθρυν, ἵνα ἀναμείνῃ ἐκεῖ ἑτέραν ἀμυντικὴν μάχην· διότι ἀπὸ ὀχυρώματος εἰς ὀχύρωμα ἀμυνόμενος θέλει καταλήξει μοιραίως πρὸ τῶν Ἀθηνῶν, ἀφοῦ ἀπολέσῃ τόσας μάχας, ὅσας ἔχει συνάψει. Ἡ τακτικὴ αὕτη τῆς ἀμύνης ἐπὶ τοποθεσιῶν, ὅσον ὀχυραὶ καὶ ἂν ἦναι, δὲν συμφέρει εἰς στρατὸν νεαρὸν καὶ σφριγῶντα, ὅστις ἐπιθυμεῖ νὰ καταβάλῃ τοὺς ἐπιδρομεῖς.»

Αἱ σκηναὶ αἵτινες ἐπηκολούθησαν τὴν πρώτην ὑποχώρησιν ὑπῆρξαν ἐκτάκτως οἰκτραί, ἐνσπείρασαι πλήρη τὴν παραλυσίαν εἰς τὸ στράτευμα. Ἀφ᾽ οὗ ἡ ἔλλειψις πυροβολικοῦ πρὸ πάντων ἐπήνεγκε τὴν ἐν Δελερίοις καταστροφήν, οἱ Τοῦρκοι ἐπεχείρησαν ἐπελάσεις ἱππικοῦ ἵνα τελείως ἀποσυνθέσουν τὰς ἑλληνικὰς τάξεις· εὐτυχῶς ὅμως, χάρις τῇ ἐγκαίρῳ προσελεύσει τοῦ ὑπὸ τὸν Γρίβαν ἱππικοῦ σώματος, ἀπεκρούσθησαν ἐπανειλημμένως, καὶ τὸ δεύτερον Σύνταγμα, ἐν ἀρκετῇ ὁπωσοῦν συντάξει, ἠδυνήθη νὰ τραπῇ κανονικώτερον εἰς ὑποχώρησιν πρὸς τὸ Καζακλάρ, ὅπου καὶ συνταχθεὶς ἐκ τοῦ προχείρου ὁ στρατὸς πρὸ τοῦ ἐκεῖ δάσους, καὶ ταχθεισῶν τῶν ἀναγκαίων προφυλακῶν, ὑπετέθη πρὸς στιγμὴν ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ συγκρατηθῇ ἐκεῖ μέχρι τῆς ὁριστικῆς ἐκβάσεως τῆς ἐν Μάτι συγκρούσεως. Αἴφνης ὅμως φωνὴ ἀκούεται τρόμου : — «Τὸ ἱππικό ! τὸ ἱππικό !» καὶ διασπᾷ καὶ ἀποσυνθέτει τὸ στράτευμα, νομίσαν ὅτι τὸ προελαῦνον ἱππικὸν ἀπόσπασμα ἦτο ἐχθρικόν, βαῖνον πρὸς καταδίωξιν αὐτοῦ, ἐνῷ οἱ τοῦρκοι δὲν εἶχον ἀκόμη σκεφθῆ νὰ προχωρήσουν ἀπὸ τῶν θέσεων τὰς ὁποίας εἶχον καταλάβει.

Σύγχυσις τότε ἀνήκουστος βασιλεύει ἀνὰ τὸ ἑλληνικὸν στρατόπεδον. Ὠθοῦντες καὶ ὠθούμενοι φεύγουν οἱ ἄνδρες πρὸς τὴν Λάρισσαν ἀκατάσχετοι, πετοῦν δὲ καθ᾽ ὁδὸν ὅπλα καὶ ἐφόδια ἵνα ὦσιν ἐλαφρότεροι ἐν τῇ ἀκατανοήτῳ ἐκείνῃ φυγῇ τὴν ὁποίαν οὐδεμία ἐδικαιολόγει αἰτία. Μία πυροβολαρχία καθυστερήσασα, καταφθάνει τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς φοβερᾶς συγχύσεως τοῦ στρατοῦ, πείθεται καὶ αὐτὴ ὅτι ὄντως περὶ ἐπιθέσεως τοῦ ἐχθροῦ πρόκειται, ἐνῷ δὲ τὸ ἱππικὸν ἀπόσπασμα καταπυροβολεῖται ἤδη ὑπὸ τῶν φευγόντων ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἀπαισίως φοβεροῦ ἐκείνου σκότους, καταλαμβάνεται καὶ αὕτη ὑπὸ τοῦ γενικοῦ πανικοῦ, τρέπεται δ᾽ ἐν καλπασμῷ πρὸς τὴν Λάρισσαν συμπαρασύρουσα τὰ πάντα ἐν τῇ μανιώδει της διελεύσει, συντρίβουσα καὶ καταπατοῦσα φορτία καὶ ἄνδρας καὶ φεύγοντα γυναικόπαιδα. Ὅσῳ δ᾽ αὐξάνει ἡ σύγχυσις, ὅσον ἡ συνεννόησις καθίσταται δυσχερεστέρα, ὅσον ἡ φωνὴ τῆς φρονήσεως ἀποβαίνει ἀσθενεστέρα, τόσον τὸ λογικὸν ὀλιγώτερον λειτουργεῖ, τόσον ἡ πεποίθησις περὶ τῆς καταδιώξεως ἐπαυξάνει, τόσον ὁ πανικὸς καθίσταται ἀπαισίως δεινός.... Οἱ ἐλάται ἀποζευγνύουν τοὺς ἵππους καὶ ἐπιβαίνοντες αὐτῶν φεύγουν μόνοι πρὸς τὴν Λάρισσαν.... Οἱ πολῖται ἡμιονηγοὶ ἐκφορτόνουν τὰ πολεμοφόδια τοῦ στρατοῦ καὶ ἱππεύοντες τοὺς ἡμιόνους των φεύγουν πρὸς τὴν Λάρισσαν.... Ἀξιωματικοὶ δυστυχῶς ἐθεάθησαν πετῶντες τὰ ξίφη καὶ τὰ πιλίκια καὶ τοὺς μανδύας των ἀκόμη ἵνα διευκο-

λύνεται ὁ μανιώδης, ὁ ἐγκληματικός των ὅσον ἀναίτιος ἐκεῖνος δρόμος πρὸς τὴν Λάρισσαν....Ἄλλοι συνάδελφοί των αἰσθανόμενοι τὸ αἶσχος ὅπερ προσεγίνετο αὐτοῖς καὶ τὸ ὁποῖον προσῆπτον εἰς τὴν τιμὴν τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, πλήττουν τοὺς φεύγοντας διὰ τοῦ ξίφους, ὑβρίζουν τοὺς συναδέλφους των, παροτρύνουν, νουθετοῦν, ἀπειλοῦν, πυροβολοῦσι τοὺς ἄνδρας.... Ἀλλὰ μάτην τὰ πάντα. Ὅταν τὸ λογικὸν δὲν ἐνεργεῖ πλέον, ἀδιάφορον δια τίνα λόγον ἢ καὶ ἄνευ λόγου, οὐδὲν δύναται νὰ συντελέσῃ εἰς ὅσα ἐκεῖνο μόνον θὰ συνετέλει. . Κιβώτια φυσιγγίων, ἀποσκευαί, ὅπλα, ξίφη, πυροβόλα, τροχοὶ τεθραυσμένοι, τραυματίαι ἀνίσχυροι νὰ βαδίσουν, ἵπποι καὶ ἡμίονοι τεθνεῶτες, κατακοσμοῦσιν ἀπαισίως τὴν ἀπὸ Τυρνάβου μέχρι Λαρίσσης ὁδόν, κόσμος φρίκης φέρων τὸ δάκρυ εἰς τὸ ὄμμα τῶν συναισθανομένων ἀκόμη τί ἀπωλέσαμεν, τίνα ἀναίτιον ἐξευτελισμὸν ὑφιστάμεθα, τίνος φρικώδους ὀνείδους ἐγινόμεθα ἀκούσιοι σχεδὸν παραίτιοι. Ὢ! τοιαύτας στιγμὰς ὅταν διέρχονται τὰ ἔθνη, ἢ πρέπει ν' ἀντλήσουν ἐξ ἑαυτῶν ἀρκετὸν σθένος, ὥστε ν' ἀνακύψουν ἀμέσως, ἢ θὰ βραδύνουν πολύ, πάρα πολὺ ν' ἀνακύψουν!

Δέκα εἴκοσι δειλοί, ἀσυνείδητοι, ποταποί, τολμῶντες νὰ θεωρῶσι τὸ ἄθλιον σαρκίον των πολυτιμότερον τῆς τιμῆς ὁλοκλήρου ἔθνους, ἀξιωματικοὶ ἢ στρατιῶται, ἀξιωματικοὶ προπάντων — ἀξιωματικοὶ μόνον ἴσως,— παρασύρουν εἰς τὸ αἶσχος καὶ τὴν φυγὴν ὅλους ἐκείνους τοὺς φιλοτίμους ἄνδρας, οἵτινες διψαλέοι, φθειριῶντες, ρακένδυτοι πολλοὶ καὶ ἄνευ ἄρτου, ἐγνώρισαν ἐπὶ τόσας ἡμέρας, εἰς πρὸς δέκα, νὰ κρατήσουν ὑψηλὰ τὸ γόητρον τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τῶν συνόρων, μετατρέπουν τοὺς χθεσινοὺς ἥρωας εἰς λιποτάκτας καὶ ἀνάνδρους φυγάδας, καὶ τὴν νύκτα ταύτην καθ' ἣν ἐνταφιάζεται ὁ νεκρὸς τοῦ μεγίστου τῆς ἀνθρωπότητος τέκνου, τὴν νύκτα καθ' ἣν ἀνεμένομεν εὐαγγέλια νίκης, τὴν μετατρέπουν εἰς νύκτα Βαλπούργης, εἰς νύκτα Ἁγίου Βαρθολομαίου ἥτις θὰ δεικνύῃ εἰς τὸν μέλλοντα κόσμον μέγα σφάγιον, τὴν Ἑλλάδα! Ἄς μοῦ εἴπῃ ἡ ἀδέκαστος δικαιοσύνη, ἐσκέφθη ποτὲ νὰ ἐφεύρῃ ποινὴν διὰ τοιαῦτα ἐγκλήματα;....

«Τὰ κακὰ τῆς ἐλλείψεως ἀσκήσεως, λέγει ὁ Μπάρλεϋ, ἐσμικρύνοντο ἀπὸ τὸ ἀνώμαλον τῆς χώρας, καὶ ὁ ὀξύνους Ἕλλην ἐπλεονέκτει κατὰ τοῦτο τοῦ Μουσουλμάνου. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ μειλίχιος Διάδοχος, σταθμεύων σχεδὸν ἐκτὸς τοῦ ἤχου τῶν κανονίων, ὑπετίθετο, ὅτι διηύθυνε τὰς κινήσεις. Ἀραιὰ ἀγγέλματα ἐκ τῆς μάχης ἐκομίζοντο πρὸς αὐτὸν διὰ ποδηλατιστοῦ, δι' ἐφίππων ταχυδρόμων καὶ διὰ σημάτων. Ἴσως εἰς Μόλτκε νὰ κατώρθωνε νὰ διοικήσῃ τὸν στρατὸν ὑπὸ τοιούτους ὅρους, ἀλλ' οὔτε Γερμανὸς οὔτε Ἄγγλος στρατηγὸς θὰ ἔμενεν εἰς Δένδρα. Παραδόξως οἱ Ἕλληνες ἐτήρησαν τὸ πλεονέκτημά των, ἐκυρίευσαν μάλιστα τὸ Γκριτζόβαλι, ὄρος δεσπόζον δυτικῶς τῆς Μελούνας». Καὶ ὁ Μπάρλεϋ εἶχε δίκαιον. Αὐτὸς ἦτο ὁ στρατός, ὃν οἱ ἀνάξιοι ἡγέται του καθίστων ἤδη φυγάδα καὶ λιποτάκτην. Ἀλλὰ καὶ πλεῖστοι ἀξιωματικοὶ ἐπεδείξαντο ἀπαράμιλλον ἀνδρείαν

καὶ ψυχικὸν σθένος, καί, ὅπως ἐθαυμάσθησαν Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ἱστάμενοι ὄρθιοι ἐπὶ τῶν χαρακωμάτων μὲ τὰ περίστροφα ἐν χερσίν, ὁμοίως καὶ πολλοὶ Ἕλληνες ἐδείχθησαν ἱκανοὶ νὰ συντρίψουν τὸ σθένος ἐκείνων. Ὅταν ὑπεχώρησαν πρὸς τὸ Καζακλὰρ οἱ δύο πολεμήσαντες ἐν Δελερίοις λόχοι, ὁ τρίτος, ὁ τοῦ μηχανικοῦ, μὴ εἰδοποιηθεὶς ἐγκαίρως ἐμάχετο ἀκόμη μόνος καί τοι πολλὰς ὑποστὰς ἀπωλείας, κατὰ τῶν ὁμαδὸν ἐπερχομένων Τούρκων, τότε δὲ ὑπεχώρησε καὶ οὗτος, ὅταν ἐκτυπήθη ὁ ἀξιωματικὸς αὐτοῦ Ζαβιτσάνος. Ἐπίσης ὁ λόχος τοῦ Φικιώρη· ὅστις καὶ ὑπ' αὐτὸ ἔτι τὸ πυκνὸν πῦρ τοῦ ἐχθροῦ ἱστάμενος προσεπάθει νὰ ἐξακριβώσῃ διὰ τῶν διοπτρῶν τὴν δύναμιν τῶν ἄνωθεν ἐμφανισθέντων Τούρκων, καὶ τῶν ἐκ Μελούνας κατερχομένων ἱππέων, καὶ μόνον ὅταν ἐφονεύθη ὁ ὑπολοχαγός του Κωνστ. Μακρόπουλος, εἶδε δὲ πίπτοντας τρεῖς στρατιώτας του καὶ αὐτὸς ἐτραυματίσθη εἰς τὸν πόδα ὑπὸ σφαίρας, τότε ὑπεχώρησεν.

Ἄγγλος ἀνταποκριτὴς παρευρεθεὶς ἔν τε τῇ μάχῃ τοῦ Ματιοῦ καὶ κατὰ τὴν εἰς Φέρσαλα ὑποχώρησιν τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὡς ἀκολούθως ἐτηλεγράφησε πρὸς τὴν ἐφημερίδα του τὰ θλιβερὰ γεγονότα :

«Τὴν Παρασκευὴν ἤρχισεν ἡ μάχη εἰς Μάτι διὰ πυροβολικοῦ καὶ ἐξηκολούθησε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ἡμέρας. Αἱ βολίδες ἐξερρήγνυντο δεξιᾷ καὶ ἀριστερᾷ καὶ πρὸ τῶν ποδῶν τῶν ἑλλήνων στρατιωτῶν οἱ ὁποῖοι τὰς ἐδέχοντο ἀτάραχοι ὡς γενναῖοι καὶ πεπειραμένοι στρατιῶται. Εἰς τὰς 5 1)2 τὸ ἑσπέρας ἐγίνετο ἔφοδος τοῦ τουρκικοῦ ἱππικοῦ ἐκ τρισχιλίων περίπου ἀνδρῶν καθ' ὧν ἀνδρείως ἀντετάχθη τὸ Ἑλληνικὸν ἱππικὸν πολὺ κατώτερον κατ' ἀριθμόν, βοηθούμενον ὑπὸ τοῦ ἑλληνικοῦ πυροβολικοῦ, τοῦ ὁποίου αἱ βολαὶ ἐπιτυχῶς ἐρρίπτοντο, φέρουσαι μεγάλας ζημίας εἰς τὸ τουρκικὸν ἱππικόν. Τοῦτο ἐρρωμένως ἀποκρουσθὲν ἀπεχώρησεν εἰς Λυγαριὰν ὡς φαίνεται διὰ νὰ διανυκτερεύσῃ. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἐδέχετο τὰς ὀξείας καὶ συνεχεῖς κανονιοβολὰς τῶν πολυαρίθμων τουρκικῶν πυροβολαρχιῶν μετὰ ἀνδρείας καὶ θάρρους τὰ ὁποῖα ὁμολογῶ ὅτι δὲν προσεδόκων. Περὶ τὴν 6ην ἑσπερινὴν ὥραν Τοῦρκοι καὶ Ἕλληνες ἀπεσύρθησαν καὶ αἱ ἐχθροπραξίαι κατέπαυσαν. Ὑπέθετον ὅτι αὔριον θὰ παραστῶμεν εἰς μεγάλην μάχην. Ἀλλ' ἐναντίον τῶν προσδοκιῶν μας μανθάνομεν ὅτι διαταγαὶ ἐδόθησαν ἐκ μέρους τοῦ ἀρχηγείου εἰς τὸν στρατὸν νὰ ὑποχωρήσῃ ! Ἡ ὑποχώρησις ἔγεινε πολὺ ἄτακτος. Φαίνεται ὅτι πανικὸς μετεδόθη ἀνὰ πάσας τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ. Τὸ πυροβολικόν, τὰ πυρομαχικὰ καὶ ἡ ἐπιμελητεία ὅλου τοῦ στρατοῦ ἐσκορπίσθησαν εἰς τοὺς δρόμους, ὅπου ἔβλεπέ τις νεκροὺς ἵππους, τραυματίας, ὅπλα πεταμένα παρὰ στιβαρῶν ἀνδρῶν, ἀξιωματικοὺς δίδοντας τὸ κακὸν παράδειγμα τῆς ἀποχωρήσεως καὶ μηδένα δυνάμενον νὰ συγκρατήσῃ τοὺς φεύγοντας. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ οὐσιαστικὴν ἔποψιν κατήντησε νὰ μὴ ὑπάρχῃ. Λέγεται ὅτι προσπάθειαι καταβάλλονται πρὸς ἀναδιοργάνωσιν καὶ συγκέντρωσιν εἰς Φέρσαλα. Ἐγκατέλειψαν ὅμως τὸν Τύρναβον καὶ τὴν Λάρισσαν τὴν ὁποίαν ἠδύναντο νὰ ὀχυρώσωσι καὶ

καταστήσωσι δευτέραν Πλεύναν. Πιθανὸν ὅμως καὶ νὰ ἀναδιοργανωθῇ ὁ παραλυθεὶς στρατὸς καὶ ἀντικρούσῃ τοὺς Τούρκους.

«Τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τὴν ἑνδεκάτην ὥραν προσεπάθησα νὰ μεταβῶ εἰς Φέρσαλα. Διέβην τὴν γέφυραν ὅπου εἶδα τὸ φρικτὸν θέαμα τὸ ὁποῖον ἀνωτέρω περιέγραψα καὶ ἐπανῆλθον εἰς Λάρισσαν, ἐκεῖθεν δὲ μετέβην εἰς Βόλον. Τὸ θέαμα καθ' ὁδὸν ἦτο οἰκτρόν. Πτωχοὶ ἐλεεινοὶ ἄνθρωποι φορτωμένοι τὰ οἰκιακά των σκεύη, κάρρα, βωδάμαξαι, ὅλα ἀναμίξ, παιδία κλαίοντα, ἄνδρες πληγωμένοι καὶ ἀποκαμωμενοι καὶ σπεύδοντες ἀνέστιοι καὶ ἄστεγοι καὶ χωρὶς ὀβολὸν εἰς καταφύγιον τὸν Βόλον. Τὴν Κυριακὴν περὶ ὥραν δεκάτην οἱ Τοῦρκοι ἔθεσαν πῦρ εἰς τὸν Τύρναβον».

Ἦτο 8η ἑσπερινὴ ὥρα ὅτε ἀκόμη αἱ εἰς Λάρισσαν ἀφικόμεναι εἰδήσεις ἐκ τοῦ πεδίου τῶν μαχῶν ἐνεδείκνυον νικητὰς τοὺς ἡμετέρους καὶ ἐνεθάρρυνον τοὺς κατοίκους. Ἐκ τοῦ Νεζεροῦ ὑπῆρχον εἰδήσεις ὅτι οἱ Τοῦρκοι, φοβούμενοι ἀπόβασιν ἀγημάτων ἐκ μέρους τῆς Ἀνατολικῆς μοίρας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, εἶχον ἐγκαταλείψει τὰς καταληφθείσας ἑλληνικὰς θέσεις καὶ ὑπεχώρουν πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας· ἀπὸ Ρεβενίου καὶ Μπογαζίου αἱ εἰδήσεις ἦσαν ἐξόχως ἱκανοποιητικαὶ διὰ τὴν ἑλληνικὴν φιλοτιμίαν· πουθενὰ δὲν εἴχομεν ὑποχωρήσεις ἀκόμη, ἀλλὰ καὶ πουθενὰ δὲν εἴχομεν ἀποκρούσει ἐρρωμενέστερον τὰς λυσσαλέας τῶν Τούρκων ἐφόδους ὅσον εἰς τὰ δύο τελευταῖα σημεῖα, ἐξαναγκάσαντες μάλιστα αὐτοὺς ν' ἀποσυρθῶσιν εἰς τὰ ἐν Δαμασίῳ λαμπρά των προχαρακώματα. Ὁ λαὸς τῆς Λαρίσσης ἀγαλλιᾷ καὶ ἡ ἐκφορὰ τῶν ἐπιταφίων γίνεται ἐν πάσῃ μεγαλοπρεπείᾳ, ὕμνοι δὲ εὐχαριστήριοι καὶ εὐχαὶ νίκης ἀναπέμπονται πρὸς τὸν Ὕψιστον ἀπὸ πάσης ὁδοῦ τῆς Θεσσαλικῆς πρωτευούσης. — Ἀλλ' ἤδη, εἶναι 9 1)2 μ. μ., ὅτε μακρόθεν ἀκούεται ἀσυνήθης θόρυβος, βόμβος θὰ ἔλεγες κυλιομένων ὀρέων, κατακρημνιζομένων βράχων ὑπὸ τὴν ἀκατάσχετον ὁρμὴν μυστηριώδους δυνάμεως. Οἱ κάτοικοι ἵστανται ἔννεοὶ καὶ ἀδυνατοῦντες νὰ ἐξηγήσουν τὴν περίεργον ἐκείνην βοήν, ἥτις, δυστυχῶς, μέλλει μετὰ μικρὸν νὰ ἐξηγηθῇ τόσον ἀπαισίως διὰ τὰς ἐλπίδας ἃς αἱ μέχρι τότε εἰδήσεις ἐκ τοῦ πολέμου εἶχον γεννήσει εἰς τὰς καρδίας των....

Μετ' ὀλίγον ἀκόμη, φωναὶ περιέργως ἄγριαι, σαλπίσματα ἀσυνήθως συμμιγῆ, καλπασμοὶ ἵππων καὶ στεναγμοὶ καταπιπτόντων ἱππέων, σπαθισμοὶ ἀνεξήγητοι, κρότοι βαρεῖς πυροβολικοῦ προχωροῦντος ἐν δεινῷ καλπασμῷ, πανδαιμόνιον κραυγῶν καὶ βόμβου καὶ πατάγου πρωτοφανοῦς παγώνει τὸ αἷμα εἰς τὰς φλέβας τῶν ἀτυχῶν Λαρισσινῶν... Οἱ ἐπιτάφιοι καταπίπτουν ἀπὸ τὰς χεῖρας τῶν ἱεροπομπῶν ἢ ἐπιστρέφουν ἐσπευσμένως καὶ κλείονται εἰς τοὺς ναοὺς τὰ ἱερὰ σύμβολα τῆς ὑψηλοτάτης τῶν θρησκειῶν, θαρρεῖς καὶ αὐτὰ ἔμφοβα καὶ ἐπτοημένα.... Καί, ἐν τῇ φρικτῇ ἐκείνῃ παραζάλῃ, βλέπει αἴφνης μὲ τεθαμβωμένα ὄμματα ὁ λαὸς τῆς Λαρίσσης, ἱππεῖς ἀγνωρίστους ἐκ τῆς κόνεως καὶ τοῦ ἱδρῶτος, κάρα φορτηγὰ συντεθλασμένα ἀπὸ ρυτῆρος ἐλαύνοντα, στρατιώτας ἀσκεπεῖς καὶ ἀσθμαίνοντας, ἀξιωματικοὺς ἄνευ ξι-

φῶν, ὄχλον συμμιγῆ ἐκ πολιτῶν, χωρικῶν, στρατιωτῶν, γυναικοπαίδων, φορτηγῶν ζώων, ἁμαξῶν, ὅλα φύρδην μύγδην, ἐν συμφυρμῷ φέροντι ἴλιγγον εἰς τὴν ἀντίληψιν, ὡς νεφέλαι διασπώμεναι καὶ συνωθούμεναι, ἀποσυντιθέμεναι, ὀγκούμεναι καὶ σωρευόμεναι ὑπὸ τὴν ἀκατάσχετον ῥιπὴν διπλοῦ ἀνέμου, νὰ εἰ ῥέουν ὡς χείμαρρος ἀκατάσχετος εἰς τὴν πόλιν, Νιαγάρας καταστροφῆς, Βαβὲλ συγχύσεως νὰ κατακλύῃ τὰς ὁδούς, νὰ καταπατᾷ πᾶν τὸ προστυγχάνον, νὰ πληροῖ γόων, ἀλαλαγμῶν, κραυγῶν ἐξάλλων τὸν ὁρίζοντα, καὶ νὰ καταπίπτῃ τέλος ἐξηντλημένη, ὡς αἱ τελευταῖαι σταγόνες δεινῆς καταιγίδος, ἐπὶ τῶν ὁδῶν, εἰς τὰ πεζοδρόμια, ἐντὸς οἰκιῶν καὶ στρατώνων καὶ σταύλων, ὅλη ἡ μηρμυκιὰ ἐκείνη τῶν δαιμονιώντων, θὰ ἔλεγες, οἵτινες ἠγνόουν ποῦ βαίνουν, ἠγνόουν διατὶ φεύγουν, ἠγνόουν διατὶ σταματοῦν σχεδόν....

Καὶ τοὺς πρώτους ἀραιοὺς φυγάδας, πρὸς οὓς μάλιστα οἱ ἐν τῇ πόλει ἀξιωματικοὶ ἔκαμον παρατηρήσεις, ζητοῦντες τὸν λόγον τῆς ἐκεῖ ἀφίξεώς των, διαδέχονται ἕτεροι καθ' ὁμίλους. Τοὺς μεμονωμένους φαντάρους, μεμονωμένοι ἱππεῖς, πυροβοληταί, εὔζωνοι, ἀξιωματικοί· τὰς ὁμάδας αἱ διμοιρίαι, οἱ λόχοι, τὰ τάγματα ἐν πλήρει πάντοτε διαμελισμῷ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἐν σατανικῇ δὲ βοῇ καὶ ἀσυλλήπτῳ μεγαλείῳ συγχύσεως. Φρικίασις ἀπέραντος καὶ ῥῖγος ἀνεξηγήτου τρόμου καταλαμβάνει ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον τὴν πόλιν· ἐν ἀκαρεῖ διαδίδεται ὅτι οἱ Τοῦρκοι παρηκολούθησαν κατὰ πόδας τὸ στράτευμα, ὅτι ἐκτυπήθησαν μετὰ τῶν ὑποχωρούντων τελευταίως καὶ ὅτι μετὰ μικρὸν θὰ εἰσήρχοντο εἰς τὴν πόλιν ἵνα θύσουν καὶ ἀπολέσουν.... Ὁ πανικὸς τῶν κατοίκων τῆς Λαρίσσης ὑπερβαίνει ἤδη πᾶν ὅριον ἐπιδημικῆς φρενίτιδος.

Μητέρες μὲ τὰ βρέφη εἰς τὰς ἀγκάλας ὁρμῶσιν εἰς τὰς ὁδοὺς κραυγάζουσαι, γέροντες μὴ δυνάμενοι νὰ κρατηθῶσι καταπατοῦνται ὑπὸ τοῦ συνωθουμένου πλήθους. Περὶ τὴν οἰκίαν ὅπου διέμενεν ὁ Ἀρχηγὸς Διάδοχος καὶ ὅπου τόρα περιφρόντιδες οἱ ἀξιωματικοί, κατασκονισμένοι δὲ καὶ αὐτοὶ καὶ ἐξηντλημένοι, συνομιλοῦσι χαμηλῇ τῇ φωνῇ, διαμείβοντες γνώμας ἀλλοφροσύνης ἢ τόλμης, ἐμμονῆς ἢ δειλίας, ὁ συνωστισμὸς εἶναι μείζων· ἐκεῖ εὕρηται τὸ μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος ἀπὸ τοῦ ὁποίου ὁ κόσμος ἀναμένει ἤδη τὴν ἀλήθειαν, ἀναμένει νὰ μάθῃ ἂν πρέπει νὰ μείνῃ ἢ νὰ φύγῃ, νὰ ἐλπίζῃ ἢ ν' ἀρχίζῃ φανταζόμενος νεκρὰ ἢ ἀτιμασμένα τὰ τέκνα του καὶ τὸν ἑαυτόν του ἐκ δευτέρου δοῦλον.... Ἀλλ' οὐδεμία πουθενὰ δὲν ἀκούεται φωνὴ ἐνθαρρύνσεως. Μόνη ἡ ἀπογοήτευσις θητεύει ἐν μέσῳ τοῦ ἀγωνιῶντος ἐκείνου συρφετοῦ, τὸν ὁποῖον ἡ μυστηριώδης νὺξ τῆς Μεγάλης Παρασκευῆς, νομίζεις ὅτι συντελεῖ ὅπως τὸν καθιστᾷ ἀπαισιώτερον. Εἶναι ἡ νὺξ καθ' ἣν ὁ ἐσταυρωμένος ἀνεφώνησε τὸ μέγιστον τῶν αἰώνων λόγιον «Τετέλεσται !»

Ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀνεμένετο ὁ εὔνους χρησμός, ἡ ἐνθάρρυνσις, ἡ παρηγορία ἡ ἐπεξήγησις τῶν ἀνεξηγήτων τῆς ἀπαισίας ἐκείνης νυκτός, ἐκεῖνοι ἔφευγον πρῶτοι, ἐκεῖνοι μετέδιδον πρῶτοι τὸν ἀναίτιον φόβον, ἐκεῖνοι διὰ τῆς οἰκτρᾶς των διαγωγῆς ἐπηύξανον τὸν πανικόν. Ἂν ἀνῆκον εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον, ἐφρόντιζον μόνον

περὶ τοῦ Ἀρχηγείου· ἂν ἦσαν ἀξιωματικοὶ τοῦ στρατοῦ, ἄφινον ἕρμαια τῆς τύχης τὰ σώματά των· ἂν ἐτάχθησαν εἰς ἐπιτήρησιν τῶν πολεμικῶν ἀποθηκῶν, ἐγκατελίμπανον αὐτὰς ὀρθανοίκτους εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ μέλλοντος νὰ προελάσῃ ἐχθροῦ· ἂν ἦσαν ἰατροί, ἄφινον εἰς τοὺς δρόμους τοὺς ἀσθενεῖς καὶ τοὺς τραυματίας ἥρωας τῆς προτεραίας καὶ μάρτυρας τῆς σήμερον.... Μόνη τοῦ πανικοῦ ἡ λογική, ἡ λογικὴ τῆς ἀναιτίου φυγῆς, ἐκυριάρχει εἰς τὰς ψυχάς των.

Ὀλίγοι μόνον, ἐλάχιστοι καὶ ἀνεπαρκέστατοι ὅπως συγκρατήσουν τὸν φρενητιῶντα ἐκεῖνον συρφετόν, ὀλίγοι κατώτεροι ἀξιωματικοί, ὀλίγοι ἔφεδροι ἀνθυπολοχαγοί, κατώρθωσαν νὰ συγκρατήσουν τὴν ψυχραιμίαν καὶ τὸ ἠθικόν των σθένος ἐν ταῖς στιγμαῖς ἐκείναις τῆς γενικῆς παραζάλης, νὰ ἐπιβάλουν δ' αὐτὸ καὶ εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν διοίκησίν των ἄνδρας,—ὅπως ὀλίγοι διοικηταὶ πυροβολαρχιῶν καὶ λόχων, μᾶλλον ψύχραιμοι τῶν λοιπῶν, κατώρθωσαν νὰ ὁδηγήσουν μετά τινος τάξεως τὰ σώματά των εἰς τὴν παραφρονοῦσαν πόλιν.

Τέλος, παρελθούσης τῆς πρώτης ἐντυπώσεως καὶ συνεπῶς τῆς πρώτης καὶ μείζονος συγχύσεως, τὸν τρόμον διεδέχθη ἡ ἀγωνία παρὰ τῷ λαῷ τῆς Λαρίσσης, ἡ ἀδημονία δὲ περὶ τοῦ πρακτέου παρὰ τῷ στρατῷ. Πολλοὶ λόχοι ζητοῦν ὀλίγων λεπτῶν ἀνάπαυσιν καὶ λαμβάνουν ἀπάντησιν ὅτι ὑπῆρχε διαταγὴ τοῦ Ἀρχηγοῦ νὰ μείνουν ὅπου εὑρίσκονται· εἶχεν ἀρχίσει ἤδη τὸ πολεμικὸν συμβούλιον ἐν τῷ Ἀρχηγείῳ, εἰς τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν παρευρίσκοντο πολλοὶ ἐκ τῶν ἱκανωτάτων, μὴ καταφθάντες ἀκόμη, ὁ Σμολένσκης, ὁ Δημόπουλος, ὁ Γιαννηκώστας κτλ. Τέλος, περὶ τὴν χαραυγήν, λαμβάνεται ἡ γνωστὴ ἤδη ἡμῖν ἀπόφασις περὶ ὑποχωρήσεως εἰς τὴν γραμμὴν τῶν Φερσάλων κ' ἐγκαταλείψεως τῆς τε Λαρίσσης καὶ τῶν Τρικκάλων.

Περὶ τὴν 5ην ὥραν τῆς πρωίας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου (12 Ἀπριλίου), ὁ Ἀρχηγὸς Διάδοχος ἐπιφαίνεται μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀγωνιώσης πόλεως, καὶ σπεύδει πρὸς τὸν στρατῶνα ὅπου ἔχει διατάξει νὰ τὸν ἀναμένουν τὰ ἐξηντλημένα στρατεύματα. Ἐκεῖ δέ, ἀφοῦ μετέδωκε μόνος τὴν διαταγὴν τῆς ἀναχωρήσεως εἰς Φέρσαλα, κατευθύνεται εἶτα καὶ αὐτὸς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο παρακολουθούμενος ἀμέσως μὲν ὑπὸ τοῦ Ἐπιτελείου του καὶ μικροῦ τμήματος στρατοῦ, κατόπιν δὲ καὶ ὑφ' ἅπαντος τοῦ λοιποῦ στρατεύματος καὶ ὑπὸ πάσης τῆς πόλεως, ἥτις κατεδικάζετο οὕτω ἀπὸ τῆς στιγμῆς αὐτῆς εἰς ἐρήμωσιν καὶ καταστροφήν.

Ἐν συνωστισμῷ τώρα φρικτοτέρῳ ἀκατάσχετα τὰ πλήθη τῶν πολιτῶν καὶ τῶν γυναικοπαίδων τῆς Λαρίσσης καὶ τῶν περιχώρων, ὁρμῶσι πρὸς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμόν, καὶ ἐκεῖ, καταλαμβάνονται ἐξ ἐφόδου τὰ βαγόνια, τὰ φορτηγὰ ἁμάξια, αἱ μηχαναὶ ἀκόμη, ἐν βοῇ καὶ θορύβῳ ὅστις θὰ ἠνάγκασε τὰ ὀστᾶ τῆς νεκρᾶς Βαβὲλ εἰς τριγμοὺς ἐντὸς τῆς σκοτίας τοῦ παρελθόντος.... Θὰ παρέλθῃ χρόνος ἕως οὗ ἑκάστη οἰκογένεια συναθροίσῃ τὰ διασπαρέντα τῇδε κἀκεῖσε μέλη της, ἂν ποτε τὰ συναθροίσῃ καὶ ὅλα. Τὰ τραῖνα ἀναχωροῦν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν

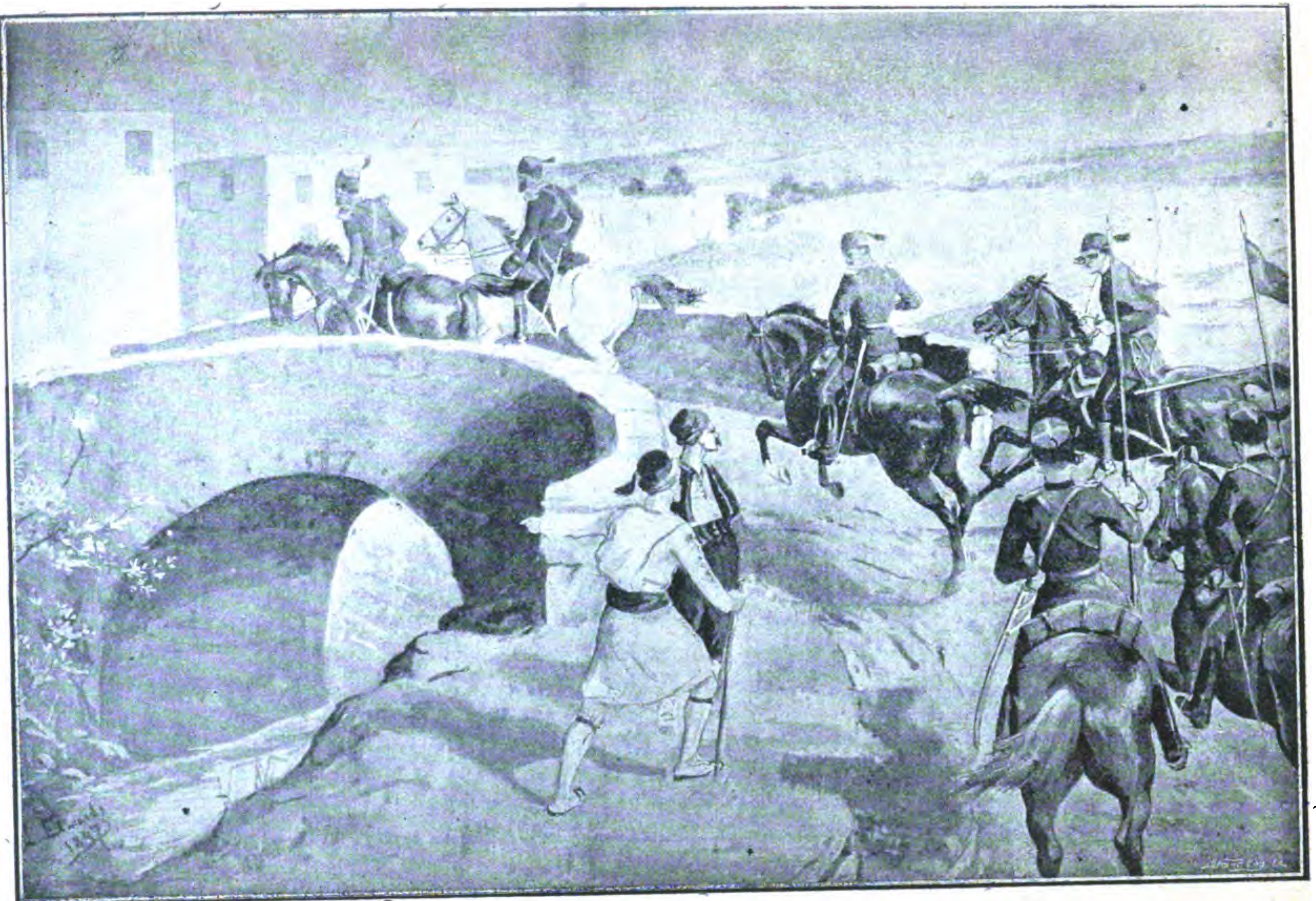
κατάφορτα, καὶ ὅμως πάντοτε ἀφίνοντα ὄπισθέν των ἄπειρον κόσμον διαμαρτυρόμενον, ἐντρόμως κραυγάζοντα, ὀρυόμενον.... Πολλάκις ὁ στρατός, λησμονῶν ἐν τῇ συγχύσει τὸ καθῆκον αὐτοῦ, ἀπωθεῖ τοὺς πολίτας καὶ τὰ γυναικόπαιδα ἵνα σώσῃ ἑαυτὸν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, μετ' ὀργῆς δὲ καὶ σκαιότητος οἱ σιδηροδρομικοὶ ὑπάλληλοι ἐξωθοῦσι τῶν βαγονίων τοὺς ἐπιμένοντας ν' ἀνέλθουν ἐπ' ἀλλήλων στρατιώτας ἢ πολίτας.... Ἀκούονται καὶ πυροβολισμοὶ ἀκόμη κατὰ τῶν τραίνων! Ὁλόκληρος δὲ ἡ ἡμέρα τοῦ Μεγάλου Σαββάτου διέρχεται μὲ ἀτελεύτητον συνέχειαν τοιούτων σκηνῶν, ἐνῷ συγχρόνως ἀτελεύτητος γραμμὴ στρατιωτικῶν σωμάτων, πυροβόλων, μεταγωγικῶν ἁμαξῶν, βοηλάτων κάρρων, ζῴων φορτηγῶν, ζώων οἰκιακῶν, πολιτῶν, γυναικοπαίδων, συνδέει ἤδη τὴν Λάρισσαν πρὸς τὰ Φέρσαλα διὰ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἢ διὰ μέσου τῶν ἀγρῶν καὶ τῶν λοφοβούνων... «Γκάπ, γκόπ, γκάπ, γκόπ!» ἀκούονται αἴφνης μυστηριώδεις κρότοι ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως· τί νὰ συμβαίνῃ; Εἶναι οἱ φυλακισμένοι, οἵτινες διαρρήξαντες τὰς φυλακάς των ἠλευθερώθησαν καθ' ἣν στιγμὴν ἠπειλοῦντο διὰ δουλείας οἱ ἐλεύθεροι· καὶ ἤδη, ἀπολαύοντες τῶν δικαιωμάτων τοῦ τελείως ἐλευθέρου καὶ ἀσυδότου ἀπέναντι τῶν νόμων τῶν ἀνυπάρκτων, θραύουν τὰ πλήρη ἐμπορευμάτων καταστήματα, τὰς πλήρεις ἐπίπλων καὶ σκευῶν οἰκίας, πυροβολοῦν κατὰ τῶν τυχὸν που ἀνθισταμένων καὶ διαρπάζουν καὶ ἀπολαύουν εὐδαιμονίας ἐκ τῆς καταστροφῆς καὶ φεύγουν εἶτα καὶ αὐτοὶ ἔντρομοι, ἀνὰ δύο πολλάκις διότι αἱ σιδηραὶ χειροπέδαι, ὧν δὲν ἔχουν τὴν κλεῖδα, τοὺς κρατοῦν ἀκόμη δεσμίους!

Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλος
Ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως

Φαντασθῆτε τὸ ἕτερον μέλος ἐκ τῶν συμφυῶν ἐκείνων κακούργων νὰ ἔχῃ συναίσθησιν τοῦ αἴσχους καὶ νὰ μὴ θέλῃ νὰ συμπράξῃ μετὰ τοῦ συμφυοῦς του τέρατος.... Τρεῖς γυναῖκες παρεφρόνησαν καθ' ὁδόν!

Ὁ σιδηρόδρομος φεύγει ἐν τούτοις πρὸς τὸν Βόλον ὅπως μεταδώσῃ καὶ ἐκεῖ τὸν πανικόν. Οὕτω δὲ ἡ ἐκκένωσις τῆς καταδικασθείσης πόλεως, ἀρξαμένη ἀπὸ τῆς 2ας μετὰ τὸ μεσονύκτιον τῆς 11 Ἀπριλίου διήρκεσε μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς ἐπιούσης, Μεγάλου Σαββάτου. Τὴν μεσημβρίαν τοῦ Σαββάτου ἐλάχιστοι παρέ-

Είσοδος τοῦ τουρκικοῦ Ἱππικοῦ εἰς Λάρισσαν.

μενον ἐντὸς τῆς πόλεως, ἐν οἷς δικαστικοί τινες ὑπάλληλοι, οἱ τρεῖς βουλευταὶ Λαρίσσης, ὁ Δήμαρχος καί τινες ἀστυφύλακες, ἀνίσχυροι νὰ συγκρατήσουν τὴν τάξιν μετὰ τὴν ἔξοδον τῶν βαρυποίνων καταδίκων, ὡς καὶ οἱ ὀθωμανοὶ κάτοικοι ἐν μυχίᾳ χαρᾷ ἀναμένοντες ἤδη τοὺς ὁμοφύλους των κατακτητάς, ἐνῷ οἱ φυλακισμένοι, μερικοὶ ἀχρεῖοι ἐκ τῶν ἐγκαταλειφθέντων εἰς τὴν τύχην των ἀνταρτῶν τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας, οἱ ἀπορώτεροι ἐκ τῶν Ἑβραίων κατοίκων τῆς πόλεως καὶ οἱ γκέκηδες ἀχθοφόροι διενήργουν ἤδη ἀνενοχλήτως πλήρη τῶν καταστημάτων καὶ τῶν οἰκιῶν τὴν διαρπαγήν· ἐνῷ ἄλλοι, πολῖται αὐτοὶ καὶ διδάσκαλοι, κατώρθωσαν νὰ σώσουν ἀρκετὴν ποσότητα πυρομαχικῶν καὶ λοιπῶν ἐφοδίων τοῦ στρατοῦ. Εἷς ἱερεὺς φαίνεται τρέχων· κατώρθωσε νὰ σώσῃ ὁ εὐλαβὴς τοῦ Ὑψίστου λειτουργὸς τὰ ἱερὰ σκεύη τοῦ ναοῦ ἐν τῷ ὁποίῳ τοσαύτας ἀνέπεμψε μέχρι τοῦδε εὐχαριστίας πρὸς τὸν Θεόν του ἐπὶ τῇ ἀπελευθερώσει τῆς πόλεως, καὶ τὸν ὁποῖον θὰ βεβηλώσῃ αὔριον ἡ μιαρὰ σκαιότης τοῦ βαρβάρου κατακτητοῦ· ἐνέχει τι τὸ ὑπερόχως μυστηριῶδες ὁ ταχὺς ἐκεῖνος δρόμος τοῦ ἱερέως, ὅστις περὶ οὐδενὸς ἄλλου φαίνεται φροντίζων ἢ πῶς νὰ σώσῃ τὰ σκεύη ἐκεῖνα.... Ἀλλὰ περαιτέρω, εἰς τὸ κέντρον τῆς πλατείας τῶν δικαστηρίων, ἣν οὐδεμία ἀνθρωπίνη μορφὴ ἐμψυχοῖ τὴν στιγμὴν ἐκείνην, ἐν τῇ παντελῶς ἐρήμῳ πλατείᾳ ἐν ᾗ κεῖνται κατεσπαρμένα σκεύη οἰκιῶν καὶ στρατοῦ ἐφόδια, οἰκτρὰ πειστήρια τῆς συντελεσθείσης καταστροφῆς, εἷς ἄνθρωπος ἵσταται ὄρθιος, ροφῶν τὴν πίπαν αὐτοῦ, ὡς ὁ στρατηλάτης τῶν ἐρειπίων τῆς Καρχηδόνος, ἵσταται σύνοφρυς ἀλλ' ἀπαθὴς πρὸ τῶν οἰκτρῶν εἰκόνων τῆς συμφορᾶς καὶ διακρίνεις εἰς τὸ βλέμμα του τὴν γλυκύτητα ἀλλὰ καὶ τὴν ἀδάμαστον ὀργήν· φέρει πλατύγυρον πῖλον καὶ ἔχει μακρὰν τὴν γενειάδα, ὁμοιάζει δὲ ἱεραπόστολον ἕτοιμον νὰ πέσῃ καὶ θῦμα ἐν ἀνάγκῃ ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ καθήκοντος ὁ ἱεροφάντης οὗτος τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν καθὼς κυκλοῦται ὑπὸ πέντε ἢ ἓξ συμπαλαιστῶν του Ἰταλῶν· εἶναι ὁ ἀδάμαστος ἥρως Ἀμίλκας Κυπριάνης !

Ἔσχατος ἐν τῇ πόλει ὁ Ἰταλὸς προασπιστὴς τῆς ἐλευθερίας τῶν λαῶν, ἔσχεν ὡς σύντροφον ἐν τῇ ἐρημίᾳ ἐκείνῃ τὸν Ἕλληνα τηλεγραφητὴν Μπαϊρακτάρην. «Μένω τελευταῖος ἐν Λαρίσσῃ», ἐτηλεγράφει οὗτος εἰς Ἀθήνας· «βλέπω μακρόθεν κονιορτόν...» Τὸ τηλεγραφικὸν σῦρμα ἐκόπη μετὰ τὸ τηλεγράφημα τοῦτο καὶ πᾶς σύνδεσμος τῆς θεσσαλικῆς πρωτευούσης πρὸς τὴν ἐλευθέραν καὶ μαχομένην Ἑλλάδα ἐκλείπει εἰς τὸ ἑξῆς τοῦ ἀγῶνος.

Ἰδοὺ τώρα χάριν περιεργείας καὶ ἡ τελευταία ἐκ Λαρίσσης συγκεχυμένη κακόζηλος δ' ἐν πολλοῖς καὶ ἀνακριβὴς ἀνακοίνωσις τοῦ Ἀρχηγείου πρὸς τὸν στρατὸν καὶ τὸν λαὸν τῆς πόλεως περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων καθ' ἅπαντα τὰ πεδία τοῦ ἀγῶνος, τὴν ὁποίαν δὲν ἐπρόφθασεν ὁ Ἀρχηγὸς νὰ κοινοποιήσῃ ὅπως συνήθως πρὸς ἐνθάρρυνσιν τοῦ λαοῦ καὶ τοῦ στρατεύματος, ἅτε γενομένην κατ' αὐτὴν τὴν 11 Ἀπριλίου ὅτε διετάχθη ἡ ἐκκένωσις τῆς θεσσαλικῆς πρωτευούσης :

Πληροφορίαι περὶ τῶν στρατιωτικῶν ἐπιχειρήσεων

«Ἐξ Ἄρτης. — Ὁ πρωθυπουργὸς ἀνεκοίνωσεν εἰς τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα τὸν Διάδοχον ὅτι μ.μ. τῆς 8ης Ἀπριλίου τὸ θωρηκτὸν Σπέτσαι εἶχε πλησιάσει τὸ φρούριον Χαμηδιὲ μέχρις ἀποστάσεως 2000 μέτρων ἔρριψε δὲ τρεῖς βολὰς ἐπιτυχῶς. Αἱ Σπέτσαι, ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος καὶ ὁ Μιαούλης ἐποιήσαντο χρῆσιν ἐλαφροῦ πυροβολικοῦ καὶ μυδροβόλων ἐπίσης ἐπιτυχῶς, ὡσαύτως ἔτρεψεν εἰς φυγὴν τοὺς εἰς τὴν ἀκτὴν παρατεταγμένους τούρκους καὶ ἐσίγησε δύο μικρὰ ὀρειβατικὰ πυροβόλα. Τὸ Χαμηδιὲ ἀπώλεσεν ἓν τῶν δύο πυροβόλων του. Κατεστράφη μία πλευρὰ τοῦ Παντοκράτορος ὑπὸ τῶν ὀβίδων τοῦ Γεωργίου καὶ ἐκάη τὸ οἴκημα τοῦ φρουρίου. Σήμερον ὁ Μιαούλης καὶ ὁ Γεώργιος ἐπροξένησαν μεγάλα ρήγματα κατὰ τοῦ Παντοκράτορος καὶ κατέστρεψαν μέρος τοῦ στρατῶνος καὶ συνέτριψαν ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς πλευρὰς τῶν παρειῶν καὶ τῶν φατνωμάτου Χαμηδιέ. Μ. μ. τῆς 9ης ἐπανελήφθη τὸ πῦρ. Τὸ πυροβολικὸν τοῦ ὀχυροῦ Ἁγ. Γεωργίου εἶχε καταστρέψει πλεῖστα ταχύσκαπτα τὰ ὁποῖα οἱ ἡμέτεροι ὅταν διέβησαν τὰς γεφύρας τῆς Ἄρτης εἶχον κατασκευάσει, ἐντὸς δὲ τοῦ κόλπου τὸ πῦρ ἤρξατο καὶ ἐξηκολούθησε σφοδρόν. Τὸ ἡμέτερον ἀποβατικὸν πυροβολικὸν τοῦ Ἀκτίου ἔβαλλε διαρκῶς ὡς καὶ αἱ κανονιοφόροι.

«Ὑπὸ τῆς 2ας ταξιαρχίας κατελήφθησαν τὰ χωρία Νεοχώριον, Παχυκάλαμο, Τσαπρασλῆ, Ἁγία Παρασκευή, Κυρνικολοῦ,ὡς καὶ τὰ χωρία Ἀλήμπεη καὶ Γιαννιτσάρη ἅτινα ἐγκατελείφθησαν ὑπὸ τῶν Τούρκων. Ἡ Φιλιππιὰς ἐκάη. Ὁ Τουρκικὸς στρατὸς ὑπεχώρησεν ἐξ ὅλων τῶν περὶ τὴν Ἄρταν σημείων. Τὴν δὲ πέμπτην μ. μ. ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς κατήγαγε νίκην καὶ ἔστησε τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν ἐπὶ τοῦ κανονοστασίου Ἰμαρέτ. Ἡ Στριβίνα ἐκαίετο.

«Τὴν 9ην ἰδίου τὸ φρούριον τῆς Σαλαώρας κατελήφθη ὑπὸ τῶν ἡμετέρων καὶ ἐπ' αὐτοῦ ὑψώθη ἡ Ἑλληνικὴ σημαία. Ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν 3 πυροβόλα καὶ ἱκανὴ ποσότης πυρομαχικῶν.

«Τὴν 10 καὶ 1)2 π. μ. τῆς 10 Ἀπριλίου ὁ Ἀρχηγὸς καὶ ὁ Νομάρχης ἐγκατεστάθησαν εἰς Φιλιππιάδα. Τὴν αὐτὴν ὥραν ἐδίδετο πεισματώδης μάχη.

«Ἐν τῷ παρὰ τῇ Πρεβέζῃ ἐλαιῶνι ἐγένετο μάχη μεταξὺ χριστιανῶν καὶ ἐντοπίων. Οἱ κάτοικοι τῆς Λάκκας καὶ τῆς Καμαρίνας ἐδράξαντο τῶν ὅπλων....

«Ἡ Α. Β. Ὑψηλότης ὁ πρίγκηψ Γεώργιος ἐπυρπόλησε τὴν 10 τοῦ μηνὸς μεγάλην ποσότητα τροφῶν τοῦ Τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν Ἁγίοις Θεοδώροις καὶ Αἰκατερίνῃ. Μετὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ στόλου θὰ προσβληθῇ τὸ Καρὰ Μπουρνοῦ. Συνελήφθησαν δύο βρατσέραι μὲ πολλὰ τρόφιμα. Διαδίδεται ὅτι διεκόπη σιδηροδρομικὴ συγκοινωνία μεταξὺ Κων)πόλεως καὶ Θεσσαλονίκης ἀνατιναχθείσης μιᾶς γεφύρας καθ' ἣν στιγμὴν διήρχετο σιδηρόδρομος μεταφέρων στρατόν.

«Ὁ Σαχτούρης ἐπανέλαβε τὴν 10 ἰδίου τὴν ἐπιδρομὴν ἐπὶ Μακεδονικῶν παραλίων. Ὁ στόλος βομβαρδίσας τὰς ἀποθήκας τῆς σκάλας Αἰκατερίνης διεσκόρπισε τὸν ἐκεῖ στρατόν, ἀποβιβάσας δὲ τὸ ἄγημα προέβη εἰς καταστροφὴν κτιρίων καὶ τροφίμων, πάντα δὲ ἐγένοντο παρανάλωμα τοῦ πυρός· συνελήφθησαν δύο ἱστιοφόρα μετὰ τροφῶν καὶ πολεμοφοδίων. Ἐκ σκάλας Λιτοχωρίου ἐπυρπόλησαν μεγάλα ἀποθέματα τροφῶν. Αἱ ἐπιχειρήσεις αὗται ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρὸν ν' ἀποσπάσῃ 8 χιλιάδας στρατοῦ ἐκ τῶν συνόρων.

«Ὁ κ. Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν ἀγγέλλει ὅτι Τοῦρκοι ὑποχωροῦντες ἐντὸς τῆς πεδιάδος Ἄρτης ἐγκατέλειψαν ἀποτόμως καὶ ἄνευ λόγου συγχρόνως τὰ

στενὰ Κιάφας καὶ Ἀβαρίτσης καὶ Κουμουτσάδων ἀπελθόντες εἰς Πέντε Πηγάδια, ἐγκαταλείψαντες πολύτιμα σκεύη καὶ πλούσια ὑλικὰ πολέμου.

«Ὑποστράτηγος Τοῦρκος πληγωθεὶς εἰς τὴν μάχην κατὰ τὴν πεδιάδα μετεφέρθη κακῶς ἔχων εἰς Ἰωάννινα. Προσωρινὴ ἕδρα τοῦ Ἀρχηγείου εἶνε ἡ Στρεβίνα τῆς δὲ πρώτης ταξιαρχίας ἡ Φιλιππιάς. Κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς Σαλαώρας εὑρέθησαν τρία πυροβόλα καὶ ἄφθονία πυρομαχικῶν.

«Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς πληροφορεῖ τὴν Α. Β. Ὑψηλότητα τὸν Διάδοχον ὅτι εἰς τὸ Δάσος πλησίον τῆς Σκάλα Κατερίνης ὑπάρχει στρατόπεδον τουρκικὸν ὑψίστης σημασίας, οὗτινος σκοπὸς ἐξουδετερώθη δι' ἐνεργείας στόλου, οὐδὲν ἀπέμεινεν ἐκ τῶν φαινομένων παρὰ οἰκία ἐν ᾗ εὑρέθη βρέφος. Μετὰ τὴν καταστροφὴν τῶν τροφίμων ἐξ ὅσων γνωρίζει ἡ Α. Μ. θετικῶς ὁ Τουρκικὸς στρατὸς περιέρχεται εἰς ἀπόγνωσιν. — Τοῦρκοι πεποιθότες εἰς ἀποκλεισμὸν Ἑλλάδος ἐξέθετον ἐπὶ τῶν ἀκτῶν πᾶν ἐφόδιον ὅπως διευθύνωνται εὐκόλως εἰς Ἐλασσῶνα. Ἤδη δὲν ἀπέμεινε νὰ μεταφέρουν ἄλλο τι ἢ τὴν πεῖναν των. Ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ στρατὸς θὰ στερηθῇ παντελῶς τροφίμων μὴ ὑπαρχούσης ἄλλης ὁδοῦ ἢ τῆς διὰ Βερροίας ὀκταημέρου ἀπεχούσης Ἐλασσῶνος.

Ἐν Λαρίσσῃ τῇ 11 Ἀπριλίου 1897

(Ἐκ τοῦ γραφείου τοῦ Ἀρχηγείου στρατοῦ Θεσσαλίας).

Ὡς μυρίοι κεραυνοὶ ἐνέσκηψεν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἰδίως ἐν Ἀθήναις ὅπου ἐλήφθη τὸ πρῶτον, ἡ εἴδησις τῆς καταστροφῆς, καὶ τόσῳ μᾶλλον ὑπῆρξε δεινοτέρα ἡ ἐντύπωσις, καθ' ὅσον μέχρι τοῦ μεσονυκτίου τῆς 11ης Ἀπριλίου αἱ ἐκ τῶν συνόρων εἰδήσεις ἦσαν λίαν ἐνθαρρυντικαί, ἀλλὰ μετὰ τὸ μεσονύκτιον τὰ πάντα μετετράπησαν, ἐπαληθευσάσης τῆς συνήθους κατὰ τὸν πόλεμον φράσεως τοῦ πρωθυπουργοῦ Δηλιγιάννη, λέγοντος : — «Ἐγὼ κοιμοῦμαι πάντοτε ἥσυχος· μετὰ τὸ μεσονύκτιον ὅμως ἀρχίζει συνήθως ἡ ἀγωνία!»

Ἡ εἴδησις ἐν Ἀθήναις ἔφθασε τὸ πρῶτον τὴν 3ην πρωινὴν ὥραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου (12 Ἀπριλίου), δηλαδὴ καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν διετάσσετο ὑπὸ τοῦ Ἀρχηγείου Λαρίσσης ἡ ἐκκένωσις τῆς πόλεως καὶ ἡ πρὸς τὰ Φέρσαλα ὑποχώρησις. Ὁ προϊστάμενος τῆς ἐπιτελικῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἀρχηγείου τοῦ κατὰ τὴν Θεσσαλίαν στρατοῦ ἀνήγγειλε τηλεγραφικῶς πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι οἱ προασπίζοντες τὸ στενὸν τοῦ Ματιοῦ ἀποκρούοντες ἐρρωμένως ἀπὸ τῆς 6ης μ. μ. ὥρας τὰς λυσσαλέας καὶ ἀδιακόπως ἀνανεουμένας ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσουν ἐπὶ πλέον τὰς θέσεις των ὅτε ὀγκώδεις ἐπικουρίαι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἐπέπεσαν κατὰ τῶν ἡμετέρων. Ἤρξατο δὲ τότε ἡ ὑποχώρησις, ἥτις διήρκεσεν, ὡς εἴδομεν, καθ' ὅλην τὴν νύκτα.

Ἅμα ληφθείσης εἰς τὰ Ἀνάκτορα τῆς θλιβερᾶς εἰδήσεως ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος μετεκαλέσατο παρ' ἑαυτῷ τὸν Πρωθυπουργὸν καὶ τὸν ὑπασπιστήν του Ἰ. Παπαδιαμαντόπουλον, οἵτινες καὶ κατέφθασαν εἰς τὰ Ἀνάκτορα τὴν 4ην πρωινὴν ὥραν. Συνεσκέφθησαν, καὶ ἀποτέλεσμα τῆς συσκέψεώς των ἦτο νὰ μεταβιβάσωσι πρὸς τὸ Ἀρχηγεῖον Λαρίσσης ἀμέσους ὁδηγίας καθ' ἃς ἀπεφασίσθη νὰ ἀφεθῇ εἰς τὸ

Ἀρχηγεῖον πλήρης ἐλευθερία ἐνεργείας καὶ ἀποφάσεων ρυθμιζομένων τῶν πραγμάτων κατὰ τὰς ἀνάγκας καὶ τὰς ὑπαγορεύσεις τῶν περιστάσεων. Τὴν 5ην τῆς πρωίας ὁ Πρωθυπουργὸς ἐξῆλθε τῶν Ἀνακτόρων, ἀφοῦ προηγουμένως ἔλαβε τὴν γνωστὴν ἡμῖν πληροφορίαν ἐκ Λαρίσσης, ὅτι πολεμικοῦ συμβουλίου γενομένου ἐκρίθη ἀναγκαία ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ τε Τυρνάβου καὶ τῆς Λαρίσσης καὶ ἡ ὑποχώρησις καὶ ἡ ὀχύρωσις τοῦ στρατοῦ εἰς Φέρσαλα, ὅπου θ' ἀνέμενον τὸν ἐχθρόν, ἵνα δώσωσιν ἀποφασιστικὴν μάχην.

Κατόπιν συνεκροτήθη ἐν Ἀθήναις, ἀπὸ τῆς 10ης π. μ., μακρότατον ὑπουργικὸν συμβούλιον καθ' ὃ ἐλήφθησαν διάφοροι σχετικαὶ πρὸς τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν τροπὴν τῶν πραγμάτων ἀποφάσεις καὶ διεβιβάσθησαν διαταγαὶ τηλεγραφικαὶ ὑπὸ τῶν Ὑπουργῶν τῶν Στρατιωτικῶν καὶ Ναυτικῶν πρός τε τ' Ἀρχηγεῖα Ἠπείρου καὶ Θεσσαλίας καὶ πρὸς τὰς δύο μοίρας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Πρὸς δὲ τὸν ἀδημονοῦντα λαὸν ὁ πρωθυπουργὸς Δηλιγιάννης ἐποιήσατο διὰ τοῦ τύπου τὴν δήλωσιν ὅτι ὁ ἀγὼν δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῇ περατωθείς, ἀλλ' ὅτι θὰ ἐσυνεχίζετο ἐπὶ ἄλλων βάσεων, συμφώνως πρὸς τὰς περιστάσεις· τὰ μέσα πρὸς τοῦτο ὑπάρχουν, προσέθηκεν, ἀρκετά, ἂν ὄχι ἄφθονα, ἀπαιτεῖται δὲ μόνον θάρρος καὶ καρτερία.

Ἀντίστροφος, κατὰ φυσικὸν λόγον, ὑπῆρξεν ἡ ἐντύπωσις ἐν Κωνσταντινουπόλει παρὰ τῷ τουρκικῷ πληθυσμῷ, πολλῷ δὲ οἰκτροτέρα τῆς ἐν Ἑλλάδι παρὰ τοῖς ἐκεῖ Ἕλλησιν. Εἰς τὰς ἐφημερίδας ἐπετράπη ἡ δημοσίευσις τῶν ἀκολούθων κοινοποιήσεων μετὰ τέσσαρας ἡμέρας ἀπὸ τῆς καταστροφῆς :

«Κατὰ τηλεγράφημα τῆς διοικήσεως τοῦ ἐν Ἐλασσῶνι σώματος ὁ ἐχθρὸς ἀνεχώρησεν ἐν δεινῇ καταστάσει ἐκ Λαρίσσης, ἐγκαταλιπὼν πολλὰ πολεμεφόδια».

Καί :

«Κατὰ τηλεγράφημα ὑπὸ ἡμερ. 16 τρέχοντος, διαβιβασθὲν ὑπὸ τῆς Α. Ε. τοῦ ἀρχιστρατήγου Ἐτὲμ πασσᾶ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον τῶν στρατιωτικῶν, ἡ Α' μεραρχία τοῦ αὐτοκρ. στρατοῦ, ἥτις ἐβάδισε κατὰ τῶν Τρικκάλων, τῇ βοηθείᾳ τοῦ Θεοῦ, εὑρίσκεται εἰς τὴν θέσιν Ζάρκον καὶ πολλαὶ σκηναί, πολεμεφόδια καὶ ἄλλα χρειώδη περιῆλθον εἰς χεῖρας αὐτῆς.»

Οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι τῆς Κωνσταντινουπόλεως εἶχον ἀποθρασυνθῆ ἐκ τῶν εἰδήσεων τούτων καὶ συλλήψεις ἤρχισαν νὰ διενεργοῦνται κατὰ τῶν μὴ εἰσέτι ἀναχωρησάντων ἐκεῖθεν Ἑλλήνων ὑπηκόων ἐνῷ μόλις τὴν 20ὴν Ἀπριλίου ἔληγεν ἡ προθεσμία τῆς ἀναχωρήσεως αὐτῶν. Ἀλλ' ἀτυχῶς μέχρι τῆς ἡμέρας ταύτης οὐδεμία ξένη δύναμις εἶχεν ἀναλάβει τὴν προστασίαν τῶν καταδιωκομένων, οἵτινες καὶ ἐξηναγκάζοντο νὰ φεύγουν ἀθρόως πρὸς ἀποφυγὴν μειζόνων κακοπαθημάτων, καίτοι ἡ φυγή των δὲν ἦτο εὐχερής, ἐλλείψει ἐπαρκῶν ἀτμοπλοίων, ἐν ᾧ χρόνῳ ὁ Σουλτάνος, ἀποφασίσας νὰ ἐνισχύσῃ τὸ ἠθικὸν τοῦ ὁπωσδήποτε παραλύσαντος ἐκ τῶν πρώτων ἀποτυχιῶν, καὶ δὴ τῶν ἐν Ἠπείρῳ, στρατοῦ του, ἐξαπέστελλεν εἰς τὰ στρατόπεδα τὸν Γαζῆ Ὀσμὰν πασσᾶν, ὡς γενικὸν ἐπιθεωρητὴν τῶν ὀθωμανικῶν

στρατευμάτων, μετὰ τοῦ μέλλοντος νὰ χρησιμοποιηθῇ ἐν Ἠπείρῳ πρὸς κατεύνασιν τῶν ἐξημμένων πνευμάτων τῶν Ἀλβανῶν, ἀλβανοῦ Γαλὴπ πασσᾶ καὶ τοῦ Σεεμ σεδὶν βέη.

Ἐντούτοις, ἐκτὸς τῶν στρατευμάτων τὰ ὁποῖα κατεῖχον τὰς περὶ τὸ Μάτι, τὰ Δελέρια, τὸ Καρατσόλ, τὸ Καζακλὰρ καὶ τὸν Τύρναβον θέσεις, διετάχθησαν ἤδη καὶ ἅπαντα τὰ περὶ τὴν λοιπὴν ὁροθετικὴν γραμμὴν σώματα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ νὰ ὑποχωρήσουν πρὸς ἀνασύνταξιν εἰς τὰ Φέρσαλα διὰ τῆς συντομωτέρας καὶ εὐθετωτέρας δι' ἕκαστον ὁδοῦ, ἀφιεμένης εἰς τοὺς σωματάρχας τῆς ἐκλογῆς τῆς ὥρας καὶ τοῦ τρόπου τῆς ὑποχωρήσεως ὡς καὶ τῶν λεπτομερειῶν αὐτῆς, ὑπῆρξαν δ' ἐκεῖ ἀρχηγοὶ τμημάτων στρατοῦ συγκρατήσαντες ἐν πληρεστέρᾳ συνοχῇ τὰ ὑπ' αὐτοὺς στρατεύματα καὶ κατορθώσαντες νὰ ὑποχωρήσουν ὡσοίοντε κανονικώτερον τῶν ἀπὸ Ματιοῦ καὶ Δελερίων.

Οὕτω, ἐνῷ τὴν πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ὁ στρατὸς εἶχεν εἰσέλθει εἰς τὴν Λάρισσαν προπορευθεισῶν τῶν ταξιαρχιῶν Μαστραπᾶ καὶ Ἀντώνοβιτς (Ἀντωνιάδου), τρεῖς μόνον ταξιαρχίαι καθυστέρουν εἰσέτι· ἡ τοῦ Σμολένσκη, ἡ τοῦ Δημοπούλου καὶ ἡ τοῦ Κακλαμάνου.— Ἡ ὑποχώρησις τῆς ταξιαρχίας Σμολένσκη ἀπὸ τὰς περὶ τὸ Ρεβένι θέσεις, τὰς ὁποίας τόσῳ νικηφόρως εἶχε μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης προασπίσει ἡ ἱκανότης τῶν ἀρχηγούντων αὐτῆς καὶ ἡ εὐτολμία καὶ ἐθελοθυσία τῶν ὁπλιτῶν, ἐγένετο κανονικωτάτη διαρκέσασα ἐπὶ 14 ὅλας ὥρας καὶ ἀσημάντους ἀπωλείας σημειώσασα. Τὰ στρατεύματα ὠπισθοχώρησαν βραδέως καὶ ἐξακολουθοῦντα νὰ μάχωνται τμηματικῶς· ἀπὸ βαθέως ὄρθρου μέχρι τῆς 9 πρωινῆς ὥρας τοῦ Μεγάλου Σαββάτου τὰ περὶ τὸ Ρεβένι λοφόβουνα ἀντελάλουν ἀκόμη τὴν βροντὴν τῶν τηλεβόλων τῆς ἐν λόγῳ ταξιαρχίας, ἥτις συγκεντρώσασα ἐπὶ τὸ αὐτό, περὶ τὸν Ζάρκον, ἅπαντα τὰ τμήματά της, προυχώρησε διὰ τῶν στενῶν τοῦ Καλαμακίου καὶ τοῦ Κουτσοχέρου, καὶ διαβᾶσα τὸν Πηνειὸν ἀνενοχλήτως παρὰ τὸ στρατηγικώτατον χωρίον Γούνιτσα, ἔθηκε πῦρ εἰς τὴν ἐκεῖ συνδέουσαν τοῦ ποταμοῦ τὰς ὄχθας ξυλίνην γέφυραν, ἣν ἐν ἀρχῇ τῶν ἐχθροπραξιῶν εἶχε κατασκευάσει τὸ μηχανικὸν πρὸς εὐχερεστέραν τῶν στρατευμάτων μεταβίβασιν. Κατόπιν δὲ ἡ ταξιαρχία διηυθύνθη ἀπ' εὐθείας ἐκεῖθεν εἰς τὰ Φέρσαλα χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ Λαρίσσης. Ὅταν δὲ κατόπιν εὑρισκόμενος ἐν Κεφαλώσει ὁ Σμολένσκης ἠρωτήθη ὑπὸ τοῦ πολεμικοῦ ἀνταποκριτοῦ τοῦ Λονδινείου «Χρόνου» πῶς καὶ διατι ἐγένετο ἡ ἐκ Ρεβενίου ὑποχώρησις, ἰδοὺ τί ἀπήντησεν ὁ ταξίαρχος οὗτος, καθ' ἃ ἀναγράφει ὁ ἐν λόγῳ ἀνταποκριτής :

— «Ἡ διαταγή, κύριε, προῆλθεν ἀπὸ τὸν Διάδοχον. Ἐν ἀρχῇ ἠρνήθην νὰ τὸ πιστεύσω καὶ ἐπερίμενα, ὅτε ἦλθε δευτέρα καὶ μᾶλλον ἐπείγουσα διαταγή, ἐννόησα δὲ ἀμέσως τὸ μέγα σφάλμα ὅπερ διεπράχθη, διεῖδον δ' ἐν ταὐτῷ καὶ τὰς συνεπείας, ἐὰν ἠρνούμην νὰ ὑπακούσω. Ἐν τούτοις δὲν ἔστεργον νὰ ἐκτελέσω τὴν διαταγὴν ὅτε καὶ τρίτη μᾶλλον ἐπείγουσα τῆς δευτέρας μὲ διέτασσε νὰ ὑποχωρήσω ἀμέσως καὶ μοὶ ἀνήγγελλεν ὅτι στρατὸς πρὸς βορρᾶν τῆς Λαρίσσης

δὲν ὑπῆρχε πλέον. Εἶδον τότε ὅτι τὸ πᾶν ἀπωλέσθη καὶ ὅτι καθῆκον εἶχον νὰ σώσω χάριν τῆς Πατρίδος τὸν γενναῖον στρατόν, ὅστις μὲ ἠκολούθησεν εἰσβαλόντα εἰς τὸ Τουρκικὸν ἔδαφος. Ἡ ὑποχώρησίς μας ἐγένετο ἐν τάξει. Τίποτε δὲν ἀπωλέσαμεν καὶ οὐδεμία σύγχυσις ἐπῆλθεν. Ἐβαδίσαμεν πρὸς τὰ ὀπίσω μὲ ὀφθαλμοὺς δακρυβρέκτους, εἴδομεν τὰς ἐλπίδας μας σβεσθείσας, τὴν ἀπώλειαν μιᾶς ἐπαρχίας, καὶ στίγμα ἐπὶ τῆς τιμῆς τοῦ στρατοῦ μας. Ἤμεθα βαρέως τεθλιμμένοι ἀναμφιβόλως, ἀλλ' ὅτε κατὰ τὴν πρὸς τὰ Φέρσαλα πορείαν μας ἐννοήσαμεν τί ἀκριβῶς εἶχε λάβει χώραν εἰς βάρος τοῦ ἀνδρείου στρατοῦ μας, ἠλπίσαμεν ὅτι τὸ θάρρος μας θὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ ἐπανορθώσωμεν τὸ διαπραχθὲν ἔγκλημα, εἴμεθα δὲ νῦν ἐνταῦθα, ὅπως πράξωμεν τοῦτο».

Κατόπιν ὑπεχώρησεν ἀπὸ τὸ Μπουγάζι τοῦ Τυρνάβου καὶ ἡ ταξιαρχία Δημοπούλου, μαχομένη δὲ καὶ αὐτὴ ἄνευ πανικοῦ καὶ ἄνευ σπουδαίων ἀπωλειῶν ἅτε μὴ ἐπελθούσης εἰς τὰ σώματα τῆς ἀποσυνθέσεως. — Εἰς τὴν Μονὴν ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Ζάρκου εὑρίσκετο ἀκόμη ὁ ἀντισυνταγματάρχης βουλευτὴς Ἀττικῆς Ἀλ. Ψύλλας ὅστις διώκει τὸ 2ον ἱππικὸν σύνταγμα καὶ τὰ στρατιωτικὰ τμήματα Κούτρας, Προφήτου Ἠλία καὶ Πέτρας μετὰ τοῦ ὑποδιοικητοῦ ἐπιλάρχου Χρ. Μεντζελοπούλου, ταγματάρχου τοῦ πυροβολικοῦ Ἠπίτου καί τινων ἄλλων ἀξιωματικῶν. Τὴν μεσημβρίαν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου φθάνει ἀγγελιαφόρος καλπάζων καὶ ἐγχειρίζει τῷ Ψύλλᾳ ἔγγραφον, τὸ ὁποῖον οὗτος ἀνέγνωσεν ἐπὶ παρουσίᾳ μόνων τῶν Μεντζελοπούλου καὶ Ἠπίτου, μεθ' ὧν συσκεφθείς, ἀπέστειλε πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν τμημάτων τῆς δικαιοδοσίας του ἕτερον ἀγγελιοφόρον μετ' ἐγγράφου διαταγῆς, καὶ ἀφοῦ ἔδωκε τὰς δεούσας ὁδηγίας εἰς τοὺς διοικητὰς τῆς ἐκεῖ διαμενούσης ἐφεδρείας, παρήγγειλεν εἰς τοὺς ἰατρούς, ἀφοῦ ἀπορρίψωσι τὰς δυσμετακομίστους σκηνὰς τῶν χειρουργείων, νὰ ἑτοιμασθῶσι πρὸς ἀναχώρησιν εἰς Ζάρκον, ἔνθα τὸ ὑλικὸν τοῦ στρατοῦ καὶ τὰ πυρομαχικά, ἵνα καὶ ἐκεῖ ἐνεργήσουν ὅ,τι δυνατὸν πρὸς σωτηρίαν αὐτῶν· διελθόντες δὲ τοῦ τηλεγραφείου, ἐπληροφορήθησαν ὅτι ἡ Λάρισσα εἶχεν κενωθῆ. Μετὰ ταῦτα τὰ τμήματα, ἀφ' οὗ παρέλαβον ἐφόδια καὶ τραυματίας, ὑπεχώρησαν διὰ τῆς γεφύρας τοῦ Κουτσόχερου καὶ ἠνώθησαν περαιτέρω μετὰ τῆς ταξιαρχίας Σμολένσκη. Ἀκουσθέντων ὅμως πυροβολισμῶν ὀλίγον ἐκεῖθεν τῆς γεφύρας, παρ' ὀλίγον νὰ ἐνσπαρῇ καὶ εἰς τὰ σώματα ταῦτα ὁ πανικὸς καὶ ἡ ἀποσύνθεσις, ἡ ἐπίκαιρος ὅμως ἐνθάρρυνσις τῶν ἀνδρῶν καὶ τὸ ριψοκίνδυνον τοῦ ἐπιλάρχου Μεντζελοπούλου ἀπεσόβησε τὸν κίνδυνον καὶ ὁ στρατὸς ἔφθασεν ἄνευ ἑτέρου λυπηροῦ ἐπεισοδίου εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον.

Εἰς τὰ Τρίκαλα ἡ σύγχυσις ὑπῆρξε μικροτέρα τῆς ἐν Λαρίσσῃ καὶ οἱ κάτοικοι δὲν ὑπέστησαν τόσῳ δεινὸν πανικόν, καίτοι κ' ἐδῶ ἀθρόως ἔδραμον εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν σταθμὸν παραλαμβάνοντες μεθ' ἑαυτῶν τὰ προχειρότερα μόνον τῶν οἰκιακῶν των ἐφοδίων, ἅτε σπεύδοντες πρὸ παντὸς νὰ ἐξασφαλίσουν τὰ γυναικόπαιδα. Ἐκεῖνοι δὲ ἐκ τῶν κατοίκων, οὓς δὲν ἀπησχόλει ἡ ὀδυνηρὰ αὕτη φροντίς,

ἔλαβον ὅπλα ἐκ τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν καὶ ἐσχημάτισαν ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ ἔνοπλα σώματα ὑπὸ τὸν φρούραρχον τῆς πόλεως ταγματάρχην τοῦ πεζικοῦ καὶ βουλευτὴν Μεγαρίδος Νικολαΐδην πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἑστιῶν των· συνεκεντρώθησαν δ' ἐν τῇ πόλει καί τινα ἀνταρτικὰ σώματα, καὶ κατεβλήθη πυρετώδης ἐργασία πρὸς ἐξασφάλισιν καὶ ἀποστολὴν εἰς Φέρσαλα τῶν ἐν ταῖς ἀποθήκαις τοῦ στρατοῦ ἐφοδίων πολέμου.

Τοῦτο περίπου συνέβη καὶ ἐν Καλαμπάκᾳ, ὅπου οἱ κάτοικοι μὴ προφθάσαντες νὰ ἐπιβῶσι τοῦ ἀναχωρήσαντος τὴν μεσημβρίαν σιδηροδρομικοῦ τραίνου, ἔλαβον ὅπλα ἐκ τῶν ἐκεῖ ἀποθηκῶν τοῦ δημοσίου καὶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», καί, παραλαβόντες μεθ' ἑαυτῶν τὰ γυναικόπαιδα, ἐγκατέλειψαν τὴν πόλιν, ἀναρριχηθέντες εἰς τὸ ἐγγὺς χιονόβλητον ὄρος Κόζιακαν, ὅπως ὑπερασπίσουν ἐκεῖθεν ἑαυτοὺς ἐν δεδομένῃ στιγμῇ ἀπὸ τῶν φύσει δυσπορθήτων κλιτύων αὐτοῦ. Πρὸς τὴν ὀροθετικὴν γραμμὴν τὴν ὕπερθεν τῆς Καλαμπάκας ἐμάχετο, ὡς εἴδομεν ἀλλαχοῦ, καὶ ὁ ταγματάρχης Δ. Τερτίπης, ἔχων μαζί του καὶ πολλὰ σώματα ἀνταρτῶν, ἐν οἷς τὰ λείψανα τῶν μετὰ Καψαλοπούλου καὶ Μυλωνᾶ τῆς «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας», τὸ τοῦ Χρήστου Γιάγκα καὶ δὴ τὸ ὑπὸ τὸν Ἰω. Κατσάκον Μαυρομιχάλην σῶμα τῶν Λακώνων ἀνταρτῶν, ὅταν δὲ διὰ τῆς ἀποδιώξεως τῶν Τούρκων ἀπὸ Βελεμίστι καὶ Ἀσπροκκλησιᾶν ἐπερατώθη τῶν ἀνταρτῶν ἡ ἀποστολή, ὡς ἐπιβοηθητικῶν τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ σωμάτων, ἐσκέφθησαν οὗτοι νὰ ἐπιχειρήσουν εἰσβολὴν καὶ νὰ βαδίσουν πρὸς τὰ Γρεβενὰ ἐν συνοχῇ ἐνεργείας, ἀλλ' ὁ Τερτίπης συνέστησε τότε εἰς αὐτοὺς ὅτι προτιμότερον ἦτο νὰ μείνωσι μετὰ τοῦ τακτικοῦ στρατοῦ παρακολουθοῦντες αὐτοῦ τὰς κινήσεις, ἀπευθύνας πρὸς τὸν μνησθέντα Μαυρομιχάλην, κατ' αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν τῆς διαταγῆς πρὸς γενικὴν ἐκ Φερσάλων ὑποχώρησιν καὶ πρὶν ἢ λάβῃ ταύτην (12 Ἀπριλίου) τὸ ἑξῆς ἔγγραφον :

«Ἀξιότιμε κ. Ἰωάννη Κατσάκε Μαυρομιχάλη,

«Πληροφορηθεὶς ταύτην τὴν στιγμήν, ὅτι σκέπτεσθε νὰ ἀπέλθητε ἐντεῦθεν καὶ προχωρήσητε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Μακεδονίας μετὰ τοῦ ὑφ' ὑμᾶς ἐπαναστατικοῦ σώματος καὶ φρονῶν ἐξ ἀντιθέτου πρὸς τὰς σκέψεις καὶ ἀποφάσεις ὑμῶν, ὅτι μᾶλλον τελεσφόρως ὑπηρετεῖτε τὴν πατρίδα ἡμῶν παραμένοντες καὶ μαχόμενοι εἰς τὸ πλευρὸν τοῦ ἡμετέρου στρατοῦ, ὡς προχθὲς ἐπράξατε κατὰ τὰς δύο μάχας τῆς 8 καὶ 9 ἱσταμένου, καθ' ἃς ἐξεδιώχθη ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς ἐκ τῶν τεσσάρων σταθμῶν του τῆς κατὰ μέτωπον γραμμῆς καὶ τῶν δύο μεγάλων ὀχυρωμάτων του, ἥτις σύμπραξις ὁμολογουμένως εἶναι ἀξία ἐπαίνου τόσον δι' ὑμᾶς τοὺς διευθύνοντας τὸ σῶμα ὡς καὶ διὰ τοὺς ὑφ' ὑμᾶς ἄνδρας, θεωρῶ καθῆκόν μου ἐπιβαλλόμενον νὰ συστήσω ὑμῖν, καὶ ὡς Ἕλλην καὶ ὡς στρατιωτικός, ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποσπασθῆτε ἐκ τοῦ πλευροῦ τοῦ στρατοῦ μας κατὰ τὴν παροῦσαν κρίσιμον περίστασιν·

«Ἐν Βελεμιστίῳ, τῇ 12 Ἀπριλίου 1897.

«Ὁ διευθυντὴς τῶν στρατιωτικῶν ἀποσπασμάτων καὶ σταθμῶν τῆς ὀροθετικῆς γραμμῆς τῆς περιφερείας Καλαμπάκας

Δ. Τερτίπης, ταγματάρχης».

Ἐπῆλθεν ὅμως εὐθὺς κατόπιν ἡ πρὸς ὑποχώρησιν διαταγὴ τοῦ Ἀρχηγείου συνεπείᾳ τῆς ὁποίας καὶ τὰ ἀνταρτικὰ ταῦτα σώματα, ὅσα δὲν εἶχον διασπασθῆ καὶ διαμελισθῆ ἐκτραπέντα ἐν μέρει καὶ εἰς διαρπαγάς, ὑποχωροῦσι διὰ Καλαμπάκας, καὶ ἄλλα μὲν παραμένουσιν εἰς τὰς ὑπωρείας τῶν Ἀγράφων, ἄνωθεν τῆς Καρδίτσας, οἱ Μεσσήνιοι καὶ οἱ Λάκωνες ἐπιλαμβάνονται τῆς σωτηρίας τῶν ἐν Καλαμπάκᾳ τραυματιῶν καὶ τῶν ἐφοδίων τοῦ στρατοῦ, μεταβαίνουν δ' εἶτα εἰς Τρίκκαλα, ὅπου συντάσσονται μετὰ τῶν λοιπῶν ἐκεῖ ἐνόπλων ὁμάδων τοῦ Νικο-

Κινητοποίησις τουρκικοῦ στρατοῦ ἐν Θεσσαλονίκῃ.

λαΐδου, τέλος δὲ ὁ Ζέρμας καὶ ὁ Ἀλαμᾶνος σπεύδουσιν εἰς τὸ Τατὰρ πρὸς ὑπεράσπισιν τῶν ἐκεῖ ἀπειλουμένων χριστιανῶν καὶ τῶν οἰκείων των.

Τέλος τὰ περὶ τὸ Δερελῆ καὶ Μακρυχώρι καταβάντα ἐκ Νεζεροῦ πρὸ ἡμερῶν σώματα τῆς ταξιαρχίας Κακλαμάνου, ὑπεχώρησαν καὶ αὐτὰ εἰς Λάρισσαν, σχόντα μικρά τινα μόνον ἐπεισόδια, ὡς τὸ τοῦ ὀθωμανοῦ τὴν καταγωγὴν Δημάρχου Μακρυχωρίου Ἐτζὲμ πασσᾶ. Ὁ Δήμαρχος οὗτος συνελήφθη ὑπὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Νικολάου Πάνου καὶ τοῦ λοχίου Μιχ. Γούναρη ὡς προδίδων τὰς κινήσεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ εἰς τὸν ἐχθρόν, ἅτε εὑρεθέντων ἐπ' αὐτοῦ πολλῶν ἐνοχοποιητικῶν ἐγγράφων. — Οὕτω, ἅπαν τὸ ἑλληνικὸν στράτευμα τῆς Θεσσαλίας, τὸ μὲν διὰ Λαρίσσης, τὸ δὲ ἀπ' εὐθείας, προὐχώρησεν ἤδη εἰς Φέρσαλα, ἐκτελοῦν τὰς διαταγὰς τοῦ Ἀρχηγείου, ἵνα ἐκεῖ συγκεντρούμενον, ἀντιτάξῃ δευτέραν ἄμυναν κατὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ χειμάρρου. Εὐτύχημα δέον νὰ θεωρηθῇ ὅτι οὐδὲν σῶμα ἀπεπλανήθη καὶ ὅτι οἱ Τοῦρκοι δὲν προήλασαν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς ἀποσυνθέσεως τοῦ στρατεύματος, ὅτε θὰ ἠδύναντο ἴσως μὲ ἓν μόνον σύνταγμα ἱππικοῦ νὰ φέρουν πλήρη ὄλεθρον εἰς τὰς ἡμετέρας δυνάμεις, ἅτε μὴ ἀντιληφθέντες πῶς ἐγένετο ἡ

ὑποχώρησις, φοβηθέντες δὲ μὴ τοῦτο ἦν ἁπλοῦν στρατήγημα ἐπιφυλάσσον αὐτοῖς ἐκπλήξεις καὶ ἴσως κινδύνους ἂν προὐχώρουν ἀμελετήτως.

Λόγῳ τῆς ὀθωμανικῆς ταύτης νωθρότητος καὶ ἀβελτηρίας αἱ ἀπώλειαι τῶν ὑποχωρησάντων Ἑλλήνων ὑπῆρξαν ἐλάχισται σχετικῶς, μὴ ὑπερβᾶσαι τοὺς 120 τραυματίας, ὧν τινες ἐγκατελείφθησαν εἰς χεῖρας τοῦ ἐχθροῦ ἐλλείψει μέσων μεταφορᾶς καὶ ὡς ἐκ τῆς ἐπακολουθησάσης τὴν ὑποχώρησιν δεινῆς συγχύσεως. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρῶτοι ὑποχωρήσαντες ἀπὸ τὸ Μάτι, οἵτινες καὶ ἐνέσπειραν τὴν παραλυσίαν καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον στράτευμα ἦσαν, οἱ μὴ ἐγκαίρως ἐνισχυθέντες ἄνδρες ἑνὸς περίπου τάγματος πεζικοῦ, ἑνὸς λόχου μηχανικοῦ καὶ σώματος ἀνταρτῶν· ἡ δὲ ἐπίσης παρευρεθεῖσα ἀλλὰ μὴ λαβοῦσα μέρος εἰς τὴν μάχην «Λεγεὼν τῶν Φιλελλήνων» ὑπεχώρησε κατόπιν ἄνευ ζημιῶν. Ἡ ὑποχώρησις ἐντεῦθεν ἐγένετο κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν: Ἐπὶ κεφαλῆς ἔβαινε τὸ πυροβολικόν, ἠκολούθει τὸ πεζικόν, οἱ εὔζωνοι, ἡ Λεγεὼν καὶ εἶτα, πάλιν εὔζωνοι. Ἔφθασαν δὲ εἰς Τύρναβον ἔχοντες ὡς ὑπερφυσικοὺς πυρσοὺς τῆς ὁδοῦ των τὰς λάμψεις τῶν πυρκαϊῶν αἵτινες ἐνέμοντο τὰ ὑπὸ τῶν ἡμετέρων ἐγκαταλειφθέντα χωρία. Ἀλλ' ἕνεκα τῆς ἐπελθούσης συγχύσεως καὶ τῆς φρικώδους καταστάσεως τῆς πρὸς τὴν Λάρισσαν ὁδοῦ ἐκ τῶν ἐπ' αὐτῆς κατεσπαρμένων ποικίλων ἀντικειμένων, ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἡ Λεγεὼν ἠναγκάζετο νὰ σταματᾷ, ὁ δὲ διοικητὴς λοχαγὸς τοῦ πυροβολικοῦ Βαρατάσης παρέμενεν ὄπισθεν τῶν ἀνδρῶν ἵνα συγκεντροῖ αὐτοὺς εἰς ἑκάστην διάσπασιν, ὅπου καὶ ὀλίγον ἔλειψε νὰ καταθρυμματισθῇ ὑπὸ τοὺς τροχοὺς φορτηγῶν ἁμαξίων, ἐνῷ ὡδήγει ἀπὸ τῆς χειρὸς τραυματίαν τινὰ δεκανέα τῆς Λεγεῶνος. Ἀλλὰ καὶ ἐν Λαρίσσῃ καταφθάσασα ἡ Λεγεὼν παρέμεινε μετὰ τῶν τελευταίων εἰς Φέρσαλα ὑποχωρησάντων, βοηθήσασα ἐν τῷ μεταξὺ τὰ ἔντρομα γυναικόπαιδα ὅπως ἐπιβιβασθῶσι τοῦ σιδηροδρόμου.

Ἀλλ' ἴδωμεν τόρα ἓν ἄλλο σημαντικώτατον ἐπίσης ζήτημα· κατὰ πόσον δηλαδὴ ἦτο ὠχυρωμένη ἡ Λάρισσα καὶ κατὰ πόσον ἦτο δυνατὴ καὶ συμφέρουσα ἡ ἐν αὐτῇ συγκέντρωσις τῶν στρατευμάτων μας πρὸς ἄμυναν. — Κατὰ τὴν ἐπιστράτευσιν τοῦ 1886 ὁ διακεκριμμένος ἀντισυνταγματάρχης τοῦ Μηχανικοῦ Θ. Λυμπρίτης, ὁ ἤδη ἐπιτελάρχης τοῦ ἐν Κρήτῃ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, εἶχε συντάξει πλῆρες σχέδιον ὀχυρώσεως τῆς Λαρίσσης, ὡς σημείου ἀμύνης, ὅπερ εἶχε τότε ἀρχίσει ἐφαρμοζόμενον καὶ ἐκ τῶν ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ὁποίου ἐργασιῶν εἶχον μείνει μέχρι τοῦ 1897 ἐνδεικτικά τινα λείψανα, δηλαδὴ πέντε περιβολαὶ ὧν αἱ δύο περίφρακτοι περὶ τὰ ἄκρα ἡ δεξιόθεν, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ στρατηγοῦ Βριαλμόν, ἐφωδιασμέναι δὲ καὶ δι' ἐσωτερικοῦ καταφυγίου, καὶ ἡ πρὸς τὴν ὁδὸν Τρικκάλων, ἀριστερόθεν, ἥτις κατηργήθη εἰς τὸ νέον σχέδιον ἅτε μὴ θεωρηθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐπιτελείου τοῦ Διαδόχου ὡς κατεσκευασμένη ἐπὶ καταλλήλου θέσεως. Ἐπίσης ἤδη τὸ ἐπιτελεῖον, διαχαράξαν νέον σχέδιον, ἐτὶ τῇ βάσει προχείρου καὶ ἀτελοῦς καταμετρήσεως τῶν ἀποστάσεων, ἅτε γενομένης δι' ἀξιωματικῶν ἐφίππων, κατήργησε καὶ τὴν πρὸς τὰ δεξιὰ περίφρακτον ὡς ἐμνήσθημεν περιβολήν, ὡς ἄχρη-

στον, ἀντὶ δὲ τῆς ἀριστερόθεν τοιαύτης ἠγέρθη ἑτέρα μετὰ δὶς ἐπαναληφθεῖσαν δοκιμὴν ἐπὶ ἄλλου μέρους.

Κατὰ τὸ αὐτὸ σχέδιον τοῦ κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπιτελείου, μεταξὺ τῶν δύο τούτων περιβολῶν εἶχον ἐγερθῆ καὶ ἕτεραι, ἐνδιάμεσοι τοιαῦται, ἄφρακτοι ὅμως καὶ παρουσιάζουσαι συνεπῶς μόνην τὴν πλευρὰν ὡς μέτωπον ἀμύνης· περιελήφθη δ' ἅμα εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ὀχυρώσεως ταύτης καὶ τὸ χωρίον Γιάννουλη, συνεδέοντο δ' αἱ περιβολαὶ αὗται διὰ μακρῶν προκαλυπτήρων, ἀποτελούντων μετ' ἐκείνων τὸ ὅλον τοῦ ἀνεπαρκεστάτου δικτύου τῆς πρώτης ἀμυντικῆς γραμμῆς. Δευτέρα ὅμως γραμμὴ δὲν εἶχεν οὐδαμῶς καταρτισθῆ, ἀπεῖχον δὲ τὰ μνησθέντα ὀχυρωματικὰ ἔργα τρία περίπου χιλιόμετρα ἀπὸ τῆς πόλεως. Ἐπὶ τοῦ ἀσθενοῦς φρουρίου τῆς Λαρίσσης εἶχον πρὸς τούτοις τοποθετηθῆ ὀλίγα τινα τοπομαχικὰ πυροβόλα καὶ δύο ἔτι ὀλίγον κατωτέρω καὶ ἐξόπισθεν τῆς προφυλαττούσης τὴν πόλιν ὀχυρωτικῆς γραμμῆς.

Περὶ τῆς ὀχυρώσεως τῆς Λαρίσσης, τοῦ δυνατοῦ ταύτης καὶ τῶν ἀναγκαίων ἔργων ὅπως ἡ ἄμυνα αὐτῆς καταστῇ ἰσχυρὰ καὶ τελεσφόρος, ὁ στρατηγὸς Βριαλμὸν ἐν σχετικῇ του ἐκθέσει, σημειοῖ, ὅτι αἱ διαστάσεις τῆς πόλεως δὲν ἐπιτρέπουσιν ἄμυναν σοβαράν, καθότι, ἐπειδὴ ἡ πόλις ἔχει μῆκος ἑνὸς χιλιομέτρου καὶ ἴσον πλάτος, γνωστοῦ ὄντος τοῦ κανόνος ὅτι κατὰ τὸ τρέχον μέτρον ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν ὑπεράσπισιν 8 — 12 ἄνδρες, θὰ εἴχομεν ἀνάγκην κατ' ἐλάχιστον ὅρον 32 χιλιάδων ἀνδρῶν διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως. Τὸ τοιοῦτον, ἐξακολουθεῖ ὁ Βέλγος στρατηγός, δὲν δύναται νὰ γείνῃ, καθότι προϋποτίθεται πάντοτε ὅτι γίνεται ἄμυνα κατῳκημένου μέρους διὰ νὰ μὴ ἐπιδράσῃ ἠθικῶς ἐπὶ τοῦ στρατεύματος ἡ εἰς τὸν ἐχθρὸν ἐγκατάλειψις τοιούτου. Θεωρεῖ δὲ τὴν πόλιν ἁπλούστατα ὡς κατῳκημένον μέρος καὶ οὐχὶ ὡς βάσιν ἐπιχειρήσεων. Πρὸς τοῦτο προτείνει τὰ ἑξῆς: Ἐκεῖθεν τοῦ ποταμοῦ, θεωρουμένου μόνον ὡς προσκαίρου κωλύματος, ἔδει ν' ἀνεγερθῶσι πρόχειρα χαρακώματα, ἢ νὰ καταρτισθῇ ὁ περίβολος τῆς πόλεως ἀμυντικῶς διὰ τῆς ὀχυρώσεως οἰκιῶν, τοίχων κλπ. Τὸ τοιοῦτον θ' ἀπετέλει ἀρκοῦσαν ἀντίστασιν, ὅπως ἡ πόλις ἐκκενωθῇ τῶν κατοίκων ἀνενοχλήτως ἀλλὰ μόνον δι' αὐτό. Ὑπάρχει ὅμως καὶ δευτέρα γνώμη· νὰ θεωρηθῇ τουτέστιν ἡ Λάρισσα ὡς «βάσις ἐπιχειρήσεων»· τὸ τοιοῦτον ὅμως, ὅπως ἐπιτευχθῇ, ἀπῃτεῖτο νὰ γίνῃ ὀχύρωσις καθαρῶς φρουριακή. Σχετικῶς πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ὁ στρατηγὸς Μαρμὸ λέγει ὅτι: «οἱ τόποι ἐγκαταθήκης δέον νὰ ὦσιν ἰσχυρῶς ὠχυρωμένοι, εἷς δι' ἕκαστον μεθόριον· ἐὰν ἕνεκα ἀτυχίας ἐν ἀρχῇ τοῦ πολέμου, ἢ ἕνεκα κατωτέρου ἀριθμοῦ τοῦ ἐχθρικοῦ ὁ στρατὸς μείνῃ ἐν ἀμύνῃ, διπλασιάζει τὴν ἰσχὺν αὐτοῦ ἐρχόμενος ὅπως ὑποστηριχθῇ εἰς τὸν τόπον τῆς ἐγκαταθήκης. Τοῦτο εἶναι εὔνοϊκὸν διὰ τοὺς ἑλιγμοὺς τοῦ στρατοῦ, ἐργαζομένου ἐγγύς, καὶ ἰσχυροποιεῖ μεγάλως τὴν βάσιν τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ».

Ἐν σχέσει πρὸς τὸ σημαντικώτατον τοῦτο δι' ἐπιτυχῆ διεξαγωγὴν ἀνίσου πολέμου ζήτημα, ὁ μὲν Δαρσὸν λέγει: «τὰ γειτνιάζοντα πρὸς τὴν μεθόριον φρούρια

ἐγκαταθήκης χρησιμεύουσιν ὄχι μόνον διὰ τὸν ἀμυντικὸν πόλεμον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ἐπιθετικόν, ὅπως χρησιμοποιῶνται ὡς βάσεις ἐπιχειρήσεων».

Ὁ δὲ μέγας Φρειδερῖκος τὰ ἑξῆς :· «στρατὸς ἀνίσχυρος πρέπει νὰ ἐκλέγῃ χώραν ὀρεινὴν διάτμητον, ἤ, ἐν ἐλλείψει τοιούτου ἐδάφους, πρέπει νὰ κάμνῃ χρῆσιν τῆς ὀχυρωτικῆς, δι' ἧς στρατηγὸς ἐπιτήδειος γνωρίζει νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τὸν ἐχθρὸν τὴν προσβολὴν τόπων ἐνισχυμένων διὰ τῆς ὀχυρωτικῆς, ἐν περιπτώσει δὲ ἀτυχίας, ὁ στρατὸς οὗτος τίθεται ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν φρουρίων. Μέγας στρατηγὸς εἶναι ἄτρωτος ὅταν γνωρίζῃ τίνι τρόπῳ πρέπει νὰ κατέχῃ παρομοίας τοποθεσίας».

Συνεπῶς πρὸς ταῦτα, φανερὸν τυγχάνει ὅτι ἐν τῇ προχείρῳ ὀχυρώσει τῆς Λαρίσσης δὲν ἐφηρμόσθησαν ἐπαρκῶς οἱ στρατηγικοὶ κανόνες τῆς ὀχυρωτικῆς μέρους ὅπου θὰ ἠδύνατο νὰ κρατηθῇ ἐρρωμένη ἄμυνα καὶ ἀπόκρουσις ἐπιτιθεμένου πολυαριθμοτέρου ἐχθροῦ· κατὰ συνέπειαν ἡ Λάρισσα εἶχεν μὲν ὀχυρωθῆ, ἀλλὰ πάνυ ἀτελῶς πρὸς ἀποτελεσματικὴν ἀνασχολήν, καὶ δὴ ματαίωσιν, τῆς προελάσεως τῶν ὀθωμανικῶν στρατευμάτων, τὸ μόνον δὲ ὅπερ ἦτο κατορθωτὸν ἐν αὐτῇ, ἂν ἀπεφασίζετο ἡ παραμονὴ τοῦ στρατοῦ ἐντὸς τῶν ὑπαρχόντων ὀχυρωμάτων καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν πυροβολείων τοῦ φρουρίου καὶ τῶν κάτω τούτου, θὰ ἦτο ἡ ἐπὶ 2—3 ἡμέρας τὸ πολὺ συγκράτησις τῶν θέσεων τούτων ἀπέναντι τοῦ ἐχθροῦ. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψει καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἐβράδυνε νὰ προελάσῃ, παρείχετο καὶ ἐκ τούτου ποιός τις χρόνος εἰς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον πρὸς συμπλήρωσιν κατὰ τὸ ἐνὸν τῶν ἀμυντικῶν ἔργων τῆς Λαρίσσης· συνεπῶς, ἂν τοῦτο ἐγίνετο ἐν σπουδῇ, θὰ καθίστατο δυνατὴ καὶ ἡ ἐπὶ μεῖζον διάστημα χρόνου ἀπόκρουσις τοῦ ἐχθροῦ, ἂν ὄχι ἡ ἐντελὴς ἀνακοπὴ πάσης αὐτοῦ περαιτέρω προελάσεως, διότι οὕτω πῶς θὰ ἐδίδετο καὶ τοῖς ἡμετέροις ἐπαρκὴς χρόνος καὶ πρὸς ἀνασύνταξιν τῶν ἀποσυντεθειμένων, τὸ πλεῖστον, δυνάμεών των, καὶ πρὸς ἐνίσχυσιν αὐτῶν διὰ τῶν ἐν Ἀθήναις καὶ ἀλλαχοῦ παραμενόντων εἰσέτι οὐχὶ εὐαρίθμων στρατιωτικῶν σωμάτων, ὧν εἶχε βραδύνει ἡ ἀποστολή, ἅτε βραδέως κληθέντων ὑπὸ τὰ ὅπλα τῶν 2 τελευταίων σειρῶν τῆς ἐφεδρείας τοῦ κατὰ ξηρὰν στρατοῦ, διότι ἡ βραδύτης ἀπετέλεσεν ἐν παντὶ τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν τῶν κατὰ τὸν πόλεμον τοῦτον ἐπιχειρήσεων τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων.

Ἀλλ' ἤδη γεννᾶται καὶ ἕτερον ἐπίσης σοβαρὸν ζήτημα. Ἡ Λάρισσα ἔπρεπεν ἄρα νὰ καταστῇ «βάσις ἐπιχειρήσεων» καὶ ν' ἀποθηκευθῶσιν ἐν αὐτῇ τόσαι ποσότητες ἐφοδίων στρατοῦ ἐνῷ εὑρίσκεται τόσον ἐγγὺς τῶν συνόρων ; Ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου ἀναμφισβήτητον εἶναι ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀπαντήσωμεν ἀρνητικῶς, διότι ἅπαντα τὰ λοιπὰ κράτη ὡς βάσεις ἐπιχειρήσεων ἔχουν ὁρίσει πόλεις ἢ περιοχὰς πολὺ ἀφισταμένας τῶν μεθορίων γραμμῶν των. Οὕτω, ἡ Ἰταλία ἔχει ὡς τοιαύτην τὸν ροῦν τοῦ ποταμοῦ Πάδου, εἰς ἀπόστασιν τουτέστι 2 ἕως 3 ἡμερῶν πορείας ἀπὸ τῆς μεθορίου ὀρεογραμμῆς τῶν Ἄλπεων, αἵτινες διὰ τοῦ κυρίου κορμοῦ καὶ τῶν παρωρειῶν των χωρίζουν αὐτὴν βορείως ἀπό τε τῆς Γαλλίας, τῆς Ἑλβετίας καὶ τῆς Αὐστρίας. Συνεπῶς πρὸς ταῦτα, τὸ στρατηγικῶς ὀρθὸν ἦτο

ὡς βάσις ἐπιχειρήσεων διὰ τὴν Ἑλλάδα νὰ χρησιμεύσῃ ἡ γραμμὴ Δομοκοῦ-Φαναρίου, ἢ τοὐλάχιστον ἡ γραμμὴ Φαναρίου-Φερσάλων, ἐπιπροστιθεμένου καὶ τοῦ Βόλου, ὡς ἀποθήκης πολεμικῶν ἐφοδίων εὐχερῶς ἐκεῖθεν δυναμένων νὰ μετακομίζωνται, — ἡ δὲ Λάρισσα, καθιερουμένου τοῦ τοιούτου μέτρου, ἔπρεπε νὰ ὀχυρωθῇ ὅσῳ τὸ δυνατὸν ἰσχυρότερον, ὅπως χρησιμοποιηθῇ ὡς ἰσχυρὰ ἀμυντικὴ γραμμὴ μετὰ τῆς κοίτης τοῦ Πηνειοῦ πρὸς ἀναχαίτισιν τῆς περαιτέρω προελάσεως τοῦ ἐχθροῦ. Δυστυχῶς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον πολὺ ὀλίγον ἐφρόντισε περὶ τῶν κανόνων τούτων τῆς στρατηγικῆς, καὶ ἀπεμιμήθημεν οὕτω τὴν Γαλλίαν καὶ τὴν Γερμανίαν χωρὶς ὅμως νὰ εὑρισκώμεθα καὶ ὑφ' ἃς ἐκεῖναι ἐδαφικὰς συνθήκας.

Τῷ ὄντι, τὰ δύο ταῦτα κράτη, λόγῳ τῆς διαπλάσεως τοῦ παραμεθορίου ἐδάφους των, ἠναγκασμένα ὄντα νὰ ὁρίσουν σημεῖα ἐγγύτατα τοῖς συνόροις ὡς βάσεις ἐπιχειρήσεων, ἐφρόντισαν οὐχ' ἧττον νὰ καταστήσουν αὐτὰ δυσχερέστατα πορθητὰ εἰς τὸν ἐχθρὸν διὰ τῆς ἀνεγέρσεως ἰσχυροτάτων φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων ἀπροσπελάστου τελειότητος. Διὰ τοῦτο ἀπὸ τοῦ ἀσφαλοῦς οἱ μὲν Γάλλοι δύνανται νὰ χρησιμοποιῶσιν ὡς γραμμὴν ἐπιχειρήσεων τὸ φρούριον Μπελφὸρ καὶ τὸ ὑψίπεδον τῆς Λάγκρης, οἱ δὲ Γερμανοὶ τὰ φρούρια Κόμπλεντς, Μάϊντς, Κολωνίας.

Ὀσμὰν πασᾶς
Στρατάρχης, ὑπασπιστὴς τοῦ Σουλτάνου.

Διὰ τοὺς λόγους τούτους τὴν ἀποσόβησιν τῆς πλήρους τῶν ἡμετέρων δυνάμεων ἀποσυνθέσεως καὶ καταστροφῆς δέον νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ὀφείλομεν εἰς τὰ στρατηγικὰ λάθη τοῦ τουρκικοῦ Ἐπιτελείου, ὅπερ, παρανοῆσαν τὴν ὑποχώρησιν ἡμῶν, δὲν ἔσπευσε νὰ καταδιώξῃ τὰ ἀσυντάκτως βαίνοντα πρὸς τὴν ἀνωχύρωτον Λάρισσαν στρατεύματά μας, ὀφείλουν δὲ καὶ οἱ ἐχθροί μας νὰ ὁμολογήσουν ὅτι, κατὰ τὸ πλεῖστον, τὴν δι' ἡμᾶς σχεδὸν ἀναίμακτον νίκην των ὀφείλουν εἰς τὴν στρατηγικωτάτην σύμπραξιν τῶν ἐν τῷ στρατεύματί των εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν, οἵτινες ἐκ τῆς μάζης τῆς ἀμαλάκτου τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ κατώρθωσαν νὰ καταρτίσουν δύναμιν συμπαγῆ καὶ ἑνιαίως δρῶσαν, κατ' ἀντίθεσιν τῆς καὶ μικροτέρας ἑλληνικῆς. Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἰδοὺ τί μετὰ πάσης ἐμβριθείας ἔγραψεν ἐπικαίρως ἤδη ἡ ρωσσικὴ ἐφημερὶς «Νοβόστι».

«Εἶναι ἀπολύτως ἀπαραίτητον νὰ διευκρινισθῇ ἡ σύγχυσις ἡ τόσον βλαβερὰ ὅσον καὶ ἐπικίνδυνος, ἡ προελθοῦσα ἐκ τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Ὁ εὐρωπαϊ-

κὸς τύπος βεβαιοῖ μετὰ πικρίας, ὅτι ἡ Πύλη «εἰσήκωσε κεφάλι» συνεπείᾳ τῶν νικῶν της καὶ ὅτι ἡ διπλωματία ἐξ ἐναντίας ἐχαμήλωσε τὴν φωνήν της, μελετῶσα μετὰ προσοχῆς τὰς ἀξιώσεις καὶ τοὺς ἰσχυρισμοὺς τῆς Τουρκίας. Ἐκ τῶν γεγονότων αὐτῶν πρέπει κἀνεὶς νὰ ἐξαγάγῃ ὅτι ἡ λύσις τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος ἀνεβλήθη τοὐλάχιστον ἐπὶ πεντήκοντα ἔτη. Ἡ νίκη εἶναι μέγα πρᾶγμα καὶ ὁ νικητής, ἔστω καὶ ἂν ἡ τύχη μόνη τὸν κατέστησε τοιοῦτον, ἔχει πάντοτε τὸ δικαίωμα νὰ ὑπολογίζῃ ἐπί τινος σεβασμοῦ ἐκ μέρους ὅλων ἐκείνων, οἵτινες διατελοῦσι μετ' αὐτοῦ εἰς σχέσεις. Ἀλλ' ἐὰν εὑρίσκωνται πρόσωπα ἕτοιμα νὰ ἐξαγάγουν συμπεράσματα ὅτι ἡ Τουρκία ἔχει πράγματι λόγους νὰ «σηκώσῃ κεφάλι», ἡμεῖς ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὰ πρόσωπα αὐτὰ ἀπατῶνται. Ἄς ἐξετάσωμεν εἰς γενικὰς γραμμὰς τὴν φύσιν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου. Καὶ πρῶτον τὰς τουρκικὰς νίκας. Ὁ ὀθωμανικὸς στρατὸς ἠνάγκασε ταχέως τοὺς Ἕλληνας νὰ ἐγκαταλείψουν τὰς θέσεις των εἰς τὸ τουρκικὸν ἔδαφος καὶ μετά τινας ἐπακολουθησάσας συμπλοκάς, νικηφόρως κατέλαβε μέρος τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους· Οὕτω πολλαὶ νίκαι ἐξησφάλισαν τὴν δόξαν τῆς Τουρκίας, ἀλλ' ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὸ δικαίωμα νὰ ἐρωτήσωμεν ποῖος ἐνίκησεν ;

«Εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ πολέμου, ὁπότε οἱ Ἕλληνες εἶχον νὰ κάμουν μὲ τοὺς Τούρκους, οὓς διηύθυνον Τοῦρκοι ἀξιωματικοί, ἡ ἔκβασις τοῦ πολέμου ἦτο ἀβεβαία, ἂν καὶ οἱ Τοῦρκοι ἀριθμητικῶς ἦσαν σημαντικῶς ὑπέρτεροι τῶν Ἑλλήνων. Ἐὰν πιστεύσωμεν τὰ τηλεγραφήματα, οἱ Τοῦρκοι στρατηγοὶ ἔπιπτον μὲν ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου εἰς τὸ πεδίον τῶν μαχῶν, οὐδεὶς ὅμως λόγος περὶ νικῶν ἐγίνετο. Ἀλλ' ἀφ' ἧς Γερμανοὶ ἀξιωματικοί, ὡς ὁ φὸν δὲρ Γκόλτς, ὁ Γκρούμκωφ πασσᾶς καὶ ἄλλοι ἀνέλαβον τὴν διοίκησιν τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ὁπότε ἡ ἀδρανὴς ἐκείνη μᾶζα κατέστη ἰσχυρὰ εἰς τὰς χεῖρας Εὐρωπαίων ὀργανωτῶν, στρατιωτικῶν σοφῶν καὶ ἐμπείρων ἡ τύχη τοῦ πολέμου ἐγκατέλειψε τὴν Ἑλλάδα. Οἱ Τοῦρκοι δὲν ἦσαν πλέον ἀριθμητικῶς ὑπέρτεροι μόνον, ἀλλ' εἶχον καὶ ἠθικῶς ἀνακύψει, ὅπερ ἔχει σπουδαιοτάτην σημασίαν διὰ τὸν πόλεμον.

«Ἐὰν οἱ Ἕλληνες στρατιῶται εἶχον τὴν ἐλπίδα ὅτι θὰ ἐπολέμων κατὰ τῶν Τούρκων καὶ οἱ Ἕλληνες ἀξιωματικοὶ κατὰ τῶν Τούρκων ἀξιωματικῶν, φυσικὸν ἦτο ν' ἀποθαρρυνθοῦν ὅταν εἶδον ὅτι ἔχουν νὰ πολεμήσουν μ' ἀληθεῖς Εὐρωπαίους πολεμιστάς. Ἐὰν οὗτοι ἦσαν Γερμανοί, τοῦτο δὲν ἔχει καμμίαν σημασίαν. Ἠδύναντο νὰ ἦναι Γάλλοι ἢ Ἄγγλοι. Τὸ ἀποτέλεσμα θὰ ἦτο τὸ αὐτὸ διὰ τοὺς Ἕλληνας : ἡ κατάπτωσις τοῦ ἠθικοῦ. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἡ Ἑλλὰς ἐγκατέλιπε πᾶσαν ἐλπίδα περὶ νίκης τῶν ὅπλων της. Τὰ λαβόντα χώραν κατόπιν ἐμαρτύρησαν τὴν ἀλήθειαν. Αἱ νίκαι τῶν Τούρκων προῆλθον ἐκ τοῦ ὅτι ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἀποθαρρυνθεὶς ὑπεχώρει μετά τινας, ἄνευ πολλῆς σημασίας, μάχας. Στρατός, τοῦ ὁποίου τὸ ἠθικὸν ἔχει καταπέσει, δὲν ἠμπορεῖ νὰ προβάλῃ ἀντίστασιν σοβαράν, οἱ δ' Ἕλληνες ἔχασαν τὸ ἠθικόν των ὄχι ἕνεκα τῆς ἀριθμητικῆς ὑπεροχῆς τῶν Τούρκων, (ὅταν ἡ Ἑλλὰς ἀνέκτα τὴν ἀνεξαρτησίαν της, οἱ Τοῦρκοι

ἦσαν ἰσχυρότεροι καὶ περισσότεροι), ἀλλ' ἕνεκα τῆς παρουσίας Εὐρωπαίων ἀξιωματικῶν.

«Ἂς ἐξακολουθήσωμεν. Ὅταν ἡ Ἑλλὰς ἐδέχθη τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας, δὲν ἐλογάριαζε καὶ δὲν ὑπέθετεν ὅτι θὰ διετηρεῖτο ὑπὸ τῶν Δυνάμεων ἡ γενικὴ εἰρήνη. Ἡ Ἑλλὰς ἤλπιζεν ὅτι τὰ Βαλκανικὰ Κράτη θ' ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν σύγκρουσιν, πάντοτε κατὰ τῆς Τουρκίας, ἥτις θὰ ἠναγκάζετο νὰ κατανείμῃ τὰς δυνάμεις της, ἀποστέλλουσα στρατὸν καὶ εἰς τὰ σερβικὰ σύνορα καὶ εἰς τὰ βουλγαρικὰ πρὸς ἀπόκρουσιν ἐνδεχομένης εἰσβολῆς. Διὰ τῶν ἐλπίδων αὐτῶν ἡ Ἑλλὰς ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἠδύνατο ν' ἀντιμετωπίσῃ τοὺς Τούρκους εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἡ ὁποία ἐφαντάζετο ὅτι θὰ ἐπαναστατήσῃ ὁλόκληρος. Αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις ἐν τῷ μεταξὺ προσεπάθουν νὰ διατηροῦν τὴν γενικὴν εἰρήνην, παραλύουσαι πᾶσαν ἐνέργειαν τῶν Βαλκανικῶν Κρατῶν καὶ ἑπομένως πάντα ἀντίκτυπον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς Μακεδονίας.

«Οὕτως ἡ Ἑλλὰς εὑρέθη μεμονωμένη. Ἡ Τουρκία ἀφ' ἑτέρου, ἥσυχος ὡς πρὸς τὰ Κράτη τοῦ Αἵμου, συνεκέντρωσεν ὅλας της τὰς δυνάμεις εἰς τὸ θέατρον τοῦ πολέμου. Ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς ἦτο ὀλιγάριθμος, οὕτω δὲ αἱ τουρκικαὶ νίκαι δὲν εἶναι ἢ ἀποτέλεσμα συμπτώσεων, ἃς οὐδ' αὐτὴ ἡ Τουρκία προσεδόκα. Δὲν βλέπομεν ἑπομένως τὸν λόγον διατί ἡ Τουρκία σήμερον «σηκώνει κεφάλι». Λέγομεν μάλιστα ὅτι ἡ Τουρκία δὲν ἐνίκησεν, ἀλλὰ κατώρθωσε μόνον ν' ἀποφύγῃ τὴν καταστροφήν της, χάρις εἰς τὸ δόγμα τῆς μὴ διασαλεύσεως τῆς γενικῆς εἰρήνης, ὅπερ αἱ Δυνάμεις ἀπό τινων ἐτῶν πιστῶς διαφυλάττουσιν. Ὅσον καὶ ἂν ὑπερηφανεύωνται οἱ Τοῦρκοι διὰ τὰς νίκας των, δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦν, ὅτι ἡ «Χριστιανοσύνη», τουτέστιν ἡ Εὐρώπη, δὲν θὰ συμπαθήσῃ ποτὲ πρὸς τὰς νίκας τοῦ Ἰσλάμ. Καὶ ἐὰν ἐκ τῶν διεθνῶν περιπλοκῶν ἐπωφεληται ἡ Τουρκία, ἐπαναλαμβάνομεν ὅτι τὸ κέρδος τοῦτο τὸ ὀφείλει εἰς τὴν Εὐρώπην, ἧς διὰ τοῦτο ἀκριβῶς ἡ θέλησις σήμερον δέον νὰ ἦναι δι' αὐτὴν νόμος».

Εἶναι βεβαιωμένον ὅτι ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς, ἀναλαβὼν τὴν ἀρχιστρατηγίαν τῶν ὀθωμανικῶν δυνάμεων, ἐφρόντισε νὰ συγκεντρώσῃ μεγάλην ποσότητα ἐφοδίων ἐν Ἐλασσῶνι, ἅτε φοβηθεὶς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὴν διακοπὴν τῶν συγκοινωνιῶν του· ἂν δὲ οἱ ἡμέτεροι ἐγνώριζον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὴν στενόχωρον ταύτην θέσιν τῶν Τούρκων, κρατοῦντες ἰσχυρῶς τὴν ἄμυναν αὐτῶν εἰς τὰς διόδους τῆς μέσης γραμμῆς καὶ τὸ Γκριτζόβαλι, ἐπιτιθέμενοι δὲ ὡσοίοντε ταχύτερον ἀπὸ τοῦ Νεζεροῦ καὶ ἐνεργοῦντες ἀπόβασιν, ἔστω καὶ πεντακισχιλίων μόνον ἀνδρῶν, ἀπόβασιν ὅμως ταὐτόχρονον περὶ τὸν Πλαταμῶνα καὶ τὴν Αἰκατερίνην κατόπιν βομβαρδισμοῦ τῶν ἀποθηκῶν τούτων τοῦ ἐχθροῦ, ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς θὰ ἐξηναγκάζετο πάντως νὰ στρέψῃ τὰ βλέμματά του πρὸς τὴν δευτέραν του γραμμήν, ἴσως δὲ καὶ ἔτι περαιτέρω, ἅτε διὰ τῆς ἐνεργείας ταύτης τῶν ἑλληνικῶν δυνάμεων, καταλλήλως, ταὐτοχρόνως καὶ ταχέως χρησιμοποιουμένων, θὰ τῷ ἀφῃρεῖτο πᾶν μέσον ἀσφαλοῦς καὶ ταχέος ἐπισιτισμοῦ, θὰ ἐκινδύνευε δὲ νὰ ἐγκλεισθῇ ὡς ἐν κλωβῷ

ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Ἐλασσῶνος. Οἱ Ἕλληνες ὅμως στρατηλάται ἐφρόντισαν νὰ μὴ τὸν ἐμβάλουν εἰς τοιαύτην δυσχέρειαν, καὶ διὰ τοῦτο ἐθεώρησαν περιττὴν τὴν συγκράτησιν τῆς Μελούνας καὶ τοῦ Γκριτζόβαλι, δὲν ἐπέμειναν δὲ εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ Νεζεροῦ ἐπίθεσιν καὶ ἠρκέσθησαν εἰς τὰ μακεδονικὰ παράλια εἰς ἁπλοῦν κανονιοβολισμὸν τῶν ἀποθηκεύσεων τῶν πολεμικῶν του ἐφοδίων.... Κατὰ συνέπειαν, ὁ μέγας Πατισὰχ ἔχει καθῆκον, φρονοῦμεν, νὰ μὴ λησμονήσῃ ποτὲ τὴν χάριν αὐτὴν ἣν ὀφείλει πρὸς τὸ ἑλληνικὸν ἐπιτελεῖον· οἱ δὲ Τοῦρκοι εἶναι γνωστὸν τοῖς πᾶσιν ὅτι ἐνθυμοῦνται πάντοτε ἀξιομιμήτως τὰς παρεχομένας αὐτοῖς ἐκδουλεύσεις. — Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ σφάλμα εἰς ὃ περιέπεσε καὶ τὸ τουρκικὸν ἐπιτελεῖον μὴ σπεῦσαν νὰ διατάξῃ τὴν καταδίωξιν τῶν ὑποχωρησάντων ἀπὸ τὸ Μάτι Ἑλλήνων, ὁ παρακολουθήσας τὸν πόλεμον γερμανὸς ὑπολοχαγὸς Φρειδερῖκος Μίχτεν, γράφει τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικώτατα τῆς καταστάσεως εἰς ἣν εὑρίσκετο καὶ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ τὸ ἠθικὸν ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἀντιστάσεως τῶν ἡμετέρων κατὰ τὰς ἑπτὰ πρώτας ἡμέρας τοῦ ἀγῶνος :

«Κατὰ τὴν πρώτην ὑποχώρησιν ἀπὸ τὸ Μάτι δὲν ἦσαν μόνον οἱ Ἕλληνες οἱ ὁποῖοι ἐκ τοῦ πανικοῦ ἀπώλεσαν τὴν ἐπαφὴν μετὰ τοῦ ἐχθροῦ, ἀλλὰ καὶ οἱ Τοῦρκοι, οἱ ὁποῖοι ὄχι μόνον δὲν ἀντελήφθησαν τὴν φυγὴν ἡ ὁποία ἤρχισε μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου, ἀλλ' οὔτε καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς νυκτὸς ἐπεχείρησαν κατοπτεύσεις καὶ ἀνιχνεύσεις διὰ νὰ γνωρίζουν ἐὰν ὁ ἀντιμέτωπος στρατὸς τηρῇ τὰς θέσεις του, ἢ ἐνισχύεται διὰ νέας δυνάμεως. Ἐὰν δὲν ἐπεκράτει τόσῳ μακαρία νωθρότης εἰς τὰς ἐπιχειρήσεις τῶν Τούρκων, ὁ ἑλληνικὸς στρατὸς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποστῇ ὀλεθριωτέρας συμφοράς. Μολονότι δὲ τὸ ἑλληνικὸν ἀρχηγεῖον περιέπεσεν εἰς ἀδικαιολογήτους πλάνας, οὐχ ἧττον ἐν τῷ συνόλῳ ἡ στάσις του δικαιολογεῖται ἀπέναντι ἐχθροῦ πολυαριθμοτέρου καὶ κραταιοτέρου.»

Ἐν τούτοις ἡ ἔλλειψις στρατηγικότητος ἐν τοῖς σχεδίοις τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιτελείου ἥτις ὡδήγησε τὸν στρατόν μας εἰς Λάρισσαν, ἐν συνεργασίᾳ τόρα ἀδελφικωτάτῃ μετὰ τῆς ἐλλείψεως στρατηγικότητος ἐν τῷ σχεδίῳ τοῦ ὀθωμανικοῦ ἐπιτελείου, ἐπέτρεπον οὕτω νὰ προχωρήσῃ ἀνενοχλήτως καὶ δή, ἀναπαυτικῶς, μέχρι Φερσάλων.

Ἂν ἡ ἀπὸ Λαρίσσης εἰς Φέρσαλα ὑποχώρησις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν συγκρίσει μὲν πρὸς τὴν ἀπὸ Ματιοῦ μέχρι Λαρίσσης ἀτάκτου φυγῆς δύναται βεβαίως νὰ ὀνομασθῇ καὶ ὄντως ὑπῆρξε κανονικωτάτη, ἀλλ' ἦτο κανονική, μὲ πολλὰς ἀταξίας, πορεία ὁμάδων ἀνθρώπων βαινόντων πρὸς ὡρισμένον τέρμα, ὄχι κανονικὴ ὑποχώρησις στρατεύματος. Μετὰ τὰ οἰκτρὰ γεγονότα τῆς ἀπὸ συνόρων εἰς Λάρισσαν φυγῆς, τὸ στράτευμα εὑρίσκετο ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν σωματικῆς ἐξαντλήσεώς καὶ ψυχικῆς κοπώσεως τοιαύτης ὥστε νὰ μὴ ἐννοοῦν πλέον οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι διὰ τίνα λόγον ἔπρεπε νἀποτελῶσιν ὁμάδας συντεταγμένας. Εἶχε γεννηθῆ πρὸς τούτοις φοβερὰ πλέον διάστασις καὶ περιφρόνησις ἄκρα καὶ μῖσος σχεδὸν μεταξὺ ὁπλιτῶν καὶ ἀξιωματικῶν οὓς οἱ πρῶτοι ἔπαυσαν ἐκτιμῶντες κατόπιν τῶν τελευταίων ἀθλιο-

Ἡ Καλαμπάκα.

τήτων καὶ τῆς ἐπιδειχθείσης ἐκ μέρους πολλῶν ἐξ αὐτῶν δειλίας καὶ ἀσυνειδησίας. Συνεπῶς ἡ πειθαρχία εἶχε τελείως παραλύσει, τὰ διάφορα σώματα εἶχον διασπασθῆ, πλὴν ἐλαχίστων, καθ' ὁδὸν ἕκαστος ἐβάδιζεν ὅπως ἤθελε καὶ ἠκολούθει ὁποίαν ὁδὸν ἐπροτίμα, ἐνῷ δὲ τὸ μέτωπον τῶν ὁδοιπορούντων ἦτο ἐλαχίστης ἐκτάσεως, ἀπεναντίας τὸ μῆκος τοῦ βάθους τῆς συρφετώδους φάλαγγος ἀπετέλει γραμμὴν μακροτάτην, ὥστε οἱ τελευταῖοι βαίνοντες νὰ φθάσουν εἰς Φέρσαλα πέντε ἕξ καὶ ὀκτὼ ὥρας κατόπιν τῶν πρωτοπορούντων· ἡ ὑποχώρησις αὕτη κάθε ἄλλο δύναται νὰ ὀνομασθῇ, ἢ στρατιωτικὴ πορεία· ὀπισθοφυλακὴ δὲν ὑπῆρχε ὥστε καὶ οὐδεμία, κατὰ συνέπειαν, ἐπαφὴ πρὸς τὸν ἐχθρόν, ὅστις ἠγνόει ὁ στρατὸς ποῦ εὑρίσκετο καὶ ἂν εἶχεν ἤδη εἰσέλθει εἰς τὴν Λάρισσαν ἢ ἂν ἀνίχνευεν ἀκόμη περὶ τὸ Μάτι, τὰ Δελέρια, τὸ Καρατσόλ, τὸ Καζακλάρ καὶ τὸν Τύρναβον, προσπαθῶν ν' ἀνακαλύψῃ....παγίδας ! Τὰ σώματα ὅλα ὑπεχώρουν ἀναμίξ, ἀποσυντεθειμένα τελείως· ἱππεῖς ἄνευ ἵππων, πυροβοληταὶ ἄνευ πυροβόλων, εὔζωνοι ἀναμὶξ μετὰ στρατιωτῶν τοῦ μηχανικοῦ, ἀξιωματικοὶ μεθ' ὁπλιτῶν, στρατιῶται καὶ βαθμοφόροι, Θεσσαλοί, μετὰ τοῦ συρφετοῦ τοῦ ἰλιγγιώδους τῶν προσφύγων Λαρισσινῶν καὶ βορειοθεσσαλῶν ἐν γένει, οἵτινες παρηκολούθησαν τὸ στράτευμα μὴ κατορθώσαντες ν' ἀπέλθουν εἰς Βόλον ὅλοι διὰ τοῦ σιδηροδρόμου. Ἕκαστος ἐβάδιζεν ὅπως ἤθελεν, ὁπόθεν ἤθελεν, ὅπου ἤθελε. Πυροβολισμοὶ ἠκούοντο καθ' ὁδὸν, ᾄσματα καὶ γέλωτες καὶ στόνοι ὁμοῦ τραυματιῶν καὶ γυναικοπαίδων μετὰ τῶν καγχασμῶν ὁμάδων στρατιωτῶν οἵτινες εἶχον μεθυσθῆ ἐκ τῶν ἀδεσπότων οἴνων τῶν ἐν τῷ μεταξὺ ἐκκενουμένων χωρίων· πανδαιμόνιον ἀλαλαγμοῦ καὶ ὕβρεων καὶ σαρκασμῶν καὶ γελώτων· μόνος ὁ φόβος πλέον εἶχε δραπετεύσει τελείως, μετὰ τὴν μικρὰν ἐν Λαρίσσῃ ἀνάπαυλαν, πεισθέντος τοῦ στρατοῦ ὅτι δὲν παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Πολλοὶ ἐκ Θεσσαλίας στρατιῶται ἀποσπώμενοι καθ' ὁδὸν ἐκ τῆς παμμιγοῦς ἐκείνης μάζης, ἐκ τοῦ ἐνόπλου ἐκείνου καραβανίου μετέβαινον δρομαῖοι εἰς τὰ πέριξ χωρία των, ἵνα ἐξησφαλίζουν τὴν φυγὴν τῶν οἰκογενειῶν των, μεθ' ὃ ἐπανήρχοντο καὶ αὖθις δρομαῖοι εἰς ἄλλο ἤδη τμῆμα τῶν ὑποχωρούντων. Βόες, πρόβατα, αἶγες, πτηνὰ οἰκιακὰ κ. τ. λ. ἐπλανῶντο πανταχόθεν ἀδέσποτα, οἱ δὲ ὁπλῖται διεσκέδαζον σκοπεύοντες αὐτὰ διὰ τοῦ γκρᾶ των, δὲν ἦτο δὲ σπάνιον καὶ τὸ θέαμα τῆς ἐξ ἀπροόπτου σταθμεύσεως ὁλοκλήρων ὁμάδων ἐντὸς ἐγκαταλελειμμένων χωρίων καὶ τῆς εὐωχίας αὐτῶν ἐκεῖ μὲ τἀδέσποτα σφάγια καὶ τὰ τυρία καὶ τὸν οἶνον τῶν χωρικῶν· ἐκ τῶν τοπομαχικῶν πυροβόλων τῆς Λαρίσσης εἶχον ἀφαιρεθῆ μόνον τὰ κλεῖστρα ἐλλείψει μέσων μεταφορᾶς, ἓν δὲ τούτων ἀποπειραθέντες νὰ τὸ συμπαραλάβουν μεθ' ἑαυτῶν καὶ μὴ ἔχοντες πῶς νὰ τὸ μετακομίσουν εἰς τοιαύτην ἀπόστασιν τὸ ἔρριψαν καθ' ὁδὸν ἐντὸς χαράδρας.

Ἐν τοιαύτῃ συντάξει λοιπὸν καὶ μὲ τοιαύτην πειθαρχίαν, ἀνυπόδητοι δὲ πολλοί, ἄνευ μανδυῶν καὶ πιλικίων ἄλλοι καὶ ξιφῶν, μὲ μόνον βάρος τὸ γκρᾶ των καὶ ὅσα φυσίγγια ἐφύλαξαν πρὸς ἀτομικήν των ἀσφάλειαν, ἔφθασαν οἱ στρατιῶται μας εἰς Φέρσαλα, οἱ πρῶτοι μὲν τὴν ἑσπέραν τῆς 12ης Ἀπριλίου (Μέγα

Σάββατον), οἱ κατόπιν δὲ βαδίζοντες τὴν πρωΐαν καὶ τὰς μεσημβρινὰς ὥρας τῆς ἐπιούσης, 13ης Ἀπριλίου (Ἅγιον Πάσχα). Ἐκεῖ δὲ κατηυλίσθησαν ὅπου ἕκαστος ἔτυχε χωρὶς οἱ ἀξιωματικοὶ νὰ γνωρίζουν ποῦ εὑρίσκοντο οἱ ἄνδρες τῶν λόχων των, χωρὶς οἱ ὁπλῖται ν' ἀνεύρουν τὰ σώματα εἰς τὰ ὁποῖα ἀνῆκον...

Ἤδη, μόλις διακοινωθέντων ἐν Εὐρώπῃ τῶν τραγικῶν τούτων γεγονότων, ὁ τύπος ἤρξατο σχολιάζων ποικιλοτρόπως τὴν φάσιν ἣν ἐλάμβανε τόρα ὁ ἑλληνοτουρκικὸς ἀγών, προκρίνων δὲ ὁ «Φιγαρὼ» ὡς συντελεστικὴν ἤδη τὴν ἐπέμβασιν τῶν Δυνάμεων πρὸς κατάπαυσιν τῆς αἱματοχυσίας, ἔγραφε μεταξὺ ἄλλων καὶ τὰ ἑπόμενα : «Ἡ Εὐρώπη ὀφείλει νὰ ἐπέμβῃ. Πρέπει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς Τούρκους ὅτι ἀφοῦ ἐξεδικήθησαν τὴν ἐναντίον των ὕβριν, δὲν θὰ τοῖς ἐπιτραπῇ ἀτιμωρητεὶ νὰ μεταβάλωσιν ἕνα ἀμυντικὸν πόλεμον εἰς κατακτητικόν. Τὸ συμφέρον τῶν δυτικῶν δυνάμεων, συνησπισμένων, τὸ συμφέρον τοῦ πολιτισμοῦ ἀπαιτεῖ, ἵνα ἀναχαιτισθῶσι τὰ στρατεύματα τοῦ Ἐτὲμ πασσᾶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τὴν ὁποίαν τοῖς ἀνοίγει ἡ νίκη.

«Ἐλπίζομεν, ὅτι οἱ Εὐρωπαῖοι διπλωμάται οἵτινες ἐματαίωσαν ἤδη ἐλπίδας λίαν δικαίας, δὲν θὰ παραμελήσωσι τὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα τοῖς ἐπιβάλλει ἡ φιλανθρωπία καὶ ἡ φρίκη τὴν ὁποίαν ἐμπνέει ἡ ἀνωφελὴς αἱματοχυσία.

«Περιμένομεν λοιπὸν ἀνυπομόνως τὰς πρώτας πράξεις τῆς μεσολαβήσεως ταύτης. Οἱ ὅροι τῆς συνδιαλλαγῆς θὰ ἔχωσιν ἀναμφιβόλως τὸν ἀντίκτυπον αὐτῶν ἐν Ἀθήναις· ἀλλὰ σήμερον ἡ Εὐρώπη δὲν πρέπει ν' ἀσχολῆται περὶ τῶν συμφερόντων ἢ περὶ τῶν κινδύνων μιᾶς δυναστείας.»

Ἀλλὰ ποία ἐν Εὐρώπῃ Κυβέρνησις ἐσκέφθη ποτὲ περὶ ἄλλου τινὸς καὶ ποία ἐφρόντισε περὶ τῶν ἀενναων παθημάτων τοῦ Ἑλληνισμοῦ ; Ἀναμνησθῶμεν ἐνταῦθα τῶν μεγάλων τούτων φράσεων τοῦ Σατωβριάν, προκειμένου νὰ πεισθῇ ὁ βασιλεὺς Κάρολος ὁ Ι' ὅπως ἀποστείλῃ πλοῖα εἰς τὸ Ναυαρῖνον : «Ἀλλοίμονον εἰς τὸν αἰῶνα ὅστις παρίσταται ἀπαθὴς μάρτυς πάλης ἡρωικῆς καὶ φρονεῖ ὅτι ἄνευ τινὸς κινδύνου διὰ τὸ μέλλον δύναται νὰ ἀφήσῃ ἓν ἔθνος νὰ κατακερματισθῇ ! Τοιοῦτον σφάλμα, ἢ μᾶλλον τοιοῦτον ἔγκλημα, τάχιστα θὰ παρηκολουθεῖτο ὑπὸ τῶν σκληροτέρων τιμωριῶν.

«Δὲν εἶναι ἀληθές, ὅτι τὸ πολιτικὸν δίκαιον μένει πάντοτε κεχωρισμένον ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ δικαίου. Ὑπάρχουσιν ἐγκλήματα, τὰ ὁποῖα διαταράττουσι συνάμα καὶ τὴν κοινωνικὴν τάξιν καὶ προκαλοῦσι τὴν πολιτικὴν ἐπέμβασιν. Ποῖος λοιπὸν θὰ ὑπεστήριζε σήμερον, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν οὔτε σφαγαί, οὔτε ἐξορίαι, οὔτε ἁρπαγαὶ ἐν Κρήτῃ ; Θὰ ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐπιτρέπεται νὰ παριστάμεθα ἐν εἰρήνῃ εἰς τὴν σφαγὴν 300,000 Χριστιανῶν !

«Μία ἀνήθικος πολιτικὴ προσωρινῶς μόνον θριαμβεύει. Πιστεύει ἑαυτὴν ἐπιτηδείαν, ἐπιδεξίαν, ἱκανήν, ἀκούει μετὰ περιφρονήσεως τὴν κραυγὴν τῆς συνειδήσεως καὶ τὰς συμβουλὰς τῆς εὐθύτητος. Ἀλλ' ἐνῷ βαδίζει, καὶ ἐνῷ φρονεῖ ὅτι θριαμβεύει, αἰσθάνεται αἴφνης ἑαυτὴν ἀναχαιτιζομένην ὑπὸ τῶν πέπλων οἵτινες

τὴν περιβάλλουσι. Στρέφει τὰ βλέμματα καὶ βλέπει ἑαυτὴν ἀπειλουμένην ὑπὸ ἐκδικητικῆς ἐπαναστάσεως, ἥτις σιωπηλῶς τὴν παρηκολούθησε. Δὲν θέλετε νὰ σφίγξετε τὴν ἱκετευτικὴν χεῖρα τῆς Ἑλλάδος; Λοιπόν! ἡ θνήσκουσα χείρ της θὰ σᾶς ἐγκολάψῃ κηλῖδα αἵματος, ἵνα τὸ Μέλλον σᾶς ἀναγνωρίσῃ καὶ σᾶς τιμωρήσῃ!»

Ἀλλὰ καὶ ποικίλας ἄλλας ἐγέννησε συζητήσεις καὶ σχόλια ἡ ἀπρόοπτος αὕτη ὑποχώρησις τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἀπὸ τῆς μεθορίου γραμμῆς, μέχρι τοῦ σημείου νὰ πιστευθῇ, — λόγῳ τῆς μὴ ὑπάρξεως σπουδαίων λόγων πρὸς ὑποχώρησιν, — ὅτι τοῦτο ἐγένετο πρὸς ἐπιτυχίαν δημιουργίας τῆς πολυποθήτου παρὰ τῇ διπλωματίᾳ οὐδετέρας ζώνης τῶν συνόρων, ἀποσυρομένων τῶν Ἑλλήνων καὶ μὴ προελαυνόντων τῶν Τούρκων· οὕτω δέ πως ὁ πόλεμος καθίστατο εἰς τὸ ἑξῆς ἀδύνατος, διότι ἂν οἱ Τοῦρκοι δὲν προήλαυνον, οἱ Ἕλληνες δὲν εἶχον ἐπαρκεῖς δυνάμεις ὅπως ὑποστρέψουν αὖθις καὶ ἀναλάβουν ἤδη κατ' ἀνάγκην πόλεμον ἐπιθετικόν· οὕτω Γερμανὸς διπλωμάτης ἐδήλου κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας τἀκόλουθα χαρακτηριστικώτατα:

«Εἶναι ἤδη ἐξηκριβωμένον κατὰ τρόπον ἀναμφίλεκτον, ὅτι ἡ μοιραία διαταγὴ πρὸς ὑποχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων ἐκ τῆς παρὰ τὸ Μάτι μάχης ἀφίκετο ἐξ Ἀθηνῶν τὴν μεσημβρίαν τῆς Παρασκευῆς. Τὸ ἐπιτελεῖον ἓν μόνον πταῖσμα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπέχῃ, ὅτι δὲν ἐπληροφόρει ἐπαρκῶς τὸ Ὑπουργεῖον περὶ τῆς θέσεως τῶν στρατευμάτων. Οὕτω ἐγνώσθη καὶ ἐγράφη ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ ὅτι ἡ Κυβέρνησις ἐνόμιζε τὴν ταξιαρχίαν τοῦ Μαυρομιχάλη τὴν στιγμὴν ἐκείνην ἐν Τρικάλοις, ἐνῷ ἐκείνη ἦτο εἰς τὰ σύνορα καὶ ἐμάχετο παρὰ τὸ Μάτι! Οἱ ἐν Ἀθήναις ἠθέλησαν λοιπόν, ὅπως ὁ ἐπὶ τετραήμερον ἤδη διαρκῶν καὶ κατὰ τὴν γνώμην αὐτῶν ἀνωφελὴς ἀγὼν παρὰ τὸ Μάτι παύσῃ καὶ συγκεντρωθῶσιν ἅπασαι αἱ δυνάμεις τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ ἐν Λαρίσσῃ.

«Ἡ ἀπόφασις αὕτη ἐλήφθη κατόπιν συμβουλῶν ἐκ διπλωματικῶν κύκλων. Οὗτοι συνέστησαν εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις ν' ἀποφύγωσι πᾶσαν παράτασιν τῆς ἀνωφελοῦς αἱματοχυσίας καὶ νὰ τηρῶσι τὰ στρατεύματα ἐν Λαρίσσῃ ἐν καταστάσει ἀμύνης. Ὅταν δὲ οἱ δύο στρατοὶ ἤθελον εὑρεθῇ ἀπέναντι ἀλλήλων ἐν τῇ διὰ τοὺς Ἕλληνας ὀχυρωτάτῃ ταύτῃ θέσει χωρὶς νὰ δύνανται νὰ προβῶσιν εἰς ἐπιθέσεις ὁριστικὰς κατ' ἀλλήλων, μία μεσολάβησις πρὸς ὄφελος τῆς Ἑλλάδος — διὰ τὸ ζήτημα ἰδίως τῆς Κρήτης — θὰ καθίστατο δυνατὴ ἐκ μέρους τῶν Δυνάμεων. Τίνες ἦσαν οἱ διπλωματικοὶ κύκλοι οἱ συμβουλεύσαντες τοῦτο εἶναι ἀδύνατον νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν δημοσιότητα.

«Ἀφοῦ οὕτω ἀπεστάλη πρὸς τὸν Διάδοχον ἡ διαταγὴ τῆς ὑποχωρήσεως, ἤλπιζεν οὗτος ὅτι θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴν κατὰ τὴν νύκτα ἔτι τοῦ Σαββάτου χωρὶς νὰ ἐννοηθῇ ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ. Τὸ Ἑλληνικὸν ἱππικὸν ὤφειλεν ἐν τῷ μεταξὺ ν' ἀπασχολῇ τὸν ἐχθρὸν ὅπερ καὶ ἔπραξε μέχρι βαθείας νυκτός.

«Αἴφνης ὅμως ἐπῆλθεν ἡ ὀλεθρία ἐκείνη πλάνη, καθ' ἣν ἡ ὀπισθοφυλακὴ τοῦ ἀποσυρομένου ἑλληνικοῦ πεζικοῦ ἐξέλαβεν ἐν τῷ σκότει τὸ ἐπακολουθῆσαν ἱππικὸν

ὡς ἐχθρικὸν καὶ ἤρχισε νὰ πυροβολῇ κατ' αὐτοῦ. Οὕτω προῆλθεν ὁ πανικὸς ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατῷ καὶ πρὶν ἢ διασαφηνισθῇ ἡ παρεξήγησις, διεδόθη ἤδη ἐν Λαρίσσῃ ἡ φήμη περὶ ἐντελοῦς ἥττης τῶν Ἑλλήνων, οὕτως ὥστε ἀπὸ τῆς νυκτὸς ἤδη ἤρχισεν ἡ φυγὴ τῶν κατοίκων, δυστυχῶς δὲ καὶ στρατιωτικῶν τινων ἀποσπασμάτων. Ἂν πταῖσμά τι δύναται νὰ ἐπιρριφθῇ εἰς τὸ Ἐπιτελεῖον, τοῦτο ἦτον ὅτι δὲν κατεμέτρησεν ἐπαρκῶς ἐκ τῶν προτέρων τὴν ὅλην ἐξέλιξιν τῆς καταστάσεως ὥστε νὰ προλάβῃ πᾶσαν φυγὴν ἐκ τῆς πόλεως καὶ διασκόρπισιν τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεών του. Τὴν ἑπομένην πρωΐαν ἦτον ἤδη πολὺ ἀργά. Δὲν εἶχον ἢ νὰ καταφύγωσιν εἰς Φάρσαλα.»

Ἀποκαλυπτικώτερον δὲ μελετῶσα τὰ πράγματα καὶ δὴ τὴν κυρίως ἐπενεγκοῦσαν τὴν τοιαύτην τροπὴν ἀδράνειαν τοῦ ἑλληνικοῦ στόλου ἡ τῶν ἐπισήμων κύκλων ἐφημερὶς τῆς Κοπεγχάγης «Πολίτικεν» ἔγραφε μετά τινα χρόνον τὰ ἀκόλουθα :

«Ἀφοῦ ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος, ὑπείκων εἰς τὸ φρόνημα τοῦ λαοῦ, προσέβλεψεν ἡσύχως τὰ ἑλληνικὰ ἐθελοντικὰ σώματα, προκαλοῦντα τὴν Τουρκίαν εἰς διάρρηξιν τῆς εἰρήνης, ἐπετεύχθη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῆς ἀγγλορωσσικῆς διπλωματίας συνεννόησις, ἐν τῇ ἐννοίᾳ ὅπως ὁ πόλεμος διεξαχθῇ ἁπλῶς ὡς μεθοριακὸς πόλεμος. Αἱ δυνάμεις εἶχον ὑποσχεθῇ νὰ ἐπέμβωσιν ἀμέσως μετὰ τὴν πρώτην μεγάλην μάχην. Ἐκ τούτου ἐξηγεῖται καὶ ἡ δήλωσις τοῦ Μουράβιεφ, ὅτι οὔτε οἱ Ἕλληνες οὔτε οἱ Τοῦρκοι θὰ ἐπορίζοντο τοὺς καρποὺς ἐνδεχομένης νίκης, ἐνταῦθα δὲ ἔγκειται καὶ ὁ λόγος τῆς ἀδρανείας τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου. Ἐὰν ὁ στόλος κατέστρεφε τουρκικὰς πόλεις, τὸ ζήτημα τῆς ἀποζημιώσεως ἐπὶ ταῖς γενομέναις καταστροφαῖς θὰ ἐδυσχέραινε τὴν συνομολόγησιν τῆς εἰρήνης. Ὁ ἐν ἀποστρατείᾳ Δανὸς ἀξιωματικὸς τοῦ ναυτικοῦ Χρίστμας, ὅστις μετέσχε τοῦ πολέμου ὡς ἐθελοντής, ὑπέβαλεν εἰς τὸν ἐπὶ τῶν ναυτικῶν ὑπουργὸν Λεβίδην σχέδιον περὶ ἁλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης. Τὸ σχέδιον ἐνεκρίθη μὲν ὑπὸ τοῦ Λεβίδη, δὲν ἐξετελέσθη δέ, διότι ἀντεστρατεύετο πρὸς τὰς ἄνω εἰρημένας διατάξεις τοῦ Βασιλέως, τούτου δ' ἕνεκα ὁ Λεβίδης ὑπέβαλε τὴν παραίτησίν του, μὴ γενομένην ὅμως δεκτήν. Μεταγενέστερα σχέδια ναυτικῆς ἐνεργείας ἐναντίον τῶν ὀχυρωμάτων τῶν Δαρδανελλίων ἐματαιώθησαν διὰ τῶν ἑλληνικῶν ἡττῶν καὶ τῆς ἐπελθούσης ἀνακωχῆς.»

Ἀλλ' ἐκεῖνος ὅστις μετὰ δριμύτητος καυστικωτάτης ἀνέλυσε τὸ ζήτημα καὶ ἐπεξήγησε, κατ' ἰδίαν γνώμην, τὰς διαφόρους αὐτοῦ φάσεις, διιδὼν ἀληθῆ προδοσίαν εἰς τὰ συντελεσθέντα, εἶναι ὁ Ροσσεφόρ, ἐξαγγείλας τὴν γνώμην αὐτοῦ διὰ τοῦ ἀκολούθου του τραχέος ἄρθρου, ὅπερ ἀπομνημονεύομεν ἐν περιλήψει ἐνταῦθα χάριν τῆς δυνάμεως μεθ' ἧς χαρακτηρίζει τὴν ἔν τε τῇ Ἑλλάδι καὶ τῇ Εὐρώπῃ κρατήσασαν ἔξαψιν τῶν πνευμάτων ἐπὶ τῇ ἀναγγελίᾳ τῶν ἀδοκήτων ἐκείνων γεγονότων τοῦ Ματιοῦ καὶ τῆς Λαρίσσης :

«Οἱ προδόται δὲν εὑρίσκονται μόνον ἐν τοῖς μελοδράμασι τοῖς ἀναβιβαζομένοις

εἰς τὰ θέατρα [illegible] καὶ τῆς Πὸρτ-Σὲν Μαρτέν. Εὑρίσκονται ἐν τῷ πραγματικῷ βίῳ [illegible] ἔντῳ μελοδράματι τῷ καλουμένῳ «Πόλεμος», ἐν ᾧ δυστυχῶς, ἂ[illegible]χ καὶ τὰ περίστροφα δὲν εἶναι ἠμβλωμένα ὡς ἐπὶ τῆς σκηνῆς, μυρμ[illegible] Ἰοῦδαι καὶ Βαζαὶν — οἱ αὐτοὶ τύποι διαφόρου ὅμως εἴδους.

«Ἔπρεπέ [illegible] ειμένη ὅπως ὁ Ἑλληνοτουρκικὸς πόλεμος, ὡς ὁ πόλεμος τοῦ 1870, ὡς κ[illegible] Ισπανο-κουβαϊκὸς πόλεμος, ἴδῃ ἀνθοῦντα τὸν σπόρον τῆς προδοσίας.

«Ἰδίᾳ τὸ Ἑλληνικὸν στρατόπεδον ἐδοκιμάσθη ὑπὸ τοῦ εἰδεχθοῦς τούτου παρασίτου, καὶ ἐπὶ τούτου, ἐν πάσῃ ἀνεξαρτησίᾳ, ἄνευ μεροληψίας, χωρὶς ν' ἀφαιρέσωμεν ἢ νὰ προσθέσωμεν ἓν κόμμα, θὰ προβῶμεν θέτοντες ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν ἀναγνωστῶν μας τὴν δήλωσιν ταύτην, ἥτις μᾶς ἐγένετο παρ' ἀνθρώπου λαμπρῶς γνωρίζοντος τὰ παρασκήνια τῆς Ἑλληνοτουρκικῆς συγκρούσεως.

—«Οἱ Ἕλληνες ἐπροδόθησαν!» μᾶς διεκήρυξεν ἡ προσωπικότης αὕτη.

«Τοῦ πολέμου ἀναποφεύκτου γενομένου ἕνεκα τῆς δημοσίας ἐξάψεως, συνεφωνήθη μεταξὺ τῆς βασιλίσσης Ὄλγας τῆς Ἑλλάδος, τοῦ κόμητος Μουράβιεφ, καὶ τοῦ ὑπουργοῦ Ἀννοτώ, ὅτι, ἵνα εὕρωσι διέξοδον καὶ σώσωσι τὴν κινδυνεύουσαν δυναστείαν, ὁ πόλεμος θὰ κηρυχθῇ, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ῥητὸν ὅρον ὅτι οἱ Ἕλληνες οὐδέποτε θὰ εἶχον τὴν ὑπεροχήν.

«Ὅτι οἱ Ἕλληνες μετὰ φαινομενικὴν ἀντίστασιν ὀφείλουσι νὰ ἐγκαταλείψωσι τὰς ἀμυντικὰς τῶν συνόρων γραμμάς.

«Ὅτι οἱ Τοῦρκοι πρέπει νὰ καταλάβωσι τὴν Λάρισσαν ἀμαχητεί· ἡ Ρωσσία ἀνελάμβανε τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν των καὶ μάλιστα νὰ τοὺς ἐξαναγκάσῃ νὰ περιορίσωσι μέχρις ἐκεῖ τὴν ἐπιτυχίαν των, νὰ δεχθῶσι τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ status quo ante καὶ νὰ ἐπιστρέψωσιν εἰς τὰ σύνορα. Ἐθυσιάζετο οὕτω ἡ ζωὴ μερικῶν δυστυχῶν καὶ ὅλος ὁ κόσμος ἦτο εὐχαριστημένος. Ὁ βασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος πολὺ ἀργὰ ἔλαβε γνῶσιν τοῦ σχεδίου τούτου ὅτε πλέον δὲν ἠδύνατο νὰ ὑποχωρήσῃ. Ἡ βασίλισσα ἔκαμε τὸ πᾶν, τῇ βοηθείᾳ ἀφωσιωμένων τινῶν φίλων, ὡς ὁ κ. Θὼν ὁ ἰδιαίτερος γραμματεύς, ὁ συνταγματάρχης Σαπουντζάκης, ὁ Ναύαρχος Σαχτούρης, ὁ Βάσσος καὶ τινες ἄλλοι. Οἱ αὐλικοὶ αὐτοὶ ἐφρόνουν, ὅτι δὲν ἦτο τόσον προδοσία, ὅσον μηχανορραφία πρὸς ἑδραίωσιν τῆς δυναστείας τὴν ὁποίαν ἐξήγαγον οὕτω ἐξ ἀδιεξόδου.

«Ὁ Σουλτάνος εἶχε τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ κ. Νελίδωφ, ὅτι ἡ νίκη του θὰ ἦτο εὔκολος, ὅτι δι' αὐτῆς θ' ἀπέκτα αἴγλην καὶ ὅτι θὰ τῷ ἀπεδίδετο ἡ Κρήτη. Ἐκ τούτου ἡ λύσσα του ἐναντίον τῶν Ρώσσων μετὰ τὴν ἀντίστασιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τὴν ἀπώλειαν πλείστων χιλιάδων ἀνδρῶν τοῦ στρατοῦ του. Ἐνόμισεν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπροδόθη καὶ ἔστειλε τὸν Ὀσμὰν εἰς τὰ σύνορα, ἀφοῦ διέταξε τὴν γενικὴν ἐπιστράτευσιν.

«Ἡ ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ ἡ στάσις τοῦ [illegible] δὲν ἐξηγοῦνται διαφορετικά. Ὅταν ἡ Πρέβεζα εὑρίσκετο εἰς τὸ σημεῖον νὰ παρ[illegible]πὸ τὸ ἰσχυρὸν πυροβολικὸν τοῦ «Μιαούλη»— τὸ πλοῖον τοῦτο ἔλαβε διαταγὴν ν' ἀποσυρθῇ. Ἀκινητοεποιήθη.—Ὅταν αἱ δύω κανονιοφόροι ἐξηκολούθησαν τὸ πῦρ καὶ ἐγένετο αἰσθητὸν ὅτι ἡ Πρέβεζα θὰ ἔπιπτεν εἰς τὴν ἐξουσίαν των, ἔλαβον διαταγὴν ν' ἀποσυρθῶσι καὶ νὰ βομβαρδίσωσι τοὺς Ἁγίους Σαράντα καὶ ἄλλα χωρία τῆς ἀκτῆς ἐντελῶς ἀσήμαντα. Τὰ αὐτὰ καὶ διὰ τὴν Ἀνατολικὴν Μοῖραν, ἥτις ἔχασε τὸν καιρόν της εἰς Πλαταμῶνα καὶ Αἰκατερίνην. Ταῦτα ἐγένοντο πρὸς ἀποπλάνησιν τοῦ δημοσίου φρονήματος.

«Ἡ Θεσσαλονίκη καὶ τὸ Δεδὲ-Ἀγάτς ἦσαν ἀνυπεράσπιστα. Οὐδεμία διαταγὴ ἐδόθη τῷ Ἑλληνικῷ στόλῳ, ὅτε τῷ ἦτο εὔκολον ἐν διαστήματι ὀλίγων ὡρῶν νὰ ἐνεργήσῃ δραστηρίως καὶ ἀποτελεσματικῶς ἐπὶ τῆς παραλίας ταύτης. Αἰτία τῆς ἀδρανείας: Πάντοτε ἡ συνεννόησις Μουράβιεφ-Ἀννοτῶ καὶ τῆς βασιλίσσης Ὄλγας. Ἀπηξίωσαν μάλιστα, τόσον τὸ σχέδιον εἶχε καλῶς προβλέψει περὶ πασῶν τῶν λεπτομερειῶν, νὰ λάβωσι τὰ ἀπαραίτητα μέτρα πρὸς ἐξασφάλισιν τῶν ὑπηκόων τῶν ξένων δυνάμεων τῶν κατοικούντων ἐν Θεσσαλονίκῃ. Μόνον ὅταν ὁ πόλεμος ἔγινεν ἐθνικός, ὅταν εἶδον ὅτι εἰς πεῖσμα τῶν προφυλάξεών των τὸ μυστικὸν σχέδιον ἠπειλεῖτο νὰ ματαιωθῇ ὑπὸ τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν κατοίκων, τὰ γαλλικὰ πολεμικὰ ἐγκατέλιπον τὴν Σούδαν χάριν τῆς Θεσσαλονίκης. Τοιουτοτρόπως δὲ ὁ ἑλληνικὸς στόλος κατεδικάζετο τοῦ λοιποῦ εἰς ἐντελῆ ἀδράνειαν....

. . . .

Ἂς κλείσωμεν ἐν τούτοις τὰς γραμμὰς ταύτας μὲ τὸ συμπέρασμα ὅπερ τὸ ἴδιον πρόσωπον ἐξήγαγε: «Βασίλισσα ξένη εἶναι πάντοτε ὀλεθρία διὰ τὴν θετήν της πατρίδα». Οἴμοι! ἡ Γαλλία κάτι γνωρίζει....»

Ἐν τούτοις κατά τινα ἐν Λαρίσσῃ ἀνταποκριτὴν Γάλλον ὡς ἑξῆς ἐδικαιολόγησεν εἰς αὐτὸν ὁ Ἀρχηγὸς Διάδοχος τὴν ἀπόφασιν τῆς ἀπὸ Λαρίσσης ὑποχωρήσεως τοῦ στρατοῦ εἰς Φέρσαλα: «Ἐγὼ διέταξα τὴν ἐκ Λαρίσσης ὑποχώρησιν, ἣν ἔκρινα ἀπολύτως ἀναγκαίαν καὶ ἀναλαμβάνω πλήρη τὴν εὐθύνην. Μὲ μέμφονται ὡς σπεύσαντα, νῦν ἀφοῦ εἶδον ὅτι οἱ Τοῦρκοι κατέλαβον τὴν Λάρισσαν μετὰ δύο μόνον ἡμέρας. Ἀλλὰ τίς στρατηγὸς ἐπιτρέπεται νὰ ὑπολογίζῃ ἐπὶ τῆς βραδύτητος τῶν πολεμίων; Τὸ τουρκικὸν ἱππικὸν ἠδύνατο νὰ ἐμφανισθῇ μετ' ὀλίγας ὥρας, νὰ κλείσῃ τὴν ὁδὸν τῆς ὑποχωρήσεως καὶ νὰ βιάσῃ τὸν στρατὸν εἰς παράδοσιν. Τὸ καθῆκόν μου ὡς ἀρχηγοῦ στρατοῦ, ὅστις εἶνε τὸ προπύργιον τῆς χώρας, ἐπέβαλε νὰ προφυλάξω αὐτὸν ἀπὸ πάσης αἰφνιδίας καταστροφῆς. Ὅταν κριθῶσι τὰ γενόμενα μετὰ ψυχραιμίας, θ' ἀναγνωρισθῇ, ἐλπίζω, ὅτι τὸ ληφθὲν μέτρον ἦτο ἐν ταῖς δεδομέναις περιστάσεσι τὸ φρονιμώτερον. Ἐγκατέλιπον τὴν Λάρισσαν μετὰ συντετριμμένης καρδίας, ἀλλὰ δὲν ἠδυνάμην νὰ πράξω ἄλλως».

Μόνον ἐν Κρήτῃ οὐδεμίαν ἐνεποίησεν αἴσθησιν ἀπογνώσεως ἡ γνωσθεῖσα καταστροφή, ἐξεμάνησαν μάλιστα οἱ Κρῆτες ἐπὶ τῇ διαδόσει ὅτι, κατόπιν τῶν θλιβε-

ρῶν τούτων γεγονότων, ἐπρόκειτο ν' ἀνακληθῇ ὁ ἐν τῇ νήσῳ των ἑλληνικὸς στρατὸς τῆς Κατοχῆς. Ἐν σχέσει πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο ἰδοὺ τί ἀποκαλύπτει ἡ «Κυανῆ Βίβλος» τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως: — Κατόπιν συνεντεύξεως πρὸς τοὺς ἀρχηγοὺς τῶν ἐπαναστατῶν ἐν Ἀκρωτηρίῳ ὁ Ἄγγλος ναύαρχος Χάρρις ἐπέστελλε τἀκόλουθα πρὸς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἀνάσσης:

«Εὗρον αὐτοὺς δυσπίστους καὶ αἱμοδιψεῖς, καίτοι ἐγίνωσκον τὰς ἑλληνικὰς ἥττας. Ἐδήλωσαν ὅτι, παρὰ ν' ἀφήσωσι τὸν Βάσσον ν' ἀπέλθῃ, θὰ τὸν ἐτουφέκιζον μᾶλλον. Πιστεύω ὅτι ἐν γένει οἱ ἐπαναστάται τὰς αὐτὰς τρέφουσι προθέσεις.»

Ἰ. Δημόπουλος
Ταξίαρχος τῆς 2ας ἐν Θεσσαλίᾳ ταξιαρχίας

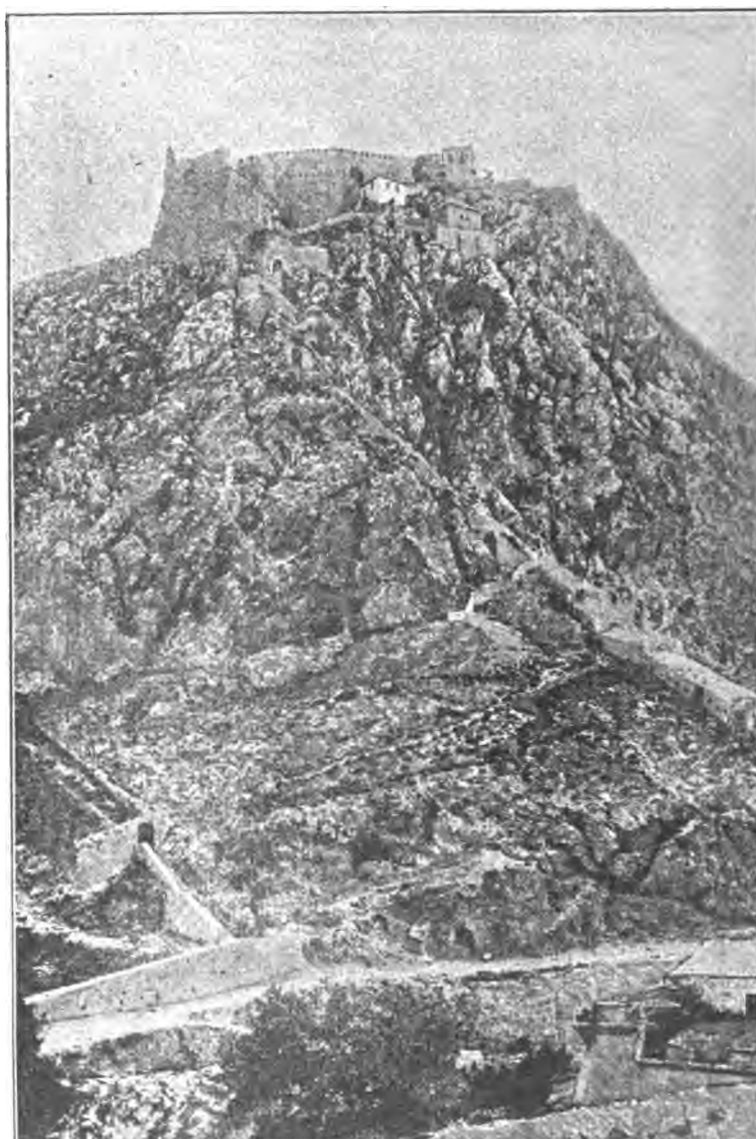
Ὁ δὲ πολὺς Βιλλιώτης ἐτηλεγράφει τῇ 3 Μαΐου:

«Ἡ ἀπόφασις τῶν Κρητῶν νὰ ἐπιτύχωσι τὴν Ἕνωσιν δὲν ἐμειώθη ὑπὸ τῶν ἑλληνικῶν ἡττῶν ἐν Θεσσαλίᾳ, μετὰ δὲ τὰς μεγαλοφώνους καὶ ἐπανειλημμένας αὐτῶν δηλώσεις εἶναι τοῦτο φυσικόν.

«Κηρύττουσιν ὅτι θὰ φονεύσωσι μᾶλλον τὸν Βάσσον ἵνα μὴ ἐπιτρέψωσι νὰ καταλίπῃ τὴν νῆσον, καὶ ὅτι, ἐὰν ἐπιτραπῇ αὐτοῖς νὰ ἐπιβιβασθῶσιν ἔνοπλοι, χιλιάδες θ' ἀπέλθωσιν εἰς Ἑλλάδα. Καυχῶνται ὅτι θὰ δείξωσι μετ' ὀλίγας ἡμέρας εἰς τὸ Ἀκρωτῆρι τί δύνανται νὰ κατορθώσωσιν, ὁ δὲ συνταγματάρχης Κερμσάϊδ, ἐπισκεφθεὶς τοὺς περὶ τὸ Ἡράκλειον, μᾶς πληροφορεῖ ὅτι καὶ ἐκεῖνοι τηροῦσιν ἦθος ἀδιάλλακτον.

«Οἱ ἐπαναστάται τὴν ἀνοχὴν τῶν Δυνάμεων ἐκλαμβάνουσιν ὡς ἀδυναμίαν. Εἶναι πεπεισμένοι ὅτι παραβιάζουσι τὸν ἀποκλεισμόν, ἐφαρμοζόμενον πράγματι πρὸς τὸ θεαθῆναι καὶ μηδαμῶς πιέζοντα αὐτοὺς ἢ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα, παρέχοντα δ' ἁπλῶς λαβὴν εἰς καταγγελίας κατὰ τῶν κυβερνήσεων ὡς λιμοκτονουσῶν τοὺς χριστιανούς. Πιστεύουσιν ὅτι τὰ διεθνῆ στρατεύματα δὲν ἐπεμβαίνουσι, διότι τοὺς φοβοῦνται.

«Ταῦτα πάντα εἶναι παράλογα, τὴν πεπλανημένην ὅμως πίστιν τῶν Κρητῶν ἐνισχύουσιν αἱ ἐπανειλημμέναι προσπάθειαι, ὅπως συνέλθωσιν εἰς ἑαυτοὺς διὰ φρονίμων συμβουλῶν καὶ συνεντεύξεων. Οἱ Κρῆτες τῶν ἐνδοτέρων διάγουσι νῦν τὸν

Τὸ Παλαμήδιον τοῦ Ναυπλίου
ἔνθα ἐφυλακίσθησαν οἱ Τοῦρκοι αἰχμάλωτοι

φυλ. 76

συνήθη βίον. Πλανῶνται ἐπὶ τῶν ὀρέων διαμείβοντες σφαίρας καὶ μὴ ἐργαζόμενοι. Πάσχουσι μόνον οἱ ἐκ τῶν πόλεων ἀλλ' οὗτοι εἶναι ὀλίγοι».

Ἐκ δὲ τῆς «Κιτρίνης Βίβλου» τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως μανθάνομεν τἀκόλουθα περὶ τῶν σκέψεων αἵτινες ἐγένοντο εὐθὺς μετὰ τὴν ἀπὸ Ματιοῦ ὑποχώρησιν τῶν ἑλληνικῶν στρατευμάτων περὶ μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων ἐν τῇ ἑλληνοτουρκικῇ διαφορᾷ, ἀντιθέτως πρὸς τὴν ἀρχικὴν καὶ γνωστὴν ἤδη ἡμῖν ἐγκύκλιον τοῦ Μουράβιεφ : — Τὴν 12)24 Ἀπριλίου, ἤτοι τὴν ἡμέραν τοῦ Μεγάλου Σαββάτου καὶ τὴν ἐπαύριον τῆς ἀπὸ τοῦ Μάτι ὑποχωρήσεως τοῦ Ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Γαλλίας Ἀνοτὼ ἠρώτα τὸν κόμητα Μουράβιεφ διὰ τοῦ ἐν Πετρουπόλει Γάλλου πρέσβεως ἂν δὲν ἐνόμιζεν ὅτι αἱ Δυνάμεις ἔπρεπε νὰ προτείνουν τὴν μεσολάβησιν. Τὴν 15)27, ἤτοι τὴν Τρίτην τοῦ Πάσχα, ὁ Ἀνοτὼ παρήγγελλε πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις πρεσβευτὴν Μπουρὲ νὰ συνεννοηθῇ μετὰ τοῦ Ὀνοῦ, τοῦ Ἔτζερτον καὶ τῶν ἄλλων πρεσβευτῶν, περὶ τοῦ καλλιτέρου τρόπου τῆς μεσολαβήσεως. Κατὰ τηλεγράφημα δὲ τοῦ ἐν Βιέννῃ πρεσβευτοῦ τῆς Γαλλίας Λοζὲ ὑπὸ τὴν αὐτὴν χρονολογίαν, ἤτοι τὴν 15)27 Ἀπριλίου, ὁ κόμης Γολουχόφσκης, ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Αὐστροουγγαρίας, ἐθεώρει πρόωρον τὴν μεσολάβησιν.

Ἐν τούτοις, κατὰ τὴν αὐτὴν διπλωματικὴν βίβλον, τὴν 17)29 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς (Πέμπτην τοῦ Πάσχα) ὁ Σκουζὲς μετέβη παρὰ τοῖς πρεσβευταῖς τῆς Γαλλίας, τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ἀγγλίας, ὅπως ζητήσῃ τὴν συνδρομὴν αὐτῶν ἵνα τύχῃ ἡ Ἑλλὰς ἀνακωχῆς καὶ τῆς μεσολαβήσεως τῶν Δυνάμεων, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Τὴν αὐτὴν δὲ ἡμέραν διεβιβάζετο ἐκ Πετρουπόλεως ὡς κεραυνὸς εἰς Σόφιαν τὸ τηλεγράφημα τοῦ Μουράβιεφ περὶ ἀποχῆς ἀπὸ παντὸς κινήματος.

Ἀφ' οὗ τοιουτοτρόπως ἐγκατελείφθη ἡ Λάρισσα, οἱ ἐκ τῶν ἐν αὐτῇ παραμεινάντων κατοίκων Τοῦρκοι τὸ θρήσκευμα ἔσπευσαν νὰ ἐξαποστείλουν εἰς Ἐλασσῶνα ἐπιτροπὴν παρὰ τῷ Ἐτὲμ ζητοῦντες προστασίαν, διότι, μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν φυλακισμένων καὶ ἄλλων κακοποιῶν στοιχείων διαρπαγὴν τῶν δημοσίων ἀποθηκῶν καὶ γραφείων, εἶδον ἀπειλουμένους ἑαυτοὺς διὰ τῆς καταστροφῆς τῶν τίτλων τῶν ἰδιοκτησιῶν των οἵτινες εὑρίσκοντο ἀποτεθειμένοι εἰς τὰ δημόσια ἀρχεῖα τῆς πόλεως· ἐφοβοῦντο δὲ ὡς πρὸς τοῦτο οὐ μόνον τἀνταρτικὰ ταῦτα στοιχεῖα, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν αἰφνιδίαν εἰσέλασιν τῶν Τούρκων εἰς τὴν Λάρισσαν. Ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἐδέχθη πάνυ προσηνῶς τοὺς προκρίτους ἐκείνους ὁμοφύλους του καὶ τοῖς ὑπεσχέθη πᾶσαν προστασίαν ἣν καὶ δὲν ἠμέλησε νὰ τοῖς παράσχῃ ἐν καιρῷ.

Ἐντούτοις οἱ Τοῦρκοι, δι' οὓς εἴδομεν λόγους, δὲν εἰσῆλθον εἰς τὴν Λάρισσαν κατὰ τὸ Μέγα Σάββατον, ἕως οὗ, πεισθέντες τὴν ἐπιοῦσαν περὶ τῆς ἐγκαταλείψεως αὐτῆς ὑπὸ τῶν ἡμετέρων, χωρὶς νὰ μαντεύουν ὅμως καὶ ὁποία ὑπῆρξε τοῦ στρατοῦ μας ἡ ἀποσύνθεσις, κατέλαβον αὐτὴν τὴν πρωίαν τῆς ἐπομένης 13 Ἀπριλίου, πρώτης εἰσελθούσης ἐν αὐτῇ μιᾶς ἴλης ἱππικοῦ ἐκ Κιρκασίων. Συνέβη δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον αὐτῶν καὶ τὸ ἀκόλουθον ἐπεισόδιον· Τοῦρκοι χωρικοὶ ὑπέ-

δειξαν αὐτοῖς ὅτι ἡ γέφυρα τοῦ Πηνειοῦ εἶχεν ὑπονομευθῆ ὑπὸ τῶν ἀποχωρησάντων Ἑλλήνων· πρόχειρος ὅμως κατόπτευσις τῶν προγεφυρωμάτων καὶ τῶν ἐρεισμάτων τῆς γεφύρας ταύτης ἀπέδειξεν ὅτι τὸ τοιοῦτον ἦτο ψευδές. Οὕτω δὲ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς ἐγένετο ἀναιμωτεὶ κύριος τῆς Λαρίσσης, τὰ κατὰ τὴν κατάληψιν τῆς ὁποίας κατέστησε γνωστὰ τῷ Δεσπότῃ του διὰ τῆς ἀκολούθου αὐτοῦ τηλεγραφικῆς ἐκθέσεως :

«Ταύτην τὴν στιγμὴν ἀφίκετο ἐπανακάμψας ὁ Σεϊφουλὰχ βέης, ὅστις ἦτο παρὼν κατὰ τὴν κατοχὴν τῆς Λαρίσσης. Σᾶς διαβιβάζομεν δὲ τὰς ἑπομένας σχετικὰς πληροφορίας.

«Σήμερον περὶ ὄρθρον βαθὺν δύο πυροβολαρχίαι τοῦ ἱππικοῦ, ἀναχωρήσασαι ἐκ Τυρνάβου, εἰσῆλθον εἰς Λάρισσαν, χωρὶς νὰ δώσωσι μηδεμίαν προσοχὴν καὶ σπουδαιότητα εἰς τοὺς πυροβολισμοὺς τῶν ἐκ τῶν φυλακῶν ἀποδράντων ληστῶν, οἵτινες πυροβολοῦντες ἀπὸ 3)4 τῆς ὥρας ἀποστάσεως κατεπτόησαν τοὺς κατοίκους καὶ κατέστρεψαν πολλὰ καταστήματα ἀφοῦ ἐλαφυραγώγησαν αὐτά.

«Οἱ ἐνυπάρχοντες κάτοικοι, Μωαμεθανοὶ καὶ Ἰουδαῖοι, ἐξῆλθον εἰς προϋπάντησιν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ μετὰ δακρύων χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης. Συνελθόντες δὲ ἀκολούθως εἰς τὴν αὐλὴν τοῦ διοικητηρίου οἵ τε ῥηθέντες κάτοικοι, ὁ στρατός, ὁ μητροπολίτης καὶ ὁ χριστιανικὸς λαὸς ἀνέπεμψαν εὐχὰς ὑπὲρ τῆς Α. Μ. τοῦ Σουλτάνου τρὶς ἀναφωνήσαντες τό· Πατισαχὴμ τσὸκ γιασᾶ. Ὁ ἐχθρὸς ὠπισθοχώρησε κατὰ τρόπον ὅλως ἄτακτον καὶ ἑπομένως ἐν ταῖς ὁδοῖς ἐγκατελείφθησαν πολλὰ πολεμεφόδια, σκηναὶ καὶ ἄλλα μετὰ 6 φρουριακῶν τηλεβόλων τῶν 12 ἑκατοστομέτρων καὶ 4 ὀρεινῶν, μετὰ πολλῶν διπύρων, κριθῆς καὶ ἀλεύρων. Περὶ τὴν 8ην ὥραν ἀφίκετο καὶ ἡ μεραρχία τοῦ Χακῆ πασσᾶ, προστεθεῖσα εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακήν, ἡ δὲ μεραρχία τοῦ Νεσὰτ πασσᾶ ἐγκατεστάθη εἰς τὸν Τύρναβον καὶ εἰς τὰ πέριξ.

Ἐτὲμ πασσᾶς.»

Κατόπιν ὁ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος κατῆλθε καὶ ἐνκατέστη εἰς τὴν καταληφθεῖσαν πόλιν μετενεγκὼν εἰς αὐτὴν τὸ ἐν Ἐλασσῶνι στραταρχεῖον του, ὁ δὲ ὀθωμανικὸς στρατὸς διῃρέθη ἤδη εἰς δύο τμήματα, καὶ τὸ μὲν προυχώρησεν ἀνατολικῶς, τὸ δὲ πρὸς δυσμὰς διευθυνόμενον πρὸς τὰ Τρίκαλα, τρίτον δὲ μικρότερον τμῆμα διετάχθη νἀπέλθῃ ἐσπευσμένως διὰ Στριβίνας εἰς Ἰωάννινα πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν ἐκεῖ ἀπειλουμένων ὀθωμανικῶν δυνάμεων ἀφοῦ ἀπὸ μέρους τῆς Θεσσαλίας εἶχεν ἤδη ἐξασφαλισθῆ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ. Ἐν Λαρίσσῃ δὲ ὁ Γκρούμπκωφ μετὰ τοῦ Χακῆ πασσᾶ προέβησαν εἰς λεπτομερῆ ἐπιθεώρησιν τῶν περὶ τὴν πόλιν στρατηγικῶν σημείων καὶ διέταξαν τὴν κατάλληλον αὐτῶν ὀχύρωσιν, ἐν ᾧ χρόνῳ ἑτέρων προσπάθειαι καὶ ἡ βία τῆς ἀνάγκης ἐπέφερον τὸ ἀποτέλεσμα τῆς ὑπογραφῆς εὐχαριστηρίου ἀναφορᾶς ἐκ μέρους τῶν κατοίκων τῆς Λαρίσσης πρὸς τὸν Σουλτάνον διὰ τὴν ἀσφάλειαν ἥτις ἐπετεύχθη ἐν τῇ ἐρημωθείσῃ πόλει μετὰ τὴν εἴσοδον τῶν τουρκικῶν στρατευμάτων, τραπέντων εἰς φυγὴν τῶν ἀποδράντων καταδίκων καὶ τῶν λοιπῶν κακοποιῶν ἐν αὐτῇ στοιχείων.

Ὁ Χακῆ πασσᾶς, διοικητὴς τῆς τρίτης μεραρχίας, ὑπῆρξε μέχρι πρὸ μικροῦ

ἀρχηγὸς τῆς χωροφυλακῆς. Κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν ἀπὸ τοῦ 1853, ὑπηρέτησεν εἰς τὴν κατὰ τοῦ Μαυροβουνίου ἐκστρατείαν, καὶ ἦρξε τῆς ἐφόδου κατὰ τοῦ περιχαρακωμένου ὀχυρώματος τοῦ Γινῆ Κενί, ἐφ' ᾧ καὶ προὐβιβάσθη εἰς τὸν βαθμὸν τοῦ ἀνωτέρου ὑπασπιστοῦ. Διορισθεὶς ἀκολούθως ὑπασπιστὴς τοῦ Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Ἀζὶζ προήχθη εἰς ἀντισυνταγματάρχην, καὶ συνώδευσεν ὡς ἀρχιθαλαμηπόλος τὸν κύριόν του κατὰ τὸ εἰς τὴν Εὐρώπην ταξείδιον, πρὸ τριακονταετίας. Κατὰ τὸν πόλεμον τοῦ 1877 ὑπηρέτησεν ἐγγὺς τοῦ Κὰρς καὶ προὐβιβάσθη διοικητὴς ταξιαρχίας ἐπὶ ἀνδρείᾳ, εἰς τὴν μάχην τοῦ Ἀλαϊὰ Δάγ. Εἶναι εἰλικρινὴς Μουσουλμάνος, ἐχθρὸς πάσης προόδου καὶ μεταρρυθμίσεως.

Δὲν ἔλειψαν ὅμως καὶ τὰ κωμικὰ παρατράγῳδα ἐν τῇ καταλήψει τῆς θεσσαλικῆς πρωτευούσης· οὕτω μετά τινας ἡμέρας ἤρχισαν αἱ ἀντεγκλήσεις καὶ αἱ ἀντιζηλίαι μεταξὺ Τούρκων καὶ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν περὶ τοῦ ποῖοι ἦσαν οἱ πρωτουργοὶ τοῦ κατορθώματος τούτου, ἡ δὲ βερολιναία ἐφημερὶς «Ἡμερησία» ἔγραφε τὰ ἑξῆς ἐν σχέσει πρὸς τὴν διεκδίκησιν ταύτην τῆς ἄνευ μάχης ἁλώσεως τῆς Λαρίσσης :

«Ἀνηγγέλθη πρό τινος, ἔγραφεν ἡ εἰρημένη ἐφημερίς, ὅτι ἡ ἀνάκλησις τοῦ προπαιδευτοῦ τοῦ τουρκικοῦ πυροβολικοῦ Γρούμπκωφ πασσᾶ ἐκ τοῦ θεάτρου τοῦ πολέμου εὐάρεστον ἐνεποίησεν εἰς τοὺς στρατιωτικοὺς τουρκικοὺς κύκλους ἐντύπωσιν, ἐπειδὴ ἐν τῷ εὐρωπαϊκῷ τύπῳ εἶχεν ἀναγραφῆ ὁ μῦθος ὅτι αἱ κατὰ τῆς Θεσσαλίας ἐνέργειαι τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ διηυθύνθησαν ὑπὸ Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, εἰς τρόπον ὥστε αἱ πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι τῶν Τούρκων ἀποδίδονται εἰς τοὺς ἀξιωματικοὺς τούτους καὶ οὐχὶ εἰς τὴν τουρκικὴν τοῦ στρατοῦ διεύθυνσιν.

«Ἐπὶ τῇ βάσει ὅμως τῶν ἐκφράσεων αὐτοῦ τοῦ Γρούμπκωφ πασσᾶ ὡς καὶ τῶν ἀνακοινώσεων ἄλλων ἀξιοπίστων ἀνδρῶν Εὐρωπαίων, ἐβεβαιώθη ἤδη ὅτι πράγματι εἰς τὸν ἀξιωματικὸν τοῦτον ὀφείλεται τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ κατάληψις τῆς Λαρίσσης ἐξετελέσθη τόσον ταχέως. Αὐτός, δι' ἐντόνων παραστάσεων, παρὰ τὰς κατηγορηματικὰς ἀντιρρήσεις τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ γενικοῦ ἐπιτελείου Ὀμὲρ Ρουσδῆ πασσᾶ, ἔπεισε τὸν ἀρχιστράτηγον Ἐτὲμ πασσᾶν, νὰ διατάξῃ τὴν πρὸς τὴν Λάρισσαν ἀποστολὴν τῶν γνωστῶν προσκόπων τὴν ἐπαύριον ἀμέσως τῆς καταλήψεως τοῦ Τυρνάβου, ἡ ἀποστολὴ δὲ αὕτη ἤγαγεν ὡς γνωστὸν εἰς τὴν ἄμεσον κατάληψιν τῆς ἐγκαταλειφθείσης πόλεως. Οἱ Τοῦρκοι βεβαίως κατὰ πᾶσαν πιθανότητα θὰ προέβαινον καὶ ἄνευ τῆς πρωτοβουλίας τοῦ Γρούμπκωφ πασσᾶ εἰς τὴν κατάληψιν τῆς Λαρίσσης ἡμέρας τινὰς βραδύτερον· ἐν τούτοις δέον ν' ἀναγνωρισθῇ ὅτι λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῆς βραδύτητος καὶ τῆς ἀπροβλεψίας τῶν τουρκικῶν ἐνεργειῶν ὡς καὶ ἐνδεχομένων ἀπροόπτων περιστάσεων, ἡ ἅλωσις τῆς Λαρίσσης θὰ ἠδύνατο νὰ βραδύνῃ ἔτι ἐπὶ πολύ, ἐπομένως ἡ ταχεῖα κατάληψις τῆς Λαρίσσης καὶ ἡ ἐκ ταύτης ἠθικὴ ἐπιτυχία δηλαδὴ ἡ ἐπὶ τῶν πολεμίων ἄμεσος ἐντύπωσις τοῦ γεγονότος τούτου ὡς καὶ ἡ ἐν Τουρκίᾳ καὶ ἐν τῷ ἐξωτερικῷ παραχθεῖσα ἐντύπωσις, ὀφείλονται εἰς τὸν στρατηγὸν Γρούμπκωφ πασσᾶν.»

Ἐν τούτοις, ἂν οἱ Τοῦρκοι καὶ οἱ λόγῳ χρηματικῶν συμφερόντων φίλοι των Γερμανοὶ ἦσαν περισσότερον μετριόφρονες, θ' ἀνεγνώριζον ὅτι, καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ τὴν δόξαν τῆς αναιμάκτου καταλήψεως καὶ ὄχι ἁλώσεως, ὅπως ἠθέλησε νὰ τὴν παραστήσῃ ὁ Ἐτὲμ πασσᾶς, τῆς Λαρίσσης, τὴν ἐχρεώστουν κυρίως εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐπιτελείου περὶ ἐγκαταλείψεως τῆς θεσσαλικῆς πρωτευούσης μετὰ τὴν ἀπὸ Ματιοῦ ὑποχώρησιν τῶν ἡμετέρων στρατευμάτων. Τὸ Ἐπιτελεῖον τοῦτο ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἀκολούθων ἀξιωματικῶν : Σαπουντζάκη, Γουλιμῆ, Δροσινοῦ, Παπαδιαμαντοπούλου, Δούσμανη καὶ Κοντογιάννη. Ὁ λοχαγὸς Χατζηπέτρος δὲν ἀπετέλει μέρος τοῦ ἐπιτελείου, ὡς ἁπλοῦς δὲ ὑπασπιστὴς τοῦ Διαδόχου εἰς οὐδεμίαν σύσκεψιν ἔλαβε μέρος. Ἐκ τούτων οἱ Δροσινὸς καὶ Παπαδιαμαντόπουλος εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τῆς πολεμικῆς δράσεως διεφώνησαν, ὡς εἴδομεν, πρὸς τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ ἐπιτελείου, καὶ τέλος, ὅταν ἀντέτειναν εἰς τὴν περὶ ἐκκενώσεως τῆς Λαρίσσης ἀπόφασιν καὶ δὲν εἰσηκούσθησαν, ἠναγκάσθησαν ν' ἀποσυρθῶσιν ἀμφότεροι.

Χρῆστος Μαστραπᾶς
Διοικητὴς ταξιαρχίας ἐν Θεσσαλίᾳ.

Ἰδιαιτέρως δὲ ὁ Γ. Παπαδιαμαντόπουλος, ὑπεραπολογούμενος κατόπιν ἐναντίον τῶν μομφῶν ἃς ἐξήνεγκεν ὁ τύπος καὶ ἐνεκολπώθη ἡ κοινωνία κατὰ τῆς δράσεως, ἤ, κυριολεκτικώτερον, τῆς ἀδρανείας τῶν ἀξιωματικῶν βουλευτῶν ἐν γένει τῶν λαβόντων θέσεις ἐν τῷ στρατῷ κατὰ τὸν πόλεμον καὶ εἶτα ἀποχωρησάντων, ἐδημοσίευσε σχετικὴν δήλωσιν ἐξ ἧς ἀποσπῶμεν τὰ κατωτέρω, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ὑπ' αὐτοῦ ἰδιαιτέρως παρασχεθείσας ὑπηρεσίας ἐν τῷ στρατεύματι κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου μέχρι τῆς συγκεντρώσεως τοῦ στρατοῦ εἰς Φέρσαλα ὅτε καὶ ἀπεχώρησε τῆς ἐνεργοῦ ὑπηρεσίας :

«Τὴν νύκτα τῆς 9ης πρὸς τὴν 10ην Ἀπριλίου μετέβην κατὰ διαταγὴν τοῦ Ἀρχηγείου εἰς Δερελῆ καὶ Μακρυχώριον, ὅπως συμπράξω μετὰ τοῦ διοικητοῦ τοῦ ἐκ Νεζεροῦ ἀτάκτως ὑποχωρήσαντος στρατοῦ εἰς τὴν ἐκ νέου ἀνασύνταξιν αὐτοῦ καὶ ἀναζωπύρησιν τοῦ θάρρους του, τεθῇ δὲ οὗτος ὀχυρούμενος. εἰς ἄμυναν καὶ ἐμποδίσῃ ἐνδεχομένην εἰσβολὴν τοῦ ἐχθροῦ διὰ Μακρυχωρίου εἰς Λάρισσαν. Ἐκτελέσας καὶ τὴν διαταγὴν ταύτην, ἐπανῆλθον εἰς Λάρισσαν τὴν πρωίαν τῆς 11ης, ὅτε ὑπέβαλα καὶ ἔκθεσιν εἰς τὸ Ἀρχηγεῖον, εἰς τὸ τέλος τῆς ὁποίας

προέτεινα, ὅπως ὁ στρατὸς οὗτος, ἀνανεούμενος ἐν μέρει ὑπὸ τῶν ἐξ Ἀθηνῶν ἀφιχθέντων σωμάτων, διαταχθῇ νὰ ἀνακτήσῃ τὰς ἐγκαταλειφθείσας θέσεις Νεζεροῦ, πεποιθὼς ὅτι τὸ πλεῖστον τούτων ἤθελεν ἀνακτήσει σχεδὸν ἀμαχητεί, τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ ἀποσυρθέντος ἐκεῖθεν ὅπως ἐπιτεθῇ ἴσως ἐξ ἄλλου σημείου. Καὶ πράγματι τὸ Ἀρχηγεῖον διώρισε τὸν ἀντισυνταγματάρχην τοῦ ἱππικοῦ Κ. Γρίβαν ὡς διοικητὴν τοῦ στρατοῦ τούτου, ἐμὲ δὲ διὰ τῆς ὑπ' ἀριθ. 7657 διαταγῆς του ἀπέσπασεν ἐκ τοῦ Ἀρχηγείου, θέσαν με ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ διοικητοῦ τούτου, ἵνα χρησιμεύσω ὡς ἀρχηγὸς τοῦ ἐπιτελείου, διέταξε δὲ καὶ τὴν ἀντικατάστασιν σωμάτων τινῶν. Δυστυχῶς ὅμως, τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν ἐπῆλθεν ἡ ἀπροσδόκητος φυγὴ καὶ ὁ πανικὸς τοῦ ἐκ Μάτι καὶ Δελερίων ὑποχωροῦντος στρατοῦ καὶ ἡ μετὰ ταῦτα ὑποχώρησις ἐκ Λαρίσσης, ὥστε ἐματαιώθη ἡ ἀποστολή μας.

«Ἅμα τῇ ἀφίξει μας εἰς Φέρσαλα εἶδον ἐμαυτὸν ἀδρανοῦντα καὶ ἐν παθητικῇ ὅλως καταστάσει, μὴ ἐπιθυμῶν δὲ νὰ μένω ἄεργος καὶ νὰ κατατρίβω ἁπάσας τὰς ἡμέρας ἐν τῷ μόνῳ εὑρισκομένῳ ἐκεῖ καφενείῳ, καὶ κρίνων ὅλως ἄσκοπον τὴν περαιτέρω διαμονήν μου, παρῃτήθην, ἐπανελθὼν ἐνταῦθα, ἕτοιμος πάντοτε, ἐὰν ὁ ἀγὼν ἐξακολουθήσῃ, νὰ ἐπανέλθω, ἐὰν αἱ ὑπηρεσίαι μου κριθῶσιν ἀναγκαῖαι, ἀλλ' ὡς διοικητὴς σώματος καὶ οὐχὶ ἐν τῇ παθητικῇ θέσει ἐπιτελείου.»

Ἅμα τῇ καταλήψει, ὁ Σεϊφουλλὰχ προέβη εἰς τὴν τακτικὴν διὰ πρωτοκόλλου καὶ ἐνώπιον μαρτύρων σφράγισιν τῆς Τραπέζης, ὁ δὲ Τοῦρκος ἀρχιστράτηγος ἐξέδωκε προκήρυξιν πρὸς τοὺς κατοίκους Λαρίσσης καὶ Τυρνάβου, ἐγγυώμενος περὶ τῆς ἀσφαλείας αὐτῶν. Καὶ ὄντως πολὺ ὀλίγα ἔκθεσμα ἔλαβον σχετικῶς χώραν ἐν Λαρίσσῃ μετὰ τὴν εἴσοδον τοῦ ὀθωμανικοῦ στρατοῦ· τρεῖς μόνον οἰκίαι ἐπυρπολήθησαν κατ' ἀρχάς, πέντε-δέκα διηρπάγησαν καὶ 4 ἢ 5 ἄτομα ἐσφάγησαν καταγγελθέντα ὡς μέλη τῆς μισητῆς διὰ τοὺς Τούρκους «Ἐθνικῆς Ἑταιρίας». Λέγομεν ὀλίγα ἔκθεσμα, διότι, προκειμένου περὶ Τούρκων, ἠδύνατό τις πολὺ πλειότερα νὰ περιμένῃ καὶ διότι ἐν Λαρίσσῃ δὲν ἔσχομεν μήτε κρεουργήσεις συνήθεις μήτε ἐμπρησμοὺς συνηθεστέρους. Ὡς πρὸς τὰ γενόμενα ὅμως κατόπιν, ἀρκούμεθα νὰ παραθέσωμεν τὰ ἀκόλουθα ἀποσπάσματα ἐξ ἐντυπώσεων ἐκτάκτου ἀνταποκριτοῦ τῶν «Ἡμερησίων Νέων» μετά τινα χρόνον ἐπισκεφθέντος τὴν θεσσαλικὴν πρωτεύουσαν:

«Εἰς τὴν πλατεῖαν εἴδομεν τρία πιάνα καὶ πολλὰ ἄλλα τιμαλφῆ ἀντικείμενα πωλούμενα ἀντὶ ἐλαχίστης τιμῆς· καὶ εἴδομεν νιζάμηδες καὶ ἀτάκτους περιφέροντας πρὸς πώλησιν ὡρολόγια, κορωνίδας, ἀγγεῖα, κτλ., ἀντὶ ὀλίγων κερμάτων.

«Τὸ πολὺ ὅμως τοῦ ἐμπορίου τούτου διεξάγεται ἀπὸ τοὺς Ἑβραίους, οἵτινες ἀγοράζουν τὰ λάφυρα ἀπὸ ἀξιωματικοὺς καὶ στρατιώτας, καὶ ἂν δὲν εἰμποροῦν νὰ τὰ μεταπωλήσουν τώρα μὲ ἀρκετὸν κέρδος, τὰ ἀποταμιεύουν. Ὁ ἑβραϊκὸς πληθυ-

σμὸς τῆς Λαρίσσης παρέστησε τὸ αὐτὸ ἀποτρόπαιον πρόσωπον τὸ ὁποῖον καὶ οἱ ὁμόθρησκοί των ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὰς Ἀρμενικὰς σφαγάς. Εὐτυχῶς εἰς τὴν παροῦσαν περίστασιν εἶχον νὰ ἐξασκήσωσι τὰ ἀγενῆ προτερήματά των ἐπὶ τῆς περιουσίας καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν συμπολιτῶν των, ὑπὸ τοὺς ἐλευθέρους θεσμοὺς τῶν ὁποίων εἶχον ζήσει ἐν πολιτικῇ ἰσότητι καὶ ὑλικῇ εὐημερίᾳ ἐπὶ δεκαεπτὰ ἔτη.

«Ἡ καταστροφὴ τῆς Λαρίσσης εἶναι τόσῳ πλήρης, ὥστε πολὺ εὐκολώτερον θὰ ἦτο ν' ἀπαριθμήσῃ τις ὅ,τι μένει παρὰ ὅ,τι ἐξέλιπεν. Ἡ μουσουλμανικὴ συνοικία εἶναι ἄθικτος, ἐπίσης σχεδὸν καὶ ἡ ἑβραϊκή, καίτοι εἶναι πιθανώτατον ὅτι οἱ Τοῦρκοι, πρὶν φύγουν, θὰ χαρατσώσουν καὶ τοὺς Ἑβραίους ὄχι ὀλίγον διὰ τὰ παρανόμως κτηθέντα κελεπούρια των. Ἐκ τῶν χριστιανικῶν οἰκιῶν αἱ ὡραιότεραι, εἴκοσι περίπου διέφυγον τὴν καταστροφὴν μόνον διότι κατελήφθησαν ἐγκαίρως ἀπὸ ἀνωτέρους ἀξιωματικοὺς τούρκους. Καὶ ὅμως καὶ ἀπ' αὐτῶν οἱ ἰδιοκτῆται λέγουν ὅτι τινὰ τῶν ἐπίπλων ἐξέλιπον μυστηριωδῶς. Ἔχω ἐνδείξεις καὶ εἶμαι πεπεισμένος ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀξιωματικοὶ ἐλαφυραγώγησαν ὅσον καὶ οἱ ἁπλοῖ στρατιῶται καὶ οἱ ἄτακτοι. Ἕλλην ἐπισκεφθεὶς τὴν οἰκίαν του εἰς τὰς 6 Μαΐου εὗρε τὰ πάντα καλῶς ἔχοντα· ὅταν ὅμως τὴν ἐπεσκέφθη ἐκ νέου εἰς τὰς 31 τοῦ αὐτοῦ μηνός, ὁ ἐνοικῶν ἀξιωματικὸς εἶχε κουβαλήσει δύο ἡμιονοφορτώματα ἐπίπλων εἰς Ἐλασσῶνα, καὶ πωλήσει τὰ λοιπὰ εἰς τοὺς Ἑβραίους.

«Εἰς Βῶλον εἶδα τρεῖς ἀξιωματικοὺς ἐλθόντας ἐκ Λαρίσσης νὰ φορτώνουν εἰς τὸ ἀτμόπλοιον διὰ Θεσσαλονίκην καὶ Κωνσταντινούπολιν παμπόλλους ἐπερραμμένους σάκκους, καὶ τοὺς ἄλλους ἀξιωματικοὺς ἐπὶ τῆς προκυμαίας νὰ νεύουν πρὸς ἀλλήλους ὅτι ἦσαν λάφυρα Λαρισσαϊκά.

«Ἡ Μητρόπολις Λαρίσσης αἰσχρῶς ἐβεβηλώθη, τὸ θυσιαστήριον ἐμιάνθη, αἱ εἰκόνες παρεμορφώθησαν ἀναισχύντως καὶ ὅλος ὁ ναὸς μετεβλήθη εἰς σταῦλον καὶ εἶναι πλήρης κόπρου. Τὰ συμβολαιογραφεῖα καὶ τὰ ἀρχεῖα ἐπωλήθησαν ὑπὸ τῶν ἐντοπίων Μουσουλμάνων καὶ Ἑβραίων ἀφαιρεθέντος παντὸς ἐγγράφου, συμβολαίου, διαθήκης καὶ ἄλλης πράξεως, πρὸς ἀπαλλαγὴν ἑαυτῶν ἀπὸ χρεῶν, καταστροφὴν προσωπικῶν ἐχθρῶν, ἢ πρὸς ἁρπαγὴν τῆς περιουσίας τῶν χριστιανῶν.

«Ἐν ἑνὶ λόγῳ ἡ Λάρισσα εἶναι ἐντελῶς δεδῃωμένη, καὶ ὅταν ἐπιστρέψουν οἱ πρόσφυγες, θὰ πεινάσουν καὶ θὰ κρυώσουν κατὰ τὸν ἐπερχόμενον χειμῶνα. Οἱ Τοῦρκοι σοῦ λέγουν ὅτι τὴν καταστροφὴν τὴν ἔκαμαν οἱ ἄτακτοι τῆς Ἐθνικῆς Ἑταιρίας καὶ οἱ δεσμῶται τοὺς ὁποίους ὁ νομάρχης Μπουκλάκος ἠλευθέρωσεν. Εἶμαι εἰς θέσιν νὰ ἀναιρέσω ρητῶς τοῦτο. Οἱ ἄτακτοι καὶ οἱ κατάδικοι διέπραξαν παρεκτροπὰς τὸ ἀπόγευμα τοῦ Σαββάτου καὶ τὴν νύκτα ἐπὶ 15 ὥρας. Ἤμην ὁ ἴδιος εἰς Λάρισσαν κατὰ τὴν ἀπαισίαν ἐκείνην ἡμέραν, καὶ δύναμαι νὰ βεβαιώσω ὅτι αἱ ἁρπαγαί των περιωρίσθησαν εἰς καπνοπωλεῖα, οἰνοπωλεῖα καὶ ἐδωδιμοπωλεῖα, καὶ τὰ ἀντικείμενα ὅσα ἐσφετερίσθησαν ἦσαν τοιαῦτα ὥστε νὰ χωροῦν εἰς τὰ ταγάρια τους.

«Ὅτι ἄλλως τε ἔφυγον πρὸ τῆς πρωίας τὸ ὁμολογοῦν καὶ οἱ Μωαμεθανοὶ τῆς Λαρίσσης. Ἦτο λοιπὸν ὑλικῶς ἀδύνατον εἰς διακοσίους ἀνθρώπους νὰ λεηλατήσουν δισχιλίας οἰκίας ἐντὸς 15 ὡρῶν. Τὰ ἔπιπλα τῶν οἰκιῶν τούτων καὶ τὸ περιεχόμενον τόσων ἀποθηκῶν πρέπει ν' ἀποτελέσουν χιλιάδας καρροφορτώματα. Δυνατὸν, ὡς διατείνονται οἱ Τοῦρκοι, νὰ ἐσύλησαν οἱ Ἕλληνες ἄτακτοι τὰ τρία ἢ τέσσαρα κοσμηματοπωλεῖα καὶ ὡρολογοποιεῖα τῆς πόλεως, ἀλλ' εἶδα ὄχι μόνον γυναικεῖα ἀσπρόρρουχα, ἀλλὰ καὶ ὡρολόγια μὲ λατινικοὺς χαρακτῆρας, μὲ τὰ σήματα τῶν ἐργαστηρίων τῆς Λαρίσσης ἐπὶ τῶν τουρκικῶν πτωμάτων τῶν ἐγκαταλειφθέντων εἰς Βελεστῖνον, 18)30 Ἀπριλίου......................

«Γνωρίζω ὅτι ταῦτα λέγων ἔρχομαι εἰς ἀντίφασιν πρὸς τὰς ἐκθέσεις πολλῶν ἀνταποκριτῶν, οἵτινες συνώδευσαν τὴν στρατιὰν τοῦ Ἐτὲμ εἰς Θεσσαλίαν, καὶ προδιέθεσαν τὸ κοινὸν διὰ τῶν ἐπαίνων ὑπὲρ τῆς τουρκικῆς φιλανθρωπίας πρὸς τοὺς Θεσσαλούς. Εἷς μάλιστα ἐνθουσιώδης δημοσιογράφος ἔγραψεν ὅτι ἡ εἴσοδος τῶν Τούρκων εἰς Λάρισσαν θὰ περιεποίει τιμὴν καὶ εἰς Βρεττανικὸν στρατόν.

«Δὲν ἀμφιβάλλω περὶ τῆς καλῆς πίστεως μεθ' ἧς ἐγράφησαν καὶ τοῦτο καὶ ἄλλα ἐγκώμια. Ἀλλ' εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διαγωγὴ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ἀξιωματικῶν καὶ ὁπλιτῶν, τακτικῶν καὶ ἀτάκτων, μετὰ τὴν ἐγκατάστασίν των εἰς Λάρισσαν, καὶ ὅταν τὸ ὄμμα τοῦ ξένου δὲν τοὺς ἐπέβλεπε πλέον ὑπῆρξεν ἱκανὴ νὰ προξενήσῃ ἀνεξάλειπτον ὄνειδος εἰς πᾶσαν ἐκστρατείαν».

Τὰ λάφυρα τὰ συληθέντα ἐν Λαρίσσῃ ἀπεστάλησαν εἰς Ἐλασσῶνα ἐπὶ 400 ἡμιόνων.

Κατόπιν οἱ Τοῦρκοι προήλασαν καὶ κατωτέρω μέχρι Τοπουσλάρ, ἐν ᾧ χρόνῳ τὰ ἑλληνικὰ στρατεύματα προσεπάθουν ν' ἀνασυνταχθῶσιν ἤδη ἐν Φαρσάλοις· οὕτω ὁ βουλευτὴς Τοπάλης μεταβὰς ἐκ Βόλου δι' ἀτμομηχανῆς εἰς Τοπουσλάρ, μίαν περίπου ὥραν ΑΝΑ τῆς Λαρίσσης, συνήντησεν ἐκεῖ προφυλακὰς ἐκ Γκέκηδων, παρὰ τῶν ὁποίων ἐπληροφορήθη ὅτι τὰ ὀθωμανικὰ στρατεύματα εἶχον στρατοπεδεύσει ἔξωθεν τῆς Λαρίσσης εἰς ἀπόστασιν ὥρας περίπου, τὸ δὲ τουρκικὸν ἱππικὸν ἐβάδιζεν ἤδη πρὸς τὰ δεξιὰ βαῖνον εἰς τὴν πεδιάδα τῶν Τρικάλων· ταῦτα δὲ ἐν ᾧ χρόνῳ τμῆμα ἑλληνικοῦ στρατοῦ διετάσσετο ἐκ Φερσάλων νὰ μετασταθμεύσῃ εἰς Βελεστῖνον πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς πρὸς τὸν Βόλον ὁδοῦ.

Οὕτω, μὲ τὴν ἡμέραν τοῦ Πάσχα, ἐπερατοῦτο ἡ πρώτη περίοδος τοῦ ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου, ἡ τόσων ἐλπίδων καὶ ἐνθουσιασμοῦ γενομένη κατὰ τὰς πρώτας της ἡμέρας παραίτιος καὶ τοσαύτης κατόπιν ἀπογνώσεως, διὰ τὰ πάντοτε μεγαλοποιοῦντα τὰ γεγονότα κ' εὐχερῶς ἀπελπιζόμενα ὅπως εὐχερῶς ἐνθουσιῶντα ἑλληνικὰ πνεύματα.

